دانشنامهٔ
هنرمندان ایران
و جهان اسلام

عباس سرمدی

هیرمند

An Encyclopedia of the

Artists in Iran

and the Islamic World

Abbas Sarmadi

دانشنامه هنرمندان ایران و جهان ا
قیمت: ۴۵۰،۰۰۰ ریال
۱۵۶۱ (۱)-B۹/۶۶۹-
www.rudaki-nogan.co

ISBN 978-964-6973-30-2

دانشنامهٔ
هنرمندان ایران
و جهان اسلام

عباس سرمدی

۰۱۰	۸
۲۶	۱۴

۸۱

۵۸۷۳۷

دانشنامهٔ هنرمندان ایران و جهان اسلام

سرمدی، عباس، ۱۳۱۸
دانشنامه هنرمندان ایران و اسلام، از مانی تا معاصرین کمال الملک / از عباس سرمدی. ــ تهران: **هیرمند**، ۱۳۷۹.
۱۰۸۰ ص. ــ (کتابهای مرجع؛ ۱)

ISBN 964-6974-30-9

فهرستنویسی براساس اطلاعات فیپا.
۱. هنرمندان ــ ایران ــ سرگذشتنامه و کتابشناسی. ۲. هنرمندان اسلامی ــ سرگذشتنامه و کتابشناسی. ۳. هنرمندان ــ ایران ــ دائره المعارفها. ۴. هنرمندان اسلامی ــ دائره المعارفها. الف. عنوان.
۴ س ۸ ی / NX ۵۷۴ ۷۰۰ / ۹۲۲۰۹۵۵
کتابخانه ملی ایران ۲۰۵۹۴ ـ ۷۹ م

اسکن شد

دانشنامهٔ هنرمندان ایران و جهان اسلام

از مانی تا معاصرین کمال‌الملک

عباس سرمدی

انتشارات هیرمند: خیابان انقلاب خیابان لبافی‌نژاد بین فروردین و فخر رازی پلاک ۱۷۰
تلفن و دورنگار ۶۹۵۳۶۱۲ـ ۶۴۰۹۷۸۷ ـ ۶۹۵۳۰۷۶ صندوق پستی ۴۵۹-۱۳۱۴۵

* * *

دانشنامه هنرمندان ایران و جهان اسلام

عباس سرمدی

حروف‌چینی هیرمند

صفحه‌آرایی آزیتا صوفی‌آبادی

چاپ اوّل ۱۳۸۰

شمارگان ۳۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی کیمیای نور

چاپ سامان

ناظر چاپ سیدمحمّد حسام‌الذاکرین

صحافی گوهر

عضو هیئت مؤسس شرکت سهامی پخش و توسعه کتاب ایران

شابک ۹ - ۳۰ - ۶۹۷۴ - ۹۶۴ ISBN 964- 6974- 30- 9

[redacted]

* * *

توضیح مؤلف

هنرمند انسانی است از تبار پیام دهندگان و کارش در طول تاریخ قوام بخشیدن به زندگی و فرهنگ است. در واقع هنرمندان تاج افتخار هر ملت‌اند. کشور ما ایران سرزمین بزرگ این نام آوران بوده است و اینان چنان قوامی به فرهنگ بخشیدند که هیچ متهاجمی نتوانسته است حتّا فرهنگ خویش را برابر آن حفظ نماید، آنان عرب و مغول و ترک و هندو را به رنگ خود در آوردند و او را مبلغ فرهنگ پارسی خویش نمودند.

چنین است که ما در مقابل این فرهنگ آفرینان مسؤلیم تا نامشان را حفظ کنیم و آثارشان را بیابیم، که مدیون آنانیم و چنین بوده است که از شهرهای سوخته شده و ویران گشته که حتّا سگان و گربگانشان را معولان به دست تیغ سپردند، باز ایرانیان سر برآوردند و زبان و فرهنگ و خویش را بر آن وحشیان مسلط نمودند تا آنجا که نبیره‌های همان چنگیز خان، مبلغ و پیشرو فرهنگ پارسی گشتند. بدین جهت مسئولیت حفظ نام و آثار ابن فرهنگ‌گرایان به عهده نسل‌های آینده بوده و هست.

اندیشه جمع‌آوری گروه کوچک این هنرمندان آنگاه در مخیله‌ام ظهور کرد که مشاهده کردم در مدت چند سال که از دیدار بسیاری از آثار هنرمندان در بعضی از شهرها گذشته بود، انبوهی از آثارشان محو شده و نام هنرمند به فراموشی سپرده شده است. بنابراین اندیشیدم که در طول تاریخ چه بسیار نام‌های هنرمندان که گم شده است و چه بهتر که به هر کجا سفر کنم نام

هنرمندانی چون کتیبه نویس و معمار، حجار، قلمزن، نقاش و هر کس مبدا، هنری در فرهنگ این سرزمین بوده ثبت نمایم، این کار از سال ۱۳۶۴ آغاز شد. البته باید گفت چه بسیار افرادی که قبل از اینجانب به طریقی به این کار دست زدند که کار سترگشان مورد استفاده اینجانب قرار گرفته. چه کسی است کـه زحـمات برزگوارانی چون دکتر بیانی در مورد خط و خوشنویسی و استاد دکتر ایرج افشار و زنده یاد دکتر محمد تقی دانش پژوه را در شناخت کتب، استاد فرزانـه دکـتر متوچهر ستوده را در شناخت آثار هنرمندان بخش شمالی ایران، احمد گـلچین معانی را در مورد خدمتگزاران به فرهنگ اسلامی و نام‌هایی چون دکتر منزوی، خانم بدری آتابای، و بسیاری دیگر را از خاطر ببرد؟ در این میان کـار بـزرگ محمد علی کریم زاده تبریزی در مورد نقاشان و بررسی زندگی و آثار آنان که عمری می‌خواهد سخت مورد توجه بوده است. استاد محمد علی کریم زاده همه عمر در راه شناخت هنرمندان این سرزمین گـام نـهاده است، وی از مشـوقین اینجانب در این راه نیز بوده است، به ویژه این که اجازه دادند که ایـنجانب از عکس‌های استثنایی کتاب ایشان استفاده نمایم و علامت ستاره در زیر عکسها اشاره به کتاب سترگ ایشان خواهد بود. در پایان از دوست ارجمندم سید محمود افتخاری ریاست موزه هنرهای ملی و همهٔ دوستانی که با من در این کـار یـار بوده‌اند سپاسگزارم. باید یادآور شوم که کار تحقیق بسیار پر هزینه است و اگر نواقصی در کار اینجانب دیده می‌شود به خاطر این است که کار انـجام کـتاب صرفاً کار عاشقی بوده است و هیچ مؤسسه‌ای در این مورد مرا یاری نه نموده است با این وجود از همیاری آقای سهراب حـمیدی کـه از مشـاورین وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی هستند و در تسریع کار خدمات ارزنده‌ای نمودند تشکر می‌نمایم.

هنرمندان یاد شده در این فرهنگ بخش کوچکی از اقیانوس هنر این سرزمین در طول تاریخند امید است که دانش پژوهان نسل‌های آینده با تلاشی بیشتر کار اینجانب را تکمیل کنند.

عباس سرمدی

پیش‌گفتار

هنر در روند تاریخ

تمدّن نتیجه‌ی فعّالیّت مغز و دست است و حاصل این دو، کار نامیده می‌شود. هنر نیز نوعی کار است. تأثیر و تأثّر این دو عامل موجب تکامل بخشیدن دوگانه‌یی است که مغز و دست را از یک سو و زندگی را از سویی دیگر تکامل می‌بخشد. این فرایند موجب گشته که انسان پیش از عصر حجر و انسان وحشی به تمدّن امروزی دست یابد.

از آن‌جا که همه‌ی این پیشرفت‌ها حاصل کار است و هنر نوعی کار؛ می‌توانیم ادّعا کنیم که هنر با انسان آفریده شده است. زیرا آن‌چه که اهمّیت انسان را از حیوانات دیگر نشان می‌دهد ابزار سازی وی است که این خود هنر محسوب می‌شود. انسان در دوران پارینه‌سنگی به صورت گله‌های سرگردان به جست‌وجوی غذا و حفظ جان، از جایی به جایی حرکت می‌کند و در پناه غارها و صخره‌ها زندگی خویش را ادامه می‌دهد. او در جست‌وجوی شکار و میوه‌های جنگلی از جایی به جایی می‌رود و عوامل هول‌انگیز چون توفان، تاریکی، حیوانات وحشی و سیل و غرّش آسمان و بسیاری دیگر او را به وحشت می‌اندازد. تنها خورشید بزرگ‌ترین عاملای ّست که بدو آرامش می‌بخشد. ظهور این گلوله‌ی نورانی گرمابخش او را از تاریکی و سرما و وحشت رهایی می‌دهد. از اینجاست که وی به تفکّر می‌پردازد و آن‌چه را نامناسب زندگی می‌یابد به یک نیروی اهریمنی نسبت می‌دهد و نور و گرما که بزرگ‌ترین عامل حیات وی محسوب می‌شود از عوامل نیکی به حساب

می‌آورد و جهان را به خیر و شر تقسیم می‌کند. شاید اوّلیّن شعری که بشر سروده است درباره‌ی خورشید و روشنایی باشد در آن هنگام که همه‌ی هراس‌هایش با طلوع آن به پایان رسیده باشد. بنابراین می‌توان با اعتقاد کامل گفت که فرهنگ و تفکّر اندیشه‌ی انسان از همان آغازین زندگی بشر اوّلیّه است و زندگی آن چنان که بسیاری گفته‌اند فقط ریشه‌ای در ارضاء غریزه‌ی گرسنگی نبوده است. از طرفی باید بدانیم که انسان پیوسته تحت تأثیر محرکات محیطی چون موسیقی صدای پرندگان، غرّش آبشار، روشنایی و گرما، شکفتن گل‌ها، وزش نسیم، غروب و طلوع خورشید قرار می‌گیرد و این عوامل انگیزه‌های درونی وی را به سوی زیبایی تحریک می‌نماید و حس و انگیزه‌ی زیباپرستی انسان را در همان آغاز می‌پرورد و از این‌جا بخش معنوی زندگی این موجود آغاز می‌شود. امّا اوّلیّن آثار هنری که از انسان دیده شده تصاویریست که در دل غارها کشیده، این تصاویر اگرچه واقع‌نگری و طبیعت‌گرایی انسان را نشان می‌دهد امّا منظوری خاص دارد، زیرا حیوان به نقش آمده مورد شکار واقع گشته و آثار زخمی بر تن او دیده می‌شود. نکته‌ی دیگر این که تصاویر بر روی هم قرار گرفته و پیداست که هنرمند آن می‌خواسته از قدرت جادویی هنر برخوردار شود و شکار او آسان‌تر به دست آید. نمونه‌ی این نوع تصویر در غار لاسکو در فرانسه دیده می‌شود. این‌جا نیز می‌بینیم که هنر در خدمت زندگی انسان و برای ادامه‌ی حیات است. در واقع هنر از ذات زندگی می‌تراود و از آغاز در خدمت انسان و همراه انسان در این تکامل او را یار بوده است. انسانیَ که وسیله‌ای می‌آفریند و یا ابزاری را به طریقی به کار می‌گیرد تا شکار آسان‌تر صورت گیرد، یا پناهگاهی را می‌سازد هنرمند آن زمانه به حساب می‌آید. همین است که می‌توان ادّعا نمود ریشه‌ی بسیاری از صنایع از هنر آغاز می‌شود. البتّه چون ابزار مورد تقلید و ترویج واقع می‌شود از دایره‌ی هنری خارج می‌گردد، امّا هنرمند به تزیین آن می‌پردازد و این تزیین و زیبا آفرینی همیشه ادامه می‌یابد. چنین است که انسان پارینه سنگی به مرحله‌ی نوسنگی و مرحله‌ی سنگ صیقلی یافته دست می‌یابد.

از این دوران آثار بسیاری به دست آمد چون تبرها، کاردها و آلات زندگی و

ظروفی که از سنگ تراشیده شده و در محل زندگی آن‌هاو غارها به جا مانده است که ما می‌توانیم زندگی گذشته‌ی خود را با مطالعه‌ی آن‌هابهتر بررسی کنیم. در این دو دوران (پارینه سنگی و نوسنگی) بشر سنگ‌ها را می‌شناسد و با کیّفیت و ویژگی‌های هر کدام آشنا می‌شود. بنابراین سنگ‌هایی مانند مس و طلا و سرب در این دوران‌ها شناخته شده است. از نظر اعتقادی انسان دوران نوسنگی، همه چیز را مانند خود جاندار می‌بیند. سنگ‌ها و درختان همچون انسان ذی روحند و حیوانات نیز از ویژگی‌های خاصی برخوردارند که به ستایش آنان برمی‌خیزد. شاید آغاز بت پرستی از همین زمان باشد. افسانه‌های جادویی که در آن انسان به صورت سنگ و درخت در می‌آید بازمانده‌ی این دوران‌اند. در هفت خان رستم، پیره زالی به صورت اژدهایی در می‌آید و یا شاه مازندران به صورت سنگی عظیم ظاهر می‌شود. احترام به درختان و التجا به آنان که هنوز در فرهنگ ما مانده است نیز از آن دوران است. به هر صورت در دوران پارینه‌سنگی هیچ چیز بی هدف نیست و انسان به سوی هر چیز که می‌رود منظوری برای ادامه‌ی حیات دارد. به قول مولانا:

هیچ نقّاشی نگارد زین نَقَشْ بی امید نفع و بهر عین نقش
هیچ کوزه‌گر کند کوزه شتاب بهر عین کوزه نی بر بوی آب
هیچ کاسه‌گر کند کاسه تمام بهر عین کاسه نی بهر طعام
هیچ خطاطی نویسد خطّ به فن بهر عین خطّ نه بهر خواندن

بنابراین زندگی انسان زندگی است هدف‌دار که هر چیز با هدفی مشخّص در زندگی خلق می‌شود و گسترش می‌یابد. هنر در این دوران مسؤولیّتی سازنده دارد. با این وجود از اواخر دوران پارینه سنگی اشیاء زینتی نیز به دست آمده است که نشان می‌دهد هنرمندان این دوران به زیبایی نیز توجّه داشته‌اند.

در گورهایی که از دوره‌ی نوسنگی در مصر کشف شده ظروف و آلات مختلفی به دست آمده که از عاج یا گل پخته و استخوان و سنگ سیلیس ساخته شده‌اند.

در اواخر این دوران سنگ، مس که استعداد چکش خوارگی داشت و شکل‌پذیر بود شناخته شد و انقلاب عظیمی در زندگی آن دوران به وجود آورد.

کشف آتش دریچه‌ی عظیم دیگری را به تکامل زندگی انسان می‌گشاید و شناخت هر پدیده موجب اختراعات تازه می‌گردد. اختراعاتی که در آغاز به صورت هنر ظاهر می‌گردد و سپس به صنایع زمانه می‌پیوندد. آتش آن چنان زندگی را دگرگون می‌کند که بخش عظیمی از تفکّرات را به خود مشغول می‌سازد. در فرهنگ یونانی آتش را از آن خدایان می‌دانند که پرومته آن را از آسمان به زمین آورد و خدایان بدین گناه او را به بند کشیدند. در فرهنگ ما شاید آتش از دوران کهن‌تری کشف شده باشد، یعنی زمانی که هنوز انسان واقع گرا می‌زیسته زیرا آتش از برخورد دو سنگ در عهد هوشنگ شناخته می‌شود. در دوران نوسنگی انسان ساکن شده و رشد کیفیّت زندگی سرعت می‌یابد. در پایان این دوران علاوه بر رشد هنرها و صنایعی چون سفالگری، صنایع نساجی و چوبی، هنر مربوط به سنگ چنان رشد کرده و هنر معماری چنان پیشرفته که بشر توانسته با خلق آثاری شگفت چون اهرام مصر پای به دوران تاریخ بگذارد. تغییر عمده‌ی فکری که آغاز اندیشه‌ی بشر را معرّف است این که در پایان دوران نوسنگی انسان به مرحله‌ی نمادنگاری (سمبل سازی) می‌رسد. در این مرحله تصویر حیوان و انسان را با خطوطی کلی به نقش درمی‌آورد، بنابراین تصویر انسان عبارتست از یک خطّ صاف به جای تنه و سر و دو خطّ در بالا به جای دست و دو خطّ در پایین به جای پا.

در حجاری نیز نمادنگاری کرده است. در انگلستان گورستانی است که تندیس‌هایی از سنگ بر سر گورهاست، سنگ هایی کَه نمود مرد و زن هستند، مرد به صورت استوانه‌ای صاف و زن با دو برآمدگی که در بالای استوانه است نشان داده شده است. استاد دکتر منوچهر ستوده در کتاب از آستارا تا استارباد از گورستانی در هفتاد کیلومتری گنبد قابوس و در کنار مرقد خالدنبی یاد می‌کند که بر روی گورها سنگی استوانه‌ای قرار گرفته بعضی در حدود دو متر شبیه به آلت مردان و بعضی کوتاه‌تر با برآمدگی چون پستان که پیداست علامت مرد و زن است و این نشان دهنده‌ی سمبل سازی است که شاید از همین دوران و شاید هم ادامه‌ی این دوران باشد. سمبل سازی در تصاویر یکی از پیشرفت‌های عمده‌ی زندگی بشر است. زیرا در مراحل بعد انسان موفّق به اختراع خطّ گردید

و اوّلیّن خطوط کاملاً تصویری بود و پس از آن خطّ هیروگلیف و خطّ میخی از همان خطّ ابتدایی برآمد و خطّ خود از عوامل کتابت است که تاریخ و تمدّن انسان بر آن استوار است. شاید بتوان ادّعا نمود که روند تاریخ هنر و تمدّن انسان تا حدودی در بسیاری از بخش‌های گیتی کیفیّتی مشابه داشته است. و با توجّه به این که اوّلیّن تمدّن‌ها چون ایلام، (آنشان) آشور، بابل و اوراتو در بخشی از نجدایران به ظهور می‌رسد و از آن‌جا که کتاب حاضر هنرمندان ایران را معرّفی می‌کند، سیر هنر را در ایران بررسی می‌کنیم.

کهن‌ترین آثاری که تاکنون از بشر غارنشین اواخر عهد نوسنگی یافت شده است متعلّق به حدود ده هزار سال پیش از میلاد است که آثار آن در غاری در بختیاری و در شمال شرقی شوشتر در سال ۱۹۴۹ میلادی کشف گردید، با حفاری این غار و آثار به دست آمده مشخّص شد که انسان در این دوران به شکار می‌پرداخته و از به کار بردن تبر سنگی، چوب دستی، درفش استخوانی و ظروف سنگی، همچنین ظروف سفالین که به طور ناقص پخته شده بود مطّلع بوده است و آن‌هارا به کار می‌گرفته است. شناخت این ابزار با ابزار انسان دشت‌نشین تشابه‌های بسیاری را مشخّص می‌کند و این که انسان با استفاده از تجربیّات غارنشینی در دشت ساکن گشته است. نخستین محلّ سکونت شناخته شده‌ی انسان در دشت سی* ارک (سیلک) نزدیک کاشان است. از حفاری دو تپه‌ی مصنوعی آثاری به دست آمده که حدود چهار هزار سال از تاریخ زندگی بشر را معرفی می‌کند. کهن‌ترین قسمت آن نشان می‌دهد که انسان در هزاره‌ی پنجم قبل از میلاد هنوز ساختن خانه را نمی‌دانسته و در زیر آلونک‌هایی که با شاخه‌ی درختان ساخته شده بود زندگی می‌کرده که در مرحله‌ی بعد آن را با گل محفوظ نموده است، در این دوران به فعالیت زراعتی پرداخته و ذخیره کردن آذوقه را از این دوران آغاز کرده است. از آثار دستی سفال‌هایی است که ابتدا به رنگ سیاه و دودزده است و مانند سفال‌های دودزده‌ی غارهای یافت شده بوده است. امّا در اواخر این دوره سفال‌های قرمز رنگی نیز پیدا شده که به صورت

* این نام متأسفانه توسط پرفسور کریشمن به غلط سیلک تلفظ و نوشته شده و مشهور گشته است. نگارنده در مجله شماره‌ی هجدهم موزه‌ها آن را توضیح داده‌ام و در این فرهنگ نیز صورت صحیح آن یعنی سی ارک نگاشته شده است.

ابتدایی پخته‌اند. پیدایش ظروف منقوش و مزیّن و کاسه‌های ناهموار که با اندودی سفید پوشیده شده‌اند و روی آن‌هاخطوط افقی و عمودی رسم شده پیشرفت فن کوزه‌گری را نشان می‌دهد. این خطوط که ظرف را به صورت سبد معرّفی می‌کند نشان دهنده‌ی این است که سبدبافی قبل از آن مرسوم بوده است. سبدهایی که روی آن‌هابا گل رس اندود شده و در آفتاب خشک کرده بودند. وجود دوک‌های سنگی و گلی نشان دهنده‌ی این است که صنعت نساجی در این دوره رواج داشته است.

فردوسی در شاهنامه مرحله‌ای از معماری را که به عهده‌ی اسیران هوشنگ شاه بوده است چنین بیان می‌کند:

بفرمود دیوان ناپاک را به آب اندر آمیختن خاک را
هر آنچ از گل آمد چو بشناختند سبک خشت را کالبد ساختند
به سنگ و به گچ دیو دیوار کرد نخست از برش هندسی کار کرد
چو گرمابه و کاخ‌های بلند چو ایوان که باشد پناه از گزند

و در مورد صنعت بافندگی و فرش بافی در عهد تهمورث چنین می‌گوید:

پس از پشت میش و بره پشم و موی برید و برشتن نهادند روی
به کوشش از آن کرد پوشش به جای بگستردنی هم بُد او رهنمای

و باز در زمان جمشید که گویا صنایع پارچه‌بافی روی به تکامل می‌رود چنین می‌گوید:

ز کتان و ابریشم و موی و قز قصب کرَد برمایه دیبا و خز
بیاموختشان رشتن و تافتن بتار اندرون پود را بافتن

در عهد نوسنگی ابزار کار از قبیل تیغه کارد، سنگ چخماق و تیغه داس و آلت تراش و تبر صیقلی شده همه از سنگ است امّا در اواخر این دوران اوّلیّن اشیای کوچک مسی که با چکش کار ساخته شده‌اند دیده می‌شود. علاوه بر آن عشق به زینت و ارایش وجود داشته و کشف گردن‌بندهایی از صدف، دست بند صدفی یا سنگی و حلقه‌ی انگشتری معرّف این آثار هنری در آن عهد است. پیدا شدن هاون کوچک ظریفی معرّف این است که شاید این انسان علاقه به خالکوبی نیز داشته است و این وسیله برای نرم کردن موادّی خاص بوده است.

در این عهد کنده کاری روی استخوان مشاهده می‌شود و از آثار باقی مانده دسته چاقویی استخوانی است که انسان در عهد نوسنگی ذوق هنری خود را با آن آزموده و تصویر انسان عهد خود را بر روی دسته‌ی آن کنده کاری کرده است و شاید این کهن‌ترین اثر هنری است که در جهان یافته‌اند. نقّاشی و تصویر آدمی و حیوان که از عهد حجر به کار رفته بود در این دوره بیش‌تر رواج یافت. دوران بعد از این که در حفاری‌ها شناخته شد هزاره‌ی چهارم قبل از میلاد است. در این عهد تغییراتی در هنر معماری به وجود آمد؛ خانه‌ها وسیع‌تر گشت و خشت پخته در بناها به کار گرفته شد، دیوارها را با رنگی قرمز زینت دادند رنگی که از مخلوطی از اکسید آهن و عصاره‌ی میوه درست شده بود. ظروف گلی جدیدی که با دقّت بیش‌تری ساخته شده بود پیدا شدند و شکل اصلاح شده‌ی آن‌هانشان دهنده‌ی اختراع چرخ سفال‌گری دستی در این دوران است.

بر روی ظروف سفالی تصاویری از پرندگان و گراز و غزال در حال جست و خیز به نقش درآمد و حس زیباپرستی و دقّت انسان آن دوران کیّفیتی شکوفاتر یافت. حالت‌های واقع نگری در نقّاشی این انسان که تصویر موجودات را در حال جنبش نشان می‌دهد نمودی از توجّه او به طبیعت است. البتّه به زودی وی به خلاصه کردن تصاویر و به کار بردن سمبل‌ها که مرحله‌ای بسیار مهّم در تفکّر هنری است می‌پردازد. آن‌چه از نظر هنری در این دوران و در مرکز ایران اهمّیت دارد ذوق هنری این انسان در خلق ظروف منقّش و کنده کاری استخوان است که در هیچ جای دیگر نظیر این فن تاکنون شناخته نشده است و به قول کریشمن این اقدام نخستین بار در حدود چهار هزار سال قبل از میلاد توسط کوزه‌گر ماقبل تاریخ ایران صورت گرفت.

با این که فلز در این دوران شناخته شده، امّا سنگ نیز اهمّیت خود را از دست نداد. ابزار مسی چون درفش‌های کوچک یا سنجاق از این فلز ساخته می‌شد. جواهر نیز در این عهد فراوان‌تر شده و عقیق و فیروزه که رنگ‌های درخشان‌تری داشتند بیش‌تر مورد توجّه قرار گرفت.

فردوسی در شاهنامه شناخت سنگ‌های قیمتی و استخراج آن را به جمشید نسبت می‌دهد:

ز خـــارا گـهر جست یک روزگـار همی کـرد زو روشـنی خـواسـتار
به چنگ آمـدش چـند گـونه گـهر چو یـاقوت و بـیجاده و سـیم و زر
ز خـارا بـه افسـون بـرون آوریـد شـــد آن بـــندها را سـراسـر کـلید

سومین دوران سی ارک که مرحله‌ی دیگری از تکامل تمدّن ماقبل تاریخی ایران است و از چهار هزار سال قبل از میلاد شروع می‌شود، تغییرات عمده‌ای در هنر معماری پیدا می‌شود و آن این که خشت بیضی شکل کـه در سـاخت خانه‌ها به کار می‌رود متروک گشته و به جای آن خشت صاف و مستطیلی که با قالب ساخته شده به کار گرفته شد. در این دوره چرخ کوزه‌گری و کوره‌ی آن اختراع شد و هنر سفال که کار ساختن ظروف به عهده‌ی او بود با ساختن کوزه کامل گردید و کوزه‌گر با استفاده از این دو عامل توانست جام‌های بـزرگ و کاسه‌های خوب و خمره‌های جای توشه و جام‌های شراب بسازد و آن را بـه رنگ‌های مختلف درآورد و طراحی روی ظروف بسیار پیشرفت نمود. تـنوع سبک در نگارگری در این دوران دیده می‌شود و این نشان دهنده‌ی آن است که هنرمند در یک قالب خاص هنر خود را محصور نمی‌کند بلکه پیوسته در تغییر است تا هنری عالی‌تر و جاذب‌تر عرضه کند.

در این عهد بزرگ‌ترین هنرمندان کوزه‌گرانند که اسباب‌بازی برای کودکان، مجسمه‌های حیوانات، هدایایی برای نذری در پیشگاه رب‌النوع حامی انعام و احشام و مجسمه‌های رب النوع مادر و رب النوع فراوانی می‌ساخته‌اند. صنعت فلز کاری در این دوران ترقّی بسیار کرد و مس ذوبَ و ریخته گری شد. ابزار سنگی کم‌کم جای خود را به تبر مسی و کج بیل و چاقوی مسین سپرد و استعمال آن رو به کاهش نهاد.

در پایان دوران سوّم گویا توقّفی در سی ارک به وجود آمد، خانه‌ها متروک شده و قشر ضخیمی از خاکستر روی آن‌هارا پوشانده است که البـته بـه نـظر می‌رسد دچار حریق گشته و مردم از خرابه‌های آن‌هاجهت شالوده‌ی مساکن جدید خود استفاده کرده‌اند. پس از آن ظروف قرمز رنگ و خاکستری جـای ظروف منقوش را گرفته است. شکل ظرف‌ها شبیه همان‌هایی است که در اواخر هزاره‌ی چهارم و اوّل هزاره‌ی سوّم قبل از مـیلاد در شـوش پـیدا شـده است.

مهرهای کلوخی از میان رفته و مهر استوانه‌ای جای آن را گرفته است. در این دوران اوّلیّن آثار مکتوب بشر بر روی طرح‌های خاک رس یافت می‌شود.
لوح‌هایی به خطّ ایلامی مقدم* که کاملاً خطی است تصویری و بعداً این خطوط در حفاری‌های شوش بر روی لوح‌ها و مهرها به دست آمده است. گویا قوم جدیدی به سی ارک وارد شده و تمدّنی جدید را با خود آورده است. از آن‌جا که از سه هزار سال قبل از میلاد، شوش مرکز شهری‌گری و تمدّن است و با وجود این شهر و این تمدّن که آغاز دوره‌ی تاریخی نجد ایران آغاز می‌شود و نخستین اشعه‌ی روشنایی بخش تاریخ به وسیله‌ی تمدّن شوش و مردم انشان یا انزان از خاک خوزستان، لرستان و بختیاری و عمق کوه‌های زاگرس به تابش درمی‌آید. قومی که همیشه دل باخته‌ی، بین‌النهرین است و از کوه‌ها فرود می‌آید و بدان منطقه حمله می‌کند تا از برکت‌های آن برخوردار شود. این مردم که با اقوام کاسی و لولوبی و گوتی شاید به یک رسته‌ی نژادی تعلّق دارند، وقتی اوّلیّن‌شهر را در منطقه‌ی خوزستان برقرار می‌کنند، چند هزار سالی را از تاریخ خود گذرانده‌اند تا به مرحله‌ی شهرنشینی رسیده‌اند. بنابراین مدارک به نظر می‌رسد جای پایی در عمق خاک ایران و سی ارک داشته باشند. حفاری‌های هشتاد ساله شهر شوش و اطراف آن و آثار به دست آمده اسرار بسیاری را روشن کرده است که دانشمندان باستان شناس را ملزم خواهد کرد که در تفاسیر خود تحلیل‌های جدیدی را بیان کنند. در این جا چند نکته گفتنی است. اوّل این که حکومت انشان یا انزان را عیلام نام نهاده‌اند و عیلام نام پسر سام پسر نوح است. این نام گذاری با استفاده از اسامی عبری و تورات امری مغرضانه بوده است تا بتواند تمدّن را زاده‌ی اقوام سامی نژاد دانسته و سلطه‌ی فرمان سالاری خود را تا کوه‌های زاگرس برسانند. نکته‌ی دیگر آن که اختراع خطّ را به فنیقیان و اشاعه‌ی آن را به آرامیان که از آن اقوامند نسبت می‌دهند. در حالی که اسناد و مدارک به دست آمده از شوش و سی ارک و شهر سوخته نشان دهنده‌ی آن است که مردم این سرزمین به ویژه انشانی‌های شوش و ایذه در هزاره‌ی چهارم قبل از

*. اصطلاحی است که باستان شناسان برای خطّ کاملاً تصویری که هنوز موفق به کشف راز و رمز آن نشده‌اند به کار می‌برند.

میلاد نه تنها خطّ میخی را می‌شناختند و به کار می‌بردند بلکه بـه مـوازات آن خطی کاملاً تصویری را جهت کارهای روزمره استفاده می‌نمودند که هنوز بـه مرحله‌ی کشف نرسیده است و بنابراین می توانیم ادعا کنیم که مردم انشان مردم اوّلیه‌ی ایران‌اند که بخشی از آن‌ها توانستند در قسمت‌های غربی و در همسایگی تمدّن بین‌النهرین اظهار وجود نموده و از آغاز هزاره‌ی سوّم قبل از میلاد مسیح تا هزار و پانصد سال به بعد در جهان آن روز صاحب قدرت باشند. نکته‌ی سوّم این که کشور و مردم انشان توسط آشوریان و همسایگان بین النهرین خود به نام ایلامتو که به معنی مردم کوهستان است خوانده شده و این موجب گشـته کـه کشورشان به نام ایلام که نامی است شبیه عیلام و ایلامتو آشوری مشهور گردد. در حالی که طبق کتیبه‌ی کورش نیز این کشور انشان و انزان است و مرکز آن در ایذه امروزی است و شوش نیز از مراکز تمدّن این مردم به حساب می‌آید.

دلیل این که مردم آن از مردم ایران و اوّلیّن ساکنان این سرزمین‌اند این است که در حفاری‌های شوش و حدود هزاره‌ی چهارم قـبل از مـیلاد تـصویری از الهه‌ی مادر یا زایش که مورد پرستش آنان بوده بـه دست آمـده کـه دو دست زیرپستان دارد و در حال زایمان است. کشف همین تصویر در سی ارک و متعلق به همان دوران نشان دهنده‌ی این است که فرهنگ اعتقادی مردم سی ارک در دوره‌ای با مردم انشان یکسان بوده است. پیدایش این تصویر در تورنگ تپه و در لرستان و همچنین در حفاری‌های سال‌های ۵۰ ـ ۱۳۴۵، هفت تپه نشانه‌ای از وابستگی این مردم با مردمان بومی سرزمین ایران است. شاید هم مردم کوه نشینان زاگرس، مردمی هستند که از سرزمین اصلی ایرانیان و چند هزار سال پیش از آنان کوچ کرده باشند که نشانه‌های زبانی آنان با مردم هـندوستان تـا حدودی مؤید این نظر است. از طرفی به گفته‌ی پروفسور کامرون که درباره‌ی زبان آن‌هابه تحقیق پرداخته زبان ایلامی دارای علائمی است که از نظر زبانی با زبان‌های گروه قفقاز قابل مقایسه است و از نظر دستوری با لهجه تامیل و زبان دراویدیان‌های جنوب هـندوستان، بـه گـفته‌ی وی عـلائم دیگـر ایـلامی در زبان‌های کاسی، لولوبی، گوتی در مـنطقه‌ی زاگـرس و خـالدی در کـوه‌های ارمنستان و هوری‌های فرات دیده می‌شود.

وجود الواح مختلف و کتیبه‌ها نشان دهنده‌ی این است که ایران در هزاره‌ی چهارم قبل از میلاد وارد ادبیات گردیده است. با این وجود دوران تاریخی و رسمی ایران از سه هزار سال قبل و با روی کار آمدن کوه نشینان غرب نجد ایران آغاز می‌شود. امّا درون این خاک و شرق و شمال شرقی آن هنوز در هاله‌ای از تاریکی فرو رفته و با این که آثار به دست آمده حاکی از هنر و فرهنگ مردم بومی آن است امّا از تاریخ مدوّن آن اطّلاعی در دست نیست. این تمدن تاریخی هم عهد و هم دوران تمدّن مصری از سه هزار سال پیش از میلاد است و این تمدن آغاز دورانی است که هنر و صنعت اوّلیه‌ی بشر مرحله‌ی شکوفایی را طی می‌کند، در آغاز و کشف ذوب مس تحوّلی شگرف در صنعت و هنر به وجود می‌آید، در دوران‌های بعد سرب شناخته می‌شود و از هزار سال قبل از میلاد ساختن مفرغ رواج می‌یابد و شناخت فلزات دیگر چون طلا و نقره هر کدام راه گشای آنان و گشایشی بر حلّ مشکلات زندگی آنان است. کهن‌ترین آثاری که از آغاز این دوران مانده است کتیبه‌ای است در صخره‌های شهر زور و دو نقش برجسته در صخره‌های سر پل ذهاب که تصاویر انسانی را به نقش درآورده و کیفیّت این هنر را از آن زمان نشان می‌دهد. امّا در حفاری‌های سی ارک، خوزبن، حسنلو، املش، تپه حصار و به ویژه شوش اشیایی به دست آمده که معرّف فرهنگ و هنر مردم این سرزمین است.

حفاری‌های چغازنبیل و هفت تپه که متعلّق به دوران‌های بعد و تا حدود دوازده قرن قبل از میلاد است چگونگی ادامه‌ی هنر این مردم را آشکار می‌کند.

در همه‌ی این دوران‌ها هنر سنگ و عهد نوسنگی نیز ادامه می‌یابد و هنر سفال رونقی روبه تکامل دارد و همان گونه که در هنر سفال سازی سی ارک مشاهده شد این‌جا نیز اهمّیتی به سزا یافته است. سفالگر انشانی هنر خود را در هرچه بهتر اشیای گلی نشان داده است و خود کوزه‌ها و تنگ‌ها و کاسه‌های متنوّع از نظر شکل و اندازه‌ی سفال‌های منقوش و ظروف کوچک تزیینی، مجسمه‌های سفالی از فرشتگان و مردم عادی و مجسمه‌های زنان برهنه که همه مانند الهه‌ی زایش دست در زیر پستان دارند، مجسمه‌های نوازندگانی که سازی شبیه سه تار به سینه چسبانده‌اند و عریانند، مجسمه‌های حیوانات و پرندگان،

محفظه‌های سفالی که جهت حمل نامه‌ها و هدیه‌های سرّی فرستاده می‌شد، همه اهمیّت هنر سفال را در دوران‌های مختلف تمدن انشان معرّف هستند. آثار دیگر این مردمان عبارتند از: تیغه‌های سنگ چخماق، حلقه‌های سنگی، سنگ‌های وزنه، سر گرزهای سنگی، ظروف مختلف سنگی که همه بازمانده‌ی عهد کهن است و هنرمند این عهد در خلق آن‌هاهنر خویش را به کار گرفته، پیکان‌های فلزی و دکمه‌ها و مغارهای مفرغی، میخ قلاب، سرنیزه و سرنیزه‌های مفرغی، خنجر و تیرکه همه از مفرغ می‌باشند و خود مهرهای زیادی از جنس گل پخته و سنگ و استخوان ساده و مصوّر با اندازه‌های گوناگون و متنوّع و گاهی با تصاویر جمعی و فردی از مردمان و فرشتگان و تصاویر گل‌ها و گیاهان همه به صورت کنده‌کاری که معرّف مهارت آنان در این هنر است هنرهایی که بعداً در این سرزمین ادامه می‌یابد و به نسل‌های بعد منتقل می‌شود. وجود کتیبه‌های بسیار به خطّ تصویری پیش از ایلام و خطّ میخی بر روی سنگ و سفال و استخوان که معرّف فرهنگ بالای کتابت آن‌ها است. اشیای تزیینی مانند گردن بندهای عقیق، بدل چینی و گچ، دکمه‌های بدل چینی، پروانه‌هایی از همان اجناس قطعات ساده و رنگی موزاییک، استوانه‌های نقره‌ای، پلاک‌های مفرغی با نقش برجسته، پلاک‌هایی که از خمیر مایه‌ای احتمالاً از قیر طبیعی و ترکیب با خاک، ساخته شده و همه با نقوش انسان و حیوان، گل‌ها، خدایان منقّش شده. دوری‌هایی از سنگ مرمر، آیینه‌های مسین به شکل صفحه‌ای محدّب، شانه‌های سنگی، زینت‌آلاتی از لاجورد و نقره و طلا و صدف که نشانه‌ای از هنر جواهر سازی آنان است، همه پایگاه اصلی هنر مردمان سرزمین ایران را می‌رساند.

از هزاره‌ی دوم تا آغاز هزاره‌ی اوّل علاوه بر ساخت مفرغ دو واقعه‌ی دیگر تحوّلی عظیم در تاریخ این سرزمین به وقوع پیوست. این دو واقعه یکی کشف آهن و دیگری ورود مهاجرین آریایی بود و از آن‌جا که شناخت آهن هم زمان با ورود آنان است این گمان وجود دارد که آنان آهن و شناخت آن را با خود از سرزمین‌های دیگر آورده‌اند در شاهنامه، فردوسی کشف آهن را به جمشید نسبت می‌دهد:

به فرّ کئی نرم کرد آهنا چو خود و زره کرد و چون جوشنا
چو خفتان و چون درع و برگستوان همه کرد پیدا به روشن روان

کشف آهن انقلاب عظیمی در چگونگی صلح و جنگ آن زمان پدید آورد. آریایی‌ها با خود اندیشه و تفکّراتی تازه آوردند که موجب تغییرات عمده‌ای گردید. این تازه واردان به زودی با مردمانی که قبل از آنان در این سرزمین بودند ترکیب شده و خود مالکان تازه‌ای گردیدند. این تحولات در حفاری‌های گورستان «ب» سی ارک نشان داده می‌شود. آنان به زودی بخش عظیم ایران را اشغال نموده و آن را به نام نژاد خود آریا، ایران، نامیدند و اوّلیّن حکومت شناخته شده‌ی انان در داخل خاک ایران ماد نامیده شد.

مادها ابتدا در اطراف دریاچه‌ی ارومّیه ساکن شدند و نیز در حدود صد سال بعد موّفق شدند که شهر همدان را بنا نموده و پایتخت خود قرار دهند. گروه دیگر از آریایی‌ها که پارسی نامیده می‌شدند در ناحیه‌ی پارسوا مستقر گردیدند. ورود آریایی‌ها در سی ارک موجب تغییراتی در زندگی و مرگ گردید و وجود گورهایی که با صفحه‌ای سفالی و خرپشته مانند پوشیده شده نشانه‌ای از قومی است که از سرزمین‌های پر بارندگی به آن‌جا آمده است و خود سفال منقوش و ظروف نوک دار و جام‌هایی به شکل شاخ حیوان، ظروفی از سرب و برنز و جواهراتی از نقره، مهرهایی استوانه‌ای شکل، آبخورهای طلا و نقره، مجسمه‌های کوچک حیوانات، مجسمه‌های رزمجو از برنز، آیینه‌های دسته‌دار نیز از هنرهای این مردمان است که در سی ارک، خوروین و حسنلو و املش یافت شده‌اند. در قرن نهم قبل از میلاد، در شمال غربی ایران قوم جدیدی به نام اوراتو تشکیل حکومت دادند. آثار به دست آمده از این گروه تمدّن آنان را در کار سفال، معماری و شیوه‌های آبیاری نشان می‌دهد. حفاری‌های قلعه‌ی بستام در آذربایجان که یکی از مراکز آنان بوده است موارد بسیاری از تمدن و فرهنگ این قوم را به ما معرفی می‌کند در اطراف دریاچه‌ی وان که مرکز اصلی آنان است و همچنین در قسمت‌های مختلف آذربایجان کتیبه‌های بسیاری از آنان شناخته شده است.*

* درباره‌ی این کتیبه‌ها به مقاله‌ی نگارنده در شماره‌ی هفتم و هشتم فصلنامه‌ی پیمان مراجعه

در عهد هخامنشیان پارسی که از قرن هفتم قبل از میلاد به قدرت رسیده‌اند و شاید بتوان گفت اوج هنر و تمدّن عهد باستانی در دوره‌ی آنان بوده است. آثار هنری بسیاری چون جواهرات طلا و نقره، بت‌ها و سلاح‌ها، سینه بند، اشیاء آهنی، مهرهای عاج یا استخوان با نقش‌های کنده بر آن‌هاسفال‌های منقوش و لعابدار، ظروف آبخوری، جام‌های شبیه به شاخ حیوان، ظروف طلا، لوحه‌های بسیار به خطّ ایلامی (انشانی) طروف مفرغی در لرستان، زیویه به دست آمده است. هخامنشیان در قرن ششم پیش از میلاد، حکومت خود را قدرت بخشیدند و حکومتی مقتدر تشکیل داده و بابل توسط کورش دوّم به تسخیر درآمد. مسجد سلیمان و پاسارگاد مرکز حکومتی آنان گردید و در دوره‌های بعد شوش و تخت جمشید از پایگاه‌های آنان شد. همدان نیز پایتخت تابستانی آنان بود، معماری به ویژه حجاری از هنرهای اصلی این دوران است. آنان به ساختن تخت‌ها و کاخ‌ها و آرامگاهها پرداختند. هنر سنگ نگاری و مجسمه سازی بسیار مورد توجّه بود، ستون‌ها و سر ستون‌های مانده از این دوران عظمت آنان را نشان می‌دهد. شوش بار دیگر اهمّیت یافت و بناهای کهن از رونقی تازه برخوردار گردید. از این دوران سنگ نبشته‌ها، مجسمه‌ها، نقوش برجسته‌ی بسیار باقی مانده است. لوحه‌های بنیان کاخ داریوش با طلا و نقره که اکنون در موزه‌ی ملای ّیران است، گواه عشق و علاقه‌ی این مردمان به هنر و آبادانی است. آثار هنری به دست آمده از این دوران که جام ریتون، هنرهای مفرغی و طلا و برنز، گوشوارهای قیمتی بسیار است معرّف هَنر آنان محسوب می‌شود. از همه مهّم‌تر سنگ نبشته‌های سه زبانه کورش و داریوش که به سه زبان بابلی، ایلامی و پارسی است و اثر بزرگ این سنگ نبشته این که کلیدی برای گشایش راز و رمز زبان باستانی آن دوران به ویژه زبان کهن ایلامی قرار گرفته است. دوران‌های بعد پارتی‌ها روی کار می‌آیند و سپس جای خود را بار دیگر به پارسیان ساسانی می‌دهند.

هنر و فرهنگ همان گونه رو به تکامل می‌رود و بر تجربیّات تاریخ افزون می‌گردد.

هنرهای اصلی چون نگارگری و کتابت که راز و رمز فرهنگ و تمدّن را معرّف است، مورد توجّه بوده و ایرانیان پیوسته مبتکران و مروّجان آن بوده‌اند. خطّ میخی و تصویری از ابتکارات مردم انشان بوده و از هزاره‌ی پنجم قبل از میلاد آثار بسیاری از آن‌هادر شوش و سی ارک به دست آمده است، هخامنشیان خود نه تنها به خطّ میخی و زبان پارسی می‌نوشتند بلکه خطی در کتابت به کار می‌بردند که مشابه خطی است در تاریخ باستان که آرامی خوانده می‌شود امّا آن‌چه مسلّم است ایرانیانی که توانسته‌اند در چهار هزار و پانصد سال قبل از میلاد چنان شیوه‌های نگارگری را به کمال برسانند می‌توانستند خطّ را اختراع نمایند. شاهنامه درباره‌ی شناخت و دانستن خطّ که در دوران اسطوره‌ای تهمورث اتّفاق می‌افتد چنین می‌نویسد که چون دیوان (مردم غیر بومی*) اسیر وی شدند و تهمورث دستور کشتن آن‌هارا داد.

کشیدندشان خسته و بسته خوار — به جان خواستند آن زمان زینهار
که ما را مکش تا یکی نوهنر — بیاموزی از ما، کت آید به بر
کی نامور دادشان زینهار — بدان تا نهانی کنند آشکار
چو آزادشان شد سر از بند او — بجستند ناچار پیوند او
نبشتن به خسرو بیاموختند — دلش را به دانش برافروختند

پس از هخامنشیان پارتیان یا پهلویان با تغییراتی همان خطّ نوشتاری قبل از خود را در آثار خود به کار برده‌اند. البتّه به جای خطّ میخی از خطّ یونانی نیز بهره گرفته‌اند. از این قوم آثار بسیاری باقی نمانده زیرا ساسانیان همه‌ی آثار آن‌هارا نابود کرده‌اند. نگارنده چند سکّه‌ی عهد پارتی را در دست فروشنده‌ای دیدم. سکه‌هایی مسی به اندازه‌ی ناخن انگشت و کوچک‌تر که آیتی از هنر و زیبایی و صنعت را با خود نشان می‌داد. آثار دیگر به دست آمده‌ی اینان عبارتند از: سفال نوشته‌های نسا که نزدیک عشق آباد یافت شده و متعلّق به سده‌ی اوّل پیش از میلاد است، سفال نوشته‌های دامغان و ری، بنچاق اورامان که سند معامله‌ی دو تاکستان بر روی آن نوشته شده است.

کتیبه‌ی پارتی به مجسمه‌ی برنزی هرکول که به دو زبان پارتی و یونانی است

*. به مردمان مازندران نیز گفته می‌شده.

و در سال ۱۹۸۴ در عراق کشف گردیده، سنگ نوشته‌ی مزاری در شوش، سنگ نوشته‌های کال چنگال در نزدیک بیرجند آثاری در دورا اروپوس در ساحل فرات، آثار کتابت آنان متون مانوی است که در شهر تورفان به دست آمده است.

از ساسانیان آثار کتیبه‌های بسیاری باقی مانده و با این که خطّ و زبان آن‌هاجزو فارسی میانه محسوب می‌شود امّا آن‌هاتغییراتی در خطّ پارتیان ایجاد نموده و خطّ مخصوصی را به وجود آورده‌اند. آثار کتیبه‌ای آنان عبارتنداز: کتیبه‌ی اردشیر بابکان که به سه زبان پهلوی و پارتی و یونانی که بر روی نقش برجسته‌ی او در نقش رستم است. در این نقش که اردشیر نماد شاهی را از اورمزد دریافت می‌کند نام و نسبش بر روی شانه‌ی اسبش نوشته شده است. دیگر سنگ نوشته اَبْنوُن در ده کیلومتری شیراز که به دستور ابنون، رئیس تشریفات شاپور به نقش آمده و تصویر اردشیر و شاپور اوّل و دو تن از بزرگان را شامل می‌شود. این تصویر که نام بزرگان زیر آن نوشته شده به آتشدانی نقش بسته است.

دیگر کتیبه‌ای از شاپور در نقش رستم که در زیر شکم اسب او به نقش آمده است. اثر دیگر در تنگ براق مربوط به شاپور اوّل و سنگ نوشته‌ای دیگر از همین شاه در کعبه‌ی زردشت که بسیار مفصّل است و استان‌های ایران را معرفی کرده و نام لشکرها را نوشته است.

سنگ نوشته‌ای دیگر از وی در بیشابور کازرون دیده می‌شود. علاوه بر این‌ها که ذکر شد، سنگ نوشته‌هایی به خطّ پهلویَ ساسانی، در دوراُاروپوس شهر باستانی‌ای در کنار فرات و سوریه‌ی امروزی، سنگ نوشته‌ای در سرمشهد جنوب کازرون، سنگ نوشته‌ای در جنوب سلیمانیه، سنگ نوشته‌ای در تخت جمشید، سنگ نوشته‌ای در فیروز آباد فارس، سنگ نوشته‌ای در مشکین شهر از دوران ساسانی باقی مانده که اغلب با نقش برجسته همراه است. خطوط دیگر با خطّ کتابت ساسانی بر روی سنگ مزارها و دخمه‌ها باقی است. علاوه بر آن از نمونه‌ی خطّ و زبان آنان بر روی سفال و پوست پاپیروس و فلز، مهر و سکّه‌ها دیده می‌شود.

از آثار کتابت آن‌ها که بعضی در آغاز دوره‌ی اسلامی نوشته شده و مبتنی بر

متون اوستا و با اخبار گذشتگان است عبارتند از: فرهنگ پهلوی دانشنامه‌های دینی، بندهشن، گزیده‌های زادسپرم، داتستان دینیک، نامه‌های منوچهر، روایات پهلوی، چم کُستیک، گجستگ ابالیش، ارداویراف نامه، زند وهمن یسن، جاماسب نامه، کتاب ششم دینکرد، اندرزهای آذرباد مهر سپندان، یادگار بزرگمهر، اندرز اشنر دانا و اندرزنامه‌های بسیاری دیگر، درخت آسوریک که از اصل اشکانی است، یوشت فریان وآخت، ایاتکار زریران، کارنامه‌ی اردشیر بابکان، شهرستان‌های ایران، شایست و ناشایست و بسیاری از مطالب مختلف و اشعار.

لازم به تذکّر است که ایرانیان قبل از دوره‌ی اسلامی از نقش آفرینان جهان بوده‌اند که همه چیز را به نقش و رنگ می‌آراستند، نقش برجسته‌ها در کوهستان‌ها و کاخ‌ها نشانه‌هایی از شوق آنان به زیبایی‌آفرینی است. سفال‌های عهد کهن سی ارک انواع شیوه‌های نقّاشی را از واقع نگاری تا رمز نگاری با خود دارد. شیوه‌هایی که در قرون بعد از پانزده اروپا مطرح شده همه از ابتکارات کهن ایرانیان محسوب می‌شود، نگاره‌هایی به زیباترین شکل که بر روی سفال‌ها آمده و به گفته‌ی باستان‌شناسان اروپایی و شرق شناسان، کهن‌ترین نگاره‌های تاریخ بشر است.

در آثار بازمانده از پنج هزار سال قبل از میلاد تا قبل از دوران اسلامی ما حتّا بر روی اشیاء کوچک مینیاتور (ریزنگاری) را نیز مشاهده می‌کنیم. در حفاری‌های شوش و هفت تپه گاهی می‌بینیم که بر روی یک استخوان و یا سر سنجاق تصاویری کوچک و با مهارت به نقش برجسته درآمده که هنر و دقّت و ظرافت کاری این انسان عهد کهن را می‌رساند. این گونه تصاویر گاهی بر روی صحنه‌های وسیع کوه و پایه‌های قصر هخامنشی دیده می‌شود که اگرچه به معنی خاصّ مینیاتور (ریزنگاری) تعلّق نمی‌گیرد امّا نشان دهنده‌ی آن است که این مردمان قادرند در صفحه‌ای کوچک تصاویری بسیار بیافرینند. از جمله آثاری چنین دو صحنه شکار در طاق بستان کرمانشاه را می‌توان نام برد که نسبت به محیطی که نگاره در آن آفریده شده یک نوع ریزنگاری یا مینیاتور محسوب می‌شود. یکی از این صحنه‌ها مجلس شکاری است که در طرف راست طاق قرار

گرفته و در آن تصویر حدود صد مرد و زن و پنج نوع حیوان از آهو، گور، شتر، فیل و اسب آمده است. سنگ نگاره‌های دقیق این تصاویر مهارت استاد نگارگر و حجار را نشان می‌دهد که غلامان شکارها را بر روی شتر منتقل می‌کنند. صحنه‌ی دیگر، شکارگاه خوک است، افرادی بر روی پنج کشتی سوارند و نوازندگان مشغول نواختن و دف زدن و رقصیدن، فیل سوارانی در اطراف خوک‌ها درحرکتند و از ویژگی‌های این صحنه حرکت خوک‌هاست که با مهارت نشان داده شده است. شیوه‌ای که در اواخر عهد نوسنگی در نگاره‌های سی ارک دیده می‌شود چیزی که می‌توان از آن دریافت این است که ایرانیانی که با چنین مهارتی این صحنه‌ها را خلق کرده‌اند، می‌توانستند در صفحات کتاب صحنه‌های بس زیباتر بیافرینند. از این آثار این نتیجه حاصل می‌شود که مینیاتورپردازی هنری نیست که در عهد تیموری یا قبل از آن یک باره در ایران خلق شود. نگاره‌های تخت جمشید و تخت رستم و سایر جای‌ها مهارت استادان نگارگر و حجار را به خوبی نشان می‌دهد. بنابراین اگر بخواهیم درباره‌ی اهمیّت نگارگری در ایران سخن بگوییم باید بدانیم که ایرانیان نقش‌آفرینان جهانند که یکی از معجزات پیامبرشان مانی کتاب ارژنگ و نگارگری است و حتّا اوست که نگارگری را از ایران به چین برده است. نظامی در مورد مانی با استفاده از روایات زمانه‌ی خود چنین می‌سراید:

شنیدم که مانی به صورت‌گری ز ری سوی چین شد به پیغمبری
ازو چینیان چون خبر یافتند بدان راه پیشینه بشتافتند
درفشنده حوضی ز بلّور ناب بر آن راه بستند چون حوض آب
گزارندگی‌های کلک دبیر برانگیخته موج از آن آبگیر
همان سبزه کو بر لب حوض رُست به سبزی بر آن حوض بستند چست
چو مانی رسید از بیابان دور دلی داشت از تشنگی ناصبور
سوی حوض شد تشنه تشنه فراز سرکوزه خشک بگشاد باز
چو زد کوزه در حوضه‌ی سنگ بست سفالین بُد آن کوزه خالی شکست
بدانست مانی که در راه او بُد آن حوضه‌ی چینیان چاه او
برآورد کلکی به آیین و زیب رقم زد بر آن حوض مانی فریب

نگـــارید از آن کـلک فـرمان پـذیر سگـــی مـــرده بـــر روی آن آبگـیر
درو کـرم جـوشنده بـیش از قـیاس کـــزو تشـــنه را در دل آیـد هـراس

بنابراین نقش ارژنگ مانی، هنر پیامبری است که نقش آفرینی را از معجزات نه تنها خود که از معجزات انسان می‌داند.

استاد عباس اقبال درباره‌ی نـقّاشی کـهن ایـرانـیان مـی‌نویسد: «در عـهد ساسانیان نقّاشی و ساختن تصویر بسیار رایج بود و چون مانی داعی و پیشرو زنادقه یعنی مانویه ظهور کِرد این فن را تشویق بسیار نمود تا آن‌جا که آرایش کتب و عبادت خانه‌ی دینی را به نقوش و صور بر پیروان خود لازم شمرد.»

این سخن اقبال معرّف این است که دیوارنگاری و کتاب‌آرایی با نگاره‌ها قبل از دوران اسلامی رواج داشته است. حمزه‌ی اصـفهانی و مسـعودی دربـاره‌ی کتابی از پادشاهان ساسانی سخن می‌گویند که تصاویر و شمایل این پادشاهان در آن به نقش آمده و این نمونه نشان می‌دهد که نقّاشی کتب مرسوم بوده است و چیزی نیست که بعداً به وجود آمده باشد اعتقاد به نقّاشی و تـزیین آثـار تـا آن‌جاست که حتّا طبق مدارک شاهنامه‌ی ایرانیان نامه‌های خود را به نـقش و نگار می‌آراستند. در نامه‌ای که مـنذر بـه یـزدگرد دربـاره‌ی هـنرنمایی بـهرام می‌فرستد شکارگری او را نیز به نقش درمی‌آورد و این را می‌رساند که این هنر سابقه‌ای کهن دارد.

هم آن گه چو منذر به ایوان رسـید ز بـهرام و رایش بـه کـیوان رسـید
فـــراوان مـــصوّر بـجست از یـمن شـدند آن سـران بـر درش انـجمن
بـــفرمود تـــا زخـــم او را بـه تـیر ز مشک سیه کـرده شـد بـر حـریر
سواری چو بـهرام بـا یـال و کـفت بلند اشتری زیر و زخـمی شکـفت
کمان مـهره و شـهر و آهـو و گـور گشـاده بـرو چـرب دسـتی و زور
سـواری بـرافکـند زی شـهریار فـــرستاد نـزدیک او آن نگـار
فـرستاده چـون شـد بـر یـزدگرد همه لشکـر آمـد بـر آن نـامه گـرد

نامه‌ای که دارا به اسکندر می‌نویسد به نقش و نگار می‌آرایـد. شـاید خـطّ خوش نامه نیز جلب نظر می‌کند. نظامی در اسکندر نامه می‌سراید:

دبـیر نـویسنده آمـد چـو بـاد نـوشت آن‌چـه دارا بـدو کـرد یـاد

روان کـرد کـلک شـبه رنگ را بـبرد آب مـانی و ارژنگ را

دیوارنگاری و نقش بر دیوار نیز از هنرهای ایرانیان کهن است و این رسم بین توده‌ی مردم نیز رواج داشته و امری نیست که آن را مربوط به عهد صفوی یـا قاجار بدانیم. در شاهنامه آن‌گاه که سیاوش، کهن دژ را می‌سازد بر دیـوار آن نقوشی از شاهان و پهلوانان را می‌نگارد.

بـیاراست شـهری ز کـاخ بـلند ز پـالیز وز گـلشن ارجـمند
بـه ایـوان نگـارید چـندی نگـار ز شـاهان و از بـزم و از کـارزار
نگـار سـر تـاج کـاووس شـاه نگـارید بـا یـاره و گـرز و گـاه
بـر تـخت او رسـتم پـیلتن هـمان زال و گـودرز و آن انـجمن
ز دیگـر سـو افـراسـیاب و سـپاه چو پـیران و گـرسیوز کـینه خـواه

نقّاشی‌های یافت شده در کوه خواجه و تورفان خود از این گونه‌اند. علاوه بر هنر دیوارنگاری، شمایل سازی و شبیه کشی نیز بین ایرانیان مرسوم بوده است. در خسرو و شیرین نظامی شاپور نگارگر عهد ساسانی چهره‌ی شاه را به نقش می‌کشد تا آن را به شیرین معرّفی کند.

خجسته کاغذی بگـرفت در دست به عینه صورت خسـرو در او بست
بر آن صورت چو صنعت کرد لختی فـرود آویـخت از شـاخ درخـتی

تزیین اشیاء خانگی از هـنرهای کـهن ایـرانـیان است. در قـصه‌ی تـخت طاقدیس که در شاهنامه آمده است معلوم می‌گردد که آن را به تصویر سیّارات فلکی آراسته‌اند موضوعی که در قرون بعد در سقف بَعضی بـناها و یـا روی اسطرلاب‌ها دیده می‌شود.

چو جاماسب آن تـخت را بـنگرید بـدید از در دانش او را کـلید
بـرو بـر شـمار سـپهر بـلند همه کرد پیدا چـه و چـون و چـند
ز کیوان هـمه نـقش‌ها تـا بـه مـاه بدان تخت کرد او بـه فـرمان شـاه

در همین تخت طاقدیسی ما هنر منبّت را نیز می‌بینیم، زیرا صور فلکی را به نقش آورده‌اند. شاید یک نوع منبّت و کنده‌کاری شده باشد و دسته‌ی بعضی از تخت‌ها با تصویر حیوانات مزیّن شده و دسته یا پایه‌ی تخت از مجسّمه‌ی سر گوسفندی تشکیل شده بوده است و این عـلامت مـحلّ نشسـتن دهـقانان را

مشخّص می‌کند.

یکی تخت را نـام بُـد مـیش سـار سـر مـیش بـودی بـرو بـر نگـار
هر آن کس که دهقان بُد و زیر دست ورامـیش سـر بـود جـای نشست

از آن‌جا که مسلماً این تخت جواهر نشان از چوب ساخته شده، باید که این نقش‌های ماهرانه از چوب کنده شده باشد. از طرفی می‌دانیم که چوب همزمان با سنگ و خاک از مواد اوّلیّه‌ای است که در اختیار انسان بوده است. بنابراین هنر چوب از هنرهای آغازین بشر است. البتّه چوب چون سنگ و سفال مـاندگار نیست و آب و رطوبت و آتش آن را از میان برمی‌دارد. چنین است که آثار کهن چوب باقی نمانده امّا هنر انسان اواخر عهد نوسنگی بر روی استخوان مهارت وی را در هنر منبّت می‌رساند. شاید کهن‌ترین اثر هنری انسان از این گونه، دسته چاقویی استخوانی است که تصویر انسانی به زیبایی بر روی آن کنده شده و در دوران اوّلیه‌ی سی ارک به دست آمده است.

ایرانیان در هنر شیشه و شیشه سازی نیز مهارت داشته‌اند. زیرا این سـنگ سحرآمیز که می‌توانست نور را از خود بگذراند، پیوسته انسان اوّلیه را در دنیایی از شگفتی فرو می‌برد. اوّلیّن شناسایی آن از روی گدازه‌های آتشفشانی و پس از کشف آتش شناخت کامل آن به واقعیت پیوست. زیرا سنگ‌ها و شن ریزه‌هایی که کنار کوره‌های مس بود با حرارت کوره ذوب گردید و این مادّه‌ی بی رنگ سحرانگیز از آن بیرون آمد و دریچه‌ای بر هنر و صنعت انسان آن روز گشود که در طول تاریخ کشفیّات بسیاری را موجب شده است. پیدایش اشیاء شیشه‌ای چون عطر دان‌ها، ابریق‌ها، روغن دان‌ها و پـیکره‌های کـوچک شـیشه‌ای در حفاری‌های لرستان، حسنلو، تیسفون، گرگان، نیشابور و مارلیک نشان دهنده‌ی پیشرفت این هنر در هزاره‌ی دوّم پیش از میلاد به بعد است. از همه مهم‌تر در حفاری‌های چغازنبیل مشخّص شده که پنجره‌های معابد آنشان‌ها از شیشه بوده و این هنر را تا حدّ زیادی می‌شناختند. پیدا شدن گلوله‌هایی که با لعابی از شیشه پوشیده شده‌اند خود معرّف تسلّط این مردمان به هنر و صنعت آبگینه سـازی است. در مقابر هخامنشیان نمونه‌هایی از شیشه‌های مات نیز به دست آمده است که بر روی آن‌هاتراش انجام گرفته و به صورت کار هنری‌ای ارزشمند درآمده

است. آثار به دست آمده از دوران ساسانی، پیشرفت هنر حکاکی و تراش شیشه و شیشه گری را نشان می‌دهد. در این عهد به کار بردن نوارهای شیشه‌ای بر روی اشیاء و لعاب شیشه یا آبگینه‌ی ملوّن بر روی فلزاتی چون مس مهارت این شیشه گران را می‌رساند. لعاب شیشه‌ی رنگی خود آغاز هنر میناگری و میناکاری است، هنری که بعداً با آمیختن این لعاب با ذرّات زمرّد و زبرجد و یاقوت، جزو حرفه‌ی گوهرگری درآمده است. هنر ایرانیان کهن آن‌چنان جامع است که حتّا ما پیشینه‌ی بعضی از هنرهای امروزی چون عروسک سازی و مدل نگاری و آرم‌پردازی را در آثار آنان مشاهده می‌کنیم. مثلاً در شاهنامه‌ی فردوسی می‌بینیم آن گاه که رستم متولّد می‌شود و سام پدربزرگ وی در زابل حضور ندارد برای معرّفی این نوزاد و شناسایی کیفّیت شکل و شمایل او به سام، عروسکی همسان وی ساخته می‌شود و آن را برای سام می‌فرستند.

یکی کودکی دوختند از حریر به بالای آن شیر ناخورده سیر
درو اندر آکنده موی سمور به رخ برنگاریده ناهید و هور
به بازوش بر اژدهای دلیر به چنگ اندرش داده چنگال شیر
به زیر کش اندر گرفته سنان به یک دست کوپال و دیگر عنان
نشاندندش آن گه بر اسب سمند بگرد اندرش چاکران نیز چند
چو شد کار یکسر همه ساخته چنان چون ببایست پرداخته
مر آن صورت رستم گرز دار ببردند نزدیک سام سوار

و یا این که علامت نگارگری و هنر گرافیکی از کَهن‌ترین زمان در ایران معمول بوده است. هنری که امروز بدان اهمیت بسیار می‌دهند. مثلاً در شاهنامه می‌بینیم رنگ پرچم و نقش تصویر بر آن معرّف یک شخص خاص است. توس پهلوان تصویر پیل بر درفشش نقش بر بسته و اسباب جنگ شمشیر سوارانش بنفش است و بر پرچم فریبرز تصویر خورشید است وگستهم تصویر ماه را بر پرچم خود نقش کرده است. به پرچم زنگه شادروان تصویر گرگ است و پرچم بیژن که به دو رنگ قرمز و سیاه است و تصویر ماه دارد. علامت شیدوش با تصویر ببر است و گرازه بر پرچمش تصویر گراز دارد و بالاخره:

درفشی کجا پیکرش هست گرگ نشان سپهدار گیو سترگ

درفشی کجا شیر پیکر به زر که گودرز کشواد آرد به سر
درفشی کجا غرم دارد نشان ز بهرام گودرز کشوادگان

پس می‌بینیم هر پهلوان پرچمش با تصویر حیوانی مشخّص می‌شود و این علامت سازی نه تنها هنری است کهن، بلکه نشانه‌ای نیز از توتم و جوامع توتمیست اوّلیه را نیز با خود دارد.

هنر فلزکاری ایرانیان سابقه‌ای بس کهن دارد و قدیمی‌ترین آثار فلزی یافت شده نشان می‌دهد که مردم این سرزمین از چهار هزار و پانصد سال قبل از میلاد ابتدا مس را می‌شناختند و اگرچه از ذوب آن بی‌اطّلاع بودند امّا با چکش کاری این سنگ ضربه‌پذیر را به صورت‌های دلخواه درمی‌آوردند. پیدایش و ذوب هر فلز دریچه‌ای روشن بر هنر و صنعت تاریخ تمدّن آدمی گشوده است. حفاری‌های سی ارک و تل ابلیس کرمان و کاوش‌های بمپور و شهداد که در اطراف معادن مس است، استفاده از این فلز را در هزاره‌ی پنجم قبل از میلاد نشان می‌دهند. وجود کوره‌های ذوب مس در کرمان و شهداد نشان دهنده‌ی این است که این مردم از قبل از هزاره‌ی سوّم قبل از میلاد با ذوب مس آشنا بوده‌اند و شاید آن‌ها اوّلیّن مردمی باشند که عصر مفرغ را آغاز نموده‌اند. دوری‌ها و بشقاب‌های مسی و مفرغی که با هنر برجسته کاری آذین شده‌اند در این اماکن نشانه‌ای از هنر و ذوق این مردمان است. در فریرگالری شهر واشنگتن مجموعه‌ای از هنر فلزکاری ایرانیان موجود است که تا دو هزار سال قبل از میلاد را شامل می‌شوند. این اشیاء که قوری، کلگی اسب، کاسه، مجسمه‌ی جانوران، اشیای زینتی زنان مانند گل سینه می‌باشد همه از نقره و برنز بوده و نمونه‌ای کامل از هنر شکوهمند ایرانیان است. مفرغ‌های لرستان که این سال‌ها بیش‌تر شناخته شد شامل: تیرها، دهنه‌ی اسب و اشیای زینتی‌ای که از طلا و نقره بود نمونه‌ای کامل از هنر مردم کوهستان را نشان می‌دهد که طبقه‌بندی اشیای یافت شده سیر این هنر را تا عهد هخامنشیان می‌رساند.

علاوه بر این اشیاء و اشیای یافت شده در سی ارک که نمونه‌ای کامل از ریزه‌کاری‌های هنر فلز است، آثار یافت شده در حسنلو از جمله جام طلایی که نزدیک به یک کیلو وزن دارد و بر روی آن تصاویر در کمال استادی به نقش

درآمده، جام زرّین مارلیک در اطراف دریای خزر از هزاره‌ی دوّم قبل از میلاد، مجموعه‌ی نفیس کلاردشت و جام طلای املش از هزار و دویست سال قبل از میلاد آثار یافت شده از طلا در گرگان و استرآباد همه نشان دهنده‌ی این است که این مردم در هزاره‌ی چهارم قبل از میلاد با بسیاری از فلزات چون مس و مفرغ و طلا و نقره آشنایی داشته و در قرون بعد هنر خود را در ساختن آن‌هابه کار برده‌اند. مجموعه‌ی گنجینه‌ی زیویه کردستان شامل سینه بند بزرگ با تصاویر جانوران افسانه‌ای از طلا، غلاف شمشیر با تصویر بز کوهی، تاج مرصّع، دستبند، جام طلا و اشیایی از نقره با نقش‌های اسب، شیر و گاو نر متعلّق به زمان‌های مختلف که آن‌هارا جزو هنر مادّی محسوب کرده‌اند همه نشان از هنرمندی مردمی است که آفرینش هنری، حس زیباپرستی آنان را ارضا می‌کند. هنر فلزکاری در عهد هخامنشیان بسیار پیشرفت نموده و آثار ارزشمندی چون جام‌ها، خنجرها، الواح، ساغرها، سینه ریزها که همه مزّین به تصاویر استادانه است و اغلب به شکل حیوانات می‌باشد در اکباتان و پاسارگاد و تخت جمشید به دست آمده و همه‌ی آن‌هانمونه‌هایی است از هنر فلزکاری مردمی که تاریخی بس کهن را در این رشته‌ی هنر گذرانده‌اند.

دانش فلزکاری و هنرهای دیگر، پس از هخامنشی میراث گران بهای حکومت‌های بعدی گردید. پارتیان اگرچه خود را دوست‌دار یونان معرّفی می‌کردند امّا با تجربیّات دوران‌های قبل، هنر خود را عرضه می‌داشتند و با همه‌ی تأثیری که هنر یونانی بر آن‌ها گذارده، باز شیوه‌ای ویژه‌ی خود دارند. در عصر پارتیان هنر مفرغ سخت مورد توجّه بوده و پارتیان در تجارت آثار مفرغی شهرتی داشته‌اند. البتّه اگرچه آثار زیادی هنوز از آنان در دست نیست امّا اکتشافات باستان‌شناسی در نزدیکی ایذه و آثار به دست آمده در گورها معرّف هنر استادانه‌ی آنان در فلز مفرغ است. از طرفی تصاویر سکه‌های زمانه‌ی آن‌هانمونه‌ای از هنر دقیق و ظریف آنان بر روی فلز می‌باشد.

ساسانیان به هنر هخامنشی بیش‌تر توجّه نمودند و ویژگی‌های آنان را در نقش تصاویر آشکار ساخته‌اند، در عصر ساسانی هنر نقره کاری سخت مورد توجّه بوده و ظروف نقره با تصاویر اسطوره‌ای و اعتقادی تزیین می‌شده، علاوه

بر آن نگارگری شاه‌محوری و فخرگرایی که سنتّی کهن است در آثار نگاره‌های ظروف آنان به خوبی آشکار است و بیش‌تر آثار با تصاویر شاهان زمانه تزیین شده است و این زینت‌سازی آن چنان است که گویا به شما می‌فهماند که این ظرف یا بشقاب و یا جام برای نشان دادن عظمت شاه است نه وسیله‌ای برای زندگی. از آثار ساسانی در بسیاری از نقاط نجد ایران از تیسفون تا کوه‌های اورال کشف شده است که آن‌هارا می‌توانیم در موزه‌های مختلف جهان از جمله فریرگالری واشنگتن، موزه‌یِ تفلیس، موزه‌ی متروپلی‌تن نیویورک و موزه‌های ایران چون موزه‌ی ملّی و موزه‌ی رضا عباسی و بعضی از موزه‌های دیگر مشاهده کنیم. از هنرهای دیگر که ایرانیان شاید تاکنون حرف اوّل را زده‌اند هنر فرش بافی است. فرش تا به حدّ قالی رسیده مراحل زیادی را گذرانده و قرون بسیار را پشت سر گذارده است. اختراع و ساخت فرش یا گستردنی در شاهنامه به تهمورث نسبت داده شده است:

پس از پشت میش و بره، پشم و موی برید و به رشتن نهادند روی
به کوشش از آن کرد پوشش به جای بگستردنی هم بد او رهنمای

به هر صورت آغاز هنر بافندگی از شاخه‌ی درختان و پوست حیوانات است. و سپس نمد و پس از شناخت پنبه و رشتن پنبه و پشم و ترکیب آن‌هافرش به دست می‌آید و گلیم و زیلو که عشایری یا روستایی‌اند پیش‌گامان قالی بافی بوده‌اند. کهن‌ترین قالی‌ای که تاکنون شناخته شده، قالی پازیریک است که در حفاری‌های این منطقه که در کوهستان‌های آلتایی ترکستان است به دست آمده و عموم کارشناسان آن را مربوط به ایران دانسته‌اند و نقش و رنگ به جا مانده هنر و ذوق ایرانیانی را می‌رساند که می‌خواستند همیشه نقش و رنگ زینت آفرین ذوق زیباپرست آن‌هاباشد. گزن فون تاریخ نویس یونانی که بین سال‌های ۴۳۰ تا ۳۵۹ قبل از میلاد می‌زیسته از فرش‌های ایرانی سخن گفته است فرش بهارستان کسری مربوط به دوره‌ی ساسانیان خود معرّف پیشینه‌ی کهن این هنر در سرزمین ایران است و باید گفت اوج هنر فرش‌بافی در عهد ساسانیان به ظهور رسیده و کلّیه‌ی تجربیّات قرون و اعصار این سرزمین در این هنر در این گستردنی به زیباترین حدّ هنری خود آشکار شده است که ما

می‌توانیم از روی آن به گذشته‌ی باستانی این هنر پی ببریم. این فرش را که در سال ۱۶ هجری قمری در فتح مداین به دست اعراب افتاد و اعراب آن را قطیف نامیدند، ابن اثیر چنین توصیف می‌کند «قطیف بساطی بود یک پارچه به طول شصت ذراع و به همین اندازه عرض به مقدار جریبی و پادشاهان ساسانی آن را برای ایّام زمستان خود تهیّه دیده بودند و هنگامی که گل و گیاه در میان نبود بر آن شراب می‌نوشیدند و با نظاره‌ی آن، خود را در باغی می‌دیدند آراسته به صورت‌ها و ازهار که آن‌هارا به نقوش جواهرنشان نموده بودند. زمین آن زرنشان بود و در میان از درّ نگین‌هایی نشانده، زمینه‌ی فرش حکم فضایی داشت مزروع و پر درخت و هیأت آن نماینده‌ی باغ بهاری بود. برگ‌ها از حریر و شاخه‌ها از زر و شکوفه‌ها از زر و سیم و میوه‌ها از اقسام جواهر تعبیه شده بود».

وجود این فرش نه تنها معرّف هنر کهن قالی بافی در ایران است بلکه صورت کاملی است از هنر فرش بافی در این دوران و از آن‌چه از تواریخ برمی‌آید می‌بینیم که نگاره‌های به کار رفته در قالی بافی گاهی جنبه‌ی تاریخی و واقع نگاری یافته است. ویژگی‌هایی که اکنون در بعضی از آثار معاصر هم‌چون آثار عرب زاده مشاهده می‌کنیم در تجارب السلف از فرشی سخن رفته که عاقبت زشت قباد شیرویه پسر خسرو پرویز را به نقش آورده است. بنابراین فرش‌بافی نیز قبل از دوران اسلامی از هنرهای کهنی است که بسیاری از هنرهای زمانه چون بافندگی، نگارگری، جواهرپردازی و ترصیع را به زیباترین صورتی نشان داده است.

هنر دیگر ایرانیان موسیقی است که عام‌ترین و مردمی‌ترین هنر آدمی به حساب می‌آید. در هرجا که انسان زندگی می‌کند و به هر صورت که می‌زید موسیقی در کنار او و با او آفریده می‌شود. از دورترین و دور افتاده‌ترین مناطق تا روستاها و بخش‌ها و شهرهای بزرگ. در واقع هر کجا انسان است موسیقی هست و انسان با عواطف خود به آفرینش آن می‌پردازد. موسیقی در سرزمین ایران سابقه‌ای به اندازه‌ی سابقه‌ی زیستی انسان دارد، عوامل مختلف طبیعی چون تابش آفتاب، وزش باد، بو و رنگ گل و صدای آبشاران و آواز پرندگان و

زیبایی صبح و غروب و اندوهان انسان او را وادار می‌کند که نغمه‌ای بیافریند و آوایی سر دهد. کهن‌ترین آثار نوازندگی قوم اوّلیه‌ی ایرانی را در حفاری‌های هفت تپه یافته‌اند و آن وجود مجسمه‌های سفالین است از مردانی که سازی شبیه به سه تار را به سینه گرفته‌اند و این نشان می‌دهد که موسیقی و نوازندگی از هنرهای مورد توجّه مردمان پانزده قرن قبل از میلاد بوده است. علاوه بر آن وجود ساز زهی بدان شکل که هنوز بدان شیوه از نوازندگی نیز مورد اجرای هنرمندان معاصر است نشان دهنده‌ی این است که برای خلق چنین سازی باید تاریخی کهن در موسیقی را گذرانده باشند تا از ساز بادی ساده‌ای چون نی بدین مرحله رسیده‌اند باشد. این سابقه‌ی کهن در موسیقی موجب می‌شود که در قرون آینده ایرانیان به سازهای دیگر چون دف، چنگ و رود دست بیابند. در شاهنامه‌ی فردوسی از زمان جمشید و در جشن نوروز از ورود رامشگر یاد می‌کند:

به نوروز نوشاه گیتی فروز بر آن تخت بنشست فیروز روز
بزرگان به شادی بیاراستند می و رود و رامشگران خواستند

در عروسی زال و رودابه از بربط و چنگ و نای و هندی درای سخن می‌گوید:

همه شهر ز آوای هندی درای ز نالیدن بربط و چنگ و نای
تو گفتی در و بام رامشگر است زمانه بر آرایش دیگر است

علاوه بر این‌ها، از آن‌جا که موسیقی اثری محرک در کارها دارد، جنگ‌ها نیز با آوای سازهای ویژه‌ی خویش همراه بوده و چون اقلیم ایران شاه‌راهی تاریخی است و همیشه مورد تهاجم اقوام دیگر واقع می‌شده است، جنگ و دفاع از حوادث سالانه‌ی این مردم است و سازهای جنگی و آوای نمادین آن‌هادر حمله و سکون و گریز از همراهان این قوم به حساب می‌آید. بنابراین کوس، کرنای و طبل نیز از آلات آنان بوده است و موسیقی مخصوص چنگ نیز آفرینش بالضروره‌ی آن است. در سنگ نگاره‌ها و حجاری‌های تخت جمشید نمونه‌ای از تصویر نوازندگان موجود است که پیداست رامشگران و نوازندگان مردمی مورد توجّه بوده‌اند. از آن‌جا که از عهد ساسانی روایات بیشتری به ما

رسیده است. به طوری که به روایت کتاب تاریخ الحکمه ساز عود که یکی از آلات برتر موسیقی است در زمان شاپور ذوالاکتاف اختراع گردیده و دیگر این که به نوشته‌ی استاد عبّاس اقبال از زمان اردشیر بابکان مؤسّس حکومت ساسانی، رامشگران موسیقی‌دانان از ندمای خاصّ سلطان بوده و طبقه‌ای از نزدیکان وی را تشکیل می‌داده‌اند. این گروه در عهد بهرام گور جزو طبقه‌ی اشراف به حساب می‌آمدند. خرّم باش که ندیم مخصوص بود از میان آنان برگزیده می‌شد. حمدالله مستوفی در تاریخ گزیده می‌نویسد در زمان بهرام کار مطربان بالا گرفت آن‌چنان که مطربی روزی به صد درم راضی نمی‌شد. هنر موسیقی در عهد خسرو پرویز سخت مورد توجّه بوده است و ما در سنگ نگاره‌های طاق بستان تصاویری از نوازندگان با تنبور، دف و نای را مشاهده می‌کنیم.

علاوه بر آن در شاهنامه آن گاه که درباره‌ی عهد وی سخن می‌گوید در سرگذشت باربد که نوازنده‌ی مخصوص خسرو پرویز می‌شود از آوازهایی چون داد آفرید و پیکار گرد و سبز اندر سبز سخن گفته است و از سرکش رییس نوازندگان دربار نیز یاد کرده است.

سرودی به آواز خوش در کشید که اکنون خوانی تو داد آفرید

***

زننده دگرگون بیاراست رود برآورد ناگاه دیگر سرود
که پیکار گردش همی خواندند چنین نام از آواز او راندند

***

بر آمد دگرباره بانگ سرود دگرگونه‌تر ساخت آوای رود
همی سبز در سبز خوانی کنون بدین گونه سازند مردان فسون

از موسیقی‌دانان این عهد علاوه بر افرادی چون باربد و سرکش، نیک و رامتین را نام می‌برند و رامتین را مخترع چنگ می‌دانند. از آن‌چه برمی‌آید این است که در عهد ساسانی موسیقی ایرانی دارای اصولی مشخّص بوده و نغمه‌ها و گوشه‌های بسیاری در آن شناخته شده و تنظیم گردیده است به طوری که در خسرو و شیرین نظامی از صد لحن یاد شده که باربد سی لحن آن را در یک

نشست می‌خواند. بنابراین از الحانی چون نوروز، حصاری، اصفهان، گنج بادآورد، گنج گاو، گنج سوخته، شادروان مروارید، تخت طاقدیسی، ناقوسی و اورنگی، حقه کاووس، ماه بر کوهان، مشک دانه، آرایش خورشید، نیمروز، سبز در سبز، قفل رومی، سروستان، سرو سهی، نوشین باده، رامش جان، ساز نوروز، مشگویه، مهرگانی، مروای نیک، شبدیز، شب فرّخ، فرّخ روز، نخجیرگان، کین سیاوش، کین ایرج، باغ شیرین نام برده است. علاوه بر این وجود اصطلاحاتی چون: راست، سرود، سماع، زیرافکن، ابریشم ساز، زخمه، پرده، دستان نواز، پرده‌سازی، مخالف، مغنی و رامشگر نشان دهنده‌ی دانش عمیق مردمان این دوران در موسیقی است. چنین بوده است که می‌گویند: موسیقی را ایرانیان به عرب برده‌اند و در آغاز اسلام در موقع تعمیر خانه‌ی کعبه به دست ایرانیان، آن‌هاعود می‌نواختند و صدای این ساز چنان اعراب را به خود جذب نمود که بعضی به عشق نوازندگی آن، راه ایران گرفتند و بعضی چون ابن سُریج که از بنیان گذاران غنای عرب است از همان ایرانیان نواختن عود را فراگرفت و ابن سُریج خود شاگرد یک بانوی ایرانی الاصل به نام عَزّه بود. از همه مهم‌تر این که دو موسیقی‌دان بزرگ عهد عبّاسیان یعنی ابراهیم و اسحاق موصلی هر دو ایرانی بوده و با توجّه به دانش موسیقی خود، به تنظیم و تکمیل موسیقی عرب پرداخته و درباره‌ی علم ادوار به تألیف کتب دست زده‌اند و بسیاری از نغمه‌ها و گوشه‌های موسیقی ایرانی را ابتدا آن‌هاو سپس در طول تاریخ به موسیقی عرب افزوده‌اند. استاد حسنعلی ملّاح می‌نویسد: «نود و هفت اصطلاح نغمه و گوشه‌ی موسیقی ایرانی در موسیقی عرب راه یافته، همه‌ی این‌ها نشانه‌ای است از عشق و دانش مردم ایران به این هنر که از چوپان و صحراگردان خشک‌ترین دشت آن چون کویر دشتستان تا سرسبزترین اقلیم آن چون گیلان و مازندران زبان سرزمین خود و اندوهان وشادی‌هایشان را در آهنگ‌های خود می‌نوازند و می‌آفرینند تا سرود دلشان به شهرها راه یابد و به گوش دیگر هم‌وطنان برسد و چنین است که هر اقلیم، نوایی ویژه و هنری ویژه دارد.

در کنار همه‌ی این هنرها بسیاری از هنرهای تزیینی و خانگی رواج دارد؛ هنر نساجی، رنگ کردن پارچه و زینت بخشیدن به لباس چون رنگ‌آمیزی،

نقّاشی، سکمه‌دوزی، گلابتون دوزی، پته دوزی، سوزن دوزی، زری دوزی در خانه‌ها و زیر سقف‌ها و پشت دیوارها جریان داشته است. هنر بافندگی گاهی به صورت یکی از صنایع دستی گروهی از مردم ایران مشهور جهان شده و سخت مورد توجّه بازرگانان قرار گرفته است. نمود این هنرها پس از اسلام، معرّف سابقه‌ی چند هزار ساله‌ی آن‌ها است. اصطخری درباره‌ی پارچه‌بافی و فرش بافی ایرانیان می‌نویسد: «مخازن فرش و قماش کاخ‌های فاطمی مصر که در سال ۲۵۳ هجری قمری به امر المعزالدین الله خلیفه‌ی فاطمی در شوشتر بافته شده و مشتمل بر نقشه‌ی عالم صورت اقالیم و کوه‌ها و شهرها و رودهای آن بوده است».

این سخن اصطخری نه تنها معرّف این صنایع دستی و رواج و شهرت آن در یکی از شهرهای ایران است بلکه باید دانست که این هنرها یک باره بدین کمال نرسیده و سابقه‌ی تاریخی دارد و داشته است. البته باید یادآور شد که پارچه و فرش و آن‌چه از تار و پود و پشم و ابریشم و پنبه ساخته شده در مقابل عوامل طبیعی دوامی چندان ندارد و چنین است که کمتر آثاری از آن‌هابه دست آمده است. با این وجود در حفاری‌های گورها و تپه‌ها قطعاتی از پارچه به صورت کفن در اطراف شهر ری و بقعه‌ی بی بی شهربانو به دست آمده که اکنون زینت بخش موزه‌های جهانی‌ست و اگرچه این قطعات مربوط به عهد آل بویه است امّا وجود آن‌هامعرّف تاریخی کهن و مهارتی پر سابقه است. یکی از این نمونه‌ها روپوش تابوتی از همین دوران است که در موزه‌ی کلیولند اوهایو نگاهداری می‌شود و یکی از شاهکارهای پارچه بافی عهد آل بویه می‌باشد.

سیر هنر در عهد اسلامی

هنر توسط هنرمند آفریده می‌شود و در میان توده‌ی مردم جریان می‌یابد. هنرها در طول تاریخ گاهی متناسب و همراه با سلایق مختلف گاهی به دربار روی آوردند و گاهی گریخته‌اند. گاهی به هنگام ناامنی و جنگ به دورترین و پنهان‌ترین مناطق رفته‌اند و در آن‌جا ادامه‌ی حیات داده‌اند و چون وقت مناسب پیش آمده رواج یافته‌اند. چنین است که گاهی می‌بینیم هنر عهد هخامنشی و یا

ساسانی در دوران‌های بعد ظهور کرده است. مثلاً فلز کاری عهد ساسانی و یا سفال‌گری دوران‌های کهن یک باره در عهد سلجوقی ظهور می‌کند و این نشانه‌ای است بر این که هنر متعلّق به مردم است و در میانه‌ی آن‌هاادامه می‌یابد. بنابراین بین هنر عهد اسلامی و قبل از آن هیچ مرز مشخصی وجود ندارد. و هنرهای قبل از اسلام همان گونه ادامه یافته است و اگر تغییراتی در موضوعات آن به وجود آمده چندین قرن طول کشیده است. امّا آن‌چه گفتنی است این که هنرهای به ظهور رسیده بعد از دوران اسلامی هر کدام ما به اذایی قبل از اسلام داشته و دارد و شناخت آن‌هانیاز به تحقیق و تفحصی موشکافانه دارد. امّا با کمال تأسف آن‌چه درباره‌ی تاریخ هنر ما نوشته شده بیشتر توسط ایران شناسان و بیگانگان صورت گرفته و محقّقین ایرانی به تکرار سخن آنان پرداخته و آن‌هارا تاریخ هنر این سرزمین پنداشته‌اند.

چنین است که در سرزمینی که در هزاره‌ی پنجم قبل از میلاد، نگارگری یکی از هنرهای مشخصه‌ی آن است به قضاوت آن فرنگیان نقّاشی و کتاب نگاری‌اش در عهد ایلخانان مغول ظهور می‌کند و بعضی تا آن‌جا پیش می‌روند که ادّعا می‌کنند نقّاشی توسط چینیان به ایران آورده شده است یا در مورد هنرهای دیگر مثلاً آرتورپوپ ایران‌شناس بزرگ درباره‌ی منبّت می‌نویسد:

«منبّت کاران ایرانی در قرن نهم هجری قمری آثار پر ارزشی به وجود آوردند. ولی زمینه‌ی هنر ایشان محدود بود و جز رحل قرآن و مسجد و منبر و ضریح و صندوق مرقد امامان به کار نمی‌رفت».

اشتباه پوپ در این است که اولاً چوب ماده‌ای کم دوام و ضربه‌پذیر و سوختنی است و دیگر این که در مراکز مذهبی چون مورد تکریم بوده است این اشیاء گاهی بیشتر حفظ شده است وگرنه ایرانیان چه بسیار اشیاء خانگی را از چوب می‌ساختند و همه‌ی آن‌هارا با نگاره‌های منبّت تزیین می‌نمودند و این هنر هنوز هم ادامه دارد. وگرنه مردمی که آثار منبّت آن بر روی استخوان از هزاره‌ی پنجم قبل از میلاد در سی ارک به دست آمده و این هنر در میان آن‌هاجریان داشته یکباره شصت قرن بعد منبّت کار نشده‌اند، از طرفی منبّت‌های بر روی سنگ که نمونه‌های جدید آن از عهد هخامنشیان و اشکانیان و ساسانیان هنوز

باقی است، معرّف هنر درخت‌آرایی این مردمان در قرون کهن است و باید دانست که ایرانیان مردمانی زیباشناس و هنرشناس بوده‌اند و همه‌ی اشیاء خانگی را به زینت‌ها و هنرهای مختلف خود می‌آراستند و در این کار از هنرهای کوچکی چون قلمزنی، نقّاشی، منبّت و هنرهای دیگر استفاده می‌نمودند. نمونه‌های بسیاری از آثار چوبی به دست آمده نشانه‌هایی از اسلوب پیشرفته‌ی قرون قبل از عهد اسلامی و معرّف مهارت در این هنر است. بنابراین آثار چوبی جامع بزرگ دمشق مربوط به اواخر قرن اوّل هجری منبر معروف مسجد قیروان مربوط به عهد هارون الرشید و آثار چوبی عهد غزنوی که اکنون در موزه‌ی قاهره است. همه نمونه‌هایی از هنری است که آرتورپوپ شکوفایی آن را در قرن نهم هجری می‌داند. از طرفی بسیاری از هنرها در آرامش و امنیت رشد می‌کنند و ایران اقلیمی بوده است که همیشه مورد تاخت و تاز اقوام مختلف قرار گرفته و نه تنها هنرها در حال آشکار و پنهان شدن بوده‌اند، بلکه حمله‌ی مغول بسیاری از آثار هنری آن‌هارا به غارت سپرده و بر آتش سوزانده است. چنین است که ایران‌شناسان و محققین بیشتر قضاوتشان بر روی آثاری است که پس از حمله‌ی مغول به دست آمده و تاریخ هنر ما را بر روی همین آثار نوشته و بخش بندی نموده‌اند و قبول نمودن این نوع فصل‌گذاری در تاریخ هنر ایران یکی از اشتباه انگیزترین تاریخ نگاری این سرزمین است. درباره‌ی هنر ایرانیان همین بس که پس از حمله‌ی اعراب بسیاری راه دیاران دیگر گرفتند و هنرشان را در سایر نقاط جهان عرضه داشتند و حتّا دربار حکام تازه به دوران رسیده‌ای چون بنی امیّه و بنی عبّاس از همان آغاز هنر ایرانیان را معزز داشته و در امور هنری بسیار آنان را به کار گرفتند. وجود نقّاشی‌های ایرانی در کاخ‌های اموی و عباسی و فاطمی خود نشانه‌ی کاملی است از توجّه آنان به هنرمندان این سرزمین.

آنان اگرچه خود را خلیفگان اسلام می‌نامیدند امّا به تقلید پادشاهان پارسی و رومی به شیوه‌های اشرافی زندگی روی آوردند و به ساختن قصور مجلّل و مزیّن دست زدند و خیلی زود ایرانیان هنرمند را برای ساختن و پرداختن این کاخ‌ها به کار گرفتند. آثار یافت شده در بازمانده‌ی این بناها نشانه‌ای از هنر

ایرانیان است و در این مورد بارها شرق‌شناسان بدان اشاره کرده‌اند.

بورکهارت در کتاب هنر اسلامی که به ترجمه‌ی مسعود رجب نیا رسیده است در مورد کاخ مشاطه (مشتی) که یکی از کاخ‌های بنی امیّه است می‌نویسد: «گویا دستور دهنده به رهبر هنرمندان خود پارچه‌ی پرنقشی یا فرشی از آثار ساسانیان را که دارای موتیف‌های تکراری و هماهنگ است نشان داده و از او خواسته تا از روی آن نقش‌هایی به بلندی پنج متر و پهنای چهل و سه متر بر سنگ پدید آورد.

در کاخ عمرا که در شمال شرقی بیت المیت قرار گرفته و در سال ۱۸۹۸ توسط موزیل دانشمند اطریشی شناسایی شده و کاخی متعلّق به امویان است، همه‌ی دیوارها و سقف آن دارای تصاویر و مناظر شکار و تصاویر زنان برهنه و رقاصه‌ها و نوازندگان است که به نوشته‌ی هرتسفلد با این که از روی امضاها مشخص می‌شود که کار مسیحیان بوده است. امّا طرز و شیوه‌ی آن‌هانشان دهنده‌ی سبک و شیوه‌ی ساسانی است. نقّاشی‌های کاخ‌های فاطمی و کاخ‌های سامره از عهد عبّاسی که همه شیوه و سبک ایرانی دارد، معرّف آن است که هنر ایرانیان پیوسته مورد توجّه اقوام مهاجم قرار گرفته و شاید این توجّه یکی از راز و رمزهای ماندگاری فرهنگ این سرزمین باشد، زیرا چیره شوندگان چنان تحت تأثیر هنر و فرهنگ این سرزمین قرار می‌گرفتند که آداب و فرهنگ و گاهی حتّا زبان خود را فراموش می‌نمودند و به زبان و فرهنگ ایران روی آوردند. اگر چنین نبود شاید ما هم چون مصری‌ها، سوری‌ها، لبنانی، مراکشی‌ها و ده‌ها قوم دیگر اکنون به زبان عربی سخن می‌گفتم و جزوی از قوم عرب محسوب می‌شدیم. امّا آن‌چنان بوده‌ایم که به همه‌ی اقوام تمدّن و هنر بخشیده‌ایم و اسلام ساده و بدوی در دامان ایرانیان به زیباترین هنر و فرهنگ آراسته گردید و ایرانیان به نام آن صدها اثر آفریدند و هنوز می‌آفرینند.

البتّه باید یادآور شوم که این تغییرات بلافاصله صورت نگرفته است و هنر و فرهنگ یکباره اسلامی نشده بلکه قرونی چند بر آن گذشته است تا شکل خویش را یافته است. حتّا حکامی که چون بنی امیّه و بنی عبّاس به نام اسلام روی کار آمدند، با این که اسلام با هر نوع نگاره و تندیس که صورت و شکل

بت‌پرستی را در انسان القاء می‌کند مخالف است امّا آنان کاخ‌های خود را اغلب توسط همین ایرانیان بدان‌ها مزیّن نمودند. پس برای این که اندیشه صورت واقعی و متعالی خود را آشکار کند زمانه‌ای لازم داشته که این زمانه شاید در ایران مدت پنج قرن طول کشیده است. امّا ایرانیان چنان قوامی بدان بخشیده‌اند که هنر ایرانی به صورت اسلامی آشکار شده و این دو نام در بسیاری از بخشهای هنر تزیینی با هم عجین گشته است.

نکته‌ی مهمّ قابل ذکر اینکه مسائل اعتقادی بخش عظیمی از هنر باستانی را تشکیل می‌داده است. بعضی از هنرها نیز وابسته به نوع و شیوه‌ی گذران زندگی بوده و در اختیار نیازهای انسان قرار داشته‌اند و صرفاً جنبه‌های خصوصی زندگی و زیباپرستی را به عهده داشته و دارند از این جهت هنرمند به زیباسازی آلات زندگی می‌پرداخته. بعضی‌ها از هنرها نیز به حسب ضرورت یک دوران ظاهر شده و چون شرایط تغییر کرده از میان رفته یا می‌روند و یا این که تغییر شکل پیدا نموده‌اند مثلاً میناکاری یک روز لعاب ساده شیشه‌ای بوده، پس از مدتی یک شکل لعابی همراه با دانه و سنگ‌های قیمتی ترکیب می‌شده و از عهد صفوی به صورت لعاب با تصاویر نقّاشی ظهور کرده و در عهد قاجار این شیوه بسیار متداول شده است. از روی سنگ گورها گاهی ما با نام هنرها یا صنایعی آشنا می‌شویم که امروزه دیگر رسمیّتی آن چنانی ندارند و نامی ناآشنا بیش نیستند. مانند لندره دوزی که هنرش تزیین چادر پادشاهان و امرا بوده و این کار با قطعات چرم و قطعات رنگی انجام می‌شده، در کنار لندره دوز هنرمند طراحی بوده که شفره‌کش نام داشته و او قطعات مورد نیاز را طراحی کرده و می‌بریده. یا بهله دوز که کار و هنرش دوختن دستکش مخصوص برای باز شکاری بوده است و یا رخت نقره کار که آلات سواری را با نقره و یا طلا می‌ساخته و آن را به زیباترین صورتی عرضه می‌کرده است. در زمانه‌ی ما نیز بسیاری از هنرها رو به خاموشی می‌روند که توضیح آن‌هادر این‌جا ضرورتی ندارد و ما در این مختصر کلماتی درباره‌ی چند هنری که اهمیّت بیشتری داشته‌اند می‌آوریم.

الف: معماری

هنر معماری از شاخص‌ترین هنرهای عهد اسلامی محسوب می‌شود. زیرا

آن‌چه برای مسلمانان اهمیّت داشت محلّی برای عبادت بوده و آنان در آغاز هرگز به زیبایی مکان توجّهی نداشتند، بلکه هر شهر وقتی به اشغال مسلمانان درمی‌آمد، آنان نمازی به جماعت برگزار می‌نمودند، مکانی ساده و بی پیرایه، بنابراین از اهم کارهای آنان در هر شهر تهیّه‌ی چنین جایی بود. حکومت قبلی ایران بر پایه‌ی اعتقاد دینی بنیان گذارده شده بود و ایرانیان جزو مردمی بودند که به اعتقاد خود اهمیّت می‌دادند. بنابراین وجود آتشکده‌ها و معابد و ستایشگاه‌های فراوان بهترین شرایط انتخاب برای دین نوین بود و مسلمانان از این اماکن برای ستایشگری استفاده نمودند. پس اوّلیّن جایها که برای نماز انتخاب گردید چنین مکان‌هایی بود و امّا از آن‌جا که اسلام به سادگی و بی‌پیرایگی مکان عبادت اعتقاد داشت باید جایی را به وجود می‌آوردند که هرچه ساده و دور از تزیینات باشد. پس دین نوین معماری‌ای نوین را لازم داشت. آنان برای به وجود آوردن چنین جایی، خانه‌ی پیغمبر اکرم (ص) و مسجد النبی را مدل قرار داده و به فراهم نمودن آن پرداختند. اوّلیّن تغییر معماری‌ای که به وجود آمد اینکه مربع مستطیل طولی که به طرف طلوع خورشید ساخته شده بود تبدیل به مربع و مستطیل عرضی گردید و جهت عبادت به سوی غرب و خانه‌ی کعبه تغییر یافت. زیرا مسلمانان نیاز به جایی داشتند که صف‌های نماز را تشکیل دهند بدین جهت عمق تبدیل به عرض گردید و مسلمانان در مقابل دیوار قرار گرفتند دیواری که مشخصه‌ی قبله بود. مساجد بر پای شده به دو هدف آشکار شد، یکی محل اجرای عبادت و دیگری محلی برای اجتماع و بحث و خبر و تصمیم‌گیری. این مسأله‌ی دوّم ایجاب می‌نمود که مسجد جای عظیم‌تری را به خود اختصاص دهد، بنابراین در هر شهر علاوه بر مساجد ساده و کوچک که ممکن بود در هر محله‌ای به وجود آید جایی برای اجتماع و نماز جماعت و شنیدن سخنان خلیفه و یا نماینده شد و این مکان دوّم که در هر شهر یکی بیش نبود، جامع نام گرفت و جامع نیاز به معماری پیچیده‌تری داشت. این معماری اگرچه شالوده‌ای مقدّس داشت امّا نمی‌توانست از معماری جاری اقلیم بی بهره باشد. آن هم بین مردمی که از هزاره‌ی پنجم قبل از میلاد به خانه‌سازی دست زده بودند و خانه‌های ساخته شده، در دشت و در

تپه‌های سی ارک اوّلیّن ساخته‌های آنان برای بشریّت بود و معماری پیشرفته‌ی آنان در ساختن زیوگورات‌های کشف شده در شوش و هفت تپه و چغازنبیل پیشرفت عظیم آنان را در برپای داشتن هنر دینی آشکار می‌نمود، لازم به تذکر است که معماری سنتی و جاری آن روزگار متّکی به دو نوع یا دو شیوه‌ی معماری باستانی بود یکی به کارگیری سقف صاف و استفاده از چوب و به کارگیری ایوان‌ها و ستون‌های بلند برخاسته از هنر معماری عهد هخامنشیان و دیگری معماری متّکی بر قوس و دایره و طاق که در نزدیک‌ترین زمانه بدان‌ها مورد استفاده بوده و هنر معماری ساسانی نام داشت. هنر ساسانی با تاق‌ها و چهارتاقی‌های بر پای داشته در آتشکده‌ها و قصرها، معماری سنّتی برخاسته از میان توده‌ها و مناسب با شرایط اقلیمی ایران است. زیرا آب و هوای بسیار گرم و خشک و یا کوهستانی سرد ایران استفاده از چوب و سقف‌های چوبی را دشوار نموده و دوام آن را کم می‌نماید بنابراین استفاده از تاق‌های خشتی و گلی و آجری نه تنها محیط را از سرما و گرما حفظ می‌نماید بلکه در مقابل عوامل طبیعی و محیطی مقاومتی بیش خواهند داشت، از طرفی استفاده از راهروهای سایه‌دار و باریک و رواق‌ها و غرفه‌های نسبتاً کوچک محیطی آرام‌بخش و حریمی رازانگیز ایجاد می‌نماید که انسان‌ها را از قال و قیل کوچه و خیابان آسوده‌تر می‌سازد، بنابراین از آن‌جایی که مسجد جای عبادت و آرامش است راهی به سوی دل دارد محیطی معنوی را لازم خواهد داشت و این نوع معماری در دل توده راهی بیشتر دارد و معماران هنرمند تمایلَ بیشتری بدان داشته‌اند بنابراین در قسمت‌های مختلف جامع مناسب با نقشی که به عهده‌ی بنا گذارده شده از شیوه‌های معماری رایج استفاده می‌کرده‌اند. از این جهت باید گفت شیوه‌های معماری بنای مساجد صرفاً اسلامی نام گرفته زیرا نقش مسجد از این تاریخ راهی به سوی هنر قدسی یافته است و این دو نوع شیوه در طول تاریخ بین حکام و مردم جاری بوده است. حتّا در معماری اوّلیّن قرن اسلامی بین خلیفگان بنی امیّه نیز این دو نوع معماری رواج داشته مثلاً قصرهایی که از این حکام باقی مانده به همان شیوه‌های پادشاهان قبل از آنان ساخته شده از نمونه‌های آن می‌توان قصر مشاطه (مشتی) و قصر کوچک عمرا را نام برد.

به نوشته‌ی کریزول دیوارهای این قصر دارای تصاویری از مناظر و شکارگاه‌ها و زنان و نوازندگان و رقاصه‌های برهنه است در حالی که در جامع کبیر دمشق که توسّط همین خلفا ساخته شده از طاق ها و غرفه‌های کم عمق و کاشی‌هایی با نقوش تکراری گیاهی استفاده شده و قصرهای فاطمیان و بنی‌عبّاسی نیز چنین است و آنان دو نوع معماری و دو نوع تزیین را در ساخت قصور خود به کار گرفته‌اند، این شیوه‌ی مشخّص معماری دینی و غیر دینی حتّا در عهد صفویان نیز مشخّص است. در حالی که معماری به اوج رسیده‌ی اسلامی در ساختن مسجد شیخ لطف‌الله و مسجد امام (مسجد شاه) و مسجد چهار باغ آشکار است. شیوه‌ی دیگر معماری که شیوه‌ی هخامنشیان است در ساختن کاخ چهل ستون و عالی قاپو و هشت بهشت به خوبی تفاوت این دو شیوه را مشخّص می‌کند و در این‌جا نیز نقوش به کار گرفته در این اماکن مذهبی نمودی از هنر قدسی است. در کاخ‌های آنان تصاویری از زنان و مردان و نوازندگان به کار گرفته شده و نشان دهنده‌ی یک نوع جهان‌پرستی و مادّی‌گرایی را در این نوع معماری آشکار می‌سازد. بنابر آن‌چه گذشت این‌که ایرانیان هنر خود را به دو گونه به کار گرفتند و در هر دو سعی کردند آن را به زیباترین صورتی آشکار سازند. امّا در هر دو شکل آن از ذخیره‌ی هنری عظیم خود استفاده کردند، بسیاری از هنرمندان ایرانی در عهد اسلامی سفر کردند و هنر خود را در جای‌های دیگر عرضه داشتند. به طوری که به گفته‌ی ایران‌شناسان در حکومت‌های اموی، عبّاسی و فاطمی در هر کجا که جای عرضه‌ی هنر بوده است تأثیر ایرانیان بر آن آشکار شده.

به طور کلّی هنرمندان ایرانی در خلق هنر اسلامی و پراکندن هنر خود در جهان اسلام نقشی سازنده داشته‌اند آنان سعی می‌نمودند که دین جدید خود را به صورتی با شکوه عرضه کنند و در جهان اسلام هنر آنان چون الگوی مورد تقلید هنرمندان دیگر کشورها قرار گرفته و منشأ تفکّر آنان شده است، اگرچه تأثیر هنر بیزانس و روم شرقی نیز شکلی خاص از معماری را در آن سوی مرزهای غربی به وجود آورد با این همه باید گفت در جهان اسلام و ایران مسجدی که یک روز با بنایی ساده و دیوارهای گلی به ظهور رسید در مدّت ده

یازده قرن بعد ایرانیان همه‌ی توان هنری خود را در آفرینش آن به کار بردند و مسجد شیخ لطف الله اصفهان اوج این نوع هنر است، این مسجد و ساختمان تاج محل که آن نیز از طراحی و هنرهای شکوهمند ایرانیان برخوردار شده است به عنوان دو حادثه‌ی بزرگ معماری در سده‌ی یازدهم هجری قمری محسوب می‌شود، همان گونه که مسجد سلیمان در ترکیه نیز از حوادث بزرگ معماری اسلامی است.

یکی از ویژگی‌های خاص معماری اسلامی وجود گنبد است. اگرچه آن نیز مأخذی جز طاق ندارد امّا این بنای عظیم بر محیطی نهاده می‌شود که عرض و طولی بیش از یک طاق دارد، در واقع همان چهار طاقی ساسانی است که مشخصه سقفی بلند و آسمان مانند است و ایرانیان آن را با کاشی‌های رنگارنگ و یا حتّا در جاهای متبرکه، با طلا و انواع خطوط آراسته‌اند. این بنای عظیم هنری در هر مکان معرّف و پوشش دهنده‌ی مقدس‌ترین جایگاه بنای دینی محراب است و محراب مرکز و محلّ ستایش‌گاه است. محراب بر دیوار قبله فرورفتگی‌ایست که جایگاه امام نمازگزاران است و محراب با انواع خطوط و انواع زیبایی‌های هنری دینی آراسته گشته و اوج قدسی در آن به ظهور می‌رسد. بنای گنبد، گاه با مناره‌های خاص، گلدسته نام به اوج زیبایی خود آراسته می‌گردد. در ایران از گذشته‌های دور سعی شده است که هر محلّ مقدّس و اسلامی با گنبد مشخص شود چنین است که امامزاده‌ها و مراقد بزرگان دین نیز شیوه‌ی مساجد بزرگ را یافته و نه تنها با گنبد و گلدسَته مشخص می‌شوند بلکه ایرانیان آن‌هارا با بهترین مصالح ساخته و کلیه‌ی هنرهای مردمی خود را در آن به کار می‌گیرند، به طوری که گاهی در روستایی که همه‌ی خانه‌ها از گل و خشت است مشاهده می‌کنیم که امامزاده و مرقدی که در همان ده قرار دارد نه تنها از آجر ساخته شده بلکه زیباترین کاشی‌ها را در آن به کار برده و درون آن عرضه‌گاه انواع هنرهاست به طوری که می‌توان گفت این اماکن موزه‌های همگانی مردمی است و هنرمند فرصت یافته تا هنر خود را در آن به عرضه برساند.

ب ـ نگارگری و کتاب آرایی

همان طور که گفته شد ایرانیان مردمانی با فرهنگ و هنرستا و زیبا پرست بوده‌اند که هر چیز را به نگاره‌های نقش و گاهی رنگ زینت می‌دادند و این ذوق خویش را بر دیوار و سنگ و فرش یا گچ و سفال و گل و چوب آزموده‌اند.

این صنعت، ویژگی باستانی آنان بوده است. اسناد به دست آمده از حفاری‌های تپّه‌های کهن و بناهای باقی مانده و اشیای به دست آمده همه خود گواه این هنرند و پس از ورود اسلام به ایران همان گونه ادامه یافت و اگر حکام عرب یا عرب ستا، علیه ذوق ایرانی و نژاد ایرانی اقدامی کردند، هنر آنان به پشت دیوارها و شهرهای دور از دسترس کوچید و برای مدّتی از آشکاری به پنهانی روی آورد.

این که ایران شناسان و محقّقین فرنگی شروع نقّاشی و کتاب نگاری را از قرن هفتم به بعد اهمیّت داده‌اند و آغاز مینیاتور را از نمونه‌های به دست آمده بعد از حمله‌ی بزرگ مغول دانسته‌اند و کتبی چون نگاره‌های منافع الحیوان ابن بختیشوع یا ورقه و گلشاهِ عیوقی و یا مقامات حریری یا کتب دیگری را به عنوان اوّلیّن مینیاتورهای ایرانی می‌آورند نهایت بی‌اطّلاعی آنان از تاریخ هنر نگارگری در ایران است. از آثار به دست آمده از نقش و نگاره‌های روی سفال و حتا فلز و دیوار متوجه می‌شویم که این مردمان، ده‌ها قرن قبل از میلاد با نگاره‌هایی سر و کار داشته که گاهی چندین تصویر را بر سر سنجاقی به نقش کشیده‌اند، کافی است که آخرین دست یافته‌های حفاری در چغازنبیل و شوش را بررسی کنیم تا به هنر شگرف نگارگری در این سرزمین آگاه شویم که در جای خود بدان اشاره کرده‌ام.

قرن اوّل هجری، قرن سردرگمی ایرانیان است، ایرانیانی که با آغوش باز اغلب اسلام را پذیرفتند و نمونه‌ی آن را می‌توانیم در اشغال اصفهان مشاهده کنیم، بعداً دچار اعرابی شدند که به تحقیر ایرانیان پرداختند. زیرا بنی امیّه که اوّلیّن حکومت خلفای اسلامی را تشکیل دادند، با تظاهر به اسلام ناعادلانه‌ترین رفتار را نسبت به قوم خود به ویژه ایرانیان در پیش گرفتند و آنان را کوچک شمردند، با این وجود عظمت و شکوه فرهنگ ایرانی آنان را به خود

جلب نمود و آنان به تقلید پادشاهان ایرانی به ساختن قصوری در جای‌های مختلف پرداخته و در این کار از هنرمندان ایرانی استفاده نمودند، چنین بود که قصرهایی چون پادشاهان ایرانی و رومی بر پای داشتند و در آن به تقلید آنان به نقش و نگار پرداختند که در بخش معماری بدان اشاره شد، از این جهت باید گفت همچون معماری در نگارگری نیز دو نوع نگاره مطرح گردید این تقسیم‌بندی صرفاً اثر اسلامی را آشکار می‌کند، این یک نوع نگاره مربوط به دنیا و دنیا پرستی و نوع دیگر نگاره‌های مقدّس که نشانه‌ای از معنویّت است و شکل خاصّی از نگاره‌ای که انسان را به سوی مبداءیی راهنمایی می‌کند. به قول کهارت، «هنر مقدس است و هنر مقدس لزوماً، حتّا در وسیع‌ترین و کلّی‌ترین بررسی این موضوع متضمّن نقش تصاویر نیست، چه بسا که مشتمل باشد به نگارش اشکالی کاملاً صامت که پنداری حالتی از تفکّر و اشراق را نمودار می‌سازد و در این حالت اندیشه‌ای را نمودار نمی‌سازد بلکه دورنمایی را کیفاً نمایش می‌دهد که همه‌ی اجزای آن به یک مرکز توجّه دارند که دیدنی نیست.»

شاید بتوان گفت که نگارگری دنیایی‌وغیردنیایی از اینجا مطرح می‌شود و نگاره‌ها در جایی هدف‌اند (دنیایی) و در جایی دیگر صرفاً وسیله تا انسان ستایش‌گر به هدفی بیندیشد.

در قرن اوّل نگاره‌های باقی مانده از قصرهای بنی امیّه چون کاخ کوچک عمرا تصاویری از زنان و مردان برهنه و رقاصه‌هاست. از طرفی نقوش اسلامی در جامع بزرگ دمشق است. و همان‌طور که ذکر شد بَه گفته‌ی شرق شناسان در همه‌ی این نگاره‌ها آثار نگارگری ایرانی ساسانی پیداست.

آثار نگارنگری در قرن دوّم هجری، نگاره‌های کاخ عبّاسیان و فاطمیان، آثار باقی مانده در مصر و سامرا خود نشانه‌هایی از تأثیر نگارگری ایران را در آن دوران نشان می‌دهد.

توجّه ایرانیان به نگارگری کتب و تذهیب و تشعیر و نقوش متون امری باستانی است آنان کتب مقدس خود را به تذهیب می‌آراستند و گاهی دانه‌های جواهر و مروارید بر روی کتب به کار می‌بردند و آن را با خطّ زر می‌نوشتند. استاد همایون فرّخ می‌نویسد این‌که اسکندر دوازده هزار پوست گاو را که اوستا

بر آن نگاشته شده بود به یونان فرستاد، نه به خاطر مطالب آن بلکه به خاطر زر و طلا و جواهری بود که بر روی آن به کار رفته بود، از طرفی نگارگری در ایران برای پیروان مانی امری مقدّس بوده است، همانطور که ذکر گردید معجزه مانی‌نگارگری اوست. از این جهت می‌توان گفت تذهیب و تشعیر و زینت دادن کتب از هنرهای کهن ایرانیان است، برای این‌که روشن شود که هنر کتاب نگاری هنری مربوط به قرون هفتم و هشتم و نهم هجری و بعد نیست نشانه‌هایی می‌آوریم.

در کتاب تمدّن اسلامی در قرن چهارم به نقل از ابن‌مسکویه آمده است: (جلد اوّل ۳۰۵ نوشته آدم متز *Metz* ترجمه‌ی علی رضا قراگوزلو) «می‌دانیم که مانویان توجّه عظیمی به تزیین و تذهیب کتب خود داشتند، در سال ۳۱۱ (هجری قمری) که تصویر مانی و چهار عدل از کتب زنادقه در باب العامه‌ی بغداد آتش زده شد، مقدار قابل توجّهی طلا و نقره از کتب مزبور فرو ریخت، مریدان حلّاج (مقتول ۳۰۹) نیز در تزیین کتب خود از مانویان تقلید می‌کردند، چنان‌که بعضی کتاب‌هایشان بر کاغذ چینی و برخی با آب طلا نوشته و با دیبا و حریر و چرم ممتاز جلد گرفته می‌شد.»

در سال ۲۲۶ هجری افشین سردار ایرانی که از سرداران بزرگ معتصم خلیفه‌ی عرب بود، متّهم به ارتداد گردید و او را به دادگاه بردند، سند ضد وی داشتن کتابی بود که به انواع نقوش و تزیین آراسته بود، در دادگاه از وی می‌پرسند: این چه کتابی است نزد تو، که با این همه دروغوندی و ناسپاسی به خداوند تو آن رابه زر و گوهر و دیبا آراسته‌ای؟

افشین پاسخ می‌دهد:

«این کتاب میراث پدر من است و دانش و خرد ایرانیان را دربر دارد، اگر هم دروغوندی و ناسپاسی به خداوند در آن باشد من از ارزش‌های ادبی آن بهره می‌جویم و از چیزهای دیگر چشم می‌پوشم، این کتاب با همین آرایه‌های پرمایه به من رسید و هرگز نیز نیاز ستردنی آذین‌هایش برای من پیش نیامد، پس هم‌چنان که بود رهایش کردم، همان‌گونه که شما کلیله و دمنه و مزدکنامه را در سرای خود دارید، من نیز این کار را با باور خود به اسلام ناسازگار نیافتم.»

اینان نشانه‌هایی است به این‌که ایرانیان از قبل از اسلام کتب خود را به زیور تزیینات مختلف و نگاره‌ها می‌آراستند و جلدهای هنرمندانه بر آن می‌افزودند و اگر ما آثاری از آنان کمتر به دست داریم، علّت آن این‌که در طول تاریخ بارها کتابخانه‌ها به آتش کشیده شده و کتاب‌های بسیاری نیز از میان رفته، آتش سوزی کتابخانه‌ی بزرگ سامانیان در سال ۳۸۹ هجری قمری خود از نمونه‌های آن است. سلطان محمود غزنوی وقتی در سال ۴۲۰ (هجری قمری) ری را فتح نمود نه تنها کتابخانه‌ی آن را به آتش کشید بلکه ایرانیان را به بهانه‌ی شیعی، قرمطی، معتزلی، باطنی و بهانه‌های دیگر به دار کشید و کتابهایشان را در زیر جسدهاشان سوزاند و در نامه‌ای به القادر بالله نوشت و بدین امر فخر بسیار نمود.

دکتر زکی محمد حسن اگر چه به اشتباه امّا می‌نویسد: «صنعت مینیاتور و ساختن صورت‌های کوچک جهت آرایش کتب و نامه‌های خطّی در ایران و عراق از قرن سوّم به معرض بروز رسید.

اوّلیّن نسخه‌های کتبی که در مینیاتور تزیین شده مربوط به قرن سوّم و چهارم هجری قمری است این کتب به روایت فیوم و اشمونین اکنون در وین پایتخت اتریش در مجموعه‌ی ارشیدوک رینر *(Riner)* است.

این نوشته‌ی زکی محمد حسن نشان می‌دهد که آثار مینیاتوری از قرن سوّم هجری موجود است امّا اشتباه وی در این است که این آثار به یک‌باره ظهور نکرده بلکه متّکی به سابقه است.

آن‌چه در مورد تزیین کتب گفتنی است این‌که ایرانیان پس از قبول اسلام، همه‌ی هنر دینی خود را متوجّه قرآن مجید نموده و به تذهیب و تشعیر آن پرداختند با این تفاوت که تذهیب خاص را برای قرآن مجید در نظر گرفتند و همان‌طور که در مساجد و مجامع نگاره‌های خاص تعلّق گرفت در قرآن نیز همان‌گونه رفتار شد. بنابراین تذهیب و تشعیر نیز دارای نگاره‌های قدسی و دینی گردید و تذهیب قرآن مجید لازمه‌اش دانستن شأن و نزول آیه‌ها بود و ویژگی‌ای خاص را برای تذهیب‌کار و تشعیرکار ایجاب می‌نمود و این موجب می‌گردید که هر کس شایستگی نگارآرایی را در قرآن نداشته باشد. البتّه آرامش

قرآن با فاصله‌ی زمانی از ظهور اسلام رو به تکامل نهاد و هر روز به تذهیب و تشعیر آن افزون گشت و بخش خاصّی از هنر کتاب آرایی را به خود متعلّق نمود به طوری که قرآن مجید حاوی بخش بزرگی از هنر اسلامی است که اثر آن اگر بیشتر از معماری اسلامی نباشد کمتر نیز نیست. امّا باید باز متذکّر شوم که هنر دنیایی و هنر قدسی دو بخش از هنرند که در ایران در کنار هم به زندگی خود ادامه دادند و قرآن‌های موجود در موزه‌ها که از پایان سده‌ی دوّم به بعد است چگونگی تکامل خطّ و تذهیب را در بخش اسلامی این هنر به خوبی معرّف است. در سده‌ی چهارم سیر هنر که با تسلّط اسلام بر جامعه شکلی نوین می‌یافت ادامه پیدا نمود. و با این تسلّط بعضی از نگاره‌ها، منبع مذهبی یافت و کمتر به کار گرفته شد، با این وجود بخش پنهانی و ناآشکار در هنرها به وجود آمد، ایرانیان خانه‌ها را که بخش خصوصی زندگی بود نیز به نقش و رنگ می‌آراستند و از آن‌جا که آنان از همان آغاز در شروع حکومت بنی امیّه و بنی عبّاس مورد تحقیر قرار گرفته بودند، نه تنها به زنده کردن تاریخ و افتخارات خود دست زدند بلکه سعی به زنده نمودن هنرهای خود پرداخته و بدین طریق از فرهنگ خویش دفاع نمودند، بخش اسلامی و بخش ملّی از یکدیگر جدا شده امّا بخش اسلامی نیز بیشتر به خاطر حفظ هنرهای ایرانی هر روز شکلی زیباتر و کامل‌تر یافت، مکتب خانه‌ها و مدارس وابسته به اماکن مذهبی به انتشار کتب دینی دست زدند و این کار همان‌گونه بود که ورّاقان و صحافان که حکم کانون‌های انتشار را داشتند عمل می‌کردند، هنرهای دیگر چون فرش‌بافی که نمونه‌ی کامل آن از فرش پازیریک تا فرش بهارستان قبلاً شناخته شده بود ادامه یافت و نگاره‌های خانگی نیز با تزیین ظروف در کنار زندگی مردم جریان یافت.

در این شعر رودکی شاعر بزرگ اواخر سده‌ی سوّم نشانه‌هایی از نقّاشی دیواری و تزیینات هنریی است که قرن‌های بعد آن‌ها را از ویژگی‌های هنر صفویان دانسته‌اند.

بهشت آیین سرایی را بپرداخت زهرگونه در او تمثال‌ها ساخت
زعود و چندن او را آستانه درش سیمین و زرّین پالگانه

در تاریخ بیهقی خبری مربوط به اواخر قرن چهارم در مورد دیوارنگاری آمده است که مسلّماً رسم آن زمانه بوده و آن خبر چنین است.

«سلطان مسعود در کوشک باغ عدنانی فرمود تا خانه‌ای برآوردند و این خانه را از سقف تابه پای زمین صورت کردند، صورت‌های الفیه از انواع گردآمدن مردان با زنان همه برهنه.»

این نمونه‌ها نشانه‌هایی از این‌که ایرانیان به نگارگری و نقّاشی اهمیّت خاص می‌دادند و از فرش زمین تا سقف را به نگاره‌های دلخواه می‌آراستند، در ضمن در کتاب‌ها افسانه‌های خود را به نقش می‌کشیدند، همان‌گونه که مانویان در کتب خود شیطان و دیو را به رنگ سیاه و فرشتگان و نیکان را به رنگ‌های دل‌انگیز می‌آراستند. از قرن پنجم با ظهور شاهنامه که البتّه قبل از فردوسی نیز افسانه‌های شاهنامه زبانزد شعرا و ایران باستان بوده نگارگری ایرانی بازاری گرم می‌یابد و افتخار به گذشته و تاریخ گذشتگان لزوم نقش و نگار را بیشتر می‌کند، چنین است که آنان دست به زنده نمودن هنر گذشتگان زده و با نقش افکندن بر این کتاب حماسی تاریخ فخرآفرین خود را احیاء می‌نمایند. زیرا آن‌چه موجب شد که فردوسی به جمع آوری افسانه‌ها و اسطوره‌های ملّت خود بپردازد، تهاجم فرهنگی بود که می‌رفت، تا فرهنگ و زبان ایرانی را به نابودی بکشاند، شاید پس از خلق این اثر هیچ کتابی در جهان این همه در حفظ زبان و فرهنگ و هنر ملّتی مؤثّر نبوده است، آنان هنر صحّافی، ورّاقی، کتاب نگاری، تذهیب و تشعیر بازمانده‌ی باستانی خود را در این کتاب به کار گرفتند و همان‌گونه که در ابتدا اوستا را محترم می‌شمردند نسبت به شاهنامه نیز چنین کردند، از این رو است که استاد رکن‌الدّین همایون فرّخ می‌نویسد:

«هنر مینیاتور ایران که امروز این همه در جهان دانش و بینش مورد توجّه و امعان نظر دوستان و هنرشناسان قرار گرفته است هنری نیست که زاییده‌ی شش هفت قرن باشد. این هنر ظریف در ایران سابقه‌ای هفت هزار ساله دارد و از تجربیّات و دانش هنری هفت هزار سال هنرمندان ایران برخوردار است».

بنابراین پس از خلق شاهنامه همه‌ی هنرهای ملّی و کتاب آرایی ایرانی متوجّه این کتاب گردید. و اگر قرآن مجید حافظ هنر دینی و قدسی شد از این

سو شاهنامه به هنرمندانی دیگر فرصت داد که در ورطه‌ی آن خود را بیازمایند و هنرهای باستانی خود را در آن به ظهور برسانند. نقش افکندن بر شاهنامه گویا از همان آغاز رسم بوده است زیرا همه‌ی شعرا و هنرمندان بعد از فردوسی از کارسترگ او سخن گفته‌اند.

سوزنی سمرقندی شاعر قرن ششم در یکی از قصاید خود به نگاره‌های شاهنامه اشاره دارد.

به شاهنامه بر، ار هیبت تو نقش کنند ز شاهنامه به میدان رود به چنگ فراز
ز هیبت تو عدو نقش شاهنامه شود کزو نه مرد به کار آید و نه اسب و نه ساز

اشاره‌ی من به شاهنامه و نگارگری در آن بدان سبب است که بدانیم نگارگری کتب مربوط به قرون بعد نیست، بلکه سنّتی بوده است که از گذشتگان دور به ما رسیده و چنانچه در پی تحقیق و بررسی برآییم بسیاری از نشانه‌های آن را خواهیم یافت. در مورد وجود نقّاشان و تذهیب کتب در کتاب راحة‌الصدور راوندی خبری آمده که از روی آن می‌توان قضاوت نمود که تذهیب و نقّاشی کتاب امری مربوط به قرون گذشته است و اشاره‌ی راوندی به کتبی است که قبل از وی و قبل از سال ۵۷۱ هجری قمری تذهیب و خوشنویسی و کتاب آرایی شده است.

راوندی آن‌گاه که حکّام خود کامه‌ی اتابک محمد پهلوان در ری و اصفهان به غارت خلایق می‌پردازند در مورد رفتار آنان می‌نویسد: «هم‌چنین دیدم که مصاحف و کتب وقفی که از مدارس و دارالکتب‌ها غارت کرده‌بودند در همدان به نقّاشان می‌فرستادند و ذکر وقف، محو می‌کردند و نام و القاب آن ظالمان بر آن نقش می‌زدند و به یکدیگر تحفه می‌ساختند.»

این نوشته‌ی راوندی نشانه‌ای است بر این که تذهیب و نقّاشی و رقم زدن کتب به وسیله‌ی نقّاشان صورت می‌گرفته و قبل از این تاریخ رسم بوده و در مدارس و کتابخانه‌ها افراد برای این کار وجود داشته‌اند، از نوشته‌ی دیگر راوندی در همان کتاب این نتیجه حاصل می‌شود که نوعی کاریکاتور و طنز نیز در نگارگری رواج داشته است وی می‌نویسد:

«در شهور سنه‌ی ثمانین و خمسه مأیه خداوند عالم رکن الدنیا والدین طغرل

بن ارسلان را هوای مجموعه‌ای بود از اشعار. خال دعاگوی زین الدین می‌نوشت و جمال نقّاش اصفهانی آن را صورت می‌کرد، صورت هر شاعری می‌کردند و در عقبش شعری می‌آوردند و مضاحکی چند می‌نوشتند:

همه‌ی مطالب گواه توجّه به نقش و نگار در فرهنگ ایرانی است، البتّه باید توجّه داشت که نقّاشی و کتاب‌نگاری از هنرهایی است که نیاز به آرامش و صلح و سکون دارد و ناآرامی‌ها آن را به ولایات دور از دسترس و پشت دیوار خانه‌ها می‌گریزاند. در اواخر قرن ششم و آغاز قرن هفتم ایران دچار اعتشاش می‌شود و از سال ۶۱۴ هجری قمری چنگیز خان مغول پای در رکاب خاک ایران را درمی‌نوردد، شهرها ویران می‌شود و کتابخانه‌ها به آتش سپرده شده و هنرمندان یا کشته می‌شوند و یا کوچ می‌کنند، از میان شهرها شیراز و بغداد از حمله‌ی آنان در امان می‌مانند و هنرمندانی چند به سوی این شهرها روی می‌آورند، چنین است که به نوشته‌ی بعضی‌ها سبک شیراز و بغداد پدید می‌آید، در این‌جا نکته‌ای گفتنی است و آن این‌که نقّاش تحت تأثیر حکّام زمانه و اقلیم به نقش می‌پردازد بنابراین اگر نقّاشی‌های کتاب مقامات حریری که شیوه‌ی بغداد دارد با کتاب شاهنامه‌ی لنینگراد که شیوه‌ی شیراز دارد تفاوت می‌کند صرفاً به خاطر این است که نگارگر در دو محیط و با دو امیر سروکار پیدا کرده است، امیر بغدادی شکل و شمایلی خاص خود دارد و اتابک شیرازی شکلی دیگر و حتّا انتظاری دیگر از نگارگر خود و خاصّ خواست و رضایت او را می‌طلبد، بنابراین نقّاشی وی ترکیبی از واقعیت و خیَال است، واقعیت از این جهت که تصویر امیر را بر قلم خود جاری می‌کند از این جهت رستم نگارگر دربار مغول یک مغول است و در دربار اتابک شیراز یک اتابک با اطرافیانش، دیگر این‌که سعی می‌کند علاوه بر این‌که ابزار زندگی آنان را به نقش بکشد، دربار امیر را هرچه باشکوه‌تر به قلم بیاورد. از طرفی نقّاش از قدرت تخیّل خود استفاده کرده و برای نشان دادن فعّالیّت‌های زیبای اطرافیان شاه برشی عرضی از زندگی آنان را به نقش می‌آورد، موضوع دیگر این‌که مینیاتور شاه محوری است، زیرا نگارگری ایرانی شاه محوری بوده است و تصاویر به نقش آمده‌ی موجود در تخت جمشید، تخت رستم، طاق بستان و بیستون که مربوط به دوران

هخامنشیان تا ساسانیان است همه به خاطر شاه رسم شده و شاه عامل اصلی نگاره بوده و حتّا تصویر او درشت‌تر از سایرین نشان داده شده حتّا شیری را که به عنوان نگاهبان قصر شاهی حجّاری کرده‌اند به خاطر شاه دارای پنج پا می‌باشد بنابراین، سنت کهن نگارگری در مینیاتور ادامه داشته و موضوع جدیدی نیز نیست و نگارگر نوعی هنر را عرضه می‌کند که هنر خواص است و خواست امیر و فرمانده و شاه در نگاره‌های آنان مطرح است از این جهت هرچه مدت صلح و صفا طولانی می‌شود، به تزیینات درباری اضافه می‌گردد و نگارگر این تزیینات را هرچه باشکوه‌تر در نگاره‌های خود نشان می‌دهد. در ضمن چنانچه هنری مورد توجّه دربار نباشد آن هنرمند و هنرش متروک می‌گردد. دلیل روشن آن این که آن گاه که محمد سیاه قلم یعنی حاج محمد هروی نقّاشی‌های خود را بر خلاف میل امیر علیشیرنوایی مطرح می‌کند، و علاوه بر این که مردم کوچه و بازار و افراد دون را موضوع نقّاشی‌های خود قرار می‌دهد و دیوان و شیاطین افسانه‌ای را به نقش می‌کشد و در واقع سبکی بسیار نو و زیبا را در آثار خود آشکار می‌کند، مستقیماً مورد شماتت امیر قرار گرفته او را دیوانه می‌خواند و طرد می‌کند، در نتیجه شیوه‌ی نقّاشی بسیار جالب او خاموش می‌شود و به فراموشی سپرده می‌گردد. استاد محمد علی کریم زاده، نقّاشی‌های او را مورد بررسی قرار داده و موضوع آن‌هارا نوشته که لازم است علاقمندان بدان‌ها مراجعه کنند، بنابراین نگارگری درباری مطابق خواست دربار انجام می‌گیرد و نقّاش نیز اجرا کننده‌ی خواست آنان است، چنین است که نقّاشی تیموری مربوط به تصویر تیموریان و زندگی آنان است و نقّاشی صفوی تصویر آنان و قاجار و غیره، شاید در قرن نهم تحت تأثیر محمد سیاه قلم، بهزاد تغییری در شیوه‌ی کهن خود داده و به تصویر نگاری مردم کوچه و بازار پرداخته است. از طرفی بهزاد آن گاه که در دربار تیموریست نقّاشی‌اش نیز متعلق به آنان است و آن گاه به تبریز می‌آید تصاویر از حکّام جدید را به نقش می‌آورد و در واقع نمی‌توانیم آن را یک شیوه به نام صفوی یا تیموری بنامیم. این نوع نگارگری و کوچک نگاری و نشان دادن هر چه بیشتر موضوعات و شکوه درباری در قرن دهم و عهد شاه تهماسب به اوج خود رسیده است.

در قرن یازدهم و پس از بهزاد که تصویر مردمان عادی را در مینیاتور وارد نمود رضا عبّاسی و پس از وی میرمصور تحوّلی عظیم در نگارگری به وجود آوردند و شیوه‌ی قلم‌گیری را مطرح نمودند. در این شیوه تصاویر به صورتی درشت‌تر ظاهر گردید و خط‌های ممتد معرّف حالت‌ها و نگاره‌ها شد. بنابراین می‌توانیم شیوه رضا عباسی را در مقابل شیوه‌ی قبل از خود که شیوه‌ی بهزاد است مطرح نماییم. پس شیوه شاه محوری و پس از آن مردم نگاری بهزاد و شیوه‌ی رضا عبّاس و میر مصوّر سبک‌هایی است که می‌توان در نگارگری از آن سخن گفت و اگر ما نام هنرمند را به جای حکومت و امیر اصل قرار دهیم سخنی به گزاف نگفته‌ایم.

پس از میر مصوّر شاید محمد زمان اوّل پسر حاج یوسف قمی از سبک گذاران بعدی می‌باشد، وی با وارد کردن پرسپکتیو (مناظر و مرایا) شیوه‌ای را در مینیاتور وارد کرد که گرچه سبک و سیاق ایرانی و خیال‌پردازی که موجب زیبایی خاصّ نگارگری ایرانی است لطمه خورد ولی تحوّلات روزمره چنین شیوه‌ای را هر ـ چند نامتجانس ـ امّا پذیرفتنی نمود، محمد زمان اوّل نه تنها پرسپکتیو را به طور ناقص در نگاره‌های خود به نقش آورد بلکه نگاره‌هایی از حضرت مسیح و مریم و داستان‌های مسیحی به نقش آورد تا آن‌جا که افسانه‌های بسیار در مورد وی گفته شده که هیچ کدام را واقعیّتی نیست و این‌که وی به فرنگ فرستاده شده و مدتی از دین خود دست کشیده و حتّا نام خود را از محمد به پائولو تغییر داده هیچ کدام با واقعیت‌های تاریخی مطابقت نمی‌کند، زیرا وی نقّاشی‌های مسیحی خود را در زمان شاه سلیمان به نقش آورده و در هیچ نقّاشی رقم پائولو ندارد، بلکه باید یادآور شد که از زمان شاه عباس اوّل به بعد نقّاشانی چون فیلیپ و انجل و لوکاس و جوست لامپ هندی و ژول یونانی، وارد دربار صفوی شدند و اینان شیوه‌ی نقّاشی وطن خود را مطرح نموده و سخت مورد توجّه شاه گردیدند و نقّاشان ایرانی نیز از آنان تأثیر گرفتند. علاوه بر آن نفوذ مسیحیانی که به عنوان تاجران ابریشم در دربار وارد می‌شدند و موضوعات دینی که مطرح می‌کردند، نقّاشان را تحت تأثیر قرار می‌دادند، از طرفی باسمه‌های چاپی از آثار نقّاشان اروپایی سخت مورد توجّه شاه قرار

می‌گرفت و او از هنرمندان خود می‌خواست که از آن‌ها کپی برداری کنند در نتیجه شخصی چون محمد زمانی که از نگارگران مخصوص دربار بود از این تحولات بی‌تأثیر نماند و به طرح نمادهای غیر ایرانی در نقّاشی‌های خود پرداخت.

تحوّلات جدید در نگارگری آن‌گاه صورت گرفت که بسیاری از جویندگان هنر راه اروپا گرفتند، این تحوّلات در عهد قاجار و پس از امیر کبیر صورت گرفت که نتیجه‌ی آن ظهور نقّاشان بزرگی چون صنیع الملک غفاری، مزیّن‌الدوله و بسیاری دیگر بود، نتیجه‌ی همه‌ی تحوّلات این دوران به وجودآمدن هنرمندی بود که نه تنها اسطوره هنر بلکه اسطوره‌ی اخلاق و عرفان بود و چنین بود که کمال الملکش نام نهادند و وی یکی از درخشان‌ترین هنرمندان معاصر است. کمال‌الملک با افتتاح مدرسه‌ی صنایع مستظرفه خواست تا به اشاعه‌ی هنرهای نوین بپردازد چنین بود که هر هنرجو را مطابق استعدادش به کاری می‌گمارد، در نتیجه مردان بزرگی در هنرهای گوناگون چون نقّاشی، مجسمه‌سازی، منبّت کاری، فرش بافی و طراحی به وجود آورد و موجب اشاعه‌ی هنرهایی گردید که در جهان آن روز مورد توجّه قرار داشت، در واقع دریچه‌ای روشن بر هنر ایرانی گشود تا هنرمندان بتوانند ذوق خود را هر چه بهتر و بیشتر در مجامع بین المللی نشان دهند، از طرفی پس از وی استاد حسین طاهرزاده بهزاد با کمک همان شاگرد کمال الملک که یکی هادی خان تجویدی بود، با بر پای داشتن مدرسه‌ی صنایع قدیمه کوشش نمود که هنرهای کهن ایرانی را نیز زنده کند و دمی با تربیت شاگردانی به مینیاتور کهن ایرانی جان تازه‌ای بخشید. امروزه شیوه‌ها و سبک‌های مختلف ایرانی و غیر ایرانی در کشور رواج گرفته است.

ج ـ خطّ خوشنویسی

خوشنویسی از هنرهای سنّتی ایرانیان بوده است، همان‌طور که ذکر گردید آنان کتب خود به ویژه کتب مذهبی و دینی خود را به خطّ خوش و تذهیب و نگاره می‌آراستند. در شاهنامه بارها از نوشتن نامه و کتاب به خطّ زر سخن رفته

است، و باید دانست که آنگاه که اوستا را تذهیب می‌نمودند باید به خطّ خوش نوشته باشند.

جاحظ بصری که از نویسندگان پرکار اواخر قرن دوّم است در یکی از آثار خود درباره‌ی کتب مانی با ابراهیم ابن السندی نامی گفت‌وگو می‌کند. و این گفت‌وگو توسّط زنده یاد فیروز شیروانلو ترجمه شده است، ابراهیم به جاحظ چنین می‌گوید:

«من از آن خشنودم که می‌بینم زندیک‌ها (زندیق‌ها) (مانویان) با چه شوری هزینه‌ی هنگفتی‌برای‌فراهم‌آوردن کاغذ هموار سفید و جوهر سیاه‌رخشان و هم‌چنین دست‌یابی به زیباترین شیوه‌های خوشنویسی و کاردان‌ترین خوشنویسان می‌پردازند، زیرا هرگز کاغذی هموارتر یا نوشتاری خوش‌تر از آن‌چه ایشان برای کتاب‌های خود فراهم کرده‌اند ندیده‌ام، با آن که ارزش پول را می‌دانم و گشاده دستی نمی‌کنم، با این همه با جان و دل آماده‌ام تا پول هنگفتی برای خرید این کتاب‌ها بپردازم تا سپاس و ستایش خود را به دانش نشان دهم زیرا ارج‌گذاری بر دانش گواه بر آزادی نفس و رهایی آن از زهر آزمندی است.

این سخن نشان دهنده‌ی این است که ایرانیان در همان زمان به همه‌ی اصول خوشنویسی مسلّط بوده‌اند و همین موجب گردید که چون اسلام آوردند، تلاش نمودند که اصولی برای خطّ عربی وضع نمایند تا قرآن مجید را به زیباترین خطّ بنگارند، از این جهت و از جهت این‌که ایرانیان خطّ و زبانشان پس از حلمه‌ی عرب تغییری عمده یافت و توجّه در خطّ و زبان عَربی که دین نوین آن‌هابدان خطّ بود، خطّ نیز از هنرهای ویژه‌ی اسلامی گردید، به خصوص این‌که از این تاریخ خطّ به عنوان تزیین و نگاره در بناها به کار گرفته شده است. البتّه آن‌چه از علائم‌و نشانه‌ها برمی‌آید این که زبان دری دارای خطّی پارسی بوده و بزرگترین نشانه‌ی آن، این که در همان قرون اوّلیّه‌ی اسلامی، همه‌ی شعرای پارسی زبان، از منطقه‌ای برخاسته‌اند که زبانشان دری بوده است، یعنی عمده‌ی شعرای آن دوران از سرزمین خراسانند به طوری که در سده‌ی سوّم هجری قمری نام‌های بزرگی چون ابوشکور بلخی، شهید بلخی، رودکی سمرقندی و بسیاری دیگر زینت افزای تاریخ ادبیّات ما گشته‌اند. امّا آن‌چه اهمیّت به سزا در

حیطه‌ی خوشنویسی دارد، این‌که قرآن مجید باید به خطّ خوش و خوانا نوشته شود تا آسان‌تر مورد استفاده‌ای برپایدارندگان آن گردد. به روایت کتاب صبح الاعشی، علاوه بر خطّ کوفی؛ خطوط ثلث، محقّق و نسخ در قرون اوّلیّه‌ی اسلام رواج داشته و در عهد مأمون و به دستور وی احول محرر که از کاتبان دربار وی بوده است به جمع‌آوری خطوط پرداخته و بیست نوع خطّ عربی جمع‌آوری نموده که به علّت وجود کم سوادان رونقی نگرفته است، البتّه باید گفت در ایران ورّاقان که کار انتشار کتب را به عهده داشته‌اند سعی می‌نمودند که خطّی برای پارسی‌زبانان وضع نمایند. ابن ندیم در الفهرست خطوط ایرانیان را هفت گونه ذکر می‌کند، آسان‌ترین خطّ پارسی به نظر استاد همایون فرّخ خطّ پیرآموز است که ایرانیان از دور و سطح و ترکیب آن خطوطی ساخته‌اند از جمله خطّ تعلیق که گردش و ترکیب حروف آن مأخوذ از خطوط پهلوی و اوستایی است.

امّا نوشتن قرآن فصلی خاص دارد ابن ندیم در الفهرست خطوطی را که مصاحف بدان نوشته می‌شد به نام مکّی، مدنی، بصری، مشتق، سلواطی، مصنوع، حائل، راصف، سجلی، اصفهانی و فیرآموز که ایرانیان آن را استخراج کرده‌اند می‌خواند، این نام‌ها در مقاله‌ای از استاد رکن الدین همایون فرّخ درباره‌ی خطّ در شماره‌ی چهل و هفتم هنر و مردم آمده است، امّا خالق خوشنویسی خطّ عربی، ایرانی‌ای مشهور به ابن مقله است که در اواخر سده‌ی سوّم و اوایل سده‌ی چهارم هجری قمری می‌زیسته و یکی از وزرای دربار عبّاسی بوده است. ابن مقله از آن‌جا که با خطّ پارسی آشنا بوده و دور و سطح آن را می‌شناخته اصولی برای زیبانویسی قرآن مجید وضع نموده و خطوط مشهور یا نامشهور رایج در زبان عربی را تحت قاعده‌ای آورده و این امر موجب شده که وی را از واضعان خطّ نام ببرند. این وزیر دانشمند، قاعده‌ی خطّ را بر دور و سطح می‌گذارد و با افزودن یک دور بر نیم دور خطّ کوفی که رایج‌ترین خطّ عربی در آن زمان بوده است خطّ محقّق را تابع این قاعده می‌سازد سپس از خطّ محقّق خطّ ریحانی را بیرون می‌آورد و با افزودن به دایره‌ها خطّ ثلث را به وجود می‌آورد پس از آن به خطّ نسخ قاعده می‌بخشد و چون این قواعد موجب زیبایی خطّ عربی می‌گردد آن‌هارا برای نوشتن قرآن پیشنهاد می‌نماید و خود به نوشتن آن می‌پردازد، این

وزیر ایرانی به علّت حمایت از مبارزات ایرانیان و همراهی پنهان با آنان چند بار مورد خشم خلیفه قرار می‌گیرد و بالاخره دست و زبانش بریده می‌شود و در سال ۳۲۸ هجری قمری به دستور المقتدروبالله شهید می‌گردد، امّا شیوه‌های خطّ وی توسط برادر و دخترش رواج یافته و شاگردان بسیار جویای زیبایی خطّ به شیوه‌ی او روی می‌آوردند، به ویژه این‌که ایرانیان خطّ خوش را از هنرهای باستانی خود دانسته و به سوی این زیبایی کشیده می‌شوند. پس از ابن مقله شاگرد باواسطه‌ی او که از آموزش‌های دختر وی برخوردار شده به نام علی بن هلال مشهور به ابن بوّاب که ایرانی‌ای دیگر است ظهور می‌کند، ابن بوّاب همه‌ی اصول وضع شده استاد را درک نموده و به کار می‌برد و در تکمیل آن‌هامی‌کوشد. او اصول خطّ به ویژه خطّ نسخ را که می‌گویند ناسخ همه‌ی خطوط است بر نقطه متّکی می‌کند و می‌گویند زیباترین خطوط نسخ را پس از ابن مقله و قبل از یاقوت وی نوشته است تاریخ خوشنویسی اسلامی با، نام این دو ایرانی آغاز می‌شود و شاگردان بسیار از برکت هنر این دو بزرگوار برخوردار می‌گردند به قول مولانا میرعلی:

واضعان کاسمشان در این باب است ابن مقله است و ابن بوّاب است

ابن بوّاب در حدود سال ۴۱۰ هجری قمری در بغداد در می‌گذرد، امّا شیوه‌ی کار وی زنده می‌ماند و شاگردان بسیارش، عاشقانه از هنرش بهره می‌برند و استادان بسیار به وجود می‌آیند که هر کدام با بهره‌گیری از ذخایر هنری وی و ابن‌مقله به اوج هنری می‌رسند، پس از اینان سِتاره‌ی درخشان خطّ و خوشنویسی اسلامی در میانه‌ی سده‌ی هفتم هجری قمری به ظهور می‌رسد و آن یاقوت غلام آخرین خلیفه‌ی عبّاسی مستعصم است. چنین است که نام یاقوت مستعصمی مشهور گشته است. البتّه یادآور می‌شوم که وجود دو هنرمند خوشنویس بزرگ چون ابن مقله و ابن ابوّاب قبل از یاقوت بغداد را مرکز عاشقان خوشنویسی نموده، به ویژه این‌که حمله‌ی بزرگ مغول و ویرانی شهرهای ایران موجب شده بود که هنرمندان به دو مرکز آرامش یکی شیراز و دیگری بغداد روی بیاورند.

یاقوت از نوابغ خطّ و خوشنویسی است و نامش همه جا پراکنده است و در

نزد مستعصم مقامی بلند دارد. وی نیز از واضعان قواعد خطّ است و خطوط اسلامی در زمان او به شش خطّ ثلث و نسخ، ریحان، محقق، توقیع و رقاع متداول می‌گردد. می‌گویند سیصد و شصت و چهار قرآن به خطّ وی دیده شده و علاوه بر آن آثار دیگری نیز مانند دیوان قطبه بن اوس، کتاب الشهاب، دیوان الجاذرة، صحیفه‌ی سجّادیّه، ادعیّه الایّام سبعیه، منتخب اشعار عربی و مرقعات بسیار از وی باقی مانده است این کثرت آثار که کثرت شهرت را موجب گشته بود شاگردان بسیاری دیگر را جهت آموزش به بغداد جلب نمود.

در ایران اگرچه شیراز از حمله‌ی مغولان در امان ماند و مرکز هنرمندان و سخن‌دانانی چون سعدی و خواجوی کرمانی و بسیاری دیگر گردید، امّا خطّ و خوشنویسی رواج چندانی نداشت، در این دوران شاید بتوانیم بگوییم که تبریز از شهرهایی است که به خطّ و خوشنویسی توجّه داشته و افرادی از تبریز به خدمت یاقوت راه یافته‌اند و از خوشنویسان به نام تبریز در این دوران ملّاعبدالله صیرفی است که بسیاری آثار از جمله چند قرآن به خطّ نسخ و رقاع نوشته است که بسیاری از آن‌هادر موزه‌ها و مجموعه‌های ترکیه وجود دارد.

در سده‌ی هشتم تیمور سرزمین ما را درنوردید و چون چنگیزخان ویران کرد و سوخت و درید و بست و شکست. او خون خواره‌ای دوگونه بود به یک دست زهر و به دیگر دست شکر. همان‌گونه که عشق به ویرانی داشت هنر را می‌ستود و از عالم تفکّر بی‌خبر نبود. او همه‌ی عمر جنگید و پس از مرگش، عشق به هنر را به فرزندان به ارث رساند، و اگر تیمور همه‌ی عمر ایران را ویران کرد، آنان ایرانی شدند و عاشق هنر این سرزمین، همان‌گونه که همیشه هر غالبی مغلوب تفکّر ایرانیان شده است خطّ نیز از این قاعده مستثنا نشد و چون به سوی ایران آمد، شکلی دیگر یافت و زیبایی و قدرتی دیگر. این دلارام چون به گلستان هنر ایران قدم نهاد و گیسو فراچنگ ایرانیان داد چنانش آراستند که به قول خواجه‌ی شیراز:

به لطف خال و خطّ از عارفان ربودی دل لطیفه‌های عجب زیر دام و دانه‌ی تست

و مولای بزرگ خطّ میرعلی تبریزی مشّاطه‌وار چنان نگاشتش که دل هزاران

عاشق و جویای هنر را ربود و جهانی از عرفان ایرانی و اندیشه‌های پاک صوفیان در هر چرخشش جلوه‌گر گردید. میر علی تبریزی برای خطّی که از ترکیب خطّ نسخ و تعلیق ایرانی به وجود آمده بود، قواعدی وضع نمود که همه‌ی ویژگی‌های هنر ایرانی از معماری تا موسیقی را در برمی‌گرفت، وی این خطّ نوپای ایرانی را نسخ تعلیق یا نستعلیق نام نهاد.

خطّ نستعلیق «عروس خطوط اسلامی است» که به وسیله‌ی میرعلی تبریزی کمال یافته است به قول سلطان علی مشهدی:

نسخ و تعلیق اگر خفی و جلی است واضع اصل، خواجه میر علی است
تا که بوده است عالم و آدم هرگز این خطّ نبوده در عالم
وضع فرموده او ز ذهن دقیق از خطّ نسخ و از خطّ تعلیق

میر علی تبریزی خود شاعری توانا و عارفی صادق است و کتب بسیاری از جمله، مناجات علی بن ابی طالب با ترجمه‌ی فارسی، خمسه‌ی نظامی و امیر خسرو دهلوی، کلیّات سعدی، بوستان سعدی، مثنوی‌های همای و همایون، کمال نامه و روضة‌الانوار خواجوی کرمانی به قلم او به زیور خطّ آراسته گردیده است.

در پایان این قسمت لازم به یادآوری است که قرن هفتم و هشتم اگرچه دوران حمله مغول و تیمور است امّا یکی از درخشان‌ترین دوران فرهنگ ادبی ما خواهد بود که در این دو قرن بزرگترین آثار ادبی ما به وجود آمد و علاوه بر سعدی و خواجو که قبلاً نام بردیم بزرگانی چون مولوی، ابن یمین، عبیدزاکانی، عماد کرمانی، سلمان ساوجی، حافظ شیرازی و کمال خجندی در آسمان فرهنگ این آب و خاک درخشیدند و آثاری را به وجود آوردند که هنرمندان دوران‌های بعد آن‌هارا به زیور خطّ و نقّاشی و تذهیب و تشعیر آراستند.

در آغاز سده‌ی نهم تیمور کشورگشا چشم از جهان فرو می‌بندد و سرزمین پهناورش را جانشینانی صاحب می‌شوند که می‌خواهند با ثروت بیکرانی که پدرشان از غارت سرزمین‌ها به دست آورده به جبران بیداد پدر، داد بیافرینند و آن‌چه او ویران کرده است دوباره بسازند و در این راه حتّا راه مبالغه می‌پیمایند.

شاهرخ میرزای تیموری پس از تسلّط بر دیگر فرزندان او، هرات را پایتخت

خود می‌سازد و به آبادانی شهرهای دیگر دست می‌زند. او که خود هنرمندی نخبه و شاعری تواناست هرات را مرکز پذیرایی از هنرمندان کرده و در نتیجه خوشنویسان و خطّاطان از گوشه و کنار سرزمین‌ها به هرات روی می‌آوردند و در این جمع بایسنغر میرزا فرزند شاهرخ و نوه‌ی تیمور خود ستاره‌ی درخشان این آسمان می‌شود. او خود شاعری است ماهروخوشنویسی است چیره‌دست، چنان‌که اقسام خطوط را به درجه‌ی استادی می‌نویسد و به قولی «محفل او در هرات مجمع ارباب فضل و هِنر بود و به سبب علاقه‌ی خاص به نسخ نفیس عدّه‌ای محرّر و نقّاش و صحّاف در دستگاه خود داشت تا کتابخانه‌اش را به نفایس آثار مزیّن سازند.»

خطّ نوپای نستعلیق در این دوران پناهگاه خویش را یافته بود و آن آرامش و سکون مورد نیاز را در دسترس داشت و چنین شد که خطّ و هنرهای وابسته به آن چون تذهیب و تشعیر و تجلید و نقّاشی (که متّکی به داستان‌های کتب بود) رشد و اعتلایی شگرف یافت.

دربار شاهرخ میرزا و بایسنغر میرزا مرکز ادب و خوشنویسی شد و ستارگانی چون جعفر بایسنغری در آسمان آن درخشیدند، در همین دوران شاهنامه‌ی گران‌بهای بایسنغری نوشته شد و بسیاری از آثار دیگر به نفایس خطّ و تذهیب زینت یافتند. در سمرقند نیز فرزند دیگر شاهرخ میرزا الغ بیک به تشویق شعرا و خوشنویسان و دانشمندان پرداخت و آن‌جا نیز مرکز انواع دانش‌ها و هنرها گردید.

قرن نهم آغاز جنبش هنر و فرهنگ است و فرزندان تیمور برخلاف پدر دست به کاری زدند که غصه سرآمد و جنبشی را در هنر به وجود آوردند که سرآغاز جنبش‌های دیگری در هنر گردید و نه تنها در دوران‌های بعد ادامه یافت بلکه شهرت آن از مرزهای ایران گذشت. در این دوران نقّاشی در پناه خطّ هویّت خویش را به ثبت رساند و خطّ نستعلیق اصلاح گردید و استحکام یافت، بنابراین تیموریان خدمتی گران‌بها به فرهنگ این سرزمین نمودند و هرکس که بخواهد تأثیر فرمان‌سالاران تیموری را در هنر و فرهنگ ما نادیده انگارد بی‌انصافی نموده است.

هر چند که اقبال جانشینان تیموری به زودی رو به افول نهاد امّا هنر خوشنویسی پیوسته مورد توجّه فرماندهان و حکّام گردید در واقع جزئی از سنّت‌های فرهنگی مجالس آن دوران شد و درّ صدف خوشنویس پیوسته زیور محافل بزرگان گشت. خطّ جوان نستعلیق در مجالس هنر چنان درخشید که ستارگان دیگر هنر را از درخشش فرو افکند و به زودی نام‌آورانی در جهان خوشنویسی درخشیدند و به ثبت زیبایی‌های اندیشه‌ی شعرا و دانشمندان پرداختند که گروهی از آنان عبارتند از شیخ محمد امامی هروی (منسوب به دربار یعقوب و رستم آق قویونلو)، زین‌الدّین محمود نیشابوری (استاد میر علی هروی) معروف بغدادی، اسماعیل استرابادی، اظهر تبریزی، امیر شاهی سبزواری و سلطان علی قاینی. و شیخ محمد امامی هروی. در این دوران خورشید بلند پایه‌ی خطّ و خوشنویسی سلطان علی مشهدی ظهور نمود که شهرتش در زمان حیات عالم‌گیر شد. او رساله‌ای منظوم درباره‌ی خطّ سروده است. شاگردان بسیار از سرزمین‌های دور و نزدیک برای تعلیم به خدمت او می‌شتافتند. با این وجود «پس از زمانی ترک مدرسه گفته و در خانه منزوی گردیده و دریافته است که هنوز مایه‌ی خطّ وی شایسته‌ی تعلیم دادن نیست و به خود گفته است که یا مشق را ترک باید گفت و یا باید آن را به بهترین وجه نوشت پس با جدّ تمام روزها تا شام از پس زانوی ریاضت مشق خطّ برنخاسته و از همه کس بریده تا به مطلوب پیوسته است.»

سلطان علی که به قبلة‌الکتاب، زبدة‌الکتاب و سلطان الخطاطین ملقّب گردیده، به کثرت آثار نیز مشهور است از آن جمله است، گوی و چوگان، رباعیات خیّام، تحفة‌الاحرار جامی، مخزن‌الاسرار نظامی، دیوان حافظ، غزلیات ترکی، رساله‌ی گل و مُل، دیوان سلطان حسین میرزابایقرا، دیوان حافظ، (نسخه‌ی دیگر)، مناجات خواجه عبدالله انصاری، بوستان سعدی، ترجمه‌ی منظوم چهل حدیث، سراط السطور، خمسه نوایی، دیوان خواجوی کرمانی، دفتر پنجم مثنوی، یوسف و زلیخا و کتیبه‌های بسیار.

این‌ها خود نشانه‌ای است از فراغت خاطر و شیفتگی سلطان به فکر و اندیشه شعرا و دانایان این سرزمین و بخشی از کارهای هنری اواخر قرن نهم و

آغاز قرن دهم.

در اواخر قرن نهم و آغاز قرن دهم سرزمین ما دستخوش کشاکش و خون‌ریزی حکّام مختلف گردید. نظام‌کارها در هم ریخت و هر چه حکومت تیموریان رو به ضعف می‌رفت، مدّعیان حکومت زیادتر می‌شد و از هرگوشه یکی از نوادگان تیمور دست نیا را از آستین خویش دراز کرده و به خونریزی می‌پرداختند. در قسمت‌های شمال غربی و غرب ایران امیران قراقویونلو و آق قویونلو تاخت و تاز می‌کردند. آذربایجان و تبریز در آتش اختلاف بین آق قویونلوها و فرزندان شیخ جنید می‌سوخت. فارس که از حمله امیر و ویرانی او جان به در برده بود حکام دست نشانده‌ی تیموریان خود چون بلای عظیمی بر سر مردم فرود آمدند. با این وجود در هرات سلطان حسین بایقرا و وزیر دانشمندش علیشیر در نوازش خطّاطان و ورّاقان و نقّاشان کوچک‌ترین کوتاهی نمی‌کردند و دربار آنان مرکز پرورش هنرمندان بسیار بود و هنوز هنرمندان، دربار آنان را ملجأ و مأوای خود می‌دانستند.

آغاز این قرن با تولد سلسله‌ی صفویّه همراه است، زیرا اسماعیل نوجوان پسر سلطان حیدر در ۹۰۵ هـ‌ق به اردبیل بازگشت و با مریدان پدر به شروان حمله برد. این حمله آغاز جنبشی بود که موجب به‌وجودآمدن حکومت مقتدر صفوی و وحدت ملّی و مذهبی گردید. سپاهیان و طرفداران شاه اسماعیل کلاه قرمزی بر سر می‌نهادند و از این جهت قزلباش خوانده شدند. قزلباش‌ها در سال ۹۰۷ به تبریز آمدند و در آن‌جا اسماعیل به تخت شاهی نشست و تبریز را پایتخت خود خواند و به نام خود سکّه زد و مذهب شیعه‌ی اثنی عشری را کیش رسمی ایرانیان قرار داد. بدین طریق جنبش پرتوانی به وجود آورد که سیطره‌اش غرب تا شرق ایران را زیر سلطه‌ی خود آورد.

شاه اسماعیل خود شاعری توانا بود که به ترکی و فارسی شعرهای بسیار دارد و خود چنان شیفته‌ی هنر است که زنده یاد دکتر بیانی به نقل از صاحب مناقب هنروران می‌نویسد: «شاه محمود در دربار شاه اسماعیل اوّل صفوی منزلت رفیع داشته و شاه به چشم بزرگی به وی می‌دیده است و در جنگ چالدران وقتی شاه اسماعیل احتمال به شکست خود و اختلال احوال آن سامان

داد، شاه محمود و بهزاد نقّاش را در غاری پنهان کرد و پس از خاتمه‌ی جنگ، نخست به سراغ این دو هنرمند آمد و حفظ آن دو را به مال و خزائن خود مقدّم داشت.

با توجّه به این‌که شاه اسماعیل در نبرد چالدران شکست خورد، اگر این روایت درست باشد اهمیّت هنردوستی او مشخصّ می‌شود که او در آن حالت حفظ جان هنرمندان را به حفظ جان و حکومت نوپای خویش ترجیح می‌دهد و این خود اقبال بلند هنر است که طلوع کرده است و چنین است که یک‌باره خطّ و خوشنویسی و نقّاشی تاج هنرها می‌گردد. و البتّه خطّ از همه بیش که صفویان می‌خواهند وحدتی در این سرزمین به وجود آورند و این وحدت دو تکیه گاه دارد، یکی تکیه گاه عقیدتی (مذهب شیعه) و دیگر تکیه گاه ملّی که فرهنگ و اندیشه‌ی این سرزمین است و آن در پناه خطّ و خوشنویسی صورت می‌پذیرد که هنری است اسلامی و مورد توجّه و تأیید پیشوایان مذهبی است. شاه اسماعیل صفوی بهزاد نقّاش را به تبریز برد و طیّ فرمانی که در «۲۷ جمادی الاوّل سنه‌ی ۹۲۸ صادر کرد» او را به سرپرستی کتابخانه‌ی خود برگزید و از این تاریخ تبریز که خود سابقه‌ی هنر و خطّ و خوشنویسی آن از قرن هفتم آغاز شده بود رسماً مرکز تجمّع هنرمندان گردید. پس از برافتادن حکومت تیموریان و از بین رفتن مرکزیّت هرات، خوشنویسان گروهی به مشهد و گروهی به هندوستان رفتند و عده‌ای نیز راهی تبریز گردیدند. کمال الدّین بهزاد با کلک سحرآفرین خود، به تصویرگری کتب جامی پرداخت و در این دوران مکتب جدیدی در نقّاشی به وجود آمد که ما امروز آن را شیوه‌ی تبریز می‌نامیم. شاه اسماعیل بیشتر وقت خود را به جنگ گذرانید. امّا در طول زمان خطّ و خوشنویسی چنان هنری فراگیر شد که بعداً بسیاری از شاهزادگان صفوی چون ابراهیم میرزا، سام میرزای صفوی و حتّا شاه تهماسب در این رشته به استادی رسیدند.

شاه اسماعیل خود شاعری توانا بود و خطایی تخلّص می‌کرد. پس از مرگ زودرس او، تهماسب میرزای کوچک لوای شاهی را در دست می‌گیرد، او در آغاز جوانی سخت طرفدار شعر و شاعری است خطّ و خطّاطی و خوشنویسی مورد نظر اوست و کارگاه کتاب سازی او مشهور است و خطّاطاتی چند در

دربار اویند و او خود در جوانی یکی از خوشنویسان و نقّاشان به نـام است و کتبی نیز مانند گوی و چوگان عارفی به خطّ ایشان نوشته شده کـه اکـنون در کتابخانه‌ی لنینگراد است. شاه تهماسب بعداً توبه می‌کند و توجّه به هنر و خطّ و هنرمندان در وی کم می‌شود و در سلطنت طولانی‌اش کم‌کم رونق بازار هنر که در آخر سلطنت شاه اسماعیل و آغاز پادشاهی شاه تهماسب اوجی تازه یافته بود، صورت رکود به خود می‌گیرد. با این وجود این جنبش جنبشی نامیرنده بود، و به زودی مشوّقینی در جهان می‌یابد و خانواده‌ی بابر که بازماندگان تیموریان بودند و در هندوستان حکومت می‌کردند، حامی هنرمندان ایـرانـی و پـارسی زبانان گردیدند و همایون بابری پس از دیدن کارگاه کتاب‌سازی شاه تهماسب در بازگشت تعدادی نقاش و خطّاط را با خود به هند می‌برد. نقّاشانی که از ایران سفر کردند شیوه‌ای در نقّاشی به وجود آوردند که آمیزه‌ای از هنر هندی و ایرانی و مغولی است و به شیوه‌ی هندی مغولی مشهور است.

شاه تهماسب در سال ۹۵۵ هـ. ق پایتخت خود را از تبریز به قزوین انتقال داد و از این پس قزوین کم‌کم مرکز هنرمندان شد. قزوین نیز از شهرهایی است که به علّت قرار گرفتن درکنار منطقه‌ی کوهستانی الموت و طالقان که از زمان عمّال بنی عبّاس مرکز مبارزان ایران و دارای اهمیّت سوق‌الجیشی بوده است و علاوه بر آن به علّت آب و هوای معتدل، منطقه‌ی کشاورزی و به عـلّت قـرار گرفتن بر سر راه‌های کاروانی، شمال و شمال غربی و غرب ایران دارای اهمیّت تجاری بوده است. در نتیجه این شهر دارای میراث ژنتیک و خانوادگی هنرهای دستی است. با پایتختی این شهر و علاقه‌ی شاهان و شاهزادگان صفوی به خطّ و خوشنویسی و تذهیب و مینیاتور بسیاری در این شهر گرد آمدند.

اگر چه شاهان و شاهزادگان صفوی در این دوران اختلافات بسیار داشتند و با بی‌رحمی به جان هم افتاده بودند، با این وجود جنبش هنری صـفویّه ادامـه یافت و کتب بسیاری به زیور خطّ و خوشنویسی و تذهیب و مینیاتور آراسته شد و از ترکیب شیوه‌های مختلف نقّاشی محلّی با نقّاشی مرسوم به زمانه شکلی نو در نقّاشی بوجود آمد.

در قرن دهم ستارگان بسیاری هم‌چون شاه محمود نیشابوری، سلطان محمد

خندان، باباشاه تربتی، پیر محمد شاگرد میرعلی، سید احمد مشهدی، محمود سیاوشانی، شیخ مرشد الدّین شیرازی و شاه محمد مشهدی در آسمان هنر خوشنویسی این سرزمین درخشیدند.

میرعلی هروی استادالاساتید خطّ در این دوران ظهور کرد. وی قواعد خطّ را به نظم درآورد و آثاری چون هفت اورنگ جامی، جام جم اوحدی، تیمورنامه هاتفی، نزهةالعاشقین علی بن محمود، نصایح لقمان، چهل حدیث (سه نسخه)، گلستان سعدی، صد کلمه‌ی حضرت امیر با ترجمه‌ی منظوم بوستان سعدی (شش نسخه)، لوایح جامی، سبحه الابرار جامی، یوسف و زلیخای جامی و بسیاری از آثار ادبی و فرهنگی این سرزمین را به قلم سحرآفرین خود مزیّن کرد.

هندوستان نیز از دیرباز مرکز پارسیان بوده و آداب و رسوم و زبان و فرهنگ پارسیان و ایرانیان در آن‌جا رواج داشته است.

با روی کار آمدن حکومت‌های مسلمان در هند، مانند سلاطین بهمنی، فاروقیان، پادشاهان کشمیر، عادلیان، قطب شاهیان، نظام شاهیان که خود پارسی زبان و اغلب طرفدار فِرَق مختلف صوفیه و شیفته‌ی شعر و زبان ایرانی بوده‌اند، هنر ایرانی در هند رواج بیشتری یافت «دربار این پادشاهان ملجاء و مأوای هنرمندان گردید و بسیاری به هند روی آوردند.»

از دلایل شیفتگی این پادشاهان که حکومت‌های آنان تا برقراری سلسله‌ی بابری در هند ادامه داشت. این که بسیاری‌شان به فارسی اشعاری دارند که نشانه‌ی تسلّط آنان به دین و زبان است. از جمله نظام الدّین بحری (مؤسّس سلسله‌ی نظام شاهی) ملک حسام الدّین و ابوالحسن لانگاه و ملک فخرالدّین توران شاه.

آنان مایل بوده‌اند که اشعارشان را به زیور خطّ خوش بیارایند و به نقش‌های عجیب زینت دهند و چنین بوده است که به تشویق هنرمندان و حمایت آنان دست زده‌اند. با پیدا شدن خطّ نستعلیق ایرانی که خود جلوه‌گر زیبایی تصاویر نقّاشی و معماری و عرفان این سرزمین بود آنان به هنر ایرانیان بیشتر روی آوردند.

ظهیرالدین بابر نواده‌ی تیمور به هند لشکر کشید و با برانداختن حکومت‌های محلّی، سلسله‌ی گورکانیان هند را بنیان نهاد، دوره‌ی این سلسله یکی از درخشان‌ترین دوران رشد و اعتلای زبان فارسی و هنر ایرانی در هند است. در این دوران در نقّاشی شیوه‌ی هندی مغولی و در شعر سبک هندی به وجود آمد. شاهان و شاهزادگان گورکانی اغلب خود از شعرا و خطّاطان و خوشنویسان زبردست بوده‌اند، ظهیرالدّین بابر خود شعر می‌سروده و به تشویق شعرا می‌پرداخته است. شاهزادگان دیگر چون همایون، میرزا عسگر، میرزاهندال خود شاعر بوده‌اند. خطّ و خوشنویسی از هنرهای مورد توجّه آنان بود و خطّاطان را بسیار گرامی می‌داشته‌اند. به طوری که بسیاری از خوشنویسان به نام هرگاه شرایط اجتماعی ایران نامساعد بود راهی هند می‌گردیدند و از بین آنان به نام‌هایی چون «عبدالرّحیم عنبرین قلم، عبدالصمد شیرین قلم، عبدالرّشید دیلمی (رشیدا)» و بسیاری دیگر برمی‌خوریم. شاهزادگان و امرای دربار گورکانی نه تنها مشوّق هنرمندان خوشنویس بوده‌اند، بلکه خود به استادی در این رشته دست یافته‌اند از جمله اشرف خان (از امرای اکبرشاه) تهوّر خان (از امرای شاه جهان) داراشکوه (شاهزاده گورکانی) زیب النسابیگم (دختر عالم گیر) شاه جهان و بهادر شاه دوّم از این نمونه‌اند.

در قرن دوازدهم با سقوط حکومت صفویّه و جنگ‌های داخلی ایران که در تمام این قرن بین افشاریه و زندیه ادامه یافت، هند مرکز عمده‌ی هنر ایرانی به خصوص خطّ خوشنویسی گردید، این مرکزیّت تا انحلال دولت گورکانی به دست انگلیس ادامه داشت.

سده‌ی یازدهم دوران اوج و رونق هنر و فرهنگ اسلامی ـ ایرانی است. «این رونق در ایران و ترکیه و هندوستان و حتّا چین بیش از قدرت نظامی موجب گردید که مردم آسیا به خود ببالند.»

در آغاز این قرن عبّاس میرزای صفوی در سنّ هجده سالگی به تخت می‌نشیند و با قدرت و بی رحمی به سرکوبی سران طوایف قزلباش و شاهزادگان صفوی می‌پردازد. او به زودی به اوضاع مسلّط شده و آرامشی نسبتاً پایدار برقرار می‌کند. زمینه‌ی هنری به ویژه خطّ که قبلاً وجود داشت با این فرصت به

دست آمده جان تازه‌ای می‌گیرد، و بسیاری از خطّاطان و خوشنویسان به دربار پادشاه جوان که خود شاعری توانا و شیفته‌ی خطّ و خوشنویسی است روی می‌آورند. در آغاز این قرن شاه عبّاس اصفهان را پایتخت خود می‌سازد و اصفهان از شهرهای مهم بوده است که خود زمینه‌ی ارثی انواع هنر را به طور طبیعی و اجتماعی داشته به علّت دوری از مرز پیوسته در سکون و آرامش به سر می‌برده. این شهر به علّت زیبایی‌های طبیعی و قرار گرفتن بر سر راه‌های مختلف مرکز و جنوب و غرب ایران پیوسته مورد توجّه هنرمندان و مرکز پرورش ذوق بوده است و با این حادثه (پایتختی) یک‌باره تجمّع هنرمندان در آن چندین برابر می‌شود، خطّ و خوشنویسی از هنرهای مورد توجّه و حمایت شاهان صفوی است و در این دوران به علّت وجود وحدت دینی و ملّی کتب ایرانی بسیاری به زیور خطّ آراسته می‌گردد، شاه عبّاس خود چنان شیفته‌ی خطّ و خوشنویسی بود که می‌گویند «خود شمع به دست می‌گرفته تا علی‌رضا عبّاسی به خطّاطی بپردازد».

بزرگترین حادثه‌ی خطّ و خوشنویسی در این دوران ظهور میرعماد حسنی قزوینی است که خطّ نستعلیق را به زیباترین صورت خود عرضه داشت و آثار گران‌بهایی چون تحفةالاحرارجامی، گلشن راز شبستری، دیوان حافظ، گلستان سعدی (دو نسخه)، تکملةالنفحات عبدالغفورلاری ـ بوستان سعدی (سه نسخه)، مثنوی گوی و چوگان، تحفه الملوک، سبحةالابرار و رسالات بسیار را به زیور خطّ خود آراست.

امّا این هنرمند بی‌مانند و عارف صادق در سال ۱۰۲۴ به قتل رسید و قتل او نقطه‌ی سیاه دوران شاه عبّاس و تاریخ اوست که قتل هنر و صداقت است پس از وی آوازه او در همه جا پیچید و خون او خون زنده‌ی هنر گردید و هنر خوشنویسی تاج هنرها و شیفتگان بسیارش، شاگردان شیوه او گردیدند. و چنین است که این قرن را می توانیم قرن شکوفایی هنر خوشنویسی بدانیم در این دوران به نام‌های دیگری چون بدیع‌الزمان تبریزی (فرزند علی‌رضاعباسی) ابوتراب (شاگرد و خلیفه‌ی میرعماد) میرزا جلال حکیم، شکوهی همدانی و نام‌های بسیاری دیگر برمی‌خوریم که هر کدام به کثرت آثار خوشنویسی

مشهورند، از حوادث دیگر انتقال خطّ نستعلیق ایرانی به وسیله درویش عبدی بخارایی (شاگرد میرعماد) به عثمانی است. معماری‌های این دوران اغلب با کتیبه‌هایی از بهترین آثار خوشنویسان زمان زینت یافته که بسیاری از آن‌هادر اصفهان ـ عروس شهرهای ایران ـ هنوز لذت بخش دیدگان مشتاق است. در پایان قرن یازدهم حکومت صفویّه رو به زوال رفت و مرکزیّت اصفهان تا حدودی رونق اوّلیّه خود را از دست داد. با این وجود اصفهان همیشه مرکز تجمّع هنرمندان بوده است.

سده‌ی دوازدهم برای ایران و ایرانی، دوران سیاه روزی و فقر و بدبختی است دورانی که با خونریزی و کشتار و حقارت و آوارگی همراه است. در آغاز این قرن شاه سلطان حسین صفوی (۱۱۰۶ هـ.ق) به تخت نشست وی پادشاهی بی‌خرد و بی‌کفایت بود تا آن‌جا که محمود افغان رئیس ایل غلجایی که خود را نواده‌ی ضحّاک می‌دانست سراسر خاک ایران را طی کرد و تاج از سر شاه سلطان حسین برگرفت و خود را شاه خواند، مردم در بسیاری از جای‌ها دلیرانه مقاومت کردند و کشته‌های بسیار دادند، امّا قومی بی‌فرهنگ حرمت همه چیز را شکستند و آثار هنری اصفهان و شهرهای بسیاری که حاصل هنر دست و چشم هنرمندان این آب و خاک بود لگدکوب قومی نیمه وحشی گردید. پس از مدّتی نادر قلی افشار قدرت را به دست گرفت و افاغنه را برانداخت در همه‌ی طول حکومت نادر نیز جنگ و خونریزی ادامه داشت و حکومت او بقایی نیافت و پس از او زندیه روی کار آمد، در زمان زندیه نیز جنگ بین سران افشاری، طرفداران صفوی و زندیه و سران ایل قاجار ادامه داشت. شاید در این دوران شیراز فرصت کمی یافت تا نفسی تازه کند، امّا زندیه نیز به دست آغا محمد خان در پایان قرن برافتاد. جنگ و خونریزی چنان موجب ویرانی شد که اصفهان در پایان قرن دهم دارای «ششصد هزار نفر جمعیت و یکصد و شصت و دو مسجد و چهل و هشت دانشکده‌ی مذهبی و یکهزار و هشتصد و دو کاروانسرا و دویست و هفتاد و دو گرمابه بود.» در اوایل حکومت قاجار به صورت ویرانه‌ای درآمد و جیمس موریه که در زمان فتحعلی‌شاه از شهر دیدن می‌کند می‌نویسد:

«خانه و بازارها و مسجدها و کاخ‌ها و سراسر خیابان‌ها به کلّی متروک

مانده. من میل‌ها مسافت با اسب بین خرابه‌های آن طی کردم بدون آن‌که هیچ موجود زنده‌ای ببینم» آری مرکز هنر ایران چنین ویران می‌شود و اگرچه هنر در پشت دیوارها و ویرانه‌های اصفهان زنده می‌ماند و حرکت می‌کند، امّا در این قرن بازار هنر و هنرمند از رونق افتاده است و هنرمندان راه هند و عثمانی در پیش می‌گیرند که حامیانشان در آن‌جا هستند. هنر شیراز فرصت کوتاهی که می‌یابد خودی نشان می‌دهد که آن تصویر گل و مرغ است. تصویر شتاب گونه‌ی هنر بر جلد کتاب و یا قلمدان. دیگر از بزم‌های آن‌چنانی و میدان‌های گوی و چوگان خبری نیست و نقّاشی عمق هنری خود را از دست می‌دهد و به صورت هنری تزیینی در می‌آید. از مهم‌ترین حوادث خطّ و خوشنویسی در این دوران ظهور عبدالمجید طالقانی استاد مسلم خطّ شکسته است. خطّ شکسته که از ترکیب خطّ نستعلیق و تعلیق به وجود آمده قبل از عبدالمجید نیز وجود داشته امّا توسّط وی رواج یافته است. وی در اصفهان می‌زیسته و اگر چه عمرش کوتاه امّا هنرش به طول تاریخ است که عارفانه‌ترین تصویر بر کاغذ از آن اوست. از بزرگان دیگر خطّ در این قرن احمد نیریزی است که او نیز در اصفهان می‌زیسته است. او از نسخ نویسان بزرگ زمان خود است و در نستعلیق و شکسته نیز مهارت دارد.

ترکان عثمانی که هنگام حمله‌ی مغول از آسیای مرکزی به طرف غرب رانده شدند، هنگام عبورشان علاوه بر گرویدن به دین اسلام، زبان فارسی را آموختند و چون در آسیای صغیر ساکن شدند و در آن‌جا حکومت خود را تشکیل دادند، با این‌که خطّ عربی در بسیاری از کشورهای عربی و اسلامی رواج داشت، امّا آنان به فارسی سخن می‌گفتند و چیز می‌نوشتند. عثمانیان دل شیفتگی بسیار به فرهنگ و عرفان و تصوّف ایرانی پیدا کردند و با زمینه‌ای که از زمان سلجوقیان برای هنر ایرانی و زبان فارسی در این سرزمین وجود داشت به نوازش و تشویق شعرا و هنرمندان پرداختند، هنر خطّ که یکی از اصیل‌ترین هنرهای اسلامی است و مادر و خدمتگزار بسیاری از هنرها به ویژه شعر و کتابت محسوب می‌شود در دربار آنان توسعه‌ای شگرف یافت و توجّه همگان را به سوی خود جلب نمود. اغلب شاهان عثمانی به زبان فارسی سخن می‌گفتند و اشعاری

می‌سرودند و سلطان سلیم عثمانی خود دارای دیوانی است که استاد دکتر صفا دیوان او را در کتابخانه‌ی ملّی پاریس دیده است. شعرهای گفته شده معمولاً با خطّی زیبا آراسته می‌شد بنابراین خوشنویسان بسیاری به دربار این پادشاهان روی آوردند که اگر خود از مردم عثمانی نبودند، حتماً ایرانی‌اند و در آن‌جا آثار بسیاری را به خطّ خوش آراستند گروهی از این بزرگان عبارتند از: احمد بخاری که کلیّات عوفی به خطّ اوست، احمد بن حسن استاد خطّ نستعلیق که کتب سوانح العلوم، شرح فقه اِکبر، اشارات العلوم و کتاب العام به خطّ او زینت یافته، احیا، اسماعیل رفیق افندی استاد خطّ نستعلیق، اسماعیل بن عثمان، درویش حسام الدّین که تحفه‌ی سامی و شبستان خیال حاصل پنجه‌ی گهربار اوست، زکی دده کتیبه نویس، سلطان علی خوارزمی و درویش عبدی بخارایی و بسیاری دیگر که آثار آنان اکنون در موزه‌های سراسر جهان به ویژه ترکیه موجود است و انتظار می‌رود که محقّقینی برای تصویر برداری و فهرست نمودن این آثار از آن‌جا دیدن کنند.

سده‌ی سیزدهم، با زد و خوردهای خونین آغامحمد خان قاجار و کشتار مردم شهرها آغاز می‌شود و بالاخره خان قاجار در سال ۱۲۱۱ بر دشمنان خود فائق آمده و در تهران تاج‌گذاری کرده و سلسله‌ی قاجار را روی کار می‌آورد.

پس از آغا محمد خان، قاجاریه به زودی نفوذ خود را در سراسر ایران جاری ساخته و وحدت دیگری به وجود آوردند. آنان اگرچه می‌خواستند در معماری حرکت شاهان صفوی را ادامه دهند، امّا اغلب موجب ویرانی آثار بازمانده‌ی آنان شده و بسیاری از نقّاشی‌های این ساختمان‌ها را با گچ پوشاندند و چه بسیار کتیبه‌ها که به دست آنان راه دیار نیستی پیمود. در تاریخ اجتماعی ایران به نقل از عبّاس اقبال آمده است که: «جنایتی که یک عدّه از حکّام طمع ورز سفیه دوره‌ی قاجاریه و عمّال آن‌هادر یکی دو قرن اخیر در اندام آثار بی‌نظیر اصفهان مرتکب شده‌اند از حدّ شرح و وصف بیرون است، از تمام آثار و ابنیه باشکوهی که در ساحل راست زاینده‌رود وجود داشته و سیّاحان فرنگی در صد سال قبل اوصاف و تصاویر آن‌هارا برای ما به یادگار گذاشته‌اند، امروز کوچک‌ترین اثری بر جا نیست و از ابنیه‌ی داخل شهر هم هرچه برپاست به

شکل عجیبی صدمه‌ی عمده‌ای خورده و غالباً، نقوش آن‌هارا سترده یـا در و پنجره و سقف آن‌هارا چنان در هم شکسته‌انـد کـه هـیچ زلزله‌ای نـیز چـنین نمی‌کند». با این وجود در نقّاشی شیوه‌های نو پدید آمد و شاهان و شاهزادگان قاجاری به خطّ و خوشنویسی عشق می‌ورزیدند و بسیاری‌شان چون فتحعلی شاه و محمد شاه و ناصرالدّین شاه در این هنر مهارتی یافته‌اند بنابراین از آن‌جا که نسبتاً راهی برای هنر خطّ باز بوده است. خوشنویسی و توجّه به آن در این دوران به اوج خود رسیده و هرگز در هیچ قرنی تعداد خوشنویسان به این درجه خود نرسیده و هرگز در هیچ قرنی تعداد خوشنویسان به این درجه نبوده و هنر خوشنویسی این همه، همه‌گیر نشده است. دستگاه چاپ که صنعتی مربوط به نشر کتب و طبع روزنامه‌هاست فعّالیّت خود را در قرن سیزدهم آغـاز کـرد و بسیاری از کتب و آثار ادبی در این دوران چه در ایران و چه در هند و عثمانی به چاپ رسید و برای این کار نیاز به وجود خوشنویسان بود تا مواد اوّلیّـه آن را تهیّه نمایند. در این دوران خطّ نستعلیق تغییرات عمده‌ای نمود و به علّت این‌که شیوه‌یِ خطّ میر عماد بسیار ظریف و دارای شمره‌های بلند بود و دستگاه چاپ سنگی قادر به نشان دادن آن ظرافت‌ها نبود استاد محمد رضـا کـلهر شـیوه‌ی جدیدی را در نوشتن نستعلیق به کارگرفت که به نام وی مشهور شد، امروزه نیز این دو شیوه در خوشنویسی به کار می‌رود گاهی نیز خوشنویسان از ترکیب این دو روش در کار خود استفاده می‌کنند. تهران که در قرون گذشته نامی از آن در تاریخ خوشنویسی نیامده است در قرن سیزدهم مرکز خطّ و خوشنویسی گردید و قزوین به علّت نزدیکی با تهران مـرکزیّت خـود را از دست داد و خـطّاطان قزوینی روی به تهران آوردند. در قرن سیزدهم و نیمه اوّل قرن چـهاردهم بـه نام‌های بزرگی در آسمان خطّ و خوشنویسی برمی‌خوریم از جمله خانواده‌ی وصال (میرزا کوچک و فرزندان)، میرزا غلامرضا اصفهانی و میرزا محمد رضا کلهر عمادالکتاب قزوینی و زین‌العابدین قزوینی که شخص اخیر از شاگردان کلهر است، اینان خود آثار بسیاری را به قلم خود زینت دادند که چاپ سنگی آن آثار به فراوانی یافت می‌شود.

عباس سرمدی ۷۹/۱۲/۱۸

مینیاتور اثر استاد کلارا آبکار

مینیاتور کار استاد حسین بهزاد (معاصر)

دانشنامهٔ هنرمندان ایران و جهان اسلام

آ

آباقاآن میرزا نقّاش است و از قبیله قاجاریه. وی در تصویر و شبیه‌سازی و طراحی مهارت داشته و از آثار وی استاد کریم‌زاده تصویر مردی قاجاری را دیده است با رقم «مشقه آباقاآن».

احوال و آثار نقّاشان کریم‌زاده

آبان محمد طراح و نقّاش پارچه و نسّاج است و در زمان خود معروف بوده است، وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و هنرش با استادان زمان چون غیاث، حسین عبدالله، یحیی و معزالدین برابری می‌کرده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

آبکار کلارا نقّاش و مینیاتوریست و تذهیب کار و نقش گره کار و زیرلاکی و روغنی کار معاصر است. وی استادی گرانمایه و هنرمندی از ارامنهٔ ایرانی است که عشق به هنر زادگاهش ایران وی را به سوی هنرهای ایرانی کشانده و در این راه عاشقانه چشم و دل نهاده و آثار گرانمایهٔ خلق کرده که یکی از ذخایر فرهنگ و هنر ایرانی است. کلارا در سال ۱۲۹٤ شمسی متولد شده و در مینیاتور شاگرد هادی‌خان تجویزی و در تذهیب شاگرد استاد علی درودی بوده است.
وی از شاگردان سحرآفرین مدرسه صنایع قدیمه و هنرستان عالی هنرهای زیباست. در مدت عمر نسبتاً طولانی خود آثار بسیاری خلق نمود که چون فرزندانش از آنها نگهداری کرد. او هرگز هنر خود را وسیله‌ای برای گذران و کالایی برای سودجویان قرار نداد. مرگ وی در سال ۱۳۷۵ شمسی اتّفاق افتاد. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به پاس هنرش در مجموعه سعدآباد، موزه‌ای به نام وی تأسیس نمود که آثارش در آنجا نگهداری می‌شود.

آچهه از نقّاشان هندی است که در نگارهٔ مجالس بزمی دستی دارد از آثار رقم‌دار وی نگاره‌ایست در یکی از مرقّعات کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان با رقم «عمل کمترین مریدان آچهه».

احوال و آثار نقّاشان

آدینهٔ بخاری خوشنویس اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است. از آثار به جا مانده او دو نسخه شاهنامه فردوسی است که در کتابخانه هند شرقی لندن به شمارهٔ *873* به خط نستعلیق با ۲٤ مینیاتور و رقم آدینه بخاری شعبان ۱۰۰۸ هـق در سمرقند و نسخه دیگر با تاریخ ۱۰۱۲ هـق در همان کتابخانه موجود است.

فهرست خوشنویسان قرن دهم

آذر نقّاش سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. به نوشته استاد کریم‌زاده در احوال و آثار نقّاشان قدیم وی در سایه‌پردازی و آرایش چهره مهارت داشته و از ویژگی‌های نقّاشی‌اش بکارگیری مناظر و مرایا (پرسپکتیو) می‌باشد. از آثار رقم‌دار وی نقّاشی است از منظره‌ای مؤمنانه در حضور حضرت عیسی(ع) بر روی یک قلمدان متعلق به

یک مجموعهٔ خصوصی با «رقم کمترین آذر ۱۱۲۸» (هجری قمری).

آرزو از نوازندگان عهد ساسانی و دختر ماهیار زرگر بوده است. وی چنگ را نیکو می‌نواخت به طوری که بهرام گور، پادشاه ساسانی را (بهرام پنجم ۴۲۸ـ۴۳۸ م) شیفته خود نمود. بهرام او را از پدرش خواستگاری کرد.
مشاهیر زنان ایرانی و پارسی‌گوی

آسی‌کهر از نقّاشان گورکانی هند است و آثار وی در کتاب بابرنامه موجود می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

آشتیانی ـ ابراهیم از خوشنویسان آشتیان است و فرزند میرزا محمدعلی آشتیانی که از بزرگان آن سامان و خود نیز خوشنویس و خطّاط بوده است، ابراهیم خط نستعلیق را نزد پدر آموخت و از علوم نیز بهره‌ای داشته است. مرگ وی را به سال ۱۲۷۰ هجری قمری نوشته‌اند.

آشتیانی ـ اسماعیل نقّاش و از شاگردان کمال الملک بوده است. وی شعر نیز می‌سروده و «شعله» تخلّص داشته است. آشتیانی پنجاه سال عمر خود را صرف آثار نقّاشی و ادبی کرده است. او نقّاشی چیره‌دست و متفکری ارزشمند می‌باشد.
استاد آشتیانی چندبار به اروپا سفر کرده و آثار هنرمندان بزرگ را مورد مطالعه قرار داده. وی در تحکیم اصول کلاسیک و رآلیسم و سوررآلیسم در ایران بسیار کوشیده است و در آثار و نقّاشی‌های خود با بکارگیری استادانهٔ فرم و رنگ و تکنیک رنگ روغن به روی بوم آثار متفاوتی را در طول حیات هنری‌اش به وجود آورده است، با این وجود باید گفت شیوهٔ او کلاً نشأت گرفته از فرهنگ ایرانی و حکایت‌گر سنّت و عرف مردم ایران است. از آثار ارزشمند او خواب درویش و چند تصویر از خود هنرمند را می‌توان نام برد.

آشتیانی ـ میرزا ابوالقاسم از خوشنویسان و نویسندگان اواخر قرن سیزدهم هجری قمری است و از آثار خطی او کتابت کتاب ناسخ‌التواریخ عباسقلی خان سپهر لسان‌الملک است.
نامداران اراک

آشتیانی ـ میرزا بابا خوشنویس و شاعر و طبیب است و از آثار وی تذکرة العلاج در طب می‌باشد.
نامداران اراک

آشوبی نطنزی در شهر نطنز متولد شده و از خطّاطان دوره شاه طهماسب صفوی است. خط نستعلیق را به زیبایی می‌نوشته و به سال ۱۰۰۲ درگذشته است.

آغا میرزا از خطّاطان اواخر دوره گورکانی هند است و در قرن سیزدهم هجری قمری در دهلی می‌زیسته و خط نستعلیق را به خوبی می‌نوشته است. شیوهٔ خطّاطی او شیوه رشیدا بوده و از آثار او دو قطعه در موزه پنجاب لاهور است.
به نقل از غلام محمد هفت قلمی صاحب تذکرهٔ خوشنویسان، در سال ۱۲۷۴ درگذشته است.
احوال و آثار خوشنویسان

آقا (استاد آقا) از نقّاشان عهد قاجار است که در آرایشگری جلد روغنی مهارت داشته و از آثار وی تزیین جلد چهارم کتاب الف و لیل است که در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان می‌باشد. این جلد کار استاد غلامعلی است که وی مجلس بزمی را روی آن تزئین کرده است و رقم سازنده چنین است «به دستیاری استاد کل فی‌الکل جان نثار درگاه جهان پناه استاد آقا سمت اتمام پذیرفت». «العبد غلامعلی، شهر جمادی الثانی، سنهٔ ۱۲۷۵».
احوال و آثار نقّاشان

آقا اسماعیل کاشف اصفهانی معمار و کاشی تراش و مهندس و شاعر دوران شاه عباس کبیر بوده و طبعی شوخ داشته است. نصرآبادی از اشعار وی نقل کرده است.

تذکره نصرآبادی و تاریخ اصفهان استاد جلال همالی

آقا البرز ـ میرزا (میرزا آقاخان البرز) نقّاش رنگ و روغن‌کار است. استاد کریم‌زاده دو اثر از وی دیده است. یکی نگاره مجلس سلاطین رومی با رقم «کمترین میرزا آقاخان البرز» و دیگر تصویر نیم‌تنهٔ امین السلطان اتابک با رقم «کمترین میرزا آقای البرز».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

آقا بابا خطّاط است و از آثار او یک رقعه در یک مرقّع است به خط نسخ با رقم «العبد الا قل عبدالله المدعو به آقا بابا فی‌شهر ذی حجةالحرام سنهٔ ۱۲۳٤».(هجری قمری)

احوال و آثار خوشنویسان

آقا بابا خط تحریر را نیکو می‌نوشته، وی فرزند آخوند ملا علی‌رضای بهبهانی است. به روایت فارسنامهٔ ناصری در هنگام تألیف این کتاب (۱۲۹۳) هنوز می‌زیسته است.

فارسنامهٔ ناصری، احوال و آثار خوشنویسان

آقا بابا ـ استاد نجّار و نقّار است. وی سازندهٔ در ورودی بقعهٔ امامزاده یحیی در دهکده نوا از دهکده‌های بالا لاریجان در سال ۱۲۱۷ هجری قمری می‌باشد.

از آستارا تا استاراباد

آقا باقر مجلد و سوخته کار است و از آثار وی جلد پوست آهوی روغنی و سوخت قرآنی است به خط قاسم بن محمد شیرازی، به تاریخ ۱۱۱۷ هجری قمری که در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

آقا بالا نقّاش آبرنگ کار و روغنی‌کار دورهٔ ناصرالدین شاه قاجار است. وی در مسافرتهایی که به قفقاز کرده با فرنگی کاری آشنا شده و مناظر و مرایا (پرسپکتیو) را خوب اجرا می‌کرده است. از آثار شناخته شدهٔ او:

۱ـ نگاره‌ای از جماعتی از ملل مختلف است با رقم «رقم کمترین آقابالا ۱۳۰۰»

۲ـ تصویر مردی با ریش حنایی در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

۳ـ تصویر سردار کل عزیزخان در همان کتابخانه با رقم «هو، رقم بندهٔ درگاه آقابالا نقّاش شهر صفرالمظفر سنهٔ ۱۲۷۷».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

آقا بالای ایرانی نقّاش ایرانی مقیم قفقاز است که آبرنگ را به شیوهٔ فرنگی کار می‌کرده است. از آثار رقم‌دار او تصویر کودکی عباس میرزا است با رقم «شبیه عباس‌میرزا، عمل آقابالای ایرانی سنهٔ ۱۲۵۵» امضای لاتین نیز دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

آقا بزرگ شیرازی (نقّاش باشی) نقّاش بزرگ دورهٔ محمدشاه و ناصرالدین شاه قاجار است. وی نقّاش باشی ناصرالدین شاه بوده و در آبرنگ، رنگ روغن، سیاه قلم و کارهای لاکی و قلمدان‌سازی استاد بوده و در شبیه‌سازی و اجرای فرنگی، دستی پرتوان داشته است. از آثار نقّاشباشی شیرازی که شاگردان بسیار تربیت نموده به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر رنگ روغن یکی از رجال قاجاری با رقم «رقم میرزا آقابزرگ نقّاشباشی»

۲ـ نقّاشی صورت نواب والاسیف‌اله میرزا با رقم «صورت نواب سیف‌اله میرزا در چهل‌سالگی ـ رقم مشهدی آقا بزرگ شیرازی».

۳ـ قلمدان‌های زیبای آقابزرگ که استاد کریم‌زاده پنج عدد از آنها را مشاهده کرده است. نگاره‌ها

شامل مناظر و صحنه‌هایی از قصه‌ها چون قصه شیخ صنعان و دیگران.
٤ـ در موزه هنرهای تزئینی (منحل شده) قلمدان زیبایی بوده است با رقم «آقا بزرگ شیرازی».
٥ـ یکی از بهترین قلمدان‌های ساخت وی باز در همان موزهٔ هنرهای تزئینی بوده که تصویر بیست و سه نفر از بزرگان و اشراف دورهٔ قاجاری بر آن نگاشته شده و در داخل قلمدان شرح تصاویر به خط نستعلیق کتابت شده است.
٦ـ تصویر نیم‌تنه ناصرالدین شاه که تاریخ ۱۲۷۸ هجری قمری دارد با رقم «چاکر درگاه آقابزرگ».

تصویر ناصرالدین شاه (*)

۷ـ یک نقّاشی در مجموعه محمدعلی کریم‌زاده.
۸ـ نگاره مردی با ریش انبوه و رقم «میرزا آقابزرگ نقّاش باشی» که در سال ۱۳٥٦ شمسی در نمایشگاه پکن عرضه شده است.
۹ـ نگاره چهره حاج محمدرحیم امین‌التجار شیرازی که در همان نمایشگاه عرضه شده است.
۱۰ـ نگاره هشت نفر از فرماندهان لشکر ایران در آن زمان با آبرنگ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با رقم «مشق کمترین خانزاد، میرزا بزرگ شیرازی سنهٔ ۱۲۸۱».
۱۱ـ یکی از آثار منحصر به فرد ایشان، یک کاسه بشقاب مینایی ساخت شیراز است که روی آن به سیاق چینی تزئین شده و در حاشیه آن اشعاری به خط نستعلیق دیده می‌شود و تاریخ ۱۲٦۰ دارد. این دو اثر متعلق به مجموعه مهندس خلیلی می‌باشد.
در کتاب آثار و احوال نقاشان قدیم اثر استاد محمدعلی کریم‌زاده، تصویر ناصرالدین شاه نقل در این صفحه به چاپ رسیده و وی تحقیق نسبتاً مفصلی دربارهٔ آقابزرگ شیرازی انجام داده‌اند.

آقا بیک لرافشار (بیگلرخان) از نقّاشان دورهٔ قاجار و فرزند محمدحسن افشار نقّاشباشی لال است. وی در آبرنگ و تصویر و چهره‌پردازی استاد بوده است. از نمونهٔ آثار دید شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویر خداقلی بیک یاور توپخانه که در سال ۱۹۷۸ در لندن به فروش رسیده است و رقم آن چنین بوده «رقم کمترین آقابکلر ولد عالیجاه محمدحسنَ آقای نقّاشباشی لال افشار، فی شهر شوال ۱۲٦۳».
۲ـ صورت فتح‌الله خان سرتیپ با تاریخ ربیع‌الثانی ۱۲۷۷ که در یک کتاب روسی متعلق به کتابخانه لندن درباره شرح حال و آثار نقّاش چاپ شده است.
۳ـ نگاره صورت میرزاعلیخان در سن سی و یک سالگی با رقم «عمل عالیجاه بیگلر خان لال نقّاشباشی افشار سنه ۱۲۸٤» در همان کتاب و رقم کمترین ذره بی‌مقدار آقابیگلر پسر محمدحسن خان نقّاشباشی افشار سنهٔ ۱۲۷۹ از آثار دیگر وی

که در آن کتاب آمده است. تصویری از امام قلیخان سرتیپ افشار با رقم بیگلر نقّاش سنهٔ ۱۲۷۷.

آقاجان از خطّاطان و نستعلیق‌نویسان دوره شاه اسماعیل صفوی و شاه تهماسب است. در اردبیل متولد شده و از خطّاطان بزرگ آذربایجان در قرن دهم می‌باشد. از آثار او در مرقّع سید احمد مشهدی در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول موجود است که تاریخ ۹۶۸ هجری قمری دارد.

آقاجان از مذهّبان دورهٔ صفوی است که در هنر زرکشی زرنگاری و جدول‌بندی استاد بوده است.

آقاجان کاشی‌نگار و کاشی‌پز اهل کاشان است و در عهد قاجار می‌زیسته و از آثار وی یک قطعه کاشی با نقش زیبا دیده شده که رقم آن چنین بوده «در کارخانه دروازه دولت استاد آقاجان کاشی‌پز ۱۲۰۷ شمسی».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

آقاجان ـ استاد زرکش است و در ساختن قباهای زرکشی و مفتولی نظام پیشخدمتان مهارت داشته. وی به اتّفاق استاد محمدباقر زرکش در مدرسه مجمع الصنایع ناصری دارای کارگاه بوده و شاگردانی نیز داشته است.

مجموعه خطی عباس اقبال. احوال و آثار نقّاشان قدیم

آقاجان ـ استاد نقّاش است و فرزند استاد غلامحسین لاهیجانی و از آثار نقّاشی‌های او به نقل از دکتر منوچهر ستوده :

۱ـ نقّاشیهای بقعهٔ آقاسید حسین در لیالستان با تاریخ ۱۳۲٤ هجری قمری

۲ـ نقّاشیهای بقعهٔ بارکو سرای لاهیجان در محرم سال ۱۳۳۰ هجری قمری

۳ـ نقّاشیهای بقعهٔ بابوجان دره در سال ۱۳۳۵ هجری قمری

٤ـ نقّاشیهای بقعهٔ خرشتم رانکوه در سال ۱۳۳۵ هجری قمری

۵ـ نقّاشیهای بقعهٔ کومس در سال ۱۳٤۲ هجری قمری

٦ـ نقّاشیهای بقعهٔ آقا سید علی در موتار محلهٔ نوبیجار در سال ۱۳۵۳ هجری قمری

۷ـ نقّاشی‌های بقعهٔ سید حسین کیا در دهکدهٔ کیسم (از توابع لاهیجان)

آقاجان اصفهانی معمار و طراح و سام دورهٔ فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار است و در ساختن و آرایش و پیرایش بسیاری از ابنیهٔ آن زمان دست داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

آقاجان بن استاد ابراهیم دماوند ـ استاد استاد نجار و از هنرمندان سدهٔ یازدهم هجری قمری است و نامش بر روی یکی از صندوق‌های ضریح امامزاده عبدالله آینه‌ورزان دماوند به عنوان استاد نادرالعصر آمده است. این صندوق که با خط ثلث بسیار زیبا کتیبه‌نگاری شده دارای گره‌کاری است.

فصلنامه اثر ۲۲ـ۲۳

آقاجان فخار کاشی‌پز و کاشی‌تراش است و در عهد ناصرالدین شاه می‌زیسته و از آثار کاشی‌کاری او سر در قیصریه اصفهان است که تاریخ ۱۲۹۸ هجری قمری دارد. و دیگری قسمتی از کاشی‌کاری مسجد سید اصفهان به تاریخ ۱۲۹۹ هجری قمری.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

آقاجان کاشی‌پز ـ استاد کاشی‌کار و کاشی‌تراش است و از آثار او کاشیکاری سقاخانه امامزاده احمد اصفهان است که تاریخ ۱۳۲۱ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

آقاجان نجار ـ استاد ملا نجار و نقار است. وی در سال ۱۱۰۰ هجری قمری در ورودی بقعهٔ سلطان احمد را در دهکدهٔ دلا از دهکده‌های دلارستان نور ساخته است.

از آستارا تا استاراباد

تصویر آقا حسین قلی

آقا حسینقلی نوازنده مشهور تار و فرزند آقا علی اکبر نوازنده بزرگ عهد قاجار است و آنچنان مهارتی در نوازندگی یافته که عارف می‌نویسد پس از آقا حسینقلی چراغ تار خاموش شده است و می‌سراید کاسهٔ تار بعد از او زیبد که در آن عنکبوت بندد تار. آقا حسینقلی چابک دست و قوی‌پنجه بود، و بر نغمات دستگاهها کاملاً مسلط. وی به شاگردانش همیشه سفارش می‌کرده که هر روز چند ساعتی برای خود بنوازند و از کار غافل نباشند. آقا حسینقلی برای پر کردن صفحه به اتّفاق باقرخان رامشگر و اسداله خان نوازندهٔ تار و سنتور و سیداحمد آوازه‌خوان و محمدباقر لبو (ضرب‌گیر) سفری به پاریس نموده و در آنجا صفحاتی پر کرده است که در بعضی از آرشیوها موجود می‌باشد و نغماتی در ماهور و سه‌گاه و همایون و رهاب نواخته است.

از شاگردان آقاحسینقلی می‌توان ارفع‌الملک و غلامحسین درویش و میرزا غلامرضا شیرازی و علینق خان وزیری و علیمحمد فخام بهزادی (فخام الدوله) و یوسف فروتن و خلیل فهیمی (فهیم الملک) و یحیی خان قوام الدوله‌ای و مرتضی خان نی داوود و بسیاری دیگر را نام برد. همسر آقا حسینقلی سکینه‌خانم نام دارد که هم نوازنده تار بوده و هم آوازی خوش داشته و در حرم ناصرالدین شاه رفت و آمد داشته است. آقا رضاخان نوازنده و باقرخان رامشگر دختران آقاحسینقلی را به همسری گرفته‌اند. پس از فوت سکینه‌خانم، آقا حسینقلی ازدواج دیگری کرده است که از زن دوم سه پسر پیدا کرده که همه نوازندگانی به نام هستند و اینان علی‌اکبر خان شهنازی و دیگر محمدحسن شهنازی و عبدالحسین شهنازی هستند که خود ادامه دهندگان راه پدر و ذخیره هنر این سرزمینند. مرگ استاد سه سال قبل از برادرش میرزا عبدالله در سال ۱۲۹۴ شمسی اتّفاق افتاده است.

سرگذشت موسیقی ایران

آقاخان از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری و هم عهد ناصرالدین شاه قاجار بوده است و خط نستعلیق را به زیبایی می‌نوشته و در شعر و شاعری دستی داشته است و تخلّص او واصلی است و اشعار او حدوداً پنج هزار بیت می‌باشد. تاریخ مرگش را ۱۳۰۲ دانسته‌اند.

آقا خان ـ میرزا (میرزا آقاخان) نوازنده چیره‌دست تار در عصر قاجاری است که در کرمانشاه می‌زیسته و از شاگردان هنرمند او طاهرخان معینی می‌باشد.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

آقا رضاخان نوازندهٔ تار و داماد آقا حسینعلی است. وی ابتدا تار را نزد پدر زن خود تکمیل کرد و سپس کلاس مشق دایر نمود. پدر روح‌الله خالقی از شاگردان اوست.

سرگذشت موسیقی ایران

آقا رضا هروی نقّاش سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. صفحه‌ای از مرقّع (مینیاتور) گلشن در موزه هنرهای تزئینی تهران از اوست.

کار آقارضا هروی

در این اثر شیوه‌های کهن مینیاتور به ویژه دوران صفوی به خوبی دیده می‌شود.

آقا رضای عکاس‌باشی عکاس دربار ناصرالدین‌شاه، که عکس ناصرالدین شاه را در جلد کتاب نخجیر ناصری به خط محمدحسین شیرازی در سال ۱۲۸۲ هجری قمری چاپ کرده است.

فهرست کتب تاریخ آتابای

آقارضی بن حیدر کرار کاشیکار است. وی یکی از ده‌تن کاشیکارانی است که بین سالهای ۹۰۱ تا ۹۰۳ هجری قمری کتیبه‌ها و کاشیکاری زیبا و مفصل بقعهٔ سلطان شهاب الدین را در دهکدهٔ دلا از دهکده‌های دلارستاق نور ساخته‌اند.

از آستارا تا استاراباد

آقاسی بیک افشار از مردم آذربایجان است و به نقل از فارسنامه در اردوی نادرشاه سرکردهٔ عده‌ای سوار بوده است. وی در زمان کریم‌خان زند به مکّه رفته و بعداً در شیراز ساکن شده و به دستور خان زند زندگی مرفهی برای او فراهم کرده‌اند. وی خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته و کتیبه سنگ مرمر قبر حافظ به خط او است.

آقاسیدجواد نقّاش و زرگر است و با استاد مهدی و استاد محمد دواتگر در مجمع‌الصنایع ناصری دارای کارگاهی بوده و یکی از هنرهای وی ساختن قلاب کمربند بوده است.

مجموعه خطی عباس‌اقبال، احوال و آثار نقّاشان قدیم

آقا سیدعلی کرمانی پته‌دوز است و از آثار او یک شنل پته‌دوزی در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران است. وی در سده سیزدهم هجری قمری می‌زیسته است.

آقاسیدهاشم صحاف از صحافان مشهور اوایل قرن چهاردهم است. از کارهای او به نقل از فهرست آقابای در قرآنی که در سال ۱۲۸۲ کتابت شده با تاریخ ۱۳۰۹ دیده می‌شود.

آقا صاحب‌الزمان از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری (۱۷ میلادی) هندوستان است. وی طبیعت ساز و پرنده نگار بوده و در این شیوه دقت و وسواسی خاص داشته است. از آثار زیبای او یک نقّاشی است از یک منظره و پرنده که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است که کارت پستال آن منتشر شده و آنطور که از تذهیب خط اطراف آن برمی‌آید، نقّاش در تذهیب و خطّاطی نیز مهارت داشته. رقم این نگاره چنین است «عمل بندهٔ درگاه آقاصاحب‌الزمان».

احوال و آثار نقّاشان

کار آقاصاحب‌الزمان (*)

آقا صادق جلد ساز و صحاف است و به نقل از گلچین وی سازنده جلد قرآنی مربوط به سدهٔ دوازده است که تاریخ سدهٔ دوازدهم هجری قمری دارد.

آقا صادق نقّاش و روغنی‌کار است و از آثار وی یک جلد آئینه (لاکی) در موزه ویکتوریا آلبرت لندن می‌باشد.

فصلنامهٔ هنر شماره ۲۲

آقا صادق شیرازی نقّاش است و در هنرهای لاکی روغنی مهارت دارد. به نقل از استاد کریم‌زاده از نمونه آثار دیده شده وی چوب‌ننوی بسیار زیبایی است با تصاویر دلربای زنان و گل و مرغ و اشعاری مناسب و رقم «رقم آقا صادق شیرازی، ۱۲۷۱» (هجری قمری).

آقا طالب جلدساز و صحاف دوران فتحعلی‌شاه قاجار بوده و از کارهای او جلد قرآنی است به خط زین‌العابدین بن عبدالنبی قزوینی محدث که در ۱۲۲۲ کتابت نوشته شده و در ۱۲۲۳ هجری قمری جلد سازی شده است.

فهرست گلچین

آقاعلی‌اکبر موسیقی‌دان و نوازنده چیره‌دست تار در زمان ناصرالدین شاه قاجار است. آقا علی‌اکبر علاوه بر نوازندگی در شعر نیز مهارت داشته و عارف مسلک بوده و با نواختن تار شبها مناجات و راز و نیاز می‌کرده. وی تاری داشته که آن را قلندر می‌نامیده و پس از وی به میرزا عبدالله، پسرش، تعلق گرفته و بالاخره به نوهٔ او استاد احمد عبادی رسیده است. پدر آقا علی‌اکبر شاه ولی نام دارد. از شاگردان مشهور او علاوه بر فرزندش، سلطان خانم را می‌توان نام برد که وی آهنگی در چهارگاه دارد. در کتاب سرگذشت موسیقی ایران شرحی دربارهٔ وی داده شده و تصنیفی نیز از او آمده است. مرگ آقاعلی‌اکبر پس از مشاجره‌ای که با یکی از همسایگان خود دربارهٔ موسیقی می‌کند، اتّفاق می‌افتد زیرا وی پس از مشاجره قلندر را برمی‌دارد و به بام می‌رود و به راز و نیاز مشغول می‌شود و صبح او را مرده می‌یابند.

آقا علی‌اکبر دارای سه پسر بوده است، یکی میرزا حسن که از تعلیمات پدر برخوردار شده است و در نواختن تار و سه تار مهارت داشته و فرزندان دیگر وی یکی میرزا عبدالله پدر استاد عبادی است و دیگر آقا حسینقلی پدر علی‌اکبر خان شهنازی می‌باشد. ردیف دستگاههای موسیقی امروز ما به‌نقل از استاد روح‌الله خالقی مدیون آقا علی‌اکبر است.

آقا غلامحسین از نوازندگان مشهور تار در دورهٔ قاجار می‌باشد. نام پدرش محمدرضاست. وی برادرزاده آقاعلی‌اکبر پدر بزرگ عبادی است. آقا غلامحسین مورد توجه شاه بوده است. این مطلب در یادداشتهای اعتمادالسلطنه و دوستعلی خان معیر آمده است. وی پس از آقا علی‌اکبر بهترین نوازندهٔ تار می‌باشد. از شاگردان وی میرزا عبدالله و آقاحسینقلی عموزاده‌های وی می‌باشند. از شاگردان دیگر وی که بسیار مشهور شده‌اند، نعمت‌الله خان اتابکی و یوسف خان صفایی و محمدعلی خان مستوفی بوده‌اند.

آقا غلامعلی خوشنویس اصفهانی خوشنویس دورهٔ ناصرالدین شاه است و معاصر آقا زین‌العابدین اشرف الکتاب. وی خط نسخ رابه استادی تمام می‌نوشت و خطش آنچنان بود که بین خط وی و اشرف‌الکتاب فرق نمی‌توان احساس نمود.

تاریخ اصفهان جلال همالی

آقا کاظم نقّاش عهد قاجار است و از آثار او تصویر رافایل است که متعلق به موزه هنرهای تزئینی بوده است.

آقا کوچک از نقّاشان شیرازی است و فرصت در آثار عجم از وی یاد می‌کند. از آثار رقم‌دار او که به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده، مینیاتوری است که وی چندان هم نپسندیده است و رقم «رقم کمترین آقا کوچک نقّاش» داشته است.

آقا کوچک نقّاش گنجعلی خانی از نقّاشان و کاشی‌سازان عهد ناصرالدین شاه است و کاشی‌های هفت‌رنگ او بسیار استادانه می‌باشد. آثار رقم‌دار او تاریخ ۱۲۸۸ هجری قمری دارند و از نمونهٔ کارهای وی کاشی‌های ورودی مزارشاه نعمت‌الله ولی در ماهان است.

آقا محمد اسماعیل زردوز استاد زردوزی و مروارید دوزی است و از کسانی است که زین‌پوش مروارید دوزی ناصرالدین شاه را ساخته است.

مجموعه خطی عباس اقبال، احوال و آثار نقّاشان قدیم

آقا محمدزمان مذهّب از صحافان و تذهیب‌کاران قرن سیزدهم است. کار او در قرآنهای مورخ ۱۲۱۹ و ۱۲۴۲ و یک قرآن بی‌تاریخ دیده شده است.

فهرست آتابای

آقا محمدعلی نقّاش زرگر از هنرمندان عهد ناصری و دربار وی می‌باشد. وی در نقاری سنگ و منبت‌کاری آن مهارت داشته است.

مجموعه خطی عباس اقبال، احوال و آثار نقّاشان قدیم

آقا محمدقاسم استاد زین‌ساز است وی با لقب زینداراباشی زین‌های مرصّع می‌ساخته. وی از کسانی است که در زمان ناصرالدین‌شاه خارج از مجمع الصنایع مشغول کار بوده است.

مجموعه خطی عباس اقبال، احوال و آثار نقّاشان

آقا مصطفی امام حسینی نقّاش است و آثار خود را با سجع «مصطفی راوعده دادالطاف حق» رقم می‌زده است. از آثار وی قلمدانی است با تصویر عرفا در موزه هنرهای تزئینی تهران.

آقا ـ میرزا کاتب خوشنویس است و مشهور به صاحب قلم. از خاندان افشار ارومیه و مقیم

استانبول است. وی در نیمه دوم قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم می‌زیسته و متعلق به دربار سلطان عبدالحمید بوده است. از آثار او یک نسخه نصیحة‌الملوک سعدی است در کتابخانه دانشگاه استانبول که تاریخ ۱۳۰۹ هجری دارد و قطعه‌ای در مجموعه دکتر مهدی بیانی است با تاریخ ۱۲۹٤ و یک نسخه گلستان سعدی با تاریخ ۱۲۹۱ که در استانبول چاپ سنگی شده است.

آقا ـ میرزا در مکَرَهَ (خمین) متولد شده و در تهران ساکن گردیده است. وی از خوشنویسان اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم و در دوره ناصری زندگی می‌کرده است. کتابهایی چند به خط ایشان نوشته شده که چاپ سنگی گردیده است. از جمله شمس‌المناقب و جغرافیای عالم و دو جلد مجمع‌الفصحا که کتاب اخیر به مخبرالدوله تقدیم شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

آقا میرزا از خوشنویسان شیرازی است که به نقل از سپهر در سال ۱۲۹۰ در گذشته و نام پدرش اسماعیل است، اما به نقل از مهدی بیانی وی در دوره مظفرالدین شاه می‌زیسته و کتابهایی چند کتابت کرده که به چاپ سنگی مزین شده. از جمله کتاب پریشان قاآنی که به نقل از استاد بیانی تاریخ ۱۳۰٤ هق را دارد و دیگر قطعه‌ای در مجموعه وی که با رقم و تاریخ «در دارالخلافه طهران، در مدرسه نوریه مسوده شد العبدالمیرزا آقای شیرازی ۱۲٦۳».

آقا میرزا از خطّاطان اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم هجری قمری است. به نوشته دکتر بیانی وی در دستگاه میرزا علی اصغرخان امین‌السلطان اتابک می‌زیسته و به تعلیم او و برادرش امین‌الملک پدر موسی‌خان معروفی می‌پرداخته است. آقا میرزا در زنجان متولد شده و در تهران ساکن گشته است. میرزا حسین خوشنویس‌باشی فرزند اوست. در آثار وی تاریخهای ۱۲۸٦ و ۱۳۰۷ دیده‌می‌شود. وی علاوه بر قطعه‌نویسی، کتیبه‌نویس نیز بوده است. از کتیبه‌های بسیار زیبا به خط او کتیبه‌های صحن و آستانهٔ حضرت معصومه است. از جمله:

۱ـ کتیبه سردر کوچک ورودی صحن جدید که رقم و تاریخ دارد «میرزا آقا ۱۳۰٤».
۲ـ کتیبه گرداگرد صحن جدید اشعاری از فتح‌الله خان شیبانی با تاریخ ۱۳۰۳.
۳ـ کتیبه جبهه ایوان شمالی صحن اشعاری از صادق پروانه با تاریخ ۱۳۰۳.

از آثار دیگر او در آستانهٔ قدس رضوی:

۱ـ کتیبه روی سنگ مرمر در دارالحفاظ از اشعار قاآنی با تاریخ ۱۲۹٦.
۲ـ کتیبه روی در طلا با تاریخ ۱۲٦۸.
۳ـ کتیبهٔ مسجد بالاسر، روی سنگ ۳۷ بیت اشعار سرخوش با تاریخ ۱۲۷۵.
٤ـ کتیبه گنبد راهرو کشیک خانه ۳٦ بیت اشعار صبوری با تاریخ ۱۳۰٦. (تاریخها همه هجری قمری هستند)

آقا میرگلستان تبریزی از نقّاشان آذربایجانی است که نامش در کتاب دانشمندان آذربایجان آمده است. وی علاوه بر نقّاشی شعر نیز می‌گفته و منظومه‌ای به نام مرآت‌البکاء در مراثی سیدالشهدا دارد. آقای میرگلستان عموی نقّاشان معاصر آقامیرمصور و ارژنگ و رسّام است. مرگ وی در سال ۱۳۳۰ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

آقا نجفعلی اصفهانی نقّاش و قلمدان‌ساز و لاکی‌کار است و از آثار او قلمدان روغنی لاکی است، مربوط به سده ۱۳ هجری قمری که در موزهٔ هنرهای تزئینی سابق تهران بوده است.

آقانویان (پیربیک) از نقّاشان پرمایه اول سدهٔ دوازدهم است. وی جزو نقّاشان مشهوری است که در این دوره همراه محمدزمان، فضل علی، علی تق بن شیخ‌زاده به نقّاشی شاهنامه‌ای دست زده که توسط شیخ محمدبن‌شمس‌الدین در سال ۱۰۷۹ کتابت شده است. نام اصلی وی به نوشتهٔ جکسون «پیربیک» است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

آلتون تاش نقّاش، حکاک و خطّاط اهل عثمانی است و در دورهٔ تیموری می‌زیسته و از هنرهای او نقش خطوط مختلف بر روی عقیق است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

آنزل نقّاش و اهل هلند است که در ایران ساکن گشته و با نقّاش دیگری به نام لوکاردو در دربار شاه عباس دوم مشغول گردیده. از آثار ماندنی وی که تصاویر زیبایی از زنان و مردان فرنگی است که به شیوه فرنگی در کناره انتهایی ایوان کاخ چهل‌ستون دیده می‌شود.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

آننت از نقّاشان هنرمند هندی است. وی در مینیاتور سازی و تصویر جانوران و انتخاب رنگ و منظره پردازی مهارت داشته، از آثار ماندنی او پنج تصویر در کتاب انوار سهیلی تألیف مولانا حسین واعظ کاشفی سبزواری است که به شماره *18579* در موزه بریتانیا می‌باشد. این کتاب در سال ۱۰۱۸ هجری قمری و در زمان جهانگیر شاه زیر نظر آقارضا کاشانی و با کمک تعدادی نقّاش از جمله آننت به تصویر کشیده شده است. شرح کامل نقّاشی‌ها در کتاب آقای کریم‌زاده آمده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیمی

آیتی از خوشنویسان اصفهانی است که خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته و به نقل از تحفه‌سامی به سال ۹۵۷ هجری قمری درگذشته است.

آیتی ـ ملا تبریزی و از جمله چهل‌تن خوشنویس دربار شاهزاده بایسنغر میرزا محسوب می‌شود. وی تحت سرپرستی میرزا جعفر تبریزی در کتابخانهٔ آن امیر به کتابت مشغول بوده است.

مناقب هنروران ـ احوال و آثار خوشنویسان

چوگان اثر استاد آبکار (کلارا)

شیخ صنعان و دختر ترسا ـ اثر استاد ابوطالب مقیمی، موزهٔ هنرهای ملّی

الف

ابـــاالقـاسم نـقّاش، تـذهیب‌کار و روغـنی‌کار زبردست سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از آثار وی یکی جعبه مذهّب و پرنقشی بوده که این اثر در حراج خارج از ایران به فروش رسیده و چنین رقم داشته «عمل اباالقاسم ۱۲۳۸». اثر دیگری جلد روغنی قرآنی است کـه بـه خـط اشرف‌الکـتاب اصفهانی نوشته شده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابایزید بن محمد کاتب خوشنویس است و بـه خط وی یک نسخه نفحات الانس جامی به شماره ۳۸۰ در کتابخانه بشیر آغا استانبول موجود است. این نسخه به خط نسخ نوشته شده و دارای تذهیب و ترصیع است و تاریخ جمادی‌الاول ۹۰۰ هجری قمری و رقم «ابایزید بن محـمدبن بـایزیدبن عـلی الجاقی» دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

ابتهاج السلطنه دختر عمادالدوله و از خانوادهٔ قـــاجار است. وی مـــادر جـــهانگیر مـــراد حسام‌السلطنه (موسیقی‌دان) است. ابتهاج السلطنه نوازندگی تار را نزد خواهر آقا حسینقلی آموخت. زنی‌هنرمند بـود کـه انـواع خـط را بـه نـیکویی می‌نوشت و در نقّاشی مهارت داشت.

سرگذشت موسیقی ایران

ابدال بیک نقّاشباشی نقّاش است، نام پـدرش علی‌قلی بیک جـبادار فـرنگی است کـه در دورهٔ صفوی اسلام آورده و خود نقّاش بوده و مخلوطی از شیوه‌های هنر ایرانی و اروپایی داشته و ابدال بیک نیز شیوهٔ پدر را پیش گرفت. یگانه مأخذی که از ابدال بیک یاد کرده کتاب آتشکده آذر است کـه شرح حال محمدعلی بیک نقّاش فرزند ابدال بیک را نوشته و می‌نویسد: اسمش علی ـ محمد علی‌بیک خلف ابدال بیک نقّاش باشی است و جدّ ایشـان علی‌قلی بیک فرنگی است و در نقّاشی ثانی مـانی است...

آنچه مسلم است محمدعلی بیک فرزند ابدال بیک به سال ۱۱٤٥ و در عهد شاه تهماسب دوم خود به لفظ نقّاشباشی مفتخر شده است.

احوال و آثار نقّاشان

ابراهیم کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شرفنامهٔ منیری به شماره *2728* در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق ممتاز نوشته شده و تاریخ ۱۰۸٤ هـجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

ابراهیم از خطّاطان کتیبه‌نویس دربار عثمانی است که در قرن دوازدهم هجری مـی‌زیسته است. در ترکیه کتیبه‌های بسیاری به خط او موجود است. وی در هشتاد و نه سالگی به سال ۱۱٦٥ درگذشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم از خطّاطان و شاعران دربار عثمانی در قرن دوازدهم است. وی از شاگردان کاتب‌زاده ترک بوده و به سال ۱۱۸۹ درگذشته است.
احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم حافظ ابراهیم از خوشنویسان دربار اکبرشاه دوم گورکان (۱۲۵۳ـ۱۲۲۱) و پسرش بهادرشاه ثانی (۱۲۵۷ـ۱۲۵۳) است. وی خط نستعلیق و نسخ را به خوبی می‌نوشته و از آثار او یک قطعه نستعلیق است که در موزهٔ باستانشناسی دهلی موجود می‌باشد.
تذکره هفت قلمی ـ احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم خوشنویس عثمانی است و شاگرد احمد افندی بوده است. در سال ۱۱۴۰ هجری قمری درگذشته است.
تذکره خط و خطّاطان

ابراهیم خواجه ابراهیم از شاگردان سلطان محمد نور بوده است که به نقل از مهدی بیانی خط را شیرین می‌نوشته و وی قطعه‌ای از او را در کتابخانه سلطنتی و آستانهٔ قدس رضوی دیده است. همچنین به گفته استاد بیانی دو قطعه از این خوشنویس در مرقّع بهرام میرزا متعلق به کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول و قطعه‌ای در مرقّع امیر غیب بیک در همان کتابخانه موجود است. وی در قرن دهم می‌زیسته و از خطّاطان دوره صفوی بوده است.

ابراهیم از خطّاطان دربار عثمانی در قرن یازدهم هجری است وی از شاگردان درویش عبدی بوده و خط نستعلیق را استادانه می‌نوشته است و به قول میرزا حبیب در تذکره خط و خطّاطان هجده مثنوی و رساله و مجموعه نگاشته است.

ابراهیم خوشنویس است و از خطوط او یک لوحهٔ ثلث در جامع کبیر بورسه موجود است با رقم و تاریخ «کتیبه ابراهیم ۱۳۱۷».
احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم نقّاش و قلمدان‌ساز است و از آثار وی قلمدانی است که صحنه‌هایی از جنگ چالدران را روی آن به نقش کشیده است. ابراهیم از نقّاشان صدر دورهٔ قاجاریه و عهد فتحعلی‌شاه است.
جلدها و قلمدانهای ایرانی

ابراهیم نقّاش و شاعر سدهٔ چهاردهم هجری قمری است که سیّد تخلّص می‌کرده. برادر وی آقامیر گلستان تبریزی است. این دو برادر را از اعقاب آقا میرک معاصر بهزاد می‌دانند. ابراهیم نقّاش مخصوص مظفرالدین میرزا ولیعهد است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم نقّاش است و در عهد صفوی می‌زیسته، از آثار رقم‌دار وی تصویر مرد اسیری است که قیافه چینی‌ها را دارد و رقم نقّاش چنین است «کوسبح مراد، راقمه ابراهیم». باید این شخص همان شاهزاده مراد آق‌قویونلو باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم شکسته نویس است و به خط وی قطعه‌ای در یک مرقّع از کتابخانهٔ موزه گلستان است با رقم «مشقه العبدالاقل ابراهیم، سنة ۱۲۲۷ در دارالسلطنه اصفهان».
احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم از خوشنویسان عثمانی است و از خطوط او یک لوحه است به خط ثلث با رقم و تاریخ «کتبه ابراهیم ۱۲۹۸» در ابوجامع بورسه.
احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم آژنگ نوازندهٔ ویولن است و از شاگردان لومر فرانسوی که ویولن را از «دووال» استاد فرانسوی آموخت و در محافل به ابراهیم ویولنی مشهور بوده است. معاونت کلاس موزیک دارالفنون با وی بوده و کلاسهای خصوصی نیز

داشته است. از آثار او اپرت دکتر ریاضی‌دان است که به کمک احمد میرزا ساخته است. وقتی رادیو افتتاح شد وی سرپرستی نوازندگان را به عهده داشت و تا سال ۱۳۲۰ در این شغل بود.

سرگذشت موسیقی ایران

ابراهیم (آقاابراهیم نقّاشباشی) آقا ابراهیم یا محمدابراهیم نقّاشباشی، نقّاش و قلمدان‌ساز و آبرنگ‌کار اواخر سدهٔ سیزدهم و نیمه اول سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. وی از شاگردان عباس شیرازی نقّاش مشهور است. به روایتی به روسیه رفته و در آنجا با کار فرنگی نیز آشنا شده است. از وی آثار بسیار از قلمدان و قاب آینه و نقّاشی و تصاویری بر روی پارچه‌های قلم‌کار باقی مانده که زینت‌بخش موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی است. فعالیت وی بیشتر بین سالهای ۱۲۹۰ تا ۱۳۳۰ هجری قمری است. فرزندان وی اغلب نعمت‌الهی را آخر اسم خود اضافه می‌کردند و از آنان یکی استاد محب علی تذهیب‌کار و مینیاتوریست اصفهانی است. از نمونه آثار وی به نوشته استاد کریم‌زاده عبارتند از:

۱ـ قلمدان نیمه کاره‌ای که بسیار ماهرانه ساخته شده‌و تصویر جنگ‌ایران و روس بر آن نقش گشته با امضای «رقم ابراهیم، ۱۳۲۵» در یک مجموعه.

۲ـ دو نقّاشی با رقم ابراهیم که در موزهٔ تزئینی تهران (منحل شده) بوده است.

۳ـ چهار نقّاشی آبرنگ بسیار زیبا در کتاب کلیات سعدی که به خط فتح‌اله جلالی فرزند عبدالرحیم افسر است.

٤ـ تصویر نشسته عباس‌میرزا با آبرنگ که روی جلد کتابی به نام سفرنامهٔ خسرو میرزا چاپ شده است. این کتاب توسط انتشارات مستوفی منتشر شده و امضای نقّاش به صورت «رقم ابراهیم اصفهانی» می‌باشد.

۵ـ یک قلمدان زیبا به شیوه فرنگی کاری که تصویر مردی اسب‌سوار و زنان زیبایی که با مردی به نظارهٔ او ایستاده‌اند بر روی آن نقش بسته بود. این قلمدان در سال ۱۹۷٦ در طرح ساتبی لندن به فروش رسیده است.

ابراهیم آقاقاری نقّاش و مذهّب و شاعر و به گفته بامداد ذوفنون می‌باشد. وی در سال ۱۲۹۳ هجری قمری در تبریز متولد شد و در دوره‌های اول مجلس نماینده مجلس شورا بوده است. در سال ۱۳۲٦ در سن ۳۳ سالگی در پارک اتابک کشته شده است.

رجال ایران بامداد

ابراهیم آملی (صدرالکتاب) از خوشنویسان قاجاری و دورهٔ مظفرالدین شاه قاجار است. وی در آمل متولد شده و از آثار به جا ماندهٔ او کتابت یک جلد کتاب رودکی است که در تهران به چاپ رسیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم ادهم از خوشنویسان و خطّاطان عثمانی است که در استانبول می‌زیسته است. وی معروف به قاضی زاده بود و در قطعه‌ای که از وی به مرقّع شاه‌عباس افزوده‌اند و در کتابخانه خزینه اوقاف (به نوشته دکتر مهدی بیانی) موجود است رقم و تاریخ «مشقة ابراهیم ادهم قاضی زاده غفر» سنهٔ ۱۱۱۹ دارد.

ابراهیم ـ استاد نجار و نقار و گره‌کار است. از ساخته‌های او صندوق مرقد شیخ احمد نوری است. در بلدهٔ نور در سال ۱۱۰۲ هجری قمری (البته این صندوق توسط گروهی از نجاران آن سامان ساخته شده است).

از آستارا تا استارباد

ابراهیم استرآبادی خوشنویس است و در استرآباد متولد شده و مدتی در مشهد ساکن بوده و

پس از آن به قم آمده. کتیبه‌ای از وی به خط نستعلیق در درگاه آستانه حضرت معصومه موجود است. وی خط تعلیق و نستعلیق را نیکو می‌نوشته و در سرودن شعر مهارتی داشته است. به گفته میرزا حبیب او دارای دو فرزند به نام اسماعیل و سلطان محمود نجاتی بوده که هر دو از تعلیق‌نویسان قرن دهم‌اند. وفات وی را بین سالهای ۹۳۳ تا ۹۹۰ در قزوین نوشته‌اند.

تذکره خط و خطّاطان ـ احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم اصفهانی وی در اصفهان متولد شد. فرزند شاه حسین اصفهانی سازنده هارون ولایت اصفهان است. او با برادرش سالهایی با عسرت در اصفهان زندگی کردند و بعداً به قزوین به دربار شاه تهماسب صفوی پیوست و صاحب مقام و ثروت گردید. وی دارای قریحه و ذوق فراوان بود و گروهی از شعرا و فضلا را به خود جلب نمود. وی از نستعلیق‌نویسان مشهور زمان خود است و شعر نیکو می‌سروده. وی صاحب فرهنگی به فارسی نیز بوده است که اکنون در دست نیست. مرگ میرزا ابراهیم در زمان سلطنت سلطان محمدخدابنده به سال ۹۸۹ در قزوین بوده است.

ابراهیم الردوسی خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار وی یک لوحه به خط ثلث و نسخ و رقاع در موزه اسلامی ترک موجود است که تاریخ ۱۱۷۰ هجری قمری دارد با رقم «و اناالعبد المذهّب ابرهیم الردوسی» می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم الوهاب از خوشنویسان قرن دهم، و از آثار وی یک نسخه خمسه نظامی است به خط نستعلیق با چهارده مینیاتور به تاریخ رمضان ۹۱۶ هجری قمری در مجموعه بنیاد کورکیان *(Kevorkian)* نیویورک به شماره *R158*.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

ابراهیم ایلچی از حکام عهد صفوی که در دورهٔ محمدشاه خدابنده در قم حکومت داشته و در فنون نقّاشی و تذهیب و خط نسخ و تعلیق استاد بوده است. سلطان محمد صفوی او را برای عرض تهنیت به دربار سلطان مراد خان سوم به استانبول فرستاده و سلطان مراد که وی را مردی هنرمند و با فضیلت یافته، از شاه صفوی خواسته تا اجازه دهد او در دربار عثمانی بماند و کتبی به جهت پادشاه بنویسد. از آثار او در آن در باریک نسخه صحیفه سجادیه را نسبت می‌دهند که با تذهیب و نقوش بسیار و به خط نسخ نوشته شده و مورد توجه خاص سلطان قرار گرفته است.

میرزا عبدالمحمدخان ایرانی، احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم (با سجع سلام علی ابراهیم) نقّاش، چهره‌نگار، منظره‌پرداز و لاکی‌کار اواخر عهد صفوی است. از نمونه آثار وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم.

۱ـ جلد قرآن گل و مرغ بسیار زیبایی با سجع «سلام علی ابراهیم».

۲ـ قاب آینه‌ای با نقش گل و مرغ در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با همان سجع و تاریخ ۱۱۳۲.

۳ـ جلد تذهیبی با نقش شاخه انگوری با همان سجع و تاریخ ۱۱۳۰.

٤ـ جلد بسیار زیبایی (گل و مرغ) از کتاب نهج‌الدعوات با همان سجع و تاریخ ۱۱۲٦.

۵ـ دیگر قلمدان بسیار نفیسی که در سال ۱۹۷٦ در حراج ساتبی لندن به فروش رسید.

ابراهیم باغ میشه از منشیان دربار مظفرالدین شاه در تبریز بوده است. مهدی بیانی نسخه‌ای از تحفةالملوک را به خط وی در کتابخانهٔ سلطنتی دیده است که با خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۱۲۹۷ و به جهت ولیعهد مظفرالدین شاه دارد.

ابراهیم بلوچ نقّاش چهره‌نگار است که در گرگان ساکن بوده است. از آثار نقّاش، نگارهٔ مردی ترکمنی است که در یک کتاب آلمانی به نام *DIE ARABER* چاپ شده با رقم «رقم کمترین خلق الله ابراهیم بلوچ ۱۳۱۲». در استرآباد مشق شد (شبیه ولی کافر ترکمان است)

محمدعلی کریم‌زاده

ابراهیم بن احمد پاشا ـ میر از خوشنویسان عثمانی است و شش قلم را خوش می‌نوشته و تا سال ۱۲۰۰ هجری قمری می‌زیسته است.

تذکره خط و خطّاطان)

ابراهیم بن استاد اسماعیل بناء اصفهانی ـ استاد بنا و معمار و طراح ساختمان است و آنطور که از آثار وی برمی‌آید وی در سدهٔ یازدهم می‌زیسته. از آثار این استاد یکی تکمیل و تزیین صفه صاحب (ایوان جنوبی) مسجد جامع اصفهان است. این صفه در قرن هشتم ساخته شده و سپس در قرون نهم و دهم و یازدهم تکمیل گردیده و نام یکی از سازندگان آن همین ابراهیم بن اسماعیل بناست که نامش بر لوحه‌ای به خط ثلث زرد بر زمینه کاشی لاجوردی در ایوان نصب شده است اثر دیگر وی که در گنجینه آثار تاریخی اصفهان و همچنین کاشان و نطنز آمده است و در کتاب گنجینه آثار تاریخی اصفهان جداگانه آنرا ذکر کرده، بنای گنبد خانقاه شیخ عبدالصمد است در نطنز به تاریخ ۱۰۴۵ هجری قمری. اصل بنا نیز در ۷۰۷ قمری و قرن هشتم ساخته شده است.

ابراهیم بن استاد نظر تنکابنی ـ استاد نجار و نقار و گره‌کار است. وی در سال ۹۵۱ قمری صندوق مرقد پلاسید را در سادات محله رامسر ساخته است.

از آستارا تا استاراباد

ابراهیم بن حاجی عبدالجلیل شیروانی خوشنویس و از خطوط وی یک نسخه کتاب «غرر الحکم و دررالکلم» به قطع وزیری کوچک با کاغذ سمرقندی الوان مجدول و مذهّب در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است که با خط نسخ نوشته شده و رقم ابراهیم بن حاجی عبدالجلیل شیروانی فی بلده رشت و تاریخ جمادی‌الاول ۱۰۳۷ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم بن حبیب بن فرازی نقّاش اولین کسی است از علمای اسلام که به ساختن اسطرلاب و نقوش آن اقدام نموده، این استاد بین سالهای ۱۳۶ و ۱۵۸ هجری قمری می‌زیسته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم بن خوشنام نجار لباسانی ـ استاد نجار و نقار و گره‌کار است. از ساخته‌های او صندوق بقعهٔ سید سعدین است در یا سل اوزرود نور.

از آستارا تا استاراباد

ابراهیم بن شیخ علی سبزواری از خوشنویسان قرن دهم است. خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته. از آثار به جا مانده او:

۱ـ یک نسخه از سلسلة الذهب جامی است به خط نستعلیق و تاریخ ذیقعده ۹۶۶ هجری قمری در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۴۸۲۷

۲ـ یک نسخه اللمعة الدمشقیه فی مذهّب الامامیه شهید اول به خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۱ هجری قمری در کتابخانه آیت‌الله مرعشی به شماره ۹۵۹.

ابراهیم بن محمد کاتب خوشنویس است و از نمونه خطوط وی یک نسخه تذکرة الاولیا است که به خط خوش نوشته شده و تاریخ ۷۰۰ هجری قمری دارد. این نسخه به شماره ۱۷۰ در کتابخانه

چلبی عبدالله افندی است و رقم کامل کاتب «ابراهیم بن محمد بن حاجی حامد تبریزی الاصل» می‌باشد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

ابراهیم بن محمد شکسته نویس است و در اواخر سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته، به خط وی یک قطعه در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد با رقم «حرره العبد الاثم ابن محمد، ابراهیم».

احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم بن محمد باقر مذهّب‌کار و مجلد و حل‌کار است و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی جلد قرآنی است که در سال ۱۱۳۰ به خط محمدبن علی نق نوشته شده و جلد ساخته ابراهیم را بر آن نصب کرده‌اند. این جلد، کار سوخت زیبایی است که به خط نستعلیق بر روی آن رقم ابراهیم بن محمدباقر دیده می‌شود و از آنجا که این قرآن در بهبهان نوشته شده به نظر می‌رسد وی نیز بهبهانی باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم بن محمدجان میان‌کوشکی پارآوی نقّاش و خطّاط است و در حل کاری مهارت دارد. از کارهای وی نقّاشی و خطّاطی یک نسخه کتاب عجایب المخلوقات و غرایب الموجودات بوده که در حراج ۲۵ ژوئن ۱۹۸۵ ساتبی به فروش رسیده است و تاریخ ۱۰۵۸ هجری قمری داشته (محرم).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم بن محمدرضا از خطّاطان عهد فتحعلی‌شاه در کاشان است. از آثار وی کتیبه منقش وکاشی مدرسه سلطانی است به سال ۱۲۲۹ هجری قمری.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

ابراهیم تبریزی ـ ملاّ اصلش از تبریز است که در قزوین ساکن شده و اکثر خطوط را خوب می‌نوشته و در نستعلیق استاد بوده است. ملاابراهیم شعر می‌سروده و موسیقی را نیز می‌شناخته است. در تحفه سامی از او یاد شده و در موقع تألیف این کتاب، سال ۹۵۷، زنده بوده است.

ابراهیم تبریزی ـ میرزا شکسته‌نویس و شاعر است و در شعر رفعتی تخلّص دارد. سفری به هندوستان کرده است. وی در عهد صفوی می‌زیسته، مدتی نیز در خدمت عرب‌خان حاکم شیروان بوده است.

تذکرهٔ نصرآبادی، احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم چلبی از نقّاشان عثمانی است، مناقب هنروران او را از شاگردان حسین مصری مذهّب دانسته است.

ابراهیم چه‌کردی ـ حاج از نستعلیق‌نویسان قرن چهاردهم عثمانی است که در سال ۱۳۲۰ هجری قمری درگذشته‌است. از آثار وی به گفته مهدی بیانی لوحه‌ایست در موزه اسلامی ترک استانبول و دو قطعهٔ دیگر با رقم «الحقیر چه کردی غفرله» و کتبه ابراهیم بروسودی ۱۳۱۸.

ابراهیم حسین ـ خواجه از خطّاطان اواخر قرن دهم هندوستان مربوط به دربار اکبر شاه گورکان. به نوشته مرآة العالم از شاگردان میردوری است که در جوانی در گذشته سال وفاتش ۱۰۰۱ هجری قمری است.

ابراهیم حسینی قلمدان‌ساز است از کارهای او قلمدانی است مربوط به سال ۱۲۱۱۰ در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران که نقّاشی آن توسط آقا زمان دوم کشیده شده.

ابراهیم حسینی نقّاش عهد احمدشاه قاجار است که بیشتر کتابهای چاپ زمان او را نقّاشی و تصویرنگاری می‌کرده است. از جمله آثار وی تصاویر کتاب کلیله و دمنه چاپ رجب ۱۳۴۵ می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم حسینی نقّاش آبرنگ کار و قلمدان‌ساز دورهٔ ناصرالدین شاه است و از آثار رقم‌دار وی قلمدانی است که تصویر گل و مرغ زیبایی در زمینه مرغش نقّاشی شده و این قلمدان به روایت استاد کریم‌زاده قبلاً در موزهٔ نگارستان بوده است. امضای روی آن چنین است: «مشقه ابراهیم الحسینی ۱۳۱۰».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم حیدر حجار و سنگ تراش است. وی سنگ قبر مشهدی یحیی ابن ملا امین را در چارسی آقای درپیمد میان‌بند نور تراشیده است. تاریخ آن ۱۳۱۳ هجری قمری است.

از آستارا تا استاراباد

ابراهیم خاکی ـ میرزا خوانندهٔ عهد ظل سلطان است و از شاگردان درویش حسن خاکی که از وی لقب خاکی گرفته و او را به لقب خاکی دوم می‌خوانند. مرگش در سن ۵۵ سالگی و حدود سال ۱۳۳۴ قمری در اصفهان واقع شده است.

تاریخ اصفهان جلال همالی

ابراهیم خلیل خوشنویس گمنام قرن دهم بوده که از آثارش آقای مهدی بیانی کتاب مهر و مشتری عصار تبریزی را به خط وی در پاریس دیده است که رقم ابراهیم خلیل و تاریخ ۹۲۹ دارد. صاحب کتاب *Kalbedjan* نام دارد.

ابراهیم دائمی از خوشنویسان عثمانی است و از نمونهٔ خطوط وی یک مرقّع به خط ثلث و نسخ است که در موزهٔ اسلامی ترک استانبول با رقم «سودّه ابرهیم المعروف بدائمی» می‌باشد. مرگ وی را میرزا حبیب به سال ۱۱۱۷ نوشته است.

تذکره خط و خطّاطان، احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم دده از خوشنویسان عثمانی و شاگرد محمد افندی است. وی شاعر است و دیوان شعری نیز دارد. نستعلیق‌نویس را خوش می‌نوشته و در سال ۱۱۹۷ درگذشته است.

تذکر خط و خطّاطان

ابراهیم دردی (میرابراهیم) از نقّاشان عهد صفوی است. وی از مردم سرکان از توابع همدان بوده است (تویسرکان) که در ابتدای جوانی به همدان آمده و در آنجا به تحصیل و فراگرفتن نقّاشی و شعر پرداخته و در این‌هنرها مهارت یافته و در آخر در ماهان گوشه‌نشین شده است.

مجمع الخواص

ابراهیم زرین‌قلم نقّاش آبرنگ کار و سیاه‌قلم کار است و در شاعری نیز نقش داشته است. استاد کریم‌زاده نقّاشی‌ای از وی دیده است که تصویر مریم و مسیح به شیوه سیاه قلم است و اشعاری نیز در اطراف آن نوشته و رقم آن چنین آمده: «خواست تا بگذارد از خود یادگاری زد رقم کلک‌ابراهیم دانش‌پیشهٔ زرین قلم، تقدیمی به جناب صابر علی ۱۳۴۳» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم زیور مذهّب و طغراساز است و در اواخر سدهٔ دوازده هجری قمری می‌زیسته و از آثار رقم‌دار وی یک طغراست که در حراج ساتبی لندن به فروش رسیده و رقم «ابراهیم زیور» داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم سرابی (شیخ) خطّاط و تذهیب کار است و در قرن هشتم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی تذهیب و کتابت یک نسخه مثنوی معنوی است که تاریخ محرم ۷۹۸ دارد با رقم «کتبه و ذهبه عبدالضعیف و الحقیر الفقیر ابراهیم الملقب به شیخ بن ابراهیم السرابی..» عکس رنگی و نمونهٔ خط وی در کاتالوگ حراج ساتبی در لندن ۲٤ آوریل ۱۹۹۰ به چاپ رسیده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم سرخوش نوازندهٔ تار در دوران معاصر است. وی در سال ۱۲۹۰ شمسی در همدان در یک خانوادهٔ اهل هنر متولد شد. اولین استادش پدرش بود، بعداً در رشت نزد موسیقی دانی نت را فرا گرفت و چون به تهران آمد به هنرستان موسیقی و رادیو راه یافت. اولین خواننده‌ای که با او کار کرد روح‌انگیز بود. مرگ او به سال ۱۳٦۰ شمسی اتّفاق افتاد.

مردان موسیقی سنتی و نوین ایران

ابراهیم سلطان بن شاهرخ تیموری شاهزاده تیموریست و خوشنویس است و برادر بایسنغر میرزا (۸۱۲ـ۸۳۸) که مردی هنرمند و فاضل بوده است. استاد خطش مولانا پیرمحمد شیرازی است. از نمونهٔ خطوط وی عبارتند از:

۱ـ یک جزو از قرآن رحلی عظیم جلد روغنی عالی با رقم «کتبه اضعف عبادالله الرحمن ابرهیم سلطان بن شاهرخ بن تیمور گورکان عفاالله عنهم و تاریخ ۸۲۷ دارد.

۲ـ کتیبه سنگی سر در مدخل صحن میرعلاءالدین در شیراز به خط ثلث با رقم «کتیبه ابرهیم سلطان».

۳ـ یک صفحه از مرقّع به خط ثلث و نسخ و رقاع با رقم ابرهیم سلطان بن شاهرخ بن تیمور گورکان و تاریخ ۸۲۲ در دانشگاه استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم ـ شیخ شیخ ابراهیم بن شیخ عبدالله زاهد گیلانی عموی شیخ محمدعلی حزین گیلانی. خوشنویس و شاعر و نویسنده، صاحب رافع‌الخلاف که حاشیه‌ایست بر کتاب مختلف علامه حلی و کاشف الغواشی که حاشیه‌ایست بر کتاب کشاف و رساله‌ای در توضیح اقلیدس. وی همهٔ خطوط را نیکو می‌نوشته. مرگ وی در سال ۱۱۱۹ در لاهیجان بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم شیرازی حاج میرزا ابراهیم از خوشنویسان اوایل قرن سیزدهم است. از آثار وی کتابت کتاب «مرآة‌الخیال» تألیف لودی است که در سال ۱۳۲٤ هجری قمری نوشته شده و در بمبئی به چاپ رسیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم صغیر تذهیب‌کار بوده و در سدهٔ دوم هجری قمری می‌زیسته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم طهرانی از خوشنویسان دورهٔ ناصرالدین شاه و معروف به میرزا عمو بوده. وی از شاگردان میرزا غلامرضا اصفهانی است. میرزاعمو در خط نستعلیق مهارت داشته و کتیبه‌نویس نیز بوده است. از آثار وی بعضی از کتیبه‌های مدرسه سپهسالار (مطهری فعلی) است. آثار دیگر وی عبارتند از:

۱ـ کتیبهٔ سر در ورودی صحن کهنهٔ آستانه حضرت معصومه(ع) در قم که تاریخ ۱۳۰۱ هجری قمری دارد.

۲ـ کتیبه دو در نقره آستانه حضرت معصومه که به امر حسنعلی خان نظام‌السلطنه ساخته شده، تاریخ ۱۳۱٤ دارد.

۳ـ کتیبه دیگر که دو بیت شعر است و روی سنگ مرمر پایین همان در است.

٤ـ کتیبه مدخل حرم (ساختمان شاه اسمعیل) (قم)
٥ـ کتیبه مدخل حرم امامزاده طاهر (در صحن حضرت عبدالعظیم) با رقم محمدابراهیم طهرانی مشهور به میرزا عمو و تاریخ ۱۳۰۱.
کتیبهٔ مدخل ایوان امامزاده حمزه که به نوشته مهدی بیانی بهترین اثر اوست و به امر ناصرالدین شاه و مباشرت دوستمحمدخان معیرالملک نوشته شده و تاریخ ۱۲۹۱ دارد.
علاوه بر این آثار قطعات بسیاری از خط وی موجود است که بعضی در اختیار نوه دختری او تیمسار یزدان پناه بوده و لوحه‌ای به خط وی نزد مهدی بیانی با رقم و تاریخ «العبد المذنب محمدابراهیم طهرانی الشهیر به میرزا عمو غفرذنوبه وستر عیوبه سنهٔ ۱۳۰۲.

ابراهیم علی از نقّاشان اواخر دورهٔ صفوی است. وی در قاب آینه و قلمدان سازی مهارت داشته، از آثار او یک قاب آینه بسیار زیبا در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است با رقم «ابراهیم علی ۱۱۳۲».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم فایق از نستعلیق نویسان عثمانی است. بنا به نوشته میرزا حبیب شاگرد عیسی‌زاده عبدالله افندی و برادر خواجه راسم بوده و در سال ۱۱٦۸ در گذشته است.

ابراهیم فیضان از خوشنویسان قرن دوازدهم است. وی در هندوستان می‌زیسته و در عهد معزالدین جهان‌دار شاه به سال ۱۱۲٤ در جوانی درگذشته است. وی علاوه بر خط در موسیقی مهارت داشته و از آوازی خوش بهره‌مند بوده و شعر نیکو می‌سروده است.
احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم قزوینی ـ میر فرزند میرعماد حسنی خوشنویس مشهور است و در خط شاگرد پدر بود. پس از قتل پدر به خراسان رفت و چهارده سال ساکن بود. بعداً به قزوین آمد و به تعلیم خط پرداخت و در سن ۵۳ سالگی درگذشت. سپهر سال مرگ او را ۱۰۳۵ می‌نویسد که مهدی بیانی معتقد است این سال درست نیست و باید مدتی دیگر زیسته باشد. میرزا سنگلاخ به او لقب شمس‌النهار داده است.

ابراهیم کاظم گورانی خطّاط است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه قرآن وزیری کوچک جلد روغنی با دو صفحه اول متن و حاشیه مذهّب منقش به خط نسخ در موزه ملی (ایران باستان) موجود است با رقم «... ابراهیم کاظم گورانی...» که تاریخ ۱۲۲۱ (هجری قمری) دارد.

ابراهیم کشمیری نقّاش است و از مردم کشمیر و شیوه مغولی هند را دارد. از آثار وی تصویر چوپان پیری است که در کنار گاوی نشسته است. این نقّاشی که مربوط به سالهای ۱۰٤۰ هجری قمری بوده در حراج ۲۲نوامبر ۱۹۸٤ ساتبی لندن به فروش رسیده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم کمالی از خوشنویسان عثمانی است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه قرآن مجید است به خط نسخ و با رقم و تاریخ «ابراهیم کمالی ۱۰۹۷» در موزه اسلامی ترک استانبول می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

ابراهیم کهر هندی (ابراهیم نقّاش) از نقّاشان اول سدهٔ یازدهم هجری قمری است. وی در نقّاشی‌های خود از صور خیالی و قصه‌های تاریخی هندی استفاده نموده، از نقّاشی‌های وی تصویر رب‌النوع باد است که در کتاب نقّاشی هندی *Indian Book Pointing* به چاپ رسیده است. تاریخ این اثر ۱۰۰۸ هجری قمری است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم مدرس ـ سید کاتب و خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان سلطان سلیم‌خان اول به شماره *2077* در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۱۲۱۱ هجری قمری دارد.
فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

ابراهیم مذهّب عثمانی تذهیب کار و خطّاط است و از شاگردان مصطفی افندی. وی اهل بورسای ترکیه بوده است و مرگش به سال ۱۱۶۰ اتّفاق افتاده و در آن شهر به خاک سپرده شده است. تحفة الخطّاطین

ابراهیم مسکین از نستعلیق نویسان قرن دهم هجری قمری است و از آثار او یک نسخه روضة‌الاسلام یحیی بن محمد بن نفتازانی است با رقم ابراهیم المسکین و تاریخ ۹۷۳ هجری قمری که در کتابخانه آیت‌الله مرعشی به شماره ۱۵۹۱ موجود می‌باشد.

ابراهیم ـ مشهدی از نقّاشان و چهره‌پردازان عهد ناصرالدین شاه است. از شیوه‌های وی اینکه بر روی بشقابها تصویرسازی می‌کرده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم مصری خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک قطعه ثلث جلی و نسخ کتابت با رقم «کتبه ابراهیم».
۲ـ یک قطعه ثلث جلی و نسخ کتابت با رقم «نفقه ابراهیم».
۳ـ یک قطعه ثلث جلی و نسخ کتابت با رقم «نفقه ابراهیم المصری».
که هر سه بسیار عالی نوشته شده و به در سلیمانیه استانبول به رؤیت مهدی بیانی رسیده است.

ابراهیم معتمدالسلطنه وی فرزند محمد قوام‌الدولهٔ آشتیانی و پدر قوام‌السلطنه است. به نقل از سپهر نستعلیق و شکسته نستعلیق را به خوبی می‌نوشته و مدتی محاسب پیشکاری آذربایجان و فارس بوده است. سال مرگش مشخص نیست اما تا سال ۱۳۲۰ هجری قمری زنده بوده است.

ابراهیم منشی از کاتبان گمنام قرن دهم است که مهدی بیانی به خط وی یک نسخه نفیس از اسکندر نامه ترکی را در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان مشاهده کرده که تاریخ ۹۳۷ هجری قمری را داشته است.

ابراهیم منشی رازی از کاتبان دربار ناصرالدین شاه قاجار است که وی رساله‌ای در تاریخ ناصرالدین شاه تألیف نموده و به خط خوش خود مزیّن کرده است. این رساله متعلق به مجموعه آقای دکتر مهدوی است.

ابراهیم موصلی از موسیقی‌دانان بزرگ دربار عباسی و پدر اسحاق موصلی است. وی از مردم ری بوده که به بغداد رفته است. از شاگردانش ابوجعفر محمدبن حارث است. ابراهیم رئیس موسیقیدانان دربار و مورد توجه برمکیان بوده است. اِلاغانی

ابراهیم میرزا از شاهزادگان هنرمند قاجار و فرزند محمود میرزا پسر فتحعلی‌شاه قاجار است. ابراهیم میرزا در هنر چهره‌نگاری استاد بوده‌است. برادر کوچک وی نیز به نام مبارک میرزا در هنر آبرنگ و چهره‌سازی مهارت داشته است. از آثار ابراهیم میرزا:
۱ـ تصویر ناصرالدین شاه که بر روی صندلی نشسته با آبرنگ با رقم «رقم ابراهیم میرزا ولد نواب محمود میرزای قاجار».

این اثر در حراج ساتبی لندن به فروش رسیده است.
۲ـ اثر دیگر از وی که معرف استادی اوست با تصویر ناصرالدین شاه است در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان با رقم «کمترین ابراهیم میرزا قاجار ۱۲۷۵».
۳ـ اثر دیگر وی که باز تصویر ناصرالدین شاه است با آبرنگ و با رقم «... بنده درگاه ابراهیم میرزا خلف نواب محمود میرزا ۱۲۶۸» این اثر در صفحه ۳۱۰ جلد شانزدهم راهنمای کتاب به چاپ رسیده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم میرزا ـ سلطان (سلطان ابراهیم میرزا) ابوالفتح سلطان ابراهیم میرزا متخلّص به جاهی، فرزند بهرام میرزا و نوادهٔ شاه اسماعیل صفوی و داماد شاه طهماسب و از خوشنویسی، نقّاشی، تذهیب‌کاری، تصویرسازی، زرگری، صحافی، خیاطی، درودگری و نقاری و خاتم‌سازی و سازسازی و نوازندگی بهرهٔ فراوان داشت. شعر فارسی و ترکی را به خوبی می‌سرود و دیوان او که مزیّن و مصوّر است موجود می‌باشد. تولد وی در سال ۹۴۶ بوده و در سال ۹۸۴ به دستور شاه اسماعیل دوم کشته شد.

ابراهیم نقّاش نقاش و تذهیب‌کار و حکاک و صحاف و شاعر است و در سدهٔ یازدهم در هندوستان می‌زیسته است.

مآثر رحیمی، چاپ ۱۹۳۱ بنگال

ابراهیم نقّاش کشمیری نقّاش اهل کشمیر است که به شیوه مغولی نقّاشی می‌کرده. از آثار وی تصویر چوپانی بوده با رقم «عمل ابراهیم کشمیری» که در حراج ۱۹۸۴ ساتبی لندن به فروش رفته، تاریخ اثر حدود ۱۰۴۰ هجری قمری بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابراهیم نقّاش و جواهرساز از هنرمندان عثمانی است و از آثار وی تصویرپردازی و خط نگاری و جواهراندازی بر روی یک ساعت است که در موزه توپ کاپی ترکیه موجود است، شناسایی این ساعت و خطوط آن در سال ۱۹۸۲ میلادی توسط استاد کریم‌زاده خوانده شده است.

ابراهیم نگین‌تراش نقّاش و مذهّب و حکاک و خطّاط عهد اکبرشاه هندی است. وی روی عقیق نقوش بسیار زیبا می‌افکنده و در خط رقاع و نستعلیق نیز مهارت داشته است. طبق نوشته اکبر نامه وی برادر شریف هروی خوشنویس است.

اکبرنامه، احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابن بواب ابوالحسن علاءالدین علی بن بواب هلال یکی از بزرگترین خوشنویس قرن چهارم هجری قمری است. سال تولدش مشخص نیست. گویند شغل پدرش پرده‌داری و یا دربان ایوان قضای آل‌بویه در بغداد بوده است. وی ابتدا به شغل نقّاشی عمارات قصرها و ساختمان پرداخته و در این هنر متبحر شده. سپس به خط روی آورده و به روایتی ابتدا از دختر ابن مقله خط آموخته و سپس استادان دیگری چون ابوعبدالله محمدبن اسدبن سعید قاری بزاز بغدادی و ابوبکر بن احمدبن سلیمان نجار و علی‌بن زبیرکوهی و جعفر خالدی و عبدالملک بن حسن سقطی تعلیم گرفت. و در این هنر به بالاترین درجات زمانهٔ خود ارتقاء یافت. وی ابتدا شیوهٔ محمدبن اسد داشت و در اواخر شیوه محمدبن سمسانی را برگزید و با توشه تعلیم دختر ابن مقله به جمع‌آوری خطوط او پرداخت. از این جهت او را از ناقلین خط ابن مقله وزیر نیز دانسته‌اند. ابن بواب در خط آنچنان شهرت یافت که شعرای بسیاری به مدح او پرداخته و ابوالعلاء معری شاعر بزرگ عرب حسن خط او را ضرب‌المثل قرار داد. مرگ وی را بین سالهای ۱۰۱۹ الی ۱۰۳۲ میلادی و بعضی بین سالهای ۴۱۰ الی ۴۲۳ هجری قمری نوشته‌اند. از آثار

گرانبهای وی یک نسخه قرآن به خط ریحانی متعلق به سلطان سلیم است که به دانشگاه لاله‌لی اهدا کرده است. و دیگر دیوان سلامة بن جندل که در کتابخانه ایا صوفیه موجود است.
از آثار دیگر وی یک نسخه قرآن در کتابخانه چستربیتی دوبلین است که به شماره *1431* ثبت شده و تصویر کامل آن در سال ۱۹۷۲ در پاریس به چاپ رسیده است.

اطلس خط ـ دانشنامه ایران و اسلام ـ فصلنامه چلیپا

ابن حسین تبریزی از خوشنویسان گمنام قرن یازدهم است که به گفته مهدی‌بیانی قطعه‌ای از یک مرقّع در کتابخانهٔ اوقاف استانبول به خط وی است و چنین رقم دارد «الفقیر ابن حسین التبریزی غفرالله ذنوبه وستر عیوبه».

ابن حسین شریفی خوشنویس است و از خطوط وی یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع در مرقّع مالک دیلمی می‌باشد با رقم «حرره العبد المذنب الراجی ابن حسین الشریفی و تاریخ ذیحجه ۹۵۹ دارد که متعلق به کتابخانه خزینهٔ توپ قاپوسرا استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابن خازن دینوری خطّاط و ادیب است. نامش ابوالفضل احمد بن محمد بن فضل بن عبدالخالق که در ادب و خط و کتابت نادرهٔ زمان بوده است، تولدش به سال ٤٧١ و وفاتش در سال ٥١٨ در بغداد اتّفاق افتاده است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

ابن ساوجی کاتب خوشنویس و مترجم است و به خط وی یک نسخه ترجمه مسالک الممالک به شماره ۳۵۱۵ در موزهٔ ملی ایران (ایران باستان) است که تاریخ ۷۲٦ هجری قمری دارد. این نسخه به خط نسخ تحریری نوشته شده است.

گلستان خیال

ابن سعدی از خوشنویسان دربار عثمانی است که علاوه بر نستعلیق سایر اقلام را خوش می‌نوشته. به نقل از مهدی بیانی از خطوط وی قطعه‌ای در مرقّعی از کتابخانهٔ دانشگاه استانبول موجود است.

ابن سقطی از مذهّبان گمنام قرن دوم هجری قمری بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابن شمس الدین محمد معجزیزدی از خوشنویسان قرن دهم و اوایل قرن یازدهم است. از کارهای او دیوان خاقانی شروانی است به خط نستعلیق با رقم ابن شمس‌الدین محمدمعجز یزدی و تاریخ رجب ۱۰۰۹ هجری قمری در کتابخانه کاخ موزه گلستان که شماره ۲۹۸ دارد.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

ابن علی کاتب ایزدی از خوشنویسان قرن دهم است و از آثار وی:
۱ـ مجموعه‌ای است شامل دیوانهای امیدی تهرانی و هلالی جغتالی و امیرهمایون اسفراینی به خط نستعلیق و شکسته به تاریخ ۹۵۹ هجری قمری در کتابخانه مجلس به شماره ۲٦۵۸.
۲ـ مجموعه غزلیات شاعران به خط نستعلیق به تاریخ ۹۷۳ هجری قمری کتابخانه ملی دانشگاه اورشلیم.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

ابن محمدحسین محمدکاظم اصفهانی خطّاط است از آثار او کتیبهٔ مسجد جامع کاشان است مربوط به تعمیر سال ۱۱۹٤ هجری قمری در حکومت عبدالرزاق و زمان کریمخان زند بعد از زلزله سال ۱۱۹۲.

آثار و ابنیهٔ تاریخی شهر کاشان و نطنز

ابن محمدرضا اصفهانی نقّاش و مینیاتور ساز است و در عصر قاجار و دوران فتحعلی‌شاه می‌زیسته. از آثار این هنرمند بزرگ تابلوی شماره ۲۰۴۱۲ در موزه ملی است که مینیاتوری از صور فلکی و به دستور محمد ولی میرزای قاجار والی خراسان در سال ۱۲۳۱ هجری قمری به پایان رسیده است.

ابن محمد طبیب اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دعای دفع دشمن به قطع وزیری، جلد روغنی، سرلوح مذهّب با خط نسخ و رقاع و رقم «... ابن محمدالطبیب الاصفهانی» می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

ابن مقله ابوعلی محمدبن علی بن حسین بن مقله فارسی از بزرگترین واضعان خط، از مردم فارس که در سال ۲۷۲ در بغداد متولد شده. وی واضع خط ثلث و نسخ است و یکی از دانشمندان و شاعران زمان خود که در علوم فقه و تفسیر و قرائت و ترسل و انشا سرآمد روزگار بود. در زندگی خود شهرت بسیار داشت و مورد مدح شعرا واقع می‌شد. ابن‌مقله از جوانی به کارهای دیوانی در دستگاه خلافت پرداخت و از طرف المقتدر بالله خلیفه عباسی به حکومت فارس مأمور گردید و پس از چندی به بغداد فرا خوانده شد و در مرکز حکومت به خدمت مشغول شد. ابوالحسن علی بن فرات که از جمله بزرگان بغداد در آن عصر و از جمله اجلهٔ وزرا بود چون کفایت و دانش ابن مقله را دریافت همهٔ کارها را بدو واگذار نمود. بدین ترتیب پایه قدر و مقام و منزلت ابن مقله محکم و منیع و کاخ اقتدارش رفیع گردید و صحبت کاردانی و درایت او عالمگیر شد. اما ابن‌مقله که خواسته‌اش رشد و استقلال ایرانیان بود، بدون در نظر گرفتن عنایت ابوالحسن علی بن فرات با دشمنان او همداستان شد تا او را از وزارت خلع و علی بن عیسی ایرانی‌الاصل را به جای او نشاندند. اما این دولت مستعجل بود و به زودی سقوط نمود و ابن فرات به مقام خویش بازگشت و ابن مقله را به زندان افکند. ابن‌مقله در زندان مشغول نوشتن قرآن گردید. ابن‌مقله در زندان بود تا نابسامانی دولت مقتدر موجب سقوط مجدد ابن فرات شد و ابن فرات به دژخیمان خلیفه سپرده شد و در زیر شکنجه جان داد. آنگاه خلیفه دستور آزادی ابن مقله را صادر نمود و به جای ابن فرات به وزارت خویش منصوبش کرد. سپس در روز چهارشنبه دهم ربیع‌الاول سال ۳۱۶ برای اولین بار ابن مقله به وزارت رسید و آرزوی خویش را دریافت. ایام وزارت ابن مقله یکی از بهترین ایام مردم بغداد بود. ابن مقله در زمان وزارت خود نهانی با سران نهضت و مبارزان ایرانی ری و طبرستان سر و سرّی یافت. ابن مقله به تربیت پیادگان مصافی پرداخت و ایرانیان سپاهی قدرتمند از خود تشکیل و در مقابل ترکان که قوای سواره‌نظام بودند ایستادند و جنگی در گرفت و پیادگان بر سوارگان تاختند. ابن مقله از این فرصت‌ها استفاده نموده و در براندازی حکومت جبّار مقتدر عباسی زمینه‌ای مساعد می‌کرد. او با سیاست بی‌تفاوت نسبت، به مبارزان داخل ایران به آنها قدرت می‌بخشید. اینها خود مزید بر علت شد و در نتیجه سرداران مقتدر به کشمکش پرداختند و مقتدر را خلع نموده و محمدبن معتضد را با لقب القاهر بالله به جای او خلیفه برگزیدند، اما ابن مقله با آنها همکاری نکرد و این موجب اعتماد مقتدر گردید و چون مقتدر دوباره روی کار آمد، ابن مقله بر جای خود استوار ماند، لیکن سه ماه بعد ابن مقله برکنار شد. اما با سرکشی و قیام فرمطیان و دوست ابن مقله مونس خادم شورشی عظیم به طرفداری ابن مقله در بغداد پیش آمد و در این شورش خلیفه مقتدربالله از مونس خادم شکست خورد و کشته شد و روز

پنجشنبه ۲۸ شوال سال ۳۲۰ محمدالقاهر بن احمد معتضد به خلافت رسید و بدین طریق ابن مقله در دستگاه عباسی برتری یافت. اما بی‌کفایتی القاهر بالله موجب گردید که جناح ترکها بر ایرانیان برتری یابند، و دیری نپایید که القاهر گروهی از سپاهیان مونس را فریفت و آنها او را کشتند و ابن مقله پنهان شد زیرا جناح ایرانی شکست خورده بودند. اما در نهان او لشکریان خلیفه را بر علیه خلیفه تحریک می‌نمود و بالاخره موفق شد تا خلیفه را سرنگون کند. القاهر بالله را پس از برکناری به چشمانش میل کشیدند و اموالش را مصادره کردند و پسر مقتدر را به نام الراضی بالله به جای او نشاندند. این اتّفاق اگر چه موجب تقویت جناح ابن مقله گردید اما ابن رافع امیرالامرای بغداد شدیداً با ابن مقله رقابت می‌کرد و این رقابت موجب شد که بالاخره ابن مقله به زیر شکنجه فرستاده شود و پس از اینکه یک میلیون دینار از وی گرفتند او را رها کردند و ابن مقله در منزل خود انزوا اختیار نمود و مشغول کتابت قرآن گردید. ابن مقله در پنهانی نامه‌ای به خلیفه نوشت و فساد ابن رایغ را آشکار نمود و ملاقاتی پنهانی با خلیفه نهاد. اما ابن رایغ آگاه شد و در ملاقات حاضر گردید و خلیفه که از ابن رائغ باک داشت ابن مقله را به او تسلیم کرد و در این حادثه دست راست ابن مقله به دستور خلیفه و دشمنی شدید رایغ از تن جدا شد و دست هنر آفرین او به خاک افکنده گردید و به زندانش انداختند. طولی نکشید که خلیفه از عمل خود پشیمان شد و اطبای عصر را به معالجه او فرستاد. گویند جراحت ساعد ابن مقله بهبود حاصل کرد و ابن مقله قلم بر بازو یا ساعد بست و آنقدر ممارست کرد تا توانست چون زمان سلامت دست خود بنویسد و این باعث حیرت هر بیننده بود. چون آواز خط نویسی او انتشار یافت، دوستان به او روی آوردند و دشمنان به هراس افتادند که ابن مقله باز ممکن است وزارت یابد. پس به دسیسه پرداختند و شرایطی فراهم آوردند که الراضی به او بدگمان شد و ابن رایغ را در شکنجه او آزاد گذارد. پس ابن رایغ او را به زندان فرستاد و دستور داد تا زبانش را بکنند و سپس او را به شهادت رساندند (۳۲۸ هجری قمری).

ابن مقله نه تنها در علوم بسیار مهارت داشت، بلکه دشواری خط کوفی در نگارش موجب شد تا خطی را وضع کند که آسان‌تر به قرائت آید و زیباتر به نگارش. پس نگارش خط را بر دایره و سطح نهاد و از خط کوفی خطی احداث کرد که محقق نامید و از خط محقق خط ریحان را ایجاد کرد و به آموزش آن پرداخت و سپس با افزودن بر دور، خط ثلث از تراوش بنان سحرآمیزش به ظهور رسید که این خط زینت‌بخش اماکن اسلامی شد. خطی با قدرت ظواهر بسیار و آخر با ایجاد قلم نسخ، ناسخ اقلام آشفته کتابت گردید و خط را به پایه‌ای رسانید که مظهر بیان همهٔ اندیشه‌های اندیشمندان و نمای هنر هنرمندان شد. از آثار ابن مقله علاوه بر اشعار، رسالهٔ «فی العلم الخط» است. از نامه‌ها و آثار وی چیزی دیده نشده جز دو رقعه از مرقّع به خط ثلث رقاع که در کاخ موزهٔ گلستان است. نوشتن سه نسخه قرآن مجید نیز منسوب به او است. شاعران بسیار در مورد خط وی‌شعر سروده‌اندو در ادبیات فارسی چه بسیار اشعاری که به نام ابن مقله و هنر او زینتِ یافته است. دربارهٔ این نابغه کبیر خط در همه تذکره‌ها و بیشتر تواریخ قلم‌فرسایی‌شده است.

تمدن اسلامی در قرن چهارم ـ فصلنامهٔ چلیپا، شماره ۱، احوال و آثار خوشنویسان، لغت‌نامه دهخدا

ابوالبرکات خان از بزرگان و خوشنویسان و ادیبان کشمیر بوده است. خط شکسته را به شیوهٔ درایت خان بسیار خوب می‌نوشته. در شاه جهان نامه از وی یاد شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالبقاء فرزند شاه ابوالولی بن شاه ابوالفتح، از سادات ابرقو بوده که در اصفهان ساکن شده. وی سفری نیز به هندوستان کرده است. مردی اهل فضل و درویش مسلک بوده. وی هنگام تألیف تذکره نصرآبادی (۱۰۸۳ هجری قمری) در اصفهان می‌زیسته اما میرزا سنگلاخ وی را از خوشنویسان دربار شاه جهان دانسته است. از خطوط وی به نقل از استاد مهدی بیانی:

۱ـ نسخه‌ای از منهاج العباد، تألیف سعید فرغانی در موزه باستان‌شناسی دهلی.

۲ـ یک قطعه در مجموعه آقای حاج حسین آقانجوانی در تبریز.

۳ـ یک قطعه به قلم دودانگ خوش در مرقّعی از کتابخانه بادلیان آکسفورد.

٤ـ یک قطعه در مجموعه‌ای در تهران.

۵ـ چهار قطعه در مجموعه مهدی بیانی.

ابوالحسن نقّاش قلمدان‌ساز بوده و از نمونهٔ آثار وی:

۱ـ قلمدانی با تصویر شکار حیوانات با رقم «ابوالحسن ۱۳۱۵»

۲ـ قلمدانی با همان شیوه نقّاشی با رقم «جهت نصرالدوله ساخته شد ۱۳۱۵ ابوالحسن».

محمدعلی کریم‌زاده

ابوالحسن اصفهانی نقّاش برجسته اصفهانی است، وی از آبرنگ‌کاران ممتاز عهد ناصرالدین شاه قاجار است. از آثار وی یک نگاره چهره ناصرالدین شاه در جوانی است که به سال ۱۲٦٦ هجری قمری انجام گرفته است با رقم «رقم کمترین ابوالحسن نقّاش اصفهانی، ۱۲٦٦»

این اثر در یک مجموعه خصوصی‌ست و تصویر آن در کتاب احوال و آثار نقاشان قدیم که در مقابل می‌بینید آماده است.

ناصرالدین شاه کار ابوالحسن اصفهانی (*)

ابوالحسن اصفهانی از نقّاشان اصفهان است که در هندوستان ساکن شده و علاوه بر نقّاشی در خط و تذهیب نیز دست داشته است. از آثار رقم‌دار وی، یک قلمدان درشت جعبه‌ای است که کناره آن را با تصویر دراویش مصور ساخته و حواشی و رویه آن را با ابیاتی از حافظ به خط نستعلیق کتابت کرده است و رقم آن «ساختهٔ ابوالحسن اصفهانی در سنه ۱۱۹۰» می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالحسن اعتصامی نقّاش است و از شاگردان کمال‌الملک. وی در سال ۱۲۸۲ شمسی در تبریز متولد می‌شود. پدر و مادرش آشتیانی بوده‌اند. وی عموی پروین اعتصامی است. در نقّاشی و مجسمه‌سازی، گچ‌بری و معرق‌کاری استاد است. دستی به قلم داشته و کتابهای چند نوشته است. وی استاد دانشکدهٔ فنی هنرهای تزئینی بوده است. آثار بسیار در نقّاشی دارد. چند ماکت نفیس از وی در موزه ایران باستان است. وی در سال ۱۲۵۷ جهان را بدرودگفته است.

مجله موزه‌ها، شماره هجدهم و نوزدهم

ابوالحسن افشار ارموی از نقّاشان زبردست سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. عموی وی علی اشرف که آثار خود را با سجع «زبعد محمدعلی اشرف است» رقم می‌زده و پدر وی الله‌وردی نقّاش بوده است. این خانوادهٔ هنرمند از طایفه افشار ارومیه هستند. ابوالحسن که در گل و مرغ و گل‌بته‌سازی و تذهیب مهارت داشته و آثار مختصری از وی باقی مانده است، استادی او بخوبی آشکار است. مرگ وی طبق نوشته اعتمادالسلطنه در اواسط سن چهل‌سالگی و در سال چهلم سلطنت ناصرالدین شاه اتّفاق افتاده است. از نمونهٔ آثار این هنرمند:

۱ـ قلمدانی با نقش گل و مرغ و رقم «ابوالحسن افشار ارومیه، ۱۲۸۰»

۲ـ یک قلمدان بسیار زیبا در مجموعهٔ آقای مهندس ناصر خلیلی با رقم «ابوالحسن افشار ارومیه»

۳ـ یک جلد گل و برگ افشان و طلا اندود با رقم «رقم ابوالحسن افشار ارومیه، ۱۲۷۰» که برای فروش عرضه شده بود.

٤ـ نگاره دو مرغ بر روی شاخه درختی با رقم «هو، ابوالحسن افشار سرباز قدیمی بتاریخ ۱۲۹٦» (تاریخ‌ها همه هجری قمری هستند) که تصویر آن در هنر و مردم شماره ۱۷ چاپ شده است.

مأثر والآثار، هنر و مردم، احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالحسن اقبال آذر (اقبال السلطان) خواننده مشهور عهد احمدشاه قاجار است. وی در دهی نزدیک قزوین به دنیا آمد. هفت ساله بود که پدرش ملاموسیٰ درگذشت و خانوادهٔ او به قزوین آمدند. ابوالحسن چون آوازی خوش داشت، به دنبال استادی می‌گشت تا اینکه به درک محضر حاجی ملاکریم جناب قزوینی استاد آواز نایل آمد. در جوانی به تبریز رفت و به دربار محمدعلی میرزا معرفی شد و پس از مرگ مظفرالدین شاه همراه با او به تهران آمد و در تکیهٔ دولت خوانندهٔ مشهوریَ گشت. وی پس از عزل محمدعلی شاه به دستور ستارخان به تبریز بازگشت و در عهد احمدشاه به لقب اقبال السلطان مفتخر و مجدداً به تهران آمد. سپس خواننده مخصوص محمدحسن میرزای قاجار شد و در تبریز وارد خدمات دولتی گردید. از شاگردان وی می‌توان رضاقلی میرزای ظلی و ابراهیم بوذری را نام برد. استاد شهریار شعری در وصف او سروده است با این مطلع:

گرفت رونق از اقبال، کار موسیقی
شکفت از گل رویش، بهار موسیقی

سرگذشت موسیقی ایران

ابوالحسن بن علی نقی افشار نقّاش است و از آثار او نقّاشی یک کتاب خطی است. در مورد جغرافیا که چهارده اثر در موضوعات مختلف را وی نقّاشی کرده است. با رقم «ابوالحسن چاکرزاده ابن مرحوم علی نق افشار ۱۳۰۵» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالحسن بن محمدحسن نقّاش نقّاش قلمدان ساز است و به روایتی فرزند محمدحسن نقّاش دورهٔ فتحعلی‌شاه می‌باشد. از آثار این نقّاش یک قلمدان تابوتی است که تصویر محمدشاه و شکارگاه و سواران بر روی آن نقش بسته این اثر که رقم ابوالحسن ۱۲۵۸ دارد، در یک مجموعه خصوصی می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالحسن تهرانی خط تحریر را خوش می‌نوشته و در این خط دستی قوی داشته، بطوری که نوشته در شبانه‌روز یکصد و چند فرمان می‌نوشته است. بوالحسن آنکه صفحهٔ خطش ـ غیرت افزای ساحل عدن است. مرگ وی قبل از سال ۱۲۶۹ قمری و تألیف گنج شایگان اتّفاق افتاده است.

گنج شایگان، احوال و آثار خوشنویسان

ابوالحسن ـ سید خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته و از آثار او دو رقعه از مرقّع نسخ است با رقم «حرره العبد الاقل ابوالحسن الموسوی فی‌شهر جمادی الاولی من شهور ۱۲۴۷» متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالحسن شیرازی (نقّاش باشی سرکاری) نقّاش و تذهیب‌کار و قلمدان‌ساز و خطّاط است و از مظفرالدین شاه لقب نقّاش باشی داشته است. وی خط نسخ و طغرا را استادانه می‌نوشته. از نمونهٔ آثار وی:

۱ـ تصویر دسته‌جمعی حیوانات که به بعضی لباس رزم پوشیده‌اند و با خط نسخ زیبا رقم کرده «رقم ابوالحسن شیرازی نقّاشباشی سرکاری ۱۳۱۴».

۲ـ تصویر استادانهٔ یکی از رجال قاجاری، متعلق به یک مجموعه خصوصی با رقم «کلب آستان ولایت ابوالحسن نقّاشباشی سرکاری ۱۳۲۰».

۳ـ نگاره‌زیبای پیغمبر اسلام(ص) و تمثال حضرت امیرالمؤمنین(ع) که به خط رقاع بسیار زیبا رقم زده «ابوالحسن شیرازی سرکاری، ۱۳۲۴».

کار ابوالحسن شیرازی (*)

۴ـ تصویر میرزا آقاسی صدراعظم معروف دوره محمدشاه با رقم «رقم کمترین ابوالحسن شیرازی نقّاشباشی همایونی، ۱۳۲۵ ـ شبیه وزیر ایران جناب حاجی میرزا آقاسی، ۱۲۶۱».

۵ـ تصویر شاه اسماعیل در مقابل مرشد خود بر روی یک قلمدان با رقم «عمل میرزا ابوالحسن نقّاشباشی سرکاری ۱۳۲۰» (تاریخهای همه هجری قمری است).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالحسن صبا یکی از بزرگترین نوازندگان و موسیقی‌دانان معاصر ایران است. پدرش کمال‌السلطنه از مردان اهل ادب و فرهنگ بود. ابوالحسن در سال ۱۲۸۱ به دنیا آمد، او بوسیلهٔ ندیمهٔ عمه‌اش ربابه خانم که تصنیف‌خوان و ضرب‌گیر ماهری بود با موسیقی آشنا شد. پدرش از مشوقین او بود. او ابتدا سه تار را نزد میرزا عبدالله آموخت و سپس آن را در مکتب درویش خان تکمیل نمود. و از آنجا که پدرش استعداد شگفت او را دریافته بود، مایل گردید که او با همه سازها آشنا گردد. لذا سنتور را از علی‌اکبر شاهی فرا گرفت و استاد ضرب او حاجی خان پدر مرتضی نی‌داود بود. در نواختن کمانچه شاگرد حسین اسماعیل‌زاده بود و استاد وی در ویولون حسین هنگ‌آفرین، وی در شانزده سالگی شهرتی یافته بود و از سال ۱۳۰۲ دانش و مهارت خود را در مدرسه موسیقی علی نقی وزیری به کمال رساند و به مقام اولین سولیست ارکستر وی ارتقاء یافت. صبا یکی از ستارگان درخشان موسیقی ایرانی است که از وی آثار بسیاری باقی مانده است.

آثار صبا را می‌توان دو دسته کرد. یکی اجراهایی با تار و سه تار و بویژه ویولن که به صورت صفحه و نوار در دست است و دستهٔ دوم تصنیف‌ها و آهنگهای محلی که گردآوری کرده است. بطور کلی آثاری که از صبا مشهور شده است و زینت‌بخش آهنگهای ایرانی ساختهٔ موسیقی‌دانان دیگر قرار گرفته عبارتند از: «زنگ شتر»، «کاروان»، «بزندان»، «در قفس»، «رقص چوپی قاسم‌آبادی»، «به یاد گذشته» و «زرد ملیجه» که از همه مشهورتر زنگ شتر و زرد ملیجه روح‌بخش آهنگهای دل‌انگیز ایرانی است. علاوه بر اینها چندین چهار مضراب به نام وی در تاریخ نوازندگی ما جاودان است. صبا شاگردان بسیاری به عالم موسیقی معرفی کرده که از نام‌آوران این هنرند، از جمله: مهدی خالدی، حبیب‌الله بدیعی، علی تجویدی، فرامرز پایور و مجید وفادار. یاد او با نام موسیقی درآمیخته سال وفات این بزرگ مرد هنر ۱۳۳۶ شمسی به علت سکته قلبی بوده است. یادش گرامی باد.

سرگذشت موسیقی ایران، مردان موسیقی سنتی و نوین ایران

ابوالحسن طباطبایی از خوشنویسان دورهٔ قاجار است و از نمونهٔ آثارش یک قطعه نسخ و رقاع با رقم «حررّه الراجی ابوالحسن الطباطبایی فی سنة ۱۲٦٤ من الهجرة المحترمة» در کتابخانه مجلس شورا می‌باشد. این قطعه از متروکات قوام‌السلطنه بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالحسن کرمانی ـ حاج میرزا شکسته‌نویس و شاعر و از سادات کرمان بوده است. او به خدمت رحمت‌علی شاه راه یافته و درجات فقر را پیموده و با لقب نعمت علی اجازه ارشاد گرفته است. مرگ وی به سال ۱۲۹۳ قمری اتفاق افتاده و در مشتاقیه به خاک سپرده شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالحسن معمار معمار و طراح بنا و از آثار او بنای رباط شرف در خراسان و نزدیک راه مشهد به سرخس است که از بناهای زیبای دوران سلجوقی و قرن ششم هجری قمری است و به نام سلطان سنجر بنای آن پایان یافته است. کتیبه بنا به خط کوفی ابومنصور اسعدبن محمد طریق سرخسی است.

ابوالحسن منشی از کاتبان قرن سیزدهم هجری قمری است که در دورهٔ محمدشاه اوایل دورهٔ ناصرالدین شاه می‌زیسته است و از آثار خطی او نسخه‌ای از دیوان ناصرخسرو است به خط نستعلیق که در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است. وی در سال ۱۲۷۲ درگذشته است.

ابوالحسن میبدی زیلوباف است و فرزند میرزا علی میبدی. وی یکی از بافندگان زیلوهای مسجد بیاق خان یزد است که تاریخ ۱۲۴۲ هجری قمری دارد. یادگارهای یزد

ابوالحسن ـ میر از خوشنویسان هندوستان است. به نوشته تذکره هفت قلمی وی از سادات رضوی است که نیاکان وی در دهلی ساکن شده بودند. ابوالحسن از شاگردان محمد حفیظ خان بوده و به شیوه رشیدا می‌نوشته است. سال مرگ او مشخص نیست اما سال مرگ استادش محمد حفیظ ۱۱۹۴ است.

ابوالحسن میرزا ـ شاهزاده لال نقّاش قلمدان‌ساز است و در تبریز می‌زیسته و از مظفرالدین میرزا لقب نقّاشباشی داشته است. از آثار باقی مانده وی یک قلمدان است که مهارت وی را در چهره‌پردازی و منظره‌سازی و گل و مرغ نشان می‌دهد. رقم نقّاش چنین است: «ابوالحسن نقّاشباشی ۱۲۹۵».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالحسن نادرالزمان مشهدی نقّاش مشهور دربار جهانگیر شاه هندی است. وی فرزند رضا کاشانی نقّاش معروف دربار صفوی است که پس از رنجیدگی از صفویان به هندوستان روی آورد و نسبت مشهدی که در نام ابوالحسن آمده است شاید بخاطر اینست که وی در مشهد به دنیا آمده و سالهایی از نوباوگی خود را در مشهد گذرانیده، سپس پدرش به سوی هندوستان روی آورده است، ابوالحسن در دستگاه جهانگیر احترامی تمام یافت و به لقب نادرالزمانی مفتخر شده است. خانواده وی همه نقّاشان مشهورند و علاوه بر پدر، جدّ وی علی‌اصغر کاشانی نیز نقّاشی صاحب‌نام بوده است. برادر کوچک اینقّاش خود از نقّاشان مشهور زمانه خود است و در دو اثر خود که تصویر شاه جهان است با رقم «ولد آقا رضا عبید» و در دیگری رقم «عبید برادر نادر الزمان مشهدی» رقم زده و فرزندی آقا رضا کاشانی و برادری نادر الزمانی را تأیید کرده است.

از نمونه آثار نادرالزمانی عبارتند از:

۱ـ هفت تصویر استادانه چاپ شده در هفت آلبوم آکادمی شوروی در لنین‌گراد با رقمهای «عمل نادرالزمانی» و «عمل کمترین خاکسران ابوالحسن جهانگیر شاهی» و «رقم خانه‌زاد تمام اخلاص نادرالزمانی» و «رقم ابوالحسن نادرالزمان بن آقارضا» و «عمل ابوالحسن ابن نادرالزمان آقا مرید» و «عمل نادرالزمان».

۲ـ تصویر شاه جهان که در نمایشگاه آثار هندی موزه ویکتوریا آلبرت ۲۴ آوریل ۱۹۸۲ آورده شده بوده با رقم «عمل غلامزاده میراثی نادرالزمان».

۳ـ تصویر شاه عباس و جهانگیر شاه متعلق به موزه لنین‌گراد

۴ـ تصویر مردی ازبک که زیر آن نوشته شده «شبیه عبداله خان اوزبک عمل نادرالزمان».

۵ـ تصویر امیرحمزه با رقم «شبیه حضرت امیرحمزه ـ رضی‌الله عنه ـ مشق فقیر نادرالزمان ـ فی بلده برهانپور».

۶ـ تصویر جهانگیر شاه که مشغول تماشای صورت پدر خود اکبرشاه است با رقم «شبیه حضرت اکبرشاه عمل نادرالزمان» اصل این نقّاشی که تصویر جهانگیر پادشاه است و کار قاسم چهره‌گشا بوده با اصلاح نادرالزمان در موزه پاریس است.

تصویر شاه جهان (*)

۷ـ نگاره درباره جهانگیر شاه و خود جهانگیر با «رقم کمترین ابوالحسن نادرالزمان».
۸ـ تصویر شاه جهان و اطرافیان با رقم «رقم خاندانزاده نادرالزمان مشهدی در سنه» این اثر در کتاب مینیاتور ایران ۱۹۱۳ در پاریس چاپ شده.
۹ـ تصویر سعدی در موزه والتر آرت گالری بالتیمور با رقم «صورت شیخ سعدی شیرازی عمل ابوالحسن» البته تعداد زیادی از هنرمندان و افراد از جمله فردوسی را به نقش کشیده که از شاهکارهای اوست.
۱۰ـ تصویر کودکی دومین پسر شاه جهان با رقم «رقم بنده با اخلاص نادرالزمان»
۱۱ـ تصویر دیگر از شاه جهان که در موزه والتر آلبرت گالری است با رقم «عمل العبد الحقیر نادرالزمان ابوالحسن مشهدی شاه جهانی»
۱۲ـ تصویر شاهزاده‌ای در کالسکه و منظره اطراف که در یک کتاب انگلیسی به سال ۱۹۲۶ در بمبئی به چاپ رسیده است.
۱۳ـ تصویر جهانگیرشاه سوار کره زمین که در مرقّع جهانگیر آمده است.
۱٤ـ تصویر جهانگیر که روی چهارپایه ایستاده و کره زمین را در دست گرفته است. این تصویر در مرقّع جهانگیری آمده است. البته باید توضیح دهم که قسمتهایی از مرقّع جهانگیری پراکنده شده و در موزه‌ها و مجموعه‌های جهان است و یکی از آلبومها مرقّع گلشن نام دارد که در ایران می‌باشد. قبلاً قطعاتی از آن را در موزه هنرهای تزئینی سابق دیده‌ام. در این آلبوم آثاری از بسیاری هنرمندان قرن دهم موجود است و آثاری از نقّاشان بزرگ که در جلد دوم آن که اکبرنامه نامیده می‌شود آمده است.

هنر و مردم، شماره ۲۴، احوال و آثار نقّاشان

ابوالحمد از شکسته‌نویسان متقدم بوده و به خط وی یک نسخه خلاصةالخمسه در مجموعه دکتر اصغر مهدوی است که تاریخ محرم ۱۰۹۹ دارد با رقم «... حرره ابی الحمد بن محمد شفیع».

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالخیر ـ سید از کاتبان قرن سیزدهم است از آثار او به نقل از مهدی بیانی یک نسخه از تحفه الملوک و مناجات خواجه عبدالله انصاری به خط نستعلیق است که در کتابخانه کاخ موزه گلستان است و تاریخ ۱۲٤۰ دارد (هجری قمری).

ابوالعز عمر کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک جزء قرآن با ترجمه و تفسیر فارسی به خط ریحان در بقعه مولوی در قونیه است با رقم «ابوالعز عمر بن علی بن محمد ٦۰۳» (هجری قمری).

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالعلاعلی احتمالاً از خوشنویسان عثمانی است که در قرن دهم می‌زیسته و متخلّص به فریدی بوده است. از آثار وی: یک نسخه نگارستان بیانند، ابن کمال پاشاست که در کتابخانه سلطنتی کپنهاک به خط نستعلیق و به تاریخ ذیقعده ۹۸۲ هجری قمری موجود است.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

ابوالفتح انجو از خوشنویسان شیراز بوده است. سه قطعه از خط وی در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان و ملی موجود است که تاریخهای ۱۰۶۵ و ۱۰۷۰ و ۱۰۸۰ را دارد. وی در شیراز می‌زیسته و سال وفات او مشخص نیست.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالفتح تبریزی از خوشنویسان سدهٔ دهم است و از خطوط وی یک قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی است به خط ثلث و نسخ و رقاع با رقم «مشقّه ابوالفتح التبریزی» که در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالفتح تبریزی از شعرا و خوشنویسان آذربایجان است که جرعه تخلّص می‌کرده و دیوانش شامل شش هزار بیت است. از جمله کارهای کتابت او کلیات قاآنی است که به سال ۱۲۷۳ و کتاب جهان‌نما که به سال ۱۲۵۷ به چاپ سنگی رسیده است.

ابوالفتح خان شیرازی ـ میرزا شکسته‌نویس است که به سال ۱۲۴۴ هجری قمری در شیراز متولد شده و در آنجا به تحصیل کمالات و خط پرداخته و در تحریر و سیاق سرآمد شده. وی مدتی محاسبات دیوانی شیراز را داشته و مدتی نیز نایب الحکومه نواحی بهبهان و کهکیلویه و ممسنی به عهده او بوده است. در هنگام تألیف فارسنامهٔ ناصری (۱۲۹۳ قمری) هنوز می‌زیسته است.

فارسنامهٔ ناصری

ابوالفتح دوانی از شاعران و خوشنویسان و طبیبان قرن یازدهم است. پدر وی حکیم دوانی لاهیجانی است. وی نستعلیق را زیبا می‌نوشته و مثنوی مظهر اسرار و ضیاءالنیرین را سروده است. در سال ۱۰۸۳ هجری قمری و تألیف تذکره نصرآبادی درگذشته بوده است.

ابوالفتح... محمود... کردی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه قرآن رحلی جلد ساغری قهوه‌ای با رقم «... ابوالفتح...محمود... کردی» (که بین سه کلمه کلماتی محو شده) با تاریخ سال ۷۲۸ در موزه ملی (ایران باستان) موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالفضل نقّاش و قلمدان ساز بوده و از آثار زیبای او قلمدان جعبه‌ای بیضی‌شکلی است که در حراج کریستی لندن در ۱۹۹۱ به فروش رفته و عکس این قلمدان در کاتالوگ حراج به چاپ رسیده است. این نقّاش در عهد محمدشاه قاجار می‌زیسته.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالفضل ساوجی از خاندان شاملو است و نامش حاجی میرزا ابوالفضل مجدالدین محمد بن حاجی میرزا فضل‌الله‌بن عبدالله بن لطفعلی ساوجی است. پدرانش از امرای صفوی بوده‌اند که از خراسان به عراق آمده و در ساوه توطن گزیده‌اند. میرزا ابوالفضل و پدرش از ساوه به تهران آمده و در این شهر ساکن شده‌اند. وی در تهران طب و حکمت آموخته و در شاعری دستی داشته و از مؤلفین نامه دانشوران است. وی خط نستعلیق و شکسته نستعلیق و شکسته تعلیق را استادانه می‌نوشته. در کتیبه نویسی دستی داشته و کتیبه طلای روی کاشی سر در باب همایون و کتیبه بنای مزار حضرت عبدالعظیم در شهرری از اوست. وقف‌نامه قنات ناصری در قم نیز به خط وی می‌باشد. میرزا ابوالفضل پدر دانشمند مشهور

ذبیح بهروز است. وی در سال ۱۲٤۸ هجری قمری متولد شده و وفاتش ۱۳۱۲ قمری است.
از آثار خطی وی به نقل از مهدی بیانی عبارتست از:
۱ـ یک نسخه دیوان اشعار خود او به قلم نستعلیق و شکسته تعلیق غبار به سال ۱۲۷٤.
۲ـ یک نسخه تهذیب المنطق در کتابخانه کاخ موزه گلستان به قلم نستعلیق دودانگ به سال ۱۲۸٦.
۳ـ یک نسخه آداب المشق در کتابخانه سلطنتی به قلم نستعلیق به سال ۱۲٦۱.
٤ـ یک نسخه کلام الملوک در کتابخانه مجلس به تاریخ ۱۲٦۱.
۵ـ قطعات و مرقّعات در کتابخانه سلطنتی و یک قباله فروش سه باب دکان در مجموعه مهدی بیانی (تاریخها همه هجری قمری هستند).

ابوالفضل عطوفی ـ سید خطّاط و خوشنویس کرمانشاهی است. وی از شاگردان استاد محمدرضا اقبال و استاد میرزا حسنخان خطّاط بود. خط نستعلیق و تحریر را خوش می‌نوشته و شاگردان بسیاری در آن دیار پرورش داده است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

ابوالفیض بن محمدحسن خان افشار نقّاش است و فرزند محمدحسن خان نقّاشباشی لال و برادر آقا بگلرافشار نقّاش. تنها اثر وی که جزو کارهای برادرش آقابگلر دیده شده و خود را فرزند محمدحسن خان معرفی کرده تصویر فتح‌الله خان سرتیپ است با رقم «... عمل ابوالفیض ابن محمدحسن خان نقّاشباشی افشار فی شهر ربیع‌الثانی سنه ۱۲۷۷». این اثر جزو کارهای برادرش در یک کتاب روسی به چاپ رسیده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالقاسم نقّاش قلمدان ساز است و از آثار وی تصویر دختری در حال نواختن دایره است با رنگ و روغن روی بوم و تاریخ ۱۲۳۱ که در موزه نگارستان موجود بوده است.
فصلنامهٔ هنر، شماره ۲۲

ابوالقاسم نقّاش قلمدان ساز است و از آثار وی به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده عبارتند از:
۱ـ قلمدان گل و مرغی با حاشیه تذهیب است که رقم دارد «رقم کمترین اقل السادات ابوالقاسم الحسینی ۱۲۹۷».
۲ـ قلمدان دیگری با نقش گل و مرغ و رقم «ابوالقاسم الحسینی ۱۲۵۷».

ابوالقاسم نقّاش و جلدساز و قلمدان‌ساز است. وی صاحب کارگاه (کارخانه) بوده است و از آثار وی تابلوی بزرگ رنگ روغنی است... با رقم «در کارخانه آقا ابوالقاسم سنه ۱۲۷۲»
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالقاسم از خوشنویسان دربار ناصرالدین‌شاه بوده است. نستعلیق را به زیبایی می‌نوشته و به روایت مهدی بیانی چند قطعه از نستعلیقهای او در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که تاریخهای ۱۲۹۵ و ۱۲۹۷ هجری قمری دارد.

ابوالقاسم نقّاش رنگ و روغن کار عهد فتحعلی‌شاه است که در شبیه‌سازی و چهره‌پردازی مهارت داشته است. از نمونه آثار وی:
۱ـ تصویر رنگ و روغنی مطربه‌ای زیبا در موزه نگارستان که در کاتالوگ موزه به چاپ رسیده است با رقم «کمترین ابوالقاسم ۱۲۳۷».
۲ـ تصویر زن دلربایی که در موزه نگارستان بوده با رقم «رقم کمترین ابوالقاسم ۱۲۳۷» (هجری قمری)
۳ـ تصویر همان زن با کمی تغییر در همان موزه.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالقاسم خوشنویس است و خط نسخ و شکسته را خوش می‌نوشته. و به خط وی قطعه‌ای به قلم شکسته در مجموعه مهدی بیانی موجود است با رقم «... و اناالاثم ابوالقاسم» و تاریخ ۱۱۸۲ (هجری قمری) دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک قطعه از مرقّع نسخ با رقم «ابوالقاسم فی ۱۲۰۸» در مجموعه آقای بیات و سه رقعهٔ مذهّب از مرقّع به خط نسخ کتابت و رقاع با رقم «کتبه ابوالقاسم فی سنه ۱۲۰۸» در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی جلد اول تاریخ وصاف است با سر لوح مذهّب عالی با نسخ و آخر به خط رقاع با رقم ابوالقاسم و تاریخ ذیقعده ۱۲۳٤ که در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم کاتب خوشنویس است و از خطوط وی یک مجموعه ادعیه با جلد روغنی و قطع نیم ربعی مذهّب به خط نسخ کتابت و رقاع با رقم «ابن علیرضا، ابوالقاسم ۱۲٤۰ جهت... میرفتاح» در دست شخصی دیده شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم اصفهانی خوشنویس است و از آثار او یک قطعه از مرقّع نسخ با رقم «کتبیه ابوالقاسم الاصفهانی فی شهر ذی‌حجة الحرام من شهور و سنة ۱۲۰۸» در مجموعه آقای بیات موجود می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم اصفهانی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه نسخ و رقاع در مجموعهٔ اسفرجانی موجود است که تاریخ صفر ۱۲۱٦ دارد با رقم «حرره ابوالقاسم الاصفهانی».

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم اصفهانی (میرزا کوچک) شکسته‌نویس و تذهیب‌کار است و او را از شاگردان عبدالمجید درویش دانسته‌اند که خط را به شیوه درویش و گاهی همپای درویش می‌نوشته است. از نمونهٔ آثار وی چند قطعه در موزه هنرهای تزئینی (که منحل شده است) دیده‌ام.

ابوالقاسم الحرّانی سنگ تراش و حجار سدهٔ ششم است و از آثار او سنگ قبری است که تاریخ ۵۳۲ هجری قمری دارد و فعلاً در موزه بوستون است و آرتور پوپ نیز در کتاب خود از آن یاد کرده است.

یادگارهای یزد

ابوالقاسم انجدانی فرهانی نقّاش است و در تذهیب و گل و مرغ دست داشته و از آثار او قلمدان تذهیبی زیبایی در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است (موزه منحل شده) با رقم «ابوالقاسم انجدانی فرهانی ۱۳۱۲».

احوال و آثار نقّاشان

ابوالقاسم انجوی شیرازی ـ سعید شکسته‌نویس و شاعر بوده و از سادات انجوی شیراز که پدر در پدر از متولیان مسجد عتیق این شهر بوده‌اند. خط شکسته وی مورد ستایش بسیاری از تذکره‌ها از جمله تذکرهٔ دلگشا، مجمع الفصحا، فارسنامه ناصری قرار گرفته و بعضی شکسته او را در حد عبدالمجید طالقانی قرار داده‌اند. به روایتی او از شاگردان عبدالمجید است که حدود یک صد و ده سال زندگی کرده و فارسنامهٔ

ناصری مرگ او را به سال ۱۲۵۸ هجری قمری نوشته است. از نمونهٔ خطوط او (به نوشته احوال و آثار خوشنویسان):
۱ـ دو قطعه از مرقّعی متعلق به کتابخانهٔ موزه گلستان که تاریخ رجب ۱۲۰۷ دارد با رقم «... در دارالسلطنه قزوین رقم زد کلک اضعف عبادالله ابوالقاسم انجوی گردید».
۲ـ یک‌نسخه‌آتشکدهٔ آذر با رقم «رقم زد کمترین ابوالقاسم الانجوی الشیرازی فی سنة ۱۲۳۲».
میرزا کوچک وصال دو صفحه به خط خود به تاریخ ۱۲۳۸ به آخر این نسخه افزوده است. (مهدی بیانی که نسخه را دیده محل آن رامشخص نکرده است)

ابوالقاسم انجوی شیرازی ـ سید خوشنویس است و از نوادگان ابوالقاسم انجوی بزرگ و فرزند سیداسماعیل انجوی. خط شکسته را نیکو می‌نوشته است. تولدش به سال ۱۲۷۲ قمری و وفاتش مشخص نشده است.

فارسنامهٔ ناصری، احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم بن احمد نقّاش است ولی از احوال او اطلاعی در دست نیست. اما در سنوات حدود ۱۲۹۰ به همراه اسماعیل جلایر جزو شاگردان اول نقّاشی مدرسه دارالفنون بوده است.

محمدعلی کریم‌زاده

ابوالقاسم بن شاه محمد کاشی از خوشنویسان و کاتبان قرن دهم و از آثار دیده شده وی یک نسخه مخزن‌الانشاء ملاحسین کاشفی بیهقی متعلق به کتابخانه مجلس است به شماره ۲۲۵۸ که به خط نسخ و تعلیق در تاریخ ۹۴۸ هجری قمری نوشته شده.

ابوالقاسم بن میرزا محمد نقّاش و مینیاتورساز است و از آثار ارزشمند او:
۱ـ یک کوزه قلیان مینایی با تصاویری بسیار زیبا، از زنان و مردان که در مدالیون اطراف کوزه نقش بسته و رقم دارد «ابن میرزا محمد ابوالقاسم»
۲ـ سرقلیان مینایی بسیار قشنگی که در حراج ساتبی لندن به فروش رسیده است.
۳ـ سرقلیان دیگری که تصویر سه زن عریان را نشان می‌داده با رقم «ابوالقاسم».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالقاسم تهرانی برادر ابوالحسن تهرانی خوشنویس است. وی از منشیان مقتدر دوران قاجار بود که در شعر و ادب و انشاء و سیاق از سرآمدان زمان خود بوده است. ابوالقاسم خط شکسته را نیکو می‌نوشته و در شعر «آشوب» تخلّص داشته است. مرگ وی مشخص نیست اما در سال ۱۲۷۲ هجری قمری و هنگام تألیف گنج شایگان حیات داشته است.

گنج شایگان ـ احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم حسینی شکسته‌نویس است و به خط وی قطعه‌ی با رقم «ابوالقاسم الحسینی در هفدهم شهر ربیع‌الاول سنهٔ ۱۳۳۶» در نزد فروشنده‌ای توسط مهدی بیانی رؤیت شده است.

ابوالقاسم حسینی اصفهانی نقّاش و آثار بسیاری از وی بر روی قلمدان، قاب آیینه، قاب عکس، میز تحریر، جلد، سپر، حتی کاسه و بشقاب دیده شده. وی از سادات حسینی اصفهان است و غیر از ابوالقاسم حسینی اصفهانی نقّاشباشی می‌باشد. از نمونه آثار وی:
۱ـ جلد گل و مرغی قرآن مجید که در سال ۱۹۸۱ (۱۳ اکتبر) در حراج ساتبی لندن به فروش رسیده است. این جلد به خط شکسته رقم داشته «ابوالقاسم الحسینی اصفهانی سنه ۱۳۰۴».
۲ـ قاب عکس گل و مرغی با رقم «عمل ابوالقاسم اصفهانی».
۳ـ دوقاب عکس با نقش گل و مرغ و با رقم و

تاریخ «ابوالقاسم اصفهانی ۱۳۱۸».
٤ـ یک میز با تصاویر گل و مرغ که برای ناصرالدین شاه ساخته شده بوده با رقم «رقم میرزا ابوالقاسم اصفهانی».
٥ـ دو جعبه بزرگ با گل و مرغ و رقم «عمل کمترین ابوالقاسم اصفهانی سنهٔ ۱۳۲۰».
٦ـ گل و بوته ممتاز که برای ناصرالدین شاه ساخته شده با رقم «رقم میرزا ابوالقاسم اصفهانی».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالقاسم حسینی موسوی اصفهانی تذهیب کار و نقّاش و خطّاط عهد فتحعلی‌شاه است که از طرف فتحعلی‌شاه به لقب مذهّب‌باشی مفتخر شده است. از نمونه آثار وی:
۱ـ تذهیب و خط زیبایی از فتحعلی‌شاه جهت مجتهدالشعرایی سیدحسین صفاهانی متخلّص به مجمر به تاریخ ۱۲۲۳ با رقم «مذهّب سرکار دیوان اشرف خاقانی ابوالقاسم الحسینی الموسوی الاصفهانی».
۲ـ جلد مقوایی روغنی طلایی و تذهیب شده که پس از رقم خطّاط و تاریخ ۱۲۲٤ آمده است «ذهبه اقل السادات ابوالقاسم الحسینی اصفهانی»
احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالقاسم حکاک ـ استاد حکاک کرمانشاهی و از شاگردان با استعداد میرزا اسماعیل حکاک است. وی علاوه بر هنر حکاکی در فن تواتگری مهارت تام داشته. و در کار نقره و مفتول ملیله نیز مهارت دارد و بر روی عقیق آیات قرآنی را به زیبایی نقش می‌کرده است، بطوری که آثار مانده از کارهای او از نفایس این هنر است.
جغرافیای تاریخی... بخش صنایع دستی

ابوالقاسم خان سهیلی (صدیق السلطنه) خوشنویس است و از کرمانشاه بوده است. وی در تحریر انواع خطوط مهارت داشته و شکسته نستعلیق را استادانه می‌نوشته. از آثار وی مرقّعی در مجموعهٔ آیت‌الله نجومی و قطعاتی در مجموعه یدالله بهزاد موجود است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

ابوالقاسم خراط حجّار و سنگتراش است، اگر چه در کتیبه‌اش خراط آمده اما آنچه هنر ایشان را معرف است سنگ قبری است به نام ابی عبدالله محمدبن احمد بن حسین بن محمدبن حسن که در مسجد جامع ابرندآباد یزد دیده شده. این سنگ را به اتّفاق حجار دیگری در تاریخ ۵۳۳ قمری ساخته است و رقم آن چنین است: «عمل ابوالقاسم خراط و محمدسلام ملاحی».
یادگارهای یزد

ابوالقاسم خوش‌نویس باشی جلدساز و خوشنویس. جلد قرآن مترجم آستان طوس از کارهای اوست.
فهرست گلچین معانی

ابوالقاسم دواتگران ـ استاد از دواتگران و ظرف‌سازان عهد ناصری است و در مدرسه مجمع الصنایع دارای کارگاهی بوده است.
مجموعه خطی عباس اقبال ـ احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالقاسم ـ سید کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه قرآن جانمازی است. در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان با رقم «کتبه العبد احقر السادات ابوالقاسم بن المرحوم المغفور المبرور آقا میرزا محمدمنجم...» ۱۲۹۰. (هجری قمری)
احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم شیرازی چهارمین فرزند میرزا کوچک وصال شیرازی متخلّص به فرهنگ است. فرهنگ در سال ۱۲٤۲ هجری قمری در شیراز متولد شد. وی خط نسخ و نستعلیق و شکسته و نستعلیق و ثلث و رقاع را به زیبایی می‌نوشت و در

شعر و شاعری از استادان زمان خود بود. دیوانش شامل دوازده هزار بیت از انواع شعر است. از دیگر آثار او شرح حدایق السحر رشید وطواط و لغت‌نامه‌ای به نام «فرهنگ فرهنگ» است وفاتش در سال ۱۳۰۸ اتّفاق افتاده و در بقعه شاه‌چراغ مدفون است.

ابوالقاسم شیرازی کاتب و خوشنویس است و از آثار خطوط او به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک مرقّع ۲۲ صفحه‌ای بزرگ رحلی به خط نسخ و رقاع با رقمهای کتبه ابوالقاسم و ابوالقاسم شیرازی و ابن علیرضا ابوالقاسم شیرازی با تاریخهای ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲٤، ۱۲۲۵ (هجری قمری) در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار.
۲ـ یک نسخه ادعیه به قطع وزیری، جلد روغنی، سرفصل‌ها مذهّب به خط نسخ و با رقم ابن علیرضا ابوالقاسم الشیرازی و تاریخ ۱۲٤۳ متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.
۳ـ یک صفحه از قرآن به خط نسخ و رقاع با رقم «حرره الاثم ابن علیرضا ابوالقاسم الشیرازی ۱۲۲۹ هجری قمری که دکتر مهدی بیانی در قاب‌سازی صنیع خاتم دیده است.
٤ـ یک رقعه به خط رقاع با همان رقم و تاریخ ۱۲۳۰ هجری قمری در مجموعه دکتر مهدی بیانی.

ابوالقاسم شیرازی خاتم‌کار است و در این هنر مهارت داشته، از آثار وی:
۱ـ درب خاتم‌کاری بسیار عالی امامزاده حسن تهران است که به امر ناصرالدین شاه ساخته شده و رقم آن چنین است: «برحسب امر قدر قدرت... ناصرالدین شاه و سعی و اهتمام عالی شأن صناعت دستگاه مشهدی ابوالقاسم شیرازی به اتمام رسید، راقمه حقیرالفقیر محمدحسین شیرازی».
۲ـ میز خاتم‌کاری زیبایی که در حراج کریستی نوامبر ۱۹۸۵ به فروش رسیده است.

احوال و آثار نقّاشان

ابوالقاسم علی کاتب خوشنویس اواخر قرن چهارم است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه قرآن خشتی به خط نسخ ریحان متعلق به موزهٔ اسلامی ترک استانبول است با رقم و تاریخ «کتبه ابوالقاسم علی... اربع مأئة»

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم علی تاج المعالی (سیدمجدالدین ملک ابوالقاسم) از بزرگان دربار سنجرسلجوقی است که خطی خوش داشته و مردی دانشمند بوده است. ادیب صابر دربارهٔ خط وی می‌گوید:

غلام آن سر کلکم که پیش او شده‌اند
روانِ صاحبِ وصابی و ابن مقله غلام

دیوان ادیب صابر

ابوالقاسم قائم مقام فراهانی ـ میرزا یکی از معروفترین وزرا و سیاستمداران تاریخ ایران بویژه قاجاریه، مردی ادیب، شاعر و خوشنویس است. وی از منشیان و نثرنویسان فرهنگ ایران محسوب می‌شود که دربارهٔ زندگی‌اش مقالات و رسایل و کتب بسیار نوشته شده است.
میرزا ابوالقاسم فرزند میرزا عیسی مشهور به میرزا بزرگ قائم مقام فراهانی به سال ۱۱۹۳ هجری قمری متولد گردید. تحصیلات مقدماتی را در فراهان و تهران گذرانید و به سال ۱۲۲٦ که برادر بزرگتر وی میرزا حسن وزیر عباس میرزا در آذربایجان درگذشت میرزا بزرگ او را به تبریز فرا خواند و بجای برادرش گماشت و خود نیز انزوا گزید. و چون در سال ۱۲۳۷ میرزا بزرگ درگذشت، حقوق و مناصب و لقب سیدالوزرایی به میرزا ابوالقاسم تفویض شد و او در عین حالی که پیشکاری و ادارهٔ امور کشور و لشکری آذربایجان را داشت منشی خاص عباس میرزا نیز بود و احکام و مکاتب نایب‌السلطنه را به خط و انشای شیوای خود می‌نوشت. اما پس از گذشت سالی با بدگویی حاسدان نایب‌السلطنه به قائم‌مقام بدبین

شد و در نتیجه به سال ۱۲۳۹ او را به پایتخت احضار و حکم عزل او را صادر نمود. دوران عزل او سه سال بطول انجامید و در این دوران دشمنانش بدو رنجها دادند و اموالش را به غارت بردند و املاکش را تصاحب کردند. چون به سال ۱۲٤۱ در نتیجه جنگهای ایران و روس آذربایجان دچار اختلال شد، دوباره به پیشکاری عباس میرزا دعوت گردید، اما طولی نکشید که او را به دوستی و حمایت از روسها متهم کردند و این بار فتحعلی‌شاه او را به مشهد تبعید کرد. پس از شکست ایران و اشغال تبریز در سال ۱۲٤۳ فتحعلی‌شاه به سراغ قائم مقام فرستاد و از او عذرها خواست و او به سرِ کار خویش برگشت و پس از رتق و فتق منطقه به اتّفاق عباس میرزا عازم هرات شد و چون عباس میرزا بعلت بیماری در مشهد استراحت می‌کرد به همراهی محمدمیرزا فرزند او در محاصره هرات شرکت کرد و چون به عیادت عباس‌میرزا آمد، عباس میرزا فرزند خود را بدو سپرد لذا قائم مقام صلاح را در آن دید که به تهران سفر کند. پس با هراتیان صلح کرد و به اتّفاق محمدمیرزا به تهران آمد و در تاریخ صفر ۱۲۵۰ مراسم ولیعهدی محمدمیرزا را فراهم نمود و جشن گرفت و این بار محمدمیرزا به عنوان ولیعهد به تبریز رفت و چند ماهی طول نکشید که فتحعلی‌شاه درگذشت و قائم مقام در ۱۹ شعبان ۱۲۵۰ به تهران آمد و محمدشاه را به تخت پادشاهی ایران نشاند و خود به انتظام امور مملکت پرداخت. اما دشمنان او ساکت ننشستند و شاه را از وی برحذر داشتند تا آنجا که شاه قاجار همه خدمات او را نادیده گرفت و در تاریخ ۲٤ صفر ۱۲۵۱ او را در کاخ نگارستان به جلاد سپرد.

قائم مقام مردی ادیب و دانشمند بود. ذهنی قوی و هوشی سرشار داشت، بطوری که هر نامه و یا مطلبی را که یکبار می‌خواند یا می‌شنید آنچنان در حافظه خود ثبت می‌نمود که هر وقت به آن مطلب نیاز بود عین آن را به یاد می‌آورد. نثری زیبا و محکم داشت بطوری که او را می‌توان یکی از بنیان‌گذاران و صاحب سبکان ادب فخیم این دوران به حساب آورد. نثر مسجع او با امثال و اشعار توأم است و زیبایی لفظ و شیرینی بیانش صاحب‌نظران را شیفته و دلباخته خود می‌کند. در شعر نیز صاحب قدرت بیان است. اما آنچه در این جا مورد توجه است خط زیبای وی است که با بلاغت او جهانی از زیبایی را با خود دارد. این سعدی زمانه خطوط تحریر و شکسته را به استادی می‌نوشته، سپهر خط نستعلیق را نیز بدو نسبت داده که در جایی دیده نشده، اما باید او را پس از عبدالمجید درویش طالقانی یکی از صاحب سبکان خط شکسته دانست و در زمانه او که خط شکسته پس از درویش راه پیچیدگی گرفته بود به راهی درست رهنمون شد. وی از کسانی است که صورتی معقول در خط شکسته به وجود آورد و آن را به نستعلیق نزدیک نمود. از آثار خطی وی پراکنده بسیار است که سرعت قلم در آن حس می‌شود. از جمله نگارنده چهل و چند نامه به خط و نثر زیبای قائم مقام نزد استاد حسن دانشفر همدانی دیده‌ام که برای فروش به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی عرضه داشته بود که بازنویسی چهار عدد از آنها به خط نستعلیق دانشفر و فتوکپی آنها در نزد نگارنده است.

ابوالقاسم کاشانی میرزا ابوالقاسم برادر فتحعلیخان صبا، (ملک‌الشعرا) در کاشان متولد شد و خط نستعلیق را به درجه عالی می‌نوشته. وی خطوط خود را با رقم میر امضا می‌نموده و در سال ۱۲۷۰ هجری قمری در گذشته است.

ابوالقاسم کاشی ـ سید خوشنویس و شاعر بوده است و خط شکسته را نیکو می‌نوشته. خود و پدرانش شیخ‌الاسلام کاشانی بوده‌اند. مرگ وی به سال ۲۸۵ اتّفاق افتاده است.

تذکره سپهر ـ احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم کاشی‌ساز کاشی‌ساز و کاشی‌تراش است و از آثار او کاشیکاری مدرسه صدر اصفهان است که تاریخ ۱۳۶۵ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

ابوالقاسم کلیشمی ـ استاد نقّاش و مجلس‌نگار است و از آثار او نقّاشی‌های بقعهٔ سیدحسین درکش کلایه رانکوه (گیلان) در سال ۱۳۶۶ هجری قمری می‌باشد.

از آستارا تا استارآباد

ابوالقاسم مانی ـ سید از نقّاشان کرمانشاه است و در نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم می‌زیسته و از آثار او نقّاشی‌های مذهّبی تکیه معاون الملک کرمانشاه است که بین سالهای ۱۳۳۰ تا ۱۳۳۶ هجری قمری انجام گرفته است.

تاریخ مفصل کرمانشاهان، جلد چهارم

ابوالقاسم مذهّب باشی شیرازی ـ میرزا مذهّب‌باشی مشهور شیراز است که در کار تذهیب و حل‌کاری بسیار هنرمند بوده است. استاد محمدعلی کریم‌زاده یک نسخه ادعیه با تذهیب بسیار گرانبها و زیبا با جلدی نفیس و رقم‌دار از وی در مجموعه مهندس ناصر خلیلی دیده است که در آخر آن رضی مذهّب ضیع همایون نوشته است: «این تذهیب از کارهای ممتاز میرزا ابوالقاسم مذهّب‌باشی است که از تعریف مستغنی است و من قیمت و ارزش برای او نمی‌توانم تعیین کنم».

ابوالقاسم مذهّب یزدی ـ سید نقّاش و تذهیب‌کار است و علاوه بر حل‌کاری و آرایش طلایی در چهره‌پردازی نیز مهارت داشته. از آثار او شمایلی از مولای متقیان علی(ع) است که رقم دارد «سیدابوالقاسم مذهّب یزدی».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوالقاسم مشهدی از مستوفیان آستانهٔ قدس رضوی در اوایل قرن چهاردهم است که نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته و شعر نیز می‌سروده است. از آثار خطوط وی کتیبهٔ یک در نقره آستانه رضوی است که ابیاتی از ملک‌الشعرای صبوری نوشته وتاریخ ۱۳۲۰ هجری قمری دارد.

ابوالقاسم مصحح مشهدی وی مصحح کتابخانه آستان قدس رضوی بوده و هفت قلم را به نیکویی می‌نوشته. آقای سیدمحمدتقی مدرس رضوی از شاگردان او می‌باشد.
سال مرگش ۱۳۳۳ هجری قمری است و از آثار او قطعه‌ایست در کتابخانه کاخ موزه گلستان به خط نستعلیق به تاریخ ۱۳۱۹. و یک عریضه نیز به خط وی در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد.

ابوالقاسم معتمدی ـ استاد قلمزن و شاعر کرمانشاهی است. وی فرزند میرزاحسین خان قلمزن است. تولدش در سال ۱۲۷۲ شمسی در کرمانشاه اتّفاق افتاده. هنر قلمزنی را در نزد پدر آموخته و در این رشته سرآمده اقران گردیده است. کارهای قلمزنی او منحصر به فرد است. استاد ابوالقاسم شاگردان بزرگی تربیت نموده که بعضی از آنها شهرتی بسیار یافته‌اند. از جمله، استاد فرج‌اله باقرپور، سیدمصطفی مژگان:، استاد حسن معتمدی و إستاد علی‌اکبر عین القضاتی.
مرگ استاد در سال ۱۳۱۹ شمسی اتّفاق افتاده است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

ابوالقاسم موسوی ـ سید شکسته‌نویس است و به خط وی یک مرقّع شامل شش قطعه متعلق به کتابخانهٔ حاج سیدنصرالله تقوی است. این مرقّع تاریخ ربیع‌الاول ۱۲۵۷ و رقم «مشقه العبدالاقل سیدابوالقاسم الموسوی عفی عنه» دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالقاسم موسوی حسینی از صحافان قرن سیزدهم و دوران فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار است. وی جلد صحیفه سجادیه‌ای که به خط فخرالدین احمدبن سلطان محمد تبریزی در سال ۱۰۸۷ هجری قمری بوده است را به فرمان میرزا محمدحسن مستوفی الممالک در سال ۱۲۵۲ ساخته است.

فهرست آتابای

اثر دیگر وی جلد قرآن شماره ۳۸ کتابخانه ملک است که تاریخ ۱۲۳۸ هجری قمری دارد.

فهرست عربی

ابوالقاسم نیریزی کاتب خوشنویس است. از خطوط وی یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع وزیری کوچک به خط نسخ ممتاز و ترجمه تستعلیق کتابت با رقم «الاثم ابوالقاسم النیریزی، سنهٔ ۱۲۲٤» در مجموعه آقای محمود فرخ می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالمعالی حسینی (نقیب) از خوشنویسان نیمهٔ اول سده دوازدهم هجری قمری است که آثار مختلفی از وی دیده شده، و این آثار چنان است که این باور را بوجود می‌آورد که باید دو نفر بدین نام در یک زمان زندگی می‌کرده‌اند. چون به نقل از گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان، به خط وی کتیبه‌ها و کتابه‌های مختلفی در مسجد جامع اصفهان موجود است، از جمله کتیبه پیشانی ایوان تعمیری شاه سلطان حسین با تاریخ ۱۱۱۱ هجری قمری و کتابه‌های الواح یازده‌گانه داخل صفه استاد با رقم «کتیبه المذهّب النقیب الحسینی ۱۱۱۲».

زنده‌یاد دکتر بیانی نیز از کتبه پیشانی ایوان مسجد جامع یاد کرده است، در ضمن یک نسخه نثراللآلی متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان را به او نسبت می‌دهد که رقم دارد «علی یداقل العباد، ابوالمعالی الحسینی» که تاریخ آن را معکوس نوشته و قاعدتاً بایدتاریخ ۱۱۲٤ (صفر)داشته‌باشدشایدهم ۱۱٤۲.

دو قطعه نستعلیق و شکسته نیز در مجموعه دکتربیانی با تاریخ ۱۱۰۵ می‌باشد با رقم ابوالمعالی الحسینی المنشی که وی به همین شخص نسبت داده است.

ابوالمعالی خانساری نجار و نقار و گره‌کار است و از آثار او صندوق مرقد ناصربن علی در گلپایگان است.

ابوالمعصوم میرزا از هنرمندان عصر صفوی است که در نقّاشی و نقّاری و وصّالی و افشانگری و صحافی و مقواسازی و حکاکی و خوان‌تراشی و قاشق‌تراشی و لاجوردشویی و سندروس تراشی بی‌نظیر بوده است و در سال ۱۰۰۵ هجری قمری در سفری در شهر قم درمی‌گذرد و در همانجا مدفون است.

گلستان هنر

ابوالمکارم بن علی مرشدی کاتب خوشنویس است. از خطوط وی یک نسخهٔ قصیدهٔ برده و ترجمهٔ فارسی منظوم آن است که سرلوحه‌های مذهّب مرصّع با خط ثلث جلی و نسخ و تاریخ ۸۷۳ هجری قمری دارد و متعلق به مجموعهٔ حاج آقا حسین نخجوانی بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوالهادی قزوینی خواهرزادهٔ مالک دیلمی خوشنویس مشهور است. وی همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و در موسیق مهارت داشته و شعر نیکو می‌سروده. در سال ۱۰۱٦ هجری قمری و مقارن تألیف تذکرهٔ مجمع الخواص زنده بوده است. ابوالهادی در قزوین درگذشته و در جوار شاهزاده حسین به خاک سپرده شده است.

ابوالهادی یزدی از کاتبان قرن یازدهم است که از آثار او یک نسخه تاریخ شاه اسماعیل و شاه

تهماسب به قلم کتابت خوش در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان موجود است که تاریخ ۱۰۹۳ هجری قمری دارد.

ابوالوفابن نورالله خوشنویس از خوشنویسان قرن دهم است و از آثار او یک نسخهٔ هفت اورنگ جامی‌است در کتابخانهٔ وزارت اطلاعات افغانستان، کابل به شماره ۱٤/۹ که با خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۲۸ صفر ۹٤۰ هجری قمری دارد.

فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

ابوبکر احمدبن عبدالله الغزنوی تذهیب کار و کاتب است و از آثار او خط و تذهیب یک نسخه قرآن مجید است که به خط کوفی مشرقی‌گل‌و بوته‌دار نوشته‌شده‌و تاریخ ۵۷۳هجری قمری برابر ۱۱۷۷ میلادی دارد این نسخه متعلق به کتابخانه کاخ توپ‌کاپی به شماره *E.H.42* می‌باشد.

هنر خط و تذهیب قرآنی

ابوبکر پاشا از رجال عثمانی است که در هنر تذهیب و طغراکشی نیز مهارت داشته، یک اثر وی با رقم و تاریخ «اثر کلک ابوبکر پاشا والی جده سنه ۱۱۳۷» دارد (هـ ق) دیده شده است.

ابوبکر جامی ابوبکر اسحاق جامی از اولاد عبدالرحمان جامی بوده که همهٔ خطوط بویژه نستعلیق را نیکو می‌نوشته، وی از خراسان به کردستان رفته و در مدرسهٔ سلیمیه ساکن گشته. ابوبکر صاحب کمالات بسیار بوده و در سال ۱۰۷۷ هجری قمری در گذشته است.

ابوبکر صندل تذهیب‌کار است و در این هنر استاد بوده و از آثار وی تذهیب یک نسخه قرآن مجید است که در کتابخانه چستربیتی می‌باشد و تاریخ آن حدود سال ۷۰۰ هجری قمری است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوبکر محمدبن ابی رافع الورّاق صحاف و جلدساز و وراق و کاتب اواخر عهد غزنویان است (قرن پنجم) و از آثار خطی او کتابت کتاب خلق‌النبی می‌باشد.

به نقل از ایرج افشار، صحافی سنتی

ابوبکر محمدبن حسن از نقّاشان سدهٔ چهارم هجری قمری بوده است. از وی اثر رقم‌داری دیده نشده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوبکر نجیب از نستعلیق‌نویسان عثمانی است و لوحه‌ای به خط وی در موزه آثار اسلامی ترک استانبول موجود است که به نقل از مهدی بیانی به قلم سه دانگ خوش و با رقم «الراجی ابوبکر نجیب غفرله» می‌باشد.

ابوتراب بن میرزا محمد خطّاط است و ملقب به میرزا عبدالحفیظ کاشانی بوده و در سده سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او سی‌پاره قرآن مجید است به خط نسخ بسیار زیبا که در مسجد روستای کمجان *(komjan)* از توابع نطنز موجود است و تاریخ ۱۲٤۹ هجری قمری دارد.

ابوتراب اسدآبادی نقّاش اهل اسدآباد است که با رنگ روغن کار می‌کرده و از آثار او نقّاشی چهره یکی از رجال قاجاری است با رقم «ابوتراب اسدآبادی ۱۲۸۰».

محمدعلی کریم‌زاده

ابوتراب اصفهانی شاگرد و خلیفهٔ میرعماد است. وی در اصفهان به دنیا آمد و ابتدا شاگرد فایضی بود، اما زمانی نگذشت که سرآمد استاد شد و به خدمت میرعماد رسید، هنگام قتل میرعماد تنها کسی که جسارت کرد تا جسد استاد رااز کوچه جمع‌آوری کند ترابای اصفهانی بود که در رثای

میرقطعه‌ای نیز سروده است. تاریخ مرگ او را میرزا سنگلاخ در ۸۳ سالگی و در ۱۰۷۲ هجری قمری نوشته و مدفن وی را مسجد لبنان اصفهان می‌داند. لقب او رئیس الخطّاطین است و به نقل از استاد بیانی از آثار او:

۱ـ قطعه‌ایست به قلم چهاردانگ و دو دانگ با رقم ترابا در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.

۲ـ یک قطعه با رقم و تاریخ ابوتراب ۱۰۵۲ در مجموعه مهدی بیاتی.

۳ـ نسخه‌ای از سبحة‌الابرار در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

ابوتراب بن میرزا محمدعلی (کاشانی) خطّاط و نسخ نویس است و از آثار خطی وی، سی پاره قرآن مجید در سی جلد است. متعلق به روستای کمجان *(komjan)* از توابع برزرود نطنز به خط نسخ و بسیار خوب با رقم «ابوتراب بن میرزا محمد علی ملقب به میرزا عبدالحفیظ کاشانی با تاریخ ۱۲٤٦». (هجری قمری)

ابوتراب حسن حسینی از خوشنویسان قرن دهم است وی ملقب به خوبی شیرازی بوده است. از آثار خطی او سلیمان‌نامه است به تاریخ رمضان ۹۸٦ هجری قمری در کتابخانه خزینه توپ قاپوسرای استانبول.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

ابوتراب حسینی خطّاط و کتیبه‌نگار است. از آثار او کتابه شعری است درباره باباافضل کاشانی که در مرق کاشان بر دیوار بقعهٔ بابا نوشته شده و تاریخ ۱۲٦۹ هجری قمری دارد.

ابوتراب کاشانی فرزند میرزا باقر کاشانی است که در خط نستعلیق و شکسته مهارت داشته و در سال ۱۲۷۵ درگذشته است.

ابوتراب منعم الدین اوحدی الحسینی خوشنویس قرن دهم هجری قمری است. از آثار او:

۱ـ نسخه‌ای از عجایب المخلوقات زکریای قزوینی است به خط نستعلیق و تاریخ ۱۵ جمادی الاول ۹۲٤ هجری قمری. این نسخه را ناصرالدین شاه به دخترش بخشیده است که به شمارهٔ ۲۰۳٤۲ در موزهٔ ایران باستان تهران می‌باشد.

۲ـ خمسه نظامی‌گنجوی به خط نستعلیق به تاریخ ۹۲۷ با ٦ مینیاتور در کتابخانه انجمن پادشاهی آسیایی لندن موجود است.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

ابوجعفر محمدبن حارث از موسیقی‌دانان دربار عباسیان است. وی در نواختن معرفه مهارت داشته و در بربط شاگرد ابراهیم موصلی بوده است. اصل وی از عربستان است.

الاغانی

ابوجعفر محمدبن حسن خیرالوراق از صحافان و وراقان است و در تاریخ نیشابور از او یاد شده است.

صحافی سنتی

ابوحسین عبدالرحمان صوفی نقّاش و طراح نقوش کره سماوی است و در قرن هشتم می‌زیسته و در سال ۷۸۵ هـ‌ق همکار جعفر بن عمر بن دولتشاه کرمانی بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابوحفص سغدی سمرقندی موسیقی‌دان وشاعر قرن چهارم است. وی به روایات فارابی و صفی‌الدین ارموی مخترع آلت موسیقی شهرود می‌باشد.

ابوحمزه احمدبن محمد خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار وی کتیبه‌های کوفی و ثلث مدرسه شاه مشهد غرجستان (که به فرمان ملک شاهدخت غور ساخته شده است) است. این کتابه‌ها که با خط ترسیمی کوفی همراه است هنوز مورد توجه هنردوستان می‌باشد. این بنا در سال ۵۷۱ هجری قمری ساخته شده و در حمله مغول ویران گردیده است.

هنر و مردم شماره ۱۷۳، عبدالحی حبیبی

ابوزید کاشانی کاشی‌ساز و نگارگر چیره‌دست کاشی است. وی از مردم کاشان بوده و یکی از بستگان خانواده هنرمند ابوطاهر است. ابوزید که به ابوزید نقّاش نیز نامیده می‌شده در نیمهٔ دوم سدهٔ ششم و نیمهٔ اول سدهٔ هفتم می‌زیسته است. از آثاری که به او نسبت می‌دهند یکی محراب بزرگ حرم مطهر حضرت رضا(ع) که کاشی زرین فام است و به اتّفاق طاهربن الحسین انجام پذیرفته. دوم محراب کاشی مینایی و زرین‌فام میرعماد (مسجد میدان) کاشان است که تاریخ ۶۱۳ هجری قمری دارد.
این محراب در اوایل قرن چهاردهم هجری از ایران ربوده شده و ابتدا به انگلستان و سپس به بخش اسلامی موزه برلین منتقل گشته است. ابوزید این محراب را به اتّفاق حسن بن عربشاه که از همین خاندان است ساخته است.
سومین اثر وی به نوشته استاد کریم‌زاده بشقابی است منقش در موزه متروپلی‌تن نیویورک با رقم «ابوزید الکاشانی سنهٔ ۵۸۳».
چهارمین قسمت از آثار وی مجموعه‌ایست از کاشی‌های زرفام در بخش اسلامی موزهٔ قاهره که تاریخ ۶۰۹ هجری قمری دارد و یک ستاره تصویردار با تاریخ ۶۰۰ هجری قمری.

ابوسعید از خوشنویسان اوایل قرن دهم است و از آثار او:

۱ـ یک نسخه لوایح جامی‌به خط نستعلیق و تاریخ جمادی‌الثانی ۹۰۲ هجری قمری در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۱۱۸ موجود است.
۲ـ یک نسخه نفحات‌الانس جامی به خط نستعلیق در موزهٔ کابل با رقم ابوسعید بن شهاب‌الدین جامی

به نقل از راهنمای کتاب در فهرست فیروز منصوری

ابوسعید امامی‌اصفهانی خوشنویس و کتیبه‌نویس قرن دهم هجری قمری و دوران شاه تهماسب اول است. وی قدیمی‌ترین خوشنویس از خانوادهٔ امامی‌است. از آثار وی کتیبهٔ سردر مسجد قطبیه در محله چهارسوی اصفهان است که تاریخ ۹۵۰ هجری قمری دارد. دیگر از آثار وی به خط ثلث کتیبه بقعه پیر پاره‌دوز است که تاریخ ۹۶۲ و با رقم «کتیبه العبد ابوسعید الامامی»

تاریخ اصفهان جلال همایی

ابوسعید-میر از خوشنویسان نیمه دوم قرن دهم و اوایل قرن یازدهم و معاصر شاه عباس صفوی بوده است. از آثار وی یک نسخه کتاب تاج‌الآثر حسن نظامی در کتابخانه ملی تهران است که به دستور شاه عباس خوشنویسی شده و تاریخ ۱۰۰۰ هجری را دارد.

ابوشریفَ احمدعلی مجلدی جرجانی در لباب‌الالباب او را صحاف و جلدساز و شاعر زمانه خود دانسته است (اواخر قرن ششم).

لباب الالباب

ابوطالب خوشنویس و کتیبه‌نویس است و از آثار خطی او متن فرمان شاه‌عباس بزرگ است به تاریخ ۱۰۲۲ هجری قمری به خط نسخ که در مسجد جامع یزد نصب شده است.

یادگارهای یزد

ابوطالب خطیب قمی حسینی خطّاط و کتیبه‌نویس بوده و از نمونهٔ خطوط وی کتیبهٔ مقبرهٔ شاه سلطان حسین است، در جوار آستان حضرت معصومه در قم، که روی گچ برجسته است به خط ثلث با رقم «کتبه ابوطالب الحسینی الخطیب القمی».

آثار و احوال خوشنویسان

ابوطالب جناب ـ میرزا شکسته‌نویس است و از نجبای اصفهان. پدرش میرزا نصیر سرخط‌نویس بوده که پس از اینکه در گذشته ابوطالب شغل سرخط نویسی پدر را در دربار شاه سلطان حسین از آن خود کرده است، وی شعر نیز می‌گفته و صاحب دیوان است. مرگ وی در سال ۱۱۳۵ و چندماه پس از محاصره اصفهان بدست اقاغنه اتّفاق افتاده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوطالب ـ شیخ خوشنویس، شاعر، نقّاش، تذهیب‌کار و ادیب اواخر قرن دوازدهم و اوایل قرن سیزدهم هجری قمری که در بحرین زندگی می‌کرده است.
وی هفت قلم را به زیبایی می‌نوشته و دارای دو پسر به نام‌های محمدحسین و محمدحسن بوده که هر دو خطّاط بوده‌اند. وفات وی به سال ۱۲۵۳ اتّفاق افتاده است.

ابوطالب رضوی شیرازی ـ میرزا شکسته‌نویس و از امرای شیراز بوده، تولدش به سال ۱۲۰۱ قمری اتّفاق افتاده. در خدمت حجةالاسلام حاج شیخ مهدی مجتهد کجوری تحصیل علم کرده و به منصب صدارت دیوانخانه عدلیه شیراز منصوب گردیده است. ابوطالب در سال ۱۲۹۳ و هنگام تألیف فارسنامه ناصری هنوز در قید حیات بوده است.

فارسنامهٔ ناصری، احوال و آثار خوشنویسان

ابوطالب مدرس از جلدسازان و صحافان اواخر قرن یازدهم و اوایل قرن دوازدهم است. از کارهای او جلد نسخهٔ تجزیةالامصار و تزجیةالاعصار یا تاریخ وصاف به خط محمد یحیی بن لطف‌الله بهبهانی است.

ابوطالب مدرس همدانی نقّاش و قلمدان‌ساز و جلدساز و خطّاط است. و در همدان به تدریس علوم دینیه مشغول بوده است وی در ابری سازی و قلم‌دان‌سازی ابتکاراتی داشته و روی آنها با خط نسخ و رقاع خود می‌نوشته و قلمدان‌ها را با اسکلت مقوایی درست می‌کرده است. از این جهت قلمدان‌های وی زیبایی خاصی داشته‌اند. استاد محمدعلی بهار شاعر و مذهّب مشهور فرزند اوست. از نمونه آثار وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ قلمدان ساده‌ای با زمینه سبزرنگ و خطوط تزئینی سفید که با خط رقاع رقم زده «ابوطالب مدرس ۱۲۷۹». این قلمدان قبلاً در موزهٔ هنرهای تزئینی بوده است.
۲ـ قلمدان ابری بسیار زیبایی با رقم «ابوطالب مدرس ۱۲۶۰» برای فروش عرضه شده است.
۳ـ قلمدان ابری بسیار زیبایی با رنگ جگری در زمینه مرغش آلبالوئی و حنایی و تزئینات دیگر در مجموعه محمدعلی کریم‌زاده.

ابوطالب مدرسی قلمدان‌ساز و کاتب خوشنویس است و از خطوط وی یک نسخه ادعیه و سور قرآن‌است به خط نسخ کتابت با تاریخ ۱۲۸۱ هجری قمری در مجموعهٔ حاج سیدنصرالله تقوی از گواهی‌ای که در آخر نسخه آمده معلوم می‌شود ایشان در هنر قلمدان‌سازی و جلدسازی مهارت داشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوطالب نواب شیرازی ـ میرزا خوشنویس خط تحریر است. وی فرزند میرعلی اکبر بسمل مؤلف تذکره دلگشاست. در سال ۱۲۳۱ هجری قمری در شیراز متولد شده و در خط تحریر و منشأت سرآمد روزگار گردیده. وی مدت شش سال در خدمت حاج شیخ مهدی به تعلیم پرداخته و پس از مرگ پدر به مسند تدریس نشسته است. مرگ وی در سال ۱۳۰۱ قمری در شیراز اتّفاق افتاده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوطالب نیریزی ـ سید کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خط وی یک نسخه قرآن وزیری است که دو صفحه اول آن، متن و حاشیهٔ مذهّب عالی و دارای جلد روغنی است که به خط نسخ نوشته شده. با رقم و تاریخ «اقل دعاگویان حقیق ابن حسین الحسینی ابوطالب النیریزی... باستکتاب این کتاب الله پرداخت «به تاریخ یوم الخمیس شهر جلیل القدر شعبان المعظم اتمام ساخت سنه ۱۲۸٤» این نسخه دست فروشنده‌ای دیده شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

ابوطالب ولدابول هادی زیلوباف است و از بافته‌های او زیلوهای مسجد جامع فهرج بوده است که تاریخ رمضان ۱۱۹۷ دارند.

یادگارهای یزد

تصویر ابوطالب مقیمی

ابوطالب مقیمی تبریزی مینیاتوریست و نگارگر معاصر است که در ۱۲۹۱ شمسی در تهران متولد شده وی در دوران کودکی به خط و نقّاشی روی آورد و پس از اینکه مقدمات هنر را فراگرفت برای تکمیل وارد مدرسه کمال‌الملک (صنایع قدیمه) شد. و با گذراندن دوره‌های آن در این رشته استاد گردید و به خلق آثار پرداخت. استاد مقیمی از مبتکران نگارگری معاصر ایران محسوب می‌شود و یکی از آثار برجسته وی بزم درویشان است که زینت بخش موزه هنرهای ملی است. از وی آثار بسیاری باقی مانده است.

ابوطاهر کاتب از خطّاطان قرن دهم است و از آثار او:

۱ـ یک نسخه قران السعدین امیرخسرو دهلوی است که در کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد به شماره ۹۰ ادبیات با خط نسخ و تاریخ ۹۱۲ موجود است. این نسخه وقف نادرشاه بوده است.

۲ـ یک نسخه خمسه نظامی به تاریخ ۹۳٦ هجری قمری با ۱٦ مینیاتور در موزه بریتانیا، لندن به شماره *16780*

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

ابوطیب خان والا ـ سید از سادات حسینی است که در سال ۱۱۹۰ هجری قمری در رحمت‌آباد مدرس هندوستان متولد شده و در جوانی نزد امیرالدین علی تحصیل علوم کرده و در نظم و نثر درجه‌ای یافته است. وی نزد امرای هند احترامی داشته و خود از زمره سلسله مولوی شاه رفیع الدین است. نستعلیق و شکسته را نیکو می‌نوشته و در سال ۱۲۵٦ و هنگام تألیف تذکره نتایج الافکار زنده بوده است.

ابوعلی سینا حکیم و طبیب و فیلسوف و ریاضی‌دان و عالم و شاعر و موسیقی‌دان بزرگ

اواخر قرن چهارم و نیمهٔ اول قرن پنجم هجری قمری است، از آثار وی علاوه بر حکمت‌های مختلف بخشی دربارهٔ موسیقی است. نامش حسین بن عبدالله بن حسن بن علی بن سینا ملقب به حجةالحق شرف الملک امام الحکما معروف به شیخ‌الرئیس است. نام پدرش عبدالله از امرای سامانی و نام مادرش ستاره از قریه افشنهٔ بخارا است. ابن سینا در سال ۳۶۳ در خرمیثن بخارا تولد یافت و در سال چهارصد و بیست و شش در همدان درگذشت.
از آثار مهم وی، کتاب‌شفا، قانون در طب، اشارات، نجاة، دانشنامهٔ علایی و حکمة الاشراق است.
لغت‌نامه دهخدا

ابوعمر و عثمان بن حسین بن ابوسهل وراق غزنوی از صحافان و وراقان و مذهّبان عهد سلجوقی و معاصر الب‌ارسلان (۴۵۵ـ۴۶۵) و ملک‌شاه سلجوقی (۴۶۵ـ۴۸۵) است. او علاوه بر هنرهای فوق‌الذکر خوشنویسی را از اسلافش به ارث برده بوده است و از قرآنهای مذهّب وی قرآنی است در کتابخانه آستان قدس رضوی که شاهکاری از هنر تذهیب است و از نفیس‌ترین اجزای آن ۲ سرلوحه و ۳۶ سر سوره و ۴۰ ترنج و ۲ صفحه تمام تذهیب است.
فصلنامه وقف میراث جاویدان، شمارهٔ

ابومحمد نقّاش و مجلد اواخر دورهٔ زندیه و اوایل قاجار است. از آثار رقم‌دار او جلد کتاب گلستان سعدی بوده که تصویر گل و مرغی در زمینهٔ مرغش آلبالوئی نقّاشی شده و رقم داشته «عمل ابومحمد سنهٔ ۱۲۰۱».
محمدعلی کریم‌زاده

ابومحمدخان مرعشی کاتب خوشنویس است و از خطوط او یک نسخه قرآن رحلی عظیم به خط نسخ و رقاع با رقم «ابومحمدخان بن سید مرعش خان الحسینی المرعشی» و تاریخ صفر ۱۱۶۵ در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول موجود است.
احوال و آثار خوشنویسان

ابومحمدالحسن بن المراضی گچ‌بر و کاشی‌کار اوایل سدهٔ هشتم است و از خانوادهٔ هنرمند ابی زید کاشانی است. نامش به صورت ابومحمدالحسن بن المرتضی بن حسین بن محمدبن الحسن بن ابی زید به تزئینات گچ‌بری داخل بقعه امامزاده یحیی ورامین موجود است و تاریخ محرم ۷۰۷ هجری قمری دارد.
آثار تاریخی ورامین

ابومحمد ـ میرزا شکسته‌نویس و شاعر است. وی فرزند میرزا محمد حسن اصفهانی منجم باشی فتحعلی‌شاه قاجار بود. نسبت این سلسله به زیدبن علی بن حسین می‌رسید. در سن بیست و دو سالگی جهان را وداع گفته است.
احوال و آثار خوشنویسان

ابونصر عراقی اولین نقّاش شبیه‌ساز است که به روایت چهار مقاله عروضی تصویر ابن سینا را کشیده و آنچنان شبیه بوده است که ابن سینا را از روی آن شناخته‌اند. از آثار این هنرمند علاوه بر شرحی که دربارهٔ او در چهارمقاله است، جام مفرغی زیبایی است که در نوع خود بی‌نظیراست.
چهارمقاله، گلستان هنر، احوال و آثار نقّاشان قدیم

ابونصر فارابی ابونصر محمدبن محمد فارابی، فیلسوف بزرگ نیمهٔ دوم قرن سوم و نیمهٔ اول قرن چهارم هجری قمری در سال ۲۶۰ در فاراب متولد شد. در جوانی برای تحصیل علوم به بغداد رفت. وی در همهٔ دانش‌های زمان مهارت یافت، از جمله در موسیقی. وی یکی از مفسرین موسیقی است و

رساله‌ای در این زمینه تألیف کرده است.
فرهنگ معین

ابی الفتح احمدبن محمد الخازن معمار و سازندهٔ بناست و در نیمهٔ دوم سدهٔ پنجم می‌زیسته و از آثار او گنبد خواجه‌نظام الملک (۴۶۵ـ۴۸۵) مسجد جمعه اصفهان است.
گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

ابی‌تراب منعم الدین الاوحدی الحسینی از کاتبان خوشنویس سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار او یک نسخه عجایب المخلوقات و غرایب الموجودات است که تاریخ ۹۱۴ دارد و متعلق به موزهٔ ملی بخش آثار اسلامی است.

ابی‌طاهر بن محمد کاشی‌ساز و کاشی‌نگار واز خانوادهٔ بزرگ ابی‌طاهر است. وی معاصر سلطان محمد خوارزمشاه است و از کارهای وی در حرم حضرت معصومه ۶۰۲ هجری قمری و حرم امام رضا(ع) با تاریخ ۶۱۲ هـ‌ق می‌باشد.

ابی‌طاهر علی بن محمد از خانواده هنرمند ابی‌طاهر و از مبتکران کاشی زرفام و از آثار وی یکی محراب امامزاده یحیی ورامین با تاریخ ۶۶۳ هجری قمری بوده که فعلاً در موزه متروپلی‌تن امریکا و کتیبه‌ای نیز به تاریخ ۷۰۹ هجری قمری در موزه بریتانیا موجود است.

ابی‌طاهر، یوسف بن علی بن محمد از خانوادهٔ کاشی‌نگار و کاشی‌کار ابی‌طاهر و از مبتکران کاشی زرین‌فام است. وی در نیمهٔ اول قرن هشتم می‌زیسته و از آثار او محراب امام زاده علی‌بن جعفر قم است که فعلاً در موزهٔ ملی ایران (ایران باستان) قرار دارد. علاوه بر این یک کتیبه ساخت وی با تاریخ ۷۱۰ در موزه اسلامی قاهره است.

ابی‌عمربن محمد القزوینی معمار و طراح بناست و از آثار کم‌نظیر او گنبد سلجوقی مسجد جامع گلپایگان که بین سالهای ۴۹۸ تا ۵۱۱ هجری قمری ساخته شده است.

اتابکی ـ استاد فریدون از استادان معرق‌کار و منبت‌کار و درودگر معاصر است. از آثار وی در موزه هنرهای ملی موجود می‌باشد.

اتابکی ـ نعمت‌الله خان موسیقی‌دان و نوازنده تار است. وی اهل کرمان بوده و در دستگاه فیروز میرزای نصرت‌الدوله می‌زیسته سپس به تهران آمده و ابتدا نزد یحیی خان مشیرالدوله رفته و سپس به دستگاه اتابک منتقل شده است. به همین جهت به اتابکی معروف شد. وی یکی از نوازندگان چیره‌دست زمان خود بوده است.
سرگذشت موسیقی ایران

اجاق (آقا سیدمحمود) فرزند سیداسماعیل صادق علیشاه است. خوشنویس نستعلیق‌نویس بوده و به نقل از محمدعلی سلطانی وی مثنوی معنوی را کتابت کرده است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

احد ـ حاجی میرزا استاد ساعت‌سازاست. وی به اتّفاق شیخ محمد کاظم حجره‌ای در مجمع الصنایع ناصری داشته.
مجموعه خطی عباس اقبال، احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد نقّاش تذهیب‌کار و شمشیر ساز عثمانی است و از آثار او آرایش نسخه تواریخ و ارواح است که به سال ۸۴۰ هجری قمری صورت گرفته و در یکی از کتابخانه‌های ترکیه مضبوط می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد کاشی‌کار و کاشی‌تراش اواخر دوران قاجاری است. وی پسر استاد یوسف کاشی تراش است و از آثار او:
۱ـ کاشیهای مسجد چله خانه شهر رشت.
۲ـ کاشیهای مسجد سرخ بنده شهر رشت در سال ۱۳۳۲.
۳ـ محراب مسجدهای زرگرهای شهر رشت با رقم «عمل احمد پوریوسف ۱۳۶۱ قمری)

از آستارا تا استارباد

احمد نقّاش و نقار فلزات است و در نقش روی فلزات بویژه فولاد استاد بوده است. از آثار رقم‌دار وی یک ساعت است که علاوه بر نقوش مختلف اسامی ائمه بر روی آن به خط ثلث نوشته شده و رقم دارد «بندهٔ شاه ولایت احمد ۱۱۲۴». (هجری قمری)

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد از نقّاشان آبرنگ‌کار و قلمدان‌ساز و جلدساز و هم دورهٔ فتحعلی‌شاه قاجار است. وی در شعر و خوشنویسی دست داشته و خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته است. از آثار وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ قلمدان جنگی که تصویر جنگ چالدران بر آن نقش بسته با رقم «احمد ۱۲۱۱».
۲ـ قلمدان‌دیگری‌با تصویرجمعی‌از فقها و صوفیان با حاشیه گل و مرغ با رقم «کمترین احمد ۱۲۲۵».
۳ـ جلد روغنی کتاب نفیسی از کتب کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان که تصویر مجلس شعراست با رقم «رقم داشت احمد ۱۲۳۱».
۴ـ تصاویر آبرنگی فتحعلی‌شاه و محمدشاه در یکی از مرقّعات کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.
۵ـ تصویر آبرنگی محمدشاه در همان جا.
۶ـ جلد ارزشمند و استادانهٔ مرقّعی که در حراج پاریس به فروش رسیده و تصویر آن در کاتالوگ ملی آن حراج به چاپ شده است با تاریخ «بتاریخ هشتم شهر شوال المکرم ۱۲۳۷» (هجری قمری).

احمد نقّاش رنگ و روغن کار عهد فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار است. وی در شبیه‌سازی و چهره‌پردازی استاد بوده و بیشتر موضوعات خود را از بین تصاویر سلاطین انتخاب کرده است. بنابراین به نظر می‌رسد که نقّاش درباری بوده است. از آثار این نقّاش:
۱ـ صورت رقاصه زنگوله به دست که مشغول هنرنمایی است. این اثر در یک کتاب نقّاشی روسی چاپ شده است. رقم نقّاش با خط نستعلیق به رنگ سفید نوشته شده و رقم «کمترین احمد ۱۲۳۱» دارد.
۲ـ تصویر فتحعلی‌شاه نشسته بر روی صندلی. این اثر متعلق به گالری کل ناقی لندن می‌باشد. رقم نقّاش چنین‌است «رقم کمترین غلام احمد در سنه ۱۲۳۰».
۳ـ اثر دیگر نقّاش که در کاخ موزه گلستان است، صحنه جنگ محمدشاه قاجار در جنگ غوریان می‌باشد که تاریخ اثر ۱۲۶۰ هجری قمری است.
۴ـ تصویر یک رقاصه با ابعاد ۱۱۰×۱۴۰ با رقم «کمترین احمد ۱۲۳۸».
۵ـ تصویر محمدشاه با رقم «غلام کمترین احمد ۱۲۶۰».
۶ـ تصویر زنی زیبا که قبلاً در موزه هنرهای تزیینی تهران بوده است با رقم «رقم کمترین احمد ۱۳۰۰». شاید ۱۲۳۰.
۷ـ تصویر فتحعلی‌شاه در حال کشیدن قلیان در سفارت انگلیس تهران.

۸ـ تصویر نیم تنه محمد شاه با رقم «کمترین احمد ۱۲۶» شاید ۱۲۶۰. (تاریخها همه هجری قمری است).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

تصویر فتحعلیشاه کار احمد (*)

احمد (احمدشاه) نقّاش و جلدساز و تذهیب کار است. وی حاجی احمدشاه بن شیخ علی قراتاش، از اهالی قره‌داش قفقاز است. از آثار رقم‌دار وی، دو جلد چرمی منقش است که با نقوش اسلیمی و گلهای متنوع و خطوط نستعلیق زینت شده و چنین رقم دارد «عمل حاجی احمد شاه ابن شیخ علی قراتاش ۱۲۱۳».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد نقّاش است و گویند از اهل شیراز بوده است. وی در قلمدان‌سازی و جلدسازی مهارت داشته و بهترین منظره‌پرداز و گل و مرغ ساز بوده است. از نمونه آثار وی به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده در احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:

۱ـ قاب آینه هشت گوشی با تصویر گل و مرغ و شتم صنعان و دختر ترک و رقم «رقم کمترین احمد ۱۲۷۲».

۲ـ جلد اول و دوم کتاب هزار و یک شب متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۳ـ قلمدان لولایی بسیار عالی متعلق به موزه ملی ایران (ایران باستان) که تصویر نبرد محمدشاه را در هرات نشان می‌دهد و رقم دارد «رقم کمترین احمد ۱۲۵۶».

۴ـ قاب آینه‌ای که در حراج سایتی آوریل ۱۹۸۲ به فروش رسیده است.

احمد میناساز است و از آثار وی دسته خنجر و غلاف مینایی با گلهای تزئینی در یک موزه با رقم «احمد سنه ۱۲۳۵» این میناساز در اواسط قرن ۱۳ هجری قمری در هندوستان می‌زیسته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد نقّاش قلمدان‌ساز است و از آثار او یک قلمدان، جنگی پرنقش و نگار، در مجموعه مهندس خلیلی است با رقم «یسمی من بعد اسمه احمد تاریخ ۱۲۷۰».

احوال و آثار نقّاشان

احمد نقّاش و قلمدان‌ساز اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. وی در چهره‌پردازی و شبیه‌سازی و طرح مجالس بزمی‌دستی قوی داشته است. آثار وی با سجع فخر انبیا احمد ارائه شده است. از نمونهٔ آثار وی:

۱ـ قلمدان تصویری زیبایی است با رقم «فخر انبیاء احمد ۱۳۱۷».

۲ـ قلمدان دیگری در یک مجموعه خصوصی که مجلس عیشی را به تصویر کشیده است.

۳ـ دو قلمدان دیگر با همان سجع و تاریخهای ۱۳۱٤ و ۱۳۱۷ هجری قمری.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد آزاد از خوشنویسان اوایل قرن سیزدهم هندوستان است که به خطوط ثلث و نسخ و رقاع و نستعلیق مسلط بوده است. از آثار وی به نقل از مهدی بیانی یک نسخه از تفسیر کاشفی است که در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول است و تاریخ ۱۲۱۷ هجری قمری دارد و در کشمیر نوشته شده است.

احمد آشتیانی ـ میرزا شکسته‌نویس است و در خط سیاق نیز سرآمد عصر خود بوده و از علوم ادبی و عربی بهره داشته است. به سال ۱۲۸۵ هجری قمری درگذشته است.
احوال و آثار خوشنویسان

احمد اردستانی ـ سید خوشنویس است و از خطوط وی دو قطعه نسخ کتابت و نستعلیق خوش با رقم «کتبه العبد الاقل الجانی صدر الکتاب احمدبن مرحوم میرزا سیدمحمدرضا الطباطبایی الاردستانی سنة ۱۳۰٤ و ۱۳۰۳» در کتابخانهٔ شهیدزاده در همدان و قطعه دیگری به خط نسخ و رقاع و تاریخ ۱۳۰۱ در مجموعهٔ مهدی بیانی می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

احمد ـ استاد کاشیکار و کاشی تراش است و از آثار او کاشیکاری مسجد اشترجان در منطقه لنجان اصفهان است. این مسجد تاریخ ۷۱٦ هجری قمری دارد و زمان سلطان محمد اولجایتو ساخته شده است. استاد احمد به اتّفاق حاجی محمد قطاع تبریزی کاشیکاری آن را انجام داده‌اند.
گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

احمد ـ استاد نجّار و نقّار است. وی به اتّفاق استاد یادگار در ورودی بقعهٔ شیخانور لاهیجان را در سال ۸۳۵ هجری قمری ساخته است.
از آستارا تا استاراباد

احمد ـ استاد صحاف و جلدساز عهد فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار است. از کارهای او جلد کلیات سعدی نوشتهٔ مقصود علی شیرازی در سال ۱۰۷۰ هجری قمری است که وی آن را در سال ۱۲۳۱ هجری ساخته است.
فهرست آتابای

احمد اصفهانی خوشنویس و نقّاش و شاعر و ادیب است و از مردم اصفهان، با نام احمدخان بن عبدالحسین خان بن حاج محمدحسین خان صدر اصفهانی است.
از آثار وی یک نسخه دیوان حافظ در کتابخانه کاخ موزه گلستان بوده که مهدی بیانی آن را مشاهده کرده و تاریخ ۱۲۷۷ هجری قمری داشته و به دستور ناصرالدین شاه نوشته شده است.
اثر دیگر وی یک نسخه منتخب اشعار شعرای دورهٔ غزنوی است به تاریخ ۱۲۷۳.
احوال و آثار نقّاشان

احمد افلاکی اولین و قدیمی‌ترین ساعت‌ساز اسکلتی عثمانی که در سدهٔ سیزدهم و در عهد سلطان محمودخان (۱۲۲۳ـ۱۲۵۵ هجری قمری) (۱۸۳۹ـ۱۸٦۱ میلادی) می‌زیسته است از آثار وی ساعتی است که برای این سلطان ساخته است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمدالله شیخ نقّاش و خطّاط و طراح پارچه است و از مردم جهان‌آباد هند. از آثار وی پارچه حریری (موصلی) بوده که توسط محمدعلی کریم‌زاده دیده شده است که روی آن سورهٔ الرحمان نوشته و کناره آن انبوه گلها نقّاشی شده با

رقم «تیارکرده شیخ احمدالله مقام جهان‌آبادی شهر رابریلی سنهٔ ۱۱۱۰».

احمد انجوی ـ سید از شکسته‌نویسان قرن سیزدهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط شکستهٔ وی:
۱ـ یک نسخهٔ کلیات سعدی با تاریخ رجب ۱۲۵۲ و با رقم «... اقل السادات احمد الانجوی» در کتابخانهٔ ملی.
۲ـ یک نسخه دیوان حافظ به تاریخ شعبان ۱۲۳۹ برای فروش عرضه شده است که استاد بیانی آنرا مشاهده کرده است.

احمد اورنگ زیبی از خوشنویسان دربار اورنگ زیب پادشاه هندوستان (۱۰۶۹ـ۱۱۱۸) است. از آثار بجا مانده از وی صفحه‌ای از بیاض بختاورخان در موزه باستان‌شناسی دهلی است.
احوال و آثار خوشنویسان

احمد ایزدی کاتب خوشنویس است و از آثار خطی وی یک نسخه قرآن مجید نیم ربعی است به خط نسخ یاقوتی و سرسوره‌ها به خط رقاع و تاریخ ۹۰۲ هجری قمری متعلق به کتابخانه شهیدزاده در همدان.
احوال و آثار خوشنویسان

احمد بخاری از کاتبان قرن یازدهم دربار عثمانی است. از آثار او یک نسخه کلیات عرفی در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول است که تاریخ ۱۰۵۹ هجری قمری دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

احمد بروجردی شکسته و نستعلیق نویس دورهٔ فتحعلی‌شاه قاجار است که در سال ۱۲۰۴ هجری قمری در گذشته است.
احوال و آثار خوشنویسان

احمد بصیرت از کاتبان اوایل قرن چهاردهم که به خط وی کتاب کلیات حاج سید عظیم شیروانی به تاریخ ۱۵ـ۱۳۱۳ و کتاب شمس المضیئة به سال ۱۳۲۳ و ملستان به تاریخ ۱۳۱۱ نوشته و به چاپ رسیده است.

احمد بن ابی نصر تذهیب‌کار است و در سدهٔ هفتم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی تذهیب قرآنی است که به خط اسعدبن محمدبن ابی الحسین یزدی نوشته شده و بوسیله احمد بن ابی نصر در سال ۶۰۸ (رجب) تذهیب گردیده است. این قرآن متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احمد بن اسحاق ارزقانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه یوسف و زلیخا جامی به شماره ۲۲۹۳ در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق ممتاز نوشته شده و تاریخ جمادی‌الاخر ۹۳۲ دارد.
مهدی بیانی نسخه‌ای از بوستان سعدی را در کتابخانه سلطنتی استانبول دیده است که تاریخ ۹۵۶ داشته و خط احمدبن اسحاق بوده. به احتمال قوی باید همین شخص باشد.

احمدبن اسماعیل الگیلکی الحسینی از کاتبان قرن دهم است و از آثار او یک نسخه کتاب «مختصر مصباح السالکین» تألیف کمال‌الدین میثم بن علی میثم بحرانی است که در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۹۱۰ به خط نسخ در تاریخ ۹۶۱ هجری قمری نوشته شده.
فهرست فیروز منصوری

احمدبن اویس (سلطان احمد جلایر) از پادشاهان جلایری بغداد است که از پروراندگان هنرمندان بوده و خود نیز پادشاهی هنرمند است. در نقّاشی و تذهیب و موسیقی و خوشنویسی مهارت داشته و شعر عربی و فارسی را نیکو

می‌سروده است. وی در تاریخ ۷۸٤ هجری قمری روی کار آمد و حدود سال ۸۱۳ به دست قره یوسف ترکان کشته شده است. او در هنر تصویر شاگرد خواجه عبدالحی بوده است. خط را از پدر هنرمندش سلطان اویس آموخته است.

احمد بن ایزدی نقّاش آبرنگ‌کار عهد محمدشاه قاجار است و از آثار دیده شده او تابلوی آبرنگی منظره عده‌ای از سلاطین است با رقم «صنعه خواجه احمدبن ایزدی ۱۲٦۰».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمدبن حاجی محمود وی اهل آقسرای قونیه است. خوشنویس و تذهیب کار بوده و از آثار او کتاب تواریخ الارواح است که به سال ۸٤۰ هجری قمری کتابت و تذهیب‌کاری کرده است. از آثار دیگر او کتابهایی است که برای سلطان محمد فاتح استنساخ و تذهیب‌کاری کرده است.
تاریخ عثمانی جلد دوم، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی

احمد بن حسن از شاگردان درویش عبدی بخاری و از نستعلیق نویسان عثمانی است. میرزا حبیب کتابت کتابهای سوانح العلوم و شرح فقه اکبر و اشارات العلوم و کتاب العالم را به وی نسبت می‌دهد. وی به سال ۱۰۹٦ هجری قمری درگذشته است.

احمدبن حسن نجار و نقار و طراح و سازنده محفظه‌های قرآنی است و از آثار وی محفظه‌ای است که در حدود اوایل قرن ۱۲ هجری قمری ساخته شده و علاوه به نقشهای آن ادعیه و عبارات مذهّبی به خط نسخ و ثلث بر روی آن کتابت شده است با رقم «عمل احمدبن حسن قالب نانی». استاد کریم‌زاده محفظه دیگر به همان شکل دیده‌اند که رقم «احمد چاوش» داشته و می‌نویسند بعید نیست همان احمد بن‌حسن باشد.

احمدبن حسن ابن احمد کاتب از خوشنویسان قرن دهم است و آنطور که از نامش بر می‌آید خانوادهٔ او اهل خوشنویسی بوده‌اند. از آثار او یک نسخه‌شاهنامهٔ‌فردوسی‌است‌به‌خط نستعلیق‌و تاریخ ۹۵۹ هجری قمری در کتابخانه بادلیان آکسفورد با ۱۷ مینیاتور به شماره *G/494-369* دارد.

احمد بن حنویه صحاف در ذکر اخبار اصفهان وی را از صحافان و مجلدان زمانه دانسته‌اند.

احمدبن الحسین حجار و سنگ‌تراش اواخر سدهٔ پنجم و اوایل سدهٔ ششم هجری قمری است و از آثار او یکی لوحه محراب مسجد ریگ در یزد و سنگ قبری است که یکی از آنها در مسجد کوچک صحرای کهنو می‌باشد و تاریخ ۵۰۳ دارد.
یادگارهای یزد

احمدبن خطیب محیی الدین جهرمی از کاتبان قرن دهم و از آثار او یک نسخه ظفرنامه تیموری در کتابخانهٔ همدان موجود است که با خط نسخ و در تاریخ ۹۲۹ هجری قمری نوشته شده است.

احمدبن سلطان فخرالدین نیریزی کاتب خوشنویس است و به نظر می‌رسد در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونه خطوط وی یک نسخه صحیفهٔ سجادیه به قطع بغلی با جلد روغنی به خط نسخ غبار است که در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان موجود است و رقم دارد «.... ابن سلطان فخرالدین احمد النیریزی عفی عنهما».
احوال وآثار خوشنویسان

احمدبن سهروردی خوشنویس اواخر سده‌ی هشتم است که در گلستان خیال بدین نام و در هنر تذهیب قران از وی به نام احمدبن الشیخ السهروردی یاد نشده است. (به توضیح معرفی وی مراجعه شود).

احمد شاه بن شیخ علی قراتاش ـ حاجی چرم‌کار و جلدساز است و از آثار وی جلد چرمی‌است. وی در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده با رقم «عمل حاجی احمدشاه بن شیخ علی قراتاش ۱۲۱۲ هـ. ق».

احمدبن شیخ داوود از خوشنویسان قرن دهم است که از آثار خطی او یک نسخه تذکرةالاولیاء فریدالدین عطار نیشابوری است که در کتابخانه ملی تهران به شماره ۲۲۰۹/ف به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۵ هجری قمری موجود است.

احمدبن الشیخ السهروردی خطّاط بزرگ اواخر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم هجری قمری است. وی یکی از شاگردان یاقوت مستعصمی است و بسیاری از کتیبه‌های بغداد کار وی است. از آثار خط وی یک نسخه مصحف قرآن است که به خط محقق نوشته و تذهیب آن کار محمدبن ایبک است و تاریخ ۷۰۴ هجری قمری برابر ۱۳۰۴ میلادی دارد.
این نسخه اکنون به شماره ۳۵۵۰ در موزهٔ ملی ایران (ایران باستان) می‌باشد.

هنرخط و تذهیب قرآنی

قرآن‌مجید به خط محقق احمد بن سهروردی با تذهیب محمدبن ایبک

احمدبن طورمش از خوشنویسان عثمانی است. وی خط نستعلیق را عالی می‌نوشت. میرزا حبیب مرگ او را به سال ۱۱۲۹ نوشته است.

احمدبن عبدالرحمان کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه مثنوی مولانا به قطع وزیر، با جلد روغنی و خط نسخ در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول است با رقم «احمدبن عبدالرحمن بن ابی القسم الجشوی» که تاریخ محرم ۸۶۳ دارد. (در کتاب بیانی بنام ابوالقاسم جشوی آمده).

احمدبن عبدالغنی نقّاش و نجار و منبت‌کار است و در اوایل سدهٔ یازدهم می‌زیسته و از آثار وی درِ بسیار زیبایی متعلق به بقاع متبرکه است که دارای اسلیمی و ترنج و مشبک است. خط زیبای روی این در با رقم «کتبه العبد میرعلی بن محمد ۱۰۰۲» و سازندهٔ آن با رقم «عمل احمدبن عبدالغنی نجار» است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمدبن عبدالله خطّاط و تذهیب‌کار عثمانی است و به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی قرآن نفیسی در حراج ساتبی در سال ۱۹۹۱ میلادی به فروش رسیده است و رقم آن چنین بوده «کتبه و ذهبه... احمد بن عبدالله در سنه ۹۵۸» (هجری قمری)

احمدبن عبدالله حجازی خوشنویس قرن نهم هجری قمری است و خطوط مختلف را می‌نوشته است. از جمله یک نسخهٔ قرآن به قطع سلطانی با خط ثلث و ریحان و نسخ یاقوتی با رقم و تاریخ «احمدبن عبدالله الحجازی ۸۷۲» در بقعه مولوی در قونیه است.

احوال و آثار خوشنویسان

احمدبن علی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خط وی یک نسخه ممتاز تفسیر کاشفی حسین بن

علی الواعظ الکاشفی است که در شوال سال ۸۹۹ هجری قمری نوشته شده و به شماره 57 در کتابخانه بشیرآغا (استانبول) می‌باشد.

فهرست کتب خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

احمدبن علی شیرازی از خوشنویسان و کاتبان قرن دهم و از آثار او:

۱ـ یک نسخه کجکول است در وزارت اطلاعات افغانستان در کابل به شماره ۲۱۷ با خط ثلث و نستعلیق به تاریخ ۹۴۹ هجری قمری (فهرست فیروز منصوری)

۲ـ دیوان اهلی شیرازی، نسخه‌ای مصور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۳ هجری قمری که در آلمان برای فروش عرضه شده.

ایرج افشار ـ بیاض سفر

احمدبن علی المراغی استاد جلد روغنی ساز است که از مردم مراغه بوده و در عثمانی ساکن شده است. وی در سدهٔ نهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او جلد کتاب «الفواید الغیاشیه» است. تاریخ ۱۴۶۸ میلادی دارد.

احوال و آثار نقاشان قدیم

احمد بن عمر معمار و سازنده بنا و هنرمند سازنده این رشته می‌باشد و از ساخته‌های او به نقل از رابینو *Rabino* و دوهل، میل شگرف رادکان استراباد است که بین سالهای ۴۰۷ تا ۴۱۱ هجری قمری ساخته شده و قبر اسپهدابوجعفر محمد بن وندر باوندی است. این بنا دارای کتیبه‌های کوفی و پهلوی است و رابینو در سال ۱۲۷۵ هجری قمری آنرا بازدید کرده و از آن خبر می‌دهد. اما در سالهای اخیر که دکتر منوچهر ستوده از آن بازدید کرده نام سازندهٔ بنا خوانده نمی‌شود. زیرا روسها بخشی ازکتیبه‌ها را از میان برده‌اند. این بنا به شماره ۱۴۵ ثبت تاریخی شده است.

احمدبن محسنی خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه قرآن مجید به شماره ۴۲۴۲ در موزه ملی (ایران باستان) موجوداست. این قرآن به خط نسخ با سرسوره‌های کوفی است و تاریخ ۷۳۹ هجری قمری دارد.

گلستان خیال

احمدبن محمد استک (اسمک) حجّار و سنگتراش هنرمند سدهٔ ششم هجری قمری است که همکار و همدورهٔ عبدالله بن احمد مره بوده است. از این هنرمند آثاری چند باقی مانده که عبارتند از:

۱ـ سنگ قبر فخرالدین ابوجعفر محمدبن عبیدالله بن‌محمدالعلوی‌الحسینی‌العریضی‌که به اتّفاق عبدالله احمدمره ساخته و تاریخ ۵۱۵ دارد. (در یزد)

۲ـ سنگ قبر فاطمه بنت زید بن احمدبن علی که آرتور پوپ آن را در یزد دیده و در کتاب خود از آن یادکرده و تاریخ ۵۳۵ هجری قمری داشته است.

۳ـ سنگ قبر ابی سعدبن محمدبن احمدبن الحسن کادوک به تاریخ ۵۴۵ هجری قمری که در موزه متروپولیتن نیویورک به شماره *33.118* است.

۴ـ سنگ مسجد مشهد علی بن موسی الرضا به تاریخ ۵۴۷ هجری قمری در گالری هنر فریر واشنگتن.

یادگارهای یزد

احمدبن محمد الاسکویی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه مثنوی مولانا جلال‌الدین مولوی است که به شماره ۷۵۶ در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا استانبول است. نسخه‌ای مذهّب و مرصّع که به خط نستعلیق ممتاز نوشته شده و تاریخ محرم ۹۶۶ دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

احمدبن محمد کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه مثنوی مولوی است که به شماره ۱۴۹۴ در کتابخانهٔ عاطف افندی استانبول موجود

است. این نسخه به خط نسخ نوشته شده و تاریخ ۸۸۲ هجری قمری دارد.
فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

احمدبن محمد تبریزی کاتب خوشنویس است. از آثار خطی او یک نسخه قرآن مجید است که در سال ۱۲۶۲ هجری قمری نوشته شده است. خط نسخ و حاشیه‌ها شکسته نستعلیق می‌باشد. این قرآن در موزه گرجستان در شهر تفلیس موجود می‌باشد.
اثر دیگر او یک قطعه ثلث تزیینی و نسخ کتابت با رقم و تاریخ «کتبه و طبعه احمدبن محمد التبریزی» ۱۲۷۱ در مجموعهٔ مهدی بیانی موجود است.
فهرست نسخه‌های خطی، احوال و آثار خوشنویسان

احمدبن محمدحاجی بابای دشتی اصفهانی از کاتبان قرن دهم است که از آثار وی یک نسخه کتاب «المهذب البارع فی شرح المختصر النافع» اثر ابن‌فهد حلی است به خط نسخ و تاریخ ۹۵۹ هجری قمری که در کتابخانهٔ مدرسه نواب مشهد موجود است.
فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

احمد بن محمدالقاضی بیدگلی خطّاط و خوشنویس و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه در امامزاده محمد اوسط در جوشقان استرک کاشان است که در... چوبی‌آلت لغت است و خط کتیبه ثلث آن رقم دارد «احمدبن محمدالقاضی بیدگلی».

احمدبن محمدبن کمال الانصاری کاتب خوشنویس است و از آثار خطی وی یک نسخه قرآن مجید است که به خط محقق و سرلوحه‌های کوفی نوشته شده و تاریخ ۷۴۳ هجری قمری برابر ۱۳۳۴ میلادی دارد و به شماره ۸۱ در کتابخانه ملی قاهره می‌باشد.
هنر خط و تذهیب قرآنی

احمدبن محمد هاشم اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه زینةالمجالس نیم ورقی با جلد روغنی که سرلوح مذهّب دارد و بین خطوط طلااندازی شده به خط نسخ و در آخر رقاع و تاریخ جمادی الاخر ۱۲۵۵ داشته به رؤیت مهدی بیانی رسیده است. رقم آن چنین است «نگارش خامهٔ... العبد الاثم احمدبن مرحوم محمدهاشم الخوش یونس الاصفهانی».

احمدبن محمود درودگر ـ استاد نجّار و نقار است و از ساخته‌های زیبای او در ورودی بقعهٔ دهکدهٔ کومس از توابع لاهیجان است که این در قبلاً متعلق به چایخانهٔ کاخ دیلمان بوده و در سال ۹۳۰ هجری قمری ساخته شده است.
از آستارا تا استاراباد

احمد بن محمود بخار جوشقانی نجّار و نقّار و منبت‌کار است، وی در سال ۹۳۱ هجری قمری صندوق چوبی آلت لغت قبر میرعلاءالدین را با کمک پسرش منصور ساخته است، میرعلاءالدین در جوشقان قالی از دهستان کاشان است رقم سازنده به این صورت آمده است «عمل احمد بن محمود نجّار جوشقانی و (بنه منصور) ممکن است وی همان احمد بن درودگر باشد که قبلاً ذکر شد.

احمد بن نجفعلی نقّاش و میناکار و قلمدان‌ساز است. وی فرزند هنرمند نامی‌آقا نجفعلی است که در اصفهان متولد شده و مقدمات هنر تصویرسازی را در مکتب پدر آموخته است. وی در گل و مرغ و چهره‌پردازی و شبیه‌سازی، تذهیب و حل‌کاری و میناسازی استاد بوده است و از وی آثار فراوانی باقی مانده است. از جملهٔ آن آثار به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ قلمدان بسیار زیبایی با نقش نگارهای فشنگ که به دستور حشمت‌الدوله امیر جنگ در تاریخ

۱۲۸۵ ساخته شده و رقم دارد «بنده درگاه احمدبن نجفعلی».
۲ـ تصویر نیم تنه طل‌السلطان با رقم «رقم دعاگوی غلام درگاه احمدبن نجفعلی ۱۳۰۳».
۳ـ یک سر قلیان مینایی استادانه که با تصویر گل و مرغ زینت یافته با رقم «احمدبن نجفعلی».
٤ـ یک قلمدان که قدیمی‌ترین اثر وی است با رقم «احمدبن نجفعلی ۱۲۷۹».
۵ـ سرقلیان مینایی با رقم «احمد بن نجفعلی ۱۲۸۸».
٦ـ قلیان مینایی نفیس که برای سرهنگ محمدصادق خان ساخته شده.
۷ـ قلمدان زیبایی که آخرین اثر دیده شده وی است با رقم «احمد بن نجفعلی ۱۳۰۵».

احمد بن نعمةالله کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او یک نسخه دعای صباح به قطع وزیری، مذهّب و مجدول با خط ثلث و نسخ و تاریخ ۹۸۱ هجری قمری در مجموعهٔ کتابخانهٔ عمومی نیویورک موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

احمد پاشا از طغراکشان و مذهّبان عثمانی اثر وی که در پای یک فرمان با تاریخ حدود ۱۱٤۳ هجری قمری است با رقم «اثر خامه کلک بگن احمد شاه» رقم خورده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد پادشاه در آلبوم فاتح ترکیه تصویر سراسبی است که با مهارت کشیده شده و زیر آن به خط طغرایی خبیز نوشته شده: «اسب جهان گیرمن کون و مکان را گرفت» (کار احمد پادشاه)

احوال و آثار نقّاشان

احمد تبریزی کاتب خوشنویس است و از مردم تبریز و از آثار خطّاطی وی:
۱ـ یک نسخه مجموعهٔ احادیث مختلفه به قطع جانمازی و با جلد روغنی که تاریخ ۱۲٦۵ (رجب) دارد. در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.
۲ـ یک نسخه دعای درالاعلی با قطع جانمازی و سرلوح مرصّع به خط نسخ و تاریخ ۱۲۹۵ در همان کتابخانه.
۳ـ یک قطعه ثلث و نسخ در مجموعه مهدی بیانی
٤ـ یک قطعه نسخ و رقاع در همان مجموعه

احوال و آثار خوشنویسان

احمد تبریزی از نقّاشان دورهٔ ناصرالدین‌شاه است و از آثار وی یک نگاره از دو زن و مرد است با رقم «راقم احمدالتبریزی»

محمدعلی کریم‌زاده

احمد تبریزی خوشنویس و کاتب است و از مردم خوی که در تبریز ساکن بوده است. از نمونه خطوط وی به نوشته دکتر مهدی بیانی:
۱ـ یک قطعه نسخ، طلااندازی شده با رقم العبدالاقل الاثم المذنب الجانی احمدالتبریزی» ۱۲۹۵، متعلق به آقای سلطان القرایی.
۲ـ یک نسخه دوازده امام خواجه نصیر، نیم رقعی، جلد روغنی به خط نسخ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان. این نسخه تاریخ ۱۳۰۵ دارد.

احمد تکلو شمشیرساز و مذهّب و خطّاط ذوفنون سدهٔ دهم هجری قمری است. وی از اهالی تکه ترکمان نزدیک مشهد است که هنگام حمله سلطان سلیم به ایران از موطن اصلی خود به عثمانی کوچانده شده و در دربار عثمانی به خلق آثار هنری مشغول گشته. از آثار وی که به انواع هنرهای ایرانی زینت شده، شمشیر منقش سلطان سلیمان قانونی است. این اثر بی‌نظیر در سال ۹۳۳ به پایان رسیده با رقم «احمد تکلو قاراباجک».

احوال و آثار نقّاشان

احمد ثالث از پادشاهان عثمانی (۱۱۱۵ـ۱۱۴۳) است که در خط و نقّاشی و طغراکشی مهارت داشته است. از آثار امضادار وی طغرای استادانه‌ای است که در زمینهٔ آن چند دسته گل نقّاشی شده است و به ترکی زیر آن توضیح داده شده و تاریخ ۱۱۲۲ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد چاقوساز اصفهانی ـ استاد از چاقوسازان هنرمند عهد صفوی است. قلم‌تراشهای دسته استخوانی و کارد و قمه ساخت احمد مشهور بوده است. از مشخصات چاقوی احمد اینکه علاوه بر خوبی جنس که مورد توجه خاص خوشنویسان است، تاشدنی نیست و مانند کارد می‌باشد.

تاریخ اصفهان جلال همایی

احمد حافظ شیرازی، نظام‌الدین خوشنویس سدهٔ نهم هجری قمری است و از خطوط او یک نسخه قرآن به قطع سلطانی کوچک به خط نسخ است که دو سطر ثلث و یک سطر ریحان در هر صفحه دارد با رقم «کتبه نظام‌الدین احمدالحافظ الشیرازی» در قرن نهم که برای فروش عرضه شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

احمد حافظ فارسی کاتب اردستانی کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او مجموعه‌ایست در کتابخانهٔ بنیاد خاورشناسی شهر لنینگراد به شماره *C100* و تاریخ ٦ شوال ۸٦۷ هجری قمری. مجموعه‌ای آراسته با جدول‌بندی و زرین و رنگین که شامل:

۱ـ دیوان سلمان ساوجی
۲ـ دیوان کمال خجندی
۳ـ دیوان خسرو
٤ـ دیوان حافظ
۵ـ پراکنده‌ها
٦ـ مجمع البحرین کاتبی
۷ـ دیوان شاهی
۸ـ دیوان سراج الدین بساطی سمرقندی

فهرست نسخه‌های خطی دفتر هشتم

احمد حزین نقّاش، مذهّب، طغراکش و مجلّد مشهور عثمانی در دورهٔ سلطان احمد سوم (۱۱۱۵ـ۱۱۴۳ هجری قمری) (۱۷٦۰ـ۱۷۵٤ میلادی) است. بسیاری از فرامین و طغرای سلطنتی به دست او کتابه و تذهیب شده است. از جمله آثار او، اثری در موزه توپ قاپوسرای ترکیه است با رقم «کتبه و ذهبه الفقیر مجلّد احمد حزین».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد حسین از نستعلیق‌نویسان هندوستان و از مردم لکنهو بود کتاب «تذکرهٔ شمع انجمن» که در بهوپال به سال ۱۲۹۳ چاپ سنگی شده است به خط وی می‌باشد.

احمدحسین باسو طرّاح و نقّاش و رسّام اسطرلاب بوده و از آثار وی اسطرلاب ارزنده‌ای است که در اسپانیا ساخته شده با رقم «احمدبن حسین بن پاسو ۷۰٤».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد حسینی ساوجی نقّاش آبرنگ‌کار و سیاه‌قلم است که در شبیه‌سازی و نقش صورت مهارت داشته. وی از شاگردان صنیع الملک است. از آثار وی صورت سه نفر از رجال دورهٔ ناصری است که در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان می‌باشد با رقم «رقم اقل السادات احمد الحسینی شاگرد مقرب الخاقان صنیع الملک نقّاشباشی». و در اثر دیگر خود احمدالحسینی ساوجی نوشته‌است.

احوال آثار نقّاشان قدیم

احمد حسینی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه ایوان ورودی بقعه امامزاده احمد اصفهان است که تاریخ ۱۱۱۵ هجری قمری دارد.
گنج آثار تاریخی اصفهان

احمدخان ـ سید خواننده مذهبی است که آواز نیز می‌خوانده و اولین صفحات موسیقی به یادگار مانده عهد قاجار از وی می‌باشد وی در تعزیه نیز نقش حرّ و حضرت عباس را داشته است.
سرگذشت موسیقی ایران

احمد خزینه از نقّاشان نامی‌عثمانی در سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. وی در جلدسازی و تذهیب مهارت داشته و از آثار وی رویه جلد طغرایی احمدخان سوم است که در نوع خود از نفایس روزگاراست و رقم دارد «کتیبه و ذهبه الفقیر مجلّد احمد خزینه ۱۱۴۰».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد خوانساری
کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی:
۱ـ یک نسخه زادالمعاد به قطع وزیری مترجم که متن آن به خط نسخ کتابت و ترجمه نستعلیق کتابت است با رقم «کتبه العبد المحتاج الی عفو به الباری ابن علی نقی احمدالخوانساری فی تاریخ سنة ۱۲۲۸» که برای فروش عرضه شده بوده.
۲ـ یک نسخه مناجاة خمسه عشر با قطع نیم ربعی، جلد روغنی سرلوح مرصّع و به خط نسخ کتابت با رقم «انا العبد المذنب احمد الخواسناری سنهٔ ۱۲۵۴» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.
احوال و آثار خوشنویسان

احمدخوافی ـ شهاب‌الدین از کاتبان قرن دهم و متخلّص به منشی است. از آثار دیده شده او یک نسخه «منشأالانشاء» عبدالواسع نظامی‌است که در کتابخانهٔ رکن‌الدین همایون فرخ موجود است. این نسخه تاریخ ۹۳۸ هجری قمری دارد.

احمد درّاقی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان عرفی به شماره ۲۰۹۲ در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق ممتاز نوشته شده و مرصّع و مذهّب است. (بدون تاریخ)
فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

احمد درویش خوشنویس است و انواع خطوط را می‌نوشته. از نمونه آنها یک لوحه به خط ریحان و ثلث و نسخ و رقاع در موزهٔ اسلامی‌ترک موجود است با رقم «کتبه الفقیر السید درویش احمد غفرذنوبه وستر عیوبه» و درویش احمد از خوشنویسان عثمانی است و میرزا حبیب مرگ او را ۱۰۲۷ نوشته است.

احمد دسوقی از مجلّدان و صحّافان عرب که در اواخر قرن دوازدهم و اوایل قرن سیزدهم می‌زیسته و به نقل از ایرج افشار در سال ۱۲۰۲ هجری قمری زنده بوده است.

احمدرضا از خوشنویسان هندوستان است. در حدود نیمه دوم قرن دوازدهم و اوایل قرن سیزدهم می‌زیسته. از آثار وی به نقل از دکتر مهدی بیانی قطعه‌ای است که در موزهٔ باستانشناسی دهلی موجود است.

احمد رومی خوشنویس است و محقق و ثلث را چنان می‌نوشته که جمعی خطوط او را با یاقوت برابر می‌دانند. از شاگردان وی سلمان نیشابوری و سیدشرف‌الدین خطّاط شیرازی را می‌توان نام برد که سیدشرف‌الدین در زمان پادشاهی الجایتو می‌زیسته و معلم خط سلطان ابوسعید بوده است. از خطوط وی یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و ریحان و رقاع در خزینه توپ قاپوسرای استانبول است با رقم «مشقة العبد الضعیف المحتاج الی رحمةالله الملک اللطیف احمدالرومی‌عفا الله تعالی عنه» موجود است.
احوال و آثار خوشنویسان

احمد سرور گلپایگانی نوازندهٔ چیره‌دست تار و از مردم گلپایگان است. وی ابتدا نزد پدر خود مشهدی حسن به فراگرفتن تار پرداخت و از آنجا که خانوادهٔ وی همه اهل موسیقی بودند خیلی زود در این زمینه رشد نمود و مورد توجه هنرشناسان قرار گرفت. سرور مردی عارف مسلک و دل‌سوخته بود. مرگ وی در سال ۱۳۶۵ شمسی اتّفاق افتاد. یادش گرامی باد.

احمد ـ سید سیداحمد نقّاش از نقّاشان عهد باسینغر میرزای تیموری است که به گفته دوست محمدهروی، بایسنغر او را از تبریز آورد و در کتابخانهٔ خود مشغول نمود تا در خدمت جعفر تبریزی و قوام‌الدین مجلّد تبریزی به کار کتاب مشغول شود و جُنگی بر اسلوب جُنگ سلطان احمد بغداد بسازند.

دیباچه مرقّع بهرام میرزا

احمدسلطان علی از خوشنویسان قرن دهم است و از آثار او به نقل از ایرج افشار در بیاض سفر، یک نسخه دیوان طیب است در کتابخانهٔ هامبورگ آلمان که به خط خیلی زیبا و عالی در تاریخ ۹۷۳ هجری قمری نوشته شده است.

احمد سلیمانیه‌ای ـ میرزا شکسته‌نویس و شاعر بوده و به نقل از تذکره سپهر به سال ۱۲۵۰ درگذشته است.

احمد سهروردی احمد سهروردی ملقب به شیخ‌زاده از شاگردان یاقوت مستعصمی است. تولدش در بغداد بوده و شهرتش بیشتر در اوایل قرن هشتم است. از نمونه آثار خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان

۱ـ یک نسخه نهج‌البلاغه به خط نسخ و ثلث و به تاریخ شوال ۷۲۸ به شماره ٤۱۵۲ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

۲ـ نسخه دیگری از نهج‌البلاغه با همان تاریخ و با همان رقم در کتابخانهٔ حاج سیدنصراله تقوی (اندک اختلافی با شماره قبل دارد).

۳ـ ۲۷ صفحه از مرقّع سلطان حسین‌میرزا، شاه تهماسب به‌خط ریحان و ثلث و نسخ یاقوتی و توقیع و رقاع در خزینهٔ توپ‌قاپوسرای استانبول موجوداست.

٤ـ قرآن سلطانی کوچک مذهّب به خط نسخ و ثلث با تاریخ شوال ۷۱۸ در موزهٔ اسلامی ترک.

۵ـ یک صفحه از مرقّع مالک به خط ریحان در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول.

٦ـ سه صفحه از مرقّع سلطان حسین‌بایقرا ـ تهماسب به خط توقیع و تاریخ ذیقعده ۷۱۰ در همان مکان.

۷ـ چهار صفحه دیگر از همان مرقّع به خط ثلث و نسخ و توقیع در همان مکان.

۸ـ قرآن (چهار جزء در چهار مجلد) رحلی کوچک به خط ثلث با تاریخ سال ۷۰٦ در موزهٔ ملی (ایران باستان). ایران

احمد سیاهی از خوشنویسان عثمانی است که به نقل از تذکرهٔ خط و خطّاطان که در نستعلیق مهارت داشته و در سال ۱۰۹۹ هجری قمری درگذشته است.

احمد شاملو میرزا احمد شاملو فرزند محمدحسین، از خوشنویسان اوایل دورهٔ قاجار بوده که بیشتر به نسخ‌نویس شهرت داشته، اما نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته. وی استاد خط محمد علی میرزا فرزند فتحعلی‌شاه بود.

مرگ‌او در سال ۱۳٦٤ هجری‌قمری‌در مشهد اتّفاق افتاده است. از آثار او به روایت دکتر مهدی بیانی:

۱ـ نسخه‌ای از صحیفهٔ سجادیه به خط نستعلیق در مجموعه مهدی بیانی.

۲ـ یک نسخه رساله «ذخیرةالاخرة» به تاریخ ۱۲۱۷ هجری قمری در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان

۳ـ مرقّعی بزرگ که همهٔ اقلام از جمله کوفی را در آن نوشته است. در یک مجموعهٔ خصوصی به تاریخ ۱۲۲۲ هجری قمری.
٤ـ یک قطعه نسخ مذهّب به تاریخ ۱۲۱۸ هجری قمری.
۵ـ یک قطعه نسخ کتابت خوش به تاریخ ۱۲۲۲ این قطعه در مرقّع آستان قدس رضوی به شماره ۱۲ است.
٦ـ یک قطعه از مرقّع ثلث رقاع در کتابخانهٔ ملک
۷ـ قران جانمازی با دو صفحه اول و آخر مذهّب و خط نسخ عالی به تاریخ ۱۲۲۷ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.
۸ـ یک قطعه به قلم شکسته با تاریخ جمادی‌الثانی ۱۲۲۰ در مجموعه مرحوم امیرالکتاب تهران.
۹ـ چهار قطعه به قلمهای مختلف کتابت (نستعلیق) با تاریخهای ۱۲۱۸ و ۱۲۱۹ و ۱۲٤۵ و ۱۲٤۹ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی.

نسخ چلیپا احمد شاملو

۱۰ـ یک نسخه دعای ابوحمزه ثمالی که متن آن به خط نسخ و ترجمه نستعلیق و حواشی شکسته است با تاریخ محرم ۱۲۳۲ که در حال بیماری نوشته و در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان موجود است.
۱۱ـ یک مرقّع شامل سی قطعه به اقلام مختلف از جمله شکسته کتابت خفی غبار با تاریخ ۱۲۳۲ درمجموعهٔ سرهنگ طیفوری، تهران.
۱۲ـ دو قطعه یکی به نسخ چلیپا و دیگری به خط رقاع با تاریخ ۱۲۲۲ هجری قمری در موزهٔ هنرهای تزئینی دربارهٔ میرزا احمد ـ تذکره سپهر ناسخ‌التواریخ ـ منتظم ناصری ـ المآثر و الآثار مطالبی آورده‌اند.

احمدشاه نقّاش (زرین‌قلم شیرازی) نقّاش و خطّاط است و از آثار خطی وی چند جزوه قرآن با تاریخ ۷٦٦ هجری قمری به خط نسخ و ثلث در موزه رضا عباسی موجود است. این اثر با شماره ۱٦۳ در فهرست آثار موزه آمده است.

احمد شبلی زاده نقّاش شبیه‌ساز عثمانی و از شاگردان سنان بیک اهل بورسا می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد شریف خوشنویس است و علاوه بر نستعلیق، شکسته را نیکو می‌نوشته به خط وی یک قطعه در مجموعهٔ مهدی بیانی است با رقم «العبدالمذنب احمدالشریف» و به تاریخ ذیقعده ۱۲۸۰.

احمد شریف یزدی از کاتبان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از آثار خطی وی یک نسخه قرآن وزیری جلد روغنی مذهّب به خط نسخ با رقم «حرره العبدالمحتاج الی رحمةالله الغنی اللطیف احمدالشریف الیزدی فی رمضان ۱۲٦۳ که مهدی بیانی نزد حسن آقا صحاف دیده است.

احمد شفیق از خوشنویسان عثمانی است و از آثار او یک نسخه قرآن وزیری به خط نسخ ترکی و ثلث است با رقم «احمد شفیق ۱۲۶۰» که در موزهٔ اسلامی ترک موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

احمدشیرازی ـ میرزا سید از محاسبان و مباشران عهد قاجاری است که خطی خوش داشته و در شیراز مشغول بوده است. وی از سادات حسینی شیراز است و در هنگام تألیف فارسنامه ناصری (۱۳۰۰ قمری) هنوز می‌زیسته است.

احمد طباطبایی اردستانی کاتب خوشنویس است و در عهد ناصرالدین شاه می‌زیسته از نمونهٔ کارهای او یک نسخهٔ مصیبت‌نامه دیده‌ام با خط نسخ خوش و سرفصلها ثلث که در سال ۱۲۹۶ هجری قمری نوشته شده و به چاپ سنگی رسیده است.

احمد طباطبایی ـ میرزا از خوشنویسان هندوستان است و در شاه جهان‌نامه وی را از اولاد نواب مریدخان دانسته که خط نسخ و شکسته را نیکو می‌نوشته و در فیض‌آباد با مؤلف شاه جهان‌نامه ملاقات داشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

احمد عارف از خوشنویسان عثمانی است و از نمونهٔ خطوط او یک لوحه به خط ثلث و نسخ کتابت ترکی با تاریخ ۱۳۱۳ (هجری قمری) در موزهٔ اسلامی ترک موجود است. از آنچه از رقم وی برمی‌آید وی شاگرد حاج محمد شرقی بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

احمدعلی خان از خوشنویسان هندی است که خط نستعلیق و شکسته را پاکیزه می‌نوشته و ادیب و شاعر بوده و در شعر عزّت تخلّص می‌کرده و در سال ۱۱۷۰ هجری قمری و زمان تألیف ریاض‌الشعرا هنوز جوان بوده است.

احمد غفاری قاضی‌احمدبن قاضی محمد غفاری، اصل آنها از قزوین است که در کاشان ساکن شده‌اند. وی مدتی شغل وزارت داشته است. پس از آن استعفا داده و به بیت‌الله‌الحرام رفته و از آنجا به هندوستان رفته است. وی در ایران از اطرافیان سام‌میرزا صفوی بوده و مورد ستایش این شاهزاده قرار داشته است. مرگ او را به سال ۹۷۴ هجری قمری نوشته‌اند و خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته و از تألیفاتش تاریخ نگارستان و نسخ جهان‌آرا می‌باشد.

تذکره هفت قلمی ـ احوال و آثار خوشنویسان

احمد قاضی از نقّاشان سده دهم هجری قمری بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد قاضی ـ میرزا خط تحریر را نیکو می‌نوشته، وی قاضی ساوجبلاغ بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

احمد قربی ـ سید خوشنویس اهل عثمانی است و از نمونهٔ خطوط وی دو قطعه به خط ثلث و نسخ و رقاع با رقم «کتبه الفقیر السیداحمد قربی» در کتابخانهٔ ملی پاریس موجود است که تاریخهای ۱۲۸۶ و ۱۲۸۱ دارند.

احوال و آثار خوشنویسان

احمد قره حصاری از خوشنویسان بزرگ عثمانی است و شاگرد اسداله کرمانی که خود به شیوهٔ یاقوت می‌نوشت. وی به سال ۸۷۳ هجری قمری متولد شده و معاصر شیخ حمدالله آقاسی خوشنویس بوده است. در خط اگر چه با شیوهٔ

یاقوت تعلیم گرفته، اما خود را مستقل یافته و در این راه به شهرت رسیده است. استاد قره‌حصاری چهارتن از سلاطین عثمانی یعنی بایزید، سلطان محمد فاتح و سلطان سلیم و سلیمان خان قانونی را درک کرده است. از شاگردان مشهور او درویش محمد چلبی، ابراهیم حسن، محیی الدین خلیفه، فرهاد پاشا و سلیمان حجازی بوده است. مرگ وی در سال ۹۶۳ هجری قمری اتّفاق افتاده است. از آثار بجاماندهٔ او:

۱ـ جزء اول قرآن مجید به خط ریحان و نسَخ در سلیمانیه استانبول (مهدی بیانی رؤیت کرده است)

۲ـ سه مرقّع ثلث و نسخ و توقیع به تاریخ ۹۶۰ در موزه اسلامی ترک.

۳ـ دعای صباح به خط ثلث و نسخ کتابت و غبار و ریحان و رقاع با رقم «کتبه احمد قره حصاری» در مسجد ایاصوفیه.

٤ـ مرقّع بزرگ به خط ریحان و ثلث و نسخ و رقاع و توقیع با تاریخ ۹۲۳ در موزه اسلامی ترک.

۵ـ یک قطعه به خط ثلث و نسخ یاقوتی و ریحان، در سلیمانیه استانبول.

تاریخ عثمانی، احوال و آثار خوشنویسان

احمد قزوینی از نگارگران سدهٔ دوازهم هجری قمری قزوین است.

احوال و آثار نقّاشان

احمد قوام‌السلطنه فرزند معتمدالسلطنه و برادر کوچک میرزا حسنخان وثوق الدوله. قوام السلطنه در سال ۱۲۵۷ شمسی متولد شده و در جوانی به خط خوش و انشاء شیوا مشهور گشته و در دربار مظفرالدین شاه منشی حضور بوده است.

قوام‌السلطنه خط شکسته نستعلیق را استادانه می‌نوشت و در خط نستعلیق چند اثر زیبا به شرح زیر از او باقی است.

۱ـ یک مرقّع زیبا شامل ده رقعه مناجات حضرت علی که از روی مرقّعی به همین نام به خط میرعماد مشق کرده است. هر دو در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

۲ـ یک مرقّع مشتمل بر قصیده‌ای در مدح مظفرالدین شاه در همان کتابخانه.

۳ـ دو قطعه نستعلیق در کتابخانه ملی

احمد کاتب ـ فخرالدین وی از کاتبان قرن نهم است و از آثار او کلیات کمال خجندی در موزه آثار اسلامی ترک در استانبول است که تاریخ ۸۶۵ را دارد. دیگر بعضی ترجیعات از مجموعه ترجیع بندهای کتابخانه مجلس شورا به خط اوست و یک رقعه از مرقّعی در کتابخانه اوقاف استانبول که به بدارالسلم بغداد تقدیم کرده است.

احوال و آثار خوشنویسان

احمد کاشانی ـ میرزا برادرزادهٔ ملک‌الشعرا فتح‌علی خان صباست که خطی خوش داشته و شعر نیز می‌گفته است و به صبور تخلّص می‌کرده. وی در دفترخانه نایب السلطنه عباس‌میرزا منشی و از ندیمان خاص بوده و به سال ۱۲۲۸ در جنگهای ایران و روس درگذشته است.

مجمع الفصحا، احوال و آثار خوشنویسان

احمد کاشانی ـ میرزا از خوشنویسان قرن سیزدهم است که به نوشته سپهر شکسته و نستعلیق را نیکو می‌نوشته و از علوم بهره‌ای داشته است و به سال ۱۲۶۹ هجری قمری درگذشته است.

احمد کامل از تذهیب‌کاران سدهٔ دهم هجری قمری است. وی علاوه بر تذهیب، از هنر تجلید نیز بی‌بهره نبوده و به تذهیب و تجلید نسخ قرآن می‌پرداخته است. فعالیت وی بین سالهای ۹۵٤الی ۹۹۶ هجری قمری در عثمانی بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد کامل ـ حاج از خوشنویسان و کتبه‌نویسان عثمانی است و از آثار دیده شده وی:
۱ـ یک لوحهٔ مذهّب به خط ثلث با رقم «کتبه الفقیر الحاج احمد کامل غفر ذنوبه ۱۲۲۸» که در مزار مولانا در قونیه است.
۲ـ لوحه دیگری در همان مکان به خط ثلث کتیبه و رقم کتبه کامل ۱۳۲۰.

احوال و آثار خوشنویسان

احمد کمانچه‌ای وی معروف به امیرقاضی است و از نوازندگان زبردست کمانچه در دربار شاه عباس صفوی است.

تذکرهٔ صبح گلشن، زندگی شاه عباس

احمد لال از خوشنویسان قرن دهم است و به نقل از مهدی بیانی از آثار به جا مانده از او قطعه‌ایست در مرقّع سید احمد مشهدی در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.

احمد گرجی احمدبیک از شکسته‌نویسان و شاعران سدهٔ دوازدهم و سیزدهم هجری قمری است. وی از گرجی زادگان صفوی است که در تبریز متولد شده و چندی در خدمت امرای زندیه بوده است. که پس از انقراض این دولت انزوا اختیار کرده. وی بعداً به علتی زبانش را بریدند وی سپس به اصفهان شتافت و به تألیف تذکره شعرای زمان خود پرداخت اما عمرش وفا نکرد و در سال ۱۲۳۲ درگذشت. تذکرهٔ وی بعداً به وسیله برادر محمدباقر بیک نشاطی ادامه یافت و پس از او فاضل گروسی آن‌را تمام‌کرد و انجمن خاقان نام نهاد.

تذکره اختر، تذکره دلگشا، احوال و آثار خوشنویسان

احمد گنجه‌ای خوشنویس و کتیبه‌نویس است و از آثار وی یک کتیبه طغرایی و ثلث است متعلق به موزهٔ اسلامی ترک با رقم و تاریخ «عبداحمد گنجه‌ای حضرت زینب سلطان سنة ۱۱۸۳».

احوال و آثار خوشنویسان

احمد لواسانی ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار و منبّت کار اواخر سدهٔ دهم و اوایل یازده قمری است. وی به اتّفاق استاد حبیب در سال ۹۰۲ هجری قمری صندوق زیبای امامزاده زید تهران را ساخته است.

آثار تاریخی تهران

احمد محسنی از خوشنویسان سدهٔ هشتم هجری قمری است و به خط او یک نسخه قرآن رحلی جلد معرّق طلاپوش در موزه ملی (ایران باستان) ایران موجود است که برای کتابخانه شاه اسماعیل تخصیص گردیده است. این قرآن به خط نسخ در سال ۷۳۹ نوشته شده و احمدبن المحسنی رقم دارد.

راهنمای گنجینه قرآن

احمد مذهّب باشی تهرانی تذهیب‌کار و خطّاط تهرانی است که آثار او در تذهیب قرآن و ادعیه و کتب عهد ناصرالدین‌شاه دیده می‌شود. وی یکی از استادان طراز اول مجمع الصنایع این دوره است. از آثار وی عبارتند از:
۱ـ تذهیب استادانه فرمانی از ناصرالدین شاه قاجار به تاریخ ۱۲۹۵ هجری قمری با رقم «فدوی جان نثار احمد».
۲ـ تذهیب استادانه کتاب سفرنامه ناصرالدین‌شاه که در کتابخانه مجلس می‌باشد.
۳ـ جلد مذهّب قرآنی متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با رقم «رقم بصفحه فرمان شاه گیتی زد غلام افسر شاهن شه جهان احمد».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد مذهّب باشی مشهدی از استادان و مذهّبان آستان قدس رضوی است که لقب مذهّب باشی داشته است و در قلمدان‌سازی و خط نیز مهارت داشته و خط رقاع و نستعلیق

و شکسته را نیکو می‌نوشته است. از آثار او عبارتند از:
۱ـ یک قلمدان زمینه مرغش با گل و مرغ در کاخ موزه گلستان که به امجد السلطنه تقدیم کرده با رقم «مذهّب‌باشی آستان قدس احمد ۱۳۲۱» (هجری قمری).
۲ـ تذهیب حاشیه فرمانی با سرترنجهای زیبا که با خط زیبای رقاع عامل فرمان را نوشته و رقم دارد «احمد مذهّب باشی آستان قدس ۱۳۱۲».
۳ـ از آثار دیگر وی تذهیب و گل و مرغ در حواشی قطعه خطی از میرعلی هروی که در حراج ساتبی ۱۹۷۹ در لندن به فروش رسیده. این اثر با همان رقم و تاریخ ۱۳۱۱ داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد مشهدی ـ سید از سادات حسینی مشهد است که پدرش به شغل شمع‌ریزی در آستانه رضوی مشغول بوده است. وی در آغاز در مشهد به آموزش خط پرداخت و پس از آن به هرات رفت و در سلک شاگردان میرعلی هروی رسید. چون میرعلی توسط ازبکان به بخارا کوچ داده شد، احمد به شوق استاد راه آن دیار گرفت و در کتابخانه عبدالعزیزخان ازبک به کتابت پرداخت. پس از مرگ عبدالعزیزخان به مشهد و سپس به درگاه شاه صفوی شاه تهماسب روانه شد و در آذربایجان ساکن گردید. مدتی در خدمت شاه صفوی بود تا بالاخره به مشهد بازگشت و ده سالی در مشهد بود. پس از آن مدتی در مازندران در خدمت میرمراد خان والی آنجا بود و در مازندران کتاب لوایح جامی را برای خان کتابت کرده است. پس از مرگ میرمرادخان به خراسان بازگشت تا اینکه شاه اسماعیل دوم در سال ۹۸۴ او را به قزوین فراخواند. او مدتی آنجا بود و پس از مرگ شاه اسماعیل به مازندران بازگشت و به سال ۹۸۶ درگذشت. سیداحمد شعر نیز می‌گفته که از آثار او به نقل از مهدی بیانی:
۱ـ یک نسخه دیوان غزلیات امیرشاه به تاریخ ۹۸۲ هجری قمری کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک نسخه لوایح جامی به تاریخ ۹۷۸ کتابخانه شچدرین لنینگراد
۳ـ یک نسخه نزهةالعاشقین به تاریخ ۹۷۰ در همان کتابخانه
۴ـ مقدمه و قطعات متعدد یک مرقّع عظیم در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول که تاریخهای بین ۹۶۵ و ۹۷۳ دارد.
۵ـ ۳۵ قطعه در مرقّعات بهرام میرزا و شاه اسمعیل و محمدصالح و مالک دیلمی در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول
۶ـ یک مرقّع تمام که مشتمل است بر مفردات نستعلیق میرعلی تبریزی و قطعه دیگر در کتابخانه دانشگاه استانبول
۷ـ قطعات متفرّقه دیگر: در کتابخانه کاخ موزه گلستان و کتابخانه آستانه رضوی و موزه کابل و موزه بُستن و مجموعه خود مهدی بیانی و کتابخانه لنین گراد و کتابخانه ملی وین.

احمد مشیرالسلطنه اصلش از نور مازندران و

از رجال دربار ناصرالدین‌شاه قاجار و تا زمان احمدشاه مصدر مشاغل دولتی بوده است. مشیرالسلطنه نستعلیق نویس و شکسته‌نویس سلطنتی است و از خطوط وی چند قطعه در کتابخانه کاخ موزه گلستان بوده و قطعه‌ای در کتابخانه آستان قدس موجود است که تاریخ‌های ۱۳۰۱ و ۱۳۲۳ دارد. سال مرگش معلوم نیست.

احمد معارف اسکداری از نقّاشان و تذهیب کاران سدهٔ دوازدهم هجری قمری عثمانی است. این هنرمند در گل‌سازی هم مهارت داشته و در تنها اثر دیده شدهٔ وی این رقم به چشم می‌خورد: «احمدالمعارف الاسکداری ۱۱۸۵».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

احمد موسی نقّاش عهد سلطان ابوسعید ایلخانی بین سالهای ۷۱۶ـ۷۳۶ هجری قمری است. به نقل از دوست محمدهروی در مقدمه مرقّع بهرام میرزا اولین شخصی است که چهره را به نقش آورده و طبق نوشته او، ابوسعیدنامه، کلیله و دمنه و معراج‌نامه که به خط مولانا عبدالله صیرفی است و تاریخ چنگیزی را احمدموسی نقّاشی کرده است.
دوست محمد، احمد موسی را شاگرد پدر خود می‌داند، بنابراین پدر وی نیز نقّاش بوده است. از آثار دیده شده این نقّاش:
۱ـ شش برگ از مرقّع فاتح که در ترکیه است و از طرف وزارت فرهنگ و هنر ترکیه در آذرماه ۱۳۴۳ در تهران به نمایش گذارده شده.
۲ـ آثاری چند از وی در موزهٔ توپ قاپوسرای ترکیه می‌باشد از جمله:
ـ تصویر یک صحنه‌ای از جنگ و جنگ‌آوران و حصار شهر با رقم «کار احمدموسی»
ـ تصویر بیابان با چند درخت خشکیده که روی هرکدام ازآنها مرغی نشسته و دو سوار با رقم «کار احمد موسی»
ـ تصویر حضرت محمد(ص)
ـ تصویراسفندیار و دیو که‌به‌صورت‌اژدهایی‌است و همراهان او و مناظر کوه و دشت با همان رقم.
ـ تصویر تهمینه و رستم با همان رقم.
مقدمه دوست محمد هروی در احوال و آثار خوشنویسان ـ احوال و آثار نقّاشان قدیم

تصویرِ حضرت محمد(ص) و ملائک موزه توپ قاپوسرا (*)

احمد مؤید الملک میرزا احمد خان مؤید الملک نوه ابراهیم خان اعتمادالدوله کلانتر شیراز است که خود نیز به مقام بیگلر بیگی شیراز رسید و مدتی سمت لشکرنویسی ولیعهد مظفرالدین شاه را داشته. وی در خط نستعلیق و سیاق مهارت داشت و تا سال ۱۳۰۴ هجری قمری و تألیف فارسنامه ناصری هنوز بر سر کار بوده است.

احمد نائی‌لی‌گالاتی خوشنویس اهل عثمانی است

و از نمونه خطوط وی سه نسخه قرآن مجید به خط نسخ و تاریخهای ۱۲۱۲ و ۱۲۱۳ در موزهٔ اسلامی ترک موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

احمد نقّاشباشی ـ میرزا از نقّاشان و جلدسازان قرن سیزدهم و دوران قاجار است. از کارهای او جلد قرآنی است به خط تبریزی در سال ۱۱٤۵ هجری قمری که وی در سال ۱۲۳۷ هجریِ قمری ساخته است.

فهرست آتابای

احمد نقّاش کاشانی ـ میرزا برادر میرزا علی اکبر نقّاش است. قلمدان و جلد قرآن می‌ساخته. در جنگ جهانی اول به طرح نقش فرش روی آورده و قالی‌هایی که در آن زمان با نقشه میرزا احمد بافته شده اکنون از نفایس روزگار است.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

احمد نیریزی بزرگترین نسخ نویس ایرانی که او را در این خط می‌توان همپایه میرعماد در خط نستعلیق دانست. در نیریز به دنیا آمده و مقدمات خط را نزد آقامحمدصادق ارجستانی و سپس نزد آقا محمدابراهیم قمی آموخت و پس از تکمیل خط سرآمد استادان زمان شد و شیوهٔ خاصی در خط به وجود آورد که می‌توان آن را نسخ ایرانی نامید. وی در حدود سالهای ۱۱۰۰ در اصفهان ساکن گردیده و همهٔ عمر به کتابت پرداخته و آثاری که به خط او دیده شده، نود و نه مجلد قرآن کریم است و هفتاد و هفت صحیفه و بسیاری از ادعیه و مرقّعات و قطعات. استاد در خط نستعلیق و شکسته و نقاشی نیز آثاری دارد. از نمونه خطوط و آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان و نقّاشان و تحقیق نگارنده عبارتند از:

۱ـ قرآن مجید رحلی به خط نسخ حاشیه مذهّب با رقم «احمدالنیریزی» و تاریخ جمادی الثانی ۱۲۲۷، متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران.

۲ـ قرآن رحلی جلد ساغری با نسخ کتابت عالی و نستعلیق و تاریخ ربیع‌الاول ۱۱۱۱ در همان کتابخانه.

۳ـ قرآن رحلی دو صفحه افتتاح متن و حاشیه مرصّع به خط نسخ که به دستور شاه سلطان حسین نوشته شده و رقم «احمدالنیریزی مولداً الاصفهان مسکن» با تاریخ ۱۱۲٤ در همان کتابخانه (این قرآن فاقد جلد است)

٤ـ قرآن رحلی روی جلد تمام مذهّب به خط نسخ و رقاع و تاریخ شعبان ۱۱۷ در همان کتابخانه (این قرآن به امر فتحعلی‌شاه تذهیب و تجلید شده است)

۵ـ قرآن قطع وزیری جلد روغنی به خط نسخ با تاریخ ربیع‌الثانی ۱۱٤۱ در همان کتابخانه

٦ـ قرآن مجید به خط نسخ و آخر رقاع با تاریخ ۱۱۲۵ که به شماره ٤۱۲۵ در کتابخانهٔ مجلس ثبت شده است.

۷ـ دعای صباح به خط نسخ و رقاع و تزئین شده که به دستور علامه محمدباقر مجلسی نوشته شده و تاریخ ۱۱۳۲ دارد. (به رؤیت مهدی بیانی توسط دکتر خویی رسیده است)

۸ـ یک نسخه سور قرآن و ادعیه به خط نسخ و رقاع با تاریخ ۱۱٤۳ در مجموعهٔ موقر.

۹ـ قرآن رحلی جلد روغنی به خط نسخ و تاریخ جمادی‌الاول ۱۱٤۵ در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۱۰ـ قرآن قطع وزیری کوچک، جلد روغنی و مذهّب با تاریخ ۱۱۲۵ در کتابخانه مرحوم حاج سیدنصرالله تقوی

۱۱ـ دعای کمیل جانمازی، جلد روغنی با تاریخ ۱۱۰۷ در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۱۲ـ قرآن وزیری به خط نسخ و قسمت آخر رقاع با تاریخ ۱۰۹٤ در همان کتابخانه

۱۳ـ صحیفه سجادیه به قطع وزیری، جلد ساغری، مذهّب با تاریخ ۱۰۹۶ در همان کتابخانه
۱۴ـ دعای کمیل قطع نیم ربعی جلد روغنی، سرلوح مرصّع به خط نسخ که در نجف نوشته شده و تاریخ ۱۱۵۲ هجری قمری دارد در همان کتابخانه
۱۵ـ دعای صباح قطع وزیری، جلد روغنی سر لوح مذهّب با خط نسخ و تاریخ شعبان ۱۱۵۱ در همان کتابخانه
۱۶ـ دعای توسل قطع نیم ربعی، جلد روغنی، مذهّب با تاریخ رمضان ۱۱۱۶ در همان کتابخانه
۱۷ـ دعوات قطع نیم ربعی، جلد روغنی به خط نسخ و تاریخ ۱۱۲۵ در همان کتابخانه.
۱۸ـ دعوات الاسبوع قطع نیم ربعی به خط نسخ تاریخ ۱۱۴۶ در همان کتابخانه

نمونه خط احمد نیریزی موزه هنرهای تزیینی

۱۹ـ سور و ادعیه، قطع وزیری جلد روغنی به خط نسخ و تزئینات کتاب سازی که به تاریخ ۱۱۱۰ هجری قمری نوشته شده در همان کتابخانه

۲۰ـ مناجات خمسه عشر به قطع وزیری، جلد روغنی و تزئینات و با خط و تاریخ ۱۱۱۱ در همان کتابخانه
۲۱ـ دعای جوشن‌کبیر به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و تزئینات با خط نسخ و تاریخ ۱۱۱۲ در همان کتابخانه
۲۲ـ سوره الفتح به قطع وزیری کوچک، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱۱۳ در همان کتابخانه
۲۳ـ خطبه حضرت امیر به قطع وزیری، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱۱۶ در همان کتابخانه.
۲۴ـ دعای احتجاب به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و تزئینات و تاریخ ۱۱۱۸ در همان کتابخانه.
۲۵ـ صحیفهٔ سجادیه به قطع وزیری جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ و تاریخ ۱۱۲۰ در همان کتابخانه
۲۶ـ دوازده امام خواجه نصیر، به قطع وزیری کوچک و تزئینات به خط نسخ و تاریخ ۱۱۲۵ و پشت صفحه آخر به خط رقاع در همان کتابخانه (تصدیق زین‌العابدین دارد)
۲۷ـ سور و ادعیه به قطع وزیری جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱۲۹ در همان کتابخانه.
۲۸ـ نسخهٔ دیگر دوازده امام خواجه نصیر به قطع رحلی، جلد روغنی و تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱۳۲ در همان کتابخانه
۲۹ـ نسخهٔ دیگر دعوات به قطع وزیری، جلد روغنی و تزئینات به خط نسخ و تاریخ ۱۱۳۸ در همان کتابخانه
۳۰ـ ادعیه و تعقیبات به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و تزئینات و به خط نسخ با تاریخ ۱۱۴۰ در همان کتابخانه
۳۱ـ سور و ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱۴۱ در همان کتابخانه

۳۲ـ سور و ادعیه به قطع وزیری، جلد روغنی و تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱٤٦ در همان کتابخانه

۳۳ـ دعای احتجاب به قطع وزیری، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ با تاریخ ۱۱۲۰ در همان کتابخانه

۳٤ـ ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱٤۹ در همان کتابخانه

خط احمد نیریزی موزه هنرهای تزیینی

۳۵ـ نثر الآلی به قطع نیم ورقی، جلد روغنی و تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱۲۰ در همان کتابخانه

۳٦ـ دعای علوی مصری به قطع نیم ورقی، جلد روغنی و تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱٤۵ در همان کتابخانه

۳۷ـ دعای احتجاب به قطع نیم ورقی، جلد روغنی و تزئینات و با خط نسخ که تاریخ آن محو شده در همان کتابخانه

۳۸ـ دوازده امام خواجه نصیر به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و تزئینات و با خط نسخ و تاریخ ۱۱۲۲ در همان کتابخانه

۳۹ـ ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱۱۷ در همان کتابخانه

٤۰ـ ادعیةالاسبوع به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و نیز تزئینات و با خط نسخ و تاریخ ۱۱۱۸ در همان کتابخانه

٤۱ـ نثرالآلی به قطع نیم ورقی، جلد روغنی و تزئینات با خط نسخ و تاریخ ۱۱۱۱ در همان کتابخانه

٤۲ـ دعوات به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و با تزئینات و خط نسخ با تاریخ ۱۱۲۰ در همان کتابخانه

٤۳ـ دعای صباح به قطع نیم ربعی، جلد ضربی و تزئینات به خط نسخ و رقاع و شکسته و تاریخ ۱۱٤۳ در همان کتابخانه

٤٤ـ سور و ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با خط نسخ و تاریخ ۱۱۱۲ در همان کتابخانه

٤۵ـ ادعیه به قطع جانمازی، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ و تاریخهای ۱۱۱۷ و ۱۱۱۰ در همان کتابخانه

٤٦ـ دعای صباح و غیره با قطع جانمازی جلد روغنی، با تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱۳۷ در همان کتابخانه

٤۷ـ ادعیةالاسبوع به قطع جانمازی، جلد روغنی و با تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱۱٤ در همان کتابخانه

٤۸ـ دعای احتجاب به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و تزئینات به خط نسخ و تاریخ ۱۱۱۵ در همان کتابخانه

۴۹ـ قصیده برده و غیره با قطع نیم ربعی، جلد روغنی و با تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۱۳۱ در همان کتابخانه
۵۰ـ سور قرآن به قطع نیم ربعی جلد روغنی و با تزئینات و خط نسخ و تاریخ ۱۱۲۸ در همان کتابخانه
۵۱ـ دعای کمیل و غیره به قطع وزیری به خط نسخ و با جلد روغنی و تزئینات و تاریخ ۱۱۱۶ در همان کتابخانه
۵۲ـ مرقّع نسخ (غیر از پنجاه رقعه) با تاریخ ۱۱۲۴ در همان کتابخانه
۵۳ـ مرقّع (۳۴ رقعه) به خط نسخ و نسخ رقاع و تاریخ ۱۱۳۳ در همان کتابخانه
۵۴ـ مرقّع (۱۶ رقعه) به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۱۳ در همان کتابخانه
۵۵ـ مرقّع (۱۴ رقعه) به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۳۲ در همان کتابخانه
۵۶ـ مرقّع (۵۰ رقعه از اول قرآن) به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۳۰ در همان کتابخانه
۵۷ـ ۴۴ رقعه از مرقّع و سورهٔ آل عمران و اعراف به خط نسخ با تاریخهای ۱۱۳۰ و ۱۱۲۲ در همان کتابخانه
۵۸ـ مرقّع (۳۲ رقعه) به خط نسخ و تاریخ ۱۱۲۱ در همان کتابخانه
۵۹ـ مرقّع (۵ رقعه نسخ کتابت با تاریخهای مختلف از ۱۱۱۰ تا ۱۱۲۴ در همان کتابخانه
۶۰ـ مرقّع (۲۴ رقعه) به خط نسخ که رقعه‌های تاریخهای مختلف از ۱۱۱۳ تا ۱۱۴۳ دارند در همان کتابخانه
۶۱ـ مرقّع (۱۱ رقعه وقفنامهٔ فرآباد با امضاء و مهر شاه سلطان حسین) به نسخ رقاع در همان کتابخانه
۶۲ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و تاریخ ۱۱۲۰ در همان کتابخانه
۶۳ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و تاریخ ۱۱۳۶ در همان کتابخانه
۶۴ـ دو رقعه از مرقّع، به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۴۸ در همان کتابخانه
۶۵ـ چهار رقعه از مرقّع به خط نسخ و تاریخ ۱۱۱۱ در همان کتابخانه
۶۶ـ یک رقعه از مرقّع، نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۱۹ در همان کتابخانه
۶۷ـ دو رقعه از مرقّع به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۱۷ در همان کتابخانه
۶۸ـ دو رقعه از مرقّع به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۲۸ در همان کتابخانه
۶۹ـ سه قطعه به خط نسخ و تاریخهای ۱۱۲۱ و ۱۱۱۴ و ۱۱۳۴ در مجموعه‌حاج‌سید نصرالله تقوی
۷۰ـ یک قطعه طلااندازی به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۱۸ در کتابخانهٔ ملی پاریس
۷۱ـ دو قطعه از مرقّع نسخ و رقاع که از روی خط محمدحافظ تبریزی خوشنویس قرن دهم هجری قمری (۹۸۰) به تاریخ ۱۱۱۹ نقل کرده است و در مجموعه ضیالشکر
۷۲ـ یک قطعه رقاع از مرقّع شماره دوازده کتابخانه آستان قدس رضوی که تاریخ ۱۱۲۸ دارد
۷۳ـ یک رقعه از مرقّع نسخ کتابت به تاریخ ۱۱۱۹ در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار
۷۴ـ یک قطعه از مرقّع نسخ به تاریخ جمادی‌الثانی ۱۱۲۲ در کتابخانه مدرسه سپهسالار
۷۵ـ دو قطعه مذهّب از مرقّع رقاع با تاریخ محرم ۱۱۳۰ در همان کتابخانه
۷۶ـ دو قطعه‌مذهّب‌از مرقّع‌نسخ‌کتابت‌باتاریخهای ۱۱۱۹ و ۱۱۲۳ متعلق‌به‌کتابفروشی اقبال
۷۷ـ شش قطعه نسخ و دو قطعه رقاع از یک وقفنامه بنام شاه سلطان حسین صفوی با تاریخهای ۱۱۱۶ و ۱۱۱۷ و ۱۱۲۰ و ۱۱۲۳ در مجموعهٔ حاج سیدنصرالله تقوی
۷۸ـ یک قطعه مذهّب نسخ به تاریخ ۱۱۳۶ در مجموعه مهدی بیانی
۷۹ـ یک قطعه نسخ که برای سید کاظم حسینی نوشته شده و تاریخ ۱۱۲۰ دارد در مجموعه افخم السلطنه اعتصادی
۸۰ـ یک قطعه از مرقّع به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۳۸ در مجموعه مهدی بیانی

۸۱ـ یک قطعه نسخ کتابت به تاریخ ۱۱۲۸ در همان مجموعه
۸۲ـ یک رقعه به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۱۸ در همان مجموعه
۸۳ـ یک قطعه نسخ کتابت که از روی خط علاءالدین تبریزی نقل کرده و تاریخ ۱۱۲۲ دارد در همان مجموعه
۸۴ـ یک قطعه نسخ کتابت به تاریخ ۱۱۲۷ در همان مجموعه
۸۵ـ یک قطعه نسخ کتابت با تاریخ ۱۱۲۸ در کتابخانهٔ ملی
۸۶ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و رقاع و تاریخ ۱۱۴۵ در کتابخانهٔ مجلس شورا
۸۷ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و رقاع و تاریخ ۱۱۴۵ در کتابخانه مجلس شورا
۸۸ـ یک رقعه از یک مرقّع به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۱۲ در همان کتابخانه
۸۹ـ یک قطعه نسخ کتابت با تاریخ ۱۱۶ در مجموعهٔ امیرالکتاب
۹۰ـ وقفنامهٔ موقوفات شاه سلطان حسین صفوی به خط رقاع و تاریخ ۱۱۲۹ که به شماره ۵۸۳۲ در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی مشهد موجود است.
۹۱ـ ادعیه و سور به قطع وزیری، جلد روغنی به خط نسخ کتابت و رقاع و با ترجمه نستعلیق که تاریخ ۱۱۴۲ دارد و در اصفهان نوشته شده برای فروش عرضه کرده‌اند.
۹۲ـ دعای ایام هفته به قطع نیم ربعی، تزیین شده به خط نسخ در مجموعهٔ مهدی بیانی
۹۳ـ شرح دعای سابع صحیفه سجادیه (محمدسعید لاریجانی) به قطع نیم ربعی باریک و با تزئینات کتاب‌سازی به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۳۱ در همان مجموعه
۹۴ـ عدةالداعی به قطع وزیری و تزئینات با کاغذ اصفهانی به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۵۱ در کتابخانهٔ ملی
۹۵ـ ادعیه به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۵۱ در همان کتابخانه
۹۶ـ ادعیه به قطع وزیری و کاغذ ترمه و تزئینات به خط نسخ کتابت و رقاع و تاریخ ۱۱۱۸ در همان کتابخانه
۹۷ـ اشارات رموز (سلیمان) به قطع وزیری، کاغذ ترمه و تزئینات به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۱۵ در همان کتابخانه
۹۸ـ ادعیهٔ مختلفه به قطع نیم ربعی با تزئینات و کاغذ الوان به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۱۳۶ در کتابخانه مجلس شورا
۹۹ـ سور قرآن به قطع ربعی و تزئینات کامل به خط نسخ و رقاع (که مهدی بیانی معتقد است از بهترین خطوط وی است) با تاریخهای ۱۱۱۶ و ۱۱۱۹ که یک صفحه آخر آن به خط محمد هاشم است و تاریخ ۱۲۰۰ دارد در همان کتابخانه
۱۰۰ـ شانزده قطعه نسخ کتابت با تاریخهای مختلف از ۱۱۱۶ تا ۱۱۲۹ در یک مرقّع که به شماره ۱۱ در کتابخانه آستان قدس رضوی می‌باشد.
۱۰۱ـ ادعیه و سور متفرقه به قطع نیم ربعی با جلد سوخت و تذهیب با خط نسخ و حواشی شکسته نستعلیق و تاریخ ۱۱۴۵ که در تاریخ ۱۹ اردیبهشت سال ۲۸ برای فروش عرضه شده بود. (مهدی بیانی)
۱۰۲ـ صحیفه سجادیه به قطع وزیری به خط نسخ و ترجمه حواشی به خط نستعلیق و تاریخ رمضان ۱۱۲۷ و با تزئینات کتاب‌سازی که پشت صفحه اول به خط رقاع مورد تأیید محمدعلی خوانساری قرار گرفته در مجموعهٔ کتابخانهٔ عمومی نیویورک.
۱۰۳ـ سورهٔ واقعه جلد روغنی با تزئینات که چند حدیث به خط رقاع در حاشیه دارد به خط نسخ و رقاع و تاریخ ۱۱۳۲ در مجموعه دکتر مهدوی
۱۰۴ـ یک قطعه از مرقّعی به خط نسخ و صفحه‌ای شکسته نستعلیق با تاریخ ۱۱۲۷ در همان مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده قلمدانی با تذهیب و رقم احمد نیریزی با تاریخ ۱۱۴۴ دیده است.

۱۰۵ـ مقدمه دوازده امام خواجه نصیر که مقدمه آن به خط شکسته نستعلیق و متن به خط نسخ است در مجموعه مهدی بیانی.
۱۰۶ـ دو قطعه خط و دو صفحه قرآن مجید به خط وی در موزه هنرهای تزئینی بوده است.
علاوه بر اینها آثار دیگری از وی در مجموعه‌ها و موزه‌ها پراکنده است. بطور کلی آثار این نابغه خط بین سالهای ۱۰۹۴ تا ۱۱۷۷ هجری قمری یعنی ۸۳ سال محصور است و این نشان از عمر طولانی وی است.

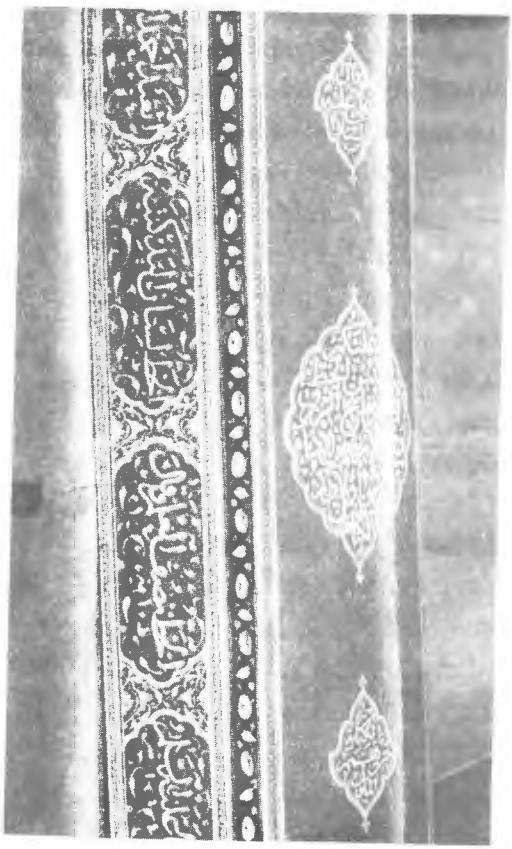

قلمدان مرغش کار احمد نیریزی *

احمد وقار میرزا احمد وقار فرزند بزرگ میرزا کوچک وصال است که به سال ۱۲۳۲ هجری قمری در شیراز متولد شد و تحصیلات خود را در این شهر آغاز نمود و در ادب و حکمت و انواع شعر سرآمد اقران گردید. وی پس از مرگ پدر با برادر کوچکتر خود محمود حکیم به هندوستان سفر کرده است و مدتی در بمبئی بوده و کتاب مثنوی معنوی را به مدت چهار ماه در این شهر به خط خوش نوشته و به چاپ رساند. پس از آن به دعوت فیروز میرزا به شیراز رفت و در سال ۱۲۷٤ هجری قمری به تهران آمد و به دربار ناصرالدین‌شاه راه یافت. وی به سال ۱۲۹۰ هجری قمری از راه بوشهر به زیارت عتبات رفت. وقار در سال ۱۲۹۸ هجری قمری در شیراز درگذشت و در جوار پدر در مرقد شاه‌چراغ به خاک سپرده شد.
وقار جز نستعلیق خطوط رقاع و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشت و در خط نسخ سرآمد روزگار خود بود. از آثار او به روایت مهدی بیانی:
۱ـ یک رقعه از یک مرقّع به خط نسخ و تاریخ ۱۲۸۲ هجری قمری در مجموعه مهدی بیانی
۲ـ صحیفه سجادیه به خط نسخ به تاریخ ۱۲۸۵ در مجموعه خصوصی
۳ـ یک قطعه نسخ و رقاع در مجموعه حاج سیدنصرالله تقوی
٤ـ شرح اسماء قدسیه، وزیری کوچک، جلد روغنی سر لوح مذهّب، خط نسخ و رقاع تاریخ ۱۲۷٤ هجری قمری، کتابخانه کاخ موزه گلستان
۵ـ دعای کمیل، وزیری کوچک، جلد روغنی سرلوح مذهّب خط نسخ و رقاع تاریخ ۱۲۸۱ هجری قمری، همان کتابخانه
٦ـ قرآن وزیری پنج صفحه اول تمام مذهّب مرصّع بین سطور طلااندازی شده، متن نسخ کتابت حواشی نستعلیق و شکسته سرسوره‌ها و آخر رقاع به تاریخ ۱۲۷۸ هجری قمری.
۷ـ قرآن وزیری جلد روغنی با صفحات متعدد مذهّب سرسوره‌ها مرصّع نسخ و آخر رقاع حواشی نستعلیق و شکسته به تاریخ ۱۲۷۸ هجری قمری کتابخانه مجلس
۸ـ قرآن نیم ورقی چهار صفحه اول تمام مذهّب

مرصّع متن نسخ، جلد روغنی کار علی اشرف کتابخانه مجلس
۹ـ چهل اسم با شرح آن به فارسی، خط نسخ
۱۰ـ یک رقعه از مرقّع، به خط نسخ، شکسته نستعلیق، ثبت به تاریخ ۱۲۷٤ هجری قمری
۱۱ـ دعای احتجاب، وزیری، جلد روغنی، سرلوح مرصّع با خط نسخ به تاریخ ۱۲٦۲ هجری قمری کتابخانه کاخ موزه گلستان
۱۲ـ دعای احتجاب، کتابخانه مجلس
۱۳ـ قرآن نستعلیق، نسخ رقاع شکسته، کتابخانه مجلس
۱٤ـ قرآن نستعلیق، شکسته، نسخ، کتابخانه مجلس
۱۵ـ قرآن نستعلیق، کتابخانه مجلس

احمدیار خان از خوشنویسان هندوستان که در قصبه خوشاب از توابع لاهور ساکن بود. وی شعر می‌گفت و یکتا تخلّص می‌کرد. از مثنویهای وی «گلدسته حسن» و «شهر آشوب» مشهور است. وی در هنر نقّاشی دستی داشت.
وفاتش را ۱۱٤۷ هجری قمری در قصبه موطنش نوشته‌اند.

احیاء از خوشنویسان عثمانی است که خط نستعلیق را خوش می‌نوشته و از آثارش لوحه‌ای در موزه آثار اسلامی ترک استانبول موجود است. وی شعر نیز می‌سروده است.

اخگری قندهاری کاتب خوشنویس است و از خطوط وی کتابت دیوان نفعی (فارسی و ترکی) است که به شماره *2113* در کتابخانهٔ عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۱۳ محرم ۱۰۳۲ دارد.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه‌های ترکیه

اخلاص یکی از قدیمی‌ترین نقّاشان رنگ و روغن‌کار هندی است که در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی به روایتی صندوقی رنگ و روغنی است با نقوش طلایی و صحنه‌هایی از شکار و مناظر گل و برگ که بسیار بدیع است و رقم دارد «عمل اخلاص». این اثر به روایت احوال و آثار نقّاشان در ناسیونال موزیوم است.
اثر دیگر این نقّاش به نقل از استاد کریم‌زاده در حراج کریستی اول آوریل ۱۹۸۲ به فروش رفته است، تصاویری از فیلهای هاتی بوده که در حال آب خوردن و استراحت بوده‌اند با رقم «طرح کانها عمل اخلاص»

کار اخلاص (*)

اخی جان بن خواجه همدانی از کاتبان قرن دهم و دوران شاه اسماعیل صفوی است. از آثار او یک

نسخه پنج گنج نظامی‌گنجوی است به خط نستعلیق و تاریخ ۹۲۱ هجری قمری با دو مجلس نگاره که در کتابخانه دانشکده ادبیات تهران به شماره ۲٤٤ ج موجود است.

اخی‌زاده از موسیقی‌دانان عثمانی است. وی کتابی تحت عنوان رساله موسیقی فی ادوار نوشته است.
تاریخ عثمانی، جلد دوم، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی

ادریس از خطّاطان قرن سیزدهم هجری قمری است و از خطوط او در مجموعه مهدی بیانی نسخه ادعیه‌ای به قطع جانمازی با دو سر لوح مرصّع طلااندازی و به خط نسخ است و تاریخ ۱۲۷۵ هجری قمری دارد.

ادریس تبلیسی از خطّاطان عثمانی محسوب می‌شود و در سدهٔ دهم می‌زیسته و از استادان مشهور در خط دیوانی و تعلیق است.
تاریخ عثمانی، جلددوم، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی

ادهم کاتب است و از مردم یزد که در خراسان زندگی می‌کرده و به ادهم کور مشهور بوده است. مدتی به وسیله ترکمانان به اصفهان فرستاده شد. سپهر مرگ او را در سال ۹۰۱ هجری قمری می‌داند.

ادیب خوانساری خواننده مشهور معاصر است. نامش اسماعیل فرزند میرزا محمود می‌باشد. در سال ۱۲۸۰ متولد شد. پدرش می‌خواست که روحانی شود، تا سن ۱۸ سالگی به تحصیل مقدمات پرداخت. استعداد آوازش در اذان‌گویی مشخص شد. او برخلاف میل پدر به اصفهان رفت و پس از آن به خوانسار برگشت. مدتی از عندلیب تولالی گلپایگانی تعلیم آواز گرفت، بعدبه اصفهان رفت و از مکتب سیدرحیم خضوعی مستفیذ شد. وی در سال ۱۳۰۰ به تهران آمد و در جرگه استادانی مثل بدیع‌زاده، حسینعلی خان‌تفرشی قرار گرفت و با بزرگانی چون ابوالحسن صبا و رضا محجوبی نزد حسنخان اسماعیل‌زاده (دایی استاد بهاری) رفت و به فرا گرفتن ردیف‌ها و گوشه‌ها پرداخت و از مکاتب مختلف بهره برد و در آواز سرآمد اقران شد. مرگ وی در فروردین ۱۳٦۱ در ۸۱ سالگی اتّفاق افتاد.

ارجمند ـ میرزا از منشیان و خوشنویسان و نقّاشان اواخر قرن دوازدهم و اوایل قرن سیزدهم هجری قمری است. وی خط شکسته را به شیوه شفیعایی نیکو می‌نوشته و چندی منشی‌گری نواب عمادالملک را داشته و در آخر عمر به ملازمت فتح علی خان (متوفا ۱۲۰۳) درآمد.
تذکره هفت قلمی ـ احوال و آثار خوشنویسان

ارچنگ ـ استاد احمد بافنده و طراح فرش است، نامش احمد هرتمنی و معروف به ارچنگ می‌باشد. تولدش به سال ۱۲۹۳ شمسی در شهر اصفهان و پدرش مردی روحانی به نام شریعتمدار است. مادرش نیز در تذهیب دستی داشته و استاد احمد دارای نه فرزند است که هر کدام خود از استعداد پدر بهره‌ای برده‌اند. احمد در ابتدا برای آموزش سواد به مسجد میرزا باقر واقع در بیدآباد اصفهان فرستاده شد. او یکروز به جای نوشتن مشق بر روی لوح حلبی تصویر معلم را کشید و به خاطر این امر تنبیه گردید. از آن پس نقّاشی کششی خاص برای او ایجاد نمود بطوریکه همهٔ وقت بیکاری خود را به نقّاشی می‌گذراند. وی در

یکی از تعطیلات به کارگاه قالیبافی میرزا مهدی کازرونی رفت و با دیدن دستگاههای بافت قالی و نقشه‌های فرش ذوق این هنر در وی زنده شد بطوریکه پس از بازگشت یک دستگاه بافندگی درست نمود. این عمل مورد توجه خانواده واقع گردید و موجب شد که او را نزد استاد غلامحسین اسلیمی هنرمند قالی‌باف بفرستند و احمد یک هفته نزد استاد تعلیم گرفت. وی در این مدت کم، استعداد شگرف خود را آشکار ساخت وی بعداً نزد استاد نصراله دخانی معروف به گچکار رَفت و با رنگ و نقطه گذاری آشنا گردید. احمد در کارگاه دخانی مشغول بکار بود که روزی پروفسور پوپ از آن کارگاه دیدن کرد و کار احمد ارچنگ مورد توجه او واقع شد. پوپ از وی دعوت کرد که در مدت سه ماهی که در اصفهان است احمد در کنار او باشد و در این مدت احمد با بسیاری از طرحهای هنر ایران آشنا گردید. وی در سال ۱۳۱۳ در مسابقه‌ای از طرف باستانشناسی برای طرح کاشی‌کاری پشت و بغل میدان نقش جهان اصفهان موفق شد در کنار استاد مصورالملکی، استاد سید هاشم نقّاش، استاد صانعی، استاد دخانی شرکت کند و برندهٔ این مسابقه شود. وی پس از پایان دورهٔ سربازی عازم تهران شد تا در مسابقه‌ای که جهت طرح فرشی که توسط شرکت فرش بافته می‌شد شرکت نماید و در این مسابقه استادانی چون، میرزا آقا امامی، حاج میرزا عبدالرحیم امامی و برادرش، حاج مهدی خان حقیق صفدری قالیباف، حاج احمد عجمی قالیباف، عبدالخالق شورشی استاد قالیباف شرکت داشتند و مسابقه تحت نظر استاد حسین ظاهرزادهٔ بهزاد اجرا می‌شد، در این آزمون استاد احمد ارچنگ برنده شد و نامش شهره بین هنرمندان گردید و معروفیتش در تهران موجب شد دعوتهای متعدد از وی بعمل آید. اما استاد ارچنگ در تهران باقی نماند و عازم اصفهان شد. وی در آنجا قالی مورد نظر شرکت فرش را بافت و در سال ۱۳۲۱ شمسی به پایان رساند. و این فرش بوسیله فرماندار اصفهان به تهران فرستاده شد و سخت مورد توجه قرار گرفت. استاد ارچنگ در اصفهان بناها و طرحهای زیبای صفوی را مورد توجه قرار داد و مبتکر شیوه‌ای شد که هنر دلنشین ایرانی را عرضه می‌دارد و در این راه می‌توان استاد اصلی وی را پروفسور پوپ به حساب آورد شیوه کار وی شیوه‌ایست برداشته از طرحهای صفوی و شامل لچک، ترنج، از استاد احمد صدها طرح نفیس و نقشه‌های ارزشمند فرش‌بافی مانده است که امروز الگو و سرمشق اکثر نقّاشان این هنر می‌باشد. مرگ استاد در روز دوشنبه ۱۳۶۹/۲/۱۷ اتّفاق افتاد یادش و نامش گرامی باد.

اردشیر میرزا ـ آگاه از شاهزادگان قاجاری و فرزند عباس‌میرزا نایب السلطنه است. لقبش رکن الدوله بوده که در حیات پدر حاکم کردستان و در زمان محمدشاه حکمرانی مازندران و استرآباد و خوزستان و لرستان و چندی حکمرانی تهران را داشته است. در زمان ناصرالدین شاه نیز مشاغل مهمی در ید قدرت وی بوده. وی علاوه بر علوم و حکمت، خطی نیکو داشته و شعر می‌گفته است و در سال ۱۲۸٤ و تألیف مجمع الفصاحه هنوز می‌زیسته است.

ارسطو شکسته نویس است و به خط وی قطعه‌ای متعلق به آقای حسام‌الدین کامیار بوده است با رقم «ارسطو در طهران تحریر کرد» «در حالت افسردگی و دلتنگی در منزل... نور چشم مکرم میرزا علی‌اکبر در قورخانهٔ مبارکه محض یادگاری قلمی شد، الراجی ارسطو ۱۳۱۳ (هجری قمری)».
احوال و آثار خوشنویسان

ارغون کاملی ایرانی است که در بغداد می‌زیسته و شاگرد یاقوت مستعصمی بوده است. از آثار او:
۱ـ کتیبه دو مدرسه در بغداد (به او نسبت می‌دهند)

۲ـ یک صفحه از مرقّع ثلث در کتابخانه دانشگاه استانبول
۳ـ قرآن سلطانی کوچک متن ریحان در موزه اسلامی ترک به تاریخ ۷٤۱ هجری قمری
٤ـ دو صفحه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب به خط توقیع تاریخ ۷۳۱ هجری قمری
۵ـ پانزده صفحه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب ثلث و نسخ در خزینه طوپ قاپوسرای استانبول
٦ـ یک قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی ثلث و رقاع به تاریخ ۷۰۰ در خزینه طوپ قاپوسرای استانبول
۷ـ قرآن وزیری، خط نسخ ریحان به تاریخ ۷٤۵ در موزه ملی ایران

احوال و آثار خوشنویسان

استرآبادی از خوشنویسان و کاتبان قرن دهم است. از آثار کتابت او یک نسخه شاهنامه فردوسی است با ۳۵ مجلس نگاره به تاریخ ۹۷۲ هجری قمری در موزه بریتانیا لندن به شماره *G712084-6*.

شاهنامه در موزه‌ها

اسحاق از خوشنویسان گمنام قرن دوازدهم و از خطوط وی قطعه به قلم نستعلیق در کتابخانه ملی پاریس است.

احوال و آثار خوشنویسان

اسحاق موسیق‌دان و قانون نواز عثمانی است. وی در دربار سلطان محمد فاتح می‌زیسته است.

تاریخ عثمانی جلد دوم مؤسسه، مطالعات و تحقیقات فرهنگی

اسحاق بن محمد بن تغلقتمور سمرقندی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه کلیات شیخ عطّار به شماره *2241* که در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به نستعلیق ممتاز نوشته شده و تاریخ ذی‌حجه ۸۲۸ دارد. نسخه‌ایست نفیس که به تذهیب و طلااندازی بین سطور و جدول‌بندی طلایی آراسته است.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

اسحاق بن مسلم بن محمودالطالبی کاتب خوشنویس است و از نمونه خطوط وی یک نسخه فصل الخطاب خواجه محمد بخاری است که به خط نستعلیق خوش در جمادی‌الاول ۸۸۷ نوشته است. این نسخه به شماره *372* در کتابخانه بشیرآغا (استانبول) است.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

اسحاق حسینی هنرمند و طراح و شاید خطّاط است و از آثار او یک کلاه درویشی را استاد محمدعلی کریم‌زاده مشاهده کرده با کتبه‌ها و ترنج‌ها و اشعاری در وصف امیرالمؤمنین (ع) و عقاید پارسایی و نادعلی به خط نستعلیق‌با رقم «حسن الاشارهٔ جناب میرزا ارسطو ـ حقیر اسحق الحسینی به اتمام رسید».

اسحاق شیرازی از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری است که از طب و هنر و تفسیر و شعر فارسی و تازی بهره داشت. وی همهٔ خطوط را خوش می‌نوشت و در زمان سلطنت محمدشاه قاجار از فارس به تهران آمد. اسحق تا زمان تألیف گنج شایگان در سال ۱۲۷۳ هجری قمری زنده بوده است.

اسحاق شیرازی ـ میرزا شکسته‌نویس است. لقبش شمس‌المعالی و در سال ۱۲۷۷ درگذشته است.

تذکره سپهر

اسحاق محمد بن اسحاق از کاتبان گمنام قرن دهم است که از آثار او نسخه‌ای از خمسه نوایی است که تاریخ ۹٦۱ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

اثر دیگر وی سبحةالابرار جامی است که به شماره *R326* با ۹ مینیاتور و به خط نستعلیق و رقم اسحق بن اسحق گنابادی در مجموعه کورکیان نیویورک است و تاریخ ۹۷۰ دارد.

فهرست فیروز منصوری

اسحاق موصلی فرزند ابراهیم موصلی است و از موسیقیدانان بزرگ دورهٔ عباسی می‌باشد. وی موسیقی را ابتدا نزد پدر خود ابراهیم و سپس نزد دایی‌اش منصور زلزل فرا گرفت. شعر و ادبیّات را نزد الاصمعی خواند و به درجات عالی رسید. تولدش در حدود میانهٔ قرن دوم هجری قمری است و نام کامل او ابومحمد اسحاق بن ابراهیم موصلی می‌باشد. حدود چهل کتاب در موسیقی را به وی نسبت می‌دهند.

هنر و مردم، شماره ۱۸

اسحاق نیشابوری نقّاش و طراح است و استاد کریم‌زاده او را از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری دانسته. از آثار وی به نقل از همو:

۱ـ تصویرنگاری یک نسخه کتاب قصص الانبیاء که در اوایل قرن یازدهم نقّاشی شده و شیوه خاص نقّاش در آن مشخص می‌شود.

۲ـ تصویر شیخ زاهدی به شیوهٔ اصفهان با رقم «مشق فقیر اسحاق».

اسد از نقّاشان و مینیاتورسازان شیرازی است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. از وی دو اثر دیده شده، یکی تصویر چهره عبدالحمید خان در موزه قاهره است و دیگر تصویر شاهزاده خانمی به نام مادرشاه شجاع با رقم «عمل اسد».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسدالله نقّاش و خطّاط عهد فتحعلی‌شاه است که نستعلیق را خوش می‌نوشته و آثار نقّاشی خود را با این خط مزیّن می‌نموده از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده دو اثر در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است که یکی از آنها تصویر بدون ریش فتحعلی‌شاه می‌باشد که بیتی به خط نستعلیق بالای آن نوشته شده (تصویر زیر) که رقم دارد «رقم کمترین اسداله»

*

اثر دیگر وی تصویر نیم تنه محمدشاه است که تاریخ ۱۲۵۸ هجری قمری دارد با رقم «رقم خانه‌زاد شاهنشاه اسداله بنده درگاه»

اسدالله از خوشنویسان گمنام قرن دهم و به خط وی قطعه‌ای است در مرقّع بهرام میرزا صفوی در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

اسدالله تصویرگر و شمشیرساز در عهد شاه عباس است و از آثار وی شمشیری دیده شده با رقم «بندهٔ شاه ولایت عباس عمل اسدالله، بنده شاه ولایت اسماعیل»

احوال و آثار نقّاشان

اسدالله طراح و قلمزن و نگارگر فلزات است و در سدهٔ دوازدهم می‌زیسته. دو پسر به نامهای کلب علی و اسماعیل داشته که آنان نیز هنر پدر را دنبال کرده‌اند. از آثار بی‌تاریخ او بسیار است. اما از آثار رقم و تاریخدار وی:
۱ـ یک شمشیر با نقوش طلایی با رقم «بندهٔ شاه ولایت عباس عمل اسدالله ۱۱۹۷».
۲ـ یک جفت طاووس نقره کوب که بر روی دم آنها نقش گلهای ریز و هاشورزدهٔ استادانه‌ای جلب توجه می‌کند با رقم «عمل اسدالله ۱۱۸۲».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسدالله خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتیبه‌های مسجد آقا بزرگ کاشان است که تاریخ ۱۲٦٤ هجری قمری دارد.

اسداله نقّاش و قلمدان‌ساز عهد ناصری است و از آثار او قلمدانی با تصویر گل و مرغ و منظره دیده شده با رقم «اسداله ۱۳۰۳».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسدالله ـ استاد کاشی‌تراش و هنرمند معاصر است، وی در سال ۱۳۱۹ شمسی کار کاشیکاری امامزاده زید تهران را انجام داده است.
آثار تاریخی تهران

اسدالله اصفهانی استاد فلزکار و شمشیرساز عهد شاه عباس اول صفوی است. از آثار بسیار زیبا و هنرمندانه او دو شمشیر است که به تیغه آن نام سازنده و شاه عباس طلاکوبی شده و در موزهٔ والاس لندن موجود می‌باشد. دستهٔ یکی از آنها سر گوزن و دستهٔ دیگر کلهٔ اسب است.
هفت هزارسال هنر فلزکاری در ایران

اسدالله اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه قرآن بغلی «جلد روغنی» به خط نسخ غبار و با تاریخ شوال ۱۲۸٤ در مجموعهٔ حاج سیدنصرالله تقوی می‌باشد.

اسداله بن استادمهدی زرگر طراح نقوش و نگارگر فلزات گرانبها و جواهرات بوده و در اواسط قرن ۱۳ هجری قمری می‌زیسته و از آثار این استاد، طلاکاری و آذین ایوان حضرت معصومه (علیهاسلام) در قم می‌باشد.

اسدالله بن محمد کاشانی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط او:
۱ـ یک نسخه قرآن نیم ربعی با تزئینات به خط نسخ و رقاع و تاریخ محرم ۹٦۰ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه قرآن به خط نسخ کتابت یاقوتی جمادی‌الاولی ۹٦۵ متعلق به محمدحسین عابدی در پاکستان.
احوال و آثار خوشنویسان

اسداله حسینی خطّاط کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه سردر قیصریه اصفهان است که در عهد ناصرالدین شاه و به دستور ظل‌السلطان انجام گرفته و تاریخ ۱۹۲۸ هجری قمری دارد.
گنجینه آثار تاریخی اصفهان

اسداله حسینی نقّاش متوسط رنگ و روغن کاری است که در آثار خود لقب نقّاشباشی دارد. از آثار وی :
۱ـ تصویر منظرهٔ شکار اسبان وحشی به دست سیاه‌پوستان با رقم «اسداله الحسینی نقّاشباشی ۱۳٤۲»
۲ـ تصویر مرد جوانی با کلاه پوستی که روی صندلی نشسته با رقم «عمل اسداله الحسینی نقّاشباشی ۱۳۳۷» در یک مجموعه خصوصی.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسداله حسینی از خوشنویسان و کتیبه‌نویسان قرن دهم هجری که اثر خطوط وی بر دو جرز سردر خانقاه شیخ عبدالصمد نطنز در چهار لوحه به خط ثلث برجسته بر سنگ مرمر. صلوات بر چهارده معصوم حجاری شده و تاریخ ۹۲۱ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

اسداله رشتی ـ سید از نستعلیق‌نویسان قاجاری است که قطعه از او در مجموعه دکتر مهدی بیانی است. وی در اصفهان ساکن بوده و در همانجا وفات نموده و در جوار مرقد پدرش حجت‌الاسلام حاجی سید محمدباقر رشتی در محله بیدآباد مدفون است. در ضمن کتیبه مقبره پدرش نیز به خط اوست.

اسداله شیرازی میناساز و نقّاش عهد ناصرالدین شاه است و از آثار وی آینه مرصّعی است در موزه جواهرت بانک ملی، که قاب طلایی مینایی و تماماً مرصّع به الماس و یاقوت و لعل و مروارید دارد و در میان ترنج بیضی تصویر جوانی ناصرالدین شاه است با رقم عمل اسداله شیرازی ۱۲۸٤

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسداله شیرازی ـ میرزا خوشنویس است و از آثار وی صفحه‌ای از یک مرقّع در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است. به احتمالی این اثر از میرزا اسداله شیرازی است که در زیر می‌آید.

اسداله شیرازی ـ میرزا از خوشنویسان مشهور دوره فتحعلی‌شاه و محمدشاه و ناصرالدین شاه است. محمدشاه به وی لقب کاتب‌السلطان عطا نموده. میرزا اسداله به تشویق فتحعلی‌شاه و محمدشاه قطعات بسیاری را از روی خط میرعماد مشق کرده است. میرزا اسداله تا تاریخ ۱۳۰۷ در قید حیات بوده است. از او آثار بسیاری در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است از جمله :

۱ـ یک نسخه منطق‌الطیر عطار با رقم و تاریخ میرزا اسداله کاتب السلطان ۱۲۵۷.

۲ـ شش مرقّع، که هر یک پنجاه رقعه دارد. به قلمهای از شش دانگ تا کتابت عالی به تاریخهای ۱۲٦۰ و ۱۲٦۱ و ۱۲٥٤ و ۱۲٥۲ و ۱۲٥٥ و ۱۲٦٤ هجری قمری.

۳ـ یک مرقّع چهارده رقعه به تاریخ ۱۲٥٦ هجری قمری

٤ـ یک مرقّع بیست رقعه ۱۲٦۰ هجری قمری

٥ـ یک مرقّع هفت رقعه ۱۲٥۷

٦ـ قطعات متفرق محدود دیگر در مجموعه‌های خصوصی از جمله آقای مهدی بیانی

۷ـ قرآن‌هایی نیز نوشته است. که یکی از آنها را بنام ناصرالدین شاه تمام کرده که تاریخ ۱۲۷۰ (جمادی‌الثانی) دارد و در همان موزه است.

اسداله قزوینی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی :

۱ـ یک نسخه قرآن بغلی، جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ غبار و تاریخ ذی‌حجه ۱۲۸۷ و رقم «... اسداله ابن المرحوم محمدابراهیم القزوینی» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان

۲ـ یک نسخه قرآن بغلی، جلد روغنی، با تزئینات به تاریخ ذی‌قعده ۱۲۸۳ در همان کتابخانه

احوال و آثار خوشنویسان

اسداله کرمانی از خوشنویسان اواخر قرن نهم است که خط نستعلیق و ثلث و نسخ را خوش می‌نوشته و شعر نیز می‌گفته صاحب کتاب پیدایش خط و خطّاطان. وفاتش را ۸۹۳ هجری قمری می‌نویسد و قرآنی به او نسبت می‌دهد که در کتابخانه ایاصوفیه بوده است که در ابتدای آن این شعر را نوشته

از آن روزی که این قرآن نوشتم
بجزو و حزب و عشر و خمس و آیات

(به فال سعد از روی معانی ـ به تاریخش نوشتم تلک آیات که می‌شود ۸۶۳)

احوال و آثار خوشنویسان

اسداله مذهّب شیرازی ـ میرزا طبق روایت آثار عجم فرصت شیرازی وی برادر میرزا محمود مذهّب‌باشی است که در تذهیب و زرنشان استاد بوده و بطور کلی خانوادهٔ وی انواع هنرها را با خود داشته‌اند. از دیگر برادران هنرمندش محمدعلی حکاک و میرمحمدحسین و میرزا محمد صحافند.

اسداله مذهّب مشهدی شاید همان اسداله مذهّب زرافشان باشد که فرصت در آثار عجم از وی نام برده است. به هر جهت از مذهّبان و خطّاطان‌و صحافان قرن سیزدهم است و از آثار وی‌کتیبه‌نویسی‌قرآنی است. در محرم ۱۲۹۴ که در همین سال توسط علی‌بن‌الحسین زین‌العابدین حسنی موسوی کاظمی در شیراز نوشته شده.

فهرست آتابای

اسداله مرعشی حسینی کاتب خوشنویس است و بخط او یک نسخه قرآن به قطع نیم ورقی، جلد روغنی، دو صفحه اول متن و حاشیه مذهّب به خط نسخ کتابت با رقم و تاریخ «...ابن‌محمد شریف الحسینی المرعشی القاضی الشوشتری، العبدالاثم اسداله غفرالله ذنوبهما» سنهٔ ۱۲۶۷ متعلق به خانواده سرهنگ مهدی افخمی در کراچی

احوال و آثار خوشنویسان

اسد جانی از مردم همدان بوده و شعر می‌سروده و «جانی» تخلّص می‌کرده است. اقسام خطوط را خوش می‌نوشته، در زمان شاه عباس می‌زیسته و سالها مصاحب صادق بیک افشار کتابدار شاه عباس بوده و در موقع تألیف کتاب تذکرهٔ مجمع الخواص سال ۱۰۰۶ هجری قمری در گذشته بوده است.

اسرار نقّاش سیاه قلم و قلمدان ساز دوره ناصری است او به شیوه آقا فتحعلی نقّاش شیرازی تصویرپردازی می‌کرده از آثار وی یک قلمدان گل و مرغی است بارقم «اسرار»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسعدن ابی‌المعالی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی نیمهٔ دوم کتاب قانون ابن سینا به خط نسخ و عناوین رقاع با تاریخ ذی‌حجه ۵۸۶ در کتابخانه مجلس شورا موجوداست.

احوال و آثار خوشنویسان

اسفندیار بن‌کیا فلک الدین کلوت ـ استاد نجار و نقار و گره‌چین و گره‌کار است از ساخته‌های او صندوق مرقد امامزاده احمد کیا سلطان را در خجیر کلای اوزرود نور در سال ۹۷۶ هجری قمری می‌باشد.

از آستارا تا استاراباد

اسکندانی ـ غلامحسین نقّاش و تذهیب‌کار و طراح فرش است. وی به سال ۱۲۸۰ شمسی در تبریز بدنیا آمده. تحصیلات ابتدایی در تبریز به پایان رساند و از آنجا که به نقّاشی سیاه قلم و چهره‌نگاری علاقه داشت در هجده سالگی به مدرسه صنایع مستظرفه تبریز راه یافت و در بین هنرها به تهیه نقشه قالی و تذهیب دلبستگی خاصی پیدا نمود، وی پس از تکمیل هنر خود در این شهر در سال ۱۳۱۱ به تهران آمد و به جمع هنرمندان اداره صنایع قدیمه پیوست و در سال ۱۳۱۲ از طرف آن سازمان مأمور تحقیق در هنر اصفهان شد و به این شهر سفر نمود و مدتها بناها و نقوش کاشی این شهر را مورد مطالعه قرار داد، اسکندانی در ضمن آموزش به هنرجویان خود نیز به تحصیل ادامه داد و در سال ۱۳۱۹ در رشته نقشه‌کشی قالی و تذهیب فارغ‌التحصیل شد. اسکندانی تا سال ۱۳۴۳ مشغول تربیت هنرجویان

بود و در این سال بازنشسته گردید و استاد اسکندانی به موسیقی علاقه داشت و تار را نیکو می‌نواخت. مرگ استاد در آذرماه ۱۳۶۱ اتّفاق افتاد یادش گرامی باد.

اسکندر ـ حاج از خوشنویسان عثمانی است و از نمونهٔ خطوط او یک لوحه به خط ثلث دو دانگ کتیبه و رقاع کتابت با رقم و تاریخ «کتبه الحقیر الحاج اسکندربن ابوبکر پاشا ۱۱۵۹» در موزهٔ اسلامی ترک موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

اسکندر ابراهیم‌آبادی نطنزی خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار خطی او کتیبه ستون سمت راست ایوان مسجد جامع نطنز است که به خط نستعلیق بر سنگ نقش شده و تاریخ ۱۱۰۳ هجری قمری دارد.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

اسلامیان ـ استاد حسین از نقّاشان و هنرمندان معاصر است، تولد وی در سال ۱۲۹۰ شمسی و مرگ وی در سال ۱۳۶۰ در هفتاد سالگی اتّفاق افتاده است. استاد حسین تعلیمات اولیه را در خدمت پدر هنرمندش استاد محمد انجام داده و سپس به مدرسه صنایع قدیمه روی کرده و به تکمیل هنر خود پرداخته. وی یکی از صاحب‌نظران هنر ایرانی است که در سال ۱۳۵۵ شمسی در کتابخانه و مجموعه آقای کریم‌زاده بحث‌هایی را درباره هنر ایرانی با صاحب‌نظران انجام داده که برنامه‌های او بوسیله رادیو تلویزیون وقت ضبط و پخش شده. مجموعهٔ این بررسی‌ها به صورت مکتوب به وسیله استاد محمدعلی کریم‌زاده درآمده و از آثار وی در موزه هنرهای ملی موجود است.

اسماعیل از خوشنویسان قرن دهم هرات است و به نوشته مناقب هنروران از شاگردان میرعلی‌هروی بوده است.

اسماعیل فلز نگار است و استادنازک قلم نقش نگار فلزات از آثار رقم‌دار وی یک گل‌کمر مشبک و فولادی‌است با انواع نقوش اسلیمی به تاریخ ۹۱۳ هجری قمری.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک قطعه از رقع به خط ثلث و نسخ با رقم «مشتقه الحقیر اسمعیل حامدالله سنته ۱۰۷۱» در موزهٔ اسلامی ترک موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان قدیم

اسماعیل نقّاش و طغرانویس و بافنده پارچه است و طرحهای خود را بر روی پارچه پیاده می‌نموده. اسماعیل که در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته مانند استادان دیگر این رشته از قبیل محمدخان علی اسماعیل کاشانی مشهور بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل نقّاش و قلمدان ساز پرتوان عهد صفوی است، به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم وی در اواخر سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. و در کار خود شیوه رضا عباسی را داشته است از نمونه آثار وی یک قلمدان است که مانند قلمدان‌های صفوی اندازه بزرگی داشته و با گل برگهای افشان و تصاویر زن و مرد زینت شده و رقم «عمل اسمعیل ۱۰۸۳» داشته (مجموعه خصوصی)

اسماعیل نگارگر فلزات و طلاکوب و نقره کار است و از آثار او یک شمشیر منقش و طلاکوبی در یک مجموعه خصوصی دیده شده «عمل اسماعیل» و از دیگر آثار وی لوحه‌های منقش و طلاکوبی‌ای با رقم «دارد امید شفاعت اسمعیل»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل نقّاش قلمدان‌ساز است، وی قلمدان‌هایی به شیوه روسی و سبک شیرازی می‌ساخته و خود تذهیب می‌نموده است. اسماعیل گلها را به سبک لطفعی شیرازی می‌آراسته. از آثار وی یک قلمدان در یک مجموعه خصوصی است با رقم «اسمعیل ۱۲۸٤» هجری قمری.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل نقّاش قلمدان و قاب آینه‌ساز است از آثار او یک قاب آینه در حراج ساتبی لندن بفروش رسیده است که رقم «رقم کمترین اسماعیل ۱۲۷۱» داشته است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل نقّاش جلدساز و قلمدان‌ساز و خطّاط است وی دارای یک سجع انحصاری است که او را از سایر اسماعیل‌های هنرمند جدا می‌کند. از آثار وی یک جلد کتاب دیده شده که بسیار زیبا بوده و با تصویر ساقه گل سرخی تزئین شده است و در ذیل آن رقم سازنده با سجع «واذکر فی الکتاب اسماعیل» آمده بود.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل استرابادی وی فرزند ابراهیم تعلیق‌نویس معروف است، در ابتدا به آموختن خط تعلیق پرداخت و چون سرآمد شد به آموختن نستعلیق مشغول گردید و در این رشته به مدارج عالی رسید و به نقل از تحفه سامی و گلستان هنر شعر می‌گفته و نجاتی تخلّص داشته سال مرگش را ۹۳۲ هجری قمری دانسته‌اند. از آثار وی یک نسخه مناجات و کلمات حضرت علی (ع) متعلّق به حسین طاهرزاده بهزاد بوده که مهدی بیانی در استانبول دیده است.

اسمعیل اصفهانی ـ استاد فلزکار است و در عهد فتحعلی‌شاه زندگی می‌کرده و از آثار او توپ مروارید است که آنرا به غنایم نادرشاه از هند نسبت می‌دهند اما این توپ در سال ۱۲۳۳ توسط این استاد تهیه شده.
هنر و مردم شماره سی و نه و چهل ۱۳۴۴

اسماعیل اصفهانی ـ میرزا شکسته‌نویس است و در تذکرهٔ صبح گلشن او را از هم طراحان شفیعا دانسته‌و مرگ‌او را به‌سال ۱۱۳۲ قمری‌نوشته است.

اسماعیل بغدادی خوشنویس است و از آثار وی یک لوحه به خط ثلث در موزهٔ اسلامی ترک می‌باشد با رقم «الحمدلله» «کتبه اسمعیل بغدادی»
احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل‌بن جعفر ـ سید کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه قرآن بغلی جلد روغنی است با تزئینات و به خط نسخ غبار با رقم و تاریخ «کتبه العبدالذلیل ابن جعفرالحسینی اسمعیل ۱۲۸۷» متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.
احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل‌بن حیدر (شاه صفوی) بنیان‌گذار حکومت صفوی است، خوشنویس و شاعر است از نمونهٔ آثار خطی وی:
۱ـ چهار صفحه از مرقّع دوازده امام به خط ثلث خوش و بزرو لاجورد اندوده با رقم «حرره اسمعیل‌بن حیدر الحسینی غفرالله‌له» در کتابخانه دانشگاهٔ استانبول.
۲ـ یک صفحه مذهّب ثلث با رقم حررّه اسمعیل‌بن حیدر الحسینی غفرالله له از مجموعه خطوط اسلامی کوهنل.
احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل‌بن زین‌العابدین خطّاط بوده و در یزد زندگی می‌کرده است. رقم وی به خط نسخ در یک خانه قدیمی یزد به نام خانهٔ عربها که نقّاشی و مقرنس‌کاری و آینه کاری است موجود است. تاریخ آن ۱۲۹۸ است.
یادگارهای یزد

اسماعیل‌بن عثمان از خوشنویسان عثمانی است به نوشته میرزا حبیب در خدمت ولی‌الدین افندی و فندق‌زاده تعلیم خط گرفت، اگرچه نستعلیق‌نویس بود از خطوط دیگر نیز بهره داشت مرگ وی در سال ۱۱۶۱ هجری قمری در استانبول اتّفاق افتاد و در گورستان ابوبکرپاشا به خاک سپرده شد.

اسماعیل‌بن علی خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک مرقّع به خط ثلث و نسخ کتابت با رقم «حرّه‌الفقیر اسمعیل‌بن‌علی» در موزه‌اسلامی ترک.
۲ـ یک قطعه ثلث و رقاع با همان رقم در سلمانیه استانبول
۳ـ یک قطعه ریحان و نسخ و رقاع با همان رقم در همان مکان

احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل‌بن محمدعلی خوشنویس است به خط او یک قطعه مذهّب نسخ و نسخ رقاع با تاریخ و رقم فی سنة ۱۳۰۹ العبد الائم محمداسمعیل‌بن محمدعلی در مجموعهٔ آقای اسفرجانی است.

احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل‌بن موسی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی یک نسخه مصباح متهجّد به قطع نیم ربعی است که متن و حاشیه مذهّب و به خط نسخ کتابت و رقاع کتابت بوده و تاریخ ۱۱۰۸ (صفر) داشته و برای فروش عرضه شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل‌بن یوسف کاتب خوشنویس است و به خط او قرآن عظیمی به قطع رحلی به خط نسخ در بقعه مولوی در قونیه می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل تفرشی ـ میرزا کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او قرآنی است به خط شکسته نستعلیق مذهّب بسیار نفیس با خطی بسیار عالی متعلّق به موزه باغ فین کاشان (بدون تاریخ)

اسماعیل تفرشی از کاتبان گمنام قرن سیزدهم است که از آثار او به نقل از مهدی بیانی یک نسخه لبّ قصص مثنوی مولانا است در کتابخانه آقای مهدوی که برای مستوفی الممالک نوشته شده و تاریخ ۱۲۸۳ هجری قمری دارد.

اسماعیل جلایر نقّاش، رنگ روغنی و آبرنگ و سیاه قلم است که در منظره‌پردازی و چهره‌نگاری و قلمدان‌سازی دست داشته. وی از بزرگترین نقّاشان عهد ناصرالدین شاه است که نقّاشی را در دارالفنون آموخته و از استادان زمانهٔ خود شده است وی در دارالفنون کارگاهی داشته و شیوهٔ سیاه قلم او شیوه‌ای مربوط به خودش می‌باشد.
استاد جلایر خط نستعلیقش را خودش می‌نوشته و در این هنر از شیوه میرزا غلامرضا پیروی می‌کرده زیرا از روی خط وی تمرین کرده است.
مرگ وی بین سالهای ۱۲۸۵ تا ۱۲۹۰ هجری قمری اتّفاق افتاده است، از آثار فراوان وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم
۱ـ تصویر یک مجلس بسیار شکوهمند مانند مجلس یوسف و زلیخا که همه لباس ایرانی پوشیده‌اند. این تابلو زیبا در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است و رقم دارد «اسمعیل» «غرض نقشی است که از ما بازماند»
۲ـ دو تابلو در یک مجموعه خصوصی یکی به خط نستعلیق در مورد القاب و تعاریف امین‌السلطان و دیگر تابلو آبرنگ از حضرت امیرالمؤمنین و حسنین با رقم «رقم کمترین فدویان اسمعیل جلایر.»
۳ـ تصویر نورعلیشاه در کاخ موزه گلستان با رقم «راقمه الحقیر اسمعیل»

٤ـ تصویر دیگر از نورعلیشاه که قبلاً در موزه هنرهای تزئینی بوده است با رقم «اسمعیل»

نور علیشاه

٥ـ اثر ممتازی از تصویر حضرت علی علیه‌السلام و حسنین و قنبر و صحابه با رقم «اسماعیل» (رنگ و روغن)

٦ـ یک تابلوی خط و نقّاشی در موه هنرهای تزئینی بوده است.

۷ـ یک تصویر امپرسیونیستی رنگ و روغن از میرزا حسین خان سپه سالار با رقم «حمل نقّاش دولت علیه ایران اسمعیل‌بن المرحوم حاج زمان خان جلایر.

۸ـ تصویر سیاه‌قلم‌از ناصرالدین شاه بر روی اسب با رقم اسماعیل در موزه هنرهای تزئینی بوده است.

۹ـ تصویر رنگ و روغنی ذبیح اسمعیل در هان موزه منحل شده.

۱۰ـ تصویر رنگ روغنی سیاه و سفید ذبیح اسماعیل رقم «اسمعیل»

۱۱ـ تصویر رنگ روغنی ذبح اسماعیل در مجموعه محمدعلی کریم‌زاده

۱۲ـ تصویر آبرنگی ناصرالدین شاه بر روی صندلی با رقم (رقم اسماعیل جلایر سلخ ربیع الثانی سنه ۱۲۷۹)

۱۳ـ تصویر رنگ و روغنی امین‌السلطان روی صندلی

۱٤ـ قلمدان نفیسی که در ۱۹۷۸ در حراج سابتی به فروش رفته و کار اسماعیل جلایر و محمدحسن خان نقّاش لال افشار بوده است.

۱٥ـ تصویر شبیه سازی غلامرضا خان ندیم‌باشی

۱٦ـ چند اثر که تصرةاله فتحی در مجله نگین شماره ۱۹ سال ۱۳٤۹ معرفی کرده

۱۷ـ تصویر سیاه قلم اقطاب صوفیان در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۱۸ـ منظره زیبایی از طبیعت با رنگ و روغن که به خط لاتین‌امضا کرده در مجموعه محمدعلی کریم‌زاده

نمونه خط و نقاشی اسماعیل جلایر

اسماعیل حافظ خوشنویس عثمانی است و به خط وی یک لوحهٔ ریحان و ثلث و نسخ کتابت ترکی با رقم «کتبه اضعف الانام اسمعیل المعروف به حافظ القرآن» در موزه اسلامی ترک استانبول می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل حجّار حجّار و نقّار سنگ است و از آثار او ستون‌های سنگی مسجد سیداصفهان است که تاریخ ۱۳۰۹ هجری قمری دارند.

گنجینهٔ آثار خطی اصفهان

اسماعیل حسینی از کاتبان قرن نهم است که از آثار وی شاهنامه فردوسی و خمسهٔ نظامی و مثنویهای شیخ عطار در موزه آثار اسلامی ترک استانبول موجود است. به نقل از مهدی بیانی از آثار او به خط رقاع و غبار زبردستی او در این هنر مشخّص می‌شود.

اسمعیل حکاک ـ میرزا حکاک مشهور دورهٔ ناصری است که منصب رسمی حکاکی داشته و به حکاک کرمانشاهی مشهور بوده است و در طرح مهر و تحریر طغرا و کرسی‌بندی اسماء مهارتی شگفت داشته و شهرتش آنچنان گشته که ناصرالدین شاه در سال ۱۲۷٤ قمری برای او حکمی صادر نموده است، وفات او در سال ۱۲۹٤ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

اسمعیل حکاک ـ میرزا حکاک مشهور دورهٔ ناصری است که منصب رسمی حکاکی داشته و به حکاک کرمانشاهی مشهور بوده است و در طرح مهر و تحریر طغرا و کرسی‌بندی اسماء مهارتی شگفت داشته و شهرتش آنچنان گشته که ناصرالدین شاه در سال ۱۲۷٤ قمری برای او حکمی صادر نموده است، وفات او در سال ۱۲۹٤ هجری قمری اتّفاق افتاده است.
متن حکم ناصرالدین شاه برای استاد اسماعیل حکاک چنین است «چون عالیجناب کیاست و صناعت مآب میرزا اسمعیل حکاک در نقش تمثال همایون و سایر خدمات مرجوعه، آثار صنعت و مهارت حکاکی را بطور اکمل در حضرت مرحمت آیت اقدس اعلی بظهور رسانیده و در مجاورت عتبات عالیات دعاگوی دولت ابد اتصال می‌باشد، لهذا الطاف ضمیر منیر مرحمت تحمیر ملوکانه ساحت افروز احوال او گشته در ابتدای هذه السنهٔ اورئیل و مابعدها مبلغ یکصد تومان نقد برسم مستمری از بابت مالیات کرمانشاهان در حق عالیجناب مشارالیه مرحمت و سرفراز فرمودیم که همه ساله دریافت کرده به آسودگی مشغول خدمتگزاری و دعاگویی باشد مقرر آنکه حکام حال و استقبال کرمانشاهان و لرستان و مضافات وجه مزبور را همه ساله در دیوان اعلی عاید دارد ۱۲۷٤.

جغرافیای تاریخی کرمانشاهان بخش صنایع دستی

اسماعیل خان از کمانچه کش‌ها و نوازندگان دوره و دربار ناصرالدین شاه است. پدر وی قلی خان نیز نوازنده کمانچه و از نوازندگان دربار بوده است.

سرگذشت موسیقی ایران

اسماعیل خان اسماعیل خان دبیرالممالک، از خوشنویسان اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم بود، وی خط نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشت و مترجم صدر اعظم وقت بود و چون بزبان فرانسه و آلمانی مسلط بود چند کتاب به این دو زبان ترجمه کرده است وی تا تاریخ تالیف تذکره خوشنویسان سپهر ۱۳۲۰ هجری قمری در قید حیات بوده است

اسماعیل خویی (اللهقولی) نقّاش و درویش بوده است از آثار وی دو تصویر از مولای متقیان و اصحاب نزدیک وی است با آبرنگ با رقم (عمل

کمترین اسماعیل خویی اله قولی ۱۳۰۱ و دیگری «و انا العبدالخویی افل المشایخ اسناداللّه قولی شهر شوال سنه ۱۳۰۳.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل دزفولی (شیخ المشایخ) خوشنویس است و از خطوط او دو قطعه به خط نسخ کتابت با رقم و تاریخ «کتبه الفقیر اسمعیل الدزفولی» فی سنة ۱۳۳۵ من الهجرة» در مجموعه دکتر بیانی می‌باشد.

اسماعیل ذبیحی خوشنویس و شاعر اواخر دوران صفوی است و از منشیان عهد شاه سلطان حسین است از آثار شعری او کتاب نرگسدان است این کتاب در فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران آمده است و نسخه‌ای نیز در کتابخانه ملی به شماره ۵۵۸۲ نیز وجود دارد. از آثار خطی ذبیحی کتیبه‌ای است که بر لوح سنگی به اندازه ٥٤ × ٤٦ نقر شده و در مدرسه علوم دینی یزد نیز نگهداری می‌شود که تاریخ ۱۱۱۷ دارد، نقر و حجاری این کتیبه به وسیله محمد بیکی صورت گرفته.
«کتیبه ابن ذبیحی رحمت‌الله ۱۱۱۷ ـ عمل محمد بیکی» این کتیبه شعر است و توسط ذبیحی سروده شده و در رثای امام حسین است.

یادگارهای یزد

اسماعیل رفیق افندی از خوشنویسان عثمانی در قرن دوازدهم هجری است به نوشته تذکره سپهر وی از شاگردان محمد رفیع افندی کاتب زاده است و در سال ۱۱۱۷۰ هجری قمری در استانبول در گذشته است.

اسماعیل ریخته‌گر اصفهانی ریخته‌گر و هنرمند فلزکار و سازنده توپ مروارید در عهد فتحعلی‌شاه قاجار است. این توپ به دستور عباس میرزا ساخته شده است و تاریخ ساخت توپ ۱۲۳۳ است.

کتاب سرگذشت تهران

اسماعیل زاهدی خوشنویس سده دوازدهم هجری قمری است از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک لوحه ثلث و نسخ با رقم «کتیبه الفقیر اسمعیل الزاهدی» در موزه اسلامی ترک
۲ـ مرقّع ثلث و نسخ و رقاع به تاریخ ۱۱٤۰ در همان موزه
۳ـ فیروزنامهٔ منظوم ترکی در قواعد خطوط بخط نسخ و ثلث و ریحان و رقاح، به تاریخ رجب ۱۱۳۸ در سلمانیه استانبول.
٤ـ یک قطعه ثلث و نسخ در همان مکان
٥ـ یک قطعه دیگر ثلث و نسخ در همان مکان

اسماعیل سبزواری از خوشنویسان دوره محمدشاه هندی است که در اواخر قرن یازدهم و اوایل قرن دوازدهم می‌زیسته وی شاگرد محمد حافظ خان است و در اواخر مبتلا به جنون گردید ودر دهلی درگذشت.
از نمونه کارهای او قطعه‌ایست در موزه باستانشناسی دهلی به تاریخ ۱۱۰۱ هجری قمری

احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل سنگتراش حجّار و نقّار سنگ است و از آثار او سنگ مرمر محراب مسجد ساباط یزد است که سنگی کنده کاری شده و خوش طرح است و داری گل و بوته و تصویر قندیل بوده و آیة کرسی و لااله‌الاالله بر آن به خط نسخ نوشته شده و در پایان رقم عمل اسماعیل سنگتراش دارد. این سنگ از مسجد میرشاه حسینی استرابادی بدانجا نقل شده و به روایت جامع مفیدی تاریخ ۹۹۷ دارد.

یادگارهای یزد

اسماعیل سیاه نگین‌تراش و حکاک دورهٔ ناصرالدین شاه است و در حرفه خود مقام استادی داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسمعیل ـ سید ازمنشیان یا کاتبان درباره ناصرالدین شاه قاجار بوده است و مرقّعی به خط وی در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان موجود است که به خط نستعلیق و شکستهٔ کتابت نوشته شده و چنین رقم و تاریخ دارد «کتبه العبد الفقیر الحقیر دعاگوی دولت ابد آیت سید اسمعیل» و فقیر سید اسمعیل الموسوی، تحریراً فی سنة ۱۲۷٦ و بندهٔ درگاه جهان پناه حقیر فقیر سید اسمعیل الموسوی

نقل از مهدی بیانی

اسماعیل شیرازی کاتب خوشنویس است و یک نسخه قرآن مجید به قطع جانمازی با تزئینات کتابت به خط نسخ غبار در کتابخانهٔ موزه کاخ گلستان به خط وی است که تاریخ رجب ۱۲۱٤ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل شیرازی نقّاش هنرهای روغنی و در جلد و تذهیب مهارت داشته. از آثار دیده شده وی یک جلد روغنی گل و مرغی است که داخل آن را ماهرانه حل کاری کرده است و بخط شکسته رقم دارد «در بلده شیراز جنت طراز اسماعیل شیرازی ۱۲۷٦»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل شیرازی از کاتبان خوشنویس نیمه دوم قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم است. از آثار او دفتر شعر و جزوه‌ایست که تاریخ ۱۳۱۳ دارد. این اثر را نزد یکی از دوستان دیده‌ام.

اسماعیل صحاف کرمانی از صحافان نیمه دوم قرن یازدهم است وی شعر نیز می‌گفته است در تذکره نصرآبادی از او نام برده شده در شعر عارف تخلّص می‌کرده است.

اسماعیل عارف کرمانی از مردم کرمان است که در عهد صفوی زندگی می‌کرده به نوشته نصرآبادی شغلش صحافی بوده، از هنر نقّاشی و کاسه‌گری نیز مطلع بوده است اسماعیل شخصی عارف و شاعر نیز می‌باشد.

اسماعیل فصّاع نقّاش و طراح و کاشی‌ساز است و از آثار وی کاشی‌های هفت رنگ مدرسه براهیم‌خان کرمان می‌باشد که رقم دارد «عمل اسماعیل فصاع ۱۲۳۱».

اسماعیل قزوینی از هنرمندن دورهٔ قاجاری است. رقم وی در کتیبهٔ حمام اوچ‌دکان اردبیل بر روی کاشی به عنوان سازنده این حمام که دارای نقّاشی‌ها و مقرنس کاری و حجاری زیبایی است آمده است این حمام تاریخ ۱۲۰۹ دارد.

آثار باستانی آذربایجان

اسماعیل قهرمانی نوازنده و موسیقی‌دان است. پدرش ابراهیم ملقب به قهرمان، تفنگدار ناصرالدین شاه بود و اسماعیل از کودکی به دربار ناصرالدین شاه آمد و رفت می‌کرده و با نوای ساز استادانی چون میرزا عبدالله و آقا حسینقلی آشنایی پیدا کرده است. اسماعیل در نزد سید حسین خلیفه دو سالی شاگردی کرده و پس از آن به مجلس میرزا عبدالله راه یافته و نوازندگی تار را مدت دوازده سال به کمال رسانده است. وی بعداً کلاس مشق دایر کرده و چون به تفنگ و سواری و شکار علاقه داشته به محضر مستوفی‌الممالک راه یافته اما هرگز از موسیقی جدا نشده و اوقات بیکاری را با نوای ساز می‌گذرانده. وی از افراد منحصر به فردی بوده که ردیف‌های استادش میرزا عبدالله را با همان روش استادانه می‌نواخته و از شاگردان مشهور او استاد نورعلی برومند است که بعداً این استاد و شاگرد این ردیفها را در نوارهایی به ضبط رساندند و این آثار یکی از صحیح‌ترین منابع موسیقی ایرانی به‌حساب می‌آیند.

سرگذشت موسیقی ایران

اسماعیل کاشانی نقّاش و طراح پارچه است. از آثار وی یک علم پارچه‌ای زیبایی دیده شده که در وسط آن سوره اذاجاء نصرالله به خطی بسیار شیوا نوشته شده بود. در بیتی که در حاشیه ترنج آن آمده بود، تاریخ شروع را ۱۱۰۶ و اتمام ۱۱۰۷ (هجری قمری) نوشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل مجدالأدبا ـ میرزا از منشیان و شکسته‌نویسان قاجاری است و شغل منشی‌باشی کل خراسان را داشته است. وی در ادبیات و عربیات و منشیات و مترسلات مشهور بوده و خط تحریر را استادانه می‌نوشته است.

المآثر و الآثار

اسماعیل محاسب خوشنویس است و دو مرقّع به خط ثلث و نسخ در موزهٔ اسلامی ترک به خط وی موجود است با رقم «اسمعیل محاسب»

احوال و آثار خوشنویسان

اسماعیل موسوی قلمدان‌ساز عهد ناصری است که از شیوه آقا ابراهیم و صنیع همایون پیروی می‌کرده. از آثار وی قلمدانی بزرگتر از اندازه قلمدانهای عادی است که دارای تصاویر مختلف و مناظر شکار و جنگل و حیوانات است با رقم «رقم اسمعیل الموسوی»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل میرزا از شاهزادگان قاجاری و پسر چهارم کیکاووس میرزاست که در زمان محمدشاه متولد شد. وی به نقّاشی و تصویرسازی علاقه داشته و در این هنر مهارت پیدا نموده. از آثار وی:
۱ـ قلمدانی ابری کاری است که رویه آن تصویر زنان زیبا نقش بسته با رقم «اسمعیل میرزا»
۲ـ تصویر آبرنگی جوانی با قیافه هندی که حواشی آن تذهیب و تشعیر داشته با همان رقم.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اسماعیل نصرآبادی ـ میرزا شکسته‌نویس و شاعر بود و فرزند میرزا محمد نصرآبادی و محمدزادهٔ میرزا طاهر نصرآبادی مؤلف تذکرهٔ نصرآبادی است که به هندوستان رفته و ملازم مهارت خان از امرای شاه جهان شده و در اوایل جوانی در آنجا درگذشته است.

تذکرهٔ نصرآبادی

اسماعیل نقّاش اردبیلی خطّاط و نقّاش سدهٔ یازدهم قمری است و از آثار خطی او کتیبهٔ سردر بزرگ مقبره شیخ صفی‌الدین اردبیلی است که تاریخ ۱۰۵۷ هجری قمری دارد.

آثار باستانی آذربایجان

اسماعیل نقّاشباشی از نقّاشان و مذهّبان و صحّافان قرن سیزدهم که رقم او در تاریخ ۱۲۷۹ هجری قمری در نسخه‌ی از عالم آرای عباسی آورده شده (فهرست کتب تاریخ آقابای)

اسماعیل نقّاشباشی (محمداسماعیل) نقّاش پرمایهٔ اوایل دوران ناصرالدین شاه قاجار است. وی در آب رنگ و رنگ روغن استاد بوده و در تذهیب و حل کاری و افشانگری مهارت داشته و در شیوه کار خود همهٔ اقسام نقاشی از گل و مرغ، چهره‌پردازی، جانورسازی و منظره و مجلس نگاری را بکار می‌گرفته و در شعر و خوشنویسی دست داشته است و می‌توان گفت که نقّاشی ذوفنون است، اسماعیل نقّاشباشی و یا محمداسماعیل را بعضی فرزند میرزا بابا و برادر آقانجفعلی می‌دانند که طبق تحقیق محمدعلی کریم‌زاده این روایت تأیید نشده. آثار محمداسماعیل بین سالهای ۱۲٦٤ و ۱۲۸۸ (هجری قمری) دیده است. آقااسماعیل آثار خود را با سجع‌ها و رقمهای گوناگون چون اسماعیل، راقمه اسماعیل، عمل محمداسماعیل، عمل کمترین اسماعیل نقّاشباشی پاک‌باز، کمترین خانزاد اسماعیل، نقّاشباشی

اسماعیل، عمل کمترین محمداسماعیل نقّاشباشی، و یافت زیور چو گلستان خلیل ـ این قلمدان ز کلک اسماعیل و بسیاری دیگر آورده است. از جملهٔ آثار او به نقل از همان مؤلف:

۱ـ قلمدان بسیار زیبایی که در کتابی خارجی درباره اصفهان در سال ۱۹۷٤ چاپ شده، که تصویر منوچهر خان معتمدالدوله نشسته و بیست و پنج نفر از رجال در حضور او هستند، و رقم دارد «راقمه اسمعیل ۱۲٦٤» این اثر قدیمی‌ترین آثار استاد اسماعیل نقّاشباشی است.

۲ـ قلمدانی در مجموعه مهندس خلیلی که صحنه‌ای از جنگ را نشان می‌دهد. منوچهرخان معتمدالدوله سردار سپاه است و اسبی شکیل منتظر محمدشاه، و شبیه سازی و تناسب صحنه و افراد بسیار دقیق. در روی قلمدان به خط نستعلیق زیبای اشعاری نوشته شده که از خود نقاش است و در پایان رقم و تخلّص او آمده به همان سبک شعر «زمانی نژادی، اسماعیل نام»

بر این صحنه آن قصه جُست «ارتسام ۱۲٦٦»

۳ـ یک قلمدان در مجموعه‌ای خصوصی که بر آن تصویر زنی فرنگی است. در این اثر استاد خود را نقّاشباشی رقم زده «مریم سیرت ما را خانم» «عمل کمترین اسماعیل نقّاشباشی پاک‌باز ۱۲۷۵»

٤ـ قاب آینهٔ بسیار زیبایی از زنان و دختران طنّاز و در آخر تصویر میرزا آقاخان نوری. این قاب آینه در یک مجموعه است، و رقم دارد «برحسب سفارش حمزه میرزا از شخص اول مملکت ایران آقاخان نوری، عمل اسمعیل ۱۲۷٦»

۵ـ آرایش جلد یکی از کتابهای کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با تصویر امیرالمؤمنین (ع) و حسنین و با رقم «۱۲۷۹ نقّاشباشی اسماعیل»

٦ـ قلمدانی در یک مجموعه که صورت مردی فرنگی است با رقم «... عمل کمترین اسماعیل نقّاشباشی تاریخ ۱۲۸۰»

۷ـ جلد قرآنی با کاری بسیار زیبا از تصویر گلها در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان، با رقم «نقل من عمل الاستاد محمدصادق عمل کمترین نقّاشباشی فی سنه ۱۲۷۸»

۸ـ قلمدان دیگری در یک مجموعه که نیاز به تعمد داشته و با تصاویر بسیار آراسته بوده با رقم «حسب الفرمایش ... کمترین اسمعیل نقّاشباشی»

۹ـ یک قلمدان که در حراج سابقی لندن ۱۹۷۷ به فروش رفته است و داستان شیخ صنعان بر آن نقش بسته بوده با رقم «عمل کمترین اسمعیل نقّاشباشی بتاریخ سنهٔ ۱۲۷۹»

۱۰ـ قلمدانی با تصویر ناصرالدین شاه و پادشاهان تاریخی و افسانه‌ای ایران که تصویر آن به شماره ۱۲ در جلد اول کتاب استاد کریم‌زاده به چاپ رسیده با رقم «اسمعیل نقّاشباشی ۱۲۸۳»

۱۱ـ قلمدان دیگری با تصویر شیخ صنعان و تصاویر دیگر با رقم «کمترین اسمعیل نقّاشباشی ۱۲۸۱» (در یک مجموعه)

۱۲ـ قلمدان دیگری با تصویر زنان فرنگی و رقم «عمل اسماعیل نقّاشباشی ۱۲۷۸» (در یک مجموعه خصوصی)

۱۳ـ جلد دیگر از یکی از کتب کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با همان رقمها و تاریخ ۱۲۸٦

۱٤ـ قلمدان دیگری متعلق به یک مجموعه با تاریخ ۱۲۷۲

۱۵ـ یک قلمدان زیبا که در طرح گالری تک تهران به فروش رفته است. و تاریخ ۱۲۸۱ داشته.

۱٦ـ جلد روغنی دیوان حافظ که بسیار زیبا بوده و در حراج ۲٤ آوریل ۱۹۷۹ سابقی لندن به فروش رفته است.

۱۷ـ قاب آیینه بسیار زیبایی با رقم «عمل اسمعیل ۱۲۷٤» در یک مجموعه.

۱۸ـ قلمدان کیانی پرکاری که در حراج ۱۹۸۰ سانتی لندن بفروش رفته و روی آن اشعار بسیار در شرح مجالس افراد نوشته بوده و تصاویر بسیاری از پادشاهان بر آن نقش بسته و رقم داشته

یافت زیور چو گلستان خلیل
این قلمدان ز کلک اسماعیل

۱۹ـ قاب آینه‌ای زیبا و بسیار پرکار شامل ۹ مجلس بوده در یک مجموعه خصوصی است.
۲۰ـ چهار اثر از این هنرمند در موزه تاریخی برن که در یک کتاب آلمانی مفصّل درباره دوتا آنها شرح داده‌اند.
۲۱ـ یک اثر آبرنگی از وی که صورت یوحنای نبی است در یک مجموعه خصوصی بدون تاریخ.
۲۲ـ شمایلی زیبا با آبرنگ با تاریخ ۱۲۸۱
۳۳ـ تصویر آبرنگی محمدتقی خان پیشخدمت
۲٤ـ تصویر آب رنگی ناصرالدین شاه در بریتش موزیوم که رقم «کمترین خانزاد اسماعیل ۱۲۷۰» دارد.
۲۵ـ تعداد سه گرده قاب آینه و قلمدان در مجموعه محمدعلی‌کریم‌زاده‌تبریزی، چاپ شده در آخر جلد اول احوال و آثار نقّاشی به شماره ۱٤ و ۲٤ و ۱۵

اسماعیل وراق از وراقان و صحافان قرن چهارم و پنجم هجری قمری و پدر ازرقی شاعر است، کسی که به روایت فردوسی بدو پناه می‌برد.

چهارمقاله عروضی

اشتری ـ احمدخان نقّاش و هنرمند معاصر است. وی در سال ۱۲۹۹ هجری قمری در جوشقان به دنیا آمده و در سال ۱۳۱۹ قمری با پدرش راهی تهران شده است. احمد اشتری در نقّاشی، طراحی قالی و خطّاطی و هنرهای دیگر دست داشته و شعر نیز می‌گفته و متخلّص به یکتا بوده است. اشتری از مکتب کمال‌الملک بهره گرفته و از دوستان و یاران نزدیک او بوده است. استاد کمال‌الملک ارادت خاصی به احمدخان اشتری داشته و او را مراد خود می‌دانسته. در نامه‌هایی که به او می‌نوشته و به وسیله استاد احمد سهیلی خوانساری و استاد دکتر غنی به چاپ رسیده درجهٔ ارادت وی به اشتری مشخص می‌شود. نگارنده آثاری از کمال‌الملک دیده‌ام که امضای اشتری و کمال‌الملک داشته است. این آثار قبلاً در اختیار فرزند هنرمند او علی اشتری، شاعر شیرین سخن معاصر بوده است.
احمدخان اشتری به شغل‌های مختلف دولتی نیز اشتغال داشته. مدتی دادستان و حاکم گیلان و معاون دادگستری و شهرداری بوده است. وی در سال ۱۳۳٤ شمسی در ۷٤ سالگی در تهران درگذشته و در صفائیه شهری به خاک سپرده شده است. آثار نقّاشی وی پراکنده شده و تعدادی نیز تا این اواخر در اختیار فرزند کوچکش بود، زیرا علی اشتری نیز درگذشته است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان از آثار رقم‌دار وی تصویر رنگ روغنی از جوانی کمال‌الملک در یک مجموعهٔ خصوصی است با رقم «احمد اشتری ۱۳۱۸ شمسی». یادش گرامی‌باد

اشرف‌الکتاب اصفهان آقا زین‌العابدین اصفهانی ملقب به اشرف‌الکتاب فرزند آقا قاسم اصفهانی است. ولادتش در ۱۱۸۵ و وفاتش در ۹ شعبان ۱۲۹۶ در اصفهان بوده است. محمدحسین عنقا پدر جلال همایی می‌گوید:

اشرف آن مقتدای خط که بود
هر چه خطّاط در جهان حشمش
هست زیبنده گر کند خورشید
سرمهٔ چشم دودهٔ قلمش

تاریخ اصفهان، جلال همایی

اشرف‌الکتاب خوانساری ملاغلامحسین اشرف‌الکتاب (۱۲٤۹ـ۱۳۲۵ هق) خوشنویس اهل خوانسار است. وی فرزند ملا محمد خوشنویس است که پدر در پدر به کتابت و خطوط خوش اشتغال داشته‌اند. پدرش ملامحمد یکی از علمای عهد فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار بوده که به شغل کتابت قرآن مجید و ادعیه اشتغال داشته. از آثار این پدر و پسر که اغلب به خط نسخ است در بین اهالی فراوان یافت می‌شود. بطور کلی این خانواده همه اهل هنر خط و خطّاطی بوده و در نزد

اهالی همه بنام اشرف‌الکتابی خوانده می‌شوند. فرزند غلامحسین ملامحمدعلی اشرف‌الکتابی خوشنویس است که انواع خطوط بویژه خط نسخ معرب را خوش می‌نوشته. وی در ذی‌القعده ۱۳۵۵ درگذشته است. از افراد دیگر خانواده اشرف‌الکتابی ملامحمود است که او نیز از زهاد عصر خود بوده و آثار خطی بسیاری از او باقی مانده است. آخرین خوشنویس این خانواده مرحوم محمدباقر اشرف‌الکتابی است که در سال ۱۲۷۷ شمسی در خوانسار متولد شده و پس از آموزش هنر از پدر علوم دینی را نزد آیت‌الله حاج سید میرزا محمود ابن‌الرضا خوانساری فرا گرفته و از جمله آثاری که به خط وی می‌باشد، صحیفه سجادیه است همراه با ترجمه فارسی و نُسَخ مختلف ادعیه که در ۱۵ جلد کوچک و بزرگ به چاپ رسیده است. وی پس از عمری تلاش در راه فرهنگ، سرانجام در فروردین ۱۳۵٤ شمسی جهان را بدرود گفت.

اشرف بن عبدالله طباطبایی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه بلدالامین کفعمی به قطع نیم ربعی، مذهّب با خط نسخ غبار و تاریخ محرم ۱۱۲۳ نزد آقای سهیل می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

اشرف بن محمد یوسف نقّاش آبرنگ‌کار است که در آثار خود نامش را به درستی ذکر نکرده و به نظر استاد محمدعلی کریم‌زاده در احوال و آثار نقّاشان شاید نواده محمدزمان باشد. زیرا در یکی از مرقّعات کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان، رقعه‌ایست که در آن تصویر پرندگان و گلها آمده است و رقم دارد «هو- به رقم اقل خلق الله ابن محمدیوسف اتمام یافت» و در موزه تزیینی تصویر گل و مرغی بوده با رقم «هو اشرف‌جان مشق کرد شعبان المعظم ۱۱۱۷ کمترین محمد یوسف».

اشرف حکیمی از نستعلیق‌نویسان قرن دهم است و اثر او یک نسخه دیوان عبدالرحمان جامی‌است ک در رمضان ۹۸۱ هجری قمری نوشته شده و در کتابخانهٔ عمومی رشت به شماره ٤۳د موجود است.

فهرست فیروز منصوری

اشرف حسینی از صحافان سدهٔ دوازدهم هجری قمری است و از آثار او جلد نسخه شماره ۳۲۵٦ کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه است با رقم «عمل‌اشرف الحسینی ۱۱۳۱».

صحافی سنتی، ایرج افشار

اشرف خان نامش محمداصغر و از سادات حسینی عربشاهی بوده. وی از امرای دربار اکبرشاه گورکانی است و نام اشرف خان را از این پادشاه دریافت داشته بود. وی هفت قلم را به خوبی می‌نوشت و شعر نیکو می‌گفت. وفاتش را سال ۹۷۳ هجری قمری دانسته‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان

اشرف زاده فلزکار بوده و از آثار وی فندیلی است متعلق به موزه بریتانیا که رقم دارد «اشرف زاده سنه ۹۵٦».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اصغر بنا ـ استاد وی یکی از سازندگان بناست و به نوشته تاریخ مفصل کرمانشاه از سازندگان بنای زینبیه وابسته به تکیه معاون الملک کرمانشاه در سال ۱۳۳٦ هجری قمری از است.

اصیلی مشهدی از شعرا و خوشنویسان قرن نهم و هم عصر امیرعلیشیر نوایی است. خط نستعلیق را خوش می‌نوشته و در تاریخ تألیف مجالس النفایس سال ۸۹٦ هجری قمری از شعرای مشهور مشهد بوده است.

اظهر تبریزی یکی از مشهورترین خوشنویسان قرن نهم و شاگرد میرزا جعفر بایسنغری است. اظهر از تبریز به هرات سفر کرده و ملازم ابوسعید بن محمدبن میرانشاه تیموری (۸۵۵ـ۸۷۳) گردید. از آثار خطوط موجود وی برمی‌آید که وی در خدمت شاهزاده بایسنغر میرزا و سلطان ابراهیم میرزا فرزندان شاهرخ و پیربوداق قراقویونلو (۸۶۶ـ۸۷۱) نیز بوده است. اظهر استاد مسلم خط در زمانهٔ خود بود و او را با لقب ظهیرالدین و استاد الاساتید و استاد استادان نامیده‌اند.

قدمای خط شناس، اظهر را سومین استاد خط نستعلیق دانسته‌اند. از شاگردان معروف اظهر سلطانعلی مشهدی و سلطان علی قاینی و شیخ بایزید پورانی را ذکر کرده‌اند. بعضی‌ها مالک دیلمی و عبدالرحیم انیسی و سلطان علی سبز مشهدی و شیخ محمد امامی و غیب‌الله امامی‌را از شاگردان او محسوب نموده‌اند. از آثار به جا مانده از او به نقل از مهدی بیانی:

۱ـ چند قطعه در مرقّع گلشن در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۲ـ یک سفینه اشعار در مجموعه حاج محمدآقای نخجوانی تبریز به تاریخ ۸۷۷ هجری قمری

۳ـ یک نسخه کامل «شش دفتر مثنوی» مولانا جلال‌الدین بلخی متعلق به مهدی بیانی با خط نستعلیق و عناوین تعلیم رقاع با تاریخ ۸۷۲ هجری قمری

٤ـ یک نسخه مقطعات ابن یمین برای پیربوداق به تاریخ ٨٦٤ هجری قمری در موزه آثار اسلامی ترک استانبول

۵ـ پنج قطعه در مرقّعات مختلف به تاریخ ۸۵۳ هجری قمری در کتابخانه دانشگاه استانبول

٦ـ بیست و نه قطعه از مرقّعات بهرام میرزا، شاه اسماعیل امیرحسین بیک، امیر غیب بیک با خط ثلث، رقاع و نستعلیق و تاریخهای ۸٤۰ـ۸۷۳ در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول

۷ـ یک نسخه کلیات عماد فقیه کرمانی به تاریخ ۸۳٤

۸ـ یک نسخه خمسهٔ نظامی و امیرخسرو دهلوی به تاریخ ۸۷۷ هجری قمری در کتابخانه دانشگاه پنجاب لاهور

۹ـ یک نسخه خسرو و شیرین نظامی به تاریخ ۸۲٤ هجری قمری در کتابخانه جان ریلاندز منچستر *(John Rylandz)*

۱۰ـ یک نسخه «هفت پیکر» نظامی در موزه متروپلیتن نیویورک.

۱۱ـ یک قطعه در کتابخانه لنینگراد.

۱۲ـ یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و نستعلیق غبار با رقم «العبد الفقیراظهر عفاالله عنه» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.

۱۳ـ یک صفحه از مرقّع به خط نستعلیق و رقاع در همان موزه

۱٤ـ یک قطعه از مرقع شاه‌اسماعیل به خط نستعلیق و رقاع که در سمرقند نوشته شده در همان موزه.

۱۵ـ یک صفحه اشعار از مرقّع به خط نستعلیق و رقاع که برای سلطان ابراهیم نوشته با رقم «کتبه العبد الفقیر المحتاج رحمةالله... اظهر...» در همان موزه

در مورد مرگ اظهر روایات متفاوت است. اما سال ۸۸۰ هجری قمری اصلح به نظر می‌رسد.

اعتماد حضور از نقّاشان دورهٔ ناصرالدین‌شاه است که در رنگ و روغن و آبرنگ دست داشته. از آثار وی یکی تصویر نیم تنه امین‌السلطان اتابک است با رقم اعتماد حضور و دیگر تصویر شمایل مولای متقیان علی (ع) با رنگ و روغن است با رقم اعتماد حضور که متعلق به مجموعه محمدعلی کریم‌زاده است.

اعتماد خان از خوشنویسان دربار عالمگیر شاه هندی بود. وی به مناسبت فضایل انسانی و کمالات نفسانی مورد توجه دربار بود و لقب اعتمادی را دریافت داشت و علاوه بر نستعلیق، نسخ و تعلیق

را نیکو می‌نوشت و تا هنگام تألیف مرآة‌العالم سال ۱۰۷۸ هجری قمری زنده بوده است.

اعجاز رقم خان از خوشنویسان هندوستان است. وی صاحب کمالات بود و خطوط رشیدا را جمع‌آوری می‌کرده و خود نیز به شیوه رشیدا می‌نوشت. هفت قلمی با وی ملاقات کرده و مجموعه خطوط وی را دیده است اما در زمان تألیف تذکرهٔ هفت قلمی سال ۱۲۳۹ هجری قمری درگذشته بود.

اعزّ الدین شاه وی از پیروان شیوه رشیداست و خطوط او را جمع‌آوری می‌کرد. در اواخر عمر ترک دنیا گفت و گوشه‌گیری اختیار کرد. در هنگام تألیف تذکره هفت‌قلمی ۱۲۳۹ هجری قمری درگذشته بود.

افراسیاب بن استاد علی بخار لاریجانی ـ استاد نجّار و نقار است. وی در سال ۱۲۱۵ هجری قمری در ورودی بقعه امامزاده احمدرضا را در لاسم بالالاریجان ساخته است.

از آستارا تا استاراباد

افضل حسینی تونی نقّاش عهد شاه عباس دوم است و از مردم تون بوده است. به این دلیل گاهی میرافضل وگاهی افضل تونی نیز رقم می‌کرده است. شیوه او شیوهٔ رضا عباسی بوده است. از آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم

۱ـ تصویر زیبای خفته‌ایست و مناظر اطراف که توله‌سگی به همراه دارد و رقم آن چنین است: «رقم کمینه میرافضل تونی»

۲ـ تصویر مرد کشیشی که حواشی تصویر با گل آذین شده و رقم دارد: «رقم افضل الحسینی»

۳ـ مینیاتوری رزمی‌که تصویر آن در صفحه ۱۱۵ کتاب خانم مارا اشرفی به سال ۱۹۷۴ در شوروی به چاپ رسیده است. این اثر از کتاب شاهنامه‌ای که به خط محمد شفیع بن عبدالجبار است نقل شده و رقم دارد: «رقم کمینه افضل الحسینی سنهٔ ۱۰۵٤».

٤ـ تصویر معاشقه دو دلداده با رقم «هو رقم کمینه افضل الحسینی سنهٔ ۱۰۵٦» این تصویر به شماره ۱۸ در کتاب احوال و آثار نقّاشان محمد علی کریم‌زاده به چاپ رسیده است.

۵ـ تصویر درویشی نیمه برهنه با رقم «بنده اقل‌افضل»

افضل میر از سادات حسینی و از خوشنویسان هندوستان است که در دوره محمدشاه هندی می‌زیسته. وی شعر می‌گفته و «خوشتر» تخلّص داشته است. قطعه‌ای از وی در موزه باستان‌شناسی دهلی است که تاریخ ۱۱۳۸ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

افندی از خوانندگان دربار شاه عباس صفوی و از رامشگران مخصوص شاه است. وی به اتّفاق دو هنرمند دیگر به نام حافظ نایی نوازنده نی و حافظ جامی هر یک در سیزدهم شعبان ۱۰۱۷ هجری در یک محله اصفهان خانه‌ای ساختند که در آن موسیق اجرا می‌شد و آن خانه را محلهٔ نغمه خواندند.

تاریخ عباسی

اقبال شکسته‌نویس است و به خط وی یک نسخه دیوان ظهیر فاریابی در کتابخانه حاج سیدنصرالله تقوی است با رقم «کتیبه اقبال بندهٔ دولتشاه فی شهر رمضان المبارک ۱۲۳۸».

احوال و آثار خوشنویسان

اکبرخان تارزن نوازنده کم‌نظیر اصفهانی که در حوالی سال ۱۳۲۲ هجری قمری متولد شده و جلال همایی در توصیف او این بیت را آورده که:

نواهایی چنان چالاک می‌زد
که مرغ از شور پربر خاک می‌زد

مـرگ وی در حـوالی پـنجاه سـالگی اتّـفاق افتاده است.
تاریخ اصفهان جلال همالی

اکبر فلوتی از نوازندگان فلوت است. وی فرزند عبدالله خان نوازنده تـار و بـرادر حسـین هـنگ آفرین استاد سه‌تار است. اینان از شاگردان میرزا عبدالله بوده‌اند. وی در مدرسه دارالفنون با موسیقی آشنا شد و به نـواخـتن فـلوت پـرداخت. از وی صفحاتی باقی است. اکبر در آخر در رشت ساکن شده و از شاگردانش یعقوب خان رشتی است.
سرگذشت موسیقی ایران

اکبر میرزا فرزند حسینعلی میرزا فرنفرما که خط نسـتعلیق را بـه خـوبی مـی‌نوشته و در جـوانی درگذشته است.

اکرم از نستعلیق‌نویسان عثمانی است که از آثار او لوحه‌ای در موزه آثار اسلامی و تـرک اسـتانبول موجود است که چنین نـوشته است: «عـبدخاص خلیفهٔ اعظم، چاکر اصدق حقیر، اکرم»

الطافی ـ حسین استاد مینیاتوریست مـعاصر است. وی از شاگردان مدرسه صنایع قدیمه است، آثار وی در موزه هنرهای ملی موجود می‌باشد.

الفت حسین خان از نقّاشان هندی است که در آبـرنگ و چـهره‌پردازی و شـبیه‌سازی مـهارت داشته. از آثار وی که در حراج کریستی لندن در تاریخ آوریل ۱۹۹۰ به فروش رفته، تصویر لردکر زن و همسرش با تاریخ ۱۳۲۱ هجری قمری است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

الماس خوشنویس است و از خـطوط وی یک قطعه ثلث و نسخ بـا رقـم «مشـقه العـبدالمـاس» (قرن ۱۱) در مجـموعهٔ حـاج سـیدنصرالله تـقوی می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

الماس نقّاش ناخنی عهد ناصری است که از آثار وی یکی تصویر نورعلیشاه است با رقم «المـاس ۱۳۱۰» و دیگری تصویر ناخنی مـولای مـتقیان علی(ع) با رقم «الماس» می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

الله وردی نقّاش قلمدان‌ساز است و از آثار وی یک قلمدان است کـه تـصویر لیـلی و مجـنون در منظره‌ای بر آن نقش بسته و رقـم دارد «رقـم زد کمترین الله‌وردی».
این نقّاش در عهد قاجاری می‌زیسته است. این اثر در مجموعه کرملی القانیان بوده است.
احوال و آثار نقّاشان

الله‌وردی میرزا فرزند فتحعلی‌شاه قـاجار بـوده است و شعر می‌سروده و به روایتی بیضا تخـلّص داشته. وی در شب سه شنبه ۲۳ رمـضان ۱۲۱۶ متولد شده.
خط نستعلیق را زیبا می‌نوشته. در تاریخ عـضدی تخلّص او را فیاض ضبط کرده‌انـد. وی از ایـران مهاجرت کرده و به دربار سلطان محمود خان ثانی (۱۲۲۳ـ۱۲۵۵) راه یـافته و سـالها بـا احـترام می‌زیسته. پس از مرگ او در بیروت متوطن شده و در همانجا درگذشته است.
احوال و آثار خوشنویسان

الله‌وردی نقّاش افشار نقّاش اواخر دوره زندیه و اوایل دورهٔ قـاجار است. وی چـنانچه از نـوشته اعتمادالسلطنه نتیجه مـی‌شود بـرادر عـلی اشرف مشهور است. الله‌وردی از طایفه افشار و در رنگ و روغن و آبرنگ مهارت داشته است. از آثار وی تصویر عباس میرزای قاجار است با رقـم «رقـم کمترین الله‌وردی افشار ۱۲۳۶».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

الیاس بره‌زین نقّاش و رسّام عهد ناصرالدین شاه است واز کارهای ماندنی وی، ترسیم نقشه تهران بوده که در دو قسمت جداگانه اجرا کرده و در حصار تهران نقوش زیبایی ترسیم نموده است و در زیر نقشه نوشته «بسعی کمترین بندگان الیاس بره‌زین منقّش شد».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ام‌السلمه دختر فتحعلی‌شاه قاجار است که خوشنویس هنرمند بوده و به کتابت نیز عشق می‌ورزیده است. از نمونه آثار وی عبارتند از:
۱ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ با رقم و تاریخ «نمقت بنت شه‌ام‌السلمه» ۱۲٤۰. در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک قطعه نسخ کتابت از مرقّع شماره ۱۲ کتابخانه آستان قدس رضوی با رقم و تاریخ «نمقت بنت خاقان [فتحعلی‌شاه] سلمه» «سنة ۱۲۵۵».
۳ـ یک قطعه نسخ به تاریخ رمضان ۱۲۹۵ در کتابخانه ملک
٤ـ یک نسخه قرآن نیم ورقی جلد روغنی در کتابخانه کاخ موزه گلستان
۵ـ تعقیبات نماز با قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات با خط نسخ به تاریخ رمضان ۱۲٤۵ در همان کتابخانه
٦ـ یک نسخه سور و ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی به خط نسخ با تاریخ ۱۲۳۸ در همان کتابخانه
۷ـ یک نسخه دعای صباح به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات کتابت به خط نسخ و تاریخ شعبان ۱۲۳۸ در همان کتابخانه
۸ـ دعای کمیل به قطع وزیری کوچک، جلد روغنی و تزئینات با خط نسخ کتابت و شکسته به تاریخ رمضان ۱۲۰۵ در همان کتابخانه.
۹ـ یک رقعه نسخ کتابت با تاریخ ۱۲٤۸ در مجموعه حاج حسین آقا نخجوانی.

احوال و آثار خوشنویسان

امام بردی خوشنویس گمنام که به نقل از مهدی بیانی در قرن یازدهم می‌زیسته و از آثار او یک قطعه نستعلیق پنجدانگ گلزار و نستعلیق دودانگ خوش است که در کتابخانه ملی تهران موجود است با رقم «فقیر امام بردی»

امام وردی ایرانی‌الاصل که در دهلی متولد شده و در لکنهو با نواب شیرافکن خان زندگی می‌کرده است. شعر میگفته و از موسیق بهره‌ای داشته است. نستعلیق را خوش می‌نوشته و از آثار او قطعه‌ایست در موزه باستانشناسی دهلی به تاریخ ۱۲۷۲.
البته صاحب شمع انجمن مرگ او را به سال ۱۲۰۰ می‌داند، بنابراین شاید این قطعه از این امام‌وردی نباشد.

امام الدین ـ خلیفه از خوشنویسان هندوستان است که خط شکسته و نسخ را نیکو می‌نوشته. در شاه‌جهان‌نامه نوشته است که در شکسته شیوه رای پریم ناتهه و در نسخ شاگرد عبادالله خان بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

امام قلی (قلی) از نگارگران عهد اکبرشاه و جهانگیر شاه است از آثار ارزنده این استاد به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان، نگارگری و تصویرسازی کتاب عیار دانش مضبوط در کتابخانه چستربتی است و همچنین در آلبوم موزه مزبور که در سال ۱۹۳٦ میلادی چاپ شده نگاره ایست با رقم «عمل امام قلی»

امام‌قلی قندزی بن دولت قدم از نستعلیق نویسان اواخر قرن دهم واوایل قرن یازدهم است که از آثار وی یک نسخه فتوح الحرمین محیی لاری است با ۱۷ مینیاتور و خط نستعلیق که در تاریخ ۱۰ شعبان ۱۰۰٦ هجری قمری در مکه نوشته شده

و در کتابخانه دیوان هند شرقی لندن به شماره 1417 موجود است.

امامی ـ استاد احمد هنرمند منبّت کار و معرق اهل آباده است. وی از خانوادهٔ هنرمند امامی‌آباده‌ای است که فرزندانش نیز همه در این هنر استاد بوده‌اند. از جمله استاد خلیل امامی‌آباده‌ای و استاد طاهر و استاد علی امامی‌آباده‌ای هستند که همه در هنر معرّق و مشبّک و منبّت از استادان بنام می‌باشند. از این استادان آثاری چند در موزه هنرهای ملی می‌باشد.

امامی ـ غلامرضا از خانوادهٔ هنرمند امامی و از سادات اصفهان است که در نقّاشی و مرغش کار و تذهیب و حل کاری و پرنده‌سازی صاحب‌سبک و شیوه‌بوده است. از آثار دیده شدهٔ این هنرمند به نوشته استاد کریم‌زاده
۱ـ قاب آینه زیبایی در موزه ویکتوریا البرت لندن با رقم «عمل الحقیر غلامرضای الامامی ۱۲۸۳»
۲ـ قلمدانی با تصویر گل و بوته و پرندگان با رقم «غلامرضا امامی ۱۲۹۰»
۳ـ قلمدانی زرافشان با تصویر گل و مرغ و رقم «فرمایش جناب آقای ضیاءالملک رقم کمترین غلامرضا امامی ۱۳۰۳» (تاریخها هجری قمری است)

امامی ـ جواد نقّاش و قلمدان ساز ولاکی‌کار و از آثار او قلمدانی است در موزه هنرهای تزیینی سابق تهران بوده است.

امان‌الله خان از خوشنویسان هندی است که به شغل معلمی در شاهجهان آباد مشغول بود. وی شعر می‌گفته و مفلس تخلّص داشته است. تستعلیق و شکسته را خوب می‌نوشته و در سال ۱۲۱۹ هجری قمری درگذشته است.

امتی تربتی از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم است که از آثار وی یک نسخه دیوان خاقانی شروانی است که در دارالکتب قاهره به شماره ۸۶ م ادب فارسی به خط نستعلیق و رقم «امتی تربتی» و تاریخ ۱۰۰۹ هجری قمری موجود است.

امرالله از خوشنویسان عثمانی است و از خطوط وی یک لوحه مذهّب به خط ثلث و نسخ کتابت بر مزار مولوی در قونیه با تاریخ ۱۹٤٤ میلادی موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

امرالله ـ خلیفه شکسته‌نویس و از مردم هندوستان است و به گواهی شاه جهان نامه خطوط بسیار از وی در لکنهو موجود است.

امرالله نگین تراش نقّاش و حکاک و قلمزن است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته.

احوال و آثار نقّاشان

امّ عمرواصفهانی از زنان آوازخوان بود و سماک بن نعمان به او عشق می‌ورزید و بسیاری از املاک خود را بدو بخشید که اسناد آن بار یک قاطر بود.

مشاهیر زنان ایرانی و پارسی‌گوی

امید (میرزاعباس کرمانشاهانی) شاعر و ادیب و خوشنویس است. وی از شاگردان میرزا محمد نامی است. خط نسخ را به زیبایی می‌نوشته. از آثار خطی او به نقل از محمدعلی سلطانی چند نسخه قرآن کریم است.

امیراحمد از کاتبان قرن دهم هجری و از آثار او شرح‌البرده شیخ سعدالله خلوی است به خط نسخ و تاریخ ۹۷۲ هجری قمری که در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۳٤۷٦ موجود است.

اسیراسدالله اردبیلی نقره‌کار و فلزکار سدهٔ یازدهم قمری است از آثار او نقره‌کوبی در فندیلخانه مرقد شیخ صفی‌الدین اردبیلی است که تاریخ ۱۰۲۷ هجری قمری دارد.

آثار باستانی آذربایجان

امیرالکتّاب شیرازی از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری و از آثار او یک نسخه بوستان سعدی است که در کتابخانه ملک تهران به شماره ۵۶۱۸ با خط نستعلیق وجود دارد.

امیربن حاج محمود نظرانی کاشی ساز و معرّق‌کار است و از آثار وی تزئینات گوناگون رواق گنبد الله‌وردی‌خان سردار شاه عباس است با رقم «عمل امیربن حاج محمود نظرانی ۱۰۲۲ هـ ق».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

امیربن شیخ محمدالحسینی از خوشنویسان قرن دهم است و هم عصر شاه اسماعیل صفوی است. وی نسخ‌نویس بوده و از آثار به جا مانده او، دیوان علی(ع) است که در کتابخانهٔ عبدالحمید مولوی مشهد به شماره ۱۹۵/ع و به تاریخ ۹۷۲ هجری قمری موجود است.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

امیربیک ساوجی نقّاش و شاعر سدهٔ دهم و یازدهم است و نامش در کتاب اکبرنامه به این عنوان ذکر شده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیمی

امیر جلال الدین کاشی از نگارگران دربار بایسنغر میرزا (۸۰۲ـ۸۳۷) در هرات بوده و در کتاب خانهٔ او به خلق آثاری هنری اشتغال می‌ورزیده است.

احوال و آثار نقّاشان

امیرخلیل از نقّاشان نام‌آور و مشهور عهد تیموری است که به اسامی گوناگون خلیل میرزا شاهرخی، امیرخلیل، خلیل الله و میرخلیل الله‌وردی، مشهور بوده است. وی از تربیت یافتگان عهد شاهرخ میرزا تیموری و از نزدیکان بایسنغر میرزا است.

دوست محمدهروی در دیباچه مرقّع بهرام میرزا افضلی دربارهٔ او می‌نویسد: در عرضه داشتی که به خط جعفر بایسنغری در مورد کار هنرمندان نوشته شده از امیرخلیل و نقّاشی او گزارش شده که این عرضه داشت در یک مجلهٔ هنری ترکی در سال ۱۹۷۷ و بعداً در مجله هنر و مردم به شماره ۱۷۵ توسط دکتر احد پارسای قدس به چاپ رسیده است. آقای فکری سلجوقی در تعلیقات خود درباره دیباچه دوست محمد هروی از چند اثر او یاد می‌کند:

۱ـ تصویر امرتیمور در صحرایی در مقابل مناره‌ای از کله‌های انسان که عودنوازی مشغول نواختن است با رقم «خلیل میرزا شاهرخی»

۲ـ تصویری از کتاب شاهنامه که اسفندیار را با لباس رزم و سوار اسب نشان می‌دهد با رقم «کار میرخلیل». این اثر در موزه توپ قاپوسرا می‌باشد و در کتاب احوال وآثار نقّاشان به شماره ۲۷ به چاپ رسیده است (جلد اول).

۳ـ تصویر مرد چاق با لباس قرمز با رقم «کار میرخلیل».

امیردولت‌یار نگارگر عهد ایلخانان است و در زمان خدابندهٔ ایلخانی (۷۱۷ـ۷۳۶) شاگرد احمد موسی بوده و به نقل از دوست محمدهروی در قلم سیاهی سرآمد گشته است.

امیرزاده از خوانندگان مشهور اواخر دورهٔ قاجار است. وی صدایی دلنشین داشته و شهرت او بسیاری از نوازندگان را از جمله علی‌اکبر خان شهنازی استاد تار را به خود جلب نموده است.

سرگذشت موسیقی ایران

امیرشاهی سبزواری پدرش فیروزکوهی است اما خودش در سبزوار به دنیا آمده. اجدادش از اعاظم سربدار بوده‌اند. امیرشاهی در سبزوار زندگی می‌کرده و نامش امیر آق‌ملک است. بایسنغر میرزا او را به هرات خواند و معزز داشت. گویند او در شاعری استاد عبدالرحمان جامی بوده است. شعر نیکو می‌سرود و تخلّص او شاهی است. از موسیق بهره داشت و عود را نیکو می‌نواخته. نام او را در زمره خوشنویسان بایسنغر آورده و مرگ وی را در سال ۸۵۹ هجری قمری ذکر کرده‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان

امیرعلی کاتب از نستعلیق نویسان نیمهٔ دوم قرن دهم است. از آثار او یک نسخه ظفرنامه شرف‌الدین یزدی است به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۳ هجری قمری که در کتابخانهٔ شپحدرین لنین گراد به شماره ۲۹۵ موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

امیرقاسم از نقّاشان آبرنگ کار اواخر سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. از آثار وی تصویر سوارکاری با کلاه رزمی‌به شیوه محمدزمان است که رقم دارد «عمل امیرقاسم».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

امیرقاسم علی بن سیدمرتضی هروی از نستعلیق‌نویسان قرن دهم و از آثار خطی او یک نسخه تحفةالحرار جامی است به تاریخ ۹۴۸ هجری قمری موجود در کتابخانه دانشگاه لس‌آنجلس به شماره *D8*

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

امیرقریشی صحاف و مجلد است. وی در قرن دهم می‌زیسته.

هفت اقلیم ـ صحافی سنتی

امیرمسکنی ـ استاد نجّار است و در سده سیزدهم می‌زیسته و از ساخته‌های او در ورودی بقعهٔ فوشارا در سادات محلهٔ بارگوسرای لاهیجان است که تاریخ ۱۲۵۶ هجری قمری دارد.

از آستارا تا استارباد

امیرمقصود از شکسته نستعلیق‌نویسان خراسان است و فرزند وی امیرعلی اصغر خوشنویس می‌باشد (اواخر قرن دوازدهم)

احوال وآثار خوشنویسان

امیر نجار ـ استاد نجّار و گره‌کار دماوندی در دورهٔ صفوی است. نام وی بر روی یکی از صندوقهای ضریح امامزاده عبدالله آینه‌ورزان به عنوان سازنده و حک کننده کتیبه ذکر شده و تاریخ ۱۰۷۷ هجری قمری دارد.

فصلنامه اثر شماره ۲۲ـ۲۳

امیرنظام ـ حسنعلی خان گرّوسی یکی از امرا و حکام بزرگ عهد قاجار است که پدر درپدر ریاست ایل و حکومت ولایت گرّوس را داشته‌اند. حسن علی خان در سال ۱۲۳۶ هجری قمری در بیجار متولد شد. در سال ۱۲۶۵ و در اوایل سلطنت ناصرالدین شاه به اتّفاق سلطان مراد میرزای حسام‌السلطنه به دفع فتنه حسن‌خان سالار مأمور گشته و بعد از فراغت از آن با درجه سرتیپی در سال ۱۲۷۲ به اتّفاق حسام‌السلطنه مأمور تسخیر هرات گشت و سپس با دوفوج گروسی محافظت قلعه هرات را به عهده گرفت. در سال ۱۲۷۳ بعد از مصالحه فی‌مابین ایران و انگلیس به بغداد رفت و در سال ۱۲۷۴ با دوفوج گروسی به تهران احضار و محافظت نظامیه دارالخلافه را عهده‌دار شد. در سال ۱۲۷۵ وزیر مختاری دربار دولتین فرانسه و انگلیس به وی سپرده شد واز راه استانبول عازم پاریس و لندن گردید و پس از هفت سال و انجام تحصیلات زبان

فرانسه در سال ۱۲۸۳ به تهران مراجعت نمود. وی یک سال در تهران بود و پس از ان مأمور سفارت استانبول‌شد. وی در سال ۱۲۸۹ به تهران مراجعت کرده و به وزارت فواید عامه منصوب گردید.
امیرنظام در سال ۱۲۹۱ و در مسافرت اول ناصرالدین شاه به فرنگ التزام رکاب بود و پس از آن مأموریت‌های دیگری به عهده وی قرار گرفت که شایستگی خود را در آنها نشان داد. در اواخر صفر ۱۳۰۹ به تهران احضار و به حکمرانی ایالتی کرمانشاه و کردستان مأمور شد. در اواخر ۱۳۱٤ با سمت پیشکاری مملکت آذربایجان به خدمت محمدعلی میرزا ولیعهد به آذربایجان رفت و پس از مأموریت بسیار بالاخره در سال ۱۳۱۷ در سن هشتادسالگی در کرمان در گذشت و او را در بقعه‌ای در ماهان که خود آماده کرده بود به خاک سپردند.
آنچه از امیرنظام گفتنی است علاوه بر اندیشه‌های خردمندانه و قدرت مدیریت، سبک انشاء و شیوه خط وی است. وی از خوشنویسان مبتکر در خط تحریر است که باید پس از درویش و میرزا ابوالقاسم قائم‌مقام او را از ستارگان این قلم دانست. خط شکسته وی که در عین ملاحت یکی از استوارترین خطوط تحریر است و در حالی که شکسته است اصول نستعلیق در آن رعایت می‌شود و از آن درهمی و پیچیدگی‌ای که دامنگیر این خط شده بود نجات یافته است. بنابراین او را می‌توان از صاحب سبکان این قلم محسوب نمود. به نوشته مهدی بیانی از آثار قلمی چاپ او می‌توان رساله پندنامه یحیویه را نام برد. از خط زیبای امیرنظام نامه و منشأت بسیار در دست می‌باشد. (همه تاریخها هجری قمری است).

امین نقّاش و گل‌نگار است و از آثار وی جلد روغنی گل و مرغی است که زنبق در وسط آن نقش شده و حواشی آن تذهیبی استادانه دارد با رقم «رقم ذرهٔ بیقدر امین».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

امین ـ استاد سرنج کار و هنرمند سازنده سنگ مصنوعی است و از کارهای هنری او سنگاپ زیبای مسجد جمعه اصفهان است (در قسمت ایوان صاحب) است که تاریخ ۱۱۰۲ دارد.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

امین اردستانی از کاتبان گمنام قرن دهم است که از آثار او یک نسخه خمسه نظامی در کتابخانه دانشگاه استانبول است که تاریخ ۹۹٤ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

امین الدوله ـ حاج میرزا علیخان از وزرای خردمند و آزادی‌خواه دولت قاجار است. وی فرزند حاج میرزا محمدخان مجدالملک است که در سال ۱۲۵۹ در تهران متولد شد. آخرین شغل وی وزارت عظمای مظفرالدین شاه است که در سال ۱۳۱۵ به عهده وی واگذار شد، اما به علت آزادی خواهی و معارف دوستی و اصلاح‌طلبی بعداً این مقام به میرزا علی اصغر خان اتابک واگذار گردید. وی به گیلان تبعید شد و در سال ۱۳۲۲ قمری به بیماری کلیه در آنجا درگذشت. وی یکی از تحریرنویسان و شکسته‌نویسان زمانه خود است که از وی نامه‌ها و فرامین بسیار که به خط زیبای او نوشته شده باقی مانده است.

احوال و آثار خوشنویسان

امین‌السلطان ـ میرزا علی اصغرخان از وزرای اعظم دوره ناصرالدین شاه است. سپهر خط نستعلیق و تحریر او را ستوده است.

امین‌الدین فتح‌الله کاشانی کاتب خوشنویس و به خط وی یک نسخه قرآن مجید به قطع نیم‌ربعی، جلد روغنی با تزئینات کتابت به خط نسخ غبار و سرسوره‌ها رقاع با رقم و تاریخ «امین‌الدین فتح‌الله الکاشانی سنة ۱۰۳۲» در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

امین الدین بن سیدمحمد از نسخ‌نویسان سدهٔ دهم هجری و از آثار وی یک نسخه حاشیه تهذیب المنطق دوانی است که در کتابخانهٔ دانشکده الهیات تهران به شماره ۱۲۵ به تاریخ ۹۸۸ هجری قمری موجود می‌باشد.

امین الدین محمدهروی از نستعلیق‌نویسان قرن دهم است. از آثار او مصباح‌الهدایة و مفتاح الکفایة عزالدین محمدبن علی کاشانی است که به خط نستعلیق و تاریخ ۹۶۶ هجری قمری است و در کتابخانهٔ دانشکدهٔ حقوق تهران به شماره ۳۷ج می‌باشد.

امین بن حسن بن امین شعرانی از کاتبان و نسخ‌نویسان قرن دهم است و از آثار او یک نسخه بهجة‌المباهج ابوسعید سبزواری بیهق در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۹۶۸ به خط نسخ و تاریخ ۹۳۵ می‌باشد.

امین شام مولدش قزوین و از وزرای شاه تهماسب بوده است. پس از مرگ شاه تهماسب به مشق خط پرداخت و نزد باباشاه و میرعماد به آموختن پرداخت و در خط نستعلیق سرآمد گشت.
سال وفاتش را ۱۱۹۰ هجری قمری ضبط کرده‌اند.
احوال و آثار خوشنویسان

امین مشهدی وی برادر میرزا عبدالباقی منجّم، متولی مسجد گوهرشاد بود و در علم هیئت و ریاضیات احاطه داشت و خط نستعلیق و شکسته و ناخنی را نیکو می‌نوشت و شعر نیز می‌گفت. در عهد حاج میرزا محمدخان سپهسالار میرزا سیدامین به علت بی‌مبالاتی و لاقیدی به بغداد تبعید شده و تا تاریخ تألیف المآثر والآثار ۱۳۰۶ هجری قمری در قید حیات بوده است.

امینه از بانوان هنرمند در سدهٔ یازدهم هجری قمری است. وی پیرو مکتب رضا عباسی بوده و از آثار وی به نقل از محمدعلی کریم‌زاده در یک کتاب به چاپ رسیده تصویر سه پیرمرد در یک منظره است. با رقم «هو رقم کمینه امینه»

امینی- جمشید استاد یکی از بزرگترین طرّاحان فرش نوین ایران است. استاد جمشید امینی در ۱۲۸۲ شمسی در روستای فشند از روستاهای ساوجبلاغ متولد شد. از آغاز کودکی به نقش و رنگ علاقه داشت و در پنج سالگی به اتّفاق خانواده به تهران آمد و در این شهر با بافندگی قالی آشنا گردید. در ۱۲۹۸ به مدرسه صنایع مستظرفه کمال‌الملک راه یافت. استاد کمال‌الملک به زودی استعداد شگرف او را دریافت. جمشید امینی طرّاحی را نزد کمال‌الملک آموخت و در آن مدرسه دار قالی برپا نمود. استاد کمال‌الملک علاوه بر هنر طراحی، مرد عارف‌پیشه و اندیشمندی بود بطوری که شاگردان در اخلاق و اصول عارفانهٔ انسانی او را چون مرادی می‌ستودند و استاد امینی نیز عاشق استاد خویش بود و در تمام طول عمر جز به کمال‌الملک و اندیشه‌های او به چیزی نیندیشید.

استاد جمشید امینی یکی از هنرمندان مبتکر در شیوه بافندگی فرش است. او اصولی نوین را به این هنر ارائه داد و با شیوه‌ای خاص چون بافندگی کوبلن به ابداع آثار هنری پرداخت. او اولین کسی است که شیوه شبیه‌سازی را در فرش ایران متداول کرد و آثار کم‌نظیر او در این هنر زینت‌افزای موزه‌های ایران و جهان است. یکی از آثار بی‌نظیر او تصویر کمال‌الملک است (که البته هرکدام از شاگردان این استاد با هنرِ خود تصویری از او خلق کرده‌اند). این اثر بی‌مانند آنچنان استادانه بافته شده که از فاصله نزدیک حتی با نقّاشی تفاوتی ندارد. این اثر با اثر دیگری در موزه هنرهای ملی است. تابلو ضامن آهوی وی نیز از آثار دیگر اوست. استاد جمشید امینی خود نمونه‌ای از اخلاق پاک و عارفانه استاد کمال‌الملک بود. وی همیشه ما را به پاکی زبان و احترام به زن تشویق می‌کرد. او عقیده داشت که مردان بزرگ را زنان پاکدامن ساخته‌اند، پس باید به ستایش مقام زن و مادر که منشأ همهٔ بزرگی‌هاست بپردازیم. تا آخرین لحظه یاد استاد و مرادش کمال‌الملک را عزیز می‌داشت و هرگاه از او سخن می‌گفت قطرات اشک به چهرهٔ نورانی‌اش جاری می‌شد. استاد امینی آخرین بازمانده از شاگردان کمال‌الملک و مکتب نام‌آور او در سن ۹۵ سالگی جهان را بدرود گفت و در روز سه شنبه بیست و دوم دی‌ماه در میان اندوه هنرمندان بسیار و مردم زادگاهش فشند در این روستا به خاک سپرده شد. مرگ او چنان روستائیان را دگرگون کرده بود که تا بچه‌های پنج شش ساله فشندی اشک‌ریزان جنازه او را همراهی می‌کردند که او کمال‌الملک دیگری بود. و آخرین بازمانده یک مکتب، اگرچه شیوه‌های آنها همیشه جاودان است همانطور که دکتر امینی خود از استادان شیوه پدر است.

آنچه مسلم است او شیوه‌ای خاص در بافندگی این هنر ابداع نموده و پس از وی فرزند هنرمندش استاد دکتر حسن امینی شیوهٔ ابتکاری پدر را دنبال نموده و آثارِ کم‌نظیر خلق کرده است. امید است که عاشقان این هنر راه این استادان را ادامه دهند.

ضامن آهو کار استاد جمشید امینی

امینی مشهدی از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم است و از آثار دیده شده از وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه سبحة‌الابرار جامی در موزه آثار اسلامی ترک استانبول است.

۲ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول به تاریخ ۹۶۵ هجری قمری.

۳ـ یک قطعه متعلق به مهدی بیانی با تاریخ ۱۰۱۷ هجری قمری.

انوپ چتر از نقّاشان هندی و عهد شاه جهان است و از آثار وی تصویر تمام قد ملاسعیدالله است با رقم «عمل انوپ چتر».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

انوری اصفهانی صحّاف و جلدساز بوده و شعر می‌سروده. وی در اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم می‌زیسته و در دستگاه امیر علی‌شیر نوایی مقامی داشته است.

انوری بلخی از خوشنویسان و شعرای درگاه امیرعلی شیر نوایی (۸۴۱ـ۹۰۶) در تذکره‌ها آمده است که آشفته حال بوده و اغلب در میخانه‌ها به سر می‌برده است.

اوکتای قاآن میرزا از شاهزادگان قاجاری و فرزند حسنعلی میرزای شجاع‌السلطنه والی فارس است. وی در آبرنگ و شبیه‌سازی دست داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

اولیاء از خوشنویسان اواخر قرن یازدهم و اوایل قرن دوازدهم است. به خط وی یک قطعه در کتابخانه کاخ موزه سلطنتی موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

اولیا ـ استاد محمود یکی از برجسته‌ترین شاگردان کمال‌الملک است که پس از پی بردن به رموز فنون کلاسیسم و مکتب رئالیسم، به خوبی توانست آزاد و بی‌پروا قلم را به حرکت درآورد و جذب آثار هنرمندان امپرسیونیسم گردد. وی آثاری به آن شیوه به وجود آورد و با کپی آثار این هنرمندان و آشنایی با بزرگانی چون رنوار (۱۸۴۱ـ۱۹۱۹) پیسارو (۱۸۳۰ـ۱۹۰۳) و ادگار دگا (۱۸۲۴ـ۱۹۱۷) آثار کم‌نظیری در هنر ایران خلق نماید که از آن جمله است:

۱ـ به دار آویختن منصور حلاج
۲ـ درخت و باد
۳ـ دو پسر گدا
۴ـ پیرمرد خسته

اویس محمدهروی از خوشنویسان قرن دهم است که از آثار او دو نسخه فتوح‌الحرمین محیی لاری است که یکی در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۲۴۴۵ به خط نستعلیق دارای ۱۷ مجلس نگاره که در مکه نوشته شده و دیگری در کتابخانه آصفیه حیدرآباد هند به شماره ۲۰۱۲ موجود است.

فهرست منزوی

ایرج ـ میرزا از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل یازدهم است. وی فرزند عبدالرحیم خان خانان (۹۶۴ـ۱۰۳۶) است و علاوه بر نستعلیق، نسخ را نیکو می‌نوشته. وفاتش را در سال ۱۰۲۸ هجری قمری نوشته‌اند.

ایلچی ابراهیم خان وی حاکم قم بود و میرزا معزّ محمد کاشانی را فراخواند و از وی خط آموخت. در سال ۹۹۰ از طرف سلطان محمد خدابنده به ایلچی گری نزد سلطان مراد خان فرستاده شده. وفات او معلوم نیست.

مناقب هنروران

ایمن ـ استاد خواننده و موسیقی‌دان است. وی از خوانندگان دربار سلطان محمد فاتح بوده است.

تاریخ عثمانی، جلد دوم

ایوب شکسته‌نویس است و در اواخر قرن سیزده و اوایل چهارده هجری قمری می‌زیسته. از خطوط وی یک قطعه در مجموعه مهدی بیانی است با رقم «از روی خط استادی درویش مجید به رسم نقل نوشته شده ایوب بن حکیم نورمحمد»

احوال و آثار خوشنویسان

ایوب بن اسماعیل حلبی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه دیوان صائب است که به شمارهٔ 2082 در کتابخانه عاطف فندی استانبول موجود است. این نسخه به خط نستعلیق خوش نوشته شده و تاریخ ذیقعده ۱۰۹۳ دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

ایوب صدقی از خوشنویسان عثمانی است و به خط وی یک قطعه ترکی در سلیمانیه استانبول با رقم «سوده‌الفقیر المذنب ایوب صدقی» موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

نقاشی چهره امیرکبیر ـ کاخ موزهٔ گلستان اثر محمّدابراهیم نقّاش‌باشی ۱۲۶۵

برگی از مرقع زینت الملوک به خط میرعماد ـ کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان

ب

بابا تبریزی مذهّب از مذهّبان چیره‌دستِ سدهٔ دهم هجری قمری است. از آثار وی به نوشته دکتر بیانی تذهیب استادانهٔ قرآنی است که به خط مقصود علی‌الشریف کتابت شده و متعلق به کتابخانه چستربیتی است.

باباجان تربتی نقّاش و تذهیب‌کار و شاعر و موسیقی‌دان سدهٔ دهم هجری قمری است. عبدالمحمدخان ایرانی او را جزء هنرمندان سال ۹۱۱ هـ‌ق دانسته است.

باباحاجی از نگارگران عهد تیموری و دربار سلطان حسین بایقرا است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

باباحصاری کاتب است و در سدهٔ دهم زندگی می‌کرده و به نوشتهٔ استاد بیاتی از خطوط او یک نسخه یوسف و زلیخای جامی‌در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان موجود است. این نسخه رقم و تاریخ دارد و در بلدهٔ حصار نوشته شده «تمت الکتاب، المحتاج الی رحمة الباری بابای حصاری غفرالله ذنوبه وستر عیوبه در در بلدهٔ حصار نوشته شد، سنهٔ ۹۷۳».

باباخان ـ میرزا باباخان ملقب به مشیردیوان، مستوفی و منشی مخصوص وزارت امور خارجه بوده، وی از مردم قوچان و طایفه زعفرانلو است. وی در ادبیات و سیاق مهارت داشت و خط نستعلیق و نسخ و رقاع و شکسته را خوش می‌نوشت. وی در نیمهٔ دوم سدهٔ سیزدهم و اوایل چهاردهم می‌زیسته و تا سال ۱۳۲۰ هجری قمری در قید حیات بوده است.

باباخوشمردان ـ سید از خوشنویسان سدهٔ نهم است و به خط وی یک قطعه در مرقّع بایقرا تهاسب به خط ثلث و نسخ در خزینهٔ توپ قاپوسرا می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

باباشاه اصفهانی خوشنویس و استاد مسلّم خوشنویسی در نیمه دوم سدهٔ دهم است و همهٔ استادان خط معتقدند که قبل از وی هیچکس خط نستعلیق را به زیبایی او ننوشته است، وی شعر نیز می‌سروده و «حالی» تخلّص می‌کرده است. از آنچه در روایات مختلف نتیجه می‌شود مرگ وی در سال ۹۹۶ هجری قمری اتّفاق افتاده است. بعضی‌ها آداب المشق میرعماد را منسوب به او می‌دانند. استاد مهدی بیانی نیز رسالهٔ آداب‌المشق را از کارهای خاص و متمایز باباشاه دانسته است. از آثار خطی او کتب و قطعات بسیار بجا مانده است، از آنجمله:
۱ـ یک قطعه از مرقّعی به قلم سه دانگ عالی با رقم «کتبةالعبد باباشاهی» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول
۲ـ یک قطعه از مرقّع محمدمحسن با رقم «فقیر حالی» در همان کتابخانه

۳ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول با رقم «کنیةالعبد باباشاه»
٤ـ یک نسخه سلسلةالذهب جامی به قلم کتابت ممتاز در کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران به تاریخ ۹۷۷ هجری قمری.
۵ـ یک نسخه نصایح الملوک در همان کتابخانه به تاریخ ۹۸۰ هجری قمری
٦ـ یک نسخه خمسه نظامی (در متن) و خمسه امیرخسرو دهلوی در حاشیه در همان کتابخانه به تاریخ ۹۹٤ هجری قمری
۷ـ یک نسخه چهل کلمهٔ نبوی به تاریخ ۹۷۸ هجری قمری در همان کتابخانه
۸ـ نسخه‌ای از تحفةالاحرار جامی در کتاب خانه مجلس شورا به تاریخ ۹۸۲ هجری قمری
۹ـ یک نسخه منتخب اشعار جامی در مجموعه آقای مهدی بیانی
۱۰ـ یک نسخه خمسه نظامی در کتابخانه «بادالیان اکسفورد» به شماره *316* با ۱۳ مینیاتور
۱۲ـ یک نسخه نقش بدیع غزالی در بنیاد کورکیان نیویورک با یک مینیاتور
۱۳ـ یک نسخه دیوان خسرو به تاریخ ۹۷٤ هجری قمری در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد.

احوال و آثار خوشنویسان، فهرست نسخه‌های خطی، فهرست بادالیان

باباشاه بن سلطان علی از کاتبان و خوشنویسان سدهٔ دهم هجری است. از آثار او:
۱ـ یک نسخه بوستان سعدی است به خط نستعلیق و رقم «باباشاه بن سلطان علی» به تاریخ ۹۸٦ هجری قمری که در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد به شماره ۳۸۰ موجود است.
۲ـ یک نسخه سلامان و ابسال جامی به خط نستعلیق و رقم «باباشاه بن سلطان علی» به تاریخ ۹۸۹ هجری قمری در کتابخانهٔ خزینه توپ‌قاپوسرا در استانبول به شماره *R۹۱۰*

فهرست نسخه‌های خطی ـ فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

بابامیر خوشنویس بوده و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته است. از خطوط وی یک قطعه در مرقّع بهرام میرزای صفوی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

بابا میرزا جلدساز و صحّاف است و از جلدهای روغنی ساخته وی نمونه‌های بسیاری در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است که بعضی تاریخ ۱۲۰٦ هجری قمری دارد.

باباشیرازی ـ میرزا از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم قمری است که همهٔ خطوط را به زیبایی می‌نوشته. وی در جوانی و حدود بیست و چهارسالگی درگذشته است. به نوشته استاد مهدی بیانی از خطوط وی حاشیه قرآنی است به خط نستعلیق و شکسته خوش که خط متن از علی عسکر ارسنجانی است. در حاشیه رقم وی آمده که «تمت الحواشی فی عشرثالث شهر محرم الحرام من شهور سنة ۱۲۷۹ علی یدالسادات، میرمحمدالشهیر به میرزا بابای الانجوی غفرله» در آثار عجم نیز نامش آمده است.

بابامیرک تاشکندی از خوشنویسان و کاتبان سدهٔ دهم هجری است و از آثار وی یک نسخه تحفةالاحرار جامی است که در کلکسیون وور *(Vever)* در پاریس به شماره *B.V.G78* با سه مینیاتور و تاریخ ۹٦٦ هجری قمری و رقم بابامیرک تاشکندی موجود است.

بابو دیب ساز خوشنویسان هندوستانی است و در اوایل قرن سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و به قول تذکرهٔ ریاض‌الوفاق مردی شاعر و دلاور بوده و نستعلیق را خوش می‌نوشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

بابوشاه ابن جلال‌الدین نجّار دماوندی نجّار و نقّار و گره‌کار سدهٔ دهم هجری قمری و از هنرمندان خطه دماوند در آن دوران است. وی یکی از استادانی است که در سال ۹۷۹ هجری قمری در ساختن صندوق امامزاده هفت تن روستای هفت‌تن لاریجان دست داشته است.
از آستارا تا استارباد

بابونهٔ گرجی مهدی بیانی دربارهٔ این خوشنویس از قول میرزا سنگلاخ نقل می‌کند که وی در قرن یازدهم می‌زیسته و بندهٔ آزاد شده ابوتراب خوشنویس اصفهانی بوده که بعد از مرگ وی آنقدر گریسته تا کور شده وی در سال ۱۰۹۵ هجری قمری در هندوستان درگذشته است.

باجلانی ـ حسن نقّاش چیره‌دست معاصر رنگ و روغن‌کار تبریزی است. وی اگر چه از نعمت سواد برخوردار نبود، اما پنجه‌ای سحرآفرین داشت و در منظره‌پردازی و شبیه‌سازی و چهره‌نگاری و طبیعت‌سازی مهارتی شگفت داشت. باجلانی، کپیه‌کارهای بسیار ماهرانه‌ای از روی آثار شیشگین دارد. بسیاری از آثارش در تبریز و همچنین تعدادی از آنها بوسیلهٔ استاد حیدریان در تهران پراکنده است.

بادلی ساوجی از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است. وی مردی مکتب‌دار بوده و شعر می‌سرود و خط خوشی داشته است. در مجمع‌الخواص تألیف ۱۰۱۶ نامش آمده است.

باربد نوازندهٔ مشهور عهد خسروپرویز ساسانی است. گویند اصل او از جهرم بوده است. او سی یا سی و یک آواز ساخته که شامل ۳۶۰ نغمه به اندازهٔ روزهای سال است. این نغمات در خسرو و شیرین نظامی آمده است.
خسرو و شیرین نظامی، فرهنگ معین، دهخدا

باشدان قارا نقّاش بوده است و او را از نقّاشان ریزنگار عهد شاه تهماسب صفوی دانسته‌اند. از احوالات و از آثار رقم‌دار او دیده نشده و فقط یک نقّاشی جزء شاهنامه هوتن که یک مجلس رزمی و پرکار شاهنامه را بدو نسبت داده‌اند. این نقّاشی در صفحه ۳۴ کاتالوگ حراج کریستی سال ۱۹۸۸ میلادی به صورت رنگی چاپ شده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

بامشاد بنا به نوشتهٔ فرهنگ معین وی از نوازندگان دوران ساسانیان است.

باند از نقّاشان دورهٔ اکبرشاه گورکانی است. وی در گروه نقّاشان اکبرشاهی که معدودی از آنان به نوشته استاد کریم‌زاده عبارتند از: باوانی، باگوان، بهاک، بهیم، بهوار و آثار آنان در یک کتاب معرفی شده، قرار دارد.

بان والی کورد از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری هندوستان است. وی در شبیه سازی و مینیاتور و منظره‌پردازی مهارت داشته و یکی از آثار او در موزه و یکتوریا البرت لندن می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

باقر خوشنویس بوده و به نقل از مهدی بیانی در قرن یازدهم می‌زیسته و قطعه‌ای به خط وی در مرقّعی از کتابخانهٔ دانشگاه استانبول موجود است که فقط رقم باقر دارد.

باقر اصفهانی ـ استاد معمار است و از آثار او تعمیر مسجد جامع کاشان است. در سال ۱۱۹۴ هجری قمری، بعد از زلزله ۱۱۹۲ کاشان، این تعمیر در حکومت عبدالرزاق خان و به دستور کریمخان زند صورت گرفته است.

باقر اصفهانی ـ میرزا قلمدان‌ساز و نقّاش روی چوب است و در خط نسخ نیز مهارت داشته. از آثار او یک قلمدان نفیس به رؤیت استاد محمد علی کریم‌زاده رسیده که رقم داشته «میرزا باقر اصفهانی ۱۲۸۷» (هجری قمری)

باقربن میرزا ابوالحسن از نقّاشان دوران فتحعلی‌شاه است. از آثار وی نگاره جوانی با آب رنگ بوده که در حراج ساتبی ۱۹۷۶ به فروش سیده است. امضای هنرمند به صورت «مشق کمترین باقر بن میرزا ابوالحسن ۱۲۲۷» آمده است.

باقربنا از کتیبه‌نویسان و بنایان قرن یازدهم است که از آثار وی کتیبه‌های ضلع شرقی و غربی مسجد شیخ لطف‌الله و همچنین خط و کاشی‌کاری محراب همین مسجد کار اوست. روی کاشی به خط ثلث عالی «باقربنا» نوشته شده است.
گنجینه آثار تاریخی اصفهان

باقر تبریزی ـ میرزا از کاتبان آذربایجان است. به روایت کتاب دانشمندان آذربایجان به گوش بریده معروف شده است. اما به نقل از آقای جعفر سلطان القرایی وی مردی کهن‌سال و کوتاه قدی بوده و منشی لطفعلی خان دنبلی ناصرالسلطان داماد مظفرالدین شاه بوده است. وی کلیله و دمنه را به دستور حسنعلی خان امیرنظام نوشته و اعتضاد الملک آن را تصحیح کرده و این کتاب به چاپ رسیده و به چاپ امیرنظام مشهور گشته است.
از خطوط وی حجة‌السعادة تألیف محمدحسن خان اعتمادالسلطنه است و دیگر گلستان سعدی از این جهت وی به نام فخرالکتاب ملقب شده. فخرالکتاب خط شکسته نستعلیق و نستعلیق را به زیبایی می‌نوشته و تا سال ۱۳۳۰ هجری قمری به نوشته دکتر بیانی در قید حیات بوده است.

باقر تفرشی از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است و به نوشته کتاب نامداران اراک به خط او یک نسخه از کتاب نصایح الملوک و آداب السلوک است که تاریخ ۱۲۷۷ قمری دارد.

باقرخان رامشگر موسیقی‌دان و نوازنده و به نوشته روح‌الله خالقی داماد آقا حسینعلی است که نوازندگی را نزد پدر زن خود تکمیل نمود. همسر وی از زن اول استاد سکینه خانم بوده که از نوازندگان و خوانندگان حرم ناصرالدین شاه است و خود آقا حسینعلی از وی چیز آموخته است. باقرخان با آقا حسینعلی بسیار همنوا بوده‌اند.

باقرخان لکنهولی تحریرنویس و شکسته نویس است و تذکرهٔ صبح گلشن او را فرزند منشی ثابت علی خان بن امین الانشاء منشی رونق علی‌خان و شاگرد احسان الله ممتاز دانسته و نوشته در عنفوان جوانی در گذشته است.
احوال و آثار خوشنویسان

باقر دبیری (بیان السلطان) ـ سید موسیقی‌دان و خوشنویس است. وی فرزند بزرگ سید علیمحمدخان مستوفی و از شاگردان میرزا عبدالله می‌باشد که ذوق هنر خط و موسیقی را از پدر به ارث برده و بنا به نوشته روح‌الله خالقی نوازندهٔ تار بوده است.

باقرسای اصفهانی ـ استاد معمار و طراح است. از آثار او تعمیر مسجد جامع کاشان است. بعد از زلزله ۱۱۹۲ هجری قمری که به سال ۱۱۹۴ و به دستور کریمخان زند صورت گرفته است.

باقر شیرازی (میرزا باقر نقّاش شیرازی) نقّاش و مجسمه‌ساز و شاعر است و حسرت تخلّص دارد. فرصت‌الدوله شیرازی وی را فرزند میرزا محمدعلی معلم می‌داند و نمونه‌ای از شعرش را در آثار عجم آورده است.

باقر قمصری (حاج سیدباقر) نقّاش و تذهیب‌کار و قلمدان‌ساز کاشانی است. وی از استادان بنام زمانهٔ خود بوده و از آثار او نقّاشی و تزئین رواق توحیدخانه آستان قدس رضوی است که میان حرم و ایوان طلای صحن قدیم قرار دارد و در آنجا قصیده مفصلی از قاآنی به خط نستعلیق کتیبه شده که در پایان آن نام نقّاش به مدح گفته شده

بسعی باقرشاپور کلک مانی خامه
که شکل پیش کشد نوک خامه‌اش بیرق

اعتمادالسلطنه در کتاب مطلع الشمس به اینَ بنا و نقّاشی آن اشاره دارد و به ستایش استاد نقّاش پرداخته و تاریخ آن را ۱۲۵۰ هجری قمری ذکر می‌کند و در ضمن تزئین بنای مسجد و مدرسه آقابزرگ کاشان را به او نسبت می‌دهد و خطّاط آن را استاد محمدابراهیم سلیمانی می‌داند.
استاد باقر در پیری به قمصر رفت و در آنجا به کار کشاورزی پرداخت. از شاگردان بنام وی میرزا بزرگ غفاری و میرزا عبدالوهاب غفاری بوده‌اند. در ضمن حاج میرزا علیرضا قمصری فرزند او در مکتب پدر پرورش یافته و در قلمدان‌سازی و نقّاشی آبرنگ به مهارت رسیده است. از آثار این استاد به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده علاوه بر آنچه ذکر شد قاب آینه بسیار زیبایی (کار روغنی) بوده است که در حراج ۲۷ آوریل ۱۹۸۱ در ساتبی به فروش رسیده است. رقم این اثر چنین آمده «کمترین باقر سنه ۱۲۶۰».

باقر کاشانی ـ حاج میرزا خوشنویس بوده و به روایت سپهر نستعلیق را خوش می‌نوشته و در سال ۱۲۵۸ در گذشته است.

باقر میناساز ـ آقا میناساز و میناکار است و در دوره فتحعلی‌شاه زندگی می‌کرده و به نوشته هنر و مردم شماره ۳۰ از آثار او بشقاب زرین میناکاری شده در یک مجموعه خصوصی خارج کشور است.

باقر نقّاش از نقّاشان آبرنگ کار عهد فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار است. تنها اثر دیده شده وی تصویر ارغون خان قاجار بوده است که در حراج ساتبی لندن به فروش رسیده که رقم داشته «ز کلک باقر نقّاش نوشد نشان نام ارغون‌خان قاجار ۱۲۴۴».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

باقر ولداستاد حسین = استاد نجّار و نقّار و منبّت‌کار است و از آثار او درب بقعه امامزاده هلال‌بن علی در آران و بیدگل است که تاریخ ۱۲۶۵ هجری قمری دارد.

باقری ـ استاد عبدالله استاد فرزانه هنرهای سنتی ایران، وی در سال ۱۲۹۲ شمسی در تهران به دنیا آمد. کودکی وی در اراک گذشت، اما پس از آن به تهران برگشت و در سال ۱۳۱۰ وارد مدرسه صنایع مستطرفه و قدیمه شد و زیر نظر استادانی چون هادی تجویدی، میرزاعلی درودی، وفا کاشانی، غلامحسین اسکندانی و طاهرزاده بهزاد به فراگیر هنرهای مینیاتور، تذهیب، طراحی نقش قالی و کاشی پرداخت و به زودی در این هنرها استاد گردید و با بوجود آوردن آثار بی‌مانند، بر ذخیره فرهنگ و هنر ایرانی دوام و قوامی‌بیشتر بخشید. طرحهای سحرانگیز او زینت‌افزای بسیاری از کتب منجمله قرآن مجید استاد میرخانی، غزلیات حافظ، خیام دکتر اسفندیاری و..... بسیاری از آثار زاویه و مقیمی تبریزی در موزه ملی و نمونهٔ طرحهایش به نام گلزار باقری و صدها اثر دیگر وی که زینت‌بخش مجموعه‌هاست از وی باقی مانده است.
مرگ این استاد در پاییز ۱۳۶۲ اتّفاق افتاد، در حالی که نامش بر تارک هنر سنتی ایران همیشه خواهد درخشید.

باقی خوشنویس است و در حدود سدهٔ دهم و یازدهم هجری قمری می‌زیسته و به خط وی یک رقعه ثلث و نسخ با رقم «کتبه باقی» در مرقّع شماره ۱ کتابخانهٔ آستان قدس رضوی می‌باشد.

باقی محمد بخارایی خوشنویس است و از خطوط وی یک قطعه مذهّب از یک مرقّع به خط ثلث و نسخ و رقاع که در تاشکند و در تاریخ ۹۹۰ نوشته شده است که بنا به نوشته دکتر بیانی برای فروش در لندن عرضه شده است.

باقیانائینی موسیقی‌دان و شاعر و تصنیف‌ساز عهد صفوی است که در دوره شاه سلیمان می‌زیسته و با طاهر نصرآبادی مصاحبت داشته است.

بالچند نقّاش جانورساز و منظره‌پرداز و مجلس‌نگار عهد جهانگیرشاه در هندوستان است. دو تصویر از چهرهٔ حقیقی نقّاش در دست است که یکی از آنها به شماره ۳۷ در جلد اول احوال و آثار نقّاشان به چاپ رسیده است. برادر بالچند، پیاک نام، از نقّاشان زمانه خود است. از آثار او به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم

۱ـ نگاره‌هایی در کتاب پادشاه نامه عبدالمجید لاهوری که در نمایشگاه بریتیش موزیوم لندن نشان داده شده است. این کتاب در سال ۱۰۶۷ هجری قمری به خط محمدامین مشهدی نوشته شده است و در یکی از مینیاتورهای آن رقم نقّاش به رؤیت محمدعلی کریم‌زاده رسیده «بنده درگاه رقم بالچند».

۲ـ تصویر شاه جهان در موزه ویکتوریا آلبرت لندن

۳ـ تصویر شاه جهان و اطرافیان در یک مجلس متعلّق به کتابخانه چستربیتی

٤ـ تصویر سه سوارکار در یک منظره متعلّق به موزهٔ ویکتوریا آلبرت لندن.

۵ـ از آثار پرتره‌سازی این هنرمند تصویری است با رقم «شبیه نواب باقرخان مرحوم پدر فاخر خان عمل بولچند» که اصل اثر متعلق به *India Office Library* می‌باشد.

٦ـ تصویر استادانه اکبرشاه در میان درباریان. عکس این اثر در کتاب تاج محل به چاپ رسیده است.

۷ـ چند نگارهٔ زیبا از آثار وی در مرقّع جهانگیری که متعلّق به موزه برلن است.

۸ـ چند اثر وی در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد.

۹ـ تصویر مردی در حال چپق کشیدن در موزهٔ بوستون.

۱۰ـ تصویر مردی با جام شراب در دانشگاه هاروارد کمبریج

۱۱ـ تصویر جوانی نشسته متعلق به موزه برلین.

۱۲ـ تصاویری از کتاب سوز وگداز متعلّق به کتابخانهٔ ملی پاریس.

۱۳ـ تصاویر یک نسخه شاهنامه در مونیخ.

بایرام بن درویش از مذهّبان عثمانی است و از آثار وی تذهیب یک نسخه قرآن مجید است که در سال ۹۳۰ هجری قمری صورت گرفته است. این نسخه توسط محمدعلی کریم‌زاده رؤیت شده است.

بایزید ـ استاد نجّار و نقّار و منبّت‌کار است و از ساخته‌های او به نوشته دکتر منوچهر ستوده در کتاب از آستارا تا استارباد در ورودی بقعه سید خورکیای چهارپادشاه لاهیجان است. این در، در حدود سدهٔ دهم هجری ساخته شده است.

بایزید بن حاجی جواد بنا و معمار است. از ساخته‌های او بنای امامزاده یحیی در روستای نوای بالا لاهیجان می‌باشد.

بایزیدبن محمدنجّار جیلاردی (گیلیارد) ـ استاد نجّار و نقّار است و در سدهٔ نهم قمری می‌زیسته. وی در سال ۸٦٦ هجری قمری در ورودی درویش تاج‌الدین حسن ولی را در نیاک بالا لاهیجان ساخته است.

از آستارا تا استاراباد

بایزید پورانی از خوشنویسان سدهٔ دهم است. در تاریخ افغانستان تألیف عبدالحی حبیبی وی را مردی شاعر و فاضل دانسته و کتیبه محراب مسجد جامع قدیم بخارا را بدو نسبت می‌دهند. از نمونه خطوط او:

۱ـ چهار قطعه از مرقّع بهرام میرزا در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول با رقمهای «مشقه العبد المذنب بایزیدالپورانی و کتبة العبد الفقیر المحتاج الی رحمةالله بایزید الپورانی عفو ذنوبه».

۲ـ یک قطعه از مرقّع امیر غیب بیک در همان کتابخانه که قطعه شعری است با رقم «لکاتبه..... مشقة بایزید الپورانی».

بایزید دوری ـ سلطان خوشنویس است و ازمردم هرات بوده است. وی شعر می‌گفته و تخلّص «دوری» داشته و چون خود را از اعقاب ملوک می‌دانسته، سلطان را در اول نام خویش می‌آورد. وی از شاگردان خوب میرعلی هروی است به طوری که میرعلی او را فرزند می‌خواند. او سفری به هندوستان کرده و در دربار اکبرشاه (۹۳۲ـ۹٦۳) راه یافته و جزو شعرای دربار او و لقب کاتب الملک گرفته است.

بایزید دوری در آخر عمر به قصد حج عازم مکه می‌شود و به سال ۹۸٦ هجری قمری در آب غرق می‌گردد. از خطوط او بنا بر احوال و آثار خوشنویسان و فهرست نسخه‌های خطی دانش‌پژوه و فهرست فیروز منصوری عبارتند از:

۱ـ نسخه‌ای مثنوی خضرخانی و دولرانی امیرخسرو دهلوی در کتابخانه ریاست کپور هند با رقم الفقیر الحقیر المذنب سلطان بایزید بن میرنظام مشهور به دوری به تاریخ شهر محرم الحرام سنه ۹۷٦».

۲ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول با رقم «الفقیر المذنب سلطان بایزید دوری غفرذنوبه».

۳ـ یک قطعه به قلم نیم دودانگ و کتابت جلی خوش با رقم و تاریخ «العبدکاتب الملک، المشتهر بدوری غفر ذنوبه فی تاریخ شهر شوال سنه ۹۸۵ امید که کاتب را بدعای خیر امداد نمایند، تحریراً فی مکة المشرفه» در مجموعه خصوصی خانم پروین شیبانی.

٤ـ بوستان سعدی در بنیاد کورکیان *(Kevorkian)* نیویورک به شماره *R150* با دو مینیاتور به خط نستعلیق با رقم سلطان بایزیدبن میرنظام به تاریخ ۹۷۳ هجری قمری.

۵ـ چهل حدیث منظوم جامی‌در دارالکتب قاهره به شماره ۱ م حدیث فارسی با خط نستعلیق و تاریخ ۹٦۵ هجری قمری و رقم سلطان بایزید میرنظام.

٦ـ همانطور که ذکر شد میرعلی هروی وی را فرزند می‌خوانده و قطعاتی نیز برای او نوشته است. از جمله آنها قطعه‌ایست مذهّب در موزه رضا عباسی به شماره ۱۱۸ که دو بیت شعر است و میرعلی چنین نوشته که به جهت فرزند سلطان بایزید نوشته شد و در پایان چنین رقم دارد «کتبه میرعلی الکاتب السلطان بدارالفاخره بخارا رقوم شد». تاریخ ۹۵٤ هجری قمری.

بایسنغر ـ میرزا (میرزا بایسنغر) از شاهزادگان خوشنویس و نوه تیمور گورکان و پسر شاهرخ است. وی شاهزاده‌ای هنرمند و هنردوست بود. در گاه وی محفل دانشمندان و ادبا و شعرا و هنرمندان گردید و در زمان او و در عمر کوتاهش بزرگترین کارگاه کتاب‌سازی ایران را فراهم کرد. شاهنامه مشهور بایسنغری به ابتکار او به وجود

آمد. تولدش در ۸۰۲ و مرگش در سال ۸۳۷ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

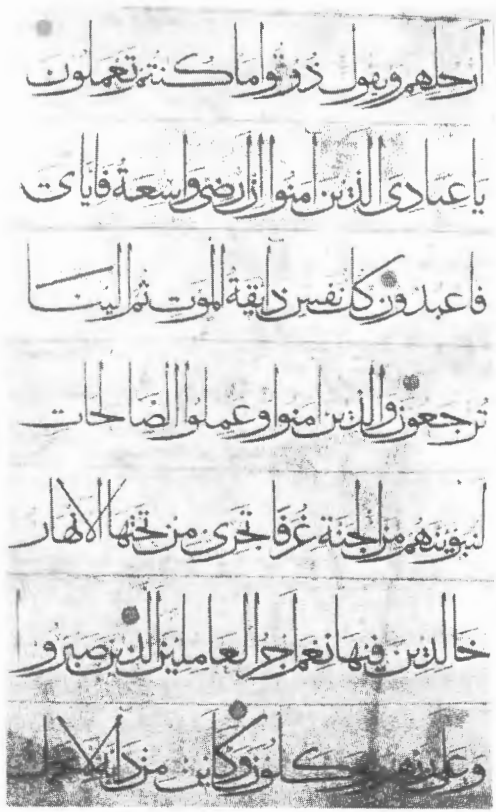

خط ریحان بایسنغر میرزا کاخ موزه گلستان

این شاهزادهٔ هنرمند بزرگترین قرآن موجود را به خط محقق نوشت که طول هر صفحهٔ آن دو متر و نیم و عرض آن یک ذرع و ده گره بود. طول هر سطر یک ذرع و عرض سطر پنج گره می‌باشد. چنین اثری قدرت دست و قلم و هنر او را مشخص می‌کند. امروزه از آن قرآن صفحات پراکنده‌ای در موزه آستان قدس رضوی کتابخانه سلطنتی، کتابخانه ملک، کتابخانهٔ ملی، موزه ایران باستان موجود است.

از کتیبه‌های خطی او کتیبهٔ پیش‌طاق مسجد گوهرشاد به خط ثلث او می‌باشد که این کتیبه را در بیست سالگی نوشته است. وی در خطوط اصول (شش قلم) شاگرد شمس‌الدین محمدبن حسام هروی معروف به شمس بایسنغر است و در خط ثلث و محقق استادی برجسته می‌باشد. بطور کلی میرزا بایسنغر در تاریخ فرهنگ این سرزمین خود حادثه‌ای بوده است بطوری که در کمتر کتابخانه جهان است که کتابی از ساخته‌های کارگاه او یافت نشود.

بایسنغر میرزا خوشنویس است و از عقاب تیمور گورکان. وی فرزند محمود بن احمدبن ابوسعید گورکانی است که در سال‌های ۸۷۹ تا ۹۰۰ در ناحیه بدخشان حکومت داشته، مردی فاضل و دانش دوست بوده و شعر نیز می‌سروده و در شعر عادلی تخلّص داشته است. سلطان علی مشهدی به کرات او را ستوده است. از نمونه‌های خطی وی بنا به نوشته دکتر بیانی قطعه‌ایست در مرقّع بهرام میرزا در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول با رقم «العبد بایسنغر».

احوال و آثار خوشنویسان

بچتر (بچتار) از نقّاشان هندوستان و دوره جهانگیر شاه و دوره شاه جهان است که در نیمهٔ اول قرن یازدهم هجری قمری فعالیت داشته است. تصویری که از خود کشیده در فریر گالری هنر *Freer Gallery Of Art* موجود است. این استاد در تصویرسازی و شبیه‌سازی مهارت داشته و حواشی آثار خود را با وسواس رسم می‌کرده است. از نمونه آثار وی به نوشته احوال وآثار نقّاشان عبارتند از: (بیشتر این آثار در نمایشگاه موزه ویکتوریا آلبرت به نمایش در آمده)

۱ـ تصویر زیبایی شبیه به جهانگیرشاه و ندیمان و پادشاه انگلیس و ترک است با رقم «عمل بنده با اخلاص بچتر» این تصویر در کتاب مینیاتور

هندی به چاپ رسیده است.
۲ـ تصویر شاه دولت با رقم بنده درگاه بچتر که در مجموعه چستربیتی نگاهداری می‌شود.
۳ـ چند نگاره از جمله تصویر پادشاه هند و زنان در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
٤ـ تصویر آصف‌خان سپهسالار در موزه ویکتوریا و آلبرت لندن.
۵ـ تصویر ماهرانه نورالدین جهانگیرشاه با رقم «عمل بنده درگاه بچتر»
٦ـ دو نگاره در مرقّع جهانگیرشاه با رقم «عمل بچتر»
۷ـ نگاره‌ای زیبا از اکبرشاه که فعلاً متعلق به موزه چستربیتی است و تاریخ ۱٦۳۱ میلادی دارد.
۸ـ تصویر دیگری از اکبرشاه در موزه ویکتوریا و آلبرت لندن.
۹ـ از آثار دیگر این هنرمند که در همان نمایشگاه به نمایش گذاشته شده بود تصویر شاه جهان بوده است (موجود در چستربیتی)
۱۰ـ نگاره پرنس سلیم که در اطراف آن مینیاتور و اشعاری به خط نستعلیق نوشته شده در همان نمایشگاه ویکتوریا و آلبرت.
۱۱ـ نگاره بسیار زیبایی از پرنس سلیم متعلق به موزه چستربیتی.

بخش علی طالقانی خطّاط و کتیبه‌نویس بوده است و از نمونه‌های خطی او به نوشته دکتر ستوده در کتاب از آستارا تا استارباد، کتیبهٔ در ورودی بقعهٔ فوشا (بقعه سیدابوجعفر) در سادات محله بارگوسرای لاهیجان است که تاریخ ۱۲٦۵ هجری قمری دارد.

بخش‌الله خان خوشنویس است و به نقل از مهدی بیانی در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی قطعه‌ای در موزه کابل به قلم سه دانگ خوش موجود است با رقم «العبدالمذنب الراجی بخش الله خان بن میرعلیخان جواهر رقم ثانی».

بدایعی از نقّاشان دوره مظفرالدین‌شاه است. به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده وی در چهره‌پردازی و شبیه‌ازی مهارت داشته و از آثار رقم‌دار وی تصویر نوجوانی است که کنار میزی ایستاده و دست روی کتابهایی که روی میز است نهاده است. در کنار کتابها یک قلمدان و یک گلدان قرار دارد و در کنار آن به خط نستعلیق رقم دارد «اثر بدایعی».

بدرالدین از خوشنویسان اوایل قرن دهم و از آثار وی رساله قافیه جامی‌متعلق به کتابخانهٔ بنیاد زبانهای خاوری شوروی لنین‌گراد به شماره *483* با خط خوش و رقم «بدرالدین» و تاریخ ۹۲۲ هجری قمری می‌باشد.

فهرست نسخه‌های خطی

بدرالدین ـ شیخ از نقّاشان قرن هفتم و معاصر خواجه‌نصیرالدین طوسی است.

بدرالدین علی خان حکاک و خوشنویس سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. وی ساکن دهلی بوده و در آنجا دکان حکاکی داشته است. همهٔ خطوط را با مهارت می‌نوشته و از این جهت به لقب «مرصّع رقم» نامیده شده است. وی شاگرد شیخ محمدیار خوشنویس بوده و به نوشته دکتر بیانی او به جمع‌آوری خطوط، بویژه خط رشیدا علاقه‌ای وافر داشته است.

بدربن عبدالله مولا بدیع‌الزمان فلزکار و طراح‌فلز است. در قرن ششم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او یک کره برنجی است که تاریخ ۵۳۵ دارد و در موزه ملی بخش آثار اسلامی می‌باشد.

بدرعلی از نقّاشان و مجلّدان قرن سیزدهم است. وی از مردم کشمیر بوده است و از آثار وی یک

جلد روغنی با تصویر گل و مرغ به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است. این اثر رقم «بدرعلی ۱۲۸۵» داشته است.

بدری منیربن محمود بخاری از بانوان خوشنویس اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری و هم‌عصر شاه عباس صفوی است. از آثار او به نوشته فهرست فیروز منصوری:
۱ـ یک نسخه یوسف و زلیخای جامی است به خط خوش با ۱۳ مینیاتور به تاریخ ۱۰۰٤ هجری قمری که در کتابخانه بادالیان آکسفورد به شماره ٤۱۸ موجود است.
۲ـ سلسلة الذهب جامی در همین کتابخانه به شماره ۳۳۷ با ۱٤ مینیاتور به تاریخ ۱۰۰۵ موجود است.

بدیع‌الزمان تبریزی از خوشنویسان دربار شاه عباس اول است. وی فرزند علیرضا عباسی تبریزی خوشنویس شهیر است. بدیع‌الزمان شعر نیز می‌گفته و بدیعا تخلّص داشته است. از آثار او عبارتند از:
۱ـ قطعه‌ای متعلق به مهدی بیانی که یک رباعی است از سروده‌های خود در مدح شاه صفی که باید بین سالهای (۱۰۳۸ـ۱۰۵۲) نوشته شده باشد.
۲ـ دو قطعه در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که یکی از آنها تاریخ ۱۰۳۵ هجری قمری دارد.
۳ـ قطعهٔ دیگری در مجموعهٔ بیانی با رقم «کتبه بدیع الزمان غفر ذنوبه وستر عیوبه بدارالسلطنه اصفهان مرقوم قلم شکسته گردید».
لازم به ذکر است که میرزا سنگلاخ وی را نیک‌نگار لقب داده و تذکرهٔ دانشمندان آذربایجان مدفن او را گورستان تخت فولاد ذکر کرده است.

بدیع‌الزمان تونی اصفهانی از معماران و بنایان زبردست دوران شاه عباس کبیر است که در ساختن بنای مسجد شاه اصفهان دست داشته است و نامش به عنوان معمار در کتب زمان شاه عباس از جمله جلال منجم و خلدبرین یاد شده است.

بدیع‌الزمان میرزا خوشنویس است و از شاهزادگان تیموری و فرزند سلطان حسین بایقرا. وی پس از مرگ پدر از رنج روزگار به عثمانی رفته و در سال ۹۲۰ در استانبول درگذشته است. به نقل از مهدی بیانی، میرزا حبیب و عبدالمحمدخان او را در هفت قلم ماهر دانسته‌اند اما ایشان معتقدند که او را با بدیع‌الزمان تبریزی فرزند علیرضای عباسی به اشتباه گرفته‌اند زیرا دیگری از قدما ذکری از خوشنویسی بدیع‌الزمان میرزای گورکانی نکرده‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان

بدیع‌زاده ـ جواد یکی از مشهور خوانندگان معاصر است. وی در سال ۱۲۸۱ شمسی در محله پاچنار تهران به دنیا آمد. پدرش سیدرضا ملقب به بدیع المتکلین و مشهور به سید اناری از وعاظ بنام تهران و از مبارزین صدر مشروطیت بود. وی ردیف‌های آوازی را از پدر آموخت و از همان دوران کودکی همراه پدر در مجالس وعظ شرکت می‌کرد، همچنین تحصیلات خود را در دبیرستان دارالفنون به پایان رساند. مدتی نیز در مدرسه آلیاس فرانسوی‌ها درس خواند و در سال ۱۳۰٤ شمسی به استخدام مجلس شورا درآمد. بدیع‌الزمان در همین زمان در آواز شهرتی به دست آورده بود و بنا به توصیه و همراهی عبدالحسین شهنازی فرزند استاد مسلم آقا حسینقلی به کار پرکردن صفحه پرداخت. در این کار جهانگیر وفادار (نوازنده) و نورالله همایون (ترانه‌سرا) با او همراه بودند. از این تاریخ آواز بدیع‌زاده به گوش مردم رسید. وی

بالاخره به عنوان خواننده به رادیو دعوت شد و تحت نظر استاد صبا به کار آوازخوانی پرداخت. هر چند که بدیع‌زاده قبل از آمدن به رادیو بهترین آوازها و ترانه‌های خود را عرضه مردم نموده بود و کمپانی‌های صفحه پرکنی از وی نوارهای بسیار ضبط نموده بودند، اما رادیو امکان پراکندگی شهرت وی را بیشتر نمود. از آوازها و ترانه‌های جاودان بدیع‌زاده آواز خزان عشق اوست که هر شنونده‌ای را به حالت خلسه فرو می‌برد.
بدیع زاده پس از هفتاد و هفت سال عمر و به وجود آوردن بسیاری آثار دل‌انگیز در دیماه ۱۳۵۸ شمسی به جاودانان هنر پیوست. یادش گرامی‌باد.

بدیعی ـ حبیب‌الله از نوازندگان بنام موسیقی معاصر است. وی از مردم سوادکوه مازندران می‌بود. دوساله بود که پدرش سوادکوه را ترک کرد و در ساری اقامت گزید. در ساری برادر بزرگ وی، ویلنی تهیه کرد و نزد یک نوازنده ارمنی به فرا گرفتن آن مشغول شد. ولی پس از دو سال از ادامه کار خسته شد و ویلن را کنار گذارد. اما حبیب‌الله کوچک گاهی دور از چشم برادر به نواختن آن می‌پرداخت تا آنجا که توانست نغمات دلنشینی از آن بدر آورد. برادر وی که عشق او را به این ساز دید، ویولنش را به او تقدیم کرد. علاوه بر آن وی تحصیلات خود را تا اخذ لیسانس از دانشکده علوم ادامه داد. وی در سال ۱۳۲۶ شمسی به کلاس لطف‌الله مفخم پایان راه یافت. وی از شاگردان خوب استاد صبا بود بدیعی در ۱۳۲۹ به عنوان سولیست به برنامه رادیو ارتش راه می‌یابد و در سال ۱۳۳۱ موفق به ورود در کلاس استاد صبا می‌شود و در این مدت یک دوره موسیقی کلاسیک در نزد یکی از اساتید موسیقی خارجی بنام جینگوزیان که از ارامنه قفقاز است می‌گذراند و بالاخره در نواختن ویولن استادی کم‌نظیر می‌شود. نوازندگی وی سبک و سیاق خود دارد. بدیعی در سال ۱۳۳۷ بنا به دعوت داوود پیرنیا سرپرست برنامهٔ گلها در این برنامه که خوانندگی آن را غلامحسین بنان، حسین قوامی اکبر گلپایگانی، محمودی خوانساری، محمدرضا شجریان به عهده داشتند وارد می‌شود. وی در سال ۱۳۴۳ عضو شورای موسیقی رادیو و در سال ۱۳۴۵ معاون این اداره و سپس از سال ۱۳۴۶ رئیس موسیقی رادیو می‌گردد. وی از سال ۱۳۵۱ به بعد رهبری ارکستر باربد را به عهده داشته است. بدیعی آهنگ‌های بسیار ساخته و از جمله آهنگهایی که خود می‌پسندد عبارتند از کعبهٔ دلها، فریاد از این دل، افسانهٔ عشق، دل بی‌گناه، الهی بمونی، افسانه زندگی، جاودانه، رفته بودم، افسانه کمتر، شعله سرکش، در آتشم، مهربان شو، سنگ صبور، زندگی من است، روی هم رفته می‌توان در حدود یکصد و پنجاه آهنگ به وی نسبت داد.

برادران شمس‌الدین از بنایان مرمت کنندهٔ بقعه یحیی بن موسی در سمنان به سال ۱۳۳۸ شمسی، کاشی‌کار این بنا حسینعلی ایلیاکاشی‌ساز اصفهانی است.

برج علی اردبیلی از نقّاشان سده دهم هجری قمری است. وی از شاگردان و همکاران سلطان محمد عراق (تبریزی) نقّاش عهد شاه اسماعیل و شاه تهماسب صفوی دانسته‌اند. وی در کتابخانه شاهی در تبریز با گروهی از نقّاشان به تذهیب و نقّاشی کتب مشغول بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

برجی از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری (۱۶ میلادی) است. از آثار وی به نوشته استاد کریم‌زاده مینیاتوریست در یک کتاب شاهنامه که سلطان به تخت نشسته و رستم و سایر مشاهیر در مقابل وی قرار گرفته‌اند و رقم دارد «برجی».

برمکی ـ شهباز نوازنده ویلن و موسیقی‌دان اواخر عهد قاجار است. تولد وی در سال ۱۲۷۵ شمسی و مرگ او در سال ۱۳۶۲ اتّفاق افتاده. وی از شاگردان لئون پدر روبیک گریگوریان است و سلفژ را نزد وی آموخته و از نوازندگان خاص دربار بوده است. وی آهنگهای بسیاری ساخته است.

سرگذشت موسیقی ایران

برومند ـ نورعلی استاد موسیقی و نوازنده مشهور معاصر است. وی فرزند میرزا عبدالوهاب خان است که به سال ۱۲۸۵ شمسی متولد شده است. وی از کودکی به موسیقی علاقه داشت و در این راه کوشا بود. دوستی وی از سال ۱۳۰۲ شمسی با استاد روح‌الله خالقی موجب گردید که استاد در این هنر شوق و ذوق تازه بیابد. اما پدرش با نوازندگی‌اش مخالف بود لذا وی را برای تحصیل طب به آلمان فرستاد، اما نورعلی در سال آخر به علت عارضه چشم تحصیل خود را رها کرده به ایران بازگشت و همهٔ تلاش خود را متوجه موسیقی نمود.
وی نزد استاد اسماعیل قهرمانی همهٔ ردیف‌های موسیقی را سینه به سینه فراگرفت، و در خدمت استاد حبیب سماعی به تکمیل هنر خود پرداخت. او اولین استاد گروه موسیقی دانشگاه تهران بود. استاد برومند همه سازها را بویژه سنتور و سه تار و ضرب را به استادی می‌نواخت و در دوره عمر خود شاگردان بسیار تربیت نمود که از مشهوران آنها اکبر گلپایگانی و استاد محمدرضا شجریان است. استاد خالقی در سرگذشت موسیقی بارها از وی یاد می‌کند، مرگ استاد نورعلی خان برومند در سال ۱۳۵۸ شمسی اتّفاق افتاد، یادش گرامی باد.

برهان از کاتبان اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم است. وی معاصر میرعمادالحسنی بوده و از آثار خطوط او یک نسخه نفیس شاهنامهٔ مذهّب و مصوّر است در یک مجموعهٔ خصوصی (به نقل از مهدی بیانی) به خط شکسته که تاریخ ۱۰۰۱ هجری قمری دارد.

برهان هروی از خوشنویسان قرن دهم است و از آثار او بنا به نقل از فهرست فیروز منصوری و نوشتهٔ راهنمای کتاب و بیاض سفر ایرج افشار عبارتند از:
۱ـ شرح الموجز، نفیس کرمانی، کتابخانهٔ دانشگاه تهران به شماره ۲۵۱۱ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۰ هجری قمری.
۲ـ مجموعه‌ای به شماره ۳۹ وزارت اطلاعات افغانستان کابل شامل چند اثر جامی به خط نستعلیق و تاریخ ۹۴۶ هجری قمری.
۳ـ دیوان عبدالرحمان جامی در کتابخانهٔ توبینگ آلمان به تاریخ ۹۳۱ هجری قمری و با خط نستعلیق.

بزرگ ـ حاج میرزا خوشنویس و پزشک و شاعر سدهٔ سیزدهم هجری است. وی در سال ۱۲۲۴ در شیراز متولد شده و نزد پدرش میرزا سیدعلی نیاز علوم بویژه طب را آموخته. نام اصلی‌اش حسنعلی است و نستعلیق را نیکو می‌نوشته است. در فارسنامه ناصری شرح حالش آمده که وی در

سال ۱۲۵٤ از شیراز به هندوستان رفته مدتی در آنجا بوده است، سپس به مکه و از راه مصر به اروپا سفر کرده و پس از مدتی که به تحصیل طب در پاریس و لندن مشغول بوده باز به هندوستان بازگشته و مدتها مورد احترام و اعزاز مردم بوده است، وی در سال ۱۲۷٦ هجری قمری ضمن بازگشت به ایران بدرود زندگی گفته است.

بزرگ ذوقی آقا بزرگ ذوقی) خطّاط و شکسته‌نویس است و بنا به نوشته تذکرهٔ دلگشا تألیف علی‌اکبر بسمل شیرازی (سال ۱۲۳۷ ق) فرزند محمدصادق کوکب است که علاوه بر شکسته‌نویسی شعر نیز می‌گفته است.

بساون از نقّاشان عهد گورکانی هندوستان است. وی در طراحی و چهره‌پردازی مهارت داشته و از شاگردان خواجه عبدالصمد شیرین قلم و میرسیدعلی است. در کتاب آیین اکبری که در مجموعه استاد کریم‌زاده می‌باشد شرحی از هنر وی نوشته‌اند. منوهر نقّاش معروف هندوستان فرزند اوست. از آثار اصیل این نقّاش بنا به نقل احوال و آثار نقّاشان قدیم

۱ـ نگاره زیبایی از یک دختر هندی کمانچه بدست که بر روی شیری که از دهانش آب می‌ریزد متعلّق به موزه گیومهٔ پاریس که این اثر در کتاب ماریو بوساقلی نیز چاپ شده است.

۲ـ تصویری از پادشاه هند که در مرقّع گلشن می‌باشد. رقم این نقّاشی چنین است «طرح بساون عمل نانهو».

۳ـ نگاره نحیف مجنون در صحرا با رقم «عمل بساون»

٤ـ شرکت در نگاره‌های کتاب رزم‌نامه جیپور با همکاری نقّاشان معروف آن زمان مانند فاضل، لعل، دسونته، تحت سرپرستی میرسیدعلی و خواجه عبدالصمد.

۵ـ نگاره یک مجلس دعا.

٦ـ نگاره‌ای از شهری فرح‌افزا که در آن تصویر طمر و سیه و شاپور در جزیره نگار می‌باشد. با رقم «عمل بساون».

بشنداس از نقّاشان مشهور هندوستان است که به دستور جهانگیرشاه (۱٦۰۵ـ۱٦۲۷ م) در تاریخ ۱۰۲۲ به همراه خان عالم به ایران اعزام گشت تا از چهره شاه عباس و درباریان شبیه‌سازی نماید. علاوه بر آن بشنداس در نظر داشت شیوه بهزاد را از هنرمندان ایران فرا گیرد و با خود به عنوان ارمغانی به هند ببرد. بشنداس چندین تصویر از شاه عباس رسم نمود که مورد توجه و نفوذ شاه قرار گرفت.

بشنداس نگارکری شبیه‌ساز است و شیوه‌ای خاص در قلم‌گیری و پرداخت تصاویر داشت. او به علت هنرش در جوانی مورد توجه قرار گرفت و جزو نقّاشان دربار گردید و به همان زمان افتخار این را یافت که در ردیف معدود نقّاشان به تصویرگری مرقّع گلشن بپردازد. از آثار رقم‌دار وی به نقل از استاد کریم‌زاده عبارتند از:

۱ـ پنج تصویر از شاه عباس در حالت‌ها و با افراد مختلف و با رقم «عمل بشنداس» این تصاویر در موزه‌های مختلف از جمله تهران موزه بوستون و مجموعه تاگور کلکته و بریتیش میوزیوم لندن موجود است.

۲ـ تصویر عیسی‌خان که این نگاره در کاتالوگ مجموعه روچیلد به چاپ رسیده است.

۳ـ تصویر سلطان محمد خدابنده پدر شاه عباس با رقم «عمل بشنداس»

٤ـ تصویر گروهی از هنرمندان که مشغول کار کتابت و نقّاشی هستند متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۵ـ نگاره‌ای در کتاب انوار سهیلی

٦ـ از آثار دیگر وی تصویر خان عالم و راجه سورج دایی جهانگیرشاه و دیگر پرتره بهادرخان ازبک حکمران قندهار که در مرقّع جهانگیری

برلین می‌باشد.
۷ـ تصویر شیخ بهلول در موزه آگره
۸ـ تصاویری در جهانگیرنامه
۹ـ آثار و نگاره‌هایی در بابرنامه.

بقا شیرازی ملاعلی حکاک شیرازی، متخلّص به بقاست. وی نقّاش و خطّاط و حکاک است و علاوه بر سنگ‌های عقیق بر روی فلزات حکاکی می‌کرده است. فرصت شیرازی خط او را به شیوه میرعماد می‌داند و او را جزو شاگردان قدسی منظور نموده است.

بلقیس از زنان کوزه‌گر و طرّاح کوزه بوده و از آثار او سه عدد کوزه است که به شماره ۱۰۱٤ در موزه ایران باستان موجود است. آنطور که از اثر او برمی‌آید او در قرن ششم می‌زیسته. این کوزه‌ها در کاوشهای ساوه به دست آمده است.

بـمان خـدابـخش مـریابادی سنگ‌تراش و کتیبه‌نگار است و به نوشتهٔ دکتر ایرج افشار از زرتشتیان یزد بوده است. از آثار او لوحه‌ایست در جنب آتشکده مریاباد یزد که تاریخ ۱۳۰۹ شمسی دارد.

بنان ـ غلامحسین یکی از بزرگترین خوانندگان معاصر ایران است. وی در سال ۱۲۹۰ شمسی در تهران در محله زرگنده متولد شد. پدرش کریم‌خان بنان‌الدولهٔ نور و مادرش دختر شاهزاده محمدنقی میرزا رکنی (رکن‌الدوله) برادر ناصرالدین‌شاه قاجار بود. غلامحسین از شش سالگی به توصیه مرتضی خان نی‌داود به خوانندگی و نوازندگی ارگ و پیانو پرداخت و در این راه از راهنمایی‌های مادرش که بسیار خوب پیانو می‌نواخت بهره گرفت. اولین استادش پدرش بود. سپس نزد میرزا طاهر ضیاء ذاکرین رثایی به تعلیم پرداخت و سومین استادش ناصر سیف بود. بنان در سال ۱۳۲۱ شمسی وارد رادیو شد. با آزمون صبا و روح‌الله خالق مهارت وی و حتی استادی‌اش در آواز به اثبات رسید. صدای گرم و مخملی او خیلی زود شهرتش را در بین مردم ایران و عاشقان این هنر زبانزد کرد. استاد بنان در سال ۱۳۳۲ به پیشنهاد روح‌الله خالق از اداره غله و نان به اداره کل هنرهای زیبای کشور منتقل گردید و به سمت استاد آواز هنرستان موسیقی ملی به کار مشغول شد. در سال ۱۳۳٤ ریاست شورای موسیقی رادیو را به عهده گرفت. وی در مدت خوانندگی آثار بسیار ماندگاری به وجود آورد و صدای وی ذخیره موسیقی و فرهنگ خوانندگی ما را بارور ساخت. از استاد بنان آثار زیادی که همراه نوازندگی و آهنگهای استادان جاودان موسیقی ماست مانده است. به ویژه آثاری که بنام گلهای رنگارنگ و گلهای جاودان ساخته شده است. وی یکی از کم‌نظیرترین استادان موسیقی ماست. مرگ وی در اسفند ۱۳٦٤ شمسی در بیمارستان ایرانمهر قلهک اتّفاق افتاد. یادش گرامی‌باد.

بندی ولدکرم چند از نقّاشان هندی است و از آثار وی تصویری است از صفحه رزم‌نامه که در نمایشگاه بریتیش میوزیوم به نمایش گذاشته شده. وی در حدود سال ۱۰۰۷ هجری قمری می‌زیسته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

بنواری خورد از نقّاشان زبردست هندی است که در ارایه مجالس رزمی و بزمی مهارت داشته است

به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده از آثار وی نقّاشی منظره یک میدان جنگ است در کتاب بابرنامه که اصل آن گویا متعلّق به بریتیش میوزیوم است. این کتاب که متعلّق به دوره ظهیرالدین بابر می‌باشد (۱۴۸۳ـ۱۵۳۰ م) دارای ۳۲ تصویر زیباست که به کوشش موزه امیر علیشیر نوایی در سال ۱۹۷۰ در شوروی به چاپ رسیده است.

بنواری کلان از نقّاشان سده یازدهم هجری قمری هندوستان است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی تصویر وفات یافتن آباقاخان است که در حراج ساتبی اکتبر ۱۹۸۰ میلادی به فروش رسیده و رقم آن چنین بوده است «طرح مکند عمل بنواری کلان»

بنیاد تبریزی خوشنویس گمنامی‌است که مهدی بیانی قطعه‌ای نستعلیق گلزار را از او در کتابخانه ملی پاریس دیده است با رقم «بنده آل علی بنیاد تبریزی» و این قطعه به صورت کتیبه در متنی از سورهٔ یّس از قرآن به خط غبار آمده است که خط متن رقم عبدالله شهابی است.

بنی بکر محمدبن بندان بن المحسن معمار و طرّاح بناست و در سدهٔ ششم هجری می‌زیسته. از آثار او بنای گنبد سرخ در شهر مراغه است که تاریخ ۵۴۲ هجری قمری دارد و به دستور عبدالعزیز بن محمودبن سعدیدیم رئیس آذربایجان ساخته شده است.

بوذری ـ ابراهیم خوشنویس، ادیب، موسیقی‌دان و خواننده است. ابراهیم بوذری فرزند علی اصغرطالقانی در سال ۱۲۷۴ شمسی در طالقان چشم به جهان گشود. وی پس از آموزش علوم معمول زمانه، تحصیلات خود را در رشته قضا و شرعیات اسلامی ادامه داد و از حوزه درسی حاج میرزا خلیل کمره‌ای و آیت‌الله کاشانی و علی شوشتری بهره برد و در این رشته‌ها اجازه‌نامه دریافت نمود. وی خط نستعلیق را در خدمت استادان زمانه چون زین‌العابدین ساعت‌ساز و عمادالشریعه فرا گرفت و در خط ثلث شاگرد امیرالکتاب معروف به شرقی بود. وی در قلم رقاع و نسخ شاگرد شیخ علی عبدالرسولی است. و در همهٔ خطوط خیلی زودگوی سبقت را از همگان ربود، استاد بوذری مردی ادیب و شاعری توانا و سخن سنج و سخنور بود، وی یکی از بنیان‌گذاران انجمن خوشنویسان ایران است استاد بوذر یکی از خوانندگان معروف زمانه خود است، و به گواه استاد روح‌الله خالق به اتّفاق رضاقلی میرزا ظلی شاگرد استاد ابوالحسن آذر اقبال‌السلطنه بوده است، البته از دانش استادان دیگر نیز بهره برده است و بنوشته سرگذشت موسیق ایران، استاد بوذری، استادانی چون حبیب‌الله اسب بمردی، ملا داداش طالقانی، بلال صمغ‌آبادی، میرزا حسینقلی شهریاری را دیده و از محضرشان استفاده کرده است. از استادان بزرگ دیگر وی می‌توان شیخ حبیب‌الله شمس‌الذاکرین کاشی را که مردی اهل منبر است نام برد. در شیوه خط نستعلیق می‌توان گفت وی سخت تحت تأثیر محمدحسین عمدالکتاب قزوینی بوده است از استاد بوذری آثار بسیاری باقی مانده است که این آثار نه تنها قطعات مختلف خط است بلکه از آنجا که وی فردی ادیب و عارف است آثار ادبی مختلفی را بیادگار گذارده از جمله به نوشته فصلنامه هنر ملخّص متون، منتخب دیوان مسعود سعد سلمان، جلد اول جوامع‌الحکایات، پارسی نغز، تاریخچه آب شیراز، وقف‌نامه بیمارستان نمازی شیراز، جزوه‌های قرآن، دیوان حافظ، کتیبه شاه خلیل‌الله در یزد، کتیبه‌های دروازه قرآن شیراز، کتاب تاریخ سال دوم دبیرستانهای کشور، علاوه بر آن وی شاگردان بسیاری در خط تربیت نموده که هر کدام از استادان افتخارآفرین این سرزمین گشته‌اند. استاد بوذری در دی‌ماه ۱۳۶۵ در سن نود و یک سالگی‌روی‌در نقاب‌خاک کشید یادش گرامی باد.

بولاقی از نقّاشان دوره گورکانیان هند است که از وی اثری در دست نیست اما به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده در یکی‌از نقّاشی‌های استاد فرح‌بیک (که از گرجیان دربار صفوی بوده وبعد از قتل حمزه میرزا و روی کارآمدن شاه‌عباس به هند رفته و در دربار اکبرشاه و جهانگیرشاه صاحب مقام بزرگ هنری شده) تصویر پیرمرد عابدی است که کتاب می‌خواند.
روی یکی از صفحات کتاب نوشته شده «عمل بنده بولاقی خانه‌زاد».

بهاءالدین از شکسته‌نویسان قرن سیزدهم هجری قمری است و در مجموعه حاج سیدنصرالله تقوی چهار قطعه نسخ می‌باشد که در حاشیه آن به قلم شکسته نوشته شده و رقم «بهاءالدین» دارد.

بهاءالدین افندی از مذهّبان اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری عثمانی است که در کار خود مهارت داشته است. در کتاب احوال و آثار نقّاشان که نام وی آمده، اطلاع دیگر از او ذکر نشده است.

بهاءالدین بن حسن کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه ترجمه تاریخ قم که در قم نوشته شده است می‌باشد. با قطع خشتی و خط نستعلیق و ثلث که تاریخ ذیحجه ۸۳۷ دارد. این نسخه متعلق به کتابخانه ملی می‌باشد.

بهاءالدین بیشاوری از نستعلیق‌نویسان سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار شناخته شدهٔ وی به نوشته فهرست فیروز منصوری (خوشنویسان قرن دهم) یک نسخه شاهنامه فردوسی است که تاریخ ۹۷۲ هجری قمری دارد. این نسخه دارای دوازده مینیاتور است و به شماره *Or13561* در کتابخانه دانشگاه کمبریج می‌باشد.

بهاءالدین پیشاوری صحاف و وصال و جلدساز است. از آثار وی جلد نسخهٔ یکی از کتب کتابخانه مرکزی دانشگاه است که شماره ۹۲۷۰ دارد. این نسخه در نمایشگاه جلدهای آن کتابخانه توسط استاد دکتر ایرج افشار دیده شده و فاقد تاریخ بوده است. بر روی کتیبه جلد چنین نوشته شده

شاهابقای توبادا هزار سال
اقبال در پناه تو بادا هزارسال
سالی هزار ماه و مهی صدهزار روز
روزی هزارساعت و ساعت هزار سال

بهاءالدین در جزینی از کاتبان اواخر سده یازدهم و اوایل دوازدهم هجری قمری است. از نمونه‌های خطوط وی یک نسخه از لمعات عراقی و تحقیقات شیخ صفی‌الدین است که به خط نستعلق در تاریخ ۱۰۹۷ قمری کتابت شده و در مجموعه آقای دکتر مهدی بیانی است.

بهاءالدین گیلانی نقّاش است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. به نوشته استاد کریم‌زاده وی شیوهٔ مغولی داشته و از آثار وی تصویر مینیاتور مرد کشیشی است که در حراج سال ۱۹۷۸ کریستی لندن به فروش رسیده. در این اثر رقم نقّاش بهاءالدین گیلانی و تاریخ اتمام آن ۱۰۶۰ هجری قمری آمده است.

بهاءالدین محمدبن ابی بکربن الحسینی ـ حاجی از معماران و کاشی‌کاران یزدی است. وی از کاشی‌کاران و سازندگان مسجد جامع است که نامش در کنار لبهٔ محراب مسجد جامع یزد به خط نسخ آمده و در طرف راست محراب رقم دارد «عمل الحاج بهاءالدین محمدبن ابی‌بکربن الحسینی یعرف بوالاد الیزدی» و در طرف چپ محراب تاریخ آن به صورت زیر آمده است: «ثم فی شهر محرم الحرام سنة سبع و سبعین و سبعمائة الهجریه»
البته آقای ایرج افشار کتیبه‌های محراب را مربوط

به سالهای ۸۷۵ و ۸۶۳ می‌دانند زیرا به احتمالی خط نسخ کمال‌الدین باید باشد.

بهاءالدین حسین بن عبدالرحیم مشهدی از خوشنویسان سده دهم هجری است. وی خط ثلث و نسخ و رقاع را خوب می‌نوشته و از آثار او یک جلد قرآن کریم است متعلّق به آستان قدس رضوی به شماره ۱۵۶ به تاریخ ۹۸۰ هجری قمری با خط ثلث و نسخ و رقاع. آقای احمد گلین معانی نیز این نسخه را در راهنمای گنجینه قرآن معرفی کرده‌اند.

بهایی شیخ (بهاءالدین محمدبن حسن عاملی) فیلسوف و نویسنده و شاعر و خوشنویس عهد شاه عباس صفوی که در سال ۹۵۳ هجری قمری در بعلبک متولّد شده و پدرش به ایران مهاجرت کرده است و در ایران رشد نموده و در سال ۱۰۳۱ در اصفهان رحلت کرده و جنازه وی به مشهد منتقل شده است. وی دارای آثار بسیاری به عربی و فارسی است که اغلب نام خود را نیز به خط خوش نوشته است. بنابراین می‌توانیم شیخ بهایی را از خوشنویسان زمانه خود به حساب آوریم که در نوشتن رقاع و شکسته استاد بوده است و از جمله آثار او:

۱ـ یک نسخه نامه‌نگاری نوشته خود اوست که در کتابخانه عمومی و فرهنگ و هنر مشهد با شماره الف ع به خط رقاع و شکسته و تاریخ ۱۰۲۲ هـق می‌باشد.

۲ـ الاثناعشریة فی الصلاته اثر شیخ بهایی در کتابخانهٔ آیت‌الله مرعشی، قم، شماره ۷۵.

۳ـ و نمونه‌های متعدّدی از قطعات خط رقاع و شکسته ایشان در جاهای مختلف.

بهادرشاه دوم از پادشاهان گورکانی هندوستان و آخرین پادشاه این سلسله است (۱۲۵۳ـ۱۲۷۵ هـق) همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته شاگردانی نیز داشته است. به نوشته دکتر بیانی قطعاتی از خطوط نسخ و طغرایی و نستعلیق وی در موزه باستانشناسی دهلی موجود است.

بهادری ـ عیسی طرّاح نابغه‌فرش، نقّاش کم‌نظیر و طراح خاتم است. تولد وی در اراک اتّفاق افتاده است. آثار فرشها و نقّاشی‌های وی در موزه‌ها از جمله چند فرش در موزه هنرهای ملی و اثری در موزهٔ لوور و شاهکاری در خاتمسازی که با هدیه به آیزنهاور از ایران خارج شده است. استاد بهادری در آخر عمر به فرانسه رفت و بزرگترین مدال هنری این کشور را دریافت داشت و در حدود سالهای ۱۳۶۰ شمسی درگذشت.

بهبود شاهنشاهی نقّاش و خوشنویس دربار شاه تهماسب صفوی بوده است. مناقب هنروران او را از بردگان این پادشاه می‌داند که در حرم خاصه به امر کتابت و نقّاشی مشغول است. مآثر رحیمی نیز فصلی دربارهٔ وی و هنرش که خط نسخ و نستعلیق و نقّاشی است آورده است.

بهرام خوشنویس گمنامی‌است از دوران فتحعلی‌شاه که تنها اثر وی قطعه‌ایست در مرقّعی که در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است و تقدیم به فتحعلی‌شاه شده تا او را به کار کتابت به گمارد. و چنین رقم دارد «التفات پادشاه اکمل از تربیت مهر عالم آراست... کمترین بهرام سنهٔ ۱۲۴۳».

بدری آتابای

بهرام از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار وی نقّاشی آبرنگ از تصویر شاهزاده‌ایست که وسط باغی نشسته است. این نقّاشی در کاتالوگ حراج ساتبی لندن به تاریخ ۲۰ نوامبر سال ۱۹۸۶ به چاپ رسیده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

بهرام از نقّاشان دوره فتحعلی‌شاه است. وی در رنگ و روغن مهارت داشته و از آثار رقم‌دارش به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر شاهزاده اسب‌سواری است که دست به قبضه قمه مرصّع خود دارد. در پایین اثر به خط نستعلیق رقم داشته: «بهرام سنه ۱۲۱۷».

بهرام ـ استاد (نقّاشی صفوی) از نقّاشان اواسط قرن یازدهم هجری قمری است. به روایت استاد کریم‌زاده وی فرزندی بنام جانی داشته که در حدود سالهای ۱۰۹۶ هجری قمری برای *Kaempfer* (کیمفر) هلندی چند مینیاتور کشیده است.

بهرام اصفهانی نقّاش آبرنگ کار عهد ناصرالدین‌شاه است. از نمونهٔ آثار وی، تصویر شکارگاه ناصرالدین‌شاه است که طرح آن از ابوالحسن خان صنیع الملک بوده و رنگ‌آمیزی آن از بهرام اصفهانی است. این نقّاشی که تاریخ ۱۲۷٤ هجری قمری دارد، در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

بهرام اصفهانی نقّاش قلمدان‌ساز است و به نقل از استاد کریم‌زاده از کارهای وی قلمدانی است که با نقوش ساده زینت شده و رقم دارد «بهرام اصفهانی ۱۳۲٤» (هجری قمری).

بهرام افشار از نقّاشان سده دهم هجری قمری است و به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار رقم‌دار وی تصویری است در یک نسخه خمسه نظامی متعلّق به موزه‌های فرانسه که تاریخ ۹٦۸ هجری قمری دارد.

بهرام بنابن علی بنّا و معمّار است. به نقل از دکتر منوچهر ستوده وی در سال ۸٤۰ هجری قمری به دستور ملک کیومرث بنای عظیم و زیبای شاه بالو را در دهکدهٔ آهودشت ناتل رستاق نور ساخته است.

بهرام بیک از خوشنویسان و شاعران سدهٔ یازدهم هجری قمری است که ساکن اصفهان بوده است. نام پدرش نقدی بیک تبریزی است. به نقل از تذکره نصرآبادی شغلش در بهار و تابستان کتابت و در بقیهٔ سال پوستین‌دوزی بوده. خط نستعلیق را خوب می‌نوشته. دربارهٔ خطّاطی می‌گوید:

کیست از ما تنگ روزی‌تر که دائم رزق ما
آید از شق قلم با دیدهٔ سوزن برون

بهرام شفره‌کش از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم، آثار وی تصویر زنان زیبای صفوی است و از آثار شناخته شدهٔ وی تصویر زنی است با قیافه ازبک که رقم دارد «بهرام شفره‌کش ۱۰۵۰».
شفره‌کشی شغل وی بوده است. شفره به معنی هر چیز تیز به تیزی شمشیر است و معنی ویژه آن گزک کفشگری و چرم‌بری است. احتمالاً وی شغلی داشته که چرم را برای تزئینات آماده می‌کرده، چون طرح تزئینات چادر و خیمه و شغل لندره‌دوزی یعنی زینت چادر نیاز به متخصص فن طراحی دارد و این حرفه و هنر جزو هنرهای خاموش است. (نگارنده)

بهرام عباسی نقّاش است. در احوال و آثار نقّاشان وی از هنرمندان اوایل سدهٔ دوازدهم و از شاگردان محمد زمان دانسته. البته به نظر نگارنده لقب عباسی درنام وی نشان می‌دهد که احتمالاً از نقّاشان دورهٔ شاه عباس دوم است (۱۰۳۸ـ۱۰۷۷ هق)

بهرام قلی از نقّاشان اواخر عهد تیموری و از شاگردان بهزاد می‌باشد. از آثار وی دو مینیاتور

است که در یک کتاب خطی نظامی‌که به خط محمدبن علی بن درویشعلی سمرقندی نوشته شده آمده است. این کتاب که در هرات و به سال ۹۱۷ هجری قمری نوشته شده در مجموعه آقای شریف صبری در قاهره است.

بهرام قلی افشار از نقّاشان عهد صفوی و پیرو شیوه رضا عباسی است. از آثار وی نقّاشی است که در ترکیه به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است و رقم داشته «رقم بهرام قلی‌افشار».

بهرام کرمانشاهی از نقّاشان دوره ناصری است. وی سفری به روسیه کرده و با شیوه‌های کلاسیک آشنا شده است. اعتماد السلطنه در سال ۱۲۹۹ قمری از کارگاه وی دیدن کرده و در آنجا تصاویری از ناصرالدین شاه دیده است. وی نقّاشی چیره‌دست بوده و از نمونهٔ آثار او به نقل از احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ تصویر نیم‌تنه میرزا حسین‌خان سپه‌سالار با رنگ روغن که به خط رقاع زیبایی رقم دارد «عمل بهرام سنهٔ ۱۲۹۲».
۲ـ تصویر مرد عریانی با بدن پر از مو با رقم و تاریخ «عمل کمترین بهرام ۱۳۰٤».
۳ـ شمایل رنگ و روغنی حضرت محمد(ص) در یکی از موزه‌های خارج کشور با رقم «کمترین بهرام کرمانشاهی»
٤ـ نقّاشی‌هایی است بر دیوار خوابگاه ناصرالدین‌شاه و همچنین تصاویری از پرندگان و حیوانات که بر بدنه حوضخانهٔ کوچک شمالی قصر سلطنت آباد ترسیم شده است.
۵ـ از کارهای دیگر بهرام ۳٦ مجلس گوناگون و ٤ تصویر از زنان زیباست که در تالار باغ معیر کشیده است.

بهرام میرزا صفوی از شاهزادگان هنرمند صفوی است. وی فرزند شاه اسماعیل و برادر شاه تهماسب است. در هنر خوشنویسی و نقّاشی استاد بوده و دانشمندان و هنرمندان را معزز می‌داشته است. نامش ابوالفتح بهرام میرزا است. وی شاعر نیز بوده و در شعر بهرامی تخلّص می‌کرده. بهرام میرزا در سن سی و سه سالگی و به سال ۹۵٦ هجری قمری درگذشته است. آثار خطی او در مرقّعی که خود جمع کرده و در خزینهٔ اوقاف استانبول است عبارتند از:
۱ـ قطعه‌ای نستعلیق که عنوان یک تصویر است با رقم «برای فقیر الحقیر ساخته شده العبد بهرام الحسینی».
۲ـ یک قطعه به قلم دو دانگ خوش با رقم «کتبه بهرام بن اسماعیل الحسینی نقل از خط سلطان محمد نور.
۳ـ یک‌عنوان تصویر دیگر با رقم کتبه العبد بهرام بن اسمعیل الحسینی به دارالسلطنه تبریز فی سنه ۹۳٤». (در این سال سیزده ساله بوده است).
٤ـ قطعه‌ای نیز در کتابخانه دانشگاه استانبول می‌باشد.
۵ـ قطعه‌ای در مجموعه بیانی.

احوال و آثار خوشنویسان

بهزاد ابراهیمی از نقّاشان اواخر سدهٔ دهم هجری قمری است. از آثار وی یک نقّاشی است در کتاب حافظ متعلق به موزه استانبول که تاریخ ربیع‌الاول ۹۹٤ هجری قمری دارد و در شهر تون کتابت شده است. در این تصویر خواجه حافظ با دو محتشم در یک ایوان نشسته و در صحن حیاط چند درویش مشغول رقص و پایکوبی‌اند. رقم آن چنین آمده «عمل بهزاد ابراهیمی».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

بهزادبیک خوشنویس و شاعر بوده و دوستاق تخلّص داشته است. به نوشته نصرآبادی وی ابتدا در دربار شاه عباس بزرگ جزو غلامان قرار داشته که بیرون آمده و به تحصیل علم پرداخته است. در خط نستعلیق مهارت داشته و به شغل کتابت‌گری روزگار می‌گذرانده است.

بهزادبن احمد کمال کاتب از کاتبان قرن دهم است و نمونهٔ خط وی بر روی صندوق منبّت ضریح بقعه شاهزادگان یحیی و فضل در محلات موجود است که نوشته‌اش چنین است «طبعه استاد غیاث‌الدین علی بن استاد محمدبن استاد باباعلی نجّار اصفهانی، کتبه العبد بهزاد بن احمد کمال کاتب» در پشت صندوق تاریخ ۹۷۰ نوشته شده است.

بهزاد ـ استاد حسین یکی از بزرگترین نقّاشان معاصر است. وی فرزند فضل‌الله قلمدان ساز اصفهانی است که در سال ۱۲۷۳ شمسی متولد شده. از سن کودکی با قلمدان‌سازی و رنگ و نقش در کنار پدر آشنا شده و از کودکی بدین کار پرداخته است. در هفت‌سالگی پدر را از دست داده و در کارگاه قلمدان‌سازی مشغول کار بوده.

از همان اوان کودکی با رفتار خشن ناپدری به نقش و نگار روی آورده و نقّاشی را وسیله‌ای برای گریز از درد و رنج فقر و تنهایی و اندوه زندگی انتخاب نموده است. و تنها هم سخنش نگاره‌هایی است که به قلم موی او جاری می‌شود، بنابراین در سنین نوجوانی شایستگی نام استادی می‌شود و به زودی در بازسازی قلمدان‌های قدیمی و بازسازی نقّاشی‌ها چنان مشهور خاص و عام می‌گردد که هرکس قلمدانی به استادش سفارش می‌دهد از او می‌خواهد که حسین نقشی بر آن بیافکند. درباره استادی وی همین بس که او در سنین جوانی کتاب نظامی‌ای را آنچنان نقّاشی می‌کند که فتوح‌السلطنه آن را به بریتیش میوزیوم به جای کتاب اصلی می‌فروشد و کارشناسان متبحّر نمی‌توانند آن را از اصل بازشناسند و پس از سالها که به گزارش افراد بدان‌کتاب مراجعه می‌کنند و متوجّه امضای حسین می‌شوند، چنان ارزشی برای آن قایل می‌گردند که آن را بعنوان بهترین کپی در موزه نگاه می‌دارند.

تصویر درویش نورعلی شاه اثری از بهزاد

استاد حسین بهزاد بیشتر از شیوه‌ی قلمگیری استفاده نمود و رنگهای خاصی را بکار گرفت که بسیار مورد توجه واقع می‌گردد و در جوانی شهرتش جهانگیر می‌شود به زودی از بسیاری مراکز هنری مداها و تشویق‌نامه‌ها دریافت می‌دارد و در ایران نیز موفّق به اخذ دکترای افتخاری رشته مینیاتور می‌گردد.

استاد بهزاد از مکتب‌داران رشته مینیاتوراست و باید بگوییم پس از رضا عباسی در رشته مینیاتور

موفّق شد تحول کلی در مینیاتور ایرانی بوجود آورد. او که در مسافرت‌های خود به خارج از ایران با نقّاشی غربی آشنا گردید، مکتبی نو در مینیاتور ایران بوجود آورد که می‌توان آن مکتب را در چند قسمت خلاصه کرد:

۱ـ او مینیاتور را از اندازه‌های بسیار کوچک به اندازه‌های بزرگ تبدیل نمود، بنابراین تابلوهایی در حد تابلوی نقّاشی بوجود آورد.

۲ـ با توجه به اینکه از زمان رضا عباسی مینیاتور با خطوط روشن و قوسهای درشت به نقش می‌آمد، اما شکل تصاویر و چهره‌ها همان چهره‌های مغولی زمان تیموری بود. استاد بهزاد به نگاره شکل ایرانی داد و حالت‌های ملموس و دلپسند به آن بخشید.

۳ـ در مینیاتور از رنگهای بسیار استفاده می‌شد که استاد از تعداد رنگها کاست و با بکارگیری چند رنگ دل‌انگیز فضای مینیاتور را به طبیعت و واقعیت نزدیک نمود. در ضمن رنگهای روشن و زنده را بیشتر به کار گرفت.

٤ـ در مینیاتور کهن ریزه کاریهای بسیار بکار گرفته می‌شد، لیکن استاد از ریزه کاریها کم کرده و به صورتی ساده‌تر اما زیباتر و گویاتر نگاره را عرضه داشت.

۵ـ با توجه به اینکه پرسپکتیو (مناظر و مرایا) در مینیاتور ایرانی وجود نداشت، استاد پرسپکتیو ساده را در نگاره‌های خود به کار گرفت و نقش را به واقعیتی هنرمندانه نزدیک نمود.

٦ـ گاهی که به شیوهٔ کهن روی می‌آورد، دوری و نزدیکی اشیاء را با خطوط پهن و یا نازک نشان می‌دهد. بنابراین حالتی خاص را انسان در آثار بهزاد از نظر فاصله احساس می‌کند.

آثار بهزاد بسیار است و در موزه‌های جهان پراکنده می‌باشد. چند اثر وی در موزه هنرهای ملی است و در ضمن موزه‌ای خاص برای آثار وی در مجموعه سعدآباد نیز در نظر گرفته شده است که این آثار در این سالها و پس از مرگ وی توسط خانواده‌اش به میراث فرهنگی واگذار شد. بسیاری از آثار حسین بهزاد در کتاب خیّام اسفندیاری به چاپ رسیده است.

البته باید یادآور شوم استاد بهزاد با شیوه مینیاتور به سبک تیموری و کمال‌الدین بهزاد آشناست و آثاری به شیوه دوره صفوی و اصفهان نیز دارد. در موزه هنرهای تزئینی تهران که منحل گردیده است چند مینیاتور از بهزاد به سبک گذشته موجود بود از جمله: (گویا این آثار به موزه تزیین اصفهان منتقل شده‌اند)

۱ـ مینیاتور چوگان بازی

۲ـ مینیاتور شیرین و فرهاد

۳ـ مینیاتور چهره شاه عباس

٤ـ مینیاتور دختر و پرنده

دختر و پرنده کار حسین بهزاد

مرگ بهزاد به سال ۱۳٤۷ شمسی در تهران اتّفاق افتاد. یادش گرامی‌باد.

بهزاد ـ کمال‌الدین (بهزاد سلطانی) استاد مسلم و معجزنگار اواخر سده نهم و نیمه اول سده دهم هجری قمری است. بهزاد یکی از استادان بی‌همتای نگارگری ایرانی است که مکتب مینیاتور بیروح تیموری را غنا بخشید و مضامین نو در هنر مینیاتور ارایه داد و سبک و شیوه‌ای رئالیستی در نگارگری بوجود آورد. او به نقّاشی عمق و عظمت بخشید و انسان واقعی را در نگاره‌های خود به حرکت درآورد.

بهزاد نادیدنی‌ها را دیدنی کرد و پس از وی هنر نقّاشی و تذهیب رنگ روالی دیگر یافت. نامش هر روز درخشان‌تر به تاریخ عرضه می‌شود و گذر زمان جلوه خورشید مانند او را در آسمان هنر بیشتر می‌کند. از دوران کودکی وی چندان خبری در دسترس نیست، اما آنچه مسلم است اینکه در حدود سال ۸٤٤ هجری قمری در شهر هرات متولد شد. خانوادهٔ وی ناشناخته مانده اما مشخّص است که او دارای یک برادر و خواهر بوده و اگر چه از گذران آنان اطلاعی در دست نیست اما خواهرزادگان وی یکی حیدرعلی نقّاش پدر مظفر علی نقّاش... است و دیگر رستم علی خطّاط خراسانی که قاضی احمد در گلستان هنر مرگ او را به سال ۹۷۰ هجری قمری نوشته است.

تصویر بهزاد موزه قاهره

دربارهٔ بهزاد روایات و حکایات بسیار است و در تواریخ هنر بسیار دربارهٔ وی سخن رفته است. در کتاب حبیب‌السیر اثر مورخ بزرگ خواندمیر درباره وی چنین نوشته شده «مظهر بدایع صور است و مظهر نوا در هنر، قلم مانی رقمش ناسخ آثار مصوّران عالم و تصویرات هنر پروران بنی‌آدم

موی قلمش ز اوستادی
جان داده به صورت جمادی

و بسیار سخنهای دیگر.

بهزاد بهجت افزای شاهان و امیران است، در آغاز که مورد لطف سلطان حسین میرزا و امیر هنرمند علیشرنوایی است سپس مورد لطف شاه اسماعیل صفوی و سپس شاه تهماسب. چنین است که فرهنگ و هنر ایران مدیون این مرد بزرگ بوده و هست، که هنرش زینت‌افزای بسیاری از کتب است و ماندگاری بسیاری از آثار را موجب گردیده است. اینگونه است که هنرشناسان بسیار در مقدمه آثار هنری خود دربارهٔ وی مدحیات بسیار نوشته‌اند. سیداحمد آهوچشم خطّاط و شاگرد میرعلی هروی در مقدمه مرقّع امیرغیب بیک که به زمان شاه تهماسب آرایش یافته و اکنون متعلّق به کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است او را از استادان بی‌نظیر دانسته و سروده‌ای در وصف هنرش به قلم آورده است. سلطان علی مشهدی ابیاتی در مدح او گفته است.

مصطفی عالی افندی در کتاب مناقب هنروران شرحی دربارهٔ هنر و زندگی‌اش دارد. دوست محمد هروی در مقدمه مرقّع بهرام میرزا که به شماره *2154* در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول است به شرح و توصیف این هنرمند بزرگ پرداخته است. دیگر از کتب مأخذ بهزاد و هنرش کتاب بدایع الوقایع زین‌الدین محمود است که او را از سحرآفرینان روزگار دانسته. این استاد بی‌همتا به دستور شاه اسماعیل کلانتری کتابخانه همایون داشته (در سال ۹۲۸ جمادی‌الاولی) و سپس مورد لطف شاه تهماسب قرار گرفته و دوران پیری را به سرپرستی کارگاه کتیبه‌سازی وی می‌پرداخته است. استاد بهزاد را شاگرد سید امیرروح‌الله میرک

هروی دانسته‌اند اما وی ابتدا در دربار پادشاه هنردوست سلطان حسین بایقرا رشد نمود و مورد توجّه خاص وی گردید و در مقابل هنرمندان روزگار رشد و تعالی کرده و به سریر پادشاهی هنر جای گرفت (۸۷۳ـ۹۱۲) و پس از مرگ سلطان حسین، چون نواحی خراسان به دست شیبک‌خان افتاد، بهزاد مورد توجه و تفقد او قرار گرفت. در سال ۹۱۶ هجری قمری پادشاه جوان صفوی شاه اسماعیل شیبک‌خان را شکست داد و بهزاد به خدمت او درآمد و از آن تاریخ از مردان نامی دربار شاهان صفوی گردید.

استاد بهزاد شاگردان بسیاری پرورش داده که هرکدام از استادان هنر این سرزمینند از جملهٔ آنان می‌توان جلال‌الدین میرک اصفهانی که پس از بهزاد رئیس کتابخانه شاه تهماسب گشته است.

میرمصوّر، ملایوسف، مقصود دوست دیوانه، مظفرعلی، ملا درویش محمدنقّاش خراسانی، رستم علی و حیدر علی (خواهرزادگان استاد)، قاسم علی و سلطان محمد، صادقی بیک، و تمراز و بهرام قلی را نام برد. مرگ بهزاد طبق نوشته دوست محمد هروی در دیباچه مرقّع بهرام میرزا به سال ۹۴۲ هجری قمری در تبریز اتّفاق افتاده و در جنب قبر کمال خجندی مدفون است. مادهٔ تاریخ مرگ وی به نقل از امیردولت هاشمی در قطعه شعری که بر روی سنگ مزار او کتیبه شده:

اگر خواهی که تاریخش بدانی
نظر افکن به خاک قبر بهزاد

از استاد بهزاد آثار بسیاری زینت‌افزای تاریخ هنر است که در موزه‌ها و کتابخانه‌ها و مجموعه‌های جهان شناخته شده است از جمله به نقل از احوال وآثار نقّاشان عبارتند از:

۱ـ دو نگاره در کتاب امیرخسرو دهلوی متعلّق به کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار.

۲ـ هشت تصویر در کتاب گل و نوروز خواجو که تاریخ ربیع‌الاول ۸۸۷ دارد، این نقّاشی‌ها به رؤیت استاد محمدعلی کریم‌زاده رسیده است.

۳ـ تصویر شاهزاده جوانی سوار بر اسب که در کاتالوگ موزه اسرائیل در سال ۱۹۸٤ میلادی به چاپ رسیده است. تذهیب اطراف این اثر کار میرزا محمد تبریزی است.

٤ـ به نظر استاد کریم‌زاده بهترین و اصیل‌ترین آثار بهزاد در کتاب بوستان سعدی است که متعلق به کتابخانه قاهره مصر می‌باشد. این آثار بین سالهای ۸۹۳ تا ۸۹٤ هجری قمری در هرات به تصویر کشیده شده و در این سالها در کتابی به نام نقّاشی‌های بهزاد در قاهره توسط دکتر محمد مصطفی با عکس رنگی و به زبان عربی چاپ شده است. این کتاب شامل دوازده نقّاشی است که ۱٦ اثر آن کار بهزاد و ٦ اثر دیگر کار شاگردان پیرو بهزاد می‌باشد.

۵ـ تصاویر خمسه نظامی که به شماره *25900* در بریتیش میوزیوم است.

٦ـ تصاویر خمسه نظامی که به تاریخ ۹۳۲ هجری قمری در تبریز نقّاشی شده و متعلّق به موزه متروپولیتن نیویورک است.

۷ـ تصاویر لیلی و مجنون که از کارهای آخرین بهزاد است و متعلّق به موزه لنین گراد می‌باشد.

۸ـ تصویری از خلیفه هارون‌الرشید با رقم عمل بهزاد که در سال ۱۹٤۸ در کتابی به چاپ رسیده است (نام کتاب *Le Guirland de L'IRAN*)

۹ـ یک مینیاتور با رقم بهزاد که در صفحه ۸۱ کتاب *Persian painting* توسط روبرت هیلن براند در ۱۹۷۷ به چاپ رسیده است.

۱۰ـ صفحه‌ای از مرقّع گلشن که در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است.

۱۱ـ عبدالمحمد خان ایرانی در کتاب خود تصویر یک جوان ایرانی به چاپ رسانده که از کارهای بهزاد است و در کتاب نظامی متعلّق به کتابخانه قاهره مصر آمده است.

۱۲ـ تصویر یک گاو که در چنگال شیری اسیر شده و روباه و گرگ منتظر پایان کارگاوند. این نقّاشی که به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است

رقم بهزاد سلطانی دارد.
۱۳ـ نقّاشی‌های کتاب ظفرنامه تیموری سه نقّاشی از آن سری در مجله روزگار نو شماره ۱ و ۲ جلد پنجم آمده است. البته نقّاشی‌های این کتاب در سال ۱۹۲۲ میلادی توسط سرتوماس آرنولد چاپ و منتشر گردیده است. این تصاویر خود تاریخ ۸۷۲ هجری قمری دارند.
۱٤ـ تصویر چهره مولانا عبدالله هاتفی با رقم عمل استاد بهزاد، در کتاب گلستان هنر به تصحیح احمد سهیلی خوانساری.
۱۵ـ تصویر امیری‌با خدمتگزاران‌در مرقّع گلشن
۱٦ـ نگاره مجلس سلطان حسین بایقرا (بزم) در مرقّع گلشن
۱۷ـ منظره یک قصر در زمستان با رقم «مصوّره بهزاد» در مرقّع گلشن
۱۸ـ تصویر سلطان محمد خوارزمشاه با رقم «صوّره بهزاد» در مرقّع گلستان
۱۹ـ هشت اثر ارزندهٔ دیگر در کتاب ظفرنامه تیموری که متعلّق به جهانگیر بوده و شاه جهان به خط خود یادداشتی بر آن به تاریخ ۱۰۳۲ هجری قمری که روز جلوس اوست نگاشته است. این کتاب به خط شیرعلی کاتب به سال ۸۷۲ هجری قمری پایان یافته است.
۲۰ـ تصویر شیبک خان رقم «صورت شیبک خان، العبد بهزاد»
۲۱ـ تصویر درویشی با عبا و عمامه مخصوص که در قسمت بالای اثر تذهیب شده است (دیده شده به وسیله استاد کریم‌زاده)
۲۲ـ تصاویر یک نسخه ظفرنامه تیموری به خط سلطان محمدنور که چنین رقم دارد «کتبه سلطان محمدنور و ذهبه میرعضد و صوره بهزاد ۹۳۵».
۲۳ـ تصویر دوغزال با شاخهای بلند در یک منظره. رقم زیر آن به خط نستعلیق تحریری چنین است «نقل از کار مولانا ولی صوره العبد بهزاد»
۲٤ـ تصویر استادانه جوانی شاه تهماسب (به نقل از استاد کریم‌زاده)
۲۵ـ تصویر سیاه قلم حسین میرزا بر روی اسب (به نقل ازاستاد کریم زاده) با رقم «الفقیر بهزاد»
۲٦ـ در تاریخ ۸ آوریل ۱۹۸۰ میلادی در بریتیش میوزیوم نمایشگاهی در مورد رسم اژدها در تصاویر ایران افتتاح شده که در آن یک نقّاشی از بهزاد ارایه شده بود.
۲۷ـ تصویر پیر و جوانی در صحرا متعلّق به فریر گالری واشنگتن

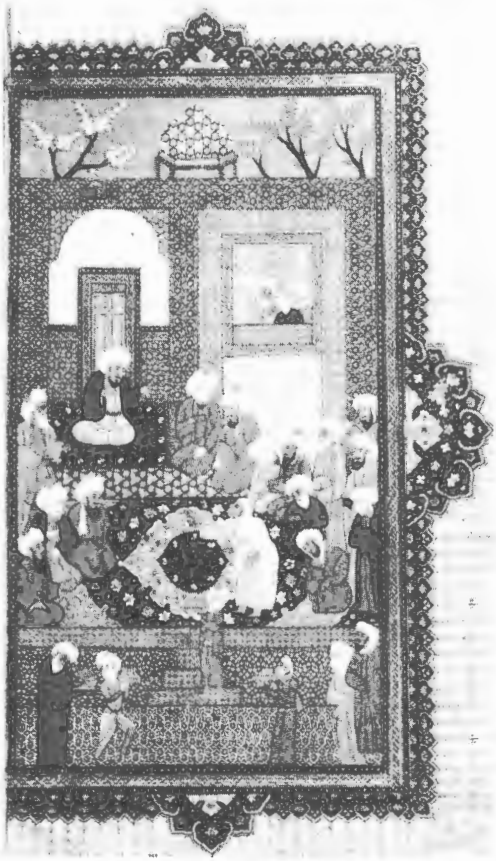

اثری منسوب به بهزاد(*)

۲۸ـ تصویر مردی که طناب به گردن شیر انداخته در مجموعه شاه جهان
۲۹ـ کپی کار جنتیل *(Gentill)* بلینی که در سال ۱٤۸۰ میلادی در استانبول کشیده است و بهزاد از روی آن کپی کرده.
۳۰ـ آثار بهزاد مورد توجه بسیاری از نقّاشان

هندوستان قرار گرفته و در سال ۱۰۱۷ به امر جهانگیر شاه یک تصویر از کار بهزاد توسط نانها کپی‌کاری شده. این تصویر نگاره شتر و پیرمردی است که در کتاب مرقّع گلشن آمده است.

بهگوتی از نقّاشان عهد همایون شاه گورکانی است (قرن دهم هجری قمری) به نوشته استاد کریم‌زداه از آثار رقم‌دار وی تصویر همایون‌شاه در یک مجلس دعا و فاتحه‌خوانی است که علاوه بر جملاتی جهت توضیح کار تصاویر در پایین آن رقم «عمل بهگوتی» دیده می‌شود.

بهگون از نقّاشان هندی دورهٔ اکبرشاه است. از نمونه آثار وی یک نقّاشی است در کتاب بابرنامه که طرح آن از مسکین نقّاش و نقّاشی آن از وی می‌باشد. این اثر تصویر بابرشاه و اطرافیان و درباریان است و رقم دارد «طرح مسکن عمل بهگون».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

بهوانی از نقّاشان اوایل سده یازدهم هجری قمری است. از آثار وی تصویر منظره‌ای بوده است که در حراج ۱۹۷۶ میلادی در ساتبی به فروش رفته با رقم «طرح مسکینا عمل بهوانی».

بیات ـ استاد استاد مسلم هنر ملیله کاری معاصر و از مردم زنجان می‌باشد. وی از معدود استادان این هنر است که کار ملیله‌وی دیدنی است. تعدادی از آثار کم‌نظیر این استاد را در موزه هنرهای ملی دیده‌ام. (نگارنده)

بی‌بی جان کاشانی زر دوز و مروارید دوز و گلابتون دوز قرن سیزدهم هجری قمری و هم عهد ناصرالدین شاه قاجار است از آثار هنری او ضریح پوش مخملی است که در سال ۱۲۷۵ مروارید دوزی و گلابتون دوزی شده و سپس مهدعلیا (مادر ناصرالدین شاه) آن را به آستان قدس رضوی اهدا کرده است. در میان کتیبه‌های آن نیز اشعاری در مدح ائمه اطهار(ع) با مروارید و گلابتون به خط نستعلیق زیبا زردوزی شده است.

دایرةالمعارف تشیع

بی‌بی جه‌مروی از زنان هنرمند و از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری است. به نوشته استاد مصورالملکی در هنر و مردم شماره ۱۰۰، وی از پیروان شیوه تبریز بوده است.

بیخودی جنابدی بنوشته نصرآبادی از نقالان و شاهنامه خوانان مجلس شاه عباس کبیر است. در فن شعر و شاعری نیز استاد بوده و مثنوی در بحر شاهنامه دارد.

بیم کجرانی از نقّاشان عهد بابری هند است و از آثار وی تصویر مجلس بابرشاه است که بسیار استادانه کشیده شده. به نوشته استاد کریم‌زاده این نگاره در کتاب بابرنامه در انگلیس موجود می‌باشد.

چاه بیژن و رستم، اثر استاد ابوطالب مقیمی، موزهٔ هنرهای ملّی

پ

پاراس از نقّاشان هندی است و به نوشته استاد کریم‌زاده این نقّاش به اتّفاق پایک و پرم از نقّاشان کتاب بابرنامه هستند که در عهد اکبرشاه به زیبایی تصویر گشته است (۹۳۷ـ۱۰۱٤ هـق)

پارسا به نقل سپهر از کاتبان سدهٔ دهم هجری قمری است و در هرات می‌زیسته است. نستعلیق را لطیف می‌نوشته و به سال ۹۸۰ هجری قمری در گذشته است.

پاشابن تهمراس بکشاه جمشید بنا و معمار است و در سدهٔ نهم می‌زیسته. معمار پیشکاری بنای شاه بالو در آهودشت ناتل رستاق نور در سال ۸٤۰ هجری قمری است.

از آستارا تا استاراباد

پاینده درویش از نقّاشان عهد بایسنغر میرزا تیموری‌است.از احوال‌وی‌اطلاعی‌در دست‌نیست.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

پتگر ـ اصغر نقّاش معاصر است. تولدش در سال ۱۲۹۲ (شناسنامه‌اش ۱۲۹۷ است) در تبریز اتّفاق افتاده. در دوران دبستان به اتّفاق برادرش جعفر که دوسال از او کوچکتر است علاقه خود را به نقّاشی نشان می‌دهند و این علاقه تا آنجا ادامه می‌یابد که بالاخره یکروز میرمصور ارژنگی که رئیس مدرسه هنرهای مستطرفه تبریز است نظاره‌گر نقّاشی این دو برادر می‌شود. برادر بزرگتر نقّاشی‌ها را پیش استاد ارژنگی که کمال‌الملک تبریز است می‌برد و او استعداد آنها را در می‌یابد و پدر و برادرشان را تشویق می‌کند که نقّاشی را برای آنها جدی بگیرند و عاقبت آنها را در مدرسه خود می‌پذیرد. ایندو برادر از مکتب هنری و اخلاق ارژنگ بهره‌ها می‌گیرند اما روزگار با خانواده آنها نمی‌سازد و ناچار می‌شوند که با پدر راه تهران بگیرند. آرزوی آنها ورود به مدرسه کمال‌الملک است. اکنون دیرزمانی است که کمال‌الملک راه انزوا گرفته است و مدرسه گویا به وسیله استاد آشتیانی اداره می‌شد و آنها موفق به ورود به این مدرسه می‌شوند و با درجهٔ ممتاز از آن بیرون می‌آیند. آنها بعداً شهرت پتگر که یک کلمه فارسی به معنی نقّاش است برمی‌گزینند. در واقع این دو برادر از دو مکتب هنری بهره گرفتند، استاد اصغر پس از عمری هنرآفرینی بالاخره در غروب یک روز پنجشنبه (هفده) از ماههای اردیبهشت ۱۳۷۱ این جهان فانی را ترک گفت.

از وی آثار بسیار مانده است از جمله: چهرهٔ خودش ۱۳۱۱ شمسی، کارگاه نقّاشی ۱۳٤۲، تابلوی سرچشمه تهران که یکی از شاهکارهای اوست، هوای دم‌کرده بعد ازظهر تابستان ۱۳۲۹،

گل ۱۳۲۶، تابلوی سونیا، اثری که بزرگ علوی چشمهایش را از روی آن نوشته. پسران استاد، نیا و نامی هر دو نقّاش هستند. فصل‌نامه هنر در شماره ۱۲ خود ویژه‌نامه‌ای برای استاد بچاپ رساند یادش گرامی باشد.

پرتره طالبوف کار پنگر

پراک از نقّاشان هندوستان و عصر جهانگیرشاه (۱۰۱۴ـ۱۰۳۷) است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار باقی‌مانده وی تنها یک اثر که تصویر یک مجلس شبانه است و جهانگیر در کنار اکبرشاه و در مقابل دو مرد بزرگوار نشسته‌اند می‌باشد. در حواشی تصویر، دایره‌هایی است که در آنها حدود دوازده نفر از شیوخ و عرفا مشغول دعا هستند.

پرتوی استاد حسین از نگارگران معاصر است. وی از شاگردان مدرسه صنایع قدیمه و شاگرد هادیخان تجویدی می‌باشد. از آثار وی در بسیاری از موزه‌ها و مجموعه‌ها از جمله موزه هنرهای ملی موجود است.

پرتو ـ میرزا علی‌رضا خوشنویس و شاعر سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. وی به آقاجان مشهور بوده و پرتو تخلّص شعری او است. وی از اهالی لنجان اصفهان است که پس از تحصیلات ابتدایی در اصفهان به آموزش خط نسخ پرداخته و در این هنر سرآمد اقران گشته است. سپس به تهران روی آورده و در دربار ناصرالدین شاه جزو خوشنویسان مخصوص گشته است. وی تا سال ۱۲۹۷ هجری قمری در قید حیات بوده ولی هنگام تألیف المآثر والآثار اعتماد السلطنه ۱۳۰۶ هجری قمری درگذشته بود. وی شاعری تواناست.

آقای مهدی بیانی در شرح حال علیرضا پرتو آثاری را به او نسبت داده که باید از شخص دیگری باشد. یعنی علیرضا فرزند محمدعلی مشهور به آقاجان با علی‌رضا پرتو اصفهانی مشهور به آقاجان دو شخص متفاوتند، زیرا دو اثر به نام علیرضا پرتو در کتاب آقای بیانی آمده تاریخ ۱۲۰۵ هجری قمری دارند، در حالی که ما می‌دانیم علیرضا پرتو تا سال ۱۲۹۷ در قید حیات بوده است. بنابراین این دو اثر نمی‌تواند متعلق به علیرضا پرتو باشد. دلیل دیگر اینکه وی در همه جا نام پرتو یا پرتو اصفهانی را می‌آورده اما در آن آثار که هرَ دو تاریخ ۱۲۰۵ دارند ذکری از پرتو نیست، بلکه ابن محمدعلی شخص دیگری است. معرفی آقای جلال همایی در علیرضا پرتو خود این مسأله را روشن می‌کند، آن دو اثر عبارتند از:

۱ـ یک قطعه نسخ مذهّب با رقم «و انا العبد علی‌رضا الشهیر به آقاجان» سنهٔ ۱۲۰۵ در مجموعه مهدی بیانی.

۲ـ یک قطعه نسخ کتابت و رقاع با رقم «و اناالعبد الاقل الداعی ابن محمدعلی علیرضا شهیر بآقاجان فی محروسهٔ اصفهان صانها الله عن الحدثان سنهٔ ۱۲۰۵» این اثر در مجموعه آقای حاج حسین آقا

نخجوانی است. این دو اثر با دلایلی که آوردم نمی‌تواند به علیرضا پرتو تعلق داشته باشد و متعلق به علیرضا بن محمدعلی مشهور به آقاجان است که در اوایل قرن سیزدهم یعنی اواخر عهد زندیه و اوایل عهد قاجار می‌زیسته. از آثار شناخته شدهٔ علیرضا پرتو عبارتند از:
۱ـ دو صفحه مذهّب نسخ با رقم «حرّره الراجی علیرضا پرتو تخلّص اصفهانی مشهور به آقاجان ۱۲٦۸» در مجموعه آقای مرتضی عبدالرسولی.
۲ـ یک قطعه رقاع با رقم «حرره العبد الجانی آقاجان پرتو تخلّص اصفهانی فی ۱۲۷٤ فی الهجرة» در مجموعه مهدی بیانی.
۳ـ یک قطعه نسخ کتابت با رقم «پرتو الاصفهانی سنهٔ ۱۲٦۳» در مجموعه مهدی بیانی.
٤ـ قرآن رحلی، جلد روغنی مرصّع با خط نسخ و رقاع که به ناصرالدین شاه تقدیم شده و تاریخ ۱۲۷۷ دارد. ترجمه آن به خط میرعلی شیرازی است و در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد.
۵ـ دعای کمیل جانمازی، جلد روغنی مذهّب با خط نسخ و رقم «اقل کتاب علیرضای ملقب به آقاجان پرتو تخلّص اصفهانی الاصل... در دارالخلافه طهران. فی نوزدهم شهر ذیقعدة الحرام سنه ۱۲٦٦» در همان کتابخانه.
٦ـ قرآن وزیری، جلد روغنی، مذهّب با خط نسخ عالی‌با رقم «.. علیرضا... ملقب به آجان پرتو تخلّص اصفهانی... سال ۱۲۹۷» متعلّق به کتابخانه ملک.
توضیح اینکه آثاری که پرتو تخلّص کرده همه بعد از نیمه دوم قرن سیزدهم می‌باشد، بنابراین علیرضا آقاجان ابن محمدعلی شخص دیگری است که در سالهای ۱۲۰۵ می‌زیسته.

پردیسی از نگارگران سدهٔ یازدهم هجری قمری که از آثار رقم‌دار وی به نقل از احوال وآثار نقّاشان تصویر دخترک طنازی است که آرامیده است و در یک دست چتر و در دست دیگر کیفی دارد و اطراف او پر از گل و سبزه است و به خط نستعلیق رقم «عمل پردیسی» در نقّاشی دیده می‌شود.

پروانه از نقّاشان روغنی‌کار (ادرنه کاری) عثمانی است. به نوشتهٔ احوال و آثار نقّاشان وی در اواخر قرن دهم هجری قمری می‌زیسته و آثار خود را با رقم «پروانه» امضاء می‌کرده است.

پرویز از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری است. از آثار شناخته شدهٔ وی که به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است تصویر ساقی دلربایی است با رقم «عمل پرویز».

پریم ناتهه ـ رای از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم هندوستان است که به نقل شاه جهان‌نامه خط شکسته را خوش می‌نوشته و شعر نیز می‌گفته و آرام تخلّص داشته و اشعاری به زبان فارسی دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

پیاک نقّاش هندی و برادر بالچند نقّاش معروف است. از آثار وی تصویر زیبایی است از خود نقّاش که به نقل از استاد کریم‌زاده در کتاب پادشاه‌نامه متعلق به کتابخانهٔ ویندسور، می‌باشد.
در این تصویر نقّاش که بیست و پنج ساله به نظر می‌رسد ورقه‌ای به دست گرفته که روی آن نوشته شده: «الله اکبر برادر رلچند رقم پیاک».
از آثار دیگر این نقّاشها در بابرنامه، رزم‌نامه و گلستان سعدی آمده است.

پیرآگره ـ شیخ از خوشنویسان سدهٔ دهم هندوستان است و در زمان جهانگیر پادشاه هندوستان (۱۰۱٤ـ۱۰۳۷) می‌زیسته است. وی پدر موزون شاعر و خوشنویس است و در هفت قلم مهارت داشته است.

پیرسید احمد باغ شمالی پیراحمد از نقّاشان عهد تیموری است. دوست محمدهروی در مقدمه مرقّع بهرام میرزا او را از شاگردان خواجه عبدالحی و از سرآمدان روزگار دانسته است.

پیرحسن کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه دوجلدی شاهنامه می‌باشد که به شماره ۵۲ و ۵۳ در مجموعه کورکیان *(Kevorkian)* نیویورک موجود است که دارای ٤٤ مینیاتور بوده و تاریخ ۹۰۲ هجری قمری دارد.

شاهنامه در موزه‌ها

پیرحسین از کاتبان خوشنویس سدهٔ نهم است. از آثار او:
۱ـ مجموعه‌ای مشتمل بر مثنوی‌های: اسرارنامه، الهی‌نامه، منطق‌الطیر، مصیبت‌نامه، وصلت‌نامه، مختارنامهٔ شیخ عطار به تاریخ ۸۹۳ هجری قمری (این مجموعه به نقل از آقای بیانی معلوم نیست فعلاً در کجا قرار دارد)
۲ـ یک نسخه دیوان حافظ به تاریخ شوال ۸۷٤ و رقم «علی یدالعبد المذنب پیرحسین الکاتب غفرالله ذنوبه»
۳ـ نسخه‌ای از تحفه‌الغرایب زکریا بن محمدقزوینی به تاریخ ربیع‌الثانی ۸۹۷ هجری قمری در کتابخانه ملی پاریس.

پیرحسین بن حسین کاتب حسینی از خوشنویسان و کاتبان سده دهم هجری قمری است و از آثار به جا مانده او عبارتند از:
۱ـ جام جم، اوحدی، به خط نستعلیق و رقم پیرحسین کاتب شیرازی و تاریخ شعبان ۹۳٤ هجری قمری متعلّق به کتابخانه کاخ موزه گلستان به شماره ٦٤۳/۲. (بیانی)
۲ـ دیوان حافظ متعلق به کتابخانه آکادمی علوم شوری، لنین‌گراد شماره *CDX1* به خط نستعلیق و رقم و تاریخ پیرحسین بن حسن کاتب شیرازی ۹۳۸ هجری قمری ـ میکروفیلم آن در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ع‌ـ۸ـ٤۳۷۹. (دانش‌پژوه)
۳ـ شاهنامه فردوسی، کتابخانه خزینه توپ قاپوسرای استانبول، به شماره *H1482* به خط نستعلیق و رقم پیرحسین بن حسن تاریخ ۹۳۹ هجری قمری با ٤۷ مجلس نگاره. (شاهنامه در موزه‌ها)
٤ـ یک نسخه کلیات سعدی که به شماره ۲۲٤۰ در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق است و تاریخ محرم ۹۳۷ دارد.

فهرست دست خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

پیرسید احمد تبریزی نقّاش و تذهیب‌کار دورهٔ شاه اسماعیل صفوی است. بعضی از روایات و از جمله مصطفی عالی در کتاب مناقب هنروران او را استاد بهزاد دانسته‌اند.

پیرعلی بن جمال‌الدین طهرانی از کاتبان دربار شاه تهماسب صفوی بوده است. از آثار او به نقل از منزوی یک نسخه ارکان ایمان تألیف ابوالحسن شریف قاضی است که در کتابخانه میرزا محمدتهرانی در سامره موجود است و تاریخ ۹٦٤ هجری قمری دارد و در اردوگاه شاه به انجام رسانده است.

پیرعلی جامی از خوشنویسان اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم هجری قمری است و در دربار تیموری و در دستگاه امیر علیشیر نوایی مقامی داشته است. وی فرزند عبدالرحمان جامی شاعر بزرگ قرن نهم است. پیرعلی به سرعت تحریر مشهور بوده. وی از شاگردان سلطان علی مشهدی است. از آنچه معلوم است وی تا سال ۹۳۳ هجری قمری زنده بوده است. از نمونه آثار خطی وی:
۱ـ یک نسخه ظفرنامه هاتفی در کتابخانه مدرسه سپهسالار که مهدی بیانی خود آن را رؤیت کرده و

چنین رقم دارد «کتبه العبدالفقیر پیرعلی الکاتب الجامی غفرذنوبه وستر عیوبه تحریراً فی غرة صفر ختم بالخیر والظفر».
۲ـ نسخهٔ دیگری از ظفرنامه هاتفی در مجموعه گالیر هنر والتر *(The Walter Art Gallery)* با رقم پیرعلی.
۳ـ قطعه‌ای در مرقّع بهرام میرزا کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.
٤ـ یک نسخه دیوان جامی در کتابخانه فردوسی شهر دوشنبه جمهوری تاجیکستان با رقم و تاریخ «کتبیه العبد الفقیر الحقیر پیرعلی بن عبدالرحمن الجامی تجاوزالله عنه فی اواخر رجب المرجب سنهٔ ۹۳۳ ثلاث و ثلثین و تسعمائة».

پیرغلام مینوچهر نقّاش قلمدان‌ساز است وی در چهره‌پردازی و منظره‌سازی استاد بوده است. از آثار وی قلمدانی است که در حراج ساتبی لندن به سال ۱۹۷۸ به فروش رفته است و رقم و تاریخ آن چنین بوده «پیر غلام مینوچهر ۱۱۱۲».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

پیرمحمد از نقّاشان عهد شاه عباس دوم و پیرو شیوه رضا عباسی است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار رقم‌دار وی تصویر مردی نشسته است با رقم «عمل پیرمحمد».
و دیگر اثر دیده شده وی تصویر شترمرغ زیبایی است با رقم «پیرمحمد نقّاش».

پیر محمد از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری است. وی را شاگرد میرعلی هروی دانسته‌اند. گلستان هنر و خلاصة‌التاریخ او را در زمره ثلث نویسان دستگاه بایسنغر میرزا آورده‌اند. البته باید توجّه داشت که در این دوران چند پیرمحمد نام برده شده، چون پیرمحمدبن احمدبن حمزه و پیرمحمدبن خواجه محمد و پیرمحمد بن محمد حافظ. بنابراین این شخص فوق‌الذکر فقط پیرمحمد و پیرمحمد کاتب رقم داشته است چنین است که باید این پیرمحمد با آنان متفاوت باشد. از آثار او:
۱ـ یک نسخه ظفرنامه هاتفی به قلم کتابت متوسط با رقم «کتبة العبد الفقیر پیرمحمد الکاتب (به نقل از مهدی بیانی برای فروش عرضه شده بود)
۲ـ یک قطعه به قلم سه دانگ جلی متوسط با رقم «مشقة‌العبدپیرمحمد» در مرقّعی‌از کتابخانه دانشگاه استانبول (این نیز به نقل از مهدی بیانی است).

پیرمحمد ثانی خوشنویس است و به خط او قرآن قطع وزیری موزه ملی (ایران باستان) است که به خط نسخ کتابت و ثلث با رقم پیرمحمد ثانی و در سال ۹۲۹ نوشته شده است.

پیرمحمد الحافظ از نقّاشان دورهٔ صفوی است و از پیروان معین مصور و رضا عباسی. از آثار وی یک نقّاشی در کتاب خانم مارا اشرفی به نام *(Rey Siantajik Poetry)* به چاپ رسیده است. این نقّاشی تصویر رستم است در حال کباب‌کردن یک گوسفند و بهمن در کنار او ایستاده است. رقم نقّاش با خط ریز آمده است «رقم کمینه پیرمحمدالحافظ ۱۰۵٤».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

پیرمحمد کاتب ولد محمد حافظ از کاتبان اواخر سدهٔ دهم و اوایل یازدهم است. به نظر می‌رسد وی غیر از پیرمحمدهایی است که در قرن دهم می‌زیسته‌اند و به رقم خود توجه داشته که نام پدر را آورده است از جمله آثار خطی با این رقم یک نسخه خمسه نظامی‌به خط نستعلیق در کتابخانه مدرسه سپهسالار موجود است که رقم و تاریخ آن آمده است «...علی یدافقر العباد پیرمحمد کاتب ولد محمدحافظ غفر ذنوبه بتاریخ اول جمادی الاول سنهٔ ۱۰۰٦». با توجه به این رقم و تاریخ نگارنده این پیرمحمد را که زنده‌یاد بیانی در ضمن پیرمحمد توضیح داده است من بنام شخص مستقلی آورده و

او را مطابق رقش پیرمحمد کاتب ولد محمد حافظ نام نهادم.

پیرمحمد بن خواجه محمد نستعلیق نویس قرن دهم هجری است و از آثارش یک نسخه تحفةالاحرار جامی است که در کتابخانهٔ دانشگاه پنجاب، لاهور، به شماره *P38-4950* به تاریخ ۹۷۳ هجری قمری به خط نستعلیق وجود دارد.

بیانی

پیرمحمدبن احمد بن حمزه نستعلیق نویس قرن دهم هجری است و از آثارش یک نسخه بوستان سعدی است متعلق به کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد به شماره *381* به تاریخ محرّم ۹۷۶ هجری قمری.

فهرست نسخه‌های خطی

پیرنور اصفهانی کاتب خوشنویس است و از نمونه آثار وی به نقل از مهدی بیانی:

۱ـ یک نسخه صحیفه سجادیه بغلی دو صفحه اول مذهّب و به خط نسخ غبار با تاریخ ۱۱۰۷ در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۲ـ نسخهٔ دیگر صحیفه سجادیه با همان مشخصات به تاریخ ۱۰۹۵ در همان کتابخانه.

پیروز نجار بن شمس نجار نجّار و نقّار است. وی در سال ۸۴۹ هجری قمری در ورودی بقعهٔ امامزاده ابراهیم تیرسا از دهکده‌های تترستاق نور را ساخته است. این اثر به رؤیت دکتر منوچهر ستوده رسیده است.

پیری رئیس طراح و نقشه‌کش عثمانی است. وی یک آدمیرال دریایی است که به خاطر ارائه نقشه‌هایی که درباره امریکا کشیده بود و به سال ۹۱۹ هجری قمری به سلطان سلیم اول تقدیم داشت مورد لطف وی قرار گرفت. وی به سال ۹۲۸ کتاب بحریه‌ای نوشته و یک کتاب درباره هنر دریانوردی و یک راهنما برای بنادر مدیترانه‌ای به سال ۹۳۲ تألیف نموده است. وی این تألیفات را به سلطان سلیمان اول تقدیم داشته.

پیری رئیس در سال ۸۷۰ هـ‌ق به دنیا آمده وی برادرزاده کاپیتان معروف عثمانی کمال می‌باشد. در کاتالوگ نمایشگاه بریتیش میوزیوم یکی از آثار نقشه‌کشی وی به چاپ رسیده است که تاریخ ۹۱۹ دارد. در تاریخ عثمانی از وی سخن رفته و کارهای وی یادآوری شده است.

پیری قاسمی از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری و عهد شاه تهماسب صفوی است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی مینیاتوری از جوانی است که در روی درختی نشسته و شاه تهماسب در جامه و تاج پادشاهی در کنار آن دیده می‌شود و در زیر دامن یکی از همراهان او نوشته شده «پیری قاسمی».

پیرنقّاش (سیدپیرنقّاش) از نقّاشان شیرین قلم عهد شاه تهماسب صفوی است. در کتاب احوال و آثار نقّاشان که نام وی را آورده اطلاعاتی بیش از این بدست نیامده است.

ت

تابعی نقّاش نقّاش و موسیقی‌دان و شاعرِ بوده است و به نوشته احوال و آثار نقّاشان در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته است.

تابعی (ملاتابعی) نقّاش روی اشیاء بوده است و به نوشته مجالس النفایس روی کاسه و طبق نقّاشی می‌کرده. وی از مردم شهرهرات بوده است.

تاج اصفهانی ـ جلال یکی از استادان آواز ایران است. وی در سال ۱۲۸۲ شمسی در اصفهان متولد شد. پدرش شیخ اسماعیل تاج الواعظین یکی از وعّاظ درجه یک اصفهان بود که نه تنها صدایی دلنشین داشت بلکه با گوشه‌ها و ردیف‌های موسیقی ایرانی نیز آشنایی داشت. جلال حنجرهٔ داوودی را از پدر به ارث برده بود. وی از نه سالگی تحت تعلیم پدر قرار گرفت، سپس به آسید عبدالرحیم اصفهانی استاد مسلم آواز آن زمان سپرده شد. بنابراین گوشه‌ها و ردیف‌ها را فرا گرفت و پس از آن با کمک پدر نزد نایب‌اسدالله نی‌زن معروف برده شد تا نکته‌ها و ظرافت‌های موسیقی را بیاموزد. آخرین استاد وی میرزا حسین ساعت‌ساز معروف به خضوعی بود. بدین طریق کم‌کم از سرآمدان آواز ایران گردید و یکی از استادان مسلم شد. وی در مدت خوانندگی شاگردان زیادی تربیت نمود. از شاگردان مشهور او یکی آقای حسین خواجه امیری معروف به ایرج و دیگری استاد محمدرضا شجریان و علی‌رضا افتخاری است که از مکتب او مدتی بهره گرفته‌اند. مرگ این استاد در سال ۱۳۶۰ شمسی اتّفاق افتاد. یادش گرامی‌باد.

تاج‌الدین معلم اصفهانی خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار خطی او کتیبهٔ صفه صاحب مسجد جمعه اصفهان است با رقم «کتبه العبد تاج‌الدین معلم اصفهانی» کتیبه‌های این قسمت مربوط به دوران شاه تهماسب است و تاریخ ۹۳۸ دارد.

تاج‌الواعظین (حاج تاج نیشابوری) از روضه‌خوانهای خوش‌آواز عهد قاجار است. به نوشته روح‌الله خالق وی هم دوره دو روضه‌خوان خوش‌آواز دیگر بوده که یکی شیخ علی زرگر و دیگری حاج میرزا لطف‌الله اصفهانی است اما آواز تاج کم‌نظیر بوده است. به طوری که شنونده را به هر حالت که می‌خواسته در می‌آورد و در چند لحظه او را می‌گریانده و یا می‌خنداند است. وی از

موسیق نیز سررشته داشته و اهل موسیق، استادی و هنر وی را ستوده‌اند.

تاج محمد نقّاش و تذهیب‌کار و دانشمند عهد تیموری است. مولانا تاج محمد علاوه بر هنرها که دستی به کمال داشته در علم حیل و مکانیک و چینی‌سازی نیز مهارت دارد. به نقل از استاد کریم‌زاده وی در نقّاشی از شیوه هرات پیروی می‌کرده است.

تاجی خوشنویس است و به خط او یک صفحه از مرقّع به خط ثلث و نسخ با رقم «مشقة تاجی الفقیر» در مجموعه دانشگاه استانبول می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

تاراکلان از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری هندوستان است. به نقل از استاد کریم‌زاده وی در ترسیم مجالس بزمی و رزمی و شبیه‌سازی و چهره‌پردازی دست داشته. از آثار امضاء دار وی مجلس رزمی باشکوهی است که رقم دارد «رقم تاراکلان».

تجمّل حسین‌خان خوشنویس و کاتب قرن سیزدهم هجری قمری است. وی در هندوستان و در لکنهو ساکن بوده است. از شاگردان حافظ ابراهیم و پدرش حافظ نورالله خوشنویس است. وی کتاب جنان‌الفردوس را که میرزا محمد یوسف ناتمام گذارده بود به پایان رسانده است. وفات او را در سال ۱۲٤٤ هجری قمری ضبط کرده‌اند. از آثار او به نقل از دکتر بیانی:

۱ـ دو قطعه در موزه باستانشناسی دهلی

۲ـ قطعه‌ای در ضمن یک مرقّع در کتابخانه بادالیان که از روی یک عریضهٔ عبدالرشید دیلمی نقل کرده است.

تجویدی ـ استاد محمد نقّاش و چهره‌نگار مشهور معاصر است. استاد محمد یکی از فرزندان نقّاش بزرگ هادی‌خان تجویدی است. او در خانواده‌ای هنرمند به دنیا آمد که نقّاشی و موسیق و خط از هنرهای معمول خانوادگی بود. پدرش او را از نقّاشی منع کرد اما نبوغ محمد او را به سوی این هنر کشاند. بیست و یکسال داشت که در سال ۱۳۲٤ شمسی پس از تحصیلات مقدماتی به هنرستان ملی راه یافت. وی پس از هشت سال تلاش مداوم در تصویرسازی مهارت یافت و دنباله‌رو شیوهٔ پدر گردید و از آنجا که علاقه بسیار به آموزش و تعلیم شاگردان داشت در سال ۱۳۳٦ شمسی به سمت استادی هنرستان انتخاب گردید. استاد محمد تجویدی در آب رنگ و سیاه قلم و رنگ و روغن مهارت داشت و در همه این رشته‌ها آثاری از خود به جا گذارده است. بویژه در مینیاتور که باید گفت شیوه‌ای مخصوص خود دارد و او را با این شیوه می‌شناسندش.

از آثار وی بسیاری از مینیاتورهای کتب حافظ و خیام است که به فراوانی یافت می‌شود. علاوه بر این به علت دست و دل بازی این استاد، بسیاری از دوستان و نزدیکانش از هنر وی بهره‌ورند و

آثار این استاد زینت‌بخش خانه‌ها و مجموعه‌های آنهاست. استاد محمد مردی افتاده و مهربان بود که وجودش گرمی‌بخش محفل دوستان بود. او به راحتی هنر خود را در اختیار علاقمندان می‌گذاشت ونه تنها هیچ تقاضایی را برای داشتن قطعه‌ای از آثارش رد نمی‌کرد بلکه با دریادلی به آموزش علاقه‌مندان می‌پرداخت. او تا چند روز قبل از مرگ در موزه هنرهای ملی کلاس داشت و به تدریس مینیاتور می‌پرداخت و در هر لحظه دست سحّارش با چند خط ساده چهره‌دلربایی را بَه نقش می‌کشید. آثار هنری وی زینت‌بخش بسیاری از دیوانهاست، بویژه دیوان باباطاهر، خیام، حافظ که انتشار آنها در این سالها عاشقان بسیار داشته است. از آخرین آثار استاد، تصویر چهره امام حسین(ع) است که امروز بصورت پوستر در هر شهر و خیابان دیده می‌شود. استاد در سال ۱۳۷۳ شمسی در سن هفتادسالگی درگذشت. یادش گرامی‌باد.

تجویدی ـ مهدی (مهدی تائب) نقّاش و خطّاط است. وی فرزند میرزا محمد علی سلطان‌الکتاب خوشنویس اصفهانی است که در زمان خود از سرآمدان خط نسخ و تذهیب بوده است.
مهدی شعر می‌گفته و تائب تخلّص داشته است. وی یکی از هنرمندان خانواده‌ایست که تجویدی نام گرفته و برادر دیگرش نقّاش بزرگ معاصر هادی‌خان تجویدی است که از شاگردان کمال‌الملک و از استادان صنایع مستطرفه و قدیمه است. برادر دیگر وی محمدکاظم است که از نقّاشان و دانشمندان زمانهٔ خود بوده است. مهدی ابتدا به خط روی آورد و بعداً علاقه و استعداد خود را به نقّاشی نشان داد. لذا زیر نظر استادان آن زمان مانند آقاابراهیم و میرزا احمد نقّاشباشی به فراگیری نگارگری پرداخت و سپس به اتّفاق برادرش هادی و ابراهیم نقّاشباشی به تهران آمد و در مجمع صنایع هنری به کار پرداخت و کم‌کم استعداد و نبوغ خود را آشکار نمود تا آنجا که شهرتش همه‌گیر شد و در جهت ارایه نقوش.... به چاپخانه مجلس راه یافت. مهدی در شبیه‌سازی و گل و بوته‌پردازی و چهره‌نگاری استعداد شگرف داشت و در آبرنگ و سیاه قلم استاد بود. علاوه بر آن در شعر و موسیقی نیز دست داشت. از آثار او چه بسیار در موزه‌ها و مجموعه‌ها فراوان است و در اینجا ما به نمونهٔ آن اشاره می‌کنیم.
۱ـ تصویر حمام زنانه‌ای بسیار زیبا و پرکار در کار مجموعه محمدعلی کریم‌زاده با رقم «مهدی تائب ۱۳۱۰» سال شمسی
۲ـ تصویر زنبق بسیار زیبایی که متعلّق به موزه هنرهای تزئینی بوده است با رقم «مهدی تائب ۱۳۰۸ شمسی».
۳ـ تصویر طبیبی که مشغول معاجله بیمار خود است. استاد مهدی تجویدی (تائب) در حدود پنجاه و پنج سالگی در دیماه ۱۳۲۵ شمسی در تهران درگذشته و در ابن‌بابویه به خاک سپرده شده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

تجویدی ـ استاد هادی خان یکی از بزرگترین نگارگران معاصر ایران است. وی فرزند میرزا محمدعلی سلطان الکتاب خوشنویس و مذهّب

اصفهانی است که در سال ۱۲۷۲ شمسی در اصفهان متولد شد. ابتدا زیرنظر پدر هنرمندش مراحل اولیه نقّاشی و تذهیب و خوشنویسی را گذراند، محیط خانوادگی او که محل آمد و رفت هنرمندان بسیار به حضور سلطان‌الکتاب هنرمند بود، او را با هنرمندان بسیار آشنا ساخت. بنابراین پس از فراگیری اولیه نزد پدر به محضر استادان قابل اعتباری چون استاد آقامحمدابراهیم نعمت‌الهی معروف به نقّاشباشی راه یافت و شیوه نگارگری خود را به کمال رساند و سپس از مکتب آقا میرزا احمد و حاج مصوّرالملکی بهره گرفت. کار این هنرمند که با برادران هنرمندش مهدی تائب و محمدکاظم به آموزش‌های مختلف هنری می‌پرداختند به آنجا رسید که محیط هنر اصفهان برای او کوچک گردید و هنرمند جوان به جستجوی استادی دیگر برآمد تا هنر خود را به اوج کمال برساند. لذا در سال ۱۲۹۵ شمسی همراه با آقا محمدابراهیم نقّاشباشی که جهت افتتاح کارگاهی در مجمع الصنایع تهران سفر می‌نمود و به اتّفاق برادرش مهدی تائب به طرف تهران رهسپار شد. در ابتدای ورود مدتی با آقا ابراهیم و سایر هنرمندان پایتخت همکاری نمود و سپس به دعوت حکیم‌الملک وزیر فرهنگ وقت به عنوان هنرآموز آبرنگ وارد مدرسه کمال‌الملک گردید. او آمد تا از مکتب اخلاقی و هنری کمال‌الملک بهره‌ها ببرد و چنین بود که این شاگرد مدرسه صنایع مستطرفه بعداً توانست هنرمندان بزرگی را در مکتب خود پرورش دهد که هرکدام خود از حافظان و کمال‌بخشان هنر نگارگری در این سرزمین بوده‌اند. استاد هادی‌خان تجویدی در محضر کمال‌الملک شیوهٔ نقّاشی از روی طبیعت و سایر مراحل نقّاشی خود را تکمیل‌تر نمود و به سال ۱۳۰۶ شمسی به دریافت دیپلم صنایع مستطرفه جدید موفق گردید. وی بعداً در مسابقه فن تعلیم مینیاتور که بین هنرمندان برگزار شد رتبه اول را حائز شد و در سال ۱۳۱۰ شمسی به سمت استادی مدرسه صنایع مستطرفه و صنایع قدیمه تحت نظر استاد حسین طاهرزاده بهزاد برگزیده شد، استاد هادیخان تجویدی در این دوران موفق گردید هنر مینیاتور ایرانی را که بعد از صفویه روی به زوال نهاده بود از نو زنده کند. در این راه از همیاری‌ها و کمک‌های بی‌دریغ استادحسین طاهرزاده بهزاد برخوردار بود. بنابراین در مدتی اندک شاگردانی پرورش یافتند که خود استادان جاودان این هنر هستند استاد زاویه، استاد کریمی، استاد ابوطالب مقیمی، استاد علی مطیع، استاد باقری، استاد رسام عرب‌زاده همه از پرورش یافتگان این مدرسه و تعلیم یافتگان هادیخان تجویدی هستند. بنابراین می‌توان استاد تجویدی را به عنوان یک حادثه هنری در تاریخ هنر این ملک به ثبت رساند. استاد علاوه بر هنر نقّاشی و مینیاتور و خط یکی از نوازندگان تار محسوب می‌شوند و شوق و نبوغ موسیقی خود را در پسر هنرمندش استادعلی تجویدی بزرگمرد هنرموسیقی معاصر ما به ارمغان گذارده است. از فرزندان دیگر وی استاد محمد تجویدی است که روانشاد خود در نقّاشی و مینیاتور سبکی ویژه خویش دارد و هنرش زینت‌بخش کتب بسیار از جمله حافظ و خیام و باباطاهر است. فرزند دیگر این استاد دکتر اکبر تجویدی، استاد مینیاتوریست و استاد هنرهای ایرانی در دانشگاه سور بن فرانسه است.

استاد هادیخان تجویدی تاریخ ۲۱ اسفندماه ۱۳۱۸ این جهان را بدرود گفت. از استاد آثار بسیار باقی مانده است که تعدادی از آنها زینت‌بخش موزه هنرهای ملی است که خود از استادان این موزه محسوب می‌شود. در این موزه آثار شاگردان وی زینت‌افزای آثار موزه است. یکی از شاهکارهای استاد، مجلس تقدیم شاهنامه است. چهره دختری از کارهای او دیده‌ام که بامداد رنگی کشیده بود و خود آیتی از زیبایی و سادگی چهره‌پردازی داشت. وی یکی از هنرمندانی است که در کاخ‌های سلطنتی نیز آثاری از وی در تذهیب و

تزئین و آرایش عمارت باقی مانده است. این آثار رقم «هادی تجویدی ۱۳۱۵» دارد.
فرهنگ و هنر ایران مدیون مردانی است چون هادی تجویدی. یادش گرامی‌باد.

تجلی از شکسته‌نویسان و شاعران عصر صفوی است. در شعر ابتدا جمالی و پس از رفتن به هندوستان خاوری تخلّص می‌کرده. در سال ۱۰۲۲ هجری قمری و هنگام تألیف مآثر رحیمی هنوز در قید حیات بوده و در هند می‌زیسته است.

تذهیبی اصفهانی تذهیب‌کار، جدول‌کش، افشان کار و ابری‌ساز و رنگ و روغن کار عهد صفوی (در سده دهم) است. صادق بیک افشار در مجمع الخواص از وی یاد کرده و مهارت وی را در این هنر ستوده و شعری نیز از وی در تذکرهٔ خود آورده است.

ترابی نقّاش و نگارگر عهد صفوی و از پیروان رضا عباسی و معین مصور است. از آثار وی یک مینیاتور زیبا در موزه رضا عباسی تهران است با رقم «راقمه ترابی».

تریا از نقّاشان هندوستان است. وی در عهد اکبرشاه می‌زیسته و جزو گروهی از نقّاشان است که آثارشان در کتاب بابرنامه می‌باشد، این کتاب در موزه بریتانیا است.

تسلیم صحّاف و شاعر سدهٔ یازدهم است و ساکن شیراز بوده و شغلش صحّافی و ورّاق بوده است. به نوشته تذکره نصرآبادی نامش محمدطاهر و تخلّص تسلیم داشته است.

تفضل حسین خان خط شکسته و نستعلیق را خوش می‌نوشته و به زبان عربی و علوم منطق و ریاضی مسلّط بوده است. وی در هنگامی‌که سعادت علی خانی ۱۲۱۲ تا ۱۲۲۹ وزارت داشته او را به مأموریت کلکته فرستاده است.
احوال و آثار خوشنویسان

تفلیسی ـ ملا از نقّاشان عثمانی در سدهٔ دهم هجری قمری است. از آثار وی نمونه‌هایی در کتاب هنرنامه می‌باشد که به شماره *H-1523* در موزه توپ قاپوسرا است. این کتاب در سال ۹۹۲ هجری قمری به وسیله سید لقمان افندی تألیف شده و به خط سنان بن محمد بوستانی کتابت گشته است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

تقی (ابن سلطان الکتاب) نقّاش قلمدان‌ساز و تذهیب‌کار است و فرزند محمدرضا شیرازی سلطان الکتاب. وی در چهره‌پردازی مهارت داشته و از آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ قلمدانی که به شیوه روسی است و تصویر دخترکی به سبک کلاسیک روی آن نقش شده است و تذهیبش سبک قفقاز دارد با رقم «تق بن سلطان الکتاب ۱۳۰۹».
۲ـ قلمدان دیگری به همان سبک که تصویر زن زیبایی با کودکش روی آن نقش شده با همان رقم و تاریخ ۱۳۱۸ هجری قمری.

تقی (ابن محسن) از میناسازان و استادکاران مینا در عهد فتحعلی‌شاه قاجار است. به روایتی وی را فرزند محمدمحسن میناساز دانسته‌اند. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده سرقلیانی مینایی با تصویر گل و مرغ و نگاره‌های دختران و پسران جوان و با رقم «کمترین تق ۱۲۲۵» است.

تقی‌خان ـ میرزا میرزا تقی‌خان مجدالملک از منشیان و امرای دوره قاجاری بویژه ناصرالدین شاه است. وی خط نستعلیق و شکسته را خوش

می‌نوشته و در نوشتن خطوط دیگر مهارت داشته است. شعر می‌گفته و عبقری تخلّص می‌کرده. در نقّاشی و حکّاکی و نقّاری دستی داشته و از علوم معقول و منقول و بلاغت و انشاء و ریاضیات بهره‌مند بوده است. وی علوم جدید را در مدرسه مشیر که به ریاست صنیع‌الدوله بود فرا گرفته است.
در روزنامهٔ شرف دربارهٔ او آمده است که به سال ۱۲۹۱ پس از بازگشت ناصرالدین شاه از فرنگ به منصب پیشخدمتی همایونی نائل آمد و به سال ۱۲۹۶ سمت منشی مخصوص حضور یافت و در سال ۱۲۹۹ ملقب به مجدالملک شد. به سال ۱۳۰۰ رئیس ادارهٔ وظایف و اوقاف گردید. در سفر خراسان همراه ناصرالدین شاه بود و در سال ۱۳۰۳ به سمت وزارت وظایف اوقاف مفتخر شد و هنگام تألیف تذکرهٔ سپهر (۱۳۲۰ هجری قمری) هنوز زنده بوده است.

تقی ـ میر از نقّاشان سدهٔ یازدهم است. به نوشته استاد کریم‌زاده در نگارگری شیوهٔ هندی دارد. از نقّاشیهای امضاءدار وی تصویر مجنون در میان درندگان وحشی است با رقم «عمل میرتق».

تقی الدین محمد ـ سید از خوشنویسان و آوازه‌خوانان و موسیقی‌دانان سدهٔ یازدهم هجری قمری است. وی فرزند سید شریف قزوینی است که از ملازمان اکبرشاه گورکانی بود. وی پس از مرگ پدر به همدان نزد میرزا ابراهیم حسینی همدانی که دوست پدرش بود آمد و سمت دامادی او یافت و در خدمت او به آموزش پرداخت و در علوم و خط و موسیقی و خوانندگی شهره آفاق گردید و به دربار ایران راه یافت اما در عنفوان جوانی درگذشت و جنازه‌اش را به همدان منتقل کردند و در مقبره سادات بنی حسن به خاک سپردند.

تقی دانشور (اعلم السلطان) از اولین ایرانیانی است که به نواختن ویولن پرداخته است، زیرا ویولن در اواخر دورهٔ ناصرالدین شاه وارد ایران شده و ابتدا توسط استادان فرانسوی در دارالفنون تدریس گردید. تق در سال ۱۲۵۸ شمسی در تهران متولد شد. وی توسط مزیّن‌الدوله که از خویشان وی است به مدرسه دارالفنون فرستاده شد تا زیر نظر مسیولومر فرانسوی به تحصیل موسیقی بپردازد. تق‌خان پس از فراگرفتن قواعد نُت خوانی به زدن آلات بادی مشغول شد و بعد نزد «دو وال» به آموختن ویولن پرداخت. بچه‌های همسن و سال او که در موزیک دارالفنون کار می‌کردند سی و شش تن بودند که وقتی ارکسترشان شنیدنی شد یک بار در عمارت نارنجستان کاخ گلستان که اکنون خراب شده در حضور ناصرالدین شاه نوازندگی کردند و مورد لطف او واقع شدند.
تق خان برای اینکه با موسیقی ایرانی آشنا شود، مدتی در کلاس حسین خان اسماعیل زاده شرکت کرد و در خدمت میرزا عبدالله ردیفهای موسیقی ایرانی را فرا گرفت.
وی توسط حسام السلطنه که به وی ویولن می‌آموخت به دربار راه یافت و از مظفرالدین شاه به لقب اعلم‌السلطان مفتخر گردید.
در زمان محمدعلی شاه که در نوازندگی به شهرت رسیده بوَد پیش خدمت مخصوص وی شد. تق دانشور بیشتر به مشاغل دولتی پرداخته است. با این وجود از نوازندگان مشهور زمانهٔ خود است. آهنگی در چهارگاه دارد که اشعارش را نیز خود سروده. وی تا سال ۱۳۱۲ شمسی که از وزارت معارف‌بازنشسته شد پیوسته مشاغل مهمی داشت.

تقی مروارید ـ میر از خوشنویسان کاشانی است که به نوشته تذکره صبح گلشن به هندوستان سفر کرده و در آنجا ساکن شده است.

امام حسین (ع) اثر استاد محمد تجویدی

صفحه‌ای از قرآن مجید به خط محقق و سرسوره‌های کوفی تزئینی
منسوب به یاقوت مستعصمی

تقی معرّف شکسته نویس اصفهانی است که به نقل از ریاض الشعرا در عهد جهانگیر شاه به هندوستان رفته و ملازم شاهزاده پرویز شده است.

تقی ـ میرزا از خوشنویسان و منشیان دربار شاه عباس بزرگ بوده است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان نستعلیق را خوش می‌نوشته و در خط شاگرد میرعماد است. میرزا تقی شعر نیز می‌سروده. به گفته میرزا سنگلاخ به سمت مستوفی الممالکی شاه عباس رسید. مدتی نیز وزارت لاهیجان داشته است و بعد وزیر اصفهان شده و در آخر مستوفی قورچیان گردیده و تا هنگام مرگ در این مهم بوده است.

تقی نقّاش هندی از نقّاشان هندوستان و عهد اکبرشاه است و به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار ارزنده او تصویر فیلی در حال فرار در فتح مبارک است.

تلسی خورد از نگارگران عهد اکبرشاه گورکانی است و به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم از آثار او در کتاب بابرنامه موزه بریتانیا موجود است که رقم دارد «تلسی خورد».

تمراز نقّاش و از شاگردان هنرمند استاد بهزاد است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم از آثار نقّاشی‌های وی تصویر استادانه سلیمان نبی است در یک مجلس که روی تخت نشسته و اطرافیان دور وی جمع شده و دیوی قوی هیکل تخت‌خواب زن و مردی را که در کنار هم خوابیده‌اند به حضور آورده است. این اثر در مجموعه شریف صبری در قاهره می‌باشد و رقم دارد «صنعت استاد تمراز ۹۰۲».

تمکین کابلی خطّاط و از خوشنویسان هندوستان است و در دربار اکبرشاه گورکانی بوده و نستعلیق را خوش می‌نوشته است.

تودرمل خوشنویس اهل هند و به نوشته احوال و آثار خوشنویسان از وزرای دربار اکبر شاه گورکانی است که همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته. وفات او بین سالهای ۹۸۹ و ۹۹۸ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

تورانشاه طرّاح و حکاک روی فلز می‌باشد. از آثار وی جام نقره طلایی است متعلق به موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم تورانشاه و تاریخ ۷۵۲ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

توفیق از نسخ‌نویسان سدهٔ دهم هجری است. به نقل از فهرست خوشنویسان قرن دهم، از آثار او تفسیر کشّاف است که در کتابخانه مدرسه سپهسالار تهران به شماره ۲۱۵ با نسخ خوب و رقم توفیق و تاریخ ۹۸۹ هجری قمری که در موصل نوشته شده.

توفیق مذهّب از تذهیب‌کاران عثمانی است که به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی تذهیب قرآنی است به خط یحیی حلمی در سنه ۱۲۸۳ که در حراج ۱۹۸۲ کریستی لندن به فروش رسیده است. تذهیب این قرآن دو سال بعد از کتابت یعنی در سال ۱۲۸۵ هجری قمری انجام شده و رقم آن «ذهبه توفیق غفرله سنه ۱۲۸۵» بوده است.

توق تیمور کاتب خوشنویس است که به نوشته مهدی بیانی از آثار خطی او قرآن رحلی عظیمی است به خط ثلث و ریحان و نسخ کتابت با رقم «فرغ من کتبه توق تیمورین عبدالرزاق الشهابی الساوی» با تاریخ شوال ۷۱۶ که در موزهٔ اسلامی ترک استانبول می‌باشد.

توقیعی ـ اسماعیل از طغراکشان و مذهّبان و خطّاطان عثمانی است که یک اثر شناخته شدهٔ وی

رقم «اثر خاسه کلک اسماعیل توقیعی سنه ۱۱۳٤» (هجری قمری) دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

توقیعی ـ حاجی علی (حاجی علی توقیعی) از تذهیب کاران و طغراکشان و خطّاطان عثمانی در اوایل سدهٔ دوازدهم هجری قمری است که با رقم «العبدالداعی الفقیر الحاج علی التوقیعی عفی عنه» آثار خود را رقم می‌زده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

توقیعی ـ عبدالله افندی (عبدالله‌افندی توقیعی) طغراکش و مذهّب عثمانی در سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان اثری از او با رقم «اثر کلک عبدالله افندی التوقیعی برادری قدری افندی سنهٔ ۱۱۳٦» (هجری قمری) موجود است.

توقیعی ـ مصطفی (مصطفی توقیعی) طغراکش و مذهّب و خطّاط عثمانی است که یکی از آثار دیده شده وی رقم «اثر کلک مصطفی پاشا التوقیعی ۱۱۳۰» دارد. این اثر توسط استاد کریم‌زاده دیده شده است.

تولک باقی از کاتبان خوشنویس سدهٔ دهم هجری قمری است که از نمونهٔ آثار خطوط او:
۱ـ نسخه‌ای از دیوان جامی به شیوه میرعلی هروی نوشته که چنین رقم دارد «کتیبه العبد المذنب تولک باقی الکاتب در بلدهٔ فاخره بخارا حمیت عن الآفات و البلایا به اهتمام خواجه کمال‌الملّة والدین حسن زرگرهروی».
۲ـ یک نسخه نصایح السلاطین که به نام سید ندر محمدخان تألیف شده است با رقم «قاضی تولک حافظ المشهور به اندکانی که در کتابخانه فردوسی شهر دوشنبه جمهوری تاجیکستان می‌باشد.
(به نظر نگارنده این تولک حافظ نباید همان تولک باقی باشد اما استاد بیانی او را با تولک باقی یکی می‌دانند).
۳ـ یک نسخه هفت اورنگ جامی، در دارالکتب قاهره به شماره ۱۵۲م ادب فارسی به خط نستعلیق و رقم تولک باقی الکاتب ۹۷۸ هـ‌ق برای خواجه کمال‌الدین حسین زرگر خاقانی.

توماماردینی از جلدسازان و صحافان مسیحی عرب است که به نوشته کتاب صحافی سنتی، در مصر می‌زیسته و راهب دیرالسیدة بوده است. وی در اوایل قرن یازدهم هجری قمری (۱٦٦٤ میلادی) در گذشته است.

تهرانی ـ حسین نوازنده چیره‌دست تنبک است. نام پدرش میرزا اسماعیل و تولدش ۱۲۹۰ شمسی است. وی تحصیلات مقدماتی را در مدرسه امیراتابک به پایان رساند و به علت علاقه‌اش به موسیقی به سوی این هنر کشیده شد، پدرش اگرچه دوستدار موسیقی بود، اما با حسین مخالفت می‌کرد. و حسین با همه مشکلات به آموزش ضرب پرداخت. و به کار مورد علاقه‌اش ادامه داد و برای آموزش موسیقی از استادانی چون حسین اسماعیل‌زاده و استاد ابوالحسن صبا و رضا روانبخش بهره گرفت. او از اولین سال تأسیس رادیو با آن مؤسسه همکاری داشت و در انجمن موسیقی که توسط روح‌الله خالقی دایر شده بود تنها نوازنده تنبَک بود. استاد تهرانی برای اولین بار به ایجاد گروه ضرب (تنبک) اقدام نمود و با ساختن قطعاتی آنرا به صورت سازی مستقل مطرح کرد و با راهنمایی استاد خالقی کلاس آموزش آنرا دائر نمود. استاد حسین تهرانی با زحمات چهل ساله در معرفی این ساز خدمت عظیمی به موسیقی ایران کرده و با ابداع نت مخصوص جایگاه تنبک را در این هنر مشخص نموده است. وی برای آموزش آن نیز به تدوین دستوراتی پرداخته، چنین است که استاد روح‌الله خالقی در کتاب سرگذشت موسیقی بارها از وی یاد می‌کند.

تـــهوّر خـــان از خـوشنویسان سـدهٔ یـازدهم هندوستان است. به نوشته دکتربیانی وی از امرای دربار شاه جهان (۱۰۳۷ـ۱۰۶۸) بوده و نستعلیق را نیکومی نوشته است. مـردی شـیرین رفـتار و خوش گفتار بوده است.

چوگان اثر استاد محمدعلی زاویه، موزهٔ هنرهای ملّی

کمال الملک و شاگردان

۱ – نعمت‌الله مصیّری ۲ – علی رخسار ۳ – صدرالدین شایسته ٤ – اسمعیل آشتیانی ٥ – سلیمان سپهبدی ٦ – حسنعلی وزیری ۷ – هادی تجویدی ۸ – نادعلی پیشخدمت ۹ – محمود اولیاء ۱۰ – حسین غفاری ۱۱ – حسین شیخ ۱۲ – علی محمد حیدریان ۱۳ – ابوالحسن صدیقی ١٤ – علی محمودی ١٥ – علی اکبر نجم‌آبادی ١٦ – جمشید امینی ۱۷ – علی اکبر میثمی ۱۸ – میشائیل شهبازیان ۱۹ – محسن سهیلی خوانساری ۲۰ – علاءالدین ۲۱ – شناخته نشد ۲۲ – عزیزالله اردلان ۲۳ – شناخته نشد ٢٤ – سلیمان خان ٢٥ – شناخته نشد ٢٦ – اسمعیل شمیرانی ۲۷ – سید کریم قوزی ۲۸ – حسین ظهیرالدینی ۲۹ – مشهدی احمد آشپز ۳۰ – محمد غفاری ۳۱ – سیاوش سیاهپوش ۳۲ – ناصر شهبازی ۳۳ – حسن شباهنگ ٣٤ – علی اکبر شیمی ٣٥ – غلامحسین پیشخدمت ٣٦ – هادی اقدسیه ۳۷ – شناخته نشد ۳۸ – حبیب‌الله ابهری

ث

ثابت تبریزی جلدساز و تذهیب‌کار و نگارگر اهل تبریز است که به نوشته دانشمندان آذربایجان نامش حاج محمدعلی است و در شعر ثابت تخلّص دارد و به صحّافی و جلدسازی و تذهیب روزگار می‌گذراند و اشعاری به فارسی و ترکی دارد و در سال ۱۳۰۳ هجری قمری در تبریز درگذشته است.

ثاقب (میرمهدی) از خوشنویسان هفت قلمی است. اصل وی از ایران است که اجدادش از مشهد و خراسان به هندوستان کوچ کرده‌اند. به نقل از مهدی بیانی از نتایج الافکار، تولد میرمهدی در سال ۱۲۲۳ هجری قمری در مدراس اتّفاق افتاده. بعداً مهدی به حیدرآباد رفته و با شعرای آن دیار محشور شده و از آنجا که تخلّص وی ثاقب بوده، بدین نام مشهور گشته. از آثار خطوط وی دیده نشده است.

ثریا (حیدرعلی) میرزا حیدرعلی ملقب به مجدالادبا که در شعر «ثریا» تخلّص می‌کرده و خطی خوش داشته و بنام میرزا حیدرعلی ثریا مشهور بوده است. وی کتابی در نعت ائمه اطهار بنام «خیرالکلام فی مدایح الکرام» دارد. از آثار ثریا کتابت رساله‌ای در احوال امامان تألیف سیدمحمد صادق می‌باشد که رقم دارد «فی هفتم شهر رجب المرجب سنهٔ ۱۲۹۶ جهت نیاز حضور... آقا مستوفی الممالک... حیدرعلی محرّر شرعیات المتخلّص بالثریا مسوده نمود». این اثر در کتابخانه آقای دکتر مهدوی است. به نوشته دکتر بیانی قطعاتی از وی در مجموعه آقای جعفر سلطان القرائی بوده است.

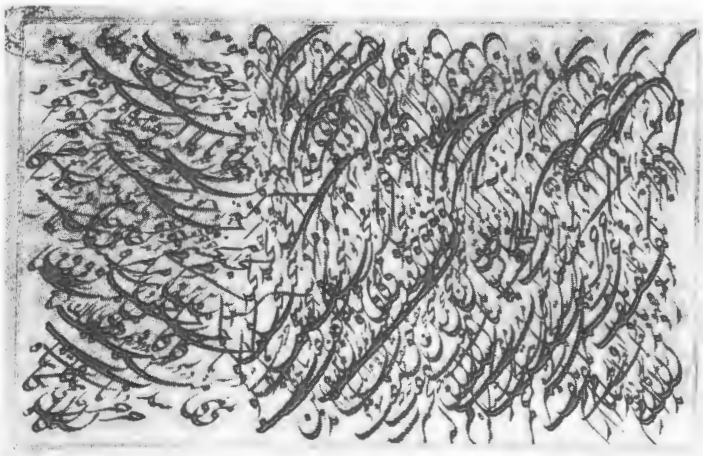

سیاه مشق نستعلیق ـ خط میرزا اسدالله شیرازی کاتب ناصرالدین شاه

کاخ موزه گلستان

148.tif

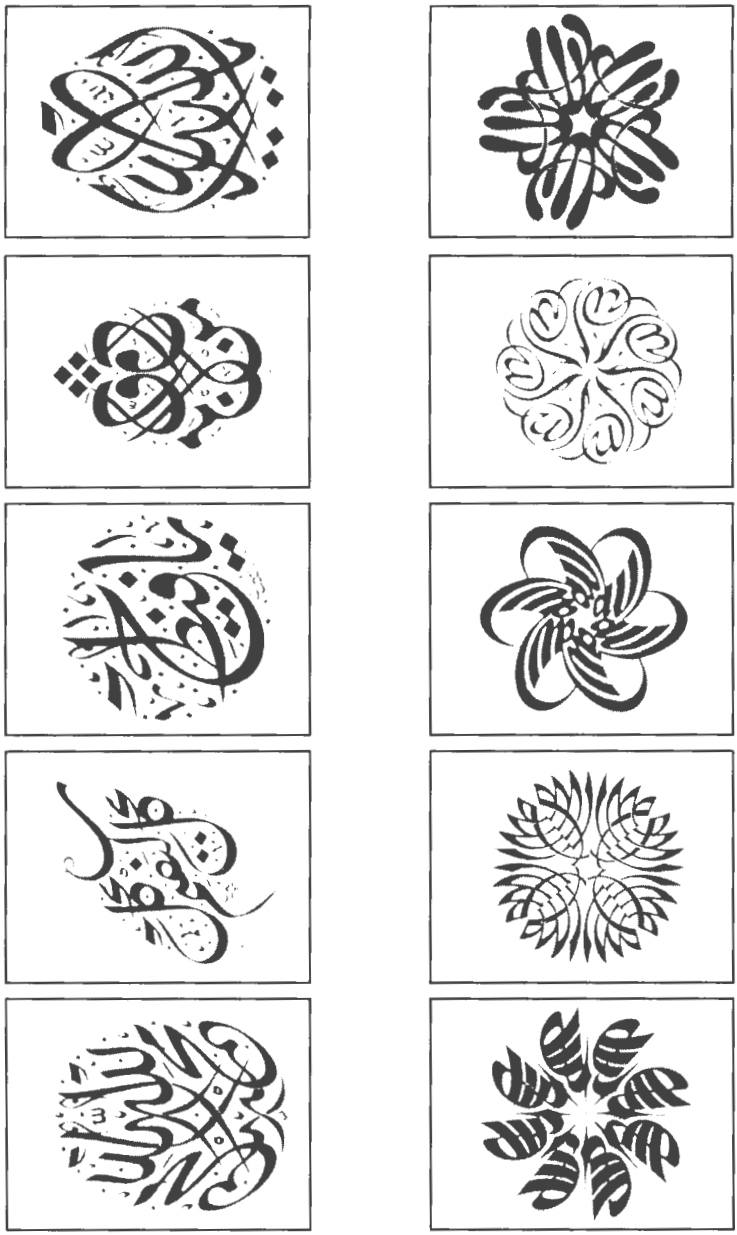

نمونه ایی از آثار امین بارین هنرمند معاصر ترک

ج

جاسبی ـ استاد حسین (مهرآیین) کاشانی نقّاش و مینیاتوریست و تذهیب‌کار معاصر است. وی از شاگردان مدرسه صنایع قدیمه می‌باشد. استاد جاسبی در نقش قالی و چهره‌پردازی نیز مهارت داشته و از آثار وی در موزهٔ هنرهای ملی موجود است. مرگ وی به سال ۱۳۷۵ شمسی در تهران اتّفاق افتاد.

تصویر استاد جاسبی کنار آثارش

جاگانت از نقّاشان هندوستان است و از نمونهٔ آثار آنها در کتاب بابرنامه مضبوط در بریتیش میوزیوم لندن که در عهده اکبرشاه نوشته شده، می‌باشد.

جامی نورالدین عبدالرحمان جامی شاعر بزرگ قرن نهم است که به وی انتساب خوشنویسی داده‌اند و احمد نعتمی در کتاب صنعتگران و خوشنویسان هرات او را در زمره این هنرمندان جای داده است. از آثار خطی جامی:

۱ـ یک نسخه کلیات جامی در کتابخانه ملی به خط خودش.

۲ـ یک نسخهٔ دیگر از کلیات او به خط خود وی در کتابخانه انستیتو خاورشناسی لنینگراد.

۳ـ بعضی یادداشت‌های متفرق حامی و حواشی بعضی مصنفات به خط خود او موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

جامی بن محمد قاسم محمد مؤمن از کاتبان سدهٔ دهم است و اثر وی یک نسخهٔ نزهت‌نامه عطار است با رقم و تاریخ جامی بن محمدقاسم محمد مؤمن ۱۰۰۷ هجری قمری در قم که‌در کتابخانهٔ دوبلین چستر بیتی به شماره *R255* موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

جانعلی جاسبی ـ استاد نجّار و نقّار است و از ساخته‌های او یک لنگه از درهای مسجد زینب‌خاتون کهک قم است که لنگه دیگر آن کار استاد ملک (یا علک) بوده و تاریخ ۹۷۹ هجری قمری دارد. این در متعلّق به موزهٔ باغ فین کاشان می‌باشد.

جان قلی از نقّاشان سده دهم هجری قمری است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی در دکن می‌زیسته

و از آثار وی تصویر یک پرنس جوانی که با پدر خود در قصر، دیدار می‌کند. منظره اطرافیان و قصر و باغ پرگل و درخت بسیار زیباست. بر روی در ورودی قصر نوشته شده «صوّره جان قلی».

جان محمدبن سلطان علی استاد نستعلیق نویس بوده و در سده دهم هجری قمری می‌زیسته است. از آثار او یک نسخه مثنوی مولوی است در کتابخانه ملک تهران به شماره ۵۹۴٤. نسخه‌ای آراسته و زرین با رقم و تاریخ جان محمدبن سلطانعلی استاد سده ده که این نسخه قبلاً در هند بوده است.

جانی (فرزند استاد بهرام) نقّاش است و در سده یازدهم هجری قمری در اصفهان می‌زیسته. از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده چند مجلس است که به سال ۱۰۹٦ جهت کامفر *(Kempher)* هلندی تصویر کرده است.
دیگر تصویر زن زیبا و دو قطعهٔ دیگر زن و مردی در کنار هم است که تاریخ ۱۵ ذیحجه ۱۰۹٦ دارد با رقم «اقل عبادالله العزیز خاکسار بیمقدار جانی فرنگی ساز ولد مرحوم استاد بهرام فرنگی‌ساز».

جبارخان نقّاش و قلمدان ساز است و از آثار وی قلمدانی است با تصویر گل و مرغ به شیوه هندی، که بسیار زیبا به نقش کشیده شده. این قلمدان در حراج ساتبی لندن به فروش رفته است. در رویه بالای قلمدان رقم دارد «جبارخان».
کریم‌زاده

جباری ـ ابراهیم استاد نقّاش (مینیاتوریست) معاصر است. وی از شاگردان مدرسه صنایع قدیمه می‌باشد. از آثار وی یک مینیاتور به شماره ٤۳۸ در موزه هنرهای ملی می‌باشد.

جباری عرب‌زاده ـ استاد تقی مینیاتوریست و نگارگر معاصر و از شاگردان مدرسه صنایع قدیمه است. وی در صورت‌سازی و پرتره نگاری مهارت داشته و از نمونهٔ آثار وی در موزه هنری معاصر می‌باشد.

جعفر کاشیکار و کتیبه‌نگار سدهٔ دهم است. وی از کتیبه‌نگاران و کاشیکاران بقعه سلطان شهاب‌الدین در دهکدهٔ دلما از دهکده‌های دلمارستاق نور است. این کتیبه‌ها و کاشی‌کاری‌ها که مفصل و بسیار زیبا هستند بین سالهای ۹۰۱ تا ۹۰۳ ساخته شده‌اند. آقای دکتر ستوده در کتاب از آستارا تا استاراباد شرح مختصری از آنها را آورده است.

جعفر (میرزا جعفر) نقّاش است و از شاگردان مدرسه دارالفنون که خود بعدها بنام محمد جعفرخان استاد نقّاشی همین مدرسه شده است. استاد اولیه وی صنیع‌الملک بوده است. وی در آبرنگ و رنگ روغن و سیاه قلم استاد است و با شیوهٔ اروپایی آشنایی داشته است. از آثار وی به نوشتهٔ احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویر شبیه ناظم مدرسه دارالفنون که تاریخ ۱۲۸۱ هجری قمری دارد. این تصویر بامداد رنگی‌است.
۲ـ تصویر نیم تنه امین‌السلطان اتابک با رنگ و روغن با رقم «کمترین چاکر جعفر» در کتابخانه ملی تهران.
۳ـ تصویر رنگ و روغن شبیه ناصرالدین شاه با رقم «عمل کمترین خانزاد جعفر تربیت یافته مدرسه مبارکه دارالفنون سنهٔ ۱۲۹۲».
٤ـ قلمدان بزرگ تابوتی با رنگ و روغن و پرداخت آبرنگ با تصاویر درویش و مؤمنان و با سبک فرنگی‌سازی. تصاویرحیوانات مختلف و رقم «عمل کمترین جعفر ۱۳۰٤» در یک مجموعه خصوصی.

جعفر ـ استاد خاتمساز اواخر عصر صفوی و دورهٔ شاه سلطان حسین است و از کارهای او صندوق خاتم مرقد امام جواد(ع) در کاظمین و صندوق مرقد حضرت امام حسن عسگری در سامرا می‌باشد.

مجله میراث شماره ۳ و ۴، پاییز ۷۰

جعفر امامی خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتیبه در چوبی باب‌الدشت مسجد جمعه اصفهان به تاریخ ۹۹۹ هجری قمری است.

جعفر اهری خوشنویس است و به خط او یک رقعه از مرقّع به خط نسخ کتابت به تاریخ ۱۱۲۳ هجری قمری در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان می‌باشد.

جعفر بایسنغری مولانا جعفربن علی تبریزی بایسنغری یکی از بزرگترین خوشنویسان سدهٔ نهم و از معروف‌ترین نستعلیق‌نویسان قدیم است. البته وی به علت اقامت بسیار در هرات به هروی مشهور شده است. جعفر تبریزی از تربیت شدگان شاهرخ تیموری و مورد توجه شاهزادهٔ هنرپرور بایسنغر میرزا بوده و از این جهت به جعفر بایسنغری مشهور شده است. وی سرپرست کارگاه کتابسازی بایسنغر میرزا بوده و خوشنویسان، صحافان و وراقان و مجلدان بسیار زیر نظر او بوده‌اند.

جعفر قبل از پیوستن به دربار بایسنغر میرزا به دربار جلال‌الدین میرانشاه بن امیرتیمور (۸۰۷ـ۸۱۰) در تبریز بوده است.

اگرچه جعفر در خط نستعلیق شهرت دارد و خط او را حتی بالاتر از خط میرعلی تبریزی دانسته‌اند اما استادی او بیشتر در خطوط ثلث و نسخ و رقاع و ریحان و توقیع است و این اقلام را بهتر از نستعلیق می‌نوشته است. جعفر شاگردانی پرورش داده که آنان از بزرگان خوشنویس گشته‌اند از جمله در خط نستعلیق اظهر تبریزی و شیخ محمود زرّین قلم خفی نویس و در خط نستعلیق عبدالحی استرابادی و در خطوط اصول عبدالله طباخ از آن نمونه است.

جعفر شعر نیز می‌گفته و در مرگ بایسنغر میرزا نیز مرثیه‌ای سروده است. تذکره‌نویسان و مورخان نوشته‌اند که جعفر چهل تن خوشنویسان و هنرمندان دیگر را سرپرستی می‌کرده است. تاریخ مرگ جعفر به درستی معلوم نیست اما تاریخ خطوط او بین سالهای ۸۱۶ و ۸۵۶ است. از نمونه خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ نسخه‌ای از شاهنامهٔ فردوسی که به شاهنامهٔ بایسنغری مشهور و این نسخه اوج کتابسازی کتاب‌نگاری دورهٔ تیموری و یکی از زیباترین و هنرمندانه‌ترین نسخ خطی شاهنامه است که خط و تذهیب و شعیر و صحّافی و جلدسازی را به کمال هنرمندی صاحب است. این نسخه در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود می‌باشد که تاریخ ۸۳۳ هجری قمری دارد.

۲ـ یک نسخه دیوان اشعار حسن دهلوی متعلّق به کتابخانه مجلس به تاریخ ۸۲۵ هجری قمری.

۳ـ یک قطعه مربوط به صفحهٔ آخر یک جنگ که قبلاً در کتابخانه کاخ موزه گلستان بوده و به صورت امانت به کتابخانه ملی آورده شده و تاریخ ۸۲۷ هجری قمری دارد.

٤ـ قطعه‌ای از صفحات ضمیمه مرقّع گلشن در کتابخانه کاخ موزه گلستان که در دارالسلطنه هرات نوشته شده و تاریخ ندارد.

۵ـ یک نسخه دیوان حافظ که در هرات نوشته شده و در موزه آثار اسلامی ترک استانبول می‌باشد، بدون تاریخ.

٦ـ یک نسخه گلستان سعدی مزیّن و مصوّر به خط نستعلیق که در تاریخ ۸۳۰ هجری قمری در هرات نوشته شده و مانند شاهنامه بایسنغری عنوانهای آن به قلم رقاع است. این نسخه متعلق به

کتابخانه بایسنغر میرزا بوده است و علامت آن کتابخانه را دارد. در مجموعه چستربیتی انگلستان.
۷ـ یک نسخه جُنگ اشعار فارسی و عربی به خط نستعلیق مزیّن و مصوّر با تاریخ ۸۳۵ و رقم «جعفر التبریزی» در مجموعه چستربیتی انگلستان.
۸ـ یک‌نسخه‌خسرو و شیرین نظامی به تاریخ ۸۲٤ در کتابخانه اانستیتوی زبانهای خاوری لنین‌گراد.
۹ـ سه قطعه از مرقّع عظیم و نقش سلطان یعقوب آقاقویونلو به خط ثلث و ریحان و نسخ و رقاع و نستعلیق که بنام بایسنغر میرزا نوشته شده است و یکی تاریخ ۸۳۳ دارد در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.
۱۰ـ چندین قطعه از مرقّع بهرام میرزا صفوی که اشعاری از شاهنامه فردوسی و خمسه نظامی است به خط نستعلیق به نام بایسنغر میرزا و دو قطعه دیگر به نام جلال‌الدین میرانشاه که تاریخهای ۸۳۰ و ۸۳۳ دارند. در همان کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.
۱۱ـ سه قطعه در مرقّعهای دیگر به قلم ثلث و نسخ و رقاع و نستعلیق که یکی از آنها تاریخ ۸۳۳ دارد در همان کتابخانه.
۱۲ـ چهار قطعه از مرقّع بزرگی که هفت قلم ریحان، ثلث و رقاع، توقیع، و نسخ و شکسته نستعلیق و نستعلیق نوشته شده و تاریخهای یکی از آنها ۱٤ ربیع‌الثانی ۸۲۰ هجری می‌باشد در کتابخانهٔ دانشگاه توبین گن *(Tübingen)* آلمان.
۱۳ـ سه قطعه از مرقّع مالک دیلمی و هجده قطعه از مرقّعهای دیگر به رقم‌های جعفر تبریز و جعفربایسنغری که یکی تاریخ ۸۵۹ دارد در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.
۱٤ـ دو صفحه اشعار حافظ و دیگران که به نظر مهدی بیانی بهترین نستعلیق او می‌باشد در همان کتابخانه (خزینه اوقاف)
۱۵ـ یک نسخه کلیات همام تبریزی در کتابخانه ملی پاریس به خط نستعلیق به تاریخ ۸۱٦.

جعفربن آقا صادق‌دوم نقّاش است و فرزند آقاصادق نقّاش، وی از نقّاشان دوره فتحعلی‌شاه قاجار است که در رنگ و روغن و لاکی مهارت داشته و چهره‌پرداز و شبیه‌ساز و مجلس، نگاری استاد بوده است. از آثار وی:
۱ـ قلمدانی با تصاویر زیبا با رقم «جعفر بن صادق ۱۲۳۱».
۲ـ تصویر بزرگ فتحعلی‌شاه با رنگ و روغن که برای محمدعلی میرزای دولتشاه ترسیم شده با رقم «رقم چاکر دولت جعفر فی رجب المرجب سنه ۱۲۳٦» این تابلو در حراج سال ۱۹۷۸ میلادی ساتبی لندن به فروش رسیده است.

احوال و آثار نقّاشان

جعفربن جعفر تبریزی به نقل مهدی بیانی در مقدمهٔ مرقّع بهرام میرزا به روایت دوست محمدهروی وی را فرزند جعفر بایسنغری و خوشنویس دانسته خطی نیز از او دیده نشده، اما دوست محمد نوشته است «مولانا جعفرخلیفه که ولد رشید مولانا جعفر بود... خوشنویس شد و مقبول سلاطین گشت».

جعفر بن دولتشاه‌کرمانی هنرمند فلزکار است و در اواخر سده دهم می‌زیسته. از آثار وی یک کره فلزی است (آسمانی) که مسیر سیارات کره توسط ابوحسین عبدالرحمان صوفی رسم شده. این کره آسمانی توسط علی بن محمد قوشچی به سلطان محمد فاتح عثمانی هدیه گردیده است.

احوال و آثارنقّاشان قدیم

جعفربن عبدالله خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتیبه سردر مسجد مصری اصفهان است به خط ثلث سفید بر زمینهٔ کاشی لاجوردی که تاریخ ۱۱۱٦ هجری قمری دارد. اثر دیگر این هنرمند کتبه گچ‌بری ایوان شمالی مدرسه کاسه گران اصفهان است با تاریخ ۱۱۰۳ هجری قمری

جعفربن فضل‌الله رضوی از کاتبان و خطّاطان قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است که از آثار او به نقل از فهرست فیروز منصوری:
۱ـ یک نسخه کنزالعارفان تألیف فاضل مقداد سیوری در کتابخانهٔ دانشکده الهیات تهران به شماره ۲۱۸د است که این نسخه به خط نستعلیق در جمادی‌الاول ۱۰۰۹ هجری قمری در کاشان نوشته شده
۲ـ شرح القانون ابن سینا که به خط نسخ است و تاریخ آن ۱۰۰۱ هجری قمری است و این کتاب نیز در کاشان نوشته شده و فعلاً در کتابخانه دانشکده الهیات تهران به شماره ۳۲۵ج قرار دارد.

جعفر چهره‌نگار از نقّاشان معاصر است که در شبیه‌سازی با رنگ و روغن مهارت داشته و از آثار وی تصویر ارباب کیخسرو است با رقم «جعفر» و تاریخ ۱۳۱۲ شمسی دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

جعفر حسینی از تذهیب‌کاران سده دوازدهم هجری قمری است و از آثار وی قلمدان مذهّب و استادانه‌ای است با رقم «جعفر الحسینی» این اثر به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

جعفر حسینی سبزواری از خوشنویسان اواخر قرن دهم و نیمه اول یازدهم هجری قمری است و آثارش بین سالهای ۹۹۴ تا ۱۰۴۶ دیده شده. زنده‌یاد مهدی بیانی که خطوط او را مشاهده کرده وی را خوشنویس زبردستی می‌داند که آخرین آثارش شیوه میرعماد دارد. از نمونهٔ خطوط او:
۱ـ یک نسخه گلستان سعدی با یک مثنوی دیگر است در کتابخانه کاخ موزه گلستان که تاریخ ۹۹۴ هجری قمری دارد.
۲ـ نسخه دیگر گلستان و یک مثنوی از امیرخسرو دهلوی به تاریخ ۹۹۴ هجری قمری در همان کتابخانه.
۳ـ یک نسخه مثنوی عشق و روح فضولی به تاریخ ۱۰۴۶ هجری قمری در همان کتابخانه
۴ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانه مرکزی دانشگاه
۵ـ دو قطعه در دو مرقّع در کتابخانهٔ روان کوشکوی استانبول که تاریخ ۹۹۴ هجری قمری دارد.
۶ـ یک قطعه در مرقّعی از کتابخانه خزینه اوقاف استانبول تاریخ ۱۰۴۶.

جعفرخان نوازنده اواخر دوران ناصرالدین‌شاه است. وی فرزند رسول خان چنگی است که حسام السلطنه فاتح هرات او را از افغانستان به تهران آورده و در نوازندگی مورد توجه شاه قرار گرفته است. جعفرخان پس از پدرش وارد دربار شد و پس از کشته شدن شاه به اسلامبول سفر کرد و در آنجا مقیم شد.

سرگذشت موسیقی ایران

جعفرخان معمارباشی معمارباشی دوران ناصرالدین‌شاه است و از آثار او تعمیر و بازسازی کاروانسرای شاه سلیمانی بیستون است. این کاروانسرا بین سالهای ۱۲۶۸ـ۱۲۷۵ هـق تعمیر گردید و بر دروازهٔ آن سنگ مرمری است که شرح تعمیر کاروانسرا را داده و در پایان رقم معمار «عمل خیرالحاج حاجی جعفرخان معمارباشی اصفهانی الاصل ملایرالمسکن» آمده است.

جعفرخان ـ میرزا میرزا جعفرخان ملقب به یمین الممالک از دولت مردان قاجاری است که در اواخر سدهٔ سیزدهم و اوایل چهاردهم می‌زیسته و رئیس تذکرهٔ دولتی بوده. وی خط نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته و تا سال ۱۳۲۰ هجری قمری و زمان تألیف تذکره سپهر می‌زیسته است.

جعفرخان میناکار میناکار و میناساز اواخر عهد صفوی است که بیشتر کارهای عهد شاه سلطان حسین به دست او انجام گرفته. استاد جلال همایی مرگ وی را به سال ۱۱۲۴ هجری قمری می‌داند.

جعفر زرگر اصفهانی ـ استاد بزرگترین استاد زرگر و قلمکار معاصر اصفهانی است که در عهد خود در این فن کمتر نظیر داشته است. به نوشته استاد جلال همایی وی در سال ۱۳۳۳ شمسی در سن هفتادسالگی هنوز هنرآفرین بوده است.

جعفر شریف قاینی (محمدجعفر) نقّاش است و فرزند محمود شریف قاینی نقّاش، این هنرمند در مکتب پدر با این فن آشنا گردید و از استادان دیگر تعلیم گرفت و خود از استادان این هنر شد. این نقّاش در چهره‌پردازی و مجلس بزمی و گل و مرغ و حل‌کاری مهارت داشته و از آثار رقم‌دار وی به نقل از استاد کریم‌زاده:
۱ـ قلمدانی پرنقش و تذهیب‌دار با نقوش دریا و تصویر زنان و دختران دلفریب با رقم «چاکر آستان مبارک جعفرالشریف تشریف قاینی ۱۳۰۵ (هجری قمری)»
۲ـ قلمدان دیگری با تصویر گل و مرغ استادانه در حواشی، با رقم «جعفر شریف القاینی ۱۳۰۲».
۳ـ قلمدان مرغش طلایی با تصویر مدالیون و گل و مرغ و رقم «کمترین محمد جعفر الشریف القاینی ۱۲۸۲».

جعفر شیرازی تذهیب‌کار و جلدساز است که در کشمیر ساکن بوده است. از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده جلد روغنی نسخه‌ای دلایل الخیرات است به شیوه کشمیری و تزئین هندی و رقم «عمل جعفر شیرازی ۱۲۲۰» (هجری قمری).

جعفر صحاف ـ استاد (رجایی) از صحافان و شاعران اصفهانی است. وی متخلّص به رجایی بوده و به نوشته استاد جلال همایی در هنر کتابسازی استاد و در شعر مهارت داشته است. تولدش ۱۲۹۰ هجری قمری و مرگش به سال ۱۳٦٤ اتّفاق افتاده است. استاد جعفر شاگرد آقا محمدحسین اصفهانی است.

جعفر طرب ـ میرزا خوشنویس است و از آثار خطی او به نقل از دکتر ایرج افشار متن وقفنامه مدرسه شاهزادهٔ یزد است به خط نستعلیق به روی کاغذ زرافشان که تاریخ شوال ۱۲٤۱ دارد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

جعفر علی از نقّاشان هندی است و در کن بیچابور بوده است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی تصویر زن و غزالی است که در اوایل ۱۹۷۹ در حراج ساتبی لندن به فروش رسیده است و رقم داشته «کار جعفرعلی».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

جعفرعلی امامی خطّاط و کتیبه‌نگار دوران شاه عباس اول است و از نمونهٔ خطوط او کتیبه سر در مسجد مقصودبیک اصفهان است که تاریخ ۱۰۱۰ هجری قمری دارد.

جعفر کاشانی معمار ـ استاد معمار و آینه‌کار است و از آثار او آینه‌کاری استادانه کاخ شهوند است. مجموعه کاخ موزه‌های سعدآباد، طرّاحی و معماری این کاخ که در شمال تپه سعدآباد ساخته شده کار همین استاد جعفر کاشانی است. این کاخ در ۱۳۰۱ شمسی شروع و ۱۳۰۷ به پایان رسیده است.

جعفر لکنهویی از خوشنویسان هندوستان است که در اوایل سدهٔ سیزدهم می‌زیسته و در سال ۱۲۳۰ هجری قمری درگذشته است. به نوشته دکتر بیانی وی خط نستعلیق و نسخ و شکسته را خوش می‌نوشته و در علوم معقول و منقول متبحّر بوده است.

جعفر لورایی ـ استاد نجّار و نقّار است. به نوشته دکتر منوچهر ستوده وی در سال ۱۳۲۰ هجری قمری نجاری بقعهٔ آقاعبدالرضا را نزدیک دهکدهٔ

پردنگون بیرون بشم کلارستاق انجام داده است. این کار با سبزعلی لورایی انجام شده است.

جعفر و محتشم اصفهانی هر دو کاتب خوشنویس‌اند. از نمونهٔ آثار آنها یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع وزیری، جلدساغری و مذهّب است که متن آن به خط نسخ با رقم جعفر و ترجمه و حواشی به خط نستعلیق با رقم «کاتب السلطانی محتشم اصفهانی (قرن ۱۲)» متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

جعفر مصورباشی نقّاش رنگ و روغن‌کار و چهره‌پرداز که به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی تصویر ناصرالدین شاه است با رقم «مصورباشی باب‌زاده جعفر».

جعفر منجم تبریزی ـ میرزا از خوشنویسان اواخر قرن سیزدهم هجری است که در خط نستعلیق و شکسته استاد بوده. وی ابتدا سمت استیفا داشت که کم‌کم منزوی شد. اما مردی بخشنده و بلندهمت و درویش بود و پیوسته بسیاری از بزرگان گرد شمع وجودش بودند. ازعلوم بویژه نجوم و هیأت مطلع بود.

احوال و آثار خوشنویسان

جعفر ـ میرزا شکسته و نستعلیق را خوش می‌نوشته و به نوشته احوال و آثار خوشنویسان به کتابت خان مشهور بوده است. مرگ او را به سال ۱۰۷۰ (هجری قمری) نوشته‌اند.

جعفر نیاکی استاد زمان ـ سید نجّار و نقّار است. از ساخته‌های او در ورودی بقعهٔ امامزاده ابراهیم در دینان امیری لاهیجان در سال ۱۲۰۴ هجری قمری است.

از آستارا تا استاراباد

جعفر یزدی ـ حاجی کاتب خوشنویس است و از آثار وی:
۱ـ یک نسخه ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی، سرلوح مذهّب مرصّع به خط نسخ و رقاع با تاریخ ربیع‌الثانی ۱۲۳۶ در مجموعهٔ آقای سلطان القرایی.
۲ـ یک نسخه زادالمعاد نیم ورقی، کاغذ ترمه، با تزئینات کتابت به خط نسخ و تاریخ جمادی‌الاول ۱۲۴۵ متعلق به کتابخانهٔ ملی است.

جقاجان ـ استاد نقّاش است و فرزند استاد غلامحسین لاهیجانی و از آثار او به نوشته کتاب از آستارا تا استاراباد عبارتند از:
۱ـ نقّاشی‌های بقعه آقاسید حسین در لیالستان با تاریخ ۱۳۲۴ هجری قمری.
۲ـ نقّاشی‌های بقعه بارکوسرای لاهیجان به تاریخ محرم ۱۳۳۰
۳ـ نقّاشی‌های بقعه بابوجان دره به سال ۱۳۳۵ هجری قمری
۴ـ نقّاشی‌های بقعه خرشتم رانکوه در سال ۱۳۳۵
۵ـ نقّاشی‌های بقعهٔ آقاسیدعلی در موتار محله نوبیجار (گیلان) به سال ۱۳۵۳ هجری قمری
۶ـ نقّاشی‌های بقعهٔ سید حسین کیا در دهکدهٔ کیسم (از توابع لاهیجان)

جلال ـ سید تارساز دورهٔ قاجار و عهدناصرالدین شاه است. به نقل از سرگذشت موسیقی وی سه‌تار نیز می‌ساخته و سه تارهای او مشهور بوده است.

جلال‌الدین حجّار و نقّار است. از آثار او دو سنگ قبر بسیار زیبا به صورت دو مناره گنبدی شکل در گورستان قریه انار از قرای مشکین‌شهر وجود دارد که نشانهٔ دو قبر از خلفای صوفی قبل از صفویه می‌باشد وتاریخ ۸۸۱ هجری قمری دارند.

جلال‌الدین بن علی کاتب خوشنویس است و فرزند علی حافظ شیرازی خوشنویس از نمونه

خطوط وی یک نسخه قرآن همایلی، جلد ضربی مذهّب به خط نسخ و تاریخ ۹۲۵ هجری قمری در موزه ملی ایران (ایران باستان) موجود است.

جلال‌الدین بن طاهر دیلمی جهرمی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه روضة‌الصفای سیرة‌الانبیاء الملوک و الخلفا محمدبن خاوند شاه بن محمود است که به تاریخ ربیع‌الاول ۹۳٤ نوشته شده و نسخه‌ایست مرصّع و مذهّب با مینیاتورهای متعدد به خط ممتاز و به شماره *906* در کتابخانهٔ داماد ابراهیم پاشا استانبول می‌باشد.

فهرست‌کتب خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

جلال‌الدین محمد از خوشنویسان اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم است و از آثار او یک نسخه خمسهٔ نظامی‌است به خط نستعلیق و ۲۹ مینیاتور به تاریخ ۹۰۱ هجری قمری که این نسخه زیبا در بنیاد کورکیان نیویورک به شماره *R42* موجود است.

جلال‌الدین محمدبن محمد شیرازی خوشنویس است و در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته است که از نمونه‌های خط خوش وی به نقل از استاد دانش‌پژوه در مرقّعی است که در کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد است با تاریخ ۹۷۳ هجری قمری موجود است.

جلال‌الدین محمد شیرازی از تذهیب‌کاران دوره صفوی است. از آثار وی، تذهیب قرآنی است که در فرهنگستان علوم آذربایجان باکو قرار دارد و به خط حسین فخار شیرازی است و در سال ۹۷٤ هجری قمری نوشته و تذهیب شده است.

جلال‌الدین یوسف شکسته‌نویس است و شاه جهان نامه او را از شاگردان محمدحسین خلف دانسته است.

جلال بیک افشانگر استاد افشانگر و حل‌کار و مذهّب زمان شاه تهماسب اول صفوی است. نام این استاد در ردیف نگارگران معروف زمان چون مظفرعلی و ملامسیح‌الله مذهّب در دیباچه مرقّع امیرحسین بیک که در موزه توپ قاپوسرای استانبول است و به وسیله مالک دیلمی خطّاط مشهور تنظیم شده آمده است که تزئین و آرایش این کتاب را به عهده داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

جلال حکیم ـ میرزا (میرزا جلال حکیم) طبیب و خوشنویس و موسیقی‌دان و شاعر اواخر سده دهم و اوایل سده یازدهم هجری قمری است. مولدش قزوین است که به کاشان راه یافته و در آنجا ساکن شده و به طبابت مشغول گشته است. خط نستعلیق را خوش می‌نوشته و اشعار عاشقانه داشته و تا هنگام تألیف خلاصة‌الاشعار (حدود ۱۰۱۳) شش سال بوده که در کاشان سکونت داشته و با تقی‌الدین آشنایی و مصاحب بوده است.

جلال قانونی نوازنده قانون است. جلال فرزند و شاگرد رحیم قانونی متولد ۱۲۸۵ شمسی است که در شیراز به دنیا آمده و از پانزده سالگی نواختن این ساز را نزد پدر آغاز کرده است. البته قانون ساز ایرانی بوده که معلوم نیست به چه علت نواختن آن در ایران متوقّف شده و این ساز از ایران رخت بربسته است. جلال راه پدر را دنبال کرده و شاگردانی تربیت نموده است. پس از وی مهدی مفتاح از نوازندگان این ساز بوده است.

جلیل مرندی ـ حاج از طراحان وبافندگان فرش تبریز است. او بافنده‌ایست چیره‌دست. جلیل مرندی از آزادی خواهانی است که در حوادث مشروطیت در تبریز کشته شده است.

جمالا کاتب خوشنویس است و به نوشته نصرآبادی، شاعر اهل شیراز بوده که در سده

یازدهم هجری قمری می‌زیسته است. وی در نستعلیق شاگرد میرعماد بوده و از اصفهان به هندوستان سفر کرده و در آنجا درگذشته است. از آثار او به نقل از مهدی بیانی:
۱ـ یک نسخه کشکول شیخ بهایی به تاریخ ذیقعده ۱۰۹۶ در کتابخانه کاخ موزه گلستان
۲ـ کتاب دیگری با تاریخ ۱۰۸۹ در همان کتابخانه.

جمال‌الدین بن محمد نجّار است و از آثار او نجّاری مسجد جمعه دماوند است که در سال ۸۱۲ هجری قمری انجام گرفته است.

جمال‌الدین حسن الحسینی از خوشنویسان قرن دهم و اثر وی به نقل از فهرست فیروز منصوری نسخه‌ای از سبحة‌الاحرار جامی است که با تاریخ ۹۲۳ هجری قمری در کتابخانه ملی تبریز ردیف ۷۹۵ دفتر ۲۶۸٤ موجود است.

جمال‌الدین حسین شیرازی از کاتبان و خوشنویسان قرن دهم است و نمونهٔ خط وی یک نسخه سبحة‌الاحرار جامی است در کتابخانه بادالیان آکسفورد به شماره *add23* که اگر چه بی‌تاریخ است اما دارای ده مینیاتور است که متعلّق به سدهٔ دهم می‌باشد.

جمال‌الدین شیرازی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع با رقم «مشقة‌الاقل الاقلین ابن محمدرضا جمال‌الدین تحریراً فی یوم الخمیس شهر شوال المکرم سنة ۱۱۱۰» که برای فروش عرضه شده بوده است.
اثر دیگر وی یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع با تاریخ ۱۱۱۰ و رقم «مشقة العبد المذنب الراجی المحتاج الی رحمة‌الملک الغنی ابن محمدرضا جمال‌الدین الشیرازی» در مجموعه مهدی بیانی.

جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی شاعر، نقّاش، کاشی‌تراش و خطّاط سده ششم هجری قمری است. وی از شاعران بزرگ اصفهان است و اولین چهره‌پرداز و تصویرساز ایرانی است. در کتاب راحة الصدور و آیة السرور راوندی تألیف سال ۵۹۹ هجری قمری از جمال‌الدین نقّاش اصفهانی یاد کرده است. در کتب دیگر نیز از هنر وی از جمله عوفی و هدایت یاد کرده و او را ستوده‌اند.
علاوه بر آن این هنرمند توسط مجیرالدین بیلقانی و خاقانی ستوده شده است. وفات وی در سال ۵۸۸ هجری قمری اتّفاق افتاده و از وی چهار پسر باقی مانده که یکی از آنها کمال‌الدین اسماعیل شاعر بزرگ عهد خوارزمشاهیان است که به دست مغولان کشته شد.

جمال‌الدین محمدبن محمدامامی اصفهانی نسخ‌نویس است و در قرن دهم هجری قمری در اصفهان می‌زیسته و اثر بجا مانده و شناخته شده او یک نسخه کتاب «ارشاد الاذهان الی احکام الایمان» علاّمه حلی است. این کتاب در کتابخانهٔ ملی تهران به شماره ۹۹۶/ع موجود است.

جمالالدین محمد کاشانی کوزه‌گر نقّاش است و از آثار او کوزه‌ایست پر از نقوش با کتیبه‌ای به خط نسخ و تاریخ ٥٤٥ هجری قمری. این اثر به نوشته آثار اسلامی متعلّق به مجموعه آندره گدار است.

جمال حسن اصفهانی فلزکار و طرّاح و قلمزن بر روی فلزات است. در خطّاطی نیز مهارت داشته و از آثار وی دوست کامی‌مفرغی است که در جامع شهر هرات قرار گرفته و رقم دارد «عمل العبد حسن بن علی بن حسن ابن استادعلی صفاهانی المذکور به جمال حسن ۷۷٦ هجری قمری».

جمال کاشانی ـ استاد نقّاش و طرّاح و کاشی‌تراش و گچ‌کار و رنگه نویس اهل کاشان است. این استاد از شاگردان محمدبن ابی طاهر کاشی ساز معروف است. آثار جمال کاشانی یک قطعه کاشی هشت گوش زیبایی است که در موزه قم موجود است و تاریخ ۷۳۸ هجری قمری دارد و رقم آن چنین است «بکارخانه سیدالساده سیدرکن الدین محمدبن المرحوم سیدزین‌الدین علی الغضائری عمل استاد الاجل المحترم استاد جمال نقّاش».

جمال مشهدی خوشنویس دوران صفوی و از آنچه از آثارش برمی‌آید جزو کُتاب و ملازمان درگاه سلطان ابراهیم مقتول صفوی است. از آثار او به نقل از مهدی بیانی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه نفیس و مصوّر و مذهّب از دیوان سلطان ابراهیم صفوی متخلّص به «جاهی» که در کتابخانه کاخ موزه گلستان، که چنین رقم دارد «در مشهد مقدس انور بسعی... و ملازم قدیمی نواب مغفرت پناه سلطان ابراهیم میرزا، مولانا عبدالله المذهّب الشیرازی صورت اتمام پذیرفت، فی شهور سنهٔ ۹۸۹ کتبه جمال المشهدی» که چون نسخه مزیّن و مذهّب و مصوّر است به نظر می‌رسد که تزئینات آن را عبدالله مذهّب انجام داده باشد و چون تاریخ آن پنج سال پس از قتل ابراهیم میرزا می‌باشد، جمال لابد از کُتاب درگاه بوده است.
۲ـ یک نسخه رسالهٔ منظوم «قواعد خطوط» تألیف سلطان علی مشهدی که برای فروش عرضه شده بوده است.
۳ـ قطعه‌ای از یک مرقّع کتابخانه خزینه اوقاف استانبول با رقم کتیبه جمال‌المشهدی.
٤ـ دو بیت شعر سعدی در پشت یک نسخه روضة‌الصفا با تاریخ ۹۸٦ که چنین رقم دارد «حسب الامر حضرت آصف جاهی، خواجه حمزه بیک مرقوم شد عبده جمال المشهدی».

جمشید بیک ـ امیر به نقل از میرزا سنگلاخ از کارکنان کتابخانه شاهی شاه عباس بوده و میرعماد قطعاتی به نام وی نوشته است. بعداً به هندوستان رفته و در دستگاه شاهزادگان گورکانی لقب «خان خوشنویس» یافته و در سال ۱۰٦۱ هجری قمری در گذشته است.

جمشید چیله از نقّاشان هندوستان است که در هنر تصویرسازی دستی پرحلاوت داشته. به نوشته استاد کریم‌زاده وی در عهد اکبرشاه گورکانی می‌زیسته و یکی از نقّاشان کتاب بابرنامه مضبوط در موزه لندن است. از جمله آثار وی تصویر مجلس پذیرایی بابرشاه است با رقم «عمل جمشید چیله».

جمشید معمایی هروی خوشنویس و معمائی سدهٔ دهم است. وی را از احفاد مولانا محمد بلخی دانسته‌اند. سال وفاتش طبق یک رباعی سال ۹۵۳ هجری قمری است. از آثار او عبارتست از:
یک نسخه دستور معما از میرحسین بن محمدحسینی نیشابوری و یک نسخه مخازن الجواهر (معما) تألیف جمشید کاتب معمایی که به خط خود وی بوده و به سال ۹٤۷ هجری قمری خاتمه یافته است که در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ٤٤۹۵ موجود است.
فهرست نسخه‌های خطی ـ فهرست خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

جنید احمد حجّار و سنگ‌تراش بوده و از آثار او سنگ قبری است که در صحن مدرسه مصلای یزد که از زیر خاک بیرون آمده و تاریخ ٤۷۲ هجری قمری دارد.
یادگارهای یزد

جنید سلطانی (جنید بغدادی) نقّاش و خطّاط مشهور بغداد است. وی متولّد شیراز بود، اما به علت توقّف بسیار وی در بغداد بنام جنید بغدادی

مشهور شد. جنید در کتابت و خط لقب سلطانی داشته و به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده در نقّاشی به اتّفاق عبدالحی از پایه‌گذاران مکتب ثانی بغداد در عهد جلایریان محسوب می‌شود. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ تصاویر دیوان سلطان احمد موجود در فریرگالری واشنگتن با تاریخ ۸۰۸ هجری قمری.

تصویر هما و همایون موزه بریتانیا (*)

۲ـ نقّاشیهای دیوان مصوّر خواجوی کرمانی به تاریخ ۷۹۹ هجری قمری. این کتاب در موزه بریتانیا می‌باشد.
۳ـ تصویر بهزاد در کتاب خواجوی کرمانی در همان موزه
٤ـ نگاره مجلس عقد و عروسی‌ای مربوط به همان کتاب خواجو در همان موزه با رقم «عمل جنید سلطانی».

جواد اصفهانی ـ محمدجواد از نقّاشان روغنی و لاکی کار اصفهان است. وی در تصاویر رزمی‌و بزمی‌و چهره‌پردازی و شبیه‌سازی مهارت داشته است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده:
۱ـ قلمدان گل و مرغ زیبایی با تصاویر حیوانات مختلف و کناره تذهیب با رقم «راقمه جواد ۱۳۱٤» (هجری قمری)
۲ـ قلمدان دیگری با تصویر گل و مرغ و مدالیون و رقم «جود من کان جواد».
۳ـ قلمدانی با تصویر حضرت مسیح و مریم و تصاویری دیگر که در کنارهٔ آن تصاویری از پرندگان بوده با رقم «کمترین جواد».

جواد خان قزوینی استاد بزرگ کمانچه نواز دورهٔ ناصرالدین شاه و نوازنده مخصوص شاه بوده و به نقل از روح‌الله خالقی، وی صدایی دلنشین نیز داشت و گاهی شبها علاوه بر نوازندگی بیتی چند با صدای خود به تنهایی و یا در جواب نقیب الممالک قصه‌گو و خوانندهٔ مخصوص شاه می‌خوانده است.

جوان بخت قاجار از نقّاشان عهد ناصرالدین شاه است و از آثار وی تصویر آبرنگی کشیشی است با رقم «جوان بخت قاجار» که در حراج ساتبی در نوامبر ۱۹۷٦ میلادی به فروش رسیده است.

جوری کاتب خوشنویس و شاعر نیمهٔ اول سدهٔ یازدهم است. از آثار خطی او یک نسخه شرح گلشن راز محمدبن یحیی گیلانی است با رقم و تاریخ «اتمام یافت به قلم شکستهٔ جوری الحقیر در دوازدهم ماه ربیع‌الاول در ششم روز ایلول رومی در تاریخ سنهٔ ثلث و اربعین و الف (۱۰٤۳).
زنده‌یاد مهدی بیانی نوشته‌اند از سبک تذهیب و تجلید و جداول کشی نسخه می‌نماید که در عثمانی فراهم شده و شیوهٔ نستعلیق نیز ترکی است.

جهانشاه میرزا شاهزادهٔ شاعر و خوشنویس قاجاری و فرزند فتحعلی‌شاه است که تربیّت یافته برادر خود محمود میرزا مؤلف «گلشن محمود» است. وی در سال ۱۲۲٤ هجری قمری متولّد شده است. خط نستعلیق را خوش می‌نوشته و آدمی بذله‌گو و شعر دوست بوده است.

جهانگیر بخاری نقّاش مشهور بخار است که در زمان خود به نام عمدةالمصوّرین خوانده می‌شد. پیراحمد تبریزی که به نقل از استادکریم‌زاده به روایتی وی یکی از استادان کمال‌الدین بهزاد است، از شاگردان جهانگیر بخاری محسوب می‌شود.

جهانگیر سلطانی خوشنویس نیمهٔ اول سدهٔ نهم است. از آثار وی یک نسخه مجموعهٔ مثنویات شیخ عطار است که در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول موجود میباشد و چنین رقم و تاریخ دارد «رقم الکتاب.... علی یدالعبد الفقیر جهانگیر السلطانی عفا الله عنه فی ربیع‌الاول سنة تسع و اربعین و ثمانمائة (۸٤۹) و صلی الله علی خیرخلقه».

احوال و آثار خوشنویسان

جهانگیر مراد به نقل از سرگذشت موسیقی از نبیره‌های فتحعلی‌شاه و نوه حسام‌السلطنه است. وی در سال ۱۲٦۰ شمسی متولد شد. از کودکی به موسیقی علاقه داشت. لذا نزد خود به آموختن تار پرداخت. بعد با ویولن آشنا شد و نزد تق دانشور (اعلم‌السلطان) نوازندگی آن را آموخت. او به زودی با پیانو و سه‌تار نیز آشنا شد و در مواقع مختلف به نواختن آنها می‌پرداخت. وی در آخرین سفر مظفرالدین‌شاه با او به اروپا رفت و چند سال بعد نیز با محمدعلی شاه سفری به فرنگ کرد. وی با اهل هنر آن روز دوستی داشت از جمله به درویش خان و سید حسین طاهرزاده. دوستی او با ملک‌الشعرای بهار موجب گردید که ملک‌الشعرا روی آهنگهای او شعر بسراید و تصنیف دشتی مربوط به‌قحطی سال ۱۲۹٦ از ساخته‌های اوست.

جهانگیر میرزا خوشنویس اوایل قرن سیزدهم است. از آثار خطی وی مرقّعی است در کتابخانه کاخ موزه گلستان با تاریخ «روز شنبه ۱۷ شهر شعبان سنه ۱۲٤۲ در دارالسلطنه تبریز شرف اتمام یافت».

احوال و آثار خوشنویسان

جهان قاجار مهدعلیا خانم، مادر ناصرالدین شاه و همسر محمدشاه قاجار که دختر محمدقاسم خان اعتمادالدوله قوانلو قاجار است، زنی هنرمند است که در نقّاشی و خط و گلدوزی مهارت داشت. وی از سال ۱۳٤۲ هجری قمری به همسری محمدشاه قاجار درآمد. در زمان وی یک خانم گل‌ساز فرانسوی را به ایران دعوت کردند که به بانوان دربار هنر نقّاشی و گلسازی بیاموزد. برای این کار حاج عباس نامی‌را مأمور آوردن این خانم فرانسوی کردند. حاج عباس در پاریس با این خانم ازدواج نمود و او را به ایران آورد. این خانم اروپایی در ایران بنام مادام حاج عباس مشهور گشت. وی به مهدعلیا هنر آموخت و انیس و جلیس وی گردید. از آثار مهدعلیا تصویر گل زیبایی است با آبرنگ و رقم «نقشه مهدعلیا» که در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده تبریزی است.

جی سنگه از خوشنویسان هندوستان است و از آثار خطی وی قطعه‌ایست در کتابخانه ملی تهران با رقم و تاریخ «کتبه العبد جی سنگه سنه ۱۱٤۷».

چاتارمونی از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری هندوستان است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم، از آثار وی تصویری زیباست در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است با رقم «چاتارمونی»

چاکری (سیدچاکری) نقّاش و مجلّد سدهٔ دوازدهم عثمانی است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی یک جلد بسیار زیباست با آرایش گلها و انواع تذهیب و تزیین با رقم «نمقة الحقیر السید چاکری الساکن قسطنطنیه».
جلد زیبایی (روغنی) در خزینهٔ موزه توپ قاپوسرای استانبول به شماره 1470 با رقم چاکری. تصویر این جلد در کتاب تورک کتاب قابلاری چاپ شده است.

چاوشی‌زاده ـ سیدعلی (سید علی معروف به چاوشی‌زاده) از خوشنویسان عثمانی است و از خطوط وی که به رؤیت دکتر بیانی رسیده است یک مرقّع به خط ثلث و نسخ است با رقم «السیدعلی المعروف به چاوشی‌زاده سنة ۹۶» که احتمالاً نود و شش بعد از هزار است.

چترمن از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری هندوستان است. این هنرمند در شبیه‌سازی و مجلس آرایی مهارت داشته. از آثار وی:
۱ـ تصویر داراشکوه است که در نمایشگاه ۲۴ آوریل ۱۹۸۲ در موزه ویکتوریا آلبرت به نمایش درآمده با رقم «شبیه خوب بابا دارالشکوه عمل چترمن».
۲ـ تصویر دیگری از داراشکوه در کتابخانه پیرمورگان نیویورک با رقم «خاک پا چترمن».
۳ـ به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده تصویر پادشاه هند و درباریان در موزه‌های ایران.
۴ـ از آثار دیگر این هنرمند در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی تصاویر داراشکوه ـ علاالملک تونی فاضل خان و تصویر جعفر خان واسلام خان رومی و شاه جهان است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

چکنار مصوّر از نقّاشان هندی است و از آثار وی که در یکی از مرقّعات کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است شمایل حضرت مریم است با انجیل مقدس و تصویر کودکی مسیح و رقم دارد «عمل چکنار مصوّر».

چلبی ـ حسین (حسین چلبی) از مجلّدان و مذهّبان دوران سلطان سلیم عثمانی است و به نوشته مناقب هنروران وی از نوادر روزگار است. در ضمن برادر کوچک محمد چلبی مجلدباشی است و برادر دیگرش مصطفی نام دارد که او نیز از هنرمندان این صنعت است.

چلبی عبدالله معمار و سازنده و طرّاح بناست و از آثار جاودان او به نوشته سبک‌شناسی معماری بنای اینچه مینار یا مدرسه قونیه در ترکیه و در شهر قونیه می‌باشد. این بنا که دارای مناره‌ای بسیار زیباست در مدت چهار سال یعنی از سال

۶۳۶ تا ۶۴۰ هجری قمری توسط این معمار ساخته شده است.

چَلمه ـ میر خوشنویس مشهور سدهٔ دهم هجری قمری است به نوشتهٔ دکتر بیانی وی یکی از هفت‌تن شاگردان میرعلی هروی است که در عصر خود به حدی در حسن خط ترقی نمود که استادش میرعلی اجازه داد که خطوط خود را با رقم میرعلی امضا کند، اما او به استاد پرخاش کرد و خود را بالاتر از او دانست و استاد او را نفرین کرد. می‌گویند بعداً نابینا شد (شش نفر دیگر شاگردان میرعلی عبارتند از: میرمحمدباقر، خواجه محمود شهابی، میر سیداحمد مشهدی، میرحسین بخارایی. (مالک دیلمی ـ میرحیدر بخارایی)

چندربهان منشی خوشنویس و نویسنده و شاعر هندی است که در شعر «برهمن» تخلّص دارد و خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته و به نوشته تذکره غلام محمد هفت قلمی قطعات فراوانی از آثار وی دیده شده، چندربهان در نستعلیق شاگرد عبدالرشید دیلمی و در شکسته شاگرد کفایت‌خان بوده است. چندربهان از منشیان دربار گورکانی است و خود مؤلف کتاب «چهارچمن» می‌باشد. در مورد مرگ وی اختلاف نظر است و در تذکره مرآت جهان‌نما تألیف احمدبن محمدعلی اصفهانی بهبهانی (در سال ۱۲۵۳ هـق) مرگ وی را به سال ۱۰۶۸ هجری قمری و تذکرهٔ شمع انجمن تألیف نواب سید صدیق حسن‌خان (در سال ۱۲۹۲ هـق) به سال ۱۰۷۳ نوشته‌اند.

فالگیر اثر کمال الملک ۱۳۰۹

ح

حاتم بیک ـ میرزا (میرزا حاتم بیک) خوشنویس، شکسته‌نویس است و به شهادت شاه جهان‌نامه خط شکسته را به شیوه میرغلام علی می‌نوشته و در انشاپردازی و شاعری مهارت داشته و در دربار اورنگ زیب (۱۱۱۹ ـ ۱۱۲٤ هـق) رئیس دارالانشاء بوده است.

حاجت قلی حکاک مراغی خوشنویس کاتب و آنطور که از نامش برمی‌آید حکاک نیز بوده است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری زندگی می‌کرده است: از آثار خطی او یک نسخه سلسلةالنسب صفویه است که در کتابخانهٔ ملی موجود می‌باشد. این اثر چنین رقم دارد «کاتب»، العبد حاجت قلی حکاک ابن استاد ملک دلاّک مراغی، بتوفیق حق سبحانه و تعالی در بلدهٔ طیّبه اهر فی شهر رجب‌المرجب با تمام رسید سنة ۱۰۹۹»

حاج عباس طرّاح و رسّام و نقّار و نقّاش و خطّاط بر روی فلزات است و ی در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثارش یک کشکول فولادی پرنقش و نگاری است طلاکوب که در کناره آن با خط ثلث اشعاری نوشته و تاریخ ۱۰۱۵ هجری قمری دارد. تصویر این اثر در مجله «وحدةالفن الاسلامی به چاپ رسیده و رقم داشته «عمل کمترین حاجی عباس ولد مرحوم آقا رحیم یراق ساز».

حاج علی (استاد حاج علی) از موسیقی‌دان‌های عثمانی است و به نوشته تاریخ عثمانی در دوران سلطان مرادخان دوم (۸۲٤ـ۸۵۵ هجری قمری) می‌زیسته است.

حاجی به نوشته احوال و آثار نقّاشان از حل‌کاران و تذهیب گران عهد بایسنغر میرزا در هرات بوده است.

حاجی آقا ـ استاد به نوشته روح‌الله خالقی از تارسازان دورهٔ قاجار است و فرزندش رمضان شاهرخ نیز شغل‌پدر را داشته و خود سازندهٔ یک نوع تار هشت سیمه بوده است.

حاجی‌آقا از نقّاشان اوایل قرن سیزدهم و عهد فتحعلی‌شاه است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده‌شدهٔ‌وی یک تابلوی رنگ‌و روغن است‌که خیل زنان را در کنار دریا و درون آب نشان می‌دهد با رقم «رقم بنده درگاه حاجی آقا ۱۲۱۱».

حاجی محمد نجّار و نقّار سدهٔ نهم هجری قمری است و از آثار او در چوبی امامزاده نور استراباد است که تاریخ ۸٤۷ هـق دارد و استاد دکتر منوچهر ستوده در کتاب از آستارا تا استراباد آن را معرفی کرده است.

حاجی (میرزا حاجی نقّاشباشی) به نوشته استاد کریم‌زاده که کار وی را دیده است نقّاش متوسطی است و از آثار وی تصویر حاجی میرزا عبدالباقی حکیم باشی است با رقم «رقم میرزا حاجی آقا نقّاشباشی ۱۳۱٤ هجری قمری».

حاجی هادی بن علی بن عبدالقائم الحسینی ثلث نویس بوده است و اثر او بر روی صندوق بقعه شاهزاده احمد در کوهین تفرش موجود است که کتیبهٔ فوق‌الذکر چنین رقم دارد: «حاجی هادی بن علی بن عبدالقائم حسینی ۹۵۷ هـ‌ق باتّفاق شهاب‌الدین علی حسینی و فرزندش عین‌علی».

حاجی بابا ـ مشهدی نجّار و مشبّک‌کار و گره‌چین است و به نقل از دکتر منوچهر ستوده از ساخته‌های او منبر مشبک مسجد حاجی صمدخان رشت است که تاریخ ساخت آن سال ۱۳۳۵ هجری قمری می‌باشد. وی در رقش خود را فرزند کربلایی علی بادکوبی معرفی می‌کند.

حاجی بن استاد محمود ـ استاد نجّار و نقّار است و در سدهٔ نهم هجری می‌زیسته و به نقل از دکتر منوچهر ستوده در سال ۸۴۹ هجری قمری در ورودی بقعهٔ امامزاده ابراهیم در تیرسا از دهکده‌های تترستاق نور را ساخته است.

حاجی عباس از فلزکاران و رسامان مشهور اصفهان است. در زمان ناصرالدین شاه می‌زیسته و به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم از آثار وی:
۱ـ جعبه‌ای فلزی و مشبّک‌سازی که اسماء مبارکه و ادعیه بر روی آن حکاکی شده است با رقم «عمل حاجی عباس»
۲ـ کشکول فلزی فولادی با نقشهای اسلیمی و ادعیه به خط نسخ و رقم «عمل فقیر حاج عباس»
۳ـ کشکول دیگری (فلزی) در موزه ویکتوریا آلبرت لندن بسیار نفیس و با نقوش اسلیمی و رقم «عمل حاجی عباس».
٤ـ کشکول دیگری از کارهای استادانه وی دیده شده که علاوه بر گلهای اسلیمی با تصاویر برجسته زینت بافته و اشعاری به خط رقاع بر آن نقش شده است و در کناره آن رقم حاجی عباس دیده می‌شود.
۵ـ کشکول دیگری در یکی از موزه‌های کپنهاک با نقش گل و مرغ و رقم «عمل حاجی عباس»
٦ـ زیباترین آثار وی که شاید برای ناصرالدین شاه تهیه شده، طاووس فولادی است با آرایش طلایی و بر روی دم طاووس نوشته شده «السلطان بن سلطان ابن السلطان ناصرالدین شاه قاجار خلّداله ملکه ۱۲۹۲» و در روی سینه طاوس نوشته شده «عمل کمترین حاجی عباس». این اثر در مجموعهٔ آقای سهیلی است.

حاجی عبدالله ـ اسناد نجّار و نقّار است و در قرن نهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او صندوق زیبای امامزاده روشن‌آباد گرگان است که تاریخ ۸۷۹ دارد (ثبت تاریخی ۳۵۸)
از آستارا تا استارباد

حاجی علی نقّاش و طرّاح فلزکار است که در حکّاکی بر روی فلزات و تزئین و آرایش آنها مهارت داشته، به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم یکی از آثار فلزی او در موزه گرینویچ انگلستان است با رقم «عمل ثالث عشر صنعه حاجی علی ۱۲۰۸».

حاجی محمدبن علی حافظ فلزکار و طرّاح و نگارگر و نقّاش روی فلزات است که در اوایل سدهٔ نهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار بی‌نظیر و بسیار هنرمندانه وی پنجره آستانه قدس رضوی است. این پنجره که بر روی سنگ مرمر نصب شده و فولادی و زرکوب است و با همکاری استادان نامی‌زمان به پایان رسیده و رقم آن در یک کتیبه چنین است: «عمل حاجی محمدبن علی حافظ اسفراینی تحت فی شهور محرم ۸۱۷».
و در کتیبهٔ دیگر نوشته شده عمل استاد شیخ علی خودگر بخارایی عمل استادان کوفتگر مولانا شمس طبسی و استاد محمود کوفتگر واستاد با سعادت و شرافت خواجه حسین زاهد.

حاجی محمد هروی (به محمد سیاه قلم مراجعه شود) نقّاش و ذوفنون زمانه خود بوده است. وی علاوه بر نقّاشی بر خیال متکی بود. در هنرهای بسیار ذوق‌آزمایی کرده، از جمله ساختن چینی را در زمان خود آزمون کرده و آنطور که در کتاب حبیب‌السیر آمده است به ساختن یک نوع چینی موفق شده است. از جمله اختراعات وی ساختن ساعتی است که در هر ساعت ضربه‌ای می‌زده است و بدین طریق وقت را اعلان می‌کرده است. چنانکه در روایات آمده در ساعت یک، یک ضربه و در ساعت دو، دو ضربه و به همین طریق. وی مدتی کتابدار امیر علیشیرنوایی بوده و در سال ۹۰۴ هجری قمری که شاهزاده بدیع‌الزمان به محاصره هرات آمده به او پیوسته است و کتابدار وی شده و در سال ۹۱۳ و در استیلای ابوالفتح خان شیبانی درگذشته است. امیرعلیشیر نوایی در کتاب مجالس النفایس می‌نویسد: نقّاش متین شهر هرات بوده و خوش‌طبع است و خیالات غریب‌می‌کند، کم فنی باشد که او را در آن اندیشه به خاطر نرسد خواه راست و خواه غلط.

حاجی مدنی از نقّاشان دورهٔ شاه جهان و داراشکوه است. به نقل از استاد کریم‌زاده سبک وی سبک ایرانی و هندی است. از آثار وی، تصویر عروسی مجلل این دو پادشاه می‌باشد. رقم نقّاش به خط نستعلیق زیبایی به صورت «عمل حاجی مدنی» آمده است.

حاجی ـ میر خوشنویس است و هفت قلمی او را فرزند عبدالرشید دیلمی می‌داند و می‌گوید نستعلیق را به روش رشیدایی نوشته است. بنابراین از خوشنویسان اواخر سدهٔ دهم محسوب می‌شود.

حافظ احمد بن محمد از کاتبان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است و از آثار او یک نسخه شاهنامه فردوسی است با خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۰۹ هـ‌ق که در کتابخانهٔ دیوان هند شرقی، لندن موجود است.

حافظ احمد قزوینی به نقل از نصراله فلسفی از خوانندگان و موسیقی‌دانان دربار شاه عباس صفوی است.

حافظ بابا بن خواجه حسن سرکوکی از نسخ نویسان قرن دهم است و از آثار وی یک نسخه انوارالتنزیل بیضاوی است که با خط نسخ در ربیع الثانی ۹۷۷ هـ‌ق نوشته شده و این نسخه در کتابخانه مسجد گوهرشاد مشهد به شماره ۲۹۷ (عربی) موجود است.

حافظ باباجان نوازنده، خوشنویس، تذهیب کار و نقّار استخوان و باید گفت هنرمندی ذوفنون است. پدرش حافظ عبدالعلی ترتیبی است که به هرات آمده و در دربار سلطان حسین بایقرا می‌زیسته. برادرش حافظ قاسم خواننده مشهور آن دوران است. به نوشته سام میرزا صفوی وی شعر می‌گفته و عود و شترغورا هیچکس بخوبی او نمی‌نواخته است. در کتب مختلف چون مناقب هنروران تذکره خط و خطّاطان میرزا حبیب، و عالم‌آرای عباسی اقوال مختلفی دربارهٔ او آورده‌اند، که بطور کلی وی را باید از هنرمندان عهد شاه تهماسب صفوی به حساب آورد. حافظ باباجان گاهی در رقعها، خود را بهرامی معرفی کرده که شاید این تخلّص شعری او بوده، اگر چه میرزا حبیب تخلّص فیضی بدو نسبت داده است، از آثار دیده شده وی به نقل از دکتر مهدی بیانی: دو قطعه در مرقّع بهرام میرزای صفوی متعلّق به کتابخانه خزینه اوقاف استانبول که یکی از آنها قطعه‌ای قطاعی شده از دوست محمد با رقم کاتبها حافظ باباجان و قاطعها دوست محمد و دیگری رقم کتبه العبد باباجان بهرامی دارد.

حافظ بقاءالله از خوشنویسان هندی است. وی در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و پدرش حافظ ابراهیم خوشنویس است. به نوشتهٔ دکتر بیانی حافظ بقاءالله خط نسخ و نستعلیق را مانند پدر می‌نوشته و تا سال ۱۲۳۹ هجری قمری و تا هنگام تألیف تذکره خوشنویسان هفت قلمی زنده بوده است.

حافظ جلال باخرزی خواننده و تصنیف‌ساز عهد شاه اسماعیل اول است که بعداً به خدمت حمزه میرزا برادر بزرگ شاه عباس آمد و پس از قتل وی به دربار شاه عباس کبیر پیوست و نزد او قرب و منزلت یافت. استاد جلال همایی و همچنین نصرالله فلسفی در آثار خود از وی یاد کرده‌اند.

حافظ چمشیر از خوشنویسان عثمانی است و به خط او یک لوحه ثلث با رقم «حافظ الشهیر بچمشیر سنهٔ ۱۹» که ظاهراً باید ۱۱۱۹ باشد در موزه اسلامی ترک موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

حافظ حسین کربلایی تبریزی کاتب و خوشنویس بوده و در قرن دهم هجری می‌زیسته. از آثار او به نقل از فهرست فیروز منصوری (خوشنویسان قرن دهم):

۱ـ یک نسخه ساقی‌نامه صدق استرابادی را در تاریخ ۹۷۵ هجری قمری نوشته که این نسخه به کتابخانه آقای شمس‌القرایی تعلق دارد.

۲ـ یک نسخه «ترجمه تقویم البلدان» عماد الدین ایوبی با خط نستعلیق که فعلاً در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۵۵۳۲ موجود است.

حافظ حسین خود نویسنده و شاید شاعر بوده و تخلّص خادم داشته است. از آثار او کتاب روضات الجنان است که توسط سلطان محمود مجلّد، صحاف دربار شاه تهماسب جلدسازی و صحافی شده است.

حافظ رومی از خوشنویسان عثمانی است و از آثار وی یک نسخه عجایب المخلوقات و غرایب الموجودات به خط ثلث خوش و نسخ با تاریخ ربیع‌الاخر ۸۸٤ در مجموعهٔ آقای دکتر مهدوی موجود است.

حافظ علی هروی خطّاط و شاعر است. وی فرزند نورالدین محمد و از مردم غوریان می‌باشد که چندین سال منصب صدارت و استادی ابوتراب میرزا را داشته است. حافظ علی علاوه بر اینکه اکثر خطوط را خوش می‌نوشته، شاعری توانا بوده و به صنایع شعری مسلط است. بطوری که مهدی بیانی از روایاتی نقل می‌کند که قصیده سلمان ساوجی را چهار نوبت تتبع کرده و هر نوبت صنعتی بدان افزوده است. در کتاب احوال و آثار خوشنویسان دکتر مهدی بیانی دو خوشنویس به شماره ٦٤۰ بنام علی حافظ و در شماره ۷۰۵ علی هروی حافظ را ذکر کرده که به نظر نگارنده هر دو یکنفرند، زیرا برای نفر دوم که او را شاعر دانسته هیچ شعری ذکر نکرده در حالی که به حافظ علی گمنام کتابت دیوان انوری را نسبت می‌دهد که در پایان قطعه‌ای از خود کاتب دارد با رقم «کاتب الاشعار و قائل هذه القطعه الواصحة الاشعار، العبد المذنب حافظ علی الکاتب غفرذنوبه».

و در قطعه‌ای که در یکی از مرقّعات کتابخانه خزینهٔ اوقاف استِ رقم کاتب چنین آمده «مشقة المذنب علی الحافظ غفرذنوبه وستر عیوبه» و باید دانست که نام یا کنیه حافظ به کسی داده می‌شد که حافظ قرآن باشد که اغلب اینان خوانندگان زمانه بوده‌اند. بنابراین به نظر نگارنده نام حافظ می‌تواند در جلو و یا عقب نام اصلی قرار گیرد و حافظ علی و یا علی حافظ یکی شود. سال زندگی این دو نفر با یکدیگر مقارن است زیرا تاریخی که آقای دکتر بیانی برای کتابت دیوان انوری ذکر کرده ۹۳۱ هجری قمری‌است و شرح حبیب‌السیر درباره حافظ علی هروی نشان می‌دهد که وی در سال ۹۳۰ و هنگام تألیف کتاب در قید حیات بوده است.

حافظ فوطه‌ای از کاتبان و خوشنویسان سدهٔ نهم و در دربار سلطان حسین میرزا بایقرا بوده است. از شاگردان مشهور وی به نقل از مهدی بیانی ملامیر حسین است که خط او را در حد میرعلی هروی دانسته‌اند.

حافظ قاسم خواننده و موسیقی‌دان مشهور دورهٔ تیموری است. وی در دربار امیرحسین بایقرا راه یافته و مورد توجه علیشیرنوایی قرار داشته است. پدرش حافظ عبدالعلی تربتی و برادرش حافظ باباجان است. هر دو از خوانندگان و نوازندگان و هنرمندان زمانه بوده‌اند.

حافظ محمدباقر کاتب خوشنویس دوران صفوی و سده یازدهم هجری قمری است. از آثار خطی او به نوشته فصل نامه وقف شماره ۱۶ یک نسخه ترجمه عربی کتاب الحشایش بالادویة المفردة. دیقوریدس یونانی است که وی به خط ثلث بسیار زیبایی، بنا به خواهش منوچهرخان بیگلربیگی در رمضان ۱۰۳۸ نوشته است.

حافظ محمد بلخی از خوشنویسان اوایل قرن یازدهم هجری است و از آثار وی به نقل از فهرست خوشنویسان قرن دهم:
۱ـ یک نسخه کتاب ماکول و مشروب، یوسف یوسفی است به خط تعلیق زیبا و تاریخ ۱۰۰۳ هجری قمری که در دارالکتب قاهره به شماره ۱۰م موجود است.
۲ـ یک نسخه حورائیه خواجه احرار به خط تعلیق که در دمشق در سال ۱۰۰۳ هجری قمری نوشته شده و این کتاب نیز در دارالکتب قاهری به همان شماره می‌باشد.

حافظ محمد تجلی از خوشنویسان عثمانی است که به نقل از دکتر بیانی به خط وی یک لوحه ریحان و ثلث و نسخ و رقاع با رقم «حرّره العبد المذنب حافظ محمدتجلی ترجمان دیوان همایون ۱۳۵۱» (هجری قمری) در موزه اسلامی ترک است.

حافظ محمد حسن خواننده و مرثیه خوان سدهٔ یازدهم هجری قمری به نوشته نصرآبادی آوازش خوش بوده و در عاشورای سیدالشهدا نیز می‌خوانده است. اصلش از تبریز است که در اصفهان ساکن بوده و شعر نیز می‌گفته است.

حافظ محمد دینداری از خوشنویسان عثمانی است که به خط وی یک لوحه ثلث و رقاع با رقم «اندرون همایون خدملرندن حافظ محمد دینداری» در جامع کبیر بورسه می‌باشد و به رؤیت دکتر مهدی بیانی رسیده است.

حافظ مظفر قمی از خوانندگان و موسیقی‌دانهای عهد صفوی است. به نوشته نصرالله فلسفی در کتاب زندگی شاه عباس حافظ مظفر از خوانندگان دربار شاه عباس کبیر بوده است.

حافظ ملامسیح الله مذهّب به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم وی از تذهیب‌گران اواخر عهد تیموری است. اما آثاری تاکنون از وی مشاهده نشده است.

حافظ هاشم قزوینی خواننده و تصنیف‌ساز است و در اوایل قرن یازدهم هجری قمری می‌زیسته. به نوشته کتاب زندگانی شاه عباس، وی از هنرمندان دربار این پادشاه بوده است.

حافظ هروی ـ خواجه خوشنویس است و امام خطیب مسجد جامع هرات بود. به نوشته مرآة العالم از نزدیکان امیر علیشیرنوایی که همهٔ خطوط را به استادی می‌نوشته و شعر نیز می‌گفته. درگذشت او را به سال ۹۲۴ هجری قمری نوشته‌اند.

حالتی ـ استاد رفیع آقا رفیع پسر میرزا عبدالله خان مهندس است. وی از شاگردان اولیه کمال‌الملک می‌باشد که برای آموزش طرّاحی و مجسمه‌سازی به خدمت استاد آمد و در این راه مهارت یافت. وی بعداً به هنر تئاتر و سینما روی آورد و یکی از مشهوران آغازین این هنر در کشور گردید، اما دنباله مجسمه‌سازی و پیکرتراشی را رها نکرد و در ضمن کارهای تئاتری خود را ادامه داد.

حالتی ـ میر (میرحالتی) نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته، هفت اقلیم او را از سادات لاهیجان می‌داند دکتر بیانی علاوه بر حالتی از حالی گیلانی نیز یاد می‌کند و حدس می‌زند که همان میرحالتی است که در یکی از تذکره‌ها از تذکره ریاض‌الشعرا و یا هفت اقلیم اشتباه نوشته‌اند و تذکره‌های دیگر چون روز روشن و صبح گلشن به اشتباه افتاده‌اند.

به حسن‌الحسنی لاهیجی رجوع شود

حامدعلی از خوشنویسان هندوستان و در اواخر قرن دوازدهم و اوایل سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار او به نوشته دکتر بیانی قطعه‌ای در موزه باستانشناسی دهلی موجود است که رقم دارد «العبدالمذنب حامد علی غفرالله له».

حبابه نوازنده و موسیقیدان ایرانی است و به نقل از تاریخ هنر و هنرمندان ایرانی در سدهٔ اول و دوم هجری قمری می‌زیسته است.

حبیب‌الله کاشی‌کار و کتیبه‌نگار است و از سازندگان کتیبه‌ها و کاشی‌کاریهای مفصل و زیبای بقعه سلطان شهاب‌الدین در دهکدهٔ دلا از دهکده‌های دلارستاق نور است که تاریخ ۹۰۱ تا ۹۰۳ هجری قمری دارند.

حبیب‌الله نقّاش است و در سیاه قلم مهارت داشته و از نمونه آثار وی یک نقّاشی سیاه قلم است که تاریخ ۱۰۱۷ هجری قمری دارد و در موزه رضا عباسی می‌باشد. این اثر به شماره ۸۸ در فهرست آثار موزه نیز آمده است.

حبیب‌الله از خوشنویسان اوایل سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از آثار وی قطعه‌ای در مجموعه مهدی بیانی است که شیوه میرزا غلامرضا و میرزا عمو دارد با رقم «حبیب‌الله ۱۲۱۸».

حبیب‌الله ـ استاد کاشی‌پز و کاشیکار عهد ناصرالدین شاه قاجار است. از ساخته‌های او کاشی‌های دروازده ارک سمنان است به سال ۱۳۰۲ هجری قمری.

حبیب‌الله بن حاجی ولی شیرازی خطّاط و برادر درویش محمد خوشنویس است و از آثار خطی او یک نسخه تیمورنامه هاتفی است که در ۱۷ ذیحجه ۹۷۶ هجری قمری پایان یافته. این نسخه به خط نستعلیق است و به شماره ۵۲۹۱ در کتابخانه دانشگاه تهران موجود است.

حبیب‌الله بن حسین کمری نجّار و نقّار است و از ساخته‌های او در ورودی بقعهٔ امامزاده یوسف در کلیک نور است که آنرا در رمضان ۹۰۰ هجری قمری به پایان رسانده است.

حبیب‌الله بن عطاالله حسینی نسخ نویس قرن دهم هجری قمری است که از آثار وی :

۱ـ چند حدیث از کتاب فروع کافی به خط نسخ و تاریخ ۹۷۲ هـق در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار تهران به شماره ۳۸۲.

۲ـ اصول و فروع و روضه کافی به شماره ۳۶۹ در همان کتابخانه با خط نسخ و تاریخ ۹۷۸ هـق که نسخه‌ای مذهّب و آراسته است.

حبیب‌الله بن علی بهارجانی نگارگر و نقّار فلزات و فلزکار است و از آثار دیده شدهٔ وی:
۱ـ ظرفی برنجی و نقره‌کوب با نقوش اسلیمی و تزئینات هندسی و خطوط ثلث نقره‌کوبی که در خراسان ساخته شده و رقم دارد «حبیب‌الله بن علی بهارجانی ۸٦٦ (هجری قمری)» این اثر به نقل از استاد کریم‌زاده در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است.
۲ـ چراغدانی با همان رقم و همان تاریخ در موزه آستان قدس رضوی که توسط درویش مَسعود نامی وقف این آستان شده است.

حبیب‌الله ساوجی نقّاشی چابک دست بوده که از ساوه به قم آمده و ابتدا نزد نواب حسین خان شاملو حاکم قم بوده و سپس از نقّاشان خاصه شاه تهماسب گشته و در شهر اصفهان سکونت کرده است. در شعر نیز دستی داشته و در کتاب خطی اکبرنامه متعلّق به محمدعلی کریم‌زاده شعری از وی نقل شده است. از آثار وی نقّاشی استادانه دو سوار در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است که رقم حبیب داشته و از آثار دیگر دیده وی نقش شتری است با ساربان که در دو محل رقم زده در یک جا به خط رقاع، رقم «حبیب» و در پایین اثر رقم «عمل فقیر قلاش، حبیب نقّاش» دیده می‌شود.

حبیب‌الله شریف‌بن کمال‌الدین محمود سبزواری فرزند کمال‌الدین محمود سبزواری است و از نستعلیق‌نویسان سدهٔ دهم هجری که از آثار او کتابت نسخه کتاب الرجال تقی‌الدین حسن بن علی بن داوود حلی است با خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۹ هـ‌ق این کتاب اکنون در کتابخانهٔ دانشکده الهیات تهران به شماره ۲۵ج می‌باشد.

حبیب‌الله شیرازی از کاتبان نیمهٔ دوم قرن سیزدهم است و از نمونهٔ خطوط او یک نسخه آتشکده آذر است که به سال ۱۲۷۷ در بمبئی چاپ سنگی شده است. این نسخه به رؤیت دکتر مهدی بیانی رسیده است.

حبیب‌الله شیرازی ـ میرزا نقّاش آبرنگ‌کار و تصویرساز و شبه‌ساز زبردست شیراز است. از آثار این نقّاش تصویر محمدخان دشتی، شاعر شیرازی است که در اول کتاب تحفةالحرمین آمده است. این کتاب که در سال ۱۲۸٦ هجری قمری بوسیله خطّاط معروف محمدحسن قزوینی متخلّص به آیت کتابت شده، متعلّق به مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد. رقم نقّاش به صورت «مشقة العبد الاقل میرزا حبیب‌اله شیرازی» آمده است.

تصویر محمدخان دشتی (*)

حبیب‌الله کاتب خوشنویس است. از خطوط او یک قطعه با سفیدآب روی کاغذ مشکی به خط ثلث و نسخ و رقاع و رقم و تاریخ «مشقة العبد

المذنّب حبیب‌الله کاتب» می‌باشد که به نوشته دکتر بیانی این اثر در مجموعه آقای اسفرجانی است.

حبیب‌الله کرمانی ـ امیرشیخ ثانی خوشنویس است و به خط او یک صفحه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب به خط ثلث و رقاع و نسخ کتابت و نستعلیق با رقم «کتبه حبیب‌الله بن محیی المشتهر به امیر شیخ لکرمانی» (قرن نهم) در خزینهٔ توپ‌قاپوسرای استانبول است.

حبیب‌الله مذهّب تذهیب کار و خطّاط است. وی اهل مراغه بوده و در اوایل سدهٔ دهم می‌زیسته. از آثار وی یک نسخه قرآن به رؤیت استاد محمدعلی کریم‌زاده رسیده که به خط ثلث و نسخ بوده با رقم «کتبه و ذهبه حبیب‌الله کاتب المراغی»

حبیب‌الله مشهدی از نقّاشان عهد شاه عباس اول است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی از شیوه اصفهان و سبک رضا عباسی پیروی می‌کرده، هر چند که آثاری از وی به شیوه هرات دیده شده، وی در به نقش کشیدن پرندگان و مناظر و انسان مهارت بسیار داشته است. از آثار او:
۱ـ یک اثر از وی در مرقّعی به شماره 37092 موزه استانبول می‌باشد.
۲ـ اثر دیگری که تصویر یک جوان شکارچی است در موزه اسلامی برلین با رقم «راقمه حبیب‌الله مشهدی» است.
۳ـ اثر دیگری که به شیوه مکتب هرات است، تصویر طاووسی است در میان پرندگان که به زیباترین صورت به نقش آمده و دو بیت از زبان طاووس از کتاب منطق‌الطیر آمده است و رقم «حبیب‌الله» دارد.

حبیب‌الله ـ میر از خوشنویسان هندوستان و دوره اورنگ زیب است (۱۰۶۸ـ۱۱۱۹). از نمونه خطوط او صفحه‌ای از بیاض بختاور خان است که در موزه باستانشناسی دهلی می‌باشد. به نقل از مهدی بیانی شیوهٔ سلطان محمد نور دارد.

حبیب‌الله ـ میرزا خوشنویس است و در دورهٔ ناصرالدین شاه می‌زیسته. از خطوط او مرقّعی است در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که رقم و تاریخ آن چنین است: «کمترین غلام خانه‌زاد حبیب‌الله قاجار، سنهٔ ۱۳۰۸(هـق)».

حبیب‌الله همدانی ـ میرزا در المآثر و الآثار و تذکرهٔ سپهر او را از استادان شکسته‌نویس دانسته‌اند. در مجموعه مهدی بیانی قطعه‌ایست با رقم «حبیب‌الله» که بعید نیست از همین حبیب همدانی باشد که تاریخ شعبان ۱۲۸۵ هجری قمری دارد.

حبیب‌بن استاد حسین نجّارکمری ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار است. وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. از ساخته‌های او به نوشته کتاب از آستارا تا استارباد در ورودی بقعهٔ امامزاده محمود در تایه از دهکده‌های نور است.

حبیب شاطر حاجی از خوانندگان اصفهانی است. به نوشتهٔ استاد جلال همایی وی برادر میرزا عبدالوهاب گلشن ایرانپور، مدیر روزنامهٔ اختر مسعود اصفهان است. تولد وی حدود ۱۳۰۰ قمری در اصفهان و مرگ وی به سال ۱۳۵۸ هجری قمری در شیراز اتّفاق افتاده است.

حبیب و احمد نجّاران لواسانی دو استاد هنرمند نجّار و نقّار چوب و منبّت‌کار بوده‌اند. از آثار آنها صندوق منبّت امامزاده زید واقع در بازار تهران است که رقم دارد «عمل زیدتی الصناعین استاد حبیب و استاد احمد نجّار الباسانین سنه ۹۰۲ هـق».

حبیب نظام افشار ـ میرزا میرزا حبیب صدر الافاضل، به نوشته کتاب دانشمندان آذربایجان، وی در نقّاشی، خط، خط ناخنی، ابری سازی، قطاعی و علاقه‌بندی استاد بوده است. علاوه بر آن در شعر بویژه هجو و هزل مهارت داشته است. اصلش از قریه قراآغاج رضانیه است. وی کتبی از جمله خاطرات خود که بنام «مقویم مهمل تقویم، و تضمین نصاب الصبیان» تألیف کرده است.

حسام نقّاش عثمانی است. نامش حسام‌زاده صنیع الهی است که جزو نقّاشان عهد سلطان مرادخان ثانی (۸۲۴ـ۸۵۵ هجری قمری) می‌باشد. از آثار وی دیده نشده است.

احوال و آثار نقّاشان

حسام‌الدین زرین قلم (حسام گلیبولیایی) از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری عثمانی است. به نقل از دکتر بیانی در موزه اسلامی ترک یک قطعه از مرقّع نسخ کتابت با رقم «نمقه الفقیر حسام‌الدین زرین قلم فی سنه ۹۹۵» موجود است. در تاریخ عثمانی جلد دوم نام وی را حسام گلیبولیایی (حسام‌الدین زرین‌قلم» ذکر کرده و اثری از وی را در کتابخانه خزینه توپ‌قاپوسرای استانبول با شماره ۲۲۹۵ معرفی می‌کند.

حسابی نطنزی ـ میرزا موسیقی‌دان و شاعر است و به نوشته عالم‌آرای عباسی در عهد شاه تهماسب می‌زیسته و روزگار به خوشی می‌گذراند.

حسام الدین هروی نقّاش و نقّاش روی عاج و فلزات بوده و به نقل از استاد کریم‌زاده در شمشیرسازی و تزئین قبضه‌ها و غلاف آن مهارت داشته. بدین سبب به نام استاد حسام‌الدین غداره‌گر هروی نامیده می‌شد. این هنرمند اهل هرات است و در دوره سلطان حسین میرزا می‌زیسته است.

حسن نقّاش و طرّاح و رسّام و معمار است و از آثار بجا مانده این استاد، رسمی سازی و طرّاحی نقوش ایوان آینه حضرت معصومه(ع) در صحن مقبره علی اصغرخان اتابک در قم است که به همراهی استاد محمدباقر قمی انجام گرفته و کاشی‌سازان و طراحان دیگر، حاج غلامعلی و استاد محمد شیرازی بوده‌اند.

حسن از کاتبان اواخر قرن دهم و اوایل یازدهم هجری قمری است و از خطوط او یک نسخه رسایل اهلی شیرازی در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که رقم و تاریخ آن چنین است: «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب فی تاریخ شهر جمادی‌الاول سنهٔ ۱۰۰۶ ح س ن»

احوال و آثار خوشنویسان

حسن از خوشنویسان سدهٔ یازدهم هجری است. شعر نیز می‌گفته و از نمونه کارهای او به نوشته دکتر بیانی یک قطعه شعر خود اوست که به قلم سه دانگ خوش نوشته شده است و چنین رقم و تاریخ دارد «لراقمة حسن سنهٔ ۱۰۶۸».

حسن شکسته‌نویس است که در قرن دوازدهم هجری قمری‌می‌زیسته و شاگرد شفیعا بوده است. به نقل از دکتر بیانی از آثار خطی وی یک قطعه در کتابخانه ملی است با رقم «از ریختهٔ کلک گوهر ملک سحر طراز مخدومی استادی شفیع الانامی تغمدالله تعالی نقل شد، کمترین بندهٔ قدرشناسان حسن».

حسن از نقّاشان دورهٔ فتحعلی‌شاه قاجار است. از آثار وی تصاویر بعضی از رجال و شاهزادگان قاجاری را در قصر محمدتقی میرزا رکن‌الدوله در بروجرد با رنگ و روغن نقّاشی کرده است. این آثار اکنون از میان رفته اما تصویر نیم‌تنه فتحعلی‌شاه و عباس میرزا و یک مجلس رزمی بوده

که استاد محمدعلی کریم‌زاده آن را دیده است. رقم وی به صورت سجع یا امام حسن می‌باشد.

حسن (قلمدان‌ساز) نقّاش و قلمدان‌ساز مبتکر سده سیزدهم هجری قمری است. از ساخته‌های وی قلمدانی است ابتکاری که در کتاب قلمدان‌های استاد کریم‌زاده معرفی شده و رقم او با سجع «ادرکنی یا حسن ۱۲۸۰» بوده است.

حسن نقّاش و طغراساز و حکّاک است. وی برادر حاج میرزا حسین حکاک از خویشان محمد طاهر حکاک و معاصر ناصرالدین شاه می‌باشد و در خط نستعلیق و تقلید خطوط و حک مهر و نقّاری و کتیبه‌نگاری و سجع مهر و طغراسازی مهارت‌داشته. مرگ وی قبل از سال ۱۳۰۶ هجری قمری و تألیف المآثر الآثار اتّفاق افتاده است.

حسن خوشنویس و کتیبه‌نویس سدهٔ دهم است. از خطوط او کتیبه و متن فرمانی است که بر روی سنگ مرمر تقریر شده و در بقعه حرمخانه شیخ صفی‌الدین اردبیلی موجود است. تاریخ کتیبه ۹۳۲ هجری قمری بوده و رقم حسن دارد.

حسن (مولانا حسن) نجّار و نقّار بوده و از آثار او در چوبی آستانهٔ علی بن محمدباقر (مشهد اردهال) است که تاریخ ۹۵۰ هجری قمری دارد و مربوط به عهد شاه تهماسب است.

حسن ـ استاد از میناسازان و نگارگران دورهٔ محمدشاه و ناصرالدین‌شاه قاجار است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان وی در ساختن گل و مرغ استاد بوده و از آثار دیده شده وی سر قلیان طلایی زیبایی است با رقم «کمترین استاد حسن».

حسن اسکوداری خوشنویس عثمانی است و از آثار او یک قطعه از مرقّع است به خط ثلث نیمدانگ با رقم «فقه المذنب حسن الاسکداری تلمیذ بن الشیخ» در موزه اسلامی ترک قرار دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

حسن اصفهانی ـ میرزا به نقل از سپهر نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته و در سال ۱۲۷۰ درگذشته است.

حسن الحسنی لاهیجی ـ حالی از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری است. وی شعر می‌سروده و حالی تخلّص داشته است. از آثار خطی او مجموعه نفیسی (مذهّب و مرصّع) حاوی غزلیات و رباعیات شاعران ایرانی که در کتابخانه موزه مولانا در قونیه به شماره ۶۹۷ـ۲۶۱۴ با خط نستعلیق زیبا و رقم حسن الحسنی لاهیجی متخلّص به حالی در تاریخ ۹۷۱ آغاز به نگارش نموده و در ربیع‌الاول ۹۷۳ هـ‌ق در لاهیجان خاتمه یافته است.
دکتر بیانی در کتاب خود در شماره‌های ۲۰۴ و ۲۰۵ از میرحالتی و حالی سخن می‌گوید که نشانه‌های کاملی از او ندارد و به احتمال زیاد همین حسن الحسنی لاهیجی می‌باشد که اثر وی در فهرست کتب قونیه معرفی شده است.

حسن بغدادی یکی از بزرگترین مذهّبان زمانه خود است. اصل وی از بغداد بوده که در تبریز ساکن گشته است. حسن بغدادی به علت تذهیب و آرایش مرقّد امام حسین(ع) مورد لطف ویژه شاه تهماسب صفوی واقع گشته و شاه طی فرمانی او را به ریاست جماعت مذهّبان و نقّاشان و صحّافان و طلاکوبان کتابخانه خود منسوب می‌کند.
هنر حسن بغدادی در کار تذهیب مورد ستایش همهٔ هنرشناسان عصر وی است و در کتاب گلستان هنر او را فرید زمانه دانسته و بزرگترین مذهّبان را شاگرد او محسوب کرده است و در فرمان شاه تهماسب دستور اکید داده شده که از این نادر العصر همهٔ هنرمندان زمانه فرمان ببرند.

با این وجود حسن بغدادی اخلاق نکوهیده داشته و نسبت به همه مردم به ویژه پدرش قوام‌الدین بغدادی بدرفتاری نموده است. حتی در زمانهٔ شاه اسماعیل دوم، مُهر او را جعل نموده اما به علت هنرش مورد عفو واقع گشته است.
از آثار کم‌نظیر این هنرمند قرآنی است به خط شاه محمود نیشابوری که به شماره HS25.FFIV-2F در کتابخانه موزه توپ‌قاپوسرای استانبول است. این قرآن در سال ۹۴۵ هجری قمری به خط بَسیار عالی شاه محمود نیشابوری نوشته شده و در سال ۹۷۰ توسط حسن بغدادی تذهیب شده و خط و تذهیب این قرآن راکه آقای کریم‌زاده دیده است و آن را از آثار بی‌نظیر زمانه می‌داند و شرحی دربارهٔ آن در جلد اول کتاب شرح احوال و آثار نقّاشان داده است.

حسن بن احمد نقّاش است و در هاشورزنی مهارت داشته است. از آثار وی تصاویری است در کتاب «توردوموند» در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان. این کتاب بوسیلهٔ علی بخش قاجار تهیه شده و در آن صحنه‌هایی از قمه‌زنی، قفل‌بندی و سینه‌زنی وتصویر دو زن دهاتی با هاشورزنی نقّاشی شده است و رقم دارد «حسن‌بن احمد».

احوال و آثار نقاشان قدیم

حسن بن احمد قره‌حصاری از کاتبان خوشنویس عثمانی است و از آثار وی یک نسخه قرآن مجید به خط نسخ است که در سال ۹۷۷ هجری قمری برابر ۱۵۷۰ میلادی برای سلطان سلیم دوم نوشته شده. این قرآن در کتابخانه چستربیتی دوبلین به شماره 1527 می‌باشد. در ضمن بسیاری از کتیبه‌های مسجد سلیمانیه به خط وی است.

احوال و آثار خوشنویسان

حسن بن الحسینی بحرانی نسخ‌نویس است و از آثار خطی او یک نسخه تنزیه الانبیاء و الائمه شریف مرتضی علی بن الحسینی موسوی است. به خط نسخ و تاریخ ۹۷۱ هجری قمری که در جزیره جرون نوشته شده و اکنون در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۲۴۵ قرار دارد.

حسن بیک تبریزی از مذهّبان اواخر سدهٔ دهم و یازدهم هجری قمری است. به نوشته مناقب هنروران او را از شاگردان محمدعلی تبریزی که خود شاگرد حسن بغدادی بوده است دانسته‌اند.

حسن بن حاج علی قریمی مجلد از مجلّدان و صحّافان و کاتبان است که در مورد زمانهٔ زندگی وی اختلاف نظر وجود دارد، زیرا در فهرست دانشگاه وی را در سده‌های هشتم و نهم نوشته و در فهرست طرازی از خط قریمی به سالهای ۹۹۵ هجری قمری یاد می‌کند، شاید دو نفر باشند.

حسن بن حسین از قلمدان‌سازان و عاج‌تراشان عثمانی است و از آثار وی قلمدانی تابوتی است که استاد کریم‌زاده دیده است با طرحی عالی و نقش‌های گوناگون و داخل آن اشعاری درج شده بود که بالای آن به خط طغرایی رقم دارد «حسن بن حسین ۱۲۲۶».

حسن بن حسینعلی حجار حجار و نقّار سنگ است و از آثار او گلدانهای سنگی طرفین ایوان مسجد سیداصفهان است که تاریخ ۱۳۰۹ هجری قمری دارد.

حسن بن سلیمان اصفهانی نقّاش و منبّت‌کار و طراح است و در اوایل سدهٔ هشتم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی یک رحل چوبی کم‌نظیر است که با نقّاری و نقّاشی تزئین شده. تصویر این رحل در جلد اول کتاب احوال و آثار نقّاشان

استاد کریم‌زاده آمده است. رقم سازنده به صورت «حسن بن سلیمان اصفهانی» می‌باشد.
این رحل که متعلق به موزه متروپلی‌تن است در کتاب راهنمای صنایع اسلامی نیز معرفی شده است و در آن کتاب به حسن بن سلیمان اصفهانی هنر صحافی را نیز نسبت داده‌اند.

حسن شاملو خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی یک قطعه نستعلیق مذهّب با تشعیر در موزه رضا عباسی می‌باشد. این اثر به شماره ۱۳۷ در فهرست آثار موزه آمده است.

حسن بن شرف الدین بنّا و معمار و سازنده بیت‌الشتاء عماد مسجد جمعه اصفهان است که در دوره سلطان محمدبن بایسنغربن شاهرخ تیموری به دستور عمادبن مظفر ورزنه‌ای ساخته شده و تاریخ ۸۵۱ هجری قمری دارد. رقم استاد به خط نستعلیق گچ‌بری شده است «عمل العبد الضعیف شیخ حسن بن شرف‌الدین بن حسین بناء رویدشتی».

حسن به عربشاه نقّاش و طرّاح و کاشی‌تراش است و در سدهٔ هفتم می‌زیسته. از آثار وی محراب مسجد میدان کاشان (عمادی) است که تاریخ ۶۲۳ هجری قمری دارد. این محراب که اکنون در موزه برلین می‌باشد از این مسجد ربوده شده و مسترپریس کنسول انگلیسی آن را خریداری کرده و به اروپا برده است. و بالاخره در سال ۱۹۲۸ تحویل موزه برلین داده شده است. تصویر رنگی این اثر در کتاب الکساندر پوپ نیز آمده و در هنر و مردم شماره ۱۵ نیز شرحی از آن موجود است. اثر دیگر این هنرمند قسمتی از کتیبه محراب همین مسجد است که با خطوط برجسته ترسیم شده و زمینه کاشی با نقوش اسلیمی و تصاویر پرندگان می‌باشد و رقم دارد «حسن بن عربشاه النقّاش».

حسن بن علاءالدین حسینی از کاتبان و خوشنویسان قرن دهم هجری است که از آثار او یک نسخه مواهب علیه کمال‌الدین حسین واعظ کاشفی است. با خط نسخ و آراسته که در تاریخ ۹۷۲ هـق نوشته و اکنون در کتابخانه مدرسه سپهسالار به شماره ۱۹۸۹ موجود می‌باشد.

حسن بن علی علیهماالسلام (امام حسن) امام دوم شیعیان است و به نوشته تذکره خوشنویسان و همچنین خط و خطّاطان میرزا حبیب خط کوفی را نیکو می‌نوشته.

حسن بن علی نجّار نجّار و نقّار است و به نقل از دکتر منوچهر ستوده در کتاب از آستارا تا استاراباد در حدود سال ۹۰۰ هجری قمری به اتّفاق استاد محمدبن اسماعیل در ورودی امامزاده زکریا را در شکرکوه کلاردشت کلارستاق ساخته است.

حسن بن علی بن حسن بن علی اصفهانی فلزکار و هنرمند هنر فلزکاری است که در قرن هشتم هجری قمری می‌زیسته و ملقب به جمال حسن بوده است. از آثار او دوست کامی‌مفرغی است که در جامع هرات است و طبق کتیبهٔ آن که به خط ثلث است در تاریخ ۷۷۶ قمری ساخته شده است.

حسن بن علی بن حسین کوفی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یکی از کهن‌ترین قرآن‌های مترجم می‌باشد. این نسخه در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران است که به شماره ۹۶۸۰ ثبت شده و به خط ریحان قدیم و ترجمهٔ آن به خط نسخ می‌باشد. قطع آن رحلی (۴۵×۳۰) است و تاریخ رمضان ۵۵۵ دارد.

حسن بن علی بن حسینی مدنی نسخ نویس بوده و در اواخر قرن دهم می‌زیسته. از آثار خطی

او یک نسخه نهج‌البلاغه است از کتب اهدایی مشکوة به دانشگاه تهران که اکنون با شماره ۷۸ در این کتابخانه وجود دارد. این کتاب با خط نسخ نوشته شده و تاریخ ربیع‌الاول ۹۹٤ هـ‌ق دارد.

حسن بن علی خوشمردان خوشنویس است و احتمالاً فرزند علی خوشمردان خوشنویس. از آثار وی به نقل از مهدی بیانی قطعه‌ای است به قلم ثلث و نسخ و رقاع با رقم «علی بن حسن خوشمردان» که تاریخ ۹۲٦ دارد.

حسن بن علی صالحی جبلی خطّاط و کتیبه‌نگار است و در سدهٔ نهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار خطی او کتیبه صندوق سیدرضی کیا در چهار پادشاه لاهیجان است که تاریخ ۸۲۹ دارد. این صندوق به رؤیت دکتر منوچهر ستوده نیز رسیده است.

حسن بن قراحصاری (حسن چلبی) از خوشنویسان مشهور عثمانی و پسر ناتنی استاد احمد قراحصاری است. وی شش قلم را به استادی می‌نوشته و در ثلث و جلی مهارتی افزون داشته است. زندگی وی در نیمه دوم سدهٔ دهم هجری قمری بوده است. به نوشتهٔ تاریخ عثمانی کتیبه‌های مسجد سلیمیه در ادرنه به خط وی است.

حسن بن کمال آرادی مشهدی از کاتبان نیمهٔ اول قرن دهم هجری است و از آثار خطی وی نسخه‌ای از کلمات خواجه عبدالله انصاری است با خط نستعلیق و تاریخ رجب ۹۳۱ هـ‌ق که متعلق به کتابخانهٔ سید محمدعلی روضاتی در اصفهان است.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

حسن بن لطف‌الله معادحسینی از خانواده‌ای هنرمند است که در نیمهٔ اول قرن دهم هجری می‌زیسته‌اند. وی و دو برادر دیگرش علی و محسن از خوشنویسان مشهور زمانهٔ خویشند. از آثار خطی حسن یک نسخه کتاب «هفت منظر» هاتفی جامی‌است به تاریخ رجب ۹۲۹ هـ‌ق با خط نستعلیق که در کتابخانهٔ ملک تهران به شماره ۵٦۰۰ موجود می‌باشد.

حسن بن محمد از خوشنویسان اوایل سدهٔ یازدهم هجری است و از خطوط او:
۱ـ یک نسخه دیوان انوری متعلق به کتابخانه مجلس شماره ۲۳۷۷ است که نسخه‌ای است مذهّب و مرصّع به خط نستعلیق که در تاریخ ۱۰۰۷ هـ‌ق نوشته شده.
۲ـ یک نسخه تحریر مجسطی خواجه نصیر در همان کتابخانه به شماره ٦۱٦۸. نسخه‌ای آراسته نستعلیق حسن بن محمد ۱۰۱۰ هـ‌ق.

حسن بن محمد کاتب خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از خطوط او یک نسخه روضة الصفای جلد اول است که در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است. تاریخ و رقم آن چنین است: «بتاریخ خامس عشرین شهر صفر، موافق تحویل حمل سیچقان یئل سنهٔ ۱۰۵۸ به سعی کمترین... حسن بن محمد».

احوال و آثار خوشنویسان

حسن بن محمد از کاتبان سده هفتم است و بنا به نوشتهٔ محمدتقی دانش‌پژوه از آثار خطی او یک نسخه اغراض طبیه و مباحث علائیه سیداسماعیل گرگانی است که به شماره A280 در کتابخانهٔ بنیاد خاورشناسی فرهنگستان لنینگراد می‌باشد. خط متن نسخ و عنوان‌ها کوفی‌است و تاریخ ٦٦۷ هجری قمری دارد.

حسن بن محمداحسن کاتب خوشنویس و از مردم شیراز است. از آثار او یک نسخه شاهنامه، به خط در کتابخانه دیوان هند انگلستان موجود

است که در شیراز نوشته شده. به نوشته دکتر مهدی بیانی این نسخه مزیّن به تصاویر زیبا است و تاریخ ۹٦۷ هجری قمری دارد.

حسن بن محمودالسائم خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و نسخ و رقاع با تاریخ ۹۹۸ هجری قمری در خزینهٔ توپ‌قاپوسرای استانبول موجو داست.

احوال و آثار خوشنویسان

حسن بن نصرالله قاری از خوشنویسان عثمانی است و به خط وی یک بیت نستعلیق در مسجد ابوجامع بورسه به ترکی نوشته شده و رقم وی را دارد.

حسن بن نظام الدین بناء اصفهانی بنّا و معمار و کاشی‌کار است و از آثار او سر در بیت‌السعادة است. در روستای افوشته نطنز که تاریخ ۸٤۹ هجری قمری دارد. در کتاب آثار تاریخی کاشان و نطنز دارالسیاده نوشته شده.

حسن پاشا (نقّاش حسن) از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری عثمانی است. وی را حسن نقّاشباشی نامیده‌اند. استا حسن تحت حمایت و تشویق حسن وزیر پادشاه عثمانی به خلق آثار بسیاری که در موزه توپ‌قاپوسرا مضبوط است می‌باشد، بنابراین سلطان عثمانی به وی توجه خاص داشته. از آثار بجامانده او تصاویر شاهنامه آل عثمان و همچنین کتاب عجایب و غرایب و تصاویر شاهنامه سلطان محمد سوم است که بعضی از این تصاویر کار خود وی و بعضی زیر نظر وی انجام گرفته است. بیشتر آثار وی مربوط به زمان همین سلطان محمد سوم (۷۹ـ۱۵۹٦ میلادی) است. از جمله ۸۰۰ تصویر که در مرقّعی بنام «سیاری بنی» جمع آوری شده و آخرین تصویر آن تاریخ ۱۰۰۳ هجری قمری دارد که از آن مرقّع‌ها چهار جلد در توپ قاپوسرا و یک جلد در آمریکا می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

حسن تفتی ـ میرزا شکسته نویس است و سپهر او را از اعیان یزد دانسته و وفاتش را به سال ۱۲۹۵ (هجری قمری) ضبط کرده است.

حسن جنتی ـ سید نقّاش و رسّام و طرّاح است که در عثمانی ساکن بوده و از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده نقشه شهرهای مکه و مدینه و نجف و کربلاست که تصویر آن در کاتالوگ حراج ساتبی لندن به تاریخ آوریل ۱۹۹۰ میلادی به چاپ رسیده است و رقم دارد «نقش المکه و المدینة والنجف والکربلای معلی کاتب النقل سیدحسن جنتی ۱۲۰۲».

حسن ـ حاج سید (حاج سیدحسن) نوازندهٔ سه تار و خواننده است. به نوشته روح‌الله خالق در نوازندگی سه‌تار شیوه خاصی داشته و صاحب سه‌تاری مخصوص به نام روشنک بوده و در سفری که به مکه رفته سه تار را در آستین خود جای داده که هنگام برگشت نام سه‌تار خود را حاج روشنک می‌گفته است.

حسن حسنی خوشنویس‌است‌و به‌نوشته مهدی بیانی به خط وی یک لوحه به خط ثلث یکدانگ کتیبه با رقم «کتبه حسن‌حسنی ۱۳۱٤ در جامع‌کبیر بورسه»می‌باشد.

تاریخ هجری قمری است

حسن حسینی خوشنویس است و در سدهٔ دهم و یازدهم هجری قمری زندگی می‌کرده است. از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ای در مرقّعی از کتابخانهٔ روان کوشکوی استانبول موجود است با رقم «مشق بندهٔ داعی حسن حسینی» زنده‌یاد مهدی بیانی وی را سیدحسن نوشته‌اند.

حسن‌حسینی‌کاتب شیرازی از نستعلیق‌نویسان سدهٔ دهم و از آثار خطی او دو نسخه شاهنامه

فردوسی است که در کتابخانه توپ قاپو سرای استانبول به شماره H1516با ۲۶ مجلس نگاره در تاریخ ۹۵٤ هـق و شماره H1497 با ۲۵ مینیاتور در تاریخ ۹۸۲ هـق در شیراز نوشته است.
شاهنامه در موزه‌ها

حسن حکاک ـ حاج میرزا وی برادر حاج میرزا حسین حکّاک است که این دو برادر خوشنویس، حکّاک، نقّار، مهرساز، سجع مهر، طغراساز و کتیبه‌نگار بوده‌اند. از مردم شیراز و معاصر ناصرالدین‌شاه قاجارند. وی در سال ۱۳۰۶ و هنگام تألیف کتاب المآثر والآثار مانند برادرش درگذشته بود. آقای کریم‌زاده مهری بنام میرحسن در مجموعه آقای منصور افشار دیده‌اند.

حسن خادم (حسن صدر) نقّاش آبرنگ و رنگ و روغن کار عهد ناصری است که با سجع «یا امام حسن» و «یا امام حسن مظلوم» کارهای خود را رقم می‌زده است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تصویر پیرمردی عصابدست است که رقم «یاحسین مظلوم» داشته است.

حسن خان خطّاط و کتیبه‌نویس است. از آثار او کتابه اشعاری است به خط نستعلیق بر زمینه کاشی خشت لاجوردی که در دو طرف ایوان مسجد زحیم خان اصفهان موجود است و تاریخ ۱۳۰٤ هجری قمری دارد.

حسن خان از طراحان فرش است که در عهد قاجار می‌زیسته. وی اولین فردی است که تصاویر پرتره افراد را روی فرش آورد. زیرا فرمان‌فرما ابتدا تصویر خودش را به حسن خان سپرد تا در فرشی ببافد و پس از آن آذر می‌دخت و پوران‌دخت را بافت.

حسنخان خطّاط خطّاط مشهور معاصر کرمانشاهی است. وی از شاگردان میرزا محمدحسین کاتب‌السلطان است. شیوهٔ میرعماد را به مهارت به ظهور رسانده. دفتر رسم‌الخطی نیز دارد، خطوط وی در نزد عاشقان این هنر در کرمانشاه بسیار است. بویژه به نقل از محمدعلی سلطانی در نزد استاد یدالله بهزاد. مرگ او در سال ۱۳٤۸ شمسی اتّفاق افتاده است.
در کرمانشاه به نام حسن خطّاط مشهور است و مدرسه‌ای به نام او بوده است.

حسن خان شیبانی ـ میرزا خطّاط و خوشنویس است و از آثار او قطعاتی است به خط نستعلیق و شکسته و سیاه مشق متعلق به موزه باغ فین کاشان که تاریخهای بین ۱۳۲۷ و ۱۳٤۰ هجری قمری دارد.

حسن خان کاشانی ـ سید خوشنویس است و به نوشته سپهر نستعلیق و کتیبه را استوار می‌نوشته و در سال ۱۲۹۰ هجری قمری درگذشته است.
از آثار او یک نسخه رساله «گوگرد احمر» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است با رقم و تاریخ «کتبه العبد سیدحسن الکاشانی فی شهور سنة ۱۲٦۳».

حسن خان ـ میرزا میرزا حسن خان ملقب به «دبیرمخصوص» بوده و خط نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته است. وی در سال ۱۳۲۰ هنگام تألیف تذکره سپهر در وزارت امور خارجه به کار تحریر و نگارش اشتغال داشته است.

حسن خان نوری اسفندیاری ـ حاج میرزا خوشنویس است. وی فرزند میرزا محمدخان صدیق الملک یوشی است و پدرانش از بزرگان آن سامانند. حسن‌خان به تاریخ ۱۸ ماه ذی‌حجه سال ۱۲۸۳ قمری در تهران متولد شد. تحصیلات مقدماتی را در دارالفنون به پایان رسانید. در زندگی طولانی خود به فقه و اصول و عربی و

ادبیات روی آورد. زبانهای عربی و آلمانی و فرانسه و ترکی را می‌دانست و شعر نیز می‌گفته است. حسن خان از سال ۱۳۰۲ قمری کار خود را در وزارت امور خارجه شروع کرد و سفرهایی به کشورهای مختلف انجام داد. در سال ۱۳۱۲ قمری به لقب محتشم السلطنه مفتخر گردید.
در سال ۱۳۲۲ در سفر سوم مظفرالدین‌شاه به اروپا شرف حضور داشت. در دوره سلطنت محمدعلی شاه نیابت میرزا علی اصغرخان امین السلطان صدراعظم به عهده وی بود. در سال‌های ۱۳۲۵ تا ۱۳۵۱ قمری متناوباً وزیر عدلیه و وزیر امور خارجه و وزیر فرهنگ و وزیر مالیه بود و در خلال همین سالها در سال ۱۳۳۸ قمری با چند تن از رجال وطن‌خواه به کاشان تبعید گردید که در این مدت بسیاری از کتب نفیس کتابخانه خود را به علت تنگدستی فروخت. در سال ۱۳۰۹ شمسی از طرف مردم تهران به نمایندگی مجلس انتخاب گردید و تا دورهٔ سیزدهم در مجلس شورای ملی بود و از دورهٔ دهم ریاست مجلس را به عهده داشت. از سال ۱۳۹۲ قمری خود را بازنشسته کرد و ریاست مؤسسه انجمن آثار ملی را به عهده داشت.
بالاخره در سال ۱۳٦٤ قمری (در روز شنبه دهم ربیع‌الاول) مطابق با پنجم اسفند ۱۳۲۳ شمسی دیده از جهان فرو بست.
حسن‌خان دارای تألیفاتی است از جمله کتاب «تجارت و قضا و شهادات»، «اخلاق محتشمی» و «علل بدبختی و علاج آن» که به چاپ رسیده است. ترجمه‌هایی چون «فصوص الحکم محیی الدین عربی» و ترجمه «شرایع» و رسالات دیگر نیز انجام داده است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان محتشم خطوط مختلف را خوش می‌نوشته. نستعلیق و نسخ او از دیگر خطوطش بهتر ولی به پایه شکسته‌اش نمی‌رسید. خط شکسته را به شیوهٔ امیرنظام می‌نوشت.

حسن‌خان یزدی ـ حاج میرزا به نوشته سپهر خوشنویس بوده و خط نستعلیق را خوش می‌نوشته است. سال درگذشتش ۱۲۹۰ هجری قمری است.

حسن خالد (حسن کمه‌لی) نقّاش و شبیه‌ساز عثمانی است. در کتاب احوال و آثار نقّاشان به نقل از مناقب هنروران آمده است که وی شاگرد استاد کمال و از شبیه‌سازان نادره کار بوده است.

حسن خداداد از نقّاشان زیبانگار عهد زندیه است. وی با پسرش محمدبن خداداد هر دو نقّاش بوده‌اند و در کتاب رستم‌التواریخ از آنها به نام میرزا حسن و میرزا محمد یاد کرده است. به نوشته استاد کریم‌زاده حسن خداداد آثار خود را با سجع «حسن کلک حُسن خداداد است» رقم می‌زده. از آثار دیده شده وی قاب آینه‌ای است با تصویر مجلس بزم و گل و مرغ که تاریخ ۱۱۷۳ هجری قمری دارد.

حسن خلیل‌الدین خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه ستون سنگی مسجد شیخ بابا در مراغه می‌باشد که تاریخ ۸٦٤ هجری قمری دارد.

حسن خوانساری خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی:
۱ـ یک قطعه نسخ و رقاع کتابت با رقم «حرره العبد الاقل حسن الخوانساری فی زمان القحط و الغلا و نزول انواع البلا» در مجموعه اسفرجانی.
۲ـ یک قطعه نسخ و رقاع در مجموعه حاج سید نصرالله تقوی.
۳ـ یک نسخه قرآن وزیری کوچک، جلد روغنی به خط نسخ و آخر رقاع با تاریخ ربیع‌الاول ۱۲۰۹ در مجموعه مهدی بیانی.
٤ـ یک نسخه زادالمعاد وزیری کوچک جلد روغنی سرلوح مذهّب به خط ثلث و رقاع به تاریخ

رجب ۱۲٤٥ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۵ـ یک قطعه نسخ و شکسته کتابت به تاریخ صفر ۱۲۳۰ در مجموعه افخم السلطنه اعتضادی.
٦ـ یک نسخه مصائب المعصومین به قطع وزیری، کاغذ ترمه مجدول و مذهّب که در مشهد نوشته شده به خط نسخ در کتابخانها موزه کاخ گلستان (مربوط به دوره ناصرالدین‌شاه).

احوال و آثار خوشنویسان

حسن دکنی وی و برادرش رحیم دکنیَ از نقّاشان عهد فتحعلی‌شاه قاجار است. از آثار این دو برادر، دو قطعه آبرنگ که تصویر خودشان بوده که توسط استاد کریم‌زاده دیده شده که تاریخ ۱۲۳۱ هجری قمری داشته است.

حسن دهلوی به نوشته گلستان هنر از نقّاشان و تصویرسازان سدهٔ دهم قمری است و در دستگاه پادشاهی به این امر مشغول بوده است.

حسن رضا ـ سیدحاج خوشنویس است و از خطوط وی:
۱ـ دو لوحه بر مزار مولوی در قونیه، به خط ثلث و نسخ و تاریخ ۱۳۲۹.
۲ـ یک لوحه مذهّب و ریحان و ثلث و نسخ با رقم «بنده آل عبا، سیدحسن رضا ۱۳۲۳» در مجموعه دانشگاه استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

حسن زرین قلم خوشنویس است و همه خطوط را خوش می‌نوشته است. وی در نیمه دوم قرن سیزدهم و نیمه اول قرن چهاردهم می‌زیسته و شعر نیز می‌سروده است. بعید نیست که یکی از کاتبان دربار ناصرالدین شاه و مظفّرالدین شاه باشد. از آثار خطوط وی مرقّعی است به قلمهای نستعلیق و نسخ و ثلث و تعلیق و توقیع و طغرایی و شکسته به دانگها مختلف که تاریخهای ۱۳۰۱، ۱۳۰٦، ۱۳۰۹، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۰۷، ۱۳۱٤ دارند.
این خطوط رقم‌های «حسین زرین‌قلم خانه‌زاد آستان همایون شاهنشاهی حسن زرین‌قلم» مداح رکاب همایون... ناصرالدین‌شاه»، «کتبه و مشقه کلب آستان شاه اولیا علی» «خاک پای عرفا و ادیبان با فرومنشیان و استادان با خبر حسن زرین قلم»، «ختم تحریر و ترقیم این مرقّع در عهد دولت شاهنشاه عادل مظفرالدین‌شاه» در آنها دیده‌می‌شود.
زرین‌قلم در نقّاشی خط نیز مهارت داشته و در این زمینه آثاری از وی به یادگار مانده است. در موزه تزئینی تهران قطعه‌ای نستعلیق گلزار دیده‌ام که نمونهٔ خطوط نسخ و ثلث شکسته نستعلیق محقق و ریحان را در آن جای داده است.
زرین قلم در بین شعرا به تاج الشعرا و در بین دراویش به نصرت علیشاه خوانده می‌شده است.

حسن زنجیرساز ـ حاجی زنجیرساز و آهن‌کار است و از آثار او ساختن در آهنی و زنجیر در ورودی باغ بقعه امامزاده ابوالحسن در قریه آب اندرمان شهرری می‌باشد. تاریخ ساخت بر روی بست آهنی زنجیر ۱۲۵۷ آمده است. در کتاب آثار تاریخی تهران نیز از این در و زنجیر خبر داده است.

حسن ساعت‌ساز ـ میرزا نستعلیق‌نویس بوده و شغل ساعت‌سازی داشته است. به روایت تذکره سپهر در سال ۱۲۸۰ هجری قمری درگذشته است.

حسن ساوجی ـ سید به نقل از سپهر از خوشنویسان دربار فتحعلی‌شاه قاجار بوده و خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته و در سال ۱۲۵۵ هجری قمری درگذشته است.

حسن ـ سید (سیدحسن) از خوشنویسان اوایل سدهٔ چهاردهم است و به خط وی قطعه‌ای در

مجموعه آقای حسین آقا نخجوانی در تبریز موجود است که به رؤیت آقای دکتر مهدی بیانی رسیده است.

حسن شاملو از امرای بزرگ دربار صفوی است که خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته و شیوهٔ میرعماد داشته است. وی فرزند حسینخان شاملو است که پدر در پدر در نزد صفویان مقام و منزلت داشته‌اند.

حسن‌خان در زمان شاه عباس دوم به جای پدر امیرالامراء و بیگلربیگ خراسان شد و این مقام را با حکومت هرات در زمان شاه سلیمان حفظ نمود. مردی بود صاحب سیف و قلم. شعر نیز می‌گفت و دیوانش دارای سه هزار بیت است. در عالم آرای عباسی غزلی از وی نقل شده است که به نظر نصرآبادی رسیده است. در کتاب نتایج‌الافکار سال مرگ او را ۱۱۰۰ هجری قمری آورده‌اند. وی در هرات درگذشته و جنازهٔ او را به مشهد رضا آورده‌اند. این رباعی از اوست:

دارم چو حسن، سری به درگاه رضا
بیرون نروم یک قدم از راه رضا
خواهی که سرت به عرش توفیق رسد
بگذار بر آستانهٔ شاه رضا

از نمونهٔ خطوط او به نوشته دکتر بیانی و فهارست دیگر

۱ـ یک قطعه که جهت فرزندش میرعبدالصمد نوشته است «مشقه حسن شاملو» در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۲ـ دو قطعه در مجموعه مهدی بیانی

۳ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «مشقه حسن شاملو سنهٔ ۱۰۳۷» در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی.

٤ـ یک قطعه دیگر به قلم سه دانگ به تاریخ ۱۰٤۵ در همان کتابخانه

۵ـ یک قطعه در کتابخانه ملی پاریس

٦ـ یک قطعه در مرقّعی در کتابخانه بادلیان انگلیستان که چنین رقم دارد «در بلدهٔ هراة سمت تحریر یافت مشقه حسن شاملو».

۷ـ یک قطعه نستعلیق چلیپا متعلق به موزهٔ هنرهای تزئینی در این اثر شیوهٔ میرعماد به خوبی در خط وی مشاهده می‌شود.

خط حسن شاملو موزه هنرهای تزیینی

حسن شبیه ـ سید خواننده مذهّبی و از شاگردان سید عبدالباقی بختیاری (معین البکای اصفهانی) است. به نوشته روح‌الله خالق وی ردیف‌های موسیقی را می‌شناخته و در تحریر صدا کارش بسیار متنوع بوده است.

حسن شریف بن حسین شریف حسینی مشهدی از خوشنویسان نیمهٔ دوم قرن دهم هجری قمری است و از آثار خطی او به نقل از هنر مردم، شماره ۷٤، یک نسخه گلستان سعدی است که در کتابخانه سعیدیه حیدرآباد هند، با ٦ مینیاتور و تذهیب عالی و خط نستعلیق موجو داست و تاریخ ۹۸٦ هجری قمری دارد.

حسن شریف شکسته‌نویس است و به خط وی دو قطعه در مجموعه مهدی بیانی با رقم «کمترین بیقدران حسن الشریف سنه ۱۱۹۰» و «کمترین بیقدران روزگار حسن الشریف» می‌باشد.

حسن شریف کاتب شیرازی از خوشنویسان قرن دهم هجری است که با توجه به تاریخ آثار خطی مانده از او شخصی پرکار و نستعلیق نویسی استاد بوده است و آثار مشخص شده او به نقل از فهرست خوشنویسان قرن دهم عبارتند از:
۱ـ یوسف و زلیخا جامی‌در کتابخانه خزینه توپ‌قاپوسرای استانبول به شماره H726 با خط نستعلیق به تاریخ ۹۵۹ هـق
۲ـ مهر و مشتری عصار تبریزی در دارالکتب قاهره به شماره ۱۷۰م ادپ فارسی رمضان ۹٦۱ هـق
۳ـ مهر و مشتری عصار تبریزی بنیاد کورکیان نیویورک شماره R109 با ٦ مینیاتور به تاریخ ۹۵۹ هـق
٤ـ ظفرنامه شرف‌الدین علی یزدی موزه بریتانیا لندن به شماره OR1359 با ۱۲ مینیاتور به خط نستعلیق که طبق رقم کتاب به اتّفاق مرشد الکاتب عطار در سال ۹۵۹ هـق نوشته است.

حسن شرف یزدی صحّاف و جلدساز سدهٔ دوازدهم هجری قمری است و اثر او به نوشته احمد گلچین معانی جلد قرآن مجیدی است که در سال ۱۱۲۲ هجری قمری توسط ابراهیم بن محمد حسن کتابت شده است.

حسن شیرازی از کاتبان سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار خطی او به روایت مهدی بیانی یک نسخه دیوان حافظ است با رقم و تاریخ «تم الکتاب... علی یدلافقر والاحقر حسن الکاتب الشیرازی غفر الله ذنوبه فی شهر ربیع‌الاول سنهٔ سبع و ستین و تسعمائة الهجریة» (۹٦۷ هجری قمری).

حسن شیرازی خوشنویس سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و به نقل از سپهر نستعلیق را خوش می‌نوشته و در سال ۱۲۸۵ درگذشته است.

حسن صحاف صحاف و جلدساز است و از آثار او به نقل از دکتر ایرج افشار جلد نسخه شماره ۲۵۲ج دانشکده حقوق است.

حسن طباطبایی گل و مرغ ساز است و به نوشته استاد کریم‌زاده از شیوه نصراله امامی پیروی می‌کرده است. از آثار به جا مانده و دیده شدهٔ وی جلد زیبایی است که با خط نستعلیق زیبا رقم خورده و پس از ذکر نام فرمان دهنده که حاجی سلطان محمد میرزا است رقم خود را به صورت «عمل الفقیر حسن الطباطبایی سنهٔ ۱۲۹۱» آورده است.

حسن ظریف ـ میرزا (میرزا حسن ظریف) شکسته‌نویس و شاعر است و منشی و کاتب مخصوص نظام‌الدوله محمدحسین خان صدر (دورهٔ قاجار). وی از دوستان مؤلف تذکرهٔ دلگشا بسمل بوده است.

حسن علی کاتب است و در نیمه دوم سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته. از نمونه خطوط او یک نسخه لب‌التواریخ یحیی بن عبداللطیف قزوینی است در کتابخانه آقای دکتر مهدی که رقم و تاریخ آن چنین آمده است: «تمام شد کتاب لب التواریخ فی

شهر جمادی‌الاول سنه ۱۰۷۸ الفقیرالحقیر حسنعلی».

حسنعلی از نقّاشان زبردست زمانه خود بوده است و دوست محمد هروی در دیباچه مرقّع بهرام میرزا او را از سرآمدان روزگار می‌داند.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

حسن علی از خوشنویسان گمنام سده سیزدهم قمری است که از نمونه‌های خطوط وی قطعه‌ایست در کتابخانهٔ آقای حاج حسین آقای نخجوانی در تبریز با رقم و تاریخ «حسنعلی ۱۲۷۱». این حسنعلی در بخش نستعلیق‌نویسان احوال و آثار خوشنویسان آمده‌است.

حسنعلی خوشنویس است و در خط نسخ و ثلث مهارت داشته. و از آثار وی دو رقعه از یک مرقّع به خط ثلث و نسخ با رقم «مشقة العبد حسنعلی» (سنهٔ ۱۲۹۰ هجری قمری)، در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد. باید یادآور شوم همانطور که آقای مهدی بیانی دو حسنعلی خوشنویس در یک دوره نوشته، ممکن است دو نفر باشند و شاید هم یک نفر که هم نستعلیق و هم ثلث و نسخ می‌نوشته.

حسنعلی بن شهاب بن محمد از خوشنویسان و کاتبان قرن دهم هجری است و از آثار او مجموعهٔ منشآت است که در نسخه‌ای آراسته در ۲۹ جمادی‌الاول ۹۲۰ هق در تبریز نوشته شده و اکنون در کتابخانه دانشگاه پرینتون به شماره ۱۵۱۶ موجود است.

حسنعلی خان (امیرخان) نوازنده سنتور و خواننده است. به نوشته روح‌الله خالق در سرگذشت موسیقی وی از غلام بچه‌های دربار محمدشاه قاجار بوده که در دورهٔ ناصرالدین‌شاه جزء نوازندگان درباری گردیده است. علی‌اکبر شاهی نوازنده سنتور فرزند وی می‌باشد.

حسن علی ساوجی سوزی خوشنویس و شاعر اواخر سدهٔ دهم است. وی در شعر سوزی تخلّص می‌کرده و به علت توقف بسیار در اصفهان بعضی او را اصفهانی دانسته‌اند. در کتاب خلاصة‌الاشعار دیوان او را دارای بیست هزار بیت دانسته‌اند. در تذکرهٔ آتشکده اشعاری نیز از او نقل شده. سوزی نستعلیق را نیکو می‌نوشته و بسیاری از دیوانهای شعرا را خوشنویسی کرده. از جمله آنها یک نسخه دیوان انوری است که در کتابخانهٔ جعفر سلطان القرایی موجوداست و تاریخ ۹۸۸ هجری قمری دارد. به روایت تقی‌الدین وی تا سال ۱۰۱۴ زنده بوده است.

حسن علی شمس‌الدین کاتب و خوشنویس است. به نوشته دکتر افشار در یادگارهای یزد، نمونهٔ خطوط او کتابه‌ایست بر قطعه سنگی قهوه‌ای رنگ به اندازه ۳۶×۲۳ با خط نسخ که در مسجد امام حسن یزد که در کوچه محلهٔ پشت باغ واقع است نصب شده و رقم کتبه حسن علی شمس‌الدین فی شهر جمادی‌الاول سنهٔ ۱۰۱۶ دارد.

حسن علی شیرازی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته. از آثار او به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه شش دفتر مثنوی مولانا جلال‌الدین است در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم کتبه العبد المذنّب الراجی حسن علی بن حیدرالشیرازی و تاریخ ۱۰۶۵ هجری قمری دارد.
۲ـ قطعه‌ای در مجموعه آقای سلطان القرایی بدون تاریخ و رقم العبد حسنعلی کاتب غفر ذنوبه که مهدی بیانی آن را متعلّق به حسنعلی شیرازی دانسته‌اند.

حسن علی مشهدی نقّاش و خوشنویس و وراق و صحاف بوده است و به نقل از گلستان هنر یکی از دو شاگرد مشهدی الاصل سیداحمد مشهدی می‌باشد. وی خوشنویسی زبردست و هنرمند بوده و صاحب اسلوب است ولی مدتی در نیشابور ساکن بوده و پس از آن به زیارت عتبات رفته است، مدتی نیز در بغداد اقامت کرده و متوجه حرمین شده و در سال ۱۰۰۳ هجری قمری در همانجا درگذشته است. به نوشته دکتر مهدی بیانی از خطوط او شش قطعه در خزینه اوقاف استانبول موجود است با رقمهای:
کتبه العبدالمذنب حسن علی المشهدی ببلدة هرات
کتبه‌المذنب حسن علی‌المشهدی، در کربلا مرقّوم گشت
کتبه المذنب حسن علی المشهدی و فقیر المذنب حسن علی، در کربلا نوشته شد.
و یک قطعه شعر معروف میرعلی هروی با رقم کتبه المذنّب حسن علی غفرالله ذنوبه وستر عیوبه و مشقه حسن علی.

حسن علی میرزا از شاهزادگان قاجاری و فرزند فتحعلی‌شاه است. خط نستعلیق را خوش می‌نوشته. مدتی حکومت ری و خراسان را داشته است. به نوشته دکتر بیانی، تولدش در ذی‌حجه سال ۱۲۰۴ هجری قمری است اما سال مرگش مشخص نیست. فقط می‌دانیم که هنگام تألیف تذکرهٔ گلشن (سال ۱۲۳۶) درگذشته بوده است.

حسن قزوینی ـ درویش شکسته‌نویس است و واله داغستانی در ریاض‌الشعرا می‌نویسد خط شکسته را درست می‌نوشت.

حسن کاتب کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم قمری می‌زیسته است. از آثار خطی او یک نسخه دیوان حافظ است که به شماره ۳۶۳ در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد با رقم و تاریخ «تم الکتاب... علی یدالاحقر الافقر حسن الکاتب غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه. سنة ثلاث و ستین و تسعمائة» (۹۶۳)

حسن کارون کاشیکار و کاشی‌تراش سدهٔ هشتم و دورهٔ سلطان محمود آل مظفر است. از آثار او کاشیکاری صفهٔ عمر مسجد جمعه اصفهان می‌باشد.

حسن کاشانی نقّاش و نقّار فلز و فلزکار است و در سدهٔ پنجم هجری قمری می‌زیسته. وی سازنده سینی الب ارسلان است که به گفته پروفسور پوپ یکی از برجسته‌ترین ظروف نقره‌ای سراسر دوره اسلامی است. نام الب ارسلان سلجوقی به خط کوفی و تاریخ ٤٥٩ در آن دیده می‌شود و رقم هنرمند پس از القاب الب ارسلان آمده است «... صنعه حسن الکاشانی فی تسعه و خمسین واربعمائه». این اثر زیبا را که بسیاری از کتب جهان، آثار تاریخی کاشان و نطنز، صنایع ایران بعد از اسلام، پروفسور پوپ، هفت هزار سال فلزکاری ایران، احوال و آثار نقّاشان از وی یاد کرده‌اند. در کتاب هفت هزار سال محل آن را متروپلی تن و در کتاب احوال و آثار نقّاشان، آقای کریم‌زاده جای آن را موزه فاین اوت بوستون نوشته‌اند.

حسن کاشی‌پز تهرانی میناچی ـ حاج کاشی‌پز و کاشی‌تراش است و کاشی‌های تکیه معاون‌الملک کرمانشاه از کارهای اوست که بین سالهای ۱۳۳۰ تا ۱۳۳٦ هجری قمری صورت گرفته است.

حسن کرمانی ـ میرزا از استادان شکسته نویس متقدّم است. وی شعر نیز می‌سروده و مفید تخلّص داشته است. در خط سیاق و عربی نیز استاد بوده به طوری که عبدالمجید درویش از خط وی نقل کرده است «.. نقل از خط استادی میرزا حسن کرمانی رحمة‌الله شد» و «از خط استادی میرزا حسن نقل نمود ناقله عبدالمجید».

مدتی وزارت گرجستان داشته. سپهر سال وفات او را ۱۱۰۰ ذکر کرده و او را همسنگ شفیعا می‌داند. از نمونه خطوط وی به نوشته آثار و احوال خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه گلشن راز شبستری با رقم «کتبه العبد الحقیر حسن الکرمانی فی سنة ۱۰۶۸» در یک مجموعه خصوصی.
۲ـ یک قطعه در مجموعه مهدی بیانی با رقم «حرره العبد... میرزا حسن» که تاریخ شعبان ۱۰۸۶ دارد.

حسن گلپایگانی کاتب خوشنویس است و از مردم گلپایگان. وی فرزند ملاحسین گلپایگانی است. از نمونهٔ آثار وی یک نسخه قرآن جانمازی، جلد روغنی به خط نسخ است با رقم و تاریخ «واناالعبد... ابن ملاحسین حسن گلپایگانی سنه ۱۱۹۲» متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان.

حسن محمد کاتب از کاتبان خوشنویس سدهٔ دهم است. از خطوط وی یک نسخه اخلاق محسنی در موزه هرات است. و از آنجا که شیوهٔ خط وی شبیه به شیوه خط حسن کاتب است، استاد بیانی احتمال اینکه این حسن محمد کاتب همان حسن کاتب باشد، ممکن دانسته‌اند در هر صورت پایان اخلاق محسنی چنین رقم و تاریخ دارد: «تم الکتاب... کتبه العبد حسن محمدالکاتب عفی عنه، فی سنة احدی و ستین و تسعمائة». (۹۶۱)

حسن مذهّب از مذهّبان و طلاکاران عثمانی است. وی خود از شاگردان استاد محمد مذهّب معروف بوده است. به نقل از تحفه خطّاطین مستقیم‌زاده وی شاگردان بسیاری در تذهیب و حلکاری تربیت کرده است. وفات وی در سال ۱۱۴۵ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

حسن مصری از تذهیب کاران چیره‌دست دورهٔ سلطان سلیم خان عثمانی است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان از شاگردان وی استاد ابراهیم چلبی و محی‌شاه را می‌توان نام برد.

حسن ـ میرزا (میرزا حسن) از خوشنویسان اهل فساست، که در سال ۱۱۸۰ متولد شده و همان شهر ساکن بوده و در سال ۱۲۳۷ درگذشته و در قریهٔ رونیز علیای فسا در جوار گور پدرش به خاک سپرده شده. وی پدر مؤلف فارسنامهٔ ناصری میرزا حسن فسایی است. حاج میرزا حسن خط پدر را دیده و آن را خوش شناخته است.

حسن نقّاش ـ میرزا از نقّاشان عهد ناصری است و به نوشته هنر و مردم شماره سی و چهار از آثار او تذهیب قرآنی است به خط میرزا شریف خوشنویس که تاریخ ۱۲۸۳ هجری قمری دارد.

حسن (آقا حسن نقّاش هراتی) نقّاش اهل هرات است و به نوشته گلستان هنر از آثار او نقّاشی اندرون ضریح آستان قدس رضوی است که به دستور محمد زمان شرف‌الدین اوغلی تکلو نقّاشی کرده. به روایت همان کتاب در دارالسلطنه هرات درگذشته و در جنب مزار پیرهرات مدفون گشته است.

حسن واعظ شیروانی خوشنویس است و اکثر خطوط را خوش می‌نوشته. وی شاعر خوش قریحه و واعظی شیرین سخن بوده و در نیمه دوم سدهٔ دهم می‌زیسته و در هنگام تألیف تذکره هفت اقلیم (سال ۱۰۰۲) درگذشته بوده است.

حسن هزارخالوئی و برادرش حجّار و سنگ‌تراش است. از سازندگان منبر سنگی مصلای دهکده صالحان کجور در سال ۹۰۷ هجری قمری است.

حسین (میناساز) از نقّاشان و میناکاران دوره فتحعلی‌شاه است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی در ترسیم گل و مرغ مهارت داشته و از آثار ارزندهٔ او که در حراج کریستی لندن به فروش رفته غلاف خنجر مینایی بوده که به انواع نگارهٔ گلهای رنگارنگ آراسته بوده و لابلای برگ‌ها مرغان گوناگون به نقش آمده و رقم داشته «رقم کمترین حسین ۱۲۰۹».

حسین (نقّاش و بافنده) نقّاش و طرّاح فرش و پارچه اهل کاشان است. تصویر یکی از آثار وی روی جلد یک کتاب به نام Rugand Carpets به چاپ رسیده است که نقوش مختلف حیوانات و گل و درخت بوده است و در متن بافت تصویر مردی که روی فیل نشسته نشان داده شده. مرد فیل سوار گویا سلطان حسین جلایر بوده است زیرا رقم هنرمند چنین است: «خلیفه ـ عمل بنده حاجی میرزا حسین کاشانی تصویر شاه سلطان حسین جلایر» این تصویر به رؤیت استاد کریم‌زاده نیز رسیده است.

حسین نقّاش و رسام و بافنده است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی اثری بسیار زیبا در موزه متروپلی‌تن نیویورک است که رقم «عمل حسین سنهٔ ۱۰۰۸» دارد.

حسین (برادر ولی جان) به نوشته مناقب هنروران وی نقّاش است و برادر ولی‌جان تبریزی نقّاش که در سده دهم می‌زیسته و هم عصر مؤلف مناقب بوده است و او وی را از وظیفه گیران نقّاش خانه علیا دانسته است.

حسین از استادان چهره‌پرداز و شبیه‌ساز آب رنگ کار عهد قاجاریست. به نوشته استاد کریم‌زاده یکی از شاهکارهای او تصویر امین‌السلطان اتابک اعظم است (در یک مجموعه خصوصی) که تاریخ ۱۳۰۷ هجری قمری دارد.

حسین از نقّاشان چیره‌دست هندوستان است که به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی دو اثر در کتاب انوار سهیلی متعلّق به موزه بریتانیا می‌باشد، که یکی تصویر دوازده حیوان است که با هم گفتگو می‌کنند و رقم «استاد حسین» دارد و تصویر دیگر مربوط به جمع پرندگان می‌شود با رقم حسین.
اثر دیگر این هنرمند تصویر شاهزاده‌ایست که در کتاب بادلیان اکسفورد به چاپ رسیده است.

حسین از نقّاشان و کاشی‌سازان است و شعر نیز می‌گفته. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی کاشی منقّشی بسیار زیبا است که تصویر سه دختر نوازنده و قطعه شعری بر آن نگاشته شده بود و رقم داشته «عمل حسین» حدود سنوات ۱۲۳۰ هجری قمری، این کاشی در حراج ساتبی نوامبر ۱۹۸٤ میلادی به فروش رفته است.

حسین خطّاط و کتیبه‌نویس است. به نوشته کتاب آثار تاریخی کاشان و نطنز از آثار او کتابه قصیده‌ایست که روی کاشی کتیبه شده و تاریخ ۱۲٤۸ هجری قمری دارد.

حسین خوشنویس است و احتمالاً در اواخر سدهٔ دهم و اوایل یازدهم می‌زیسته. از نمونهٔ خطوط او به نقل از دکتر بیانی:
۱ـ قطعه‌ایست در مرقّع شاه عباس که در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول با رقم «فقیر المذنب حسین» می‌باشد.
۲ـ یک قطعه در یک مرقّع از کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول با رقم «فقیرحسین غفرله»

حسین ـ میر خوشنویس است و به خاطر خط خوش در دربار شاه عباس کبیر راه داشته است. وی از سادات قم و ساکن اصفهان می‌باشد.

حسین (حسینقلی خان) بافنده زری و قالی در سده یازدهم هجری قمری است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی از مبتکران طرحهای پارچه و فرش است و طرح حسینقلی خان مشهور است. از آثار رقم‌دار این استاد، طراحی و بافت پارچه زربفت شاه عباسی است با رقم «حسین» و تاریخ ۱۰۰۸.

حسین ـ میرسید از خوشنویسان سدهٔ یازدهم قمری و در هندوستان بوده است. از خطوط او قطعه‌ای در کتابخانهٔ آستانه رضوی در مشهد است با رقم و تاریخ: «برای خدیو خداوندگار نوشتم من این قطعه را یادگار، فقیر میرسید حسین، فی شاه جهانی ۲۴ سلخ محرم‌الحرام سنهٔ ۱۰۶۱».

حسین ـ استاد حجّار و سنگ‌تراش است و از آثار او سنگاب مسجد محله نو در اصفهان است که تاریخ ۱۲۷۶ هجری قمری دارد.
گنجینه آثار تاریخی اصفهان

حسین ـ استاد کاشیکار و کاشی تراش است و از آثار او کاشیکاری مسجد و مدرسه آقابزرگ کاشان است که تاریخ ۱۲۶۰ هجری قمری دارد. وی این کار را به همراهی استاد باقر نامی‌انجام داده است.

حسین ـ استاد حاجی (استاد حاجی حسین) نجّار و نقّار است و از ساخته‌های او درهای بقعه سلطان امیراحمد کاشان است با منبّت‌کاری بسیار زیبا در کتیبه یکی از درها نام سازنده (استاد حاجی حسین) و واقف (یار احمدبن خواجه احمد اردستانی) آمده است.

حسین استوار نوازنده تار و سه تار و پیانو می‌باشد. وی در سال ۱۲۷۵ شمسی متولد شده است. به نوشته روح‌الله خالق پدرش با تار و سه‌تار آشنایی داشت و این آشنایی به حسین منتقل گردید. سپس در کلاسهای درویش خان به تکمیل آن پرداخت. بعد پیانویی تهیه کرد و نزد محمود مفخّم به آموزش آن مشغول گردید. حسین استوار با ازدواج با دختر سالار معزز محیط مناسب ذوق آزمایی خود را یافت. بعداً با علی‌اکبر شهنازی آشنا شد و به اتّفاق او کنسرت‌های متعدد اجرا نمود. وی از ذوق ادبی و هنری برخوردار بود و اپرت‌هایی نیز نوشته است که با کمک فکری و ظلی و دیگران بر روی صحنه آمده است.

حسینا صبوحی موسیقی‌دان و نوازندهٔ چهار تار و شاعر و خواننده است. به نوشته نصرآبادی وی از مردم خوانسار بوده که به اصفهان آمده. وی مثنوی به بحر متقارب به تقلید شاهنامه دارد. مدتی در دستگاه رستم‌خان سپهسالار و چندی با میرزا عبدالله وزیر لاهیجان بوده. مرگ وی به سال ۱۰۷۸ قمری اتّفاق افتاده است.

حسین ارسنجانی ابن عسکر کاتب خوشنویس است و از خطوط او یک نسخه قرآن رحلی کوچک جلد روغنی ممتاز با شش صفحه اول مذهّب و مرصّع به خط نسخ است متعلّق به کتابخانهٔ ملک که تاریخ ۱۲۸۵ هجری قمری دارد.

حسین آقاتارزن (حسین شهنازی) پسر شعبان خان تارزن است که نوازندگی را نزد پدر آموخت. تولدش حوالی ۱۳۲۰ و وفاتش ۱۳۵۸ هجری قمری برابر با ۱۳۱۸ شمسی است. وی در اصفهان و در تکیه میرفندرسکی به خاک سپرده شده است. وی برادر بزرگ جلیل شهناز است.

حسین ـ آقا سید از نقّاشان متوسط کار اصفهان در عهد ناصرالدین شاه است. از آثار وی تصویر شیخ بهایی و میرفندرسکی و شیری است در مقبره حسینعلی خان ایلخانی و پسران بختیاری با رقم «حسب فرموده آقا جوهر خواجه حضرت ظل السلطانی عمل آقاسید حسین ۱۲۹۹».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

حسین الدین بن شهاب‌الدین بیرجندی فلزکار و هنرمند این رشته است که اثر بی‌نظیر او یک مشربه برنجی طلاکوب و نقره‌کوب است که این ظرف در هرات و در سال ۸۰۴ هجری قمری ساخته شده است. این اثر فعلاً متعلّق به موزه ویکتوریا آلبرت لندن است.

حسین الحسینی از نقّاشان و قلمدان‌سازان عهد فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی قلمدانی گل و مرغی زیبایی بوده با رقم «کمترین حسین الحسینی سنه ۱۲۵۰».

حسین الحسینی ـ میر از خوشنویسان وکاتبان سدهٔ دهم هجری قمری است و از نمونه‌های شناخته شده کارهای وی به نقل از استاد دانش‌پژوه:
۱ـ نسخه‌ای از بوستان سعدی در کتابخانه ملی پاریس به شماره 1187 با ٤ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹٦۳ هجری قمری.
۲ـ نسخهٔ دیگر از بوستان سعدی به خط این خوشنویس در همین کتابخانه (پاریس) به شماره 257 با یک مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹٦۸ هجری قمری.
۳ـ چهار مثنوی جامی در کتابخانه چستربیتی دوبلین به شماره P219 با ۹ مجلس نگاره و تاریخ ۹٥٤ به اتّفاق خطّاط دیگر.

حسین الدین خان خوشنویس است و از وی دو قطعه از یک مرقّع به خط نسخ کتابت با رقم «کتبه حسین الدینخان» (قرن ۱۱ـ۱۲) در موزهٔ بریتانیا موجود است.

حسین الکاتب اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه شاهنامه دارای ۱۰۳ مجلس نگاره (مینیاتور) در مجموعه کورکیان (Kevorkian) نیویورک به شماره 116 موجود است. تاریخ اتمام این نسخه ۱۰۰۸ هجری قمری است. نگارنده قبلاً این نسخه را در فصلنامه چلیپا شماره یک شناسایی کرده‌ام.

حسین امین الادبا ـ سید مکتب‌دار خوشنویس است و از خانوادهٔ زنوزی‌های تبریز. وی در سدهٔ چهاردهم می‌زیسته و در سال ۱۳۲۷ قمری درگذشته است. حاج آقا نخجوانی و آقای سلطان القرایی درباره احوال او شرحی نوشته‌اند. از آثار خطی او در مجموعه آقای نخجوانی و مجموعه آقای امیرخیزی قطعاتی موجود است.

حسین ایلیا اصفهانی کاشی‌ساز است. وی در سال ۱۳٦۸ قمری برابر با ۱۳۲۸ شمسی کاشیکاری مسجد سلطانی سمنان که از بناهای فتحعلی‌شاهی است تعمیر و مرمت نموده است.

حسین باروج ـ استاد نجّار و نقّار است. از ساخته‌های او به نوشته دکتر منوچهر ستوده در ورودی امامزاده اسماعیل است در دزدبن کوهستان کلارستاق.

حسین بن ابوالخیر حسینی کاتب خوشنویس بوده و در سدهٔ سیزدهم می‌زیسته. از آثار خطوط او یک نسخه دیوان مجدهمگر است که جزو مجموعهٔ شادروان عالی تورک گلدی سفیر کبیر اسبق دولت ترکیه در تهران بوده و زنده‌یاد مهدی بیانی آنها را رؤیت کرده‌است و تاریخ ۱۲۵۷ هجری قمری داشته است.

حسین بن احمد منبّت‌کار و نقّار و نجّار اهل ساری در سدهٔ نهم هجری قمری است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار بجا ماندهٔ وی یک درب منبّت‌کاری است که با خط ثلث مشکی رقم دارد «عمل استاد حسین بن احمد نجّار ساروی به تاریخ ۸۷۳». اثر دیگر حسین بن احمد یکی از درهای

امامزاده روشن‌آباد گرگان است که تاریخ رجب ۸۹۰ دارد و به شماره ۳۵۸ ثبت تاریخی شده است.

حسین بن استاد اسماعیل سرشگی ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار است و از آثار او ضریح چوبی آرامگاه شیخ عبدالصمد نطنز است که تاریخ ۱۰٦٤ هجری قمری دارد.

حسین بن استاد شاه ـ استاد نجّار و نقّار و منبّت‌کار است و از ساخته‌های او در چوبی مسجد اولجاتیو در مسجد جمعه اصفهان است که خود وقف کننده در بوده است. این مسجد تاریخ ۷۱۰ هجری قمری دارد.

حسین بن اسماعیل نقّاش و طراح و فلزکار است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی یک شمشیر استادانه ایست که رویه دسته آن با طرح‌های اسلیمی و گل و برگ آرایش یافته و رقم دارد «حسین بن اسماعیل».

حسین بن بایزید خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه در چوبی بقعه سید واقف افوشتهٔ نطنز است که تاریخ ۸۲۸ هجری قمری دارد و در عهد شاهرخ تیموری ساخته شده است.

حسین بن بدیع از نقّاشان معاصر خواجه‌نصیر طوسی و قرن هفتم است و در سال ٦۷۲ هـق وفات یافته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

حسین بالی به نوشته مناقب هنروران از نقّاشان دوره سلطان سلیم خان عثمانی است و فرزند تاج‌الدین گره‌بند حلبی (۹۱۸ـ۹۲٦ هجری قمری) است.

حسین بن جمال احمد شیرگیر خانیساری (خوانساری)ـ استاد منبّت کار و نقّار و گره کار و گره‌چین و نجّار قرن هشتم و دوره ایلخانی است. از کارهای او درِ بسیار زیبایی متعلّق به امامزاده قاسم جاپلق لرستان است که این در، تاریخ ۷۳۸ هجری قمری دارد.

حسین بن حاجی تنهجانی ـ استاد نجّار و نقّار سدهٔ هشتم قمری است. وی در کنونی مقبره پلاسید در سادات محله رامسر را در سال ۷٤۳ قمری ساخته است.

حسین بن حسن خوشنویس و از نوادگان شمس‌الشعرا سروش است. وی در دوران ناصرالدین شاه می‌زیسته و قصیده‌ای به خط خود درباره ناصرالدین شاه نوشته است که در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

حسین بن حسن حسینی از کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار خطی او:

۱ـ کتیب المعجزات تقی‌الدین محمد تونی است که به نام شاه تهماسب صفوی در تاریخ شعبان ۹٦۳ هجری قمری نوشته، نسخه‌ایست کاملاً آراسته به خط نستعلیق و در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۱۳۳۳ ثبت گردیده.

۲ـ نزهة الزاهد و نهزة العابد که به خط نستعلیق و نسخ در شوال ۹۸۰ هجری قمری نوشته شده و در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ٤٦٤٦ موجود است.

حسین بن حسن نجّار لباسانی طرّاح و نجّار و نقّار و گره‌چین است و در سده نهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او درِ چوبی بقعه سیداسماعیل تهران در محله چاله‌میدان (مولوی) است با رقم: «عمل استاد حسین بن حسن بخار لباسانی ۸۸٦».

وی دو پسر داشته بنام استاد حسن و استاد محمد که صندوق امامزاده یحیی تهران از آثار آنهاست.

حسین بن خواجه‌میر ـ میر نستعلیق نویس است و در اوایل سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او یک نسخه تحفه الاحرار جامی است در کتابخانهٔ دکتر مفتاح به شماره ۹۱۸ به خط نستعلیق زیبا و تاریخ سده دهم این اثر در فهرست نسخه‌های خطی دفتر هفتم آمده است.

حسین بن رمضان خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی به نوشتهٔ دکتر بیانی:
۱ـ یک قطعه ثلث و نسخ با رقم «کتبه اضعف الکتاب حسین بن رمضان سنه ۱۱۴۳» در سلیمانیه استانبول.
۲ـ یک قطعه ثلث و نسخ دیگر با همان رقم در همان مکان.

حسین بن شهاب البیرجندی از طرّاحان و فلزکاران نقّاشان و خطّاطان هنرمند مقیم عثمانی است. از آثار وی یک کوزه برنزی است که در موزه توپ‌قاپوسرای استانبول است با رقم «کاتبه و ناقشه و فارغه حسین بن شهاب البیرجندی» و تاریخ ربیع‌الاول ۸۷۱ دارد.
آثار و احوال نقّاشان قدیم

حسین بن طاهر رحیم خطّاط وکتیبه‌نگار است و از آثار شناخته شده او به نقل از دکتر منوچهر ستوده درب مسجد فتیده (در حومه لنگرود) است که تاریخ ۱۲۸۰ هجری قمری دارد. این درب قبلاً متعلق به مسجد آقابهرام در سبزه‌میدان لنگرود بوده است.

حسین بن عباس خطّاط و کتیبه‌نویس سدهٔ دهم هجری قمری است. وی کتیبه‌های صندوق مقبرهٔ پلاسید را در دهکدهٔ سادات محله از دهکده‌های رامسر را نوشته است.

حسین بن عبدالقدوس هروی نسخ نویس بوده است. از آثار او یک نسخه قرآن کریم است، آراسته و زیبا با خط نسخ و تاریخ ۹۵۶ هجری قمری که در کتابخانه دانشگاه به شماره ٤٤٧٤ موجود است.

حسین بن علی علیه‌السلام (امام حسین) فرزند علی ابن ابیطالب(ع) است که به نوشتهٔ تذکره خط و خطّاطان میرزا حبیب خط کوفی را نیکو می‌نوشته.

حسن بن علی طرّاح و نقّاش پارچه است. از آثار دیده شدهٔ وی بافت پارچه‌ایست که به انواع خطوط آرایش یافته و رقم دارد «یا حسین‌بن‌علی ۱۱۲۳» (هجری قمری)
احوال و آثار نقّاشان قدیم

حسین بن علی نجّار و نقّار و منبّت‌کار است و در سده نهم می‌زیسته. از ساخته‌های او به نوشته کتاب آثار تاریخی کاشان و نطنز درِ مسجد جامع افوشته از روستاهای آوان کاشان است که تاریخ رمضان ۸۳۱ دارد با رقم «حسین بن علی نجّار و نقّار قریه العبادی».

حسین بن علی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان کمال‌الدین اسماعیل به قطع نیم ربعی با خط نسخ و ثلث و تاریخ شوال ۷۳۲ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان موجود است.
احوال و آثار خوشنویسان

حسین بن علی ـ سید خوشنویس است و شاید از خوشنویسان دربار محمد شاه قاجار. از نمونه خطوط او قطعه‌ایست به خط نستعلیق که متعلق به موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است (این موزه منحل شده) با رقم «داعی دولت محمدی دام ملکه، حسین بن علی الحسین».

حسین بن علی البرزینی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه شرح بوستان (فارسی ترکی) به شماره 2143 در کتابخانه عاطف افندی استانبول موجود است. این نسخه به خط نستعلیق و به تاریخ ۱۰۴۷ هجری قمری نوشته شده است.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

حسین بن علی بن احمد از کاشی‌تراشان و کاشی‌سازان نامی قرن هفتم است و از آثار وی محراب زیبایی است که حالیه زینت‌بخش موزه متروپلی‌تن نیویورک است.

حسین بن علی بنای آملی حسینی ـ استاد بنّا و معمار است. وی در سال ۸۴۹ هجری قمری بنای بقعهٔ طاهر و مطهر هزار خال کجور را ساخته است. این بنا مورد بازدید آقای دکتر ستوده نیز واقع شده است.

حسنی بن علی بن حسین الحسنی الاسفراینی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه مثنوی مولوی است که در سال ۸۹۴ هجری قمری به خط نستعلیق ممتاز نوشته شده. این نسخه به شماره 1493 در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

حسین بن علی تونی از کاتبان خوشنویس نیمهٔ اول سدهٔ نهم قمری است. وی از اولین نستعلیق نویسان است که هم عصر میرعلی تبریزی و میرزا جعفر بایسنغری و اظهر تبریزی بوده است. از آثار خطوط وی مجموعه‌ای از دیوان کمال خجندی و امیر خسرو دهلوی و بساطی و عصمت بخارایی متعلق به مجموعه زنده‌یاد مهدی بیانی که تاریخ ۸۲۱ هجری قمری دارد و در مشهد نوشته شده است.

حسین بن لقمان مختاری کاتب خوشنویس است و در سدهٔ نهم می‌زیسته و از آثار خطی او یک نسخه ظفرنامه تیموری شرف‌الدین علی یزدی در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که تاریخ ۸۶۳ هجری قمری دارد.

حسین بن مبارکشاه طرّاح و نقّار بر روی فلزات طلا و نقره است. وی اهل هرات بوده و در عهد تیموری می‌زیسته است. از آثار وی یک بشقاب طلای نقره‌کوب است که در حراج ساتبی آوریل ۱۹۸۳ لندن به فروش رفته با رقم «عمل العبد حسین مبارکشاه».

علاوه بر آن از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر یک کوزه برنجی طلاکوب و نقره‌کوب در کاتالوگ مجموعه نهادالسعید به چاپ رسیده است که رقم «عمل العبدحسین بن مبارکشاه ۸۸۹» دارد.

حسین بن محمد انصاری هروی از نسخ‌نویسان نیمه دوم سدهٔ دهم هجری است که کتاب «روضة الاحباب فی سیرة النبی ولآل و الاصحاب» جمال‌الدین دشتکی را به خط نسخ نوشته. نسخه‌ای کاملاً آراسته که تاریخ ۹۹۴ هجری قمری دارد. این نسخه در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۲۸۰ موجود است.

حسین بن محمدتقی کاتب خوشنویس و آنطور که از رقم او برمی‌آید از نوادگان احمد نیریزی است. به خط وی یک نسخه انوار الربیع سید علیخان کبیر به قطع وزیری و به خط نسخ با تاریخ ۱۲۶۵ متعلق به کتابخانه مجلس است. در آخر کتاب به خط شکسته تعلیق نوشته شده «بدین بندهٔ جانی عبدالله منشی مازندران انتقال یافت» و تاریخ ربیع‌الاول ۱۲۶۹ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

حسین بن محمد شریف حکاک کتیبه‌نگار و حکاک است و از آثار خطی وی کتیبهٔ کاشی معرق ایوان شمالی مسجد وکیل شیراز است که به امر فرمانفرما تعمیر شده است. این کتیبه به خط ثلث است با رقم «کتبه میرزا حسین ابن محمد شریف حکاک ۱۲۴۳».

سیدحسین بن مرتضی بن جعفر حسینی از کاتبان قرن دهم و اثر دیده شده وی یک نسخه کتاب الارشاد فی معرفة حج الله علی العباد شیخ مفید بغدادی است که در کتابخانهٔ آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۱۰۵۵ با خط نسخ و تاریخ ۱۷ شوال ۹۴۶ هجری قمری موجود است.

حسین بن مظفر کاتب خاتون‌آبادی از کاتبان عصر صفوی است و از آثار خطی او یک نسخه زبدة الدعوات ابوالحسن بحرانی قزوینی است به خط نستعلیق که در ذیقعده ۹۹۹ هـ‌ق به اتمام رسیده و در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۳۰۹ ثبت گردیده است.

حسین بن میرزا نصرالله نقّاشباشی (میرزا) از نقّاشان قاجاری است و از آثار او قلمدانی است با نگاره‌های پروانه وگل سرخ که در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران بوده است.

حسین بن نجّار نجّار و نقّار سدهٔ نهم هجری قمری است. از ساخته‌های او در ورودی مسجد سلطان ابابکر کیا در کلا از دهکده‌های میانرود بالای نور است. این اثر در کتاب از آستارا تا استارباد نیز ذکر شده است.

حسین پورصناعی از نقّاشان زیبانگار قلمکار و پارچه است و از آثار دیده شده وی یک قطعه قلم‌کار است که قصه یوسف و زلیخا را بر آن نقش کرده و قلمکار دیگر که در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده است تصویر جنگ چالدران بر آن نقش شده است با رقم «رقم حسین پورصناعی».

حسین پوشگر کاردگر ـ استاد نجّار و نقّار است. وی از گروه نجّارانی است که در سال ۱۱۰۲ هجری قمری صندوق مرقّد شیخ احمد نوری را در بلدهٔ نور ساخته‌اند.

حسین تفنگ‌ساز اصفهانی ـ استاد از تفنگ‌سازان هنرمند اواخر عهد فتحعلی‌شاه قاجار تا زمان ناصرالدین‌شاه است. تفنگهای ساخت وی نه تنها با تفنگهای خارجی برابری می‌کند، بلکه برتر نیز بوده است. پس از وی شاگردانش دنبال کار وی را گرفتند اما دستهای مرموز آنان را ناامید کرد. ظل سلطان به هنرمند تفنگ‌ساز دستور داد که چنانچه تفنگ بسازد دستور می‌دهد با تفنگ به او تجاوز کنند. (استاد جلال همایی)

حسین جامی ـ میر از کاتبان و خطّاطان سدهٔ دهم هجری و از نمونه‌های خطی وی یک نسخه قصص الانبیاء شمس‌الدین علی واعظ بیرجندی است که در کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد به شماره ۶۸۳۳ به خط نستعلیق موجود است و تاریخ ربیع‌الاول ۹۴۷ هجری قمری دارد.

حسین حبلی خوشنویس است و از آثار او یک مرقّع به خط ثلث و نسخ با رقم «کتبه الفقیر حسین خواجه مشق همایون المعروف بحبلی ۱۲۴۹» در موزه اسلامی ترک است. این اثر در احوال و آثار خوشنویسان معرفی شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

حسین حسینی بافنده است و در سوزنی دوزی مهارت داشته و در عهد فتحعلی‌شاه قاجار می‌زیسته است.

احوال و آثار خوشنویسان

سیدحسین حسینی بخاری از نستعلیق نویسان قرن دهم است و از آثار وی یک نسخه بوستان سعدی است با رقم سیدحسین حسینی بخاری با تاریخ ۹۵۸ هجری قمری.

حسین حکاک از حکاکان هنرمند هند است و در دورهٔ اکبرشاه (۹۳۶ـ۱۰۱٤ هـق) می‌زیسته. به نوشته استاد کریم‌زاده فرزند وی علی‌احمد دهلوی شاعر است که متخلّص به نشانی بوده.

حسین حکاک ـ حاج میرزا حکّاک، نقّار و خوشنویس است. به نوشته دکتر بیانی برادر میرزا حسن حکاک و از بستگان محمدطاهر حکاک است. وی در تبریز زندگی می‌کرد و در خط نستعلیق، حک و نقر و کتیبه‌نگاری و سجع مهر و طغراسازی و ترکیب بند در عصر خود بی‌نظیر بوده است. وی حکاک باشی دوران ناصرالدین‌شاه است و مهر ناصرالدین‌شاه و بسیاری از شاهزادگان به دست او ساخته شده. حسین حکاک در سن ۸۰ سالگی و به سال ۱۲۹۰ قمری در تبریز درگذشته است.

حسین خراسانی ـ استاد حجّار قرن دهم هجری و هم‌عصر شاه اسماعیل صفوی که حجّاری وی چهار لوحه کتبه جرز سردر خانقاه نطنز است به تاریخ ۹۲۱ هجری قمری که خط آن از اسدالله الحسینی است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

حسین خفاف‌زاده خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی به نقل از دکتر بیانی:
۱ـ یک مرقّع به خط ثلث و نسخ کتابت با رقم «کتبه اضعف الضعفا حسین الشهیر بخفاف زاده سنة ۱۱۵۰» در موزه اسلامی ترک.
۲ـ مرقّع دیگر با همان خطوط و همان رقم در همان موزه.

حسین خلیفه ـ سید نوازنده و شاگرد آقا حسینقلی است. نوازنده‌ای ماهر که به نوشته روح‌الله خالق در غیاب استاد سمت خلیفه‌گری داشته است و جانشین استاد به تعلیم می‌پرداخته.

حسین خوارزمی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی یک نسخه دیوان ابن‌یمین در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم و تاریخ «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب علی یدالضعیف حسین الخوارزمی غفرذنوبه سنهٔ ۹٤۹» موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

حسین خوشنویس‌باشی ـ سید (میرحسین ترک) خوشنویس است و از مردم تهران می‌باشد. در هنگام ولیعهدی مظفرالدین شاه قاجار به تبریز رفته و با سمت خوشنویس باشی و معلم ولیعهد در آنجا مانده و در سال ۱۳۰۰ هجری قمری در آنجا درگذشته است. به نظر زنده‌یاد مهدی بیانی خوشنویس باشی را باید در عداد خوشنویسان و نستعلیق نویسان درجه اول آورد. از خطوط او قطعات بسیاری در مجموعه‌های مختلف (سلطان القرایی، عبدالرسولی، ملک الکلامی و مهدی بیانی) موجود است. همچنین در کتابخانه مجلس که بین تاریخهای ۱۲۵۱ الی ۱۲۷۱ هجری قمری نوشته شده‌اند. کتابه روی سنگ قبر محمدشاه را دکتر مهدی بیانی منسوب به او دانسته است. از آثار دیگر وی قطعاتی متعلق به مجموعه‌های خصوصی در کتاب مرقع رنگین از انتشارات انجمن خوشنویسان به چاپ رسیده است.

سیاه مشق میرحسین مجموعه آقای جواهری‌پور

حسین خویی از خوشنویسان ایرانی است که در عثمانی ساکن گردیده و مورد توجه سلیمان قانونی قرار گرفته است. وی به طور غیر مستقیم از شیوه مکتب سلطان علی مشهدی پیروی می‌کرده است. شهنامه سلطان سلیمان به خط وی می‌باشد.

تاریخ عثمانی جلد دوم

حسین خویی از کاتبان خوشنویس نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم قمری است. از نمونهٔ خطوط او یک نسخه منشأت امیرنظام و یک نسخه منشأت محسن میرزا داراست که تاریخ سال ۱۳۲۸ قمری دارد و به چاپ رسیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

حسین داودی ـ استاد شیخ هنرمند برجسته‌ای از خطهٔ کرمانشاه که آوای داودی‌اش به افسانه پیوسته است. وی به موسیقی ایرانی و گوشه‌های آن به خوبی مسلط بود. شیخ حسین در تعزیه و قرائت قرآن نیز مهارت داشت. تولد وی در ۱۲۸۰ شمسی و مرگش در سال ۱۳۵۶ اتّفاق افتاده است. از صدای وی چند صفحه گرامافون نیز تهیه شده است.

جغرافیای تاریخی کرمانشاه

حسین رائص ـ استاد از شاگردان مصور الملکی و میرزا آقا امامی است. وی استاد مینا کار است و در کارگاه میراث فرهنگی شاگردان بسیاری را تربیت کرده است.

حسین رازی به روایت تحفه سامی خوشنویس و شاعر بوده و در اوایل سدهٔ دهم می‌زیسته و در هنگام تألیف تحفهٔ سامی (۹۵۷) درگذشته بوده است.

حسین رشتی ـ استاد از قلابدوزان و تکه‌دوزان هنرمند رشتی در دوره قاجار است. از آثار وی پرده‌های قلابدوزی است که در موزه هنرهای تزئینی بوده است.

حسین رفعتی آقا حصاری کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری کوچک به خط نسخ و رقاع به تاریخ شعبان ۱۳۱۸ یا ۱۳۲۸ در موزه اسلامی ترک موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

حسین رمضانعلی خطّاط و کتیبه‌نگار است و نمونه خطی او به سال ۱۲۶۵ هجری قمری بر در مسجد انزلی محلهٔ لنگرود موجود است.

حسین زاهد ـ خواجه رسام و فلزکار و زرکوب است و از آثار زیبای او پنجره زرکوب و فولادی موزه آستان قدس رضوی است که به کمک جمعی از هنرمندان انجام گرفته و رقم دارد «استاد باسعادت و شرافت خواجه حسین زاهد».

حسین ساعت‌ساز، میرزا خوانندهٔ اصفهانی است که در اواخر دورهٔ قاجار می‌زیسته. تولدش ۱۲۹۵ و مرگش ۱۳۷۰ هجری قمری در اصفهان اتّفاق افتاده. ابتدا ساعت‌ساز بوده که به علت ضعف بینایی از این شغل دست کشیده و صدای دلکش او موجب شده که در محافل به خوانندگی بپردازد، در نتیجه به تحصیل موسیقی و آواز پرداخته است.

حسین سراج ارکوازی ـ استاد زین‌ساز و برکستوان‌ساز هنرمندکرمانشاهی است. هنری که اکنون جز نامی از آن باقی نمانده است.

حسین سنجری نوازنده تار و از شاگردان درویش خان بوده است. علاوه بر آن با نوازندگی پیانو آشنا است. در سال ۱۳۰۲ وارد مدرسه عالی موسیقی وزیری شده است. وی از دوستان و

همدوره‌ای‌های موسی معروفی و سلیمان سپانلو و روح‌الله خالقی است.

حسین سهوی ـ میر خوشنویس و از مردم تبریز است. وی از شاگردان ملامحمد حسین تبریزی است، اما شیوهٔ میرعلی هروی دارد. حسین سهوی، پس از غایله عثمانی به اردوی شاه ایران پیوست و بعداً در کاشان ساکن گردید. مدت دوازده سال در کاشان بود و در سال ۹۹۷ که تقی‌الدین کاشانی شرح احوالش را ثبت کرده است در این شهر بود و پس از آن با خانوادهٔ خود به هندوستان رفت و در آنجا درگذشت. او شعر می‌گفته و سهوی تخلّص داشته است. سال وفاتش را تذکره‌ها مختلف نوشته‌اند.
از آثار خطوط او به نوشته دکتر بیانی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه دیوان هلالی در کتابخانه سرکاری رامپور هندوستان با تاریخ ۹۹۲ هجری قمری.
۲ـ قطعه‌ای از یک مرقّع در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.
۳ـ پنج قطعه از یک مرقّع در کتابخانهٔ بادلیان که یکی از آنها تاریخ ۱۰۴۹ قمری دارد و در اکبرآباد نوشته شده است.

حسین شبیه ـ میرزا از خوانندگان اصفهانی است که چون تعزیه خوانی نیز می‌کرده به نام شبیه مشهور شده است. به نوشته استاد جلال همایی وی در جوانی و حدود ۳۰ سالگی در حوالی سال ۱۳۰۰ قمری فوت نموده است.

حسین شهابی خوشنویس است و در اواخر قرن دهم و اوایل یازدهم می‌زیسته. اصل وی از بلخ و به علت اقامت در هرات هروی خوانده شد و از خوشنویسان دربار حسین خان شاملو والی خراسان بوده است. نامش طبق رقم خود او شاه حسین است. از آثار خطی او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه کتاب دیوان ترکی نوایی در کتابخانه کاخ موزه گلستان که چنین رقم و تاریخ دارد «باتمام رسید و باختتام انجامید، دیوان نوایی در کتاب خانهٔ نواب نامدار حسین خان شاملو، العبدالاقل شاه حسین بن فخرالدین علی الشهابی الهروی غفر ذنوبهما و ستر عیوبهما فی تاریخ غره شهر شوال سنهٔ هزار و چهارده».
۲ـ یک نسخه گلستان سعدی در کتابخانهٔ استانبول با تاریخ ۹۹۲ قمری.
۳ـ یک نسخهٔ تحفة الاحرار جامی در مجموعه چستربیتی انگلستان با تاریخ ۹۹۲۱.

حسین صفوی ـ میر کاتب است و در قرن دوازدهم قمری زندگی می‌کرده است. از خطوط وی یک نسخه دیوان فغانی است در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار با رقم «کتبه العبدالمذنب میرحسین الصفوی غفرذنوبه و سترعیوبه».

حسین طنبوره‌ای ـ میرزا از نوازندگان و موسیقی‌دانان عهد صفوی و به نوشته نصرالله فلسفی در دربار شاه عباس صفوی بوده است.

حسین عطارزاده خوشنویس است و به خط وی یک مرقّع ثلث و نسخ با رقم «کتبه العبد المذنب حسین الشهیر عطارزاده ۱۱۵۸» در مجموعه دانشگاه استانبول می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

حسینعلی از نقّاشان اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. وی در تصویرسازی کتب دست داشته و آثار وی با امضای طغرایی حسینعلی و یا به لاتین رقم می‌خورده است.
از آثار وی تصویر خیالی میرزا تقی‌خان امیرکبیر است که در کتاب امیرکبیر و دارالفنون به چاپ رسیده است.

حسینعلی از استادان میناساز و میناکار عصر ناصرالدین‌شاه است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی در چهره‌سازی مینایی مهارت داشته. از آثار دیده شده وی سر قلیان مینایی است با تصاویر زنان قاجاری و رقم «چاکر حسینعلی».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

حسینعلی ـ استاد از نوازندگان و موسیقی‌دانان عثمانی و به نوشته تاریخ عثمانی جلد دوم، وی در دربار سلطان مراد دوم (۸۲۴ـ۸۵۵ هـق) بوده است.

حسین علی اصفهانی خوشنویس است و در اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته. به نقل از دکتر بیانی از نمونه‌های خطی او قطعه‌ایست در مرقّع مالک دیلمی متعلّق به کتابخانه خزینه اوقاف استانبول که شامل یک رباعی است و چنین رقم و تاریخ دارد: العبدالاقل حسین علی فی شهور سنة اثنان و تسعین و تسعمائة الهجریه (۹۹۲ هـق).
میرزا حبیب سال مرگ او را ۱۰۳۰ هجری قمری نوشته است.

حسینعلی بیک (سمیعا بروجردی) نقّاش آبرنگ‌کار است و از آثار وی تصویر اسب لاغری است که در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد و رقم دارد «حسینعلی بیک (سمیعا بروجردی)».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

حسین علی خان شیرازی نستعلیق نویس است و شعر نیز می‌گفته است. وی برادر حاجی ابراهیم خان معتمدالدوله است و چون فتحعلی‌شاه فرمان قتل حاجی ابراهیم را صادر کرد جمعی از وابستگانش را از نعمت بینایی محروم نمود. از جمله حسین علی خان را. وی بعداً به کرمانشاه رفت و مورد احترام محمدعلی میرزا قرار داشت. در شعر تخلّص طایر داشت. در بعضی از تذکره‌ها از جمله تذکره اختر (۱۲۲۲) نام وی را حسن علی نوشته‌اند. وی هنگام تألیف تذکره دلگشا (۱۲۳۹) هنوز می‌زیسته. در حدیقة الشعرا تاریخ مرگش را ۱۲۴۷ هجری قمری نوشته‌اند.

حسین علی محمودی مهریزی معمار است و در سدهٔ چهاردهم می‌زیسته و از آثار باقی‌مانده او تعمیر و بازسازی مناره‌ها و سردر مسجد جامع نوی یزد در سال ۱۳۶۵ قمری است.
یادگارهای یزد

حسینعلی مصور از نقّاشان عهد شاه تهماسب صفوی (۹۳۰ـ۹۸۴) است. عالم‌آرای عباسی وی را استاد سیاوش بیک گرجی دانسته است.

حسینعلی مصور آبرنگ‌کار دوره فتحعلی‌شاه قاجار است. به گمان استاد محمدعلی کریم‌زاده همان حسینعلی میرزا فرزند فتحعلی‌شاه است. از آثار رقم‌دار دیده شده وی تصویر زن زیبایی است که به شیوه آقا صادق کشیده شده و با خط شکسته رقم دارد «حسینعلی المتخلّص به مصور ۱۲۴۴» و دیگر تصویر درویشی است با رقم «رقم حقیر حسینعلی مصور تخلّص سنه ۱۲۳۸».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

حسینعلی میرزا قاجار از شاهزادگان با فرهنگ قاجاری و پسر فتحعلی‌شاه است. وی خط نستعلیق را به زیبایی می‌نوشته. سال و روز تولدش دوازدهم ذیقعده سال ۱۲۰۳ است. وی سالها فرمانفرمای فارس بوده و از نمونهٔ خطوط او لوحهٔ نام فتحعلی‌شاه است در نزد مهدی بیانی که رقم «زد رقم خامهٔ فرمانفرما» دارد و ایشان حدس می‌زنند که از حسین علی باشد.

حسین عتیقی ـ استاد فرزند میرزا نصرالله صحافباشی و نوه ملاحسین است. خانوادهٔ عتیق همه از صحافان بزرگ زمانه خود بوده‌اند و هستند.

استادحسین‌متولد ۱۲۹۱ هجری‌قمری‌است. وی از مشهد به تهران آمده. استاد حسین در جلدسازی، پوست‌کردن و رنگ‌آمیزی کاغذ، افشانگری و حاشیه‌سازی استاد بوده است. از کارهای او در کتابخانه‌های ایران و امریکا بسیار است.

حسین عوادایرانی از استادان بنام و کمانچه نواز ایرانی‌است که طبق نوشته جلد دوم تاریخ عثمانی، از ایران‌به‌آناتولی‌رفته و در سرای شاهزاده محمد والی آماسیا اقامت گزیده و برای او مقرری تعیین شده است. این‌عود نواز هنرمند در ردیف‌استادان‌بزرگ عهدسلطان‌بایزیددوم (۸۸۶ـ۹۱۸ هـق) قرار دارد.

حسین فخار شیرازی (جمال‌الدین) خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط و آثار وی:
۱ـ یک قطعه از مرقّع نسخ با رقم «کتبه حسین الفخار» در روان ـ توپ‌قاپوسرای استانبول.
۲ـ یک نسخه بهجة المباهج به قطع وزیری با کاغذ سمرقندی و تزئینات و به خط نسخ کتابت با رقم «.. علی یدالعبد الضعیف... جمال‌الدین مشهور بحسین الفخار» که تاریخ جمادی‌الاول ۹۵۱ دارد در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.
۳ـ یک قطعه از مرقّع مالک دیلمی به خط ثلث و ریحان و رقاع با رقم «مشقة العبد الضعیف حسین الفخار الشیرازی» در خزینهٔ توپ‌قاپوسرای استانبول.
٤ـ یک نسخه قرآن شریف به تاریخ ۹٦۵ که در راهنمای‌کتاب جلد ۱۱ ص ۵۹۵ـ۵۹۸ معرفی شده.
۵ـ یک نسخه قرآن مجید که در نسخه‌های خطی فرهنگستان علوم آذربایجان باکو می‌باشد و تذهیب آن از محمد شیرازی و خط آن (نسخ) از حسین فخار شیرازی و تاریخ ۹۷٤ است.
مجموعه این آثار بطور پراکنده در فهرست احوال و آثار خوشنویسان ـ خوشنویسان قرن دهم و فهرست نسخه‌های خطی دانش‌پژوه آمده است.
فهرست نسخه‌های خطی ـ فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

حسین فخاری از نقّاشان رنگ و روغن‌کار و قلمکار اصفهان است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثاردیده‌شده‌وی تصویرقلمکاری‌وقایع‌روزعاشورا است با رقم «اصفهان ساخت حسین فخاری».
وی نگارستانی بنام حسین فخاری داشته که علامت آن شیر بالدار بوده که این علامت را در زیر یک اثر نصب می‌نموده. مرگ وی در حدود سالهای ۱۳۷۰ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

حسین فیض خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار خطوط او قطعه‌ای در مرقّع بهرام میرزای صفوی در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است با رقم «لمولانا هلالی مسلمه الله تعالی... کتبه حسین الفیض غفرذنوبه» که نشان می‌دهد در زمان حیات هلالی (متوفی ۹۳۹) خوشنویس مقرر بوده است.
احوال و آثار خوشنویسان

حسین قاری از نستعلیق‌نویسان دوره شاه تهماسب صفوی است و از آثار خطی او یک نسخه تحفةالاحرار جامی است به خط نستعلیق که در شوال ۹۵٤ هجری قمری نوشته شده و در کتابخانهٔ ملک تهران به شماره ۵۰۱۱ ثبت گردیده است.

حسین قراب ـ سید خواننده اواخر دورهٔ قاجار است. به نوشته روح‌الله خالقی وی فرزند سیدزین‌العابدین قراب کاشی از آوازه‌خوآنهاو تعزیه‌خوانهای دربار ناصرالدین‌شاه قاجار است. حسین علاوه بر خوانندگی نوازندهٔ ضرب نیز بوده است.

حسین قزوینی از نقّاشان دربار شاه تهماسب صفوی است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی شاگرد سلطان محمد هروی است که با همدوره‌ای‌های خود چون محمدبیک، استاد رضا عباسی و برج‌علی و مولانا محمد و محمدمعین الدین خراسانی همه زیر نظر استاد به خلق آثار گرانقدری نایل آمده‌اند.

حسین قصاع ـ استاد بنا و معمار و طراح و کاشیکار است. وی تعمیر و بازسازی درب بقعه و خانقاه شیخ عبدالصمد نطنزی در سال ۱۳۴۲ شمسی را انجام داده است.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

حسین قلی خوشنویس است و اواخر سدهٔ سیزدهم و اوایل سدهٔ چهاردهم هجری می‌زیسته. وی در تبریز بوده و شاید شاگرد میرسیدحسین خوشنویس باشی باشد. از خطوط او قطعه‌ای در موزهٔ هنرهای تزئینی تهران با رقم «الفقیر حسینقلی» و پشت آن نوشته شده «شاگرد اول آقا میرزا سید حسین خوشنویس باشی».

سیاق مشتق نستعلیق موزه هنرهای تزیینی

حسین قلی از خوشنویسان دورهٔ ناصرالدین‌شاه و ظاهراً ملازم در خانهٔ مهدعلیا بوده است. به نوشته دکتر بیانی از آثار خطی وی یک مرقّع است در کتابخانه کاخ موزه گلستان که تاریخ ۱۲۸۲ هجری قمری دارد با رقم «خانه‌زاد قدیم حسینقلی» و در آنجا پدر و پدر بزرگ خود را از چاکران خانه‌زاد دانسته و اشاره‌ای به مهدعلیا نیز دارد.

حسین قلیخان ـ حاجی نستعلیق و شکسته‌نویس بود. وی فرزند میرزا آقاخان نوری صدر اعظم و از مستوفیان دربار ناصرالدین شاه قاجار است. سپهر سال وفات او را ۱۲۹۵ هجری قمری نوشته است.

حسینقلی خان مافی لقبش نظام‌السلطنه مافی است و نستعلیق را نیکو می‌نوشته. او از امرا و وزرای دربار ناصرالدین‌شاه و مظفرالدین‌شاه بوده است. پدرش شریف‌خان از رؤسای طوایف مافی است. وی به سال ۱۲۴۰ هجری قمری متولد شد و در جوانی به کسب علوم پرداخته است. در زمان ناصرالدین‌شاه مدتها به حکومت بوشهر، یزد و خمسهٔ خوزستان و بختیاری و فارس گمارده شده و مورد توجه او بوده است. در سال ۱۳۱۵ به وزارت عدلیه و ۱۳۱۶ به وزارت مالیه منصوب شده. وی خط نستعلیق و شکسته را به درجه استادی می‌نوشته و از خطوط او یک قطعه در مجموعه آقای افخم السلطنه اعتضادی به تاریخ ۱۲۷۹ می‌باشد. قطعه دیگر که یادداشتی به این مضمون دارد که «نظام السلطنه مافی برای برادرش حیدرقلی خان برهان السلطنه نوشته است» هر دو قطعه‌را مهدی‌بیانی‌رؤیت کرده است.

حسین قلی خطّاط ـ میرزا خوشنویس و کتیبه‌نویس سدهٔ سیزدهم است. وی در خراسان بوده و از آثار خطی او دو کتیبه در آستان قدس رضوی است که یکی زیر آینه‌کاری حرم مطهر بر

روی سنگ مرمر با تاریخ ۱۲۸۷ و دیگر با رقم و تاریخ بخط العبدالفقیر حسینقلی مازندرانی ۱۲۸۲».

حسینقلی غفاری از بهترین شاگردان درویش خان است. به نوشته روح‌الله خالق وی سه تار را نیکو می‌نواخته، بطوری که او را عصارهٔ درویش‌خان نامیده‌اند. مرگ وی در ۲۹ سالگی و در سال ۱۲۹۹ شمسی اتّفاق افتاده است.

حسین قلی کرمانشاهی نستعلیق و شکسته‌نویس بوده و شعر نیز می‌گفته است. درگذشت او به نقل از سپهر سال ۱۲۷۰ هجری قمری بوده است.

حسینقلی نایی اصفهانی آقا حسینقلی اصفهانی از نوازندگان نی در عهد ناصرالدین شاه است. به نوشته استاد جلال همایی حسینقلی قبل از نایب اسدالله شهرتی بسیار داشته و نایب اسدالله شاگرد وی بوده است که از استاد درگذشته است.

حسین کاتب السلطان از شاگردان میرزا غلامرضای اصفهانی و میرزا علی محمد صفاست. وی خط نستعلیق و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته و البته نستعلیق را خوشتر. سال وفاتش در ۱۳۳۷ قمری در مشهد بوده. از نمونه‌های خطوط او چند قطعه و یک مکتوب در مجموعه مهدی بیانی است که تاریخ ۱۳۰۸ دارد.

حسین کاشی پز کاشیکار و کاشی‌تراش است و از آثار او کاشیکاری شبستان مسجد رحیم‌خان اصفهان است. این مسجد در دورهٔ ناصرالدین شاه ساخته شده اما شبستان آن در سال ۱۳۷۸ کاشیکاری گردیده است.

حسین کتابدار (میرحسین کاتب کتابدار) از خوشنویسان و کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار او یک نسخه بوستان سعدی است در کتابخانه کاخ موزه گلستان به شماره ۳۵۰ به خط نستعلیق و رقم میرحسین سلطانی حسینی الکاتب کتابدار با تاریخ ۹۶۱ هجری قمری که دارای ٤ مینیاتور است و در بخارا نوشته شده است.

حسین کرمانی از کاتبان و خوشنویسان قرن دهم هجری است و از آثار خطی او یک جلد کتاب القواعد و الفوائد شهید اول است که به خط نسخ خوش در روز عاشورای ۹۲۸ هجری قمری به پایان رسیده و به شماره ۱۰۱۱ در کتابخانه دانشگاه تهران موجود است.

حسین کلو کاتب خوشنویس است و در سدهٔ نهم می‌زیسته و از خطوط او به نقل از احوال و آثار خوشنویسان، یک نسخه جام‌جم اوحدی در کتابخانهٔ ایاصوفیهٔ استانبول است با رقم و تاریخ: «تمت علی یدالعبد الضعیف حسین الملقب بکلو فی شهر صفر سنهٔ ۸۹۸».

حسین کواری نستعلیق و شکسته‌نویس است و در نیمهٔ دوم سدهٔ سیزدهم قمری و اوایل سدهٔ چهاردهم می‌زیسته. اصل از کوار شیراز است که در این شهر ساکن شده. وی در هنگام تألیف فارسنامهٔ ناصری (سال ۱۳۰٤) در قید حیات بوده است.

حسین گلپایگانی خوشنویس است و به خط وی یک رقعه از مرقّع به خط نسخ با رقم «کتبه العبدالاقل الجانی حسین بن محمدالجرفادقانی فی سنة ۱۲٤٤» در کتابخانهٔ موزه کاخ گلستان می‌باشد.

حسین لواسانی ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار و گره‌چین سدهٔ نهم هجری قمری است. وی به سال ۸۹۵ قمری به اتّفاق استاد محمد صندوق امام‌زاده یحیی تهران را ساخته است.

حسین لواسانی ـ آقا به نقل از میرزا سنگلاخ خوشنویس و ذوفنون بوده و در زمان شاه عباس کبیر می‌زیسته. او وی را شاگرد علیرضا عباسی دانسته و کتیبه سردر مدرسه قرچقابیک در بازار صباغان اصفهان را از خطوط او می‌داند.

حسین محمد تبریزی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه کتاب در اخلاق است به زبان فارسی و به خط نسخ (بدون ابتدا) با تاریخ ذی حجه ۹٤۰ در مجموعه آقای دکتر اصغر مهدوی.
احوال و آثار خوشنویسان

حسین مذهّب از مذهّبان و نقّاشان متبحّر شیرازی است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان از آثا وی تصویر حمام فرشتگان گیسو بلند است که در کتاب خمسه نظامی‌متعلق به موزه توپ‌قاپوسرا می‌باشد. این کتاب به خط مرشد الکاتب شیرازی است دارای بیست نگاره که یکی از آنها به قلم مذهّب حسین می‌باشد و تاریخ ۹٤۷ هجری قمری دارد.

حسین مذهّب برادر ولی جان مصور است. به نوشته مناقب هنروران وی در سال ۹۹۵ هجری قمری به عثمانی هجرت نموده و به کار تذهیب پرداخته است.

حسین معتمدی ـ استاد قلمزن است و از مردم کرمانشاه. وی فرزند استاد زین‌العابدین زرگرباشی است. به نوشته محمدعلی سلطانی، استاد حسین از اساتید برجسته هنر قلمزنی است که آثار وی در عتبات مقدسه از شاهکارهای این هنر محسوب می‌شود. وی شاگرد استاد شفیع قلمزن کرمانشاهی و استاد حسن اصفهانی است. مرگ استاد در تابستان ۱۳۰۷ شمسی در کرمانشاه اتّفاق افتاده و جنازه‌اش به نجف حمل گردیده است.

حسین معمار ـ استاد استاد معمار و طراح ساختمان است. وی بنای هارون ولایت اصفهان را در تاریخ ۹۱۸ هجری قمری به دستور شاه اسماعیل صفوی ساخته است.

حسین منجیلی ـ استاد نجّار و نقّار است و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. از ساخته‌های او ضریح مشبک بقعه آقامیرشهید (در محله اردو بازار لاهیجان) است که تاریخ ۱۱۳۳ دارد.

حسین موسوی زاده کاشی‌ساز و کاشی‌کار است و از آثار او کتیبه سردر مدرسه عربان اصفهان است که تاریخ ۱۳٦۲ هجری قمری دارد.

حسین میرکلنگی از خوشنویسان مشهور سدهٔ دهم قمری و یکی از هفت شاگرد طراز اول میرعلی هروی است. نامش میرحسین حسینی معروف به میرکلنگی که سالها خوشنویس و کتابدار کتابخانهٔ عبدالله ثانی امیر بخارا (۹٦٤ـ۱۰۰٦) بوده است. تاریخ وفات او مشخص نیست اما در آثارش تاریخهای ۹٤۲ تا ۹۸۳ آمده است. از آثار خطوط او به نوشته فهرست‌ها بویژه فهرست نسخه‌های خطی و احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ نسخه‌ای از گلستان سعدی در کتابخانه کاخ موزه گلستان به تاریخ ۹٤۲ هجری قمری.
۲ـ یک نسخه یوسف و زلیخای جامی که در بخارا نوشته شده و تاریخ ۹٦٦ هجری قمری دارد در همان کتابخانه.
۳ـ یک نسخه بوستان سعدی که باز در بخارا نوشته شده در همان کتابخانه (بدون تاریخ)
٤ـ یک نسخه دیوان حافظ در کتابخانهٔ دانشگاه حیدرآباد سند پاکستان به تاریخ ۹۷۸ هجری قمری.
۵ـ یک نسخه تحفة الاحرار جامی که در بخارا نوشته شده در کتابخانهٔ عمومی لنینگراد.
٦ـ یک نسخه مثنویات جامی به تاریخ ۹۵۰

هجری قمری در کتابخانهٔ چستربیتی انگلستان.
۷ـ یک نسخه دیگر از تحفةالاحرار به تاریخ ۹۸۰ هجری قمری در کتابخانه چستربیتی انگلستان.
۸ـ نسخهٔ دیگر تحفةالاحرار با تاریخ ۹۶۲ هجری قمری در مجموعه کلاود آنت (Claud Anet)
۹ـ نسخه دیگر تحفةالاحرار به تاریخ ۹۸۳ هجری قمری در مجموعه دموت (Demotte)
۱۰ـ یک قطعه در کتابخانه ملی تهران
۱۱ـ یک نسخه رباعیات میرسید محمد جامه‌باف که در لاهور نوشته شده در کتابخانه حاج سید نصرالله تقوی تهران.
۱۲ـ یک قطعه در کتابخانهٔ رضوی مشهد
۱۳ـ قطعه‌ای دیگر با رقم «العبدفقیر میرحسین الحسینی النسفی» در همان کتابخانه.
۱٤ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «مشقة میرکلنگی» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.
۱۵ـ یک قطعه از مرقّع امیر غیب بیک با تاریخ ۹۵٤ در همان کتابخانه
۱٦ـ یک قطعه از غزلیات حافظ با رقم و تاریخ «کتبه العبدالفقیر الحقیر المذنب میرحسین غفرذنوبه و سترعیوبه فی شهور سنه ۹۵٤» در مجموعه مهدی بیانی.

حسین نجّار ـ استاد منبّت‌کار و نجّار است. وی در سال ۸٤۷ هجری قمری صندوق بزرگ مرقّد امامزاده مطهر بومهن را ساخته است.

حسین نجّارباشی ـ استاد نجّار و نقّار است. از ساخته‌های او به نقل از آستارا تا استارباد:
۱ـ ضریح مرقّد امامزاده خطیب و نجیب در ناحیه اوزرود نور در سال ۱۳۳۸ هجری قمری
۲ـ در ورودی امامزاده داوود کیا سلطان در ناحیهٔ اوزرود نور است، البته رقم روی در که تاریخ ۱۳۳۹ هجری قمری دارد، ولد مرحوم مشهدی جعفر از طایفهٔ حیدری را دارد که حتماً همان استاد حسین نجّارباشی است که ضریح مرقّد امامزاده خطیب را ساخته است.

حسین نجّار لواسانی نجّار و نقّار است. به نوشته دکتر منوچهر ستوده وی در سال ۸۷٤ هجری قمری در ورودی سلطان حاجی را در دلا از دهکده‌های دلارستاق نور را ساخته است.

حسین نقّاش از نقّاشان دوره اکبرشاه گورکانی هند است. به نوشته‌استاد کریم‌زاده‌از آثاررقم‌داروی‌نگاره‌مجلس پر جلال با برشاه است با رقم «عمل حسین نقّاش»

حسین نقّاش نقّاش کاشی بوده و در عهد قاجاری زندگی می‌کرده است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار امضادار وی کاشی منقّشی است که در حراج ساتبی در نوامبر ۱۹۸٤ لندن به فروش رفته است که بر روی این کاشی تصویر سه دختر قاجاری نقّاشی شده بود با رقم «عمل حسین» حدود سنوات ۱۲۳۰ هجری قمری.

حسین نقّاش تهرانی نقّاش است و از کارهای او نقّاشی‌های تکیه معاون‌الملک کرمانشاه در سال ۱۳۳۰ هجری قمری است.

حسین نقّاش شیرازی ـ سید نقّاش بوده است، اما اثری با رقم وی دیده نشده. استاد کریم‌زاده چند نسخه خطی در دست یک فروشنده پاکستانی در لندن دیده است که کتابت آن به دست دیگری انجام شده، ولی نقّاشی‌های بسیار زیبای آن رقم نقّاش ندارد، اما سفارش دهنده کتابت است. بنابراین برداشت وی چنان است که سیدحسین نقّاش متمکنی بوده که کتابها را سفارش داده تا نقّاشی کند. پس رقم کاتب چنین بوده است «تمت الکتاب به عون الملک الوهاب... حسب الخواهش والامقام آقا سیدحسین نقّاش شیرازی ۱۲۳۸ فقیر حقیر اسماعیل شیرازی» و در نسخه‌ای دیگر نام سفارش دهنده «آقا میرحسین نقّاش شیرازی سنه ۱۲٤۸» آمده است.

حسین نیاز طباطبایی ـ سید کاتب خوشنویس و به خط او یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، جلد روغنی به خط نسخ و تاریخ ۱۲۰٤ در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

حسین نیشابوری ـ قاضی (قاضی حسین نیشابوری) نستعلیق نویس بوده و به نقل از میرزا حبیب که دو بیت شعر به خط وی دیده، بسیار متین می‌نوشته است.

حسین وراق بلخی از صحافان و وراق قرن چهارم است. وی پدر شهید بلخی معاصر رودکی بوده است.

حسین ولد استادحسن نجّار لواسانی نجّار و نقّار و گره‌چین سدهٔ نهم است. وی به اتّفاق برادرش محمد لواسانی در سال ۸۸۸ هجری قمری صندوق منبّت مرقّد بی‌بی شهربانو را ساخته است.

حسین همت شیرازی خوشنویس است و فرزند وقار شیرازی و علاوه بر خطوط دیده شده از وی یک نسخه ترجمه منظوم فرمان حضرت امیر به مالک اشتر (نظم وقار شیرازی) به قطع نیم ورقی و به‌خط نسخ و رقاع که‌در زمان‌ناصرالدین‌شاه برای فرهاد میرزا نوشته شده و تاریخ ۱۲۹۸ دارد. این نسخه‌را دکتر بیانی‌در دست فروشنده‌ای‌دیده‌است.

حسین هنگ آفرین موسیقی‌دان و رئیس یکی از دسته‌های موزیک قزاق خانه است. به نوشته روح‌الله خالق وی سه تار را نیکو می‌نواخته و از شاگردان خوب میرزا عبدالله بوده است. حسین خان ردیف‌های موسیقی ایرانی را می‌شناخته و نواختن پیانو و ویولن و سازهای بادی را بلد بوده است. مرگ وی در سال ۱۳۳۱ هجری قمری اتّفاق افتاد.

حسینی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار وی کتابه فرمان شاه تهماسب اول (۹۳۰ـ۹۸٤ هجری قمری) است در مسجد جامع استراباد که تاریخ ۹۳۷ دارد با رقم «کاتبه حسینی».

حسین یاحقی نوازنده ویولن است که در سال ۱۲۸۲ شمسی در تهران متولد شده. وی صدایی خوش نیز داشته و در کودکی طبق نذر مادر از مرثیه‌خوانان سیدالشهدا بوده و در تکیه سیداسماعیل شبیه فاطمه صغری و بلقیس و علی‌اکبر وقاسم می‌شده است. ابتدا نواختن کمانچه را نزد خواهرش کشورخانم فرا گرفت پس از چندی چون خواهرش به سفر رفت، به حسین اسماعیل زاده روی آورد و با عشق غیرقابل توصیف موسیقی را دنبال کرد، به طوری که در یازده سالگی بسیاری آهنگهای آن زمان را می‌نواخت. پس از دو سال که در خدمت استاد بود روزی ایرج میرزا به منزل اسماعیل‌زاده آمد و ساز حسین را شنید و بسیار او را مورد تشویق قرار داد. حسین به زودی در نوازندگی کمانچه پیشرفت کرد، بطوری که در شانزده سالگی به شهرت رسید و سازش شنیدنی شد و خود کلاس مشق دایر کرد.

در ضمن به ویولن روی آورد و با ابوالحسن صبا دوستی یافت و صبا به او نت آموخت.
حسین در جوانی سنتور نیز می‌نواخته و مورد توجه سماع حضور بوده است. منصور یاحق و پرویز یاحق از بستگان وی‌اند و خواهر دیگر وی که مادر منصور یاحق بوده است نوازندهٔ تار است.

حضرتی از نقّاشان عثمانی است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان، این نقّاش در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی تصویر مردی است سوار اسب که بسیار هنرمندانه به قلم آمده است و رقم دارد «رقم حضرتی نقّاش» این نگاره در کتاب نقّاشی مینیاتور ترکیه Turkish Miniature Painting به چاپ رسیده است.

شیخ حکاک حکّاک و نقّار معروف اصفهان در قرن سیزدهم است. وی تا هنگام تألیف جغرافیای اصفهان ۱۲۹٤ قمری می‌زیسته است.

حکیم به نوشته استاد کریم‌زاده از نقّاشان ترکمنی است که با متعلقان خود در راول پندی به خدمت اکبرشاه رسید و در دربار او احترام یافت. وی در همانجا درگذشت.

حکیم بن شمس نستعلیق‌نویس دربار شاه عباس کبیر است. به نوشته سپهر وی مدتی به کاشان تبعید شده و پس از آن به مشهد و هندوستان رفته و به سال ۱۰۳۰ هجری قمری در آنجا درگذشته است.

حکیم محمدالمفخری از وراقان قرن چهارم هجری قمری است و ابوالفضل بیهقی او را از صحافان و نساخان پدرش می‌داند.

حکیم موسیقی نقّاش و طرّاح و کاشی‌ساز است و از آثار وی کاشی هفت رنگ دیوار ورودی مدرسه ابراهیم خان در کرمان است با رقم و تاریخ «حکیم موسیقی نقّاش کرمانی ۱۳۰۰» از کاشی‌سازان دیگر این بنا که در ذیل کاشی‌ها رقم دارند استاد حیدر کرمانی و استاد صفرعلی هستند، با رقمهای «استاد حیدر کرمانی کاشی‌پز ۱۳۰۰» و «استاد صفرعلی کاشی‌پز ۱۲۵٦».

حگتانه از نقّاشان هندوستان است که در زمان اکبرشاه گورکانی می‌زیسته (۹٦۳ـ۱۰۱٤ هـق). به نوشته استاد کریم‌زاده وی با گروه نقّاشان و هنرمندان در خلق کتاب بابرنامه دست داشته است. از آثار وی در این کتاب تصویر بابرشاه است با عده‌ای از سران لشکری و کشوری با مناظر اطراف که رقم دارد «عمل حگتانه».

حمدالله آماسیالی (حمدالله بن مصطفی دده) خطّاط و خوشنویس است. وی در اواخر قرن نهم و اوایل سدهٔ دهم می‌زیسته و از اولین خطّاطان عثمانی است که دارای شیوهٔ خط بوده و شاگردان بسیار پرورش داده و بنام شیخ مشهور شده. وفات وی در سال ۹۲۰ هجری قمری اتّفاق افتاده است. شیخ حمدالله نزد سلطان بایزید احترام بسیار یافته است. از آثار او کتیبه‌های محراب و دور مسجد سلطان بایزید در استانبول است. او باتغییراتی که در شیوهٔ یاقوت مستعصمی داد، مکتبی نو در خط بوجود آورد. اکنون در کتابخانه خزانه توپ‌قاپوسرا مجموعه‌ای تحت شماره ۲۰۱٤ از خطوط وی موجود است که نمونه‌ای از اقلام سته شیخ حمدالله می‌باشد. در همین کتابخانه قرآنی به شماره ۷۱ به خط زیبای او وجود دارد.
روی هم رفته شیخ حمدالله به اتّفاق پسرش مصطفی دده (متوفی ۹٤۵ هـق) و دامادش شکرالله و شاگرد و پسر عمه‌هایش محی‌الدین بن جلالی و برادرش جمال‌الدین و احمد قراحصاری (متوفی ۹٦۳ هـق) که یاقوت مستعصمی عثمانیان به شمار می‌رود، و عبدالله حلبی آماسیالی استادان سبعه نامیده می‌شوند.

مرگ حمدالله را آقای بیانی ۹۲۶ و تاریخ عثمانی ۹۲۰ نوشته است.
آثاری که در کتاب دکتر بیانی بنام او آمده است:
۱ـ یک مرقّع به خط ثلث و نسخ و توقیع و نستعلیق با رقم «کتبه حمدالله بن مصطفی دده حامدالله تعالی...» در موزه اسلامی ترک.
۲ـ یک مرقّع دیگر به خط ثلث و نسخ کتابت ترکی با رقم «کتبه حمدالله المعروف بابن الشیخ حامدالله تعالی...) در همان موزه)
۳ـ یک مرقّع دیگر به خط ثلث و نسخ و رقاع و توقیع با رقم «سوده اضعف الکتّاب حمدالله المعروف بابن الشیخ» در همان موزه.
٤ـ یک مرقّع عظیم مذهّب به خط نسخ و ثلث و رقاع و توقیع با همان رقم و تاریخ ۹۰۱ در همان موزه.
۵ـ دو قطعه ثلث با رقم «کتبه... اضعف الکتاب حمدالله بن مصطفی دده المعروف بن الشیخ» در سلیمانیه استانبول.
٦ـ دو قطعه نسخ کتابت با رقم «کتبه الفقیر حمدالله المعروف بابن الشیخ نقل من خط الشیخ رحمة الله علیه» در همان مکان.

حمدالله لباسانی کاتب خوشنویس است و از آثار خطی وی یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی مذهّب و مرصّع و مصوّر (٦۰ مجلس) به خط نسخ کتابت نستعلیق مانند که تاریخ جمادی الاول ۹۰۲ دارد و در کتابخانهٔ ملی مونیخ به شماره 8 فهرست شده است. این نسخه در فهرست کتابهای فارسی و احوال وآثار خوشنویسان و فهرست خوشنویسان قرن دهم آمده است.

حمدالله بن یدالله جعفر کاشی‌کار و کتیبه‌نگار است. به نوشته دکتر منوچهر ستوده نام وی جزو یکی از ده تن از سازندگان کتیبه‌ها و کاشی‌کارهای مفصّل و زیبای بقعه سلطان شهاب‌الدین در دهکده دلا از دهکده‌های دلارستاق نور (در سالهای ۹۰۳ـ۹۰۱ هجری قمری) می‌باشد.

حمدالله خلخالی خوشنویس است و بعضی او را شاگرد میرعلی هروی می‌دانند. از خطوط او قطعه‌ای در یک مرقّع از کتابخانه خزینه اوقاف استانبول است با رقم «الفقیر المذنب حمدالله خلخالی».

احوال و آثار خوشنویسان

حمدان نایی به نوشته جلال همایی و به نقل از معجم الادبا، نوازنده قرن سوم هجری در اصفهان است که تا اوایل قرن چهارم می‌زیسته و معاصر احمدبن علویه کرانی شاعر و ادیب قرن سوم که در سال ۲۱۲ هجری قمری متولد شده، می‌باشد.

حمزه حامد تذهیب‌کار و طغراکش و خطّاط عثمانی است و در حدود سالهای ۱۱۵۳ هجری قمری می‌زیسته.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

حمزة بن محمدالعلوی تذهیب‌کار شیرین قلم شیرازی است و از آثار وی تذهیب و ترصیع قرآن بزرگ شاه چراغ شیراز است. این قرآن که به دستور تاشی‌خاتون مادر ابواسحاق به خط یحیی الجمالی الصوفی کتابت شده، آرایش آن به دست این هنرمند انجام گرفته است.

حمزه سراسبی (کربلایی حمزه سراسبی) نجّار و نقّار و گره‌کار است. به نوشته دکتر ستوده وی در حدود سال ۱۳۰۰ هجری قمری سقاخانهٔ چوبین دهکدهٔ یالو از دهکده‌های یالورود نور را ساخته است.

حمزه مذهّب به نوشته استاد کریم‌زاده از مذهّبان سده هشتم هجری قمری است و فرزند محمدعلوی می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان

حمیدبن محمود اصفهانی حکّاک و نقّار و فلزکار است و از آثار کم‌نظیر او اسطرلابی است که به سال ۵۴۷ هجری قمری ساخته شده و در موزه فلورانس ایتالیا می‌باشد. به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر رنگی این اثر در نمایشگاه گالری اهوان لندن به چاپ رسیده است.

حمید معمائی خوشنویس است و در اواخر سدهٔ دهم قمری می‌زیسته. شعر نیز می‌گفته است و در هنگام تألیف تذکرهٔ ریحان نستعلیق (سال ۹۸۹) در قید حیات بوده است.

حیدر ـ استاد بنا و گچ‌بر است. از گچ‌بریهای زیبای او گچ‌بریهای مسجد جامع نطنز است و دیگر گچ‌بریهای مسجد اولجاتیو در اصفهان به سال ۷۱۰ هجری قمری است.

حیدر اسکویی از ثلث‌نویسان است و از آثار خطی او یک نسخه مفتاح الانشاء محمدبن حاجی است که به تاریخ ۹۱۴ هجری قمری نوشته شده و به روایت ایرج افشار در بیاض سفر در آلمان برای فروش عرضه شده است.

حیدربن حسین اردکانی از خوشنویسان ولایات اردکان یزد است و در قرن دهم می‌زیسته و از آثار او به نوشته دکتر افشار، لوح مزار مولانا شاه حسین در مسجد جامع هفتادر و سردر حمام محلهٔ چرخاب یزد به نسخ در سال ۹۵۹ و ۹۶۰ هجری قمری است.

حیدربن درویش حسینی گازرسبزواری از نستعلیق‌نویسان سدهٔ دهم هجری است و از آثار خطی وی:
۱ـ مجموعهٔ عربی به خط نستعلیق و تاریخ ۹۶۶ هجری قمری در کتابخانه دانشکده الهیات تهران به شماره ٤٢٥د.
۲ـ بوستان سعدی، به خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۱ هجری قمری کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۸۱۰۷.

حیدربن علاء الدین علی بن حسن الحسینی نسخ نویس بوده و در قرن دهم می‌زیسته است. از آثار خطی او عیون اخبار الرضا ابن بابویهٔ قمی است که به خط نسخ در سال ۹۸۰ هجری قمری نوشته و اکنون در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۷۸۵ می‌باشد.

حیدر تبریزی حجّار و نقّار است و از نمونه کارهای او سنگ قبری است بسیار زیبا که متعلّق به امیر عبدالباقی نامی است که در قبرستان کهنه اسدآباد قرار گرفته‌و تاریخ ۹۶۳ هجری قمری دارد.

حیدر حسینی ـ میر خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونهٔ خطوط او به نقل از هنر عهد تیموری و فهرست نسخه‌های خطی و فهرست کتب خطی کتابخانه ملک و فهرست خوشنویسان قرن دهم و احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک نسخه دیوان مانی در کتابخانه عمومی لنین‌گراد. این کتاب از مجموعه کتب خطی بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی است با رقم و تاریخ «کتبه المذنب حیدرابراهیم الحسینی غفرذنوبهما فی شهر رجب المَرجب سنهٔ ۹۶۱احدی و ستین و تسعمائة»
۲ـ دیباچهٔ مرقّعی از کتابخانه ملی وین که تاریخ ۹۸۰ هجری قمری دارد.
۳ـ چهل حدیث (اربعین) جامی به خط نستعلیق و تا ۹۶۱ هجری قمری، نسخه‌ای آراسته و مزیّن، در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ٤٥٤٢.
٤ـ گلستان سعدی متعلّق به کتابخانه ملک به شماره ۵۹۷۹ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۹ هجری قمری.
۵ـ دیوان حافظ به خط نستعلیق زیبا و مصور و زرین به تاریخ رمضان ۹۷۳ هجری قمری در دارالکتب قاهره به شماره ۳۶م.

حیدرحسینی ـ میر خوشنویس مشهور سدهٔ نهم قمری است. بعضی او را یکی از شاگردان برجسته میرعلی هروی دانسته‌اند، اما تاریخ بعضی از خطوط او نشان می‌دهد که قبل از میر علی هروی بوده، به نظر مهدی بیانی او را باید یکی از زبردست‌ترین نستعلیق‌نویسان سدهٔ نهم دانست. از آثار خطی او به نقل از همان مؤلف

۱ـ یک قطعه از مرقّع شاه اسماعیل صفوی به قلم شکسته در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول

۲ـ دو قطعه از مرقّع امیرغیب بیک بل رقم «العبدالمذنب حیدرالحسینی الکاتب غفر ذنوبه»، و «مشقة حیدرالحسینی» در همان کتابخانه.

۳ـ دو قطعه از مرقّع مالک دیلمی در همان کتابخانه

٤ـ سه قطعه از مرقّعات مختلف با تاریخ ۸٦۸ هجری قمری در همان کتابخانه.

۵ـ یک قطعه از مرقّعی، در کتابخانهٔ روان‌کوشکو استانبول با رقم «کتبه العبدالمذنب حیدرالحسینی غفرذنوبه».

حیدر حیدری نوازنده و استاد بزرگ تنبورنواز است. به نوشته محمدعلی سلطانی در جغرافیای تاریخی کرمانشاه، وی تار و سه‌تار را نیز به استادی می‌نواخته. وی در نیمهٔ دوم قرن چهاردهم قمری در کرمانشاه می‌زیسته است. از شاگردان بزرگ این هنرمند سیدعلی کفاشیان و کریم کاکایی می‌باشند که آنان علاوه بر نوازندگی تنبور آوازی دلنشین داشته‌اند.

حیدر خصالی خوشنویس و شاعر اواخر سده دهم و نیمه اول یازدهم است. مولدش در کارته از توابع هرات است که در کودکی با خاندان خود به هندوستان رفته و آداب شاعری و تعلیم علوم را از برادر بزرگ خود فرا گرفته. در مأثر رحیمی او را از شعرای دربار عبدالرحیم خان خانان دانسته‌اند. وی در موقع تألیف تذکره میخانه (۱۰۲۸ هـق) می‌زیسته. حیدر خصالی نستعلیق را زیبا می‌نوشته است.

حیدر ذهنی به نوشته استاد کریم‌زاده از نقّاشان هنرمند اواسط سدهٔ ۱۲ هجری قمری بوده است.

حیدر عطایی ـ ملا خوشنویس نیمهٔ اول سدهٔ یازدهم هجری قمری است. اصلش از شیراز و در هندوستان به سپاهیگری روزگار می‌گذرانده و در خدمت خان خانان بوده است. در جنگ دکن دست راستش از مرفق قطع شده و گویند قلم به مرفق می‌بست و همچنان بیست و سه سال کتابت کرد. در هنگام تألیف مآثر رحیمی (۱۰۲۵ هـق) هنوز در دستگاه خان خانان بود.

حیدرعلی نقّاش مشهور سدهٔ دهم هجری قمری است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان، وی شاگرد وخواهرزاده استاد بهزاد است. پسرخاله وی نقّاش مشهور رستم‌علی است. حیدرعلی در جانورسازی و ارائه مجالس بزم و منظره‌پردازی استاد می‌باشد. از آثار دیده شده وی به نقل از همان کتاب

۱ـ منظره سماع درویشان در وسط یک باغ پر درخت با رقم «عمل حیدرعلی خواهرزاده استاد بهزاد».

۲ـ اثر دیگر وی که در کتاب خمسهٔ نظامی متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است تصویر دمسازی مجنون با حیوانات وحشی است با رقم «عمل حیدرعلی خواهرزاده استاد بهزاد».

۳ـ اثر دیگر وی تصویر اسب زیبا و خوش‌تراشی است با «عمل استاد حیدرعلی».

حیدرعلی نقّاش و قلمدان‌ساز و خطّاط است. به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده وی از اطراف مرودشت بوده و نام پدرش جعفر و شغلش نقّاشی بوده است. پدرش او را حاجب می‌نامید چون پدر به تهران آمد، حاجب را با خود آورد. او پس از پدر به شغل نقّاشی مشغول بود. سپس از این کار دست کشید و بر سلک دراویش روی آورد و به شعر پرداخت.

تولد حیدرعلی ۱۲۷۱ و مرگش به سال ۱۳۳٤ هجری قمری است. وی در اراضی کنار خندق دروازهٔ دولت به خاک سپرده شده است.

حیدرعلی نقّاش و قلمدان ساز است و در سدهٔ سیزدهم (۱۹ میلادی) هجری قمری می‌زیسته. به نوشته کتاب جلدها و قلمدانهای ایرانی از آثار وی قلمدانی است که حضرت مریم و عروج او و تولد مسیح را بر آن نقش کرده است.

حیدرعلی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه قرآن مجید به خط نسخ کتابت شده در مجموعه حاج سیدنصرالله تقوی است که تاریخ ۱۰۰۹ هجری قمری دارد.

حیدرعلی ـ استاد خاتم‌ساز کم‌نظیر دوران قاجار است. در زمان این هنرمند که آثار بسیاری را خلق کرده است. خاتم‌سازی متوجه اشیاء کوچک و خانگی مثل قاب‌ها و قاب آینه و قلمدان و رحل قرآن و شطرنج و تخته نرد گردید و با ابتکار این هنرمند خاتم از انحصار اشراف خارج شد و در میان مردم جای یافت.

مجله میراث، شماره ۳ـ۴

حیدرعلی ثریا ـ رک ثریا

حیدرعلی بن ذوالفقار طرّاح و معمار و گچ‌بر اهل اردستان است. از آثار این استاد یکی تزئینات و ساختمان زیبای ایوان شرقی مسجد گز در اصفهان است با رقم «عمل العبد... حیدرعلی ذوالفقار المعمار الاردستانی سنه ۹۵۲».
دیگر ساختمان تزئینات مسجد جمعه اردستان که در گچ‌بری نفیس داخل ایوان چنین رقم دارد «عمل حیدرعلی معمار اردستانی سنه ۹٤٦».

حیدرعلی شیرازی از نقّاشان و طراحان شیراز در دوره ناصرالدین شاه بوده و تا سال ۱۳۱۳ هجری قمری و مرگ این پادشاه در قید حیات بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

حیدرعلی بن محمداسماعیل نقّاشباشی نقّاش و قلمدان ساز است و طبق مدارک بدست آمده توسط استاد کریم‌زاده وی فرزند محمد اسماعیل نقّاشباشی است که پدرش خود فرزند آقابابا نقّاش است. از احوالات این نقّاش اطلاعات زیادی در دست نیست اما آثارش بین سال ۱۲۹۷ تا ۱۲۸۹ هجری قمری دیده شده. از آثار رقم‌دار این استاد به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ قلمدان زیبایی با تصویر یوحنا و شاه نعمت‌الله ولی و مولای رومی و رقم «حیدرعلی ۱۲۹۷»
۲ـ قلمدان دیگری دیده شده با تصاویر عرفا و رقم «رقم حیدرعلی»
۳ـ قلمدان گل و مرغی که مدالیون تصویر زنی زیبا با رقم «رقم حیدرعلی بن محمد اسماعیل نقّاشباشی ۱۲۸۰».
٤ـ قلمدان کیانی با تصویر ناصرالدین شاه و ولیعهد و ظل‌السلطان و کامران میرزا و سایر رجال
۵ـ قلم‌دان کیانی دیگر به همان عیار و رقم «عمل حیدرعلی ۱۲۸۹»
٦ـ قلمدان دیگری با تصاویری از صوفیان با رقم «رقم حیدرعلی»
۷ـ قاب آینه با تصویر علی محمدخان قاجار که در حراج ساتبی ۱۹۷۸ به فروش رسید با رقم «کمترین حیدرعلی سنه ۱۲۷۹».

حیدرعلی نقّاش ـ استاد جلدساز و نقّاش قرن سیزدهم است. به نوشته خانم بدری آتابای از کارهای او جلد مرقّعی که خط آن از حسن بن میرزا محمد حسینی در ۱۲۸۳ هجری قمری و نقّاشی‌های آن از محمدباقر در ۱۱۹۲ هجری قمری و محمدصادق بوده است وی در این جلد پیکره شیخ بهایی و میرفندرسکی نقش شده است.

حیدر غلام نقّاش و قلمدان‌ساز است و احتمالاً در دوره زندیه می‌زیسته. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی قلمدان بزرگی بوده با نقشهای زیبا و ساخت ماهرانه که رقم داشته «حیدر غلام».

حیدر قلی عودی ـ استاد از نوازندگان چیره‌دست دربار شاه عباس کبیر است که در سفرهای شاهانه ملازم بوده است. به نوشته استاد جلال همایی حیدرقلی به اتّفاق خواننده و تصنیف‌سازی به نام مطربی قزوینی کار می‌کرده است. حیاتش تا سال ۱۰۱۵ هجری قمری مسلم است.

حیدر قلی میرزا به نوشته استاد کریم‌زاده نقّاش است و او را از اعقاب مظفرالدین‌شاه می‌دانند. وی به نام لال شاهزاده مشهور بوده و در حدود هشتاد سال سن کرده است. آثار شبیه‌سازی و سیاه‌قلمی وی در نزد فامیلش بسیار است و دارای شیرینی و حلاوت است.

احوال و آثار نقّاشان

حیدرقلی ـ نقّاش صفوی نقّاش است و به روایتی از ندیمان و همکاران رضا عباسی است. به نوشته احوال وآثار نقّاشان از آثار وی تصویر فرهاد است که اسب مرده شیرین را به دوش گرفته. این تصویر در خمسه نظامی آمده که به خط عبدالجبار اصفهانی نوشته شده و تاریخ ۱۰۳٤ هجری قمری دارد.

حیدر کاشی تراش کاشانی کاشی‌تراش و کاشی‌کار است و از آثار بی‌نظیر او منبر معرق کاشی مسجد میرعماد (مسجد میدان) کاشان است که در زمان ابوسعید گورکانی ساخته شده است.

حیدر گلپایگانی ـ استاد نقّار و منبّت‌کار و مشبّک‌ساز و قاشق تراش است حرفه اصلی وی قاشق‌تراشی بوده و بدین نام مشهور شده است. اما منبّت‌کاری بی‌مانند است. استاد حیدر در اواخر دوره قاجار در گلپایگان می‌زیسته و از شاگردان مشهور وی استاد علی مختاری، استاد محمد مختاری، استاد محمدباقر سرمدی هستند. استاد حیدر نیکنام در کودکی ابتدا شاگرد او بوده است، از کارهای وی در موزه‌ها و مجموعه‌ها بسیار است، از جمله نگارنده چند کار وی را در موزه مردم‌شناسی تهران، و موزه قزوین دیده‌ام که اگر رقم ندارند اما شیوه کار وی مشخص است. از جمله کارهای وی که اخیراً یافته‌ام تعدادی دسته قاشق است که آیتی از زیبایی هستند و کار و منبت و مشبک آنها بی‌نظیر است. خانواده استاد که هیچکدام هنر پدر را ادامه ندادند بنام موحدی شهرت دارند.

حیدر نقّاش نقّاش و چهره‌پرداز و منظره‌پرداز است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار بجا مانده وی تصویر نشستن بهرام گور در گنبد سبزرنگ است با رقم «حیدر نقّاش ۱۰۳۲» (هجری قمری).

حمدالله بن مرشد کاتب خوشنویس است و در سده دهم قمری می‌زیسته. از آثار خطی و یک نسخه ظفرنامه شرف‌الدین علی یزدی در موزه آثار اسلامی ترک استانبول است با رقم و تاریخ «نقها حمدالله بن شیخ مرشد الکاتب ۸۹۱».

احوال و آثار خوشنویسان

حیدریان ـ علی محمد نقّاش است و از شاگردان کمال‌الملک. این نقّاش در ردیف استادانی قرار گرفته که پیوسته کوشیده‌اند که هنری زنده و آثاری نامیرنده به تاریخ هنر عرضه نمایند. حیدریان از افرادی است که در بیان و ترسیم حالات انسانی بسیار موفق بوده و برای تکمیل هنر خود کار استادان شرق و غرب را مورد دقت و کپی قرار داده و از این راه موفق بیرون آمده است و می‌بینیم که در ترسیم کپی مسیح رافائل و جنگل

شیشکین چنان کاری انجام می‌دهد که تشخیص اصل اثر و کپی از یکدیگر مشکل است.

کودکان اثر استاد حیدریان

استاد حیدریان پس از اتمام تحصیلاتش زیر نظر کمال‌الملک جهت فراگیری رموز و فنون طراحی و نقّاشی به صورتی کامل‌تر به کشور فرانسه و بلژیک سفر می‌کند و این سفر تأثیر شگرفی در وی به جا می‌گذارد و در این دوره است که به طبیعت بی‌جان روی می‌آورد و در ترسیم زیبایی‌های آن از هیچ تلاشی دریغ نمی‌نماید. این نشان می‌دهد که حیدریان جزو شاگردانی از کمال‌الملک است که به ندای قلبی خود پاسخ داده و به سمت و سوی حرکت‌های نوین گام نهاده است. استاد مدتها به عنوان استاد دانشکده هنرهای زیبا به تدریس شیوهٔ نقّاشی پرداخته و شاگردان بسیاری تربیت نموده که راه استاد را ادامه می‌دهند و به فرهنگ و هنر ایران استحکام و قوام می‌بخشند از استاد حیدریان علاوه بر کپی‌ها آثار بسیاری چون منظره روستا، طبیعت بی‌جان، چهره کودکان، پرتره مادر، خرمن را می‌توان نام برد. تولد استاد به سال ۱۲۷۵ شمسی و مرگش به سال ۱۲۶۹ شمسی اتّفاق افتاده است. یادش گرامی‌باد.

مادر اثر استاد حیدریان

خ

خاچاطوریان (سرکیس خاچاطوریان) نقّاش است و از هموطنان ارمنی که به نوشته استاد کریم‌زاده در شیوه نقّاشی‌های دیواری عهد صفوی کار می‌کرده و از این نظر مشهور شده است. از این استاد حدود ۱۵۳ تابلو در موزه گیومه پاریس به نمایش درآمده است. جا دارد که نام تعدادی از هنرمندان ارامنه ایرانی را که استاد کریم‌زاده در پاورقی جلد سوم، صفحه ۱۳۵۶، آورده در اینجا ذکر کنیم. اینان عبارتند از: مارکو گریگوریان، ادیک عیوضیان، آندرانیک بابومیان، میشا شهبازیان، هاکوپ وارطانیان، آرتور سرکیسیان، آواک هایداپتیان، میرواند نهاپتیان، ولیجانیان، سیراک ملکومییان، سدراک نظریان، رستم وسکائیان، کارنیک درهاکوپیان، سارو آراتون، آلفونس آوانسیان، هرمان واهرامیان، کریست طاطاوسیان، کریست کاراپتیان، هراج کاراپتیان و خانم هاسمیک نرسیسیان.

خادم علی ـ حافظ خوشنویس است و در سدهٔ دوازدهم قمری می‌زیسته. وی حافظ قرآن نیز بوده است. خط نستعلیق و شکسته را نیکو می‌نوشته و از آثار خطوط وی یک قطعه از مرقّعی در کتابخانه بادلیان انگلستان است با رقم و تاریخ «کتبه خادم علی سنهٔ ۱۱۸۹».

احوال و آثار خوشنویسان

خالدی ـ مهدی (مهدی خالدی) از موسیقی‌دانان و نوازندگان معاصر است. وی در سال ۱۲۹۸ شمسی در تهران متولد شد. از کودکی به نواختن موسیقی علاقمند بود. عاقبت عشق وی، او را در مدرسه و در کلاس موسیقی و ویولون استاد صبا کشانید و استعداد شگرف او در این هنر تا آنجا بود که به زودی خلیفهٔ صبا گردید و در غیاب او سرپرستی کلاسهای وی را به عهده داشت. چندی بعد به رادیو راه یافت و در حضور سرگرد غلامرضا مین باشیان و سروان آژنگ که یکی سرپرست هنرستان موسیقی و یکی معاونش بود و همچنین استادان آن روزگار حبیب سماعی (سنتور)، علی‌اکبر شهنازی (تار)، موسی معروفی (تار)، ابراهیم منصوری (ویولن)، مرتضی نی‌داوود(تار)، مرتضی محجوبی (پیانو)، وزیری تبار (قره‌نی) روانبخش (ضرب)، آزمونی از وی به عمل آمد و وی از بدو تأسیس رادیو با این دستگاه آغاز به کار نمود. مهدی خالدی از نوابغ و بدعت‌گذاران و آهنگ‌سازان ایران است و خود راهگشای بسیاری در این هنر. از وی آهنگهای

بسیاری باقی مانده است که حدوداً می‌توان ۳۵۰ پیش درآمد آن را نام برد که ۲۵۰ عدد آن از رادیو پخش شده است. وی در سال ۱۳۲٤ تا ۱۳۲٦ شمسی به اتّفاق دلکش، بدیع‌زاده، کاموسی، زاهدی، زرین پنجه به هندوستان رفت و در آنجا صفحات بسیاری از وی و آواز بدیع‌زاده تهیه گردید. مهدی خالدی نامش همیشه در موسیق ایرانی باقی خواهد بود.

خان احمدالحسینی از نقّاشان دوره صفوی است که در جانورسازی و تشعیر و حل‌کاری دست داشته است. از آن روی به نوشته استاد کریم‌زاده یک نقّاشی در نمایشگاه هنر اسلامی لندن است با رقم «عمل بنده درگاه فلک بارگاه نواب خان احمدالحسینی» که به نمایش گذاشته شده است.

خان احمد سیری به نقل از دکتر بیانی خطّاط است و از آثار او یک جزوه به خط ثلث در سلیمانیهٔ استانبول است که تاریخ ۱۰۰۳ هجری قمری دارد.

خان محمد مذهّب از نقّاشان و تذهیب‌کاران سدهٔ دهم هجری قمری است. به نوشته‌احوال و آثار نقّاشان از آثار دیده شده وی تصویرجوانی است با لباسهای هندی که گلدانی در دست دارد با رقم «رقم خان محمد مذهّب» این اثر در کتابخانهٔ هند می‌باشد.

خانجان ـ استاد نجّار و هنرمند کارهای چوبی است و از آثار او نجّاری بقعهٔ دموچال لاهیجان است که به اتّفاق استاد تقی اشکوری الاصل به سال ۱۲۹۸ (محرم) هجری قمری انجام داده است.

خانچی از استادان ابری سازی و جلدساز است. وی را سید یوسف حسین به سال ۱۲۲۸ (هجری قمری) در رساله جلدسازی معرفی کرده است.

خانچی به نوشته دکتر ایرج افشار صحاف و جلدساز و ابری ساز بوده است. نام وی در صحافی سنتی ذکر شده اما تاریخ زندگی وی معلوم نیست. قاعدتاً باید همان جلدسازی باشد که سید یوسف حسین به سال ۱۲۲۸ معرفی کرده است.

خانلر بندپیی ـ میرزا نستعلیق و شکسته‌نویس بوده و به قول سپهر منشی الممالک فتحعلی‌شاه قاجار و در سال ۱۲۵۰ هجری درگذشته است.

خانلر خان زند نستعلیق نویس است و در نیمه اول سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته و امرای دولت قاجار بوده و سپهر سال مرگ او را ۱۲٤۸ هجری قمری نوشته است.

خجسته ـ میرزا خوشنویس و از مردم کرمانشاه و از آثار خطی او کتیبه‌های تکیه معاون‌الملک کرمانشاه است. وی نیمه اول سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته.

خداداد حکاک خوشنویس و حکاک اوایل قرن سیزدهم هجری قمری است و از آثار خوشنویسی او قطعه‌ای در مجموعهٔ آقای حاج حسین آقا نخجوانی است با رقم و تاریخ «مشقه العبد المذنب خداداد الحکاک ۱۲۰۳». (هجری قمری)

خداداد خان زند از نقّاشان عصر ناصرالدین‌شاه قاجار است. وی ملقب به میرزا حکیم بوده است. این نقّاش در شبیه‌سازی و آبرنگ مهارت داشته است. از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده و مجله نقش و نگار:

۱ـ تصویر حضرت علی(ع) با آبرنگ و با رقم «رقم میرزا خداداد ۱۲۷۷».

۲ـ تصویر جوانی به نام خلیل، مضبوط در یک مجموعه با رقم «صورت جانفزای سرکار آقا میرزا خلیل ـ رقم میرزا خداداد حکیم ۱۲۷۷». (هجری قمری)

۳ـ اثر دیگر وی تصویر آبرنگی جوانی است که دو زانو بر روی فرش نشسته و قمه بلند و باریکی روی بازوان نهاده و نوشته شده «صورت شاهنواز خان پسر سلطان احمد خان کابلی در سن بیست و چهارسالگی» و رقم دارد «بنده درگاه شاهنشاه عالم‌پناه خداداد خان زند ۱۲۷۳».

خدارحم ـ میرزا ساعت‌ساز است. به نقل از عباس اقبال یکی از استادانی است که در مدرسه مجمع الصنایع ناصری دارای حجره و کارگاه مخصوص بوده است.

خدایار خوشنویس است و در سدهٔ دوازدهم قمری می‌زیسته و از آثار او قطعه‌ای در مرقّعی از کتابخانه بادلیان انگلستان است با رقم و تاریخ «کتبه اضعف العباد خدایار سنهٔ ۱۱۶۳» (هجری قمری) این اثر هم در فهرست بادلیان و هم در احوال و آثار خوشنویسان معرفی شده است.

خراباتی (درویش حسن خراباتی) از خوانندگان معاصر است. وی از مردم کرمانشاه است. تولدش به سال ۱۲۷۱ شمسی در این شهر اتّفاق افتاد. وی از آغاز جوانی به سیر و سلوک روی آورده و در سلک عارفان درآمد. در نتیجه به خراباتی مشهور شد. درویش حسن به موسیقی تسلط داشت و صدای دلنشین او در اثر زحمات آقاباشی خواننده عصر قاجار و باقر خان کمانچه‌کش حالی دلنشین یافته است. مرگ درویش حسن خراباتی به نقل از محمدعلی سلطانی در جغرافیای تاریخی کرمانشاه به سال ۱۳٦٤ شمسی اتّفاق افتاد.

خَرّاسویه نوازنده و مطربهٔ قرن پنجم هجری است. وی مادر ابومنصور فولادستون (٤٤٧ـ٤٥٤ هجری قمری) بود که ابومنصور از امرای آل بویه در فارس بوده است.
خرّاسویه ابومنصور را بر علیه وزیرش برانگیخت تا او وزیر را بکشت، اما فضلویه رئیس کردان شبانگاره به خونخواهی وزیر ابومنصور را زندانی کرد و مادرش را در حمامی بی‌آب نگاه داشت تا جان بداد.
در فارسنامهٔ ابن‌بلخی آمده است که مادر ابومنصور زنی مطربه بوده و پراکنده می‌زیست.

خرم روحی از مذهّبان سده دهم هجری قمری عثمانی است. نام وی در پاورقی صفحه ۱٦۸ احوال وآثار نقّاشان آمده است. طبق همان کتاب آثاری از وی دیده نشده است.

خرم رومی‌ـ استاد از استادان جلدساز عثمانی است که در اواسط سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و پسرش استاد محمد نیز شغل و هنر پدر را دنبال کرده است. طبق نوشته تاریخ عثمانی این هنرمند در عهد سلطان سلیم ثانی زندگی می‌کرده است.

خرمشاه اخلاطی معمار و سازندهٔ بنای مشهور جامع کبیر (ابوجامع) و مارستان (بیمارستان) شهر دیوریگی (Diurigi) در منطقه سیواس ترکیه است. به نوشته سبک‌شناسی معماری این دو بنا توسط این معمار که فرزند محیط اخلاطی معمار است در سال ۷ـ٦۰٦ هجری قمری و در زمان سلجوقیان روم و به فرمان احمدشاه حاکم این شهر بنا شده است.

خزام بن ابراهیم بن محمدبن ابی‌الخیر از کاتبان سدهٔ دهم و اثر وی تعریب الکبری فی المنطق محمدبن شریف حسینی است که به خط نسخ نوشته شده و در کتابخانهٔ آیت‌الله مرعشی در قم به شماره ۹٦۳ هجری قمری می‌باشد.

خسروبن اسکندر کتیبه‌نگار است و در اوایل سدهٔ سیزدهم و دوران فتحعلی‌شاه می‌زیسته. از

آثار خطی او کتیبه‌های صندوق امامزاده احمدرضا در لاسم بالا لاریجان است. در این امامزاده منبری است که تاریخ اتمام آن ۱۲۱۵ قمری است. به نقل از دکتر منوچهر ستوده نام این کاتب را اعتمادالسلطنه حسین بن اسکندر خوانده است.

خسروابن علی نجّار ـ استاد نجّار و نقّار است. به نقل از دکتر منوچهر ستوده، وی به اتّفاق سیدعلی در سال ۸۸۰ هجری قمری در ورودی بقعه سیدزکریا را در اوزکلا از دهکده‌های اوزرود نور را ساخته است.

خسرو قلی ترک نقّاش ایرانی است که در زمان اکبرشاه گورکانی به دیار هند رفته و در آنجا به کار نقّاشی پرداخته است. از آثار وی تاکنون مشاهده نشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

خسرو نیشابوری نقّاش و نگارگر فلزات است و از این هنرمند به نقل از استاد کریم‌زاده یک کاسه مسی با نقوش استادانه در حراج کریستی لندن به سال ۱۹۸۳ میلادی به فروش رسیده است که رقم داشته «عمل خسرو نیشابوری ۱۱۵۲». (تصویر زیر)

خسروی خوشنویس است و از مردم بیرجند خراسان که به هندوستان رفته و در سلک ملازمان شاهزاده سلیم که بعداً بنام جهانگیر شاه (۱۰۱۴ـ۱۰۳۷) معروف شده درآمده. خسروی شعر می‌گفته و در تیراندازی مهارت داشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

خشام بن علاءالدین بن محمود لباسانی نجّار و نقّار و گره‌کار است و از ساخته‌های او به نقل از دکتر منوچهر ستوده:

۱ـ صندوق مرقّد بی‌بی خانم در نسل نمارستاق نور در سال ۹۲۶ هجری قمری.

۲ـ در ورودی بقعه امامزاده جعفر در انگرود اوزرود نور در سال ۹۳۳ هجری قمری

۳ـ صندوق مرقّد امامزاده جعفر در دهکدهٔ انگرود اوزرود نور

٤ـ در ورودی بقعه امامزاده محمد و امامزاده ابراهیم هتریالو رود نور در سال ۹۳۹ هجری قمری

خضر بن‌عبدالله موسیقی‌دان و نوازنده و آهنگساز اهل عثمانی است. به نقل از تاریخ عثمانی وی از هنرمندان دربار سلطان مراد دوم (۸۲٤ـ۸۵۵ هجری قمری) بوده است. وی علاوه بر موسیقی به کار نوشتن و تحقیق نیز علاقه داشته و در کتابی که تألیف نموده به معرفی استادان این هنر پرداخته است.

خضرشاه استرآبادی خوشنویس بوده و شعر نیز خوب می‌گفته است. وی به تقلید لیلی و مجنون یک مثنوی به نام زید و زینب را به نظم آورده است. نستعلیق را به شیوه جعفر تبریزی می‌نوشته و در هنگام تألیف مجالس النفایس (سال ۸۹۶) درگذشته بوده و در استراباد روبروی مسجد جامع مدفون است. به نقل از دکتر بیانی نام وی در بعضی نسخه‌ها خواجه حسن ضبط شده است.

خضرشاه کاتب خاصه از کاتبان سده دهم هجری قمری است و از آثار او به نقل از نسخه‌های خطی دانشگاه و فهرست خوشنویسان قرن دهم عبارتست از:
۱ـ یک نسخه کتاب احسن الکبار فی معرفة ائمة الاطهار، محمدبن ابوزید است. در کتابخانه ملک به شماره ٤١٥٩ به خط نستعلیق و تاریخ ۹٤۸ هجری قمری.
۲ـ مجموعه‌ای با خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۰ هجری قمری در همان کتابخانه به شماره ٤۸۵.
۳ـ نسخه دیگری از احسن الکبار فی معرفة الائمه الاطهار محمد بن ابوزید در کتابخانه شپحدرین لنینگراد به شماره ۳۱۲ به خط نستعلیق که نسخه‌ایست زرین و آراسته که به رسم خزاین شاه تهماسب نوشته شده و دارای نقّاشی‌هایی به قلم قاسم علی مصور می‌باشد.

خضر نقّاش (خضر پیله) از نقّاشان هندی است و در حدود اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان:
۱ـ تصویر طوطی رنگینی از آثار وی دیده شده با رقم «عمل خضر نقّاش».
۲ـ تصویری از بابر در منزل سلطان حسین که تصویر دو زن نیز در این مینیاتور دیده می‌شود. این نگاره در کتاب بابرنامه می‌باشد با رقم «عمل خضر پیله».

خطای به نوشته استاد کریم‌زاده از حل‌کاران مشهور عهد بایسنغر میرزا در هرات بوده است.

خلخالی خوشنویس است و در اواخر سدهٔ دهم و اوایل یازدهم قمری می‌زیسته و به نوشته دکتر بیانی از خطوط او قطعه‌ای در مرقّعی از کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است با رقم «الخلخالی».

خلوصی (سید خلوصی) خوشنویس و خطّاط عثمانی است که در نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته و آنطور که از آثارش برمی‌آید به خط نستعلیق و ثلث و نسخ تسلط داشته است. از آثار وی که در جلد اول و چهارم احوال و آثار خوشنویسان آمده است عبارتند از:
۱ـ یک لوحه مذهّب (نستعلیق) با رقم و تاریخ «کتب خلوصی من تلامیذ سامی‌غفرلهما ۱۳۱۷» (هجری قمری) این اثر در مزار جلال‌الدین مولوی در قونیه است.
۲ـ یک لوحه با تاریخ ۱۳۲۲ (هجری قمری) به خط ثلث با رقم کتبه خلوصی در همانجا
۳ـ یک لوحه با تاریخ ۱۳۲٦ (هجری قمری) با همان رقم و در همان مکان
٤ـ یک لوحه به خط ثلث و نسخ با رقم «خاکپای اولیا سیدخلوصی پرخطا ۱۳۲۷» در همان مکان.
۵ـ یک لوحه به خط نستعلیق در مسجد سلطان احمد استانبول به تاریخ ۱۳٤۰ (هجری قمری)
٦ـ یک لوحه نستعلیق در موزه آثار اسلامی ترک استانبول با تاریخ ۱۳۳۳ هجری قمری.

خلیفه محمد حیوة از نگارگران مشهور سدهٔ دهم است و از هنرمندانی است که نامش در مرقّع امیرغیب بیک که اکنون در خزینه اوقاف توپ‌قاپوسرای استانبول جزو استادانی چون استاد درویش و میر مصور و پسر میر سید علی و خواجه عبدالرزاق و خواجه عبدالوهاب و سید میرک آمده و گلستان هنر از وی به عنوان استادی بی‌مانند یاد کرده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

خلیقی پور خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتیبه سردر کتابخانه مدرسه صدراصفهان است که تاریخ ۱۳٦٤ هجری قمری دارد.
اثر دیگر وی کتابه اشعاری است در مدرسه عربان اصفهان با تاریخ ۱۳٦۲ (هجری قمری).

خلیل نقّاش آبرنگ‌کار عهد محمدشاه قاجار است و به نقل از احوال و آثار نقّاشان وی در ترسیم نقوش قلمکاری مهارت داشته و با شجع «معمور گشت کعبه زمعماری خلیل» رقم می‌زده.

خلیل الحسین خطّاط و کتیبه‌نویس است و در نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم قمری می‌زیسته و از آثار او کتابه سنگ نوشته مسجد جامع کنگاور است مربوط به زمان فتحعلی‌شاه با رقم و تاریخ «حررة فی شهر المحرم ۱۲۴۳ خلیل الحسین».

خلیل‌الله آبرنگ کار و جلدساز است و از آثار وی جلدی است که به جهت قرآنی که در سال ۱۳۲۱ هجری قمری توسط عبدالحسین خطّاط کتابت شده تهیه گشته است. این جلد بسیار استادانه ساخته شده و با شمایل مولا علی و حسینین مزین است. این قرآن اکنون در کتابخانه حضرت رضا(ع) می‌باشد.

خلیل‌الله بن سلیم الله خوشنویس بوده و اثرش به خط ثلث و نستعلیق عبارت است از کتیبه در منبّت‌کاری و نفیس بقعه شاهزاده حسین قزوین که تاریخ ۹۶۷ هجری قمری‌دارد.

خلیل‌الله حسینی (میرخلیل قلندر) خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی یک قطعه نستعلیق مذهّب در موزه رضا عباسی موجود است. این اثر به شماره ۱۳۹ در فهرست آثار موزه ثبت شده است.

خلیل‌الله بن طاهر محمدکاتب از کاتبان سدهٔ دهم است و اثر خطی وی به نقل از فهرست نسخه‌های خطی و فهرست خوشنویسان قرن دهم، تذکرةالشعرای دولتشاه سمرقندی است که به خط نستعلیق نوشته شده و در کتابخانه عمومی لنین‌گراد مسکو به شماره ۶ موجود است و تاریخ ربیع‌الثانی ۹۷۵ هجری قمری دارد.

خلیل‌الله هفت‌قلمی (شیخ) کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. آنطور که از نامش برمی‌آید هفت قلم را نیکو می‌نوشته (هفت قلم: ثلث، نسخ، ریحان، محقق، توقیع، رقاع، نستعلیق) البته خطی که از وی دیده شده همان نستعلیق است. این خوشنویس در هندوستان می‌زیسته. از نمونهٔ خطوط وی در جلد دهم فهرست نسخه‌های خطی استاد دانش‌پژوه شاهنامه‌ای را ذکر می‌کنند با تاریخ ۳۲ـ۱۱۳۱ هجری قمری که در کتابخانهٔ دانشگاه هاروارد آمریکاست. این شاهنامه دو جلدی است که در جلد اول ۵۳ مینیاتور و در جلد دوم آن ۶۲ مینیاتور با شیوه هندی دارد. البته این کتاب قبلاً در ایران بوده و در سال ۱۳۳۱ شمسی با اجازهٔ کتابخانه ملی از ایران خارج گشته است.
در کتاب احوال و آثار خوشنویسان، این خوشنویس را ساکن لاهور هندوستان می‌داند و کتابت و یک نسخه شاهنامه را به وی نسبت می‌دهد. کتابی مذهّب و مصوّر که متعلّق به دکتر فرای خاورشناس است. آقای مهدی بیانی که گویا این نسخه را ملاحظه کرده، نوشته‌اند که پس از رقم نوشته شد بتاریخ پنجم شهر جمادی‌الاول روز یکشنبه اختتام پذیرفت سنهٔ ۱۰۳۴ که به نظر وی در تاریخ آن دست برده شده و تاریخ ۱۱۳۴ هجری قمری صحیح است که این تاریخ با سنوات اثر قبلی کاملاً تطبیق می‌کند.

خلیل‌الله شاه ـ میر خوشنویس است و برادرزادهٔ میرمحمدحسین باخرزی خوشنویس. وی شاگرد سید احمد مشهدی بود و در مشهد سکونت داشت. هنگامی‌که شاه تهماسب صفوی به مشهد آمد از وی سرمشق گرفت و در بازگشت در ملازمت شاه به قزوین آمد. پس از آن به کاشان و از آنجا به هندوستان رفت و در دکن ساکن گشت و در شهر بیجاپور شهرت یافت و چون یک نسخه از کتاب «نورس» به خط خود نوشت و آن را از نظر ابراهیم

عادلشاه ثانی (۹۸۷ـ۱۰۳۵) گذراند. شاه او را به لقب «پادشاه قلم» مخاطب ساخت و بر تخت روان نشانید و جمعی از اعیان در رکابش روانه کرد تا به خانه رسید. شعرا در وصف و مدح او شعر ساختند و از جمله قطعه‌ای که به این بیت ختم می‌شود:

که به فرمان او قلم گردید
سه ورا خواند پادشاه قلم
سال تاریخ این خجسته خطاب
(شاه گردید پادشاه قلم)

که سال ۱۰۲۷ هجری قمری می‌شود. ظهوری ترشیزی نیز وی را به خوشنویسی مدح کرده است (متوفی به سال ۱۰۲۵) از نمونهٔ خطوط او که مهدی بیانی دیده است، چندین قطعه که در مجموعه‌های: موزه ایران باستان، آقای دکتر مهدوی، خود مهدی بیانی، کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابخانه سرکاری رامپور، موزه کابل و صفحه اول از گلستان سعدی در مرقّعی از کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است. سال وفاتش را متفاوت نوشته‌اند که قول تذکره خط خطّاطان به نظر اصلح می‌آید و آن سال ۱۰۳۵ هجری قمری است.

خلیل بن حاجی احمدبن شیخ رکن‌الدین کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه لغات افعال شیخ رکن‌الدین به عربی و ترکی و فارسی به شماره 3470 در کتابخانه قسطمونیه ترکیه می‌باشد. این نسخه به خط نسخ ممتاز و نستعلیق خوب نوشته شده و تاریخ ۸۷۳ هجری قمری دارد.

فهرست کتب خطی فارسی در کتابخانه‌های ترکیه

خلیل بن حسن محمدعلی رسّام و نگارگر فلزات و سازنده اسطرلاب است و از آثار وی اسطرلابی است بسیار پرکار و ماهرانه که علاوه بر نقوش و ترسیمات فنی به خط نسخ و کوفی نیز مزین است. این اسطرلاب که متعلق به موزه ملی ایران می‌باشد در اصفهان ساخته شده و رقم دارد «خلیل بن حسن محمدعلی ۱۱۰۶» (هجری قمری).

خلیل بن طاهر بن خلیل خوشنویس و کاتب بوده و از آثار خطی وی بنا به فهرست کتابخانه بادلیان یک نسخه اخلاق محسنی ملاحسین کاشفی است که در بنیاد کورکیان نیویورک به شماره R151 موجود و تاریخ ۹۳۷ هجری قمری داشته و دو مینیاتور نیز دارد.

خلیل تبریزی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. از خطوط او یک نسخه دیوان ترکی حسینی است در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان که تاریخ محرم ۹۴۳ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

خلیل جامی از کاتبان خوشنویس قرن دهم قمری است. از آثار خطوط او به نقل از فهرست نسخه‌های خطی، احوال و آثار خوشنویسان و فهرست خوشنویسان قرن دهم و فهرست کتابخانه بادلیان:

۱ـ یک نسخه دیوان جامی با رقم کتبه العبد خلیل بن درویش محمدالجامی و تاریخ ۹۶۶ (ست و ستین و تسعمائة) در کتابخانه دانشگاه استانبول.

۲ـ نسخه‌ای از خمسه امیرخسرو دهلوی با تاریخ ۹۷۸ در موزهٔ آثار اسلامی ترک استانبول.

۳ـ یک نسخه کلیات جامی با تاریخ ۹۶۸ در همان موزه

٤ـ یک نسخه خردنامه اسکندری عبدالرحمان جامی در کتابخانهٔ دکتر مفتاح تهران به شماره ٦۲۹ با خط نستعلیق و تاریخ رجب ۹۷۲.

۵ـ یک نسخه خمسه نظامی گنجوی در مجموعه‌ای خصوصی در آلمان با ٤ مینیاتور با خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۵ قمری.

خلیل کاتب سرای خوشنویس است و به خط او یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و رقاع با رقم «العبدالداعی خلیل کاتب سرای» در موزه اسلامی ترک موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

خواجکی کاتب خوشنویس است و در قرن یازدهم قمری می‌زیسته. از خطوط او یک نسخه صد پند لقمان و رسالهٔ دیگر به خط وی برای فروش به کتابخانه مجلس شورا عرضه شده بود (نقل از مهدی بیانی) که رقم و تاریخ آن چنین بوده است «تمت هذه الرسالة الشریفه فی شهور سنة ۱۰۷٤ العبد خواجکی عفی عنه».

خواجکی کرمانی خطّاط و کتیبه‌نگار است. از آثار خطی او کتیبه در فعلی مرقّد سید خورکیا در چهار پادشاه لاهیجان است.

خواجه احمد بنا به اسناد خطی عباس اقبال، ساعت ساز است و به اتّفاق آقا محمدمهدی و دو شاگرد دارای کارگاهی در مدرسه مجمع‌الصنایع ناصری بوده است.

خواجه اختیار بن علی منشی گنابادی خوشنویس بوده و در قرن دهم می‌زیسته و خط تعلیق و نستعلیق را خوش می‌نوشته است. در بسیاری از روایات او را واضع خط تعلیق می‌دانند. امّا باید یادآور شوم که با توجه به این که خط نستعلیق در قرن هشتم از ترکیب تعلیق و نسخ به وجود آمده پس خط تعلیق در قرون قبل از خواجه وجود داشته است. از آثار او عبارتست از:
۱ـ انشاء موزه رضا عباسی به شماره ۱۸٤ فهرست نستعلیق تاریخ ۹٦۲ هجری قمری.
۲ـ تعلیق مذهّب، فهرست برگزیده از مجموعه خصوصی محمدعلی مسعودی شماره ۲۲ تعلیق.
۳ـ مرقّع‌های شماره ٦٥٦ و ٦٥۷ کتابخانه آقای دکتر مهدوی به خط نستعلیق و تعلیق به تاریخهای ۹٦٤ و ۹٦٥ هجری قمری.
٤ـ یک قطعه نستعلیق به تاریخ ۹٦۸ هـق چاپ شده در صفحه ۲۸ مجله هنر و مردم شماره ۷۲.
٥ـ سه قطعه به خط تعلیق که در موزه هنرهای تزئینی تهران دیده‌ام.

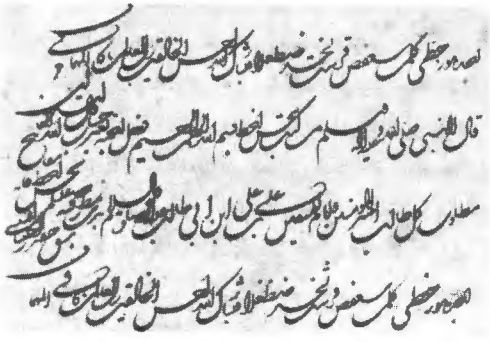

خط تعلیق خواجه اختیار

خواجه افضل از خوشنویسان قرن دهم هجری است و از آثار وی یک نسخه دلیل الهدی غیاث‌الدین منصور دشتکی است که در کتابخانهٔ مجلس به شماره ۳۷۱٤ موجود است.
درباره خواجه افضل در کتاب بدایع الوقایع آمده است که «خواجه محمود شاه را سه پسر بود و خردتر ایشان خواجه افضل نام داشت. خط نسخ و تعلیق را به غایت خوب می‌نوشت و از دو وجه به خوبی خطِ او کسی نشان نمی‌داد و این قطعه از درج مولانا سلطان علی را نقل کرده بود که:

گر عرض کند سپهر اعلی
فضل فضلا و فضل افضل
از هر ملکی به جای تسبیح
آواز آید که افضل افضل

و آن قطعه را پیش مولانا سلطانعلی برده بودند. مولانا بسیار متردد شده‌اند که آن قطعهٔ وی باشد یا نباشد.

خواجه جان کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم می‌زیسته. از آثار خطی وی: به نقل از

فهرست نسخه‌های خطی، فهرست خوشنویسان قرن دهم و احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه از تحفةالاحرار و سبعة الابرار جامی در موزه کابل است با رقم «خواجه جان بن سلطان احمد سیاوشانی سترعیوبه و غفر ذنوبه» و تاریخ «تمت الکتاب فی غره محرم الحرام سنهٔ ۹۳۹».
۲ـ چهار مثنوی عبدالرحمان جامی در کتابخانه چستربیتی به شماره 213 با ۹ مینیاتور که در بخارا توسط چند خوشنویس نوشته شده که یکی از آنها خواجه جان است و تاریخ ۹۵۰ الی ۹۵٤ دارد.

خواجه جان ـ استاد حجّار و نقّار اهل کاشان است. از آثار وی سنگ قبر خواجه عمادالدین محمودبن شبلی شیروانی است که تاریخ ۸۸۲ هجری قمری دارد. عمادالدین بانی مسجد عمادی کاشان است.

خواجه شادمان از نقّاشان سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تصویر زیبای زن جوانی بوده است با رقم «خواجه شادمان».

خواجه عبدالقادر گوینده از موسیقی‌دانان و نوازندگان و خطّاطان اوایل قرن نهم است. وی ابتدا در دربار سلطان احمد جلایر و میرانشاه و سپس به دربار تیمور و شاهرخ میرزای گورکانی راه یافته است.

خواجه کاکا کمال‌الدین عبدالوهاب مشهور به کاکا صحاف و جلدساز بوده است. در کتاب صحافی سنتی که نام وی را برده تاریخ زندگی‌اش را مشخص نکرده است.

خواجه گدای نقّاش از نقّاشان بخارایی است. وی در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و نام وی به همین صورت در کتب آمده است. اما نام اصلی وی مشخص نیست. آثاری نیز از وی دیده نشده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

خواجه محمد فرزند خواجه جلال‌الدین منبّت‌کار و نجّار است و از کارهای او تزیین صندوق امامزاده عبدالله دماوند است که در تاریخ ۱۰۰۷ هجری قمری انجام داده است.

خواجه نصیر به نقل از استاد کریم‌زاده او را از نقّاشان دوران شاه اسماعیل دوم دانسته‌اند. آثاری از وی دیده نشده است.

خواجه نصیر خوشنویس بوده است و به روایت بدایع الوقایع هفت قلم را می‌نوشت. وی در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته و در کتابخانهٔ فریدون میرزا سمت ریاست داشته است. از آثار خطی او یک نسخه رسالهٔ آداب المشق است. در موزه نگارستان تهران

خواری تبریزی خوشنویس و شاعر خوش قریحه اواخر سدهٔ دهم و سالهای آغاز سده یازدهم قمری است. نستعلیق را خوش می‌نوشته و در هنگام تألیف تذکره مجمع‌الخواص (۱۰۱٦) درگذشته بوده است.

خواند سالک بن میرک کاتب خوشنویس است و در نیمهٔ دوم سدهٔ دهم قمری می‌زیسته. از خطوط او،
۱ـ یک نسخه کلیات کامل عبدالرحمان جامی است در کتابخانه کاخ موزه گلستان که در سمرقند نوشته شده و در پایان هر کتاب رقم و تاریخ دارد و تاریخها بین سالهای ۹۵٤ تا ۹۹۹ است.
۲ـ به نقل از دکتر بیانی نسخه‌ای از تحفةالاحرار جامی متعلق به Majord. macaulay که تاریخ ۹۹۰ دارد.

خواهرمولیٰ رحیم اصفهانی از زنان خوشنویس است و در حدود سالهای ۱۱۱۹ زندگی می‌کرده است. پدر مولیٰ اصفهانی ساکن محله کران اصفهان بوده است. مؤلف ریاض العلما که معاصر این بانو بوده می‌نویسد: «اکنون در اصفهان ساکن است و از علما و نویسندگان معاصر ماست. نزد پدر و برادرش درس خوانده است. من خطش را دیده‌ام و برخی از فواید او را بر شرح لمعه به خط او مشاهده کرده‌ام که در نهایت زیبایی است. وی خط نسخ و نستعلیق را خوب می‌نویسد».

خوردکاتب ـ ملا کاتب خوشنویس است و در اواخر سدهٔ دهم ونیمهٔ اول سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته و از آثار خطی او به نوشته دکتر بیانی و فهرست فیروز منصوری:
۱ـ یک نسخه مثنوی مولانا با رقم و تاریخ «خاتمه المجلد السادس من المثنوی المعنوی... بدار السلطنه هرات بتاریخ شهر ذی‌الحجه سنهٔ ۱۰۲۶ علی یدی الضعیف النحیف ملاخورد الکاتب غفر ذنوبه و ستر عیوبه».
۲ـ لب لباب معنوی کاشی در کتابخانه دکتر مفتاح به شماره ۹۲۷ و سال ۱۰۱۳ هجری قمری.

خورشید ـ حافظ خوشنویس است و به نقل از دکتر بیانی در لکنهو و در اواخر سدهٔ دوازدهم و اوایل سدهٔ سیزدهم می‌زیسته و نستعلیق را به شیوهٔ میرعماد می‌نوشته است. وی در سال ۱۲۳۰ که سال تألیف تذکرهٔ خوشنویسان است درگذشته بوده است.

خورشید کلاه بنت علینقی از زنان خوشنویس عهد ناصرالدین شاه است و به خط او یک نسخه قرآن نیم ورق جلد روغنی که دو صفحه افتتاح آن مذهّب است به خط نسخ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان (سلطنتی) می‌باشد. رقم این نسخه چنین آمده است «کتبیه خانه‌زاد خورشید کلاه بنت خانه‌زاد بن خانه‌زاده علینق ابن حاج اسمعیل الملقب بحکیم الممالک...».
احوال و آثار خوشنویسان

خوشنواز از کمانچه‌نوازان عهد ناصری است. به نوشته روح‌الله خالق وی نوازنده‌ای چیره‌دست بوده و کنت دوگوبینوی فرانسوی از وی نام برده است. وی در ردیف آقا علی‌اکبر پدر میرزا عبدالله و آقا حسینقلی قرار داشته است.

خوش وقت رای دانگی از خوشنویسان هندوستان است و به نوشته دکتر بیانی صاحب ثروت و همت و به تحصیل علوم مایل بوده است. وی به زبان اردو شعر می‌گفته و شاداب تخلّص می‌کرده. خوش وقت خط نستعلیق را از شاه اعزّالدین و شکسته را از میر علی نق تعلیم گرفته است. وی در اواخر سدهٔ دوازدهم و اوایل سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته.

خیرات خان از نگارگران هندوستان است و به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم وی از هنرمندانی است که در عهد شاه عباس در معیت خان عالم سفیر جهانگیر شاه به ایران آمده و از آثار وی تصویر شاه عباس است که خان عالم در حضور او دوزانو نشسته و رقم دارد: «آورده بنده باخلاص خیرات خان».

خیرخواه محمدپناه از نقّاشان عهد نادر شاه است که در آبرنگ‌کاری و شبیه‌ساز مهارت داشته. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی تصویر نادرشاه است که با همه تزئینات سلطنتی روی دو سنگ نشسته و به متکا تکیه داده است و رقم دارد: «تصویر شاهنشاه جم جاه نادرشاه بعمل خیرخواه محمدپناه».

خیرالدین خطّاط خوشنویس است و به روایت تذکره خط و خطّاطان شاگرد میرعلی هروی بوده و وی به اجازه استاد یک نسخهٔ شاهنامه فردوسی را که میر به کتابت آغاز کرده بود به پایان رسانده و در سال ۹۸۱ هجری قمری در گذشته است.

خیرالدین معمار و طرّاح مبتکر عثمانی است. وی در اواخر سده نهم و اوایل سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از معماران دربار بایزید دوم بوده است. از شاهکارهای معماری وی بنای مسجد بایزید در استانبول است که یکی از معظم بناهای اسلامی محسوب می‌شود. این بنا در سال ۹۰۷ هجری قمری برابر ۱۵۰۱ میلادی آغاز و پس از پنج سال در سال ۱۵۰۶ به پایان رسید. به نوشته سبک‌شناسی معماری در سرزمین‌های اسلامی، این معمار با تغییراتی سبک جدیدی در این هنر بوجود آورد و با اضافه نمودن نیم گنبدهایی در اطراف کتیبه، خالق سبکی نو در معماری عثمانی گردید.

خیری خوشنویس است و به نقل از دکتر بیانی از آثار او دو لوحه به خط ثلث با رقم و تاریخ «اثر خیری ۱۳۱۰ و ۱۳۱۱» در ابوجامع بورسه می‌باشد.

تصویر شاه عباس و خان عالم سفیر هند اثر خیرات خان *

بارگاه کیخسرو کار زنده یاد استاد عباس بلوکی فر نقاش بزرگ

قهوه‌خانه که در پاییز هفتاد و نه درگذشت

د

داراب میرزا از خوشنویسان هندوستان است و به نوشته احوال و آثار خوشنویسان فرزند عبدالرحمان خان خانان می‌باشد. وی نستعلیق و نسخ را خوش می‌نوشته و در سال ۱۰۳۵ هجری قمری درگذشته است.

داراشکوه از شاهزادگان گورکانی است که بنا به نوشتهٔ دکتر بیانی نستعلیق را به شیوه عبدالرشید دیلمی خوش می‌نوشته است. وی ولیعهد شاه جهان است و به سال ۱۰۶۹ قمری درگذشته است. از قطعات خطوط او یکی در موزه باستانشناسی دهلی است که چنین رقم و تاریخ دارد «راقمه داراشکوه سنهٔ ۱۰۴۱» و قطعهٔ دیگری در یک مرقّع در کتابخانهٔ بادلیان با رقم «حرره محمد داراشکوه در سنهٔ ۱۰۴۶» تحریر یافت.

دارا منهویی نوازنده چیره‌دست تنبور است که در منطقهٔ کرمانشاهان در نیمه اول سده چهاردهم می‌زیسته و از شاگردان هنرمند او اعظم منهویی است.

دالقیج احمد چاوش از هنرمندان عثمانی است و به نوشته احوال و آثار نقّاشان وی طراح و سازنده محفظه‌های قرآنی است. و از ساخته‌های او محفظه‌ایست که به آرامگاه سلطان محمد سوم پادشاه عثمانی (۱۰۰۳-۱۰۱۲) وقف گردیده. این اثر زیبا با صدف و نقوش مختلف تزئین شده و در بالای گردی گنبدی‌شکل آن ادعیه و جملاتی از قرآن کریم به خط نستعلیق نوشته شده است.

دام از نقّاشان سدهٔ سیزدهم هجری قمری هندوستان است. به نوشتهٔ استاد کریم زاده از آثار بسیار زیبا و پرکار وی یک نقّاشی است از پادشاهی و رجال و شاهزادگان و ندیمان که هرکدام نامشان روی تصویر مشخص شده‌اند. این اثر در کاتالوگ کل ناقی لندن به شماره 30 به چاپ رسیده است. تاریخ اثر مربوط به سال ۱۲۱۷ هجری قمری است.

داوود پیغمبر از پیامبران وپادشاهان بنی‌اسرائیل است که صوتی خوش داشته و گویند مزمار نیکو می‌نواخته. وی پدر سلیمان است و گویند تولدش در حدود هزار و اندسال قبل از میلاد بوده است (۱۰۸۶ یا ۱۰۷۱) وی از پیامبران صاحب کتاب است و کتابش زبور نام دارد که بخشی از کتاب عهد عتیق را تشکیل می‌دهد. در فرهنگ ایرانی چنان صوت داوودی جای گرفته که هر نغمه زیبایی را بدان نسبت می‌دهند و در ادبیات داستانها بسیار از داوود گفته‌اند.

سمعها بر سماع داوودیست
کز سرزخمه شکّر افشانداست
خاقانی

همه گویند سخن گفتن سعدی دگرست
همه دانند مزامیر نه همچون داوود
سعدی

نغمه‌ای از سرّ عشق دردل داوود بُود
تا بفلک می‌رود بانگ مزامیر او
سعدی

داوود فلزکار و رسام و نگارفلز است. وی در لاهور می‌زیسته و از آثارش یک پیه‌سوز هنرمندانه‌ایست که در موزه آستان قدس رضوی با رقم «عمل فقیر استاد داود ریخته گر ساخت لاهور ۹٤٦» می‌باشد. (هجری قمری)

داوود نقّاش است و در عهد ناصرالدین شاه می‌زیسته. وی از آبرنگ‌کاران آن دوران بوده و به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی منظره‌ایست که در آن دو مرغ زیبا به نقش آمده و چند زنبور در میان گلها به پروازند و به خط رقاع رقم دارد «عمل داوود ۱۲۸٦».

داوود از نقّاشان عهد زندیه است. به نوشته استاد کریم‌زاده این هنرمند آبرنگ‌کار و سیاه‌قلم کار است و در جانورسازی مهارت داشته. از آثار وی تصویر گاوی است که در کمال مهارت نقّاشی شده با رقم «یا داود».

داوود فلزکار و قلمزن و نقّاش و طراح فلز است. از آثار او که استاد کریم‌زاده دیده است، اثر استادانهٔ کاسه منقش زیبای چهل کلیدی در یک مجموعه است که با انواع نقوش و تصاویر آراسته بوده با رقم «عمل داوود فی سنه ۹۵۵» (هجری قمری).

داوود شیرازی به نوشته روح‌الله خالق موسیقی‌دان و نوازندهٔ تار است و در شیراز شهرت بسیار داشته و معاصر آقا حسینعلی بوده است.

داوود شیرازی ـ میرزا کاتب خوشنویس است. وی در اواخر سدهٔ سیزدهم و اوایل چهاردهم می‌زیسته و از خطوط او یک نسخه وصایای خواجه نظام‌الملک است که در سال ۱۳۰۵ در نمینی چاپ سنگی شده با رقم و تاریخ «بیداقل العباد میرزا داود شیرازی به تاریخ چهارم شهر جمادی‌الاولی من شهور سنهٔ ۱۳۰۵».

داوود گلپایگانی کاتب خوشنویس است و در اواخر سدهٔ سیزدهم و اوایل سدهٔ چهاردهم قمری می‌زیسته و از خطوط او یک نسخه سفرنامه مظفرالدین شاه به فرنگ به خط وی در کتابخانهٔ ملی تهران موجود است که تاریخ ۱۳۱۵ هجری قمری دارد با رقم «حرره الحقیر الفقیر داوود گلپایگانی» سفرنامه خراسان ناصرالدین شاه نیز خط داوود گلپایگانی است که چاپ سنگی شده‌است.

داورکیا ـ میر خوشنویس و قطاع است و در سدهٔ یازدهم می‌زیسته. از نمونه خطوط و کارهای او:
۱ـ یک قطعه در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم «فقیر داور کیاالحسینی».
۲ـ به نقل از دکتر بیانی قطعه‌ای در کتابخانه ملی پاریس به خط نستعلیق و رقم «قاطعه داورکیا الحسینی».

دخیل حسینی نشلجی ـ استاد نجّار و نقّار سدهٔ چهاردهم هجری قمری در کاشان است وی ساکن روستای نشلج در نزدیکی مشهد اردهال می‌باشد و در کار گره که کاری و گرچینی و هنر نجّاری ماهر بوده و آثار بسیاری از خود باقی گذارده است.

دردشتی موسیقی‌دان و خوانندهٔ معاصر است که موسیقی را از یحیی‌خان زرپنجه و مرتضی نی‌داوود آموخته و صوت داوودی‌اش پس از تاج اصفهانی و ادیب خوانساری صوتی دل‌نشین است. نامش یونس و پسر شفیع از کلیمی‌های دردشت اصفهان است. تولدش در سال ۱۳۲۹ هجری قمری اتّفاق افتاده. وی سالها با رادیو ایران همکاری داشته و در میانه سنی درگذشته است.

درگاهی ـ ارسلان (ارسلان درگاهی) نوازنده چیره‌دست تار و سه‌تار است. تولد وی به سال ۱۲۸۱ شمسی در تهران بوده است. وی از کودکی به موسیقی علاقه‌مند است بطوریکه نزد خود نواختن سه‌تار را یاد گرفته. ارسلان به مدرسه نقّاشی کمال‌الملک می‌رفته و نقّاشی نیز می‌آموخته. اما عشق به موسیقی او را بیشتر جذب می‌کرده تا آنجا که در پانزده سالگی به کلاسهای درویش‌خان راه می‌یابد و نواختن تار را نزد استاد می‌آموزد و پس از آن به سه تار مایل می‌شود و سه تارهای پوستی را در این روش می‌پسندد. ارسلان آنچنان در این رشته پیشرفت می‌کند که سازش شنیدنی استادان زمانه می‌گردد و از آنجا که وی کارهای دولتی دارد. ساز را وسیله گذران نمی‌کند و بقول استاد روح‌الله خالقی فقط برای دل خودش می‌نوازد. آنهم چه نواختنی که بسیاری برای شنیدن سازش سر و دست می‌شکنند. با این وجود آهنگهایی را برای تاج اصفهانی و قمرالملوک وزیری اجرا کرده است مرگ استاد به سال ۱۳۵۲ شمسی اتّفاق افتاد یادش گرامی باد.

درگه از نقّاشان هندوستان است به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده از آثار وی دو تصویر در کتاب انوار سهیلی متعلّق به موزه بریتانیاست که یکی مکالمه شیر با حیوانات است و دیگر مجازات مرد خطاکاری است که در مقابل قاضی ایستاده. این نگاره‌ها رقم «درگه» دارد.

درویش از هنرمندان عهد شاه تهماسب و از نقّاشان زبردست آن دوران بوده است. قاضی احمد در گلستان هنر او را از استادان زمانه می‌داند و به روایت سیداحمد آهوچشم در مرقّع امیرغیب بیک متعلق به زمان شاه تهماسب اول که فعلاً این مرقّع در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول است آثاری از نقّاشی و تذهیب وی دیده شد. یک اثر رقم‌دار این استاد که در موزه توپ‌قاپوسرا می‌باشد تصویر اژدهای سهمناکی است که اطراف آن حل‌کاری و جانورسازی شده و به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده شیوه استاد میرک دارد. رقم هنرمند در این اثر به صورت «عمل درویش» دیده می‌شود. استاد جلال همایی از درویش نقّاشی یاد می‌کند و آن را جزو هنرمندان اصفهان ذکر کرده است، اما تاریخ زندگی او را در قرن نهم او بعد از خواجه میرک و قبل از بهزاد می‌داند. با توجه به اینکه روح‌الله میرک (میرک اول) به تأیید همهٔ تذکره‌ها در سال ۹۱۳ هجری قمری درگذشته پس درویش حتماً باید در سدهٔ دهم باشد نه نهم و خبر استاد صحیح نیست.

درویش (آندره سورگیان) آندره سورگیان با نام مستعار درویش نقّاش بزرگ معاصر ارمنی است. وی در سال ۱۸۹۶ میلادی مطابق ۱۲۷۵ شمسی در تهران متولد شد، تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در مدرسه فرانسوی «سن لویی» گذراند و سپس به تدریس نقّاشی در همان مدرسه پرداخت. عشق و علاقه به فرهنگ سرزمین ایران او را به سوی شاهنامه کشاند و با استفاده از داستان‌های این کتاب سترگ ٤١٦ اثر به تصویر کشیده که چون در هزاره فردوسی (۱۳۱۳ شمسی) آن را به نمایش گذارد موجب شگفتی همگان شد. درویش روی اشعار حافظ و خیام نیز آثاری به وجود آورد. نزدیکی صادق هدایت به درویش و جلب نظر وی موجب گردید که نگاره‌های هنرمندانه درویش از اشعار خیام زینت‌افزای ترانه‌های

خیام صادق هدایت گردد. درویش در سال ۱۹۳٤ میلادی برابر با ۱۳۱۳ نمایشگاهی از آثار شاهنامه‌ای خود در هندوستان برپا نمود که با موفقیت توأم گردید و یکصد اثر وی برای تزئین تالارهای باشکوه هندوستان خریداری شد. درویش با خرسندی به ایران آمد و این بار با الهام از رباعیات خیام آثاری خلق نمود و سال بعد باز نمایشگاهی در هندوستان برپا کرد که توفیق شایسته نصیب او نمود. وی از سال ۱۹۳۵ میلادی به اروپا رفت و در وین اقامت نمود و آثار خود را در برلین، وین، بروکسل، پاریس و لندن به نمایش گذاشت و شهرتی جهانی کسب کرد. درویش از سال ۱۹٤۳ در شهر اشتوتگارت آلمان اقامت دائمی گزید. در سال ۱۳۳۷ شمسی (۱۹۵۸) در تالار نمایشگاه استیتک تهران نمایشگاهی از آثار وی برپا گردید. در سال ۱۳٤۱ شمسی (۱۹٦۲) نمایشگاه دیگری توسط وزارت فرهنگ از آثار درویش برقرار شد. آثار درویش به سه بخش تقسیم می‌شود. دسته اول آنهایی که از روی اشعار خیام و باباطاهر ساخته شده و هنگام اقامت در ایران بوده است (۱۹۳۰)، البته آثار شاهنامه‌ای این هنرمند خود بخشی از همین آثار است که روی هم ۵۹۸ اثر می‌شود. دسته دیگر آثاری که به سبک مینیاتورهای ایرانی در اندازه‌های بزرگ به تصویر کشیده شد، بدون موضوع داستانی و سومین گروه آثار وی آنهایی هستند که در اشتوتگارت خلق شده‌اند و بیشتر از فن باتیک (نقّاشی روی پارچه) بهره گرفته است.

در آثار درویش مضامین ارمنی نیز جایگاهی ویژه دارند و منبع الهام این آثار بیشتر تاریخ ارمنستان و زندگی ارامنه است که از این آثار می‌توان آرتاش و ساتنیک، عروسی آراداشس و ساتنیک، مرگ سپهسالار وارتان، گریگور لوساوریچ، مسروپ ماستوتس، شامیرام در سوگ آرا، آندرانیک و همرزمانش، در مدخل دیر آراکل قدیس و چهل روز موسی داغ، زنان قالیباف ارمنی، دستگاه نخریسی، زایران، فاسوس و دیدار آنوس وسارو را نام برد. علاوه بر آن یکصد و هشتاد اثر با الهام از اشعار حافظ به وجود آورده است.

همچنین آثار مربوط به تاریخ کهن ایران بویژه دوره هخامنشی خلق کرده است. این هنرمند پرکار ایرانی با تلاش و تفکر و کار و عشق به سرزمینش ایران نام خود را در کنار آثار گرانبهایش جاودان کرده است.

درویش در سال ۱۹۹٦ میلادی (سوم دیماه ۱۳۷۵) پس از یک قرن آفرینش هنری جهان را بدرود گفت و در آرامگاه قدیمی شهر هایدلبرگ آلمان به خاک سپرده شد.

درویش احمد از خوشنویسان عثمانی است. به نوشته دکتر بیانی از نمونهٔ خطوط وی فتحنامه قسطنطنیه به فارسی است به نسخ ترکی با رقم «در این حکایت بطریق ترجمه از زبان روسی به زبان تازی و فارسی و ترکی و در دست درویش احمد فقیر اصلح‌الله شأنه مکتوب گشت و اکنون نهصد و شصت و هفت سال است که ایاصوفیه تمام شده است بتاریخ رومیان» در مجموعه دانشگاه استانبول.

درویش احمدبن سلیمان تذهیب‌کار و خطّاط و پارچه‌نگار است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان از آثار وی پیراهن طلسماتی است که به‌عنوان طرحها و تذهیب و خطوط و اعداد تزئین شده و به عنوان حفاظ برای شاهزاده سلیم عثمانی تهیه گردیده و تاریخ ۹۷۲ هجری قمری دارد.

درویش احمد صوفیوی کاتب خوشنویس است و به نقل از فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه به خط وی یک نسخه فاتح الابیات (شرح مثنوی) شیخ اسماعیل الانقروی است که در تاریخ ۱۱۰۹ هجری قمری کتابت شده و به خط نستعلیق است در کتابخانه عاطف افندی استانبول به شماره 1450 می‌باشد.

درویش ادیب طغراکش و تذهیب‌کار عثمانی است به نوشته استاد کریم‌زاده یک اثر دیده شدهٔ وی با رقم و تاریخ «این طغرای غرا اثر کلک درویش ادیب سنه ۱۱۸۷» می‌باشد.

درویش ایاز خادمی تنبورنواز است و به نوشته آقای محمدعلی سلطانی در جغرافیای تاریخی کرمانشاه، وی از دراویش صاحب خانقاه در بخش کرنر بوده است. درویش ایاز با همعصران خویش چون اسماعیل صالحی و سیداحمد یادگاری از نوازندگان چیره‌دست تنبور در این منطقه بوده‌اند. وی شاگردانی چون الماس و حسین و عابدین خادمی‌را تربیت کرده است.

درویش حسام‌الدین از خوشنویسان عثمانی است که در اواخر سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و تا سال ۱۰۰۰ زنده بوده است. به نوشته مناقب هنروران وی شاگرد قانعی و ملاقاسم و کوله قاسم بوده و از خوشنویسان عثمانی است که خط را به شیوه ایرانی می‌نوشته است. از نمونه خطوط او یک نسخه شبستان خیال و تحفه سامی در کتابخانه مدرسه سپهسالار تهران است که تاریخ ۹۸۳ هجری دارد.

درویش حسن نقّاش و قلمدان ساز اهل عثمانی در سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. به نوشته استاد کریم‌زاده تنها اثر دیده شده وی یک قلمدان مستطیلی شکل است که با مناظر و کوهها و ابرها و درختان زینت شده و تصاویر از ساحل استانبول بر آن نقش بسته است و رقم دارد «ایوبی درویش حسن».

درویش حسن خوشنویس بوده و دراواخر سده نهم و اوایل دهم هجری قمری زندگی می‌کرده. به نوشته دکتر بیانی از نمونهٔ خطوط او قطعه‌ای از مرقّعی در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول است با رقم «مشقه درویش حسن».

درویش حسن خاکی از خوانندگان نامی‌اصفهان است که شهرت آواز خوانی‌اش موجب شده که ناصرالدین شاه خواستار او گردد و در نتیجه به تهران آمده است. وی در اصفهان نیز در دستگاه ظل‌السلطان تقرب داشته است. در بیات اصفهان گوشه‌ای بنام بیات درویش حسن از ابداعات اوست.
به نوشته استاد جلال‌همایی در تاریخ اصفهان مرگش در سال ۱۳۱۰ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

درویش حسن سیاری تذهیب کار است و از مذهّبان چپ دست عثمانی. وی در اوایل سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار شناخته شده وی حلیه بسیار زیبایی است به خط مصطفی راقم که به سال ۱۲۰۵ کتابت و تذهیب شده است و به قول استاد کریم زاده آیتی است از کمال.

درویش حسین از نقّاشان سده دهم هجری قمری است و از آثار بجا مانده وی تصویر مردی است با قیافهٔ چینی که رقم دارد «مشقه درویش حسین نقّاش». این اثر متعلق به موزه فاین آرت بوستن می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

درویش حیدر از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری بوده است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم اثری از وی مشاهده نشده است.

درویش شمس‌کاتب خوشنویس است و به خط او یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع با رقم «مشقه شمس‌الکاتب فی ذیحجّة ۱۰۲۸ من هجریه» در مجموعه مهدی بیانی.

درویش صادق رسام و نگارگر اسطرلاب و معرفت سما و ستاره شناس عثمانی است. به نوشته

استاد کریم‌زاده از آثار وی نسخه‌ای است بنام «معرفت‌نامهٔ حق» که جمله تصاویر با دقت و شیوایی بصورت علمی ترسیم شده واسطرلاب‌سازی وی در ترسیمات به دقت ارائه گشته است و رقم دارد «عمل درویش صادق ۱۱۸۳» (هجری قمری).

درویش صحاف باشی از صحّافان و مجلّدان عهد قاجاری است که لقب صحافباشی دارد. پس از مرگ وی همسرش با سرمایه‌ای اندک یتیم‌خانه‌ای به نام وی تأسیس کرد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

درویش عبدالله تعلیق نویس و کاتب است. به نوشته تاریخ اصفهان و گلستان هنر، وی از اهالی خراسان بوده و در دربار سلطان حسین بایقرا و میرزا ابوسعید گورکان منشی‌گری می‌کرده است.

درویش علی کاتب خوشنویس است و به نوشتهٔ احوال وآثار خوشنویسان از آثار خطوط وی یک نسخه دیوان جامی است که در کتابخانه حاج سید نصرالله تقوی بوده است. خطش نستعلیق و تاریخش ۸۶۹ با رقم «تم الکتاب بعون الملک الوهاب علی یدالفقیر الداعی، درویش علی سترالله عیوبه فی اواخر محرم سنة تسع و ستین و ثمانمائة ۸۶۹».

درویش علی از نقّاشان هندوستان است که به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تصویر مردی است با ریش بلند و کلاه بوقی که مشغول خواندن قرآن است و دو مرد یکی با قیافه هندی و یکی با قیافه غربی در مقابل او ایستاده‌اند و دو خدمتکار نیز در حضور او هستند. نقّاشی رقم دارد «درویش علی ۱۲۶۱» (هجری قمری).

درویش علی از خوشنویسان عثمانی است و از نمونه خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک قطعه ثلث و نسخ به تاریخ ۱۰۶۸ در سلیمانیه استانبول.

۲ـ یک مرقّع به‌خط ثلث و نسخ ترکی با رقم «مشقة درویش علی سنهٔ ۱۰۶۰» در موزه اسلامی ترک.

۳ـ سه قطعه ثلث عالی و نسخ کتابت ترکی با تاریخ ۱۰۷۴ و ۱۰۷۲ در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.

۴ـ یک قطعه ثلث با رقم «مشقه درویش علی» در سلیمانیه استانبول.

۵ـ یک مرقّع به خط ثلث و نسخ و رقاع در موزهٔ اسلامی ترک.

۶ـ یک مرقّع به خط ثلث و نسخ که احتمالاً به تاریخ ۱۰۶۶ است در همان محل.

۷ـ یک مرقّع ثلث و نسخ دیگر با رقم درویش و تاریخ ۱۰۸۳ در همان مکان.

۸ـ قرآن نیم ورقی مذهّب جلد چرمی‌با خط نسخ و رقاع ترکی و ریحان با تاریخ ۱۰۶۶ در همان مکان.

۹ـ یک مرقّع ثلث و نسخ با تاریخ ۱۰۷۴ در همان مکان

۱۰ـ یک مرقّع ثلث و نسخ دیگر با تاریخ ۱۰۷۷ در همان مکان.

۱۱ـ یک مرقّع دیگر به خط ثلث و نسخ کتابت با تاریخ ۱۰۷۷ در همان مکان.

درویش علی بن منصور انصاری از خوشنویسان دوران شاه عباس صفوی است و از آثار او یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی است که در کتابخانهٔ خزینهٔ توپ‌قاپوسرای استانبول به شماره H14760 و به تاریخ ۱۰۰۰ هجری قمری موجود است.

درویش عمر جودی خوشنویس است و از خطوط وی به نقل احوال و آثار خوشنویسان، یک مرقّع به خط ثلث و نسخ با رقم «مشقه الضعف الضعفا عمرالجودی» در موزهٔ اسلامی ترک می‌باشد.

درویش قربانعلی کوه‌سره خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و نسخ و رقاع با رقم «الاقل الداعی درویش قربانعلی کوه‌سره، سقای لب‌تشنهٔ کربلا امام حسین علیه‌السلام سنه ۱۲۱۶» در کتابخانه مدرسه سپهسالار است.

درویش محمد از خوشنویسان عثمانی است و به خط وی یک نسخه قرآن جلد میشن‌عنابی و مذهّب با تزئینات ترکی و نسخ ترکی با رقم و تاریخ «.. فی شهر ذالقعده سوده الفقیرالحقیر درویش محمدبن یوسف من تلامیذ فضل‌الله افندی الامام جامع والدهٔ سلطان غفرله...» سنه ۱۰۹۶، در مجموعه آقای دکتر اصغر مهدوی.

درویش محمد کاتب خوشنویس است و از خطوط او یک نسخه گلستان سعدی است که در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که چنین رقم و تاریخ دارد «تمام شد کتاب گلستان غره شهر ربیع‌الاخر سنه ۹۳۵ علی یدالعبد الضعیف درویش محمدالکاتب غفرالله ذنوبه».

درویش محمد فرزند حاجی ولی‌شیرازی خوشنویس بوده و در نیمه دوم قرن دهم می‌زیسته و از آثار خطی او یک نسخه تیمورنامه هاتفی است که در کتابخانه ملک تهران به شماره ۵۲۴۴ ثبت شده که به خط نستعلیق زیبا نوشته شده است.

درویش محمد بن رستم ـ استاد نجّار و نقّار است و به نوشته دکتر منوچهر ستوده از ساخته‌های او، در ورودی بقعهٔ درویش رستم در اطاق سرای ژانوس رستاق کجور در سال ۹۰۴ هجری قمری است

درویش محمدبن علی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه حبیب‌السیر خواند میر است که به شماره 901 در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا استانبول می‌باشد. این نسخه به نسخ ممتاز نوشته شده و تاریخ محرم ۹۲۹ دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

درویش محمدبن محمد جامی از خوشنویسان نیمه اول سدهٔ دهم است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب «شواهد النبوة لتقویة اهل الفتوة» عبدالرحمان جامی است که در موزه سالار جنگ حیدرآباد به شماره S40 به خط نسخ و تاریخ ۹۱۷ هجری قمری می‌باشد.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

درویش محمد خراسانی نقّاش است و او را از شاگردان و همکاران بهزاد در عهد سلطان حسین بایقرا دانسته‌اند. آنطور که از روایات برمی‌آید وی ابتدا رنگ و روغن کار می‌کرده و پس از آشنایی با بهزاد به مینیاتور و آب رنگ علاقمند شده و از استاد این فن را آموخته است. از آثار وی تصویر یک مجلس رزم است که به استادی و استواری رسم شده و رقم دارد «عمل استاد درویش محمد» این اثر در مرقّع (آلبوم) شماره H.2153 موزه توپ‌قاپوسرای استانبول می‌باشد.

علاوه بر آن در موزه توپ‌قاپوسرای استانبول یک نسخه خمسه نظامی مصور است که از آثار درویش محمد خراسانی در آن دیده می‌شود. این خمسه تاریخ ۸۸۵ هجری قمری دارد. شرحهایی درباره این استاد در مجالس النفایس، تاریخ رشیدی، لطایف نامه و احوال و آثار خوشنویسان آمده است.

درویش محمدعلی انصاری از خوشنویسان سده سیزدهم هجری قمری است. از نمونهٔ

خطوط وی قطعه‌ای سیاه مشق شکسته نستعلیق در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران بود.

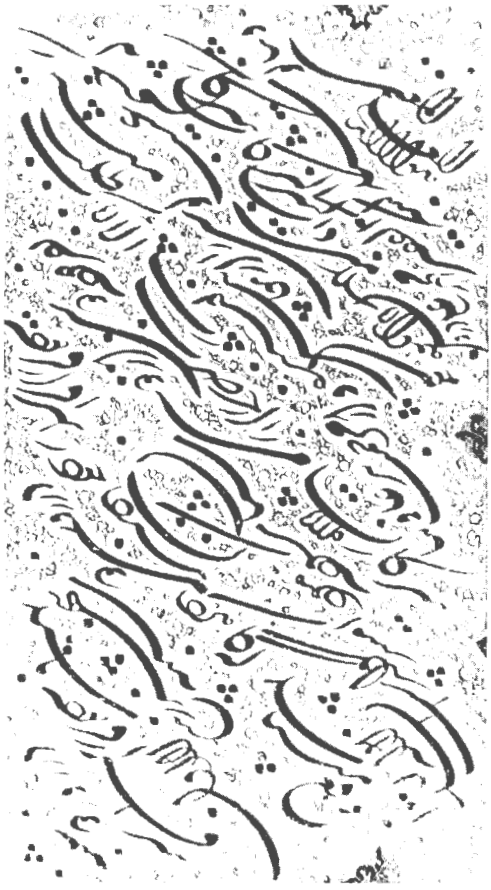

سیاه مشق شکسته درویش محمدعلی انصاری

درویش مرتضی حجّار و سنگ‌تراش است. به نوشته دکتر منوچهر ستوده در کتاب از آستارا تا استاراباد وی در سال ۱۰۲۸ هجری قمری سنگ قبر سید صالح کاج بن ملک مظفر را در بقعهٔ خالدکیا سلطان در مناچیر کلای علوی کلای کجور تراشیده است.

درویش مقصود خوشنویس است و از آثار خطی وی به نوشته دکتر اکبر بیانی:

۱ـ یک قطعه مذهّب به خط ثلث و نسخ و رقاع به تاریخ ۹۸۰ هجری قمری در مجموعه دانشگاه است.

۲ـ دو قطعه مذهّب به خط ثلث و نسخ و رقاع یکی به تاریخ ۹۸۰ که رقم آن مانند رقم قطعهٔ دانشگاه است «حسب الفرموده جناب سیادت مآب امیر زین‌الدین علی الصفوی سلمه الله تعالی فی‌الدارین نوشته شد نمعة مقصود التبریزی» و دیگری با رقم «الفقیر درویش مقصود فی محروسة الفارس...» تحریراً ۱۰۹۸ در مجموعه آقای نصیری.

دسونته از نقّاشان چیره‌دست هندی است. وی شاگرد استاد میرسیدعلی و عبدالصمد شیرازی شیرین قلم است. آنطور که از کتاب آیین اکبری برمی‌آید وی در جوانی در حدود سال ۱۰۰۵ هجری قمری در گذشته است. از آثار وی یکی نقّاشی‌های کتاب رزم‌نامه جیپور است که به سرپرستی استادان خود و همکاری لعل، فاضل و بسوان انجام داده است. از آثار دیگر وی تصویر شاهزاده سلیم است با لباس درباری و رقم «عمل دسونته تلمیذ خواجه عبدالصمد شیرین قلم» کتاب آیین اکبری متعلق به مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.

دقیقی ـ استاد اسدالله مذهّب‌کار و طراح نقشه قالی است. وی از شاگردان طاهر زاده بهزاد و مدرسه صنایع قدیمیه است. از آثار وی در موزه هنرهای ملی موجود می‌باشد. در ضمن چند نقشه قالی بسیار استادانه از وی دیده‌ام.

دلوارت نقّاش هندی است و در عهد جهانگیرشاه می‌زیسته است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی تصویری در مرقّع (آلبوم) جهانگیر می‌باشد که رقم دارد «شبیه شیخ دولت که در گجرات لاهور می‌باشد رقم دلوارت».

دنانیر از زنان موسیقی‌دان و شاعر عهد عباسیان و معروف به البرمکیه است. وی زنی است که به اسیری گرفته شده و به بردگی به یحیی بن خالدبرمکی فروخته می‌شود. او، وی را آزاد می‌کند. دنانیر نزد ابراهیم و اسحاق موصلی موسیق می‌آموزد و در این رشته مهارت می‌یابد و به دربار هارون الرشید راه می‌یابد. از آثار وی در موسیق کتاب مجردالاغانی است. شرح حال وی در کتاب الاغانی ابوالفرج اصفهانی آمده است.

دوراق چلبی (نهانی) شاعر و نوازنده عثمانی است. وی در قرن دهم هجری می‌زیسته و با برادرش کایابیک نوازندگی می‌کرده و نوازنده کمانچه بوده است. به نوشته تاریخ عثمانی، نهانی یکبار از طرف شاهزاده سلطان سلیم به عنوان سفیر به ایران آمده است.

دورسون بیک موسیق‌دان عثمانی است. وی در سده نهم هجری می‌زیسته و کتابی درباره موسیق دارد به نام تاریخ ابوالفتح که در آن از آلات موسیق مانند عود، شش تار، رباب بربط، قانون، نی و از مقامات موسیق مانند شهناز، عشاق، نوا، مخیّر نام می‌برد.

دوست محمد خوشنویس سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از خطوط وی یک قطعه از مرقّع به خط نسخ با رقم «حرره دوست محمد ۱۲۱۲» در کتابخانه ملک است.

دوست محمد خوشنویس است و در سدهٔ دوازدهم می‌زیسته. به نوشته دکتر بیانی از نمونه خطوط او قطعه‌ایست در یک مرقّع متعلّق به کتابخانه دانشگاه استانبول که از روی خط میرعماد به بهترین وجهی نقل کرده است.

دوست محمد نقّاش مشهور سدهٔ دهم هجری قمری است. وی که به دوست مصور و دوست دیوانه مشهور بوده است، جزو نقّاشان و هنرمندانی است که در زمان شاه تهماسب و به دستور او با همایون پادشاه هند به هندوستان رفته و در آنجا ساکن گشته است. وی را از شاگردان چیره‌دست بهزاد دانسته‌اند، از آثار دیده شده وی یکی تصویر دختر هفت وادوکرم سیب است که در نمایشگاه لندن به نمایش گذاشته شده بود و رقم داشته «صوره دوست محمد» و دیگر تصویر شمس‌المعالی است با رقم «عمل استاد دوست محمد» در گلستان هنر و احوال و آثار نقّاشان قدیم دربارهٔ وی نوشته است.

دوست محمد اول نقّاش است و به روایت مصطفی عالی افندی در کتاب مناقب هنروران جزو چهل‌تن هنرمندان دربار بایسنغر میرزا (۸۰۲ـ۸۳۷) بوده است.

دوست محمدبن شاه یوسف خفاجی از کاتبان و خوشنویسان عصر صفوی‌است که از آثار خطی او:
۱ـ یک نسخه تیمورنامهٔ هاتفی است که در کتابخانه مجلس به شماره ۹۰۵ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۷ هجری قمری موجود است.
۲ـ نسخه دیگری از تیمورنامه هاتفی مربوط به سال ۹۶۰ به خط نستعلیق در کتابخانه دانشگاه استکهلم به شماره 9 موجود است.

دوست محمدبن علیدوست المداح البغستانی نستعلیق نویس بوده است و در قرن دهم می‌زیسته. از آثار شناخته شدهٔ وی یک نسخه خمسه نظامی‌گنجوی است که در کتابخانهٔ دانشگاه توبینگن آلمان به شماره 727 با نوزده مینیاتور موجود می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق و در تاریخ ۹۹۲ هجری‌قمری نوشته شده و فیروز منصوری در فهرست خوشنویسان قرن دهم معرفی کرده است.

دوست محمدبن ملامحمد سمرقندی از کاتبان اوایل قرن یازدهم هجری است که در هند می‌زیسته و از آثار شناخته شدهٔ وی یک نسخه سلسلةالذهب جامی است که در کتابخانهٔ دانشگاه پرینستون به شماره 1432 به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۱۰ هجری قمری موجود می‌باشد. این نسخه در فهرست خوشنویسان قرن دهم‌هم‌معرفی‌شده است.

دوست محمدبن نظام الملک از خوشنویسان سدهٔ دهم و معاصر دوست محمد کوشوانی است. از نمونه خطوط او به نوشته دکتر بیانی قطعه‌ایست در مرقّع بهرام میرزا با رقم «الفقیر دوست محمدبن نظام الملک».

دوست محمدخان نقّاش شبیه‌ساز عهد شاه عباس دوم صفوی است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شدهٔ این هنرمند تصویر صورت علی قلی‌خان سردار است با رقم «نمود معنی صورت به نطق خامه بیان ـ کمینه چاکر عباس شه محمدخان سنه ۱۰۷۰» (هجری قمری).

دوست محمد کوشوانی خوشنویس و صحاف است. به گفتهٔ سام میرزا شعر می‌گفته و «گامی یا «کاهی» تخلّص می‌کرده. وی از خوشنویسان درگاه شاه تهماسب صفوی است. وی علاوه بر خوشنویسی در نقّاشی، تذهیب، صحافی و قطاعی مهارت داشته است. از آنچه برمی‌آید نام پدرش سلیمان بوده و تا سال ۹۷۲ هجری قمری آثاری از وی دیده شده است. دوست محمد علاوه بر نستعلیق اقلام نسخ و ثلث و رقاع و شکسته تعلیق و تعلیق را خوش می‌نوشته. در ضمن آقای دکتر بیانی قطعات متعددی به خط میرعلی هروی و حافظ باباجان و شیخ محمد امامی دیده‌اند که قاطع و محرر آنها با رقم دوست محمدقاطع و یا دوست محمد مذهّب محرر داشته است. دربارهٔ وی علاوه بر تذکره سامی و گلستان هنر و کتاب صنعتگران و خوشنویسان هرات و تذکره خوشنویسان سخن بسیار رفته است. در احوال و آثار خوشنویسان و نقّاشان نیز شرح کاملی از وی آمده است. از شاهکارهای دوست محمد نیاحه مرقّع بهرام میرزا است که به دست این هنرمند تهیه شده و یکی از استادان عظیم هنر قرن دهم به شمار می‌رود ونه تنها شامل آثار بسیار آن دوران و قبل از آن است بلکه دیباچه خردمندانه آن یکی از اسناد مهم هنر سرزمین ما محسوب می‌شود.

آقای عبدالله جغتای دانشمند معاصر پاکستانی، دیباچه این مرقّع را در سال ۱۹۳۶ میلادی در لاهور بنام حالات هنروران به چاپ رسانده‌است. در هر صورت بسیاری از هنرمندان که آثار آنها در دست نیست تنها به استناد نوشته دوست محمد شناخته شده‌اند. از نمونه آثار این استاد عبارتند از:

۱ـ یک نسخه قرآن کریم که به روایت صاحب صنعتگران و خوشنویسان هرات برای شاه تهماسب نوشته شده و متن آن به سه قلم نسخ و ثلث و ریحان است و رقم دوست محمدبن سلیمان هروی و تاریخ ۹۶۸ دارد و به سال ۱۰۹۴ حاج آقا کافور آن را وقف آستانه حضرت معصومه کرده است و اکنون در موزه قم است.

۲ـ قطعه‌ای در یک مجموعهٔ خصوصی به نقل از مهدی بیانی.

۳ـ یک نسخه از دیوان حضرت علی بن ابیطالب که به روایت مهدی بیانی در یک کتاب فروشی با قلم کتابت و ترجمه نستعلیق بوده است.

٤ـ یک قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی به قلم ثلث و نسخ و رقاع عالی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول با تاریخ ۹۳۸.

۵ـ یک نسخه مجالس العشاق به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۲ قمری در کتابخانه مدرسه سپهسالار

٦ـ یک نسخه مثنوی از شیخ عطار در کتابخانه عمومی‌لنین‌گراد با تاریخ ۹٤۷ و رقم «دوست محمدالکاتب الشاهی»

۷ـ نسخه مرقّع بهرام میرزا و مقدمهٔ آن که به نقل از مهدی بیانی یکی از شاهکارهای هنر خط و تذهیب است و در کتابخانه خزینه توپ‌قاپوسرای

استانبول موجود می‌باشد و دارای تصاویر مینیاتور بسیار زیباست. مقدمهٔ این مرقّع تاریخ ۹۵۱ دارد.
۸ـ یک قطعه از مرقّع در مجموعه آقای سلطان‌القرایی
۹ـ یک جزء از یک قرآن در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول با رقم «کتبه العبدالفقیر دوست محمدالکاتب».

دوست ـ میر در تذکره خط و خطّاطان و در آیین اکبری او را از شعرا و خوشنویسان سدهٔ دهم و یازدهم آورده‌اند. وی نستعلیق‌نویسی ماهر بوده و در دوره اکبرشاه گورکانی (۹۶۳ـ۱۰۱۴) می‌زیسته است.

دوست هروی خوشنویس اواخر سدهٔ دهم قمری و معاصر شاه تهماسب صفوی است. از آثار او چیزی دیده نشده اما صاحب خلاصة‌التاریخ خط مالک دیلمی را به خط او ترجیح داده است.

دولتشاهی ـ یحیی یکی از شاگردان نام‌آور کمال‌الملک است. یحیی به سال ۱۲۷۸ متولد شد. در طی دوران تحصیل در مدرسه سن‌لویی، توسط استاد حسنعلی وزیری که علاقه وی را به نقّاشی مشاهده نمود، مورد تشویق قرار گرفت. اولین معلم خصوصی وی میرزا علی خان مستغنی از مدرسه صنایع مستطرفه بود که روزهای یکشنبه که مدرسه سن‌لویی تعطیل بود، به او نقّاشی می‌آموخت. وی بعدها کار خود را ادامه داد و به مدرسه صنایع مستطرفه آمد و تحت تعلیم استاد بزرگ کمال‌الملک قرار گرفت و پس از فراغت از تحصیل در سن ۲۴ سالگی مأمور تشکیل اداره صنایع مستطرفه قزوین شد و در سال ۱۳۰۰ شمسی به تهران بازگشت و به خواسته کمال‌الملک برای انجام کارهای اداری مدرسه و تعلیم به شاگردان در مدرسه صنایع مستطرفه مشغول کار شد و تا سال ۱۳۰۶ در آن مدرسه به انجام وظیفه مشغول بود.

وی پس از انحلال مدرسه ابتدا به حسابداری وزارت فرهنگ و بعداً به ادارات دیگر پرداخت و مدتی نیز در دبیرستان البرز مشغول بود. استاد دولتشاهی با اینکه مطابق خواست استادش در زمینهٔ کلاسیک اروپایی و ناتورالیسم به کار می‌پرداخت، اما به ندای قلبی خود پاسخ داده و دور از چشم او به نقّاشی خیالی ایرانی روی آورد و موضوعاتی چون شاهنامهٔ فردوسی را مورد توجه قرار داد و حکایت‌گر حماسه‌های باشکوه و بالنده حکیم طوس گردید. استاد دولتشاهی معتقد است که نقّاش باید آنچه را در طبیعت هست عیناً به بیننده منتقل نمایند. با همه این احوال استاد در خیالی‌پردازی نیز خود را آزمود و موفق نیز بود. اگر چه در این زمینه ادعایی نداشت، آنچه مسلم است اینکه استاد خود را در چارچوب رئالیسم و کلاسیک اسیر نمود و آزمون‌هایی در مکتب اکسپرسیونیسم نیز کرده و آثاری در این زمینه نیز دارد. از جمله آنها می‌توان تابلوی خمیازه او را نام برد. وی شاعر نیز بود و اشعاری از خود به جا گذارده است. یادش گرامی‌باد.

دولت مصور (دولت محمد) نقّاش است و در دوره اکبرشاه و جهانگیرشاه می‌زیسته. از تاریخ تولد و مرگ و خصوصیات او اطلاعی در دست نیست، اما از آنجا که از آثار هنرمندانهٔ او مشخص می‌شود، سخت مورد توجه جهانگیر شاه بوده است و علاوه بر نقّاشی در تذهیب نیز دست داشته. آثار وی در مرقّع گلشن و مرقّع جهانگیری مضبوط در موزه برلن که خود شاهکارهایی از مینیاتور است موجود می‌باشد. وی در ایجاد مرقّعات زحمت بسیار کشید و در مرقّع گلشن آرایش تزئینات به عهده او بوده است و در یکی از نقّاشی‌های این مرقّع چنین رقم دارد «این طلاکاری‌های زمینه و تپه‌ها ازکمینه دولت است»، بطور کلی از آثار این استاد آنچه شناخته شده به نقل از استاد کریم‌زاده:
۱ـ تصویر جهانگیرشاه در حاشیه مرقّع گلشن

۲ـ تصویر ابوالحسن نادرالزمان با رقم «شبیه ابوالحسن از عمل فقیر دولت» در مرقّع گلشن
۳ـ تصویر منوهر نقّاش با رقم «منوهر از عمل دولت» در مرقّع گلشن
٤ـ تصویر بشنداس نقّاش در مرقّع گلشن با رقم «شبیه بشنداس برادرزاده تنها مصور عمل دولت»
٥ـ تصویر کوردهن نقّاش با رقم «شبیه کوردهن عمل دولت» در مرقّع گلشن.
٦ـ چهارتصویر دیگر با رقمهای «عمل کمترین خانه‌زاد دولت» و «مشق کمترین بنده‌ها دولت» و «راقم فقیرالحقیر دولت محمد فی شهر ذی‌قعده ۱۰۱۸».

تصویر دولت که به دستور جهانگیر اجرا کرده است (*)

۷ـ یک اثر که تصویر آن در صفحه ۲۱٦ آلبوم حراجی گالری کل ناقی لندن چاپ شده است.
۸ـ تصویر دیگری از جهانگیرشاه در مرقّع گلشن
۹ـ کپی کار بهزاد تصویر مولانا حاجی در مرقّع گلشن با رقم «راقم بنده حضرت شاه دولت».
۱۰ـ تصاویر در کتابهای بابرنامه (متعلق به استاد محمدعلی کریم‌زاده) و کتاب خمسه نظامی‌متعلق به موزه لندن و تصویر شبیه عبدالرحیم عنبرین قلم که این تصویر در *Painting Imperial Mughul* به چاپ رسیده است.

دهرمداس نقّاش شیرین قلم هندی است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان از آثار وی دو نقّاشی در کتاب انوار سهیلی مضبوط در بریتانیا می‌باشد که هر دو رقم «دهرمداس» دارد. اثر دیگر وی که زایمان زن توانگری را نشان می‌دهد طرح نقّاش دیگری را نقّاشی کرده و رقم دارد «طرح گیسوکلان، عمل دهرمداس».

دهنراج از نقّاشان سدهٔ یازدهم هندوستان است که در شبیه‌سازی مهارت داشته.از آثار این هنرمند یک نقّاشی از تصویر پادشاهان هند است که اسامی آنها در زیر هر تصویر نوشته شده و رقم دارد «عمل دهنراج» به نوشته استاد کریم‌زاده این اثر در حراج گالری کل ناقی لندن به فروش رفته است.

دهنو نقّاش است و در دورهٔ بابری می‌زیسته. به نوشته استاد کریم‌زاده وی در منظره‌پردازی ومجلس‌سازی مهارت داشته و از آثار وی که به چاپ رسیده تصویری از یک باغ پرگل و ریحان که سه کارگر مشغول ساختن دیوار آنند و به نام باغ وفا نامیده شده است و رقم دارد «عمل دهنو».

دیوانه (نقّاش تبریزی) نقّاش است ودر کتاب دانشمندان آذربایجان وی را از ندیمان سلطان

یعقوب آقا قویونلو (۸۸۳ـ۸۹۶ هجری قمری) دانسته‌اند. به روایت تربیت وی شعر نیز می‌گفته و این بیت که مطلع یک قصیده است از اوست:

غلط کرده طلب کردیم جاه و سربلندی را
دریغا ما ندانستیم قدر دردمندی را

دیوانهٔ بلخی به روایت مجالس النفایس هفت قلم را خوش می‌نوشته و شعر نیز می‌گفته است.

دیوحسن معمار و بنای سدهٔ نهم قمری است. وی در سال ۸۹۵ هجری قمری بنای قدیمی امامزاده یحیی تهران را ساخته است.

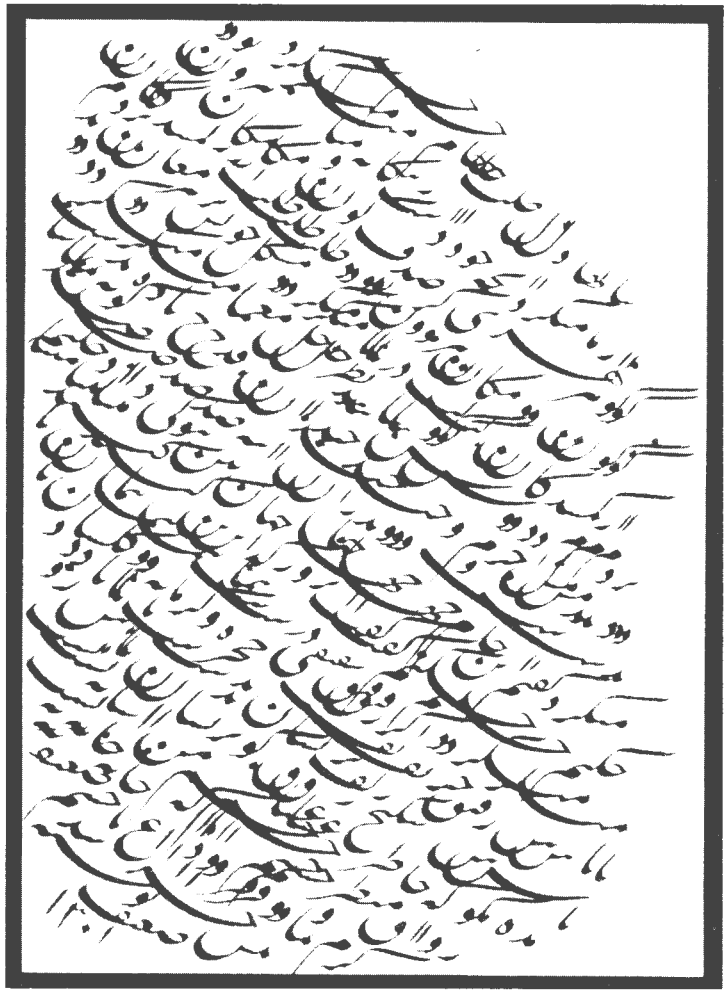

سیاه مشق خط محمود خان ملک الشعرا

نقاشی پیش کشی مرغابی منسوب به میرزا علی

ذ

ذاتی لاری از جلدسازان دوران صفوی است در تحفه سامی از او نام برده شده. وی در تبریز زندگی می‌کرده و شعر می‌سرود. این بیت را درباره تبریز گفته است:

هر طرف شوخی وهرگوشه بلاانگیزیست
به تماشا قدمی‌نه کـه عـجب تـبریزیست

ذبیح‌الله کاتب وخوشنویس سدهٔ سیزدهم قمری است و از نمونه‌های خطوط او قطعه‌ای در مجموعهٔ مهدی بیانی بوده است. با رقم و تاریخ «خـانه‌زاد دولت قاهره ذبیح‌الله ۱۲۸۶».

ذبیحی کاتب وکتیبه‌نگار است و از آثار او متن فرمانی است که بر روی سنگ قهوه‌ای نقر شده و در مسجد جامع یزد موجود است و تاریخ ۱۱۱۵ قمری دارد. حجّار و نقّار این فرمان که متنی جامع است محمدرضا می‌باشد.

ذکی نقّاش نقّاش و رسّام و طرّاح و نقّار و سازنده طلا و نقره کوب است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی قلمدانی نقره‌کوب، مستطیلی شکل است که به زیبایی طراحـی شـده و حـاوی نـقوش و اشعاری به خط کـوفی تـزیینی است و رقـم دارد «عمل ذکی نقّاش» و در سده پنجم و ششم هجری قمری می‌زیسته است. (برابر دوازده میلادی).

ذوالفقار از نقّاشان آبرنگ کار عهد ناصرالدیـن شاه است. از آثار به جا مانده وی بـیست قـطعه تصاویر گوناگون از جانوران و گل و گیاه است که در یکی از مرقّعات کتابخانه کاخ مـوزه گـلستان می‌باشد و رقم دارد «.. بیست قـطعه مشـق نمـود کمترین چاکر دولت ذوالفقار ۱۲۷۳».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ذوالفقار (مشهور به آقابزرگ تلاوکی) در میانه سده سیزدهم زندگی می‌کرده و ساکن مـازندران بـوده است. وی شکسـته‌نویس است و دیـوان مـیرزا محـمود تـلاوکی مـتخلّص بـه فـدایـی را که خود نیز شـاعری طـبرستانی است، بـه خـط شکسته نستعلیق زیبایی در سال ۱۲۶۵ هـجری قمری نوشته است.

میراث جاویدان شماره ۷

ذوالفقار افـندی از مـذهّبان و طـغراکشـان و خطّاطان اوایل سدهٔ دوازدهم عثمانی است. وی در عـــهد سـلطان احمـد دوم مـی‌زیسته است (۱۱۰۲ـ۱۱۰۶ هـ‌ق).

ذوالفقار نجّار ـ استاد نجّار و نقّار است و از آثار اوصندوق‌های آلت لغت بقعه هفده‌تن گـلپایگان است. وی در دوره محمود افغان می‌زیسته و رقم او چنین است:
«عمل استاد ذوالفـقار نجّـار در انـقلاب روزگـار خرابی و سوختگی این بلده ساخته شد فی ۲۲ شهر رمضان سنهٔ ۱۱۳۶ کتبه الحقیر کلب آستان ملک آشیان صوفی تهماسب نایب المتولی».

ذوالفنون اسفرجانی ـ استاد عباس از هنرمندان صاحب هنر معاصر است. وی به تمام هنرهای روز، از تذهیب، مینیاتور، معرّق تسلط داشته و در کار سوخت استادی کم‌مانند بود. وی از مردم اصفهان است و خانواده وی نیز هنرمند بوده‌اند.

وی عموی استاد علی اسفرجانی می‌باشد.

ذهنی نقّاش نقّاش سدهٔ دهم است و شاعر نیز بوده و نحقه سامی‌از او یاد می‌کند واو را از جمله لوندان و خوش‌طبعان یزد و از او بعنوان سرحلقه ارباب سوز و درد نام می‌برد.

رستم در هفت خوان ـ رنگ روغن کار استاد علی رخساز

د

رابط اصفهانی (ملک محمد) صحّاف و جلدساز اهل اصفهان است. به نوشتهٔ نصرآبادی وی فرزند نورای صحاف و نوادهٔ آقا ملک از کدخدایان اصفهان است. نامش ملک محمد و حرفه صحافی دارد. شعر نیز می‌گوید و رابط تخلّص می‌کرده است.

راسم از خوشنویسان و کاتبان عثمانی در سدهٔ نهم هجری قمری است. به نقل از احوال و آثار خوشنویسان از آثار شناخته شدهٔ وی یک نسخه قرآن است به قطع نیم ربعی با خط نسخ و رقم «راسم اغرگاپی لی ۱٤٤۰» (برابر ۸٤٤ هجری قمری) این اثر در موزه اسلامی ترک استانبول می‌باشد.

راشد از خوشنویسان عثمانی است و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و به نقل از احوال و آثار خوشنویسان از آثار او یک مرقّع چهل و دورقعه‌ای به خط ثلث و نسخ کتابت ترکی با رقم «مسوده راشد» درموزه خزانه توپ‌قاپوسرای استانبول تاریخ این نسخه ۱۱۸۲ هجری قمری است.

راضی اصفهانی نقّاش و شاعر اصفهانی است. وی استادی چیره‌دست بوده و به زمانای نقّاش شهرت داشته و تا سال ۱۱۱۲ هجری قمری در قید حیات بوده است. نصرآبادی نیز از او یاد می‌کند و می‌نویسد گویا والد حکمت پناه حکیم اسماعیل طبیب است.

رأفت ـ ابراهیم (ابراهیم رأفت) طغراکش و تذهیب کار عثمانی است که یک اثر شناخته شده وی رقم و تاریخ «مشقه عبد ناچیز ابراهیم رأفت عن کاتبان قلم خرج خاصه بمدینه قونویه سنه ۱۲۱۸» داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

راقم خوشنویس است و از آثار او یک لوحه به خط ثلث ریحان تزئینی با رقم «راقم ۱۲۵۵» در موزهٔ اسلامی ترک می‌باشد. این اثر به رؤیت دکتر بیانی رسیده است.

راغب (سید راغب) از نقّاشان عثمانی است که در تذهیب مهارت داشته و از آثار وی به نوشته احوال وآثار نقّاشان تذهیب سرلوح‌ها و سرسوره‌های یک نسخه قرآن مجید بوده با رقم «ذهبه السیدراغب سنه ۱۲۷۹».

رامتین به نوشته لغت‌نامه دهخدا و فرهنگ معین، وی نوازنده و سازنده چنگ است در عهد ساسانیان. گویند چنگ را به نام وی رامتین می‌خوانده‌اند. بعضی گویند او همان رامین است در داستان ویس و رامین.

رامداس از نقّاشان عهد اکبرشاه گورکانی است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی تصاویری است در کتاب جامع‌التواریخ و مرقّع گلشن و یکی از آثار استادانه وی که طرح آن به‌وسیله لعل چهر

هندی کشیده شده و نقّاشی آن از رامداس است، تصویر محاصره‌شهری است که بوسیله سربازان چنگیز صورت گرفته و رقم دارد «عمل رامداس ـ طرح لعل چهر».
اثر دیگری از وی که به شماره ۳۲ جزو نقّاشی... کتاب با برنامه مضبوط در موزه بریتانیا می‌باشد بار یافتن سفیر بنگال به حضور بابرشاه است با رقم «عمل رامداس».
اثر دیگر از وی در گالری کل ناقی لندن که تصویر یک پرنده است.

راوندی (محمدبن علی بن سلیمان الراوندی) مؤلف راحة الصدور است که علاوه بر خطّاطی به ادعای خود از تذهیب و جلدسازی نیز آگاهی داشته است. وی از نویسندگان بزرگ اواخر عهد سلجوی است که کتاب راحة الصدور را در سال ۵۹۹ هجری قمری تألیف نموده است.

ربیع اشگذری (ابن حکیم) زیلوباف است و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار بافته‌های او زیلویی است متعلق به مسجد سرکوچهٔ شاه علی یزد که تاریخ ۱۱۸۵ قمری داشته و رقم آن به صورت «عمل ابن حکیم ربیع اشگذری» بوده است.
اثر دیگر وی به نوشته دکتر ایرج افشار زیلوهای مسجد محلهٔ باغ گندم یزد است که تاریخ و رقم آن چنین است «تحریراً فی شهر جمادی‌الاول سنهٔ ۱۱۸۲ عمل ربیع اشگذری».

رجایی محمدجعفر اصفهانی صحاف و جلدساز بوده و در قرن چهاردهم هجری قمری می‌زیسته است.

احوال و آثار خوشنویسان

رجایی خوشنویس است و از آثار وی یک لوحه ثلث با رقم «کتبه‌رجایی ۱۲۷۸» در موزه‌اسلامی ترک می‌باشد.

رجب طرّاح و نقّاش و نقره‌کوب و فلزکار است و از ساخته‌های وی علمی پرکار است که آقای کریم‌زاده دیده است. این اثر با انواع نقوش اسلیمی و خطوط زینت شده و رقم دارد «آهن کاری محمدباقر نقره‌کوب رجب سنهٔ ۹۰۶» (هجری قمری).

رجب خطّاط و خوشنویس کرمانشاهی است و به نقل از محمدعلی سلطانی در جغرافیای تاریخی کرمانشاه قطعاتی به خط شکسته عالی در مجموعهٔ مرحوم حاج حسن مشیری موجود است که خطّاط از بستگان ایشان می‌باشند.

رجبعلی نقّاش رنگ و روغن کار است که با سجع «حسن کلک رجبعلی زعلی است» رقم می‌زده است. رجبعلی خود در سلک درویشان بوده و بیشتر کارهای وی نیز تصاویر این گروه بوده است. از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان:
۱ـ نقّاشی رنگ و روغنی تصویر بزرگ میرفندرسکی که با خط نستعلیق امضا دارد «حسن کلک رجب علی زعلی است ۱۲۵۶».
۲ـ تصویر نورعلیشاه با قیافه‌ای زنانه که سیبی در دست دارد با همان سجع «حسن کلک رجبعلی زعلی است»
۳ـ تصویر شبیه‌سازی با یزید بسطامی با همان سجع.
۴ـ تصویر میرمحمد امام جمعه...
۵ـ تصویر عطار نیشابوری
۶ـ حاجی میرزاحسن (فاطان العلما) بدون رقم
۷ـ تصویر شیخ بحرینی با همان سجع و تاریخ ۱۲۵۶
۸ـ تصویر حجةالاسلام حاجی سیدمحمدباقر
۹ـ تصویر شیخ صفی، همان سج
۱۰ـ آثار بسیار دیگری چون تصاویر شاه نعمت‌الله ولی، مولای رومی و ابراهیم ادهم که در مجموعه‌های خصوصی است.

رستم اثر استاد علی رخساز

اثر استاد شوکت الملوک شقاقی از شاگردان کمال الملک

رجبعلی نقّاش قلمدان‌ساز و آبرنگ‌کار عهد قاجار است. وی با سجع «رجبعلی نشو ملتجی به غیرعلی» رقم می‌زده است. از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده:
۱ـ قلمدانی بسیار نفیس با تصاویر رجال و مشاهیر درباری است که دیواره‌های آن تماماً گل و مرغ می‌باشد در یک مجموعه خصوصی.
۲ـ قاب آینه زیبایی متعلق به موزه ملی ایران با رقم «درآن دمی که شود آفتاب حشر جلی / رجبعلی نشود ملتجی به غیرعلی»
۳ـ خط کش ایرانی که در موزه تزئینی تهران بوده است (موزه‌منحل‌شده) با رقم و تاریخ «هو رجبعلی نشود متلجی به غیر علی ۱۲۵۳» (هجری قمری)

رجبعلی نقّاش آبرنگ‌کار است و نام وی در شهود قباله ازدواج صفیه سلطان خانم دختر آقا نجف نقّاش که در مجموعه خانم تلی کریم‌زاده آمده است و این نکته مشخص می‌کند که وی از نزدیکان یا شاگردان نقّاش بوده است. از آثار دیده شده وی تصویری از یک معمم است با رقم «رجبعلی ۱۲۸۹» (هجری قمری).

رجبعلی میرزا رجبعلی از نقش‌آفرینان و سنگ‌نگاران و حکاکان دوره ناصرالدین شاه است و نام وی در جمعی کارکنان آن دربار جزو هنرمندان آمده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

رجبعلی نقّاش و تذهیب‌کار و شاعر شیرازیست. وی در شعر تسلی تخلّص داشته است. رضا قلی خان هدایت در مجمع الفصحا می‌نویسد «اسمش آقارجبعلی و شغلش تذهیب اوراق و تهذیب اخلاق و مقبول و مطبوع اهالی آفاق بود...» نوه دختری وی فرصت‌الدوله شیرازیست.

رجبعلی نقّاش دورهٔ صفوی که نقّاشی‌های زیبای او در خانه‌ای در کوی جلفا مقابل مسجد حاجی محمد جعفر وجود داشته. دکتر پاریزی می‌نویسد (سیاست و اقتصاد صفوی): «این خانه متعلق به نعلبندباشی دوران صفوی است. بر روی دیوار تصاویر میرفندرسکی، شیخ عطار، بایزید بسطامی، ابراهیم ادهم، جلال‌الدین رومی، شمس تبریزی، شاه نعمت الله ولی، شیخ بهایی و شیخ صفی‌الدین اردبیلی نقّاشی شده بود». (هجری قمری)

رجبعلی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او:
۱ـ کتیبه‌مدخل‌حرم‌نوی حضرت معصومهٔ قم(س) با خط ثلث برجسته با رقم «کتبه رجبعلی خادم».
۲ـ دو کتیبهٔ سردر ورودی صحن نوی حضرت معصومه(س) در قم و کتیبه سر در ساعت به خط ثلث و با رقم و تاریخ «قد فرغ التسویه الخادم رجبعلی المشهدی سنة ۱۳۰۳».

رجبعلی ـ حاجی ملا (حاجی ملا رجبعلی) خواننده عهد قاجار است. وی آوازی بسیار خوش داشته و در تعزیه امام خوان بوده است.

رحمان قلی نقّاش و نگارگر ساکن هندوستان است و آثار وی در کتاب انوار سهیلی متعلّق به موزه بریتانیا می‌باشد. استاد کریم‌زاده می‌نویسد: آنچه مسلم است. از نقّاشی‌های این هنرمند نتیجه می‌شود اینکه وی از نگارگران شیرین قلم و پر استعداد زمانه بوده است.

رحیم نقّاش قلمدان‌ساز دورهٔ فتحعلی‌شاه قاجار است. وی با سجع «یارئوف و یا رحیم» رقم می‌زده. از آثار شیوای وی قلمدان گل و مرغی‌ای است که دارای تذهیب وحل کاری بوده و تاریخ ۱۲۳۷ (هجری قمری) داشته است. این اثر به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

رحیم نقّاش و قلمدان‌ساز و میناکار و آبرنگ‌کار دورهٔ ناصرالدین شاه قاجار است. به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده وی در طرح گل و مرغ شیوه علی اشرف و لطفعلی داشته است. از نمونهٔ آثار وی:
۱ـ قلمدان استادانه‌ای با گل و مرغ و حواشی برگها و گلها طلا اندود با رقم «یارحیم».
۲ـ تصویر آبرنگی گل‌سرخی با سه پروانهٔ در حال پرواز و رقم «یا رحیم ۱۲۹۵». (هجری قمری)
۳ـ قلمدان گل و مرغی با رقم «کمترین رحیم»
٤ـ گل و برگ سیاه قلمی در حاشیه فرمانی از ناصرالدین‌شاه با رقم «یا رحیم».
۵ـ سرقلیان مینایی بسیار زیبایی که مجالس سلطان سنجر و پیرزن و فرهاد و شیرین بر آن نقش شده است با رقم «یا رحیم».

رحیم اصفهانی کاتب خوشنویس است که در نستعلیق دستی قوی داشته بطوری که روزی یک هزار بیت می‌نوشته است و پسر میرزا حسن اصفهانی است و به سال ۱۲۷۳ درگذشته است.
احوال و آثار خوشنویسان

رحیم آوازه‌خوان ـ سید موسیقی‌دان و خواننده اواخر دورهٔ قاجار است. وی اهل اصفهان بود و آوازه‌اش به همهٔ ایران رسیده و او را ختم موسیقی‌دانان قدیم دانسته‌اند. به نوشته استاد جلال همایی سید رحیم همهٔ گوشه‌های موسیقی ایرانی و شرقی را می‌شناخت و در این راه دست به ابتکاراتی نیز زده است. تاج اصفهانی و ادیب خوانساری و حبیب شاطر از خوانندگان و از نوازندگان اکبرخان و حسین آقا پسر شعبان خان که نوازنده تار بوده‌اند در خدمت ایشان شاگردی کرده‌اند. سید رحیم عمر طولانی داشته و تا سال ۱۳۵۸ قمری در قید حیات بوده است. وی با نایب‌اسدالله هم‌نواز و هم‌خوان بوده است. پسرش آقا وهاب نیز از پدر تعلیم نوازندگی کرده و اگر چه آواز نمی‌خوانداما نوازنده‌ای چرب‌دست بوده است.

رحیمای قاری خوشنویس سدهٔ یازدهم است. وی از مردم یزد بوده که به اصفهان آمده و به دربار شاه صفی راه یافته است. در شعر و معما و سرآمد همگان بوده است و در سال ۱۰۸۰ مورد توجه خاص شاه صفی قرار گرفته، اما در سال ۱۰۸۲ به یزد بازگشته است. شرح مختصر زندگی وی در جامع مفیدی آمده است.

رحیم‌خان گرایلی نستعلیق‌نویس است. وی از امرای حکومت نادرشاه افشار و حاکم استراباد شده است. در سفر هندوستان با نادرشاه همراه بوده و در هندوستان درگذشته. از دوستان واله داغستانی است. رحیم‌خان در سال ۱۱۰۲ در گرایلی متولد شده و در حدود سالهای ۱۱۷۰ و تاریخ تألیف ریاض الشعرا چشم از جهان فرو بسته بوده است.

رحیم دکنی نقّاش و قلمدان‌ساز هندی و روغنی کار است. از احوالات وی اطلاعات زیادی به دست نیامده اما از آثار دلفریب او به نقل از استاد کریم‌زاده:
۱ـ جعبه جواهرات لاکی که تصویر نوازندگان دلفریب و فتان در میان باغی بر آن نقّاشی شده و رقم دارد «رقم بنده رحیم دکنی» این جعبه متعلّق به موزه ویکتوریا آلبرت لندن است.
۲ـ تصویر شاهزاده‌ای هندی که روی صندلی نشسته با خدمه‌اش و دختری زیبا روبروی اوست با رقم «بنده رحیم دکنی». این اثر متعلّق به موزه چستربیتی دابلین است.
۳ـ دو قلمدان بسیار زیبا که در حراج سال ۱۹۸۱ پاریس به فروش رسید و یکی از آنها تاریخ ۱۱۱۸ هجری قمری داشت.
٤ـ قلمدان بسیار زیبا و ارزنده‌ای با تشعیر و طلاکاری با سه مدالیون مختلف که دیواره‌های آن با نگاره گل و برگ آذین شده و رقم رحیم دکنی دارد در مجموعه مهندس ناصر خلیلی.

رحیم دکنی از نقّاشان عهد فتحعلی‌شاه قاجار است. وی و برادرش حسن دکنی نقّاش بوده‌اند. به نقل از استاد کریم‌زاده در احوال وآثار نقّاشان هر دو نفر تصویر خود را با آبرنگ کشیده‌اند. رحیم در پای تصویر خود چنین نوشته «۱۵ ربیع‌الثانی ۱۲۲۶ ـ شبیه خود را از دست خود کشیده غلام رحیم دکنی».
اثر دیگر وی قلمدان نفیسی است که سه در مدالیون مختلف تصویر افرادی را در کمال زیبایی بر آن نقش کرده و در حواشی آن گل و مرغ و مناظری را نقّاشی نموده است و رقم دارد «رحیم دکنی ۱۲۲۵».

رحیم زری‌باف زری‌باف و خواننده بلندآوازه اصفهانی است که به نقل از تاریخ اصفهان در دورهٔ ناصرالدین‌شاه می‌زیسته و در سال ۱۳۱۲ هجری قمری بدرود حیات گفته است.

رحیم عباسی از آبرنگ‌کاران عهد زندیه است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی تصویر شتری است که در دام اژدهایی اسیر است. این اثر که نسبتاً استادانه به نقش آمده، در حراج کریستی ۱۹۷۶ به فروش رسیده و رقم داشته «رحیم عباسی رقم شد».

رحیم قانونی قانون نواز است (قانون یک ساز ایرانی است که ساخت آن را فرهنگهای فارسی به معلم ثانی نسبت داده‌اند. در اشعار گذشتگان بسیار از این ساز یاد شده و آن را در کنار دف و چنگ آورده‌اند، اما به علتی نامشخص این ساز از ایران رخت بربسته و در کشورهای عربی مورد استعمال پیدا نموده و جزئی از موسیقی آنان شده است. به نظر نگارنده شاید نام کانون داشته است و از آنجا که واژه قانون را بعضی از فرهنگها معرب کانون فارسی دانسته‌اند چندان هم بعید به نظر نمی‌رسد که چنین باشد. به هر صورت در دورهٔ قاجارها نیز قانون در موسیقی ایرانی سازی ناشناس بود تا اینکه در اواخر عهد قاجار رحیم آن را به ایران بازگرداند و رحیم قانونی از اینجهت خوانده می‌شود). به نوشته روح‌الله خالقی، رحیم در مسافرت هشت سالهٔ خود به کشورهای عربی، در شام با این ساز آشنا شد و به آموختن پرداخت، تا آنجا که توانست آهنگهای ایرانی را با آن بنوازد. سپس آن را به ایران آورد. رحیم در سال ۱۲۵٤ شمسی در شیراز متولد شد. از پانزده سالگی با پدرش به مسافرت رفته است و پس از بازگشت از این مسافرت با نواختن قانون آوازه‌اش از شیراز به همه جا از جمله تهران رسید و بالاخره به تهران آمده تا آنجا که با آغاز کار رادیو، چند بار آوای سازش از رادیو پخش شده است. وی در سال ۱۳۲٤ شمسی به دیار جاودانان پیوست. یادش گرامی‌باد.

رحیم کاشانی نقّاش آبرنگ کار و رنگ و روغن کار اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. از آثار دیده شده وی به نقل از استاد کریم‌زاده یکی تصویر رنگ و روغنی ناصرالدین شاه سوار بر اسب است با رقم «رقم خلق‌الله رحیم کاشانی».
و دیگر شمایل حضرت محمد و عموی آن حضرت و شیخ عبدالله انصاری با رقم «فرمایش قبله گاهی عبدالرحیم عطار عمل کمترین رحیم کاشانی ۱۳۱۰».

رحیم کمانچه‌کش ـ میرزا (میرزا رحیم) از نوازندگان عهد ناصری است که به نوشته روح‌الله خالقی در سرگذشت موسیقی جزو نوازندگان نایب‌السلطنه بوده و صدایی خوش نیز داشته و در تعزیه تکیه دولت شبیه حضرت عباس را به عهده داشته است.

رحیم همدانی به نقل از سپهر نستعلیق‌نویس بوده و به سال ۱۲۸۵ درگذشته است.

رحیمی از کاتبان قرن دهم است و از آثار خطی او به نقل از فهرست خوشنویسان قرن دهم یک نسخه دیوان سلیمی است که به خط نستعلیق زیبا در سال ۹۶۷ نوشته شده و در دارالکتب قاهره به شماره ۱۴۱ ادب فارسی طلعت ثبت شده است.

تصویر استاد علی رخساز کار استاد مرتضی کاتوزیان

رخساز ـ استاد علی (علی رخساز) نقّاش بزرگ معاصر و از شاگردان کمال‌الملک است. علی در سال ۱۲۸۰ در تهران و در خانواده‌ای هنرمند زاده شد. پدرش میرزا غلامرضا میناساز ساکن کوچه ادیب‌الممالک بود. میرزا غلامرضا اصفهانی از شاگردان بحق آقا غلامحسین میناساز است. پدر بزرگ علی رئیس تکیه دولت بود، هنر در خانواده علی وسیله‌ایست نه تنها برای خلق زیبایی‌ها بلکه وسیله گذرانشان رنگ و نقش است. کودک کوچک اولین کلاس را نزد پدر می‌بیند. رنگها را می‌شناسد و با نقشها زندگی می‌کند. پانزده ساله است که یک روز پدرش او را به خدمت استاد کمال‌الملک می‌برد و علی جوان کم کم به بند عشق استاد گردن می‌نهد تا آنجا که پس از فارغ‌التحصیل شدن در استخدام مدرسه صنایع مستطرفه درمی‌آید و به خدمت مشغول می‌شود. علی رخساز که دیگر علیخان رخساز لقب گرفته به تکمیل کار خود می‌پردازد، اما ذهن جستجوگر او در محدوده کار باقی نمی‌ماند و استاد جوان دائم در جستجوست تا خویش را راضی کند. استاد کمال‌الملک الف بای کار را به او تعلیم داده و ابتکارات را به خود آنها واگذاشته تا به خلق آثاری بپردازند که رنگ و بوی جاودانی داشته باشد.

علی در این مدت شاید دهسال حدود صد تابلو با رنگ و روغن بوجود می‌آورد، اما راضی نیست تا بالاخره در یک صبح بهاری در کنار آبی روان به روشنایی دست می‌یابد و از رنگهای طبیعی سنگها و شنها به این نتیجه می‌رسد که می‌توان تابلوهایی بوجود آورد و به ابتکاری تازه دست می‌زند. او با شنهای رنگارنگ تابلو می‌سازد، (تصویر آسیاب دولاب). وقتی استاد این کار بدیع او را می‌بیند از شدت خوشحالی فریاد می‌زند و این تشویق است برای رخسار جوان که سازنده آینده‌ای روشن برای اوست.

در این زمینه مدت بیست سال به کار می‌پردازد و آثار بی‌نظیری بوجود می‌آورد، آثاری چون باغ سعدی و خیام که در بروکسل برندهٔ جایزهٔ اول می‌شود. باغ سعدی را در هزار و سیصد و هجده پروفسور گدارسی هزار تومان قیمت‌گذاری می‌کند. پس از آن شمایل حضرت علی(ع)، شاهنامهٔ فردوسی و شیر، مانی سگ خانگی، ... و بسیار آثار بوجود می‌آورد که همه ماندگار و غیرقابل کپی هستند. استاد با اینکه عقیده دارد تنها رئالیسم نقّاشی واقعی ایست، اما تحت تأثیر فرهنگ مردم ایران به خیالی روی می‌آورد و شیوه‌ای جدید در بیان نقّاشی‌های حماسی دارد. او به تناور سخن حکیم طوس روی می‌کند و رستم و سهراب و بیژن پهلوانان می‌سازد. تصاویری با اندازه ۳×۲ که هم اکنون زینت‌بخش مقبره فردوسی بزرگ شده‌اند. استاد پس از مدتی سکوت در سالهای آخر، همراه و همگام با استاد بزرگ علی‌اکبر خان صنعتی دوباره به کوه و دشت و

به کار سنگ و رنگهای طبیعی روی می‌آورد و نتیجه آن تعدادی آثار سنگی جاودان است.
استاد صنعتی نیز در این راه آفریننده بسیار آثار شده است. بالاخره استاد پس از عمری تلاش در راه هنر، یکروز صبح در بیست و ششم آذرماه شصت و هشت به بهانه خریدن رنگ از خانه خارج می‌شود و دیگر باز نمی‌گردد زیرا در اثر تصادف راننده‌ای استاد هشتاد و هشت ساله را مصدوم می‌کند و می‌گریزد و آنگاه که جسدش را بعنوان ناشناس در پزشک قانونی می‌گذارند نمی‌دانند استاد علی رخساز خالق آثاری ماندگار در فرهنگ غنی ایران است.
شرح حال استاد به صورت داستانی دل‌انگیز توسط آقای هادی سیف نوشته شده و نگارنده به علت اینکه ویراستاری مطالب آن را به عهده داشتم آثار استاد را چندین بار مرور نمودم. بطور کلی آثار استاد با توجه به آن کتاب و هنر و مردم شماره دوازده عبارتند از: تابلوهای موزاییک از سنگ

۱ـ کاروانسرا با تاریخ ۱۳۰۵ شمسی
۲ـ باغ سعدی ۱۳۰۹
۳ـ رماه طالع‌بین ۱۳۱۴
۴ـ گاو بالدار ۱۳۱۸
۵ـ دخترک گل به دست ۱۳۵۰
۶ـ دخترک کنار دریچه ۱۳۵۲
۷ـ دوشیدن شیر ۱۳۵۳
۸ـ چوپان و همسرش ۱۳۵۴
۹ـ دختر در آستانه در ۱۳۵۷
۱۰ـ دخترک پشت در بسته ۱۳۵۹
۱۱ـ طبیعت بیجان (بدون تاریخ)
۱۲ـ دخترکنار ساحل (بدون تاریخ)
۱۳ـ دخترک غمگین ۱۳۵۹
۱۴ـ دخترک گریان (بدون تاریخ)
۱۵ـ همبازیها (بدون تاریخ)

از آثار رنگ و روغن وی عبارتند از:

۱۶ـ پرتره زن ۱۳۱۴
۲ـ شب مهتابی ۱۳۱۶
۳ـ تخت جمشید ۱۳۱۸
۴ـ کودکی دخترم فاطمه ۱۳۱۸
۵ـ کوچه باغ ۱۳۲۰
۶ـ چشم‌انداز کوه ۱۳۲۳
۷ـ شیران اسیر قفس ۱۳۲۶
۸ـ زاغی ۱۳۲۷
۹ـ آسیاب در پاییز ۱۳۲۸
۱۰ـ کوچه پس قلعه ۱۳۳۵
۱۱ـ طبیعت بیجان ۱۳۳۷
۱۲ـ سگ خفته ۱۳۳۸
۱۳ـ دختر شیردوش ۱۳۳۸
۱۴ـ شکارچی‌ها ۱۳۳۹
۱۵ـ چشم‌انداز جنگل (کپی) ۱۳۴۰
۱۶ـ چشم‌انداز کوه ۱۳۴۰
۱۷ـ شکارچی‌ها در زمستان ۱۳۴۰
۱۸ـ قهوه‌خانه ۱۳۵۰
۱۹ـ آسیاب در بهار ۱۳۵۰
۲۰ـ چشم‌انداز ۱۳۵۲
۲۱ـ طبیعت بی‌جان ۱۳۵۴
۲۲ـ زن شیردوش روستایی ۱۳۵۴
۲۳ـ پرتره استاد کمال الملک (کپی) ۱۳۵۷
۲۴ـ مانی نقاش ۱۳۵۹
۲۵ـ طبیعت بی‌جان ۱۳۶۰
۲۶ـ به یاد آسیاب در بهار ۱۳۶۰
۲۷ـ منظره رود و آسیاب ۱۳۶۵
۲۸ـ طبیعت بی‌جان ۱۳۶۷
۲۹ـ درویش (بدون تاریخ)
۳۰ـ عروسی کردها (بدون تاریخ)
۳۱ـ طبیعت بیجان (بدون تاریخ)
۳۲ـ خانه پدری (بدون تاریخ)
۳۳ـ چشم‌انداز رود (بدون تاریخ)
۳۴ـ کودکان در حال بازی (بدون تاریخ)
۳۵ـ یاد ایام کودکی (بدون تاریخ)
۳۶ـ فصل درو (کپی) (بدون تاریخ)
۳۷ـ چشم‌انداز پل (بدون تاریخ)
۳۸ـ شب دهکده (بدون تاریخ)
۳۹ـ آسیاب و آسیابان (بدون تاریخ)
۴۰ـ نقش برجسته طاووس (بدون تاریخ)
۴۱ـ طبیعت بی‌جان (بدون تاریخ)
۴۲ـ مرد فالگیر و دخترش (بدون تاریخ)
۴۳ـ دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند

(بدون تاریخ)
این تابلوها و موزائیک آنهایی است که فعلاً شناخته شده است، بسیاری از آثار وی که در زمان برقراری مدرسه صنایع مستطرفه بوده است، شناخته نشده است. امید است از مجموعه‌های خصوصی بیرون آید و بازشناسی شود. علاوه بر اینها استاد پس از اینکه فرزندش در یک حادثه فلج می‌شود و به دنیایی از غم فرو می‌رود، پس از مدتی به شاهنامه روی می‌آورد و تصاویری از داستان حکیم طوس را نقش می‌کشد و دیدی نو و مبتکرانه را در آثار خود ارایه می‌دهد که واقعاً دیدنی هستند. این آثار اکنون در آرامگاه فردوسی در طوس می‌باشند و زینت‌بخش دیدگان زائر آن حکیمند. این تابلوها در اندازه‌های بسیار بزرگ حدود دو درسه می‌باشند و کاری در حد این کتاب سترگ را در دیده زنده می‌کنند. صورت کامل آنان در کتاب یادمان استاد آمده است و شامل ۲۱ تابلو است. یادش گرامی‌باد.

مرد فالگیر و دخترش ـ استاد کاتوزیان

رسام ارژنگی نامش عباس و نقّاش معاصر تبریزی است که در شعر و ادبیات نیز دست دارد. آثار بسیارش که با نظری به حالتها و مسائل مختلف مردم کوچه و بازار است زینت‌بخش بسیاری از اماکن سنتی چون قهوه‌خانه‌هاست.
از بهترین آثار آبرنگی وی تصویر دختر دلربایی است که در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد.

تصویر دختر ایرانی (*)

رسا مذهّب از نقّاشان و مذهّبان و خطّاطان عثمانی است واز آثار وی که به نظر استاد کریم‌زاده رسیده است، حلیه‌ای بزرگ و مذهّب و مزین است در موزه خط استانبول که رقم دارد «کتبه و مذهّبه العاجز عبد کم رسا ۱۳۱۱» (هجری قمری)

رستم علی نقّاش ناخنی و درویش است. وی در اوایل قرن چهاردهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی تصویر ناخنی دسته گل زیبایی است که در میان آن مرغی با بالهای گسترده به از نقش آمده است و رقم دارد «یا صاحب کرم رستم علی» این اثر زیبا در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد.

رستم علی خراسانی خوشنویس است که خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته. وی را خواهرزاده بهزاد نقّاش دانسته‌اند. به نوشته مناقب هنروران، وی شاگرد سلطان علی مشهدی بوده و از کاتبان کتابخانه بهرام میرزای صفوی (متوفی سال ۹۵۶) رستم علی پس از مرگ بهرام میرزا در سنین پیری به خدمت سلطان ابراهیم آمد و مدت هفت سال در مشهد به کار کتابت پرداخته است. آنچه مسلم است وی از کاتبان دربار شاه تهماسب بوده و در عالم‌آرای عباسی و خلاصة التواریخ نیز این موضوع را تأیید کرده‌اند. در کتاب صنعتگران و خوشنویسان هرات وی را از خوشنویسان دربار سلطان حسین میرزا بایقرا می‌داند که پس از انقراض حکومت وی از هرات کوچ کرده و به فارس آمده است. رستم علی فرزند هنرمندی بنام علی ثانی دارد و مرگش در گلستان هنر بطور حتم سال ۹۷۰ هجری قمری بوده است.
آقای دکتر بیانی اثری از وی ذکر نکرده اما در کتاب فهرست خوشنویسان قرن دهم، یک مجموعه از هفت اورنگ جامی را نام می‌برد که بین سالها ۹۶۳ تا ۹۷۲ هجری قمری با همیاری پنج خوشنویس به اتمام رسیده که عبارتند از مالک دیلمی و محمود نیشابوری و عیسی بن عشرتی و محب‌علی و رستم علی که می‌توان با اعتقاد کامل به دوره زندگی رستم علی خراسانی در سده دهم و عهد شاه تهماسب صفوی پی برد. نسخه فوق‌الذکر به شماره‌های 12 و 46 در گالری فر واشنگتن می‌باشد و دارای بیست و هشت مینیاتور است.

رستم علی شاهی خوشنویس است و دکتر بیانی او را از خوشنویسان سدهٔ نهم هجری قمری ذکر کرده و اگر چه آثار دو رستم علی دارای تاریخ نیست، اما شیوه خط نویسی او را شیوه‌ای کهن‌تر از قرن دهم دانسته و می‌نویسد نه تنها در رقم دو رستم علی با یکدیگر متفاوتند (رستم علی خراسانی و رستم علی شاهی) بلکه شیوه کتابت این رستم علی به شیوه سلطان علی قاینی و عبدالکریم و عبدالرحیم خوارزمی‌که از خوشنویسان دربار سلطان یعقوب آقاقویونلو (۸۸۴ـ۸۹۶ هـق) بوده‌اند بسیار نزدیک است. و با توجه به اینکه میدانیم مرگ سلطان علی خراسانی سال ۹۷۰ بوده و با مالک دیلمی و شاه محمود هم عصر بوده است، بنابراین رستم علی شاهی شخصی است که بسیار قبل از آن افراد می‌زیسته است و شیوه‌ای جداگانه و مخصوص به خود داشته است.
از آثار این خوشنویس به نوشته دکتر بیانی عبارتند از:
۱ـ هشت قطعه در مرقّع‌های مختلف با رقم‌های مشقه رستم علی و مشقه رستم علی شاهی در کتابخانه دانشگاه استانبول.
۲ـ دو قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.
۳ـ چهار قطعه از مرقّع بهرام میرزا که بعضی را مظفر علی قاطع قطاعی کرده و یکی رقم دارد «به فرموده حضرت شاه جهة ابراهیم دوات دار نوشته شد، مشقه رستم علی الشاهی غفرالله ذنوبه و سترعیوبه» در همان کتابخانه.

رسول از خوشنویسان سدهٔ دوازدهم است و از آثار خطی وی دو قطعه در موزهٔ کابل با رقم و تاریخ مشقه رسول سنهٔ ۱۱۷۰ و عبدالرسول سنهٔ ۱۱۶۹» موجود است که به نظر مهدی بیانی این دو خط از یک نفر است.

رسول خان از نقّاشان هندوستان است که در اواخر قرن هفدهم میلادی می‌زیسته و از آثار

دیده شده وی به نقل از استاد کریم‌زاده، تصویر شاهزاده بلند بالا و خوش‌قامتی است که بر اسب سوار است. این تصویر با آبرنگ کشیده شده و رقم دارد «العبدالضعیف رسول خان فرزند عزیزخان».

رسول نجّار بن اکبر قزوینی نجّار و نقّار و گره کار بوده و از ساخته‌های او یکی از صندوق‌های مقبره چهار پادشاه لاهیجان است.

رشدی خوشنویس عثمانی است و به خط وی یک لوحه به خط ثلث با رقم و تاریخ «رشدی ۱۳۱۳» در بقعه اُبه سلطان در بورسه می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

رشیدا زرگر نقّاش و میناکار و شاعر است. وی از تبریزیان ساکن اصفهان می‌باشد و در زرگری و میناکاری مهارت داشته و در خدمت شاه صفوی دارای اعتبار بوده است. مرگ وی قبل از سال ۱۰۸۳ هجری قمری و تألیف تذکره نصرآبادی اتّفاق افتاده است.

رضا (مشهدی رضا) نقّاش و قالب‌تراش است و قالب قلمکار می‌ساخته. از آثار وی استاد کریم‌زاده قلمکار بر نقشی دیده است که با خط نستعلیق رقم داشته «نمونه... قالب پراش مشهدی رضا ۱۲۹۹» (هجری قمری).

رضا آشتیانی ـ میرزا خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته. نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته است. به نقل از سپهر به سال ۱۲۹۵ درگذشته است.

رضاابن، علی اشرف نقّاش قلمدان‌ساز است و فرزند علی‌اشرف نقّاش معروف‌از آثار دیده‌شده‌وی قلمدان‌گل‌ومرغی زیبایی‌است‌که متعلق به مجموعه محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد و رقم دارد «رضا ابن مرحوم علی اشرف ۱۲۰۲» (هجری‌قمری).

رضا اصفهانی ـ میرزا از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم قمری است که به نقل از سپهر نستعلیق را خوش می‌نوشته و در سال ۱۲۹۰ درگذشته است.

رضا انجدانی ـ میرزا از مردم انجدان اراک است که به نوشتهٔ نامداران اراک، خوشنویس اوایل قرن دوازدهم هجری قمری بوده است. وی در اصفهان می‌زیسته و معلم خط شاهزادگان صفوی است.

رضا تبریزی از خوشنویسان اواخر دورهٔ قاجار است. به نوشته دکتر بیانی وی برادر بزرگ میرزا محمود امین رسایل است که رقم نگار محمدعلی میرزای ولیعهد بوده است. میرزا رضا نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته.

رضا تبریزی ـ آخوند ملا از خوشنویسان دورهٔ زندیه است. وی ادیبی خردمند و واعظی خوش‌سخن بوده و هفت قلم را نیکو می‌نوشته. در شهرهای بسیار از جمله خراسان و شیراز رفته و مدتی میهمان عبدالرزاق دنبلی مؤلف تجربة الاحرار بوده است. در زمان جعفرخان زند از اصفهان به عتبات رفته و پس از آن به کردستان و ارمنستان سفر کرده. بالاخره در سال ۱۳۰۸ در تهران به خدمت آغامحمدخان رسیده و در این شهر درگذشته است.

رضا ترکمان به نقل از سپهر نستعلیق‌نویس بوده و در سال ۱۲۴۵ درگذشته است.

رضاخان باشی از نوازندگان اصفهانی است که تار را نیکو می‌نواخته، وبسیار مشهور بوده است. به نوشته استاد همایی در تاریخ اصفهان تولدش در ۱۳۰۴ و مرگ‌وی‌در ۶۵ سالگی‌اتّفاق افتاده است.

رضا جرفادقانی (گلپایگانی) سید نقّاش و قلمدان‌ساز عهد ناصری است و از ساخته‌های او

سه قلمدان لاکی روغنی را در دست فروشنده‌ای دیده‌ام که دوتای آنها با تصویر جوانی ناصرالدین شاه و یکی با گل و مرغ زینت شده بود و در پشت هر سه بصورت معرق رقم سازنده بدون تاریخ آمده بود «عمل سیدرضا جرفادقانی».

رضا شیرازی خوشنویس است و به نقل از سپهر نستعلیق را خوش می‌نوشته و در سال ۱۲۸۵ درگذشته است.

رضا طنبوره‌ای از نوازندگان عهد صفوی و به نوشته استاد نصرالله فلسفی در کتاب زندگانی شاه عباس، از استادان نوازنده دربار می‌باشد.

رضا عباسی نقّاش معجزه‌گر عهد شاه عباس اول است. رضا عباسی که با نام رضا و رضا مصوّر رقم می‌زده و پس از اینکه نزد شاه صفوی ارج و مقام یافته به نام رضا عباسی مفتخر شده است. آثار بسیارش زینت‌افزای موزه‌ها و مجموعه‌هاست. وی از بنیان‌گذارن شیوه‌ای نو در مینیاتور ایران است، اما متأسفانه اطلاعات زیادی از چگونگی زندگی وی در دست نیست، چنانکه گاهی او را با آقا رضا کاشی نقّاش معاصر وی و یا علیرضا خطّاط بزرگ آن عهد اشتباه گرفته‌اند، اما خوشبختانه آثار بسیارش معرّف هویّت واقعی و درخشان او از سایر هنرمندان زمان خود است.

محققین بسیار و هنرشناسان ارجمندی دربارهٔ وی به تحقیق پرداخته و سالهای زندگی وی را از روی مدارکی چون «لب خلاصة العلوم» میرزا محمد کرمانی که زمان زندیه به تحریر درآمده و روایاتی از روی گفتار شاگردش هنرمند بزرگ معین مصور که تصویر نیمه‌تمام وی را (که خود در سال ۱۰۴۴ هجری قمری رسم کرده) به اتمام رسانده، مشخص و معین کرده‌اند. بویژه تحقیق داهیانه استاد محمدعلی کریم‌زاده که در هنر و مردم شماره ۱۸۰ به چاپ رسیده مشخص کرده که تولد وی در حدود سالهای ۹۷۹ تا ۹۸۰ و مرگ وی طبق نوشته معین مصور همان سال ۱۰۴۴ است.

آثار بازمانده وی مشخصه زمان زندگی اوست و در این آثار رقمهای وی تا سال ۱۰۲۰ هجری قمری به صورت مشقه رضا ـ رضا مصور، رضا، کمینه رضا، دیده می‌شود و از این سال به بعد رضا عباسی امضا کرده است. باید متذکر شد که پس از وی آثار بسیاری از وی مورد کپی و تقلید واقع شده که استاد کریم‌زاده از روی خط امضاها چگونگی شناخت سره از ناسره را مشخص کرده است، بطور کلی اغلب امضاهای وی با قلم موی نقّاشی و یا قلم نی صورت گرفته و با واژه هو یا عدد پنج و کمینه همراه است.

آنچه درباره شیوه نقّاشی وی باید گفت اینکه وی با ترسیم خطوط دورانی و موزون و دورهای بزرگ ناپایدار، زیبایی خاصی به نقّاشی داده و خالق یک نوع دلبری در نگاره‌های زنان و زیبارخان زمانه خود است. علاوه بر آن در نقّاشی‌های وی از ترکیب شیوه‌های نقّاشی کهن با شیوه خویش تصاویر چهره‌ها و اندامهای به نقش درآمده انسانها، زیبایی بخصوصی پیدا نموده. بدنهای نسبتاً چاق، چشمان بادامی و لباسهای زنان درباری زمانه خود ترکیب یک نوع واقع‌گرایی را در آثار رضا عباسی نشان می‌دهد.

به هر صورت شما شیوه‌ای نو را یکباره در نقّاشی وی احساس می‌کنید. بنابراین همانگونه که بهزاد در عصر خود مبتکر شیوه جدید نگارگری خود بود، رضا عباسی نیز از بنیان‌گذاران مکتب اصفهان است و طراح شیوه‌ای تازه می‌باشد.

از ابتکارات و ابداعات بسیار بدیع وی، اینکه تا زمان رضا عباسی، موضوع همه مینیاتورها به طریق به پادشاهان و درباریان مربوط می‌شد، حتی کمال‌الدین بهزاد، در آنجا که کارگران را به نقش آورده منظورش وجود عوام در مینیاتور نبوده بلکه آن کارگران برای ساختن کاخ خورنق به نقش آمده‌اند. اما رضا عباسی میناتور را به

کوچه و بازار آورد و مردم را موضوع آن قرار داد. پس در مینیاتور رضا عباسی می‌توان چوپان و گوسفندش را مشاهده کرد و یا اینکه مردی در حمام مشغول تمیز کردن خود است و این موضوع تا زمان وی سابقه نداشته است.

ابتکار دیگر رضا عباسی که بعداً به وسیله معین مصوّر ادامه یافت، اینکه وی بنیان‌گذار شیوه قلم‌گیری است. یعنی با یک خط طرحی از مینیاتور را به وجود می‌آورد. و خطوط نقش مهمی در نگاره بازی می‌کنند. در واقع خط زبان مینیاتور است و خطهای باریک و پهن خود به جای سایه روشن بکار گرفته می‌شوند.

شیوه‌ای که در زمان ما به وسیله حسین بهزاد مورد استفاده واقع شد و شکلی ویژه خود یافت. استاد زاویه نیز گاهی بصورتی ظاهری از شیوه رضا عباسی تقلید کرده است.

از خانوادهٔ رضا عباسی خبری نیست. بعضی‌ها محمدشفیع نقّاش زمان شاه عباس دوم را فرزند وی دانسته‌اند، اما طبق بررسی آثارش وی از شاگردان او بوده است. شاید بتوان محمدباقر را فرزند او دانست، زیرا در اثری که در کتاب هنر ایران در مسکو به چاپ رسیده و همچنین در کتاب هنر، دو رقم را می‌توان ارایه داد که مشخصاً به فرزندی محمدباقر اشاره دارد. «هو بجهت اعزی محمدباقر طول الله عمره ابداً ساخته شد رقم کمینه عباسی ۵» و «هو ـ فرزندی محمدباقر آنچه سفارش کردم مبادا از خاطر محو شود که عذر مستمع نیست... رقم کمینه رضا عباسی ۵».

پس می‌توان محمدباقر را فرزند او محسوب نمود، از شاگردان وی علاوه بر معین مصور، می‌توان محمدشفیع عباسی، افضل مصور حسینی، شیخ محمود و حسب‌الله مشهدی و شاه قاسم را نام برد.

از آثار رضا عباسی بسیار در دست است که هرکدام روشن کننده زندگی وی می‌تواند باشد. بسیاری از آثار وی بر دیوار کاخهای صفوی بوده است که پس از روی کار آمدن قاجارها، بویژه ظل‌السلطان به علت شاید تنگ‌نظری آنها را بزیر گچ پنهان کردند که با بیرون آوردن آنها از زیر گچ نظر هنرشناسان را به خود جلب نمود و اعجاب همگان را برانگیخت.

ساقی‌کار رضا عباسی موزه هنرهای تزئینی

علاوه بر آن در کتب بسیار دربارهٔ وی سخن رفته و از آثار پراکنده‌اش تصاویری به چاپ رسیده است. پروفسور مینوخ در سال ۱۹۱٤ میلادی در شهر مونیخ کتابی به چاپ رساند که تصاویری از نقّاشی‌های وی در آن بچاپ رسیده بود. در سال ۱۹٦۸ در مسکو نیز آثاری از رضا عباسی به چاپ رسید. علاوه بر آن در کتاب آلبوم لنینگراد نیز آثاری از وی را می‌توان مشاهده کرد. به طور کلی تعدادی از آثار دیده شده وی که در موزه‌ها و

مجموعه‌های شخصی است و استاد کریم‌زاده از آنها نام برده عبارتند از:
۱ـ شیر نشسته سیاه قلم با رقم «هو... رقم کمینه رضا عباسی»
۲ـ تصویر سیاه قلم گل و برگ و مرغ با رقم «هو در شب شنبه ۱۰۳۷ از بهزاد علیه الرحمه نقل شد، رقم کمینه رضا عباسی ۵».
۳ـ تصویر جوانی نشسته و پیرمرد با رقم «رضامصور».
٤ـ تصویر درویش رضا بهشتی همدانی در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم «هو ـ صورت درویش... غره جمیدی‌الاول سنه نمره ۱۰۳٤ باتمام رسید رقم کمینه رضا عباسی ۵».
۵ـ دو نگاره یکی جنگ گیو و لهاک و دیگر حمله کیخسرو به شهر روم که در کتاب خانم مارا اشرفی بنام Persian Tajik Poetry به چاپ رسیده است.
٦ـ تصویر نشمی کتابدار که در کتاب آنتونی و لچ به چاپ رسیده است.
۷ـ در همین کتاب تصویر یک جوان تسبیح بدست و تصویر مردی که شاخ بزی را گرفته و با او بازی می‌کند، تصویر یک مرغ در کنار شاخ و برگها، تصویر زن‌مردی‌که‌معاشقه‌می‌کنندومجلس استحمام شیرین نیز از آثار وی به چاپ رسیده است.
۸ـ در موزه لور پاریس نگاره جوان رعنایی که عمامه به سر دارد و پیاله‌ای به دست گرفته با رقم «مشقه رضا» مضبوط است.
۹ـ تصویر جوان بلندبالایی با کلاه و لباس و رقم «مشقه رضا» در کتابخانه دانشگاه استانبول.
۱۰ـ تصویر پیرمردی مغولی در موزه استکهلم با رقم «رقم کمینه خاکسار رضا»
۱۱ـ تصویر پیرمردی با کلاه کوچک عمامه‌ای که وسایل کتابت و یا نقّاشی در اطراف او دیده می‌شود با رقم «مشقه رضا».
۱۲ـ تصویر فرهاد عاشق که شیرین و اسبش را حمل می‌کند با رقم «رقم کمینه رضا عباسی».
۱۳ـ تصویر جوانی که بالای بلندی نشسته ونی انبان می‌نوازد با رقم «هو ـ بتاریخ سلخ ربیع‌الثانی مشق شد. رقم کمینه رضا عباسی سنهٔ ۱۰۳۳».
۱٤ـ تصویر مهتری که اسبی را تیمار می‌کند. این اثر در ۱۹۷۷ در کتابی به نام The imperial Imageing Persian Painting به چاپ رسیده است و رقم دارد «مشقه رضا».
۱۵ـ تصویر استاد محمدعلی مذهّب شیرازی با رقم «رقم کمینه رضا عباسی» که در کتاب Islamic Painting (نقّاشی اسلامی) به چاپ رسیده است.
۱٦ـ تصویر جوان خدمتکاری با رقم «هو ـ در روز پنجشنبه بیستم شهر ذی‌قعده سنهٔ ۱۰۳۸ به اتمام رسید ـ رقم کمینه رضا عباسی ۵».
۱۷ـ تصویر دو دلداده با همان رقم و تاریخ شوال ۱۰۳۹.
۱۸ـ تصویر جوان خدمت‌کاری است که در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است با رقم «هو ـ غره رجب المرجب ۱۰۳۹ به اتمام رسید، رقم کمینه رضا عباسی ۵».
۱۹ـ تصویر مرد جوانی که دو زانو نشسته و شراب می‌ریزد. این اثر نیز در موزه هنرهای تزئینی بوده است و رقم دارد «هو ـ در روز شنبه چهارم شوال باقبال باتمام رسید ـ رقم کمینه رضا عباسی ۱۰۳۲».
۲۰ـ تصاویری از یک کتاب خطی که به وسیله میرعماد در سال ۱۰۲۳ هجری قمری کتابت شده بود. این آثار در گالری Golanchi لندن به نمایش درآمده و در کتابی به نام Persian and Mughol art (هنر ایران و مغول) منتشر گشته است. از جمله این آثار، اثری در آن نمایشگاه و کتاب نشان داده شده است.
۲۱ـ تصویر پیرمردی با کلاه و لباس صفوی که گویا کاتب است با رقم «هو ـ در روز جمعه بیست و یکم شهر جمیدی الاخر شب نوروز سنه ۱۰۳۵ باتمام رسید. رقم کمینه رضا عباسی ۵».
۲۲ـ تصویر درویشی با رقم «رقم کمینه رضا عباسی» که در حراج ۱۹۷٦ ساتبی لندن به فروش

رسیده است.
۲۳ـ هشت تصویر که در یک کاتالوگ روسی چاپ و منتشر شده است.
۲٤ـ یک اثر زیبا در موزه کتابخانه چارتوریسکی لهستان که تاریخ شوال ۱۰۲۹ دارد.
۲۵ـ تصویر جوانی که لباس فرنگی پوشیده. این اثر در مجله روزگار نو به چاپ رسیده و تاریخ رمضان ۱۰٤۳ دارد.
۲٦ـ تصویر مارگیر با تاریخ شوال ۱۰٤۱.
۲۷ـ تصویر مردی نخ‌ریس که به سفارش حکیم شمسا انجام شده.
۲۸ـ شمایل عبدالملک استرآبادی در حال پختن نان.
۲۹ـ تصویر یک جوان منجم
۳۰ـ تصویر مجنون در صحرا
۳۱ـ تصویر چوپانی که نشسته کلاه خود را روی سر گوسفند انداخته. این اثر تاریخ ذیقعده ۱۰٤۱ دارد.
۳۲ـ تصویر زن چادربسری که به متکا تکیه داده است و تاریخ ربیع‌الاخر ۱۰۲۷ دارد.
۳۳ـ تصویر تمام قد جوانی با لباس اروپایی با رقم «رقم کمینه رضا عباسی».
۳٤ـ چهره یک جوان که پوست سموری را بر سر گذاشته. این اثر در کلکسیون وور (Vever) به چاپ رسیده است.
۳۵ـ تصویر تمام قد زنی که روسری مشکی دارد با رقم «رقم کمینه رضا عباسی».
۳٦ـ تصویر جوانی زیبا با کلاه خزدار در کتابخانه چستربیتی دوبلین.
۳۷ـ نقّاشی‌های کتاب خسرو شیرین که به خط عبدالجبار است. در این کتاب که در سال ۱۰٤۲ نقّاشی شده هفده اثر از این هنرمند در آن آمده است. این‌کتاب در موزه ویکتوریا آلبرت می‌باشد.
۳۸ـ تصویری که در کاتالوگ گالری محبوبیان به چاپ رسیده و رقم بهزاد دارد و چنین رقم خورده «روز دوشنبه بیست و هفتم شهر محرم الحرام سنه ۱۰۲۸... استاد بهزاد علیه‌الرحمه... کمترین بنده درگاه رضا عباسی آبرنگ کرد».
۳۹ـ مینیاتور پیرمردی که روی زمین دراز کشیده. این اثر تاریخ ذیحجه ۱۰۳۱ دارد.
٤۰ـ تصویر سیاه قلم پیرمردی با رقم «رقم کمینه رضا عباسی» این اثر در موزه ملی ایران (ایران باستان) است.
٤۱ـ تصویر دیوی شیری شکل که با اژدها در حال جنگ است. این اثر تاریخ شعبان ۱۰٤۱ دارد.

تصویر جوانی (شماره ۴۵) اثر رضا عباسی

٤۲ـ تصویر دو پیرمرد که مشغول نعل‌کردن یک

الاغ هستند. این اثر تاریخ شوال ۱۰۳۷ دارد و چنین رقم خورده «از طرح استاد مظفر علی ... کمینه رضا عباسی».
و در سال ۱۹۲۲ در یک کاتالوگ تألیف گوتپا (Gutpa) در کلکته چاپ شده است.
۴۳ـ نقّاشی دیگری که از روی کارهای بهزاد تقلید کرده و تاریخ جمادی‌الاخر ۱۰۳۵ دارد.
۴۴ـ تصویر جنگ خسرو نامدار و شیر متعلق به موزه ویکتوریا آلبرت لندن.
۴۵ـ تصویر بسیار زیبای جوانی که بالشی منقّش زیر بغل گذارده و تنگ شراب و سینی میوه در جلو دارد. این اثر در حراج ۲۱ آوریل ۱۹۸۰ در ساتبی لندن به فروش رفته است. (تصویر زیر)
۴۶ـ تصویر جوانی که روی کرسی نشسته و مطالعه می‌کند. این اثر را طبق رقم خود از استاد محمدهراتی نقل کرده است.
۴۷ـ تصویر پیرمردی که دو زانو نشسته و در مقابل وی جوانی قرار دارد با رقم «رقم کمینه رضا عباسی، جهت سلطان الفقرا رحما ساخته شد».
توضیح: بسیاری از آثار متعلق به مجموعه‌های خصوصی است و لذا از نام بردن محل آنها خودداری شده است.

رضا عکاسباشی عکاس هنرمند عهد ناصرالدین شاه و یکی از پیشکسوتان این هنر در ایران است. وی در سال ۱۲۸۰ (هجری قمری) به لقب عکاسباشی مفتخر شد و بیشتر عکس‌های به یادگار مانده آن دوران کار وی می‌باشد. رضا عکاسباشی در سال ۱۲۹۰ آجودان مخصوص دربار شد و در سال ۱۳۰۳ ملقب به اقبال السلطنه گردید و در سال ۱۳۰۷ (هجری قمری) در باغ آجودانیه شمیران که از مستحدثات خودش بود به علت سکته درگذشته (محله آجودانیه فعلی به نام وی است).
محمدحسن خان اعتمادالسلطنه ماجرای عکاس شدن آقا رضا را چنین می‌نویسد که: مسیو کارلیان برای انتشار علم و عمل عکاسی به اتّفاق فرخ‌خان از پاریس به طهران آمد و در دربار این اندیشه بوجود می‌آید که برای وجود عکاسی در دربار شخصی را تربیت کنند، لذا آقا رضا پیشخدمت مخصوص را به این کار می‌گمارند تا از علم عکاسی مطلع شود و در سفر و حضر همراه ذات ملوکانه باشد و رضا در مدت کمی مدارج ترقی را می‌پیماید و این موجب ماندگاری بسیاری از چهره‌های رجال و شخصیت‌های حرم و مجالس آن روزگار می‌گردد و هنر عکاسی در سرزمین ما همپای اروپا رونق می‌گیرد و به زودی عکاسان بسیاری به این هنر می‌پردازند.
بد نیست که نام عکاسخانه‌ها و عکاسهای آن زمان را در اینجا از کتاب احوال و آثار نقّاشان استاد محمدعلی کریم‌زاده عیناً ذکر کنیم تا شاید کسی به جمع‌آوری این گمنامان بپردازد: (همه تاریخها هجری قمری است)
۱ـ عکاسخانهٔ خانه‌زاد رضا پیشخدمت عکاسباشی حضور همایون ۱۲۸۰.
۲ـ عکاسخانه مسیو آنتوان خان سوریوگین تهران ۱۳۲۴ خیابان علاءالدوله درب میدان مشق تهران.

تصویر رضا عکاسباشی مجموعه کریم‌زاده

۳ـ عکاسخانه پاپازیانت (دوره ناصری)
٤ـ عکاسخانه چالیک (رشت) ۱۳٤۲
٥ـ عکاسخانه آقامیرآقا عکاس باشی آستان قدس سال ۱۳۲۰
٦ـ عکاسخانه عبدالله قاجار دوره ناصری
۷ـ عکاسخانه محمدعلی قاجار ۱۳۱٥
۸ـ عکاسخانه میرزا فرج‌الله عباداف مشهد مقدس حدود ۱۳۱۹
۹ـ عکاسخانه مبارکه نظامی ـ دارالخلافه ناصری خانه‌زاد محمدحسین قاجار.
۱۰ـ عکاسخانه میرزا حسن عکاس ۱۳۲۳
۱۱ـ عکاسخانه میرزا مهدیخان خیابان خوش اصفهان ۱۳۳۲
۱۲ـ عکاسخانه مدرسه مبارکه دارالفنون دارالخلافه ناصری عبدالله قاجار
۱۳ـ عکاسخانه ماشاءالله خان ناصریه مقابل شمس‌العماره تهران سنه ۱۳۲٤
۱٤ـ عکاسخانه شمس خیابان ناصریه سیدمحمدالحسینی حدود ۱۳۳۰
۱٥ـ عکاسخانه شرکت شفق خیابان پهلوی رشت (عیسی حسین مظلوم پور سرباز ساده ۱۳٤۹)
۱٦ـ عکاسخانه حاج‌میرزا محمد صالح یزدی دورهٔ ناصری
۱۷ـ عکاسخانه حسین آقا ـ خیابان ناصریه تهران ۱۳٤۰
۱۸ـ عکاسخانه ابوالقاسم بن محمدتقی نوری ۱۲۹۰
۱۹ـ عکاسخانه مسیو روسیخان تهران خیابان علاءالدوله ۱۳۳٥
۲۰ـ عکاسخانهٔ خانزاد حشمةالممالک ۱۳۲۸
۲۱ـ عکاسخانه میرسیدعلی تهران دوره ناصری
۲۲ـ عکاسخانه ابراهیم خان بن میرزا احمدخان صنیع السلطنه عکاس‌باشی ۱۳۱۰
۲۳ـ عکاسخانه خان بابا حسینی دوره ناصری
۲٤ـ عکاسخانه عکاس منوچهر ۱۳۰٦
۲٥ـ عکاسخانه میرزا احمد عکاس دورهٔ ناصری

رضا فاریابی نقّاش است و در سده یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان تصویر کامران شاه هراتی است که فعلاً متعلق به کتابخانه ملی قاهره می‌باشد.

رضا قاجار از شاهزادگان قاجاری است که در نقّاشی و قلمدان‌سازی مهارت داشته و از آثار وی قلمدانی با تصویر شبیه مظفرالدین شاه توسط استاد کریم‌زاده دیده شده که اطراف آن نگاره‌های گل و مرغ بوده با رقم «کمترین رضای قاجار» داشته است.

رضاقلی نقّاش روغنی کار و آبرنگ کار و جانورساز است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی جعبه انفیه است به اندازه یک قوطی کبریت متعلّق به مجموعه آقای منصور افشار با رقم «رضا قلی سنه ۱۲۷۷» (هجری قمری)

رضا قلی ادیب ـ میرزا از خوشنویسان شیرازی است که شعر نیز می‌گفته است. وی در اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری و دورهٔ ناصرالدین شاه می‌زیسته از نمونه‌های خطوط او:
۱ـ یک نسخه مناجات خواجه عبدالله انصاری با رقم و تاریخ «حرّره الفقیر رضا قلی ادیب شیرازی ۱۳۰۷ غفرله» در کتابخانه دکتر مهدوی تهران.
۲ـ یک نسخه صد پند لقمان در کتابخانه حاج حسین نخجوانی تبریز
۳ـ یک قطعه در مجموعه مهدی بیانی.

رضا قلی بن احمدشاملو خوشنویس و فرزند میرزا احمد شاملو خوشنویس اوایل عهد قاجار است. از آثار وی:
۱ـ یک رقعه به خط نسخ کتابت که برای فرزندش محمدابراهیم نوشته و تاریخ ۱۲٥۱ دارد. «کتبه العبدرضا قلی شاملو للولد الاعز الاکرم محمد

ابراهیم در مجموعه قدس رضوی.
۲ـ یک نسخه بیاض بغلی روی کاغذ ترمه سفیداب الوان به خط نسخ و رقاع که از روی خط احمد نیریزی نوشته با رقم «حرره العبد المذنب المحتاج الی رحمةالله الملک الغنی ابن احمد شاملی رضاقلی» و تاریخ فر ۱۲۵۲ دارد در همان مجموعه.

احوال و آثار خوشنویسان

رضا قلی تجریشی از آوازه‌خوانهای دورهٔ قاجاری و ناصرالدین شاه است. به نوشته روح‌الله خالق وی معاصر سیدزین‌العابدین قراب کاشی است و با همیاری او به اجرای موسیقی می‌پرداخته است.

رضا قلی شاهرخ شاهی نقّاش و خوشنویس ناخنی دربار ناصرالدین شاه است و مردی هنرمند بوده و بنابرآنچه از آثار وی برمی‌آید خط و نقّاشی ناخنی را به زیباترین صورتی می‌نوشته. از آثار خطی وی یک مرقّع به خط نستعلیق ناخنی در کتابخانه کاخ موزه گلستان است با رقم و تاریخ «رقم بنده کمترین درگاه رضا قلی شاهرخشاهی ۱۲۷۶».
اثر دیگری از وی بنا به نقل از استاد کریم‌زاده نقّاشی ناخنی جنگ دو باز شکاری است با رقم «رضاقلی شاهرخشاهی ۱۲۷۵» (هجری قمری) این اثر در یک مجموعه خصوصی خارج از ایران است.

رضا کاشانی (آقا رضا کاشی) نقّاش بزرگ عهد شاه عباس، آقا رضا کاشانی فرزند مولانا علی‌اصغر کاشانی است. وی در نگارگری و شبیه‌سازی مهارت بسیار دارد. رضا نقّاش که بسیاری وی را با رضا عباسی اشتباه گرفته‌اند، همدوره آن نقّاش بزرگ بوده است. وی مورد توجه شاه عباس واقع شده و به لقب مصور خاصگی شاه مفتخر شده است تا آنجا که شاه بر دست او بوسه زده است. اما طبق روایات مردی خوشگذران و عیاش بوده وبا لودگان و کاهلان همنشین گشته. سپس به کشتی و کشتی‌گیران روی آورده و از نظر شاه افتاده است. لذا مجبور گشته که راه مهاجرت هند پیش گیرد و در این سفر، فرزند خردسالش ابوالحسن با او همراه بوده است. او با اولین اثرش مورد توجه جهانگیرشاه پادشاه هند قرار گرفته و این اثر که در مرقّع گلشن مضبوط است یکی از شاهکارهای او محسوب می‌شود و رقم آن چنین است «غلام باخلاص شاه سلیم آقا رضای مصور فی تاریخ ۱۰۰۸». بنابراین اگر این اثر را اولین اثر او بدانیم باید در حدود سال ۱۰۰۷ هجری قمری از ایران به سوی هند رفته باشد، از طرفی در یکی از نقّاشی‌ها با رقم خود سن خود را نیز ذکر کرده، این اثر نیز در هنر و مردم شماره ۱۲۱ چاپ شده و رقم آن چنین است «در سن شصت سالگی ساخته شد سنه ۱۰۳۰ عمل مرید باخلاص آقا رضا جهانگیر پادشاهی» پس می‌توان از این تاریخ نتیجه گرفته که تولدش در سال ۹۷۰ هجری قمری بوده است یعنی در موقع ورود به هند ۳۷ یا ۳۸ سال داشته است. در هر صورت آقا رضا در دربار اکبرشاه و جهانگیر قرب بسیار یافت و فرزندش ابوالحسن نادرالزمان نیز که از مریدزادگان جهانگیرشاه بود نیز نقّاش پرافتخار آن دربار گردید. بدینطریق این خانواده هنرمند، خود از بنیان‌گذاران هنر نقّاشی ایران در هند گردیدند.
و همانطور که وی در خدمت پدرش مولانا علی اصغر کاشانی که از نقّاشان درگاه سلطان ابراهیم بود فرزندی چون رضا را تربیت نمود، در کنار رضا نیز فرزندانش از هنرآفرینان زمانه شدند. تاریخ مرگ آقارضا مشخص نیست. آثار این هنرمند که با رقم آقا رضا و رضا جهانگیرشاهی امضا شده و باید این رقم را مشخصه آثار هنرمندانه وی به حساب آوریم در بسیاری از موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی پراکنده است. از این آثار آنچه تاکنون شناخته شده به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبارتند از:

۱ـ تصویر پیرمردی در حال نشانه‌گیری در یکی از مرقّعات موزه ویکتوریا آلبرت لندن

۲ـ تصویر مجلس بزم سلطنتی در کتاب انوار سهیلی متعلّق به بریتیش میوزیوم

۳ـ دو اثر نفیس وی که روی جلد هنر و مردم شماره ۵۳ و ۱۲۱ به چاپ رسیده است که قبلاً نیز ذکر گردیده.

٤ـ اثری در مرقّع گلشن تصویر پیرمردی که با پادشاهی صحبت می‌کند با رقم «مرید باخلاص آقارضا»

۵ـ چند تصویر در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقمهای «عمل رضای مرید پادشاه سلیم»، «بنده بااخلاص آقارضا» و «آقا رضا مرید بااخلاص عمل نادرالزمانی جمعه تمام شد».

٦ـ تصویر شاهزاده شاهین بدست با رقم «بنده با اخلاص شاه سلیم رقم آقا رضا»

۷ـ اثری در کتاب نقّاشی اسلامی Islamic Painting تصویر یک مجلس درباری با رقم «رقم آقا رضا»

۸ـ اثر دیگری که روی جلد هنر و مردم شماره ٦۵ به چاپ رسیده است. تصویر مجلس جهانگیرشاه.

۹ـ اثر دیگر وی تصویر مردی کشیش مانند است که کاغذی در دست دارد. این نقّاشی که با رقم آقا رضا مصور امضا شده است به تاریخ رمضان ۱۰۰۸ در اگره کشیده شده است.

۱۰ـ از آثار دیگر وی در سر در باغ خسرو در هندوستان کتیبه است به قلم عبدالله مشکین قلم که در زمان جهانگیرشاه نوشته شده و نام آقا رضا مصور نیز بعنوان یاران و همکاران کتیبه‌نویس در آنجا ذکر شده است. وی یکی از نقّاشان و مصوران این ساختمان بوده است.

۱۱ـ یک مرقّع نفیس از کارهای وی در موزه بوستون آمریکا می‌باشد.

۱۲ـ نقّاشی‌های یک نسخه خطی حافظ که تاریخ ۱۰۱۷ هجری قمری است. این نسخه متعلق است به موزه بریتانیا.

۱۳ـ تصاویر خمسه امیرخسرو دهلوی متعلق به کتابخانه ملی پروس برلین.

۱٤ـ تصویر پادشاهی شاهین به دست با ندیمان خویش که همان رقم «مرید با اخلاص آقا رضا جهانگیر شاهی» دارد.

کار آقارضا کاشی موزه فریرگالری واشنگتن *

۱۵ـ تصویر آهوی زیبایی با رقم «مشق کمترین رضا»
۱۶ـ تصویر یک جوان عبا به دوش با رقم «مشق کمترین آقا رضا»
۱۷ـ تصویر جوانی نشسته با رقم «آقا رضا»
۱۸ـ تصویر بزم شاهزاده‌ای در صفحه ۱۳۱ مرقّع گلشن موزه تزیینی سابق تهران.
۱۹ـ تصویر دختری سبزپوش در یک منظره در این نقّاشی که فعلاً متعلق به فریرگالری واشنگتن است مهر مخصوص سلطنتی یعنی سجع «بنده شاه ولایت عباس» در قسمت بالای آن خورده و رقم دارد «مشقه آقا رضا».(تصویر زیر)

رضاکفاش صورتگر ـ استاد نقّاش دیواری است و از آثار نقّاشی‌های او به نوشته دکتر منوچهر ستوده نقّاشی‌های بقعهٔ دموچال لاهیجان است که تاریخ ۱۳٦٦ هجری قمری دارد.

رضا لاهیجانی ـ استاد خطّاط و کتیبه‌نگار است. به نقل از کتاب از آستارا تا استاراباد از آثار خطی او کتیبهٔ بقعهٔ آقا سیدکاظم در بابوجان دره (از توابع املش) می‌باشد که تاریخ ۱۳۳۵ هجری قمری دارد.

رضا مذهّب اصفهانی ـ میرزا رضا تذهیب کار و نقّاش است. وی پدر میرزا عبدالعلی مذهّب باشی است که او نیز از سرآمدن تذهیب‌کاران اصفهان بوده است. کار وی تذهیب قرآن و کتاب و فرامین و رقعات است. از آثار وی دو مرغ فرینه بسم‌الله که استاد کریم‌زاده دیده است با رقم «عمل رضا مذهّب».

رضا موسوی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع رقاع با رقم «حرره اقل الاقلین و اول‌الاذلین ابن محمدرضا الشریف الموسوی» در کتابخانه مدرسهٔ سپهسالار می‌باشد.

رضا نامه‌نگار به نقل سپهر خوشنویس نستعلیق‌نویس است و در سال ۱۲۷۵ هجری قمری درگذشته است.

رضا نواب یزدی ـ میرزا از خوشنویسان سدهٔ دوازدهم و دورهٔ زندیه است. به روایت سپهر نستعلیق‌نویس بوده و در سال ۱۱۹۰ درگذشته است.

رضا ولد معصومعلی به نقل از کتاب از آستارا تا استاراباد خطّاط و کتیبه‌نگار است. کتیبه‌های در ورودی بقعهٔ شاه رضا کیا سلطان در ناتل رستاق نور به تاریخ رجب ۱۳۰۱ به خط اوست.

رضا همدانی ـ حاج میرزا از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و به نقل از سپهر نستعلیق را خوش می‌نوشته و در سال ۱۲۹۰ درگذشته است.

رضی آذربایجانی ـ میرزا از خوشنویسان و منشیان و مستوفیان زندیه و قاجاریه است. وی در دستگاه کریم‌خان عزت و شوکت داشت و پس از مرگ کریم‌خان و برافتادن آن دولت به درگاه فتحعلی‌شاه راه یافت و در شمار وزرای کبار دربار درآمد و خاقان مغفور او را به افتخار خنجر مرصّع مفتخر ساخت و معروف است که میرزا رضی در شرفیابی‌های رسمی لوله کاغذی در یک طرف و خنجری در طرف دیگر با خود داشت. خانوادهٔ میرزا رضی همه از بزرگان اهل فرهنگ و ادب بودند و در دستگاه نادری مقامی‌داشتند از جملهٔ آنان میرزا رفیع و میرزا شفیع بوده‌اند. میرزا رضی خط نستعلیق و شکسته و نسخ را به نیکویی می‌نوشته. در تذکرهٔ اختر نام وی را محمد رضی نوشته و به نقل از تذکرهٔ دلگشا وی از مستوفیان دربار آغامحمدخان نیز بوده است و شعر نیز می‌سروده و تخلّص به «بنده» داشته است.

وفات میرزا رضی به سال ۱۲۲۳ هجری قمری در تهران اتّفاق افتاده است. از آثار بجا ماندهٔ وی یک نسخه دیوان فتحعلی‌شاه در کتابخانه کاخ موزه گلستان است. علاوه بر آن به گواهی نوه‌اش میرزا رضی دوم، وی تاریخی نیز داشته که به زمان فتحعلی‌شاه نوشته و بسیاری مرسوله‌های دیگر. در کتاب احوال و آثار خوشنویسان شرح کاملی از سرگذشت وی آمده است.

رضی آذربایجانی ـ میرزا (میرزا رضی دوم) خوشنویس است و در اواخر سدهٔ سیزدهم می‌زیسته. وی نواده میرزا رضی آذربایجانی است و خود وزیر وظایف آذربایجان بوده است. میرزا رضی دوم نستعلیق و شکسته را نیکو می‌نوشته و به روایت المآثر والاثار به سال ۱۳۰۵ هجری قمری وفات یافته است.

رضی الدین نقّاش و قلمدان ساز دورهٔ زندیه است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی قلمدانی دیده شده که تصویر زن و مردی بر آن نقش شده بود و این نقّاشی شیوه اصفهان داشته است و رقم هنرمند به صورت «رقم کمترین رضی‌الدین» بر آن دیده می‌شد.

رضی الدین از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان از آثار او قطعه‌ای از مرقّعی است متعلق به کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول با رقم «بندهٔ کمترین رضی‌الدین».

رضی شیرازی ـ حاج میرزا سید خوشنویس است و انواع خطوط بویژه نستعلیق را خوش می‌نوشته. وی به سال ۱۲۷۸ قمری از شیراز به تهران آمده و در وزارت امور خارجه به خدمت مشغول شد. شعر نیز می‌گفته و به سال ۱۳۰۴ قمری و هنگام تألیف فارسنامهٔ ناصری هنوز می‌زیسته است. در احوال و آثار خوشنویسان نام وی آمده است.

رضی شیرازی ـ میرزا سید خوشنویس است و در نیمه دوم سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته. به نقل از دکتر بیانی از فارسنامه ناصری وی از مردم شیراز و فرزند میرزا محمد مستوفی شیرازی است. سیدرضی خط نستعلیق و شکسته و سیاق را خوش می‌نوشته و شاعر نیز بوده است و تخلّص «بلند اقبال» داشت.
تولدش به سال ۱۲٤۵ بوده و در هنگام تألیف فارسنامهٔ ناصری (سال ۱۳۰٤ قمری) درگذشته بوده است.

رضی نقّاش به نوشته احوال و آثار نقّاشان وی از تذهیب‌کاران چیره‌دست اوایل سدهٔ نهم هجری قمری است.

رفقی شریف از خوشنویسان عثمانی است. به نوشته دکتر بیانی از خطوط وی یک لوحه به خط ثلث با رقم «کتبه رفقی شریف» در ابوجامع بورسه می‌باشد.

رفیع‌الدین محمد ـ میرزا شاعر و خوشنویس اواخر سدهٔ یازدهم و اوایل سده دوازدهم است. وی از همهٔ علوم بهره‌ای داشت و نستعلیق را نیکو می‌نوشت. در سال ۱۱۰۰ قمری و هنگام تألیف تذکرهٔ نصرآبادی در سنین جوانی بوده است.

رفیع یا محمدرفیع نقّاش و قلمدان‌ساز است و استاد کریم‌زاده از روی اثری که از وی دیده او را از هنرمندان عهد صفوی و سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌داند. از آثار وی یک قلمدان بسیار زیبا و پرکاری در مجموعه استاد کریم‌زاده می‌باشد و آنطور که از رقم هنرمند برمی‌آید وی با سجع «یا رفیع الدرجات» امضا می‌کرده است.

قلمدان کار رفیع مجموعهٔ کریم‌زاده

رقیه بانو از زنان‌هنرمند دربار گورکانیان هند است و از نمونهٔ آثار وی‌که‌در یک‌مرقّع متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است، تصویر مرد جوانی است که در باغی نشسته و مشغول نوشیدن است با رقم «رقیه بانو».

رکن‌الدین خان موسیق‌دان و نوازنده ویولن است. وی از شاگردان درویش و پیر و شیوهٔ او می‌باشد و در زمان خود یکی از مشهورترین نوازندگان بوده است که تأثیر او در موسیق ایرانی کم‌نظیر است. به نوشته روح‌الله خالق وی شیوه پیش‌درآمدسازی درویش را به کمال رساند. از ساخته‌های این استاد که متأسفانه بخاطر شغل او نامش با نفرت برده می‌شود. پیش درآمد همایون و شور و اصفهان و بیات ترک و دشتی و سه گاه است. پیش‌درآمد همایونش دارای نغمات زیبایی است که توسط قرالملوک وزیری خوانده شده و پیش درآمد در سه گاه و چهارگاه دارد.

رکن‌الدین ـ سید نقّاش و طراح و کاشی‌تراش است. در سدهٔ هشتم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی چند کاشی طلایی بسیار زیباست که متعلق به موزه ملی ایران (ایران باستان) می‌باشد.

رمضان خوشنویس است و به خط وی یک قطعه به خط نسخ با رقم «مشقه رمضان سنة ۱۰۶۰» در سلیمانیه استانبول آقای دکتر بیانی دیده‌اند.

رمضان شاهی (حسن) رسام و فلزکار و نقّاش و نقّار است. نامش حسن و به رمضان شاهی مشهور بوده است. به نقل از استاد کریم‌زاده وی از فلزکاران سده نهم هجری قمری است و از آثار دیده شدهٔ وی یک قلمدان فلزی مستطیل شکل است که به انواع آذین و خطوط زینت شده و رقم دارد «عمل حسن رمضان شاهی».

رمضان طلاکوب فلزکار و قلمزن و کتیبه‌نگار است و از آثار او به نقل از گنجینه آثار تاریخی اصفهان ساخت و کتیبه در آرامگاه سید محمد باقر شفتی در مسجد سید است که تاریخ ۱۲۶۰ هجری قمری دارد.

رمضان‌علی نقّاش آبرنگ‌کار است و از آثار دیده شده وی به نقل از احوال وآثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ نقّاشی از تصاویر انسان و حیوان و تصاویر دیگر با رقم «عمل رمضان علی سنه ۱۱۹۰» (هجری قمری)

۲ـ اثر دیگر وی که در حراج ۲۸ آوریل ۱۹۸۱ ساتبی لندن به فروش رفته است. تصویر نفیس انسانی سوار بر شتری را نشان می‌دهد با رقم «بلقیس زن سلیمان پیغمبر، قله چهارم از کوه قاف، عمل رمضانعلی سنه ۱۱۹۰». (تصویر زیر)

بلقیس

رمضانعلی متو بنا و معمار و رسمی‌ساز سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از ساخته‌های او به نقل از کتاب از آستارا تا استاراباد بنای امامزاده بلال بن عون بن موسی الکاظم در دهکدهٔ نانواکلای ناتل رستاق‌نور است که تاریخ ۱۲۹۸ هجری قمری دارد.

رمضان علی یزدی نقّاش، مینیاتورساز، قلمدان‌ساز و جلدکار است در دوران قاجار. از آثار او تابلوی شماره ۲۰٤۱۱ موزه ملی است که مینیاتوری از صور فلکی و در انتهای آن رقم «عمل رمضانعلی» آمده است.

رمضان گیوائی ـ استاد نجّار و گره‌کار و گره‌چین و مشبک‌کار است. به نقل از دکتر منوچهر ستوده از آثار او پنجره‌های ارسی بقعه سیدصفی‌الدین در میر محلهٔ ماسال از مناطق لاهیجان می‌باشد که در سال ۱۳۱٤ هجری قمری ساخته شده است.

رمضان نباتی (مولانا رمضان نباتی) صحاف و جلدگر و از مردم استرآباد است. به نقل از تحفه سامی، وی اوقات را به صحافی می‌گذراند و شعر می‌گوید و نباتی تخلّص داشته است.

روحانی شیرازی (علی) نوه میرزا کوچک وصال و فرزند میرعبدالوهاب یزدانی بوده و در خط و نقّاشی و شعر مهارت داشته است. دوبار به هندوستان رفته و کتاب بینوایان ویکتور هوگو را به شعر درآورده است. در احوال و آثار خوشنویسان از وی بنام علی روحانی یاد کرده و تولدش ۱۲۹٤ هجری قمری نوشته است.

روح‌الله خالقی نوازنده چیره‌دست ویولن و آهنگساز مشهور معاصر است. وی از شاگردان مدرسه عالی موسیقی علی‌نقی وزیری است که از کودکی به این موسیقی علاقه‌ای مفرط داشته است. بطوری که در نوباوگی به نواختن تار عشق می‌ورزیده و این عشق موجب شده که پدرش با وجود مخالفت در مقابل خواستهٔ او تسلیم شود و اجازه دهد که به موسیقی روی بیاورد، هر چند که وی توانسته از دانشسرایعالی در رشته ادبیات فارغ‌التحصیل گردد اما موسیقی عشق واقعی اوست. خالقی نوازنده و موسیقی‌دانی ارزشمند است و مدتها ریاست هنرستان موسیقی ملی و رهبری ارکستر گلها را به عهده داشته و در مدت بیست و هفت سال که برای موسیقی ایران زحمت کشیده حاصلی از صدها آهنگ و چندین کتاب داشته است. از آثار او علاوه بر آهنگها و اتودهایی که برای ویولن و عود و تار ساخته کتابهایی چند در این زمینه است از جمله:

۱ـ سرگذشت موسیقی ایران

۲ـ نظری به موسیقی (در دو جلد)
۳ـ هماهنگی موسیقی
از آهنگهای مشهور او که می‌توان در ساخت آهنگهای جدید زمینه واقع شوند می‌توان «وعدهٔ وصال»، «پیمان شکن»، «یار رمیده»، «نغمهٔ نوروزی»، «بهار عشق»، «مستی عاشقان»، «شب جوانی»، «شب من» و «امید زندگانیم» را نام برد.

رودکی جعفربن محمدبن حکیم بن عبدالرحمان بن آدم رودکی سمرقندی، مشهور به عبدالله، شاعر شیرین سخن و پدر شعر فارسی نوازنده‌ای چیره‌دست و خوش الحانی بی‌مانند بوده است. از چگونگی زندگی وی اطلاع چندانی در دست نیست، هر چند که همهٔ تذکره‌ها دربارهٔ وی اقوالی آورده‌اند و می‌توان دربارهٔ این شاعر و نوازنده مطالبی را در کتاب تاریخ ادبیات دکتر صفا، تذکره دولتشاه سمرقندی، آتشکده آذربیگدلی، مجمع الفصحای هدایت مطالعه نمود. آنچه نتیجه می‌شود اینکه وی در نیمه قرن سوم هجری در رودک از قرای سمرقند به دنیا آمده و عوفی در لباب الالباب می‌نویسد چنان ذکی و تیزفهم بوده که در هشت سالگی قرآن به تمامت حفظ کرد و او را آفریدگار آوازی خوش وصوتی دلکش داده بود و به سبب آواز در مطربی افتاده بود و از ابوالعبک بختیار بربط بیاموخت و در این صنعت ماهر شد. امیر نصر بن سامانی او را به قربت حضرت خود مخصوص گردانید.
در مورد موسیقی و آواز وی، در چهار مقاله عروضی داستانی دلکش آورده است و آن اینکه چون امیرنصر بهار و تابستان را به بادقیس رفته بود و در آنجا ماندگار گشته، قصد داشت تا پاییز هم در آنجا بسر برد که سرزمینی دل‌انگیز و زیبا بود. اما رجال و سران لشکر و همراهان وی دل به بخارا داشتند تا در کنار خانواده آرام گیرند و هیچ کس جسارت تغییر رأی امیر را نداشت. پس به خدمت رودکی آمدند و گفتند این کار ترا باید که اگر قصد امیر را دگرگون کنی ترا پنجهزار دینار باشد و رودکی پذیرفت. پس آهنگی ساخت و سرودی با مطلع:

بوی جوی مولیان آید همی
یاد یار مهربان آید همی
ریگ آموی و درشتی راه او
زیرپایم بدنبال آید همی

و در این سرود نه تنها به مدح بخارا بلکه به مدح امیر که ماه و آسمان بخارا و سروبوستان آن است پرداخت و اثر صوت دلکش و چنگ رودکی چنان بود که امیر پای برهنه به سوی بخارا دوید.
مرگ رودکی به نوشته سمعانی در کتاب الانساب به سال ۳۲۹ هجری قمری است. از اشعار و ترانه‌های رودکی که آن را صد هزار بیت نوشته‌اند معدودی بیشتر باقی نیست. سرودهایی که جان را در تن به هیجان می‌آورد. از آنچه از اخبار برمی‌آید وی نوازنده بربط و رود و چنگ بوده است.

روزبهان پسر حاجی نعیم‌الدین کاتب مذهّب است که کار او صحافی و وراقی بوده. وی صحاف قرآنی است که در سال ۹۲۹ هجری قمری توسط پیرمحمد ثانی نوشته شده است. این نسخه که کار روزبهان روی آن در ۹۳۰ انجام گرفته متعلق به موزه ملی ایران است.

روزبهان شیرازی از خوشنویسان سدهٔ دهم است و از آثار او به نوشتهٔ احمد گلچین معانی یک نسخه قرآن مجید است به خط نسخ با تذهیب و ترصیع عالی به تاریخ ۹۵٤ هجری قمری نگاهداری شده در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی به شماره ۱۳٦.

روزبه شیرازی خوشنویس است و در اوایل سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته. سپهر نام وی را روزبهان آورده. وی از مردم شیراز است و از آثار او یک نسخه اسکندرنامه نظامی است در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان‌که‌تاریخ ۱۰۱۱ دارد و یک‌نسخه

شرف‌نامهٔ اسکندری با تاریخ ۱۰۱۰ که اگر چه رقم ندارد اما به زعم مهدی بیانی از روزبه شیرازی است.

روشن نگار نقّاش و خطّاط ناخنی است و از دراویش اهل هند است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی قطعه‌ای خط زیبا است و با گل و مرغ ناخنی تزئین شده و رقم دارد «خاکسار مهتاب رأی روشن‌نگار».

روح‌الدین مسعود حسینی کوبنالی از کاتبان نیمهٔ دوم قرن دهم است. به نوشته نسخه‌های خطی دانش‌پژوه، از نمونه‌های خطی وی یک نسخه تذکرة‌الشعرای دولتشاه سمرقندی است متعلق به کتابخانهٔ آکادمی‌علوم لنین‌گراد به شماره A484 و تاریخ ۹۷۱ هجری قمری.

روح‌الله افصحی از کاتبان و خوشنویسان عثمانی است. از آنچه از آثار وی برمی‌آید خط نستعلیق و رقاع و نسخ را نیکو می‌نوشته و با توجه به اینکه آثار وی فاقد تاریخ است اما از آنجا که یکی از آثارش را به سلطان بایزید تقدیم کرده است باید در اواخر سدهٔ نهم و اوایل سدهٔ دهم می‌زیسته.
از آثار شناخته شده وی یک نسخه دیوان ریاضی است که به قلم نستعلیق کتابت شده و بنام سلطان بایزید است با رقم «ناسخه افقرالعباد الی الملک الغنی داعی الدوله، روح‌الله الشهیر بافصحی عن تجاوزالله عن خطیأته» این اثر در کتابخانه ایاصوفیه استانبول می‌باشد.
اثر دیگر وی که در همان کتابخانه است، جزوه‌ایست که به نوشته دکتر بیانی شامل مطالب متفرقه بوده و با خط رقاع و نسخ کتابت شده و رقم دارد «نمقه اقل عبادالله روح الله شهیر بافصحی». در اینجا دکتر بیانی سده دهم و یازدهم زده است که صددرصد درست نیست بلکه نهم و دهم صحیح است.

ریاضی خطّاط و شاعر عهد ناصری و از مردم کرمانشاه بوده است. محمدعلی سلطانی در جغرافیای تاریخی کرمانشاه از قول شاکری در تذکرهٔ مختصر نقل کرده که شکسته را عالی می‌نوشته و در خط تحریر مدعی بوده است. سال وفاتش ۱۳۲۵ هجری قمری است.

ریدک خوش‌آواز از نوازندگان و خوانندگان دربار ساسانیان است. به نوشته لغت‌نامه دهخدا وی از دهقان زادگان به روزگار خسروپرویز بوده و از داناترین مردمان زمانهٔ خود محسوب می‌شد. در دو مجلهٔ آموزش و پرورش سال ۱۳۲۳ آمده است که ریدک یا ریذک طنبورنوازی استاد و چکامه‌سرایی بی‌مانند بوده که شدیداً مورد مهر و توجه پادشاه ساسانی قرار داشته و از ندیمان نزدیک او بوده است.

ز

زادان فرخ خطّاط و رئیس منشیان دربارِ حجّاج بن یوسف بوده است. به نوشته استاد عباس اقبال در مجله بهار سال ۱۳۲۱ شمسی، وی دفاتر دیوانی را به فارسی می‌نوشته و یکی از منشیان زبردست وی صالح بن عبدالرحمان نام بوده که وی خط عربی را می‌دانسته است. زادان در سال ۸۲ هجری قمری کشته می‌شود و صالح که از ایرانیان سیستانی اسیر در دربار حجاج بوده است، مسؤولیت دیوانی می‌گیرد و از این تاریخ خطوط دیوانهای خلیفه به عربی‌نوشته‌می‌شود و بدینطریق با خیانت وی زبان فارسی و خط آن از دربار عرب حذف می‌گردد.

زادور ارمنی از هنرمندان اواخر عهد قاجار و دوران پهلوی اول است. به نوشته روح‌الله خالقی در ساختن سه‌تار نیز استاد بوده است.

زاری طنبوری از نوازندگان دربار عثمانی است. به نوشته تاریخ عثمانی وی اهل مودرون ترکیه بوده و در اواخر قرن دهم می‌زیسته است.

زاویه ـ محمدعلی استاد مینیاتوریست و نقّاش بزرگ معاصر است. وی در ۱۲۹۱ شمسی به تهران آمد. از کودکی به نقش و رنگ عشق می‌ورزید. در هجده سالگی (۱۳۰۹) تحت تعلیم هادیخان تجویدی قرار گرفت. وی در ۱۳۱۹ شمسی با درجه عالی در رشته نقّاشی مینیاتور از مدرسه فارغ‌التحصیل گردید و متعاقب آن موفق به دریافت مدرک لیسانس شد.

وی بسیار زود شهرتی جهان‌شمول پیدا نمود و آوازه‌اش از مرزها گذشت. در سال ۱۹۵۸ میلادی در نمایشگاه بین‌المللی بروکسل دیپلم گراندامپری نصیب این نابغه مدرسه صنایع قدیمه شد. او در مدت فعالیت هنری خود با پایبندی به اصول نقّاشی ایرانی و مینیاتور عهد صفوی آثار بسیاری خلق نمود که زینت‌افزای موزه‌هاست. از جمله موزه هنرهای ملی که خود مدتی ریاست آن را به عهده داشته است مانند: چوگان بازی با تذهیب عبدالله باقری و دیدار شاه عباس با هنرمندان وقت با تذهیب استاد علی درودی و عبدالله باقری.
استاد در حالی که نقش‌های جاودانه‌اش نقش رنگ و زندگی‌اش را حفظ کرده‌اند، خود در ۱۱ تیرماه ۱۳۶۹ روی در نقاب خاک کشید.

زکی نقش بند و طرّاح پارچه و گلدوزی کار و شاعر و از نوادگان خواجه غیاث نقش بند است. اصلش از یزد و در اصفهان ساکن بوده. مرگ وی قبل از سال ۱۰۸۳ و تألیف تذکرهٔ نصرآبادی صورت گرفته است.

زکی دده از خویشان دولت عثمانی است و در سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته. از آثار او لوحهٔ قبر مصطفی غالب داماد رفعت پاشاست که در قبرستان مجاور بقعهٔ امیرسلطان در بورسه موجود است و رقم و تاریخ آن چنین است «سنهٔ ۱۲۶۹ نقهٔ زکی دده» میرزا حبیب مرگ او را ۱۲۹۷ نوشته است.

زلزل رازی نامش منصوربن جعفر و از نوازندگان و موسیقی‌دانان عهد هارون‌الرشید و مأمون عباسی است. وی شاگرد ابراهیم موصلی (متوفا به سال ۱۸۸ هجری قمری) است. زلزل در عود و شاهرود تصرفاتی کرده و از شاگردان وی اسحاق بن ابراهیم موصلی است.
وی پرده‌ای بر پرده‌های عود افزوده است که به نام او مشهور شده. از کارهای وی برکه‌ای در بغداد ساخت و آن را وقف مسلمین کرد که به برکه زلزل معروف بوده است. در فرهنگ معین و معجم کـه البلدان و دهخدا شرحی دربارهٔ وی آمده است.

زمان (آقا زمان زرکش) پیشه زرکشی داشته و شاعر بوده است. به نوشته نصرآباد در شعر فریبی تخلّص می‌کرده و در عهد شاه‌عباس‌میزیسته‌است. ازکارخویش‌سودی‌نبرده و به هند مسافرت کرده و در آنجا درگذشته است.

زمانا نقّاش نقّاش و شاعر است و آنطور کـه از روایات برمی‌آید تا سال ۱۱۱۲ هجری قمری در قید حیات بوده است. بعضی او را اهل اصفهان و آتشکده آذر او را از اهالی اردستان دانسته است. آنچه مسلم است وی به راضی نقّاش نیز شهرت داشته. از آثار نقّاشی وی تاکنون دیده نشده است.

زمانا نقّاش یزدی (سالک) نقّاش و شاعر است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. به نوشته جامع مفیدی وی تخلّص سالک داشته است. وی در نقّاشی‌های خیالی استاد بوده و از هنرمندانی است که راه مهاجرت هند در پیش گرفته و در سال ۱۰۸۵ در حیدرآباد بوده است. آثار نـقّاشی وی دیده نشده است.

زیب‌النســاء بـیگم بـانویی خـوشنویس و از شاهزاده خانم‌های هندی و دختر عالم‌گیر پادشاه است. به نوشته دکتر بیانی وی بـه سـال ۱۰۴۸ هجری قمری متولد شده است. بانویی اهل هنر و ادب بوده و شعر نیز می‌سروده و دیوانی از او باقی است. وی از حافظان قرآن است. در خط نستعلیق و نسخ و شکسته استاد بوده است. مرگ وی در سال ۱۱۱۲ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

زینا شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه شرح اشعار انوری به قطع جانمازی و کاغذ دولت‌آبادی جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ و تاریخ رمضان ۱۰۲۱ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

زین‌الدین جامی کاتب و خوشنویس اواخر سدهٔ نهم و اوایل سدهٔ دهم هجری قمری است. از آثار او یک نسخه دیوان حافظ است که در مجموعه والترز شهر بالتیمور آمریکا موجود است. به نوشته دکتر بیانی شیوه او شیوهٔ اظهر تبریزی است و رقـم و تاریخ آن چنین‌است «زین‌الدین‌بن رحمـن جـامی سال ۹۱۸».

زین‌الدین ـ شیخ نقّاش است و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. استاد کریم‌زاده در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم که آثار وی را مـعرفی می‌کند می‌نویسد: وی در هـاشورزنی و تـصاویر جانوران و پرندگان استادی صاحب کمال به شمار می‌رود و از آثار وی عبارتند از:
۱ـ دو اثر وی در نمایشگاه کل ناقی لندن دیده شده، یکی تصویر حیوانی بنام مرکهه که در کمال قدرت سایه‌پردازی شده و رقم زین‌الدین دارد و دیگری مرغ رنگی پرآذینی که بر درخت پرشاخ و بـرگی نشسته با همان رقم.
۲ـ آثـار دیگـر وی در مجـموعه‌های خـصوصی پراکنده است، از جمله آثـار دیـده شـده در ایـن مجموعه‌ها: یکی تصویر پلنگ چیتایی با رقم شیخ زین‌الدین و دیگری مجـموعه بـرگها و گـیاهان و

پرنده با رقم زین‌الدین، اثر دیگری که تاریخی حدود ۱۷۷۸ م دارد تصویر موش کوهی است بر درخت بادام هندی.

زین‌الدین عمر بن سهلان ساوجی خطّاط و دانشمند اهل ساوه است و کتابخانه‌ای در این شهر داشته است. از آثار دیده شدهٔ وی کتابت یک نسخه شفای ابن سیناست در شهر ساوه. مرگ وی به سال ۵۶۵ هجری قمری دراین شهر اتّفاق افتاده است.

زین‌الدین بن محمد فرودی خوشنویس است و از آثار او کتیبه‌های عمودی و افقی درب منبّت مدخل شمالی بقعه معصومه در یک کیلومتری شمالغربی قصبه کهک قم است با تاریخ ۹۷۹ هجری قمری.

گنجینه آثار قم

زین‌الدین یزدی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه قرآن مذهّب با خط نسخ کتابت و آخر ثلث به تاریخ ذیقعده ۱۰۱۱ در مجموعه آقای سهیلی می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

زین‌العابدین از خوشنویسان و کاتبان سده دهم و اوایل یازدهم هجری قمری است. از آثار خطی او:
۱ـ یک نسخه کتاب شواکل الحور فی شرح هیاکل النور دوانی است به خط نستعلیق و تاریخ ۹۹۲ هجری‌قمری‌که در کتابخانه ملی تبریز موجود است.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

۲ـ خمسه امیرخسرو دهلوی در کتابخانه ملی تهران به شماره ۲۸۴۱/ف به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۰۲ هجری قمری.

زین‌العابدین خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته و از نمونه خطوط وی قطعه‌ایست که در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است با رقم «کتبه فقیر زین‌العابدین».

زین‌العابدین خوشنویس است و به روایت هفت قلمی از کاتبان دربار اکبرشاه ثانی (۱۳۲۱ـ۱۲۵۳) پادشاه گورکانی هند. خط نستعلیق را خوش می‌نوشته و در طغرانویسی مهارت داشته است. زین‌العابدین به سال ۱۲۲۸ در دهلی درگذشته است.

زین‌العابدین خوشنویس است و از آثار وی یک قطعه نسخ طلاانداری با رقم و تاریخ «حرره زین‌العابدین بن سنهٔ ۱۲۳۶» در مجموعه آقای مهدی بیانی است.

زین‌العابدین خوشنویس است و معاصر زین‌العابدین قزوینی و زین‌العابدین رقم می‌زده، در حالی که در بسیاری از رقمهای زین‌العابدین قزوینی نام پدرش عبدالنبی آمده است. از نمونهٔ خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ دو قطعه نسخ با رقم «حرره العبد زین‌العابدین فی ۱۲۰۹ـ۱۲۱۰» در مرقّع شماره ۱۷ کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد.
۲ـ دو رقعه از مرقّع به خط نسخ و نسخ رقاع با رقم و تاریخ «مشقه العبد زین‌العابدین فی عصر یوم‌الجمعه من شهر رمضان المبارک فی سنه ۱۲۱۱» در کتابخانه موزه کاخ گلستان.
۳ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ با رقم و تاریخ «نمقه زین‌العابدین، ۱۲۲۴» در همان کتابخانه.
۴ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ که از روی خط احمد نیریزی نقل کرده و تاریخ ۱۲۱۰ و رقم «انا العبدزین‌العابدین» دارد در همان کتابخانه.
۵ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ که برای فتحعلی‌شاه نوشته با رقم حرره زین‌العابدین ۱۲۲۱ در همان کتابخانه.

زین‌العابدین نقّاشی و کاشی‌نگار است و در کار خود شیوهٔ قهوه‌خانه‌ای داشته. وی از مردم سمنان بوده و از آثار وی نقوش کاشیهای سردر بازار سمنان است با رقم «عمل زین‌العابدین سمنانی ۱۳۲۱» (هجری قمری)

زین‌العابدین از نقّاشان دربار صفوی است. به نوشته عالم‌آرای عباسی او ر به نام میر زین‌العابدین واستاد شاه جنت مکان گفته‌اند. وی چهره‌پردازی ماهر بوده و شاگردان بسیار داشته است. زین‌العابدین در دربار به شاهزادگان صفوی نقّاشی می‌آموخته و وی علاوه بر هنر در اخلاق و رفتار نیز مورد ستایش بوده است.

زین‌العابدین آبشوری خوشنویس و شاعر سدهٔ یازدهم است. به نوشته جامع مفیدی و دکتر بیانی وی نستعلیق نویس ماهری بوده و آداب خط را به صورت نظم به شاگردان می‌آموخته. مرگ وی در اواخر دولت شاه صفی (۱۰۳۸ـ۱۰۵۲) اتّفاق افتاده است.

زین‌الدین بن استاد احمد اصفهانی ـ استاد معمار و طرّاح است. از آثار کم‌نظیر این استاد مسجد جامع ابیانه است که تاریخ ۷۷۲ هجری قمری دارد.

زین‌العابدین اصفهانی نقّاش و قلمدان‌ساز روغنی کار و مرغش ساز است. این هنرمند در گل و مرغ و تصاویر حیوانات و پرندگان استاد بوده است. ادیب الممالک فراهانی در اشعار خود او را ستوده است. تاریخ قصیده این شاعر ۱۳۰۲ (هجری قمری) می‌باشد. استاد زین‌العابدین به میرآقا نیز مشهور بوده است. از نمونهٔ آثار وی به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده:
۱ـ قاب‌آینه‌ای با زمینه مرغش و تصویر گل و مرغ بسیار استادانه و رقم «هو رقم کمترین زین‌العابدین اصفهانی ۱۲۷۵».
۲ـ قلمدان و گل و مرغ بسیار زیبا با مدالیون و منظره و رقم «زین‌العابدین ۱۲۸۹».
۳ـ قلمدان هنرمندانه‌ای با تصاویر گل و مرغ و پروانه با همان رقم و تاریخ.
٤ـ قاب آینه مرغش سبزرنگ با تصویر گل. در یک مجموعه خصوصی و رقم «رقم کمترین زین‌العابدین اصفهانی سنه ۱۲۸۰». (محل آثار در مجموعه‌ها)

زین‌العابدین اصفهانی (اشرف الکُتّاب) یکی از بزرگترین استادان نسخ‌نویس دورهٔ قاجار است و در عهد فتحعلی‌شاه و محمدشاه و ناصرالدین شاه بوده است. ابتدا ملقب به «اشرف الملک» شد و در زمان ناصرالدین شاه به لقب اشرف‌الکُتاب مفتخر گردید. آقا زین‌العابدین فرزند محمدتقی اصفهانی است و در نسخ چنان شهرتی داشته که اعتمادالسلطنه در المآثر والاثار او را از مفاخر عظیمه دولت می‌داند. وی از آقا محمود اصفهانی تعلیم خط گرفته و از روی خطوط احمد نیریزی مشق نموده و در عهد خود سرآمد خوشنویسان نسخ نویس گشته است. اشراف الکتاب شاگردان بسیار در عمر طولانی خود تربیت نموده است و می‌گویند در پیری به از جوانی می‌نوشته است. عمر وی را یکصد و ده سال نوشته‌اند. از آثار خطی وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتنداز:
۱ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی تمامی‌صفحات متن و حاشیه مذهّب و مرصّع، به نسخ کتابت و کمی رقاع که برای فتحعلی‌شاه نوشته شده و تاریخ شعبان ۱۱٤۷ دارد با رقم «... و انالعبد... زین‌العابدین بن محمد تقی الاصفهانی» که متعلق به مجموعه آقای علی اتحادیه بوده است.
۲ـ یک نسخه ادعیه به قطع نیم ربعی جلد روغنی و مذهّب به خط نسخ با رقم و تاریخ «کتبه العبدالاقل زین‌العابدین الاصفهانی»، ۱۲۵۱ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۳ـ یک رقعه به خط رقاع و شکسته نستعلیق، با رقم و تاریخ «و انا العبد زین‌العابدین الاصفهانی السلطانی» در سنه ۱۲۵٤، متعلق به کتابخانهٔ ملی.

٤ـ یک مکتوب که تقاضای اعاده مستمری کرده و احاله آن به فرزند خود میرزا غلامرضا نموده به خط رقاع و اشعاری که در حواشی آن به وسیله شعرا سروده شده به خط نستعلیق در مجموعه مهدی بیانی.

۵ـ یک قعطه از مرقّع به خط نسخ و رقاع با رقم و تاریخ «حرره العبدالاقل زین‌العابدین فی جمادی‌الاخر فی ۱۲۲۷» در کتابخانه مدرسه سپهسالار.

٦ـ یک قطعه نسخ کتابت به تاریخ ۱۲٦۰ در مجموعه مهدی بیانی.

۷ـ یک نسخه قرآن بسیار مزین و مرصّع و مذهّب به خط نسخ کتابت و سرسوره‌ها و آخر به خط رقاع که در آخر پیری نوشته و تاریخ شعبان ۱۲۷۸ دارد و به تأیید آقاجان پرتو رسیده در مجموعه دکتر مهدوی.

۸ـ یک قطعه نسخ کتابت با رقم «حرره زین‌العابدین» در مجموعه مهدی بیانی.

۹ـ یک قطعه نسخ و رقاع کتابت با رقم و تاریخهای «کتبه العبدالمذنب زین‌العابدین سلطانی الاصفهانی سنه ۱۲۸۱ و ۱۲۸۷» در مجموعه مهدی بیانی.

۱۰ـ یک قطعه نسخ و رقاع با همان رقم به تاریخ ۱۲۸۰ در همان مجموعه.

۱۱ـ یک قطعه نسخ و رقاع به تاریخ ۱۲۸۱ در کتابخانه ملی پاریس.

۱۲ـ یک نسخه سورهٔ یس و ادعیه به خط نسخ و رقاع به تاریخ ذیحجه ۱۲۲۲ در مجموعهٔ حاج سیدنصرالله تقوی.

۱۳ـ یک قطعه نسخ و رقاع به تاریخ ۱۲٤٦ در کتابخانهٔ ملی پاریس.

۱٤ـ دو قطعه نسخ و رقاع به تاریخ ۱۲٦۹ در مجموعه مهدی بیانی.

۱۵ـ یک قطعه مذهّب، مرصّع طلااندازی به خط نسخ کتابت و رقاع به تاریخ ۱۲۳٦ در همان مجموعه.

۱٦ـ شش رقعه از مرقّع و یک رقعه بزرگ به خط نسخ و رقاع با تاریخ ۱۲۵۸ در همان مجموعه.

۱۷ـ یک نسخه دعای احتجاب به قطع نیم ربعی جلد روغنی با تزئینات به تاریخ ۱۲۳۸ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۱۸ـ یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی جلد روغنی به خط نسخ و رقاع به تاریخ ۱۲۵٦ در همان کتابخانه.

۱۹ـ یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع وزیری، جلد روغنی با تزئینات به تاریخ ۱۲۵۷ که ترجمه آن به خط نستعلیق محمد ساوجی به سال ۱۲۷۸ صورت گرفته در همان کتابخانه.

نمونه خط اشراف الکتاب (زین‌العابدین اصفهانی)

۲۰ـ یک قطعه نسخ به تاریخ ۱۲۳۹ در مجموعه مهدی بیانی.

۲۱ـ یک قطعه نسخ دیگر با تاریخ ۱۳۳۲ در همان مجموعه

۲۲ـ یک قطعه دیگر نسخ با تاریخ ۱۲۳۹ در همان مجموعه.
۲۳ـ یک مرقّع که ۲۵ رقعه است و ٦ رقعه آن خط و بقیه تصویر است به خط نسخ کتابت با تاریخهای ۱۲۳۵ و ۱۲۳٦ در کتابخانه موزه کاخ گلستان.
۲٤ـ یک قطعه مذهّب به خط نسخ با رقم «کتبه زین‌العابدین السلطانی» در مجموعه مهدی بیانی.
۲۵ـ یک قطعه از مرقّع به خط نسخ و رقاع به تاریخ ۱۲۷٦ در کتابخانه مجلس.
۲٦ـ سه قطعه نسخ و رقاع با تاریخ ۱۲٦۲ در مجموعه حاج سیدنصرالله تقوی.
۲۷ـ یک نسخه حاشیه جلد روغنی به خط رقاع کتابت و تاریخ ۱۲۵۸ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲۸ـ یک قطعه به خط رقاع که یک رباعی است که در زیر آن آمده استکه در سن صد و دو سالگی بدون عینک قلمی شد سلطان‌الخطّاطین، اشرف الکتاب زین‌العابدین سنه ۱۲۸۹ در مجموعه محمدتقی کمال.
۲۹ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری بزرگ جلد روغنی با تزئینات و تشعرسازی، خط متن نسخ و آخر رقاع و ترجمهٔ فارسی به خط نسخ به تاریخ ۱۲۷۵ با رقم «زین‌العابدین السلطانی الاصفهانی» و در پایان خواص سور، کتبه العبدالاثم محمدعلی بن ملا محمدالاصفهانی سنه ۱۲۷٦ که برای فروش عرضه شده بوده است.
علاوه بر آثاری که دکتر مهدی بیانی در کتاب خود ذکر کرده در فهرست کتب دینی خانم آتابای از کتابت بیست و دو جلد نسخه قرآن مجید یاد می‌کند که تاریخهای ۱۲۵۹ و ۱۲۸٦ دارند و به خط زین‌العابدین اصفهانی هستند که من در اینجا دو اثر را بنام اشرف‌الکتاب می‌نویسم، چون در حدود کاری وی است و زین‌العابدین اصفهانی دیگری همدورهٔ وی نیافتم بنابراین طبق شمارهٔ ردیف شماره‌های ۳۰ و ۳۱ آثار وی می‌شوند.
۳۰ـ طبق همان فهرست آتابای یک نسخه کشف الحق محمدهادی حسنی حسینی نیز به خط زین‌العابدین اصفهانی دیده شده است.
۳۱ـ در موزه باغ فین کاشان نیز یک نسخه زادالمعاد مجلسی به خط زین‌العابدین اصفهانی موجود است که نگارنده تاریخ آن را نیافتم. اما در اینجا بنام همین آقا زین‌العابدین اشرف الکتاب ثبت می‌نمایم.
آقا زین‌العابدین عمری طولانی دارد و آخرین خط دیده شده از وی قطعه‌ای رقاع است با تاریخ ۱۲۸۹ که نوشته است بدون عینک قلمی شد، بنابراین عمری بیش از یکصدسال داشته. تولدش در سال ۱۱۸۷ و مرگش در حدود ۱۲۸۹ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

زین‌العابدین افشار نقّاش و جلدساز است که در رنگ و روغن و آبرنگ مهارت داشته است. به نوشته آقای کریم‌زاده وی از ایل افشار است و در زمان فتحعلی‌شاه می‌زیسته. از آثار دیده شده وی:
۱ـ جلد یک نسخه کلیات سعدی که به خط محمدبن یوسف همدانی در سال ۱۲۳۵ هجری قمری کتابت شده است.
۲ـ تصویر خانه کعبه با آبرنگ متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم «بجهت عزیز قلمی شد فی سنه ۱۲۳۵ زین‌العابدین».

زین‌العابدین بن حاج میرزا محمدرضا کاتب خوشنویس و به خط وی یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع وزیری، مذهّب و مزین به خط نسخ و رقاع که از روی خط احمد نیریزی نوشته با تاریخ ۱۲۸۸ در کتابخانه مجلس است.

زین‌العابدین بن عبدالنبی قزوینی صحاف و خوشنویس اوایل قرن سیزدهم است. به نوشته بدری آتابای اثر او دعایی است به خط خود او.

زین‌العابدین جرجانی خوشنویس است و به نوشته دکتر بیانی به خط وی دو صفحه از مرقّع

بایقرا ـ تهماسب به خط اویغوری و رقاع کتابت و نسخ کتابت با رقم «.. زین‌ءلعابدین بن سلطان بخت الحسینی الجرجانی غفرالله ذنوبهی» (قرن ۸) در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.

زین‌العابدین حسینی خوشنویس است و از آثار وی به نوشته دکتر بیانی یک صفحه از مرقّع به خط کوفی و نسخ و نستعلیق و رقاع با رقم «... زین‌العابدین الحسینی غفرالله له» (قرن ۱۰ـ۱۱) در کتابخانه دانشگاه استانبول است.

زین‌العابدین خان کاشانی خوشنویس است. نام پدرش محمدعلی خان و برادرزاده فتحعلیخان ملک‌الشعرا است. وی در دربار فتحعلی‌شاه قاجار منصب استیفا داشته. به نقل از سپهر نستعلیق را به شیوهٔ میرعماد می‌نوشته. شکسته و سیاق را استاد بوده است. میرزا سنگلاخ می‌نویسد وقتی به کاشان رفتم نزد من تعلیم خط گرفت. از نمونهٔ خطوط او:
۱ـ یک قطعه سیاه مشق در کتابخانه ملی تهران با تاریخ ذیقعده ۱۲٤٤
۲ـ کتیبه اطراف تمثال فتحعلی‌شاه که در روی سنگ قبر اوست در قم.

زین‌العابدین خوانساری خوشنویس است و به نقل از احوال و آثار خوشنویسان
۱ـ یک قطعه طلاندازی به خط نسخ و رقاع با تاریخ رمضان ۱۲٤٤ برای فروش عرضه شده است.
۲ـ یک نسخه زادالمعاد به قطع وزیری به خط نسخ به تاریخ شعبان ۱۲۳٦ عرضه برای فروش.
۳ـ یک نسخه قرآن مذهّب مرصّع مزیّن به خط نسخ که ظاهراً تاریخ ۱۲٤۰ دارد در مجموعه مهدوی.

زین‌العابدین شیرازی خوشنویس شیرازی و داماد فرهنگ وصال شیرازی است. نستعلیق را نیکو می‌نوشته و تا سال ۱۳۱٦ قمری و هنگام تألیف کتاب طرائق الحقایق هنوز زنده بوده است.

زین‌العابدین قزوینی کاتب خوشنویس مخصوص فتحعلی‌شاه بوده و در شیراز به حضور وی راه یافته و به لقب «معجزنگار» مفتخر گردیده است. وی فرزند عبدالنبی محدث قزوینی و از استادان مسلم خط نسخ است و از آثار خطی او بین سالهای ۱۲۱۳ تا ۱۲٤۷ دیده شده است. از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک قطعه مذهّب با خط نسخ کتابت و رقاع کتابت که در تهران نوشته شده و تاریخ ۱۲۱۷ هجری قمری دارد در کتابخانهٔ ملی.
۲ـ یک نسخه دعای احتجاب به قطع جانمازی جلد روغنی تماماً مذهّب و مرصّع به خط نسخ و رقاع که به نام فتحعلی‌شاه تنظیم گردیده با تاریخ ۱۲۱۳ نوشته شده در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۳ـ بیاض مناجات خواجه عبدالله انصاری به خط رقاع با تزئینات کامل در مجموعهٔ آقای سلطان القرایی.
٤ـ یک نسخه سور و ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با خط نسخ و رقاع به تاریخ صفر ۱۲۱۹ و چهار صفحه آخر با رقم «تمت هذه الدعوات بعون الله و حسن توفیقه سنهٔ ۱۲٤۷» در کتابخانهٔ مجلس.
۵ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ با رقم «کتبه العبدالواثق بالله الغنی زین‌العابدین بن عبدالنبی» در کتابخانه ملی.
٦ـ استاد جلال همایی در تاریخ اصفهان از یک قرآن نفیس به خط وی یاد می‌کند که در کاخ موزه گلستان است و تاریخ ۱۲۲۲ هجری قمری دارد.

زین‌العابدین قزوینی خوشنویس است و از شاگردان بی‌واسطه میرزا محمدرضا کلهر و ملقب به ملک‌الخطّاطین است. به گفتهٔ مهدی بیانی بعد از کلهر کسی به شیوایی و زیبایی او نستعلیق را

ننوشته است.
وی از مشاقین و کاتبان چابک‌دست است. ملک‌الخطّاطین از مستوفیان دربار ناصرالدین شاه است و در سال ۱۲۶۵ نزد شاه قاجار به اصفهان از ملتزمین رکاب بوده است.
از نمونهٔ آثار خطی او که بسیاری به چاپ سنگی رسیده است عبارتند از:
۱ـ یک نسخه قانون الریاضیه فی سبیل‌الهدایة به خط نستعلیق و تاریخ شوال ۱۳۱۱ (به چاپ رسیده).
۲ـ سفرنامه عراق ناصرالدین شاه به تاریخ جمادی‌الاخر سال ۱۳۱۱ (به چاپ رسیده).
۳ـ عالم‌آرای عباسی (به چاپ رسیده).
٤ـ بستان السیاحه که سال ۱۳۱۵ به چاپ رسیده.
۵ـ دیوان حکیم سوری ـ که به سال ۱۳۲۲ قمری نوشته شده.
٦ـ ابدع البدایع شمس العلماء قریب که در سال ۱۳۲۸ قمری به چاپ رسیده است.
۷ـ مثنوی گنج‌زر که به سال ۱۳۳۰ هجری قمری چاپ شده است.
۸ـ نامهٔ احمدی
۹ـ احسن الاخلاق
۱۰ـ دیوان حافظ که به سال ۱۳۱٤ هجری قمری چاپ شده است.

زین‌العابدین کاشانی خطّاط و کتیبه‌نویس است و از مستوفیان دورهٔ قاجاری و زمان فتحعلی‌شاه بوده است. از آثار او کتابه سنگ تاریخ مسجد اکبریهٔ لاهیجان است که تاریخ ۱۲۳۹ هجری قمری دارد.

زین‌العابدین گلپایگانی منبّت‌کار و نجّار و نقّار است. وی از اهالی گلپایگان بود و در این هنر از سرآمدان روزگار می‌باشد.
از وی آثار بسیاری مانده است که اغلب زینت‌افزای موزه‌هاست از جمله آثار وی مجری زیبای منبّتی است که قبلاً در موزه تزیینی تهران بوده است. در روی این جعبه علاوه بر تصاویر گرفت و گیر شیر و اژدها که در آن منطقه بین استادان منبّت کار به نقش شیر اژدر مشهور است چهار بیت شعر نیز به خط نستعلیق روی آن دیده می‌شود و رقم دارد «عمل زین‌العابدین ۱۲۷۷».
آثار دیگری از وی دیده‌ام. از شاگردان استاد زین‌العابدین، استاد حسین شیشه‌بر و استاد حیدر قاشق‌تراش که خود از سحرآفرینان این هنرند را می‌توان نام برد. استاد زین‌العابدین عمری طولانی داشته است.
توضیح: متأسفانه نام وی را زین‌العابدین خوانساری نوشته‌اند و استاد کریم‌زاده نیز به متابعت نوشته موزه هنرهای تزیینی و هنر و مردم او را خوانساری خوانده، در حالی که وی از مردم گلپایگان است و نگارنده حدود سالهای ۱۳۲۸ شمسی پیرمردی بسیار کهن بنام استاد زین‌العابدین را به خاطر دارم.

زین‌العابدین محلاتی خوشنویس است و به نوشته استاد جلال همایی وی از محلات به اصفهان آمده و نزد آقا زین‌العابدین اشرف الکتاب و شاگردش سلطان‌الکتاب تعلیم خط گرفته است. وفات وی را استاد همایی سال ۱۳۲۰ قمری نوشته است. از آثار وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ کتیبه زیارت‌نامه امامزاده یحیی تهران به خط نسخ و رقاع رو سنگ مرمر برجسته با رقم و تاریخ «کتبه المسکین زین‌العابدین المحلاتی، عمل غلامعلی بن حاجی محمدتقی حجار شعبان ۱۳۲۳».
۲ـ یک نسخه ادعیه به قطع بغلی و جلد تیماج و به خط نسخ و رقاع و به تاریخ ۱۳۲۰ هجری قمری در نزد آقای فیوضات.
۳ـ ادعیه، سرلوح مذهّب به خط نسخ و در پایان به خط رقاع با رقم «مظنون حقیر زین‌العابدین المحلاتی از خط‌های خوب یاقوت است. کتب فی

دارالخلافة تهران شهر ربیع الاول ۱۳۲۳» که برای فروش عرضه شده است.
٤ـ یک نسخه سور قرآن و ادعیه به قطع جانمازی، جلد روغنی به خط نسخ و رقاع به تاریخ جمادی‌الاول ۱۲۹٤، برای فروش عرضه شده است.
۵ـ دو رقعه به خط نسخ و رقاع و تاریخ ۱۳۲۰ هجری قمری در مجموعه آقای مدرس رضوی.
٦ـ یک نسخه زادالمعاد به قطع جانمازی، جلد روغنی به تاریخ ذیحجه ۱۲۷۰، در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۷ـ یک نسخه دوازده امام خواجه نصیر، به قطع جانمازی، جلد روغنی که برای مظفرالدین‌شاه نوشته شده و تاریخ ۱۳۱۷ هجری قمری دارد در همان کتابخانه.
۸ـ یک نسخه ادعیه به قطع جانمازی، کاغذ فرنگی، مذهّب با تاریخ ۱۳۰۳ هجری قمری در کتابخانه ملی.
۹ـ یک قطعه به خط نسخ و رقاع با تاریخ ۱۳۱٤ هجری قمری در مجموعه مهدی بیانی.
۱۰ـ یک نسخه شرح قانونچهٔ چغمینی به قطع نیم ربعی به خط نسخ در مجموعهٔ مهدی بیانی.
۱۱ـ استاد جلال همایی قرآن نفیسی را به خط وی با تاریخ ۱۳۰۳ هجری قمری در نزد یکی از دانشجویانش دیده است.

زین‌العابدین ابن محمدرضا خوشنویس است و به خط او دو رقعه از مرقّع به خط نسخ با رقم «نقله للمخدوم میرزا محمد یزدی ابن محمدرضا زین‌العابدین ۱۲۱۳» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است. این نسخه را آقای دکتر بیانی نیز معرفی کرده است.

زین‌العابدین بن محمدبن صدرالدین از خوشنویسان اوایل سدهٔ دهم بوده است و از آثار وی یک نسخه کتاب گل و خسرو عطار نیشابوری است که در کتابخانه ملک تهران به شماره ۵۲۲۸ با خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۰ هجری قمری موجود می‌باشد و در شیراز نوشته شده است.

زین‌العابدین بن محمود مذهّب تذهیب‌کار و صحاف قرن نهم است. به نوشتهٔ صحافی سنتی کار او در دیوان عماد مورخ ۸٦۳ هجری قمری است.

زین‌العابدین مذهّب تبریزی تذهیب‌کار نازک‌قلم اهل تبریز است که در دورهٔ شاه عباس کبیر می‌زیسته و به میر زین‌العابدین مشهور بوده است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تذهیب کتابی است با رقم زین‌العابدین مذهّب تبریزی که در سال ۱۰۱۰ هجری قمری به دست علیرضا عباسی کتابت شده است. شاهنامه‌ای نیز که نقّاشی‌هایی از رضا عباسی و صادق بیک داشته نیز به دست وی تذهیب گردیده. (در یک مجموعه خصوصی)

زین‌العابدین یزدی نستعلیق نویس بوده و از آثار او یک نسخه کلیات سعدی است که در کتابخانهٔ رامپور هندوستان با رقم «زین‌العابدین الکاتب یزدی، ۹۸۹» هجری قمری، موجود است. این کاتب بوسیله دکتر مهدی غروی در مجله وحید سال سوم معرفی شده است.

زینب بنت امین از زنان هنرمند و نقّاش عثمانی است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی در سده سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی تصویر سیاه قلم گل و برگی است در موزه توپ قاپوسرای استانبول با رقم «زینب بنت امین».

زینب سلطان بانویی خوشنویس و دختر مقصود علی خوشنویس (سده یازدهم قمری) است. از آثار خطی او یک نسخه «دیوان شریف» متعلق به کتابخانه مدرسه سپهسالار با رقم «کتبها بنت مقصود علی زینب‌سلطان» است.

زینل العابدین اصفهانی از نقّاشان و هنرمندان اصفهانی است. به نقل از استاد کریم‌زاده وی از شاگردان استاد کمال‌الدین بهزاد بوده است و از آثار وی تصویر نبرد اسفندیار است که در کاتالوگ کل ناقی لندن به چاپ رسیده با رقم «زینل العابدین».

زینل مذهّب به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم، از تذهیب‌کاران و حل‌کاران عهد شاه عباس اول صفوی است. (آثاری از وی دیده نشده است)

خط تعلیق منسوب به خواجه اختیار ـ قرن دهم

س

سارنج کمانچه‌نواز آقا غلامرضا مشهور به سارنج از نوازندگان کمانچه در عهد معاصر است. وی از استادان درجه اول اصفهان بوده و با تاج اصفهانی همکاری داشته است. تولدش در سال ۱۳۱٤ قمری اتّفاق افتاده و سال مرگش مشخص نیست. استاد جلال همایی نیز در تاریخ اصفهان از وی یاد می‌کند.

ساغری خواننده دربار شاهزاده محمودبن سلطان بایزید دوم پادشاه عثمانی است. به نوشته تاریخ عثمانی وی قپوز نیز می‌نواخته و همراه استاد شمسی (شمسی آیدین لی) کنسرت اجرا می‌کرده است.

سامعا نصنیف‌ساز و موسیقی‌دان و شاعر است و تخلّص بیرام بیک دارد. وی از تصنیف‌سازان مشهور قرن یازدهم هجری قمری است. نصرآباد در تذکره خود نمونه شعری از وی آورده است.

سام میرزا صفوی ابوالنصر سام میرزا صفوی فرزند شاه اسماعیل صفوی به تاریخ ۲۱ شعبان ۹۲۳ هجری متولد شده و کودکی بیش نبوده که شاه اسماعیل وی را به سمت فرمانروایی خراسان برگزید. سام میرزا مردی خوشنویس و شاعر بوده و با همه گرفتاریها به کار هنر می‌پرداخته است. تذکرةالشعرای او به نام تحفه سامی‌حاصل دقت و عشق او به فرهنگ و ادب است. همیشه شعرا و ادبا و هنرمندان بسیاری جلیس او بوده‌اند. سام‌میرزا پس از مرگ پدر در سال ۹۳۰ قمری و روی کار آمدن شاه تهماسب علم طغیان برافراشت اما بالاخره دستگیر و زندانی گردید و تا پایان عمر برادر در زندان بود و با روی کار آمدن شاه اسماعیل دوم، وی با سایر شاهزادگان صفوی در سال ۹۸۳ به فرمان شاه اسماعیل دوم کشته شد.

به نوشته دکتر بیانی از آثار این شاهزادهٔ هنرمند یک قطعه در مرقّعی از کتابخانه دانشگاه استانبول موجود است. این قطعه یک رباعی است که رقم دارد «کتبه غلام شاه سام».

سامی از خوشنویسان عثمانی است و در اواخر سدهٔ سیزدهم و اوایل چهاردهم قمری می‌زیسته و از آثار او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ دو لوحه است یکی با رقم «هوالسمیع العلیم نمقه سامی غفرذنوبه ۱۳۱۹» و دیگری با عبارت «یا حضرت پیر سید عبدالقادر گیلانی نمقه المذنب سامی غفرله».

۲ـ کتیبهٔ تیمچه‌ای نزدیک میدان بایزید در استانبول با رقم «نمقه سامی ۱۳۱٤».

۳ـ سه قطعه ثلث با تاریخهای ۱۲۸٦ و ۱۳۰۷ و ۱۳۱۵ هجری قمری در موزه اسلامی ترک است که رقم دارد «کتبه سامی».

٤ـ استاد کریم‌زاده از طغراکشی و تذهیب کار و خطّاطی به نام سامی یاد کرده است که در همین دوره زندگی می‌کرده و آثارش بین سالهای ۱۲۷۸ الی ۱۳٦۵ بوده است که فکر می‌کنم همین شخص است.

سانوله از نقّاشان هندی است که با لعل نقّاش همکاری می‌کرده است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی تصویر یک‌مکتب‌خانه‌هندی‌است که لیلی و مجنون از شاگردان آن بوده است. این اثر متعلق به بریتیش میو زیوم است که در نمایشگاه آن را به نمایش گذارده‌اند. رقم نقّاش در این اثر «سانوله» است.

سایرا خوشنویس و شاعر اواخر سدهٔ یازدهم و اوایل دوازدهم قمری است. وی از مردم مشهد و در اصفهان ساکن بوده است. مردی درویش مسلک که به نوشتهٔ نصرآبادی در تکیهٔ حیدر واقع در چهارباغ حجره‌ای داشته و روزگار را به قناعت می‌گذرانده است و در هنگام تألیف تذکرهٔ نصرآبادی (۱۰۸۳) هنوز می‌زیسته است.

سبح بهان از خوشنویسان هندوستان در سده یازدهم هجری قمری است. به نوشتهٔ احوال و آثار خوشنویسان وی در نستعلیق شاگرد عبدالرشید دیلمی و در شکسته شاگرد کفایت‌خان بوده است. مرگ وی در حدود سال ۱۰۷۰ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

سپهری شعیب‌خان ملقب به مصوّر السلطان (قمری ۱۲۷۷، شمسی ۱۳٤۰) نقّاش و از مردم کرمانشاه است. وی برادر مزیّن‌الممالک و پسر مرتضی‌خان زنگنه است. خانوادهٔ سپهری خانواده‌ای هنرمندند. وی نیز چون برادرش علاوه بر نقّاشی در موسیقی و خط نیز استاد بوده است. از آثار به جا مانده از وی، علاوه بر نقّاشی‌های دیوار خانه‌اش و آثار رنگ روغنی که از او مانده است، زیارتنامه‌ایست در حضرت معصومه به خط نستعلیق گلزار و تاریخ فروردین ۱۳۳۳ شمسی. به نوشته محمدعلی سلطانی که به معرفی ایشان پرداخته، مرگ شعیب‌خان در سال ۱۳٤۰ شمسی و در سن ٦۳ سالگی در نجف‌اشرف اتّفاق افتاده است. رکن‌الدین سپهری نقّاش که متولد ۱۳۱۰ شمسی است و فعلاً در آمریکا زندگی می‌کند فرزند همین شعیب‌خان است.

سپهری حاج ایوب‌خان سپهری «مزیّن الممالک»، نقّاش و خطّاط نستعلیق و ناخنی اهل کرمانشاه است. وی از شاگردان کمال‌الملک و فارغ‌التحصیل مدرسه صنایع مستطرفه است و از بنیانگذاران هنرکدهٔ سپهر بود و شاگردان بسیاری را تعلیم داده است. وی علاوه‌بر نقّاشی، در موسیقی‌وخوشنویسی دستی داشته است. محمدعلی سلطانی نیز در جغرافیای تاریخی کرمانشاه نیز وی را معرفی کرده است.

ستار نقّاش تبریزی از نقّاشان خطه آذربایجان و تبریز است. وی در عهد ناصرالدین‌شاه می‌زیسته و از آثار دیده شده وی تصویر شتری است که دو نفر بر روی آن نشسته و صحبت می‌کنند. رقم نقّاش به صورت «رقم کمترین ستار نقّاش تبریزی» در اثر دیده میشود. استاد کریم‌زاده این اثر را مشاهده کرده است.

ستار (ستارالعیوب) نقّاش و قلمدان‌ساز است و در گل و مرغ مهارت داشته. در عهد ناصری می‌زیسته و به نوشته استاد کریم‌زاده با سجع «یا ستارالعیوب» رقم می‌زده است. از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی گل و مرغی است با همان رقم.

ستّار بهلول‌زاده از نقّاشان و منظره‌پردازان سده سیزدهم هجری قمری است که در شهر باکو می‌زیسته و به نقل از استاد کریم‌زاده آثاری چند در موزه شهر باکو از کارهای وی موجود است.

ستار (حاجی) طلاکوب و نقّاش و خطّاط فلزّات است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم، از آثار وی کلاه‌خودی دیده شده که دارای طلاکوبی است

و در اطراف آن اسماء متبرکه جلب نظر می‌کند. این هنرمند در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته است. رقم وی به صورت «عمل حاجی ستار» در پیشانی اثر دیده می‌شود.

ستی زرین از زنان هنرمند عهد غزنوی و از نوازندگان و خوانندگان دربار سلطان مسعود غزنوی (۴۲۱ـ۴۳۲) بوده است و به نقل از دایرةالمعارف فارسی و مشاهیر زنان در دربار این پادشاه نفوذی تمام داشته است.

سده‌رای از خوشنویسان هندوستان در دورهٔ محمدشاه گورکانی (۱۱۳۱ـ۱۱۶۱) است شاه‌جهان‌نامه که شرح زندگی وی را آورده و مهدی بیانی از آن نقل کرده، می‌نویسد: وی در نستعلیق شاگرد میرمحمد موسی سرهندی و در شکسته‌نویسی شیوه درایت‌خان داشته است. و از آنجا که وی به انواع خطوط عشق می‌ورزیده مجموعه‌ای از خطوط متقدمین و متأخرین را جمع کرده است.

سراجا حکاک اصفهانی حکاک و نقّار و شاعر و خوشنویس است. وی در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. نصرآبادی او را از حکاکان و خطّاطان کم‌نظیر زمانه می‌داند. وی قبل از تألیف تذکرهٔ نصرآبادی (در سال ۱۰۸۳ هجری قمری) درگذشته بوده است. استاد جلال همایی نیز جزو هنرمندان اصفهانی به وی اشاره دارند.

سراجای نقّاش نقّاش و زرنشان کار است. نام اصلی‌اش محمدقاسم و تخلّص شعری او سراجای است. شغلش نقّاشی و به گفتهٔ نصرآباد «در فن نقّاشی زرنشان به مرتبه‌ایست که رخسار زر افشان سیم و شان را در عرق شرم دارد و از اثر تردستیش از ابر تصویر گوهر می‌بارد». وی در سدهٔ یازدهم هجری می‌زیسته و هم عصر نصرآبادی بوده و در هنگام تألیف تذکره (۱۰۸۳) نصرآبادی چون انسان زنده از او یاد کرده است.

سراج الدین قاسم از نگارگران و مینیاتورسازان سدهٔ دهم هجری قمری است. آثار وی تاکنون دیده نشده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

سراج حجّار و نقّار سنگ است و در اوایل سدهٔ هشتم می‌زیسته واز آثار او کتیبه سنگی محراب پیربکران است در دهکدهٔ پیربکران لنجان اصفهان که به نوشته گنجینه آثار تاریخی اصفهان در مقبره قدیمی یهودیان اصفهان به نام استرخاتون قرار دارد. این کتیبه به خط ثلث است و تاریخ ۷۰۳ هجری قمری دارد.

سرب سکهه رای از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم قمری هند است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان از آثار او یک قطعه در موزه باستانشناسی دهلی موجود است. وی شاگرد حافظ نورالله هندی است.

سردار کابلی علامه حیدرقلی قزلباش خوشنویس و عالم و فقیه و ریاضی‌دان و طبیب و ادیب سدهٔ چهاردهم از احفاد روزگار خود است که وی را با شیخ بهایی برابر دانسته‌اند. شرح حال سردار کابلی در مقدمه کتاب المراجعات سیدعبدالحسین شرف‌الدین عاملی توسط استاد غلامرضا کیوان سمیعی مفصل نوشته شده است. وی در خط نسخ استاد بوده و از آثار وی قطعه‌ای توسط محمدعلی سلطانی در مجموعه استاد یدالله بهزاد مشاهده شده است.

سرکش (سرکس) از موسیقی‌دانان مشهور عهد خسروپرویز و رقیب باربد بوده که از ورود او به دربار شاه جلوگیری می‌کرده و باربد با حیله‌ای او

را شکست می‌دهد و در ردیف خنیاگران شاه قرار می‌گیرد. به نوشته لغت‌نامه دهخدا بعضی او را اهل مرو و گروهی او را یونانی دانسته و نام او را سرجیوس گفته‌اند.
فردوسی می‌گوید:

زرامشگران سرکش و باربد
که هرگز نگشتیش بازار بد

و فرخی می‌گوید:

شاعرانت چو رودکی و شهید
مطربانت چو سرکش و سرکب

سرمست نی‌زن نوازندهٔ نی است و اهل اصفهان که در کودکی به علت آبله کور شده است. به نوشته تاریخ اصفهان مرگ وی حدود ۱۳۱۰ قمری اتّفاق افتاده است.

سرور بن عبدالله کاتب خوشنویس است و از خطوط وی یک نسخه تفسیر آصفی به قطع وزیری با خط نسخ و رقم «کتبه العبدسرور بن عبدالله» و تاریخ محرم ۱۰۹۱ در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد.

سرون از نقّاشان هندی است و در عهد اکبرشاه می‌زیسته. به نوشته استاد کریم‌زاده وی از نقّاشان کتاب با برنامه مضبوط در موزه لندن است. از آثار وی تصویر دو حیوان دریایی است که به استادی تصویر شده و رقم دارد «عمل سرون».

سرودی خوانساری موسیقی‌دان و خواننده و شاعر قرن دهم هجری قمری است. به نوشته تاریخ اصفهان، وی در شعر سرودی تخلّص می‌کرده است. تقی‌الدین کاشی از نمونهٔ اشعار او ذکر کرده است.

سعدالدین از طراحان و نقّاشان روغنی‌کار کتابخانه بایسنغر میرزا بوده است و نامش جزو هنرمندان این دربار در گزارش‌های جعفر بایسنغری آمده است.

سعدالدین بن تاج‌الدین کازرونی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ترجمه تاریخ طبری به قطع خشتی و کاغذ اصفهانی به خط نسخ با تاریخ رجب ۸۸۹ در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد.

سعدالله بن ابوالمکارم حجازی خوشنویس بوده و از آثار او نسخه‌ای از شاهنامه فردوسی است در کتابخانه عمومی شرق بانکی پور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۵ هجری قمری با ۴۰ مجلس نگاره. این نسخه در فهرست خوشنویسان قرن دهم نیز آمده است.

سعدبن محمدکدوک یزدی معمار و بنّای سازنده مسجد جامع یزد است. به نوشته آقای دکتر افشار رقم او در سقف گنبد بر روی کاشی آمده است به صورت «عمل العبد سعدبن محمد کدوک البنا یزدی» وی از معماران سدهٔ هشتم است زیرا گنبد تاریخ ۷۷۷ هجری قمری دارد.

سعید از تذهیبکاران عثمانی است و به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم از آثار وی تذهیب و تزیین قرآن نفیسی است با رقم «ذهبه سعید سنهٔ ۱۱۹۵» (هجری قمری)

سعیدای لاهیجانی نقّاش و شاعر و از مردم لاهیجان است. به نوشتهٔ نصرآبادی فرزند حاجی خواجه علی لاهیجانی است که از تجّار معتبر شهر است. وی در عهد صفوی می‌زیسته و در کار هنر طلا و نقّاشی و طرّاحی و نقره‌کاری مشغول بوده است. نصرآباد لطفی در شعر وی احساس کرده از جملاتی که نصرآبادی نوشته است پیداست که هنرمند در قید حیات بوده است.

سعیدبن مسجّع موسیق‌دان عرب است که در آغاز اسلام، از ترکیب آهنگهای ایرانی و عرب پایه‌گذار یک نوع موسیق در منطقه عربستان گردید. وی از موسیق ایرانی بویژه از شاگردان باربد استفاده بسیار نمود. این خبر در مجله رادیو تهران شماره هشتم سال ۱۳۳۶ آمده است.

سعیدی ایزدی از نقّاشان سدهٔ یازدهم است. وی شعر نیز می‌گفته و نصرآبادی نوشته با وجود پیری، مردی زنده‌دل بود و در فن نقشبندی مهارت داشت.

سعیدخان ـ میرزا خوشنویس و نقّاش اواخر سدهٔ سیزدهم و اوایل چهاردهم قمری است. به نوشتهٔ تذکره سپهر وی از منشیان دربار ناصرالدین شاه بود و نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته. وی تا سال ۱۳۲۰ هجری قمری و هنگام تألیف تذکرهٔ سپهر می‌زیسته است.

سعید ـ میر (میرسعید) مجلّد و نقش‌بند و شاعر بوده و فغانی تخلّص داشته است. به نوشته مجالس النفایس میرسعید در قرن نهم و در دستگاه امیرحسین بایقرا در هرات می‌زیسته است.

سفیان وهبی خوشنویس است و به نوشته احوال و آثار خوشنویسان به خط وی دو قطعه مذهّب با خط ثلث و نسخ ترکی با رقم «مشقه اضعف الکُتّاب سفیان الوهبی البغدادی عفی عنه» در کتابخانه ملی پاریس می‌باشد.

سکندر کاتب و خوشنویس سدهٔ یازدهم قمری در هندوستان است. از آثار خطی او به نقل از مهدی بیانی یک نسخه دیوان حافظ است با رقم و تاریخ «بحسب الفرموده... حسام الدین خان سلمه الله تعالی وابقاء بتاریخ بیست و هفتم ماه رمضان المبارک بخط فقیرالحقیر اضعف العباد، سکندر، در دارالسرور برهان پور تحریر یافت سنهٔ ۱۰۵۵ اللهم اغفرلی ولصاحبه».

سلام الله بن عارف بن محمدعارفی نسخ نویس بوده و از آثار او دو رساله عربی است به نام مجموعه که در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ٤٦٤ به خط نسخ و رقم و تاریخ سلام‌الله بن عارف بن محمد عارفی رمضان ۹٤۹ هـق موجود است. این نسخه در فهرست فیروز منصوری نیز آمده است.

سلام الله بن میرشیخ حسنی کاتب قرن دهم است و از آثار دیده شده او یک نسخه کتاب الصحیفة الرضویه است به خط نسخ و تاریخ ۱۸ جمادی‌الاول ۹٤۹ هـق که در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۹٦٤ ثبت گردیده است.

سلطان از زنان خوشنویس و شاعر عهد قاجار است. به نوشته از رابعه تا پروین، وی دختر فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲ـ۱۲۵۰) و خواهر تنی ضیاءالسلطنه و محمود میرزا مؤلف تذکره نقل مجلس است که وی خود فنون شعر و خوشنویسی به وی آموخت. سلطان تخلّص شعری اوست و وی دیوانی مشتمل بر هزار بیت دارد.

سلطان احمد هروی نستعلیق نویس بوده است و از آثار او به نقل از فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران:
۱ـ چهل حدیث منظوم عبدالرحمان جامی است به خط نستعلیق و تاریخ ۹۰۹ هجری قمری
۲ـ گرشاسب‌نامه اسدی طوسی در کتابخانه ایاصوفیه استانبول به شماره ۳۲۸۷ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۰۵.

سلطان حسین ازکاتبان و خوشنویسان سدهٔ نهم قمری است و شاید از خطّاطان دربار سلطان

یعقوب آق قویونلو. وی به شیوه عبدالرحیم و عبدالکریم خوارزمی می‌نوشته و از نمونهٔ خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ نسخه‌ای از دیوان کاتبی با تاریخ ۸۹۳ و رقم کتبه اقل العباد سلطان حسین در کتابخانه دانشگاه استانبول.
۲ـ یک قطعه به قلم دودانگ و کتابت متوسط با رقم «کتبه العبد الاقل العباد سلطان حسین» در همان کتابخانه.
۳ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.

سلطان حسین تونی خطّاط و خوشنویس اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم قمری است. وی از خراسان به عراق آمده و در سلک خوشنویسان دستگاه فرهاد خان قرامانلو قرار گرفته است. از نمونهٔ خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ قطعه‌ای از مرقّع شاه عباس با رقم «العبد سلطان حسین التونی» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.
۲ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانه روان کوشکو استانبول.
۳ـ یک قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی که در تون نوشته شد و در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول موجود است.
٤ـ یک نسخه دیوان حافظ که به شماره *IH986* و تاریخ ۹۸۹ هجری قمری در کتابخانهٔ خزینهٔ توپ‌قاپوسرای استانبول موجود است.

سلطان حسین جمشید از خوشنویسان سدهٔ دهم است و در تاریخ تألیف «ریحان نستعلیق» (که به سال ۹۸۹ تألیف شده) در قید حیات بوده است. وی طبق روایات شعر نیز می‌گفته و تخلّص «عیالی» داشته و از شاگردان محمدقاسم شادیشاه بوده است.

سلطان حسین هروی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او دو نسخه از حالنامهٔ عارفی است که در بخارا نوشته شده و تاریخ ۹٦۳ دارد و در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

سلطان حمید میرزا خوشنویس است و از آثار خطی او مرقّعی است که در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان موجود است و چنین رقم و تاریخ دارد: «مشقه سلطان حمیدبن نصرةالدوله، فی شهر رجب سنهٔ ۱۲۷٦».

سلطان خانم از نوازندگان تار و سه تار است. به نوشته روح‌الله خالقی وی در اندرون دربار ناصرالدین شاه کار نوازندگی می‌کرده است. سلطان خانم شاگرد آقا علی‌اکبر است و آهنگهایی را برای تصانیف زمان خود ساخته است. از جمله آهنگی در سه‌گاه است.

سلطان علی احمد یزدی خوشنویس بوده و از آثار او یک قطعه مذهّب ثلث و نسخ در موزه نگارستان تهران بوده است با شماره ۵۹ـ۱۱ـ٥٤ن‌م و تاریخ ۹٦۸ هـ‌ق.

سلطان علی اوبهی خوشنویش و شاعر خراسانی است و در سدهٔ دهم قمری می‌زیسته. به نوشته مجالس النفایس وی مدتی در بخارا بوده و در همانجا درگذشته است. در سالهای ۹۵۰ هجری قمری حیات داشته و خود را با سلطان علی مشهور همقدر می‌دانسته است.

سلطان علی بن شیخ ولی شیروانی نستعلیق می‌نوشته و در سدهٔ دهم هجری زندگی می‌کرده است. از آثار خطی او شرح الکافیه شهاب‌الدین احمدبن عمر دولت‌آبادی است که در کتابخانهٔ

آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۱۳٦٦ موجود است. این کتاب تاریخ ۹٦۲ هجری قمری دارد.

سلطان علی باوردی تذهیب کار و نقّاش است که از احوالات وی چندان اطلاعی در دست نیست، اما از آثار دیده شده وی به نقل از استاد کریم‌زاده عبارتند از:
۱ـ تصویر جوانی که بر اسب سوار است و نیزه‌ای را در دهان اژدهایی فرو کرده است و رقم دارد «عمل العبد سلطان علی». این اثر در آلبوم شماره *H.2153* موزه توپ قاپوسرای استانبول است.
۲ـ اثر دیگری از وی در آلبوم شماره *H786* همان موزه می‌باشد که رقم دارد «مذهّبها و مصوّرها سلطان علی الباوردی» در سنه ۸۵۰ (هجری قمری)
۳ـ حدود بیست اثر وی در یک نسخه مصوّر می‌باشد که برای یوسف شاه میرمیران در تبریز ترتیب یافته است.

سلطان علی خوارزمی خوشنویس است و او را از شاگردان عبدالرحیم انیسی دانسته‌اند. مهدی بیانی از کلمان هوار و میرزا حبیب نقل می‌کند که او در زمان سلطان سلیمان عثمانی (۹۲٦ـ۹۷٤) به استانبول آمده. در مورد سال وفاتش روایات مختلف است. از آنچه از اخبار برمی‌آید وی آثار خود را سلطان علی کاتب رقم می‌زده است و با توجه به اینکه در این دوران سلطان علی مشهدی نیز می‌زیسته و از آنجا که او در همه جا رقم سلطان علی مشهدی دارد بنابراین به نقل از مهدی بیانی می‌توان گفت قطعه‌ای که در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار تهران با رقم «کتبه العبدالمذنب سلطان علی الکاتب غفرالله ذنوبه» موجود است از آثار همین سلطان علی باشد.

سلطان علی سبز مشهدی خوشنویس و کاتب دربار سلطان حسین بایقرا است و در تذکره مناقب هنروران و خط و خطّاطان و خلاصة الاخبار و تحفهٔ خطّاطین نام او آمده است و گویند شاگرد بی‌واسطه سلطان علی مشهدی بوده و نستعلیق را به غایت نیکو می‌نوشته است.

سلطان علی شوشتری از نقّاشان عهد تیموری است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تصویر یک مرغ ماهیخوار است که در حال پرواز، ماهی‌ای را به منقار دارد. امضای هنرمند به صورت «مشقه العبدسلطان علی شوشتری» در اثر دیده می‌شود.

سلطان علی شیرازی از خوشنویسان اواخر سدهٔ نهم و اوایل سدهٔ دهم و معاصر سلطان علی مشهدی است. از نمونهٔ خطوط وی به نوشته فهرست‌های مختلف میکروفیلم‌ها، فهرست کتابخانه مجلس، فهرست خوشنویسان قرن دهم و بیانی:
۱ـ یک نسخه مفاتیح الاعجاز لاهیجی است با تاریخ ۹۰۳ هجری قمری که در کتابخانهٔ و اتیکان ایتالیا موجود است.
۲ـ نسخهٔ دیگری از مفتاح الاعجاز در کتابخانهٔ توبینگن آلمان به شماره *MQII688*
۳ـ یک نسخه شرح گلشن راز شمس‌الدین شیخ محمد نوربخش که به شماره ۱۱۱۷ در کتابخانه مجلس موجود است که این نسخه به خط نستعلیق بوده و تاریخ ۹۰۰ هجری قمری دارد و در هرات نوشته شده است.

سلطان علی قاینی خوشنویس بزرگ نیمهٔ دوم سدهٔ نهم و اوایل سدهٔ دهم هجری قمری است و از شاگردان اظهر تبریزی و معاصر و قرین سلطان علی مشهدی بوده است.
سلطان علی قاینی ابتدا در دربار سلطان یعقوب آق‌قویونلو (۸۸٤ـ۸۹٦) بود و به همین مناسبت رقم خود را یعقوبی می‌زد. پس از مرگ یعقوب

آق‌قویونلو به دربار رستم بن بایسنغر بن یعقوب به کار کتابت اشتغال داشت و در این دوران آثار خود را به نام او «رستمی» رقم می‌کرد.
وی سفری از تبریز به حجاز کرد و چندی در آنجا مجاور بود. پس از آن به خراسان آمد و به دربار سلطان حسین میرزا بایقرا راه یافت و آثارش به رقم «سلطانی» مزیّن گردید. سلطان علی قاینی مردی درویش صفت و شاعر بوده و شیوهٔ خطّاطی او شیوهٔ اظهر تبریزی است. وفات او را به سال ۹۱٤ نوشته‌اند. از نمونهٔ خطوط او به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ نسخه‌ای کامل از دیوان جامی‌به خط نستعلیق با رقم «سلطان علی قاینی و تاریخ ربیع‌الاول ۸۹۸» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک نسخه ظفرنامهٔ تیموری شرف‌الدین علی یزدی به خط نستعلیق با رقم سلطان علی مشهدی و تاریخ شعبان ۸۹٦ در کتابخانه مجلس شورا.
۳ـ نسخه‌ای از زبدةالحقایق عین‌القضاة همدانی به خط نستعلیق و رقم سلطان علی یعقوبی با تاریخ ۸۸٤ که از کتابهای موقوفه کتابخانه شیخ صفی الدین اردبیلی بوده و اکنون در کتابخانه عمومی لنین‌گراد است.
٤ـ یک نسخه دیوان امیرعلیشیرنوایی (ترکی) به خط نستعلیق با رقم «سلطان علی قاینی» در کتابخانه دانشگاه استانبول.
۵ـ یک قطعه در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم سلطان علی قاینی.
٦ـ پنجاه و یک قطعه در مرقّعات کتابخانه خزینه اوقاف استانبول با رقمهای سلطان علی یعقوبی، سلطان علی السلطانی، سلطان علی الرستمی، سلطان علی، که اغلب آنها در تبریز نوشته شده و تاریخهای ۸۸۲، ۸۸۷، ۸۹۲ دارند و در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.
۷ـ یک عریضه که به سلطانی نوشته شده و در همین مجموعه پنجاه و یک قطعه است و تقاضای هفت هزار دینار نموده.
۸ـ سیزده قطعه از مرقّع بهرام میرزا با رقمهای سلطان علی القاینی و سلطان علی الیعقوبی در همان کتابخانه.
۹ـ یک نسخه لمعات عراقی با رقم سلطان علی یعقوبی که برای فروش عرضه شده و عالی تورک گلدی سفیر کبیر ترکیه خریده (قبلاً به مهدی بیانی عرضه شده بود).
۱۰ـ یک نسخه مثنوی جمال و جلال محمد آصفی بسیار نفیس و با تصاویر و تذهیب عالی که در کتابخانه سلطنتی اوپسالا در سوئد موجود است و رقم سلطان علی دارد و مهدی بیانی آن را متعلّق به سلطان علی قاینی می‌داند و این نسخه تاریخ ۹۰۸ هجری قمری دارد.

سلطان علی مجلّد مروزی سامی جلدساز چیره‌دست دربار سلطان حسین بایقرا است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی جلد نسخه خمسه میرعلیشیر نوایی است که در سال ۸۹۸ هجری قمری توسط سلطان علی مشهدی نوشته شده و مولانا یاری آن را تذهیب نموده و وی برای آن جلد ساخته است.

سلطان علی مشهدی بزرگترین و مشهورترین خوشنویس اواخر سدهٔ نهم و اوایل سدهٔ دهم است. وی در هفت‌سالگی پدر خود را از دست داد و تحت حمایت مادر قرار گرفت. شوق بسیار او به خوشنویسی و عشق بی حد او به این هنر وی را بر آن داشت که با جدیتی شبانه‌روزی تمرین خط کند و به زودی شاگردانی یافت که به آنها تعلیم دهد، اما پس از مدتی خط خود را کافی ندانست و ترک مدرسه کرد و منزوی گردید و زانوی ریاضت درطلب معبود فرسوده ساخت تا به قول خویش سر زلف خط به دست آورد.
می‌گویند پس از مدتی نیز به خدمت مولانا اظهر رسید و او خط نااسلوب وی را به زینت اسلوب و اصول برآراست. شهرت سلطان علی از مشهد

گذشت و به اطراف خراسان رسید و سلطان حسین میرزا بایقرا (۸۷۳ـ۹۱۲) را بر آن داشت تا او را در کتابخانه خاصه خود به کار گیرد.
سلطان علی در آنجا همنشین وزیر دانشمند او علیشیرنوایی (۸٤٤ـ۹۰٦) گردید و با عبدالرحمن جامی (۸۱۷ـ۸۹۸) دوستی و آمیزش یافت.
سلطان علی در دستگاه سلطان حسین میرزا عزّت و شوکت یافت و در ردیف بزرگان دربار قرار گرفت تا آنجا که روزی سلطان از وی خواست که سنگ قبرش به خط سلطان علی مزیّن شود. پس از مرگ پادشاه تیموری هرات به دست شاهی بیک اوزبک افتاد و سلطان علی به گمان اینکه پادشاه ازبک نیز طالب هنر است، قطعه نوشت و بدو تقدیم کرد، اما او قلم در دست گرفت و به اصلاح خط سلطان علی پرداخت و هنرمند بزرگ متوجه شد که دیگر جای او در این شهر نیست. پس راه دیار خویش گرفت و به مشهد آمد و در آنجا انزوا گزید و مدتی نیز با رنج لنگی که در اثر آبله پدید آمده بود، روزگار گذراند و بالاخره در سال ۹۲٦ هجری قمری در سنی حدود هشتاد و پنج یا بیش جهان را بدرود گفت.
سنگ گورش به خط شاگردش محمد ابریشمی است و بر حاشیه آن این رباعی خود سلطان علی نوشته شده که:

عین عدم والم بود عالم دون
زنهار دروبجوی آرام و سکون
چون اکثر جزو عالم آخر الم است
رفتیم از این الم دل غرقه به خون

سلطان علی شاگردان بسیار داشته که اغلب آنها از خوشنویسان بنام بوده‌اند از جمله سلطان محمد نور، سلطان محمدخندان، محمد ابریشمی، زین‌الدین محمود.
سلطان علی مردی با فضیلت بوده و فی‌البداهه شعر می‌گفته و از مهمترین آثار منظوم او منظومه‌ایست که بعضی آن را «صراط السطور» و بعضی «رسالهٔ منظوم در علم خط نستعلیق» و میرعلی هروی آن را «صراط الخط» نامیده است.
از این منظومه نسخه‌هایی در کتابخانه‌های ملی پاریس و بادلیان و انجمن آسیایی بنگال موجود است. از نفیس‌ترین نسخ این منظومه یکی به خط میرعماد است که در مجموعه خصوصی مهندس عباس مزداست و دیگری به خط خود سلطان علی است و متعلق به کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد می‌باشد که این نسخه را خانم «گالینا کاستی نوا» بانوی هنرشناس روس از آن عکسی تهیه کرده و با ترجمه و یک مقدمهٔ روسی آن را در سال ۱۹۵۷ به چاپ رسانده است.
از آثار خطی سلطان علی نمونه‌های بسیار زیادی موجود است و شاید از کمتر خطّاطی این همه اثر باقی مانده باشد. از نمونه خطوط او بنا به تحقیق استاد دکتر بیانی و فهارست دیگر عبارتند از:
۱ـ کتیبه‌هایی که بر روی سنگ قبور باقی مانده و یا از میان رفته و به نقل از افرادی، روزگاری بوده است. مثلاً به نقل از مؤلف گلستان هنر، وی خود دیده بوده است. مانند کتیبه سنگ خواجه عبدالله انصاری در هرات و چند سنگ قبر از اولاد میرزا منصور پدر سلطان حسین که قبر سلطان حسین تاریخ ۸۸۲ دارد و رقم سلطان علی نیز در پای کتیبهٔ سنگ موجود است. و دیگر سنگ قبر محمد بایقرا با تاریخ ۸٤۹، سنگ قبر احمد بدیع میرزا ابن منصور و محمد مظفرمیرزا منصور با تاریخ ۸۵۳ که اینها رقم ندارد اما به نقل از صاحب گلستان هنر باید خط سلطان علی باشد. دیگر کتیبه‌های منازل و باغ مراد که اکنون اثری از آنها باقی نیست مانند اوراق کتاب «مجالس النفایس» امیرعلیشیرنوایی که در حوض آب خانهٔ امیر مزبور به سنگ مرمر نوشته است.
۲ـ یک نسخه گوی و چوگان (حالنامهٔ عارفی) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان که در هرات نوشته شده و قبلاً متعلق به کتابخانه بهرام میرزا صفوی بوده با تاریخ ۸۷٤ هجری قمری.

۳ـ یک نسخه رباعیات خیام با رقم «تمت علی یدالعبد الضعیف سلطان علی الکاتب المشهدی غفرذنوبه» در همان کتابخانه.
٤ـ یک نسخه تحفةالاحرار جامی به تاریخ جمادی‌الاول ۹۲۱ در همان کتابخانه.
۵ـ نسخه‌ای از مخزن الاسرار نظامی در همان کتابخانه.
٦ـ نسخهٔ دیگری از مخزن‌الاسرار در همان کتابخانه.
۷ـ یک نسخه دیوان حافظ که به طریق مرقّع نوشته شده که پشت آن به خط و رقم جهانگیرشاه گورکانی و تاریخ ۱۰۱۷ دارد که در این سال جهانگیرشاه نوشته است که وارد کتابخانهٔ خاصه شده و در پشت صفحهٔ اول مُهرشاه جهان دارد با تاریخ ۱۰۳۷. در ضمن تصویر بهزاد صفحه اول آن و صفحه آخر کار فرخ و چهار لوح تحریر خط دارد که عمل یاری مذهّب است. در همان کتابخانه.
۸ـ یک نسخه غزلیات ترکی شاهی با تاریخ ۸۹۵ هجری قمری در همان کتابخانه.
۹ـ یک نسخه منتخب دیوان حافظ در کتابخانه مجلس است با رقم و تاریخ «فی شهر ربیع‌الاول سنه خمس و تسعین و ثمان‌مئه، ببلده استرآباد نوشته شد الفقیر سلطان علی مشهدی» که زنده یاد مهدی بیانی بدون شک آن را اثر سلطان علی نمی‌داند و می‌نویسد یکی‌از روی‌خط سلطان علی‌نوشته‌است.
۱۰ـ یک نسخه رسالهٔ گل و مل از سلطان حسین میرزا بایقرا به تاریخ ۸۹۵ هجری قمری در کتابخانه دکتر مهدوی.
۱۱ـ نسخه‌ای از دیوان سلطان حسین بایقرا به تاریخ ربیع‌الاخر ۸۹۹ مجموعه آقای مهندس عباس مزدا تهران
۱۲ـ یک نسخه دیوان حافظ که آن را در پنجاه و پنج سالگی به تاریخ بیستم ربیع‌الثانی ۸۹٦ برای امیر شمس‌الدین محمد کوکلتاش کتابت کرده در مجموعه دولتی افغانستان کابل.
۱۳ـ نسخه‌ای از مناجات خواجه عبدالله انصاری به تاریخ ۹۲۱ هجری قمری در کتابخانه سرکاری رامپور هند.
۱٤ـ نسخه‌ای دیگر از گوی و چوگان عارفی (حالنامه) در موزهٔ آثار اسلامی ترک استانبول.
۱۵ـ یک نسخه بوستان سعدی با رقم «کتبه سلطان علی المشهدی» در همان موزه.
۱٦ـ نسخه‌ای از ترجمهٔ منظوم چهل حدیث ترجمه جامی به تاریخ صفر ۸۹۷ که در هرات نوشته شده در ضمن مرقّع بهرام میرزا صفوی در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول.
۱۷ـ یک نسخه منظومه قواعد خط (قبلاً ذکر شد) در کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد.
۱۸ـ نسخه‌ای از غزلیات شاهی در کتابخانه عمومی لنین‌گراد.
۱۹ـ نسخهٔ دیگری از ترجمه منظوم چهل حدیث با تاریخ ۹۰۳ که در هرات نوشته شده در همان کتابخانه.
۲۰ـ یک نسخه خمسه نوایی (ترکی) به تاریخ ۸۹۸ در همان کتابخانه.
۲۱ـ یک نسخه دیوان نوایی (ترکی) با تاریخ ۸۷۰ در همان کتابخانه.
۲۲ـ نسخه‌ای از دفتر پنجم مثنوی مولانا با تاریخ جمادی‌الثانی ۸٦۵ در مجموعه *H.vever* (وور) پاریس.
۲۳ـ یک نسخه اشعار متفرقه با تاریخ ۸۸۰ هجری قمری در مجموعه چستربیتی انگلستان.
۲٤ـ نسخه‌ای از کلیات خواجو کرمانی با تاریخ هشتم ربیع الاول ۸۷۳ در همان مجموعه.
۲۵ـ نسخهٔ دیگری از مخزن‌الاسرار نظامی به تاریخ جمادی‌الثانی ۸٦۵ در کتابخانهٔ موزه بریتانیا لندن.
۲٦ـ یک نسخه گلستان سعدی به قلم نستعلیق در موزه هنرهای زیبای لایپزیک.
۲۷ـ یک نسخه دیوان امیرشاهی با خط نستعلیق در همان موزه.
۲۸ـ یک نسخه مرقّع با مقدمه به خط نستعلیق در همان موزه.

۲۹ـ یک نسخه یوسف و زلیخا جامی با تاریخ ۸۹۸ در مجموعهٔ بنیاد کورکیان نیویورک.
۳۰ـ نسخه‌ای از غزلیات موسی در همان مجموعه (کورکیان)
۳۱ـ یک نسخه دیگر از گلستان سعدی در مجموعه *Rotschild* پاریس.
۳۲ـ نسخهٔ دیگری از دیوان امیرشاهی با تاریخ ۹۲۰ هجری قمری در کتابخانه ملی پاریس.
۳۳ـ نسخهٔ دیگری از تحفه الاحرار جامی با تاریخ ۹۰۵ هجری قمری در همان کتابخانه.
۳٤ـ نسخهٔ دیگر از خمسه نوایی (ترکی) با تاریخ ۸۹۷ در کتابخانه سلطنتی *Windsor-gastle*
۳۵ـ پانزده قطعه در مرقّعات مختلف در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.
۳٦ـ هفت قطعه از مرقّعات مختلف در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.
۳۷ـ چهارصد و هفتاد قطعه در مرقّعات بهرام میرزا، امیر غیب بیک، شاه اسماعیل، شاه تهماسب و شاه عباس صفوی در کتابخانه‌های طوپ قاپوسرای استانبول و تاریخها از سال ۸۸۵ تا ۹۰۳ و با رقم‌های «عبده سلطان علی المشهدی غفر ذنوبه» و «مشقه الفقیر الحقیر سلطان علی المشهدی غفرذنوبه وستر عیوبه» و «تراب درگه پرنور حضرت رضوی اناالفقیر سلطان علی المشهدی و کاتبها سلطان علی مشهدی، صاحبه بهرام، قاطعها شیخ عبدالله».
۳۸ـ قطعه‌ای در مجموعه مهدی بیانی با تاریخ ۸۹۸ هجری قمری که در هرات نوشته شده است.
۳۹ـ به نقل از مهدی بیانی قطعات بسیار دیگر در ضمن مرقّعات و یا پراکنده در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان تهران و کتابخانهٔ ملی و کتابخانهٔ آستان قدس رضوی، کتابخانه عمومی لنینگراد، کتابخانه بادلیان، دوبلین، کتابخانهٔ دانشگاه پنجاب لاهور، کتابخانه ملی وین، موزهٔ والترشولتس بلژیک، مجموعه دکتر مهدوی موجود است و قطعاتی از مرقّع گلشن در موزه هنرهای تزئینی بوده است.

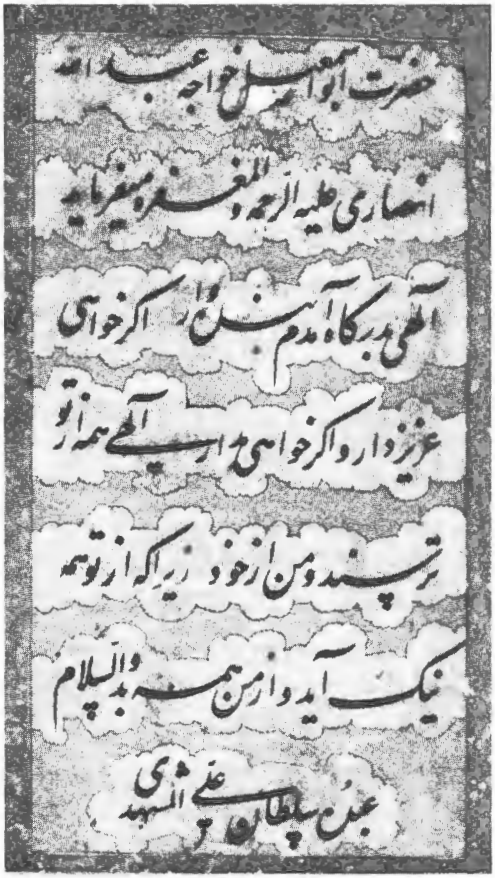

خط سلطان علی، موزه هنرهای تزئینی

باید توجه داشت که در زمان سلطان علی مشهدی چند سلطان علی دیگر نیز بوده است مانند سلطان علی قاینی، سلطان علی خوارزمی، سلطان علی شیرازی، سلطان علی اوبهی، سلطان علی سبز مشهدی و آثاری موجود است که مطلقاً رقم سلطان علی دارد و انتساب این آثار معلوم نیست که باید به کدام سلطان علی باشد، مگر به قول مهدی بیانی با مقایسه خطوط مشخص شود و چون

این امکان حتی برای زنده‌یاد مهدی بیانی هم نبوده است، لذا این آثار را به نقل از ایشان می‌آوریم:
۱ـ نسخه‌ای از کلیات داعی شیرازی با رقم و تاریخ «کتبه العبدالضعیف سلطان علی فی یوم الجمعه سابع عشرین شهر ذی الحجة الحرام سنهٔ ست و سبعین و ثمانمأنة» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک نسخه خمسهٔ امیر خسرو دهلوی با رقم و تاریخ «کتبه العبد الضعیف سلطان علی فی یوم الاثنین رابع شهر شعبان المعظم سنهٔ ثلاث و ستین و ثمانمأنة» (۸۶۳) در همان کتابخانه.
۳ـ یک نسخه دیوان امیرخسرو دهلوی با تاریخ ۸۶۱ و رقم «کتبه العبدالضعیف سلطان علی» در کتابخانه دکتر مهدوی.
٤ـ نسخه‌ای از رسالهٔ اسماء اعظم و رقم «کتبه سلطان علی» در کتابخانه مدرسه سپهسالار.
۵ـ یک نسخه مجموعه اشعار شاهی، خیالی، بساطی، طوسی، بسحق اطعمه، البسه، خواب نامه و کتابی در طب به تاریخ شعبان ۸۷۵ و رقم «کتبه العبد الضعیف المحتاج سلطان علی» در کتابخانه دانشگاه استانبول.
٦ـ نسخه رساله‌ای کوچک در علم فراست در مجموعه مهدی بیانی.
۷ـ یک قطعه با رقم سلطان علی در موزه باستانشناسی دهلی.

سلطانعلی کدنی نیشابوری خوشنویس بوده و از آثار او یک نسخه کتاب اصول و فروع و روضه کافی است که در کتابخانه مدرسهٔ سپهسالار به شماره ۳٦۹ با خط نسخ کیفیتی آراسته با تاریخ ۹۸٤ هجری قمری موجود است.

سلطان کمانگر کاشیکار و کتیبه‌نگار است. به نوشته دکتر منوچهر ستوده نام وی جزو کتبه‌ها و کاشیکاریهای مفصل و زیبای بقعهٔ سلطان شهاب‌الدین در دهکدهٔ دلا از دهکده‌های دلارستاق نور بین سالهای ۹۰۱ تا ۹۰۳ هجری قمری می‌باشد.

سلطانم بانوی صفوی شاهزاده خانم صفوی است و دختر شاه اسماعیل. به نوشته دکتر بیانی وی خوشنویسی را از دوست محمدهروی تعلیم گرفت و از نمونهٔ خطوط او دو قطعه از مرقّع بهرام میرزا صفوی است که در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول موجود است و چنین رقم دارد «کتبه سلطانم بنت اسمعیل الحسینی الصفوی».

سلطان محمد طنبوره‌ای از نوازندگان و موسیقی‌دانان دربار صفوی است. به نوشته نصرالله فلسفی وی در اصفهان می‌زیسته و در دربار شاه عباس مقامی داشته است.

سلطان محمد خطّاط و کتیبه‌نگار است. به نوشته دکتر افشار، در یادگارهای یزد وی خطّاط لوحه‌ایست به خط نسخ روی سنگ سیاهرنگی که فرمانی را از شاه عباس به تاریخ ۱۰۰٤ نقر کرده است.

سلطان محمد تایبادی از کاتبان سدهٔ یازدهم است. به نقل از احوال و آثار خوشنویسان، یک نسخه دیوان سلمان ساوجی است با تاریخ رجب ۱۰٦۵ هجری و رقم «کتبه المذنب سلطان محمد تایبادی».

سلطان محمد تربتی خوشنویس سدهٔ دهم است و شاگرد شاه محمود نیشابوری به روایت تذکره خط و خطّاطان در مشهد مدفون است.

سلطان محمد خندان خوشنویس، موسیقی‌دان، شاعر و تذهیب‌کار اواخر سدهٔ نهم و اوایل دهم است. وی از شاگردان سلطان علی مشهدی است و مدتی نیز در خدمت علیشیرنوایی گذرانیده. سلطان محمد خندان شعر می‌گفته و از موسیقی بی‌اطلاع نبوده و نوازنده نیز بوده است. مردی خوشگذران و دیوانه‌نما است، به اینجهت او را

خندان گفته‌اند. در مورد مرگ او تواریخ مختلف ذکر شده اما از آنچه از آثارش برمی‌آید وی تا سال ۹۵۷ زنده بوده است. وی نستعلیق را به استواری می‌نوشته و از نمونهٔ خطوط او به نوشته دکتر مهدی بیانی

۱ـ یک نسخه یوسف و زلیخای جامی در کتابخانهٔ ملی تهران است با رقم «کتبه العبد المنان سلطان محمد خندان»

۲ـ نسخه‌ای دیگر از یوسف و زلیخای جامی با تاریخ جمادی‌الاخر سال ۹۱۵ در یک مجموعه خصوصی

۳ـ یک نسخه سبحة‌الابرار جامی مذهّب با رقم و تاریخ «مشقه العبد سلطان محمد خندان فی سنة ثلاثین و تسعمائة الهجریة (۹۳۰)» در مجموعه جعفر سلطان القرائی تهران.

٤ـ یک نسخه بوستان سعدی مذهّب با تاریخ ۹۲۰ هجری قمری در مجموعه مهدی بیانی.

۵ـ یک نسخه دیوان حافظ با تاریخ ۹۲٦ در موزهٔ دولتی کابل.

٦ـ نسخهٔ دیگری از دیوان حافظ مذهّب با رقم کتبه العبد السلطان محمد خندان و تاریخ ۹۲۱ هجری قمری در موزه بریتانیا لندن.

۷ـ یک نسخه قران السعدین امیرخسرو دهلوی مذهّب با تاریخ ۹۲۱ هجری قمری همان موزه.

۸ـ یک نسخه دیوان ترکی امیرعلی شیرنوایی با تاریخ ۹۳۵ هجری قمری در کتابخانه عمومی لنینگراد.

۹ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانه مدرسه سپهسالار

۱۰ـ سه قطعه از مرقّع با رقم «العبدالراجی فقیرالحقیر، سلطان محمد خندان و سلطان محمد خندان و فقیرالمذنب سلطان محمد خندان غفرله» در کتابخانه آستان قدس رضوی.

۱۱ـ سه قطعه از مرقّعی در کتابخانه دانشگاه استانبول.

۱۲ـ سیزده قطعه از مرقّع امیرغیب بیک در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.

۱۳ـ چهل قطعه از مرقّع بهرام میرزا در همان کتابخانه.

۱٤ـ نه قطعه از مرقّع‌های دیگر در همان کتابخانه.

۱۵ـ دو قطعه در مجموعه مهدی بیانی.

۱٦ـ یک قطعه بسیار عالی در کتابخانهٔ روان کوشکو استانبول (که از بهترین آثار اوست به نقل از مهدی بیانی)

۱۷ـ یک قطعه از مرقّع محمدمحسن با تاریخ جمادی‌الاول ۹۵۷ در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول.

مهدی بیانی شرح نسبتاً کاملی در کتاب خود از وی آورده است.

سلطان محمد عراقی نقّاش چیره‌دست و سحرآفرین اواخر عهد تیموری و دوران شاه تهماسب صفوی است. آنطور که از روایات برمی‌آید وی ابتدا در خدمت علیشیرنوایی و سپس به دربار سلطان حسین بایقرا راه یافته و در آنجا به خلق آثار پرداخته است. پس از سقوط دولت تیموری با بهزاد از هرات به عراق آمده و بالاخره در خدمت شاه اسماعیل به دارالسلطنه تبریز به کار آفرینش پرداخته است و آنچنان مورد توجه واقع شده که به استادی پادشاه صفوی اشتغال یافته است. بیشتر آثار این هنرمند و اوج شهرتش در خدمت شاه تهماسب بوده و یکی از هنرآفرینان شاهنامه شاه تهماسبی است. شاهنامه تهماسبی، شاهنامه‌ایست که می‌توان آن را یکی از شاهکارهای هنر کتابسازی ایرانی از حیث خط و تذهیب و مینیاتور و تشعیر و تجلید به حساب آورد و این نسخه اوج هنر نقّاشی در مکتب تبریز است. این اثر نفیس به دستور شاه اسماعیل صفوی و بنام تهماسب میرزا فرزندش به خط و نقش درآمده، اما در زمان این پادشاه به پایان نرسیده، بلکه اتمام آن به دوره شاه تهماسب می‌رسد. یکی از نقّاشی‌ها تاریخ ۹۳٤ هجری قمری دارد. تصاویر بدون امضا

است. فقط در یک نگاره امضای میرمصور دیده می‌شود. با این وجود از روی شیوه‌ها می‌توان نقّاشی‌ها را بازشناخت.

در این کتاب نفیس نقّاشانی چون عبدالصمد شیرین قلم، میرزا علی، میرسید علی مصور، آقا میرک، دوست محمد، عبدالعزیز، شیخ محمد، مظفرعلی، قدیمی، قاسم‌بن علی، سلطان محمد عراقی، عبدالوهاب، باشدان قارا و میرزا محمد، هنرنمایی کرده‌اند.

شاهنامه تهماسبی که اکنون در جهان بنام شاهنامه هوتن شناخته می‌شود بعداً در اختیار دولت عثمانی قرار گرفته و در سال ۱۹۰۳ میلادی وارد مجموعه بارون، دو روتچیلد *Baron . De Rothchild* فرانسوی شده و سپس به مالکیت هوتون درآمده و وی آن را به موزه متروپلی‌تن اهدا کرده است. البته این شاهنامه دارای ۲۵۸ مینیاتور است که ۷۸ عدد آن به موزه اهدا شده و بقیه در موزه‌ها و مجموعه‌های جهان پراکنده است. از این تاریخ به شاهنامه هوتن مشهور شده.

در سال ۱۳۷٤ شمسی بخشی از این شاهنامه به ایران بازگردانده شد و با دو اثر نقّاش مدرنیست آمریکایی به نام *Dekooming* معاوضه گردید.

بطور کلی آثاری که در این شاهنامه بنام سلطان محمد عراق دانسته‌اند و به نام او در کتب مختلف اروپایی به چاپ رسیده است، عبارتند از: دادگاه کیومرث، جنگ هوشنگ با دیوان، قتل پدر ضحاک، عبور فریدون شاه از دجله، قتل ایرج و ستیز قارون و بارمان، که این آثار متعلّق به بریتیش میوزیوم می‌باشد. استاد کریم‌زاده بسیاری از آثار وی را از نزدیک مشاهده کرده و در کتاب خود به شرح آنها پرداخته است.

دیگر از آثار سلطان محمدعراق که دارای امضا است و به نوشته استاد کریم‌زاده، در نمایشگاه این موزه در معرض دید قرار گرفته است. تصاویر نسخه‌ای از دیوان حافظ است که دو اثر آن امضای صریح هنرمند را دارا می‌باشد.

یکی مجلس شادمانی سام میرزا با رقم «عمل سلطان محمد عراقی» که این رقم در زیر این شعر:

عیداست و موسم گل و یاران در انتظار
ساقی بروی شاه به بین ماه و می‌بیار

خوش دولتی است خرم و خوش خسروی کریم
یارب ز چشم زخم زمانش نگاهدار

دیگر نگارهٔ بزم باده‌نوشی است که با سماع و شادمانی همراه است و این شعر بالای تصویر است که:

گرفته ساغر عشرت فرشته رحمت
زجرعه بر رخ حور و پری گلاب زده

و رقم «عمل سلطان محمد عراقی» در بالای درب ورودی دیده می‌شود.

در همان نمایشگاه (بریتیش میوزیوم) چهار تصویر از کتاب خمسه نظامی که به خط شاه محمود نیشابوری بوده و تاریخ ۹٤۰ هجری قمری داشته منسوب به سلطان محمدعراق دیده می‌شود و آن، یکی نگاره سلطان سنجر و پیرزن و دیگر تصویرهای رقم‌دار حمام شیرین و شکار بهرام با امضای «عمل سلطان محمد و عمل استاد سلطان محمد» در همین کتاب اثری به امضا منسوب به وی می‌باشد که معراج حضرت محمد است.

در کتاب دیگری که به وسیله کریم‌اف در سال ۱۹۷۰ میلادی به نام مینیاتورهای ایرانی در شوروی منتشر شده دو نقّاشی منسوب به سلطان محمد عراق به چاپ رسیده است. بطور کلی آثار بسیاری در همین کتاب ذکر شده به او نسبت داده‌اند.

سلطان محمد عراق شاگردان معروفی را تربیت نموده که هرکدام از نام‌آوران هنر نقّاشی ایرانی در همان دوره‌اند از جمله:

۱ـ محمدی بیک استاد رضا عباسی
۲ـ برج علی اردبیلی
۳ـ استاد حسین قزوینی
٤ـ مولانا محمد
۵ـ محمد معین الدین خراسانی

٦ـ میرحسین دهلو
۷ـ میرزا علی فرزندش. سلطان محمدعراقی در تبریز درگذشته و در کنار قبر استاد بهزاد سلطانی و در قبرستان باغ شیخ کمال تبریز به خاک سپرده شده تاریخ مرگ وی مشخص نیست اما آنچه مسلم است سالها پس از بهزاد در قید حیات بوده است.

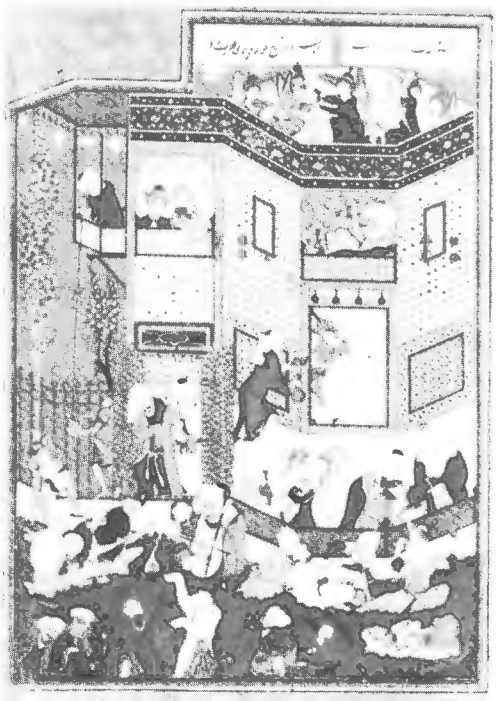

صفحه‌ای از دیوان حافظ کار سلطان محمد عراقی (*)

سلطان محمد کاتب از کاتبان سدهٔ دهم هجری قمری است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان از آثار او یک نسخه از مثنویات جامی است با رقم و تاریخ «تمت الکتاب... علی یدالعبد المذنب سلطان محمد الکاتب فی شبعان سنهٔ ۹۵۹».

سلطان محمد نور سلطان محمدبن نورالله معروف به سلطان محمد نور از خوشنویسان مشهور و محبوب دستگاه امیرعلیشیرنوایی (۸٤٤ـ۹۰٦) وزیر دانشمند سلطان حسین میرزا بایقرا بود و افضل شاگردان سلطان علی مشهدی محسوب می‌شود. سلطان محمد شعر می‌سروده و مورد تحسین و ستایش اطرافیان بوده است. در تذکره‌های مختلف از جمله «صنعتگران هرات» تذکرهٔ میرزاحبیب، کلمان هوارد نامش آمده است و علیشیرنوایی در مجالس النفایس از او به نیکی یاد می‌کند.

تولد او در حدود سال ۸۷۷ قمری و سال مرگش بعد از سال ۹۳۸ قمری و مدت عمرش شصت و سه سال بوده است. از آثار خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک نسخه ظفرنامه تیموری، تألیف شرف‌الدین علی یزدی به خط نستعلیق با تذهیب میرعماد و نقّاشی بهزاد به تاریخ ۹۳۵ که چنین رقم زده است «کتبه سلطان محمد نور و ذهبه میرعضد و صوره بهزاد ۹۳۵» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۲ـ نسخه‌ای منتخب از اشعار سعدی و جامی که تاریخ آن را با شعر بیان کرده و تاریخ پانزدهم رمضان ۹۲۵ می‌شود در همان کتابخانه.

۳ـ یک نسخه دیوان حافظ که در هرات نوشته شده و در کتابخانه مجلس شورا می‌باشد.

٤ـ نسخه‌ای از بوستان سعدی با رقم «حرّره و مشّقه العبد سلطان محمد نورغفرالله ذنوبه وستر عیوبه» در کتابخانه ملی.

۵ـ نسخه‌ای دیگر از گلستان سعدی با تاریخ ۹۰۷ در مجموعه مهدی بیانی.

٦ـ یک نسخه کلیله و دمنه با رقم «سلطان محمدبن نورالله» در کتابخانه سرکاری رامپور هند.

۷ـ مجموعه‌ای از مثنویهای: هفت‌منظر، شیرین و خسرو، لیلی و مجنون، تیمورنامهٔ هاتفی با رقم «سلطان محمد نور» در کتابخانه موزه بریتانیا لندن.

۸ـ نسخه‌ای از سبحة الابرار جامی با تاریخ اواخر شهر رجب المرجب ۹۲۹ در مجموعه پرفسور مولوی محمد شفیع بهادرخان، لاهور.

۹ـ نسخهٔ دیگر از بوستان سعدی به خط غبار با تاریخ ۹۳۳ که در هرات نوشته شده در کتابخانهٔ ایاصوفیه استانبول.
۱۰ـ یک نسخه مثنوی یوسف و زلیخا جامی با تاریخ ۹۳۸ در همان کتابخانه.
۱۱ـ نسخه‌ای از خمسه نظامی با تاریخ ۹۳۱ در موزه متروپلی‌تن نیویورک.
۱۲ـ یک نسخه دیوان سهیلی با رقم «فقیر مهجور السلطان محمد نور غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه» در کتابخانهٔ عمومی فردوسی شهر دوشنبه تاجیکستان.
۱۳ـ یک نسخه خسروشیرین نظامی با تاریخ ۹۳۷ که در هرات نوشته شده در کتابخانهٔ عمومی لنینگراد.
۱۴ـ یک نسخه منتخب اشعار جامی با تاریخ ۹۳۱ در دست یک کتاب فروش دیده شده (نقل قول از مهدی بیانی)
۱۵ـ دو رقعه از مرقّع گلشن در کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران.
۱۶ـ سه رقعه از یک مرقّع در کتابخانهٔ آستان رضوی مشهد.
۱۷ـ یک قطعه با رقم کتبه العبد الفقیر سلطان محمدنور در کتابخانه ملی پاریس.
۱۸ـ یک قطعه با رقم «کتبه العبد المهجور سلطان محمد نور غفرذنوبه» در موزه باستانشناسی دهلی.
۱۹ـ دو قطعه از دو مرقّع در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.
۲۰ـ سه قطعه از مرقّع «مالک دیلمی» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.
۲۱ـ سی قطعه از مرقّع «بهرام میرزا صفوی» که بین سالهای ۹۳۴ تا ۹۳۷ نوشته شده در همان کتابخانه.
۲۲ـ پنج قطعه از مرقّع «سیداحمد مشهدی» با تاریخ ۹۳۴ در همان کتابخانه.
۲۳ـ هفت قطعه از مرقّع امیرغیب بیگ در همان کتابخانه.
۲۴ـ سه قطعه از مرقّع شاه اسماعیل که یکی تاریخ ۹۲۵ دارد در همان کتابخانه.
۲۵ـ ده قطعه از مرقّعات مختلف که از جمله یکی با رقم و تاریخ «سلطان محمد نور تجاوز الله عنه، سنهٔ سبع و عشرین و تسعمائة» (۹۲۷) در همان کتابخانه.
۲۶ـ یک قطعه که در هرات نوشته شده در کتابخانهٔ عمومی لنینگراد.
۲۷ـ دو قطعه از مرقّع سلطان مراد که یکی تاریخ ۹۱۲ دارد در کتابخانهٔ ملی وین.
۲۸ـ یک قطعه با رقم «مشق سلطان محمد نورست» در مجموعه مهدی بیانی.

سلطان محمد نیشابوری کاتب بوده است و از آثار او یک نسخه کتاب اختیارات بدیعی زین‌العابدین عطار علی بن حسین انصاری است به خط نستعلیق و تاریخ ربیع‌الثانی ۹۶۱ هـ‌ق که در هرات نوشته شده. این کتاب در کتابخانه ملک به شماره ۴۵۲۶ ثبت گردیده است.

سلطان محمد وصالی از خوشنویسان و شاعران اواخر سدهٔ دهم است و معاصر تقی‌الدین کاشی مؤلف خلاصة الاشعار بوده است. طبق گفته او از تبریز به هندوستان رفته و در آنجا درگذشته است. یعنی سال تألیف خلاصة الاشعار ۱۰۱۳ هجری قمری درگذشته بوده است.

سلطان محمد مشهدی از کاتبان سدهٔ نهم و به نوشتهٔ دکتر بیانی از خوشنویسان دربار پیربوداق قراقونلو بوده است و از آثار خطی او چند ترجیع‌بند است که تاریخ محرم ۸۶۶ دارد با رقم «العبد الفقیر خادم الفقراء والمساکین، الواثق بعنایة الملک المهتدی سلطان محمد المشهدی تجاوزالله که در کتابخانه مجلس شورا موجود است.

سلطان محمد هروی خوشنویس بوده و از آثار او یک نسخه مجنون و لیلی امیرخسرو دهلوی است به خط نستعلیق که نسخه‌ایست کاملاً آراسته و اکنون در کتابخانه شپحدرین لنینگراد به شماره 394 موجود است. این نسخه در قرن دهم هجری نوشته شده و جزو کتبی است که شاه عباس وقف آستانهٔ اردبیل کرده است.

احوال و آثار خوشنویسان

سلطان محمود بخاری نستعلیق نویس وَ تذهیب کار است. از نمونهٔ خطوط او قطعه‌ای در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان موجود است با رقم «کتبه العبد السلطان محمود غفرذنوبه» علاوه بر آن استاد کریم‌زاده در کتاب احوال و آثار نقّاشان نیز نام وی جزو نقّاشان و تذهیب‌کاران آورده است.

سلطان محمود مجلّد جلدساز و وّراق است بطوری که در فهرست کتب خطی بیانی آمده از آثار وی جلد کتاب روضات الجنان حافظ حسین کربلایی تبریزی است که خود کاتب و خوشنویس قرن دهم است. سلطان محمود از صحافان دربار شاه تهماسب صفوی در تبریز بوده است.

سلطان محمود یزدی حجّار و نقّار است. به نوشته یادگارهای یزد از آثار او یکی کتابه حجّاری و نقّاری فرمان شاه عباس اول است بر روی قطعه سنگی به اندازه ۶۰×۴۵ که در مسجد جامع یزد موجود است و تاریخ ۱۰۲۲ دارد و دیگر سنگ قبری است در منگاباد (مهریز).

سلطان مسعودکاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم و یازدهم قمری می‌زیسته و از آثار خطی او قطعه‌ایست در یک مرقّع متعلق به کتابخانه آستان قدس رضوی با رقم «کتبه سلطان مسعود الکاتب».

سلطانی بسطامی از زنان خوشنویس و شاعر است وی دختر میرزا فتح‌الله ذوقی است که خود از شاعران قرن سیزدهم هجری‌قمری‌است. به نوشته حدیقه الشعرا، سلطانی در حدود سالهای ۱۲۹۶ زندگی می‌کرده و دیوانی نیز داشته است. او همسر ظهیرالدوله قاجار است.

سلطان یوسف میرزا از نوادگان قاجار و فرزند منوچهر میرزا است. به نقل از دکتر بیانی وی خط نسخ را نیکو می‌نوشته و از خطوط وی یک نسخه دعای صباح و شرح آن به خط نسخ با رقم «اقل ابناء الملوک سلطان یوسف ابن‌مرحوم منوچهر میرزافی شهر رجب سنه ۱۲۷۶» است که به کتابخانه مجلس عرضه شده است.

سلم‌الله ـ استاد نجّار و نقّار وگره‌کار است. به نوشته دکتر منوچهر ستوده از ساخته‌های او صندوق مرقّد سید زکریا در اوزکلا از دهکده‌های اوزرودنور در سال ۱۲۰۷ هجری قمری است.

سلمان به نوشته استاد کریم‌زاده نقّاش ایرانی است که به هند مهاجرت کرده و در دربار اکبرشاه گورکانی بوده است.

سلمان اصفهانی خوشنویس بوده و در اوایل قرن دهم می‌زیسته و از آثار او به نقل از فهرست کتب خطی دانشگاه یک نسخه کتاب ترجمه تاریخ طبری بلعمی است که در کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد به شماره ۲۶۵ ثبت شده است. این نسخه به خط نستعلیق است و تاریخ ۹۲۷ هجری قمری و مهر آستانهٔ اردبیل وقف شاه عباس صفوی دارد.

سلمان بن محمدبن ملا محمود ملک خطّاط و کتیبه‌نگار سدهٔ سیزدهم به نوشته از آستارا تا استاراباد وی از ساکنان قریهٔ یالو است از آثار خطی او کتیبه‌های بقعه امامزاده بلال بن عون بن

موسی الکاظم در نانوا کلای ناقل رستاق نور به سال ۱۲۹۸ هجری قمری می‌باشد.

سلمان شاه از خوشنویسان اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان از نمونهٔ خطوط او قطعه‌ایست در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول با رقم «کتبه العبد المذنب سلطان شاه غفرالله ذنوبه».

سلمان همدانی ـ سید کاتب خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته‌و از آثارخطی‌او یک نسخه دیوان سلمان ساوجی است با رقم «کتبه العبد المذنب سیدسلمان ابن میرمحمد همدانی، ساکن شیراز» که این نسخه متعلق است به کتابخانهٔ فردوسی دوشنبه تاجیکستان.
احوال و آثار خوشنویسان

سلور نقّاش عهد اکبرشاه گورکانی است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی از نقّاشان کتاب بابرنامه است که فعلاً متعلق به موزه لندن می‌باشد. از آثار وی نگاره مجلس مجلل بابرشاه است که رقم دارد «عمل سلورگچراتی».

سلیم نیشابوری خوشنویس، رسام و تذهیب کار است و از شاگردان شاه محمود نیشابوری. پدرش از غلامان میر جمال‌الدین صدراسترآبادی و از مردمان حبشه بوده است. وی در خط نستعلیق از استادان زمان خود گشته و در قطعه‌نویسی و کتابت و رنگه‌نویسی مشهور گشته بطوری که بعضی از تذکره‌نویسان او را قرین سلطان محمد نور دانسته‌اند.
وی شعر نیز می‌گفته، در مشهد ساکن بوده و در سال ۹۹۰ درگذشته است. از نمونه خطوط وی:
۱ـ نسخه‌ای از خمسه نظامی‌به تاریخ شعبان ۹۶۱ با رقم «واناالعبد المذنب الراجی سلیم غفرالله ذنوبه و سترعیوبه» در موزهٔ آثار اسلامی ترک استانبول.
۲ـ یک قطعه که در مشهد نوشته و تاریخ ۹۶۸ دارد در مجموعه آقای سلطان القرائی (به نقل از مهدی بیانی)
۳ـ سه قطعه در مرقّعهای مختلف که در مشهد مقدس نوشته شده و یکی تاریخ ۹۷۶ دارد در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.
٤ـ یک قطعه از مرقّع مالک دیلمی در همان کتابخانه با رقم «مشقه العبد الفقیر المذنب سلیم الکاتب»
۵ـ دو قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی که در مشهد نوشته شده و تاریخ ۹۷۲ دارد در همان کتابخانه.
٦ـ یک نسخه چهل حدیث و ترجمه فارسی آن به تاریخ ۹٦٤ هجری قمری در مجموعه مهدی بیانی.
در کتاب پیدایش خط و خطّاطان علاوه بر شاه محمود، از استادان دیگر وی جلال‌الدین حیدر استرآبادی و قطب‌الدین یزدی نام برده است.

سلیم قوچانی ـ میرزا به نقل از تذکرهٔ سپهر نستعلیق نویس بوده و در سال ۱۲۵۰ هجری قمری درگذشته است.

سلیمان نقّاش ظروف است و در سدهٔ ششم هجری قمری می‌زیسته. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی یک بشقاب لعابی رنگی است که در حراج ۲٤ آوریل ۱۹۹۰ ساتبی لندن به فروش رفته است. تصویر این بشقاب در کاتالگ حراج به چاپ رسیده است. این بشقاب در ناحیه آق کند زنجان پیدا شده بر روی آن تصویر یک خروس لاری دیده می‌شود با رقم «عمل سلیمان».

سلیمان خوشنویس سدهٔ نهم قمری است و از آثار خطی او قطعه‌ای است در مرقّع بهرام میرزا در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول که به نوشته دکتر بیانی با شیوه اظهر تبریزی نوشته و چنین رقم دارد «العبد الضعیف سلیمان، تجاوزالله عنه».

سلیمان خوشنویس است و به خط وی یک رقعه از مرقّع به خط نسخ کتابت با رقم و تاریخ «کتبه سلیمان ۱۰۸٤» در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد. دکتر بیانی نیز از این نسخه یاد می‌کند.

سلیمان اسکداری از خوشنویسان عثمانی است و به نقل احوال و آثار خوشنویسان به خط وی یک قطعه با خط نسخ و رقاع در موزه اسلامی ترک می‌باشد.

سلیمان اصفهانی کاتب خوشنویس سدهٔ یازدهم هجری قمری است و از آثار وی دو نسخه ذخیرهٔ خوارزمشاهی به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۰۸۹ در کتابخانه موزه کاخ گلستان موجود است.

سلیمان امیرقاسمی خواننده و موسیقی‌دان است. وی در سال ۱۲٦۳ شمسی به دنیا آمده و از شاگردان عیسی آقاباشی است. امیر قاسمی با بسیاری از بزرگان آواز ایران چون طاهرزاده، علیخان نایب‌السلطنه و حسین ساعت‌ساز آشنا بوده است صدایی گرم و دلنشین داشته.
زنده‌یاد روح‌الله خالقی در منزل نورعلی خان برومند او را ملاقات کرده که در آن سال هفتاد سال از عمر او می‌گذشته با این وجود صدایی گرم داشته است.

سلیمان بن حسین نجار فیروزی ـ استاد نجّار و نقّار سدهٔ نهم قمری است. به نقل از استارا تا استارباد وی در سال ۸۷۵ هجری قمری در ورودی انبار کوچک متصل به بقعه امامزاده محمود را در نایه (ناحیه) اوزرود نور ساخته است.

سلیمان بن قاسم از نقّاشان پارچه است و در رشتی‌دوزی مهارت داشته. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده و رقم‌دار وی رشتی‌دوزی زین‌پوش اسب مظفرالدین شاه و یا یکی از رجال آن دوره است با رقم «سلیمان بن قاسم ۱۳۱٤» (هجری قمری).

سلیمان ـ حاج از تذهیب‌کاران و طغراکشان و خطّاطان عثمانی است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم. از آثارش یکی تصویر یک شیر طغرایی است با تزئینات و رقم «عمل سلیمان سنه ۱۲۸۰».
و دیگری قطعه خطی از وی دیده شده که با تزئینات قرینه‌ای و گل و بوته تزیین گشته و رقم دارد «عمل حاج سلیمان سنه ۱۲۷۷».

سلیمان حسابی نطنزی ـ میرزا شاعر و موسیقی‌دان و نقّاش دورهٔ صفوی است. از وی در عالم‌آرای عباسی سخن رفته است.

سلیمان چلبی به نوشته مناقب هنروران از نقّاشان عثمانی است و فرزند محمد چلبی نقّاشباشی سلطان سلیم. وی در نازک قلمی مشهور بوده است. زندگی وی در اواخر سدهٔ دهم و اوایل سده یازدهم هجری قمری می‌باشد.

سلیمان خان نوازنده قره‌نی در عهد ناصرالدین شاه است. به نوشته روح‌الله خالقی وی یکی از بهترین شاگردان مسیو لومر فرانسوی موزیکانچی باشی ناصرالدین شاه است. وی مدتی رئیس موزیک عبدالحسین میرزای فرمانفرما و علاءالدوله بود و بالاخره رئیس موزیک گارد سلطنتی گردید. معاونین او به ترتیب انوشیروان میرزا و عبدالرحیم خان و حشمت دیوان بودند.

سلیمان خان ـ میرزا کاتب خوشنویس است و از منشیان مسعود میرزا ظل‌السلطان. وی ملقب به رکن‌الملک از بزرگان سلسلهٔ خلف بیکی شیرازی بوده است. خط نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته و از سایر خطوط بهره‌ای داشته است.

رکن‌الملک شعر نیز می‌گفته و «خلف» تخلّص می‌کرده است. قبل از سال ۱۳۱۳ و تألیف آثار عجم در گذشته بوده است.

سلیمان خان وقار الملک قاجار خطّاط و خوشنویس وادیب و شاعر است. از نمونهٔ آثار ادبی وی یک نسخه قواعد شعر و بدیع قافیه است به خط نسخ کتابت که ایشان تألیف نموده و در شوال ۱۳۱٤ هجری قمری فتح‌الله شیرازی آن را نوشته است. از تألیفات دیگرش یک نسخه قواعد شعر است به خط نسخ و تاریخ ۱۳۰۸ هجری قمری که به خط خود کتابت کرده است.
اثر خطی ایشان یک نسخه حدیث کسا به خط نستعلیق معرب است که تاریخ ۱۳۲۲ هجری قمری دارد با رقم «کتبه العبد سلیمان».
در پایان بعضی آثارش رقم «وقارالملک امیرسلیمان خان متخلّص به سلطانی و سلیمان خان وقارالملک قاجار» دیده می‌شود. بعضی از نوشته‌های ایشان از ایران خارج شده و بقیه نزد نوه وی آقای مسعود محتشمی است.

سلیمان قاسم (سید سلیمان قاسم پاشا) از نقّاشان سده یازدهم هجری قمری عثمانی است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی یکی تصویر پرنس جوان عثمانی است در موزه استانبول و دیگر تذهیب کتابی است که در نمایشگاه ۵ سال ۱۳٤۳ شمسی در کاخ ابیض تهران به نمایش درآمده. این کتاب نامش مصوراسلام است و تاریخ ۱۰۸٦ هجری قمری دارد.

سماع حضور نوازنده بزرگ سنتور در عهد ناصرالدینشاه و از شاگردان محمدصادق خان است. وی که به حبیب سنتوری مشهور بوده نامش حبیب سماع است که در سنتورنوازی شیوه‌ای خاص داشته و در ردیف آقا حسینقلی و میرزا عبدالله بوده است. وی مردی وارسته است که در کشتی پهلوانی نیز مهارت داشته و در آخر عمر موسیقی را وسیله تزکیه نفس قرار داده است.
فرزند او حبیب سماعی است که هنرش شهره خاص و عام گشته است. شرح مختصر احوال وی را روح‌الله خالقی در سرگذشت موسیقی ایران نوشته است.

سمندر کمانچه‌ای از نوازندگان اواخر دورهٔ صفوی است. به نقل از استاد همایی تأثیر اصفهانی دربارهٔ او می‌گوید:

دگر از مطربان روح پرور
فرید عصر نام او سمندر
کمر در گرمی‌هنگامه بسته
سمندر وار در آتش نشسته

سمیرمی ـ محمدباقر (نقّاش باشی) نقّاش و قلمدان‌ساز چیره‌دست عهد قاجار است. وی اهل سمیرم است که برای کسب هنر به اصفهان آمده و در همه فنون نقّاشی، از طبیعت نگاری تا چهره‌نگاری به درجه کمال رسیده است. این نقّاش پرآوازه در آب‌رنگ و رنگ و روغن مهارت داشته و کارهای وی در ردیف گرانبهاترین آثار هنری‌این‌دوران محسوب می‌شود. سمیرمی بسیاری از کارهای خود را در دامن طبیعت به کمال رسانده و آثار حیرت‌برانگیز به وجود آورده است. او در دستگاه ظل‌السلطان به لقب نقّاشباشی مفتخر شده است. به نوشته استاد کریم‌زاده قلمدان‌های ساخت وی آنچنان دل‌انگیزاست و تصاویر آنچنان زنده که گویی به تازگی‌از زیر دست استاد خارج گشته است.
استاد سمیرمی شعر نیز می‌گفته و در شعر «صدقی» تخلّص می‌کرده است. تولد وی به سال ۱۲۸۳ هجری قمری و مرگ وی در هفتاد سالگی اتّفاق افتاده. از ابتکارات وی در رنگ‌آمیزی اینکه از ترکیب رنگ سبز و سرنج رنگی نو ساخته و در نقوش خود آن را به کار برده است. بسیاری از

منظره‌پردازیهای وی برداشتی از دشت و دمن زادگاه خود وی است.

تصویر سمیرمی کار آقا نجفی (*)

از آثار دیده شده وی به نقل از کتاب استاد کریم‌زاده عبارتند از:

۱ـ چند اثر رنگ و روغن در مقبره رکن‌الملک و در سر قبر مسجد تخت پولاد اصفهان و در تکیهٔ میرداماد، که تصاویری از رجال و اعیان آن دوره است.

۲ـ تصویر آقا نجفی معمم اصفهانی با رقم «احقر عباد میرزا محمدباقر نقّاشباشی سمیرمی ۱۳۱۸».

۳ـ تصویر جد مرحوم صنیع خاتم (محمد جعفرشیرازی خاتم ساز) با رنگ و روغن با رقم «سمیرمی» در مجموعه کریم‌زاده.

٤ـ قلمدانی فوق‌العاده زیبا با تصاویر نور علیشاه است که تصویر آن در کتاب *Treasures Of Islam* به چاپ رسیده و رقم دارد «۳۰۳ سمیرمی ۱۳۲۷».

۵ـ تصویر آبرنگی زن جوانی با رقم «سمیرمی» در مجموعه آقای صمد خورشید.

٦ـ منظره‌ای رنگ و روغنی از دشت و دمن با همان رقم درمجموعه استاد ادیب برومند.

۷ـ قلمدان زیبایی با تصویر نورعلیشاه با رقم «سمیرمی ۱۳۲٤» در همان مجموعه.

۸ـ قلمدان دیگر با تصویر حضرت مریم و مسیح با رقم «سمیرمی» در همان مجموعه.

۹ـ قلمدانی با تصویر دراویش و عرفا و رجال نامی اصفهان و زنان درباری و رقم سمیرمی در یک عتیقه‌فروشی.

۱۰ـ قاب آینه زیبایی با تصاویر اسفندیار و گشتاسب در مجموعه آقای کریم‌زاده. در پشت این قاب آینه تصویر اسکندر و سرداران زندانی اوست و رقم دارد «سمیرمی ۱۳۲۰» (تاریخها همه هجری قمری است).

عین این قاب آینه بدون امضا در موزه هنرهای تزئینی بوده است. در کتاب جلدها و قلمدانهای ایرانی وی را به نام یکی از برجسته‌ترین هنرمندان این رشته معرفی کرده است.

سناءالله نقّاش نقّاش سده دهم هجری قمری است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم وی هم دو راه عبدالباقی باکویی است. از آثار وی چیزی دیده نشده است.

سنان (خواجه سنان) معمار بزرگ و نابغه سده شانزدهم میلادی عثمانی است. وی یکی از معمارانی است که وجودش چون حادثه‌ای در معماری جهان محسوب می‌شود. زیرا تحولات معماری جهان باسه بنا در قرن شانزدهم و هفدهم در جهان اسلام شناخته می‌شود. یکی بنای مسجد سلطان‌سلیم در استانبول و دیگری تاج محل در هند و مسجد شیخ لطف‌الله در اصفهان است.

سنان که در حدود سالهای (۱٤۹۰ تا ۱۵۸۸ میلادی) می‌زیسته یکی از نوا در مهندسی است. وی از مسیحیان آسیای صغیر است که در سال

۱۵۱۲ میلادی به صورت یک «ینی چری» به قسطنطنیه وارد شده و در سال ۱۵۱٤ به مقام افسری رسیده است. وی در ایران و مصر در زمره مهندسین ارتش بوده و از ۱۵۲۹ بعنوان معمار دربار برگزیده شده است.
خواجه سنان در طی زندگی طولانی‌اش بسیار پرکار و فعال بوده و حدود ۳٦۰ بنا را به وی نسبت می‌دهند. او با ترکیب طرح مسجد بایزید دوم و ایاصوفیه، طرحی نو و ابتکاری برای ساختن مسجد بزرگ سلیمان بکار گرفت که این خود تحولی در معماری عثمانی بود.
آثار سنان را می‌توان به سه گروه تقسیم نمود، دوران نوآموزی او که از آثار این دوره مسجد شهزاده است. دوران بعدی او که خود به عنوان دوران کارآمد نام می‌برد اثری چون مسجد سلیمان (بین سالهای ۹۵۷ـ۹٦۹) به وجود آورد و بالاخره دوره‌ای که دوران کمال نام دارد و خلاقیت او به کمال می‌رسد، یعنی در حدود ۱۵٦۹ و در سن ۸٤ سالگی که شاهکار خود مسجد سلیم (۹۷۷ـ۹۸۳ هـ‌ق) یا جامع سلمیه را بوجود می‌آورد.
از کارهای دیگر وی می‌توان جامع فردوس بیگ در شهر اسپارته در غرب قونیه را نام برد. اثر دیگر وی مسجد سکولوپاشا در ۹۷۸ هـ‌ق است. معمار سنان با بناهای ماندنی نام خویش را در تاریخ معماری جهان جاودان کرده است.
در فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه دربارهٔ وی توضیحاتی داده شده و شیوه‌های کار وی در سبک‌شناسی هنر معماری تجزیه و تحلیل گردیده است.

سنان بیک از نقّاشان عثمانی در عهد سلطان محمدخان فاتح بوده است. به نوشته تاریخ عثمانی و مناقب هنروران، وی سفری به ونیز رفته و با آثار فرنگی آشنا شده و از شاگردان ماستوری پاولی نقّاش معروف بوده است. از آثار شناخته شده وی، تصویر سلطان محمد دوم می‌باشد که در مرقّع شماره *2153* موزه توپ قاپوسرای استانبول مضبوط است. شبلی زاده احمد از شاگردان وی بوده است.

سنان ـ محمد (محمدسنان) از نقّاشان دربار عثمانی در اواخر سدهٔ دهم هجری قمری است. استاد کریم‌زاده در سندی که متعلق به سال ۹۷٤ است، نام وی به عنوان رئیس نقّاشان دربار سلطان سلیم دوم ذکر دیده است. از این نقّاشان که تحت نظر وی کار می‌کردند سی و یک نفر از اهل عثمانی و پنج نفر ایرانی نیز بوده‌اند.

سنباط کیورقیان ـ استاد هنرمند نقّاش معاصر، از هموطنان ارمنی است. وی در سال ۱۲۹۲ شمسی (۱۹۱۳ م) در جلفای اصفهان به دنیا آمد و تا سال ۱۳٤۹ شمسی (۱۹۱ م) در اصفهان بود. تحصیلات وی در کالج انگلیسی استوارت در اصفهان صورت گرفت و بین سالهای ۱۳۰۹ شمسی تا دوازده نزد هنرمند نقّاش بزرگ ارمنی سرکیس خاچاطوریان به تکمیل هنر خود پرداخت و در سال ۱۳۱۳ شمسی در اولین نمایشگاه جمعی شرکت نمود. وی بین سالهای ۱۳۲۸ و ۱۳۲۹ شمسی به انگلستان سفر کرد و در آنجا به مطالعه نقّاشی پرداخت (در مرکز هنر *A.F.A*) و با سرویلیام نقّاش آبرنگ کار انگلیسی آشنا شد.
وی پس از بازگشت به ایران و شهر مولدش حدود یکصد و بیست پرتره ساخت. سنباط از سال ۱۳۵۰ به تهران آمد و به گروه هنرمندان پیوست و راه سفر و شهرها و روستاهای وطنش ایران را در پیش گرفت. او با به نقش درآوردن ابنیه و آثار و مناظر سرزمین ما ایران، زمستانهای پر برف و کوههای زیبا و مناظر بهار و تابستان و پاییزهای دل‌انگیز را به ثبت رساند. او با مردم خندید و با گریه‌هایشان گریه کرد. باد و آب و خاک وطنش را به نقش درآورد و بدینطریق پیام گذشتگان را به نسلهای آینده و زیبایی‌های سرزمینش را به جاودانی درآورد. او از تعلیم استادانی چون

هاکوپ وارطانیان و یقیا والپ جانیان برخوردار گردید و آثار بسیاری آفرید. سنباط با اینکه رشته کارش آبرنگ بود، در رنگ و روغن، پاستل و آب مرکب آثاری زیبا بوجود آورده است که اکنون زینت‌بخش موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی است. مرگ وی به سال ۱۳۸۷ در سن ۸۶ سالگی در امریکا اتّفاق افتاد. یادش گرامی‌باد.

سنمار ـ ابوالحسن ـ استاد معمار و طرّاح ساختمان در دوران معاصر است. وی در سال ۱۳۰۷ شمسی به دنیا آمد. او در سن ۶۹ سالگی در سال ۱۳۷۶ درگذشت. سنمار نوه استاد محمد معمارباشی معمار بزرگ عهد قاجاری است و همهٔ خانوادهٔ وی از معماران مشهور اصفهان بوده‌اند. سنمار در بازسازی بسیاری از بناهای کهن شرکت داشته و مدت سی سال در خدمت میراث فرهنگی کشور بوده است.

سنمار معمار بزرگ عهد ساسانی است. وی از معماران رومی است که در دربار نعمان بن منذر بوده است. این معمار کاخی عظیم و زیبا برای نعمان ساخت که در هر وقت از روز رنگی به خود می‌گرفت و نعمان برای اینکه کاخی بهتر برای پادشاهی دیگر نسازد، او را از بالای برج همان بنا به زیر انداخت. بنابراین سرنوشت وی ضرب‌المثل شده و در بین اعراب رایج است که منظور جزای سنمار است. در شعر فارسی نیز آمده و در فرهنگها چون برهان و آنندراج دکتر معین و لغت‌نامه دهخدا نیز به تفسیر کار وی پرداخته‌اند. نظامی‌نیز در هفت‌پیکر شرحی از کار سنمار می‌دهد و در بعضی از نسخ تصحیح شده نظامی آن را سمنار نوشته‌اند که با توجه به ضرب‌المثل سنمار صحیح است.

سنگر کجراتی از نقّاشان اهل هند است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی جزو نگارگران با برنامهٔ مضبوط در بریتیش میوزیوم بوده و از آثار وی در این کتاب تصویر ماهیهایی است در یک برکه که اطراف آن درختان سرسبز و منظره است و رقم دارد «عمل سنگر کجراتی».

سنگی علی بدخشی
از نقّاشان و تقطیع‌کاران سدهٔ دهم هجری قمری است. به نوشته مناقب هنروران وی از شاگردان دوست محمد مصور بوده واز آثار دیده شده وی قطعه خط قطاعی شده ایست با رقم «کتبه الفقیر میرعلی قاطعه سنگی علی بدخشی» در صحافی سنتی از سنگی بدخشی یاد شده که شاید همین سنگی علی بوده است.

سنایی خواننده عثمانی است که به نوشته تاریخ عثمانی در دربار شاه‌زاده محمودبن سلطان بایزید دوم (۸۸۶ـ۹۱۸ هـق) راه داشته و در گروه موسیقی‌دانان دستگاه وی بوده است.

سوربه کجراتی نقّاش هندی است که در مصور ساختن کتاب بابرنامه مضبوط در بریتیش میوزیوم دست داشته. به نوشته استاد کریم‌زاده و از آثار وی در این کتاب تصویر از گلها و پرندگانی است در یک منظره‌ای از درختان و کوهها و باتلاق با رقم «سوربه کجرانی».

سورداش از نقّاشان زبردست سدهٔ یازدهم هجری قمری هندوستان و عهد اکبرشاه است به نوشته استاد کریم‌زاده آثار وی در کتاب با برنامه مضبوط در بریتیش میوزیوم لندن می‌باشد.

سوری خوشنویس است و به نوشته دکتر بیانی به خط وی یک لوحه با خط ثلث و رقم «کتبه سوری، ۱۳۰۳» (هجری قمری) در بقعه امیرسلطان در بورسه می‌باشد.

سهراب سرخاب آهی کاشیکار و کتیبه‌نگار است. به نوشته دکتر منوچهر ستوده وی یکی از سازندگان کتیبه‌ها و کاشیکاریهای زیبای بقعه سلطان شهاب‌الدین در دهکدهٔ دلا از دهکده‌های دلارستاق نور در سال ۹۰۱ تا ۹۰۳ هجری قمری می‌باشد.

سهیل بن عبدالله کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه مصباح کفعمی به قطع رحلی با خط نسخ و رقاع در مجموعه دکتر اصغر مهدوی موجود است که تاریخ ذیحجه ۱۰۳۶ دارد.

سهیل مذهّب از تذهیب‌کاران عثمانی است و از آثار دیده شده وی تذهیب یک قطعه خط از حافظ عثمان است با رقم «ذهبه سهیل ۱۳۳۷» (هجری قمری) اثر دیگری از وی در مجموعه آقای کریم‌زاده است که تزیین قطعه خطی از شیخ حمدالله است با رقم «ذهبه حقیرشوق».

تصویر استاد سهیلی به قلم خودش

سهیلی ـ استاد محسن نقّاش و از شاگردان هنرمند استاد کمال‌الملک است. استاد محسن سهیلی در سال ۱۲۸۶ در تهران متولد شد و پس از اتمام تحصیلات ابتدایی در شانزده سالگی وارد مدرسه کمال‌الملک شد و سه سال زیر نظر وی به آموزش پرداخت و موفق به اخذ تصدیق نامه نقّاشی گردید. پس از آن به وین سفر کرد و ضمن فراگیری طرز خشک کردن طیور و حیوانات در موزه تاریخ طبیعی آن شهر، به مطالعه آثار هنرمندان بزرگ جهان پرداخت و در این رهگذر بینشی تازه یافت. او در آنجا به کپی‌کاری می‌پردازد، اما طولی نمی‌کشد که به شیوه حقیق خود دست می‌یابد. در بیست و هشت سالگی تحصیلاتش تمام می‌شود و به ایران باز می‌گردد و کار خود را بصورت جدی دنبال می‌کند و آثار بسیاری بوجود می‌آورد که استاد عقیده داشت اینان یک نوع مطالعه بودند. مطالعه‌ای که شامل طبیعت بی‌جان، مناظر، چهره‌سازی‌ها و نقّاشی خیالی می‌شد. در واقع آنچه از کمال‌الملک و دیگران آموخته بودم شکل می‌گرفت و هرکدام تجربه‌ای نو برای آزمون وی بود. بنابراین او ابتدا به کلاسیک و سپس ناتورالیسم روی می‌آورد و در سالهای بین ۴۳ تا ۴۶ سالهای بسیار پرکار وی محسوب می‌شود. استاد می‌گوید هرگز کار را بصورت مدادی تهیه نمی‌کنم، بلکه کارم مستقیماً بر روی بوم و یا رنگ و کاملاً آزاد شروع می‌نمایم. او می‌گوید من حدود ۶۳۰۰ اثر بوجود آوردم که در جهان پراکنده است و اکنون بیش از پنجاه اثر در دست ندارم.

استاد در ۱۳۱۶ در وزارت کشاورزی مشغول می‌شود و در سال ۱۳۴۴ بازنشسته می‌گردد و به سفر و کار می‌پردازد. او از کشورهای اروپایی و افریقایی دیدن می‌کند و موزه‌های آنها را مورد بررسی قرار می‌دهد. استاد در سال ۱۳۲۵ شمسی موفق به دریافت نشان هنر از وزارت فرهنگ گردیده است. نگارنده در سال هفتاد شمسی چند مرتبه موفق به زیارت وی گشتم. او مردی ورزش‌کار بود و در حدود هشتاد واند سالگی به اسکی و ورزش‌های زمستانی می‌رفت و پس از رفتن از ایران به افریقا در سال هفتاد و پنج درگذشت.

آثار وی زینت‌بخش بسیاری از موزه‌ها و مجموعه‌هاست.

سیام نقّاش است و به نوشته استاد کریم‌زاده از گروه نقّاشان کتاب با برنامه که فعلاً در بریتیش میوزیوم بریتانیا می‌باشد. سیام در تصویر حیوانات مهارت داشته و اثری از وی در این کتاب است با رقم «عمل سیام».

سیاوش کتیبه‌نویس بوده و از آثار او کتیبهٔ بالای حرم آستانهٔ سید علاءالدین حسین (برادر شاهچراغ) است که تاریخ آن ۹۴۳ هجری قمری و رقم آن سیاوش و به خط ثلث نوشته شده است.

سیاوش بیگ گرجی نقّاش دربار شاه تهماسب صفوی و برادر فرخ بیک نقّاش است. وی از گرجی‌زادگان مسلمان و از غلامان شاه تهماسب بوده که به علت علاقه بسیاری که شاه صفوی به وی داشته و استعداد او را در این هنر درک کرده وی را به آموزش نقّاشی تشویق نموده وی از سرآمدان روزگار گشته است.
کتب بسیار هنر وی را ستوده‌اند. از جمله قاضی‌احمد در گلستان هنر وی را مورد تمجید و ستایش قرار داده و می‌نویسد سیاوش شاگرد مولانا مظفرعلی بوده است. در عالم‌آرای عباسی‌وی را شاگرد حسینعلی مصور قلمداد کرده و چهره‌پردازی و سیاه قلم او را بی‌عیب می‌داند. مصطفی عالی افندی در کتاب مناقب هنروران وی را شاگرد حسن بغدادی دانسته است. در روایات دیگر او را شاگرد استاد خواجه عبدالحی دانسته‌اند. به هر صورت سیاوش بیک از نقّاشان بنام دورهٔ شاه تهماسب محسوب می‌شود. از آثار دیده شده و رقم‌دار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ تصویری به شیوه میرک هروی که اژدهایی سهمگین به سوارکاری حمله کرده است و منظرهٔ اطراف با رقم «غلام شاه ولایت سیاوش نقّاش».
۲ـ تصویر دو جوان سربرهنه که زیر درختی نشسته‌اند و یکی ساز می‌زند و دیگری کتاب به دست دارد و آواز می‌خواند با رقم «غلام شاه ولایت سیاوش نقّاش».
۳ـ تصویر صحنه جنگ اسفندیار با دیوی قوی‌هیکل با همان رقم.
٤ـ چند تصویر از داستانهای شاهنامه چون تصویر سیاوش و گرسیوز، رزم سیمرغ و اسفندیار، رفتن کیخسرو نزد کیکاووس، تصویر عبور کیخسرو و گیو و فرنگیس از رود جیحون که همه با رقم «سیاوش» است و در صفحات ٤۱ و ۱۲۰ الی ۱۲۳ کاتالوگ گالری کل ناقی لندن به چاپ رسیده است.

سیاه احمد چلبی خوشنویس است و از مردم استانبول. وی شاگرد محمود چلبی بوده و به نقل از میرزا سنگلاخ و سپهر به سال ۱۰۹۹ در گذشته است.

سید احمد نقّاش عثمانی از نگارگران وجلدسازان عثمانی است. وی در سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته و در ادرنه کاری نیز استاد بوده است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی جلدی دیده شده که بسیار استادانه بر آن نقش افکنده و زینت شده است و رقم دارد «عمل سیداحمد».

سید بابا افشانگر افشانگر و تذهیب‌کار است و در دورهٔ سلطان حسین بایقرا می‌زیسته. به نوشته استاد کریم‌زاده، سلطان علی مشهدی او را جزو اساتید افشانگر زمانه نام برده است.

سید پیر نقّاش نقّاش است و در عهد سلطنت شاه تهماسب اول صفوی می‌زیسته. از آثار رقم‌دار وی دیده نشده. نام وی در کتاب احوال و آثار نقّاشان آمده است.

سید جعفر مذهّب از تذهیب‌کاران بنام عهد ناصری است. از آثار وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان:
۱ـ قلمدان فوق‌العاده زیبایی که با تذهیب آرایش شده و رقم دارد «ذهبه سید جعفر ۱۲۸۵».
۲ـ جلد قرآنی مذهّب و مرصّع در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم «ذهبه سید جعفر».

سید جواد زرگر و نقّاش و میناکار است که در آذین‌بندی جواهرات نیز مهارت دارد. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی قاب قرآن طلایی است با رقم «سید جواد».

سیدالشعرا از نقّاشان عهد قاجاری و اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. به نوشته استاد کریم‌زاده نام وی دانسته نیست و آثار دیده شده وی با نام سیدالشعرا رقم خورده است. از آثار اوست:
۱ـ تصویر رنگ روغنی یکی از رجال قاجاری با رقم «سیدالشعرا»
۲ـ تصویر آبرنگی دختر جوانی در حال نواختن ضرب با همان رقم.
۳ـ اثر سیاه قلمی وی که تصویر شورش سپاه کابل برضد سفیر انگلیس است و در کتاب عین‌الوقایع به چاپ رسیده با رقم «عمل سیدالشعرا ۱۳۲۲».

سید عرب (حسین زیدی لطیفی) نقّاش و نگارگر است و از شاگردان کمال‌الملک. حسین زیدی لطیفی که به سید عرب در کار هنر مشهور شده پدر هنرمند بزرگ رسام عرب‌زاده است. وی در تبریز به دنیا آمده و چون اجدادش از اعراب زیدی مهاجر بوده‌اند در نتیجه به عرب و عرب‌زاده خوانده شده‌اند. سید عرب به علت فقر و زندگی نامطلوب و همچنین اوضاع جنگ‌زده تبریز، در سال ۱۲۹۹ به تهران می‌آید و با مدرسه صنایع مستظرفه آشنا می‌گردد. وی مردی هنرمند است که با شیوه‌های مختلف هنر نقّاشی آشناست. وی پس از بازگشت به تبریز در بازار آینه‌فروشها مغازه نقّاشی دایر می‌کند، که بعداً استاد عرب‌زاده در آنجا دار قالی می‌زند. سید عرب نه تنها در نقّاشی کلاسیک هنر خود را می‌آزماید، بلکه در شیشه‌نگاری و نقّاشی قهوه‌خانه‌ای آثاری از خود بجا می‌گذارد. در نمایشگاهی در حدود سیصد اثر سیاه قلمی وی درباره حوادث عاشورا به نمایش درآمده است. وی در کاشی‌نگاری و سفال نیز دست داشته و مدتها هنرش مورد فخر کارگاههای سفال‌سازی فرهنگ و هنر بوده است. از همه بالاتر اینکه فرزندی چون رسام از مکتب این استاد به جامعه هنری ایران تقدیم می‌شود مرگ وی در سال ۱۳۴۰ شمسی اتّفاق افتاد. یادش گرامی باد.

سیدعلی نقّاش و طراح اهل نایین است که در تهران اقامت داشته است. از هنر وی اینکه طبق روایت تاریخ نایین اسکناسی جعل نموده که با اصل برابری می‌کرده و آنچنان ماهرانه که بانک مجبور گشته که سازنده اسکناس چنانچه خود را معرفی کند به استخدام بانک درآید.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

سیدعلی اصفهانی نقّاش قلمدان‌ساز عهد ناصری است. وی از سادات اصفهان بوده و از آثار وی قلمدانی است بسیار پرکارو استادانه که تصاویر شاهان اسطوره‌ای بر آن نقش بسته با حاشیه‌گری و تذهیب که قبلاً در موزه تزیینی تهران بوده است و رقم «سیدعلی اصفهانی» دارد.

سیدعلی درب امامی نقّاش رنگ روغن‌کار و مبتکر و نوگرای اوایل سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. وی از سادات درب امام اصفهان است. به نظر استاد کریم‌زاده، سیدعلی طراح مکتب نوظهوری در زمانه خود است که شاید بتوان ردپای یک نوع کوبیسم را در شیوهٔ او پیدا نمود. از

آثار دیده شدهٔ وی در یک مجموعه دو تصویر است با رنگ روغن بنام بزم شاه عباس با رقم «عمل سیدعلی درب امامی ۱۲۰۷».

سیدعلی (سیدی علی) نقّاش و جلدساز سدهٔ دهم هجری قمری است. به نوشته استاد کریم‌زاده شیوهٔ وی در نگارگری شیوهٔ استاد میرک هراتی بوده است. از آثار دیده شده وی جلد دیوان ترکی امیرعلیشیرنوایی است که تصاویری بسیار زیبا بر آن نقش بسته و رقم دارد «عمل بنده درگاه شاه سیدعلی نقّاش». این اثر در کتابخانه بریتیش میوزیوم لندن می‌باشد.

سیدعلی طغراکش و تذهیب‌کار و خطّاط عثمانی است. اثر دیده شدهٔ وی با سجع «حق کلام ویردی بوطغرایه حسن وشأن سیدعلی رئیس رکاب شه جهان» (حدود ۱۱۴۳) می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

سید میرزا استاد و هنرمند چوب و منبّت کار بی‌نظیر اصفهانی است. وی از استادانی است که در کارهای منبت کاخ مرمر شرکت داشته و کارش مورد تأیید و تحسین شاه واقع شده است. مرگ وی در حدود سال ۱۳۲۱ شمسی در اصفهان اتّفاق افتاده است.

تاریخ اصفهان

سید میرزا نقّاش و خطّاط عهد قاجار است که در آبرنگ و رنگ و روغن مهارت دارد. به نوشته استاد کریم‌زاده سید میرزا شیوه‌های صفوی و زندیه را در هنر نقّاشی به کار می‌گرفت و در شبیه‌سازی استاد بوده. از چگونگی زندگی وی اطلاع چندانی به دست نیامده اما آثار وی تاریخی بین سالهای ۱۲۴۰ الی ۱۲۵۸ هجری قمری دارند. دوست علی خان معیّرالممالک در یادداشت‌های خود از نقّاشی بنام سید نقّاش یاد می‌کند که تصویری از ناصرالدین‌شاه را کشیده است که شاید همین سید میرزا باشد. به هر صورت از کارهای دیده شدهٔ این نقّاش به نوشته استاد کریم‌زاده عبارتند از:

۱ـ تصویر آبرنگی جوانی قلیان به دست با شیوهٔ صفوی در یکی از مرقّعات کاخ موزه گلستان با رقم «کمترین سیدمیرزا»

۲ـ تصویر رنگ روغنی حضرت یوسف در یک منظره با رقم «رقم کمترین سیدمیرزا» این اثر در موزه نگارستان بوده است.

۳ـ تصویر رنگ و روغنی سیف‌الدوله قاجار که در حراج سال ۱۹۷۶ میلادی در ساتبی لندن به فروش رفته است با رقم «کمترین سید میرزا».

تصویر سیف‌الدوله (*)

٤ـ تصویر رنگ و روغنی نیم تنهٔ سیف الدوله سلطان محمد میرزا قاجار با همان رقم که قبلاً متعلق به موزه هنرهای تزیینی بوده است.
٥ـ یک قلمدان بسیار زیبا با تصاویر مختلف که در حراج ساتبی لندن ۱۹۷۸ میلادی به فروش رسیده که بر روی آن نوشته شده «السلطان بن السلطان بن السلطان محمد شاه غازی ۱۲۵۸» و رقم نقّاش به صورت «کمترین بنده سید میرزا» آمده است. بر روی قلمدان تصویر سه فرنگی می‌باشد، شاید قلمدان به سفارش محمدشاه ساخته شده.
٦ـ قلمدان دیگری از وی که تصاویر شاهزادگان و رجال قاجاری نقش بسته بوده در حراج ساتبی لندن به فروش رفته است.
۷ـ قلمدانی با زمینه مرغش و تصاویر مختلف و گل و مرغ که در موزه نگارستان بوده است.
۸ـ تصویر منظره شکار فتحعلی‌شاه که اشعاری نیز بر آن نوشته شده. این اثر با رنگ و روغن بوده و در بریتیش میوزیوم می‌باشد.
۹ـ دو تصویر از شاهزادگان قاجاری که در کتاب هنری شولتز به چاپ رسیده و تاریخ ۱۲٤٥ هجری قمری دارد.
۱۰ـ اثر سیاه قلمی این هنرمند که تصویر یک جوان قاجاری است. این اثر در حراج سال ۱۹۸۳ ساتبی لندن به فروش رسیده است.

سیدی احمدبن قاضی خان کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه مواهب العلیه به شماره ۱۰۹ در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا در استانبول است. این نسخه تاریخ شوال ۹۷٦ دارد و مذهّب و مرصّع با جلد تیماج مشکی و سوخت است و به خط نسخ ممتاز نوشته شده. این نسخه در فهرست کتب خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه معرفی شده است.

سیدی احمد به نوشته احوال وآثار نقّاشان قدیم از نقّاشان و تصویرگران عهد آق‌قویونلوها بوده است. از آثار وی تا کنون دیده نشده است.

سیدمحمدبن سلطان محمد تبریزی از خوشنویسان است و از آثار خطی او خمسه نظامی است با خط نستعلیق و سه مینیاتور که در تاریخ ۹۳۵ به اتمام رسیده. این نسخه در بنیاد کِورکیان نیویورک به شماره *321* ثبت گردیده است.
سید موسوی از خوشنویسان سدهٔ یازدهم است و از آثار خطی او عبارتند از:
۱ـ دو قطعه از یک مرقّع با رقم «مشقه سید موسوی» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «کتبه سید موسوی فی شهور سنهٔ تسع وخمسین والف» درمجموعه‌موزه کابل.
احوال و آثار خوشنویسان

سیری گلپایگانی خوشنویس و شاعر است و به نوشته نصرالله فلسفی در دربار شاه عباس کبیر می‌زیسته و جزو شعرا بوده است.

سیف خطّاط است و از مردم کرمانشاه. نامش سید میرآقا فرزند حاج سیدمهدی واعظ بوده است. شعر می‌گفته و با تخلّصش که سیف است مشهور شده است. خط نسخ و نستعلیق را استادانه می‌نوشته و در این رشته شاگرد میرزا شاکر بوده است. متولد ۱۲٦۷ شمسی است و وفاتش در سال ۱۳۱۹ اتّفاق افتاده است. شرح حالش در تذکرهٔ مختصر شعرای کرمانشاه آمده است.

سیفا زرکش زرکش بوده است که به نوشته جامع مفیدی بعداً شغل خویش را رها کرده و به ریاضت پرداخته و در سلک عرفا درآمده است. وی در سده یازدهم هجری قمری می‌زیسته است.

سیف‌الله خوشنویس اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم است و از آثار او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان، یک قطعه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب است به خط ریحان و رقاع و نسخ که از روی خط عبدالله هروی (طباخ) نقل کرده و چنین رقم دارد «والناقل العبد سیف الله(قرن ۱۰)» که در خزینه

توپ قاپوسرای استانبول است.

سیف‌الله کرمانی خوشنویس و از آثار خطی او به نوشته دکتر بیانی:
۱ـ یک صفحه از مرقّع به خط ثلث و ریحان و نسخ و رقاع که تاریخ ۸۸۳ هجری قمری دارد. در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.
۲ـ یک قطعه از مرقّع امیرغیب بیک به خط ثلث و ریحان و نسخ و رقاع با تاریخ رمضان ۸۸٤ در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.
۳ـ یک صفحه از مرقّع به خط ثلث و نسخ یاقوتی و رقاع به تاریخ ربیع‌الثانی ۸۹۷ که در هرات نوشته شده در کتابخانه دانشگاه استانبول.

سیف بن اسکندر معصوم لباسانی نجّار و نقّار و گره‌چین است. وی در سال ۹٦۳ هجری قمری به اتّفاق برادرش قطب‌الدین صندوق زیبای امامزاده قاسم شمیران را ساخته است.

سیف‌الدین از نقّاشان دورهٔ تیموری و از همراهان بایسنغر میرزا بوده است. وی شعر نیز می‌گفته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

سیف الدین خواجه نقّاش و تذهّیب‌کار و شاعر عهد بایسنغر است. وی در هرات می‌زیسته و به خواجه سیف‌الدین مشهور بوده است. به نوشته فکری سلجوقی بعضی از مینیاتورهای شاهنامه بایسنغری کار وی است.

سیف الدین محمود نقش‌بند از تصویرگران و نقشبندان عهد شاه صفی صفوی است. به نوشته جامع مفیدی آوازه وی از یزد به گوش شاه رسیده و او را به دربار فرا خوانده است و در آنجا شوکت و نعمت داده. وی از نزدیکان غیاث‌الدین علی نقشبند یزدی است. در آخر عمر معتکف شده و در نجف اشرف ساکن گشته و در همانجا درگذشته است.

سیف‌الدین محمود بن حسین دیلمی از کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار خطی وی مجموعه (شامل هفت رساله عربی) است که در کتابخانهٔ مجلس به شماره ۳۹۰۸ ثبت گردیده. این مجموعه به خط نستعلیق است و در ۱۰۰۱ هجری قمری در شیراز نوشته شده است.

سیف علی شیرازی نقّاش ناخنی است که در سلک درویشان بوده و به سیفعلی شاه ملقب گشته است. از آثار وی درمجموعه آقای کریم‌زاده دو اثر است. یکی تصویر گرفت‌وگیر دو شتر با رقم «درویش‌سیفعلی شاه‌شیرازی»و دیگری تصویردو زن‌جوان‌قاجاری با رقم «نقه درویش سیفعلی شاه شیرازی».

سیکر نقّاش است و در سدهٔ دهم و یازدهم هجری قمری در دربار اکبرشاه گورکانی پادشاه هندوستان بوده است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی نگاره مجلسی است که بدیع‌الزمان را در خدمت بابرشاه نشان می‌دهد و رقم دارد «عمل سیکر» این نقّاشی در کتاب با برنامه مضبوط در موزهٔ لندن به چشم می‌خورد.

قلمدان کار مصطفی امام حسینی با رقم مصطفی را وعده داد الطاف حق

شاه عباس و همراهان ـ کار استاد حسین بهزاد ـ موزهٔ هنرهای تزئینی

ش

شاپور از نقّاشان عهد خسروپرویز ساسانی است. دوست محمد هروی در مقدمه مرقّع بهرام میرزا از او بعنوان نقّاش متقدم یاد کرده است.
نظامی در خسرو و شیرین دربارهٔ او می‌گوید:

زنقّاشی بـه مـانی مـژده داده
به رسامی‌در اقلیدس گشـاده
قـلم‌زن چـابکی صـورتگری چست
که بی‌کلک از خیالش نقش می‌رست
چنان در لطف بـودش آبـدستی
که بر آب از لطافت نقش بستی

استاد کریم‌زاده در کتابخانه ملی عرب تـصویر زن بلندبالایی را دیده کـه چـهارقد درازی روی سر داشته و پیاله شرابی در دست و زیر آن رقم داشته «شیرین ـ عمل شاپور». که البـته شـاید شـاپور دیگری باشد. اما در داستان خسرو و شـیرین و تصویر این دو دلداده را رسم می‌کند.

شـادان لکـهنوی خـوشنویس است، از مـردم هندوستان که شعر نیز می‌گفته و تذکرهٔ روز روشن از وی به عنوان نستعلیق نویس یاد می‌کند.

شاد ملک دخـتر محـمدسلطان تـیموری و نـوه امیرتیمور گورکانی است کـه کـتابت مـی‌کرده و خطوط ریحان، رقاع و نسخ را خـوش مـی‌نوشته است. به نقل از دکتر بیانی از آثار او یک نسـخه قرآن سلطانی مذهّب است به خط ریحان و رقاع که تاریخ ۸۷۱ هجری قمری دارد و متعلق بـه مـوزه اسلامی ترک می‌باشد.

شاد ملک آغا خواننده و نوازنده عهد تـیموری است. به نوشته لغت‌نامه دهخدا به واسطه هـنر و زیبایی‌اش مورد توجه میرزا خلیل سلطان (۸۱٤ هجری قمری) قرار گرفت و میرزا خلیل او را بـه عقد خود درآورد. تیمور چون آگاه شد دستور قتل او را داد، اما به واسطه‌ای او زنده مـاند و پس از مرگ تیمور اخـتیارات بسـیار یـافت و مـوجب حوادثی چند گردید.

شادی محمد از کاتبان سدهٔ دهم هجری قمـری است. پدرش نیز لطف‌الله نـام داشـته و کـاتب و خوشنویس بوده است. از آثار شـادی محـمد یک نسخه خمسه نظامی است در کتابخانه کـاخ مـوزه گلستان که تاریخ ۹۹۳ هجری قمری دارد با رقـم «کتبه العبدالفقیر الحقیر شادی محمدبن لطف‌الله».
احوال و آثار خوشنویسان

شادی محمد خوشنویس است و فرزند سلطان محمد نور، که به نقل از روانشاد مهدی بیانی خط او از خط پدر کـمتر نـیست. از نـمونه خـطوط وی قطعه‌ایست در یک مرقّع متعلّق به کتابخانه خزینه اوقاف استانبول با رقم «مشقه العبدالمذنب شادی محـمدبن سـلطان محـمد نـور غـفرذنبه فی شهـور سنهٔ ۹۵۵».

شادی نقّاش هروی (شاذی) نقّاش و نقّار بر روی فلزات است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم از آثار دیده شده این هنرمند قلمدان کشویی نـقره

کوب فولادی است که دارای ترسیمات و اسیلمی‌ها و اشکال زیباست و جملاتی به خط کوفی تزئینی بر آن نوشته شده و رقم دارد «عمل شاذی نقّاش هروی فی شهور سنهٔ سبعه و ست مائه» ۶۰۷ هجری قمری.

شاکر میرزا علی محمد متخلّص به شاکر، خوشنویس و شاعر و ادیب کرمانشاهی در اواخر سدهٔ سیزدهم و نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم قمری می‌زیسته و در نوشتن اقلام مختلف مهارت داشته است. به نوشته محمدعلی سلطانی در جغرافیای تاریخی کرمانشاه، وی خط نسخ را به سبک مولانا احمد نیریزی می‌نوشته و نستعلیق و شکسته نستعلیق او ممتاز بوده است. تولدش به سال ۱۲۷۹ قمری و وفاتش در سال ۱۳۵۷ قمری اتّفاق افتاده است. در شعر و شاعری نیز استاد بوده است.

شاه جهان از پادشاهان گورکانی هند است (۱۰۳۷ـ۱۰۶۸). وی فرزند جهانگیرشاه بوده و محمد هفت‌قلمی در تذکرهٔ خود او را جزو خوشنویسان آورده و می‌نویسد خط نستعلیق را در نهایت مهارت می‌نوشته است.

شاه حسین کاتب خوشنویس است. به نوشته اسناد محمدتقی دانش‌پژوه در فهرست نسخه‌های خطی، از آثار او یک نسخه پنج گنج نظامی است که در کتابخانه دانشگاه لنینگراد به شماره *130* موجود است. خطش نستعلیق بوده و تاریخ ۲۵ تیرماه ۱۰۵۲ دارد. سرلوحه‌ها زرین است و تصویر نیز دارد. کاتب خود را پسر غلام‌حسین دماوندی معرفی کرده است.

شاه حسین هروی از کاتبان قرن دهم است و از آثار او یک نسخه مواهب علیه کمال‌الدین حسین کاشفی سبزواری است که به خط نستعلیق و تاریخ ۹۴۰ هجری قمری نوشته شده است. این نسخه متعلق به کتابخانه دانشگاه لس‌آنجلس به شماره *C18* می‌باشد.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

شاهی سبزواری نقّاش، خطّاط، تذهیب‌کار، موسیقی‌دان و شاعر بوده است. وی هم عصر سلطان علی مشهدی است. بنابراین روایت مناقب هنروران، شاهی باید در اواخر سدهٔ نهم و اوایل سدهٔ دهم هجری قمری و در زمان سلطان حسین بایقرا می‌زیسته.

شاه شبلی خوشنویس و شاعر بوده و انواع خطوط بویژه نستعلیق را نیکو می‌نوشته و به نوشتهٔ ریاض‌الشعرا از راه استنساخ کتب و غزل سرایی روزگار می‌گذراند. وی در زمان دولت ابوسعید گورکان (۸۵۴ـ۸۷۳) می‌زیسته و تا زمان سلطان حسین بایقرا (۸۷۳ـ۹۱۲) در قید حیات بوده است. دکتر بیانی نیز وی را به همین صورت معرفی کرده است.

شاه شجاع گورکانی از شاهزادگان گورکانی هند و فرزند شاهجهان است. وی فرمانروای بنگال بوده است (۱۰۶۸ـ۱۰۷۰) و در جنگ پدر و اورنگ زیب شرکت داشته و سرانجام به امر راجه ارکان با خاندانش در رودخانه غرق شده است. از آثار خطی او به نوشته دکتر بیانی دو قطعه در موزه باستانشناسی دهلی است با رقم «راقمه محمد شاه شجاع بصره الله بعیوب نفسه و ستراله عیوبه» و «کتبه محمد شاه شجاع ابن صاحبقران ثانی نقل من خط استادی مولانا میرعلی».

شاه طاهر بن سلطان محمد نقّاش نقّاش است و در سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته و از آثار او به نوشته آثار باستانی آذربایجان نقّاشیهای بسیار زیبای مقبره شیخ جبرائیل کلخوران اردبیل است به تاریخ ۱۰۳۰ هجری قمری.

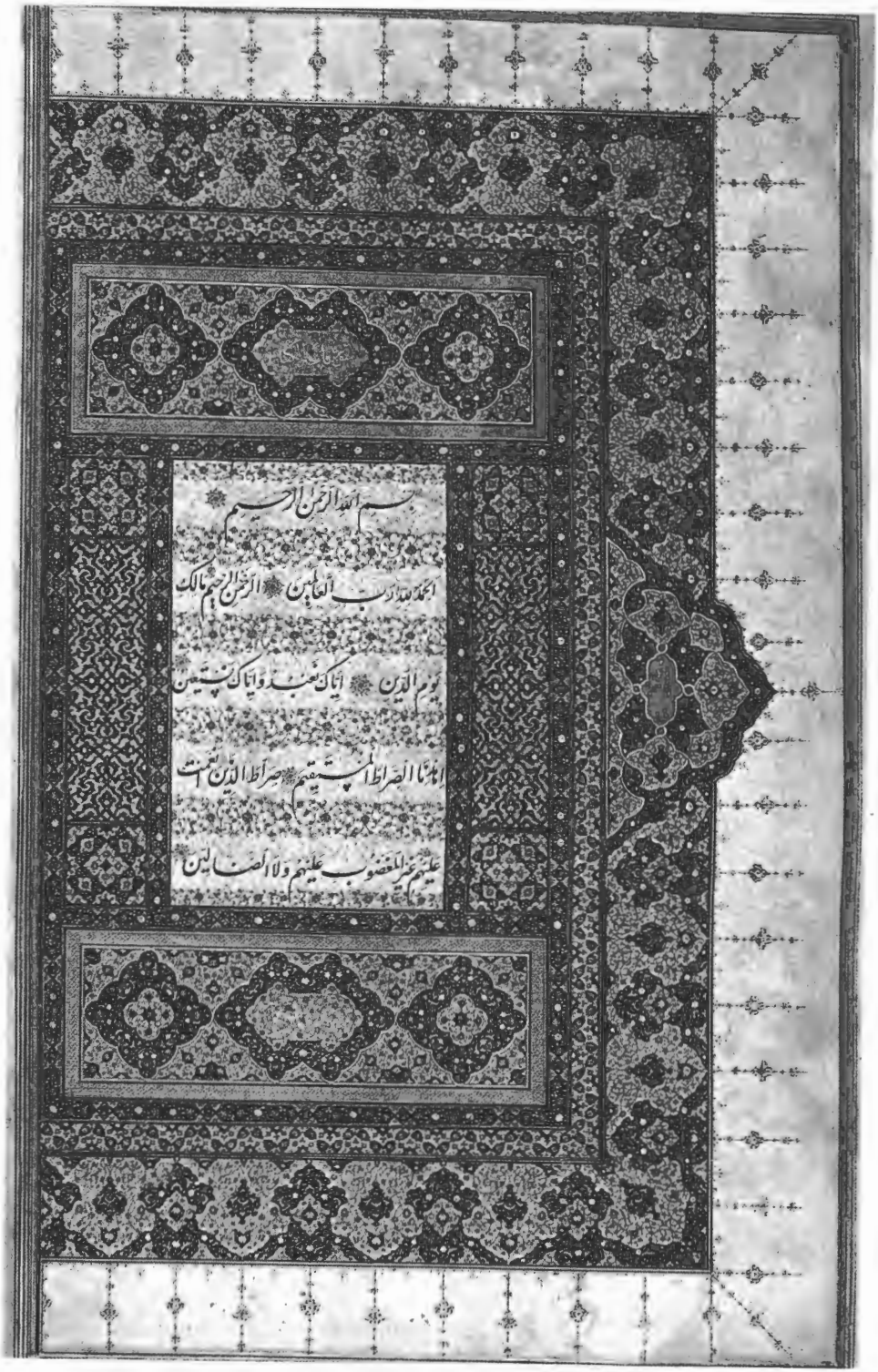

صفحه‌ای از قرآن مجید به خط نستعلیق سرسوره‌ها به خط رقعه کتابت شاه محمود نیشابوری
تاریخ ۹۴۵ هجری قمری کتابخانه کاخ موزه توپ کاپی

رستم و سهراب اثر قوللر آغاسی، موزه رضا عباسی

شاه علی نجّار و نقّار و نقّاش و خاتم کار چوب بوده و از آثار وی درب‌های خاتم‌کاری داخل حرم شاه نعمت‌الله ولی در ماهان است با رقم «عمل شاه علی نجار».

شاه علی اکبر از خوشنویسان منطقه هند است. مدتی در کابل بوده و فرزند حیدرخان رفیق عمدةالملک امیرخان عالمگیر شاهی است. به نوشته صاحب سفینهٔ خوشگو شعر می‌گفته و انور تخلّص می‌کرده و خط نستعلیق و شکسته نستعلیق و نسخ را خوش می‌نوشته است و در سال ۱۱۵۷ هجری قمری درگذشته.

شاه قاسم کاتب از کاتبان و خوشنویسان مشهور سدهٔ یازدهم و معاصر میرعماد است. وی بیشتر در هرات بوده و از آنچه از آثارش برمی‌آید تا سال ۱۰۲۸ هجری قمری در قید حیات بوده است. از نمونه آثار وی به نقل از گلستان خیال و فهرست خوشنویسان قرن دهم و احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه از منتخب مثنوی مولانا و منتخب حدیقة الحقیقه سنایی که در کتابخانه حسن خان شاملو به سال ۱۰۲۸ نوشته شده و در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان موجود است.

۲ـ یک نسخه دیوان حافظ به تاریخ ۱۰۱۰ هجری قمری و رقم «کتبه المذّنب شاه قاسم غفرذنوبه» در همان کتابخانه.

۳ـ نسخه‌ای از بوستان سعدی که در کتابخانه حسن خان شاملو نوشته شده و تاریخ ۱۰۱٤ دارد در همان کتابخانه.

٤ـ نسخه دیگری از دیوان حافظ با رقم و تاریخ «حسب الامر نواب نامدار عدالت شعار سلطان بیرام علی چکنی تحریر یافت کتبه العبد المذنب شاه قاسم الکاتب تحت فی تاریخ غره شهر شوال ۱۰۰۲» در همان کتابخانه.

۵ـ گزیده بوستان سعدی، به خط نستعلیق و تاریخ ۹۹٦ هجری قمری به شماره ۳۵۲ در همان کتابخانه.

٦ـ یک نسخه تحفةالعراقین خاقانی به شماره ۵۹۱۲ در کتابخانه ملک. این نسخه به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۱۰۰٤ هجری قمری دارد.

۷ـ نسخه‌ای دیگر از دیوان حافظ به تاریخ ۱۰۲۵ هجری قمری در موزهٔ ملی ایران. در گلستان خیال تاریخ ۱۰۲٦ نوشته و شماره آن را ۹۲۱ ذکر کرده است.

۸ـ یک نسخه دیگر تحفة العراقین خاقانی با تاریخ ۱۰۱۲ که به نقل از زنده‌یاد مهدی بیانی در دست دستفروشی بوده است.

۹ـ یک نسخه قصاید عربی مختلف به تاریخ ۱۰۱۳ هجری قمری در کتابخانه دانشگاه حیدرآباد سند پاکستان.

۱۰ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «بدارالسلطنه هرات حسب الامر نواب بیرام علی چکنی نوشته شد، العبد المذنب شاه قاسم غفر ذنوبه» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۱۱ـ یک نسخه تیمورنامهٔ هاتفی در مجموعهٔ چستربیتی انگلستان که در فهرست تألیف بین یُن تاریخ تحریر آن را سال ۹۰۲ ذکر کرده که اگر متعلق به شاه قاسم باشد سال تحریر اشتباه است.

شاه قاسم تبریزی خوشنویس است و از مردم تبریز. نامش جزو دانشمندان آذربایجان آمده است و شرح زندگی وی در آن کتاب آورده شده است. گویند سلطان سلیم پس از جنگ چالدران در سال ۹۲۰ او را با سه هزار نفر از اهل حرف و صنایع به استانبول روانه کرد.

شاه قاسم روزانه پنجاه سکه مقرری داشت. او به تألیف تاریخ دولت عثمانی شروع کرد ولی تمام ناکرده در سال ۹٤۸ هجری قمری درگذشت.

شاه قلی نقّاش ایرانی و به روایتی از شاگردان بهزاد و مکتب هرات بوده است. وی از هنرمندانی

است که پس از جنگ چالدران به وسیله سلطان سلیم به عثمانی منتقل گردید. به نوشته تاریخ عثمانی، شاه قلی حقوق روزانه (بیست و دو آقچه) دریافت می‌داشت، بعدها به مقام نقّاشباشی مفتخر گردید. وی شاگردان زیادی تربیت کرد و مکتب شاهقلی به مکتب «نقّاشان عجم» مشهور گردید شاه قلی شعر نیز می‌گفته و پناهی تخلّص داشته است.

شاه قولی الوانی قمی نقّاش و شاعر سده دهم هجری قمری است و در شعر الوانی تخلّص می‌کرده و معرفت السطرلاب نیز داشته است. شاه قلی در عهد سلیمان خان قانونی از ایران به عثمانی سفر کرده و در دربار سلطان راه یافته و دست مزدی فراتر از سایر هنرمندان می‌گرفته، بطوری که حقوق وی را حدود صد لیره طلا دانسته‌اند.
مصطفی عالی افندی در مناقب هنروران او را ستوده است. وی در تذهیب و حل‌کاری، جانورسازی و چهره‌پردازی مهارت داشته و شیوهٔ او شیوهٔ استاد روح‌الله میرک خراسانی است. از آثار دیده شدهٔ وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان:
۱ـ تصویر اژدهایی سهمگین که عکس آن در بولتن موزه متروپولیتن نیویورک در سال ۱۹۷۵ به چاپ رسیده است و رقم دارد «عمل شاه قولی علی طریق المشق».
۲ـ تصویر پرندگان گوناگون که در کمال قدرت تصویر شده و اصل این تصویر در نمایشگاه نوامبر ۱۹۸۳ بریتیش میوزیوم به نمایش درآمده.
۳ـ تصویر فرشته‌ای جام و صراحی در دست با رقم «عمل شاه قولی».

شاه محمد نقّاش و طرّاح و نقّار و نجّار و منبّت‌کار و فرزند شاه علی نجار است و از آثار وی درب منبّت‌کاری بین صحن و رواق شاه عباسی، شاه نعمت‌الله ولی در کرمان است با رقم «عمل درویش شاه محمدبن شاه علی کرمانی».

شاه محمد اشرفی کاتب خوشنویس است و از آثار وی:
۱ـ یک نسخه مفاتیح الجنان به قطع وزیری و تاریخ شعبان ۱۰۶۹ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است.
۲ـ قرآن به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با رقم «... شاه محمدبن محمد حسین اشرفی» سال ۱۰۹۹ در موزهٔ ملی (ایران باستان).

شاه محمد اصفهانی از نقّاشان اواخر سدهٔ دهم هجری قمری است. به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده، از آثار دیده شده رقم دار وی، یکی تصویر زن چادر بسری است که در مقابل یک نوازنده ایستاده و نقّاشی رقم دارد «عمل شاه محمد اصفهانی».
اثر دیگر وی تصویر جوان عمامه به سری است که در مقابل مرشدی در حال گفتگو است با همان رقم.

شاه محمدبن میرسیدعلی نقّاش است و فرزند میرسیدعلی است. وی به معیت پدر همراه عبدالصمد شیرازی و سایر هنرمندان به هند رفته و در آنجا در هنر نقّاشی صاحب مقام گشته است. در کتاب آیین اکبری خطی متعلق به آقای کریم‌زاده‌نامش در ردیف هنرمندان ذکر شده است.

شاه محمد دره‌یی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم می‌زیسته و از نمونهٔ خطوط او یک نسخه تیمورنامهٔ هاتفی است که زنده‌یاد مهدی بیانی آن را رؤیت کرده و در قندهار نوشته شده و تاریخ ربیع‌الثانی ۹۷۶ داشته است با رقم «کتبه العبدالمذنب شاه محمد دره‌یی غفرذنوبه و ستر عیوبه».

شاه محمد دیلمانی نجّار و نقّار و گره‌کار است. به نوشتهٔ منوچهر ستوده در کتاب از آستارا تا استارباد، وی در سال ۹۶۸ هجری قمری صندوق مرقّد امامزاده ابراهیم را در تیرسای تترستاق نور ساخته است.

شاه محمد سبزواری خوشنویس بوده و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته است. از آثار او یک نسخه شاهنامه فردوسی است با خط نستعلیق و ۳۱ مجلس نگاره که در موزه متروپلیتن نیویورک به شماره *13/228/11* و تاریخ ۹۹۶ موجود است. این نسخه را الکساندر اسمیت کوچران در سال ۱۹۱۳ میلادی به موزه اهدا کرده است. این نسخه در کتاب فهرست شاهنامه در موزه‌ها و توسط نگارنده در شاهنامه‌های خطی آمریکا در فصلنامه پیان معرفی شده است.

شاه محمدکاتب از خوشنویسان سدهٔ دهم است و از آثار او:
۱ـ یک نسخه شاهنامه فردوسی است در موزه ایران باستان (موزه ملی) به شماره ٤۳٦۱ که دارای ٤۳ مجلس نگاره است و به خط نستعلیق در سال ۹۳۸ هجری قمری نوشته شده.
۲ـ یک نسخه کلیات سعدی است با تاریخ سنهٔ ۱۰۰۰ هجری قمری و خط نستعلیق در کتابخانه ملک به شماره ۵۹۸۳. این دو نسخه در فهرست خوشنویسان قرن دهم فیروز منصوری نیز معرفی شده‌اند.
۳ـ یک نسخه صد کلمه حضرت امیر به قطع وزیری مرصّع و مجدّول و مذهّب به خط رقاع با رقم «علی یدالعبد المذنب محمد الکاتب غفرالله له» و به خط نستعلیق با رقم «حرره شاه محمد» و تاریخ ۹۷٦ در کتابخانه موزه گلستان. این نسخه را دکتر بیانی معرفی کرده است.

شاه محمد مشهدی از خوشنویسان پرکار سدهٔ دهم است که نامش در مناقب هنروران، مرآة العالم و تحفه الزایدین و تذکره خطّاطان آمده است. شاه محمد علاوه بر خوشنویسی شعر می‌گفته و واثق تخلّص می‌کرده است. وفاتش در تذکرهٔ سپهر سال ۹۷٦ هجری قمری نوشته شده است.
گلستان هنر او را کتابت نویس دانسته اما قطعات وی بسیار شیواتر است و ثلث او به نستعلیق رجحان دارد. از نمونه آثار خطی وی عبارتند از:
۱ـ نسخه‌ای از سبحة الابرار جامی در موزه ملی ایران (ایران باستان).
۲ـ یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی به تاریخ ۹۳۸ در همان کتابخانه.
۳ـ نسخه‌ای از بوستان سعدی در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول. (به نقل از مهدی بیانی)
٤ـ یک قطعه از یک مرقّع که در مشهد نوشته شد در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.
۵ـ دو قطعهٔ دیگر از مرقّعی در همان کتابخانه.
٦ـ هجده قطعه از مرقّعی دیگر که در مشهد نوشته شده در همان کتابخانه (بدون تاریخ).
۷ـ یک قطعه از مرقّعی در مجموعه آقای سلطان القرایی (به نقل از مهدی بیانی).
۸ـ یک قطعه با رقم «اناالعبد شاه محمد المشهدی غفرله» (به نقل از مهدی بیانی) در مجموعه آقای کریم‌زاده.
۹ـ دو قطعه از مرقّعی به تاریخ ۹٦۸ در کتابخانهٔ روان کوشکو، استانبول. (به نقل از مهدی بیانی)
۱۰ـ یک قطعه از مرقّعی بدون تاریخ با رقم «العبد شاه محمدالمشهدی» در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول. (به نقل از همان مؤلف)
۱۱ـ یک قطعه از مرقّعی (بدون تاریخ) در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول. (همان مؤلف)
۱۲ـ یک نسخه گلستان و بوستان سعدی به تاریخ ۹٦۳ هجری قمری در مجموعه زنده‌یاد مهدی بیانی.

شاه محمود از نقّاشان ایرانی است که در سدهٔ دهم هجری قمری از ایران مهاجرت کرده و به عثمانی رفته است. از کارهای وی نقّاشی و نگارگری یک جلد یک نسخه گوی و چوگان بوده است. نام شاه محمود در سندی که در موزه توپ قاپوسرای استانبول است در بین نقّاشان دربار سلطان سلیمان خان قانونی (۱۵۰ـ۱۵٦٦ میلادی) دیده می‌شود. سایر نقّاشان درباری در این

سند نام برده شده‌اند که نگارنده با استفاده از کتاب آثار و احوال نقّاشان، به نقل از آنها می‌پردازم.
نقّاش عبدالعلی، نقّاش عبدالصمد، نقّاش شاه محمود، نقّاش علاءالدین محمد، نقّاش علاءالدین محمدن بابایی، علاءالدین محمدن قارداشی کمال، نقّاش عبدالخالق، نقّاش حاجی میر، نقّاش منصور بیک، نقّاش علی بیک، نقّاش میرزا، نقّاش عبدالغنی، حسن نقّاشباشی، شاه قولی نقّاش، ملک احمد تبریزی نقّاش، عبدالرحمن جدول‌کش نقّاش، طورمش نقّاش.
این سند که مربوط به صله‌ها و جایزه‌های این نقّاشان است در یک محله ترکی بنام *Turk Sanati Tarihi Arastir Mave in Celemeleri* موجود است.

شاه محمود الکاتب مشهدی از خوشنویسان و کاتبان قرن دهم هجری قمری است که آثار خطی شناخته شدهٔ او به نقل از فهرست خوشنویسان قرن دهم:
۱ـ یک نسخه یوسف و زلیخا جامی، متعلق به کتابخانه مجلس به شماره ٤٥٧ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۹ هـق.
۲ـ یک نسخه کلیات سعدی در کتابخانه مجلس سنا سابق به شماره ۲٦۱ به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰ ذیقعده ۹٦۳ هـق.
۳ـ یک نسخه یوسف و زلیخا جامی در کتابخانه خزینه توپ قاپوسرای استانبول به شماره *H812* به خط نستعلیق به تاریخ ۹۷۵ هجری قمری که در شیراز نوشته شده است.

شاه محمود رهی نیشابوری نقّاش و خطّاط و شاعر بوده و رهی تخلّص داشته است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم این هنرمند بیشتر اوقات زندگی را در مشهد گذرانده و از شاگردان سلطان علی مشهدی و عبدی نیشابوری است.

شاه محمود کرمانی نجّار و نقّار و منبّت‌کار است و از آثار این هنرمند، منبر مسجد جامع شهر نایین است که تاریخ ۷۱۱ هجری قمری دارد.

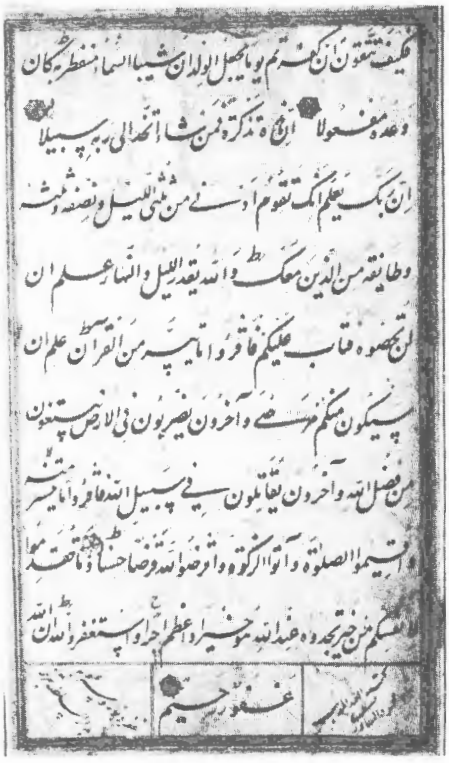

صفحه‌ای از قرآن مجید خط نستعلیق شاه محمود
متعلق به موزه توپ کاپی (*)

شاه محمود نیشابوری یکی از مشهورترین خوشنویسان سدهٔ دهم و از ملازمان شاه تهماسب صفوی است. وی در تبریز با سایر هنرمندان نقّاش و کاتب و صحاف مشغول کتابت بوده است و چون به علت کار زیاد، شاه تهماسب کتابخانهٔ سرکاری تعطیل گردید وی رخصت یافت که در مشهد متوطن گردد و در مدرسه قدمگاه جنب چهارباغ مشهد ساکن گردید و به تعلیم کتابت پرداخت و مدت بیست سال در این مکان مشغول بود.
دربارهٔ شاه محمود سخن بسیار است که در تذکره‌های مختلف درباره او نوشته‌اند. در مناقب

هنروران او را با شاه اسماعیل در جنگ چالدران همراه دانسته. سام میرزا صفوی به او ذوق شاعری نسبت داده، گلستان هنر او را شاگرد عبدی نیشابوری و شاه محمود را خواهرزادهٔ او می‌داند. در مورد سال مرگ او نیز روایات مختلف است. مالک دیلمی در رساله‌ای که در سال ۹۸۹ هجری قمری تألیف کرده از زنده بودن او خبر می‌دهد، اما آنچه مسلم است آثار خطی او تا سال ۹۸۲ هجری قمری دیده شده است. از نمونهٔ آثار دیده شده او به نقل از احوال و آثار خوشنویسان و بعضی فهرست‌های دیگر عبارتند از:

۱ـ یک نسخه دیوان امیرشاهی سبزواری با تاریخ ۹۵۱ که در تبریز نوشته شده و در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است.

۲ـ یک نسخه صد کلمه حضرت علی بن ابیطالب(ع) و ترجمه منظوم آن به تاریخ ۹۵۰ هجری قمری که در تبریز نوشته شده در همان کتابخانه.

۳ـ نسخه‌ای از بوستان سعدی که تاریخ آن ناخواناست در همان کتابخانه.

٤ـ یک نسخه منتخب بوستان سعدی به قلم کتابت خفی عالی در همان کتابخانه (بدون تاریخ)

۵ـ نسخه‌ای از منتخب اشعار اهلی شیرازی با تاریخ ۹۵۰ هجری قمری در همان کتابخانه.

٦ـ یک نسخه سبحةالابرار جامی با تاریخ ۹٤٤ هجری قمری در همان کتابخانه.

۷ـ یک نسخه اسرارنامهٔ شیخ عطار با تاریخ ۹۷۰ هجری قمری در همان کتابخانه.

۸ـ یک نسخه رسالهٔ حاتیه ملاحسین کاشفی با تاریخ شعبان ۹۷٦ در کتابخانه مجلس شورا.

۹ـ یک نسخه دیوان جامی با تاریخ جمادی‌الاخر ۹۵۵ در مجموعه آقای دکتر مهدوی (به نقل از مهدی بیانی)

۱۰ـ یک نسخه چهل حدیث و ترجمه فارسی جامی با تاریخ ۹۵۱ هجری قمری در یک کتابخانهٔ خصوصی (به نقل از مهدی بیانی).

۱۱ـ یک نسخه ترجمه نصایح منسوب حضرت رسول به حضرت علی‌ابن ابیطالب با تاریخ ۹۵۵ هجری قمری در مجموعه مهدی بیانی.

۱۲ـ یک نسخه چهل کلمهٔ حضرت علی‌بن ابیطالب(ع) با ترجمهٔ منظوم حسین بن سیف الدین هروی که در مشهد نوشته شده با تاریخ ۹٦٤ هجری قمری در مجموعه مهدی بیانی.

۱۳ـ یک نسخه بوستان سعدی با تاریخ ۹۲۳ در مجموعه مهدی بیانی.

۱٤ـ نسخهٔ دیگری از چهل کلمه در موزه آثار اسلامی ترک استانبول.

۱۵ـ نسخهٔ دیگر چهل کلمه با تاریخ جمادی‌الثانی ۹۸۲ در همان موزه.

۱٦ـ یک نسخه منتخب بوستان سعدی با رقم «کتبه العبد المذنب شاه محمود نیشابوری غفرذنوبه و سترعیوبه در همان موزه.

۱۷ـ یک نسخه نصایح بزرگمهر و خواجه عبدالله انصاری و مناجات او با رقم «تمت المناجات بعون‌الله تعالی، العبد شاه محمود نیشابوری» در همان موزه.

۱۸ـ نسخه‌ای از هفت اورنگ جامی که در اردبیل نوشته شده و تاریخ شعبان ۹۵٦ دارد و از موقوفات کتابخانهٔ شیخ صفی‌الدین اردبیلی بوده در کتابخانهٔ عمومی لنینگراد.

۱۹ـ یک نسخه منتخب اشعار متفرقه و اشعار خود شاه محمود با تاریخ ۹۵۸ هجری قمری در همان کتابخانه.

۲۰ـ یک جزوه از قرآن (سوره فتح و مزمل) به قلم نستعلیق و سرسوره‌ها ثلث عالی که در تبریز نوشته شده در مجموعهٔ آقای کریم زاده.

۲۱ـ یک نسخه خمسه نظامی بسیار عالی، مزیّن و مصوّر و مذهّب بی‌نظیر با نقّاشی‌های میرزا علی و سیدعلی و مظفرعلی و سلطان محمد و آقامیرک که می‌توان آن را نمونهٔ کاملی از هنر ایرانی به حساب

آورد با رقم و تاریخ «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب، علی یداحقر العباد شاه محمود النیشابوری غفرالله ذنوبه فی سلخ ربیع‌الاول سنة سبع و اربعین و تسعمائة الهجریة النبویة» در موزهٔ بریتانیا.

۲۲ـ یک نسخه بوستان سعدی با تاریخ ۹۵۸ هجری قمری در کتابخانهٔ چستربیتی *Chesterbeethy* دوبلین.

۲۳ـ یک نسخه هفت اورنگ جامی با تاریخ ۹۷۲ با رقم شاه محمود نیشابوری، (و رقم مالک دیلمی با تاریخ ۹۶۳) در مجموعه فریر گالری واشنگتن.

۲٤ـ نسخه‌ای از خمسه امیرخسرو دهلوی با تاریخ ۹۹ هجری قمری در کتابخانهٔ ملی پاریس.

۲۵ـ یک نسخه شاه و گدا هلالی در موزه ملی استکهلم.

۲٦ـ یک نسخه تیمورنامهٔ هاتفی با رقم «شاه محمود النیشابوری» در مجموعه بنیاد کورکیان نیویورک.

۲۷ـ یک نسخه هفت منظر هاتفی با تاریخ ۹٤٦ هجری قمری در کتابخانه بادلیان اکسفورد.

۲۸ـ یازده قطعه که یکی تاریخ ۹٦۵ دارد با رقمهای شاه محمود النیشابوری و شاه محمود و محمود و شاه محمود نیشابوری در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.

۲۹ـ پنج قطعه با قلمهای مختلف از دودانگ تا غبار که یکی تاریخ ۹٤۲ دارد در کتابخانه ملی و کتابخانه مدرسه سپهسالار و مجموعه آقای سلطان القرایی و مجموعه مهدی بیانی.

۳۰ـ یک قطعه با رقم «العبد شاه محمود النیشابوری بدارالسلطنه تبریز» که در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است.

۳۱ـ یک قطعه با رقم «مشقه العبد شاه محمود النیشابوری» در موزه باستانشناسی دهلی.

۳۲ـ سه قطعه با رقم «تمت الرسالة الشریفه علی یدالاحقر العباد، شاه محمود نیشابوری بدارالسلطنه تبریز فی سلخ شهر صفر سنة اربع و ثلثین و تسعمائة». در کتابخانه ملی پاریس

۳۳ـ دو قطعه از مرقّع سلطان مرادخان در کتابخانه ملی وین.

۳٤ـ بیست و پنج قطعه از چند مرقّع که از بهترین آثار شاه محمود است در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.

۳۵ـ پنج قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی با تاریخهای ۹٦۲ و ۹٦۳ در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.

۳٦ـ پانزده قطعه از مرقّع شاه اسماعیل که یکی تاریخ ۹٦۳ دارد در همان کتابخانه.

۳۷ـ هفتاد و دو قطعه از مرقّع بهرام میرزا با قلمهای مختلف با تاریخهای ۹۳۹ و ۹۳۲ و ۹٤۲ و ۹۵۰ که غالباً رنگه‌نویسی و قاطعی و نقّاشی دارد با رقم «کاتبها شاه محمود و قاطعها دوست محمد مصور و مشقه شاه محمود نیشابوری حرره العبد میرمصور و مشقه العبد شاه محمود حرره دوست محمد مصور و من مقامات قبلة الکُتّاب سلطان علی: خط که فرموده است نصف العلم... مشقه العبد الاحقر شاه محمود و مشقه العبد شاه محمود النیشابوری بدارالسلطنه تبریز» نیز در همان کتابخانه.

۳۸ـ نود و سه قطعه از مرقّع امیرغیب بیک با تاریخهای ۹۲۹، ۹٤۲، ۹۵٤، ۹٦۱ و ۹۷۱ در همان کتابخانه.

۳۹ـ بیست و پنج قطعه از مرقّع مالک دیلمی با تاریخهای ۹٦۲ و ۹٦۵ در همان کتابخانه.

٤۰ـ سه قطعه از مرقّع محمد صالح به قلمهای مختلف در همان کتابخانه.

٤۱ـ پنجاه و سه قطعه در مرقّع‌های مختلف با تاریخ‌های ۹٦٤، ۹٦۵ و ۹٦٦ در همان کتابخانه.

٤۲ـ دو قطعه از مرقّعی که یکی غزلی است از خود او در همان کتابخانه.

٤۳ـ یک قطعه با تاریخ ۹٦۵ در کتابخانه عمومی لنینگراد.

٤٤ـ به نقل از مهدی بیانی یک نسخه دیگر از چهل کلمه منتخب از نثرالآلی مولا علی‌بن ابیطالب با تاریخ جمادی‌الاول ۹٦٦ دیده شده که شبیه به چهل کلمه مجموعه ایشان بوده است.

۴۵ـ دو قطعه چلیپای نستعلیق در موزه هنرهای تزیینی بوده است.

چلیپای نستعلیق موزه هنرهای تزیینی

شاه مراد خوشنویس است. به نوشته دکتر بیانی به خط وی یک قطعه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب به خط ثلث و رقاع و با رقم «مشقه شاه مراد» (قرن ۹) در خزینه توپ قاپوسرای استانبول است.

شاه مراد خوانساری از موسیقیدانها و تصنیف‌سازان دوران شاه عباس صفوی و دربار او است. به نوشته نصرالله فلسفی وی تصنیفی در مقام دوگاه و نوروز و صبا ساخته که بسیار مورد توجه قرار گرفته و خلعت فراوان دربر داشته است. این تصنیف با این بیت آغاز می‌شده:

صد داغ به دل دارم زان دلبر شیدایی
آزرده دلی دارم من دانم و رسوایی

در تذکرهٔ نصرآبادی و خلاصة الاشعار نیز از وی یاد کرده‌اند.

شاه مظفر از استادان نگارگری عهد ظهیرالدین محمد بابرشاه است. وی فرزند استاد منصور نقّاش زمان سلطنت ابوسعید است. به نوشته استاد کریم‌زاده بابرشاه در تزوک بابری وی را از بهزاد برتر دانسته است. عمر این استاد کوتاه بوده و در بیست و چهارسالگی درگذشته. تنها هشت اثر ساخته است که تنها اثر موجود دیده شده تصویر حضرت محمد(ص) سوار بر براق است که بالای آن نوشته شده «کارنادر العصری استاد شاه مظفر سیاه قلم نقّاش خراسانی».

شاهی از زنان و رقصندگان و شاعران قرن دهم هجری است. به نوشته کتاب زنان سخنور وی معاصر با حکیم ابوالفتح گیلانی ۹۹۷ هجری قمری بود و با وی مطایبه داشت و بیتی نیز در هجو او گفته است.

شاهی فلزکار و قلمزن عهد خوارزمشاهی است. به نوشته کتاب هفت هزارسال هنر فلزکاری ایران از آثار وی قلمدانی برنجی است که در سال ۶۰۷ هجری قمری برای مجدالملک مظفر وزیر خراسان ساخته است. این قلمدان که در مرو ساخته شده و روی آن کتیبه‌هایی به خط کوفی و نسخ دارد در فریر گالری واشنگتن نگاهداری می‌شود.

شاه یدی نوازندهٔ قرنی است. به نوشته استاد روح‌الله خالقی وی در آخر به نی هفت بند روی آورده و با قلی‌خان یاور که افسر موزیک بوده است، از نوازندگان کمیاب این ساز می‌باشند. شاه زیدی در ارکستر انجمن اخوت در سال ۱۳۳۱ هجری قمری شرکت داشته است.

شایسته شیرازی ـ صدرالدین از قدیمی‌ترین شاگردان کمال‌الملک است. تولد وی در سال ۱۳۰۰ قمری برابر با ۱۲۶۱ شمسی است. وی پس از اتمام تحصیلات ابتدایی زیر نظر فرصت‌الدوله شیرازی به آموختن نقّاشی پرداخت و سپس برای تکمیل تحصیلات به تهران آمد و مدت ده سال در صنایع مستطرفه زیر نظر استاد کمال‌الملک شاگردی نمود و آنچنان استاد به وی و هنرش و استعدادش عاشق بود که می‌گفت روح سعدی و حافظ در درونش شکوفان است.

تک چهره کار استاد شایسته

استاد شایسته مجسمه سازی و نقّاشی با رنگ و روغن و سپس آبرنگ را استاد بود. وی پس از اتمام تحصیلات به وطنش شیراز باز می‌گردد و به امر تدریس در دبیرستانهای آن شهر می‌پردازد. او به تعلیمات مکتب کلاسیک استادی پایبند است، اگر چه در آخر به سمت سوی نوین کشیده میشود. استاد به نقّاشی ملی و مینیاتور مسلط بود و در این راه آثار بسیاری بوجود آورد و با ترکیب مینیاتور زندیه و قاجار سبک نوینی در نقّاشی را ارایه داد. تصاویر تک چهره که در حدود سال ۱۳٤۰ بوجود آورده از این دستند.
در یادداشتهای دکتر غنی، نامه‌ای از کمال‌الملک است که در باره این استاد سخن می‌گوید. در فصلنامه هنر شماره ۱۲ نیز از استاد سخن رفته است. مرگ وی به سال ۱۳٦۲ شمسی برابر ۱٤۰٤ قمری اتّفاق افتاد. یادش گرامی‌باد.

شبلی زاده از نقّاشان عثمانی است که در زمان سلطان محمد فاتح (۸۵۵ـ۸۸٦ هـق) می‌زیسته و در دربار وی بوده است. به نوشته تاریخ عثمانی وی در شبیه‌سازی مهارت داشته است.

شجاع الدین کاتب خوشنویس است و در سدهٔ نهم می‌زیسته و از آثار او به نقل از مهدی بیانی یک نسخه خمسه نظامی‌است که در مجموعه‌ای خصوصی موجود بوده و این نسخه تاریخ ربیع‌الاول و جمادی‌الاول ۸۹٤ دارد با رقم «یدالعبد الضعیف الفقیر المحتاج الی رحمةالله تعالی و غفرالله له شجاع‌الدین بن مرشد الحرمین غفرالله».

شجاع بن قاسم اصفهانی رسام و طراح بنا و معمار بوده است و در عهد شاه سلیمان صفوی می‌زیسته. به نوشته استاد کریم‌زاده در سال ۱۰۷۸ هـق جامع کبیر یزد را بنا نهاده که در آنجا رقم دارد «عمل فقیر شجاع بن مرحوم استاد قاسم البناء الاصفهانی».

شجاع فارسی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم می‌زیسته و از نمونهٔ خطوط او یک نسخه دیوان حسن دهلوی با رقم و تاریخ «تم الدیوان افصح المتکلمین امیر حسن الدهلوی به یدالعبد الفقیر شجاع الفارسی غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه فی تاریخ ۹۳۹» که این نسخه در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

شرف الحسینی یزدی از نقّاشان اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تصویر یک جوان است که از اسب پیاده شده و بر سنگی نشسته و سه تار می‌نوازد و رقم دارد «عمل فقیر... الراجی شرف‌الحسینی الیزدی سنهٔ ۱۰۰۳».

شرف‌الدین بن افضل صوفی نقّار لباسانی نجّار و منبّت‌کار قرن دهم هجری و از خانواده لباسانی‌های هنرمند است. از آثار وی به نوشته دکتر منوچهره ستوده در زیبای امامزاده هفت تن روستای هفت‌تن لاریجان است. این در منبّت است و کتیبه‌هایی از ثلث ریحان دارد و در ۹۸۱ هجری قمری ساخته شده است.

شرف الدین بن شهاب‌الدین کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه کلیله و دمنه است که در کتابخانه مدرسه سپهسالار موجود است و تاریخ‌رجب ۸۵۱ دارد با رقم «اقل عبادالله شرف‌الدین بن شهاب‌الدین حاج شرفشاه غفر ذنوبهما و ستر عیوبهما» دکتر مهدی بیانی نیز این نسخه را در کتاب خود آورده است.

شرف‌الدین حسین کاتب و خوشنویس است و در نیمهٔ دوم قرن نهم می‌زیسته و از خوشنویسان زبردست دربار سلطان یعقوب آق‌قویونلو و یا پیربوداق قراقویونلو بوده. به همین مناسبت در رقم‌های خود گاهی سلطانی آورده است. از آثار خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتست از:

۱ـ یک نسخه دیوان امیری که به رسم خزانهٔ ابوالفتح پیربوداق بهادرخان نوشته در کتابخانه ایاصوفیه استانبول (بدون تاریخ).

۲ـ یک مجموعه اشعار حافظ و دیگران با رقم شرف‌الدین حسین سلطانی و تاریخ ۹۷۸ در کتابخانه فاتح استانبول

۳ـ یک ترجیع‌بند معروف سعدی و یک ترجیع‌بند سلمان ساوجی از بیست و یک ترجیع‌بندی که در یک مجموعه خوشنویسی شده خوشنویسان دربار پیربوداق بن جهانشاه قراقویونلو بود به خط وی با رقم شرف‌الدین حسین المشهدی در کتابخانهٔ مجلس.

٤ـ یازده قطعه در مرقّعات کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول و قلمهای متفاوت و رقهای شرف‌الدین حسین الکاتب و شرف‌الدین حسین سلطانی و میر شرف‌الدین حسین که بعضی تاریخ ۸۸۹ هجری قمری دارد و در دربار یعقوب آق‌قویونلو و در تبریز نوشته شده است.

۵ـ یک مکتوب در مرقّعی متعلق به همان کتابخانه خزینه اوقاف استانبول که عریضه‌ایست ظاهراً به سلطان یعقوب.

شرف‌الدین ـ خواجه زیلوباف است و در سدهٔ هشتم هجری قمری می‌زیسته و بافنده زیلوهایی بوده است که به نقل از تاریخ جدید یزد برای مسجد محله گودال مصلا بافته شده بود.

شرف الدین سلطانی خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتبهٔ عربی ثلث سردر خانقاه نصرآباد اصفهان است که تاریخ ۸۵۵ هجری قمری دارد.

شرف‌الدین عبدالواحد از کاتبان سدهٔ دوازدهم است و از آثار خطی او یک نسخه رسالهٔ ضمیمه نه سپهر با خط نستعلیق و نسخ و شکسته نستعلیق است که در کتابخانه ملی موجود می‌باشد. این نوشته‌ها تاریخ محرم ۱۱۱۳ دارند.

شرف‌الدین عبدالله نقّاش و حکّاک و نقّار و خطّاط است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و در هندوستان بوده است. هنر وی در عقیق‌کنی و خط نگین در شاه جهان‌نامه ستوده شده است.

شرف‌الدین عثمان بن جمال شیرازی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او به نوشته منوچهر ستوده کتیبه سنگ قبر تاج‌الدین محمود خیری است در لمیر محله آستارا که تاریخ ۷۳۲ هجری قمری دارد.

شرف‌الدین علی مذهّب از تذهیب‌کاران سدهٔ یازدهم هجری قمری است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تذهیب یک نسخه ادعیه به خط محمدبن درویش بیک است که برای کریم‌خان کتابت و تذهیب شده و این اثر در حراج ۲۱ آوریل ۱۹۸۰ در ساتبی لندن به فروش رسیده است و رقم دارد «شرف‌الدین علی مذهّب».

شرف حکاک حکاک و نقّار است و قاضی احمد منشی او را از حکاکان نامی‌اواخر قرن دهم هجری قمری دانسته و نامی نیز از برادر وی که حکاک بوده است می‌برد.

شرف یزدی از مذهّبان و حل‌کاران سدهٔ یازدهم هجری قمری است. مناقب هنروران ملا شرف را برادر قطب‌الدین یزدی خطّاط دانسته‌اند.

شریف نقّاش قلمدان‌ساز است که در نقش مجالس رزمی مهارت داشته. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی یک قلمدان است که بر روی و اطراف آن صحنه‌های رزمی نقش شده با رقم «العبد شریف ۱۳۰٤».

شریف کتیبه‌نویس است و از خطوط وی کتیبه لچکی گنبد خمار تاش (مسجد جامع قزوین) است به خط رقاع کتیبه با رقم «غلام شاه ولایت لاشیء شریف».

شریف از خوشنویسان اواخر سده دهم است. از آثار او به نقل از مهدی بیانی قطعه‌ایست در یک مرقّع و دیگر یک نسخه شاهنامه فردوسی است در کتابخانه خزینه توپ قاپوسرای استانبول به شماره *H1477* با خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۱ هجری قمری.

شریف (محمد شریف) نقّاش و خطّاط و شاعر و فرزند عبدالصمد شیرین قلم شیرازی است. محمد شریف کودکی را با جهانگیر همدوره و هم بازی بوده است. بنابراین نه تنها در آیین نامه اکبری خطی متعلق به استاد کریم‌زاده مورد تأیید اکبرشاه بوده و او را از هنرمندان دربار و درردیف قاسم بیک تبریزی شاعر و خطّاط و شاه محمد قرار داده، بلکه جهانگیر شاه در تزوک جهانگیری شرحی از زندگی وی نوشته است و او را برادر و فرزند خود دانسته و به او حکومت بخشیده و مقام امیرالامرایی دربار را به او تفویض کرده است. متأسفانه از آثار این هنرمند جز یک اثر چیز دیگری دیده نشده. شاید گرفتاریها و مسؤولیت‌های درباری اجازه چندان کار بدو نداده است. تنها اثر دیده شده وی تصویر شکارگاه جهانگیر با همراهان است که تاریخ ۹۹۹ هجری قمری دارد. یک تصویر از وی که زیر آن نوشته شده بود «شبیه شریف‌خان» در حراج ۲۱ آوریل ۱۹۸۰ ساتبی به فروش رفته است.

تصویر شریف‌خان (*)

شریف کاشی‌پز از کاشی‌سازان سدهٔ یازدهم هجری قمری و از آثار وی کاشی‌های مسجد جامع قزوین است.

شریف بن احمد از خوشنویسان هند است و از آثار خطی او یک نسخه کنزالعباد فی شرح الاوراد شهاب‌الدین سهروردی است که در کتابخانهٔ آصفیه حیدرآباد هند به شماره ۹۱ تصوف به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۲ هجری قمری موجود است که این نسخه در کشمیر نوشته شده است.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

شریف‌بن فتح‌الله شریف از نسخ نویسان اوایل قرن یازدهم هجری است و از آثار خطی او یک نسخه «مختلف الشیعه فی احکام الشریعه» علامه حلی است که به خط نسخ و تاریخ ۱۰۰۸ هجری قمری نوشته شد و در کتابخانه مدرسه نواب مشهد موجود است.

شریف خوشنویس ـ میرزا خطّاط است و از آثار او قرآنی است مذهّب که میرزا رشید ماده تاریخی برای آن ساخته است و آن تاریخ ۱۲۸۳ هجری قمری است. این اثر در هنر و مردم شماره ۳٤ معرفی شده است.

شریف کشمیری کاتب خوشنویس است. به نوشته دکتر بیانی از آثار خطی وی یک نسخه شش دفتر مثنوی مولانا است در کتابخانهٔ مجلس که تاریخ و رقم آن چنین آمده است: «این کتاب مستطاب... بیداضعف عبادالله شریف کشمیری... در بیست و نهم شهر رجب، سمت انتظام و طریق اختتام یافت... در روز عاشورا سنهٔ ۱۰۸۳ در شهر کشمیر تحریر یافت».

شریف‌منشی‌بن‌خلیفه‌امیربن‌معین الدین تونی از منشیان و خطّاطان سدهٔ دهم و از آثار او که در کتابخانهٔ خزینه توپ قاپوسرای استانبول موجود است یک نسخه شاهنامه فردوسی است با ۸۲ مجلس نگاره و تاریخ ۹۷۳ هجری قمری که به شماره *H1493* ثبت گردیده است.

چلیپای شماره یک

شریفه امینهٔ صفوت بانوی خوشنویس و اهل عثمانی است و به نوشتهٔ احوال و آثار خوشنویسان از خطوط وی یک لوحه ثلث و نسخ با رقم «کتبه شریفهٔ امینهٔ صفوت بنت مصطفی الکوتاهی زوجة السید حسن یمنی» در موزه اسلامی ترک است.

شعاعی خوشنویس سدهٔ سیزدهم قمری است که به خط وی قطعه‌ای در مجموعه زنده‌یاد مهدی بیانی از وی موجود است با رقم «راقمه شعاعی».

شعبان خان تارزن از نوازندگان چیره‌دست تار و در استادی هم ردیف درویش‌خان و آقا حسینقلی و معاصر آنان بوده است. شعبان‌خان پدر جلیل شهناز نوازنده بی‌مانند تار است.

شعبان علی معمار پشت مشهدی ـ استاد معمار و طراح و سازنده است. وی استاد، استاد علی مریم بوده و از آثار ماندنی او مسجد آقا بزرگ است که در زمان محمدشاه ساخته شده. دیگر اثر او مسجد حبیب‌بن‌موسی است که در زمان فتحعلی‌شاه به پایان رسیده است.

شعبان مذهّب از تذهیب‌کاران عثمانی است که مناقب هنروران دربارهٔ وی می‌نویسد «نادرهٔ روم و اعجوبهٔ مکمل و استاد مذهّب است».

شعوری نیشابوری خوشنویس و شاعر بوده و به نقل از واله داغستانی در ریاض‌الشعرا همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و در مشهد به دست ازبکان کشته شده است.

شفیع عباسی نقّاش چیره‌دست سدهٔ یازدهم هجری قمری است. نامش محمد شفیع و از مردم اصفهان است. بعضی او را فرزند رضا عباسی دانسته‌اند، که هیچ مدرک مستندی برای اثبات آن در دست نیست. وی در دربار شاه صفی و شاه عباس ثانی اعتباری داشته است. به هر صورت با نام شفیع عباسی رقم می‌زده است. اما در یک اثر نام کامل خود که محمدشفیع است آورده و سجع مهری نیز با رقم «محمد شد شفیع هر دو عالم» از وی دیده شد. این هنرمند عاشق طبیعت و زیبایی‌های آن است و طبق روایات وی به هند مهاجرت کرده و در سال ۱۰۸۵ هجری قمری در آگره درگذشته است. محمدشفیع در خط نیز مهارت داشته و خط نسخ و رقاع و نستعلیق را به خوبی می‌نوشته. نگارنده در بازار اصفهان یک نسخه کتاب دعاهای مختلف را در نزد فروشنده‌ای دیدم به خط ثلث محقق که رقم محمد شفیع داشت و بعید نیست از همین شفیع عباسی باشد.
شفیع عباسی فرزند هنرمندی بنام محمدتقی داشته است که وی نیز نقّاش بوده و در یک اثر دیده شدهٔ وی چنین رقم زده «محمد تقی بن شفیع عباسی ۱۰۵۶».
از آثار دیده شده شفیع عباسی به نوشته احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ مرقّع بسیار نفیسی از آثار وی در حراج آوریل ۱۹۸۸ ساتبی به فروش رسیده. این آلبوم شامل ۵۶ اثر آبرنگ و سیاه قلم محمد شفیع است که تصاویر بسیار زیبایی از گلهای مختلف است. یکی از این تصاویر که سنبل بسیار زیبایی است و تاریخ محرم ۱۰۵۰ دارد در کاتالوگ حراج به صورت رنگی به چاپ رسیده است.
۲ـ تصویر مرغ سینه‌سرخی که روی ساقه نرگس نشسته. این اثر جهت شاه عباس دوم ساخته شده و تاریخ رمضان ۱۰۶۲ و رقم «.. کمینه شفیع عباسی» دارد.
۳ـ تصویر بلبلی بر روی شاخه فندق که تاریخ ۱۰۶۲ هجری قمری دارد. این اثر در صفحه ۹۱ کتاب شاه‌عباس و هنر اصفهان به چاپ رسیده است.
٤ـ تصویر یک روحانی مسیحی با رقم «شفیع عباسی».
۵ـ تصویر پیرمردی که نشسته و سر را روی دو دست گرفته است. این اثر تاریخ محرم ۱۰۶۱ دارد و تصویر آن در یک کتاب روسی به چاپ رسیده است (تألیف *S.Maslenitsyna*).
٦ـ سه اثر بسیار زیبا از پرندگان و گلها که در آلبوم موزه ارمیتاژ لنین‌گراد به چاپ رسیده است.
۷ـ تصویر یک گل میخک بسیار زیبا که متعلق به کتابخانه ملی پاریس است. این اثر برای شاه عباس دوم کشیده شده و تاریخ رمضان ۱۰۶۲ و رقم «کمینه شفیع عباسی» دارد.
۸ـ تصویر پیرمرد و زنی که از کارهای رضا عباسی بوده و وی آن را تکمیل کرده و در این کار بسیار موفق بوده و چنین رقم دارد «در تاریخ یوم الجمعه غره شهر جمادی‌الاول سنه ۱۰٦٤ روز سال گردش این مجلس مغفرت پناهی آقا رضا آبرنگ

شد، کمینه شفیع عباسی» خود اثر امضای رضا مصور عباسی و تاریخ ۱۰۲۸ (صفر) دارد.

تصویر کبک دری موزه ارمیتاژ (*)

۹ـ تصویر یک شاخه گل بنفشه با ده گل که در یک کتاب آلمانی به چاپ رسیده و با سجع مهر «محمد شفیع هر دو عالم» رقم خورده است. در این کتاب چند اثر دیگر وی با رقم «کمینه محمد شفیع اصفهانی و کمینه شفیع عباسی» با تاریخهای محرم ۱۰۵۰ و جمادی‌الثانی ۱۰۵۵ به چاپ رسیده است.

شفیعه بانو از بانوان هنرمند سدهٔ یازدهم هجری قمری هندوستان است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی یکی از نقّاشان معروف مرقّع گلشن می‌باشد.

شفیق از خوشنویسان عثمانی است و از خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک بدنه از دیوار گچی مسجد ابوجامع بورسه است به خط ثلث و رقم و تاریخ «کتبه شفیع ۱۲۷۹».

۲ـ یک لوحه ثلث کتیبه یک دانگ در همانجا.

۳ـ یک لوحه به خط دیوانی و با رقم و تاریخ «کتبه شفیق ۱۲۷۵» در همان مکان.

٤ـ یک لوحه ثلث با همان رقم و تاریخ در همان مکان.

شفیق بیک خطّاط عثمانی است و از آثار ثلث او یک نمونه در کتاب تذکره خط و خطّاطان میرزا حبیب آمده است که تاریخ ۱۲۹۰ دارد.

شقاقی ـ شوکت‌الملوک فرزند نظم‌الدوله و یکی از بانوان هنرمند و یکی از بهترین شاگردان کمال‌الملک است که در آبرنگ و رنگ و روغن، کار کرده و در منظره‌سازی استاد بوده است. وی علاوه بر نقّاشی در هنر خامه‌دوزی نیز مهارت داشته. این استاد هنرمند و این بانوی هنر که در میان شاگردان کمال‌الملک نسبتاً گمنام مانده است، از آثار کم‌نظیرش درجه استادی وی بویژه در چهره‌پردازی مشخص می‌شود. این آثار که عکس و اسلاید آن متعلق به نگارنده می‌باشد، عبارت است از:

۱ـ پرتره خود هنرمند که با مهارت حیرت‌انگیز به قلم آمده و فاقد امضا می‌باشد.

۲ـ پرتره پیرمردی سپید موی که احتمالاً باید یکی از آشنایان وی باشد با امضا و تاریخ ۱۳۲٦.

۳ـ چهره مردی با کراوات و بسیار استادانه که در یک منظره از آثار این هنرمند نیز تکرار شده است وتاریخ نوروز ۱۳۳۷ شمسی دارد.

٤ـ تصویر پیرمرد و کودکی که مشغول نگاه کردن به کتابی هستند (احتمالاً کپی) با تاریخ ۱۹۲۹ میلادی.

۵ـ تصویر نیم تنه پیرمردی عصا به دست با تاریخ ۱۳۳۰ (شمسی).
٦ـ تصویر گنبدی با چهار گلدسته با تاریخ ۱۳۲٦.
۷ـ پرتره مردی نظامی با درجه سرلشکری که شاید پدر هنرمند باشد. احتمالاً تاریخ ۱۳۲۵ دارد.
۸ـ تصویر نیم تنه مردی در حال دعا با تاریخ ۱۳۳۲
۹ـ تصویر چشمه‌علی و گروهی زن و مرد در کنار آن و مردی که در حال شستشو است با تاریخ ۱۳۲۹.
۱۰ـ کپی یهودیان دست فروش کمال‌الملک.
۱۱ـ منظره شمال و زنان برنجکار.
۱۲ـ منظره رقص محلی زنان.
۱۳ـ منظره‌ای از شمال.

عبادت، رنگ و روغن کار خانم شقاقی

شکرالله شیرازی از خوشنویسان دوران صفوی و شاه عباس کبیر است. پدرش از بزرگان شیراز و از امرای صفویان بوده است. وی خط نستعلیق و سیاق را در دوران جوانی فرا گرفت و جوینده علم بود. مدتی به قزوین آمد و به اردوی سلطنتی پیوست و ملازم فرهادخان قرامانلو شد. پس از آن با ذوالفقار خان بیگلربیگی آذربایجان مأموریت یافت و به دربار عثمانی رفت. مدتی در همدان بود و پس از آن به عتبات رفت و از آنجا راهی هندوستان شد و نزد عبدالرحمان خان خانان مقام یافت. وی هنگام تألیف مآثر رحیمی (۱۰۲٤) هنوز زنده بوده است.

شکرالله نامه‌نگار از خوشنویسان عهد قاجاری و سدهٔ سیزدهم است. وی فرزند فتح‌علی خان تنکابنی است و خود و پدرانش از منشیان وزارت امور خارجه بوده‌اند. وی نستعلیق را خوش می‌نوشته و در شکسته دستی داشته است. از آثار خطی وی:
۱ـ مرقّعی مشتمل بر بیست رقعه از شش دانگ تا غبار به تاریخ جمادی‌الثانی ۱۲٦۸ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک قطعه با تاریخ ۱۲٦۲ که به نقل از زنده‌یاد مهدی بیانی در دست فروشنده‌ای دیده شد.
۳ـ یک لوحه اشعار در مدح ناصرالدین‌شاه به قلم نستعلیق و شکسته نستعلیق با رقم «کمترین غلام خانه‌زاد دولت ابد قرار، شکرالله نامه‌نگار بن مرحوم فتح‌علی خان تنکابنی که اباً عن جدّ خدمتگزار و خود سی‌و سه سال است در وزارت امور خارجه مشغول انجام خدمات محوله از قبیل نوشتن نامجات هستم» در مجموعه آقای کریم‌زاده.

شکرالله افشار از نقّاشان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. وی از طایفه معروف افشار بوده است. به نوشته استاد کریم‌زاده از نمونه آثار این هنرمند، یک قلمدان پرکاری که تصاویر پر ازدحام بهشت و جهنم بر آن نقش بسته در موزه کانتری (کانتری میوزیوم) است که رقم دارد «شکرالله افشار ۱۲٤۸».

شکرالله صنیع‌زاده میناکار اهل اصفهان است. وی در سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته و از نوادگان صنیع همایون بوده است.

شکرالله مذهّب تذهیب‌کار و تشعیرساز است و در دورهٔ مظفرالدین شاه می‌زیسته. از کارهای میرزا شکرالله طبق یادداشتهای تقی دانش، تذهیب فرمان مشروطیت است. بنابراین می‌توان او را از استادان این هنر محسوب نمود، زیرا مورد توجه مظفرالدین شاه بوده است.

شکرالله میرزا باشی رسّام و نقّار و فلزکار است. به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی یک آفتابه خوش‌طرحی است که به انواع طرحها و اسلیمی‌ها کنده‌کاری شده و رقم دارد «شکرالله میرزاباشی».

شکری نامش شکرالله است و تار را شیوا می‌نواخته. به نوشته روح‌الله خالق موسیق را از برادرش اسماعیل قهرمانی آموخته، اگر چه خود از شاگردان شعبهٔ موزیک نظام بوده و هوبوآ می‌نواخته، وی با عارف قزوینی حشر و نشر داشته و از دوستان نزدیک وی بوده است.

شکوهی همدانی از خوشنویسان و شعرای عهد شاه عباس اول است. وی از شاگردان میرزا ابراهیم همدانی است که در اصفهان ساکن شده است. نصرآبادی از وی نقل می‌کند که با شعری بداهه مورد توجه شاه قرار گرفته است. فرزند شکوهی همایون محمد شاعر و خوشنویس است.

شمس از نقّاشان دربار بایسنغر میرزا (۸۰۲ـ۸۳۷ هـق) است. به نوشته استاد کریم‌زاده نام وی در عرضه داشتی که به خط و انشای جعفر بایسنغری کتابت شده و اکنون متعلق به موزه توپ‌قاپوسرای استانبول است ذکر گردیده و چنین نوشته که «مولانا شمس یک کشتی تمام کرده و یک لوح را از دیوان خواجو به بوم رسانیده است».

شمسا بینی میرزا سنگلاخ او را خوشنویس و شاگرد میرعماد دانسته و گوید به هندوستان سفر کرده است.

شمس‌الدین نجّار و نقّار و منبّت‌کار است. وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. پدر وی استاد محمد نجّار نیز هنرمند بوده است. از آثار دیده شده استاد شمس‌الدین درب چوبی نفیس بسیار پرکاری است در مجموعه آقای مهدی محبوبیان با رقم «عمل استاد شمس الدین ابن استاد محمد...» که تاریخ جمادی‌الاخر ۹۶۷ دارد.

شمس‌الدین کاشی‌تراش و رسام نقوش بر روی کاشی‌ها است. از آثار این کاشی‌تراش کاشی‌ها و تزئینات ایوان مسجد جمعه اصفهان است با رقم «عمل استاد شمس‌الدین کاشی‌تراش».

شمس‌الدین از نقّاشان عهد سلطان اویس جلایر است. در دیباچه مرقّع بهرام میرزا که قسمتی از آن در کتاب احوال و آثار نقّاشان آمده است، دوست محمد هروی وی را از شاگردان احمد موسی دانسته و از آثار وی مصور کردن شاهنامه‌ای را بدو نسبت می‌دهد.
از شاگردان شمس‌الدین خواجه عبدالحی می‌باشد که استاد پس از مرگ سلطان با او می‌زیسته. خواجه عبدالحی مورد توجه خاص سلطان احمد جلایر است و عبدالحی به او هنر نقّاشی آموخته که سلطان در ابوسعید نامه تصویرهایی نیز ساخته است. عبدالحی پس از فتح بغداد به دست تیمور به سمرقند فرستاده شده و در آنجا درگذشت. از استاد شمس‌الدین اثری در دست نیست و این نوشته فقط به استناد آن دیباچه و نقل دوست محمد است.

شمس‌الدین احمد افندی طویل موسیقی‌دان و موسیقی‌شناس عثمانی در قرن دهم هجری قمری است. وی علاقمند به موسیقی بویژه موسیقی ایرانی است. به نوشته هنر و مردم شماره ۱۷۳ به علت علاقه و عشق به رقص مورد تکفیر واقع شده. شمس‌الدین در عهد سلطان سلیم (۹۱۸-۹۲۶) می‌زیسته است.

شمس‌الدین ـ استاد نقّاش است و در دربار سلطان اویس می‌زیسته. از آثار او نقّاشی یک نسخه شاهنامه است که به روایت دوست محمد کوشوانی در مقدمه مرقّع بهرام میرزا به خط امیرعلی بوده است.

شمس‌الدین بن احمد منبت‌کار، نجّار و نقّار و نگارگر چوب است واز آثار وی یک صندوق بسیار زیبا و پرنقش و نگار است که از لحاظ نجاری و منبت‌کاری قابل تحسین بوده است. به نوشته استاد کریم‌زاده این اثر در حراج آوریل ۱۹۸۳ ساتبی لندن به فروش رسیده است. رقم صندوق چنین است «... عمل شمس‌الدین بن استاد احمد نجاری بالداتی ساری». این صندوق در سال ۹۰۲ هجری قمری ساخته شده بود.

شمس‌الدین بن عزالدین رستمداری نسخ نویس بوده و از آثار خطی او کتاب «ارشاد الاذهان» علامه حلی است که در کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد به شماره *86* و تاریخ ۹۱۶ هجری قمری موجود است و در طبرستان نوشته شده است. این نسخه در فهرست کتب خطی و در فهرست خوشنویسان قرن دهم هم معرفی شده است.

شمس‌الدین‌بن غیاث‌الدین حافظ الشریف الکرمانی از کاتبان اوایل قرن دهم هجری قمری است و از آثار او یک نسخه خمسه نظامی‌است در کتابخانه ملی وین به شماره *512* که دارای ۲۹ مجلس نگاره و تاریخ ۹۲۶ هجری قمری دارد.

فهرست‌کتب خطی

شمس‌الدین تبریزی خطّاط و کتیبه‌نویس دوران شاه اسماعیل صفوی است. آنطور که از آثار وی برمی‌آید به انواع خطوط مسلط بوده و از آثار او کتیبه سردر مسجد علی اصفهان است به تاریخ ۹۲۹ هجری قمری. این مسجد در زمان سلطان سنجر ساخته شده و در زمان شاه اسماعیل صفوی تعمیر و مرمت و کاشیکاری شده و بانی آن وزیر او (میرزا شاه حسین اصفهانی) بوده است. کتیبه به خط ثلث معرق بر زمینه کاشی لاجوردی است.
از کارهای دیگر وی، کتابت یک قرآن رحلی بزرگ است با خط نسخ و رقاع عالی و ثلث در موزه اسلامی ترک به خط ۹۳۷ هجری قمری با رقم «شمس‌الدین محمدبن امیر علی التبریزی».
کتیبه مسجد علی علاوه بر گنجینه آثار تاریخی اصفهان در مجله هنر و مردم شماره ۸۲ نیز معرفی شده است.

شمس‌الدین حسنی کاشانی ـ سید سیدشمس‌الدین نقّاش و آرایشگر لعاب کار کاسه و بشقاب در اوایل سدهٔ هفتم می‌زیسته. از آثار وی بشقابِ زیبایی است با تصویر خسرو و شیرین که شیرین در چشمهٔ زیبایی پر از ماهی استحمام می‌کند. تصویر این بشقاب در کتاب پروفسور پوپ آمده است و رقم «صنعه السیدشمس الدین الحسنی فی جمادی الاخر سنه سبع و ست مأیه ه» (۶۰۷ هجری قمری).
استاد کریم‌زاده در دو جا از این هنرمند که به نظر نگارنده همان سید شمس‌الدین حسنی کاشانی است یاد کرده است و این بشقاب که در فریر گالری واشنگتن است همان است که تصویر آن در کتاب پوپ می‌باشد.

شمس‌الدین ـ سید از نقّاشان و مذهّبان هند است. از شیوهٔ نقّاشی وی برمی‌آید که اصل وی ایرانی بوده که به هند مسافرت کرده. وی در اواسط سدهٔ دهم (حدود ۹۵۰) هجری قمری می‌زیسته. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی نقّاشی‌هایی در یک نسخه یوسف و زلیخای جامی می‌باشد.

شمس‌الدین شیرازی نسخ‌نویس بوده و از آثار او یک نسخه بوستان سعدی است متعلق به کتابخانه مهدی بیانی مربوط به نیمهٔ دوم سدهٔ ۱۰ هجری قمری همراه با گلستان رقم الحاقی منعم‌الدین اوحدی است.

شمس‌الدین عبدالله کاتب خوشنویس است و از آثار خطی وی:
۱ـ یک نسخه قرآن رحلی، جلد روغنی مذهّب و تماماً مزیّن به خط ثلث و تاریخ ۱۰۱۲ هجری قمری در آستان حضرت معصومه قم.
۲ـ یک نسخه قرآن حلی عظیم، جلد سوخت با تزئینات به خط نسخ و رقاع و با رقم و تاریخ «... شمس‌الدین عبدالله سال ۹۸۹» در موزه ملی (ایران باستان).
۳ـ یک نسخه در اصول و قواعد خطوط ستّه فتح‌الله بن احمد محمود با رقم و تاریخ «...شمس‌الدین عبدالله ۹۹۵» که به شماره *B551* در مؤسسه مطالعات شرق‌شناسی لنین‌گراد است. این نسخه در فهرست نسخه‌های خطی آمده است.

شمس الدین عبدالله کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی یک نسخه قرآن کریم مذهّب است به خط نسخ که در موزه ملی بخش آثار اسلامی موجود است و تاریخ ۹۸۹ دارد.

شمس‌الدین علی کاتب شیرازی از کاتبان و خوشنویسان دوران شاه اسماعیل صفوی است و از آثار خطی او یک نسخه قرآن کریم است که بسیار زیبا و مذهّب و مرصّع است و به خط نسخ و ثلث و رقاع نوشته شده و تاریخ ۹۱۱ هجری قمری دارد و اکنون در موزه قرآن آستان قدس رضوی موجود است. این قرآن به فرمان شاه اسماعیل نوشته شده. این اثر در فهرست راهنمای گنجینه قرآن احمد گلچین معانی نیز آمده است.

شمس‌الدین فخرالدین حافظ فقیه کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه قرآن جانمازی جلد روغنی کشمیری است با رقم «.. شمس‌الدین بن فخرالدین حافظ فقیه» سال ۷۱۷ که متعلق به کتابخانه ملی است.

شمس‌الدین مجلّد از مذهّبان و مجلّدان اواخر سدهٔ هفتم هجری قمری است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی شمسه‌ای تودرتو و گنبدی شکل است که در کتابخانه مورگان مضبوط می‌باشد و رقم دارد «رسم شمس‌الدین بن ضیاءالدین الزوشکی ۶۹۷» (هجری قمری).

شمس‌الدین محمد کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن رحلی بزرگ مذهّب و با جلد سوخت به خط ثلث و نسخ و رقاع و به تاریخ ربیع‌الثانی ۹۳۷ و با رقم «کتبه... شمس‌الدین محمدبن امیرعلی التبریزی» در موزه اسلامی ترک می‌باشد.
در ضمن یک نسخه کیمیای سعادت به قطع وزیری جلد تیماج و مجدّول و مذهّب به خط نسج کتابت و تاریخ رجب ۹۳۶ و رقم «...العبد محمدبن امیرعلی الحسنی» در کتابخانه ملی است که به احتمالی باید همان شمس‌الدین محمد باشد که در کتاب بیانی آنها را جدا ذکر کرده است. البته اگر دو نفر باشند امید است روزی بازشناخته شوند.

شمس‌الدین محمدبن آقا مراد از کاتبان عهد شاه اسماعیل صفوی است و از آثار او یک نسخه کلیات سعدی است که در دارالکتب قاهره به شماره ۹۵ ادب فارسی طلعت به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳٤ هجری قمری موجود است.

شمس‌الدین محمدبن رکن الدین ساوجی نسخ‌نویس است واز آثار خطی او کتاب صفوته الصفا ابن بزاز در کتابخانهٔ دانشگاه لوس‌آنجلس است. این کتاب با نسخ خوب در تبریز نوشته شده و تاریخ ۱٦ شوال ۹٦۰ هـق دارد.

فهرست نسخه‌های خطی

شمس‌الدین محمد سعید گیلانی خوشنویس است و از آثار خطوط وی:
۱ـ دو قطعه ثلث رقاع با رقم و تاریخ «العبد شمس الدین بن ملامحمد الجیلانی فی ۱۱۱۹». نصب در مدخل عمارت چهل‌ستون اصفهان.
۲ـ دو قطعه به خط ثلث و رقاع در ایوان آینه اصفهان با همان رقم و تاریخ.

شمس‌الدین محمد شاه حکیم خوشنویس و کتیبه‌نویس بوده و از آثار او:
۱ـ کتیبه‌ایست در سردر شرق مسجد میرچقماق یزد از کاشی معرق با خط ثلث به تاریخ ۸٤۱ هجری قمری.
۲ـ کتیبه‌ای در درگاه اصلی مسجد جامع یزد به خط ثلث و تاریخ ۸٦۱ و رقم کتبه محمدالحکیم.

شمس‌الدین محمد کاشی نقّاش است و از نگارگران سدهٔ یازدهم هجری قمری. از آثار دیده شده وی تصویر آبرنگ مردی است که مشغول بریدن خربزه است. این اثر متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد و رقم دارد «شمس‌الدین محمد کاشی ۱۰٤۱» از این اثر استاد کریم‌زاده نیز یاد کرده است.

شمس‌الدین نحیفی آیدین‌لی از موسیقی‌دانان و موسیقی‌شناسان قرن نهم عثمانی است. وی در دوران سلطان محمد فاتح و بایزید دوم می‌زیسته و به نوشته تاریخ عثمانی رساله‌ای در موسیقی به نام برکات نوشته است.

شمسا (آقا شمسا قمی) شمس‌الدین قمی معروف به آقاشمسا مردی موسیقی‌دان، نوازنده و نقّاش و شاعر بوده که در عهد شاه سلیمان صفوی می‌زیسته است. نصرآبادی می‌نویسد در نقّاشی با بهزاد هم چهره شده و در صفیرنوازی عندلیب را خاموش می‌کند.

شمس بایسنغری شمس‌الدین محمد بن حسام هروی از خوشنویسان دربار بایسنغر میرزای تیموری و استاد این شاهزاده بوده است، بنابراین در رقعهای خود بایسنغری یا سلطانی می‌آورده است. شمس‌الدین طبق روایات کتبی چون مطلع السعدین و حبیب السیر در خطوط سته (محقق، ریحان، ثلث، نسخ، توقیع، رقاع) استاد بوده و در خط ثلث از نوادر روزگار محسوب می‌شده است. نمونهٔ خط ثلث این استاد بخشی از کتیبه آستانهٔ رضوی و مسجد گوهرشاد است که تاریخ ۸۲۱ هجری قمری دارد. گلستان هنر نیز خط نستعلیق وی را ستوده است. از آثار خطی وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک نسخه همای و همایون به شیوه اظهر تبریزی که در هرات نوشته شده و تاریخ ۸۳۱ هجری قمری دارد در کتابخانهٔ ملی وین.
۲ـ قرآن سلطانی مذهّب عالی به شیوه یاقوت با تاریخ رمضان ۸۳۷ در موزه اسلامی ترک.
۳ـ یک قطعه از مرقّع بایقرا تهماسب به خط ثلث و نسخ و نستعلیق که در هرات نوشته شده (بدون تاریخ) و در کتابخانه خزینه توپ‌قاپوسرا می‌باشد.
٤ـ یک قطعه از مرقّعی که همهٔ قطعات آن به اقلام سته و گاهی نستعلیق است و در هرات نوشته شده

در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول.
۵ـ دو قطعه دیگر با خطوط سته و نستعلیق که در هرات نوشته شده در همان کتابخانه.

شمس‌بن تاج کاشیکار و کاشی‌تراش است و از آثار او کاشیکاری محراب صفه عمر مسجد جمعه اصفهان می‌باشد که تاریخ ۷۷۸ هجری قمری دارد. این صفه در عهد محمود افغان و به دستور او تعمیر شده و محل عبادت سربازان افغانی بوده است.

شمس شیپور غوئی ورامینی نوازنده و موسیقی‌دان است و در عهد صفوی و شاه‌عباس کبیر می‌زیسته و نامش جزو نوازندگان درباری در کتاب سرگذشت شاه عباس آمده است.

شمس شیرازی (حافظ) خوشنویس است و از نمونه آثار وی در احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک قطعه ثلث رقاع با رقم «کتبه افقر الفقراء شمس الحافظ الشیرازی...» که تاریخ ۷۷٤ هجری قمری دارد در مجموعه رکن‌الدوله رکنی بوده است.
۲ـ یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع با رقم «کتبه العبد شمس الکتاب الشیرازی حامدالله...» که برای فروش عرضه شده بود.
۳ـ یک قطعه ثلث و رقاع و نسخ در مجموعه مهدی بیانی با رقم «شمس... الشیراز» که بقیه حروف آن ریخته بوده است.
٤ـ یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع با رقم «مشقه خادم الفقرا شمس‌الحافظ الشیرازی» در مجموعه میرزا مجدالدین، که این قطعه در شماره سال چهارم صفحه ٤۲۷ یغما مورد بحث قرار گرفته در مورد نسبت آن به شاعر بزرگ حافظ شیرازی.
البته باید توجه داشت که قطعه تاریخ‌دار متعلق به آقای رکنی دقیقاً با زمان حافظ تطبیق می‌کند. بنابراین به نظر می‌رسد که حافظ نیز از خطّاطان زمانه خود بوده است.

شمس طبسی نقّار و کوفتگر و فلزکار است. از آثار وی پنجره فولادی زرکوب آستان قدس رضوی است که به سفارش شاهرخ میرزا تیموری در محرم ۸۱۷ انجام گرفته و رقم دارد «.. عمل استاد شیخ علی خودگر بخارایی عمل استادان کوفتگر مولانا شمس طبسی و استاد محمد کوفتگر و استاد با سعادت و شرافت خواجه حسین زاهد».

شمس‌الکتاب نامش میرزا محمد صادق ملقب به شمس‌الکتاب و غیر از سید محمد شمس‌الکتاب است. از کاتبان و خوشنویسان دارالتألیف اداره انطباعات دورهٔ ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه است. وی در سال ۱۳۲۰ قمری از معلمین خط دارالفنون بوده است و از آثار وی کتابت روزنامهٔ ایران و اطلاع است که در سال ۱۳۰٦ منتشر می‌شده است.

شمس‌الکتاب سید محمد ملقب به شمس الکتاب از خوشنویسان اواخر سدهٔ سیزدهم است. زنده‌یاد مهدی بیانی در حدود سال ۱۲۹۷ شمسی در دبستان اشراف از وی تعلیم گرفته و می‌نویسد در آن وقت حدوداً شصت و پنج ساله بود. شمس‌الکتاب از شاگردان میرزاعلی محمد صفای لواسانی است. از نمونه خطوط او یکی سرمشقهایی است که به مهدی بیانی داده و دیگر یک رسم‌الخط منسوب به میرعماد که فعلاً نزد آقای عبدالرسولی (خطّاط) است. با رقم و تاریخ «بجهت ضبط ترکیب از خط استاد الکل میرعماد علیه المغفره نقل شد فی شهر ربیع‌الاول من الهجرة النبویة سنهٔ ۱۲۹۵». «کتبه الفقیر الحقیر المذنب محمدالحسینی الملقب بشمس الکتاب غفرذنوبه و ستر عیوبه».
از آثار دیگر وی یک نسخه نصاب الصبیان است که به نقل از مهدی بیانی برای فروش به کتابخانه مجلس عرضه شده بود.

شمس محمد خوشنویس سدهٔ نهم است که شعر نیز می‌گفته و شمس تخلّص داشته است. به نوشته

دکتر بیانی از نمونه خطوط وی یک قطعه از مرقّع بهرام میرزا است که قطعه شعری از خود وی بوده و به وسیله میرمصور به زر کشیده شده با رقم «کاتبه و قائله شمس محمد لطف‌الله حرره میرمصور».

شمسی شترغوهی ـ استاد نوازنده و موسیقی‌دان و تصنیف‌ساز است که به نوشته تاریخ اصفهان قبلاً در خدمت حمزه میرزا و بعد به مجلس شاه عباس کبیر راه یافته و مورد تفقد قرار گرفته است.

شنگر ناتهه کشمیری خوشنویش و شاعر است. هفت قلمی او را در نستعلیق شاگرد غلام محمد هفت‌قلمی و در شکسته شاگرد حیات علی می‌داند. وی در شعر «نادر» تخلّص می‌کرده و در سال ۱۲۶۰ هجری قمری درگذشته. دکتر بیانی نیز احوال وی را آورده است.

شوقی یزدی از منشیان و کاتبان دستگاه سام میرزا صفوی است و در تذکره سامی از او به عنوان شاعر و نستعلیق‌نویس یاد کرده است. مرگ وی در سال ۹۵۷ هجری قمری اتّفاق افتاده است. از آنچه از روایات برمی‌آید باید شوقی دیگری قبل از وی می‌زیسته که آذربایجانی بوده و در کتاب دانشمندان آذربایجان نامش آمده است. وی دیوان حضرت علی را در سال ۸۸۵ قمری برای سلطان یعقوب آق‌قویونلو به نظم فارسی ترجمه کرده است.

شوکت از خوشنویسان عثمانی است که به نقل احوال وآثار خوشنویسان، به خط وی یک لوحه به خط ثلث با رقم و تاریخ «کتبه شوکت ۱۳۲۱» در ابوجامع‌بورسه می‌باشد. (تاریخ هجری قمری است)

شهاب از نقّاشان عهد بایسنغر میرزا (۸۰۲ـ۸۳۷ هـ‌ق) است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان وی در صورتگری و تذهیب و منظره‌پردازی مهارت داشته و در عرضه‌داشتی که بوسیله جعفر بایسنغر به خدمت بایسنغر میرزا تقدیم کرده نام وی را بعنوان هنرمند نقّاش و طلاکار ذکر نموده است. این سند در موزه توپ قاپوسرای استانبول است.

شهاب‌الدین احمد نقّاش نقّاش و نگارگر است و به نوشته احمد سهیلی در مجله ارمغان در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته است.

شهاب‌الدین اهل علی‌الحسینی کتیبه‌نویس و منبّت‌کار بوده و از آثار او کتیبه‌های افقی و عمودی صندوق بقعه شاهزاده احمد کوهین تفرش به خط ثلث است که در کمال مهارت منبّت شده‌و رقم‌و تاریخ‌آن‌چنین است «شهاب‌الدین اهل علی‌الحسینی ۹۵۷ هـ‌ق به اتّفاق فرزندش عین‌علی».

شهاب‌الدین بن نظام الدین ـ استاد نجار و نقّار است و از مردمان قزوین وی از سازندگان در ورودی چهار پادشاه لاهیجان است. وی در نیمهٔ اول سدهٔ نهم می‌زیسته.

شهاب‌الدین روضه‌خوان ـ سید وی درهنر خط و ناخنی مهارت داشته و در عهد ناصرالدین‌شاه می‌زیسته‌ِ است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی تصویر ناخنی بی‌نظیر و استادانه علی(ع) است که رقم دارد «بجهت جناب جلالت مآب اجل اکرم افخم آقای وکیل‌الدوله عمل اقل الذاکرین سید شهاب الدین روضه‌خوان».

شهاب‌الدین علی به نوشته استاد کریم‌زاده از نقّاشان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از آثار دیده شده وی تصویر آبرنگی شاخه گل سرخی است که مرغی روی آن نشسته است و رقم دارد «شهاب‌الدین علی».

شهاب‌الدین قدسی از تذهیب‌کاران عثمانی است که به نوشته تاریخ عثمانی در سده نهم می‌زیسته و در این هنر شهرت داشته است.

شهاب‌الدین کاشانی خوشنویس و به نقل از سپهر خواهرزادهٔ محمودخان ملک‌الشعرا است. وی در سال ۱۲۹۹ هجری قمری درگذشته است.

شهابی ـ استاد رضا استاد رضا شهابی از شاگردان کمال‌الملک و مدرسه صنایع مستطرفه است. وی در سال ۱۲۸۰ شمسی در تهران متولد شد. تحصیلات نقّاشی خود را از هفده سالگی آغاز کرد و مدت دو سال در خدمت استاد کمال‌الملک، شاگردی نمود. او پس از اتمام تحصیلاتش در سال ۱۲۹۷ شمسی به استخدام وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستطرفه درآمد. سپس برای تعلیم رشته نقّاشی به تبریز رفت و تا سال ۱۳۱۸ در آنجا ماند و پس از آن در دبیرستانهای تهران به کار مشغول شد. از کارهای وی ساخت مدلهای نقّاشی برای کودکان مدرسه و ترسیم‌های پیکرشناسی برای دانشجویان پزشکی و ایجاد نقشها و تصاویر سنتی و تاریخی برای شاهنامه است. او در سال ۱۳۳۵ پس از ۳۸ سال خدمت بازنشسته می‌گردد و بدین طریق فرصت بیشتر برای پرداختن به نقّاشی پیدا می‌کند.
استاد رضا شهابی در مدت کمی مدارج فکری و عملی هنر نقّاشی را طی کرده و با هنرهای نگارگری ایرانی چون تذهیب و تشعیر و مینیاتور آشنا شده است و این هنرها را در کار خود به طریق مخصوص بکار گرفته و عاقبت به امپرسیونیسم و نئوامپرسیونیسم روی آورده است و در این زمینه آثار بسیاری بوجود آورد، از جمله: تصویر دختر بچه، طبیعت بیجان و مناظری از شمال که آثار بسیارش زینت‌بخش مجموعه‌های خصوصی است.

دختر بچه کار رضا شهابی

شهدهٔ دینوری خطّاط، کاتب و فقیه و فاضل است. به نوشته بابامردوخ در مشاهیر کرد، وی در سدهٔ ششم هجری قمری در بغداد می‌زیسته و اصلش از دینور کرمانشاه است. بعضی‌ها وی را استاد یاقوت مستعصمی دانسته‌اند. مرگ وی در سال ۵۷٤ قمری در سن ۹۹ سالگی اتّفاق افتاده است.
لغت نامه دهخدا به نقل از عیول الانباء وی را دختر ابونصر احمد بن الفرج بن عمر الابری دانسته و تولدش را به سال ٤۸۲ هـ ق در بغداد و اصلش را از دینور ذکر می‌کند، در ضمن به خاطر اینکه این بانوی دانشمند خط بسیار نیکویی داشته و به شهدة الکاتبه مشهور بوده است.

شهر امیرشیرازی خوشنویس است و در سدهٔ دهم می‌زیسته و از نمونه خطوط او به نوشته دکتر بیانی:
۱ـ نسخه‌ای از قرآن کریم، بسیار نفیس به خط نستعلیق در موزه آثار اسلامی ترک استانبول.
۲ـ یک مجموعه نفیس از شاهنامه فردوسی و تیمور نامهٔ هاتفی و شهنشاه نامه قاسم گنابادی با تاریخ رجب ۹۷٤ در مجموعهٔ آندره گدار.

شهسوار الکاتب از کاتبان اوایل سدهٔ دهم است و از آثار او به نوشته دکتر مهدی غروی در هنر و مردم شماره ۷٤، یک نسخه کتاب بوستان سعدی است که در موزه دهلی موجود است. این کتاب دارای ۳٤ تصویر از مکتب هرات است که توسط حاجی محمود کشیده شده است. خطش نستعلیق و رقم شهسوار الکاتب عرض و تاریخ ۱۵ ربیع‌الثانی ۹۰۸ هـ‌ق دارد.

شهسوار چهارتاری استاد و نوازنده تار در عهد صفویان و در دربار شاه عباس صفوی است. نام وی جزو هنرمندان درباری در کتاب زندگی شاه عباس آمده است.

شهسوار سلیمی از کاتبان خوشنویس دربار عثمانی و سلطان سلیم (۹۱۸ـ۹۲٦) بوده و از آثار او:
۱ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «کتبه شهسوار» که به رؤیت مهدی بیانی رسیده است.
۲ـ یک نسخه دیوان سلطان سلیم در کتابخانه دانشگاه استانبول.

شهمیرزایی ـ استاد عباس استاد منبّت‌کار معاصر است. وی از مردم شهمیرزاد سمنان بوده و در هنر منبّت و معرّق و درودگری مهارت بسیار داشته است. آثار بسیاری به وجود آورده که تعدادی از آنها در موزه‌ها می‌باشد. از جمله آثار وی اثری در موزه هنرهای ملی تهران دیده‌ام.

شیبانی کاشانی ـ علی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه کتاب اللطایف میرزا علی محمدخان بحیرالدوله است که به تاریخ ۱۳۱۳ هجری قمری به خط شکسته نستعلیق کتابت شده و به شماره *Be.O.42* در کتابخانه بلدیه استانبول موجود است. این کتاب در فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه آمده است.

شیخ احمد عودی از هنرمندان دورهٔ بایسنغر میرزا است و همانطور که از نامش پیداست، علاوه بر نقّاشی از موسیق نیز آگاهی داشته است. به نوشته تاریخ امیری از آثار رقم‌دار وی که در مرقّع فاتح توپ‌قاپوسرای ترکیه آمده است، تصویر مرد مسلحی است با اسبی که بر روی پاها ایستاده و دستها را بلند کرده است و رقم دارد «عمل خواجه شیخ احمد عودی». وی برادر بابا حاجی صورتگر است.

شیخ ـ استاد حسین نقّاش است و از شاگردان استاد کمال‌الملک. تولدش به سال ۱۲۸۹ شمسی در تهران است. دوره ابتدایی را در مدرسه اقدسیه و علمیه گذراند. سپس به مدرسه صنایع مستطرفه رفت و زیر نظر استاد به آموزش پرداخت. دورهٔ نقّاشی را پنج سال تمام کرد و مدرک خود را که معادل لیسانس بود از دست استاد خود دریافت نمود. پس از آن که کمال‌الملک به نیشابور رفت، به مدت شش یا هفت سال در مدرسه‌ای که در تهران تأسیس شده بود به سمت استاد به تعلیم شاگردان پرداخت، پس از چندی با افتتاح هنرستان کمال‌الملک، ریاست آن هنرستان را به عهده گرفت و مدت بیست و پنجسال بدین کار اشتغال داشت. استاد شیخ که جوانترین شاگرد کمال‌الملک است پس از آموختن سبک کلاسیک و رالیسم به سمت رئالیسم کشیده می‌شود. اولین اثرش را که هفت سین نام دارد (این اثر را استاد عرب‌زاده بر روی فرش کپی کرده است) در زمان حضور کمال‌الملک به پایان رسانده است. وی مدتی به سفرهای

اروپایی می‌رود و از دیدن موزه لوور شگفت‌زده می‌شود و به قول خودش حتی خود را فراموش کردم و عاشقانه در این زیبا جای جهان جا گرفتم. از استاد آثار بسیاری باقی مانده است از جمله تصویر میرزا، معلم دخترش و طبیب و مریض و سقا با تاریخ ۱۳٤٤ شمسی و تصویر نجم‌آبادی در حال نقّاشی و تصویر سهیلی در حال کار و چهره پیرمرد و پرتره و منظره که تصویر این آثار در هنر و مردم شماره ۱۲ آمده است. علاوه بر آن در هنر و مردم شماره ۲۱ شرح حال وی نوشته شدَه است. استاد در سال ۱۳۷۰ شمسی در حادثه اتومبیل کشته شد. یادش گرامی‌باد.

سقا اثری از حسین شیخ ۱۳۴۴

شیخ‌الاسلام خوشنویس است و مهدی بیانی او را مربوط به سده دهم و یازدهم هجری قمری دانسته و خط او را در ردیف خط میرعماد قرار داده است. از آثار خطی او یک قطعه است متعلق به کاخ موزه گلستان که در موزه ملی به امانت است و شامل یک رباعی با رقم «کتبه العبد شیخ الاسلام خان» و دیگر قطعه‌ایست در مجموعه آقای کریم‌زاده.

شیخ‌الاسلام بن حبیب‌الله انصاری از کاتبان و خوشنویسانی است که در اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار خطی او خمسه نظامی است به شماره‌های ۱۵۹ و ۱٦۰ در کتابخانه مجلس که تاریخ ۹۰۳ هـق دارد و در قسطنطنیه نوشته شده است و نسخه‌ایست آراسته.

شیخ اول کرمانی ـ میر نامش محی‌الدین است و از خوشنویسان دربار ظهیرالدین بابر (متوفی ۹۳۷ هجری قمری) بوده است. محی‌الدین در اواخر عمر میرعلی هروی را درک کرده است.

شیخ ثانی کرمانی ـ میر خوشنویس است و فرزند محی‌الدین شیخ اول. وی نامش حبیب‌الله بوده است. از نمونه خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک قطعه از مرقّع سلطان حسین میرزا بایقرا به خط نستعلیق و خط‌های دیگر با رقم «کتبه حبیب‌الله بن محی المشتهر به امیر شیخ الثانی الکرمانی» در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.

۲ـ یک قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی با رقم «حبیب‌الله کرمانی» در همان کتابخانه.

۳ـ یک قطعه از مرقّعی دیگر در همان کتابخانه.

٤ـ یک قطعه از مرقّعی دیگر با رقم «کتبه امیرشیخ الثانی الکرمانی» در همان کتابخانه.

۵ـ قطعه‌ای از یک مرقّع با تاریخ ۹۹۵ در کتابخانه روان کوشکو، استانبول.

شیخ حسین و شیخ علی و شیخ هاتم (حاتم) سه برادر نقّاشند، فرزند بهلول چشتی. کار آنها نقّاشی‌های کتاب راگ مالاست که به نوشته استاد کریم‌زاده در حراج ۲۲ نوامبر ۱۹۸٤ ساتبی به فروش رسیده است. به نظر وی از رقم کتاب مشخص می‌شود که اینان از شاگردان میرسیدعلی نادرالملک و خواجه عبدالصمد شیرین قلم بوده‌اند و در ربیع‌الاول ۹۹۹ کتاب را به اتمام رسانده‌اند.

شیخ دولت‌خان از نقّاشان هندی در سدهٔ یازدهم هجری قمری است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تصویر شاهزاده‌ایست که روی تختی نشسته و مجسمه‌ای فلزی را نگاه می‌کند. عده‌ای در مقابل شاهزاده ایستاده‌اند و دو آهو نیز در مجلسند و رقم دارد «شیخ دولت‌خان».

شیخ زاده نقّاش است و آنطور که آثارش گواهی می‌دهد بسیار چیره‌دست بوده است. استاد کریم‌زاده حدس می‌زند که ممکن است وی از هنرمندانی باشد که با بهزاد از هرات به تبریز کوچ کرده‌است. طبق روایت وی از آثار شیخ‌زاده در کتابها و دیوانهای خطی حافظ و امیرعلیشیرنوایی بسیار است که می‌توان از روی آنها به درجه استادی وی پی برد. این آثار در کتاب *Royal Persian Monuscripts* به چاپ رسیده است. نگاره‌های دل‌انگیز و زیبا به شیوه سلطان محمد خراسانی که هرکدام آیتی از زیبایی است.

کار شیخ‌زاده براساس شعری از حافظ (*)

شیخ زادهٔ پورانی خوشنویس است. صاحب مناقب هنروران، وی را از خوشنویسان دربار سلطان حسین میرزا بایقرا دانسته است گویند فرزند ابوشیخ پورانی است.

شیخ عباسی نقّاش چیره‌دست عهد شاه عباس دوم (۱۰۵۲ـ۱۰۷۷) است. وی در شبیه‌سازی و مجالس رزمی‌و بزمی و پرنده‌سازی مهارت داشته است. شیوهٔ کار وی، همان شیوه استادان آن دوره مانند محمدزمان و علیقلی بیک جبادار بوده است. پسران وی محمدتقی و علی نقی نیز نقّاش بوده‌اند. آثار رقم‌دار وی با سجع «بها گرفت چو گردید شیخ عباسی» رقم خورده است. از نمونهٔ آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر جلوس شاه عباس ثانی که سفیر هند در حضور اوست با رقم «بها گرفت چو گردید شیخ عباسی ۱۰۷٤» (هجری قمری) که این اثر در کتاب شاه عباس و هنر اصفهان چاپ شده است.

۲ـ تصویر یک شاهزاده هندی با همان سجع و تاریخ ۱۰۸٤. این اثر در کتاب *Islamic Painting* به چاپ رسیده است.

۳ـ تصویری از جمع درویشان و محفل اخوت با همان سجع و تاریخ ۱۰۹۸.

این اثر در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است.

٤ـ نگاره جمع جوانان و شاهزادگان در یک بزم به تاریخ ۱۰۸۸.

۵ـ تصویر بهمن دلاور در شکار که در یک شاهنامه خطی است و تاریخ ۱۰۶۰ هجری قمری دارد.

٦ـ نگاره یک مرغ زیبا به تاریخ ۱۰۸۲ هجری قمری شماره ٤، ۵ و ٦ متعلق به مجموعه‌های خصوصی است)

۷ـ تصویر یک شاهزاده صفوی در حال قپق‌اندازی که این اثر در حراج ساتبی لندن به فروش رفته است. (تصویر)

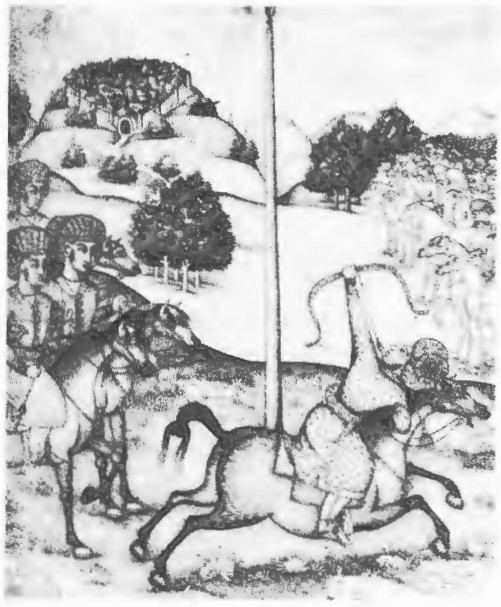

اثر شیخ عباسی (*)

شیخ علی نجّار و نقّار و منبّت‌کار است و در دورهٔ ناصری می‌زیسته و در ساختن کشکول‌های دراویش و قلیان‌های جوزی و منبت‌کاری و طراحی آنها مهارت داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

شیخ علی خودگر بخارایی فلزکار و نقّار فلز است و از آثار وی ساخت پنجره فولادی زرکوبی است که به اتّفاق استادان برای آستان قدس رضوی ساخته شدو اکنون در موزه آن آستانه می‌باشد. وی در سدهٔ نهم هجری قمری می‌زیسته است.

شیخ محمدامیر مصور از نقّاشان هندی است که در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی نگاره کودکی اسب‌سوار است با خدمه که بر روی جلد کتابی استادانه رسم شده و رقم دارد «شیخ محمد امیرمصور ساکن کرایا شهر کلکته».

شیخ محمدبن شمس‌الدین کاتب خوشنویس و از آثار بسیار نفیس او شاهنامه‌ایست در موزه متروپلی‌تن نیویورک که تاریخ شوال ۱۰۷۹ دارد. این شاهنامه ۲۵ سال بعد توسط نقّاشان بزرگ زمانه چون محمد زمان، فضل‌علی، علی نقی بن شیخ‌زاده و پیربیک غلام (آقانوبان) نقّاشی شده است.

شاهنامه در موزه‌ها ـ احوال و آثار نقّاشان

شیخ محمد بن یوسف البناء بنّا و معمار سدهٔ نهم قمری است که تعمیر و ترمیم مسجد جمعه اصفهان را در زمان و به فرمان اوزون حسن آق‌قویونلو انجام داده و رقم او به خط ثلث بر زمینه کاشی لاجورد در وسط کتبه آمده است «هذه التجدید عمل جمال خادم الشیخ محمدبن یوسف البنا حمدالله».

شیخ محمد تمیمی ـ مولانا گلستان هنر و سپس تذکرهٔ سپهر او را از منشیان و تعلیق‌نویسان پادشاهان آق‌قویونلو دانسته‌اند و به نقل از آنها وی فرزند خواجه‌جان نقّاش است.

شیخ محمد سبزواری نقّاش سدهٔ دهم و اهل شیراز است و پسر مولانا شیخ کمال ثلث نویس و خود نیز در خط نستعلیق مهارت داشته است. علاوه بر آن این هنرمند در تشعیرسازی و حل‌کاری و تذهیب دست داشته و در جانورسازی و مناظر بزمی و رزمی‌استاد بوده است. در عالم‌آرای عباسی و گلستان هنر او را ستوده‌اند.

بسیاری از آثار این هنرمند در کتاب هفت اورنگ مولانا عبدالرحمان جامی که در موزه فریر گالری واشنگتن است جا گرفته است. البته این آثار در کتاب *Royal Persian Monuscripts* به صورت رنگی به چاپ رسیده است.
از آثار دیگر وی که در نمایشگاه بریتیش میوزیوم به نمایش درآمده و یا در کاتالوگ موزه به چاپ رسیده و استاد کریم‌زاده رؤیت کرده است، عبارتند از:
۱ـ تصویر جوانی که دو زانو نشسته و مشغول مطالعه است با رقم «راقمه شیخ محمد» این اثر متعلق به موزه لوور پاریس است.
۲ـ تصویری از یک جوانی که به متکا تکیه داده.
۳ـ تصویر یک جوان صفوی. این اثر نیز متعلق به موزه لوور پاریس است.

جوان صفوی در حال مطالعه ـ کار شیخ محمد سبزواری (*)

٤ـ تصویر مردی با ریش و سبیل بزی که دو زانو نشسته با رقم «راقمه شیخ محمد».
۵ـ دو اثر دیگر این هنرمند یکی تصویر شتر و ساربانی است و در اطراف آن اشعاری که از خود نقّاش است به خط نستعلیق نوشته شده و رقم دارد «مصوّره و محرّره شیخ محمد فی شهور سنهٔ ٩٦٤».
و دیگری تصویر شاهزاده جوانی که طوطی خوشرنگی را بدست گرفته و رقم دارد «راقمه شیخ محمد».

شیخم مذهّب از نقّاشان هندی در سده یازدهم هجری قمری است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی دو نگاره یکی تصویر یک اژدها به صورت مینیاتور و یکی نگاره مجلس محاکمه‌ای مربوط به یک داستان که در نمایشگاه هشتم آوریل ۱۹۸۰ بریتیش میوزیوم به نمایش گذارده شده و رقم هنرمند به صورت «عمل شیخم مذهّب» آمده است.

شیخ وردی نقّاش و از مردم اصفهان است و در سال ۸۱٦ هجری قمری در این ولایت بسر می‌برده. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی نسخه مصوری است که به نقشها خیال‌انگیز و عجیب تصویر شده و هر نگاره دارای شرحهایی است. این اثر در موزه توپ‌قاپوسرای استانبول است. امضای هنرمند به صورت «کار شیخ وردی» آمده است.

شیخی بیک نقّاش نقّاش است و در اواسط سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته است. به نوشته استاد کریم"اده در مرقّع بهرام میرزا که متعلق به کتابخانه خزینه اوقاف استانبول است قطعه خطی از وی می‌باشد که جهت عرضه داشت به بهرام میرزا صفوی ارسال شده و زیر آن چنین آمده است «عرضه‌داشت بنده خاکسار شیخی بیک نقّاش».

شیخی کرمانی نقّاش و شاعر سدهٔ دهم هجری قمری است و در تحفه سامی نام وی نمونه‌ای از اشعارش آمده است.

شیخی مذهّب نقّاش است و به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم از آثار دیده شدهٔ وی تصویر دو دلداده است که در کتابخانهٔ موزه توپ‌قاپوسرای استانبول می‌باشد با رقم «مشقه شیخی مذهّب فی سنة ۹٤٥».

شیخی یعقوبی از نقّاشان دوره آق‌قویونلوهاست که در خدمت سلطان خلیل (۸۸۳ـ۸۸٤ هـق) و سلطان یعقوب (۸۸٤ـ۸۹٦) می‌زیسته است و بعضی آثار خود را با امضای «شیخی یعقوبی» رقم زده است. بیشتر آثار این هنرمند در مرقّع سلطان محمد فاتح که به شماره *H.2153* در موزه توپ‌قاپوسرای استانبول است، قرار داد که با رقم «عمل شیخی نقّاش» و «عمل استادشیخی» و «عمل شیخی‌الیعقوبی» و «کار استاد شیخی نقّاش» رقم خورد است. استاد کریم‌زاده این نقّاشها را از نزدیک رؤیت کرده است.

شیدا نقّاش قلمدان‌ساز است و از آثار دیده شده وی توسط استاد کریم‌زاده قلمدانی است که با انواع مجالس خوشگذرانی تزیین شده با رقم «راقمه شیدا ۱۲۹۰» (هجری قمری).

شیرداس نقّاش هندی است و در سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته است. وی در چهره‌پردازی و زیبانگاری مهارت داشته و از آثار دیده شده وی تصویر شخصی است که ریش انبوهی دارد و در اطراف اثر خطوطی به خط نستعلی و با تذهیب آمده و رقم داشته «شبیه میرحمله عمل شیرداس» این اثر به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

شیرعلی خوشنویس است و در سدهٔ نهم می‌زیسته. دربارهٔ او مناقب هنروران و مجالس‌النفایس سخن گفته‌اند. وی شعر نیز می‌گفته و در معما مهارت داشته است. از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ نسخه‌ای از ظفرنامه تیموری که آن را برای سلطان حسین میرزا بایقرا نوشته و تاریخ ۸۷۲ هجری قمری دارد. این نسخه در کتابخانهٔ پادشاهان گورکانی هندوستان بوده و خط جهانگیرشاه در پشت آن دیده می‌شود. این نسخه اکنون متعلق به گالری هنر والتر *(The Walter Art Gallery)* شهر بالتیمور امریکاست.
۲ـ یک قطعه از مرقّع بهرام میرزا در کتابخانه اوقاف استانبول با رقم «مشقه العبد شیرعلی عفا الله عنه».
۳ـ سه قطعه از مرقّعهای مختلف در همان کتابخانه که یکی از آنها تاریخ ۸۵۳ هجری قمری دارد.

شیرعلی بن شهاب‌الدین خطّاط بوده و در سدهٔ دهم زندگی می‌کرده و از آثار او یک نسخه شرح‌الموجز نفیس بن عوض بن حکیم طبیب کرمانی، است که در کتابخانهٔ گوهرشاد مشهد به شماره ۱۵۳۹ به خط عربی نسخ و تاریخ ۹۵۷ هـق می‌باشد.

شیرمرد از موسیقی‌دانهای عثمانی است. به نقل از تاریخ عثمانی وی در دربار سلطان محمد فاتح بوده و عود می‌نواخته است.

شیره عوض علی ـ استاد حجّار و نقّار سنگ است و از آثار او کتابه متن فرمان شاه عباس کبیر است بر سنگ لوحه‌ای که در مسجد سلطانی اسدآباد نصب شده و تاریخ ۱۰۲٦ هجری قمری دارد.

حضرت مسیح و مریم کار منصور نقاش سده ۱۱ هـ . ق

ص

صادق نقّاش است و تنها اثر دیده شده وی تابلوی رنگ روغنی حضرت مسیح و مریم است که زنی در مقابل آنها ایستاده و سیبی را به عیسی مسیح تعارف می‌کند. رقم هنرمند به نقل از استاد کریم‌زاده که تابلو را رؤیت کرده با سجع انحصاری در زیر تابلو به صورت «شده احیا زدم عیسی مریم ـ صادق سنه ۱۲٤۰» (هجری قمری) آمده است.

صادق از نقّاشان عهد اکبرشاه گورکانی است و به نقل از استاد کریم‌زاده از بهترین آثار وی نگاره مجلس بزمی است که در کتاب «مرکوب» به چاپ رسیده است.

صادق (آقا صادق اول) آقا صادق اول نقّاش و نگارگر چیره‌دست سده دوازدهم هجری قمری است که چون آقا صادق دیگری پس از وی آمده و او نیز هنرمندی قابل ستایش است استاد کریم‌زاده وی را که در بخشی از زندگی با آقا صادق دوم معاصر بوده، آقا صادق اول می‌نامد. آقاصادق اول که دوران فعالیت هنری‌اش بین سالهای ۱۱۲۸ الی ۱۱۷۸ است و نیز با سجع «صادق از لطف علی اشرف شد» و به ندرت با سجع «صادق الوعد» رقم می‌زده، از شاگردان علی اشرف می‌باشد. وی با ترکیب هنر اواخر صفوی و عهد زندیه شیوه‌ای ابتکاری در کار نقّاشی بوجود آورده است. آقا صادق در کارهای لاکی روغنی و گل و مرغ و مجالس بزمی و شکار و حالات انسان و جانوران دستی قوی داشته. از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثارنقّاشان قدیم:

۱ـ قلمدانی نفیس با نگاره مناظر گوناگون و درختان و ساختمانی به سبک صفوی و تصویر یک زن با رقم «صادق از لطف علی اشرف شد ۱۱۳۰».

۲ـ قدیمی‌ترین اثر این هنرمند که در سال ۱۹۳۵ میلادی در یک کتاب فرانسوی به چاپ رسیده، یک قلمدان تابوتی شکل است با رویه گل و مرغ به شیوه علی اشرف با رقم «صادق از لطف علی اشرف شد ۱۱۲۸».

۳ـ قلمدانی زیبا با تصویر زنی که در حال شستشوست. این اثر که با سجع «یا صادق الوعد ۱۱٤٤» رقم خورده در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است.

٤ـ قاب آینه‌ای زیبا با تصویر مریم و مسیح و حواریون و ذبح اسماعیل که در حراج شهر پاریس به فروش رفته است.

۵ـ قلمدانی تابوتی شکل گل و مرغی با سجع «یا صادق الوعد در سنهٔ ۱۱٦۲».

٦ـ قاب آینه‌ای هشت ضلعی که به تصویر دختری با البسه دوران زندیه نشسته و ظرفی شراب در مقابل اوست و به شیوه علی اشرف و با سجع «صادق از لطف علی اشرف شد ۱۱۷٤».

۷ـ قلمدان تابوتی با تصویر شکارگاه به سبک صفوی با همان سجع و تاریخ ۱۱۷٦.

۸ـ جعبه گل و مرغی با منظره شکار اروپائیان که در حراج ۲۲ آوریل ۱۹۸۰ ساتبی لندن به فروش رسید و دارای سجع «صادق از لطف علی اشرف شد» و تاریخ ۱۱۷۷ داشته است.

صادق (آقا صادق دوم) نقّاش مشهور نیمه دوم سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. دورهٔ فعالیت وی بین سالهای ۱۱۶۰ تا ۱۲۱۰ بوده است. نامش محمد صادق است که با سجع «یا صادق الوعد» رقم می‌زده. البته به ندرت رقم صادق و محمد صادق نیز دارد. آقا صادق در رشته‌های گوناگون نقّاشی از قبیل آبرنگ و کارهای روغنی (لاکی) و تذهیب و ترصیع و حل‌کاری مهارت داشته و در محتوای نگاره‌ها از گل و مرغ و شبیه‌سازی و تک‌چهره‌سازی و مجالس بزمی و رزمی و شکار استاد بوده است.

آقا صادق نه تنها به تصویر مجالس عارفانه علاقه داشته بلکه خود در شعر و ادب و خط نیز دارای اعتبار بوده و اغلب آثار خود را با شعر درآمیخته و به خط زیبای خود زینت داده است. از آثار دیده شده وی طبق روایت استاد کریم‌زاده عبارتند از:

۱ـ تصویر جنگ کرنال یادگار جنگ بین نادرشاه و محمدشاه گورکانی که به دستور آغامحمدخان قاجار بر دیوار کاخ چهلستون رسم شده است و رقمش چنین است:

«بحسب الحکم شاهنشاه دوران
فریدون فر محمد خان قاجار
زکلک صادق نقّاش نو شد
نشان و فر نادرشاه افشار
(یا صادق الوعد»

۲ـ تصویر بزرگ و رنگ روغنی جنگ چالدران، در کاخ چهلستون با رقم «یا صادق الوعد ۱۲۱۰».

۳ـ تابلوی بزرگ جنگ نادرشاه و عثمانی مضبوط در کاخ موزه گلستان.

٤ـ تصویر رنگ و روغنی بهشت، مضبوط در کتابخانه مجلس.

۵ـ تصویر رنگ روغنی جنگ شاهزاده‌ای با اژدها با رقم «رقم کمترین محمد صادق».

٦ـ تصویر زنی دلفریب که به متکایی تکیه داده. این اثر متعلق به کاخ موزه گلستان است با رقم «کمترین محمدصادق».

۷ـ قلمدان بسیار زیبایی از کارهای وی در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم «یا صادق الوعد ۱۱۹۰».

۸ـ قاب آینهٔ زیبایی در همان موزه با رقم «یا صادق الوعد ۱۱۸۹».

۹ـ جعبه بزرگی با نگاره‌هایی از شاهان صفوی و رقم «یا صادق الوعد ۱۱۹۸».

۱۰ـ قلمدانی با آرایش گل و مرغ و مناظر و مدالیون و رقم «یا صادق الوعد ۱۱۹۳».

۱۱ـ قلمدانی بسیار زیبا با تصویر عرفی و پسر شاه سلیم و مجالس گوناگون با رقم «یا صادق الوعد ۱۱٦۵».

۱۲ـ قلمدان دیگری با مناظر شکار و حیوانات مختلف که رقم آن به صورت شعری آورده شده.

۱۳ـ قلمدان گل ومرغی با سه مدالیون و رقم «یا صادق الوعد» و تاریخ رجب ۱۲۱۲.

۱٤ـ قاب آینه‌ای نفیس که در موزه هنرهای تزیینی تهران بوده است.

۱۵ـ قلمدان زیبایی که بزم یوسف و زلیخا بوده در حراج ساتبی ۱۹۸۱ به فروش رفته است. این اثر رقم «صادق الوعد» و تاریخ ۱۱۵۳ دارد.

۱٦ـ تصویر آبرنگی دو دلداده با رقم «یا صادق الوعد»

۱۷ـ تصویر آبرنگی زنی فربه که در یکی از مرقّعات کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

۱۸ـ تصویر دختر جوانی با همان رقم و تاریخ ۱۲۰۰ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۱۹ـ تصویر آبرنگی دو زن جوان با رقم «رقم کمترین صادق سنهٔ ۱۲۰۸».

۲۰ـ تصویر آبرنگی زنی شاداب در بازوان جوانی با رقم «یا صادق الوعد ۱۲۰۸».

۲۱ـ تصویر آبرنگی زنی زیبا با همان رقم و تاریخ ۱۱۹۷.

۲۲ـ دو اثر وی که در حواشی دو مینیاتور خلق کرده و در مرقّعی در کتابخانه لنین‌گراد است و رقم «عمل محمدصادق سنهٔ ۱۱٦۰ دارد».

۲۳ـ تصویر دوشیزهٔ جوانی در مجموعه استاد کریم‌زاده با رقم یا صادق الوعد ۱۱۸۷.
۲٤ـ گرده‌های استادانه وی که سوزن‌اندازی شده هفت برگ در مجموعه استاد کریم‌زاده می‌باشد.

کار آقا صادق دوم (*)

صادق از نقّاشان اواخر سدهٔ سیزدهم است و در حدود سالهای ۱۲۹۰ هجری قمری جزو شاگردان رتبه اول نقّاشی دارالفنون بوده است. وی از همشاگردی‌های اسماعیل جلایر است. از وی اطلاع دیگری به دست نیامده.

صادق بن محب علی اصفهانی نگارگر و نقّار فلز و فلزکار است. از آثار وی نقش قبضه شمشیری است که در بریتیش میوزیوم می‌باشد و رقم دارد «عمل صادق بن محب‌علی اصفهانی» به نقل از استاد کریم‌زاده وی در سده یازدهم هجری قمری می‌زیسته.

صادق بن محمدباقر صحاف وجلدساز بوده و به نقل از دکتر ایرج افشار در صحافی سنتی از آثار وی جلد دو نسخه از کتب خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه است به شماره ۲۰۷۵ و ۲۰۷٦.

صادق بیک افشار نقّاش و خطّاط و شاعر و نویسنده و موسیقی‌دان رزم‌آور دوران صفوی است که به نامهای صادق، صادقی، صادق بیک و صادق کتابدار در عرصه هنر ایران نامیده می‌شود. وی اهل تبریز است و از طایفه اتراک خدابنده‌لو، که در عهد شاه اسماعیل اول از شام به آذربایجان کوچ کرده‌اند.
صادق در سال ۹٤۰ هجری قمری در تبریز متولد شده و پس از قتل پدرش به آوارگی و درویشی روی آورده، تا اینکه امیرخان موصلوی حاکم همدان او را از قلندری به درآورده و بدو مکنت و قدرت داده و وی در جنگها دلاوری کرده و در شعر و ادب و هنر و خط گوی سبقت از همگان ربوده است.
در زمان شاه اسماعیل ثانی وارد کتابخانه وی شده و به شغل کتابداری مشغول گشته است.
در شاعری آثاری به وجود آورده و در نقّاشی شاگرد مظفرعلی استاد یگانهٔ آن زمان بوده، اما استاد خط وی مشخص نیست. فکری سلجوقی او را شاگرد میرعلی هروی می‌داند.
علاوه بر همه اینها وی مردی زورآزمای و شجاع بوده است. در کتب بسیاری از وی سخن گفته‌اند. بعضی او را استاد نقّاشی رضا عباسی دانسته‌اند و تا زمان شاه عباس وی به شغل کتابداری پرداخته اما از آنجا که مردی تندخو و زود رنج بوده مورد خشم شاه عباس نیز واقع شده و با نسبتی شاید ناروا شغل وی به دیگری واگذار شده است. از آثار نظم و نثر وی می‌توان:
۱ـ زبدة الکلام (در مدح پادشاه و منقبت ائمه)
۲ـ فتحنامه عباس نامدار (مثنوی در بحر شاهنامه)
۳ـ مقالات و حکایات (بوزن بوستان)
٤ـ سعد و سعید (در بحر خسرو و شیرین)
۵ـ دیوان غزل
٦ـ تذکره الشعرا (مجمع الخواص)
۷ـ قانون الصور (درباره نقّاشی و شیوه و رنگ سازی) در بحر خسرو و شیرین.

۸ـ منشئات و مکاتبات ترکی و فارسی (ملمعات)
۹ـ رساله معما در وزن رباعی
۱۰ـ رسالهٔ خطیات
و آثار بسیار دیگر. مرگ صادق بیک را در حدود سال ۱۰۱۷ هجری قمری دانسته‌اند. از آثار نگارگری وی به نقل از استاد کریم‌زاده عبارتند از:
۱ـ تصویر پیرمردی در یک منظره به شیوه اصفهان در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران با رقم «رقم صادق افشار»
۲ـ تصویر زنی در شیوه فرنگی با رقم «راقمه صادق کتابدار ۱۰۱۵».
۳ـ تصویر مرغی که روی سنگی نشسته. این اثر که رقم «عمل غلامی‌میرزا صادق کتابدار» داشته در حراج ساتبی لندن سال ۱۹۷۷ به فروش رسیده است.
٤ـ تصویر تیمورخان ترکمان که در سال ۱۰۰۲ کشیده و نیمه‌تمام بوده و در سال ۱۰۵۹ توسط معین مصور کامل گشته است، این اثر متعلق به مجموعه کتابخانهٔ لنین‌گراد است.
۵ـ چند اثر وی که با نام صادق رقم زده است در کتاب *Le Penture* تألیف *Ivan Stchovkine* به چاپ رسیده است.
٦ـ تصویر دختری با لباس بلند چین‌دار که مشغول نوشیدن شراب است با رقم «عمل صادق» این اثر تصویر پیرمردی با ریش بزی و عمامه در کتاب اصفهان آنتونی ولچ به چاپ رسیده است.
۷ـ تصویر رستم پهلوان با رقم «صادقی» که در کتاب پرسیان اند مغول آرت» گالری کل ناقی لندن به چاپ رسیده است.
۸ـ تصویر درختی با شکوفه‌های سفید و پرندگان رنگارنگ و رقم «مشقه صادقی». این اثر متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
درباره صادقی کتب زیادی از جمله گلستان هنر، آتشکده آذر، تذکره نصرآبادی و بسیاری دیگر سخن گفته‌اند.

نمونه خط و نقّاشی صادقی بیک (*)

صادق حسینی از خوشنویسان اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است و از آثار وی قطعه‌ای که با خط غبار نوشته شده است در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران بوده است.

صادق خان ـ حاجی میرزا از کارگزاران دولت قاجار است که نستعلیق و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته و به نقل از سپهر در سال ۱۲۸۲ قمری درگذشته است.

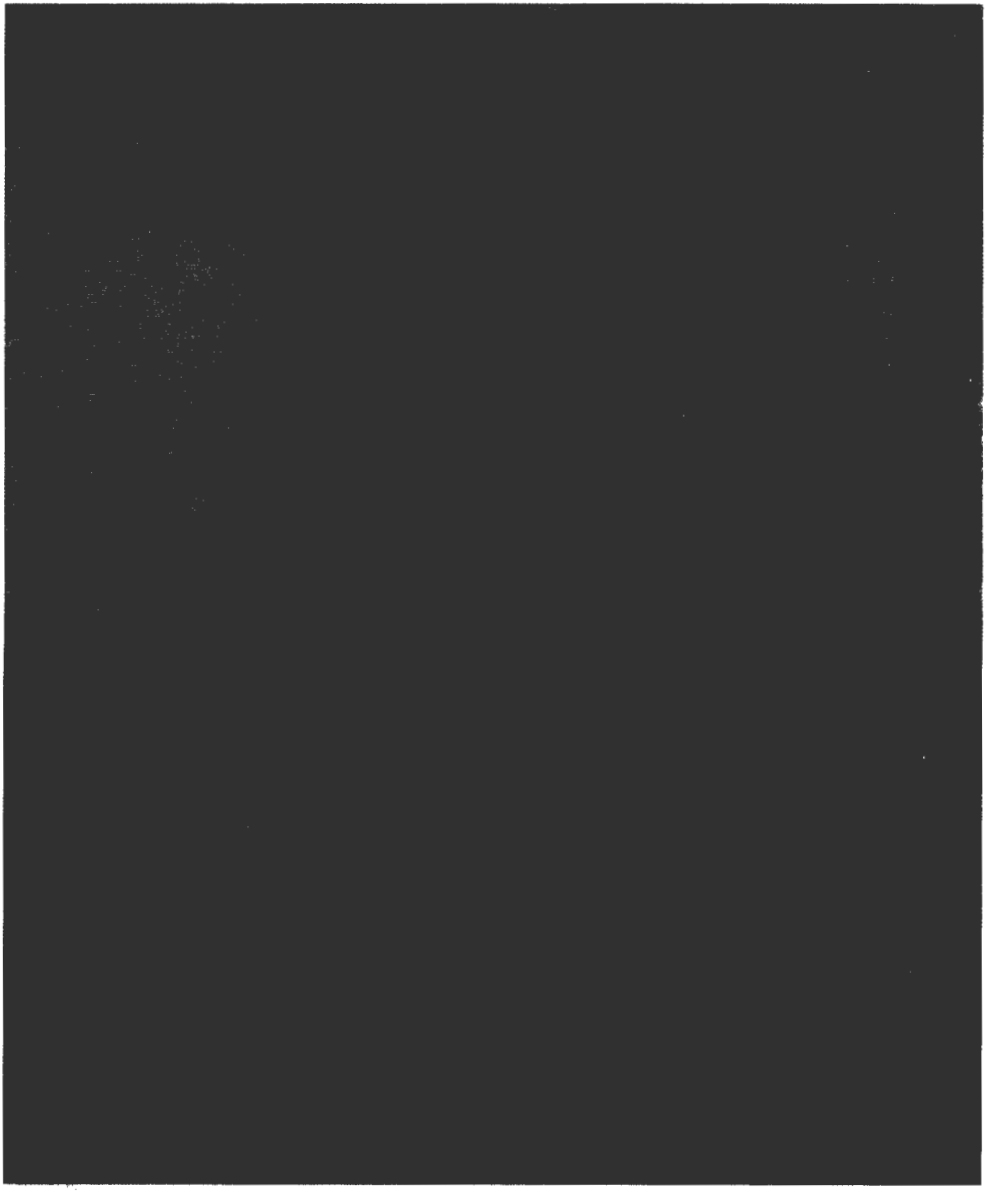

حضرت امیر(ع) اثر استاد ابوالحسن خان صدیقی

رستم و سهراب اثر استاد علی رخساز

صادق کاتب کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه دیوان صائب است به خط نستعلیق، مجدول و نقره‌افشان به خط نستعلیق که تاریخ ۱۰۷۲ هجری قمری دارد با رقم «ابن میرزای الانصاری، صادق الکاتب» که در کتابخانهٔ خلق دیار بکر به شماره ۲٤٦۲ موجود است.

فهرست کتب خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

صادق منشی نظام ـ میرزا خوشنویس است و در اواخر سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته و به نوشته آثار عجم از فضلای آذربایجان بوده که به سال ۱۳۰۹ در شیراز درگذشته است.

صافی بورسایی نقّاش عثمانی است که در سده نهم می‌زیسته است. تاریخ عثمانی او را در ردیف شاعران درباری نام می‌برد.

صالح خوشنویس است و در سدهٔ دوازدهم می‌زیسته و در چندین قلم مهارت داشته. به نوشته دکتر بیانی از جمله آثار او مرقّعی است که در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول است به قلم نستعلیق و ثلث و رقاع و نسخ با رقم «مشق بیچارهٔ سرگشتهٔ عبد طالح، کلب درگاه رضا بندهٔ مومن صالح»

صالح اصفهانی ـ میرزا خوشنویس و شاعر بوده و عرفان تخلّص می‌کرده و به نقل از سپهر در سال ۱۱۳۰ هجری قمری درگذشته است.

صالح الکاتب ـ میر از خوشنویسان اول سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار خطی او به نوشته محمدتقی دانش‌پژوه یک نسخه یوسف و زلیخای جامی است در کتابخانه دیوان هند شرقی لندن به شماره *1342* نسخه‌ای آراسته و مصور با خط نستعلیق و تاریخ ۲٤ رجب ۱۰۰۷ هجری قمری.

صالح بن علی رازی یکی از قدیمی‌ترین نستعلیق‌نویسان است و به نقل از احوال و آثار خوشنویسان از آثار وی یک نسخه دیوان سلطان احمد متعلق به کتابخانهٔ ایاصوفیهٔ استانبول است که در بغداد و در تاریخ جمادی‌الثانی سال ۸۰۰ نوشته شده است.

صالح بن میرک ـ خواجه خوشنویس بوده است و از آثار خطی او یک نسخه تیمورنامه هاتفی است به خط نستعلیق مربوط به اواخر قرن دهم که در کتابخانهٔ ملک تهران به شماره ۵۹۳٦ موجود است.

صالح مذهّب نقّاش و تذهیب‌کار است و در تذهیب و تشعیر و حل‌کاری مهارت داشته است. در احوال و آثار نقّاشان که از وی نام می‌برد، اثری از وی نیامده است.

صالح نبیره ارباب کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی به نقل از مهدی بیانی یک نسخه گلستان سعدی مزیّن و مصوّر است با تاریخ و رقم «فی شهر شعبان المعظم سنة ۹۵۱ کتبه العبد المذنب الحقیر الفقیر میرصالح بن میرطاهر الشمتهر به نبیره ارباب غفرالله ذنوبهما و ستر عیوبهما».

صالح نیشابوری کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن جلد روغنی مزیّن و مرصّع که به خط نسخ نوشته شده با رقم «حرره العبدالضعیف... صالح بن غلام حسین نیشابوری» (قرن ۱۲) در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد.

صالح هروی خوشنویس و از منشیان دربار اکبرشاه گورکانی (۹٦۳ـ۱۰۱٤) است. به نوشته دکتر بیانی وی انواع خطوط را به کمال می‌نوشته و در اواخر عمر به هرات آمده و در آنجا درگذشته است.

صحیفه بانو بانوی هنرمند نیمه قرن دهم هندوستان است. وی هنرمندی چیره‌دست بوده و در چهره‌پردازی و منظره‌سازی استاد و یکی از سه بانوی نقّاش سدهٔ دهم هندوستان به حساب می‌آید. بعضی او را از شاگردان کمال‌الدین بهزاد می‌دانند.
از آثار دیده شدهٔ وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویر ساختمان نیمه کاره‌ای که کارگران مشغول کارند و صاحب‌خانه دو زانه نشسته و آنها را تماشا می‌کند. این اثر که رقم «عمل صحیفه بانو» دارد در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.
۲ـ منظره‌ای از قبرستان که کارگران مشغول آماده کردن مقبره‌ای هستند. این اثر در حراج گالری کل ناقی لندن سال ۱۹۷۶ به فروش رفته است.
۳ـ تصویر شاه تهماسب اول (۹۳۰ـ۹۸٤ هـق) که کلاه مخصوص قزلباش به سر دارد و روی قالیچه‌ای نشسته است با رقم «شبیه شاه تهماسب رقم صحیفه بانو» این اثر در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است.

صحیفی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او به نوشته گنجینه آثار تاریخی اصفهان کتیبه سردر مسجد سفره‌چی اصفهان (مسجد سرخی) است که تاریخ ۱۰۱٤ هجری قمری دارد.

صحیفی (صحیفی جوهری) خطّاط، صحاف، وصال و تذهیب‌کار سده دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری است. وی شعر نیز می‌گفته وبیشتر اشعارش در نعت ائمه معصومین بوده است. تقی‌الدین کاشی در سال ۹۸۷ وی را در اصفهان ملاقات کرده. سال مرگش که حکیم شفایی درباره آن قطعه‌ای سرود، سال ۱۰۲۲ می‌باشد. از خطوط وی کتیبه‌ای است در مدخل مسجد جامع اصفهان به خط ثلث عالی و نستعلیق متوسط با رقم و تاریخ «السلطان شاه عباس الصفوی... وفق بتعمیر هذا البقعة خادم الفقراء نورالدین محمد بن جلال‌الدین محمد بن حکیم الاصفهانی، رقم صحیفی غفرذنوبه و ستر عیوبه ۹۹٦».
آقای لطف‌الله هنرفر در مجله هنر و مردم شماره ۸۲ نوشته‌اند که از وی آثار پراکنده‌ای در اصفهان موجود است که تاریخهای بین سالهای ۹۲٦ الی ۱۰۱۸ دارند.
در گنجینه آثار تاریخی اصفهان از کتابه لوح مرمر حوضخانه وسط صحن مسجد جمعه یاد کرده که در زمان سلطان محمد خدابنده صفوی انجام گرفته و تاریخ ۹۸۵ هجری قمری دارد. اثر دیگر وی کتیبه لنگه چپ مقبره شاه زید اصفهان است با تاریخ ۹۹٤ هجری قمری.

صحیفی شیرازی شغلش کتابداری و در حرفه جلدسازی و صحافی نیز استاد بوده است و در خط و خوشنویسی مهارت داشته و شاعر نیز بوده است. به نوشته هفت اقلیم، وی در اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم می‌زیسته و در سال ۱۰۲۲ هجری قمری در اصفهان بدرود زندگی گفته است.

صحیفی فارسی خطّاط و کتیبه‌نویس است و از نمونهٔ خطوط وی کتیبه گچ‌بری خط ثلث بقعه شهشهان اصفهان در مورد تعمیر این زیارتگاه در عهد شاه عباس اول و به تاریخ ۱۰۱۳ هجری قمری می‌باشد.

صباحی نقّار و رسّام فلزات است. به نقل از استاد کریم‌زاده آثار وی جام مسی بزرگ و پر نقوشی است با رقم «صاحبه محمد عمل صباحی ۹۸۲» (هجری قمری)

صبوری نقّاش و شاعر تبریزی است. نامش محمدحسین و صبوری تخلّص داشته است. پدرش قزابیک زرگر است و خود از معروفان زمانه بوده است.

در کتاب دانشمندان آذربایجان، خلاصة الاشعار، هفت اقلیم و احوال و آثار نقّاشان نام وی جزو هنرمندان و شعرا ذکر شده است.

صدقی از خوشنویسان اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری است. به نوشته دکتر بیانی از آثار او دو قطعه است در مرقّعی که متعلق به کتابخانه خزینه اوقاف استانبول می‌باشد و تاریخ ۱۰۰۱ دارد.

صدرالاسلام بن ابوالموالی نیشابوری از کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار وی:
۱ـ الشمسیه فی‌الاصول الحسابیه نظام‌الدین حسن بن محمد قمی نیشابوری، در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۶۳ با خط نسخ موجود است که در تاریخ رجب ۹۸۲ هجری قمری در شیراز به پایان رسیده.
۲ـ مسالک الافهام شهید ثانی، کتابخانه مجلس به شماره ٤٥١٩ به خط نستعلیق و تاریخ شوال ۱۰۰۲ هجری قمری.

صدرالدین حجار و سنگ‌تراش است و به نوشته گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان از آثار او سنگ قبر آرامگاه قاضی‌صفی‌الدین محمد است در امامزاده اسماعیل اصفهان که تاریخ ۹۹۵ هجری قمری دارد.

صدرالدین ـ امیر خوشنویس است از مردم اسکوی آذربایجان که به دربار شاه تهماسب صفوی راه یافته و مدتی با برادرانش مورد لطف شاه بوده است. وی از امرای دربار شاهی است، اما پس از مدتی شاه از وی رنجیده و آنها را به موطن خود روانه کرده است. صدرالدین شعر نیز می‌گفته و نستعلیق را نیکو می‌نوشته و در هنگام تألیف تحفه سامی(۹۵۷) در قید حیات بوده است.

صدرالدین شایسته (به شایسته مراجعه شود.)

صدرالدین صحاف صحّاف و مجلّد و کاتب است و در قرن دهم می‌زیسته. از آثار او به نوشته صحافی سنتی جلد و کتابت، یک نسخه تهذیب الاحکام است که تاریخ ٩٤٤ (هجری قمری) دارد.

صدرالدین قزوینی ـ میرزا خطّاط، موسیقی‌دان و نقّاش است که در زمان شاه عباس از قزوین به اصفهان می‌آید. گلستان هنر سال وفات او را ۱۰۰۷ هجری قمری در بسطام نوشته است. وی تصنیف نیز می‌ساخته، استاد جلال همایی وی را از شاگردان مالک دیلمی می‌داند. عالم‌آرای عباسی نیز درباره این هنرمند سخن گفته و ورود وی را به دربار زمان سلطان محمد خدابنده ذکر کرده است.
لازم به ذکر است که نام وی در تاریخ اصفهان و عالم‌آرا میرصدرالدین محمد ذکر شده و از سادات سیفی قزوین می‌باشد.

صدرالدین محمد لواسانی خوشنویس و شاگرد عموی خود میرزا علیمحمد صفای لواسانی خوشنویس است. وی فرزند میرزا شمس‌الدین حکیم الهی ثانی می‌باشد. مؤلف طرائق الحقایق به سال ١٣١٤ هجری قمری در لواسان وی را ملاقات کرده است. از خطوط وی:
۱ـ یک نسخه مصطلحات الصوفیة است که به مظفرالدین میرزا قاجار (ولیعهد) تقدیم کرده و تاریخ ۱۳۱۲ دارد و در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان موجود است.
۲ـ یک نسخه منتخب نثراللآلی که به استاد خود تقدیم کرده و تاریخ ۱۳۱۹ هجری قمری دارد در همان کتابخانه. دو نسخه مذکور در کتاب دکتر بیانی نیز معرفی شده است.

صدرالدین مذهّب تذهیب‌کار است، اما از آثار وی تاکنون دیده نشده. به نوشته استاد کریم‌زاده درموزه توپ‌قاپوسرای استانبول یک نسخه از

دیوان سلمان ساوجی است به خط نعیم‌الدین کاتب که وی پسر صدرالدین مذهّب است با رقم «نعیم‌الدین کاتب بن صدرالدین مذهّب» و به استناد همین نسخه می‌توان صدرالدین را از تذهیب‌کاران سده نهم هجری قمری دانست. این نسخه تاریخ ۸۸٦ هجری قمری دارد.

صدیقی ـ ابوالحسن مجسمه‌ساز بزرگ ایران و نقّاش معاصر است. تولدش به سال ۱۲۷٦ شمسی در تهران اتّفاق افتاده. پدرش صدیق‌الدوله از رجال قاجاریست. ابوالحسن در حدود سن نه یا ده سالگی کمال‌الملک را می‌شناسد و پس از یادگیری مقدمات نقّاشی در سال ۱۲۹۱ شمسی به خدمت استاد می‌رسد تا به تعلم بپردازد و پس از پنجسال در ۱۲۹٦ مفتخر به دریافت دیپلم نقّاشی می‌شود و به کار می‌پردازد. وی مجسمه‌های بسیار از جمله مجسمه حاج مقبل را با کمک حسنعلی خان وزیر می‌سازد.

در کار نقّاشی شیوهٔ استاد را دنبال می‌کند. صدیق در سال ۱۳۰۷ برای تکمیل نقّاشی راهی اروپا می‌شود و تا ۱۳۱۱ در آنجا ماند. در آنجا مجسمه فردوسی را که اکنون در میدانی که به همین نام در رم است ساخته و بین شاگردان کالج فردی درخشان محسوب می‌شود. او پس از بازگشت چون کمال‌الملک به نیشابور رفته و در مدرسه‌اش متروک و منحل شده، آن را دوباره برقرار می‌کند و مدرسه صنایع مستطرف کمال‌الملک با سرپرستی استاد ابوالحسن‌خان صدیق بکار می‌پردازد و به شاگردان درس هنر می‌دهد.

از شاگردان نام‌آور این عهد استاد علی‌اکبرخان صنعتی است. استاد مجسمه‌های بسیار ساخته از جمله مجسمه فردوسی که زینت‌بخش میدان است، قبلاً نیز این مجسمه بصورت نشسته ساخته شده بود، مجسمه نادر در مشهد و مجسمه خیام از شاهکارهای استاد محسوب می‌شود. استاد در نقّاشی آبرنگ و رنگ و روغن آثار بسیاری دارد و قدرت اندیشه و نوخواهی وی در نقّاشی او را در ردیف نقّاشان بزرگ جهان قرار می‌دهد. عشق استاد همسرش بود. قدرت‌خانم میرفندرسکی که در سال ۱۳۷۱ او را از دست می‌دهد و با از دست دادنش دل از جهان می‌برد و سکوت اختیار می‌کند.

نگارنده در سال ۱۳۷۲ شمسی به ملاقاتش رفتم، استاد پیر در آن روز لب به سخن گشود و بسیار از راز و رمزهای تاریخ هنر را افشا نمود. حاصل این گفته‌ها کتابی است که آقای هادی سیف آن را به قلم آورده و سازمان یونسکو به نشر آن پرداخته است. در آن کتاب تصویر همهٔ آثار استاد به چاپ رسیده است. استاد در ۲۰ آذرماه ۱۳۷٤ شمسی پس از خلق آثار بسیار در سن یکصد و یک سالگی چشم از جهان فرو بست. یادش گرامی‌باد.

مجسمه حاج مقبل موزه هنرهای ملی

صفایی خراسانی ـ مولانا کاردگر و فلزکار است. به نوشته تحفه سامی وی از مردم خراسان بوده که در یزد ساکن گشته و شغل کاردگری دارد و شعر نیز می‌گوید. وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته است.

صفایی سرهندی خوشنویس و شاعر است و در اواخر سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و در هنگام تألیف هفت اقلیم (۱۰۰۲) در قید حیات بوده است.

صفایی شیرازی به نوشته ذریعه نامش میرزا علی است و در شعر «صفا» تخلّص دارد و به شغل جلدسازی و صحافی روزگار می‌گذراند.

صفرشاه ـ خلیفه کاتب خوشنویس است و معاصر سلطان علی مشهدی. از آثار خطی او یک نسخه کلیات خواجوی کرمانی است که تاریخ رجب ۸۲۷ دارد و در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

صفرعلی نقّاش و نگارگر کاشی است و در زمان ناصرالدین‌شاه می‌زیسته. از آثار وی چهار قطعه کاشی لعابی برجسته است که در مجموعه آقای منصورافشار در ژنو می‌باشد و رقم دارد «عمل استاد صفرعلی».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

صفرعلی و غلامعلی از نجاران سدهٔ سیزدهم منطقه گیلان هستند. به نوشته دکتر منوچهر ستوده از آثار بجا مانده آنان کارهای نجاری مسجد قدیمی کجید است که در سال ۱۲۵۶ هجری قمری صورت گرفته است.

صفدرعلی ـ سید از خوشنویسان هندوستان است و در اواخر سدهٔ دوازدهم و اوایل سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته و از آثار او قطعه‌ای در موزه باستانشناسی دهلی با رقم «کتبه المذنب سیدصفدرعلی» است.

صفی ـ آقا خوشنویس بوده و نستعلیق و تعلیق را نیکو می‌نوشته. وی تا حدود سال ۱۰۱۰ هجری قمری و تاریخ تألیف خلاصةالاشعار در قید حیات بوده است.

صفرعلی بیدگلی ـ استاد از استادان نجّار و نقّار و منبّت‌کار هنرمند سده سیزدهم و چهاردهم هجری قمری است که در منطقه کاشان و آران و بیدگل آثار بسیار از خود بجا گذارده است. از آثار شناخته شدهٔ وی عبارتند از:

۱ـ درب مسجد جامع ابیانه که دارای منبت‌کاری زیبایی است با تاریخ ۱۳۱۰ هجری قمری و رقم «حاجی صفرعلی»

۲ـ تعمیر منبر منبت‌کاری مسجد جامع ابیانه به سال ۱۳۱۱ قمری و عهدناصرالدین شاه، این منبر دارای کتیبه کوفی است با تاریخ ٤٦٦ هجری قمری.

۳ـ تعمیر منبر حسینهٔ بزرگ نوآباد آران و بیدگل که تاریخ ۱۰۹۳ هجری قمری دارد.

٤ـ ساخت منبر بسیار عالی آلت لغت حسینهٔ توی ده نوش آباد.

۵ـ ساخت در ورودی امامزاده محمد نوآباد.

٦ـ تعمیر منبر امامزاده ابیانه.

صفرعلی افشار تذهیب‌کار است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار دیده شدهٔ وی جلد قرآن مذهّبی است که طبق خواهش میرزا احمد مستوفی ساخته شده و رقم دارد «راقمه العبدالمذنب صفرعلی مذهّب افشار ۱۲٤۲».

صفوی ـ استادحسین از تذهیب‌کاران و هنرمندان معاصر بود و بسیاری از آثار استاد محمدعلی زاویه همراه یا تذهیب‌های اوست. تعدادی از آثار وی در موزه هنرهای ملی است.

صلاحی عبدالله افندی ـ حاجی از کاتبان خوشنویس عثمانی است و در قرن دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونه خطوط وی یک نسخه شرح قصیده حضرت مولاناست به ترکی و به شماره *2153* در کتابخانه عاطف‌افندی موجود است. این نسخه به خط نسخ عالی‌نوشته شده و دارای جلد سوخت و سرلوحه‌های مذهّب است.

صفی‌الدین عبدالمؤمن (صفی‌الدین ارموی) دانشمند و موسیقی‌دان و خوشنویس قرن هفتم هجری قمری است. وی فرزند یوسف بن فاخر است و در حدود سال ۶۱۳ هجری قمری در ارومیه متولد شده. بعداً به بغداد رفته و پس از آموزش خط در روزگار مستنصر به کتابخانه خلیفه به شغل منشی‌گری مشغول گشته است. صفی‌الدین در آنجا به آموزش موسیقی پرداخته و نواختن عود را از خط بیشتر ماهر بوده است.
به نوشته جلد دوم تاریخ عثمانی وی کتابی به نام ادوار درباره موسیقی دارد که در پنج فصل به زبان فارسی تنظیم شده و شکرالله بن احمد آماسیای در زمان سلطان مراد دوم (۸۲۴ـ۸۵۵ هـق) به اضافه بیست و یک فصل از آثار ابن‌سینا، ابونصر، کمال تبریزی، شیخ حسام‌الدین کازرونی به ترکی ترجمه کرده است.
علاوه بر کتاب ادوار طبق همان سند صفی‌الدین مخترع سازیست بنام نزهه که یکصد و هشت سیم دارد. ساخت ساز مغنی را نیز بدو نسبت می‌دهند.
مغنی سازی است که از ترکیب قانون و رباب ساخته شده. صفی‌الدین پس از سقوط بغداد به دربار هلاکو روی آورده است و به نقل از لغت‌نامه دهخدا یک روز صبح تا عصر در نزدیکی چادر وی عود نواخته و کسی بدو توجه نکرده تا اینکه شخصی وی را به هلاکو معرفی کرده و هلاکو حقوق بیش از پنجهزار دینار متعصمی و شاید دو برابر برای او تعیین نمود. او پس از آن در خدمت دو وزیر علاءالدین و شمس‌الدین جوینی مکاتبت یافت اما پس از مرگ آنان به تبریز روی آورد. مرگ وی را به سال ۶۹۳ هجری قمری در زندان نوشته‌اند. درباره این دانشمند علم موسیقی و خطّاط خوشنویس که ابتدا بعنوان منشی وارد دستگاه خلیفه شده، تاریخ وصاف، حبیب‌السیر، فوات الوفیات (به نقل از دهخدا) و فرهنگ معین و بسیاری کتب دیگر مطالبی آورده‌اند.

صفی‌بن کریم کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه شش دفتر مثنوی جلد ساغری و سوخت مذهّب مرصّع است که به خط نسخ نزدیک به غبار نوشته شده و تاریخ ذیقعده ۱۰۳۴ دارد. این نسخه متعلق به مجموعه دکتر مهدوی است.

صفی قلی بیک اصفهانی موسیقی‌دان و نوازنده و شاعر عهد شاه عباس کبیر است و طنبور و چهارتار را نیکو می‌نواخته. وی از جارچی باشیان شاه عباس است که نصرآبادی نوشته به علت مصاحبت با شاهزادگان به دستور شاه عباس چشم او را درآورده‌اند.

صمد نقّار و رسّام و فلزنگار و فلزکار است. از آثار دیده شده وی شمشیر مزیّنی است در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم «عبده صمد».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

صمصام خان ـ مصوّر الممالک نقّاش آبرنگ‌کار و رنگ و روغن و سیاه قلم است. از بهترین آثار وی که به نقل از استاد کریم‌زاده فعلاً در یک مجموعه است تصویر رنگ روغنی ونوس در کنار چشمه‌ایست با رقم «مصورالممالک صمصام ذوالفقاری ۱۳۱۵ شمسی».

صمیمی ـ رضا از نقّاشان معاصر ایران است که در موناکو ساکن گشته و در آنجا به خلق آثار هنری اشتغال ورزیده است. این هنرمند ایرانی یکی از نقّاشان طراز اول و پرتره‌ساز جهان است که آثارش زینت‌بخش بسیاری از موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی و مورد توجه بسیاری از هنرشناسان بوده است. مرگ وی در ژانویه ۱۹۹۱ در شهر مونت کارلو به سن هفتاد و سه سالگی اتّفاق افتاد.

صنغور از شمشیرسازان عثمانی است که به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار منقش وی یک قبضه شمشیر بوده که در حراج پاریس در سال ۱۹۸۶ میلادی به‌فروش رفته است و رقم داشته «عمل الحاج صنغور».

صنع‌الله معمار اهل یزد است و در سدهٔ دهم قمری می‌زیسته. نام وی در کتیبه‌های دهلیز مسجد جامع یزد با رقم «عمل صنع‌الله معمار یزدی ۹۴۷» موجود است. در کتاب یادگارهای یزد آقای افشار نیز این کتیبه را معرفی کرده است.

صنعی (میرصنعی نیشابوری) هنرمند ذوفنون هنرهای تزئینی است که به نوشته مجمع‌الخواص در رنگ و افشان کاغذ، تذهیب، نقّاشی، گل‌سازی و سفیداب‌اندازی و لاجوردشویی دست دارد. در دوره صفوی می‌زیسته. وی در هنگام تألیف تحفه سامی (۹۵۷ هـ‌ق) در قید حیات بود. سپهر سال مرگش را ۹۸۱ دانسته است.

صنیع الممالک از نگارگران و زرگران و جواهرسازان عهد ناصرالدین‌شاه بوده است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان از کارهای وی مرصّع‌سازی و نقش و نگار غلاف قمه‌ها و شمشیرهای موزه جواهرات سلطنتی است که به سال ۱۳۱۵ هجری قمری صورت گرفته است.

صنیع‌الله آماسیوی از خوشنویسان عثمانی است. وی شاگرد درویش عبدی بوده و به نوشته احوال و آثار خوشنویسان در نیمه اول سده یازدهم می‌زیسته است.

صنیع خاتم ـ کاظم نگارگر بزرگ عهد قاجاری است. وی از مردم شیرازی و از خانواده هنر است که بنام هنر ارزشمند خود خاتم مشهور شده و بسیار آثار بوجود آورده که در گوشه و کنار خانه‌ها و مجموعه‌ها و موزه‌ها دیده می‌شود. فرزندان هنرمند صنیع خاتم همه به شغل خاتم‌سازی پرداخته و در این هنر از استادان بی‌مانند زمانه گشته‌اند. پدر صنیع‌خاتم از استادان کم‌نظیر اواخر عهد زندیه است و از وی نیز آثاری در دست نیست.

صنیع خاتم ـ محمد هنرمند و خاتم‌ساز است. وی در سال ۱۲۷۰ شمسی در خانواده‌ای هنرمند به دنیا آمد. محمد برادر محمدحسین صنیع دیوان می‌باشد که به تعمیر و مرمت صندوق ائمه علاقه داشته و در طراحی نقوش استاد بوده است. از آثار وی تجدید ضریح نقره حضرت شاه عبدالعظیم و شرکت در ساختن و پرداختن تالار خاتم کاخ مرمر است.

صنیع خاتم ـ محمدحسین استاد خاتم‌ساز است. تولدش در ۱۲۶۲ و مرگش به سال ۱۳۳۱ شمسی اتّفاق افتاده است. وی نه تنها در کار خاتم بلکه در خطوط شکسته و نستعلیق استاد بوده است. از آثار وی خاتم‌کاری تالار کاخ مرمر است و علاوه بر آن آثار دیگر وی زینت‌افزای موزه‌هاست.

صنیع خاتم ـ محمود خاتم‌کار معاصر و فرزند محمد صنیع خاتم (امین الصنایع) است. وی در سال

۱۲۹٤ شمسی در شیراز تولد یافت. از کودکی در کارگاه پدر با رنگ و نقش خاتم آشنا شد و رمز و راز این هنر را دریافت، بویژه اینکه پدربزرگش استاد محمد کاظم دائم به پدر محمود سفارش می‌کرد که این هنر را به او بیاموزد. محمود در سال ۱۳۱۰ همراه پدرش به تهران آمد تا کارگاه خاتم‌سازی در مدرسه صنایع قدیمه برقرار کند. محمود شانزده‌سال بیش نداشت اما در کار خاتم به استادی رسیده بود، بطوری که در سال ۱۳۱٤ شمسی همراه استادان بزرگ این فن چون پدرش در ساختن اطاق خاتم کاخ مرمر شرکت کرد. محمود در سال ۱۳۱٦ به استخدام وزارت پیشرو هنر در اداره هنرهای زیبا استخدام گردید و عملاً پای به میدان هنر گذارد و چنان پیشرفت نمود که آثارش زینت‌بخش مجموعه‌ها و موزه‌ها گشت. وی در سال ۱۳۳۳ در نمایشگاه بین‌المللی دمشق شرکت کرد و در سال ۱۳۳۷ در نمایشگاه بروکسل آثارش به نمایش درآمد. قبلاً نیز در سال ۱۳۳۵ در نمایشگاه صنایع و معادن ایران شرکت کرده بود. آخرین نمایشگاه استاد در سال ۱۷۰ در دوسلدورف بود.

محمود مدتها به تدریس و آموزش هنر خود به دیگران پرداخت. بازنشستگی وی در سال ۱۳۳٤ انجام گرفته است. او وارث بحق هنر خانوادگی خود بود و آثاربسیاری به وجود آورده است. استاد محمود در سال ۱۳۷۰ از طرف شورای هنرمندان کل کشور نشان درجه یک هنری دریافت داشت و در سال ۱۳۷٦ پس از عمری خلاقیت چشم از دنیا فروبست در حالی که نگران بود این هنر اصیل و عارفانه ایرانی دچار فراموشی نشود. یادش گرامی‌باد.

صنیع السلطان نقّاش رنگ روغن‌کار و از آثار او نگاره کمال‌الملک است که در موزه هنرهای تزئینی با رقم عطاالله صنیع‌السلطان و تاریخ ۱۳۲٦ (هجری قمری)

جوانی کمال‌الملک کار صنیع‌السلطان

صنیع‌زاده ـ شکرالله میناساز و مینیاتوریست معروف معاصر است. وی فرزند عبدالمحمود نقّاش و از مردم اصفهان است. تولدش به سال ۱۲۸۵ شمسی است. از کارهای معروفش سردری برای آستانه حضرت رضا(ع) می‌باشد.

صنیع همایون (رضی طالقانی) نامش رضی و از مردم طالقان است. وی از تذهیب‌کاران و نقّاشان زبردست عهد قاجار است. دست افسونگر رضی در تذهیب و طلاکاری و حل‌کاری و چهره‌سازی بی‌مانند است. او با پنجه‌های سحرآفرینش به گلها و پرندگان جان می‌بخشد. وی از استادان مجمع الصنایع ناصری است که بنام رضی مذهّب و رضی طالقانی ابتدا امضا می‌کرده و سعی داشت که نام مسقط الراس خود را در امضاهای خود ذکر کند. قلمدان‌های ساخت این هنرمند آیتی است از زیبایی و هنر. وی بعداً به لقب صنیع همایون

مفتخر گردید و قدیمی‌ترین اثر دیده شده وی با این لقب دیده شده مربوط به سال ۱۳۱٤ هجری قمری است و آن گواهی است در مورد کتابی که به دست استاد ابوالقاسم شیرازی تذهیب شده است و امضای رضی مذهّب و زیر آن «صنیع همایون ۱۳۱٤» دیده می‌شود.
از احوالات و زندگی این هنرمند ذوفنون اطلاع دقیق در دست نیست اما آثار تاریخ‌دار وی بین سالهای ۱۲۹۹ تا ۱۳۲۲ هجری قمری دیده شده است. از نمونهٔ آثار وی طبق گواهی استاد محمدعلی کریم‌زاده در جلد اول احوال و آثار نقّاشان چنین است:
۱ـ تذهیب میز فولادی بسیار زیبایی با آرایش پرندگان و گلهای بسیار زیبا که این میز متعلق به یک مجموعه خصوصی است و رقم دارد «اقل چاکران رضی».
۲ـ تذهیب میز مدوری متعلق به کاخ گلستان که با انواع ترنج و شمسه و تشعیر زینت یافته و این میز جهت ناصرالدین‌شاه ساخته شده و رقم دارد «السلطان صاحب قران ناصرالدین شاه قاجار ۱۳۰۳» و با خط نسخ ممتاز امضای هنرمند آمده است که «در مجمع الصنایع دولتی مبارکه بنده اقل چاکران رضی طالقانی».
۳ـ اثر ممتاز دیگر وی مجموعه‌ای از کارهای تذهیب و نقش‌های آن است که متعلق به موزه ویکتوریا آلبرت می‌باشد با رقم «مشقه رضی».
٤ـ جلد کتابی که با انواع تذهیب‌ها زینت شده و رقم دارد «در مجمع الصنایع دولتی مبارکه‌ـ اقل چاکران رضی مذهّب سنه ۱۲۹۹» این جلد در حراج ساتبی لندن به فروش رفته است.
۵ـ قلمدانی مذهّب و عالی در یک مجموعه خصوصی با رقم «رضی صنیع همایون».
٦ـ قلمدانی استادانه با رقم «کمترین صنیع همایون»
۷ـ تذهیب دیگری که روی تخته انجام گرفته و تذهیب زمینهٔ کنار خطوط مظفرالدین شاه بوده و در قصر صاحب قرانیه انجام یافته و تاریخ جمادی‌الثانی ۱۳۲۲ و رقم «اقل چاکران رضی صنیع همایون» دارد.
۸ـ از آثار آبرنگی این هنرمند که در نمایشگاه هنری ایران در پکن به نمایش درآمده چهرهٔ یکی از رجال قاجاری بوده با رقم «رقم رضی طالقانی».
۹ـ جلد سوخت و تذهیبی بسیار زیباتر از ساخته‌های وی دیده شده با رقم «ذهبه رضی طالقانی ۱۳۰۳».

صنیع همایون به عبدالحسین صنیع همایون مراجعه شود

صنیعی نقّاش قلمدان‌ساز و روغنی کار عهد ناصرالدین‌شاه قاجار است و از آثار دیده شده وی توسط استاد کریم‌زاده، قلمدانی است با تصاویر و مناظر گوناگون و رقم «رقم صنیعی ۱۲۷۰».

صوفی از خانواده هنرمند صوفی که بیشترشان نجار، نقّار، خطّاط، گره‌چین، منبت‌کار بوده‌اند. اما به نظر می‌رسد که این شخص کاشیکار و معمار باشد، زیرا بر روی کاشیهای کتیبه‌دار مرقّد سلطان شهاب‌الدین بن سلطان احمد در دهکدهٔ دیلا از دهکده‌های دلارستان لاریجان مورخ (۹۰۱ـ۹۰۳) نامی‌با رقم «العبد خاکی صوفی» آمده است و مسلماً صوفی‌های هنرمند قرن دهم هجری همه از خانوادهٔ صوفی لواسانی هستند که بسیارشان شناخته شده‌اند که از جمله اینان می‌توان: استاد خشنام لباسانی، علاءالدین لباسانی، ابراهیم لباسانی، محمود لباسانی، عزالدین بن یوسف لباسانی را نام برد. نام این هنرمند در میراث شماره پنج آمده و استاد دکتر منوچهر ستوده نیز بسیاری از آثار این خانواده را در اطراف تهران رؤیت کرده است.

صوفی‌زاده ذهنی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری و به خط نسخ کتابت با رقم و تاریخ «صوفی‌زاده ذهنی کوتاهیه‌ای ۱۲۶۲» در موزهٔ اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

تصویر امیرکبیر اثر صنیع‌الملک غفاری در کتاب هزار و یک‌شب کاخ موزه گلستان

ض

ضحاک‌بن استاد حسین اوزی ـ استاد نجّار و نقّار سدهٔ دهم هجری قمری است. به نوشتهٔ دکتر منوچهر ستوده، از آثار دیده شدهٔ وی درب امامزاده هفت تنان روستای امامزاده هفت‌تن لاریجان است. این در به اتّفاق استاد بابوشاه ساخته شده و تاریخ ۹۷۹ قمری دارد.

ضیاء اصفهانی محمد حسین ضیاء، خوشنویس و شاعر عهد فتحعلی‌شاه است. به نوشته استاد جلال همایی از آثار او اشعار روی تخت مرمرکاخ گلستان و خط کتیبه تکیهٔ مادر شاهزاده و مقبره آقا حسین خوانساری در اصفهان است.

ضیاءالدین (حسام‌الدین چلبی) عارف و کاتب سده هفتم هجری قمری و از مریدان و منشی و یار و خلیفه مولاناست، بطوری که پنج دفتر مثنوی، دفتر دوم و سوم و چهارم و پنجم و ششم با نام و خطاب به وی آغاز می‌شود.

ضیاءالدین صحاف ـ ملا صحاف است و در سده دهم و یازدهم هجری قمری زندگی می‌کرده و از آثار او جلد (روغنی) نسخه دیوان کمال اسماعیل اصفهانی است.

ضیاءالدین محمدالاکرمی القزوینی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه نفحات الانس جامی است با خط نسخ و نستعلیق که تاریخ ۹۹۰ دارد و متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

ضیاءالدین محمدبن تاج‌الدین حسن الحسینی مازندرانی خطّاط و کاتب بوده و از آثار شناخته شدهٔ او به نقل از فهرست خوشنویسان قرن دهم عبارتند از:

۱ـ یک نسخه مجالس النفایس امیرعلیشیرنوایی ترجمه سلطان محمدبن امیری فخری هراتی است که در کتابخانه ملی تبریز به شماره ۳۱۲۸ ثبت شده که به خط نستعلیق و تاریخ ۹۹۲ هجری قمری است.

۲ـ اللمعة الدمشقیه شهید اول کتابخانه کاظم شانه‌چی مشهد شماره ۹۱ به عربی نسخ تاریخ ۹۶۸ هجری قمری.

ضیاءالدین ـ یوسف بن عبدالرحمن جامی از کاتبان و شاعران دربار تیموریان است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان وی در اواخر سده نهم و اوایل سدهٔ دهم می‌زیسته است.

ضیاءالذاکرین (میرزا طاهر) از اهل منبر است که آوازی خوش داشته و موسیقیدان بوده و تصنیف‌های قدیمی را بسیار خوب می‌خوانده است. به نوشته روح‌الله خالقی، غلامحسین بنان از شاگردان وی می‌باشد.

ضیاءالسلطنه بنت فتحعلی‌شاه دختر فتحعلی‌شاه قاجار است که به هنر کتابت و خوشنویسی متمایل بوده و از نمونه خطوط وی یک نسخه قرآنی رحلی با تزئینات است که تاریخ ۱۲۶۵ هجری قمری دارد و این نسخه متعلق به کتابخانهٔ آستانه حضرت معصومه(س) می‌باشد.

عبور از کوچه اثر موسی‌بن میرزا حسن ۱۳۱۳ هـ. ق

طالب نقّاش و تذهیب‌کار است. وی در عهد فتحعلی‌شاه می‌زیسته و در تذهیب و مصور کردن کتب دست داشته است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم، از آثار وی آرایش و تذهیب یک نسخه زادالمعاد است با رقم «طالب شیوهٔ هلالم من سنه ۱۲۱٤».

طالب نقّاش و قلمدان‌ساز است که به نوشته استاد کریم‌زاده با سجع «طالب کل عالم رقم می‌زده، از آثار دیده شده وی قلمدانی است با تذهیب و نگاره گل و مرغ و رقم «طالب کل عالم».

طالب از نقّاشان سده یازدهم هجری قمری است که به شیوه رضا عباسی تصویرسازی می‌کرده است و تنها اثر بجا مانده وی در کتاب فرانسوی «لوپنتور» به چاپ رسیده با رقم «رقم زد ذره بیمقدار طالب ۱۰۷۷».

طالب آملی شاعر و خوشنویس سده یازدهم است. وی از شعرای مشهور آن دوران بوده که در سال ۱۰۱۵ هجری قمری به هندوستان رفته و به دربار جهانگیرشاه گورکانی راه یافته و سمت ملک‌الشعرایی گرفته است. به قول مهدی بیانی وی از خوشنویسان نیز بوده و در ریاض‌الشعرا آمده است که همه خطوط را خوش می‌نوشته. احمد گلچین معانی از قول تذکره خیرالبیان تألیف ملک شاه حسین هادی سیستانی (۱۰۱٦ـ۱۰۱۹ هق) نقل می‌کند که وی خط نستعلیق را بنوعی می‌نویسد که خوشنویسان انگشت به دندان گرفته و انصاف می‌دهند. سال ملک‌الشعرایی طالب ۱۰۲۸ و سال مرگش را در کتاب کاروان هند ۱۰۳٦ هجری قمری نوشته‌اند.

طالعی یزدی خطّاط و شاعر و صحاف اواخر سده دهم و اوایل سده یازدهم است. به نوشته دکتر بیانی وی در زمان اکبرشاه گورکانی (۹٦۳ـ۱۰۱٤) به هندوستان رفته و در آگره ساکن شده و شغل صحافی داشته و نستعلیق را خوش می‌نوشته است. نام وی در ذریعه نیز آمده است.

طاهر طراح و نقّاش و بافنده پارچه و از مردم اصفهان است. به نظر استاد کریم‌زاده به احتمال زیاد وی طراح و بافنده قبرپوش ضریح حریر بی‌نظیر حرم قدس رضوی است. این اثر زیبا که با ادعیه مختلف تزئین شده در زمان شاه سلیمان صفوی وقف این مرقّد گردیده است و رقم و تاریخ آن چنین است: «کرد طاهر بهر تاریخش رقم، از سلیمان شه شده وقف امام ۱۰۸۰».

طاهر ـ استاد معمار و طرّاح ساختمان است. وی فرزند استاد رضا اصفهانی و سازنده و طراح کاروانسرای شیخعلیخان زنگنه است که در محل چاله‌سیاه پنجاه کیلومتری شمال اصفهان ساخته شده و تاریخ ۱۰۹۸ هجری قمری دارد.

طاهرای چهارتاری از نوازندگان اواخر عهد صفوی است. میرزا محسن تأثیر اصفهانی که زمان شاه سلیمان و سلطان حسین می‌زیسته در مثنوی دعوة‌العاشقین می‌گوید:

در آن محفل قرین می‌گساری
سرود طاهرای چارتاری
نوای بلبلان شرمندهٔ او
به صحّت نامه دلها زندهٔ او

طاهربن سلطان محمد نقّاش نقّاش است و از آثار بسیار زیبای آن، نقّاشی و تزئین قبر شیخ جبرائیل پدر شیخ صفی‌الدین اردبیلی است که تاریخ ۱۰۳۱ هجری قمری دارد. این بنا در کلخوران از روستاهای اردبیل قرار دارد.

طاهربن علی اصفهانی معمار و مهندس و بنّای هنرمند قرن چهارم است که از ساخته‌های او مسجد قرناطه بوده که در حفریات آن نام وی از کتیبه‌های زیر خاک بدست آمده است.

طاهرخوشنویس تبریزی ـ حاج میرزا از خوشنویسان معاصر است که در زمانهٔ خود شهرتی به تمام داشته. وی در سال ۱۲۶۸ شمسی در روستای قراچه‌داغ متولد شد. پدرش روحانی بود. وی در سال ۱۲۷۰ شمسی به اتّفاق خانواده به تبریز مهاجرت کرد. از پنجسالگی به آموزش قرآن پرداخت و در هفت‌سالگی تحصیلات مقدماتی خود را در مکتب آغاز کرد. وی علاقه‌ای به خوشنویسی داشت و از این جهت خیلی زود از روی خطوط اساتید مشق خط را آغاز کرد و به زودی به رموز آن آگاه گردید و پایه خط وی آنچنان شد که خط نسخ او مورد تأیید اساتید واقع گردید. اولین نوشتهٔ او در نه‌سالگی به چاپ رسید. طاهر در سن سیزده‌سالگی به نوشتن قرآن پرداخت و مدت چهارسال اولین قرآن را به خط نسخ نوشت و مدتها به آموزش این هنر پرداخت و شاگردان زیادی پرورش داد. در سن هفتاد سالگی یعنی در سال ۱۳۳٤ شمسی بازنشسته شد و تا حدود نود سالگی آثار بسیار زیادی به وجود آورد. او خط نسخ و نستعلیق و شکسته را استادانه می‌نوشت. آثاربسیار وی در میان مجموعه‌ها و علاقمندان خط بسیار است و بعضی از آنها به چاپ رسیده است. از جمله:

۱ـ قرآن عظیم با ترجمه و خلاصه تفسیر فیض‌الاسلام که متن به خط نسخ و ترجمه نستعلیق است.

۲ـ معالم الاصول حسن بن شهید الثانی به قطع وزیری چاپ سنگی متن به خط نسخ و حاشیه به خط شکسته.

۳ـ سرمشقهای طاهر خوشنویس چاپ شده در سال ۱۲۷۸ شمسی.

٤ـ خلاصة‌النحو علی الحمدزادهٔ سلماسی چاپ سنگی ۱۲۸٦ شمسی.

۵ـ رساله رشدیه با سه رسالهٔ دیگر در یک جلد، اثر زین‌العابدین بن محمد کریم کرمانی چاپ سنگی ۱۳۰۸ شمسی.

٦ـ صراط‌المستقیم با سه رسالهٔ دیگر اثر همان شخص، چاپ شده در همان سال.

۷ـ ذخیرة‌المعاد اثر مهدی اعتماد، چاپ ۱۳۱۰ شمسی در تبریز، متن نستعلیق و ادعیه به خط نسخ.

۸ـ جامع المقدمات متن به خط نسخ و حاشیه شکسته نستعلیق چاپ شده ۱۳۲٤ شمسی چاپ سنگی کتابفروشی اسلامیه.

۹ـ ترجمه دیوان محمد کریمخان کرمانی ترجمه حسن بن عبدالله کوهبنانی چاپ سنگی ۱۳۱٦ شمسی.

۱۰ـ رباعیات خیام و ترانه‌های باباطاهر ۱۳۲۰ شمسی

۱۱ـ قرآن مجید، از روی قرآن سلطانی به خط نسخ چاپ تهران، علی‌اکبر علمی ۱۳۲۵ شمسی.

۱۲ـ تهذیب المنطق مسعودبن عمرالنفتازانی. تهران کتابفروشی اسلامیه ۱۳۲٦ چاپ سنگی.

۱۳ـ قرآن مجید با تفسیر و کشف‌الایات متن به خط

نسخ و حاشیه به خط نستعلیق ۱۳۲۷ شمسی چاپ سنگی.
و بسیاری آثار دیگر که می‌توان از منابع گوناگون بویژه فرهنگ و ارشاد اسلامی آذربایجان شرقی، تذکرهٔ خوشنویسان معاصر راهجیری و اطلس خط فضایلی به دست آورد.

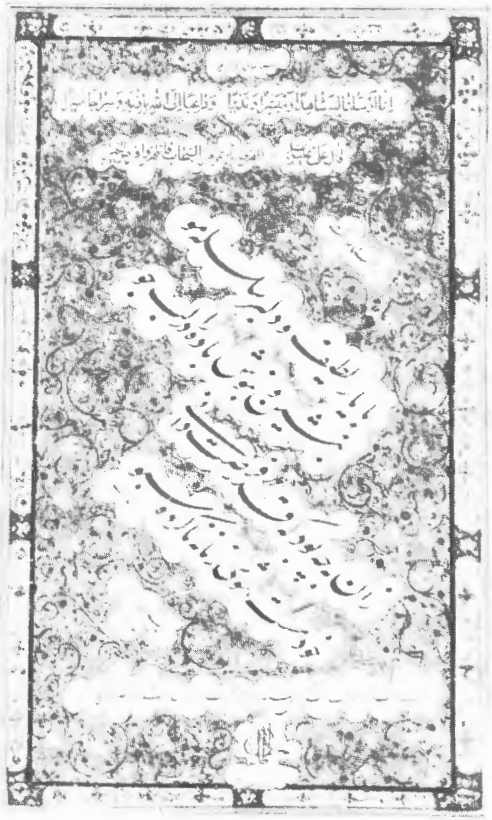

خط طاهر مجموعه آقای جواهری‌پور

طاهر زاده ـ سیدحسین خواننده و استاد کم‌مانند آواز ایران است. تولدش در اصفهان به سال ۱۲۶۱ شمسی (۱۳۰۰ هـ‌ق) است. سیدحسین در کودکی به کنار زاینده رود می‌رفت و به آواز می‌پرداخت و صوتی ملیح داشت. مردم اهل ذوق بویژه بانوان به دور او گرد می‌آمدند و او را به خواندن تشویق می‌کردند. وی در هفده‌سالگی به تهران آمد. به نوشته روح‌الله خالقی در سرگذشت موسیقی ایران اهالی تهران روزهای جمعه به شهرری و حضرت عبدالعظیم می‌رفتند تا زیارت کنند و در مزارع اطراف آن به گردش بپردازند. سیدحسین نیز بدانجا می‌رفت. یک روز که گردش می‌کرد در اطرافش صدای آوازهایی شنید او نیز به آواز پرداخت. مردی بدو نزدیک شد که معلوم گردید اصفهانی است. بدینطریق بنیاد دوستی وی با این مرد ریخته شد و در خانه او با حسام‌السلطنه شاهزاده با ذوق قاجاری که ویولون می‌زد آشنا شد. بعد به خانه او آمد و رفت کرد و در آنجا با میرزا عبدالله و سماع حضور و مجلل الدوله و ناصر همایون آشنا گردید و در این آشنایی‌ها دانش و هنر خود را تکمیل نمود و به انجمن اخوت پیوست و با درویش‌خان آشنا شده و خواننده او شد. وی دوبار برای پر کردن صفحه از ایران خارج گردید. یکبار در زمان استبداد صغیر به لندن رفت و یکبار به تفلیس. وی کنسرتی برای مجاهدین رشت داد. به نوشته استاد خالقی وی تنها کسی است که در میان خوانندگان قدیم سبک ممتازی دارد و تحریرهایش متنوع است و شعر را کامل ادا می‌کند و از صداهای زاید می‌پرهیزد. خود طاهرزاده گفته است قرالملوک وزیری با اینکه شاگرد من نبوده اما چنان می‌خواند که گاهی فکر می‌کنم خود من هستم.
استاد همایی در تاریخ اصفهان می‌نویسد، سیدحسین طاهرزاده برادری به نام حسن داشته که او نیز خوش‌آواز بوده و هرگز از اصفهان خارج نشد، اما در این شهر شهرتی داشت. در ضمن طبق نوشته استاد همایی سیدحسین در تهران صاحب چاپخانه سپهر شد و مرگش طبق نوشته وی به سال ۱۲۷۵ قمری اتّفاق افتاد.

طاهرزاده بهزاد تبریزی ـ استاد حسین هنرمند ذوفنون معاصر است. وی به سال ۱۲٦٦ شمسی در تبریز متولد شد. پدرش روحانی بود و در خانه کتابخانه‌ای مفصل داشت و آرزویش برای حسین چنین بود که در رشته علوم دینی تحصیل نموده و در مسلک روحانیان درآید او می‌گفت آرزو دارم که عبدالحسین یک ملای حسابی بشود و هر چه کتاب دارم متعلق به او باشد. اما استاد از عهد کودکی علاقه مفرطی به فن نقّاشی داشت و چون محیط خانه مساعد این نوع فراگیری نبود ناگزیر شد که در خفا به آموختن بپردازد. لذا به طور پنهان روزی چند ساعت از استاد آقا میرغفار نقّاشی تعلیم می‌گرفت، این آموزش مدت سه سال به طول انجامید. حسین علاقهٔ مفرطی به کاریکاتور داشت در نتیجه با مدیر روزنامه ملانصرالدین که در تفلیس منتشر می‌شد باب مکاتبه را گشود و گاه‌گاهی برای آن روزنامه تصاویر می‌فرستاد فشار خانوادگی بر استاد کوچک فن نقّاشی چنان گردید که وی در خردسالی از تبریز گریخت و به تفلیس رفت و در این شهر تحت دوستی میرزا جلیل محمد قلی‌زاده مدیر روزنامهٔ ملانصرالدین قرار گرفت و دیگر مطابق میل و آرزو خود توانست آزادانه به آموزش نقّاشی بپردازد و بدون مزاحمت نقّاشی کند. استاد ضمن همکاری با روزنامه مدت سه سال در مدرسه هنرهای زیبای تفلیس به تحصیل پرداخت. اما در این مدت خانواده‌اش از وجود وی در تفلیس مطلع شده و بزرگتری را به دنبال او فرستادند، استاد هفده ساله پند بزرگتر را شنید و با او به تبریز آمد، اما از نقّاشی دست نکشید و به اتّفاق چند نفر از صاحب‌ذوقان اقدام به نشر روزنامه کاریکاتور در این شهر نمود. و پس از آن روزنامه‌ای دیگر بنام حشرات‌الارض منتشر ساخت. علاوه بر آن استاد مصوّر کردن کتاب‌های احمد (سفینه طالبی) و اخلاق مصوّر و تاریخ مصور ایران را به عهده انجام می‌رساند.

وی پس از مدتی به سوی استانبول روانه شد و در مدرسه صنایع مستطرفه این شهر که امروز آکادمی هنرهای زیبا نام دارد به فراگیری و تکمیل هنر خود پرداخت و پس از چند سال با احراز مقام اول در رشته نقّاشی فارغ‌التحصیل شد و در مدرسه خطّاطین استانبول به سمت معلم مینیاتور و تذهیب منصوب گردید ضمناً به دستور انورپاشا مأمور مرمت کتابهای مینیاتور قدیم در موزه توپقاپوسرای استانبول شده و در مدتی قریب یکهزار جلد کتاب خطی قدیم ایرانی و مینیاتورهای نفیس ترک را تعمیر و بازسازی کرد و می‌توان گفت با این عمل یکی از بزرگترین خدمات را به هنر و فرهنگ ایران و جهان به منصه انجام رساند. بطوریکه وقتی ویلهلم دوم امپراطور آلمان به عثمانی آمد نه تنها استاد را برای تدریس در دانشکده هنرهای زیبای برلین دعوت نمود بلکه آرم سلطنتی اتریش را به استاد هدیه کرد.

استاد به آلمان سفر نکرد، و مدتی نیز در مدرسه قالیبافی ترکیه به کار پرداخت و نوآوریهائی را به این هنر عرضه داشت. تا اینکه محمدحسن میرزای قاجار ولیعهد در استانبول شیفته آثار وی شد و ضمن اعطای لقب مزیّن‌السلطان او را به بازگشت به وطن دعوت نمود، اما استاد علیرغم فرمان و لقب زیر بار نرفت. تا اینکه در سال ۱۳۰۸ شمسی به اتّفاق خانواده‌اش به تهران بازگشت و نخست به ریاست نقشه‌کشی مؤسسه قالی و سپس به ریاست صنایع قدیم و هنرستان هنرهای زیبا منصوب شد، و پس از آن به تأسیس موزه هنرهای زیبا (هنرهای ملی) پرداخت و در تهیه تابلوهای بزرگ و تزیینات کاخ مرمر و کاخ سعدآباد سعی بسیار کرد استاد به آفرینش بسیار پرداخت و مرکز هنرهای قدیمه را رونق بخشید. و در سال ۱۳۱٤ به اتّفاق یک هیئت ایرانی در نمایشگاه لنینگراد شرکت نمود و در آنجا سخنرانی مبسوطی انجام داد. استاد برای برقراری مدرسه صنایع قدیمه و جدیده، که شاگردان کمال‌الملک در آن نیز شرکت

داشتند و این مدارس بعداً بنام هنرستان عالی هنرهای زیبا نامیده شد مبارزات بسیار کرد زیرا دیگران او را جانشین کمال‌الملک می‌دانستند و با او به دشمنی می‌پرداختند اما استاد چنین تفکری نداشت و این رفتار فقط زاده سوء تفاهمات بود. در هنرستان عالی هنرهای زیبای ایران استاد به آموزش هنرهای مختلف از قبیل مینیاتور، نقشه‌کشی قالی، که مینیاتور به استادی آقای هادی تجویدی، تذهیب با استادی علی درودی، خاتم‌سازی با معلمی محمّدحسین صنیع خاتم، منبّت و مشبّک‌کاری با استاد احمد امامی آباده‌ای، کاشی‌پزی با معلمی حسین مودت، زری‌بافی با استادی حبیب‌الله و عباسعلی انجام می‌گرفت به هر صورت از آنجا که این استاد در هنرهای طراحی، تذهیب، خطّاطی، نقّاشی، کاریکاتورسازی، صحّافی سنّتی، مرمّت کاری نسخ خطی مهارت داشت منشأ بسیاری از خیزهای هنری و ماندگاری هنرهای زمانه گردید، علاوه بر آن وی یکی از یاران صدر مشروطیت و یکی از نویسندگان و مترجمان زمانه است که آثار بسیاری بوجود آورده و شاگردان بسیاری تربیت نموده است. موزه هنرهای ملی از آثار ماندگار این استاد است که وی نقشه‌های بسیار از آثار باستانی و طرحهای بسیار بدان تقدیم نموده است وی مسافرت‌های بسیار کرده و در اصفهان نقشه‌های بسیاری از روی آثار بازمانده استنتاج کرده است که همه بر ذخیره اندیشه هنری این سرزمین افزوده است مرگ استاد ۲۱ اسفند ۱۳٤۱ در استانبول اتّفاق افتاده است یادش گرامی باد.

طاهرعلی رسام و نقّار و فلزکار است و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شدهٔ وی یک آفتابه یا مشقفه برنجی است که به انواع نقوش و خطوط زینت یافته و رقم داد «عمل طاهر علی».

طاهر محمد هلالی از خطّاطان و کاتبان سده دهم است. از آثا روی به نوشته احوال وآثار خوشنویسان و فهرست نسخه‌های خطی:
۱ـ یک نسخه شرح گلشن راز در کتابخانه کاخ موزه گلستان به تاریخ ۹۵۹ هجری قمری.
۲ـ مفاتیح‌الاعجاز اسدی‌لاهیجی‌در کتابخانه کاخ موزه گلستان به خط نستعلیق به شماره ٦٧٦ و تاریخ ۹۵۹.
۳ـ یک نسخه دیوان حافظ در کتابخانه شپحدرین لنینگراد به شماره ٤١٠ که نسخه‌ای مصور است.

طاهر نقّاش همانطور که از نامش برمی‌آید نقّاش است و خوشنویس و شاعر نیز بوده است. سنگ قبر یافته شدهٔ وی در آستانهٔ سلطان عطابخش کاشان نشاندهنده اینست که این هنرمند در سال ۱۰۹۱هجری قمری درگذشته. از آثار دیده شدهٔ وی کتیبه کاشیکاری قبر حبیب‌بن موسی است در محل پشت مشهد کاشان.

طاهر همدانی ـ میرزا از کاتبان نامه دانشوران است. خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته است. وی در دارالتألیف اداره انطباعات نیز (سال ۱۳۰٦) مشغول به کار بوده است.

طایر ـ حاج به نوشته استاد خالقی، از هنرمندان سازندهٔ سه‌تار و کمانچه بوده و در کاروانسرای وزیر نظام تهران حجره داشته است. وی در وصالی سه‌تار و ساز مهارت بسیار داشته است.

طبیعی از خوشنویسان سده دهم است. به نوشته دکتر بیانی از آثار وی قطعه‌ای است که در مرقّعی از کتابخانهٔ روان‌کوشکوی استانبول مضبوط است و رقم دارد «مشقه الفقیر طبیعی الحسینی».

طرب به محمدنصیر مراجعه شود.

طریقی ـ استاد حبیب‌الله طرّاح و نقش‌نگار پارچه و نقش نگار زری و مخمل است. وی مبتکر یک نوع زری با ابریشم بوده و مخمل برجسته از کارهای وی می‌باشد. این استاد کاشانی در عهد پهلوی اول از کاشان به تهران آورده شد. اولین دستگاه بافندگی خود را در کاخ مرمر به کار انداخت.

طریقی ـ استاد عباس طراح و نگارگر پارچه و بافندهٔ زری است. وی فرزند شاگرد استاد حبیب‌الله طریق کاشانی است و از بافندگان یک نوع زری و مخملل است.

طریقی ـ استاد محمد از استادان زری و مخمل‌باف کاشان است که شیوهٔ پدرش استاد حبیب‌الله را با مهارت اجرا می‌کرده است.

طلامان از نقّاشان عهد شاه جهان گورکانی است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تصویر منظره سماع و رقص درویشان است که در باغی در حضور شاه جهان انجام شده و رقم آن چنین است: «مجلس سماع صوفیان گرام در باغ حضرت شهاب‌الدین شاه جهان پادشاه غازی هجری سنه ۱۰۶۰ کار طلامان».

طورمش‌زاده از نستعلیق‌نویسان سدهٔ دوازدهم هجری قمری عثمانی است و به نقل از میرزا سنگلاخ و سپهر در سال ۱۱۲۹ در گذشته است از آثار او کتیبه‌ایست روی سنگ در موزه اسلحه توپ قاپوسرای استانبول که تاریخ ۱۱۱۷ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

طورمش نقّاش به نوشته استاد کریم‌زاده از نقّاشان عثمانی است و نام وی جزو نقّاشان هنرمند دوره سلطان سلیمان قانونی (۱۵۲۰ـ۱۵۶۶ م) آمده‌است.

طهماسب اول صفوی (تهماسب) فرزند شاه اسماعیل اول است که از سال ۹۳۰ تا ۹۸٤ هجری قمری در ایران سلطنت کرد و نه تنها مشوق هنرمندان و خوشنویس و نقّاش و مذهّب و کتبساز بود، خود نیز خط ثلث و نسخ و نستعلیق را خوش می‌نوشت. از نقّاشی نیز بهره‌ای داشت و در آخر توبه نمود و از هنر دست کشید. از آثار او به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ نسخه‌ای از گوی و چوگان عارفی که وی آن را در دوازده‌سالگی و سال اول پادشاهی اش نوشته یعنی تاریخ ۹۳۱ دارد. این کتاب در کتابخانه شیخ صفی الدین اردبیلی بود که پس از شکست ایران از روسیه توسط روسها به تاراج رفته و اکنون در کتابخانه عمومی لنین‌گراد نگاهداری می‌شود.

۲ـ قطعه‌ای در مرقّعی از کتابخانهٔ دانشگاه استانبول با رقم «کتبه تهماسب الحسینی غفرالله ذنوبه».

شاه تهماسب همانطور که ذکر شد در نقّاشی نیز دست داشته و روایات بسیار در مورد هنرمندی وی در کتب بویژه عالم‌آرای عباسی و گلستان هنر آمده. در نگارگری دستی پرحلاوت داشته است. تنها اثر دیده شده وی نگاره مجلس بزمی است که در آن مقامات مختلف دربار وی حضور دارند و رقم دارد «صوره تهماسب الحسینی» این اثر که جهت برادرش بهرام میرزا ساخته شده اکنون در موزه توپ قاپو سرای استانبول است و همچنین در کتاب *A King's Book or King* به چاپ رسیده است.

ظفر از نقّاشان عهد جهانگیرشاه گورکانی است که به شیوه مغولی هند نگارگری می‌کرده است. از آثار وی تصویر جهانگیرشاه است که در یکی از مرقّعات کاخ موزه گلستان آمده است و رقم دارد «عمل ظفر».

ظفرحسین خان کاتب خوشنویس است و به نوشته دکتر بیانی از آثار وی یک نسخه قرآن مجید بغلی است با جلد سوخت عالی و تزئینات به خط نسخ غبار با رقم «.. اناالعبدالاقل ظفرحسین خان الحسینی المرعشی» (حدود قرن ۱۲) این اثر در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

ظفرعلی هروی از خوشنویسان سدهٔ دهم است. میرزا حبیب وی را شاگرد معزالدین محمدکاشانی خوشنویس (متوفی ۹۹۰) دانسته است.

ظهوری از کاتبان نیمهٔ دوم قرن نهم و اوایل قرن دهم هجری قمری است. از آثار او یک نسخه کلیات عبدالرحمان جامی است که در کتابخانه کاخ گلستان موجود است و تاریخ شوال ۹۰۲ دارد.

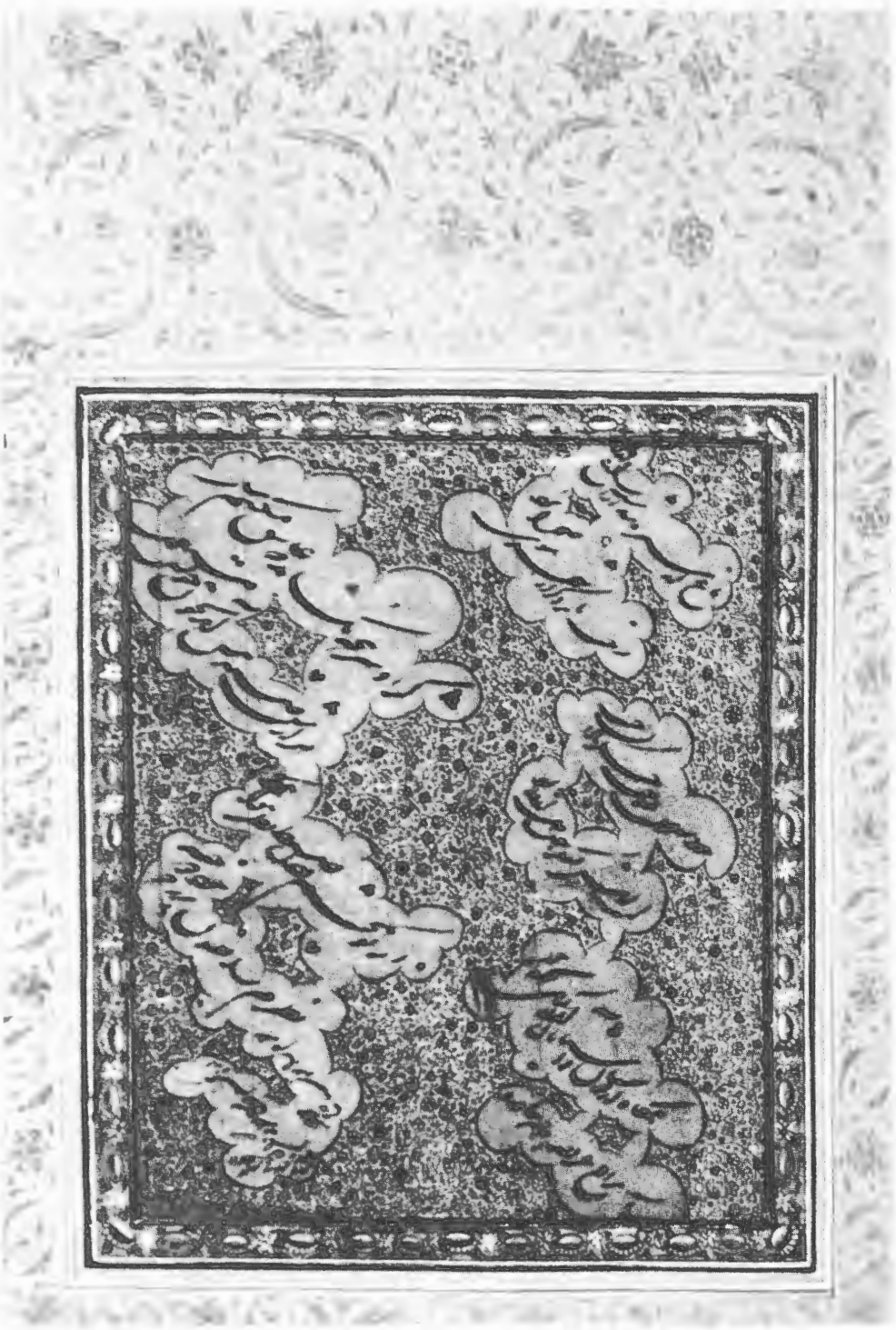

خط عبدالمجید طالقانی ـ موزهٔ هنرهای تزئینی

ع

عادل صحاف ـ خواجه میر صحاف و جلدگر بوده است، و از ساخته‌های وی جلد شماره ٦٠٧٩ کتابخانهٔ مرکزی است که به نقل از آقای دکتر ایرج افشار در کتاب صحافی سنتی، در نمایشگاهی که در همان کتابخانه به جهت نشان دادن هنر صحافی بر پا شده بود به نمایش درآمده و رقم دارد «عمل خواجه میرعادل صحاف».

عارف قزوینی ـ میرزا ابوالقاسم شاعر، موسیقی‌دان و خوانندهٔ بزرگ مشروطه‌خواه. وی در قزوین به دنیا آمد و از سیزده‌سالگی موسیقی را از حاجی صادق خرازی تعلیم گرفت و با سرعتی شگفت در این راه پیش رفت. عارف تصنیف را با مفاهیم و مضامین اجتماعی درهم آمیخت از این جهت در اوج مبارزات مردم موسیقی را با شور انقلابی به آنها عرضه کرد. از آثار مهم او یکی تصنیف آواز بهاری است که در سال ١٢٨٦ شمسی ساخته و بنام حیدر عمو اوغلی کرده است. به نوشته مردان موسیقی سنتی و نوین ایران از عارف بیست و چهار تصنیف و چند مارش و سرود باقی مانده است. این شاعر انقلابی بالاخره در سالهای آخر عمر به همدان تبعید گردید و در غم و اندوه بسیار بسر برد تا در سال ١٣١٢ شمسی در همانجا درگذشت و در صحن آرامگاه ابن سینا بخاک سپرده شد.

عارف بن محمدبن علی اوحدی بلیانی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از نمونهٔ خطوط او یک نسخه کتاب کامل الصناعة الطبیبه علی بن عباسی مجوسی اهوازی است که به شماره ٤٥٠٥ (عربی) در کتابخانه ملک موجود است. این نسخه به خط نسخ نوشته شده و تاریخ ٩٤٤ هجری قمری دارد. در فهرست اسامی‌خوشنویسان قرن دهم نیز این نسخه آمده است.

عارف لاهیجانی از نستعلیق‌نویسان اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری است و شعر می‌گفته و از گیلان به شیراز مهاجرت کرده و در هنگام تألیف خلاصة الاشعار تقی‌الدین کاشی (سال ١٠١٠) در قید حیات بوده است.

عارف هروی از خوشنویسان دربار سلطان حسین میرزا بایقرا است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان از آثار وی کتابت یک نسخه نزهةالارواح امیرحسینی و لمعات عراقی است با تاریخ ٩٠١ هجری قمری که در کتابخانه دانشگاه استانبول موجود است. از آثار دیگر وی قطعه‌ایست در مرقّع بهرام میرزا متعلق به کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.

عاکف ـ احمد (احمد عاکف) طغراکش و خطّاط و تذهیب‌کار عثمانی است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده، طغرایی است با رقم و تاریخ «اثر خامه احمد عاکف عن خلفاء آمدی سنه ١٢٢٢» (هجری قمری).

عالم الدین بن احمد اخسیکتی نستعلیق‌نویس بوده و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونه‌های خط وی دیوان قاسم انوار است که در کتابخانه کاخ موزه گلستان به شماره ۴۸۳ و تاریخ ذیحجه ۹۷۲ هجری قمری موجود می‌باشد.

عالم بن محمد طالب نقّاش دربار جهانگیر شاه (۱۰۱۴ـ۱۰۳۷ هق) است. از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ تصویر همایون شاه که در قصر آگره نشسته و سفرا و خدمه در اطراف او قرار دارند. این اثر که رقم «عمل فدوی عالم» دارد متعلق به موزه ویکتوریا آلبرت لندن می‌باشد.
۲ـ تصویر شاه جهان با رقم «عالم بن محمد طالب» در همان موزه
۳ـ تصویر اکبرشاه با تاریخ ۱۶۲۰ میلادی.

عالی بیک نقّاش است و در اواخر سده نهم و اوایل سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. به نوشته احوال و آثار نقّاشان وی از نقّاشان دربار رستم آق‌قویونلو (۸۹۷ـ۹۲۰) بوده است.

عبادالله الستی مشهدی از کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار خطی وی به نوشته فهرست خوشنویسان قرن دهم خفی علائی زین‌الدین ابراهیم حسینی جرجانی است که در پزشکی نوشته شده و در کتابخانه آصفیه حیدرآباد هند به شماره ۱۰۳ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۹۰ هجری قمری موجود است.

عبادالله ـ حافظ از خوشنویسان هندوستان است که به نوشته احوال و آثار خوشنویسان در دستگاه بهادرشاه دوم (۱۲۵۳ـ۱۲۷۴) به لقب اعجاز رقم و زمرّد قلم مفتخر شده است. از آثار خطوط او قطعه‌ایست که در موزه باستانشناسی دهلی موجود است. آنطور که مشخص است وی نه تنها در نستعلیق که در خط نسخ نیز دستی داشته است.

عبادی ـ احمد یکی از استادان مسلم سه‌تار است. احمد عبادی در سال ۱۲۸۵ شمسی در تهران متولد شد. پدرش میرزا عبدالله از بزرگترین نوازندگان و موسیقیدانان دربار ناصرالدین شاه بود. احمد بیش از هشت سال نداشت که به فرا گرفتن ضرب پرداخت و با ترانه‌های ضربی با موسیقی آشنا گردید. او کم‌کم به سوی سه تار که رشته پدر بود کشیده شد، اما متأسفانه میرزا عبدالله بدرود زندگی گفت و احمد خردسال از سایه پدر و هنر وی محروم گردید، ولی آتش عشق موسیقی در دل او شعله‌ور بود. بنابراین نزد خواهران خود مولود و ملوک که از بانوان نوازنده بودند به آموزش پرداخت. او خیلی زود با موسیقی و اصول نوازندگی آشنا شد، بطوری که در هجده سالگی ساز او شنیدنی بود. در سال ۱۳۰۳ شمسی در کنسرتی که در گراندهتل داده شد، شرکت کرد و از این تاریخ با ملوک ضرابی که تازه پا به صحنه هنر گذارده بود وارد دنیای موسیقی شد. البته وی به خاطر نیاز مادی به شغل دولتی روی آورد و برای مدتی پایبند اصول کارمندی گردید و در این مدت فقط عده معدودی از دوستان از هنر سحرآمیز او بهره‌مند می‌شدند تا اینکه بالاخره خود را از این قید رها کرد و آوای شورانگیز سازش گوشنواز همه هنردوستان شد. احمد عبادی را می‌توان یکی از یادگاران راستین خاندان هنرمند آقاعلی اکبر دانست، یادگار دیگر این خانواده پسرعمویش علی‌اکبر شهنازی است.

عباس نقّاش قلمدان‌ساز است و در اوایل سده سیزده هجری قمری می‌زیسته. وی در ارائه مجالس رزمی مهارت داشته. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی قلمدانی است که منظره جنگی بر آن نقش شده با رقم «عمل کمترین عباس ۱۲۰۹».

عباس حکّاک و نقّار و خطّاط است. میرزا عباس حکاک سازنده مهرهای سلطنتی است. به نوشته

احوال و آثار نقّاشان یکی از آثار وی مهر سلطنتی احمدشاه قاجار است.

عباس نقّاش است و به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان به سید شاهزاده معروف بوده است. نام کاملش سید عباس آقامیری که در اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی نقّاشی بقعه هارون ولایت اصفهان است.

عباس ـ استاد از تارسازان اواخر عهد قاجار و از شاگردان یحیی است. به نوشته روح‌الله خالقی در سرگذشت موسیقی ایران استاد جعفر برادر وی که در این رشته به استادی رسیده است از شاگردان استاد عباس است. شاگرد دیگر وی ابوالقاسم اعتمادی مفتح آهنگ (مفتح السلطان) است که در ساختن سازهای مختلف استاد بوده است.

عباس ـ استاد نجّار است و در حدود سال ۱۲۹۲ هجری قمری می‌زیسته و از آثار او یکی از صندوقهای امامزاده عبدالله آینه‌ورزان است که چنین رقم دارد: به سعی استاد عباس نجّار، ۱۲۹۲ (هجری قمری). از این صندوق فصلنامه اثر ۲۲ـ۲۳ نیز خبر می‌دهد.

عباس بن صبور از خوشنویسان سده سیزدهم است و و از آثار وی دو قطعه در مرقّعی از کتابخانه آستان قدس رضوی است با تاریخ ۱۲۴۳ (هجری قمری). و دیگر قطعه‌ای نیز به خط نستعلیق گلزار در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد.

عباس بن محمد شفیع تبریزی به نوشته دکتر بیانی از کاتبان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است که شعر می‌گفته و قدرت تخلّص داشته. از آثار خطوط وی کتاب «برج زواهر» است که به سال ۱۲۷۶ هجری قمری به چاپ رسیده است.

عباس بن یحیی [استرآبادی] کاتب و خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونه آثار وی صفحه‌ای از مناجات نامه است که متعلق به موزه هنرهای تزیینی بوده است. در یادداشتهای من عباس بن یحیی نوشته شده، اما آقای دکتر بیانی از دو قطعه در مرقّعی از کتابخانه آستان قدس رضوی به خط وی یاد می‌کند با رقم «کتبه در دارالملک شیراز عباس بن یحیی استرآبادی سنه ۱۲۴۳».

صفحه‌ای از مناجات‌نامه

عباس‌خان نوازنده چیره‌دست سنتور و تار در دوران قاجار است. وی از مردم کرمانشاه است و اوژن فلاندن سیاح مشهور وی را ملاقات کرده و می‌نویسد «به دیدن شاه عباس خان هم رفتیم خواست با صدای نواختن تارش ما را محظوظ کند وی در این ساز بخوبی ماهر است».

عباس ـ سید سید عباس بن احمد از خوشنویسان معاصر است. وی به سال ۱۲۷۳ شمسی در تهران متولد شده و در سال ۱۳۳۶ درگذشته است و در قم به خاک سپرده شده است. وی شاگرد میرزا

کاظم خوشنویس بوده است. از آثار او به روایت مهدی بیانی که شرح حال وی را نوشته است:
۱ـ یک قطعه به قلم پنج دانگ و دودانگ و نیم به تاریخ محرّم ۱۳۷۰
۲ـ یک قطعه به قلم چهاردانگ و دودانگ به تاریخ ۱۳۵۸ هجری قمری

عباس شیرازی نقّاش و قلمدان‌ساز اهل شیراز است. وی در شبیه‌سازی و گل و مرغ و منظره‌پردازی مهارت داشته است و در تذهیب و آرایش و حل‌کاری نیز استاد بوده است. استاد عباس خود شاگرد لطفعلی است و از شاگردان خود وی می‌توان آقا ابراهیم و مصطفی شیرازی را نام برد. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ قلمدان تابوتی با پنج مدالیون و تصاویر بسیار زیبا با رقم «رقم عباس شیرازی ۱۲۷۷» این اثر در مجموعه مهندس ناصر خلیلی می‌باشد.
۲ـ قلمدانی با تصاویر مریم و مسیح و تصاویری از دختران زیبا و مناظری دیگر با رقم «عمل عباس شیرازی سنهٔ ۱۲۹۱»
۳ـ قلمدانی با تصاویری از شیوخ و عرفا با رقم «رقم کمترین عباس شیرازی ۱۲۹۲».
٤ـ قلمدانی به شیوه فرنگی و تصاویر حضرت مریم و مسیح با رقم «عباس شیرازی»
۵ـ قلمدانی با تصاویر الفیه و شلفیه و تصاویر و مناظر مختلف با تذهیب بسیار زیبا در یک مجموعه خصوصی با رقم «عباس شیرازی»
٦ـ قلمدانی با تصاویر مرد و زن جوان و گل و مرغ و رقم «عباس شیرازی»
۷ـ نقّاشی آبرنگی از یک شاهزادهٔ جوان با رقم «رقم کمترین عباس شیرازی» ٭محل آثار ذکر شده مجموعه‌های خصوصی است، تاریخ‌ها هجری‌قمری است).

عباس صفوی (شاه عباس کبیر) پنجمین پادشاه صفوی است که به هنر عشق می‌ورزد و هنرمندان را گرامی می‌دارد. دربار وی پایگاه هنرمندان بزرگی چون رضا عباسی، میرعماد و علیرضا عباسی و بسیاری دیگر بوده است و اگر چه قتل میرعماد لکه سیاهی در تاریخ زندگی هنری وی بوده است اما خدماتش قابل ستایش است. شاه عباس خود از موسیقی‌دانها و تصنیف‌سازان ماهر زمان خود محسوب می‌شده و به نوشته نصرالله فلسفی در زندگانی شاه عباس بعضی از تصانیف ساختهٔ وی در ایران مشهور بوده است. اسکندر بیک ترکمان منشی مخصوصش در عالم‌آرای عباسی می‌نویسد: در موسیقی و علم ادوار و قول و عمل سرآمد روزگار و بعضی از تصانیف آن حضرت در میانه ارباب طرب مشهور است و زبانزد اهل‌ساز.

عباس صفوی (شاه عباس دوم) پادشاه صفوی (۱۰۵۲ـ۱۰۷۷ هـ ق) که نقّاش و خوشنویس است. به نوشته استاد کریم‌زاده عشق او نسبت به نقّاشی موجب گردید که با معرفی یک شرکت هلندی که در ایران فعالیت داشته و نقّاش معروف هلندی به نام آنژل و لوکارلو به استخدام دربار ایران درآیند که تأثیر این دو نقّاش خود موجب آشنایی نقّاشان دربار با نقّاشی فرنگی گردید. از طرفی به نقل از احوال و آثار نقّاشان شاه عباس خود به علیقلی جبادار نقّاشی آموخته و استاد وی محسوب می‌شود. از آثار وی در نقّاشی تصویر کبوتری است با آبرنگ در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم و تاریخ «در قلعه گلامشق شد شاه عباس بتاریخ چهاردهم شهر رجب ۱۰۶۵».
آقای دکتر بیانی وی را در زمره خوشنویسان آورده و گفته است خط وی مورد ستایش هنرشناسان واقع شده تا آنجا که به مدح آن اشعاری سروده‌اند.

عباسعلی ـ استاد میناکار و میناساز و نقّاش عهد ناصرالدین شاه است. آقای کریم‌زاده به نقل از مجموعه خطی استاد عباس اقبال می‌نویسد که در

مدرسه مجمع الصنایع ناصری استاد عباسعلی به اتّفاق استاد حسینعلی و استاد حسن حجره و کارگاه میناسازی داشته‌اند.

عباس علی تفرشی از خوشنویسان اواخر سدهٔ سیزدهم و نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. از آثار خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ کتاب «لطیفهٔ غیبیه» که در سال ۱۳۰٤ قمری در تهران به چاپ سنگی رسیده و به قلم نستعلیق است.
۲ـ کتاب بحرالجواهر به خط شکسته و به تاریخ ۱۳۰٤.

عباسعلی ـ حاج معمار و طرّاح و رسمی‌ساز معاصر است. از آثار وی بازسازی و تعمیر بنای بقعه تاریخی امامزاده زید تهران است به سال ۱۳۱۹ شمسی.

عباسعلی میناساز نقّاش و میناساز زبردست اوایل سده سیزدهم هجری قمری است و به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی سرقلیان بسیار زیبایی است با تصاویر زنان و دختران دلربا به شیوه فرنگی که رقم «عباسعلی» دارد. این اثر در موزه نگارستان بوده است.

عباسقلی حجّار و طرّاح و نقّاش عهد ناصرالدین شاه است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی در کار با اسماعیل جلایر و استاد علی اکبر مصوّر همکاری می‌کرده است. از آثار وی گل‌بوته‌های سنگ قبر ناصرالدین شاه است که صورتها به وسیله علی‌اکبر حجّار ساخته شده و وی کار تزیین آن را انجام داده است.

عباسقلی نقّاش و شبیه‌ساز سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ تصویر مقرب‌الخاقان میرزا محمد خان کشیک‌چی باشی با آبرنگ است که تاریخ ۱۲۷۲ دارد. این اثر که با رقم «بنده درگاه عباسقلی» امضا شده است در حراج ساتبی ۱۹۷۸ در لندن به فروش رفته است.
۲ـ تصویر آبرنگی ناصرالدین شاه در شکارگاه با رقم «مشق بندهٔ کمترین عباسقلی ۱۲۷۳».

عباسقلی شاملو خوشنویس و شاعر است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار دیده شده وی دو قطعه در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده می‌باشد. با رقم «لراقمه عباس‌قلی شاملو» که از اشعار خود وی است.

عباسقلی میرزا قاجار از شاهزادگان قاجاریست که به روایت اسماعیل امیر خیزی شاگرد سیدحسین خوشنویس‌باشی بوده، از آثار وی به نقل از دکتر بیانی قطعه‌ای سیاه مشق است که تاریخ ۱۳۰۳ دارد با رقم «مشقه عباسقلی قاجار از طایفهٔ قوانلو سنهٔ ۱۳۰۳».

عباسقلی نوری ملقب به سیف‌الملک بوده و پدرش محمد زکی در حکومت قاجار مناصبی داشته است. از آنچه بر می‌آید اینکه وی کاتب دستگاه میرزا آقاخان اعتمادالدوله نوری صدراعظم ناصرالدین شاه بوده است. این خوشنویس نستعلیق و شکسته نستعلیق و تعلیق و رقاع را نیکو می‌نوشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

عباس کاشانی نقّاش و نگارگر اهل و ساکن کاشان است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم از آثار دیده شده وی تصویر زن زیبایی بوده که در حراج آوریل ۱۹۸۸ ساتبی به فروش رفته است و رقم داشته «هو بتاریخ شهر شعبان المعظم سنه

۱۱۳۸ در بلده کاشان ساخته شد، رقم کمترین عباس تمت».

عباس کرباسی معمار و طرّاح است و از آثار او شبستان مسجد رحیم‌خان اصفهان است که تاریخ ۱۳۷۸ هجری قمری دارد.

عباس نایینی میرزا عباس خان نایینی شاعر و خوشنویس سده سیزدهم و اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. وی از منشیان دربار ناصرالدین شاه بود که پس از ۱۳۱۸ هجری قمری منشی وزارت امور خارجه گردید. از آثار خطوط وی علاوه بر منشأت درباری دیوان مشتاق (تخلّص پدرش) و قسمتی از حدایق السحر رشد او طواط است. سال مرگش معلوم نیست.

احوال و آثار خوشنویسان

عباس نقّاشباشی (میرزا عباس) نقّاش است و در عهد فتحعلی‌شاه می‌زیسته. میرزا عباس به تشویق عباس میرزا به ایتالیا سفر کرده و در شهر رم ساکن شده و در آنجا ازدواج نموده است. وی در آنجا کسب هنر کرده و در نقّاشی مهارت پیدا کرده است. پس از آن با عیال و اولاد به ایران برگشته و احتمالاً لقب نقّاشباشی را از عباس میرزا دریافت داشته است. وی در طرّاحی رنگ و روغن و آبرنگ به شیوه کلاسیک آشنایی داشته و از نمونهٔ آثار دیده شده وی، یکی تصویر حضرت مریم و مسیح و فرشتگان است که روی ابرها قرار گرفته‌اند. این اثر را از روی کار رافائل کپی کرده و رقم آن چنین است «رقم میرزا عباس که از روی پرده بزرگ عمل رافائیل نقل نموده است سنه ۱۲۷۸ نقّاشخانه دولتی».

دیگر از آثار وی تصویر پیرمردی است که به عصا تکیه داده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عباس نوری ـ میرزا از مردم قریهٔ تاکر نور مازندران است. وی از خوشنویسان دستگاه امام ویردی میرزا فرزند شاه بوده که به علت حسن شهرت به دربار راه یافته است. از سال ۱۲۵۱ هجری قمری مورد خشم شاه قرار گرفت و خانه‌نشین گردید و در سال ۱۲۵۵ درگذشت. میرزا عباس هفت قلم را به زیبایی می‌نوشت و قطعاتی از وی باقی است که از روی خط میرعماد چنان کتابت کرده که تشخیص آن از خط میر دشوار است برای همین فتحعلی‌شاه او را به لقب میرزای بزرگ مفتخر کرده است. از فرزندان میرزا عباس یکی میرزا آقاست که مردی سرآمد هنر و خط بود و دو فرزند دیگرش یکی میرزا حسینعلی (بهاءالله) و میرزا یحیی (صبح ازل) که هر دو از پیشوایان بهائیت هستند. از آثار او:

۱ـ قطعاتی که از روی خط میر نوشته در جزوه مرقّعی است در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۲ـ یک قطعه سیاه مشق به تاریخ ۱۳۳۷ در همان کتابخانه

۳ـ دو قطعه باز به تاریخ ۱۲۳۷ که ذکر کرده از خط استاد میرعماد علیه‌الرحمه در همان کتابخانه

از روی خط میر

٤ـ ترجمه فارسی یک نسخه زادالمعاد در همان کتابخانه به تاریخ ۱۲۲۵
٥ـ یک نسخه کتاب فارسی در اخلاق تألیف محمد فاضل به خط نستعلیق و چند صفحه آخر به خطوط ریحان و ثلث و نسخ و رقاع و شکسته نستعلیق به تاریخ جمادی‌الاخر ۱۲۳۷ که فعلاً متعلق به کتابخانه مجلس شورای اسلامی‌است.
٦ـ یک قطعه در مجموعه آقای کریم‌زاده
۷ـ یک قطعهٔ بزرگ با تاریخ ۱۲٤۹ متعلق به آقای حکمی
۸ـ آقای حکمی برای مهدی بیانی حکایت کرده که سه نسخه قرآن مجید به خط میرزا عباس دیده‌اند که یکی از آنها اکنون در کشور اسرائیل است.

خط میرزا عباس از روی خط میر، کاخ موزه گلستان

عبدالاحد جامی از کاتبان قرن نهم است و از آثار او یک نسخهٔ شش دفتر مثنوی معنوی است که در کتابخانه ملی تهران موجود است و تاریخ ربیع‌الثانی ۸۹۳ دارد. این نسخه در احوال و آثار خوشنویسان نیز آمده است.

عبدالائمه نقّاش و طرّاح و نقّار و اسطرلاب ساز است. از شاگردان نامدار وی استاد محمد طاهر بن محمد امین بود. از آثار وی به نقل از احوال وآثار نقّاشان قدیم:
۱ـ اسطرلاب نفیسی در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم «صنعه عبدالائمه ۱۱۲۷».
۲ـ اسطرلاب نفیسی در موزه گرینویچ انگلستان با رقم «المحتاج الی رحمة و به الغنی صنعه عبدالائمه».
۳ـ اسطرلاب دیگری در همان موزه با رقم «صنعه عبدالائمه»
٤ـ اسطرلاب سومی نیز در همین موزه با همان رقم.

عبدالله خوشنویس است و با رقم عبدالله آثاری از او باقی است که به نظر مهدی بیانی باید متعلق به سدهٔ یازدهم باشد. از آثار او عبارتند از:
۱ـ یک قطعه از یک مرقّع متعلّق به کتابخانه آستان قدس رضوی با رقم «فقیرالحقیر عبدالله».
۲ـ یک قطعه از یک مرقّع با رقم «فقیر عبدالله» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۳ـ یک قطعه از یک مرقّع دیگر با همان رقم در همان کتابخانه.
٤ـ یک قطعه در مرقّعی دیگر با رقم مشقه عبدالله در همان کتابخانه.
٥ـ یک قطعه در موزه باستانشناسی دهلی با رقم «فقیر عبدالله»
٦ـ یک قطعه با رقم «مشقه المذنب عبدالله غفرله» در مجموعهٔ مهدی بیانی.

عبدالله خوشنویس است و به روایتی فرزند میرعلی تبریزی و از آثار او یک قطعه از مرقّع شاه اسماعیل صفوی است به خط رقاع با رقم «کتبه حریق نیران الفراق عبدالله» که متعلق به خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول است.

عبدالله خطّاط و کتیبه‌نویس سدهٔ یازدهم قمری است. به نوشته از آستارا تا استارباد از آثار خطی او کتیبه‌های در ورودی بقعه امامزاده رضا در کچل ده میانرود سفلای نور است که تاریخ ۱۰۲۹ هجری قمری دارد.

عبدالله از نقّاشان عهد اکبرشاه گورکانی (۹۶۳ـ۱۰۱٤ هـق) است. وی در چهره‌پردازی و جانورسازی و منظره‌آرایی استاد بوده است. از نمونه آثار وی در کتاب بابرنامه متعلّق به بریتیش میوزیوم آمده است با رقم «عمل عبدالله».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالله نقّاش و طرّاح و رسّام فلزّات است. وی اهل قفقاز بوده و از آثار وی سینی است با نقوش هندسی و اسلیمی که در بالای آن تصویر تاج سلطنتی انگلستان به نقش کشیده شده و معلوم می‌گردد که این سینی از طرف اهالی قراباغ قفقاز برای ملکه ویکتوریا ساخته شده و دارای دو رقم است یکی سازنده سینی «صانعها محمد» و یکی رسام با رقم «عمل عبدالله».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالله خطّاط است و از نمونه آثار وی قطعه‌ایست به خط ثلث و نسخ و رقاع مذهّب که با دو امضاء در موزه رضا عباسی موجود است. یکی به نام محمدبن ابوالبقاء هروی با تاریخ ۹۵۰ هجری قمری و دیگری به نام عبدالله و مورخ ۱۰۱۲ هجری قمری. این اثر به شماره ۱۱٦ در فهرست آثار موزه آمده است.

عبدالله خوشنویس است و از نمونه خطوط وی عبارتند از:
۱ـ یک مرقّع (۸ رقعه) به قطع رحلی به خط ثلث با رقم «مقشه عبدالله» (قرن ۱۱) در مجموعه مهدی بیانی
۲ـ یک قطعه مذهّب طلااندازی به خط نسخ یاقوتی با رقم «کتبه العبد عبدالله» در همان مجموعه.
۳ـ یک قطعه رقاع ثلث و ثلث و نسخ و رقاع کتابت با همان رقم عبدالله و تاریخ ۱۰۸۰ هجری قمری در همان مجموعه.
٤ـ یک قطعه از مرقّع با رقم «العبد المذنب الفقیر عبدالله غفرله» در مجموعهٔ موقر.
۵ـ یک مرقّع (۲۳ رقعه خطوط و تصاویر) به خط ثلث و ثلث رقاع و نسخ با همان رقم و تاریخ ۱۰۹۲ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
٦ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و تاریخ ربیع‌الاول ۱۱۰۱ در همان کتابخانه.
باید توجه داشت که در شماره ۲ بالای پشت قطعه به روایت مهدی بیانی گواهی مرحوم صدرالافاضل نوشته شده که این خط مولانا عبدالله هروی است که از اساتید قلم ثلث بوده نستعلیق هم می‌نوشته. که باید دانست اگر عبدالله هروی منظور عبدالله طباخ است که ایشان مربوط به قرن نهم‌اند و در نستعلیق هم شهرت دارند و اگر شیخ عبدالله هروی نسعلیق نویس است، در رقم خود هیچکدام عبدالله تنها ننوشته‌اند بلکه رقم آنان یا شیخ یا هروی دارد پس این فرد که در اواخر سدهٔ یازدهم می‌زیسته باید کس دیگری باشد.

عبدالله ترازوساز و طرّاح فلز و فلزکار است و از آثار وی یک ترازوی بسیار زیباست که در موزه هنرهای تزیینی تهران بوده است و رقم دارد «عمل عبدالله فی سنه ۱۳۰۵ هـق» این اثر در هنر و مردم شماره ۳۹ و ٤۰ نیز معرفی شده است.

عبدالله نقّاش آبرنگ‌کار است و با شیوه لطفعلی کار می‌کرده است، از آثار دیده شده وی تصویر آبرنگی شاخه گل و بلبلی به شیوه سیاه قلم است با رقم «عبدالله ۱۲۳۹» (هجری قمری)

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالله از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط او قطعه‌ایست در مجموعهٔ مهدی بیانی که تاریخ ۱۲۸۲ هجری قمری دارد.

عبدالله خوشنویس است و در اوایل سدهٔ چهاردهم می‌زیسته و به نقل از مرقّعات کتابخانه سلطنتی از آثار او مرقّعی است از ترجیع‌بند هاتف در کتابخانه کاخ موزه گلستان که برای ناصرالدین شاه قاجار نوشته شده با رقم و تاریخ «غلام آستان مبارک عبدالله ۱۳۰۹».

عبدالله آماسی از خوشنویسان عثمانی و از شاگردان جلال‌الدین اماسی است. به خط او یک نسخه نثراللالی حضرت امیر به خط نسخ کتابت در سلیمانیه استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالله ادرنه‌ای خوشنویس عثمانی است. وی شاگرد سلیمان افندی یک چشم بوده و جز نستعلیق ثلث و نسخ را خوش می‌نوشته و در این دو قلم شاگرد حافظ عثمان خوشنویس بوده است. میرزا حبیب مرگ او را به سال ۱۱۱۶ هجری قمری نوشته است.

عبدالله ارباب کاتب خوشنویس است و از آثار او به نوشته دکتر مهدی بیانی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه التحفة القوامیه (در دو جلد) به قطع جانمازی و به خط نسخ با رقم «کتبه العبدالعاصی عبدالله ارباب فی شهر رجب المرجب سنة ۱۳٤۷ من الهجرة» که برای فروش عرضه شده بوده است.
۲ـ نامهٔ حضرت امیر به مالک اشتر به قطع جانمازی مذهّب و مزیّن با خط نسخ با رقم «کمترین... عبدالله ارباب مقیم اصفهان ۱۳٤٤» در مجموعهٔ مهدی بیانی (سال هجری قمری است).
۳ـ دعای تعقیب نماز صبح به قطع جانمازی و با خط نسخ و تاریخ محرم ۱۳٥٤ که برای فروش عرضه شده.

عبدالله ـ استاد حجّار و سنگ‌تراش است. از ساخته‌های او سنگ قبر کیازین‌الدین خواجه بن اسکندر تاول در دهکدهٔ صالحان از دهکده‌های حومهٔ شهر کجور در تاریخ ۸۸۰ هجری قمری است.

از آستارا تا استاراباد

عبدالله بن ابی رافع به نوشته تذکرهٔ خوشنویسان تألیف لسان الملک وی کاتب جناب امیرالمؤمنین علی‌علیه‌السلام بوده و خط کوفی را نیک می‌نوشته است.

عبدالله اصفهانی نقّاش قلمدان ساز اواخر سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از آثا روی قلمدانی است که منظره پل الله وردی‌خان و کلیسای جلفا و تصاویر زنان بر آن نقش بسته و رقم دارد «رقم عبدالله» این اثر در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.

عبدالله بن سریج خواننده و نوازنده ایرانی‌الاصل از موالی قریش بود. وی در مکه متولّد شد و در همانجا به سال ۹۸ هجری قمری درگذشت. ابن سریج موسیق را در مکه از سعیدبن مسجّع و در مدینه از غزه میلا بانوی ایرانی نژاد و نخستین آهنگ‌ساز و مؤلف موسیق عرب فرا گرفت. ابن سریج یکی از بنیان‌گذاران عرب است که ساختن عود ایرانی را از پارسیان آموخت و بین اعراب رواج داد. شرح کامل این هنرمند در کتاب الاغانی ابوالفرج اصفهانی مسطور است.

عبدالله الطهرانی خطّاط و خوشنویس و کتیبه‌نگار دورهٔ ناصرالدین شاه قاجار است از خطوط او کتیبه در منبّت و زیبای مسجد آذربایجانی‌های تهران است که تاریخ ۱۲۷۹ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالله امامی- شیخ صحّاف و جلدساز اهل اصفهان است. از آثار دیده شده وی جلد ضربی یک نسخه قرآن است (بدون تاریخ) که در دست فروشنده‌ای دیدم. صفحه آخر قرآن دوباره‌نویسی شده بود و گویا در بازسازی صحّاف جلد جدیدی بر آن ساخته بود که در زیر طبله برگردان رقم داشت «عمل شیخ عبدالله امامی‌اصفهانی».

عبدالله اهدل از صحافان و جلدسازان عرب که در نیمهٔ اول قرن یازدهم هجری قمری می‌زیسته و در سال ۱۰۴۰ یا ۱۰۴۹ درگذشته است.
صحّافی سنّتی

عبدالله بخاری از نقّاشان عهد حکمرانی سلطان محمود اول (۱۱۴۳-۱۱۶۸ هـ‌ق) است. اجداد وی از بخارا به عثمانی کوچ کرده‌اند و وی در آنجا نشو و نما یافته. استاد عبدالله در آثار روغنی و ادرنه کاری مهارت داشته و از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱- تصویر معاشقه زن و مردی با آبرنگ با رقم «عبدالله بخاری ۱۱۵٤».
۲- دو مینیاتور از کارهای وی در نمایشگاه آثار عثمانی که در سال ۱۳٤۲ در ایران بر پا شده بود، نشان داده شده.
۳- یک آلبوم با ۲۲ تصویر از مردان و زنان گوناگون که در سالهای ۱۷۲٦-۱۷٤۵ اجرا شده در کتابخانه دانشگاه استانبول.
٤- تصویر زن چاقی با رقم عبدالله بخاری
۵- تصویر منظره قصر و رودخانه که در دو مدالیون قرار گرفته این اثر در موزه توپ قاپوسرا می‌باشد.
٦- چهار اثر در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول که سه اثر تاریخ ۱۱۵۸ و یکی ۱۱٤۷ هجری قمری دارند.

عبدالله بلگرامی - سید خوشنویس و شاعر است و در تذکره‌ها چون تذکره سرو آزاد تألیف میرغلامعلی آزاد و سفینه خوشگز تألیف بندر ابن داس وی را در گروه شعرای زمانه ضبط کرده‌اند. وی در شعر «قابل» تخلّص داشته و مردی با فضل و کمال بوده است و از آنجا که در هنر و فنون سپاهی‌گری نیز مهارت دارد مورد توجه است تا آنجا که وقتی به سال ۱۱۲٤ سربلندخان ناظم ایالت گجرات شد وی را منصب صدارت احمدآباد داد. به نوشتهٔ دکتر بیانی عبدالله بلگرامی هفت قلم را نیکو می‌نوشته و در سال ۱۱۳۲ هجری قمری در شاهجان آباد درگذشته است.

عبدالله بن احمد مره حجّار و سنگ‌تراش هنرمندی که در سده ششم هجری قمری می‌زیسته و به احتمال زیاد از مردم یزد است. از آثار او به نوشته دکتر ایرج افشار:
۱- سنگ قبر سید فخر الدین ابوجعفر محمدبن عبیدالله بن محمدالعلوی الحسینی العریضی که تاریخ ۵۱۵ دارد و به اتّفاق احمدبن محمد اسنک ساخته شده، این سنگ در خاک‌برداری مسجد جامع فهرج یزد پیدا شده است.
۲- لوحهٔ محراب مرقد علی‌بن موسی الرضا که به دستور گرشاسب بن علی فرامرز بن علاءالدوله ساخته و تاریخ ۵۱۲ هجری قمری دارد.
۳- سنگ مرقد علی‌بن موسی الرضا به تاریخ ۵۱٦ هجری قمری که اکنون در موزه آستان قدس رضوی است.
متأسفانه در مراجعه من به موزه بازدید سنگ فراموشم شد، زیرا تاریخ این سنگ را آقای کریم‌زاده شعبان ۵۱۰ نوشته‌اند در حالی که آقای افشار در یادگارهای یزد ۵۱٦ آورده‌اند.

عبدالله بن حاج میرزاعلی از کاتبان قرن دهم هجری قمری و از آثار او یک مجموعه است که در دانشکده الهیات تهران به شماره ۹۹ آل آقا، به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸٤ هـ‌ق موجود است.
فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

عبدالله بن سلطان محمد هروی کاتب خوشنویس است و به نوشته دکتر بیانی و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع رحلی به خط نسخ و رقاع با رقم «... عبدالله بن سلطان محمد الهروی فی شهور سنة ۹۸۹» در موزهٔ اسلامی ترک می‌باشد.

عبدالله بن شعبان اشترجانی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ نهم هجری قمری می‌زیسته و به خط وی (نستعلیق) یک نسخه مثنوی مولوی در موزه رضا عباسی موجود است که تاریخ ۸۴۷ هجری قمری دارد. این اثر به شماره ۱۶۸ در فهرست آثار موزه آمده است.

عبدالله بن شیخ محمود از خوشنویسان قرن نهم است و اثر وی به خط نسخ یک نسخه قرآن مجید است به تاریخ ۸۷۸ هجری قمری که در موزه رضا عباسی می‌باشد.

عبدالله بن شیخ مرشد الکاتب شیرازی از کاتبان دربار شاه تهماسب صفوی است که از شیراز به قزوین آورده شده. مرگ وی را به سال ۹۸۲ در قزوین نوشته‌اند. از آثار خطوط وی عبارتست از:
۱ـ یک نسخه دیوان امیرشاهی در کتابخانه ملی تهران
۲ـ یک نسخه کلیات سعدی در کتابخانه کاخ موزه گلستان
۳ـ یک نسخه گوی و چوگان عارفی در کتابخانه دانشگاه استانبول (بیانی)
٤ـ یک نسخه فقه شاهی در کتابخانه حاج سیدنصرالله تقوی تهران
۵ـ یک نسخه دیوان شاهی در مجموعه اسکات در لندن که دارای ٤ مینیاتور است با خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۱ هجری قمری. (بیانی)

عبدالله بن غیب‌الله از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری است و از نمونه آثار وی یک نسخه دیوان فضولی بغدادی است که در کتابخانهٔ ملی تهران موجود است.

عبدالله بن فضل نقّاش و نگارگر سدهٔ هفتم هجری قمری است و از آثار وی نقوش نسخه‌ای از کتاب دیسقوریدس است که به سال ٦١٩ انجام پذیرفته.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالله بن محمدبن جعفر جویباری به نوشته کتاب فضایل بلخ تصحیح عبدالحی حسینی وی و فرزندش به شغل وراق و صحافی اشتغال داشته و دفتری از کتاب طبقات نیز تألیف کرده است.

عبدالله بن محمدبن علی المیبدی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه غرایب القرآن و غایب الفرقان حسن بن محمد مشهور به نظام نیشابوری است که به شماره ۲۳۱ در کتابخانه عاطف افندی استانبول موجود است. این نسخه به خط نسخ و نستعلیق خوش نوشته شده و تاریخ ۸۷۹ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

عبدالله بن محمدبن محمود الهمدانی نقّاش و خطّاط است و به اقلام محقّق و ریحان و ثلث و نسخ مسلط بوده است. از آثار وی کتابت و تذهیب شش جزوه از قرآن مجید است که جهت دارالخیرات رشیدیه همدان کتابت شده و تاریخ ۷۱۳ هجری قمری دارد. این اثر به نوشته هنر خط و تذهیب قرآنی به شماره 72 در کتابخانه ملی قاهره است.

عبدالله بن محمد محسن یزدی کاتب خوشنویس است و از خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه مصباح کفعمی به قطع وزیری، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ کتابت و ترجمه و

حواشی به خط کتابت و در آخر رقاع با رقم «.. یداقل خلق الله ابن محمدمحسن الیزدی عبدالله...» با تاریخ جمادی‌الاول ۱۰۸۰ در مجموعه آقای سلطان القرائی.
۲ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ با رقم «کتبه اقل خلق‌الله ابن محمد محسن الیزدی عبدالله» و تاریخ ۱۰۷۹ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان.
۳ـ یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع جانمازی و تزیینات و تشعیرسازی و به خط نسخ کتابت با رقم «... وانا اقل خلق‌الله ابن محمد محسن الیزدی، عبدالله سنه ۱۰۹۳» در مجموعهٔ آقای محمود فرخ.

عبدالله بن محمود از نقّاشان و طرّاحان و کاشی‌تراشان اوایل قرن هفتم است و از آثار شناخته شده وی کاشی‌های آستانه مبارک قدس رضوی در مشهد است که تاریخ ۶۱۲ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالله بن محمود بن خواندمیر از خوشنویسان دربار گورکانی هند است که از آثار خطی او یک نسخه بابرنامه (تزوک بابری) ظهیرالدین محمد بابرشاه است به خط نستعلیق و تاریخ ربیع‌الاول ۹۹۸ هجری قمری که در موزه بریتانیا، لندن به شماره *1999* موجود است.

میکروفیلم شماره ۲۳۱۲ کتابخانه مرکزی دانشگاه

عبدالله بن مصطفی از تذهیب‌کاران عثمانی است و از آثار دیده شدهٔ وی تذهیب یک نسخه قرآن مجید است با رقم «عبدالله بن مصطفی ۱۱۱۹» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالله بن میرکلان کاتب خوشنویس است که به روایت تذکره میرزا حبیب بسیاری از آثار جامی را نوشته. مرگ او پس از سال هزار اتّفاق افتاده است.

عبدالله بیانی خواجه شهاب‌الدین عبدالله مروارید، متخلّص به بیانی فرزند خواجه شمس‌الدین محمد کرمانی از اشراف کرمان و از وزرای تیموریان بود. خواجه عبدالله مردی خوشگو و خوش‌سیرت و عارف‌مسلک بود. در جوانی به خدمت سلطان حسین میرزای بایقرا رسید و نزد او تقرب یافت. وی پس از مرگ سلطان حسین گوشه نشینی اختیار کرد و چون شاه اسماعیل صفوی بر خراسان دست یافت او را فرا خواند و به او تکلیف وزارت کرد، اما خواجه سرباز زد، پس مأمور نظم تاریخ شاهی شد.
روایت است که چون الغ بیک بر خراسان چیره شد خواجه عبدالله را با اظهر تبریزی خوشنویس به سمرقند برد و امر کتابت کتابخانه به ایشان سپرد. خواجه عبدالله با انواع علوم آشنا بود و همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و در موسیقی و ادوار صاحب‌نظر بود. وی در ساز قانون تغییراتی داده و می‌گویند در آن زمان کسی چون او قانون نمی‌نواخته است. در ادب نیز آثاری دارد از جمله دیوان اشعار با عنوان «مونس الاحباب» و تاریخ شاه و مثنوی خسرو و شیرین. سام میرزا صفوی خود را شاگرد وی می‌داند بنابراین در تحفه سامی وظیفه شاگردی را ادا کرده و به حال وی بیشتر پرداخته است و خود نیز به ذکر این نکته اعتراف دارد. علاوه بر تحفه سامی در حالات هنروران و تاریخ رشیدی نیز درباره وی سخن رفته است. در ضمن بعضی اختراع کاغذ ابری را بدو نسبت داده‌اند. طبق شعر حافظ علی کاتب تاریخ تولد خواجه ۸۶۵ هجری قمری و تاریخ مرگش ۹۲۲ می‌شود. اما در تذکره آذر تاریخ مرگ وی را ۹۳۵ دانسته است.

عبدالله ترمذی ـ میر خوشنویس و شاعر است و تخلّص وصفی دارد. وی از اولاد شاه نعمت‌الله ولی

است و در دربار اکبرشاه و جهانگیر شاه گورکانی معزّز می‌زیسته و از آنان لقب مشکین قلم یافته است. وی در خط نستعلیق شاگرد شاه غیاث وراقی بوده و سایر اقلام را خوش می‌نوشته. مشکین قلم به سال ۱۰۲۵ هجری قمری درگذشته. از وی دو فرزند خوشنویس به نامهای میرمحمدصالح و میرمحمد مؤمن باقی ماند. از آثار رخطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ قطعه‌ای در مجموعهٔ مهدی بیانی به قلم نستعلیق به تاریخ ۱۰۲۲.
۲ـ صفحه‌ای در مجموعه آقای جعفر سلطان القرایی که هفت قلم را نوشته با رقم «کتبه الحقیروصفی».
۳ـ قطعه‌ای در مجموعه آقای کریم‌زاده به تاریخ ۱۰۱۱.

عبدالله تسبیح‌ساز کرمانشاهی ـ استاد در هنر تسبیح‌سازی یگانهٔ دهر بوده است. وی از گل نوعی دانه تسبیح می‌ساخته که هنر وی را در دقت و مهارت و یکنواختی شاهد بوده است. علاوه بر آن از سنگهای قیمتی نیز تسبیح‌هایی ساخته که امروز جزو اشیاء آنتیک به حساب می‌آید.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

عبدالله چلبی آماسیایی از خوشنویسان عثمانی است. وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و شش قلم را به شیوهٔ شیخ حمدالله تدریس می‌نموده که بعداً در آن تغییراتی وارد کرده است. مجموعه‌ای از آثار وی در کتابخانه خزانهٔ توپ قاپوسرا تحت شماره *2300* موجود است.

عبدالله حسینی از خوشنویسان دربار شاه جهان پادشاه هندوستان (۱۰۳۷ـ۱۰۶۸) است. وی در خط نستعلیق استاد بوده و از آثار او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان و فهرست کتابخانه مجلس شورا:
۱ـ ده قطعه در مرقّعی که ظاهراً برای شاه جهان نوشته شده در یک مجموعهٔ خصوصی
۲ـ شش قطعه از مرقّعی با یک قطعه جدا در کتابخانه ملی تهران
۳ـ یک قطعه از مرقّعی به تاریخ ۱۰۶۳ هجری قمری در کتابخانه ملی پاریس.
٤ـ یک قطعه در کتابخانه مجلس شورا.

عبدالله حسینی خطّاط و کتیبه‌نگار است و به نوشته گنجینه آثار تاریخی اصفهان از آثار او کتیبه محراب مسجدخان اصفهان است که تاریخ ۱۱۲٤ هجری قمری دارد.

عبدالله خان معمارباشی و نقّاشباشی پراعتبار عهد فتحعلی‌شاه و محمدشاه تا اوایل دوران ناصرالدین شاه است. عبدالله خان سخت مورد توجه فتحعلی‌شاه بوده و به دستور وی عمارت چشمه را برای طاووس خانم که جلب توجه شاه را نموده و تاج الدوله لقب گرفته تجدید بنا نموده و تخت طاووس را در آن بنا نهاده است. این هنرمند چیره دست در چهره‌پردازی و شبیه‌نگاری و مجالس بزرگ رزمی و بزمی استاد بود و علاوه بر اینکه تزیین قصرهای سلطنتی در زمان فتحعلی‌شاه و محمدشاه به عهده وی بوده آثاری نیز در نقّاشی از او به یادگار مانده است که به نقل از هنر مردم شماره ۱٤٤ و تحقیق داهیانه استاد کریم‌زاده بخشی از آنها عبارتند از:
۱ـ تابلوی رنگ و روغنی بزرگ و طویل از صف سلام فتحعلی‌شاهی که در سالن مخصوص کاخ نگارستان نصب بوده که خود ساختمان نگارستان به طرّاحی و معماری وی در سال ۱۲۲۸ ساخته شده است. این قصر زیبا که محمدشاه قاجار در آن نیز تاجگذاری کرده یکی از قصور مهم قاجاریه است که بعداً قسمتی از آن مدرسه صنایع مستطرفه کمال‌الملک گشته. تابلوی صف سلام فتحعلی‌شاهی یکی از شاهکارهای بی‌نظیر این استاد می‌باشد که شرح آن در جلد اول کتاب احوال و آثار نقّاشان استاد کریم‌زاده آمده است.

بخشی از نقاشی صف سلام فتحعلی‌شاهی کار عبدالله خان

۲ـ یکی از زیباترین آثار وی تصویر تمام قد عباس میرزا است که در سال ۱۲۲۲ هجری قمری ساخته شده و این اثر در حراج ساتبی در سال ۱۹۷۸ توسط یکی از موزه‌های ایران خریداری شده است و رقم تابلو چنین است «زد رقم بنده شه عبداله فی سنه ۱۲۲۲».

۳ـ از آثار آبرنگی عبداله خان تصویر شاهزاده خانم طناز و دلربایی است با رقم «رقم عبدالله نقّاشباشی».

٤ـ تصویر خیالی آقامحمدخان قاجار و فتحعلشاه و جمع شاهزادگان در قصر سلیمانیه کرج که این اثر رنگ روغنی به دانشکده کشاورزی کرج انتقال یافته است.

٥ـ از آثار بیادماندنی این هنرمند میناکاری و طرّاحی شمشیر جهانگشای نادری است که در موزه جواهرات است و روی غلاف آن ۱۸٦۹ دانه الماس نشانده است. نام عبدالله در بین اشعاری که در متن نوشته شده با تصویر خود نقّاش که لباس قرمز پوشیده و کلاه بومی‌بسر گذاشته و ریش توپی سیاه دارد، می‌باشد.

این چهره که در طراز شاهنشاه است
تمثال یکی چاکر کارآگاه است
تا آب بقا بنوشد از کام ملک
افتاده بپای شاه عبداله است

بخشی از نقّاشی دیواری تالارسلام کاخ نگارستان (*)

عبدالله خان ضرابی نقّاش است و به نوشته آثار تاریخی کاشان و نطنز در اواخر دوران قاجار و اوایل دوران پهلوی می‌زیسته. وی مردی لال و گنگ بوده و هنرش در آبرنگ است و شبیه‌سازی ماهر بوده است.

عبدالله خان مذهّب تذهیب‌کار اهل تبریز است و از آثار وی تذهیب قرآنی است که به خط اسدالله شیرازی در سال ۱۲۷۰ هجری قمری کتابت شده. به نوشته استاد کریم‌زاده این قرآن یکی از نفایس کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

عبداله خلف ـ حاج میرزا خوشنویس عهد فتحعلی‌شاه است. وی خطی به غایت نیکو داشته است، اما به دستور شاه قاجار دست او را قطع کرده‌اند. به نقل از مجله یادگار داستان بدینگونه بوده است که در کتابخانهٔ سلطنتی قرآنی موجود بوده که با خط بسیار زیبایی نوشته شده بود، اما روزی معلوم شده که یکی از جزوات آن مفقود شده است. درباریان و شاه در صدد جستجوی کسی برآمدند که بتواند آن جزوه را به همان زیبایی بنویسد و قرعه به نام حاج میرزا عبداله خلف اصابت کرد. استاد خوشنویس چنان نوشت و تذهیب نمود که هیچ کس قادر به تشخیص آن با دیگر جزوات نشد. شاه خواست تا او را صله‌ای دهد شایسته چنین هنری. اما درباریان حسود و تنگ‌نظر شناخت این شخص را به معجزه قرآن نسبت دادند و گفتند که چنانچه او شناخته نمی‌شد ممکن بود که طغرای سلطنتی را جعل نماید، این سخنان در دل شاه اثر بخشید و دستور داد تا دست او را از شانه قطع نمایند.

عبدالله خوارزمی طبق تذکره بی‌نام و تاریخ رشیدی خوشنویس و از شاگردان جعفر تبریزی است اما تاکنون خطی از وی دیده نشده است.

عبدالله دادور (قوام‌السلطان) موسیقی‌دان و نوازنده چیره‌دست سه تار و از شاگردان خوب درویش‌خان است. به نوشته استاد روح‌الله خالقی پدرش میرزا علی‌خان قوام‌السلطان که مردی اهل دانش و ادب است می‌باشد. خانه قوام‌السلطان یکی از مراکز موسیقی و محل تجمع هنرمندانی چون بنان‌الدوله (پدر استاد بنان) بود و عبدالله از کودکی با آوای موسیقی آشنا گردید و از هفده‌سالگی موسیقی را نزد استاد آغاز نمود و بعدها اگر چه پیانو داشت و گاهی می‌نواخته اما علاقه خاصی به سه‌تار داشته است. در جلسات هفتگی وی نصرالله نشاط و مجیدخان و درویش از کامل‌کنندگان نوازندگی او بوده‌اند. وی تا سال ۱۲۹۹ شمسی در وزارت دارایی خدمت می‌کرد و پس از آن مشاغل مهمی در امور اداری و نظامی داشته است.

عبدالله درودگر نجّار و نقّار و گره‌کار است و از ساخته‌های او صندوق بوده است برای مرقد شیخ زاهد گیلانی در شیخانور. به نوشته دکتر منوچهر ستوده که این مطلب را ذکر کرده این صندوق اکنون وجود ندارد.

عبدالله دوامی از موسیقی‌دانان معاصر درویش‌خان است و آوازی خوش داشته و همهٔ گوشه‌های موسیقی را می‌شناخته و گوشه‌های مهجور را می‌خوانده است. از جمله گوشه نیشابورک ماهور را که مخصوص ساز است خوانده است. عبدالله دوامی‌موسیقی را از حاجی خان ضرب‌گیر که مورد توجه درویش خان بوده آموخته است.

سرگذشت موسیقی ایران

عبدالله رجال خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار خطی او به نوشته گنجینه آثار تاریخی اصفهان کتیبه مدرسه کاسه‌گران اصفهان است که تاریخ ۱۱۰۵ هجری قمری دارد.

عبدالله رشید خوشنویس است و از آثار او یک لوحه به خط ثلث و ریحان و نسخ با رقم «کتبه الفقیر عبدالله الرشید» در موزه اسلامی ترک می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالله رنانی نستعلیق‌نویس عهد فتحعلی‌شاه قاجار است و سپهر مرگ او را به سال ۱۲۱۸ ضبط کرده است.

عبدالله زیارتگاهی خوشنویس است. وی علاوه بر نستعلیق اقلام شش گانه را خوش می‌نوشته. وی معاصر جعفر بایسنغری است. از آثار وی دو قطعه در مرقّع امیرغیب است که در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول می‌باشد و تاریخ ۸۳۲ هجری قمری دارد.

احوال وآثار خوشنویسان

عبدالله سحری به روایت تذکره صبح گلشن وی از شاعران و نستعلیق‌نویسان اکبرآباد هند است که خط نستعلیق را از مادر خود تعلیم گرفته. به نوشته همان منبع وی در آخر عمر دیوانه شده و درگذشته است.

عبدالله سلطان حسینی خوشنویس است و به خط او یک قطعه مرقّع با خط ثلث و نسخ و رقاع با رقم «عبدالله السلطان حسینی الشهیر بخوشحال ۱۱۱۹» در کتابخانه ملک است (تاریخ هجری قمری است).

عبدالله ـ سید (سیدعبدالله) نقّاش است و صاحب کارخانهٔ هنری. وی در کارگاه خود به اتّفاق شاگردان و نقّاشان دیگر به تذهیب و تصویرسازی اشتغال داشته است. از آثار دیده شده وی به نوشته استاد کریم‌زاده رویه جلد زیبایی است که صحنه پر ابهت شکار فتحعلی‌شاهی بر آن نقش گشته و اشعاری نیز بر آن نگاشته شده و رقم دارد «در کارخانه سیدعبدالله نقّاش تمام شده بتاریخ یوم جمعه سنه ۱۲۷۲».

عبدالله ـ سید خوشنویس سده دوازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک مرقّع (۲۳ صفحه) سیاه مشق ثلث و رقاع با رقم «سوده العبدالفقیر الی رحمة‌اله القدیر السید عبدالله غفرالله ذنوبه و سترعیوبه آمین سنة ۱۱٤۱» در خزینه توپ قاپوسرا.
۲ـ یک مرقّع ثلث و نسخ با رقم «کتبه الفقیر السید عبدالله غفرذنوبه» در موزه اسلامی ترک.
۳ـ یک مرقّع به خط ثلث با رقم سید عبدالله و تاریخ ۱۱۳۹ در همان موزه
٤ـ یک مرقّع به خط ثلث و نسخ بدون تاریخ در همان موزه
۵ـ یک مرقّع ثلث و نسخ با تاریخ ۱۱٤۰ در همان موزه
٦ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد سوخت، مرقّع جواهرنشان به خط نسخ کتابت ترکی با تاریخ ۱۱۲٤ هجری قمری در دانشگاه استانبول.

عبدالله ـ سید فرش‌باف کرمانشاهی است. وی طرّاح نیز بوده است. مردی معمم که در عهد قاجار می‌زیسته و از کرمانشاه به مشهد رفته و در آنجا ساکن شده و در کار بافندگی و طرّاحی فرش پرداخته و در این راه شهرتی به دست آورده است.

عبدالله شهابی ـ بنیاد تبریزی هر دو خوشنویس بوده‌اند و نامشان در یک قطعه مذهّب که متعلق به کتابخانهٔ ملی پاریس است آمده. بدینطریق که در یک قطعه نستعلیق گلزار رقم بندهٔ آل علی بنیادی تبریزی آمده و در متن کلمات سورهٔ یس به خط نسخ غبار با رقم «کتبه المذنب عبدالله شهابی» دیده می‌شود.

عبدالله شیرازی عبدالله خان سرهنگ از خوشنویسانی است که به روایت صاحب فارسنامهٔ ناصری نستعلیق را شش دانگ نیکو می‌نوشته. وی در سال ۱۲۲۳ هجری قمری متولد و در سال ۱۲۹۸ در شیراز درگذشته است.
در آثار عجم از عبدالله شیرازی یاد می‌کند که اکثر کتیبه‌های حسینه‌های شیراز به خط وی است. به احتمالی همین عبدالله است.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالله شیرازی از خوشنویسان سدهٔ یازدهم هجری قمری است که اقلام سته را خوش می‌نوشته و در نستعلیق نیز مهارت داشته است. از آثار او یک نسخه قرآن مجید است در موزه آثار اسلامی ترک استانبول که متن آن به قلم ریحان و ثلث و نسخ به زر و خواص سوَر به نستعلیق است و تاریخ ۱۰۹۸ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالله شیرازی نوربخشی ـ حاج کاتب خوشنویس است و به نوشته دکتر بیانی به خط او یک نسخه سوَر و ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی، خط نسخ کتابت و رقاع کتابت که پس از ذکر آغاز دوران محمدشاه رقم زده «.. اقل الحاج عبدالله الشیرازی النوربخشی فی دارالخلافه طهران...» با تاریخ ۱۲۵۰ (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد.

عبدالله شیرین رقم ـ میر از خوشنویسان قرن یازدهم است که از نمونه خطوط وی قطعه‌ایست در کتابخانه آستان قدس رضوی با رقم «الفقیر المذنب، میرعبدالله شیرن رقم، غفرذنوبه و سترعیوبه».

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالله صیرفی یکی از خوشنویسان مشهور اوایل سدهٔ هشتم است. وی فرزند محمود تبریزی و شاگرد سیدحیدر گنده‌نویس که از شاگردان یاقوت مستعصمی است می‌باشد. عبدالله در کتیبه‌نویسی و کاشی‌تراشی تسلط کامل داشته و بسیاری از کتیبه‌های عمارات تبریز از جمله عمارت «استاد و شاگرد» از بناهای امیر سلدوز چوپانی به خط او بوده است. وی معاصر اولجاتیو سلطان محمد خدابنده (۷۰۳ـ۷۱۶) می‌باشد. از آثار او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ کتابهٔ مدرسهٔ «دمشقیه» از بناهای «دمشق خواجه» پسر امیر چوپان.
۲ـ کاشیکاری مسجدی که در راه بلبانکوه تبریز است.
۳ـ یک صفحه از مرقّع به خط ثلث و نسخ و رقاع کتابت یاقوتی در دانشگاه استانبول.
٤ـ یک نسخه قرآن سلطانی کوچک مذهّب با جلد سوخت متن به خط نسخ و سرسوره‌ها ثلث و آخر رقاع با تاریخ ربیع‌الاول ۷٤٤ در موزه اسلامی ترک
۵ـ یک صفحه از مرقّع به خط ثلث با رقم «کتبه عبدالله صیرفی» در دانشگاه استانبول.
٦ـ یک صفحه از مرقّع به خط نسخ و رقاع در همان جا
۷ـ یک نسخه قرآن مزیّن و مذهّب و مرصّع با تشعیر و به ثلث بدون رقم اما بنا به شرحی که برآن نوشته شده به خط عبدالله صیرفی است و در سال ۹۸۲ هجری قمری به دست عبدالرحیم بن محمد بیرم‌خان افتاده و ایشان در سال هزار و چهار این قرآن که اوراق آن ازهم پاشیده شده بوده، جلد آن را بازسازی و صحافی کرده و در سال ۱۰۱۸ آن را تقدیم پادشاه کرده است، چون نوشته آنگاه که متوجّه فتح ممالک دکن بود و این زمان ـ منظورش جهانگیر شاه است ـ این قرآن بعداً به دست شاه جهان افتاده که وی نیز یادداشتی بر آن دارد و آخرین تاریخی که بر آن نگاشته شده سال ۱۰۹۷ هجری قمری و زمان عالمگیر شاه است. این نسخه فعلاً جزو مجموعه آقای دکتر مهدوی است.

۸ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و نسخ رقاع با رقم «کتبه العبد المذنب صیرفی» در سال ۹۹۱ متعلق به کتابخانه موزه گلستان.
۹ـ یک قطعه از مرقّع ثلث و نسخ کتابت یاقوتی با رقم «کتبه العبد الضعیف عبدالله الصیرفی...» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.
۱۰ـ یک صفحه بزرگ از مرقّع به خط ثلث و نسخ و ریحان و توقیع به تاریخ محرم ۷٤۱ همان موزه
۱۱ـ یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و رقاع و نسخ به تاریخ ۷٤۳ هجری قمری در همان موزه.

عبدالله صراف نقّاش گمنام سده هشتم هجری قمری و عهد سلطان احمد جلایر است. آثاری از وی تاکنون دیده نشده.

احوال و آثار نقّاشان

عبدالله صیفوی جبلی تذهیب کار و مجلّد است و از آثار وی تذهیب و تجلید قرآنی است به تاریخ ربیع‌الاول ۷۱٤ که به خط علی‌بن ابی سالم است و تذهیب و صحافی آن با رقم «ذهبها و جلدها العبدالفقیر الی الله تعالی عبدالله الصیوفی الجبلی عفاالله عنهما» می‌باشد. این اثر در موزه اسلامی ترک موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالله عاشور از مشاهیر خوشنویس نسخ در آغاز دوره قاجار است. وی از مردم رنان اصفهان بوده و به کثرت کتابت مشهور است و صدو یکمین قرآنی که نوشته دیده شده زیرا وی در تمام عمر از اصفهان بیرون نیامده و به کتابت پرداخته ولی به اشاره فتحعلی‌شاه آثار گرانبهایی از خطوط به وجود آورد.
تاریخ وفاتش معلوم نیست اما تا سال ۱۲۳۵ می‌زیسته است. بعضی از خطوط وی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه زادالمعاد بغلی، جلد روغنی، مذهّب با خط نسخ و چند سطر رقاع با رقم «... عبدالله بن ملا عاشور...» و تاریخ ۱۲۱۰ هجری قمری در مجموعه مهدی بیانی.
۲ـ نسخه‌ای دیگر از زادالمعاد با قطع وزیری، مذهّب و مجدول با رقم «وانا العبد عبدالله بن عاشور» و تاریخ ۱۲۳۳ هجری قمری در همان مجموعه.
۳ـ یک نسخه قرآن جلد روغنی به قطع بغلی، مزیّن و با خط نسخ نزدیک به غبار با رقم «.. عبدالله بن عاشورالاصفهانی فی سنه ۱۲۲۷» که قرآن هشتاد و سوم اوست. به نوشته مهدی بیانی برای فروش عرضه شده بوده است.
٤ـ یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزیین و به خط نسخ کتابت با تاریخ رجب ۱۲۰۱ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۵ـ یک نسخه زادالمعاد به قطع وزیری، جلد ساغری مذهّب و به خط نسخ کتابت و تاریخ ۱۲۳۵ و رقم «... عبدالله بن عاشور رنانی الاصفهانی» در همان کتابخانه.
٦ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد ساغری با تزیینات با رقم «.. ابن عاشور عبدالله ساکن قریه رنان.... سنة ۱۲۳۲» در همان کتابخانه.
۷ـ یک نسخه هدیة الخاقانیه به قطع نیم ربعی کاغذ ترمه با تزیینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۲۲۱ در همان کتابخانه.
۸ـ یک نسخه قرآن رحلی عظیم، جلد روغنی که همهٔ قرآن در شش صفحه که دو صفحه اول و دو صفحه آخر خارج از متن قرآن است و متن قرآن در دو صفحه به خط رقاع و نسخ غبار که قرآن صدو یکمین است و به دستور فتحعلی‌شاه نوشته شده و تاریخ ۱۲۳۱ هجری قمری دارد در همان کتابخانه.
۹ـ یک نسخه قرآن به قطع نیم ورقی با تزئینات و به خط نسخ کتابت که نود و ششمین قرآن اوست با تاریخ ۱۲۳۳ هجری قمری که محمد شفیع شکسته نویسی‌ای در حواش قرآن دارد در همان کتابخانه.
۱۰ـ یک نسخه کلام الله مجید، مذهّب با خط نسخ و

ترجمه فارسی نستعلیق شنگرف بسیار عالی در موزه باغ فین کاشان موجود است که نگارنده آن را مشاهده کردم. این قرآن که مانند قرآن شماره ۹ کتابخانه کاخ موزه گلستان تاریخ ۱۲۳۳ دارد قاعدتاً باید نود و هفتمین قرآن باشد. زیرا من شماره آن را نگاه نکردم و از داخل ویترین آن را مشاهده نمودم.
مطلب دیگری که باید متذکر شوم اینکه در تذکره سپهر از عبدالله رنانی اصفهانی یاد شده که من آن را جداگانه آورده‌ام. با توجه به اینکه گاهی رنانی جزو رقم عبدالله است به احتمال زیاد همین عبدالله عاشور است و اگر چنین باشد مرگ عبدالله رنانی که در سپهر ۱۲۱۸ هجری قمری یاد شده از جانب مؤلف سهوی رفته است.
علاوه بر همه اینها آثار خطی این هنرمند به نوشته دکتر مهدی بیانی از ادعیه و قطعات دیگر بسیار است.

عبدالله قاطع (هروی) قاطع، صحاف، تذهیب کار و نقّاش و خطّاط است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم وی یکی از هنرمندان ذوفنون سدهٔ دهم هجری قمری است که از آثار دیده شده وی به نقل از استاد کریم‌زاده قطعه‌ای خط نستعلیق استادانه‌ای است به صورت قطعاتی که اطراف آن با برگهای گوناگون آرایش شده و رقم دارد «قاطعها شیخ عبدالله» اثر دیگری را نیز دیده‌اند که قطاعی یک قطعه خط سلطان علی بوده با رقم «کتبه سلطانعلی مشهدی قاطعها عبدالله»
در کتاب مناقب هنروران، مصطفی عالی افندی به ستایش او پرداخته و وی را فرزند شیخ محمد دوست قاطعی می‌داند که در خدمت پدر آموزش دیده و این هنر را از وی آموخته است. در کتاب صحافی سنتی نام وی را عبدالله قاطع هروی ذکر کرده است.

عبدالله قزوینی مناقب هنروران وی را جزو کاتبان خوشنویس دربار بایسنغر میرزا در قرن نهم می‌داند اما به نوشته دکتر بیانی آثاری از وی دیده نشده است.

عبدالله کاشانی ـ حکیم از خوشنویسان اواخر سده یازدهم و اوایل سدهٔ دوازدهم است. وی از مردم کاشان بوده که در قم ساکن شده. علاوه بر علوم ریاضی و طب در نظم و نثر دست داشته و راغب و وحدت تخلّص کرده است. وی بیشتر خطوط را خوش می‌نوشته و هنگام تألیف تذکره نصرآبادی (۱۰۸۳) در قید حیات بوده است.

عبدالله کرمانشاهی ـ میرزا به روایت سپهر از خوش‌نویسان قرن سیزدهم هجری قمری است و در سال ۱۲۷۰ درگذشته است.

عبدالله کریمه‌ای (کریمی) از خوشنویسان سده دهم هجری قمری عثمانی است. وی به کاتب تاتار مشهور بوده است. عبدالله با شیوهٔ شیخ حمدالله می‌نوشته. وی به سال ۹۹۹ هجری قمری وفات نموده است. در خزانه توپ قاپوسرا نمونه‌ای از خط وی به شماره *2115* موجود است که تاریخ ۹۶۹ هجری قمری دارد.

تاریخ عثمانی جلد دوم

عبدالله مذهّب شیرازی تذهیب‌کار و نقّاش سده دهم هجری قمری است که در کار خود استاد کم‌مانندی بوده است. در کتاب گلستان هنر، قاضی احمد منشی، کار تذهیب و رنگ روغن او را مورد ستایش قرار داده و می‌گوید که بیست سال تمام در دستگاه شاهزاده بهرام میرزا به خدمت مشغول بوده و پس از مرگ وی به مشهد رفته و جزو فراشان حرم درآمده است. در عالم‌آرای عباسی او را از مذهّبان دستگاه ابراهیم میرزا آورده است. از آثار دیده شده وی به نقل از استاد کریم‌زاده:
۱ـ تذهیب دیوان سلطان ابراهیم میرزا متخلّص به جاهی که به خط جمال مشهدی است در سال ۹۸۹ هجری قمری کتابت شده.

۲ـ دو اثر وی در گالری کل‌ناق لندن است که تصویر شاهزاده‌ای با مهمانان و خدمتکاران است و هر دو اثر رقم «عمل عبدالله مذهّب» دارد.
۳ـ تصویر مرد رهگذری با رقم «عمل عبدالله مذهّب» که در کتاب Islamic Penting به چاپ رسیده است.
٤ـ تصویر جوانک نوازنده‌ای با لباس قرمز و رقم «عمل عبدالله المذهّب الشیرازی» در مجموعه دکتر ناصر خلیلی.

عبدالله مذهّب عثمانی تذهیب کار اهل عثمانی است و از آثار ارزندهٔ وی جلد مذهّب قرآنی است که به سال ۱۱٤۲ هجری قمری ساخته شده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالله مشهدی خوشنویس است و به نوشته میرزا حبیب در تذکرهٔ خط و خطّاطان شاگرد و خواهر زاده سلطان علی مشهدی بوده است.

عبدالله مصور از نقّاشان سدهٔ دهم است که به نوشته مصطفی عالی‌افندی شاگرد شیخ زاده مصور خراسانی بوده که استادش از شاگردان بهزاد محسوب می‌شده.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالله مصور نقّاش قلمدان‌ساز اهل اصفهان است. وی در رنگ و روغن و آبرنگ و تذهیب کاری مهارت داشته و در حدود سال ۱۳۵۰ هجری قمری در اصفهان درگذشته است. از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ تصویر حضرت علی‌علیه‌السلام با رنگ و روغن و رقم «عبداله مصور ۱۳۳۰».
۲ـ قلمدان جعبه‌ای در مجموعه آقای کریم‌زاده با رقم «رقم عبدالله مصور».
۳ـ منظره قدیرخم با رقم «کمترین عبداله مصور اصفهانی».

عبدالله ـ میر از خوشنویسان گمنام سدهٔ دوازدهم است و به خط وی قطعه‌ای در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است با رقم و تاریخ «راقمه میرعبدالله سنه ۱۱۱٤».

عبدالله ـ میرزا خطّاط نیمه دوم سدهٔ سیزدهم و نیمه اول سده چهاردهم قمری است. نستعلیق را استادانه می‌نوشته و در نسخ شیوهٔ مولانا احمد نیریزی را داشته است. تولد او در حدود ۱۲۳۰ شمسی و وفاتش ۱۳۱۰ بوده است. قطعاتی از خط وی نزد محمدعلی سلطانی مؤلف جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان موجود است.

عبدالله ـ میرزا (میرزا عبدالله) نوازنده چیره‌دست تار که در سال ۱۲۲۲ شمسی متولد شده. وی اصول اولیه موسیقی را نزد برادر بزرگ خود میرزا حسن فرا گرفت، سپس از مکتب ناپدریش آقا غلامحسین با دشواری بسیار بهره برد. آقا میرزا عبدالله که نبوغ موسیقی را از پدر خود آقا علی‌اکبر به ارث برده بود، دستگاههای موسیقی ملی را مورد تجدیدنظر قرار داد و با ادغام بعضی از آنها هفت دستگاه مفصل و مستقل پدید آورد. وی شاگردان بسیار تربیت نمود که از جمله می‌توان سیدحسن خلیفه، میرزا مهدی خان صلحی و مهدیقلی و سید مهدی دبیری، حسن خان هنگ آفرین، حاج آقا محمد مجرد ایرانی وابوالحسن صبا را نام برد. میرزا عبدالله پدر هنرمند بزرگ معاصر و نوازنده و استاد بی‌مانند سه‌تار احمد عبادی است. به عقیده استاد روح‌الله خالقی وی یکی از ارکان موسیقی ما محسوب می‌شود که به نواهای ایرانی نظمی خاص بخشیده است.

عبدالله ناظم الطرب ـ میرزا از استادان موسیقی کرمانشاه در اواخر سدهٔ سیزدهم نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. وی از نوازندگان چیره‌دست سنتور بوده است و در مجالس شادی و گاردن پارتی‌ها به اجرای موسیقی می‌پرداخته.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

عبدالله نقّاش نقّاش و نگارگر ساکن عثمانی است که از روی شیوه کارش معلوم می‌گردد که در ایران بوده و به عثمانی رفته است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر کشتی یک کشتی‌گیر جوان است با استادش که طبق روایات استاد پیر با فنی که به شاگردش نشان نداده او را به زمین می‌زند ورقم دارد «عمل عبدالله». این اثر در حراج ۱۹۸۶ میلادی ساتبی لندن به فروش رفته است. در کاتالوگ حراج وی را از نقّاشان ترک و سال تاریخ اثر را ۱۶۱۰ میلادی مطابق ۱۰۱۹ هجری قمری به حسَاب آورده‌اند.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالله نقّاش نقّاش و طرّاح نقوش پارچه در عهد شاه عباس است. از آثار این هنرمند که در کتاب شاه عباس و هنر اصفهان ارایه شده دو تصویر امضا دار است بر روی پارچه که یکی نوازندگان ایرانی و مرد فرنگی را نشان می‌دهد و دیگر نقش سوارکاری است که اسیری را به بند کشیده و رقم دارد «عبدالله».

عبدالله نقّاش سلطانی از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری است که شعر نیز می‌گفته. از آنچه برمی‌آید وی با شاه محمود نیشابوری هم دوره بوده زیرا بعضی از آثار وی با خط شاه محمود همراه است. عبدالله نقّاش در تعدادی از آثارش عبدالله سلطانی رقم زده و پیداست که مورد توجه شاه بوده است. وی در کار خود شیوه خراسانی دارد. از نمونه آثار وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ تصویر دختر جوانی که به رؤیت استاد محمدعلی کریم‌زاده رسیده و رقم داشته «صوره عبدالله سلطانی».
۲ـ تصویر شاهزاده جوانی با دو مصاحبش در یک باغ. این تصویر در موزه توپ قاپوسرای استانبول است و در آن مراحل اصول پرسپکتیو رعایت شده و رقم دارد «صوره عبدالله».
۳ـ تصویر دو جوان خوشگذران با رقم «مشقه عبدالله» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
٤ـ تصویر پیرمردی با زن زیبای چادربسری در یک منظره این اثر مربوط به سالهای ۹۸۳ هجری قمری است.
۵ـ تصویر دو دلداده عاشق در کنار هم، اشعاری نیز در آن آورده شده که متعلق به خود نقّاش است و رقم دارد «صوره عبدالله».

عبدالله نقیب ـ سید طرّاح و فرش‌باف و استاد رنگسازی فرش است. به نوشته محمدعلی سلطانی در جغرافیای تاریخی کرمانشاه در عهد قاجار وی در ساخت رنگ شیوه‌ها و دانشهای ویژه‌ای داشته است که متأسفانه آنها را به کسی نیاموخت و راز و رمز این هنر را با خویش به گور سپرد، اما در بافندگی فرش شاگردانی تعلیم داده که از آن جمله استاد حبیب خان ناظری بوده است.

عبدالله هروی از خوشنویسان قرن دهم هجری است و از آثار او:
۱ـ قرآن کریم، نسخه‌ای مذهّب و مرصّع به خط نسخ و تاریخ ۹٦۵ هجری قمری که به شماره ٤۰ در کتابخانه مجلس موجود است. (فهرست موجود)
۲ـ دیوان شاهی سبزواری با رقم «عبدالله بن میرعلی هروی سنهٔ ۹۸ هـق» به شماره ۸۸٤۵ در کتابخانه مجلس (همان فهرست)
۳ـ قرآن مجید با خط نسخ و تاریخ ۱۰۰۰ هـق به شماره ۱۸۸ در موزه رضا عباسی (فهرست آثار موزه)

عبدالله هروی طباخ یکی از مشهوران خوشنویسی سدهٔ نهم هجری قمری است که پدرش به شغل طباخی مشغول بوده و چون وی نیز در ابتدا با پدر همکاری می‌کرده بدین نام مشهور شده است. دربارهٔ وی تذکره‌ها اقوال و روایت‌های گوناگون آورده‌اند و گاهی وی را با یاقوت و گاهی

در خطوط سته بالاتر از او دانسته‌اند. بنا به همان نوشته وی از شاگردان مولانا جعفر تبریزی است، اما هر چه باشد عبدالله هروی یکی از زبردست‌ترین خوشنویسان عصر خویش است که همه خطوط را به استادی می‌نوشته است و در خط نسخ از بالاترین زمانهٔ خود است. در گلستان هنر، مهارت زرافشانی و وصّالی به او نسبت داده‌اند و گویند کتیبه‌های اکثر عمارات هرات و گاذرگاه مشهد به خط اوست.

آثار تاریخدار او تا سال ۸۷۳ موجود است. از نمونهٔ خطوط این استاد به نوشته احوال وآثار خوشنویسان:

۱ـ یک قطعه نستعلیق در مرقّع سیداحمد مشهدی متعلق به کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول

۲ـ یک قطعه نستعلیق در مرقّع شاه اسماعیل به تاریخ ۸٤۲ در همان کتابخانه.

۳ـ یک قطعه از مرقّعی به تاریخ ۸۳٤ هجری قمری در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.

٤ـ یک قطعه از مرقّعی که در مجموعه آقای جعفر سلطان القرایی در تهران است و تاریخ رمضان ۸۳۳ دارد.

۵ـ یک قطعه از مرقّع سلطان حسین میرزا بایقرا در ضمن سایر اقلام که به تاریخ ربیع‌الثانی ۸٤٤ در سمرقند نوشته شده در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول

٦ـ یک نسخه ادعیه با عنوان «حفظ الآیات» در ضمن سایر اقلام به تاریخ جمادی‌الاول ۸٦٦ که در هرات نوشته شده در مجموعهٔ مهدی بیانی.

۷ـ یک قطعه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب به خط ثلث و تاریخ ۸۷۳ (ربیع‌الاخر) در خزینه توپ قاپوسرا

۸ـ یک قطعه به خط ثلث رقاع و نسخ در مجموعه مهدی بیانی

۹ـ یک صفحه از مرقّع ثلث و رقاع که در سمرقند نوشته شده و تاریخ رجب ۸۵۸ دارد در دانشگاه استانبول.

۱۰ـ یک قطعه از مرقّع امیرغیب بیک به خط ثلث و نسخ و رقاع با تاریخ ۸٦۷ در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول

۱۱ـ دو قطعه از مرقّع به خط ثلث که در سمرقند نوشته شده در دانشگاه استانبول.

۱۲ـ یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و نسخ یاقوتی به تاریخ صفر ۸۵٤ که در سمرقند نوشته شده در همان دانشگاه

۱۳ـ یک قطعه از مرقّعی به خط ثلث و رقاع با رقم مشقه العبد عبدالله الهروی در همان دانشگاه

۱٤ـ یک قطعه مذهّب به خط ثلث و رقاع و تاریخ ذیحجه ۸٦۰ در مجموعه نصیری ملک‌زاده

۱۵ـ یک مرقّع به قطع سلطانی به خط ریحان، ثلث و نسخ و رقاع به تاریخ ذیحجه ۸٤۷ در کتابخانهٔ دانشگاه توبین گن آلمان

۱٦ـ یک قطعه ثلث و رقاع شکسته به تاریخ ذیحجه ۸٦۰ در مجموعه آقای نصیری

۱۷ـ یک قطعه از مرقّع به خط نسخ با رقم «مشقه عبدالله طباخ» در خزینه توپ قاپوسرا

۱۸ـ یک قطعه از مرقّعبه خط ثلث و توقیع کتابت و نسخ کتابت به تاریخ صفر ۸٦٦ که در هرات نوشته شده در همان موزه

۱۹ـ یک قطعه از مرقّع به خط توقیع با رقم «مشقه عبدالله الهروی» در همان موزه

۲۰ـ یک قطعه از مرقّع مالک به خط نسخ و رقاع که در سمرقند نوشته شده (بدون تعیین محل)

۲۱ـ یکِ قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی به خط ثلث و نسخ و نستعلیق و رقاع با رقم عبدالله الهروی و عبدالواسع در خزینه توپ قاپوسرا

۲۲ـ یک قطعه از مرقّع شاه اسماعیل با خط ثلث و نسخ و رقاع و نستعلیق با تاریخ ۸٤٦ در همان موزه

۲۳ـ یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و نسخ و نستعلیق و رقاع به تاریخ ۸۳٤ در دانشگاه استانبول

۲٤ـ مرقّع مذهّب متن و حاشیه به خط نسخ و نستعلیق و رقاع به تاریخ رمضان ۸۳۳ در مجموعه آقای سلطان القرایی

۲۵ـ هفت صفحه از مرقّع بایقرا ـ تهاسب به خط ریحان و ثلث و رقاع و نسخ و نستعلیق که در سمرقند نوشته شده و تاریخهای ۸۵۵ـ۸۵۹ و ۸۵۷ وز ۸٤۷ دارند در خزینه اوقاف توپ قاپوسرای استانبول.
به طور کلی تاریخ قطعات نشان می‌دهد که در سالهای ۸٥٤ تا ۸۵۹ و بعد از ۸۵۹ در سمرقند بوده و قبل از ۸٥٤ و بعد از ۸۵۹ در هرات می‌زیسته است. تاریخ مرگ وی مشخص نیست اما آثار وی تا سال ۸۷۳ دیده شده است.

عبدالله هروی ـ شیخ از کاتبان و خوشنویسان مقرر دستگاه تیموری و همنشین و جلیس امیر علیشیر نوایی بوده است. علاوه بر آن از فضلای دربار محسوب می‌شده و نستعلیق و نسخ و تعلیق را خوش می‌نوشته است. در مورد سال مرگش اختلاف است بعضی سال ۹۰۰ و گروهی ۹٤۸ نوشته‌اند.
خواندمیر در کتاب خلاصة الاخبار که به سال ۹۰٥ تألیف شده او را معاصر خود می‌داند. از آثار او یک نسخه خمسهٔ جامی‌است که در کتابخانه دانشکده تربیتی کمبریج موجود است که تاریخ آن ۹۳۷ است.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالله یزدی از کاتبان خوشنویس اواخر قرن یازدهم است و از آثار وی:
۱ـ یک نسخه ادعیة الاسبوع به قطع وزیری و به خط نسخ با رقم «عبدالله الیزدی» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک نسخه صحیفه به قطع وزیری جلد روغنی با تزیینات و با رقم «کتبها اقل عبادالله عبدالله الیزدی سنة ۱۱۰۲» که ترجمه و حواشی به خط نستعلیق ملا محتشم اصفهانی است در همان کتابخانه.
۳ـ یک نسخه دیگر از ادعیةالاسبوع به قطع وزیری جلد ساغری و شعیرسازی و تزیین با رقم «نمقها عبدالله الیزدی» در همان کتابخانه.
توضیح: شماره ۲ و ۳ را دکتر بیانی بنام عبدالله بن محمدمحسن یزدی نوشته‌اند که با توجه به رقم روشن عبدالله یزدی و محمد محسن به زعم نگارنده این دو اثر متعلق به ایشان می‌باشد.

عبدالباقی (سیدعبدالباقی) قلمدان‌ساز و موسیقی‌دان و خوانندهٔ اصفهانی است که در عهد مظفرالدین شاه می‌زیسته و حرفه قلمدان‌سازی داشته است. وی صدایی گرم و دلنشین را صاحب بوده که زینت‌بخش محافل هنر آن زمان بوده است.
تاریخ اصفهان جلال همایی

عبدالباقی ـ سید نامش جزو خوشنویسان عثمانی آورده شده و تلخیص نوادر الاصول را به وی‌نسبت می‌دهند. مرگ او به روایت میرزا حبیب در سال ۱۱٥۹ در استانبول اتّفاق افتاده است.

عبدالباقی باکویی از نقّاشان سدهٔ پانزدهم میلادی و اهل باکوست که به عثمانی رفته و در آنجا ساکن گشته است. از نمونهٔ آثار دیده شده وی یکی تصویر مهتری است که اسب خود را تیمار می‌کند. این اثر در آلبوم شماره H.2160 موزه توپ کاپی مضبوط است. اثر دیده شدهٔ دیگری از وی تصویر پادشاهای است که به متکا تکیه داده و هر دو اثر رقم دارد «عبدالباقی الباکویی».
احوال و آثار نقّاشان

سیدعبدالباقی بختیاری خواننده مذهّبی و تعزیه‌خوان است و معین‌البکای اصفهان و بختیاری و شیراز بوده است. به نوشته روح‌الله خالقی وی از ردیف‌های موسیقی اطلاع کامل داشته و در عهد ناصرالدین شاه تعزیه‌هایی ترتیب می‌داده و به تربیت تعزیه‌خوانها می‌پرداخته و در بعضی از آنها شبیه حضرت عباس می‌شده است.

عبدالباقی تبریزی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه داخل ایوان و گنبد مسجد امام خمینی (شاه سابق) اصفهان است که در یکی عبدالباقی تبریزی و در یکی عبدالباقی رقم خورده و تاریخهای آن به ترتیب ۱۰۳۵ و ۱۰۳۶ است. اگر چه در گنجینه آثار تاریخی اصفهان به دو نفر و در دو جا اشاره دارد من آن را تحت یک نام آورده‌ام. در کتاب احوال و آثار خوشنویسان نام عبدالباقی تبریزی را جزو خوشنویسان عهد صفوی آورده و می‌نویسد وی خط نسخ و ثلث را استادانه می‌نوشته و در شش قلم (ثلث، نسخ، رقاع، توقیع، محقق و ریحان) مهارت داشته. اما نصرآباد در تذکره خود به طور کامل درباره او شرح می‌دهد که عبدالباقی ابتدا در بغداد متوطن بوده و در مولویخانه با مرحوم دده مصطفی مربوط بوده است، خط ثلث را بسیار استادانه می‌نوشته بطوری که شاه عباس جهت کتابه مسجد جامع، محمد حسین چلبی را می‌فرستد تا او را بیاورد، اما او نمی‌آید. ولی پس از فتح قندهار او را به اصفهان آوردند و به نوشته نصرآبادی کتابه کمر بزرگ وصفهٔ رو به قبله و طاق در مسجد به خط اوست نصرآبادی خود را شاگرد او می‌داند و شعر و حکمت بدو نسبت داده و از او بنام ملا عبدالباقی یاد می‌کند.

عبدالباقی صهبایی از خوشنویسان و شعرای دربار شاهجان و عالمگیر شاه (۱۰۳۷-۱۱۱۹ هـ‌ق) بود تخلّص صهبایی دارد و اغلب خطوط را خوش می‌نوشت. در مرقّعی از کتابخانهٔ آستان رضوی قطعه‌ایست که شعر آن از عبدالباقی نامی‌است که در صدر آن کلمه الراقه آمده است. به احتمالی از همین عبدالباقی می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالباقی عارف از خوشنویسان عثمانی است و شعر نیز می‌گفته و به روایت تذکره میرزا حبیب دارای سه دیوان بوده است. مرگ وی در سال ۱۱۳۵ هجری قمری در استانبول اتّفاق افتاده است. از آثار وی سه قطعه در یک مرقّع موجود است که تاریخها ۱۱۰۱ و ۱۱۱۳ و ۱۱۱۶ دارند.

عبدالباقی قاجار از شاهزادگان قاجاری و فرزند تهماسب میرزا مؤید الدوله قاجار حاکم همدان است. وی علوم و خط نستعلیق را از میرزا ابوالفضل ساوجی فرا گرفت. وی علاوه بر خوشنویسی در شعر نیز مهارت داشت. عبدالباقی در جوانی از طرف پدرش که حاکم کرمان و سیستان بود مأمور سرکوبی افغان شد و در زمان ناصرالدین شاه به حکومت لارستان رسید.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالباقی منجم باشی رسّام و سازنده و عالم علم اسطرلاب است و در زمان محمدشاه قاجار و به سال ۱۲۵۳ هجری قمری لقب منجم باشی گرفته است. فرمان محمدشاه در مورد لقب منجم باشی در مجموعه آقای کریم‌زاده مضبوط می‌باشد.

عبدالجبار اصفهانی از خوشنویسان قرن یازدهم هجری قمری است. وی از شاگردان بحق میرعماد است. مرگ وی در حدود سال ۱۰۶۵ در اصفهان اتّفاق افتاده است. از نمونهٔ خطوط وی:

۱ـ یک نسخه هفت بند حسن کاشانی در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۲ـ یک نسخه کلمات حضرت علی‌بن ابیطالب(ع) با تاریخ ۱۰۲۹ در همان کتابخانه

۳ـ دو قطعه از دو مرقّع در همان کتابخانه

٤ـ یک نسخه دیوان در کتابخانه ملی تهران

۵ـ دو قطعه از دو مرقّع با رقم «کتبه العبد المذنب الراجی عبدالجبار غفرله» در همان کتابخانه (ملی)

٦ـ یک نسخه مناجات خواجه عبدالله انصاری با تاریخ ۱۰٤۱ در مجموعه مهدی بیانی.

۷ـ چهار قطعه که یکی با تاریخ ۱۰۲۰ است در همان مجموعه

۸ـ یک قطعه از یک مرقّع در همان مجموعه
۹ـ یک قطعه در موزه هنرهای تزیینی تهران.

چلیپای نستعلیق خط عبدالجبار

عبدالجبار بن... کاتب خوشنویس است و در سدهٔ هشتم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی یک نسخه المصادر حسین بن احمد الزوزنی است که به شماره ۶۲۳ در کتابخانه بشیرآغا استانبول موجود است. تاریخ و ادامه نام کاتب مخدوش است زیرا نام کاتب پس از این خوانده نمی‌شود وتاریخ ۲۶ محرم سنه ۷؟۶ است. این نسخه به خط نسخ عالی نوشته شده.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

عبدالجبارین حاجی علی منشی استرآبادی نقّاش و خطّاط عهد صفوی است. وی تعلیق را نیکو می‌نوشته و کارگاه نقّاشی داشته است. مردی بذله‌گو و خوش‌سخن است و مورد توجه بزرگان زمانهٔ خویش است. وی در خدمت خان احمد گیلانی بوده است. پسرش خواجه نصیر نام نقّاش است. عبدالجبار مدتی نیز به دارالسلطنه قزوین آمده اما در گیلان درگذشته است.

عالم‌آرای عباسی- احوال و آثار نقّاشان

عبدالجبار بن علی نقّاش است و در سدهٔ هفتم هجری قمری می‌زیسته. آثار وی زینت‌بخش کتابی است به نام «کتاب الحشایش» که در صفر سال ۶۲۶ کتابت شده و دارای سه نقّاشی و ۵۶۳ طرح است. این کتاب برای ملک ابوالفضل محمد حکمران ایالات اناطولی، دمشق، دیار بکر، کتابت شده و نقّاشیها رقم «عمل عبدالجباربن علی» دارد و در یکی از موزه‌های ترکیه به شماره A.2127 (Karatary, Ay 111.No.719) مضبوط است.

احوال و آثار نقّاشان

عبدالجواد خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتبه شبستان مسجد علی قلی‌آقا در اصفهان است که تاریخ ۱۲۹۷ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

عبدالجواد خطیب خطّاط و کتیبه‌نویس و شاعر است که خطیب تخلّص دارد. وی در سدهٔ سیزدهم و اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته است. شرح حال وی را استاد جلال همایی در مقدمه دیوان طرب آورده است و دکتر بیانی او را جزو نستعلیق‌نویسان ذکر کرده. در گنجینه آثار تاریخی اصفهان کتیبه سردر مدرسه صدر با تاریخ ۱۳۴۱ هجری قمری بنام او ثبت شده و از آثار دیگر وی طبق نقل استاد جلال همایی کتیبه مسجد رکن‌الملک و آب‌انبار کازرونی تخت فولاد می‌باشد. تولد عبدالجواد به سال ۱۲۸۰ و مرگش ۱۳۵۰ هجری قمری اتّفاق افتاده است. وی در تخت فولاد اصفهان به خاک سپرده شده است.

عبدالجواد شریف یزدی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی یک نسخه ده فصل خواجه‌نصیر و مسلم‌السماء غیاث‌الدین جمشید کاشانی است که به دستور بیان‌السلطنه حکمران نیشابور نوشته شده و رقم «.. بیدالاقل الضعیف النحیف عبدالجواد الشریف الیزدی» و تاریخ شعبان ۱۳۱۵ دارد. این اثر در مجموعه دکتر مهدی بیانی می‌باشد.

عبدالجواد ـ میرزا نقّاش و کاشی‌نگار است و از آثار او تصویر رکن‌الملک بر کاشی دوطرف در ورودی مسجد رکن‌الملک اصفهان است که تاریخ ۱۳۲٤ هجری قمری دارد.

عبدالجواد عنقا از خوشنویسان بزرگ دورهٔ محمد شاه قاجار است. وی از اعیان و معاریف اصفهان بوده که ابتدا سلطان محمد میرزا والی اصفهان از او تعلیم خط می‌گرفته و چون شاه به اصفهان رفت و هنرش را در آنجا دید وی را به تهران احضار نمود. عنقا خط شکسته را خوش می‌نوشته و در نستعلیق نیز مهارت داشته است.
از آثار خطوط او عبارتند از:
۱ـ نسخه‌ای از دیوان ناصرخسرو در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان که قسمی شکسته و بقیه نستعلیق است و در زمان ناصرالدین شاه نوشته شده و تاریخ ذیحجه ۱۲٦۱ دارد.
در مورد عنقا تذکرهٔ سپهر، المآثر و الآثار و مجمع الفصحا و تاریخ اصفهان و احوال و آثار خوشنویسان مطالبی آورده‌اند. سپهر مرگ او را به سال ۱۲۷۵ هجری قمری ضبط کرده است.

عبدالجواد نیریزی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی، و مذهّب و به خط نسخ که تاریخ ربیع‌الاول ۱۲۹۱ دارد با رقم «.... ابن ابوالقاسم عبدالجواد النیریزی» در مجموعهٔ آقای بارانی.
۲ـ یک نسخه سور قرآن و ادعیه مختلفه به قطع بسیار کوچک نیم ربعی، جلد روغنی روی پارچه و تزیینات و به خط نسخ و رقاع به تاریخ شوال ۱۲۳۷ در مجموعهٔ مهدی بیانی.

عبدالجواد نیشابوری از خوشنویسان اواخر قرن سیزدهم هجری قمری است و از آثار او یک نسخه طرائق الحقایق به خط نسخ و مقدمهٔ نستعلیق که در سال ۱۳۱۹ هجری قمری در تهران به چاپ سنگی رسیده است.

عبدالحافظ از کاتبان است و در قرن دهم می‌زیسته و از آثار او یک نسخه مجالس العشاق سلطان حسین میرزاست که در کتابخانه ملی پاریس به شماره ۱۵۵۹ با ۷۵ مینیاتور موجود است.
فهرست کتابخانهٔ بادلیان آکسفورد

عبدالحسین کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه تاج‌المآثر به قلم نسخ و به شماره ٤۸٤ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان می‌باشد این نسخه تاریخ ۷٤۸ هجری قمری دارد.
گلستان خیال

عبدالحسین از خوشنویسان نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط او قطعه‌ایست که برای حاج محتشم السلطنه وزیر معارف و اوقاف نوشته شده با رقم «کتبه العبدالمذنب الحقیر عبدالحسین غفرالله ذنوبه وستر عیوبه فی سنهٔ ۱۳٤۱».
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالحسین از خوشنویسان قاجاری و از ملازمان ناصرالدین شاه قاجار است. از آثار خطوط وی دو قطعه در مرقّعی متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است یکی با رقم «المذنب

عبدالحسین» و دیگری با رقم «حرره و مشقه غلام‌زاده فدایی عبدالحسین بن میرزا عبدالرحیم مستوفی».

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالحسین نقّاش و قلمدان‌ساز است. از آثار وی قلمدانی با چهار مدالیون دیده شده که در شیوه صفوی ساخته شده است و رقم «رقم کمترین عبدالحسین ۱۲۷۱» داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالحسین کاتب خوشنویس است و در سده یازدهم هجری قمری می‌زیسته است به نوشته مهدی بیانی از آثار دیده شدهٔ وی یک نسخه برهان قاطع به قطع نیم ورقی، مجدول و مذهّب به خط نسخ تحریر با عناوین رقاع و ثلث است که در حیدرآباد دکن نوشته شده با رقم «.. کاتبها عبدالحسین عبدالله» و تاریخ شوال ۱۰۶۳ دارد. این کتاب متعلق به کتابخانه ملی است.

عبدالحسین اصفهانی نقّاش چهره‌پرداز اصفهانی است که تنها اثری که تاکنون از وی دیده شده تصویر حکیم زین‌العابدین شیرازی است با رقم «عمل حقیر فقیر آقا عبدالحسین الاصفهانی سنه ۱۲۸۵» این اثر در حراج ۱۹۸۷ ساتبی به فروش رفته است.

عبدالحسین اصفهانی ـ قدسی خوشنویس و از خانواده هنرمند قدسی است. پدرش میرزا محمدعلی خوشنویس اصفهانی و برادرانش میرزا حسن و میرزا ابوالقاسم و میرزا مهدی قدسی همه در خط نسخ خوشنویس بوده و آثار خطی و چاپی بسیاری از خود باقی گذاشته‌اند. میرزا عبدالحسین علاوه بر نوشتن خط نسخ و رقاع، در علوم ادبی دست داشته و شعر نیز می‌سروده است. علاوه بر اینها وی مؤسس مدرسهٔ «قدسیه» یکی از قدیمی‌ترین مدارس جدید اصفهان است از نمونهٔ آثار خطی وی:

۱ـ چند سطر به اقلام شش‌گانه که در سال ۱۳۵۰ هجری قمری در پشت یک نسخه دیوان حکیم کاشانی نوشته در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان (بیانی).

۲ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری کوچک، جلد روغنی و مذهّب به خط نسخ و رقاع با رقم «... کتبه عبدالحسین الاصفهانی» (قرن ۱۳) که به نوشته دکتر بیانی برای فروش عرضه شده بوده است.

عبدالحسین ثابت میرزا نقّاش و شاعر است و به نوشته فرصت‌الدوله شیرازی در آثار عجم وی را از معاصرین خود آورده و گفته است پیشه نقّاشی دارد و بدین هنر روزگار می‌گذراند.

عبدالحسین زرین قلم خوانساری از خوشنویسان دورهٔ ناصرالدین شاه قاجار است که از آثار وی کتیبهٔ سردر ورودی صحن و کتیبهٔ پیشانی ایوان شمالی مرقد حضرت عبدالعظیم شهرری است.

عبدالحسین سپنتا هنرمند و بازیگر و

تصویر عارف قزوینی و عبدالحسین سپنتا

کارگردان اولین فیلم ناطق فارسی به نام دختر لر که در سال ۱۳۱۲ شمسی در بمبئی فیلمبرداری شد و در سال ۱۳۱۳ شمسی روی پرده آمد.
عبدالحسین سپنتا در سال ۱۲۸۶ شمسی متولد و در سال ۱۳۴۸ از جهان چشم فرو بست.
وی شعر نیز می‌گفته و دارای دیوانی می‌باشد.

عبدالحسین شهنازی نوازندهٔ تار و فرزند آقاحسینقلی است که ابتدا نزد برادر بزرگش علی‌اکبر شهنازی آموزش دید و نوازنده‌ای شیرین پنجه شد. مرگ وی در سال ۱۳۲۷ شمسی اتّفاق افتاده است. برادر دیگر وی محمدحسن نیز تار را از علی‌اکبر خان آموخت اما به مشاغل دیگر پرداخت.

عبدالحسین صنیع همایون نقّاش مشهور اواسط سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. وی در مکتب پدر هنرمندش آقامحمد کاظم هنر آموخت و از پدر بزرگش نقّاش نامدار نجفعلی نقّاشباشی ارثی به حق برده است. میرعبدالحسین در عهد مظفرالدین شاه به لقب صنیع همایون مفتخر گشته. صنیع همایون علاوه بر آموزش از پدر، از نقّاشان بزرگ زمانه چون میرزا آقا امامی و محمدباقر سمیرمی بهره گرفته و در صورت سازی و چهره‌پردازی و گل و مرغ و منظره‌نگاری استادی بی‌مانند شده است. سال تولدش ۱۲۷۶ هجری قمری در اصفهان و سال مرگش ۱۳۴۰ هجری قمری است. از نمونهٔ آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ قلمدان تابوتی بزرگی به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است که تصویر زنی طناز با خدمه در یک مدالیون به نقش آمده و در دو مدالیون دیگر دو دختر و در اطراف قلمدان تصاویر دیگری نقّاشی شده و رقم داشته «عبدالحسین صنیع همایون ۱۳۳۸».
۲ـ قلمدانی با تصویر دختران و مناظر مختلف که این اثر در حراج ساتبی به سال ۱۹۷۶ به فروش رسیده و رقم آن «عبدالحسین صنیع همایون ۱۳۲۶» بوده است.
۳ـ قلمدانی با نگاره درویش نورعلیشاه. این قلمدان لاکی روغنی در موزه هنرهای تزیینی تهران بوده است.
بطور کلی آثار بسیاری از این هنرمند در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی موجود است که تاریخ آنها بین سالهای ۱۳۲۳ الی ۱۳۳۹ هجری قمری است.

کار صنیع همایون (*)

عبدالحسین عارف خوشنویس و شاعر عهد صفوی است. وی مدتها مصاحب طاهرنصرآبادی مؤلف تذکره نصرآبادی بوده است. اصل وی از کاشان است که به اصفهان مهاجرت کرده و سالهایی در این شهر ساکن شده اما به علت رنجش از مردم به موطن خود کاشان بازگشته است. وی نستعلیق و نسخ را نیکو می‌نوشته و در شعر عارف تخلّص می‌کرده است.

عبدالحسین قالب‌تراش ـ میرزا قالب‌تراش است و به این نام مشهور بوده اما در نقّاشی،

حکاکی، مقواسازی و صحّافی و معرّق‌سازی استاد بود و دو خط نسخ و نستعلیق را استادانه می‌نوشته است. مردی نکته‌دان بوده که اشعار بسیار از حفظ داشته است. وی ابتدا در یکی از حجره‌های فوقانی کاروانسرای ساروتق دکه داشته، اما کم‌کم بینایی‌اش را از دست داده و چون ذخیره‌ای نداشته دچار فقر وفاقه شده و از طرفی نابسامانی اواخر دورهٔ قاجار و از سکه افتادن هنر او را سخت در مضیقه مالی قرار داده است، تا آنجا که استاد جلال همایی می‌نویسد گاهی کتابهای خود را می‌فروختم تا از پول آن بتوانم کمکی به این مجموعهٔ کمال و هنر بنمایم و بالاخره در یکی شبها او را می‌بیند که در کنار کوچه نشسته و در تاریکی دست تکدی دارد. او می‌گوید مدتها چشمم به خواب نرفت که آن پیرمرد هنرمند با ریش سفید و عبا و عمامه ژولیده و مندرس را دیدم و به آنان که روزگار به عیش می‌گذرانند و هنر را به خردلی ارزش نمی‌نهند لعنت فرستادم.

استاد عبدالحسین قالب‌تراش شبی از شبهای سرد در مغازه مخروبه‌ای چشم بر این جهان بی‌ذوقان می‌بندد و صبح جنازه بی‌جان او را میبابند. تولد این استاد ذوفن در ۱۲٦٤ در اصفهان و مرگش به سال ۱۳٤۸ هجری قمری است. یادش گرامی‌باد.

عبدالحسین یزدی قلعه‌کهنه‌ای کاتب خوشنویس است که در خط نسخ و رقاع استاد بوده و در دوران فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار می‌زیسته است. از آثار خطی وی به نوشته دکتر مهدی بیانی و فهرست‌های موجود عبارتند از:

۱ـ یک نسخه جنّات‌الخلود به قطع نیم ورقی با کاغذ رنگی و تزیینات به خط نسخ و عناوین نسخ و رقاع با رقم «قدتمت... ابن مرحوم ملا زین‌العابدین عبدالحسین یزدی قلعه کهنه‌ای». این اثر که تاریخ ۱۲۵۹ هجری قمری دارد در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد.

۲ـ نسخهٔ دیگر جنّات‌الخلود به خط رقاع و نسخ به تاریخ ۱۲٦۰ هجری قمری با همان رقم در همان کتابخانه

۳ـ نسخهٔ دیگر از جنّات‌الخلود به قطع وزیری که در زمان محمدشاه قاجار با خط نسخ در سال ۱۲۵۰ هجری قمری نوشته شده در کتابخانه ملی.

٤ـ نسخه دیگر جنّات‌الخلود به قطع وزیری به خط رقاع و نسخ و تاریخ ۱۲٦۱ هجری قمری در کتابخانهٔ مجلس.

عبدالحق بن محمد سبزواری کاتب خوشنویس است و از خطوط وی:

۱ـ یک نسخه ادعیه به قطع وزیری خشتی، مجدول و مذهّب به خط نسخ و رقاع با رقم «...عبدالحق بن محمد السبزواری» و تاریخ ۹۲۲ هجری قمری در مجموعه آقای سلطان القرایی.

۲ـ یک نسخه المناجات الاهیه از فضل ضیاءالدین راوندی به خط نسخ و تاریخ ۹۰۸.

احوال و آثار خوشنویسان ـ تاریخ کاشان

عبدالحق سِدِهی ورنوسفادرانی موسیقیدان و شاعر قرن یازدهم اصفهان است. به نوشته نصرآبادی از مردم ورنوسفادران سه‌ده اصفهان بوده و در شعر و موسیق و لغز ومعما مهارت داشته است. مرگ وی در سال ۱۰٦۳ هجری قمری اتّفاق افتاده.

عبدالحق ـ شیخ کمال خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه مفردات ثلث در مجموعهٔ آقای سلطان القرایی می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالحلیم بن مصطفی کاتب خوشنویس است و به خط وی به نقل از دکتر بیانی یک نسخه صد کلمه حضرت امیر مترجم به قطع وزیری، مذهّب و به خط رقاع و نسخ با رقم «کتبه عبدالحلیم بن مصطفی» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

عبدالحمید ادهمی خطّاط و کتیبه‌نویس سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. از آثار خطوط وی کتبه ثلث روی گچ محراب مسجد هادی کاشانی (استاد همایی این مسجد را بنام شعیا نوشته‌اند) جنب بقعه امامزاده اسماعیل اصفهان است. استاد همایی عبدالحمید را از خطّاطان عهد نادرشاه افشار دانسته و تاریخ کتیبه ۱۱۵۷ ذکر کرده است. دکتر بیانی نیز بدین کتیبه اشاره دارد و نام مسجد هادی کاشانی از اوست.

عبدالحمید بهجت خوشنویس و شاعر بوده و بهجت تخلّص داشته است و فرزند ملا عبدالغفار شیرازیست. خط نستعلیق را خوش می‌نوشته و از راه کتابت زندگی می‌کرده است. فارسنامهٔ ناصری که از او یاد کرده مرگ وی را در حدود سال ۱۲۵۰ در شیراز نوشته است.

عبدالحمید صفا خوشنویس و شاعر سدهٔ سیزدهم هجری قمری است که صفا تخلّص دارد. به نوشته اعتماد السلطنه در مآثر والآثار مرد آراسته به کمالات است. نستعلیق را خوب و سریع می‌نویسد و در قصیده‌سرایی مهارت دارد. به نوشته مهدی بیانی به نقل از گنج شایگان در هنگام تألیف این کتاب (۱۲۷۳ هـ‌ق) هنوز می‌زیسته است.

عبدالحمید کمال موسوی از خوشنویسان سدهٔ دهم است که از آثار او یک نسخه مطلع السعدین عبدالرزاق بن اسحق سمرقندی (مورخ ۸۷۱) به خط خوش است که در تاریخ ۱۵ محرم ۹۸۱ هـ‌ق به اتمام رساند. نسخه‌ای ارزشمند و اصیل و زیبا که به شماره ۵۳۳۷ در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است.

عبدالحمید مذهّب شیرازی از تذهیب‌کاران و حل‌کاران عهد صفوی است که در تشعیر و تذهیب سرسوره‌های قرآن و جلدهای سوخت استاد بوده است.

عبدالحمید ملک الکلامی خوشنویس است و ملقب به امیرالکُتّاب و در شعر متخلّص به شرقی. وی فرزند عبدالمجید ملک الکلام کردستانی است. در سال ۱۳۰۲ قمری در سنندج متولد شده و در همانجا به کسب علوم و هنر پرداخته. وی با پدر سفری به حجاز نموده است. عبدالحمید در زمان حکومت ابوالقاسم خان قراگزلو ناصرالملک به دستگاه ایالتی راه یافت و هنگامی‌که ناصرالملک به وزارت مالیه رسید امیرالکتاب به معرفی بیان‌السلطنه به تهران خوانده شد و در دفتر استیفای وزارت مالیه به کار گمارده گردید. وی در زمان احمدشاه نیز در وزارت مالیه بود تا به سال ۱۳۰۷ منشی نخست‌وزیر شده و در سال ۱۳۲۸ شمسی متقاعد گردید. امیرالکتاب مردی فرهنگ‌دوست و مسلمانی پاک‌نهاد و به روایت مهدی بیانی همهٔ قرآن را حفظ بوده است. از شقوق ادبیات و زبان فارسی مطّلع بوده و اشعار زیادی از شاعران بسیار از جمله جامی را از حفظ داشته است. وی خوشنویسی زبردست است که از هنرهای دیگر از جمله نقّاشی آبرنگ و نقّاری و حکاکی بهره کافی داشته است. بعضی سکه‌ها که در دورهٔ او در ضرابخانه دولتی ضرب شده سرسکه‌ها کار اوست. در کار کاغذ و رنگ‌آمیزی و آهار آن مهارتی داشته است. وی انواع خطوط از جمله نسخ و ریحان و رقاع و نستعلیق و شکسته تعلیق و شکسته نستعلیق را شیوا می‌نوشته و می‌توان گفت در دورهٔ او کسی در خط به جامعیت وی نبوده است و می‌توان او را در ردیف بزرگترین استادان قرار داد. در کتیبه‌نگاری استادی کم‌مانند است. وی خطوط تفننی مانند کوفی تزیینی و ثلث توأمان و توقیع و طغرایی را با مهارت می‌نگاشته و ایستاده چنان خط می‌نوشت که بسیاری بر روی زانو نمی‌توانستند به پای او برسند. از آثار شیوا و جاودان او کتیبه‌های متعددی است که بر پیشانی امکنه و ابنیه می‌درخشد. از جمله:

۱ـ کتیبه ثلث سر در موزهٔ ایران باستان (موزه ملی)

۲ـ کتیبهٔ پیشانی کتابخانهٔ ملی
۳ـ کتیبهٔ دارالفنون
٤ـ کتیبهٔ آرامگاه حافظ در شیراز
امیرالکتاب در شب چهارم مهرماه ۱۳۲۸ مطابق با سوم ذیحجه ۱۳٦۸ رخ بر نقاب خاک کشید.
مهدی بیانی شرح مبسوطی از دانش و اندیشه‌های این هنرمند و متفکر را در احوال و آثار خوشنویسان نوشته است. از نمونهٔ خطوط او به نوشته مهدی بیانی علاوه بر نامه‌ها و آثار پراکنده، قطعه‌ایست به تاریخ ۱۳۳۰ قمری که قطعه شعری از خود وی است در مجموعهٔ مهدی بیانی.
دیگر قطعه شعریست به تاریخ ۱۳۲۹ قمری در مدح ناصرالملک در مجموعه آقای سلطان القرایی و یک لوحه به خط نستعلیق و رقاع و ثلث به مضمون «حضرت رییس الوزراء نجفقلی صمصام السلطنه» به تاریخ ۱۳۳۰ قمری در مجموعه آقای عبدالرسولی.

عبدالحمید نقّاش عثمانی از نقّاشان روغنی‌کار (ادرنه کاری) عثمانی است که در عهد سلطان سلیمان قانونی (۱۵۲۰ـ۱۵٦٦ م) می‌زیسته و نامش بیان جزو هنرمندان درباری آن زمان به ثبت رسیده است.

عبدالحی استرآبادی از نقّاشان مشهور سدهٔ هشتم است که در بغداد ساکن بوده و پس از سقوط بغداد به دست تیمور گورکانی (۷۷۱ـ۸۰۷) به دستور وی به سمرقند فرستاده شده و در آنجا به خواجه عبدالحی مشهور گشته است. سکونت بسیار وی در بغداد موجب گشته که گاهی به عبدالحی بغدادی خوانده شود. استاد وی طبق روایت دوست محمد هروی و استاد شمس‌الدین است.
عبدالحی یکی از منتقل کنندگان سبک بغداد به سمرقند است و یکی از بنیان‌گذاران سبک تیموری محسوب می‌شود. از آثار رقم‌دار وی دیده نشده اما به نقل از استاد کریم‌زاده شاید بتوان نقّاشی‌های یک نسخه دیوان خواجوی کرمانی و دیوان سلطان احمد را به وی منسوب دانست.
دو اثر دیده شده که توسط محمدبن محمودالخیامی از روی اثر عبدالحی نقّاشی شده چنین رقم دارند «نقل از قلم استاد عبدالحی نقّاش، محمدبن محمود الخیّامی».

عبدالحی بن حبیب‌الله نسخ‌نویس است واز آثار خطی او یک نسخه کتاب «روضات الجناب فی اوصاف مدینة الهرات» معین الدین محمد زمجی اسفزازی متعلق به کتابخانه مجلس است که شماره ۲۲۹۸ و تاریخ ذیحجه ۹۹۰ هـق دارد.

عبدالخالق باخرزی خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از شاگردان میرعلی هروی است. وی به روایت مناقب هنروران نستعلیق را زیبا می‌نوشته است.

عبدالخالق لنجانی خوشنویس است و به خط وی دو قطعه نسخ و رقاع با رقم «... عبدالخالق ابن مرحوم حاجی میرزا رضا لنجانی» به تاریخ جمادی‌الثانی ۱۳۰۵ در مجموعه امیرقلی امینی می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالخالق نقّاش از نقّاشان عثمانی است که در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. وی یکی از نگارگران دربار سلطان سلیمان قانونی (۹۲٦ـ۹۷٤ هـق) است و نام وی در گزارشی که جهت مخارج هنرمندان عرضه شده و این مطلب بطور مبسوط در کتاب استاد کریم‌زاده نقل شده، آمده است و وی مجری یک دوات منقش و یک بادبزن نگارین بوده است.

عبدالخالق هروی خوشنویس و کاتب است و از خطوط وی به نوشته دکتر بیانی:

۱ـ یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و نسخ و رقاع با رقم «مشقه العبدالضعیف عبدالخالق بن حبیب‌الله الهروی (قرن ۱۰) در خزینه توپ قاپوسرا
۲ـ یک نسخه سور قرآن به قطع وزیری، جلد میشن، سوخت معرق با خط نسخ و ثلث و رقاع و تاریخ ۹۸٦ هجری قمری در موزه ملی (ایران باستان) است.

عبدالرحمان کاتب خوشنویس است و از آثار او کتابت یکی از قدیمی‌ترین نسخ شاهنامه در کتابخانه دولتی لنین‌گراد است که دارای ۵۲ مینیاتور و تاریخ ۷۳۳ هجری قمری است و رقم دارد «تمام شد کتاب شاهنامه از اول تا به آخر به فرخی و پیروزی و کتبه عبدالرحمن.... عبدالله بن الخطیب...» و تاریخ آخر جمادی‌الاول ۷۳۳ زده است.

فهرست نسخه‌های خطی

عبدالرحمان از نقّاشان و تذهیب‌کاران و جدول‌کشان دربار سلطان سلیمان قانونی (۹۲٦ـ۹۷٤ هـ‌ق) است و نامش در زمره هنرمندان آن زمان ذکر گردیده است و سند آن در موزه توپ قاپوسرای استانبول است. سند گزارش آن در کتاب احوال وآثار نقّاشان قدیم آورده شده است.

عبدالرحمان صحاف و جلدساز بوده است. از کارهای او جلد و صحافی دو قرآن است به تاریخهای ۷۰٤ و ۷۰٦ که در موزه ایران باستان موجود است که از اردبیل آورده شده است.
آقای کریم‌زاده وی را از تذهیب‌کاران و جلدسازان عهد ایلخانی آورده (٦۵٤ـ۷۵۰ هـ‌ق) و جلدی را با طرح ترنج و ستاره به او نسبت داده است.

عبدالرحمان آخوندزاده‌ـ میر از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم قمری هرات است که شعر می‌گفته و نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته. مرگ وی در سال ۱۲٦۸ اتّفاق افتاده و در درون مقبره سادات هرات به خاک سپرده شده است.ازشاگردان‌وی‌ملامحمدحسین‌سلجوقی و نجف سلمانی در هرات مشهورند. از نمونهٔ خطوط وی:
۱ـ قطعه‌ای به خط نستعلیق و شکسته نستعلیق که برای میرزا عبدالقادر نوشته و رقم حرّره میرعبدالرحمن دارد. در مجموعه مهدی بیانی.
۲ـ پنج قطعه به قلم نستعلیق و شکسته نستعلیق با رقم‌ها و تاریخ «مشقه عبدالرحمن سنهٔ ۱۲۳٦» و «الفقیرالمذنب عبدالرحمن الحسینی» و«فقیر عبدالرحمن الحسینی سنهٔ ۱۲٤۷» و «مشقه العبدالاقل عبدالرحن الحسینی سنهٔ ۱۲۳۳» که مهدی بیانی آنها را مشاهده کرده و در این باره می‌نویسد: اگر چه مؤلف کتاب خوشنویسان هرات نوشته است پس از میرعماد کسی خطش به پایه عبدالرحمان نمی‌رسد اما وی حتی در حد شاگردان میر هم نیست چه برسد به افرادی چون کلهر و میرزا عباس نوری و غیره.

عبدالرحمان بخاری نستعلیق نویس بوده و از آثار خطی او یک نسخه از یوسف زلیخای جامی است متعلق به بنیاد کورکیان *(Keveorkian)* نیویورک که به شماره *147* با ۸ مجلس نگاره به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۲ هـ‌ق در آن کتابخانه ثبت شده است.

عبدالرحمان بن آخون ملا محمد سمرقندی از کاتبان قرن دهم هجری و از آثار او یک نسخه «معارج النبوة فی مدارج الفتوة» معین‌الدین فراهی هروی است به خط نستعلیق با رقم «عبدالرحمن بن آخون ملاخواجه محمد سمرقندی» از سده دهم هجری قمری. این اثر به نوشته فهرست اسامی‌خوشنویسان در قرن دهم در کتابخانه لس‌آنجلس می‌باشد.

عبدالرحمان بن اسحاق برادر عبدالرزاق بن اسحاق (اسحق) خوشنویس است و از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم می‌باشد. از آثار او یک نسخه مثنوی معنوی مولاناست که در کتابخانه مجلس به شماره ۲٦٤٤ به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۰۱ هجری قمری موجود است.

عبدالرحمان (رحمن) بن حسن کاتب و خوشنویس است و از آثار او بلبل‌نامه منسوب به عطار است که به نوشته دکتر ایرج افشار در بیاض سفر به تاریخ ۹۰٤ هجری قمری است و برای فروش در آلمان عرضه شده است.

عبدالرحمان (رحمن) بن عبدالله بن خواجه نوشیروان ختلانی نستعلیق‌نویس اوایل قرن یازدهم هجری قمری است که از آثار او «مقاصد الاولیا فی محاسن الانبیا عمادالدین حسن فاریابی است با تاریخ شعبان ۱۰۰٤ هجری قمری و خط نستعلیق که در دارالکتب قاهره به شماره ٤ تاریخ فارسی ثبت گردیده است.

عبدالرحمان بن محمدالصوفی تذهیب کار نازک‌قلم ایرانی است که در سدهٔ ششم هجری قمری می‌زیسته و به نوشته استاد کریم‌زاده از کارهای منحصر به فرد وی تذهیب یک نسخه قرآن است که متعلق به کتابخانه چستربیتی می‌باشد. این قرآن که به خط محمدبن احمد جلیلی است در سال ۵۹۷ هـ‌ق به وسیله عبدالرحمان تذهیب شده است.

عبدالرحمان بن محمد یزدی از خوشنویسان سدهٔ هشتم هجری قمری است. به نوشته دکتر مهدی بیانی به خط او یک نسخه قرآن به قطع وزیری کوچک با تزئینات و به خط نسخ یاقوتی و به تاریخ محرم ۷۵۳ نزد استاد فرزانه زنده‌یاد فروزانفر بوده است.

عبدالرحمان بن محمود دامغانی به نوشتهٔ احوال و آثار نقّاشان قدیم، وی اهل دامغان و فرزند محمود و از تذهیب‌کاران و مذهّبان بی‌قرینه قرن پنجم هجری قمری به شمار می‌آمده. اثری از وی دیده نشده.

عبدالرحمان چینی‌چی‌زاده کاتب خوشنویس است و به نوشته دکتر بیانی به خط او یک نسخه قرآن به قطع نیم‌ربعی به خط نسخ و با رقم و تاریخ «چینی‌چی‌زاده عبدالرحمان ۱۱۰۳» در موزهٔ اسلامی ترک می‌باشد.

عبدالرحمان حسینی از خوشنویسان اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم قمری است. از نمونهٔ خطوط دیده شدهٔ وی عبارتند از:
۱ـ قطعه‌ای با تاریخ ۱۰۱۰ در مجموعهٔ بجا مانده از تقی‌دانش در تهران.
۲ـ قطعه‌ای با تاریخ ۱۰۱۷ در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده است.

عبدالرحمان خوارزمی از استادان خوشنویس و بزرگ سدهٔ نهم قمری است. وی با اظهر تبریزی و سلطان علی مشهدی معاصر است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبدالرحمان ابتدا با دو پسرش عبدالرحیم انیسی و عبدالکریم پادشاه در شیوهٔ خط نستعلیق تغییراتی دادند و تصرفاتی در روش خط سلطان علی مشهدی به وجود آوردند، البته اگر چه این شیوه مورد قبول قاطبهٔ خوشنویسان معاصر آنها نبود، اما گروهی آن را پذیرفتند و در جنوب و مغرب ایران شیوهٔ آنها رایج گردید و مدتها استادان خط خطه فارس و آذربایجان و عراق از آن پیروی کردند، ولی بعدها این شیوه به کلی از ایران رخت بربست و اثر آن اکنون در هند و پاکستان محسوس است. اختلاف روش بارز آن، که کشیده‌های درازتر از حد معمول و دوایر بزرگتر از قاعده می‌باشد.

عبدالرحمان ابتدا در دربار جهانشاه بن یوسف قراقویونلو (۸۴۱ـ۸۷۲) و فرزند وی پیربوداق بود و پس از قتل جهانشاه به دست اوزون حسن به دربار سلطان یعقوب آق‌قویونلو (۸۸۴ـ۸۹۶) پیوسته است.
از نمونهٔ خطوط وی به نقل از همان کتاب عبارتند از:
۱ـ یک نسخه شش دفتر مثنوی مولانا با رقم و تاریخ «عبدالرحمن کاتب سنهٔ ۸۳۹» که به نقل از مهدی بیانی در تملک آقای مجید مؤقر در تهران بوده است.
۲ـ یک نسخه خمسه نظامی به قلم کتابت و رقاع کتابت به تاریخ ۸۳۹ که اکنون در موزهٔ بریتانیا در لندن است.
۳ـ ترجیع‌بند (مجموعه ترجیعات) به تاریخ ذیقعده ۸۶۶ که در بغداد نوشته شده در کتابخانه مجلس شورای اسلامی در تهران.
٤ـ یک نسخه دیوان کاتبی که برای پیربوداق قراقویونلو نوشته شده و تاریخ جمادی‌الاول ۸۶۰ دارد در موزه آثار اسلامی ترک استانبول.

عبدالرحمان فرمان‌نویس از خوشنویسان هندوستان و شاگرد عبدالرشید دیلمی(متوفا به سال ۱۰۸۱) است. وی نستعلیق را خوش می‌نوشته و به نوشته تذکره‌ها از جمله تذکره هفت قلمی در فرمان‌نویسی مهارت داشته است.

عبدالرحمان کاتب از خوشنویسان نیمهٔ اول سدهٔ دهم قمری است. از آثار وی به تحقیق مهدی بیانی عبارتست از یک قطعه با رقم «کتبه الحقیر عبدالرحمن غفرله» در کتابخانهٔ ملک و دیگر یک نسخه سبحة الابرار جامی‌به تاریخ ۹۰۷ که از طرف انجمن روابط فرهنگی ایران و هند به مولانا ابوالکلام آزاد وزیر فرهنگ وقت دولت هند اهدا شده.

عبدالرحمان مذهّب تذهیب‌کار و نقّاش و جلدساز عثمانی در سدهٔ یازدهم هجری قمری است. مرگ وی را مستقیم‌زاده در سال ۱۰۹۸ هجری قمری نوشته است.

عبدالرحمان مذهّب اهل شیراز است. بنا به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم در تذهیب و خط دست داشته و خط ثلث و نسخ را شیرین می‌نوشته است. وی در سدهٔ هشتم هجری قمری زندگی می‌کرده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالرحمان بن یوسف (ابن الصایق) کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن مجید است که وی در شش روز به خط محقق نوشته و تاریخ ۸۰۱ هجری قمری برابر ۱۳۹۹ میلادی دارد. این نسخه اکنون در کتابخانه ملی قاهره به شماره ۱۱ می‌باشد.

هنر خط و تذهیب قرآنی

عبدالرحیم خطّاط و کتیبه‌نگار است و از نمونهٔ خطوط وی یکی از کتیبه‌های سردر رواق درب امام اصفهان است که ساختمان آن مربوط به سال ۸۵۷ و زمان جهانشاه قراقویونلو است و در زمان شاه سلطان حسین تعمیر گردیده و تاریخ این کتیبه ۱۱۲۹ هجری قمری است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

عبدالرحیم خطّاط و کتیبه‌نگار است. از آثار او کتیبه سنگی مدرسه آقا کمال اصفهان است که در سال ۱۱۰۸ هجری قمری به خط ثلث نوشته است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

عبدالرحیم خوشنویس است و به خط وی یک قطعه طلااندازی به خط رقاع که از روی خط احمد نیریزی نقل شده با رقم «.. ابن محمدتق

عبدالرحیم...» و تاریخ ذیقعده ۱۲۷۸ دارد و در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد.

عبدالرحیم ـ استاد نجّار و نقّار است و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او در ورودی مسجد حاج علی در محلهٔ بازار لنگرود است که در سال ۱۲۵۶ هجری قمری ساخته است.

عبدالرحیم افسر از شعرا و خوشنویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری و فرزند میرزا مسکین شاعر اصفهانی است. آنچه مسلم است در تحقیق که استاد جلال همایی نموده مرگ وی بعد از سال ۱۳۰۸ اتّفاق افتاده است. از یادگارهای خطش قسمت اول روزنامه فرهنگ است که در زمان ظل السلطان در اصفهان چاپ سنگی شده است. از آثار دیگر وی:

۱ـ سنگ نوشته‌های تخت فولاد از جمله سنگ نوشتهٔ اشعار ماده تاریخ سردر آب انبار مسجد مصلا.

۲ـ کتیبه کاشی‌کاری اشعار اطراف سر در تکیه دولت اصفهان که تاریخ ۱۳۰۸ دارد و بوسیله‌ای در اختیار استاد جلال همایی قرار گرفته است.

۳ـ یک نسخه جهانگشای جوینی به تاریخ رجب ۱۲۸۳ در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.

٤ـ یک جزوه قصیده‌ای از میرزا مسکین پدر وی به قلم کتابت خفی نزدیک به غبار که تقدیم به معتمدالدوله کرده و تاریخ ۱۲۸۸ دارد. در مجموعه مهدی بیانی.

۵ـ یک نسخه گلشن راز شبستری به تاریخ ۱۲۷۹ در مجموعه مهدی بیانی.

٦ـ یک قطعه در کتابخانهٔ مرحوم حاج سیدنصرالله تقوی با رقم و تاریخ «مشقه العبد عبدالرحیم المتخلّص بافسر سنهٔ ۱۲۸۵»

۷ـ یک قطعه که از روی قطعه‌ای به خط میرعماد نقل کرده و تاریخ ۱۳۰۰ دارد و قبلاً در مجموعه عبدالحسین نوروزی در لار فارس بوده در مجموعه مهدی بیانی.

۸ـ طبق یک ورق از بدرقهٔ مرقّعی که به دست مهدی بیانی رسیده و یادداشتی که در سال ۱۲۸۸ به خط حسنعلی نایینی «از خاندان مشیر فاطمی فعلی» نوشته شده عبدالرحیم افسر مرقّعی در سال ۱۲۷۷ نوشته است که فعلاً موجود نیست.

درباره مرگ افسر که استاد جلال همایی آن را ۱۳۰۸ هجری نوشته‌اند باید گفت این تاریخ درست به نظر نمی‌رسد زیرا نگارنده قطعه خطی در موزه هنرهای تزئینی از وی به تاریخ ۱۳۱۲ دیده‌ام. روی آن نوشته شده «حسب‌الفرمایش جناب جلالمآب مؤتمن السلطان» و این نشان می‌دهد که افسر تا سال ۱۳۱۲ هجری قمری در حیات بوده است.

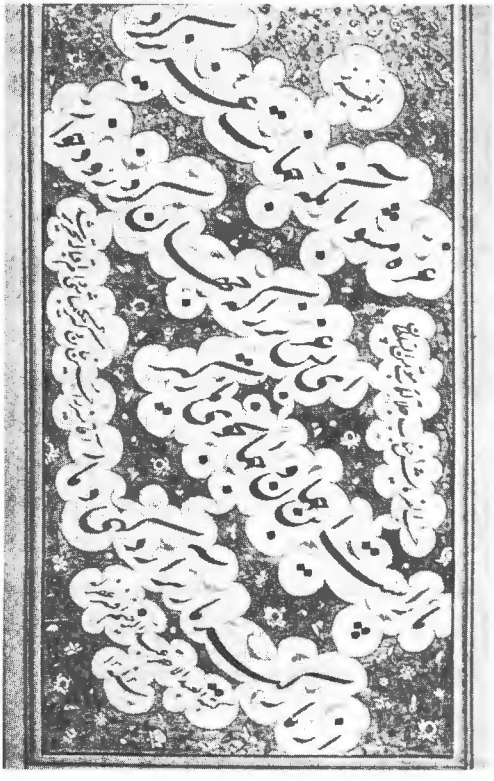

خط عبدالرحیم افسر موزه هنرهای تزئینی

عبدالرحیم انیسی خوارزمی از خوشنویسان مشهور سدهٔ نهم است. وی فرزند عبدالرحمان خوارزمی و برادر عبدالکریم خوارزمی است. خوشنویس و مصاحب سلطان یعقوب آق‌قویونلو بود و سلطان وی را دوست می‌داشت و انیس سلطان بود. بدین جهت به انیسی معروف گشت. بنابراین در شعر گاهی به انیسی و گاهی به سلطانی و زمانی به یعقوبی تخلّص کرده است. وی شیوه ایرانی که پدرش در خط پیش گرفته بود (دایره‌های بزرگ و ظریف و کشیده‌های بلند) تکامل بخشید. بنابراین شیوهٔ عبدالرحمان خوارزمی‌بنام انیسی مشهور گردید.

بسیاری در ابتدا شیوهٔ او را مورد تقلید قرار دادند و این شیوه در غرب و شمال ایران مدتی پایدار ماند. صاحب حالات هنروران انیسی را از شاگردان اظهر تبریزی دانسته است. از شاگردان انیسی که به روش وی نوشته‌اند می‌توان میرعضد بخارایی و ملاعلی سلطان و اسدالله کرمانی و محمد کرمانی و نویسی شامی را نام برد.

تاریخ مرگ وی دقیقاً مشخص نیست اما وی پس از مرگ سلطان یعقوب در خدمت پسرش رستم بن یعقوب بوده، بنابراین قطعاتی با رقم «عبدالرحیم رستمی» نیز دارد. از نمونه خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ نسخه‌ای از دیوان حافظ به تاریخ جمادی‌الاخر ۸٦٤ در مجموعه مهدی بیانی.

۲ـ صفحهٔ آخر از نسخه دیوان خود انیسی به تاریخ ۸۹۹ هجری قمری در مجموعه مهدی بیانی.

۳ـ یک مجموعه منتخب غزلیات حافظ، امیرخسرو، کمال خجندی، حسن کاتبی، امیرشاهی، جامی‌حافظ، سعدی، اشرف، بساطی به تاریخ ذیقعدهٔ ۸۷۹ در کتابخانه ایا صوفیهٔ استانبول.

٤ـ سی قطعه از مرقّعات مختلف به قلمهای شش دانگ تا غبار با رقم‌های مکرر «کتبه عبدالرحیم الخوارزمی» و «کتبه الفقیر عبدالرحیم السلطانی» و «کتبه عبدالرحیم» «الفقیر عبدالرحیم» و «کتبه العبد الفقیر عبدالرحیم الخوارزمی الساکن بشیراز» و «کتبه الفقیر عبدالرحیم» و یکی هم با برادرش با رقم «کتبه عبدالکریم الخوارزمی کتبه عبدالرحیم الیعقوبی» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.

۵ـ چند قطعه از مرقّع بهرام میرزا در همان کتابخانه

٦ـ بیست و دو قطعه از مرقّع عظیم و گرانبهای سلطان یعقوب به قلمهای از چهاردانگ تا غبار خوش و متوسط با رقمهای «کتبه عبدالرحیم الخوارزمی» و «کتبه عبدالرحیم یعقوبی» و «اگر عیبی ببیند بکرم معذور دارند که در یازده‌سالگی نوشته شد، کتبه العبد الفقیر عبدالرحیم الخوارزمی ستراللّه عیوبه». در همان کتابخانه.

۷ـ یک نسخه منتخبات اشعار فارسی متفرقه به تاریخ ۸۸٤ که مجموعه‌ای از بهترین خطوط او و مشتمل بعضی از منتخب اشعار اوست در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.

۸ـ یک نسخه گلشن راز شبستری که برای سلطان یعقوب نوشته با رقم انیسی السلطانی در کتابخانهٔ فردوسی شهر دوشنبه در تاجیکستان.

۹ـ یک قطعه در مرقّع سلطان مراد متعلّق به کتابخانهٔ ملی وین.

عبدالرحیم بن علی اصغر معمار و طرّاح است و از ساخته‌های او شبستان مسجد صفا در اصفهان است که تاریخ ۱۲۸۹ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

عبدالرحیم تبریزی از کاتبان سدهٔ سیزدهم قمری است و از آثار وی یک نسخه علم‌المحجة در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است که تاریخ ۱۲۸۵ دارد با رقم «عبدالرحیم بن حاجی ملا کریم ملاباشی التبریزی السرابی سنه ۱۲۸۵».

عبدالرحیم جزایری از خوشنویسان سده دوازدهم هجری قمری اصفهان است. آثار دیده

شده وی نشان دهنده اینست که وی در کتیبه‌نویسی ماهر بوده است و در زمان شاه سلطان حسین در اصفهان می‌زیسته. از آثار وی:
۱ـ قطعه‌ای به خط ثلث و رقاع که تاریخ ۱۱۱۱ هجری قمری دارد و قبلاً در موزه هنرهای تزیینی تهران بوده است.
۲ـ کتیبه سردر مدرسه شمس‌آباد اصفهان با تاریخ ۱۱۲۵ هجری قمری.
۳ـ کتیبه سردر مدرسه چهارباغ با تاریخ ۱۱۲۲ هجری قمری.
٤ـ کتیبه‌های ایوانهای غربی و شرقی همان مدرسه.
۵ـ کتیبه ایوان جنوبی صحن همان مدرسه.
٦ـ کتیبه دور ایوان اصلی مدرسه، البته باید گفت همه کتیبه خط وی می‌باشند که رقم دارند «کتبه عبدالرحیم جزایری و تاریخ آنها ۱۱۱۲، ۱۱۲۱، ۱۱۲٤، ۱۱۲٦ می‌باشند.
۷ـ یک قطعه ثلث و رقاع با تاریخ ۱۱۱۱ و رقم «مشقه العبدالاقل المحتاج الی‌الله الغنی عبدالرحیم جزایری فی ۱۱۱۱. در مجموعه مهدی بیانی.
۸ـ یک قطعه رقاع و ثلث با رقم «مشقه الفقیر عبدالرحیم الجزایری فی ۱۱۲۱» در همان مجموعه.

عبدالرحیم خلوتی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع مالک دیلمی است در خزینه توپ‌قاپوسرای استانبول با خط ثلث و رقاع و نسخ و توقیع با رقم «.. عبدالرحیم الخلوتی ابن شمس التبریزی المشرقی».

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالرحیم سمیرمی خوشنویس عهد ناصری است. وی در اصفهان نشو و نما کرده و در اواخر عمر به تهران آمده و به سلک خوشنویسان دربار ناصرالدین شاه پیوسته است. عبدالرحیم شاگرد محمدباقر سمسوری و میرزا علی اکبر محلاتی بوده و به روایت میرزا محمدحسین جعفر معروف به ادیب اصفهانی که فرزند اوست سال مرگش ۱۳۰۵ قمری در تهران بوده است. وی کتیبه سردر شمس‌العماره (که فعلاً نیست) و کتیبه آرامگاه میرزا یوسف مستوفی الممالک درونک را به خط پدر خود می‌داند. قطعه‌ای نیز در مجموعه مهدی بیانی با خط نستعلیق به خط عبدالرحیم موجود است.

عبدالرحیم طرّاح طرّاح و تذهیب‌کار دربار بایسنغر میرزا (۸۳۷ هـق) که در طرح کاشی و جلد و تذهیب استاد بوده. وی در کتابخانه شاهزاده بکار می‌پرداخته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالرحیم عاج تراش نگارگر چوب و فلزات و عاج است از آثار دیده شدهٔ وی دسته عاج یک خنجر است که تصویر دختری با دو بچه بر آن حک شده و رقم دارد «مشق عبدالرحیم عاج تراش. وی در حدود سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالرحیم عنبربن قلم از خوشنویسان سدهٔ یازدهم قمری است. وی از مردم هرات است و در جوانی از خراسان به هندوستان رفته و در خدمت خان خانان رسیده و در کتابخانه او مشغول به کار شده است. اما به زودی شهرت خط او در همه جا پراکنده گردیده تا آنجا که به دربار جهانگیرشاه گورکانی (۱۰۱۲ـ۱۰۳۷) راه یافته و مورد توجه قرار گرفته و از طرف او به «عنبرین قلم» سرافراز گردیده است و چندی بعد به لقب «روشن رقم» مفتخر شده سال مرگ او مشخص نیست اما آثارش بین سالهای ۹۹۹ و ۱۰۳٤ تاریخ دارد. از نمونه خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه جهانگیرنامه با تاریخ ۱۰۳٤ که در آگره نوشته شده و متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

۲ـ یک نسخه چهل مجلس علاءالدوله سمنانی با رقم و تاریخ «عبدالرحیم روشن رقم ۱۰۲۰» در موزهٔ باستانشناسی دهلی.
۳ـ یک قطعه با رقم «فقیر عبدالرحیم عنبرین قلم» در همان موزه.
٤ـ دو قطعه از مرقّع گلشن در کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران.
۵ـ سه قطعه از مرقّعی در کتابخانه آستانهٔ رضوی مشهد.
٦ـ دو قطعه به قلم کتابت و غبار با رقم «کتبه الفقیر عبدالرحیم عنبرین قلم» که یکی تاریخ ۹۹۹ دارد در دو مجموعه خصوصی.
۷ـ یک قطعه که برای کتابخانه شاهزاده عالمیان سلطان نوشته شده در مجموعه مهدی بیانی.
۸ـ سه قطعه از مرقّعی با تاریخهای ۱۰۳۲ و ۱۰۱۳ که در آگره نوشته شده و لقب خود را عبدالرحیم جهانگیرشاهی نوشته در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.
۹ـ پانزده قطعه از مرقّعی که با رقم «عبدالرحیم» و «عبدالرحیم کاتب» و «عبدالرحیم الهروی» آمده در مجموعهٔ دکتر مهدی بیانی.
۱۰ـ قطعه‌ای در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده.
۱۱ـ دو قطعه در یک مرقّع در کتابخانهٔ بادلیان آکسفورد.
۱۲ـ یک نسخه خمسهٔ نظامی به خط وی را «بین یـن» *(BinVon)* در مجموعه خصوصی دیسون پررینز *Prson Perrins* نشان داده است.
۱۳ـ یک نسخه دیوان حافظ با تزئینات و تصاویر متعدد و عالی را مهدی بیانی دست فروشنده‌ای دیده که به نقل او از کشور خارج شده.

عبدالرحیم فسایی ـ سید خوشنویس است که خط نستعلیق را خوش می‌نوشته. به نوشته فارسنامه ناصری وی فرزند میرزا سیدجواد خان فسایی است که بیشتر در لار بوده ولی بعداً به شیراز آمده است و در سال ۱۲۷۳ هجری قمری درگذشته است.

عبدالرحیم کاتب از خوشنویسان و کاتبان سدهٔ دهم قمری است. از آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ نسخه‌ای مناجات خواجه عبدالله انصاری با رقم «مشقه العبدالمذنب عبدالرحیم بن محمد قاسم الکاتب» در موزه آثار اسلامی و ترک استانبول
۲ـ یک قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.
۳ـ یک قطعه از مرقّع امیرغیب بیک در همان کتابخانه.

عبدالرحیم کرمانشاهی خوشنویس است و از مردم کرمانشاه. شرح حال وی نامشخص است اما محمدعلی سلطانی در جغرافیای تاریخی کرمانشاه می‌نویسد قطعه خطی از وی در مجموعه مرحوم حاج حسن مشیری دیده است که با قلم غبار شکسته بسیار استادانه نوشته شده و رقم داشته «کتبه العبدالفانی عبدالرحیم کرمانشاهی».

عبدالرحیم کشمیری نقّاش اهل کشمیر است که در تذهیب و ترصیع کتابها و تزیین سرلوح آنها دست داشته است. از آثار دیده شده وی تذهیب کتاب خمسه نظامی متعلّق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است که تاریخ ۱۲۵۵ هجری قمری دارد.

عبدالرحیم نجفی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ادعیه (دعای صباح و غیره) به خط نسخ و رقاع، با ترجمه نسخ و با تاریخ ۱۲۳٤ هجری قمری متعلق به آقای امیرحسامی‌است.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالرحیم ـ شیخ کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شرح منازل السایرین عبدالرزاق کاشانی است. مجدول و مذهّب به قطع نیم‌ربعی و خط نسخ کتابت که تاریخ ۱۰۳۱ دارد در مجموعه آقای سلطان القرایی.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالرحیم نقّاشباشی اصفهانی نقّاش قلمدان ساز است که در میناسازی نیز مهارت داشته است وی طبق اسناد به دست آمده در حوالی سالهای ۱۳۰۷ هجری قمری در قید حیات بوده است. به نوشته استاد کریم‌زاده از نمونهٔ آثار وی یک قلمدان تابوتی است که به انواع تصاویر زینت شده و تصویر مجلس عقد و بله‌برانی بر آن نقش شده که عروس و ندیمگان و نزدیکان وی را نشان می‌دهد و رقم دارد «عبدالرحیم اصفهانی ۱۳۳۲» این اثر در حراج ساتبی سال ۱۹۷۶ به فروش رفته است. از آثار مینایی وی سرقلیان مینایی طلایی بسیار زیبایی است که «رقم عبدالرحیم» دارد و با گل و مرغ و تصویر زن و مرد آراسته شده. این اثر در مجموعه آقای القانیان بوده است.

عبدالرزاق ـ استاد کاشی‌کار و کاشی‌تراش است و از آثار او کاشیکاری زیبای محراب مسجد آقا میرزا محمدباقر چهارسوقی در اصفهان است که تاریخ ۱۳۲۶ هجری قمری دارد. در کتاب کاشیکاران و نقّاشی روی کاشی تألیف هادی سیف شرح کاملی از زندگی وی آمده است.

عبدالرزاق اصفهانی نقّاش و تذهیب‌کار و جلدساز عهد محمدشاه قاجار است. وی در آبرنگ و رنگ و روغن استاد بوده و خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته. از نمونهٔ آثار وی یک نقّاشی به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده که تصویر انداختن ابراهیم در آتش بوده و چنین رقم داشته «حاجی عبدالرزاق مخترع نوظهور». به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم اثر دیگر وی که در کاتالوگ کل‌ناق لندن به چاپ رسیده تصویر یک حمام زنانه بوده که تاریخ صفر ۱۲۶۶ داشته و بسیار استادانه بوده است.
اثر دیگر وی که در ژانویه سال ۱۹۸۴ در موزه ویکتوریا آلبرت لندن به نمایش درآمده جلد بسیار زیبایی است که تصویر شاه عباس در یک مجلس ملاقات با سفیر هند بر آن نقش گشته و رقم دارد «عمل حاجی عبدالرزاق اصفهانی ۱۲۷۶».

عبدالرزاق بن اسحاق (اسحق) کاتب و خوشنویس بوده و از آثار خطی او یک نسخه مطلع السعدین عبدالرزاق سمرقندی است که متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان که به شماره ۱۰۷۱ ثبت شده است. خط نسخه فوق‌الذکر نستعلیق و تاریخ سدهٔ دهم دارد. برادرش عبدالرحمان نیز از خوشنویسان قرن دهم می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالرزاق بن حاج محمد بدلیسی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شرح تجزیةالامصار و تزجیةالاعصار حسین نظمی‌زاده است به خط نستعلیق. این کتاب در دو جلد به شماره‌های ۱۸۹۴ و ۱۸۹۵ در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. تاریخ کتابت آن ۱۱۴۵ و ۱۱۴۶ هجری قمری است.
فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

عبدالرزاق بن عبدالفتاح هروی نسخ‌نویس بوده و از آثار خطی او یک نسخه کتاب «مهج الدعوات و منهج العنایات» ابن طاووس حلی است در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم، به شماره ۵۹ با خط عربی نسخ و تاریخ محرم ۹۵۶ هجری قمری.

عبدالرزاق ـ خواجه از نقّاشان زیبانگار سدهٔ دهم هجری قمری است و نام وی جزو هنرمندان آن زمان در دیباچه مرقّع امیرغیب بیک که در زمان شاه تهماسب نوشته شده و اکنون در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول است آمده است.

عبدالرزاق خوشنویس قزوینی خوشنویس و شاعر است و به نوشته نصرالله فلسفی در دستگاه شاه عباس بزرگ سمت شاهنامه خوانی داشته است.
عبدالرزاق شیرازی

عبدالرزاق قزوینی او را از خوشنویسان دربار شاه عباس و خواهرزاده میرعماد دانسته‌اند. میرزا سنگلاخ مرگ او را در اصفهان بین سالهای ۱۰۶۰ و ۱۰۶۳ نوشته است و می‌گوید در جوار آرامگاه میرعماد به خاک سپرده شد. به نقل از مهدی بیانی یک نسخه منتخب حدیقة الحقیقه در کتابخانهٔ حاج سید نصرالله تقوی است با رقم «تمت انتخاب الحدیقة فی سنة تسع و عشرین و الف ۱۰۲۹ سوده عبدالرزاق عفی عنه» که به احتمال متعلق به همین عبدالرزاق است.

عبدالرزاق مخترع هنرمند لاچین و مخترع شیوه‌ای نو در جلدسازی است. از آثار دیده شده وی جلد لایه‌چینی و رنگ روغنی است در مجموعه آقا فرخ محبوبیان با رقم «کارخانه حاجی عبدالرزاق مخترع نوظهور مبارکه تاریخ ۱۲۷٤».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالرسول حجّار حجّار و سنگ‌تراش و از مردم یزد که در تهران ساکن شده بوده است. از آثار زیبای او سنگ مرقد امامزاده علی‌بن محمد ملقب به قاضی صابر است در ده ونک با تاریخ ۱۳۰۳ هجری قمری.

آثار تاریخی تهران

عبدالرشید نقّاش جلدهاست که در لایه‌چینی مهارت دارد. وی از اهالی کشمیر بوده است. از آثار دیده شده وی جلد یک نسخه تذکرة اولیاء است با رقم «عبدالرشید ۱۲۵۲».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالرشید بیگدلی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه خواص سور قرآن می‌باشد که در تاریخ محرم ۱۲۹۲ به دستور معتمدالملک توسط عبدالرشید بیگدلی مستوفی بر روی قرآن خط احمد نیریزی که تاریخ ۱۱۳۸ دارد نوشته است و در کتابخانهٔ مجلس می‌باشد.

عبدالرشید دیلمی (رشیدا) از خوشنویسان مشهور سدهٔ یازدهم هجری قمری است. وی خواهرزاده و شاگرد میرعماد قزوینی است که در ایران به نام عبدالرشید و رشیدا و در هندوستان به عنوان آقا رشید و آقا خوانده می‌شد. درباره رشیدا تذکره‌های بسیار از جمله تذکره خط خطّاطان میرزا حبیب و میرزا سنگلاخ و سپهر مطالب بسیار نوشته‌اند و دکتر بیانی در کتاب خود شرح کاملی از زندگی و شیوه وی آورده است. ما در اینجا خلاصه‌ای از آن را می‌آوریم.

«رشیدا مدتی پس از قتل میرعماد به هندوستان رفت و در دربار شاه جهان (۱۰۳۷ـ۱۰۶۹ هق) راه یافت و روز به روز بر مرتبه او افزون شد تا از ملازمان خاصه گردید و به تعلیم شاهزادگان دارالشکوه و زیب‌النساء می‌پرداخت و به کتابداری خاصه سلطنتی مفتخر شد. رشیدا پس از مرگ شاه جهان در دورهٔ اورنگ زیب (۱۰۶۹ـ۱۱۱۸) نیز می‌زیسته است. وی در هندوستان مکنت فراوان و مرتبه‌ای با شکوه داشته است. رشیدا هنر را برای نفس هنر دوست داشته و هرگز از آن دست نکشیده است. وی شیوهٔ میرعماد دارد و بسیاری از خوشنویسان بعد از وی شیوهٔ خود را شیوهٔ میرعماد می‌دانند.

از شاگردان او محمد اشرف، خواجه‌سرا، سعیدای اشرف، عبدالرحمان فرمان‌نویس و میرحاجی از خوشنویسان مشهور هندوستانند.

سال مرگ او طبق شعری که سعیدای اشرف از شاگردانش در رثای وی سروده سال ۱۰۸۱ است.

از آثار خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک نسخه خلدبرین به تاریخ جمادی‌الاخر سال ۱۰۰۰ که در یزد نوشته شده متعلق به کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان.

۲ـ یک نسخه ترجمةالصلوة در همان کتابخانه.
۳ـ نسخه‌ای از مقالات خواجه عبدالله انصاری در همان کتابخانه.
٤ـ یک نسخه چهل کلمه با تاریخ ۱۰۳۲ در همان کتابخانه.
٥ـ یک نسخه ترجیع‌بند با رقم «عبدالرشید» در همان کتابخانه.
٦ـ یک نسخه شش دفتر مثنوی مولانا در کتابخانهٔ آقای دکتر مهدوی.

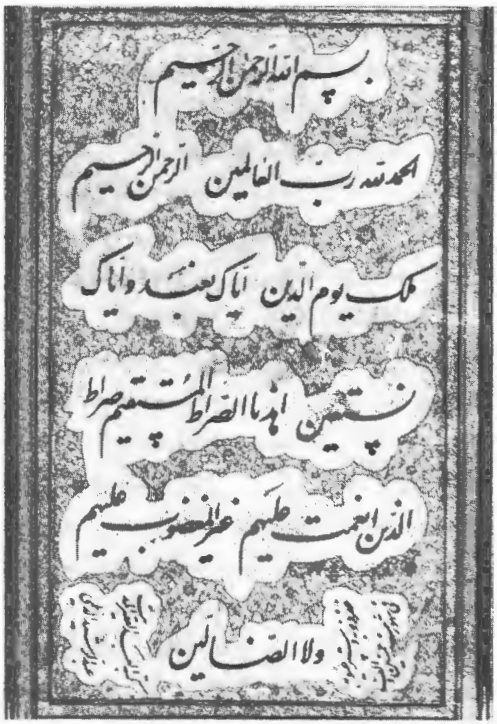

سوره الحمد به خط نستعلیق عبدالرشید دیلمی

۷ـ پنجاه و دو قطعه به قلمهای مختلف از جلی و خفی در کتابخانه‌های کاخ موزه گلستان، ملی، مدرسه سپهسالار، ملک، کتابخانه دکتر مهدوی، مجموعه کریم‌زاده و مهدی بیانی و مجموعه‌های خصوصی و کتابخانه‌های لنین‌گراد، موزه باستانشناسی دهلی، کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف، دانشگاه استانبول، کتابخانهٔ بادلیان، آکسفورد، موزهٔ دولتی کابل که تاریخ‌های بین سالهای ۱۰۳۰ و ۱۰۷۱ دارد.
۸ـ یک قطعه از بهترین خطوط او در یک مجموعه خصوصی که سورهٔ فاتحه را به قلم دودانگ نوشته و تاریخ ۱۰٤۰ دارد. و آثار پراکنده دیگر.
۹ـ یک قطعه نستعلیق در موزه هنرهای تزیینی تهران

عبدالرشید جلدساز و رنگ روغنی کار ولایه‌چین سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از آثار دیده شده وی جلد لایه‌چینی گل و مرغی یک نسخه تذکرةالاولیا است با رقم «عبدالرشید ۱۲۵۲».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالرفیع کتیبه‌نویس است و به خط او الواح دایره مسجد ابوجامع بورسه می‌باشد که رقم «کتبه عبدالرفیع ۱۲۷۹».

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالرؤف از خوشنویسان و کتیبه‌نگاران اوایل قرن چهاردهم هجری قمری عثمانی است. از آثار وی لوحه‌ای به خط نستعلیق در مسجد سلطان احمد استانبول است که تاریخ ۱۳۲۳ دارد و لوحهٔ دیگری با خط ثلث تزیینی با همین تاریخ در همین مسجد است.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالسلام از خوشنویسان سدهٔ دوازدهم است. (به نوشته دکتر بیانی) از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در موزه پیشاور پاکستان با رقم «احقر العباد عبدالسلام».

عبدالسلام گیلانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن مذهّب به قطع نیم ربعی

به خط نسخ با رقم «.. عبدالسلام بن محمدامین الگیلانی الاشکوری السکویی..» که تاریخ آن مشخص نیست، اما در پشت صفحه اول میرزا ابوالفضل ساوجی آن را تأیید کرده و عبدالسلام را از خوشنویسان زمان سلطان حسین میرزا بایقرا دانسته. این نسخه متعلق به فخری راستگار بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالسلیم نقّاش هندی و از نگارگران چابک‌دست کتاب انوار سهیلی مضبوط در بریتیش میوزیوم است. وی در سده یازدهم میلادی می‌زیسته و از نمونه کارهای وی در آن کتاب، یکی تصویر جوان سوارکاری است که اسبش زمین خورده و صدمه دیده است و رقم دارد «عبدالسلیم». و اثر دیگری که تصویر دو جوان است با رقم «صوره عبدالسلیم».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالشکور از نقّاشان گل و بوته‌ساز اواخر عهد صفوی است. از آثار وی تصویر گل و بوتهٔ زیبایی است متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با رقم «عمل عبدالشکور».

عبدالشکور هندی از نقّاشان هندی و همدورهٔ منوهر است. وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و آثار بسیاری خلق کرده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالصمد از شاعران خوشنویس است که در اواخر سدهٔ دهم قمری می‌زیسته و اکثر خطوط را به نیکویی می‌نوشته است. وی در سال ۱۰۰۲ هجری قمری و هنگام تألیف هفت اقلیم درگذشته بوده است.

عبدالصمد اشکوری از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است. از آثار وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ دو قطعه در مجموعه آقای کریم‌زاده با خط کتابت نستعلیق و شکسته نستعلیق با رقم «عبدالصمد» و «کمترین بندگان عبدالصمد اشکوری، سوده نمود ۱۲۷٤».

۲ـ یک نسخه هدایةالطالبین حاج ملا هادی سبزواری در کتابخانهٔ حاج نصرالله تقوی به قلم نسخ با تاریخ ۱۲۷۷ هجری قمری است.

عبدالصمد شیرازی کاتب و مذهّب است و از آثار دیده شدهٔ وی یک نسخه قرآن است به خط نسخ و تذهیب و رقم «.. خدمه به تذهیبه و تحریره عبدالصمد شیرازی سنه ۹٤۳» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالصمد شیرین قلم (شیرازی) نقّاش بزرگ و خوشنویس عهد شاه تهماسب صفوی است. وی آموزش‌های اولیه خود را در نزد استادان شیرازی در موطن خود فرا گرفت و شوق نقّاشی او را به تبریز کشاند. زیرا در آن دوران آوازه نقّاشان تبریزی و مکتب تبریز و استادانی نظیر بهزاد و میرسیدعلی، تبریز را به صورت کانون هنر درآورده بود. عبدالصمد که جوانی پرشور بود، به زودی در این رشته به شهرت رسید.

رابطه او با میرسیدعلی به صورت رابطه مرید و مراد درآمد و عبدالصمد در درگاه شاه صفوی مقام و منزلتی یافت. در سال ۹۵۱ هجری قمری همایون شاه میهمان شاه تهماسب گردید و به فکر افتاد که چون او دربار خود را عظمت بخشید و هنرمندانی را در کتابخانه خود بکار گمارد و عبدالصمد از افرادی بود که سخت مورد توجه او واقع شد و او را به هند دعوت نمود، اما شاه تهماسب با رفتن وی مخالفت ورزید و هنرمندانی دیگر با همایونشاه به هند رفتند تا اینکه در سال ۹۵۵ عبدالصمد و میرسیدعلی و جمعی از هنرمندان بدون اجازهٔ شاه راه آن دیار گرفتند و بالاخره عبدالصمد و

استادش در سال ۹۵۶ به خدمت پادشاه هند رسیدند و مورد تفقد او واقع شدند.
به زودی عبدالصمد آنچنان اعتماد پادشاه را جلب نمود که به استادی نقّاشی شاه و ولیعهد انتخاب گردید وچنین بود که پس از مرگ همایون جلال‌الدین اکبرشاه (۹۶۳ـ۱۰۱۴) همانگونه به وی توجه داشت. در کتاب تزوک جهانگیری و آیین اکبری دربارهٔ وی سخن رفته است. لقب شیرین قلم و یا شیرین رقم از طرف همایونشاه نیز به وی داده شد. عبدالصمد از کسانی است که شیوهٔ نقّاشی ایرانی تبریز را به هند برده و در آنجا از ترکیب این دو شیوه، مکتب جدید هند را بوجود آورده است.
از آثار بی‌نظیر این استاد نقّاشی کتاب حمزه‌نامه است. این کتاب که توسط وی و میرسیدعلی و گروهی از هنرمندان در مدت پانزده سال به نقش کشیده شده و دارای دوازده جلد و حاوی ۱۴۰۰ تصویر است از شاهکارهای این دوره محسوب می‌شود. عبدالصمد که سرپرستی هنرمندان را نیز به عهده داشته، پس از اینکه عازم حج گشت این اثر تحت سرپرستی میرسیدعلی قرار گرفته است.
از آثار وی در این کتاب ۲۵۲ تصویر تاکنون شناخته شده و صفحات این اثر در موزه‌ها و مجموعه‌های جهان پراکنده شده است.
عبدالصمد در هند دارای مقامهای مختلف بوده و در سن کهولت و در سال ۹۸۵ هجری قمری به مقام امین دارالضرب فتح‌پور انتخاب گردیده است. در ۹۹۴ نیز صاحب دیوان ولایت مولتان گشت. با این وجود همانگونه که تاریخ تولد وی معلوم نیست، سال مرگ وی نیز مشخص نگردیده است.
از نمونهٔ دیگر آثار وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ تصویر مردی عمامه به سر به همراه اسبی در یک صحرا. این اثر که اکنون در کتابخانه کاخ موزه گلستان است متعلق به مرقّع گلشن می‌باشد و رقم دارد «عبدالصمد شیرین قلم».
۲ـ تصویر یک درویش، در همان کتابخانه و رقم «بندهٔ شکسته رقم عبدالصمد شیرین قلم».
۳ـ تصویر دو دلداده در کنار یک درخت سرو، متعلق به همان کتابخانه و با رقم «عمل نوروزی که در نیم‌روز ساخته شد ۹۵۸ مولانا عبدالصمد».
۴ـ تصویر مجنون با حیوانات وحشی و رقم «عمل نوروزی مولانا عبدالصمد که در نیم روز از صباح تا وقت استوا ساخته ۹۶۵» در همان کتابخانه.
۵ـ تصویر رجال معروف هند با رقم «عمل بنده درگاه عبدالصمد» در همان کتابخانه.
۶ـ تصویر زیبایی از جمشید و همراهان که در کنار آن حل کاری بسیار زیبایی است و به تصاویر ریز پرندگان مزیّن شده و اشعاری به خط نستعلیق زیبا در آن آمده است با رقم «صوره عبدالصمد شیرین قلم فی کبرسن موافق ۹۹۶».
این اثر در آلبوم جهانگیری است که فعلاً متعلق به کانتی میوزیوم لوس‌آنجلس امریکا است.
۷ـ تصویر شاهزاده‌ای در شکار شیر که در اطراف آن حل‌کاری شده و اشعاری نیز در آن آمده است. و تاریخ ۹۹۹ هجری قمری دارد. این اثر نیز در همان موزه است.
۸ـ دیگر از آثار وی تصویر همایون‌شاه و اکبرشاه است. در همان آلبوم که ابتدا رقم هنرمند به صورت شعر آمده است:

شبیه شاه همایون و شاه اکبر را
نگاشت خامه عبدالصمد ز روی هنر

و سپس چنین رقم کرده: «الله اکبر عبدالصمد شیرین قلم».
۹ـ مینیاتور جوان مهتری نیز از وی دیده شده با رقم «عمل عبدالصمد».
۱۰ـ مینیاتور درخت عظیمی که گروهی در چادر مشغول استراحتند و دو شتر و چند رأس اسب نیز در آنجاست و درویشی در حالت جذبه نیز در منظره دیده می‌شود با رقم «بنده شکسته رقم عبدالصمد شیرین قلم».
۱۱ـ تصویر دستگیری ابوالمعالی با رقم «عمل

خواجه عبدالصمد شیرین قلم».
۱۲ـ تصویر دسته‌جمعی گروهی از شعرا و دانشمندان با رقم «عبدالصمد زرین‌قلم» این اثر در مجموعه آقای غلامعلی سیف ناصری بوده و در سال ۱۳٤٥ شمسی در یک نمایشگاه در سالن شرکت نفت به نمایش درآمده است.
در آخر اینکه علاوه بر شرح مبسوط آقای کریم‌زاده، دکتر بیانی او را جزو خوشنویسان آورده و به نقل از هفت قلمی وی نستعلیق را نیکو می‌نوشته است.

عبدالصمد مشهدی خوشنویس و نقّاش و افشانگر و شاعر است. وی از اهالی مشهد بوده و در اوایل سدهٔ دهم در دستگاه علی شیرنوایی به کتابت مشغول بوده است. به نوشته مجالس النفایس امیرعلیشیرنوایی کتابت دیوان قدیم عبدالرحمان جامی‌را به وی واگذاشته و وی چنان دقیق کار خود را انجام داده که خود جامی پس از بررسی به ستایش وی قطعه‌ای سروده است. بنابراین در احوال و آثار خوشنویسان خط و هنر کتابت وی ستوده شده است. عبدالصمد علاوه بر هنر خط و شاعری در هنر نقّاشی و افشانگری نیز مهارت داشته و در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم وی را از هنرمندان این رشته دانسته‌اند. عبدالصمد از شاگردان سلطان علی مشهدی و از معاصرین وی بوده است.

عبدالعزیز از خوشنویسان سدهٔ دهم قمری است. از آثار وی قطعه‌ایست با رقم «کتبه الفقیر عبدالعزیز».
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالعزیز بن استاد شرف‌الدین تبریزی ـ استاد حکاک و نقّار و نگارگر فلزکار است و از آثار وی یک جام فلزی پایه‌دار برنزی است که دارای تصاویر مختلف است و به خط کوفی تزیین و آرایش شده و رقم دارد «عمل عبدالفقیر الی الله الغنی استاد عبدالعزیز بن استاد شرف‌الدین تبریزی». این هنرمند در سده هشتم هجری قمری می‌زیسته.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالعزیز بن سراج میاجی نسخ نویس اوایل قرن دهم است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب «القاموس المحیط فیروزآبادی» است به خط نسخ و تاریخ شعبان ۹۰٤ هـ ق که در کتابخانه دانشکده الهیات تهران به شماره ۲۰ آل آقا موجود می‌باشد.
فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

عبدالعزیز بن علی بهشتی از خوشنویسان نیمه دوم قرن دهم است. از آثار او یک نسخه گلستان سعدی است که نسخه‌ایست آراسته و به شماره *369* در کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد موجود است و تاریخ ۹۷٦ هجری قمری دارد. آقای دانش‌پژوه این عبدالعزیز را با عبدالعزیزی که در شماره ٥٤۸ جلد دوم احوال و آثار خوشنویسان بیانی آمده یکی می‌دانند.

عبدالعزیز بن نصرالطبری کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شرح اسماءالحسینی که از تألیفات خود وی است به خط نستعلیق خوش به شماره *174* در کتابخانه چلبی عبدالله افندی استانبول است. این نسخه تاریخ رجب ۸۷٤ دارد.
فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

عبدالعزیز جنیدی کاتب بوده و از نمونه‌های خطی وی قباله فروش دو باغ درب جوسق قزوین است به خط نسخ و نستعلیق با رقم «عبدالعزیز آقامیرالقاری جنیدی ذیحجه ۹۹۹ هـق».
برگی از تاریخ قزوین

عبدالعزیزخان ازبک خوشنویس است و به خط وی سه قطعه از مرقّع بهرام میرزا به خط نسخ

کتابت با رقم «کتبه عبدالعزیز بن عبیدالله بهادرخان» در خزینه توپ‌قاپوسرای استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالعزیز کاشانی نقّاش بلندپایه عهد شاه تهماسب اول صفوی است. پدرش عبدالوهاب کاشانی نیز در چهره‌پردازی و منظره‌سازی استاد بوده و در کتابخانه شاه تهماسب به کار مشغول بوده است. طبق نوشته قاضی احمد در گلستان هنر، عبدالعزیز مورد توجه شاه بوده و شاه سمت استادی بر وی داشته است.

صادقی بیک افشار نیز شرح مبسوطی از وی نوشته و وی را از شاگردان بهزاد دانسته است. آنچه مسلم است عبدالعزیز قصد سفر هند می‌کند و در راه مُهر شاه را تقلید نموده و حواله‌ای جهت دریافت پول می‌نویسد اما دستگیر شده و گوش و دماغش به این جرم بریده می‌شود. صادقی بیک می‌نویسد برای خود دماغی ساخته بود که از دماغ طبیعی بسیار زیباتر می‌نمود. در مرقّع امیرغیب بیک که در خزینه اوقاف استانبول است و در زمان شاه تهماسب ساخته شده چند اثر وی نیز وجود دارد که در رقم خود را شاگرد استاد بهزاد دانسته است «صوره کمینه شاگرد استاد بهزاد عبدالعزیز» از شاگردان معروف این استاد می‌توان استاد کمال مصور کاشی و میرزا محمد اصفهانی را نام برد. از آثار دیگر وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم:

۱ـ تصویر پسر میرزا محمد قباحت که چهره‌پردازی‌ای استادانه دارد. این اثر متعلق به بریتیش میوزیوم است و رقم آن چنین آمده «عمل استادی نادرالعصری خواجه عبدالعزیز شبیه پسر میرزا محمد قباحت».

۲ـ تصویری از شاه نامه شاه تهماسبی که در این اثر اردشیر بر روی تخت نشسته و رجال و ندیمان و شاهزادگان در مجلس اویند. این اثر نیز متعلق به همان موزه است و عکس سیاه و سفیدش در کاتالوگ موزه به چاپ رسیده است.

۳ـ دو تصویر یکی از زال و کتاب شاهنامه و یکی از هفت اورنگ جامی که تصویر شاهزاده‌ای با یاران است.

در کتاب *Royal Persian Manuscript* به چاپ رسیده است.

٤ـ تصویر شاهزاده‌ای در مرقّع شاه تهماسب متعلق به موزهٔ توپ قاپوسرای ترکیه با رقم «صوره کمینه شاگرد استاد بهزاد خواجه عبدالعزیز».

۵ـ استاد کریم‌زاده اثری بدون رقم را دیده که تصویر جوانی بوده و آن را به عبدالعزیز نسبت داده است.

عبدالعزیز مذهّب کاتب و تذهیب‌کار است و از اهالی کاشان و از آثار دیده شدهٔ وی قرآنی است با رقم «کتبه و ذهبه... عبدالعزیز بن ابی‌الغنایم بن ابی الفضایل الکاشی... سنه ۷۰۳».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالعزیز مراد نقّاش و تذهیب‌کار دورهٔ ازبکان شیبانی است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالعزیز وجهی ـ استاد نجّار و نقّار است و از آثار او در ورودی مشهد اردهال است که تاریخ ۸۳۰ هجری قمری دارد.

عبدالعظیم نایینی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه به خط نسخ کتابت با رقم «کتبه ابن محمدرفیع عبدالعظیم النایینی» با تاریخ ۱۱۹٤ هجری قمری در مجموعهٔ مهدی بیانی.

عبدالعلی نقّاش و تذهیب‌کار عهد ناصرالدین شاه قاجار است. پدرش میرزا رضا مذهّب اصفهانی است. وی مذهّبباشی اصفهان بوده و از کارهای وی تذهیب و تشعیر کتاب میرزا سنگلاخ است که در احوال خط و خطّاطان نوشته شده و

تصویر سیاه‌قلمی خود میرزا سنگلاخ در اول کتاب آمده است و تاریخ ۱۲۹۱ دارد. (هجری قمری)

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالعلی نقّاش و جلدساز و تذهیب‌کار دربار سلطان سلیمان قانونی پادشاه عثمانی است. نام وی جزو هنرمندان وظیفه‌بگیر آن عهد آمده است.

عبدالعلی خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار خطی وی عبارتند از:
۱ـ یک رقعه طلااندازی شده به خط نسخ با رقم «راقم الحروف العبد الاقل العاصی عبدالعلی» فی شهر محرم‌الحرام من شهور سنة ۱۲۲۵ من الهجرة الشریفه» در مجموعه مهدی بیانی.
۲ـ یک صفحه مذهّب روی متن زر به خط نسخ با رقم عبدالعلی با تاریخ ۱۳۳۷ هجری قمری در مجموعه عبدالرسولی.
۳ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و رقاع و تاریخ ۱۲۳۷ هجری قمری در مجموعه مهدی بیانی.
٤ـ دو قطعه نسخ به تاریخ ذیحجه ۱۲۱٦ در کتابخانه آستان قدس رضوی.
۵ـ یک رقعه مذهّب نسخ کتابت و شکسته کتابت در مجموعه مهدی بیانی.
٦ـ بیست رقعه از مرقّع سی و چهار رقعه‌ای به خط نسخ کتابت با تاریخهای ۱۲۳۸ و ۱۲۳۷ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

عبدالعلی اشرف الکتاب یزدی خوشنویس است و به خط او یک صفحه مربوط به یک قطعه شعر فارسی که با مطلع:

عهد سلطان عصر احمدشاه
کز رخش تخت و تاج رخشنده

و تاریخ ۱۳۳۵ هجری قمری دارد. در یک مغازه خاتم سازی به رؤیت مهدی بیانی رسیده است.

عبدالعلی ایروانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه جنات الخلود به قطع نیم ورقی عریض به قلمهای نسخ و غبار با رقم «.. ابن محمد عبدالعلی الایروانی» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
یک نسخه جنات الخلود دیگر به قلم نسخ غبار و رقاع و تاریخ ۱۲٦۱ هجری قمری در مجموعه حاج سیدنصرالله تقوی می‌باشد.

عبدالعلی بغدادی از نگارگران بغدادی است که در عهد جلایریان می‌زیسته و امیرتیمور پس از فتح بغداد او را به خدمت خود گماشته و به سمرقند کوچ داده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالعلی بن ابراهیم بیرجندی نستعلیق نویس و کاتب است و از نمونه‌های خطی وی یک نسخه «قابوس نامه امیرعنصرالمعالی» است که در کتابخانه دانشکده الهیات تهران به شماره ۵٤۳د به خط نستعلیق و تاریخ رمضان ۹۵۲ هـ‌ق موجود است.

عبدالعلی بن محمدالجزایی طرّاح و رسّام و نقّار و اسطرلاب ساز است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم، از آثار وی اسطرلابی است که با همکاری برادر خود محمدباقر جهت شاه سلطان حسین صفوی ساخته و رقم آن چنین است «صنعه اقل الطلبه عبدالعلی بن محمد الجزایی نمقه اقل الطلبه اخ الصانع محمدباقر ۱۱۲۲» این اسطرلاب اکنون در بریتیش میوزیوم است و اسطرلاب دیگری از این دو برادر در موزه شهر وین می‌باشد که فاقد تاریخ است اما رقم هر دو برادر در رویه اسطرلاب آمده است: «صنعه اقل الطلبه عبدالعلی» و «نمقه اقل الطلبه محمدباقر».

عبدالعلی بن محمدبن حسین بیرجندی خوشنویس و شارح اوایل قرن دهم است و از آثار او:
۱ـ شرح زیج الغ بیک که شارح خود کاتب است که به خط نستعلیق و در سال ۹۲۹ هجری قمری نوشته است. این کتاب متعلق به آقای فخرالدین نصیری است (مجله هنر و مردم شماره ٤٩)
۲ـ شرح بیست باب در اسطرلاب متن از خواجه نصیر، شارح خود کاتب است در موزه بریتانیا لندن شماره *Or8394* به خط نستعلیق و تاریخ ۹۱۲ هـ‌ق (فهرست فیروز منصوری)

عبدالعلی بن محمد رفیع فلزکار و حکاک و اسطرلاب ساز عهد شاه سلطان حسین صفوی است و از آثار وی اسطرلابی است که در موزه ملی (ایران باستان) نگاهداری می‌شود. در یک طرف این اسطرلاب در زمان فتحعلی‌شاه و به تاریخ ۱۲٤۷ هجری قمری کتیبه‌ای به خط محمدباقر برادر عبدالعلی نوشته شده است.

عبدالعلی بن محمد محسن کاتب و خوشنویس است و از آثار خطی او به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ سه رقعه از مرقّع به خط نسخ کتابت با رقم «نمقه العبد الاقل عبدالعلی بن محمد محسن فی سنه ۱۲۲٦» و «عبدالعلی فی ۱۲۳۷» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک نسخه جزوه ادعیه به قطع نیم ربعی و تزیینات به خط نسخ و رقاع که به فتحعلی‌شاه تقدیم شده است در همان کتابخانه.
۳ـ یک نسخه دعای کمیل به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و مرصّع و مذهّب، با خط نستعلیق و نسخ که به دستور فتحعلی‌شاه نوشته با رقم «... کتبه العبد.... ابن محمدمحسن الخراسانی عبدالعلی» با تاریخ ۱۲۲۷ در همان کتابخانه.

عبدالعلی تربتی کاتب خوشنویس است و از خطوط او یک بازوبند جلد ساغری مشکی مذهّب و به خط نسخ غبار با رقم «.. علی یدالعبد... عبدالعلی بن محمد تربتی» با تاریخ رجب ۹۸٤ در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالعلی جزی (گزی) اسطرلاب ساز از اسطرلاب‌سازهای هنرمند عهد شاه سلطان حسین است که نمونه‌ای از کارهای او با تاریخ شعبان ۱۱۲٤ که خطوط آن به قلم برادرش محمدباقر است در کتاب انقراض صفویه، تألیف لاکهارت آمده است. لازم به تذکر است که عبدالعلی بن محمد الجزایی و عبدالعلی جزی و عبدالعلی بن محمد رفیع یکنفرند که به صورتهای مختلف رقم می‌زده و برادرش محمد باقر کتیبه‌نگار و خطّاط بوده است. چنین است که کتب مختلف وی را در عنوانهای مختلف قرار داده‌اند.

عبدالعلی خراسانی خوشنویس و شاعر است. وی فرزند محمدحسن خراسانی از دانشمندان آن خطه است که به یزد رفته و به تدریس علوم پرداخته و عبدالعلی در این شهر متولد شده. وی چند قلم را نیکو می‌نوشته، عبدالعلی از یزد به تهران آمده و به دربار فتحعلی‌شاه قاجار راه یافته است وی در مسافرتی که به شیراز رفت در آنجا به عارضهٔ نوبه در سال ۱۲۳۸ درگذشت. از آثار وی به نوشته دکتر بیانی:
۱ـ یک نسخه دعای کمیل در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که به دستور فتحعلی‌شاه نوشته شده و تاریخ ۱۲۲۷ دارد.
۲ـ یک نسخه سور و ادعیه وزیری جلد روغنی تماماً مذهّب به خط نسخ و رقاع که تاریخ ۱۲۳۳ (صفر) دارد در همان کتابخانه.
۳ـ چهار رقعه از مرقّعی به خط ثلث و نسخ و رقاع به تاریخ ۱۲۲۸ و ۱۲۳۸ در کتابخانه مدرسه سپهسالار

٤ـ یک قطعه نسخ با تاریخ ۱۲۲۹ در مجموعهٔ حاج سیدنصرالله تقوی
۵ـ یک قطعه نسخ و رقاع به تاریخ ۱۲۱۹ که از ماترک قوام‌السلطنه بوده و در کتابخانه مجلس شورای اسلامی می‌باشد.

عبدالعلی خراسانی ـ میرزا از صحافان و وراقان قرن سیزدهم که رقم و تاریخ وی (۱۲۹۳) در مرقّع مورخ ۱۲۳۷ و ۱۲۳۸ موجود است. (فهرست مرقّعات آتابای و نمونه‌های خطوط خوش‌بیانی)

عبدالعلی کاظمی خوشنویس است و از آثار وی یک مرقّع است به قطع وزیری و یک قصیده از امرؤالقیس به خط نسخ کتابت یاقوتی و با تاریخ ۱۰۸۰ هجری قمری در مجموعه اسفرجانی است.
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالعلی مشهدی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه نثرالآلی به قطع جانمازی، جلدروغنی با رقم «.. علی یدالعبد... عبدالعلی المشهدی» با تاریخ ربیع‌الاول ۱۳۰٦ در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

عبدالعلی میرزا معتمدالدوله وی نوه عباس میرزا نایب‌السلطنه و فرزند فرهاد میرزا است. عبدالعلی همهٔ خطوط جز نستعلیق را خوش می‌نوشته و در موسیق مهارت داشته است. از ادبیات و ریاضی نیز اطلاع داشته. مرگ وی در سال ۱۳۳۰ قمری اتّفاق افتاده است.
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالعلی یزدی خوشنویس و کتیبه‌نگار است. از آثار وی تکمیل کتیبه کاشی معرق ایوان شمالی مسجد وکیل شیراز است. این کتیبه که به خط حسین بن محمدشریف حکاک بوده است. وی در سال ۱۳٤۷ هجری قمری آن را تکمیل نموده و رقم آن چنین است «.. شرفنی بکتابة نواقص من کتبه هذاالبیت الجامع و انا‌المذنب عبدالعلی الیزدی اشرف محمدی ۱۳٤۷».

عبدالعلیم از خوشنویسان سدهٔ دهم و از آثار خطی او یک نسخه زرین و آراستهٔ بوستان سعدی است که در موزه فوگ دانشگاه هاروارد به شماره *58* به خط نسخ و تاریخ ۹٤۳ هـق موجود است.
فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

عبدالغفار نقّاش میناساز است. از آثار دیده شده وی تصویر گل و مرغ مینایی است با رقم «عبدالغفار ۱۲۱٤» (هجری قمری).
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالغفار طرّاح و نقّاش و نقّار و اسطرلاب‌ساز است. از آثار دیده شده وی اسطرلابی پرنقش و زینت است که به دستور امامقلی خان قاسملوی افشار بیگلربیکی ارومیه ساخته شده و تاریخ رجب ۱۱۹۵ دارد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالغفار خوشنویس است و در عهد فتحعلی‌شاه می‌زیسته و از آثار خطی و دیده شده وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان
۱ـ سه قطعهِ مذهّب به خط نسخ با تاریخ‌های ۱۲۲۱ و ۱۲۲۳ هجری قمری در کتابخانه ملی پاریس.
۲ـ دو رقعه از مرقّع به خط نسخ و با رقم «نمقه العبد عبدالغفار ۱۲۳۰ و مشقه عبدالغفار» در مدرسه سپهسالار.
۳ـ دو قطعه از مرقّع به خط نسخ و همان رقم‌ها و تاریخ ۱۲۲۰ و ۱۲۲٦ در همان مکان.
٤ـ یک نسخه ادعیه هفت حصار، جلد روغنی مذهّب با خط نسخ و رقاع و تاریخ محرم ۱۲۳٤ در مجموعه آقای سلطان القرائی.

۵ـ یک قطعه نسخ کتابت در مجموعه مهدی بیانی.
۶ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و تاریخ ۱۲۱۹ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۷ـ دو رقعه از مرقّع نوزده رقعه‌ای در همان کتابخانه.

عبدالغفار از خوشنویسان اواخر سدهٔ سیزدهم قمری است. از آثار خطی وی کتاب گنج دانش است که در سال ۱۳۰۵ هجری قمری در تهران به چاپ رسیده است.

عبدالغفار خوشنویس اواخر قرن یازدهم و اوایل قرن دوازدهم هجری قمری است و از خطوط وی:
۱ـ یک قطعه ثلث و نسخ با رقم کتبه العبد الغفار (قرن ۱۱ـ۱۲) در مجموعه مهدی بیانی.
۲ـ یک رقعه از مرقّع به خط ثلث رقاع با تاریخ و رقم «فی سنة ۱۱۱۵... عبدالغفار عفی عنه» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

عبدالغفار ـ استاد کمال‌الدین از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری است و نام وی در دیباچه بهرام میرزا جزو استادان نقّاش توسط دوست محمد هروی برده شده است. این دیباچه معرف بسیاری از استادانی است که اکنون جز نامی بیش از آنها در دست نداریم.

عبدالغفار اصفهانی خوشنویس و ادیب و شاعر و طبیب است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان وی فرزند میرزا فتح‌علی خوشنویس اصفهانی است که در شعر ابتدا خطّاط و بعد فریب تخلّص می‌کرده و غزل و قصیده را نیکو می‌سروده. در ضمن وی تألیفاتی نیز دارد که یکی رساله‌ای درباره بیماری وبا و به زبان عربی است و منظومه‌ای فارسی در تشریح است. وی در هنگام تألیف مجمع الفصحا به سال ۱۲۸۸ هجری قمری هنوز جوان بوده است.

عبدالغفار بن عبدالواحد بن کمال‌الدین عبدالله قرشی از کاتبان قرن دهم است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب «روض الجنان و روح‌الجنان» جمال‌الدین ابوالفتوح رازی متعلق به کتابخانهٔ آستان قدس رضوی مشهد است به شماره ۱۲۹ با خط نستعلیق و تاریخ ۹۴۹ هجری قمری. این نسخه در فهرست فیروز منصوری نیز آمده است.

عبدالغفار تبریزی از خوشنویسان دربار ناصرالدین شاه قاجار است. به نوشته دکتر مهدی بیانی صفحه آخر قرآن معروف نستعلیق میرزا اسدالله شیرازی به خط اوست که تاریخ ۱۲۷۰ (جمادی‌الثانی) دارد. از آثار دیگر وی یک نسخه دیوان عنصری با تاریخ ۱۲۶۳ هجری است.

عبدالغفار خراسانی خوشنویس و شاعر بوده است و به نوشته تذکره سپهر نستعلیق را نیکو می‌نوشته و به سال ۱۲۵۰ هجری قمری درگذشته است.

عبدالغفار سالم نقّاش و تذهیب‌کار و موسیقی‌دان و خوشنویس است. این هنرمند ذوفنون به خط روی آورده و در زمان کوتاهی به مهارت رسیده است، بطوری که به نوشته احوال و آثار خوشنویسان از راه کتابت می‌زیسته است. وی در سال ۹۹۳ و هنگام تألیف جلد پنجم خلاصة الاشعار هنوز در قید حیات بوده است.

عبدالغفار شیرازی خوشنویس است و به نوشته دکتر مهدی بیانی به خط او یک قطعه طلااندازی به خط نسخ و رقاع با رقم «فقه ابن محمدحسین الشیرازی عبدالغفار» با تاریخ ذیقعده ۱۲۰۲ برای فروش عرضه شده است.

عبدالغفار صدیق الملک نستعلیق‌نویس است. وی نایب وزیر امور خارجه بوده و در زمان

ولیعهدی ناصرالدین شاه قاجار للهباشی او بوده است. به نوشته سپهر نستعلیق را نیکومی نوشته و به سال ۱۲۹۰ در تبریز در گذشته است.

عبدالغفار طباطبایی نوری نقّاش و آبرنگ‌کار و رنگ و روغن کار اهل نایین است و در نقّاشی پشت شیشه مهارت داشته و از نمونه آثار وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ تصویری از دختران رقاصه که در حراج سال ۱۹۷۶ میلادی کریستی لندن به فروش رسید و رقم آن چنین است «رقم کمترین عاصی نایینی عبدالغفار طباطبایی نوری ۱۲۰۰».
۲ـ تصویر رنگ و روغنی رقاصه‌ای زیبا با رقم «رقم کمترین عاصی نایینی عبدالغفار طباطبایی نوری ۱۲۰۱ (هجری قمری).

عبدالغفار همدانی از کاتبان خوشنویس سده سیزدهم قمری است. از آثار وی یک نسخه شیر و شکر شیخ بهاءالدین محمد عاملی است که مهدی بیانی جزو متروکات مرحوم تقی دانش دیده و تاریخ محرم ۱۲۸۲ داشته است.

عبدالغفور از خوشنویسان و کاتبان هندوستان است. از نمونه خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک قطعه خط در موزهٔ باستان‌شناسی دهلی است.
۲ـ سه قطعه از مرقّعی در کتابخانه بادلیان آکسفورد است با رقمهای «فقیر عبدالغفور ستارالله عیوبه» و «المذنب فقیرالحقیر عبدالغفور» که همگی بی‌تاریخ است.

عبدالغنی از کاتبان خوشنویس سدهٔ یازدهم قمری است. از آثار خطی وی یک نسخه خلاصة الخمسه است که در کتابخانه ملی تهران می‌باشد و رقم و تاریخ آن چنین است «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب، تحریراً بتاریخ بیستم شهر شعبان المعظم سنهٔ ۱۰۲۷ من الهجرة النبویة ذرهٔ حقیر عبدالغنی». آقای دکتر مهدی بیانی که وی را شناسایی کرده، می‌نویسد ممکن است این عبدالغنی همان عبدالغنی جامی کاتب معروف به قاسمیه باشد که یک نسخه دیوان جمال‌الدین عبدالرزاق و کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی به خط وی در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است و رقم آن چنین است «تمت الکتاب بعون الملک الوهاب، تحریراً بتاریخ منتصف شهر جمیدی الاول سنهٔ ۱۰۲۱ من هجرة النبویه کتبه العبد الداعی عبدالغنی جامی لنگری المشهور بقاسمیه».

عبدالغنی ـ حافظ خوشنویس و فرزند حافظ محمدعلی خوشنویس است. وی استاد جوان‌بخت میرزا (متوفا به سال ۱۲۰۳) فرزند جلال‌الدین شاه عالم ثانی هندوستان بود. به نوشته غلام محمد هفت قلمی، عبدالغنی خط نسخ و نستعلیق را خوش می‌نوشته است. درکتاب احوال و آثار خوشنویسان شرح حال وی نیز آمده است.

عبدالغنی صحاف صحاف و جلدساز است و از آثار او جلد نسخه شماره ۹۶۲۹ کتابخانه مرکزی دانشگاه است با رقم «عمل عبدالغنی بن محمد عالم صحاف».

صحافی سنتی ـ ایرج افشار

عبدالغنی قاینی از کاتبان خوشنویس نیمهٔ اول سدهٔ یازدهم قمری است. از آثار وی یک نسخه رساله المعینیه در علم هیأت است که در کتابخانه ملی تهران موجود است و تاریخ ۱۰۲۸ (جمادی‌الاول) دارد.

عبدالغیث کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه تاج‌المآثر به خط نستعلیق و نسخ با رقم «... کتبه العبدالحقیر عبدالغیث....» با تاریخ رمضان ۷۴۸ در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

عبدالفتاح (سرسکه‌کنان) طغراکش و مذهّب و سرسکه‌کن عثمانی است. از آثار دیده شده وی به نوشته احوال وآثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ طغرایی با طلای ناب که نام اصحاب کهف ترسیم شده بود با رقم «کتبه عبدالفتاح ۱۲۶۲».
۲ـ لوحه‌ای در جامع عالی شهر بورسا با رقم «کتبه عبدالفتاح سر سکه‌کنان ۱۲۶۲» (هجری قمری)
۳ـ دکتر بیانی نیز در جامع کبیر شهر بورسه ترکیه لوحه‌ای را به خط وی دیده است با رقم وَ تاریخ «کتبه عبدالفتاح سرسکه‌کنان ۱۲۷۷». (هجری قمری)

عبدالفتاح خوشنویس است و برادر کوچکتر عبدالغفار خوشنویس. وی اکثر خطوط بویژه نستعلیق را نیکو می‌نوشت و به تدریس و مکتب‌داری روزگار می‌گذراند. در سال ۹۹۳ و هنگام تألیف جلد پنجم خلاصة الاشعار هنوز می‌زیسته است.

عبدالفتاح بن ولی‌الحسینی خوشنویس و کاتب است و از آثار خطی او یک نسخه هفت اورنگ جامی است با ۲۳ مجلس نگاره و خط نستعلیق که در تاریخ ۹۵۶ هجری قمری نوشته شده و متعلق به بنیاد *Kevorkian* نیویورک است که با شماره *R72* ثبت گردیده.
فهرست‌کتابخانه‌بادالیان‌اکسفورد به نقل آقای ایرج افشار

عبدالفتاح شیرازی تذهیب‌کار است و در سده دهم هجری قمری می‌زیسته.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالفتاح لاهجی نجّار و نقّار و گره‌کار است و از ساخته‌های او صندوق مرقد سید خورکیای چهار پادشاه لاهیجان را در سال ۱۰۱۵ هجری قمری است.

عبدالقادر از خوشنویسان عثمانی است. وی در استانبول زندگی می‌کرده است و میرزا سنگلاخ هنگامی‌که در این شهر بوده به وی آموزش خط داده است. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبدالقادر نستعلیق و نسخ را نیکو می‌نوشته و شعر می‌گفته. مرگ وی را به سال ۱۲۷۰ هجری قمری نوشته‌اند.

عبدالقادر حسنی دمشقی از مجلّدان و صحّافان عرب که در اواخر قرن یازدهم و اوایل قرن دوازدهم می‌زیسته و وفات وی به سال ۱۱۱۵ هجری قمری اتّفاق افتاده است. در کتاب صحافی سنتی نیز نام وی جزو هنرمندان این رشته آمده است.

عبدالقادر حسینی (میرعبدالقادر حسینی شیرازی) از خوشنویسان پرکار و زبردست قرن دهم هجری قمری است. به نوشته دکتر بیانی وی نستعلیق را به شیوه سلطان محمد خندان می‌نوشته. علاوه بر نستعلیق وی در خطوط نسخ و رقاع و ریحان و ثلث مهارت داشته و آثاری به این خطوط از وی دیده شده است. نگارنده در موزه قرآن آستان قدس رضوی چهار نسخه قرآن به خطوط مختلف مشاهده کردم که این نسخ در راهنمای گنیجنه قرآن احمد گلچین معانی نیز معرفی شده‌اند.
از آثار دیگر عبدالقادر حسینی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان و فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم و بیاض سفر ایرج افشار عبارتند از:
۱ـ یک نسخه صد کلمه حضرت علی‌بن ابیطالب در مجموعه آقای محمدعلی کریم‌زاده است که متن آن به قلم ریحان و ثلث و ترجمه منظوم آن به خط نستعلیق است.
۲ـ نسخهٔ دیگری از صد کلمهٔ منظوم، متن از جاحظ به گزارش عادل خراسانی در کتابخانه سلطان القرای تبریز به خط نسخ.
۳ـ هجده ورق کلمات حضرت امیر به خط ثلث و

نستعلیق در کتابفروشی آلمان.
٤ـ یک نسخه قرآن رحلی مذهّب و تشعیر سازی شده و با جلد، به خط ریحان با رقم «کتبه اضعف عبادالله و اعجز خلق‌الله عبدالقادر بن عبدالوهاب حسینی» و «حرره الفقیر قاسم بن ملاحسین» این نسخه متعلق به موزهٔ اسلامی ترک می‌باشد.

عبدالقادر رستم افندی از خوشنویسان عثمانی است و از آثار وی لوحه‌ای در موزه اسلامی ترک استانبول است با رقم و تاریخ «کتبه المذنب الحقیر عبدالقادر ستراله عیوبه ۱۲۲۱» (هجری قمری).
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالقادر قنوجی از کاتبان خوشنویس سدهٔ یازدهم است. از آثار وی یک نسخه مقامات حمیدی است به تاریخ رمضان ۱۰٤۰ با رقم «کاتب بندهٔ گمنام و احقر اهل انام عبدالقادر ولد شیخ سعدالله قنوحی».
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالقادر مراغه‌ای موسیقی‌دان و خواننده و حافظ و خوشنویس عهد تیموری است. وی در خدمت سلطان احمد جلایر در بغداد عزت‌ها دید و سلطان او را «یا عزیز» می‌نامید. در سال ۸۰۲امیر تیمور چون شنیده بود میرانشاه بیشتر وقت خود را به شراب و هم صحبتی ساقیان سیم اندام می‌گذراند دستور قتل ندما و ملازمان او را صادر نمود که از این ملازمان قطب‌الدین نایی و حبیب عودی و عبدالقادر از آن جمله بودند که هر سه در فن موسیقی شهرت داشتند. دو تن اول به دار کشیده شدند و عبدالقادر گریخت و چندی پنهان بود تا پس از مدتی نزدیک بارگاه تیمور آمد و با صدای بلند به خواندن قرآن پرداخت و مورد عفو قرار گرفت. عبدالقادر پس از مرگ تیمور مورد تفقد شاهرخ بود و کتابی دربارهٔ موسیقی به نام «مقاصد الالحان، ۸۱۸» و کتاب دیگری به نام «کنز الالحان» تألیف نمود و همهٔ نغمات موسیقی که خود ساخته بود با خطی مخصوص در آن تحریر نمود که متأسفانه از آن کتب اثری در دست نیست. مرگ عبدالقادر در سال ۸۳۷ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

عبدالقادر ـ میر (میرعبدالقادر) از نقّاشان قهوه‌خانه‌ای دورهٔ زندیه است. وی از اولین کسانی است که به شمایل‌پردازی روی آورده است. از آثار وی تصویر وقایع روز عاشورا که به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده و رقم داشته «میرعبدالقادر در سنه ۱۲۰۲».

عبدالقیّوم از کاتبان خوشنویس در سدهٔ هشتم هجری قمری است. از آثار خطوط دیده شدهٔ وی به نوشته دکتر بیانی در احوال و آثار خوشنویسان یک جزء از قرآن مجید است که به خط ریحان و ثلث و رقاع نوشته شده و برای فروش به کتابخانه مجلس عرضه شده است.

عبدالکریم کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه زادالمعاد به قطع ربعی مذهّب به خط نسخ با تاریخ ۱۲۵۹ هجری قمری که در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد.

عبدالکریم تذهیب کار و جلدساز است و از آثار دیده شده وی جلد مزیّن زیبایی است که متعلّق به موزه توپ قاپوسرای استانبول است با رقم «مجلّد عبدالکریم ۱۲۷۰».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالکریم خطّاط و خوشنویس است که در سدهٔ دوازدهم هجری قمی و در عهد کریم‌خان زند می‌زیسته. از آثار خطوط وی کتابه گچبری شعر هاتف اصفهانی است در مسجد جامع کاشان که تاریخ ۱۱۹٦ دارد. این شعر در مورد تعمیر مسجد

در زمان عبدالرزاق‌خان حاکم این شهر می‌باشد که به دستور کریم‌خان صورت گرفته است.

عبدالکریم از خوشنویسان عثمانی است و از آثار وی یک نسخه ادعیه ایام هفته به خط نسخ و رقاع کتابت ترکی و ثلث جلی است که برای خزانه سلطان بایزیدخان (۸۸۶ـ۹۱۸ هـق) نوشته شده و در کتابخانه ایاصوفیه است.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالکریم خوارزمی فرزند عبدالرحمان خوارزمی و برادر عبدالرحیم انیسی است. وی نیز از خوشنویسان دربار سلطان یعقوب آق‌قویونلو بوده و یعقوبی رقم می‌کرده. به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبدالکریم شعر نیز می‌گفت، اما پریشانی در رفتار او به وجود آمد، بنابراین گاهی در قطعاتی که می‌نوشته رقم «کتبه خدا» «کتبه زرافه» و «کتبه پادشاه» می‌کرد از این جهت به عبدالکریم پادشاه مشهور شده بود. گاهی مدتها می‌گذشت که سطری نمی‌نوشت، آنگاه شاگردان و طالبان خطش کاغذ و قلم و قلمتراش می‌آوردند و می‌گفتند تو پادشاهی برای خزانه‌ات قطعات اعلی لازم است. بدینطریق او را به کتابت وا می‌داشتند. عبدالکریم همه خطوط را استادانه می‌نوشت. از آثار خطوط وی‌به‌نوشته همان کتاب:

۱ـ یک نسخه حال نامهٔ عارفی و روشنایی‌نامه با تاریخ شعبان ۸۸۲ در کتابخانه مجلس شورا.
۲ـ دو قطعه از مرقّع امیرغیب بیک در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.
۳ـ یک صفحه از مرقّع شاه تهماسب به خط نستعلیق و نسخ کتابت عالی در همان کتابخانه.
٤ـ یک قطعه از مرقّع مالک دیلمی در همان کتابخانه.
۵ـ شصت و هفت قطعه، بیشتر در مرقّع سلطان یعقوب و بعضی در مرقّعهای دیگر همگی بدون تاریخ با رقمهای «کتبه عبدالکریم الخوارزمی، در یازده‌سالگی نوشته شد» و «نقل از خط سلطان علی المشهدی، مشقه عبدالکریم الخوارزمی» و «کتبه عبدالکریم الیعقوبی» و «کتیبه عبدالکریم» در همان کتابخانه.
٦ـ دو قطعه از مرقّعی در کتابخانه دانشگاه استانبول.
۷ـ یک قطعه با رقم «کتبه العبد الفقیر عبدالکریم الخوارزمی در ده سالگی نوشته شد» در کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد.
۸ـ یک صفحه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب به خط ثلث با رقم «کتبه عبدالکریم الخوارزمی» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.
۹ـ یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و نسخ با رقم «کتبه العبدالضعیف عبدالکریم الخوارزمی ستراللّه عیوبه و غفرذنوبه» در همان موزه.
۱۰ـ یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و نسخ با رقم کتبه عبدالکریم خوارزمی در همان موزه.

عبدالکریم رفیعی ـ استاد قالی‌باف و طرّاح قالی است. تولدش به سال ۱۲۸۱ شمسی در اراک بوده. پدرش مشهدی ابراهیم رفیعی در قالیبافی مهارت داشته است. عبدالکریم در پنجسالگی به مکتب صمصامیه اراک فرستاده شد و پس از چندی برای فرا گرفتن فن نقشه‌کشی قالی به خدمت میرزا عبدالله شیخ رفت. وی در ظرف یکسال با رنگ‌آمیزی و نقطه‌چینی و اصول نقشه‌کشی آشنا شد. عبدالکریم عشق لایزال به این هنر داشت و شبهای بسیار تا نزدیک صبح به کار مشغول بود و نتیجه همهٔ کوشش او اینکه پس از چندی موفق شد با همکاری دو تن از اساتید آن زمان بنام اسداله دقیق و محمد پاشایی در اراک کانونی برای طرّاحی فرش برقرار کند و این کانون بعداً توجه کمپانیهای اروپایی و امریکایی مقیم اراک را به خود جلب نمود.

وی پس از فوت پدرش زمانی که فقط پانزده بهار از عمرش می‌گذشت تکفّل مخارج خانواده را به

عهده گرفت و با همکاری محمد پاشایی در بازار به فعالیت پرداخت، اما پس از چندی به همدان مهاجرت کرد و فعالیت خود را در آنجا ادامه داد و نقشه‌های متعدد برای کمپانی‌های خارجی که در کار قالی بودند به وجود آورد. تا جایی که کارخانه بزرگ حاج وکیل الرعایای همدانی که دارای ۸۰ دستگاه کادر فرشبافی بود، تهیهٔ نقشه‌های خود را به وی سپرد. استاد در سال ۱۳۰۹ شهرتش به حد نهایت رسید تا جایی که از شهرستانهای مختلف مثل ملایر، تویسرکان، بیجار و نهاوند به وی سفارش‌ها می‌دادند. استاد رفیعی در سال ۱۳۱۹ شمسی همدان را ترک نمود و به جمع هنرمندان تهران پیوست و در آزمایشی که از طرف هنرهای زیبا به عمل آمد موفق گردید در این سازمان مشغول به کار شود. وی در سال ۱۳۳۹ شمسی برای گردآوری و شرکت در نمایشگاهی به خراسان عزیمت کرد و به مطالعه فرشهای موزه حضرت رضا(ع) پرداخت. وی مطالعات خود را به سایر شهرستانها نیز گسترش داد و نقشه‌ها و طرح‌های بسیاری را به وجود آورد که نتیجه آنها به صورت ۴۵ طرح در کارگاههای هنرهای زیبا ارایه شد. وی کارهای بسیاری در زمینه هنر ایران انجام داده که برای آگاهی بیشتر می‌توانید به هنر و مردم شماره ۲۳ مراجعه نمایید.
از طرحهایی که وی از ولایات و شهرستانها تهیه کرده می‌توان: ۱ـ طرح خاتم، طرح بیرجند، طرح اراک، طرح ترکمن، طرح زابل، طرح زاهدان، طرح شیراز، طرح اردبیل، طرح کردستان، طرح شاخ گوزن و آهو را نام برد. بدین طریق نام این استاد در هنر ماندگار فرش ایران جاودان شده است.

عبدالکریم شاملو از خوشنویسان و شاعران اواخر سدهٔ یازدهم قمری بوده که به نقل از صاحب کتاب نتایج الافکار در سال ۱۱۰۰ درگذشته است.

عبدالکریم طباطبایی از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است. از آثار او یک نسخه شرح گلشن راز به خط وی در کتابخانه کاخ موزه گلستان (سلطنتی سابق) موجود است که تاریخ ۱۲۶۹ دارد.
استاد مهدی بیانی یک نسخه دعای صباح در دست فروشنده‌ای دیده است با کاغذ سورمه‌ای، به سفیداب و مرکب الوان که بنام میرزا تقیخان امیرکبیر نوشته شده و رقم و تاریخ «المذنب عبدالکریم طباطبایی اردستانی ۱۲۶۵» داشته که احتمال می‌دهد از همین عبدالکریم باشد.

عبدالکریم طهرانی خوشنویس و شاگرد میرزا غلامرضا است. از نمونه خطوط او:
۱ـ یک مرقّع پانزده قطعه با رقم و تاریخ «الفقیر عبدالکریم ۱۲۹۳ در کتابخانه مدرسه سپهسالار.
۲ـ یک نسخه گلستان سعدی با رقم و تاریخ «راقمه عبدالکریم الطهرانی ۱۲۸۶» که این نسخه توسط یکی از نخست‌وزیران اسبق به سفیر ترکیه (یا عراق) اهدا شده است.
۳ـ یک قطعه در مجموعه آقای عبدالله انتظام با رقم و تاریخ «الفقیرالمذنب عبدالکریم الحسینی سنه ۱۳۰۷» که به نقل از مهدی بیانی درست به شیوه میرزا غلامرضا است.

عبدالکریم کاشانی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه داخل محراب مسجد جامع کاشان است به سال ۱۲۰۷ هجری قمری.

عبدالکریم یعقوبی خوشنویس است و به خط او یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و نسخ یاقوتی با رقم «نقل از خط قبلة الکتاب یاقوت کتبه عبدالکریم الیعقوبی» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول است. قاعدتاً این قطعه که دکتر بیانی خطّاط آنرا جدا نوشته باید خط عبدالکریم خوارزمی باشد زیرا او بعضی آثار خود را با همین رقم امضا کرده است.

عبداللطیف خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتبه ضریح آرامگاه شیخ عبدالصمد است به خط ثلث که تاریخ ۱۰٦٤ هجری قمری دارد.
گنجینه آثار تاریخی اصفهان

عبداللطیف از خوشنویسان و کاتبان اواخر قرن دهم و اوایل یازدهم هجری قمری است. از نمونه خطوط او:
۱ـ قطعه‌ای در مجموعه مهدی بیانی با رقم «فقیر عبداللطیف غفرله»
۲ـ یک نسخه خضرنامه امیرخسرو دهلوی که در موزه بریتانیا لندن به شماره *add 7776/2* موجود است و تاریخ ۱۰۰٤ دارد.
فهرست آثار خوشنویسان قرن دهم

عبداللطیف بن احمد کاتب خوشنویس است و به خط وی یک جروتفسیر سورهٔ یوسف است که به شماره ۱۹ در کتابخانه چلبی عبدالله افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نسخ خوش نوشته شده و تاریخ رجب ٦٦۷ دارد.
فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

عبداللطیف بن عبدالسلام بن عبدالملک تبریزی از کاتبان خوشنویس بوده و در سده دهم هجری قمری زندگی می‌کرده است. از آثار خطی او یک نسخه کتاب الاغراض الطبیه والمباحث العلائیه میرسید اسماعیل گرگانی متعلق به کتابخانه ملی تهران به شماره ۱۰۰۲/ ف به خط نستعلیق و تاریخ ۲۰ جمادی الثانی ۹۲۹ هجری قمری.

عبداللطیف بن محمد حسن نقّاش میناکار است و پدر و برادرش محمد یوسف نیز از نقّاشان زمانه بوده‌اند و در هند می‌زیسته‌اند. از آثار این هنرمندان خنجر و غلاف پرکار مینایی بوده که بر روی غلاف آن تصاویر پادشاهان ایرانی چون شاه عباس و نادرشاه و فرزندان آنها میناکاری شده است. این اثر که نام نقّاشان و سازندگان محمدحسن و یوسف و عبداللطیف و تاریخ ۱۲۱۰، ۱۲۱۵ داشته در حراج کریستی لندن در نوامبر ۱۹۸۷ به فروش رسیده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبداللطیف حسینی خوشنویس است و از خطوط وی دو قطعه به خط رقاع ثلث و نسخ و رقاع با رقم «فقه عبداللطیف الحسینی» (قرن ۱۰ـ۱۱) در مجموعه مهدی بیانی است.

عبداللطیف صنیع همایون نقّاش قلمدان‌ساز است. وی در گل و مرغ و جانورسازی مهارت داشته و از آثار دیده شدهٔ وی قلمدان گل و مرغی است با رقم «عمل کمترین عبداللطیف صنیع همایون ۱۳٤۱» (هجری قمری).
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبداللطیف قزه‌حصاری از خوشنویسان و کاتبان قرن دهم است و از خطوط دیده شده وی یک رساله عرفانی به فارسی متعلق به دانشگاه پرنیستون به شماره *1482* با خط نستعلیق و تاریخ ۹٦۹ هجری قمری می‌باشد.
فهرست نسخه‌های خطی

عبداللطیف لاریجانی از کاتبان و منشیان دربار قاجار و عنوان کاتب السلطانی داشته. وی شعر نیز می‌گفته است. تاریخ وفاتش را سپهر سال ۱۲٤۵ نوشته است. از آثار خطوط او:
۱ـ یک قطعه که به نام فتحعلی‌شاه است در مجموعه آقای کریم‌زاده تهران.
۲ـ یک قطعه رقم «پرورش یافتهٔ نعمت حضرت محمودی عبداللطیف اللاریجانی در مجموعه مهدی بیانی.

عبداللطیف مذهّب از تذهیب‌کاران سدهٔ دهم است از آثار وی تذهیب یک نسخه خلاصة الخمسه است که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن مضبوط است و تاریخ ۹۶۵ هجری قمری دارد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالمجید خوشنویس است و به خط او یک قطعه به خط نسخ با رقم «کتبه الجانی والفانی عبدالمجید (حدود قرن ۱۳)» در مجموعه امیرالکتاب موجود است.
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالمجید خان بن سلطان محمود از پادشاهان عثمانی است که از سال ۱۲۵۵ تا ۱۲۷۷ هجری قمری حکومت کرده. وی مردی هنرمند است که به خط و خوشنویسی عشق می‌ورزد و در خط ثلث مهارت و استادی کامل دارد. از آثار باقی‌مانده وی ده لوحه به خط ثلث و رقعهای «عبدالمجید بن محمودخان و عبدالمجید بن محمود» که یکی از آنها تاریخ ۱۲۶۶ دارد در موزه اسلامی ترک می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالمجید شکسته نویس همدانی شکسته نویس و همنام درویش عبدالمجید طالقانی است. وی از مردم همدان بوده و در قرن سیزدهم هجری قمری می‌زیسته است. بعضی‌ها خط وی را با خط عبدالمجید درویش اشتباه می‌گیرند.
تاریخ اصفهان جلال همایی

عبدالمجید طالقانی ـ درویش برجسته‌ترین استاد شکسته‌نویس نستعلیق است. عبدالمجید طالقانی آنچنان استادانه و زیبا شکسته نستعلیق را ارایه داده است که او را واضع خط شکسته می‌دانند. در واقع درخشش کار استاد عبدالمجید آنچنان است که اعتبار استادان قبل از خود مانند شفیعا را محو کرده و خط شکسته نستعلیق را بنام او سکه زده‌اند.

حتی بعد از وی می‌توان گفت کسی به پای او نرسیده اگر چه افراد بسیاری در راه او گام نهاده‌اند و خط شکسته نستعلیق پس از او رونق یافته است و افرادی صاحب شیوه در آن به منصه ظهور آمده‌اند.

عبدالمجید از طالقان است که به اصفهان رفته و مدتی به کسوت درویشان درآمد و نام درویش را مردم به نام او افزوده‌اند، هر چند وی نیز در رقم خویش گاهی عبدالمجید درویش یا فقیر می‌آورده اما این نام را جایی ذکر نکرده است و در خصوص او درویش عبدالمجید ننوشته اما همهٔ خلایق و کتب پس از وی به نام درویش عبدالمجید نام برده‌اند.

به هر صورت وی به خط روی آورده و ابتدا نستعلیق و پس از آن به شکسته پرداخت و در این هنر به زودی شهره آفاق گشت و قریحه سحرآمیز او همه را به شگفت واداشت و شعرا به مدح او پرداختند.

ای گشته مثل به خوشنویسی زنخست
مفتاح خداوند هنر خامه تست
تا کرده خدا لوح و قلم را ایجاد
ننوشته کسی شکسته را چون تو درست

عبدالمجید شعر نیز می‌گفته و خموش و مجید تخلّص داشته و صاحب دیوانی است که در حدود یکهزار و پانصد بیت دارد. درویش عمری کوتاه دارد، تولدش به سال ۱۱۵۰ در طالقان و مرگش ۱۱۸۵ در اصفهان است. با وجود عمر کم، آثار بسیاری از او باقی است که انبوه و زیبایی این آثار هر انسان هنرشناسی را شگفت‌زده می‌کند و همهٔ آنها حاصل پانزده سال آخر زندگی اوست و از این همه عاشق در راه خط شوقی بزرگ و احترامی خاص در دل انسان نسبت به این هنرمند کوتاه زندگی ایجاد می‌گردد. علاوه بر شکسته نستعلیق، شکسته تعلیق را خوش می‌نوشته و مهدی بیانی قطعه‌ای خط نستعلیق وی را در یک مرقّع خطوط

شکسته‌اش دیده است. علاوه بر آن در مجموعه وی قطعه‌ای موجود است که نیمه‌ای شکسته و نیمه‌ای نستعلیق است.

وی شاگردانی چند تربیت کرده که می‌توان از مشهورترین آنان «میرزا کوچک اصفهانی»، «فضلعلی بیک دنبلی» و «خواجه ابوالحسن فسایی» را نام برد. البته باید خاطرنشان کنم که شیوه و خط وی قله آمال بسیاری از شکسته‌نویسان است. از نمونه آثار وی:

۱ـ کلیات سعدی در کتابخانه کاخ موزه گلستانَ که از گرانبهاترین آثار اوست.

۲ـ مرقّعات و قطعات بسیار که این سالها توسط افراد و یا انجمن خوشنویسان به چاپ رسیده است.

۳ـ یک مرقّع دارای چهل رقعه، شکسته‌های نیم دانگ و غبار که تاریخهای بین سالهای ۱۱۷۳ تا ۱۱۸٤ هجری قمری دارند که برای اشخاص مختلف نوشته شده با رقم‌های «بنده با اخلاص عبدالمجید»، «العبدالمجید» و «العبد الاقل عبدالمجید فقیر» و «کمترین عبدالمجید درویش» که این مرقّع در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است.

٤ـ تعداد هشت قطعه از قطعات مختلف در موزه هنرهای تزیینی تهران.

۵ـ یک صفحه از مرقّع دریای نور در همین موزه.

٦ـ صفحه اول یک بیاز با سرلوح مذهّب و طلااندازی بین سطرها که برای لطفعلی آذر نوشته است.

۷ـ تعداد بسیاری از قطعات خط وی در مجموعه‌ها و نزد اشخاص پراکنده است.

توضیح: باید دانست که رقم عبدالمجید هرگز درویش عبدالمجید نیست و خطوطی که با این رقم است به احتمال بسیار زیاد از وی نیست و به احتمالی باید از میرزا غلامرضا اصفهانی باشد و این نوع خطوط دانگ درشت دارد. و علت اینکه میرزا غلامرضا وقتی مورد خشم ناصرالدین‌شاه بوده است برای گذران زندگی چنین کاری انجام داده است.

سیاه مشق شکسته خط عبدالمجید مجموعه استاد ادیب برومند

عبدالمحمد میرزا جانی نقّاش آبرنگ‌کار اواخر زندیه است. وی در گل و مرغ مهارت داشته و از آثار دیده شده وی تصویر گل و مرغی با رقم «کمترین عبدالمحمد» و تصویر دسته گل زیبایی با رقم «کمترین عبدالمحمد میرزا جانی ۱۲۰۵».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالمحمود از نقّاشان دوره ناصری و مظفرالدین‌شاه است. وی پدر شکراله صنیع‌زاده می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالمطلّب نقّاش است و در سدهٔ سیزده زندگی می‌کرده و از آثار وی به نوشته استاد کریم‌زاده تصویر میرزا حسین خان مشیرالدوله با سیاه قلم

است که رقم «عمل کمترین میرزا مطلب اصفهانی در پاریس انجام یافت، ۱۲۹۲».

عبدالمطلّب (میرزا مطلّب مستشار) نقّاش و قلمدان‌ساز است که دورهٔ کودکی را در اصفهان گذرانده. در ابتدا قلمدان می‌ساخت و آبرنگ کار بود، سپس به رنگ و روغن روی آورد و در این شیوه ترقی نمود. وی در سال ۱۲۷۵ هجری قمری به همراه میرزا حسین خان مشیرالدوله، و علی‌اکبرخان مزیّن الدوله جزو ۴۲ نفر شاگردان انتخابی به فرانسه فرستاده شد و در آنجا به نقّاشی پرداخت و در سبک کلاسیک دارای دانش گردید. پس از بازگشت به ایران نقّاش قابلی گشته بود و به نام میرزا مطّلب تحویلدار کل پستخانه شد.وی در سال ۱۳۰۱ هجری قمری بنام میرزا مطّلب تحویلدار مستشار کل شد و از این تاریخ نام مستشار بر نام او افزوده گردید. از سال ۱۳۰۸ میرزا مطّلب خان گردید و در سال ۱۳۰۹ منصب سرتیپی یافت و میرزا مطّلب خان سرتیپ خوانده شد. وی در سال ۱۳۱۷ هجری قمری ملقب به مستشارالوزراء شد. میرزا مطّلب خان مشاغل مختلف داشت و مردی روشنفکر بوده است تا اینکه حکیم‌الملک وقتی به رشت می‌رفت وی را با خود برد و در آنجا در سال ۱۳۲۱ هجری قمری درگذشت و حکیم الملک نیز دو روز پس از وی فوت نمود و شایع شد که به دستور امین‌السلطان در غذای حکیم‌الملک زهر ریختند و وی نیز از آن غذا خورده بود. از آثار دیده شده وی:

۱ـ تصویر رنگ روغنی باغی مشجّر متعلّق به موزه رضا عباسی با رقم «بنده درگاه میرزا مطّلب»

۲ـ تابلوی دیگر از آثار وی در مجموعه آقای سلطان القرایی بوده است.

میرزا مطلب خان آخرین پدرزن ناصرالدین‌شاه نیز هست و دخترش خجسته خانم زن شاه بوده است. به نوشته معیرالممالک در مجله یغما، وی جلوس مظفرالدین شاه را در تابلویی کشیده است که سالها زینت‌بخش تالار آینه بوده است و دیگر منظره آب رنگی پارک امین‌الدوله و استخر آن است که متعلق به خانم فخرالدوله بوده است در احوال و آثار نقّاشان قدیم نیز شرح کاملی دربارهٔ وی آورده شده است.

عبدالملک خوشنویس است و به خط او یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و رقاع و نسخ با تاریخ جمادی‌الاخر ۸۴۹ در مجموعه کتابخانه دانشگاه استانبول موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالملک نقّاش و زیبانگار عهد سلطان مسعود غزنوی است. از آثار رقم‌دار وی تاکنون دیده نشده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالملک خوشنویس است و در قرن نهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار خطوط او قطعه‌ایست در یک مرقّع متعلّق به دانشگاه استانبول که به شیوه سلطان علی نوشته شده با رقم «مشقه العبدالفقیر عبدالملک».

احوال و آثار خوشنویسان

عبدالملک عطاش خوشنویس و ادیب بوده است. در قرن پنجم هجری قمری در اصفهان می‌زیسته وی در اصفهان متهم به اسماعیلی شد، بعد به ری گریخت و به حسن صباح پیوست. خط او معروف بوده و کتب بسیاری به خط وی نوشته شده است. به نوشته راحة الصدور عبدالملک مورد توجه مردم بوده و مردم از وی تقلید می‌کرده‌اند. او ابتدا تظاهر به شیعه نمود و پس از شناسایی به ری رفته و رسماً اسماعیلی شده است.

عبدالمولا خوشنویس و از مردم دلیجان است. در این شهرک منزوی بوده است آنطور که لطفعلی

بیک آذر در آتشکده می‌نویسد هنگامی‌که سنین عمر مولا از شصت گذشته بود با وی ملاقات کرده و وی را مردی خوش‌محضر یافته است. مرگ وی را به سال ۱۱۶۲ نوشته‌اند.

عبدالمؤمن العلوی کاشانی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه دیوان ادیب صابر ترمذی است. مرحوم علامه قزوینی عکس آن را برداشته که اکنون در کتابخانهٔ ملی می‌باشد.

عبدالمؤمن بن محمد نقّاش رسّام و نقّار فلزات و فلزکار است و در سدهٔ هفتم هجری قمری می‌زیسته و از اهالی خوی می‌باشد. از آثار دیده شده وی درب نقره‌کوبی است با نقوش بسیار زیبای اسلیمی که رقم دارد: «عمل عبدالمؤمن بن محمدالنقّاش خویی».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالمؤمن بن شرفشاه از نگارگران معجزنگار تبریزی در سدهٔ هفتم هجری قمری است. وی در طرّاحی نقوش هندسی و گچ‌بری مهارت داشته و از آثار وی گچ‌بری و طرّاحی محراب مسجد جامع رضاییه است. این محراب که قدیمی‌ترین محراب دوره مغولی است تاریخ ربیع‌الاخر سال ۶۷۶ دارد با رقم «عمل عبدالمؤمن بن شرفشاه النقّاش التبریزی».

عبدالنبی خوشنویس است و طبق تحقیق آقای جغفر سلطان‌القرایی که در کتاب احوال و آثار خوشنویسان آورده شده است نامش حاجی میرزا عبدالنبی فرزند حاجی محمدامین تبریزی است. وی از خوشنویسان مشهور عهد ناصری است که نستعلیق را به شیوه میرعماد می‌نوشته. در شکسته‌نویسی نیز دستی داشته است. وی دو پسر بنام مرتضی خان و مصطفی خان داشته که اولی در پیشخدمتی مظفرالدین میرزا بوده و دومی در دستگاه قاجار مقامی‌یافته و به صدیق‌الملک ملقب شده و هر دو در نوشتن نستعلیق و شکسته نستعلیق مهارت داشته‌اند. یکی از پلهای مهرانرود تبریز بنام پل میرعبدالنبی است که شاید به نام همین شخص بوده که در زمانه خود مورد توجه ناصرالدین شاه قرار گرفته است. پدرش حاجی محمد امین از متمولین تبریز و بانی سرای مشهور به دودری در بازار تبریز است. سال مرگ او مشخص نیست. از آثار عبدالنبی:

۱ـ یک قطعه با رقم و تاریخ در کتابخانهٔ ملی

۲ـ دو قطعه با رقم و تاریخ «بندهٔ درگاه عبدالنبی» و «عبدالنبی سنه ۱۲۸۳» در مجموعه حاج حسین نخجوانی تبریز.

۳ـ دو قطعه به خط نستعلیق در مجموعه جعفرسلطان القرایی

عبدالواحد طرّاح و رسّام و کاسه‌گر است. از آثار دیده شده وی، بشقابی است که با گلهای آبی و سیاه تزیین شده و صور دوازده گانه فلکی بر آن نقش بسته و رقم دارد «عمل عبدالواحد فی سنه ۹۷۱» (هجری قمری). این اثر متعلق به موزه دولتی برلین می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالواحد مشهدی خوشنویس است و او را از شاگردان سلطان علی مشهدی دانسته‌اند. عبدالواحد از خوشنویسانی است که از ایران به عثمانی مهاجرت کرده و مورد لطف سلطان سلیمان قانونی (۹۲۶ـ۹۷۴) قرار گرفته است. وی از علوم مختلف نیز بهره‌ها داشته و رساله‌ای در فن اسطرلاب را به او نسبت می‌دهند. از آثار خطوط وی عبارتند از:

۱ـ نسخه‌ای دیوان سلطان سلیم عثمانی با رقم «اقل عبادالله عبدالواحد» در کتابخانه موزه گلستان تهران

۲ـ یک نسخه مثنوی روشنایی نامه منسوب به

ناصرخسرو با رقم «عبدالواحد المشهدی» در بقعهٔ مولانا جلال‌الدین در قونیه.
۳ـ یک نسخه بوستان سعدی با رقم «تمت الکتاب علی یداقل عباد، عبدالواحد المشهدی، غفرذنوبه» در کتابخانه مرحوم حاج سیدنصرالله تقوی تهران.
٤ـ نسخهٔ دیگری از روشنایی نامه در همان کتابخانه که در پشت کتاب در شمسهٔ مرصعی به قلم ریحان به زر تحریر دار نوشته شده است «برسم الخزانة العامرة السلطانیة السلیمانیة عمرها الله».
۵ـ جنگ شعری با خط نستعلیق عالی بدون تاریخ در موزهٔ رضا عباسی به شماره ۱۸۲.
٦ـ یک نسخه گلستان سعدی در کتابخانه ملی تبریز به شماره ردیف ۱۱۵٦ دفتر به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۵ هجری قمری. این تنها اثر تاریخدار شناخته شده وی می‌باشد.
توضیح: از این خوشنویس در تاریخ عثمانی به نام عبدالوحید مشهدی یاد کرده‌اند.

عبدالوهاب (خواجه کاکا) تذهیب‌کار اهل شیراز است و به خواجه کاکا مشهور بوده. دوست محمد هروی در دیباچه مرقّع بهرام میرزا او را از مذهّبان کتابخانه اعلی می‌داند و بنام استاد کمال‌الدین عبدالوهاب از او یاد می‌کند.

عبدالوهاب میرزا عبدالوهاب نقّاش است و فرزند میرزا حسین شمس‌الکتاب می‌باشد. از احوال این هنرمند اطلاعی در دست نیست. طبق روایت استاد کریم‌زاده به نقل از شماره نهم روزنامه ملی مورخ ۱۲ محرم سال ۱۲۸٤ هـق عبدالوهاب با اسماعیل جلایر جزو شاگردان مرتبه اول نقّاشی دارالفنون بوده است. در ضمن اعتماد السلطنه در روزنامه ایران ۱۲۹۹ هجری از میرزا عبدالوهاب نامی نام می‌برد که با نقّاشان و صحافان مشغول تذهیب کتاب هزار و یک شب است.

عبدالوهاب کاتب خوشنویس و از آثار او یک نسخه شاهنامه است که به شماره ۱۰۵۲ در مجموعه کورکیان *(Kevorkian)* نیویورک می‌باشد. این شاهنامه تاریخ ۹۷٦ هجری‌قمری دارد و دارای ۱۹ مجلس نگاره می‌باشد.
شاهنامه در موزه‌ها، پیمان شماره ۳ و ۴

عبدالوهاب ادیب شیرازی ـ میرزا خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه دیوان حافظ به شماره ۳۵۸ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق اما بدون تاریخ است. البته به نظر می‌رسد که در دورهٔ قاجاری نوشته شده زیرا شیوه کتابت آن شیوهٔ کلهر است.
گلستان خیال

عبدالوهاب بن امیربن علی فقیه از کاتبان دورهٔ صفوی است و از آثار خطی او حاشیه شرح التجرید سید صدرالدین شیرازی دشتکی است به خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۳ هجری قمری که در کتابخانه دانشکده الهیات تهران به شماره ۲٦٦ ج موجود است.

عبدالوهاب بن حکم‌الله از کتیبه‌نویس‌های خط نستعلیق سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار او در یزد:
۱ـ کتیبه آب انبار محله مصلی عتیق به خط نستعلیق و ماده تاریخ «خرد نشان طلبید از حساب تاریخش ـ به سال نهصد و پنجاه و هشت گشت تمام».
۲ـ کتیبه در سه ضلع به خط ثلث منصوب بر سر در شمالی مدرسه مسجد مصلی به تاریخ ۹۵۸ هجری قمری.
یادگارهای یزد

عبدالوهاب بن عبدالمجید حافظ از نسخ‌نویسان قرن دهم هجری قمری است و از آثار

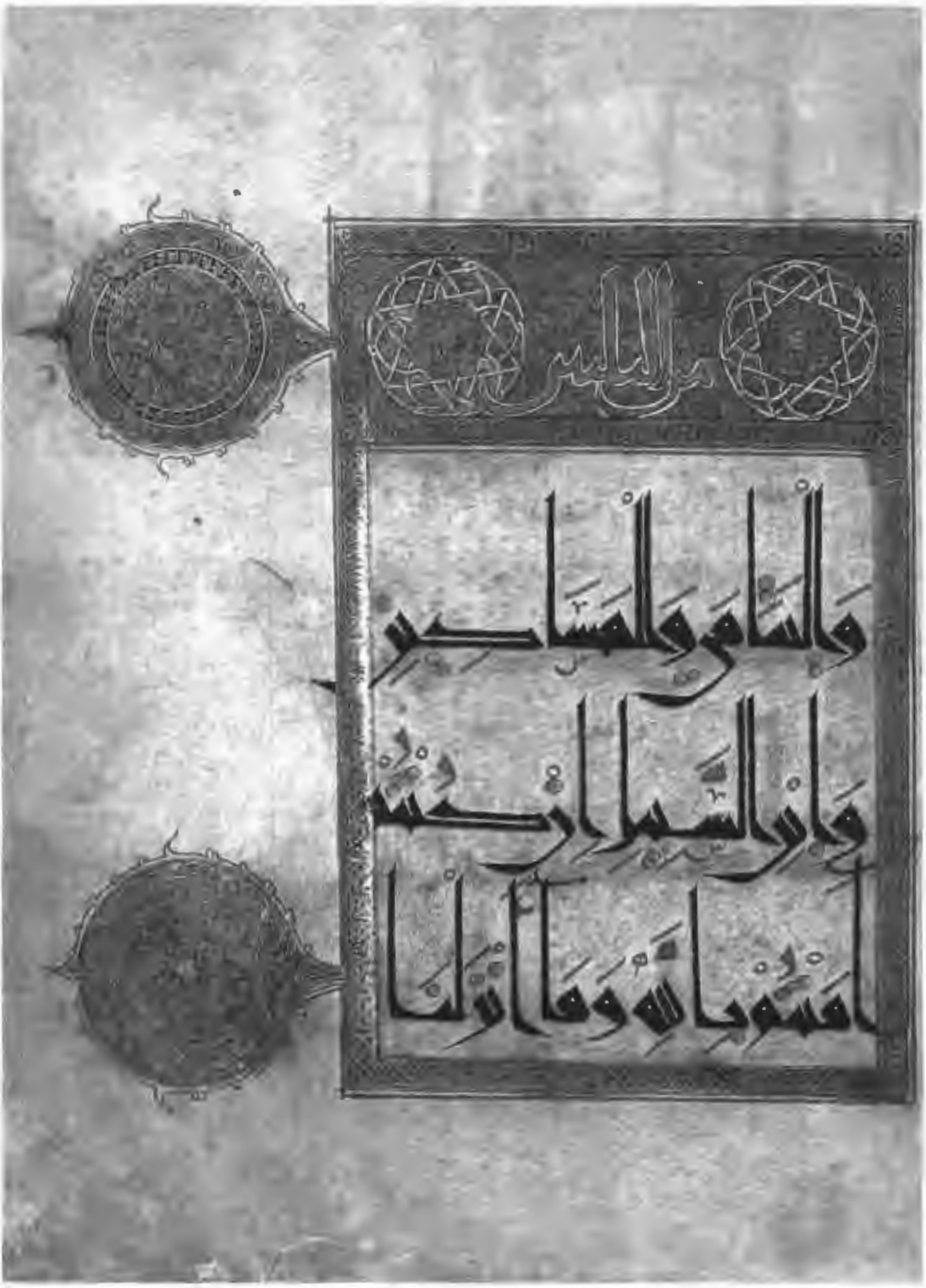

صفحه‌ای از قرآن مجید به خط کوفی کتابت و تزهیب عثمان بن حسین واراق
تاریخ ۴۶۶ هجری قمری، کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد

فرش به شیوه کوبلن اثر استاد جمشید امینی (شاگرد کمال الملک)

خطی او نسخه نفیسی از تاریخ طبری ترجمه بلعمی است که در کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد می‌باشد. این نسخه به تاریخ جمادی‌الثانی ۹۳۸ هجری قمری است و در سال ۹۶۳ هجری قمری در کتابخانه نوروز احمدخان فرمانروای اوزبک بوده است.
فهرست نسخه‌های خطی

عبدالوهاب بن مهرعلی خوشنویس است و به خط او دو قطعه نسخ کتابت به تاریخ ۱۲۴۷ هجری قمری که برای رضاقلی‌خان هدایت نوشته با رَقم «.. و اناالعبد عبدالوهاب ابن مرحوم مهرعلی» در کتابخانه آستان قدس رضوی است.

عبدالوهاب حجازی از کاتبان و خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری است. از آثار خطوط او عبارتند از:
۱ـ نسخه‌ای از خمسه امیر علیشیرنوایی به تاریخ رجب ۹۸۷ متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک نسخه خمسه نظامی که مهدی بیانی در دست فروشنده‌ای دیده است و تاریخ ذیحجه ۹۸۲ داشته.
۳ـ یک نسخه کتیب المعجزات به خط نسخ به شماره ۲۵ب در کتابخانه دانشکده ادبیات که تاریخ ۹۸۱ هجری قمری دارد.
۴ـ یک نسخه گلستان سعدی به خط نستعلیق و تاریخ ۹۹۹ هجری قمری که به شماره ۵۹۶۱/۲ در کتابخانه ملک تهران است.
۵ـ یک نسخه دیوان خیالی بخارایی به شماره ۴۶۵۵ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۴ هجری قمری در کتابخانه آستان قدس رضوی.

عبدالوهاب حمزوی شیرازی نقّاش و قلمدان‌ساز است. وی از سادات حمزاوی شیراز بوده و در چهره‌سازی و گل و مرغ استاد بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نوشته استاد کریم‌زاده قلمدان زیبایی است که در وسط آن تصویر دختر زیبایی ترسیم شده و اطراف آن نگاره گل و مرغ است و رقم دارد «عبدالوهاب حمزوی شیرازی ۱۳۳۶» (هجری قمری).

عبدالوهاب خان نظام‌الملک از امرای عهد قاجار است. وی فرزند میرزا کاظم خان نظام‌الملک و نوه میرزا آقاخان صدراعظم نوری است. مردی سخن‌سنج و شعردان بوده و اشعار فارسی و عربی بسیار در حافظه داشته و سخندان و سخنرانی ماهر بوده است. خط نستعلیق و شکسته نستعلیق و سیاق را خوش می‌نوشته. وی در سال ۱۲۹۰ نایب الحکومه یزد و به سال ۱۳۰۰ نایب وزارت لشکر بوده و پس از مرگ پدر به لقب نظام‌الملک در سال ۱۳۰۷ سرافراز گردیده و به وزارت لشکر ناصرالدین‌شاه رسیده است. نظام‌الملک در سال ۱۳۱۰ وزیر تهران و رئیس پلیس شده و در سال ۱۳۱۲ مخاطب سلام گردیده و تا پایان حکومت ناصرالدین شاه در همین شغل بوده است. وی پس از روی کار آمدن مظفرالدین شاه وزیر مالیه شده و تا سال ۱۳۲۰ و تألیف تذکره سپهر هنوز زنده بوده است.

عبدالوهاب شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه مثنوی مولانا به خط نسخ و تاریخ ۱۲۴۵ هجری قمری در مجموعه کتابخانه دانشگاه استانبول است. کتاب آرای این نسخه میرزا محمد جعفر آصفی بوده است.
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالوهاب شیرازی کاتب خوشنویس است و همهٔ اقلام را خوش می‌نوشته. از آثار وی یک نسخه قرآن عظیم رحلی بسیار نفیس مذهّب و مرصّع به خط نسخ (متن) و جابجا ریحان و رقاع و ثلث و فالنامه‌ا نستعلیق که تاریخ ۱۰۰۰ هجری قمری دارد و تذهیب آن به دست محمد بن تاج‌الدین حیدر مذهّب شیرازی صورت گرفته و در موزه اسلامی ترک می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

عبدالوهاب شیرازی (یزدانی وصال) از خوشنویسان سده سیزدهم هجری قمری و ششمین و کوچکترین فرزند وصال شیرازی است. وی به سال ۱۲۵۲ هجری قمری در شیراز متولد شده و در همین شهر به کسب دانش پرداخته است.
عبدالوهاب شعر می‌گفته و یزدانی تخلّص داشته است. وی نستعلیق‌نویس بوده و شیوه میرعماد را تقلید می‌کرده است. یزدانی سفری با برادر خود وقار به عتبات کرده و از آنجا به تهران و بعد به شیراز رفته است. مرگ وی به سال ۱۳۲۸ هجری قمری اتّفاق افتاده و جنب مرقد شاهچراغ به خاک سپرده شده است. از آثار خطوط یزدانی:
۱ـ نسخه‌ای از دیوان انوری با تاریخ ۱۲۷۵ متعلق به کتابخانه مجلس شورا.
۲ـ یک نسخه مناجات حضرت علی به صورت مرقّع با تاریخ شعبان ۱۲۸۲ در مجموعهٔ مهدی بیانی.
۳ـ یک قطعه با رقم یزدانی در همان مجموعه.
٤ـ یک قطعه با رقم «یزدانی» در مجموعه آقای کریم‌زاده.

عبدالوهاب کاشانی از نقّاشان سده دهم هجری قمری و پدر نقّاش بزرگ عبدالعزیز است. در گلستان هنر و در مقدمه مرقّع امیرغیب بیک که در زمان شاه تهماسب نوشته از این دو هنرمند یاد کرده‌اند.

عبدالوهاب مذهّب باشی از مذهّبان چیره‌دست شیرازی است که از طرف ناصرالدین شاه به لقب مذهّب باشی مفتخر شده است. عبدالوهاب در همه شیوه‌های تذهیب و طلاکاری و تشعیر و حل‌کاری و افشان و ترصیع استاد بوده است. در آبرنگ و قلمدان‌سازی و جلدسازی مهارت داشته و گل و مرغ نیکو می‌ساخته است. متأسفانه سال مرگ و تولد وی مشخص نیست.

از آثار دیده شده وی:
۱ـ تذهیب و آرایش نسخه قرآنی است که به خط میرعلی کاتب شیرازی کتابت شده و متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است و رقم دارد «.. فی شهر رمضان انا العبد المذنب عبدالوهاب ۱۲۷۷».
۲ـ قلمدان بسیار زیبایی دیده شده با رقم و تاریخ «یا وهاب ۱۲۸۹».
۳ـ قلمدانی زیبا از وی در موزه هنرهای تزیینی تهران بوده است با همان رقم یا وهاب و تاریخ ۱۲۷۱.
٤ـ جلد قرآن زیبایی نیز که به انواع تزیینات زیبا آراسته شده بود از وی دیده شده با رقم «ذهبه العبد المذنب عبدالوهاب ۱۲۸۲».

راهنمای گنجینه قرآن، احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدالوهاب مشهدی خوشنویس است و نوادهٔ دختری و پرورش یافته سلطان علی مشهدی. وی را باید از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری به حساب آورد. از آثار خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان و فهرست بادلیان
۱ـ سه قطعه از مرقّع امیرغیب بیک بدون تاریخ در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول.
۲ـ سه قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی در همان کتابخانه بدون تاریخ با رقمهای «الفقیر عبدالوهاب الحسینی» و «تراب درگه پرنور حضرت رضوی، فقیرعبدالوهاب الحسینی».
۳ـ گلستان سعدی، با یک مینیاتور و خط نستعلیق مربوط به بنیاد کورکیان نیویورک به شماره *R/100* و تاریخ ۹۷٦ هجری قمری.
٤ـ شاهنامه فردوسی متعلق به بنیاد کورکیان نیویورک به شماره *R/70* با نوزده مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷٦ هجری قمری.
۵ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «در منزل قراباغ جهة تحفه درگاه عالم پناه تحریر یافت بندهٔ کمترین عبدالوهاب الحسینی المشهدی» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.

عبدالوهاب نغمه خوشنویس و شاعر است و نغمه تخلّص داشته. از آثار خطی او:
۱ـ یک نسخه زادالمعاد به قطع نیم ورقی با تزئینات است و با خط نسخ که به دستیاری حاج میرزا محمد شیرازه کتاب‌آرایی شده و تاریخ ذیقعده ۱۲۶۰ دارد، متعلق به کتابخانه مجلس.
۲ـ یک نسخه قرآن رحلی جلد روغنی کار لطفعلی شیرازی با تاریخ ۱۲۶۹، شش صفحه اول تمام مرصّع ممتاز و بقیه مذهّب با خط نسخ و رقم «عبدالوهاب متخلّص به نغمه...» که در کتابخانه ملی است.

عبدالهادی قزوینی خوشنویس و موسیق‌دان و تصنیف‌ساز بوده و از علم ریاضی بهره‌ای داشته است. وی از بستگان مالک دیلمی است (برادر همسر) که خط نستعلیق مخصوصاً کتیبه‌نویسی را استاد بوده است. مرگ او در سال ۹۷۶ هجری قمری در قزوین اتّفاق افتاد.

احوال و آثار خوشنویسان

عبدی از مذهّبان و نقّاشان عثمانی در سنوات ۹۸۹ هجری قمری است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدی بخارایی ـ درویش از شاگردان میرعماد است که پس از تعلیم از وی راه سفر پیش گرفته و به عثمانی رفته و در دولت سلطان مرادخان چهارم در استانبول به خدمت وی رسیده و در آنجا اعتبار یافته است، تا آنجا که به خواهش محمد پاشا صدراعظم وقت شاهنامه‌ای نوشته است. می‌گویند وی اول خوشنویسی است که نستعلیق ایرانی را به عثمانی آورده است. عبدی بخارایی در عثمانی به دراویش مولویه پیوست و نام درویش به خود گرفت. مرگ وی به سال ۱۰۵۷ هجری قمری در استانبول اتّفاق افتاده است. از نمونه خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه مثنوی مولانا به تاریخ رمضان ۱۰۲۶ در دست فروشنده‌ای توسط مهدی بیانی دیده شده که رقم درویش عبدالمولوی داشته است.
۲ـ هشت قطعه در دو مرقّع با رقمهای «فقیر درویش‌عبدی‌غفرله» و «العبدالفقیرالمذنب‌عبدی» و «المذنب عبدی غفرله» و «مشق فقیر عبدی» و «العبد الحقیر... درویش عبدی غفرله سنه ۱۰۴۱» و غیره در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول.
۳ـ یک مکتوب ترکی به سلطانم برهان الدین افندی به قلم نستعلیق در موزه آثار اسلامی ترک استانبول.
۴ـ یک مرقّع یازده رقعه‌ای در مجموعه مهدی بیانی.
لازم به ذکر است که این درویش عبدی را نباید با عبدی نیشابوری که گاهی عبدی قلندر رقم می‌کرده اشتباه گرفت.

چلیپای نستعلیق کاخ موزه گلستان

عبدی شیرازی موسیقی‌دان و تصنیف‌ساز و شاعر قرن یازدهم هجری قمری است. وی در شعر صابر تخلّص می‌کرده و مرگ وی را پیش از سال ۱۰۸۳ و تألیف تذکره نصرآبادی نوشته‌اند.

عبدی مصور از مصوران و نقّاشان سدهٔ یازدهم است. وی در هرات بوده و از آثار دیده شده وی تصویر فرمانروایی است که تاریخ محرم ۱۰۵۸ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبدی نیشابوری خوشنویس دربار شاه تهماسب اول صفوی است. نامش عبدالله است و گویا در زمان شاه اسماعیل نیز به امر کتابت اشتغال داشته است.

عبدی مردی هنرمند، شاعر و درویش مسلک بوده و امیرعلیشیرنوایی وی را عبدی قلندر نامیده است. به نقل از تذکره نویسان وی از شاگردان سلطان علی مشهدی بوده و استاد یکی از برجسته‌ترین نستعلیق‌نویسان یعنی شاه محمود نیشابوری بوده است.

سال مرگ وی به نقل از تذکره سامی باید حدود سالهای ۹۵۵ و ۹۵۶ باشد زیرا در آن هنگام یعنی تألیف تذکره سامی ۹۵۷ درگذشته بوده است. البته مهدی بیانی خطی را به تاریخ ۹۹۶ به او نسبت می‌دهد، اما آن خط رقم «مشقه تراب اقدام فقرا، عبدی بن حسن قلندر ۹۹۶» دارد که این رقم از عبدی نیشابوری نیست و وی نمی‌توانسته تا این زمان زنده باشد و در هیچ اثری از خود چنین رقمی ندارد و اگر بخواهیم تاریخ ۹۹۶ را بپذیریم، نمی‌توانیم او را با علیشیرنوایی که در سال ۹۰۶ درگذشته است هم دوران بدانیم. بنابراین باید قبول کنیم که عبدی بن حسن خوشنویس دیگری است که باید او را بشناسیم از نمونهٔ خطوط عبدی نیشابوری به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه حالنامه عارفی با رقم «تمت علی یدالضعیف عبدی نیشابوری در کتابخانه کاخ موزه گلستان».

۲ـ دو قطعه از یک مرقّع با رقم «الفقیر الحقیر عبدی غفرله» و «مشقه... عبدی غفرله» در همان کتابخانه.

۳ـ یک رقعه از مرقّع در کتابخانه شورای ملی تهران.

۴ـ یک قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی با رقم «مشقه العبدالفقیر المذنب، عبدی قلندر، غفرذنوبه» در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.

۵ـ دو قطعه‌از مرقّع مالک دیلمی در همان کتابخانه.

۶ـ پنج قطعه از مرقّع امیرغیب بیک با رقم «مشقه العبد المذنب عبدی الشاهی» و «مشقه... عبدی النیشابوری غفر ذنوبه» و مانند اینها در همان کتابخانه.

۷ـ یک قطعه از مرقّع شاه اسماعیل با رقم «مشقه الفقیر المذنب، عبدی النیشابوری غفر ذنوبه» در همان کتابخانه.

۸ـ سی و نه قطعه از مرقّع بهرام میرزا، که بعضی برای شاه اسماعیل نوشته شده و بعضی برای بهرام میرزا و تاریخهای ۹۲۸ و ۹۴۰ دارند با رقمهای عبدی نیشابوری و عبدی شاهی در همان کتابخانه.

۸ـ هفده قطعه در مرقّعات مختلف با رقمهای متعدد «کتبه العبدالفقیر، عبدی نیشابوری» در همان کتابخانه.

۹ـ دو قطعه از مرقّع یکی با رقم «مشقه العبدالمذنب عبدی الشاهی» و دیگری با رقم کاتبه عبدالنیشابوری در کتابخانه دانشگاه استانبول.

عبدی هروی از کاتبان هرات و معاصر و مصاحب جامی بوده است. به نقل از تذکرهٔ روز روشن وی در دستگاه امیرعلی شیرنوایی صاحب جاه و مقام است.

عبید (محمدعبید) نقّاش سدهٔ یازدهم و عهد شاه جهان (۱۰۳۷ـ۱۰۶۹) (هجری قمری) است. وی فرزند رضا نقّاش کاشانی و برادر نادرالزمان

نقّاش نامی ایرانی است. عبید در تصویر مجالس رزمی و بزمی‌مهارت داشته و آثار وی در کتاب پادشاه نامه جلب نظر می‌کند. از آثار وی:
۱ـ تصویر پر جلال شاه جهان در کتاب پادشاه نامه با رقم «رقم ولد رضا عبید»
۲ـ تصویر شاه جهان در دربار با رقم «رقم عبید برادر نادرالزمان مشهدی در سنهٔ ۶۰ (۱۰۶۰) به اتمام رسید».
۳ـ از آثار دیگر وی در کتابخانه قصر سلطنتی ویندسوز انگلستان و موزه ویکتوریا آلبرت لندن موجود می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عبیدالله (عبدالله) تبریزی ـ میر وی فرزند میرعلی تبریزی واضع خط نستعلیق است. بسیاری از تذکره‌ها نام او را عبدالله نوشته‌اند و خط او را ستوده‌اند. اما از آنچه به دست آمده و می‌توان به او نسبت داد یکی نسخه‌ای از کلیات اشعار سلطان احمد جلایر در موزه آثار اسلامی ترک در استانبول است با رقم و تاریخ «خدم بکتابة کنوز العشاق المبارکة، العبد الفقیر عبیدالله بن علی الکاتب السلطانی، اصلح الله شأنه، فی شهور سنة تسع و ثمان مائة الهجریة» در دنباله مثنوی دیگر رقم «اقل المالیک و العبید عبیدالله بن علی الکاتب السلطانی» که تاریخ ۸۰۹ دارد و در بغداد نوشته شده، نام فرزند میرعلی را عبیدالله مشخص می‌کند.

احوال و آثار خوشنویسان

عبیدالله شیرین رقم ـ میر خوشنویس اواخر قرن یازدهم و اوایل قرن دوازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک قطعه با رقم «فقیر میرعبیدالله شیرین رقم» در موزه باستانشناسی دهلی.
۲ـ یک قطعه با رقم «کتبه الفقیر میرعبیدالله» در کتابخانه آستان قدس رضوی.

عبیدالله مشهدی خوشنویس است و در سده دهم زندگی می‌کرده. از آثار خطوط او دو قطعه از مرقّعی است که در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول موجود است با رقم «کتبه العبدالمذنب عبیدالله مشهدی».

احوال و آثار خوشنویسان

عبرت نایینی شاعر و خوشنویس است. از آثار خطی وی یک نسخه دیوان ادیب صابر است به تاریخ ذیقعده ۱۳۳۶. اثر دیگر وی یک نسخه گلشن راز شبستری است که انجمن خوشنویسان به چاپ رسانده است.
سومین اثر وی که دیده‌ام یک نسخه دیوان نجیب‌الدین گلپایگانی متعلق به کتابخانه مجلس شوراست که به خط خوش نوشته است.

عثمان (نقّاش عثمان) از نقّاشان بزرگ عثمانی در سدهٔ دهم هجری قمری است. استاد وی حسن کفه‌گی نام دارد. عثمان در تهیه کتابهایی که به سفارش سلاطین عثمانی تهیه می‌شد دست داشت. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار معروف این نقّاش تصاویر کتاب «قیافة الانسانیه فی شمایل عثمانیه» است که دوازده اثر وی در آن کتاب آمده و تاریخ آن سال ۹۸۷ هجری قمری است. از آثار شناخته شده دیگر وی تصاویر کتاب نزهت الاسرار و الاخبار است که تاریخ ۹۷۶ هجری قمری دارد. استاد عثمان مینیاتورهایی در کتاب شاهنامه سلطان سلیم‌خان دارد که این کتاب به خط الیاس خطیب و تاریخ ۹۸۸ است و فعلاً متعلق به موزه فاین‌آرت بوستون می‌باشد. وی کتاب هنرنامه را که به خط محمد بوستانی و تاریخ ۹۹۲ است با همکاری استادعلی، محمدبیک، ولی‌جان، ملانقیبی و محمد برساوی نقّاشی کرده است که این کتاب اکنون در موزه هنر ورکستر Werchester Art Museum می‌باشد.

عثمان افندی از خوشنویسان عثمانی مربوط به سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از قضات اناطولی و در انواع خطوط بویژه نستعلیق مهارت داشته است. عثمان افندی در سال ۱۲۵۰ درگذشته و در گورستان روم ایلی به خاک سپرده شده است.
احوال و آثار خوشنویسان قدیم

عثمان بن سلمان نخجوانی طرّاح و نقّاش و نقّار و رسّام بر روی فلزات است و از آثار وی آفتابه فلزی و بسیار زیبایی است که تاریخ ۵۸۶ هجری قمری دارد و در موزه لوور پاریس می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عثمان بن ابوبکر زنجانی قلمدان‌ساز و فلزکار است و در سده هفتم هجری قمری می‌زیسته و از آثار ارزنده وی قلمدان برنجی است که به انواع نقوش آراسته است و رقم آن به خط کوفی تزیینی است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عثمان بن احمد مراغی نگارگر چوب و منبت‌کار است و از آثار بجا مانده وی صندوق منبت‌کاری مرقد دختر شیخ صفی‌الدین اردبیلی است در اردبیل با رقم «عمل استاد عثمان بن احمد مراغی».

عثمان بن حسین وراق تذهیب کار و خطّاط بزرگ سدهٔ پنجم هجری است. از آثار کم‌نظیر وی تذهیب و ترصیع و کتابت قرآنی است به خط کوفی و ثلث و رقاع که در موزه آستان قدس رضوی به شماره *4316* می‌باشد. این قرآن تاریخ ٤٦٤ هجری قمری دارد و رقم آن چنین آمده است «کتبه و ذهبه عثمان بن الحسین بن ابی سهل الوراق الغزنوی...»

عثمان ـ حافظ از معروفترین خوشنویسان اقلام شش گانهٔ دولت عثمانی است. وی از حافظان قرآن و از سرآمدان کتابت آن است. عثمان در «آستانه» متولد شده و از کودکی به خط علاقمند گردیده است، لذا نزد استادانی چون درویش علی و کاتب‌زاده به آموختن پرداخته و از آنان اجازهٔ استادی دریافت داشته است. وی به سال ۱۱۰۶ به سمت استادی و تعلیم سلطان مصطفی ثانی و سلطان احمد خان ثالث انتخاب گردید. حافظ عثمان حدود بیست و پنج قرآن نوشته که تاکنون بعضی از آنها به چاپ رسیده است. مرگ او در سال ۱۱۱۰ قمری اتّفاق افتاده و در رباط قرچه مصطفی پاشا مدفون است. از آثار خطوط او به نوشته احوال وآثار خوشنویسان:
۱ـ یک قطعه به خط نستعلیق استادانه در مرقّعی متعلّق به کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول با رقم و تاریخ «العبدالمذنب عثمان المعروف به حافظ القرآن بن تلامیذ کاتب زاده افندی غفرله سنهٔ ۱۰٦٤».
۲ـ چند مرقّع به قلمهای مختلف ثلث و نسخ در موزهٔ اسلامی ترک
۳ـ قرآن وزیری به خط نسخ و ثلث و رقاع در موزهٔ اسلامی ترک
٤ـ دو قطعه ثلث و نسخ با تاریخ ۱۰۸٤ در سلیمانیه استانبول
۵ـ مرقّع مفردات نسخ کتابت در دانشگاه استانبول
٦ـ مرقّع شامل دو قطعه ثلث و نسخ و رقاع با تاریخ ۱۰۹۸ در همان دانشگاه
۷ـ یک مرقّع ثلث و نسخ با تاریخ ۱۰۹٤ در همان دانشگاه
۸ـ قرآن (یک جزء آخر از عم‌یتسائلون تا آخر» مجدول و مذهّب، جلد میشن عنابی ضربی در مجموعه آقای سلطان القرآیی.

عثمان خالدی از خوشنویسان اواخر قرن یازدهم و اوایل قرن دوازدهم هجری قمری عثمانی است. از نمونهٔ خطوط او قطعه‌ای است با رقم «نمقه العبد عثمان بن مصطفی الخالدی غفرذنوبهم» که جزو مجموعهٔ مهدی بیانی می‌باشد.

عثمان شوقی کاتب خوشنویس عثمانی است و به خط وی یک نسخه قرآن جانمازی به خط نسخ غبار و با رقم و تاریخ «عثمان شوقی ۱۲٦٦» در موزه اسلامی ترک می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

عرب‌زاده ـ رسّام سید ابوالفتح زیدی لطیفی، مشهور به رسّام عرب‌زاده در سال ۱۲۹۳ شمسی (۱۹۱٤ م) در تبریز به دنیا آمد.

پدرش حسین زیدی لطیفی ملقب به سید عرب از شاگردان کمال‌الملک و از هنرمندان مشهور آذربایجان و کشور است.

رسّام از کودکی در مکتب پدر با طرح و رنگ آشنا شد، در سال ۱۲۹۹ شمسی که تبریز در آتش جنگ بین دموکراتها و دولت مرکزی دچار فقر رفاقه گردیده بود، سید عرب به تهران مهاجرت کرد و رسّام که هفت سال از زندگی‌اش می‌گذشت در تهران همراه با برادرش راهی مدرسه گردید و تا کلاس سوم در مدرسه ادیب به تحصیل ادامه داد.

پس از آن پدر تصمیم گرفت به تبریز بازگردد و رسّام به ناچار بقیهٔ تحصیل خود را در مدرسه رشدیه تبریز ادامه داد. در دوران دبستان همواره هنر نقّاشی وی معلمین را به حیرت وامی‌داشت.

رسّام در شانزده سالگی مادر خود را از دست می‌دهد و پدر ازدواج مجدد می‌کند، وی نیز مجبور به ازدواج می‌شود. در این دوران غم‌انگیز تنها چیزی که وی را تسکین میدهد هنر است بنابراین رسّام نه تنها به سوی هنرستان کشیده می‌شود بلکه هنرهایی چون موسیقی، تأتر، گلدوزی و طرّاحی و مینیاتور را می‌آموزد.

وی بعداً هنرهای خود را با سفر به تهران کامل می‌کند و از هنرستان صنایع قدیمه طاهرزاده بهزاد فارغ‌التحصیل می‌شود در این هنرستان از رهنمودهای استاد هادی تجویدی سود فراوان می‌برد. هنر خط را نیز می‌آموزد و شیوه‌هایی را در نقّاشی و کاریکاتور می‌آزماید و بالاخره در کوره هنر آبدیده می‌شود. وی مدتی به تبریز برمی‌گردد و در کارگاه پدر دار قالی برپا می‌کند. اما شوق محیط بزرگتر تهران او را به خود می‌کشد. بالاخره در اوایل دهه بیست راهی تهران می‌شود و در خیابان لاله‌زار تهران کارگاه قالی‌بافی برقرار می‌کند. وی طرحهایی نو درمی‌افکند که مورد توجه تجار ایران و خارج قرار می‌گیرد و سرانجام شیوهٔ اصلی خود را درمی‌یابد. وی با بکار گرفتن و اختراع نوعی گره که به گره آویز مشهور شده است، نقوشی دقیق و ظریف بر پیکرهٔ فرش می‌آفریند که از قلم نقّاش حتی به دشواری برمی‌آید، علاوه بر آن شیوهٔ خود را به غلط‌بافی استوار می‌کند.

با این روشها وی را می‌توان یکی از انقلابی‌ترین و مبتکرترین هنرمندان رشته فرش محسوب داشت.

رسّام همهٔ عمر به خلق آثار پرداخت و فرش‌بافی را در حد یک هنر آکادمیک مطرح نمود. شهرداری تهران به پاس زحمات این هنرمند، بنیادی بنام

بنیاد عرب‌زاده تأسیس نمود، و عرب‌زاده نیز شصت و شش تخته‌فرش گرانبهای خود را که حاصل سالهای تلاش و اندیشهٔ خود بود به مردم ایران تقدیم نمود و در این بنیاد به نمایش درآورد.

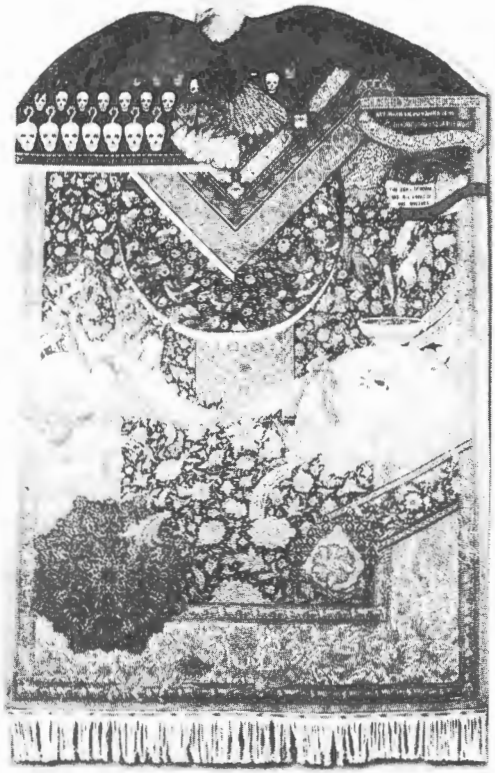

فرش جهانما اثری از عرب‌زاده

وی پس از عمری تلاش و خلق آثاری به یادماندنی در بیستم بهمن ۱۳۷۵ چشم از جهان فرو بست. آثار وی شامل صدها تخته فرش با طرّاحی‌های شگفت‌انگیز که طرحها شامل مفاهیم فلسفی و عرفانی است زینت‌بخش بنیاد عرب‌زاده و دهها موزه جهان است. دربارهٔ وی مقالات بسیار نوشته شده و از جمله در معرفی آثارش کتابی بنام گره عشق منتشر گردیده است. کتاب دیگری که پس از مرگ وی به قلم این نگارنده است بنام بدایع نگار فرش ایران توسط انتشارات یساولی منتشر می‌گردد. یادش گرامی باد.

عرب‌شاه ـ میر از خوشنویسان قرن یازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط او:
۱ـ نسخه‌ای از دیوان حافظ است در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار با رقم «تمت الکتاب... فی شهر محرم الحرام سنهٔ ۱۰۴۷، کتبه العبد الراجی عربشاه بن محمدالحسینی الاستادی غفرذنوبها و سترعیوبها».
۲ـ یک نسخه جلد پنجم روضة‌الصفا با رقم عربشاه در کتابخانهٔ موزه گلستان با تاریخ ۱۰۹۳ که در بخارا نوشته شده است. البته استاد مهدی بیانی که آن را دیده خطش را خیلی پایین‌تر از دیوان حافظ می‌داند، اما باید دانست که اختلاف تاریخ این دو اثر نزدیک به پنجاه سال است و اگر همان عربشاه نوشته باشد باید بسیار پیر بوده و لذا استحکام دست ندارد.

عرب شیرازی از خوشنویسان سدهٔ یازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ قطعه‌ای در موزه باستانشناسی دهلی با رقم و تاریخ «کتبه عرب شیرازی ۱۰۴۱»
۲ـ یک قطعه از مرقّع محمدصالح در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول موجود است که خلیل الله حسینی از روی خط عرب شیرازی نقل کرده و چنین رقم دارد «الکاتبه العبد خلیل‌الله الحسینی، غفرالله ذنوبه و سترعیوبه، نقله العبد عرب الکاتب».

عرشی خوشنویس است و از مردم خیرآباد هندوستان. عرشی شعر نیز می‌گفته و فرزند کمال‌الدین خوشنویس بوده است. وی در خدمت

خـــان خـــانان بـوده و بـعدها بـه ایـران آمـده و در یزد ساکن گردیده است. عـرشی بـه سـال ۱۰۲۵ و هنگام تألیف مأثر رحیمی هنوز در قـید حیات بوده است.

عزالدین بن ابراهیم استرآبـادی خـوشنویس است و در دورهٔ صفوی (شـاه تهـماسب) زنـدگی می‌کرده. از آثار خـطی او یک نسـخه شـاهنامه فردوسی است بـه خـط نسـتعلیق و تـاریخ ۹۷۱ هجری قمری که قبلاً در مجموعه اسدالله علم بوده و اکنون در موزه ملی تهران است. وی برادر عزالدین ابراهیم استرآبادی خوشنویس است.

عزالدین بن تاج الدین اصفهانی از فلزکاران و قلمزنان سدهٔ هشتم هجری قمری است. به نـوشته هفت هزار سال هنر فلزکاری در ایران از آثار وی یک شمعدانی برنزی طلاکـوب است کـه بـه نـام امیرتیمور گورکانی ساخته شده و این اثـر تـاریخ رمـضان ۷۹۹ دارد و اکـنون در مـوزه ارمـیتاژ لنینگراد می‌باشد. در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم این تاریخ ۷۹۲ آمده است.

عزالدین بن یوسف نجّار لباسانی ـ استاد نجّار و نقّار و گـره‌کـار است. وی در سـدهٔ دهـم قـمری می‌زیسته و در سال ۹۷۵ هجری قمری صـندوق مرقد امامزاده انوشیروان را در سراسب کـمررود نور ساخته است.

از آستارا تا استارباد

عزالدین حسین بن محمدانصاری استرآبـادی نسخ نویس بوده و از آثار وی نسخه‌ای از کتاب قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحـرام عـلامهٔ حلی است که در کتابخانهٔ آیت‌الله مرعشی قـم بـه شماره ۱۱۱۲ ثبت شده. این کتاب به خط نسخ و تاریخ ذیحجه ۹۰۵ هجری قمری است.

عزالدین ساوجی کاتب خوشنویس است و بـه خط او یک نسخه قرآن رحلی عظیم به خط ثلث و ریحان و نسخ با رقم «عزالدین الخطّاط الساوجی ۷۲۷» در بقعه مولوی در قونیه می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

عزالدین محمد هروی خـطّاط است و از آثـار خطی او:

۱ـ روضة‌الشهدا ملامحسن کاشفی. کـتابخانهٔ تـوپ قـاپوسرای اسـتانبول بـه شماره A3060 بـه خـط نستعلیق و تاریخ ۹۵٤ هجری قمری.

۲ـ اخلاق محسنی کمال‌الدین حسین کاشفی، کتابخانه مجـلس سـنای سـابق شماره ۵۵۵ ف محـرم ۹۵۱ هجری قمری.

فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

عزالدین محمود الاصفهانی نجّار و نقّار است. از آثار او نجّاری جبهه شمالی مسجد جامع نطنز است که به سال ۸۲۵ هجری قمری انجام گرفته است.

عـــزت مـصطفی خـوشنویس است و از آثـار خطی او:

۱ـ یک لوحه به خط ریحان و ثلث و نسخ با رقم «بنده آل عبا سیدعزت مصطفی ۱۲۷۹» در موزه اسلامی ترک

۲ـ یک لوحه مذهّب عالی به خط ریحان و ثلث و نسخ با همـان رقـم و تـاریخ ۱۲۸۷ در دانشگـاه استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

عزت از خوشنویسان و کتیبه‌نویسان عثمانی است و از آثـار خـطی وی بـه نـوشته احـوال و آثـار خوشنویسان

۱ـ دو لوحه ثلث و نسخ با رقم «عزت ۱۲۷۵» در ابوجامع بورسه.

۲ـ دو لوحه ثلث با رقم «عزت ۱۲۷۹» در همانجا

۳ـ کتیبه ثلث (علامت سلطنتی سلطان عبدالحمید خان) به خط طغرایی با رقم «عـزت ۱۳۱٦» در سقاخانهٔ ایرانی ویلهلم دوم در میدان سلطان احمد استانبول.
٤ـ دو لوحهٔ مذهّب بر مزار مولوی در قونیه به خط ثلث و رقم «عزت ۱۲۸۲».

عزیز نستعلیق نویس بوده و از آثار او یک نسخه بوستان سعدی است در دانشگاه شهر «آن آربر» میشیگان به شماره 303 نستعلیق خوش به تـاریخ ۹۳۰ هجری قمری که در قزوین نوشته شده است.
فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

عزیز از میناسازان اوایل سدهٔ سیزدهم هـجری قمری است. وی در شیوه گل و بوته مهارت داشته و از آثار بجا مانده وی جلد قمه مینایی است که بـه زیبایی تمام نقّاشی کـرده و رقـم دارد «یـا عـزیز ۱۲۰۷».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عزیزالتقی الحافظ خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه صفه عمر مسجد جمعه اصفهان است که در دورهٔ سلطنت سلطان محمود آل مظفر ساخته شده و تاریخ ۷٦۸ هجری قمری دارد.

عزیزبن محمد از تذهیب‌کاران چیره‌دست سدهٔ نهم هـجری قـمری است. وی در تـذهیب قـرآن مهارت داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عزیزبن محمد کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغـنی عالی کار محمد اشرف به خط ثلث و رقاع با رقـم «... عزیزبن محمد...» (حدود قرن نهم) در کتابخانهٔ ملی است.

احوال و آثار خوشنویسان

عزیز بیک اشرف میبدی زیـلوباف است و از بافته‌های او زیلوهای مسجد بیاق خان یزد است که تاریخ ۱۲٤۲ دارند.

یادگارهای یزد

عزیزخان افغان نسـتعلیق‌نویس بـوده و از راه معلمی زنـدگی مـی‌کرده است و در سـال ۱۱۵٦ هجری قمری و هنگام تألیف تاریخ محمدشاهی هنوز می‌زیسته است.

عـزیز مـحمود رسّـام و نـقّاش عـثمانی است و در سدهٔ سیزدهم هجری قـمری مـی‌زیسته و از آثـار وی تـصویر مـدینه مـنوره است بـا رقـم «رسمـه عـزیز محـمود» کـه ایـن اثـر در حـراج ۱۰ اکـتبر ۱۹۸۹ کـریستی لنـدن بـه فـروش رسیده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عزیز مغل تذهیب‌کار و جلدساز و قلمدان‌سـاز اهل کشمیر است و از آثار دیـده شـده وی یک قلمدان بزرگ گل و مرغی بوده با تشعیر طلایی و رقم «عزیز مغل».
و دیگر جلد منقّشی بسیار پرکار با رقـم «احـقر الناس عزیز مغل ۱۲۹۳» (هجری قمری). این اثر در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده می‌باشد. از آثار دیگر وی تذهیب کتاب عضدی بخاری است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عزیز مغل جلدساز از جلدسازان اواخـر قـرن دوازده و اوایـل قـرن سـیزدهم دوران زنـدیه و قاجاریه است و از کارهایش جلد قرآنی است بـا تاریخ ٦۰٤ منسوب به یـاقوت کـه در ۱۲۰۲ بـه فرمایش کلب علی خان تجلید کرده است. همچنین قرآن مورخ ۱۲۳۰.

فهرست گلچین به نقل از ایرج افشار

عسکر بیک اردوبادی کاتب خوشنویس است و از مردم تبریز که در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونه کارهای او:
۱ـ یک نسخه درهٔ نادره که در سال ۱۲۷٤ در تبریز به چاپ رسیده است.
۲ـ بعضی از مجلدات ارشاد العوام که در سال ۱۲۷۱ در بمبئی چاپ شده است.
۳ـ یک نسخه از کلیات سعدی چاپ شده در تبریز.
٤ـ دیوان ناصرخسرو و شمس الحقایق چاپ شده در تبریز.

عشرتی قلندر مولانا عشرتی قلندر، به نوشته تذکره سامی در صحافی وقوفی دارد. وی از شاعران قرن دهم است.

عشرتی یزدی خوشنویس و شاعر بوده و در دکن می‌زیسته و به نقل از لطفعلی بیک آذر در سی سالگی درگذشته است.

عشقی ـ حاج عباس بنا و گچبر معاصر است. وی از استادان کم‌نظیر گچبری بوده و از کارهای این استاد بازسازی گچبری‌های زیبای کاخ فردوس تهران است. این استاد به اتّفاق استاد دیگر به نام استادحسن رضایی تهرانی که هر دو بیش از ۹۰ سال سن داشتند سرپرستی گروهی از استادان دیگر را به عهده گرفتند و این گچبریها را به صورتی کم‌مانند بازسازی نمودند. دیگر استادان این گروه عبارت بودند از استاد اصغر زینت، استاد علایی، رضا نجفی، حاج سیدعلی اصفهانی، استاد علی، استاد یوسف، حاج مصطفی شایگان، حاج سیدعلی لطفی، شعبان صحافا، حسین شاطیان و...
کتاب تهران، شماره پنجم و ششم

عصری ـ ملا زرکش و شاعر است و از تبریزیان ساکن اصفهان و در عصر صفوی می‌زیسته. در هنگام تألیف تذکره نصرآبادی (۱۰۸۳ هـق) هنوز در قید حیات بوده است.

عصمت‌الله منشی از خوشنویسان سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. از نمونه خطوط او دو قطعه در کتابخانهٔ ملی پاریس است با رقم و تاریخ «عصمت‌الله منشی ۱۱۵٤».
مهدی بیانی دو قطعه از وی در مرقّعی دیده است با رقمها و تاریخهای «در ولایت کرمینه تحریر یافت العبد عصمت‌الله منشی ۱۱۵۳» و «المتوکل علی الله فقیر کمترین، عصمت‌الله ۱۱۷۳».

عضدالدوله ابوشجاع دیلمی از پادشاهان دیلمی است که خط را از روی خط برادر ابن مقله آموخته و به حُسن خط مشهور بوده است. وی اولین شخصی است که پس از اسلام نام شاهنشاه بخود نهاد. مرگ وی به سال ۳۳۲ هجری قمری در سن ٤۷ سالگی در بغداد اتّفاق افتاد.
تذکره خط و خطّاطان

عضدبخاری ـ میر خوشنویس و تذهیب کار است. وی از شاگردان عبدالرحیم خوارزمی است که می‌گویند خطش به شیوهٔ خوارزمی از همهٔ شاگردان نزدیکتر بوده و در تذهیب دستی قوی داشته است.
احوال وآثار خوشنویسان

عطا از تذهیب‌کاران و جدول‌کشان دربار بایسنغر میرزا (۸۰۲ـ۸۳۷ هجری قمری) است و در عرضه‌داشت جعفر بایسنغری جدول‌کشی تاریخ مولانا سعدالدین و دیوان خواجو و شاهنامه را بدو نسبت داده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عطا از تذهیب‌کاران چیره‌دست عثمانی است. وی در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

عطاالله خوشنویس است و به خط او یک لوحه ثلث با رقم «عطاءالله» ۱۲۱۲ در موزه اسلامی ترک می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

عطاالله ابوالکریم حجازی خطّاط است و از آثار او یک نسخه اسکندرنامه نظامی است که در بنیاد کورکیان Kevorkian نیویورک به شماره R160 با ۲ مینیاتور به تاریخ ۹۷۳ هجری قمری موجود است.

عطاالله صنیع السلطان از نقّاشان زمان مظفرالدین شاه قاجار است. وی در آثار خود علاوه بر رقم فارسی لاتین نیز آورده است. از آثار دیده شده وی:
۱ـ تصویر رنگ روغنی جوانی کمال‌الملک است با رقم «عطاالله صنیع السلطان ۱۳۲۶ Sainies Jultan» این اثر متعلق به موزه هنرهای تزیینی بوده است.
۲ـ دو تصویر از صورت دکتر طولوزان با تاریخ و رقم «صنع محرم ۱۲۲۶» این دو اثر در یکی از حراجهای تهران به فروش رسیده.

عطاالله نقشبند بافنده بوده است و صاحب مکنت و عزت و از واقفین مسجد یعقوبی از اعمال یزد است که وی آب‌انباری را در آنجا ساخته و موقوفاتی را مخصوص مسجد در تاریخ ۱۰۳۶ هجری قمری منحصر گردانیده و حرفه خود را نقشبند معرفی کرده است.

یادگارهای یزد

عطامحمدشاه قندهاری ـ سید از خوشنویسان اوایل قرن چهاردهم هجری است که در دورهٔ امارت امیرعبدالرحمان خان می‌زیسته و به نقل از آقای فکری سلجوقی دانشمند افغانستانی از شاگردان ملامحمد حسین سلجوقی بوده است. از نمونه خطوط او مرقّعی است در موزه دولتی کابل با رقم و تاریخ «بخدمت سراسر سعادت بندگان اقدس حضرت ضیاءالملة الدین امیرعبدالرحمان خان، زاد عمره، مشقه سیدعطا محمد ۱۳۱٤».

عطار شیرازی خطّاط است و از آثار او یک نسخه بوستان سعدی است که در کتابخانهٔ دانشگاه تهران به شماره ۱۰۶ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۰ هجری قمری موجود است.

عظیم ـ میر نستعلیق‌نویس است و در قرن دوازدهم هجری قمری زندگی می‌کرده است و از نمونه خطوط او قطعه‌ایست متعلق به کتابخانه ملی پاریس با رقم «مشقه میرعظیم».

احوال و آثار خوشنویسان

عفت از بانوان خوشنویس عثمانی است و به خط وی یک لوحه به خط ثلث و رقاع با رقم «کتبه اسمیه ذی عفت من تلامیذ دده ابراهیم ۱۳۰۱» در ابوجامعه بورسه می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

عقیل‌الدین ـ میر کاتب خوشنویس است و از آثار وی دیوان ملامحسن فیض کاشانی به قطع وزیری کوچک با کاغذ ترمه و خط نسخ است که تاریخ جمادی‌الاول ۱۰۸۵ دارد با رقم «...کتبه ابن سید رکن‌الدین مسعود، عقیل الدین الحسینی» این اثر در کتابخانه ملی است.

عقیلی ـ استاد سلیم نگارگر و مینیاتوریست معاصر و از شاگردان مدرسه صنایع قدیمه است. وی شاگرد هادیخان تجویدی بوده وآثار بسیار به وجود آورده. از آثار وی یک تک صورت زن و تابلوی راز و نیاز و چند اثر دیگر در موزه هنرهای ملی می‌باشد.

علاءالدین خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب دعوات در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان

با نسخ عالی و تاریخ ۹۸۱ هجری قمری موجود است.
اثر دیگر یک قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی است در خزینه توپ‌قاپوسرای استانبول با رقم «کتبه الفقیرالحقیر علاءالدین» و تاریخ ۹۸۸ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

علاءالدین احمد خفری کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه احیاء العلوم الدین غزالی به قطع نیم ورقی با تزیینات و به خط نسخ کتابت و تاریخ ۹٦٤ هجری قمری در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

علاءالدین بن سیدی خوشنویس است و در اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم می‌زیسته و از آثار او یک نسخه شاهنامه فردوسی نفیس است با ٦۵ مجلس نگاره که در کتابخانهٔ خزینه توپ قاپوسرای استانبول به شماره A1057 به تاریخ ۹۰۰ هجری قمری موجود است.

شاهنامه در موزه‌ها

علاءالدین بن شمسی محمد رسّام و طرّاح و فلزکار است و از آثار وی یک مصنوع فلزی با رقم «عمل اقل العباد علاءالدین بن شمسی محمد البیرجندی» که تاریخ ۹۰۸ هجری قمری دارد.

احوال وآثار نقّاشان قدیم

علاءالدین محمدبن حسن لواسانی (نجّار لباسانی) نجّار و نقّار و گره‌کار است. از آثار وی به نوشته دکتر منوچهر ستوده در کتاب از آستارا تا استارباد عبارتند از:
۱ـ صندوق مرقد امامزاده جعفر در انگرود اوزرود نور. این صندوق را به اتّفاق خشنام بن علاالدین در سال ۹۳٤ هجری قمری ساخته است.
۲ـ صندوق مرقد سلطان ابابکر کیا در دهکدهٔ کلا از دهکده‌های میان رودبالای نور. این صندوق تاریخ ۹۵٦ هجری قمری دارد. نام امضا یکی است فقط در آخر آن نجّار لباسانی بجای حسن لواسانی آمده است که به نظر نگارنده هر دو یکنفرند.
۳ـ صندوق سیدمحمد کیا دبیرصالحانی را در صالحان کجور که تاریخ ۹٦٤ هجری قمری دارد.

علاءالدین تبریزی (ملا علاءبیک) از استادان خوشنویس معروف تبریز که افرادی چون عبدالباقی تبریزی و علی رضا عباسی را تربیت کرده است. علابیک خود شاگرد شمس‌الدین محمد تبریزی نویسنده فرمان شاه تهماسب است. علی عسکر ارسنجانی و میرزا احمد نیریزی از روی خطوط وی نقل کرده‌اند. از نمونه خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان و نشریه دانشکده ادبیات عبارتند از:
۱ـ دو قطعه از مرقّع به خط نسخ و رقاع کتابت با رقم «...علاءالدین محمدبن شمس الدین محمدالحافظ التبریزی» با تاریخ شعبان ۹۸۰ که این دو قطعه در سال ۱۱۱۹ مورد نقل احمد نیریزی و در سال ۱۲۸۷ مورد نقل علی‌عسکر ارسنجانی قرار گرفته است. در مجموعه ضیاءلشکر می‌باشد.
۲ـ سورهٔ کهف از قرآن به قطع وزیری مذهّب به خط ثلث و نسخ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۳ـ یک نسخه قرآن به قطع رحلی، جلد معرّق طلاپوش و تزیینات به خط ثلث و نسخ و تاریخ ۹٦٤ هجری قمری در کتابخانهٔ ملک.
٤ـ مرقّع شامل بیست و دو رقعه به خط ثلث و نسخ با رقم «کتبه العبدالمذنّب علاءالدین تبریزی بدارالسلطنه قزوین فی سنه ۱۰۰۱» در کتابخانهٔ موزه گلستان.
۵ـ قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی ممتاز با

تزئینات و همان رقم و به تاریخ شعبان ۹۸۰ در همان کتابخانه.
۶ـ یک قطعه نسخ با رقم «نقلت من خط استادی یاقوت المستعصمی و انا العبدالضعیف علاءالدین التبریزی فی ۹۸۰» در مجموعه سیدنصرالله تقوی.
۷ـ کتابه مسجد پست (آلچاق مسجد) جنب مسجد جامع تبریز به فارسی خواب‌نامهٔ شاه تهماسب و بخشودن قسمتی از مالیات به خط ثلث (یکدانگ کتیبه) و تاریخ شوال ۹۷۲ با رقم «کتبه علاءالدین».
۸ـ قرآن به قطع وزیری جلد روغنی و تزیینات با رقم «... العبدالفقیر علاءالدین بن شمس الدین محمدالقاری التبریزی...» و تاریخ ۹۸۹ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۹ـ دو قطعه از مرقّع به خط ثلث و رقاع و نسخ که از روی خط یاقوت مستعصمی نقل کرده در همان کتابخانه
۱۰ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و رقاع که از روی خط یاقوت مستعصمی نقل کرده و تاریخ ۹۸۰ دارد در همان کتابخانه.
۱۱ـ دو قطعه مذهّب از مرقّع به خط نسخ و رقاع با رقم «الفقیر علاءالدین التبریزی» که در کتابفروشی اقبال مهدی بیانی رؤیت کرده است.
۱۲ـ یک قطعه به خط ثلث و نسخ و رقاع با همان رقم و تاریخ ۹۷۳ در مجموعه مهدی بیانی.
۱۳ـ یک قطعه طلااندازی ثلث رقاع و نسخ به تاریخ ۹۸۰ در همان مجموعه
۱۴ـ یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع دیگر که در کربلا نوشته شده و تاریخ ۹۸۱ در همان مجموعه.

علاءالدین نقّاش از نقّاشان عثمانی و دربار سلطان سلیمان خان قانونی (۱۵۲۰ـ۱۵۶۶م) است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

علاءالدین رودگر ـ استاد رویگر است و در سال ۹۲۶ هجری قمری قبهٔ مسین امامزاده محمد و ابراهیم را در دهکدهٔ هتریالو رودنور ساخته است.
از آستارا تا استاراباد

علاءالدین گلستانه خوشنویس عهد شاه عباس صفوی است. میرزا سنگلاخ او را از شاگردان علی‌رضا عباسی می‌داند و می‌گوید جز نستعلیق سایر اقلام را خوش می‌نوشته و از اکثر علوم بهره داشته است. وی نزد شاه عباس اعتباری داشته و در سال ۱۰۱۵ که شاه در شیروان بوده و در پای قلعه شماخی چوب بستی بسته بودند تا شاه مراسم عیدقربان را اجرا کند قبل از آمدن شاه چوب‌بست فرو ریخته و علاءالدین کشته شده است.

علاءالدین محمدامیر علی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع رحلی عظیم مذهّب. با متن ریحان و سرسوره‌ها ثلث و آخر رقاع با رقم «...علاءالدین محمدبن شمس الدین محمدبن امیرعلی...» تاریخ ۹۷۰ هجری قمری در موزه اسلامی ترک است.
احوال و آثار خوشنویسان

علاءالدین محمد حسینی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه اعمال حج به قطع وزیری، جلد روغنی به خط نسخ و تاریخ ۱۱۳۴ که با رقم شکسته رقم دارد «...علاءالدین محمدالحسینی...» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

علاءالدین محمد تبریزی خطّاط است و از آثار خطی او:
۱ـ یک نسخه خطبةالبیان منسوب به حضرت علی(ع) است به خط نسخ و تاریخ ۹۵۷ نسخه‌ای

آراسته که در کتابخانه ملک تهران به شماره ۵۹۴۸ موجود است.
۲ـ یک نسخه قرآن مجید به خط نسخ و ثلث با رقم علاءالدین بن محمدالحافظ تبریزی رمضان ۹۶۳ هجری قمری در همان کتابخانه به شماره ۴۳ است.

علاءالملک بن محمدامین خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب تحفةالاحرار جامی است که در کتابخانه دانشگاه لس‌آنجلس به شماره C39 با خط نستعلیق و تاریخ ذیحجه ۹۸۵ هجری قمری موجود است.

علاءالملک بن منصورالحسینی خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب من لایحضره الفقیه ابن بابویه است که در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۴۶۰ با خط نستعلیق و تاریخ جمادی‌الاول ۹۷۶ هجری قمری موجود است.

علاءالملک سبزواری نستعلیق‌نویس و شاعر بوده و از نمونه خطوط وی یک نسخه تیمورنامهٔ هاتفی است بارقم و تاریخ «کتبه علاءالملک غفرذنوبه سنه ۹۳۶» متعلق به کتابخانهٔ مرحوم عبدالرحیم خلخالی تهران است.
احوال و آثار خوشنویسان

علک ـ استاد (استاد علک) نجّار و نقّار است و در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونه آثار وی یک لنگه در است مربوط به امامزاده زینب‌خاتون کهک قم که تاریخ ۹۷۹ دارد و در موزهٔ باغ فین کاشان می‌باشد.

علویه خانم خطّاط و نقّاش ناخنی است و از آثار امضاءدار وی یک مرقّع است با همان شیوه (خط و نگاره) و رقم «علویه ۱۳۱۲» (هجری قمری). و دیگر مرقّعی به خط نستعلیق با ترسیمات که در حراج ۱۹۸۹ کریستی به فروش رفته با رقم «در ارض اقدس قم تحریر شد، کتبه علویه فی سنه ۱۳۱۳».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی خوشنویس است و به خط وی دو لوحه به خط نسخ و با رقم «کتبه علی ۱۳۰۳ و ۱۳۱۲» (هجری قمری) بر مزار مولوی در قونیه است.
احوال و آثار خوشنویسان

علی از صحّافان و ورّاقان قرن سیزدهم است. کارش جلد قرآنی است به خط ام سلمه دختر فتحعلی‌شاه قاجار که رقم علی و تاریخ ۱۲۴۱ دارد.
فهرست آستانه قم

علی معمار و طرّاح و سازنده مدرسه بزرگ صدر اصفهان است به تاریخ ۱۳۴۱ هجری قمری.
گنجینه آثار تاریخی اصفهان

علی از خوشنویسان قرن دوازدهم قمری است. از آثار وی یک مرقّع (قصیده میمیه) است که در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول موجود است با رقم و تاریخ «کتبه العبدالفقیر المذنب علی، غفرذنوبه و سترعیوبه ۱۱۹۵».
احوال و آثار خوشنویسان

علی (سیدعلی) نجّار و نقّار است. از ساخته‌های او در ورودی بقعه سید زکریا در دهکده اوزکلا از دهکده‌های اوزرود نور در سال ۸۸۰ هجری قمری است.
از آستارا تا استاراباد

علی از نقّاشان برجسته عثمانی که در عهد سلطان سلیم می‌زیسته. از آثار وی تصاویر نسخه معروف

هنرنامه است که در موزه توپ قاپوسرای استانبول می‌باشد. این نسخه که درسال ۹۹۲ هجری قمری توسط سنان بن محمد کتابت شده چند اثر از وی در آن می‌باشد. دیگر تصاویری در شاهنامه سلطان سلیم است با تاریخ ۹۸۸ که در موزه فاین آرت بوستون می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی از نقّاشان دورهٔ امیرعلی شیرنوایی (۸۴۴-۹۰۶) است. از آثار این نقّاش تصویر امیرعلی شیرنوایی و جوانی به نام چوچوک است که در موزه خزینه اوقاف استانبول می‌باشد و رقم دارد «صوره الفقیرعلی».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی (نقّاش ناخنی) نقّاش گل و مرغ و حیوانات است که با شیوه ناخنی کار می‌کرده به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تصویر دسته گلی است در مجموعه آقای کریم‌زاده با رقم «عبده علی» و دیگر از آثار وی تصویر گرفت و گیر گاو وحشی و خرسی است با رقم «رقه علی ۱۳۱۰» و دیگر تصویر کودک عریانی است که با لک‌لکی بازی می‌کند با رقم «نقشه علی».
وی در خط نسخ و نستعلیق ناخنی نیز مهارت داشته است.

علی از نقّاشان عهد صفوی است که به شیوه محمدزمان تصویر می‌ساخته. از آثار دیده شده وی تصویر شاهزاده جوانی است که با دختری صحبت می‌کند. این اثر در بریتیش میوزیوم لندن می‌باشد با رقم «رقم غلامزاده قدیمی علی».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی از نقّاشان عهد زندیه و اوایل دورهٔ قاجار است که با سجع یا علی بن ابوطالب رقم می‌زده. از آثار دیده شدهٔ وی یک جلد رنگ روغنی در مجموعه آقای محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد که تاریخ ۱۲۰۲ هجری قمری دارد.

جلد روغنی کار علی (*)

علی از نقّاشان اواسط دورهٔ قاجار است و از آثار دیده شده وی تصویر رنگ و روغنی یکی از رجال قاجار است با رقم و تاریخ «خانه‌زاد علی سنهٔ ۱۲۶۷».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی از قلمدان‌سازهای عثمانی است که در طرّاحی و نقّاشی بر روی فلزات مهارت داشته. وی قلمدانهای نقره‌ای می‌ساخته است. از آثار دیده شده وی قلمدان نقره‌ای بسیار زیبایی است که یاقوتی بر روی آن نصب شده و رقم دارد «قد عمل علی سنهٔ ۱۱۳۹» این اثر به روئیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

علی قلمدان‌ساز و جلدساز عهد فتحعلی‌شاه است که در ترسیم گل و مرغ و تذهیب و ترصیع مهارت داشته است و با سجع «رقم کلک علی بنده قاجار آمد» رقم می‌زده. از آثار وی جلدهایی در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است که یکی از آنها تاریخ ۱۲٤۱ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی آذربایجانی از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است که به نقل از سپهر نستعلیق جلی و تحریر شکسته را خوش می‌نوشته. مرگ وی در سال ۱۲۹۰ اتّفاق افتاده است.

علی‌آقا نقّاش و قطّاع که در سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار دیده شده وی قطاعی اسماء مبارکه است که کتابت و تزیین آن را انجام داده و رقم دارد «علی‌آقا».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌آقا خوانساری تذهیب‌کار و خطّاط و مجلّد اهل خوانسار است. از آثار دیده شده وی یک جلد روغنی و مذهّب است که اسامی‌ای به خط رقاع طلایی نیز بر آن نوشته و رقم و تاریخ آن علی‌آقای خوانساری ۱۳۰٤ (هجری قمری) است. این جلد زیبا متعلق بوده است به موزه هنرهای تزیینی تهران.

علی ابراهیم لاهوری نقّاش مینیاتورساز است که در ارایه مجالس رزمی و بزمی مهارت داشته است. از آثار دیده شدهٔ وی یکی از مینیاتورهای طوطی‌نامه هندی است با رقم «علی ابراهیم لاهوری».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی (؟) احمدبن خراط حجار و سنگ‌تراش سدهٔ ششم است و از آثار او سنگ قبری است که در خانهٔ پیربافق قرار دارد و تاریخ آن ۵۲٤ هجری قمری است.

یادگارهای یزد

علی احمد دهلوی نگین تراش در آیین اکبری درباره او و هنرش صحبت شده است و نوشته اقسام خطوط را بر فولاد چنان می‌نوشته که خطش با خط استادان برابری می‌کند.

علی احمد نشانی خوشنویس و حکّاک و شاعر اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری است. وی همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و به واسطه شغل حکاکی تخلّص «نشانی» را برای خود برگزیده بوده است. نشانی در دربار اکبرشاه گورکانی اعتبار داشته و در سال ۱۰۰٤ و هنگام تألیف منتخب التواریخ بدوانی هنوز در قید حیات بوده است. علاوه بر آن نام وی در آیین اکبری متعلق به مجموعه استاد کریم‌زاده نیز آمده است.

علی ادایی خوشنویس و کاتب سدهٔ دهم قمری است و از آثار وی یک نسخه سپهر امیرخسرو دهلوی است که در کتابخانهٔ مجلس شورا موجود است و تاریخ ۹۲۳ هجری قمری دارد.

علی ادرنه‌ای خواننده اهل عثمانی است و از موسیقیدانان دربار شاهزاده محمودبن سلطان بایزید دوم بوده است.

تاریخ عثمانی جلد دوم

علیار افضلی ـ سید نوازنده تنبور در بخش کرند است و در اوایل سدهٔ چهاردهم می‌زیسته است. وی صاحب خانقاه بوده است.

جغرافیای تاریخی کرمانشاهان

علی ـ استاد فلزکار و طپانچه‌ساز و قداره‌ساز است و در مدرسه مجمع الصنایع ناصری با استادان

و بیست و دو شاگرد خود به ساختن قمه و طپانچه و چخماق و قنداق‌سازی مشغول بوده است.
از مجموعه‌خطی عباس اقبال ـ احوال و آثارنقّاشان

علی ـ استاد نجّار است و در اوایل سدهٔ یازدهم هجری زندگی می‌کرده است. از کارهای وی یکی از صندوقهای امامزاده عبدالله آینه‌ورزان دماوند است. بر روی صندوق نام سازنده و تاریخ «فی شهر ذیقعدةالحرام سنه ثلث و عشر الف فی الهجره نبویه» (۱۰۱۳ هـق) به چشم می‌خورد.
فصلنامه اثر شماره ۲۲ـ۲۳

علی ـ استاد نقّاش آبرنگ‌کار و پسر محمودخان ملک‌الشعرا می‌باشد. از آثار وی تابلو آبرنگ کوههای شمیران است که در موزه هنرهای تزیینی بوده است.

علی اسکداری از نقّاشان و تذهیب‌کاران زیبانگار و ظریف کار عثمانی است. وی در قرن دوادزهم هجری قمری می‌زیسته و از شاگردان یوسف مصری بوده است. این استاد در ادرنه کاری که از سال ۱۲۷۸ میلادی در عثمانی رسم شده مهارت داشته و چهارپادشاه عثمانی (سلطان احمد سوم و سلطان محمود اول و سلطان عثمان و سلطان مصطفی) را درک کرده است. از نمونه کارهای وی به نوشته تحفةالخاطین و احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ رحل چوبی روغنی بسیار زیبایی که اکنون در موزه مولوی در قونیه است.
۲ـ تصویر دلفریب دو شاخه گل سرخ که به سال ۱۷۲۷ میلادی ساخته شده و اکنون در کتابخانه دانشگاه استانبول است.
۳ـ تصویر و تذهیب گلهای زرنشانی که بر روی یک میز مستطیلی رسم شده و اکنون در موزه قاپوسرای استانبول است و رقم دارد «عمل علی اسکداری».
۴ـ جلد گل و مرغی شیوایی که در زمان سلطان احمد سوم ساخته شده و تاریخ ۱۱۳۹ هجری قمری دارد.
۵ـ سه اثر بسیار زیبا که بین سالهای ۱۱۵۹ و ۱۱۷۱ هـق اجرا شده است.

علی اشرف از جلدسازان دوران فتحعلی‌شاه قاجار است که در جلد روغنی استاد بوده و از جمله کارهای مانده از او بر روی قرآنی است با اندازه نیم ورق که به خط احمد وقار است و تاریخ ۱۲۳۹ هجری قمری دارد.

علی اشرف افشار از نقّاشان ذوفنون سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. وی از ایل افشار و برادر الله‌وردی نقّاش افشار است. فرزند این نقّاش نیز در این هنر همتای پدر بوده است و از آثار این فرزند که رضا نام دارد قلمدانی در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد با رقم «رضابن علی اشرف مرحوم ۱۲۰۲».
علی اشرف اغلب آثار خود را با سجع «زبعد محمدعلی اشرف است» رقم می‌زده که نشان می‌دهد از شاگردان محمد زمان اول بوده است. البته شاگرد محمدعلی پسر محمدزمان هم بوده و بدان افتخار کرده است. از شاگردان نامدار این استاد سه نفرند که هر سه با سجع مخصوصی رقم می‌زدند. یکی استاد محمد نقّاش با سجع «صنع محمد زعلی اشرف است» و دیگر آقاباقر اول با سجع «باقر از لطف علی اشرف شد» و سومین نفر آقا صادق اول است با سجع «صادق از لطف علی اشرف شد».
از یاران و دوستان این استاد، نابغه خط نسخ ایرانی احمد نیریزی است. علی اشرف به طبیعت نظری موشکافانه دارد و زیبایی و رنگ گلها و پرندگان در قلم ساحرانه او جان می‌گیرند.
وی در چهره‌پردازی و شبیه‌سازی نیز پنجه‌ای ساحرانه دارد و در تذهیب و تشعیر، مرغش‌سازی

و کتابت نسخ و نستعلیق و شکسته استاد است. و شعر نیز نیکو می‌سراید. این هنرمند بین سالهای ۱۱۴۰ تا ۱۱۷۰ هـق در عرصه هنر ایران آثار بسیاری بوجود آورد. مرگ وی در حدود سالهای ۱۱۸۰ هـق اتّفاق افتاده است.
از آثار شناخته شدهٔ وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ یکی از آثار بی‌نظیر وی که نمونهٔ کاملی است از هنر و شعر، جلد گل و مرغی مرقّع بزرگ موزه ارمیتاژ لنین‌گراد است که در سال ۱۱۴۷ برای میرزا مهدی‌خان منشی نادرشاه ساخته و روی آن اشعاری است که هر مصرع آن به حساب ابجد ۱۱۴۷ می‌آید و این یکی از شاهکارهای شعر فارسی نیز می‌تواند باشد.
۲ـ جلد گل و مرغی نسخه‌ای از قرآن با رقم «زبعد محمدعلی اشرفست ۱۱۳۵».
۳ـ قلمدانی از وی دیده شده با همان سجع و تاریخ ۱۱۵۹
۴ـ قلمدانی تابوتی شکل و مرغش و خطوطی با شیوه رقاع در وصف خط. این قلمدان در یک مجموعه خصوصی است و با همکاری احمد نیریزی ساخته شده و تاریخ ۱۱۴۴ هجری قمری دارد.
۵ـ قلمدانی تابوتی شکل متعلق به موزه رضا عباسی با همان سجع و تاریخ ۱۱۶۴.
۶ـ قلمدان گل و مرغی که در یک مجموعه است با همان سجع و تاریخ ۱۱۶۸.
۷ـ تصویر قصه شیخ صنعان و دختر ترسا که بر روی قلمدانی به نقش آمده است و از آثار چهره‌پردازی استاد به حساب می‌آید. این اثر با همان سجع است و تاریخ ۱۱۶۱ دارد.
۸ـ قلمدان دیگری که تصویر شاهزاده خانمی بر آن است و زیر درختی پرگل و برگ نشسته است. امضای علی اشرف و تاریخ ۱۱۵۸ دارد.
۹ـ قاب آینه هشت‌گوشی با تصاویری از گلهای متنوع در زمینه مرغش با رقم «هو ـ زبعد محمدعلی اشرف است ۱۱۵۲» در مجموعه آقای کریم‌زاده.
۱۰ـ جلد روغنی قرآنی به قطع ربعی و تاریخ ۱۱۶۸ و رقم علی اشرف در مجموعه دکتر بیانی

علی اشرف (عندلیب شیرازی) نقّاش و تذهیب‌کار و قلمدان‌ساز است. وی به عندلیب شیرازی مشهور بوده. به نوشته آثار عجم پدرش آقاجان نام دارد. علی اشرف در شیراز می‌زیسته و به سال ۱۳۳۸ هـق درگذشته است.

علی اشرف کاشانی ـ استاد طرّاح و بافنده فرش است. تولدش در کاشان به سال ۱۲۸۰ شمسی اتّفاق افتاده. وی ابتدا به نقش تذهیب علاقمند شد، سپس به بافت قالی روی آورد و بین سنین ۱۴ تا ۱۸ سالگی این فن را آموخت و دانش خود را در اصول رنگ‌آمیزی و نقطه‌چینی زیر نظر استاد ناصر مصطفوی آموخت و پس از آن یک سال تحت تعلیم استاد میرزا محمد خان مصوری اصول طرّاحی را فرا گرفت. استادعلی اشرف بعد از آن به تهران آمد و در ادارهٔ شرق که مسؤول اکثر کارگاههای قالی‌بافی بود مشغول کار شد. سپس با همکاری میرزا مهدی جواهری شعبه‌ای در امور نقشه‌کشی قالی در شهر قم برپا ساخت. مدتی نیز به قزوین رفت و در آنجا با همیاری و دستور فرماندار آن شهر لسان السپهر کارگاههایی در این شهر برقرار ساخت. استاد علی اشرف از تجربیات استاد علی درودی بهره‌های فراوان گرفت. وی نقشه‌های قالی بسیاری طرح نمود از آنجمله ۱۸ طرح برای نقشه‌های قالی کاخها و تذهیب اوراق که این آثار در موزه هنرهای ملی نگهداری می‌شود. برای اطلاع بیشتر به هنرو مردم شماره ۴۲ مراجعه شود.

علی اشرف نقّاش از جلدسازان و نقّاشان قرن دوازدهم است و کار او در قرآن نوشته احمد نیریزی در سال ۱۱۴۱ به سال ۱۱۷۱ (راهنمای گنجینه قرآن و فهرست آتابای) و قرآن مترجم به

خط محمدابراهیم قمی (۱۰۹۱ هجری قمری) به سال ۱۱۵۷ (فهرست آتابای) و قرآن نوشته محمدهاشم اصفهانی را به سال ۱۱۳۹ (فهرست عربی) و قرآن نوشته عزیزبن محمد از سدهٔ نهم (راهنمای گنجینه قرآن) و در هفت بند حسن کاشی نوشته میرعماد حسنی (فهرست بیانی) دیده می‌شود. استاد دانش‌پژوه وی را به این نام و شاگرد محمدعلی ابدال بیک دانسته، اما بنظر نگارنده وی همان علی اشرف افشار است که استاد کریم‌زاده وی را شاگرد محمدزمان می‌داند.

علی اصفهانی قلمدان‌ساز است و از آثار دیده شدهٔ وی قلمدان گل و مرغی است که به شیوه لطفعلی نقّاشی شده است با رقم «رقم بنده علی اصفهانی ۱۲۹۶» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی اصغر نقّاش و تذهیب‌کار و قلمدان‌ساز عهد قاجار و اوایل سدهٔ چهاردهم است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویر اتابک است که روی صندلی نشسته. در این نگاره نقّاش مهارت خود را در چهره‌پردازی و شبیه‌سازی ثابت نموده. رقم اثر به صورت «خانه‌زاد احقر علی اصغر ۱۳۱۲» دیده می‌شود. این اثر در یک مجموعه خصوصی است.
۲ـ قلمدان مذهّبی با تشعیر استادانه و تصاویر گل و مرغ و پرندگان در یک مجموعه خصوصی با رقم «رقم خانه‌زاد علی اصغر ۱۳۱۸» (هجری قمری).

علی‌اصغر نقّاش آبرنگ کار است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر گل خوش رنگی است با رقم «عبده علی اصغر ۱۳۲۰». (هجری قمری)

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌اصغر کاتب خوشنویس است و در عهد فتحعلی‌شاه‌می‌زیسته است. از نمونهٔ خطوط او یک نسخه کتاب محرّق‌القلوب است که در کتابخانه مجلس شورای اسلامی موجود است با تاریخ و رقم «بتاریخ ۲۳ شهر رمضان المبارک، کتبه علی اصغر ۱۲۴۲».

علی اصغر ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌چین و گره‌کار است. از ساخته‌های او پنجرهٔ مشبک بقعهٔ درویش رستم در اطاق سرای زانوس رستاق کجور در سال ۹۰۴ هجری قمری است.

از آستارا تا استاربا

علی اصغر اصفهانی فلزکار و شمشیرساز است و از آثار وی شمشیر بسیار زیبا و هنرمندانه کریم‌خان زند است با رقم «عمل علی اصغر اصفهانی ۱۱۸۹ هـ ق».

هنر و مردم شماره ۳۹ و ۴۰

علی‌اصغر تفرشی کاتب خوشنویس است. از آثار خطی وی:
۱ـ شرح مثنوی سبزواری که تاریخ ۱۲۸۵ دارد.
۲ـ کلیات‌سعدی‌که‌در تهران به چاپ رسیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌اصغر جواهر رقم از نقّاشان مشهور سدهٔ دهم است که در ابتدا در خدمت ابراهیم میرزا صفوی بوده و سپس در کتابخانه شاه اسماعیل دوم به خدمت مشغول شده است. علی‌اصغر نقّاش که به جواهر رقم مشهور بوده است، پدر نقّاش چیره‌دست رضا کاشانی است. وی نیز جزو گروهی است که به اتهام تقلید مهر شاه تهماسب همراه یارانش عبدالعزیز و علی کله‌گوش، بیبنی و گوش خود را از دست داده است. تنها اثر رقم‌دار وی نگاره‌ایست در پاله‌گالری پاریس و چهار اثر شیوا که رقم ندارد اما به وی نیز منسوب داشته‌اند در گالری کل ناقی لندن می‌باشد.

عالم‌آرای عباسی ـ احوال و آثار نقّاشان

علی‌اصغر خان امین‌السلطان ـ میرزا اتابک و صدراعظم ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه و محمدعلی شاه‌قاجار است. به نقل از سپهر خط نستعلیق و شکسته نستعلیق را به پای استادان بزرگ چون میرعلی هروی و شفیعا می‌نوشته. مهدی بیانی خط نستعلیق او را ندیده ولی شکسته‌اش را متوسط می‌داند.
آقای دکتر ایرج افشار خط وی را دیده‌اند و او را در خور خوشنویسان نمی‌دانسته‌اند. به گفته ایشان خط میرزا علی‌اصغر خط چندان خوشی نیست، اطرافیان به زعم چاپلوسی او را خوش‌خط نوشته‌اند.

علی اصغر ـ میر (میناساز) میناساز و میناکار است که آثار وی بر روی بشقاب‌ها و ظروف چینی است. از آثار دیده شدهٔ وی بشقاب زیبایی است که متعلق به کاخ موزه گلستان می‌باشد و رقم دارد «هوالله میرعلی اصغر ۱۲۶۹» (هجری قمری)

علی‌اصغر ولد کربلایی علی مراد سرایی ـ استاد نجّار و نقّار است. وی در سال ۱۳۲۲ هجری قمری نجّاری بقعهٔ امامزاده اسماعیل را در دهکدهٔ پایین و از ناییج نور انجام داده است.

از آستارا تا استاراباد

علی اعلیٰ اصفهانی ـ ملا خوشنویس و موسیقی‌دان و خوانندهٔ سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. وی فرزند حاج زین‌العابدین بنّا و از مردم کوسا اصفهان است. ملاعلی از کودکی دوست‌و معاشر حزین بود و به سال ۱۱۳۶ در همدان به‌قتل رسیده است. او همهٔ خطوط راخوش می‌نوشته و شعر می‌گفته و آوازی دلنشین داشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی اکبر نقّاش و جلدساز و تذهیب‌کار اهل خوی می‌باشد. از آثار دیده شده وی جلد مذهّبی استادانه است که به انواع تزیینات آراسته شده و رقم دارد «رقمه العبدالحقیر الافقر الجودی علی اکبر خویی فی سنه ۱۲٤٦» (هجری قمری)

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌اکبر (قلمدان‌ساز) نقّاش قلمدان‌ساز عهد ناصرالدین شاه است و از آثار دیده شده وی قلمدانی است با زمینه مرغش و آراسته با رقم «علی‌اکبر».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌اکبر خوشنویس است و به خط او یک رقعه از مرقّع به نسخ کتابت با رقم «حرره العبدالافقر الاحوج حقیرعلی‌اکبر فی سنة ۱۱۸۹» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌اکبر (چهره‌پرداز) از تصویرگران نیمهٔ اول سدهٔ یازدهم هجری قمری است که در چهره‌پردازی و قلمدان‌سازی دستی پرمایه داشته است. از آثار دیده شده وی قلمدانی است که تصویر یکی از شاهزادگان صفوی بر آن نقش بسته و رقم دارد «علی‌اکبر ۱۰۳۵».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌اکبر ابهری کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه فوائدالافضلیه: علی افضل طبیب قزوینی» به قطع وزیری و به نسخ کتابت با رقم «...ابن محمدعلی علی‌اکبر الابهری» با تاریخ ذیحجه ۱۱۱۲ در کتابخانه مجلس است.

علی‌اکبر ـ استاد معمار و سازندهٔ حمام میرزا آقاجانی در محلهٔ میدان اسدآباد در زمان سلطنت

محمدشاه قاجار که سند حمام تاریخ ۱۵ شهر محرم ۱۲۵۳ دارد. وی این حمام را به اتّفاق استاد کرمعلی همدانی ساخته است.

آثار باستانی کرند و کرمانشاه

علی‌اکبر ـ استاد شیشه‌بر و آینه‌کار بوده و نام وی در اطاق آینه‌کاری خانهٔ کوچک عربهادر «سرقدمگاه» محله فهادان یزد در کنار نام اسماعیل خطّاط رقم خورده است بدینصورت: «کتبه العبداسماعیل ابن زین‌العابدین فی ۱۲۹۸ عمل استاد علی‌اکبر ولد مرحوم استاد باقر».

یادگارهای یزد

علی‌اکبر اصفهانی ـ میرزا خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط او یک مرقّع است در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان با تاریخ و رقم «کمترین علی‌اکبر فی ۱۲٦٦» در همین کتابخانه مرقّع دیگری هست که با همان قلم و بیشتر ناخنی نوشته شده و رقم‌های «راقمة الحروف علی‌اکبر» و «اکبرالاصفهانی فی ۱۲٦٦» دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌اکبر اصفهانی ـ استاد معمار و مهندس و هنرمند بزرگ دوران شاه عباس صفوی که معمار و طرّاح مسجد شاه اصفهان بوده است. کتیبه‌ای به خط ثلث سفید در زمینه کاشی لاجوردی به خط محمدرضا امامی گواه کار این معمار کم‌نظیر زمان صفوی است که در سال ۱۰۲۵ هجری قمری ساخته شده است.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

علی‌اکبر اصفهانی (نقّاش ناخنی) نقّاش ناخنی و خطّاط است. وی از دراویش اصفهانی است. از آثار ناخنی وی به نوشته استاد کریم‌زاده عبارتند از:

۱ـ تصویر ناصرالدین شاه می‌باشد که در یکی از مرقّعهای کتابخانه کاخ موزه گلستان مضبوط است با رقم «علی‌اکبر».

۲ـ تصویر فرشته براق است که صورت انسانی دارد و شیری غرّان نیز می‌خواهد مثل او بپرد. این اثر در یک مجموعه خصوصی است.

علی‌اکبر بن ابراهیم خبوقی خطّاط است و در سدهٔ دهم می‌زیسته و از آثار خطی او یک نسخه کتاب «الرسالة العلیّه فی الاحادیث النبویه» ملاحسین کاشفی است با خط نستعلیق و تاریخ ۹۳٤ هجری قمری که در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۸۹۳ موجود است.

علی‌اکبر تفرشی ملقب به کاتب السلطان و از خوشنویسان دربار فتحعلی شاه قاجار است. از آثار خطی او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه کلیات فتحعلی خان صبا با تاریخ ۱۲٤۰ و رقم «کتبه کاتب الحضرة السلطانی علی‌اکبر تفرشی» که در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان مضبوط است.

۲ـ یک صفحه با همان رقم به تاریخ محرّم ۱۲۳۷ در همان کتابخانه.

علی‌اکبر تقوی استاد معمار معاصر است که در سال ۱۳۳٦ شمسی از طرف هنرهای زیبای کشور، عمارت تخت مرمر را به بهترین وجهی تعمیر نموده است.

آثار تاریخی تهران

علی‌اکبر حجار (نقّاش) نقّاش و حجّار است. وی شاگرد اسماعیل جلایر در نقّاشی بوده و حجّاری را از پدرش حاجی محمدعلی حجّار آموخته است. میرزا علی‌اکبر بعداً از همکاران اسماعیل جلایر

شده است و به روایتی به اتّفاق کمال‌الملک به پاریس رفته و در آنجا دانش خود را در مورد صنعت تصویر و مجسمه کامل کرده است. از آثار دیده شده وی:

۱ـ تصویر رنگ روغنی تمام قد ناصرالدین شاه که به مبل استیلی تکیه داده با رقم «عمل بنده درگاه علی‌اکبر مصوّر مشهوربه‌حجّارشاگرداستاد المصور بن‌میرزااسماعیل‌جلایرسنهٔ ۱۲۶۲» (هجری‌قمری)

۲ـ مجسمهٔ برنزی ناصرالدین شاه سوار بر اسب که قبلاً در وسط استخر باغ شاه بوده است وَ در اول حکومت پهلوی به دستور سرلشکر بوذرجمهوری برداشته شده

۳ـ صورتهای دور سنگ‌قبرناصرالدین‌شاه قاجار.

روزنامهٔ خاطرات اعتمادالسلطنه، احوال و آثار نقّاشان

علی‌اکبر خان زنگنه نوازنده کمانچه در اواخر حکومت قاجاریه است. وی به اتّفاق دو برادر هنرمندش علی‌اصغر خان زنگنه که نوازنده ضرب بوده و محمدخان زنگنه که صدایی دلنشین داشته، ارکستر هنرمندانهٔ خانوادگی را تشکیل می‌دادند و خدمات شایسته‌ای به موسیق ایران کرده‌اند. این سه استاد دایی‌های برادران هنرمند ملک هستند.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

علی‌اکبر دبیرالسلطان خوشنویس دربار مظفرالدین شاه قاجار است. از آثار خطی وی یک نسخه گلستان سعدی است که برای تقدیم به مظفرالدین شاه نوشته شده و روز یک شنبه دوم جمادی‌الثانی ۱۳۱۶ به شاه تقدیم گردیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌اکبر درکه‌ای ـ استاد حجّار و سنگ‌تراش دوران ناصرالدین شاه قاجار است. وی در سال ۱۲۸۰ هجری قمری دروازه‌ای سنگی بر سر راه ناصرالدین شاهی نزدیک ولی آباد تراشیده و آن را بیستان (بیستون) نامیده.

علی‌اکبر شاهی یکی از نوازندگان چیره‌دست سنتور و از شاگردان محمدصادق خان است. وی مورد توجه نایب‌السلطنه بوده و چون آوازه هنرش به اصفهان می‌رسد، ظل السلطان او را احضار می‌کند و او به طرف اصفهان می‌رود. اما نایب السلطنه دستور بازگشت او را می‌دهد و میرزا علی‌اکبر از ترس او در قم پناهنده می‌شود. ناصرالدینشاه نیز خواهان او می‌گردد و او را به دربار احضار می‌کند. میرزا علی‌اکبر از ترس پسران شاه خود را به آبدارخانهٔ مبارکه می‌رساند و آنجا بست می‌نشیند. از اینجا به میرزا علی‌اکبر آبدارخانه مشهور می‌شود.

سرگذشت موسیقی ایران

علی‌اکبر شهنازی نوازنده چیره‌دست تار و بزرگترین فرزند آقاحسینقلی از همسر دومش می‌باشد. علی‌اکبر خان دو برادر دیگر که هر دو نوازنده هستند بنامهای محمدحسن و عبدالحسین دارد، اما خود توانسته است مدت شش‌ماه از تعلیمات پدر برخوردار شود و بعداً در آموزش برادران خود دخالت تام داشته باشد. به نوشته زنده‌یاد روح‌الله خالقی تولد وی به سال ۱۲۷۶ شمسی در روز عید قربان بوده است. در سن هفت‌سالگی به مدرسه رفته اما ذوق موسیق همیشه وی را به سوی خود می‌کشیده و از آوای ساز پدر لذت می‌برده است. آقا حسینقلی شاگردان بسیار داشته و علاوه بر آن اهل خانواده مانند عمویش میرزا عبدالله و داماهایشان مانند باقرخان کمانچه‌کش و آقارضا تارزن در خانه آنها

آمد و رفت می‌کردند. چنین بود که روح وی با موسیقی عجین شد و پدرش تاری کوچک برای او تهیه نمود و دوازده ساله بود که اولین درس تار را از پدر دریافت داشت و در سال ۱۲۹٤ شمسی که پدرش درگذشت آقای حاج علی اکبر خود نوازنده‌ای ماهر بود. لذا پس از درگذشت پدر و عمویش میرزا عبدالله، او نوازنده‌ای منحصر بفرد بود که شهرتش روز به روز زیادتر می‌شد تا آنجا که در حوالی سال ۱۳۰۰ یکی از معروف‌ترین نوازندگان زمانه بود، و از همین سالها شروع به ساختن آهنگ نمود و شاگردانش را در این خلاقیت شریک کرد.

از ساخته‌های او پیش‌درآمدهایی بود که قبل از دستگاه نواخته می‌شد مانند پیش‌درآمد شور و پیش‌درآمد سه‌گاه. بنابراین شهنازی برای تمام دستگاهها پیش درآمد و رنگ ساخته است. علاوه بر آن شهنازی کنسرتهایی در سالن گراندهتل برقرار نموده و پس از سالها ممارست در راه موسیقی ایرانی و ساختن آهنگهای بسیار و شاگردان فراوان جهان را بدرود گفته و به جاودانان پیوسته است.

علی‌اکبر شیدا شاعر و موسیقی‌دان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. وی در شیراز متولد شد و اولین کسی است که تصنیف را به صورت امروزی سرود. عارف او را به خود مقدم می‌داشت. میرزا علی‌اکبر موسیقی می‌دانست و مختصر سه‌تاری نیز می‌زد و خط نستعلیق را نیکو می‌نوشت. مردی وارسته و درویش بود. یکی از ساخته‌های خوب او تصنیف مولود نبی در سه‌گاه است.

فرهنگ معین ـ لغت‌نامه دهخدا

علی‌اکبر فراهانی نوازنده و موسیقیدان عهد قاجار است که تار را بسیار نیکو می‌نواخت. آقای علی‌اکبر که عارف نیز در دیوان خود از او یاد کرده است عمر زیادی نکرد و جوان بود که دار فانی را وداع گفت و از او اثری در دست نیست. وی سه پسر داشت که بزرگترین، میرزا حسن بود که نزد پدرش نواختن تار و سه‌تار را فرا گرفت. فرزندان دیگر وی میرزا عبدالله و آقا حسینقلی بودند که از نوازندگان چیره‌دست تار گشتند. وی پدربزرگ علی‌اکبر خان شهنازی می‌باشد باشد.

مردان موسیقی سنتی و نوین ایران

علی‌اکبر کاشانی کاشی‌تراش و کاشی‌کار است. برادر وی استاد غلامعلی کاشی‌پز می‌باشد. از ساخته‌های زیبای او کتیبه‌های مسجد سلطانی سمنان به سال ۱۲٤۲ هجری قمری است.

آثار تاریخی سمنان

علی‌اکبر گلستانه ـ سید ملقب به احتشام السادات و یکی از بزرگترین شکسته‌نویسان بعد از درویش است. وی به سال ۱۲۷٤ در اصفهان متولد شده و از کودکی به خط و خوشنویسی علاقمند گردیده است. گلستانه پس از سفرهای بسیار به خراسان و فارس و عراق در تهران ساکن گردید و در سال ۱۳۱۹ هجری قمری در سن چهل و پنج سالگی در تهران درگذشت. از گلستانه آثار بسیار زیادی در مجموعه‌ها و موزه‌ها یافت می‌شود که بیشتر آنها به خط شکسته است. وی در این خط صاحب شیوه‌ایست که بنام خود وی معروف می‌باشد. می‌توان شیوهٔ او را حدی بین شیوهٔ متقدمین و متأخرین دانست. از نمونه آثار او:

۱ـ یک مرقّع شامل بیست و شش قطعه که بیشترین آنها به خط نستعلیق است و بعضی رقم «سیدگلستانه در طهران نوشت» و «سیدگلستانه به شیوه اساتید نوشت ۱۳۱٦» و «برای مظفرالدین

شاه قاجار.... تحریر شد» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
۲ـ قطعات متعدد شکسته نستعلیق در مجموعه آقای افخم السلطنهٔ اعتضادی تهران.
۳ـ قطعاتی نگارنده در موزه باغ فین کاشان دیده‌ام.
٤ـ قطعاتی در موزه هنرهای تزیینی

سیاه مشق گلستانه موزه هنرهای تزیینی

علی‌اکبر محلاتی از نستعلیق‌نویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. مرگ او را سپهر به سال ۱۲٤٥ نوشته است.

علی‌اکبر مزیّن الدوله نقّاش عهد ناصری که از اولین دانش‌آموزانی است که به پاریس (در سال ۱۲۷٥ هجری قمری) برای فرا گرفتن نقّاشی اعزام گردید. وی پس از مراجعت مدت پنجاه سال معلم فرانسه و نقّاشی و موسیقی دارالفنون و مدرسه علمیه بود و چندین کتاب دربارهٔ نقّاشی به چاپ سنگی رسانده است. مزیّن الدوله معلم بزرگترین نقّاش ایران یعنی کمال‌الملک است و او اولین کسی است که تئاتر را در ایران دایر نمود و در سال ۱۲۸۸ هجری قمری از ناصرالدین شاه لقب نقّاشباشی گرفته است.

تصویر مزیّن‌الدوله (*)

این هنرمند در سال ۱۹۱٤ میلادی از طرف نیکلای دوم امپراطور روسیه به دریافت مدال استانیسلاس که از نشانهای پراعتبار آن سرزمین بوده است مفتخر گردید.

دربارهٔ مزین الدوله، معیرالممالک که از دوستان وی است یاد کرده و تصویرسازی او را ستوده است. از مزیّن‌الدوله آثار پراکنده‌ای موجود است از جمله تصویر نیم تنهٔ شعاع‌السلطنه که به طریق سیاه قلم و نقطه‌پرداز صورت گرفته است. به نوشته استاد کریم‌زاده این اثر در مجموعه آقای گلزاری است. مرگ وی به سال ۱۳۱۳ شمسی برابر ۱۳٦٤ قمری اتّفاق افتاده است.

متن فارسی ابلاغ مدال مزیّن‌الدوله

علی‌اکبر میلانی خوشنویس است و به خط او یک قطعه نسخ کتابت رقاع کتابت با رقم «کتبه.... علی‌اکبر المیلانی...» به تاریخ صفر ۱۳۱۰ در کتابخانهٔ ملی می‌باشد. اثر دیگر وی رساله‌ایست در آیین بهائیت که تاریخ ۱۳۲٦ هجری قمری دارد و دکتر بیانی در کتاب خود از آن یاد کرده است.

علی‌اکبر نایینی از کاتبان خوشنویس است و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی یک نسخه کتاب تحفة‌المؤمنین است که به قلم شکسته نوشته شده و تاریخ تحریر آن رمضان ۱۱۹۹ است. این کتاب متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌اکبر نقّاش کاشانی ـ میرزا نقّاش است و در ساختن قلمدان و جلد قرآن با نقش و نگار مهارت داشته است. وی در جنگ جهانی اول به علت کسادی به نقش قالی روی آورده است.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

علی الکاتب هروی ـ حاج از کاتبان اوایل قرن دهم است که در هرات می‌زیسته و از آثار خطی وی یک نسخه مهمان‌نامه بخارای فضل‌الله بن روزبهان خنجی است که در کتابخانهٔ نور عثمانیه استانبول به شماره *3431* موجود داست. این نسخه به خط نستعلیق و رقم «حاجی علی الکاتب الهروی ۹۱۵ هـق در هرات» می‌باشد.

علی ایروانی از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است. از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در مجموعهٔ مهدی بیانی که در قزوین نوشته شده است با رقم «کتبه العبدالمذنب علی ایروانی».

علی بابا شیرازی از کاتبان خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونهٔ خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ نسخه‌ای از دیوان میرزاتقی علی‌آبادی است که تاریخ ۱۲۵۸ دارد. این نسخه متعلق به کتابخانه ملی تهران است.

۲ـ یک نسخه شش دفتر و مثنوی مولانا به تاریخ ۱۲۵۵ متعلق به کتابخانهٔ حاج سید نصرالله تقوی تهران.

علی بایستغری از نقّاشان کتابخانه بایستغر میرزا(۸۰۲ ـ ۸۳۷ هق) بوده است. نام وی در عرضه داشت جعفر بایستغری آمده که وی در آن هنگام مشغول طرّاحی دیباچه شاهنامهٔ بایستغری بوده است.

علی بخاری ـ میر از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه کلیات امیر علیشیر نوائی است که برای کتابخانهٔ عبدالعزیز خان نوشته شده و تاریخ صفرَ ۹۴۲ دارد. این نسخه در موزهٔ آثار اسلامی ترک استانبول نگاهداری می‌شود.

احوال و آثار خوشنویسان

علی بخاری ـ فخرالدین از کاتبان دربار اکبرشاه گورکانی در هندوستان است و از آثار وی یک نسخه کلیات خاقانی است که در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان موجود است و چنین رقم دارد «حسب‌الحکم ... جلال‌الدین محمداکبر پادشاه غازی ... کمترین بندگان درگاه فخرالدین علی‌بن حاجی محمد بخاری ... تحریر یافت، در دارالخلافهٔ اگره»

احوال و آثار خوشنویسان

علی بقا ـ ملا حکّاک و خوشنویس اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. خط نستعلیق را به شیوه میرعماد خوش می‌نوشته و در مهرکنی و نشان استاد بوده است. در سال ۱۳۱۳ و هنگام تألیف آثار عجم هنوز می‌زیسته است.

علی‌بن ابی سالم کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه قرآن سلطانی کوچک، مذهّب است با متن ریحان و سرسوره‌ها ثلث و آخر نسخ به تاریخ ربیع‌الاول ۷۱۴ و رقم «... بخط المعترف بذنبه الفقیر الی رحمة ربه علی ابن ابی سالم» در موزه اسلامی ترک.

احوال و آثار خوشنویسان

حضرت علی‌بن ابیطالب (ع) در روایات آثار خطی و تذهیب بدو نسبت داده‌اند. وی را از اولین کاتبان قرآن مجید دانسته‌اند. در موزه آستان قدس قرآنی است که آنرا به وی نسبت می‌دهند و در جای‌های دیگر نیز در دیباچه مرقّع بهرام میرزا توسط دوست محمد هروی آمده است «اول کسی که به نقش و تذهیب زینت‌افزای کلام‌الله لازم الترهیب شدند حضرت بانصرت امیرالمؤمنین و امام المتقین ... علی‌بن ابی طالب کرم‌الله وجهه بودند ...» و در مقدمه مرقّع امیر غیب بیک چنین آورده، «چون چهره گشایان پیکر این فن بدایع اثر نسبت این هنر بقلم معجز رقم، شمسه خمسه آل عبا اغنی علی المجتبی درست می‌نمایند و متمسّک بدین‌اند که در نقوش اقلام کرامت نظام آن حضرت که بتذهیب ایشان مزیّن است برای العین مشاهده نموده که قلمی فرموده «کتبه و ذهبه علی‌بن ابیطالب»
نگارنده قرآنهایی منسوب به او دیده است اما اینکه رقم آنها در آن باشد مسلماً درست نیست که رقم در قرون اولیه اسلامی مرسوم نبوده. در تذکره خوشنویسان لسان‌الملک می‌نویسد. جناب امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام خط کوفی را چنان نگاشت که هیچ آفریده‌ای چون جنابش ننوشت.

علی‌بن احمد کاتب خوشنویس و تذهیب‌کار سدهٔ هشتم هجری قمری است و از آثار دیده شدهٔ وی جزوه مذهّب قرآنی است به خط محقق استادانه با رقم «کتبه و ذهبه علی‌بن احمد المعروف بابن العجمی ...» با تاریخ شعبان ۷۳۷.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌بن احمد (غیاث‌الدین ایخی) کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه ذخیرهٔ خوارزمشاهی، جلد ساغری مذهّب و سوخت با تزئینات و به خط نسخ با رقم «... علی‌بن احمد

الملقب به غیاث‌الدین الایجی غفرالله ذنوبهما ...» و با تاریخ شعبان ۹۰۵ که در مجموعه آقای دکتر اصغر مهدوی است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌بن احمدبن محمد فرازی نسخ‌نویس بوده و از آثار خطی او یک نسخه ارشادالاذهان علامه حلی است به نسخ عربی و تاریخ ۹۳۵ هجری قمری موجود در کتابخانه مدرسهٔ سپهسالار به شماره ٤٤٤.

علی‌بن احمد ـ حاجی نجّار و نقّار عثمانی است و از آثار ماندنی او منبّت‌کاری و نقّاری درهای یشیل تربه (مقبرهٔ سبز) است که تاریخ ۸۲٤ هجری قمری دارد.

تاریخ عثمانی ـ جلد دوم

علی‌بن احمد سیستانی خطّاط و کتیبه‌نگار است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار خطی او کتیبه صندوق قدیمی آقا شیخ ابوالوجیه است در کهلهبر لاهیجان که تاریخ ۹٤۸ دارد.

از آستارا تا استاراباد

علی‌بن استاد ابراهیم تمیجانی ـ استاد نجّار و نقّار است و در سدهٔ نهم هجری قمری می‌زیسته. به نوشته دکتر منوچهر ستوده از ساخته‌های او در ورودی حرم ابوجعفر ثایری در دهکدهٔ میانده اوشیان رانکوه از توابع لاهیجان است. این اثر تاریخ ۸٤۳ هجری قمری دارد.

علی‌بن استاد حسین نجّار نطنزی ـ استاد نجّار و نقّار است و از آثار بسیار زیبای او در مسجد جامع نطنز است که تاریخ ۹۷۲ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

علی‌بن اسکندر قهستانی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ نهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی یک نسخه مثنوی مولانا است که به نقل از مهدی بیانی نزد میرزا علی درودی مذهّب بوده و تاریخ ذی‌حجه ۸٤۸ داشته است.

علی‌بن اسماعیل بن حمزه خوش‌نویس است و از آثار او یک نسخه آراسته از کتاب تجزیةالامصار و تزجیةالاعصار و صاف شیرازی است در دانشگاه شهر «آن آربر» میشیگان به شماره 265 به خط نستعلیق و تاریخ رجب ۹۲۲ هـ. ق.

فهرست بادلیان

علی‌بن الحسین (ع) (امام زین‌العابدین) به نقل از بعضی تذکره‌ها از جمله تذکرهٔ خوشنویسان بدو نسبت خوشنویسی داده‌اند و گویند خط کوفی را نیکو می‌نوشته.

علی‌بن الیاس بورسایی ـ استاد از نقّاشان سدهٔ نهم هجری قمری عثمانی است. از آثار وی نقّاشی مسجد جامع چلبی محمد (یشیل جامع) است که تاریخ ۸۲۷ دارد. استاد علی در کودکی به سمرقند برده شده و در آنجا نقّاشی را فراگرفته است.

تاریخ عثمانی ـ جلد دوم

علی‌بن امیر فقیه کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه تحفة العراقین خاقانی است که به شماره ۹٦۸ در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق ممتاز نوشته شده و تاریخ رمضان ۱۰۱۱ دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

علی‌بن بسطامی ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار است. وی در سال ۱۲۸۸ هجری قمری همراه استاد

محمدبن بسطامی ضریح امامزاده محمود را در ناحیه نور به اتمام رسانده است.

از آستارا تا استارباد

علی‌بن جعفر خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار خطی او کتابه فرمان شاه تهماسب صفوی است. در مورد بخشش مالیاتی مردم اصفهان و توابع که در مدخل صفه صاحب مسجد جامع اصفهان نصب شده است (متن به خط ثلث بر سنگ سفید)

علی‌بن حاجی شعبان خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب مختصرالقدوری ابوالحسن احمدبن محمد قدوری حنفی است. در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۱۲۸۹ به خط نسخ و تاریخ رمضان ۹۶۸.

علی‌بن حسن خوشمردان خوشنویس است و از خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک قطعه ثلث و نسخ و شکسته رقاع به تاریخ ربیع‌الاول ۹۲۶ در نزد آقای نصیری (مهدی بیانی رویت کرده)
۲ـ یک قطعه از مرقّع مالک به خط ریحان ثلث و نسخ و نستعلیق با رقم «مشقه العبد خوشمردان در خزینه توپ قاپوسرا. (بیانی)

علی‌بن حسن محمد فلزکار و نقّار و اسطرلاب ساز است و از آثار بسیار زیبا و دقیق او اسطرلابی است که در موزه ملی ایران (ایران باستان) موجود است و تاریخ ۱۱۰۶ دارد (هجری قمری)

علی‌بن حسین کاتب و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبهٔ سردر مسجد ایلدرم بایزید در بورسه است به خط ثلث و تاریخ ربیع‌الاخر (۸۰۹).

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌بن حسین زین‌العابدین حسینی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن نیم ربعی با تزئینات و جلد روغنی ساخت میرزا اسدالله مشهدی با تاریخ ۱۲۹۴ به خط ثلث و نسخ غبار با رقم «... علی‌بن الحسین زین‌العابدین الحسینی الموسوی الکاظمی ... ببلدة المؤمنین شیرازی (حدود قرن دهم) در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌بن زین‌العابدین نوری کاتب و خوشنویس سده سیزدهم قمری و زمان محمدشاه قاجار است، از آثار خطی او قرآنی است که در موزه شهر تفلیس گرجستان موجود است.

فهرست آثار خطی

علی‌بن سلطان از تذهیب‌کاران و نقّاشان دورهٔ ناصری است. وی فرزند محمدرضا سلطان الکتاب است. برادر وی آبرنگ‌کار و نقّاش قلمدان ساز می‌باشد که تق نام داشته است. استاد علی در تذهیب و آبرنگ و چهره‌پردازی مهارت داشته و از آثار دیده شده وی به نوشته استاد کریم‌زاده:
۱ـ تصویر نشسته مظفرالدین شاه با آبرنگ که اطراف آن تذهیب شده است با رقم «رقم جان نثار علی بن سلطان الکُتّاب»
۲ـ تصویر یکی از رجال قاجاری با تذهیب و تشعیر و رقم «علی‌بن سلطان الکتّاب»
۳ـ تصویر آبرنگی یکی از رجال شیراز با تذهیب و اشعاری که در بالای آن آمده است.

علی‌بن شاهمیر ـ میرزا از کاتبان خوشنویس و از نمونهٔ خطوط او یک نسخه خضرنامه امیرخسرو دهلوی است در کتابخانهٔ ملک به شماره ۵۲۶۰ با خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۳ هجری قمری.

فهرست‌کتب خطی ملک

علی‌بن شریف‌بن فخرالدین حسینی کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او یک نسخه اختیارات بدیعی علی‌بن الحسین انصاری است که به شماره 145 D در کتابخانه بنیاد خاورشناسی فرهنگستان لنین‌گراد موجود می‌باشد. خط نستعلیق و تاریخ رجب ۸٦٦ هجری قمری دارد.
اثر دیگری از وی در همین کتابخانه موجود است که رقم علی‌بن شریف حسینی دارد و آن کفایةالطب کمال‌الدین جیش تفلیسی است با تاریخ ۸٦۹ هجری قمری که به شماره 144 D ثبت گردیده است.

فهرست نسخه‌های خطی جلد هشتم

علی‌بن صدر دین خطّاط و کتیبه‌نگار است و در سده هشتم می‌زیسته و از آثار او کتیبه منبر چوبی مسجد جامع روستای یارند از توابع نطنز است که تاریخ ۷۵۹ هجری قمری دارد.

علی بن صوفی نجّار لواسانی نجّار و نقّار اوایل قرن دهم هجری است. وی سازنده دری است که تاریخ ۹۱۵ هجری قمری دارد. این در را آرتور پوپ دیده است و در کتاب بررسی هنر ایران از آن یاد کرده. این شخص چنانچه از نامش برمی‌آید از خانوادهٔ هنرمندان لواسانی است که در قرن دهم در هنرهای مختلف معرفی شده‌اند.

علی‌بن عبدالله صوفی خطّاط بوده و از آثار او در ردیف ٦٤٥ و ثبت دفتر ٦٧٢ قرآنهای مترجم آستان قدس رضوی، قرآنی با متن نسخ خوش و ترجمه نستعلیق خوش به نام این خطّاط با تاریخ ذیحجه ۹۳۰ هجری قمری موجود است.

علی‌بن علی شفطی خطّاط بوده و از آثار او یک نسخه کتاب المناقب یحیی‌بن حسن است به خط نسخ و تاریخ ۹۷۲ هجری و قمری در دانشکده الهیات تهران به شماره ۱۷۸ ب

علی‌بن عمربن احمد کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه فصل‌الخطاب خواجه محمد پارساست که به شماره ۷۵۲ در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا استانبول موجود است، این نسخه به خط نستعلیق خوش نوشته شده و شیوهٔ عثمانی دارد تاریخ کتابت آن ربیع‌الاول ۹۸٦ است.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

علی‌بن عنایت‌الله الحسینی خطّاط بوده و از آثار وی وقف نامه‌ایست که روی صندوق منبت شاهزاده جعفر قریه گیو خلجستان قم به نسخ و ثلث به تاریخ ۹۹۲ هجری قمری نوشته شده.

گنجینهٔ آثار قم

علی‌بن عیسی اسطرلابی از اسطرلاب‌سازان مشهور اوایل قرن سوم هجری قمری‌است‌و در حدودسالهای ۲۱۷ می‌زیسته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌بن فتح‌الله کاتب و خوشنویس بوده و کتیبه‌های مسجد جمعه دماوند، قبل از زمان شاه اسماعیل در سال ۸۱۲ توسط او نوشته شده است (البته بسیاری از این آثار به علت تعمیرات ازمیان رفته است)

آثار تاریخی تهران

علی‌بن فتح‌الله معدانی اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شفای بوعلی سینا به قطع رحلی کوچک مذهّب با تزئینات ترکی به خط نستعلیق و با تاریخ شعبان ۸۷۱ در کتابخانه مجلس است.

علی‌بن لطف‌الله معاد خوشنویس اهل سبزوار است و در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته و از

نمونهٔ خطوط او:
۱ـ یک نسخه خمسهٔ خواجوی کرمانی در کتابخانه مجلس شورای اسلامی است که چنین رقم و تاریخ دارد «تمام گشت ... جواهر ابیات گوهرنامه بدستیاری خامه فی شهور سنهٔ ۹۷۰، علی یدالعبد علی بن لطف‌الله معادالحسینی و «تمام گشت ... روضة الانوار ... فی شهور سنهٔ ۹۷۰، کتبه العبد علی بن لطف‌الله معاد الحسینی» و «تمام گشت کمال نامه ... فی شهور سنهٔ ۹۷۰، کتبه العبد الفقیر علی بن لطف‌الله معاد الحسینی السبزواری» و «تمت ... گل و نوروز فی شهور سنهٔ ۹۷۰، کتبه العبد علی بن لطف‌الله معاد الحسینی» و «تمام گشت ... همای و همایون علی یدالعبد، علی‌بن لطف‌الله معاد الحسینی السبزواری فی شهور سنهٔ ۹۷۰»
۲ـ یک نسخه شرح تجرید قوشجی با تاریخ ۹۶۲ در کتابخانهٔ ملک‌الشعرای بهار
۳ـ یک نسخه اخلاق ناصری خواجه نصیر طوسی به خط نستعلیق و تاریخ ۹۶٤ در کتابخانه دانشگاه نیوکالج ادنبورگ

احوال و آثار خوشنویسان ـ فهرست فیروز منصوری

علی‌بن محمد کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه قرآن مجید که تاریخ ۶۲۰ هجری قمری برابر ۱۲۲۳ میلادی دارد. این نسخه به خط کوفی مشرقی نوشته شده و به شمارهٔ ۸٤ در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی می‌باشد.

هنر خط و تذهیب قرآنی

علی‌بن محمدبن نجم‌الدین فرهنجی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه شاهنامه به شماره 107 در مجموعه کورکیان Kevorkian نیویورک می‌باشد. این شاهنامه به تاریخ ۹۱۸ هجری قمری نوشته شده و دارای ۷۸ مجلس نگاره (مینیاتور) است.

شاهنامه در موزه‌ها

علی‌بن محمد کاشی‌کار و کاشی‌تراش و خطّاط سدهٔ هفتم است. وی فرزند محمدبن ابی‌طاهر و از خاندان هنرمند ابوطاهر کاشانی است، که مبتکر کاشی‌های زرفام بوده‌اند. از آثار زیبای این استاد با مشاهده و روایت احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ کاشیهای محراب مسجد ورامین که از نفایس هنر کاشی کاری است و خط کتیبهٔ آن نیز از وی است. این محراب از ایران خارج گشته و اکنون در موزه فیلادلفیا می‌باشد.
۲ـ محرابی از مسجدی در شهر قم که حالیه در موزه برلین است و تاریخ ٦٦۳ دارد و رقم آن «کاتبه علی‌بن محمدبن ابی‌طاهر است.»
۳ـ محرابی در یکی از مساجد شهر مشهد مقدس
٤ـ محراب امامزاده حبیب‌بن موسی در شهر کاشان که تاریخ ٦۸۸ هجری قمری دارد و اکنون در موزه ملی ایران است (ایران باستان)
خانواده ابی‌طاهر دارای هنرمندان بزرگ و کم‌نظیر بوده است. شجره‌نامهٔ این خانواده که در کتاب «عرایس الجواهر و نفایس الاطالب آمده که این کتاب به کوشش دکتر ایرج افشار اصلاح و منتشر شده به قرار زیر است:
۱ـ هبته‌الله الحسینی که حدود سالهای ۳٦۳ هجری قمری می‌زیسته و تاکنون اثری از وی شناخته نشده.
۲ـ یحیی بن هبته‌الله که در حدود سالهای ٤۱۳ می‌زیسته و اثری از وی شناخته نشده.
۳ـ محمدبن یحیی حدود سالهای ٤٦۲ هجری قمری می‌زیسته
٤ـ ابوالحسن‌بن محمدبن یحیی که در سالهای ۵۱۲ هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی در مرقد امام رضا (ع) در مشهد می‌باشد.
۵ـ ابوطاهربن ابی‌حسن در سالهای ۵٦۱ می‌زیسته و اثری از وی دیده نشده.
٦ـ محمدبن ابی‌طاهر در حدود سالهای ٦۱۲ هجری قمری می‌زیسته و چهار اثر شناخته شده دارد.

۷ـ علی‌بن‌محمد که در حدود سالهای ٦٦٥ می‌زیسته
۸ـ عبدالله بن علی که نویسنده کتاب عرایس الجواهر است
۹ـ یوسف‌بن علی که حدود سالهای ۷۱۰ هجری قمری می‌زیسته، و از این تاریخ دیگر از این خانواده اثری نیست.

علی‌بن محمدابراهیم اصفهانی نقّاش است و در اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته است. وی فرزند آقا ابراهیم نقّاش است و از آثار دیده شده وی تصویری از منجمان و ستاره‌شناسان است که مشغول رصد کردن افلاک می‌باشند. با رقم «علی‌بن محمد ابراهیم اصفهانی»
احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌بن محمد ابوشجاع قمی گچ‌بر و طرّاح نقوش بناهای متبرکه است وی در خدمت امرای مستقل قم (خاندان علی صفی) در قرن هشتم بوده است و از آثار وی تزئینات بقعه احمدبن‌قاسم است‌که تاریخ ۷۸۰ هجری‌قمری دارد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌بن محمدبن ابوالقاسم نگارگر و فلزکار و نقره‌کوب و مجسمه‌ساز سدهٔ هفتم هجری قمری است و از آثار وی مجسمهٔ گاو و گوساله است که مورد حمله شیر واقع شده‌اند و بر روی گردن گاو رقم سازنده چنین آمده است «عمل علی‌ابن ابوالقاسم نقّاش بتاریخ محرم سنهٔ ثلاث ستمأنه» (٦٠٣)
احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌بن محمدبن حسن خوراسکانی خطّاط است و از آثار خطی او عبارت است از:
۱ـ التوضیح الانور محمدبن علی رازی حبلرودی که در کتابخانهٔ آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۱۲۸ به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۰۱ هجری قمری موجود است.
۲ـ حبیب السیر خواندمیر به خط نسخ و تاریخ ۱۰۰٦ هجری قمری در کتابخانه دکتر مفتاح تهران به شماره ۱۳۰٤ (فیروز منصوری)

علی‌بن محمدبن زید علوی حسینی خوشنویس اوایل قرن هشتم است و به خط وی:
۱ـ سه جزو از قرآن سلطانی رحلی بزرگ به خط ریحان تحریر به زر و نسخ ریحان که تاریخ رجب ۷۱۰ دارد و برای محمد خدابنده ابن ارغون خان که تبارش را تا چنگیز خان نوشته است کتابت شده و کاتب نیز تبار خود را تا امام زین‌العابدین و حضرت علی‌بن ابی‌طالب نوشته است. این اثر به شمارهٔ *Dr.4945* در کتابخانه موزه بریتانیا است.
۲ـ یک جزو قرآن، رحلی کوچک، جلد تیماج مشکی دارای تزئینات به خط ثلث با رقم «علی‌بن محمدبن زیدبن محمدبن زید بن عبدالله العلوی الحسینی ...» سال ۷۱۰ که در آستانه شاه نعمةالله ماهان کرمان بوده است.
(البته رقم کاتب در برگه جداگانه‌ای نوشته شده بود)
هنر خط و تذهیب قرآنی ـ احوال و آثار خوشنویسان

علی‌بن محمدبن مقدم کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه قرآن رحلی بزرگ مذهّب است به خط نسخ و سرسوره‌ها و سه سطر در هر صفحه به خط ریحان و ثلث با رقم «... علی‌بن محمدبن مقدم ...» (قرن ۱۰) در موزه اسلامی ترک.
احوال و آثار خوشنویسان

علی‌بن محمد خوانساری کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن جلد روغنی مذهّب و مرصّع و مزیّن با خط نسخ و رقاع و با رقم «کتبه العبد ... علی‌بن محمد الخوانساری» (قرن ۱۳) در مجموعه دکتر مهدوی موجود است.

علی‌بن محمد شوشتری کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه دیوان حضرت امیر است به قطع وزیری مجدول و مذهّب و به خط نسخ و نستعلیق با رقم «کتبه الفقیر علی‌ابن محمد شوشتری» که تاریخ محرم ۱۰۰۳ دارد در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌بن محمد شیرازی خوشنویس است و به نوشته دکتر مهدی بیانی به خط وی یک نسخه قرآن حاشیه‌دار مترجم، با قطع وزیری و کاغذ ترمهٔ مجدول و مذهّب، جلد روغنی با خط نسخ و حاشیه نستعلیق که پایان متن رقم «... علی‌بن المرحوم محمد الشیرازی» دارد، تاریخ قرآن رجب ۱۲۷٤ است که در حاشیه‌ای که به وسیله علی‌رضا حسینی نوشته شده آمده. این قرآن در سال ۱۳۲٦ و در ۲۸ مرداد برای خروج از کشور عرضه شده است.

علی‌بن محمد المکتب الاشرفی کاتب خوشنویس است. از نمونهٔ خطوط وی کتابت یک نسخه قرآن مجید است که تاریخ ۷۷۵ هجری قمری برابر ۱۳۷۲ میلادی دارد. این قرآن در قاهره نوشته شده و به دست ابراهیم آمدی تذهیب گردیده است و به شماره 10 در کتابخانه ملی قاهره موجود است.

هنر خط و تذهیب قرآنی

علی‌بن محمدبن نجم‌الدین فوهنجی خوش‌نویس است و در اوایل سده دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار خطی او یک نسخه شاهنامه فردوسی است با ۷۸ مینیاتور و تاریخ ۹۱۸ هجری قمری که با خط نستعلیق نوشته شده و در بنیاد کورکیان نیویورک به شماره 107 ثبت گردیده است. (این شماره در فهرست منصوری R 82 آمده است)

شاهنامه در موزه‌ها

علی‌بن محمود تبریزی خوشنویس نیمه دوم قرن نهم هجری است. وی پس از میرعلی تبریزی می‌زیسته. از آثاری که می‌توان به او نسبت داد یکی دو رقعه از یک مرقّع است که در کتابخانهٔ روان کوشکوی استانبول موجود است و سورهٔ فاتحه می‌باشد خط این دو قطعه به روایت مهدی بیانی بسیار پخته و محکم است و اگرچه رقم «الفقیر علی تبریزی» دارد اما درجهٔ پختگی آن طوری است که نمی‌توان آنرا به میرعلی تبریزی و خط نوپای نستعلیق نسبت داد پس باید از علی‌بن محمود تبریزی باشد که ظاهراً پس از میرعلی می‌زیسته و از او یک نسخه مرصادالعباد در موزهٔ دولتی افغانستان در کابل موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌بن ملک الحافظ السبزواری کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن رحلی مذهّب با جلد سوخت به خط نسخ و رقاع با تاریخ ذی قعده ۸۹۹ در موزهٔ اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌بن مزید ساعاتی خوشنویس است و به خط وی دو صفحه از مرقّع به خط ریحان با رقم «خط ابونا و استادنا کاتب علی ابن مزید المشتهر بالساعاتی» در کتابخانه دانشگاه استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌بن موسی‌الرضا (ع) امام هشتم شیعیان که به نقل بعضی از تذکرها ازجمله تذکرهٔ خوشنویسان خط کوفی را نیکو می‌نوشته و کتابت قرآن می‌فرموده.

علی بن میرزا آقا خوش‌نویس است و از آثار او قطعه‌ایست به خط نستعلیق که تاریخ ۱۳۰۹

هجری قمری دارد. این قطعه متعلق به موزهٔ نگارستان بوده است.

خط کتیبه نستعلیق موزه نگارستان

علی‌بن نصر الوراق نیشابوری صحاف و وراق بوده است.

تاریخ نیشابور ـ صحافی سنتی

علی‌بن نظام‌الدین جوهری از نقّاشان سدهٔ دهم است که در شیراز زندگی می‌کرده و از آثار او نقّاشیهای یک نسخه از دیوان حافظ است که در دارالکتب قاهره به شماره ۳۵ م ادب فارسی موجود می‌باشد. خط این کتاب از کاتب شیرازی و تاریخ آن ۹۸۱ هجری قمری است.

علی‌بن یحیی خطّاط و خوشنویس عثمانی است وی پسر یحیی صوفی خوشنویس است. از آثار وی کتیبه‌ایست در مسجد جامع سلطان محمد فاتح که نشان‌دهنده بنای مسجد است. این کتیبه که دو طرف و وسط در مسجد به صورت حکاکی شده وجود دارد. کتیبه روی درب توپ قاپوسرا با خط ثلث و مثنای حلی نیز از وی است. علی بن یحیی در سدهٔ نهم هجری قمری می‌زیسته است.

تاریخ عثمانی جلد دوم

علی بیک از نقّاشان دربار سلطان سلیمان قانونی (۱۵۲۰ ـ ۵۶۶ میلادی) پادشاه عثمانی است و نام وی در سندی که دربارهٔ هنرمندان آن زمان در موزه توپ قاپوسرا استانبول می‌باشد آمده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌بیک خوشنویس است. وی رکابدار شاه تهماسب صفوی و فرزند شاطر محمد رکابدار است به روایت تذکره‌ها قطعه‌نویس و رنگه‌نویس بوده و از نمونه خطوط وی دو قطعه از یک مرقّع متعلّق به کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است با رقمهای «کتبه العبد الفقیر علی‌بیک‌الکاتب» و مشقه العبد علی بیک الکاتب»

احوال و آثار خوشنویسان

علی بیک‌بن مولانا مانی نقّاش نقّاش و نگارگر سدهٔ دهم و وی فرزند مولانا مانی نقّاش است. از آثار این نقّاش در تصویر در کتاب یوسف و زلیخای جامی متعلق به گالری کل ناقی لندن است و تصویر آن نیز در کاتالوگ آن آمده و رقم دارد «عمل فقیر علی بیک ابن مولانا مانی نقّاش»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی بیک تبریزی ـ مولانا خوشنویس بوده و مؤلف روضات‌الجنان خود را شاگرد او می‌داند و ماده تاریخ مرگش را در وضات الجنان ۹۵۷ هجری قمری ذکر می‌کند. در مرقّع شماره 148 کتابخانه شچدرین لنین‌گراد نیز یک قطعه از او

وجود دارد و رساله‌ای در صرف به خط وی و به شماره ۱۹۸ در کتابخانه مجلس سنای سابق که از مجموعه بیانی بوده است موجود می‌باشد.

علی بیک چلبی از نقّاشان مشهور عثمانی در سدهٔ دهم بوده است. از آثار وی در کتاب هنرنامه که به سال ۹۹۲ هجری قمری کتابت شده آمده است. بطور کلی آثاری که از وی در آن کتاب آمده و بچاپ رسیده است، به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :

۱ـ تصویر جلوس سلطان اورحان ....
۲ـ قدرت‌نمایی اورحان غازی ....
۳ـ هدیهٔ یک کمان به اورحان غازی
٤ـ جلوس سلطان مراد اول
۵ـ جلوس ایلدرم با یزید
٦ـ هدیه شیر پادشاه تونس به بایزید دوم

علی بیک حشمتی ـ ملا خوشنویس و شاعر سدهٔ یازدهم هجری قمری است. وی از مردم خوانسار بوده که در شعر حشمتی تخلّص می‌کرده. دیوان او به نوشته نصرآبادی پنج هزار بیت دارد. حشمتی مدتی در نصرآباد ساکن بوده و بعد به اصفهان آمده و معلم شاهزاده حوا بیگم صفوی شده. در آخر عمر به نصرآباد بازگشته و در آنجا انزوا اختیار نموده و با کتابت قرآن روزگار می‌گذارده به روایت نصرآبادی هفت قلم را نیکو می‌نوشته است. مرگ وی در حدود نود سالگی و در زمان شاه سلیمان صفوی (۱۱۷۷ ـ ۱۱۰۵) اتّفاق افتاده است.

علی پرورش ریزی ـ استاد فلزکار و آهن‌کار و قپان‌ساز از مردم ریزلنجان اصفهان است که پدرش محمدرحیم و پدربزرگش استاد نوروز نیز چنین شغلی داشته‌اند. اما علی پرورش از پدران خود برتر بوده است و در فن قپان‌سازی و ترازوسازی یگانه زمانه است و از آثار هنری او پل فلزی رودخانه ریز است که در تاریخ ۱۳۳۷ شمسی ساخته و مورد ستایش مهندسین قرار گرفته است. وی بیشتر کارهای فلزی فرنگی را عیناً ساخته است. برادر بزرگتر وی آقا عبدالحسین از زرگران بنام اصفهان است که استاد علی پیش او زرگری را آموخته و مدتها به جای برادر کار کرده است.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

علی تبریزی خطّاط است و از آثار وی یک قطعه مذهّب ثلث است که در مجموعه آقای آیدین آغداشلو با تاریخ ۱۰۰۷ هجری قمری موجود است.

علی تبریزی ـ خواجه نقّاش و تذهیب‌کار سدهٔ نهم هجری قمری است. از نمونهٔ آثار وی یک نسخه خمسه مصوری است که به خط یوسف جامی در تاریخ ۸۹۹ کتابت شده با رقم «برسم خزانهٔ مهد علیا عصمة الدنیا تاج الاسلام جابر بنت امیراعظم عثمان بهادر ذهبه و صوره خواجه علی التبریزی» این اثر به شماره H 781 در موزه توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار نقّاشان

علی تبریزی جواهر رقم خوشنویس و از سادات تبریز است. وی ابتدا در اصفهان مسکن داشته و بعدها به همراه پدرش محمد مقیم‌بن میرشامیر به هندوستان سفر کرده است. روایت است که از جانب عالمگیر پادشاه هندوستان (۱۰٦۸ ـ ۱۱۱۹) به «خدمت‌نویسی» و کتابداری خاصّه مفتخر شده و در دربار او به شهرت رسیده است. مسجع مهر وی که در پشت صفحهٔ اول نسخهٔ دیوان حافظ که متعلق به کتابخانهٔ سلطنتی سلاطین گورکانی هند بوده چنین است که «مؤید عالمگیر پادشاه سید علی الحسینی ۱۰٦۹ سنهٔ احد. شهرت وی چنان بوده که به ایران نیز رسیده و

میرزا طاهر نصرآبادی در تذکره خود از آن یاد کرده است. جواهر رقم در مسافرت‌های عالم‌گیر در رکاب او بوده و گویند در آخر عمر به داءالضحک مبتلا گردیده است و هنگامی که پادشاه در اورنگ‌آباد بوده جواهر رقم در همان شهر درگذشته است (۱۰۹٤) و جنازهٔ او به شاه جهان‌آباد انتقال داده شده است. سید علی شعر نیز می‌گفته و در خط نستعلیق شاگرد پدر خود محمد مقیم بوده که محمد مقیم خود شاگرد میرعماد بوده است. درضمن وی با رشیدا نیز دوستی داشته و گاهی از خط وی مشق می‌کرده است از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ پنج قطعه از مرقّعهای مختلف با رقمها و تاریخ «جواهر رقم» و «بندهٔ مهجور جواهر رقم سنهٔ ۱۰۸۳» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان

۲ـ یک قطعه از مرقّع با رقم «کتبه العبد جواهر رقم» در کتابخانه مجلس شورای اسلامی تهران

۳ـ دو قطعه با رقمها و تاریخهای «جواهر رقم غفرله سنهٔ ۱۰۸۰» و کتبه العبد سید علی الحسینی غفر له فی سنهٔ ۱۰۸۳ در مجموعهٔ آقای مهندس عباس مزدا تهران.

٤ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «حررّه العبد جواهر رقم سنهٔ ۱۰۸۱» در موزهٔ دولتی افغانستان کابل

۵ـ دو قطعه با رقم «جواهر رقم» کتابخانهٔ سرکاری رامپور

٦ـ یک صفحه از بیاض بختاور خان با رقم «الفقیر الحقیر سیدعلی الحسینی» در موزهٔ باستانشناسی دهلی

۷ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم و تاریخ «کتبه العبد سیدعلی غفرله ۱۰٦۲» در موزهٔ آثار اسلامی ترک استانبول

۸ـ دو قطعه که مهر شاه جهان در ظهر آنست، با رقم «جواهر رقم» در مجموعهٔ آقای سلطان القرایی تهران. این مهر نشان می‌دهد که روایت مرآة العالم و شاه جهان نامه و کلمات الشعرا در مورد اینکه وی در زمان شاه جهان (۱۰۳۷ ـ ۱۰٦۸) به هند رفته و از وی لقب جواهر رقم گرفته صحیح به نظر می‌رسد.

۹ـ پنج قطع با رقمها و تاریخ «کتبه العبد سیدعلی الحسینی» و «سید علی» و کتبه العبد سیدعلی الحسینی غفرله، فی سنهٔ ۱۰۸٦ در بلدهٔ فاخره اورنگ آباد مرقوم گشت» در مجموعهٔ مهدی بیانی.

علی تبریزی ـ حاج میرزا خوشنویس و شاعر عهد فتحعلی‌شاه است که پدرش حاجی میرزا مسعود وزیر خارجه وقت بوده. وی نستعلیق و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته و شعر فارسی و تازی می‌گفته و از علوم ادبی و عربی بهره‌مند بوده و به نقل از سپهر در سال ۱۲۸۰ هجری قمری درگذشته است.

علی تفرشی ـ سید نستعلیق نویس است و شکسته نستعلیق را نیز نیکو می‌نوشته به نقل از سپهر بسال ۱۲۹۹ هجری قمری درگذشته است.

علی تقی از نقّاشان آبرنگ‌ساز و زیبانگار اوایل سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر پرندهٔ زیبایی است با رقم «علی تق سنهٔ ۱۱۱۲».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی توقادی حافظ از خوشنویسان عثمانی است و به خط وی یک لوحه ثلث و نسخ با رقم «کتبه سید حافظ علی توقادی» در موزه اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی تویسرکانی ـ حاجی خوشنویس دربار شاه عباس کبیر است و از وی لقب نامه‌نگار گرفته. از آثار او کتیبهٔ در نقرهٔ مسجد کبیر اصفهان است.

علی تهرانی از حکاکان و خطّاطان اواخر سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. وی در نگین‌تراشی دستی پرقدرت داشته و به نوشته سپهر در سال ۱۲۷۵ هـ. ق بدرود حیات گفته است.

علیخان (آقا علیجان) خطّاط و خوشنویس است. خط شکسته و غبار را به زیبایی می‌نوشته است. وی حاشیه‌ای به خط غبار شکسته بر رسائل شیخ انصاری و حواشی خصائص الحسین شیخ جعفر شوشتری و مشکلات العلوم ملّااحمد نراقی نوشته که به رؤیت محمدعلی سلطانی رسیده و ایشان خط وی را بسیار زیبا و پخته توصیف نموده است. این خطوط نزد آیت‌الله سید مرتضی نجومی می‌باشد.

علی جان بن حیدر علی الهروی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شاهنامه به شماره 76 در مجموعه کورکیان (kevorkian) نیویورک می‌باشد. این نسخه به تاریخ ۱۰۱۱ هجری قمری نوشته شده و دارای ٦٢ مجلس نگاره است.

فصلنامه چلیپا شماره ۱

علی جان‌بن سلطان بایزید گوگدی (گوگدی) خطّاط و کاتب خوشنویس است. وی اهل گوگد گلپایگان بوده است. و از آثار خطی او یک نسخه کتاب النقلیه شهید اول در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ٦٨٠ با خط نسخ و تاریخ ذیحجه ۹۳۹ هجری قمری موجود است.

علی جان تبریزی از تذهیب‌کاران ایرانی است که در حلب ساکن بوده. وی برادر استاد قدرت حل کار است. و در سالهای ۹۹۵ هجری قمری می‌زیسته.

مناقب هنروران

علی جان هروی از کاتبان خوشنویس اواخر قرن دهم و یازدهم هجری قمری است از نمونه آثار وی:

۱ـ یک نسخه دیوان اوحدی در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار با تاریخ جمادی الثانی ۱۰۰٤ و رقم علی یدالعبد علی جان بن حیدرعلی الهروی

۲ـ یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی با ۳۹ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۰۸ که به شماره 893 در کتابخانهٔ دیوان شرق لندن موجود است.

۳ـ نسخه‌ای دیگر از شاهنامه به تاریخ ۱۰۱۱ هجری قمری به خط نستعلیق به شماره R 208 متعلق به بنیاد کورکیان Kevorkian

فهرست نسخه‌های خطی ـ فهرست اسامی و احوال و آثار خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

علی جعفر دکنی نقّاش و نگارگر هندی است که در اوایل سدهٔ یازدهم می‌زیسته و از آثار وی تصویر زن جوانی است که مشغول نوازش غزالی است و رقم دارد: کار علی جعفر این اثر در حراج ۲٤ آوریل ۱۹۷۹ بفروش رسیده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی چلبی نقّاش و روغنی‌کار (ادرنه) عثمانی است. در سندی که در سال ۱۱٤۳ هـ. ق تنظیم شده و در موزه توپ قاپوسرا استانبول موجود است. نام وی در گروه هنرمندان مواجب‌بگیر زمانه آمده است. این سند به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

علی ـ حاج خوشنویس است و به خط وی یک قطعه به خط ثلث و نسخ و رقم «حرره الفقیر حاج علی» در سلیمانیهٔ استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی حافظ خوشنویس است که مهدی بیانی او را از خوشنویسان سدهٔ دهم و یازدهم هجری قمری

دانسته (از آثار وی یک قطعه از مرقّعی است متعلق به کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول با رقم «مشقه المذنب علی الحافظ و غفر ذنوبه و ستر عیوبه»

علی حجار حجّار و نقّار است و از آثار او حجاری متون سنگی مسجد شیخ بابا در مراغه است که تاریخ ۸٦٤ هجری قمری دارد.

آثار بناهای تاریخی آذربایجان شرقی

علی حدادبن بایزید کاشی‌کار و کتیبه‌نگار است و نامش بین سازندگان کتیبه‌ها و کاشی‌کاریهای مفصل و زیبای بقعهٔ سلطان شهاب‌الدین در دهکدهٔ دلا از دهکده‌های لارستاق نور که بین سالهای ۹۰۱ تا ۹۰۳ هجری قمری ساخته شده می‌باشد.

از آستارا تا استاراباد

علی (حسینعلی) میناساز و چهره‌پرداز هنرمند عهد فتحعلی‌شاه قاجار است. نفیس‌ترین و زیباترین اثر وی آینه زیبایی است که با نقشهای مینایی آذین شده و تصویر فتحعلی‌شاه بر آن نقش بسته و در مجموعه جواهرات سلطنتی در بانک ملی قرار دارد. شعاری نیز به خط نستعلیق بر آن نگاشته شده و رقم دارد: «غلام خانه‌زاد علی»
اثر دیگر وی تصویر فتحعلی‌شاه است که روی سنگ یشم ارائه شده و با سنگهای قیمتی آذین شد، و رقم دارد غلام خانه‌زاد علی.
اثر دیگری از این هنرمند در حراج ساتبی لندن در سال ۱۹۷۸ بفروش رسیده که تصویر محمدعلی دولتشاه بوده است با همان رقم.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی حسینی از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است. از آثار خطی او مرقّعی است که در مجموعه مهدی بیانی با رقم و تاریخ «مشقّه علی الحسینی فی ۱۲۷۸» موجود است.

علی حسینی (ابن بعیم‌الدین) از کاتبان خوش‌نویس است و در قرن سیزدهم هجری قمری می‌زیسته، از آثار خطوط او یک نسخه کلیات سعدی است متعلّق به کتابخانه مجلس شورای اسلامی با رقم و تاریخ «تمام شده، بخط فقیر گمنام، تراب اقدام مؤمنین، ابن نعیم‌الدین، علی‌الحسینی فی سنهٔ ۱۲۳۲»

علی حسینی ـ سید خطّاط و خوشنویس سده یازدهم هجری قمری از نمونه خطوط او قطعه‌ای خط نستعلیق است. در موزه هنرهای تزئینی تهران. از آنچه از رقم وی برمی‌آید وی در هندوستان بوده است.

اثر علی حسینی

علی حسینی ـ (حافظ علی حسینی) خوشنویس و شاعر و حافظ قرآن بوده است. پدرش حافظ محمدصادق لکنهویی است. به نوشته نگارستان سخن وی کاتب تفسیر فتح‌البیان است که نستعلیق را از منشی عبدالکریم لکنهویی و نسخ را از منشی اشرف علی کیمندی لکنهویی آموخته است. حافظ علی در شعر «فوز» تخلّص می‌کرده و در اواخر سده سیزدهم می‌زیسته است.

علی حسینی خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته است. از آثار دیده شده او به روایت فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم عبارتند از:
۱ـ جُنگ ادبی، گالری فرر واشنگتن به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۰ هجری قمری به اتّفاق پنج خوشنویس دیگر.
۲ـ بوستان سعدی در کلکسیون Vever پاریس با ۳ مینیاتور و تاریخ ۹۳۱ هجری قمری.
۳ـ خسرو و شیرین‌هاتفی جامی‌کتابخانه ماتنادارن ایروان به شماره 584 و تاریخ ۹۲۲ هجری قمری.
٤ـ مناجات منظوم و مترجم حضرت امیرالمؤمنین در کتابخانه کاخ موزه گلستان به شماره ٤۷۹ دینی به خط نستعلیق و تاریخ ۹۱٤ هجری قمری.
۵ـ کتیبه دیوار کاشیکاری حرم حضرت معصومه قم با تاریخ ۹۵۰ هجری قمری.

علی حسینی ـ حاج قلمدان ساز و نقّاش است و از آثار وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ قلمدان کیانی پرکاری که با تصاویر شاهان اساطیری ایران و قصه‌های شاهنامه زینت شده و رقم دارد «حاج علی الحسینی».
۲ـ قلمدانی که با تصاویر گل و بوته آراسته شده با رقم «کمترین علی‌الحسینی».
۳ـ قلمدانی گل و مرغی با رقم «علی الحسینی ۱۳۰۵» (هجری قمری)

علی حسینی ـ سید خوشنویس است و به خط وی یک رقعه از مرقّع به خط نسخ با رقم «العبد سیدعلی الحسینی فی ۱۱۳۲» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

علی حسینی عبدالوهاب خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع ثلث مزدوج با رقم «العبدالداعی‌علی الحسینی عبدالوهاب» (قرن ۱۰ـ۱۱) در دانشگاه استانبول است.
احوال و آثار خوشنویسان

علی حسینی کاتبی طرّاح و نقّاش و کاشی‌نگار است و از آثار وی محراب کاشی است که اکنون در موزه ارمیتاژ لنین‌گراد می‌باشد. این هنرمند در سدهٔ هشتم هجری قمری می‌زیسته.

علی حسینی موسوی از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار وی قطعه‌ای در مرقّع سید احمد مشهدی است که تاریخ ۹۳۸ دارد و این مرقّع متعلق است به کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول. با رقم «کتبه العبد المذنب علی الحسینی الموسوی ...»
احوال و آثار خوشنویسان

علی حسینی ـ میرجان کمال‌الدین از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری است و معاصر صاحب تذکرهٔ حالات هنروران تألیف سال ۹۵۳ و بوسیلهٔ این مؤلف نادرالزمانی نامیده شده است.

علی حسینی هروی خوشنویس بوده است و از آثار خطی او به نوشته فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم :
۱ـ یک نسخه خمسه نظامی کاخ موزه گلستان با ۵ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۲۸ که رقم علی‌الحسینی هروی دارد.

۲ـ یک نسخه گوی و جوگان عارفی در مجموعه کارتیه پاریس با دو مینیاتور به خط نستعلیق با رقم علی الحسینی ۹۲۹ هجری قمری در هرات که بدینطریق هروی بودن خود را می‌رساند.
۳ـ فقه منظوم شرف بخارایی خراسانی مجموعه فرانسیس هوفرهاروارد به خط نستعلیق علی و رقم و تاریخ علی حسینی ۹۳۳ هـ. ق در هرات. با توجه به اینکه دو علی حسینی در یک زمان زندگی می‌کرده‌اند ولی یکی از آنها هرات را در نوشته‌های خود آورده‌است، همین کلمه آندو را از یکدیگر جدا می‌کند.

علی حشمتی خوشنویس اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است. از آثار خطوط او به نقل از مهدی بیانی قطعه‌ای دیده شده با رقم «فقیر کثیر التقصیر، علی الحشتمی ـ غفر ذنبه ...» شاید وی همان ملاعلی بیک حشمتی باشد که نصرآبادی او را معرفی کرده است.

علی حیدر بیک استانبولی از نستعلیق‌نویسان عثمانی و از شاگردان یساری‌زاده بود وی از میرزا سنگلاخ در موقع اقامت در استانبول مشق خط گرفته است. و تا سال ۱۲۹۹ در قید حیات بوده است.

علی خان از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری است و از آثار خطوط او قطعه‌ای در یک مرقّع متعلّق به کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول موجود است که رقم «مشق کمترین علی خان غفر ذنوبه و ستر عیوبه» دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

علی خان نقّاش رنگ و روغنی و آبرنگ‌کار است. وی فرزند محمودخان ملک‌الشعرای کاشانی است. استاد این هنرمند، پدر بزرگوارش بوده که وی در مکتب محمود خان دانش هنر آموخته است. استاد علی خان در دورهٔ ناصرالدین شاه قاجار می‌زیسته و مواجبی کافی دریافت می‌داشته است.
از آثار دیده شده وی:
۱ـ تصویر آبرنگی امامزاده قاسم که متعلق به موزه هنرهای تزئینی بوده است و رقم دارد «خانه‌زاد علی ولد محمود خان ملک‌الشعرا»
۲ـ منظره‌ای از مکتب خانه و شاگردان با آبرنگ با رقم «العبد علی ملک‌الشعرا ۱۳۲۶»
۳ـ منظره و تصویر رنگ روغنی یک کبک شکار شده با رقم «رقم بنده فقیر علی ۱۳۲٤» این اثر متعلق به مجموعه آقای دکتر پرویزفر بوده است. (تاریخها همه هجری قمری هستند)
آثار دیگری از وی در مجموعه‌های خصوصی پراکنده است.

روزنامه دولت علیه ایران، شماره ۵۰۲ ـ هنر و مردم شماره ۵ و ۶ ـ مجلهٔ آینده سال نودزهم شماره ۱ و ۲ و ۳

علیخان خوشنویس است و در اواخر سده سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی قطعه‌ای نستعلیق گلزار است که در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران موجود بوده است. مشخص نیست که آیا این اثر کار علیخان پسر ملک‌الشعرا (محمود خان) خوشنویس بوده است یا اینکه این کار علیخان دیگری است.

علی خان فرقانی وی را جزو خوشنویسان اواخر قرن سیزدهم آورده‌اند و کتابت یکی از قرآنهای مجلس را بدو نسبت می‌دهند اما طبق تحقیق جلال همایی علی خان فرقانی از مردم سه ده اصفهان است و اصلاً خطّاط نبوده و قرآن موجود در کتابخانهٔ مجلس به خط میرزا ابوالقاسم خوشنویس قدسی است.

علی خراسانی ـ حاجی ملا از مشاهیر فضلای خراسان که انواع خطوط را نیکو می‌نوشته و شعر نیز می‌گفته است. وی بسال ۸۹۶ و هنگام تألیف مجالس النفایس هنوز می‌زیسته است.

علی خواجه بن محمدعارف تبریزی خوشنویس است و به خط وی یک رقعه از مرقّع ریحان و ثلث و نسخ و رقاع با رقم «کتبه.... علی خواجه بن محمدالعارف‌التبریزی» در دانشگاه استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی خوشمردان خوشنویس است و از آثار وی قطعه‌ای در مرقّع مالک دیلمی در خزینه اوقاف استانبول است که به قلمهای ثلث و نسخ و نستعلیق می‌باشد با رقم «مشقه العبد علی الخوشمردان».

این خوشنویس باید در اواخر قرن نهم می‌زیسته. در کتاب مهدی بیانی از علی‌بن خوشمردان یاد کرده که چیزی از خط او دیده نشده.

علی درودی نقّاش و تذهیب‌کار مشهور اواخر عهد قاجار است. وی این هنر را از عموی خود صنیع همایون فرا گرفت و به زودی گوی سبقت از همگان ربود. استادعلی که آثار وی در موزه هنرهای ملی نیز می‌باشد، شاگردانی شهره، همگان به تاریخ هنر ایران تقدیم داشته که از آن جمله استاد نصرالله یوسفی و استاد محمدعلی زاویه و استاد علی کریمی می‌باشند.

علی‌رضا کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه مصباح الفلاح به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزیینات و به خط نسخ با رقم «علی‌رضا» و با تاریخ ۱۰۳۸ هجری قمری که در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌رضا کاتب خوشنویس است و در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او یک قطعه از مرقّع سید احمد مشهدی است به خط ثلث و نسخ با رقم «مشقه علی‌رضا» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

علیرضا تذهیب‌کار و نقّاش و مجلّد است که در انواع تزیینات کتاب و خطوط مهارت داشته. از آثار دیده شده وی جلد خط‌دار و مزیّن قرآنی متعلّق به موزه فاین آرت بوستون است که با انواع خطوط بویژه نسخ تزیین شده با رقم «کتبه علی‌رضا ۱۱۲۵».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علیرضا نقّاش آبرنگ‌کار و گل‌و مرغ ساز اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. از آثار دیده شده وی نقّاشی آبرنگی است که به رؤیت استاد محمدعلی کریم‌زاده رسیده است و رقم «میرزا علیرضا» داشته است.

علیرضا بن محمدعلی خوشنویس بوده است و به خط وی یک قطعه رقاع در بین متروکات قوام‌السلطنه در مجلس بوده است با رقم «... ابن محمدعلی، علیرضا....».

البته با توجه به اینکه علیرضا پرتو نیز ابن محمدعلی است، اما این رقم با رقمهای او متفاوت است.

علیرضا اصفهانی خوشنویس است و شاگرد میرعلی هروی بوده. میرزا حبیب سال مرگش را ۹۸۱ نوشته است. از آثار او قطعه‌ای در مجموعه مهدی بیانی است با رقم «عبده علی‌رضا الاصفهانی».

علی‌رضا بهبهانی ـ آخوند ملا خوشنویس است و همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و در نستعلیق مهارت داشته است. از علم نجوم نیز بی‌اطلاع نبوده. سال مرگش را ۱۲۸۷ نوشته‌اند.

فارسنامهٔ ناصری

علی‌رضا بن حاجی محمدجعفر کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه

تذکرةالعابدین به قطع وزیری با کاغذ ترمه و تزیینات است که به خط نسخ کتابت نوشته شده است با رقم «.. بیدالعبد الاحقر الکتاب علی‌رضا ابن‌حاجی محمد جعفر سمت نگارش یافت» و تاریخ رمضان ۱۲۵۸ دارد این اثر در کتابخانهٔ ملی تهران است.

علیرضا ـ حسینی قاینی نقّاش و مجلّد و قلمدان‌ساز اوایل سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. برادر وی میرزا محمدعلی خطّاط می‌باشد. از آثار این دو برادر یک نسخه قرآن است که خط و تذهیب آن را انجام داده‌اند. این نسخه در کتابخانه کاخ موزه گلستان است. در دو طرف جلد تصویر عیسی و استحمام حضرت مریم است و رقم دارد «رقم کمترین اقل السادات علیرضا محمداسماعیل الحسینی قاینی».
اثر دیگر این هنرمند طبق نوشتهٔ استاد کریم‌زاده قلمدان زیبایی است در مجموعه مهندس ناصر خلیلی که تصویر کالسکه و مسافرینش بر روی آن رسم شده و در مدالیون وسط آن دختری به نقش آمده و رقم دارد «کمترین علیرضا الحسینی القاینی سنه ۱۲۰۵» (هجری قمری)

علیرضا خان چنگی نوازندهٔ چیره‌دست کمانچه در دورهٔ قاجاری است. وی شاگرد جوادخان قزوینی بوده و از اوان کودکی به نوازندگی پرداخته است و جزو نوازندگان دربار مظفرالدین شاه و سپس دربار محمدعلی شاه گردیده است. پس از آن کلاسهای آموزشی داشته و از شاگردان او خواهرزاده‌اش اسماعیل زرین‌فر است.
سرگذشت موسیقی ایران

علیرضا دکنی از نقّاشان سدهٔ یازدهم هند است. وی در تصویرسازی به شیوهٔ صفوی دستی هنرمندانه داشته. از آثار دیده شده وی تصویر مرد ثروتمندی است در یک مجلس. این اثر در نمایشگاه هندی سال ۱۹۸۲ میلادی موزه ویکتوریا آلبرت لندن به نمایش درآمده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

علیرضا شیرازی ـ سید کاتب خوشنویس و نوادهٔ میرزا محمد کلانتر مؤلف تاریخ «روزنامهٔ کلانتر» است. وی هنگام فرمانفرمایی حاج فرهاد میرزا معتمدالدوله در فارس کاتب مخصوص او بوده و به نقل از صاحب فارسنامهٔ ناصری خط نستعلیق را به وجه کمال می‌نوشته است. از نمونهٔ آثار خطی او:
۱ـ یک نسخه روزنامهٔ میرزا محمد کلانتر (تاریخ استیلای افاغنه) که به دستور حاج فرهاد میرزا نوشته و رقم و تاریخ او چنین آمده: «... اقل السادات علی‌رضا الحسینی الشیرازی، نوادهٔ مرحوم میرزا محمد کلانتر سابق شیراز.... مورخ این رساله... قد فرغ من هذا الاستکتاب... فی شهر صفر المظفر سنهٔ ۱۲۹۷» که متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان تهران می‌باشد.
۲ـ نسخه‌ای دیگر از همان روزنامه که در پایان توضیحاتی دربارهٔ وضع زندگی خود و ستایش فرهاد میرزا دارد با تاریخ جمادی‌الاولی ۱۲۹۷ در کتابخانهٔ ملی تهران.
۳ـ یک نسخه دیوان فرخی که در پایان علت کتابت آن را نوشته به تاریخ ذیقعده ۱۲۹۶ در کتابخانهٔ مجلس شورا.
٤ـ یک نسخه هدایة السبیل که در سال ۱۲۹٤ به چاپ رسیده است.
۵ـ یک نسخه قرآن محشای مترجم که متن آن به خط نسخ و خواص سور آن به قلم نستعلیق است با تاریخ رجب ۱۲۷٤ که مهدی بیانی آن را دیده و از بهترین خطوط او می‌داند.
٦ـ یک نسخه دیوان مغربی به تاریخ ۱۲۸۰ که به کتابخانهٔ شورا عرضه شده بوده است.

میرزا علیرضا صحاف ـ آقا صحاف و مرقّع ساز و قطعه‌بند و جلدساز اصفهانی و فرزند هنرمند بزرگ آقامحمدتقی صحاف است. وی این هنر را در مکتب پدر آموخت. تولدش ۱۳۰۶ هجری قمری در اصفهان بوده است.

تاریخ اصفهان جلال همایی

علیرضا صفا نقّاش و قلمدان‌ساز است و شعر می‌گفته و صفا تخلّص داشته است. از آثار دیده شده وی قلمدان گل و مرغی زیبایی است با رقم «علیرضا صفا ۱۲۹۱» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علیرضا عباسی (تبریزی) از بزرگترین خوشنویسان دورهٔ صفوی بویژه شاه عباس اول است. احتمالاً این علیرضا نیز از نقّاشی وتذهیب کتب بی‌اطلاع نبوده زیرا یک نسخه سبحةالابرار جامی در حراج ۲۱ آوریل ۱۹۸۰ ساتبی لندن به فروش رسیده که رقم داشته «کاتبه و مصوّره و مذهّبه علیرضا عباسی فی بلده ساری ۱۰۲۲» و همین موجب گردیده که این فرد با علیرضا عباسی نقّاش عهد شاه عباس دوم اشتباه شود و عمری بسیار طولانی برای او ذکر کنند. علیرضا از مردم تبریز است و از ملاعلابیک تبریزی تعلیم خط گرفته است. وی در تبریز می‌زیسته و چون عثمانیها به آذربایجان حمله کردند وی به قزوین آمده و در مسجد جامع این شهر مسکن گزیده و به کتابت مشغول شد و کم‌کم شهرتش موجب گردید که از ملازمان فرهادخان قرامانلو (مقتول ۱۰۰۷ هـق) یکی از امرای دربار شاه عباس گردد.

علیرضا در همهٔ مسافرتها همراه با او بود تا اینکه شاه عباس از وجود او مطلع شده و او را از فرهاد خان بازستاند و علیرضا به اصفهان و به دربار صفوی پیوست. این خوشنویس سخت مورد توجّه و تفقد شاه بود، بنابراین به علیرضا عباسی مشهور شد و خود نیز رقم عباسی را در آثار خود می‌آورد.

خط علیرضا عباسی و تذهیب رضا عباسی مجموعه کریم‌زاده

گویند آنچنان با شاه جلیس و همنشین بود که اغلب شاه شمع به دست می‌گرفت تا علیرضا کتابت کند. وی کتابدار خاصه پادشاه بود. چون در زمان این خوشنویس، نابغهٔ دوران خط نستعلیق میرعماد سیفی نیز می‌زیست. در واقعه قتل میر، علیرضا را بی‌تأثیر نمی‌دانند. علیرضا عباسی در خطوط دیگر نیز استاد بوده. سال مرگ وی مشخص نیست اما آثار خطوط او تا سال ۱۰۵۲ دیده شده است. بنابراین باید بگوییم عمری طولانی داشته و اینکه میرزا سنگلاخ وی را شیخ الخطّاطین نامیده زیاد بعید به نظر نمی‌آید.

از خطوط به جاماندهٔ وی جز خط ثلث و نستعلیق جایی دیده نشده است. از آثار خطوط وی عبارتند از:

۱ـ یک قطعه از مرقّع در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

با رقم «کتبه العبد علی رضای عباسی غفرذنوبه»
۲ـ یک قطعه از مرقّع دیگر که در اصفهان نوشته شده و تاریخ ۱۰۱۷ هجری قمری دارد با رقم «کتبه العبدالمذنب علی رضا العباسی» در همان کتابخانه.
۳ـ دو قطعه از مرقّعی با تاریخ ۱۰۱۸ و رقم کتبه العبدعلی‌رضا العباسی» در همان کتابخانه.
٤ـ یک قطعه از مرقّع با رقم «مشقه العبدعلی رضا عباسی غفرالله ذنوبه و سترعیوبه» در کتابخانهٔ ملک تهران.
۵ـ یک قطعه از مرقّع با تاریخ ۱۰۲۵ و رقم «فقیرالمذنب علیرضا العباسی غفر ذنوبه...» در کتابخانه ملی.
٦ـ شش قطعه از مرقّع به تاریخ ۱۰۰۸ و رقم «کتبه العبدالافقر الاحقر المذنّب، علی‌رضا عباسی غفر ذنبه سنه ۱۰۰۸» در کتابخانهٔ آستان رضوی مشهد.
۷ـ یک قطعه از مرقّع با رقم و تاریخ «عبده المذنب الفقیر علی‌رضا العباسی، غفرالله ذنوبه و سترعیوبه فی سنهٔ ۱۰۱۱» در کتابخانه بادلیان.
۸ـ یک قطعه با رقم «فقیر علی‌رضا عباسی غفرالله ذنوبه» در کتابخانهٔ ملی پاریس.
۹ـ شش قطعه از مرقّع با رقمهای علیرضا تبریزی و علیرضا که یکی تاریخ سال ۱۰۰۰ دارد در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.
۱۰ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «العبدالمذنب الراجی علی‌رضا العباسی غفرذنوبه و سترعیوبه فی ۱۰۲۲» در کتابخانهٔ موزه بریتانیا لندن.
۱۱ـ یک قطعه با رقم «فقیر علی‌رضا عباسی غفرذنوبه و سترعیوبه ۱۰۱٤» در یک مجموعه خصوصی.
۱۲ـ دو قطعه از مرقّع با رقمهای «العبدالمستغفر علی‌رضا العباسی غفرالله ذنوبه» و «فقیر علی‌رضا عباسی غفرالله ذنوبه» در یک مجموعهٔ خصوصی تهران.
۱۳ـ یک قطعه با رقم «علی‌رضا عباسی» در مجموعه آقای کریم‌زاده.
۱٤ـ یک قطعه با رقم «نمقة العبدعلی‌رضا العباسی غفرالله ذنوبه وستر عیوبه، فی سنة ۱۰۱٦ ببلدة ساری» در مجموعهٔ مهدی بیانی.
۱۵ـ یک قطعه با رقم «کتبه علی‌رضا عباسی غفرالله ذنوبه در کتابخانه حاج سیدنصرالله تقوی تهران»
۱٦ـ یک رسالهٔ کوچک با رقم و تاریخ «کتبه العبد المذنب الاحقر، علی‌رضا عباسی غفرالله ذنوبه فی سنهٔ ۱۰۱۰» در کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد.
۱۷ـ کتیبهٔ طلای ضریح آستان قدس رضوی که یکی از آثار گرانبها و بی‌همتای این هنرمند است و فعلاً در موزه آستان قدس رضوی می‌باشد.
۱۸ـ کتیبه رباط خرگوش در ده فرسخی عقدا، در روی پانزده قطعه سنگ شیر به تاریخ ۱۰۲۳.
۱۹ـ کتیبه سردر کاروانسرای گنجعلی خان کرمان ۱۰۰۷
۲۰ـ کتیبه‌های حاشیه ورودی آب انبار گنجعلی‌خان کرمان
۲۱ـ کتیبه حمام گنجعلی خان
۲۲ـ کتیبه صندوق چوبی و قدیمی ضریح امام هشتم(ع) با تاریخ ۱۰۲۲.
۲۳ـ داخل بقعه خواجه ربیع مشهد دو کتیبه بر روی سنگ نقر شده به خط علیرضا عباسی با تاریخهای ۱۰۲٦ و ۱۰۳۱.
۲٤ـ کتیبه سردر و گلوی زیر گنبد مسجد شیخ لطف‌الله به تاریخ ۱۰۱۱ هجری قمری
۲۵ـ کتیبه سردر اصلی مسجد شاه به تاریخ ۱۰۲۵
۲٦ـ کتیبه مسجد مقصود بیک اصفهان به خط ثلث روی کاشی معرق با تاریخ ۱۰۱۱
۲۷ـ کتیبه سردر ورودی عالی‌قاپوی قزوین به خط ثلث
۲۸ـ یوسف زلیخای جامی با تاریخ ۹۸۰ با دو مجلس نگاره

احوال و آثار خوشنویسان، جغرافیای کرمان، یادگارهای یزد، فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی، مشاهدات نگارنده، فهرست نسخه‌های خطی احمد منزوی و فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

خط علیرضا عباسی و تذهیب رضا عباسی مجموعه کریم‌زاده

علیرضا عباسی نقّاش و قلمدان‌ساز عهد شاه عباس صفوی است. وی غیر از علیرضا (تبریزی) عباسی خطّاط مشهور آن دوره و رقیب میرعماد می‌باشد، بلکه نقّاشی است که به عباسی مشهور شده است. این نقّاش در تذهیب و تشعیر نیز دست داشته. از آثار این نقّاش به نوشته استاد کریم‌زاده عبارتند از:

۱ـ قلمدان تابوتی با تذهیب طلایی در یک مجموعه خصوصی که با انواع گلها و چهره‌پردازی استادانه به شیوه رضا عباسی زینت شده است و رقم نقّاش به صورت «علی‌رضای عباسی» دیده می‌شود.

۲ـ قلمدانی که با شیوه هندی نقّاشی شده، این اثر در موزه هنرهای تزیینی بوده است و رقم دارد «حقیر علی‌رضای عباسی»

۳ـ تصویر پیرمردی که به متکا تکیه داده است. این اثر توسط دکتر مهدی غروی در مجله هنر و مردم شماره ۱۴۸ معرفی شده است.

۴ـ قلمدانی با تصویر شاهزاده‌ای که اطراف آن با نقوش گل و مرغ تزیین شده و رقم دارد «علیرضا عباسی ۱۰۹۵».

توضیح: این نشان می‌دهد که علیرضا عباسی در زمان شاه عباس دوم و شاه سلیمان بوده و رقم عباسی را از شاه عباس دوم گرفته است. گو اینکه میرزا سنگلاخ عمر علیرضا عباسی خطّاط را طولانی ذکر کرده است، وی دو نفر را با هم اشتباه کرده و یکنفر حساب کرده است. از طرفی نصرآبادی تولد علیرضا عباسی را (که از نقّاشی و تذهیب بی‌اطلاع نبوده) در اصفهان می‌داند که باید همین علیرضا عباسی باشد که بعداً به هند رفته و در شیوهٔ هندی آثاری بوجود آورده است. آقای دکتر مهدی غروی در مجموعهٔ اردشیر نقّاشی‌ای را دیده که محل ساخت آن هند بوده و آن را کهنترین نقّاشی ایرانی به سبک فرنگی با تأثیر هندی می‌داند و این نقّاشی کار همین علیرضاست که تصویر آن در هنر و مردم شماره ۱۴۸ آمده است. و این علیرضا باید به هند سفر کرده باشد. در فرهنگ معین نیز دو علیرضا آورده که هر دو در زمان شاه عباس بوده‌اند و یکی از آنها فقط نستعلیق می‌نوشته و کتابت لیلی و مجنون مکتبی موجود در کتابخانهٔ حاج محمد نخجوانی در تبریز را بدو نسبت داده است.

۵ـ دو سینی روغنی بسیار زیبا با تشعیر و گل و مرغ و انسان که اسلاید رنگی آنها در نمایشگاه آثار روغنی مدرسه شرق لندن عرضه شده است.

۶ـ تصویر رنگی نیمه لخت دختری هندی که ظروف غذا را به انتهای چوبی بسته و حمل می‌کند با رقم «رقم علی‌رضای عباسی».

علیرضا قاینی ـ سید خوشنویس و شاعر و پزشک است و در شعر صفایی تخلّص دارد. از آثار

وی یک نسخه غزلیات خودش می‌باشد با خطی خوش که به قلم نستعلیق و شکسته نستعلیق کتابت نموده و رقم دارد «بجهت تقدیم... حضور... ظل‌السلطان اقل دعاگویان علی‌رضا الحسینی القاینی الطبیب المتخلّص به صفایی، شهر شعبان المعظم سنهٔ ۱۳۰۸».

احوال و آثار خوشنویسان

علیرضا قاینی ـ سید پسر اسماعیل قاینی و از صحّافان و ورّاقان قرن سیزدهم هجری است که کار او با تاریخ ۱۲۷۲ در مثنوی معنوی به خط سیدمحمدعلی قاینی (۱۲۶۶) دیده می‌شود. البته ممکن است با علیرضا قاینی شاعر و طبیب یکی باشد.

فهرست بیانی

علیرضا قمصری نقّاش آبرنگ کار و قلمدان‌ساز عهد ناصرالدین شاه است و وی پسر سیدباقر قمصری نقّاش است که به شیوه پدر به کار هنر می‌پرداخت. از آثار دیده شده وی قلمدان مرغشی است که با تصویر گل‌و مرغ زینت شده و رقم دارد «علیرضا ۱۳۱۲» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علیرضا قمی از خوشنویسان قرن دوازدهم هجری قمری است و از آثار وی قطعه‌ای در مجموعهٔ سرتیپ اسفندیاری فرزند حاج محتشم السلطنه بوده است با رقم «علیرضا قمی».

احوال و آثار خوشنویسان

علیرضا قوللر آقاسی نقّاش قلمدان‌ساز و میناکار و نگارگر کاشی عهد قاجار است و پسر این هنرمند حسین قوللرآقاسی نقّاش قهوه‌خانه‌ایست که شهرتی فراگیر یافته و شیوه نقّاشی قهوه‌خانه را وی شکل بخشیده است.

علی‌رضا کاتب در بین آثار خوشنویسان استاد فرزانه مهدی بیانی به خطوطی برخورده‌اند که رقم علیرضا کاتب داشته و معلوم نشده کدام علیرضا و انتساب این کار به هرکدام دشوار به نظر می‌رسد. بنابراین وی این خطوط را بنام علیرضا کاتب ذکر کرده و در کتاب احوال و آثار خوشنویسان آورده است. تاریخ این آثار از اواخر نیمهٔ اول سدهٔ دهم تا سال ۱۰۲۴ هجری قمری است که نگارنده عیناً در اینجا می‌آورم.

باید توجه داشت اگر چه بسیاری از این آثار هنگامی‌کتابت شده‌اند که علیرضا عباسی نیز می‌زیسته اما او هرگز رقم علیرضا کاتب در آثار خود نیاورده است، بنابراین باید علیرضاهای دیگر همعصر و یا قبل از او باشند که تاکنون شناخته نشده‌اند. این آثار به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک نسخه لیلی و مجنون مکتبی با تاریخ و رقم «این چند کلمه بتاریخ یوالثلثاء عاشر شهر ذالقعدةالحرام سنهٔ ۱۰۲۳ سمت تحریر یافت نمقه علی‌رضا الکاتب غفرذنوبه و ستر عیوبه» متعلق به کتابخانهٔ موزهٔ گلستان.

۲ـ یک نسخه جنگ اشعار بقلم کتابت خفی با تاریخ و رقم «تمت النسخة بتاریخ شهر رمضان المبارک سنهٔ اربع عشرین و الف کتبه العبد المذنب علی‌رضا ستر عیوبه و غفرذنوبه» در همان کتابخانه. (۱۰۲۴)

۳ـ یک نسخه دیوان امیرشاهی با رقم و تاریخ «کتبه العبدالمذنب علی‌رضا الکاتب غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه»، در همان کتابخانه.

۴ـ یک نسخه منتخب اشعار سعدی و حافظ به شیوهٔ سلطان محمدنور در قرن دهم با رقم «کتبه العبد علی‌رضا الکاتب در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار تهران.

۵ـ یک نسخهٔ دیگر دیوان امیرشاهی با رقم و تاریخ «قد فرغ من تحریر هذه النسخة المبارکة فی اواخر شهر شعبان المعظم سنة سبعین و تسعمائة کتبه العبد المذنب علی‌رضاء الکاتب» در دست

فروشنده‌ای به رؤیت مهدی بیانی رسیده است.
۶ـ یک نسخه بهارستان جامی با رقم و تاریخ «کتبه العبدالمذنب علی‌رضاء الکاتب، غفرذنوبه فی شهور سنة ثلث و ثمانین و تسعمائة من الهجرة...» در موزه کابل.
۷ـ یک نسخه دیوان جامی، به همان قلم و همان رقم و تاریخ سال ۹۴۰ در همان موزه.
۸ـ یک نسخه تحفة الاحرار جامی با کتابت عالی و با رقم «علی‌رضاء الکاتب» در کتابخانهٔ سرکاری رامپور.
۹ـ یک نسخه مثنوی شاه و درویش و بوستان با رقم و تاریخ «وفق بکتابتها العبدالمذنب علی‌رضا الکاتب غفرالله ذنوبه و سترعیوبه فی شهور سنة تسع و سبعین و تسعمائة من الهجرة...» در کتابخانهٔ مؤسسه کاما در بمبئی.
۱۰ـ یک نسخه گلستان سعدی با رقم و تاریخ «کتابت کرده شد این گلستان، بتوفیق ملک منان، بر دست فقیر علی‌رضا الکاتب غفرذنوبه فی اواخر شهر ربیع‌الاخر سنة تسع و ستین و تسعمائة الهجریة...» در کتابخانهٔ دانشگاه حیدرآباد سند پاکستان.
۱۱ـ یک نسخه شاه و درویش با تاریخ و رقم «قد فرغ من تحریر هذه النظم الشریفة، اواخر شهر ربیع‌الاخر سنة ثلث و ستین و تسعمائة من الهجریة... فقیر علی‌رضاء الکاتب غفرالله ذنبه» در موزه آثار اسلامی ترک استانبول.
۱۲ـ یک نسخه لیلی و مجنون هاتفی، به همان قلم با رقم و تاریخ «کتبه العبدالفقیر المذنب علی رضاء الکاتب غفرذنوبه، ببلدة فاخر بخارا، فی اواسط شهر جمیدی الثانیه اثنی و سبعین و تسعمائة من الهجرة النبویة» در همان کتابخانه.
(این نسخه از کتابخانهٔ سلطنتی ایران بوده و مهر فتحعلی‌شاه قاجار داشته است).
۱۳ـ یک قطعه به قلم دودانگ عالی با رقم «فقیر علی‌رضا غفرذنوبه» در کتابخانهٔ آستان رضوی مشهد.
۱۴ـ یک قطعه از مرقّع با رقم «کتبه العبدالمذنب علی‌رضا الکاتب غفرذنوبه» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.

علی‌رضا گرگانی ـ سید از خوشنویسان اواخر سدهٔ سیزدهم و اوایل چهاردهم هجری قمری است. ولی از مستوفیان خزانه دولتی بوده و از نقّاشی نیز بهره‌ای داشته است. در آثار عجم خط نستعلیق و ثلث و نسخ و شکسته نستعلیق را بدو نسبت داده و گوید که در شیراز می‌زید و هنگام تألیف این کتاب در آنجا بوده است. سپهر حیات وی را تاسال ۱۳۲۰ قمری هنگام تذکره خود تأیید کرده است.

علی‌رضا مشهدی خوشنویس است و او را شاگرد سیداحمد مشهدی دانسته‌اند. صاحب گلستان هنر و سپهر و مناقب هنروران از او نام برده‌اند و قلمش را ستوده‌اند. از آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان و فهارست دیگر عبارتند از:
۱ـ یک قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی با رقم «العبد علی رضا مشهدی» در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول.
۲ـ یک قطعه از مرقّع دیگر با رقم «کتبه العبد علی رضا مشهدی حسب الفرمودهٔ مولانا حاجی مرقوم شکسته رقم گشت» در همان کتابخانه.
۳ـ یک نسخه المبسوط شیخ طوسی، متعلّق به کتابخانهٔ آقامیرحسینای قزوینی به خط نسخ و رقم «علی‌رضا مشهدی صفر ۹۸۱ هـ ق».
به نقل از سپهر مرگ وی در سال ۹۸۶ هجری اتّفاق افتاده است.

علی‌رضا مستوفی خوشنویس سدهٔ سیزدهم هجری قمری است واز آثار او کتیبهٔ اشعار بالای ضریح حضرت معصومه در قم است که تاریخ ۱۲۷۵ دارد

علی‌رضا میبدی زیلوباف است و از بافته‌های او زیلوهای مسجد بیاق‌خان یزد است که تاریخ ۱۲۴۲ هجری قمی دارند.

یادگارهای یزد

علیرضا نقّاش نقّاش رنگ روغنی است و به روایت استاد کریم‌زاده یک اثر دیده شدهٔ وی جعبه‌ای بزرگ است که در رویهٔ آن صحنهٔ جلوس شاه عباس و همایون شاه هند و بزم آنها به زیبایی نقش شده است. این اثر در سالهای ۱۳۲۰ هجری قمری ساخته شده و رقم آن به صورت «هرکه نان از عمل خویش خورد/ منّت از حاتم طائی نبرد، رقم علیرضا» بوده است.

علی روحانی (وصال) نقّاش و خطّاط است. وی نوادهٔ میرزا کوچک وصال شیرازی و فرزند یزدانی ششمین فرزند وصال است. تولدش به سال ۱۲۵۷ خورشیدی است.

کتاب گلشن وصال

علی رومی از نستعلیق نویسان عثمانی است و در زمان سلطان احمد ثالث (۱۱۱۵ـ۱۱۴۳ هجری قمری) می‌زیسته است. وی به‌واسطه خط خوش مورد توجه سلطان قرار گرفته و به معلمی خط حرم سلطنتی گماشته شده. سال مرگ او را ۱۱۳۶ نوشته‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌زرگر ـ استاد میرزا از زرگران هنرمند عهد شاه عباس کبیر است. وی از تبریزیان ساکن عباس‌آباد اصفهان بوده است.

تاریخ اصفهان جلال همایی

علی سرّی از خوشنویسان اوایل قرن چهاردهم هجری قمری عثمانی است. از نمونهٔ خطوط او لوحه‌ای است در جامع کبیر شهر بورسه با رقم و تاریخ «کتبه الفقیر السیدعلی سرّی ۱۳۱۲».

احوال و آثار خوشنویسان

علی سلطان خوشنویس است و مناقب هنروران او را از شاگردان عبدالرحیم انیسی خوارزمی دانسته و نوشته است که در زمان سلطان سلیمان خان (۹۲۶ـ۹۷۴) به عثمانی رفته و در استانبول ساکن شده و در جوار مزار ابوایوب انصاری مقیم شده و با مقرری که از طرف سلطان به او می‌رسیده به کتابت مشغول بوده است. همچنین میرمصطفی عودنواز را از شاگردان او نوشته است.

علی سلطانی ـ میر (کاتب) از خوشنویسان اواخر سدهٔ دهم است که با مشابهت نام وی آثاری با رقم میرعلی سلطانی دیده شده از جمله آثار خطی او:

۱ـ یک نسخه دیوان امیرشاهی است با رقم و تاریخ «وفق بکتابتها افقر عبادالله تعالی، الفقیرمیرعلی الکاتب السلطانی، غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه سنهٔ ۱۰۰۸» که در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول می‌باشد. این نسخه را مهدی بیانی بنام میرعلی حسینی آورده‌اند.

۲ـ یک نسخه بوستان سعدی در کتابخانه کاخ موزه گلستان به شماره ۳۱۴۰ میرعلی سلطانی ۹۷۰ هجری قمری. این نسخه را مهدی بیانی بنام میرعلی هروی آورده‌اند و علت هروی بودن وی هم اینکه کاتب نوشته است در دارالسلطنه هرات نوشته شده به امر الغاری عبدالله خان بهادر.

۳ـ گلستان سعدی در موزه بریتانیا لندن به شماره 3140 به خط نستعلیق و رقم میرعلی السلطانی و تاریخ ۹۷۰ قمری که در بخارا نوشته شده است.

علی سلطانیه‌ای ـ میرزا خوشنویس و خط شناس و خوش‌آواز بوده و همگی خطوط را خوش می‌نوشته است. کتابهای بسیار در حدیث وقفه و ادعیه به خط خود نوشته است. در تاریخ تألیف گلستان هنر (حدود سال ۱۰۵۲) هنوز می‌زیسته و امر قضای سلطانیه به او محوّل شده است.

علی سیجانی ـ ملا کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه زادالمعاد به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و مذهّب که با خط نسخ نوشته شده با رقم «.. یدالفقیرالحقیر الجانی ملا علی السیجانی...» و تاریخ محرم ۱۲۵۲ در مجموعه مهدی بیانی است.

علی شرمی طغراکش و مذهّب و خطّاط عثمانی است که در عهد سلطان محمود ثانی (۱۳۲٤ـ۱۲۵۵ هـ‌ق) کاتب الدیوان بوده است. به نوشته استاد کریم‌زاده اثری از وی دیده شده با رقم «کتبه علی‌المعروف به شرمی عن کاتب قلم دیوان عالی رضی عنه الباری» حدود سالهای ۱۲۲۳ هجری قمری.

علی شکری افندی خوشنویس اهل عثمانی است و به خط وی یک رقعه از مرقّع است به خط رقاع و ثلث با گواهی «.. کتبها علی الشکری افندی و انا الفقیر العبد الحمد شاکر الصبری افندی» و تصدیقهای دیگر براین خط که یکی تاریخ ۱۲٦۸ و نشان این است که وی در آن زمان در قید حیات بوده است در کتابخانهٔ مجلس.

احوال و آثار خوشنویسان

علی شیدای تویسرکانی ـ ملا کاتب خوشنویس و شاعر است و در شعر شیدا تخلّص می‌کرده. از آثار خطوط او یک نسخه کتابت آتشکدهٔ آذر متعلّق به کتابخانهٔ مجلس شورا است با رقم و تاریخ «تمت الکتاب آتشکده... فقیر ملاعلی متخلّص به شیدای توی‌سرکانی، بتاریخ غره شهر ربیع‌الثانی سنهٔ یکهزار و دویست و سی و هفت از هجرت.... در دارالغربت توی‌سرکان».

علی شیرازی ـ حاجی از کاتبان خوشنویس قرن نهم هجری قمری است. از آثار خطی او عبارتند از:
۱ـ یک نسخه لیلی و مجنون مکتبی با تاریخ رمضان سال ۹۰۰ که در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول موجود است.
۲ـ یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی با خط نستعلیق و مصور و تاریخ ۹۰۱ هجری قمری که با شماره H1491 در کتابخانهٔ خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول می‌باشد.

فهرست نسخه‌های خطی، فهرست آثار خوشنویسان قرن دهم، احوال و آثار خوشنویسان

علی شیرازی ـ میر خوشنویس و شاعر بزرگ سدهٔ سیزدهم هجری قمری شیراز است. لقبش «شمس‌الادبا» و کنیه‌اش «ابوالمعالی» و «ابوالفراید» و برادرزاده و دست پروردهٔ میرزا کوچک وصال شیرازی است. وی جز نستعلیق، خط شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته و دارای قدرت و ظرافت پنجه بوده و آثار بسیاری را کتابت کرده است که از نمونه‌های شناخته شدهٔ آثار او:
۱ـ یک نسخه جهانگشای جوینی است که به نام ناصرالدین شاه آغاز کرده و به پایان نرسیده است اما در پایان مجلد اول چنین رقم آورده که «تمام شد مجلد اول از تاریخ جهانگشای جوینی.... علی یدالعبد... میرعلی الشیرازی» که در کتابخانه ملی تهران موجود است.
۲ـ یک نسخه دیوان رشید و طواط که روی جلد روغنی آن عکس میرعلی تصویر شده است. این نسخه در همدان و برای عزالدوله عبدالصمد میرزا به سال ۱۲۸۲ (شوال) نوشته شده است. (بیانی)
۳ـ یک نسخه رباعیات خیام به قلم نستعلیق که برای پیشکش به مهدی علیا به تاریخ ۱۲۷۷ نوشته شد در کتابخانهٔ مرحوم حاج سیدنصرالله تقوی
٤ـ یک نسخه ترجمه تاریخ یمینی که برای فرخ‌خان امین الدوله به تاریخ جمادی‌الاولی ۱۲۷۷ نوشته شده در همان کتابخانه.
۵ـ یک نسخه شیرین و فرهاد وحشی و وصال که برای آقامیرزا علی متخلّص به عالی نوشته شده در مجموعه مهدی بیانی است. و در این نسخه رقم

میرعلی الکاتب الشاعر دارد.
۶ـ یک نسخه قرآن به خط علیرضا پرتو که ترجمه فارسی آن در ذیل سطور و حواشی آن به خط میرعلی است با تاریخ ۱۲۷۷ در کتابخانه موزه کاخ گلستان.
۷ـ یک قطعه که رقم دارد «هنگام مراجعت از کربلای معلی فی شهر ذیقعده، با مرکبی پوچ‌تر از خطم، در منزل کرند تحریر شد، احقر الکاتبین علی الشیرازی» در مجموعه مهدی بیانی.
۸ـ یک قطعه که به رؤیت مهدی بیانی رسیده با رقم و تاریخ: «کتبه العبدالراجی، میرعلی الشیرازی الملقب به شمس الادبا و المکنی بابوالفراید فی شهر رجب الاصب فی ۱۲۸۲».

علی شیرازی ـ میر از کاتبان نیمهٔ دوم قرن سیزدهم و نیمهٔ اول قرن چهاردهم هجری قمری است که پس از میرعلی شمس‌الادبا می‌زیسته. از آثار خطوط وی:
۱ـ یک نسخه مفتاالرزق که در سال ۱۳۱۵ در تهران به چاپ رسیده است.
۲ـ یک نسخه تاریخ جنگ چین که به سال ۱۳۲۹ قمری در تهران چاپ شده و رقم «علی ذهبی شیرازی حسینی» دارد.

علیشیر نوایی وزیر هنرمند و دانشمند و هنرپرور سلطان حسین بایقرا تیموری است. نام پدرش امیرکیچکنه و تولدش به سال ۸۴۴ هجری قمری بوده است. وی در موسیقی، نقّاشی و خوشنویسی و شعر و ادب استاد بوده و دربارش همیشه ملجأ و ملاذ هنرمندان بوده است. وی آثار بسیاری در شعر و ادب دارد و در شعر ترکی و فارسی فانی تخلّص می‌کرده است. از آثار نقّاشی دیده شده وی به نقل از استاد کریم‌زاده نقّاشی آبرنگی شیری درنده است که اسیر زنجیر گشته و این اثر که با رقم «عملی میر علیشیر» شناخته شده در موزه بوستن آمریکا قرار دارد. مرگ این وزیر هنرپرور و هنرمند به سال ۹۰۶ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

علی شیروانی خطّاط است و از آثار وی یک نسخه فتوحات سلیمانی است که در کتابخانه خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول به شماره H1517 به خط نستعلیق و تاریخ رمضان ۹۶۵ هجری قمری ثبت شده است.
فهرست اسامی‌خوشنویسان قرن دهم

علی صبوحی تار و سنتور نواز اصفهانی است. پنجاه و اند سال زندگی‌کرده و در حوالی ۱۳۳۵ قمری فوت شده است.
تاریخ اصفهان جلال همایی

علی طهرانی ـ سید خوشنویس و حکاک است. به نقل از سپهر نستعلیق را نیکو می‌نوشته و در سال ۱۲۷۵ درگذشته است.

علی عسبلی حنفی از خوشنویسان عثمانی است و به خط وی یک نسخه قرآن رحلی بزرگ مذهّب به خط ریحان و رقاع با تاریخ ۹۷۶ هجری قمری در موزه اسلامی ترک است.
احوال و آثار خوشنویسان

علی عسِکر خوشنویس است و به خط وی یک رقعه از مرقّع به خط نسخ کتابت با رقم «مشقه... علی عسکر، فی سنة ۱۱۸۹» (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

علی عسکر ارسنجانی کاتب و خوشنویس است و از خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه دعای صباح جانمازی به خط نسخ و آخر رقاع با ترجمه نستعلیق و حواشی شکسته با

تاریخ ربیع‌الاول ۱۲۹۲ و رقم «.. علی عسکر الارسنجانی الشیرازی» در مجموعه سلطان القرایی.
۲ـ یک نسخه قرآن، جلد روغنی با رقم «یا امیرالمؤمنین» به خط نسخ و آخر رقاع که با رقم «حسن الخواهش.... میرزا عابد مستوفی شیرازی له الاغر... میرزا محمدرضا من شهور سنة ثلث و خمسین و مأتین بعد الالف من الهجرة... سمت اختتام پذیرفت وانا العبد الاثم الخاطی الجانی العاصی الفانی علی عسکر ابن محمد شفیع الارسنجانی سنهٔ ۱۲۵۳». (این نسخه در مجموعه مهندس شریف امامی بوده است)
۳ـ یک قطعه به خط نسخ و رقاع با تاریخ ذیقعده ۱۲۸۱ در مجموعه مهدی بیانی.

علی فائضی خوشنویس است و در نیمهٔ اول سدهٔ یازدهم می‌زیسته. وی به هند سفر کرده و به دربار جهانگیرشاه گورکانی راه یافته است. سپس در گجرات سکونت اختیار کرده و به سال ۱۰۳۶ درگذشته است. از آثار وی، یک قطعه از مرقّع متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است با رقم و تاریخ: «مشقه علی الفایضی، بدارالسلطنهٔ اصفهان فی سنة ۱۰۱٤».

تذکره نصرآبادی، احوال و آثار خوشنویسان

علی فخرالدین حسینی کاتب خوشنویس است و در اواخر سدهٔ دهم و اوایل یازدهم می‌زیسته. از نمونهٔ آثار او:
۱ـ یک نسخه زبدةالدعوات سیدحسن عسکری قمی (به فارسی) مذهّب و به خط نسخ به شیوه یاقوتی در مجموعه آقای دکتر اصغر مهدوی.
۲ـ یک نسخه قرآن به قطع رحلی، مذهّب و تشعیر سازی به خط ریحان و ثلث و نسخ یاقوتی و رقاع با رقم «کتبه العبد الفقیر... فخرالدین علی بن هدایة الحسینی غفرالله عنهما» با تاریخ ذیحجه ۹۹۱ در موزه اسلامی ترک.
۳ـ یک نسخه دیگر قرآن رحلی مذهّب با خط ریحان و ثلث و نسخ کتابت با رقم «...فخرالدین علی بن هدایة الحسینی الکاشانی» در همان موزه.

احوال وآثار خوشنویسان

علی قاری خطّاط است و در اواخر سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار خطی او:
۱ـ یک نسخه تفسیر کشاف است در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار به شماره ۲۱۵ به خط نسخ و تاریخ ۹۹۵ هجری قمری.
۲ـ قرآن کریم در کتابخانه ملک به شماره ۱۹ به خط نستعلیق معرب تاریخ ۹۹۵ هجری قمری.

علی قاسمی ـ سید از کاتبان خوشنویس نیمهٔ دوم قرن نهم است و از آثار وی مجموعه‌ای در دو مجلد از اشعار عراقی، حسینی، اوحدی، مغربی و غیره در کتابخانه دانشگاه استانبول است که تاریخهای ۸۹۷ (رجب) و جمادی‌الاولی ۹۰۲ دارد با رقم «علی بن حیدرالحسینی القاسمی».

احوال وآثار خوشنویسان

علیقلی نقّاش و خطّاط عهد محمدشاه قاجار است. وی خط نسخ را نیکو می‌نوشته. از آثار دیدهٔ شدهٔ وی شمایل حضرت امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام و حسنین است با رقم «رقم ذره بیمقدار علی‌قلی ۱۲۵۳».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علیقلی نقّاش و قلمدان ساز است که در گل و مرغ و چهره‌سازی مهارت داشته. از آثار دیده شده این نقّاش قلمدانی است که در حاشیه آن تصویر گل و مرغ است و در وسط آن نگاره دختر زیبایی به نقش کشیده شده و تاریخ ۱۲۹٤ هجری قمری دارد. این اثر در حراج هابسبورگ نیویورک در تاریخ ۱۹ ژوئن ۱۹۹۰ به فروش رسیده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علیقلی بحری از نگارگران عثمانی است که در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. وی با شیوه رضا عباسی و معین مصور آشنا بوده و به روایتی شاگرد ولی جان بن‌قاسم بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر مرد پالهنگ بگردنی است که در کتاب تورکیش مینیاتور به چاپ رسیده و رقم دارد «راقمة علیقلی».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علیقلی بن احمد تبریزی خطّاط بوده و از آثار خطی او یک نسخه جواهرالاسرار و اخلاق محسنی ملاحسین کاشفی است که تاریخ ۱۰۰۸ هجری قمری دارد و به خط نستعلیق نوشته شده و در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ٤١٩ ثبت گردیده است.

علی‌قلی بن محمد نقّاش و نگارگر چیره‌دست نیمهٔ سدهٔ یازدهم هجری قمری است. از آثار دیده شدهٔ وی یکی تصویری است که از روی یک اثر فرنگی کپی شده و منظره‌ای از رودخانه و مردی با گاری را نشان می‌دهد و رقم دارد «رقم کمینه علیقلی بن محمد ۱۰۵۹». دیگر تصویری از مجنون است که از روی اثر نقّاش هندی گوردهن کپی کرده و رقم دارد «رقم کمینه علیقلی سنهٔ ۱۰٦۸». این اثر در حراج ۲۳ ژوئن ۱۹۸۲ پاریس به حراج گذاشته شده و عکس آن در کاتالوگ هنر اسلامی (آرت اسلامیک) آمده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علیلقی جبادار (آرنااوت) نقّاش نام‌آور عهد شاه عباس دوم است. وی که بنام علیقلی فرنگی مشهور بود، احتمالاً اهل آرنااوت و آلبانیایی است که به ایران آمده و در دربار صفوی وارد شده و شغل جباداری (مسؤولیت اسلحه‌خانه) داشته است. شاید هم به علت هنرنقّاشی توانسته وارد دربار شود، اما از آنجا که به کار اسلحه و شناخت آن وارد بوده بدین شغل منسوب گشته است. در هر صورت طبق روایت آذربیگدلی در آتشکدهٔ آذر، وی در ایران اعتباری یافته و از دین خود دست کشیده و به اسلام روی آورده است و اینکه در ارقام خود کمترین غلام و غلامزادهٔ قدیمی ذکر کرده، نشان نزدیکی او به شاه صفوی است. اما گاهی در رقم خود نام آرنا اوت که وطن اولیهٔ وی است آورده و گاهی شغل خود را ذکر کرده است. البته باید متذکر شد که نام فرنگی وی پس از اسلام آوردن به علیقلی تبدیل گشته است.

علیقلی جبادار در نقّاشی شیوهٔ فرنگی را با مینیاتور ایرانی ترکیب کرده و شیوه‌ای نو پدید آورده است. وی بیشتر آثار خود را در زمان شاه سلیمان خلق کرده و در خدمت شاه سلطان حسین نیز بوده است. طبق نوشتهٔ آذر بیگدلی فرزند وی ابدال بیک و محمدعلی بیک نیز از نقّاشان زمانهٔ خود بوده‌اند.

آثار بسیاری از این نقّاش در موزه ارمیناژ لنینگراد است. از جمله آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر بزم مخصوص شاهزادگان و تفنگچیان متعلق به موزه ارمیناژ لنینگراد که در آلبوم شماره ۷۷ آمده است. این اثر متعلق به زمان شاه عباس دوم است با رقم «غلامزادهٔ شاه عباس ثانی کمینه علی قلی».

۲ـ تصویر سه کودک خردسال چارلز اول انگلیس که کپی کرده و خوب از عهده برآمده. تصویر این اثر در کاتالوگ حراج فرانسوی ۱۹۸۲ هنر اسلامی به چاپ رسیده است. رقم این اثر معرف زمان شاه عباس است «هو، غلامزاده شاه عباس ثانی کمینه علیقلی».

۳ـ دو تصویر اجتماع دراویش و نوازندگان در یک شب مهتاب در آلبوم شماره ۷٦موزه ارمیتاژ با رقم «عمل علی قلی بیک جبادار».

٤ـ تصویر مجلس شیوخ و عرفا در حضور نوازندگان و منظره از باغ و سایر افراد در همان

آلبوم با رقم عمل علی‌قلی بیک جبادارد.
۵ـ تصویر کتیبه تذهیبی و مجلس شیوخ و شعرا و دانشمندان در همان موزه با رقم «رقم کمینه علیقلی ارناوت».
۶ـ تصویر زن جوانی با شیوه فرنگی سازی، در همان موزه با رقم «رقم علیقلی جبادار».
۷ـ تصویر آبرنگی باز شکاری با رقم «هو غلامزاده قدیم علی‌قلی جبادار» در همان موزه.
۸ـ تصویر شاه سلیمان که در کمال قدرت نقّاشی شد، با رقم «هو غلام‌زاده قدیم علی‌قلی جبادار» در همان موزه.
۹ـ تصویر مجلس جلوس شاهان با رقم «هو غلامزاده قدیم علیقلی جبادار» در همان موزه.
آثار دیگری از وی و منسوب به وی در این موزه می‌باشد. علاوه بر آن در کاتالوگ حراج فرانسوی هنر اسلامی نیز تصاویری از آثار وی آمده است.
۱۰ـ تصویر بابر خردسال که به دست‌بوسی شاه اسماعیل اول آمده است.
۱۱ـ تصویر منظره‌ای از پیرمردی که از آب بیرون آمده و افراد مشغول خشک کردن اویند با رقم «هو رقم غلامزاده حقیق علیقلی جبادار».
۱۲ـ تصویر پرنده‌ای بر روی شاخه درختی با رقم «علیقلی جبه‌دار عباسی».
۱۳ـ تصویر ماگدالنا که کپی کرده است (شاید از روی کار رافایل) با رقم «رقم علیقلی»
۱۴ـ کپی تصویر شاهزاده فرانسوی که از روی کار نقّاش فرانسوی فیلیپ دوشامپانی انجام گرفته با رقم «رقم کمترین علیقلی جبه‌دار».
۱۵ـ تصویر پرنده‌ای روی درخت بلوط، با رقم «علیقلی جبه‌دار عباسی» این اثر در موزه هنرهای تزیینی تهران بوده است.
۱۶ـ تصویر دو مرد جوان که به چرای گوسفندان خود مشغولند. این اثر در کتاب شاه عباس و هنر ایران چاپ شده است.
۱۷ـ تصویر سفیر روس متعلّق به مجموعه صدرالدین آقاخان با رقم «رقم علیقلی سنهٔ ۱۱۲۹».
۱۸ـ قلمدان نفیسی متعلّق به مجموعه مهندس خلیلی با رقم «برحسب امراشرف اعلی علیقلی سنهٔ ۱۱۱۷» (تاریخ‌ها هجری قمری است).
۱۹ـ قلمدان روغنی زیبایی در مجموعه آقای محمدعلی کریم‌زاده با رقم «علیقلی».
۲۰ـ قلمدان استادانه‌ای با رقم «علیقلی آرناوت سنهٔ ۱۱۱۲۰» در یک مجموعه خصوصی.
۲۱ـ تصویر مجنون به صورت تقریباً سیاه قلم (در یک مجموعه خصوصی) با رقم «رقم کمترین آرناوت ۱۰۹۹».
۲۲ـ تصویر زن برهنهٔ زیبایی که زیر درختی به خواب رفته و رقم و تاریخ دارد «رقم علیقلی جبه‌دار سنهٔ ۱۰۸۴» هجری قمری این اثر در حراج ساتبی لندن به تاریخ ۲۴ نوامبر ۱۹۸۴ بفروش رسیده است.
بعضی از کتب هنر صحافی را نیز به وی نسبت داده‌اند اما تاکنون اثری از وی دیده نشده است.

علی قلی خان ماهر خوشنویس و نقّاش و قطاع است. به نوشته نصرآبادی وی از مردم دامغان بود که به آذربایجان رفته و در اردبیل به شغل عطاری مشغول شده. اما جویای مرادی گشته و به تبریز رفته و در آنجا انواع هنرها را آموخته است. گویند با قلم‌مو نستعلیق استادانه می‌نوشته. وی شعر نیز می‌گفته و ماهر تخلّص داشته است. در زمان تألیف تذکره نصرآبادی هنوز در قید حیات بوده است.

علیقلی خوئی از نقّاشان عهد ناصرالدین شاه قاجار است و آثار این نقّاش در بسیاری از کتابهایی که در آن دوره به چاپ رسیده است دیده می‌شود. از جمله در یک شاهنامه چاپی که تصویر اسیر شدن خاقان چین را به دست رستم به نقش کشیده و رقم دارد «رقم میرزا علی خوئی».

علی قلی شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه چهل کلمه به قطع وزیری جلد روغنی با تزیینات به خط ثلث و ثلث رقاع و نسخ و تاریخ رجب ۹۷۷ در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

علیقلی مصور نقّاش و شاعر عهد ناصری است. تولدش در سال ۱۲۲۷ هق در تهران بوده و به تحصیل نقّاشی پرداخته و در این هنر دستی قوی یافته است. وی در شعر مصوّر تخلّص می‌کرده. از آثار دیده شده وی به نقل از استاد کریم‌زاده مرد چوپانی است که به عصا تکیه داده است.

علیقلی همدانی نقّاش عهد ناصرالدین شاه است که در گل و مرغ و شبیه‌سازی دست داشته و از آثار دیده شده وی قلمدان گل و مرغی است که با تصویر یکی از رجال قاجاری مزین شده و رقم دارد «علیقلی همدانی».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

تصویر آباقاخان (*)

علیقلی هندی از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری هندوستان است. وی یکی از هنرمندان و تصویرگران کتاب جامع‌التواریخ رشیدالدین فضل‌الله است. از آثار دیده شده وی یک صفحه مینیاتور زیبا که تصویر آباقاخان بن هولاکو بوده که در حراج ساتبی لندن در ۱۴ اکتر ۱۹۸۰ به فروش رسیده. تصاویر و صفحات این کتاب در مجموعه‌ها و موزه‌های مختلف پراکنده است از جمله در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان نیز موجود است.
از آثار دیگر وی که تصویر آن در کاتالوگ کتابخانه چستربیتی به چاپ رسیده، مجلس بزم و میگساری شاه و شاهزاده است با رقم «علیقلی ۱۰۲۵» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی قوسی خوشنویس اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری است. او به شیوه میرعماد می‌نوشته است. از آثار خطوط او:
۱ـ دو قطعه در یک مرقّع با رقم و تاریخ «کتبه المذنب قوسی، بتاریخ سنهٔ احدی والف در بلدهٔ طیبه آمد» که در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان می‌باشد.
۲ـ یک قطعه از یک مرقّع با رقم «الفقیرعلی القوسی ستراللّه عیوبه و غفرذنوب» در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی.
۳ـ یک قطعه از یک مرقّع... با رقم «نمقه المذنب قوسی الخادم، بالروضة الحائریة، غفرله» در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

علی کاشی‌پز کاشانی کاشی‌پز و کاشی‌کار عهد ناصرالدین شاه قاجار است. از آثار او کاشیکاری دروازه ارگ سمنان است. به سال ۱۳۰۲ قمری همراه وی در این اکر استاد حبیب‌الله بوده است.

آثار تاریخی سمنان

علی کاتب از خوشنویسان نیمهٔ دوم قرن دهم هجری قمری است و از آثار خطی او بنا به نوشته فهرست خوشنویسان قرن دهم و بعضی از فهرست‌ها:

۱ـ شاهنامه فردوسی متعلق به کتابخانه خزینه توپ قاپوسرای استانبول به شماره H1481 با ۳۷ مجلس نگاره به خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۰ هجری قمری.

۲ـ بوستان سعدی کتابخانه خزینه توپ قاپوسرای استانبول به شماره R931 خط نستعلیق و تاریخ ۹۹۱ هجری قمری.

۳ـ بوستان سعدی در کتابخانه ملی تهران به شماره ۱۴۹۱/ف خط نستعلق و تاریخ ۹۷۷ هجری قمری که در هرات نوشته شده.

۴ـ منتخب حدیقه عطار در کتابخانه بادلیان آکسفورد با ۸ مینیاتور بدون تاریخ که یکی از مینیاتورها امضای کمال تبریزی دارد.

علی کاتب از کاتبان اوایل قرن دهم است که از آثار خطی او یک نسخه خمسه نظامی در کتابخانه چستربیتی به شماره P182 است با ۳۰ مینیاتور و خط نستعلیق و تاریخ ۹۱۵ هجری قمری.

علی کرمانی ـ سید پته‌دوز و هنرمند عهد قاجار است و از آثار وی یک شنل پته‌دوزی است که در موزه هنرهای تزیینی بوده است.

علی کله‌گوش از نقّاشان عهد شاه تهماسب صفوی است که به علت تقلید مهر شاه، گوش خود را از دست داده است. به نوشته قاضی احمد وی در مشهد مقدس و در کتاب خانه نواب میرزا کار می‌کرده است.

گلستان هنر، احوال و آثار نقّاشان

علی کمره‌ای ـ سید خوشنویس بوده و به نقل از سپهر نستعلیق جلی و خفی را خوش می‌نوشته و به سال ۱۲۸۰ درگذشته است.

علی کوساری ـ ملا خوشنویس و خوش‌آواز و موسیقی‌شناس است. در قریه کوسار از قرا اصفهان به دنیا آمده و پدرش حاج زین‌العابدین بنا بوده. وی با اینکه مردی عامی است از ذوق و حافظه استثنایی برخوردار بود، بطوری که ده قلم را به استادی می‌نوشته و در کتابت قرآن آنچنان استاد بوده که ابتدا در صفحه اعراب را می‌گذارده و پس از آن به کتابت می‌پرداخته بطوری که هر بیننده‌ای را به حیرت وا می‌داشته است.

حزین لاهیجی از دوستان و هم‌صحبتان اوست و از آواز خوش او حکایت‌ها دارد.

ملاعلی در حمله افاغنه خود را به همدان می‌رساند و در راه پسر چهارده‌ساله‌اش گم می‌شود. در آنجا مورد استقبال بزرگان شهر قرار می‌گیرد، اما پس از چندی همدان به دست سپاهیان عثمانی قتل و عام می‌شود و او نیز یکی از کشته شدگان این حادثه در سال ۱۱۳۶ اتّفاق افتاده است.

از آثار وی دیده نشده است. دکتر مهدی بیانی نیز دربارهٔ وی نوشته است.

علی کوهیار ابرقوهی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه محراب صفهٔ عمر مسجد جمعه اصفهان است با تاریخ ۷۷۸ هجری قمری با رقم «کتبه علی کوهیار الابرقوهی».

علی گچبر ـ استاد استاد بنّا و گچبر است و از آثار وی گچ‌بری‌های متنوع و عالی مسجد فریومد در ناحیه جاجرم خراسان است که در قرن ششم هجری قمری ساخته شده است.

علی گرشاسف نجّار و نقّار است. وی در سال ۱۱۰۲ هجری قمری به اتّفاق چند نجّار دیگر صندوق مرقد شیخ احمد نوری را در بلدهٔ نور ساخته است.

علی محمد نقّاش آبرنگ‌ساز است که به شیوه لطفعلی نگارگری می‌کرده است. از آثار دیده شدهٔ وی دسته گل شادابی است با رقم «علی محمد سنهٔ ۱۲۸۷» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی محمد حکاک و هنرمند شیرازی است و برادر میرزا محمود مذهّب باشی شیرازی. وی در دورهٔ قاجار می‌زیسته است.

آثار عجم

علیم‌الله حسینی از خوشنویسان هندوستان است. وی در قرن دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و از نمونهٔ خطوط او یک قطعه از مرقّع است متعلّق به کتابخانهٔ بادلیان با رقم «راقمه علیم‌الله حسینی».

احوال و آثار خوشنویسان

علی محمد ایرانی از نقّاشان ایرانی و اهل شیراز است که در هند ساکن گشته واز ترکیب سبک هندی و ایرانی سبکی بدیع و زیبا آفریده است. فرزند وی محمدحسین ایرانی نیز سبک پدر را ادامه داده است. از نمونهٔ آثار وی به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده:

۱ـ جعبه مدوّر و بیضی‌شکلی که اکنون در مجموعه آقای محمدعلی کریم‌زاده است و تصویر آن در کتاب الکساندر پوپ به چاپ رسیده. بر روی این جعبه تصاویر زیبایی از گل و مرغ است که در اطراف آن اشعاری آورده و چنین رقم دارد «عمل میرزا علی محمد ایرانی در سنه ۱۲۱۷» (هجری قمری)

۲ـ قلمدان زیبای گل و مرغی با رقم «علی محمد ایرانی» در مجموعه خصوصی.

۳ـ یک طرّاحی مقوایی که بر روی آن تصاویری از ازدحام اعیان هندی در مجالس بزم بنقش آورده و در حراج ساتبی ۱۹۸۳ بفروش رسیده با رقم «علی محمد شیرازی ۱۸۲۰ م».

علی محمد تبریزی ـ میرزا خوشنویس دورهٔ ناصرالدین شاه قاجار است. طبق تحقیق آقای سلطان القرایی از شاگردان میرزا سید حسین خوشنویس باشی است. وی در هفته دو روز صبح دوشنبه و چهارشنبه در خانهٔ خود واقع در سرخاب تبریز در محلی که معروف به قوچ‌داشی است به تعلیم مشغول بوده است. برادرش میرزا یوسف نیز خوش‌نویس بوده است. از شاگردان او دبیر اسرار، منتظم‌الدوله، شیخ مهدی فرزند شیخ عبدالرحیم سلطان القرا، ابوالفتح حشمت‌الدوله، و از خاندان میرزا رفیع نظام‌العلماء و میرزا احمدخان مقتدرالممالک را نام برده‌اند. مرگ وی در سال ۱۳۲۲ هجری قمری در سن هفتادسالگی اتّفاق افتاده است.

احوال و آثار خوشنویسان

علیمحمدخان مستوفی ـ سید نوازنده تار و نقّاش و خطّاط است. وی در تار شاگرد میرزا عَبدالله و میرزا حسینقلی و در نقّاشی شاگرد کمال‌الملک بوده. در آخر عمر سفری به اروپا کرده و با نواختن ویولون آشنا شده است. مرگش در سال ۱۲۷۹ شمسی اتّفاق افتاده است.

سرگذشت موسیقی ایران

علی محمد ساوجی به نقل از سپهر خوشنویس بوده و به سال ۱۲۸۸ در گذشته است.

علی محمد ـ سید خوشنویس است و به خط او یک قطعه خط مرغی با رقم نسخ «علی محمدالحسینی» (قرن ۱۳) متعلق به آقای تق شهیدزاده در همدان بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی محمد شیرازی از نستعلیق‌نویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. وی خط شکسته نستعلیق را نیکو می‌نوشته است. از آثار خطوط او عبارتند از:

۱ـ یک نسخه مجموعهٔ اشعار به قلم کتابت که صفحه آخر آن شکسته نستعلیق است با رقم و تاریخ «حسب الامر... مالک رقاب مملکت فارس حسین علی میرزا، کمترین بندگان...» به تحریر ایندو قصیده که از نتیجهٔ افکار میرزا محمد جعفر منجم باشی سرکاروانهاست و مثنوی میرزا محمدنصیر اصفهانی و مثنوی سید محمد المتخلّص به عرفی شیرازی و مثنوی امینی شاعر و مثنوی امیرخسرو دهلوی پرداخت سنهٔ ۱۲۲۶» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.

۲ـ یک نسخه مثنوی پیر و جوان محمد نصیراصفهانی به قلم نستعلیق و شکسته نستعلیق که به دستور حسین علی میرزا نوشته و رقم کمترین بندگان علی محمد دارد با تاریخ ۱۲۲۶ در همان کتابخانه.

۳ـ یک نسخه انوار سهیلی با قلم کتابت و شکسته با رقم «کمترین غلامان... علی محمد شیرازی با تاریخ ربیع‌الاول ۱۱۲۰ در کتابخانه آقای دکتر مهدوی.

۴ـ یک نسخه کلیات سعدی با رقم و تاریخ «جهت بندگان... میرزا علی‌اکبر... راقم صحیفه عقیدت طرازی، علی محمد شیرازی سنه ۱۲۴۵» که مهدی بیانی در دست فروشنده‌ای در تهران دیده است.

۵ـ یک نسخه دیگر کلیات سعدی که برای میرزا مهدیخان نامی در تاریخ ۱۲۵۵ نوشته در مجموعهٔ دولتی افغانستان کابل.

۶ـ یک نسخه نفیس قرآن به خط نستعلیق با جلد گوهرنشان که برای شاهزاد حشمت‌الدوله محمد حسین میرزا نوشته و تاریخ ذیحجه ۱۲۴۸ دارد در کتابخانه دانشگاه استانبول.

۷ـ مرقّعی از متروکات مرحوم تق دانش که استاد مهدی بیانی مشاهده کرده‌اند که دارای پنجاه قطعه کتابت نستعلیق و شکسته عالی بوده با رقم «مشقه علی‌محمد» و تاریخهای ۱۲۵۵ و ۱۲۶۰ و ۱۲۶۳ داشته‌اند. البته چون سپهر مرگ او را ۱۲۵۵ ذکر کرده است. اگر بپذیریم که این خطوط از علی محمد شیرازی است باید بپذیریم که نقل سپهر درست نیست و وی تا سال ۱۲۶۳ در قید حیات بوده است.

۸ـ مرقّعی دارای ۵۸ قطعه (نستعلیق و شکسته) خفی و غبار در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان که زنده‌یاد مهدی بیانی آن را جزو آثار علی محمد لواسانی (صفا) نوشته‌اند ـ هر چند خود شک داشته‌اند با رقم و تاریخ «مشقه العبدالاقل علی محمد، بتاریخ شهر ربیع‌الثانی هزار و دویست و پنجاه و پنج در دارالعلم شیراز که البته با توجّه به اینکه صفا ساکن تهران بوده و سفرهای وی بیشتر به کرمان و آن سوی است و هیچ مدرکی برای اقامت وی در شیراز وجود ندارد و این خطوط در شیراز نوشته شده نگارنده این آثار را جزو آثار علی محمد شیرازی آورده‌ام.

علی محمدشیرازی محرم خوش‌نویس و شاعر قرن سیزدهم هجری قمری است. وی فرزند ملانورالدین محمد کواری است که در شیراز نشو و نما کرده است. در حدیقة الشعرای میرزا احمد شیرازی نوشته که همه خطوط به ویژه نسخ و نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته و دیوانش دارای ده هزار بیت بوده است و در سال ۱۲۶۵ از شیراز به عتبات رفته و دیگر از او بی‌خبرم. از نمونهٔ خطوط وی:

۱ـ دو قطعه خط شکسته تعلیق که از روی خط خواجه اختیار منشی نقل کرده، در مجموعه مهدی بیانی.

۲ـ یک نسخه تحفة الوزراء با خط نستعلیق و رقم و تاریخ «کتبه الفقیر علی محمدالمحرم غفرذنوبه و ستر عیوبه ۱۲۵۹».

علی محمد قانع نقّاش و شاعر دورهٔ ناصرالدین شاه است که در شعر قانع تخلّص می‌کرده است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر درویش پابرهنه‌ایست با رقم «علی‌محمد ۱۳۱۳» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علیمحمد فخام بهزادی (فخام الدوله) موسیقیدان و نوازندهٔ تار است. وی متولد ۱۲٦٤ شمسی است. ابتدا نزد یوسف‌خان صفایی به نواختن تار آغاز کرد و در سن ۱۵ سالگی به کلاس آقا حسینقلی راه یافت و یکی از شاگردان خوب وی محسوب می‌شد. فخام‌الدوله پس از آقا حسینقلی چندی نزد میرزا عبدالله مشق سه‌تار نمود.

سرگذشت موسیقی ایران

علی‌محمد طهرانی از کاتبان خوشنویس عهد فتحعلی‌شاه قاجار است. از نمونه خطوط او یک نسخه مناجات حضرت علی‌بن ابیطالب(ع) است که به فرمان نایب‌السلطنه به خط شکسته نستعلیق و نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۱۲۳۲ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

علیمحمد صفایی (ظهیرالدوله‌ای) موسیقی‌دان و سه‌تارنواز است، وی نوازندگی را نزد درویش‌خان آموخته است. صفایی سه‌تارهای بسیار زیبایی ساخته که اکنون دارای ارزش هنری و مادی می‌باشد و در ساخت این ساز ابتکاراتی داشته است و به خاطر این هنر درویش خان مدالی نیز به وی عطا کرده است. مرگ وی در سال ۱۳۱۸ شمسی اتّفاق افتاده است.

سرگذشت موسیقی ایران

علی محمد قاینی نقّاش و قلمدان‌ساز و از خانوادهٔ شریف قاینی است و به نوشته استاد کریم‌زاده در چهره‌پردازی مهارت داشته و در کار به شیوه آقا نجف کار می‌کرده است. در نقّاشی‌های خود پرسپکتیو را به شیوه‌ای صحیح بکار گرفته است. از آثار این هنرمند:

۱ـ قلمدانی رزمی‌که به سفارش حسام‌السلطنه انجام یافته با رقم «محاصره مشهد مقدس و جنگ با سالار ـ کمترین علی‌محمد الشریف القاینی ۱۲۷۷».

۲ـ قلمدانی که با تصاویری از داستان شیخ صنعان تزیین یافته و با مناظری از دشت و دمن و ابنیه و تصویر سی و سه پل زینت شده و تاریخ ۱۲۸۲ هجری قمری دارد.

۳ـ قلمدانی با تصاویر یوحنای نبی و کلیسا و مناظری از قایقها و تصویر سی و سه پل و رقم «الاقل علی محمد شریف القاینی ۱۲۷۸».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی محمد کاشی‌پز نقّاش و کاشی‌نگار و کاشی‌پز اهل اصفهان است. کارگاه کاشی‌پزی او نزدیک دروازه شاه عبدالعظیم بوده است. از آثار رقم‌دار این هنرمند کاشی بزرگی است. با تصویر کلنل رابرت اسمیت با رقم «علی‌محمد کاشی‌پز اصفهانی در دارالخلافه ناصره تهران ۱۳۰٤، کارخانهِ کاشی در دروازه شاهزاده عبدالعظیم».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی محمد کاوه خطّاط و خوشنویس است و از آثار او کتیبه‌ایست در مسجد جامع یزد در درگاه شمالی بر روی کاشی که تاریخ ۱۳٦۷ هجری قمری دارد.

از آثار دیگر وی کتیبه دور گنبد ملااسماعیل یزد است.

یادگارهای یزد

علی محمدکشمیری خوشنویس است و در قرن دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار خطوط وی دو قطعه در کتابخانهٔ بادلیان است با رقم «العبدالمذنّب علی محمد کشمیری سترالله عیوبه» و «بندهٔ گمنام علی محمد».

احوال و آثار خوشنویسان

علی محمدلواسانی صفا عارف و شاعر دوره محمدشاه و ناصرالدین شاه است. وی برادر کوچک محمدجعفر حکیم‌الهی است. در شعرَ صفا تخلّص می‌کرده و مدتی در کرمان در خدمت مشایخ شیخیه گذرانده است. صفا از مشاهیر خطّاطان عصر خود بود و آثار بسیاری را کتابت کرده است. مرگ وی به سال ۱۲۹۹ در سن هفتاد و هشت سالگی در تهران اتّفاق افتاده و جنازه وی به عتبات منتقل و در جوار مزار حربن یزید ریاحی به خاک سپرده شده است. از آثار دیده شده وی به نوشته بعضی فهارست و احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه وجیزهٔ حاج میرزا آقاسی با رقم و تاریخ «کتبه العبد... علی محمدبن حسین علی اللواسانی النظامی غفرالله له و لوالدیه سنهٔ ۱۲۶۱» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.

۲ـ یک نسخه نصایح سعدی که از روی خط باباشاه اصفهانی نوشته و تاریخ شعبان ۱۲۷۶ دارد. در همان کتابخانه.

۳ـ یک حکایت که چنین تمام می‌شود «از جلد اول وصاف نقل شد، کتبه العبدالمذنب الحقیر علی محمد اللواسانی غفرذنوبه ۱۲۵۰» در همان کتابخانه.

۴ـ یک نسخه شرح شمسیه که تاریخ جمادی‌الاول ۱۲۶۴ دارد. در مدرسهٔ سپهسالار تهران.

۵ـ یک نسخه خلاصة الحساب شیخ بهایی که چنین تمام می‌شود «.. علی محمداللواسانی تشویقاً لوالدی الرشید محمدحسن... فی ۲۸ شهر جمادی الثانیة فی حالة النقاهة و ضعف البصر ووفورالخطر...» در کتابخانهٔ مرحوم حاج سیدنصرالله تقوی، تهران.

۶ـ یک نسخه شرح المکتسب فاضل جلدکی، به قلم نستعلیق و تحریت با تاریخ ۱۲۵۹ در همان کتابخانه.

۷ـ مهدی بیانی در نزد کتابفروشی یک نسخه عوامل فی النحو و یک نسخه نصاب الصبیان دیده که گویا در سن کهولت نوشته بوده و خط خوشی نداشته.

۸ـ یک صفحه به قلم کتابت جلی عالی که چنین رقم و تاریخ دارد «برحسب امر شاهنشاه [محمدشاه قاجار] به تحریر حکایات تشرف یافت العبد الحقیر علی محمد اللواسانی، غفرذنوبه ۱۲۵۷» در کتابخانهٔ ملی تهران.

۹ـ یک قطعه به قلم کتابت و غبار با تاریخ و رقم:

«بتاریخش بگوش جان بمشتاق ملک گفتا
قبول درگه ایزد زسلطان ناصرالدین شاه»

[که می‌شود سال ۱۲۸۷] و رقم «العبد... علی محمد غفرذنوبه و سترعیوبه» در مجموعه آقای افخم السلطنه اعتضادی تهران.

۱۰ـ یک قطعه با رقم «لمحرره علی محمد اللواسانی» در مجموعه آقای مرتضی عبدالرسولی.

۱۱ـ دو قطعه از مرقّعی به تاریخ ۱۲۷۵ در مجموعه آقای عباس مزدا تهران.

۱۲ـ دو قطعه که از روی خط میرعماد نقل کرده و تاریخ ۱۲۷۴ دارد در کتابخانه حاج سیدنصرالله تقوی تهران.

علی‌محمد مذهّب از تذهیب‌کاران و قلمدان‌سازان و نقّاشان عهد فتحعلی‌شاه قاجار است، از آثار دیده شدهٔ وی قلمدان تابوتی است با تذهیب و نگارهٔ گل و مرغ که دارای حل‌کاری و طلااندازی بوده، از روی تصاویر و تاریخ ۱۱۵۰ هـ. ق معلوم بود که کار مشاهیر قبلی است که این استاد تعمیر و بازسازی کرده و رقم خود «علی‌محمد ۱۲۲۵» را برآن زده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌محمد مذهّب از تذهیب‌کاران عهد ناصرالدین شاه است که در دارالصناعه ناصر حجره داشته است. اعتمادالسلطنه در سال ۱۲۹۹ هجری قمری از وی به عنوان استاد تذهیب‌کار یاد می‌کند.

علی‌محمد نظام‌الدوله فرزند عبدالله‌خان امین‌الدوله از وزرای دربار فتحعلی‌شاه قاجار است، وی در نظم و نثر فارسی و عربی و ریاضیات استاد بود و در سواری و تیراندازی نظیری نداشت.
خط نستعلیق و نسخ را خوش می‌نوشت و مورد تکریم شیخ مرتضی انصاری بود. در دربار فتحعلی‌شاه مقام یافت و با عقد خورشید کلاه شمس‌الدوله به دامادی شاه مفتخر شد، اما بعدها مورد بی‌مهری قرار گرفت و به عراق گریخت و با شهرت بسیار بزیست.

احوال و آثار خوشنویسان قدیم

علی مذهّب کاتب و نقّاش و مذهّب و قاطع است، وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار دیده شده وی تصویر طغرایی شیری است که از عبارت نادعلی مظهرالعجائب ساخته شده است، عکس رنگی این اثر در کتاب Turk hat sananti به چاپ رسیده.

علی‌مریم ـ استاد معمار و طرّاح است وی در دورهٔ قاجار می‌زیسته و از آثار جاودان او:
۱ـ خانه بروجردی‌های کاشان که از آثار دیدنی این شهر است.
۲ـ خانهٔ طباطبایی در کاشان که نمایشگاهی کامل است از هنر گچبری
۳ـ تیمچه امین‌الدوله در بازار کاشان
٤ـ بیمارستان تقوی کاشان (ساختمان قبلی) که محل خانهٔ فرخ خان امین‌الدوله بوده است.

علی مستوفی ـ میر کاتب خوشنویس است و به خط وی یک جزوهٔ ادعیه به قطع بغلی به خط نسخ با رقم «. . . ابن حبیب‌الله الحسینی میرعلی المستوفی . . .» و به تاریخ ذی‌حجه ۱۳۲۱ در مجموعه نصیری می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

علی مشهدی ـ سید خوشنویس و شاعر است و از مردم مشهد بوده که به هندوستان سفر کرده و در سال ۱۲۰۰ در آنجا درگذشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی مشهدی ـ میر خوشنویس است و از آثار او یک نسخهٔ گلستان سعدی است به خط نستعلیق و با ۵ مینیاتور در کتابخانه ملی پاریس به شمارهٔ SUP 1958 و تاریخ ۹٦۱ هجری قمری

فهرست کتابخانه با دالیان آکسفورد

علی مظلوم نوازنده و خواننده کرمانشاهی است وی از اولین شاگردان مهدیخان (مهدی موزیک) است. استاد کیوان سمیعی او را ملاقات کرده و درباره او می‌نویسد: «تار را بسیار خوب می‌نواخت و آواز را با شورو حال می‌خواند.
مرگ وی به سال ۱۳۰۷ شمسی در مشهد مقدس اتّفاق افتاده

علی معدانی کاتب خوشنویس است و در قرن نهم می‌زیسته از آثار او یک نسخه شفای بوعلی‌سینا در کتابخانه مجلس شورای اسلامی است به تاریخ ۸۰۱ و رقم علی یدالعبد . . . علی‌بن فتح‌الله المعدانی الانصاری المشتهر بصابری، احسن الله احواله.

علی معلا ـ حاجی از طلاکوبان و فلزکاران دوران قاجار است و از سازندگان ضریح سید محمدباقر شفتی در مسجد سید اصفهان که تاریخ ۱۳۲۲ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

علی مقصود خوشنویس بوده و از آثار او قطعاتی در مرقّع 148 کتابخانه شچدرین لنین‌گراد با رقم و تاریخ علی مقصود ۹۶۹ هجری قمری است.
احوال و آثار خوشنویسان

علی معمار ـ میر معمار و کتیبه‌نگار است. از آثار او کتیبه بقعه امامزاده ابراهیم کاج در منطقه برا آن اصفهان است که تاریخ ۱۰۰۲ هجری قمری دارد.
گنجینه آثار تاریخی اصفهان

علی منظوری حقیقی استاد خوشنویس است وی در سال ۱۲۶۷ شمسی در تفرش به دنیا آمد. نام پدرش شاه اویس است از کودکی شوق به آموختن خط داشت. اولین استادش سیدحسین خوش‌نویس تفرشی است. او از جوانی به تعلیم خط به‌طور عمومی و خصوصی پرداخت. چندی در تفرش و اراک و بعد در نجف‌آباد و ایوان‌کی و دماوند مشغول بود و سرانجام به تهران آمد و در این شهر مقیم گردید و به کتابت و قطعه‌نویسی پرداخت. تیرماه سال ۱۳۰۰ و در دورهٔ مجلس چهارم به سمت خوشنویسی مجلس شورای ملی استخدام گردید و در این زمان بود که با استاد شهیر نستعلیق میرزا محمدحسین سیفی عمادالکتاب آشنا شد و از او تعلیم گرفت و شیوهٔ خود را به شیوه وی که شیوهٔ میرزا رضا کلهر بود تغییر داد.وی مردی درویش مسلک و با فضل و کمال بود و شعر نیز می‌گفت و غزلهای عارفانهٔ بسیار دارد. مرگ منظوری در تاریخ ۱۸ خردادسال ۱۳۲۹ اتّفاق افتاد و در صحن حضرت معصومه مقابل ایوان آینه به خاک سپرده شد.
از آثار خطوط وی عبارتند از:
۱ـ یک دوره رسم‌المشق به عنوان «نگارش منظوری» که سالها در مدارس متداول بوده
۲ـ یک نسخه گلستان سعدی و یک نسخه رباعیات خیام که با تصحیح فروغی در سالهای ۱۳۱۹ و ۱۳۲۱ شمسی در تهران به چاپ رسیده است.
۳ـ یک نسخه بوستان سعدی که به چاپ رسیده است.
٤ـ یک نسخه رسالهٔ صفوت، منتخب اشعار صفی‌علی‌شاه که در تهران چاپ شده است.
۵ـ یک نسخه بوستان سعدی و لیلی و مجنون و منتخب تفسیر منظوم صفی و جُنگهای متعدد و غیره متعلق به خاندان وی
٦ـ چند لوحهٔ زیارت‌نامه در حرم حضرت امام رضا و چند قطعه در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی
۷ـ یک نسخهٔ منتخب خمسهٔ نظامی به قلم نستعلیق و چند سطر شکسته نستعلیق که در سال ۱۳۱۹ خورشیدی نوشته شده و تقدیم به مجلس شورا کرده و در کتابخانهٔ مجلس شورا موجود است.
۸ـ لوحهٔ زرینی که تفسیر اصل سی‌وهفتم قانون اساسی به‌سال ۱۳۱۷ روی آن به‌خط وی نوشته شده.
۹ـ کتیبه‌های سردر ورودی مقبره نورعلی‌شاه در صحن امامزاده حمزه در شهر ری و چند کتیبه در مساجد و تکایا و بقاع اطراف تفرش
از شاگردان متعدد او یکی هم استاد عباس منظوری فرزند خود هنرمند است.

علی موسوی ـ سید خوشنویس است و به خط او یک قطعه مذهّب به خط نسخ کتابت با رقم و تاریخ «کتبه سیدعلی موسوی ۱۲۳۳» برای فروش عرضه شده است.
احوال و آثار خوشنویسان

علی مولوی از خوشنویسان قرن دوازدهم است و از آثار وی کتیبه مسجد چهار خلیفه (در مسجد جامع اصفهان) است که به قلم نستعلیق و ثلث می‌باشد با رقم و تاریخ «کتیبه الفقیر علی المولوی سنهٔ ۱۱۳۹»

علی ـ (میرعلی) از کاتبان خوشنویس معاصر میرعماد است و تا سال ۱۰۴۳ در قید حیات بوده

است زیرا به خط وی یک نسخه گلستان سعدی در کتابخانه مجلس شورا موجود است با رقم و تاریخ «تمام شد کتاب گلستان . . . فی یوم دوشنبه ۱۷ شهر جمادی‌الاخر سنهٔ ۱۰۴۳ بید فقیر میرعلی سمت تحریر پذیرفت، بمنه و کرمه»

احوال و آثار خوشنویسان

علی ـ میر سیّد به میر سید علی نادرالملک مراجعه شود.

علی ـ میرزا (میرزاعلی) صحّاف و جلدساز و جدول‌کش بوده و در عهد ناصرالدین شاه زندگی می‌کرده و از دوستان نزدیک میرزا محمدرضا کلهر بوده است.
در کتاب صحّافی سنتی نیز درباره وی و استاد کلهر قصه‌ای آمده است.

زندگی من عبدالله مستوفی

علی میزانی طباخ خوشنویس بود، و از آثار او نسخه‌ای کاملاً آراسته به خط نستعلیق از دیوان حسن دهلوی است که با تاریخ ۹۱۹ هجری قمری در کتابخانه مجلس به شماره ۲۴۲۲ موجود است.

علی ناپلی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن جانمازی به خط نسخ با رقم و تاریخ «علی ناپلی ۱۲۶۷» در موزه اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

علی نایب‌الصدر ـ حاج میرزا عارف خوشنویس است که در نستعلیق و شکسته دستی قوی داشته وی فرزند محمدرحیم نایب‌الصدر است که تا هنگام تألیف المآثر و الآثار (سال ۱۳۰۶) در قید حیات بوده است.

علی نایینی میرزا علیخان ملقب به صفاءالسلطنه از منشیان دربار قاجار است و مدتی سمت منشی دستگاه عباس میرزا ملک آرا را داشته است. در جوانی در محضر استاد حاج غلامرضا نعمت‌اللهی مشتاق علیشاه راه یافته و متخلّص به مشتاقی شده است. مرگ وی در تاریخ ۲۳ ذی‌العقدهٔ سال ۱۳۱۸ هجری قمری در سن هفتاد سالگی اتّفاق افتاد و گورش در کربلا در جوار مزار حضرت عباس است. از صفاالسلطنه آثار خطوطی به‌جا مانده است که به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ نسخه‌ای از تاریخ طبرستان با رقم و تاریخ «کتیبه . . . علی‌النائینی . . . یوشنبه یازدهم شهر شعبان المعظم سنهٔ ۱۲۹۰ تحافوی‌ئیل» که در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است.
۲ـ یک نسخه ترجمهٔ تاریخ قیاصره به تاریخ ۱۲۹۶ هجری قمری، در همان کتابخانه
۳ـ یک‌نسخه‌صد کلمهٔ حضرت علی (ع) مترجم به تاریخ رجب ۱۲۷۴ در کتابخانهٔ مدرسهٔ سپهسالار تهران
۴ـ یک صفحه قطعه شعری در مدح مظفرالدین شاه با تاریخ ۱۳۱۵ در مجموعهٔ آقای سلطان القرایی
۵ـ از کتابهایی که به خط او چاپ شده است، حدائق‌السحر و رساله فیضیّه می‌باشد.

علی نجّار تبریزی نجّار و نقّار است از ساخته‌های او در ورودی رو به شمال بقعهٔ سید خورکیا در چهار پادشاه لاهیجان است. شایع است که این در قبلاً متعلق به امامزاده هاشم بوده است.

علی نیشابوری ـ ملا کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه مفتاح‌الفلاح و غیره به خط نسخ با رقم «ملاعلی نیشابوری» در مجموعه دکتر مهدوی است.

علی نقّاش نقّاش و کاشیکار است و از آثار او کاشیکاری شبستان مسجد رحیم‌خان اصفهان است که به اتّفاق حسین کاشی‌پز صورت گرفته است.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

علی نقی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه نسخ و رقاع کتابت با رقم «کتبه العبد الاقل علی نقی‌بن حکیم الهی فی یوم الجمعه شهر ربیع‌الاول من شهو سنة ۱۳۱۰ هزار و سیصد وَده» در کتابخانهٔ آقای تقی شهیدزاده در همدان بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

علینقی نقّاش و قلمدان‌ساز است که در آبرنگ و رنگ و روغن دستی پرمایه داشته است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر آبرنگی حضرت علی (ع) است که تاج سلطنتی را به محمدشاه قاجار هدیه می‌کند و رقم دارد. «رقم کمترین غلام علی‌نق سنهٔ ۱۲۵۳»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی‌نقی اصفهانی خوشنویس اوایل قرن یازدهم و زمان شاه‌عباس صفوی است و از آثار او یک قطعه نستعلیق مذهّب است. متعلق به مجموعه آیدین آغداشلو مورخ ۱۰۰۲ هجری قمری

علی‌نقی امامی خوشنویس و احتمالاً جد علی‌نق امامی خوشنویس دوره شاه‌سلطان حسین است و از آثار وی کتیبه کاشی معرق مدرسه مریم بیگم اصفهان است که اکنون در موزهٔ ایران باستان منتقل شده با رقم «علی‌نق الالامامی ۱۰۱۵»

علی‌نقی امامی از خوشنویسان چیره‌دست و از کتیبه‌نویسان مورد توجه شاه سلطان‌حسین صفوی است. وی فرزند محسن امامی خوشنویس است و احتمالاً نوه علی نق امامی خوشنویس عهد شاه‌عباس اول که از آثار وی کاشی معرق مدرسه مریم بیگم به تاریخ ۱۰۱۵ هجری قمری است. این خوشنویس آثار بسیاری در ساختمانهای آن زمان اصفهان بجا گذاشته است از جمله:

۱ـ کتیبه پیشانی راه‌روی مدرسه چهارباغ اصفهان با رقم و تاریخ علی‌نق الاصفهانی ۱۱۱۹

۲ـ کتیبه ضریح مسجد معروف شعیا در مزار امامزاده اسماعیل اصفهان با رقم و تاریخ «کتیبه علی‌نق الامامی ۱۱۱۱»

۳ـ بعضی از کتابه‌های الواح مدرسه مریم بیگم اصفهان که به نوشته گنجینه آثار تاریخی اصفهان تاریخ ۱۱۱۵ دارند که البته در همین مسجد کتیبه معرّقی از علی‌نق امامی به تاریخ ۱۰۱۵ می‌باشد.

٤ـ کتیبه سردر صحن امامزاده احمد اصفهان

۵ـ سنگ نوشته رواق بقعه امامزاده اسماعیل با تاریخ ۱۱۱٤

٦ـ کتیبه سنگاب امامزاده اسماعیل با خط نستعلیق و تاریخ ۱۱۱۵

۷ـ کتیبه سردر مسجد علیقلی آقای اصفهان با تاریخ ۱۱۲۲

۸ـ کتیبه‌های دیگر در مسجد سلطانی اصفهان

۹ـ کتیبه ایوان صفه استاد و ایوان گلاسته مسجد جمعه اصفهان به خط ثلث سفید به زمینه کاشی لاجوردی و تاریخ ۱۱۱۲

۱۰ـ به نوشته گنجینه آثار تاریخی اصفهان کتیبه‌های سر در رواق درب امام در تعمیر توسط وی نوشته شده. این بنا از آثار جهان شاه قراقویونلو است.

علینقی‌بن شیخ عباسی نقّاش چهره‌پرداز و پرنده‌ساز و تذهیب‌کار اوایل سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. وی برادر محمدنق نقّاش است. از شیوهٔ کار او برمی‌آید که با سبک نو پردازی محمد زمان و علیقلی جبادار آشنا بوده است، آخرین اثر تاریخ داری که از وی دیده شده مربوط

به سال ۱۱۱۲ هجری قمری است. از آثار شناخته شدهٔ وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویر آبرنگی پیرمردی است با شیوه اصفهان با رقم «علی‌نقی‌ابن شیخ عباسی»
۲ـ تصویر شبیه سلطان بایزید با یک شیر اهلی و رقم «علی‌النقی غلام خاصه ۱۰۹۶»
۳ـ نقّاشی‌های یک نسخه از شاهنامه که در سال ۱۰۷۹ هجری قمری توسط این شمس‌الدین شیخ محمد کتابت شده و سی سال بعد وی نقّاشی کرده و نقّاشی‌ها که عروسی سیاوش و جلوس افراسیاب و تصویر فریدون در مقابل جسد ایرج است. تاریخهای ۱۱۰۴ و ۱۱۰۸ دارد. این نسخه متعلّق به موزهٔ متروپولیتن آمریکا می‌باشد.
از این استاد چند مینیاتور زیبا در موزه توپ قاپوسرای استانبول موجود است.

علی‌نقی‌بن محمدتقی از کاتبان خوشنویس دربار ناصرالدین شاه قاجار است از نمونهٔ خطوط او یک نسخه شرح ابراهیم نجم‌آبادی بشارة الشیعه است که به فرمان ناصرالدین‌شاه تحریر شده و تاریخ رمضان ۱۲۸۰ دارد و در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
۲ـ یک نسخه نصیحت‌نامهٔ جامی که از روی خط میرعماد نوشته و تاریخ ۱۲۷۵ دارد همان کتابخانه
۳ـ سه قطعه از مرقّع با تاریخ ۱۲۷۵ در همان کتابخانه

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌نقی‌بن محمدنعیم همدانی از کاتبان خوشنویس سدهٔ سیزدهم قمری است. از نمونهٔ خطوط وی سه رسالهٔ عروض و صلواة و صد کلمهٔ حضرت امیر است به خط نستعلیق و شکسته با تاریخ ۱۲۸۴ متعلق به کتابخانه آقای دکتر مهدوی.

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌نقی حاج میرزا کتیبه‌نگار است و از مردم اصفهان از خطوط او کتیبهٔ سقاخانهٔ امام‌زاده احمد است که از اشعار محتشم می‌باشد و تاریخ ربیع‌الاول ۱۳۲۱ دارد. این اثر به رؤیت نگارنده رسیده و در گنجینه آثار اصفهان هم آمده است.

علینقی زرگرباشی طرّاح و نگارگر فلزات گرانبها است و از آثار زیبای او شمشیر جواهرنشان ناصرالدین شاه است که به سفارش امین‌السلطان ساخته شده و اکنون جزو جواهرات موزه است و رقم دارد: «بمبارک و میمنت جهت وجود مسعود اعلیحضرت قدر قدرت ظل‌اله . . . در زرگرخانه مبارکه تمام شد میرزا علینق زرگرباشی ۱۳۰۶»

احوال و آثار خوشنویسان

علی‌نقی شیرازی ـ میرزا از خوشنویسان نیمهٔ اول قرن چهاردهم قمری است. پدرش میرزا یوسف مذهّب باشی شیرازی بوده است از نمونهٔ خطوط او عبارتند از:
۱ـ یک نسخه کلیات سعدی و شش دفتر مثنوی مولانا که تاریخهای ۷۱ ـ ۱۳۱۷ قمری دارد متعلّق به خاندان قوام‌الملک شیرازی در تهران
۲ـ یک نسخه کلیات سعدی از متملکات آصف‌الملک آصف جاه تهران
۳ـ یک نسخه دیوان حافظ بدون رقم که صفحات اول و آخر آن نو نویس شده و در پشت صفحه اول به امضای او رنگ وصال چنین نوشته شده «این نسخه که ابتدا و انتهی نداشت در سنهٔ ۱۳۳۵ در شیراز دادم آقای میرزا علی‌نق خوش‌نویس اول و آخر آنرا نوشته در کتابخانهٔ ملی تهران (به رؤیت مهدی بیانی رسیده)
۴ـ یک مرقّع مناجات حضرت علی‌بن ابی‌طالب با رقم «العبد المذنب علی‌نق» در کتابخانهٔ آقای دکتر مهدوی تهران
۵ـ یک جزوه قطعاتی از سعدی به تاریخ ۱۳۲۷ از متروکات تقی دانش که به کتابخانهٔ مجلس شورا

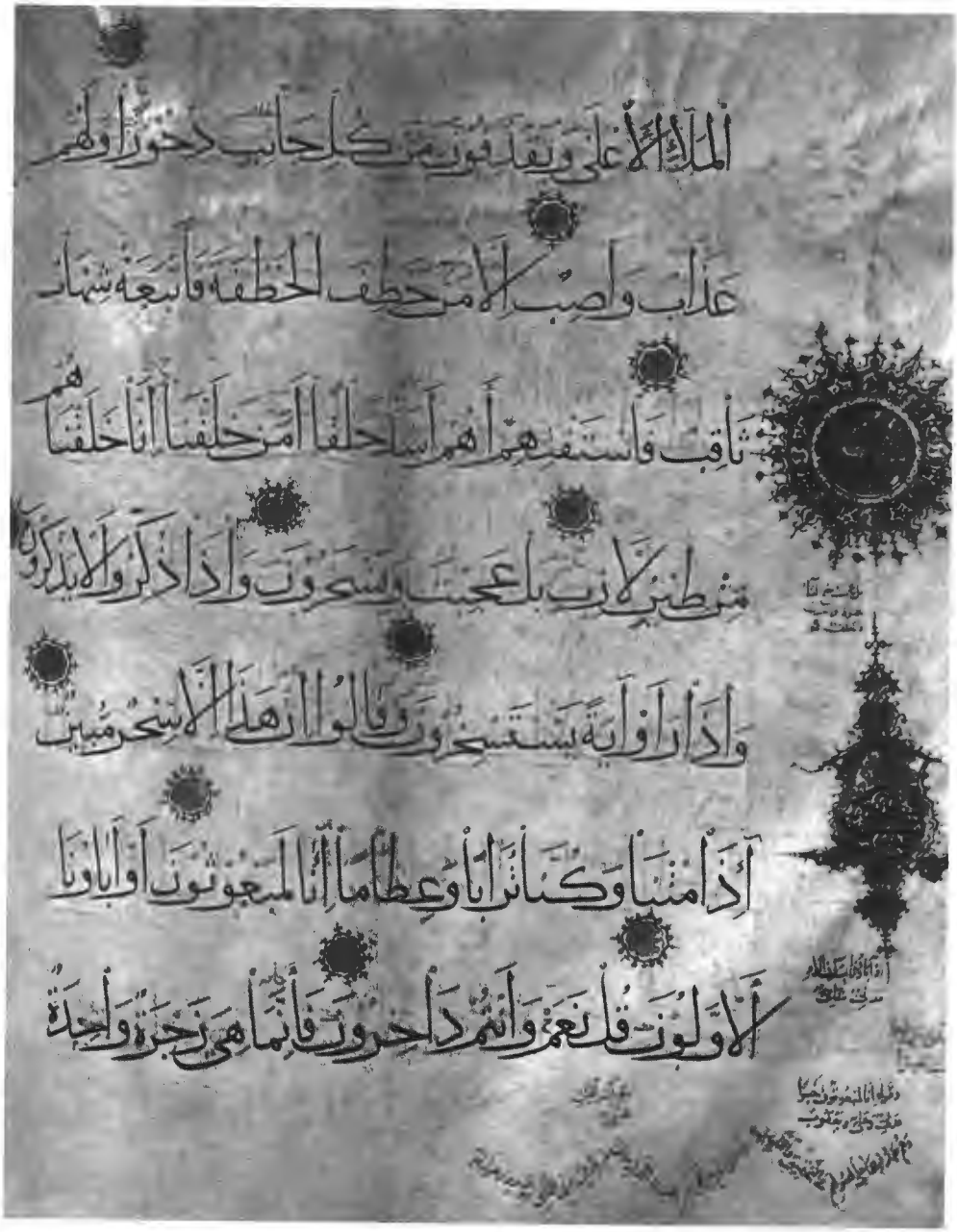

صفحه‌ای از قرآن مجید به خط محقق و کتابت عمربن علی بن محمد
سال ۶۰۰ هجری قمری، موزه اسلامی ترک

مسجد آقابزرگ کاشان اثر حاجی شعبان (عهد قاجار)

منتقل شده است.
۶ـ دو صفحه قاب‌سازی بمرکب الوان با تاریخ ۱۳۲۰ در مجموعهٔ دکتر مهدی بیانی
۷ـ دو قطعه با رقم و تاریخ حرّره العبد علی‌نق ۱۳۲۹ در همان مجموعهٔ مهدی بیانی

علینقی مذهّب تذهیب‌کار عهد افشاریه و زندیه است. از آثار دیده شده وی تذهیب نسخه‌ای از قرآن مجید است با رقم «تم التذهیب علی‌نق المذهّب سنه ۱۱۵۷»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

علی وزّاق کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه قرآن مجید است به خط کوفی مغربی که روی پوست نوشته شده و تاریخ ٤١٠ هجری قمری دارد. این نسخه بنام مصحف دایه مشهور است زیرا به امر دایهٔ اول شاهزادهٔ زیدی المعزّبن یادش نوشته شده و در قیروان در موزه ابراهیم‌بن آغلاب می‌باشد.

هنر خط و تذهیب قرآنی

علی وزّاق و مذهّب کاتب خوشنویس و تذهیب‌کار است و از آثار وی یک نسخه قرآن مجید است به خط کوفی مشرق که در عراق یا ایران نوشته شده البته از نام کاتب و مذهّب فقط علی قابل خواندن است. این قرآن تاریخ ٤٨٥ هجری قمری برابر ۱۰۹۲ میلادی دارد و متعلق به مجموعه آقای مهدی کاشانی است.

هنر خط و تذهیب قرآنی

علی ونندی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه تفسیر فارسی است (جلد اول) که به خط نسخ در ذی‌قعدی ۸۸۲ نوشته شده و رقم «ابن حاجی زین‌الدین علی، علی ونندی» دارد. این تفسیر تألیف علی‌بن حسین الزواری است که جلد دوم آن به خط نستعلیق بدون نام کاتب است. این کتاب به شماره 37 در کتابخانهٔ بشیر آغا (استانبول) می‌باشد. (جلد دوم شماره 38) جلد سوم همین تفسیر که به شماره 39 است به خط نسخ محمدشریف ابن‌یقین علی است و در همین کتابخانه است.

فهرست کتابهای خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

علی هجرانی از خوشنویسان نیمهٔ اول سدهٔ دهم است که از آثار خطی او:
۱ـ کلیات نوایی در کتابخانهٔ ملی پاریس به شماره SUP 316 با شش مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۲ هجری قمری که در هرات نوشته شده
۲ـ هفت اورنگ جامی موزه بریتانیا لندن به شماره Or 2935 به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳٤ هجری قمری

عمادالحسنی ـ رجوع به میرعمادالحسنی

عمادالدین بنا معمار و سازندهٔ سردر شرقی هارون ولایت اصفهان وی از تعمیرکاران این بنا و کاشیکاران آن است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

عمادالملک حسنی از خوشنویسان دربار شاه‌عباس صفوی است و از آثار شناخته شده خطی او یک نسخه بوستان سعدی است که در دارالسلطنه قزوین در صفر ۹۹۸ هجری قمری به پایان رسیده و در کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران به شماره ۱۲۲۹۰ (٤٢٨ ف) موجود می‌باشد.

عمادبن محبی از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در کتابخانه روان کوشکوی استانبول با رقم «اقل خلق الهی عمادبن محبی»

احوال و آثار خوشنویسان

عماد فراهی از خوشنویسان قرن دهم قمری است. از آثار خطوط وی قطعه‌ای در مرقّع بهرام میرزا صفوی متعلق به کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است با رقم «مشقه عمادالفراهی»

احوال و آثار خوشنویسان

عماد محلاّتی (مسعودبن علی) از خوشنویسان قرن نهم هجری قمری است که نه تنها اقلام شش‌گانه را خوش می‌نوشته بلکه در نستعلیق نیز دستی استادانه داشته از آثار خطوط وی قطعه‌ایست در مرقّع شاه‌تهماسب متعلّق به کتابخانهٔ خزینهٔ استانبول که تاریخ ۸۹۰ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

عماد نقّاش از نقّاشان دوره صفوی و عهدشاه سلیمان است وی مدتی در امور نقّاشان کتابخانه سلطنتی مسئولیتی داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عمر... احمدبن حسین... حجّار و سنگ‌تراش است و کامل نام او قابل خواندن نبوده وی در نیمهٔ دوم سدهٔ ششم می‌زیسته و از آثار او سنگ قبر شیخ بلفوارس‌بن ابوالحسن بن ابوالفرج است که تاریخ ۵۹۹ هجری‌قمری دارد و در امامزاده قاسم ساغند یزد موجود است.

یادگارهای یزد

عمرا قطع خوشنویس بزرگ دورهٔ امیرتیمور که قرآنی به خط غبار برای امیر نوشت و خط آنقدر ریز بود که به قول قاضی احمد قمی از افاضل قرن ۱۰ ـ ۱۱ باید زیر نگین انگشتری کلمات آنرا می‌دیدی. امیرتیمور نپسندید و گفت قرآن مجید به این حقارت نباید نوشت بدین سبب عمرا قطع مصحفی نوشت که هر سطرش یک ذرع بود و به دربار امیر روانه شد، امیرتیمور و بزرگان به پیشواز آمدند و عمرا قطع مورد لطف واقع شد.

عمربن حسنی او را از خوشنویسان عثمانی و شاگرد سیدمحمد افندی دده‌زاده دانسته‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان

عمربن علی حجّار و سنگ‌تراش است و در اواخر سده پنجم و اوایل سدهٔ ششم در یزد زندگی می‌کرده، از آثار او یکی در مسجد جامع ریگ و دیگر دو سنگ قبر است که یکی تاریخ ۴۹۲ و دیگری تاریخ ۵۱۲ دارد.

یادگارهای یزد

عمربن علی‌بن محمد کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه قرآن مجید است که به خط محقق نوشته شده و تاریخ ۶۰۰ هجری قمری برابر ۴ ـ ۱۲۰۳ میلادی دارد. این قرآن به شیوه سلجوقی است و در موزهٔ اسلامی ترک استانبول به شماره T 107 - می‌باشد.

هنر خط و تذهیب قرآنی

عمربن علی سحود حجّار و سنگ‌تراش است و در اواخر سدهٔ پنجم و اوایل سدهٔ ششم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او:

۱ـ سنگ قبر ابوالحسن‌بن محمدبن علی‌بن مسلمله (شاید بلبله باشد) که تاریخ ۴۹۲ هجری قمری دارد و در مسجد جامع یزد می‌باشد.

۲ـ سنگ قبر فاطمه بنت ابی‌بکربن محمد ملحه (؟) در مسجد کوچهٔ صندوقسازهای یزد به تاریخ ۵۱۲ قمری

یادگارهای یزد

عمربن محمدبن عبدالرحمان کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه «الاقناع» به خط نسخ عالی و شمارهٔ ۲۶۸۸ در کتابخانهٔ عاطف‌افندی استانبول میباشد. تاریخ کتابت این نسخه رجب ۷۱۱ می‌باشد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

عمربن محمودالحاج تاج‌الدین کدوک البنا معمار و بناست، نام وی در دورهٔ محراب نمای در مسجد جامع نوی (میرچقماق) یزد کتیبه شده است. تاریخ مسجد ۸٤۱ است.

یادگارهای یزد

عمر عیسی‌بن خلیل فناری از خوشنویسان عثمانی است و میرزا حبیب او را هفتمین شاگرد سیدمحمد افندی دده‌زاده نوشته است.

عمرکاتب خوشنویس است و از خطوط وی:
۱ـ یک مرقّع به خط ریحان و ثلث و نسخ کتابت ترکی با رقمها «کتبه الفقیر عمرالکتاب السرای العامرة» و «مشقه الفقیر عمر» در موزه اسلامی ترک
۲ـ یک مرقّع از مفردات ثلث با رقم «کتبه عمر ...» در همان موزه

احوال و آثار خوشنویسان

عمرکاتب شیرازی خوشنویس است و به خط وی یک مرقّع ثلث و نسخ با رقم «الفقیر عمرکاتب الشیرازی» در موزهٔ اسلامی ترک می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

عمر لطفی از خوشنویسان نیمهٔ اول قرن چهاردهم قمری عثمانی است. از آثار خطوط وی دو لوحه در ابوجامع شهر بورسه است که یکی تاریخ ۱۳۲۹ و دیگری ۱۳۲۲ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

عمو اوغلی ـ عبدالمحمد از بافندگان فرش در اوایل سدهٔ چهاردهم هجری است. اصل وی از کهنوی آذربایجان است که اجدادش حرفه نسّاجی و ابریشم‌بافی داشته‌اند. پدرش هنگامی که عبدالمحمد کوچک بود به زیارت مشهد مقدس آمد و بواسطه عشق به این شهر در آنجا مسکن گزید و شغل نساجی را رها کرده و به قالیبافی روی آورد. عمو اوغلی در مکتب پدر از سرآمدان فرشبافان و طرّاحان این هنر شد و در کنار استادانی چون محتشم، احمد و صابر و طاهرزادهٔ بهزاد و امینی و عرب‌زاده به فرش ایران و هنر فرشبافی ارزشی خاص بخشید. وی همراه برادرش کارگاههای متعددی در مشهد و اطراف آن مانند محمودآباد، طرقبه و درخش، برپا داشت و خود به نظارت آنها همت گماشت. وی فرشهای ارزشمندی بوجود آورد که زینت‌بخش آستانهٔ حضرت رضا و حرم سامرا و مجلس شورا و کاخهای سلطنتی آن زمان گردید که هر کدام در نوع خود بی‌نظیر بودند. تخصص عمواوغلی بیشتر در فرشهایی به اندازه بزرگ یعنی یکصد مقاتی (هر مقات ۱۲۰۰۰۰ گره) بود و این فرشها از حیث ریزبافی و ظرافت و بکار گرفتن رنگهای سنّتی کم‌نظیر بودند. در این کار عباسقلی صابر که از بافندگان طراز اول بود یار و همکار او بود و پس از مرگ عمواوغلی در سال ۱۳۱٦ شمسی وی خود آثار بسیار زیبایی بوجود آورد. امروز فرشهای عمواوغلی زینت‌بخش بسیاری از کاخها و موزه‌ها و شیوهٔ وی مورد پذیرش استادان و جویندگان این هنر است.

عموحاجی ـ استاد دواتگر است از مردم کرمانشاه. مردی هنرمند که از فلزات ظروف مختلف می‌ساخت و ظروف ساخت او مشهور عام بود بویژه شیپورهای برنجی‌اش که با بهترین کارهای خارجی برابری می‌کرد و مورد استفاده گروه موزیک نظامی بود.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

عنایت از نقّاشان سدهٔ یازدهم هندوستان و عهد جهانگیرشاه است به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار این نقّاشی چیره‌دست در موزه‌ها و مجموعه‌ها پراکنده است، از جمله تصویر یک بز وحشی در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم «کار عنایت» و تصویر بارگاه اکبرشاه در موزه چستربینی با رقم «عنایت»

عنایت‌الدین سبزواری او را خوش‌نویس و مذهّب دانسته‌اند (عنایت‌الله مذهّب) میرزا حبیب او را شاگرد سیداحمد مشهدی در خط و مانی نقّاش در نگارگری می‌دانند و مرگ او را سال ۱۰۰۰ می‌نویسد به نظر نگارنده اگر شاگرد مانی باشد باید عمری طولانی داشته باشد زیرا او به دستور شاه اسماعیل کشته شده است.

عنایت‌اله از نقّاشان چیره‌دست هندی است که توصیف وی در کتابی به نام صفات کائنات که در سال ۱۲۹۵ هجری قمری در لکنهوی هند به چاپ رسید آمده است و او را از مانی و کار او را از ارژنگ بالاتر دانسته‌اند است.

عنایت‌اله اصفهانی از مینیاتورسازان اصفهانی در سده یازدهم هجری قمری است که به آقا عنایت مشهور بوده است و در تشعیر و تذهیب و حل کاری نیز استاد است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عنایت‌الله‌بن معین‌الدین محمد از کاتبان خوشنویس سدهٔ یازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ آثار او یک نسخه مفاتیح‌الاعجاز است که تاریخ ۱۰۳۳ دارد و در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

عنایت‌الله بهبهانی (محسن) خوشنویس است و در عهد شاه‌عباس کبیر می‌زیسته از آثار خطوط وی یک نسخه اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی است متعلّق به کتابخانهٔ آقای دکتر مهدوی با تاریخ و رقم بتاریخ ۲۲ شهر رمضان المبارک سنهٔ ۱۰۰۰ بعموری کامکره سمت حریر یافت راقمه عنایت‌الله محسن

احوال و آثار خوشنویسان

عنایت‌الله شیرازی خوشنویس اهل شیراز است که به هندوستان رفته و به دربار جلال‌الدین اکبرشاه راه یافته وسمت کتابداری داشته است و امین احمد رازی نقل می‌کند که در زمان سلطنت جهانگیرشاه (۱۰۱۴ ـ ۱۰۳۷) و شاه جهان (۱۰۳۷ ـ ۱۰۶۸) نیز ملازم دربار بوده است. عنایت‌الله شاعر نیز بوده و «فرسی» تخلّص داشته است. از نمونهٔ خطوط او عبارتند از:

۱ـ یک نسخه دیوان حافظ با تاریخ ۹۸۵ در موزهٔ باستانشناسی دهلی

۲ـ یک نسخهٔ کلیات سعدی با تاریخ ۹۶۴ در کتابخانهٔ دانشگاه ادینبورگ

۳ـ یک نسخهٔ دیگر کلیات سعدی به خط نستعلیق با دو مینیاتور و تاریخ ۹۶۴ که به شماره 1365 or در موزهٔ لندن موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی ـ فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

عندلیب از خوانندگان اصفهانی است، وی روضه خوان نیز بوده است و هم در مجالس شادی و هم عزا شرکت می‌کرده. مرگ وی در حدود ۷۶ سالگی و حوالی سال ۱۳۴۷ قمری اتّفاق افتاده.

تاریخ اصفهان جلال همالی

عندلیب کاشی حافظ محمدتقی مشهور به عندلیب از خوانندگان مشهور و موسیقی‌دانهای زمانهٔ خود است که در قرن یازدهم در اصفهان می‌زیسته.

تاریخ اصفهان جلال همالی

عندلیب گلپایگانی از مردم گلپایگان است که صدایی خوش دارد. عندلیب با اینکه مردی پرهیزکار و اهل زهد است به ردیف‌های موسیقی مسلط است و صدای خود را هدیه الهی می‌داند. وی استاد اولیه ادیب خوانساری است و این خواننده مقدمات آواز را در نزد وی آموخته است. مرگ وی در حدود نیمه سدهٔ چهاردهم هجری

قمری اتّفاق افتاده است. خانواده وی اکنون فامیل تولایی دارند.

عوض‌بن محمد طرّاح و نقّاش و نگارگر کاشی است و از آثار وی کاشی‌های معرّق گنبد شیخ صفی‌الدین اردبیلی است با رقم «عمل‌العبد الفقیر الراجی الی عفو صمد عوض‌بن محمد».

عوض علی از کاتبان خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط او قطعه‌ایست در موزهٔ پنجاب لاهور با رقم و تاریخ «عوض‌علی ۱۲٤۵»

احوال و آثار خوشنویسان

عوض محمد بخاری از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری و از اهالی بخارا بوده است. اثری از وی تاکنون دیده نشده.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عهدالله‌خان معمار نقّاش و طرّاح و معمار دورهٔ فتحعلی‌شاه است. از آثار او تصویر فتحعلی‌شاه در حال شکار شیر است که در کوه طبرک در جنوب کارخانه سیمان در کنار سرسره فتحعلی‌شاهی به نقش آمده.

آثار تاریخی تهران

عهدی باکویی از خوشنویسان و شاعران قرن دهم هجری قمری است که از وطن خود به گیلان رفته و به خدمت خان احمدخان گیلانی رسیده، پس از مدتی به کابل رفته و در سال ۹٦۵ در همانجا درگذشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

عیانی از خوشنویسان و شاعران قرن یازدهم قمری است و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در مرقّع شاه اسماعیل متعلّق به خزینهٔ اوقاف استانبول

احوال و آثار خوشنویسان

عیسیٰ الهی کاتب خوشنویس است از نمونهٔ آثار وی یک نسخه سیرالعباد سنایی است به شیوه میرزارضا کلهر که تاریخ ذی‌القعده ۱۳۲۰ دارد و در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد.

عیسی‌بن احمد البرمکی نیریزی از خطّاطان اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم است و از نمونه‌های شناخته شدهٔ کارهای وی یک نسخه کتاب مواهب الهی معین‌الدین معلم یزدی است که با خط نسخ در ذیحجه ۹۰۰ هجری قمری به پایان رسیده و این نسخه در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ٤۲۸۱ ثبت گردیده است.

عیسی بیک (رنگ‌کار) معروف به رنگ کار و از رکاب‌داران شاه‌تهماسب صفوی است، پدرش از شاطران شاه اسماعیل بوده است. وی در نستعلیق و قطعه نویسی و رنگه کاری دستی قوی داشته. به روایتی او را استاد میرعماد دانسته‌اند. استادمهدی بیانی نوشته‌اند که وی در ۹۳۰ به تولیت بقعهٔ امام‌زاده‌ای در گناباد گماشته شد و تا سال ۹۸٤ هم در قید حیات بوده است. اما در هیچکدام آثار خود نامی از گناباد نبرده است و حتی آخرین اثری که از وی به سال ۹۸٤ موجود است، رقم دارالسلطنهٔ قزوین دارد. پس این روایت درست نیست پس با توجه به اینکه میرعماد در سال ۹٦۱ در قزوین به دنیا آمده و عیسی رنگ‌کار تا سال ۹۸٤ حتماً در قزوین بوده به نظر نگارنده می‌تواند استاد میرعماد باشد.

از نمونهٔ خطوط وی عبارتند از:

۱ـ یک قطعه با رقم «مشقّه العبد عیسی الکاتب» در مجموعهٔ آقای عبدالرسولی تهران

۲ـ دو قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی رنگی به زر و سفیداب با رقم «عیسی» و فقیر حقیر عیسی، غفر ذنوبه و ستر عیوبه بدارالسلطنهٔ قزوین سنه ۹٦۸ هجریه» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول

۳ـ یک قطعه از مرقّع مالک دیلمی زینت شده به

زر و سفیداب با رقم و تاریخ «فقیر عیسی، بدارالسلطنهٔ قزوین فی سنهٔ ۹۸٤» در همان کتابخانه
٤ـ یک قطعه در مرقّعی دیگر با همان تزئین در همان کتابخانه با رقم «عیسی»
٥ـ یک قطعه از مرقّع سلطان مراد با مرکبهای رنگارنگ و زر و سفیداب با رقم «راقمه عیسی» در کتابخانهٔ ملی وین
٦ـ یک قطعه نستعلیق که به شماره ٥٤ ـ ١ ـ ٥٤ در موزهٔ نگارستان بوده است. (این موزه منحل شده و اشیاء آن به موزه‌های دیگر منتقل شده نمی‌دانم این قطعه خط فعلاً در کجاست) با رقم عیسی الکاتب

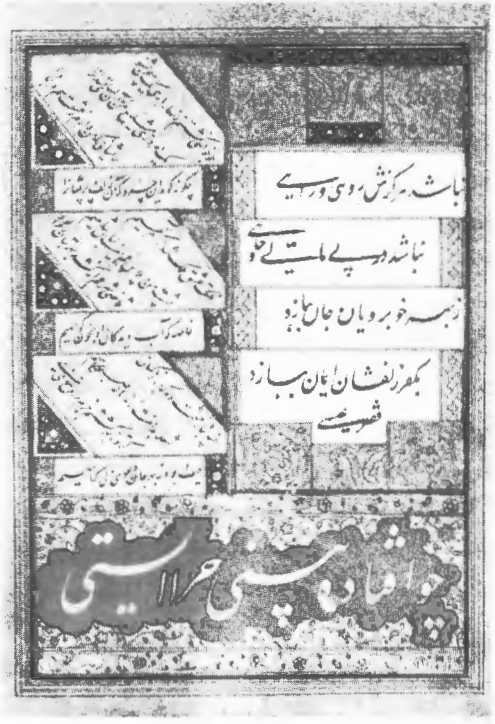

خط عیسی رنگکار

۷ـ یوسف و زلیخا جامی، به شماره 24 با ۲ مینیاتور و تاریخ ۹٤٤ هجری قمری در موزه فیتز ویلیام کمبرنج
۸ـ گلستان سعدی به شماره 364 به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۲ هجری قمری در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد (باید توجه داشت که این سه اثر (شماره‌های ٦ و ۷ و ۸) با رقم عیسی‌الکاتب آمده است.
۹ـ قطعه خطی نستعلیق به خط وی در موزه هنرهای تزئینی تهران

فهرست نسخه‌های خطی ـ فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

عیسی شیرازی ـ استاد طرّاح و رسّام نقشه تاج محل است و مدارکی در دست است که وی نقشه کش این بنای شگفت‌انگیز است و امانت‌خان شیرازی کتیبه‌های آنرا نوشته است. البته در منابع دیگر ساختمان بنا را به هنرمندان استانبولی و شاگردان سنان و به پرتغالی‌ها نسبت داده‌اند اما آنچه مسلم است عیسی شیرازی از معماران این بناست.
تیتوس بورکهارت در کتاب هنر اسلامی ملا مرشد شیرازی را از طرّاحان این بنا می‌داند و با اطمینان از او سخن می‌گوید. آنچه مسلم است تاج محل ترکیبی از معماری ایرانی و هندی است و هر نوع روایتی یا نسبتی به جای دیگر مورد قبول نیست و دست ایرانیان در بنای آن در کار بوده است.

عیسی ـ میرزا نستعلیق‌نویس است و سپهر می‌گوید در سال ۱۱۲۰ درگذشته است.

عیشی از مجلّدان و تذهیب‌کاران و طرّاحان اواخر سدهٔ نهم هجری قمری و عهد سلطان یعقوب آق‌قویونلو است.
عیشی کاتب خوشنویس و شاعر است و از کاتبان مقرر کتابخانهٔ سلطان ابراهیم میرزا صفوی (مقتول سال ۹۸٤) بوده است، مرگ او را سپهر بسال ۹۸۰ نوشته است. گویند در رنگه‌نویسی نیز مهارت داشته است. از آثار وی به نوشتهٔ احوال و

آثار خوشنویسان:
۱ـ یک قطعه از مرقّع با رقم «عیشی» در مجموعهٔ آقای دکتر مهدوی تهران
۲ـ شش قطعه از مرقّع امیر غیب‌بیک با رقمهای «العبد عیشی» و «کتبه عیسی» و «قائله عیشی» و «المحرّره

به کفر زلف آن بت، بسته دل را آن‌چنان عیشی
که گر در کفر زلفش جان دهد، زنّار بگشاید

غفر ذنوبه و ستر عیوبه، سنهٔ ۹۶۵، در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول
۳ـ دو قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی در همان کتابخانه
٤ـ یک قطعه از مرقّع محمدمحسن در همان کتابخانه
۵ـ یک قطعه از مرقّع مالک رنگی در همان کتابخانه
٦ـ یک قطعه مرقّع دیگر با رقم «کتبه العبد عیشی» در همان کتابخانه
۷ـ یک صفحه از نسخهٔ یوسف و زلیخا جامی با رقم و تاریخ «عیشی ۹٤٤» متعلق به منوک نامی در پتنهٔ هند

عین علی از کاتبان خوشنویس قرن یازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ آثار او یک مجموعه از منازل القمر کاشفی و شرح بیست باب بهاءالدین عاملی است با رقم و تاریخ «نمقه العبد، عین علی سنه ۱۰۶۹» متعلق به مهدی بیانی

عین علی‌بن شهاب‌الدین حسینی خطّاط است و از آثار او کتیبه صندوق بقعه شاهزاده احمد کوهین‌تفرش است که به اتّفاق پدرش شهاب‌الدین، اهل علی حسینی در سال ۹۵۷ هجری قمری به خط ثلث نوشته و بر روی صندوق نقر کرده است.
گنجینه آثار قم

عینی خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و تا سال ۹۸۹ و هنگام تألیف ریحان نستعلیق در قید حیات بوده است.

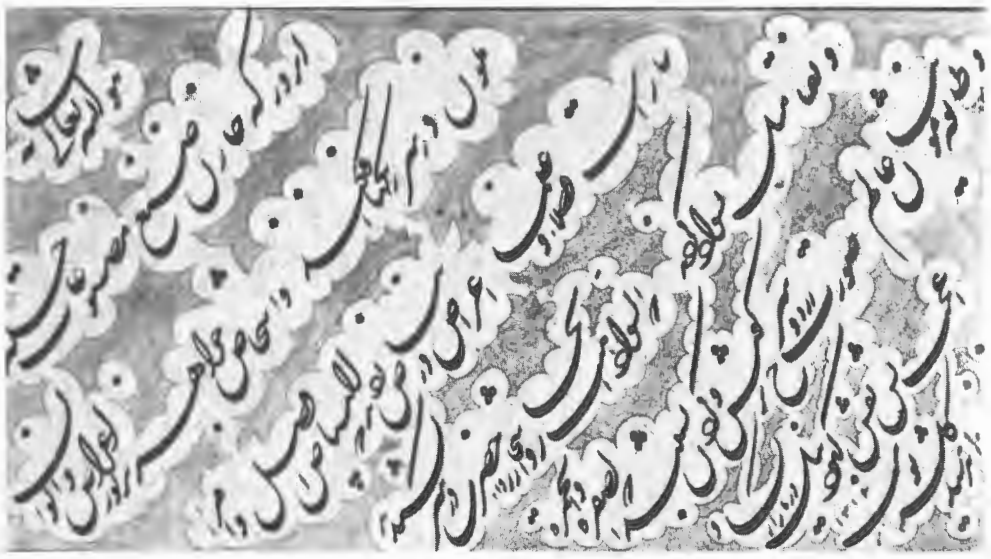

خط علی اکبر گلستانه

سیاه مشق نستعلیق اثر عباس نوری - مجموعهٔ حاج عتیقی

غ

غازی الدین خان از خوشنویسان هندی است و وزارت احمد شاه (۱۱۶۱ـ۱۱۶۷) و عالم‌گیر ثانی (۱۱۶۷ـ۱۱۷۳) پادشاهان هندوستان را داشت و چون عالم‌گیر درگذشت وی منزوی شد. غازالدین شعر می‌گفت و نظام تخلّص داشت. نستعلیق و نسخ و شکسته را خوش می‌نوشت و به سال ۱۲۰۰ در کالپی هندوستان در گذشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

غازی ـ جلال‌الدین کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن در موزه ملی (ایران باستان) موجود می‌باشد.

غالب مصطفی از نستعلیق‌نویسان عثمانی است. از آثار خطوط وی لوحه‌ای است در مسجد سلطان احمد استانبول به قلم کتیبه چهاردانگ به مضمون «یا حضرت بلاحبشی» اثر خامهٔ سید حافظ غالب مصطفی غفرله».

احوال و آثار خوشنویسان

غزال رقصنده دوران شاه عباس صفوی است. وی از زنان ارمنی است که به واسطهٔ هنر رقصندگی مورد توجه مخصوص شاه عباس بود. وی زنی هنرمند و پارسا بود و همیشه پاینبد مراسم مذهّبی خویش، تمام آداب را به جای می‌آورد در حالی که مجالس هنرمندانه او همه را به حیرت می‌افکند. غزال در آخر عمر ترک دنیا کرد و به کلیسا پیوست.

زندگی شاه عباس

غفار کاشیکار و کاشی‌تراش است و از آثار او کاشیکاری مدرسه صدر اصفهان است که تاریخ ساخت آن ۱۳۴۱ هجری قمری می‌باشد.

غفار اصفهانی نقّاش لاچین اصفهانی است که در این هنر مهارت داشته. از آثار دیده شده وی تصویر بزرگی از چند مجلس مختلف مانند نجات دادن یوسف از چاه و حضور یوسف نزد پادشاه و منظره‌ای از مکتب‌خانه و یک مجلس بزم می‌باشد با رقم «عمل غفار اصفهانی ۱۲۰۶».

احوال و آثار نقّاشان

غفار خان صدیق الملک ـ میرزا خوشنویس نستعلیق‌نویس بوده و در اواخر قرن سیزدهم هجری قمری زندگی می‌کرده و در هنگام تألیف المآثر والاثر (۱۳۰۶) درگذشته بوده است.

غفار (میرزا غفار قزلباش) نقّاش چهره‌پرداز و خطّاط سدهٔ یازدهم هجری قمری است. در گلستان هنر وی را بی‌قرینه خوانده است. از آثار وی تاکنون مشاهده نشده است.

غفاری ـ ابوالحسن خان صنیع‌الملک (ابوالحسن ثانی) نقّاش است و از خانواده هنرمند غفاری کاشانی. وی فرزند میرزا محمد غفاری کاشانی و از خاندان ابوالحسن مستوفی کاشانی است. ابوالحسن خان در سال ۱۲۲۹

هجری قمری متولد شد. از دورهٔ کودکی او اطلاعی در دست نیست اما در سال ۱۲۵۸ زمان محمد شاه که جوانی ۲۹ ساله بود تابلوی رنگ و روغن زیبایی ارایه نمود که مورد توجه قرار گرفت و در سلک نقّاشان دربار درآمد. وی در سال ۱۲۶۲ به دستور ناصرالدین شاه رهسپار ایتالیا شد. در ایتالیا مدتی در موزهٔ فلورانس و رم مشغول هنرآموزی شد و اغلب بکار کپی کاری مشغول بود و از جمله آثار کپی او، تابلوی معروف رافائل موسوم به «مادونای فولین‌لو» و عروج حضرت مسیح است که تابلوی اول آن در غارت و غائله خانه میرزا علی اصغر خان اتابک مورد اصابت گلوله واقع شده که بعداً به دست علی‌اکبر خان مزین‌الدوله تعمیر گردیده است. وی پس از چندی به ایران بازگشت و وسایل نقّاشی و مدل و طرّاحی‌های مختلف ازا ستادان بزرگ را با خود آورد و آرزوی تأسیس مدرسه‌ای جهت آموزش این هنر را در دل می‌پروراند. بالاخره در سال ۱۲۷۷ به لقب صنیع‌الملک مفتخر و اجازه تأسیس هنرستان نقّاشی وی صادر گردید. او در کنار ارک دولتی و عمارات سلطنتی هنرستان افتتاح کرد و در شوال ۱۲۷۸ مورد بازدید ناصرالدین شاه قرار گرفت. ابوالحسن خان از سال ۱۲۷۷ به فرمان ناصرالدین شاه و شاهزاده علینق میرزا اعتضادالسلطنه رسماً طبع و نشر روزنامه وقایع اتفاقیه را به عهده گرفت و وی آرم شیر و خورشید آن را به نحو آبرومندی تغییر داد و ابتدا آن را روزنامه وقایع و از تاریخ صفر ۱۲۷۷ و شماره ٤٧٢ نام آن به روزنامه دولت علیه ایران تغییر کرد.

- ابوالحسن خان از افرادی است که مردم را با دستگاه چاپ آشنا نمود. علاوه بر آن طبق اعلامیه‌ای که در روزنامه به چاپ رسید پس از احداث مدرسه نقّاشی دولتی هرکس می‌توانست طفل خود را جهت فراگیری این هنر به هنرستان بفرستد.

ابوالحسن خان مردی است فعال و هنرمند و مبتکر و نام‌آور که در همه عمر خود به فعالیت و تلاش در راه هنر و فرهنگ قدم گذارد. اعتمادالسلطنه در مآثر والآثار می‌نویسد «ایجاد جریده مصوره، زمانی که دایره انطباعات و روزنامجات در تحت نظر میرزا ابوالحسن خان غفاری نقّاشباشی کاشانی صنیع‌الملک بود به این کار شروع شد. مشارالیه که در صنعت خاصه خویش اولین شخص این دولت بود و شبیه‌سازی و چهره‌پردازی را بدون معاونت عکس کسی به درجه او نتوانست نمود...»

تصویر صنیع‌الملک در همان روزنامه (*)

تاریخ مرگ وی معلوم نیست، قاعدتاً باید پس از سال ۱۲۸۳ باشد زیرا در این سال اعتضادالسلطنه طبق حکمی انتشار چهار روزنامه را به وی واگذار می‌کند. از آثار این هنرمند تعداد بسیاری در دست است که نمونه آنها به نوشته احوال وآثار نقّاشان قدیم و اسناد دیگر عبارتند از:

۱ـ نقّاشی کتاب هزار و یک شب که از شاهکارهای صنیع الملک است. این کتاب که به آرزوی محمدشاه و به دستور ناصرالدین شاه نوشته و نقّاشی شده، از بهترین کارهای این دوره است. خطّاط این کتاب محمد حسین تهرانی که از سال ۱۲۶۹ تا ۱۲۷۶ مدت هفت سال نوشته است.

کتاب در شش جلد نوشته شده و جلدسازان هنرمند آن غلامعلی، میرزا احمد و میرزا جانی بوده‌اند. در این کتاب صنیع الملک اغلب به جای قهرمانان از نگاره‌های رجال و افراد معاصر خود استفاده نموده.

از جمله تصاویر آن تصویر امیرکبیر است که در مقابل او ناصرالدین شاه را در سن جوانی نشان می‌دهد. بالای همین صفحه دربارهٔ گفتگوی خلیفه و یحیی برمکی صحبت کرده. در اینجا متذکر می‌شوم که تصویر امیرکبیر را نگارنده از همین کتاب که در کتابخانه کاخ موزه گلستان است جدا نموده و برای میراث فرهنگی کاشان به چاپ رسانده‌ام و اکنون در کتابخانه باغ فین موجود است.

۲ـ شمایل مولای متقیان علی(ع) که به دستور ناصرالدین شاه به صورت مدال ساخته شده و ناصرالدین شاه شب اول هر ماه آن را به سینه نصب می‌کرده است.

۳ـ پنج تصویر آبرنگ در کتاب شیرین و فرهاد وحشی بافق متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان.

٤ـ تصویر زن جوانی با آبرنگ که در کمال زیبایی و آراستگی به متکا تکیه زده با رقم «رقم ابوالحسن غفاری نقّاشباشی کاشانی در دارالسلطنه اصفهان سمت ترسیم پذیرفت فی شهر شوال ۱۲٦۷».

۵ـ نگاره مجلس بزمی کامل با رقم «خانه‌زاد ابوالحسن غفاری ۱۲۷٦».

٦ـ نقّاشی چهره حاجی میرزا آقاسی بر روی یک کارت پستال چاپ شده در یک کتاب روسی با رقم «عمل ابوالحسن غفاری نقّاشباشی کاشانی سنه ۱۲٦۲».

۷ـ تصویر خورشیدخانم از بانوان محترمه خاندان غفاری با رقم «مشق ابوالحسن ثانی غفاری» چاپ در مجله نقش و نگار شماره ۷.

۸ـ تصویر فرخ خان امین‌الدوله پسرعموی پدر نقّاش بوده چاپ شده در همان شماره مجله.

۹ـ سه تصویر که به روایتی فرزندان امین‌الدوله‌اند. در مجموعه حسینعلی غفاری و چاپ‌شده در همان مجله.

تصویر حکیم و بیمار کار صنیع‌الملک

۱۰ـ صورت رنگ و روغن تصویر محمد شاه با رقم «چاکر درگاه ابوالحسن کاشانی غفاری سنهٔ ۱۲۶۰» در کاخ موزه گلستان.
۱۱ـ تصویر آبرنگ شاهزاده با ندیمان با رقم «چاکر درگاه ابوالحسن کاشانی غفاری سنه ۱۲۶۰» در کاخ موزه گلستان.
۱۲ـ تابلوی رنگ و روغنی تصویر زنی زیبا با یک جوان و پیرزنی در حال تماشا با رقم «اثر ابوالحسن خان ۱۲۵۹» در موزه سلطنتی انگلستان.
۱۳ـ تصویر آبرنگ، عزت‌الله خان شاهسون با رقم «چاکر درگاه ابوالحسن غفاری کاشانی سنه ۱۲۶۱» در کاخ موزه گلستان.
۱۴ـ تصویر آبرنگ شاهزاده قاجاری در چمن سلطانیه.
۱۵ـ تصویر آبرنگ پدربزرگ معیرالممالک در مجموعه آقای مقدم.
۱۶ـ تصویر شبیه کودکی معیرالممالک در همان مجموعه.
۱۷ـ تصویر شبیه حکیم‌باشی در همان مجموعه.
۱۸ـ تصویر شبیه معین‌الدین میرزا پسر ناصرالدین شاه که قبلاً ولیعهد بوده است.
۱۹ـ شمایل حضرت امیر(ع) که در موزه هنرهای تزیینی بوده.
۲۰ـ ده تک صورت مختلف آبرنگ
۲۱ـ تصویر میرزا ابوالفضل طبیب کاشانی و مریض چاپ شده روی جلد هنر و مردم شماره ۹۲. اصل آن در موزه هنرهای تزیینی بوده است.
۲۲ـ تصویر محمد ناصرخان ایشک آقاسی، در کاخ موزه گلستان.
۲۳ـ تصویر آبرنگ حوضخانه کاخ موزه گلستان با رقم ابوالحسن و تاریخ ۱۲۷۶.
۲۴ـ تصویر جماعتی از لوطیان اصفهان و منازعه ایشان در کاخ موزه گلستان (آبرنگ).
۲۵ـ تصویر نشسته ناصرالدین شاه چاپ شده روی جلد اطلاعات ماهانه شماره ۲.
۲۶ـ تصویر ناصرالدین شاه که روی صندلی نشسته با رقم «رقم کمترین چاکر درگاه ابوالحسن غفاری ۱۲۷۶» متعلق به کتابخانه ملی.
۲۷ـ تصویر عمادالدوله که به شماره *4938P.7* در بریتیش میوزیوم می‌باشد.
۲۸ـ تصویر محمدشاه با آبرنگ که در حراج ساتبی لندن در نهم جولای ۱۹۷۹ به فروش رسیده و رقم «رقم ابوالحسن نقّاشباشی کاشانی سنه ۱۲۶۳» داشته است.
۲۹ـ نقّاشی بزرگ و پرجلال رنگ و روغنی سلام نوروزی ناصرالدین شاه در ساختمان نظامیه به پیشنهاد میرزا آقاخان اعتماد الدوله صدراعظم ناصری در سال ۱۲۷۰ ساخته شد، این ساختمان دارای تالاری بوده است که به وسیله صنیع‌الملک نقّاشی شده و در هفت تابلوی بزرگ بر دیوارها صورت همهٔ رجال و بزرگان عهد ناصری نقش شده است. این نقّاشی‌ها در سال ۱۳۱۲ شمسی در مجله مهر شماره ۹ بهمن به تفصیل توسط آقای خواجه نوری معرفی شده است.
۳۰ـ تصویر آبرنگی میرزا آقاخان نوری با تاریخ ۱۲۷۱ در مجموعه خانم گدار.
۳۱ـ تصویر آقاخان نوری متعلق به خانم معصومیان
۳۲ـ تصویر میرزا آقاخان نوری با رقم «.. ابوالحسن غفاری نقّاشباشی رجب ۱۲۷۰».
۳۳ـ تصویر عباسقلی خان معتمدالدوله در یک مجموعهٔ خصوصی.
۳۴ـ طرّاحی صحنه‌ای از شکار که بوسیله استاد بهرام اصفهانی رنگ شده است در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۳۵ـ تصویر آبرنگی شبیه میرزا عبدالله خان مستوفی خاصه با رقم «اثر ابوالحسن نقّاشباشی کاشانی غفاری ۱۲۷۳».
۳۶ـ تصویر ناصرالدین شاه و میرزا آقاخان نوری و شخص دیگری که در دست فروشنده‌ای استاد کریم‌زاده دیده است.
۳۷ـ تابلوی ملک الاطبا و شاهزاده مؤیدالدوله

متعلق به کتابخانه ملک (نقل از اطلاعات ماهانه شماره ۲)

۳۸ـ دو تابلو، صورت محمدرضا مستوفی و مستوفی‌الممالک (میرزا یوسف) چاپ شده در اطلاعات ماهانه شماره ۲.

۳۹ـ تصویری از عملهٔ طرب دربار که به صورت کارت پستال چاپ شده است.

۴۰ـ نگاره آبرنگ جوانی که روی گلیمی نشسته و با رقم در یک سمت «خلف مهین میرزا محمدتق میرزا محمد زکی در سن هفده‌سالگی» و در سَمت دیگر «ابوالحسن خان نقّاشباشی ۱۲۷۳» در یک مجموعه خصوصی.

۴۱ـ تصویر میرزا محمدتق با رقم «رقم میرزا ابوالحسن خان نقّاشباشی سنه ۱۲۷۳».

۴۲ـ تصویر یک درویش با رقم «رقم میرزا ابوالحسن خان نقّاشباشی سنه ۱۲۷۳» در یک مجموعه خصوصی.

۴۳ـ تصویر واقعه‌ای که شاید اولین کاریکاتوری باشد که بوسیله صنیع‌الملک انجام گرفته. این تصویر در شماره ۴۹۴ روزنامه علیه ایران مورخ محرم ۱۲۷۸ به چاپ رسیده است.

۴۴ـ تصویر منحصر به فرد آبرنگ علیقلی میرزا اعتضادالسلطنه که از آثار بسیار استادانه اوست و امضا دارد «رقم میرزا ابوالحسن خان نقّاشباشی غفاری کاشانی».

۴۵ـ و بسیاری از آثار دیگری که در کتب و روزنامه‌ها چاپ شده است از جمله در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده.

الف: حکم نظامی با علائم وسایل جنگی

ب: آرم فرمان‌های عمومی که وسط آن جمله (فرمان همایون ۱۲۷۷) و در بالا (الملک الله) و در قسمت دیگر شیر و خورشید و تصویر دو ملایکه.

ج: حکم عدلیه با نقشهای فرشته و در وسط نوشته «حکم دیوان عدلیه اعظم ۱۲۷۷»

۴۶ـ یکی از شاهکارهای صنیع الملک قلمدانی است که صحنه‌هایی از شکار ناصرالدین شاه و مناظر دیگر بر روی آن نقش بسته و اطراف تصاویر تذهیب شده و رقم یا حسن ۱۲۶۸ دارد. این قلمدان متعلق به مجموعه استاد کریم‌زاده است.

توضیح: همه تاریخها هجری قمری است.

اثر تذهیب و شمابل سازی صنیع‌الملک (*)

غفاری ـ ابوالحسن مستوفی کاشانی میرزا ابوالحسن مستوفی غفاری کاشانی، عموی پدر صنیع‌الملک بود. پدر میرزا ابوالحسن میر معزالدّین محمد حکمران کاشان بود. وی به نقّاشی و نگارگری علاقه‌ای وافر داشت، اما پدر او را از این کار منع کرد. به گفته کمال‌الملک وی تحت تشویقهای نادرشاه و کریم‌خان زند، نگارگری را دنبال گرفت لیکن پدرش او را عاق نموده است. باید گفت خانواده غفاری از این جهت حق بزرگی به گردن مردم ایران دارند. از تحریرات این هنرمند کتاب گلشن مراد است که به نام علی مراد خان زند تألیف کرده (به اتّفاق محمدباقر غفاری) که یکی از

منابع معتبر قرن ۱۲ هجری قمری است. از آثار نقّاشی او آنچه مشاهده شده به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم:

۱ـ دو تصویر از میرزا معزالدّین، در حال کشیدن قلیان که یکی از آنها چنین امضا شده «رقم بنده درگاه خلایق امیدگاه ابوالحسن غفاری المستوفی کاشانی ۱۱۹۶» و دیگری بدون تاریخ و رقم است.

۲ـ تصویر عبدالمطّلب جد پدری میرزا معزالدین محمد که نماینده مردم کاشان در شورای دشت مغان در سال ۱۱۴۸ (شوال) شرکت کرده. ابوالحسن وی در حالی که عازم سفر است به نقش کشیده. البته این تصویر تاریخ محرم‌الحرام ۱۲۰۹ دارد که شصت سال پس از آن تاریخ است(آبرنگ).

۳ـ تصویر کریم‌خان زند در میدان نقش جهان اصفهان با تجهیزات سلطنتی با آب رنگ که امضای نقّاش چنین است «رقم بنده درگاه خلایق امیدگاه ابوالحسن الغفاری المستوفی فی شهر ۱۲۰۵».

۴ـ اثر دیگر وی شمایل قاضی احمد جد نقّاش است که با لباس و عمامه سفید و چهره نورانی وسط باغی نشسته و جوانی پشت سر او به خواب رفته با «رقم کمترین ابوالحسن الغفاری المستوفی سنه ۱۲۱۲».

۵ـ تصویر شاه صفی با رقم «رقم بنده درگاه خلایق امیدگاه ابوالحسن مستوفی کاشانی سنه ۱۲۰۸».

۶ـ تصویر قهرمانان افسانه‌ای رم با رقم «مشق کمترین ابوالحسن فی شهر جمادی‌الثانی سنه ۱۱۸۸».

۷ـ تصویر شیری به زنجیر با رقم «رقم بنده درگاه ابوالحسن الغفاری المستوفی سنه ۱۲۱۵». این آخرین تاریخی است که بر روی آثار او می‌بینیم.

۸ـ به نقل از کمال‌الملک (در جلد ۵ یادداشت‌های دکتر غنی) تصویری از معاوضه تاج بین محمدشاه هندی و نادرشاه کشیده است. استاد کریم‌زاده می‌نویسد من آن را ندیدم اما بعید نیست همان تاجگذار رضا قلی میرزا به دست نادرشاه باشد با رقم «ابوالحسن ۱۱۸۹».

۹ـ تصویر زنی زیبا و فربه با رقم «مشق کمترین ابوالحسن الغفاری المستوفی الکاشانی فی شهر ربیع‌الاول ۱۱۹۶».

۱۰ـ تصویر زنی عریان با رقم و تاریخ «مشق کمترین ابوالحسن ۱۱۸۹» که این اثر در حراج ۱۹۸۷ کریستی لندن به فروش رفته است. (تاریخها همه هجری قمری هستند).

میرزا ابوتراب خان سرهنگ نقاش مخصوص

تصویر ابوتراب غفاری (*)

غفاری ـ ابوتراب (ابوتراب نقّاش کاشانی) برادر بزرگ کمال‌الملک (محمد غفاری) و برادرزاده ابوالحسن خان صنیع‌الملک غفاری نقّاشباشی معروف است. وی یکی دیگر از افراد هنرمند خانواده غفاری کاشانی است که در سال ۱۲۸۰ هجری قمری در کاشان متولد شده و در ۶ رجب ۱۳۰۷ به وسیله تریاک دست به خودکشی زده است. اعتماد السلطنه تاریخ مرگ او را در روزنامهٔ خاطرات آورده و چگونگی آن را شرح داده است. ابوتراب مردی هنرمند بوده که با درجه سرهنگی در اداره انطباعات نقّاشباشی بوده است.

وی از نقّاشان روزنامه شرف است که خط آن از میرزا محمد رضای کلهر بوده است.

تصویر اعتمادالسلطنه کار ابوتراب (*)

از نمونه آثار این هنرمند که در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم نیز آمده است عبارتند از:

۱ـ تصویر فتح‌الله خان شیبانی با رقم ابوتراب چاپ شده در مجله آینده صفحه ۷۴۸ بهمن ۱۳۰۶ شمسی.

۲ـ نقّاشی صورت اعتمادالسلطنه چاپ شده در صفحه ۳۷۵ کتاب رجال ایران بامداد با رقم ابوتراب

۳ـ سه تصویر در جنب یکدیگر در صفحه ۴۷۹ همان کتاب

۴ـ تصویر علی نق حکیم الممالک با رقم ابوتراب

۵ـ تصویر ناصرالدین شاه که چاپ شده است.

۶ـ تصاویر و نقّاشی‌های روزنامه شرف که امضا دارد و قسمت‌هایی از وقاع اتفاقیه.

۷ـ سه تصویر رقم‌دار از ناصرالدین‌شاه

۸ـ تصویر استادانه‌ای با مداد که ساختمانی را وسط باغی نشان می‌دهد با رقم «میرزا ابوتراب خاکپای اقدام فقرا سنه ۱۳۰۲» در مجموعه محمدعلی کریم‌زاده.

۹ـ نقّاشی سیاه قلم آبرنگ که صورت ناصرالدین‌شاه قاجار است به بالای فرمانی از او. (کریم‌زاده)

۱۰ـ یک نگاره چهره ناصرالدین شاه با آبرنگ با رقم «خانه‌زاد ابوتراب» در یک مجموعه خصوصی. (کریم‌زاده)

۱۱ـ تصویر محمودخان ملک‌الشعرا

۱۲ـ صورت اعتمادالسلطنه حاجی علیخان

توضیح: نقّاشی خانهٔ حکیم‌باشی کاشان را آقای کریم‌زاده به ابوتراب نسبت داده در حالی که آن نقّاشی کار عبدالوهاب غفاری است و تاریخ ۱۲۷۶ دارد که ابوتراب پنجساله بوده است و نگارنده خود چندین بار آن را دیده‌ام.

غفاری ـ اسدالله خان نقّاش و چهره‌نگار عهد ناصرالدین شاه و پسر ابوالحسن خان صنیع‌الملک است که نقّاشی را در مکتب پدر آموخته و در آبرنگ مهارت داشته است. از آثار وی تصاویر آقا رحیم علی بیک لله باشی، امیردوست محمدخان و میرزا بیدل کرمانشاهی است که به سال ۱۲۸۳ هجری قمری انجام گرفته.

احوال وآثار نقّاشان

غفاری عبدالوهاب نقّاش و طبیب عهد ناصرالدین شاه و از خانواده هنرمند غفاری است. وی فرزند میرزا محمود احتساب الملک غفاری و شاگرد میرزا ابوالفضل حکیم‌باشی و حکیم شلیمر فرانسوی است. وی جزو اولین محصلین اعزام به خارج است که برای تحصیل طب به خارج از ایران رفته است و در ضمن آن با شیوه‌های نقّاشی آشنا شده است.

از آثار ماندنی و قابل ذکر وی نقّاشی تالاری در خانه حکیم‌باشی کاشان است که قصه‌های مختلف از جمله شیرین و خسرو را با رنگ و روغن نقّاشی

کرده و یکی از نقّاشی‌های پرارزش او در این خانه نقّاشی صور فلکی است. این نقّاشی تاریخ ۱۲۷۶ هجری قمری دارد که رقم عبدالوهاب و تاریخ آن را نگارنده چندین مرتبه دیده است. غیر از این نقّاش طبیب چیز دیگری در دست نیست.

تصویر کمال الملک به قلم خودش (*)

غفاری ـ محمد (کمال‌الملک) نقّاش بزرگ عهد قاجار و یکی از نام‌آوران تاریخ هنر ایران، محمد غفاری ملقب به کمال‌الملک است. تولدش در حدود سال ۱۲٦٤ هجری قمری اتّفاق افتاد. به نوشته خود کمال‌الملک مادرش باردار بوده که از کاشان به تهران آمده و محمد در این شهر متولد شد. سپس در سن سه چهار سالگی خانواده‌اش به کاشان و روستای خود کُله برگشته‌اند و کمال‌الملک در آنجا رشد و نمو کرده است. نام پدرش میرزا بزرگ خان است که از پیشخدمتان دربار محمدشاه و ناصرالدین شاه بوده است.

جد بزرگ وی قاضی معزالدین وبعد قاضی احمد و بعد قاضی عبدالمطّلب است که شخص اخیرالذکر معاصر نادرشاه افشار بوده است. بنابراین خانوادهٔ غفاری از خانواده‌های بزرگ و صاحب مقام خطهٔ کاشانند. میرزا ابوالحسن فرزند قاضی عبدالمطّلب به نقّاشی علاقه داشته و با اینکه بخاطر این عشق پدرش او را عاق کرده است، اما با ادامهٔ کار خود این هنر را در خانواده موروثی کرد و پس از او نقّاشان بزرگی از جمله میرزا ابوالحسن صنیع الملک عموی کمال‌الملک از این خانواده برخاسته‌اند.

محمد تا سن یازده، دوازده سالگی را در قریه کله و مزرعه‌ای بنام «حبس کویه» گذرانده و بوسیله معلم آموختنی‌هایی چند آموخته و در سن دوازده سالگی به تهران فرستاده شد. وی در تهران منزل میرزا علی محمد خان مجیرالدوله دایی‌اش ساکن شده و برای تحصیل راهی دارالفنون گشته و به کلاس نقّاشی راه یافته است. ذوق و استعداد محمد در اینجا به ظهور رسید، بطوری که پس از دو سال نشان علمی گرفته و مواجب برای او منظور شده است. استاد وی در مدرسه میرزا علی اکبرخان مزیّن الدوله، از تحصیل‌کرده‌های فرنگ بوده است. اما هنرجوی با قریحهٔ عاشق هنر، به زودی از استاد فراتر رفته و با آثاری نظر همگان از جمله ناصرالدین شاه را به خود جلب نموده است و شاه با دیدن تصویر چهره اعتضادالسلطنه که نزد میرزا احمد صنیع‌السلطنه عکاس دربار بوده است، نقّاش جوان را احضار نموده و دستور می‌دهد که در عمارت باگیر شمس‌العماره ساکن شود و وی پس از هشت سال یعنی بیست سالگی از دارالفنون خارج می‌شود. مواجب وی در این عهد سالی صدتومان است که البته وی با سرعت مقامات هنری را می‌پیماید و هر روز شهرتش فراتر می‌رود به طوری که به زودی به لقب نقّاشباشی مفتخر شده و افتخار معلمی نقّاشی شاه را که خود علاقمند این هنر بوده پیدا می‌کند. از این تاریخ شاه هر روز سفارشهایی به او می‌داده و وی آن را به انجام می‌رساند. البته باید گفت که سفارش‌های شاهی، سفارشهای پنهانی بوده و احدی از راز و رمز کارهای آنها مطلع نمی‌شده و این علاقه فرد ناصرالدین شاه را به استاد هنرمند می‌رساند. کارهای نقّاشباشی به سفارش شاه عبارت بوده از: تصویر حاجی خازن

کهنه فروش‌های یهودی و عمو صادق شیرازی اثر کمال الملک
سال ۱۳۰۸ هجری قمری

خط نستعلیق چلیپا اثر علیرضا عباسی

الملک و مهدی خان آجودان مخصوص، صورت میرزا محمدخان ملیجک، صورت محمد ابراهیم خان ابر سرایدارباشی، تصویر بالای قصر صاحبقرانیه و منظره تهران حوضخانه صاحبقرانیه و حوض خانه سلطنت آباد، صورت عمله طرب شاه (آقا غلامحسین، محمد صادق خان، اسماعیل خان کمانچه‌کش و بقیه)، صورت نایب السلطنه کامران میرزا، صورت ظل السلطان، چند صورت از شاه که دوباره‌سازی می‌کند، صورت حاج میرزا حسین خان سپهسالار، صورت امین‌السلطان آقا ابراهیم و میرزا علی اصغرخان، صورت مستوفی الممالک میرزا یوسف، صورت میرزا نصرالله خان مشیرالدوله، صورت ادیب الملک و آخرین اثر وی که یکی از آثار جاودان هنر وی می‌باشد، تالار آینه است که مدت پنجسال به طول انجامیده است.

محمد غفاری نقّاشباشی در سال ۱۳۱۰ هجری قمری ملقب به کمال‌الملک می‌شود نامی که فقط شایستهٔ مردی است که نه تنها در هنر نقش و رنگ کمال یافته است، بلکه در اندیشه و خرد و اخلاق نمونهٔ یک انسان کامل است.

پس از کشته شدن ناصرالدین شاه، از آنجا که مسیر اندیشه وی با مظفرالدین شاه متفاوت بوده و نمی‌خواسته تسلیم افکار منحرف شاه بشود به فکر مسافرت به اروپا و آشنایی با هنر آن دیار می‌گردد، لذا به زبان فرانسه روی می‌آورد و نزد اوانس خان مساعد السلطنه و میرزا محمد خان ذکاء الملک به آموزش می‌پردازد و یکسال و نیم پس از مرگ ناصرالدینشاه عازم فرنگ می‌شود و از راه قزوین و رشت و انزلی و بادکوبه بالاخره به ونیز و از آنجا خود را به فلورانس می‌رساند. مدت یکسال و نیم در این شهر نه تنها با زبان ایتالیایی آشنا می‌شود، بلکه با آثار رافائل و رامبران آشنا می‌گردد و صورت رامبران را می‌سازد و در آنجا مورد توجه استادان نقّاشی و هنر قرار می‌گیرد. بطوری که روزنامه‌های فلورانس مسیو کمال را می‌ستایند و هنر او را مورد توجه و تفسیر قرار می‌دهند.

پس از آن یکماهی در رُم ساکن می‌شود و از آنجا راهی پاریس شده و در موزه لور پاریس مشغول کپیه‌برداری و شناخت آثار هنری می‌گردد، اما در سفری که مظفرالدین شاه به فرنگ می‌رود، کمال‌الملک مورد توجه او قرار می‌گیرد و شاه از او می‌خواهد که به وطن بازگردد، وی نیز اطاعت امر می‌کند و از همان راه رفته باز می‌گردد و در دربار مظفرالدین شاه مشغول کار می‌شود. اما شاه از او تصاویر خلاف عفت و عرف می‌خواهد و هنرمند بزرگ هنر خویش را مقدس دانسته و آن را آلوده نمی‌کند، بنابراین وقتی شاه به سفر دوم فرنگ می‌رود وی موقع را مغتنم دانسته و به سوی کربلا روی می‌آورد. مدت نه ماه در کربلا و یک ماه در نجف و یکسال و نیم در بغداد سکنا می‌گزیند و در آنجا میدان کربلا را می‌کشد و در بغداد نیز پرده رمال و آهنگر بغدادی به نقش می‌آورد. مظفرالدین شاه که توصیف استاد، دلش را ربوده برای او صد لیره می‌فرستد و از او می‌خواهد که باز گردد. او پس از بازگشت باز در دربار مشغول کار می‌شود. در این مدت آثاری چون تصویر صورت شاه و دو تصویر از میرزا علی اصغر خان اتابک، صورت حکیم الملک میرزا محمودخان، صورت میرزا ابراهیم خان، صورت حاجی علی قلیخان سردار اسعد، صورت وثوق الدوله، صورت ناصرالملک و پسرش حسینعلی خان، صورت بصیرالسلطنه (پسر سید بحرینی) و آثار دیگری خلق می‌کند. در دوره محمدعلی شاه هیچ اثری از وی دیده نشده ولی در دوره احمد شاه کارهایی از وی از جمله تصویر حاجی نصرالله تقوی می‌باشد. بنا به نوشته خود کمال‌الملک در یادداشتهای دکتر غنی وی یکبار ازدواج کرده و حاصل آن چهار فرزند است، یک دختر و سه پسر. دخترش در نوزده سالگی جهان را بدرود می‌گوید، فرزند دومش معزالدین خان نام دارد و فرزند سوم حسینقلی خان است که در زندگانی پدر

او نیز درمی‌گذرد و چهارمین فرزندش حیدرقلی‌خان نام دارد.
آخرین اثری که وی با نام نقّاشباشی کشیده تابلوی رمال است که تاریخ ۱۳۰۹ هجری قمری دارد. شاهکار خود تالار آینه را سه ماه قبل از مرگ ناصرالدین شاه به پایان می‌رساند. تالار آینه اوج هنر کمال‌الملک در این دوران است. در واقع این اثر مبدأ جدیدی در هنر قاجاریه گشود و نشان داد که کمال‌الملک گوشه چشمی به مینیاتور ایران داشته و با ترکیب هنر غربی و ایرانی اوج تازه‌ای را در هنر نگارگری گشوده است. اوجی که حصار بسته و متروک این دوران را می‌شکند و به آفرینش هنری توانی نو می‌بخشد. در واقع کمال‌الملک نفوذ هنر غربی را در نقّاشی ایران مستحیل نمود، و آن را در خدمت نگارگری این سرزمین می‌آورد. آنگاه است که با درونی انباشته از عشق و شور و شوق هنر ایرانی راهی فرنگ می‌شود تا فصلی تازه و با طراوت در هنر ایران را قوام بخشد. چنان است که فانتن لاتور نقّاش نامی‌فرانسه آنگاه که می‌خواهد کمال‌الملک را به شاگردانش معرفی کند می‌گوید: «مراقب باشید، این آتش از ایران آمده است، از تابش و حرارت آن بهره بگیرید».
گویا ناصیه استاد جوان درخشش آینده‌ای بزرگ را نشان می‌دهد. کمال‌الملک در فرنگ با آثار رافائل، رامبران، تیسین، روبنس، داوینچی آشنا می‌شود و نگاهش بیشتر روی رامبران خیره می‌ماند. او در نامه‌ای که به دکتر غنی جهت معرفی خود می‌نویسد، می‌گوید: صنعت ایده‌آل من رامبران است اگر چه ممکن است از بین صد شاگرد دو نفر از آنها رافایل شود. استاد در آنجا به کپی آثار می‌پردازد و علاوه بر آن آثاری نیز بوجود می‌آورد. این آثار در اثر عشق ناگفتنی خلق می‌شود.
دوستعلی خان معیرالممالک هنگامی‌که در اتریش به دیدار استاد می‌رود دو تصویر از دخترکی را می‌بیند که وی به حیرت می‌افتد. دختری که عشق شورانگیز در استاد جوان بوجود آورده و قرار از دل وی ربوده بود و این خود ماجرایی در زندگی وی بوده که بعداً سعی کرده آن را ظاهراً به فراموشی بسپارد. کار استاد در هنر نقّاشی و کپی کردن از روی آثار بزرگان این هنر بدانجا کشید که بن ژرژ رئیس مدرسه مونیخ که خود از نقّاشان نامی اروپاست می‌گوید که او یکی از بی‌نظیرترین کپی‌برداران آثار استادان نقّاشی کلاسیک اروپا محسوب می‌شود.
کمال‌الملک چون به ایران می‌آید باز در دربار مشغول کار می‌شود، و به آفرینش می‌پردازد. اگر چه محیط نامساعد و آلوده عهد مظفرالدین شاه فکر و ذهن استاد را می‌آزرد، بدگویان نیز خاموش نمی‌نشستند و شاه نیز به خواسته‌های آلوده خود خاطر استاد را پریشان می‌کند. چنین می‌شود که وی در غیاب مظفرالدین شاه و به علت اختلافی که با امیربهادر جنگ بر سر تابلویی پیدا می‌کند از دست وی نیز می‌گریزد و به کربلا و بغداد می‌رود و پس از زمانی نزدیک سه سال چون برمی‌گردد، عزم خود را جزم کرده که به گروه مشروطه‌خواهان بپیوندد و چنین می‌کند. او پس از برقراری مشروطه، تلاش می‌کند که به آرزوی دیرینه خود که تأسیس مدرسه صنایع مستظرفه است جامهٔ عمل بپوشد و این کار را در سال ۱۳۲۹ هجری قمری، حدود ۱۲۹۸ شمسی به آرزوی خود می‌رسد و با گشایش این مرکز آموزش هنر فصلی عظیم در تاریخ هنر ایران می‌گشاید، زیرا شاگردانی را تربیت می‌کند که نه تنها صفات انسانی استاد را مورد تقلید قرار می‌دهند و شکوه انسانی او را به ستایش می‌نشینند، بلکه هرکدام گشاینده راه نوین و زنده و متحرک در هنر ایران می‌شوند. او در این مدرسه که چون خانواده و فرزندان خویش آن را اداره می‌کند، به همهٔ هنرهای این سرزمین توجه داشته و هرکدام را جلوه، وحدتی از کثرتی همگون می‌داند. در این مدرسه از مینیاتور، قالی‌بافی،

کار کمال‌الملک مجموعه کریم‌زاده

مجسمه‌سازی، منبّت‌کاری و سایر هنرها بهره‌ها برده می‌شود و از میان شاگردان استاد، استادانی نام‌آور به عالم هنر قدم می‌گذارند که نام آنها پیوسته با تاریخ هنر ایران جاودان گشته است. مشهورترین اینان عبارتند از: ابوالحسن خان صدیق مجسمه‌ساز و نقّاش، حسنعلی خان وزیری نقّاش، مجسمه‌ساز، شاعر و نویسنده، سلیمان سپهبدی، علی محمودی، سیدصدرالدین شایسته، نعمت‌الله مصیّری، حبیب‌اله ابهری، ارشاک، رفیع حالتی (که بهنر نمایش روی آورد) خانم شوکت الملوک شقاقی، علی رخساز، اسماعیل آشتیانی، هادی تجویدی، علی اکبر نجم‌آبادی، شهبازیان، هادی اقدسیه، محمود اولیا، علی اکبر یاسمی، حسین شیخ، جمشید امینی که وی یکی از مبتکران طرّاحی و بافندگی قالی است و آخرین بازماندهٔ این گروه که در بهمن هفتاد و هفت زندگی را بدرود گفت و علی مختاری گلپایگانی استاد معاصر منبت که طرّاحی را نزد استاد فرا گرفت و بعنوان اولین استاد منبت مدرسه صنایع مستطرفه پذیرفته شد. مدرسه کمال‌الملک که جای آن در محل فعلی موزه هنرهای ملی بوده تا سال ۱۳۰۷ شمسی توسط استاد کمال‌الملک اداره می‌شد، اما از این سال اختلاف کمال‌الملک با مجریان وزارت معارف شدت یافت و تنگ‌نظران و حاسدان نیز فرصت را

غنیمت دانسته و هیزم بر آتش این اختلاف نهادند تا آنجا که کمال‌الملک تحملش به پایان رسید و عشق خود، مدرسه و شاگردان را ترک نمود و در ملک شخصی خود در حسین آباد نیشابور انزوا اختیار کرد. مرگ استاد روز یکشنبه ۲۷ مرداد ۱۳۱۹ شمسی در نیشابور اتّفاق افتاد و در آرامگاه عطار نیشابوری به خاک سپرده شد.

دربارهٔ کمال‌الملک بسیار گفته‌اند و نوشته‌اند. بعضی از آثاری که می‌توانند معرف وی باشند عبارتند از:

ـ احوال و آثار کمال‌الملک ـ به کوشش حسین کاشیان

ـ کمال هنر ـ احمد سهیلی خوانساری

ـ هنر و مردم ـ شماره‌های ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۵

ـ کمال‌الملک آفریننده زیبایی ـ دکتر عبدالحسین نوایی

ـ رجال ایران ـ مهدی بامداد

ـ هفته نامه تماشا ـ سال چهارم

ـ پیام نو ـ سال دوم، شماره ۱۰، ۱۳۲۵ شمسی

ـ اطلاعات ـ ماهنامه شماره ٤ تیرماه ۱۳۲۹ شمسی

ـ مجله یغما ـ آبان و آذر ۱۳۲۹ شمسی، عبدالحسین نوایی

ـ رجال عصر ناصری ـ دوست علی خان معیرالملک

ـ یادداشتهای دکتر غنی

ـ شرح حال کمال‌الملک ـ توسط اسماعیل آشتیانی در کاتالوگ گالری مهرشاه در نمایشگاه شاگردان کمال‌الملک، آبان ۱۳۵۳

ـ تحقیق و بررسی داهیانه استاد کریم‌زاده ـ در جلد سوم، کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم.

از استاد آثار بسیاری بجا مانده که در موزه‌ها و مجموعه‌ها پراکنده است. بطور کلی آثار شناخته شده وی به نقل از استاد کریم‌زاده تبریزی که به نظر نگارنده یکی از کامل‌ترین فهرست‌های کارهای استاد کمال‌الملک است. این آثار که در موزه‌ها و مجموعه خصوصی می‌باشد عبارتند از:

۱ـ حوضخانه صاحب قرانیه، رنگ روغن با رقم «خانه‌زادمیرزامحمدخان‌نقّاشباشی‌غفاری‌سنه ۱۳۰۰ هـق» این اثر در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

۲ـ آبشار دوقلو، رنگ روغن، با تاریخ ۱۳۰۲ هجری قمری و رقم لاتینی محمد *(Mohammad)* در همان کتابخانه.

۳ـ شکارگاه، رنگ و روغن با رقم «خانزاد محمد نقّاشباشی ۱۳۰۲» (هجری قمری) در همان کتابخانه.

٤ـ خیابان دوشان تپه، رنگ و روغن با رقم «خانزاد محمد نقّاشباشی ۱۳۰۲ هـق» در همان کتابخانه.

۵ـ دورنمای عمارت گلستان، رنگ و روغن با رقم «خانزاد محمد نقّاشباشی سنه ۱۳۰۲ هـق» در همان مکان.

٦ـ دورنمای دهکده امامه، رنگ و روغن، با رقم «خانزاد محمد نقّاشباشی ۱۳۰۲ هـق» در همان مکان.

۷ـ دورنمای دره زانوس با رقم «خانزاد محمد نقّاشباشی» و تاریخ صفر ۱۳۰٦ هـق در همان مکان

۸ـ حوضخنه عمارت گلستان با رقم «محمد نقّاشباشی و پیشخدمت حضور همایون ۱۳۰۷ هـق» در همان مکان.

۹ـ شبیه عمو صادق یا کهنه فروش یهودی، رنگ و روغن با رقم «محمد نقّاشباشی و پیشخدمت حضور همایون ۱۳۰۸ هـق» در همان مکان.

۱۰ـ دو دختر گدا (کپی) رنگ و روغن با رقم «خانه‌زاد محمد نقّاشباشی و پیشخدمت حضور همایون ۱۳۰۸ هـق» در همان مکان.

۱۱ـ گربه و قفس قناری، رنگ و روغن با رقم «خانه‌زاد محمد پیشخدمت و نقّاشباشی حضور همایون ۱۳۰۸ هـق» در همان مکان.

۱۲ـ میدان کربلا، رنگ و روغن با رقم «محمد غفاری کمال‌الملک ۱۳۲۰ هـق» در همان مکان.

۱۳ـ زرگر بغدادی، رنگ و روغن با رقم

«کمال‌الملک ۱۳۱۹ هـق» در کتابخانه مجلس
۱۴ـ پرتره خود هنرمند، رنگ و روغن با رقم «محمد غفاری کمال‌الملک ۱۳۴۰» در همان کتابخانه.
۱۵ـ دهکده مغانک، رنگ و روغن با رقم «کمال الملک ۱۳۳۳ هـق» در همان کتابخانه.
۱۶ـ دورنمای مهران، رنگ و روغن با رقم «محمد غفاری کمال‌الملک ۱۳۴۱ هـق» در همان کتابخانه.
۱۷ـ دورنمای توچال، رنگ و روغن با رقم «محمد غفاری کمال‌الملک ۱۳۴۱ هـق» در همان کتابخانه.
۱۸ـ کبک مرده، رنگ و روغن با رقم «محمد غفاری کمال‌الملک ۱۳۴۳ هـق» در همان کتابخانه.
۱۹ـ منظره سرخه‌حصار و عمارت قصر ناصریه، رنگ و روغن و تاریخ صفر ۱۳۰۳ در همان کتابخانه.
۲۰ـ تصویر سردار اسعد «حاجی علی قلی خان» در همان کتابخانه.
۲۱ـ تصویر مرد مصری (کپی) رنگ و روغن، با رقم «کمال‌الملک ۱۳۱۴ هـق» در همان کتابخانه
۲۲ـ صورت رامبراند (کپی) رنگ و روغن با رقم «کمال‌الملک ۱۳۱۴ هـق» در همان کتابخانه.
۲۳ـ تصویر کپی شده از روی کار روبنس، رنگ و روغن با رقم «کمال‌الملک ۱۳۱۵» در موزه ملک
۲۴ـ پرتره بن ژرژ رئیس مدرسه مونیخ، رنگ و روغن با تاریخ ۱۳۱۷ هـق در همان موزه.
۲۵ـ پرتره فانتون لاتر (نقّاش فرانسوی) با رقم «محمد غفاری کمال‌الملک ۱۳۱۷ هـق» در همان موزه.
۲۶ـ پرتره خود نقّاش با آبرنگ و رقم «کمال‌الملک ۱۳۳۶ هـق» موزه ملک.
۲۷ـ پرتره‌ناتمام‌پیرمرد،رنگ‌و روغن، موزه ملک
۲۸ـ دهکده دماوند، رنگ و روغن با رقم «کمال‌الملک ۱۳۳۳ هـق» کتابخانهٔ ملی.
۲۹ـ صورت محمدحسین فروغی «ذکاالملک» با رقم «کمال‌الدین ۱۳۳۱» کتابخانهٔ مجلس.
۳۰ـ تصویر خود نقّاش با پیراهن کار
در مجموعه‌های خصوصی
۳۱ـ صورت بصیر السلطنه
۳۲ـ صورت نیمه‌کار و مدادی دختر نریمان خان. این اثر نزد بچه‌های معزالدین خان است.
۳۳ـ تصویر زنی که دوست حکیم الملک بوده و پس از مرگ حکیم الملک مظفرالدین شاه از کمال‌الملک گرفته است (از نوشته‌های خود نقّاش)
۳۴ـ صورت نیم‌تنه مظفرالدین شاه
۳۵ـ صورت اعتضاد السلطنه از روی عکس
۳۶ـ تصویر حاجی سیدنصراله تقوی رئیس دیوان کشور
۳۷ـ تصویر میرزا علی اصغرخان اتابک دومرتبه
۳۸ـ پرده دورنما برای اتابک
۳۹ـ عکس ناصرالدین شاه با رقم «محمد پیشخدمت خانه‌زاد»
۴۰ـ صورت میرزا ابراهیم خان
۴۱ـ تصویر وثوق الدوله
۴۲ـ تصویر ناصرالملک
۴۳ـ تصویر حسینعلی خان پسر ناصرالملک
۴۴ـ دو صورت از حاجی محمد حسین سپهسالار
۴۵ـ تابلوی رنگ و روغن گل و مرغی که ناصرالدین شاه با تیرو کمان گنجشکی را می‌زند. این اثر در رجب ۱۳۱۲ کشیده شده و در کاخ نخست وزیری بوده است. شرح آن در کتاب کریم‌زاده آمده است.
۴۶ـ صورت عضدالملک در زمان سلطنت احمد شاه
۴۷ـ ونوس برای ناصرالدین شاه
۴۸ـ پرده‌های مختلفی از ناصرالدین شاه در ایام ولیعهدی
۴۹ـ صورت محمدشاه قاجار کپی از روی اثر صنیع‌الملک غفاری
۵۰ـ پیرمرد معممی که روی سکوی سیداسماعیل قرآن می‌خواند.
۵۱ـ منظره یکی از دهات
۵۲ـ دورنمای پل دماوند
۵۳ـ دورنمای کوه البرز
۵۴ـ دریاچه باغ شاه

۵۵ـ قالی صورت رامبراند
۵۶ـ قالی صورت خود نقّاش
۵۷ـ قالی تصویر شیر
۵۸ـ تصویر زنی که در پای چراغ مشغول مطالعه است
۵۹ـ تصویر مرد لخت ایستاده
۶۰ـ تصویر زن لخت ایستاده
۶۱ـ دورنمای مزرعه در هنگام باران
۶۲ـ در گور نهادن عیسی
۶۳ـ فال‌بین بغدادی (اصل تابلو را به علی محمودی بخشیده است)
۶۴ـ آخوند در حال تعقیب نماز
۶۵ـ بازار مرغ فروشها (کپی)
۶۶ـ قربانی کردن ابراهیم، اسماعیل را ـ کپی از روی کار تی‌سین
۶۷ـ صورت خود نقّاش موقعی که در اروپا بوده است
۶۸ـ صورت دربان
۶۹ـ عرب خوابیده، آبرنگ (کپی) این تابلو در منزل آقای محمودی بوده است، گویا موش آن را خورده.
۷۰ـ تصویر میرزا هادی خوشنویس
۷۱ـ تصویر اردوی سلطنتی در سرخه حصار در مجموعه آقای کریم‌زاده
۷۲ـ صورت خازن الملک
۷۳ـ صورت مهدی خان آجودان مخصوص پسر فرخ‌خان امین الدوله کاشی
۷۴ـ صورت میرزا محمد خان منیژک (ملیچک) پدر عزیزالسلطان
۷۵ـ صورت سرایدار باشی محمد ابراهیم خان ابری با تمام سرایدارها
۷۶ـ منظره تهران از بالای قصر صاحبقرانیه
۷۷ـ حوضخانه سلطنت آباد
۷۸ـ صورت عمله طرب شاه «آقاغلامحسین، محمد صادق خان، اسماعیل خان کمانچه کش و بقیه»
۷۹ـ صورت کامران میرزا
۸۰ـ صورت ظل السلطان
۸۱ـ صورت ناصرالدین شاه در سه پرده
۸۲ـ چند صورت از شاه که دیگران کشیده‌اند، کمال‌الملک تراشیده و دوباره کشیده است.
۸۳ـ صورت میرزا یوسف مستوفی الممالک
۸۴ـ صورت مشیرالدوله میرزا نصرالله خان نایینی
۸۵ـ صورت ادیب الممالک پسر حاجی علی خان اعتمادالسلطنه
۸۶ـ تابلوی کم نظیر تالار آینه که پنجسال روی آن کار کرده و آخرین کار دوران ناصرالدین شاه است.
۸۷ـ تابلوی رمال
۸۸ـ حوضخانه که صورت میرزا علی اکبر مستوفی در آنست.
۸۹ـ صورت مگرویچ بیک ارمنی برادرزن قوام‌السلطنه در پاریس
۹۰ـ تصویر مناظر و ده کنترکسویل در فرانسه و محل اسکان مظفرالدین شاه
۹۱ـ تصویر سنت ماتیو که توسط خود نقّاش به یک آمریکایی فروخته شده.
۹۲ـ تصویر شاهزده موثق‌الدوله وزیر دربار احمدشاه
۹۳، ۹۴ـ دو تصویر از یک دوشیزه ایرانی در وین که به نوشته دوستعلی خان معیرالممالک استاد عاشق او بوده (جای آنها نامشخص است)
۹۵ـ سردر تالار آینه و تالار سلام در کتابخانه کاخ موزه گلستان
۹۶ـ تابلوی باغچه کاخ گلستان در همان موزه
۹۷ـ تابلوی رنگ روغن تکیه دولت در هنگام تعزیه در همان موزه
۹۸ـ تصویر مظفرالدین شاه در سنین مختلف که به نوشته دوست علی خان معیرالممالک جایزه آن از طرف شاه اجازه سفر اروپای کمال‌الملک بوده است.
۹۹ـ تصویر مظفرالدین شاه که به نوشته روزنامه شرافت در رمضان ۱۳۱۹ شماره ۶۰ جایزهٔ آن یک انگشتر الماس بود که از طرف مظفرالدین شاه به کمال‌الملک داده شد.

کمال الملک در گذر زمان

۱۰۰ـ تصویرحکیم‌الملک درموزه هنرهای تزیینی
۱۰۱ـ تصویر دختربچه و بره با رقم «محمد غفاری کمال‌الملک ۱۳۲۸» در مجموعه آقای کریم‌زاده

حکیم‌الملک

۱۰۲ـ تصویر نیم تنه و آبرنگی علی آقای پیشخدمت پسر رستم‌خان با تاریخ ۱۳۰۵ هق اصل این اثر در خانه آقای اشتری بود که بنده نگارنده نیز آن را دیده‌ام. پس از مرگ علی اشتری گمانم فروخته شد. عکس آن در روزنامه آینده سال دهم به چاپ رسیده است.
۱۰۳ـ تصویر میرزا ابوالحسن حکیم باشی
۱۰۴ـ کمال‌الملک خط شکسته را نیکو می‌نوشته. از نمونه خطوط وی نامه‌ایست که کمال‌الملک به آقای حسینعلی مؤیدپردازی نوشته و اکنون در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.

غفاری ـ مسعود نقّاش آبرنگ کار و روغنی و سیاه قلمی است و از خاندان هنرمند غفاری. وی اغلب کارهای اروپایی را کپی کرده و در بعضی امضای لاتین زده است. تصاویر سیاه قلمی نقّاش به گفته استاد کریم‌زاده در کتاب یخچالیه که به سال ۱۲۹۰ هجری قمری منتشر شده به چاپ رسیده و از روی آثار فکاهی وی باید او را در ردیف اولین کاریکاتورسازان ایرانی قرار داد. دوست علیخان معیرالممالک در رجال قاجاری از وی و چند اثرش یاد می‌کند. سال تولد و مرگ وی مشخص نیست اما تاریخ آثار وی بین سالهای ۱۲۸۰ تا ۱۲۹۶ هجری قمری دیده شده. آثار شناخته شده وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتنداز:
۱ـ تصویر عمارت شهرستانک با رقم «مسعود غفاری ۱۲۹۶» این اثر در مجموعه کاخ موزه گلستان است.
۲ـ تصویر رنگ و روغن کپی از روی آثار اروپایی با رقم مسعود غفاری
۳ـ تصویر غارت یک خانواده ایلیاتی در سرما و برف و بوران. این اثر را قبلاً معیرالممالک در حوضخانه حاج مخبرالسلطنه هدایت دیده است اما در سال ۱۳۵۶ شمسی در گالری مرحوم شاهرخشاهی در تهران به معرض فروش گذاشته شد.
٤ـ هجده قطعه، تصاویر آبرنگی در کتاب ترجمه شده سفرنامه دکتر ژون فورد موجود در کتابخانه مجلس با رقم «عمل کمترین خانه‌زاد جان نثار مسعود غِفاری» وتاریخ ۱۲۹۲ دارد.
۵ـ تصویر حضرت مسیح در اوان کودکی که بابره زیبایی بازی می‌کند رقم وی به خط فرانسه و فارسی و تاریخ آن ۱۲۸۰ است.
٦ـ تصاویر مرکبی از آثار قدیمه شیراز در کتاب فارسنامه ناصری تألیف میرزا حسن فسایی در سال ۱۳۰٤ هجری قمری.

غفاری ـ یحیی خان (ابوالحسن ثالث) پسر کوچک ابوالحسن‌خان صنیع الملک غفاری کاشانی است. البته باید متذکر شد که صنیع‌الملک دارای

سه پسر بوده اسدالله خان، سیف‌الله خان و یحیی خان که هر سه نقّاش بوده‌اند، اما چون یحیی خان بسیار به پدر شباهت داشته ناصرالدین شاه او را به نام ابوالحسن ثالث ملقب کرده است. یحیی‌خان که در خانوادهٔ هنرمند غفاری به دنیا آمده و رشد نموده استعداد نقّاشی را از پدر به ارث برده و در این هنر اسم و رسمی یافته است. وی در آبرنگ و رنگ روغن، هنرمندی شیرین قلم بوده است و علاقه بسیار به کپی کاری داشته و از آثار این شیوه او کپی تابلوی معروف آتش‌سوزی رافائل است که اصل آن در موزه واتیکان می‌باشد. از تاریخ مرگ یحیی خان اطلاع صحیحی در دست نیست اما تا سال ۱۳۲٤ هجری قمری در قید حیات بوده است. از اتّفاقات مهم زندگی او، خودکشی ابوتراب نقّاش برادر کمال‌الملک در خانه وی می‌باشد. از نمونه آثار او به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ نقّاشی میدان ارک و توپ مروارید است که به استادی نقش زده. این اثر در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است و چنین رقم دارد «رقم خانزاد میرزا ابوالحسن خان پسر صنیع‌الملک فی سنه ۱۳۰۳».

۲ـ تصویر منظره داخلی تالار مخصوص همایونی که به دستور ناصرالدین شاه انجام گرفته و رقم دارد «بدست خانه‌زاد ابوالحسن خان تشکل یافت ۱۳۰۵».

۳ـ نگاره صورت حاجی میرزا عبدالمطلّب ادیب دایی نقّاش.

٤ـ در حراج کریستی شهر لندن در آوریل ۱۹۹۰ یک نسخه مثنوی مولانا به فروش رسیده که دارای پنجاه و شش مینیاتور بوده و از آنها سه مینیاتور کار یحیی خان می‌بوده است. این آثار چنان ارزش داشته که بروشور حراج به این سه تصویر مزین شده بود.

۵ـ تصویر یکی از رجال قاجاری که آن نیز در حراج کریستی لندن به فروش رفته است.

غفور (حکاک) از حکاکان بنام تبریزی است که در نقش‌آرایی مهرها و نشانها مهارت داشته و به سید غفور نظام‌الدینی حکاک باشی مشهور بوده است. وی در خطوط مختلف نیز مهارت داشته، از جمله آثار خطی وی کتابه اشعاری است که در یکی از اتاقهای مقبره شیخ جبراییل در کلخوران اردبیل به تاریخ ۲۰ صفر ۱۱۱۳ نوشته است.

آثار باستانی آذربایجان، موادالتواریخ

غفوری رازی ـ مولانا موسیق می‌داند و آواز و شعر می‌گوید. سام میرزا صفوی می‌نویسد از ری است و در خوانندگی اندک وقوف دارد.

غلام بن محمد علی قاجار طرّاح و نقّاش و رسمی‌ساز نقوش هندی است و تنها اثر دیده شده وی که در حراج ساتبی لندن در ۱۹۸۵ به فروش رسیده، طرحهای هندسی متنوعی بوده که در یک لوله کاغذ ترسیم شده بود و رقم داشته «غلام بن محمدعلی قاجار ۱۲۱۵» (هجری قمری)

احوال و آثار نقّاشان قدیم

غلام حسین اکبرآبادی خوشنویس و شاعر بوده و «احسن» تخلّص می‌کرده است. به نوشته تذکره روز روشن در سال ۱۲۳۹ هجری قمری در سن بیست و چهار سالگی درگذشته است.

غلامحسین جولاق از خطّاطان سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم است و از آثار خطی او مجموعه‌ای آراسته از دیوانهای اثیرالدین اخسیکتی، اثیرالدین اومانی، ازرقی هروی و امامی هروی است که به خط نستعلیق به تاریخ ۱۰۰۳ هجری قمری نوشته شده و در کتابخانه مجلس به شماره ۱۱۸۳ ثبت گردیده است.

غلامحسین خان از تارسازهای مشهور دورهٔ قاجار است.

سرگذشت موسیقی ایران

غلامحسین درویش (درویش‌خان) یکی از برجسته‌ترین موسیقی‌دانان صدسال اخیر ایران غلامحسین درویش معروف به درویش‌خان است. از ویژگی‌های هنر درویش‌خان پیش‌درآمدها و رنگ‌های ساخته اوست بر پایه سنت قدیم موسیقی که موجبات پیشرفت این هنر را پس از وی فراهم آورده است.

درویش‌خان فرزند حاج بشیر طالقانی است که در سال ۱۲۵۱ شمسی در تهران متولد شده. وی به خاطر علاقه به موسیقی از کودکی در دسته موریکچی‌های ملیجک و کامران میرزا نوازندهٔ طبل کوچک بود و از همانجا با موسیقی آشنا شد.

سپس در یک دورهٔ کوتاه آموزش نواختن سه‌تار را نزد پدر گذراند و پس از آن در مجلس بزرگترین نوازندهٔ تار آن زمان آقا میرزا حسینقلی پذیرفته شد و از بهترین شاگردان او گردید. وی به خاطر چیره‌دستی در نوازندگی به زودی در مجالس بزرگان و علاقندان موسیقی آن زمان شناخته شد و به دربار شجاع‌السلطنه (پسر مظفرالدین‌شاه) راه یافت و جزو نوازندگان مخصوص او شد. شجاع‌السلطنه به او دستور داد که حق نوازندگی برای غیر را ندارد، اما روزی شنید که درویش‌خان برای دیگران می‌نوازد، زیرا حقوق مزجات او از دستگاه شجاع‌السلطنه کفاف زندگی‌اش را نمی‌داد. شاهزاده از این نافرمانی خشمگین شد و دستور داد انگشتان درویش خان را قطع کنند. اما به وساطت کمال‌السلطنه (پدر صبا) از چنین تنبیهی نجات یافت.

درویش خان پس از آن به فکر آزادی خویش افتاد و تقاضا کرد که شاهزاده او را از نوازندگی مخصوص خود آزاد نماید. و برای این کار از دوستان ارباب خود یاری خواست، اما شجاع‌السلطنه خشمگین گردید و روزی که مشغول تدریس تار و سه‌تار به علاقندان خود بود فراشی از طرف شاهزاده به احضار او آمد. درویش‌خان که می‌دانست اینبار راه فرار از آن ورطهٔ هولناک را ندارد به فراش ستبرگردن گفت منتظر باش تا لباس بپوشم و با هم به خدمت برویم. پس به اندرون رفت و از راه پلکان گریخت و به سفارت انگلیس پناهنده شد... و پس از ماجراهایی به وساطت سفیر از آن بدبختی نجات یافت و سند آزادی خود را به دست آورد.

از آن تاریخ به انجمن اخوت و مریدان صفا علی ظهیرالدوله پیوست و در کنسرت‌های این انجمن همیشه ریاست گروه را به عهده داشت. پنجه سحرآفرین و صفای ظاهر و باطن او به زودی او را مشهور خاص و عام نمود تا آنجا که پس از میرزا حسینقلی و میرزا عبدالله مشهورترین نوازندگان زمانه خود شد. و بالاخره به همراه هنرمندانی چون سیدحسین طاهرزاده (خواننده) ابوالحسن خان اقبال السلطان قزوینی معروف به اقبال آذر (خواننده)، عبداله خان دوامی (نوازنده ضرب و تصنیف‌خوان) مشیر همان شهردار (نوازندهٔ پیانو)، اکبرخان رشتی (نوازنده فلوت)، میرزا اسدالله خان (نوازنده سنتور) و حسین هنگ‌آفرین (نوازنده ویلن و سه‌تار) در دو نوبت برای ضبط صفحه به خارج سفر کرد و صفحات معدودی که از آن دوران به یادگار مانده است از بهترین نمونه‌های

موسیقی ایرانی است. از میان آن صفحات در بیداد همایون درویش خان به تنهایی تار نواخته است.
درویش خان بارها در کنسرت‌های بزرگ گراند هتل با گروهی از بزرگترین خوانندگان و نوازندگان شرکت نمود که آنان ساخته‌هایی از درویش‌خان را به اجرا درآوردند. از شاگردان وی می‌توان مرتضی نی‌داوود، موسی معروفی، ابوالحسن صبا، ارسلان درگاهی و عبداله دادور (قوام‌السلطان) که همه از نخبگان موسیقی سنتی ایرانی‌اند، نام برد.
این استاد بزرگ موسیقی ایران در شب چهارشنبه دوم آذرماه ۱۳۰۵ در سن ٥٤ سالگی در اثر تصادف درشکه‌اش با اتومبیل جان سپرد و در گورستان ظهیرالدوله به خاک سپرده شد.
از آثار درویش‌خان که بعدها توسط روح‌الله خالقی و حسینعلی ملاح روی کاغذ آورده شده عبارتند از:

۱ـ پیش‌درآمد ماهور
۲ـ دو پیش‌درآمد در ابوعطا
۳ـ پیش‌درآمد در سه‌گاه
٤ـ پیش‌درآمد در شوشتری
۵ـ پیش‌درآمد افشاری
٦ـ پیش‌درآمد راک
۷ـ چند تصنیف در ابوعطا و ماهور و سه‌گاه
۸ـ دو قطعه رنگ در ماهور
۹ـ رنگ ابوعطا
۱۰ـ رنگ سه‌گاه
۱۱ـ رنگ شوشتری
۱۲ـ رنگ همایون
۱۳ـ رنگ افشاری
۱٤ـ دو قطعه در اصفهان
۱۵ـ گزیدهٔ آثار وی به خط نت درآمده و توسط ارشد طهماسبی نوازنده تار به چاپ رسیده است.

غلامحسین فیض‌الهی ـ استاد میناساز است که در سال ۱۳۰۷ شمسی در چادگان از بلوک‌داران اصفهان متولد شد. ابتدا در زادگاهش به این هنر پرداخت و سپس به اصفهان آمد و نزد استاد صنیع‌زاده هنر خود را دنبال کرد و مدت ۲۵ سال با مشارکت استاد به ساختن ضریح اماکن متبرکه پرداخت و در این مدت ضریح حضرت ابوالفضل و حضرت علی(ع)، شاهچراغ شیراز و امام رضا(ع) و امام موسی کاظم (ع)، حضرت رقیه (س)، حضرت زینب و حضرت معصومه (س) را ساخته است. آخرین اثر او ساخت ضریح امام حسین(ع) است که به اتمام رسیده و ضریح امامزاده جعفر یزد که نیمه تمام بوده و وی در دهم ماه آذرماه ۱۳۷٦ شمسی درگذشت.

غلامحسین کیمیاقلم خطّاط و کتیبه‌نویس است. وی ملقب به مؤید دفتر بوده و از آثار وی کتیبهٔ کفش‌کن قاینی‌ها در آستانهٔ قدس رضوی است که از کاشی و سنگ است و رقم آن در این دو بیت اختر طوسی آمده است:

بهین کتیبه‌نویس اندرین خجسته مقام
که جبرئیل امین خادمش بود دربر
بود کمینه، غلام حسین تشنه لب آن
که کیمیاقلم است و مؤید دفتر
(۱۳۲۱)

غلامحسین لاهیجانی ـ استاد نقّاش است واز آثار او نقّاشی‌های آستانهٔ نصیر علی کیا در دهکدهٔ کویه (گیلان) است. وی پدر نقّاش معروف استاد آقاجان می‌باشد. سالهای زندگی این استاد اواخر سدهٔ سیزدهم و اوایل سدهٔ چهاردهم قمری بوده است.

از آستارا تا استارباد

غلامحسین میرزا از کاتبان خوشنویس و شاعر عهد ناصرالدین شاه قاجار است. در شعر بهجت تخلّص دارد. عبرت نایینی وی را صدرالشعرا نامیده. غلامحسین میرزا فرزند ملک ایرج و نوادهٔ

فتحعلی‌شاه و پدر ایرج میرزا شاعر بزرگ معاصر است. تولدش در چهارم صفر سال ۱۲۵۰ در تهران و وفاتش در ۱۳۰۹ اتّفاق افتاده است. وی در دارالسلطنه تبریز در دستگاه ولیعهد سمت صدرالشعرایی داشته. نستعلیق را خوش می‌نوشته و آثاری از وی باقی مانده است از جمله:
۱ـ یک نسخه نثرالالی با رقم و تاریخ «مشقه العبد غلام‌حسین بن ملک ایرج قاجار، سنه ۱۲۷۱». در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ چهار رقعه از مرقعهای مختلف با رقمهای «بنده درگاه خلایق امیدگاه، المذنب الراجی غلام حسین قاجار» و «بنده درگاه و خانه‌زاد بلا اشتباه‌ابن ملک ایرج میرزا، العبد المذنب غلام‌حسین قاجار» و «العبدالمذنب الراجی، کمترین دعاگوی ابن ملک ایرج غلام‌حسین» در همان کتابخانه.
۳ـ یک قطعه که در دارالسلطنه تبریز نوشته دارد و تاریخ آن ۱۲۸۸ است در مجموعه مهدی بیانی.
٤ـ یک نسخه نصایح انوشیروان که به علاءالملک تقدیم شد و تاریخ ۱۲۹۱ (رمضان) دارد. در مجموعه مهدی بیانی.

غلامحسین میناکار باشی از میناسازان عهد مظفری است که به لقب میناکار باشی مفتخر گشته است. از آثار دیده شدهٔ وی یک سر قلیان بسیار زیبای میناکاریست که تصویر مظفرالدین شاه در مدالیون آن به نقش آمده. این اثر در موزهٔ نگارستان بوده است و رقم دارد «عمل کمترین غلام‌حسین میناکار باشی سنهٔ ۱۳۱۹» (هجری قمری).

غلامرضا نقّاش آبرنگ کار و قلمدان‌ساز است. این هنرمند در گل و مرغ و مرغش سازی و حل‌کاری دست داشته و از آثار دیده شده وی:
۱ـ گل و مرغی به سبک سیاه قلم و پرداز با رقم «مشق غلامرضا ۱۳۱۵» (هجری قمری) (کریم‌زاده)
۲ـ قلمدانی با حل‌کاری و نگاره گل و مرغ و مرغش و رقم «غلامرضا ۱۳۱۱» این اثر در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده است.

غلامرضا ـ استاد نجّار و گره‌کار است و از آثار او نجاری و ایوان‌بندی بقعهٔ سیداحمد در دهکدهٔ دیلمان مربوط به سال ۱۲۹۷ هجری قمری می‌باشد.

از آستارا تا استارباد

غلامرضا اصفهانی ـ میرزا (میرزا غلامرضا) یکی از مشهورترین خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است. وی در جوانی مورد توجه محمد شاه قاجار قرار گرفته و به تعلیم فرزندان او مشغول گردید. در زمان ناصرالدین شاه ابتدا به کار تعلیم فرزندان بزرگان و شاهزادگان قاجار پرداخت اما مورد حسادت اقران قرار گرفت و دشمنان در مورد او به سخن‌چینی پرداختند و به او تهمت بهاییگری زدند، در نتیجه به زندان افتاد و در معرض خطر اعدام قرار گرفت. اما به شفاعت یکی از نزدیکان ناصرالدین شاه شاید فرزندانش یا به روایتی دوست محمد خان معیرالممالک از مرگ نجات یافت. و از آن تاریخ این هنرمند چیره‌دست در فقر کامل و عسرت قرار گرفت و دست روزگار غدار به پاس هنر کم نظیرش او را به خاک سیاه نشاند تا آنجا که در کمال درماندگی عجزنامه‌ای چند به ناصرالدین‌شاه نوشت که جز تأسف ارباب هنر و روسیاهی دستگاه هنر ناشناس زمانه باقی نماند.
میرزا غلامرضا هنرمندی است که به ادعای خود همهٔ خطوط نستعلیق را می‌نوشته (از ششدانگ تا غبار) شکسته میرزا غلامرضا اگر از نستعلیق بدتر نباشد فروتر نیست. شایع است که بعضی از شکسته‌های جلی که بنام درویش عبدالمجید امضا شده خط میرزا غلامرضاست که در هنگام عسرت و خانه‌نشینی از آنجا که خط دوریش بهایی داشته خطوط شکسته‌ای را به نام او نوشته است. رقم

میرزا غلامرضا به صورت غلامرضا و یا علی مدد است. و تاریخ خطوط او بین سالهای ۱۲۵۹ تا ۱۳۰۳ می‌باشد. تاریخ مرگش به تحقیق معتضدالدوله (متوفی ۱۳۱۷) که خود از شاگردانش بوده است ۱۳۰٤ است. وی در صفائیه شهرری به خاک سپرده شده است.

سیاه مشق مجموعه مهندس سیف‌الله امنیان کاشان

از نمونه خطوط او که چه بسیار فراوان است عبارتند از:

۱ـ کتیبه‌های مدرسه سپهسالار که از مشهورترین کارهای وی می‌باشد.

۲ـ یک نسخه تحفة الوزرا در کتابخانه کاخ موزه گلستان با تاریخ ۱۲۵۹ (هجری قمری)

۳ـ قطعات بسیار از چلیپا بویژه سیاه مشق در موزه‌ها و کتابخانه‌ها و مجموعه‌های خصوصی از جمله در موزه هنرهای تزئینی تهران که نگارنده آنها را مشاهده کرده و تصویر آنها به چاپ رسیده عبارتند از:

الف: یک قطعه سیاه مشق شکسته نستعلیق

ب: سیاه مشق نستعلیق مذهب دو قطعه

ج: یک قطعه خط کتابت روی کاغذ آهاردار

سیاه مشق موزه هنرهای تزیینی

غلامرضا خان ندیم باشی نقّاش و منبّت‌کار و آبرنگ‌کار و خطّاط و از نوادگان فتحعلی خان ملک الشعرای کاشانی است. وی خطوط شکسته و نستعلیق را نیکو می‌نوشته و شعر نیز می‌گفته

است. نام پدرش محمدخان ندیم باشی است و خود کارمند تلگرافخانه بوده است. سال تولد و مرگش مشخص نیست اما تا حدود سالیان ۱۳۲۰ هـ ق در قید حیات بوده است. در تذکره سپهر نام وی آمده است.

غلامرضا شیرازی ـ میرزا نستعلیق نویس و شاعر بوده است و «ساکت» تخلّص داشته و تا سال تألیف آثار عجم (۱۳۱۳ هجری قمری) در قید حیات بوده است.

غلام شیرزاد طراح و نقّاش و بافنده پارچه بوده است و از آثار دیده شده وی تصویر باغ مصفایی است که روی یک پارچه اطلس بافته شده و رقم دارد «تقدیم آستانهٔ مقدسه نمود غلام شیرزاد، سنه ۹۷۹» (هجری قمری).

احوال و آثار نقّاشان قدیم

غلامرضا معمار تبریزی معمار و رسمی‌ساز و طراح بناست. وی از فامیل سبی زندیه بوده که به دستور کریم‌خان ارک تهران را ساخته است. پسر وی حاج جعفر خان نیز از معماران عهد فتحعلی‌شاه است که تا دوره ناصرالدین شاه می‌زیسته و بعضی ساختمانهای آن دوران کار وی است.

غلامعلی نستعلیق می‌نوشته و از آثار او یک نسخه کتاب فتوح‌الحرمین محیی لاری است که در کتابخانه وزارت اطلاعات افغانستان در کابل به شماره ۴۰ و تاریخ ۹۹۱ هجری قمری موجود است. این نسخه در مکه نوشته شده است.

فهرست اسامی‌خوشنویسان قرن دهم

غلامعلی جلدساز و قلمدان ساز و نقّاش است. از آثار دیده شده وی جلد روغنی کتاب چهارم‌الف لیله است که بر روی آن مجلس بزمی نقّاشی شده. این اثر در کتابخانه کاخ موزه گلستان‌است و رقم دارد «بدستیاری استاد کل فی‌الکل جان پناه استاد آقا سمت اتمام پذیرفت العبد غلامعلی ۱۲۷۵» (هجری‌قمری).

غلامعلی از میناکاران هنرمند عهر ناصرالدین شاه است که در مجمع الصنایع دارای حجره بوده است. از آثار امضادار وی یک کوزه قلیان مینایی است که با گل و مرغ زینت شده و رقم دارد «کمترین غلامعلی». کوزه قلیان مینایی دیگری با تصویر بهرام‌گور با همان رقم از کارهای وی در مجموعه‌ای دیده شده.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

غلامعلی خوشنویس است و به خط او یک قطعه نسخ با رقم «مشقه غلام علی» سنه ۱۲۶۹ هجری قمری در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد.

غلامعلی ـ استاد نجّار، گره‌چین و مشبّک‌کار است و از ساخته‌های او در ورودی بقعه شاه شهیدان در دهکدهٔ شاه شهیدان دیلمان است که تاریخ ۱۳۲۴ هجری قمری دارد.

از آستارا تا استارباد

غلامعلی اصفهانی آقا غلامعلی خوشنویس فرزند محمد رحیم اصفهانی در حدود سال ۱۲۰۵ قمری در محله مسجد جامع اصفهان به دنیا آمده. خط را نزد محمود خوشنویس تعلیم گرفت و همشاگردی و دوست نزدیک وی بود. وی در خط سریع‌القلم بود و آوازی خوش نیز داشت. فتحعلی‌شاه در یکی از سفرهای خود به اصفهان آقا غلامعلی را به کتابت یک قرآن و اشرف‌الکتاب را به نوشتن زادالمعاد مأمور کرد. آقا غلامعلی در سال ۱۲۶۹ هجری درگذشت. پسرش محمدرحیم نیز خوشنویس و در خط نسخ شاگرد پدر بود.

از نمونهٔ خطوط وی:
۱ـ یک نسخه قرآن نیم ربعی جلد روغنی با تزیینات به خط نسخ و رقاع با تاریخ شوال ۱۲۴۷ و رقم «.. یدالعبد الاثم غلامعلی بن محمد رحیم الاصفهانی» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری جلد روغنی با تزیینات به خط نسخ و رقاع و خواص سور به خط نستعلیق با رقم «... وانا العبد الجانی غلامعلی اصفهانی» با تاریخ ذیقعده ۱۲۶۷ در مجموعه آقا سهیلی.
۳ـ یک قطعه نسخ و رقاع با همان رقم و تاریخ ۱۲۴۶ در کتابخانهٔ ملی پاریس (هجری قمری) (دکتر بیانی)
۴ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری کوچک، جلد روغنی به خط نسخ و تاریخ ۱۲۴۹ (هجری قمری)
۵ـ یک رقعه به خط نسخ و تاریخ ۱۲۶۸ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی.

غلامعلی اصفهانی خوشنویس است و فرزند ساغر اصفهانی شاعر نوهٔ دختری آقا غلامعلی خوشنویس. وی در خط شکسته نستعلیق استاد بوده و خط نسخ را از سید بقاء و میرزا آقا جان پرتو فرا گرفت. در نسخ غلامعلی ثانی رقم می‌زده و مرگ وی به سال ۱۳۲۹ اتّفاق افتاده است.
به خط وی یک نسخه ادعیة الاسبوع به قطع جانمازی با جلد روغنی و تزیینات به خط نسخ و رقاع که برای مظفرالدین میرزا ولیعهد نوشته شده با رقم «... ابن میرزا محمدابراهیم المتخلّص به ساغر غلامعلی الاصفهانی» با تاریخ ربیع‌الثانی ۱۲۸۴ در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

غلامعلی حکاک خراسانی حکّاک و خطّاط و حجّار است و از آثار او سنگ قبری است به تاریخ ۹۴۶ به نام سیدعزالدین بن شمس‌الدین که با هجده نسل متوالی به پسر سید سجاد می‌رسد.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

غلامعلی خان نقّاش شبیه‌پرداز و استاد نگارگری سدهٔ سیزدهم هندوستان است و در خدمت مجموعه‌داران آن روز انگلیس مانند ویلیام فاستر و کلنل اسکینز و سایر علاقمند به هنر بوده است. از آثار وی بسیاری در آلبومهای مخصوص این آقایان جا گرفته و تعدادی نیز در حراج هفتم جولای ۱۹۸۰ میلادی در ساتبی به فروش رسیده است از جمله این آثار به فروش رفته:
۱ـ تصویر منشیان دیوان و مردم مراجع
۲ـ تصویر شش نفر با یک سرباز انگلیسی
۳ـ تصویر سراج‌الدین محمد بهادرشاه هندی و مجلس او با تاریخ ربیع‌الاول سنه ۱۳۵۴ هجری و رقم «مصور غلام‌علی».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

غلامعلی نایینی ـ میرزا از خوشنویسان نیمهٔ اول قرن چهاردهم هجری قمری است و از خطوط وی:
۱ـ یک‌نسخه دعای صباح به قطع وزیری کوچک، جلدروغنی،متن‌وحاشیه‌مذهب‌به‌خط نسخ کتابت‌با رقم «.. غلامعلی بن محمدالنایینی» با تاریخ ربیع‌الاول ۱۳۱۴ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک صفحه قطعه‌سازی زیبا به‌خط نسخ با همان رقم‌و تاریخ‌ربیع‌الاول ۱۳۱۰ در مجموعه هدی بیانی.

احوال و آثار خوشنویسان

غلام محمد ـ حافظ خوشنویس و شاعر است و در هندوستان و در یکی از توابع لاهور می‌زیست. وی به خاطر اینکه قرآن را حفظ داشته است به حافظ مشهور شد. غلام محمد در شعر «آزاد» تخلّص می‌کرده است. وی در خط نسخ و نستعلیق شاگرد محمد عارف یاقوت رقم خان ثانی بوده است. غلام محمد به شاه جهان آباد رفته و چندی به ملازمت رفاقت خان فیروز جنگ ثانی و عمادالملک درآمده است. سال مرگ او را ۱۲۰۹ نوشته‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان

غلام محمد دهلوی (هفت قلمی) خوشنویس است و به «هفت قلمی» مشهور شده زیرا هفت قلم را خوش می‌نوشته. غلام محمد شعر می‌گفته و «راقم» تخلّص می‌کرده است.
ابتدا در دهلی ساکن بوده و پس از آن به لکنهو رفته و نزد میرزا محمد عشق، به تحصیل علم طب پرداخته است. از تألیفات او تذکرهٔ خوشنویسان است که بارها به چاپ رسیده است. مرگ وی به سال ۱۲۳۹ اتّفاق افتاده است.

احوال و آثار خوشنویسان

غلام مرتضی خان نقّاش هندی است که در چهره‌پردازی و شبیه‌سازی و مجالس پرجلال درباری مهارت داشته. از آثار دیده شدهٔ وی یکی تصویر جلوس اکبرشاه دوم است که به سال ۱۲۳۶ هجری قمری کشیده و یکی تصویر کلنل جیمزاسکینز در دهلی است که تاریخ ۱۸۳۰ دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

غلام نقش بندخان خوشنویس است و از معاصرین غلام محمد هفت‌قلمی (متوفی به سال ۱۲۳۹) خط نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

غیاث‌الدین بن بدرالدین کاتب است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب عدة الداعی و نجاع‌الساعی، فهدحلی است متعلق به کتابخانه دانشکده الهیات تهران به شماره ۲۸۹د به خط نسخ و تاریخ رجب ۹۹۱ هـ‌ق.

غیاث‌الدین پیراحمد زرکوب نقّاش مشهور درباره بایسنغر میرزا تیموری که از طرف وی به سفارت دربار چین و ختا رفته و با خود هنر چینی و نگارگری چینی را به ارمغان آورده است و از ترکیب طراحی‌های ایرانی با این هنر شکل جدیدی به نقّاشی ایرانی داده است. دربارهٔ وی دوست محمدهروی در دیباچه خود بخشی آورده است. در ضمن در عرضه داشت جعفر بایسنغری نیز از وی به تفصیل یاد شده. غیاث‌الدین حاصل سفر خود را که به دستور شاهرخ میرزا صورت گرفته در یادداشتهایی آورده و سفرنامه‌ای ترتیب داده است که عجایب الطایف نام دارد. این اثر دلپذیر را استاد محمدعلی کریم‌زاده در آخر یک جنگ شعری پیدا کرده که آن جنگ در سال ۱۲۶۰ هجری قمری نوشته شده بود و عجایب الطایف به زبان ترکی استانبولی در زمان سلطان احمدخان ثالث (۱۱۱۵ـ۱۱۴۳) توسط چلبی زاده ترجمه شده و در آخر آن جنگ که اکنون در مجموعه کریم‌زاده است آورده است. استاد کریم‌زاده ترجمه کامل فارسی آن را در جلد اول احوال و آثار نقّاشان در غیاث‌الدین آورده. اهمیت این سند از آن جهت است که غیاث‌الدین خود نقّاش بوده و با خود سوغاتی از شیوه‌ها و اندیشه‌های چینی را به ارمغان آورده است.

غیاث‌الدین حسن حافظ شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع رحلی بزرگ، جلد سوخت به خط ریحان و نسخ با رقم «غیاث‌الدین حسن حافظ الشیرازی ابن مرشدالدین محمد...» با تاریخ ۹۹۲ (قری) در موزه اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

غیاث‌الدین خلیلی تذهیب‌کار و هنرمند عهد شاه تهماسب اول صفوی است و از آثار هنرمندانه او تذهیب قرآنی است که از جانب شاه تهماسب جهت سلطان مراد سوم عثمانی هدیه داده شده است و تاریخ ۹۸۳ هـ‌ق دارد. این قرآن اکنون در مرقد ابوایوب انصاری در استانبول است.

غیاث‌الدین علی جامی خوشنویس سدهٔ دهم هجری قمری است. از آثار خطی او:
۱ـ یک نسخه دیوان عبدالرحمان جامی در کتابخانه آکادمی شرق یوگسلاوی که تاریخ ربیع‌الاخر سال ۹۳۷ دارد با رقم «راقمه الفقیر الجانی غیاث‌الدین علی الجامی».
۲ـ یک نسخه تیمورنامهٔ هاتفی متعلق به مجلس شورای اسلامی با رقم و تاریخ «تمت بتاریخ سنهٔ ۹۵۰ خمسین و تسعمائة، راقمهٔ غیاث‌الدینِ علی الجامی غفرله».

احوال و آثار خوشنویسان

غیاث‌الدین علی جوهری شیرازی خطّاط و کتیبه‌نگار است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی کتبه امام‌زاده هفده تن گلپایگان بر خط ثلث به کاشی لاجوردی است که تاریخ ۱۰۳۱ هجری قمری دارد و این بنا به دستور امامقلی خان ساخته شده است.

غیاث‌الدین علی نقشبند بافنده و هنرمند یزدی است. در جامع مفیدی از او به عنوان بافنده‌ای هنرمند یاد می‌کند. غیاث نقشبند از بافندگان و طراحان و نقّاشان چیره‌دست دربار شاه عباس کبیر است که نمونه‌ای از بافته‌های او در موزه ملی ایران است. علاوه بر آن خانه‌ای قدیمی به نام خانه غیاث نقشبند در یزد در قسمت جنوبی خیابان مسجد جامع بصورت نیمه ویرانه موجود است که آثار نقّاشی و تصویر دارد.
در مقالات مهندس پیرنیا و همچنین در آتشکده یزدان و کتاب جامع مفیدی و مجمع الخواص و زندگی شاه عباس و هنر و مردم شماره یک از این هنرمند یاد شده است. از نمونه آثار دیده شده وی:
۱ـ پارچه ابریشمی زربفتی جهت پوشش صندوق، کتیبه‌ای به خط کوفی و ثلث در بخش اسلامی موزه ملی (ایران باستان) که رقم دارد «عمل غیاث»
۲ـ یک قطعه پارچه ملون که تصویر آن روی مجله هنر و مردم شماره ۱۰۹ است.
۳ـ یک قطعه زری اطلسی گلابتون با تصاویر شهر و کجاوه و ساربان، که اطراف تصاویر زمینه آن نقوش غزالان و آهوان و مجنون عاشق در بین حیوانات وحشی است با رقم «عمل غیاث» در موزه هنر و تاریخ بروکسل است که استاد کریم‌زاده آن را دیده و در کتاب خود به توضیح آن پرداخته است.
٤ـ از آثار دیگری که استاد کریم‌زاده از آن یاد می‌کند زری ابریشمی که در متن آن تصاویر گرفت و گیر روباه و مرغابی است و نگاره جوانی خوابیده است با لباس صفوی و کل تصویر به صورت قرینه چهارتایی است با رقم «عمل غیاث» بافت یزد.
علاوه بر همهٔ کتب ذکر شده در کتاب یادگارهای یزد، آقای دکتر افشار نیز دربارهٔ وی نوشته است.

غیاث الدین فضل‌الله رادکانی ـ سید خوشنویس و ادیب و فاضل قرن نهم است و در هرات می‌زیسته و همه خطوط را خوش می‌نوشته و در فضل و کمال شهرتی داشته است.
سال مرگ او را در حبیب‌السیر ۸٦۷ هجری قمری نوشته‌اند.

غیاث‌الدین قاسمی از کاتبان خوشنویس قرن نهم هجری قمری است. از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه دیوان ظهیر فاریابی در مجموعه مهدی بیانی موجود است که تاریخ ۹۸۳ هجری قمری دارد.

غیاث‌الدین کازرونی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونهٔ آثار وی یک نسخه احسن الکبار متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است که تاریخ ۹۷٤ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

غیاث الدین محمد تذهیب کار و افشانگر اهل مشهد و دستگاه امیرعلیشیرنوایی است. وی در خوشنویسی نیز دست داشته و در خزینهٔ اوقاف استانبول نمونهٔ خطی از وی موجود است. قاضی احمد در گلستان هنر مرگ وی را در آخر جمادی‌الاول ۹۲۲ در مشهد نوشته است. مستقیم‌زاده در تحفةالخطّاطین او را شاگرد سلطانعلی مشهدی دانسته است.

غیاث‌الدین محمدبن احمد خلیلی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری بزرگ، با جلد سوخت و تزیینات با رقم «.. حاجی غیاث‌الدین محمدبن احمدالخلیلی...» سال ۹۹۲ هجری در آستانهٔ حضرت معصومهٔ قم است.

احوال و آثار خوشنویسان

غیاث‌الدین محمدبن شاه مرتضی نسخ‌نویس بوده و در نیمهٔ دوم قرن دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار خطی او عبارتند از:
۱ـ جلاءالاذهان و جلاءالاحزان جرجانی متعلق به کتابخانه مجلس به شمار ۱۶۰ به خط نسخ و تاریخ ۹۸۴
۲ـ نسخه دیگری از کتاب فوق‌الذکر در دانشکده الهیات تهران به شماره ۲ ب با خط نسخ و تاریخ جمادی‌الثانی ۹۹۰ هجری قمری.

غیاث‌الدین محمود الحسینی کاتب است و از آثار خطی او:
۱ـ حاشیه تهذیب المنطق دوانی به خط نستعلیق و تاریخ ذیقعده ۹۶۳ هجری قمری که در قهپایهٔ اصفهان نوشته شده و فعلاً در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۸۸۹ موجود است.
۲ـ کتیبه گنبد بزرگ و کوچک درب امام در اصفهان به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۱۰ هجری قمری.

غیاث‌الدین مذهب مشهدی خوشنویس و تذهیب‌کار بوده و از شاگردان سلطان علی مشهدی است. از نمونه آثار وی:
۱ـ یک قطعه از مرقع سیداحمد مشهدی که در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول موجود است.
۲ـ سه قطعه از مرقع بهرام میرزا در همان کتابخانه.

احوال و آثار خوشنویسان

غیاث مجلد اصفهانی خوشنویس و نقّاش و تذهیبکار و آنطور که از نامش برمی‌آید مجلد نیز بوده است. از آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه لمعات عراقی به تاریخ ذیقعده ۸۸۱ که در قسطنطنیه نوشته شده در موزه آثار اسلامی ترک استانبول
۲ـ یک نسخه‌دیوان‌فارسی‌و ترکی قبولی که باز در قسطنطنیه نوشته شده و به محمدمراد خان تقدیم شده به تاریخ ۸۸۰ در کتابخانهٔ ایاصوفیه در استانبول.
۳ـ یک قطعه از مرقع با رقم و تاریخ: «العبدالحقیر غیاث‌المجلد الفقیر، اصلح‌الله شأنه ابداً سنه ۸۷۹ بقسطنطنیه» در کتابخانه دانشگاه استانبول.
۴ـ در موزه توپ‌قاپوسرای استانبول صفحه‌ایست که وی در آن هنر نقّاشی و تذهیب و خط و شعر خود را به نمایش گذارده و رقم و تاریخ آن چنین است «العبد الحقیر غیاث‌المجلد الفقیر اصلح الله شأنه ابداً سنه ۸۷۹ بقوه ایمانه».

غیاث ـ میر از خوشنویسان قرن دهم قمری است. از نمونه خطوط وی قطعه‌ایست در یک مرقع متعلق به کتابخانه دانشگاه استانبول با رقم «فقیر میرغیاث».

احوال و آثار خوشنویسان

غیاث‌الدین علی نجّار و نقّار و گره‌کار و منبّت‌کار است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از

آثار وی صندوق منبت ضریح بقعه شاهزادگان یحیی و فضل در محلات است که رقم دارد «طبعه استاد غیاث‌الدین علی بن استاد محمدبن استاد باباعلی نجار اصفهانی».
خط کتیبه از بهزادبن احمد کمال کاتب و تاریخ آن ۹۷۰ هجری قمری است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

غیاثی از تذهیب‌کاران سدهٔ دهم هجری قمری است که نسخه‌هایی از قرآن مجید به تذهیب او دیده شده.

غیب‌الله امامی خوشنویس قرن نهم است. در کتاب ریحان نستعلیق وی را از مردم گیلان دانسته. به نوشته دکتر مهدی بیانی خط غیب‌الله به شیوهٔ غربی یعنی شیوهٔ عبدالرحمان و عبدالرحیم و عبدالکریم خوارزمی است. از نمونهٔ آثار وی:
۱ـ یک قطعه از مرقعی در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول با رقم «کتبه العبد الفقیر غیب‌الله الامامی عفاالله عنه.
۲ـ یک نسخه صد کلمه حضرت علی‌بن ابی‌طالب که تاریخ ۸۹۳ هجری قمری دارد در مجموعه مهدی بیانی.

غیرت کرمانشاهی عبدالکریم غیرت خوشنویس و شاعر است که در اواخر سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته. تولدش ۱۲۹۵ هجری قمری است. خط ثلث و نسخ و نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته. نمونه خطوط او در دیوان اشعارش موجود است.

تذکره مختصر شعرای کرمانشاه

خط جلی شکسته اثر میرزا غلامرضا با رقم عبدالمجید و تاریخ ۱۱۸۰ اصل اثر متعلق به انجمن خوشنویسان

حضرت علی (ع) وحسنین کار ابراهیم نقاش باشی اصفهانی دوره قاجار

ف

فاتح بن تاجی نگارگر فلزات و اسطرلاب‌ساز است. وی در حدود سالهای ۳۰۰ هجری قمری می‌زیسته و نامش در آثار ادبی و هنری آن زمان برده شد، اما آثاری از وی دیده نشده.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

فاتح چند نگارگر شیرین قلم سدهٔ یازدهم هجری قمری هندوستان است. وی در چهره‌سازی و منظره‌پردازی استاد بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان:

۱ـ تصویر ملکه زیبایی است در قصر سلطنتی که در موزهٔ ویکتوریا آلبرت لندن می‌باشد.

۲ـ دیگر تصویری در کتاب بابرنامه عبدالحمید لاهوری متعلق به همان موزه.

فاخته‌ای (حسین قوامی) حسین قوامی که با نام فاخته‌ای مشهور آواز ایران گردید. در سال ۱۲۸۸ شمسی در تهران چشم به جهان گشود.

پدرش رضاقلی قوامی به موسیقی ایرانی بسیار علاقمند بود به طوری که انواع صفحات خوانندگان را در منزل داشت که گاه و بیگاه به آنها گوش می‌داد و حسین نیز همراه پدر در این کار شرکت داشت و در نتیجه گاهی صدای آنها را تقلید می‌کرد. جهش کار حسین در آواز از آنجا پیدا شد که علی برادرش مشغول فراگیری تار شد. در نتیجه با تعدادی از نوازندگان و خوانندگان آشنایی و مجالست پیدا کرد.

حسین قوامی در سنین ۱۶، ۱۷ سالگی همراه برادر در مجالس هنری شرکت می‌کرد و گاهی قطعه‌ای همراه با ساز آنان می‌خواند و آن هنرمندان متوجه لطافت صدای او می‌گشتند، بنابراین او را تشویق کردند که با علاقه‌ای که دارد موسیقی صحیح را بیاموزد و یکی از استادان آن زمان به نام عبدالله حجازی داوطلب تعلیم خوانندگی وی شد و حسین قوامی مدت هفت سال نزد این شخص ردیف‌ها و دستگاههای موسیقی را فرا گرفت. وی در سال ۱۳۵۲ به دعوت آقای مستعان که رئیس وقت رادیو بود در روز جمعه‌ای با همکاری برادران وفادار برنامه‌ای اجرا کرد و این برنامه ادامه داشت تا اینکه در سال ۱۳۲۹ وی که افسر ارتش بود به مأموریت شهرستان رفت و مدت هشت سال برنامهٔ او قطع گردید. نام مستعار وی به خاطر همین شغل وی بود.

فاخته‌ای در مدت زندگی هشتادساله خود آثار بسیاری در موسیقی به وجود آورد که صدای جاودان و لطیف او در خاطره‌ها و در آرشیوها هنوز ضبط است. مرگ وی روز پنجشنبه هفدهم اسفندماه ۱۳۶۸ در بیمارستان ایرانمهر اتّفاق افتاده است.

فاخر اله از نقّاشان دربار شاه جهان (۱۰۳۷ـ۱۰۶۸ هـق) بوده است از آثار وی تا کنون دیده نشده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

فارسی از نقّاشانی است که با گروه عبدالصمد شیرین قلم در زمان همایونشاه هندی به هندوستان سفر کرد. از آثار وی تاکنون مشاهده نشده.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

فاضل از نقّاشان هندوستان است. وی در سده دهم هجری قمری می‌زیسته و در گروه نقّاشانی بوده است که در نگارگری نسخه رزمنامه جیپور دست داشته. علاوه بر وی نقّاشانی چون دسوانت، لعل، بسوان، تحت سرپرستی میرسید علی و عبدالصمد شیرین قلم در نقّاشی این کتاب شرکت داشته‌اند.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

فاطمه سلطان بنت مقصودعلی از بانوان خوشنویس است که در خدمت سلطان بیگم دختر شاه تهماسب صفوی بوده است. از آثار خطی او یک نسخه قرآن به قطع وزیری است با جلد سوخت و بعضی تزیینات که به دستور سلطان بیگم نوشته شده که اصل متن به خط نسخ کتابت و پنج صفحه آخر به خط نسخ و رقاع و تاریخ ربیع‌الاول ۹۸۲ دارد با رقم «.. بنت مقصودعلی فاطمه سلطان».

احوال و آثار خوشنویسان

فانی کاتب شیرازی کاتب است و در سده دهم هجری قمری زندگی می‌کرده و از آثار خطی او یک نسخه شاهنامه فردوسی است که در کتابخانه خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول به شماره H1495 با ۱۸ مینیاتور با خط نستعلیق و تاریخ ۹۶۰ هجری قمری موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

فانی نقّاش از نقّاشان عهد صفوی در سدهٔ یازدهم هجری قمری است. البته اثری از وی دیده نشده، اما به روایت کریم‌زاده تصویر نقّاش توسط نقّاش دیگر کشیده شده، که تصویر مرد چاقی است با عمامه صفوی و زیر آن رقم دارد «تصویر فانی نقّاش بلاکلام».

فتاحی نیشابوری شاعر و نویسنده و خوشنویس سدهٔ نهم و عهد شاهرخ تیموری است. نام وی یحیی سیبک است و فتاحی تخلّص می‌کرده. البته گاهی خماری و اسراری نیز تخلّص داشته است که بیشتر به فتاحی مشهور است. از وی آثاری منظوم و منثور مانده که از آثار منظوم او می‌توان «شبستان خیال» و «مثنوی تعبیر خواب» را نام برد و در نثر «حسن ودل» یا «حسن و عشق» وی مشهور است. شرح حال او در حبیب‌السیر آمده و دربارهٔ حسن خطش سخن رفته است. ازنمونهٔ خطوط وی به نوشته دکتر بیانی یک نسخه رسالهٔ حسن و عشق در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول است با رقم «اقل العباد فتاحی نیشابوری».

فتح‌اله بن مجلسی از نقّاشان رنگ روغن کار عهد ناصرالدین‌شاه قاجار است. از آثار دیده شده وی یک قاب آینه گل و مرغی است با رقم و تاریخ «فتح‌اله بن مجلسی ۱۳۰۵» که در مجموعه آقای منصورافشار در ژنو می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

فتح‌الله خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقع بهرام میرزا به خط نستعلیق و نسخ با رقم «العبد فتح‌الله» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

فتح‌الله بسطامی خوشنویس و شاعر و ادیب قرن سیزدهم هجری است. وی از قبیله بنی‌عام و

در بسطام ساکن بود. در اوایل حکومت محمد شاه برای دیدن دایی خود به شیراز رفت و در آنجا به تکمیل تحصیلات خود پرداخت و در ریاضی و ادبیات فارسی و عربی سرآمد شد و رساله‌ای در علم حساب و هیأت نوشت.
در شاعری ذوقی تخلّص داشت و انواع خطوط را خوش می‌نوشت. فتح‌الله بسطامی دختری داشت که وی نیز صاحب کمالات بود و با ادبیات فارسی و عربی آشنایی داشت و خود شاعر و خوشنویس بود و در شعر «سلطانی» تخلّص می‌کرد و خط نسخ را خوش می‌نوشت. مرگ فتح‌الله بسطامی بعد از سال ۱۲۷۲ و تألیف گنج شایگان و قبل از تألیف مجمع الفصحا (۱۲۸۸) اتّفاق افتاده است.

فتح‌الله بن ابوالکریم حجازی کاتب و خطّاط است و از آثار خطی او:
۱ـ دو نسخه روضة الصفا میرخواند است به تاریخ‌های ۹۷۵ و ۹۷۷ هجری قمری که در کتاب خانه شپحدرین لنین‌گراد به شماره ۲۷۶ و ۲۷۸ ثبت گردیده. این نسخه‌ها جز کتابهای وقفی شاه عباس بوده است.
۲ـ مطلع السعدین کمال‌الدین عبدالرزاق سمرقندی با تاریخ ۹۷۱ هجری قمری در کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد به شماره ۲۹۷ این نسخه نیز از کتابهای وقفی شاه عباس بوده است.

فتح‌الله بن شکرالله شریف کاشانی خطّاط است و از آثار شناخته شده خطی او:
۱ـ الفواید الضیائیه عبدالرحمان جامی متعلق به کتابخانه مجلس سنای سابق به شماره ٤١٤ با خط نسخ و تاریخ ربیع‌الاول ۹٦۷ هجری قمری.
۲ـ الکافی کلینی کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۳۷۲ خط نسخ و تاریخ جمادی‌الاول ۹۷۲ هجری قمری.
۳ـ جلاء الاذهان فی‌تفسیر قرآن ابوالمحاسن حسن جرجانی دارالکتب قاهره به شماره ۸ـ با خط نستعلیق و تاریخ رجب ۹٤٤ هجری قمری.

فتح‌الله جلالی خوشنویس و شاعر و ادیب اصفهانی و پسر عبدالرحیم افسر شاعر مشهور عهد قاجار است. وی پس از پدر خط روزنامهٔ فرهنگ را به عهد گرفت. از نمونه‌های دیگر خط وی دیوان ظهیرفارابی است که به چاپ سنگی رسیده است و جزو اولین آثار چاپی سنگی ایران است و دیگر کتیبه کاشی‌کاری سردر تکیه حاجمحمد جعفر آباده‌یی جنب مسجد رکن‌الملک تخت فولاد اصفهان است. اثر دیگر وی در محراب مسجد صفای اصفهان در محله چهارسو که امروز بنام مسجد حاجی سید جواد معروف است کتیبه‌ایست به رنگ سفید بر زمینهٔ لاجوردی به خط نستعلیق با رقم و تاریخ «کتبه المذنب فتح‌الله غفرله ۱۳۱٦». شرح حال وی در مقدمه دیوان طرب توسط دانشمند گرانمایه جلال همایی آمده است.

فتح‌الله ربطی ـ استاد نقره‌کار است و از مردم کرمانشاه می‌باشد. استاد فتح‌الله در هنر رخت نقره‌سازی مهارتی کامل داشته است. این هنر یکی از حرف و هنرهای متروکه است، زیرا زین و برگ و لگام اسب رخت نام داشته که چنانچه صاحب اسب مقام و مکنتی داشته زین برکش با نقره و طلا زینت می‌شده و این زین و برگ نقره‌ای یا طلایی را رخت نقره یا طلایی می‌نامیدند و استاد فتح‌الله از هنرمندان سازنده این نوع رخت بوده است. البته با تحقیق نگارنده مشخص گشته که این وجهه تسمیه مربوط به همان مناطق است و من در جای دیگری بدان برخوردم.
به هر صورت این هنر دیگر در آداب و رسوم و زندگی امروزی جای خود را از دست داده است، اما بد نیست که هنرمندان آن زنده نام بمانند.

فتح‌الله شیرازی (نقّاش باشی) نقّاشباشی عهد ناصرالدین‌شاه قاجار است که در همهٔ فنون نقّاشی و نگارگری و خط و جلدسازی و حل‌کاری و

تذهیب مهارت داشته و شعر نیکو می‌گفته. به نوشته کتاب احوال و آثار نقّاشان بیشتر آثاری که از وی مانده است در قلمدان و قاب آینه و چسب‌دان است. وی در آبرنگ و رنگ و روغن استاد بوده و چهره‌پردازی ماهر و پرنده‌سازی بی‌بدیل بوده است. فتح‌الله نقّاشباشی به نگارگری فرنگی و ایرانی آشنایی داشته و با بکارگیری رنگ نخودی و زرد در آثار خودکارهای وی نسبتاً قابل شناخت است.

فرزندی نیز بنام فتح‌الله داشته که او شیوه پدر را دنبال کرده است. از آثار دیده شدهٔ این استاد به نقل از احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:

۱ـ برچسب دانی زیبا که با گلهای رنگین زینت شده و تاریخ ۱۲۸۹ هجری قمری دارد. متعلق به مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده تبریزی.

۲ـ از آثار وی قلمدانی با تصاویر زیبا از زنان و گلهای رنگارنگ و گل و مرغ که در موزه هنرهای تزیینی تهران بوده است. تصویر این اثر در یک کارت پستال از انتشارات موزه به چاپ رسیده است.

۳ـ قلمدان بسیار زیبایی که استاد کریم‌زاده آن را از بهترین آثار او دانسته و این اثر برای ناصرالدینشاه و هدیه به او ساخته شده است و تاریخ ۱۳۰٤ هجری قمری دارد.

٤ـ قلمدانی تابوتی شکل در یک مجموعه با رقم «رقم کمترین بنده درگاه فتح‌الله شیرازی ۱۲۸٤».

۵ـ قلمدانی با زمینه زرد نخودی که متعلق به موزه نگارستان بوده است (موزه منحل شده) این قلمدان جهت هدیه به صدر اعظم در سال ۱۲۹٦ هجری قمری ساخته شده است.

٦ـ قلمدانی با رقم «کمترین فتح‌الله شیرازی سنه ۱۲۷۵ که در حراج ۱۱ ژوئن ۱۹۸٦ کریستی لندن به فروش رفته. این قلمدان به سفارش حشمت‌الدوله ساخته شده است.

۷ـ از تصاویر دیوارهای عمارت معروف نظامیه از کارها استاد فتح‌الله بوده است.

۸ـ از آثار جلدسازی وی جلد یک نسخه قرآن مضبوط در کتابخانه چستربیتی دوبلین است که تاریخ ۱۳۰۲ هـ‌ق دارد.

۹ـ در فهرست بیانی و احوال و آثار خوشنویسان، جلد قرآنی را که به خط زین‌العابدین سلطانی اشرف الکتاب است و در سال ۱۲۵٤ هجری قمری نوشته شده از کارهای استاد فتح‌الله دانسته است. این اثر در کتابخانه موزه ملک به شماره ٤۷ می‌باشد. تاریخ جلد ۱۳۰۰ هجری قمری است.

از آثار دیگر وی جلد کلمات قصار حضرت علی(ع) است. این اثر در فهرست بیانی ذکر شده است.

جلد گل و مرغی کار فتح‌الله (*)

فتح‌اله شیرازی نقّاش است و شخصی غیر فتح‌الله شیرازی نقّاشباشی. از آثار دیده شده وی تصویر حاجی محمدحسین خان صدر اصفهانی است که از رجال دربار فتحعلی‌شاه بوده وبه صدارت عظما یزد رسیده است. این نقّاشی که به نقل از محمدعلی کریم‌زاده با آبرنگ است مهارت نقّاش را در دقایق نگارگری می‌رساند.

فتح‌الله کاتب خوشنویس سده دهم قمری است. وی ابتدا در دربار شاه اسماعیل صفوی بود، بَعد به عثمانی سفر کرد و کاتب سلطان سلیم اول (۹۱۸ـ۹۲۶ هق) گردید. فتح‌الله همه خطوط را خوش می‌نوشت و شعر نیز می‌گفته. از نمونهٔ خطوط وی یک قطعه در مرقع بهرام میرزا صفوی که در کتابخانهٔ خزینه اوقاف موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

فتح‌الله ـ میر فرزند عبدالرحیم افسر که شاعر و خطّاط و کتیبه‌نگار است. از آثار او کتابه اشعاری است که در محراب مسجد حاجی سید جواد (مسجد صفا) اصفهان به خط نستعلیق سفید بر کاشی لاجوردی نوشته شده و تاریخ ۱۳۱۶ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

فتح‌الله میرزا از شاهزادگان قاجاری و فرزند محمد علی میرزای دولتشاه است. به نقل از احمد سهیلی خوانساری در گفتار شاهزاده ناکام وی خط نسخ را استادانه می‌نوشته و مدتی حاکم سنقر و کلیایی بوده است.

فتحعلی نقّاش و قلمدان‌ساز اواخر عهد محمدشاه قاجار است که با سجع انحصاری «افتح منظماً الی علی» رقم می‌زده است. از آثار دیده شده وی طبق نوشته‌احوال‌و آثار نقّاشان‌یک قلمدان گل و مرغی است که به شیوه علی اشرف به عمل آورده است.

فتح علی تنکابنی ـ میرزا از خوشنویسان و کاتبان دربار محمدشاه و ناصرالدین‌شاه قاجار است. از نمونه آثار وی:

۱ـ یک نسخه جنات الخلود است که در عهد محمدشاه به تاریخ ربیع‌الاول ۱۲۵۶ نوشته شد و متعلق به کتابخانه موزه گلستان است.

۲ـ یک نسخه آتشکده آذر که تاریخ ۱۲۶۰ دارد و در همان کتابخانه.

۳ـ یک مرقع، رنگه‌نویسی که در زمان ناصرالدین شاه نوشته و گویا مورد غضب بوده و سن خود را در رقم آن هفتاد ساله نوشته است و تاریخ ۱۲۷۵ دارد، در همان کتابخانه.

٤ـ از بهترین آثار او یک مرقع مناجات حضرت علی بن ابی‌طالب است و زنده‌یاد مهدی بیانی آن را رؤیت کرده که از روی خط میرعماد نوشته بود و تاریخ ۱۲۷۲ داشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

فتحعلی خان کاشانی ملک‌الشعرا شاعر دربار فتحعلی شاه است که به نوشته هدایت‌اله لسان الملک در تذکره خوشنویسان، از نقّاشی نگارگری و خوشنویسی بهره داشته است.

فتح علی شیرازی ـ میرزا (حجاب) از نستعلیق‌نویسان طراز اول دورهٔ قاجار است. وی در شیراز متولد شده و نزد میرزا کوچک وصال شاگردی کرده و کمال و اخلاق و هنر و دانش آموخته است. میرزا فتحعلی حجاب از شعرای بزرگ زمان خود بود. پدرش را محمد جعفر و یا میرزا بابای حکاک دانسته‌اند. وی شش قلم نستعلیق را کامل می‌نوشته و خطش چنان استادانه بوده است که گاهی آن را با خط میرعماد به اشتباه می‌گرفته‌اند. بعداً خود تغییراتی در شیوهٔ خود بوجود آورده است.

عمر حجاب چندان طولانی نبوده و گویا به پنجاه نرسیده است. مرگ وی به سال ۱۲۶۹ اتّفاق افتاده

و در شاهچراغ به خاک سپرده شده است.
دیوانش شش هزار بیت است. از آثار او :
۱ـ یک نسخه شش دفتر مثنوی مولانا بـه تـاریخ ۱۲۶۳ متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک نسخه لوایح جامی که در عهد محـمد شـاه نوشته شده در همان کتابخانه.
۳ـ یک نسخه تاریخ معجم که به دستور محمد شاه نوشته شد (بدون تاریخ) در همان کتابخانه.

نمونه خط حجاب

٤ ـ یک مرقع سی و دو رقعه به تـاریخ ۱۲۶۰ در همان کتابخانه.
۵ـ یک نسخه سبحةالابرار جامی ناتمام در همـان کتابخانه.
٦ـ یک مرقع چهارده رقعه مناجات خواجه عبدالله انصاری به تاریخ ۱۲۶۳ در کتابخانه مرحوم حـاج سیدنصراله تقوی تهران
۷ـ قطعات متعدد دیگر از جمله دو قطعه در مجموعهٔ مهندس عباس مـزدا و یکـی در مجـموعه آقـای کریم‌زاده و یکی در مجموعه مهدی بیانی با رقم‌های «حرره العبد فتح‌علی الشیرازی فی سنه ۱۲۵۸» و «حرره حجاب فی دارالخلافه» و «العبد فتح عـلی غفرله».
۸ـ نامه مذکور نشان می‌دهد که وی در تذهیب نیز دستی داشته است.

نامه فتح علی حجاب به ناصرالدین شاه مجموعه کریم‌زاده (*)

فتحعلی ولد سلیمان بیک قورچی باشی نقّاش آبرنگ کار عهد افشاریه و زندیه است. از آثار دیده شده وی تصویر آبرنگی جوانی است که به شیوه صفوی کشیده شده. این اثر به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده در حراج سال ۱۹۷۷ میلادی در ساتبی لندن به فروش رسیده است.

کار فتحعلی قورچی باشی

فتحی ـ ملا (ملا فتحی) نقّال و شاهنامه‌خوان عهد صفوی است. عالم‌آرای عباسی می‌نویسد شعلهٔ آوازش بی‌تکلف و اغراق یک فرسخ زبانه می‌کشید.

فتحی بن گستهم بن علی خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه ترجمه کتاب عدةالداعی و نجاح الساعی است متعلق به دانشکده الهیات تهران به شماره ۵۲۷ با خط نسخ و نستعلیق و تاریخ ۹۷۸ هجری قمری.

فتوحی اصفهانی به نوشته سام میرزا در تحفه سامی مولانا فتوحی اصفهانی است و در صحافی اندک وقوفی دارد. شعر نیز می‌گوید. از شاعران و صحافان قرن دهم و دوره صفویه.

فخر صحّاف و تذهیب‌کار تبریزی است که در سال ۹۵۵ هجری قمری همراه با عبدالصمد شیرین قلم و دیگر هنرمندان به هندوستان سفر کرده است و در نامه‌ای که همایون شاه می‌نویسد نام ملافخر صحاف نیز در کنار مولانا سید علی و ملاعبدالصمد آمده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

فخرالدین نقّاش است و از اهالی آذربایجان که به افغانستان رفته و در آنجا ساکن گشته است. آقای فکری سلجوقی می‌نویسد در اواخر عمر از نگارگری دست کشیده و در سال ۱۳۱۸ شمسی در همانجا وفات نموده است.

فخرالدین از خوشنویسان قرن یازدهم قمری است که از روی رقمی که در قطعه‌ای از مرقعی که برای شاه جهان نوشته شده می‌توان او را از خوشنویسان دربار این پادشاه دانست که چنین نوشته «بنده شاه جهان فخرالدین غفرالله ذنبه».

احوال و آثار خوشنویسان

فخرالدین احمدبن سلطان محمد تبریزی خوشنویس و کاتب و صحاف قرن دوازدهم که نه تنها برای کتب دیگر جلد ساخته بلکه جلد اغلب نسخ نوشته خود را نیز درست نموده است. از جمله:

۱ـ قرآنی که به خط محمدرضای شیرازی در ۱۰۹۷ نوشته شد. وی در سال ۱۱۱۷ برای آن جلد ساخته است (فهرست گلچین)
۲ـ قرآنی به خط خود که در سال ۱۱٤٦ هجری قمری نوشته شد و در همان سال برای آن جلد ساخته است. (فهرست آتابای)
۳ـ جلد قرآن و دعایی نوشته خود او در سال ۱۱۱۰ (فهرست آتابای)
٤ـ جلد دعایی نوشته خود او در سال ۱۱٤٤ هجری قمری (فهرست کتب دینی آتابای)
۵ـ جلد مرقع دعای نوشته خود او به سال ۱۱۳۳ هجری قمری (فهرست کتب دینی آتابای)
٦ـ جلد نسخه نثر الآلی نوشته خود او در ۱۱۲۰ هجری قمری در اصفهان (فهرست کتب دینی آتابای)

فخرالدین استرآبادی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفه سجادیه، جلد روغنی و مذهب با خط نسخ و تاریخ ربیع‌الثانی ۱۰۷۹ با رقم «... فخرالدین محمدالحسینی الاسترابادی» در مجموعه دکتر مهدوی می‌باشد.

فخرالدین علی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه زبدةالدعوات به قطع نیم ربعی با سرلوح و مذهب به خط نسخ یاقوتی با رقم «... علی یدفخرالدین علی الحسینی» (قرن ۱۰ـ۱۱) در مجموعه دکتر مهدوی است.

فخرالدین علی جامی از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری است. از آثار او یک نسخه یوسف زلیخای عبدالرحمان جامی است که در هرات نوشته شده و تاریخ ربیع الاول ۹۹۱ دارد با رقم علی یدالعبد الضعیف فخرالدین علی بن محمد اصغر الجامی غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه».

احوال و آثار خوشنویسان

فخرالدین علی شیرازی خطّاط است و از خطوط او قرآنی است در موزه رضا عباسی به خط نسخ و ثلث به شماره ۱۷٤ فهرست موزه و تاریخ ۹۲۱ هجری قمری.

فخرالدین یحیی خوشنویس است و در سده دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک قطعه ثلث و نسخ با رقم «کتبه الفقیر فخرالدین یحیی در سلیمانیه استانبول.
۲ـ یک قطعه دیگر ثلث و نسخ با همان رقم و تاریخ ۱۱۵٦ (هجری قمری) در همانجا.

فخربن عبدالوهاب شیرازی البنا معمار و کاشی‌کار است و از آثار او محراب صفه عمر مسجد جمعه اصفهان است که در تاریخ ۷۷۸ هجری قمری ساخته است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

فخر جهان از بانوان هنرمند عهد قاجار است که در خوشنویسی، گل‌سازی، نگارگری و هنر ناخنی مهارت داشته است. از آثار دیده شده وی:
۱ـ مرقعی بسیار زیبا با هنر ناخنی با رقم «حرره اقل خادمة الدوله القاهره الباهرة فخر جهان» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.
۲ـ اثر زیبای دیگری با هنر ناخنی در همان کتابخانه با رقم «خادمه فخری ـ فخر جهان»
۳ـ اثر دیده شده وی توسط استاد محمدعلی کریم‌زاده دسته گل زیبایی (گل محمدی) با حواشی تذهیب و رقم «فخرجهان نورجهان»
٤ـ تصویر تمام قد محمدشاه قاجار با رقم «فخرجهان نور جهان ۱۲٦۰».

به نقل ازکتاب احوال و آثار نقّاشان

فخری بروسوی از هنرمندان عثمانی در اواخر سدهٔ دهم و اوایل یازدهم هجری قمری است که در

قطاعی و تذهیب و تشعیر مهارت داشته است. به نوشته کتاب مناقب هنروران، وی در هنر قطاعی استادی بی‌نظیر بوده است. از آثار دیده شده وی:
۱ـ دسته گل بسیار زیبایی که با مهارت قطاعی و وصالی شده. این اثر در بریتیش میوزیوم است.
۲ـ اثر دیگر وی منظره باغی است که با هنر قطاعی بوجود آمده و رقم «فخری» دارد. این اثر در کتابخانه ملی شهر وین است.
۳ـ از آثار این هنرمند پیداست که در خط نستعلیق نیز مهارت داشته، از این جهت آثار خود را با خط و شعر توأم نموده است. بنابراین به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قطعه خطی نیز در شیوه نستعلیق همراه با قطاعی از وی دیده شده که رقم داشته «فخری البروسوی»
٤ـ اثر دیگری که در مجموعه الیورهور (Eliur Hur) لندن است. قطعه خط نستعلیق غبار با تذهیب است با رقم «فخری».
۵ـ دکتر بیانی چهارده قطعه از آثار وی را در مرقعهای کتابخانه هزینهٔ اوقاف دیده است.

فرادی ـ استاد عبدالله خوشنویس معاصر است که در خط نستعلیق از جمله یکی از هفت استاد انجمن خوشنویسان بوده است. وی در اسفندماه ۱۳۰٦ به دنیا آمد. در دوره تحصیل، استاد خوشنویسی‌اش غلامرضا خوشنویس پاکنهاد وی را به این هنر عاشق ساخت و این عشق در ضمن تحصیل وی همواره او را به سوی استادان مختلف کشاند. پس از فارغ‌التحصیل شدن از دانشگاه خط را به طور جدی دنبال کرد و بالاخره با استاد کاوه آشنا شد و از وی درسها گرفت. عاقبت به خدمت استاد حسن میرخانی رسید و در آنجا خط خود را به کمال رساند و به درجه استادی در جمع انجمن خوشنویسان درآمد. استاد فرادی در سال ۱۳۷۵ چشم از جهان فرو بست، در حالی که صدها قطعه از خط وی زینت‌افزای خانه و مجموعه عاشقان این هنر بود. آثار کتابت وی یکی زال و رودابه تنظیم نگارنده با تذهیب استاد مهرگان و یکی مخزن‌الاسرار با تذهیب تاکستانی و تصحیح نگارنده است، یادش گرامی‌باد.

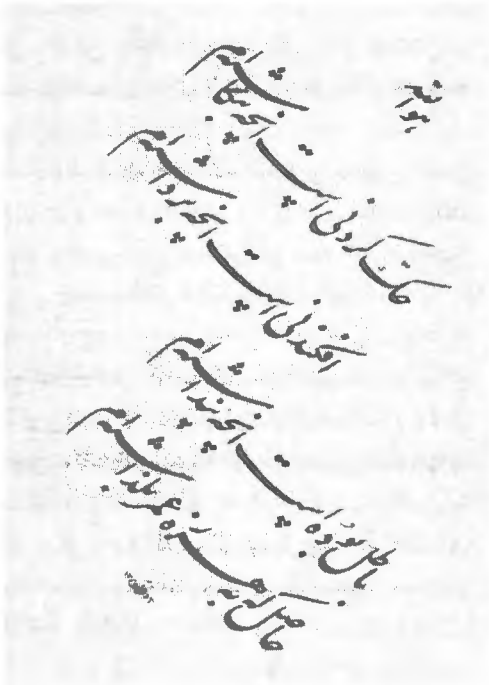

نستعلیق چلیپا اثر استاد فرادی

فرج الله خوشنویس است و در حدود سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و به خط وی یک قطعه مذهب با نسخ کتابت و رقم «حرره فرج‌الله» در مجموعه آقای حاج حسین نخجوانی است.
احوال و آثار خوشنویسان

فرج‌الله ـ استاد از سازندگان تار و سه‌تار و کمانچه و از صنعگران ممتاز این رشته بوده است.
سرگذشت موسیقی ایران

فرج‌الله ابن فتح‌اله شیرازی نگارگر است و فرزند فتح‌اله نقّاشباشی شیرازی که در خدمت پدر هنرمندش آموزش دیده است. وی در گل و مرغ و چهره‌پردازی مهارت داشته و از آثار دیده شده وی به نوشته استاد کریم‌زاده:
۱ـ جلد روغنی گل و مرغی که جهت حشمت‌الدوله والی فارس ساخته است با رقم «فرج‌الله بن فتح‌الله شیرازی» این اثر به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان در یک مجموعه خصوصی است.
۲ـ جعبه انقیه دانی که تصویر جلوس شمس تبریزی و جمع درویشان بر آن نقش شده با رقم «رقم کمترین فرج‌الله شیرازی سنه ۱۳۱۲» این اثر در مجموعه آقای منصور افشار است.

فرج‌الله حافظ از حافظان قرن نهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط وی دو قطعه در مرقعی متعلق به کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول با رقمهای «مشقه فرج‌الله الحافظ ببغداد» و «کتیبه الغریب المحتاج الی رحمة الملک الودود فرج‌الله الحافظ... فی غرة شهر رجب المرجب سنة سبع و ستین و ثمانمائة». (۸۶۷)
احوال و آثار خوشنویسان

فرج‌الله محلاتی ـ میرزا نستعلیق‌نویس و شاعر است و «طرفه» تخلّص دارد. اصلش از شیراز است که در کودکی به محلات آمده و در آنجا تحصیل علم کرده و در اندک زمانی در خط نستعلیق سرآمد اقران شده. بعداً به طهران سفر کرده و ملازم بهمن میرزا برادر محمدشاه گشته و با او به تبریز رفته و دیوان رسالت به او واگذار شده است. پس از اینکه بهمن میرزا به تهران آمد وی جزو شاعران دربار ناصرالدین شاه و به لقب «خازن‌الاشعار» مفتخر گشته است. زیرا به جمع‌آوری اشعار ناصرالدین شاه پرداخته، تاریخ وفاتش بین سالهای ۱۲۸۸ و ۱۳۰۵ بوده است. از نمونه خطوط او یک قطعه در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد با رقم «مشقه‌العبد فرج‌الله».
احوال و آثار خوشنویسان

فرج‌الله خان طراح و نقّاش نقش قالی و استاد بافنده بوده است. وی در خوکان کمره (خمین) کارگاه قالی‌بافی داشته و از آثار دیده شده و رقم‌دار وی، قطعه فرشی است با رقم «اداره بندگان اشرف امیرمفخم لطفعلی خان‌بختیاری‌حرره یحیی» عمل استاد فرج‌الله خان ۱۳۳۸ در کارخانه خوکان کمره» (هجری قمری).

فرج‌الله کرمانی طراح و نقّاش پارچه و هنر سوزن‌دوزی از آثار دیده شده وی پارچه‌ای سوزن دوزی شده است که متعلق به موزه تزیینی سابق تهران بوده با رقم «عمل فرج‌الله کرمانی ۱۲۷۸» (هجری قمری).

فرج‌الله معمار سمنانی معمار و استاد سازنده و مرمت کننده مسجد سلطانی سمنان در سال ۱۳۶۸ قمری برابر با ۱۳۲۸ شمسی این بنا از بناهای دوره فتحعلی‌شاه است.
آثار تاریخی سمنان

فرخ‌بن عبدالله کاتب است و از آثار او نسخه تمام آراسته‌ای است. از کتاب جوامع الجامع ابوعلی

فضل‌بن طبرسی که در کتابخانه مدرسه نواب مشهد به خط نسخ و تاریخ ۹۷۸ هجری قمری موجود است.

فهرست اسامی‌احوال و آثار خوشنویسان قرن دهم

فرخ افسری کاشانی (بی‌بی فرخ) بانوی بافنده و مبتکر چیره‌دست هنر قالی‌بافی است. وی شیوه‌ای خاص در این هنر بکار گرفته و از ابتکاراتش اینکه بدون نقشه و از روی پوستر و تابلو به خلق آثار می‌پرداخت از بدایع دیگر کار وی نقش برجسته و تصویر افراد بر روی فرش: بی‌بی فرخ به سال ۱۲۷٤ شمسی در کاشان متولد شد و در مکتب استادان زمانه به آموزش پرداخت و بسیار زود نبوغ خود را به منصه ظهور رسانید. وی در عمر طولانی و نود ساله خود آثار بسیاری خلق نمود که اکنون زینت‌بخش مجموعه‌هاست و تعدادی از آنها نزد فرزندانش حفظ و نگاهداری می‌شود.

بی‌بی در مکتب خود شاگردانی پرورش داده که مشهورترین آنها افراد خانواده وی می‌باشند.

از جمله پسرانش زنده‌یاد استاد علی افسری و امیر و نظام افسری هستند که از نام آورندگان طراحان و بافندگان معاصر قالی محسوب می‌شوند.

فرد دیگر خانواده همسر نظام افسری خانم مهین‌دخت ایمانی است که آثار این زن و شوهر زینت‌بخش مجموعه‌ها و موزه‌ها می‌باشد. فرد دیگر خانواده عباس است که اگرچه در کار آفرینش فرش نیست اما در طراحی و بافندگی مهارت دارد. مرگ بی‌بی در سن ۹۰ سالگی و به سال ۱۳٦٤ شمسی اتّفاق افتاده یادش گرامی باد.

فرخ بیک مصور نقّاش پرمایه عهد شاه تهماسب صفوی است. وی از گرجستانیانی است که به ایران آمده و در دربار راه یافته و هنرش مورد توجه شاه قرار گرفته است. آنچه مسلم است فرخ بیک برادر سیاوش بیک نقّاش گرجی است و این دو برادر، از نزدیکان حمزه میرزا بوده‌اند و پس از قتل حمزه میرزا با از دست دادن حامی‌خود سرگردان شدند. البته سیاوش بیک در دربار صفوی باقی ماند و به دربار شاه عباس راه یافته مورد توجه وی بوده است. اما فرخ بیک به نوشته و تحقیق استاد محمدعلی کریم‌زاده در سال ۹۹٦ هجری قمری راهی هند گشته و در دربار اکبرشاه گورکانی راه یافته و مورد احترام او واقع گشته است. وی پس از مرگ اکبرشاه در دربار باقی ماند و جهانگیر که شیوه پدر را در احترام و تشویق هنرمندان داشت وی را به نواخت تا آنجا که به ریاست کتابخانه منصوب نمود. سند عمده این احترام اینکه در تزوک جهانگیری در مورد وی آمده است که دو هزار روپیه به فرخ بیک مصور که از بی‌بدلان عصر است لطف نمودم. (چاپ شده در سال ۱۲۸۱ هـ‌ق)

فرخ بیک در چهره‌پردازی و شبیه‌سازی و تذهیب و حل‌کاری و جانورسازی استاد بوده است. به هر صورت این گرجی‌زادهٔ نو مسلمان و برادرش خدمات شایانی به هنر نقّاشی آن دوران نموده‌اند. وی آثار متعددی در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی دارد، از جمله آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان:

۱ـ تصویر شاهزادهٔ جوانی در مرقع معروف گلشن با رقم «کمترین بنده‌ها فرخ مصور».

۲ـ تصویر ابراهیم عادل‌خان سلطان دکنی که در موسیقی دست داشته است (در حال نواختن) البته در جای دیگر نوشته شده «تصویر شبیه مراد آق‌قویونلو عمل فرخ بیک شبیه بیرم اغلان» این تصویر بسیار زیبا متعلق به موزه ویکتوریا آلبرت است.

۳ـ تصویر شاهزادگی شاه تهماسب که خود نقّاش در طرف راست او ایستاده است. این اثر را فرخ‌بیک در هفده‌سالگی کشیده است و در تاریخ ۲٤ آوریل ۱۹۸۲ در موزه ویکتوریا آلبرت لندن به نمایش درآمده.

٤ـ اثر دیگر که نقّاش در هفتادسالگی کشیده و

استاد کریم‌زاده از نزدیک دیده است تصویر درویش پیری است با رقم «عمل فرخ بیک در سن هفتاد سالگی کشید».
۵ـ تصویر شاه تهماسب که روی قالیچه‌ای نشسته است. در تصویر اشعاری به خط نستعلیق نوشته شده و رقم دارد «شبیه شاه تهماسب عمل فرخ‌بیک ۱۰۲۰».
۶ـ تصویر خسرونامدار در مقابل خانه شیرین با رقم «طرح و عمل فرخ بیک».
۷ـ تصویر پادشاه و محارم در باغ با رقم «طراح و عمل فرخ بیک»
۸ـ تصویر شاهزاده هندی که طوطی‌ای را در دست گرفته با رقم «عمل فرخ‌بیک»
۹ـ تصویر خواجه جهان کابلی که در مرگ جوان از دست رفته بی‌تابی می‌کند با رقم «کار فرخ‌بیک»
۱۰ـ تصویر (مینیاتور) همایون شاه در شکارگاه و میرزا کامران که البته این تصویر سالها بعد از مرگ همایون کشیده شده.
۱۱ـ تصویر پیرمردی که حواشی آن گل و بوته و خط نستعلیق بوده. این اثر در حراج کریستی ۱۶ اکتبر سال ۱۹۸۰ لندن به فروش رسیده.
۱۲ـ تصویری که به نظر استاد محمدعلی کریم‌زاده تصویر خود نقّاش بوده و جملاتی به ترکی اطراف آن نوشته شده.
۱۳ـ تصویر جمعی از زنان درباری در حرم سلطنتی.
۱۴ـ دو قطعه یکی تصویر جوانی طوطی به دست و دیگر تصویر اکبرشاه در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان.
۱۵ـ تصویر پیرمردی با ریش سفیدو بلند در یک منظره‌ای که تصویر سگ و گربه‌ای نیز دیده می‌شود. این اثر در حراج ۱۵ اکتبر سال ۱۹۸۴ ساتبی به فروش رفته است.
۱۶ـ تصویر مرغ زنبور اخواری که روی درخت نشسته با رقم «عمل بنده درگاه با اخلاص فرخ‌بیک».

کار فرخ بیک (*)

۱۷ـ تصویر جوانی با لباس هندی، این اثر در حراج ساتبی در سال ۱۹۷۲ به فروش رسیده.
۱۸ـ در کتاب اکبرنامه سه اثر از وی می‌باشد.
۱۹ـ در مرقع معروف شاه جهان در مجموعه چستربیتی دوبلین دو اثر از وی موجود است.

فرخ چیله نقّاش است و از شاگردان فرخ بیک مصور می‌باشد. وی در میان مردم به فرخ و فرخ چیله مشهور بوده است. این هنرمند در جانورسازی و مجالس گشت و شکار استاد بوده و از رموز مناظر و مرایا (پرسپکتیو) اطلاع داشته است.
از آثار بدون رقم وی نگارهٔ نزاع بین دو گاو است که به نوشته کتاب احوال و آثار نقّاشان

در یک حراج به هشتاد پاند به فروش رفته است.
از آثار دیگر وی تصاویری در کتاب رزمنامه جیپور به تاریخ ۹۹۰ و نسخه تیمورنامه ۹۹۲ و اکبرنامه ۱۰۱۳ و در جامع التواریخ ۱۰۰۵ دیده می‌شود (تاریخها همه هجری قمری است) اثر دیگر وی تصویر مجنون و لیلی است.

فرخ حسین خوشنویس و شاعر بوده و درّ شهر اتاوه هندوستان می‌زیسته. وی نستعلیق و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته و در شعر «حرمان» تخلّص داشته است.

تذکره روز روشن، احوال و آثار خوشنویسان

فرخ حسین مصور نقّاش کابلی است. وی در اواخر سدهٔ دهم می‌زیسته و به نوشته کتاب سه نثر ظهور، استادی چیره‌دست بود که رشحه قلمش بیننده را به شگفتی وا می‌داشته. از آثار این استاد دو اثر در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که یکی تاریخ ۹۹۲ هجری قمری دارد با رقم «حرره المذنب فرخ حسین و راقمه فرخ حسین».

فرخ‌خان نقّاش است و از مردم یزد. از آثار نقّاشی او در خانه‌ای قدیمی که قبلاً خانقاه نعمة‌الهی بوده موجود است. این نقّاشی‌ها صحنه‌هایی از معراج، جنگهای رستم و یکی از شاهزادگان قاجاری در شکارگاه و رقم و تاریخ آن چنین است «عمل فرخ‌خان، حرره فی شهر شعبان سنه ۱۲۸۹».

یادگارهای یزد

فرخ قلمقاق از نقّاشان هندوستان در عهد اکبرشاه (۹۶۳ـ۱۰۱۴ هـق) می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

عکس فرصت (*)

فرصت شیرازی (محمد نصیرالحسینی) شاعر و خطّاط و نقّاش و نویسنده و موسیقی‌دان مشهور دوران آخر قاجاریه است. نامش محمد نصیرالحسینی مشهور به میرزا آقا و فرصت شیرازی است. تولد وی به سال ۱۲۷۱ هجری قمری در شیراز و مرگش در سال ۱۳۲۵ هـق در همان شهر اتّفاق افتاده است.
وی ادیبی فاضل و محقق روشن‌بین است که آثار ادبی‌اش بغیر از دیوان شعر عبارتند از آثار عجم، دریای کبیر، شطرنجیه، اشکال المیزان، علم منطق، بحور الحان در موسیقی، منشأت و مثنوی هجرنامه، دیوانش شامل ده هزار بیت است.
در نقّاشی و نگارگری نیز دارای آثاری است، زیرا وی از شاگردان ارزشمند میرزا آقا شیرازی بوده است. از نمونه آثار نقّاشی وی:
۱ـ تصویر سه تک گل زیبا یعنی یک گل سوسن با آبرنگ و گل و مرغی با سیاه قلم و گل لاله‌ای آبرنگی با رقم «.. محمدنصیرالحسینی فرصت‌الدوله شیرازی ۱۳۳۶ هـق» (به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده)

۲ـ تصویر گوزن تیرخورده‌ای در مجموعه تیمسار فیروز با تاریخ ۱۲۹۶ هجری قمری.
۳ـ نقشه شهرها و دهات و منازل سر راههای بین تهران و شیراز که مسافرین و سربازها اردو زده‌اند با تاریخ ۱۳۱۴ در همان مجموعه.
٤ـ تصویر خود نقّاش با پردازهای پرمایه که به رؤیت مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان رسیده است.
۵ـ تصویر آبرنگی دختر و پسر جوانی با رقم «محمدنصیر الحسینی، فرصت‌الدوله شیرازی».
٦ـ از کارهای وی قلمدانی نیز دیده شده که تصویر تخت‌جمشید بر آن نگاشته شده است با تاریخ ۱۳۲۲ (هجری قمری).

فرهاد از نقّاشان سدهٔ نهم هجری قمری است. استاد فرهاد در نگارگری شیوه‌ای خاص خود دارد.
از آثار وی نقّاشی کتاب خاوران نامه ابن حسام است که این کتاب در وزن شاهنامه است و دربارهٔ جنگهای حضرت علی(ع) با قباد و پادشاهان بت‌پرست است و در سال ۸۳۰ هـ‌ق سروده شده و پس از آن در سالهای ۸۸۱ و ۸۸۲ تا ۸۹۲ و پس از مرگ شاعر (۸۷۵) نقّاشی شده است.
نقّاشی‌های کتاب به نوشته یحیی ذکا در مجله شماره ۲۰ هنر و مردم ۱۵۵ قطعه بوده که چون کتاب پراکنده شده ۱۱۵ قطعه آن در ایران باقی است که البته هجده عدد از همین تعداد از خارج خریداری شده و به ایران بازگردانده شده است. این نسخه در موزه هنرهای تزیینی بوده است (شرح در مجله هنر شماره ۲۰). و سه نگاره از آن روی جلدهای هنر و مردم شماره ۱۸، ۲۰ و ۲۷ به چاپ رسیده است. به روایتی استاد فرهاد اهل شیراز بوده و از روی نگاره‌ها به نظر می‌رسد که در محلی نزدیک دریا زندگی می‌کرده و با موجوداتی چون ماهی و نهنگ و سایر حیوانات دریایی و کشتی آشنایی داشته و طرح درختان گرمسیری و ساحل دریا را در نگاره‌های خود به نقش کشیده و بدین طریق شیوه‌ای خاص در نقّاشی خود بوجود آورده است.

برگی از خاوران نامه (*)

فرهاد نگارگر و رسام نقوش و خطوط بر روی فلزات است. وی در قرن هشتم هجری قمری می‌زیسته و از آثار دیده شده وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان، جعبه فولادی نقره‌کوبی است که مجلس بزمی بر آن نقش بسته و با خطوط کوفی زینت شده و رقم دارد «صنعه فرهاد».

فرهاد ـ استاد حجار است و از آثار او سنگ قبر بسیار زیبایی است در گورستان قاضی زاهدان گلپایگان که تاریخ ۱۲۰۹ دارد. فرزند وی محمد نیز حجار است و از آثار او کتیبه مسجد روستای قودجان گلپایگان است.

فرهادبن استاد رستم خلیل المحلی نجّار و نقّار است. وی صندوق بقعهٔ هادی کیا در حسن کیف مرکز کلاردشت را در سال ۷۸۲ قمری ساخته است.

از آستارا تا استارباد

فرید کاتب از کاتبان خوشنویس و از شاعران قرن دهم هجری قمری است. از نمونه خطوط او:

۱ـ یک نسخه روض الجنان و روح الجنان ابوالفتوح رازی در کتابخانه آستان قدس رضوی با خط نستعلیق و تاریخ ۹۴۷ ـ نسخه‌ای نفیس که به شماره ثبت ۱۳۰ موجود است.

۲ـ یک نسخه سبحة الابرار جامی به تاریخ ۹۴۰ در کتابخانهٔ آقای سلطان القرایی تهران.

۳ـ یک نسخه مجالس العشاق با رقم «فرید الکاتب» و تاریخ ذیحجه سال ۹۵۹ در کتابخانه بادلیان آکسفورد.

۴ـ یک قطعه از یک مرقع با رقم العبد فرید کاتب شیرازی

۵ـ یک نسخه بوستان سعدی در کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد به شماره ۳۶۵ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۶ هـ‌ق.

فهرست خوشنویسان قرن دهم، نسخه‌های خطی، احوال و آثار خوشنویسان

فریدون از خوشنویسان قرن یازدهم است. از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در مجموعه مهدی بیانی با رقم «راقمه کمترین غلامان فریدون».

فریدی کاتب خوشنویس است و از نمونه خطوط وی کتابت یک نسخه دیوان امیر خسرو دهلوی است به خط نستعلیق ممتاز و تاریخ ۹۴۲ هجری قمری که به شماره ۲۰۷۰ در کتابخانه عاطف افندی استانبول است.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی در کتابخانه‌های ترکیه

فریدی خوشنویس است و از آثار خطی او یک نسخه خمسه نظامی است که در موزه کپنهاک با ۲۳ مینیاتور موجود است. این نسخه به خط نستعلیق و در تاریخ ۹۵۶ هجری قمری نوشته شده است.

فریور ـ استاد حسین استاد منبّت‌کار معاصر است که آثار بسیاری از وی در مجموعه‌ها و موزه‌ها می‌باشد. از جمله آثار وی دو جعبه منبت که تاریخ ۱۳۱۴ شمسی دارد در موزه هنرهای ملی دیده‌ام.

تصویر فضایلی

فضایلی ـ استاد حبیب آخرین بازمانده استادان سنتی قدیم خط و خوشنویسی است. نامش حبیب‌الله و نام پدرش محمد ابراهیم است. در بهار سال ۱۳۰۱ شمسی در یک خانواده روحانی در سمیرم علیا متولد شد. سیزده ساله بود که پدر چشم از دنیا فرو بست و حبیب‌الله نوجوان مسؤول گذران مادر و برادران و خواهر کوچک خود شد. حبیب‌الله خوشنویسی را که هنر موروثی خانوادگی بود از پدر فرا گرفت، علاوه بر آن شوق آموزش علوم دینی داشت. لذا پس از پایان دورهٔ ابتدایی به منظور آموزش دروس مورد علاقه خود به اصفهان روی آورد و مدت هشت سال به آموختن

پرداخت. آنگاه در مدارس ابتدایی این شهر معلم ادبیات شد. رشته خط و خوشنویسی عشق لایزال او بود.

وی پس از دریافت لیسانس در رشته ادبیات از دانشگاه اصفهان، در ضمن تحصیل هنر خط خود را به کمال رساند. هنری که به تشویق پدر آموخته بود و از روی خطوط استادان کهن بـه تمـرین آن پرداخته بود. در این زمینه به استادان معاصر خود چون استاد علی‌اکبرکاوه و استاد حسن زرین خط روی آورد و خط خود را به کمال رساند تا آنجا که خطوط مختلف را در حد استادی می‌نوشت و چنین بود شهرت وی از حدود اصفهان گذشت و مورد توجه بسیاری از هنرشناسان گردید.

از کـارهای وی اجـزای خـط ثـلث و کـتیبه بـه اندازه‌های جـلی بـود. از کـارهای اولیـهٔ اسـتاد می‌توان کتیبه‌های ضریح و درهـای حـرم مـطهر زیـارتگاههای سـامره، ضریح مـطهر حـضرت ابوالفضل(ع)، و درهـای حـرم مـطهر اباعبدالله الحسین و کـتیبه درهـای رواق حـرم کـاظمین و بسیاری از مساجد و تکایای اصـفهان، اهـواز و شیراز و سایر نقاط ایران را نام برد.

استاد که در زمینه همـه خـطوط مـهارت داشت، آزمون استادی خود را در کتاب سـترگ اطـلس خط به منصه ظهور رساند و پس از آن کتاب تعلیم خط از شاهکارهای اوست. آخرین آثار کتیبه‌ای وی رامی‌توان در مساجد شهر قم مشاهده نمود که در آنجا استادی و مهارت خود را در کتیبه به اوج رسانده است.

استاد مردی وارسته و افتاده و بی‌ادعا بود و حالتی عرفانی و پیامبر گونه داشت. نگارنده بسیاری از شبها بدون اینکه متوجه زمان شوم به ایشان تلفن کردم و ایشان پس از بیداری از خواب بـا کـمال آرامش مهربانی به جواب سؤال من پرداخـتند و مرا از اینهمه بزرگواری شرمنده کردند.

آخرین اثر این مرد بزرگ بازسازی کـتیبه ثـلث مسجد عمادی کاشان بود. رفتار استاد نمونه کاملی ازاستادانی است که در راه اندیشه و هنر به کـمال اخلاق رسیده‌اند.

اسـتاد در سـال ۱۳۷۶ در سـن ۷۵ سـالگی در اصفهان جهان را بدرود گفت و نام جـاودانـه‌اش همیشه در تاریخ هنر ایران خواهد درخشید. یادش گرامی‌باد.

نمونه‌ای از خطوط مختلف استاد فضایلی

فضل از نقّاشان هندی است که در اواخر سـدهٔ دهـم و نـیمهٔ اول سـدهٔ یـازدهم هـجری قـمری می‌زیسته.

وی از استادان چیره‌دست هندی است که آثار وی در رزم‌نامه جیپور دیده می‌شود. وی اگر چه شیوهٔ هندی دارد اما در ارایه نقوش سبک ویـژه خـود داشـته است. آثـار دیگـر ایـن هـنرمند کـتاب رامـایاست کـه بـه اتّـفاق نگـارگران دیگـر

صورت گرفته. این کتاب که توسط عبدالرحیم‌خان خان خانان تنظیم شده و خطّاطی آن تحت‌نظر عبدالرشید دیلمی خواهرزادهٔ میرعماد صورت گرفته است. خلق آن از سال ۹۹۶ هجری قمری تا سال ۱۰۰۷ به طول کشیده، یکی از آثاری است که معرف هنر آن دوران می‌باشد و فضل یکی مصوران برجسته آن می‌باشد. این کتاب اکنون به شماره ۳٦٤۱ در Free Gallery of Art (فری گالری هنر) می‌باشد. شرح کامل آن در کتاب احوال و آثار نقّاشان نوشته شده است.

فضل احمد از خوشنویسان سدهٔ دوازدهم هندوستان است. از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در موزه پنجاب لاهور با رقم و تاریخ «کتبه فضل احمد سنهٔ ۱۱۵۷».

احوال و آثار خوشنویسان

فضل‌الله از خوشنویسان دربار محمدشاه گورکانی است و از نمونه خطوط وی:
۱ـ دو قطعه در مرقعی متعلق به کتابخانه بادلیان
۲ـ قطعه شعری در مدح محمدشاه با رقم و تاریخ «کتبه فضل‌الله سنه۱ ۱۱۳۰».

احوال و آثار خوشنویسان

فضل‌الله ـ میر (میرفضل‌الله) از خوانندگان خوش‌آواز دربار شاه عباس صفوی است. وی از سادات مشهد است و نام پدرش میر مقصود می‌باشد. وی طنبورنواز و خواننده بوده و به واسطه این هنر در حلقهٔ مجلس نویسان شاه عباس درآمد و نزد او عزت یافت.

زندگی شاه عباس جلد ۲

فضل‌الله (میرفضل‌اله) نقّاش است و کارش کشیدن نقّاشی و شمایل مذهبی است. وی از سادات اصفهان است و در اواخر قرن سیزدهم هجری قمری می‌زیسته است. شیوه نقّاشی وی را می‌توان شیوهٔ نقّاشی دانست که امروز به نقّاشی قهوه‌خانه مشهور شده است. از آثار وی به نوشته کتاب احوال و آثار نقّاشان تا کنون سه اثر دیده شده که رقم نقّاش به صورت «اقل السادات الحسینی میرزا فضل‌الله» داشته. از جمله یکی که وقایع روز عاشورا است در مجموعه آقای کریم‌زاده.

فضل‌الله اصفهانی نقّاش و قلمدان‌ساز اصفهانی است و بنابر شرح استاد حسین بهزاد، پدر این نقّاش است که در این شهر به شغل نقّاشی و قلمدان‌سازی مشغول بوده است. اطلاعات دیگری از وی در دست نیست و اثری نیز از وی دیده نشده است.

فضل‌الله بن محمد حسینی خطّاط نیمهٔ دوم قرن دهم است و از آثار او:
۱ـ یک نسخه کتاب حاشیه حاشیة تحریر القواعد المنطقیه عماد بن یحیی بن علی فارسی در کتابخانه مسجد گوهرشاد.
۲ـ یک نسخه تحریرالاحکام الشرعیه علی مذهب الامامیه علامه حلی، کتابخانه مجلس شماره ۵۱۷۲ به خط نسخ و نستعلیق، شعبان ۹۷٤ هجری قمری.

فضل‌الله تبریزی کاتب و خطّاط است و از آثار خطی او:
۱ـ یک نسخه شرح مثنوی مصطفی سروری است که در کتابخانهٔ خزینه توپ قاپوسرای استانبول به شماره H1242 با خط نستعلیق و تاریخ ۹۲٦ هجری قمری موجود است.
۲ـ یک نسخه مواهب علیه کمال‌الدین حسین واعظ کاشی بیهق در کتابخانه میرزا حسن محمودی یزدبه‌خط نستعلیق‌وتاریخ صفر ۹۲۸ هجری قمری.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

فضل‌الله تقاوی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن نسخ کتابت ترکی با رقم و

تاریخ «فضل‌الله بن محمد تقاوی سنه ۱۰۶۷» (هجری قمری) در موزه اسلامی ترک است.
احوال و آثار خوشنویسان

فضل‌الله خان ـ میرزا سید از منشیان خوشنویس دربار ناصرالدین شاه است که بعدها وزیر خلوت دربار مظفرالدین شاه قاجار گردید و نستعلیق و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته و به نقل از تذکرهٔ سپهر از فنون ادب مطلع بوده و در سال ۱۳۲۰ به وزارت تجارت منصوب شده است. از آثار خطی او دو قطعه در دو مرقع است متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان با تاریخهای ۱۲۸۱ و ۱۳۱۹.

فضل‌الله دیوانه از نقّاشان اواخر سده نهم و نیمهٔ اول سده دهم هجری قمری است. وی ابتدا در دربار سلطان خلیل (۸۸۳ تا ۸۸٤) و سلطان یعقوب آق‌قویونلو (۸۸٤ـ۸۹۶) بوده است که پس از انقراض آق‌قویونلوها به دست شاه اسماعیل به دربار او راه یافته و جزو هنرمندان کتابخانهٔ او گشته است. فضل‌الله آثار خود را با پسوند دیوانه رقم می‌زده است. در کار نقّاشی شیوهٔ استاد محمد سیاه قلم را داشته. این هنرمند در جانورسازی چنان مهارت داشته که ظرافت‌های سروکله و اعضا را در حد یک دانشمند جانورشناس به نقش می‌آورده است. از آثار دیده شده وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان، یک تابلو از سرهای جانوران که با آبرنگ و به شیوه محمد سیاه قلم کشیده و تابلوی دیگر تصویر چهره و کله انسان و تصویر تمام قد اشخاص است که رقم دارد «عمل فضل‌الله دیوانه». این اثر در مرقع شماره H2160 موزه توپ قاپوسرای استانبول است.
از آثار دیگر وی تصویر زن و مردی چینی است در یک منظره که این اثر به چاپ رسیده و رقم دارد «کار فضل‌اله دیوانه».

فضل‌الله ساوجی خوشنویس عهد فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار است. وی معلم خط شاهزادگان از جمله علی خان ظل‌السلطان بوده است. فضل‌الله ساوجی از خاندان حسن خان شاملو است که در ساوه ساکن بوده‌اند. وی علاوه بر نستعلیق ثلث و نسخ را خوش می‌نوشته و در عاشورای سال ۱۲۷۵ در تهران درگذشته و جنازه او به نجف اشرف منتقل شده است. از نمونه خطوط وی:
۱ـ یک قطعه سیاه مشق در کتابخانه ملی تهران با رقم «ذلک فضل‌الله».
۲ـ قطعه‌ای در مجموعه آقای کریم‌زاده که تاریخ ۱۲۵۷ دارد.
احوال و آثار خوشنویسان، مجمع الفصحا، گنج شایگان

فضل‌الله شیرازی ـ میرزا خوشنویس است. برادرش میرزا علی نق خوشنویس بوده و پدرش میرزا یوسف مذهب باشی است. شکسته نستعلیق و نستعلیق را خوش می‌نوشته.
در آثار عجم آمده که در جوانی و در سال ۱۳۱۰ در شیراز درگذشته است و فرصت شیرازی مادهٔ تاریخ وفات او را نوشته است. از نمونه خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه لوایح حاجی در کتابخانه مرحوم حاج سیدنصرالله تقوی که تاریخ ۱۳۰۵ (جمادی‌الاول) دارد.
۲ـ یک نسَخه کلیات سعدی که به چاپ سنگی رسیده است.

فضل‌الله (صحاف‌باشی) نقّاش و تذهیب کار و معرق ساز و جلدساز است که در تعمیر و بازسازی نسخ خطی دست داشته است. این هنرمند در عهد مظفرالدین شاه می‌زیسته و به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان لقب صحاف‌باشی را از وی دریافت داشته است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

فضل‌الله صحاف‌باشی ـ میرزا از صحافان و وراقان اوایل قرن چهاردهم در آستان قدس رضوی است و از کارهای او مرمت قرآنی است مربوط به قرن دهم که وی آن را در سال ۱۳۱۵ به انجام رسانده است.

فهرست گلچین

فضل‌الله عاملی خوشنویس است و از آثار وی دو قطعه از مرقعی است که در کتابخانه بادلیان موجود است و رقم و تاریخ آن چنین است «بجهت نواب الله قلی میرزا نوشته شد کتبه فضل‌الله العاملی ۱۰۲۴».

احوال و آثار خوشنویسان

فضل‌الله عثمان نقّاش از نقّاشان عثمانی است که در نقّاشخانه مخصوص پادشاهی با دو شاگردش به کار نقّاشی مشغول بوده است. نام این استاد در سندی که در ذیحجه ۹۸۹ نوشته شده در کنار هشت نفر نقّاش و چند استاد نامی‌چون ولیجان و ملاتفلیسی و ملاقاسم ذکر شده است. البته نام این هنرمندان در ردیف استادان مخصوص است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

فضل‌الله موسوی از کاتبان خوشنویس است و از نمونه آثار وی یک نسخه کتاب خلدبرین مجد خوافی است که توسط مهدی بیانی در یک کتاب فروشی رؤیت شده و تاریخ شوال ۸۳۴ داشته است.

فضل بن عمررایض کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه تفسیر قرآن به عربی و به قطع سلطانی و به خط ثلث ریحان مانند با رقم «کتبه الفضل بن عمرالرایض» با تاریخ رمضان ۹۰۰ در کتابخانهٔ دانشگاه توبین‌گن آلمان است.

احوال و آثار خوشنویسان

فضل علی (آقا فضل علی) نقّاش است اما اثری از وی دیده نشده. تنها در سند ازدواج صفیه سلطان خانم دختر آقانجف نقّاش که در مجموعه خانم کریم‌زاده است نام وی آمده و پدر داماد را بنام مرحوم و مغفور آقا فضل‌علی نقّاش آورده است. از این جهت به نظر می‌رسد وی نقّاشی قابل توجه بوده و از اقوام آقا نجف است.

فضل علی از خوشنویسان عهد مظفرالدین شاه قاجار است و هنگام ولی‌عهدی وی در تبریز بوده است. از نمونه آثار وی قطعه‌ایست در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم و تاریخ «بنده درگاه حضرت ولیعهد گردون مهد فضل‌علی سنهٔ ۱۲۸۰».

احوال و آثار خوشنویسان

فضل علی از نقّاشان سدهٔ یازدهم و اوایل دوازدهم هجری قمری است و از شاگردان معین مصور، وی در کار خود شیوهٔ رضا عباسی و معین مصور دارد و در چهره‌پردازی و منظره‌سازی و ترسیم مجالس بزم و رزم استاد است. استاد فضل‌علی گاهی به نام خود «فضل علی» و در بعضی از آثار با سجع مخصوص «زعصان امیدم به فضل علی ست» آثار خود رقم می‌زده است.
عمده آثار دیده شده وی به نوشته استاد کریم‌زاده در یک نسخه از شاهنامه متعلق به موزه متروپلی‌تن نیویورک است که در سال ۱۰۷۹ هجری قمری به خط ابن شمس الدین شیخ محمد کتابت شده و بعداً مصور گردیده است. مصوران استادانی چون محمد زمان و علی نقی بن شیخ غیاثی و پیربیک غلام مصور و فضل علی بوده‌اند که هجده نگاره آن کار همین استاد است که تاریخهای بین سالهای ۱۱۰۴ و ۱۱۰۹ هجری قمری دارند.
غیر از این کتاب نقّاشی دیگری از وی که تصویر زن زیبایی است به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان در حراج ۹ جولای ۱۹۷۹ ساتبی لندن به فروش رفته است.

فغان الدین بلبل خوشنویس است و در اصفهان نشو و نما کرده و کسب کمالات هنر نموده است. وی خط نسخ و ثلث و رقاع را به مرتبه عالی می‌نوشته است. بلبل غلام شخصی بوده و به هیچ حیله نتوانسته خود را از قید بندگی آزاد کند زیرا مالکش وراث بسیار داشته که در هر شهر او را شناسایی کرده و به بند می‌کشیدند. لذا دائم از شهری به شهری دیگر می‌رفته تا شاید خود را از این سیاه بختی رها سازد. مدتی در قم و پس از آن به قزوین رفته است. اما با همه استعداد روزگار با او سر سازگاری نداشته. از آثار خطی او یک قطعه ثلث و رقاع و نسخ با رقم «.. مشقه العبدالاقل بلبل شهنامه خوان» در سنه خمس و الف (۱۰۰۵ هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی است.

تذکره الخطّاطین، احوال و آثار خوشنویسان

فغانی نقّاش و مجلد است و نامش میرسعید و در شعر و شاعری فغانی تخلّص داشته... امیرعلیشیرنوایی در مجالس النفایس وی را هنرمندی بی‌مثل و مردی خیال‌پرداز دانسته است.

فغفور بن علی بن حیدر اسفرنجانی خطّاط و کتیبه‌نگار و نقار است و از کارهای او صندوق امامزاده ابراهیم اسفرنجان گلپایگان است که چنین رقم دارد «عمل فغفور بن علی بن حیدراسفرنجانی سنه ۹۸۷ هجری قمری».

متأسفانه در تعمیر و بازسازی صندوق مذکور به تیشه جهال شکسته شده بود و جز قطعاتی که شامل تاریخ و نام سازنده است کلاً از میان رفته است.

فغفور لاهیجی خوشنویس و شاعر و موسیقی‌دان و طبیب اواخر قرن دهم و نیمهٔ اول قرن یازدهم است. وی در خدمت خان احمد خان گیلانی مکانتی داشته و پس از وی مدتی به اصفهان آمده و باحکیم شفایی مشاعره‌ها داشته است. پس از آن به هندوستان رفته و در خدمت خان خانان عبدالرحیم خان رسیده و تا سال ۱۰۲٤ هجری در شهر برهان پور می‌زیسته است. وی در شعر ابتدا «رسمی» و گاهی «میر» و آخر «فغفور» تخلّص می‌کرده است. از آثار منظوم وی منظومهٔ «شهرآشوب» است که برای خان احمدخان سروده است. وی در خط نستعلیق مهارت داشته و مرگ وی به سال ۱۰۲۹ اتّفاق افتاده و در نزدیکی الله‌آباد بر سر راه آگره به خاک سپرده شده است. تذکره نصرآبادی مرگ او را ۱۰۳۰ نوشته است.

تذکره نصرآبادی، احوال و آثار خوشنویسان

فقیراله مصور (محمد فقیراله خان) از نقّاشان هندی است که در شیوه مغولی (دکنی) آن سرزمین مهارت داشته. زندگی وی در اواسط سدهٔ دوازدهم قمری است و آنچنان که از آثارش برمی‌آید در چهره‌پردازی و منظره‌سازی و جانورسازی قلمی شیرین داشته است. از آثار دیده شده وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:

۱ـ تصویر مجلس جلوس ملکه جوانی بر روی بارگاه سلطنتی در وسط یک باغ زیبا با رقم «فقیرالدوله»

۲ـ تصویر اسب خوش تراشی با رقم «عمل فقیر الله»

۳ـ تصویر شاهزاده جوانی به نام نواب امیرخان و معشوق و اطرافیانش که در حراج ساتبی لندن در یازدهم اکتبر ۱۹۸۸ به فروش رسیده است با رقم «عمل فقیرالله مصور».

فکری استرآبادی مولانا فکری از صحافان و شاعران زمانه خود است. وی در قرن دهم و دوره صفوی زندگی می‌کرده. سام میرزا در تحفه سامی این بیت را از او نقل می‌کند:

عید است و هرکسی به مهی شاد و خرم است
بر خلق عید و بر من غمدیده ماتم است

فکری دده نقّاش و عاج تراش و مشبک‌ساز عثمانی است. از آثار دیده شده او خط زن عاجی مشبکی است که در نمایشگاه چستربیتی لندن به نمایش گذاشته شده بود با رقم «یا حضرت مولانا جلال‌الدین روحی قدس ـ فکری دده».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

فندرسکی ـ میرابوالقاسم فیلسوف و صوفی و شاعر و موسیقی‌دان عهد صفوی است. وی از سادات اصفهان است. میرفندرسکی به همهٔ علوم زمانه خود منجمله موسیقی تسلط داشت و به تدریس و تفسیر آثار مربوط به موسیقی قبل از زمان خود پرداخته است از جمله کارهای او تدریس و تفسیرالموسیقی الکبیر فارابی است. مرگ میرفندرسکی در حدود سال ۱۰۴۹ یا ۱۰۵۰ هجری قمری اتفاده افتاده است.

دفتر هشتم،کتابداری محمدتقی دانش‌پژوه

فنای شیرازی جلدساز بوده است و نامش در کتیبه جلد دعاوی نوشته عبدالله شیرازی نوربخشی در تهران آمده است.

فهرست‌کتب دینی آتابا به نقل از ایرج افشار

فنایی مشهدی به نقل از تذکرهٔ روز روشن شغل علّافی داشت و نستعلیق را خوش می‌نوشته است.

فنونی ـ مولانا صحاف دوره صفوی است. سام میرزا در تحفه سامی می‌نویسد «اصفهانی است و در صحافی اندک وقوفی دارد اما بسیار هرزه‌گرد و لاابالی است». وی شعر می‌گفته و فنونی تخلّص داشته است.

فؤاد خطّاط و طراح و طغراکش اهل عثمانی است. از آثار دیده شده وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان طغرای سورهٔ «اعوذبالله است بر روی عاج با رقم «فؤاد ۱۲۳۲» (هجری قمری).

فولاد محمد بخاری از کاتبان خوشنویس است. از آثار خطوط وی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه مجالس العشاق که به شماره ۲۷۰ در کتابخانه شهر آن آربر میشیگان موجود است. این نسخه‌مصور بوده و تاریخ ۱۰۰۶ هجری قمری دارد.
۲ـ یک نسخه تذکرهٔ دولتشاه سمرقندی که تاریخ محرم ۹۹۸ دارد و زنده‌یاد مهدی بیانی آن را در نزد آقای صدیق رؤیت کرده است.
۳ـ نسخه دیگری از تذکره دولتشاه سمرقندی که برای خواجه عبدی نامی کتابت شده و تاریخ ۱۰۰۴ دارد. این نسخه متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.
۴ـ یک نسخه مطلع السعدین عبدالرزاق سمرقندی که به شماره ۱۹۴ در کتابخانه دیوان هند شرق در لندن موجود است که به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۱۰۰۸ دارد.

فهرست نسخه‌های خطی، احوال و آثار خوشنویسان، فهرست خوشنویسان قرن دهم

فهیم نقّاش است و در دربار خان خانان می‌زیسته و به خلق آثار مشغول بوده است. مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان که نام وی را بعنوان نقّاش سدهٔ هجدهم میلادی هند آورده حدس زده است که وی ممکن است از نقّاشان کتاب رامایانا باشد.

فیاض (سیدعلی) شاعر و نقّاش و از اهالی جهرم است. فرصت شیرازی در کتاب آثار عجم نوشته است که وی را ملاقات کرده و شعر وی را شنیده است. از آثار وی کتاب تاریخی قطوری است به نظم و به بحر متقارب که خود نقّاشی کرده است.

فیاض بن حاج محمد کاتب است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب جامع‌الاسرار العلماء شیخ ابن الوندی است در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۳۱۸ عربی، نسخ با رقم «فیاض بن حاج محمدالبارمائی، ربیع‌الثانی ۹۰۴». (هجری قمری)

فیض خوشنویس است. میرزا سنگلاخ او را از شاگردان میرعماد دانسته و با لقب فخرالزمان نامیده است. وی در اصفهان به سال ۱۰۷۷ درگذشته و در تخت پولاد مدفون است.

فیض‌الله از تذهیب‌کاران عثمانی است. از آثار وی تذهیب یک نسخه از قرآن مجید است که در تاریخ ۱۲۱۶ قمری به خط عثمان المعروف به شاکر کتابت شده و در صفحه آخر آن آمده است «به ید فیض‌الله مذهب».

فیض‌الله نقّاش است و از اهالی فیض‌آباد هندوستان. این هنرمند در اواخر سده دوازدهم می‌زیسته و به نوشته مؤلف احوال و آثار نقّاشان در ترسیم نقوش عمارات و باغهای پرگل و ریحان و قصور و ساختمانها مهارت داشته است.

فیض‌الله از خوشنویسان هندوستان است و به خط وی دو قطعه از مرقع است به خط نسخ با رقم «فقیر فیض‌الله شاگرد حضرت یاقوت رقم خان که متعلق به موزه بریتانیا است.

احوال و آثار خوشنویسان

فیضی هروی نقّاش است و اهل هرات. وی از هنرمندان عهد علیشیرنوایی است و وی در مجالس النفایس از او و هنرش یاد نموده است. اما آثار وی تاکنون دیده نشده است.

فیضی ـ میر خوشنویس و شاعر و موسیقی دان و خواننده بوده است. تقی‌الدین کاشی در خلاصة الاشعار او را ستوده و نوشته است که نستعلیق را خوش می‌نوشته. مناقب هنروران او را برادر حافظ باباجان تربیتی و از خوشنویسان دربار میرزا بایسنغر دانسته است.

احوال و آثار خوشنویسان

فلیپ از نقّاشان اروپایی است که در عهد شاه عباس بزرگ به اتّفاق نقّاش دیگری بنام انجل به ایران آمده و آثاری از مناظر ایران بوجود آورده است.

شمس العماره کار محمود خان ملک‌الشعرای کاشانی

ق

قاراپت بیکری تذهیب کار مسیحی است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی تذهیب نسخهٔ مصوری است از زندگی حضرت مسیح. از آثار تذهیبی وی نسخه‌ای در حراج ساتبی ۲۲ آوریل ۱۹۸۰ لندن به فروش رسیده. در کاتالوگ این حراج عکس رنگی و سیاه و سفید این نسخه که در قرن پانزدهم میلادی پایان پذیرفته به چاپ رسید و شرح داده شده است.

قاربگیان ـ مارکار نقّاش معاصر ارمنی است. وی در تهران می‌زیسته و از شاگردان وی استاد کلارا آبکار است.

قاسم از نقّاشان عهد صفوی است. وی معاصر و همزمان با شاه قاسم خطّاط بوده و همین موجب گشته که بعضی وی را با شاه قاسم به اشتباه گرفته‌اند. از آثار دیده شدهٔ این نقّاش که آثار خود را با رقم «عمل قاسم» امضا می‌کرده است به نقل از آقای محمدعلی کریم‌زاده در کتاب احوال و آثار نقّاشان آثاری است که در نمایشگاه نوامبر سال ۱۹۸۳ بریتیش میوزیوم به نمایش درآمده است. از جمله یکی تصویر ساختن سد یاجوج به وسیله اسکندر در کتاب شاهنامه که تاریخ ۱۰۲۵ هجری قمری دارد و دیگر نگاره گرفت و گیر شیر و اژدها و سومین اثر تصویر سلطان مراد عثمانی است.

قاسم نقّاش و خطّاط عهد شاه سلیمان صفوی. از آثار وی تذهیب و طلاکاری گنبد طلایی آستان حضرت رضا(ع) می‌باشد. این عمل در بازسازی سال ۱۰۸۶ هجری قمری صورت گرفته است.

کرده نقّاش در این صفحه رقم
عمل قاسم فراش حرم

قاسم تذهیب‌کار است و از هنرمندانی است که حدود سالهای ۹۵۵ هجری قمری همراه میرسیدعلی و خواجه‌عبدالصمد شیرین قلم به دعوت همایون شاه به هندوستان رفته است. وی در دربار اکبرشاه صاحب مقام والایی بوده است.

قاسم نقّاش و طراح و حکاک فلزات سخت است. از آثار امضاءدار وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قوری برنجی گنبدی‌شکلی است که اطراف آن پر از نقوش و تصاویر حیوانات است و رقم دارد «عاقبت خیرباد ۱۰۱۱ ـ بنده شاه ولایت قاسم».

قاسم او را خوشنویس دانسته‌اند. نامش به صورت ملاقاسم و یا قاسم کوله‌ای آمده. در مناقب هنروران درویش حسام‌الدین خوشنویس را شاگرد وی دانسته‌اند، اگر چنین باشد باید اواخر قرن نهم می‌زیسته باشد. تاکنون خطی از وی پیدا نشده. در احوال و آثار خوشنویسان نیز از او یاد شده است.

قاسم آقا تبریزی تذهیب‌کار و خطّاط و طغرانویس تبریزی است که در مصر ساکن بوده است. وی خطوط شش‌گانه را خوش می‌نوشته و

در سال ۱۲۹۲ قمری در اسکندریه فوت نموده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

قاسم ارسلان مشهدی خوشنویس است و از مردم خراسان که به هند رفته و در خدمت اکبرشاه گورکانی می‌زیسته. به روایت طبقات اکبری شعر می‌گفته و نستعلیق را نیکو می‌نوشته است.

قاسم استرابادی ـ میر او را از خوشنویسان قرن دهم و از منشیان استراباد دانسته و گویند مدتی در نزد شاه تهماسب تقرب داشته است. از خوشنویسان نستعلیق است.

گلستان هنر، احوال و آثار خوشنویسان

قاسم امامی اصفهانی ـ میرزا موسیقی‌دان و شاعر قرن یازدهم هجری قمری است که در شعر «سراجی» تخلّص می‌کرده. به نوشته نصرآبادی از ایران به هندوستان رفته و در همانجا درگذشته است.

قاسم بن شادیشاه خوشنویس است و از آثار شناخته شدهٔ خط او:

۱ـ گوی و چوگان عارفی هروی است در موزه کابل به شماره ۷۹ که در سال ۹۵۱ در هرات نوشته شده.

۲ـ بوستان سعدی بنیاد کورکیان Kvorkian نیویورک به شماره R64 با ۲ مینیاتور با تاریخ ۹۲۶ هجری قمری.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

قاسم بن عبدالله نقّاش نقّاش عثمانی است که اثری از وی مشاهده نشده و به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان، تنها امضا وی پای فرمانی است که در زمان سلطان محمد دوم در سال ۸۸۰ قمری بنام محمدبن شیخ بایزید مشهور به بابانقّاش صادر شده آمده است و معرف هنر وی می‌باشد «قاسم بن عبدالله النقّاش».

قاسم بن علی از نقّاشان قرن دهم هجری قمری شیراز است که شهرتش به دربار صفوی می‌رسد و سام میرزا او را به نگارستان شاه تهماسبی دعوت می‌کند و در گروه تصویرسازان درمی‌آید.

این نقّاش که هنرمندی ذوفنون بوده در جوانی به مرگ سپرده می‌شود و آثار بسیاری از وی در دست نیست اما آثار دیده و شناخته وی و هنرمندی او را آشکار می‌کند:

۱ـ نگاره مجلس وعظ و خطابه پیغمبر(ص) در کتاب احسن‌الکبار متعلق به کتابخانه لنین‌گراد که در سال ۱۹۶۸ میلادی در یک کتاب روسی به چاپ رسیده است با رقم «علی یدالعبدالضعف قاسم بن علی»

۲ـ چند تصویر در شاهنامه هوتون که با همکاری میرمصور انجام گرفته از جمله تصویر انوشیروان و موبد موبدان و تصویر بهرام چوبینه در شکار و سیاوش با افراسیاب در شکار و رسیدن کیخسرو به کاووس و جواب فریدون به سلم و تور که اغلب اینها در کاتالوگ نمایشگاه و حراج کریستی در اکتبر ۱۹۸۸ چاپ شده و به فروش رسیده است و آقای کریم‌زاده آنها را مشاهده کرده است.

قاسم بن علی حسینی خطّاط بوده و در یک مجموعه که در دانشگاه پرینستون موجود است، دیوان نعمت‌الله کرمانی به خط اوست. خطش نستعلیق است و تاریخ ۹۰۹ هجری قمری دارد و به شماره ۱۴۶۹ ثبت گردیده است.

فهرست نسخه‌های خطی

قاسم بن علی (نقّاش) خطّاط و شاید با توجه به نسبتی که به خود داده نقّاش هم باشد. از آثار خطی او: یوسف و زلیخا جامی است در کتابخانه مجلس سنای سابق به شماره ۱۳۰۱ نستعلیق قاسم بن علی (نقّاش) نسخه‌ایست آراسته که در ۲۳ ذیحجه ۹۳۶ هجری قمری به پایان رسیده است.

قاسم بن محمد کرمانی خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه دیوان انوری است در کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد به شماره ۳۳۵ و تا ۱۰۰۳ هجری قمری. این کتاب نیز از کتابهای وقفی شاه عباس است.

فهرست نسخه‌های خطی

قاسم بیک تبریزی ـ مولانا از مشهورترین صحافان و مجلّدان قرن دهم است که در تبریز زندگی می‌کرده و کارش مورد ستایش هنرمندان بوده و قاضی میراحمد منشی قمی در گلستان هنر (به تصحیح احمد سهیلی خوانساری) فصلی در ستایش او دارد. وی پس از اشغال و ویران شدن تبریز به دست عثمانی به قزوین آمده و در آنجا ساکن گشته و در سال ۱۰۰۰ هجری قمری به مرض طاعون درگذشته است.

قاسم بن محمد شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری کوچک، جلد روغنی، اندرون سوخت عالی با رقم آقا باقر، پوست آهو متن قرآن روی زر نوشته شده و تزیینات و تذهیب و ترصیع به خط نسخ و رقاع و حواشی و ترجمه به خط نستعلیق با تاریخ رجب ۱۱۱۷ با رقم «.. ابن محمد، قاسم الشیرازی» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

احوال و آثار خوشنویسان

قاسم بهله‌دوز در کتاب یادگارهای یزد نام وی آمده است و سنگ گور وی پشت مسجد جامع یزد قرار گرفته و تاریخ مرگ وی ۹۸۵ است. بهله دوزی هنر متروک و از یاد رفته‌ای است و بهله نام دستکشی است که پادشاهان در دست کنند و باز بر آن نشینند. شاید به طور کلی دستکش دوز را می‌گفتند. در آنندراج در مورد بهله چنین آمده است: پوستی باشد که ترکیب پنجه دست دوزند و میرشکاران چرغ و باز در دست کشند و آن را دستک شکاری نیز گویند. در ناظم الاطبا نیز به همین معنی آمده و لغت‌نامه نیز همانها را تکرار کرده است. بنابراین به نظر نگارنده بهله‌دوزی شغل دستکش‌دوزی مخصوص بوده و این هنر حتماً تزییناتی همراه داشته است و قاسم که بدین نام مشهور شده هنرمندی از این طایفه است.

قاسم پاشالی حافظ (حافظ قاسم) وی از تذهیب‌کاران چیره‌دست عثمانی است و از آثار وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان، تذهیب یک نسخه قرآن است با رقم «ذهبه قاسم ۱۱۹۰» (هجری قمری).

قاسم تبریزی ـ حاج آقا خوشنویس است و از مردم تبریز که به مصر رفته و در آنجا ساکن شده است. قاسم تبریزی مدتی نیز به عثمانی آمده وی ده قسم خط را به نیکویی می‌نوشته. از نمونهٔ آثار خطی وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ قطعه‌یی برای حاج میرزا محمد رفیع مشکی اصفهانی به خط ثلث، نستعلیق، نسخ، شکسته نستعلق، شکسته تعلیق، رقاع، کوفی نوشته که عکس این قطعه در کتاب پیدایش خط و خطّاطان به چاپ رسیده است.
۲ـ یک نسخه تحفة الوزراء با رقم «کتبه الحقیر محمد قاسم التبریزی غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه» در کتابخانه دانشگاه استانبول.

قاسم حسینی ـ میر (میر قاسم حسینی) نقّاش دیواری در دوره زندیه و نقّاشی دیواری گاوچاه مسجد جامع اصفهان را کشیده و خود و پدر خود را نقّاش مسجد جامع معرفی کرده است.
نقّاشی گاوچاه ابتدا توسط هیئت ایتالیایی به سرپرستی آقای اوژنی گلدیری در سال ۱۹۷۰ تجسّس علمی گردید و بالاخره کتیبه آن بعدها خوانده شد.

فصل‌نامه اثر شماره ۲۲ و ۲۳

قاسم حسینی خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست با رقم و تاریخ «حرره قاسم الحسینی سنه ۱۲۶۵» که در مجموعه آقای افخم السلطنه اعتضادی می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

قاسم حسینی از کاتبان خوشنویس قرن دهم هجری قمری است و از نمونه خطوط وی:

۱ـ یک نسخه فواید الضیایتة عبدالرحمان جامی در کتابخانه دانشگاه استانبول به تاریخ ۹۸۱. (بیانی)

۲ـ یک نسخه دیوان میلی در کتابخانه ملک به شماره ۵۱۶۰ به خط نستعلیق با تاریخ جمادی‌الاول ۹۷۸. (فهرست)

۳ـ یک نسخه روضه الصفا میرخواند به خط نستعلیق و رقم قاسم حسینی تبریزی و تاریخ ۹۷۷ در بایگانی زاگرب یوگسلاوی به شماره 28.

فهرست نسخه‌های خطی ـ محمد تقی دانش‌پژوه

قاسم شیرازی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار خطی او:

۱ـ یک نسخه قرآن رحلی مذهّب به خط ریحان و ثلث و نسخ با رقم «کتبه اقل عبادالله قسم الشیرازی عفی عنهما» در موزهٔ اسلامی ترک.

۲ـ یک نسخه خمسه نظامی با تزیینات و بیست و دو مجلس نگاره با تاریخ ۹۹۲ (در شیراز) در موزه دانشگاه پنسیلوانیا.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

قاسم عراقی نقّاش است و به نوشته مناقب هنروران از شاگردان سلطان محمد نقّاش. وی در سده دهم هجری قمری می‌زیسته. تاکنون اثری از وی مشاهده نشده است.

قاسم علی چهره‌گشای نقّاش چهره گشای دربار علیشیرنوایی است. در گلستان هنر وی را از چیره‌دستان این هنر دانسته و در تاریخ رشیدی حیدر دو غلات او را از شاگردان بهزاد می‌داند و هنر وی را در حد این استاد به حساب آورده است. این استاد بعلت اینکه بسیاری از شعرا و بزرگان را به قلم خویش زنده کرده و تصویر آنان را کشیده است به چهره‌گشا مشهور شده و امیرعلیشیرنوایی او را چون فرزند دوست می‌داشته است. از جمله کارهای وی تذهیب و مصور کردن دیوان علیشیرنوایی است. از آنچه از آثار وی برمی‌آید این هنرمند عمری طولانی داشته است. اما سال تولد و مرگ وی مشخص نیست. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان:

۱ـ تصاویر خمسه نظامی که در سال ۸۹۹ هجری قمری انجام یافته. این اثر در موزه بریتانیا می‌باشد.

۲ـ تصاویر چهار نسخه مثنوی امیرعلیشیرنوایی با تاریخ ۸۹۰ هجری قمری متعلق به کتابخانه بادالیان آکسفورد.

تصویر مجلس بحث امیر علیشیر کار قاسم علی (*)

۳ـ تصویر یک صوفی و چهار مریدش در کتاب حیرت‌الابرار امیرعلیشیرنوایی متعلق به همان مجموعه بادالیان آکسفورد.
البته در همان مجموعه آثاری مختلف در کتابهای نسخ، سعد، فردوسی، ثنایی، نظامی، خاقانی از وی دیده می‌شود.
٤ـ تصویر پادشاه و ملکه در مرقع گلشن متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان.

قاسم علی بن حیدر خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری می‌زیسته. از آثار دیده‌شدهٔ وی یک نسخه بسیار نفیس دیوان حافظ است که در کتابخانه ملی تبریز به شماره ٤٧٣ دفتر ٣٦٢٥ به خط نستعلیق و تاریخ ٩٦٣ هجری قمری موجود است.

قاسم علی شیرازی خوشنویس است. دربارهٔ قاسم علی شیرازی مناقب هنروران و تاریخ رشیدی و تذکرهٔ بی‌نام و خلاصة الاخبار سخن گفته‌اند. همه او را شاعر دانسته و تخلّص عدیمی را به او نسبت داده‌اند. مناقب هنروران او را شاگرد میرعلی هروی و بقیه شاگرد محمد ابریشمی دانسته‌اند و خلاصة‌الاخبار او را از خوشنویسان دربار سلطان حسین بایقرا دانسته است. اما با توجه به تاریخ آثاری که بنام قاسم‌علی موجود است و اگر نظر اینان را در مورد خوشنویسی دربار سلطان حسین بپذیریم باید در قرن دهم هجری قمری دو قاسم‌علی یکی نیمهٔ اول و یکی نیمه دوم وجود داشته باشند، زیرا اختلاف تاریخ این آثار نزدیک به صد سال است و سلطان حسین نیز در سال ۹۱۲ درگذشته است. آثاری که بنام قاسم علی باقی است:
۱ـ یک نسخه خمسهٔ جامی در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم «تم... کتبه العبدالمذنب الراجی قاسم علی شیرازی».
۲ـ یک نسخه دیوان نوایی در مجموعه کورکیان KevQrkian با همان قلم بدون تاریخ با رقم «قاسم علی الکاتب الشیرازی».
۳ـ یک نسخه خمسه نظامی در موزهٔ دانشگاه پنسیلوانیا با رقم «قاسم الکاتب الشیرازی» و تاریخ ناتمام ۹۲۰ که آن را در شیراز کتابت کرده است.
٤ـ یک نسخه دیگر دیوان نوایی در موزه متروپلی‌تن نیویورک با رقم و تاریخ «قاسم علی الشیرازی سنه ۹۸۸» وجود دارد.
٥ـ نسخه‌ای از دیوان سلطان حسین میرزا در کتابخانهٔ ایاصوفیه استانبول با رقم و تاریخ «تمت هذا الکتاب بعون الملک الوهاب علی یدالفقیر الراجی الی رحمة‌الله قاسم علی عفا عنهما فی شهور سنة ۹٥۸».
٦ـ یک نسخه دیوان حافظ با چهار مینیاتور در یک مجموعهٔ خصوصی لندن که تاریخ ۹۹۱ هجری قمری دارد.

فهرست کتابخانه بادلیان آکسفورد، فهرست آثار خوشنویسان قرن دهم، احوال و آثار خوشنویسان

قاسم علی مجلد تذهیب‌کار و رسام اسلیمی است. به نوشته مناقب هنروران از شاگردان میرزا بیک تبریزی محسوب می‌شود. وی در سال ۹۹٥ هجری قمری و هنگام تألیف این کتاب به عثمانی رفته و همنشین و همکار استادانی چون حسین بیک مذهب و علیخان مصور گشته است.

قاسم کاهی کابلی تذهیب کار و قاطع است و شعر نیز می‌گوید و کاهی تخلّص می‌کرده است. وی استاد قاطعی هروی است. از آثار امضادار وی تاکنون دیده نشده اما مرگ وی را در سال ۹۹۸ هجری قمری نوشته‌اند.

احوال و آثار نقاشان قدیم

قاسم قانونی نوازنده و خواننده عصر صفوی و دوره شاه تهماسب صفوی بوده‌است. از استادان موسیقی زمانه و به روایت عالم آرای عباسی شاهزاده هنرمند ابراهیم میرزای صفوی از شاگردان وی است.

قاسم مشهدی ـ متخلّص به ارسلان خوشنویس و شاعر سدهٔ دهم هجری است که نامش در طبقات اکبری و سفینهٔ خوش‌گو آمده است. وفات وی را سال ۹۹٤ هجری قمری نوشته‌اند.
دیوان این شاعر به نام «دیوان ارسلان» به خط زیبای خودش در کتابخانه مجلس به شماره ۹٤۲ موجود است.

قاسم ـ مولانا خوشنویس است و او را شاگرد سلطان محمد نور و سلطان محمد خندان دانسته‌اند. از آثار وی احتمالاً یک نسخه دیوان قاسم انوار است که تاریخ ذیحجه ۹۱٦ دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

قاسم مهاجر کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه سور قرآن به قطع وزیری کوچک است که بین سطور طلااندازی دارد و به خط نسخ به تاریخ ۱۲۸٤ (هجری قمری) نوشته شده و در کتابخانه ملی است.
احوال و آثار خوشنویسان

قاسم ـ میرزا خوشنویس است و از علم هیأت و نجوم نیز بی‌خبر نیست. در شعر فارسی و ترکی و معما مهارت دارد. وی منشی و وزیر دیوان بدیع‌الزمان میرزا گورکانی بود. به نقل از مجالس النفایس نستعلیق و تعلیق را خوش می‌نوشت. از نمونه خطوط وی یک نسخه دیوان هلالی متعلق به کتابخانه دانشگاه استانبول است که رقم «مقشه قاسم الفقیر» دارد که شاید از همین میرزا قاسم باشد. با توجه به اینکه چند قاسم خوشنویس در تذکره‌های خوشنویسان آمده است که خطوطی از آنان به دست نیست، ممکن است خط یکی را اشتباهاً به دیگری نسبت دهیم مثلاً دیوان شاه قاسم انوار نیز رقم «قاسم» دارد.

قاضی زاده تیره‌لی از موسیقی‌دانان و موسیقی‌شناسان سده نهم عثمانی است. وی کتابی دربارهٔ موسیقی بنام رسالهٔ موسیقی نوشته است.
تاریخ عثمانی

قاضی شمسی از نوازندگان عثمانی است و اهل قسطمون است و به شمسی قطمونیایی مشهور بوده است. وی در اوایل سدهٔ یازدهم می‌زیسته.
تاریخ عثمانی جلد دوم

قاضی عبدالله خویی خطّاط بوده و از آثار خطی او یک قباله خرید و فروش املاک را در «قبالجات فارسی ماتنادران» از خط وی نقل کرده که تاریخ ۹۸٤ هجری قمری دارد. (جلد ۱ ـ ایروان قباله شماره 24)
فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

قاضی خوشنویس است. امیر خیزی او را از شاگردان سیدحسین خوشنویس‌باشی تبریزی دانسته است.
احوال و آثار خوشنویسان

قاطعی هروی ملاقاطعی از اهالی هرات است که در تذهیب و حل‌کاری و جلدسازی و قطاعی و رنگ‌آمیزی استاد بوده است. وی شعر نیز می‌گفته و قاطعی تخلّص داشته. استاد قاطعی از هرات به هند روی آورده و در آگره به دربار جهانگیرشاه وارد شده است. مرگ وی در سال ۱۰۲٤ هجری قمری در هند اتّفاق افتاده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

قانعی مشهدی خوشنویس است. به نقل از مناقب هنروران شاگرد سیداحمد مشهدی بوده است. بنابراین باید در نیمهٔ دوم سدهٔ دهم می‌زیسته است.

قاینی شاعر است و شغل وراقی داشته است.
المعجم فی معاییر اشعارالعجم

قدرت تذهیب‌کار و حل‌کار است و به نقل از مناقب هنروران برادر استاد حسین و ولی‌جان مصور می‌باشد. وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و در هنگام تألیف این کتاب سال ۹۹۵ در قید حیات بوده است.

قدرت‌الله نقّاش و صورتگر سدهٔ دهم هجری قمری است و به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان از آثار وی تصویر زن جوانی است بنام ضیاءالسلطنه که در کتابخانه ملی عرب می‌باشد.

قدسی خراسانی خوشنویس است و خواهرزاده میرزا سنگلاخ و شاگرد خود او. وی اصلش از اسفراین است که به مشهد رفته، و در آنجا به تحصیل مشغول شده و در سی و سه‌سالگی در علوم فقه و اصول استاد شده است. میرزا سنگلاخ او را به استانبول خواسته و به او نستعلیق و شکسته آموخته است و پس از مدتی از استانبول به مشهد و از آنجا به اسفراین رفته و در سال ۱۲۷۰ درگذشته‌است و در مشهد به‌خاک‌سپرده‌شده‌است.

قدری افندی تذهیب‌کار و خطّاط اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری عثمانی است. وی در اجزا و ترتیبات خطوط بر روی برگهای توتون تخصص داشته و این هنر خطّاطی روی برگ و زرنگاری آن از چین آمده که در سدهٔ یازدهم در عثمانی معمول شده و استادان بزرگی در این رشته هنرنمایی کرده‌اند. شرح کامل این هنر و چگونگی کار آن در کتاب احوال وآثار نقّاشان توسط استاد کریم‌زاده توضیح داده شده است و از وی اثری با تاریخ ۱۳۱۴ هجری قمری بر روی یک برگ توتون دیده شده است.

قدری افندی نقّاش و طغراکش و رسام سدهٔ دوازدهم هجری قمری عثمانی است. وی با برادرش عبداله افندی در تذهیب و رسم طغرایی فرمانهای سلطنتی همکاری می‌کرده است. از آثار امضادار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان فرمان طغرایی است با رقم «اثر کلک عبدالله افندی التوفیق، برادری قدری افندی سنهٔ ۱۱۳۶».

قرامانلو مذهّب ـ حسن تذهیب‌کار و حل‌کار است و از طایفه قرامانلوهای عثمانی است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان وی در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته اما از آثار وی تاکنون دیده شده است.

قرا محمد از نقّاشان ایرانی ساکن در عثمانی است. وی از شاگردان با ارزش شاه‌قلی و درکار تذهیب استاد بوده است. دیوان سلطان سلیمان قانونی که در کتابخانه یلدز موجود است از کارهای نفیس اوست. وی در نیمهٔ اول سدهٔ دهم می‌زیسته است.
تاریخ‌عثمانی‌جلد دوم، مؤسسه‌مطالعات‌و تحقیقات فرهنگی

قربان دایی از طراحان و بافندگان فرش است. از وی طرحهایی باقی است که به طرح قربان دایی مشهور است. آثاری نیز دارد. پس از وی پسرش کار او را دنبال کرده و در شرکت فرش به طراحی پرداخته است.

قربانعلی جغتایی گچ کار و گچ‌بر است. از کارهای او گچبری تکیه‌نوا در بالالاریجان است.
از آستارا تا استارباد

قربانعلی معمار معمار است و در سدهٔ چهاردهم قمری می‌زیسته است. از آثار او آب‌انبار توکلی سمنان است که در سال ۱۳۶۴ قمری برابر با ۱۳۲۴ شمسی ساخته است.
آثار تاریخی سمنان

قربی لاهیجی ـ میر خوشنویس است و در نیمهٔ اول سدهٔ یازدهم می‌زیسته. وی اقسام خطوط را خوش می‌نوشته و به نقل از میرزا حبیب خط

یاقوتانه و غبار می‌نوشته و به قول شمع انجمن در نستعلیق مهارت داشته است.

قره جعفر از نقّاشان عثمانی است که در زمان محمدخان رابع (۱۰۵۸ـ۱۰۹۹ هجری قمری) می‌زیسته و از آثار وی به روایت تذکرهٔ سالم تزیینات و آرایش کاشی‌های خانهٔ دوست خود شاعری به نام فنی است که در سال ۱۱۲۷ هجری قمری در گذشته است.

قره‌محمد (مجلدباشی) تذهیب‌کار و مجلد و حل‌کار سدهٔ دوازدهم هجری قمری عثمانی است. وی از شاگردان صولاق سلیمان مجلدباشی می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

قره‌محمودینی باغچه‌لی تذهیب‌کار و شعیری و حل‌کار عثمانی است. وی در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از شاگردان معروف او استاد مصطفی صراحی است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

قره‌ممی (محمد چلبی اول) مذهب‌نامی و طغراکش مشهور عثمانی است که به محمد چلبی و محمدسیاه معروف بوده است و نقّاشباشی زمان سلطان سلیمان خان قانونی (۹۲۶ـ۹۷۴ هجری قمری) به نوشته مصطفی عالی‌افندی در مناقب هنروران وی از شاگردان شاه‌قولی و در سال ۹۶۵ تا ۹۶۶ سرپرستی ۳۹ نقّاش نقّاشخانه سلطان سلیمان خان را به عهده داشته. به نوشته کتاب احوال و آثار نقّاشان از آثار دیده شده وی:
۱ـ تذهیب و تجلید یک نسخه قرآنی که در سال ۷۴۵ هجری قمری توسط عبدالله صیرفی کتابت شده به تاریخ ۹۶۳ هجری قمری.
۲ـ تذهیب دیوان محبی بین سالهای ۹۷۳ تا ۹۷۴ که خطّاطی آن توسط محمد شریف انجام گرفته. این اثر در کتابخانه دانشگاه استانبول مضبوط است و رقم دارد «مذهب الفقیر قره‌حمی الفقیر».

قسمت مشهدی استاد طلاکوبی بوده و شعر نیز می‌رسوده و تخلّص قسمت داشته است. اصل او از مشهد و ساکن اصفهان بوده است. در عهد صفوی و سدهٔ یازدهم زندگی می‌کرده.
تذکره نصرآبادی

قصری بیک کوسه نقّاش سده دهم هجری قمری است. به نوشته عالم‌آرای عباسی وی از نقّاشان کتابخانه سلطان ابراهیم میرزا (۹۴۶ـ۹۸۴ هجری قمری) صفوی بوده و با مولانا عبدالله شیرازی و استاد محمد هروی همکاری داشته است.

قطب‌الدین احمد بن کمال‌الدین محمد طبیب از کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب «مطلوب گل طالب من کلام علی بن ابی‌طالب» رشید و طواط است که در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی به شماره ۱۰۲۸۹/۱ به خط نستعلیق و تاریخ رمضان ۹۴۵ هجری قمری موجود می‌باشد.

قطب‌الدین بن اسکندر معصوم لباسانی نجّار و نقّار و گره‌چین است. وی با برادر خود سیف‌الدین صندوق چوبی بسیار زیبای مرقد امامزاده قاسم تهران را در سال ۹۶۳ هجری قمری ساخته است.
آثار تاریخی تهران

قطب‌الدین بن سیف طرشتی ـ استاد نجّار، منبت‌کار و گره‌چین سده دهم هجری است. وی در سال ۹۹۳ قمری ضریح بقعهٔ سیدناصرالدین در خیابان خیام تهران را ساخته است.
آثار تاریخی تهران

قطب‌الدین احمدبن ملاعلی استرابادی نجّار و نقّار و منبّت‌کار و گره‌کار سدهٔ یازدهم هجری قمری است و از آثار وی منبر مسجد جامع استراباد است که مسجد به روایتی در عهد سلجوقی ساخته شده اما کتیبه موجود آن را از بناهای عهد

ابوالقاسم بابربن بایسنغری شاهرخ و در تاریخ ۸۵۹ معرفی می‌کند. در منبر این مسجد به نقل از دکتر منوچهر ستوده کتیبه‌ایست مربوط به زمان شاه عباس صفوی و رقم و تاریخ ساخت آن چنین است «بر دست بندهٔ کمترین قطب‌الدین احمد بن ملاعلی الاسترابادی فی تاریخ شعبان‌المعظم سنه ۱۰۱۸».

قطب‌الدین بن علی نیشابوری ـ استاد منبّت‌کار و نقّار و نجّار قرن نهم و دورهٔ تیموری است. وی سازنده دری بسیار نفیس است که متعلق به امامزاده روشن یا روشن‌آباد (مقبرهٔ ابراهیم و محمد، فرزندان امام موسی کاظم) در ۲۵۴ کیلومتری مغرب گرگان است.

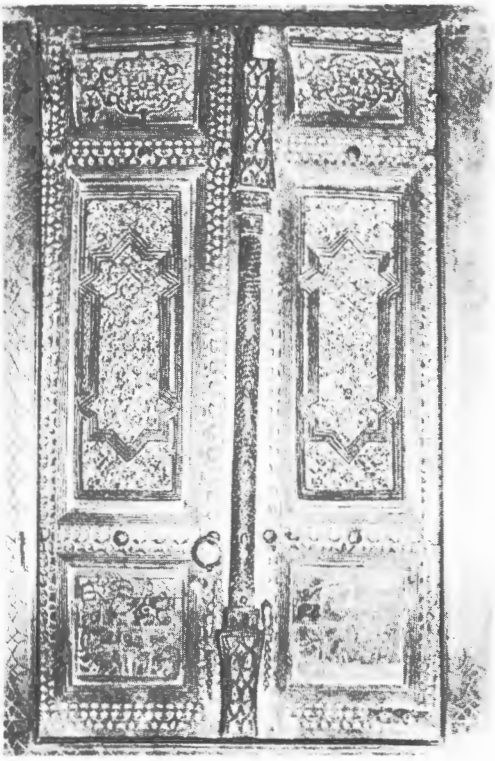

کار قطب‌الدین علی نیشابوری

این در بسیار زیبا که در تاریخ ۸۲۴ هجری قمری ساخته شده و نام سازنده آن بر کتیبه آن آمده است از درهایی است که بین سالهای ۵۷ تا ۶۱ از ایران به سرقت رفته و در سال ۱۳۶۱ (۱۹۸۲ م) در حراج ساتبی لندن عرضه شده و قیمت پایه حراج ۸ هزار پوند بوده است.

میراث شماره پنج، از آستارا تا استاراباد

قطب‌الدین حسن تونی از خوشنویسان قرن یازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط او:

۱ـ یک نسخه دیوان خاقانی به تاریخ شوال ۱۰۱۳ در مجموعه مهدی بیانی.

۲ـ یک نسخه حدیقه الحقیقه سنایی با رقم و تاریخ «تمت الکتاب علی یدالعبد المذنب قطب‌الدین حسن الکاتب... فی تاریخ شهر ربیع‌الاول سنه خمس و عشرین والف من هجرة النبویة» در کتابخانه موزه گلستان.

۳ـ یک قطعه از مرقع سلطان مراد، با رقم «کتبه قطب‌الدین تونی» در کتابخانهٔ ملی وین.

احوال و آثار خوشنویسان

قطب‌الدین حسینی و غضایری کاشیکار و احتمالاً بنا هستند و از آثار آنان کاشیکاری نفیس بقعهٔ شاه یلان یا مزار سلیمان بن موسی بن جعفر(ع) است در کاشان که تاریخ ۹۰۲ دارد و بر روی کاشی داخل بقعه رقم آنان چنین آمده است که «عمل سیدقطب الدین الحسینی و غضایری سنهٔ اثنین و تسع مائه ۹۰۲».

آثار تاریخی کاشان و نطنز

قطب‌الدین شیرازی علامه و موسیقیدان اواخر سدهٔ هفتم و اوایل سدهٔ هشتم هجری قمری است. وی از دانشمندان بزرگ زمانه خود است که رباب را نیکو می‌نواخته است. تولد وی در سال ۶۳۴ هجری قمری در شیراز و وفات او ۷۱۰ قمری اتّفاق افتاده است.

قطب‌الدین کاتب از خطّاطان و کاتبان قرن دهم هجری قمری است و از آثار خطی او به نوشته فهرست خوشنویسان قرن دهم:
۱ـ خضرنامه امیرخسرو دهلوی در کتابخانه ملی تبریز به شماره ۳۶۵۳
۲ـ دیوان حافظ کتابخانهٔ بادالیان اکسفورد شماره 163
۳ـ دیوان سلمان ساوجی کتابخانه اصغر مهدوی تهران به شماره ۱۸٤.
دیوانهای فوق در سال ۱۰۰۱ هجری قمری به خط نستعلیق قطب‌الدین کاتب پایان پذیرفته است.

قلندر از سازندگان تار است. سازهای ساخته وی در زمان ناصرالدین شاه شهرتی تمام داشته و مورد ستایش استادان قرار می‌گرفته است و بعضی به داشتن آن افتخار می‌کرده‌اند.
سرگذشت موسیقی ایران

قلندر چاوشی هنرمند کتابساز عثمانی است که در این هنرها (صحافی، حل‌کاری، زرافشانی، جلدسازی، تذهیب‌کاری، جدول کشی) استاد بوده است. مصطفی عالی افندی در کتاب مناقب هنروران او را از نادره کاران روزگار دانسته است.

قلندر کاتب خوشنویس و از شاگردان سلطان علی‌مشهدی‌است. بنابراین‌از خوشنویسان‌قرن نهم است. وی‌مردی‌درویش‌مشرب و آزاده‌بوده است.
احوال و آثار خوشنویسان

قلندر مشربی نوازنده و اهل استانبول بوده است.
تاریخ عثمانی جلد دوم

قلی‌خان شاهی خواننده است و صدایی نازک داشته و در تعزیه نیز نقش حضرت زینب به عهده او بوده است که چون در هیئت مذهبی دولت بود به نام قلی‌خان شاهی مشهور شده است.
سرگذشت موسیقی ایران

قمرالدین مصور دهلوی از نقّاشان آبرنگ‌کار و سیاه قلمی سده سیزدهم هجری قمری هندوستان است. از آثار دیده شده وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان چندین تصویر سیاه قلمی است در کتابی بنام «نائک پرکاس» که در سال ۱۸۹۱ میلادی در دهلی به زبان اردو و خط نستعلیق شیخ محمدالدین لاهوری به چاپ رسیده است و ذیل یک تصویر رقم دارد «تصویر مفلس خفته به صحرا ـ قمرالدین مصور دهلوی».

قنبر شرفی ـ حافظ خطّاط و خوشنویس است و در نیمهٔ دوم سدهٔ دهم می‌زیسته. از آثار او:
۱ـ کتیبهٔ درگاه مسجد جامع قم به خط ثلث
۲ـ کتیبهٔ محراب و درگاه مسجد و مزار سلطان سیدابوالصمد در درب ری قم. وفاتش در سال ۹۱۹ اتّفاق افتاده است.

قنبرعابدین حیدرحسینی قمی خطّاط است و از آثار او یک نسخه دیوان جامی است به خط تعلیق و تاریخ ربیع‌الثانی ۹۵۸ هجری قمری که در دارالکتب قاهره به شماره ٤٤ ادب فارسی موجود است.
فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

قنبر علی ـ استاد نجّار و نقّار و منبّت‌کار بوده و از آثار او درب امامزاده سلطان محمود بن امام محمدباقر (ع) است در قریهٔ علوی کاشان که تاریخ ۱۰۷۷ هجری قمری دارد.
آثار تاریخی کاشان و نطنز

قنبرعلی ابن مرحوم محمدکاظم نوری ـ استاد بنا و معمار و سازندهٔ بنای بقعهٔ امامزاده اسماعیل الامل کوهستان کلارستاق در سال ۱۲٤۵ هجری قمری می‌باشد.
از آستارا تا استارباد

قنبرعلی شیرازی نقّاش است و در سدهٔ هشتم هجری قمری می‌زیسته. از آثار دیده شده وی به نقل از محمدعلی کریم‌زاده تصویر شیطان است با رقم «عمل قنبرعلی شیرازی».

قنجی محمود نقّاش عهد سلطان سلیم‌خان (۹۱۸ـ۹۱۶ هجری قمری) عثمانی است. از آثار وی تاکنون مشاهده نشده، فقط نام وی را مصطفی عالی افندی در کتاب مناقب هنروران آورده است.

قوامای مذهّب تذهیب‌کار بوده است و کتاب کلیات سعدی را که به خط مقصود علی شیرازی است تذهیب کرده است. او در اواسط قرن دوازدهم هجری قمری (۱۱۵۲) می‌زیسته است.

قوام بن محمدالشیرازی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ کارهای وی یک نسخه شاهنامه در مجموعه روزنباخ نیویورک (Rosenback)است که تاریخ ۹۹۸ هجری قمری دارد.

فصلنامه پیمان شماره ۳ و ۴

قوام‌الدین شیرازی معمار و رسمی‌ساز و طراح عهد شاهرخ تیموری است. وی از مشاهیر این حرفه در قرن نهم هجری قمری بوده است و از آثار ارزندهٔ این استاد مساجد جامع شهرهای هرات و مشهد مقدس است که این بناها به امر و هزینهٔ گوهرشاد خاتون همسر شاهرخ میرزا تیموری ساخته شده است. در تذکرة الشعرای دولتشاه سمرقندی آمده است که در زمان شاهرخ تیموری چهار استاد بوده‌اند که در ربع مسکون نظیر نداشته‌اند. یکی خواجه عبدالقادر مراغی در موسیقی و دیگر یوسف اندکانی در خوانندگی و استاد قوام‌لدین در مهندسی و طراحی و مولانا خلیل مصور که ثانی مانی بود در نقّاشی.

قوام‌الدین محمد شیرازی خطّاط و کاتب است و در نیمهٔ اول سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او یک نسخه دیوان حافظ است متعلق به آکادمی علوم شوروی لنین‌گراد به شماره Or.B.1200 با خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۹ هجری قمری.

فهرست میکروفیلمهای دانشگاه محمدتقی دانش‌پژوه

قوام‌الدین مجلد تبریزی از مجلدان و تذهیب‌کاران مشهور قرن نهم است. این استاد در تبریز مشغول کار بوده و کار و هنر وی شهرهٔ زمانهٔ خود شده تا آنجا که شهرتش به هرات رسید و بایسنغر میرزا شاهرخ (۸۰۲ـ۸۳۷ هجری قمری) او را دعوت نموده است. در نتیجه ترک وطن کرده و در کتابخانهٔ وی مشغول به کار شده است. طبق روایت دوست محمد هروی در دیباچه مرقع بهرام میرزا، صنعت و هنر منبّت جلد و سوخت از ابتکارات قوام‌الدین مجلد است. از طرف دیگر در عرضه داشت جعفر بایسنغری خدمت بایسنغر میرزا، جلد شاهنامهٔ بایسنغری از ساخته‌های این استاد می‌باشد. در ساختن این شاهنامه هنرمندان معروف آن دوره چون امیرخلیل و مولانا علی مصور و خواجه غیاث الدین پیراحمد زرکوب و سیف‌الدین خواجه و جعفر بایسنغری نیز دست داشته‌اند.
در کتاب احوال و آثار نقّاشان جلد دوم صحیفه ۵۳۷ درباره هنر سوخت و منبت شرحی آورده است.

قوام‌الدین (میرزا آقا) از جلدسازان و روغنی‌کاران عهد ناصرالدین شاه قاجار است. از آثار دیده شده وی جلد گل مرغی است با رقم «عمل قوام‌الدین ـ میرزا آقا به جهت خواجه‌باشی». این اثر به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

قوام‌بن محمد شیرازی خوشنویس بوده است و در سدهٔ دهم هجری قمری زندگی می‌کرده و

از آثار او:
۱ـ دیوان حافظ با چهار مجلس نگاره و تاریخ ۹۸۲ هجری قمری در بنیاد کورکیان نیویورک به شماره R119.
۲ـ شاهنامه فردوسی در مجموعه رُزنباخ نیویورک به تاریخ ۹۸۸ هجری قمری.
فهرست هنر دانشگاه میشیگان

قوام شیرازی ـ کاتب از خطّاطان و کاتبان سدهٔ دهم هجری قمری است که از آثار او:
۱ـ یک نسخه یوسف و زلیخای جامی دارای ۳ مینیاتور و تاریخ ۹۸۳ هجری قمری در کتابخانه بادالیان آکسفورد به شماره 431.
۲ـ یک نسخه مهر و مشتری عصار تبریزی بنیاد کورکیان نیویورک به شماره 115 با ۲ مینیاتور و تاریخ ۹۸۵ هجری قمری.
فهرست کتابخانه بادلیان آکسفورد

قوجانشانچی (نشانچی پیر) نگارگر و طراح و طغراکش عهد سلطان محمد پنجم (۱۰۵۱ـ۱۱۰۴ هجری قمری) عثمانی است که اغلب طغراهای فرامین این سلطان به قلم وی می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

قول رافاییل نقّاش است و از ارامنه اهل عثمانی. به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان این هنرمند نگارگری را در ایتالیا آموخته و بعنوان غلام زرخرید به دربار سلطان عثمانی وارد شده و در آنجا به شهرت رسیده است. رافاییل در اواخر سدهٔ یازدهم و اوایل دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار شناخته شده وی تصویر جوان خدمتکاری است که به استادی رسم گردیده و این اثر در مرقع شماره H2143 موزه توپ قاپوسرا مضبوط است.

قوللر آقاسی ـ حسین نقّاش اواخر عهد قاجار و معاصر است. وی فرزند استاد علیرضا نقّاش و کاشی‌نگار است. حسین قوللرآقاسی مبتکر شیوه‌ای از نقّاشی مردمی است که بنام نقّاشی خیالی و یا قهوه‌خانه‌ای معروف شده است.

شبان و سهراب کار قوللر آقاسی

البته اگر چه شمایل نگاری از اواخر عهد صفوی و عهد زندیه سابقه‌ای دارد، اما این شیوه در زمان وی و بوسیله وی شکلی مشخص یافت و چون پیروان این شیوه قهوه‌خانه‌نشین بوده و مردمی پاک باخته و دلسوخته بوده‌اند و اغلب نگاره‌های آنان که حوادث مذهبی و اعتقادات دینی و ملی را نشان می‌دهد زینت‌بخش قهوه‌خانه‌ها و حسینیه‌ها بوده، بدین نام مشهور شده است.

نقّاشان این شیوه که موضوعات مورد علاقه مردم کوچه و بازار را با اندیشه و خیال خود به صفحه بوم رسم می‌نمودند، دلسوختگان خلق بوده که در جهت احساسات پاک میهنی و مذهبی گام برداشته و مردمی پاک باخته که خانه و کاشانه‌ای نداشتند و کنج قهوه‌خانه‌ها به کار خود می‌پرداختند و مزد آنان پذیرایی مختصر قهوه‌خانه‌چی بوده است. اینان اندیشه و سخن نقالان قهوه‌خانه‌ها و مردم کوچه و بازار را زنده می‌کردند.

حسین قوللر آقاسی انسانی دلسوخته و هنرمندی پاک نهاد است که با یار همیشه ماندگارش استاد محمد مدبر سالهای سال حماسه‌خوان نگاره‌های شاهنامه و صحرای کربلا بوده و آثار دلنشینی بوجود آورده که دریچه‌ای نو بر هنر ملی ما باز نموده است. از آثار ماندگار این هنرمند:

۱ـ مصیبت کربلا، رنگ و روغن به ابعاد ۱۳۰×۲۴۱ مضبوط در مجموعه سعدآباد.

۲ـ باریافتن حضرت مسلم به خدمت امام حسین(ع) رنگ و روغن ۱۱۰/۵×۱۷۱ در مجموعه موزه رضا عباسی.

۳ـ مالک اژدر و حضرت علی(ع) رنگ و روغن به ابعاد ۹۷×۹۷/۵ در همان موزه.

۴ـ زهرخوردن موسی بن جعفر به اتّفاق حاج رضا عباسی به ابعاد ۱۳۶×۲۱۴ در همان موزه.

۵ـ یا سقای کربلا، رنگ و روغن به ابعاد ۶۷×۱۰۳ در همان موزه.

۶ـ نبرد رستم و اشکبوس، رنگ و روغن ۱۱۳×۲۱۲ در همان موزه.

۷ـ حرکت کیخسرو به ایران، رنگ و روغن ۷۷×۱۳۶ همان موزه.

۸ـ گرفتار شدن خاقان چین به کمند رستم، ۱۴۷×۱۹۱ مجموعه سعدآباد.

۹ـ تقاص گرفتن کیکاووس از سیاوش رنگ و روغن ۱۱۰×۱۷۷ موزه رضا عباسی.

۱۰ـ بلند کردن فیل و بهمن به دست فرامرز، رنگ و روغن ۱۱۳×۱۸۶ همان موزه.

۱۱ـ رستم و سهراب، رنگ و روغن ۱۱۶×۱۸۵ همان موزه.

۱۲ـ کشته شدن دیو سفید به دست رستم ۱۵۴×۱۹۷/۵ همان موزه.

۱۳ـ جنگ بانو گشسب و سهراب، رنگ و ورغن ۱۲۰×۱۸۶ همان موزه.

۱۴ـ شبان و سهراب، رنگ و روغن ۱۲۱/۵×۱۸۲/۵ همان موزه.

۱۵ـ کهلان و گیسیابانو، رنگ و روغن ۷۵×۱۳۳ مجموعه سعدآباد.

۱۶ـ بارگاه یوسف و زلیخاه، رنگ و روغن ۱۱۱×۱۸۲ موزه رضا عباسی.

۱۷ـ به چاه انداختن یوسف توسط برادران ۸۹×۱۳۹ همان موزه.

۱۸ـ شکارگاه بهرام گور ـ قصر گل‌اندام، رنگ و روغن ۱۴۲×۱۹۷ مجموعه سعدآباد.

۱۹ـ لیلی و مجنون، رنگ و روغن ۱۲۶×۲۳۸ موزه رضا عباسی.

و آثار بسیاری که در ایران و یا خارج و در مجموعه‌ها پراکنده است.

شیوهٔ نقّاشی قهوه‌خانه بزودی مورد توجه نقّاشان بسیار قرار گرفت بطوری که این نقّاشان مردمی توانستند در مقابل نقّاشان مدرن و کلاسیک خود را مطرح نمایند و طرفدارانی نیز بیابند. از جمله این نقّاشان پیرو استاد حسین قوللر و محمد مدنیر می‌توان فتح‌اله قوللر، استاد عباس بلوکی‌فر، شاگرد و یار استاد حسین قوللر، حاج رضا عباسی، عنایت‌الله روغنچی، حسن اسماعیل زاده (چلیپا)،

میرزا حسن (حسن شله)، علی الوندی همدانی، حسین همدانی، یدالله عدالت‌جو، میرزا اسکندر (اسکندر سبز)، امیرحسین قائم مقامی، غدیرعلی، محمد درویش (محمد بچه درویش)، محمد رحمانی، اسماعیل کیانی (اسماعیل آرتیست)، علی طاهر، مهدی عبدالصالحی، محمد صانعی، حسین منفردی، علی کثرتی، استاد حاجی محمد، محمد حمید و سیدرسول امامی را نام برد.

در مورد این نقّاش نوشته‌های بسیاری موجود می‌باشد، از جمله کتاب نقّاشی قهوه‌خانه نوشته آقای هادی سیف، همچنین توضیح نسبتاً گویایی در کتاب احوال و آثار نقّاشان توسط آقای محمدعلی کریم زاده نوشته شده است.

جنگ بانو گشنسب کار قوللر آقاسی

ک

کاتب‌زادهٔ جزایری (حسن بن مصطفی) از خوشنویسان عثمانی در سده دوازدهم هجری قمری است. وی در کتیبه‌نویسی مهارت داشته و به نوشته احوال و آثار خوشنویسان از آثار وی کتیبه‌هایی است که به خط ثلث و کوفی و نسخ بر بدنه‌ها و ستون‌های مسجد ابوجامع بورسه با مرکب مشکی روی گچ نوشته شده. به نقل از دکتر مهدی بیانی که کتیبه‌ها را مشاهده کرده این نوشته غالباً چپ و راست نوشته شده و رقم دارد «از خامه پرخطا کاتب‌زاده حسن بن مصطفی الملقب بجزایری الشهیر به تزیینی ۱۱۹٤».

کاتب شیرازی خوشنویس و کاتب است و نستعلیق نویس بوده است. از آثار او:
۱ـ یک نسخه دیوان حافظ در دارالکتب قاهره به شماره ۳۵م، ادب فارسی به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۱ هجری قمری، دارای نقّاشی کار علی بن نظام‌الدین جوهری.
۲ـ خمسه نظامی در کتابخانهٔ دانشگاه پرنیستون به شماره ۹ با ۲۵ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۰ هجری قمری.

فهرست نسخه‌های خطی

کار ژیلو از نقّاشان شیوه کلاسیک اروپایی است که در اوایل افتتاح دارالفنون، طراحی و اصول نقّاشی را با شیوه علمی به شاگردان می‌آموخته است.

کاشف اصفهانی (اسماعیل بیک) معمار و کاشی‌تراش و شاعر است و از آثار او مثنوی تحفة العارفین می‌باشد.

زندگانی شاه عباس اول

کاظم از نقّاشان عهد ناصری است که در چهره‌پردازی فعالیت می‌کرده. از آثار دیده شده این نقّاش به نقل از احوال و آثار نقّاشان تصویر میرزا آقاخان نوری است که با شیوه سیاه قلم رسم نموده است با رقم «رقم کمترین کاظم ۱۲۷۳».

کاظم الشریف (سلطان الکتاب) خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه‌های ضریح فولادی سید حجةالاسلام حاج سیدمحمد باقر شفتی است (۱۱۸۰ـ۱۲٦۰) که تاریخ ۱۳۲۲ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

کاظم تهرانی از خطّاطان زبردست خط در سدهٔ سیزدهم و نیمهٔ اول قرن چهاردهم هجری قمری است. وی در خط نستعلیق و شکسته نستعلیق استاد بوده است. از نمونه آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه ستین امام فخر رازی به تاریخ محرم ۱۳۱۸ متعلق به کتابخانه مؤید ثابتی در تهران.
۲ـ یک قطعه از مرقعی به تاریخ ۱۲۷۸ در کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران.

۳ـ دو قطعه نستعلیق با رقم و تاریخ «محمد کاظم ۱۲۹۸» و «محمد کاظم سنهٔ ۱۲۹۶» در مجموعه آقای عبدالرسولی تهران.
٤ـ یک قطعه نستعلیق و شکسته با رقم «فقیرالاثم محمدکاظم» در مجموعه مهدی بیانی.

کاظم حسین از نقّاشان ناخنی سده سیزدهم هجری قمری هندوستان است. وی نه تنها تصویر بلکه خطوط را به این شیوه خوش می‌نوشته و از آثار وی یک قطعه ناخنی خط و نقّاشی است که در مجموعه استاد محمد علی کریم‌زاده می‌باشد و رقم دارد «کاظم حسین».

کاظم ـ سید از صحافان و جلدسازان عهد ناصرالدین‌شاه است. از آثار وی جلد نسخه‌ای از کتب مرکزی دانشگاه به شماره ۱۸۳٦ است با رقم «عمل سیدکاظم ۱۲۷۸».

ایرج افشار، صحافی سنتی

کاظم شمشیرساز نقّاش و نگارگر فلزات سخت است و در سدهٔ دوازدهم می‌زیسته. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی خنجر بسیار زیبایی است متعلق به موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم «عمل کاظم».

کاظم قلی نقّاش است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته.
از آثار دیده شده این نقّاش به نقل از استاد کریم‌زاده در احوال و آثار نقّاشان شاهنامهٔ مصوری است در ٥٤١ صفحه و ٦٢ مجلس نگاره که دو تصویر آن رقم کاظم قلی دارد و از روی شیوهٔ کار به نظر می‌رسد که حداقل بیش از سی تصویر آن کار کاظم‌قلی باشد.
این شاهنامه در سال ۱۰۱۱ هجری قمری به خط نستعلیق علیجان بن حیدرقلی کتابت شده و در حراج سوم آوریل ۱۹۷۸ ساتبی لندن به قیمت گزافی به فروش رفته است.
کاظم قمی از خوشنویسان عهد ناصرالدین شاه قاجار است.
وی خطّاط آستانهٔ حضرت معصومه بوده و از آثار او مرمت کتیبهٔ نقره برجسته ضریح حضرت معصومه است که در زمان شاه تهماسب اول ساخته شده و در زمان ناصرالدین شاه مرمت و تکمیل گردیده با رقم و تاریخ «کاتبه کاظم خطّاط آستانهٔ ۱۲۷۹».

تصویر رستم کار کاظم قلی (*)

کاظم کاشانی میرزا کاظم خان از نقّاشان سیاه قلمی و منظره‌پرداز و جانورساز و چهره‌پرداز کاشانی است. ازآثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال

و آثار نقّاشان:
۱ـ نقّاشی آبرنگ زن جوانی است با رقم «حسب‌الفرمایش سرکار عظمت و شوکت و جلالت مدار عمدةالامراء العظام مقرب الخاقان محمد یوسف‌خان... فدوی بندهٔ جان نثار کاظم کاشانی.
۲ـ تصویر منظره‌ای زیبا با ساختمان‌های قدیمی و حیوانات و پرندگان مختلف با رقم «رقم کمترین بنده درگاه کاظم کاشانی به تاریخ شوال ۱۲۸۱».

کاظم ـ میرزا خوشنویس است. وی ایرانی است که در هندوستان (لکنهو) به سال ۱۱٤٤ متولد شده و در این شهر به تحصیل علوم پرداخته. خط نستعلیق را از میرزا محمدحسن دهلوی تعلیم گرفت و در این خط سرآمد اقران شد. وی شعر می‌گفت و «مبتلا» تخلّص داشت. تذکرةالشعرایی به نام «نظم معانی» به او نسبت می‌دهند. مرگش به سال ۱۲۰۰ در عظیم‌آباد اتّفاق افتاده.
احوال و آثار خوشنویسان

کاظم نصف زبان از کاتبان خوشنویس است و در اواخر قرن دوازدهم و اوایل قرن سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی یک قطعه نستعلیق گلزار بوده است در مجموعه مرحوم امیرالکتاب با رقم «رقم بی‌طالع زمان، کاظم نصف‌زبان».
احوال و آثار خوشنویسان

کافی کاشف میبدی زیلوباف است و از آثار او زیلوهای مسجد بزرگ پشت‌باغ یزد بوده است که این زیلوها تاریخ ۱۲۲۳ دارد و رقم آن عمل کافی کاشف المیبدی دارد.
یادگارهای یزد

کاکی رضا میرزایی تنبورنواز است و در منطقه کرمانشاه می‌زیسته است. شاگردانی چیره‌دست چون کاکی ولی میرزایی و کاکی جشنایی میرزایی و کاکی علی میرزایی را پرورش داده است.
جغرافیای تاریخی کرمانشاهان

کامران تبریزی خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه منتخب حدیقه و نان و حلوای شیخ بهایی و ساقی‌نامه ظهوری است که به شیوه عبدالجبار نوشته شده و تاریخ جمادی‌الثانی ۱۰۵۵ هجری دارد. این اثر متعلق به مجموعه مهدی بیانی است.

کامل زنگنه (میرزا محمدخان) خوشنویس و ادیب سدهٔ سیزدهم قمری و از مردم کرمانشاه است. وی شکسته و نسخ و رقاع را استادانه می‌نوشته. مرگش به سال ۱۲٦۲ شمسی اتّفاق افتاده است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

کانگ سینگ از نقّاشان کتاب اکبرنامه‌ای است که در کتابخانه بریتانیا است. این کتاب به سال ۱۰۱۳ کتابت شده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

کانها او نقّاشان عهد اکبرشاه (۹٦۳ـ۱۰۱٤ هـق) است. این هنرمند از نقّاشان شناخته شدهٔ این عصر است و در طراحی و جانورسازی استاد بوده است. وی نقّاشی پرکار است و با نقّاشانی چون استاد منصور و استاد مسکین همکاری داشته است. به نوشته کتاب احوال و آثار نقّاشان، از دوران فعالیت وی آثار بسیاری باقی مانده که تاریخی بیش از ده سال را نشان می‌دهد. از جمله تصویرپردازیهای وی عبارتند از:
۱ـ طراحی تصاویر داراب نامه به تاریخ ۹۸۸ هـق، متعلق به موزه بریتانیا.
۲ـ تصویرپردازی نسخهٔ رزم‌نامه به تاریخ ۹۹۰ هـق مضبوط در موزه شهر جیپور.

۳ـ نگارگری نسخه‌ای از دیوان حافظ با تاریخ ۹۹۷ هـ‌ق متعلق به کتابخانه شهر رامپور.
٤ـ تصویرگری با برنامه مضبوط در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با تاریخ ۹۸۸ هجری قمری.
٥ـ نگارگری نسخه اکبرنامه مضبوط در همان موزه.
٦ـ تصویرپردازی نسخه عجایب المخلوقات با تاریخ سال ۱۰۰۰ هجری قمری متعلق به کتابخانه چستربیتی دابلین.

کارکانها در بابرنامه (*)

کاووس مصور (نـقّاش) نـقّاش و تـذهیب‌کار و خطّاط کتیبه‌نگار است و از آثار وی دو کتیبه در مسجد جامع شهر قزوین می‌باشد که این دو کتیبه در زمان شاه عباس دوم صفوی نوشته شده و تاریخ ۱۰٦۹ هجری قمری دارد با رقم «... کـتبه العبد کاووس نقّاش و کتبه الفقیر کاووس مصور».

کاوه حقیقی ـ استاد علی‌اکبر استاد علی اکبر کاوه یکی از بزرگترین استادان معاصر است که وی در سال ۱۳۱۲ هجری قمری در شیراز به دنیا آمد و پس از تحصیلات مقدماتی به سوی خط کشیده شد. و پدرش از مشوقین وی بود. او ابتدا از روی خط میرعماد و کلهر به تمرین پرداخت. و با اصول خط آشنا گردید.

نمونه خط کاوه

علی‌اکبر نوجوان پس از اینکه با خانواده به تهران آمد، پدرش به خدمت استادان مختلف رسید و از آنها خواست که پسر را تعلیم خط بدهند و بالاخره کاوه به شاگردی استاد اساتید زمان عمادالکتاب مفتخر گردید و چنان استعدادی از خود نشان داد که نه تنها استاد اجازت استادی او را صادر نمود بلکه خطوطی را که خود می‌باید بنویسد به کاوه واگذار می‌نمود. استاد کاوه مردی متدین و موقر و جدی بود و چنان در عرصه خط گام نهاد که نمونه‌ای کامل از استادش عمادالکتاب محسوب می‌شد. وی بارقم یا علی مدد و علی اکبر کاوه رقم می‌زد. بسیاری از استادان معاصر محضر شاگردی او را دریافته‌اند. از او قطعات بسیاری باقی مانده است. مرگ استاد در شهریور ۱۳۶۹ شمسی اتّفاق افتاد. یادش گرامی باد.

کپک هراتی (کپک سلطان) نقّاش هنرمند چیره‌دست عکس‌ساز است که مورد تحسین هنرشناسان زمانهٔ خود قرار گرفته و در مقدمهٔ بوستان خط که به نقل از محمدعلی کریم‌زاده در یکی از موزه‌های عثمانی است و بین سالهای ۹۷۶ و ۹۸٤ در مشهد مقدس توسط شمس‌الدین محمد وصفی ترتیب یافته، فصلی درباره هنر عکس سازی کپک هراتی آورده است. از آثار وی عکس‌های مرقع شماره H.1422 کتابخانهٔ اسلام عثمانی است که شاه تهماسب صفوی آن را به سلطان مراد ثالث هدیه داده است. در کتاب احوال و آثار نقّاشان در پاورقی صفحه ٥٤٥ و ٥٤٦ جلد دوم شرحی درباره این هنر آورده است.

کتاب‌الله بن قوامشاه خوشنویس است و از آثار خطی او یک نسخه مخزن‌الاسرار نظامی است که در کتابخانه دیوان هند شرقی لندن به شماره 985 با ۲ مینیاتور و تاریخ ۹۵۵ هجری قمری موجود است. این کتاب به خط نستعلیق نوشته شده است.

فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

کتاب‌الله بن گیوشاه کمره‌ای خوشنویس بوده و از آثار خطی او نسخه‌ای آراسته از کلیات سعدی است در کتابخانهٔ مجلس به شماره ۱۱۳٦ و تاریخ ۹۸۲ هجری قمری.

کحال خوشنویس است و به خط وی یک رقعه از مرقع است به خط رقاع با رقم «الفقیر کحال» در کتابخانه دانشگاه استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

کربلایی اسحاق نایینی نقّاش و دیوارنگار بوده است. از آثار دیده شده وی نقّاشی آبرنگی بر روی یکی از دیوارهای مساجد نایین است با رقم «عمل کربلایی اسحق نایینی ۱۲٦۳».

کربلایی کاظم نجارجزنی نجار و نقار و گره‌کار است و در اوایل سدهٔ چهاردهم می‌زیسته. به نوشته کتاب از آستارا تا استارباد از آثار وی در ورودی بقعه سیدحسین است در روستای اسبی کلای ناتل رستاق نور که تاریخ ۱۳۰٦ هجری قمری دارد.

کربلایی مرتضی نجار و نقار است. وی نجاری بقعهٔ امامزاده عبدالله را در سوردار میان‌بند نور به عهده داشته است.

از آستارا تا استارباد

کرم‌شاه تبریزی از تذهیب‌کاران و خطّاطان و حل‌کاران سدهٔ هفتم هجری قمری است. از آثار دیده شدهٔ این هنرمند به نقل از احوال و آثار نقّاشان، اوراق پراکنده قرآنی است با خط محقق بسیار زیبا و تذهیبی بسیار نفیس که توسط دلالان از ایران خارج شده و البته مدتی در اختیار دکتر بیانی و محمدعلی کریم‌زاده بوده و عکس سیاه و سفید صفحه آخر آن در مجموعه‌های کریم‌زاده می‌باشد و رقم داشته «ذهبه، کتبه، کرمشاه تبر...» که بقیه تبریزی افتاده است.

کرمعلی همدانی ـ استاد معمار دورهٔ محمدشاه قاجار است و از ساخته‌های او حمام میرزا آقاجانی در محلهٔ میدان اسدآباد همدان است که سند آن تاریخ ۱۵ شهر محرم ۱۲۵۳ دارد.
آثار باستانی کرمانشاهان

کرمی گلپایگانی ـ استاد حسین نجّار و نقّار و شیشه‌بر و قلمدان‌ساز و منبّت‌کار است. وی از شاگردان استاد زین‌العابدین گلپایگانی است و علاوه بر اینکه در کار هنر چوب مردی ذوفنون بوده است، منبت وی از کارهای کم‌نظیر اوست. وی پدر استاد محمد کرمی نقّاش گلپایگانی است. قطعاتی از کارهای استاد حسین را دیده‌ام که واقعاً پنجه‌های استاد سحرآمیزی کرده است. مقاله‌ای دربارهٔ وی در فصلنامه دستها و نقشها درباره وی نوشته‌ام. مرگ وی به سال ۱۳۱۲ شمسی اتّفاق افتاده است.

کریم نقّاش و قلمدان‌ساز و جلدساز و قاب‌ساز است و در مقواسازی نیز مهارت دارد. وی سفارش صحافی و قلمدان‌سازی را می‌پذیرفته و رقم او با سجع لااله الاالله الکریم والحلیم بوده است. و یکی از آثار وی با تاریخ ۱۲۶۰ هـق در یک مجموعه خصوصی است.
احوال و آثار نقّاشان قدیمی

کریم‌بخش نقّاش شبیه‌ساز و چهره‌پرداز اهل لاهور هندوستان است. از آثار دیده شده وی (به رؤیت محمدعلی کریم‌زاده) تصویر نواب محمدبهاول خان نظام‌الملک رکن‌الدوله عباسی است با رقم «عمل کریم‌بخش ولد محمدبخش لاهوری ۱۲۶۶» (قمری) تصویر این اثر در کاتالوگ حراج ساتبی لندن به سال ۱۹۹۰ چاپ شده است.

کریم بنا و استاد صادق معمار و بنا و کاشی‌کارند و از آثار ایشان آب‌انبار جنب بقعه چهل‌تن کاشان است که تاریخ ۱۲۲۹ هجری قمری دارد.
آثار تاریخی کاشان و نطنز

کریم بن محمد ابراهیم نقّاشباشی میرزا کریم نقّاش فرزند آقا ابراهیم نقّاشباشی نقّاش عهد قاجار است و تنها اثر دیده شده به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده شمایل زیبایی بوده که رقم هنرمند را داشته است.

کریم پورنظری خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار وی کتیبه‌ای است در مورد کاشی‌کاری مسجد جامع نطنز که در سال ۱۳۶۶ هجری قمری صورت گرفته است.
آثار تاریخی کاشان و نطنز

کریم داس از نقّاشان عهد اکبرشاه هندی (۹۶۳ـ۱۰۱۴ هـق) است. وی از نقّاشان کتاب اکبر نامه موجود در کتابخانه بریتانیاست که در سال ۱۰۱۳ هجری قمری کتابت شده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

کریم شیخ‌الاسلام بنا و معمار و تعمیر کننده مسجد جامع اهر (شماره ثبت ۱۷۱) در سال ۱۱۲۳ هجری قمری است.

کریم شیرازی ـ استاد خاتمکار و خاتمساز دورهٔ ناصرالدین شاه قاجار است. وی سازنده در حرم امامزاده زید تهران در تاریخ ۱۳۰۱ هجری قمری به سفارش کامران میرزا نایب‌السلطنه است. رقم و تاریخ آن چنین آمده است «صانع استاد کریم شیرازی ساکن دارالخلافه ۱۳۰۱».

کریم یزدی ـ استاد معمار و سازنده مسجد ملا اسماعیل یزد است و رقم او بر روی لوح کاشی به

خط نسخ در میان مدرسه و مسجد زیر مقرنسها نصب شده است. این مسجد بین سالهای ۱۲۲۲ و ۱۲۵۱ به اتمام رسیده است.

یادگارهای یزد

کریمی ـ استاد علی مینیاتوریست و نگارگر معاصر است. تولدش به سال ۱۲۹۰ شمسی در تهران در محلهٔ قنات‌آباد است. پدرش شغل عطاری دارد. در شش سالگی او را به مدرسه می‌فرستد اما این کودک ناآرام، نقش و رنگ را دست مایه خود قرار می‌دهد و دیوارهای مدرسه و خانه و کوچه را با ذغال و گچ به نقش می‌کشد، لذا مادر همیشه از دست وی به فریاد است.

علی دوران ابتدایی را در دبستان مولوی گذراند و پدرش وی را به دبیرستان گذاشت، اما او بجای درس فیزیک و شیمی و ریاضی نقش می‌کشید و دبیران از وی ناراضی بودند، تا اینکه بالاخره پدر مجبور شد وی را به مدرسه نقّاشی بگذارد و برای اینکار به تحقیق پرداخت و معلوم گردید که استاد اسماعیل آشتیانی معاون آقای استاد کمال‌الملک در همان محله مولوی زندگی می‌کند و پدر به خدمت ایشان رفت و با خواهش و تمنا وی را راضی کرد که این شاگرد ناآرام نگارگر را بپذیرد. بالاخره پدر علی را به دست استاد سپرد و علی کوچک یکروز ساعت هفت صبح به اتّفاق استاد آشتیانی راه طولانی مدرسه را پیمود و او در مدرسه صنایع مستطرفه که محل وزارت ارشاد حالیه است، رفت. اولین بار با چهره استاد بزرگ کمال‌الملک آشنا گردید. علی سال اول را در مدرسه طراحی با مداد را آموخت. ابتدا این طراحی از روی مجسمه گچی صورت گرفت و پس از آن مدل زنده انتخاب کرد و از روی صورت دوستانش به طرح پرداخت.

استادان وی در آن زمان به ترتیب استاد آشتیانی بود که پرسپکتیو درس می‌داد و استاد حسنعلی وزیر آناتومی، استادان دیگر ابوالحسن خان صدیق، استاد علیمحمد حیدریان، استاد علی رخساز، استاد رفیع حالتی بودند. استاد حسین شیخ نیز از استادان دیگر مدرسه است و استاد محمودی و استاد جمشید امینی که به کارفرش می‌پرداختند. از استادان دیگر وی استاد هادی تجویدی است که علاوه بر رنگ و روغن، آبرنگ نیز تدریس می‌کرده است و از استادان تئوری وی استاد محسن مقدم است که تاریخ هنر تدریس می‌کرده است.

استاد علی وقتی به سال سوم می‌رسد یعنی سال ۱۳۰۹ شمسی مدرسه صنایع مستطرفه منحل می‌گردد و مؤسسه قالی ایران به ریاست حسین طاهرزاده برپا می‌گردد. این مؤسسه پس از یکسال منحل شده و به جای آن هنرستان هنرهای زیبا تأسیس می‌گردد. در این هنرستان همه رشته‌های هنری موجود است و در مسابقه‌ای که در رشته مینیاتور و تذهیب برقرار می‌شود و شرکت کنندگانی از همه ایران در آن شرکت می‌کنند استاد هادی تجویدی نفر اول واستاد بهزاد نفر دوم و استاد مهدی تائب (برادر هادیخان) نفر سوم می‌شوند. استاد علی کریمی در این دوره در رشته مینیاتور و تذهیب نام‌نویسی می‌کند و پس از وی استاد زاویه و استاد مقیمی در این رشته‌ها شرکت می‌کنند و کم‌کم شاگردان بسیاری بدان روی می‌آورند. استادان نام برده پس از سه سال گواهی فارغ‌التحصیلی دورهٔ اولیهٔ مینیاتور و تذهیب را دریافت نموده و در سال ۱۳۱۲ شمسی دورهٔ عالی را آغاز می‌کنند. از این سال به سمت کمک استادی نیز انتخاب می‌گردند. اما آنان پس از مدتی هنرستان و تدریس را رها کرده و در

خیابان فردوسی آتلیه برقرار می‌کنند تا اینکه پس از مدتی استاد طاهرزاده به سراغ آنها می‌آید و آنان را دوباره به کار هنرستان دعوت می‌کند و بالاخره استاد علی و استاد زاویه و استاد مقیمی در سال ۱۳۱۹ موفق به اخذ لیسانس در رشته مینیاتور و تذهیب می‌گردند و رسماً به سمت استادی این رشته‌ها مشغول به کار می‌شوند. از این سال تا سال ۱۳۴۲ که به افتخار بازنشستگی نایل می‌گردند نه تنها به کار پرورش شاگردان مشغول می‌شوند، بلکه آثار بسیاری به وجود می‌آورند که موجب فخر هنر ایران می‌گردند. بسیاری از این آثار اکنون زینت‌بخش موزه هنرهای ملی و موزه‌ها و مجموعه‌های دیگر است. استاد کریمی علاوه بر اینکه به شیوه‌های سنتی مینیاتور، بویژه شیوهٔ صفوی کارهایی انجام داده، راه‌نوخواهی و نوجویی را نیز طی کرده و آثاری چون صف نفت ۱۳۵۹، صف اتوبوس ۱۳۵۰، طبق‌کش‌ها ۱۳۶۶، عروسی در روستا ۱۳۶۸، تعزیه در روستا ۱۳۶۵ را به شیوه‌ای نو بوجود آورده که اینان در ردیف کارهای مینیاتوری وی قرار نمی‌گیرند و کارهای اولیه ایشان هرکدام آیتی از زیبایی و ظرافت مینیاتورند و قدرت قلم وی را در این زمینه نشان می‌دهند. از جمله موسی و شبان ۱۳۱۴، شیخ صنعان و دختر ترسا، چهره کمال‌الملک ۱۳۲۴، شکار آهو ۱۳۶۴، چوگان بازی ۱۳۵۳ و کارهای بسیاری از این ردیف که اکنون زینت‌بخش موزهٔ هنرهای ملی است.

استاد علی کریمی در عمر پربرکت خود که تا توان داشت به آفرینش می‌پرداخت نمایشگاههای بسیاری چه انفرادی وچه جمعی برگزار نمود. از جمله:

۱ـ نمایشگاه بزرگ نقّاشی ایران، تهران تالار فرهنگ ۱۳۲۶ (دریافت مدال فرهنگ)

۲ـ نمایشگاه کاخ وزارت صنایع، ۱۳۲۹ (مدال درجه یک صنعت)

۳ـ شرکت در نمایشگاه بین‌المللی ازمیر، ۱۳۳۰ (مدال درجه یک)

۴ـ شرکت در نمایشگاه پست تهران برای تمبر پست ۱۳۳۲، (مدال درجه یک)

۵ـ شرکت در نمایشگاه بین‌المللی بروکسل ۱۳۳۷ (نشان درجه یک طلا)

۶ـ شرکت در مسابقه تصویر خیالی از دانشمندان ایرانی ابوعلی سینا، تهران و همدان ۱۳۳۰ (مدال درجه یک بوعلی)

۷ـ شرکت در نمایشگاه بزرگ دهلی‌نو ۱۳۳۳ (مدال درجه یک طلا)

۸ـ شرکت در نمایشگاه صنایع دستی ایران، مشهد ۱۳۵۰، (نامهٔ افتخار)

علاوه بر همه اینها استاد دستی به قلم دارد و مقالاتی در هنر و مردم به شماره ۲۴ و ۶۸ درباره مصورالملکی و استاد زاویه و در اطلاعات ماهانه شماره ۶۹ درباره علی درودی نوشته است. مرگ استاد در آذر ۱۳۷۶ در هشتاد و شش سالگی اتّفاق افتاد. یادش گرامی‌باد.

کسادا از نقّاشان نسخه کتاب با برنامه است که در عهد اکبرشاه هندی (۱۰۱۴ـ۹۶۳ هجری قمری) نوشته شده و اکنون در موزه بریتانیا است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

کشور خانم (فرخ‌لقا) از زنان هنرمند و نوازنده و خواننده است. وی خواهر استاد حسین یاحق است که در کمانچه شاگرد حسین‌خان اسماعیل زاده و در سنتور شاگرد سماع حضور بوده وآوازی خوش داشته است و تحت توجه خاص خانم فروغ‌الدوله دختر ظهیرالدوله بوده است.

سرگذشت موسیقی ایران

کشوری خوشنویس و شاعر است و نامش در تذکره سامی آمده است. وی از رودبار قزوین بوده و نستعلیق را خوش می‌نوشته. از آثار خطوط وی یک نسخه بوستان سعدی در مجموعه مهدی بیانی است با رقم و تاریخ «کتبه العبدالضعیف کشوری ۸۹۶».

نقاشی قهوه خانه رستم و دیو سفید اثر استاد حسین قوللر آغاسی

تصویر مجسمه شاپور هنر عهد ساسانی

کلایدالله (کربلایی یدالله سروری) نوازنده چیره‌دست تار و از اهالی کوگد گلپایگان است. وی از خانواده‌ایست که همه هنرمندند. فرزند وی استاد حسین نوازنده ویولون بوده است. استاد کربلایی یدالله وابسته به خانواده هنرمند سروری است که همه از هنرمندان بنام این شهرند. یکی دیگر از هنرمندان بیاد ماندنی خانواده سروری استاد احمد سروری است که در حدود سالهای ۱۳۷۳ شمسی درگذشته است. نوازندگی را نزد پدر خود مشهدی حسن فرا گرفت که مردی درویش مسلک و سوخته‌دل بود. این خانواده همگی از شادی‌آفرینان جامعه گلپایگانی‌ها بوده‌اند. کربلایی یدالله در اواخر دوره قاجار می‌زیسته و شاگردان بسیاری پرورش داده است.

کلبعلی (نادر تبریزی) زرگر و شاعر است و در شعر گاهی زرگر و گاهی نقّاش تخلّص دارد. به نوشته نصرآبادی در زرگری چنان مهارت دارد که محسود رشیدا واقع شده است.

کلب علی اصفهانی نقش‌آفرین فلزات و زرگر و شمشیرساز چیره‌دست اواخر سدهٔ یازدهم و اوایل سدهٔ دوازدهم است و از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان سه شمشیر متنوع است:
۱ـ شمشیری ساده که به خط نستعلیق طلایی رقم دارد «بنده شاه ولایت اسماعیل عمل کلب علی».
۲ـ شمشیری پرنقش و نگار با رقم «عمل کلبعلی اصفهانی»
۳ـ شمشیری بسیار زیبا و عالی با رقم «بنده شاه ولایت تهماسب عمل کلبعلی اصفهانی ۱۱۱۲».

کلبعلی سنگ تراش ـ استاد حجار و سنگ‌تراش عهد شاه عباس کبیر و شاه صفی است. ملاعبدالحق ورنوسفادرانی شاعر و موسیقی‌دان (متوفا ۱۰۶۳) از اقوام اوست. ملا محمد شریف پسرش نیز از حجاران یگانهٔ روزگار بوده که علاوه بر هنر حجاری شعر نیز می‌گفته است.
تذکره نصرآبادی، تاریخ اصفهان جلال همایی

کلچرن‌کلان از نقّاشان سده یازدهم هجری قمری هندوستان است. از آثار دیده شده وی تصویر چنگیزخان است با رجال و سردارانش در مرقع گلشن که طرح آن را لعل کشیده و وی نقّاشی کرده با رقم «طرح لعل چهره‌نامی‌مادهو عمل کلچرن کلان».
احوال و آثار نقّاشان قدیم

کلهر (ابراهیم خان) فرزند محمدصادق خان از طایفه حاجی‌زادگان کلهر و شاگرد میرزا محمدعلی افشار بوده. زنده‌یاد مهدی بیانی از او به نام ابراهیم کرمانشاهی یاد کرده است و می‌نویسد «او از یک رقعه مذهب نسخ کتابت و کتابت خفی خوش با رقم «کتبه الذلیل لامیر الجلیل الذی لیس له نظیر و لاعدیل معتمدالدوله بیدالاقل الداعی ابراهیم کرمانشاهی فی سنة ۱۲۵۲ من الهجرة النبی» است در مجموعه آقای رضوی. آثاری به نستعلیق و شکسته هم دارد.
احوال و آثار خوشنویسان، جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

کلهر (حاج محمدصالح‌خان کلهر) خطّاط و خوشنویس است و از طایفه حاجی‌زادگان کلهر در خط نسخ استادی مسلم بوده و شیوه مولانا احمد نیریزی را داشته است. از شاگردان او یکی آیةالله حاج سیدجواد نجومی است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

کلهر (حسینقلی خان (سلطانی)) فرزند مصطفی قلیخان دیوان بیگی کلهر و از خانوادهٔ معروف حاجی‌زادگان است. وی از خوشنویسان و شعرای مشهور غرب کشور است. خط نستعلیق و شکسته

را خوش می‌نوشته و تحریرش شیرین بوده است. به نقل از رضا قلیخان هدایت در مجمع الفصحا چابک‌دست بوده و به روزی یکهزار بیت تحریر می‌کرده است. از آثار وی کتاب عقد ثریاست که تألیف و تحریر خود ایشان است با خط شکسته عالی که در کتابخانه هادی ارفع در کرمانشاه است. تولدش ۱۲۵۰ شمسی و مرگ ۱۳۰۷ اتّفاق افتاده است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

کلهر (رضاقلیخان اول) فرزند مرحوم حاتمخان و از طایفه کلهر است. وی خطّاط و خوشنویس است و منشی حاج میرزا آغاسی (۱۲۵۱) بوده و از طرف وی به حکومت یا نیابت شیراز منصوب شده و در همانجا بدرود حیات گفته است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

کلهر (رضاقلی‌خان منوچهری منشی‌باشی) نام پدرش آقاخان است. در ایام جوانی منشی آقا اسدالله امام جمعه و پس از فوت او در سال ۱۲۳٤ در خدمت کنسولگری عثمانی «شه‌بندر» منصوب گردید. وی خط شکسته و نستعلیق تحریری را عالی می‌نوشته است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

کلهر (زین‌العابدین خان) خوشنویس است و فرزند علیرضاخان و از شاگردان میرزا محمدعلی افشار. محمدعلی سلطانی قطعه‌ای به خط نسخ عالی از او دیده است با رقم «حرره زین‌العابدین کلهر به تاریخ تحریر ۱۲۹۹».

کلهر (علیخان) وی فرزند آقاخان است. نستعلیق را خوش می‌نوشته و از شکسته چندان بی‌خبر نبوده است. به روایت تذکره سپهر در سال ۱۲۷۰ هجری قمری درگذشته است.

کلهر (محمدباقرخان) نام پدرش آقا میرزا است و از شاگردان میرزا محمدعلی افشار. در تحریر خط نسخ استاد بوده و در شیوهٔ کرسی‌بندی خط سلیقه‌ای خاص داشته است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

کلهر (محمدصادق خان) فرزند اسماعیل است و به محمدصادق شیرازی مشهور بوده است. دکتر بیانی نیز تحت عنوان محمدصادق شیرازی آورده و از آثار او نمونه‌هایی را ذکر می‌کند که عبارتند از:

۱ـ ۵۸ قطعه از مرقعی که در مدرسه سپهسالار موجود است به خط اوست که با قلمهای نسخ و ثلث و رقاع با اندازه‌های مختلف نوشته شده و رقم و تاریخ آن چنین است «حرره العبدالخاطی ابن محمد اسمعیل، محمدصادق الشیرازی فی شهر شوال سنة ۱۲۵۱».

۲ـ یک قطعه نسخ کتابت جلی و رقاع کتابت خفی متوسط با رقم «حرره الاثم العبدالاقل المذنب... محمد صادق شیرازی المعروف به کلهر و المشهور بکرمانشاهی» به تاریخ ۱۲٤۵ در مجموعه مهدی بیانی.

۳ـ مرقع (۱۸ رقعه) نسخه کتابت خفی خوش متعلق به مهدی بیانی با رقم «مشقه العبد الاثم الجانی ابن محمد اسمعیل محمد صادق شیرازی، فی شهر ربیع‌الاول من شهور سنة ثت و ثلاثین و مأتین بعدالالف ۱۲۳٦».

٤ـ مرقع جوشن‌کبیر رقاع و نسخ به تاریخ ۱۲٤۷ که در مجموعه شاهزاده افخم السلطنه اعتضادی بوده است.

۵ـ یک رقعه از مرقعی به تاریخ ۱۲۵٤ در کتابخانه کاخ گلستان.

کلهر (میرزا اسدالله یعقوبی) ـ استاد قلمزن است و از شاگردان زبدهٔ استاد حسن اصفهانی ساکن کرمانشاه. وی شاگردان بسیاری تربیت نمود از جمله برادرش غلامرضا یعقوب‌زاده که وی

علاوه بر قلمزنی در شعر نیز دستی داشته و روحانی تخلّص می‌کرده. مرگ وی در سال ۱۳٤٦ شمسی اتّفاق افتاده است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

کلهر ـ میرزا محمدرضا بزرگترین خوشنویس دورهٔ قاجار و از اساتید بزرگ خط بعد از میرعماد سیفی است. محمدرضا بیک فرزند محمد رحیم‌بیک از سرداران ایل کلهر است. وی به سال ۱۲٤٥ هجری قمری متولد شد. ابتدا مانند همهٔ جوانان ایل به سواری و تیراندازی پرداخت و در این رشته‌ها مهارت یافت. اما در یک درگیری صدمه دید و دچار ضعف شنوایی شد. محمدرضا پس از آن به خط و خوشنویسی که از هنرهای ماندگار و ارثی خانوادگی و ایلی خود نیز بود روی آورد و در این هنر می‌توان بزرگانی چون ابراهیم خان کلهر، رضاقلی خان کلهر، حاج باقر خان کلهر، حسینعلیخان سلطانی کلهر، حاج محمدصالح‌خان کلهر، زین‌العابدین خان کلهر، علیقلی خان کلهر، فتح‌الله خان نصیرالدیوان فرزند حاج محمد صالح‌خان کلهر، لطف‌الله خان کلهر، محمدباقرخان کلهر، محمدصادق‌خان کلهر، میرزا محمدعلی کلهر و حاج نعمت‌الله خان پویان کلهر که همه از خوشنویسان زمانهٔ خود بودند نام برد. وی ابتدا نزد بنی‌اعمام خود با مقدمات خط آشنا شد و پس از آن به تهران هجرت نموده و نزد میرزا محمد خوانساری شاگرد آقا محمد مهدی اصفهانی که کتبه ازارهٔ ایوان مسجد امام «شاه» تهران از اوست به آموزش پرداخت و در این راه یک شبه راه صدساله رفت و رضا بیک به میررضا تبدیل گردید. میرزا محمدرضا چون خطش از حد گذشت به تمرین از روی خطوط میرعماد پرداخت و برای این منظور سفری به اصفهان رفت تا از روی کتبه معروف میرعماد در تکیهٔ میرفندرسکی مشق کند و نیز سفری به قزوین رفت و کتبه خط میرعماد که بر سردر حمامی قرار داشت مورد تمرین قرار دهد و از روی این دو کتبه، کپیه‌برداری نمود و پیوسته از روی آنها مشق می‌کرد. چون شهرت میرزا در خط نستعلیق سرآمد اقران شد ناصرالدین شاه وی را احضار نمود و مورد تفقد قرار داد و از او تعلیم خط گرفت و خواست میرزا را در وزارت انطباعات به کار کتابت بگمارد اما وی از آنجا که مردی بلندهمت و آزاده بود، نپذیرفت ولی گاهی سفارشاتی را از اعتمادالسلطنه وزیر انطباعات در مقابل حق الکتابه می‌پذیرفت. میرزارضا در سفر دوم ناصرالدین شاه به مشهد مقدس به شوق دیدار آستان قدس قبول نمود که موظفاً شغلی داشته باشد و در ضمن راه روزنامهٔ وقایع اردوی همایونی را به خط خود می‌نوشت که با وسایلی که همراه بود به چاپ سنگی نشر می‌نمود. میرزا در بازگشت از مشهد در اثر وبای همه گیر تهران در محرم سال ۱۳۱۰ در سن شصت و پنج سالگی درگذشت و از آنجا که مورد توجه و علاقهٔ حاج شیخ هادی نجم‌آبادی بود، کار غسل و کفن وی به وسیله شیخ و اصحابش انجام گرفته و در گورستان حسن‌آباد (که اکنون محل آتش‌نشانی شهرداری تهران است) به خاک سپرده شد. سنگ قبر وی نیز اکنون به دیوار آتش‌نشانی نصب است.

کلهر مردی پاکدامن و هنردوست و نظربلند و درویش بود و هنر خویش را معزز می‌داشت و هرگز خود را جیره‌خوار صاحبان ثروت ننمود.

کلهر شیوه خاصی را بعد از میرعماد به عالم هنر خوشنویسی ارایه کرد. زیرا دستگاه چاپ در مقابل ظرافتها و دقیقهای شیوهٔ میرعماد ناتوان می‌نمود، لذا کلهر شیوه‌ای زیبا و استوار را در خوشنویسی به وجود آورد که در عین زیبایی و بیان شیوه‌های کهن نستعلیق، ضعف‌های چاپ سنگی قادر به صدمه‌زدن به زیبایی آن نبود. دایره‌های کوچک و ضخامت شمره‌ها و

کشیده‌های کوتاه از نشانه‌های مشخص این شیوه، شیوه‌ای که بعداً به وسیله عمادالکتاب و برادران میرخانی به اوج رسید.
به هر صورت میرزا محمدرضا کلهر یکی از بنیان‌گذاران و شیوه‌داران خوشنویسی و خط نستعلیق محسوب می‌شود.

سیاه مشق کلهر

از میرزای کلهر آثار کتابت بسیار و سیاه‌مشق‌های زیاد باقی مانده است و آنچه در آغاز شگفت می‌نماید اینکه قطعات چلیپا از او دیده نشده و علت این بوده که این هنرمند بزرگ بی‌ادعا هرگز حاضر نشده به خاطر خودنمایی به نوشتن قطعه بپردازد و آنقدر در این راه عارفانه عمل کرده که نام خود را در زیر هیچ قطعه‌ای نیاورده است. با این وجود باید دانست که میرعماد استاد الاساتید خط است و خود میرزا می‌دانسته و چنین بوده که برای دیدار خط میر به اصفهان و قزوین مسافرت نموده و پیوسته از روی خط او مشق می‌نموده است. ولی باید اذعان کرد که اگر میرعماد صاحب شیوه‌ای خاص بوده و خط نستعلیق را به اوج زیبایی خود ارایه کرده میرزا نیز در زمانهٔ خود سبک خاصی را ارایه داده که دستگاه ناقص چاپ سنگی قادر به نشر بسیاری از آثار ادبی و فرهنگی ایران زمین گردیده است.
میرزا خط شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته و از نمونه‌های این خط یک طغرا رسید پنج تومان است بابت اجرت سفرنامهٔ خراسان در مجموعهٔ مهدی بیانی.
از نمونه دیگر آثار وی عبارتند از:
۱ـ یکی از بهترین و نفیس‌ترین آثار هنری وی یک نسخه فیض‌الدموع است متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان با تاریخ رجب ۱۲۸۳.
۲ـ قسمتی از روزنامهٔ شرف که در زمان دولت ناصرالدین شاه منتشر شده است.
۳ـ سفرنامه دوم ناصرالدین شاه به خراسان
٤ـ روزنامه‌های اردوی همایونی.
۵ـ مخزن‌الانشاء به خط نستعلیق و شکسته که ۱۲۸۵ هجری قمری به چاپ رسیده است.
٦ـ منتخب السلطان (اشعاری از حافظ و سعدی که ناصرالدین شاه انتخاب کرده است).
۷ـ رسالهٔ غدیریه
۸ـ قسمتی از سفرنامهٔ کربلای ناصرالدین شاه
۹ـ نصایح‌الملوک و مناجات خواجه عبدالله انصاری
۱۰ـ قسمتی از یک چاپ کلیات قاآنی
۱۱ـ دیوان فروغی بستامی
در آخر اینکه انجمن خوشنویسان یادنامه‌ای از وی منتشر کرده و در این متن از آن کتاب و نوشته‌های

دکتر بیانی استفاده شده است.

خط کلهر مجموعهٔ علی جاماسب

کلهر (میرزا محمدعلی) کاتب و خوشنویس است. وی فرزند مصطفی قلیخان فرماندهٔ فوج کلهر و برادر شاعر شهیر حسین قلیخان سلطانی است. در خط شکسته و نستعلیق بسیار توانا بوده و از آثار او یک نسخه کتاب رباعیات خیام و جنگی شامل اخلاق الاشراف موجود است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

کلهر (نعمت‌الله‌خان پویان) خوشنویس و کاتب است. وی فرزند محمد حسینخان از طایفه حاجی‌زادگان کلهر است. خط نستعلیق و شکسته تحریر را استادانه می‌نوشته.
وی شاگرد میرزا محمدحسین کاتب السلطان بوده است. از وی آثاری چند باقی مانده است. مرگ وی در اول مرداد ۱۳۲۹ در سن هفتاد و نه سالگی افتاده است.

محمدعلی سلطانی، یادنامه محمدرضا کلهر، انتشارات انجمن خوشنویسان

کمال بن محمد علاءالدین خطّاط و کاتب است و از آثار او یک نسخه کتاب التذکرة المفید و الذخیرة الحمیدة رئیس الاطباء عزالدین طرفا انصاری است در کتابخانه مسجد گوهرشاد به شماره ۳۱۹ عربی ـ نستعلیق به تاریخ رمضان ۹۸۵ هجری قمری. این اثر در فهرست خوشنویسان قرن دهم نیز آمده است.

کمال‌الدین بن ابراهیم خوشنویس و کاتب است و در اواخر سدهٔ دهم هجری قمری و اوایل سدهٔ یازدهم می‌زیسته.
از آثار او دو نسخه شاهنامه فردوسی است به خط نستعلیق و تاریخهای ۹۹۹ و ۱۰۰۸ هجری قمری این دو اثر به نقل از فیروز منصوری در کتابخانه بانکی پور است و به شماره‌های ۳ و ٤ فهرست آن کتابخانه آمده است.

کمال‌الدین حسین بن خلیل الله مشهدی خوشنویس و کاتب بوده و از آثار خطی او یک نسخه خمسه نظامی است که در کتابخانهٔ عبدالمجید مولوی مشهد به خط نستعلیق و تاریخ رمضان ۹۲۷ هجری قمری موجود است.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

کمال‌الدین حسین بن خورد کاتب زره‌ای خوش‌نویس و فرزند خورد کاتب یا به قول دکتر بیانی ملاخورد کاتب است. از آثار دیده شدهٔ وی کتابت دورهٔ کامل هفت اورنگ جامی است که به

شماره‌های ۶۸۶۲/۱۰۵۹ در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است. این اثر به خط نستعلیق است و تاریخ ۱۰۱۸ هجری قمری دارد در فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم به وی اشاره شده است.

کمال‌الدین حسین بن میراحمد جامی خوشنویس است و از آثار خطی او:

۱ـ دیوان جامی در دارلکتب قاهره به شماره ٦١٥٤ ادب فارسی و خط نستعلیق بسیار زیبا که تاریخ صفر ۹۸۳ هجری قمری دارد و در مکه نوشته شده است.

۲ـ مهر و مشتری عصار تبریزی در کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد به شماره 403 مذهّب و مصوّر با خط نستعلیق و تاریخ ۹۵٦ هجری قمری.

فهرست‌نسخه‌های‌خطی ـ جلد هشتم

کمال‌الدین حسین حافظ بن‌جلال‌الدین محمود زره‌ای خوشنویس و خطّاط پرکاری است که آثار بسیاری از او باقی مانده هر چند که نه در گلستان هنر و حتی آقای بیانی نامی از ایشان نبرده‌اند. از آثار خطی او در فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم و بعضی از فهرست‌های دیگر عبارتند از:

۱ـ یوسف و زلیخای جامی کتابخانه مجلس به شماره ٧٤ با خط نستعلیق زیبا و تاریخ ۹٦۷ از نسخه‌های اهدایی ناصرالدوله مجید فیروز.

۲ـ تیمورنامه هاتفی جامی کتابخانه بادالیان آکسفورد به شماره 403 با ۷ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۰ هجری قمری

۳ـ خمسه نظامی بنیاد کورکیان به شماره R157 با ۷ مینیاتور و تاریخ ۹۷۱ هجری قمری.

٤ـ خمسه نظامی کتابخانه بادالیان آکسفورد شماره 186 با ۸ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۲ هجری قمری.

۵ـ لیلی و مجنون جامی کتابخانه دانشگاه تهران شماره ۹٤٤٦ نستعلیق زیبا، ربیع‌الاول ۹٦۷ هجری قمری.

کمال‌الدین حسین خطّاط و خوشنویس بوده و از آثار خطی او گلستان سعدی که در کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد به شماره ۱۰۲۹۷/۱ به خط نستعلیق و تاریخ رجب ۹٦٦ هجری قمری موجود است.

کمال‌الدین حسین هروی خوشنویس و خواننده، لاجوردشوی سدهٔ دهم است. مردی است از سرزمین خراسان که به عراق می‌آید و در قم ساکن می‌شود و در همین جا به اردوی شاه تهماسب می‌پیوندد. مردی درویش مسلک و آزاده است. یک چشم دارد و پیاده سفر می‌کند. او نستعلیق را استادانه و شش قلم دیگر را خوش می‌نویسد. او مدتی در عراق عجم می‌ماند و پس از آن آهنگ خراسان می‌کند و در سال ۹۷۲ یا ۹۷٤ درمی‌گذرد. از آثار خطی او:

۱ـ یک نسخه کلمات قصار حضرت علی‌بن ابیطالب در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۲ـ دو قطعه به قلم ثلث و نسخ ممتاز در همان کتابخانه که تاریخ ۹۳۳ هجری قمری دارد با رقم «کمال‌الدین حسین الحافظ الهروی فی المشهد المقدس».

۳ـ کتیبه صفه صاحب در مسجد جامع اصفهان به خط ثلث با رقم «انجام یافت فی تاریخ سنهٔ ثمان و ثلاثین و تسعمائة کتبه کمال‌الدین حسین الحافظ الهروی».

٤ـ یک قطعه از مرقع سیداحمد مشهدی در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول به قلم ثلث و نسخ و رقاع و رقم «مشقه العبد کمال‌الدین حسین حافظ هروی».

گنجینه آثار تاریخی اصفهان، تذکره خط و خطّاطان، احوال و آثار خوشنویسان

کمال‌الدین حسینی از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری است. وی در کتابخانهٔ بهرام میرزا صفوی بوده و دوست محمد هروی در مقدمه مرقع بهرام میرزا شرحی از هنرمندی و استادی وی داده است. اما متأسفانه آثار وی تاکنون مشاهده نشده است.

کمال‌الدین عبدالقصار تذهیب‌کار و نقّاش بوده است و به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان، از هنرمندان عهد شاه تهماسب صفوی است.

کمال‌الدین عصار ـ مولانا مولانا کمال‌الدین بن مولانا شهاب‌الدین مشهور به عصار از خوشنویسان سدهٔ نهم است و به نقل از جامع مفیدی وی خط نسخ و ثلث و رقاع و توقیع را نیکو می‌نوشته و همیشه به نوشتن قرآن مشغول بوده است. از آثار خطی او یکی متن فرمانی است به تاریخ ۸۷۵ هجری قمری که بر لوح سنگی قهوه‌ای به اندازه ۶۵×۴۰ سانتی‌متر نقر شده و در مسجد جامع یزد موجود است و دیگر کتیبه‌ای است بر روی کاشی معرق به تاریخ ۸۶۳ که در دهلیز مسجد جامع می‌باشد. کتیبه دیگری در داخل محراب مسجد جامع به روایت جامع مفیدی کتابه‌های دیگر از وی در بیرون خطیرهٔ آقاشمس در حوالی میدان شاه یزد موجود بوده است.

کمال‌بن شهاب خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه سردر بقعه و خانقاه شیخ ابومسعود اصفهانی است که یکی از کتیبه‌های نفیس و تاریخی این شهر می‌باشد و در زمان سلطان یعقوب آق‌قویونلو نوشته شده وتاریخ ۸۹۵ دارد با رقم «کتبه العبد کمال‌بن شهاب الکاتب الیزدی».

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

کمال تبریزی نقّاش چهره‌ساز و پرنده‌نگار مکتب بهزاد است که از ایران به عثمانی سفر کرده و در دربار سلطان سلیمان قانونی راه یافته است (۹۲۶ـ۹۷۴) از آثار دیده شده وی تصویر جوانی است که عقابی روی دستش قرار دارد با رقم «عمل کمال تبریز سلمه‌اله». مناقب هنروران او را شاگرد میرزاعلی می‌داند.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

کمال ثانی از خوشنویسان قرن نهم قمری است و از نمونهٔ خطوط او:

۱ـ یک نسخه دیوان سیف اسفرنگ و دیوان خاقانی است که برای سلطان محمدبن سلطان مراد عثمانی نوشته به قلم نستعلیق و تاریخ ۸۶۶ و رقم «.. کمال ثانی احسن الله عواقبه» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۲ـ یک نسخه دیوان سوزنی که برای ابوسعید گورکانی نوشته و تاریخ ۸۶۴ (رجب) دارد در مجموعه مرحوم علی تورک گلدی.

احوال و آثار خوشنویسان

کمال سرخاب کاشی‌کار و کتیبه‌نگار است. نام وی جزو سازندگان کتیبه‌ها و کاشیکاریهای مفصل و زیبای بقعه سلطان شهاب‌الدین در دهکده دلا از دهکده‌های دلارستاق نور که در سال ۹۰۱ تا ۹۰۳ هجری قمری ساخته شده می‌باشد.

از آستارا تا استاراباد

کمال صوفی ـ استاد نجار و نقار سدهٔ دهم و از هنرمندان لواسانی و خانوادهٔ هنرمند صوفی بوده است. وی سازندهٔ صندوق چوبی بقعه سیدناصرالدین در تهران است که تاریخ ۹۶۸ هجری قمری دارد.

به نقل ازکتاب آثار تاریخی طهران، میراث شماره ۵

کمال عبدالحق ـ شیخ از خوشنویسان سده دهم هجری قمری است. نام پدرش عبدالحق که از خوشنویسان و نسخ‌نویسان اوایل قرن دهم است و پسرش حبیب‌الله شریف و نستعلیق‌نویس است. از آثار کمال‌الدین محمود عبدالحق به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتست از:

۱ـ یک نسخه مفردات یاقوت به خط ثلث و نسخ با رقم «مشقه شیخ کمال عبدالحق ۹۳۳» در مجموعه آقای سلطان القرایی.

۲ـ نسخه دیگری از مفردات یاقوت به خط ثلث و رقاع و نسخ و توقیع با همان رقم و همان تاریخ در همان مجموعه.

۳ـ یک قطعه از مرقع ثلث و نسخ و رقاع با رقم «... کمال‌الدین محمود بن عبدالحق السبزواری» و تاریخ ربیع‌الثانی ۹۲۸ در دانشگاه استانبول.
٤ـ یک قطعه از مرقع بایقرا ـ تهماسب به خط ثلث و ریحان و رقاع و نسخ با رقم «شیخ کمال عبدالحق السبزاوری» با تاریخ ۹۳۹ هجری قمری در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.
۵ـ دو صفحه دیگر از مرقع بایقرا ـ تهماسب به خط ثلث و نسخ و رقاع با رقم «شیخ کمال بن عبدالحق السبزواری» و تاریخ ۹٦۵ هجری قمری که در مشهد نوشته شده و ۹٦٤ در همان موزه.
٦ـ یک قطعه از مرقع شاه اسماعیل به خط ثلث و نسخ و رقاع با رقم «مشقه کمال بن عبدالحق السبزواری» و تاریخ ۹٤۱ هجری قمری در همان موزه.

کمال عصار خوشنویس است و به خط وی یک قطعه مذهب ثلث و نسخ و رقاع با رقم «... کمال بن شهاب العصار اصلح‌الله» (قرن ۹ـ۱۰) در موزه پنجاب می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

کمال کافی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی به شماره ٤۸٦ در کتابخانه بشیرآغا استانبول است. این شاهنامه به خط نستعلیق خوش نوشته شده و دارای نزدیک به بیست مینیاتور است. نسخه دارای تذهیب و ترصیع و طلااندازی بین سطور است. تاریخ اتمام آن رجب ۸٤۳ می‌باشد.
دکتر بیانی از اثر دیگری از وی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول خبر می‌دهد و آن قطعه‌ای در یک مرقع است با رقم «مشقه العبدالفقیر کمال کافی».
فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

کمال کشمیری از نقّاشان چهره‌پرداز عهد اکبرشاه (۹٦۳ـ۱۰۱٤ هـ‌ق) است که کمال چیله نیز خوانده می‌شده. وی آثار مختلفی از خود به یادگار گذاشته است که به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان:
۱ـ تصویری در نسخه‌ای از کتاب عیار دانش که تاریخ ۱۰۰٤ (هجری قمری) دارد و در کتابخانه چستربیتی دابلین است.
۲ـ تصویر چنگیزخان در کتاب جامع‌التواریخ با تاریخ ۱۰۰۵ و رقم «طرح چهره‌نامی‌گیسوکلان ـ عمل کمال چیله».
۳ـ تصاویری در کتاب تیمورنامه که در سال ۹۹۲ هجری قمری نوشته شده و مصور گردیده است.

کمال محرر خوشنویس و قاطع و مذهب و کاتب بوده است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از نمونه خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ چندین قطعه قطاعی از خطوط میرعلی هروی، تحریر و رقم «حرره کمال»
۲ـ یک نسخه مفردات میرعلی تبریزی با تاریخ و رقم «کتبه سنهٔ ۹٤۷ کمال، غفرذنوبه» در کتابخانه روان کوشکو استانبول.
۳ـ یک قطعه از مرقع امیرغیب بیک به قلم زر تحریردار با رقم «حرره کمال‌الدین مذهب» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.

کمال نوربخشی نیشابوری از کاتبان خوشنویس سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار او:
۱ـ یک نسخه دیوان حافظ است به تاریخ ۹۲۹ در کتابخانهٔ سرکاری رامپور هند.
۲ـ یک نسخه تیمورنامه هاتفی به خط نستعلیق و تاریخ ۹٤۵ که به شماره Or2838 در موزه بریتانیا موجود است.
۳ـ یک‌نسخه تحفةالاحرار جامی‌در موزه آثار ترک و اسلامی استانبول با تاریخ جمادی‌الاول ۹۲۹
٤ـ یک نسخه اعتقاد نامه و سلسله الذهب جامی که در کتابخانه دیوان هند شرقی به شماره A49 با تاریخ ۹۵۱ با خط نستعلیق موجود است.
فهرست نسخه‌های خطی، فهرست آثار خوشنویسان سده دهم، احوال و آثار خوشنویسان

کم‌کران نقّاش دوره اکبرشاه (۱۰۱۴ـ۹۶۳ هـ ق) است. وی از نقّاشان نسخه کتاب بابرنامه مضبوط در کتابخانه بریتانیا است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

کمال‌الدین ماهانی خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب مطلع السعدین کمال‌الدین عبدالرزاق سمرقندی‌است که در کتابخانه شپحدرین لنین‌گراد به شماره 298 به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۲ هجری موجود می‌باشد. این نسخه از کتب وقفی شاه عباس صفوی به مرقد شیخ صفی‌الدین است.

فهرست نسخه‌های خطی

کمال‌الدین محمد غزالی خوشنویس است و از آثار او یک نسخه قرآن کریم، مذهب و مرصع است در آستان قدس رضوی (رؤیت شده) که به خط نسخ و نلث و رقاع نوشته شده و تاریخ ۹۶۶ هجری قمری دارد. در فهرست راهنمای گنجینه قران در صفحه ۱۸۹ نیز ذکر شده است.

کمال‌الدین محمود بن عبدالحق سبزواری از فرزندان خانواده‌ای خوشنویس بوده که از آثار خطی او یک نسخه قرآن نفیس و آراسته است که با خط نسخ نوشته شده و تاریخ ۹۱۴ هجری قمری دارد. این نسخه در کتابخانه شهر آربرمیشیگان به شماره ۱۶۶ موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی جلد دهم

کمال‌الدین محمود حکاک و نقّاش و فلزکار است و از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان یک مقطع طلاکوبی فولادی است که با نقوش استادانه زینت شده و رقم دارد «عمل کمال‌الدین محمود ۱۱۰۸» (هجری قمری).

کمال‌الدین محمود نازل یزدی میناکار و زرگر و طلاساز است و از آثار زیبای وی تعمیر گنبد طلایی بارگاه حضرت رضا است که به اتّفاق استاد محمد باقربن حاجی زمان جیلانی انجام داده و رقم دارد «عمل کمال‌الدین محمود یزدی نازل ۱۰۱۵» (هجری قمری).

کمال‌الدین مذهّب تذهیب‌کار و محرر و قاطع است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار زیبای وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قطعه خط نستعلیق است با تذهیبی استادانه که در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول است با رقم «حرره کمال‌الدین مذهب». از آثار دیگر این هنرمند قطعه خط مذهبی است در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده.

اثر دیگر وی تذهیب و آرایش نسخه‌ای از اسکندرنامه احمدی است که به خط میرعلی هروی در سنوات ۹۲۶ هـ ق کتابت شده است.

تصویر قلمدان روغن لاکی کار محمد ابراهیم حسینی سده دوازدهم موزه هنرهای تزئینی

کمال مصورکاشی ازنقّاشان عهد شاه تهماسب صفوی است. وی شاگرد عبدالعزیز نقّاش بوده است. از آثار رقم‌دار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان:

۱ـ تصویر زن جوانی در حال آب‌تنی با رقم «عمل کمال»

۲ـ تصویر جوانی که بر روی پا و دست و سینه خود میخهایی فرو برده و شمشیری بر کمر دارد با رقم «کمال ۶۰».

۳ـ تصویر دو جنگاور متخاصم یکی رستم و دیگری شاید افراسیاب با رقم «قلم کمال».

کنستان نقّاش فرانسوی و استاد تعلیم نقّاشی دارالفنون است. وی در ایران زندگی می‌کرده و دو دخترش یکی به عقد هدایت‌اله خان متخصص چینی‌سازی و دختر دیگرش به ازدواج آقامحمد برادرزن حاج شیخ محسن خان مشیرالدوله که هر دو از شاگردان اعزامی ۱۲۷۵ هـ‌ق به فرانسه بودند درآمدند.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

کوبند از نقّاشان سده دهم هجری قمری هندوستان است و به نقل از احوال و آثار نقّاشان از آثار دیده شده وی تصویر مجلس عرفا و دانشمندان هندی است با رقم «عمل کوبند».

کهم نقّاش عهد اکبرشاه هندی است (۹۶۳ـ۱۰۱۴ هـ‌ق). به نوشته کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم، یکی از رسامان وتصویرگران نسخه کتاب بابرنامه مضبوط در بریتیش میوزیوم است. (در بریتانیا)

کیاءالحسینی از تذهیب‌کاران و قاطعات حدود سدهٔ یازدهم هجری قمری است و از آثار دیده شده وی که به رؤیت استاد محمدعلی کریم‌زاده رسیده است قطعه خط قطاعی شده‌ایست با رقم «قاطعه ابن داور کیاءالحسینی».

کیجی‌زاده طغراکش و تذهیب‌کار و خطّاط عثمانی است که در دربار سلطان محمود دوم می‌زیسته (۱۲۲۳ـ۱۲۵۵ هـ‌ق) و رقم وی «کتبه کیجی‌زاده» در زیر طغرای این سلطان دیده می‌شود.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

کیخسرو خان خوشنویس و شاعر است. وی یکی از امرای دربار صفوی است و اعاظم گرجستان بوده است. مدتها با ازبکان در خراسان جنگیده و عاقبت به اصفهان آمده و منصب تفنگ‌چی آقاسی‌گری یافته. نصرآبادی گوید اشعار خود را با خط خوش در مجموعهٔ وی نوشته است تا سال ۱۰۸۳ و هنگام تألیف تذکره نصرآبادی در قید حیات بوده است.

کیسوکلان (کیسوداس) از نقّاشان چهره‌پرداز و منظره‌ساز و طراح عهد اکبرشاه (۹۳۶ـ۱۰۱۴ هـ‌ق) است. از آثار این استاد به نقل از استاد کریم‌زاده:

۱ـ نگاره‌هایی در کتاب رزم‌نامه جیپور که در سال ۹۹۰ هجری قمری به پایان رسانده. این کتاب در موزه بریتانیا می‌باشد.

۲ـ آثاری در نسخه‌ای از کتاب اکبرنامه

۳ـ آثاری در نسخه جامع‌التواریخ

۴ـ طراحی استادانه‌ای در نسخه بابرنامه

۵ـ تصویر حضرت مریم و مسیح که در مرقع شماره 3 کتابخانه چستربیتی می‌باشد.

۶ـ تصویر پیرمرد زیبایی در یک مجلس که در کتابخانه بادلیان آکسفورد است با رقم «عمل کیسوداس ۹۹۶».

۷ـ تصاویری در کتاب داراب‌نامه

۸ـ آثاری در یکی از مرقعات کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان.

کیقباد از کاتبان آستان قدس رضوی است که در رقم خویش متذکر می‌شده و از آثار خطی او به

نوشته فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم:
۱ـ نهایته‌الاحکام علامه حلی است در کتابخانه مدرسه نواب مشهد به خط نسخ خوش و تاریخ ۹۶۰ هجری قمری.
۲ـ مجمع‌البیان العلوم القرآن بوعلی طبرسی در کتابخانهٔ مجلس سنای سابق به شماره ۴۹۱ به خط نسخ و تاریخ ۹۶۳ هجری قمری.

کیومرث از اولاد فتحعلی‌شاه است که خطی خوش داشته و از آثار وی قطعه‌ای در مجموعه آقای کریم‌زاده وجود دارد با رقم «کتبه العبد کیومرث».

احوال و آثار خوشنویسان

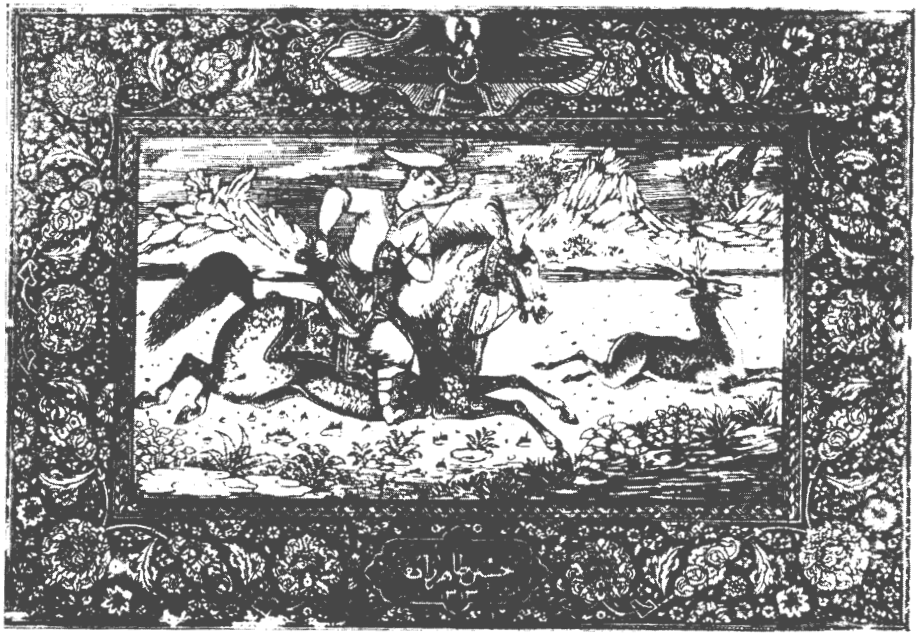

مهر فلزی طاهرزاده بهزاد

مجسمه فردوسی کار ابوالحسن خان صدیقی در ایتالیا
ویلابورگز (میدان فردوسی) شهر رم.

گ

گلپایگانی خطّاط و کتیبه‌نویس است واز آثار او کتبه سردر مدرسه میرزا حسین اصفهان است که تاریخ ۱۰۹۹ هجری قمری دارد. (اشعاری به خط نستعلیق سفید بر کاشی لاجوردی)
گنجینه آثار تاریخی اصفهان

گلرخ بانو بیگم از بانوان خوشنویس صفوی و دوران شاه عباس بزرگ است. این بانوی هنرمند از شاگردان میرعماد بوده است.

گلریز خاتمی ـ استاد خلیل استاد بزرگ خاتم‌ساز و از مردم اصفهان است. وی شاگردان بسیاری را پرورش داده و بعضی از استادان خاتم معاصر از جملهٔ استاد علی نعمت از شاگردان اویند. فرزند این استاد نیز شاگرد پدر خود از معاصرین این هنر می‌باشند. وی یکی از سازندگان اتاق خاتم کاخ مرمر است. آثار وی در موزه هنرهای ملی می‌باشد. مرگ وی به سال ۱۳۵۲ شمسی روی داد.

گریگوریان ـ روبیک (روبن) موسیقی‌دان و نوازنده بزرگ ارمنی است. وی از مهاجرینی است که از تفلیس به تبریز کوچ کرده است. پدرش لئون از نوازندگان و موسیقی‌دانان زمان بوده و برادرش هانری نیز در موسیقی و نوازندگی دست داشته است. تولد وی در سال ۱۲۹٤ (شمسی) (۱۹۱۵ میلادی) در تفلیس بوده. وی با خانواده خود به ایران آمده و در تبریز با موسیقی ایرانی آشنا شده و عاشق آن گشته است.

چلیپای نستعلیق مجموعه استاد منوچهر قدسی اصفهان

... گریگوریان قبل از ۱۸ سالگی به جهت تحصیل ... به پاریس رفت تا هنرش را تکمیل کند. در ... پس که مهد موسیقی و هنر بود شاهد ... های تاریخی گردید و با موسیقی‌دانان و ... نوازندگانی چون فریتس کرایسلر (Fritz Kreisler)، میشل المان (Mischael Elman) و ژاک تیبو (Jacques thiboud) آشنا گردید و در فن تعبیر موسیقی مهارت یافت.

روبیک پس از تکمیل نمودن دانش خود به ایران آمد و مجموعه‌ای از نت‌ها و صفحه‌های گرامافون را با خود آورد. وی آن هنگام رسید که رضا شاه در اوج قدرت خود بود و نوخواهی و غرب‌گرایی زمینه فرهنگ اجتماعی را تشکیل می‌داد و غلامرضا مبین باشیان هنرستان موسیقی را بر پایه‌های اشاعه موسیقی کلاسیک برپا نموده بود و روبیک و برادرش هانری از استادان این هنرستان گردیدند.

علاوه بر آن وی مقالاتی نیز در مجله موسیقی که به سردبیری زنده‌یاد صادق هدایت بود به چاپ رساند (۱۳۱۸ـ۱۳۲۰). از آثار وی ترانه‌های روستایی ایران با مقدمه سه زبانه روبیک به زبان فارسی و فرانسه و ارمنی را می‌توان از اولین آثار این نوع نام برد.

این کتاب در دو جلد به چاپ رسید و مورد دقت افراد قرار گرفت. در آن زمان بحث بسیاری در مورد موسیقی کلاسیک و ملی در گرفته بود که این موسیقی‌دان جوان به سکوت برگزار می‌کرد.

روبیک در سال ۱۳۲۹ به رهبری ارکستر سمفونیک تهران رسید، اما اختلافها و برخوردها موجب گردید که این هنرمند و برادرش با همه عشق که به موسیقی ایرانی و ارمنی و ایران داشتند در سال ۱۳۳۰ شمسی خاک ایران را ترک کنند و در این مهاجرت افراد دیگر نیز با آنان همراه و هم عقیده بودند.

روبیک گریگوریان همیشه در عشق ایران می‌سوخت و در سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۵۶ دوبار به ایران سفر کرد و جمعاً مدت نُه ماه در این کشور ماند و در ارکستر مجلسی نیز برنامه‌هایی اجرا کرد و در دانشگاه تهران به تدریس موسیقی پرداخت اما خیلی زود متوجه شرایط نامناسب رشد هنر موسیقی گردید و با همه عشق، ایران را ترک نمود. وی همیشه در آرزوی بازگشت به وطن و ایران بود. مسافرتهای بسیار کرد اما به صورت یک تبعید در سال ۱۳۷۰ شمسی (۱۹۹۱ میلادی) در بوستون آمریکا درگذشت. یادش گرامی‌باد.

گلزار رقم خوشنویس بوده است و نامش مشخص نیست اما لقب گلزار رقم داشته و از آثار وی قطعه‌ای در کتابخانهٔ سرکاری رامپور هند است با رقم و تاریخ «راقمه گلزار رقم، سنه احد».

احوال و آثار خوشنویسان

گلستانه به علی اکبر گلستان مراجعه شود.

گلشن رای از خوشنویسان هندوستان است. از نمونه خطوط وی قطعه‌ای در موزه پیشاور پاکستان می‌باشد با رقم و تاریخ «کتبه گلشن رای، سنه ٤٤ جلوس اورنگ زیبی» که می‌شود ۱۱۱۲ هجری قمری.

احوال و آثار خوشنویسان

گلشنی علی ـ شیخ خوشنویس است و نستعلیق و شکسته و ثلث را خوش می‌نوشته است. وی با شیخ محمدعلی حزین همدم بوده و در سال ۱۲۰۰ در اطراف جونپور دور از وطن خود درگذشت.

احوال و آثار خوشنویسان

گلشنی کاشانی خوشنویس و شاعر است که به دربار شاه تهماسب صفوی راه یافته و معلم کودکان وی بود. نستعلیق را خوش می‌نوشته و تا سال تألیف تحفه سامی (۹۵۷) در قید حیات بوده است.

گل محمد نقّاش چهره‌پرداز تذهیب‌کار و شبیه‌ساز است. وی استادی مبتکر بوده و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر ملکهٔ زیبایی است که در یکی از مرقعات موزه لنین‌گراد می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

گلی اصفهانی (آقاگلی اصفهانی) از تارسازهای مشهور عهد ناصرالدین‌شاه است.

سرگذشت موسیقی ایران

گلین خواننده و نوازنده و رقصندهٔ دوره مظفری است و به نوشته روح‌الله خالق خود گروهی هنرمند داشته و شاگردان بسیاری تربیت کرده. از بین شاگردان رقصنده‌اش می‌توان ملوس، جلیس، توران و صدیقه را نام برد.

گنجی خواننده مخصوص شاه عباس صفوی است. وی جوانی خوبروی بوده که نخست در قهوه‌خانه باباشمس شیرازی در چهارباغ به شغل خوانندگی مشغول بود. باباشمس علاوه بر معرکه گیری نوازنده و تصنیف‌ساز و خواننده نیز بوده است. شاه عباس بخاطر گنجی از مشتریان آن قهوه‌خانه بود.

زندگی شاه عباس اول، نصرالله فلسفی

گنگ مصور از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری است و به نقل از مناقب هنروران مصطفی عالی افندی وی استاد جهانگیر بخاری بوده و از آنجا که گنگ را با لقب نقاوت المحررین نام نهاده احتمالاً خط را نیز نیکو می‌نوشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

گوردهن نقّاش و چهره‌پرداز تذهیب‌کار و حل‌کار است. وی فرزند بهلوانی داس نقّاش است و در مکتب پدر هنرمندش هنر آموخته و از خانه‌زادان عهد جهانگیرشاه (۱۰۱۴ـ۱۰۳۷ هق) می‌باشد. از آثار دیده شده این نقّاش به نقل از احوال و آثار نقّاشان:

۱ـ تصویر مرد چاق و عمامه به سر با رقم «عمل کمترین خانه‌زادان گوردهن جهانگیرشاهی ولد بهوانی داش خاتم شد سنه ۱۰۱۸».

۲ـ تصویر مرد نوازنده‌ای با رقم «عمل گوردهن» که این اثر در نمایشگاه ۲۴ آوریل ۱۹۸۲ موزه ویکتوریا آلبرت لندن به نمایش درآمده.

۳ـ تصویر رائو بهاره مالک ولایت گجرات با رقم «رقم گوردهن سنه ۱۳ مطابق سنه ۱۰۲۷ در بلده احمدآباد به ملازمت رسیده.

بیرام خان و همراهان کارگوردهن (*)

۴ـ تصویر پیرمرد سفیدمویی که بر روی زمین به خواب رفته و جوانکی در کنار او دراز کشیده. این اثر در کاتالوگ گالری کل‌ناق لندن به سال ۱۹۷۹

میلادی به چاپ رسیده است و رقم دارد «عمل گوردهن».
۵ـ تصویر شبیه‌سازی میرمحمدسعید میرجوملا با رقم «عمل گوردهن».
۶ـ تصویر شاهزاده‌ای با نگهبان مخصوصش که در مرقع جهانگیری آمده است. این اثر در کاتالوگ کتابخانه چستربیتی به سال ۱۹۳۶ میلادی چاپ شده است.
۷ـ منظره دربار جهانگیرشاه که از بهترین آثار اوست و در کتابخانه ملی برلین است.
۸ـ پرتره شاه جهان با دارالشکوه که در مرقع مین‌تو آمده است.
۹ـ تصویر بیرام خان در صحرایی با همراهان که یکی از آثار زیبای وی می‌باشد و تاریخی حدود ۱۰۱۳ هجری قمری دارد با رقم «گوردهن».
۱۰ـ دو اثر وی در نسخه اکبرنامه آمده است با رقم «گوردهن».

گودرز خطّاط و کتیبه‌نگار و در اواخر سدهٔ نهم است و اوایل دهم قمری می‌زیسته. از آثار خطی وی کتیبه‌های در ورودی درویش رستم و درویش شهراگیم در اطاق سرای زانوس کجور می‌باشد.
از آستارا تا استارباد

گومیند ازنقّاشان دوره اکبرشاه است (۹۶۳ـ۱۰۱۴ هـ‌ق) و یکی از هنرمندان نگارگر کتاب بابرنامه که شیوه هندی مغولی داشته است.

گوهر شاد دختر میرعماد سیفی قزوینی بزرگترین نستعلیق‌نویس بوده است. شوهرش میرمحمدعلی خدیو الخطّاطین و فرزندانش نیز خوشنویس بوده‌اند.
گوهرشاد پس از قتل پدرش به قزوین رفت و در سال ۱۰۳۸ درگذشت. از نمونه آثار وی:
۱ـ یک قطعه در موزه هنرهای تزیینی تهران رؤیت نمودم ولی نمی‌دانم.
۲ـ یک نسخه گلستان سعدی به تاریخ ۱۰۲۵ با رقم «کتبه العبدالمذنب گوهرشاد غفرله» که به رؤیت مهدی بیانی رسیده است.
۳ـ یک قطعه در مجموعه مهدی بیانی با تاریخ ۱۰۳۰ و با رقم «نقه گوهرشاد».

خط گوهرشاد موزه هنرهای تزیینی

گهرداس (گوهرداس) از نقّاشان هند و از نگارگران نسخه انوار سهیلی است که متعلق به بریتیش میوزیوم لندن می‌باشد. وی در جانورسازی و منظره‌پردازی استاد بوده است.

ل

لاج مـــن از نـقّاشان عـهد اکـبرشاه گـورکانی (۹۶۳ـ۱۰۱٤ هـق) است. وی با نگـارگری بـنام لنکـــا در تـــصویرگری کـتاب بـابرنامه شرکت داشته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

لاله درگاپرشاد خوشنویس و تندنویس هـندی است که نستعلیق و شکسته را خوش مـی‌نوشته. وی شعر نیز می‌گفته و مضطرب تخلّص می‌کرده. مـرگ وی در حـدود سـالهای ۱۲۸۰ در لکـنهو اتّفاق افتاد.

احوال و آثار خوشنویسان قدیم

لاله لچهمی نـقّاش و خـطّاط هـندی در سـده سیزدهم هجری قمری است. هنر وی در کتاب شاه جهان نامه مورد ستایش قرار گرفته است.

لاله لچهمی رام پندت از منشیان و خوشنویسان هندی است که به زبان عربی و فارسی مسلط بوده است. وی در خط نسـتعلیق و شکسـته مـهارت داشـته و نـقّاشی چـیره‌دست بـوده است. تـاریخ وفاتش ۱۲۲۸ می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

لاله لی‌شاکر از تذهیب‌کاران و حل‌کاران عثمانی در عهد سلطان محـمود خـان دوم (۱۲۲۳ـ۱۲۵۵ هـق) بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

لامع نسفی نستعلیق نویس و شاعر بـوده و در هنگام تألیف تذکرهٔ نصرآبـادی مـی‌زیسته است (حدود سال ۱۰۸۳)

لایق (حکیم لایق) نقّاش عهد شاه عـباس اول است (۹۹۵ـ۱۰۳۸ هـق). وی به اتّفاق ملایگانه و ملامفید در خدمت امـامقلی خـان امـیرالامـرای فارس به نگارگری مشغول بوده است. از آثار وی تاکنون دیده نشده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

لطفا اصفهانی خوشنویس نستعلیق‌نویس بـوده که از ایران به هندوستان سفر کرده است. وی در هنگام تألیف تذکره محمدصالح اصـفهانی (۱۱۲٦) هنوز می‌زیسته است.

لطفا تبریزی از خـــوشنویسان قـرن دوازدهـم هجری قمری است که در نستعلیق مهارت داشته و به هندوستان سفر کرده است.

احوال و آثار خوشنویسان

لطف‌الله از تذهیب‌کاران و نقّاشان عهد اکبرشاه گورکانی (۹۶۳ـ۱۰۱٤ هـق) است از آثار دیـده شده وی یک نسخه اشعار امیرخسرو دهلوی که به سال ۱۰۰٦ کتابت شده و اکنون متعلق به گالری هنری والتر بالتیمور است. این نسخه جلد روغنی دارد و به خط محمدحسین زرین‌قلم است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

لطف‌الله از نقّاشان عهد صفوی در اواخر قرن دهم است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از محمدعلی کریم‌زاده در احوال و آثار نقّاشان تصویر پیرمردی است با رقم «رقم کمترین لطف‌الله فی شهر جمادی‌الاخر سنهٔ ۹۹۷».

لطف‌الله بن یحیی بن محمد شیرازی تذهیب‌کار و نقّاش و خطّاط سدهٔ هشتم هجری قمری شیراز است. از آثار دیده شدهٔ وی یک نسخه شاهنامه است که بوسیله وی کتابت و تذهیب شده و چنین رقم دارد «کتبه و ذهبه العبدالضعیف... لطف‌الله بن یحیی بن محمد شیرازی فی شهور سنهٔ ۷۹۶ فی دارالملک شیراز».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

لطف‌الله بن مصطفی از کاتبان خوشنویس قرن نهم قمری است. از آثار وی یک نسخه جُنگ اشعار متفرقه در کتابخانه دانشگاه استانبول است به خط نستعلیق و رقاع با رقم «چاکر آل عبا لطف‌الله بن مصطفی».

احوال و آثار خوشنویسان

لطف‌الله حمزوی شیرازی نقّاش منظره‌پرداز و چهره‌نگار و تذهیب‌کار و گل‌مرغی شیراز است که در سیاه قلم و آبرنگ و قلمدان‌سازی نیز استاد بوده است. به نقل از فرصت شیرازی در آثار عجم وی شعر نیز می‌گفته و به میرزا لطف‌الله مستوفی مشهور بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از محمدعلی کریم‌زاده در احوال و آثار نقّاشان:

۱ـ قلمدانی نخودی رنگ به شیوهٔ کارهای آقا فتحعلی با رقم «لطف‌الله الحمزوی».

۲ـ قلمدان دیگری با رقم «لطف‌اله الحمزوی ۱۳۲۰»

۳ـ دسته گل سیاه قلمی به شیوه لطفعلی شیرازی با رقم «لطف‌الله الحمزوی ۱۳۱۸».

٤ـ قلمدانی با تصویر زنی زیبا به شیوه رنگی و رقم «لطف‌الله الحمزوی سنه ۱۳۱۵».

(تاریخها همه هجری قمری است).

لطف‌الله مجد موسیقی‌دان و نوازندهٔ معاصر است که در سال ۱۲۹٦ شمسی در قائم شهر متولد شد. از آغاز کودکی به تار علاقه‌ای وافر داشت. وی تار شکستهٔ موجود در منزل پدری را بازسازی کرده است و با علاقه به تمرین می‌پرداخت. اما پدرش او را از این کار منع نمود، اما او با گریه و التماس بسیار پدر راضی می‌کند. بدین شرط که لطف‌الله پیش استاد نرود لطف‌الله از دوازده‌سالگی شروع به تمرین نمود و بدون استاد، به مرحلهٔ استادی رسید. وی از آغاز تأسیس انجمن موسیقی ملی ایران یکی از نوازندگان باارزش بود. ایشان یکی از شورانگیزترین نوازندگان گلها می‌باشند. مرگ او به سال ۱۳۵۷ شمسی به علت سکته اتّفاق افتاد.

مردان موسیقی سنتی و نوین ایران

حاج میرزا لطف‌الله روضه خوان اصفهانی خواننده وروضه‌خوان معروف اصفهان است که در زمان ناصرالدین‌شاه در تهران می‌زیسته و در موسیقی‌دانی از یگانه‌های روزگار بوده است.

تاریخ اصفهان، جلال همایی

لطف‌اله سهیل شیرازی نقّاش و شاعر است و به نوشته فرصت شیرازی در آثار عجم خطّاطی می‌داند. در شعر سهیل تخلّص داشته و با اینکه از مردم فسا است اما به سهیل شیرازی مشهور شده است. وی در شیراز ساکن بوده و در عهد ناصرالدین شاه می‌زیسته است. از نقّاشی‌های وی دیده نشده است.

لطف‌الله شاه ابراهیمی تنبورنواز اهل حق در منطقه صحنه کرمانشاه بوده است و آوای سازش جزو خاطرات شیرین قصه گویان منطقه است. وی در نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم می‌زیسته است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

لطف‌الله لاریجانی ـ سید کاتب خوشنویس است و در دربار فتحعلی‌شاه قاجار بوده است. از نمونه آثار وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه گلستان سعدی متعلق به کتابخانه مجلس شورا با رقم و تاریخ «حرره لطف‌الله الحسنی غفرله ۱۲۳۷» این اثر یک کار تفننی است زیرا گلستان را تا نیمه نوشته و از نیمه دیگر آن را معکوس به‌طرف اول آمده، بطوری که آخرین کلمهٔ گلستان در زیر اولین کلمه آن قرار گرفته است.

۲ـ یک نسخه مجموعه غزلیات و رباعیات سعدی در مجموعه دکتر مهدوی که برای فتحعلی‌شاه نوشته شد و تاریخ ۱۲۳۸ دارد.

۳ـ یک نسخه دیوان حافظ در کتابخانه مرحوم سید عبدالرحیم خلخالی با رقم و تاریخ «حسب الامر شاهنشاه... فتح علی شاه قاجار... بترقیم دیوان همایون خواجه حافظ شیرازی پرداخته... حرره العبدالحقیر ابن محمد زمان لطف‌الله الحسنی غفرالله لهما سنه ۱۲۳۷».

لطف‌الله مذهب از تذهیب‌کاران شیراز است که از آنچه از رقم وی برمی‌آید وی دارای کارگاهی بوده است. از آثار وی به نقل از محمدعلی کریم‌زاده یک نسخه خمسه نظامی مزینی دیده شده با تاریخ و رقم «تمت هذالکتاب بعون الله الملک الوهاب فی سنه ۱۰۳۶ فی دارالفیض شیراز به کارخانه صلاحیت و کمالات اکتساب نادرالعصری لطف‌الله مذهب».

لطفعلی طرّاح و نقّاش و رسّام و حکّاک فلزات سخت است و از آثار وی قاب آینه فولادی بسیار زیبایی است که به انواع زینت یافته و انواع خطوط نسخ و رقاع در اطراف آن دیده می‌شود و رقم دارد «لطفعلی ۱۱۵۱» این اثر در موزه توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

لطفعلی بن محمدعلی خوشنویس است و به خط وی یک مرقّع مذهّب با تشعیرسازی و خط نسخ و رقاع با رقم «کتبه الفقیر الحقیر ابن محمدعلی امیرشکارباشی لطفعلی یساول صحبت مجلس بهشت آیین» با تاریخ ۱۱۱۰ (هجری قمری) برای فروش عرضه شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

لطف علی تبریزی خوشنویس سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. وی ملقب به صدرالافاضل بوده است و همه خطوط به ویژه تعلیق را نیکو می‌نوشته. از خطوط نستعلیق وی بسیاری از عبارات و عناوین کتاب «مسدس» است نسخه‌ای که متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

لطفعلی خان شیرازی نقّاش و نگارگر چیره‌دست و مشهور اوایل عهد قاجار است. وی در نقش گل و مرغ و طبیعت گرایی و چهره‌پردازی استادی بی‌مانند بوده. شرح چگونگی دوران کودکی وی بر ما معلوم نیست و آنچه درباره وی نوشته شده است یادداشتهایی

است که توسط نوه وی دکتر لطفعلی صورتگر نوشته شده، اما آثار بسیار این استاد چیره‌دست او را یکی از مفاخر هنر ایران نموده است. از آثار بسیار با ارزش وی نگارگری شاهنامهٔ داوریست که بسیاری از نقّاشی‌هایش کار لطفعلی می‌باشد. این شاهنامه را محمدقلی‌خان قشقایی که یکی از فرهنگ‌دوستان زمان خود است به مبلغ هفتصد تومان و دو طاقه شال کشمیری و دو اسب خریداری نموده و لطفعلی را با خود داوری و میرزا آقای نقّاش دعوت کرده تا آن را تذهیب و نقّاشی نمایند. لطفعلی مدت دو سال در ییلاق خان می‌زیست و تغییری که در شیوهٔ وی بوجود آمد اینکه این هنرمند ابتدا قهرمانان شاهنامه را بسان جوانان عشرت‌طلب ترسیم می‌نمود، اما ماندن در ایل و آشنایی با فرهنگ حماسی موجب گردید که قهرمانان شاهنامه شکل اصیل خود را در قلم استاد پیدا کنند. لطفعلی نگاره‌های خود را از طبیعت می‌گرفت. او برای رسم یک شاخه گل، طبیعت را مورد توجه قرار داده و شاخه‌ای گل را در جلوی خود قرار می‌داد و آن را ترسیم می‌نمود. چنین است که وی در تصویر پرندگان و گلها چنان استادانه عمل کرده که انسان را به شگفتی وا می‌دارد. البته آشنایی و مجالست وی با فرصت‌الدوله شیرازی موجب گشته که نوشته‌های فرصت در معرفی این استاد از اسناد مورد اعتماد باشد و وی گل بوته‌سازی لطفعلی را انحصاری همه جهان می‌داند. لطفعلی همانگونه که در گل و مرغ‌پردازی استادی یگانه است، در چهره‌پردازی نیز استادی کم‌مانند به حساب می‌آید.

آثار وی در کتب مختلف، قلمدان و دیوار و جلدهای ساخت وی دیده می‌شود. نگارنده از آثار دیواری وی علاوه بر بناهای شیراز در خانه ملک التجار یزد دیده‌ام. به نوشتهٔ فرصت مرگ وی در سال ۱۲۸۸ هجری قمری در شیراز اتّفاق افتاده است.

لطفعلی علاوه بر رنگ و روغن و جلد و قلمدان و آبرنگ در فرنگی‌سازی نیز مهارت داشته و در شیوهٔ گل‌آرایی از شیوه محمدزمان وعلی‌اشرف بهره گرفته است. البته وی شاگرد مذهب و نقّاش نامی شیراز محمد حسن بوده است. از آثار وی علاوه بر نقّاشی‌های شاهنامهٔ داوری و آثاری که در موزه ارمیناژ لنینگراد است و آثاری که تاکنون شناخته شده عبارتند از:

تصویر سیاه قلمی کار لطفعلی مجموعه کریم‌زاده

۱ـ قلمدان بسیار زیبایی که در موزه تزیینی تهران بوده است و رقم دارد «راقم العبد الاقل لطفعلی ۱۲٦٦» البته باید دانست که رقم وی به صورت طغرای بسیار زیبا و استادانه و غیر قابل تقلیدی می‌باشد.

۲ـ قلمدان نفیسی که استاد محمدعلی کریم‌زاده در یک مجموعه خصوصی دیده‌اند و تصویر زن و دختر خردسالش که مشغول چیدن انگورند بر آن نقش بسته است.

۳ـ قلمدان زیبایی در مجموعه آقای کریم‌زاده با رقم «راقم العبدالاقل لطفعلی ۱۲٦۲»

٤ـ تصویر سیاه قلمی زن زیبایی در همان مجموعه و تاریخ ۱۲۷۰.

کار لطفعلی مجموعه کریم‌زاده

۵ـ تصویر گل سنبل زیبایی که در موزه نگارستان بوده است.

٦ـ تصویر دو دختر زیبا با شیوه فرنگی‌سازی و رقم «مشق لطفعلی الشیرازی سنه ۱۲٦۵» در همان موزه.

۷ـ تصویر آبرنگی گل لاله‌ای که به نقل از احوال و آثار نقّاشان در مجموعه مهندس عباس مزدا می‌باشد.

۸ـ تصویر دوگل لاله با تاریخ ۱۲۷۲ رؤیت شده بوسیله آقای کریم‌زاده.

۹ـ تصویر زن و مردی جوان با تاریخ ۱۲٦٦ در مجموعه آقای صمد خورشید. (به نقل از استاد کریم‌زاده)

۱۰ـ تصویر دسته گلی با رقم و تاریخ «.. روز چهارشنبه ششم ماه رجب بود که کمترین لطفعلی ساخت ۱۲۷۸». در همان مجموعه

دسته گل سیاه قلمی کار لطفعلی مجموعه کریم‌زاده

۱۱ـ تصویر آبرنگی دختر زیبایی با تاریخ ۱۲۷۰ در مجموعه آقای احسانی.

۱۲ـ اثر گل و مرغ بسیار زیبایی در کتاب پرشیان مینیاتور پنتیگ که توسط آقای رابینسون در سال ۱۹۶۷ به چاپ رسید. این اثر رقم لانین و تاریخ ۱۲۵۷ دارد.
۱۳ـ دیگر از آثار وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان تصویر گل و شکوفه درخت سیبی است با تاریخ ۱۲۵۹.
۱۴ـ جلد گل و مرغی بسیار زیبای یک نسخه قرآن که به خط محمد شفیع کوچک وصال نوشته شد با رقم «راقمه العبدالاقل لطفعلی ۱۲۵۷».
۱۵ـ دسته گلی سیاه‌قلم و آبرنگی با تاریخ ۱۲۶۷ در مجموعه آقای کریم‌زاده.
۱۶ـ شاخه گل و شکوفه زیبایی با تاریخ ۱۲۶۸ در همان مجموعه.
۱۷ـ قلمدان گل و مرغی که در حراج ساتبی اکتبر ۱۹۸۲ میلادی به فروش رفته است.
۱۸ـ قاب آینه بسیار زیبا و تصاویر گل و مرغ و تصاویر مختلف از جمله شیخ صنعان و دختر ترسا و تاریخ ۱۲۸۲ در مجموعه آقای دکتر ناصر خلیلی.
(همه تاریخها هجری قمری هستند).

لطفی از تذهیب‌کاران عهد جهانگیرشاه هندی (۱۰۱۴ـ۱۰۳۷ هـق) می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

لطفی عبدالله نقّاش و چهره‌نگار و تذهیب‌کار اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری عثمانی است. وی نقّاشباشی دربار سلطان مراد سوم (۱۰۰۳ـ۱۰۱۲ هـق) می‌باشد و از آثار بی‌نظیر وی نقّاشی کتاب «سیاری نبی» است که به اتّفاق استاد حسن و عثمان نقّاش انجام داده است. این کتاب که شرح زندگی حضرت محمد(ص) می‌باشد در شش جلد نوشته شده که جلد اول و دوم و ششم آن در موزه توپ قاپوسرا استانبول و جلد سوم آن در امریکا وجلد چهارم آن در کتابخانهٔ موزه چستربیتی است و جلد پنجم آن مفقود گشته است. البته به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان هفت برگ مینیاتور این کتاب در حراج آوریل ۱۹۸۵ به فروش رفته است.

لطیف بن شریف حسینی هروی کاتب است و از آثار خطی او یک نسخه قرآن کریم است که به خط نسخ نوشته شده و در کتابخانه مسجد گوهرشاد مشهد موجود می‌باشد و تاریخ ربیع‌الاول ۹۸۳ هجری قمری دارد.

لعل‌چند از نقّاشان چیره‌دست هندی است که توسط میرسیدعلی و عبدالصمد شیرین قلم با نقّاشی ایرانی آشنا شده و به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده شیوه هندی ایرانی داشته است.

کار لعل چند تصویر سلطان بهادر و پرتغالیها (*)

این نقّاش که در اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته در چهره‌پردازی ومجلس نگاری بزمی و رزمی مهارت داشته و از نگارگران کتاب رزم‌نامه جیپور که تاریخ ۹۹۰ هجری قمری دارد، بهارستان جهان با تاریخ ۱۰۰٤ و خمسه نظامی کتابخانه بریتانیا با تاریخ ۱۰۰٤ و جامع التواریخ ۱۰۰۵ و اکبرنامه و خمسه امیرخسرو دهلوی و طوطی‌نامه می‌باشد. علاوه بر آن آثاری نیز در ایران و موزه ویکتوریا آلبرت نیز دارد.

لنکرانی خطّاط است و نامش میرزا حسن بن حاج امیرعلی پدر میرزا شاکر شاعر است. وی از اخلاف میرزا زین‌العابدین مجتهد لنکرانی بود. خانوادهٔ وی قبلاً در اراک و کزاز مرجع امور شریعه بوده که در اواخر حکومت محمدشاه در تاریخ ۱۲٦٤ به کرمانشاه مهاجرت کرده‌اند. وی خط شکسته نستعلیق را استادانه می‌نوشته و محمدعلی سلطانی قطعاتی از خط وی نزد اسماعیل شاکری دیده است.

لونی (عبدالجلیل چلبی) از نقّاشان عثمانی در سدهٔدوازدهم هجری قمری است. نامش عبدالجلیل چلبی و به نام لونی امضا می‌کرده است.
این هنرمند در دوره مصطفی خان ثانی (۱۱۰٦ـ۱۱۱۵ هـق) نقّاش دولتخانه شاهی بوده و آثار وی بیشتر تصاویر درباریان و سفرای آن عهد است. لونی در چهره‌پردازی و شبیه‌سازی و نقش حالتها و البسه مهارت خاصی داشته و در تذهیب و خوشنویسی بویژه خط نسخ و شعر نیز بی‌مایه نبوده است. مرگ وی به سال ۱۱٤۵ هجری قمری در استانبول اتّفاق افتاده است.
از نمونه آثار وی در نمایشگاه سال ۱۳٤۳ که در تهران انجام گرفته به نمایش درآمده است. علاوه بر آن درکتاب سورنامه که در دورهٔ سلطان احمد ثالث تصویر شده ۱۳۷ مینیاتور اثر لونی می‌باشد که آثار وی بیشتر در موزه توپ قاپوسرای استانبول مضبوط است.

تصویر مصطفی خان ثانی کار لونی (*)

در یک کتاب تاریخ عثمانی که سال ۱۹٦۸ میلادی چاپ شده چند اثر از لونی به چشم می‌خورد. تصویر زن پیچه‌داری از آثار لونی در مجله هنر و مردم شماره ۳۱ نیز به چاپ رسیده است. علاوه بر همه اینها در مرقع شماره H2164 موزه توپ قاپوسرا چهل و سه تصویر از آثار لونی می‌باشد. به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان که شرح کاملی از آثار وی را آورده است یکی از آثار این هنرمند در حراج سال ۱۹۸۷ ساتبی نیز ارائه شده است.

لیسکهراج از نقّاشان هندی است که در عهد شاه عباس بزرگ با خان عالم سفیرشاه جهان به ایران آمده و تصاویری نیز از شاه صفوی کشیده است. از جمله این تصاویر مجلس بزم شاه عباس است که روی قالیچه‌ای نشسته و بزرگان در اطراف اویند و نوازندگان مشغول نوازندگی و رقم دارد «کار لیسکهراج مصور». این اثر به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

مجلس بزم شاه عباس کار لیسکهراج

م

مادهو از نقّاشان هندوستان که در اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. در مآثر رحیمی تألیف عبدالباقی نهاوندی (۱۰۲۵ هـ‌ق) وی را در تصویرسازی همانند مانی و بهزاد و از نقّاشان کتابخانهٔ شاهی می‌داند. این نقّاش بطوری که از آثارش پیداست در چهره‌پردازی و مجلس‌نگاری استاد بوده و آثار متعددش نشانه‌ای از پرکاری وی می‌باشد. از نمونهٔ آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان اثر محمدعلی کریم‌زاده:

۱ـ تصویر شخصی است که ارگ مخصوصی را می‌نوازد و جملهٔ حیوانات از اثر کار وی مدهوش گشته‌اند. این اثر در یک کتاب خارجی به چاپ رسیده است. از آثار دیگر وی در نسخ کتب مختلف از جمله نسخه خمسه نظامی با تاریخ ۹۹٤ و نسخه بهارستان جامی با تاریخ ۱۰۰٤ و نسخه خمسه نظامی بریتیش میوزیوم با تاریخ ۱۰۰٤ و رزم‌نامهٔ جیپور با تاریخ ۹۹۰ و تیمورنامه با تاریخ ۹۹۲ و نفحات الانس ۱۰۱۲ (در همان موزه) و نسخه اکبرنامه با تاریخ ۱۰۱۳ (درهمان موزه) دیده می‌شود. (تاریخ‌ها همه هجری قمری هستند).

مارکار اصفهانی سنتورساز عهد قاجار است.
سرگذشت موسیقی ایران

ماشاءالله از زنان خواننده و نوازنده و رقصنده دوره قاجار است. وی در حال رقص نوازندگی می‌کرد و خواهرش گوهر نیز از رقصنده‌های هنرمند بود. دوستعلی خان معیری این رباعی را در وصف آنها سروده است:

باشد که سال دیگر انشاءالله
گوهر بزند طعنه به ماشاالله
بس دل که زدست این دوخواهر خونست
لاحول ولا قوةالا بالله

سرگذشت موسیقی ایران

ماشاالله نجاربیدگلی فرزند قاسم نجار و نقار است. وی سازنده ضرب بسیار زیبایی است متعلق به بقعه شاهزاده حسین بیدگل به سال ۱۳۲۳ شمسی. این نجار در تاریخ ٦۹/۱۰/۱۵ در سن هفتاد و پنج سالگی فوت نموده و در ایوان همین بقعه به خاک سپرده شده. نام خانوادگی مرشدی داشته‌است.

ماک (استاد ماک) پل ایوان ماک از مردم روسیه سفید است که بعد از انقلاب اکتبر روسیه به ایران آمده و ماندگار گشته است. وی افسر قزاق بوده ولی در نقّاشی استعدادی شگرف دارد. استاد ماک با مردم حشر و نشر بسیار داشت و از این جهت چهره‌های مردم کوچه و بازار در نقّاشی‌های وی به تصویر آمده است. از آثار شناخته شده وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان یکی تصویر خود نقّاش است با رقم Mak 1953 و یکی تصویر دختری ایرانی است در حال رقص با تاریخ ۱۹۵۱. از آثار دیگر نقّاش یکی تصویر قلمی ملایی است که در حراج ۱۹۸۵ ساتبی لندن به فروش رفته و تاریخ ۱۹٤۳ داشته است.

تصویر نقّاش (*)

چند اثر دیگر وی در حراج کریستی لندن در ۱۲ ژوئن ۱۹۸٤ به فروش رفته که عبارت بوده است از تصویر چند ملای ایرانی که مشغول مطالعهٔ روزنامه وطن هستند و دیگر تصویر ژاندارم و جوانی بدبخت در حال کشیدن تریاک با امضای «ماک تهران ۱۹۲٦». و تصویر زن زیبایی که به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده از بهترین آثار دیده شده وی بوده است.

ماکرا (Makra) از نقّاشان و نگارگران شیوهٔ هندی در اوایل سدهٔ یازدهم است. وی یکی از مصوران کتاب با برنامه مضبوط در بریتیش میوزیوم می‌باشد. این نسخه به سال ۱۰۰٦ هجری قمری به ورطه انجام رسیده است. نقّاشی‌های این کتاب در نسخه‌ای به همان نام در سال ۱۹۸۳ در دهلی‌نو چاپ شده است.

مالک دیلمی از خوشنویسان مشهور قبل از میرعماد است. اصل او از توابع قزوین و خاندانش از معاریف دیلمیان بوده است. مالک در سال ۹۲٤ متولد شد و ابتدا نزد پدر خود «شهره امیر» تعلیم خط ثلث و نسخ گرفته است. بعدها به نستعلیق روی آورد و به فراگیری آن نزد رستم علی و حافظ باباجان عودی که به سال ۹٤٤ به قزوین رفته بودند اقدام نمود. مالک علاوه بر خط به موسیقی و علوم و شعر نیز تسلط داشت. وی به ملازمت شاهزادهٔ صفوی سلطان ابراهیم درآمد و در کتابخانهٔ او به کتابت پرداخت و چون شاهزاده به مشهد رفت مالک همراه او بود تا اینکه شاه تهماسب عمارات دولتخانهٔ قزوین را به اتمام رسانید و مالک را برای نوشتن کتیبه‌های عمارات احضار نمود و مالک در قزوین به کتیبه‌نگاری پرداخت و در ایوان چهل‌ستون و سردرها و پنجره‌های ایوان کتیبه‌هایی نوشت. از این تاریخ شاه تهماسب اجازه بازگشت او را به مشهد نداد تا اینکه در هجدهم ذیحجه سال ۹٦۹ در قزوین درگذشت و همانجا به خاک سپرده شد.

از شاگردان مالک محمدحسین تبریزی و شاه محمد مشهدی و عیشی و قطب‌الدین یزدی را نام برده‌اند. بعضی میرعماد را نیز از شاگردان او می‌دانند. اما زمانی که مالک درگذشته است میرعماد دوران کودکی را می‌گذرانده.

از نمونه آثار مالک یک مرقع ممتاز در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول است که با بهترین خطوط خوشنویسان و تصویرنگارگران و تذهیب مذهبان آرایش یافته است و در دیباچه این مرقع مقدمه‌ای به خط و انشاء مالک موجود است که احوال خوشنویسان و نقّاشان و مذهبان زمان خود را نوشته و نمونه‌ای کامل و با ارزش خطوط مالک و نوشتار او را عرضه می‌دارد. متأسفانه این مرقع از

هم پاشیده و صفحات آن پراکنده شده و بعضی از قطعات آن در جای خود نیست و قسمتی به مرقع سید احمد مشهدی منتقل گردیده است. با این وجود تعداد شانزده قطعه از بهترین مشقهای او در این مرقع جای گرفته است و تاریخ آن ۹۶۷ می‌باشد. از آثار دیگر وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه مناجات حضرت امیر و یک نسخه مفردات نستعلیق است که در تبریز نوشته شده و تاریخ ۹۵۵ دارد. این نسخه در کتابخانه دانشگاه استانبول می‌باشد (باید توجه داشت که مالک مدتی که ملازم شاه تهماسب بوده است مدتی در دربار تبریز می‌زیسته)

۲ـ یک نسخه رسالهٔ باب حادی عشر با تاریخ ۹۵۶ در کتابخانه مرحوم حاج سیدنصرالله تقوی تهران.

۳ـ رساله حسن و دل فتاحی نیشابوری به تاریخ ۹۵۴ در کتابخانه عمومی لنین‌گراد

۴ـ یک قطعه به قلم کتابت و رقاع به تاریخ شوال ۹۶۹ در همان کتابخانه.

۵ـ هفت قطعه متفرق ضمن مرقعات دیگر در کتابخانه کاخ موزه گلستان، کتابخانهٔ دانشگاه استانبول، کتابخانه ملی وین، مجموعه آقای دکتر مهدوی، مجموعه مهدی بیانی، که یکی تاریخ ۹۶۸ دارد با رقمهای «مالک» و «مالک الدیلمی»

۶ـ یک نسخه منتخب سبحة الابرار جامی در مجموعه مهدی بیانی که تاریخ ۹۵۰ دارد.

۷ـ صاحب گلستان هنر از کتابت قرآنی به خط او خبر می‌دهد که ناتمام مانده است، اما اثری از آن دیده نشده است.

۸ـ قطعه خطی از وی در موزه هنرهای تزیینی بوده که در آثار موزه به چاپ رسیده است.

۹ـ شش قطعه از مرقع مالک به قلمهای نستعلیق و رقاع با رقمهای مشق‌الفقیر مالکی الدیلمی و العبدمالک و مشق مالک و حرره الفقیر مالک الدیلمی ۹۶۸ در موزه توپ قاپوسرای استانبول.

نمونه خط مالک

مالک قمی نستعلیق نویس بوده و در قم می‌زیسته است و به کتابت و درویشی روزگار می‌گذرانده. وی تا هنگام تألیف گلستان هنر (حدود سال ۱۰۵۲ در قید حیات بوده است).

احوال و آثار خوشنویسان

مانی (پیامبر) هنرمند معجزه‌گر صورت‌پرداز که نامش افسانه ادبیات و هنر ایران و جهان است. وی در سدهٔ سوم میلادی به روایتی در سال ۲۱۶ یا ۲۱۵ میلادی در عهد اردوان چهارم در بابل متولد شده است. نام پدرش فتک و نام مادرش پوسیت یا مریم بوده و از مردم همدان بوده‌اند. و به روایتی

با اشکانیان خویشاوند بوده است. به نقل از کتب مختلف وی در عهد شاپور خود را پیامبر خوانده و دینی از ترکیب زرتشتی و یهودی و مسیحی به وجود آورده. وی در جهان معتقد به نور و ظلمت بوده و تحولات را نتیجه ستیز این دو نیرو با یکدیگر دانسته است. نور مظهر نیکی و زیبایی است و ظلمت مظهر پلیدی می‌باشد.

شاپور ساسانی مدتی به او گروید، اما تحت تأثیر موبدان باز به دین زرتشت بازگشته و قصد جان مانی را کرده است.

به روایت شاهنامه مانی به فرمان شاپور در جندی شاپور مثلهٔ گشته و پوستش را از کاه انباشته‌اند.

بفرمود پس تاش برداشتند
بخواری زدرگاه بگذاشتند
چنین گفت کاین مرد صورت پرست
نگـــنجد همـــی در سرای نشست
چو آشوب گیتی سراسر بدوست
بـبابد کشـیدن سراپـاش پـوست
همان چرمش آکنده باید بکـاه
بدان تا نجوید کس این پـایگاه

اما آنچه مسلم است وی از دست شاپور گریخته و به چین و ترکمنستان پناه برده است و مدتها در آنجا می‌زیسته و با معجزهٔ خود که صـورتگری بـوده مردم را به سوی خود کشیده و بـقول نـظامی در شرف‌نامه:

شنیدم که مـانی بـه صـورتگری
زری سوی چین شد به پیغمبری
ازو چینیان چون خبر یافتند
بـــران راه پـیشینه بشـتافتند
درخشـنده حـوضی زبـلور نـاب
بران راه بستند چون حـوض آب
گزارنـدگیهای کـلک دبـیر
برانگیخته موج از آن آبگیر
چو آبی که بادش کند بیقرار
شکن برشکن میدود برکنار
همان سبزه کو برلب حـوض رُست
بسبزی برآن حوض بستنده چُست
چو مانی رسید از بـیابان دور
دلی داشت از تشنگی ناصبور
سوی حوض شد تشنه تشنه فراز
سرکـــوزهٔ خشک بگشـــاد بـــاز
چو زد کوزه بر حوضهٔ سنگ بست
سفالین بدان کـوزه حـالی شکست
بـدانست مـانی کـه در راه او
بُد آن حوضهٔ چینیان چـاه او
بـرآورد کـلکی بـه آیـین و زیب
رقم زد بر آن حوض مانی فریب
نگارید از آن کلک فرمان‌پذیر
سگی مرده بر روی آن آبگـیر
دروکرم جوشنده بیش از قیاس
کزو تشنه را دردل آمد هـراس
بدان تا چو تشنه در آن حوض آب
سگـــی مـرده بـیند نـیارد شـتاب
چو در خاک چین این خبر گشت فاش
کـــه مـــانی بـــران آب زد دوربـــاش
زبس جادوییهای فرهنگ او
بـدو بگـرویدند و ارژنگ او

بالاخره رفتن مانی به سوی چین امریست که اتّفاق افتاده و کشفیات تورفان کـه تـوسط یک هـیأت آلمـانی در سـال ۱۹۰۴ بـه ریـاست پـروفسور فن‌لوکوک انجام گرفته وجود مانی را در آنجا بـه اثبات می‌رساند و نسخه‌ها و نقّاشی‌های دیواری یافته شده درباره طرز تکوین عالم و خلقت بشر و مبارزه نور و ظلمت که به شیوه زیبایی بـه نـقش درآمده‌اند، اهمیت هنر نقّاشی را در بیان اعتقادات و تسلط مانی را بر هـنر تـصویرگری مـی‌رساند. بسیاری از آثار مانی در شهر ویران شده «ایـدی گوث» که در اواسط قرن سوم هجری قمری بـه دست قرقیزها خراب شده در همان ناحیه تورفان کشـف گـردیده است. عـلاوه بـر آن تـرجمـه

اندیشه‌های مانی به زبانهای پهلوی، آرامی، قبطی، ارمنی، یونانی، لاتین، اویغوری و ترکی می‌رساند که آیین مانی همه‌گیر بوده است. در کتب و آثار مانوی تصاویر بسیاری از آیین‌ها و اجرای آنها به وسیله مانویان به نقش آمده است. در مصر نیز آثاری از مانویان به زبان قبطی کشف شده و نسخه‌ای قریب دو هزار صفحه جهت شناسایی به لندن و برلین ارسال گشته است و این دلیل است بر اینکه دینی همه‌گیر و جهانی بوده و در زمانی یکی از ادیان رقیب مسیحیت به حساب می‌آمده است. آثار مانی کهن‌ترین آثار صورتگری جهان به حساب می‌آید و معجزه او نقّاشی و کتابش ارژنگ یا ارتنگ بوده و چنان معجزه‌گر که ادبیات ایرانی و شعرای پارسی زبان هرکجا سخن از کلک سحرآمیز می‌رود به مانی و ارژنگ او اشاره دارند.

به طور کلی کتب شناخته شده مانی، سفرالاسرار، کنزالحیات، کفلایه که به زبان قبطی است. کتاب پراگماتا یا انجیل زنده و کتاب بنگاهیگ که به زبان پارتی است و کتاب احکام و قواعد دوازده انجیل می‌باشد. معروف‌ترین کتاب وی بعد از ارژنگ که به نوشته ابوریحان بیرونی به زبان پهلوی برای شاپور نوشته شده کتاب «شاهپورگان» است.

مانی که بسیار عقاید و زندگی‌اش شبیه مسیح است با دسیسه موبدان زرتشتی کشته می‌شود. مرگ او را به روایت‌های مختلف سالهای ۲۷۲ یا ۲۷۵ و یا ۳۱۵ میلادی نوشته‌اند و این سالها یعنی ۳۱۵ چقدر تا سال پیروزی و پذیرش مسیحیت توسط کنستاتین ۳۱۳ میلادی نزدیک است و نیاز به تحقیق دارد.

مانی نقّاشی است گمنام که در قرن هشتم هجری قمری می‌زیسته و شیوه چینی داشته است. از آثار دیده شده وی تصویر ماهرانه‌ایشت از پاییز که در مرقع شماره 2153 موزه توپ قاپوسرای استانبول می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

مانی شیرازی نقّاش و شاعر سدهٔ دهم هجری قمری است و از نزدیکان دربار شاه اسماعیل (۹۰۶-۹۳۰ هـ‌ق) بوده و از علاقمندان این پادشاه است، بطوری که در مجلسی از شاه می‌خواهد تا برپایش بوسه زند. شاه اجازه می‌دهد و او ساق پای شاه صفوی را می‌بوسد. رقیبان این امر را به چشم شاه اسماعیل اهانت تلقی می‌کنند و شاه دستور قتل او را می‌دهد. در تحفه سامی شرحی درباره این هنرمند آمده است. از آثار وی دیده نشده، اما پسری داشته علی نام که وی نیز نقّاش بوده و در پای یکی از آثار بجا مانده‌اش چنین رقم زده «عمل فقیر علی بیک ابن مولانا مانی نقّاش». قبر وی در گورستان سرخاب تبریز است.

مانی مشهدی نقّاش و کاسه‌گر است و در عهد امیرعلیشیرنوایی (۸۴۴-۹۰۶ هـ‌ق) در مشهد می‌زیسته. از آثار وی دیده نشده اما شرح احوال و هنرش در کتاب مجالس النفایس امیرعلیشیرنوایی آمده است.

مانی هندی نقّاش اواخر سدهٔ دهم و اوایل یازدهم هجری قمری هندوستان است. این نقّاش در عهد اکبرشاه و جهانگیرشاه می‌زیسته و در تصویرسازی و پرنده‌نگاری مهارت داشته است. از آثار این نقّاش در بابرنامه با تاریخ ۱۰۰۰ هـ‌ق، خمسه نظامی با تاریخ ۹۹۴ هـ‌ق و نسخه اعیار دانش با تاریخ ۱۰۰۴ هـ‌ق و رزمنامه جیپور ۹۹۰ هـ‌ق که در بریتیش میوزیوم است دیده می‌شود.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ماه‌پاره مذهّب و مجلّد و نگارگر سدهٔ دهم هجری قمری است و سلطان علی مشهدی او را در ردیف عبدالله قاطع و سیدبابا افشانگر قرار داده است. از آثار وی دیده نشده.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ماه رخسار (فخرالدوله) از زنان هنرمند خانواده قاجار است. وی دختر عباس‌میرزا و خواهر محمدشاه می‌باشد. ماه رخسار در خط و نقّاشی مهارت داشته و بیشتر اوقات خود را با این هنرها می‌گذرانده است. وی همسر محمدحسن خان سردار ایروانی است.

ماه شرف از زنان خوشنویس و دانشمند و شاعر و هنرمند است. وی همسر خسروخان والی کردستان بود که در شعر «مستوره» تخلّص می‌کرده و در سال ۱۲۶۳ درگذشته است.

تاریخ کردستان

ماهش (مهیش) از نقّاشان هندی است که در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. وی در چهره‌پردازی و شمایل‌سازی استاد بوده است. از آثار دیده شده وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان تصاویری در داراب‌نامه و رزم‌نامه جیپور و نسخه‌ای از حمزه‌نامه است.

مبارک‌شاه حجّار و نقّار است و از آثار او حجّاری متن فرمان شاهرخ میرزا و ابوالمعز میرزا در صحن بزرگ مشهد اردهال کاشان است که تاریخ ۸۹۳ هجری قمری دارد.
از آثار دیگر وی نقّاری کتیبه در مسجد گنبد سفید فین کاشان است با تاریخ ۸۸٤ قمری. البته این کتیبه را من خود نیافتم بلکه حسن ضرابی آن را گزارش داده که احتمالاً از میان رفته است.

از آثار دیگر وی حجاری سنگ قبر شاه عباس بزرگ در حبیب بن موسی است که خطّاط آن محمد محلاتی بوده است.
و در اینجا باید متذکر شوم که آقای حسن ضرابی نوشته‌اند که شاه عباس این سنگ را برای خود از قفقاز آورده ولی وجود نام این دو هنرمند یعنی مبارک‌شاه و محمدمحلاتی که در قرن نهم می‌زیسته‌اند نشان دهنده آنست که این سنگ کمیاب متعلق به شخص دیگری بوده که نام وی را تراشیده و بر روی گور بی‌نام و نشان شاه عباس گذارده‌اند. در تاریخ کاشان و آثار تاریخی کاشان و نطنز نیز نام این دو هنرمند آمده است.

مبارک‌شاه‌بن‌عبدالله خوشنویس است و از آثار وی:
۱ـ دو صفحه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب به خط ثلث و نسخ یاقوتی با رقم «کتبه... مبارکشاه ابن عبدالله غفرالله ذنوبه» در موزه توپ قاپوسرای استانبول.
۲ـ یک قطعه رقاع شکسته (بدون رقم) که نویسنده آن‌نوشته‌است «نقل‌عن خط زبدةالکتاب مبارکشاه بن‌عبدالله...»و تاریخ ۱۰۲۳، در مجموعه آقای نصیری.

احوال و آثار خوشنویسان

مبارکشاه بن قطب از مردم تبریز و ملقب به زرین‌قلم بوده و معاصر مبارکشاه دمشق سیوفی و مبارکشاه بن عبدالله است.
گویند چون سلطان اویس جلایر (۷۵۷ـ۷۷۷ هق) در نجف بر مزار حضرت امیرعلیه‌السلام عمارتی کرد کتابت کتیبهٔ آن را به وی سپرد.
از نمونه آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ چهار صفحه از مرقع بایقرا ـ تهماسب (دوازده امام و مطالب دیگر) به خط ثلث و نسخ با رقم

«کتبه... مبارکشاه بن قطب...» با تاریخ ۷۳۲ (رجب) در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.
۲ـ دو صفحه دیگر از همان مرقع به خط ثلث و نسخ با رقم «مشقه دون‌الادمان... مبارکشاه بن قطب» در همان جا.

مبارکشاه دمشقی سیوفی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک رساله ابوعلی حاتمی به ثلث و رقاع و نسخ با رقم «... مبارکشاه الدمشق السیوفی» که در مصر نوشته شده و تاریخ ۷٤۰ دارد در مجموعه آقای سلطان القرایی است.

احوال و آثار خوشنویسان

مبارک میرزا (ابن محمود میرزا) از شاهزادگان قاجاری است که در نگارگری و چهره‌پردازی مهارت داشته است. وی یازدهمین فرزند محمود میرزا پسر فتحعلی‌شاه قاجار است.
محمود میرزا نیز شاهزاده‌ای هنرمند و ادیب است که شعر می‌گوید و تخلّص محمود دارد و آثاری نیز چون تذکره و سفینه گلشن محمود نیز تألیف نموده.
مبارک میرزا در شعر و خط نیز دست دارد و قلمدان‌ساز و آبرنگ‌کار می‌باشد. مبارک میرزا بذله‌گو و خوش‌مشرب و خوش‌گذران بوده است. دوستعلی خان معیرالممالک شرحی دربارهٔ وی می‌نویسد.
وی مورد توجه ناصرالدین شاه بوده است و در سال ۱۳۰٤ هجری قمری که در قم درمی‌گذرد، ناصرالدین شاه برای اولاد و خانوادهٔ وی مقرری منظور می‌دارد.
از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان:
۱ـ تصویر آبرنگی رضاقلی‌خان دیوان بیگی با رقم «...مبارک ابن محمودالقاجار سنهٔ ۱۳۷۹».
۲ـ تصویر آبرنگی تمام قد یکی از رجال قاجار بنام هدایت با رقم «رقم مبارک بن محمود قاجار»
۳ـ چهره یک مرد زمان قاجار با رقم «مبارک بن محمود» در یک مجموعه خصوصی.
٤ـ تصویر تمام قد جلال‌الدوله. این اثر آبرنگی در حراج ۱۹۷٦ ساتبی لندن به فروش رسیده است.

تصویر جلال‌الدوله (*)

۵ـ قلمدان هنرمندانه و پرکاری که تصاویر مجلس بزم و رقص برآن نقش بسته و اگر چه شیوهٔ وی در آبرنگ شیوه صنیع‌الملک است، در این اثر شیوهٔ آقا نجف دارد و به نوشته محمدعلی کریم‌زاده یکی از بهترین آثار وی است.

مبدع زرکش و نخکوب است. وی از اهالی تبریز است که به اصفهان آمده و مدتی در این حرفه بوده و به نوشته نصرآبادی شعر می‌سروده و به هندوستان سفر کرده است.

مبرم کاشی‌تراش کاشی‌کار است و از آثار او کاشی‌کاری معرّق بسیار نفیس بقعه شهشان اصفهان (علاءالدین محمد) است که مربوط به سال ۸۵۵ می‌باشد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

متین ملاجیون از خوشنویسان هند است که در لاهور می‌زیسته. وی نستعلیق و نسخ را خوش می‌نوشته و با شعر مادهٔ تاریخ می‌ساخته است. متین در هنگام تألیف تذکرهٔ مردم دیده (۱۱۷۵) بیست ساله بوده است.

مجتبایی ـ علی از مستوفیان عهد قاجار است که کتابت می‌کرده و کتابت ۲۲ نسخه قرآن مجید را به او نسبت می‌دهند. از آثار او یک قباله دفترچه‌ایست که به وسیله استاد علی درودی تذهیب شده و تاریخ ۱۳۳۹ هجری قمری دارد.

جلدها و قلمدان‌های ایرانی

مجدالدین خوشنویس است و نسخه‌ای از تیمورنامه هاتفی در کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران به شماره ۶۱۲ به خط نستعلیق خوش و تاریخ ۹۹۵ هجری قمری به خط اوست.

مجدالملک (میرزا تقی‌خان) از رجال قاجاری است که در خطّ و نقّاشی و نقّاری و حکّاکی مهارت داشته و در شعر عبقری تخلّص می‌کرده است. به نوشته اعتماد السلطنه در مآثرالآثار وی مردی هنرمند و ادیب بوده که در مدت عمر مناصب مختلف داشته است. به نوشته بامداد وی در آغاز جزو اجزای خلوت ناصرالدین شاه بوده و در سال ۱۲۹۹ هجری قمری در سن ۲۱ سالگی به منصب منشی حضوری شاه و معاونت برادر خود میرزا علیخان امین‌الملک منصوب شده است. وی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری وزیر وظایف و اوقاف گشته است. در مجموعه آقای کریم‌زاده مهر بیضی شکلی از عقیق است. که به خط نستعلیق نوشته شده «مجدالملک ۱۲۹۹» و این سال همان تاریخی است که وی به لقب مجدالملکی مفتخر شده است.

مجد مذهب از کاتبان خوشنویس و از مذهبان قرن نهم است. از آثار خط و تذهیب او یک نسخه ترجمه رشف النصایح الایمانیه است که تاریخ ربیع‌الاخر ۸۵۱ دارد با رقم «کتبه و ذهبه العبدالضعیف المذنب مجدالمذهب غفرالله».

احوال و آثار خوشنویسان

مجلدی خراسانی ـ مولانا از صحافان و شاعران قرن دهم در مشهد است که به شغل صحافی روزگار می‌گذرانده است.

تحفه سامی

مجنون شاعر خوشنویس است و مجنون تخلّص می‌کرده اما نام اصلی‌اش معلوم نیست. وی آنطور که در اشعار خود اظهار نموده فرزند محمود رفیق شاعر و خوشنویس است که سمت استادی نیز به فرزند داشته است. به نوشته دکتر بیانی وی نه تنها خطوط را خوش می‌نوشته بلکه شیوه‌ای در خط بنام توامان اختراع نموده است.

توأمان مخترع مجنون است
کز قلم چهره گشادیها کرد

وی در قواعد خطوط نیز «رسم‌الخط» به نظم آورده است. سام میرزا صفوی در تذکرهٔ خود از وی رسالهٔ نظمی مجنون یاد کرده و گفته است این رساله را مجنون به نام من در بحر لیلی و مجنون سروده. مثنوی «ناز و نیاز» را نیز بدو منسوب نموده‌اند. شیوهٔ مجنون آنطور که از تذکره‌ها برمی‌آید

نوعی نقّاشی خط است. از نمونهٔ آثار وی:
۱ـ یک قطعه از مرقع بهرام میرزا با رقم «مشقه مجنون الرفیق» در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول.
۲ـ یک قطعه چپ نوشته (وارونه) با رقم و تاریخ «شاعر مجنون، حرره سنه ۹۰۲» در مجموعه مهدی بیانی.

مجنون بهبهانی از کاتبان خوشنویس است و از آثار او یک نسخه فواتح (شرح دیوان حضرت علی‌بن ابی‌طالب) میبدی در کتابخانه موزهٔ کاخ گلستان است که تاریخ ۱۰۸۷ دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

مجیب مذهب از تذهیب کاران عثمانی است و از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان تذهیب و تشعیر جزوه ادعیه‌ای است بسیار زیبا و هنرمندانه با رقم «ذهبه مجیب ۱۲۹۸» (هجری قمری).

مجید خویی تذهیب کار و در حدود سال ۱۲۵۹ می‌زیسته و در نوشته‌هایی که در هنر و مردم شماره ۱۸۲ از اسناد قدیمی توسط دکتر محمد امین ریاحی آمده، شرحی نیز دربارهٔ آخوند ملا مجید خویی نیز آورده. رقم وی با سجع «انک حمید مجید» بوده است.

مجید مذهب ـ آخوند ملا از تذهیب کاران و صحافان و جدول‌کشان و جلدسازان دوره قاجاری است.
هنر و مردم شماره ۱۸۲، صحافی سنتی

محافظ ـ ابراهیم (ابراهیم محافظ) از طغراکشان و مذهبان و خطّاطان سدهٔ دوازدهم هجری قمری عثمانی است و یکی از آثار خود را با رقم «اثر خامه تذکره سابق ابراهیم محافظ آغر بیوزسنه (۱۱۳۳) امضاء کرده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محسن گلپایگانی ـ سید از کاتبان خوشنویس قرن سیزدهم قمری است. به خط وی یک نسخه زینت المجالس است که در سال ۱۲۶۶ در تهران چاپ شده و دیگری جلد اول ناسخ‌التواریخ که بسال ۱۲۷۳ به چاپ رسیده است.

محب ـ استاد نجّار و گره‌چین است و از آثار او نجّاری امامزاده اسماعیل در قریهٔ برز نطنز است که تاریخ ۱۰۲۳ هجری قمری دارد.
آثار تاریخی کاشان و نطنز

محب ـ استاد حجّار و نقّار است و از آثار به جاماندهٔ او سنگ قبری است متعلق به گلچین بنت محمد به تاریخ ۱۳۰۳ هجری قمری در امامزاده عبداله اسدآباد، رقم حجار که قسمتی از آن ریخته است به صورت زیر است «استاد محب بن استاد... اسدآبادی»
کرمانشاهان ـ کردستان جلد اول

محب‌الله خوشنویس سدهٔ دهم هجری قمری است و از خطوط وی
۱ـ یک رقعه به خط ثلث و نسخ با رقم کتیبه محب‌الله، از مرقع شماره ۱ کتابخانه آستان قدس رضوی
۲ـ یک نسخه دیوان عماد فقیه به خط نستعلیق که به شماره ۱۸۱ با تاریخ ۹۸۱ (هجری قمری) با رقم محب‌الله بن حسن در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار است.
فهرست خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

محب علی تبریزی تذهیب کار عهد شاه تهماسب صفوی (۹۳۰ـ۹۸۴ هـ ق.) است. نامش محب علی یا محبت علی بوده و از شاگردان استاد حسن بغدادی رئیس نگارخانهٔ شاه صفوی است، به نقل از احوال و آثار نقّاشان میرزا مذهب تبریزی از شاگردان معروف او می‌باشد.

محب علی نایی خوشنویس و نوازنده نی می‌باشد و در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته وی فرزند و شاگرد رستم علی خوشنویس است. مدتی در شغل کتابداری ابراهیم میرزا صفوی و مدتی در خدمت سام میرزا بوده، از نمونهٔ آثار وی

۱ـ نسخه‌ای از هفت اورنگ جامی که به شماره 46-12 با ۲۸ مینیاتور در گالری فرر Ferer واشنگتن موجود است که پنج خوشنویس نوشته وی یکی از آنها است که عبارتند از مالک دیلمی، شاه محمود نیشابوری، عیشی، رستم علی و محب علی این نسخه بین سالهای ۹۶۳ تا ۹۷۲ هجری قمری در مشهد نوشته شده

۲ـ شاهنامهٔ فردوسی که به شماره H 1483 و با ۳۲ مینیاتور و خط نستعلیق با تاریخ ۹۷۸ هجری قمری در کتابخانهٔ توپ قاپو سرای استانبول موجود است.

توضیح: در کتاب احوال و آثار خوشنویسان مرگ محب علی را به سال ۹۵۵ در قزوین نوشته است که با توجه به آثار مانده از وی این تاریخ درست نیست و وی تا سال ۹۷۸ در قید حیات بوده است.

فهرست آثار خوشنویسان قرن دهم ـ فهرست نسخه‌های خطی ـ احوال و آثار خوشنویسان

محبی کاتب از خوشنویسان سده دهم است و از آثار او یک نسخه کتاب حدیقه‌الحقیقه سنایی است نسخه‌ای آراسته و نفیس و زرین با ۷ مجلس نگاره به خط نستعلیق خوش به تاریخ جمادی‌الاول ۹۸۱ هجری قمری که در موزه هنرهای زیبای شهر بستن موجود است.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محترم کلیمی نوازندهٔ تار و از شاگردان درویش خان بوده است.

سرگذشت موسیقی

محتشم اصفهانی خوشنویس است و در دربار شاه سلطان حسین صفوی سمت ترجمه نویسی داشته و از این جهت گاهی کاتب‌السلطانی رقم می‌کرده است. از نمونهٔ آثار وی

۱ـ یک نسخه گلستان سعدی با ترجمهٔ ترکی به قلم نستعلیق و با رقم «کاتبه الضعیف محتشم ترجمه‌نویس قرآن مجید ربّانی» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۲ـ یک نسخه صحیفهٔ سجادیه به قلم نستعلیق در همان کتابخانه

۳ـ نسخهٔ دیگری از صحیفهٔ سجادیه به خط جعفر که حواشی آن و کتابت ترجمهٔ آن به وسیلهٔ محتشم صورت گرفته در همان کتابخانه

٤ـ یک نسخه رساله در وحدت وجود به تاریخ ۱۱۱۲ در کتابخانه مدرسه سپهسالار

۵ـ یک نسخه قرآن با ترجمهٔ نستعلیق و تاریخ ۱۱۲۸ در مجموعهٔ آقای مهدوی تهران

٦ـ یک قطعه با رقم «مشقه العبد الجانی محتشم» در مجموعهٔ مهدی بیانی

احوال و آثار خوشنویسان

محتشم کاشانی از طراحان و فرش‌بافان کاشان است که کارهای او از نفایس فرش در سدهٔ سیزدهم هجری قمری است از آثار او تعدادی در موزهٔ دفینه تهران است.

محجوبی ـ مرتضی نوازنده و موسیقی‌دان بزرگ معاصر است نام پدرش عباسعلی است که نوازنده نی بوده و موسیقی می‌شناخته، مادرش فخرالسادات با نوازندگی پیانو آشنا بوده است، مرتضی در سال ۱۲۷۹ در تهران متولد می‌شود. وی ابتدا با نوازندگی پیانو که در منزلشان بوده آشنا می‌گردد و پدر و مادر که خود ذوق موسیقی داشته‌اند به استعداد فرزند پی می‌برند. آموزش مرتضی ابتدا به حسین هنگ آفرین و سپس به مفخم سپرده می‌شود و مرتضی خیلی زود در

نواختن پیانو مهارت پیدا می‌کند بطوریکه اولین کنسرت خود را در ده سالگی اجرا می‌کند. به نوشته استاد روح‌الله خالقی در این کنسرت که در کافه پدرش در لاله‌زار برگزار شد. نوازندگانی چون مفخم، حسین‌خان اسماعیل‌زاده و حاجی خان ضرب‌گیر شرکت داشتند و عارف خواننده آنان بود. استاد خالقی می‌نویسد در سال ۱۳۰۲ شمسی در کلاسهای برادرش رضا با مرتضی آشنا شدم، وی همان وقت شهرتی به‌سزا داشت و پنجه‌های سحرآورش بخوبی از پس ملودی‌های ایرانی برمی‌آید و آوای دلچسب سازش آرامش بخش شنونده بود. از آن پس شغل وی نواختن پیانو و آموزش موسیقی به علاقه‌مندان بود. وی ملودی‌ها و آهنگهای بسیار ساخته است و از ابتکاراتش اینکه بسیاری از آهنگهای ایرانی و آوای موسیقی ایران را به صورتی دلنشین با پیانو نواخته و ساخته‌های وی از آثار ماندگار موسیقی ایرانی است. مرگ وی به سال ۱۳۷۶ اتّفاق افتاد یادش گرامی باد.

محجوبی ـ رضا نوازنده و موسیقی‌دان معاصر است. رضا به سال ۱۲۷۷ شمسی در تهران متولد شد، از کودکی مانند برادرش مرتضی به موسیقی علاقمند گردید و اولین استادش حسین هنگ‌آفرین بود. پس از آن به خدمت ابراهیم آژنگ رفت. اما از آنجا که علاقه‌ای به یاد گرفتن نت نداشت. مجبور شد وی را ترک کند و در کلاسهای حسین خان اسماعیل‌زاده شرکت نماید تا موسیقی را از راه گوش فرا گیرد وی در شانزده سالگی سازش شنیدنی شد و با پشتکار عظیمی به نواختن پرداخت و خیلی جوان بود که خود کلاس آموزش ویولون دایر نمود و استاد روح‌الله خالقی می‌نویسد وقتی من به کلاس او رفتم استاد بیست‌وپنج ساله بود رضا محجوبی کنسرت‌هایی نیز داد، اما کم‌کم به سوی استعمال مواد افیونی روی آورد و حالتی جنون مانند پیدا کرد. با این وجود سازش شنیدنی بود. بالاخره در سال ۱۳۳۳ دار فانی را وداع گفت. به نقل از استاد خالقی، وی روشی شبیه استاد درویشخان و رکنی داشت، اما پیش درآمدهایش کوتاه‌تر بود. از ساخته‌های مشهور وی پیش درآمد دشتی است که رضا شهرزاد برای آن شعری سروده است. آهنگ به کجا رفتی بنان بیاد این بزرگ مرد موسیقی است.

محراب بیک از خوشنویسان آذربایجانی است که در تذکرهٔ دانشمندان آذربایجان وی را نسخ‌نویس دانسته‌اند و طبق همان روایت قرآنی به خط وی دیده شده که تاریخ ۹۰۹ هجری قمری داشته است.

محراب بیک طبق روایت محمد صالح اصفهانی و میرزا سنگلاخ و پیدایش خط و خطّاطان از خوشنویسان دربار شاه عباس اول است و از شاگردان میرعماد بوده است.

محراب علی از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری است. به نقل از مناقب هنروران وی شاگرد برادرش استاد سیاوش گرجی بوده و استاد محمد هروی از شاگردان وی است، از آثار دیده شده و منسوب به محراب مصور تصویر بیژن و لشگریانش می‌باشد که با اقتباس از شاهنامه تصویر شده عکس چاپ شدهٔ این اثر در کاتالوگ گالری کل ناقی لندن به چاپ رسیده است.

محرم بن حسین السیزوری از خطّاطان اوایل قرن دهم است و از آثار خطی او یک نسخه دیوان حافظ متعلق به کتابخانه سلطنتی کپنهاک با تاریخ ۹۰۶ هجری قمری

فهرست نسخه‌های خطی

محسن از کاتبان خوشنویس قرن یازدهم قمری است از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه یوسف و زلیخا است که تاریخ ذی‌الحجّه ۱۰۵۶ دارد و در شهر کشمیر نوشته شده. این نسخه متعلّق به کتابخانه

کاخ موزهٔ گلستان است. یک قطعه از مرقّع نیز با تاریخ ۱۰۶۲ در همان کتابخانه به خط وی موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

محسن تذهیب کار و نگارگر است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته، وی در چهره‌پردازی و منظره‌سازی مهارت داشته است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر پیرمردی است که روی زمین نشسته و یک جلد قرآن و یک قلیان در جلوی اوست و رقم دارد. «راقمه محسن» این اثر در موزه هنرهای تزیینی تهران بوده است.

محسن آشتیانی ـ میرزا نستعلیق نویس بوده و به روایت سپهر در سال ۱۲۷۰ در گذشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

محسن امامی خطّاط و خوشنویس و کتیبه‌نگار است و در اواخر عصر صفویان می‌زیسته، وی از خانوادهٔ هنرمند امامی‌های اصفهان است و خوشنویسی بسیار پرکار بوده و آثار بسیاری در بناهای آن زمان از خود به یادگار گذارده است. بطور کلی آثار شناخته شدهٔ وی عبارتند از:

۱ـ کتیبه داخل محراب مسجد شعیا با تاریخ ۱۱۰۰ هجری قمری

۲ـ کتیبه‌های صفه شاگرد و صفه درویش مسجد جمعه اصفهان که تاریخ ۱۰۹۳ و ۱۰۹۸ هجری قمری دارند. التبه در یکی از این کتیبه رقم خطّاط به صورت محمد محسن بن محمد رضا امامی آمده است.

۳ـ به نوشته گنجینه آثار تاریخی اصفهان اثر دیگر وی کتاب لوحی سنگی است در بقعهٔ شاه زید که حاکی از تعمیر آن بناست در سال ۱۰۹۷ هجری قمری

۴ـ کتیبه ایوان جنوبی مسجد خان اصفهان با تاریخ ۱۰۹۰

۵ـ کتیبه سر در مسجد ایلچی اصفهان با تاریخ ۱۰۹۷

۶ـ کتیبه مسجد خلوت‌نشین (مسجد سید) اصفهان با تاریخ ۱۱۰۰

۷ـ در کتاب کرمانشاهان و کردستان دکتر مسعود گلزاری وی را از منشیان دربار شاه سلیمان و درگاه شیخ علیخان زنگنه دانسته و خط و وقفنامه‌های شیخ علیخان را از خطوط وی دانسته است که تاریخ ۱۰۹۶ دارند. و رقم خطّاط چنین آمده است «تحریراً فی شهر ربیع المولود سنهٔ ست و تسعین بعد الالف محسن الامامی»

محسن بن کاظم نقّاش و منظره‌پرداز آبرنگ کار است. وی جزو اولین گروه دانشجویی است که در زمان ناصرالدین شاه به سرپرستی امیرنظام گروسی به پاریس رفته و آنجا با رنگ و قلم آشنا شده است از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده یکی منظره‌ایست که در یکی از کاخهای تهران بوده با رقم «محسن بن کاظم در پاریس ۱۲۷۸ و دیگر منظره برکه‌ای با آبرنگ متعلق به یک مجموعه خصوصی با رقم «محسن بن کاظم شیرازی ۱۲۷۷» (تاریخها هجری قمری است) در گوشه راست اثر به لاتین نوشته شده «محسن در پاریس»

محسن بن لطف الله سبزواری کاتب خوشنویس و شاعر است و در نیمهٔ دوم قرن دهم می‌زیسته از نمونهٔ خطوط وی:

۱ـ یک نسخه تذکرةالشعرای دولتشاه سمرقندی بدون تاریخ متعلق به مجموعهٔ مهدی بیانی

۲ـ کلیات سعدی به خط نستعلیق و تاریخ ۹۶۹ در کتابچهٔ حاجی مهدی لاجوردی قمی

۳ـ تلخیص المفتاح کاشانی با تاریخ ۹۸۵ هجری قمری که به شمارهٔ A 265 به خط نستعلیق در بنیاد خاورشناسی فرهنگستان لنینگراد موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه ـ فهرست خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

محسن تفرشی ـ میرزا خوشنویس کاتب است و محمد صالح اصفهانی نام وی را جزو هنرمندان زمان خود می‌داند. وی تا سال ۱۱۲۶ هجری قمری در قید حیات بوده است.

محسن حبیب حسینی جرفادقانی (گلپایگانی) کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او کتابت ناسخ‌التواریخ است که در سال ۱۲۷۳ قمری در تهران به چاپ سنگی رسیده است.

محسن مجلد از صحافان و جلدسازان بزرگ زمان شاه تهماسب صفوی است. دوست محمد هروی در دیباچه خود می‌نویسند «استاد مخترع و مقلد مولانا محسن مجلد که پوست از هنروران بر کند و سلسلهٔ زنجیر را به جلد مهر و ماه رسانیده. با وجود شکنج (قید صحافی) کتاب دل کُتّاب ازو شکیبا و خاطر احباب از شیرازهٔ مهرش مهرافزاست.»

محسن منشی نقّاش و نگارگر آبرنگ کار و رنگ و روغنی‌ساز که با هنر قلمدان‌سازی و قاب آینه آشنا بوده است و در عهد ناصرالدین شاه می‌زیسته، از آثاردیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ قاب آینه زیبایی با تصاویر زنان قاجاری در مجموعه آقای منصور افشار در ژنو با رقم «راقمه محسن منشی»
۲ـ قاب آینه کوچکی با تصویر زن جوان قاجاری و رقم «راقمه محسن» (مجموعه خصوصی)
۳ـ تصویر آبرنگی جوانی ناصرالدین شاه در سالیان ۱۲۶۶ هق. این اثر شبیه و یا کپی کار استاد ابوالحسن اصفهانی است که در مجموعه استاد محمد علی کریم‌زاده می‌باشد. اثر مذکور در حراج کریستی لندن در سال ۱۹۸۵ به فروش رفته است.
٤ـ تصویر آبرنگی مرغ زیبایی که بر شاخه‌ای گل سفید نشسته با رقم «العبد محسن المنشی» (در مجموعه خصوصی)

تصویر جوانی ناصرالدین‌شاه کار محسن منشی (*)

محسن ـ میرزا از شاگردان محمد صالح اصفهانی است و تا سال ۱۱۲۶ در قید حیات بوده است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد (تاج محمد) نگارگر نقوش بر روی ظروف چینی و چینی‌ساز بوده است. وی اهل هرات است و در اواسط سده نهم هجری قمری می‌زیسته.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد نقّاش چهره‌پرداز و شمایل‌ساز رنگ و روغنی کار عهد فتحعلی‌شاه قاجار است که از چگونگی زندگی وی اطلاعی در دست نیست اما به نوشته استاد کریم‌زاده کارهای دقیق و زیبا و هنرمندانهٔ وی درجه استادی او را آشکار می‌کند. آخرین و تنها کار تاریخ‌دار وی اثری است با تاریخ

۱۲۵۸ هـق) و بـقیه آثـارش مـتعلق بـه زمـان فتحعلی‌شاه است.
اثر رقم‌دار وی که در مجـموعه خـانواده فـروغی است، تصویر یک‌رقاصه‌زیبامی‌باشد. آثاردیگراین هنرمند به نقل از احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ تصویر یک رقاصه به نام سروسهی متعلق به موزه نگارستان بوده است.

تصویر رقاصه کار استاد محمد (*)

۲ـ تصویر رقاصه دیگر به نام خـانان خـاتون در همان موزه (البته موزه فعلاً منحل شده و آثارش به جای دیگری منتقل شده است)
۳ـ تصویر شاهزاده جوانی در همان موزه
٤ـ تصویر شاهزاده‌ای جوان و زیبا در همان موزه
۵ـ تصویر از یک رقاصه در همان موزه
٦ـ تصویردو زن‌زیبا درموزه‌ویکتوریاآلبرت لندن
۷ـ تصویر رقاصه‌ای در حـال بـردن یک سـینی آجیل در همان موزه
۸ـ تصویر زن جـوانی در مجـموعه آقـای هـاشم خسروانی
۹ـ تصویر دوشیزه نوازنده‌ای در موزه تفلیس.
البته باید گفت بجز اثری که در مجـموعه خـانوادهٔ فروغی است بقیه آثار منسوب به این استاد است.

مـحمد نـقّاش آبـرنگ‌ساز و شـبیه‌پرداز عـهد ناصرالدین شاه قاجار است. به نـقل از احـوال و آثار نقّاشان تنها اثر دیده شده وی تصویر تمام قد ناصرالدین‌شاه است با رقم «بنده خاکسار محـمد ۱۲۷۲» (هجری قمری).

محمد جلدساز و قلمدان‌ساز است. بـه نـقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده جلد روغنی قرآنی با نقش گل و برگ از وی دیده است که با سجع «بدل مهر علی دارد محمد ۱۲۷۹» البته به نظر ایشان شاید نام وی مهرعلی نیز باشد.

محمد از تذهیب‌کاران عثمانی است. از آثار دیده شده وی تذهیب شیوای قرآنی است که بـا خـط ارغون کاملی کتابت شده و در کـتابخانه عـمومی بایزید استانبول است و تاریخ ۷٤۸ هجری قـمری دارد با رقم «ذهبه محمد».

محمد حکاک و فلزکار و قلمدان‌ساز عثمانی است و در سدهٔ سـیزدهم هـجری قـمری مـی‌زیسته و

قلمدانهای فلزی ساخت وی با نقوش اسلیمی و نقش نگار بسیار هنرمندان است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان یک قلمدان نقره‌ای پرنقش و نگار است با رقم «عمل محمد».

محمد از نقّاشان و قلمدان‌سازان نیمه دوم سدهٔ دوازدهم هجری قمری و عهد نادرشاه افشار است. از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قلمدان تابوتی شکلی است به سبک صفوی با رقم «بنده درگاه نادری محمد».

محمد تذهیب کار و صحاف عهد تیموری است. نامش درویش محمدبن امیرشیخ محمد رامکی غزنوی است. وی در اوایل قرن نهم هجری قمری از غزنه سفر کرده و به خدمت شاهرخ والغ بیک و ابوسعید (۸۶۱ـ۸۷۳ هـق) رسیده و در خدمت این سلاطین بکار پرداخته است.

محمد نقّاش و قلمدان‌ساز اصفهانی است. وی در پرنده‌سازی و گل‌آرایی و تذهیب مهارت داشته است. این نقّاش با سجع «شاهنشه انبیاء محمد» آثار خود را رقم می‌زده. از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم یک قلمدان گل و مرغی به شیوه غلامرضا امامی است با رقم «شاهنشه انبیا محمد ۱۳۰۲» (هجری قمری) و قلمدان گل و مرغی دیگری از آثار وی در حراج ساتبی ۱۹۷۷ میلادی به فروش رفته که تاریخ نداشته است.

محمد (سیدمحمد) نقّاش شبیه‌ساز و چهره‌پرداز شیرازی است که در عهد ناصرالدین شاه می‌زیسته. از آثار دیده شده وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان تصویر آبرنگی مرد پنجاه‌ساله‌ایست به شیوه صنیع‌الملک با رقم «سید محمدبن میرزا کاظم شیرازی».

محمد (شبک محمد) نقّاش و ابری ساز عثمانی است. از آثار دیده شده وی ابری‌سازی هنرمندانه نسخه‌ای از «حدیقه السعداء» فضولی است که به خط احمدبن حسن کتابت شده و تاریخ ۱۰۰۴ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد (حاج محمد) فلزکار و نگارگر فلزات سخت هندوستان است که در قرن سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار دیده شدهٔ وی با دو همکارش به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان جلد تمام نقره و طلاکاری وعاج‌کاری بسیار زیبایی است که با انواع نقوش و خطوط مزیّن شده و رقم دارد «عمل حاج محمد و حاج عبدالله و حاج عبدالمطلب».

محمد (مشهور به شاطرزاده) کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان شاپور تهرانی است که به شماره ۲۰۷۹ در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۱۰۴۰ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

محمد (مشهور به خواجه‌زاده) کاتب خوشنویس است و از آثار خطی وی یک نسخه تجزیةالامصار و تزجیه الاعصار (تاریخ وصاف) عبدالله بن فضل‌الله وصاف است که به نستعلیق ممتاز نوشته شده وتاریخ ۱۱۴۵ هجری قمری دارد. این نسخه به شماره 1859 در کتابخانه عاطف افندی استانبول موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

محمد ـ استاد از خوانندگان عثمانی است. وی در قرن نهم می‌زیسته و در دربار سلطان محمد فاتح بوده است.

تاریخ عثمانی، جلد دوم

محمد (اصفهانی) خوشنویس است. در اواخر قرن دوازدهم و نیمهٔ اول سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته از نمونه آثار وی یک نسخه زادالمعاد، جلد روغنی و مذهب با خط نسخ با رقم «محمد» که جهت تقدیم به فتحعلی‌شاه نوشته شده در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد. در بین خوشنویسان دورهٔ زندیه در رسم‌التواریخ از میرزا محمد ولد میرزا علاءالدین اصفهانی نسخ‌نویس نام می‌برد که باید همین محمد اصفهانی باشد.

محمد (حاج محمدبن حاج یوسف قمی) کوچکترین فرزند از خانوادهٔ هنرمند حاج یوسف قمی است. وی برادر هنرمند بزرگ محمدزمان اول و محمد ابراهیم قمی است که در هنر نقش و نگار دست داشته. بین آثار حاج محمد و محمد ابراهیم شباهتی وجود دارد که با تحقیق و مقایسه آثار و ارقام این دو هنرمند توسط استاد محمدعلی کریم‌زاده روشن گشته و شرح مفصلی در این باره در جلد دوم کتاب احوال و آثار نقّاشان به شماره ۸٦٤ آمده است. روی هم رفته این هنرمند که به نظر میرسد کوچکترین فرزند این خانواده است هنرش در سطح دو برادر دیگر نبوده است. از آثار دیده شده وی طبق نقل همان کتاب عبارتند از:

۱ـ قدیمی‌ترین اثر وی در یک نسخه خمسه نظامی متعلّق به کتابخانهٔ مورگان است که تصویر شیرین و خسرو در یک بزم با رقم «محمد قمی ابن حاج یوسف ۱۰۸٦» نشان می‌دهد.

۲ـ دو اثر گل‌آرایی وی در آلبوم ارمیتاژ لنین‌گراد به چاپ رسیده با رقم «... راقمه حاجی محمد ۱۰۹٤».

۳ـ تصویر گلهای متنوعی متعلق به یک مجموعه با رقم «راقمه العبد حاجی محمد فی شهور سنه ۱۱۱۲».

٤ـ یک اثر گل‌آرایی در حاشیه خط استاد محمد صالح در مجموعه آقای کریم‌زاده که تاریخ ۱۱۰۰ هق دارد. (تصویر زیر)

۵ـ قلمدانی گل و مرغی با پنج مدالیون با رقم «هو رقم زد کمترین حاجی‌محمد ۱۱۱٦» در یک مجموعه

٦ـ قلمدانی که‌به شماره ٤۳۷۳ در موزه ملی می‌باشد و رقم دارد «راقمه حاجی محمد سنه ۱۱۲٤».

خط محمد صالح گل‌آرایی و تذهیب حاج محمد (*)

محمد ـ استاد نجّار و هنرمند چوبکار است. از آثار او نجاری بقعه بابوجان دره (منطقه گیلان) است که چنین رقم دارد «عمل استاد محمد ولد مرحوم قربانعلی ساکن بالا محله تماجان هذه السنه یونت ئیل ۱۳۰۲۰٤» که باید تاریخ ۱۳۲٤ باشد.

محمد کاشی‌کار و کاشی‌تراش است. وی یکی از فرزندان استاد یوسف کاشی‌کار است. از کارهای او:
۱ـ کاشیهای بقعه سید علی کیا در دهکده اژدها بلوچ اشتشاه است که تاریخ ۱۳۰۲ (هجری قمری) دارد.
از آستارا تا استاراباد
۲ـ کاشیکاری سر در حمام پیرسرای شهر رشت در سال ۱۳۳٤ هجری قمری. (رؤیت شد)
۳ـ کاشی‌های نقش برجسته بقعه سیداسماعیل و سیدعباس در شهر رشت که تاریخ ۱۳۳۵ هجری قمری دارد.

محمد صحاف و جلدساز است و تحت این نام جلد سه نسخه از کتابهای کتابخانه مرکزی دانشگاه است به شماره‌های ٥٤١، ٥٤٢ و ٧٢٩.
صحافی سنتی، ایرج افشار

محمد خوشنویس است و به خط او یک قطعه در مرقعی از کتابخانهٔ دانشگاه استانبول به خط ریحان و ثلث و نسخ و شکسته نستعلیق می‌باشد با رقم «مشقه الفقیر الی‌الله تعالی محمد» که تاریخ محرم ۸۸٦ دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد خوشنویس دربار شاه عباس صفوی است که ثلث و نسخ و نستعلیق را می‌نوشته.
تذکرهٔ خط و خطّاطان

محمد کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن بازوبندی جلد روغنی با تذهیب و نسخ غبار با رقم «به اهتمام بابا محمد و کاتبه محمد» و تاریخ ذیحجه ۱۱۹۰ (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد نقّاش و نگارگر و نقار بر روی فلزات سخت است. وی از نگارگران عثمانی است که در اوایل سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قاب لولهٔ منقشی است که زمینهٔ آن نقره و عاج است و با تصاویر مختلف زینت شده است و تاریخ ۱۲۱۵ هجری قمری دارد.

محمد نقّاش میناساز عهد فتحعلی‌شاه (۱۲۱۱ـ۱۲۵۰ هـ‌ق) است. وی در گل و مرغ سازی و چهره‌پردازی و طلاکاری ماهر بوده است. از آثار وی به نقل از کتاب احوال وآثار نقّاشان، سرقلیان مینایی بسیار زیبایی است که با انواع گلها و تصاویر زینت شده است.

سرقلیان مینایی کار استاد محمد (*)

محمد از نقّاشان سده دهم هجری قمری هند است که از آثار وی به نقل از کتاب احوال وآثار نقّاشان تصویر پرنده زیبایی است با رقم «محمد» امابدون تاریخ که شیوه وی، شیوه منصور نقّاش جهانگیری است.

محمد (شاگرد علی‌اشرف) نقّاش و گل و مرغ‌پرداز سده دوازدهم هجری قمری و شاگرد معروف علی اشرف که شیوه نگارگری استاد را به عینه تقلید کرده و مهارت وی تا حد استاد رسیده است. وی در رقم خود سجع مخصوصی دارد که

پیروی خود را از استاد می‌رساند و آن سجع به صورت «صنع محمد زعلی اشرف است» می‌باشد. یکی از شاهکارهای این استاد قاب آینه زیبایی است در موزه رضا عباسی تهران که با گلهای رنگارنگ و نگاره‌ای از پرندگان زیبا و بوستان سرسبز زینت یافته است.

محمد (استاد محمد) نقّاش شبیه‌ساز و منظره‌پرداز آبرنگ کار و رنگ روغن‌ساز شیرازی است که با رقم «استاد محمد» امضا می‌کرده است. وی در اواخر سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

قاب آینه کار استاد محمد شاگرد علی اشرف (*)

محمد حجّار و سنگ‌تراش است و در سدهٔ ششم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او سنگ قبر شیخ امام موفق‌الدین ابی جعفربن ابی‌سعدبن احمدبن مهریزد است که در مسجد کوچک میبد قرار دارد و تاریخ آن ۵۷۰ هجری قمری است. این سنگ در شماره ۲۰ مجله یغما در سال ۱۳۴۶ توسط ایرج افشار معرفی شده است.
نام محمد بقیه داشته که قابل خواندن نبوده است.

محمدآقا (محمت آقا) از معماران و طرّاحان عثمانی است، وی بین سالهای ۹۸۷ و ۹۹۴ هجری و قمری (۱۶۰۹ ـ ۱۶۱۶ میلادی) مسجد آبی (احمدیه) درادرنه را به دستور سلطان احمد اول ساخته است. محمدآقا یکی از شاگردان و همکاران سنان معمار مشهور عثمانی محسوب می‌شود.

سبک‌شناسی هنر معماری

محمد ابراهیم صحّاف و وراق دوران محمدشاه قاجار است. وی پسر حاجی میرسیف‌الله حسینی اصفهانی است و کارش در ۱۲۵۲ هجری قمری در قرآنی که برای محمدشاه قاجار نوشته شده دیده می‌شود.

گنجینه قرآن و فهرست آتابای

محمد ابراهیم از تعلیق‌نویسان سده یازدهم و دوازدهم هجری قمری است که به خط وی یک قطعه از مرقعی در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان می‌باشد این قطعه به قلم تعلیق غبار است و رقم «العبد الاثم محمد ابراهیم» دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ابراهیم کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه منتخب حدیقهٔ سنایی است متعلق به مجموعهٔ آقای سلطان القرایی است با رقم و تاریخ «کتبه الفقیر، محمد ابراهیم غفرذنوبه و سترعیوبه سنهٔ ۱۱۱۲».

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ابراهیم از خوشنویسان نیمهٔ دوم قرن دوازدهم و نیمهٔ اول قرن سیزدهم هجری قمری هندوستان است. از آثار وی چهار قطعه در مرقعی از کتابخانهٔ بادلیان موجود است با رقم و تاریخ «بنده کمترین محمد ابراهیم» و «مشقه العبدالمذنب محمدابراهیم سنهٔ ۱۲۱۶».

احوال و آثار خوشنویسان

محمدابراهیم خوشنویس است و به خط وی یک رقعه از مرقع به نسخ کتابت با رقم «کتبه محمد ابراهیم فی ۱۱۰۰» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ابراهیم کاتب خوشنویس است و به خط وی دو صفحه از قرآن مذهب با نسخ کتابت با رقم «... محمدابراهیم فی ۱۲۴۹» که در زمان فتحعلی‌شاه نوشته شده و کاتب بدان اشاره دارد، در مجموعه مهدی بیانی.
یک قطعه طلااندازی به خط نسخ و رقم «... محمدابراهیم» نیز با تاریخ ۱۲۴۰ در همان مجموعه موجود است که باید از همان محمد ابراهیم باشد.

محمد ابراهیم خطّاط و خوشنویس است و از آثار او کتابهٔ سنگی است که در مسجد ملااسماعیل یزد در طرف چپ بالای سردر ورودی نصب شده و فرمان محمدشاه قاجار است، به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۱۲۵۱ دارد.

یادگارهای یزد

محمد ابراهیم فلزکار و طراح تصاویر بر روی فلزات سخت و تقار است. از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده قداره عالی و طلاکوبی شده‌ایست که با خطوط زیبا تزیین یافته و نام دو استاد بر روی آنست، یکی استاد سلیم و دیگر محمد ابراهیم و تاریخ ۱۲۱۶ هجری قمری دارد.

محمدابراهیم (نقّاشباشی) نقّاشباشی اوایل عهد سلطنت ناصرالدین شاه قاجار است و از آثار وی تصویر منحصر بفرد میرزا تقی‌خان امیرکبیر است که به سفارش ناصرالدین شاه انجام پذیرفته و رقم «... جان‌نثار محمد ابراهیم نقّاشباشی ۱۲۶۵» دارد. مرگ این نقّاش به روایتی سال ۱۲۶۷ هجری قمری اتّفاق افتاده و لقب وی به ابوالحسن خان صنیع‌الملک داده شده.

تصویر امیرکبیر کار محمد ابراهیم (*)

محمد ابراهیم میناساز است و در دوره فتحعلی‌شاه می‌زیسته. از آثار مینایی وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان شمعدانی زرین و مینایی است که با تصاویر گل و مرغ زینت شده و رقم دارد «راقمه محمدابراهیم فی شهر صفر ۱۲۲۲».

محمد ابراهیم (مجموع الصنایع) نگارگر ذوفنون که در خط و تذهیب و قلمدان‌سازی و سایر هنرهای تزیینی استاد بوده است، بطوری که

مجموع الصنایع رقم می‌زده با این وجود آثاری بجز یک شمایل مولای متقیان(ع) از وی دیده نشده که به نوشته استاد کریم‌زاده این اثر در مجموع آقای فرخ محبوبیان است، تاریخ شعبان ۱۳۰۶ دارد.

محمد ابراهیم نگارگر عهد فتحعلی‌شاه است که در رنگ و روغن مهارت داشته و هنر وی در نگاره‌های مجلس‌های بزم و رزم است. به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان تنها اثر دیده شده وی یک جعبه آرایش است که با انواع مجالس و نقوش و اشعار زینت شده و در نوع خود انحصاری است و رقم دارد «محمد ابراهیم ۱۲۳۰».

محمدابراهیم نقّاش قلمدان‌ساز است و از آثار وی تصویر حضرت مریم بر روی قلمدانی است با رقم «محمد ابراهیم ۱۰۸۵» که متعلق به مجموعه آقای محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد.

محمد ابراهیم طرّاح و نقّاش و نقار فلزات و فلزکار است و در عهد ناصری می‌زیسته از آثار وی یک قاب آینه فولادی طلاکوب در مجموعه آقای صمد خورشیدی است با رقم «محمدابراهیم ۱۲۹۲» و دیگر به نقل از احوال و آثار نقّاشان آینه فولادی است که به جای آینه تصویر حضرت امیر را قرار داده‌اند که این اثر در حراج ساتبی ۱۹۸۱ به فروش رفته است.

محمد ابراهیم اصفهانی معمار و طرّاح و سازنده است و از آثار او سردر مدرسه کاسه گران اصفهان است که تاریخ ۱۱۰۳ هجری قمری دارد. آنچنان که از رقش مشخص است فرزند استاد اسماعیل بنّاست.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمدابراهیم اصفهانی ـ استاد حجّار و نقار است و از آثار او تخت مرمر در کاخ گلستان که در سال ۱۲۲۱ هجری قمری به دستور فتحعلی‌شاه قاجار ساخته شد. فتحعلیخان صبا در مدح شاه قاجار مدیحه‌ای سروده که در طارمیهای تخت کنده‌کاری شده است.

هنر و مردم، شماره ۳۰، سال ۱۳۴۴

محمد ابراهیم اولیا سمیع از خوشنویسان شیرازی است که به هندوستان سفر کرده و مدتی در بمبئی بوده است. وی فرزند محمدحسین اولیاست، شعر می‌گفته و «صفا» تخلّص داشته است و در اواخر عمر به مشهد آمده و به شیراز رفته و در سال ۱۳۰۱ درگذشته است. از نمونه آثار خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه انوار سهیلی که در سال ۱۲۷۰ در هند به چاپ رسیده.

۲ـ تاریخ وصاف که به سال ۱۲۶۹ در بمبئی چاپ شده است.

۳ـ اخلاق ناصری و غیره که در یک مجلد به سال ۱۲۸۶ در بمبئی به چاپ رسیده است.

٤ـ شش دفتر مثنوی مولانا که در سال ۱۲۷۰ چاپ شده است.

۵ـ کنزالمصائب چاپ شده در ۱۲۷٤.

محمد ابراهیم بن حاجی یوسف قمی (کاتب‌السلطان) نقّاش و خطّاط ذوفنون دربار شاه سلیمان صفوی است. این هنرمند یکی از افراد خانواده هنرمند حاجی یوسف یعنی برادر محمدزمان اول و حاجی محمد است که از قم به اصفهان رفته و در دربار شاه صفوی به لقب کاتب السلطانی مفتخر شده است. البته باید متذکر شوم که در این دوران محمد ابراهیم قمی دیگری که از خطّاطان مشهور بوده است زندگی می‌کرده از این جهت وی در ارقام خود یا نام پدر حاجی یوسف را می‌آورده و یا اینکه خود را به نام محمد ابراهیم قمی مذهب معرفی کرده است. درباره وی و برادرانش شرح مفصلی در کتاب احوال و آثار

نقّاشان تألیف و تحقیق آقای کریم‌زاده آمده است.
از آثار این هنرمند آنچه شناخته شده عبارتند از:
۱ـ یک نسخه صحیفه سجادیه که برای شاه سلیمان به خط نسخ و شکسته و نستعلیق عالی کتابت شده و تذهیب گشته با رقم «کمترین کُتّاب کتابخانه فیض اساس بن حاجی یوسف محمد ابراهیم بنگارش آن زبان داده بود... سنه ۱۰۹۲».

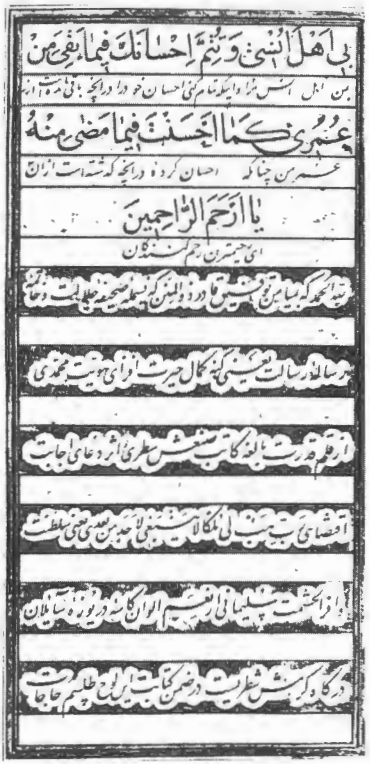

صفحه پایانی صحیفه سجادیه خط محمد ابراهیم بن حاجی یوسف

۲ـ قلمدانی که برای میرزا محمدعلی ضابطه‌نویس ساخته شده با رقم «کمترین ابن حاجی یوسف محمدابراهیم سنه ۱۰۸۳».
۳ـ قلمدانی متعلق به موزه ارمیتاژ با تاریخ رجب ۱۰۹۲.
٤ـ قطعه‌ای خط نسخ و رقاع با تذهیب زمینه در مجموعه آقای کریم‌زاده و تاریخ شعبان ۱۱۰۳ اصفهان.

(*)

۵ـ قلمدانی در مجموعه آقای کرمل القانیان بوده که با تاریخ ۱۱۰۶ امضای جعلی حاجی محمد دارد اما کار محمدابراهیم است.

روی و کناره قلمدان کار محمد ابراهیم مجموعه القانیان (*)

محمد ابراهیم بن عبدالخالق از کاتبان خوشنویس سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از آثار وی یک نسخه رسالهٔ شیخ بهایی است که در کتابخانه مدرسه سپهسالار موجوداست با رقم: تم علی الخلایق محمد ابراهیم بن عبدالخالق و تاریخ صفر ۱۲۳۸ دارد.

محمد ابراهیم بن محمد زرگر اهل بخار است و به جویباری بخاری نامیده می‌شده و مکنی به ابوالاسحاق بوده است. به نوشته لغت‌نامه دهخدا وی در عهد سامانیان می‌زیسته و علاوه بر هنر و پیشه زرگری از فضلا و علما و شعرای زمانه بوده است.

محمدابراهیم بن محمد نصیرقمی خوشنویس اواخر دورهٔ صفوی است. وی در زمان شاه سلیمان و شاه سلطان حسین می‌زیسته و آثار خطوطش تا سال ۱۱۱۵ هجری قمری دیده شده است. محمد ابراهیم علاوه بر نسخ شکسته و تعلیق و نستعلیق و ثلث و رقاع را استادانه می‌نوشته است و تندنویس بوده وگویند سالی سه قرآن کتابت می‌کرده.

تاریخ اصفهان، جلال همایی

محمد ابراهیم بن ملاعلاء کاتب است و پسر ملاعلاء کاتب. وی قبل از تألیف تذکرهٔ محمدصالح اصفهانی (۱۱۲۶) درگذشته بوده است.

محمدابراهیم حسینی قلمدان‌ساز و نقّاش لاکی‌کار است. از کارهای وی قلمدانی با نگاره زنان و مردان و کودکان به تاریخ ۱۳۱۱ هجری قمری در موزه هنرهای تزیینی سابق تهران.
قلمدان روغنی لاکی دیگری با نقش پرنده و آهوان و تاریخ ۱۳۱۵ در یک مجموعه خصوصی.

محمدابراهیم خان (معمارباشی) از معماران و طراحان بنا و رسمی‌سازان عهد ناصرالدین‌شاه است و به نقل از اعتمادالسلطنه در کتاب مرآت البلدان به لقب معمارباشی مفتخر شده است.

محمد ابراهیم خوانساری خوشنویس است و به خط وی دو قطعه رقاع و غبار با رقم «حرره الداعی... محمدابراهیم الخوانساری فی شهر شعبان المعظم سنه ۱۲٤٦» در مجموعهٔ حاج سید نصرالله تقوی است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ابراهیم زنگنه سیاه‌بیدی خوشنویس و کتیبه‌نویس عهد محمدشاه قاجار است. وی از طایفه زنگنه و از مردم کرمانشاه می‌باشد. در خط نستعلیق و شکسته استاد بوده و قطعه خطی به قلم غبار از وی دیده شده که چنین رقم زده است «مشقه الحقیر محمدابراهیم کرمانشاهی من طایفه زنگنه مشهور به سیاه بیدی به جهت نورچشمی اسدالله قلمی شده در شب جمعه ١٤ جمادی‌الاول ۱۲٦۳». در ضمن دو کتیبه قبر آقا محمدعلی آل آقا به خط وی است

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

محمدابراهیم فیضان از خوشنویسان و شعرای دربار بهادر شاه هندی (۱۱۱۹ـ۱۱۲٤) است و فرزند محمدحسین ناجی شاعر. وی نستعلیق را خوش می‌نوشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ابراهیم قزوینی یزدی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک نسخه دعای کمیل به قطع جانمازی، جلد روغنی و مذهّب با خط نسخ و رقاع و ترجمهٔ نستعلیق با رقم «... محمدابراهیم قزوینی الاصل یزدی مسکن» و با تاریخ ۱۲۳٦ در مجموعه مهدی بیانی.

۲ـ یک نسخه قرآن وزیری کوچک مذهّب و مزین با خط نسخ کتابت و سرسوره‌ها و آخر رقاع با رقم «... محمدابراهیم بن محمدجعفر القزوینی» و با تاریخ ۱۲۲۵ (هجری قمری) در مجموعه آقای احمد سهیلی.

محمدابراهیم بن حسن هروی خوشنویس است و به خط او یک قطعه از مرقّع مالک دیلمی به خط رقاع با رقم «کتبه محمدابراهیم بن حسن الهروی فی شهور سنه ۹۵۶» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ابراهیم قمی از نسخ‌نویسان عهد شاه سلیمان و شاه سلطان حسین صفوی است. نام پدرش محمد نصیر و استاد میرزا احمد نیریزی نسخ‌نویس مشهور بوده است. وی علاوه بر نسخ، ثلث و رقاع و تعلیق و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته و در تذهیب و جلدسازی نیز مهارت داشته است. محمد ابراهیم قمی در تمام دوره سلطنت شاه سلیمان و شاه سلطان حسین صفوی شهرت داشته و آثار تاریخ‌دار او تا سال ۱۱۱۸ دیده شده است. از نمونهٔ خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک نسخه صحیفه سجادیه، به قلم نسخ و ترجمهٔ آن به قلم نستعلیق با رقم و تاریخ «کتبه العبدالفقیر محمدابراهیم القمی ۱۱۱۲» در مجموعه آقای دکتر مهدوی تهران.

۲ـ یک نسخه قرآن به خط نسخ و ترجمهٔ آن قسمتی به خط نستعلیق و خواص سور به قلم شکسته نستعلیق در مجموعهٔ مهدی بیانی.

۳ـ یک قطعه مذهّب از مرقّع نسخ و رقاع با تاریخ ۱۰۹۷ در کتابفروشی اقبال (آن زمان در آن کتابفروشی مهدی بیانی رؤیت کرده است) با رقم «مشقه العبدالاثم محمد ابراهیم فی ۱۰۹۷».

۴ـ یک قطعه مذهّب از مرقّع به قلم نسخ و رقاع که از روی خط یاقوت مستعصمی مشق کرده به تاریخ ۱۱۰۲ در مجموعهٔ مهدی بیانی.

۵ـ صحیفهٔ سجادیه مزین با خط نسخ و نستعلیق و حواشی شکسته نستعلیق با تاریخ ۱۱۱۳ در همان مجموعه.

۶ـ قرآن نیم ربعی، جلد روغنی عمل علی اشرف به تاریخ ۱۱۶۸ ساخته شده. این قرآن به خط نسخ است و بین سطور طلااندازی شده با رقم «کتبه العبدالاثم محمد ابراهیم» که احتمالاً تاریخ آن ۱۱۰۱ است در همان مجموعه.

۷ـ یک‌قطعه نسخ به تاریخ ۱۱۰۶ در همان مجموعه.

۸ـ قرآن جانمازی، چهار صفحه اول و دو صفحه آخر مذهّب تماماً تشعیرسازی به خط نسخ و تاریخ ۱۱۱۵ در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۹ـ قرآن روغنی ممتاز عمل علی‌اشرف به تاریخ ۱۱۵۷ مزین و مرصع، مذهّب عالی به خط نسخ و رقاع به تاریخ ۱۱۱۸، در مجموعه دکتر مهدوی.

۱۰ـ قرآن نیم‌ربعی، جلد روغنی عالی با تذهیب و تشعیرسازی به تاریخ ۱۰۱۱.

۱۱ـ دعای جوشن‌کبیر ربعی جلد میشن با سرلوح مذهّب و مرصّع به خط نسخ و آخر رقاع که به امر شاه سلیمان صفوی نوشته شده ۱۱۰۳

۱۲ـ یک قطعه با تشعیرسازی، مذهّب به خط ثلث و رقاع با تاریخ ۱۰۷۰، در مجموعه مهدی بیانی.

۱۳ـ صحیفه، جلد روغنی، مذهّب، مرصّع به خط نسخ و چند کلمه نستعلیق و تاریخ ۱۱۱۲ در مجموعه آقای دکتر مهدوی

۱۴ـ قرآن با جلد سوخت، بغلی، مزین با خط نسخ و آخر رقاع، با رقم «کتبه العبد محمدابراهیم القمی، سنة تسع و تسعون والف ۱۰۹۹» که در معرض فروش بوده است.

محمدابراهیم مشکین‌قلم از کاتبان خوشنویس است. از نمونه خطوط وی یک نسخه دیوان منسوب به باباکوهی است که در شیراز به چاپ رسیده و چنین رقم و تاریخ دارد «بید اقل

محمدابراهیم مشکین قلم شیرازی سمت تحریر یافت در سنه ۱۳٤۷».

محمدابراهیم منعم شاعر و خوشنویس شیرازی است. وی مردی درویش‌مسلک بود و شاعری عارف گونه، منعم تخلّص داشته، خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته و گاهی از راه کتابت روزگار می‌گذرانده. به روایت آثار عجم مرگ او به سال ۱۲۹۷ اتّفاق افتاده و در صحن بی‌بی دختران شیراز به خاک سپرده شده. از نمونه خطوط وی یک نسخه مثنوی مولانا است که در کتابخانه آقای دکتر مهدوی با رقم و تاریخ «کاتبه منعم، فی شهر ربیع‌الاول سنهٔ ۱۲٦۱».

محمدابراهیم نواب خوشنویس و مورخ دورهٔ محمدشاه و ناصرالدین شاه قاجار است. وی ملقب به بدایع نگار و فرزند محمد مهدی تهرانی است. از آثار ادبی او یکی ترجمهٔ نامهٔ حضرت علی‌بن ابیطالب به مالک‌اشتر و دیگر فیض‌الدموع است که به خط میرزا رضای کلهر است از آثار او به نقل از دکتر بیانی به چاپ رسیده است.
۱ـ یک نسخه هزاردستان که متن آن به سبک گلستان است و به عهد محمدشاه قاجار نوشته است. این اثر که مقدمه و مؤخره‌ای دارد تسلط وی را به فرهنگ و ادب فارسی و عربی می‌رساند و به خط خوش خود آن را زینت داده است. این نسخه در سال ۱۲٦۰ (جمادی‌الاولی) نوشته شده و در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است.
۲ـ یک مرقّع شش رقعه‌ای و یک رساله در حکمت تألیف حاج میرزا آقاسی که به سال ۱۲٦۰ هجری قمری نوشته شده در همان کتابخانه.
مرگ محمد ابراهیم به سال ۱۲۹۹ اتّفاق افتاده است.

محمد ابراهیم واقعه‌نویس ـ ملا از خوشنویسان قرن دوازدهم است و در سال ۱۱۲٦ و هنگام مرگ محمدصالح اصفهانی هنوز می‌زیسته است.

محمدابراهیم همدانی ـ میرزا از امرای دوران صفوی است و به گفته محمدصالح اصفهانی وزیر نخجوان بوده و خطی خوش داشته است و تا سال ۱۱۲٦ هنوز می‌زیسته است.

محمدابراهیم یزدی کاتب و خوشنویس است و از آثار خطی او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه مرقّع (دوازده قطعه) به خط نسخ و آخر رقاع با رقم «... محمدابراهیم الیزدی سنه ۱۲٤۸» (هجری قمری) در مجموعه سیدنصرالله تقوی
۲ـ یک قطعه نسخ و رقاع همان رقم و تاریخ ۱۲۲۵ در متروکات قوام‌السلطنه در کتابخانه مجلس.
۳ـ یک قطعه نسخ و شکسته کتابت با رقم «العبدالمذنب المحتاج الی الله الغنی محمدابراهیم یزدی فی سنة ۱۲۳٦ من الهجرة» در کتابخانه ملی.
٤ـ یک نسخه دعای صباح نیم‌ربعی با رقم «العبدالاثم المحتاج الی عفو ربه الکریم محمدابراهیم الیزدی فی سنه ۱۲٤۸ من الهجرة» که در اصفهان نوشته شده و برای فروش عرضه گشته است.
۵ـ یک نسخه ادعیه به قطع وزیری کوچک، جلد ساغری با تزیینات و به خط نسخ که به دستور حاج محمدابراهیم قزوینی نوشته شده و تاریخ ۱۲۵۱ دارد (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

محمدابریشمی از خوشنویسان عهد امیرعلیشیرنوایی و از جمله چهار شاگرد برجسته سلطان علی مشهدی است. صاحب گلستان هنر کتیبه سنگ قبر سلطان علی را به خط محمد ابریشمی نوشته که اکنون وجود ندارد. از نمونه خطوط وی:
۱ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «العبدالفقیر، محمد ابریشمی المشهدی غفرذنوبه» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۲ـ یک قطعه سورهٔ فاتحه در مجموعه آقای کریم‌زاده تهران.
۳ـ یک قطعه در مجموعه مهدی بیانی.
٤ـ یک قطعه در کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد
۵ـ یک رساله در علم قافیه در ضمن یک مرقّع با تاریخ ۹۲۰ هجری قمری در کتابخانه دانشگاه استانبول.
٦ـ یک نسخه منطق‌الطیر شیخ عطار به تاریخ ۹۲۳ در موزه آثار اسلامی ترک استانبول.
۷ـ دو قطعه از مرقّع شاه اسماعیل که دو بیت از اشعار خود اوست در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.
۸ـ دو قطعه از مرقّع بهرام میرزا در همان کتابخانه
۹ـ یک قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی در همان کتابخانه.
۱۰ـ یک قطعه از مرقّع دیگر با رقم «جهت فرزند شاه حسین محرر شد» در همان کتابخانه.
در مورد تاریخ مرگ محمد ابریشمی اختلاف است. سپهر سال ۹۳۵ را نوشته و روایت دیگر سال ۹۵۱ است.

محمد ابیانه ـ میرزا خطّاط و کتیبه‌نگار است. از آثار او کتیبه تعمیر منبر امامزاده ابیانه است به سال ۱۳۱۰ که به وسیله حاجی‌صفرعلی بیدگلی نجار تعمیر شده است.

محمداحسن‌الله کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن جلد روغنی با تزیینات و به خط نسخ هندی با رقم «راقم حضرت کلام‌الله محمد احسن‌الله» (قرن ۱۲ـ۱۳) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ـ استاد قلمدان‌ساز و نقّاش است. وی پدر استاد حسین اسلامیان، نقّاش و هنرمند معاصر می‌باشد. استاد محمد تا سال ۱۳۰۰ شمسی در قید حیات بوده است.

محمد استرابادی خوشنویس و شاعر است و مشربی تخلّص داشته. به روایت تحفه سامی جمله خطوط را خوش می‌نوشته است.

محمد اسعد ـ شیخ‌الاسلام از خوشنویسان عثمانی است و به روایت تذکرهٔ میرزا حبیب در نستعلیق از محمد رفیع‌افندی اجازه داشته و مرگش به سال ۱۱۹۲ اتّفاق افتاده است.

محمد اسعد یساری از خوشنویسان معروف و بزرگ عثمانی است و به علت اینکه چپ‌نویس بوده به یساری مشهور شده است. در خط نستعلیق شاگرد دده‌زاده سیدمحمد افندی بوده و در دربار سلطان احمد ثالث راه یافته است. از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک لوحه در محراب ایاصوفیه است با عبارت «حسبی الله وحده»
۲ـ دو قطعه از مرقّعی با تاریخ ۱۱۸٤ در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.
۳ـ یک قطعه از مرقّعی که از روی خط میرعماد به استادی نقل کرده و آن قطعه مقابل این دیگر است و تاریخ ۱۱۹۳ دارد. در موزه اسلامی ترک استانبول.

محمد اسکوب از نقّاشان سده دهم هجری قمری عثمانی است که نام وی در سندی که در آرشیو موزه توپ قاپوسرای استانبول است جزو هنرمندان آمده است. در این سند نام عده‌ای از هنرمندان ایرانی آورده شده. نام این افراد و هنرشان توسط آقای کریم‌زاده در کتاب احوال و آثار نقّاشان در جلد دوم ذکر گردیده است.

محمد اسکویی ـ امیرصدرالدین به روایت تذکرهٔ روز روشن از بزرگان دربار شاه تهماسب صفوی بوده ودر خط تعلیق و صرف و نحو مهارت داشته است.

محمد اسماعیل معمار و طرّاح است. وی از سازندگان و تعمیرکاران شبستان مسجد علی قلی آقا در اصفهان است که تاریخ ۱۲۹۷ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمد اسماعیل اصفهانی آبرنگ‌کار اصفهانی است. از کارهای وی تصویر زن جوانی که دو شاخ گوزن را در دستهای خود گرفته و کودک خردسالش در کنار اوست در موزه هنرهای تزیینی بوده است با رقم «رقم کمترین محمد اسماعیل اصفهانی سنه ۱۲۶۹».

محمداسماعیل اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ادعیه نیم ربعی مذهّب و به نسخ و دفاع کتابت با تاریخ و رقم «..... فی سنة ۱۲٤٦ حرره العبد الاقل محمد اسمعیل الاصفهانی» در مجموعه آقای عبدالرسولی

محمداسماعیل انجوی خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته از نمونه خط وی قطعه خط شکسته نستعلیق است که در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده و تاریخ ۱۲۷۷ هجری قمری دارد.

محمداسماعیل ابن عبداللطیف کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه مقیاس المصابیح به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و با نسخ کتابت و رقم و تاریخ «..... ابن عبداللطیف محمداسمعیل .....» و سنه ۱۲۳۹ در پشت صفحه اول نوشته‌اند «خط ملااسمعیل یزدی»

احوال و آثار خوشنویسان

محمداسماعیل‌بن عبدالنبی کاتب خوشنویس است و از آثار خطوط وی یک نسخه دیوان عنصری است متعلق به کتابخانه مجلس شورا که رقم اقل عبادالله محمداسمعیل ولد عبدالنبی و تاریخ صفر ۱۳۱۱ دارد

محمداسماعیل خان شیرازی خوشنویس عهد ناصرالدین شاه قاجار است. به روایت فارسنامهٔ ناصری وی نوه حاج ابراهیم خان اعتمادالدولهٔ کلانتر بوده که در سال ۱۲۱۷ قمری در اصفهان به دنیا آمده و در بروجرد نشو و نما یافته است. محمداسماعیل در سال ۱۲٤۷ با پدر خود به شیراز سفر کرده و مدتی ندیم فرمانفرما بوده و سپس به آذربایجان رفته و درخدمت مظفرالدین میرزا ولیعهد بوده است. محمداسماعیل به سال ۱۲۸۹ در شیراز درگذشته به نوشتهٔ احوال و آثار خوشنویسان.
وی همهٔ خطوط را به زیبایی می‌نوشته و در تحریر مهارت داشته است. در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان یک مرقّع مناجات حضرت امیر منقول از خط میرعماد موجود است که رقم محمداسماعیل دارد و ممکن است خط همین محمداسماعیل باشد قطعه‌ای نیز در مجموعهٔ مهدی بیانی با رقم «محمداسمعیل غفرله» موجود می‌باشد.

محمداسماعیل شیرازی خوشنویس است و فرزند حاجی محمدباقر، از آثار وی :
۱ـ نسخه‌ای از کتاب بستان السّیاحه در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است به خط نستعلیق غبار با رقم «راقمه العبد المذنب العاصی الی رحمةالله الغنی، محمداسمعیل‌بن حاجی محمدباقر شیرازی غفرله فی شهر جمادالاول سنهٔ ۱۲٤۹»
۲ـ یک نسخه روضة الطاهربن با رقم و تاریخ، «العبدالاقل العاصی، محمداسمعیل شیرازی فی شهور سنهٔ ۱۲٤٦» در کتابخانه دانشگاه حیدرآباد سهند، پاکستان.
۳ـ قرآنی به خط نسخ نوشته است که یک صفحه آن که تاریخ ۱۲٦۰ هجری قمری دارد در موزه هنرهای تزئینی بوده است.

محمداسماعیل غافل خوشنویس است که از مردم مازندران بوده و به هندوستان رفته و در دستگاه او رنگ زیب (۱۰۶۹ ـ ۱۱۱۸) راه یافته است. وی خطوط ثلث و ریحان و رقاع و نستعلیق را خوش می‌نوشته و به روشن رقم ملقب گشته است. محمداسماعیل شعر می‌گفته و غافل تخلّص داشته است. سال وفات وی معلوم نیست اما در هنگام تألیف مرآة‌العالم بختاورخان (۱۰۷۸) هنوز جوان بوده است. البته باید یادآور شد که در همین دوران از محمداسماعیل عاقل نیز یاد کرده‌اند که باید همین محمداسماعیل باشد. از آثاری که می‌توان بدین محمداسماعیل نسبت داد عبارتند از:

۱ـ یک صفحه از بیاض بختاورخان که با او نیز مصاحب بوده با رقم «محمداسمعیل»

۲ـ یک قطعه از مرقّعی متعلق به کتابخانهٔ آستان رضوی را رقم «العبد محمداسمعیل فی شهور احدی و نستعلیق و الف»

۳ـ سه قطعه مختلف که یکی دو بیت از شعر خود اوست و یکی تاریخ ۱۰۹٤ و دیگری ۱۰۹۳ داشته در نزد فروشنده‌ای توسط مهدی بیانی دیده شده است

٤ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم و تاریخ «کتبه العبد روشن رقم ۱۰۹۷» در کتابخانه دانشگاه استانبول

محمداسماعیل کرمانشاهی خوشنویس بوده و در نیمهٔ دوم سدهٔ چهاردهم می‌زیسته و از نمونهٔ آثار او قطعه‌ای سیاه مشق نستعلیق است که در مجموعهٔ آقای اردشیر اکبری توسط محمد علی سلطانی دیده شده که تاریخ ۱۲۷۰ دارد.

محمداسماعیل گلپایگانی خوشنویس اوایل قرن سیزدهم هجری قمری است و از آثار وی یک قطعه در مجموعهٔ مهدی بیانی می‌باشد که رقم و تاریخ آن چنین آمده است. حرّره محمداسمعیل گلپایگانی سنه ۱۲۰۹

این خوشنویس را زنده‌یاد مهدی بیانی با خوشنویس دیگری متعلق به اواخر نیم قرن در یک عنوان آورده است

محمداسماعیل گلپایگانی (کلپایکانی) از خوشنویسان اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم است. از نمونهٔ خطوط وی:

۱ـ قطعه‌ای در مجموعهٔ مهدی بیانی با رقم و تاریخ «مشقّه العبد المذنب اسمعیل الکلپایکانی فی شهر شعبان المعظم، سنهٔ یکهزار و سیصد و پنج

۲ـ یک قطعه در مجموعهٔ روانشاد حسنعلی صبا، با رقم و تاریخ «احقرالکاتبین الکلپایکانی، محمداسمعیل غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه، ذی الحجةالحرام، تحریر نمود سنه ۱۲۸٦»

محمداسماعیل نقّاش‌باشی از نقّاشان و صحافان اواخر قرن سیزدهم است که جلد مثنوی‌ایکه توسط محمدحسن شریف کاتب نوشته کار اوست و دیگر در قرآنی که مورخ ۱۲۷۹ توسط محمدرحیم اصفهانی نوشته شده در همین سال دیده می‌شود، (فهرست آتابای و بیانی)

محمداسماعیل وصال شیرازی (توحید) پنجمین فرزند میرزاکوچک وصال است. ملقب به توحید و مانند کل خانواده، از هنرمندان زمانهٔ خود و یکی دیگر از خدمت‌گزاران هنر خط و خوشنویسی این آب و خاک، توحید در خط نسخ و رقاع استاد بود، و بسیاری از آثار در این اقلام به وجود آورده است از نمونهٔ خطوط وی:

۱ـ یک نسخه ادعیهٔ رقعه، مرصع و مزین و مذهّب با خط نسخ و تاریخ ۱۲۸۱ هجری قمری، با رقم «حرره اسمعیل التوحیدابن المرحوم، الوصال رحمةالله تعالی» در مجموعه آقای مهدوی

۲ـ نسخهٔ دیگر از ادعیه به قطع وزیری، جلد روغنی و با تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۲۷٤ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

۳ـ یک نسخه صحیفهٔ سجادیه به قطع جانمازی با تزئینات به نسخ کتابت و رقاع و تاریخ ربیع‌الاول ۱۲۷۸ که از روی خط احمد نیریزی نقل کرده است در کتابخانهٔ ملی

٤ـ شش دفتر مثنوی به قطع نیم ربعی هر دفتر متن و حاشیه مذهّب و مرصّع با خط نسخ نزدیک به غبار و عناوین رقاع که شرحی نیز بر آن نوشته و تاریخ ۱۲۷٤ (هجری قمری دارد)
٥ـ قرآن بغلی جلد روغنی، با تزئینات و به خط نسخ غبار و رقاع و به تاریخ جمادی‌الثانی ۱۲۸٤ در مجموعه دکتر نورانی وصال (رؤیت شد)
٦ـ شش دفتر مثنوی که شرح لغات و مصطلحات در آخر و ترجمه حال مولانا در ابتدا دارد به قطع وزیری بزرگ، جلد روغنی ممتاز و با تزئینات و به خط نسخ و با تاریخ ذی‌حجه ۱۲۸۱ در کتابخانهٔ ملی

محمداشرف الکتاب ـ سید کاتب خوشنویس است و احتمالاً غیر از سید محمدبقا می‌باشد اما معاصر اوست. به خط وی یک قطعه نسخ و رقاع با رقم «بجهت مشق آقازاده مکرم سلالهٔ دودمان مصطفوی سید ... آقامیرزا محمد حفظه‌الله تعالی تحریر شد و انا العبد سید محمدالملقب به اشرف الکتاب سنه ۱۳۰۱» که برای فروش عرضه شده بوده است. (دکتر بیانی رؤیت کرده)

محمداشرف بن سیف‌الله طالقانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، دو صفحه اول مذهّب و با خط نسخ و رقم «محمداشرف بن سیف‌الله طالقانی» تاریخ تحریر سال ۱۲۲۳ که برای فروش عرضه شده بود.

محمداشرف یزدی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه تفسیر مجمع‌البیان به قطع وزیری و تزئینات و جلدسازی مذهّب که از کتابهای فرهاد میرزا بوده به خط نسخ نزدیک به غبار و با رقم و دو تاریخ «..... محمداشرف یزدی» تاریخ صفر ۱۰۹۹ و «..... ابن محمدتق الیزدی محمداشرف» ۱۱۰۲ در کتابخانه مجلس است.

محمد اصفهانی (ظهیرالدین) خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع سیداحمد مِشهدی با خط ثلث و نسخ و رقاع و رقم «مشقه العبدالاقل ظهیرالدین محمد الاصفهانی (قرن ۱۰) در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد اصفهانی (ابن ابوالقاسم) میرزا محمدبن ابوالقاسم اسفهانی از هنرمندان عهد فتحعلی‌شاه قاجار است، و از خوشنویسان موسیق دانان و شعرای آن عهد محسوب می‌شود و در شعر صفایی تخلّص می‌کرده، در علم سیاق استاد است و خط نسخ را عالی می‌نوشته و تا سال ۱۲۳٤ هجری قمری می‌زیسته است. دکتر بیانی می‌نویسد:
وی به احتمال زیاد فرزند میرزاابوالقاسم نسخ‌نویس اصفهانی است که خوشنویس عهد زندیه بوده است. از نمونهٔ خط او:
۱ـ یک نسخه دعوات، جلد روغنی و تزئینات و تشعیرسازی مذهّب به خط نسخ و رقاع که به دستور فتحعلی‌شاه نوشته با رقم «..... ابن ابوالقاسم طاب سراه محمدالاصفهانی» فی سنهٔ ۱۲۲۷ (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه دعای احتجاب، جلد روغنی و مذهّب به خط نسخ با همان رقم و تاریخ ۱۲۳۸ (هجری قمری) در مجموعهٔ دکتر مهدوی
۳ـ یک قطعه نسخ و رقاع کتابت با همان رقم و تاریخ ۱۲۸۰ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی
٤ـ یک نسخه ادعیه نیم ربعی، جلد روغنی با خط نسخ با همان رقم و تاریخ ۱۲۲۷ هجری قمری در کتابخانه کاخ موزه گلستان
٥ـ یک نسخه قرآن رحلی جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ که به دستور فتحعلی‌شاه نوشته شده با همان رقم و تاریخ ذی‌حجه ۱۲۲۹ در همان کتابخانه
٦ـ دعای مسلول به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و

تزئینات. هدیه به فتحعلی‌شاه با همان رقم و تاریخ ۱۲۴۱ در همان کتابخانه

محمد اصفهانی خوشنویس بوده است و به خط وی یک تصدیق خط آقا ابراهیم قمی است در ثبت یک قرآن متعلق به مجموعه حاج سیدنصرالله به خط رقاع با رقم «اقل العباد محمد الاصفهانی سنة ۱۳۰۸» که در کتابخانهٔ مجلس است.

محمد اصفهانی از خوشنویسان قرن نهم هجری قمری است و از آثار خطوط او یک قصیده عربی و ترجمه منظوم آن است که در مجموعه مهندس عباس مزدا موجود است متن اصلی به خط ثلث و ترجمهٔ آن به خط نستعلیق است با رقم و تاریخ «کتبه العبد ... محمدبن جنیدبن محمود الحافظ الاصفهانی، فی عاشر شهر رمضان المبارک سنة سبع و خمسین و ثمانمایه (۸۴۷)

احوال و آثار خوشنویسان

محمد اصفهانی خوشنویس است که به روایت میرزا حبیب در سال ۱۰۰۰ از اصفهان به استانبول رفته و در آنجا به شهرت رسیده است.

محمد اصفهانی نقّاش شبیه‌ساز و نقطه‌پرداز و آبرنگ‌کار است که به نقل از احوال و آثار نقّاشان شیوه استاد صنیع‌الملک داشته و از آثار دیده شدهٔ وی تصویر ناصرالدین شاه است با رقم «... بنده درگاه محمد اصفهانی سنه ۱۲۷۲» که در مجله اطلاعات ماهانه به چاپ رسیده است.

محمد اصفهانی از نقّاشان عهد شاه اسماعیل صفوی بوده است، البته این نقّاش قبلاً در دستگاه امیر علیشیر نوایی بوده، اما از چگونگی زندگی وی اطلاعات زیادی در دست نیست.

محمد اصفهانی ـ ملا خوشنویس و شاعر و موسیقی‌دان و ادیب نیمهٔ اول قرن سیزدهم هجری قمری است. وی همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و از راه کتابت روزگار می‌گذرانده است تا هنگام تألیف تذکرهٔ اختر (۱۲۳۰) هنوز زنده بوده است.

محمد اصفهانی ـ میرزا تعلیق‌نویس و از عمال شاه تهماسب صفوی است به نقل از تذکره خط و خطّاطان مدتی در آذربایجان بوده است و در آخر وزیر مرشد قلی‌خان چادشلو شده و سرانجام به دست برادرزاده‌اش به قتل رسیده.

محمد اصیلی مشهدی خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب جامع‌الاوزان است در دارالکتب قاهره به شماره ۱ عروض فارسی به خط نستعلیق و تاریخ ربیع‌الاول ۹۵۱ هجری قمری.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محمد افضل از خوشنویسان هندوستان است و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست از یک مرقّع متعلّق به کتابخانهٔ بادلیان با رقم و تاریخ «فقیر دعاگو محمد افضل تحریر نموده در سنهٔ ۱۰۸۱»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدافضل‌بن محمدعلی تذهیب‌کار و تشعیرساز و حل کار و خطّاط است از آثار دیده شده وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان، تذهیب و کتابت یک نسخه قرآن مجید است با رقم «کتبه و ذهبه محمدافضل‌بن محمدعلی سنه ۱۰۹۹»

محمدافضل حسینی از خوشنویسان هندوستان است وی در دستگاه قمرالدین خان اعتمادالدوله وزیر محمدشاه می‌زیسته و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در مجموعه مهدی بیانی که در شاه جهان آباد نوشته است با رقم و تاریخ «میرمحمدافضل علوی مشق کرد فی شهر محرم الحرام ۱۱۰۲ به الملک شاه جهان آباد»

محمدافضل قریشی خوشنویس است و از آثار وی دو قطعه در موزهٔ باستانشناسی دهلی موجود است با رقم «کتبه العبدالمذنب الراجی محمدافضل قریشی غفر ذنوبه»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدافضل لاهوری قادری از خوشنویسان هندوستان است و در دورهٔ محمدشاه (۱۱۳۱ ـ ۱۱۶۱) می‌زیسته. وی شیوه عبدالرشید دیلمی داشته و به «آقای ثانی» مشهور بوده است، به گفتهٔ مهدی بیانی از دیگر همنامان خود بهتر می‌نوشته است.

محمد افلاطون از خوشنویسان عثمانی است و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته، محمد افلاطون سفری با سفیر عثمانی به ایران داشته و در مراجعت از ایران منزوی شده و به کتابت امرار معاش می‌کرده است. مرگ وی را به سال ۱۱۶۸ نوشته‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد افندی نگارگر و تذهیب کار و خطّاط و استاد در فنون عثمانی است که به هزار فن معروف بوده است. وی در اوایل سدهٔ دوازدهم زندگی می‌کرده است و به نقل از احوال و آثار نقّاشان محل زندگی وی در بورسای بوده است.

محمد افندی دده‌زاده خوشنویس است و به نقل از میرزا سنگلاخ شاگرد اسماعیل افندی بوده و نستعلیق و نسخ را خوش می‌نوشته و به سال ۱۱۷۳ درگذشته است

محمداکبر از خوشنویسان هندی است که شیوه‌ای نو در آیین خط آورده و مؤلف شاه جهان نامه خطوط بسیار وی را دیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمداکبر از خطّاطان سدهٔ دهم هجری قمری است که در اقلام ثلث و نسخ و نستعلیق و رقاع دست داشته و از آثار وی قطعه‌ای به همین خطوط و تاریخ ۹۱۶ در موزه رضاعباس موجود است. این اثر به شماره ۱۱۴ در فهرست آثار موزه آمده است.

محمداکرم نستعلیق‌نویس هندی است و از آثار خطوط وی قطعه‌ایست در کتابخانهٔ رامپور با رقم «کمترین خانه‌زادان محمداکرم فی سنهٔ ۴۵» (باید این عدد بعد از هزار باشد)

احوال و آثار خوشنویسان

محمد المکری سفال‌ساز بوده و در قرن هفتم هجری قمری می‌زیسته. از آثار او کوزه‌ایست که با نقوش لک لک و پرندگان آذین شده و تاریخ ۶۱۲ دارد. این اثر در موزه لوور بخش شرق اسلامی به شماره ۳۰ ثبت شده است.

آثار اسلامی، از انتشارات آستان قدس

محمد امامی حسینی (سیدمحمد) نقّاش اصفهانی است که در زادگاه خود ابتدا کارگاه هنری برقرار نموده و به نقّاشی و قاب آینه و جلدسازی و قلمدان‌سازی و تزئین دربها می‌پرداخته و سپس کارگاه خود را به تهران آورده است. سالهای فعالیت وی سنن ۱۲۶۰ الی ۱۲۸۰ هجری قمری بوده. وی در چهره‌پردازی و نقش گل و مرغ استاد بوده. علاوه‌بر آن خط نسخ و نستعلیق را نیکو می‌نوشته. از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان :

۱ـ جلد کتاب رحلی با حاشیه خط نسخ که در داخل جلد تصویر مجلس نیز می‌بوده با رقم «در اصفهان در کارخانه جناب آقای سید محمد ۱۲۷۴ تمام شد.»

۲ـ قلمدان بزرگی با تصویر گل و مرغ و رقم «رقم کمترین سیدمحمد ۱۲۸۰»

۳ـ یک جفت درب اطاق منقش و مزین پر از

تصویر مجالس گوناگون به سبک صفوی با تذهیب و شعیر که در حراج ساتبی سال ۱۹۷۶ بفروش رفته است با رقم «رقم سیدمحمد اصفهانی»

٤ـ جلد کتابی بطریقه لایه چینی و نقوش برجسته از انواع گلها و طاووس و خطوط نسخ و اشعار و رقم «عمل سیدمحمد امامی»

درب منقش، کار محمد امامی حسینی (*)

محمد امامی هروی ـ شیخ خوشنویس و کاتب قرن نهم است و منسوب به دربار سلطان یعقوب و رستم آق‌قویونلو از این جهت گاهی یعقوبی و گاهی رستمی رقم کرده است. به نظر زنده‌یاد مهدی بیانی که آثار وی را دیده است شیخ محمد یکی از زبردست‌ترین خوشنویسان و کاتبان این قرن محسوب می‌شود وی علاوه‌بر نستعلیق در نسخ و رقاع و نستعلیق دست داشته است. از نمونهٔ آثار خطوط او عبارتند از:

۱ـ نسخه‌ای از انیس العاشقین به قلم نستعلیق با تاریخ ۸۸۷ هجری قمری و رقم «علی یدالعبدالفقیر المحتاج الی الملک الصمد شیخ محمد الامامی» در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان تهران که یکی از شیواترین خطوط او و خوشنویسان قبل از او به حساب می‌آید.

۲ـ یک نسخه هفت اورنگ جامی با رقم و تاریخ «کتبه العبد الفقیر الحقیر شیخ محمدبن شیخ احمد الهروی فی تاریخ سنة تسع و تسعین و ثمانمائة» در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.

۳ـ یک نسخه مثنوی اشترنامه با تاریخ ذوالقعده ۸۲۱ است. رقم این کتاب چنین آمده است «بر دست اضعف عبادالملک الصمد شیخ محمدبن احمد احسن‌الله احواله» البته به نظر می‌رسد که این کتاب از شیخ محمد امامی نیست و اگر چنین باشد باید شیخ محمد عمری بسیار طولانی داشته زیرا فاصلهٔ تاریخی ۸۹۹ (نسخه هفت اورنگ) و ۸۲۱ حدوداً هفتاد و هشت سال است که بعید به نظر می‌رسد که شخصی بتواند در این سنین کهولت خطی صاف داشته باشد. از طرفی در رقم شیخ محمدی که نسخه مثنوی اشترنامه را نوشته احسن‌الله احواله آمده است درحالیکه در بقیهٔ رقم‌ها قبل از نام او الفقیر و محتاج آورده با این وجود شیخ محمد دیگری شناخته نشده است. بنابراین این اثر جزو آثار شیخ محمد امامی آورده شده است.

٤ـ یک نسخه دیوان جامی با رقم «کتبه العبد الفقیر الحقیر المحتاج الی رحمةالله، شیخ محمد تجاوزالله» در مجموعه آقای قاسم‌زاده استانبول.

۵ـ یک صفحه از یک مرقّع با رقم: «کتبه الافقر الاحقر شیخ محمدبن شیخ احمد الامامی، تجاوز الله عنهما و سیاتهما» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.

٦ـ یک قطعه از مرقّع به خط نستعلیق و رقاع در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.

۷ـ ۱۵ قطعه از مرقّع عظیم سلطان یعقوب با رقم شیخ محمد و نسبت یعقوبی در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.
۸ـ هفت قطعه از مرقّع بهرام میرزا با رقمهای «عبده‌الداعی شیخ محمد عفی عنه ... و عبده شیخ محمد» و «عبده شیخ محمد عفی عنه، و «الداعی شیخ محمد عفی عنه» و «عبده الداع شیخ محمد غفرالله ذنونیه در همان کتابخانه.
۹ـ دو قطعه از مرقّع امیر غیب بیک با رقمهای «کتبه شیخ محمد الامامی» «قاطعها دوست محمد» و کتبه العبد شیخ محمد الامامی غفر ذنوبه و ستر عیوبه» در همان کتابخانه.
۱۰ـ یک قطعه از مرقّع سید احمد مشهدی با رقم «کتبه العبد شیخ محمد الامامی غفر ذنوبه و ستر عیوبه» در همان کتابخانه.
۱۱ـ هجده قطعه از مرقّعهای مختلف با رقم‌های شیخ محمد و محمد و شیخ محمد الیعقوبی و شیخ محمد الامامی در همان کتابخانه.
۱۲ـ سه قطعه از مرقّعی با رقمهای «عبده الفقیر الحقیر شیخ محمد» و «مشقه العبد الفقیر المذنب شیخ محمد الکاتب غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه» و مشقه العبد محمد الهودی تجاوزالله عن سیآلة به محمد و آله الطاهرین به محمد آباء بید» در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.

محمد امان از خوشنویسان قرن دهم هندوستان است و از آثار وی قطعه‌ای در موزهٔ پیشاور می‌باشد که شیوهٔ هندی دارد با رقم و تاریخ «کتبه محمدامان سنه ۹۴۰»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدامیر رضوی ـ سید خوشنویسی هنرمند است که به نقل از تذکرهٔ هفت قلمی در نقّاشی و مصوّری و مذهّبی و جدول‌کشی و صحافی و علاقه‌بندی و سنگ‌تراشی و هنرهای دیگر مهارت دارد و در قرن سیزدهم هجری می‌زیسته و در بلوای هندوستان کشته شده است از نمونهٔ خطوط وی یک قطعه در موزهٔ باستان‌شناسی دهلی است که تاریخ ۱۲۵۷ دارد. از آثار دیگر وی نقّاشی و تذهیب و شعر کتاب سلطان عالم پادشاه هند است که تاریخ محرم ۱۲۷۶ دارد و متعلق به مجموعه آقای محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد. سومین اثر دیده شده وی قطعه‌ایست که با شماره ۱۳۳ و تاریخ ۱۲۶۲ هجری قمری در بریتیش میوزیوم لندن است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین نقّاش و نقّار بر روی فلزات و اسطرلاب‌ساز است و در سدهٔ یازدهم‌هجری‌قمری می‌زیسته. فرزند وی محمدطاهر اسطرلاب‌ساز نیز از استادان زمانه خود است که شاگرد پدر و استاد عبدالائمه بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد امین تذهیب کار و خوشنویس است و در اواخر سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته است. از آثار تذهیب وی دیده نشده ولی در رقم خود که در آثار خطی بکار برده خود را مذهّب خوانده است. این آثار در خزینه اوتاب استانبول است. «کتبه محمد امین بن ابراهیم المذهّب ۹۹۰ و مشقه امین المذهّب غفر ذنوبه.

محمد امین از خوشنویسان قرن دهم است. وی از شاگردان میر محمدباقربن میرعلی هروی است و از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ یک نسخه سلامان و ابسال جامی که به تاریخ رجب ۱۰۰۱ نوشته شده و متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
۲ـ دو قطعه از مرقّع محمد محسن با رقمهای «مشقه الفقیر محمد امین غفر ذنبه، تحریراً فی سنة ثمانین و تسعمائة» و کتبه العبد المذنب محمد امین غفر ذنوبه» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین نقّاش و نگارگر و میناساز عهد فتحعلی‌شاه قاجار است وی از شاگردان استاد محمدجعفر میناساز بوده و شیوهٔ وی را در کار داشته است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان سینی مینایی است که جهت عباس میرزا ساخته است و رقم دارد «غلام درگاه محمد امین».

محمد امین نقّاش است و به شیوه رضا عباسی نگارگری می‌کرده وی در اواخر سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان تصویر درویشی است که دو زانو نشسته و پوستینی بر روی شانه‌هایش دارد. با رقم «محمد امین».

محمد امین نقّاش اواسط سدهٔ یازدهم است که با سجع «ذرهٔ بی‌قدر امین» آثارش را امضا می‌کرده وی در گل و مرغ‌سازی استاد بوده و از آثار دیده شدهٔ وی جلد یک نسخه دیوان صائب تبریزی در مجموعه محمد علی کریم‌زاده است با رقم و تاریخ «رقم ذرهٔ بیقدر امین ۱۰۷۰»
اثر دیگر وی در کاخ ویندسور انگلستان است با رقم «امین ۱۰۶۹»
اثر دیگری از این هنرمند در کاتالوگ مجموعه پرنس صدرالدین آقاخان به چاپ رسیده که تصویر دسته گل زیبایی می‌باشد که این آثار به رؤیت آقای کریم‌زاده رسیده است.

محمد امین سنگ‌تراش و حجّار است وی فرزند سلطان محمود سنگ‌تراش یزدی است از آثار وی متن فرمان شاه صفی است که در مسجد جامع یزد نصب شده و تاریخ ۱۰۴۶ هجری قمری دارد.
یادگارهای یزد

محمد امین ـ آخوند فلزکار و دانشمند و منجم عهد شاه عباس صفوی است که در ساختن اسطرلاب و آلات ریاضی مهارت داشته است.
سیاحتنامه شاردن ـ هفت هزار سال هنر فلزکاری

محمد امین کاشی‌کار و کاشی‌تراش است و از آثار بسیار زیبای او کاشی‌کاری ایوان استاد مسجد جمعه اصفهان است که تاریخ ۱۱۱۲ هجری قمری دارد.

محمد امین از صحافان درباره شاه تهماسب صفوی است در قرن دهم می‌زیسته و در کارگاه کتاب‌سازی شاه تهماسب با گروهی از جلدسازان و صحافان مذهّبان به کار مشغول بوده است.
فهرست کتابهای خطی بیانی

محمد امین خوشنویس است و به خط وی یک قطعه نسخ و رقاع با رقم و تاریخ «مشقه العبد المذنب الراجی محمد امین فی ۱۲۱۴» در مجموعهٔ مهدی بیانی.

محمد امین از کاتبان خوشنویس سده یازدهم هجری قمری است و از خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان :
۱ـ یک نسخه جنةالواقیه به قطع وزیری، جلد روغنی، مذهّب و مزیّن به خط نسخ و تاریخ صفر ۱۰۸۶ با رقم «..... و اناالعبد ابن فتح الدین محمد امین در کتابخانه کاخ موزه گلستان.
۲ـ یک نسخه صحیفهٔ سجادیه، به قطع جانمازی، جلد روغنی، مذهّب به تاریخ شوال ۱۰۷۴ و رقم «..... اقل الخلیفه ..... محمد امین» در همان کتابخانه.

محمد امین از خوشنویسان عثمانی است و از خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان :
۱ـ یک لوحه ثلث کتیبه و ریحان و رقاع با رقم «کتبه محمد امین خواجهٔ دیوان همایون ۱۱۸۸» در موزهٔ اسلامی برگ.
۲ـ یک لوحه ثلث و ریحان با رقم «کتبه محمد امین» در همان موزه.
۳ـ یک لوحه به خط ریحان و نسخ و رقاع با رقم «حرره محمد امین ابن الحاج سلیمان» در همان موزه.

محمد امین الاسترآبادی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع با رقم «مشقه العبد المذنب محمد امین الاسترآبادی ۱۰۶۳ (هجری قمری) در مجموعهٔ مهدی بیانی است.

محمد امین الموسوی خطّاط است و از آثار او کتیبه مسجد تبریزیهای کاشان است که تاریخ ۱۲۱۲ هجری قمری دارد.
آثار تاریخی کاشان و نطنز

محمد امین بخارائی ـ حاجی خوشنویس است و به نقل از مناقب هنروران به میرک بخارائی مشهور بوده و از شاگردان میرعلی هروی است.

محمد امین بخاری از نقّاشان و نگارگران سدهٔ دهم هجری قمری است که در بخارا کارگاه هنری داشته است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد امین بن اخی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه سردر مسجد باغ حاجی اصفهان است، خط ثلث سفید به زمینه کاشی معرق که تاریخ ۱۰۳۳ هجری قمری دارد.
گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمد امین‌بن باباخان از خوشنویسان قرن یازدهم هجری قمری است (به نقل ازمهدی بیانی) و از نمونهٔ خطوط او :
۱ـ چهار قطعه در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان تهران با رقم «جامعه و کاتبه فقیر المذنب محمد امین‌بن باباخان»
۲ـ یک قطعه از مرقّعی متعلّق به کتابخانه روان کوشکو استانبول
احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین‌بن سعدالدین هروی خوشنویس است و از آثار او قطعه‌ای است از مرقّع شماره 147 کتابخانه سُچدرین لنین‌گراد با تاریخ ۹۱۸ هجری قمری
فهرست خوشنویسان قرن دهم

محمد امین‌بن محمد مؤمن نقّاش کاشی‌نگار اهل اصفهان است وی در کاشی کاری و بنایی و رسمی سازی دست داشته و در خط کوفی و تزئینات استاد بوده است. از آثار بجامانده او تزئینات ۱ صفحه استاد در مسجد جامع اصفهان است که تاریخ ۱۱۱۲ هجری قمری دارد.

محمد امین ترمدی به نقل از تذکرهٔ میرزا حبیب خوشنویس و از هم‌عصران میرعماد است و به سال ۱۰۰۰ هجری قمری در گذشته است.

محمد امین جدول‌کش نقّاش و وصال و جدول‌کش و افشانگر، عهد صفوی است و قاضی احمد منشی وی را از هنرمندان خبره زمان خود آورده است.

محمد امین ـ حافظ از خوشنویسان عثمانی است و از آثار وی لوحه‌ایست که به قلم نستعلیق طغرایی نوشته شده و در موزهٔ آثار اسلامی ترک استانبول موجود است و رقم «حافظ محمد امین» دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین حسینی خطّاط و کاتب است و از آثار خطی او :
۱ـ دیوان شاهی سبزواری است در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران با شماره ۴۰۹۴ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۰ هجری قمری
۲ـ مناجات خواجه عبدالله انصاری کتابخانه دکتر مفتاح، تهران، شماره ۸۹۲ به خط نستعلیق و تاریخ قرن دهم هجری قمری.

محمد امین سمرقندی خوشنویس است مهدی بیانی او را از کاتبان قرن دهم و یازدهم دانسته و از آثار او یک قطعه در کتابخانهٔ رامپور هند است با رقم «الفقیر محمد امین سمرقندی»

محمد امین سیفی ـ میر نوادهٔ میرعماد حسنی است که در رقعهای خود این نسبت را آورده است. آثار او تا سال ۱۱۲۶ دیده شده است از نمونهٔ خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان :
۱ـ یک قطعه از مرقّع با رقم و تاریخ «کتبه العبد المذنب الراجی، محمد امین نوادهٔ مغفور مرحوم میرعماد الحسنی غفرله فی شهور سنه ۱۱۱۷ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.
۲ـ یک نسخه تحفة المؤمنین با تاریخ ۱۱۲۶ در همان کتابخانه
۳ـ یک نسخه رفیق توفیق محمد علی قزوینی با رقم «ذرهٔ بی‌مقدار نوادهٔ مرحوم میرعماد الحسنی غفرله» مسوّد، نمود سنهٔ ۱۱۱۲ » در مجموعهٔ مهدی بیانی
٤ـ یک قطعه با همان رقم و تاریخ ۱۱۱۸ در همان مجموعه.

محمد امین شامی خوشنویس و شاعر بوده و از شاگردان باباشاه اصفهانی و معاصر میرعماد است، پدرش در دربار شاه تهماسب شغلی داشته. وی پس از مرگ پدر از ایران به عراق رفت. مرگ وی را در سال ۱۰۱۹ نوشته‌اند.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین عقیلی تبریزی خوشنویس و ادیب و شاعر است و خاندان وی همه اهل فضل و پرهیز بوده‌اند. وی در دستگاه حمزه میرزا صفوی قربی تمام داشته است. محمد امین متولد اردبیل است و از شاگردان محمدحسین تبریزی است. مرگ او را سپهر در تاریخ ۱۰۲۸ نوشته است.

محمد امین قزوینی ـ شیخ خوشنویس و شاعر است و از منشیان عهد صفوی است، مرگ او را حدود سال ۱۰۱۳ نوشته‌اند.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین کتابی ـ ملا خوشنویس است و به خط وی یک قطعه در موزه کابل می‌باشد که به خط رقاع و نسخ و نستعلیق نوشته شده و چنین رقم دارد «حسب الفرمودهٔ رفعت و شرافت و نجابت و مرتبت نعمةالله میرکتب، تحریراً فی الکشمیر بیدالضعیف ملا محمدامین کتابی.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین لاهیجی ـ حکیم حکیم و خوشنویس عهد صفوی است و در تبریز طبابت می‌کرده، چون تبریز به اشغال عثمانیان درآمد مورد توجه آنان قرار گرفت و به عثمانی سفر کرده. بعداً به ایران آمد و مدتی در دربار شاه عباس بود و پس از آنکه مرخص شد و به هندوستان سفر کرد و به خدمت خان خانان عبدالرحیم خان درآمد و تا سال ۱۰۲۵ به طبابت مشغول بود وی خط نستعلیق را خوش می‌نوشته.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین مذهّب خوشنویس و همانطور که از نامش برمی‌آید تذهیب‌کار است. به نوشته دکتر بیانی از آثار خطی او سه قطعه در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است با رقعها و تاریخ «کتبه محمد امین‌بن ابراهیم المذهّب ۹۹۰» و «الفقیر محمد امین‌بن ابراهیم المذهّب» حرّره مکة المشرفه فی شهور سنهٔ ۹۹۱، و مشقّه محمد امین المذهّب غفر ذنوبه.»

محمد امین مشکی کاشانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن نیم ربعی، به خط نسخ کتابت و دفاع و به تاریخ ۱۰۱۷ (هجری

قری) و رقم «کتبه ..... محمدامین بن احمد المشکی الکاشانی»
احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین مشهدی از خوشنویسان قرن یازدهم است که از مشهد به هندوستان سفر کرده وی به روایت مرآة‌العالم (تألیف ۱۰۷۸) یک نسخه پادشاهنامهٔ شاه جهانی را به خط خوش نوشته است. از آثار دیگر وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان یک صفحه از بیاض بختاورخان است که رقم لکاتبه محمد امین المشهدی و تاریخ ۱۰۸۲ دارد و در موزه باستانشناسی دهلی موجود است.

محمد امین مشهدی خوشنویس است و از شاگردان شاه محمد مشهدی از نمونهٔ آثار وی مرقّعی است در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان با تاریخ و رقم «تمت ... علی یدالعبد المذنب محمد امین سنهٔ ثمان و ثمانین و تسعمألة» (۹۸۸)
احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین منشی ـ مولانا از منشیان دربار شاه تهماسب بوده که نستعلیق را نیکو می‌نوشته است. گلستان هنر و تذکره سپهر او را از منشیان بی‌قرینه دانسته که بسیار سریع‌القلم نیز بوده است. مرگ او را به سال ۱۰۰۱ هجری قمری ذکر کرده‌اند.

محمد امین ـ مولانا از هنرمندان عصر صفوی است که در وصّالی، صحّافی، رنگ کردن کاغذ، جلدسازی، ابری‌سازی افشانگری استاد بوده است.
گلستان هنر

محمد امین کاتب هروی کاتب و خوشنویس سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار او عبارتند از:
۱ـ یک نسخه یوسف و زلیخا و تحفه الاحرار و سبحة‌الابرار و خردنامهٔ اسکندری که در مصر نوشته شده و تاریخ ۹۹۳ دارد.
۲ـ یک قطعه از مرقّع با رقم «مشقّه محمد امین الهروی» در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول.
۳ـ یک نسخه هفت اورنگ حاجی متعلق به کتابخانهٔ عبدالمجید مولوی مشهد با تاریخ ۹۹۳ و خط نستعلیق
٤ـ یک قطعه نستعلیق مذهّب با تاریخ ۹۹٤ متعلق به مجموعهٔ آیدین آغداشلو
۵ـ یک نسخه چهل حدیث منظوم حاجی با خط نستعلیق و تاریخ ۹۹۸ که به شمارهٔ ۱۱٦٤٤ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان موجود است.
٦ـ یک نسخه سلامان وابسان حاجی با تاریخ ۱۰۰۱ و خط نستعلیق که به شمارهٔ ۲۵۳ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان قرار دارد.
فهرست‌خوشنویسان‌قرن‌دهم‌و احوال و آثار خوشنویسان

محمد امین هروی از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری است از آثار خطی او:
۱ـ دیوان جامی در دارالکتب قاهره به شماره ٤٤ ادب فارسی به خط نستعلیق و تاریخ ربیع‌الثانی ۹۵۸ هجری قمری
۲ـ یوسف و زلیخای جامی کتابخانه جان رینالد منچستر با ٤ مینیاتور و رقم محمد امین بن عبدالله
فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محمدَ امینی گلپایگانی نوازنده چیره‌دست سرناست، وی از مردم گلپایگان است و وابسته به خانواده هنرمند سروری است. محمد در کار خود استاد بود به طوریکه ساعتها بدون انقطاع به نواختن سرنا با آهنگهای مختلف می‌پرداخت فرزندان وی درویش از نوازندگان ویلون و مصطفی نوازنده تار، پس از وی مرتضی از شاگردان به حق وی بود که او نیز در سالهای بعد از انقلاب اسلامی درگذشت، و دیگر در این منطقه کسی در حد ایشان پیدا نشد. و پس از این هنرمندان این ساز تقریباً حالتی متروک یافته است.

محمد انصاری خوشنویس است و یک قطعه طلا اندازی به خط نسخ و شکستهٔ کتابت و رقم «العبد محمد الانصاری» با تاریخ محرم ۱۰۹۱ متعلق به آقای بهرامی می‌باشد. این قطعه به رؤیت دکتر بیانی رسیده است.

محمد اوبهی خوشنویس است و هم عهد سلطان علی مشهدی بوده و به نقل از ریحان نستعلیق سلطان علی لقب استاد به او داده است. مرگ او را به سال ۹۵۱ نوشته‌اند از آثار او قطعه‌ایست در مرقّع امیر غیب بیک با رقم «الفقیر محمد الاوبهی غفر ذنوبه» که در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ایا صوفیه‌ای خوشنویس است و یک قطعه ثلث با رقم «کتبه الفقیر محمد معروف با یا صوفیه کبیر» با تاریخ ۱۱۴۲ (هجری قمری) در سلیمانیهٔ استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ایروانی از خوشنویسان اواخر قرن سیزدهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط وی عبارتند از:
۱ـ یک رساله فارسی در شکیات نماز که از روی خط میرزا محمد صالح نقل شده و تاریخ صفر ۱۲۹۳ دارد. در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک قطعه با رقم «العبد محمد الایروانی» (به رؤیت مهدی بیانی)

محمد ایواوغلی تذهیب‌کار و از قورچیان حمزه میرزا صفوی پسر شاه تهماسب بوده است. وی شعر نیز می‌گفته و اغلب آثار خطی‌عهدخود را به‌تذهیب آراسته‌است. وی از اهالی قصبه‌ای نزدیک شهر خوی است.

محمد بابر ـ شیخ (ابن‌خالد معلم) خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی وی کتیبه سردر مسجد درب جوبارهٔ اصفهان است که به خط ثلث با کاشی سفید معرق بر زمینه‌های لاجوردی نوشته شده. این مسجد از بناهای دوران شاه تهماسب اول صفوی است و تاریخ ۹۵۵ هجری قمری دارد. دکتر هنرفر در هنر و مردم شمارهٔ ۸۲ از این کتبه یاد کرده است.

محمد باقر کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفهٔ سجادیه به نسخ عالی با رقم «کتیبه کلبة الائمه محمد باقر» که احتمالاً سال ۱۰۴۰ (هجری قمری) است در مجموعه سید نصرالله تقوی است (در کتابخانهٔ مجلس)

احوال و آثار خوشنویسان

محمد باقر کاتب خوشنویس است. به خط وی یک نسخه صحیفهٔ سجادیه به قطع بغلی و به خط نسخ و رقاع است. که متعلق به حاجی ابوالقاسم بوده و تاریخ جمادی الاول ۱۰۱۵ دارد. با رقم «انا العبد الضعیف ابن حاجی محمد، محمد باقر» به رؤیت مهدی بیانی

احوال و آثار خوشنویسان

محمد باقر ـ میر از خوشنویسان دربار اورنگ زیب پادشاه هند است (۱۰۶۹ ـ ۱۱۱۸) محمد باقر فرزند میر زین‌العابدین امیرانی است و با بختاورخان محشور بوده که مجموعه «گلشن فطرت» را بختاور خان به خط وی می‌داند و در یک صفحهٔ آن رقم «کتبه المذنب محمد باقر غفر ذنوبه» دیده می‌شود. وی تا سال ۱۰۸۵ در قید حیات بوده است، زیرا قطعه‌ای در یک مرقّع متعلق به کتابخانه بادلیان وجود دارد که مادهٔ تاریخی است که از آن سال ۱۰۸۵ استخراج می‌شود و رقم «اقل موجودات اعنی محمد بافربن زین‌العابدین الحسینی دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد باقر از خوشنویسان قرن دهم و یازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده با رقم «بندهٔ درگاه گیتی پناه محمد باقر»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد باقر خطّاط و خوشنویس است و از آثار خطی او خط روی سنگ امامزاده قاضی صابر ونک است که به وسیله استاد عبدالرسول حجّار یزدی در تاریخ ۱۳۰۳ تراشیده شده است.

آثار تاریخی تهران

محمد باقر ـ سید صحاف و جلدساز است و از آثار او جلد نسخه شماره ۳۲۳۷ و ۶۳۲۵ کتابخانه مرکزی دانشگاه است با رقم «اقل السادات محمد باقر»

صحافی سنتی ـ ایرج افشار

محمد باقر خطّاط و نقّار است. از آثار او کتبه سنگی بالای درِ قلعه صاحب اختیار در دهکدهٔ خاکریز اسدآباد است که تاریخ ۱۳۰۱ هجری قمری دارد.

محمد باقر نگارگر فلزات و اسطرلاب‌ساز است که از آثار وی که با همکاری برادرش عبدالعلی انجام داده، اسطرلابی است که جهت شاه سلطان حسین ساخته شده و در موزه بریتیش میوزیوم می‌باشد و رقم دارد «صنعه اقل الطلبه عبدالعلی بن محمدالجزائی نمقه اقل الطلبه اخ الصانع محمد باقر ۱۱۲۴»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد باقر از نگارگران عهد صفوی است که در چهره‌پردازی مهارت داشته و از آثار دیده شده وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان... تصویر ایستاده درویشی است که صراحی شراب به دست دارد، رقم «محمد باقر ۱۰۶۹»

محمد باقر نقّاش و قطاع عهد ناصرالدین شاه قاجار است از آثار دیده شده و قطاعی وی منظره درخت رنگینی است با رقم «محمد باقر ۱۲۶۲» (هجری قمری)

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد باقر (میناساز) میناساز و میناکار عهد فتحعلی‌شاه و محمد شاه قاجار است. این هنرمند در گل و مرغ و چهره‌پردازی و پرنده‌سازی استاد بوده و در شاعری نیز مهارت داشته است. دوران فعالیت هنری وی ازروی آثار تاریخدارش بین سالهای ۱۲۳۶ تا ۱۲۶۶ هجری قمری است. وی در تصویر صور دوازده‌گانه فلکی نیز مهارت داشته و از آثار ارزنده وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان ... ظرف مینایی سرپوش‌داری است با بشقاب و قاشق مینایی و مطلا که انواع صور فلکی بر آن نقش بسته و تاریخ ۱۲۳۶ دارد. این اثر در مجموعه کریستی می‌باشد از آثار دیگر وی :

۱ـ چند اثر مینایی جزو جواهرات سلطنتی دربار انگلستان با رقم «محمد باقر»

۲ـ به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان بی‌نظیرترین اثر وی در مجموعه آقای فرخ محبوبیان است که عبارت از کارد گل و مرغی شیوایی که با تصاویر ماهرانه ساخته شده و زیرسازی فلزکاری اولیهٔ آن طلای ناب است. و رقم دارد «عمل کمترین محمد باقر شهر / ذیحجه ۱۲۵۹»

۳ـ به نقل از مؤلف همان کتاب میناهای مختلفی به شکل فنجان و نعلبکی و بشقاب جر و مجموعه یکی از کلکسیونرهای انگلیس است

٤ـ یک اثر آبرنگ سیاه قلمی نیز در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد با رقم «عمل کمترین محمد باقر میناساز سنهٔ ١٢٦٦» که تصویر آن در زیر مشاهده می‌شود.

اثر سیاه قلمی کار محمد باقر میناساز (*)

محمد باقر (مذهّب باشی) تذهیب‌کار و مذهّب باشی آستان قدس رضوی است که شرح حال وی مشخص نیست اما از نامه‌ایکه از طرف یکی از مشاهیر دینی نوشته شده و اصل آن در مجموعه استاد کریم‌زاده می‌باشد. به هنر وی اشاره شده و اینکه وی مذهّب باشی و نقّاش باشی مشهد بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی قاب آینهٔ زیبایی است که در حراج ساتبی به سال ١٩٧٦ به فروش رفته و رقم دارد. «کمترین اقل الحاج میرزا محمد باقر مذهّب باشی نقّاشباشی آستان قدس ١٣١٤» این اثر اکنون در مجموعه آقای ناصر خلیلی است.

تصویرنامه درباره محمد باقر (*)

محمد باقر نقّاش و نگارگر بوده است. وی فرزند یا شاگرد رضا عباسی است و اگرچه اثری از وی دیده نشده اما آثاری از رضا عباسی موجود است که برای وی نقش گشته و پیداست که برای استاد فردی عزیز بوده است. این آثار با رقم «فرزندی اعزّی محمد باقر» و یا «هو فرزندی محمد باقر آنچه سفارش کردم مبادا از خاطر محو شود که عذر متمع نیست انشاءالله تعالی رقم کنیه رضا عباسی»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد باقر نگارگر آبرنگ‌کار اواسط سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان نگاره مجلس یوسف و زلیخا است با رقم «محمد باقر ١٢٤٠».

محمدباقر آشتیانی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از نمونهٔ کارهای او یک نسخه ترجمهٔ نثر اللالی است که تاریخ شعبان ۱۲۷۰ دارد و در کتابخانهٔ ملی موجود است.

محمد باقر ـ استاد جلدساز و صحاف. از صحافان قرن سیزدهم است کار او در قرآن نوشته محمدعلی اصفهانی در ۱۲۸۹ با مهر او (فهرست آتابای) و دیوان امیرخسرو دهلوی نوشته در ۸۹۴ و کامل کردهٔ قطب شیرازی در ۹۰۸ (فهرست بیانی) با مهر ۱۲۴۰ و دیوان صائب تبریزی نوشته صالح خاتون آبادی در ۱۰۷۱ (فهرست آتابای) با مهر ۱۳۴۰ و روضة‌الصفا نوشته ابومحمدبن علی رمال در شعبان ۱۰۲۳ (فهرست آتابای) در سال ۱۲۵۵ دیده می‌شود.

محمدباقر اردوبادی ـ قاضی خوشنویس و شاعر بوده و به نقل از گلستان هنر قضاوت می‌کرده و هفت‌خط را نیکو می‌نوشته است.

محمدباقر اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط یک نسخه قرآن جانمازی، جلد روغنی، مذهّب و مرصّع به خط نسخ کتابت به تاریخ محرم ۱۱۸۵ با رقم «و انا العبد .... محمدباقر الاصفهانی» در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدباقر اصفهانی خوشنویس است و به خط وی یک تصدیق خط احمد نیریزی است که در پشت کتاب «عدة‌الداعی» به خط نسخ نوشته است با رقم «حرره محمدباقر الاصفهانی سنة ۱۲۹۷» در کتابخانه ملی

محمدباقر اصفهانی خطّاط دورهٔ قاجار و از خطوط او یک نسخه کلیات سعدی با خط نستعلیق بسیار زیبا به شیوهٔ کلهر در یک مجموعه خصوصی رؤیت کردم که تاریخ ۱۳۰۴ هجری قمری است. شاید این محمدباقر اصفهانی همان شخصی باشد که خط احمد نیریزی را در تاریخ ۱۲۹۷ تصدیق نموده و در کتابخانه ملی است.

محمدباقر اصفهانی نقّاش صاحب ذوق دوران زندیه است که با سجع «یا باقرالعلوم» امضا می‌کرده است سجع دیگر نیز دارد که عبارتست از «باقر از بعد علی اشرف شد» که نشان می‌دهد وی شاگرد علی اشرف بوده است. در کتاب رستم التواریخ آقاباقر را از هنرمندان عهد کریم‌خان (۱۱۶۴ ـ ۱۱۹۲) آورده است. این هنرمند در رنگ و روغن، آبرنگ و سیاه قلم و قلمدان‌سازی مهارت داشته است و چهره‌پردازی استاد و گل و مرغ‌سازی زیبانگار بوده است. علاوه بر آن از پرسپکتیو (مناظر و مزایا) مطلع بوده و مهارت خود را در این امر در ترسیم صحیح دو دیواره پشت سر تصویر میرفندرسکی که در یکی از مرقّعات کتابخانه سلطنتی (کاخ موزه گلستان) است نشان داده است. تاریخ تولد و مرگ این هنرمند مشخص نیست اما بین سالهای ۱۱۶۰ تا ۱۲۱۰ هجری قمری فعالیت داشته است از آثار بجامانده وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان :

۱ـ قلمدانی گل و مرغی با رقم «یا باقرالعلوم ۱۱۶۰» در مجموعه آقای کریم‌زاده

۲ـ قلمدانی با همان شیوه در یک مجموعه با همان رقم و تاریخ ۱۱۷۰

۳ـ قاب آینه با تذهیب و همان رقم و تاریخ ۱۱۸۳

۴ـ قاب آینهٔ گل و مرغی با رقم «یا باقرالعلوم» بدون تاریخ

۵ـ قاب آینه مجلسی که در موزه هنرهای تزئینی بوده است با رقم «محمدباقر ۱۱۹۳»

۶ـ قاب آینه با رقم «کمترین باقر ۱۱۹۴» که در

حراج ساتبی ۱۹۷۹ بفروش رفته است و تصویر مجلس یوسف و زلیخا بر آن نقش شده بود

۷ـ قاب آینه‌ای با تصاویر زنان زیبا در مجموعه آقای دکتر ناصر خلیلی با رقم «یا باقرالعلوم ۱۱۹۰».

۸ـ جلد کتابی با تصویر گل و مرغ و رقم و تاریخ «یا باقرالعلوم ۱۱۹۰»

۹ـ جلد قرآنی مزین به گل و مرغ در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم «یا امام محمدباقر»

۱۰ـ جلد رحلی گل و مرغی با رقم «یا باقرالعلوم»

۱۱ـ جلد بسیار زیبایی با همان رقم و تاریخ ۱۱۹۵

۱۲ـ جلد قرآنی گل و مرغی با اندرون سوخت معرق و تذهیب در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان و رقم «عمل آقا محمدباقر»

۱۳ـ تصویر گل زیبایی که در حراج کل ناقی لندن به فروش رفته با رقم «به جهت نور چشمی محمدحسن مشق شد. کمترین محمد باقربن محمدعلی»

۱۴ـ تصویر زن جوانی که روی صندلی نشسته و در مقابلش مرغانی و خرگوش بازی می‌کنند و خدمه‌اش سینی به دست ایستاد با رقم «یا باقرالعلوم ۱۱۹۷»

۱۵ـ تصویر مردی گرفتار شیر با رقم «کمترین محمدباقر»

۱۶ـ تصویر آبرنگی زنی چاق که این اثر در کتابخانه چستربیتی است با رقم «کمترین محمدباقر ۱۱۷۸»

۱۷ـ تصویر آبرنگی لطفعلی خان زند با رقم «رقم کمترین آقاباقر»

۱۸ـ تصویر یک شاخه گل سنبل در کاخ موزه گلستان

۱۹ـ تصویر سیاه قلمی یک شیر با رقم «کمترین محمدباقر» در همان موزه

۲۰ـ تصویر درویشی با ریش انبوه و تاریخ ۱۱۹۲ و همان رقم در همان موزه

۲۱ـ تصویب یک تک گل سوسن در همان موزه

۲۲ـ تصویر پرندگان رنگارنگ با رقم «کمترین محمدباقر ۱۱۹۵»

۲۳ـ دو تصویر گل که در طرح ۱۹۷۶ و ۱۹۷۷ در حراج ساتبی به فروش رفته است با رقم «کمترین محمدباقر در ساری مازندان ساخته شد»

۲۴ـ تصویر پرنده‌ای که روی درختی نشسته

۲۵ـ تصویر دو گوزن کوهی در آلبوم بزرگ موزه ارمیتاژ لنین‌گراد با رقم «باقر از بعد علی اشرف شد»

۲۶ـ منظره کوه و برگ‌های سرسبز با رقم «کمترین محمدباقر» در همان موزه (کاخ موزه گلستان)

۲۷ـ تصویرخوشه انگور با همان رقم در همان موزه

۲۸ـ گوشه‌ای تذهیب و شعر با همان رقم در همان موزه

۲۹ـ تصویر آبرنگی دو قطعه گل سرخ که متعلق به همان مرقّع

تصویر آبرنگی گل سرخ کار محمد باقر

۳۰ـ تصویر از صورت شاه جهان با حواشی تذهیب و تشعیر و حل کاری و پرندگان و حیوانات با رقم «کمترین محمدباقر» در همان موزه
۳۱ـ تصویر آبرنگی سوزان و همراهان در یک مرقّع که از روی اثر علیقلی جبادار کپی شده بوده و در حراج هنر اسلامی سال ۱۹۸۲ پاریس بفروش رفته.
۲۹ـ منظره‌ای از کوه و دو خرس با رقم «محمدباقر» که در جلد دوم احوال و آثار نقّاشان صفحه ۹۷۱ جلد دوم به چاپ رسیده
۳۳ـ دو تابلو رنگ و روغنی رزمی تاریخی در کتابخانه کاخ موزه گلستان یکی جنگ شاه اسماعیل صفوی و دیگر جنگ امیر تیمور با ایلدرم با یزید عثمانی
۳٤ـ تصویر رنگ و روغن زن جوانی با رقم «یا باقرالعلوم ۱۱۷۳» و تصویر رقاصه زیبایی با همان رقم و تاریخ ۱۱۹۲
۳۵ـ تشعیر و سیاه قلمی استادانه‌ای در مجموعه آقا کریم‌زاده
۳٦ـ قلمدانی مذّهّب با رقم «یا باقرالعلوم ۱۱٦۵» در مجموعه استاد ادیب برومند.

کار محمدباقر که در حراج ساتبی بفروش رفته (*)

محمدباقر اصفهانی ـ میرزا خوشنویس و طبیب است و فرزند میرزا محمدحسن منجم‌باشی فتحعلی‌شاه وی در اصفهان می‌زیسته و اوایل سلطنت ناصرالدین شاه به تهران آمده. محمدباقر هفت خط را نیکو می‌نوشته و در سال ۱۲۸۸ به مرض وبا درگذشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدباقر امامی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه مثنوی است با خط نسخ که در تهران به چاپ رسیده و رقم و تاریخ آن چنین است «و انا لعبد ..... محمدباقر الموسوی المامی الاصفهانی فی سنة ۱۲۹۸» (هجری قمری)

محمدباقر امامی حسینی از خانواده هنرمند امامی اصفهانی است که در آبرنگ و سیاه قلم و تذهیب و تشعیر و جدول‌سازی مهارت داشته از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ قاب آینه گل و مرغی و حواشی منبت با رقم «رقم میرزا محمدباقر اصفهانی ۱۲٦۹» (هجری قمری)
۲ـ تصویر تک شاخه گلی با آبرنگ با رقم «رقم محمدباقر الامامی الحسینی ۱۲٦۰»
۳ـ تصویر گلی با همان رقم و تاریخ ۱۲۷۲ در مجموعه آقای مهدی عتیق
٤ـ تصویر آبرنگی گل و بوته‌ای در کنار خط علی مذهّب با تاریخ ۱۲۷۹ که به نقل از استاد کریم‌زاده در تاریخ آن دست برده شده و آنرا ۱۰۷۹ کرده‌اند.

محمدباقربن حاج محمدشریف خراسانی خطّاط و کاتب است. کتب زیر به خط اوست:
۱ـ کلیات جامی دانشگاه تهران شماره ۱۰۲ نستعلیق رجب ۹٦٦ هـ. ق در هرات
۲ـ کشف الیقین علامه حلی کتابخانه مدرسه نواب مشهد نستعلیق ۹۷٤ هـ. ق

۳ـ دیوان حافظ کتابخانه سلطنتی کپنهاک نستعلیق رمضان ۹۸۰ هـ. ق
فهرست نسخه‌های خطی ـ فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محمدباقر حاجی زمان جیلانی نقّاش و زرگر دوران شاه عباس اول صفوی است که با همکاری کمال‌الدین نازل یزدی در ساختن و آرایش طلایی دور گنبد آستان قدس رضوی دست داشته و در سال ۱۰۱۶ هجری قمری آنرا به پایان رسانیده است.

محمدباقربن خالد معلم ـ شیخ خطّاط کنیه‌نویس است و به خط وی کتیبهٔ ثلث مسجد پینه‌دوز اصفهان می‌باشد (که اکنون به چهل ستون منقل شده) با رقم «کتیبه شیخ محمدباقربن خالدالمعلم سنة ۹۵۵» لازم به تذکر است که از این کتیبه بدین نام فقط دکتر بیانی یادکرده است من در جای دیگری ندیدم، کتیبه‌ای به نام محمد بابر به همین تاریخ متعلق به مسجد جوباره است.

محمدباقربن داوود سمرقندی از کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار خطی او یک نسخه انوار التنزیل و اسرار التاویل قاضی بیضاوی است که در کتابخانه ملی تهران به شماره ۱۱۴۹ / ع به خط نسخ و تاریخ ۹۳۳ هجری قمری موجود است.

محمدباقربن عباس (سرمدی) نقّاش، منبت‌کار، قالب‌ساز و نجار و حکاک و شاعر معاصر و مردی ذوفنون بوده است. وی از مردم گلپایگان و پدر نگارنده است. تولدش به سال ۱۲۷۲ شمسی در این شهر بوده است، ابتدا در نزد استاد حیدر مقدمات کار منبت‌کاری و نجاری را فراگرفته و بعد در نزد استاد زین‌العابدین هنرمند چیره‌دست هنر خود را کامل نموده است، وی در فلزکاری و حکاکی دست دارد، از آثار وی نقّاشی زیر گنبد امامزاده سیدالسادات بوده که رقم عمل محمدباقربن عباس داشت که متأسفانه در این سالها کارشناسان ناشی به طمع نقّاشی‌های قدیمی‌تر در زیر آن، آنها را به نیش بی‌خردی سپردند، اثر دیگر وی در این امامزاده زنجیر هزاردانه دخیل در ورودی است، وی مدت هفت سال در کربلا و بغداد بوده است و از آثار وی درهای چوبی کاخ ملک فیصل در عراق است، آثار دیگر وی منبت‌کاری روی درهای کاخ مرمر تهران می‌باشد. از آثار قالب تراشی وی بسیار باقی بود که در یک آتش‌سوزی از میان رفته است. آثار دیگر در نقّاشی پشت شیشه دارد از جمله قطعه خطی چپ‌نویس است که در نزد نگارنده موجود است از آثار شعری وی یک بیاض باقی است، مرگ وی به سال ۱۳۲۰ شمسی در یک بیماری همه گیر حصبه اتّفاق افتاد. از شاگردان نام‌آور وی می‌توان استاد حیدر نیکنام، استاد قدیری را نام برد. یادش گرامی باد.

محمدباقربن علی‌اکبر الحسینی نسخ‌نویس است و در سدهٔ دهم زندگی می‌کرده از آثار خطی او:
۱ـ الحبل المتین فی احکام الدین شبح بهاءالدین عاملی است که در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۱۱۸۵ به خط نسخ و تاریخ ربیع‌الاول ۱۰۱۰ هجری قمری موجود است.
۲ـ یک نسخه التحریر الطاوسی ابومنصور عاملی در همان کتابخانه به شماره ۱۴۵۷/۲ به خط نسخ و تاریخ ۱۰۱۰ هجری قمری

محمدباقربن محمدعلی نقّاش آبرنگ کار و سیاه قلمی اوایل سده سیزدهم هجری قمری است و تنها اثر بجامانده‌اش تصویر گل زیبایی است با رقم «بجهة نور چشمی محمدحسن مشق شد کمترین محمدباقربن محمدعلی» تصویر این اثر به نقل از استاد کریم‌زاده در کاتالوگ کالری کل ناقی چاپ شده است.

محمدباقربن محمد قاجار نقّاش گل و مرغی و منظره‌پرداز و قلمدان‌ساز است. این هنرمند از خاندان قاجار بوده و در عهد ناصرالدین شاه می‌زیسته است. از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی گل و مرغی است با رقم «محمدباقربن محمد قاجار»
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدباقربن محمدقاسم خراسانی خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه شرح دیوان حضرت علی ملاحسین میبدی در کتابخانه مجلس به شماره ٤٧٣٤ به خط نسخ و تاریخ ۱۰۰۵ هجری قمری می‌باشد.

محمدباقربن میرطاهر مذهّب تذهیب کار و نگارگر اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است و از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ جلد مذهّب و افشانی دارای گل‌های متعدّد و با طریق حل کاری و رقم «ذهبه محمدباقربن میر طاهر مذهّب ۱۳۰۱» (هجری قمری)
۲ـ تصویر سیاه قلمی مرد معممی که روی گلیمی نشسته با رقم «سید باقربن میرطاهر ۱۲۹۸»
۳ـ گل و مرغ زیبا با رقم «سید باقر مذهّب ۱۳۰٤» در مجموعه آقای القانیان بوده است.

محمدباقربن میرعلی قاطع است و در خط مهارت دارد. به نقل از مناقت هنروران وی فرزند برومند استاد میرعلی هروی می‌باشد. بنابراین او را باید از هنرمندان سدهٔ دهم هجری قمری محسوب نمائیم.

محمدباقر حسینی شهرستانی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی:
۱ـ یک نسخه نهج‌البلاغه به قطع نیم ربعی با تزئینات به خط نسخ و عناوین و آخر رقاع با تاریخ رمضان ۱۰۹۰ و رقم «و انا العبد ... محمد باقر بن الی لفتوح الموسوی الحسینی الشهرستانی متعلق به آقای فرهاد معتمد
۲ـ یک صحیفه سجادیه به قطع نیم ربعی مذهّب و به خط نسخ و رقاع با همان رقم و تاریخ شعبان ۱۰۸٦ در مجموعه آقا سهیلی
احوال و آثار خوشنویسان

محمدباقر تبریزی از کاتبان خوشنویس اوایل قرن چهاردهم هجری قمری است واز آثار شیوای او یک نسخه کلیله و دمنه است که به زمان امیرنظام گروسی نوشته شده و تاریخ اتمام آن جمادی الاول ۱۳۰۵ است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدباقر حافظ کاتب خوشنویس است و از خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک نسخه اصول کافی به قطع رحلی کوچک است به خط نسخ با رقم «... کتبه العبد القاصر محمدباقر الحافظ» و تاریخ ۱۰٤۵ (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان
۲ـ یک نسخه روضهٔ کافی به خط نسخ و همان رقم و تاریخ جمادی‌الاول ۱۰٤۷ در کتابخانهٔ ملی
۳ـ یک نسخه کتاب الحشایش منسوب به دیسقوریدوس به قطع رحلی، مجدوّل و مذهّب با ۵۸۹ تصویر آب رنگ گیاهان به خط نسخ و عنوانها ثلث با تاریخ رمضان ۱۰۳۸ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان
٤ـ یک نسخه فروع کافی به قطع نیم ورقی با همان رقم در همان کتابخانه

محمدباقر حسینی خطّاط و کتبه نگار است و از آثار وی کتیه سنگاب مسجد خان اصفهان است به خط نستعلیق با رقم «کتبه محمدباقر الحسینی غفرله».

محمدباقر خوانساری کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شش دفتر مثنوی است به

قطع وزیری و تاریخ جمادی الثانی ۱۲٦۸ با رقم «... ابن محمد هاشم محمدباقر الخوانساری» در کتابخانه مجلس.

محمدباقر خوراسکانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن رحلی، جلد ساغری با تزئینات به خط نسخ که به دستور فتحعلی‌شاه نوشته شده و تاریخ ۱۲۳۵ (هجری قمری) دارد در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدباقر زرّین قلم خوشنویس است و خط طغرایی را خوش می‌نوشته از اینجهت به طغرایی نیز شهرت یافته.

فرزند وی محمدحسین عطاخان خوشنویس لکنهویی است و در قرن دوازدهم می‌زیسته و از آثار وی یک قطعه نستعلیق است در موزه باستانشناسی دهلی با رقم المذنب محمدباقر زرین قلم تحریر نمود»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدباقر زرین قلم ـ حافظ از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است، به نوشته احوال و آثار خوشنویسان از آثار وی یک مرقّع است در مجموعه موزه حیدرآباد دکن است با رقم و تاریخ «کتبه حافظ محمدباقر زرین قلم ۱۲۹٤»

در موزه هنرهای تزئینی قطعه چلیپای مذهّبی بود با رقم محمدباقر زرین قلم که تاریخ ۱۲۹۵ دارد بعید نیست از همین حافظ محمدباقر باشد.

محمدباقر سمسوری اصفهانی از خوشنویسان دربار فتحعلی‌شاه قاجار است که به تقلید از میرعماد قطعات بسیاری دارد. از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان

۱ـ نسخه‌ای از کلمات قصار حضرت امیر که به پیشگاه فتحعلی‌شاه تقدیم کرد، و تاریخ ۱۲٤۷ (ربیع الاول) دارد. در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

۲ـ یک مرقّع مشتمل بر دوازده رقعه که تاریخ ۱۲۳۷ دارد.

۳ـ یک قطعه که از روی خط میرعماد نقل شده و آن نیز تاریخ ۱۲۳۷ دارد در مجموعهٔ مهدی بیانی (این قطعه را میرزا عباس نوری نیز نقل کرده است)

٤ـ یک قطعه از خطوط وی با تاریخ ۱۲۳۷ در موزه هنرهای تزئینی تهران

نستعلیق محمد باقر سمسوری

محمدباقر سمیرمی نقّاش‌باشی به سمیری مراجعه شود.

محمدباقر شریف شیرازی خطّاط و کتیبه‌نویس است و در عهد محمدشاه قاجار می‌زیسته از آثار وی عبارتند از:
۱ـ کتیبه نمای خارجی که در تعمیرات بنای گنبد مرقد شاه سید علی‌اکبر شهررضا در هجده کیلومتری جاده اصفهان می‌باشد و رقم آن چنین است «کتیبه محمدباقر الشریف الشیرازی، و تاریخ آن ۱۲۵۱ هجری قمری است (هنر و مردم شماره ۹۲)
۲ـ کتیبه تعمیراتی مسجد شاه اصفهان با تاریخ ۱۲۶۱ هجری قمری
۳ـ کتیبه محراب شبستان غربی مسجد حکیم اصفهان با تاریخ ۱۲۵۴ هجری قمری، خط ثلث سفید بر کاشی لاجوردی
٤ـ کتیبه‌های ایوان جنوبی مسجد رحیم خان اصفهان
۵ـ کتیبه‌های مسجد سید اصفهان با تاریخهای ۱۲۵۶ و ۱۲۵۹ این کتیبه‌ها در گنجینه تاریخی اصفهان بنام محمدباقر شیرازی نوشته شده است.

محمدباقر شیرازی نقّاش و تذهیب کار و جلدساز است و در جلدهای روغنی و سوخت مهارت دارد. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان جلد یک نسخه کلام‌الله مجید است که در سال ۱۱۱۷ هجری قمری به خط نسخ استاد قاسم شیرازی کتابت شد و زیرنویس فارسی آنرا محمدمهدی ابن محمد مغیث کلیددار نوشته است.

محمدباقر شیرازی کاتب خوشنویس است و از آثار مشاهده شدهٔ او یک‌نسخه‌شرح‌حکمة العین است متعلق به کتابخانه مجلس شورا که تاریخ ۱۰۵۳ (ربیع الثانی) دارد.

محمدباقر شیرازی ـ محمدتقی همدانی خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآنی بغلی جلد روغنی به خط نسخ و رقاع است و خواص سور شکسته کتابت.
خط نسخ و رقاع آن با رقم «.... علی یدالحقیر ابن مرحوم الحاج علی‌اصغر ... محمدباقر الشیرازی و خط شکسته رقم «حرره تقی الهمدانی» و با تاریخ ۱۲٤۸ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی است

محمدباقر طاووس نگارگر است و در هنر لایه چینی استاد بوده است. لایه چینی هنری ایرانی است که از عهد تیموریان در هرات و تبریز رواج یافته و یک نوع برجسته کاریست. توضیح دربارهٔ این هنر را می‌توان در کتاب صحافی سنتی گردآورده آقای دکتر ایرج فشار مطالعه نمود.
از آثار این استاد در این زمینه به نقل از احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:
۱ـ جلد کتابی در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم «عمل محمدباقر طاووس ۱۲۲۶»
۲ـ جلد دیگر مانند همان جلد در مجموعه آقای دکتر ناصر خلیلی
۳ـ تصویر دو سوارکار رزمنده در مجموعه آقای منصور افشار با رقم «محمدباقر طاووس ۱۲۰۰» تاریخها هجری قمری هستند.

سید محمدباقر طباطبائی سمنانی نقّاش و هنرمند عهد ناصرالدین شاه است. از کارهای او نقشهای کاشی دروازه ارک سمنان است بویژه تصویر زیبای رستم و دیو سفید مربوط به سال ۱۳۰۲ هجری قمری

آثار تاریخی سمنان

محمدباقر طهرانی خوشنویس است و به خط وی یک مرقّع (ده صفحه) به خط نسخ کتابت که پیش‌کش محمدشاه قاجار کرده است. با رقم و تاریخ «.... العبد المذنب محمدباقر [ابن حاجی عباس] الطهرانی» (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدباقر قاجار از خوشنویسان قرن سیزدهم است و از آثار او:
۱ـ یک نسخه مناجات خواجه عبدالله انصاری است که تاریخ ۱۲۹۶ دارد و متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
۲ـ یک نسخه نصایح جامی بدون تاریخ که به کتابخانه مجلس شورا عرضه شده است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدباقر قمصری ـ حاج سید نقّاش دوره قاجار و قلمدان‌ساز است و در آبرنگ مهارت داشته. وی از سادات بوده و هرگز نقّاشی را وسیله گذران خود نکرده است وی نقّاش ابنیه است و آثار وی در بقعه جعفربن موسی و همچنین آستانه مشهد مقدس موجود است قاآنی درباره نقّاشی وی در مشهد قصیده‌ای دارد. نقّاشی مدرسه آقابزرگ نیز از کارهای اوست
آثار تاریخی کاشان و قمصر

محمدباقر کاشانی خوشنویس و شاعر و در شاعری شاگرد محتشم کاشانی است. خط نستعلیق را از میرمعزّالدین محمد کاشانی آموخته است. وی در زمان شاه عباس به جرم الحاد مدتی زندان بود. پس از زندان مدتی کتابدار فرهادخان قرامانلو بود و سپس به عتبات رفت. پس از دو سال به کاشان بازگشت و از آنجا به هندوستان رفت. در سال ۱۰۰۶ به دستگاه عبدالرحیم خان خان خانان وارد گردید. و به کتابداری خان منصوب شد و تا سال ۱۰۲۵ مدت بیست سال بود که به اینکار مشغول بود. سال مرگ او مشخص نیست.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدباقر کاشانی خوشنویس است و فرزند محمدحسین خان کاشانی. سپهر مرگ او را به سال ۱۲۵۸ نوشته.

محمدباقر گیلانی کاتب خوشنویس است و در سده یازدهم هجری قمری می‌زیسته از نمونهٔ آثار وی یک نسخهٔ کامل بهایی است که در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است. و تاریخ ۱۰۴۰ دارد با رقم علی یداضعف العباد فقیر المحتاج بمغفرة سبحانی محمدباقر ولد ملا محمود گیلانی
احوال و آثار خوشنویسان

محمدباقر مازندرانی نقّاش گل‌آرا و جانورساز اهل مازندران است که در اواخر سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته، از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان:
۱ـ تصویر شیر و اژدهایی به حالت خشم با رقم «در بلدهٔ ساری مشق شد، کمترین محمدباقر
۲ـ تصویر سیاه قلمی و آبرنگی یک گل سرخ و شکوفه‌ها که در حراج آوریل ۱۹۷۶ ساتبی به فروش رفته است
۳ـ تصویر سیاه قلمی و آبرنگی اسبی استخوانی با رقم «کمترین محمدباقر»

محمدباقر مازندرانی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه دیوان ظهیر فاریابی که تاریخ ۱۲۵۱ دارد. این نسخه توسط مهدی بیانی رؤیت شده است.

محمدباقر متطبّب یزدی کاتب خوشنویس است و آنطور که از نامش برمی‌آید با طب آشناست و به خط وی یک نسخه قرآن وزیری با جلد میشن و مذهّب با تزئینات به خط نسخ و تاریخ ۱۰۷۰ (هجری قمری) با رقم «محمدباقر متطبّب یزدی در موزه ملی است (ایران باستان) است.

محمدباقر مجلد اصفهانی ـ ملا از صحافان و جلدسازان دورهٔ قاجاری است
صحافی سنتی

محمدباقر موسوی نستعلیق‌نویس بوده و به خط وی یک قطعه در کتابخانه مجلس می‌باشد که تاریخ ۱۲۰۹ هجری قمری دارد.

محمدباقر موسوی (صنیع الزمان) نقّاش تذهیب‌کار و حل کار و تشعیرساز است که در ترصیع و گل‌آرایی قدرت داشته، از آثار دیده شدهٔ وی قاب آینه‌ایست تذهیبی در مجموعه دکتر ناصر خلیلی با رقم «ذهبه محمدباقر الموسوی الملقب به صنیع الزمان» این اثر به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

محمدباقر هروی ـ میر خوشنویس است و فرزند و شاگرد میرعلی هروی.
میرمحمدباقر علاوه‌بر نستعلیق، تعلیق را نیز خوش می‌نوشته است. وی از ایران به هندوستان سفر کرده و در دستگاه خان خانان و به دربار همایون شاه (۹۳۷ ـ ۹۶۲) راه یافته است. از نمونه آثار وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ قطعه‌ای از مرتع با رقم و تاریخ: «فی سنهٔ ۹۸۲ باقرالهروی» در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول (بیانی)
۲ـ یک قطعه با رقم «کتبه العبد محمدباقربن میرعلی غفرالله ذنوبهما» در کتابخانهٔ ملی پاریس
۳ـ یک قطعه از مرقّع با رقم «فقیر محمدباقربن میرعلی» در کتابخانهٔ روان کوشکو استانبول
٤ـ یک قطعه در مجموعهٔ مهدی بیانی
۵ـ مقدمه‌ای که به خط خود بر مرقّعی به خط پدرش نوشته است
٦ـ یک نسخه غزلیات امیرشاهی در مجموعه آقای سلطان القرایی که تاریخ ۹۸۷ دارد. البته این قطعه چنین رقم دارد که «کاتب العبد ... میرعلی سنة ۹۸۷» که زنده باد مهدی بیانی نظر دارند که محمدباقر بن آنرا تراشیده‌اند وگرنه خط وی می‌باشد.

محمد باقی کاتب از کاتبان نیمهٔ دوم سده دهم هجری است و از آثار او یک نسخه شاهنامه فردوسی است که در کتابخانهٔ خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول به شمارهٔ H 1488 می‌باشد. این نسخه دارای ۲۸ مجلس نگاره و تاریخ ۹۷۲ هجری قمری است.
شاهنامه در موزه‌ها

محمد بحری پاشا از خوشنویسان قرن دوازدهم هجری قمری عثمانی و شاگرد درویش علی بوده است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد بدخشی حسینی خوشنویس است و در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او قطعه‌ایست در یک مرقّع متعلق به کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول با رقم «العبد البدخشی حسینی»
احوال و آثار خوشنویسان

محمد بدرالدین ـ امیر خوشنویس دربار امیر تیمور کودکانی است در تذکره خط و خطّاطان شرح جامعی از وی نوشته شده و نوشتن هفت نسخه قرآن مجید که چهار جلد آن به خط نسخ و سه جلد به خط ثلث و بسم‌الله‌ها کوفی و شأن نزولها ریحان و رقاع و یک نامه هفتاد ذراعی و بیست و چهار نامه به خط تعلیق و ترسل بدو نسبت داده است. وی هفت قلم ثلث و نسخ و محقق و رقاع و ریحان و توقیع و تعلیق را خوش می‌نوشته و به خط کوفی نیز مسلط بوده است. امیرمحمد شاعر بوده و اشعاری‌نیز در ستایش‌امیر تیمور نیز سروده است.

محمد بدیع خوشنویس است و از آثار او قطعه‌ایست در موزهٔ کابل که رقم آن چنین است «بنظر فیض اثر صاحب‌زادهٔ بلند اقبال خواجه محمد برهان‌الدین سلمه‌الله تعالی مسعود باد. راقمه محمد بدیع»
احوال و آثار خوشنویسان

محمد بدیع الزمانی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه در مجموعهٔ مهدی بیانی به خط نسخ و شکسته کتابت می‌باشد که رقم و تاریخ «مشقه العبد الاقل محمد بدیع الزمانی» فی ۱۲۲٤ (هجری قمری) دارد.

محمد بدیع همدانی خوشنویس است و به خط وی یک رقعه نسخ با رقم «راقم الحروف محمد بدیع ... الهمدانی» «سنة ۱۲۲۷ (هجری قمری) از مرقّع شمارهٔ ۲۰۰ کتابخانه آستانهٔ قدس رضوی می‌باشد.

محمد برساوی نگارگر سدهٔ دهم عثمانی است، وی اهل بورسای بوده و از نگارگرانی است که به اتّفاق استاد عثمان و علی چلبی و محمدبیک و ولیجان و ملاتفلیسی و ملاقاسم کتاب معروف هنرنامه را که اکنون در کتابخانه موزه توپ قاپوسرای استانبول است نگارگری کرده است این کتاب در سال ۹۹۲ هجری قمری به خط سنان بن محمد بوسنایی کتابت شده است. این کتاب تألیف لقمان افندی است. در کتاب احوال و آثار نقّاشان چند اثر وی را معرفی کرده است.

محمد بروجردی از منشیان و دیوانیان عهد قاجار است که اقسام خطوط و سیاق را خوش می‌نوشته میرزا سنگلاخ با وی ملاقات کرده است.

محمد بسطامی ـ شمس‌الدین خوشنویس و شاگرد سید احمد مشهدی بوده است وی از کاتبان مقرر کتابخانه شاه عباس است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد بقا (سید) (شرف المعالی) خوشنویس است و شعر نیز می‌گفته و بقا تخلّص داشته و به شرف المعالی ملقب بوده است. وی از کاتبان و خوشنویسان پرکار است و از آثار خطی او عبارتند از:

۱ـ قرآن بغلی، جلد روغنی با تزئینات کتابت به خط نسخ غبار با رقم و تاریخ «... انا العبد سید محمد الملقب به شرف المعالی» «۱۳٤۱» (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان (سلطنتی) بیانی

۲ـ یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع وزیری و با تزئینات کامل، خط متن نسخ و ترجمه نستعلیق و آخر رقاع که به عین‌الدوله صدراعظم تقدیم شده با رقم «... حرره العبد محمد المتخلّص با البقا الملقب شرف المعالی ۱۳۲۲ (هجری قمری) که در حاشیه به خط رقاع کتابت نوشته شده خامه‌گر زینسان شکرریزی کند. خامهٔ استاد تبریزی کند «حرره پرتو» نسخه متعلق به آقای رمضانی است. دکتر بیانی رؤیت کرده است.

۳ـ یک قطعه به خط رقاع و نستعلیق که نقل خط محمدابراهیم قی است و تاریخ ۱۳۱۲ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی

٤ـ یک نسخه قرآن وزیری جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ با رقم «... سید محمد بقا اصفهانی ...» ۱۲۹۹ (هجری قمری) در کتابخانهٔ ملک

۵ـ یک قطعه شعر فارسی، به خط نسخ با رقم کامل از متروکات قوام‌السلطنه در کتابخانه مجلس.

٦ـ یک قطعه نسخ و شکسته با رقم «نوشتهٔ العبد الاقل ... بقا» «سنة ۱۳۰۵» (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی

۷ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و رقاع که از روی خط احمد تبریزی عیناً تقلید کرده است که تاریخ ۱۲۹۷ (هجری قمری) دارد در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار

۸ـ نیم صفحه پشت کتاب اخلاق ناصری تصدیق خط محمدصالح به خط رقاع با رقم «سید محمد بقا» در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان (بیانی)

۹ـ یک جزوهٔ زیارت جامعه به قطع جانمازی با جلد میشن و تزئینات به خط نسخ و رقاع که به سرتیب میرزا محمدابراهیم خال اهدا کرده و تاریخ ذی حجه ۱۲۸۳ دارد با رقم «... انا العبد سید محمد الاصفهانی» در مجموعه مهدی بیانی

۱۰ـ یک قطعه مذهّب از مرقّع به خط نسخ و رقاع بدون تاریخ متعلق به بانو ملکهٔ بیانی

۱۱ـ یک صفحه مذهّب اشعار عربی با خط نسخ با رقم «حرره و نظمه سید محمد بقا الملقب بـا شرف الکتاب» «۱۳۰۹» (هـجری قـری) در مجـموعه عبدالرسولی
۱۲ـ یک صفحه مذهّب عالی با خط نسخ و تاریخ جمادی‌الثانی ۱۳۰۵ در همان مجموعه
۱۳ـ یک صفحه مذهّب با خط نسخ و رقاع با تاریخ شوال ۱۳۱۱ همان مجموعه
۱٤ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ که عیناً از روی خط ملا علابیک نقل شده با تاریخ ۱۳۱٤ (هجری قمری) در کتابخانهٔ مجلس
۱۵ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ (شعر) با رقم «حرره و نظمه سید محمد بقا» سنه ۱۳۰۷ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان بیانی
۱٦ـ تصدیق خط احمد تـبریزی در پشت کـتاب عدةالداعی به خـط نسـخ رقـاع و تـاریخ ۱۲۹۷ (هجری قمری) در کتابخانهٔ مجلس

محمد بقال کاتب خـوشنویس است و از نـمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک نسخه دیوان کاتبی با رقم «تم‌الکتاب العبد محمد بقال»
در موزه آثار اسلامی ـ ترک استانبول
۲ـ یک نسخه دیوان امیر خسرو دهلوی که تاریخ ذوالقعده ۸۷۰ دارد در همان موزه
احوال و آثار خوشنویسان

محمد بلخی خوشنویس قرن دهمـی است و از آثار وی یک قطعه از مرقّعی است که در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول موجود است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد بلگرادی خوشنویس است و به خط وی دو قطعه از مرقّع به نسخ کتابت ترکی با رقم «الفقیر محمد البلغرادی» در موزه اسلامی ترک است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد بنّا بنّا و معمار است وی رباط شاه عباسی پلور را در سال ۱۰۳٤ هجری قمری ساخته است این رباط بر سر راه کار وان‌رو واقع شده است.

محمد بنّا ـ استاد معمار و بنّای با نفوذ یزد که به روایت عبدالحسین آیـتی در آتشکـده یـزدان از سازندگان مناره‌های حسینیه میدان امـیرچـقماق است. محمد بنّا در سدهٔ سیزدهم زندگی می‌کرده و مدتی نیز با طغیان به حکومت یزد رسیده است.
آتشکدهٔ یزدان ـ یادگارهای یزد

محمدبن ابراهیم نگارگر نقوش بر روی فلزات سخت و اسطرلاب‌ساز سدهٔ چهارم هجری قـمری بوده است. از آثار وی که با همکاری استاد دیگری بنام احمد ساخته شده اسـطرلابی است در مـوزه اکسفورد انگلستان که تاریخ ۳۷٤ هـجری قـمری دارد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدبن ابوالبقاء هـروی خـوشنویس است و قلمهای مختلف را می‌نوشته و از آثار او یک قطعه مذهّب با خط ثلث و نسخ و رقاع است که در تاریخ ۹۵۰ هجری قمری نوشته شده است.
فهرست موزه نگارستان به شماره ۶۱ ـ ۱ ـ ۵

محمدبن ابوالقاسم اصفهانی خوشنویس است و فرزند میرزاکـوچک اصـفهانی از نـمونهٔ آثـار او توضیح و تفسیر قرآن رحلی‌ای است که بـه قـلم میرزاکوچک نوشته شده و چون او درگذشته است فرزندش محمد به تکمیل کار پدر پرداخته و تاریخ ۱۲۳۲ دارد و متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن ابوالقاسم‌بن الحسین‌بن عیسی نجّار و نقّاش و منبّت‌کار است و از آثار او منبری است

بسیار نفیس در قریه برزنطنز که طبق گزارش حسن‌نراقی در اثر سیلاب از هم پاشیده اما نام سازنده آن باقی است و تاریخ ۵۴۳ هجری قمری دارد.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

محمدبن ابوبکر کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن نیم ربعی مذهّب، با خط نسخ و رقم «... محمدبن ابوبکر و تاریخ ۱۱۳۵» (هجری قمری) در موزه اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن ابوبکر فدایی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی یک نسخه تذکرةالاولیاء عطار به قطع وزیری، مجدول و مذهّب به خط نسخ تحریر به تاریخ ۶۷۰ (شعبان) و با رقم «... محمدبن ابی‌بکر المعروف بفدائی) ... در مجموعهٔ دولتی هرات بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن ابوتراب نقّاش قلمدان سازه چهره‌پرداز است که با سجع مخصوصی «نامم محمد و مددم ابوتراب» رقم داشته و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قلمدانِ گل و مرغی است و سه مدالیون که تاریخ ۱۲۰۳ هجری قمری دارد.

محمدبن ابی‌الفرج العرامی معمار بوده است و در اواخر قرن پنجم و اوایل قرن ششم زندگی می‌کرده است. از آثار معماری رقم‌دار او بنای پیرحمزهٔ سبزپوش از بناهای سلجوقی در سال ۵۰۰ هجری قمری در ابرقو (ابرکوه) است.

مجله میراث شماره ۶ و ۷ پاییز ۷۱

محمدبن ابی‌بکر اصفهانی اسطرلاب‌ساز و نگارگر نقوش و ترسیمات هندسی بر روی فلزات سخت بوده و از آثار دیده شده وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان اسطرلاب ارزنده‌ای است ساخته شده حدود قرن هفتم هجری قمری با رقم «صنعه محمدبن ابی‌بکربن محمد الراشدی المادری اصفهانی»

محمدبن ابی طاهربن ابی الحسین کاشانی از خانوادهٔ هنرمندانی طاهر کاشانی است که در عهد سلطان محمد خوارزمشاهی می‌زیسته. محمدبن ابی طاهر کاشی‌ساز و کاشی‌نگار است که آثار وی در مراقد متبرکه موجود است ازجمله :

۱ـ کاشی‌های منقش شده در حرم آستانه مبارکه مشهد با تاریخ ۶۱۲ هـ. ق

۲ـ کاشی‌های منقش مرقد حضرت معصوم(ع) در شهر قم با تاریخ ۶۰۲ که خطوط آن به خط ابوزید است.

۳ـ کتیبه‌های قبر حبیب بن موسی در کاشان

۴ـ دو محراب حرم امام‌رضا(ع) با تاریخی ۶۱۲ و ۶۴۰ هجری قمری که به اتّفاق فرزندانش علی انجام داده.

۵ـ محرابی که در قم بوده و تاریخ ۶۶۳ هجری قمری دارد و در موزه برلین است.

۶ـ محراب امامزاده حبیب‌بن‌موسی در کاشان به تاریخ ۶۶۸ هجری قمری که در موزه ایران باستان است.

محمدبن احمد نقّاش و نگار سدهٔ هشتم هجری قمری است که از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان ۷۶ قطعه نقّاشی در یک نسخه از کلیله‌و دمنه است که تاریخ ۷۵۵ هجری قمری دارد.

محمدبن احمد کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او یک نسخه «اقصی الارب در ترجمهٔ مقدمة الادب» به فارسی و ترکی و عربی است که به شماره 2701 در کتابخانه عاطف افندی استانبول موجود است. این نسخه به خط نسخ عالی و نستعلیق خوب نوشته شده و تاریخ ۱۱۱۸ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

محمدبن احمد نقّاش و خطّاط عثمانی است و به نقل از تحفةالخطّاطین مستقیم‌زاده استادی ذوفنون است و مرگ وی به سال ۷۳۰ هجری قمری اتّفاق افتاده است

محمدبن احمد نقّاش و خطّاط و ابری‌ساز عثمانی است. وی از خطبای مسجد ایا صوفیه بوده و مستقیم‌زاده در تحفة الخطّاطین وفات وی در سال ۱۱۸۷ هجری قمری نوشته است.

محمدبن احمد ـ شیخ از اولین نستعلیق‌نویسان است و از آثار خطی وی یک نسخه دیوان شمس تبریزی است متعلق به کتابخانهٔ ایا صوفیهٔ استانبول با رقم «تمت الکتاب بعون‌الملک الوّهاب، علی یداضعف عباداللّه الاحد الصمد شیخ محمدبن احمد، احسن‌اللّه احواله فی سنهٔ ۸۳۲»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن احمد ـ (ابن مخلطه) نسخ‌نویس است و از آثار خطی او یک نسخه «القاموس المحیط» فیروزآبادی است به خط نسخ که در کتابخانه ملی به شماره ۷۶۰ / ٤ موجود است، نسخه‌ای آراسته که چنین رقم دارد «محمدبن احمد مشهور به ابن مخلطه شاگرد ملا برهان هروی ـ ۹٦٤ هجری قمری

محمدبن احمدبن علی قاری از نسخ‌نویسان قرن دهم است و از آثار خطی او :

۱ـ «مجالس وعظ از هر باب» در دارالکتب قاهره به شماره ۳ م تصوف فارسی به خط نسخ و تاریخ ۹۲۲ هجری قمری

۲ـ مثنوی مولوی دارالکتب قاهره به شماره ۲٤ تصوف فارسی به خط نسخ و تاریخ ۹۷۲ هجری قمری.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محمدبن احمدبن ناصرالدین حسینی حلی کاتب است و کتاب الکافی کلینی را در سال ۹۸۰ هجری قمری (شوال) به خط نسخ نوشته است ابن نسخه به شماره ۳۸۲۰ در کتابخانهٔ آیت‌اللّه مرعشی قم ثبت گردیده است.

محمدبن احمد ترمذی (ابونصر) معمار و بنا و سازنده است و از آثار زیبای او بنای مدرسه شاه مشهد غرجستان (مربوط به ولایت بادغیس افغانستان) است این بنا در سال ۵۷۱ هجری قمری ساخته شده که در حمله مغول ویران گردیده اما ویرانه‌های آن باقی است، از این معمار آثار دیگر در این منطقه دیده شده است.

هنر و مردم شماره ۱۷۳ عبدالحی حبیبی

محمدبن احمد خلیلی تبریزی کاتب خوشنویس است وی بسیار پرکار بوده است بطوریکه چهل و یکمین قرآن دست نوشته وی که تذهیب و تجلید آن به نقل از راهنمای گنجینه قرآن کار تبریز است و تاریخ ۹۸۱ هجری قمری دارد و به خط ثلث و رقاع است به شماره ۱۱۸ در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی است. از آثار دیگر وی یک نسخه قرآن رحلی مذهّب، جلد سوخت به خط ریحان و ثلث و رقاع و با رقم «... محمدبن احمد الخلیلی التبریزی» و تاریخ ۹٦۳ (هجری قمری) در موزه اسلامی ترک می‌باشد. این نسخه به رؤیت دکتر بیانی رسیده است.

محمدبن استاد عباسعلی کلج ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار است وی ساکن نوشان بوده و در سال ۱۲۲۰ هجری قمری صندوق بقعهٔ دانیال پیغمبر را در دهکدهٔ دانیال لنگای تنکابن ساخته است.

از آستارا تا استارباد

محمدبن استاد فرهاد حجار و سنگ‌تراش و از آثار او کتیبهٔ سنگی مسجد قودجان گلپایگان است

که تاریخ کتیبه ۱۲٦٤ است، وی فرزند استاد فرهاد گلپایگانی است که در اواخر دوره زندیه و نیمهٔ اول قرن سیزدهم می‌زیسته.

محمدبن اسحاق (اسحق) خوشنویس است و از نمونهٔ کارهای او یک نسخه بوستان سعدی است که به خط نستعلیق در نیمهٔ اول قرن دهم هجری قمری نوشته شده و در موزه دولت راجستان (الوار) هند موجود است. این نسخه دارای ۱۰ تصویر است.
مجله هنر و مردم شماره ۴ و ۷۵ مقاله مهدیٔ غروی

محمدبن اسماعیل خوشنویس است و از خطوط او یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع با رقم «سوده محمدبن اسماعیل در سلیمانیه استانبول است»
احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن اسماعیل گلپایگانی ـ ابویوسف از خوشنویسان قبل از یاقوت مستعصمی است. وی در شیوهٔ خود از ابن بوّاب پیروی می‌کرده است. از آثار خطی او یک نسخه قرآن رحلی بزرگ است به خط نسخ و ریحان با رقم «کاتبه ابویوسف محمدبن اسمعیل ابن محمد الخطّاط الجرخادقانی، که بدینصورت پدر وی نیز خطّاط بوده. تاریخ کتابت رجب ۵۳۵ است و در موزه اسلامی ترک می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن اسماعیل نجّار ـ استاد نجار و نقّار است وی در حدود سال ۹۰۰ هجری قمری در ورودی بقعهٔ امامزاده زکریا را در شکرکوه کلاردشت کلارستاق ساخته است.
از آستارا تا استارآباد

محمدبن آقاخان خوشنویس است و در حدود سال‌هزار هجری قمری می‌زیسته و به نقل از تذکرهٔ میرزا حبیب کتابی به نام «انیس العشاق» دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن الحسین النجّار ـ استاد نجار و نقّار اوایل سدهٔ نهم است. وی معروف به کیا کردی بوده و در سال ۸۰٤ قمری صندوق مرقد طاهر و مطهر هزار خال کجور را ساخته است.
از آستارا تا استارباد

محمدبن امیرالحسینی الاستاد خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه قران السعدین امیرخسرو دهلوی است که در کتابخانه ملک به شماره ۵۵۲۷ موجود است این نسخه به خط نستعلیق نوشته شده و در رمضان ۱۰۰۹ هجری قمری به پایان رسیده است.

محمدبن الزّین نگارگر و نقّار بر روی فلزات سخت بوده و در سده هفتم هـ. ق می‌زیسته و از آثار وی جام منقشی در موزه لوور پاریس
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدبن الیاس از تذهیب‌کاران دربار سلطان سلیم قانونی است. وی از شاگردان مذهّب عبدالله بن محمد سانیکی بود و در سال ۹۵٤ هجری قمری روی کلام قدیم تذهیبی انجام داده که تحت شماره ۵٦۳ در کتابخانه کاخ توپ قاپی موجود است.
تاریخ‌عثمانی‌جلد دوم‌مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی

محمدبن ایبک‌بن عبدالله کاتب خوشنویس و تذهیب‌کار است و از آثار وی کتابت یک نسخه قرآن است به خط محقق که تاریخ ۷۰۷هجری قمری برابر ۱۳۰۷ میلادی دارد. این نسخه در بغداد برای سلطان اولجاتیو ایلخانی نوشته شده و فعلاً به شماره EH. 245 در موزه توپ کاپی استانبول است.
هنر خط و تذهیب قرآنی

محمدبن بایرام از نقّاشان دربار عثمانی در سدهٔ دهم هجری قمری است که در سالهای ۹۳۱ تا ۹٦٦ فعالیت‌داشته‌و از آثار وی‌تذهیب‌قرآنی است که به دست‌عبدالله‌بن‌الیاس‌در سال ۹۳۰کتابت‌شده‌است.

محمدبن بسطامی ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار است وی در سال ۱۲۸۸ هجری قمری ضریح امامزاده محمود را در ناحیه اوزرود نور به اتّفاق استاد علی‌بن بسطامی ساخته است.

از آستارا تا استارباد

محمدبن تاج‌الدین حیدر شیرازی تذهیب‌کار و کتاب‌آرای اواخر قرن دهم و اوایل یازدهم است و از کارهای بسیار نفیس او قرآنی است به خط عبدالوهاب شیرازی با تذهیب و تجلید بسیار عالی به تاریخ ۱۰۰۰ هجری قمری که در موزه اسلامی ترک موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن جعفر اسطرلابی کره‌ساز و نگارگر نقوش هندسی بر روی فلزات و فلزکار است. وی فرزند جعفربن عمربن دولتشاه کرمانی استاد کره‌ساز می‌باشد از آثار ارزندهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان وی کره سماوی مفرغی است که در حراج ساتبی لندن بفروش رفته و به صورت «عمل محمدبن جعفر اسطرلابی ۸۱۳ رقم داشته است. از آثار دیگر وی یکی در فرانسه و دیگری در بریتیش میوزیوم است.

محمدبن جلال‌الدین کاتب خوشنویس است و در نیمهٔ اول قرن دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او یک نسخه شاهنامه فردوسی است که در موزه توپ قاپوسرای استانبول به شماره H 1485 موجود می‌باشد این شاهنامه دارای ۴۳ مجلس نگاره و در سال ۹۲۸ هجری قمری به پایان رسیده است.

شاهنامه در موزه‌ها

محمدبن جلال حسینی تبریزی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ادعیه مختلفه، به قطع بغلی و مذهّب، نسخ و رقاع و با رقم و تاریخ «... کتبه اقل‌السادات محمدبن جلال الحسینی التبریزی» «سنة ۱۳۱۱» (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن جمال احمد ـ استاد کاشی‌کار و کاشی‌تراش است و از آثار او کاشیکاری برج دوزال در کلیبر آذربایجان شرقی است که احتمالاً مربوط به اواخر قرن هفتم و دورهٔ ایلخانی می‌باشد.

فهرست بناهای تاریخی آذربایجان شرقی

محمدبن حاج حسن تبریزی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط او یک نسخه ابواب الجنان محمد رفیع است که چاپ سنگی آن در موزه هنری گرجستان در شهر تفلیس موجود است و تاریخ ۱۹ ذیحجه ۱۲۹۶ دارد.

فهرست نسخه‌های خطی

محمدبن حاج حسین حکیم خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع به خط ثلث و رقاع و نسخ یاقوتی با رقم «کتبه عبادالکریم محمدبن الحاج حسین الحکیم» (قرن نهم) در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن حاجی ذوالفقار کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع بغلی با تزئینات و به خط نسخ غبار و به تاریخ ۱۱۰۷ (هجری قمری) و رقم «... ابن حاجی ذوالفقار محمد» در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن حامد اصفهانی فلزکار و اسطرلاب‌ساز و قلم‌زن است و در قرن ششم هجری قمری می‌زیسته و در ریاضی و جفر دست داشته است. از

آثار او اسطرلابی بوده است که تهران به رؤیت استاد جلال همایی رسیده که تاریخ ۵۵۸ هجری داشته است با رقم «صنعه محمدبن حامد الاصفهانی سنهٔ تنح» که تاریخ ابجد است

تاریخ اصفهان جلال همائی

محمدبن حسن نجار و نقّار و گره کار است وی در سال ۹۲۶ هجری قمری همراه خشنام‌بن علاءالدین لباسانی صندوق مرقد بی‌بی خانم را در نسل غارستاق ساخته است.

از آستارا تا استارباد

محمدبن حسن اصفهانی فلزکار و تصویرگر نقوش بر روی فلزات است و از آثار وی زیارت‌نامه مشبک فولادی مرقد مطهر امام رضا (ع) در آستانهٔ قدس رضوی است با رقم «... کمترین استاد حاجی محمدبن استاد حسن اصفهانی به تاریخ شهر رمضان ۱۲۹۴»

محمدبن حسن خوراسکائی خطّاط است و فرزندش علی‌بن محمدبن حسن نیز خطّاط بوده از آثار خطی او یک نسخه روضة‌الصفاء میرخواند است که در موزه خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول به شماره R 1513 موجود است. این نسخه به خط نسخ نوشته شده و در شعبان ۱۰۰۹ هجری قمری به پایان رسیده است.

فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

محمدبن حسین اصفهانی خوشنویس است و از آثار خطی او شاهنامه فردوسی است که دارای ۱۰۳ مجلس نگاره است و در تاریخ ۱۰۰۸ هجری قمری نوشته شده و در مجموعه بنیاد کورکیان نیویورک به شماره 116 ثبت گردیده است. در فهرست فیروز منصوری شماره آن H 206 آمده است. رقم او محمدبن حسین الکاتب اصفهانی می‌باشد.

شاهنامه در موزه‌ها

محمدبن حسین الکاتب خوشنویس است و از نمونه‌های دیده شده از خطوط وی یک نسخه مهر و شتری عصار تبریزی که در کتابخانه با دالیان آکسفورد به شماره 257 با ٦ مینیاتور و تاریخ ۹۵۵ هجری قمری موجود است.

فهرست بادالیان

محمدبن حسین الموسوی از کاتبان خوشنویس است. در دوران ناصرالدین شاه می‌زیسته، از آثار او یک نسخه مصیبت‌نامه دیده‌ام با خط نسخ و سرفصلها ثلث که در سال ۱۲۹٦ هجری قمری نوشته شده و چاپ سنگی گردیده است. با رقم «محمدبن حسین الموسوی هندی الاصل جرفادقانی مسکن

محمدبن حسین‌بن محمدبن الفارسی کاتب است و از آثار خطی او یک نسخه شرح نهج‌البلاغه ابن‌میثم است در کتابخانه ملی به شماره ۳۵۹ / ٤ به خط نسخ و تاریخ ۹۸۸ هجری قمری

محمدبن حسین سالار نگارگر نقوش بر روی فلزات و فلزکار است و در سدهٔ هشتم هجری قمری می‌زیسته و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان، دیگ فلزی چهاردسته‌ای است با رقم «عمل محمدبن الحسین السالار»

محمدبن حسین کیاکردی نجّار و نقّار در سدهٔ نهم است وی در سال ۸٤۹ قمری در ورودی بقعهٔ طاهر و مطهر هزار خال کجور را ساخته است

از آستارا تا استارباد

محمدبن حیدر حسینی شیرازی کاتب خوشنویس است و در قرن هشتم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی جزئی از کلمات حضرت امیر متعلق به آقا میرزا فخرالدین نصیری است. این نسخه به قطع خشتی و مذهّب است و به خط

ثلث نوشته شده و رقم «کتبها النفسه محمدبن حیدالحسینی شیرازی» و تاریخ ذیحجه ۷۱٤ دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن حیدر کرمانی نجّار و نقّار و هنرمند رشتهٔ چوب است و از آثار وی‌در مسجد جامع روستای یارند واقع در برزرود نطنز است که تاریخ ربیع‌الاول ۷۵۹ دارد. این در را به اتّفاق نجّار دیگری بنام علی بن صدر دین ساخته است.

محمدبن ختلع الموصلی نقش پرداز بر روی فلزات و فلزکار است و در طلاکوبی نیز دست دارد. از آثار دیده شده وی قلمدان مستطیلی است با نقوش و خطوط مختلف که تصاویر بروج دوازده‌گانه بر آن ترسیم شده است وی در سدهٔ هفتم هجری قمری می‌زیسته. این اثر به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

محمدبن خداداد نقّاش اواخر سدهٔ دوازدهم و اوایل سیزدهم هجری قمری است که به شیوه صفوی نقش می‌آفرید. بیشتر آثار این هنرمند در مرقّع نفیسی است که شامل خطوط شکسته میرزاکوچک شاگرد عبدالمجید است که به نقل از احوال و آثار نقّاشان در یکی از کتابخانه‌های تهران دیده شده و تاریخهای ۱۱۹۹ و ۱۲۰۰ هجری قمری دارند.

محمدبن خرّم روحی تذهیب‌کار و جلدساز عثمانی است و در سدهٔ دهم می‌زیسته. وی به اتّفاق پدرش و استاد دیگری بنام احمد کامل در دربار عثمانی بین سالیان ۹۵۲ تا ۹٦٦ هجری قمری مشغول تجلید نسخ مختلف کتابخانهٔ سلطنتی بوده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدبن خضر اسطرلابی نگارگر و طرّاح نقوش بر روی فلزات و اسطرلاب‌ساز است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان اسطرلابی است با تاریخ ٦٦۷ هجری قمری.

محمدبن خلیل کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه (جلد اول و دوم) شرح حافظ سودی است که به شماره ۹۷۳ و ۹۷٤ در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا استانبول می‌باشد. این دو جلد به نستعلیق نوشته شده و تاریخ ذیحجه ۱۰۸٦ دارد.
فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

محمدبن خواجه حاجی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او نسخه‌ای از یوسف و زلیخای جامی است که در مجموعهٔ مهدی بیانی موجود است.

محمدبن داوود کیاحسینی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او عبارتند از:
۱ـ کتیبهٔ در ورودی بقعهٔ سید خورکیا به تاریخ ۱۰۱۵ هجری قمری که فعلاً این در، در موزه ملی است.
۲ـ کتیبهٔ صندوق مرقد پیررضا در شهر لاهیجان
۳ـ کتیبهٔ صندوق سید خورکیا در چهار پادشاه لاهیجان
٤ـ کتیبه صندوق آقامیر شمس‌الدین به تاریخ ۱۰۱۸ در لاهیجان

محمدبن دولتشاه الشیرازی تذهیب کار و خطّاط سدهٔ هشتم هجری قمری است و از آثار وی یک نسخه قرآن مجید است که اکنون در موزه اسلامی ترک می‌باشد. تذهیب و کتابت آن که به خط ثلث ریحانی و ترجمه آن به خط نسخ ترکی می‌باشد توسط وی انجام گرفته و تاریخ ۷۳٤ هجری قمری دارد. این نسخه قدیمی‌ترین ترجمه ترکی است این اثر به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

محمدبن رفیع الدین شیرازی نگارگر نقوش بر روی فلزات و فلزکار است از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان شمعدان برنجی و فولادی است که با طلاکوبی و نقره‌کوبی زینت شده و بر روی آن انواع نقوش تعبیه گشته و رقم دارد «عمل محمدبن رفیع الدین و تاریخ جمادی‌الاول ۶۷۱ دارد. پدر وی رفیع الدین نیز از هنرمندان این رشته است.

محمدبن روح‌الله خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه دیوان بنایی است در کتابخانه چستربیتی دوبلین به شماره P 243 با ۳ مینیاتور به تاریخ ۹۸۳ هجری قمری

فهرست بادالیان

محمدبن زین الدین خوشنویس و نستعلیق‌نویس بوده و از آثار او یک نسخه مذهّب و مرصّع کتاب روضة‌الشهداء ملاحسین کاشفی است که در کتابخانه ملی تهران به شماره ۲۵۳۳ / ف موجود است. این نسخه به خط نستعلیق است و در سال ۹۶۶ هجری قمری در کشمیر نوشته شده.

محمدبن زین العابدین تبریزی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ با رقم «... العبد ... این زین العابدین محمد التبریزی ...» با تاریخ ذی قعده ۱۲۳۲ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن سانکور نقّاش و طرّاح و حکّاک و نقّار بر روی فلزات سخت و سنگهای قیمتی است، از آثار ارزشمند وی یک قلمدان فلزی بسیار زیبایی است که از فولاد ساخته شده و دارای طلاکوبی است و با تصاویر سربازان و رزمندگان آذین شده و رقم دارد «محمدبن سانکور سنهٔ ۶۸۰» این اثر در بریتیش میوزیوم است. و استاد کریم‌زاده آنرا دیده است.

محمدبن سراف از هنرمندان و نجّاران و گره‌کاران و منبّت‌کاران دماوندی که شاید کهن‌ترین کار منطقه دماوند با تاریخ ۷۳۰ هجری قمری از او باشد. و آن کار زیبای صندوق یکی از ضریحهای داخل امامزاده عبدالله آینه ورزان دماوند است که با خط تعلیق نوشته شده و رقم و تاریخ محرم الحرام سنهٔ ثلثین و سبعمائه محمدابن سراف دارد.

محمد بن‌سعد بن محمد الحجوانی معروف به ابن‌الساوجی از کاتبان خوشنویس اوایل قرن هشتم هجری قمری است. از آثار خطوط وی عبارتند از:

۱ـ یک نسخه ترجمه المسالک والممالک با تاریخ ۷۱۶ در موزه ملی ایران بخش آثار اسلامی

۲ـ یک نسخه السامی فی الاسامی به خط نسخ و رقاع و عناوین ثلث با تاریخ ربیع الاول ۷۱۱ و رقم «ابوالمحاسن محمدبن سعدابن محمد یعرف ابن الساوجی در کتابخانه کاخ موزه گلستان که استاد بیانی در کتاب خود آنرا معرفی کرده است.

محمدبن سعید از خوشنویسان عثمانی است و به خط وی یک نسخه گل و بلبل قره فضلی (به ترکی) به خط نسخ ترکی و رقاع با رقم «کاتب الحروف کاتب محمدبن سعید لاستاد استاذه حاجی عمربن مصطفی نورالله مرقده» در کتابخانهٔ دانشگاه هامبورک است. تاریخ این نسخه ۹۶۰ (هجری قمری) است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن سلطان شاه‌هروی خوشنویس است و در اواخر سدهٔ نهم نیمهٔ اول سده دهم هجری قمری می‌زیسته و از خطوط وی عبارتست از:

۱ـ یک قطعه ثلث و نسخ با رقم «مشقه العبد

المذنب محمدبن سلطان شاه الهروی» در مجموعهٔ مهدی بیاتی
۲ـ یک صفحه از مرقّع بایقرا ـ تهاسب به خط نسخ و رقاع با همان رقم و تاریخ ۹۰۰ (هجری قمری) در خزینه توپ قاپوسرای استانبول
۳ـ دو صفحه دیگر در از مرقّع بایقرا ـ تهاسب به خط ثلث و رقاع و بدون تاریخ در همان موزه
٤ـ یک صفحهٔ دیگر از همان مرقّع با تاریخ شوال ۹۱۷ و به خط ثلث و رقاع که در هرات نوشته شد در همان موزه

احوال و آثار خوشنویسان

محمودبن سنقربن سنقر قلمدان‌ساز و طلاانداز و نقره‌کار قرن هفتم هجری از آثار باقی‌مانده او قلمدان برنجی است با تاریخ ٦٨٠ هجری‌قمری‌که‌در موزه بریتانیا موجود است.

کتاب جلدها و قلمدانهای ایرانی

محمدبن سیف‌الدین تذهیب کار سدهٔ هشتم هجری قمری در بغداد است و از آثار وی تذهیب یک نسخه کلام‌الله مجید است که به خط ارغون کاملی کتابت شده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدبن شاهرخ نقّاش و از خانوادهٔ قاجار است، وی نوه ابراهیم خان ظهیرالدوله و نبیرهٔ فتحعلی‌شاه است. ابراهیم میرزا ارادتی به شیخ احمد احسایی داشته و چنین بوده که نوه‌اش تصویری از شیخ کشیده. این تصویر که به چاپ رسیده است رقم دارد «عمل کمترین بنده محمدبن شاهرخ‌بن ابراهیم خان ظهیرالدوله سنه ۱۳۱۰ (هجری قمری)

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدبن شریف کاشانی خطّاط و خوشنویس است. سده دهم هجری قمری است و از آثار جاودان او کتیبه سردر مسجد میرعماد (مسجد میدان) کاشان است که با خط ثلث طلایی بر زمینهٔ لاجوردی چشم هر بیننده‌ای را نوازش می‌دهد. و تاریخ ۸٦۹ دارد. این کتیبه در سال ۱۳۷٦ شمسی به دست توانای زنده یاد استاد حبیب فضایلی تعمیر و بازسازی شده است.

محمدبن شمس‌الدین ـ شیخ خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او یک نسخه شاهنامه است با ٤۳ مینیاتور و تاریخ ۱۰۷٤ که به شماره 13.22817 در موزه متروپلیتن نیویورک می‌باشد، این شاهنامه را الکساندر اسمیت کوچران به این موزه اهدا کرده است.

معرفی ایرج افشار ـ مقاله نگارنده در فصلنامه پیمان

محمدبن شمس‌الدین بناء اصفهانی بنّا و معمار و سازنده بقعه امامزاده ابراهیم کاج در منطقه برآآن اصفهان است که این بنا در عهد شاه‌عباس کبیر ساخته شده و تاریخ ۱۰۰۲ هجری قمری دارد.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

محمدبن شمس‌الدین محمد یزدی از کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار او یک نسخه از قرآن مجید است که در موسسهٔ شرق‌شناسی دانشگاه کلن آلمان به خط نسخ و تاریخ ۹۵۹ هجری قمری قرار دارد.

ایرج افشار بیاض سفر

محمدبن شیخ بایزید (بابا نقّاش) نقّاش است و از اعاظم درگاه و دربار سلطان محمد فاتح عثمانی (۸۵۵ ـ ۸۸٦ هـ. ق) بوده. محمد فرزند شیخ بایزید است و به بابانقّاش معروف بوده است شرح زندگی وی مشخص نیست اما در وقف نامه‌ای که در مجموعه خانم عایشه گل نادر می‌باشد و استاد محمدعلی کریم‌زاده آنرا مطالعه کرده و تاریخ ۸۸۰ هجری‌قمری‌دارد شرح‌دربارهٔ بابا نقّاش آمده است.

محمدبن صالح یازجی‌زاده از نستعلیق‌نویسان عثمانی است که شعر می‌گفته و در علوم معقول و منقول دست داشته است. به نوشته دکتر بیانی نسخهٔ «مغارب الزمان. را ترجمه و نظم کرده که نه هزار بیت دارد و شرحی مختصر به نثر به خصوص به خط خود نوشته است.
در تذکره خط و خطّاطان مرگ او را دو سال قبل از تسخیر استانبول دانسته (۸۷۳ هجری قمری) است.

محمدبن علاء الدین تبریزی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی کتابت یک نسخه دیوان کمال خجندی است که به شماره 2103 در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق عالی نوشته شده و تاریخ محرم ۸۷۲ دارد.
فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

محمدبن عبدالاول ـ میر خوشنویس است و همهٔ خطوط بویژه تعلیق را خوش می‌نوشته وی به استانبول سفر کرده و در سال ۹۴۲ هجری قمری در گذشته است.
تذکرهٔ خط و خطّاطان، احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن عبدالحی نقّاش است و به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان در حدود سالهای ۸۰۰ هجری قمری به نگارگری اشتغال داشته، اما اثری از وی مشاهده نشده.

محمدبن عبدالحی التبریزی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع مالک دیلمی است به ثلث و ریحان و نسخ و رقاع که تاریخ رمضان ۸۰۶ دارد و در خزینه توپ قاپوسرا می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن عبدالرحمان خطّاط تذهیب‌کار عثمانی است که آثار خطی خود را به هنر تذهیب می‌آراسته و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته است.
محمدبن عبدالرحمان از تذهیب‌کاران ولایت دامغان است، از آثار وی تذهیب و آرایش یک نسخه قرآن مجید است که متعلق به آستان قدس رضوی است و کتابت آن توسط احمدبن المقری یونس‌آبادی به خط کوفی صورت گرفته و تاریخ ۵۷۳ هجری قمری دارد.

محمدبن عبدالعلی قزوینی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه کتاب زادالمعاد به خط نسخ و تاریخ ۱۲۳۲ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است
احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن عبدالعلی قزوینی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه زادالمعاد به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و با تزئینات و رقم «... محمدبن مرحوم میرزا عبدالعلی قزوینی» با تاریخ رمضان ۱۲۳۲ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن عبدالقادر ـ معروف به فکری از خطّاطان سدهٔ دهم است و از آثار او یک نسخه مهر و مشتری عصار تبریزی است که در کتابخانهٔ اکسیالی لندن به شماره 303 ثبت شده، این نسخه به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۹۸۰ هجری قمری دارد.
فهرست نسخه‌های خطی

محمدبن عبدالکریم خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه دور زیر طاق گنبد مسجد جامع کاشان است که در سال ۱۲۰۷ هجری قمری صورت گرفته است.

محمدبن عبدالله کاتب خوشنویس و مشهور به «شهید شیرازی» بوده و از آثار خطوط وی یک نسخه روضة‌الصفا که در سال ۱۲۷۱ در بمبی به چاپ رسیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن عبدالله خوشنویس است و آنطور که از رقم او پیداست معروف به «ابولیث ستاران» بوده است.
از نمونهٔ خطوط او یک نسخه «فعلت فلاتلم فی الهیئة» بسیار نفیس در کتابخانه مجلس شورا موجود است که تاریخ ۸۲۶ هجری قمری دارد. این نسخه مورد مطالعه الغبیک گورکانی قرار گرفته و او عباراتی پشت آن نوشته است.
این نسخه اولین نسخه‌ایست که در آن نشانه‌هایی از آغاز خط نستعلیق دارد و در واقع نستعلیق است که نشانه‌هایی از تعلیق را با خود نشان می‌دهد.

نقل از مهدی بیانی

محمدبن عبدالوحید نقّاش و حکاک و فلزکار اهل هرات است و از آثار وی ابریق پرنقش و نگاری است که با خطوط کوفی نیز تزئین شده و در موزه ارمیتاژ لنینگراد می‌باشد و رقم دارد «محمدبن عبدالوحید و مسعودبن احمد سنهٔ ۵۸۸ هق» این اثر به رؤیت استاد محمدعلی کریم‌زاده رسیده است.
در هنر و مردم شماره ۱۸۰ دکتر مهدی غروی از یک کتری فلزی یاد کرده است که ساخت این دو هنرمند است و در همین موزه می‌باشد و تاریخ ۵۵۹ دارد و در هرات ساخته شده است.

محمدبن عثمان تذهیب‌کار استاد عهد غزنوی است. وی این هنر را از پدر آموخته و از آثار وی جزوه قرآنی است در کتابخانه آستان قدس رضوی با رقم «و ذهبه محمدبن عثمان‌بن الحسین الوراق الغزنوی...»

صفحه تذهیب و رقم محمد بن عثمان (*)

محمدبن علی ـ میر خوشنویس است و مهدی بیانی او را معاصر میرمحمدعلی (سده یازدهم) دانسته از نمونهٔ آثار او دو قطعه از یک مرقّع در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان موجود است با رقم «فقیرالمذنب الحقیر میرمحمدبن علی سترالله عیوبهما»

محمدبن علی بابو نجار نجّار و نقّار و گره‌کار است وی در حدود سال ۱۲۱۵ هجری قمری صندوق مرقد امامزاده احمدرضا را در لاسم بالا لاریجان ساخته است.

از آستارا تا استاراباد

محمدبن علی‌بن محب علی ـ استاد نجار و نقّار است و از ساخته‌های او در چوبی‌باب‌الدشت مسجد جمعه اصفهان به سال ۹۶۲ هجری قمری است.
گنجه آثار تاریخی اصفهان

محمدبن علی بیک ـ میرزا از منشیان و امرا و خوشنویسان عهد صفوی است که مدتی به مجلس شاه تهماسب راه یافته و در زمان شاه اسماعیل دوم منشی‌الممالک بوده و در زمان شاه عباس وزیر اعظم گردیده و به سال ۹۹۷ به قتل رسیده است. وی خط شکستهٔ تعلیق را خوش می‌نوشته و شعر می‌گفته است.
گلستان هنر ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن علی تبریزی کاتب است و از آثار او یک نسخه قرآن مجید است که در کتابخانه ملی تهران به شمارهٔ ۴/۱۹۷۳ به خط نسخ و تاریخ ۹۶۶ هجری قمری موجود می‌باشد.

محمدبن علی رومی از کاتبان سدهٔ دهم و از آثار خطی او:
۱ـ «کلمات و نصیحت‌نامه» خواجه عبدالله انصاری در دارالکتب قاهره به شماره ۶۳ تصوف فارسی. به خط نستعلیق در تاریخ ۹۴۱ هجری قمری و رقم محمدبن علی رومی.
۲ـ بوستان سعدی کتابخانه خزینه توپ قاپوسرای استانبول به شماره A 923 با تاریخ ۹۴۴ هجری قمری و رقم محمدبن علی
۳ـ تاریخ گزیده حمدالله مستوفی کتابخانه شهر مونیخ شماره 206 فارسی به خط نستعلیق و تاریخ ۹۴۸ هجری قمری و رقم محمدبن علی رومی.
فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

محمدبن عون از نقّاشان اواخر قرن پنجم هجری قمری است که از وی تاکنون اثری دیده نشده و شرح احوال وی نیز نامشخص است.
احوال و آثار نقّاشان

محمدبن غضنفر کاتب و قاطع است و از نمونهٔ آثار وی رساله‌ای به قلم زر و سفیداب در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول به خط وی موجود است که چنین رقم دارد «قطّعه الفقیر الحقیر محمدبن غضنفر از بندگان درگاه و از زمرهٔ سپاهیان.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن فخرالدین ـ شیخ کاتب خوشنویس است و در اواخر قرن نهم و اوایل دهم هجری قمری می‌زیسته و از نمونهٔ آثار وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ نسخه‌ای از خمسه نظامی با تاریخ رمضان ۹۳۳ در موزهٔ باستانشناسی دهلی
۲ـ یک نسخه شش دفتر مثنوی مولانا با تاریخ ۹۲۰ در مجموعه دکتر صحت تهران
۳ـ یک نسخه جام جم اوحدی با رقم و تاریخ «محمدبن فخرالدین احمد سنهٔ ۹۱۷» در کتابخانهٔ رامپور هند
۴ـ نسخه دیگری از دیوان جامی با رقم و تاریخ «شیخ محمدبن فخرالدین احمد کاتب سنهٔ ۹۱۹» در مجموعه مجید موقر
۵ـ یک نسخه دیوان مغربی با رقم و تاریخ «اضعف عبادالله، شیخ محمدبن فخرالدین احمد، عفاالله عنهما سنهٔ ۸۸۹» در موزه آثار تبرک و اسلامی استانبول که در این اثر چند صفحه به خط رقاع دارد که استادی وی را در این خط نشان می‌دهد.

محمدبن قوام‌کاتب شیرازی جامی خطّاط است و از خطوط او یک نسخه خمسه نظامی است در بنیاد زبانهای خاوری لنین‌گراد به شماره D 212 با خط تعلیق و تاریخ ۹۵۰ هجری قمری که نسخ ایست مصور و آراسته.
فهرست نسخه‌های خطی

محمدبن کمال‌الدین کاتب خوشنویس و انواع خطوط را خوش می‌نوشته و به خط وی یک نسخه

قرآن نیم ورقی به خط ثلث و نسخ و رقاع و ریحان با رقم «شرف بکتبه الفقیر کمال‌الدین محمد» در موزهٔ اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن کمال‌الدین حسین انصاری طسوجی خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه «شرح کافیه» (شرح جامی) است که در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار به شماره ۳۱۵٤ عربی موجودی است. نسخه‌ایست آراسته به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۵ هجری قمری.

محمدبن مجدالدین محمد انصاری کاتب است و از آثار خطی او یک مجموعه در کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۲۳۹۸ به خط نسخ و تاریخ ۹۱۲ هجری قمری موجود است.

محمدبن محب علی اصفهانی منبّت‌کار و نجّار است و از کارهای او درب منبت‌کاری مسجد جامع اصفهان است. در سمت غربی مسجد معروف به در سکینه شَله که کتیبه آن به خط ثلث علی‌بن جعفر امامی نوشته شده و تاریخ ۹۹۹ هجری قمری دارد.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

محمدبن محمدبن محمد قیشی (کیشی) از کاتبان قرن هشتم هجری قمری است و از آثار خطی او شاهنامه‌ایست کهن مربوط به سال ۷٤۱ هجری قمری که در دارالکتیب قاهره به شماره ٦۰۰٦ س موجود است. این نسخه از نسخه‌های مرجع شاهنامه است.

معرفی‌نسخه‌های‌خطی‌موسسه‌مطالعات و تحقیقات فرهنگی

محمدبن محمدصادق اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ و رقاع با رقم «..... محمدبن الحاج محمدصادق الاصفهانی» «فی شهر ربیع‌الاول ۱۳۱۳ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن محمد غدیر آجرتراش کاشی‌کار و کاشی‌تراش است و از آثار او کاشی‌کاری ترمیمی و کتیبه کاشی سردر رواق درب امام اصفهان است که در سال ۱۱۲۷ صورت گرفته. بنای زیارتگاه درب امام در سال ۸۵۷ و زمان حکومت جهانشاه قراقویونلو ساخته شده و در زمان شاه سلطان حسین صفوی بین سالهای ۱۱۲۷ تا ۱۱۲۹ تعمیر گردیده است.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

میرمحمدبن محمدی التبریزی کاتب خوشنویس است و به خط وی قسمتی از قرآن است با تذهیب و جدول‌سازی به خط رقاع و نسخ با رقم «کتبه .... میرمحمدبن محمدی التبریزی» و تاریخ ذی‌حجه ۹۸۳ (که البته در تاریخ آن دست برده شده و آنرا هفتصد کرده‌اند) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن محمود خوشنویس عثمانی است و خط ثلث و نسخ را به استادی می‌نوشته است. از آثار وی قرآنی است که تاریخ ۱۰۰۹ دارد.

تذکرهٔ خط و خطّاطان

محمدبن محمود بغدادی تذهیب‌کار و شعیرساز و حل کار است که در سدهٔ هشتم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی تذهیب و آرایش نسخه جامع‌التواریخ است با رقم «عمل العبد الضعیف محمدبن محمود البغدادی»

محمدبن محمود بناء اصفهانی معمار و سازنده بنا و طرّاح است و از آثار وی ساختمان گورگاه امیر تیمور گورکانی (۷۳۶ ـ ۸۰۷ هـ . ق) است با رقم «عمل العبد الضعیف محمدبن المحمود بناء اصفهانی) عکس این بنادر مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد.

تصویر بنای گور امیر تیمور (*)

محمدبن محمود جندی کاتب خوشنویس است و از آثار وی نسخه‌ای از کتاب زیج ایلخانی خواجه طوسی می‌باشد که در شوال سال ٦٧٦ در تبریز و چهار سال پس از مرگ مؤلف کتابت شده، این کتاب به خط نسخ کهن است و متعلق به کتابخانه خصوصی فخرالدین نصیری امینی می‌باشد.

نامهٔ کتابداری دورهٔ دهم

محمدبن محمود شاه الخیّام نقّاش و نگارگر اواخر سده هشتم و اوایل سده نهم هجری قمری است. وی از هنرمندان دربار بایسنغر میرزا بوده و در خط نیز مهارتی دارد. علاوه‌بر آن آثاری از وی موجود است که از روی کارهای استاد عبدالحی کپی کرده است. از آثار دیده شدهٔ این هنرمند به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان عبارتند از :

۱ـ تصویر سوارکار رزم‌آوری در موزه برلین با رقم «نقل از قلم استاد عبدالحی نقّاش کمترین بندگان محمدبن محمود الخیام»

۲ـ نقش مرغابی‌ای پرحالت در همان موزه با رقم «نقل از قلم استاد عبدالحی نقّاش محمدبن محمود الخیام»

۳ـ تصویر قوی زیبایی در مرقّع فاتح با رقم «محمدبن محمود الخیام»

٤ـ تصویر شیر گرسنه‌ای در صحرا در همان موزه

۵ـ تصویر مرد سوارکاری با لوازم جنگی با رقم «قلم کمترین بندگان محمدبن محمودالخیام»

٦ـ تصویر سه سوارکار رزم‌آور با رقم «قلم محمد الخیام»

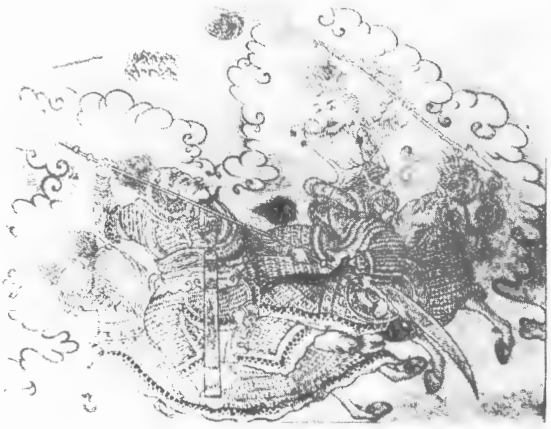

تصویر رزم‌آور موزه برلین (*)

۷ـ تصویر پیرمردی که روی درخت نشسته و چند زن عریان در پای درخت مشغول میگساری هستند با رقم «محمد خیام»
۸ـ تصویر پهلوانی سوار بر اسب که به اژدهایی حمله کرده است با رقم «محمد خیام»
۹ـ صحنه حمام کردن شیرین متعلق به موزه تاریخ و هنر شهر ژنو با رقم «قلم کمترین بندگان محمد ابن محمود شاه الخیام»

محمدبن مسعود ابهری از استادان تذهیب و تشعیر و خطّاطی در سدهٔ هفتم هجری قمری است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدبن مسعودبن محیی‌بن ابی خوشنویس و کاتب است و در سدهٔ نهم می‌زیسته وی ملقب به قطب الحجة بوده و وقف‌نامه مسجد امیر چقماق (مسجد جامع نو) به سال ۸۴۹ هجری قمری به خط اوست.
یادگارهای یزد

محمدبن مسعود نقّاش طرّاح و نقّاش و نقّار و حجّار است و از آثار وی سنگاب بزرگ موزه آستان قدس‌رضوی است که با همکاری محمدبن احمد برای سلطان محمد خوارزمشاه به سال ۵۹۹ هجری قمری ساخته است.

محمدبن مصطفی تذهیب‌کار و خطّاط سدهٔ دوازدهم هجری قمری عثمانی است. مستقیم‌زاده در تحفة‌الخطّاطین شرحی از وی و هنر وی آورده و در خط ثلث و نسخ وی را از شاگردان ابراهیم افندی و عثمان دانسته و مرگ وی را به سال ۱۱۵۳ هجری قمری نوشته است. از شاگردان وی در خط و تذهیب خواجه محمد راسم بن یوسف است.

محمدبن ملامیر حسینی کاتب خوشنویس است و در نیمهٔ اول قرن یازدهم می‌زیسته است، از آنچه از رقم وی برمی‌آید وی شاگرد پدر خود ملا میرحسین بوده است. از نمونه آثار وی به نوشته دکتر مهدی بیانی:
۱ـ یک نسخه دیوان کمال‌الدین اسماعیل با رقم و تاریخ «تمت الکتاب ... علی یدالعبد ... محمدبن ملا میرالحسینی الاستادی ... تحریراً بتاریخ شهر ذی‌الحجة الحرام سنهٔ ۱۰۱۰» متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه خمسه نظامی با رقم «کتبه محمدبن ملا میر» در همان کتابخانه
۳ـ یک نسخه سبعهٔ امیرخسرو دهلوی با رقم و تاریخ «تحریراً فی شهور سنهٔ ۱۰۳۸ ... کتبه ... محمدبن ملامیر الحسینی الاستادی» متعلق به کتابخانهٔ ملی
۴ـ یک نسخه حدیقه سنایی با رقم و تاریخ تمة‌الکتاب ... فی الشهور سنهٔ ۱۰۲۳ کتبه الفقیر المذنب محمدبن ملامیر الکاتب غفر ذنوبهما و ستر عیوبهما» در کتابخانه مجلس
۵ـ در کتابشناسی فردوسی آقای دکتر ایرج افشار شاهنامه‌ای از موزه متروپلی‌تن به شماره 15.228.16 معرفی کرده‌اند که دارای هشتاد و پنج مجلس نگاره است. و از خطوط محمدبن ملامیر الحسینی است. این شاهنامه تاریخ ندارد.
۶ـ از کارهای دیگر وی یک نسخه یوسف و زلیخای جامی است که به شماره 983 در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا استانبول است. این نسخه به نوشته فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه با خط نستعلیق ممتاز نوشته شده و دارای تذهیب و ترصیح است و رقم آن به صورت کتبه محمدبن ملامیر الحسینی الاستادی آمده است.

محمدبن ملک آراء خوشنویس است و به نقل از مهدی بیانی باید در قرن سیزدهم می‌زیسته. نمونهٔ خط وی تصدیق است که در پشت کتابی که متعلق به کتابخانه آقای سلطانی القرایی است در مورد خط باباشاه نموده است.

محمدبن میرک ـ خواجه کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن بغلی جلد ساغری دو صفحه افتتاح مرصّع و همه صفحات تشعیرسازی و مذهّب به خط نسخ غبار با رقم «... خواجه محمدبن میرک ابن حصاری (قرن ۱۰) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن میرک کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن رحلی مذهّب به ثلث و ریحان و نسخ و رقاع با رقم «کتبه العبد المذنب محمدبن میرک» و تاریخ ۹۷٤ (هجری قمری) که در مشهد نوشته شده و در موزه اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن میرمحمد کاتب بوده و از آثار خطی او یک نسخه قرآن مجید است در کتابخانه مدرسه گوهرشاد به شماره ۱۸۷ به خط نسخ و تاریخ ۹٦۱ هجری قمری.

محمدبن میرمحمد صادق ـ سید خوشنویس است و به خط وی یک قطعه مذهّب، مرصّع و طلااندازی به خط نسخ و رقاع با رقم «کتبه العبد الاقل سید محمدابن میرمحمد صادق» (حدود قرن ۱۳) در مجموعه مهدی بیانی است.

محمدبن ناصربن محمد الهروی نگارگر و نقّار فلزّات است و از آثار وی که در اواسط سدهٔ ششم هجری قمری ساخته شده و اکنون در موزه ارمیتاژ لنینگراد است دلو برنجی زیبایی است با تزئینات اسلیمی و ابیات کوفی که خط آن از پیرآموز است با رقم «محمدبن ناصربن محمد الهروی»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدبن وحید از کاتبان خوشنویس ممالیک مصر است و از آثار وی یک نسخه قرآن مجید به تاریخ ۷۰٤ هجری قمری است که به وسیله محمدبن مبادر و اَیْد قدی بن عبدالله البدری تذهیب شده این نسخه اکنون به شماره Add. 22406 در کتابخانهٔ بریتانیا لندن است.

هنر خط و تذهیب قرآنی

محمدبن ولی‌بن الیاس کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دقایق الحایق ابن کمال پاشا شمس‌الدین احمدبن سلیمان است که به شماره 2052 در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به نسخ ممتاز نوشته شده و تاریخ ۹۸۵ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

محمدبن هاشم‌بن محمد خوانساری خوشنویس است و به خط وی یک نسخه زادالمعاد وزیری در دوازده لوح مذهّب با خط نسخ و رقاع و نستعلیق با رقم «اقل السادات محمدبن هاشم بن محمد الموسوی الخوانساری ...» و با تاریخ ربیع الثانی ۱۲۵۸ برای فروش عرضه شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن یادگاربن حاجی مسافر تبریزی نجّار و نقّار و گره‌کار است و از ساخته‌های او صندوق مرقد سیدعلی غزنوی است که در سال ۸۷۱ هجری قمری ساخته است این مرقد در دهکدهٔ تجن گوکه از توابع آستانهٔ لاهیجان می‌باشد. رابینو در سفرنامهٔ خود نیز از این مرقد دیدن کرده است. اثر دیگر وی در ورودی بقعه پنج تن دهکده لمسک استراباد است که در سال ۸۷۳ ساخته شده است.

محمد بهایی خوشنویس است و نستعلیق و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته است. از آثار وی قطعه شعری به خط نستعلیق به رؤیت مهدی بیانی رسیده با رقم و تاریخ «لمحرّره الدّاعی لدوام الدولة القاهرة محمد البهایی سنهٔ ۱۲۸٤»

محمد بهرام از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری است و از آثار خطوط وی عبارتند از:
۱ـ مجموعه‌ای آراسته شامل خلاصه خمسه، بوستان سعدی و گزیدهٔ مثنوی به خط نستعلیق و تاریخ جمادی‌الاول ۹۵۸ در کتابخانه دکتر رضا حجّت
۲ـ یک نسخه دیوان امیر شاهی به تاریخ ۹۵۹ در کتابخانه ایاصوفیه استانبول.
۳ـ یک نسخه اخلاق منصور غیاث منصور به شیوه سلطان محمد نور به تاریخ ربیع الثالثی ۹۵۸ در مجموعهٔ آقای سلطان القرایی تهران
٤ـ یک نسخه رسم الخط مجنون رفیق و قواعد سلطان علی مشهدی به تاریخ ۹۰۹ در کتابخانهٔ ملی پاریس
۵ـ سه قطعه با رقمهای «کتبیه العبد الحقیر محمدبهرام و کتبه العبدالحقیر محمد بهرام بمدینة دمشق فی تاریخ ثمان و خمسین و تسعمائة» در مجموعه آقای کریم‌زاده.
فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمد بیدگلی خطّاط کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه‌های ثلث و نسخ محراب مسجد تاریخی نقشینه بیدگل کاشان است که تاریخ ۱۲۱۵ هـ. ق دارد. علاوه بر آن در مجموعه آقای مهندس سیف‌الله امنیان نیز قطعه خطی مذهّب نسخ و شکسته نستعلیق به خط وی با تاریخ ۱۲۱۲ قمری موجود است، که معلوم می‌کند این استاد به انواع خطوط مسلط بوده است.

محمدبیک نقّاش عثمانی نگارگر و مجلس‌نگار عثمانی است. شرح حال وی در کتاب مناقب هنروران مصطفی عالی افندی آمده است و به روایتی او را داماد بهزاد دانسته‌اند محمد بیک نیز از نقّاشان کتاب هنر نامه لقمان افندی می‌باشد. می‌گویند این نقّاش از مردم هرات بوده که به عثمانی سفر کرده است. از آثار دیگر وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ تصویر محمدبیک هراتی که به شماره H 839 در موزه توپ قاپوسرای استانبول است
۲ـ نگاره‌های دیگر از آثار وی در مرقّع شماره H 2161 و همچنین H 2155 همان موزه می‌باشد.
به هر صورت نام این ستاد در کتابخانه‌های دیگر ترکیه ثبت شده و هنرمندی در ردیف استاد ولیخان و ملاتفلیسی و ملاقاسم می‌باشد. در کتاب احوال و آثار نقّاشان شرحی دربارهٔ آثار وی آمده است.

محمد بیک شکسته تعلیق‌نویس است و به نقل از گلستان هنر پس از خواجه میرک منشی، منشی شاه تهماسب شده است، وی از احفاد خواجه شیخ محمد عجمی است که در تبریز بقعه دارد. مرگ وی در سال ۹۸۲ (هجری قمری) در قزوین اتّفاق افتاده است.
گلستان هنر ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمدپاشا ـ ایلچی (ایلچی محمدپاشا) از مذهّبان و طغراکشان اوایل سدهٔ دوازدهم عثمانی‌است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد پناه (خیرخواه) نقّاش و تذهیب‌کار و چهره‌پرداز است به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار دیده شدهٔ وی تصویر نادرشاه‌افشارمی‌باشد با رقم «تصویر شاهنشاه جم جاه‌نادرشاه‌به‌عمل خیرخواه محمدپناه سنه ۱۲۳۰»

محمد پورانی ـ نورالدین خوشنویس قرن دهم هجری قمری است، البته این قرن دارای چند پورانی خوشنویس بوده است و همین موجب تفاوت روایات در مورد آنان شده است ازجمله بایزید پورانی و میرشیخ پورانی و شیخ زاده پورانی که همه از خوشنویسان منسوب به پوران بوده‌اند.

یکی از آنان نورالدین است که از نمونه آثاری با این رقم به نوشته احوال و آثار خوشنویسان :
۱ـ سه قطعه از مرقّع بهرام میرزا با رقمهای «مشقّه نورالدین الپورانی» و «الفقیر نورالدین الپورانی تجاوزالله عنه غفرذنبه» و «مشقه نورالدین محمد الپورانی» در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول.
۲ـ یک قطعه از یک مرقّع با رقم «مشقّه نورالدین محمد پورانی» در کتابخانه مدرسه سپهسالار
۳ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «حرّره نورالدین الپورانی غفرله» در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول
٤ـ یک قطعه از یک مرقّع با رقم «مشقه نورالدین محمد پورانی» در کتابخانهٔ دانشگاه، استانبول

محمد تاج‌الدین حیدر مذهّب شیرازی خوشنویس و مذهّب است و در نیمهٔ دوم قرن دهم و نیمهٔ اول قرن یازدهم می‌زیسته. در موزه آثار اسلامی و ترک استانبول قرآنی به خط عبدالوهاب شیرازی موجود است که صفحات آخر و اضافات آن به خط همین محمد شیرازی است. این قرآن تاریخ هزار هجری قمری دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد تبریزی (معین‌الدین شریفی) از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری است به نوشته مناقب هنروران وی از شاگردان میرعلی هروی است از آثار او یک قطعه از مرقّع مالک دیلمی است که در مشهد نوشته شده و در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول موجود است. رقم او چنین است «کتبه العبد معین الدین محمد الشریفی.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد تبریزی به نقل از پیدایش خط و خطّاطان خوشنویس دربار امیر تیمور گورکانی است و اقلام شش‌گانه را خوش می‌نوشته نامش بدرالدین محمد تبریزی بوده است.

محمد تبریزی ـ حاج خوشنویس و از شاگردان شاه محمود نیشابوری است وی در زمان سلطان سلیمان خان به عثمانی سفر کرده و به دربار او راه یافته و صاحب وظیفه شده است. حاج محمد تبریزی تا سال ۹۹۵ و هنگام تألیف متاقب هنروران هنوز می‌زیسته است. در تاریخ عثمانی وی را از شاگردان عبدالرحیم انیسی دانسته است.

محمد تبریزی حسینی (ابن جلال) کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دعای مسلول به قطع جانمازی، جلد روغنی، با تزئینات به خط نسخ و رقم «کتبه اقل‌السادات محمدبن جلال الحسینی التریزی» فی سنة ۱۳۰۵ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد تبریزی منشی ـ میرزا خوشنویس و موسیقی‌دان است و در ریاضی ـ جفر و رمل و حکمت و حدیث مهارت دارد. وی همهٔ ارقام را خوش می‌نوشته. و به چهار زبان فارسی، عربی، ترکی و پشتو تسلط دارد. تولدش در اصفهان به سال ۱۰۹٤ بوده‌است. علی قلی‌خان واله داغستانی مؤلف تذکرهٔ ریاض الشعرا نزد وی تلمذ کرده است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد ترکستانی ـ میرزا کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه گوی و چوگان عارفی است در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان با رقم و تاریخ «کتبه العبد المذّنب میرزا محمدبن شاه محمد ترکستانی غفر ذنوبه و ستر عیوبه فی شهر محرم سنهٔ ۹۸۳» است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد ترکی ـ حاج خوشنویس اهل عثمانی است و در قرن سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و معروف به دده مولوی بروسوی بود. نستعلیق می‌نوشته و از میرزا سنگلاخ درس گرفته است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد تقی نقّاش و منظره‌پرداز هندی است که در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته، از آثار دیده شدهٔ وی تصویر دسته گلی زیبا بوده که در حراج ۱۴ اکتبر ۱۹۸۰ ساتبی لندن به فروش رفته و رقم داشته «محمدتقی سنهٔ ۱۰۷۷»

محمد تقی خوشنویس‌است‌و از نمونهٔ‌خطوط وی:
۱ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «محمدتقی، سنهٔ ۱۲۵۶» در مجموعه آقای حاج حسین آقا نجخوانی تبریز
۲ـ چهار قطعه در کتابخانه ملی پاریس
احوال و آثار خوشنویسان

محمد تقی ـ ملا صحّاف و جلدساز و خطّاط و حکّاک و سوخت‌کار و معرّق‌ساز و گل‌ساز و قلمدان‌ساز عهد قاجاری است که از شاگردان وی یکی‌میرزاآقا امامی می‌باشد ـ اصل وی از اصفهان است. صحافی سنتی

محمد تقی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه بالای در ورودی مسجد صفا در اصفهان است که تاریخ ۱۲۸۹ هجری قمری دارد.
گنجینهٔ آثار خطی اصفهان

محمد تقی تذهیب‌کار و نگارگر و چهره‌پرداز اصفهانی و شاگرد سید ابوالقاسم حسینی مذهّب‌باشی است. به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان بیشتر آثار این هنرمند تهیه جلد و قاب آینه و قلمدان و کارهای روغنی بوده که در کارگاه خود بوجود می‌آورده است. از آثار دیده شدهٔ وی به روایت همان کتاب :
۱ـ قاب آینه استادانه‌ای که با تصویر دختران زیبا آراسته شده و رقم دارد «راقمه محمدتقی مذهّب الاصفهانی ۱۲۸۱» (تاریخهای‌هجری‌قمری هستند)
۲ـ جلد قرآن زیبایی در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با رقم «نقل من عمل الاستاد الاجل الاکرم، سید ابوالقاسم مذهّب‌باشی عن العبد محمدتقی مذهّب سنه ۱۲۷۸
۳ـ جلد مذهّب با تشعیری زیبا و شمسه که حواشی آن خطوطی در وصف ناصرالدین شاه آمده است با رقم «در دارالخلافه تهران و در کارخانهٔ محمدتقی مذهّب اصفهانی اتمام یافت.
۴ـ جلد دیگری با تصویر گل مرغ و مجلس معاشقه و تاریخ ۱۲۷۰
۵ـ قاب آینه کم‌نظیری مضبوط در موزه وین
۶ـ قاب روغنی قرآنی با تاریخ ۱۲۹۳

محمد تقی از نگارگران کتابخانه سلطان حسین بایقرا بوده که شدیداً مورد توجه امیر علیشیر نوایی (۸۴۴ـ۹۰۶ هـ. ق) قرار گرفته است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد تقی نقّاش آبرنگ‌کار و چهره‌پرداز اواخر سدهٔ سیزدهم هجری قمری است از آثار دیده شدهٔ وی یکی حاشیهٔ گل و مرغ زیبایی است در اطراف خط میرعماد با رقم «محمد تقی».
و دیگری به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان، تصویر مجلس میگساری دو دلداده با همان رقم.

محمد تقی خوشنویس است و به خط وی یک نسخه تحفةالوزراء به خط نستعلیق دیده‌ام. وی به شیوه کلهر می‌نوشته و چنان استادانه که خط وی را می‌توان در ردیف خط خود کلهر قرار داد. نسخه مذکور به تاریخ ۱۸ ذیقعده ۱۲۸۵ است و متعلق به آقای جلیل بشارتی است با رقم «... محمدتقی بن علی خان فراشباشی»

محمد تقی خوشنویس است و به خط وی دو قطعه نسخ با رقم «حرره العبد ... محمدتقی غفر، در مرقّع شمارهٔ ۱۰ کتابخانه آستان قدس رضوی است.

محمد تقی ـ حاج میرزا خط نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته و ملقّب به دبیر الدوله بوده است. وی وزیر دارالشورای ناصرالدین شاه

قاجار بود. اجدادش از مجتهدین بودند و نسبش به امام زین‌العابدین می‌رسد. وی تا سال ۱۳۱۶ هجری قمری می‌زیسته.

روزنامه شرافت

محمد تقی (مذهّب‌باشی شیرازی) تذهیب‌کار و نگارگر شیرازی است که از طرف ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه به لقب مذهّب‌باشی مفتخر شده است. وی با فرصت‌الدوله شیراز دوستی و مجالست داشته و فرصت در کتاب آثار عجم شرحی دربارهٔ وی نوشته است از آثار دیده شدهٔ وی:
۱ـ قاب آینه مذهّب و زیبایی که به رؤیت استاد کریم‌زاده‌رسیده‌است و همهٔ مراحل تذهیب در آن به اجرا درآمده‌بود و رقم‌دارد «محمدتقی مُذهّب باشی»
۲ـ دیگر اثر تذهیبی بسیار زیبایی که برای پرنس ارفع الدوله کتابت شده بود و در حراج ساتبی در سال ۱۹۸۵ به‌فروش رفته است و رقم داشته «عمل آقا میرزا محمدتقی مذهّب‌باشی شیرازی، حرره عبدالعلی اشرف الکتاب شیرازی ۱۳۳۹»

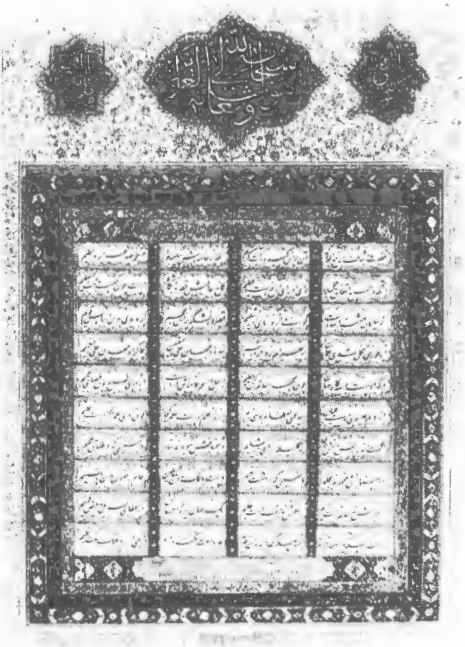

خط عبدالعلی تذهیب محمدتقی (*)

محمد تقی امامی از خانوادهٔ هنرمند امامی اصفهانی است وی در نقّاشی و خط (رقاع) استاد بوده است. محمد تقی از شاگردان میرزا نصراله امامی می‌باشد. از آثار دیده شده وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قلمدان زیبایی است با رقم «رقم محمدتقی الامامی ۱۲۸۶»

محمدتقی ایروانی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از نمونهٔ خطوط او کتیبهٔ گچ‌کاری دور گنبد بقعهٔ آقا پیرچنگی در باز کیاگوراب لاهیجان است که تاریخ ۱۲۷۹ هجری قمری دارد.

از آستارا تا استاراباد

محمدتقی بن حسین از خطّاطان و کتیبه‌نویسان کاشان است از آثار او بخشی از کتیبه‌های مدرسه سلطانی است که تاریخ ۱۲۲۶ دارد.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

محمدتقی بن عبدالجبّار خوشنویس است و محمدصالح اصفهانی او را فرزند عبدالجبار اصفهانی شاگرد میرعماد دانسته. به نوشته دکتر بیانی از آثار وی قطعه‌ایست در مجموعهٔ افخم‌السلطنهٔ اعتضادی.

محمدتقی بن محمدابراهیم خطّاط و کتیبه‌نگار است و از خطوط او کتیبه سردر مسجد صفاء اصفهان است که تاریخ ۱۲۹۰ هجری قمری دارد. اثر دیگری به نوشته دکتر بیانی کتیبه سردر ورودی مسجد رکن الملک تخت فولاد اصفهان است با خط ثلث و رقاع و تاریخ ۲۳۲۰ هجری قمری.

محمدتقی بن محمدزمان کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه جنات الخلود به نسخ و رقاع که بوسیلهٔ آقا محمد مذهّب‌باشی زینت و تجلید شده با رقم «... ابن محمد زمان محمدتقی و تاریخ ذی قعده ۱۲۶۰ برای فروش عرضه شده.

محمدتقی بن محمد شریف بن عبدالله القاری کاتب است و از آثار او قرآنهای مترجم آستان قدس رضوی به شماره ردیف ۸۱ متن و ترجمه نسخ خوش به تاریخ ۱۳ صفر ۷۷۳۳هجری قمری.

محمدتقی بن شفیع عباسی نگارگر و نقّاش و فرزند شفیع عباسی هنرمند است. این نقّاش در چهره‌پردازی و ارایه مناظر استاد بوده است از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان:
۱ـ تصویر دختر جوانی با رقم «محمدتقی بن شفیع عباسی ۱۰۵۶ هـ. ق
۲ـ تصویر یک مرد با لباس و ریش در یک منظره با همان رقم بدون تاریخ.

محمدتقی بن شیخ عباسی نقّاش چهره‌پرداز و منظره‌ساز و جانورساز است. پدرش شیخ عباسی و برادرش علی نقی نقّاش است که در اواخر سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان تصویر شاهزاده‌ای است در شکارگاه با رقم «عمل محمدتقی»

محمدتقی بن محمدعلی کاتب و خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع نیم ورقی، جلد روغنی با تزئینات، برای اهدا به ناصرالدین شاه به تاریخ رجب ۱۲۶۸ با رقم «... افل الجاح ... محمدتقی‌بن محمدعلی» که در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدتقی بن محمدعلی بروجردی کاتب و خوشنویس است و به خط وی:
۱ـ یک نسخه قرآن به خط نسخ و رقاع با ترجمهٔ نستعلیق با تاریخ شوال ۱۲۲۵ و با همان رقم برای فروش عرضه شده
۲ـ یک قطعه نسخ با رقم «نقله محمدتقی البروجردی سنه ۱۲۳۸ (هجری قمری) در کتابخانهٔ ملی

محمدتقی بن میرزا محمد اصفهانی خطّاط و کتیبه‌نویس است از آثار او کتیبه سردر مدرسه سلطانی کاشان است که تاریخ ۱۲۲۶ هجری قمری دارد.

محمدتقی بیک خوشنویس است و به نقل از سپهر در سال ۱۰۲۴ درگذشته است. مهدی بیانی قطعه‌ای را دیده است که رقم «کتبه المذنب محمدتقی» داشته و حدس می‌زنند که از همین محمدتقی باشد.

محمدتقی تویسرکانی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه حدیقةالحقیقه و طریق التحقیق سنائی است با رقم و تاریخ «انا العبد ... محمدتقی المنشی التویسرکانی سنهٔ ۱۳۱۷» که متعلق به کتابخانه آقای دکتر مهدوی می‌باشد.

محمدتقی حسینی خوشنویس است و به خط وی یک مرقّع شامل پانزده رقعه به خط نسخ که تاریخ ۱۳۱۳ و ۱۳۱۴ (هجری قمری) دارند با رقم «کتبه محمدتقی الحسینی» در مجموعه مهدی بیانی است.

محمدتقی حکاک‌باشی حکّاک و نقّار دربار مظفرالدین شاه است. این هنرمند پسر میرزا عبدالرحیم حکاک‌باشی است، به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده مهر مخصوص مظفرالدین شاه کار وی است، علاوه‌بر آن بسیاری از شاهزادگان نیز از هنر حکاکی وی بهره برده‌اند.

محمدتقی خاتون آبادی کاتب خوشنویس است و از آثار او به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ نسخه‌ای از نزهة القلوب حمدالله مستوفی است

در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان که تاریخ ۱۰۳٤ (شعبان) دارد.
۲ـ یک نسخه حبیب‌السیر در همان کتابخانه با تاریخ شعبان ۱۰٤٤ و رقم: کتبه المذنب محمدتقی بن حسین الکاتب الخاتون آبادی الاصفهانی»
۳ـ نسخه‌ای دیگر از نزهة القلوب با تاریخ ۱۰٤۱ (ربیع‌الاول) در کتابخانه مجلس شورا

محمدتقی خان طرّاح و نگارگر بر روی فلزات و تفنگ ساز است. از آثار وی تفنگ چوبی جواهر نشانی است که در خزانه جواهرات سلطنتی می‌باشد و رقم دارد «تفنگ عمل حاجی محمدتقی خان ... » و تاریخ ۱۲۹۳ دارد. (هجری قمری)

محمدتقی خان اصفهانی نگارگر و نقشه‌کش و طرّاح فرش بوده است و در زمان ظل‌السلطان در اصفهان می‌زیسته از آثار دیده شدهٔ وی یک قالیچه منقّش یک ذرع و نیمی است با رقم «فرمایش ظل‌السلطان ـ عمل استاد محمدتقی خان اصفهانی ۱۳۱۲» (هجری قمری)

محمدتقی خان معمارباشی رسّام و طرّاح و سازنده قصور سلطنتی و سایر ابنیه دوران ناصرالدین شاه بوده است. این استاد معمار و سازنده بنای دارالفنون بود که از روی نقشه میرزا رضاخان مهندس تبریزی که به سال ۱۲۹۹ درگذشته ساخته است وی در اواخر سال ۱۲٦٦ هجری قمری بکار پرداخته و در سال ۱۲٦۷ قسمتی از بنا را به پایان رسانده است.

محمدتقی دزفولی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفه کاملهٔ سجادیه به قطع جانمازی و تزئینات به خط نسخ با رقم «کتبه العبد محمدتقی الدزفولی» سنة ۱۱٤۰ (هجری قمری) در مجموعهٔ مهدی بیانی است.

محمدتقی دهقی ـ کربلایی بنّا و معمار ساختمان است و از آثار او تعمیر و ترمیم ایوان شمالی مسجدگراست که تاریخ ۱۳۰۵ هجری قمری دارد. این بنا متعلق به دوران سلجوقی است.
گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

محمدتقی شوشتری کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه اصطلاح فی اللغه، که متن آن به خط نسخ و عناوین ریحان و ثلث است با رقم «... ابن حیدر، محمدتقی شوشتری» و تاریخ شعبان ۱۰۹۳ در مجموعهٔ آقای موقر بوده که به کتابخانهٔ مجلس سنا منتقل شده است
احوال و آثار خوشنویسان

محمدتقی شیرازی خوشنویس است و از آثار وی قطعه‌ای در مجموعه مهدی بیانی است با رقم و تاریخ «محمدتقی شیرازی سنهٔ ۱۲٦۹»

آقا محمدتقی صحّاف اصفهانی صحّاف و معرّق‌کار کتیبه‌بند، خطّاط و تذهیب‌کار و رسّام و مقواساز اصفهانی است که از روی آثار بسیار در این رشته‌ها باقی است. وی فرزند ملا ابراهیم محرّر است. جلدهای روغنی و ضربی او مشهور است و یکی از نوابغ زمانه خود بوده. در صحّافی شاگرد آقا محمدصادق و آقا ابراهیم است مرگ وی در سال ۱۳۳٦ قمری اتّفاق افتاده.
تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

محمدتقی کاتب السلطان کاتب خوشنویس است و در قرن سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی یک نسخهٔ جوشن کبیر در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است که رقم محمدتقی کاتب السلطانی رشیدای ثانی دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدتقی کرمانی کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه مثنوی مولانا متعلق به کتابخانه دکتر مهدوی است با رقم و تاریخ «... کاتبه ابن جمال‌الدین محمدتق کاتب الکرمانی فی سنهٔ ۱۰۵۳»
احوال و آثار خوشنویسان

محمدتقی گلپایگانی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه نسخ و رقاع با رقم و تاریخ «العبد ... محمدتق گلپایگانی فی شهر ذی القعده سنة ۱۳۲۰» (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی است

محمدتقی مذهّب از تذهیب‌کاران و جلدسازان قرن سیزدهم هجری قمری است. در آثارالعجم از وی نام برده شده و از کارهای ماندگار او قرآنی است مربوط به قرن یازدهم و سال ۱۰۷۹ هجری قمری که به خط عبدالله بن محمد محسن یزدی نوشته شده و وی در دورهٔ قاجاری آنرا تذهیب و تجلید نموده است.
فهرست اتابای

محمدتقی مروارید به نقل از تذکره خط و خطّاطان، خوشنویس است و از وابستگان عبدالله مروارید. مناقب هنروران او را شاگرد مغزالدین محمد کاشانی دانسته است.

محمدتقی میرزا قاجار از شاهزادگان قاجار و فرزند محمد شاه است که خط نستعلیق را استادانه می‌نوشته. وی ملقب به رکن الدوله بوده و به نقل از محمدعلی میرزا پسرش که او رکن‌الدوله دوم است محمدتق نزد میرزا کاظم خطّاط تعلیم گرفته است از آثار خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ قطعه‌ای با رقم «بندهٔ درگاه محمدتق قاجار ۱۲۷۵» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان.
۲ـ دو قطعه با رقم «رکن الدوله» و مشقه محمدتق قاجار سنهٔ ۱۲۸٤، در همان کتابخانه
۳ـ یک قطعه با رقم «رکن الدوله» در مجموعهٔ مهدی بیانی

محمدتقی تبریزی از خوشنویسان اوایل قرن چهاردهم هجری قمری است و از نمونه خطوط وی قطعه‌ایست در کتابخانهٔ ملی تهران به خط شکسته نستعلیق با رقم «العبد المذنب الحقیر محمدتق تبریزی جهت برادر عزیزالوجود میرزا محمدرضا ... نوشته شده»
احوال و آثار خوشنویسان

محمدتقی هروی خوشنویس است و از آثار او یک نسخه منتخبات اشعار متفرقه می‌باشد که در مجموعه مهندس مزدا قرار دارد با رقم و تاریخ «کتبه محمدتق الهروی فی سنهٔ سبع و تسعین و تسعمائة»
احوال و آثار خوشنویسان

محمدتقی همدانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ترجمهٔ آثار البلاد زکریا بن محمدبن محمود قزوینی مترجم جهانگیر میرزا بنام ناصرالدین‌شاه، به‌قطع‌وزیری و به‌خط نسخ‌و تاریخ شعبان ۱۳٦۹ با رقم «... کتبه محمدتق ابن محمد کاظم‌الهمدانی» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد جَان از خوشنویسان هندی است که خوشنویس حضور بهادرشاه ثانی آخرین پادشاه گورکانی هندوستان (۱۲۲۱ ـ ۱۲۵۳) بوده است. غلام محمد هفت قلمی (متوفا ۱۲۳۹) که با او مصاحب بوده و او را معرفی کرده است.

محمد جان شیرازی کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه رباعیات خیام با مقدمهٔ منثور و رباعیات ابوسعید ابوالخیر متعلق به کتابخانهٔ دانشگاه استانبول است با تاریخ و رقم «تحریراً فی شهر جمادی‌الاخرسنهٔ تسع و اربعین و تسعمائة

مشقّه العبد الضعیف محمد جان کاتب الشیرازی غفرله» (۹۴۹)

احوال و آثار خوشنویسان

محمد جان کرمانی کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او یک نسخه کلیات سعدی است متعلق به مجموعهٔ مرحوم عالی تورک گلدی با تاریخ و رقم «قد فرغ من تسوید هذه الکتاب فی التاریخ شهر ربیع الثانی سنهٔ احدی عشرین و الف، العبد الضعیف المحتاج الی الله الغنی محمد جان الکرمانی غفر ذنوه. (۱۰۲۱)

احوال و آثار خوشنویسان

محمد جعفر میناساز عهد فتحعلی‌شاه که در نگارگری و چهره‌پردازی و گل و مرغ استاد بوده است. مهارت وی چنان است که بیشتر هدایای شاهنشاهی به میهمانان خارجی آثار دست این استاد می‌باشد. فعالیت کلی استاد محمد جعفر بیشتر بین سالهای ۱۲۲۲ تا ۱۲۴۲ (هجری قمری) است، پایان زندگی وی و سالهای دیگر آن معلوم نیست. اما وی پسری دارد بنام محمدرضا که در خط نستعلیق استاد بوده است و در یک اثر خطی وی که در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است رقم دارد «اقل خانه‌زاد محمدرضا بن مرحوم محمدجعفر میناساز ۱۲۶۳» که معلوم می‌شود وی قبل از این تاریخ فوت نموده، از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:

۱ـ دوات میناییی با تصویر زن و مرد و رقم ۱۲۲۲

۲ـ سر قلیان میناییی گل و مرغ و یک مدالیون با رقم «رقم محمدجعفر ۱۲۲۷»

۳ـ کوزه قلیان میناییی با حاشیه دلفریب گل و مرغ و مدالیون با رقم «رقم محمدجعفر ۱۲۲۶» این اثر در کاخ موزه گلستان است.

۴ـ گردن‌بند میناییی که در طرح گالری اسپنیک لندن در سال ۱۹۷۷ به‌فروش رسیده و تاریخ ۱۲۴۲ داشته است

۵ـ کوزه قلیان چرمی که بالا و پایین آن با مینا و طلای ناب تزئین شده و در بین جواهرات سلطنتی است

۶ـ سر قلیان میناییی گل و مرغی که در موزه منحل شدهٔ نگارستان بوده است

۷ـ بشقاب میناییی و مدور طلایی که در یک، مجموعه خصوصی اروپائیان است

۸ـ بهترین اثر وی توسط فتحعلی‌شاه به کمپانی هند شرقی هدیه شده که اکنون در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است و عبارتست بشقاب گل و مرغی که در وسط آن تصویر شیر و خورشید است و به خط نستعلیق در اطراف آن توصیفی از فتحعلی‌شاه شده و تاریخ ۱۲۲۳ دارد

۹ـ تنگ قلیان با تصویر زن و مرد و تاریخ ۱۲۲۷

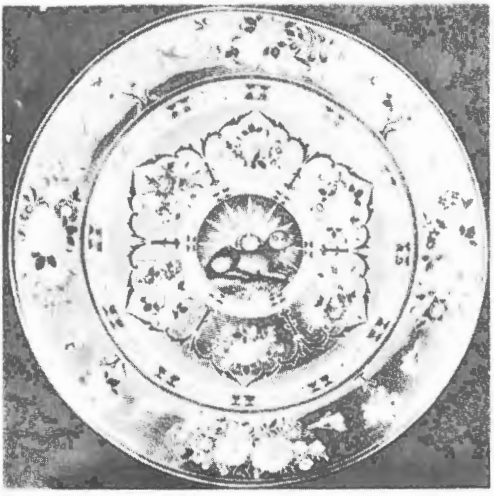

سینی میناییی کار محمد جعفر موزه ویکتوریا آلبرت (*)

محمد جعفر نقّاش چهره‌پرداز عهد صفوی که در تذهیب و تشعیر نیز استاد بوده است. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار وی که در حدود سالیان سدهٔ دهم هجری قمری به پایان رسیده تصویر شاهزاده جوانی است که در کنار یک صخره مشغول نوازندگی است این اثر در بریتیش میوزیوم لندن می‌باشد.

تصویر شاهزاده کار محمد جعفر (*)

محمد جعفر تذهیب‌کار و حکّاک و حل‌کار و نقّاش و خطّاط است. میرزا فتحعلی‌شاه حجاب در فارسنامه ناصری وی را میرزا بابای درویش ذهبی نامیده و میرزا احمد دیوان بیکی در حدیقةالشعرا او را استادی بی‌مانند در حکاکی دانسته که شهرت وی به هندوستان نیز رسیده است.

محمد جعفر خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دعای صباح به نسخ کتابت و تاریخ ۱۲۲۷ با رقم محمد جعفر دیده شده.

محمد جعفر (ابن محمدباقر) کاتب خوشنویس است و از خطوط وی :
۱ـ نسخه‌ای از منتخب الاعمال علی نـق ابـن ابی محمد استرابادی به قطع وزیری کوچک و مذهّب به خط نسخ و رقاع و به تاریخ صفر ۱۲۳۸ با رقم «... ابن‌محمدباقر، محمدجعفر» در مجـموعه رکـن‌الدوله است.
۲ـ یک نسخه ادعیه به قطع نیم ربعی به خط نسخ با همان رقم و تاریخ شوال ۱۲۲٤ در مجموعه شاهزاده افخم‌السلطنه اعتضادی.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد جعفر خوشنویس و به خط وی یک قطعه نسخ با رقم «العبد محمد جـعفر ۱۲۲۰» (هـجری قمری) برای فروش عرضه شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدجعفر اردوبادی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه فرهنگ جمع‌الفرس سروری به خط نسخ تعلیق با رقم «علی بد الفقیر بی‌مقدار محمدجعفر بن اردوبادی ساکن گنجه» با تاریخ صفر ۱۰۸۲ در مجموعه دکتر مهدوی موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدجعفر اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه مجلّد سوم اسـفار بـه قـطع وزیری با تزئینات و رقم «محمد جعفر ابن رجبعلی الاصفهانی» در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گـلستان است. این نسخه تاریخ شوال ۱۲۵۲ دارد بخش دیگری از اسفار (امور عامه) با تاریخ ۱۲۸۰ در همین کتابخانه به خط وی می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

مـحمدجعفر اصـفهانی تـذهیب‌کار عـهد ناصرالدین شاه قاجار است اما تاکنون اثـری از وی شناخته نشده.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدجعفر امامی نقّاش قلمدان‌ساز و جلدساز و روغنی کار و از خانواده هنرمند امـامی است. از آثار دیده شدهٔ وی جلد قرآنی گـل و مـرغی در زمینه مرغش طلایی است که در مجـموعه دکـتر ناصر خلیلی در لندن می‌باشد این اثر تاریخ ۱۲۳۲ قمری دارد با رقم «راقمه محمدجعفر الامامی»

محمدجعفر انصاری کاتب خوشنویس است و از آثار اویک‌نسخه‌شرح لمعات عراقی، از جامی است که در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار است و تاریخ آخر

ربیع‌الاخر سال ۱۰۴۹ داردبا رقم «انا الفقیر الحقیر محمدجعفربن‌زین‌العابدین الانصاری عفی‌الله عنهما»

محمدجعفر بن حاج محمد اسماعیل خویی خطّاط و کتیبه‌نویس بوده و از آثار او کتیبه سید حمزه تبریز است که تاریخ جمادی الاول ۱۳۱۳ دارد.
فهرست بناهای تاریخی آذربایجان

محمدجعفر بن محمدابراهیم قمی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه زادالمعاد به قطع وزیری با تزئینات که متن آن به خط نسخ و ترجمه نستعلیق و آخر رقاع است در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان می‌باشد. این نسخه به دستور فتحعلی‌شاه نوشته شده و تاریخ ۱۲۲۰ هجری قمری دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدجعفر بن محمد لاهیجانی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه صندوق مقبرهٔ جداگانهٔ چهار پادشاه شهر لاهیجان است.

محمدجعفر بن نجفعلی نقّاش‌باشی نقّاش و قلمدان‌ساز و فرزند نجفعلی نقّاشباشی است، از آثار رقمدار این هنرمند قلمدان بسیار زیبایی در مجموعه محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد که رقم دارد «جعفربن نجفعلی ۱۲۸۵» در قباله ازدواج صفیه سلطان خانم دختر آقا نجفعلی که در مجموعه خانم تلّی کریم‌زاده می‌باشد نام وی را که کودکی حدوداً چهار ساله بوده بعنوان برادر عروس آورده‌اند. در کتاب احوال و آثار نقّاشان تألیف آقای کریم‌زاده شرحی دربارهٔ این خانواده آمده است و سنین آنها و تولد و مرگشان را در صفحه ۶۸۲ جلد دوم ذکر کرده است.

محمدجعفر تهرانی حائری خطّاط و تذهیب‌کار است. وی در خط نسخ استاد بوده و در جدول‌کشی و آرایش صفحات نیز مهارت داشته، اما تنها اثری تذهیبی وی یک رساله دینی است که در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است و رقم دارد «قد فرغ ... تماماً من حیث الخط و الجدول و التذهیب الحقیر الفقیر المسکین الی رحمت‌الله الغنی الشیخ محمدجعفر الطهرانی الحائری فی سنه ۱۲۸۱»

محمدجعفر حسینی رضوی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفهٔ سجادیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی به خط نسخ و رقم «کتبه ... محمدجعفر الحسینی الرضوی به تاریخ محرم ۱۱۳۰ در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدجعفر حکاک ـ حاج از حکاکان هنرمند اصفهان است که در نیمهٔ دوم قرن سیزدهم می‌زیسته است. نامش در کتاب جغرافیای اصفهان آمده است.

محمدجعفر حکیم‌الهی خوشنویس و ادیب سده سیزدهم هجری قمری است. تولدش در سال ۱۲۱۵ و مرگ او در سال ۱۲۹۸ در تهران بوده است وی برادر بزرگ میرزا علی محمد لواسانی و مشهور به حکیم‌الهی اول است. در این تبار، میرزا شمس‌الدین حکیم‌الهی ثانی و میرزا فضل‌الله حکیم‌الهی ثالث است از نمونه خطوط وی تصدیق است که در پشت یک جزو از اسکندرنامهٔ نظامی در مورد اینکه این کتاب خط میرعماد است نموده و رقم محمدجعفر الهی ۱۲۸۲ دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدجعفر شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفهٔ سجادیه به قطع وزیری کوچک مذهّب با خط نسخ و نستعلیق در کتابخانه کاخ موزه گلستان است. تاریخ نسخه جمادی‌الثانی ۱۰۷۹ و رقم آن «... علی یدضعف ... محمدجعفر کاتب الشیرازی» است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدجعفر شیرازی (ابن عنایت‌الله) کاتب خوشنویس است و از آثار خطوط وی :
۱ـ یک نسخه دیوان شیخ علی نقی کمره‌ای در کتابخانه مدرسهٔ سپهسالار تهران که تاریخ ۱۰۴۹ دارد.
۲ـ یک نسخه نقد الحواشی محمد هادی شیرازی به تاریخ رجب ۱۰۷۴ در همان کتابخانه هر دو کتاب با رقم «... یبد الفقیر الحقیر اقل عباد‌الله محمدجعفر بن عنایت‌الله الشیرازی» آمده است.

محمدجعفر شیرازی خوشنویس سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست با رقم و تاریخ «مشقّه محمد جعفر شیرازی سنهٔ ۱۲۶۹» که در مجموعهٔ مهدی بیانی موجود بوده است.

محمدجعفر شیرازی خاتم‌ساز و خاتم‌کار است و از خانواده هنرمند و خاتم‌کار شیرازی می‌باشد. از آثار هنری وی یک جفت درب خاتم‌کاری ایوان تخت مرمر است. تصویر این هنرمند توسط استاد محمدباقر سمیر می‌کشیده شده و در مجموعه آقای محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد.

محمدجعفر شیرازی تذهیب‌کار و گل و مرغ ساز و خطّاط است و در هنر کتاب‌آرایی نیز مهارت دارد. در هنر طلااندودی استاد است. از آثار وی چهار قبه ضریح حضرت رضا (ع) است که به دستور مظفرالدین شاه و جهت وی انجام داده است و رقم دارد «عمل محمدجعفر شیرازی ۱۳۱۴ (هجری قمری)

محمدجعفر قاری تبریزی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ در کتابخانه کاخ موزه گلستان است، این نسخه تاریخ ۱۱۲۳ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدجعفر کاشانی نقّاش و طرّاح نقوش پارچه و بافنده‌است. پارچه‌های زری‌واطلسی وی که به‌انواع تصویر پرنده‌و گل‌و منظره‌بوده‌در زمان وی مشهور بوده است. یگانه اثر باقی مانده از هنر وی پوشش ابریشمی‌و کم‌نظیر مرقدمطهر حضرت‌امام‌رضا(ع) است که از بدایع هنر است و با اشعار بسیار زینت شده‌و رقم‌دارد. «بنده‌درگاه محمدجعفر کاشانی، این هنرمند در اواخر سدهٔ‌دهم‌هجری‌قمری‌می‌زیسته».

محمدجعفر کشمیری از خوشنویسان هندوستان است از نمونهٔ آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان قطعه‌ای از یک مرقّع متعلّق به کتابخانهٔ بادلیان است که چنین رقم دارد «کمترین خانه‌زادان درگاه آسمان جاه محمدجعفر بن محمدعلی نبیرهٔ زرین قلم مرحوم».

محمدجعفر کفایت خان از خوشنویسان دربار شاه جهان که تعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته و در عهد خود کم‌مانند بوده است وی مورد توجه شاه جهان قرار گرفته و به لقب کفایت خان مفتخر شده است. در کتاب مرآت اصطلاح آمده است که کفایت خان و اشرف خان در حال حاضر که سال ۱۰۵۳ است از همهٔ خوشنویسان اقسام آن خط را بهتر می‌نویسند. مرگ وی را در رمضان ۱۰۹۵ نوشته‌اند.

شاه جهان نامه ... احوال و آثار خوشنویسان

محمدجعفر گلپایگانی کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه هزار یک شب است که در سال ۱۲۷۵ در تهران به چاپ رسیده است.

محمدجعفر گنجوی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن مذهّب جلد روغنی به خط نسخ و غبار با تاریخ جمادی الثانی ۱۱۳۰ و با رقم «... و اناالعبد ابن الحاج محمدکریم، محمدجعفر گنجوی ...» مهدی بیانی نیز میرزا علی‌اصغر نامی دیده است.

محمدجعفر لاهیجانی صحّاف و جلدساز دوران محمدشاه قاجار و از کارهای او جلد مفتاح الخزاین است که برای محمد شاه قاجار در ۱۲۵٤ در اصفهان به خط عبدالله‌بن حاجی آقاجانی شکسته‌نویسی شده و کتیبه‌ای در ستایش محمدشاه دارد.

فهرست دینی آتابای

محمدجعفر لاهیجانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه آداب عبای به خط نسخ و تاریخ رمضان ۱۰۹٤ در مجموعه مهدی بیانی است.

محمد جلال الدین حسینی شیرازی خوشنویس است و از آثار خطی وی مرقّعی است متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان به خط نسخ و شکسته و نستعلیق که تاریخهای رجب ۱۲۷۹ و محرم ۱۲۸۰ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد جلیلی کرکوتی زنگنه ـ حاج آقا خطّاط، ادیب و شاعر سدهٔ چهاردهم است، وی در معقول و منقول صاحب نظر بوده و تألیفاتی چون شرح اصول کافی دارد. کتب بسیاری را به خط خود استنساخ کرده. محمدجلیل به عربی و فارسی شعر می‌سروده و «بارق» تخلّص می‌کرده است خط شکسته نستعلیق را استادانه می‌نوشته است. مرگش در ۱۲۸۱ قمری اتّفاق افتاده است.

گنجینهٔ دانشمندان جلد ششم

محمدجمال الدین وحشت خوشنویس و شاعر زواره‌ایست و اشعارش حدود بیست هزار بیت است. سال تولدش ۱۰۳٤ بوده وی مدتی در هندوستان بسر برده و در سال ۱۰۷۳ به ایران آمده. مدتی در اصفهان و پس از آن به محل تولد خود بازگشته است وی تا سال تألیف قصص الخاقانی (۱۰۸۷) هنوز در قید حیات بوده است.

محمد جمعه یکی از قدیمی‌ترین خاتم‌سازان ایرانی است از آثار با ارزش این استاد صندوق مرقد حضرت موسی بن جعفر و امام جواد (ع) در کاظمین است که در اوایل سلطنت شاه اسماعیل صفوی و در سال ۹۰٦ هجری قمری ساخته شده است.

محمد جواد نقّاش و تذهیب‌کار و قلمدان‌ساز بود. علاوه‌بر همه اینها در کارگاه خود اسکلت قلمدان‌ها را می‌ساخته و به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده بسیاری از اسکلت قلمدان‌های قلمدان‌سازان عهد ناصری کار وی بوده است. این هنرمند مهر خود که به‌صورت چهارگوش بوده است با رنگ طلایی در زیر دماغه قلمدان می‌زده که به صورت سجع «عبده الراجی محمد جواد» است.

محمدجواد امین‌التجّار بازرگان و خوشنویس است، از مردم یزد بوده که نستعلیق را خوش می‌نوشته است، سپهر سال مرگ او را ۱۲۹۰ نوشته است، خانهٔ امین‌التجار یکی از بناهای بسیار زیبای دوران قاجار است.

محمد چاوش از نستعلیق‌نویسان عثمانی است در تذکرهٔ خط و خطّاطان او را از شاگرد عارف افندی و طورمش‌زاده آورده است.

محمد چخماق‌ساز اصفهانی ـ استاد چخماق‌ساز و فلزکار است و معاصر استاد حسین تفنگ‌ساز بوده و در نیمه اول قرن سیزدهم زندگی می‌کرده است. چخماقهای ساخت دست ایشان برتر از چخماقهای انگلیسی و زیباتر از آنان بوده و سخت مورد توجه تفنگ‌شناسان و شکارچیان بوده است. با این وجود ایشان مورد تشویق قرار نگرفت و دستهای مرموزی او را ناامید کرد.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

محمد چلبی موسیقی‌دان و موسیقی‌شناس است و از آثار او کتاب موسیقی‌ای است بنام فتحیه که آنرا

به سلطان بایزید دوم تقدیم کرده است (قرن نهم هجری)

تاریخ عثمانی جلد دوم

محمد چلبی ـ درویش از خوشنویسان سده دهم هجری قمری عثمانی است. وی نوه شیخ حمدالله خطّاط بزرگ عثمانی بوده و پدرش نیز مصطفی دده است که خود از بزرگان این هنر محسوب می‌شود. وفات وی در سال ۱۰۰۱ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

تاریخ عثمانی جلد دوم

محمد چلبی اول مجلّد و مذهّب دربار عثمانی است که در اواسط سدهٔ دهم می‌زیسته. وی فرزند استاد احمد مجلّد و مذهّب است که همچون دیگر برادران خود مصطفی و حسن و حسین شغل و هنر پدر را دنبال کرده است این استاد بین سالهای ۹۵۲ ـ ۹۷۴ ق به عنوان مجلّدباشی دربار مفتخر گشته و به نوشته مناقب هنروران مجلد سلطان سلیم خان ثانی و سلطان سلیمان خان قانونی بوده و پس از وی این شغل را به پسرش استاد سلیمان چلبی واگذار کرده است، از آثار شناخته شده وی، جلد نسخه سلیمان نامه می‌باشد.
در کتاب تاریخ عثمانی آغاز کار وی را از زمان سلطان سلیم اول (۹۱۸ هـ. ق) نوشته است.

محمد چلبی دوم تذهیب‌کار مشهور عثمانی است که در اواخر سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته وی برادرزاده حافظ عثمان خطّاط معروف است. این هنرمند اغلب آثار حافظ عثمان را تذهیب کرده و از افرادی که با وی در این امر همکاری می‌کرده‌اند استاد حسن مُذَهّب و سرکه‌چی‌زاده است.

محمد چنگی استاد چنگ و نوازندهٔ مشهور عهد صفوی است و از موسیق‌دانان دربار شاه عباس کبیر است.

زندگی شاه عباس ـ نصرالله فلسفی

محمدحافظ اصفهانی هنرمند ساعت‌ساز است و به نقل از محمدرضا نوربخش در سال سیزدهم مجله آینده، جزو اولین افرادی است که در عهد سلطان حسین بایقرا و امیر علیشیر نوایی به ساختن ساعت از روی یک ساعت اروپایی موفق شده است. البته در همین زمان حاجی محمد هروی معروف به سیاه قلم نیز ساعتی ساخته است.

محمد حافظ سبزواری خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع شاه اسماعیل به خط ثلث و نسخ کتابت یاقوتی و رقاع کتابت با رقم «مشّقه العبد ... محمد الحافظ السبزواری» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد الحافظ شمس‌الدین از خوشنویسان قرن نهم هجری قمری است و از آثار او کتیبه‌ای است در مسجد جمعه شهر یزد به نقل از احمدبن حسین کاتب که نوشته است «در سال اثنین و ستین و ثمانائه حضرت معدلت شعاری، امارت پناهی بفرمود که بدرگاه مسجد جمعه شهر القاب همایون پادشاه عالم پناه به خط مولانای اعظم شمس‌الدین محمد الحافظ به کاشی تراشیده تمام کردند»

تاریخ جدید یزد ـ هنر مردم شماره ۱۷۳

محمد حافِظ هروی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع امیرغیب بیک به خط نسخ و رقاع با رقم «نمقه العبد ... محمد الحافظ الهروی ...» در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد حبیب از خوشنویسان هندوستان است و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در کتابخانهٔ رامپور با رقم «اقل العباد محمد حبیب»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد حبیب‌الله نوری خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان حافظ به شمارهٔ ۱۹۸ در موزهٔ رضا عباسی موجود است که به خط شکسته نستعلیق نوشته شده و تاریخ شعبان ۱۲۷۱ دارد.

محمد (حاجی) از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری است و به خط وی یک رقعه مذهّب روی چلوار به خط ثلث رقاع و نسخ رقاع در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد که در اصفهان به سال ۹۷۹ نوشته شده و رقم «کتبه ... حاجی (محمد) که طبق روایت مهدی بیانی کلمه‌ای حذف شده است»

محمد ـ حاجی (حاجی محمد) از خوشنویسان قرن دهم و یازدهم قمری است و از آثار خطوط وی یک قطعه از مرقّعی است که در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول با رقم «اضعف العباد و احقرهم، حاجی محمد» موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ـ حاجی (حاجی محمد) نستعلیق‌نویس است و در سدهٔ دهم می‌زیسته و از آثارش یک نسخه دیوان شاهی سبزواری است که در کتابخانه ملک به شماره ۵۵۱۹ به تاریخ ۹۵۴ هجری قمری موجود است بعید نیست که این خوشنویس همان حاجی محمد می‌باشد که آقای بیانی خط او را در مرقّعی از خزینه اوقاف دیده و برحسب احتمال آنرا از خوشنویسان قرن دهم یازدهم هجری قمری دانسته است.

محمد ـ حاجی امیر خوشنویس است و از شاگردان و جانشین عبدالرشید دیلمی. وی همراه استاد خود به کشمیر رفته و در آنجا از وی جدا شده است. میرزا سنگلاخ خط او را بسیار شبیه رشیدا می‌داند و گوید داماد او بوده است. وی شعر می‌گفته و خود را به چند واسطه منتسب به شاه محمود نیشابوری می‌کرده است. به نوشته وی مرگش به سال ۱۰۷۳ هجری قمری در کشمیر اتّفاق افتاده.

محمد حسن (سنتورخان) نوازنده چیره‌دست عهد ناصری است وی از سنتورنوازان بی‌مانند زمانهٔ خود بوده است کنت دوگوبینوی فرانسوی او را در نواختن سنتور ستوده است.

سرگذشت موسیقی ایران

محمد حسن نقّاش و نگارگر و میناساز هندی است. به نوسته استاد کریم‌زاده از آثار وی دیده نشده اما غلاف خنجر مینایی بسیار زیبایی که ساخت فرزندان وی بوده و در حراج کریستی ۱۹۸۷ به‌فروش رفته معرف هنر وی است زیرا رقم سازندگان هنرمند به صورت «محمد یوسف‌بن محمد حسن نقّاش و عبداللطیف بن محمد حسن نقّاش بوده و تاریخ ۱۲۱۰ داشته است».

محمد حسن نقّاش و خطّاط شیوه ناخنی است وی در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار دیده شده وی دسته گل زیبایی است به شیوه ناخنی که با خط نستعلیق به همان شیوه رقم خورده است. «کمترین محمدحسن ۱۲۹۹»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد حسن از نقّاشان عهد فتحعلی‌شاه است که در قلمدان‌سازی مهارت داشته و نقوش گل و مرغ و عرفا را در آثار خود خلق می‌نموده.
این نقّاش سجع یا امام حسن آثار خود را امضا می‌کرده، از آثار دیدهٔ شدهٔ وی قلمدانی است که تاریخ ۱۲۳۵ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد حسن از نقّاشان عهد فتحعلی‌شاه قاجار است که در آبرنگ و رنگ و روغن مهارت داشته و هنرمندی چهره نگاه و منظره‌پرداز بوده است. بیشتر آثار این هنرمند در موزه نگارستان بوده است استاد کریم‌زاده نیز از آثار وی یاد کرده است از جمله:

۱ـ تصویر شاهزاده‌ای با کلاه مخصوص که روی قالیچه‌ای نشسته و بچه خردسالی در کنار اوست. امضای این اثر بصورت «کمترین محمد حسن»

۲ـ تصویر آبرنگی فتحعلی‌شاه قاجار. این اثر که تاریخ ۱۲۳۵ داشته در حراج ساتبی ۱۹۸۷ به‌فروش رفته است.

۳ـ تصویر جوان بلندقامتی در موزه نگارستان با همان رقم بدون تاریخ

٤ـ تصویر شیخ صنعان و دختر ترسا در همان موزه

شیخ صنعان و دختر ترسا (*)

۵ـ تصویر شاهزادهٔ جوانی تفنگ به دست در همان موزه

٦ـ تصویر شاهزاده جوانی که شاید همان شخص بوده با رقم «کمترین محمد حسن» در همان موزه

۷ـ تصویر خدمتکار زیبایی در همان موزه

۸ـ تصویر زن جوانی به همان شیوه بدون رقم در همان موزه

تصویر شاهزاده کار محمد حسن (*)

محمد حسن نقّاش جلدساز و قلمدان‌ساز است و در اصفهان کار گاهی برای این هنرها داشته. وی

در چهره‌پردازی مهارت دارد و در نگارگری شیوه‌ای مخصوص خود بکار می‌برده است. از آثار دیده شده وی یک جلد خوش‌نقش در موزه ویکتور یا آلبرت لندن است که با تصاویر مختلف زینت شده است. اثر دیگر وی جلد روغنی بزرگی در مجموعه آقای محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد که روی آن تصاویری از شکارگاه ناصرالدین شاه نقش شده است، این اثر تاریخ ۱۲۶۷ هجری قمری دارد. محمد حسن شعر می‌گفته و آثار خود را با سرودن اشعار کمال می‌بخشیده است. اثر دیگر وی قاب آینه‌ایست که تصویر شکارگاه فتحعلی‌شاه بر آن نقش بسته و در یک طرف آن تصویر بزم بهرام و شیرین است و رقم دارد «در کار خانهٔ عالیشان آقا میرزا محمد حسن نقّاش به اتمام رسید»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد حسن نقّاش و نگارگر و برادر آقا نجف نقّاشباشی است. نام این هنرمند در قباله ازدواج صفیه سلطان دختر آقا نجف که در مجموعهٔ دختر آقای کریم‌زاده می‌باشد آمده است. برای اطلاعات بیشتر به جلد دوم کتاب احوال و آثار نقّاشان صفحه ٦٨٦ مراجعه شود.

محمد حسن نقّاش و نگارگر دوران ناصرالدین شاه و پدر استاد حسین مصور الملکی است. این استاد در آبرنگ و شیوه مینیاتور مهارت داشته از آثار وی تاکنون دیده نشده.

محمد حسن تفنگ‌ساز است و در جبه خانهٔ دولتی تبریز بر ساختن تفنگ دولول مشغول بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان تفنگ دولولی است به شیوه انگلیسی که در حراج ساتبی به فروش رفته و رقم دارد «حسب الامر شاهنشاه جمجاه محمد شاه غازی در جبه خانه تبریز شرف انجام پذیرفت در تاریخ شهر ذی القعده الحرام سنه ١٢٥٤» محمد حسن در جبه خانه تبریز به اتمام رسانید.

محمد حسن نگارگر فلزات و زرگر است وی از دراویش نعمت‌اللهی است و مصور علیشاه نامیده می‌شده، به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده در احوال و آثار نقّاشان قدیم مصوّر علیشاه مردی با صداقت بوده و به جوانمردی و فتوت مشهور است. وی به علت بزرگواری مورد توجه ناصرالدین شاه قرار گرفته و بدینطریق محکومی را از جزا بازداشته است، از آثاروی‌دیده‌نشده‌امانامش‌مشخصه‌هنرش‌می‌باشد.

محمد حسن خوشنویس است و به خط وی یک مرقّع (شانزده رقعه) به خط ثلث و نسخ و نستعلیق و رقاع (پیداست که در خطوط مختلف مهارت داشته) با رقم «مشقه العبد الاثم محمد حسن» (قرن ۱۳) در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد حسن خوشنویس است و به خط وی دو رقعه از مرقّع به خط نسخ با رقم «کتبه العبد الاقل الخطّاطین محمد حسن غریب الوطن» ۱۲۵۲ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد حسن خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتیبه دیوان جلو گنبد مدرسه آقا بزرگ کاشان است که تاریخ ۱۲۶۳ دارد.

محمد حسن خطّاط است. از نمونه‌های خطی او یک نسخه سلسلة الذهب جامی است در کتابخانه مجلس که شماره ۱۰۹۷ دارد این نسخه به خط نستعلیق است با تاریخ ۹۳۰ هجری قمری که در هرات نوشته شده است.

محمد حسن خطّاط و کتیبه‌نگار است و رقم او بر در ورودی آلت‌سازی شدهٔ مسجد ملاعبدالخالق یزد موجود است این رقم به خط نسخ و به صورت حرزّه محمد حسن سنهٔ ۱۱۴۲ می‌باشد.

یادگارهای یزد

محمد حسن اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن بغلی با تزئینات و به خط نسخ غبار با رقم «... ابن مرحوم محمد جعفر، محمد حسن الاصفهانی» تاریخ شوال ۱۲۶۰ دارد و در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسن اصفهانی (حداد) کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی :

۱ـ یک نسخه ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی مذهّب، به خط نسخ و رقاع با رقم «... اناالعبد ... اقل الحاج ابن حاجی محمدتقی، محمدحسن الاصفهانی فی سنة ۱۲۳۷ (هجری قمری) و با خط دیگری بر آن نوشته شده خط حاج حسن حداد. این نسخه در مجموعه مهدی بیانی است.

۲ـ یک نسخه دیگر از ادعیه به خط نسخ و مرکب الوان با رقم «... حاجی محمد حسن الاصفهانی الشهیربالناقوسی که برای فروش عرضه شده بوده.

۳ـ یک نسخه دیگر ادعیه به خط نسخ و رقاع که برای خسروخان والی‌زاده گرجستان فرمانفرمای کشور اصفهان نوشته شده با رقم «راقم الحروف کلب آستان علی علیه السلام اقل الحاج محمد حسن الاصفهانی فی ۱۲۴۲ برای فروش.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد حسن اصفهانی ـ میرزا نقّاش قلمدان‌ساز و جلدساز است و در عهد قاجار می‌زیسته و به نوشته کتاب جلدها و قلمدانهای ایرانی تألیف محمدتقی احسانی کارگاهی جهت ساختن نقّاشی‌های روی جلد و قلمدان داشته که اغلب تصاویر مجالس عروسی، حمل جهاز عروس، حکایت یوسف و زلیخا، جنگ چالدران و جنگ کرنال نادرشاه و پذیرایی شاهان صفوی از میهمانان خارجی موضوع آنها بوده. از آثار وی تصویر یک مجلس عروسی است که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است.

محمدحسن افشار (نقّاش‌باشی) نقّاش دوران ناصری است و از آثار او تصویر ناصرالدین شاه قاجار است در عمارت چهلستون که تاریخ ۱۲۷۶ هجری قمری دارد.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

محمدحسن‌بن‌آخوندحاجی‌اسماعیل مولی‌زاده کاتب خوش‌نویس است و در اواخر سده سیزدهم و اوایل سدهٔ چهاردهم قمری می‌زیسته و از نمونهٔ خطوط او یک نسخه گلستان ارم است که به خط نستعلیق بوده و تاریخ ۲۷ جمادی‌الثانی ۱۳۰۳ دارد. این‌نسخه در موزه تفلیس گرجستان موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

محمدحسن بن غلامحسین خطّاط است و از آثار او حاشیه تجریدالکلام (مؤلف نامعلوم) است در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ۱۷۰۱ با خط نستعلیق و تاریخ محرم ۹۰۸ هجری قمری که در مشهد نوشته شده این نسخه در فهرست فیروز منصوری نیز معرفی شده است.

محمدحسن بن فیروز بخت حسینی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او یک نسخه دیوان حافظ است متعلق به کتابخانه دانشگاه استانبول که تاریخ رمضان ۹۷۱ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسن بن محمدرضا کاتب خوشنویس است و از آثار خطی وی یک نسخه آتشکده، آذر متعلق به کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است که تاریخ رمضان ۱۲۴۰ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسن جزایری خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه شاه‌نشین صفهٔ استاد مسجد

جمعه اصفهان است به خط ثلث و تاریخ ۱۱۱۲ هجری قمری با رقم «ابن شیخ محسن محمدحسن الجزایری فی سنة ۱۱۱۲»

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمدحسن جزفادقانی (گلپایگانی) خطّاط و خوشنویس عهد قاجار است و از خطوط او عبارتند از:

۱ـ یک نسخه بغیة الطالب فی شرح المکاسب شیخ مرتضی انصاری که در سال ۱۳۱۹ هجری قمری در تهران چاپ سنگی شده است.

۲ـ لمعات‌الانوار ... چاپ‌سنگی ۱۳۱۱هجری‌قمری

۳ـ فضائل السادات سید محمد اشرف چاپ سنگی ۱۳۱۳ هجری قمری

محمدحسن حسینی تبریزی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی:

۱ـ یک نسخه تعقیبات نماز به قطع نیم ربعی جلد روغنی، مذهّب به خط نسخ با رقم «کتبه ... محمد حسن الحسینی التبریزی» سنة ۱۲۳۵ هجری قمری در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۲ـ یک نسخه دعای صباح و غیره به قطع وزیری به خط نسخ به همان رقم و تاریخ ۱۲۳۶ (هجری قمری) در همان کتابخانه

۳ـ نیم قطعه نسخ و رقاع با تاریخ ۱۲۳٤ (هجری قمری) در مجموعهٔ مهدی بیانی.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسن خان (نقّاش‌باشی) نقّاش اهل تبریز است که در سال ۱۲۹۱ هجری قمری از طرف مظفرالدین میرزای ولیعهد به لقب نقّاش‌باشی مفتخر شده است. فرمان نقّاش‌باشی شدن وی در مجموعه آقای محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد. از آثار وی تصویر گل و مرغی بسم‌الله به حالت طغرایی است با رقم «... کمترین محمدحسن ۱۲۹۳» که روی جلد اول کتاب احوال و آثار نقّاشان به چاپ رسیده و اصل آن در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده می‌باشد.

محمدحسن خان افشار (نقّاش‌باشی لال) نقّاش است و از طایفه افشار ارومیه، وی در عهد فتحعلی‌شاه و محمدشاه و ناصرالدین شاه قاجار می‌زیسته و از یکی از این پادشاهان لقب نقّاش‌باشی گرفته است. با اینکه در ارقام خود اشاره‌ای به لالی خود نکرده است اما در یکی از آثار فرزندش آقا بیگلر به نقص عضو پدر اشاره شده و رقم وی چنین آمده که «رقم کمترین آقابگلر ولد عالیجاه محمدحسن آقای نقّاش‌باشی لال افشار فی شهر شوال ۱۲٦۳» در کتاب احوال و آثار نقّاشان دلایلی نیز از قول اسماعیل جلایر و دیگران در مورد لالی وی آمده است.

محمدحسن خان در رنگ و روغن و آبرنگ دست داشته و هنرمندی چهره‌پرداز و شبیه نگار بوده و خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته است. علاوه‌بر آن در جانورسازی و گل و مرغ و تذهیب دست با هنری داشته است از چگونگی زندگی وی اطلاعات زیادی در دست نیست تنها معیرالممالک در یادداشتهای خود شرحی درباره قلمدان‌سازی وی کرده است. قدیمی‌ترین اثر دیده شده از وی به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده قلمدانی گل و مرغی است با تاریخ ۱۲۳٤ هجری قمری و آخرین اثر وی تصویر آبرنگی محمد شفیع خان از رجال قاجاریست با تاریخ ۱۲۷۹ هجری قمری و عهد ناصرالدین شاه قاجار. این نقّاش دو پسر هنرمند به نام‌های آقابیگلر و ابوالفیض داشته که هر دو به هنر خانوادگی خود اشتغال داشته‌اند. به گفته استاد کریم‌زاده بعضی از محققین این نقّاش را با ابوالحسن افشار ارومی یکی می‌دانند که به تحقیق ایشان وی شخص دیگری است و سال مرگ ابوالحسن به نوشته اعتمادالسلطنه ۱۳۰٤ مشخص شده، در حالیکه آخرین اثر وی مربوط به سال ۱۲۷۹ است برای اطلاع بیشتر می‌توان به کتاب

احوال و آثار نقّاشان مراجعه نمود. اما آثار دیده شده از این هنرمند طبق نقل آن کتاب عبارتند از :
۱ـ تصویر آبرنگی شاهزاده جوانی در مجموعه آقای صمد خورشید
۲ـ تصویر ناصرالدین شاه با رقم «رقم بنده کمترین محمدحسن نقّاش‌باشی افشار ۱۲۷۱»
۳ـ تصویر محمدشاه قاجار که در تالار بزرگ کاخ به نمایش گذارده شده با رقم «کمترین بندگان محمدحسن نقّاش‌باشی افشار ۱۲۶۱»
٤ـ تصویر فتحعلی‌شاه در سنین اواخر عمر با رقم «بنده درگاه محمدحسن افشار» در مجموعه آقای صمد خورشید
۵ـ تصویر آبرنگی محمدشاه که روی صندلی‌نشسته با رقم «محمدحسن افشار ۱۲۶۳»
٦ـ تصویر آبرنگی جوانی با لباس سبز (محمد شفیع خان) با رقم «رقم کمترین محمدحسن افشار ارومی ذی قعده سنه ۱۲۷۹»
۷ـ قلمدانی استادانه که اسماعیل جلایر آنرا به اتمام رسانده بود و در حراج ساتبی ۱۹۷۸ لندن به فروش رفته است
۸ـ قلمدان گل و مرغی که جهت باقرخان سرتیپ ترسیم نموده با رقم «محمد حسن افشار ۱۲۳٤»
۹ـ قاب آینه‌ای با تصویر محمدشاه قاجار در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده با تاریخ و رقم «به تاریخ شهر ذی‌حجةالحرام ۱۲٦۰ رقم کمترین محمدحسن نقّاش»
۱۰ـ تصویر رنگ و روغنی محمدشاه قاجار با رقم «رقم کمترین محمدحسن افشار ۱۲۵۵» در مجموعه آقای صمد خورشید
۱۱ـ شمائیل حضرت علی و حسنین و اباذر و مقداد، رنگ و روغن با رقم «رقم کمترین بنده درگاه محمدحسن نقّاش‌باشی
۱۲ـ تصویر مجلس ناصرالدین شاه در یک مجموعه خصوصی. بدون رقم
۱۳ـ تصویر رنگ و روغنی ناصرالدین شاه و هیأت سلطنتی با رقم «عمل محمدحسن خان نقّاش‌باشی ۱۲۷٦
۱٤ـ تصویر آبرنگی ناصرالدین شاه که در حراج ساتبی در سال ۱۹۸۷ لندن به فروش رفته است با رقم «رقم محمدحسن افشار ۱۲۷۱»
۱۵ـ تصویر شبیه میرزاآقاسی با رقم «رقم کمترین محمدحسن نقّاش‌باشی افشار ۱۲٦۱»

تصویر میرزا آغاسی در روسیه قاب آینه (*)

۱٦ـ تصویری در یک شاهنامه‌ای که به نام تاریخ فتوحات خاقان اعظم فتحعلی‌شاه که در حراج ساتبی ۱۹۸۱ به‌فروش رفته است این اثر تاریخ ۱۲٤۲ دارد.
۱۷ـ تصویر ناصرالدین شاه و همراهان با رقم «محمدحسن افشار نقّاش‌باشی»
۱۸ـ تصویر آبرنگی زن و مرد جوانی که مورد حمله قرار گرفته. این اثر در داخل قاب آینه‌ای نگاشته شده با رقم «رقم کمترین محمدحسن نقّاش‌باشی افشار ارومی ۱۲٦۹» (تاریخها همه هجری هستند)

تصویر ناصرالدین‌شاه، کار محمد حسن خان افشار (*)

محمدحسن خان محقق الملک تذهیب کار و خطّاط است و در اواسط سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی تاکنون مشاهده نشده.

محمدحسن خوانساری کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه تحفةالملوک در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است که برای ظل سلطان نوشته شده با رقم و تاریخ «حررّه‌العبد ابن محمد محمدحسن خوانساری ۱۲۲۸»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسن رضوی از نقّاشان سدهٔ دوازدهم است که در قلمدان‌سازی و گل‌ومرغ و چهره‌پردازی مهارت داشته، از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد محمد علی‌کریم‌زاده، قلمدان کهنه‌ای بوده که رقم نقّاش سالم‌تر از بقیه قسمتها باقی مانده است و شیوه محمد زمان داشته است.

محمدحسن زرگر نقره‌کوب و طلاکار سدهٔ یازدهم قمری است. وی از سازندگان در قندیلخانه مقبره شیخ صفی‌الدین اردبیلی می‌باشد بر روی لوح فلزی کوچکی که در چهارچوب در نصب شده رقم و تاریخ «عمل محمدحسن زرگر فی ۱۰۲۷» دیده می‌شود.

محمدحسن سبحانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ادعیهٔ جلد روغنی با تزئینات به قلم نسخ است با رقم «حسب الاشارهٔ ... اعتمادالدوله ... میرزا آقاخان صدراعظم ادام‌الله تعالی دولته ... سمت تحریر پذیرفت و اناالعبد الحقیر المسکین المستکین محمدحسن الکاتب السبحانی» ۱۲۷۳ که‌مهدی‌بیانی‌نزد حاج‌ابوالقاسم دیده است.

محمدحسن شیرازی نقّاش است و استاد لطفعلی خان صورتگر بوده است تاریخ آثار این استاد بین سالهای ۱۲۵۱ تا ۱۲۸۱ هجری قمری دیده شده از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان:

۱ـ تصویر گل و مرغی زیبا با رقم «از شدت دندان درد به جهت نور چشمی لطفعلی خان ساخته شد. کمترین خلق‌الله محمدحسن سنه ۱۲۵۱»

۲ـ جلد روغنی یک نسخه کلام‌الله مجید با تصویر گل و مرغ در زمینهٔ مرغش با رقم «محمدحسن شیرازی ۱۲۵۸»

۳ـ تذهیب و تزئین قرآنی که برای حسام‌السلطنه والی فارس به خط میرزا عبدالرحیم ابن محمدتقی در سنهٔ ۱۲۸۱، کتابت شده با رقم «محمدحسن شیرازی»

٤ـ جلد قرآن مجید که در حراج آوریل ۱۹۷۹ ساتبی به فروش رفته است با رقم «رقم کمترین محمدحسن سنهٔ ۱۲۵٤»

۵ـ یک سرویس چای خوری مینایی با رقم محمدحسن که برای شخصی آمریکایی بنام بنجامین ساخته شده بود.

محمدحسن شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دعای مشلول جانمازی، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ با رقم (... محمدحسن الکاتب شیرازی) فی ۱۲۸۲ (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است این کتاب به دستور میرزا محمدخان سپهسالار اعظم نوشته شده.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسن شیرازی ـ استاد از صحافان و ورّاقان قرن سیزدهم از آثار وی در قرآنی است به تاریخ ۱۲۵۸ خود قرآن فاقد تاریخ است.

فهرست آتابای

محمدحسن طباطبائی نائینی از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است که شکسته نستعلیق و شکسته تعلیق را خوش می‌نوشته. به خط وی یک مرقّع شامل هفت رقعه که سه رقعهٔ آن شکسته و چهار رقعه تعلیق است در کتابخانه آستان قدس می‌باشد که از روی خط عبدالمجید طالقانی و خواجه اختیار منشی نقل کرده و تاریخ شعبان ۱۲۸۳ داردونوشته‌است‌خواستم‌نقلی از خط استادان فن کنم نتوانستم از عهده برآیم.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسن فارسی کاتب خوشنویس است و در دربار سلطان عبدالحمید می‌زیسته و از آثار او یک نسخه نصیحة الملوک است که به دستور این سلطان نوشته و تاریخ ۱۲۹۵ دارد با رقم «العبد العاصی محمدحسن منشی الفارسی».

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسن کنگاوری خوشنویس و کتیبه‌نویس است و در سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته و از آثار او کتابه سنگ وقف‌نامهٔ امامزادهٔ کنکاور (شاهزاده محمدابراهیم‌بن علی‌بن الحسین) است در کنگاور به تاریخ ۱۲۴۲ هجری قمری.

محمدحسن گنجوی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک جزوه سوره و ادعیه به قطع نیم ربعی به خط نسخ و یکی رقاع با رقم «... وانا العبد الاقل محمدحسن الگنجوی فی ۱۲۶۵ (هجری قمری) است.» این نسخه را مهدی بیانی نزد حاج ابوالقاسم برای فروش دیده است.

محمدحسن لواسانی کاتب خوشنویس و فرزند علی‌محمد صفای لواسانی (برادر حکیم الهی اول) است از نمونهٔ آثار وی یک نسخه اصطلاحات العرفای عبدالرزاق کاشانی است با رقم و تاریخ «کتبه الفقیر الحقیر محمدحسن بن علی محمد اللواسانی سنه ۱۲۹۳» که در کتابخانه ملی موجود است.

محمدحسن مفتون خوشنویس و شاعر است و تا هنگام تالیف مجمع‌الفصحا (۱۲۸۸) در قید حیات بوده است.

محمدحسن همدانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه طرب المجالس جلد روغنی، مذهّب با خط نسخ و به تاریخ شوال ۱۳۰۶ در مجموعه دکتر مهدوی می‌باشد.

محمدحسین خوشنویس است و به خط وی یک قطعه شامل سه چلیپا نستعلیق به شماره ٤٦٢٨ به تاریخ ۱۲۵۲ هجری قمری در موزه ملی ایران (ایران باستان) موجود است.

گلستان خیال

محمد حسین نقّاش و طغرانویس است وی در نقّاشی خط دستی به کمال داشته و در حدود اواسط سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته است به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی تصویر مرغ طغرالی بسم‌الهی است که در زمینهٔ اثر تصویر درویشی جوان دیده می‌شود و رقم دارد «مشفه العبد محمدحسین»

محمد حسین نقّاش و قلمدان‌ساز عهد مظفرالدین شاه است و از آثار دیده شدهٔ وی یکی قلمدان مرغش سیاه رنگی است با مدالیونی از گل و مرغ و رقم «محمد حسین ۱۳۲۱» و دیگر تصویر رنگ و روغنی سید محمدصادق طباطبایی با رقم «یا محمد یا حسین» در مجموعه آقای کریم‌زاده.

محمد حسین نقّاش و نگارگر عهد صفوی است که در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی دیده نشده.

احوال و آثار نقّاشان

محمد حسین از صحافان و ورّاقان اوایل قرن چهاردهم است از آثار وی به تاریخ ۱۳۱٤ در کتاب ذخیرةالاخرة رضاقلی میرزا پسر شاهرخ (۱۲۱٦) که به خط احمدبن محمدحسین شاملو در ۱۲۱۷ نوشته دیده می‌شود (آتابای)
در آثارعجم فرصت از محمدحسین بته‌ساز پسر آقا محمدعلی یاد شده که شاید همین محمدحسین باشد.

محمد حسین خوشنویس است و خطوط نسخ و رقاع و ثلث را خوش می‌نوشته از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان :
۱ـ یک قطعه نسخ که از روی خط احمد نیریزی نوشته و تاریخ ۱۲۳۵ (هجری قمری) دارد در مجموعه مهدی بیانی
۲ـ یک قطعه با متن نسخ و حاشیه رقاع با رقم «کتبه العبد محمدحسین فی سنة ۱۲٤۱» در مجموعه سلطان الفرانی
۳ـ یک قطعه نسخ با رقم «حرره العبد محمدحسین فی ۱۱۹٦ در مجموعه مهدی بیانی
٤ـ یک قطعه ثلث و نسخ با رقم «حرره محمد حسین» در همان مجموعه

محمد حسین حجار و سنگ‌تراش عهد قاجاری است. از آثار او سنگابی است که در مدرسه میرزا حسین اصفهان موجود است و تاریخ ذی حجه ۱۲۷۵ دارد با رقم «عمل استاد حسین ابن استاد محمدرضای حجّار»

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمد حسین ـ استاد بنا و معمار است و از سازندگان حسینیهٔ میدان امیر حقماق است نام وی با دو نفر دیگر بر روی سنگ مرمری که در داخل غرفه‌حسینیه نصب است بدین صورت آمده است: «عمل استاد محمدحسین ولد مرحوم استاد باقر بنا و استاد محمدحسین ولد مرحوم زین‌العابدین کرمانی ۱۲۹٦» عمل عبدالخالق شماعی. که عبدالخالق باید حجّار و سنگ‌تراش باشد.

محمد حسین ـ استاد حجار و سنگ‌تراش است و از آثار او سنگ قبر استاد شاه علی تعال‌بن استاد حداد اسدآبادی است که در قبرستان چشمه درویشه اسدآباد به تاریخ ۱۰۲٦ هجری قمری موجود است.

کرمانشاهان ـ کردستان ـ مجلد اول

محمد حسین (بته‌ساز) از جلدسازان و صحافان و نقّاشان اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم است که در آثار عجم از وی بنام محمدحسین بته‌ساز یاد کرده است.

محمد حسین کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه گوی و چوگان متعلق به کتابخانه

مجلس شورا است با رقم و تاریخ «تحریراً فی شهر جمادی الاول سنهٔ [؟] حرّره العبد محمدحسین»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین آق اولی (آغ اولی) نقّاش و نگارگر اهل آذربایجان است که به نوشته فرصت‌الدوله در آثار عجم در بمبئی ساکن بوده است. از آثار وی دیده نشده و شعر نیز می‌گفته و در نقّاشی شیوه فرنگی داشته است.

محمدحسین آقائی از خوشنویسان اواخر دوره زندیه و آغاز حکومت قاجار است و به خط وی سیزده رقعه از یک مرقّع کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد. این خطوط رقم «العبد الفقیر آقائی ۱۱۹۸» و «العبد الداعی محمد حسین شهیر بآقائی» دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین اصفهانی ـ میر خوشنویس و شاعر است و دخترزاده محمدباقر مجلسی وی همه خطوط را نیکو می‌نوشته، مرگ‌وی در سال ۱۱۵۱ اتّفاق افتاده است و در مشهد به خاک سپرده شده.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین اصفهانی خوشنویس است و از نمونهٔ آثار او کتیبه در نقره آستانهٔ رضوی است که امیرنظام گروسی تقدیم کرده و تاریخ ۱۲۷۲ دارد با رقم «کتبه الداعی لدوام الدولة السلطانی محمدحسین اصفهانی»

محمدحسین اصفهانی نقّاش و قلمدان‌ساز سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و یکی از آثار وی قلمدانی است بسیار منقش که بر زمینه مرغش و صحنه‌هایی از طبیعت با طراوت و شاداب را به نقش کشیده و رقم دارد «رقم کمترین محمدحسین اصفهانی ۱۲۶۱ هجری قمری».

جلدها و قلمدانهای ایرانی

محمدحسین اصفهانی از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری از آثار او قطعه‌ای به خط نستعلیق با تاریخ ۱۲۶۸ در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران. شاید وی همان کتیبه‌نویس در نقره آستان قدس باشد.

سوره الحمد خط محمد حسین اصفهانی

محمدحسین اصفهانی فدا کاتب و خوشنویس است و شعر می‌گوید و متخلّص به فدا بوده است از خطوط او یک نسخه دعای صباح به قطع نیم ربعی، و به خط نسخ است با رقم (... محمدحسین الاصفهانی متخلّص بفدا...) (قرن ۱۳) در مجموعه آقای نصیری ـ دانشگاه

احوال و آثار خوشنویسان

مرد مصری اثر کمال الملک

اثر استاد سید محمد الحسینی الامامی الاصفهانی (دوره قاجار)

محمدحسین اصفهانی ـ میرزا از منشیان و مستوفیان خوشنویس دورهٔ شاه تهماسب صفوی است که به نقل از گلستان هنر در عهد شاه اسماعیل دوم به وزارت عظما (اعتمادالدوله) رسیده است وی خط ثلث و شکسته و تعلیق را خوش می‌نوشته و پس از شاه اسماعیل به هندوستان رفته و در سلک امرای اکبرشاه درآمده مرگ وی را به سال ۱۰۰٤ هجری قمری نوشته‌اند.

محمدحسین اصفهانی خوشنویس و کاتب است و در زمان فتحعلی‌شاه می‌زیسته و از خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک قطعه نسخ کتابت و رقاع با رقم «کتبه العبد الداعی محمدحسین الاصفهانی سنة ۱۲٤۱» (هجری قمری) در کتابخانهٔ ملی پاریس
۲ـ یک نسخه ادعیه مختلصه مذهّب و طلااندازی به خط نسخ که برای عباس میرزا ملک‌آرا نوشته شده و رقم ... و انا العبد محمدحسین الاصفهانی و تاریخ ۱۲٤٦ (هجری قمری) دارد در کتابخانهٔ ملی.
۳ـ کتیبه مسجد سلطانی سمنان که تاریخ ۱۲٤۲ هجری قمری دارد نیز به خط محمد حسین الاصفهانی است که باید همین شخص باشد.

محمدحسین اصفهانی نقّاش و قلمدان‌ساز است از آثار بی‌مانند او قلمدانی گل و مرغی است که رونق بهاران را در آن بخوبی نشان داده و تصاویر در زمینه مرغش رسم شده و رقم و تاریخ آن به صورت «رقم کمترین محمدحسین اصفهانی ۱۲٦۱ هـ. ق» آمده است. تصویر کامل این قلمدان در کتاب جلدها و قلمدانهای ایرانی تألیف محمدتقی احسانی آمده است.

محمدحسین اصفهانی نگارگر و حکّاک و نقّار فلزّات است وی در دورهٔ ناصرالدین شاه می‌زیسته و از آثار دیده شدهٔ وی قلمدان فلزی‌ایست در مجموعه آقای منصور افشار در ژنو با رقم «عمل حاجی محمد حسین اصفهانی»
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدحسین اصفهانی مشکین قلم از طغرانگاران و خوشنویسان اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم هجری قمری است که مدتی در عثمانی و آخر در مصر بوده و در سال ۱۳۳۰ درگذشته است از آثار او:
۱ـ در کتاب پیدایش خط و خطّاطان نمونه‌ای از نستعلیق و شکسته تعلیق و شکسته نستعلیق او را که متعلق به کتابخانهٔ نورالدین بیک مصطفی است نقل کرده با رقم و تاریخ «بنده باب بها مشکین قلم، من شهور سنهٔ ۱۳۰۵»
۲ـ قطعه‌ای سیاه مشق در مجموعهٔ مهدی بیانی
۳ـ کتابه‌های مقبره میرزا مسلم در جوار مزار سیدحمزه در سرخاب تبریز
٤ـ استاد کریم‌زاده تحت عنوان محمدحسین مشکین قلم اصفهانی از دو اثر طغرایی یاد می‌کند.
الف: تصویر طغرایی مرغی که در نمایشگاه لندن به نمایش گذارده شد با رقم «بندهٔ باب بهاء مشکین قلم سنهٔ ۱۳۰۵»
ب: تصویر دو مرغ طغرایی با تذهیب و تشعیر با همان رقم و تاریخ ۱۳۰۷ که در گالری اسپینگ لندن در سال ۱۹۷۷ میلادی به‌فروش رفته است.

محمدحسین الماس از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری است و به خط وی یک نسخه قرآن عظیم به ثلث جلی و ترجمه تحت الفظی فارسی در کتابخانهٔ مزارشریف در بلخ است که تاریخ ۹۳۰ قمری و ۱۵۲۳ میلادی دارد.
هنر عهد تیموری

محمدحسین امامی اصفهانی نقّاش آبرنگ کار و گل‌بوته ساز و از خانوادهٔ هنرمند امامی است. وی به احتمال زیاد پدر میرزا آقا امامی می‌باشد.

مردی عالم و اهل مسجد و هنرمند بوده به نوشته استاد کریم‌زاده در آثار خود گاهی سجع یا اباعبدالله الحسین رقم می‌زده از آثار دیده شدهٔ وی:
۱ـ تصویر آبرنگی گل و مرغی که به رؤیت استاد محمدعلی کریم‌زاده رسیده و رقم داشته «محمدحسین اصفهانی»
۲ـ قلمدانی با تصویر انواع گلها و رقم و یا اباعبدالله الحسین»

محمدحسین ایرانی نقّاش و نگارگر ایرانی ساکن هند است. پدرش علی محمد ایرانی است که در اوایل سدهٔ سیزدهم هجری قمری در آن دیار به کار هنری اشتغال داشته. از آثار دیده شده وی جعبه گل و مرغی است با رقم «محمدحسین ایرانی»
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدحسین بحرانی خوشنویس و شاعر است و در خدمت شاهزاده اعتصادالسلطنه بوده است از آثار خطی وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ نسخه‌ای از گنج شایگان که به حسب فرمان شاهزاده نوشته شده و رقم «کمترین غلام محمدحسین منشی بحرانی» دارد.
۲ـ یک نسخه حدایق السحر رشید و طواط در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان به تاریخ ۱۲۷۱
۳ـ تاریخ افغانستان که به سال ۱۲۷۳ به چاپ رسیده است
٤ـ فلک السعادة که در سال ۱۲۷۸ در تهران چاپ شده است
۵ـ گنج شایگان که در سال ۱۲۷۲ چاپ شده است.

محمدحسین بروجردی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دعای صباح به قطع نیم ربعی با تزئینات و رقم و تاریخ ... کتبه ... محمدحسین بروجردی ۱۲۵۳ متعلق به آقای دکتر پرویز در تبریز است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین بن احمد نائینی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ادعیه وسور، مذهّب که جزوه اول به خط نسخ و آخر رقاع است و تاریخ ۱۲۷۲ (هجری قمری) دارد برای فروش عرضه شده است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین بن استاد محمدکمال مشهدی حجّار و نقّار و نگار که سنگ است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی سنگ قبر جهان سلطان دختر خواجه عمر غیاث‌الدین در استراباد که تاریخ ۹٤۷ هجری قمری دارد و به نوشته دکتر منوچهر ستوده که از آن خبر می‌دهد به موزه سنگ منتقل شده است.

محمدحسین بن حاجی محمدکاشانی طرّاح و نقّاش پارچه و بافنده بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی روپوش حریر یکی از بقاع متبرکه کاشان است که خط آن از محمد مؤمن و تاریخ آن ۱۰۳۵ هجری قمری است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدحسین بن سلطان حسین کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه غزلیات ریاضی سمرقندی متعلق به مجموعه سلطان القرایی است با رقم و تاریخ «العبد المذنب محمدحسین بن سلطان‌حسین غفر ذنوبهما و سترعیوبهما سنه ۹۷۰»
احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین بن سیف‌الدین علی خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی به نوشته احوال و آثار

خوشنویسان :
۱ـ یک نسخه دیوان حاجی است متعلق به کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان که در سمرقند به سال ۹۷۱ نوشته شده
۲ـ نسخهٔ دیگر از کلیات حاجی در کتابخانهٔ مجلس شورا که در سمرقند نوشته شده و تاریخ ذی حجه ۹۷٤ دارد.

محمدحسین بن شرف‌الدین علی مازندرانی از خوشنویسان سده دهم هجری قمری است و از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک نسخه ذخیره خوارزمشاهی مذهّب و مرصّع با خط نسخ که در ساری به تاریخ محرم ۹۷۷ نوشته شده در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان
۲ـ یک نسخه دیوان عبدالواسع جبلی که به شماره 463 در کتابخانه لالا اسماعیل ترکیه موجود است این نسخه به خط نسخ است و تاریخ ربیع‌الاول ۹۸۰ دارد.
۳ـ یک نسخه تاج‌المآثر کالدّرالجواهر، حسن نظامی به خط نسخ و تاریخ ۹۸۰ که به شماره 307 در کتابخانهٔ شچدرین لنینگراد می‌باشد.
فهرست میکروفیلمهای کتابخانه مرکزی دانشگاه ـ فهرست فیروز منصوری ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین بن غیاث‌الدین علی کاتب خوشنویس است و از آثار او :
۱ـ نسخه‌ای از دیوان جامی در موزه دولتی کابل که تاریخ دهم و یکم آن نامشخص است اما عدد نه (۹) صدم مشخص
۲ـ یک نسخه پنج گنج نظامی به شماره ٦۲۰٤ در کتابخانه ملک که تاریخ ۹۸۰ دارد.
فهرست‌کتابخانه‌ملک ـ فهرست‌اسامی‌خوشنویسان‌قرن دهم

محمدحسین بن محمد علی بهار تذهیب‌کار و نقّاش و ابری‌ساز و قلمدان‌ساز عهد ناصرالدین شاه است. وی فرزند آقا محمدعلی مذهّب اصفهانی است که از دراویش خاکساری است و بهار تخلّص دارد از آثار وی مشاهده نشده.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدحسین بن قرابیگ زرگر خوشنویس و از آثار خطی او یک نسخهٔ آراسته که با خط شکسته نستعلیق در تاریخ ۹۸۵ هجری قمری در تبریز نوشته شده و اکنون در کتابخانه دانشگاه تهران با شماره ٤٦٦۷ می‌باشد.
وی آنطور که از نام پدرش برمی‌آید از خانواده اهل هنر بوده است.

محمدحسین بن محمدکاظم اصفهانی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه‌های ثلث داخل محراب شبستان زمستانی مسجد جامع کاشان است که بعد از زلزله ۱۱۹۲ کاشان در سال ۱۱۹٤ به دستور کریمخان زند انجام گرفته است.

محمدحسین بن محمد یزدی از خوشنویسان و نسخ‌نویسان نیمهٔ دوم سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از آثار او قرآنی است که صفحه‌ای از آن در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران بوده است.

محمدحسین بن محیی هروی کاتب و خوشنویس است و از خطوط وی :
۱ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد ضربی مذهّب با تزئینات و به خط نسخ با رقم «... محمدحسین بن محیی هروی...» سال ۹٤٤ در موزه ملی (ایران باستان)
۲ـ یک قطعه مذهّب به خط ثلث با رقم «مشقّه العبد محمدحسین بن محیی الهروی المشهور به باغ دشتی در مجموعه عبدالرسولی

محمدحسین تبریزی نستعلیق‌نویس است و سپهر مرگ او را سال ۱۲۹۰ نوشته است.

محمدحسین تبریزی خوشنویس و شاعر است و محزون تخلّص داشته وی نزد سیداحمد مشهدی و میرحیدر و مالک دیلمی تلمّذ کرده است. سال وفات او را ۹۸۵ در قزوین نوشته‌اند. از شاگردان معروفش محمدرضا تبریزی بهبود شاهنشاهی، محمد شریف، علیرضای عباسی و میرعماد را نام برده‌اند.
از نمونهٔ آثار او عبارتند از:
۱ـ یک نسخه مناجات خواجه عبدالله انصاری که از وقفیات بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی بوده و اکنون در کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد است.
۲ـ نسخه‌ای دیگر از مناجات خواجه عبدالله انصاری که شاه عباس وقف بقعهٔ شیخ صفی کرده و اکنون به شماره F 59 در کتابخانهٔ شچدرین لنینگراد است
۳ـ یک نسخه منتخب حدیقةالحقیقة سنائی در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول
٤ـ هشت قطعه در مرقّعهای مختلف در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان
۵ـ یک قطعه در مجموعه آقای سلطان القرایی
٦ـ قطعه‌ای دیگر که دو بیت شعر است در همان مجموعه
۷ـ یک قطعه در موزه باستانشناسی دهلی
۸ـ یک قطعه در کتابخانهٔ ملی پاریس
۹ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانهٔ روان کوشکو استانبول
۱۰ـ سیزده قطعه در مرقّعات مختلف در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول
۱۱ـ سه قطعه در مجموعهٔ مهدی بیانی
۱۲ـ یک قطعهٔ بسیار شیوا در مرقّع ولی‌الدین افندی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول

فهرست کتب خطی ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین تبریزی خوشنویس است و در نیمهٔ دوم سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از خطوط وی به نوشته دکتر مهدی بیانی:
۱ـ یک رقعه به خط نسخ با رقم «حرره محمدحسین التبریزی» در مجموعهٔ حاج حسین آقا نخجوانی
۲ـ یک قطعه نسخ و رقاع با همان رقم و تاریخ ۱۲۷۷ (هجری قمری) در مجموعه آقای سلطان القرایی

محمدحسین تبریزی ـ حاج میرزا خوشنویس و از شاگردان میرزا سیدحسین خوشنویس باشی است، ثلث و نسخ را استادانه می‌نوشته، پدرش مکتب‌دار بوده و وی سالیانی به جای پدر نشسته است مرگ او در سال ۱۳۵۱ هجری قمری در تبریز اتّفاق افتاده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین تهرانی ـ فراش‌باشی از خوشنویسان دورهٔ قاجار است.

المآثر و الآثار

محمدحسین تهرانی ـ کاتب السلطان از خوشنویسان دربار محمدشاه و ناصرالدین شاه است در قلمهای خط نستعلیق استاد بوده است. سال مرگ او مشخص نیست اما از آثار تاریخ‌دار او تا سال ۱۲۷۰ دیده شده است. از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک دورهٔ نفیس شش جلدی از ترجمهٔ هزار و یک شب به تاریخ ۱۲٦۹ با رقم «کمترین کاتب حضرت السلطانی محمدحسین طهرانی تحریر نمود». در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان
۲ـ یک نسخه آداب‌المشق بابا شاه اصفهانی به تاریخ ۱۲۵۹ در همان کتابخانه
۳ـ یک مرقّع مشتمل به سی رقعه به قلمهای نسخ و شکسته نستعلیق و نستعلیق با رقم و تاریخ «کتبه محمدحسین الطهرانی غفرله سنه ۱۲۵۹ در همان کتابخانه
٤ـ یک قطعه به خط شکسته نستعلیق در مجموعهٔ مهدی بیانی

۵ـ مرقّع دیگر مشتمل به سی رقعه به قلمهای ثلث و تعلیق و شکسته نستعلیق و نستعلیق با رقم و تاریخ «الکاتب السلطانی محمدحسین الطهرانی غفرله ۱۲۷۰» و کمترین کتاب حضرت ظل الهی محمد حسین الطهرانی فی سنه ۱۲۷۰» در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

٦ـ مرقّع دیگر مشتمل بر بیست و یک رقعه به قلمهای نسخ و رقاع و شکسته نستعلیق و نستعلیق با رقم «المذنب محمدحسین الطهرانی» و «کمترین بندگان محمدحسین غفر ذنوبه» با تاریخهای متعدد ازجمله ۱۲۵٦ ـ ۱۲۵۷ در همان کتابخانه.

۷ـ قطعات متعدّد و متفرّق با تاریخهای ۱۲۷۰ ـ ۱۲٦۷ ـ ۱۲۵۲ در مجموعه‌های مهدی بیانی ـ کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان و کتابخانهٔ ملی.

مهدی‌بیانی حدس می‌زند که نسب نامهٔ فتحعلی‌شاه که به انشاء میرزاتقی علی‌آبادی روی سنگ مرمر حک شد و در گوشه بقعهٔ قبر فتحعلی‌شاه است به خط این محمد حسین تهرانی است.

محمدحسین جامی کاتب و خوشنویس سدهٔ دهم هجری است و از آثار خطی او:

۱ـ جام جم اوحدی در کتابخانه مجلس سنای سابق به شماره ۹۰۸ و ۷۹۳ به خط نستعلیق و تاریخ ۹٦۸ هجری قمری (فهرست منزوی)

۲ـ مجموعه شماره ٦۲۰٤ کتابخانهٔ ملک تهران شامل لیلی و مجنون و هفت پیکر عبدالرحمان جامی و اسکندرنامه نظامی که همه به خط نستعلیق است و تاریخ ۹۸۰ هجری قمری دارد.

محمدحسین حافظ کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه انوار النعمانیه سید نعمةالله جزایری به قطع وزیری و به خط نسخ به تاریخ ربیع‌الثانی ۱۲۳۷ در مجموعهٔ مهدی بیانی می‌باشد.

محمدحسین حجار ـ استاد حجّار و سنگ‌تراش هنرمند قرن سیزدهم قمری است. از آثار او حجاری مقبرهٔ ملااسماعیل خواجویی متوفا ۱۱۷۳ قمری در اصفهان است.

تاریخ اصفهان جلال همایی

محمدحسین حجّار ـ استاد حجار و سنگ‌تراش هنرمند قرن سیزدهم قمری است. از آثار او حجاری مقبرهٔ مادر شاهزاده در اصفهان است که از سنگ مرمر بوده و خط آن از محمدباقر سمسوری است و تاریخ ۱۲٦۲ قمری دارد.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

محمد حسین بن استاد محمدرضای حجار طرّاح و حجار و نقّار سنگ است و از آثار او سنگ آب مدرسه میرزا حسین در اصفهان است با رقم «عمل استاد محمدحسین‌بن استاد محمدرضای حجّار»

شاید وی یکی از محمدحسین‌ها حجّار باشد که در کتاب تاریخ اصفهان آمده است.

احوال و آثار نقّاشان

محمدحسین حسینی خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط او قطعه‌ایست متعلق به مجموعهٔ مهدی بیانی با رقم و تاریخ «الفقیر محمدحسین الحسینی سنهٔ ۱۲۷٤»

محمدحسین حسینی خطّاط خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی به نقل از دکتر مهدی بیانی یک مرقّع شامل نه رقعه است به خط نسخ کتابت با رقم «و انا العبد الاقل محمدحسین الحسینی فی شهر ربیع الاول فی ۱۲۵۱» این اثر متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است. در مجموعه دکتر مهدی بیانی نیز قطعه‌ای از یک مرقّع به خط نسخ و رقاع با رقم «و انا العبد الاقل محمدحسین الحسینی ۱۲٤۹ می‌باشد که به نظر نگارنده این اثر از همان محمدحسین است.

محمدحسین حسینی از خوشنویسان نیمهٔ دوم قرن دهم است و از آثار خطی او:
۱ـ قطعه‌ای به خط خوش در کتابخانه کاخ موزه گلستان (احوال و آثار بیانی شماره ۹۷۶)
۲ـ جنگ بنیاد کورکیان Kerorkian نیویورک به شماره R 162 با ۲ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۲ هجری قمری که در قزوین نوشته شده.
۳ـ یوسف و زلیخا جامی کتابخانه ملی پاریس شماره Sup 161 با ۱۰ مینیاتور خط نستعلیق تاریخ ۹۷۸ هجری قمری که در مالان از توابع باخرز نوشته شده.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محمدحسین حسینی (دبیرالملک) خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی نوشته‌ایست به خط نستعلیق در پایان یک نسخه مفتاح الفلاح و دعای کمیل که در کتابخانهٔ آقای دکتر مهدوی است و رقم و تاریخ محمدحسین الحسینی الملقب به دبیر الملک فی شهر ربیع المولود سنهٔ ۱۲۸۶» دارد.

محمدحسین حسینی فراهانی کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه مثنوی فرهاد و شیرین وحشی و وصال متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است با رقم و تاریخ «العبد المذنب العاصی الجانی محمدحسین الحسینی الفراهانی، فی شهر ربیع الاول سنهٔ ۱۲۹۱»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین حسینی قاینی کاتب خوشنویس است و برادر محمدعلی قاینی نستعلیق‌نویس می‌باشد از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه ادعیه مختلف با حواشی و با جلد روغنی به خط نسخ و رقاع با رقم «العبد محمدحسین الحسینی القاینی ۱۲۷۱» در مجموعه مهدوی است.

محمدحسین حکیم ـ میر خوشنویس و موسیقی‌دان و شاعر است و سه تار را خوب می‌نواخته. وی سی پاره قرآن را کتابت کرده و سال مرگ او را ۱۱۹۹ نوشته‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین خان دوّلو نقّاش و کاتب است و شعر نیز می‌گوید و شعاعی تخلّص داشته به نوشته احوال و آثار نقّاشان از آثار دیده شده وی یک نسخه از وقایع کربلاست که در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد که با تذهیب و خط نسخ زیبا نگاشته شده و رقم دارد «... نظمه و کتبه و مصوره محمدحسین خان بیگلربیکی قاجار دولوفی شهر شوال المکرم سنهٔ ۱۲۸۵»
دیگر از آثار وی تصویر مرقد حافظ است که با آبرنگ استادانه‌ای انجام گرفته با رقم «صوّر، محمدحسین دولو فی بلده شیراز ۱۲۸۰».

محمدحسین خان زنگنه نقّاش و طرّاح کرمانشاهی و از بزرگان عصر ناصری است وی از فارغ‌التحصیلان اولیه دارالفنون است سال وفاتش حدود ۱۳۱۰ شمسی است. اولین نقشه میدان توپخانه به وسیلهٔ او طرح شده است از آثار ماندگار او تصویر آب‌رنگ از چهره زنی است با لباس قاجاری در سال چهارم شماره نهم و دهم مجلهٔ یادگار که شرحی نیز درباره او آمده است.

محمدحسین دارالمرزی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه نظامی مزیّن و مذهّب به وسیله مهدی بیانی رویت شده که تاریخ رمضان ۱۰۳۴ داشته، تذهیب این کتاب توسط لطف‌الله مذهّب صورت گرفته است.

محمدحسین رزه‌یی ـ میر خوشنویس است وی شاگرد محمدقاسم شادیشاه بوده و از تعلیم شاه محمود نیشابوری و سلطان محمد خندان نیز بهره

گرفته است. محمد حسین در دربار شاه تهماسب صفوی مکانی داشته و پس از مرگ شاه به خراسان رفته و به کار کشاورزی پرداخته. وی شعر نیز می‌گفته است از نمونهٔ آثار خطی او:
یک نسخه دیوان امیرشاهی در کتابخانه مرحوم حاج سید نصرالله تقوی. این نسخه تاریخ رجب ۹۷۶ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین سالک اصفهانی کاتب خوشنویس است و از خوشنویسان عهد ناصرالدین شاه قاجار از خطوط وی به نوشتهٔ احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک نسخه ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات متن و حاشیه مذهّب به خط نسخ و رقاع که برای ناصرالدین شاه نوشته شده و رقم دارد. «... کتبه ... السلطانی محمدحسین الاصفهانی المتخلّص سالک در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.
۲ـ یک نسخه کلمات قصار به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ و رقاع که برای هدیه به ناصرالدین شاه نوشته شد و تاریخ ۱۲۷۵ (هجری قمری) دارد در همان کتابخانه.
۳ـ یک نسخه دیگر ادعیه به خط نسخ و رقاع که تاریخ ذیحجه ۱۲۷۶ در مجموعه آقای سلطان القرایی.

محمدحسین سلجوقی ـ خلیفه خوشنویس افغانی است و پدر فکری سلجوقی سخندان معاصر است. از آثار او قطعه‌ای در مجموعه دکتر مهدی بیانی موجود است که فکری به وی بخشیده و رقم آن چنین است. «حسب الاقتضاء جناب امیرالامراء شهنواز خان روحی فداء قلمی نمود. المذنب محمدحسین غفرالله له.

محمدحسین الشریف خوشنویس و کتیبه‌نویس است و از نمونهٔ خطوط او خطی است که بر صفه جنوبی مزار ملااسماعیل عقدائی نوشته شده که سورهٔ جمعه به خط نسخ است و تاریخ ذیقعده ۱۲۵۳ دارد.

یادگارهای یزد

محمدحسین شریف از خوشنویسان اوایل قرن چهاردهم هجری قمری است و از آثار او خط ترجمه قرآن چاپ بصیرالملک است که متن آن به خط زین‌العابدین اصفهانی و حواشی و ملحقات و ترجمه به خط نستعلیق و شکسته نستعلیق و تعلیق محمدحسین شریف می‌باشد با رقم «تمت الکتاب ... یداقل الافقر الاحقر محمدحسین الشریف ابن محمد ابن حسین الهندی» با تاریخ شعبان ۱۲۱۴.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین شهید صحاف و وراق آثار است وی در قرآنی است مربوط به قرن دهم (فهرست گلچین)

محمدحسین شیرازی خوشنویس و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ای به رؤیت مهدی بیانی رسیده که رقم و تاریخ آن چنین بوده که «المذنب محمدحسین الشیرازی ۱۱۷۵»

محمدحسین شیرازی خطّاط و کتیبه‌نویس دوران ناصرالدین شاه قاجار و از خطوط او کتیبه کاشی بقعه امامزاده عبدالله است به خط نستعلیق و تاریخ ۱۲۷۴ هجری قمری اثر دیگر وی کتیبه‌ایست روی یکی از درهای خاتم امامزاده حسن تهران به تاریخ ۱۲۷۶ هجری قمری. اثر دیگر وی کتیبه در ورودی مرقد شاه عبدالعظیم است با تاریخ ۱۲۷۱، که این در خاتمکاری بسیار عالی‌به‌دست محمد رفیع شیرازی ساخته شده است.

محمدحسین شیرازی نقّاش است و فرزند محمدعلی نقّاش شیرازی به نقل از فرصت‌الدوله در

آثار عجم پدرش در گل‌سازی استاد بوده و در سال ۱۲۸۵ هجری قمری در شیراز در گذشته است. محمدحسین از شاگردان لطفعلی است وی مردی درویش بوده که عاشق زیبایی و طبیعت می‌باشد.

ولی از آنجا که به طریقت صفا تمایل داشته. اغلب موضوعات وی همان اخوان صفا و دراویش است این هنرمند به شعر نیز علاقه داشته و نقّاش تخلّص می‌کرده است. در تصویر گل و مرغ از طبیعت الهام می‌گرفته و کارگاه وی پر از پوست خیار و هندوانه بوده که انتخاب رنگها از روی آنها انجام می‌گرفته برای رنگ سازی گاهی از طبیعت اشیا و موجودات استفاده می‌نمود و با خشک کردن آنها و کوبیدن و پودر نمودنشان رنگ می‌ساخت، سال وفات و احوال این هنرمند بر ما معلوم نیست اما به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده آثارش بین سالهای ۱۲۷۰ تا ۱۲۸۹ هـ. ق دیده شده. از آثار رقم‌دار این هنرمند به نقل از همان مؤلف عبارتند از:

۱ـ قلمدانی گل و مرغی که در حراج ساتبی سال ۱۹۷۹ لندن به‌فروش رفته است.

۲ـ قلمدان گل و مرغی با رقم «رقم بنده حسین بن علی»

۳ـ قلمدانی گل و مرغی در مجموعه استاد ادیب برومند با رقم یا حسین‌بن علی

٤ـ قلمدانی مذهّب با گلهای خوشه انگوری و رقم محمدحسین شیرازی، که قبلاً در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است.

۵ـ جلد گل و مرغی با تصاویر منظره و انسان و رقم «یا حسین بن علی»

٦ـ جلد گل و مرغی با شمایل حضرت علی علیه‌السلام حسنین و رقم «ادرکنی یا حسین سنه ۱۲۸۹»

۷ـ تصویر استادانه درویشی با رقم «یا امام حسین ۱۲۸۱»

۸ـ سیاه‌قلم‌گل و مرغی‌بارقم«عمل‌محمدحسین سنهٔ ۱۲۸۲» این اثر در موزه تزئینی تهران بوده است.

۹ـ قلمدان مجلسی و سان نظامی ناصرالدین شاه که به وزیر جنگ تقدیم شده با رقم «یا حسین مظلوم»

۱۰ـ قلمدان تابوتی گل و مرغی با رقم ادرکنی یا حسین ۱۲۸۰ در مجموعه آقای دکتر بهاری

۱۱ـ دو تصویر درویش تصویر نورعلیشاه با آبرنگ و رقم «یا امام حسین ۱۲۷۰» در مجموعه آقای کریم‌زاده

تصویر نور علیشاه (*)

محمدحسین شیرازی ـ کاتب السلطان

خوشنویس است و مهدی بیانی او را یکی از برجسته‌ترین خوشنویسان عصر ناصرالدین شاه می‌داند و علت عدم شهرت او را عدم پراکندگی آثارش ذکر کرده‌اند زیرا تقریباً همهٔ آثار او در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان (کتابخانهٔ سلطنتی سابق) گرد آمده و سخت مورد توجه شاه بوده است. کاتب‌السلطان پس از قتل ناصرالدین شاه کار خود

را در دربار مظفرالدین شاه ادامه داد آثاری بنام وی نوشته است. از نمونهٔ آثار او:
۱ـ یک نسخه شش دفتر مثنوی مولانا که تاریخ رمضان ۱۲۷۹ دارد در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان (سلطنتی سابق)
۲ـ یک نسخه ترجمه قرآن که به دستور ناصرالدین شاه انجام گرفته و تاریخ ۱۲۹۰ دارد در همان کتابخانه
۳ـ یک نسخه نخجیر ناصری به تاریخ ذی‌قعده ۱۲۸۲ در همان کتابخانه
٤ـ یک مرقّع با تاریخ ۱۲۷٤ در همان کتابخانه
۵ـ یک مرقّع به تاریخ ۱۳۰٤ در همان کتابخانه
٦ـ یک مرقّع با تاریخ ۱۲۷٤ در همان کتابخانه
۷ـ یک نسخه تاریخ سلطان محمود غزنوی تألیف عباسقلی سپهر در کتابخانه مجلس شورا، که در زمان مظفرالدین شاه نوشته شده و تاریخ ۱۳۱٦ دارد
۸ـ یک نسخه دیوان حافظ با تاریخ ۱۲۷۹ در مجموعه دکتر مهدوی تهران
۹ـ نسخه‌ای دیگر از دیوان حافظ با تاریخ ۱۲۸۳ در همان مجموعه
۱۰ـ یک مرقّع مناجات خواجه عبدالله انصاری و مناجات منظوم دیگر با تاریخ ۱۲۷۵ در همان مجموعه
۱۱ـ یک نسخه دیوان ناصرالدین شاه با تاریخ ۱۲۷۲ در کتابخانهٔ مرحوم حاج سیدنصرالله تقوی تهران
۱۲ـ یک نسخه مخزن‌الاسرار نظامی با تاریخ ۱۲۷۱ در کتابخانه دانشگاه استانبول
۱۳ـ یک مرقّع با تاریخ ۱۳۰۵ که در تهران نوشته شده و مهدی بیانی در دست فروشنده‌ای دیده است. از این جهت رقم و تاریخ آنرا ذکر می‌کنم تا اگر دیده شد بازشناخته شود.
«العبد کاتب الحضرت السلطانی، محمدحسین شیرازی غفر ذنوبه و ستر عیوبه فی دارالخلافهٔ طهران سنه ۱۳۰۵» و «العبد المذنب الراجی محمدحسین شیرازی مستوفی همایونی الملقب به کاتب السلطان غفر ذنوبه ۱۳۰۵ در مشهد مقدس نوشته شد ۱۳۰۸»
۱٤ـ قطعات متعدد متفرق دیگر که در مجموعه‌های کتابخانه کاخ موزه گلستان و کتابخانه ملی تهران ـ کتابخانهٔ سلطان القرایی ـ مهدی بیانی ـ حاج حسین آقا نخجوانی موجود است.
۱۵ـ کتیبه امامزاده عبدالله در شهر ری که از نقایس کار وی است که رقم و تاریخ «کتبه العبد المذنب محمدحسین الشیرازی غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه فی شهر رجب سنه ۱۲۷۳ دارد.

محمدحسین شیرازی حسینی خوشنویس سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از آثار او قطعه‌ای در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد با رقم «المذنب محمدحسین الحسینی الشیرازی» این خوشنویس معاصر محمد حسین شیرازی کاتب‌السلطان بوده است.

محمدحسین شیرازی عالی ـ میر خوشنویس و شاعر سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و در شعر «عالی» تخلّص دارد. وی فرزند میرزا محمد کلانتر فارس است. سال مرگ او را ۱۲٤٦ یا ۱۲٤۷ نوشته‌اند.

انجمن خاقان ـ حدیقةالشعرا ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین شیرازی مشکین قلم نقّاش و خوشنویس است و معاصر محمدحسین شیرازی کاتب‌السلطان. وی خط نسخ و شکسته نستعلیق و شکسته تعلیق و نستعلیق را خوش می‌نوشته و در نقّاشی ناخنی مهارت داشته. از نمونهٔ آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک مرقّع به خط نسخ و شکسته تعلیق و نستعلیق در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان با رقم و تاریخ «المذنب الفقیر محمدحسین الشیرازی الملقب به مشکین قلم عفرله سنهٔ ۱۲۷۹.

۲ـ یک قطعه به خط نستعلیق در مجموعهٔ آقای سلطان القرایی تهران با تاریخ و رقم «هجدهم شهر ذی‌الحجةالحرام سنهٔ ۱۲۵۶ المذنب محمدحسین الملقب به مشکین قلم»
۳ـ تصویر ناخنی میرزا فضل‌الله طباطبایی در کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم محمد حسن شیرازی مشکین قلم ۱۲۸۱ و تصویر زنی با همان شیوه که هر دو به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

محمدحسین صبوری تبریزی از نقّاشان سده دهم هجری قمری تبریز بوده است، از احوال وی آگاهی بدست نیامده.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدحسین صحاف اصفهانی ـ آقا صحاف و جلدساز و سوخت کار و مرقّع ساز است از شاگردان آقا محمدصادق و آقا محمدابراهیم اصفهانی. وی در قرن چهاردهم قمری می‌زیسته و از استادان بنام این هنرها در اصفهان بوده است.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

محمدحسین ضابطه‌نویس خوشنویس است و محمدصالح اصفهانی او را از شاگردان ابوتراب اصفهانی دانسته (قرن یازدهم هجری قمری)

محمدحسین ضیاء کاتب و خوشنویس دوران قاجار است و از خطوط وی:
۱ـ دو قطعه به خط نسخ کتابت که در زمان محمدشاه قاجار نوشته شده در مجموعه مهدی بیانی
۲ـ یک نسخه تعلیقات به خط نسخ و رقاع که با رقم «... و انا الخاطی کمتر کلب آستان حیدر ... غلام شاه اول محمدحسین متخلّص به ضیاء» به تاریخ ۱۲۵۰ هجری قمری در مجموعه حاج سید نصرالله تقوی.

محمدحسین طالقانی خطّاط و کتیبه‌نگار سدهٔ سیزدهم قمری است و از نمونهٔ خطوط او کتیبه در مسجد آقا سیدحسین لنگرود است که تاریخ ۱۲۷۷ هجری قمری دارد.

محمدحسین طوطی از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری است از آثارش یک نقّاشی در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است با رقم «رقم محمدحسین ۱۰۵۶»

محمدحسین عطاخان ـ میر (مرصّع رقم) خوشنویس است و فرزند محمدباقر زرین قلم وی در قرن دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او:
۱ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «میر محمدحسین عطاخان سنهٔ ۱۱۹۲» در موزهٔ باستانشناسی دهلی
۲ـ یک قطعه با رقم «مرصّع رقم خان، عَرَف میرمحمد حسین عطاخان»

تاریخ خطوط اسلامی

محمدحسین عمادالکتاب خوشنویس و نقّاش است، تولدش در ۱۲۸۵ در قزوین بود وی در سال ۱۳۳۴ وارد کمیته مجازات گردید و چون اعضاء کمیته دستگیر و زندانی شدند وی نیز زندانی شد پس از آزادی وارد دفتر مخصوص سلطنتی گردید، و کلیه تحریرات این دفتر به عهده او بود همانطور که بیانیه‌های کمیته مجازات نیز خط وی می‌باشد. مرگ عمادالکتاب در ۲۶ تیر ماه ۱۳۱۵ مطابق با ربیع‌الثانی ۱۳۵۵ در تهران اتّفاق افتاد وی از خانواده سیفی قزوینی است و در خط از شیوهٔ میرزا رضا کلهر پیروی می‌کند. عمادالکتاب همهٔ اقلام را خوش می‌نوشته و نستعلیق را استادانه و از نقّاشی آبرنگ بهره‌ای داشته است از آثار او:
۱ـ کتیبه جدید مدخل مدرسه سپهسالار و لوحه‌ای بر آرامگاه فردوسی، که گرده آنها در کتابخانهٔ ملی است.

سیاه مشق کار عمادالکتاب مجموعه کریم‌زاده

۲ـ یک دوره رسم‌المشق برای نوآموزان دبستان و دبیرستان
۳ـ یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی معروف به امیر بهادری که به سال ۱۳۳۶ به چاپ رسیده است.
٤ـ سفرنامهٔ استانلی چاپ ۱۳۱۵ شمسی
۵ـ نامهٔ دانشوران ناصری چاپ ۱۳۱۸ شمسی
٦ـ محسنیه که به سال ۱۳۱۲ شمسی چاپ شده
۷ـ حساب موسی خان ۱۳٦۷ شمسی چاپ گردیده
۸ـ ترجیع‌بند هاتف که توسط انتشارات انجمن دوستداران کتاب منتشر شده است (بیانی)
۹ـ یک مکتوب به پرفسور ادوارد برون انگلیسی که نسخه‌ای از آن در کتابخانه مرحوم حاج سیدنصرالله تقوی است
۱۰ـ یک قطعه که در ۱۳۲۳ قمری نوشته شده و به آقای امین دفتر تقدیم شده با رقم «کتبه العبد الفقیر محمد حسین عمادالکتاب القزوینی غفرله» در مجموعهٔ مهدی بیانی
۱۱ـ یک قطعه به تاریخ ربیع‌المولود ۱۳۳٦ در همان مجموعه
۱۲ـ یک قطعه که به عنوان معلم خط احمد شاه نوشته و تاریخ ذی‌قعده ۱۳۳۱ دارد در همان مجموعه
۱۳ـ یک قطعه به تاریخ ۱۳۲۷ (جمادی الثانی) که نوشته است ناخوشی و ضعف بنیه نمی‌گذارد که یک چیز خوبی جهت برادرم بنویسم در همان مجموعه
۱٤ـ یک قطعه‌به‌تاریخ صفر ۱۳۳٦ در همان مجموعه
۱۵ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «در ادارهٔ محاسبات وزارت داخله نوشته مشقه عمادالکتاب القزوینی در هفتم ذی‌قعدهٔ یکهزار و سیصد و بیست و نه» در همان مجموعه
۱٦ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «معلم الحضرت السلطانی عمادالکتاب القزوینی غفر ذنوبه و ستر عیوبه سنه ۱۳۳۰» در همان مجموعه
۱۷ـ یک قطعه به تاریخ محرم ۱۳۳۱ در همان مجموعه
۱۸ـ یک قطعه نستعلیق چلیپای مذهّب در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است

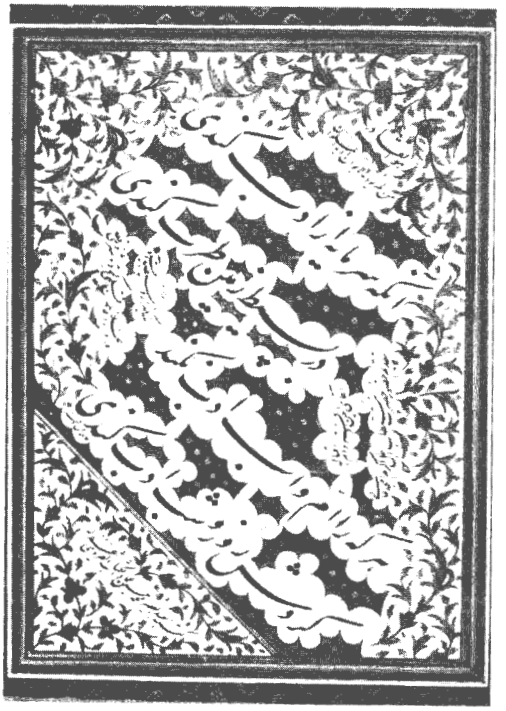

نمونه خط جلیپای عمادالکتاب

علاوه‌بر آثار خطی عمادالکتاب وی نقّاش نیز بوده و استاد کریم‌زاده تعدادی از آنها را معرفی کرده است که عبارتند از:

۱۹ـ تصویر سیاه قلمی چهره خود با رقم «صورت عمادالکتاب سیفی که به دست خود ساخته»

۲۰ـ تصویر حوضی که مردی کنار آن در حال قدم زدن است و در زیر آن نوشته شده «منظره محبس انفرادی که در سال ۱۳۳۸ (هجری قمری) به آبرنگ کشیده شده.

۲۱ـ تصویر یکی از حواریون مسیح با رقم و تاریخ «در ماه رمضان هزار و سیصد و سی است که آخرین سال سیم محبوسیت فقیر است در محبس کشیده شد العبد عمادالسیفی القزوینی.

۲۲ـ تصویر دست سیاه قلمی در حال نوشتن خط با رقم «عماد السیفی»

۲۳ـ تصویر سیاه قلمی کریم‌خان زند

درضمن استاد کریم‌زاده چند قطعه از آثار خطی وی را در مجموعهٔ خود دارند

محمدحسین قزوینی کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه الف‌النهار که در سال ۱۳۱٤ قمری نوشته شده و بعد به چاپ رسیده است با رقم «محمدحسین بن محمد قزوینی»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین کازرونی خوشنویس است و معاصر احمد نیریزی و خط او به درجه‌ایست که با خط احمد نیریزی تشخیص داده نمی‌شود بنابراین بعضی از خطوط به نام آن استاد نامیده شده، از نمونهٔ آثار وی یک نسخه مناجات خمس عشر به قطع نیم ربعی است به خط نسخ با رقم «کتبها الاقل عبادالله محمدحسین الکازرونی» (۱۱۱۰) متعلق به کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین کاشانی ـ شیخ کاتب خوشنویس است و شعر می‌گوید و طوبیٰ تخلّص دارد. آنچنان که از نوشتهٔ وی پیداست وی بسیار پرکار و فرهنگ‌دوست بوده و کتب بسیاری را نوشته و به چاپ رسانده از جمله:

۱ـ یک نسخه دیوان هلالی جغتالی که خود تصحیح کرده و چاپ شده است. این کتاب تاریخ ۱۳۱۵ دارد

۲ـ شرح دعای جوشن و صباح سنه ۱۲۸۳ چاپ‌شده

۳ـ شرح منظومه در سنهٔ ۱۲۹۸ چاپ شده

٤ـ سه‌منظومهٔ حاج‌سبزواری‌سنهٔ ۱۲۹۸ چاپ‌شده

۵ـ شرح حکمة الاشراق و اسرارالحکم

٦ـ شرح عربی و فارسی بر منظومهٔ جزری

۷ـ مشکلات العلوم نراقی

۸ـ یوسف و زلیخا

۹ـ دیوان حسین بن حسن کاشانی

۱۰ـ طاقدیس ملااحمد نراقی
۱۱ـ مفتاح الکرامه
۱۲ـ ابواب الجنان واعظ قزوینی
۱۳ـ گوهر مراد
۱۴ـ مجمع الامثال میدانی
۱۵ـ سرمایه ایمان
۱۶ـ مختصر گوهر مراد
۱۷ـ دیوان شمس تبریزی
۱۸ـ کلمات مکنونهٔ فیض
۱۹ـ دیوان فیض
که از شماره یازده تا نوزده را در دست تحریر نوشته است
۲۰ـ از آثارخطی او ترجمهٔ فارسی یک نسخه قرآن به خط علی‌عسکر ارسنجانی است با رقم «طوبیٰ تحریر کرد» که به رؤیت مهدی بیانی رسیده است.

محمدحسین کاشانی نستعلیق‌نویس بوده و سپهر او را فرزند محمدتقی کاشانی می‌داند و مرگ او را به سال ۱۲۸۷ ذکر کرده است.

محمدحسین کشمیری خوشنویس مشهور هندی است، که از مقربان دربار اکبرشاه (۹۶۳ ـ ۱۰۱۴) پادشاه گورکانی هند و استاد شاهزادگان بود و در دربار لقب زرین قلم داشت. پس از آن در دربار جهانگیر شاه (۱۰۱۴ ـ ۱۰۳۷) همان منزلت را حفظ نمود به این مناسبت جهانگیر شاهی نیز رقم دارد.
سال مرگ وی را ۱۰۲۰ نوشته‌اند از نمونهٔ آثار خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ شش قطعه از مرقّع گلشن که رقمها و تاریخهای زیر آن آنها دیده می‌شود «بموجب حکم اقدس، کمترین بنده‌ها محمدحسین زرین قلم کشمیری سنه ۳ موافق سنهٔ ۱۰۱۷ نقل نمود» و «العبد المذنب الفقیر محمدحسین زرین قلم جهانگیر شاهی، فی سنهٔ هزار و هجده»
این مرقّع متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان (سلطنتی سابق) است.
۲ـ پنج قطعه در مرقّعهای دیگر در همان کتابخانه
۳ـ قطعاتی چند با تاریخهای ۹۹۲ و ۹۸۸ در کتابخانه‌های ملی، آستان قدس رضوی، ملک، بادلیان و موزه باستان‌شناسی دهلی.

خط محمد حسین کشمیری تزیین و پرنده‌سازی استاد منصور (*)

٤ـ پنجاه و سه قطعه در یک مرقّعی عظیم که مجموعهٔ بیشترین آثار وی بوده است توسط مهدی بیانی رؤیت شده که رقمها و تاریخهای مختلف داشته است چون «کشمیری» و «کشمیری کاتب» و «محمدحسین» و «محمدحسین کاتب» و «محمدحسین زرین قلم» و «الفقیر محمدحسین فی شهور سنهٔ ۹۹۹» و «کتبه العبد المذنب الحقیر محمدحسین غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه والسلام فی سنه الف» و «کتبه العبد المذنب المفتقر الی رحمةالله محمدحسین زرین قلم غفرله سنه هزار و چهار»
٥ـ یک نسخه مفردات نستعلیق میرعلی تبریزی و یک صفحه سوره فاتحه و در پایان دو قطعه با تاریخ ۹۹۰ در مجموعهٔ مهدی بیانی

محمدحسین کوزه کنانی نستعلیق‌نویس است و سپهر سال او را ۱۲۱٤ نوشته است.

محمدحسین گیلانی خوشنویس و موسیقی‌دان و شاعر لاهیجانی است که ابتدا رسمی و پس فغفوری تخلّص می‌کرده است. وی مدتی به آذربایجان و گیلان رفته پس از آن به اصفهان آمده و به دربار شاه عباس راه یافته است. وی قصایدی غرّا در مدح شاه عباس دارد. محمدحسین پس از آن به قندهار و لاهور رفت و از آنجا به آگره و برهان‌پور و به دربار شاهزاده پرویزبن جهانگیر راه یافت و در سال ۱۰۲۷ در همانجا درگذشت.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین لله بن عبداله زند بکله نقّاش و خوشنویس است و از صنعت قطاعی با اطلاع بود. وی ملقب به یمین الدوله می‌باشد و از خویشان نزدیک کریم‌خان بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان :
۱ـ تصویر جنگ دو خروس که بسیار ماهرانه کشیده شده
۲ـ بریده خط یاقوت به صورت قطاعی با رقم «قاطعه محمدحسین لله ... در یک مرقّع بزرگ که کلیهٔ آثار وی قرار دارد این مرقّع متعلق به آقای صمد خورشید می‌باشد.
۳ـ بریده قطاعی خط عمادالحسنی در همان مجموعه
٤ـ حواشی دو نقّاشی از محمد زمان به صورت قطاعی شامل پرنده و حیوانات در همان مجموعه
٥ـ یک سیاه مشق قطاعی با رقم «یمین الدوله محمدحسین زند بکله در همان مجموعه
٦ـ حاشیه تصویر ناصرالدین شاه با گل و مرغ و طاووس به صورت قطاعی در همان مجموعه
۷ـ از نمونهٔ کتیبه نگاری وی کتیبه ضریح امامزاده احمد اصفهانی است که تاریخ ۱۲۹۰ هجری قمری دارد.

محمدحسین مازندرانی کاتب خوشنویس است و از آثار او نسخه‌ای از عیون‌الحساب متعلق به کتابخانه مدرسهٔ سپهسالار می‌باشد با رقم و تاریخ «قدنقها فی مجالس آخرها اول شهر شعبان المعظم من شهور سنهٔ ۱۰۹۳ و انا العبد الحقیر الجانی، محمدحسین بن محمد صالح المازندرانی غفر ذنوبه و ستر عیوبه»

محمدحسین مستوفی ـ میرزا خوشنویس و از مستوفیان دستگاه ظل‌السلطان همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و در سیاق مهارت داشته مرگ وی را به سال ۱۳۱٦ هجری قمری نوشته‌اند.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین مصور ـ میرزا از نقّاشان عهد شاه عباس کبیر است، اما آثار وی تاکنون مشاهده نشده.

محمدحسین میرزا شاهزاده قاجاری که نستعلیق را خوش می‌نوشته و شعر می‌گفته است. محمدحسین از طرف پدرش فتحعلی‌شاه حاکم لرستان بود.

محمدحسین ناجی از خوشنویسان و شعرای هندوستان است که به نقل از تذکرهٔ روز روشن از منشیان دربار عالمگیر شاه بوده است. وی خط شکسته تعلیق و نستعلیق و نسخ را نیکو می‌نوشته و مرگ وی را به سال ۱۱۲۶ (هجری قمری) نوشته‌اند. سفینه خوشگو نیز مرگ وی را در همان‌سال و در بنگاله نوشته است.

محمدحسین نایب‌الصدر فرزند رحمت علی شاه است که خطوط نسخ و نستعلیق و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته و شعر می‌گفته و منصور تخلّص داشته است. وی پس از مرگ پدر به تهران آمد و از ناصرالدین شاه لقب نایب الصدر گرفت. تولدش در ۱۲۵۵ و مرگ او ۱۲۹۵ هجری قمری است. نایب‌الصدر حواشی بسیاری بر کتابهای ادبی و منطق و حکمت نوشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین نورس دماوندی شاعر و خوشنویس دوره صفوی است که در دماوند متولد شده و به اصفهان رفته، وی نورس تخلّص می‌کرده است و با صائب نیز چندی مصاحب بوده است. سال وفاتش معلوم نیست ولی تا سال ۱۰۹۳ در قید حیات بوده از نمونهٔ آثار خطوط وی :

۱ـ یک نسخه قرآن مجید به خط نستعلیق با رقم و تاریخ «کتبه العبد المتخلّص بالنورس دماوندی، فی سنه ثلث و تسعین بعد الالف» (۱۰۹۳) متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

۲ـ یک نسخهٔ تذکرهٔ شاه تهماسب که در شعبان ۱۰۹۰ نوشته شد، در همان کتابخانه

۳ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم و تاریخ «نمقه محمدحسین نورس سنهٔ ۱۰۸۸» در همان کتابخانه

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین یزدی فلزکار و نقّار و ساعت‌ساز بوده و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او یک ساعت آفتابی است که معرف هنر و دانش وی می‌باشد و تاریخ ساخت آن ۹۸۴ است.

هفت هزار سال هنر فلزکاری در ایران

محمدحسین یزدی نقّاش و طرّاح و قاطع است از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده یکی قطاعی جمع گلهای تزئینی است که بین آنها چند آیه قرآن مجید آمده است و رقم دارد. «عمل محمدحسین یزدی ۱۲۷۲» و دیگر اثری قطاعی نقّاشی و خطّاطی است به همان شیوه در مجموعه استاد کریم‌زاده به تاریخ ۱۲۷۹ با سجع «بود نور چشم محمدحسین»

نقّاشی و خطّاطی و قطاعی کار محمد حسین یزدی
مجموعه کریم‌زاده (*)

محمدحسین یزدی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی :
۱ـ یک نسخه بیاض ادعیه به خط نسخ و رقاع و شکسته کتابت که تاریخ ربیع‌الاول ۱۲۷۸ دارد و برای فروش عرضه شده بوده با رقم «حرره العبد الداعی لدوام الدولة القاهرة المحتاج الی رحمة ربه الغنی محمدحسین الیزدی فی ...»
۲ـ یک نسخه دعای کمیل به قطع جانمازی، جلد روغنی با تاریخ رجب ۱۲۷۵ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان
۳ـ یک نسخه دعای صباح و غیره به قطع جانمازی، جلد روغنی به خط نسخ و تاریخ ذی‌حجه ۱۲۷۵ در همان کتابخانه

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحسین تبریزی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه زادالمعاد به نسخ کتابت و به تاریخ شوال ۱۲٤٤ در کتابخانه مجلس است.

محمدحسین هروی خوشنویس است و در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته. مناقب هنروران وی را شاگرد میرمحمد باقربن میرعلی هروی دانسته است. از آثار دیده شدهٔ وی یک نسخه مهر و مشتری عصار تبریزی است که در فهرست کتابخانه با دالیان آکسفورد به شماره H 239 آمده است. این نسخه دارای ۱۰ مینیاتور و تاریخ ربیع‌الثانی سال ۹۷۹ هجری قمری است.

محمدحسین هروی نقّاش و مجلّد است که در هنر عکس استادی بی‌نظیر بوده است. وی برادر محمد مؤمن صحاف می‌باشد. عبدالباقی نهاوندی در کتاب مأثر رحیمی که بسال ۱۰۲٦ هجری قمری تألیف کرده هنر وی توصیف نموده و او را بی‌نظیر خوانده است. محمدحسین در کتابخانه خان خانان در هند مشغول بوده است.

محمد حسینی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه چلیپا به خط نستعلیق سه بیت از شعر حافظ به شماره ۲۱۰۸ در موزه رضا عباسی می‌باشد. در حاشیه این قطعه اشعار دیگری نوشته شده که تاریخ سدهٔ یازدهم هجری قمری دارد.

گلستان خیال

محمد حسینی از صحافان و جلدسازان دورهٔ قاجاریست و از آثار او جلد نسخه شماره ۷۷۳۲ کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه است.

صحافی سنتی ـ ایرج افشار

محمد الحسینی از خوشنویسان اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم است. از آثار او :
۱ـ دو قطعه در کتابخانه کاخ موزه گلستان با قلم دودانگ و کتابت خوش با رقم حقیر فقیر محمدالحسینی (بیانی)
۲ـ شاهنامه فردوسی موزه توپ قاپوسرا استانبول به شماره H 1508 و تاریخ ۹۰۲ هجری قمری دارای ۳۲ مجلس نگاه

فهرست‌موزه اداره کل موزه ـ فصلنامه چلیپا ـ فصلنامهٔ پیمان

۳ـ دیوان سیف فرغانی، کتابخانه خزینه توپ قاپوسرای استانبول به شماره R 984 و تاریخ ۹۰٤ هجری قمری

فهرست کتب خطی

محمد حسینی خوشنویس است و به خط وی یک رقعه مذهّب و به نسخ کتابت و شکسته کتابت با رقم :
۱ـ «بجهة دوستی از دوستان که امتثال فرمان فرمودهٔ ایشان لازم بود درصدد تضییع صفحه برآمد، کاغذ بد قلم بود. امید است از معایب پوشیده دارند. «حرره‌العبد الاقل الداعی محمد الحسینی» در مجموعه مهدی بیانی.
۲ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و شکسته با رقم «العبد الحقیر محمدالحسینی فی ۱۲۰۱» در کتابخانهٔ

کاخ موزهٔ گلستان
۳ـ دو رقعه به خط نسخ و با رقم «مشقه محمد الحسینی» در همان کتابخانه (بیانی)

محمد حسینی (ابن علاءالدین) خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ دو رقعه از مرقّع نسخ و شکسته کتابت با رقم «حرره اقل السادات محمدبن علاءالدین محمد الحسینی فی سنة ۱۲۰۵» در کتابخانه مدرسه سپهسالار (فهرست)
۲ـ یک رقعه از مرقّع نسخ و شکسته کتابت با رقم «مشقه العبد الاقل ابن علاءالدین محمد، محمد الحسینی» فی ۱۲۰۶ (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزه گلستان

احوال و آثار خوشنویسان

محمد حسینی ـ حاج خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ دو قطعه از مرقّعی با رقم و تاریخ «مشقه حاجی محمد الحسینی» و «نمّقه حاجی محمد الحسینی ۱۰۶۶» در مجموعه آقای مجید موّقر تهران
۲ـ یک قطعه که مهدی بیانی نزد کتابفروشی دیده است با رقم «کمترین بندگان سید محمد الحسینی»
۳ـ یک قطعه از مرقّعی به شیوه میرعماد «با رقم کمترین بندگان سید محمد الحسینی» در مجموعه آقای ناصری تهران

محمد الحسینی امامی (حاج محمد حسینی) از خانواده و از سادات حسینی امامی اصفهانی است که در آبرنگ و میناسازی و کارهای روغنی و قلمدان‌سازی مهارت داشته از کارهای دیده شده وی به نوشته استاد کریم‌زاده در احوال و آثار نقّاشان قدیم :
۱ـ قلمدان نفیس کیانی است با تصاویر پادشاهان قدیم در مجموعه استاد ادیب برومند با رقم «حاج محمد حسینی»
۲ـ تصویر جوانی ناصرالدین شاه با رقم «عمل کمترین درگاه سید محمد الحسینی فی سنهٔ ۱۲۶۴»
۳ـ تصویر آبرنگی ناصرالدین شاه با رقم «رقم کمترین بنده فقیر سید محمد الحسینی فی سنهٔ ۱۲۶۵ من الهجرة»
۴ـ تصویر ناصرالدین شاه در کنار یک لوله توپ با رقم «عمل کمترین سید محمد الحسینی الامامی» که این اثر در حراج ۱۹۷۹ ساتبی‌لندن به‌فروش رفته است.
۵ـ تصویر نیم تنه ناصرالدین شاه با رقم «عمل حقیر محمدالحسینی الامامی سنهٔ ۱۲۷۸» این اثر در راهنمای کتاب سال ۱۶ به چاپ رسیده
۶ـ سر قلیان مینایی با تصویر برجسته گلها و رقم «سیدمحمد ۱۲۹۸» (تاریخها همه‌هجری‌قمری‌است)

محمد حصاری ـ سیّد تذهیب‌کار و خطّاط عثمانی است. اصلش از قره حصار استانبول است. وی در آرایش نسخه‌ها و خط نسخ و ثلث استاد بوده است. به نوشته مستقیم‌زاده مرگ وی در سال ۱۱۹۷ هجری قمری در حج اتّفاق افتاده. از آثار دیده شدهٔ وی به نوشته استاد محمدعلی کریم‌زاده قطعه‌ی خط نسخ تذهیب شده است با رقم «حرره و ذهبه الفقیر الحقیر السید محمد حصاری ۱۱۶۸»

محمد حفظی از خوشنویسان‌عثمانی است و به خط وی یک لوحه به قلم ریحان و ثلث و نسخ و رقاع که در زمان سلطان محمدبن‌سلطان عبدالحمید خان و به تاریخ ۱۱۹۵ نوشته شده و در موزه اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد حفیظ خان از خوشنویسان هندوستان که شعر می‌گفته و عزّت تخلّص داشته است و در سیزده‌سالگی از لاهور به دهلی رفته و جزو یساولان سلطان درآمده ولی در آخر گوشه‌گیری اختیار نموده. محمد حفیظ خان خط نسخ و شکسته

نستعلیق و شکسته تعلیق و نستعلیق را خوش می‌نوشته و شاگردان بسیار در هر خطی دارد ازجمله غلام محمد هفت قلمی مؤلف تذکرهٔ خوشنویسان از شاگردان وی است. وفات او را در سال ۱۱۹۴ نوشته‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد حکاک نقّاش و حکّاک و نقّار بر روی فلزات است از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان جام برنجی کوچکی است که با انواع خطوط و نقوش آراسته شده و رقم دارد «قربان دوست ـ محمد حکاک»
اثر دیگروی‌در یک‌مجموعه‌جام مسی زیبایی است که‌با اشعار و نقوش زینت‌شده و رقم «مشق کمترین محمد حکاک» دارد. این اثر به نوشته هنر و مردم شماره ۳۹ و ۴۰ در مجموعه آقای خلیل‌رحیمی‌است.

محمد حکیم کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او یک نسخه غرر و درر در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است که تاریخ شعبان ۱۰۴۰ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدحکیم حافظ ترکیبی یزدی خوشنویس است و از خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک قطعه مذهّب، با خط ثلث و رقاع با رقم «کتبه محمدالحکیم الحافظ الترکیبی یزدی با تاریخ ۱۸۴۰ (هجری‌قمری)در مجموعه نصیری ـ دانشگاه
۲ـ یک قطعه از مرقّع به خط توقیع با همان رقم و تاریخ شوال ۸۶۰ در دانشگاه استانبول.

محمد حلمی خوشنویس است و به خط وی یک لوحه مذهّب به خط ریحان و ثلث و نسخ در مزار مولانا در قونیه است با رقم «کتبه العبد محمد حلمی غفرله».

احوال و آثار خوشنویسان

محمد خان ـ میرزا خوشنویس عهد ناصری است که خط نستعلیق را خوش می‌نوشته و از ادبیات و عربی و زبان فرانسه بهره‌ای داشته است تولدش در سال ۱۲۸۴ هجری قمری در تهران اتّفاق افتاده وی فرزند میرزا احمد خان مؤید الملک پیشخدمت ناصرالدین شاه است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد خان نگارگر و نقّاش و فلزکار که در سده دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار دیده شدهٔ وی خنجر دسته عاجی مزینی است در بریتیش میوزیوم با رقم «عمل محمد خان».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد خان (سلطان عثمانی) از پادشاهان عثمانی است که هنر خوشنویسی می‌دانسته و به خط وی یک لوحه ثلث با رقم «ابی‌الفتح سلطان محمد خان» در موزهٔ اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

اگر چه این خط فاقد تاریخ است اما آنچه از رقم او برمی‌آید باید خط سلطان‌محمد ثانی (۸۵۵ ـ ۸۸۶) باشد. نگارنده

محمدخان بیک نقّاش و شاعر عهد شاه عباس دوم است. که به نوشته نصرآبادی از نجبای داغستان بوده. پدرش رستم بیک در خدمت شاه عباس کبیر و خودش در دربار شاه عباس دوم راه یافته و در نقّاشی و چهره‌سازی و شعر و معما مهارت داشته است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر علی قلی خان یکی از رجال صفوی است با رقم «... کمینه چاکر عباس شیرمحمدخان سنه ۱۰۷۰».

محمد خان گیلانی ـ استاد نجّار و نقّار و گره کار است وی در سال ۹۰۹ هجری قمری صندوق امامزاده محمود در دهکدهٔ تیرسا از دهکده‌های تترستاق نور را ساخته است.

از آستارا تا استارباد

محمد خان مصوّر نقّاش اواسط سدهٔ یازدهم هندوستان است که به شیوهٔ اصفهان نقّاشی می‌کرده. محمد خان در چهره‌سازی و گل‌آرایی چابک دست بوده از آثار دیده شدهٔ وی به نوشته مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان یکی تصویر شاه‌زادهٔ جوانی است با رقم «عمل محمد خان مصور سنهٔ ۱۰۴۳» (هجری قمری) و دیگر تصویر یک شاهزاده هندی با رقم «عمل محمد خان فرزند میان چند»

محمد خطّاط خطّاط کرمانشاهی است و نامش در تحفه العالم میر عبداللطیف شوشتری آمده‌است که او را از معاریف کرمانشاه ثبت کرده. وی آوازی خوش داشته است.

محمد خطیب نقّاش و ابری‌ساز عثمانی است و خطیب مسجد ایاصوفیای استانبول در سالیان ۱۱۸٤ هجری قمری بوده و وی مبتکر شیوهٔ خاصی در ابری‌سازی می‌باشد که به نام شیوه خطیب مشهور است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد خلوتی خوشنویس است و از آثار خطی او یک نسخه منطق‌الطیر عطار است که در همهٔ برگها دارای تشعیر و تذهیب بوده و تاریخ ۹۷٤ هجری قمری دارد. این نسخه در موزه ملی کراچی در پاکستان می‌باشد.

محمد خلیفة الخلفا خوشنویس و شاعر طنبورنواز سدهٔ یازدهم هجری قمری است. در نقّاشی تردستی داشته است و هنگام تألیف مجمع الخواص (سال ۱۰۱٦) در سنین جوانی بوده است.

محمد خلیل ـ حاج خوشنویس است به نوشته فارسنامه ناصری. وی فرزند حاج محسن تاجر شیرازی است. تولدش به سال ۱۲۱۸ در بوشهر بوده و در شیراز کسب کمالات کرده و در خط نستعلیق سرآمد شده است. برادرش حاج عبدالحسین شکسته‌نویس بوده است. مرگ وی بسال ۱۲۷۵ اتّفاق افتاده است.

محمد خلیل مولوی خوشنویس است به نوشته تذکره خوشنویسان نستعلیق را به روش رشیدا می‌نوشته. به نقل از غلام محمد هفت قلمی مردی دانشمند بوده است.

محمد خواجه‌زاده خوشنویس و کاتب است و از آثار خطی او به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک مرقّع شامل آیة الکرسی به خط ثلث و رقاع با رقم «خدمه‌العبد الضعیف محمد خواجه زاده سنة ۱۰۹۸» (هجری قمری) در موزهٔ اسلامی ترک
۲ـ دو مرقّع ثلث و نسخ با رقم «حرره محمد الشهیر بخواجه زاده، در همان موزه
۳ـ یک مرقّع به خط نسخ و رقاع با رقم «نمقه المذنب محمد خواجه‌زاده در همان موزه
٤ـ یک نسخه قرآن به خط نسخ با رقم «... خواجه‌زاده محمد سنة ۱۰۸۰» (هجری قمری) در همان موزه

محمد خوانساری ـ میرزا خطّاط و کتیبه‌نگار اهل خوانسار است، از آثار او خط کتبه‌بنای مسجد قودجان است. در منطقه گلپایگان و خوانسار که تاریخ آن چنین آمده است در هزار و دویست‌وشصت‌و چهار ـ بر نوشت این کتابهٔ میمون.

محمد خوانساری خوشنویس است و در اوایل سده سیزدهم می‌زیسته از آثار او یک قطعه نسخ کتابت و رقاع است با رقم و تاریخ «العبد محمد خوانساری ۱۲۰۷» در مجموعه مهدی بیانی ـ البته دکتر بیانی این اثر را به محمد علی خوانساری نسبت داده که باتوجه به رقم مشخص محمدعلی این

اثر نمی‌تواند از وی باشد. در ضمن نمی‌تواند از میرمحمد خوانساری استاد کلهر نیز باشد، زیرا تولد کلهر در سال ۱۲٤۵ هجری قمری است و کلهر در سالهای حدود هفتاد به تهران آمده و از طرفی او میرزا محمد خوانساری رقم می‌کرده است. پس محمد خوانساری خوشنویس دیگری بوده که در اواخر عهد زندیه و زمان آقا محمدخان قاجار می‌زیسته است.

محمد خوانساری ـ میرزا خوشنویس است و استاد محمدرضای کلهر که علاوه‌بر نستعلیق، نسخ را خوش می‌نوشته وی شاگرد محمد مهدی تهرانی بوده است. از آثار وی یک نسخه قرآن به قطع بغلی به خط نسخ غبار با رقم «میرزا محمد خوانساری با تاریخ ۱۲۹۱ در کتابخانه ملی است.

محمد خوراسکانی خوشنویس است و به خط وی یک رقعه از مرقّع به نسخ کتابت که از روی خط آقا زین‌العابدین اصفهانی نقل کرده در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد خورشید اصفهانی از نقّاشان هنرمند و معروف قرن دهم و معاصر ملاحیدر قصه‌خوان است.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

محمد خوش‌زبان یزدی کاشی‌تراش و کاشی‌کار بوده است و نامش بر کتیبه کاشی معرّف منصوب در بالاسر مرقد امامزاده ابوجعفر یزد با رقم «عمل محمد خوش‌زبان یزدی آمده است. این کاشی احتمالاً متعلق به سده نهم و شاید سال ۸٦۱ که سال تعمیر مسجد است می‌باشد.

یادگارهای یزد

محمد خوشنویس نظنزی کاتب خوشنویس و به خط وی یک نسخه قرآن نیم ربعی جلد روغنی برگ موئی که شش صفحه آن تمام مذهّب بوده است به نسخ کتابت با رقم «حسب الفرمایش آقا محمدامین ابن مرحوم ... حاج محمدرضا تاجر الشیرازی صورت اختیام یافت از ید کاتب الحروف آقا محمد خوشنویس الشهیر به نطنزی سنة ۱۲۷۵» که برای فروش عرضه شده است. (بیانی)

محمد دائم عظیم‌آبادی ـ شیخ نستعلیق‌نویس و شاعر بوده و به نوشته تذکره روز روشن در سال ۱۱۹۰ (هجری قمری) در گذشته است.

محمد داوری شیرازی سومین فرزند میرزاکوچک وصال است که مردی بافرهنگ، شاعر و نقّاش و تذهیب‌کار و از هنرمندان بزرگ خاندان وصال و زمانهٔ خود بوده است. وی داوری تخلّص داشته و دیوانش شامل پانزده هزار بیت است. داوری همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و در خط نستعلیق استاد بوده است. تولدش در ۱۲۳۸ و مرگ او ۱۲۸۲ است. مدفنش در بقعه سیداحمد در جوار شاهچراغ است. از شاهکارهای خط و نقّاشی و تذهیب او نسخه‌ای از شاهنامه است که اکنون زینت‌بخش موزه رضاعباسی است، این نسخه را داوری در پنج سال نوشته و تذهیب و تجلید نموده است. از آثار دیگر وی :

۱ـ یک نسخه شش دفتر مثنوی مولانا که تاریخ ۱۲٦۲ دارد در کتابخانهٔ ملی تهران

۲ـ یک نسخه لوایح جامی به تاریخ ۱۲٦۳ در همان کتابخانه

۳ـ نسخهٔ دیگری از شش دفتر مثنوی به تاریخ ۱۲۸۱ در همان کتابخانه

٤ـ نسخهٔ دیگری از لوایح به تاریخ جمادی‌الثانی ۱۲۷٦ در همان کتابخانه

۵ـ یک نسخه چهار مقالهٔ نظامی عروضی به تاریخ ۱۲۷۹ در همان کتابخانه

٦ـ یک نسخه سحر حلال به تاریخ ۱۲۸۲ (بیانی)

۷ـ یک نسخه خسرو و شیرین نظامی که با اشعاء

خودداوری تمام می‌شود و تاریخ ۱۲۷۸ دارد. در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان (بیانی)
۸ـ یک مرقّع مشتمل بر ۱۸ رقعه که یکی تاریخ ۱۲۶۳ دارد همان کتابخانه
۹ـ و قطعات متفرق بسیار در مجموعه‌ها و کتابخانه‌ها از جمله در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده (فعلاً در لندن) و کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

محمد درویش نقّاش و قلمدان‌ساز است که در چهره‌پردازی و گل و مرغ مهارت داشته. این هنرمند در اواخر عهد زندیه می‌زیسته. از آثار او تاکنون دیده نشده.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد درویش سمرقندی خوشنویس است و به نقل از مهدی بیانی در اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان با رقم «فقیر محمد درویش السمرقندی غفر ذنوبه»

محمد دوست قاطع است و لاجرم نقّاش و طرّاح و خطّاط به نوشتهٔ مناقب هنروران به ترجمهٔ استاد کریم‌زاده. وی فرزند عبدالله قاطع هروی است که پس از پدر به این هنر پرداخته و در هرات آثار بسیاری خلق کرده است.

محمد ذهنی از طغرکشان و مذهّبان دربار عثمانی در سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. از آثار وی به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم کتابت طغرای سلطان محمود اول است که تاریخ ۱۱۵۸ هجری قمری دارد. این اثر در موزه اسلامی ترک استانبول به شماره 2234 مضبوط می‌باشد.

محمد رازی ـ نورالدین کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه صحیفهٔ سجادیه است که متن آن به قلم نسخ و ترجمهٔ آن به خط نستعلیق است و تاریخ ربیع‌الاول ۱۰۸۹ دارد. این نسخه متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد راسم از خوشنویسان عثمانی است که علاوه‌بر نستعلیق، ثلث و نسخ و رقاع را خوش می‌نوشته. میرزا حبیب کتابت شصت قرآن را بدو نسبت می‌دهد و مرگ او را به تاریخ ۱۱۶۹ هجری قمری می‌نویسد. از نمونه آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک مرقّع شامل هجده صحیفه به خط ثلث و نسخ و رقاع و به تاریخ ۱۱۶۶ و با رقم «مشقه‌العبد ... محمد راسم کاتب السرای العامرة» در خزینهٔ توپ قاپوسرا
۲ـ یک مرقّع ثلث و نسخ با رقم «کتبه الفقیر محمد راسم» در موزه اسلامی ترک
۳ـ یک مرقّع به خط ثلث و نسخ در همان موزه
۴ـ یک مرقّع دیگر با همان خطوط در همان موزه
۵ـ یک مرقّع به خط نسخ ـ در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول
۶ـ به نقل از تذکره تحفه الخطّاطین نیز وی شصت مصحف شریف نوشته است.

محمد راسم‌بن یوسف خطّاط و تذهیب‌کار اواسط سدهٔ‌دوازدهم هجری قمری عثمانی است. وی از شاگردان استاد محمد هزار فن می‌باشد. در تحفة الخطّاطین شرحی دربارهٔ این استاد آمده است.

محمد راشدبن حاج احمد طغرانگار و نقّاش عثمانی در اوایل سدهٔ سیزدهم هجری قمری بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان. تصویری شتری است که تابوتی بر روی آن قرار دارد و شمشیر حضرت علی (ع) در کنار تابوت و جملات و اشعاری نیز در اطراف آن نگاشته شده و رقم دارد «محمد راشدبن حاج احمد»

محمد راوندی نامش محمدبن علی‌بن سلیمان‌بن محمد الراوندی است که راحة الصدور را در سال ۵۹۹ هجری قمری در خدمت غیاث الدین کیخسروبن قلج ارسلان از سلاجقه آسیای صغیر به اتمام رسانده است. راوندی در خدمت دایی خود تاج‌الدین احمد بن محمد بن علی الراوندی که در قصاید نجیب‌الدین گلپایگانی بنام تاج‌الدین علی نامیده شده و از بزرگان زمان طغرل سوم بوده می‌زیسته و از راه خط و کتابت و استنساخ کتب گذران می‌کرده است. وی به خط نسخ مسلط است و در کتاب راحة‌الصدور فصلی درباره اصول این خط آورده است.

محمد ربیع نقّاش و قلمدان ساز سدهٔ دوازدهم هجری قمری هند بوده که در چهره‌سازی و گل‌آرایی مهارت داشته است. وی به نوشته مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم از شیوه محمد زمان و علیقلی جبادار پیروی می‌کرده است. از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی است در مجموعه دکتر ناصر خلیلی با رقم «رقم کمترین محمد ربیع»

محمد ربیع خوشنویس است و محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از شاگردان خود دانسته است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد رحیم نقّاش و تذهیب‌کار است. این هنرمند در عهد شاه سلطان حسین صفوی (۱۱۰۵ ـ ۱۱۳۵ هـ. ق) می‌زیسته. و از استادان انگشت‌شمار لایه چینی در ایران بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی یکی تصویر و مجلس شاه عباس است در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده با رقم «محمدرحیم ۱۱۲۰» و دیگر تصویر لایه چینی بزرگی از بزم شاه تهماسب صفوی که اگرچه رقم ندارد به نظر استاد محمدعلی کریم‌زاده باید از کارهای این استاد باشد. این اثر در مجموعه آقای منصور افشار در ژنو می‌باشد و تاریخ ۱۱۲۰ دارد.

محمدرحیم خوشنویس و از شاگردان سید احمد مشهدی است و به همین جهت مهدی بیانی نام او را محمد رحیم مشهدی ذکر کرده است. از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ قطعه‌ای به قلم سه دانگ در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی

۲ـ یک نسخه دیوان حافظ در مجموعه سلطان القرایی تهران با رقم و تاریخ «تمّت الکتاب علی یدالعبد الفقیر المذنب محمدرحیم غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه فی سنهٔ ۹۹۳»

۳ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «کتبه المذنب محمد رحیم غفر ذنوبه» در کتابخانهٔ روان کوشکو استانبول

٤ـ یک نسخه رسالهٔ کنوز الرموز به طریق مرقّع با رقم: تم الرسالة علی یدالعبد الفقیر محمد رحیم غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه» که مهدی بیانی دست فروشنده‌ای ناشناس دیده است.

محمد رحیم از نگارگران و قلمدان‌سازان اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است که آثار خود را با سجع «بسم‌الله الرحمن الرحیم» رقم می‌زده از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی است که تاریخ ۱۳۱۱ دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد رحیم نقّاش قلمدان‌ساز است که در گل و مرغ و چهره‌سازی مهارت داشته. وی به نقل از استاد کریم‌زاده در اوایل سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار دیده شده وی قلمدان گل و مرغی است با رقم «محمد رحیم»

محمد رحیم خوشنویس است و به نوشته دکتر بیانی از آثار وی یک قطعه از مرقّع بهرام میرزا است به خط ثلث و نسخ با رقم «مشقه محمد رحیم» که در خزینه توپ قاپوسرای استانبول است.

محمد رحیم اردبیلی خوشنویس است و علاوه‌بر نستعلیق اقلام دیگر را خوش می‌نوشته از

آثار خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ نسخه‌ای از منظومهٔ دستور مجالس نزاری قهستانی با تاریخ ۱۰۷۵ و رقم «کتبه العبدالفقیر الحقیر المذنب محمدرحیم بن محتسب اردبیلی غفر ذنوبها و ستر عیوبها» متعلق به مجموعهٔ سلطان القرایی
۲ـ یک نسخه حدیقة الحقیقة سنایی با تاریخ ۱۰۷۶ که مهدی بیانی دست فروشنده‌ای دیده است رقم این نسخه و تاریخ آن چنین بوده است.
«کتبه الحقیر المذنب محمد رحیم بن محتسب الاردبیلی علی طریق الاستعجال، غفر ذنوبها و ستر عیوبها سنه ۱۰۷۶»
۳ـ یک نسخه کلیات سعدی در مجموعهٔ ناصرالدوله مجلسی
٤ـ یک قطعه ثلث با تاریخ ۱۰۷۷ متعلق به مجموعهٔ مهدی بیانی

محمد رحیم اصفهانی خوشنویس است و از آثار او قطعه‌ای بدون تاریخ در موزهٔ کابل می‌باشد با رقم «محمدرحیم المدعو بحاجی رحیم الاصفهانی غفی عنه»
احوال و آثار خوشنویسان

محمدرحیم اصفهانی کاتب و خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن بغلی، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ غبار با رقم «و انا العبد ابن غلامعلی المشتهر به خوشنویس اصفهانی، محمد رحیم» و تاریخ رجب ۱۲۷۹ در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدرحیم بن ملاتقی صحاف و جلدساز است و از آثار او جلد نسخه شماره ٦٢٤١ کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه است با رقم «عمل محمد رحیم بن ملاتق صحاف»
صحافی سنتی ـ ایرج افشار

محمدرحیم جهرمی خوشنویس و شاعر و پزشک عهد فتحعلی‌شاه است. پدرش نیز از اطبای دربار کریم خان بود. محمدرحیم همهٔ خطوط را خوش می‌نوشت و در شعر «بیدل» تخلّص داشت. در تاریخ تألیف تذکرهٔ دلگشا (۱۲۳۹) هنوز جوان بوده است. دیوان بیگی در حدیقة الشعرا شرح جامعی از زندگی او آورده و سال وفات او را ۱۲۵۷ در قم ذکر کرده است. دیوان بیگی نام وی را فخرالدین بیدل شیرازی نوشته و دیوانش را شامل سی‌هزار بیت گفته است که در حادثه دریا از میان رفته و پس از آن شش هزار بیت از او باقی مانده است.

محمدرحیم ناظر خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲٦) او را شاگرد شاگرد خود دانسته است.

محمد رحیم عقیلی خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲) زندگی وی را پس از رشیدا می‌داند.

محمدرحیم گرایلی خوشنویس و سپاهی‌گر دوران نادرشاه است که به هندوستان سفر کرده و پس از چندی یعنی هنگام تسلط نادرشاه بر هند در آنجا درگذشته. محمدرحیم شعر می‌گفته‌ونستعلیق را استادانه می‌نوشته است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدرحیم نیشابوری از کاتبان خوشنویس دوران صفوی است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، جلد روغنی، و به خط نسخ و رقاع با رقم «... العبدالاثم محمدرحیم النیشابوری» و به تاریخ ذی‌قعده ۱۰۷۷ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدرحیم همدانی از خوشنویسان اواخر سده دوازدهم و اوایل سده سیزدهم هجری قمری است. از آثار وی دو قطعه در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است.

محمد رزه‌یی خوشنویس است و از مردم رزهٔ باخرز و او را شاگرد علاالدین رزیی دانسته‌اند که شاگرد بی‌واسطهٔ سلطان علی مشهدی و پدر محمد بوده است. از نمونهٔ خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک نسخه یوسف و زلیخای جامی با تاریخ و رقم «تحریراً فی تاریخ شهر صفر سنهٔ ۹۶۸ کتبه العبد المذنب محمدبن علاءالدین رزه غفر ذنوبه و ستر عیوبه» در مجموعه سلطان القرایی تهران
۲ـ یک نسخه دیوان حافظ با رقم «تمّت الدیوان اعجوبة البشر اظهر من الشمس و القمر خواجه حافظ محمد شیرازی فی تاریخ شهر ربیع الثانی سنه ۹۸۱ کتبه العبد المذنب محمدبن علاءالدین رزه غفر ذنوبه و ستر عیوبه» در همان مجموعه.
۳ـ یک نسخه هفت اورنگ جامی با رقم و تاریخ «محمدبن علاءالدین، سنهٔ ۹۷۷، در کتابخانهٔ رامپور هند.
۴ـ یک نسخه دفتر دوم سلسلة الذهب جامی با تاریخ و رقم «تحریراً فی تاریخ غرهٔ شهر شعبان المعظم سنه ۹۶۹. کتبه العبد المذنب [میرعلی ابن میر] محمد الکاتب رزهٔ بستر عیوبه و غفر ذنوبه» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان که مهدی بیانی الحاقی بودن میرعلی ابن میر را تشخیص داده و آنرا متعلق به محمد رزه‌یی دانسته است.
۵ـ یک نسخه تیمور نامهٔ هاتفی با تاریخ ۹۹۳ در کتابخانهٔ مجلس شورا.

محمد رسّام حکاک و رسام نقوش بر روی سکه‌هاست. این هنرمند فرزند استاد عمر حکاک است. وی پس از مرگ پدر در دارالضرب عثمانی بدین کار پرداخت. مرگ وی به سال ۱۱۵۷ هجری قمری اتّفاق افتاده و در استانبول مدفون است.

محمد رسّام طرّاح و نقّار و فلزکار است، از آثار دیده شدهٔ وی سینی بزرگ مدوری است که برای امین‌السلطان اتابک اعظم ساخته شده و رقم دارد «تقدیم حضور با هر النور میرزا علی‌اصغر خان اتابک اعظم کمترین محمد رسام ۱۲۸۰»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

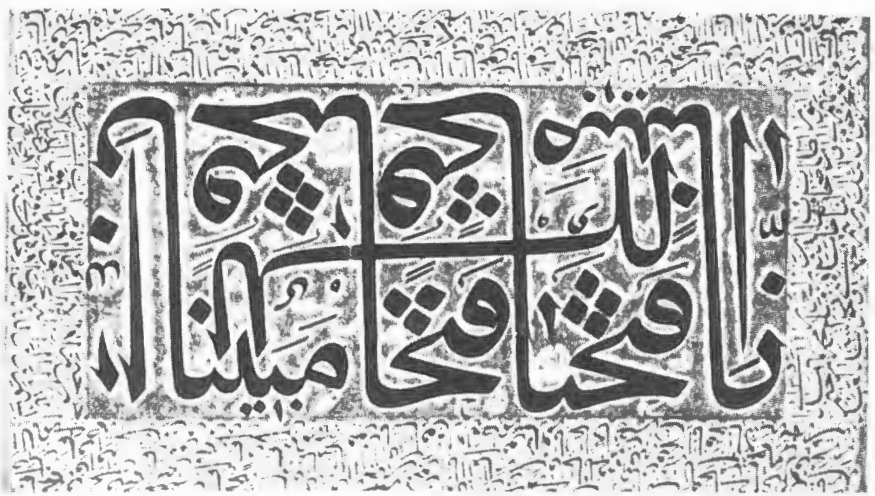

نمونه‌ای از خطوط محمد رحیم همدانی

محمدرسول تبریزی نقّاش و خطّاط است و در اواخر سده دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی مرمت خطوط و نقوش دیوار اَلچاق مسجد تبریز است که با همکاری استاد محمدباقر انجام داده است.

محمدرسول مرغینائی (مرغینانی) نقّاش و نگارگر و نقّار و فلزکار است و از آثار دیده شدهٔ وی قهوه‌جوش برنجی است با رقم «عمل اوستاد محمد رسول مرغینائی» حدّود سدهٔ ۱۲ هـ ق.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدرشتی ـ شیخ خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه کاشی گنبد سید جلال‌الدین اشرف در آستانهٔ اشرفیه است با رقم «کتبه العبد الفقیر شیخ محمد رشتی بن سید احمد قزوینی سنهٔ ۱۳۲٤»

محمد رشید خان تبریزی نقّاش گل و مرغ ساز و چهره‌پرداز اواسط سدهٔ دوازدهم هجری قمری تبریز است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر سه شاخه گل که در نمایشگاه گالری کل نامی لندن دیده شده با رقم «هو محتاج التفات محمد رشید خان تبریزی ۱۱۳۳» (هجری قمری)

۲ـ تصویر سیاه قلمی گل سیب و ساقه و بوته با رقم «... رقم محمدخان تبریزی ۱۱۳۵»

۳ـ تصویر ملامحمدباقر مجلسی با رقم «محتاج التفات محمدرشید خان تبریزی ۱۱۳۰»

٤ـ تصویر آبرنگی بنفشه کوهی و گل لاله با رقم «محمدرشید تبریزی ۱۱۲۹» در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده.

تصویر آبرنگی بنفشه کوهی مجموعه کریم‌زاده (*)

محمدرضا صحاف و جلدساز است و از آثار وی جلد نسخه شماره ۹۷۰ کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه است

صحافی سنتی ـ ایرج افشار

محمدرضا کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخهٔ ترجمهٔ فارسی چهل حدیث در کتابخانه دکتر مهدوی است که تاریخ رجب ۱۰۵۷ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا زرگر و شاعر قرن یازدهم هجری قمری است که به نوشته تذکره نصرآبادی در شعر راضی تخلّص می‌کرده و به هندوستان سفر کرده است.

محمدرضا از نقّاشان ایرانی مقیم هند است، از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم سه اثر در کتاب انوار السهیلی

مضبوط در بریتیش میوزیم لندن است که یکی تصویر منظره شکارگاهی است که پادشاه سوار بر اسب است با رقم «بنده پادشاه عمل محمدرضا سنه ۱۰۱۳» (هجری قمری) و دیگر تصویر پیرمرد کهن سالی با رقم «عمل محمدرضا» و سوم منظره شهری آباد با مناظر دلفریب و رقم «عمل محمدرضا مرید باخلاص»

محمدرضا کاتب خوشنویس است و در قرن دوازدهم هجری قمری می‌زیسته با علی قلی خان والهٔ داغستانی آشنایی داشته است. از آثار خطوط وی یک نسخه مثنوی واله و سلطان که واله داغستانی آنرا جمع‌آوری و تنظیم کرده و محمدرضا کتابت نموده است که تاریخ جمادی‌الثانی ۱۱۶۰ دارد. این نسخه چندین صفحه بدرقه دارد که اشعاری را از واله داغستانی و خدیجه سلطان دختر عمو و محبوبهٔ او به تاریخ ۱۱۵۹ آورده است. نسخه مذکور متعلق به کتابخانه سلطان القرایی است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا خوشنویس و کاتب است و از نمونهٔ خطوط او:

۱ـ یک رقعه از مرقّع به خط رقاع و به تاریخ محرم ۱۱۱۴ و با رقم «کتبه العبد ... محمدرضا ...» در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار

۲ـ چهار رقعه از مرقّع به خط ثلث و رقاع با رقم «کتبه محمدرضا ...» سنهٔ ۱۰۸۹ در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۳ـ یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع وزیری، جلد روغنی و با تاریخ رجب ۱۰۹۲ در همان کتابخانه

۴ـ یک قطعه ثلث و رقم «مشقه محمدرضا» فی ۱۰۸۷ (هجری قمری) در مجموعهٔ مهدی بیاتی

۵ـ یک قطعه رقاع و نسخ با همان رقم و تاریخ ۱۱۱۳ در همان مجموعه

۶ـ یک قطعه دیگر به خط رقاع و نسخ به تاریخ رمضان ۱۱۱۲ در همان مجموعه

محمدرضا از کاتبان خوشنویس سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و به خط وی یک جزوه دعای کمیل به قطع نیم ربعی، به خط نسخ و رقاع با رقم «و انالعبد ... محمدرضا فریب الوطن» در مجموعه مهدی بیانی.

محمدرضا نقّاش و قلمدان‌ساز عهد محمدشاه قاجار است. وی در گل و مرغ و گل‌سازی مهارت داشته است و خط نستعلیق را نیز نیکو می‌نوشته از آثار دیده شده وی به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده:

۱ـ قاب آینه گل و مرغی که در موزه نگارستان تهران بوده است با رقم کمترین محمدرضا سنهٔ ۱۲۵۶

۲ـ قلمدانی با نگار گل و بوته و شکوفه و رقم «رقم کمترین محمدرضا»

۳ـ تصویر آبرنگی گل قرنفلی زیبا با رقم «کمترین محمدرضا»

۴ـ قلمدانی با نگاره‌های گلهای مختلف با رقم «محمدرضا»

۵ـ قاب آینه نفیسی با رقم «بنده درگاه محمدرضا ۱۲۶۲»

محمدرضا استرابادی خوشنویس است و به خط وی سیاه مشق در کتابخانهٔ ملی تهران موجود است با رقم و تاریخ «حرره غفّة المذنب محمدرضا بن محمد مهدی استرابادی شهر صفر المظفر ۱۲۳۰»

محمدرضا اقبال ـ استاد خطّاط و خوشنویس است. وی از خانوادهٔ اهل فرهنگ اقبال و از احفاء علامهٔ آقا محمدعلی مجتهد کرمانشاهی است وی مردی صاحب نام بوده و از اولین وکلای مجلس از طرف مردم کرمانشاه است تولدش به سال ۱۲۷۰ شمسی. وی از نستعلیق‌نویسان به نام و از شاگردان میرزا حسنخان خطّاط بوده است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

محمدرضا امامی خطّاط کتیبه نگار و از هنرمندان خانواده امامی‌های اصفهان است. این هنرمند آنطور که از آثارش پیداست عمر نسبتاً طولانی‌ای را گذرانده و اگر دو نفر نباشند وی از اواخر عهد شاه عباس بزرگ و اوایل عهد شاه صفی تا زمان شاه سلیمان صفوی آثاری از خود در بناهای مختلف بجای گذارده و بدینطریق ناشر زینت‌بخش بسیاری از آثار عهد صفوی است از جمله آنها عبارتند از:

۱ـ کتیبه محراب شرقی چهلستون به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی با تاریخ ۱۰۳۸ هجری قمری

۲ـ کتیبه سردر مسجد آقا نور اصفهان به تاریخ ۱۰۳۹ (هجری قمری)

۳ـ کتیبه ایوان غربی مسجد شاه اصفهان (امام خمینی) به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی با تاریخ ۱۰۴۰ هجری قمری

٤ـ کتیبه اطراف محوط زیر گنبد این مسجد با تاریخ ۱۰۳۹ هجری قمری به خط ثلث

۵ـ کتیبه نمای خارجی محراب شبستان مسجدشاه به خط ثلث سفید با تاریخ ۱۰۷۷ هجری قمری شامل چهار آیه اول سوره (اسری)

٦ـ کتیبه‌های مدرسه مربوط به همین مسجد با تاریخ ۱۰۷۷ هجری قمری

۷ـ کتیبه اطراف محراب این مدرسه به همان تاریخ

۸ـ کتیبه سال تعمیر گنبد باباقاسم به سال ۱۰٤٤ هجری قمری. خط ثلث معرق بر زمینه کاشی لاجوردی

۹ـ کتیبه مسجد شهرستان به تاریخ ۱۰٤۲ هجری قمری

۱۰ـ کتیبه مسجد ساروتق با تاریخ ۱۰۵۳

۱۱ـ کتیبه سردر مسجد کوچک ساروتق به تاریخ ۱۰۵٦ هجری قمری

۱۲ـ کتیبه سردر مدرسه جده با تاریخ ۱۰۵۸ هجری قمری

۱۳ـ کتابه لوح سنگی مسجد مصری اصفهان که شامل قصیده‌ای نیز در مدح شاه عباس ثانی هم می‌شود با تاریخ ۱۰٦۱ (هجری قمری)

۱٤ـ کتابه اشعاری در بقعه هارون ولایت اصفهان با تاریخهای ۱۰٦٦ و ۱۰٦۷ هجری قمری

۱۵ـ کتیبه شمالی مسجد جامع نطنز

۱٦ـ کتیبه مقبره شاهزادگان مقتول صفوی که تاریخ ۱۰٦۷ هجری قمری دارد

۱۷ـ کتیبه سردر مدرسه آقا کافور اصفهان (در احمدآباد فعلی)

۱۸ـ کتیبه مدرسه میرزا تقی با تاریخ ۱۰۷۱ هجری قمری

۱۹ـ کتیبه سردر مسجد سلیمان بیک با تاریخ ۱۰۷۲ هجری قمری

۲۰ـ کتیبه سردر مسجد حاجی یونس اصفهان با تاریخ ۱۰۷۳ هجری قمری

۲۱ـ کتیبه سردر شمالی مسجد حکیم با همان تاریخ

۲۲ـ کتیبه‌های داخل گنبد و ایوان مسجد حکیم با تاریخ ۱۰٦۹

۲۳ـ کتیبه اطراف محراب همان مسجد با تاریخ ۱۰۷۱ هجری قمری

۲٤ـ کتیبه‌های مسجد لنبان اصفهان با تاریخ ۱۰۸۵ هجری قمری

۲۵ـ کتیبه گنبد کوچک درب امام به سال ۱۰۸۱ هجری قمری

۲٦ـ کتیبه‌های صحن کهنه و گنبد طلای حضرت رضا با تاریخ ۱۰۸۵ هجری قمری این کتیبه‌ها در زمان شاه سلیمان و پس از زلزله ۱۰۸٤ در تعمیر آستانه نصب شده است.

محمدرضا امامی اصفهانی از خانواده هنرمند امامی است که در عهد سلطنت ناصرالدین شاه می‌زیسته و در آبرنگ و قلمدان‌سازی و گل‌آرایی مهارت داشته، از آثار دیده شدهٔ وی، قلمدان گل و مرغی مذهّبی است که به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان نیاز به تعمیر داشته با رقم محمدرضا اصفهانی ۱۲۸۹. اثر دیگری که قاعدتاً باید از کارهای وی باشد یک جلد لاکی گل و مرغی

است که قبلاً متعلق به موزه هنرهای تزئینی بوده است.

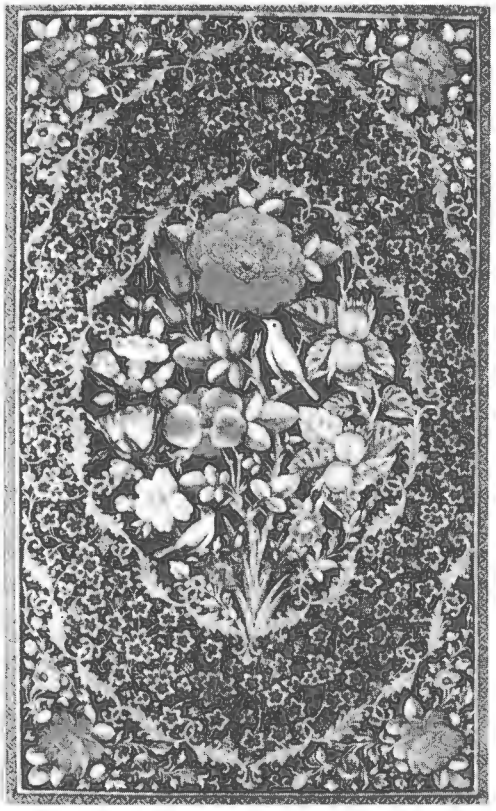

جلد لاکی گل و مرغی

محمدرضا امامی خوشنویس و کاتب است و از آثار خطی او:

۱ـ نسخه‌ای از کلیات سعدی است در دارالکتب قاهره به شماره ۵۸٦٤ که با خط نستعلیق نوشته شده و در ١٦ رمضان سال ۹۵۳ هجری قمری به پایان رسیده است.

۲ـ دیوان جامی در کتابخانه توپ قاپوسرای استانبول به شماره R 953 و تاریخ ۹۱۲ هجری قمری و رقم امامی

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محمدرضا بدیع ـ سید موسیقی‌دان و خواننده عهد مشروطیت است و دستگاه‌های موسیقی را می‌شناخته و درست خواندن را از منسوبین خود شمس‌الواعظین و سعدالواعظین و حسن حاج غفار کاشی و شمس‌الذاکرین که همه از خوانندگان و اهل منبر زمان بوده‌اند فراگرفته و در انقلاب مشروطه‌خواهی با آواز خود طرفداران بسیار یافته است.

سرگذشت موسیقی ایران

محمدرضا بن استاد حسین بناء اصفهانی معمار و رسام و سازندهٔ بناست، وی یکی از نوابغ این هنر است که اثر ارزندهٔ او طرّاحی و سازندگی مسجد شیخ لطف‌الله اصفهانی است که یکی از شاهکارهای عهد صفوی و معماری اسلامی است و در داخل محراب آن رقم دارد «عمل حقیر محتاج برحمت خدا محمدرضا بن استاد حسین بناء اصفهانی ۱۰۲۸»

محمدرضا بن شمس‌الدین علی مداح تونی خطّاط است و از نمونه‌های خطی او یک نسخه بهجة المباهج حسن شیعی سبزواری است در کتابخانه مجلس سنای سابق به شماره (۵۵۸ ف) ١٤٧٠٤ با خط نستعلیق که نسخه‌ای زرین و آراستهِ و تاریخ ذیقعده ۹۰۳ هجری قمری دارد.

محمدرضا بن علی رضا عباسی کاتب و خوشنویس و فرزند خوشنویس بزرگ عهد شاه عباس کبیر است. از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه رجال کبیر مذهّب به قطع نیم ورقی به خط نسخ و عناوین رقاع با رقم «... اقل الحقیقة محمدرضا بن علی رضا العباسی غفرالله» تاریخ این نسخه ذی‌حجه ۱۰٦۲ است و متعلق به مجموعه نصیری بوده که فعلاً در دانشگاه است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا بن میرزا محمدصالح کاتب است و در نیمهٔ دوم سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه بنان السیاحه زین‌العابدین پسر اسکندر شیراوانی است که به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۱۲۸۹ دارد این نسخه در کتابخانه بنیاد خاورشناسی فرهنگستان تفلیس موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

محمدرضا بن محمد سعید خوشنویس است و در قرن دوازدهم می‌زیسته، وی خط نسخ و نستعلیق می‌نوشته و از خطوط وی جزوه‌های سوره قرآن و همچنین ادعیه است متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان و رقم و تاریخ آنها چنین آمده است «کتبه العبد الاقل حاجی محمدرضا بن حاجی محمد سعید عفی عن جرائمهم فی سنهٔ ۱۱۳۰ و ۱۱۳۳.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا بن سلطان محمد از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است و از آثار وی یک نسخه کلیات مشفق است که در کتابخانهٔ فردوسی شهر دوشنبهٔ تاجیکستان موجود است. این نسخه تاریخ ربیع‌الاول ۱۰۰۳ دارد و در بخارا نوشته شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا بن محمد مهدی خوشنویس است و از نمونهٔ آثار او دو قطعه از مرقّعی است که در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان موجود می‌باشد و رقم آن چنین است «حرّره محمد رضا بن محمد مهدی غفر لهما»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا بهایی عاملی از خوشنویسان دورهٔ ناصرالدین شاه است و از نمونهٔ خطوط وی دو رقعه در یک مرقّع است متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با رقم و تاریخ «خانه‌زاد محمدرضا سنهٔ ۱۲۶۹» و «خانه‌زاد قدیمی حضرت ظل اللهی محمدرضا بهایی العاملی، عفی‌الله عن جرائمه سنهٔ ۱۲۶۹»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا تبریزی کاتب و خوشنویس است و از خطوط وی :

۱ـ یک نسخه قرآن به خط نسخ و سرسوره‌ها رقاع به تاریخ ذی‌حجه ۱۲۵۵ و رقم «... و اناالعبد العاصی محمدرضا تبریزی، عرضه شده به مجلس»

۲ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و رقم «محمدرضا التبریزی المسکن» «۱۲۸۷» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان

۳ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و رقم «محمد رضا التبریزی الاصل) در همان کتابخانه

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا تبریزی از خوشنویسان اواخر سده دهم است که تا سال ۱۰۰۰ زنده بوده است. قطعه‌ای به خط وی در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است.

محمدرضا تبریزی خوشنویس است و فرزند محمد مقیم تبریزی. محمدصالح اصفهانی او را شاگرد پدرش ابوتراب گفته است. از آثار خطوط وی یک نسخه جامع الحکایات عوفی متعلق به کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است که آغاز آن به خط نورای لاهیجی است و بقیهٔ آن به خط محمدرضا تبریزی و در زمان شاه‌سلیمان‌صفوی‌و سال ۱۰۸۹ (رجب) نوشته شده است. به نقل از دکتر بیانی در این نسخه محمدرضا خط نورا را با دقتی فوق تصور تقلید نموده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا تبریزی خوشنویس است و از شاگردان محمدحسین تبریزی و هم عصر و هم مشق میرعماد. بنابر روایت مناقب هنروران و همچنین تذکره خط و خطّاطان وی در اواخر قرن دهم به استانبول رفته و در آنجا مورد احترام قرار گرفته و در اوایل قرن یازدهم به تبریز بازگشته و در سال ۱۰۳۷ در همانجا درگذشته است. از نمونهٔ خطوط او به نوشته دکتر مهدی بیانی عبارتند از:

۱ـ نسخه‌ای از دیوان امیرشاهی که غزلهای آن به خط سیداحمدمشهدی و رباعیاتش به‌خط محمدرضا تبریزی است در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

۲ـ یک‌قطعه‌از مرقّع با تاریخ ۹۹۳ در همان کتابخانه

۳ـ یک قطعه با رقم «الفقیر محمدرضا تبریزی» در همان کتابخانه (بدون تاریخ)

٤ـ یک قطعهٔ دیگر با تاریخ ۹۸٤ در همان کتابخانه

۵ـ دو قطعه که یکی از آنها تاریخ ۹۹۰ هجری قمری دارد در کتابخانهٔ ملی پاریس

٦ـ یک قطعه از مرقّعی با تاریخ ۹۷۸ هجری قمری در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول

۷ـ یک قطعه (بدون تاریخ) در مجموعه مهدی بیانی

خط نستعلیق موزه هنرهای تزئینی

محمدرضا حکیم‌باشی از خوشنویسان قرن یازدهم هجری قمری است که محمدصالح اصفهانی او از شاگردان پدر خود ابوتراب دانسته است.

محمدرضا خاتون آبادی خوشنویس و از معاصران میرعماد است. وی در اصفهان می‌زیسته و از آثار او یک نسخه دیوان جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی است که در کتابخانهٔ ملی تهران موجود است و تاریخ ربیع‌الثانی ۱۰۲٤ هجری قمری است.

محمدرضا خان خراسانی خوشنویس است و نامش در تذکرهٔ میرزا حبیب آمده، وی مشهور به خان کنگر بوده است.

محمدرضا خویی از خوشنویسان دربار قاجار و محمدشاه است. از آثار وی نسخه‌ای از منطق‌الطیر شیخ عطار است که تاریخ رمضان ۱۲۵۸ دارد و در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا زرگر کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه مصباح کفعمی به خط نسخ و رقاع با تاریخ جمادی‌الثانی ۱۰۷۷ و رقم «... و اناالعبد ابن نجم‌الدین زرگر محمدرضا» در کتابخانهٔ مجلس است.

فهرست کتابخانه مجلس

محمدرضا سیما از خوشنویسان دربار شاه سلطان حسین است. وی از اجداد میرزا محمدتقی سپهر کاشانی بوده و از طرف شاه سلطان حسین به لقب عضدالدوله مفتخر شده است. این خوشنویس همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و در حکمت و نظم و نثر و فارسی و عربی دست داشته است. محمدرضا در سال ۱۱۳۵ به دست افاعنه در اصفهان به قتل رسیده.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ و تاریخ ۱۰۹٤ (هجری قمری) در موزه ملی (ایران باستان) می‌باشد.

محمدرضا شیرازی از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از آثار وی یک نسخه دیوان قطران تبریزی است که در کتابخانه حاج سید نصراله تقوی موجود بوده و تاریخ ۱۲۸۲ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا شیرازی صفا ـ حاج خوشنویس است و از لشکرنویسان دربار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه است و از طرف ناصرالدین شاه به سلطان الکتاب ملقب شده است. از نمونهٔ آثار وی که بسیاری از آنها به زیور طبع آراسته شده به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ اوصاف ناصری که تاریخ ۱۳۰۱ هجری قمری دارد و چنین تمام می‌شود.

به یمن دولت و اقبال شد به خط صفا
هزار و سیصد و یک شد کتاب شاه تمام

کاتبهٔ کمترین ثناخوان، زادهٔ دولت جاوید بنیان، ابن حاجی میرزا حبیب‌الله متخلّص به خاقانی شیرازی الاصل، حاجی میرزا محمدرضای متخلّص به صفا

۲ـ دیوان مجمر اصفهانی با رقم «کتبه الحقیر الفقیر محمدرضای متخلّص به صفای محلاتی الملقب به سلطان الکتاب ۱۳۱۲»

۳ـ مفتاح الرموز مفتاح الملک به تاریخ ۱۳۲۰

٤ـ جلد اول نامهٔ دانشوران که تاریخ شعبان ۱۲۹٦ دارد و رقم «ابن حاج میرزا حبیب‌الله المتخلّص به خاقانی شیرازی اصلاً و محلاتی مسکناً

۵ـ یک نسخه دیوان حکیم سوری ضیاء لشکر دانش که تاریخ ۱۳۲۱ دارد این کتاب به چاپ نرسیده و نسخه خطی آن در کتابخانهٔ موزه کاخ گلستان موجود است.

٦ـ یک نسخه خطی ترجمه کتاب آبی که فاقد تاریخ است که زنده‌یاد مهدی بیانی آنرا رؤیت کرده است.

۷ـ تذکره انجمن ناصری و تذکره قدسیه تألیف مدایح نگار تفرشی که توسط دکتر ایرج افشار تصحیح شده و در سال ۱۳٦۳ شمسی به چاپ رسیده است.

محمدرضا شیخ زاده استاد قلمکار و اهل اصفهان است که در نقّاشی پارچه مهارت داشته و در اواسط سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته از آثار دیدهٔ شدهٔ وی به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده تصویر لیلی است سوار بر شتر بر روی یک پرده قلمکار و اشعاری که درباره وی و مجنون نقل شده با رقم «محمدرضا شیخ‌زاده» در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم نام تعدادی از هنرمندان هنر قلمکاری اصفهان را آورده که عبارتند از استاد حسین غضنفریه ـ سیدعلی اصفهانی ـ حسین قلیانی ـ مهدی طریق ـ میرزا حسین حاجی محمدحسن ـ غلامحسین اصفهانی

محمدرضا عراقی از نقّاشان اواخر سدهٔ یازدهم هجری قمری است و از آثار او تصویر جوان اسب سواری است که به شیری غرّان حمله کرده، این اثر که رقم «صاحبه عبداله ـ عمل محمدرضا عراقی دارد در کتاب پروفسور پوپ به چاپ رسیده است.

محمدرضا فرمدی نجار و درودگر و نقّار است و از آثار او در شمالی مسجد جمعه اصفهان است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمدرضا فلاّح آرانی خطّاط و خوشنویس است و به خط ناخنی مسلط بوده است. این خوشنویس

در منطقه آران و بیدگل می‌زیسته و در منطقه خود به ارباب میرزا مشهور بوده است. از آثار وی دو قطعه خط ناخنی در مجموعه آقای مهندس سیف‌الله امینیان در کاشان است و به نقل از وی فلاح در سال ۱۳۳۹ شمسی در سن هشتاد سالگی در گذشته و در امامزاده محمد بخاک سپرده شده.

محمدرضا قاجار از شاهزاده‌های قاجاری است که به نقّاشی و قلمدان‌سازی عشق می‌ورزیده وی در گل و مرغ و چهره‌نگاری مهارت دارد از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی است با سه مدالیون از چهره زنان فرنگی و رقم «محمدرضا قاجار ۱۲۷۹»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدرضا قزوینی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفه سجادیه است به قطع جانمازی و به خط نسخ و رقاع و به تاریخ محرم ۱۰۹۸ با رقم «... علی اضعف العباد المحتاج الی رحمة ربه الغنی ابن المرحوم محمد مقیم، محمدرضا القزوینی» این نسخه برای فروش عرضه شده است.

محمدرضا کاشانی خطّاط و کاتب خوشنویس سدهٔ یازدهم است و از آثار او نسخه خطی نفیس زیج الغ بیک (روضة المتنجمین) است که این نسخه متعلق به موزه باغ فین کاشان می‌باشد.

محمدرضا کوزه کنانی از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است که خطوط شش‌گانه بویژه نستعلیق و نسخ را بسیار خوش می‌نوشته از آثار وی به نقل از آقای سلطان القرایی قطعه‌ایست شامل خطوط سته و نستعلیق با رقم و تاریخ «حرره العبد الاقل الاثم الجانی محمدرضا کوزه کنانی، سنهٔ ۱۲۲۵ من الهجرة

محمدرضا گلپایگانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخهٔ قرآن جلد روغنی عالی، مذهّب، مرصّع و مزیّن به خط نسخ با تاریخ ذی‌حجه ۱۱٤۰ و با رقم «ابن عبدالله محمدرضا گلپایگانی در مجموعه آقای دکتر مهدوی می‌باشد.

محمدرضا لاهیجی خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته، محمدصالح اصفهانی او را از مستوفیان لاهیجان دانسته است.

محمدرضا مجلسی خوشنویس است و به خط وی یک صفحه ثلث رقاع با رقم «مشقّه محمدرضای مجلسی» در مجموعه مهدی بیانی است.

محمدرضا مذهّب از تذهیب‌کاران سدهٔ سیزدهم هجری قمری است وی در خط نیز مهارت داشته از آثار وی یک نسخه قرآن مجید است با رقم «کتبه العبد محمدرضا المذهّب فی سنه ۱۲۵٦»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمدرضا مشهدی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفه سجادیه، به قطع جانمازی، جلد ساغری ضربی مذهّب با حواشی تشعیر سازی مذهّب و به خط نسخ و تاریخ ذی‌قعده ۱۱۱۱ و با رقم «و انا العبد ابن اسمعیل الخادم محمدرضا المشهدی» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا مشهدی از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری است. صاحب گلستان هنر وی را از شاگردان سید احمد مشهدی و از کاتبان مقرر خراسان دانسته که بعداً در یزد ساکن شده است. سال وفات او را ۹۹۲ هجری قمری دانسته‌اند از نمونهٔ آثار وی عبارتند از:

۱ـ یک قطعه از مرقّع شاه اسماعیل در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول

۲ـ یک نسخه بوستان سعدی به شماره H 936 به

خط نستعلیق و تاریخ ۹۹۳ هجری قمری در کتابخانهٔ توپ قاپوسرای استانبول
۳ـ یک قطعه نستعلیق مذهّب به شماره ۱۳۰ فهرست بدون تاریخ در موزهٔ رضا عباسی است.
احوال و آثار خوشنویسان ـ فهرست خوشنویسان قرن دهم ـ فهرست آثار موزهٔ رضا عباسی

محمدرضا منشی خوشنویس است و در نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته، و از کاتبان دربار مظفرالدین شاه بوده است، از نمونهٔ آثار وی یک نسخه ادعیه است به قلم نستعلیق و شکستهٔ کتابت متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با رقم و تاریخ «حسب‌الامر» ولیعهد «محمدرضا منشی سرکاری تحریر کرد. شهر ذی‌القعده الحرام سنه ۱۳۰۹»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضا نیاز شیرازی خوشنویس و شاعر است که نیاز تخلّص داشته. وی فرزند ارشد محمد هاشم درویش است که ابتدا در دستگاه حنسعلی میرزا فرمانفرما و در زمرهٔ اهل قلم بوده و سپس استعفا داده و به شیوهٔ پدران به درویشی روی آورده است. وی در هنگام تألیف تذکرهٔ اختر (حدود سال ۱۲۳۰) در سنین جوانی بوده است.

محمدرضا هندی از نقّاشانی است که در هند بوده و بدان شیوه نقّاشی کرده. از آثار دیده شدهٔ وی به نوشته استاد کریم‌زاده :
۱ـ دو قطعه گل و مرغ که در یک مرقّع از موزه ارمیناژ لنینگراد می‌باشد. با امضای «رقم کمترین محمد رضا هندی»
۲ـ تصویر نادرشاه افشار در یکی از آلبومهای کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با همان رقم
۳ـ تصویر زن جوانی که به متکا تکیه داده، این اثر در حراج کریستی لندن به‌فروش رسیده. امضای هنرمند به صورت «رقم کمترین محمدرضا هندی ۱۱۷۵» در آن دیده می‌شود.
۴ـ تصویر دسته‌ای گل وحشی با رقم «عمل کمترین محمدرضا هندی ۱۱۶۳ (تاریخها قمری هستند)

محمد رضی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه خطبه بی‌نقطه و ترجمه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی، و به خط نسخ و نستعلیق با رقم و تاریخ «... ولد محمد شفیع محمد رضی» «فی سنة ۱۲۱۳» (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرضی اشتهاردی نقّاش چهره‌پرداز و جانورساز و منظره‌نگار است از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم.
۱ـ تصویر آبرنگی پیر مردی سوار قاطری نحیف با رقم «به جهت بندگان صاحب‌زاده گرام تحریر یافت محمد رضی اشتهار وی ۱۱۹۸»
۲ـ تصویر سیاه قلمی پیرمردی معمم سوار بر اسب با رقم «... مشقه محمدرضی اشتهاردی سنهٔ ۱۳۰۰، در مجموعه تیمسار فیروز

محمد رفعت از خوشنویسان کتیبه‌نگار عثمانی است و از آثار وی یک لوحه شعر ترکی است که در قونیه و در مزار مولانا جلال‌الدین موجود است. این لوحه به قلم نستعلیق و تاریخ ۱۲۶۳ می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد رفیع از نقّاشان عثمانی است که خط ثلث را نیکو می‌نوشته. از آثار آبرنگی وی تصویر مکه و زائرین آن است که استاد محمدعلی کریم‌زاده در یکی‌از عتیقه‌فروشی‌های استانبول دیده است و رقم داشته «نقشه محمدرفیع فی سنه ۱۲۳۰» (هجری قمری)

محمد رفیع از خوشنویسان اواخر دورهٔ صفوی است. محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را فرزند منشی‌الممالک دانسته است و می‌نویسد شعر نیز می‌گفته است.

محمد رفیع از کاتبان قرن دوازدهم هندوستان است. از آثار وی یک نسخه مثنوی واله و سلطان از شمس‌الدین عباسی دهلوی است که برای علی قلی خان واله کتابت شده است و تاریخ ۱۱۶۱ هجری قمری دارد. این نسخه جلد دوم است و متعلق به آقای رکن‌الدین همایون فرخ است. جلد اول به خط محمدرضا است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدرفیع افندی از خوشنویسان عثمانی است وی معروف به کاتب زاده بوده و از شاگردان قاضی عسکر عارف افندی است که بعدها خط خود را نزد طورمش زاده تکمیل کرده. از آثار وی بعضی از کتیبه‌های استانبول است و میرزا حبیب نیز قطعات و مرقّعاتی از وی دیده است. سال مرگش ۱۱۸۳ هجری قمری است.

محمد رفیع سالیانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دعوات مختلفه به قطع نیم ربعی به خط نسخ با رقم «کتبه العبد افقر المهاجرین محمد رفیع السالیانی» فی سنة ۱۳۵۱ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد رفیع شیرازی خاتمکار شیرازی‌درنیمه‌دوم سدهٔ سیزدهم هجری قمری است از آثار او در ورودی مرقد شاه عبدالعظیم است. خاتمکاری‌ای بسیار زیبا که رقم محمدرفیع شیرازی و تاریخ ۱۲۷۱ هجری قمری دارد.

محمد روح‌الدین حسن‌بن یحیی خنجی نسخ‌نویس است و از آثار خطی او یک نسخه کتاب الصحاح جوهری است در فرهنگستان گرجستان تفلیس با نسخ معرب خوش به تاریخ ربیع‌الاول ۹۰۱ هجری قمری

فهرست نسخه‌های خطی جلد هشتم

محمد رئوف خوشنویس است و به خط او یک لوحه ثلث و نسخ با رقم «حرّره العبد محمد رؤف» بر مزار مولانا در قونیه می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد زاهد خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری زندگی می‌کرده است. از آثار او:
۱ـ یک قطعه است در کتابخانهٔ سرکاری رامپور با رقم دعاگوی قدیم الخدمة محمدزاهد
۲ـ قطعه‌ای از مرقّع در مجموعه مجید موقر در تهران

احوال و آثار خوشنویسان

محمد زره خوشنویس است کتاب تیمورنامه عبدالله هاتفی را به‌خط نستعلیق نوشته است. نسخه‌ای آراسته که در کتابخانهٔ مجلس به شماره ۲۳۲۰ ثبت گردیده است.

محمد زکی استانبولی ـ حاج از نستعلیق‌نویسان عثمانی است و به نقل از سپهر از سه استاد یعنی صدرالدین بیک و علی حیدربیک و میرزا سنگلاخ تعلیم گرفته است. مرگ وی را به سال ۱۲۶۱ هجری قمری نوشته‌اند.

محمد زهدی زکی از طغراکشان و رسّامان و خطّاطان اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری عثمانی است. از آثار دیده شده وی به نقل از استاد کریم‌زاده طغرا و خطوط تزییناتی فرمانی است با رقم «مرسمی و محرزی، محمد زهدی زکی ۱۳۱۸»

محمد زمان (طباطبایی) خوشنویس است و از خطوط وی :
۱ـ یک قطعه مذهّب به خط نسخ و رقاع هندی با رقم «مشقه العبد المذنب محمد زمان» در مجموعه مهدی بیانی
۲ـ یک قطعه به قلم زر، نسخ و رقاع و ثلث با رقم «کتبه العبد المذنب الداعی محمد زمان الطباطبائی» فی سنه ۱۰۷۰ (هجری قمری) در همان مجموعه.

محمد زمان اول «محمدزمان بن حاج یوسَف قمی»
فرزند حاجی یوسف قمی است که خانواده‌ای هنرمند و هنردوست بوده است، وی از نقّاشان چیره دست عهد سه پادشاه صفوی یعنی شاه عباس ثانی و شاه سلیمان و شاه سلطان حسین است و از آثار وی بین سالهای ۱۰۷۰ تا ۱۱۱۱ هجری قمری دیده شده است. این هنرمند آثار خود را بنامهای «زمان» ، «محمد زمان» ، «یا صاحب الزمان» ، «ابن حاجی یوسف قمی» و یا «به امر سلیمان زمان زد رقم» امضا می‌کرده است.
محمد زمان دو برادر نقّاش دیگر نیز دارد که محمدابراهیم و حاجی محمد است. طبق تحقیقات، وی بزرگترین برادر بوده است، اما آنچه دربارهٔ این هنرمند شنیدنی است اینکه بسیاری از هنرشناسان دربارهٔ وی به افسانه‌پردازی رو آورده‌اند. حتی نویسندگان ایرانی نیز با اتکا به سخنان غیرتحقیق خارجیان افسانهٔ آنها را پذیرفته‌اند که آقای یحیی ذکا در مجله سخن سال ۱۳٤۱ (دورهٔ سیزدهم) ضمن معرفی چند اثر محمد زمان حاجی یوسف همان سخنان را دربارهٔ وی می‌نویسد. این افسانه‌ها چنین است که محمد زمان در عهد شاه عباس دوم برای تحصیل نقّاشی به رم فرستاده شده و در آنجا ضمن آشنایی با هنر غربی، دین خود را ترک کرده و به مسیحیت گرویده و نام خود را از محمد به پائولو تغییر داده است. تغییر مذهّب پس از بازگشت موجب گشته که از ایران بگریزد و به هند پناه ببرد حتی یک جهانگرد ایتالیایی به نام نیکو لائومنوچی نوشته است وی را در هند دیده و محمد زمان کتاب تاریخ چین را به فارسی ترجمه کرده است. این کتاب اکنون در کتابخانه انجمن آسیایی بنگال می‌باشد به هر صورت طبق تحقیقات بسیار داهیانه استاد محمدعلی کریم‌زادهٔ تبریزی و دلایل روشنی که وی با اتکا به آثار این هنرمند آورده، همهٔ این‌ها جز افسانه‌هایی بیش نیست و وی به خارج از ایران سفر نکرده. ترجمه کتاب تاریخ چین ترجمه محمد زمان دیگری است که بعنوان محمد زمان فرنگی‌دان بوده است. اگر آثار هنر مسیحی و موضوعات فرهنگ مسیحی در آثار محمد زمان است. به نظر قابل پذیرش آقای کریم‌زاده تقلید و کپی آثار مسیحی و باسمه و مدل‌های مذهّبی و آشنایی با نقّاشان اروپایی است که در دربار شاه عباس دوم بوده‌اند مانند فیلیپ ـ آنژل ـ لوکار، هلت جولت لامپ که محمد زمان نه تنها می‌خواسته خود را از آنها کمتر نداند بلکه از آنها نیز چیزهایی آموخته است، ازجمله پرسپکتیو (مناظر و مزایا) که وی در بعضی از آثار خود آنرا بصورت ناقص به کار گرفته است. بنابراین طبق تحقیق استاد کریم‌زاده وی هرگز به خارج نرفته و به هند سفر نکرده و از دین خود دست برنداشته و هرگز اسم خود را پائولو زمان نگذاشته که برای اطلاع بیشتر محققین می‌توانند به جلد دوم احوال و آثار نقّاشان قدیم، تالیف محمدعلی کریم‌زادهٔ تبریزی تحت عنوان محمد زمان اول مراجعه نمایند. آثار شناخته شده و امضادار محمد زمان به نقل از همان کتاب عبارتند از :
۱ـ قلمدان تابوتی شکل با گلهای ترسیمی با رقم و تاریخ «یا صاحب الزمان ۱۰۷۰». این قلمدان در موزه کاخ نیاوران بوده است. و در زمان شاه عباس دوم ساخته شده است (تصویر زیر)
۲ـ نگاره گل زنبق آبرنگی با رقم «یا صاحب الزمان سنه ۱۰۷٤» این اثر در حراج ساتبی لندن در دسامبر ۱۹٦۷ به‌فروش رفته است.

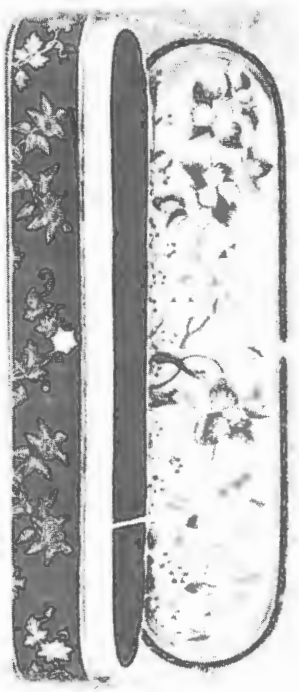

قلمدان کار محمد زمان (*)

۳ـ قلمدان بیضی شکل و جعبه‌ای با رقم «حسب‌الامرا علی صورت اتمام یافت. رقم کمترین محمد زمان فی شهر ربیع‌الاول ۱۰۸۲» این اثر در موزه ملی ایران (ایران باستان) است.

٤ـ نگاره مجلس شکاری بر روی یک صفحه دایره‌ای شکل با رقم «محمد زمان و تاریخ ۱۰۸۳

۵ـ قلمدان جعبه‌ای که برای شاه سلیمان صفوی ساخته شده با رقم «رقم زد پی سال تاریخ تابع به امر سلیمان، زمان زد رقم را ۱۰۸٤. این اثر اکنون در مجموعه خانم عزت ملک سودآور است

٦ـ قلمدان جعبه بیضی شکل با امضای «یا صاحب الزمان» که عکس رنگی آن در کتابی چاپ شده و تاریخ ساخت آنرا ۱۰۷٤ هجری قمری برابر ۱٦٦۳ میلادی نوشته‌اند. این اثر که از آثار اولیه محمد زمان محسوب می‌شود نشان‌این است که وی در این سال در ایران بوده و تغییر مذهّب هم نداده است.

۷ـ در شاهنامه‌ای که در کتابخانه چستر بتی دوبلین است دو اثر از محمد زمان با تاریخ ۱۰۸٦ هـ. ق موجود است این شاهنامه در زمان شاه عباس کبیر کتابت شده و نقّاشی‌هاش متعلق به رضاعباسی و صادق بیک می‌باشد. شماره ثبت اثر در این کتابخانه P. 277. Fol. /0.

۸ـ سه مجلس نگاره در خمسه نظامی‌ایکه به بشماره OR 2265 در موزه بریتانیا نگاهداری می‌شود این خمسه که در سال ۹٤۷ هجری قمری بوسیله شاه محمود نیشابوری کتابت شده است و نقّاشی‌های آن مربوط به آقا میرک و سلطان محمد و میر سیدعلی و میرزاعلی و نظرعلی است. سه صفحه سفید آنرا محمد زمان در سال ۱۰۸٦ هجری قمری نقّاشی کرده است.

بهرام گور شاهزاده خانم هندی (*)

۹ـ نقّاشی‌های خمسه نظامی متعلق به کتابخانه پیر مورگان با تاریخ ۱۰۸٦ هـ. ق و رقمهای محمد زمان، کمترین محمد زمان.
۱۰ـ از آثار محمد زمان در سال ۱۰۸۷ هجری قمری عبارتند از :
الف : خودکشی فرهاد با «رقم کمترین ابن حاجی یوسف محمد زمان ۱۰۸۷»
ب : مکتب خانه لیلی و مجنون رقم «راقمه محمد زمان ۱۰۸۷»
ج : معاشقه خسرو و کنیزک با «رقم کمترین بندگان محمدزمان ۱۰۸۷
د : ونوس و آمور با رقم «هو حسب الامر نواب کامیاب اشرف اقدس اعلی ـ به رقم کمترین علامان محمد زمان صورت انجام یافت ۱۰۸۷ این اثر در موزه ارمیتاژ لنین‌گراد است.
۱۱ـ نگاره معاشقه شاه با معشوق با رقم «در دارالسلطنه اصفهان به رقم کمترین محمد زمان قمی اتمام یافت ۱۰۸۸» هـ. ق
۱۲ـ استحمام پادشاه در حمام با رقم «کمترین محمد زمان ۱۰۸۸»
۱۳ـ نزول روح القدس بر مسیح با «رقم کمترین محمدزمان در مدت چهارده ماه صورت اتمام یافت فی شهور سنه ۱۰۹٤» این اثر در موزه ارمیتاژ لنین‌گراد است.
۱٤ـ نگاره سنبل کوهی با «رقم کمترین بندگان محمد زمان سنه ۱۰۹٦ در همان موزه
۱۵ـ دو نگاره از شکوفه و شاخه نرگس با تاریخ ۱۱۰۵ در همان موزه
۱٦ـ سه مجلس نگاره در شاهنامه موزه متروپلی‌تن نیویورک. این شاهنامه که در سال ۱۰۷۹ هـ. ق کتابت شده و توسط الکساندر اسمیت کوچران به این موزه اهدا گردیده است این سه نگاره عبارتند از نبرد سام، دیدار سیاوش و تصویر رستم با لباس رزم و همه تاریخ ۱۱۰۷ دارند.
۱۷ـ قلمدان‌بزمی‌با رقم «یا صاحب‌الزمان ۱۱۰۹. این اثر در مجموعه آقای اسکندر اریه می‌باشد.

شکوفه بادام کار محمد زمان (*)

۱۸ـ هدیه انگشتر توسط شاه سلطان حسین با رقم «یا صاحب‌الزمان ۱۱۰٦ در موزه ارمیتاژ.
۱۹ـ قلمدان منظره‌ای و تصاویر شکارچیان با رقم «یا صاحب‌الزمان ۱۱۰۹»
۲۰ـ قلمدان تصویری با رقم «یا صاحب‌الزمان ۱۱۱۱ . متعلق به موزه ویکتوریا آلبرت.
۲۱ـ قلمدان با تصویر شکار و سوارکاران با رقم «یا صاحب‌الزمان ۱۱۱۰» در مجموعه دکتر ناصر خلیلی.
علاوه بر آثار فوق که دارای امضا و تاریخند آثاری نیز بدون تاریخ با رقم محمد زمان و یا، یا صاحب زمان موجود است که به نظر استاد محمدعلی کریم‌زاده که از نزدیک آنها را بررسی کرده کار همین محمد زمان اول است این آثار

عبارتند از :
۱ـ آبرنگ نبرد سام و ایرانیان و نجات لشگریان رستم بوسیله وی از محاصره، موزه متروپولی‌تن نیورک با رقم «یا صاحب‌الزمان»
۲ـ تصویر آبرنگی جودیت و هولوفرن با رقم «یا صاحب الزمان»
۳ـ قلمدانی با شمایل حضرت مسیح در مجموعه استاد ادیب برومند، با رقم «یا صاحب‌الزمان»
٤ـ قلمدانی با نگاره منظره و درختان جنگلی و رقم یا صاحب‌الزمان در مجموعه آقای کریم‌زاده
۵ـ قلمدان گل و مرغی در زمینه مرغش با رقم «یا صاحب‌الزمان» در مجموعه دکتر ناصر خلیلی
٦ـ قلمدانی با تصویر شیخ صنعان با رقم محمدزمان در مجموعه آقای کریم‌زاده
۷ـ قلمدانی جعبه‌ای درشت با رقم یا صاحب‌الزمان در مجموعه کاخ نیاوران
۸ـ چند اثر بی‌امضا و یا با امضای جعلی را استاد کریم‌زاده با نظر کارشناسی خود از آثار محمد زمان دانسته است. و آنها عبارتند از :
۱ـ یک قلمدان برنجی با امضای جعلی حاجی محمد در مجموعه آقای خورشید
۲ـ تصویر اژدها و بهرام گور در آلبوم ارمیتاژ با همان امضا
۳ـ قلمدانی درشت گل و مرغی در مجموعه دکتر ناصر خلیلی (بدون امضا و تاریخ
٤ـ بزم شاه عباس ثانی و سفیر هند در مجموعه پرنس صدرالدین آقاخان (بدون امضا و تاریخ)
۵ـ قلمدان بیضی شکلی که تصویر آن به چاپ رسیده و تاریخ و امضای آن مهم نبوده و نویسنده تاریخ ۱٦٦۳ میلادی را برای آن ذکر کرده‌است. بنابراین آقای کریم‌زاده جزو آثار بی‌امضا آورده است.
٦ـ یک قلمدان با تصاویر زیبارویان که تصویر آن در کتاب La Perse et La France به چاپ رسیده.

و دو نگارهٔ دیگر که یکی تصویر ذبح اسماعیل و جنگ اسکندر است و به نظر استاد کار محمد زمان می‌باشد. البته شاید در آینده آثار دیگری از وی یافت شود.

ذبح اسماعیل تاریخ ۱۰۹۶ (*)

محمد زمان دوم (یا صاحب‌الزمان دوم) از نقّاشان اواخر دوره صفوی است که با سجع یا صاحب‌الزمان رقم می‌زده است. نامش مشخص نیست شاید محمد زمان یا زمان یا محمد مهدی بوده است، به نوشته استاد کریم‌زاده این هنرمند آثارش بین سالهای ۱۱۲٦ تا ۱۱۳۵ تاریخ دارند، و رقم آثارش به خط نسخ و رقاع است که با سایر هم‌نامانش اختلاف دارد و نشان می‌دهد که این یا صاحب زمان شخص بخصوصی است طبق تحقیق استاد محمدعلی کریم‌زاده محمد زمان دوم علاوه‌بر نقّاشی در هنرهای تذهیب و حل کاری و تشعیر و آرایش کتاب مهارت داشته است از نمونه‌های کار

وی که شناخته شده به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ قدیمی‌ترین اثر وی قلمدانی است با تصاویر حضرت مریم و یوسف نجّار و فرشتگان که در موزهٔ ویکتوریا آلبرت لندن می‌باشد. حواشی قلمدان با تصاویر گل و مرغ زینت گشته و رقم دارد «یا صاحب الزمان ۱۱۲۶»

۲ـ قاب آینه زیبایی با تصاویر گل و مرغ و رقم «یا صاحب الزمان ۱۱۳۵» که در حراج ۱۹۷۶ ساتبی لندن به فروش رسیده است.

۳ـ گل لاله قرمزی با آبرنگ که در حراج تهران در گالری مهندس شاهرخشاهی در سال ۱۳۵٤ شمسی به مبلغ ۲۵ هزار تومان به‌فروش رفته است این اثر بدون تاریخ بوده و رقم یا صاحب‌الزمان دارد، شیوه کارش همان شیوه است که در آثار وی بکار گرفته شده.

٤ـ دو جلد از دو نسخه قرآن کریم با نقش گل و مرغ و رقم یا صاحب‌الزمان که بنظر استاد کریم‌زاده می‌توان از ساخته‌های محمد زمان دوم باشد زیرا شیوهٔ وی در حلاوت کارش مشخص است.

۵ـ تصویر تک گلی با برگ‌های طلایی در یک مرقّع که با خط رقاع مخصوصی رقم دارد «هو یا صاحب‌الزمان»

٦ـ تصویر شاه سلیمان سوار بر اسب و شاهزاده‌ای با همراهان در اطراف او این اثر متعلق به موزه بریتانیاست. بدون تاریخ می‌باشد، اما با همان شیوه سجع «یا صاحب‌الزمان» در آن دیده می‌شود.

۷ـ جلد خوش‌نقشی با تصاویر گل و مرغهای متنوع و تذهیب و رقم «یا صاحب الزمان ۱۱۳۳»

۸ـ قاب آینه‌ای گل و مرغی با زمینه عنابی و رقم «یا صاحب الزمان»

۹ـ استاد کریم‌زاده سه جلد با تصاویر گل و مرغ مشاهده کرده که بدون رقم و تاریخ بوده اما شیوهٔ محمد زمان دوم در آن‌ها مشاهده می‌شده است.

۱۰ـ در کتاب مکتب هند و ایران تصویرزنی را با رقم محمد زمانی آورده که تاریخ ۱۱٤۹ دارد. با توجه به اینکه آخرین اثر محمد زمان اول تاریخ ۱۱۱۱ دارد و آثار محمد زمان سوم از ۱۱۷۲ شروع می‌شود. باید این اثر را که ویژگی‌های مکتب هند را با خود دارد جزو آثار محمد زمان دوم به حساب آورد و اگر چنین شود نظر استاد کریم‌زاده که آثار وی را تا سال ۱۱۳۵ نوشته صحیح نخواهد بود.

زن نشسته کار محمد زمان دوّم ۱۱۴۹

محمدزمان‌سوم(آقا زمان) یا «صاحب‌الزمان سوم» از نقّاشان عهد زندیه است که آثارش بین سنوات ۱۱۷۲ تا ۱۲۱۰ هجری قمری تاریخ دارد.

رقم نقّاش به صورت «محمد زمان» و یا صاحب الزمان» در ذیل آثارش آمده است و البته نام آقا زمان را می‌توان با استناد به کتاب رستم‌التواریخ از نامهای محمد زمان دانست زیرا در آن کتاب هنگامیکه دربارهٔ هنرمندان می‌نویسد چنین می‌آورد که:

«دیگر آنکه در آن عصر پسندیده خلایق در آن آرمیده، نقّاشان زیبانگار و مصوران شیرین کار بوده‌اند، از آن جمله عالی شأنان آقا زمان، آقا باقر، آقا صادق، میرزا حسن، میرزا محمد که هر یک در نقّاشی و مصوری مانی ثانی بلکه به هزار درجه بالاتر از مانی بوده‌اند.

استاد کریم‌زاده دربارهٔ محمد زمان تحقیق موشکافانه دارد و آثار هر کدام را بررسی نموده و نکات دقیق را از آنها بیرون آورده که رهنمودی روشنگر برای محققین است. از جمله اینکه کسی که سجع «یا صاحب‌الزمان» را برای ترقیم خویش معرفی می‌کند یا باید نام محمد مهدی یا محمد زمان و یا زمان داشته باشد که بخاطر ارادت به آن حضرت از نام خود صرف‌نظر نموده و در کار خویش از آن حضرت یاری می‌خواهد، از طرف دیگر طبق بررسی‌های وی محمد زمان یا آقازمان در مجلس آرایی بزمی و رزمی مهارت داشته و تک چهره‌ها را به استادی می‌نگاشته و در آثار خود پرسپکتیو را بخوبی بکار گرفته است.

در ضمن در تذهیب و مرغش کاری و حل کاری نیز استاد بوده است. از نمونه‌های کار این هنرمند به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ قلمدان جنگی و تصاویری از شاه اسماعیل و جنگ چالدران و حواشی از مجالس شکار و رقم «یا صاحب‌الزمان ۱۲۰۸» این امر در حراج ساتبی سال ۱۹۷۶ میلادی به‌فروش رفته است.

۲ـ قلمدانی با تصویر شاهزاده‌ای شاید لطفعلی خان زند و رقم «یا صاحب‌الزمان» این اثر در حراج کریستی لندن به‌فروش رفته است.

۳ـ جلد یک نسخهٔ خطی از کتب کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان که با تصاویر گلهای متنوع زینت شده و رقم «یا صاحب الزمان» دارد.

٤ـ قلمدانی با تصاویر مجلس شکار و رقم و تاریخ «یا صاحب‌الزمان ۱۲۱۰» این اثر در موزهٔ نگارستان تهران بوده است.

۵ـ قلمدانی که به نظر استاد کریم‌زاده کپی شده از روی کارهای محمد زمان اول است با تصاویر زنی در حال نوشیدن شراب و نگاره‌هائی از زنان دهاتی در اطراف او و مناظری دیگر و پرسپکتیو کامل و رقم«یا صاحب‌الزمان۱۱۷۲» که‌این قلمدان کاملاً شبیه به قلمدان موزهٔ نگارستان بوده است لذا استاد کریم‌زاده آنرا از کارهای همین محمدزمان می‌داند.

٦ـ قلمدانی با گلهای متنوع در زمینه مرغش و دومدالیون از تصویر دو زن زیبا و تصاویر دو زن و مرد با لباس عهد زندیه و رقم «یا صاحب الزمان ۱۲۰۷»

۷ـ قلمدان گل و مرغی در زمینه نخودی با رقم «یا صاحب الزمان فی سنهٔ ۱۱۹۰»

۸ـ تصویر آبرنگی نیم تنه یک زن اروپایی که در کمال قدرت به نقش درآمده با رقم «یا صاحب الزمان» در مجموعه آقای کریم‌زاده.

۹ـ تصویر رنگ و روغن مجلس خسرو و شیرین که خسرو در قیافه پادشاه زند (لطفعلی خان) ظاهر شده با رقم «کمترین محمد زمان» عکس رنگی این اثر پشت جلد کاتالوگ حراجی مربوط به ۱۲ دسامبر ۱۹۷۵ چاپ شده است.

خسرو و شیرین کار محمد زمان سوم (*)

محمد زمان چهارم یا «صاحب‌الزمان چهار» نقّاش است و در اواخر عهد زندیه و اوایل عهد قاجار می‌زیسته البته وی با محمد زمان سوم نیز هم عهد بوده است، اما و این نامی است که استاد کریم‌زاده بوی می‌دهد، وگرنه از زندگی و نام این هنرمند هیچ خبر یا نوشته‌ای در دست نیست، تنها اثری که موجب گشته که این نام بوی داده شود، وجود قلمدان استادانه‌ایست با تصاویری از مجلس شکار که شیوه نو را در کار نقّاشی آن زمان بکار گرفته و به نظر استاد کریم‌زاده هیچ کدام از آثار شناخته شده یا صاحب زمانها و یا محمد زمان‌ها به این کار هنرمندانه شباهت ندارد و هنرمند سبک و سیاقی مخصوص خود دارد. در این اثر استثنایی که قوانین پرسپکتیو در آن با دقت بکار برده شده تصاویر کاملاً ابتکاری بوده و مشخص می‌شود که وی باید شخص خاص دیگر بدین نام باشد در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم نقش‌پذیری استادانه وی که با رقم «یا صاحب الزمان ۱۱۹۷» آمده توضیح کامل داده شده است.

محمد زمان پنجم یا «صاحب الزمان پنجم» نقّاش و تذهیب‌کار بسیار ماهری است که بین سالهای ۱۲۱۸ تا ۱۲۴۲ هجری قمری فعالیت داشته و آثار خود را با سجع مخصوص یا صاحب‌الزمان یا محمد زمان رقم می‌زده است. بنابراین استاد کریم‌زاده وی را به نام محمد زمان پنجم نامیده است، چون زمان و شیوهٔ کارش با صاحب الزمانهای دیگر متفاوت بوده است. این هنرمند آنطور که آثارش گواهی می‌دهند در مرغش کاری، جلدسازی و قلمدان‌سازی مهارت داشته و در کار خود از شیوه علی اشرف پیروی می‌نموده. از نمونه آثار شناخته شده‌اش به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر آبرنگی یک سنبل کوهی در مجموعه آقای کریم‌زاده با رقم «یا صاحب‌الزمان ۱۲۱۸»

۲ـ جلد گل و مرغی یک نسخه قرآن کریم که در سال ۱۲۲۵ هجری قمری توسط «ابن عبدالصمد

محمد شریف» کتابت شده و سه سال بعد جلد آن ساخته شده و رقم دارد «یا صاحب‌الزمان ۱۲۲۸»

سنبل کوهی مجموعه کریم‌زاده

۳ـ جلد روغنی گل و مرغی طلایی با رقم «یا صاحب الزمان» سنهٔ ۱۲۱۹

٤ـ جلد روغنی یک نسخه قرآن متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان با رقم «یا صاحب الزمان ۱۲۱۹»

۵ـ جلد مزیّن و مذهّب یک نسخه قرآن مجید با تزئینات بسیار استادانه و رقم «یا صاحب‌الزمان سنهٔ ۱۲۲۲» در مجموعه آقای استاد ادیب برومند.

٦ـ جلد قرآن با تصاویری از گلهای زیبا و تذهیبی ممتاز در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان و با رقم «محمد زمان ۱۲٤۲»

محمد زمان اصفهانی شمشیرساز و فلزکار و نگارگر فلزات سخت است. وی در اواخر سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته.

از آثار دیده شدهٔ وی یک قبضه شمشیر است که با طلاکوبی و نقوش گل و برگ زینت شده و نام صاحب آن بر و روی تیغه آن طلاکوبی شده و رقم داشته «عمل محمد زمان اصفهانی» این شمشیر در حراج ساتبی در ۲۵ـ جون ۱۹۸۵ به فروش رفته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد زمان اصفهانی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه داخل محراب صفه استاد در مسجد جمعه اصفهان است با رقم و تاریخ «فی سنة ۱۱۱۲ کتیبه محمد زمان بن عبدالباقی الاصفهانی»

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمد زمان اصفهانی (ولد حسن اصفهانی) از خوشنویسان آخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ آثار وی عبارتند از:

۱ـ یک نسخه دیوان رضی‌الدین نیشابوری است که متعلق به کتابخانه زنده‌یاد سعید نفیسی که تاریخ جمادی‌الاول ۱۰۰۱ دارد. بارقم ابن حسن محمد زمان کاتب الاصفهانی

۲ـ کتیبه جبهه ضریح داخلی بقعه سلطان علی در مشهد اردهال که رقم آن چنین است: رقم حقیر محمد زمان ولد حسن اصفهانی فی سنهٔ اثنی و الف ۱۰۰۲ هجری قمری در آثار تاریخی کاشانی متأسفانه وی را سازنده ضریح مرقد معرفی کرده است.

محمد زمان بیک خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲٦) او را از شاگردان خود دانسته است.

محمد زمان تبریزی جلدساز است و به نوشته مناقب هنروران وی فرزند میرزبیک تبریزی

است. محمد زمان در هنرهای مختلف تزئینات جلدسازی شهرت کافی داشته است.

محمد زمان تبریزی صحاف و ورّاق بوده است و در کارگاه کتابسازی شاه تهماسب به کار مشغول بوده است بنابراین از صحافان سده دهم هجری است.

فهرست کتابهای خطی بیانی

محمدزمان تبریزی خوشنویس است و از آثار وی یک قطعه چلیپا به خط نستعلیق که حاشیه آن دو طرف به خط ثلث و بالای آن به خط رقاع است با تاریخ ۹۹۷ هجری قمری به شماره ۲۰۸۶ در موزه رضا عباسی است.

محمد زمان تبریزی کاتب و خوشنویس و از مردم کرمان است که در تبریز نشو و نما کرده و به این نسبت مشهور شده است سپهر مرگش را در ۹۹٤ ضبط کرده است از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک قطعه از یک مرقّع در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول با رقم «مشقه محمد زمان التبریزی غفر ذنوبه»
۲ـ قطعه دیگر با خط کتابت گلزار در همان کتابخانه

احوال و آثار خوشنویسان

محمد زمان خاتون‌آبادی کاتب خوشنویس است و از نمونه آثار وی یک نسخه مجمع‌الخواص و مجالس النفایس متعلق به کتابخانهٔ مدرسهٔ سپهسالار است که تاریخ ذیحجه ۱۰۳۰ دارد.

محمد زمان مشهدی نقّاش و رسّام و نقّار فلزّات و سازنده استطرلاب است. از آثار دیده شدهٔ وی یک کره جغرافیای فلزیست. با رقم «محمدزمان در مشهد ۱۰۵۱» این اثر متعلق به موزه ویکتوریا آلبرت لندن می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد ساوجی ـ میرزا خوشنویس است و در زمرهٔ دانشمندان و شاعران عصر خود بوده و در سال ۱۳۰۱ هجری در تهران درگذشته و در قم به خاک سپرده شده است. از نمونهٔ آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان :
۱ـ ترجمه فارسی یک نسخه صحیفهٔ سجادیه که اصل آن به خط نسخ زین‌العابدین اشرف الکتاب است و تاریخ ۱۲۷۸ دارد و متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
۲ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «الحقیر محمد الساوجی غفرله ۱۲۸۲» در مجموعه زنده یاد مهدی بیانی

محمد سبحان از خوشنویسان قرن دوازدهم هجری قمری هندوستان است و از آثار او یک قطعه در موزهٔ باستان‌شناسی دهلی می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد سبزواری از خوشنویسان و نقّاشان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است. وی را اولین فردی می‌دانند که صورت فرنگی را در نقّاشی ایرانی متداول نمود. وی ابتدا در خدمت سلطان ابراهیم میرزا صفوی بود و در زمان شاه اسماعیل دوم به کتابخانهٔ او راه یافت و پس از مرگ او در خراسان به خدمت شاه عباس درآمد، تا درگذشت. به نوشته دکتر بیانی در مرقّع مالک دیلمی متعلق به کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول قطعه‌ای موجود است که با مرکب الوان نوشته شده و رقم و تاریخ آن چنین است «فقیر شیخ محمدبن شیخ‌کمال‌سبزواری‌غفرذنوبها و ستر عیوبها ۹۷٦» که شاید این اثر از همین محمد سبزواری باشد. و محمدسبزواری‌ایکه‌عالم‌آرای‌عباسی‌و سپهر و میرزا سنگلاخ از او سخن گفته‌اند یکنفر بیشتر نباشد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد سروستانی خوشنویس است و مناقب هنروران او را شاگرد سلطان علی مشهدی و از ندیمان شاه تهماسب دانسته است.

محمدسعدالدین ـ حافظ خوشنویس و شاعر هندوستان است که به روایت تذکرهٔ روز روشن شعر می‌گفته و خط نسخ و نستعلیق را خوش می‌نوشته است.

محمد سعدالله افندی از خوشنویسان عثمانی است و میرزا سنگلاخ او را شاگرد محمد یساری دانسته و مرگ او را به سال ۱۲۵۷ نوشته است.

محمد سعید ـ سید خوشنویس است و با همنام خود سید محمد سعید از شاگردان محمد رفیع نستعلیق‌نویس عثمانی است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد سعید ـ سید خوشنویس اهل عثمانی است که میرزا حبیب او را داماد سید فیض‌الله افندی و دخترزادهٔ سید محمد دده دانسته و می‌گوید به این مناسبت به دده‌زاده مشهور بوده است. وی از شاگردان محمد رفیع و اسماعیل‌زاده است و مرگ او را ۱۱۷۳ هجری قمری دانسته‌اند.

محمد سعید اشرف خوشنویس است و به اشرف مازندرانی مشهور بوده است. درباره وی میرغلام‌علی آزاد و محمدعلی حزین و هفت قلمی و تربیت نوشته‌اند و احمد گلچین معانی شرح مبسوطی از وی در نامهٔ آستان قدس نوشته است محمد سعید در اصفهان نشو و نما یافته و در شعر شاگرد صائب و در خط شاگرد عبدالرشید دیلمی خواهرزادهٔ میرعماد بوده است. وی نقّاشی می‌کرده و دربارهٔ خود می‌گوید:

اشرف تو کُمیت نکته دانی رانی
اسرار رموز جاودانی دانی
هرچند که مانند نداری در خط
در شیوهٔ تصویر به مانی مانی

اشرف فرزند میرزا صالح مازندرانی و دخترزادهٔ محمدتقی مجلسی است. وی در سال ۱۰۷۰ هجری قمری به هندوستان سفر کرده و به دربار او رنگ زیب و عالم‌گیر راه یافت. و یازده سال در آنجا بود و مورد لطف زیب النسا بیگم قرار داشت. پس از آن اجازهٔ مرخصی گرفت و در سال ۱۰۸۳ به خراسان رسید. مرگ وی به روایت محمدعلی حزین در سال ۱۱۱۶ اتّفاق افتاده است. به نوشته دکتر بیانی در یکی از مرقّعهای کاخ کتابخانهٔ موزه گلستان قطعه‌ایست با رقم «بندهٔ شاه دین پناه» اشرف در دارالسلطنه اصفهان مرقوم شد.

محمدسعید انصاری خوشنویس است و به خط وی یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و تاریخ جمادی‌الاول ۱۰۸۰ و رقم «... محمد سعید انصاری» در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدسعید لاهیجانی (سعیدای گیلانی) خوشنویس و شاعر و نقّاش و طرّاح طلا بوده است و در اوایل قرن یازدهم و در زمان جهانگیر شاه (۱۰۱۲ ـ ۱۰۳۷) به هندوستان سفر کرده و در دربار او معزز بوده است. در عهد شاه جهان به لقب «بی‌بدل خان» مفتخر شده و به خاطر قصیده‌ای که در مدح او سروده و هر بیتش ماده تاریخی درباره جهانگیرشاه بوده هموزنش طلا صله گرفته است. آقای حسین آقا نخجوانی در نشریه شمارهٔ چهار سال نهم دانشکدهٔ ادبیات تبریز شرح مبسوطی دربارهٔ او نوشته است. سال مرگ محمد سعید مشخص نیست. اما از روی مادهٔ تاریخی که برای بنای مسجدی ساخته معلوم است تا سال ۱۰۴۷ زنده بوده است.

محمدسعید لاهیجانی کاتب خوشنویس و پس از سعیدای گیلانی می‌زیسته. محمدسعید در عهد شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷ ـ ۱۱۰۵) به شغل تجارت اشتغال داشته. وی شعر نیز می‌گفته است.

از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک نسخه مجالس المؤمنین قاضی نورالله شوشتری است که تاریخ ربیع‌الاول ۱۰۸۲ دارد و متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
۲ـ یک نسخه جوامع‌الحکایات عوفی با تاریخ محرم ۱۰۷۵ در همان کتابخانه.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدسعید هروی از خوشنویسان هندوستان و از مردم هرات است. وی در دربار قطب شاه هندی می‌زیسته و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه ثمانیهٔ امیرخسرو دهلوی است در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان که در تاریخ ۹۷۰ هجری قمری نوشته شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدسلام ملاحی حجّار و نقّار و کتیبه‌نویس است و از آثار او سنگ قبری است در محراب تابستانی مسجد ارنوا (امیرندآباد) یزد که تاریخ ۵۳۳ هجری قمری دارد، نام وی در کنار ابوالقسم خراط نوشته شده.

یادگاهای یزد

محمدسلیمان شکوه از شاهزادگان هندی و فرزند ارشد داراشکوه پسر شاه جهان است. وی نستعلیق را نیکو می‌نوشته و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در موزهٔ باستان‌شناسی دهلی با رقم «راقمه میرزا محمدسلیمان شکوه بهادر» موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد سلطانی نقّاش اواخر عهد صفوی است و از آنجا که در آثار خود شیوه محمد زمان را داشته، ممکن است هم دوره و یا شاگرد وی باشد. در آثار خود گاهی محمد و گاهی محمد سلطانی رقم زده است و به نظر می‌رسد که لقب سلطانی را از شاه سلطان حسین (۱۱۰۵ ـ ۱۱۳۵) گرفته باشد. به نقل از استاد کریم‌زاده وی در چهره‌پردازی مهارت داشته و از قوانین پرسپکتیو تاحدودی مطلع بوده است. از آثار شناخته شدهٔ وی یکی تصویر شاه سلطان حسین است. با «رقم محمد سلطانی» و دیگری تصویر شاه عباس است در یک مجلس با «رقم کمترین بندگان محمد سنهٔ ۱۱۰۹» که این هر دو اثر در موزه ارمیتاژ لنین‌گراد می‌باشد.

تصویر شاه سلطان حسین (*)

محمد سمرقندی ـ ملا از خوشنویسان سدهٔ یازدهم هجری قمری است، به نوشته تذکره نصرآباد شعر نیز می‌گفته.

محمد سمرقندی ـ میر خوشنویس و از شاگردان میرعلی هروی بوده است. از نمونهٔ آثار

وی قطعه‌ایست در یک مرقّع متعلّق بـه کـتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول با رقم «اقل العباد میرمحمد سمرقندی»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد سمنانی از کاتبان دوران ناصرالدین شاه قـــاجار است و بـــه خـــط وی یک نســـخه منتخب‌الدعوات به قطع وزیری، جلد روغـنی بـا تزئینات و به خط نسخ با رقم «حرره العبد الاقل الاثم الجـانی محـمدبن عـلی السـمنانی بـا تـاریخ جمـادی‌الاول ۱۲٦۹ در کـتابخانهٔ کـاخ مـوزهٔ گلستان است.
در ضمن یک نسخه تحفهٔ سلیمانی حکیم محمد مؤمن استرآبادی به قطع وزیری و تزئینات و با خط نسخ و به تاریخ ۱۲٦٦ (هجری قمری) که در سمنان نوشته شده با رقم «حرره العبد الاحقر الجـانی محـمدبن علی‌اصغر السمنانی» در مجموعهٔ مهدی بیانی است.
توضیحاً اینکه‌در احوال‌و آثار خوشنویسان‌این دو کتاب را به نام دو نفر محمد سمنانی و مـیرزا محـمد سمنانی آورده که به نظر نگارنده هر دو یک نفرند. شـباهت بسـیار رقـعها و زمـان ایـن یکسـانی را می‌رساند.

محمد سوزی از خـوشنویسان نـیمهٔ اول سـدهٔ چهاردهم هجری قـمری است. آثـار وی مـعرف اینست که در خطوط مختلف مهارت داشته است. از نمـونه آثـار وی کـه در کـتاب احـوال و آثـار خوشنویسان آمده عبارتند از:
۱ـ دو لوحه نستعلیق گلزار بـا رقـم و تـاریخهای «عـبده محـمد سـوزی ۱۳۲۷ ـ ۱۳۳۲» در مـزار مولانا در قونیه.
۲ـ لوحه‌ای به خط ثلث و نسخ با رقم و تاریخ «بندهٔ آل عبا محمد سوزی پرخطا ۱۳۲۳ (هجری قمری) توضیح اینکه در همان کتاب محمد سوزی در دو جا آمـده است بـدون ایـنکه حـدس زده شـود کـه یکنفرند.

محمد سیاوش خطّاط کتیبه‌نویس است و از آثار او کتیبه مسجد ذوالفقار اصـفهان مـی‌باشد. ایـن کتیبه که در زمان شاه تهماسب صفوی و بنام وی نوشته شده، خط ثـلث سـفید بـر زمـینه کـاشی لاجوردی معرق می‌باشد و تـاریخ ۹۵۰ هـجری قمری دارد.
این اثر علاوه‌بر اینکه در گنجینه آثار اصفهان آمده در هنر و مردم شماره ۸۲ به وسیله آقای لطف‌الله هنرفر نیز معرفی شده است.
لازم بـه یـادآوریست کـه در مـرقد بـرادر شـاه چراغ در شیراز نیز کتیبه‌ایست که رقـم سـیاوش دارد.

محمد سیاه قلم (حاجی محمد هروی) نـقّاش چیره‌دست مشهور و ناشناس نیمهٔ دوم سدهٔ نهـم هجری قمری است. از آن جهت مشهور است کـه آثار بسیاری بنام محمد سیاه قلمی موجود است که رقم خود هنرمند نیست و بوسیلهٔ افـراد دیگـری نوشته شده و ناشناس است بطوریکه در هیچ سند، همزمان وی نامی از محمد سیاه قلم برده نشـده و آنچه مسلم است، نام این استاد مولانا حاجی محمد هروی است که در دستگاه علیشیرنوایـی مـورد احترام و تکریم بوده و از نقّاشان ذو فنون عـصر خود بوده است. علیشیر نوایی دربارهٔ وی در کتاب مجالس النفایس می‌نویسد :
«نقّاش مَتعیّن شهر هرات بوده است و خوش طبع است و خیالات غریب می‌کند و کم فنی باشد که او را در آن اندیشه و خاطر نرسد خواه راست و خواه غلط» بدین صورت مولانا حاجی محمد هروی به توصیف امیر درمی‌آید. آنچه مسلم است حاجی محمد روی آثار خود رقم می‌گذارد و از آنجا که آثار وی فاقد رقم بوده (و این خود نشانه اعتقاد به هنر و عرفان بی‌ادعای ایرانی است،) فرد مسئول بالا یا پایین اثر، نام خالق آنرا نوشته است تا مشـخص شود چه کارهایی انجام داده و مـعیار بـازده کـار مشخص شود، بنابر این ارقامی در کـه آثـار وی

آمده به خطوط مختلف نوشته شده و گاهی سالهای پس از آن کار او را شناسایی کرده‌اند و بالای اثر نامش را نوشته‌اند «عمل استاد محمد سیاه قلم است» و یا «کار استاد محمد سیاه». مدارکی در دست است که حتی پس از انتقال این آثار به کشور عثمانی، که پس از شکست شاه اسماعیل صفوی در ۹۲۰ هجری قمری از سلطان سلیم، اتّفاق افتاده پادشاهان عثمانی نیز مانند سلطان احمدخان (۱۰۱۲ـ۱۰۲۶ هـ ق.) کارهای او را مورد شناسایی قرار داده و با خط ناشیانه خود بَر روی آثار نوشته‌اند. در کتاب حبیب‌السیر خواند میر درباره این هنرمند چنین می‌نویسد : مولانا حاجی محمد، نقّاش ذوفنون زمان خود بود. در فن تصویر و تذهیب مهارت تام داشت. چند گاه همت بر پختن جنسی فعفوری می‌گماشت. بعد از تجربه بسیار و ارتکاب مشقت بیشمار جسم ظروف و اوانی که می‌ساخت با چینی به غایت شبیه گشت اما رنگ و صفایش چنانچه می‌باید نبود و ازجمله مخترعات مولانا حاجی محمد صندوق ساعتی است که در کتابخانه امیر علیشیر ترتیب نمود ...

بدین طریق می‌بینیم وی مورد ستایش دو بزرگ زمان خویش قرار گرفته و هنرهای وی آنها را جلب و جذب نموده. و وی طبق گفته میر خواند ساعتی ساخته که در هر ساعت ضربه و یا ضرباتی می‌نواخته. مولانا حاجی محمد تا سال ۹۰۴ درخدمت امیر علیشیر است و بعداً مورد کم‌لطفی او واقع شده و از آنجا می‌گریزد و به خدمت شاهزاده بدیع‌الزمان میرزا می‌رود و تا سال ۹۱۳ و هنگام استیلای ابوالفتح خان شیبانی درمی‌گذرد.

آنچه در آثار محمدسیاه قلمی قابل توجه است اینکه آثارش را می‌توان به دو بخش تقسیم نمود، یکی آثاری که به شیوه کلاسیک زمانهٔ انجام داده و آنچنان عالی و هنرمندانه که اگر آثارش را از هم‌عصرش میرک بالاتر ندانیم کمتر نیز نیست. قسمت دیگر اینکه وی شیوه دیگر پیش گرفته و بسوی نوگرایی روی آورده و به قول امیر علیشیر افکار عجیبه پیدا کرده و صور غریبه رسم نموده و آن تصاویر مردم کوچه و بازار، دیوها و جنها و پریهاست که به شیوه مخصوص خود رسم کرده است. البته در نقّاشی‌های کلاسیک خود نیز از این موارد آمده است ولی در اینجا به شیوه جدی عمل نموده و همین قسمت است که مورد انتقاد امیر علیشیر واقع شده تا آنجا که وی از خدمت امیر گریخته و به شاهزادهٔ تیموری پناه برده است. در آثار بخش دوم وی که بیشتر بصورت سیاه قلم است مجموعه‌ای از لباسها و کلاهها و کنش‌های مردم مختلف به نمایش درآمده و جا دارد که یک تحقیق جامعه‌شناسی بر روی آنها اجرا گردد. در این آثار تصویر بعضی از اشیای دیگر که شاید ساخت مولانا بوده چون وسایل اندازه‌گیری و معماری به نمایش درآمده است. بخاطر همین شیوه وی است که حتی آثاری را در حد کوبیسم در آن مشاهده می‌کنیم که مورد توجه هنرشناسان مختلف جهان قرار گرفته و درباره وی کنفرانس‌ها برگزار شده و کتابها و مقالاتی بسیار نوشته‌اند و افسانه‌پردازیها کرده‌اند. ازجملهٔ آنها کنفرانسی که در سال ۱۹۸۰ میلادی در لندن در این‌باره تشکیل شده و موضوع آن نقّاشیهای ایران و چین و عمده مطالب آن درباره محمد سیاه قلمی بوده است. در این کنفرانس استاد محمدعلی کریم‌زاده از شرکت‌کنندگان است. زیرا وی یکی از معتبرترین شناسندگان آثار این هنرمند است که آنها را دیده و با دقت بررسی کرده و از بعضی از ویژگی‌ها تصویربرداری کرده است. عمده آثار محمد سیاه قلمی در موزه‌های ترکیه بویژه توپ قاپوسرا و خزینه اوقاف استانبول است که آنها را می‌توان بیشتر در چهار آلبوم به شماره‌های H 2152 و H 2153 و H 2160 و H 2515 دید.

این آثار که از تبریز و توسط سلطان سلیم به یغما رفته فقط در عثمانی بوده، اما باید یادآور شویم که به گفته استاد کریم‌زاده چند اثر وی در فری گالری واشنگتن و موزه متروپولی تن نیویورک است که

اینها نیز از طریق نامعلومی از ترکیه به این موزه‌ها انتقال یافته است. لازم به تذکر است که استاد سیاه قلمی همه زیبارویان را با قیافه چینی و لباس چینی و مردان را با قیافه‌ها و لباسهای هراتی رسم کرده و شیوه وی شیوه‌ای چینی هراتی است. شاید همین شیوه موجب شده که محققین سفر چین را در گذران عمر وی حدس می‌زنند.

آثار شناخته شدهٔ استاد محمد سیاه قلمی به تحقیق و بررسی استاد محمدعلی کریم‌زاده در جلد دوم کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :

۱ـ دو دیو پهلوی هم نشسته و یکی از آنها ظرف طلایی در دست دارد

۲ـ تصویر دو اسب و دو تازی و چند نفر که مشغول کارهای مختلفند. مانند رختشویی و غذاپزی

۳ـ تصویر مردی که افسار اسبی را گرفته و می‌برد

٤ـ دو مرد نشسته‌اند و مشغول کاری هستند

۵ـ دو نفر یابویی را که مشکی آب در پشت دارد با خود می‌کشند

٦ـ تصویر پنج نفر که خری را با خود می‌برند. یکی از افراد که شاید ناخوش است بر پشت دیگری سوار شده است و رقم دارد «کار استاد محمد سیاه قلم»

۷ـ مردی مشغول تغذیه یا بوی خود است و خانواده‌اش ناظرکار او. با رقم «کار استاد محمد»

۸ـ تصویر زن و مردی که گاوی را با خود می‌برند

۹ـ تصویر مردی که به چوب دستی تکیه داده و افسار اسبی را گرفته

۱۰ـ اسبی از چشمه آب می‌خورد، دو نفر کنار او ایستاده‌اند و رقم دارد «کار استاد محمد سیاه قلم»

۱۱ـ یک شتر و یک شترسوار از پشت سر دیده می‌شوند و رقم دارد «کار استاد محمد سیاه قلم»

۱۲ـ مرد مستی که کلاه از سرش افتاده و یکی انگشت بدهان نگاهش می‌کند.

۱۳ـ دو نفر که یکی از آنها شیئ طلایی و سنگینی را به دست گرفته و در مقابل، یک نفر فشفشه‌ساز است که یکی روشن شده و نور طلایی دیده می‌شود. و رقم دارد «کار استاد محمد سیاه قلم»

۱٤ـ دو نفر که شاید معمار باشند در مقابل هم ایستاده‌اند و یکی از آنها طنابی که به شاغول بسته شده است، می‌کشد

۱۵ـ یک نفر سوار خر است و یکی چوب بدست در مقابل او ایستاده است و یک خدمتکار درباری یک قاب طلایی که شاید کتاب ادعیه جلد مذهّب باشد در دست دارد

۱٦ـ دو مرد با کلاه و لباس بلند هر کدام عصایی به دست وزن سیاه‌پوستی که لباس شسته خود را در دست دارد بین آنها ایستاده و با آنها صحبت می‌کند

۱۷ـ سه مرد با کلاهها و لباسهای گوناگون با یکدیگر مذاکره می‌کنند.

۱۸ـ یک مرد پیر با کلاه مخصوصی نشسته و دو نفر در مقابل او ایستاده‌اند.

۱۹ـ تصویر مرد و زن سیاه‌پوستی که زن آفتابه طلایی به دست گرفته و به عصا تکیه داده و با همدیگر صحبت می‌کنند و رقم دارد «کار سیاه قلم»

۲۰ـ سه مرد سیاه پوست و کهن سال مقابل هم نشسته صحبت می‌کنند

۲۱ـ دو درویش که هر کدام پوست خری به پشت دارند با همدیگر صحبت می‌کنند.

۲۲ـ دو مرد سیاه و سفید لخت که هر کدام سنگی به خود بسته و دستاری به گردن انداخته و عصائی به دست گرفته در محلی نشسته و سرگرم صحبت‌اند

۲۳ـ دو مرد به شکل درویشان، که پوست پلنگی به دوش بسته‌اند با یکدیگر صحبت می‌کنند

۲٤ـ دو گدای سفید و سیاه پوست در کنار هم نشسته و یکی از آنها مشغول غذا خوردن است. یک زن مفلوک دیگر عصا به دست با آنها صحبت می‌کند. کفش وی فرم خاصی است.

۲۵ـ دو نفر سیاه پوست که یکی از آنها دهن خود را با دست گرفته و مشغول خوردن است.

پیرمردی سفید پوست با ریشهای بلند روی چهارپایه نشسته با آنها صحبت می‌کند.
۲۶ـ درویشی سیاه پوست با موهای ژولیده و به چوبدستی تکیه داده و ایستاده و رقم دارد «کار محمد سیاه قلم»
۲۷ـ دو درویش سیاه پوست با همدیگر صحبت می‌کنند و یکی از آنها لنگی قرمز و دیگری چوبدستی دارد و با رقم «کار محمد سیاه قلم»
۲۸ـ پیر مردی که دست به ریش گرفته و روی زمین نشسته است
۲۹ـ دو دیو سیاه پوست و سرخ پوست که یکی ساز می‌زند و آن یکی مشغول دست زدن است
۳۰ـ دو دیو سیاه پوست که لنگهای قرمز دارند و دستمال آبی به دست گرفته می‌رقصند
۳۱ـ چند نفر با کلاههای درویشی و البسه پَردار که روی زمین نشسته و زنی عصایی به دست در وسط آنها ایستاده. فردی سوار شیر نمایش می‌دهد
۳۲ـ شخصی که کلاه خزدار به سر دارد. دیوی قوی هیکل را بلند کرده و به زمین زده است
۳۳ـ دو درویش که با هم گرم صحبتند
۳۴ـ دو زن پیر که سرهای خود را بسته و در محلی نشسته با یکدیگر صحبت می‌کنند.
۳۵ـ دو درویش که هر کدام به چوبی تکیه داده و سرگرم صحبتند.
۳۶ـ دو درویش با پوشش بلند که هر کدام به چوبی تکیه داده‌اند. در این اثر رقم «کار استاد محمد سیاه قلم» دیده می‌شود.
۳۷ـ دیو قوی هیکلی که فلز طلایی سنگینی را روی دست بلند کرده است
۳۸ـ دو دیو طنابی را بهم می‌پیچند و دو دیو به نظارهٔ آنها مشغولند
۳۹ـ دیو قوی هیکلی که انسانی را بدوش گرفته
۴۰ـ دیو شاخداری که به چوبدستی تکیه کرده و سر و دم اژدهایی دارد
۴۱ـ دو دیو خری را با خود می‌برند و رقم دارد «کار استاد محمد سیاه قلم»
۴۲ـ دیو شاخداری جسد یک انسان را حمل می‌کند
۴۳ـ دو دیو، چوبی را اره می‌کنند و یک دیو به تماشای آنها نشسته است و رقم دارد «کار استاد محمد سیاه قلم»
۴۴ـ سه دیو بساط لهو و لعب گسترده شادی می‌کنند و رقم دارد «کار استاد محمد سیاه قلم»
۴۵ـ رقص دیوها با رقم «کار استاد محمد سیاه قلم»
۴۶ـ دو دیو مقابل هم نشسته و گلدان طلایی را بررسی می‌نمایند و رقم دارد «کار محمد سیاه قلم)
۴۷ـ دو دیو در حال نزاع
۴۸ـ یک دیو دست و پای دو دیو دیگر را می‌بندد
۴۹ـ دیوی سحرآمیز که از چشمانش آتش طلایی بیرون می‌جهد و اسبی را بغل کرده با خود می‌برد.
۵۰ـ دیوها طعمه خود را بدست گرفته و مشغول نزاعند. دو دیو از پشت کوه آنها را نظاره می‌کنند
۵۱ـ دو دیو گلدان طلایی را به یکدیگر نشان می‌دهند
۵۲ـ دیو قوی هیکلی شلوار آبی به پا کرده و دیو لختی را سرنگون کرده است
۵۳ـ در یک منظره دیوی دیو دیگری را گرفته و به زمین می‌زند
۵۴ـ دیوی دهان‌اژدهایی‌را پاره می‌کند و دیو دیگر به او طناب می‌دهد. و رقم دارد «محمد سیاه قلم»
۵۵ـ دو نفر مست شراب می‌خورند و کمانچه می‌زنند.
بطور کلی استاد کریم‌زاده با زحمات بسیار حدود ۹۰ اثر وی را شناسایی کرده و به توضیح موضوعی آن پرداخته و نگارنده در اینجا پنجاه و پنج اثر وی را به همان طریق معرفی کرده‌ام که هنرمندانی نقّاش پی به اهمیت این نقّاش نوپرداز که شاید هنوز آثارش جنبه نوگرایی خویش را حفظ کرده باشد ببرند. و به تحقیق و بررسی و شناخت وی اقدام نمایند. در اهمیت این آثار همین بس که استاد کریم‌زاده دربارهٔ بعضی آثارش نوشته است که معرفی آنها نیاز به مقالات متعدد دارد.

تصویر دو قوچ پروار در صحرا خزینه اوقاف استانبول (*)

همانگونه که بسیاری از هنرشناسان نوشته‌اند و ازجمله کتابی که «مظهر ایپ شیر اوغلو» در سال ۱۹۷۲ در واشنگتن به زبان آلمانی به چاپ رسانده است. و امید است یک روز آثار بیشتری از وی شناخته و معرفی و چاپ شود.

محمد سنان از نقّاشان بلندمقام دربار سلطان سلیم عثمانی است. وی در حدود سالهای ۹۷٤ هجری قمری می‌زیسته و نامش بعنوان سرپرست نقّاشخانه این عهد در یکی از اسناد قدیمی دربار عثمانی آمده است.

محمد سیمی نیشابوری خوشنویس و هنرمند و شاعر عهد بایستغر میرزا است شغل وی مکتب‌داری بوده و هفت قلم را نیکو می‌نوشته وی در معماری، رنگ‌آمیزی و مرکب‌سازی، افشان‌گری و تذهیب و وصّالی مهارت داشته و در ترسّل استاد بوده است، در سرعت خط کم‌نظیر است و عبدالحی منشی استرآبادی را از شاگردان او دانسته‌اند.

مناقب هنروران ـ احوال و آثار خوشنویسان ـ مرآة‌العالم

محمد سلیم تبریزی نگارگر سدهٔ یازدهم هجری قمری و اهل تبریز است. وی در تصویرسازی و منظره‌پردازی مهارت داشته و از نمونهٔ آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ یک مجلس نگاره در یک نسخه دیوان حافظ که به سال ۱۰٤۹ هـ. ق کتابت شده

۲ـ تصویر درختی و شاخه‌ها و شکوفه‌های انبوه و پرنده‌ای بر روی آن. این اثر زیبا متعلق به کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است و رقم دارد «رقم ذره بیمقدار و کمینهٔ خاکسار محمد سلیم تبریزی سنهٔ ۱۰۷۱»

محمد سلیم‌بخاری از نقّاشان‌اواسط سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌باشد. وی در کارگاه بخارا مشغول کار بوده و به خلق آثار هنری می‌پرداخته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد شاه از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است که از آثار

خطی او یک نسخه لیلی و مجنون نظامی است با خط نستعلیق به تاریخ جمادی‌الاول ۱۰۰۱ هجری قمری که در کشمیر نوشته شد و نسخه‌ای زیبا و آراسته است با هفت مجلس نگاره که در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۵۱۴۳ ثبت گردیده است.

محمد شاه از نقّاشان سدهٔ دوازدهم هجری قمری هندوستان است و از آثار وی نقّاشی آبرنگی تصویر نادرشاه افشار می‌باشد که در کتاب تاج محل به چاپ رسیده و رقم دارد. «تصویر شاهنشاه جم جاه نادرشاه عمل محمدشاه»

محمد شاه تبریزی از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری عثمانی است وی از ایرانیانی است که در دربار عثمانی مورد الطاف سلطان بوده و سرپرستی هنرمندان از قبیل مذهّبان و کاتبان و نقّاشان و مجلّدان و سایر هنرمندان کتابخانه سلطنتی را به عهده داشته که البته به نوشته کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم، تعداد آنان ۵۱ نفر بوده است که از مناطق و کشورهای مختلف من‌جمله ایران بوده‌اند. محمدشاه تبریزی از سال ۹۵۲ هجری قمری به این مهم منسوب شده و نام وی در اسناد درباری آمده است.

محمدشاه دارابی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم می‌زیسته. از آثار او یک نسخه خمسه امیرخسرو دهلوی متعلق به کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است که تاریخ ذیحجه ۱۰۵۲ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدشاه قاجار از پادشاهان قاجار و نوهٔ فتحعلی‌شاه است که در سال ۱۲۲۲ هجری قمری در تبریز متولد شده و در سال ۱۲۴۹ هجری قمری پس از مرگ پدرش عباس میرزا به ولایت عهدی رسیده. محمدشاه در سال ۱۲۵۰ هجری قمری به پادشاهی رسید و در ۱۲۶۴ درگذشت. وی خط نستعلیق را نیکو می‌نوشت و در شکسته نستعلیق نیز مهارت داشت. علاوه‌بر آن از نقّاشان و حساب‌دانان و مهندسان زمان خود محسوب می‌شد. از عربی وادب و تفسیر قرآن بهره داشت. از نمونهٔ آثار وی :

۱ـ یک مرقّع شامل ۳۳ رقعه که تاریخهایی بین ۱۲۵۱ تا ۱۲۶۱ دارد در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان

۲ـ یک قطعه سیاه مشق نستعلیق در کتابخانهٔ ملی تهران

۳ـ یک قطعه سیاه مشق در مجموعه مهدی بیانی

۴ـ تعداد زیادی نامه به خط شکسته بدون رقم

محمد شاه گروکانی از پادشاهان گورکانی هندوستان است که از سال ۱۱۳۱ تا ۱۱۶۱ هجری قمری حکومت کرده و هنگام حمله نادر به هند پادشاه آن سرزمین بوده. وی به خط و خوشنویسی علاقه داشته و از نمونهٔ آثار وی دو قطعه در موزه باستان‌شناسی دهلی موجود است با رقم «کتبه محمدبهادر شاه» و «پادشاه غازی خلدالله ملکه و سلطانه»

احوال و آثار خوشنویسان

محمدشاه نجار لارجانی نجّار و نقّار بوده و در سدهٔ نهم قمری می‌زیسته از آثار او یکی از درهای ورودی بقعهٔ سلطان حاجی در دهکدهٔ دلا از دهکده‌های دلارستاق نور است.

از آستارا تا استارباد

محمدشاه نقّاش نقّاش و گچ‌بر اواخر سدهٔ هفتم و اوایل سدهٔ هشتم است و از آثار او گچ‌بری و کتیبه‌های بقعه پیربکران در دهکدهٔ پیربکران در ناحیه لنجان اصفهان است. بنای پیربکران در زمان سلطان محمد اولجاتیو بین سالهای ۷۰۳ تا ۷۱۲ ساخته شده و در قبرستان قدیمی یهودیان اصفهان به نام استر خاتون قرار دارد.

محمد شجاعی کاتب خوشنویس است و در عهد شاه اسماعیل اول می‌زیسته از آثار او کتیبه‌های مسجد جمعه دماوند است که تاریخ ۹۲۷ هجری قمری دارد.

محمد شریف از خطّاطان سده دهم هجری است و از آثار خطی او یک نسخه منهاج الکرامة فی معرفة الامامة علامهٔ حلی است که در کتابخانه مدرسه نواب مشهد به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷٤ هجری قمری نوشته شده و نسخه‌ای آراسته است.
فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محمد شریف مجلّد و قلمدان‌ساز و نقّاش است و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم جلد قرآن گل و مرغی است که در داخل آن شمایل حضرت علی علیه‌السلام با حسنین به استادی نقّاشی شده و رقم دارد «محمد شریف ۱۲۰۵» هجری قمری.

محمد شریف نگارگر عهد اکبرشاه گورکان (۹٦۳ ـ ۱۰۱٤ هـ. ق) است وی به شیوه هندی نقّاشی می‌کرده و از نقّاشان کتاب رزم‌نامهٔ چیپور است که بین سالهای ۹۹۰ تا ۹۹۵ هجری قمری کتابت و نقّاشی شده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد شریف نقّاش و نگارگر است و فرزند عبدالصمد شیرین قلم. وی در عهد جهانگیر شاه گورکانی (۱۰۱٤ ـ ۱۰۳۷ هـ. ق) می‌زیسته و در دوران کودکی همنشین و همبازی جهانگیر بوده. از این جهت چون جهانگیر به پادشاهی رسید، بوی دستگاه و مقام بخشید. جهانگیر شاه در توزک جهانگیری شرحی دربارهٔ وی نوشته است. از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم تصویر شتری است که گرفتار خشم ساربان گشته و نقّاش در بیان حالتها مهارتی بسیار به کار برده است. این اثر در حراج ساتبی ۲۱ نوامبر ۱۹۸۵ میلادی به‌فروش رفته است. رقم هنرمند پس از نام سفارش دهنده، به صورت «... العبد محمد شریف غفراله ذنوبه و ستراله عیوبه فی شهور سنه ۱۰۲۸» در آن دیده می‌شود.

محمد شریف خوشنویس است و در قرن دهم می‌زیسته و شاگرد محمدحسین تبریزی است وی علاوه‌بر خوشنویسی از هنر حکاکی بهره داشته است.
احوال و آثار خوشنویسان ـ مناقب هنروران ـ گلستان هنر

محمد شریف خوشنویس است و در قرن یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ دو قطعه با رقم «مشقه محمد شریف سنهٔ ۱۰۵۸» و «مشقه المذنب محمد شریف غفر ذنوبه و ستر عیوبه» در کتابخانهٔ ملی و مجلس شورا تهران.
۲ـ هفت قطعه از مرقّعی که یکی تاریخ ۱۰۳۹ هجری قمری دارد در کتابخانهٔ بادلیان انگلستان

محمد شریف تجرید خوشنویس و شاعر است و تجرید تخلّص دارد و از راه کتابت زندگی می‌کرده است. وی در هنگام تألیف تذکره نصرآبادی (۱۰۸۳) در قید حیات بوده است.

محمد شرَیف کاتب السلطان ـ میر خوشنویس است که از شاه جهان پادشاه هندوستان (۱۰۳۷ ـ ۱۰۲۸) لقب کاتب‌السلطانی گرفته. وی خواهرزادهٔ میر عبدالله خوشنویس است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد شریف نحّاس خطّاط و کتیبه‌نویس است و آنطور که از کتیبه‌اش برمی‌آید (نحّاس) باید مسگر و فلزکار هم باشد از آثار خطی او کتیبهٔ سراسری صفه سر در مسجد عمادی (میدان) کاشان است که تاریخ ۱۱۲۳ قمری دارد.

محمد شریف هروی از خوشنویسان قرن یازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ خطوط او سه قطعه در مرقّعهای مختلف در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول موجود است که رقمهای «کتبه محمد شریف الهروی» و کتبه العبد المذنب محمد شریف الکاتب» و مشق العبد الضعیف محمد شریف» دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد شرفی یزدی خوشنویس است و علاوه‌بر نستعلیق با خطوط دیگر نیز آشنا بوده‌است. از نمونهٔ آثار وی یک نسخه صدکلمهٔ حصرت علی‌بن ابی‌طالب با ترجمه فارسی آنست که متن آن به قلم ثلث و ترجمه‌اش به قلم نستعلیق می‌باشد و تاریخ ۸۸۱ هجری قمری دارد. این نسخه متعلق است به کتابخانهٔ دانشگاه استانبول.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ششنقی کاتب خوشنویس است که به گواهی آثارش خطوط مختلف را خوش می‌نوشته است از جمله وی یکی از قدیمی‌ترین نستعلیق‌نویسان می‌باشد و از آثارش شاهنامه‌ایست به خط نستعلیق با مقدمهٔ منثور به خط نسخ و عنوانهای ثلث با تذهیب و چهارده تصویر در کتابخانه کاخ موزه گلستان و رقم «تمّ‌الکتاب، کتبه الفقیر اضعف عبادالله تعالی الغنی محمدبن محمدبن محمدعلی‌حنفی‌ششنقی اصلح‌الله تعالی عنهم» متأسفانه آقای دکتر مهدی بیانی این اثر را در دو جا معرفی کرده و دو تاریخ مختلف ۸٤٤ و ۸٤۷ هجری قمری برای آن آورده است.

محمد شعرباف ـ استاد معمار و رسمی‌ساز معاصر است. وی فرزند حاج عباس پی‌بند است که در تعمیر و بازسازی بسیاری از بناها در عهد قاجار دست داشته است. استاد محمد در تهران متولد شد. در کودکی او را به مکتب‌خانه‌ای در میدان شاه سابق فرستادند. اما پدر مایل بود که وی در کنار دستش باشد، لذا کیف و کتاب مدرسه را کنار گذارد و درس و مشق معماری را در مکتب پدر آغاز کرد و انواع رشته‌های بنایی را آموخت و پس از چهل سالگی به باستانی سازی پرداخت. استاد محمد خود از پهلوانان پایتخت نیز بود. از آثار ماندگار این استاد فرزانه معاصر می‌توان اجرای گره‌سازی بانک بازرگانی میدان شاه (امام خمینی) منازه‌ها و کاربندی‌های حرم حضرت زینب در دمشق کاربندی‌های ایوان قبله مدرسه سپهسالار (شهید مطهری) کاربندی‌های رواق امامزاده حمزه شاه عبدالعظیم، کاسه سازی سردر ورودی حوضخانه و محراب امیرالمؤمنین، محراب مسجد امام حسین (ع) و بسیار آثار دیگر را نام برد. یادش گرامی باد.

محمد شفیع (سلیما) طلاکار و نقره‌کار و شاعر است و به روایت نصرآبادی نه تنها در هنر بلکه در شعر نیز استاد بوده است. وی در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و به سلیما نقّاش معروف بوده است.

محمد شفیع معمار و بنا طرّاح ساختمان است وی در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او مدرسه سلطانی کاشان است که تاریخ ۱۲۲٦ هجری قمری دارد. این بنا به شماره ۲۵۱ در آثار تاریخی کشور ثبت شده است.

محمد شفیع کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه کشف‌الایات به قطع وزیری باریک، مذهّب و مجدّول و به خط نسخ با رقم «کتبه افقر عبادالله و احوجهم الی‌رحمة الملک الرفیع محمد شفیع به تاریخ ابن نسخه آخر رمضان ۱۰۹۲ می‌باشد و برای فروش عرضه شده است. (بیانی)

محمد شفیع کاتب خوشنویس است و از آثار خطی وی یک نسخه صحیفه سجادیه به خط نسخ و رقاع با رقم «ابن محمد رفیع محمد شفیع ۱۱۳۱» برای فروش عرضه شده بوده است. (بیانی)

محمد شفیع ارسنجانی فرزند علی‌عسکر ارسنجانی نسخ‌نویس است که در هفت قلم استاد بوده است، از نمونهٔ خطوط او عبارتند از :
۱ـ یک نسخه قرآن به قلم نسخ و رقاع و نستعلیق با تاریخ ذی‌القعدهٔ ۱۲۹۱ در کتابخانهٔ مجلس شورا
۲ـ یک نسخه قرآن رحلی با تزئینات و خط نسخ و رقاع که جهت مظفرالدین شاه نوشته شده با رقم «حرره شفیع الارسنجانی فی سنه ۱۳۲۳ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۳ـ یک قطعه به خط نسخ و شکسته و نستعلیق در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی مشهد
٤ـ یک قطعه به خط ثلث و نسخ و رقاع و نستعلیق و شکسته و نستعلیق با تاریخ ۱۳۰۱ (ذی‌القعده) در مجموعه مهدی بیانی
۵ـ یک نسخه صحیفه سجادیه که صفحه اول آن در موزه هنرهای تزئینی بوده است و تاریخ ۱۳۰۹ هجری قمری دارد.

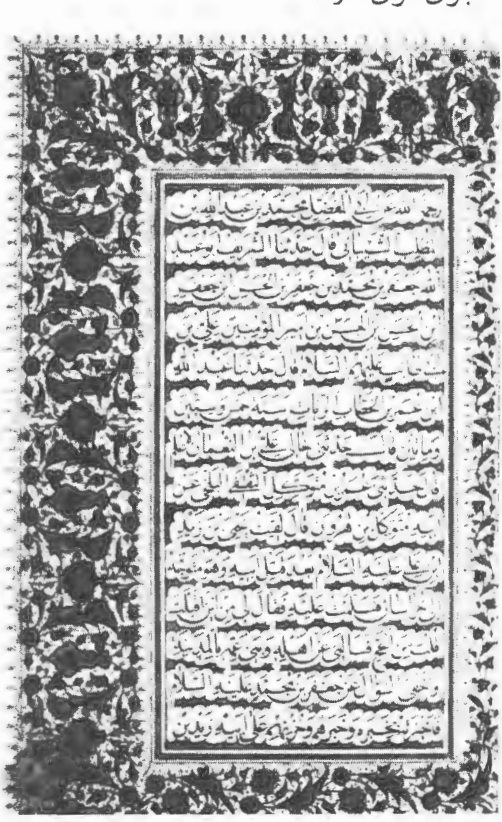

برگی از صحیفه سجادیه خط نسخ محمد شفیع

محمد شفیع تبریزی نقّاش و قلمدان‌ساز اوایل سده سیزدهم هجری قمری است و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده قلمدان بزرگ کیانی است که در مدالیون آن تصویر مجلس شاه عباس برای پذیرایی پادشاه هند و در کناره‌های آن تصویر پادشاهان اساطیری ایران است. در رویهٔ این قلمدان تصویر موسی و عصایش در برابر فرعون دیده می‌شود و رقم دارد «محمد شفیع لاً التبریزی سنهٔ ۱۲۰۸»

محمد شفیع تبریزی از نسخ‌نویسان طراز اول تبریز در قرن سیزدهم هجری قمری بوده. وی فرزند میرزا محمدعلی خوشنویس تبریزی است. آثار تاریخدار محمد شفیع تا سال ۱۲۶۲ دیده شده است. فرزند وی نیز نامش محمدعلی همنام جد خود است و از خوشنویسان نسخ و نستعلیق می‌باشد.
آثار محمد شفیع تبریزی بسیار زیاد است و سی و دومین قرآنی که وی نوشته دیده شده است از آثار دیگر وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان و مشاهده نگارنده عبارتند از :
۱ـ یک قطعه مذهّب به خط نسخ و رقاع با رقم «العبد محمد شفیع التبریزی فی ۱۲۵۲» در مجموعهٔ موزهٔ آذربایجان
۲ـ یک قطعه به خط نسخ و طلااندازی با تاریخ ۱۲۵۰ (هجری قمری) در همان موزه
۳ـ یک نسخه تعلیقات نماز به قطع نیم ربعی، جلد روغنی مذهّب به خط نسخ با رقم «کتبه ... ابن محمدعلی محمد شفیع التبریزی» با تاریخ ۱۲۳۸ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان
٤ـ یک نسخه صحیفهٔ سجادیه به قطع وزیری، جلد روغنی و با تزئینات، به خط نسخ با همان رقم در همان کتابخانه
۵ـ یک نسخه دعای عدیله، به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و به خط نسخ و تاریخ ۱۲۳۵ در همان کتابخانه

۶ـ نسخه دیگری از تعلیقات نماز به قطع نیم ربعی با رقم «کتبه العبد الوضیع ابن محمدعلی محمد شفیع غریب الوطن تبریزی المولود و المسکن سنهٔ ۱۲۵۰» در همان کتابخانه

۷ـ یک نسخه ادعیه به قطع نیم ربعی با خط نسخ با رقم «کتبه العبد محمد شفیع ... فی سنه ۱۲۲۸» و کتبه العبد ... خلف محمدعلی، محمد شیع غریب الوطن تبریزی المسکن سنة ۱۲۳۱ در همان کتابخانه

۸ـ دو رقعه از مرقّع با خط نسخ با رقم محمد شفیع و تاریخهای ۱۲۳۰ و ۱۲۲۲ در همان کتابخانه

۹ـ بیست رقعه از مرقّع به خط نسخ با رقم محمد شفیع التریزی و تاریخهای ۱۲۲۹ و ۱۲۴۱ و ۱۲۴۴ در کتابخانهٔ مجلس

۱۰ـ دو رقعه نسخ با همان رقها با تاریخ ۱۲۴۴ و ۱۲۴۸ در کتابخانه آستان قدس رضوی

۱۱ـ یک قطعه به خط نسخ و رقاع با رقم «نمقه محمد شفیع التبریزی ۱۲۵۰» در مجموعه مهدی بیانی

۱۲ـ دو قطعه به خط نسخ و تاریخهای ۱۲۵۰ و ۱۲۵۵ در همان مجموعه

۱۳ـ یک قطعه به خط نسخ و تاریخ ۱۲۲۶ در مجموعه امیرالکُتّاب

۱۴ـ یک قطعهٔ دیگر به خط نسخ و تاریخ ۱۲۳۹ در همان مجموعه

۱۵ـ یک قطعه نسخ و رقاع بدون تاریخ در همان مجموعه

۱۶ـ یک قطعه نسخ دیگر و تاریخ ۱۲۱۷ در همان مجموعه

۱۷ـ یک رقعه به خط نسخ با تاریخ ۱۲۶۲ در مجموعه حاج آقاحسین نخجوانی

۱۸ـ یک نسخه دعای عدیله به قطع نیم ربعی و تاریخ ۱۲۴۸ در مجموعه آقای سلطان القرایی

۱۹ـ یک نسخه زیارت جامعه به قطع جانمازی مذهّب و به خط نسخ و رقاع با رقم «کتبه العبد الاثم الشجی ابن محمدعلی محمد شفیع التبریزی ۱۲۵۱» برای فروش عرضه شده

۲۰ـ یک قطعه نسخ با تاریخ ۱۲۲۰ هجری قمری در موزه هنرهای تزئینی

۲۱ـ به نوشته دکتر منوچهر ستوده در بقعه سید عبدالله در طالم‌سنگر (گیلان) قطعه‌ایست با رقم «کتبه العبد محمد شفیع التبریزی ۱۲۰۶» که چنانچه محمد شفیع تبریزی دیگری نباشد این قطعه خط قدیمی‌ترین اثر وی محسوب می‌شود. بنابراین آثار خطوط وی بین سالهای ۱۲۰۶ الی ۱۲۶۲ هجری قمری دیده شده

۲۲ـ یک نسخه کتاب ادعیه به خط نسخ و رقاع به شماره ۲۰۶ فهرست در موزه رضا عباسی

نمونه خط نسخ محمد شفیع تبریزی

محمد شفیع حسینی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه مثنوی شریف جلال‌الدین روحی است که به خط نستعلیق ممتاز نوشته شده و به شماره ۳۷۷ در کتابخانه بشیرآغا استانبول موجود می‌باشد. این نسخه تاریخ ۱۸ ـ ۱۰۱۷ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

محمد شفیع رضوی از نگارگران سیاه قلمی و خوشنویس اواسط سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از آثار دیدهٔ شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم تصویر گاو و چوپانی است به طریق سیاه قلم با رقم «محمد شفیع رضوی»

محمد شفیع سلیم ـ استاد طرّاح طلا و نقره و شبکه‌ساز و مشبک‌کار بوده و شعر می‌گفته و سلیم تخلّص داشته است. محمد شفیع در عهد شاه عباس دوم می‌زیسته است.

تذکرهٔ نصرآبادی

محمد شفیع شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه اصول و فروع و روضهٔ کافی به قطع نیم ورقی مجدول و مذهّب و به نسخ تحریر کتابت با رقم «... علی یدالفقیر ... محمد شفیع ابن المرحوم شمس‌الدین عبدالله المعلم الشیرازی غفر ذنوبهما» با تاریخ ۱۰۷۶ (هجری قمری) متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد شفیع قزوینی خوشنویس است و فرزند عبدالجبّار که از قزوین به اصفهان رفته و نزد پدرش و میرعماد تلمذ کرده است. محمدصالح اصفهانی می‌نویسد در کتابخانه سلطنتی ملازم بوده و بیست تومان مواجب داشت. از نمونهٔ خطوط وی یک نسخهٔ لوامع‌الاشراق ملاجلال دوانی متعلّق به مجموعه مهدی بیانی است که تاریخ ۱۰۴۹ دارد. اثر دیگر وی صفحه آخر کلیات کلیم کاشانی است که تاریخ ۱۰۶۶ هجری قمری دارد و در موزه رضا عباسی می‌باشد و به شماره ۱۴۰ در فهرست موزه آمده است.

محمد شفیع لاهیجی خوشنویس است و محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را شاگرد خود دانسته است.

محمد شفیع هروی (شفیعا) خوشنویس است و به شفیعا مشهور. در تذکرهٔ خط و خطّاطان میرزا حبیب او را صاحب همه فنون دانسته و می‌گوید سفری به هندوستان کرد و سپس به هرات بازگشت و انزوا اختیار نمود و در سن ۸۵ سالگی در مشهد رضوی درگذشت. بطور کلی وی قبل از درویش خط شکسته را اختراع کرده و درویش آنرا به کمال رسانده است. بطوریکه خط شکسته را گاهی خط شفیعایی می‌گویند. درباره محمد شفیع سخن بسیار است و در بسیاری از تذکره‌ها از وی روایت‌ها کرده‌اند و افرادی چون نصرآبادی، واله داغستانی، فکری سلجوقی، عبدالمحمد خان ایرانی از وی یاد نموده‌اند بطوریکه استاد دکتر مهدی بیانی حدس می‌زند که دو محمد شفیع در یک زمان زندگی می‌کرده‌اند. و از یکی بنام محمد شفیع حسینی و یکی محمد شفیع هروی مشهدی که تذکره‌ها هر دو را محمدشفیع نوشته و مرگشان را در مشهد دانسته‌اند، که من در اینجا از آنها به نام یکنفر یاد می‌کنم. از آثار دیده‌شده وی عبارتند از:

۱ـ قطعه‌ای از یک مرقّع با رقم «کتبه العبد محمد شفیع» در کتابخانه ملی

۲ـ یک قطعه با رقم «کتبه الحقیر محمد شفیع الهروی» در همان کتابخانه

۳ـ یک قطعه دیگر با رقم «مشقه العبد محمد شفیع» در همان کتابخانه

۴ـ دو قطعه با رقم «مشقه العبد محمد شفیع غفر ذنوبه و مشقه العبد محمد شفیع در مجموعه دکتر بیانی.

۵ـ قطعه خط شکسته نستعلیق غبار در موزه رضا عباسی تاریخ ۱۰۷۲ هجری قمری

محمد شکرزاده ـ سید کاتب خوشنویس است. و به نقل از احوال و آثار خوشنویسان از آثار وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری در موزهٔ اسلامی ترک به خط وی می‌باشد. این نسخه دارای تذهیب و به خط نسخ و رقاع است و از روی خط حافظ عثمان نقل شده و تاریخ رجب ۱۰۴۱ دارد. با رقم «کتبه العبد ... السید محمد معروف به شکرزاده ...» اثر دیگر وی یک مرقّع است به خط ثلث و نسخ با رقم «شکرزاده خواجه محمد» نیز در همان موزه می‌باشد.

محمد شمس‌الخطّاطین ـ میرزا خوشنویس سدهٔ یازدهم هجری قمری است. اصلش از اصفهان است و در خط نستعلیق شاگرد رشیدا بوده است مرگ وی را میرزا سنگلاخ به سال ۱۰۵۶ در لاهور نوشته است.

محمد شوشتری از خوشنویسان سدهٔ دوازدهم هجری قمری است و به خط وی یک قطعه ثلث با رقم «کتبه محمد الشوشتری فی ۱۱۶۵» که به نقل از دکتر مهدی بیانی برای فروش عرضه شده است.

محمد شوشتری ـ حاج کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه لیلی و مجنون ترکی فضولی بغدادی متعلق به کتابخانه ملی تهران است که تاریخ جمادی‌الثانی ۹۷۹ دارد.

محمد شوقی از تذهیب‌کاران شیرین قلم عثمانی است و از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده تذهیب حلیه‌ای زیباست که توسط اسما عبرت در سال ۱۲۰۹ هجری قمری کتابت شده. و تصویر آن در کتابت ناجی زین‌العابدین در بغداد به چاپ رسیده است.

محمد ـ شیخ (شیخ محمد) کاتب خوشنویس دربار شاه تهماسب صفوی است و در هنگام تألیف مناقب هنروران (۹۵۳) هنوز در قید حیات بوده است. از نمونهٔ آثار وی یک نسخه تحفة الاحرار جامی است که به توسط زنده یاد مهدی بیانی رؤیت شده است.

محمد شیرازی نقّاش دربار شاه اسماعیل دوم است که بعداً مورد توجه شاه عباس کبیر قرار گرفته و در کتابخانه سلطنتی مشغول گشته است. از آثار وی تاکنون مشاهده نشده است.

محمد شیرازی ـ میرزا خوشنویس و از هم‌صحبتان محمدعلی حزین است. وی انواع خطوط را خوش می‌نوشته و در سیاق مهارت داشته است. حزین در هنگام تألیف تذکرهٔ خود (حدود سال ۱۱۷۰) می‌نویسد سی سال است از مرگ او می‌گذرد.

محمد شیرازی از کاتبان خوشنویس حدود سدهٔ یازدهم هجری قمری است و به خط وی یک نسخه قرآن، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ یاقوتی با رقم «کتیبه العبد المذنب العاصی محمد الکاتب الشیرازی» در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد شیرازی خلخالی خطّاط است و از آثار خطی او یک نسخه جواهر التفسیر لتحفةالامیر ملاحسین بن علی واعظ بیهق است در کتابخانه مجلس به شماره ۸۰۸ که نسخه‌ایست آراسته به خط نسخ و تاریخ ۹۸۳ هجری قمری

محمد (صحاف‌باشی) از صحافان عهد ناصری است. وی جزو چهل و دو نفر شاگردان عازم اروپا به سال ۱۲۷۵ هجری قمری بوده که در آنجا با شیوه‌های جدید صحافی و پاکت‌سازی آشنا شده و پس از بازگشت با لقب صحاف‌باشی بکار پرداخته است.

محمد صابر نقّاش و تذهیب‌کار و حل کار است که در چهره‌پردازی و جانورسازی مهارت داشته و به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم از پیروان شیوهٔ محمدزمان اول است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از همان کتاب قلمدانی هنرمندانه به شیوهٔ صفوی است، که روی قلمدان با تصویر زن زیبایی مزیّن گشته و رقم دارد «رقم کمینه محمد صابر ۱۱۳۰» این‌اثر در مجموعه دکتر ناصر خلیلی در لندن است.

محمد صادق نقّاش و حکاک عهد محمدشاه قاجار است وی در عاج تراشی استاد بوده. از آثار کم‌نظیر

وی قاب آینه‌ایست که تصویر محمدشاه و شکارگاه سلطنتی را روی عاج حکاکی کرده است و رقم دارد «زد رقم چاکر درگاه محمدصادق ۱۲۵۶» این اثر در مجموعه کاخ موزه گلستان می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان

محمد صادق طرّاح و نقّاش و رسمی‌ساز و معمار اهل یزد است که آثارش در این شهرستان دیده می‌شود. کتاب جامع مفیدی او و هنرش را ستوده است و از آثاری که بدو نسبت داده عمارت دارالفتح و تعمیر عمارت چهار سوق اعظم است. پدر محمدصادق استاد شهاب نیز معمار بوده و از آثارش باغ استاد شهاب در محله خلف باغ غزآباد است. مرگ محمدصادق در تاریخ ۱۰۶٤ هجری قمری اتّفاق افتاده.

محمد صادق نقّاش و مذهّب و خطّاط است و از آثار دیده شدهٔ وی یک قطعه نستعلیق گلزار است که با هنرهای دیگر خود آذین نموده. این اثر در موزه فوگ آرت دانشگاه هاروارد می‌باشد و رقم دارد «العبد الاقل محمد صادق ۱۲٤۸»
احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد صادق ـ استاد از صحافان دوره قاجار است که اسماعیل نقّاش‌باشی در سال ۱۲۷۸ کار او را در قرآن نوشته محمدابراهیم قمی که تاریخ ۱۱۱۱ هجری قمری دارد به دستور احتشام‌الدوله نوشته شده نقل کرده است (راهنمای گنجینه قرآن)

محمد صادق از خوشنویسان هندوستان و دربار اورنگ زیب (۱۰٦۸ ـ ۱۱۱۹) است و از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ یک صفحه از بیاض بختاورخان : به قلم نستعلیق و شکسته در موزهٔ باستان‌شناسی دهلی
۲ـ یک قطعه از یک مرقّع در کتابخانهٔ بادالیان انگلستان
احوال و آثار خوشنویسان

محمد صادق کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه عمل السنه به قطع وزیری، جلد روغنی با تزئینات به نسخ کتابت با رقم «کتبه العبد الاقل محمد صادق» و به تاریخ ۱۰۹۵ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد صادق خوشنویس است و مهدی بیانی او را از نسخ‌نویسان قبل و حدود احمد نیریزی دانسته و از خطوط وی یک قطعه نسخ با رقم «حرره محمد صادق» در مجموعهٔ خود نام برده است.

محمد صادق خوشنویس است و یک قطعه نسخ کتابت به خط وی با رقم «حرره محمد صادق ۱۲۵۷» در مرقّع شماره ۱۲ کتابخانه آستان قدس رضوی است.

محمد صادق ـ استاد نجّار و نقّار و گره کار است وی به اتّفاق استاد سلم‌الله در سال ۱۲۰۷ هجری قمری صندوق مرقد سید زکریا را در اوزکلا از دهکده‌های اوز رود نور ساخته است.
از آستارا تا استاراباد

محمد صاد ق (آقا صادق) نقّاش و قلمدان‌ساز است و در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او قلمدانی است با تصویر صحنه‌های جنگ چالدران و تصاویری از زندگی مردم که در سال ۱۱۸۵ هجری قمری توسط این هنرمند ساخته شده است تصویر این قلمدان در کتاب جلدها و قلمدانهای ایرانی صفحه ٤٦ به چاپ رسیده است.

محمد صادق خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم قمری می‌زیسته. از نمونهٔ خطوط وی خطی است که بر روی سنگ مرمری که به اندازهٔ ۸۵ × ۱۱۵ در محراب شبستان بزرگ مسجد ریگ (مسجد جامع سرریگ) وجود دارد نوشته شده که

تاریخش ۱۲۵۱ است با رقم «حررّه ابن عبدالحی محمد صادق ۱۲۵۱»

یادگارهای یزد

محمد صادق ـ میرزا خوشنویس است و به نقل از محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) از وزرای صفوی و از شاگردان خود وی بوده است.

محمد صادق امامی نقّاش و قلمدان‌ساز و از خانوادهٔ هنرمند امامی‌های اصفهانی است، وی در گل و مرغ و چهره‌سازی مهارت داشته و شاید برادر نصراله امامی نقّاشباشی است. زیرا الگو و مکتب او همان شیوه دارد. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ قلمدانی سیاه قلمی است که با تصاویر عاشقانه زن و مرد و گل و بوته زینت شده است. این اثر زیبا در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است. رقم هنرمند به صورت «رقم محمد صادق الامامی ۱۳۰۷» (هجری قمری) آمده است.
۲ـ جلد روغنی و رحلی گل و مرغی یک نسخه قرآن مجید است با رقم «رقم محمد صادق امامی سنهٔ ۱۳۱۳»
۳ـ قلمدانی گل و مرغی با تصاویر انواع گلها و پروانه‌ها در مجموعه آقای کریم‌زاده با رقم «محمد صادق الامامی ۱۳۰۹»
٤ـ قلمدان دیگری با رقم «رقم کمترین محمد صادق الامامی ۱۲۸۹» در همان مجموعه

محمد صادق اصفهانی خوشنویس و کتیبه‌نگاراست. از آثار خطی او کتیبهٔ مدرسه حسینیه سمنان است که تاریخ ۱۲٤۰ هجری قمری داشته. این بنا اکنون وجود ندارد اعتمادالسلطنه در کتاب مطلع الشمس از آن یاد می‌کند.

محمد صادق بن ابوالقاسم خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتابه قصیده‌ایست درباره آب‌انبار جنب بقعه چهل تن کاشان که روی مرمر سفید نقش گردیده و تاریخ ۱۳۱۸ هجری قمری دارد.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

محمد صادق‌بن محمداسماعیل شیرازی از خوشنویسان سده سیزدهم هجری قمری است. از آثار او صفحه‌ای از قرآن مذهّب با تاریخ ۱۲٦۰ در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران موجود بود.

محمد صادق بن محمدامین کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات با رقم «... ابن محمدامین، محمدصادق (حدود قرن ۱۳) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صادق بن محمدکریم کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، مذهّب با جلد روغنی در کتابخانهٔ مجلس می‌باشد. این نسخه به خط نسخ نوشته شده و تاریخ محرّم ۱۱۳۷ دارد با رقم «کتبه ... ابن مرحوم المغفور محمدکریم، محمدصادق ...»

محمد صادق تبریزی کاتب و خوشنویس است و از آثار خطوط وی :
۱ـ یک نسخه صحیفه سجادیه به خط نسخ و آخر رقاع با رقم «کتبه ابن محمدحسین محمدصادق تبریزی ...» با تاریخ ۱۰۸۳ (هجری قمری) در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده
۲ـ یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع با رقم «مشقه العبد ... محمدصادق التبریزی «۱۰۸۳» که گواهی صدر الافاضل در پشت قطعه است در مجموعهٔ مهدی بیانی
۳ـ یک رقعه از مرقّع به خط ثلث و نسخ خفی و غبار با رقم «کتبه محمد صادق التبریزی فی ۱۰۸٤» (هجری قمری) در کتابخانهٔ موزهٔ گلستان

محمد صادق خان نوازندهٔ زبردست دربار ناصرالدین شاه است. وی فرزند مطلّب خان کمانچه‌کش است که در دربار ناصرالدین شاه مورد توجه بوده و به لقب سرورالملک مفتخر گشته است. از طرفی رئیس نوازندگان و موسیقی‌دانان است و ریاست نقّاره‌خانه را داشته. وی علاوه‌بر نواختن کمانچه که نزد پدرش آموخته سنتور را به زیبایی می‌نواخته است. محمد صادق خان سرورالملک در نواختن سه تار نیز استاد بوده و اولین شخصی است که نواختن پیانو را که در زمان ناصرالدین شاه وارد شده شروع نموده است.

سرگذشت موسیقی ایران ـ یادداشتهای معیرالممالک

محمد صادق خان بیکدلی ـ حاج خوشنویس است و به نقل از سپهر از مردم ساوه بوده است. خط نستعلیق می‌نوشته و بسال ۱۲۹۳ درگذشته است.

محمد صادق خلخالی کاتب خوشنویس است و یک نسخه مفاتیح الاعجاز و شرح گلشن راز به خط نسخ با رقم و تاریخ «... تحت الکتاب بیداقل العباد محمدصادق الخلخالی فی سنة ۱۱۱۲» در مجموعه دکتر مهدوی می‌باشد.

محمد صادق رضوی یزدی خطّاط ونقّاش و جلدساز ذوفنون سدهٔ سیزدهم هجری قمری یزد است. وی در حل کاری، جدول‌سازی و جلد روغنی و سایر کارهای تزئینی کتاب استاد بوده است. از آثار شناخته شده‌اش:
۱ـ جلد روغنی یک نسخه دعای کمیل در مجموعه استاد محمدعلی کریم‌زاده. این نسخه که به خط نسخ کتابت شده چنین رقم دارد «حرّه الداعی لدوام لدولة القاهرة ابن عبدالحی الرضوی محمد صادق به محروسه الیزد فی شهر شعبان المعظم من شهور سنهٔ ۱۲٤۸»
۲ـ جلد یک نسخه ادعیه به همان شیوه با رقم «محمد صادق الرضوی سنه ۱۲٤٦» این جلد به رؤیت استاد محمدعلی کریم‌زاده رسیده است.

محمد صادق رضوی خطّاط و خوشنویس است و نمونهٔ خطوط وی عباراتی است که در وقف در مسجد وزیر یزد با مرکب به خط نستعلیق و نسخ بسیار خوش نوشته و تاریخ ۱۲۵۸ قمری دارد.

یادگارهای یزد

محمد صادق شریف خوشنویس است و به خط وی یک قطعه نسخ کتابت با رقم «کتبه العبد ... محمدصادق الشریف» (قرن ۱۳) در مجموعهٔ اسفر جانی است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صادق شیرازی کاتب خوشنویس است از نمونهٔ آثار وی:
۱ـ یک نسخه تاریخ بیهقی متعلّق به کتابخانه ملی تهران که تاریخ ۱۲۹۱ (محرم) دارد.
۲ـ یک نسخه زادالمسافر که در شیراز به تاریخ ۱۲۹٦ (رمضان) نوشته شده در همان کتابخانه

محمد صادق شیرازی (کوکب) از بزرگ‌زادگان دولت زندیه است که خود نیز کار دیوانی داشت و در خوشنویسی و شعر نیز مهارت داشته و کوکب تخلّص می‌کرده است. مردی بذله‌گو و خوش‌منظر بوده که پس از زوال دولت زندیه مدتی به هندوستان رفته و باز به شیراز برگشته است. محمد صادق کوکب در اثر زهری که همسرش بدو داد درگذشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صادق کاشانی ـ استاد کاشی‌ساز و کاشی‌تراش دوران قاجار بود. وی در سال ۱۳۰۲ قمری به اتّفاق مهدی کاشانی کاشیکاری زیبای مدرسه سپهسالار را انجام داده است.

محمد صادق گلپایگانی (مدهوش گلپایگانی) کاتب خوشنویس و شاعر دوران قاجار است. تخلّصش مدهوش بوده است. وی مردی فاضل و سخندان و هنرمند است که ابتدا در دستگاه حیدرقلی میرزا پسر فتحعلی‌شاه و حاکم گلپایگان راه یافت و بعداً با او به دارالخلافه آمد. از نمونهٔ آثار او یک نسخه دیوان خاوری متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان می‌باشد که به قلم نستعلیق و شکسته است با تاریخ و رقم «کتبه العبد صادق الگلپایگانی فی ۱۲۳۵» و «حرره العبد الاقل محمدصادق الگلپایگانی، المتخلّص به مدهوش، فی دارالخلافه صانها الله من آلمافة سنه ۱۲۳۷»

احوال و آثار خوشنویسان ـ سفینهٔ محمود

محمد صادق گیلانی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه نسخ با رقم و تاریخ «کتبه محمدصادق الجیلانی ۱۲۱٤» متعلق به آقای تمدن الملک سجادی بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صادق مصحح کاتب خوشنویس است و به خط وی یک مجموعهٔ اخلاق (محسنی، ناصری، جلالی، به قطع وزیری، مذهّب و مجدوّل، و با حواشی به نسخ کتابت و با رقم «... ابن حاجی محمد الحافظ، محمد صادق المصحح» به تاریخ ربیع‌الاول ۱۰٤۲ در کتابخانهٔ ملی است.

محمد صادق موسوی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع بغلی، جلد روغنی و با تزئینات و تشعیرسازی کامل به نسخ غبار، که به دستور محمدشاه نوشته شده، و رقم «... ذاکر اباعبدالله الحسین محمد صادق الموسوی» درکتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است. این نسخه تاریخ رمضان ۱۲۵۸ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صادق یزدی ـ سید کاتب‌خوشنویس‌است‌وبه‌خط وی یک نسخه قرآن جلد روغنی مذهّب و مرضّع و منقّش و به خط نسخ با رقم «کتبه ... محمد صادق الحسینی الیزدی فی سنة ۱۲۵٦» در مجموعهٔ دکتر مهدوی است.

محمد صالح طرّاح و نقّار و حکّاک و عاج‌تراش است و از آثار دیده شدهٔ وی قلمدان کمری عاجی است در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم «رقم محمد صالح سنهٔ ۱۰۸۲»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد صالح از تذهیب‌کاران نازک قلم و مبتکر عثمانی است و از آثار دیدهٔ شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده و قرآن مذهّبی است با رقم «کتبه الفقیر الحقیر ... ابوبکر الزهدی تیرداران من تلمیذ عمر الوهبی سنهٔ ۱۱۵٤ ذهبه محمد صالح»

محمد صالح خوشنویس اوایل دورهٔ قاجاری است و از نمونهٔ خطوط وی دو قطعه در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان موجود است با رقم و تاریخ «مشقّه محمد صالح سنهٔ ۱۲۲۰»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صالح اصفهانی خوشنویس اصفهانی است و فرزند خوشنویس مشهور ابوتراب که شاگرد و خلیفهٔ میرعماد بوده است. از کارهای بزرگ او تألیف تذکره‌ای درباره خوشنویسان در عهد صفوی و شاگردان خود و پدرش تراباست. مرگ وی در سال ۱۱۲٦ اتّفاق افتاده و به گفته میرزا سنگلاخ در مسجد لنبان اصفهان در جوار آرامگاه پدر به خاک سپرده شده است از نمونهٔ آثار وی :

۱ـ کتیبه بالای ایوان چهل ستون که ماده تاریخی آن ۱۱۱۸ می‌شود (مبارک باد تالار بلند ایوان جم جاهی)

۲ـ کتیبهٔ دو لنگه در ورودی مدرسهٔ مادرشاه

چهارباغ که مادهٔ تاریخ آن (گشود حق به صفاهان در مدینه علم) می‌شود ۱۱۲۰
۳ـ کتیبه خاتم غرفه‌های راهروی مدرسه چهارباغ که مادهٔ تاریخی آن (بنام مدرسهٔ شه شد از کمال آباد) که می‌شود ۱۱۱۹
٤ـ کتیبه گلوی ایوان شمالی مدرسه چهارباغ به تاریخ ۱۱۱۹
۵ـ چهار قطعه مختلف با تاریخهای ۱۰۹۷ ـ ۱۰۹۲ و ۱۱۱٦ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان (بیانی)
٦ـ دو قطعه با تاریخ ۱۱۱۰ در کتابخانه ملی تهران
۷ـ دو قطعه با تاریخ ۱۱۲۳ در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار
۸ـ یک قطعه با تاریخ ۱۱۰۹ در کتابخانهٔ ملک تهران
۹ـ دو قطعه در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی مشهد
۱۰ـ دو قطعه که یکی در حلب نوشته شده و تاریخ ۱۱۰۷ دارد و قطعه دیگر ۱۱۱۵ در مجموعهٔ پناهی تهران (بیانی)
۱۱ـ سه قطعه که یکی تاریخ ۱۱۱۷ دارد در مجموعه مهدی بیانی
۱۲ـ دو قطعه از مرقّعی با تاریخ ۱۰۹٤ در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول (بیانی)
۱۳ـ کتیبهٔ گچبری امامزاده اسماعیل اصفهان با تاریخ ۱۱۱۱ هجری قمری.

محمدصالح اصفهانی خطّاط و کتیبه‌نویس سدهٔ یازدهم هجری قمری است. از آثار وی عبارتند از:
۱ـ کتیبه محراب گنبد شرقی مسجد شاه اصفهان با تاریخ ۱۰۳۸
۲ـ کتیبه در بقعه بابا رکن‌الدین به تاریخ ۱۰۳۹ در تخت فولاد اصفهان
۳ـ کتابه سنگ آرامگاه صائب با تاریخ ۱۰۸۷ (جمادی‌الاول)
توضیحاً اینکه آقای دکتر هنرفر کتیبه چهل ستون را با تاریخ ۱۱۱۸ به ایشان نسبت داده و این نشان می‌دهد که وی را با محمد صالح اصفهانی فرزند ابوتراب و خوشنویس زمان شاه سلطان حسین اشتباه گرفته.

محمد صالح اصفهانی فرزند امیرنور سعید از درباریان سلطان ابوسعید میرزا است. خطش خوش بوده و شعر می‌گفته است. در هنگام تألیف مجالس النفایس (۸۹٦) در سنین جوانی بوده است.

محمد صالح بخارایی خوشنویس است و در اواخر سدهٔ دهم می‌زیسته. وی را شاگرد محمود شهابی سیاوشانی و از خوشنویسان عهد امرای آل شیبان اسکندر خان و عبدالله خان ثانی (۹٦۳ ـ ۹۹۱) دانسته‌اند. در هنگام تألیف مناقب هنروران (سال ۹۹۵) در گذشته بوده است.

محمد صالح بن ایمانی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه عوارف‌المعارف شیخ شهاب‌الدین سهروردی است به عربی که به شماره ۱٦٤۱ در کتابخانه قسطمونیه ترکیه می‌باشد، این ترکیه نسخه به نسخ ممتاز و تاریخ صفر ۷٤۸ نوشته شده است.
فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

محمد صالح بن جمال‌الدین از کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار خطی او یک نسخه منتق الجمان فی الاحادیث الصحاح و الحسان، شهید ثانی است در کتابخانه مجلس به شماره ٤٤۸۸، نسخه‌ای زیبا و آراسته با خط نسخ و تاریخ ربیع‌الاول ۱۰۰۵ هجری قمری که در شیراز نوشته شده.
فهرست کتابخانه مجلس

محمد صالح بن محمد از کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار او یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی است. در بنیاد کورکیان Keveorkions نیویورک به شماره R 181 با ۲ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۸ هجری قمری.

این نسخه در فهرست اداره کل موزه‌ها تحقیق مهشید روحانی و جواد پارسای جاوید به شماره 874 آمده است.

محمد صالح بن میرزا ـ استاد معمار و بنا و گچبر است از آثار او مسجد وزیر کاشان و گچبری آن است که تاریخ ۱۰۵۵ هجری قمری دارد.
آثار تاریخی کاشان و نطنز

محمد صالح بن محمد کاتب خوشنویس است و در سده دهم هجری قمری می‌زیسته و از نمونهٔ آثار او یک نسخه شاهنامه است که به شماره 879 در مجموعه کورکیان نیویورک (Keveorkian) می‌باشد این شاهنامه دارای ۲۰ مجلس نگاره (مینیاتور) است.
فصلنامه پیمان شماره ۳ و ۴

محمد صالح تبریزی تذهیب‌کار و جلدساز است. وی در حل‌کاری و سوخت‌سازی مهارت داشته و از استادان قوی پنجه این هنر بوده است. باید دانست که جلدسازان به انواع هنرهای آرایشی و زینتی کتاب مسلط بوده‌اند. از آثار با ارزش وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم جلد سوخت ممتاز و گل و مرغی در مجموعه آقای گلبنگیان می‌باشد. که رقم دارد «عمل محمد صالح التبریزی». وی در اواخر سدهٔ دهم می‌زیسته است. در کتاب جلدها و قلمدانهای ایرانی نیز از محمد صالح تبریزی در قرن دهم یاد کرده است.

محمد صالح تبریزی اصفهانی کاتب خوشنویس است و از تبریزیان ساکن اصفهان که رقم محمد صالح تبریزی دارد. وی در قرن دوازدهم هجری قمری می‌زیسته است.
تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

محمد صالح تقوی طرّاح و نقّار و حکّاک و فلزکار و اسطرلاب‌ساز سدهٔ یازدهم هجری قمری هند است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم یک کره جغرافیایی برنجی است که با نقوش مختلف جغرافیایی و خطوط مختلف زینت شده است.
این اثر برای شاهزاده سینگ تهیه گردیده و رقم دارد «عمل محمد صالح تقوی سنهٔ ۱۰۷٤»

محمد صالح جوشقانی اصفهانی از کاتبان خوشنویس است که در عهد شاه عباس کبیر می‌زیسته و از نمونهٔ خطوطش یک نسخه دیوان کمال‌الدین اسماعیل است که تاریخ ۱۰٤ هجری قمری دارد و متعلق است به کتابخانهٔ ملی تهران. خطش نستعلیق می‌باشد.
تاریخ اصفهان جلال همایی

محمد صالح خاتونابادی خوشنویس و از شاگردان میرعماد است که مورد توجه خاص استاد بوده بطوریکه او را بر رشیدا خواهرزاده خود ترجیح می‌داده است. به نقل از زنده یاد دکتر بیانی در کتابخانهٔ ملی یک قطعه و در مجموعه خودش دو قطعه به خط میرعماد وجود دارد که میرعماد روی آنها نوشته جهت فرزندی محمد صالح خاتون‌آبادی نوشته شد.
تاریخ مرگ محمد صالح مشخص نیست اما تا سال ۱۰۷۱ آثاری از وی دیده شده است. از نمونهٔ خطوط او عبارتند از:
۱ـ یک نسخه دیوان حافظ با تاریخ ۱۰۳۱ در کتابخانه ملی
۲ـ یک نسخه دیوان عرفی در همان کتابخانه
۳ـ یک نسخه نگارستان غفاری به تاریخ ۱۰۲٦ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان
٤ـ یک نسخه دیوان صائب (که در حاشیه اشعاری به خط صائب دارد) به تاریخ ۱۰۷۱ (ربیع‌الاول) در همان کتابخانه

۵ـ یک نسخه رساله در امامت (که قاضی هروی برای شاه عباس تألیف کرده) و تاریخ ۱۰۶۳ دارد در کتابخانه حاج سید نصرالله تقوی
۶ـ قطعات متعدد دیگر در مجموعه آقای کریم‌زاده و مهدی بیانی
۷ـ یک قطعه چلیپا خط نستعلیق در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران

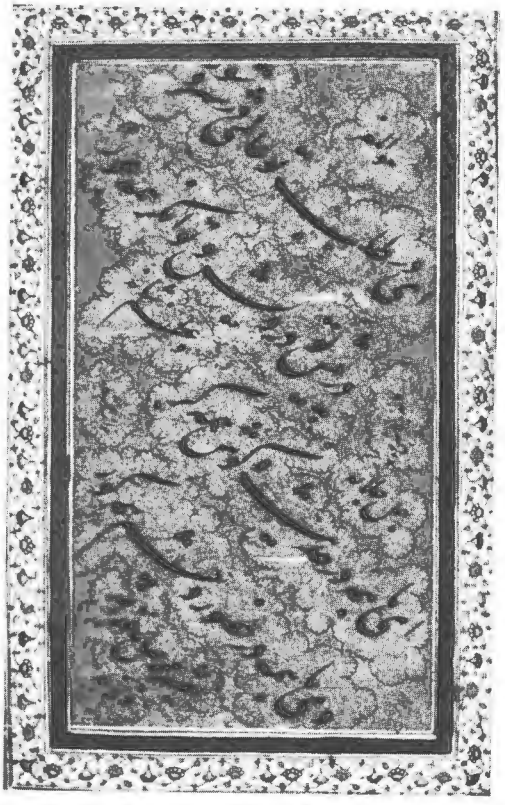

چلیپای نستعلیق اثر محمد صالح خاتون آبادی

محمد صالح دردمند از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری است از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ قطعه‌ای در مرقّعی از مرقّعات کتابخانه اوقاف استانبول موجود است با رقم «فقیر مستمند محمد صالح دردمند سنهٔ ۹۷۴»
۲ـ یک نسخه منتخب بوستان و ریاعیات جامی در موزه کابل با رقم «کتبه العبد المذنب محمد صالح غفر ذنوبه و ستر عیوبه در نه‌صد و نود و شش (۹۹۶) سمت تحریر یافت» که زنده یاد دکتر مهدی بیانی حدس می‌زنند از همین محمد صالح دردمند باشد.
۳ـ خفی علالی زین‌الدین ابوابراهیم حسینی جرجانی متعلق به کتابخانه مرکزی دانشگاه به شماره ۳۱۶۳ و تاریخ ۱۰۰۴ با خط نستعلیق.
۴ـ دو قطعه از مرقّعی در موزه آثار اسلامی و ترک و یک قطعه در کتابخانه روان کوشکو با رقم و تاریخ «فقیرالمذنب محمد صالح غفر ذنوبه و ستر عیوبه سنهٔ ۹۸۷ و کتبه الفقیر محمد صالح فی شهور سنه ۹۸۸ این سه اثر و خفی علایی فقط رقم محمد صالح دارند و حدس زده می‌شود که از ابن محمد صالح دردمند باشند.

محمد صالح سبزواری از خوشنویس سدهٔ دهم هجری قمری است و به خط وی یک رقعه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب به خط ثلث و نسخ و رقاع می‌باشد که در زمان شاه تهماسب نوشته شده و تاریخ ربیع‌الاخر ۹۴۹ دارد و در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدَ صالح قره‌باقی از خوشنویسان عثمانی است وی از شاگردان محمود افندی توپ‌خانه‌ای و سیاهی احمد افندی بوده و در سال ۱۰۸۴ هجری قمری درگذشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صالح کاتب الخاقانی از کاتبان خوشنویس قرن دهم هجری قمری است. وی تنظیم‌کننده و جمع‌آورنده مرقّعی جامع و بسیار نفیس مشتمل بر قطعات از خطوط استادان خط نستعلیق مانند سلطان علی مشهدی و میرعلی

هروی و محمودبن اسحاق شهابی و محمدحسین تبریزی و میر معز کاشی و سید احمد مشهدی و مقدمه آن به خط وی است که چنان رقم دارد.
«کتیبه الفقیر الحقیر المذنب الراجی الی رحمة الله الملک الباری محمد صالح الکاتب الخاقانی غفر ذنوبه و ستر عیوبه» سال تنظیم این مرقّع خوب رقم است که ۹۴۸ می‌شود.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صالح کشفی ـ میر خوشنویس و شاعر است و از نوادگان شاه نعمةالله ولی و برادر میرمحمد مؤمن خوشنویس و فرزند عبدالله مشکین قلم که در دهلی متولد شده و در شعر فارسی «کشفی» و شعر هندی «سبحانی» تخلّص می‌کرده است. کتاب «راز و اعجاز مصطفوی» و مناقب مرتضوی از اوست. وفاتش به سال ۱۰۶۱ یا ۱۰۶۳ هجری قمری اتّفاق افتاده. از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک قطعه که یک رباعی از شعار خود وی است و تاریخ ۱۰۴۸ هجری قمری دارد در کتابخانه ملی تهران
۲ـ سه قطعه از مرقّعی با رقمهای «احقر العباد کشفی» و «سوّده کشفی» و «سوّده محمد صالح الحسینی» در کتابخانه بادلیان انگلستان

تاریخ اصفهان ـ مجمع الفصحا ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمد صالح مذهّب ـ حاج خطّاط و کتیبه‌نویس و از آثار وی کتیبه مسجد جامع قزوین است به خط رقاع با رقم «مشقه حاج محمد صالح مذهّب ۱۰۶۹» (هجری قمری)

محمد صالح مذهّب تذهیب‌کار و خطّاط است و از آثار وی کتابه‌ها و شاید نگاره‌های کاشی‌های مسجد جامع قزوین است که به وسیله شریف کاشی‌پز ساخته شده و رقم دارد «مشقه حاجی محمد صالح المذهّب قزوینی سنهٔ ۱۰۶۹»
در کتابخانه نور عثمانی استاد محمدعلی کریم‌زاده کتابی را دیده که متعلق به فرزند وی محمد زمان بوده و در آن کتاب چنین نوشته شده است : «من متملکات اقل خلق‌الله محمد زمان ابن محمد صالح مذهّب عفاعنها»

محمد صالح مشهدی کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه مجالس المؤمنین در کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران می‌باشد که تاریخ ذیحجه ۱۰۷۲ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صالح منشی خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از شاگردان خود می‌داند.

محمد صالح مولوی اصفهانی از خوشنویسان عهد شاه عباس کبیر است. از آثار وی کتیبه دهلیز مدخل بقعهٔ بابا رکن‌الدین در تخت فولاد اصفهان است که تاریخ ۱۰۳۹ و کتیبهٔ بالای محراب مسجد شاه است که تاریخ ۱۰۳۸ دارد.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

محمد صالح ندائی خوشنویس است که شعر می‌گفته و در هنر تذهیب دست داشته. در سال ۱۰۱۱ هجری قمری به هندوستان رفته و از آنجا روانهٔ مکه گردیده است.

تاریخ افغانستان ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمد صالح نیشابوری کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن جلد ساغری ضربی مذهّب با تزئینات است که به نسخ نوشته شده و تاریخ جمادی‌الاول ۱۰۹۶ دارد با رقم «... ابن غلامحسین محمد صالح الکاتب المنسوب الی النیشابور ...» و در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صالح هروی از کاتبان سدهٔ دهم هجری قمری است و از نمونه‌های خطی او یک نسخه یوسف و زلیخا جامی در موزه مولانا در قونیه به شماره ۲۵۶۰ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۶ هجری قمری می‌باشد.

محمد صالح هروی خوشنویس است و از آثار او قطعه‌ای در مجموعه مهدی بیانی موجود است با رقم و تاریخ «مشقه محمد صالح الهروی غفر ذنوبه ۱۰۸۷»

محمد صائب نقّاش قلمدان‌ساز است و از آثار دیده شده وی به نقل از استاد کریم‌زاده، یک قلمدان گل و مرغی است که با مناظر مختلف اصفهان زینت شده و رقم دارد «رقم محمد صائب ۱۲۹۹»

محمد صائب طالقانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآنی نیم ربعی جلد روغنی، به نسخ و رقاع به تاریخ جمادی‌الاول ۱۱۳۴ با رقم «... ابن محمد نصیر، محمد صائب الطالقانی، در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است.»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صدرالدین کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی دو نسخه مصطلحات الصوفیه عبدالرزاق کاشانی است. یکی به تاریخ ۱۳۱۲ که تقدیم به ولیعهد مظفرالدین میرزا شده و در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد و نسخهٔ دیگر آن به تاریخ شوال ۱۳۱۱ جزو متروکات تقی دانش بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد صدرالدین ـ سید از نستعلیق‌نویسان عثمانی است و میرزا حبیب او را شاگرد سیاهی احمد افندی دانسته است.

محمد صدرالدین قزوینی ـ میر خوشنویس رنگ‌آمیز و وصّال و موسیقی‌دان و از سادات سیفی قزوین است. عالم آرای عباسی او را شاگرد مالک دیلمی دانسته است مرگ او را به سال ۱۰۰۷ نوشته‌اند.

محمد صدرالدین ـ میرزا خوشنویس است و محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از شاگردان خود دانسته.

محمد صفی تبریزی خوشنویس است و نوه احمد نیریزی می‌باشد. از خطوط وی یک نسخه قرآنی است به خط نسخ و رقاع غبار با رقم «محمد صفی‌بن ... محمد باقربن میرزا احمد تبریزی» که برای فروش عرضه شده است. (بیانی)

محمد صلاح ـ میر کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی :

۱ـ یک قطعه از مرقّعی به تاریخ ۹۷۶ هجری قمری در کتابخانه مدرسهٔ سپهسالار تهران

۲ـ یک نسخه مخزن‌الاسرار نظامی به تاریخ ذیقعده ۱۰۲۲ در مجموعه مهدی بیانی

۳ـ یک نسخه اسکندرنامه نظامی که به شماره ۷۲۹۱ متعلق به موزه هنرهای تزیینی بوده این نسخه به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۰۲ هجری قمری می‌باشد.

محمد صنیع خاتم ـ حاج نقره‌کار و فلزکار دوران معاصر است وی در سال ۱۳۳۰ خورشیدی ضریح نقره حضرت عبدالعظیم را ساخته است.

آثار تاریخی تهران

محمد ضیاءالدین از نستعلیق نویسان عثمانی و معروف به بیک بازاری است وی شاگرد حاجی محمد زکی دده بوده که نزد میرزا سنگلاخ نیز تعلیم گرفته است.

محمد طاهر خوشنویس و کتیبه‌نویس اوایل سدهٔ چهاردهم است. از آثار خطی او کتیبه بالای حرمخانه مقبره شیخ صفی‌الدین اردبیلی است با رقم و تاریخ رمضان المبارک سنهٔ ۱۳۰۷
مشقه بنی خاکسار بن ابوطالب محمد طاهر المتخلّص به عامل‌الدین

محمد طاهر خوشنویس است و به خط وی دو لوحه بر مزار مولوی در قونیه می‌باشد که به ثلث نوشته شده و رقم محمد طاهر و تاریخ ۱۳۵۵ (هجری قمری) دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد طاهر (قطاع) خطّاط، قطاع و تذهیب‌کار شیرازی و فرزند استاد مسیح شیرازی است. از آثار دیده شدهٔ وی قطاعی و طرّاحی کتیبه‌ایست در ایوان نادر مشهد رضا به تاریخ ۱۱٤٥ هجری قمری با خط ثلث و نستعلیق و رقم «کتیبه محمدعلی بن سلیمان الرضوی غفراله ذنوبها فی شهور سنهٔ ۱۱٤٥ و کتیبه ثلث و نستعلیق که در این ایوان زرنشان عالی به خط این بنده عاصی محمدعلی الرضوی است، قطاعی آن بید اهتمام محمد طاهر ولد استاد مسیح شیرازی به اتمام رسید ۱۱٤٦»

محمد طاهر خوشنویس و کتیبه‌نگار است و از نمونهٔ آثار وی:
۱ـ کتیبه سردر مسجد شاه قزوین با رقم و تاریخ «کتبه العبد الجانی محمد طاهر سنهٔ ۱۲۲۲»
۲ـ دو قطعه با رقم «کتیبه الحاسر محمد طاهر» در کتابخانهٔ ملی پاریس (بیانی)

محمد طاهر از نقّاشان اواسط سدهٔ یازدهم هجری قمری‌است‌که‌در مکتب اصفهان و شیوه رضا عباسی‌و معین مصور نقّاشی می‌کرده و از آثار دیده شدهٔ‌وی‌تصویر پیرمردی‌است با رقم «محمد طاهر» که در کتاب Islamic paintig and arts of the Book به چاپ رسیده است.

محمد طاهر کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه کشکول شیخ بهایی، جلد ساغری سوخت، مذهّب مرصع است که به نسخ خفی نوشته شده و متعلق به مجموعه مهدوی است. رقم و تاریخ نسخه مذکور چنین است «... تم علی یدالعبد الضعیف محمد طاهر وله شمشاد صحاف سنهٔ ۱۰٥٦»

محمد طاهر حجار و نقّار سنگ است و از آثار او کتیبهٔ سنگی مدرسه آقاکمال اصفهان است که تاریخ ۱۱۰۸ هجری قمری دارد.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

محمد طاهر بن علی محمد کاتب خوشنویس است و به نقل از مهدی بیانی به خط وی یک نسخه صحیفه سجادیه به نسخ کتابت و شکسته کتابت با رقم «... علی یدالعبد محمدطاهر بن علی محمد» (قرن ۱۲) می‌باشد. این نسخه در مجموعه موقر بوده که به کتابخانه مجلس سنا منتقل شده است.

محمد طاهر بن محمد امین رسام و نگارگر فلزات و اسطرلاب‌ساز است. وی در اوایل سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم اسطرلابی بسیار زیباست با نقوش مختلف که اسامی بروج به خط رقاع نوشته شده و رقم دارد. «صنعه ابن محمد امین محمد طاهر» نوشته‌ها به خط عبدالائمه می‌باشد. این اثر در «سن لوینر آرت میوزیوم» قرار دارد.

محمد طاهر حکاک‌باشی اصفهانی حکّاک، خطّاط و تذهیب کار عهد ناصرالدین شاه قاجار و حکاک‌باشی وی بوده است. وی گاهی در اصفهان و گاهی تهران ساکن بوده و استادی کم‌نظیر و هنرمندی به کمال است. فرزندان و نوادگان وی اغلب بدین هنر آراسته بوده‌اند. که از مشهوران

فرزندان حاج محمدحسن و از نوادگانش میرزانصراله و میرزااسداله و سومی میراسماعیل صدرالقراء را می‌توان نام برد. عبداله مستوفی در کتاب تاریخ اجتماعی و اداری قاجار درباره میرزا نصراله می‌نویسد: «میرزا نصراله نوه آقا محمد طاهر به شغل اجدادی خویش یعنی حکاکی مشغول بود. در اواخر سلطنت ناصرالدین شاه قاجار شاگرد میرزا رضای کلهر خوشنویس بود». در هر صورت به نوشته عبداله مستوفی خانوادهٔ وی با نام طاهری حکاک در تهران زندگی می‌کنند و یکی از نوه‌هایش میرزا اسماعیل صدرالقراء است که از قاریان مشهور آن دوره بوده است.
آقا طاهر حدود نود سال عمر کرده و در اصفهان بدرود حیات گفته است. از آثار کم‌نظیر این استاد که به رویت محمدعلی کریم‌زاده رسیده است تسبیح صددانه‌ای از لعل است که برای ناصرالدین شاه ساخته شده و خیلی مورد توجه شاه بود و شاه آنرا به ظل‌السلطان اهدا کرده است. این اثر گرانبها که رقم «یا طاهر» دارد بنا به روایت استاد کریم‌زاده اکنون در مجموعه آقای منصور افشار است استاد جلال همایی از آقا محمد طاهر حکاک در تاریخ اصفهان یاد کرده است که به تحقیق نگارنده همین حکاک‌باشی اصفهانی است.

محمد طاهر زنجانی ـ سید کاتب خوشنویس است و از نمونه کارهای او به نقل دکتر مهدی بیانی:
۱ـ یک نسخه گلستان سعدی است به تاریخ ۱۰۸۱ در کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران
۲ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «محمد طاهر الحسینی» در کتابخانهٔ روان کوشکو استانبول

محمد طاهر سنگ‌تراش اصفهانی حجار و نقّار است و از آثار او سنگاب بزرگ، آستانه علی‌بن محمدباقر است. در مشهد اردهال که خود نیز وقف کرده است و تاریخ ۱۱۳۳ هجری قمری دارد.

محمد طاهر سید زاده (هاشمی) خطّاط فاضل و شاعر کرمانشاهی است. وی فرزند ذوالریاستین است و در سنه ۱۳۳۲ هجری قمری متولد شده. وی خط نستعلیق و شکسته را به استادی می‌نوشت و در خط نسخ شیوهٔ حافظ عثمان دارد. از آثار وی به خط نستعلیق بسیاری از دواوین شعرای کرد می‌باشد. علاوه‌بر آن قرآنی به شیوه نسخ عثمانی نوشته است.
حدیقه سلطانی جلد دوم ـ جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاه

محمد طاهر شیرازی صحاف و شاعر است و در سدهٔ یازدهم می‌زیسته و به نوشته نصرآبادی در شعر تسلیم تخلّص می‌کرده است.

محمد طاهر شیرازی خوشنویس است و یک قطعه به خط نسخ و رقاع با رقم «حرره العبد .... محمد طاهر الشیرازی سنة ۱۲۵۲ (هجری قمری) در مجموعه حاج سید نصرالله تقوی است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد طاهر محلّد خوشنویس ـ قطاع و مجلّد است و در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته است.
از آثار وی:
۱ـ یک قطعه از مرقّع سلطان مراد که قطاعی کرده و در کتابخانه ملی وین موجود است و رقم و تاریخ آن چنین است «قطّعه العبد محمدطاهر مجلّد الخاقانی فی سنهٔ ۹۶۱» (بیانی و کریم‌زاده)
۲ـ یک نسخه اختیارات بدیعی علی‌بن الحسین‌بن علی انصاری که به شماره ۱۵۷ / ف به خط نستعلیق و مهر ناصرالدین شاه و تاریخ ۹۹٤ در کتابخانه ملی تهران.

محمد طاهر منیف افندی ـ سید خوشنویس است و از مردم عثمانی خط نستعلیق را خوش می‌نوشته. به نقل از دکتر بیانی مرگ او را به سال ۱۲۷۰ هجری قمری نوشته‌اند.

محمد طاهر ـ میرزا خوشنویس است و میرزا سنگلاخ او را شاگرد مالک دیلمی دانسته و گوید شعر نیز می‌گفته است. شاه تهماسب او را به سفارت نزد سلطان سلیم می‌فرستد و چون باز می‌گردد به اعتمادالدوله ملقب می‌شود. مرگ وی را بسال ۹۷۵ نوشته است.

محمد طاهر نقّاش از نقّاشان کاشان است که شعر می‌گوید و تخلّص کاشی دارد. به نوشته نصرآبادی به نقش بندی در کاشان مشغول است اگرچه فقیر است، اما خامه فکرش چهره عروسان مغنی و دقت دارد. در هنگام تألیف تذکره نصرآبادی (۱۰۸۳ هـ. ق) در قید حیات بوده است.

محمد طاهر وحید خوشنویس و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) وی را جزو خوشنویسان معاصر پدر خود ابوتراب آورده که نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته است.

محمد طاهر همدانی معمار است، در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از ساخته‌های او بازسازی مسجد جامع اسدآباد است در سال ۱۰۹۷ هجری قمری.

کرمانشاهان ـ کردستان مجلد اول

محمد طباطبائی کاتب خوشنویس است و به نوشته دکتر بیانی به خط وی یک نسخه صحیفه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی، با تزئینات و به خط و ترجمهٔ نستعلیق با رقم «کتبه الفقیر المحتاج ابن ضیاءالدین محمد طباطبایی فی ۱۱۱۹» در مجموعه آقای مدرس رضوی.

محمد طباطبائی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن بغلی، جلد روغنی با کاغذ ترمه، مجدول، مذهّب به نسخ غبار و آخر رقاع با رقم «... و انا العبد سید محمد الطباطبائی ... قرآن صد و هفتم ۱۱۰۷» (جمادی‌الاخر) برای فروش عرضه شده است. (بیانی)

محمد عارف از خوشنویسان قرن دهم و یازدهم هجری قمری است و از آثار او قطعه‌ای در یک مرقّع متعلق به آستان قدس رضوی مشهد است. با رقم «العبد المذنب الفقیر الحقیر محمدعارف غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه»

محمد عارف هروی (یاقوت ثانی) کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی (جدید) با خط نسخ به شیوهٔ یاقوت و با رقم «کتبه العبد ... محمد عارف الهروی (قرن ۸ ـ ۹) برای فروش عرضه شده است.

محمد عارف یاقوت کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع نیم ورقی، جلد ساغری مشکی با مهر قمرالدین خان وزیرالممالک محمد شاه هندی و به خط نسخ کتابت با رقم «کتبه العبد محمدعارف یاقوت (مهدی بیانی نوشته رقم اطمینان ندارد) فی ۶۷۰» در کتابخانه مجلس است.

محمد عاشور صحاف و جلدساز سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از آثار او جلد نسخه شمارهٔ ۷۸۶۰ کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه است با رقم «عمل محمد عاشور صحاف ۱۲۷۸»

صحافی سنتی ـ ایراج افشار

محمد عاقل ترمزی از خوشنویسان قرن دوازدهم هجری قمری است از نمونهٔ آثار خطوط وی به نقل از مهدی بیانی

۱ـ دو قطعه از مرقّعی متعلق به کتابخانهٔ ملی تهران با رقم و تاریخ «کتبه العبد محمد عاقل سنه ۱۱۶۴»

۲ـ یک قطعه در موزه باستانشناسی دهلی با رقم و تاریخ «کتبه الفقیر محمد عاقل غفر ذنوبه ۱۱۱۱ .

۳ـ یک قطعه در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی با رقم «کتبه الفقیر محمد عاقل ترمذی غفر ذنوبه»

محمد عاکف خطّاط، تذهیب‌کار و طغرانویس دوره سلطان محمود خان اول (۱۱۰۸ ـ ۱۱۶۸ هـ. ق) عثمانی است و بسیاری از طغراها و نشانه‌های آن‌عهد به خط وی می‌باشد. از طغراهای دید شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم طغرایی است با رقم «کشیده محمد عاکف ابن ابوبکر پاشا الشهید سنهٔ ۱۱۵۱»

محمد عالم از خوشنویسان قرن دوازدهم هندوستان است و از آثار وی قطعه‌ای است در یک مرقّع متعلق به کتابخانه بادلیان انگلستان

احوال و آثار خوشنویسان

محمد عالم اکبرشاهی از نقّاشان دوره اکبر شاه گورکانی(۹۶۳ـ۱۰۱۴ هـ.ق) است. وی در منظره‌سازی و پرنده‌نگاری دستی پرتوان داشته و از آثار دیده شده وی تصویر کبکی رنگارنگ است در یک دشت. با رقم «کار بنده درگاه محمد عالم اکبرشاهی» این اثر در کتاب Islamic science به چاپ رسیده است.

محمد عاملی بهاءالدین خوشنویس است و از آثار وی دو قطعه به قلم‌های ثلث و نسخ و رقاع و شکسته نستعلیق و توقیع و نستعلیق در مجموعهٔ مهدی بیانی موجود است که رقم و تاریخ آن چنین است «ذرهٔ بی‌مقدار تحریر نمود. بهاءالدین محمد عاملی فی سنهٔ ۱۱۲۸»

محمد عباس خوشنویس اواخر قرن دوازدهم و اوایل سیزدهم هندوستان است و از نمونهٔ خطوط وی یک قطعه در موزهٔ باستانشناسی دهلی موجود است با رقم «محمد عباس تحریر نمود»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد عبدالعزیز بن آدم بن ابی نصر القمی معمار و سازندهٔ بنای سردر ورودی حرم مطهّر حضرت رضا (ع) (از جانب رواق درالحفاظ) این بنا در سال ۶۱۲ هجری قمری و در زمان سلطان محمد خوارزمشاه ساخته شده است.

توصیف و تاریخ بنای آستان قدس رضوی

محمد عبدالعزیز ـ سید خوشنویس است و به خط وی یک لوحه بر مزار مولوی در قونیه می‌باشد. این لوحه به خط ثلث و نسخ است و رقم «کتبه الفقیر الحقیر السید محمد عبدالعزیز من تلامیذ المعروف بالحاج احمد عارف ۱۳۲۹ (هجری قمری) دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد عبدالله شریف ـ سید خوشنویس است که مهدی بیانی او را از خوشنویسان زبردست قرن نهم و دهم دانسته است. از آثار خطوط وی یک قطعه در موزهٔ کابل موجود است با رقم «اقل عبادالله الغنی محمد عبدالله الشریف الحسینی غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه»

محمد عبدی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم تذهیب‌کار و حل کار عثمانی در سدهٔ سیزدهم هجری قمری بوده است. از آثار و احوال وی اطلاعی در دست نیست.

محمد عدیمی اصفهانی نقّاش عهد تیموری و دربار سلطان حسین بایقرا و امیر علیشیر نوایی (۸۴۴ ـ ۹۰۶ هجری قمری) است و مرحوم فکری سلجوقی او را از نقّاشان هرات و مکتب هرات دانسته است. به نقل از استاد کریم‌زاده وی علاوه بر نقّاشی در علم نجوم و هندسه دست داشته و با صنایع آشنا بوده است. شاید این برداشت از آنجا حاصل شده که غیاث‌الدین خواندمیر در کتاب خلاصه الاخبار او را به نام محمد اصفهانی و سازندهٔ

صندوق ساعت معرفی کرده است. از آثار وی تاکنون مشاهده نشده.

محمد عراقی زرگر خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع به ثلث با رقم «نمقه العبد الاحقر محمد العراق زرگر» (قرن ۹) در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد عرب‌زاده خوشنویس است و از آثار خطی وی:

۱ـ یک مرقّع به خط ثلث و نسخ در موزهٔ اسلامی ترک (کتیبه الفقیر محمد عرب‌زاده)

۲ـ یک قطعه نسخ با رقم «کتبه الفقیر محمد المعروف به عرب‌زاده» در سلیمانیه استانبول

احوال و آثار خوشنویسان

محمد عریضی ـ حاج ـ سید استاد قلم‌زنی است و کارش روی برنج و نقره و طلا کم‌نظیر است. از آثار وی به نوشته استاد جلال همایی درب مطلای حرم مطهر حضرت امیرالمؤمنین است که در حدود سال ۱۳۷۳ هجری قمری به اتمام رسیده و بعد به نجف اشرف منتقل شده است. استادانی که در این اثر با وی همکاری کرده‌اند عبارتند از: حاج مهدی و حاج عبدالله مقدم و کاظم توکلیان و حاج محمدتقی ذوفن و محمد حسین پرورش و شکرالله صنیع‌زاده می‌باشند.

استاد کریم‌زاده از کارهای وی یک سینی نقره‌منقش دیده است که رقم و تاریخ آن چنین است و عمل حاج سید محمد قلمزن (عریضی) اصفهانی ۱۳۵۵ هـ. ق.

محمد عزیز خوشنویس عهد صفوی است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را جزو درگذشتگان دانسته است و گوید در همهٔ فنون نستعلیق نهایت قدرت داشته است.

محمد عزیز از خوشنویسان نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم هجری قمری است و به خط وی یک لوحه ثلث به تاریخ ۱۳۲۵ در ابوجامع ـ بورسه می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد عسکر ناجی خوشنویس است و مهدی بیانی او را از خوشنویسان قرن دهم دانسته است. از نمونهٔ خطوط او قطعه‌ای در یک مرقّع متعلّق به مجید موقر است با رقم «راقمه عسکر ناجی»

محمد عطاحسین خان ـ میر خوشنویس است و فرزند محمدباقر طغرانویس وی شعر می‌گفته و «تحسین» تخلّص می‌کرده است. در خوشنویسی علاوه‌بر نستعلیق در نسخ و شکسته مهارت داشته و «مرصع رقم» رقم می‌کرده است. محمد هفت قلمی می‌نویسد قصه چهار درویش را به دستور شجاع الدوله بها در صوبه دار اوده (که از سال ۱۱۶۷ تا ۱۱۸۸ حکومت داشته) به زبان اردو تالیف کرده است.

محمد عطری خوشنویس است و مهدی بیانی او از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل یازدهم دانسته. از نمونه آثار وی قطعه‌ای از یک مرقّع در خزینهٔ اوقاف استانبول است با رقم «کتبه الفقیر الحقیر المذنب محمد الشهیر بعطری الکاتب، غفر ذنوبه و ستر عیوبه»

محمد عظیم اصم ابکم نقّاش گنک اهل افغانستان است و به نوشته مرحوم فکری سلجوقی در دوره امیر شیرعلی خان (۱۲۸۰ ـ ۱۲۹۶ هـ. ق) می‌زیسته. و از آثار امضادار وی تصویر امیر محمد خان و غلام حیدر خان است با رقم «... عمل محمد عظیم صم و ابکم ملازم سردار عالی ۱۹ شهر رمضان سنهٔ ۱۲۷۱، تصویر این دو اثر به نقل از

احوال و آثار نقّاشان قدیم در صفحات ٤٤ و ٤٥ کاتالوگ ساتبی لندن در آوریل ۱۹۹۰ میلادی به چاپ رسیده است.

محمد عظیم کوفته‌گر نگارگر فلز و کوفته‌گر است و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری در کجرات پنجات می‌زیسته. از آثار دیده شده وی توسط استاد کریم‌زاده، بشقاب فولادی بزرگی است با نگاره‌های گل‌های تزئینی طلایی که در حواشی آن اشعاری نوشته شده و رقم دارد «محمد عظیم کوفتگر ساخته کجرات پنجاب.

محمد علاءالدین خوشنویس و از شاگردان سلطان علی مشهدی است. علاءالدین در کتابخانهٔ میرعلی شیر نوایی همیشه مشغول کتابت بوده است. از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه خمسه امیر خسرو دهلوی است که اکنون چند صفحه آن در کتابخانهٔ ملی پاریس موجود است و تاریخ ۸۹۹ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی از کاتبان گمنام سدهٔ دهم و از آثار خطی او یک نسخه کلیات سعدی است در کتابخانه ملی با شماره ۲۵۷٤ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۲۸ هجری قمری.

محمد علی (نقّاش قهوه‌خانه) نقّاش و نقّال عهد فتحعلی‌شاه است که به شیوه قهوه‌خانه‌ای کار می‌کرده و از آثار او به نقل از استاد کریم‌زاده نقّاشی یک کتاب شاهنامه است که با شیوهٔ ابتکاری نقّاشی کرده و رقم دارد «کمترین محمد علی ۱۲٤۹» (هجری قمری)

محمد علی نقّاش و رسّام قلمکار عهد ناصری است. از آثار دیده شدهٔ وی یک سفرهٔ قلمکار است که با نقوش گوناگون و اشعار زیبا به دستور ناصرالدین شاه برای امیرکبیر تهیه شده و رقم دارد. «قلم کار اعلا حاجی محمد علی ۱۲٦٦» این اثر متعلق به مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.

محمد علی طرّاح و نقّار و نقّاش چوب و صدف کار است و از آثار دیده شدهٔ وی یک کشکول صدف‌کاری است که بنا به نقشها و اشعار مختلف آراسته شده و رقم دارد «چاکر درگاه محمد علی شوال المکرم ۱۲٦۷» این اثر در موزه مردم‌شناسی تهران است.

محمد علی نقّاش جلدساز است و از آثار دیدهٔ شدهٔ وی جلد روغنی است با نقش گل و مرغ و ترنج و رقم «راقمه محمد علی ۱۱۷۷ که در مجموعه آقای دکتر ناصر خلیلی می‌باشد. در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم محمد علی دیگری به شماره ۱۰۹۲ نوشته شده که کارش در حد بالایی نبوده از آنجا که اثر وی نیز رنگ روغنی و دارای ترنج است و رقم وی به همین صورت و تاریخ آن ۱۱۷٦ است بعید به نظر نمی‌رسد که کار همین محمدعلی باشد گرچه آقای کریم‌زاده که اثر را دیده آنها را دو نفر دانسته است.

محمد علی نقّاش است و از هنرمندانی که از ایران مهاجرت کرده و در قفقاز ساکن شده است. محمدعلی در آنجا با نقّاشی کلاسیک آشنا گشته و با ابتکار خود سعی کرده که زندگی روزمره مردم را به نقش آورد و در این راه موفق بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار دیده شده وی دو اثر یکی تصویر کامل یک مجلس عروسی به طریق شرقی و دیگری تصویر یک مجلس زنانه بوده است با رنگ و روغن که در حراج ۱۹ ژوئن سال ۱۹۸۱ در شهر پاریس به فروش رفته و یکی رقم «محمد

علی نقّاش» و دیگری با همین رقم و تاریخ ۱۳۲۲ بوده است.

محمدعلی نقّاش و قلمدان‌ساز عهد فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار است. از آثار دیده شدهٔ وی عبارتند از:

۱ـ تصویر رنگ روغنی صف سلام فتحعلی‌شاهی که از روی اثر عبداله خان معمار و نقّاشباشی کپی شده و این اثر که با رقم «کمترین محمد علی فی سنهٔ ۱۲۵۰» می‌باشد در موزه هنری ملت آسیا در مسکو مضبوط است. در مجله هنر و مردم سال ۱۳۵۳ به شماره ۱٤٤ توضیحی درباره کار عبداله خان معمار و آثار او داده شده.

۲ـ قلمدان گل و مرغی با رقم کمترین محمدعلی ۱۲۵۸ این اثر در موزه بدن می‌باشد.

۳ـ تصویر دختر جوانی با آبرنگ در یکی از مرقّعات کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان

٤ـ تصویر یک عقاب تیزپرواز با رقم «کمترین محمدعلی» به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم

۵ـ تصویر آبرنگی یک گل کوچک فرنعل با همان رقم به نقل از همان کتاب.

محمد علی (منصوربن ملک حسین اصفهانی) نقّاش اصفهانی است که در اواسط سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و به نوشته آقای کریم‌زاده به شیوهٔ محمد قاسم و معین مصور نگارگری می‌کرده است. پدرش ملک حسین اصفهانی نیز نقّاش بوده که آثارش در کتابخانه‌های ملی عرب و ملی پاریس و ویندسور مضبوط می‌باشد. وی در جانورسازی و چهره‌پردازی و ارایهٔ مجالس مهارت داشته و آثار وی بدون تاریخ می‌باشد و آقای کریم‌زاده از روی شیوهٔ کار وی را از نقّاشان آن دوره به حساب آورده است. از آثار دیده شده‌اش به نقل از همان مؤلف عبارتند از:

۱ـ تصویر جوان بلند قامتی با کلاه عمامه‌ای پردار که در حراج ساتبی لندن به‌فروش رفته است و رقم داشته «محمد علی»

۲ـ تصویر پیرمردی به شیوهٔ رضا عباسی در حال قرائت کاغذی. این اثر در یک کتاب آلمانی بنام DIE ARABER چاپ شده و رقم دارد «مشقه محمد علی مصوربن ملک حسین اصفهانی»

۳ـ دو اثر یکی تصویر جوانی صراحی و پیاله به دست و دیگر تصویر دختر فتانی در موزه لور پاریس بخش اسلامی رقم هنرمند به صورت «مشقه محمد علی مصور است»

٤ـ تصویر جوانی نشسته که پیاله شرابی به شخصی

تصویر مجلس زنانه کار محمد علی (*)

که مقابل وی قرار گرفته تعارف می‌کند. این اثر در کاتالوگ گالری کل ناقی لندن به چاپ رسیده است.
۵ـ تصویر میمونی سوار بر خرس با رقم «رقم زد کمینه محمدعلی»
۶ـ چندین آبرنگ زیبا از موضوعات مختلف با رقم «رقم کمترین محمد علی مصوّر»
۷ـ تصویر خدمتکار زیبایی که سینی هندوانه به دست دارد. این اثر در نمایشگاه گنجینه هنر اسلامی ژنو به سال ۱۹۵۸ به نمایش درآمده.
۸ـ تصویر جوانی عصا به دوش به شیوه صفوی که به نظر مؤلف آن کتاب مهمترین اثر وی می‌باشد. این نگاره در صفحه ۳۱ کاتالوگ حراجی کریستی لندن در ۱۹۸۴ به چاپ رسید.

محمد علی تذهیب‌کار و جلدساز است. وی در هنر سوخت و نقوش مذهّبی مهارت داشته و از آثار ارزشمند وی جلد سوخت ممتازی است با رقم «... عمل کمینه محمدعلی ۱۱۴۱» این اثر در موزهٔ نگارستان بوده است.

محمد علی تذهیب‌کار و نقّاش و خطّاط (گلزارنویس) است و از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده یک قطعه نستعلیق گلزار است که به انواع تصاویر ائمه و گلها زینت شده و از آنجاکه وی با سجع مخصوص «یا علی ادرکنی» رقم داشته این اثر نیز با همان سجع است و موضوع آن یا امیرالمؤمنین می‌باشد.

محمد علی از تذهیب‌کاران سدهٔ یازدهم هجری قمری است که مدتی به هند رفته است. به نوشته استاد کریم‌زاده البته اثری از وی مشاهده نشده فقط یکی از آثار رضا عباسی تصویر وی است با عمامه سفید و لباس هندی که در زیر آن نوشته شده «صورت استاد محمد علی مذهّب شیرازی که از هند آمده بود» لقب استادی در کار تذهیب توسط رضا عباسی حائز اهمیت است.

محمد علی تذهیب‌کار و حل‌کار تبریزی ساکن عثمانی در سدهٔ یازدهم هجری قمری است. به نقل از کتاب مناقب هنروران مصطفی عالی افندی وی از شاگردان استاد حسن بغداده بوده است.

محمد علی ـ استاد جلدساز و نقّاش و سوخت کار بوده است و از آثار وی جلد سوختی است که درویش عبدالمجید طالقانی برای بیاض خود از آن استفاده کرده و تاریخ ۱۱۴۱ هجری قمری دارد. این جلد در موزه‌های تزئینی سابق تهران بود.

محمد علی از خوشنویسان قرن دوازدهم و دربار شاه عالم ثانی (۱۱۷۳ ـ ۱۲۲۱) است در کتب مختلف در همین زمان از سه محمد علی سخن رفته است که دیگری را محمد علی حافظ و یکی را محمد علی بن زرین قلم فرزند زرین قلم دانسته‌اند. اما آنچه از این شرحها برمی‌آید باید هر سه محمدعلی یکی باشند زیرا دو قطعه‌ای که در موزه باستانشناسی دهلی به نام محمدعلی موجود است نشانی پرسه محمد علی را دارد.

احوال و آثار خوشنویسان ـ تذکره محمد هفت قلمی

محمد علی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه الکواکب الدرّیه فی مدح خیر البریه، به ثلث و نسخ مصری با رقم محمدعلی در بقعه مولوی در قونیه می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی خوشنویس است و یک قطعه نسخ با رقم «حرره محمد علی ۱۱۹۶» (هجری قمری) به خط وی در کتابخانه ملی پاریس است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی کاتب و خوشنویس دربار محمد شاه و ناصرالدین شاه قاجار است و از آثار خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه سور قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی به خط نسخ با رقم «کتبه لمیمنة جلوس سلطان ... ناصر الدین شاه ... و انا العبد الداعی، لدولة القاهره الباهرة محمد علی فی شهر ذی القعدة سنة ۱۲٦٤» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک مرقّع شامل چهارده رقعه به خط نسخ و به تاریخ ۱۲۵۱ هجری قمری در همان کتابخانه
۳ـ یک مرقّع شامل بیست رقعه به خط نسخ که برای محمد شاه قاجار نوشته شده و تاریخ جمادی‌الثانی ۱۲۵۱ دارد. (همان کتابخانه)

محمد علی خوشنویس است و از خطوط وی:
۱ـ یک قطعه نسخ خفی و غبار و نسخ کتابت به تاریخ ۱۲٤۲ (هجری قمری) و رقم محمد علی در مجموعه حاج سید نصرالله تقوی
۲ـ یک قطعه نسخ و رقاع با رقم «کتبه العبد محمدعلی فی شهور سنة ۱۲٦۹ در همان مجموعه
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی خوشنویس است و به خط وی یک صفحه با سفیداب روی کاغذ مشکی به نسخ و رقاع با رقم «العبد محمد علی سنة ۱۳۰۷» (هجری قمری) در مجموعه آقای کامیار است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی (ابن سلیمان) کاتب خوشنویس است و از خطوط وی یک نسخه قرآن جانمازی، جلد روغنی، با تذهیب و به خط نسخ و رقاع با رقم «... علی یدالعبد الضعیف النحیف المحتاج الی رحمة ربه الغنی محمد علی بن سلیمان الطالقانی غفرالله ...» و تاریخ صفر ۱۰۹۲ که برای فروش عرضه شده. (بیانی)

محمد علی زیلوباف است و پسر کافی کاشف میبدی استاد زیلوباف. از کارهای وی زیلوهای مسجد بیاق خان یزد است. این زیلوها تاریخ ۱۲٤۲ هجری قمری دارد.
یادگارهای یزد

محمدعلی ـ استاد فلزکار و هنرمند این رشته است و از آثار او یک تاس شراب است که شاید در نوع خود بی‌نظیر باشد، روی آن به خط نستعلیق سلطان محمد (سلطان محمد نور یا سلطان محمد خندان) غزلی از هلالی جغتایی را نوشته‌اند سال ساخت این تاس ۹۱٦ هجری قمری است. این اثر متعلق به موزه ویکتوریا آلبرت لندن است.
هفت هزار سال هنر فلزکاری در ایران

محمد علی ـ میر (میر محمد علی) وی را داماد میرعماد یعنی شوهر گوهرشاد دختر میرعماد دانسته‌اند و تذکره‌های مختلف یعنی میرزا حبیب و سپهر و میرزا سنگلاخ از او سخن گفته‌اند. تاریخ مرگ او را بین ۱۰۵۰ تا ۱۰۷۷ نوشته‌اند.

محمد علی ـ میر از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل یازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ آثار وی قطعه‌ای در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی در مشهد است با رقم و تاریخ «بدار السلطنه سمرقند، حمیت عن آلافات سمت تحریر پذیرفت، فقیر میر محمد علی فی شهور سنهٔ ۱۰۰۱»

محمد علی از نقّاشان سدهٔ یازدهم است (هفده میلادی) وی در هندوستان بود و به شیوه هندی کار می‌کرده و از آثار او تصویر دختری بسیار زیباست که پای درختی مشغول مطالعه است. این اثر در موزه فریر گالری واشنگتن می‌باشد.
جلدها و قلمدانهای ایرانی

محمد علی اردبیلی خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲٦) او را از شاگرد خود دانسته است.

محمد علی اصفهانی (ابن ملا احمد) کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی:
۱ـ یک نسخه قرآن وزیری، جلد روغنی با

تزئینات و به خط نسخ با رقم «... محمدعلی بن مرحوم ملااحمد القاری الاصفهانی و تاریخ ربیع الثانی ۱۲۹۷ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان
۲ـ یک نسخه قرآن بسیار نفیس که در سال ۱۳۴۳ شمسی از طرف تربیت بدنی به محمدرضا پهلوی (شاه سابق) تقدیم شده، این نسخه کهن است که به شیوهٔ ملا علابیک تبریز نوشته شده اما از آنجا که ناقص بوده در رجب ۱۳۰۲ تکمیل گردیده و رقم آن چنین است «قرعهٔ سعادت بنام بندهٔ جانی محمد علی بن مرحوم ملا احمد قاری اصفهانی برآمد...» این نسخه در مجموعه محمدرضا پهلوی بوده است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی اصفهانی (ابن ملامحمد) کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع بغلی در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد. این نسخه تاریخ ٤١٢٧٦ (هجری قمری) دارد و به خط نسخ غبار نوشته شده با رقم «... و انا العبد ... محمد علی بن ملا محمد القاری الاصفهانی»
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی اصفهانی از خوشنویسان اواخر عهد زندیه و اوایل قاجار است و به خط وی یک نسخه ادعیه و سور بیاض بغلی مذهّب به نسخ خفی با رقم «حقیر الفقیر محمد علی الاصفهانی» سنهٔ ۱۲۰۶ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی اصفهانی جلدساز وصحاف بوده است. از آثار او جلد قرآنی است به خط عزیز محمد (فهرست جواهر کلام)

محمدعلی اصفهانی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ یک نسخه اعمال ماه رمضان به خط نسخ و رقاع با رقم «محمدعلی ابن میرزا محمد طبیب اصفهانی و تاریخ ۱۳۰۰» (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخهٔ دیگر از اعمال ماه رمضان و به خط نسخ که به دستور شعاع‌السلطنه نوشته شده در همان کتابخانه
۳ـ یک رقعه به خط نسخ و رقاع با رقم «حرره ... محمد علی‌بن میرزا محمد طبیب اصفهانی که از روی خط استاد محمدابراهیم یزدی نقل شد، در مجموعهٔ حاج حسین آقا نخجوانی.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع بغلی، مزین و به نسخ خفی غبار با رقم «... ابن مرحوم مغفور آقامحمد محمدعلی الاصفهانی با تاریخ شعبان ۱۲۹۳» در مجموعهٔ سید نصرالله تقوی است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی اصفهانی کاتب و خوشنویس است و ملقب به سلطان الکتاب می‌باشد. از نمونه خطوط وی :
۱ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی، با تزئینات به خط نسخ و رقاع با رقم «... بیدالعبد الاقل محمد علی‌الاصفهانی» و تاریخ ذیقعده ۱۲۸۹ در کتابخانه کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه سورهٔ یس و ادعیه، جلد روغنی، مذهّب و مزین به خط نسخ و رقاع با رقم «کتبه العبد الجانی محمد علی الاصفهانی فی سنة ۱۲٦۸ در مجموعهٔ دکتر مهدوی
۳ـ یک نسخه ادعیه ایام هفته به قطع وزیری کوچک مذهّب و مزیّن به خط نسخ و رقاع که برای مظفرالدین شاه نوشته شده به تاریخ شعبان ۱۳۱٤ و با رقم بید الاقل الجانی محمدعلی الاصفهانی الملقب به سلطان الکتاب در مجموعه آقای نصیری ـ دانشگاه
٤ـ یک نسخه قرآن رحلی، جلد روغنی، مذهّب با

خط نسخ و رقاع با رقم «عبده ... محمد علی اصفهانی ملقب به سلطان الکتاب ...» و به تاریخ ۱۳۱۷ (هجری قمری) متعلق به آقای رمضانی ـ ابن سینا
۵ـ یک قطعه از مرقّع نسخ و رقاع با همان رقم در مجموعهٔ شاهزاده افخم اعتضادی

احوال و آثار خوشنویسان

محمدعلی اصفهانی (ابن محمد صادق) کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی، با تزئینات به خط نسخ با رقم «انا العبد ... محمدعلی محمد صادق الاصفهانی» با تاریخ ۱۲۱۶ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، جلد روغنی و با تزئینات به خط نسخ و رقاع با همان رقم و تاریخ ۱۱۹۲ در همان کتابخانه
۳ـ یک نسخه قرآن به خط نسخ به شیوه تبریزی، خواص سور شکسته غبار و سرسوره رقاع با همان رقم و تاریخ ۱۲۱۵ متعلق به خانم آذر مهدوی

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی اکرمی ـ استاد حکاک معاصر کرمانشاهی. هنرمندی دقیق بوده و شعر می‌گفته است. تولد او به سال ۱۲۸٤ و مرگش ۱۳٦۵ شمسی اتّفاق افتاده.

جغرافیای تاریخی کرمانشاهان

محمد علی امامی نقّاش آبرنگ‌ساز و از خانواده هنرمند امامی اصفهان است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از محمد علی کریم‌زاده تصویر سهام‌الملک در لباس وزارتی است با رقم «شبیه عالیجاه مقرب الخاقان میرزا ابراهیم خان سهام الملک بجهت پیش‌کش اختتام پذیرفت علی یدالعبد محمد علی الامامی ۱۲۷۷»

محمد علی انصاری از کاتبان خوشنویس نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم قمری است و از آثار خطی او یک نسخه لیل و مجنون مکتبی است که به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ شوال ۱۳۲۳ دارد. این نسخه در موزه شهر تفلیس گرجستان موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

محمد علی بن استاد علی بیک معمار هنرمند سازندهٔ بناست و از آثار زیبای او مسجد ایلچی اصفهان است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمد علی بن آقا نجف نقّاشباشی نقّاش گل و مرغ ساز و چهره‌پرداز و مجلس نگار نیمهٔ دوم سدهٔ سیزدهم و نیمهٔ اول سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. و فرزند کوچک آقا نجف نقّاشباشی است که طبق محاسبات و توضیحات آقای کریم‌زاده در حدود سال ۱۲٦۷ تولد یافته و آخرین اثر دیده شدهٔ وی که در ٦۹ سالگی کشیده تاریخ ۱۳۳٦ هجری قمری دارد به هر صورت وی از برادرانش محمد جعفر و آقااحمد کوچکتر است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از همین مؤلف، عبارتند از :
۱ـ قلمدان گل و مرغی با رقم «محمدعلی بن آقا نجف»
۲ـ قلمدان گل و مرغی با یک تک صورت و با همان رقم
۳ـ قلمدانی گل و مرغی با رقم «آقا میرزا محمد علی‌بن آقا نجف تاریخ ۱۳۳٦»
٤ـ قلمدانی با تصویر جماعت درویشان و عرفا با رقم «محمد علی بن آقا نجف ۱۳۳۵» این اثر در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.
۵ـ نقّاشی رنگ روغنی جنگ چالدران با رقم «محمد علی بن آقانجف»
٦ـ تصویر یک زن زیبا به شیوه صفوی با همان رقم
۷ـ تابلوی رنگ و روغن بزم شاه عباس و

عبدالمؤمن ازبک کپی از کاخ چلستون که این اثر در کاخ نخست وزیری بوده است.
۸ـ تابلوی رنگ و روغن پذیرایی شاه تهماسب از همایون شاه هندی کپی از کاخ چلستون با همان رقم این اثر نیز در کاخ نخست‌وزیری بوده است.

محمد علی بن خیرالله ـ میرزا خوشنویس بوده و به شغل فرمان‌نویسی اشتغال داشته است. وی مدتی در لکنهو با محمد هفت قلمی حشر و نشر داشته و طبق نقل او یک نسخه پند نامه و یک نسخه گلستان را به خط وی بسیار پسندیده است. مرگ وی قبل از سال ۱۲۳۹ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

محمد علی‌بن سراج از خوشنویسان اواخر سدهٔ یازدهم است و محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) می‌گوید میرزا محمدعلی ولد میرزا سر جای ضابطه نویس خوش می‌نوشت.

محمد علی بن محمد زمان نقّاش و قلمدان‌ساز و صاحب قریحه اواخر عهد صفوی و فرزند هنرمند نامی محمد زمان اول و برادر نقّاش چیره‌دست محمدیوسف است. این نقّاش در خلق گل و مرغ و مجالس بزمی و رزمی و چهره‌پردازی استاد بوده و این هنر را در مکتب پدر آموخته و شیوهٔ وی را دنبال کرده است. البته باید متذکر شد که پایهٔ هنرش به پدر نمی‌رسد. به روایتی شاید علی اشرف از شاگردان وی باشد. از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم آقای کریم‌زاده عبارتند از:
۱ـ قلمدان تابوتی با گل و مرغ که رویه آن با نگاره مجلس بزمی زینت شده، با تصویر نوازندگان و زنان زیبا که این اثر از روی کار پدرش محمد زمان ساخته شده با رقم «راقمه ابن محمد زمان محمد علی فی شهور سنهٔ ۱۱۱۹» این اثر در حراج ساتبی پارک برنت موناکو در ژوئن ۱۹۸۳ به فروش رفته است و حالیه در مجموعه کرمل القانیان است.
۲ـ قلمدان گل و مرغی و بزمی با نگاره مناظر دلفریب و قصر سلطنتی و چهره‌های بسیار با رقم «محمد علی بن محمد زمان ۱۱۳۰» این اثر در حراج ساتبی نیورک در ۱۹۸۲ به‌فروش رفته و در همان مجموعه است.
۳ـ تصویر شاه سلطان حسین صفوی که هدایای نوروز را پخش می‌کند با رقم «محمد علی بن محمد زمان ۱۱۳۳» این اثر متعلق به کتابخانه بریتیش میوزیوم است.

تصویر شاه سلطان حسین در عید نوروز کار محمدعلی بن محمدزمان (*)

٤ـ قلمدان بسیار زیبایی با نگاره بزم عاشقانه یک شاهزاده و زنی طناز و مناظر دیگر و رقم «راقمه ابن محمدزمان‌محمدعلی» این قلمدان تاریخ ١١٤٤ دارد.
٥ـ استاد کریم‌زاده قلمدانی بدون رقم و تاریخ در مجموعه آقای دکتر ناصر خلیلی دیده‌اند که با تصویر شاهزاده‌ای زینت شده و انواع مناظر اصفهان بر آن نقش بسته و وی از روی شیوهٔ کار آنرا از کارهای محمد علی بن محمد زمان دانسته‌اند.

قلمدان مجموعه القانیان (*)

محمد علی بن محمد حسین مذهّب تذهیب‌کار است و در اواخر عهد قاجار می‌زیسته. پدرش محمدحسین نیز از تذهیب‌کاران زمان خود بوده و پدر بزرگش محمدعلی بهار است که نه تنها در تذهیب استاد بوده بلکه در شعر نیز مهارت داشته و به نوشته اعتمادالسلطنه در کتاب المآثر و آلاثار محمدعلی بهار که خود فرزند میرزا ابوطالب مدرس است از غزلسرایان و الامقام زمانهٔ خود بوده است. اعتمادالسلطنه پس از توضیح و معرفی محمدعلی بهار بر این نکته اشاره دارد که فرزند و نوه وی نیز علاوه بر صنعت تذهیب شاعر نیز بوده‌اند. استاد محمد علی بن محمدحسین فرزندی بنام اسداله داشته که او نیز در هنر تذهیب استعداد خود را نشان داده است. اما متأسفانه در جوانی خودکشی کرده و استادش پس از مرگ فرزند ریاضت پیشه کرده و در سال ۹۳۱۲ شمسی جهان را بدرود گفته است.

محمد علی بن محمد خراسانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی با تزئینات به نسخ کتابت و به تاریخ رمضان ۱۲۷۹ با رقم «و انا العبد ... ابن محمد محمد علی الخراسانی» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی بن محرّم یزدی تذهیب کار و شاعر است که محرّم تخلّص دارد. پدرش محمد هاشم زرگر از هنرمندان و نسخ‌نویسان اصفهان و مشهور به صانع بوده است. به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم میرزا عبدالوهاب محرم یزدی که مداح محمد شاه قاجار بوده است و در خط شکسته مهارت داشته فرزند وی می‌باشد. محمد علی در اواخر قرن دوازدهم هجری قمری می‌زیسته.

محمد علی بن محمد رضی از کاتبان سدهٔ دهم و هجری قمری است و از آثار خطی او یک نسخه

خمسه نظامی است با خط نستعلیق و تاریخ ۹۹۷ هجری قمری در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار به شماره ۳۵۵.

محمد علی بن سعید الحسینی النطنزی خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتیبه‌ایست در مسجد جامع نطنز بر ستون سمت چپ ایوان جنوبی مسجد بر روی سنگ با خط نستعلیق که تاریخ ۱۱۷۸ هجری قمری دارد.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

محمد علی بن شفیع تبریزی از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از نمونه خطوط وی قطعه خط نسخی است در موزه هنرهای تزئینی تهران.

محمد علی بن محمد سعید الحسینی نطنزی خطّاط و گنجینه‌نگار است. از آثار او کتیبه سنگی مسجد جامع نطنز است که تاریخ ۱۱۷۸ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمد علی بن محمد ـ محمدعلی نائینی خوشنویس است و به خط وی یک تصدیق خط آقا ابراهیم قمی در پشت یک قرآن است. این تصدیق به خط رقاع عالی نوشته شده و تاریخ ۱۳۰۸ (هجری قمری) دارد. آن نسخه قرآن متعلق به مجموعه حاج سیدنصرالله تقوی بوده که اکنون در کتابخانهٔ مجلس است.
لازم به تذکر است که خوشنویس دیگری به نام محمدعلی نائینی در پشت این قرآن خط آقا ابراهیم قمی را تصدیق نموده و تاریخ آن نیز ۱۳۰۸ است و رقم دارد «العبد الاقل الاصم محمد علی بن حسنعلی النائینی»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی بن محمود المنجم خاقانی خوشنویس است و در سده دهم هجری می‌زیسته و از آثارش چهار مثنوی جامی است که در بخارا به اتّفاق سه خوشنویس دیگر به خط نستعلیق نوشته است. این نسخه در کتابخانه چستربیتی دوبلین به شماره R 213 ثبت گردیده و نسخه‌ای زیباست که دارای ۹ مینیاتور است.

فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

محمد علی بن یار علی کاتب خوشنویس است و در اواخر قرن نهم و اوایل دهم هجری قمری می‌زیسته و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه دیوان کمال حجندی با رقم و تاریخ «تم الکتاب ... علی ید ... محمد علی ابن مولانا یار علی غفرالله ... سنهٔ ۹۰۳»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی بن میرزا حسینعلی خطّاط طغرانگار است که خطوط شش‌گانه را به استادی می‌نوشته، از آثار دیده شدهٔ وی یک طغرای شش‌دانگ از جمله «کل شی هالک الا وجهه» در مجموعه آقای محمد علی کریم‌زاده می‌باشد.

محمد علی بهار تذهیب و نگارگر است و فرزند میرزا ابوطالب نقّاش و ابری‌ساز مشهور. وی در مکتب پدر با نقّاشی و تشعیر و تذهیب و ابری‌سازی آشنا گردید. علاوه‌بر آن در شعر نیز دارای ذوق است. اعتمادالسلطنه در مأثر و الاثار که به سال ۱۳۰۶ هجری قمری تالیف کرده هنر و غزل‌سرایی وی را ستوده است. فرزند وی استاد محمد حسین مذهّب اصفهانی است و نوه‌اش آقا محمد علی مذهّب است که در سال ۱۳۱۲ شمسی وفات نموده. از آثار محمد علی بهار تاکنون شناخته نشده.

محمد علی بیک نقّاش‌باشی نقّاش‌باشی عهد نادرشاه افشار و عضو خانوادهٔ هنرمند علی قلی

فرش جهان نما اثری از استاد عرب زاده

یک صفحه از کتاب الف لیله و لیله (هزارو یکشب) جلد چهارم
از گنجینه کتب و نفایس خطی کاخ گلستان، اثر استاد صنیع الملک غفاری

بیک آرناوت (جبادار) می‌باشد. پدرش ابدال بیک نقّاشباشی است که در خدمت شاهان صفوی بوده است.
به نقل لطفعلی بیک آذر بیکدلی در تذکره آتشکده وی از هنرمندان عهد شاه تهماسب دوم و نقّاشباشی نادرشاهی است که آخر به ضعف باصره مبتلا شد و در سال ۱۱۷۲ هجری قمری در مازندران در گذشت. از آثار دیده شدهٔ وی:
۱ـ تصویر مرد جوانی با آبرنگ که در یکی از مرقّعات کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است و رقم دارد «محمدعلی بیک نقّاشباشی»

تصویر میرزا مهدی خان منشی کار محمد علی ابدال بیک
مجموعه خانم ملک‌زاده بیانی (*)

۲ـ در مجموعه استاد ادیب برومند یک نسخه درّه نادری است که دارای سیزده مینیاتور بی‌رقم است که به نوشته آقای کریم‌زاده یازده عدد آنها بسیار استادانه است و بزعم ایشان این نقّاشی‌ها که در زمینه مینیاتور ایرانی شیوهٔ به کمال دارند کار همین محمدعلی بیک است.
البته باید یادآور شوم که استاد ادیب برومند در مقاله‌ای که در مجله هنر و مردم شماره ۱۸۸ نوشته‌اند و این کتاب و نقّاشی‌ها را از کمیاب‌ترین آثار دانسته‌اند. نامی از نقّاش نبرده‌اند. اما آقای کریم‌زاده دلایلی درجهت اثبات این آثار به محمدعلی بیک آورده که تاحدود قابل قبول می‌رسد و می‌نویسد از آنجا که این نگاره‌ها بسیار استادانه است و محمد علی بیک هم نقّاشباشی پس باید کار وی باشد.
۳ـ کپی استادانه‌ای از آثار باسمه‌ای زادلر گراورساز هلندی که تصویر ونوس ولمور است با رقم «نمقه محمد علی ۱۱٦٤» که تصویر سیاه و سفید این اثر در کاتالوگ حراجی ART is Slamique به چاپ رسیده است.

محمد علی بیک خوشنویس، شاعر و نویسنده است و از علم حساب و هیأت و اسطرلاب بهره داشته و طبق نقل عبدالجواد عنقا از امرای دربار ناصرالدین شاه قاجار بوده است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی تبریزی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار خطوط وی :
۱ـ یک نسخه ادعیه به خط نسخ و رقاع با رقم «العبد محمدعلی خوشنویس‌باشی سرکاری» و «کتبه الاثم محمدعلی بن محمد اسماعیل التبریزی فی ۱۳۰۵» متعلق به دکتر جزایری
۲ـ یک نسخه ادعیةالاسبوع به قطع جانمازی، جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ و رقاع با همان رقم و تاریخ ۱۳۰۱ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان
۳ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ که برای مظفرالدین میرزا

ولیعهد نوشته شده با همان رقم و تاریخ ۱۳۱۱ هجری قمری در همان کتابخانه
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی تبریزی خوشنویس است و به خط وی یک رقعه از مرقّع به نسخ و شکسته با رقم «حرره محمد علی التبریزی» فی سنة ۱۲۳۰ (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی تبریزی فرزند محمد شفیع تبریزی خوشنویس است. وی خطوط نستعلیق و نسخ و رقاع را خوش می‌نوشته است. از آثار خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ یک رقعه به خط نسخ با رقم و تاریخ «العبد محمدعلی بن محمد شفیع التبریزی فی سنة ۱۲۹۷» در مجموعه مهدی بیانی
۲ـ یک نسخه خرده ادعیه نیم ربعی به خط نسخ و رقاع و ترجمه نستعلیق با رقم «... ابن محمد شفیع محمدعلی التبریزی و تاریخ ۱۲۷۲ (هجری قمری) در مجموعه آقای سلطان القرایی
۳ـ یک مرقّع شامل ده رقعه به خط نسخ و رقاع با همان رقم وتاریخ ۱۲۹۷ در کتابخانه کاخ موزه گلستان
٤ـ یک نسخه تعقیبات نماز به خط نسخ و تاریخ ۱۲٦٦ (هجری قمری) در همان کتابخانه
۵ـ دعای صباح به قطع نیم ربعی به خط نسخ و تاریخ ۱۲٦٤ در همان کتابخانه
٦ـ یک قطعه نسخ با رقم «کتبه العبد محمدعلی التبریزی سنه ۱۲۵۸» از متروکات قوام السلطنه در کتابخانه مجلس.

محمدعلی تبریزی خوشنویس است و در نسخ نویسی معروف و در نستعلیق نیز مهارت دارد. از خطوط او یک نسخه ترجمهٔ ادعیه است که متن آن به نسخ و ترجمه به قلم نستعلیق می‌باشد و تاریخ ۱۲۷۲ دارد. این نسخه متعلق به مجموعهٔ آقای سلطان القرائی است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی تبریزی نقّاش قلمدان ساز است که در چهره‌پردازی مهارت داشته. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قلمدانی پرچهره است که با تصاویر شاهان قاجار تا محمدعلی شاه بر آن نقش بسته و رقم دارد. «محمد علی تبریزی ۱۳۲۵»

محمد علی تبریزی نقّاش رنگ و روغن کار است و آنطور که از اثرش پیداست در اواخر حکومت ناصرالدین شاه می‌زیسته و با شیوه فرنگی نیز آشنایی داشته. به نقل از استاد کریم‌زاده تنها اثر دیده شدهٔ وی تاکنون تصویر میرزا علی‌اصغر اتابک است. که در مجموعه آقای دکتر پرویز می‌باشد و رقم دارد «عمل محمدعلی تبریزی»

محمد علی تبریزی ـ میرزا خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲٦) گفته است در کتابخانهٔ تبریز است و تعلیم از من گرفته است.

محمد علی تهرانی ـ آقا کاتب خوشنویس است و از نمونه آثار وی یک نسخه دیوان قاآنی است که در سال ۱۲۷۷ در تهران چاپ سنگی شده است مرگ او را سپهر به سال ۱۲۹۰ نوشته است.

محمد علی جراح نظام خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه نحقةالصالحین می‌باشد که به سال ۱۲۸٤ در تهران به چاپ رسیده است.

محمد علی جهانگیر شاهی نقّاش چیره‌دست دربار جهانگیر شاه گورکانی (۱۰۱٤ ـ ۱۰۳۷ هـ. ق) است. محمد علی در طبیعت پردازی و

چهره‌سازی استاد بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ از آثار خوب وی تصویر شاهزاده جوانی است که روی صندوق طلائی نشسته و به مطالعه مشغول است. این اثر که رقم «عمل محمد علی» دارد در آلبوم شاه جهان می‌باشد و تصویر آن در کتاب The Imperial image به چاپ رسیده است.
۲ـ تصویر دختر زیبایی با لباس ساری رنگارنگ و رقم «رقم محمد علی جهانگیر شاهی سنه ۱۰۱۹» این اثر در مجموعه ادوین بینی Bini می‌باشد.
۳ـ تصویر پیرمرد معممی که کتابی در دست دارد و گویا دارد فال می‌گیرد با رقم «عمل محمد علی» این اثر نیز در آلبوم جهانگیر می‌باشد
٤ـ دو اثر بدون رقم که به نظر آقای کریم‌زاده از آثار همین محمد علی جهانگیر شاهی است در مجموعه پرنس صدرالدین می‌باشد.

محمد علی حجّار حجّار و سنگ‌تراش است و در قرن دوازدهم قمری می‌زیسته و از آثار او سنگ قبر آقا محمد بیدآبادی متوفا ۱۱۹۷ است. پسرش محمدرضا نیز از سنگ‌تراشان قرن سیزدهم بوده که از آثار وی حجاری مقبره شیخ محمدتقی صاحب حاشیه در تکیهٔ ما در تخت فولاد است که تاریخ ۱۲۵۸ قمری دارد.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

محمد علی حجّار ـ حاج از استادان بزرگ حجّاری و از مردم اصفهان است. از آثار برجسته این استاد سنگ قبر حسینقلی خان ایلخان بختیاری در تکیهٔ میراصفهان وی در نیمهٔ دوم قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم هجری قمری می‌زیسته.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

محمد علی حسینی خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه مقامات حمیدی است متعلّق به کتابخانهٔ حاج نصرالله تقوی با رقم و تاریخ «کتبه العبد المذنب محمد علی الحسینی فی شهور ربیع الاول ۱۲۸۰»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی حسینی کاتب خوشنویس است و از آثار خطی وی یک نسخه دعای صباح به قطع نیم ربعی به خط نسخ با رقم «کتبه ... محمد علی الحسینی، فی شهور سنة ۱۲٤۸» (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی حکام ـ میرزا خوشنویس و حکاک است و هفت قلمی او را شاگرد میر محمد علی بن خیرالله می‌داند. وی علاوه بر نستعلیق، ثلث و نسخ و ریحان را نیکو نوشته است وی در نیمه اول قرن سیزدهم می‌زیسته.

محمد علی خان مذهّب تذهیب کار اواسط سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. وی معروف به آقا رئیس بوده و از آثار دیده شدهٔ وی یک رقعه تبریک است که به خط عماد الکتاب سیفی نوشته شده و وی به زیبایی تذهیب نموده و در یک لوله نقره کار شیر از برای اداوارد براون با عنوان «تقدیم پروفسور ادوارد براون از طرف ایرانیان قدردان» فرستاده شده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد علی خان مستوفی موسیقی‌دان و نوازندهٔ تار و از شاگردان آقا غلامحسین است که چون شغل مستوفی‌گری دربار قاجار داشته در کار موسیقی کمتر شناخته شده است.

سرگذشت موسیقی ایران ـ روح‌الله خالقی

محمدعلی خان نواب هندی نستعلیق را خوش می‌نوشته، وی در سال ۱۲۳٤ هجری قمری در

شیراز متولد شده و از آنجا که پدرش و پس از وی خودش از طرف دولت انگلستان کارگزار امور هندیها در شیراز بوده بنام نواب هندی مشهور شده است، مرگ وی را به سال ۱۲۷٦ هجری قمری نوشته‌اند.

فارسنامهٔ ناصری

محمدعلی خان هندی از نقّاشان سدهٔ یازدهم هند است که در پرتره‌سازی مهارت داشته. به روایت احوال و آثار نقّاشان قدیم، از آثار وی تصویر محمد دوم عادلشاه است که از روی کار اروپائیان کپی کرده است.

محمد علی خوانساری کاتب و خوشنویس سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از نمونه خطوط او عبارتند از:

۱ـ یک نسخه قرآن رحلی، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ که به دستور فتحعلی‌شاه نوشته شده و تاریخ شعبان ۱۲٤۹ دارد با رقم «... العبد ... الجانی کاتب السلطانی محمدعلی بن عبدالرحیم الخوانساری. این نسخه متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

۲ـ یک نسخه قرآن جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ و رقاع باز به دستور فتحعلی‌شاه نوشته شده با رقم محمدعلی کاتب السلطان ابن عبدالرحیم الخوانساری با تاریخ ۱۲٤۰ در همان کتابخانه.

۳ـ یک نسخه دعوات به قطع نیم ربعی، جلد روغنی به خط نسخ و رقاع به تاریخ ۱۲٦۳ در همان کتابخانه

٤ـ یک نسخه سور و ادعیه به قطع وزیری کوچک، جلد روغنی با تزئینات ترجیع و تذهیب به خط نسخ و تاریخ ۱۲٤۸ در همان کتابخانه.

۵ـ یک نسخه ادعیه به قطع وزیری کوچک جلد روغنی با تذهیب و ترصیع به خط نسخ و رقاع و تاریخ ذیحجه ۱۲۳۸ در همان کتابخانه

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی رضوی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از نمونهٔ آثار او کتیبهٔ محراب ایوان طلای نادری آستان قدس رضوی است که رقم دارد و تاریخ آن ۱۱٤٦ است و طبق آن کتیبه و خط محمد علی، قطاعی آن کار محمد طاهر پسر استاد مسیح شیرازی است.

محمد علی زرگر طرّاح و نقّاش و نقّار و جواهرساز زمان ناصرالدین شاه قاجار است. اعتمادالسلطنه در المأثر و الاثار از وی یاد کرده می‌نویسد آقا محمد علی نقّاش زرگر مشغول منبت‌کاری سنگ قبر شاهزاده مبرور مغفور جنت مکان رضوان آستان می‌باشد.

محمد علی سبزواری کاتب خوشنویس است و از نمونه آثار او یک نسخه رسالهٔ نورانیهٔ یوسفی متعلق به کتابخانه دکتر مهدوی است که تاریخ رمضان ۱۲۷۸ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی سلطان الکتاب کاتب و خوشنویس جلدساز اوایل قرن چهاردهم است و از آثار او به فرمایش آقا سید محمد هاشم صحاف در سال ۱۳۱۰ کلمات قصار حضرت علی (ع) را با ترجمه نوشته کمال‌الدین حسین حافظ هروی (۷۸۳ مشهد) کتیبه‌ای نوشته است

فهرست دینی آتابای

محمد علی سلطان الکتاب تذهیب کار و خطّاط اواخر دورهٔ قاجار است. وجود این هنرمند خود موجبات تعالی فرهنگ و هنر را در سرزمین ما بوجود آورد. زیرا سه پسر وی خود از ذخایر هنری ما محسوب می‌شوند. یکی از آنها محمد کاظم، نقّاش و دانشمند زمانه خود و دیگری هادی خان تجویدی و سوم مهدی تائب هستند که هادی خان خود دریچه‌ایست درخشان بر جهان نگارگری و موسیق زیرا فرزندانش اکبر، علی و محمد از مفاخر زمانه‌اند.

محمدعلی شریف نقّاش قلمدان‌ساز اوایل سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم قلمدان گل و مرغی است که اطراف آن تذهیب شده و رقم دارد «محمد علی شریف ۱۲۰۸»

محمد علی شریف قاینی نقّاش و فرزند استاد محمود شریف قاینی نقّاش و قلمدان‌ساز است. کارهایی دیده شده درست به یک سبک اما بعضی رقم محمدعلی و بعضی علی محمد دارد که ممکن است یکی یا دو نفر باشند و این نکته در علی محمد توضیح داده شد. با این وجود دو اثر بنام وی در کتاب احوال و آثار نقّاشان ثبت شده. و استاد کریم‌زاده که خود آثار را دیده است، شک خود را بیان داشته. این دو اثر عبارتند از :
۱ـ قلمدانی با مدالیونهای مختلف از داستان شیخ صنعان و در کناره تصویر سی و سه پل با رقم «عمل محمد علی شریف قاینی ۱۲۸۲»
۲ـ قلمدانی با تصویر یوحنا و کلیسا با رقم «الاقل علی محمد شریف القاینی ۱۲۷۸»
استاد کریم‌زاده قلمدانی با همین سبک و سیاق با کمی تغییر دیده‌اند که کار پدر وی محمود شریف قاینی بوده «الاقل محمود شریف القاینی ۱۲۷۵»

محمد علی شیرازی از خوشنویسان سده سیزدهم است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه دیوان حافظ متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است که به شمارهٔ ۳۳۲ ثبت شده و تاریخ ۱۲۶۵ هجری قمری دارد. خط این نسخه شکسته نستعلیق است.

گلستان خیال

محمد علی شیرازی نقّاش هنرمند اهل شیراز و پدر نقّاش مشهور استاد محمدحسین شیرازیست. فرصت شیرازی در آثار عجم هنگامیکه درباره محمدحسین می‌نویسد هنر پدرش میرزا محمدعلی را مـی‌ستاید و او را در نـقّاشی‌های لعـابی و کاشیکاری ماهر می‌داند باید یادآور شد که استاد محمدعلی گاهی با سجع یا امیرالمؤمنین آثار خود را رقم می‌زده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ قلمدان گل و مرغی که در مد الیـون روی آن تصویر زنی به شیوه روسی است و رقم دارد «محمد علی شیرازی ۱۲۸۲»
۲ـ قلمدان گل و مرغی‌ایکه صدمه زیادی دیـده بود، با رقم «یا امیرالمؤمنین ۱۲۸۰»
۳ـ از آثار کاشی نگاری وی تصویر چنگ رستم و دیو سپید بوده که در بـالای سر در دروازه شـاه تهران قرار داشته.
در هنگام تخریب این بنا این کـاشی‌ها را از آنجـا برداشته و در سال ۱۳۱٤ که امجـد سـاخته شـده کاشی‌ها را از انبار بیوتات درآورده و در امجـدیه نصب کرده‌اند به نقل از استاد محمد علی کریم‌زاده از زنده یاد محمدتقی مصطفوی رقـم ایـن اثـر بـه صورت «عمل استاد محمدقلی کـاشی‌پز شـیرازی سنه ۱۲۷۳» ذکر کرده، اما آقـای یحـیی ذکـا در نوشته‌ای آنرا رقم «محمد علی شیرازی» یاد نمـوده است. در عکسهای قدیمی مجموعه آقای کریم‌زاده تصویر این دروازه و تابلو موجود است.

محمد علی شیرازی ـ میرزا خطّاط و کتیبه‌نگار و معروف به منشی بوده. از نمونهٔ آثار او کتیبه مرمر سردر ورودی مزار میرعلاءالدین در شیراز است که به امر ناصرالدین شاه در سال ۱۲۷٤ نـوشته است. از آثار او یک قطعه در کتابخانه کاخ مـوزه گلستان نیز موجود است. مرگ او به سال ۱۲۸٤ اتّفاق افتاده.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی شیرازی ـ میرزا خط خوش داشته و فرزند میرزا آقاخان و نوه میرزا صمد وقایع نگار شیرازی است وی به تهران آمده و در وزارت امور

خارجه نزد عمویش به کار مشغول شده و پس از مرگ او به وزارت رسیده و به روایت فارسنامهٔ ناصری خط را به پایه استادان می‌نوشته و در سال ۱۲٦۸ درگذشته است.

محمد علی شیرازی ـ میرزا (کشکول) کاتب خوشنویس و معروف به کشکول است. از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک نسخه رسالهٔ «نصرةالدین» که بسال ۱۲۸۵ در تهران چاپ شده است.
۲ـ رسایل فارسی اخوان الصفا که در سال ۱۳۰۱ در بمبئی به چاپ رسیده است.
۳ـ یک نسخه حبیب السیر که سال ۱۲۷۳ در بمبئی چاپ شده است. از این آثار مهدی بیانی نیز یاد کرده‌اند.

محمد علی شیرازی ـ میرزا سید کاتب خوشنویس و شاعر است و «وجدی» تخلّص دارد. در آثار عجم شرح حال او آمده و مرگ او را در سال ۱۲۹۱ نوشته است. از آثار وی یک نسخه دیوان ادیب صابر در کتابخانهٔ مجلس شورای است که تاریخ صفر ۱۲۸٤ دارد.

محمد علی صحاف صحاف و نقّاش عهد زندیه است. کتاب رستم التواریخ از وی یاد می‌کند و او را از لوطیان و مقلدان عهد کریم‌خان زند می‌داند.

محمد علی صحاف اصفهانی از صحافان قرن یازدهم است. در اصفهان می‌زیسته و در موقع تألیف تذکره نصرآبادی در قید حیات بوده است. نصرآبادی می‌نویسد شعر می‌گوید و شغل دوات فروشی دارد.

محمدعلی صحاف‌باشی فرزند میرزا نصرالله و برادر عقیق بزرگ است. وی صحافباشی آستان قدس رضوی بود و در زمانهٔ خود (اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم) از صحافان نامی به حساب می‌آمده است.

صحافی سنتی

محمد علی عصار از کاتبان خوشنویس عهد زندیه و قاجاریه است و از خطوط وی :
۱ـ یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات و کاغذ ترمه، مجدول و مذهّب با رقم و تاریخ «کتبه محمد علی الشهیر بعصار الاصفهانی» سنهٔ ۱۲۲۵ متعلق به امضاتی
۲ـ یک نسخه قرآن به قطع نیم رقعی مذهّب به خط نسخ و رقاع و تاریخ رجب ۱۱۹۱ و با همان رقم برای فروش عرضه شده است.

رستم التواریخ ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی فرهنگ اصفهانی تذهیب‌کار و شاعر است و به نوشته رضاقلی خان هدایت شغل وی تذهیب کلام‌اله مجید بوده است و کتابی بنام طرب الاحباب دارد و در شعر فرهنگ تخلّص می‌کند. از آثار وی جلد مذهّب روغنی زیبایی در موزه‌های تزئینی بوده است.

محمد علی قاینی بیرجندی ـ میرزا سید خطی خوش داشته و از دانشمندان عصر خود بوده است. وی خط نستعلیق، شکسته تعلیق و شکسته نستعلیق را استادانه می‌نوشته. میرزا محمدعلی بیشتر عمر خود را در اصفهان و تهران گذرانده و در سال ۱۳۰۵ در تهران درگذشته و در جوار امامزاده یحیی به خاک سپرده شده است. از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک نسخه مثنوی مولانا که طبق رقم خودش پنج سال نوشته است و تاریخ شعبان ۱۲٦٦ دارد در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان
۲ـ یک نسخه نهایةالایضاح تألیف خود وی به تاریخ شعبان ۱۲۷٤ در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار
۳ـ یک نسخه تحریر اقلیدس که تاریخ ۱۲۷٤ دارد و مهدی بیانی در دست کتابفروشی دیده است

محمد علی قمی، واحد ـ ملا خطّاط و شاعر دربار شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷ ـ ۱۱۰۵) است. واحد تخلّص دارد.

احوال و آثار خوشنویسان ـ ریاض‌الشعرا

محمد علی قوچانی ـ میرزا خوشنویس است و بجز محمدعلی قوچانی مشهور به میرزا سنگلاخ می‌باشد. سپهر می‌نویسد نستعلیق را خوش می‌نوشته و به سال ۱۲۹۰ درگذشته است.

محمدعلی کابلی ـ غریبی خوشنویس و موسیقی‌دان و نوازنده و شاعر است و مورد توجه سلطان حسین میرزا بایقرا بوده وی در شعر غریبی تخلّص می‌کرده و در جوانی در شهر سمرقند کشته شده است.

احوال و آثار خوشنویسان ـ مجالس النفایس

محمد علی کاتب السلطان وی پسر عبدالرحیم خوانساری خوشنویس است و از صحافان قرن سیزدهم و دوران فتحعلی‌شاه و محمدشاه می‌باشد که در قرآن نوشته سال ۱۲٤۰ رقم او موجود است.

فهرست آقابای

محمد علی کرمانشاهی خوشنویس است و به خط وی یک صفحه نسخ با رقم «کتبه محمد علی الکرمانشاهانی. (قرن ۱۳) در مجموعه آقای دکتر پرویز در تبریز است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی کرمانی نقّاش و طرّاح و مجسمه‌ساز است و از آثار زیبای او درب سردر باغ ملی تهران است که اصل آن از برنز ساخته شده و طرّاحی و کار آن از این استاد می‌باشد. در کتاب احوال و آثار نقّاشان چگونگی ساخته شدن آنرا از زبان سرهنگ اعتمادی بیان کرده است. استاد در ۱۳۱۸ شمسی در سن هشتاد سالگی درگذشته است.

محمد علی کرمانی ـ شیخ در تذکره خط و خطّاطان او را خوشنویس و از شاگردان عبدالرحیم انیسی خوارزمی دانسته است.

محمد علی کشمیری نقّاش و خطّاط خطوط طغرایی و نقّاشی خط است که در سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته. وی هنرمندی مبتکر است که با ترکیب نقّاشی و طغرا سبک مخصوصی را بوجود آورده که بسیار جالب و جاذب است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :

۱ـ تصویر مرغ یا بسم‌اله که طرّاحی حاشیه آن به صورت گل و مرغ است و رقم دارد «میرزا محمد علی کشمیری ۱۳۲٦» (هجری قمری)

۲ـ طغرای گلابی شکلی از جمله «محمد رسول‌الله» با دو گل سرخ بلند در کناره‌های آن که جهت تبریک عید ساخته شده با رقم «کتبه العبد محمد علی کشمیری»

۳ـ طغرایی ابتکاری با خطوط ثلث و دایره‌ای از سوره «قل هوالله» که با سیاق خود تزئین کرده است و رقم دارد «کتبه میرزا محمد علی ابن میرزا غلام رسول سنهٔ ۱۳۱۳ هجری» این اثر در موزه رضا عباسی می‌باشد.

٤ـ طغرایی زیبا که برای عالیجناب صاحب‌زاده سید سعادت دیارخان صاحب بها در تنظیم گردیده بود و انتها آنرا به کلمه مرغی تشبیه نموده و حالتی بسیار مبتکرانه بوجود آورده و با شاخه‌های گلهای رنگینی زینت نموده است. رقم هنرمند پس از توضیح طغرا و نام اهداگیرنده به صورت «بسم‌الله الرحمن الرحیم تعالی‌الله الغنی میرزا محمد علی بن میرزا غلام رسول خوشنویس الکشمیری فی سنه ۱۳۳۲ هجری بر صفحه قرطاس صورت نگار پذیرفته کحل الجواهر اولی الابصار و منظور نظر آن نظام گردید، دیده می‌شود.

محمد علی کشمیری خوشنویس و فرزند محمدحسین زرین قلم کشمیری است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی کهنه محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از خوشنویسان معاصر پدر خود ابوتراب دانسته وی مشهور به کهنه قمی بوده است. از نمونه آثار وی یک نسخه اخلاق ناصری که تاریخ صفر ۱۰۷۲ دارد. این نسخه متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است.(بیانی)

محمد علی گلپایگانی خوشنویس است و به خط وی یک صفحه نسخ با رقم «کتبه العبد ... محمد علی ابن المرحوم المغفور محمد جواد گلپایگانی» سنة ۱۲۹۵ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی است.

محمد علی مصورزاده نقّاش اهل خوی آذربایجان است. وی از هنرمندانی است که به اتّفاق پدر هنرمندش قصر معروف سردار ماکویی را نقّاشی کرده و دو مجلس از نقّاشی‌های آن قصر کار وی می‌باشد. مرگ وی به سال ۱۳۲۱ شمسی در همان شهر اتّفاق افتاده و در امامزاده خوی به خاک سپرده شد. استاد محمدعلی کریم‌زاده هنگامیکه به دبیرستان می‌رفته با این هنرمند دمساز بوده. نوشته است قبل از عید وی برای چهارشنبه سوری روی انار نقّاشی می‌کرد و آنها را با تصویر زنان قاجاری به صورتی زیبا درمی‌آورد.

محمدعلی منجم خاقانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه منتخب بوستان سعدی به شماره ۹٦٦ در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق نوشته شد و تاریخ ۹۸۰ هجری قمری‌دارد.
فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

محمد علی مهاجر نقّاش چهره‌پرداز عهد ناصرالدین شاه قاجار است و از آثار دیده شدهٔ وی تصویر رنگ و روغنی سرتیپ محمد کریم خان مختار السلطنه در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد که رقم دارد «تصویر سرکار مقرب الخاقان کریم خان سرتیپ فرمانده فوج دوم قزاق ناصری سنهٔ ۱۲۹۹ عمل میرزا محمدعلی مهاجر سنه ۱۲۹۹.

محمد علی میرزا نقّاش قلمدان ساز و از شاهزادگان قاجاری است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم، قلمدان گل و مرغی خوش نقشی است با رقم «به سفارش میرزا تقی خان عمل محمد علی میرزا»

محمد علی میناساز میناساز و نقّاش اوایل سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از آثار وی تاکنون مشاهده نشده فقط نامش در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم آمده است.

محمد علی نایب الصدر ـ حاج میرزا خوشنویس و از اشراف ارومیه و نایب‌الصدر محل بوده است. وی نستعلیق را نیکو می‌نوشته و تا سال ۱۳۱٦ هجری قمری و تاریخ تألیف طرایق الحقایق هنوز می‌زیسته است.

محمد علی نجّار نجّار و نقّار نیمهٔ اول سدهٔ نهم هجری‌قمری است. وی در سال ۸۲۱ قمری صندوق امامزاده احمد رضای لاسم بالا لاریجان را ساخته است.
از آستارا تا استارباد

محمد علی نقیب شیرازی خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان حافظ به شماره ۳۲۵ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است. این نسخه به خط شکسته نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۱۲۹۵ هجری قمری دارد و به ناصرالدین شاه قاجار تقدیم شده است.
گلستان خیال

محمد علی نوری ـ میرزا خوشنویس است و انواع خطوط را از ثلث و نسخ و کوفی و شکسته تعلیق و شکسته نستعلیق و نستعلیق را خوش می‌نوشته. وی فرزند میرزا حسین علی بهاءالله (پیشوای بهائیان) است. تولدش ۱۲۷۰ هجری قمری است و در حدود هشتاد سال زیسته است. از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک قطعه نستعلیق با رقم «محمد علی» متعلق به آقای محمد علی ناصح در تهران
۲ـ یک قطعه نستعلیق با رقم و تاریخ محمد علی ۱۲۹۸ در مجموعه مجید موقر در تهران
۳ـ سه قطعه نستعلیق و شکسته نستعلیق با رقم «بندهٔ محتاج خدای غنی، ذرهٔ بیقدر محمد علی» در مجموعه مهدی بیانی.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد علی واحد ترکمان قمی خوشنویس و شاعر عهد شاه تهماسب صفوی و در سلک هنرمندان کتابخانهٔ او بوده است. در شعر واحد تخلّص می‌کرده و نصرآبادی مثنوی گلشن خیال را بدو نسبت می‌دهد. وی را از شاگردان میرعبدالرزاق کاشانی دانسته‌اند.

محمد علی یزدی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع جانمازی، جلد روغنی و با تزئینات و به خط نسخ خفی غبار و به تاریخ رجب ۱۲۰۸ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.
و رقم آن چنین است «... و انا العبد المذنب ... محمد علی الیزدی ملا محمد شعرباف»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد عمر ـ استاد شیخ کاشی‌کار و کاشی‌تراش است و از آثار او کاشی‌کاری مدرسه باباقاسم اصفهانی در اصفهان است این بنا متعلق به سدهٔ هشتم است.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

محمد عوّاد خوشنویس و موسیقی‌دان و نوازنده عود است و در جنگ شروان در خدمت عثمان پاشا دفتردار بوده است و در همان حوالی کشته شده است.
وی برادر مصطفی عواد است، و در اواخر قرن دهم و اوایل یازدهم هجری قمری می‌زیسته.

تذکره خط و خطّاطان ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمد عیسی‌بن محمدجعفر خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان حافظ به شماره ۳۲۷ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان می‌باشد که تاریخ ۱۱۹۹ هجری قمری دارد. خط این نسخه شکسته نستعلیق می‌باشد.

گلستان خیال

محمد غنی خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار خطی او :
۱ـ کتیبه شبستان شرقی مسجد امام (شاه) اصفهان به خط ثلث و تاریخ ۱۰۳۸ (هجری قمری) با رقم «کتبه الغنی القوی)
۲ـ کتیبه گلوی‌نمای شمالی همان مسجد به خط ثلث با رقم «حرره محمد غنی»
۳ـ کتیبه داخل گنبد همان مسجد به خط ثلث و تاریخ ۱۰۳۸

محمد غوث خطّاط است و زنده یاد مهدی بیانی. او را از خوشنویسان قرن یازدهم هجری قمری دانسته از آثار وی یک قطعه در مجموعه آقای کریم‌زاده موجود است که رقم «محمد غوث غفرله» دارد.

محمد فاضل نقّاش اواخر سدهٔ دوازدهم هندوستان است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم تصویر شاهزاده خانم زیبا و مستخدمه‌اش است که در حراج ساتبی لندن به سال ۱۹۷۷ بفروش رفته است و رقم داشته «عمل محمد فاضل»

محمد فاضل خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط او عبارتند از :
۱ـ دو قطعه از مرقّع با رقم «بندهٔ خاکسار و محمد فاضل ساکن آن جناب» متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان
۲ـ یک قطعه در موزه باستانشناسی دهلی با رقم «بنده خاکسار محمد فاضل غفرله»
۳ـ یک قطعه در مجموعه مهدی بیانی با رقم و تاریخ «العبد الفقیر محمد فاضل غفراله ذنوبه ۱۱۰۱»
احوال و آثار خوشنویسان

محمد فخرالدین احمد هراتی از خطّاطان و نقّاشان اواخر سدهٔ نهم و اوایل سدهٔ دهم هجری قمری که آثار خطی وی به نقل از استاد کریم‌زاده بین سالهای ۸۸۹ الی ۹۳۳ تاریخ دارد. از آثار دیده شدهٔ وی در نگارگری تصویر شاهزادهٔ جوانی است که در کلکسیون شخصی بنام «کوچلین» قرار دارد. از آثار خطی وی به نقل از همان مؤلف نسخه‌ای از خمسه نظامی است با رقم «علی انامل العبد اقل خلق الله تعالی شیخ محمدبن فخرالدین احمد الکاتب السلطانی هروی سنهٔ ۹۳۳ هـ. ق.

محمد فیض از خوشنویسان هندوستان است به نقل از تذکره روز روش خط نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته است.

محمد فقیهی قزوینی ـ شیخ خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه‌های مسجد گلشن شهر رشت است.

محمد قاسم از خوشنویسان هندوستان است و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ایست در یک مرقّع متعلق به کتابخانه بادلیان انگلستان با رقم «کتبه العبد محمد قاسم» مهدی بیانی وی را از خوشنویسان قرن دوازدهم هجری قمری دانسته.

محمد قاسم از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است و از نمونه آثار وی یک قطعه در مجموعه مهدی بیانی موجود است با رقم و تاریخ «العبد الاثم محمد قاسم سنهٔ ۱۲۹۹»

محمد قاسم خطّاط است و از خطوط او یک نسخه شاهنامه فردوسی است در کتابخانه ملی ادینبورگ به شماره ۷۳۸ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۹ هجری قمری که در تبریز نوشته شده است.
شاهنامه در موزه‌ها

محمد قاسم خوشنویس است و خط وی یک قطعه از مرقّع به ثلث و نسخ یاقوتی با رقم «کتبه محمد قاسم» در دانشگاه استانبول است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد قاسم نقّاش است و به شیوهٔ مغولی نقش می‌زده از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم تصویر رزم‌آوری است با لباسها و سلاحهای مرسوم زمان خویش که تاریخ ۹۹۹ هجری قمری دارد. از مشخصات زندگی وی اطلاعی در دست نیست.

محمد قاسم نقّاش و قلمدان‌ساز است که به نوشته استاد کریم‌زاده به شیوهٔ محمد زمان اول نقش می‌زده؛ از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی است که رویه آن تصویر زنی زیبا نقش بسته و کنارهٔ آن مناظر زیبایی دارد و پیداست که محمد قاسم در تذهیب و حل کاری نیز دست داشته و رقم دارد «محمد قاسم ۱۱۲۹ هـ. ق»

محمد قاسم نگارگر عهد ناصری است که در گل و مرغ و چهره‌سازی و منظره‌پردازی مهارت داشته. علاوه‌بر آن به نوشته استاد کریم‌زاده در خطوط نسخ نیز استاد بوده. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از همان مؤلف قاب آینه گل و مرغی است

که داخل آن تصویر حضرت امیرالمؤمنین نقش شده و رقم دارد «محمدالقاسم سنه ۱۲۸٦ هـ. ق»

محمد قاسم ـ مولانا به نوشته گلستان هنر نستعلیق نویس است و فرزند بهاالدین حسین منشی.

محمد قاسم و استاد محمد دواتگر از فلزکاران و دواتگران مدرسه مجمع‌الصنایع ناصری هستند و در آن مکان دارای کارگاه دواتگری بوده‌اند.

مجموعه خطی عباس اقبال ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمد قاسم بخاری از خوشنویسان قرن دهم است و از نمونهٔ آثار وی قطعه در مرقّع بهرام میرزا موجود است با رقم «محمد قاسم النجاری»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد قاسم بن شادی شاه یکی از مشهورترین نستعلیق‌نویسان قرن دهم هجری قمری است. بعضی او را شاگرد بی‌واسطه سلطان علی مشهدی می‌دانند. آنچه بیشتر تذکره‌ها از کار وی تأیید کرده‌اند اینکه وی کندنویس بوده است. میرزا حبیب می‌نویسد شادیشاه با میرعلی هروی معاند و معاصر بوده و داستانی از رقابت او با میرعلی نقل می‌کند. از شاگردان معروف وی نام عیشی، محی، سلطان محمد تربتی. محمدحسین باخرزی را ذکر کرده‌اند. وفات او مشخص نیست اما به روایت تذکرهٔ بی نام تا سال ۹٦۰ قمری در قید حیات بوده است. از نمونهٔ آثار وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه دیوان امیر شاهی متعلق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان با رقم و تاریخ «کاتب العبد محمد قاسم شادیشاه‌غفر ذنوبهما و ستر عیوبهما فی شهور ۹۵۵»

۲ـ یک نسخه گوی و چوگان عارفی که در هرات نوشته شده.

۳ـ دو قطعه با رقم «کتبه محمد قاسم غفرله» در همان کتابخانه

٤ـ یک قطعه با رقم «عبده محمد قاسم غفر ذنوبه» در کتابخانه ملی

۵ـ یک قطعه با رقم «کتبه محمد قاسم شادیشاه غفر ذنوبهما» در مجموعه دکتر مهدوی تهران

٦ـ یک قطعه با رقم «کتبه محمد قاسم بن شادیشاه غفر ذنوبهما و ستر عیوبهما» در مجموعه مهدی بیانی

۷ـ دو قطعه در دو مرقّع در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول که یکی تاریخ ۹۳۲ دارد.

۸ـ یک قطعه از مرقّع محمد محسن با رقم «عبده محمد قاسم بن شادیشاه غفر ذنبهما» در همان کتابخانه

۹ـ هفت قطعه از مرقّع سید احمد مشهدی در همان کتابخانه

۱۰ـ بیست و دو قطعه از مرقّع بهرام میرزا در همان کتابخانه

۱۱ـ سه قطعه از مرقّع امیر غیب بیک در همان کتابخانه

۱۲ـ دو قطعه ار دو مرقّع در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول

۱۳ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانه روان کوشکو استانبول

محمد قاسم‌بن شیرعلی از خوشنویسان سدهٔ دهم و از خطوط وی یک نسخه خمسه نظامی است در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد به شمارهٔ 341 به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۹ هجری قمری، نسخه‌ای آراسته با تصاویر زیاد از کتب وقفی شاه عباس برای مرقد شیخ صفی.

فهرست کتب خطی

محمد قاسم‌بن غیاث الدین کاتب خوشنویس است. از نمونه آثار وی یک نسخه از دیوان حافظ

در کتابخانه ملی تهران است. تاریخ و رقم این نسخه چنین است «تمت الکتاب بعنایت الکریم الوهاب فی تاریخ شهر رمضان المبارک سنهٔ ۹۳٦ کتبه العبد المذنب الراجی محمد قاسم ... بن غیاث الدین» که البته بین قاسم و ابن غیاث الدین یک کلمه محو شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد قاسم بن محمدابراهیم نقّاش عهد ناصری است، هرچند از آثار وی دیده نشده ولی در سند ازدواج صفیه سلطان دختر آقا نجف که در مجموعه خاتم تلی کریم‌زاده است نام و مُهر وی بعنوان شهود عقد آورده شده و اشاره‌ای به هنر وی دارد. «عالیشان آقا محمدقاسم نفاس ولد حاج آقا ابراهیم» ابن سند تاریخ ۱۲۷۱ هجری قمری دارد.

محمد قاسم بن محمد میرک حسینی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه حدیقه الحقیقه سنایی در مجموعهٔ مهدی بیانی موجود است که تاریخ ۱۰۵۱ هجری قمری دارد.

محمد قاسم بیک قاجار خوشنویس عهد صفوی است و محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲٦) او را معاصر خود و دوات دارنقوش خاتم سلطانی دانسته.

محمد قاسم جامی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه تاریخ گزیده احمدبن ابی‌بکر نصر مستوفی قزوینی است که به شماره ۹۰٤ در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا استانبول موجود است. این نسخه که مذهّب و مرصّع است با جلد ضربی نفیس به خط نستعلیق ممتاز نوشته شده و تاریخ ربیع‌الاول ۹۵۵ دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

محمد قاسم جامی از کاتبان و خوشنویسان سدهٔ دهم است و از آثار خطی او:

۱ـ یک نسخه یوسف و زلیخای جامی در موزه بریتانیا به شماره ADD 24055 به خط نستعلیق و تاریخ ۹٤۷ هجری قمری

۲ـ نسخهٔ دیگر از یوسف و زلیخای جامی در کتابخانهٔ خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول به شماره H 725 به خط نستعلیق و تاریخ ۹٤۸ هجری قمری

۳ـ اخلاق جلالی محمد دوانی کتابخانهٔ امیرالمؤمنین نجف به شمارهٔ ۱۲٤۳ به خط نستعلیق و تاریخ ربیع‌الاول ۹۵٦ هجری قمری

٤ـ سجةالابرار جامی در موزه رضا عباسی به شماره ۱۸٦ فهرست موزه به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۵ هجری قمری.

فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

محمد قاسم جرجانی خوشنویس است و به نقل از مهدی بیانی در قرن دهم و یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او قطعه نستعلیق در مجموعه وی موجود است با رقم «کتبه العبد المذنب الخادم بالمشهد العزّی محمد قاسم الجرجانی غفرله».

محمد قاسم حجارباشی ـ آقا حجارباشی عهد قاجاری و زمان فتحعلی‌شاه و محمد شاه است. وی نقش برجسته فتحعلی‌شاه را در کوه طبرک و کنار سرسرهٔ فتحعلی‌شاهی ساخته است. اشعاری نیز بر روی سنگ کنار آن نقش برجسته کتیبه شده که تاریخ ۱۲٤٦ هجری دارد. این نقشها در اثر انفجارات سنگ‌یابی کارخانهٔ سیمان صدمهٔ بسیار دیده است. طرح تصویر از عبدالله خان معمارباشی و حجاری آن از آقا محمد قاسم حجارباشی است. (کریم‌زاده)

محمد قاسم قاری خوشنویس است و یک مجموعه خطوط به نسخ و رقاع و شکسته را زنده یاد مهدی بیانی از خطوط او نزد آقای احتشام دیده است.

محمد قاسم قزوینی کاتب خوشنویس است و از نمونه آثار وی :
۱ـ یک نسخه دیوان امیرشاهی را زنده یاد مهدی بیانی در دست فروشنده‌ای دیده است با رقم «کتبه العبد محمد قاسم قزوینی سنهٔ ۹۸۵»
۲ـ یک نسخه دیگر از دیوان امیرشاهی که به شماره ۲٤٤۱ با خط نستعلیق و بسیار آراسته و تاریخ ۹۸۰ در کتابخانه مجلس موجود است.

محمد قاسم لاهیجی حایری از خوشنویسان نستعلیق نویس قرن دهم قمری است. از نمونهٔ خطوط وی که به رؤیت زنده یاد مهدی بیانی رسیده است. چهارده قطعه از مرقّعی است با رقهای «مشقه العبد محمد قاسم الحائری» و «العبد قاسم غفر ذنوبه» و «فقیر قاسم الجیلانی عفی عنهٔ» و «کتبه الفقیر محمد قاسم لاهیجی» و «المذنب قاسم غفر ذنوبه».

محمد قاسم مصور تبریزی نقّاش قوی پنجه و شیرین قلم اهل تبریز است. وی مقدمات نقّاشی را در محل تولد خود آموخته سپس برای تکمیل هنر خود به اصفهان روی آورده است. به نقل از آقای کریم‌زاده آثار وی با تاریخهای بین سالیان ۹۸۹ ـ ۱۰۳۲ هجری قمری دیده شده. به حدس وی محمد قاسم ممکن است استاد رضا عباسی و از همکاران وی باشد زیرا شیوهٔ رضا عباسی به وی بسیار نزدیک است.
نامه‌ای ملتمسانه در یکی از مرقّعات کاخ موزهٔ گلستان است که وی به یکی از خوانین صفوی نوشته و تقاضای کار کرده است. در ضمن آن تصویر جوانی را به شیوهٔ صفوی رسم کرده که از آثار خوب وی محسوب می‌شود. سند دیگری را احمد گلچین معانی از یک جنگ خطی شماره ۲۲۹ مضبوط در کتابخانه آستان قدس رضوی در مجله هنر و مردم شماره ۸۹ معرفی کرده که نامه‌ایست از مولانا محیی‌الدین خلخالی به استاد محمد قاسم نقّاش که به نظر آقای کریم‌زاده باید همین محمد قاسم باشد.
از نمونهٔ آثار وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ همان اثر فوق‌الذکر که بر روی یک عریضه جهت تقدیم به یکی از سرداران صفوی رسم نموده.
۲ـ تصویر پیرمردی فال‌بین با رقم «رقم محمد قاسم مصور»
۳ـ نگاره دوشیزه زیبایی با لباس فرنگی و رقم «رقم کمترین محمد قاسم مصور»
٤ـ تصویر پیرمردی نشسته با عمامه صفوی و رقم «مشقه محمد قاسم آقا»
۵ـ تصویر مرد جوانی که گلی را به پیره‌زنی تقدیم می‌کند. این اثر که رقم «کمینه محمد قاسم» داشته در حراج ساتبی لندن در سال ۱۹۷٦ بفروش رفته است.
٦ـ تصویر زنی بلندقامت با کلاه مخصوص و آذین صفوی. این اثر نیز در حراج ساتبی سال ۱۹۸٤ بفروش رفته است و رقم دارد «رقم کمینه خاکسار محمد قاسم تبریزی»
۷ـ تصویر جوانی با عمامه صفوی با رقم «کمترین بندگان دعاگو محمد قاسم مصور» در مجموعه پرنس صدرالدین آقاخان
۸ـ تصویر نشسته شاه عباس با تاریخ جمادی‌الثانی ۱۰۳۲ و رقم «رقم کمینه خاکسار و محمد قاسم مصور»
۹ـ قیافه خدمت‌کار جوانی با لباس صفوی با رقم «رقم محمد قاسم شبیه علی تتونچی فی دارالسلام بغداد»
۱۰ـ مجلس تدریس شیخی بزرگوار با رقم «رقم کمترین محمد قاسم مصور»
۱۱ـ تصویر زن جوانی با لباس صفوی و رقم «کمینه محمد قاسم مصور»
۱۲ـ تصویر فلک کردن شاگرد تنبل با رقم «رقم خاکسار محمد قاسم سنه ۱۰۱٤»

تصویر جوان صفوی (*)

۱۳ـ تصویر زن زیبایی با رقم «رقم کمینه خاکسار محمد قاسم» این اثر در موزه قاپوسرای استانبول است.
۱٤ـ تصویر مردی در یک منظره با رقم «مشقه محمد قاسم» این اثر در بریتیش میوزیوم است.
۱۵ـ تصویر شاهزاده جوانی در همین موزه
۱٦ـ تصویر اسکندر بدون رقم در کتابخانه قصر ویندسور
۱۷ـ مراسم آتش‌پرستی هندیان. این اثر در کتابخانه چستربیتی می‌باشد.
۱۸ـ تصویر در یک نسخه حافظ
۱۹ـ تصویر جوانی با لباس و زینت صفوی و رقم «عمل محمد قاسم» این اثر در حراج جولای ۱۹۷۵ ساتبی لندن بفروش رفته است.
۲۰ـ تصویر درویشی با رقم «محمد قاسم ۹۸۹»
۲۱ـ تصویر زنی زیبا با رقم «محمد قاسم ۱۰۰٤»

محمد قاسم ملک‌الشعرا خوشنویس و شاعر و نقّاش و منبت‌کار کاشانی و فرزند فتح علی خان صبا ملک‌الشعرای کاشانی و عموی محمدخان ملک‌الشعرا است. در شعر «فروغ» تخلّص می‌کرده و مردی دانشمند بوده است. همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته مرگ او به سال ۱۲۹۱ قمری اتّفاق افتاده.

الماثر و الاثار ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمد قاسم منجّم خوشنویس است و مهدی بیانی او را از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری دانسته، از آثار خطوط وی قطعه‌ای در مرقّع بهرام میرزا متعلق به کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول که سطوری نیز به خط نسخ دارد با رقم «کتبه العبد محمد قاسم المنجم»

محمد قاسم مهاجر کاتب خوشنویس است و به خط وی یکصد و بیست پاره قرآن در مسجد مجدالدوله تهران است با خط نسخ و رقاع و رقم «کتبه العبد الحقیر محمدقاسم المهاجر فی ۱۲۹۲ (هجری قمری)

احوال و آثار خوشنویسان

محمد قاسم هروی ـ مشهور به ادیمی خطّاطاست و از آثار خطی او یک نسخه بوستان سعدی است. در کتابخانه چستربیتی دوبلین به شماره P 129 به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۰ هجری قمری.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محمد قدسی ـ میرزا کاتب خوشنویس است و در اواخر قرن سیزدهم و نیمه اول قرن چهاردهم قمری می‌زیسته و از جمله آثارش کتاب آثار عجم است به خط نستعلیق که به سال ۱۳۱٤ در تهران به چاپ رسیده است.

محمد قدیمی گیلانی خطّاط و نقّاش و شاعر اهل گیلان در قرن دهم هجری قمری است که در شعر قدیمی تخلّص دارد. وی در تذهیب و چهره‌پردازی و نقوش دیوار و پارچه مهارت دارد و خط ثلث و نسخ و رقاع را استادانه می‌نوشته است. استاد قدیمی از نقّاشان و هنرمندان دربار شاه تهماسب صفوی است و هنر وی در دیباچه مرقّع بهرام میرزا و تحفه‌های سامی و همچنین گلستان هنر مورد ستایش واقع شده. با این وجود و با کمال تأسف آثاری که بوی نسبت داده شده فاقد رقم و تاریخ است. از آثار منسوب به این استاد به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر مردی سوار بر یابو. این مرد به شیوه چینی‌ها لباس پوشیده و رقم دارد «العبد قدیمی مصور»

۲ـ تصویر مجلس خرسواری پسران. این اثر که رقم آن توسط دیگری نوشته شده «کار مولانا قدیمی» در کتابخانه یولدوز استانبول است.

۳ـ دو اثر وی که تصاویر خیالی سیمرغ بوده در حراج ساتبی در سال ۱۹۷۶ میلادی بفروش رفته است.

٤ـ مینیاتور سام و زال در شاهنامهٔ تهماسبی

۵ـ تصویر پرازدحام لشگریان ترک و حمله به لشکریان ایرانی. این مینیاتور رزمی در موزه متروپلی تن نیویورک می‌باشد.

٦ـ تصویر سوارکاری بر روی اسبی چموش و جوانی که چوب به دست در جلوی او حرکت می‌کند. این اثر در موزه هنر فوک Fogg ART Museum می‌باشد.

۷ـ تصویر صحنه پرازدحام حمام مردانه که در نسخه‌ای از هفت اورنگ جامی است

۸ـ تصاویری در مرقّع شماره H 1422 کتابخانه دانشگاه اسلامی عثمانی. این مرقّع را شاه تهماسب بوسیله شاه قلی خلیفه به سلطان مراد ثالث هدیه کرده است و تاریخ آن ۸۹۸ هجری قمری می‌شود (به صورت ابجد نوشته) البته احتمالاً این آثار در تاریخهای بعد به این مرقّع اضافه شده

تصویر حمام (*)

۹ـ مجلس شکار سیاوش که با همکاری استاد قاسم بن علی نقّاش شیرازی صورت گرفته.

۱۰ـ ده تصویر ارزنده مربوط به شاهنامه هاتون که در حراج کریستی لندن به تاریخ اکتبر ۱۹۸۸ بفروش رفته است.

محمد قزوینی خوشنویس است و به خط وی دو قطعه نسخ رقاع تزئینی و ثلث رقاع تزئینی به تاریخ ۱۲۵۰ (هجری قمری) از مرقّع شماره ۱۰ کتابخانهٔ آستان قدس رضوی است.

محمد قطاع تبریزی ـ حاجی کاشی‌کار و کاشی‌تراش سدهٔ هشتم است و از آثار او کاشی‌کاری مسجد اشترجان در منطقه لنجان اصفهان است. که به اتّفاق استاد احمد آنرا انجام داده است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمد قطب‌الدین بن محمدتقی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثارش یک نسخه شرح قصیده نونیّه جامی است. با خط نستعلیق که در ماهان نوشته شده و تاریخ جمادی‌الاول ۱۰۸۳ دارد. با رقم «حرره العبد، ابن محمدتق، قطب‌الدین محمد»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد قطب‌الدین حسینی کاتب خوشنویس است. از نمونه آثار او یک نسخه دیوان حافظ متعلق به کتابخانهٔ دانشگاه استانبول است به خط نستعلیق و تاریخ محرم ۹۷۶ که در مشهد نوشته شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد قطب‌الدین یزدی از خوشنویسان سده دهم قمری است که در یزد متولد شده و بعداً به بغداد رفته است. مؤلف مناقب هنروران او را بسال ۹۹۰ ملاقات کرده که در این وقت بیست سال بوده که در بغداد ساکن بوده است. قطب‌الدین خود مؤلف تذکره‌ایست که شرح حال پنجاه و دو خوشنویس است. این تذکره را عالی افندی در زمان سلطان مراد خان پادشاه عثمانی به ترکی ترجمه کرده و شرح حال قطب‌الدین را نیز بدان افزوده است. قطب‌الدین تا سال ۱۰۰۰ هجری قمری در قید حیات بوده و تاریخ مرگ وی مشخص نیست از نمونهٔ آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک قطعه از مرقّعی به خط نستعلیق کتابت با رقم و تاریخ «کتبه قطب‌الدین محمد الیزدی غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه، فی بغداد، سنه ۹۸۸، در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف، استانبول

۲ـ یک قطعه، با رقم و تاریخ «مشقّه العبد الحقیر المذنب قطب‌الدین محمد یزدی غفرالله ۹۷۸ جهت امیر کمال‌الدین محمد شیرازی سمت تحریر یافت در بلدهٔ بغداد» در مجموعهٔ مهدی بیانی.

محمد قفل‌ساز (حاجی محمد قفل‌ساز) طرّاح و نقّاش و خطّاط و فلزکار است و در کار خود مهارت دارد و این هنر را بر روی فلزات سخت به ظهور رسانده بطوریکه در عهد بایستغر میرزا و امیر علیشیر نوایی مشهور بوده است.

محمد قلقانچی «حاجی محمد قلقانچی» از هنرمندان عثمانی در اواسط قرن دهم هجری قمری است. وی از نگارگران دربار بوده و در سندی که در آرشیو اسناد موزه توپ قاپوسرای استانبول موجود است. نام وی را جزو هنرمندانی آورده که از پادشاه عثمانی یک هزار و پانصد آقچه (سکه طلا) عیدی دریافت داشته است. این سند در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم آمده است.

محمد قوللر آقاسی ـ میرزا خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) وی از شاگردان خود دانسته است و گوید خوشنویس مشهوریست.

محمد قلی بیک زرگر و نقّاش و شاعر است و شاکر تخلّص دارد به نوشته مرحوم تربیت وی از تبارزه ساکن عباس‌آباد اصفهان بوده است. در تذکره نصرآبادی نیز از وی یاد کرده است.

محمدقلی خان خوشنویس است و در اواخر دورهٔ صفوی می‌زیسته. محمد صالح متوفیٰ ۱۱۲۶ می‌نویسد که حاکم کرمانشاه است و وقتی در اینجا (اصفهان) بوده و نستعلیق و نسخ را خوش می‌نویسد. در جغرافیای تاریخی کرمانشاه نیز از وی یاد شده است.

محمد قلی کاشی‌پز شیرازی ـ استاد کاشی‌پز و کاشیکار عهد قاجاری و دوران محمد شاه است. وی در سال ۱۲۶۳ هجری قمری کاشی‌کاری دروازهٔ نوی محله عباس‌آباد تهران نزدیک میدان

اعدام را انجام داده و بر روی کاشی‌های ساخت محمد قلی تصویر رستم و دیو سپید است. این کاشی‌ها از آنجا که آن دروازه ویران شده در انبار موزهٔ ایران باستان (موزه ملی) نگاهداری می‌شود.
آثار تاریخی تهران

استاد محمد قلی نجار نجّار است وی در سال ۱۲۶۷ هجری قمری نجاری بقعهٔ آقا عبدالرضا نزدیک دهکدهٔ پرونگون بیرون بشم Besm کلارستاق را به اتمام رسانده است.
از آستارا تا استارباد

محمد قلی کاتب کاتب خوشنویس است. از آثار او یک نسخه چهل حدیث به خط نستعلیق در موزه کابل است که تاریخ ربیع‌الاول ۹۵۳ دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد قوام شیرازی یکی از پرکارترین کاتبان خوشنویس قرن دهم هجری قمری است. از نمونه آثار وی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه صفوة‌الصفی با خط نستعلیق کتابت و تاریخ ۹۵۸ (شوال) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه گلستان و بوستان سعدی با رقم «تم الکتاب کتبه محمد قوام شیرازی غفرله» در نزد آقای اسفرجانی اصفهان
۳ـ یک نسخه دیوان شاهی با رقم «کتبه محمد قوام» در موزهٔ آثار اسلامی ترک استانبول
۴ـ یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی با رقم «محمد القوام در شهر شیراز» در همان موزه
۵ـ یک نسخه هدیة الملوک و هدایة‌السلوک به قلم کتابت نستعلیق در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول
۶ـ نسخه‌ای از رباعیات خیام به تاریخ ۹۵۸ قمری در کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران
۷ـ یک نسخه خمسه نظامی با رقم و تاریخ «محمد الکاتب الشیرازی المشهور بحامی ۹۴۳» در مجموعهٔ کورکیان Kevorkiam نیویورک
۸ـ نسخه‌ای از دیوان حافظ با رقم و تاریخ «محمد الشیرازی المشهور بحامی ۹۵۰» در مجموعهٔ زاندر Zander
۹ـ یک نسخه یوسف و زلیخای جامی با رقم «محمد قوام» در تاریخ ۹۵۴ در کتابخانه دانشگاه کمبریج
۱۰ـ نسخه‌ای دیگر از یوسف و زلیخا با رقم «محمد القوام الشیرازی» در کتابخانه ایندیاآفیس indiagbice انگلستان
۱۱ـ نسخه‌ای دیگر از خمسه نظامی با رقم «محمد قوام الکاتب الشیرازی المشهور بحامی» با تاریخ ۹۵۰ در کتابخانه مدرسهٔ السنه شرقیه لنین‌گراد
۱۲ـ نسخه‌ای دیگر از خمسه نظامی با رقم «محمد قوام الکاتب الشیرازی معروف بحامی با تاریخ ۹۵۱ در موزه توپ قاپوسرا، استانبول
۱۳ـ یک نسخه سبحة‌الابرار جامی با رقم «محمد القوام الکاتب الشیرازی» و تاریخ ۹۵۸ در مجموعه کورکیان Kevorkion نیویورک
۱۴ـ نسخه‌ای دیگر از شاهنامهٔ فردوسی با رقم «محمد القوام الشیرازی» و تاریخ ۹۶۰ در موزهٔ هنرهای زیبای بستن
۱۵ـ یک نسخه هفت اورنگ جامی با رقم «محمد القوام الشیرازی» در کتابخانهٔ بادلیان دوبلین
۱۶ـ یک نسخه کلیات سعدی با رقم «محمد القوام الشیرازی» در مجموعه کورکیان
۱۷ـ یک نسخه مثنوی خضرخان و دولرانی امیرخسرو، با رقم «محمد القوام الکاتب الشیرازی» در همان مجموعه.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد کابلی ـ میرزا خوشنویس است و از کابل به هندوستان رفته و در دهلی از طرف فرخ سیر مأمور کتابت شاهنامه شده ولی آنرا به پایان نرسانده و از آنجا به بنگاله رفته و در سال ۱۰۶۰ هجری قمری در هما نجار گذشته است.
تذکره صبح گلشن

محمد کاتب کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی است با خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۸ هجری قمری که ۴۳ مجلس نگاره دارد و متعلق به موزه ملی بخش آثار اسلامی می‌باشد.

محمد کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و علاوه بر نستعلیق سایر اقلام را خوش می‌نوشته است. از نمونه آثار وی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه قرآن مجید که متن آن به خط نسخ و ریحان و آخر آن به خط رقاع و فالنامهٔ منظوم ضمیمه آن به قلم نستعلیق با رقم «شرّف بکتابة هده‌المجید و الفرقان الحمید محمد الکاتب فی سنهٔ ۹۵۶ و دو قسمت نستعلیق با این عبارت ختم می‌شود «فرغ من تتمیم هذا القرآن، فی یوم الاحد عاشر شهر رجب سنهٔ ۹۵۷» در موزه آثار اسلامی و ترک استانبول.
۲ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «کتبه العبد الغریب المذنب محمد الکاتب اصلح‌الله شأنه ابداً بمحمد و آله، بدارالسلم بغداد» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول
۳ـ یک نسخه لیلی و مجنون هلالی که به شماره ۹۰۷ در کتابخانه جان ریلند منچستر موجود است. این نسخه دارای ۳ مینیاتور و تاریخ ۹۶۹ هجری قمری می‌باشد.
۴ـ یک نسخه خمسه نظامی که به شماره R 155 در مجموعه کورکیان Kevorkian موجود است این نسخه نفیس دارای ۲۲ مینیاتور است و در سال ۹۴۳ هجری قمری نوشته شده است.
فهرست خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمد کاتب مشهدی ـ حاجی از کاتبان قرن دهم هجری است و از آثار او دو نسخه شاهنامه فردوسی است که در خزینه توپ قاپوسرای استانبول موجود است که:
الف ـ یک نسخه به شماره 1480 با خط نستعلیق و تاریخ ۹۲۷ هـ. ق که دارای ۱۲۸ مجلس نگاره است.
ب ـ یک نسخه به شماره H 1491 به خط نستعلیق و تاریخ ۹۰۱ هـ. ق با ۴۵ مجلس نگاره
فصلنامه چلیپا ـ شاهنامه در موزه‌ها

محمد کاتب هروی کاتب خوشنویس است و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از محمدتقی دانش‌پژوه کتابت یک نسخه کلیات حامی است به خط نسخ که به شماره 1331 در بنیاد خاورشناسی تاشکند به تاریخ ۹۰۸ هجری قمری موجود است.

محمد کاتب زره‌ای از کاتبان و نستعلیق نویسان پرکار سدهٔ دهم هجری است و از نمونهٔ کارهای خطی او:
۱ـ دیوان کمال خجندی در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی مشهد به شماره ۴۷۳۷ خط نستعلیق است و در رجب ۹۹۵ هجری قمری به پایان رسیده است.
۲ـ لب التواریخ عبداللطیف قزوینی در کتابخانهٔ ملک به شماره ۴۰۹۰ به خط نستعلیق و رقم محمد کاتب زره‌ای و تاریخ ۱۰۰۹ هجری قمری که در زره باخرز نوشته شده (فهرست)
۳ـ حاتمیه معین‌الدین کاشفی سبزواری در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۳۳۵۶ به خط نستعلیق و رقم محمد کاتب زره‌ای جمادی‌الثانی ۹۶۹ هجری قمری و در روستای برآباد نوشته شده (فهرست)
۴ـ بوستان سعدی در کتابخانه دانشگاه شهر آن آربر میشیگان به شماره 300 به خط نستعلیق با رقم محمد کاتب النور ربیع‌الاول ۹۹۳ در زره باخرز (فهرست کتب خطی)
۵ـ به نوشته فهرست اسامی خوشنویسان یک نسخه خلاصه الخمسه در سی و سه باب کتابخانه دکتر مفتاح تهران شماره ۲۸۳ نستعلیق رقم محمد کاتب زره جمادی‌الثانی ۹۶۷ هـ. ق در غوریان

محمد کاتب شیرازی از کاتبان سدهٔ دهم است که سالهای شهرت او قبل از محمد کاتب آغاز می‌شود. با این وجود سالهای زندگی این دو کاتب همنام در آخر با یکدیگر همراه می‌شود اما تفاوت رقم آنها در شیرازی بودن این یکی است. از آثار خطی او بنابه فهرست نسخه‌های خطی و اسامی خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه خمسه نظامی در بنیاد کورکیان به شماره R 150 با ۲۹ مینیاتور با رقم محمد کاتب شیرازی ۹۲۲ هجری قمری

۲ـ یوسف و زلیخا جامی کتابخانهٔ جان رایلند منچستر شماره 20 فارسی محمد کاتب شیراز ۹۲٤ هـ . ق

۳ـ شاهنامهٔ فردوسی در مجموعهٔ والده سلطان استانبول شماره 2233 با ۲٤ مجلس نگاره محمد کاتب شیرازی ۹۵٦ هـ. ق

محمد کاتبی ترشیزی خوشنویس و شاعر است و کاتبی تخلّص دارد. وی از تبریز است که در جوانی به نیشابور آمده و از سیمی نیشابوری تعلیم خط گرفته. کاتبی شاعر مدتی در دربار باستغر میرزا بود و پس از آن به استراباد و شروانی رفت. امیر شیخ ابراهیم شروانی مقدم او را گرامی دانست. پس از آن به آذربایجان و اصفهان رفت و در اصفهان به خدمت خواجه صابن‌الدین ترکه رسید و رساله‌ای در تصوف نزد خواجه گذرانید و پس از آن در استراباد مقیم شد. کاتبی دارای دیوان و چند مثنوی است. وی در سال ۸۳۹ در وبای عالم استراباد درگذشت و در جوار مزار امامزاده معصوم (بند گودان) به خاک سپرده شد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد کارگزار ـ میرزا خوشنویس است و از مردم شیراز است بنا به نوشته فارسنامهٔ ناصری وی در سال ۱۲۵۲ هجری قمری متولد شده و در جوانی به کسب علوم ادبی پرداخته و همه خطوط بویژه نستعلیق را خوش می‌نوشته است. وی در سال ۱۲۸۷ کارگزار بوشهر و سال ۱۲۹٤ رئیس التجار شیراز و بسال ۱۳۰۱ کارگزار ایالت فارس گردیده است.

محمد کاشانی ـ میرزا پته‌دوز و قلابدوز است و از مردم کاشان وی در عهد ناصرالدین شاه زندگی می‌کرده و از آثار وی پرده مقبره شاه نعمت‌الله ولی در ماهان است.

هنر و مردم شماره ۳۰

محمد کاظم خوشنویس است و از خطوط وی یک رقعه به خط نسخ با رقم «حرره العبد الاثم محمد کاظم» فی «سنه ۱۲۷۷» (هجری قمری) از مرقّع شماره ۱۷ کتابخانه آستان قدس رضوی است.

محمد کاظم فرزند نقّاش‌باشی عباس میرزا نایب‌السلطنه است که بهمراهی میرزا بابا توسط عباس میرزا به اروپا فرستاده شده و میرزا بابا وی را نزد اساتید نقّاشی برای آموزش فرستاده است. محمد کاظم در آنجا به سال ۱۲۲۹ هجری قمری درگذشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد کاظم نقّاش است و فرزند بزرگ محمدعلی سلطان الکتاب مذهّب و خوشنویس عهد احمدشاه قاجار. وی برادر بزرگتر هادی خان تجویدی و مهدی تائب است و جد مادری وی به روایتی میرزا بابای نقّاش‌باشی بوده است، از آثار امضادار وی مشاهده نشده.

محمد کاظم نقّاش آبرنگ‌کار است و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم تصویر گل زنبق زیبایی است با رقم «کمترین محمد کاظم ۱۳۳۵» البته آقای کریم‌زاده وی را شخصی غیر از محمدکاظم‌های همنام خود دانسته است.

محمد کاظم اصفهانی از خوشنویسان قرن یازدهم هجری قمری است و از آثار او مجموعه‌ای از منشآت و رسالات به رؤیت مهدی بیانی رسیده است با رقم «محمد کاظم بن شیخ خانی اصفهانی» که تاریخ ربیع‌الثانی و رجب ۱۰۶۹ داشته و در اصفهان نوشته شده بود.

محمد کاظم خیاط تعلیق نویس بوده و به نقل از سپهر در سال ۱۰۰۴ هجری قمری درگذشته است.

محمد کاظم بن آقا نجفعلی نقّاش‌باشی نقّاش دورهٔ ناصری است که در این هنر شهر بوده و به نام‌های کاظم، آقا کاظم و محمد کاظم خوانده می‌شده، وی فرزند آقا نجفعلی نقّاش‌باسی است وی که از خانواده‌های هنرمند محسوب می‌شود، در نگارگری قلمدان سازی و جلد سازی مهارت داشته است. از اسناد بدست آمده قباله ازدواجی است از خواهر وی صفیه سلطان، که نام محمد کاظم جزو شهود عقد آورده شده و مهر مخصوص وی در قباله زده شده است. این قباله در مجموعهٔ خانم تلی کریم‌زاده می‌باشد.
فرزند محمد کاظم استاد عبدالحسین صنیع همایون نقّاش اصفهانی است که در حدود سال ۱۳٤۰ هـ. ق در اصفهان فوت نموده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده عبارتند از :
۱ـ جلد قرآنی گل و مرغی با رقم و تاریخ «... عمل محمد کاظم ۱۲۸۳» این اثر در حراج ساتبی ۱۹۷۸ لندن بفروش رفته است.
۲ـ قلمدان کیانی پرکاری با تصاویر مختلف و مدالیون و رقم و تاریخ «... رقم کمترین محمد کاظم سنه ۱۲۹۵» این اثر در حراج کریستی لندن بفروش رسیده است
۳ـ قلمدانی با تصویر یوحنای نبی به شیوهٔ پدرش آقا نجف و رقم «کاظم بن نجف علی ۱۲۸۹»
٤ـ قلمدانی گل و مرغی با رقم «محمد کاظم ۱۲۷۸» این اثر در موزه هنرهای تزئینی بوده است.
۵ـ تصویر سیاه قلمی صدراعظم نوری با رقم و تاریخ «رقم کمترین کاظم ۱۳۷۳»
٦ـ سر قلیان مینائی زیبایی، با تصاویر گل و مرغ و شمایل حضرت مریم و رقم «کاظم بن نجف علی ۱۲۸۰» این اثر در موزه جواهرات سلطنتی است.
۷ـ کوزه قلیان مینایی با تاریخ ۱۲۸۷ هـ. ق
۸ـ سر قلیان مینایی با طلای ناب و مناظر و مجالس مختلف به شیوهٔ قاجار و رقم «کاظم‌بن نجفعلی»
۹ـ تصویر رنگ و روغن اتابک امین‌السلطان با رقم «عمل غلام جان نثار کاظم فی سنه» این اثر متعلق به مجموعه محمدعلی کریم‌زاده می‌باشد.
۱۰ـ تصویر آبرنگی درویش غلام شاه هندی، که ابیاتی در اطراف آن به خط نستعلیق نوشته شده با رقم «رقم کمترین کاظم» در همان مجموعه
۱۱ـ تصویر رافائل نقّاش با رقم «شبیه رافاییل نقّاش، رقم کمترین کاظم سنهٔ ۱۳۱۲»

تصویر رافائل

۱۲ـ قاب آینه روغنی با تصاویر خیالی شاهان صفوی با رقم «عمل محمد کاظم ابن نجفعلی اصفهانی سنهٔ ۱۲۹۳» این اثر در موزه اسرائیل است

۱۳ـ جلد روغنی با تصاویر گلهای متنوع و تذهیب در موزهٔ ارمیتاژ لنین‌گراد. (تاریخها همه هجری قمری است)

تصویر غلام شاه هندی مجموعه کریم‌زاده (*)

محمد کاظم بن مصطفی نسخ و ثلث‌نویس عثمانی است و در سال ۱۱۳۹ در گذشته است.

تذکرهٔ خط و خطّاطان

محمد کاظم خاتم‌ساز خاتم‌کار و رسّام نقوش خاتم و از اهالی شیراز است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از آقای کریم‌زاده میز دایره‌ای شکلی است که علاوه‌بر نقوش، اشعاری به خط نستعلیق بر آن درج شده و رقم دارد «عمل استاد محمد کاظم فی دارالعلم شیراز ۱۳۱۲» این اثر در مجموعه آقای دکتر ناصر خلیلی است.

محمد کاظم شیرازی کاتب خوشنویس است و از خطوط وی :

۱ـ یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، جلد روغنی کار آقا زمان به خط نسخ و رقاع با رقم «... بید العبد الاثم ابن محمدتقی محمد کاظم الشیرازی با تاریخ رمضان ۱۲۱۹ که برای فروش عرضه شده است.

۲ـ یک نسخ زادالمعاد نیم‌ربعی، مذهّب و به خط نسخ و رقاع با همان رقم و تاریخ جمادی‌اولی ۱۲۱۹ برای فروش عرضه شده است. (بیانی)

محمد کاظم قزوینی از نستعلیق نویسان دورهٔ صفوی است و از آثار وی :

۱ـ یک مرقّع متعلّق به کتابخانهٔ دانشگاه استانبول است که تاریخ ۱۰۷۰ هجری قمری دارد

۲ـ یک قطعه به شیوه میرعماد با رقم و تاریخ «مشقّه العبد محمد کاظم غفرالله ذنوبه [۰]۱۰۷ در مجموعه مهدی بیانی

احوال و آثار خوشنویسان

محمد کاظم گلپایگانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع رحلی، جلد ساغری با تزئینات و به خط نسخ با رقم «... داعی دولت ... محمد کاظم‌بن محمدحسن کاتب الگلپایگانی» با تاریخ رجب ۱۲۵۹ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد کاظم نصیری تعلیق نویس است و در قرن یازدهم هجری قمری می‌زیسته و به خط وی یک قطعه از مرقّعی متعلّق به کتابخانهٔ مجلس است با رقم «کمترین غلامان محمد کاظم نصیری منشی»

محمد کاظم واله اصفهانی خوشنویس و شاعر و ادیب اوایل قرن سیزدهم است. مردی دانشمند و بذله گو که مورد توجه بسیاری از بزرگان زمان خود بود، سرجان ملکم سفیر انگلیس در عهد فتحعلی‌شاه با او دوستی داشت. حاج محمد حسین (نظام‌الدوله) بیگلربیگی اصفهان وی را محترم می‌داشت و تکیه‌ای به نام وی برپای داشت و آنرا الهیه نامید و واله در حین ساختن برای خود آرامگاهی درنظر گرفت. البته ساختمان این تکیه را به وسیله خود واله می‌دانند که در آن نهایت سلیقه بکار رفته بوده است. واله علاوه‌بر نستعلیق در تعلیق و شکسته تعلیق نیز مهارت داشته است. از نمونهٔ خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک نسخه شش دفتر مثنوی مولانا به قلم نستعلیق و عنوانها به خط رقاع کتابت با رقم «العبد محمد کاظم الواله الاصفهانی» در کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی تهران

۲ـ یک نسخه کلیات سعدی که رقم ندارد اما در دیباچه کاتب نام خویش را آورده است. در مجموعه آقای عبدالحسین مسعود انصاری تهران

۳ـ پنج قطعه به قلم شکسته تعلیق با رقم و تاریخ «محمد کاظم الواله الاصفهانی فی ۱۲۲۵» و «مشقه ... محمد کاظم الواله الاصفهانی فی ۱۲۰٤ فی دارالسلطنهٔ اصفهان» متعلّق به کتابخانهٔ حاج سید نصرالله تقوی تهران

٤ـ چند قطعه به قلم شکسته تعلیق در کتابخانه مجلس شورا

۵ـ چند قطعه به قلم شکسته تعلیق در مجموعه مهدی بیانی که تاریخها ۱۲۰٤ تا ۱۲۲۵ دارند.

مرگ واله در سال ۱۲۲۹ اتّفاق افتاده است و کتیبه لوح قبر او نیز گواه همین تاریخ است.

محمد کاظم ولدالله ویردی میان‌بندی نوری نجّار و نقّار و گره‌کار است از ساخته‌های وی صندوق مرقد شاه‌رضا کیا سلطان و همچنین در ورودی آن بقعهٔ است در سال ۱۳۰۱ هجری قمری.

از آستارا تا استاراباد

محمد کاظم تبریزی کاتب و خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی:

۱ـ یک قطعه نسخ و رقاع کتابت با رقم «حرره ... ابن محمد رحیم‌التبریزی محمد کاظم» با تاریخ ۱۲۱٦ (هجری قمری) در مجموعهٔ مهدی بیانی

۲ـ یک نسخه صحیفه مذهّب و مرصّع به خط نسخ کتابت با همان رقم و به تاریخ رجب ۱۲٤۸ در مجموعه آقای مهدوی.

محمد کربلایی نجّار است و پسر استاد اسماعیل نجّار شفتی و از آثار او کارهای نجّاری بقعهٔ اکاشاه است در رود بردهٔ سنگر (گیلان) که به اتّفاق برادرش استاد حسن در سال ۱۳۱۹ هجری قمری انجام داده است.

از آستارا تا استاراباد

محمد کرمانی ـ شمس‌الدین از خوشنویسان نیمه دوم قرن نهم و اوایل قرن دهم است. از آثار وی که به قلم نستعلیق است عبارتند از:

۱ـ یک نسخه خمسه نظامی که در پایان قسمت رقم و تاریخ دارد و تاریخها عبارتند از رمضان ۹۱۵ ذیحجه ۹۱۷ و ذیحجه ۹۱۸ و این نسخه متعلّق است به کتابخانهٔ مجلس شورای ملی تهران

۲ـ یک قطعه از مرقّع مالک دیلمی نستعلیق کتابت که در هرات نوشته شده و تاریخ جمادی‌الاول ۹۱٦ دارد در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول

۳ـ سه قطعه از مرقّع بهرام میرزا به تاریخ ۹۱۸ که در تبریز نوشته شده در همان کتابخانه

٤ـ یک نسخه خلاصه الاخبار فی احوال الاخیار خواند میر به خط نستعلی و تاریخ ۹۱۷ متعلّق به موزه بریتانیا

۵ـ یک نسخه بوستان سعدی که به شماره 181 با یک مینیاتور متعلّق است به کتابخانه چستربیتی. این نسخه تاریخ ۹۱۵ دارد

٦ـ یک نسخه حدیقةالحقیقه سنایی که به شماره R 1040 در کتابخانه موزه توپ قاپوسرا قرار دارد

تاریخ این نسخه ۹۱۶ است.
به نوشته ریحان نستعلیق تاهنگام تالیف این کتاب سال ۹۸۹ در قید حیات بوده است.
فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرم دهم ـ فهرست نسخه‌های خطی ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمدکریم اصفهانی شکسته تعلیق نویس است و به خط وی یک نسخه شرح فارسی «منهاج العابدین» غزالی از منتخب الدین عمرسعدی زهری در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است که در ضمن راه شاه جهان آباد در شوال ۱۰۸٤ نوشتن آن به پایان رسیده است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدکریم ریحانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن با روبندی جلد روغنی، با تزئینات و به خط نسخ غبار با رقم «... ابن مولیناسلیم، محمد کریم ریحانی ...» ۱۲٦۰ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدکریم شیرازی کاتب خوشنویس است و از آثار او به نقل از مهدی بیانی ترجمه قرآنی است متعلّق به دوره فتحعلی‌شاه به قلم کتابت (نستعلیق) که رقم دارد «محمد کریم‌بن محمد صادق شیرازی»

محمدکریم بن مصطفی خان بهاءالملک نقّاش آبرنگ‌کار است که در چهره‌پردازی مهارت داشته. وی پسر میرزا مصطفی خان افشار بهاءالملک وزیر عدلیه سالهای ۱۲۸۱ هـ. ق است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر چهره پدرش می‌باشد که متعلّق به موزه هنرهای تزیینی بوده است و رقم دارد «... محمد کریم ابن بهاءالملک افشار ۱۲۸۱»

محمدکریمخان ـ حاج سازندهٔ آلات موسیقی است و در ساختن تار و سه‌تار و سنتور و کمانچه مهارت داشته است. کمانچه‌های ساخت وی بسیار مشهور بوده است.
سرگذشت موسیقی ایران

محمدکسمایی نقّاش و مجسمه‌ساز است، در سال ۱۲۹٤ هجری قمری در گیلان متولد شده، پس از آموزش مقدماتی وارد دارالفنون گشته و به آموزش ادبیات و عربی و زبان فرانسه پرداخته و پس از آن از راه مازندران به روسیه رفته و در مدرسه دولتی انگلیس به آموزش نقّاشی و مجسمه‌سازی پرداخته و پس از اتمام تحصیل به ایران برگشته است. از آثار وی تاکنون مشاهده نشده است.

محمدکشمیری از نقّاشان عهد اکبرشاه هندی است و از آثار وی تصاویری در نسخه‌ای از تیمورنامه با تاریخ ۹۹۲ هجری قمری و در جامع‌التواریخ با تاریخ ۱۰۰۵ هجری قمری آمده است. (کریم‌زاده)

محمدکمال نیشابوری کاتب خوشنویس است و از نمونه خطوط وی یک نسخه صد کلمهٔ حضرت امیر است متعلّق به کتابخانهٔ حاج سید نصرالله تقوی به قلم کتابت خفی (نستعلیق) که چنین رقم و تاریخ دارد «مشقّه العبد المذنب شیخ محمد کمال کاتب نیشابوری غفر ذنوبه و ستر عیوبه سنهٔ ۹٤۳»
احوال و آثار خوشنویسان

محمدکوزه‌کنانی کاتب خوشنویس و شاعر است و از منشیان دربار فتحعلی‌شاه از نمونه آثار وی یک مثنوی در کتابخانه کاخ موزه گلستان که به خط وی نوشته شده است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدگلستانه ـ علاءالدین خوشنویس عهد صفوی است و محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲٦) او را از شاگردان پدر خود ابوتراب اصفهانی دانسته است.

محمد گلپایگانی ـ میرزا (گلشن گلپایگانی) خوشنویس و شاعر گلپایگانی است که نسبش به هفت واسطه به شیخ بهاءالدین محمد عاملی می‌رسد. اعقاب او هنوز در گلپایگان زندگی می‌کنند و فامیل عمیدی دارند گروهی از آنان از گلپایگان به گرگان کوچ کرده‌اند و عاملی لقب دارند. وی در تهران ساکن بوده است. خط نستعلیق و شکسته را استادانه می‌نوشته و شاگردان بسیار از وی تعلیم گرفته‌اند. به نقل از گلزار جاویدان، گلشن ابتدا به خاطر جدش شیخ بهائی، تخلّص بهائی داشته که آنرا به گلشن تبدیل نموده است. تولد گلشن به سال ۱۲۳۹ و مرگش به سال ۱۳۰۵ اتّفاق افتاده است. از نمونه خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک نسخه منتخب دیوان فرخی که تاریخ ۱۲۶۷ دارد.

۲ـ یک قطعه در مجموعه مهدی بیانی که اگرچه رقم ندارد اما شادروان امیرالکتاب ملک الکلامی در پشت آن نوشته است خط میرزا محمد گلپایگانی.

محمد (گلدوزباشی) نقّاش گل و مرغ و نقش و نگار بر روی پارچه و گلدوزی کار است، وی از مردم رشت بوده. از آثار دیده شدهٔ وی به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده یک پرده بزرگ یا روکرسی است که در زمینه سیاه مخمل انواع گلها را به اصطلاح رشتی‌دوزی کرده و رقم زده. «محمد گلدوزباشی ۱۳۲۰» (هجری قمری)

محمد گِل‌کار ـ استاد بنا و معمار است و در سده دوازدهم در یزد زندگی می‌کرده. نامش به عنوان واقف زیلوهای مسجد محلهٔ باغ گندم آمده است.

یادگارهای یزد

حاجی محمد گیلانی از خطّاطان و کتیبه‌نویسان سدهٔ دهم قمری از آثار خطی او کتیبه‌های صندوق سید محمد کیا دبیر صالحانی در دهکدهٔ صالحان کجور می‌باشد.

از آستارا تا استاراباد

محمد لاری نگارگر فلز و فلزکار هندی است که از آثار او یک خنجر باغلاف طلایی و دسته عاجی است که به نقل از آقای کریم‌زاده در یکی از موزه‌های روسیه شوری می‌باشد و رقم دارد «عمل محمد لاری میل بر کنم شکاف ۱۰۳۱»

محمد لاریجانی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه‌های بقعهٔ سیاهکل، محلهٔ سیاهکل است که تاریخ ۱۱۱۵ دارد. این کتیبه‌ها را به اتّفاق خطّاط دیگر به نام علی دیلمانی نوشته است.

محمد لاهیجانی ـ نورالدین (نورا) خوشنویس است و از شاگردان میرعماد است. وی معروف به نوراست. محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) در تذکره خود از نورای لاهیجی به نیکی یاد می‌کند و خط او را می‌ستاید و می‌گوید مورد توجه شاه عباس بوده و سی تومان مواجب داشته است. نورا پس از مرگ میرعماد از شاه عباس رنجیده و به لاهیجان رفته است. اما شاه عباس او را احضار کرد و کتابت قرآنی را به وی واگذار نموده است. نورا از کسانی است که شیوه استاد خود را به خوبی پیروی کرده است. از آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ سه قسمت اول از یک دوره کامل یک نسخه جامع الحکایات محمد عوفی (بقیهٔ آنرا محمدرضا بن محمد مقیم کتابت کرده است) که تاریخ ذی حجه ۱۰۴۰ و شعبان ۱۰۵۰ دارد. این نسخه متعلّق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

۲ـ چهار قطعه با رقمهای «کتبه نورالدین محمد الاهیجی» و «مشقه نورالاهیجی» و مشقه نورالدین محمد لاهیجی در همان کتابخانه.

۳ـ یک نسخه نگارستان قاضی احمد غفاری متعلّق به کتابخانه ملی
٤ـ یک مجموعه دیوان حافظ و دیوان مغربی و دیوان اوحدی به تاریخ ۱۰۳۲ هجری قمری در کتابخانه آقای دکتر مهدوی تهران
۵ـ یک قطعه به تاریخ ۱۰۳۹ در مجموعه مهدی بیانی که این قطعه را برای مولانا علی خان خوشنویس نوشته است.

محمد لواسانی نستعلیق نویس بوده و به نقل از سپهر به سال ۱۲٦۹ درگذشته است.

محمد لواسانی ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌چین است و در سدهٔ نهم می‌زیسته و در سال ۸۹۵ هجری قمری به اتّفاق استاد حسین صندوق قبر امام‌زاده یحیی تهران را ساخته است.
آثار تاریخی تهران

محمد لواف کاشی‌کار و کتیبه‌نگار است و نامش بین کتیبه‌ها و کاشی‌کاری‌های مفصل و زیبای بقعهٔ سلطان شهاب‌الدین در دهکدهٔ دلا از دهکده‌های دلارستاق نور که بین سالهای ۹۰۱ تا ۹۰۳ هجری قمری ساخته شده می‌باشد.
از آستارا تا استاراباد

محمد لطیف شوخی بخارائی شاعر و خوشنویس است. به خط وی یک نسخه کلیات خاقانی متعلّق به کتابخانه کاخ موزه گلستان است که تاریخ شعبان ۱۰۱۵ دارد با رقم علی یدالضعیف محمد لطیف المشهور به شوخی البخاری.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد مجدالملک ـ حاجی میرزا کاتب است و از منشیان دربار ناصرالدین شاه که به وزارت اوقاف نیز رسیده است در منتظم ناصری مرگ او را ۱۲۹۸ هجری قمری نوشته‌اند.

محمد مجلد ـ مولانا جلدساز و صحاف و شاعر است و در هزل دستی داشته.
صحافی سنتی

محمد مجلد استرابادی خوشنویس و مجلّد است و در سده دهم می‌زیسته و از آثار خطی او نسخه‌ای آراسته از کتاب تذکرةالشعرای دولتشاه سمرقندی است در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ٤۲۰۲ به خط نستعلیق و تاریخ رمضان ۹۷۳ و رقم محمد مجلّد استرآبادی

محمد مجید ـ سید از نستعلیق‌نویسان عثمانی است. وی شاگرد طورمش‌زاده و سعید و صادق کاتب‌زاده بوده است. سال مرگش ۱۱۸۱ هجری قمری است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد محسن نقّاش و خطّاط اهل هرات در قرون نهم و دهم هجری قمری است. از آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان :
۱ـ یک نسخه دیوان حافظ به خط نستعلیق با تصاویر و تذهیب که برای فریدون میرزا پسر سلطان حسین بایقرا کتابت کرده و تزئین نموده این اثر در موزه شهر کابل است.
۲ـ مرقّع زیبایی با خطوط و تصاویر با تاریخ ۹۹۰ در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.

محمد محسن جلدساز و معرق‌کار و تذهیب‌کار اهل تبریز در اواسط سدهٔ یازدهم هجری قمری است. به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی جلد سوخت ضربی و معرق یک نسخه خطی است که در سال ۱۰۹۱ هجری قمری بوسیله عبدالجبار کتابت شده این اثر در موزه ویکتوریا آلبرت لندن می‌باشد.

محمد محسن کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفهٔ سجادیه به قطع وزیری

بزرگ، جلد روغنی با تزئینات و به تاریخ شوال ۱۱۱۸ با رقم «... و انا احدی عدی بن عدی محمد محسن» در کتابخانهٔ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد محسن (میرزا محمدمحسن خانی) نقّاش و نگارگر صفوی در سدهٔ یازدهم هجری قمری است. شیوهٔ کار وی شیوه اصفهان و رضاعباسی بوده است. طبق تحقیق استاد کریم‌زاده آثار زیادی از وی دیده نشده و از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از همان مؤلف عبارتند از:

۱ـ تصویر دوشیزه زیبایی که سبویی را حمل می‌کند. شیوه رنگ‌آمیزی و بکارگیری خطوط چنان است که بقول آقای کریم‌زاده که اگر امضای هنرمند پای آن نبود هرکس آنرا از کارهای خوب رضا عباسی می‌دانست. این اثر که با رقم «راقمه محمد محسن ۱۰۵۹» امضا شده است. تصویر رنگی آن در کتابی بنام The brush of The Masters به چاپ رسیده است.

۲ـ تصویر پیرمردی که مستخدم او قلیانی را به دستش می‌دهد و مصاحبی جوان در مقابل اوست. این اثر نیز در همان کتاب در صفحه ٦۲ چاپ شده و رقم دارد «راقمه محسن»

۳ـ تصویر جوان عاشق که زانو زده و محو جمال معشوق است با رقم «راقمه میرزا محمدمحسن خانی»

محمد محسن ابهری کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن بغلی به خط نسخ با رقم «کنیه الفقیر ... ابن محمد صالح محمدمحسن الابهری فی ۱۱۲٤» در مجموعهٔ دکتر اصغر مهدوی است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد محسن اصفهانی از نسخ‌نویسان سدهٔ دوازدهم هجری قمری است و از نمونه آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه الفلاح به قطع جانمازی، جلد روغنی با تزئینات به خط نسخ با رقم «کتبه محمدمحسن الاصفهانی» و تاریخ ۱۱۳۷ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

۲ـ یک نسخه قرآن نیم ورقی، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ و تاریخ رجب ۱۱۲۳ در همان کتابخانه

۳ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و با همان رقم و به تاریخ ۱۱۵۷ در همان کتابخانه

٤ـ یک نسخه اصول و فروع میرزا رفیعا با تزئینات و جلد ضربی مذهّب و به خط نسخ با همان رقم و تاریخ ۱۱۵۸ در همان کتابخانه

۵ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و با همان رقم و تاریخ ۱۱٤٦ در همان کتابخانه

٦ـ یک نسخه قرآن به قطع کوچک بغلی و به خط نسخ در مجموعه مهدی بیانی

۷ـ یک قطعه نسخ کتابت که از روی خط علاءالدین التبریزی نقل کرده و تاریخ ۱۱٤٦ دارد در همان مجموعه

۸ـ یک نسخه قرآن جلد روغنی، مذهّب و مرصّع و مزیّن به خط نسخ غبار با رقم «کتبه محمدمحسن بن محمدصالح الاصفهانی» ۱۱۳۱ در مجموعه آقای دکتر مهدوی

محمد محسن امامی از خانواده سادات امامی اصفهانی است وی خطّاط و کتیبه‌نویس بوده و آثار بسیاری از وی در بناهای اصفهانی دیده می‌شود. از آنچه از آثار برمی‌آید هم‌زمان وی محسن امامی دیگری زندگی می‌کرده که وی مجبور شده در بسیاری از اماکن نام پدر خود محمدرضا را بیاورد. از آثار وی که در کتاب احوال و آثار خوشنویسان نیز آمده است عبارتند از:

۱ـ یک قطعه ثلث از متروکات قوام‌السلطنه در کتابخانه مجلس شورا با رقم «کتبه محمد محسن الامامی فی ۱۱۰۰»

۲ـ کتیبه محراب و دو لوحه مسجد امامزاده اسماعیل اصفهان که یکی خط محسن امامی است و بقیه رقم دارد «کتبه محمدمحسن بن محمدرضا

الامامی فی سنة ۱۱۵۰ و کتبه محمدمحسن الامامی سنة ۱۱۰۰»
۳ـ یک قطعه ثلث و رقاع از روی خط عبدالباقی تبریزی با رقم «... کتبه محمدمحسن الامامی فی سنة ۱۰۷۷» در مجموعه مهدی بیانی
٤ـ کتیبه سردر ورودی مسجد ایلچی اصفهان به خط ثلث با رقم «... کتبه ابن محمدرضا محمدمحسن الامامی ۱۰۹۷»
۵ـ کتیبه محراب مسجد ایلچی اصفهان به خط ثلث با رقم «کتبه محمدمحسن الاصفهانی فی ۱۰۹٤»
٦ـ کتیبه ایوان تعمیری شاه سلیمان در مسجد جامع اصفهان به خط ثلث و رقم «کتبه محمدمحسن بن محمدرضا الامامی» و تاریخ ۱۰۹۰ (هجری قمری)

محمد محسن امیر کلهر نگارگر، میناساز و خطّاط عهد فتحعلی‌شاه قاجار و احتمالاً از طایفه سلحشور و هنرمند کلهر می‌باشد. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ قاب آینه میناییِ نفیسی که یکی از شاهکارهای هنر میناکاری ایران محسوب می‌شود. این قاب آینه که با تصویر گل و مرغ و اشعاری در مدح فتحعلی‌شاه تزئین یافته با رقم «کمترین محمدمحسن امیر کلهر ۱۲۱۲» در مجموعه جواهرات سلطنتی قرار دارد و تصویر آن در صفحه ۵۹ کتاب جواهرات سلطنتی ایران به چاپ رسیده است.
۲ـ دیگر از آثار وی جعبه گرد میناکاری است که با تصاویر شاهزادگان و رجال درباری زینت شده و یکی از آثار وی می‌باشد.
۳ـ جعبه گرد میناکاری که روی آن تصاویر یک خانواده مذهّبی نقّاشی شده و در چهار مدالیون مختلف تصاویری از شاهزادگان آمده است و تاریخ ۱۲۲۵ هجری قمری دارد.
این هنرمند فرزندی به نام تق دارد که یکی از استادان هنر مینا می‌باشد و با رقم «تق‌بن محسن» و یا «غلامزاده تق بن محسن» امضا می‌کرده است.

محمدمحسن بن ملک احمد کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه تعلیقات نماز به قطع نیم ربعی، جلد ضربی مذهّب، به خط نسخ با رقم «کتبه العبد المذنب محمدمحسن بن ملک احمد القاضی العسگر السلطانی» فی سنة ۱۲٤۰ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد محسن تبریزی جلدساز دوران صفوی و اثر وی جلد کتاب خسرو و شیرین نظامی است.
صحافی سنتی

محمد محسن خاتونابادی کاتب خوشنویس از نمونهٔ آثار وی یک نسخه شفای ابن‌سینا در کتابخانه مدرسه سپهسالار است که تاریخ محرم ۱۰۵۳ دارد. با رقم «بیدالعبد المذنب الخاطی محمدمحسن بن محمدحسین الخاتونابادی»

محمد محسن خفری از کاتبان خوشنویس سده سیزدهم هجری قمری است و دربار محمد شاه است از آثار خطی وی یک نسخه جوگ در کتابخانهٔ موزه گلستان است که تاریخ جمادی‌الثانی ۱۲۵۷ دارد و به جهت پیش‌کش برای محمدشاه به دستور فرهاد میرزا نوشته شده است و رقم دارد «اقل الکاتبین محمد محسن الخفری فخرالله ...»
احوال و آثار خوشنویسان

محمد محسن قاینی از کاتبان خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه خسرو و شیرین نظامی رؤیت شده است با رقم و تاریخ «تمت الکتاب ... کتبه محمدمحسن القاینی ۹۱۲»
احوال و آثار خوشنویسان

محمد محسن مصور از کاتبان خوشنویس دربار سلطان حسین میرزا بایقرا (۸٤۲ـ ۹۱۱) و از آثار وی یک نسخه دیوان حافظ است که در موزهٔ کابل موجود است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد محسن بن علی نقی امامی از ثلث نویسان زمان شاه سلیمان و شاه سلطان حسین صفوی است که خط نستعلیق را نیز خوش می‌نوشته. از نمونهٔ خطوط وی عبارتند از:
۱ـ کتیبه نستعلیق لوح سنگی در ایوان امام‌زاده اسماعیل اصفهان با رقم و تاریخ «... کتبه محمد محسن بن علی نق الامامی ۱۱۱٤»

محمد محسن هروی از خوشنویسان سدهٔ دهم است و از نمونهٔ خطوط وی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه نصیحت‌نامه خواجه عبدالله انصاری به خط نستعلیق متعلّق به کتابخانه آقای یحیی ذکاء
۲ـ یک قطعه از مرقّع که تاریخ رجب ۹۸۳ دارد کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان
۳ـ یک قطعه با رقم «مشقه محمد محسن غفرله» در مجموعهٔ مهدی بیانی
٤ـ یک نسخه منتخب اشعار جامی با رقم «کتبه العبد المذنب محمد محسن غفر ذنبه» در کتابخانه دانشگاه استانبول
۵ـ یک نسخه نصیحت‌نامه خواجه عبداله انصاری با رقم «کتبه محمد محسن الهروی غفر ذنوبه» که برای فروش به مهدی بیانی عرضه شده بوده شاید همین نسخه‌ای باشد که در کتابخانه یحیی ذکاء موجود است.
٦ـ یک قطعه از مرقّع که در هرات نوشته شده در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول.
۷ـ مرقّعی در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول موجود است که مجموعه‌ای از قطعات برگزیده خط استادان نستعلیق است و احتمالاً گردآورنده آن همین محمدمحسن است زیرا مقدمه‌اش نیز به خط وی می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد محمود از کاتبان سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار خطی او:
۱ـ گلستان و بوستان سعدی. متعلّق به آقای مهدی بیانی به خط نستعلیق و رقم محمد محمود کاتب تاریخ ۹٦۳ هـ. ق
۲ـ شاهنامه فردوسی کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان شماره ٤۳۷ با رقم محمد محمود تاریخ ۹۲۹ هـ. ق

محمد محمود قیری فرزند محمد نظام قیری از کاتبان و خوشنویسان سدهٔ دهم است و از آثار خطی او یک نسخه شاهنامه است با ۱۰۸ تصویر و به خط نستعلیق و تاریخ ۹۲۹ هجری قمری که در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان تهران به شماره ٤۷۳ (۲۹۸ فهرست) موجود است.

محمد محیط از کاتبان خوشنویس دربار همایون شاه هندوستان (۹۳۷ ـ ۹٦۲) بوده است و از او لقب کاتب‌الملک گرفته است. وی نستعلیق را خوش می‌نوشته و شعر می‌گفته و تخلّص «دبیری» داشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد محلاتی خطّاط و کتیبه‌نویس است. از آثار او کتابه فرمان شاهرخ میرزا و ابوالمفر میرزا تیموری است به خط نسخ و تاریخ ۸۹۳ هجری قمری که در سردر آستانه مشهد اردهل علی بن محمدباقر نصب است. از آثار دیگر وی خط کتبه در مسجد گنبد سفید فین است به تاریخ ۸۸٤ قمری. کتیبه سنگ قبر شاه عباس کبیر در حبیب بن موسی از کارهای وی است. البته نگارنده مسجد گنبد سفید را نیافتم اما حسن ضرابی آن را نوشته است.

محمد مخفی از نقّاشان و قلمدان‌سازان عثمانی است که در کارهای روغنی و ادرنه کاری استاد بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم قلمدان بزرگی شبیه قلمدان بزرگ موزه ویکتوریا آلبرت لندن است با رقم «محمد مخفی بن الحاج عثمان ۱۱۷۱» (هجری قمری)

محمد مدبّر یکی از پیشکسوتان نقّاشی قهوه‌خانه‌ایست وی که با قوللر آغاسی دوست و همکار بوده است. در به نقش آوردن صحنه‌های رزمی و خیالی شیوه‌ای مخصوص خود داشته. آثار بسیار وی در موزه‌ها و مجموعه‌ها و همچنین قهوه‌خانه‌ها پراکنده است. شرح زندگی وی در کتاب نقّاشی قهوه‌خانه توسط آقای هادی سیف نوشته شده.

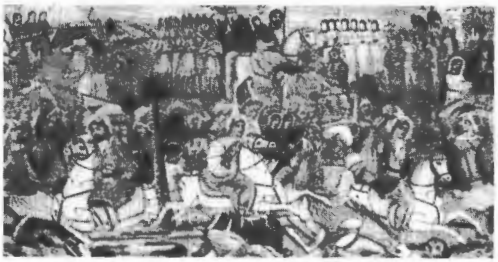

صحرای کربلا کار محمد مدبر

محمد مخلصی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه نسخ کتابت با رقم «کتبه تراب الاقدام محمد المخلصی تربدار [تربت‌دار]بنی‌الله یحیی» در سلیمانیه استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد مذهّب از مذهّبان سدهٔ دوم هجری قمری بوده است. از چگونگی زندگی وی اطلاعی در دست نیست.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد مذهّب‌باشی از استادکاران تذهیب اهل تبریز است که در اواسط سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان تذهیب یک نسخه جنّات الخلود است که توسط محمدتق بن محمد زمان کتابت شده و تاریخ ۱۲۶۰ دارد.

محمد مذهّب نقّاش و تذهیب کار و شاعر دورهٔ صفوی است وی در هنگام تألیف تذکره نصرآبادی (۱۰۸۳ هجری قمری) در قید حیات بوده است.

محمد مذهّب الدوله از نقّاشان گل و مرغی سدهٔ چهاردهم هجری قمری است که به مذهّب الدوله مشهور بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده قلمدان سادهٔ گل و مرغی است با رقم «میرزا محمد مذهّب‌الدوله ۱۳۳۰» قلمدان دیگری با رقم «کمترین محمد مذهّب الدوله» از کارهای وی در حراج ساتبی اکتبر ۱۹۷۹ لندن به فروش رفته است.

محمد مذهّب سلطانی از تذهیب‌کاران و جلدسازان دربار عثمانی است و از آثار وی تذهیب و جلد قرآنی است متعلّق به کتابخانهٔ موزه چستربتی که تاریخ ۱۲٦٤ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد مذهّب السلطان از مذهّبان چابک دست سدهٔ سیزدهم هجری قمری است و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم تذهیب سرسوره‌های یک نسخه قرآن مجید است که در تاریخ جمادی‌الاول ۱۲٦٤ کتابت شده و رقم دارد «سید محمد مذهّب‌السلطان»

محمد مراد سمرقندی کاتب و خوشنویس است و از خطوط او یک نسخه شاهنامه زیباست با ۱۱٦ مجلس نگاره که در کتابخانه عمومی اوزبکستان به شماره 1811 موجود است این شاهنامه تاریخ ۹٦٤ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی

محمد مراد سمرقندی نقّاش و نقّار اهل سمرقند در سدهٔ دهم هجری قمری است که در

چهره‌پردازی و جانورسازی و مجالس بزم و رزم دستی قوی داشته است. از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ تصویر حواشی یک مینیاتور و مجلس و منظره باغ مصفایی با رقم «عمل محمد مراد سمرقندی»
۲ـ تصویر منظره و افراد و پرندگان و چند شاگرد مکتب‌خانه و پیرمردی و مناظر دیگر با رقم «رقم محمد مراد سمرقندی» این اثر که به شیوه بخارایی است در حراج اکتبر سال ۱۹۷۷ ساتبی لندن به فروش رفته است.
۳ـ دو تصویر از دو شخصیت معتبر زمان در مرقّع گلشن
٤ـ نگاره فیل و فیل‌بان به صورت ابتکاری که جثهٔ فیل از تصاویر انسان و حیوان و پرندگان تشکیل شده، و رقم دارد «محمد مراد سمرقندی» این اثر نیز در آلبوم‌جهانگیر موزه‌ویکتوریا آلبرت‌لندن است.
۵ـ طرح جهاز غزال به شیوه سیاه‌قلم با رقم محمد مراد.
٦ـ تصاویری که در یک شاهنامهٔ مضبوط در یکی از کتابخانه‌های روسیه می‌باشد و خانم ما را اشرفی در کتابی یکی از آنها را معرفی کرده است. آثار دیگر این هنرمند در این شاهنامه که تاریخ ۹٦۲ هجری قمری دارد عبارتند از گرفتار شدن ضحاک، پسران فریدون در دربار شاه یمن با بیژن و منیژه، مشاوره افراسیاب با همراهان خویش.

محمد مراد کشمیری خوشنویس است، که نزد محمد حسین کشمیری تعلیم خط گرفته و در این هنر سرآمد گشته است. محمد مراد کشمیری در دربار جهانگیر شاه و شاه جهان راه یافته و بسیاری از کتیبه‌های عمارات سلطنتی آنها به خط وی است. از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ یک قطعه با رقم «کتبه محمد مراد» در مجموعه خان ملک ساسانی تهران.
۲ـ چهار قطعه از یک مرقّع با رقم «العبد المذنب محمدمرادغفرذنوبه» در کتابخانهٔ آستان‌قدس‌رضوی
۳ـ یک قطعه از یک مرقّع در کتابخانهٔ بادلیان
٤ـ چهار قطعه از یک مرقّع با رقمهای «اقل العباد محمد مراد» و «اقل العباد کشمیری» در کتابخانه دانشگاه استانبول
۵ـ یک قطعه از مرقّع کتابت (نستعلیق) با رقم «کتبه العبد المذنّب محمد مراد الکشمیری» در مجموعهٔ مرحوم پرفسور محمد شفیع لاهور.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد مراغی کاتب خوشنویس و تذهیب‌کار و مجلّد است از آثار خطی وی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه قرآن مذهّب به خط نسخ و رقاع با رقم «... کاتبه و مذهّبه و مجلده آقا محمدبن المرحوم ضیاءالدین المراغی عفی عنهما» این نسخه تاریخ ۱۰۸٦ هجری قمری دارد و متعلّق به آقای امیر حسابی بوده است.
۲ـ یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع جانمازی، مذهّب به خط نسخ و رقاع با همان رقم و به تاریخ ۱۰۹۱ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی

محمد مراغه‌یی خوشنویس است و در قرن نهم هجری قمری می‌زیسته از نمونهٔ خطوط وی یک مرقّع متعلّق به موزهٔ آثار اسلامی ترک استانبول است که مضمون آن صد کلمهٔ حضرت امیر و ترجمهٔ رشید و طواط است و تاریخ ۸۷٦ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد مسیح نقّاش گل‌آرا و جلدساز که بین سالهای ۱۱۱۵ هجری قمری تا ۱۱۳۳ فعالیت داشته. وی آبرنگ و رنگ و روغن را استادانه بکار برده و به نقل از استاد محمدعلی کریم‌زاده به شیوه محمد زمان اول نگارگری می‌کرده. با این وجود در بکارگیری رنگها شیوه‌ای خاص خود داشته است. از آثار بجامانده وی که همه با رقم هوکمینه محمد مسیح رقم می‌زده

عبارتند از :
۱ـ مجموعه‌ای از تصاویر گلها در یک آلبوم کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان که تاریخها ۱۱۱۵ و ۱۱۲۲ هجری قمری دارند.
۲ـ نگاره چند گل ساده و زیبا که در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است و تاریخ ۱۱۳۳ دارند.
۳ـ تصویر گلهای متنوع با تاریخ ۱۱۲۳ در مجموعه محمد علی کریم‌زاده.
٤ـ تصویر دسته گلهای رنگین که در حراج ساتبی لندن بفروش رسید با رقم «هو کمینه محمد مسیح»
۵ـ جلد زیبای گل و مرغی با تاریخ ۱۱۲٤ در مجموعه دکتر ناصر خلیلی لندن
٦ـ قاب آینه‌ای با زمینه طلایی و تصاویر گلهای مختلف و رقم «محمد مسیح ۱۱۲٤» که به رؤیت آقای کریم‌زاده رسیده است
۷ـ تصویر سه بوته گل سرخ و پرنده با رقم «هو کمینه محمد مسیح» سنه ۱۱۲۵ که در حراج ساتبی ۱۹۸۵ ژنو بفروش رفته
۸ـ تصویر دسته گل‌های زیبا و پرنده که به خط شکسته زیبایی رقم داشته «هو کمینه محمد مسیح سنه ۱۱۲۵» که این خط نشان می‌دهد وی خط شکسته را استادانه می‌نوشته این اثر در حراج ساتبی ۱۹۸۵ بفروش رفته است. (کریم‌زاده)

محمد مسیح شیرازی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه دیوان حافظ متعلّق به کتابخانه مجلس شورا می‌باشد که با قلم کتابت خفی نزدیک به غبار است و تاریخ رجب ۱۰۷۲ دارد.

محمد مسعود خوشنویس است و مهدی بیانی او را از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری آورده و از نمونهٔ خطوط وی قطعه را ذکر کرده که در مجموعه خود ایشان است با رقم «کمترین غلام زادگان محمد مسعود»

محمد مسعود ـ شیخ نستعلیق و شکسته را نیکو می‌نوشته و از خوشنویسان قرن دوازدهم هندوستان بوده است. وی شعر نیز می‌گفته و معنی تخلّص داشته است. وی در عهد محمدشاه هندی می‌زیسته.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد مصور نقّاش چهره‌پرداز و گل و مرغ ساز سدهٔ دوازدهم هجری قمری است از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم تک صورت شخصی است با رقم «محمد مصور ۱۱۱۲»

محمد مصور ـ (حاج محمد مصور) نقّاش اهل بخاراست و در سده یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار دیده شدهٔ وی تصویر امام قلیخان پادشاه بخارا می‌باشد. این اثر به گفته استاد کریم‌زاده در یک کتاب روسی به چاپ رسیده است و رقم دارد «رقم کمینه حاجی محمد مصور فی سنه ۱۰۵۲»

محمد مصور ـ شیخ خوشنویس و نقّاش سدهٔ دهم هجری قمری است و شاید از شاگردان میرعلی هروی از آثار خطوط وی :
۱ـ قطعه‌ای از مرقّع محمد صالح که شعر معروف میرعلی را چنین نقل کرده است «نقل از خط شریف حضرت استادی مخدومی، امیرعلی علیه الرحمة، عمری از مشق دوتا بود قدم همچون چنگ تا که خط من بیچاره بدین قانون شد.

طالب من همه شاهان جهانند و مرا
در بخارا جگر از بهر معیشت خون شد
سوخت از غصّه درونم، چکنم، چون سازم
که مرا نیست از این شهر، ره بیرون شد

که این قطعه را در مشهد نوشته و تاریخ ۹۷۰ دارد و در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول می‌باشد
۲ـ یک قطعه از مرقّع سید احمد مشهدی با رقم «فقیر شیخ محمد مصور» در همان کتابخانه
۳ـ یک قطعه خط مذهّب و «با نقش گل و مرغ در موزه رضا عباسی»

فهرست‌موزه‌ـ احوال‌و آثارنقّاشان ـ احوال‌وآثارخوشنویسان

محمد مطّلع شیرازی نستعلیق نویس عهد قاجار است و از مردم شیراز. وی شعر نیز می‌گفته و مطّلع تخلّص داشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمدبن مطهر نیشابوری از کاتبان دربار بایسنغر میرزای گورکانی از نمونهٔ آثار وی یک نسخه شاهنامه فردوسی و خمسه نظامی در کتابخانه ملک تهران موجود است که در هرات و مخصوص بایسنغر میرزا نوشته شده و تاریخ شعبان ۸۳۳ دارد.

محمد معلّم (حاج میرزا محمد معلم) تذهیب‌کار و خطّاط دورهٔ احمد شاه قاجار است وی در هنر سوخت دستی به کمال داشته است. آقای خوشنویس زا ده هنرمند صاحب مقام فرزند با کمال حاج میرزا محمد معلم است.

محمد معصوم بخاری ـ میر خوشنویس است و از شاگردان میرعلی هروی مناقب هنروران مرگ او را ۹۷۰ ذکر کرده است از نمونهٔ آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان :

۱ـ یک قطعه از مرقّع با رقم «کتبه محمد معصوم» در کتابخانهٔ سرکاری رامپور

۲ـ یک قطعه از مرقّع با رقم «کتبه محمد معصوم الحسینی» در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول

محمد معصوم بن سلطان محمد هروی خوشنویس و کاتب است و از نمونه‌های خطی وی یک نسخه شاهنامه فردوسی است در کتابخانه چستربیتی دوبلین به شماره Qdd 137 که دارای ۵۹ مینیاتور است و در تاریخ ۹۸۸ هجری قمری نوشته شده است.

فهرست کتب خطی

محمد معصوم زره‌ای کاتب و خطّاط است و از نمونه‌های خطی وی یک نسخه تحفةالاحرار جامی است در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد به شماره 428 به خط نستعلیق روشن و زرین و تاریخ ۹۸۸ ، از کتب وقفی شاه عباس برای بارگاه شیخ صفی.

فهرست نسخه‌های خطی دفتر هشتم

محمد معین‌الدین خراسانی از نگارگران عهد شاه تهماسب صفوی است که در کارگاه کتابسازی وی مشغول هنرآفرینی بوده است، از آثار وی تاکنون مشاهده شده.

محمد معین‌الدین تبریزی خوشنویس و شاعر است و او را از شاگردان میرعلی دانسته‌اند. وی در شعر «شریفی» تخلّص می‌کرده است.

احوال و آثار خوشنویسان ـ دانشمندان آذربایجان

محمد مقیم کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع جانمازی به خط نسخ که صحّافی آن بعداً به دست صحاف‌باشی آستان قدس رضوی انجام گرفته با رقم و تاریخ «کتبه الاثیم محمد مقیم ۱۱۲۲» برای فروش عرضه شده است. (بیانی)

محمد المفخری ـ حکیم کاتب و صحاف و وراق قرن ششم هجری است وی نسّاخ و صحاف درگاه پدر علی‌بن زید بیهق مشهور به ابن فندق بود و به ابن فندق درباره حکیم محمدالمفخری می‌نویسد. الحکیم محمد المفخری راوی اشعار حکیم صوابی بودی و نساخ کتب پدرم بود و از وراقت و نسخ اسباب معیشت می‌ساخت.

تاریخ بیهقی

محمد مقیم بخاری نقّاش و از اهالی بخاراست و به نوشتهٔ احوال و آثار نقّاشان قدیم در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته ولی از آثار رقم‌دار وی تاکنون مشاهده نشده.

محمد مقیم بن عبدالغفار الحافظ الادیب کاتب است کتاب زیر به خط وی می‌باشد «مبادی الوصول الی علم الاصول، مطهر حلی که در کتابخانه ملی تهران به شماره ٤/١٦٧٨ به خط نسخ و تاریخ ١٠٠٤ هجری قمری موجود است.

محمد مقیم تبریزی ـ میر خوشنویس و از تبریزیان ساکن اصفهان است. وی را از شاگردان میر عماد دانسته‌اند. به نقل از مرآت العالم اینکه در اواخر با فرزند خود سید علیخان جواهر رقم به هندوستان رفته و در کالی مسجد ساکن بوده و شاگردان بسیار داشته است. اما آنچه مسلم است اینکه وی تا سال ١٠٦٤ در ایران بوده است و به شغل کتابداری شاه عباس ثانی مشغول بوده و باتوجه به اینکه گفته‌اند شاگرد میرعماد است و میرعماد در سال ١٠٢٤ کشته شده می‌توان گفت اگر به هندوستان سفر کرده باشد در سنین کهولت بوده است، زیرا در آخر جنگ که به خط شفیعا نوشته شده و در کتابخانه حاج سید نصرالله تقوی موجود است به خط نستعلیق نوشته شده «به دستور فقیر خانه‌زاد، نادرالعصر مولانا محمد شفیع هنگام مراجعت اردوی معلی، از خطه مازندران بهشت نشان بصوب باصواب دارالسلطنه قزوین پرداخت، در بلدهٔ طهران به نظر کیمیا اثر نواب کامران کامکار رسانید. جزو کتب خاصه شد، فی سنه ١٠٦٤ ، حرره محمد مقیم کتابدار» از نمونهٔ خطوط او به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

١ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «بتاریخ بیست و دوم رجب نوشته شد، فقیر محمد مقیم» در موزهٔ باستان‌شناسی، دهلی.

٢ـ یک قطعه در مرقّعی که مقابل یک قطعه از خطوط رشیدا، سوره فاتحه را عیناً نقل کرده بود، مهدی بیانی در دست فروشنده‌ای در تهران رؤیت کرده با رقم «کتبه العبد المذنب محمد مقیم الحسینی غفر ذنوبه.

٣ـ یک قطعه بارقم «مشقه الفقیر المذنب الراجی محمد مقیم الحسنی غفر ذنوبه» در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده.

محمد مقیم حسینی مرعشی شکسته نستعلیق‌نویس است و در اوایل سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و به خط وی یک نسخه مکاتبات و رسالات ظهوری به آقاحسین خوانساری (در مورد منع استعمال شراب) در نزد آقای احتشام نمایندهٔ آستان قدس توسط مهدی بیانی دیده شده که رقم «... و انا العبد الاقل المذنب ابن میرزا حسین المرعشی محمد مقیم مرعشی» داشته است.

محمد مقیم یزدی فلزکار و نقّار و اسطرلاب‌ساز سده یازدهم هجری قمری است از آثار وی اسطرلاب برنجی است که در موزه ملی ایران (باستان) موجود است. این اثر تاریخ ١٠٥٢ هجری قمری دارد و نقّاشی و خط آن توسط نصیر محمدمهدی یزدی صورت گرفته است. به نقل از استاد کریم‌زاده، از آثار دیگر وی اسطرلاب نفیسی است در موزه بریتانیا که جهت شاه عباس دوم ساخته شده و تاریخ ١٠٥٧ دارد.

محمد مقیم موسوی خطّاط است و از آثار او کتیبه داخل بقعه علی‌بن محمدباقر (مشهد اردهال) در کاشان است به خط ثلث که تاریخ ١١١٨ هجری قمری دارد.

محمد منشی غزنوی نقّاش و قلمدان‌ساز و خطّاط اواخر قرن دهم هجری قمری است. از آثار کم‌نظیر این استاد به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان جعبه قلمدان میز مانندی است که برای همایون پادشاه هند ساخته شده و با انواع هنرهای منبّت و خط تزئین گشته و تاریخ ٩٩٨ هجری قمری دارد با رقم «مخترع این قلمدان بندهٔ کمین شیخ محمد غزنوی ...»

محمد منشی قمی ـ خواجه میر شکسته تعلیق نویس است و در قرن نهم می‌زیسته و از منشیان دربار رستم آق قویونلو بوده بسیاری از احکام و مناشیر رستم به خط اوست. وی در آخر ترک ملازمت کرده و در قم منزوی شده است.
گلستان هنر ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمد منیر ـ میر
خطّاط و کتیبه‌نگار عثمانی است و از نمونه آثار وی لوحه ایست در موزه آثار اسلامی ترک استانبول با رقم «نمقه میر محمد منیر»
احوال و آثار خوشنویسان

محمد مؤذن مصحفی ـ جامی صحاف و جلدساز و شیرازه بند است.
تاریخ بیهقی ـ صحافی سنتی

محمد موسوی هندی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ یک نسخه قرآن وزیری به خط نسخ و رقاع با رقم «... بیدالاقل محمد الموسوی الشهیر به هندی (قرن سیزدهم) در دانشگاه استانبول.
۲ـ یک نسخه دعای مشلول به قطع وزیری و به خط نسخ و رقاع به تاریخ ۱۳۰۱ (احتمالاً) در کتابخانهٔ مجلس.
احوال و آثار خوشنویسان

محمدموسی سر هندی ـ میر از خوشنویسان قرن دوازدهم هجری قمری هندوستان است و در زمرهٔ خوشنویسان محمد شاه هندی (۱۱۳۱ ـ ۱۱۶۱) بوده است. از نمونه خطوط وی یک قطعه در موزهٔ باستانشناسی دهلی است با رقم «العبد المذنب محمد موسی الحسینی غفر ذنوبه»
احوال و آثار خوشنویسان

محمد مؤمن خطّاط و کتیبه نویس است و از آثار او کتابه سنگ نوشته آب انبار بزرگ کوشک صفی کاشاست که تاریخ ۱۰۳۷ دارد.
آثار تاریخی کاشان و نطنز

محمد مؤمن خوشنویس است و به خط وی یک قطعه ثلث رقاع و رقاع کتابت با رقم «مشقه اقل الکُتّاب محمد مؤمن» و تاریخ ۱۰۲۱ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی است.

محمد مؤمن کاتب خوشنویس است و از نمونه آثار وی :
۱ـ یک نسخه فرهنگ جهانگیر به خط نستعلیق است متعلّق به کتابخانه کاخ موزه گلستان با رقم و تاریخ «کتبه العبد المذنب محمد مؤمن بتاریخ شهر ربیع‌الاول سنهٔ ۱۰۳۲»
۲ـ یک نسخه دیوان بابا فغانی (نستعلیق) با رقم «حرره العبد محمد مؤمن» متعلّق به کتابخانه آقای سلطان القرایی تهران
احوال و آثار خوشنویسان

محمد مؤمن نقّاش زیبانگار اوایل سده یازدهم هجری قمری و مشهور به میرزا سید شریف است از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر آبرنگی جوانی با آرایش صفوی و رقم «مشقه محمد مؤمن مشتهر بمیرزایی سید شریف» این اثر در حراج ساتبی ۱۹۷۶ لندن بفروش رسید. اثر دیگر وی تصویر جوان رزم‌آوری است که گلی را می‌بوید و تاریخ اثر پاک‌شده و رقم آن چنین است «محمد مؤمن سنهٔ »
استاد کریم‌زاده تصویر مردی را در موزه فایی آرت بوستون دیده که بدون رقم بوده، اما این اثر را منسوب به این استاد دانسته است.

محمد مؤمن اکبرآبادی ـ میر خوشنویس است و فرزند میرعبدالله مشکین رقم خوشنویس. دار شکوه بن شاه جهان او را به تعلیم خط فرزند خود

گماشت. محمد مؤمن با اینکه دستگاهی به هم زد اما گوشه‌نشینی اختیار کرد و وظیفهٔ خود را از دربار دریافت می‌داشت. تا اینکه در سال ۱۰۹۱ در سن نود سالگی درگذشت. از خطوط وی قطعه‌ای در کتابخانه ملی پاریس موجود است که تاریخ ۱۰۷۳ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد مومن بن محمد قاسم کرمانی از کاتبان سدهٔ دهم و از آثار خطی او:
۱ـ دیوان بابافغانی در کتابخانه مجلس به شماره ۱۴۸ به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۰۲ هجری قمری (فهرست)
۲ـ شاهنامه فردوسی که قبلاً در کتابخانه فرح پهلوی بوده به خط نستعلیق با ٤٤ مجلس نگاره و تاریخ ۱۰۰۸ هجری قمری.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محمد مؤمن بناء اصفهانی معمار و طراح و بنّا است. وی فرزند استاد علی‌بیک و از بنایان دورهٔ شاه سلیمان صفوی و یکی از سازندگان مدرسه کاسه‌گران اصفهان است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهانی

محمد مؤمن بن نصیر کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی مجموعهٔ رسالاتی است متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان که در ماهان نوشته شده و تاریخ ۱۰۸۳ هجری قمری دارند.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد مؤمن تبریزی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از خطوط او کتیبه سردر مسجد اسحاق (جنب مسجد جامع) تبریز است که شامل زمان شاه سلطان حسین و رستم خان بیگلربیگی آذربایجان برای بستن قمارخانه‌هاست. به خط ثلث و تاریخ شوال ۱۱۰٦.

نشریه دانشکده الهیات تبریز شمارهٔ اول سال ششم

محمد مؤمن حسینی اصفهانی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه رقاع با رقم «راقم الحروف محمد مؤمن ابن محمد هادی الحسینی الاصفهانی» و به تاریخ محرم ۱۱۹۰ از متروکات قوام‌السلطنه در کتابخانه مجلس است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد مؤمن شریف نطنزی از کاتبان سدهٔ دهم است. از آثار خطی او یک نسخه شرح‌الشرح سعدالدین نفتازانی است که در کتابخانهٔ غرب مدرسهٔ آخوند همدان به شماره ٤۰٤ به خط نستعلیق موجود است. این نسخه تاریخ شعبان ۹۷۹ هجری قمری دارد.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

محمد مؤمن طنبوره‌ای موسیقی‌دان و نوازنده مشهور طنبور در عصر صفوی و دربار شاه عباس کبیر است. حافظک از القاب اوست.

زندگی شاه عباس نصرالله فلسفی

محمد مؤمن کاظمی خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتابه لوحه‌های سنگی منصوب بر دیوار سردر مقبره مجلسی در اصفهان است که تاریخ ۱۰۹۲ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمد مؤمن کرمانی خوشنویس و شاعر است و فرزند عبدالله مروارید کرمانی بیانی خوشنویس. وی از منشیان دستگاه علیشیر نوایی است. محمد مؤمن کرمانی مردی سخندان بوده است که به دربار شاه اسماعیل صفوی راه یافته و از معلمین سام میرزا صفوی شده است. بعدها به دربار شاه تهماسب رفته و چون در سال ۹٤۷ از شاه رنجیده راه دیار هند در پیش گرفته و در سال ۹٤۸ در همانجا درگذشته است. محمد مؤمن از استادانی است که در هفت قلم مهارت داشته یکی از آثار

گرانبهای وی مرقّع عظیمی است که ظاهراً برای شاه تهماسب تهیه شده که بعداً صفحات آن پراکنده گردیده و تعدادی از آنها جزو مرقّع مالک دیلمی و سید احمد مشهدی و مرقّع دیگری که در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول است آمده است. بطور کلی علاوه‌بر صفحات پراکنده به خط نستعلیق که تاریخهایی از ۹۲٤ هجری قمری تا ۹٤۷ دارد دیگر خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک قطعه از مرقّع نستعلیق با خط ثلث و رقاع با رقم کتبه محمد مؤمن در اینورسیتهٔ استانبول

۲ـ یک قطعه از مرقّع مالک دیلمی به خط ثلث و نسخ و رقاع و نستعلیق کتابت با رقم «کاتبه محمد مؤمن» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول

۳ـ یک قطعه دیگر از مرقّع مالک دیلمی به خط ثلث و نسخ و رقاع و نستعلیق کتابت در خزینه توپ قاپوسرای استانبول

٤ـ یک قطعه دیگر از مرقّع مالک دیلمی با قلم نستعلیق کتابت و رقاع کتابت در همان کتابخانه

۵ـ دو صفحه از مرقّع سید احمد مشهدی به خطهای ثلث و نسخ و رقاه و نستعلیق کتابت که یکی تاریخ ۹۳۱ و دیگر ۹٤۵ دارد در همان کتابخانه

٦ـ یک قطعه از مرقّع ثلث و نسخ یاقوتی و رقاع کتابت و کوفی با تاریخ ربیع‌الثانی ۹۲٤ در اونیورسیته استانبول

۷ـ دو قطعه از مرقّع مالک دیلمی با تاریخهای ۹۳٤ و ۹٤۵ با قلمهای ثلث، نسخ، رقاع و نستعلیق در خزینه توپ قاپوسرا.

محمد مؤمن هروی خوشنویس است و با برادر خود محمدحسین مجلّد صحاف در کتابخانه خان خانان در هندوستان می‌زیسته و قبل از سال ۱۰۲۵ هجری قمری و تألیف مأثر رحیمی درگذشته است از نمونهٔ آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه شاهنامهٔ فردوسی در دو مجلد یا رقم و تاریخ «محمد مؤمن بن شاه محمود الهروی فی شهور سنهٔ ۱۰۱۳» متعلّق به کتابخانه ملک تهران

۲ـ یک نسخه دیوان امیر شاهی در مجموعهٔ مهندس عباس مزدا تهران با تاریخ محرم ۹۷۱

۳ـ یک نسخه رسالهٔ موجودات و موجودیت فارسی از میرسید شریف که در برهان‌پور نوشته شده و تاریخ ۱۰۱۸ هجری قمری دارد در کتابخانهٔ مرحوم حاج سید نصرالله تقوی تهران

محمد مهدی خطّاط و خوشنویس دوران فتحعلی‌شاه است وی کتیبه‌های مدرسه خان مروی را در سال ۱۲۳۰ هجری قمری نوشته است.
آثار تاریخی تهران

محمد مهدی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه زیارت و ادعیه (بیاضی) به خط نسخ و رقاع با رقم «... و انا العبد ... محمد مهدی» با تاریخ ۱۲٤۰ (هجری قمری) در مجموعه حاج سید نصرالله تقوی. (بیانی)

محمد مهدی از نقّاشان هندی است که احتمالاً در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته وی در گل و مرغ سازی مهارت داشته و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم تصویر گل و مرغی زیبایی است که در حراج ساتبی ۱۹۸۰ به فروش رفته و رقم داشته «محمد مهدی»

محمد مهدی اصفهانی ـ آقا خطّاط و خوشنویس دورهٔ قاجاری است و از آثار او کتیبهٔ ازارهٔ مسجد شاه تهران است. از شاگردان مشهور وی میرزا محمد خوانساری است.

محمد مهدی امامی (میرزا جان) از خانوادهٔ هنرمند امامی‌های اصفهانی است و از آثار دیده شده وی جلد زرنشانی است با رقم «میرزا جان سنهٔ ۱۲٤۲» (هجری قمری) باید یادآور شوم که

نام وی محمد مهدی است و نام هنری و شهرت وی میرزاجان است. این اثر در مجموعه آقای استاد ادیب برومند است.

محمد مهدی بن محمد نقّاش و خطّاط دوره فتحعلی‌شاه قاجار است که در ابری‌سازی و تذهیب و تشعیر و گل و مرغ سازی و چهره‌پردازی استاد بوده و خط نسخ و رقاع و شکسته را خوش می‌نوشته است. از آثار دیده شده و شناخته شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم، عبارتند از:
۱ـ قلمدان ابری با رقم «حرره محمد مهدی بن محمد من یوم الاثنین سنه ۱۲۲٦ الهجریه المقدسه الشریعه» در مجموعه آقای کریم‌زاده.
۲ـ قلمدانی ابری به همان شیوه و رقم و تاریخ «حرره العبد محمدبن محمد فی سنه ۱۲۲٦»
۳ـ قلمدان‌گل‌و مرغی با رقم «محمد مهدی ۱۲۲۰»
٤ـ تصویر شاهزاده‌ای در قیافه عباس میرزا قاجار با رقم «العبد محمد مهدی»

محمد مهدی تبریزی نسخ نویس و نستعلیق نویس است و از آثار وی یک نسخه قرآنی به خط نسخ و ترجمه آن به خط نستعلیق است که در کتابخانه مجلس شورا موجود است و تاریخ ذیحجه ۱۱۰۸ دارد.

محمد مهدی تهرانی خوشنویس دربار فتحعلی‌شاه قاجار است و تا زمان ناصرالدین شاه در قید حیات بوده است. وی نه تنها در کتیبه‌نگاری استاد بوده است، بلکه همه خطوط را به ویژه نستعلیق را نیکو می‌نوشته. از نمونه آثار محمد مهدی تهرانی به نقل از دکتر بیانی و آثار تاریخی عبارتند از:
۱ـ کتیبه ازارهٔ مدخل مسجد سلطانی (امام) با رقم و تاریخ «کمینه کاتب الحضرة السلطانی محمد مهدی الطهرانی ۱۲۲۱»
۲ـ کتیبهٔ تخت مرمر سلیمانی در محوطه کاخ گلستان
۳ـ یک نسخه ادعیه در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان به قلم کتابت نستعلیق به تاریخ رمضان ۱۲۱۳
٤ـ یک نسخه دیوان فتحعلی‌شاه در همان کتابخانه
۵ـ نسخه‌ای دیگر از دیوان فتحعلی‌شاه در همان کتابخانه
٦ـ یک نسخه دیوان حافظ به قلم کتابت (نستعلیق) با تاریخ محرم ۱۲۰٤ که به رؤیت مهدی بیانی رسیده است
۷ـ یک قطعه سیاه مشق در مجموعه مهدی بیانی که احتمالاً برای میرزا محمد خوانساری استاد کلهر نوشته شده
۸ـ کتیبه گنبد آستان حضرت معصومه در رقم که تاریخ ۱۲۱۸ دارد
۹ـ کتیبه در طلای آستان حضرت معصومه با تاریخ ۱۲۲۱ که در اطراف همین در لوحه مرمر است از اشعار فتح علی خان صبا (نستعلیق)
۱۰ـ دو کتیبه به تاریخ ۱۲٦۲ در بقعه منوچهر خان معتمدالدوله در آستان حضرت معصومه قم (نستعلیق)
۱۱ـ کتیبه مسجد سلطانی (امام) تهران به خط ثلث و تاریخ ۱۲۲۱
۱۲ـ ادعیهٔ هفته نیم ربعی، جلد روغنی سر لوح مرصّع به خط نسخ کتابت و نستعلیق کتابت و تاریخ رمضان ۱۲۱۳ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان. سال مرگ وی مشخص نیست اما آثارش بین سالهای ۱۲۰٤ تا ۱۲٦۲ هجری قمری دیده شده است.

محمد مهدی حجاب شکسته تعلیق نویس است که به تجارت مشغول بوده است. به نوشته آثار عجم تولدش به سال ۱۲۲٤ در شیراز و مرگش به سال ۱۳۰٤ بوده. وی از عربی و ادبیات منطق کلام بهره‌ای داشته و شعر نیز می‌سروده است.

محمد مهدی حسینی کتیبه نگار است و ثلث و نستعلیق را خوش می‌نوشته و از نمونه آثار وی

کتیبه سنگاب مدخل مدرسه چهار باغ اصفهان است. به قلم ثلث و نستعلیق که تاریخ شعبان ۱۱۰۰ دارد و این سنگاب عمل محمد طاهر است.

محمد مهدی حسینی فراهانی (ملک الکتاب) خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان حافظ به خط شکسته نستعلیق و تاریخ ۱۲۳۶ هجری قمری است که به شماره ۳۵۹ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان می‌باشد.

گلستان خیال

محمد مهدی شیرازی از کاتبان خوشنویس نیمه اول قرن سیزدهم هجری قمری است. از نمونه خطوط وی یک نسخه کلیات سعدی متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است با رقم «کتبه العبد الاقل محمد مهدی شیرازی حسب‌الفرمودهٔ ... میرزا رضاقلی»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد مهدی شیرازی خوشنویس خط نستعلیق است و به خط وی ترجمه قرآنی است به تاریخ رجب ۱۱۱۷ که متن آن را قاسم‌بن محمد شیرازی نوشته و جلد آن کار آقاباقر است و در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان می‌باشد

احوال و آثار خوشنویسان

محمد مهدی فراهانی از خوشنویسان دربار فتحعلی‌شاه است. وی از بستگان میرزا بزرگ قائم مقام بود که تحصیلات مقدماتی را در فراهان و بروجرد به پایان رسانده و سپس به مشق خط پرداخته و در خط نستعلیق و شکسته استاد شده، سپس توسط فتحعلی‌شاه ملک‌الشعرا به دربار راه یافته و از طرف فتحعلی‌شاه به لقب ملک‌الکتاب مفتخر شده است. آثار تاریخدار وی تا سال ۱۲۶۳ دیده شده است. در منتظم ناصری آمده است که در سال ۱۲۶۹ به اعطای یک توپ جبه ترمه نایل آمده است. به سرعت کتابت مشهور بوده. از آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک نسخه شش دفتر مثنوی مولاناست به تاریخ ۱۲۶۳ با رقم «علی ید حقیر الفقیر محمد مهدی ملک الکتاب» متعلّق به کتابخانه کاخ موزه گلستان

۲ـ یک نسخه انجمن خاقان با تاریخ ۱۲۳۵ در همان کتابخانه

محمد مهدی گلپایگانی کاتب خوشنویس است و از نمونه آثار وی یک نسخه نفایس‌الفنون که در تهران به چاپ رسیده با رقم و تاریخ «بتاریخ بیست و هفتم شهر جمادی الاول سنهٔ ۱۳۰۹ حرّره محمد مهدی الگلپایگانی»

محمد مهدی مذهّب تذهیب‌کار است و به نوشته مؤلف احوال و آثار نقّاشان در جنب مسجد جامع تهران می‌نشسته و بکار تذهیب و طلاکاری می‌پرداخته است. از آثار دیده شدهٔ وی تذهیب یک نسخه ادعیه صباح است به خط میرزا حسن خوشنویس و تذهیب وی که تاریخ ۱۲۷۵ هجری قمری دارد. این اثر در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.

محمد مهدی مشهدی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن رقاع و نسخ با رقم «... علی یدالعبد الاقل محمد مهدی الکاتب المشهدی سنهٔ ۱۰۱۱» برای فروش عرضه شده است. (بیانی)

محمد مهدی یزدی (ابن محمد امین) نقّاش و نگارگر فلزات و اسطرلاب ساز و شاگرد محمد مقیم یزدی است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ اسطرلاب زیبایی با رقم «نقشه محمد مهدی الیزدی» در بریتیش میوزیوم.

۲ـ اسطرلابی با رقم «نقشه محمد مقیم الیزدی عفی عنه و «نفقه محتاج الی الله الغنی محمد مهدی الیزدی» در همان موزه
۳ـ اسطرلابی با تاریخ ۱۰۵۹ هجری قمری که به شاه عباس دوم تقدیم شده، این اثر در موزه پاریس است
٤ـ اسطرلابی با نقوش زیبا و کنده‌کاری و رقم «محمدمهدی بن محمدامین الیزدی»

محمد میر دهلوی خوشنویس است که نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته وی شعر می‌گفته و «میرسوز» تخلّص داشته است. در دوره سلطنت شاه عالم که اوضاع دهلی متشنج شد به سال ۱۱۹۱ به مرشدآباد رفته و بعد به کلنهو آمده و در همانجا در اوایل سده سیزدهم درگذشته است.
تذکرهٔ هفت قلمی

محمد ـ میرزا شکسته‌نویس و شاعر است و به نقل از نصرآبادی خط شکسته را به شیوه میرزا حسین خوب می‌نوشته. وی از بستگان نصرآبادی است و در عهد صفوی می‌زیسته.

محمد میرزا خطّاط و نستعلیق نویس است و از آثار خطی او کتیبهٔ دور گنبد خواهر امام در شهر رشت می‌باشد که تاریخ ۱۳۰٦ هجری قمری دارد.
از آستارا تا استارباد

محمد میرزا قاجار از شاهزادگان قاجار و از نوادگان فتحعلی‌شاه است که نستعلیق را خوش می‌نوشته و در سال ۱۲۹۰ درگذشته است. از نمونهٔ خطوط او یک قطعه در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان موجود است با رقم و تاریخ «محمد میرزا ۱۲۸۰»
احوال و آثار خوشنویسان

محمد میرزا مهندس از شاهزادگان با کمال قاجاریست که در طرّاحی ساختمان و مهندسی بناها استاد بوده است. از آثار وی یکی نقشه اراضی مکه و کوههای شهر و مساجد معروف آن است با رقم «رسمه بنده درگاه حاج محمد میرزا مهندس ۱۲۹٤»
و دیگر نقشه مسجد و ضریح مبارک حضرت رسول (ص) می‌باشد با رقم «رسمه بنده درگاه عالم پناه حاجی محمد میرزا مهندس ۱۲۹٤» این دو اثر که در نوع خود در آن دوره کم‌نظیر است در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد. (کریم‌زاده)

محمد میرک از کاتبان اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری است و از نمونه کارهای خطی وی :
۱ـ یک نسخه دیوان ظهیر فاریابی در کتابخانهٔ دانشکدهٔ ادبیات تهران به شماره ۱٤۰ د به خط نستعلیق و تاریخ جمادی‌الاول ۱۰۰۸ هـ. ق
۲ـ دیوان کمال اسماعیل اصفهانی در کتابخانه مجلس به‌شماره ۱۰۵۰ به‌خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۰۲ هـ. ق

محمد ناصر از صحافان قرن سیزدهم هجری در دوران قاجاریه است و از کارهای وی در کتب زیر موجود است :
۱ـ در توزوک تیموری نوشته میرزا عضدالدوله در رجب ۱۲٤۵ که کار وی تاریخ ۱۲۷۵ دارد (فهرست تاریخ آتابای)
۲ـ در کتاب حبیب‌السیر دفتر سوم در ۱۲۷۵ (فهرست آتابای)
۳ـ در حدیقة الحقیقه مربوط به سده ۱۰ و ۱۱ در سال ۱۲۵۵ (فهرست آتابای و بیانی)
٤ـ در دیوان انوری نوشته خان محمد قریشی بن عبدالنبی قریشی (۹۸۹) در سال ۱۲۷۷ (فهرست آتابای)
۵ـ در کلیات خاقانی نوشته محمد لطیف شوخی بخاری (شعبان ۱۰۱۵ و رجب ۱۰۱۷) بی‌تاریخ (فهرست آتابای ـ بیانی)
٦ـ در سلسلة الذهب نوشته محیی‌الدین نقشبندی (۱۲۲٦) در سال ۱۲۵۵
فهرست آتابای

محمد ناصر بخارایی خوشنویس اواخر قرن دهم و از شاگردان میرحسین میرکلنگی است و در هنگام تألیف مناقب هنروران (سال ۹۹۵) در بخارا می‌زیسته از نمونهٔ آثار وی یک قطعه از مرقّعی است با رقم «مشقّه العبد محمد ناصر» متعلّق به کتابخانهٔ روان کوشکو استانبول

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ناصر خان ظهرالسلطان از اعقاب قاجار و فرزند بزرگ ظهیرالدوله صفاعلیشاه است که در آبرنگ و رنگ و روغن مهارت دارد. ناصرخان که وزیر دربار و ایشک آقاسی ناصرالدین شاهی است شاگرد مهدی مصوّر الملک و امین بیگ یکی از مأمورین عالی رتبه عثمانی می‌باشد. ظهیرالدوله سه پسر داشته و دخترش ولیه صفا فروغ‌الملوک نیز نقّاش بوده است افضل الملک در کتاب افضل التواریخ راجع به این هنرمند شرحی آورده و به القاب وی که خان خانان و ظهیرالسلطان نامیده می‌شده اشاره دارد. از نمونهٔ آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :

۱ـ تصویر شبیه صفی علیشاه که در تالار انجمن درویشان بوده و اکنون در مزار پیر درویشان مشاهده می‌شود

۲ـ تصویر مظفرالدین شاه قاجار با رقم «خانه زاد محمد ناصر خان خانان ۱۳۱۵» (هجری قمری) این اثر آبرنگی در حراج ساتبی سال ۱۹۷۷ لندن بفروش رسیده.

محمد نادر سمرقندی نقّاش چهره‌نگار و شبیه ساز و گل و مرغ ساز اهل کشمیر است که در هند سکونت داشته. اخبار دیگری از وی در دست نیست. اما آنچه مسلم است وی نقّاش دورهٔ جهانگیر شاه می‌باشد. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان و هنر و مردم عبارتند از :

۱ـ تصویر گلی زیبا و یک پروانه که در هنر و مردم شماره ۱۵۱ (صفحه ۱۸) در مقاله دکتر مهدی غروی به چاپ رسیده است. این اثر تاریخ ۱۰۲۰ هجری قمری دارد. اصل اثر متعلّق به مجموعهٔ سرکاوس جی جهانگیر می‌باشد.

۲ـ تصویر تمام قد خلیل اله خان با رقم «عمل محمد نادر السمرقندی»

۳ـ تصویر شیخ محمد نواب با همان رقم

٤ـ تصویر طراحی‌های بدن انسان و صورت عزت خان با همان رقم

۵ـ تصویر تمام قد باقر اعظم خان ساوجی با همان رقم

٦ـ تصویر باز شکاری بزرگی در مقابل یک گل زیبا با همان رقم

۷ـ تصویر پیرمردی با ریش سفید عمامه سفید که با شاهزادهٔ جوانی مشغول صحبت است در زیر اثر نوشته شده «معلم و شاگرد، اثری از محمد نادر سمرقندی پیش از ورود به هند

۸ـ تصویر اعظم خان کوکاو پرنس دانیال جوانترین برادر جهانگیر که در حواشی اثر اشعاری نوشته شده است. این دو اثر در نمایشگاه بریتیش میوزیوم توسط آقای کریم‌زاده دیده شده است.

۹ـ پرتره میرزا بهرام یار در همان نمایشگاه

۱۰ـ تصویر شیخ شیر احمد که در حراج ساتبی سال ۱۹٤۱ بفروش رفته و رقم «عمل محمدنادر سمرقندی» داشته است

محمد ناصر مجلد نقّاش و نگارگر روی چرم و پارچه و آرایش جلد است و با سجع محمد ناصر امید شفاعت دارد رقم می‌زده و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم یکی جلد تیماج سبزرنگی است که با گلهای برجسته و طلایی تزئین شده و رقم دارد «محمد ناصر امید شفاعت دارد ۱۲۵۵» (هجری قمری) و دیگر جلد تیماج سبز یشمی رنگی است که با نقوش زیبا مزیّن شده و با همان سجع رقم خورده و تاریخ ۱۲۵۷ هجری قمری دارد. هر دو اثر در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

محمد نبی قلمدان ساز نقّاش است و در ولایت هند در حدود قرن دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده قلمدان تابوتی بزرگی است که با نقش گل و مرغ و حیوانات و شکارچیان زینت شده و رقم دارد «رقم زد کمینه محمد نبی» این اثر در مجموعه دکتر ناصر خلیلی است.

محمد نبی خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی خوشنویس (متوفا ۱۱۲۶) او را معاصر خود دانسته و گوید از ولایت‌داران است.

محمد نجّار ـ سید نجّار و نقّار است و از ساخته‌های او ضریح مشبک و در ورودی امامزاده شفیع شاندرمن از توابع لاهیجان است که به اتّفاق برادرش سید احمد که هر دو از پسران استاد آقابابا نجّار هستند در سال ۱۰۷۳ هجری قمری ساخته است.

از آستارا تا استاراباد

محمد نجّار ـ استاد نجّار و نقّار و منبّت‌کار است و از آثار وی در ورودی مسجد جامع استراباد است در گذرپای سرو با رقم «عمل استاد محمد نجّار خلف مرحوم استاد علی محمد بنا سنهٔ ۱۲۸۸» (هجری قمری)

محمد نجّار مقیمی ـ استاد نجّار و گره‌کار و آلت ساز عصر صفوی است نام وی جزو سازندگان یکی از صندوقهای امام زاده عبدالله آینه‌ورزان ذکر شده است این صندوق گره‌کاری است و تاریخ ۱۰۷۷ هجری قمری دارد.

محمد (نجّار لواسانی) نجّار و نقّار و نگارگر چوب است. برادرش استاد حسین و پدرش استاد حسن نیز هنرمند بوده‌اند و از آثار این هنرمندان صندوق منبت بقعه بی‌بی شهربانوست که تاریخ ۸۸۸ هجری قمری دارد.

محمد نجّار لواسانی نجّار و نقّار سدهٔ دهم هجری است وی در سال ۹۲۷ در ورودی بقعهٔ سلطان ابابکر کیا را در دهکدهٔ کلا از دهکده‌های میانرود بالا نور ساخته است.

از آستارا تا استاراباد

محمد نجفی ـ سید خوشنویس است و مهدی بیانی او را از خوشنویسان سده دهم هجری قمری دانسته و از نمونه آثار وی قطعه‌ای از یک مرقّع متعلّق به کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول را با قلم کتابت حفی و با رقم «سید محمد نجفی گذرانید» ذکر می‌کند.

محمد نجّار کاشانی نجّار و گره‌چین است و در قرن سیزدهم می‌زیسته و از آثار او درب گره چینی ضریح سلطان محمد باقر مشهد اردهال است. این در فعلاً متعلّق به موزهٔ باغ فین کاشان می‌باشد.

محمد ندیم نقّاش و قلمدان‌ساز هندی است که در گل و مرغ و حل کاری مهارت داشته و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم قلمدان گل و مرغی است با رقم «محمد ندیم ۱۱۰۰» (هجری قمری)

محمد ندیم از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری قمری است و از نمونه خطوط وی قطعه‌ایست متعلّق به کتابخانهٔ مرحوم حاج سیدنصرالله تقوی با رقم و تاریخ «مشقّه العبد محمد الندیم غفرله ۱۲۹۶»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ندیم‌باشی ـ میرزا خوشنویس و شاعر است وی طبق نقل سپهر نستعلیق و نسخ و شکسته را خوش‌می‌نوشته‌و به‌سال ۱۲۹۰ درگذشته است.

محمد نرگس بن احمد از خوشنویسان عثمانی است نستعلیق و ثلث و نسخ را خوش می‌نوشته و

سریع‌القلم بوده است کتابت یک نسخه عوامل و یک نسخه تفسیر بیضاوی را به او نسبت می‌دهند. مرگ وی را میرزا حبیب به سال ۱۰۴۴ هجری قمری در استانبول نوشته است.

محمد نصر خطّاط و خوش‌نویس سدهٔ دوازدهم قمری است و از نمونهٔ خطوط او کتابه لوح سنگی بالای کتیبه سردر مسجد ذوالفقار اصفهان است که تاریخ پنجم رمضان ۱۱۰۹ دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمد نصیر خوشنویس است و او را شاگرد سیدعلی خان جواهر رقم دانسته‌اند. محمد نصیر استاد مشق شاهزاده محمد کام‌بخش هندی بوده است. وی جز نستعلیق در ثلث و نسخ و رقاع مهارت داشته و در کتاب حدود العالم در سال ۱۰۷۸ هجری قمری شرحی دربارهٔ وی آورده شده. از آثار دیده شده محمد نصیر به نوشته دکتر مهدی بیانی قطعه‌ای مذهّب به نسخ و رقاع با رقم «حرره من الاحیاء الفقیر الحقیر محمد نصیر غفرله ذنوبه فی دارالخیر اجمیر فی شعبان المعظم من شهور سنهٔ ۱۰۹۲ این اثر در مجموعهٔ دکتر مهدی بیانی است.

محمد نصیر خوراسکانی ـ میر کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع رحلی با تزئینات و به خط نسخ و رقاع و ترجمه نستعلیق با رقم «اقل عبادالله ابن امیر محمد سعید الحسینی الطباطبائی، میر محمد نصیر الخوراسکانی، با تاریخ بیع‌الاول ۱۱۱۳ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد نصیر طبیب اصفهانی خوشنویس (شکسته تعلیق) شاعر، حکیم و طبیب بوده است. در هیأت و ریاضی و فلسفه و لغت عربی و فارسی دست داشته و در آخر عمر در شیراز می‌زیسته است، وی حواشی بسیار بر کتب نوشته و از آثار او در طب «شفاءالاسقا» است. مرگ او را در کتاب نجریةالاحرار به سال ۱۱۹۱ هجری قمری نوشته‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد نصیر طرب محمد نصیر کوچکترین فرزند شاعر و عارف و عالم بزرگ همای شیرازیست. نام کاملش میرزا ابوالقاسم محمد نصیر است و تخلّص شعری او طرب می‌باشد.

طرب پدر دانشمند و سخنور بزرگ معاصر جلال‌الدین همایی است که علاوه بر هنرهای مختلف، خط نسخ و نستعلیق را نیکو می‌نوشته است. تولد وی در روز شنبه دوازدهم ذی‌القعده سال ۱۲۷۶ قمری در اصفهان و مرگش در ربیع‌الثانی ۱۳۳۰ قمری در همین شهر اتّفاق افتاده و در امامزاده احمد در کنار مدفن پدرش به خاک سپرده شد، سنگ قبرش به خط ثلث زیبای میرزا عبدالحسین قدسی است.

استاد همایی در مقدمه دیوان طرب که به سال ۱۳۴۳ شمسی در تهران منتشر شده است شرح کامل زندگی وی را آورده و خط پدر را در نستعلیق چنان ستوده که وی را سرآمد خوشنویسان این قلم دانسته است. نمونه خط وی در نزد خانواده و نزدیکانش فراوان است و دو اثر به خط وی به چاپ رسیده که یکی ترجیع‌بند عرفانی اوست به سال ۱۳۲۷ قمری و دیگر قطعاتی که در پایان دیوان پدرش همای شیرازی به سال ۱۳۳۰ هـ. ق چاپ شده است. طرب برای آموزش خط نستعلیق معتقد بود که باید از نسخ آغاز شود و خود اگرچه شاگرد میرزا عبدالرحیم افسر شاعر خوشنویس بود اما شیوه وی را ادامه نداد و مدتها از روی خط میرعماد و محمدصالح و آقا محمد سمسوری و رضاقلی ادیب شیرازی به تمرین پرداخت. وی‌علاوه‌برخط در جوهر و مرکب‌سازی

و ساختن شنگرف و لاجورد و سفیداب و زرافشانی کردن کاغذ مهارت داشت. شرح کامل زندگی وی به وسیله استاد جلال همایی نوشته شده و در احوال و آثار خوشنویسان نیز آمده است.

محمد نصیربن محمد ابراهیم کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع نیم ورقی، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ که به فرمان عباس میرزا نوشته شده با رقم «... محمد نصیربن محمدابراهیم و تاریخ محرم ۱۲۲٤ دارد در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد نعیم اصفهانی از خوشنویسان دربار اورنگ زیب (۱۰٦۸ ـ ۱۱۱۹) پادشاه هند است. از نمونهٔ آثار وی یک صفحه از بیاض بختاورخان در موزهٔ باستان‌شناسی دهلی است با رقم «کتبه محمد نعیم» اثر دیگر وی قطعه‌ای نسخ است در مجموعه دکتر مهدی بیانی

احوال و آثار خوشنویسان

محمد (نقّاشباشی) نقّاش عهد فتحعلی‌شاه است که در دورهٔ محمد شاه به لقب نقّاشباشی مفتخر گشته است اما از شرح زندگی این نقّاشباشی چندان اطلاعی در دست نیست و آثار معدودی از وی دیده شده. از جمله :

۱ـ جعبه بسیار زیبا و ارزنده‌ای از کارهای روغنی وی در موزه نگارستان تهران بوده است با رقم «رقم کمترین محمد ۱۲۳۸» (هجری قمری)

۲ـ به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان. تصویر مجلس عروسی ناصرالدین شاه با رقم «محمد نقّاشباشی ۱۲۵۵»

۳ـ به نقل از مؤلف همان کتاب مینای گل و مرغی که در مدالیون مختلف آن تصاویر دختران زیبا بوده با رقم «کمترین محمد»

محمد نقّاش فراهانی نقّاش نیمه اول سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. از آثار وی مرمت نقّاشی‌های امازاده حسن است. با رقم «قلم محمد نقّاش فراهانی» این اثر تاریخ ۱۳٤۰ هجری قمری دارد.

محمد نقّاش کاشانی کوزه نقّاش است و در قرن ششم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او نقّاشی و نقش‌افکنی بر روی کوزه‌ایست که در موزه لور پاریس موجود است.

آثار ایران بنیاد پژوهش‌های اسلامی

محمد (نقّاش نایینی) نقّاش و پدر محمود شاه منبت‌کار و نجّار نایینی است. زیرا در رقم سازنده منبر منبت مسجد نایین آمده است. «استاد محمود شاه بن محمد نقّاش» واین اثر تاریخ سال ۷۱۱ هجری قمری دارد.

محمد نقی زنگنه نظیر کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه کلیات سعدی است به خط نستعلیق که در اصفهان به تاریخ رجب ۱۳۰۹ نوشته شده است. این نسخه در موزه شهر تفلیس گرجستان موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

محمد نقشی قاطع قاطع زبردست عثمانی که در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته. وی علاوه‌بر هنر قطاعی خط نستعلیق را استادانه می‌نوشته و با رقم «فقیر نقشی المذنب» و یا «احقرالعباد محمد نقشی ابن عبدالله بچرکس زاده غفرله» امضا می‌کرده است، استاد کریم‌زاده چند اثر وی را دیده است.

محمد نوائی کاشانی ـ شمس‌الدین خوش‌نویس و شاعر است و به نوشته تحفه سامی «نوایی» تخلّص دارد وی در سده دهم هجری قمری می‌زیسته است.

محمد نوری کاتب خوشنویس است و از آثار خطور وی یک نسخه طیبات سعدی متعلّق به کتابخانه دکتر مهدوی است که تاریخ ربیع‌الثانی ۱۲۸۵ دارد با رقم حرّره الاقل محمدبن محمد هادی النوری

احوال و آثار خوشنویسان

محمد نوری از مذهّبان چیره دست عثمانی است، از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم آرایش و تذهیب استادانه یک نسخه قرآن کریم است که به خط سید حسینی حامد به سال ۱۲۰۰ هجری قمری کتابت شده و رقم مذهّب به صورت «ذهبه حاج حافظ محمد نوری» در آن دیده می‌شود.

محمد نورالدین خوشنویس و شاعر است و از آثار او قطعه شعری از خود او در مرقّعی از کتابخانه دانشگاه استانبول آمده است که تاریخ ربیع‌الاول ۹۳۳ دارد با رقم «راقمه و ناظمه نورالدین محمد»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد نوری بورسوی. خطّاط و نقّاش و طراح است که نقوش طغرایی و خطوط را به شیوه‌ای خاص بر روی برگ نقش می‌زده این هنر که اصل آن از چین است در سدهٔ یازدهم هجری قمری در عثمانی باب شده و هنرمندانی چیره‌دست در آن مهارت یافته‌اند. این هنرمند که در اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری می‌زیسته. از استادان این هنر محسوب می‌شود و در مجموعه آقای کریم‌زاده یکی از آثار وی که طغرای نام حضرت امیرالمؤمنین با رقم «اثر محمد نوری بروسه معمولاتی» موجود می‌باشد.
البته این هنر امروز معمول نیست و آثار هنرمندان این رشته بیشتر در موزه‌ها و مجموعه‌هاست. در کتاب احوال و آثار نقّاشان چگونگی این هنر را در پاورق صفحه ۱۰۹۶ شرح داده است.

محمدولی بن صدر شیرازی نگارگر و خطّاط و جلدساز و قلمدان ساز شیرین قلم شیرازی است. که در ارائه مجالس رزمی و بزمی استاد بوده است و در نگاره‌های خود به افسانه‌های ملی توجه داشته. از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ قلمدان رزمی پرکاری که با تصاویر رستم و افراسیاب و جنگ آنها زینت شده و اشعاری به خط نستعلیق غبار بسیار دل‌انگیز از شاهنامه بر آن نوشته شده. این اثر که به حاجی معتمدالدوله هدیه شده و القاب بسیار برای او آورده رقم دارد «... عمل داعی دولت ابد مدت، محمد ولی‌بن جناب الصدرالشیرازی ربیع‌الثانی ۱۲۹۷» . این قلمدان در مجموعه دکتر ناصر خلیلی است.
۲ـ تصویر زنی زیبا بر روی یک قلمدان که قلیانی به دست دارد و دو کنیزک سیاه و سفید کنار اویند. تذهیب استادانه این اثر خود نشان می‌دهد که وی از متبحرین این هنر می‌باشد و رقم دارد «راقمه محمد ولی ۱۲۹۸»
۳ـ قلمدان گل و مرغی در شیوه لطفعلی با مناظر مختلف و رقم «محمد ولی ۱۲۹۰» (تاریخهای هجری قمری هستند)

محمد وسیم کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قاموس اللغة فیروز آبادی به قطع وزیریَ بزرگ مجدول و مذهّب در کتابخانه کاخ موزه گلستان است این نسخه تاریخ ربیع‌الثانی ۱۳۱۸ و رقم «... و انا العبد الداعی ... محمد الوسیم ابن المرحوم المغفور الشیخ جلال الدین ابن المرحوم الشیخ محمد الوسیم.»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد ولی استرآبادی نگارگر جانورساز و نقش‌پرداز اهل استرآباد است که در اواسط سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته. تنها اثر دیده شدهٔ وی تصویر اژدهای عظیم‌الجثه‌ایست که روی

صخره‌ای قرار گرفته و حیوانات و انسانها را به وحشت انداخته و رقم دارد «مشق محمد ولی (یا میرزا ولی) استرآبادی. این اثر در آلبوم شماره 2153 توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد هادی نگارگر و فلزکار و نقّار اشیاء سخت و عاج است و از آثار ارزنده وی به نقل از استاد کریم‌زاده یکی خنجری است استادانه با رقم «عمل محمد هادی سنه ۱۲۱۷» که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است. دیگر اثر وی تزئینات یک کار فولادی است با «عمل محمد هادی ۱۲۱٤». به سومین اثر دیده شده از این هنرمند خنجر دسته عاجی است با تصویر محمد شاه با قیافه عباس میرزا که در دسته آن نقش گردیده و به خط زیبایی در بالا و پایین آن نوشته شد.

مثال محمد شه بی مثال ـ سپهر جلال آفتاب جمال و رقم‌دار «فرمان آقا قادالو ـ رقم محمد هادی ۱۲۱۵» (تاریخها همه هجری قمری است)

محمد هادی (محمد هادی اول) نقّاش و تشعیرکار و تذهیب‌ساز مشهور سدهٔ دوازدهم هجری قمری است که به شیخ رمزی شهرت داشته است. عمدهٔ کارهای وی تذهیب و آرایش قطعات خطوط نام‌آوران این هنر است که در مرقعات گوناگون در موزه‌ها و مجموعه‌ها موجود می‌باشد. از تاریخ آثار بجامانده وی مشخص می‌شود که این هنرمند بین سالها ۱۱٤۸ تا ۱۱۷۵ هجری قمری فعالیت داشته است و با رقمهای «هادی از لطف علی اشرف شد و لطف حق هادی مهدی بوده و شد رقم در ملک هادی زرنشان و کلک هادی نمود رقم و محمد هادی امضا می‌کرده است. از آثار شناخته شدهٔ وی طبق تحقیق و شناخت آقای کریم‌زاده در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تذهیب و تشعیر یکی از قطعات میرعماد که در تاریخ ۱۰۲٤ هجری قمری نوشته با رقم «رقم بنده هادی ۱۱۷۰» این اثر در مجموعه آقای صمد خورشید است.

۲ـ اثر زیبای گل و مرغی با رقم «کلک هادی نمود رقم ۱۱٦۹» در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

۳ـ بیشتر آثار این هنرمند در چهار آلبوم، از هنرهای آسیایی انستیتوی علوم لنین‌گراد به چاپ رسیده که عبارتند از:

الف: مجموعه گل و برگ‌ها به شیوه حل کاری در یک قطعه با رقم «رقم بنده محمد هادی ۱۱٦۸»

ب: حاشیه قطعه خط یا مینیاتوری با تشعیر خرطوم فیلی و با همان رقم و تاریخ ۱۱۷۲

ج: تشعیر و تذهیب صفحه‌ای کامل در شیوه اسلیمی و ختایی با رقم «شد رقم از کلک هادی زرنشان ۱۱٦۹»

د: تشعیر استادانه کنار قطعه خطی با رقم «رقم بنده محمد هادی ۱۱۷۱»

ر: تشعیر و حل کاری گل و برگهای میخکی با رقم «کلک هادی نمود رقم ۱۱۷۰»

ز: اثر دیگر در این آلبوم با رقم «هادی از لطف علی اشرف شد» که احترام به استاد را با این رقم اظهار داشته است.

٤ـ قاب آینه کوچکی با سه مدالیون زن و مرد به شیوهٔ محمد زمان با رقم «در دارالسلطنه اصفهان رقم کمترین محمد هادی ۱۱۵۰»

۵ـ قلمدان تابوتی جعبه‌ای با تصاویر گل و تذهیب و رقم «رقم بنده محمد هادی ۱٤۸» که همان سال ۱۱٤۸ است. این اثر در مجموعه آقای دکتر ناصر خلیلی است.

٦ـ تصویر دو دسته گل خشخاش و هلو با رقم «لطف حق هادی مهدی بوده»

محمد هادی (محمد هادی دوم) نقّاش آبرنگ‌کار و میناساز و قلمدان‌ساز ارزنده شیرازیست و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته. بسیاری از هنرشناسان محمد هادی اول

را با وی اشتباه گرفته‌اند. از آنجمله نگارنده در هنر مردم شماره ۱۳۰ شرحی را از خانم نوشین نفیسی مشاهده کردم که وی تاریخهای مربوط به محمد هادی اول را نوشته اما آنچه عرضه داشته مربطو به محمد هادی دوم می‌باشد. درحالیکه محمد هادی اول در قرن دوازدهم و محمد هادی دوم در سده سیزدهم است. محمد هادی اول فقط گل و مرغ ساز و تزئین‌کار بوده است. از چگونگی زندگی محمد هادی دوم اطلاعی در دست نیست و تنها سندی که از این هنرمند یاد می‌کند نامه‌ایست که شخصی بنام کلودیوس جیمزریچ که نماینده کمپانی هند شرقی مقیم بغداد است. در سال ۱۸۲۱ میلادی (۱۲۳۷ هـ. ق) در موقع توقف در شیراز درباره وی و ملاقات با وی به همسرش نوشته است. در این نامه وی یادآور شده که میرزا هادی نقّاش را که آثارش بسیار گرانبهاست ملاقات کرده و تصویر گل کوچکی را از وی هدیه گرفته است. ترجمه این نامه در هنر و مردم شماره ۱۳۰ و کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم آمده است. سال تولد و مرگ نقّاش نامشخص است. اما آثار وی بین سالهای ۱۲۰۲ الی ۱۲٤٦ هجری قمری تاریخ دارد. از نمونهٔ آثار وی به نقل از آقای کریم‌زاده عبارتند از:

۱ـ قاب آینه‌ای گل و مرغی که در حراج ساتبی بفروش‌رفته است و رقم دارد «محمد هادی ۱۲۰۲»

۲ـ قلمدان گل و مرغی به شیوه علی اشرف و تصاویر پری‌رویان فرنگی و رقم «راقم کمترین محمد هادی ۱۲٤٦»

۳ـ جلد روغنی فرسوده‌ای با تصاویر گل و مرغ و یک مجلس گفتگو و رقم «محمد هادی» که در حراج ساتبی بفروش رفته است.

٤ـ تصویر گل میخک زیبایی با رقم کمترین محمد هادی که در مجله هنر و مردم شماره ۱۳۰ تصویر آن چاپ شده است.

۵ـ گل سرخی به شیوه سیاه قلمی و رقم «کمترین محمد هادی»

٦ـ یک شاخه شکوفه با مرغی رنگین و رقم «محمد هادی»

۷ـ گل نرگس زیبایی با رقم «محمد هادی»

۸ـ گل سرخی شیوا و استادانه با رقم «مشق کمترین محمد هادی» این تصویر در حراج ساتبی ۱۹۷۷ بفروش رفته است

۹ـ تصویر دختری با یک گربه و کودک و خروس با رقم «یا هادی سنه ۱۲۳۰»

۱۰ـ جعبه انفیه‌دان مینای نفیسی که با تصویر شاهزاده‌ای در حال شکار مزین شده و در حراج جعبه‌های قیمتی ساتبی به فروش رفته. رقم هنرمند قسمت محمد آن صدمه خورده بود اما هادی بخوبی مشاهده می‌شد.

تصویر گل سرخ کار محمد هادی دوم (*)

محمد هادی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری با تزئینات به تاریخ ربیع‌الثانی ۱۱۲۵ برای خروج از کشور عرضه شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد هادی خان جلدساز است و از آثار وی جلد یک نسخه روضة‌الصفاست. وی وزیر امام وردی خان سپهسالار بوده است.

فهرست آتابای

محمد هادی از علما و زهّاد سدهٔ دوازدهم است که در خوشنویسی در خط نسخ معروف بوده است. وی در اصفهان می‌زیسته و در هنگام حمله افاغنه به اصفهان درگذشته است (۱۱۳۵) از نمونه خطوط وی یک نسخه ترجمه و شرح دعای صباح به قطع نیم‌ربعی است که متن آن به خط نسخ و شرحش به شکسته نستعلیق بوده و تاریخ ۱۱۰۸ (هجری قمری) دارد. این نسخه نزد بارانی نامی بوده که مهدی بیانی رؤیت کرده و رقم آن چنین است. «محمد هادی‌بن‌محمد صالح مازندرانی در قریهٔ شریف‌آباد»

محمد هادی کاتب خوشنویس است شرح حال وی را میرزا سنگلاخ آورده. به نقل از مهدی بیانی در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان یک نسخه عالم آرای عباسی موجود است که رقم «محمد هادی» دارد. میرزا سنگلاخ مرگ او را به سال ۱۰۸۲۲ نوشته است.

محمد هادی اصفهانی خوشنویس است و به خط وی دو قطعه مذهّب از مرقّع نسخ و رقاع به تاریخ ۱۱۳۰ (هجری قمری) متعلّق به کتابفروشی اقبال بوده است. همچنین یک رقعه از مرقّع نسخ با تاریخ ۱۱۲۸ (هجری قمری) در کتابخانه کاخ موزه گلستانی است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد هادی شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه اصول و فروع کافی به قطع نیم ورقی، مجدول و مذهّب جلد ساغری با ضربی گل و بوته به نسخ با تاریخ ۱۰۹۱ هجری قمری در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد هادی کاشانی معمار و بنّا بوده و از آثار وی محراب مسجد شعیا جنب بقعه امامزاده اسماعیل است که تاریخ ۱۱۵۷ دارد وی در زمان نادرشاه افشار می‌زیسته است.

تاریخ اصفهان جلال همایی

محمد هادی میرزا منشی خطّاط و خوشنویس و منشی امیرنظام گروسی حاکم کرمانشاه در سال ۱۳۰۹ بوده است. به نقل از مهرآبادی در خط و خطّاطان شکسته را عالی می‌نوشته. وی شاعر نیز بوده و صابر تخلّص می‌کرده است وفات وی را سال ۱۳۳۷ قمری نوشته‌اند.

خط و خطّاطان ـ حدیقه ـ جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل سرمانشاهان

محمد هادی ماهانی کاتب خوشنویس است و در قرن یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی دو رساله یکی شرح رباعیات جامی و دیگر رساله ایمان شاه نعمةالله ولی است که در ماهان نوشته شده و یکی تاریخ ربیع‌الثانی ۱۰۸۳ دارد و این دو رساله متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد هاشم خوشنویس است و در اواخر سده یازدهم و اوایل سده دوازدهم می‌زیسته. از نمونهٔ خطوط وی:

۱ـ یک قطعه نسخ با رقم مشقه محمد هاشم با تاریخ ۱۱۸ که هزار آنرا درنظر نگرفته و مقدار گذشته از هزار را نوشته یعنی ۱۱۱۸ مراد بوده در مجموعهٔ مهدی بیانی

۲ـ یک نسخه سور ادعیه بیاض بغلی، مذهّب با خط نسخ و رقم «و انا الاثم محمد هاشم» فی ۱۱۱ که باز مشابهت تاریخی با قبلی دارد و ۱۱۱۱ منظور است در کتابخانه کاخ موزه گلستان (این نسخه را مهدی بیانی در آثار محمد هاشم اصفهانی، نوشته که به هیچ وجه تقارن تاریخی با آن محمد هاشم ندارد و باید از این محمد هاشم باشد شماره‌های بعدی یعنی شماره ۳ و ٤ نیز چنین‌اند)

۳ـ یک رقعه از مرقّع نسخ کتابت با رقم «کتبه العبد محمد هاشم الاصفهانی ۱۱۲۱ (هجری قمری) در کتابخانه مدرسه سپهسالار (که تقارن تاریخی با ایشان دارد)
٤ـ یک قطعه مذهّب از مرقّع نسخ و رقاع با رقم حرره الاثم محمد هاشم فی ۱۱۲٤ در همان کتابخانه

محمد هاشم خوشنویس است و در عثمانی بوده است و از خطوط وی دو لوحه بر مزار مولوی در قونیه است به خط ثلث و رقاع با رقم «کتبه محمد هاشم عن خواجگان دیوان همایون ۱۲٤٥» (هجری قمری)

احوال و آثار خوشنویسان

محمد هاشم و محمد هاشم اصفهانی از خوشنویسان سده دوازدهم و سیزدهم می‌باشد. توضیحاً از آنجا که در کتاب مهدی بیانی از چند محمد هاشم و محمد هاشم اصفهانی نام برده شده که همهٔ آنها در یک تاریخ می‌زیسته‌اند و اینها نیز با محمد هاشم بن محمد صالح لؤلؤی زرگر هم‌زمان بوده‌اند و دیگر اینکه در کتاب تاریخ اصفهان تألیف استاد جلال همایی در بین نسخ‌نویسان غیر از محمد هاشم زرگر و مستطاب و شکسته‌نویس از محمد هاشم اصفهانی دیگری نام برده نشده و از آنجا که در هنگام تنظیم و چاپ کتاب احوال و آثار خوشنویسان. زنده یاد مهدی بیانی در قید حیات نبوده، لذا به نظر نگارنده وجود چند محمد هاشم اصفهانی و محمد هاشم نشانه مراجع مختلف وی می‌باشد و از طرفی رقم محمد هاشم زرگر که بیشتر به صورت ذکر نام پدر بوده و همچنین محمد هاشم مستطاب خود نشانهٔ وجود محمد هاشم دیگری است که آثار آنها و یا وی تا سال ۱۲۵۱ هجری قمری دیده شده، در صورتیکه آخرین اثر دیده شده محمد هاشم زرگر به روایت استاد جلال همایی تاریخ ۱۲۳۰ داشته است. پس با اینکه وی گاهی محمد هاشم رقم می‌کرده باید محمد هاشم دیگری نیز باشد. از این جهت آثاری که استاد بیانی تحت عنوان محمد هاشم و محمد هاشم اصفهانی آورده. نگارنده تحت یک عنوان ذکر می‌کنم. امید است آیندگان در شناسایی دقیق این افراد و آثارشان بکوشند تا حقیقت امر روشن شود. زیرا نگارنده دلایل مورد قبولی نیافتم و رقمها به صورت محمد هاشم و محمد هاشم اصفهانی حتی در رقمهای یک نفر نیز ذکر شده است. به هر صورت چنانچه بپذیریم که محمد هاشم دیگری غیر از آن افرادی که در این فرهنگ نامشان آمده، در ردیف نسخ‌نویسان و تعلیق‌نویسان بوده‌اند این آثار را با رقم آنها در اینجا می‌آوریم.
۱ـ چهار قطعه نسخ و رقاع با رقم و تاریخ «الاثم محمد هاشم ۱۲۰۰» و «حرره الاثم محمد هاشم فی سنة ۱۲۰۵» و «العبد الاثم هاشم فی ۱۲۲۰» در مجموعه سید نصرالله تقوی (شماره ٦٤۹ ص ۱۲۰۲ بیانی)
۲ـ یک مرقّع شامل بیست و دو رقعه به خط نسخ و ثلث و ثلث رقاع با رقم «حرره الاثم محمد هاشم ناقلاً من خط الاستاد احمد النیریزی» «سنهٔ ۱۲۰۳» و «راقمه محمد هاشم ۱۲۰۲» در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان (بیانی)
۳ـ قرآن نیم ربعی، جلد روغنی به خط نسخ، با رقم «... و انا العبد الاثم محمد هاشم، با تاریخ رمضان ۱۲۰۲ در همان کتابخانه (شماره ٦۰۳ ص ۵ ـ ۱۲۰٤)
٤ـ یک رقعه نسخ با رقم «حرره العبد محمد هاشم» سنه ۱۱۸۹ در مرقّع شماره ۲۰ کتابخانهٔ آستان قدس رضوی
۵ـ دو رقعهٔ دیگر در همان مرقّع با تاریخ ۱۱۸۷ و ۱۱۹۷ با رقم «و انا العبد الاثم محمد هاشم و حرره العبد محمد هاشم»
٦ـ دو رقعه نسخ با رقم «الاثم محمد هاشم» فی سنة ۱۲۰۰ در مرقّع شماره هفت کتابخانهٔ آستانهٔ قدس رضوی
۷ـ یک قطعه نسخ با رقم «... و انا الاثم محمد

هاشم» (فی سنة ۱۱۷۸) در مجموعه امیرالکتاب (این قطعه در شیراز نوشته شده)
۸ـ یک قطعه نسخ با تاریخ ۱۱۸۹ در مجموعه حاج حسین آقا نخجوانی
۹ـ یک قطعه نسخ با رقم «الاثم محمد هاشم» (سنهٔ ۱۱۹۳) در مجموعهٔ امیرالکتاب
۱۰ـ یک قطعه دیگر به خط نسخ با رقم «مشقه محمد هاشم» و تاریخ رجب ۱۱۹۵ در همان مجموعه
۱۱ـ یک قطعه نسخ با رقم «حرره العبد الاقل محمد هاشم» (قرن ۱۲) در مجموعه مهدی بیانی
۱۲ـ یک قطعه نسخ با رقم «حرره محمد هاشم» (سنهٔ ۱۱۹٤) در همان مجموعه
۱۳ـ یک رقعه از یک مرقّع به خط نسخ با رقم «حرره الاثم محمد هاشم» (فی ۱۲۰۷) در کتابخانه مجلس
۱٤ـ دو رقعه از یک مرقّع به خط نسخ با رقم «مشقه العبد محمد هاشم» (سنة ۱۱۹۵) در کتابخانه ملی
۱۵ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ با رقم «حرره محمد هاشم» (فی ۱۱۹۷) در همان کتابخانه
۱٦ـ یک مرقّع شامل پانزده صفحه به خط نسخ با رقم «حرره العبد الاثم محمد هاشم ...» (۱۱۸۸) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان
۱۷ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ با رقم «نمقه الاثم محمد هاشم» (۱۲۰۸) در همان کتابخانه
۱۸ـ یک رقعهٔ دیگر از مرقّع به خط نسخ و رقم «حرره محمد هاشم» در همان کتابخانه
۱۹ـ یک قطعه نسخ با رقم «حرره محمد هاشم» (سنة ۱۱۹٤) در کتابخانه ملی (شماره ٦٥٦ ص ۱۲۰٦ بیانی)
۲۰ـ یک قطعه نسخ با رقم «حرره العبد محمد هاشم» ۱۲۰۷ در کتابخانهٔ ملی پاریس (بیانی)
۲۱ـ یک رقعه مذهّب از مرقّع به خط نسخ با رقم «حرره محمد هاشم ۱۱۹۲» در کتابخانه مدرسه سپهسالار
۲۲ـ یک قطعه مذهّب از مرقّع نسخ با رقم «کتبه محمد هاشم الاصفهانی فی ۱۱۹٦» در همان کتابخانه (شماره ٦٥۷ ص ۱۲۰٦ بیانی)
۲۳ـ یک قطعه مذهّب از مرقّع به خط نسخ با رقم «مشقه العبد محمد هاشم ۱۱۸۷» در همان کتابخانه
۲٤ـ دو رقعه از مرقّع به خط نسخ و رقاع با رقم «راقم الاثم محمد هاشم ۱۲۰۱» و «حرره الاثم محمد هاشم ۱۲۰۱» در همان کتابخانه
۲۵ـ یک قطعه نسخ با رقم حررهٔ محمد هاشم ۱۱۸۷» در کتابخانه ملی پاریس
۲٦ـ یک قطعهٔ دیگر به خط نسخ با رقم «حرره الاثم محمد هاشم ۱۱۹۰» در همان کتابخانه
۲۷ـ دو قطعه مذهّب به خط نسخ و رقاع با رقم «حرره العبد الاقل المذنب الاثم محمد هاشم الاصفهانی» با تاریخ ۱۱۹۵ در همان کتابخانه
۲۸ـ یک قطعه نسخ کتابت با رقم «حرره محمد هاشم» و تاریخ ۱۱۹۲ در همان کتابخانه
۲۹ـ یک رقعه به خط نسخ با رقم «حرره العبد الاثم الجانی محمد هاشم الاصفهانی به بحروسه دار العباد یزد ۱۲۱٦» از مرقّع شمارهٔ ۲۰ کتابخانهٔ آستانهٔ قدس رضوی.
۳۰ـ منتخب تورات به طرز مرقّع شامل سی و دو رقعه با حواشی مذهّب به خط نسخ با رقم «... محمد هاشم الاصفهانی سنهٔ ۱۲۵۱ در کتابخانهٔ مجلس (توضیح اینکه این قطعه اختلاف تاریخ نسبتاً زیادی با سایر قطعات دارد بنابراین ممکن است از فردی غیر از محمد هاشم فوق‌الذکر باشد)
۳۱ـ یک قطعه مذهّب از مرقّع به خط نسخ با رقم «حررهٔ محمد هاشم ۱۱۸٦» که مهدی بیانی در کتابفروشی اقبال دیده است.
۳۲ـ یک قطعه مذهّب از مرقّع نسخ با رقم «حرره الاثم الجانی محمد هاشم الاصفهانی فی سنهٔ ۱۱۹۵» در همان کتابفروشی (شماره ٦٥۸، ص ۱۲۰۷، ج ٤، بیانی)

محمد هاشم نقّاش قلمدان ساز است که در دوره شاه سلطان حسین (۱۱۰۵ ـ ۱۱۳۵ هـ. ق) می‌زیسته. از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی است با رقم «محمد هاشم» در مجموعه دکتر خلیلی ـ لندن.

محمد هاشم خوشنویس بوده و در هند می‌زیسته و روایت است که هفت قلم را می‌نوشته است وی در هنگام تالیف کلمات الشعرا (۱۰۹۳ هجری قمری) که به وسیله دامادش سرخوش تألیف گردیده درگذشته بوده است. قطعه‌ای در موزهٔ پنجاب است با رقم «کتبه الفقیر محمد هاشم» که به نظر مهدی بیانی شاید از همین محمد هاشم باشد.

محمد هاشم خطّاط و کتیبه‌نگار است از آثار او کتیبه در ورودی حبیب‌بن‌موسی در محله پشت مشهد کاشان است که تاریخ ۱۲۹۲ هجری قمری دارد.

محمد هاشم اصفهانی ـ آقا (شکسته‌نویس) از خطّاطان نامدار سدهٔ سیزدهم هجری قمری است که خط شکسته را به درستی و به شیوهٔ درویش می‌نوشته و بسیار از اساتید خط، خط شکستهٔ وی را برابر با خطوط عبدالمجید درویش دانسته. مرگ وی به سال ۱۳۰۶ هجری قمری در اصفهان اتّفاق افتاده و در جوار بقعه فیض علیشاه در تخت فولاد به خاک سپرده شده.

تاریخ اصفهان جلال همایی

محمد هاشم اصفهانی (زرگر) (محمد هاشم زرگر اصفهانی) فرزند محمد صالح لؤلؤی اصفهانی معروف به زرگر و پدر میرزا محمدعلی محرم و جدّ میرزا عبدالوهاب محرم یزدی شاعر دورهٔ ناصرالدین شاه است وی از استادان مسلم خط نسخ در قرن دوازدهم و اوایل قرن سیزدهم قمری است و در تمام کشورهای اسلامی شهرت داشته است و در خوشنویسی ممدوح شعرای زمان خود قرار گرفته و او را در خط نسخ همردیف عبدالمجید درویش در خط شکسته قرار داده‌اند. سال وفاتش معلوم نیست ولی آثارش بین سالهای ۱۱۷۲ و ۱۲۱۲ قمری دیده شده است. از نمونهٔ خطوط وی:

۱ـ سی و دو رقعه از مرقّع به خط نسخ و شکسته با رقمهای «مشقه محمد هاشم بن محمد صالح فی سنة ۱۱۸۲» و «العبدالاثم محمد هاشم ۱۱۹٤» و «حرره لیلة الجمعة من شعبان سنة ۱۱۹۲ محمد هاشم و «حرره یوم الخمیس فی شهر محرم الحرام فی شهور سنة ۱۱۹۳» و «حرره العبد المذنب الاثم محمد هاشم ۱۱۹۲» و «حرره تراب اقدام المؤمنین محمد هاشم ۱۱۹٤» و «... الداعی هاشم اصفهانی ۱۱۸۰» و «حرره العبدالاثم الجانی محمد هاشم الاصفهانی فی سنة ۱۱۹٤» در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

۲ـ یک نسخه صحیفه سجادیه جانمازی، جلد روغنی به خط رقاع و نسخ و شکسته نستعلیق با رقم «... ابن محمد صالح لؤلؤی محمد هاشم الاصفهانی ۱۲۱۲» که خط شکسته آن رقم سیدعلی الحسینی به تاریخ صفر ۱۲۱۲ است در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان

۳ـ یک مرقّع غیر از پنجاه رقعه آن به خط نسخ با تاریخهای ۱۲۰٤ ـ ۱۲۰۰ ـ ۱۱۸۷ ـ ۱۱۸۸ ـ ۱۱۹٦ در همان کتابخانه

٤ـ یک قطعه مذهّب به خط نسخ به تاریخ ۱۲۰٦ در همان کتابخانه

۵ـ یک نسخه قرآن وزیری، جلد روغنی با تزئینات و تاریخ ۱۱۹۱ که خواص سور آن شکسته نستعلیق به خط عبدالحسین است در همان کتابخانه

٦ـ چهار قطعه‌از یک مرقّع به خط نسخ و تاریخهای ۱۱۸۸ و ۱۲۰۱ و ۱۲۱۲ در همان کتابخانه

۷ـ یک رقعه از مرقّع نسخ به تاریخ ۱۱۸۹ در همان کتابخانه

۸ـ یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی با تزئینات به خط نسخ و رقاع به تاریخ محرم ۱۱۷۲ در همان کتابخانه

۹ـ یک قطعه نسخ و شکسته به تاریخ جمادی الثانی ۱۱۸٤ که از روی خط مولانا محمد ابراهیم قمی نقل شده در کتابخانه ملی پاریس با رقم «مشعه ... محمد هاشم بن محمد صالح الاصفهانی»

۱۰ـ یک قطعه نسخ با تاریخ شعبان ۱۱۸٤ در همان کتابخانه.

۱۱ـ پنج قطعه نسخ و رقاع با تاریخهای ۱۱۹۵ (رجب) و ۱۲۰٤ و ۱۱۸۳ با رقم «محمد هاشم و محمد هاشم الاصفهانی» در مجموعه حاج سید نصرالله تقوی
۱۲ـ یک قطعه نسخ و رقاع به تاریخ ۱۱۹۰ نزد آقای کامیار
۱۳ـ یک قطعه نسخ و رقاع به تاریخ ۱۲۰۹ در مجموعه مهدی بیانی با رقم «نقه ... محمد هاشم (زرگر)»
۱٤ـ یک قطعه از مرقّع نسخ به تاریخ ۱۱۹۲ در کتابخانهٔ ملک با رقم «مشقه محمد هاشم (زرگر)»
۱۵ـ یک صفحه قرآن مذهّب با تاریخ ۱۱۹۲ در موزه هنرهای تزئینی دو قطعه خط با تاریخهای ۱۱۸۸ـ۱۱۹۳ نیز در همین موزه بوده است بیشتر این آثار به رؤیت دکتر بیانی رسیده است.

محمد هاشم بن ایمانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع بغلی، مذهّب، جلد روغنی به نسخ کتابت با رقم «... محمد هاشم بن ایمانی با تاریخ صفر ۱۰۸۲ برای فروش عرضه شده (متعلّق به خانواده قائم مقامی بوده است)

احوال و آثار خوشنویسان

محمد هاشم بن داوود ـ استاد خطّاط و کتیبه‌نگار است وی به اتّفاق استاد نجف علی و استاد محمدقلی کتیبه‌های بقعهٔ سیدقاسم را در چولاب کوچسفهان در سال ۱۲۸٤ هجری قمری نوشته است.

از آستارا تا استارباد

محمد هاشم بن سید جعفر سیرانی کاتب است و از نمونه‌های خطی او نسخه‌ای از تفسیر بیضاوی قاضی بیضاوی است در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار به شماره ۱۵۲ به خط نسخ و تاریخ ۹۸۲ هجری قمری

فهرست کتابخانه مدرسه سپهسالار

محمد هاشم بن محمد یحیی کاتب خوشنویس و به خط وی یک نسخه تکملة الاخبار به قطع نیم ورقی، مجدوّل و مذهّب، به خط نسخ و عنوانها نستعلیق به تاریخ ۱۰۹۹ (هجری قمری) با رقم کاتب العبد الحقیر ابن محمد یحیی محمد هاشم، در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد هاشم بن محمد صادق کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه سور قرآن به قطع بازوبندی است به نسخ کتابت خفی با رقم «کتبه العبد ... [محمد] هاشم ابن [محمد] صادق الموسوی شهیر بمستطاب الاصفهانی» (قرن ۱۳) متعلّق به آقای فیوضات است.
دیگر از آثار وی زیارت‌نامه‌های پشت آیینه در ایوان مدخل بقعه امامزاده احمد در محلهٔ باغات اصفهان است که تاریخ جمادی‌الثانی ۱۲۹۱ هجری قمری دارد.
وی به هنگام تألیف کتاب جغرافیای اصفهان (۱۲۹٤) هنوز می‌زیسته است.

تاریخ اصفهان جلال همایی ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمد هاشم خوانساری ـ سید نسخ‌نویس و نستعلیق‌نویس است و از آثار او یک نسخه زادالمعاد که ترجمه آن به خط نستعلیق بوده است، به رؤیت مهدی بیانی رسیده که تاریخ ربیع الثانی ۱۲۵۸ داشته است.

محمد هاشم خوشنویس اصفهانی ـ آقا از خطّاطان مشهور قرن سیزدهم است که خط شکسته را به سبک و شیوهٔ درویش می‌نوشته و در این فن از اساتید عصر خویش بوده است. وی سفرهایی به شیراز و تهران کرده و در شیراز در سلک مریدان رحمت علی شاه درآمد و در سال ۱۳۰٦ قمری در اصفهان درگذشته و در تخت فولاد به خاک سپرده شده.

تاریخ اصفهان جلال همایی

محمد هاشم شیرازی (لندره‌دوز) لندره‌دوز و شاعر بوده و در این فن (لندره‌دوزی) بی‌مانند بوده به طوری که مورد توجه پادشاه قرار گرفته، وی در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و نصرآبادی خود او را ملاقات کرده و شعر او را شنیده است «لندره‌دوزی نوعی پوشیدنی است که از پارچه و چرم می‌دوزند و گل و بوته‌های چرمین دارد. روپوش کجاوه و چادر و خیمه را نیز با چرم گل و بوته می‌انداختند به چنین کاری لندره می‌گفتند.»

محمد هاشم شیرازی نستعلیق نویس بوده و در زمان تألیف آثار عجم (سال ۱۳۱۳) هنوز می‌زیسته است.

محمد هاشم شیرازی خوشنویس و شاعر و عارف قرن دوازدهم هجری قمری است. اجداد وی از زمان صفوی در علم و دانش شهرت داشتند و خود وی ابتدا به شغل دیوانی اشتغال داشت اما در چهل سالگی انزوا اختیار کرده و سپس عازم نجف شده و در خدمت رسید قطب‌الدین شیرازی از مشایخ سلسله ذهبیه کسب فیض کرده و اجازه خرقه گرفته و به دامادی او مفتخر شده. در پایان زندگی به شیراز رفت و به سال ۱۱۹۹ در آنجا درگذشت و در آرامگاه حافظ به خاک سپرده شد. محمد هاشم خط نستعلیق را خوش می‌نوشته و طبق روایت تذکرهٔ اختر چندین هزار بیت شعر عرفانی از او باقی مانده است.

محمد هاشم شیرین قلم خوشنویس است و در هندوستان می‌زیسته و از آثار او قطعه‌ای از یک مرقّع متعلّق به کتابخانهٔ بادلیان انگلستان است به قلم نستعلیق کتابت و با رقم «کتبه محمد هاشم شیرین قلم»

احوال و آثار خوشنویسان

محمد هاشم طائر خوشنویس است و در نستعلیق و شکسته و نسخ مهارت داشته است. از نمونهٔ آثار وی به نقل از استاد بیانی:
۱ـ یک نسخه ترجمه ادعیه به خط نسخ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است با رقم و تاریخ «کتبه العبد الاقل محمد هاشم الشهیر بالطایر» (فی ۱۱۰۳)
۲ـ یک نسخه صحیفه سجادیه به قلم نسخ و ترجمه آن به خط نستعلیق و حواشی آن به خط شکسته نستعلیق با رقم و تاریخ «کتبه هذه الصحیفه متناوها مشاً، محمد هاشم الشهیر بالطایر فی ۱۱۰۲» متعلّق به همان کتابخانه

محمد هاشم نجمی خطّاط و کتیبه‌نویس است و در عهد صفوی زندگی می‌کرده از آثار او کتیبه بالای سردر مسجد وزیر کاشان است که تاریخ ۱۰۵۵ هجری قمری دارد.

آثار تاریخی کاشان و نطنز

محمد هروی خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی:
۱ـ یک قطعه از مرقّعی متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان به خط نستعلیق با رقم و تاریخ «کتبه محمد هروی سنهٔ ۱۱۲۲» (بیانی)
۲ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «کتبه محمد هروی سنهٔ ۱۱۳۲» در مجموعهٔ مهدی بیانی

محمد هروی خوشنویس و کاتب است و از آثار خطی او یک نسخه شاهنامه فردوسی است در آکادمی علوم لنین‌گراد به شماره D 184 با ۲۷ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۱ هجری قمری که در تبریز نوشته شده است.

فهرست نسخه‌های خطی

محمد هروی طراح و تذهیب کار و تشعیرساز اواسط سدهٔ یازدهم هجری قمری است. وی غیر از استاد محمد سیاه قلم می‌باشد و در کار خود استاد بوده و از شاگردان استاد محراب علی بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمد هلالی بن نجم‌الدین خوشنویس است و به نقل از تذکره خط و خطّاطان از فضلای شام بوده و در سفر حج با میرعماد همسفر شده و از محضر میر استفاده نموده است.

محمد همدانی معمار و سازنده و طراح بنای زینبیه وابسته به تکیه معاون‌الملک کرمانشاه در سال ۱۳۳۶ هجری قمری

محمد همدانی قلمدان‌ساز و نگارگر و ابری ساز عهد ناصرالدین شاه قاجار است. از آثار دیده شدهٔ وی:
۱ـ قلمدان ابری تابوتی شکل است که در موزه نگارستان تهران بوده است با رقم «عمل کمترین محمد همدانی ۱۲۸۱»
۲ـ جعبه ابری با رقم «یا هو عمل کمترین محمد سنهٔ ۱۲۷۰» در مجموعه آقای منصور افشار ـ ژنو (کریم‌زاده)

محمد هاشم یزدی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن جلد ساغری مذهّب با تزئینات و به خط نسخ با تاریخ ۱۱۹۰ (هجری قمری) در کتابخانهٔ ملی است.

محمدیار نگارگر فلزات و کوفته‌گر است. وی در سدهٔ سیزدهم هجری قمری در هند می‌زیسته و محل زندگی وی کوتلی لوهاران نام داشته، از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده جلد طلاکوبی است با نقوش گلهای مدور و رقم «دوکان ماستر محمدیار موضع کوتلی لوهاران» این اثر در حراج ساتبی به فروش رسیده است.

محمدیار سالیانی خوشنویس بوده و اقلام مختلف از جمله نستعلیق را خوش می‌نوشته و از نمونهٔ آثار وی قطعه‌ایست متعلّق به امیرالکتاب ملک الکلامی که به وسیلهٔ مهدی بیانی رؤیت شده و به اقلام مختلف بوده، این قطعه به دستور محمدحسن‌خان قاجار نوشته شده است.

محمد یادگار از تذهیب‌کاران عثمانی در سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. نام وی در بین هنرمندان آن زمان آورده شده، اما از چگونگی آثار و زندگی وی اطلاعی در دست نیست.

محمدی بن مولانا یارمحمد افراسیاب کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان عبدالرحمان جامی به شماره 373 در کتابخانه «عموجه حسین پاشا» استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نستعلیق ممتاز نوشته شده و تاریخ کتابت ندارد.
فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های استانبول

محمد یحیی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط او:
۱ـ یک نسخه دیوان انوری به قلم کتابت نستعلیق که چنین به اتمام می‌رسد «حسب الامر ... میرزا طالب در دارالسلطنهٔ قزوین سمت تحریر یافت محمد یحیی غفرله بتاریخ غرهٔ شهر ذی‌قعده سنهٔ ۱۰۴۳» که این نسخه متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.
۲ـ یک نسخه دیوان بسحق اطعمه با رقم «کتبه» العبد المذنب محمد یحیی غفر ذنوبه و ستر عیوبه» در همان کتابخانه.
۳ـ یک قطعه که به شیوه میرعلی هروی نوشته شده با رقم کتبه العبد الفقیر المذنب محمد یحیی» در مجموعه مهدی بیانی.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد یحیی بن رستم کیا خوشنویس گمنامی است و از آثار وی یک نسخه سوز و گداز در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است با رقم «کتبه العبد المذنب الراجی محمد یحیی بن رستم کیا بدارالسلطنه

لاهیجان» این نسخه تاریخ ندارد و به نظر مهدی بیانی باید در حدود قرن یازدهم نوشته شده باشد. پشت کتاب طبق نقل بیانی نوشته شده «خط یحیی لاهیجی شاگرد میرزا صالح» و به نظر نگارنده چون در آن زمان یحیای دیگری در خوشنویسی بوده این یحیی نام پدر و محل تولد خود را ذکر کرده است.

محمد یحیی همدانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه عیون الاخبار به قطع وزیری، با تزئینات با رقم «نمقه ... محمد یحیی بن حبیب‌الله الهمدانی، و تاریخ ۱۰۹۸ (هجری قمری) در کتابخانهٔ آقای تقی شهیدزاده در همدان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد یزدی خوشنویس است و به خط وی یک صفحه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب، به رقاع و نسخ با رقم «کتبیه ... محمدبن الحاج حسین الحکیم الحافظ الیزدی، به تاریخ رمضان ۸۸۳ در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد یزدی (محمد خان منشی یزدی) از خوشنویسان دوران قاجار و اوایل قرن چهاردهم هجری قمری است وی کتاب تاریخ وزیری یا تاریخ کرمان را در سال ۱۳۱۷ هجری قمری به فرمان امیر نظام گرّوسی و برای او که حاکم کرمان بوده استنساخ کرده است.

محمد یساری استانبولی نستعلیق نویس عثمانی است و چون چپ‌نویس بوده به یساری مشهور شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد یکتا ـ السید کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه پندنامه عطار به شماره 2794/6 در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه به خط نسخ ممتاز نوشته شده و تاریخ ۱۱۸٤ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

محمد یوسف فلزکار و مشبک‌کار است و از آثار او مشبک‌کاری زیبا و ظریف علم بقعه آقا سید حسین در دهکدهٔ دموچال لاهیجان است که تاریخ ۱۰۷۹ هجری قمری دارد.

از آستارا تا استاراباد

محمد یوسف کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن جلد روغنی مذهّب و مرصّع و مزین و کشمیری عالی به نسخ و نستعلیق به تاریخ جمادی‌الثانی ۱۲۳۰ در مجموعه دکتر مهدوی است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمد یوسف نقّاش دوره صفوی است و در نیمهٔ دوم قرن یازدهم هجری قمری می‌زیسته و شیوهٔ رضا عباسی و مکتب اصفهان داشته و از آثار او نگارهٔ مردی جام به دست است که در موزه ملی بخش اسلامی موجود می‌باشد.

محمد یوسف نقّاش عهد صفوی است و از آثار وی نگاره سلطان محمود وایاز است که در موزه رضاعباس می‌باشد. و رقم آن چنین است «محمد یوسف ۱۰۶۲» (هجری قمری) این اثر به شماره ۷۸ در فهرست آثار موزه آمده است.

از آثار دیگر این هنرمند در این موزه بانوی طوطی به دست است با رقم محمد یوسف ۱۰۹۶ و دیگر یک طراحی است با رقم محمد یوسف مصور که تاریخ ۱۰۵۸ هجری قمری دارد. این دواثر به شماره ۹۰ و ۹۱ در فهرست آثار موزه آمده است.

محمد یوسف بن محمد حسن نقّاش نقّاش و میناکار هندی و فرزند هنرمندی بنام محمدحسن است. و برادری هنرمند به نام عبداللطیف داشته است. از آثار دیده شدهٔ وی خنجر و غلاف مینایی بسیار پرکاری است که در حراج کریستی لندن در نوامبر ۱۹۸۷ بفروش رفته است. در روی غلاف خنجر تصاویر پادشاهان ایران از قبیل شاه عباس کبیر و نادرشاه افشار نقش شده و در بالای تیغه رقم داشته «عمل محمد یوسف بن محمدحسن نقّاش و در روی پوسته قاب رقم زده است «...عمل عبداللطیف بن محمد حسن نقّاش ۱۲۱۵» روی مینا نوشته شده «سرکار میرفتحعلی خان تالپر ۱۲۱۰» این اثر به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

محمد یوسف بن ملاابراهیم ترسناقی از کتیبه‌نویسان سدهٔ دهم قمری وی در سال ۹۶۸ هجری قمری کتیبه‌های صندوق امامزاده ابراهیم تیرسا از دهکده‌های ترسناق نور را نوشته است.
از آستارا تا استارباد

محمد یوسف بن محمد زمان نگارگر و قلمدان‌ساز چهره‌پرداز و منظره‌ساز و فرزند محمد زمان بن محمد یوسف قمی و برادر محمدعلی نقّاش است. وی در تذهیب نیز دست داشته. و دوران فعالیتش بین سالهای ۱۱۱۷ تا ۱۱۳۲ هجری قمری بوده است، فرزند وی نیز نقّاش بوده و در یکی از مرقّعات کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان تصاویری از پرندگان و گلها موجود است. که رقم دارد «هو به رقم اقل خلق اله ابن محمد یوسف اتمام یافت» وفاتش را ذکر نکرده است. این اثر به وسیله خانم آتابای دیده شده، از آثار شناخته شدهٔ محمد یوسف به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ قلمدانی با شیوه صفوی و مکتب محمد زمان و با تذهیبی استادانه که با تصویر زنی رقبت شده و رقم دارد «محمد یوسف بن آقا زمان ۱۱۳۲»
۲ـ اثر دیگری که شاید برای شاگرد یا فرزندش ساخته و این اثر در موزه هنرهای تزئینی بوده است، نقش گل و مرغی است با رقم «هو اشرف جان مشق کرد. شعبان المعظم سنه ۱۱۱۷ کمترین محمد یوسف»

محمد یوسف حافظ کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ادعیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی تمام مذهّب به نسخ کتابت به تاریخ ۱۱۵۷ (هجری قمری) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمد یوسف الحسینی نگارگر عهد شاه عباس دوم صفوی است که آثار خود را با امضاهای گوناگون محمد یوسف الحسینی، محمد یوسف عباسی، میر یوسف، محمد یوسف، محمد یوسف مصوّر رقم می‌زده است. از چگونگی زندگی وی اطلاعی در دست نیست اما آثار وی با تاریخهای بین ۱۰۴۰ تا ۱۰۶۸ هجری قمری دیده شده. یعنی دورانی که شاه عباس دوم روی کار بوده است و رقم محمد یوسف عباسی نزدیکی به شاه را می‌رساند، بنظر استاد کریم‌زاده بخشی از آثار نقّاشیهای کاخ چهل ستون از ابتکارات وی می‌باشد. این استاد در تصویرسازی و چهره‌پردازی و ارائه مجالس رزمی و بزمی و گل و مرغ دستی قوی داشته و در کار خود از شیوه رضاعباسی پیروی می‌کرده. بنابراین می‌توانیم او را از شاگردان وی به حساب بیاوریم. از نمونهٔ آثار شناخته شده وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ تصویر جوانی با البسه صفوی در صحرا که مشغول نوشیدن شراب است با رقم «مشقه محمد یوسف ۱۰۶۶»
۲ـ تصویر شیخ معمم سالخورده‌ای که به عصا تکیه داده با رقم «مشقّه محمد یوسف ۱۰۵۵»
۳ـ تصویر پادشاهان قدیم ایران و صحنه برزو و افراسیاب با رقم «محمد یوسف ۱۰۵۸»

٤ـ تصویر خیل حیوانات وحشی و درندگان با رقم «مشقه محمد یوسف ١٠٦٤»
٥ـ تصویر پیرمردی عصا بدست که با زنی صحبت می‌کند و پایین منظره یک رباعی نوشته شده و رقم دارد «فی مشهد مقدس معلی مذکی، رقم کمینه خاکسار محمد یوسف مصوّر ١٠٦٨» این اثر بشماره ٦٩ در آلبوم رضا عباسی در شوروی به چاپ رسیده است.
٦ـ تصویر زن و مرد عاشق در حال عشق‌بازی با رقم «محمد یوسف الحسینی» این اثر در مجله هنر و مردم شماره ٦٧ به چاپ رسیده است.
٧ـ تصویر پیرمرد عمامه به سر و عینک به چشم که کتابی روی زانوان دارد با رقم «مشقه محمد یوسف» این اثر در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.
٨ـ تصویر شاه‌زاده‌ای که در منظر یک دشت نشسته در حال شراب نوشیدن است با رقم «مشقه محمد یوسف عباسی»
٩ـ یکی از آثار با ارزش وی تصویر پیرمردی است که دو زانو نشسته و جام شرابی در دست دارد. چند بیت از اشعار ترکی لیلی و مجنون امیر علیشیر نوایی اطراف اثر است. رقم هنرمند به صورت «مشقه محمد یوسف» در تصویر دیده می‌شود. این نگاره در مجله هنر و مردم شماره ٣٣ به چاپ رسیده است.
١٠ـ تصویر دو دلدادهٔ جوان با رقم «رقم محمد یوسف الحسینی» این اثر در کتابخانهٔ «پیرگوپنت مورگان» نیویورک می‌باشد.
١١ـ تصویر شاه عباس کبیر روی تخت با شاهزادگان و امرای کشور و هنرمندان که در اطراف اویند با رقم «رقم محمد یوسف»
١٢ـ تصویر دختر جوانی با شیوهٔ رضاعباسی و رقم «راقمهٔ میریوسف» این اثر در بریتیش میوزیوم می‌باشد.
١٣ـ تصویر مرد جوانی که چهار زانو نشسته و کوزه و جام شراب و چند گلابی در مقابل اوست با رقم «مشقه محمد یوسف»

کار محمد یوسف مجموعهٔ کریم‌زاده

محمد یوسف خان نگارگر شبیه‌ساز و چهره‌پرداز و خوشنویس هندی است. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر شبیه جهاندار شاه هندی است که به نقل از استاد کریم‌زاده در پشت اثر رقم دارد. عامل التصویر و کاتب‌التحریر غلام خانه‌زاد جانفشان محمد یوسف خان ١١٤٧» (هجری قمری) این اثر در یک مجموعه خصوصی است.

محمد یوسف دهلوی نگارگر و رسام نقوش هندی است که ساختمانها را مانند یک مهندس معمار به نقش آورده است. از آثار دیده شده این هنرمند هندی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
١ـ تصویر آبرنگی مرقد مطهر امام حسین(ع) و ساختمانهای جنب آن با رقم «نقشه روضهٔ امام حسین» و «عمل محمد یوسف دهلوی ١٢٩٢»

۲ـ تصویر مقبره قطب‌الاقطاب در میان یک قبرستان با گنبد کشمیری با رقم «نقشه درگاه حضرت قطب‌الاقطاب» «عمل عبده محمد یوسف عفی‌الله عنه»

محمد یوسف عارف کازرونی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه نهج‌البلاغه جلد روغنی مذهّب و مرصّع به خط نسخ و رقاع به تاریخ صفر ۱۰۲۸ در مجموعه مهدی است.

محمد یوسف کابلی خوشنویس ساکن هندوستان است و شاگرد اشرف خان میرمنشی بوده. مرگ وی را در مرآة العالم ۹۷۰ نوشته‌اند که صحیح نیست. از نمونه آثار وی :
۱ـ یک نسخه قران السعدین در موزه باستان شناسی دهلی با خط نستعلیق کتابت
۲ـ یک نسخه یوسف و زلیخای جامی متعلّق به دارالکتیب قاهره به شماره ۷۷ادب فارسی که تاریخ شوال ۱۰۱۲ هجری قمری دارد.
منتخب التواریخ بدوانی ـ مرآة العالم ـ فهرست نام و آثار خوشنویسان قرن دهم و احوال و آثار خوشنویسان

محمدی هروی نقّاش و نگارگر مبتکر نیمهٔ دوم سدهٔ دهم هجری قمری است. که به نقل از بعضی چون فکری سلجوق در تعلیقات دیباچه دوست محمد هروی وی را فرزند سلطان محمد هروی دانسته‌اند اما آنچه مسلم است اینکه محمدی هروی آخر حیات سطان محمد را دریافته و از مکتب او بهره گرفته است. محمدی هروی با استفاده از واقع‌نگاری‌های بهزاد، تحولی در نقّاشی زمان خود بوجود آورد و با آغاز شیوه قلم‌گیری از زواید و ریزه‌کاریهای نقّاشی‌های قبل از خود کم نمود. و با آوردن چهره‌های درشت‌تر و خطوط بلندتر و مشخص و شبیه‌سازی در کار نگارگری آغازگر شیوه‌ای شد که پس از وی توسط رضا عباسی و معین مصور به کمال رسید. استاد محمدی از نقّاشان هرات است که به دربار شاه تهماسب در تبریز راه می‌یابد و با ترکیب نقّاشی هرات و تبریز سبک نوی را ارایه می‌کند. سال تولد و مرگ او نامشخص است به نقل از استاد کریم‌زاده تصویری از قیافه استاد محمدی قطعه بزرگی که در موزه فاین آرت بوستون می‌باشد موجود است این اثر که در بالای آن قطعه‌ای از خط شاه محمود نیشابوری و در طرف چپش خط میرعلی هروی است و پایین آن تصویر شیری است که از آثار امیر علیشیر نوایی است و تصویر محمد هروی در وسط آن است. قیافه استاد را در حدود چهل سال نشان می‌دهد با رقم «عمل مهدی» و در زیر آن نوشته شده «صورت محمدی» از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ رقص حاجی فیروز و مطربان دوره‌گرد در کتابخانه پطروگراد. در این اثر مهر مخصوص «وقف صفیه صفویه» دیده می‌شود که نشان‌دهنده آنست که جزو آثاری بوده است که از مرقد شیخ صفی‌الدین اردبیلی به یغما رفته است.
۲ـ مجلس بزم شاهزاده‌ای در یک باغ با جمع نوازندگان و ساقیان با رقم «عمل استاد محمدی»
۳ـ بزم سماع درویشان با رقم «عمل استاد محمدی هروی»
٤ـ تصویر پرکار زندگی دهقانی و عشایری و کار آنها با رقم «قلم فقیر الداعی محمدی مصوّر فی شهورسنهٔ ۹۸۹» این اثر در موزهٔ گیومه پاریس است.
۵ـ معاشقه دو جوان با رقم «عمل استاد محمدی» متعلّق به موزه فاین آرت بوستون
٦ـ تصویر جوانی پیاله به دست که به نیزه خود تکیه داده، بیتی ترکی از اشعار علیشیر نوایی بالای صفحه نوشته شده و رقم دارد «محمدی»
۷ـ تصویر جوانی سر برهنه که نهالی را با بیل محکم می‌کند با رقم «مشق محمدی» این اثر در کتابخانه

اداره هند است.
۸ـ تصویر جوانی که به درختی تکیه داده و پیرمردی مقابل او ایستاده با رقم «رقم محمدی» در همان مکان
۹ـ تصویر جوانی رزمنده که کتابی در مقابل دارد با رقم «راقمه محمدی»
۱۰ـ مجلس شکار شاهزاده‌ای با جمع همراهان که وی با کارگری مشغول صحبت است با رقم «حرره محمدی مصور» این اثر در حراج ساتبی اکتبر ۱۹۷۷ بفروش رفته است
۱۱ـ مجلس شکار شاهزاده‌ای با همان رقم که در همان سال در حراج ساتبی به فروش رسیده.
۱۲ـ بزم کوهستانی با رقم «راقمه محمدی» در موزه هنرهای زیبای بوستون. عکس این تصویر در کتاب بازیل‌گری به چاپ رسیده است
۱۳ـ تصویر جوان برازنده‌ای که اصل اثر مفقود است اما کپی آن که توسط رضا عباسی انجام گرفته با رقم «حسب الامرنواب کامیاب اشرف اقدس اعلی خلد الله ملکه، این صورت کار محمدی هراتی علیه الرحمه و المغفره فقیر احقرالعباد، چهره گشودم و مهر اشرف مشرف و مزیّن گردید «رقم کمینه رضا عباسی»
۱۴ـ تصویر شاهزادهٔ جوانی در حال شراب خوردن با رقم «عمل محمدی هروی» در موزه فری گالری واشنگتن
۱۵ـ جمع درویشان در حضور شاهزاده‌ای با رقم «محمدی مصوّر»
۱۶ـ تصویر و پیرمرد و شخصی دیگر با رقم «رقمه محمدی فی سنهٔ ۹۸۶»
۱۷ـ تصور پرازدحامی از مجالس مختلف و صحنه‌های معمولی زندگی مردم کوچه و بازار این اثر در مجموعه استاد کریم‌زاده می‌باشد.
۱۸ـ تصویر مرد جوانی با رقم «عمل استاد محمدی هراتی» که البته بالای اثر مهر شاه عباس با سجع «بنده شاه ولایت عباس» دیده می‌شود.

تصویر محمدی عمل مهدی (*)

محمود از میناسازان و نقّاشان ایرانی است که به کشور هند مهاجرت کرده و در آن دیار به هنر میناسازی مشغول شده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ دسته خنجر و غلاف مینایی با رقم «محمود ۱۲۳۵» (هجری قمری)
۲ـ دسته خنجر و غلاف مینایی که در موزه نگارستان بوده است و رقم «محمود» دارد.
۳ـ غلاف مینایی خنجری با رقم «یا محمود»

محمود تذهیب‌کار و نقّاش و جلدساز عهد بایسنغر میرزا (۸۰۲ ـ ۸۳۷ هـ. ق) است. نام وی در عرضه داشت جعفر بایسنغری که اکنون مضبوط موزه توپ قاپوسراست آمده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمود از قلمدان‌سازان اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. وی در ارایهٔ گل و مرغ و چهره‌سازی مهارت داشته، از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم، قلمدان گل و مرغی است با تصویر زنی به شیوه صنیع همایون و رقم «کمترین محمود»

محمود از تذهیب‌کاران و معرّق‌سازان جلد و جلدساز دورهٔ سلطان یعقوب آق قویونلو (۸۸۲ ـ ۸۹۶ هـ. ق) است که به نقل از احوال و آثار نقّاشان در شیوه‌های اسلیمی و نقوش بر روی جلدها و سوخت و معرّق و تذهیب و حل کاری مهارت تمام داشته است.

محمود ـ استاد نجّار و نقّار است وی در سال ۱۱۰۲ هجری قمری همراه استاد ابراهیم و استاد مظفر صندوق مرقد شیخ احمد نوری را در بلدهٔ نور ساخته است.

از آستارا تا استارباد

محمود ـ حاجی (حاجی محمود) نستعلیق‌نویس است و در نیمهٔ دوم قرن دهم می‌زیسته و از آثار خطی او یک نسخه چهل حدیث منظوم عبدالرحمان جامی است که در کتابخانه ملک تهران به شماره ۵۹۳۱ و تاریخ ۹۸۶ هـ. ق موجود است.

محمود (حاجی محمود) از نقّاشان اهل هرات است که از چگونگی زندگی وی اطلاعی در دست نیست. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار دیده شدهٔ وی ۴۳ تصویر در یک نسخه از گلستان و بوستان سعدی است که در حدود سال ۹۰۸ هجری قمری توسط شهسوار الکاتب کتابت شده و استاد حاجی محمود در مکتب هرات نقّاشی کرده این نسخه متعلّق به موزه دهلی است.

محمود ـ شیخ خوشنویس بوده و نامش در مجموعه هنری‌ای است که در گالری فر واشنگتن به شماره 48 ـ 44 با یک مینیاتور و به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۰ هـ. ق موجود است. این جُنگ به وسیلهٔ خطّاطان زیر تنظیم یافته است. علی حسینی، سلطان محمد خندان، سلطان محمد نور، میرعلی، محمد قاسم بن شادیشاه و شیخ محمود.

فهرست بادالیان ـ اکسفورد

محمود آشتیانی ـ میرزا خوشنویس و موسیقی‌دان است و فرزند میرزا محمد حسین آشتیانی که در ارومیه ساکن بوده است. میرزا سنگلاخ وی را در بیست و پنج سالگی ملاقات کرده. وی نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته.

المآثر و الاثار

محمود استرابادی ـ خواجه خوشنویس است و او را جزو چهل تن از خوشنویسان و کاتبان کتابخانه بایسنغر میرزا آورده‌اند.

مناقب هنروران ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمود اصفهانی ـ استاد معمار و سازنده بناست و از آثار او گنبد و محراب مسجد اردستان است که به سال ۵۵۳ هجری قمری ساخته شده. در کتیبهٔ داخل گنبد رقم و تاریخ او چنین آمده است «... الاستاد محمود الاصفهانی المعروف بالغازی فی سنة ثلث و خمسین و خمسائه»

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمود اورنگ خوشنویس است و فرزند فرهنگ وصال و نوهٔ میرزا کوچک. وی به سال ۱۲۸۶

هجری قمری در شیراز متولد شده و از ۱۳۱۳ پس از یک سفر به عتبات به تهران آمده و پس از یکسال به شیراز مراجعت کرده است. محمود اورنگ شعر می‌گفته و نستعلیق و نسخ را استادانه می‌نوشته به نقل از دکتر بیانی از نمونهٔ آثار وی یک نسخه لواح جامی متعلّق به کتابخانه مجلس شوراست که تاریخ آن ربیع‌الاول ۱۳۱۳ است با رقم «علی یدتراب اقدام العارفین محمود المتخلّص به اورنگ ابن الفرهنگ ابن الوصال ...»

احوال و آثار خوشنویسان

محمودبن ابوالقاسم اصفهانی حکّاک و نقّار است و از آثار وی اسطرلابی کم‌نظیر است که در موزه شهر فلورانس ایتالیا می‌باشد و تاریخ ۴۹۲ هجری قمری دارد. رقم این هنرمند چنین ذکر شده:
«عمل محمودبن ابوالقاسم بن بکران النجّار الاصفهانی الصالحانی ۴۹۲»

هفت هزار سال هنر فلزکاری در ایران

محمودبن احمد استرآبادی از کاتبان خوشنویس سدهٔ دهم است از آثار خطی وی :
۱ـ شواهد النبوة لتقوية يقين اهل الفتوة عبدالرحمان جامی، در کتابخانهٔ موزه مولانا در قونیه به شماره ۱۱۸۳ به خط نستعلیق زیبا و تاریخ ۹۱۸ هجری‌قمری (فهرست کتابهای خطی موزه مولانا)
۲ـ اربعین جامی کتابخانه پرینستون شماره 1509 به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۵ هجری قمری

فهرست نسخه‌های خطی

محمود بن اسحاق شهابی به محمود سیاوشانی مراجعه شود.

محمود بن استاد خشنام بن محمود لباسانی ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار از ساخته‌های او در ورودی بقعهٔ سید سعدین در یاسل اوز رود نور است در سال ۹۶۶ هجری قمری.

از آستارا تا استاراباد

محمودبن امیر حاج الحسینی اصفهانی کاتب خوشنویس است از کارهای او یک نسخه شاهنامه فردوسی است در کتابخانه خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول به شماره R 1542 و تاریخ ۹۰۰ هجری قمری

فهرست توپ قاپوسرا

محمود بن حاجی الجهرمی از خوشنویسان و کاتبان اواخر سدهٔ دهم و اوایل سده یازدهم هجری قمری و از آثار خطی او به نوشته فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم :
۱ـ یک نسخه روضة الصفای میرخواند در کتابخانه چستربیتی دوبلین به شماره P 254 و تاریخ ۱۰۰۳ هجری قمری
۲ـ نسخه دیگر از روضة الصفای میرخواند در کتابخانهٔ خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول به شماره R 1510 به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۰۵ هجری قمری.

محمودبن حسن نیشابوری کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان حافظ به خط نستعلیق و رقاع به قطع وزیری و به تاریخ ۸۹۴ قمری در مجموعهٔ موزه پنجاب لاهور است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمودبن خواجه جهان کاتب خوشنویس است و از خطوط او یک نسخه آراسته و زرین گلستان سعدی است در کتابخانهٔ دانشگاه پرنیستون به شماره ۲۰۶۹ به خط نستعلیق و تاریخ صفر ۹۹۸ هجری قمری.

فهرست نسخه‌های خطی

محمودبن زین‌العابدین کاشانی خوشنویس است و معاصر محمودخان ملک الشعراء کاشانی. از نمونهٔ آثار وی به نقل از مهدی بیانی قطعه‌ای است در یک مرقّع با رقم «حرّره العبد الاقل محمودبن زین‌العابدین الکاشانی فی سنة ۱۲۹۰»

محمود بن زارگشتی نگارگر فلزات و اسطرلاب‌ساز است وبه روایت استاد کریم‌زاده در سدهٔ ششم هجری قمری می‌زیسته.

محمودبن سلطان علی از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری است از نمونهٔ خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان :
۱ـ یک نسخه دیوان حافظ متعلّق به کتابخانه فرانسیس هوفر Fransis Hufrer هاروارد به خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۵
۲ـ یک نسخه دیوان امیرشاهی سبزواری با رقم و تاریخ کتبه العبد المذّنب محمودبن سلطان علی سنه ۹۶۷ متعلّق به کتابخانه کاخ موزه گلستان
۳ـ یک نسخه دیوان قاسم انوار در موزه آثار اسلامی و ترک استانبول

محمودبن سلیم گیلانی ـ غیاث‌الدین کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک نسخه کلیات وحشی با رقم «کتبه العبد غیاث‌الدین محمودبن سلیم گیلانی» در مجموعه آقای سلطان القرایی تهران
۲ـ یک نسخه رسالهٔ احکام سعدونحس در روزهای هفته تاریخ رمضان ۱۰۸۶ که مهدی بیانی در دست فروشنده‌ای دیده است رقم و تاریخ آن چنین بوده «قد وقع الفراغ من تسویه هذه الرساله فی روز چهارم رمضان المبارک سنهٔ ۱۰۸۴ العبد الضعیف المذّنب غیاث‌الدین محمودبن سلیم گیلانی»

محمودبن سنقر بن سنقر نقّاش و فلزکار و قلمزن و قلمدان‌ساز است و از آثار او یک قلمدان برنجی طلاکوب و نقره‌نشان است که تاریخ ۶۸۰ هجری قمری دارد و در موزه بریتانیا می‌باشد.
جلدها و قلمدانهای ایرانی

محمودبن سیف‌الدین (بمرودی) کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه شش دفتر مثنوی مولاناست که تاریخ ذیقعهد ۸۸۳ دارد و رقم آن چنین است «علی یدالعبد الفقیر النحیف الضعیف محمودبن سیف الدین بن حسین شاه بن علی البمروری»
احوال و آثار خوشنویسان

محمودبن شجاع طیّان معمار و بنّا بوده است و نامش بر کاشی لاجوردی به اندازهٔ ۲۰ × ۱۵ که بر دیوار مناره مسجد محلهٔ گودال مصلای یزد نصب شده است رقم خورده «عمل یادگار مردان محمودبن شجاع طیّان» که طیّان به معنی گِل کار و بناست.
یادگارهای یزد

محمودبن شمس‌الدین علی مختار حسینی خوشنویس است و در سدهٔ دهم‌هجری زندگی می‌کرده است. از آثار وی قطعاتی است در مرقّعی که در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد به شماره 147 ثبت گردیده و تاریخ ۹۵۲ هجری قمری دارد.
فهرست نسخ‌های خطی

محمودبن شهاب الدین درودگر نجّار و نقّار است و فرزند استاد شهاب‌الدین قزوینی. وی سازنده صندوق مقبره سید رضی بن مهدی حسینی در شیخانور لاهیجان است. این صندوق تاریخ ۸۳۴ هجری قمری دارد.
از آستارا تا استارباد

محمودبن صدرالدّین نجّار نطنزی اصفهانی نجّار و منبّت‌کار است و در قرن دهم هجری قمری

می‌زیسته و از آثار او درب مسجد جامع عتیق اصفهان است.

تاریخ اصفهان جلال همایی

محمودبن علاءالدین زرای باخزری از کاتبان خوشنویس قرن دهم هجری قمری است که از آثار خطی وی نسخه‌ای از هفت اورنگ جامی است در کتابخانه ملک به شماره ۵۹۹۵ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۵ هجری قمری که در قریه زره نوشته شده است.

محمودبن علی قمی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ادعیه به قطع نیم ربعی به خط نسخ یاقوتی با رقم «تحت ... الاسماء المبارکه ... علی یدی العبد ... محمودبن علی القمی ... (قرن ۹ ـ ۱۰) در مجموعه مهدی بیانی است.

محمودبن علی خوشنویس است و مهدی بیانی او را از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری دانسته، از آثار وی قطعه‌ای در مرقّع بهرام میرزا در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است.

محمودبن قباحت خوشنویس است و پدرش خواجه قباحت جراح شاه تهماسب بوده است. وی با مالک‌دیلمی هم‌عصر است. مرگ وی را سپهر به سال ۹۸٤ ضبط کرده‌است. در گلستان هنر و احوال و آثار خوشنویسان نیز از وی یاد شده است.

محمودبن قطب‌الدین خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه سنگ قبر سلطان محمد کیاء به تاریخ ۸۸۳ هجری قمری است در سرتربت امام (لاهیجان) است

از آستارا تا استاربار

محمودبن محمد کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شاهنامه در مجموعه ایرما فراد Irma Frad در آمریکا می‌باشد. این نسخه به تاریخ ۸۳۱ هجری قمری نوشته شده است.

چلیپا شماره ۱ ـ پیمان شماره ۳ و ۴

محمودبن محمدافزاری کاتب خوشنویس بوده و از آثار خطی او یک نسخه بهجت التواریخ شکرالله بن شهاب‌الدین احمد است که به خط نستعلیق به تاریخ جمادی‌الاول ۹٦۰ هجری قمری به پایان رسانده که این نسخه در کتابخانه خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول به شماره A 2916 موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

محمودبن محمدالجواهری حکّاک و نقّار و حجّار سنگ است و معروف به رشید حکاک نیشابوری، از آثار وی حکاکی و کنده‌کاری کتابه سنگ گوری است که برای جلال‌الدین خوارزمشاه ساخته شده و تاریخ محرم ٦۲۸ هجری قمری داشته است. این سنگ که به اندازه ۳۰/۵ × ۵۰ سانتیمتر بوده در حراج کریستی ۱۹۸۹ بفروش رسیده است و در زیر سنگ رقم زده است «عمل العبد المذنب المحتاج الی رحمت‌الله تعالی محمودبن محمد الجوهری یعرف برشید الحکاک النیشابوری.

احوال و آثار خوشنویسان

محمودبن محمد بلخی فرزند محمد بلخی خوشنویس و خود از کاتبان و خوشنویسان دوران صفوی و عهد شاه تهماسب است. از نمونه‌های خطوط او یک نسخه شاه‌نامه فردوسی است به خط نستعلیق و تاریخ ۹٤۲ هجری قمری که دارای ۳٦ مینیاتور است و در موزه توپ قاپوسرای استانبول به شماره H 1514 ثبت گردیده است.

فهرست نسخه‌های خطی

محمودبن محمد اصفهانی معمّار و هنرمند معماری است و از ساخته‌های او ایوان جنوبی مسجد جامع اردستان است که این بنا به سال ۵۵۵ هجری قمری ساخته شده است.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

محمود بن محمدبن محمود جمالی خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه شاهنامه است که به شماره 61 در مجموعه کورکیان kevorkian نیویورک است. این نسخه دارای ۵۳ مینیاتور و به تاریخ ۸۶۱ هجری قمری می‌باشد.

شاهنامه در موزه هما ـ پیمان شماره ۳

محمودبن محمد حسن کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه از کلیله و دمنه به خط خوش نوشته که در سال ۱۳۲۹ هجری قمری در تهران به چاپ رسیده است.

محمودبن محمدعلی نقّاش قلمدان‌ساز است که به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان در شیوه محمد زمان و محمدعلی بن محمد زمان کار می‌کرده. وی در سدهٔ دوازدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی است با رقم «محمودبن محمد علی»

محمودبن محمدعلی طوسی نقّاش و کاتب سدهٔ هشتم هجری قمری است و به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم در حدود سالیان ۷۳۴ هـ. ق می‌زیسته است.

محمودبن محمد هراتی طرّاح و نقّاش و نقّار فلزات است و از آثار دیده شدهٔ وی ابریق نفیس و نقره‌کاری است با طرح بروج دوازده‌گانه که در موزه تفلیس می‌باشد و رقم «محمود بن محمد هراتی» و تاریخ ۵۷۷ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمودبن میرزا میرعلی نجّار نجّار و نقّار و هنرمند اوایل سدهٔ دهم است وی تعمیرکار منبر امامزادهٔ ابیانه است به سال ۱۰۰۹ هجری قمری این منبر در سال ٤٦٦ ساخته شده است و در این سال (۱۰۰۹) تعمیر گردیده.

محمودبن میرن بن ابراهیم کاتب است و از آثار او شاهنامه‌ای به خط تعلیق در کتابخانه ملک تحت شماره ٥٩٩٤ می‌باشد. شاهنامه ناقص که ۱٤۰ برگ از آن باقی است دارای تذهیب و جدول‌بندی است اما به نظر می‌رسد در تاریخ آن دست برده‌اند و آنرا سال ٦۰۰ هجری قمری کرده‌اند. استاد محیط طباطبایی آنرا مربوط به سالهای ۸۰۰ تا ۹۰۰ می‌داند. اگر این شاهنامه تأیید شود قدیمی‌ترین نسخه خواهد بود باید آثار دیگری از این کاتب یافت.

محمود نجّار ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار است از ساخته‌های او صندوق امامزاده یحیی در دهکدهٔ نوا از دهکده‌های بالا لاریجان در سال ۹۱۹ هجری قمری است.

از آستارا تا استاراباد

محمودبن نجیب رستمداری خطّاط و کتیبه‌نویس است و در اواخر سدهٔ هشتم و اوایل سدهٔ نهم می‌زیسته وی در سال ۸۰٤ قمری کتیبه صندوق امامزاده طاهر و مطهر «هزار خال کجور و در سال ۸۲۹ قمری کتیبه‌های آجری نمای خارجی این بقعه را نوشته است.

از آستارا تا استاراباد

محمودبن نظام‌الدین محمد خوشنویس دورهٔ شاه اسماعیل صفوی است و از خطوط او یک نسخه بوستان سعدی است با ٤ مینیاتور و تاریخ ۹۲۱ هجری قمری که در مجموعه بنیاد کورکیان Kevorkian نیورک به شماره ٦۳ موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

محمودبن نظام کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی عبارتند از:

۱ـ یک نسخه تیمورنامه هاتفی که به شماره 1594 در کتابخانه خزینه اوقاف توپ قاپوسرای استانبول موجود است. این نسخه به خط نستعلیق و تاریخ

۹٤۷ هجری قمری است با رقم محمودبن نظام هروی
۲ـ یک نسخه خمسه نظامی که تاریخ شوال ۹۳۷ دارد و متعلّق به کتابخانه مجلس شورا می‌باشد
فهرست کتب خطی مجلس احوال و آثار خوشنویسان

محمودبن احمد نیریزی کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او قرآنی است در موزه آستان قدس رضوی مشهد به شماره ۱۵۰۲ که متن و حاشیه‌ها به خط نسخ و ترجمه فارسی به خط نستعلیق است (رؤیت شد) و تاریخ جمادی‌الاول ۹۸۷ هجری قمری دارد.

محمو دبن یوسف قمی از خوشنویسان و کاتبان اوایل قرن دهم و دوران شاه اسماعیل صفوی است و از آثار وی یک نسخه شاهنامه فردوسی است در کتابخانه خزینه توپ قاپوسرای استانبول به شماره H 1504 با ۸۵ مجلس نگاره و تاریخ ۹۱٤ هجری قمری.
فهرست نسخه‌های خطی

محمود تبریزی از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ مرقّعی مشتمل بر ۱۸ رقعه با قلم نستعلیق کتابت و رقم «مشقه محمود» متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک قطعه نستعلیق و شکسته با رقم و تاریخ «در بلدهٔ سقز صورت تحریر یافت، حررة الحقیر الفقیر محمود فی سنهٔ ۱۲۷۲» متعلّق به مجموعهٔ مرحوم امیرالکتاب کردستانی که پدرایشان ملک الکلام در پشت آن قطعه نوشته‌اند «این قطعه خط مرحوم میرزا محمود تبریزی است و او از عرفا و دوستان مرحوم والد حقیر بود سنهٔ ۱۳۳۷»
احوال و آثار خوشنویسان

محمود تربتی خوشنویس است و تذکره خط و خطّاطان او را از شاگردان قاسم شادیشاه آورده است.

محمود توپخانه دی یک قطعه ثلث و رقاع با رقم «مشق الفقیر محمود طوبخانه دی سنة ۱۰٤۰ در سلیمانیهٔ استانبول
احوال و آثار خوشنویسان

محمود جعفری ـ شیخ خوشنویس است و مهدی بیانی او را از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری دانسته است. از نمونهٔ آثار وی یک قطعه از مرقّعی متعلّق به کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است با رقم «کتبه شیخ محمود الجعفری بمزار متبرک گازرگاه هرات»

محمود جلال‌الدین خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط دیده شده وی :
۱ـ یک لوحه به خط ثلث با رقم «نمقه محمود المعروف بجلال الدین» در موزه اسلامی ترک
۲ـ یک مرقّع ثلث و نسخ با رقم «حرّره محمود جلال‌الدین من خط عثمان افندی» در همان موزه
۳ـ یک لوحه ثلث و رقاع در همان موزه
٤ـ یک لوحه ثلث در همان موزه
۵ـ یک لوحه دیگر ثلث و رقاع در همان موزه
٦ـ دو لوحه بر مزار مولوی به خط ثلث رقاع و تاریخ ۱۲۰٤ (هجری قمری) در قونیه
احوال و آثار خوشنویسان

محمود ـ جلال‌الدین (جلال‌الدین محمود) خوشنویس است و علاوه‌بر نستعلیق روایت است که تعلیق را نیز خوش می‌نوشته و او را شاگرد سلطان علی مشهدی دانسته‌اند از نمونهٔ خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان :
۱ـ یک نسخه سبعهٔ جامی است با رقم و تاریخ «تمت کتاب تحفةالاحرار، کتبه العبد جلال الدین محمود بن فیروز بخت الحسینی غفر ذنوبه وستر عیوبه فی شهر رمضان المبارک سنهٔ ۹۷۸ بآخر انجامید» و کاتبه العبد جلال‌الدین محمودبن فیروز محب الحسینی، تحریراً فی شهر رمضان المبارک سنهٔ

۹۷۶» و «تحریراً فی اواسط شهر محرم سنهٔ ۹۶۳» که متعلّق است به کتابخانه کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه دیوان امیرشاهی، با رقم و تاریخ «میرمحمود ۱۰۴» در همان کتابخانه ـ البته شاید این همان جلال‌الدین محمود نباشد
۳ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «مشقه جلال‌الدین محمود» متعلّق به کتابخانهٔ روان کوشکو استانبول
٤ـ یک قطعه از مرقّع امیر غیب بیک در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول
۵ـ دو قطعه یکی از مرقّع سید احمد مشهدی و دیگر از مرقّع مالک دیلمی هر دو با رقم «کتبه المذنب محمود الحسینی» در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول.

محمود چاقوساز اصفهانی ـ استاد از چاقوسازان هنرمند عهد فتحعلی‌شاه قاجار است قلم‌تراشهای محمود تا یکی دو سال نیاز به سوهان و تیز کردن نداشت. و همانطور که قلم‌تراشهای احمد استاد زمان صفوی مشهور بود. ساخته‌های دست محمود نیز به همپایی کارهای او می‌رسید. اکنون اگر نمونه‌هایی از قلم‌تراشهای احمد و محمود بدست آید از اشیای قیمتی محسوب می‌شوند.

جغرافیای اصفهان ـ تاریخ اصفهان جلال همایی

محمود چلبی توپخانه‌ای نستعلیق‌نویس و از مردم استانبول است. او از شاگردان درویش عبدی است که واسطه نشر خط نستعلیق در عثمانی گردید. وفاتش را میرزا سنگلاخ به سال ۱۰۸۰ و سپهر سال ۱۰۵۹ نوشته است.

محمود حجّار قزوینی حجّار و نقّار سنگ است و در سدهٔ نهم قمری می‌زیسته و از آثار دیده شدهٔ وی سنگ قبر سلطان محمد کیا در سر تربت امام لاهیجان است که تاریخ ۸۸۳ هجری قمری دارد.

از آستارا تا استارباد

محمود حسینی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی به نقل از مهدی بیانی یک نسخه دیوان وفا به خط نستعلیق کتابت است با رقم و تاریخ «تمت الکتاب فی نوزدهم شهر ذی‌حجة ۱۳۲۳، کتبه الاحقر محمود الحسینی»

محمود حکیم خوشنویس و شاعر و فرزند دوم میرزا کوچک وصال است. وی در فنون ادبی و طب مهارت دارد و در شعر نیز حکیم تخلّص می‌کرده است. وی به رحمت علی شاه دست ارادت داد و بعداً به دامادی وی پذیرفته شد. حکیم در زمان محمد شاه قاجار به تهران آمد و مدتی با رضاقلی خان هدایت محشور بود. سپس به شیراز بازگشت و در سال ۱۲٦٦ هجری قمری با احمد وقار برادر بزرگ خود به هندوستان رفت و در آن سامان دیوان حافظی به خط خود نوشت که در بمبئی به چاپ رسید. حکیم در سنین چهل سالگی به مرض وبا در شیراز به سال ۱۲۷٤ درگذشت و در مرقد شاهچراغ در کنار پدرش به خاک سپرده شد. از نمونه آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک نسخه سبحة الابرار و طریق التحقیق متعلّق به کتابخانه موزه گلستان که به امر محمد قلی خان ایلخانی به سال ۱۲۷۰ نوشته شده و نیمی از آن به خط میرزا فتحعلی حجاب و نیمی به خط محمود حکیم است.
۲ـ یک نسخه دورهٔ کامل روضة‌الصفای میرخواند در یک مجلد به قلم کتابت خفی (نستعلیق) وی در این شیوه استاد بوده است این نسخه تاریخ ذی قعده ۱۲٦۵ دارد و متعلّق به کتابخانهٔ ملی است.
۳ـ یک نسخه منتخب شاهنامه فردوسی با تاریخ ۱۲٦۹ در همان کتابخانه
٤ـ یک نسخه لوایح جامی که همهٔ این کتابها به سفارش محمد قلی خان ایلخانی نوشته شده و در این کتاب آمده است «بجهت مخدوم‌زاده محمدقلی خان، که مرا چون گرامی روان است سمت تحریر پذیرفت تا از خطش تعلیم برگیرد ... و انا العبد

المذنب محمود المتخلّص به حکیم بن وصال ... در دارالعلم شیراز در سنهٔ ۱۲۶۵ تحریر شد. این نسخه نیز متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است
۵ـ یک مرقّع مناجات خواجه عبدالله انصاری به تاریخ ۱۲۷۰ در کتابخانه مجلس شورا
۶ـ یک نسخه دیوان فرخی به تاریخ ۱۲۶۹ در کتابخانهٔ مرحوم حاج سید نصرالله تقوی، تهران
۷ـ یک نسخه طریق التحقیق به تاریخ ۱۲۶۹ متعلّق به کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه
۸ـ خواص سور یک نسخه قرآن که متن آن به خط میرزا غلام علی اصفهانی است و تاریخ رمضان ۱۲۶۸ دارد و مهدی بیانی در دست فروشنده‌ای دیده است که چنین تمام شده است «بندگان مشیرالملک بر اقتضای پاکی گوهر ... از مخلص قدیم محمود حکیم خواهش چنان نمود پارهٔ احادیث از تفسیر صامی انتخاب کرده بلفظ پارسی به خط خویش استکتاب نمود ... حرّره فی شهر رمضان المبارک سنهٔ ۱۲۶۸»
۹ـ قطعات متعدد در مجموعه مهدی بیانی که تاریخ یکی از آنها ۱۲۶۲ است.

محمود حیران ـ شیخ خوشنویس و شاعر است. به نوشته تذکره شمع انجمن نستعلیق و ثلث را خوش می‌نوشته و معلم خط زیب النسا بیگم بوده است.

چهره محمود خان ملک الشعرا (*)

محمود خان کاشانی ـ ملک‌الشعرا خوشنویس، شاعر، نقّاش، منبّت‌کار و مجسمه‌ساز عهد ناصری و ملک‌الشعرای دربار وی است. او نوه فتح علی خان صبای کاشانی ملک‌الشعرای دربار فتحعلی‌شاه بود.
پدر محمود خان که محمدحسین خان نام داشت پس از مرگ پدرش فتح علی خان به سال ۱۲۳۸ به لقب فتح علی خان ملک‌الشعرا در دربار فتحعلی‌شاه مغزز گردید و پس از مرگ فتحعلیشاه (۱۲۵۰) در دربار محمد شاه با همان سمت باقی ماند. محمودخان در سال ۱۲۲۸ هجری قمری در تهران متولد شد و چون به سن رشد رسید در رشته‌های مختلف ادبیات و هیأت و حکمت و عرفان و تاریخ سرآمد گردید. در اواخر سلطنت محمد شاه پیشکارالله قلی خان ایلخانی قاجار درآمد و به لرستان رفت و در آنجا خدمات برجسته‌ای در ضبط و ربط امور آن ولایت کرد. ولی با ایلخان که مردی تندخو بود اختلاف پیدا نمود و چون جانش به خطر افتاد شبانه از بروجرد گریخت و در قم متحصن شد و چندی بعد به تهران آمد. وی پس از مرگ پدر به جای او قرار گرفت و ملک‌الشعرای دربار شد. ناصرالدین شاه به او علاقه‌ای وافر یافت بطوریکه در سال ۱۳۱۱ که محمود خان درگذشت و در جوار حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شد. شاه از مرگ او بسیار افسرده و غمگین گردید. محمود خان نه تنها همهٔ خطوط را استادانه می‌نوشت بلکه در همهٔ فنون مهارت داشت. بویژه در سبک نقّاشی ایرانی که می‌توان او را تنها نقّاش ایرانی که از شیوه کهن و نو سبکی کاملاً جدید و اصیل ایرانی بوجود آورده به حساب آورد. نقّاشیهای زیبای محمود خان اکنون زینت‌بخش کاخ موزهٔ گلستان است. علاوه‌بر اینکه آثار بسیاری از او در کاخها باقی است از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ یک نسخه گلشن راز به قلم کتابت (نستعلیق) به تاریخ ربیع‌الآخر ۱۲۸۱ در کتابخانه مجلس شورا

شبیه محمدحسین و محمد قاسم خان (*)

۲ـ یک مرقّع مشتمل بر ۲۲ رقعه با اقلام مختلف با رقم «مشقه العبد الاقل محمود کاشانی غفرله» و تاریخهای ۱۲۸۹ و ۱۲۸۸ و ۱۲۹۰ متعلّق به کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان

۳ـ یک مرقّع دیگر مشتمل بر ۱۰ رقعه مناجات حضرت امیر، منقول از خط میرعماد که تاریخ ۱۰۱۱ داشته با رقم «ناقله محمود کاشانی ۱۲۹۱» در همان کتابخانه

٤ـ یک قطعه که برای مستوفی‌الممالک نوشته شده و تاریخ ۱۲۸۲ دارد در موزهٔ آذربایجان تبریز

۵ـ یک صفحه پشت و رو نوشته به اقلام مختلف از جمله نستعلیق به تاریخ صفر ۱۲۸۱ در مجموعه مهدی بیانی

٦ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «العبد المذنب محمود سنهٔ ۱۲۹۵» در همان مجموعه

۷ـ یک قطعهٔ دیگر با رقم و تاریخ «العبد المذنب محمود سنهٔ ۱۲۹۵» در همان مجموعه

۸ـتصویرآبرنگی کاخ گلستان در موزه هنرهای تزئینی.

۹ـ تصویر باب همایون با تاریخ ۱۲۸۸ هجری قمری در همان موزه.

از آثار نقّاشی وی که استاد کریم‌زاه در کتاب خود از آن نام برده است عبارتند از :

۱۰ـ تصویر آبرنگی شمس‌العماره با رقم «بنده درگاه محمود سنه ۱۲۸۵» (هجری قمری) تصویر این اثر روی جلد هنر و مردم شماره ٥٦ به چاپ رسیده است.

۱۱ـ تصویر عمارت گلستان (عمارت بادگیر) با همان رقم و تاریخ ۱۲۷۸. تصویر این اثر روی جلد هنر و مردم شماره ٦۷ به چاپ رسیده است

۱۲ـ تصویر بالای شمس‌العماره با دید دیگر با همان رقم و تاریخ ۱۲۸۵. تصویر این اثر در هنر و مردم شماره ۵ چاپ شده است
۱۳ـ تصویر چشم‌انداز کاخ گلستان با آبرنگ و تاریخ ۱۲۸۷، عکس رنگی آن روی جلد هنر و مردم شماره ۷۱ می‌باشد
۱۴ـ تصویر آبرنگی ارک دولتی از پشت بام و نگهبان با تاریخ ۱۲۸۱ عکس این اثر روی جلد مجله هنر و مردم شماره ۸۱ به چاپ رسیده است
۱۵ـ تصویر آبرنگی تالار خروجی با رعایت اصول کامل پرسپیکتو با همان رقم و تاریخ ۱۲۸۰. عکس رنگی این اثر در هنر و مردم شماره ۵ به چاپ رسیده است
۱۶ـ منظره آبرنگی تالار عاج با تاریخ ۱۲۸۶ تصویر این اثر در مجله هنر و مردم شماره ۵ به چاپ رسیده است
۱۷ـ مجلس بزم قاجاریان و اعیان و خوانین
۱۸ـ تصویر آبرنگی منظره خیابان الماسیه با تاریخ ۱۲۸۸ و همان رقم
۱۹ـ تابلوی رنگ و روغنی صحن مطهر حضرت رضا (ع) با همان رقم و تاریخ ۱۳۰۳
۲۰ـ تصویر آبرنگی کاخ گلستان با تاریخ شعبان ۱۲۹۷
۲۱ـ تصویر شبیه محمد قاسمخان مصحح و محمدحسین خان که یکی از نقّاشی‌های مشهور استاد و معرف نوجویی وی در نقّاشی ایرانی است. عکس این اثر در مجله هنر و مردم شماره ۵ به چاپ رسیده است تا اینجا شاید بتوان ادعا کرد که همهٔ این آثار ذکر شده در کاخ موزه گلستان است. زیرا همهٔ آثار وی از جاهای دیگر به این موزه منتقل شده است.
۲۲ـ قلمدان زیبایی که استاد کریم‌زاده در مجموعه آقای دکتر خلیلی دیده‌اند با همان رقم و تاریخ ۱۳۰۰
۲۳ـ قلمدانی با تصاویر زیبارویان و رقم «العبد محمود شریف»
۲۴ـ چسب‌دان ظریفی با رقم «محمود» و تاریخ ۱۲۸۷ در مجموعه استاد کریم‌زاده
۲۵ـ تصویر آبرنگ تیره و سیاه قلمی امامزاده‌ای با رقم خانزاد محمود شریف در همان مجموعه
۲۶ـ آثار دیگری از وی به صورت منبّت و انواع دیگر در کاخ موزه گلستان تهران و مجموعه‌ها موجود است.
رویهمرفته می‌توان این استاد را پیشگام نقّاشی نوین ایران دانست و تماشای آثارش را در موزه فوق ذکر به هنر دوستان توصیه می‌کنم.

محمود خزانه (شیخ محمود خزانه) از خوانندگان بنام عصر ناصرالدین شاه است وی مردی هنرمند و مستغنی بوده است که هنر خود را به هیچ چیزی نفروخته، زنده یاد روح‌الله خالقی نقل می‌کند که طاهرزاده در منزل عمادالکتاب صدای او را شنیده و بسیار پسندیده است.
سرگذشت موسیقی ایران

محمود خوانساری از نقّاشان عهد مظفری است که به نقل از احوال و آثار نقّاشان به نقّاشی قصص و حکایات قدیمی کتب اشتغال داشته است. از آثار دیده شدهٔ وی در یکی از کتابهای آن دوران تصویر شاهزاده‌ایست که سوار اسب است و با همراهان خود صحبت می‌کند و گروهی از مردم در اطراف اویند و رقم دارد «عمل محمود خوانساری»

محمود خفی‌نویس ـ شیخ خوشنویس بوده و از شاگردان جعفر بایسنغری
تذکره بی‌نام ـ حالات هنروران ـ ریحان نستعلیق

محمود خماری از کاتبان خوشنویس سده نهم هجری قمری و از خوشنویسان دربار پیر بوداق قراقویونلو در بغداد بوده است از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ بعضی ترجیعات با رقم «تم الترجیعات ... کتبه العبد الضعیف المحتاج الی رحمةالله الملک الباری

محمودبن محمد خماری عفاالله عنهم» در کتابخانهٔ مجلس شورای تهران
۲ـ یک نسخه لمعات عراقی و گلشن راز شبستری با رقم و تاریخ «تمت ... علی یداقل عباداالله الملک الباری، محمودبن محمدبن محمودبن خماری فی سنهٔ ۸۵٤ در مجموعه مهدی بیانی
۳ـ یک نسخه شاهنامه در مجموعه ایرمافراد Erma Frad آمریکا با رقم محمودبن محمد که برای نورالدین محمد نوشته شده و تاریخ ۸۳۱ هجری قمری دارد (این نسخه را مهدی بیانی نیز شناسایی کرده)
٤ـ یک نسخه شاهنامه که به شماره 61 در مجموعه کورکیان Kevorkian نیویورک موجود است، این نسخه تاریخ ۸٦۱ دارد. نسخه‌ای مزین با ۵۳ مینیاتور می‌باشد خط محمودبن محمدبن محمود خماری
۵ـ یک نسخه شاهنامه دیگر که به شماره 876 در همین مجموعه موجود است. این نسخه تاریخ ۸٤۸ هجری قمری دارد و دارای چهارده مجلس نگاره می‌باشد. رقم آن محمود کاتب است البته محمود کاتبی در قرن دهم زندگی می‌کرده که با ایشان نزدیک صد سال اختلاف دارد بنابراین این محمود کاتب قاعدتاً همین محمودبن محمد و یا شاید محمود دیگری که شناخته نشده باشد.

فهرست دانشگاه میشیگان ـ شاهنامه در موزه‌ها ـ مجله پیمان شماره دوم ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمود خوانساری ـ سید کاتب خوشنویس است و به خط یک نسخه ادعیه بغلی، مجدول و مذهّب به خط نسخ و رقاع که به خواهش جمشیدآقا فرزند عباس‌آقا یوزباشی به تاریخ ۱۲۹۲ (هجری قمری) نوشته و رقم «... سید محمود الخوانساری» دارد برای فروش عرض شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمود دره‌گزینی خوشنویس است و به نقل از تذکره خط و خطّاطان به شیوه میرعلی می‌نوشته و بعد از سال هزار درگذشته.

محمود رستمدار کتیبه‌نگار است و کتیبهٔ نمد جوق در لار (گیلان) به خط اوست که متن کتیبه تراشیده شده است.

از آستارا تا استاراباد

محمود رفیقی ـ کمال‌الدین هروی خوشنویس است و پدر مجنون چپ‌نویس وی علاوه‌بر نستعلیق در خطوط دیگر مهارت داشته است کمال‌الدین شعر نیز می‌گفته از آثار خطوط وی عبارتند از :
۱ـ یک نسخه خمسه جامی به خط نستعلیق کتابت که عباراتی به قلم رقاع و شکسته تعلیق دارد. و چنین تمام می‌شود «تمّت هذه الفیض الحقیق بخط العبد محمود الرفیق فی سنهٔ ۸۹۳» این نسخه متعلّق به کتابخانهٔ ایا صوفیه استانبول است
۲ـ یک نسخه ذخیرة الملوک سیدعلی همدانی به خط نستعلیق کتابت در مجموعهٔ دولتی هرات است که تاریخ ۸۹۳ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمود ـ زین‌الدین (زین‌الدین محمود) خوشنویس است و وی را استاد میرعلی هروی دانسته‌اند. از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک نسخه دیوان نظام هروی متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با رقم «مشقّه العبد الفقیر المذنب زین‌الدین محمود الکاتب غفر ذنوبه و ستر عیوبه» که تاریخ ۹۰۷ هجری قمری دارد
۲ـ یک نسخه دیوان جامی که در مجموعه آقای عبدالحسین مسعود انصاری در تهران بوده است
۳ـ یک نسخه دیوان امیرشاهی با تاریخ ۹۰٦ متعلّق به کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد
٤ـ ۱٦ قطعه در مرقّعهای بهرام میرزا و سید احمد

مشهدی به قلمهای مختلف نستعلیق در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول
۵ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «مشقه العبد الفقیر الحقیر زین‌الدین محمود» در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول

احوال و آثار خوشنویسان ـ فهرست نسخ خطی

محمود سبزواری خوشنویس است و به نقل از گلستان هنر در مجلس شاه تهماسب اول صفوی راه داشته و مغرز می‌زیسته.

محمود سلطانی خوشنویس است و شیوه یاقوت را به بهترین وجهی ارایه نموده است. از آثار خطی وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری است به خط ثلث و رقاع که در جمادی الاول ۸٤٦ در هرات نوشته شده و رقم محمود السلطانی دارد و در کتابخانه کاخ موزه گلستان است

احوال و آثار خوشنویسان

محمود سنقر طرّاح و نقّاش و نگارگر فلزات و فلزکار است و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم، قلمدانی نقره‌کوبی است با تصاویر اشخاص با رقم «عمل محمود سنقرسنهٔ ثمانین و ستمائه (۶۸۰ هـ. ق) این اثر در قسمت اشیا اسلامی در بریتیش میوزیوم می‌باشد.

محمود سیاوشانی (شهابی) فرزند خواجه اسحاق شهابی سیاوشانی و از خوشنویسان مشهور قرن دهم هجری قمری است. وی از شاگردان برتر میرعلی هروی است و در هنگامی که عبید خان ازبک امیر بخارا به سال ۹۳۵ هرات را فتح کرد. محمود سیاوشانی را نیز به بخارا کوچ داد. محمود در خدمت میرعلی بود و در خط استاد گردید. او پس از مدتی از بخارا به بلخ آمد و به شهرت بسیار رسید و در خدمت بزرگان مغرز می‌زیست. محمود سیاوشانی از موسیق نیز سررشته داشت و سازی بنام شترغو می‌نواخت و این خود موجب جلب‌نظر دیگران بود. وی علاوه‌بر نستعلیق در تعلیق نیز مهارت داشت. از نمونهٔ خطوط وی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه دیوان هلالی به قلم کتابت (نستعلیق) با تاریخ ۹٦٦ هجری قمری در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه منتخب شش دفتر مولانا جلال‌الدین با رقم «... محمودبن اسحاق غفر ذنوبه و ستر عیوبه» در همان کتابخانه
۳ـ یک نسخه بوستان سعدی با رقم «کتبه العبد المذنب محمودبن اسحاق شهابی» در موزه آثار اسلامی ترک استانبول
٤ـ نسخه دیگر بوستان با تاریخ ۹۸۰ یا ۹۳۰ در همان موزه
۵ـ یک نسخه اخلاق محسنی با رقم و تاریخ «... العبد المذنب الفقیر الحقیر الی الله الغنی محمودبن اسحاق الشهابی الهروی غفرالله ذنوبها فی شهور سنهٔ ۹٦۹» در مجموعه آقای سلطان القرائی تهران
٦ـ یک نسخه خمسه جامی با رقم محمود الشهابی و تاریخ ۹٦٤ که پرفسور کوهنل عکس صفحه‌ای از آنرا در کتاب خود آورده است
۷ـ یک نسخه نفحات الانس جامی با رقم «محمود الشهابی» و تاریخ ۹۹۳ در کتابخانهٔ سرکاری رامپور
۸ـ ۱۷ قطعه با رقمهای مختلف در کتابخانه‌های کاخ موزه گلستان، کتابخانهٔ ملی، مدرسه سپهسالار و آستان قدس رضوی و مجموعه مهدی بیانی و کتابخانه رامپور
۹ـ ۹۲ قطعه در مرقّعهای مختلف با رقمهای مختلف و تاریخهای ۹۲٤ ـ ۹۷۰ ـ ۹۸۷ و ۹۸۸ در کتابخانه‌های خزینه اوقاف در روان کوشکو استانبول

عالم آراعباسی ـ تذکره خط و خطّاطان ـ احوال و آثار خوشنویسان

سوره الحمد خط محمود سیاوشانی

محمود شاملو خوشنویس است و معاصر محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶)

محمود شاه محمد النقّاش الکرمانی نجّار و نقّار و منبّت‌کار و نقّاش بوده است. از آثار وی منبر بسیار زیبای مسجد جمعه نایین است که تاریخ رجب ۷۱۱ دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

محمود شریف قاینی نقّاش و قلمدان‌ساز است که در چهره‌پردازی و گل و مرغ و منظره‌سازی و کارهای لاکی روغنی و تذهیب مهارت داشته. و فرزندان وی نیز بنامهای محمدجعفر و محمدعلی یا علی‌محمد شریف قاینی همه از نقّاشان زمانه خود محسوب می‌شوند. از آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ قلمدانی پرکار که تصویر امیرکبیر احتشام‌الدوله روی آن نقش گشته و اطرافش موضوعات مختلف چون قصه یوسف نجّار به تصویر درآمده و رقم دارد «محمود الشریف قاینی ۱۲٦٤»

۲ـ قلمدانی با تصویر یوحنا و با نگاره‌های کشتی و مسافرین و تصویر بناهای قدیمی اصفهان و رقم «الاقل محمود شریف القاینی ۱۲۷۵» عین این اثر توسط فرزندش علی محمد کپی‌برداری شده که تاریخ ۱۲۷۸ دارد.

۳ـ تصویر آبرنگی دهقانی در مزرعه به دنبال یابوی خود با رقم «محمود شریف» این اثر را بعضی به نام محمود خان ملک‌الشعرا نوشته‌اند. اما اثر دست شریف قاینی است.

محمود شوشتری کاغذی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی:

۱ـ یک نسخه شاهنامه فردوسی با رقم و تاریخ «محمودبن محمدبن یوسف تستری سنهٔ ۸٤۰» در کتابخانه سرکاری رامپور

۲ـ نسخه دیگر شاهنامه به همان قلم نستعلیق خفی با رقم محمودبن محمدبن یوسف المعروف به کاغذی با تاریخ شعبان ۸۳۹ در کتابخانهٔ موزه آثار اسلامی ترک، استانبول

۳ـ یک نسخه لمعات دیوان عراقی و عشق‌نامه با رقم و تاریخ «کتبه العبد محمودبن محمدبن شوشتری المشهور بکاغذی فی ۲۲ محرم الحرام سنهٔ ۸٦۲ در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول

احوال و آثار خوشنویسان

محمود شوقی ـ محمد راسم، مصطفی راقم، ابراهیم‌دده از خوشنویسان عثمانی هستند و در

موزه اسلامی ترک قطعه‌ایست به خط ثلث و نسخ و رقاع که رقم این چهار خوشنویس که خود از اساتید خط‌اند و از شاگردان سید حاج خلیل افندی بوده در قسمت‌های آن آمده و خط ثلث از محمود شوقی و رقاع آن از محمد راسم است.
احوال و آثار خوشنویسان

محمود شیرازی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه نسخ و رقاع با رقم «مشقه ابن ابوالفتح محمود شیرازی فی شهور سنة ۱۲۳۵ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی می‌باشد.

محمود شیرازی ـ میرزا کاتب و خوشنویس است و در فارسنامه ناصری خط وی را با میرعماد مقایسه کرده است. از آثار وی به نوشته دکتر مهدی بیانی
۱ـ کتابهٔ خط مزار مرحوم آقا هاشم در تکیه حافظ شیراز
۲ـ یک نسخه کلیات سعدی که چنین تمام می‌شود «کتب فی دار العلم شیراز فی طبع بمعمورهٔ بمبئی فی المطبع المظفّری، فی السادس فی شهر رجب المرجب سنهٔ ۱۳۲۷، کتبه الضعیف الذلیل محمودبن علینق الشیرازی غفرلها»
۳ـ یوسف و زلیخای منسوب به فردوسی به همان قلم و تاریخ ۱۳٤٤ که در بمبئی چاپ شده.
٤ـ دیوان مغربی که به قلم نستعلیق کتابت است و تاریخ جمادی‌الثانیه سنه ۱۳۲۰ دارد و در بمبئی چاپ شده. اصل نسخه خطی متعلّق به مرحوم بوذری خوشنویس بوده.

محمود صدرالکتاب ـ سید خوشنویس است و از شاگردان میرزا محمدرضای کلهر و هم‌شاگردی میرزا زین‌العابدین ملک الخطّاطین
زندگانی من از عبدالله مستوفی

محمد طوپ‌خانه‌ای از خوشنویسان عثمانی که ثلث و نسخ را نزد حافظ محمد امام و نستعلیق را از درویش عبدی تعلیم گرفته است. از آثار وی قرآنی است که از روی خط شیخ حمدالله که در ایاصوفیه بوده استنساخ کرده و به سلطان مراد (۱۰۳۲ ـ ۱۰٤۹) تقدیم نموده که خیلی مورد توجه قرار گرفته و نویسنده اندرون و کاتب سرّ لقب گرفت و به همین مناسبت «کاتب السرّ السلطانی» رقم می‌کرد.
احوال و آثار خوشنویسان

محمود طباطبائی خوشنویس است و خط کوفی و رقاع را خوش می‌نوشته و از نمونهٔ خطوط دیده شدهٔ وی :
۱ـ یک رقعه به خط کوفی و رقاع با رقم «مشقه ... ابن محمدرضا الشریف موسوی محمود طباطبایی» به تاریخ ۱۱۵۵ (هجری قمری) در مجموعهٔ مهدی بیانی
۲ـ دو رقعه به خط رقاع که از روی رقم او مشخص می‌شود که پدر وی محمدرضا شریف موسوی صفوی مشهور به خوشنویس بوده و با رقم خود وی محمود طباطبایی‌خاقانی‌آمده‌است و تاریخ ۱۱٤۷ (هجری قمری) دارد در مجموعه آقای مدرس رضوی است.

محمود علی نقّاش و طراح فلزات و فلزکار است، از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده تاس فلزی و مزینی با نقشهای اسلیمی و کتیبه با رقم «عمل استاد محمود علی سنه ۹۱٦»

محمود عمادالسلطان ـ سید از منشیان دفتر استیفاء ناصرالدین شاه قاجار بود که جز نستعلیق، شکسته را خوش می‌نوشت و خط سیاق را به کمال می‌دانسته از نمونهٔ آثار وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:
۱ـ یک نسخه منتخبات گلستان سعدی در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است که به امر ناصرالدین شاه نوشته شده و چنین رقم دارد «در سن ده سالگی

این اوراق را اقل تربیت‌یافتگان این عهد ابد مهد احقر خانه رادان دولت جاوید مدت محمود بن المصطفی الموسوی مستوفی به رشته نگارش درآورد فی شهر ربیع‌الاول سنه ۱۳۰۵»

۲ـ یک نسخه منتخبات اشعار حافظ که تاریخ ۱۳۰۷ دارد و ناصرالدین شاه در صفحهٔ اول آن نوشته «پسر حسام‌السادات است. الحق در این سن کم بسیار خوب نوشته است. در مراجعت از سفر سوم فرنگستان در طهران به حضور آورده است. سنهٔ ۱۳۰۷ ربیع‌الاول اورئیل

محمود غازی اصفهانی ـ استاد معمار و استاد هنرمند بنایی است و از ساخته‌های او مسجد اردستان است که در دو جا نام این بنا آمده در یکجا تاریخ ۵۵۳ و در یکجا ۵۵۵ این اثر را با همکاری محمودبن محمد البنا ساخته است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان ـ تاریخ اصفهان، جلال همایی

محمود فراش خلوت از کاتبان خوشنویس دربار ناصرالدین شاه قاجار است. از نمونه آثار وی یک نسخهٔ مزین سفرنامهٔ فرنگستان ناصرالدین شاه متعلّق به کتابخانه حاج سیدنصرالله تقوی است با رقم و تاریخ «غلام خانه‌زاد محمود فراش خلوت فی شهر ذیقعده سنهٔ ۱۲۹۱»

احوال و آثار خوشنویسان

محمود کاتب کاتب خوشنویس است و از آثار وی :

۱ـ نسخه‌ای از منتخب بوستان سعدی در کتابخانهٔ حاج سید نصرالله تقوی‌است با رقم و تاریخ «حرره العبد المذنب محمود الکاتب شهور سنهٔ ۹۵۷»

۲ـ گوی و چوگان لامعی که به شماره ٤٤٠ در کتابخانه شیحدرین لنین‌گراد موجود است. این نسخه جزو کتابهای وقفی شاه عباس بوده که از مرقد شیخ صفی‌الدین ربوده شده. این نسخه تاریخ ۹۰۱ هجری قمری دارد که اگر از این محمود کاتب باشد باید وی عمری طولانی داشته باشد.

فهرست نسخه‌های خطی جلد هشتم ـ احوال و آثار خوشنویسان

محمود کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه شاهنامه است که به شماره 876 در مجموعه کورکیان Kevorkian می‌باشد. تاریخ این نسخه ۸۵۹ هجری قمری بوده و دارای چهارده مینیاتور می‌باشد.

فصل‌نامه پیمان شماره ـ ۴ و ۳

محمود کاشانی خوشنویس است و نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته است و به نقل از تذکرهٔ سپهر به سال ۱۲۹۰ درگذشته.

محمود گرگانی ـ میرزا خوشنویس عهد ناصری است که خود و نیاکانش از مستوفیان دربار قاجار بوده‌اند. میرزا محمود از علوم بهره داشت و شعر نیز می‌گفته است. وی مدتی وزارت تهران را داشته و در شصت و هفت سالگی و به سال ۱۳۱۱ در ماه رمضان درگذشته و در حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده است. از نمونهٔ آثار وی یک نسخه صد کلمه حضرت امیر با ترجمهٔ فارسی است با رقم و تاریخ «الداعی لدوام الدولة العلیة محمود بن میرزا نصرالله گرگانی سنهٔ ۱۲٦۸» که متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمود لاری خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی مرقّعی در کتابخانه دکتر مهدوی می‌باشد مشتمل بر ۳۵ قطعه با رقم و تاریخ «کتبه العبد ... محمود محمد لاری غفر ذنوبه و ستر عیوبه، سنهٔ ۱۰۸۰»

احوال و آثار خوشنویسان

محمود مجلد ـ شیخ صحاف و مجلد است و در قرن نهم و عهد شاهرخ تیموری می‌زیسته. وی شخصی قابل احترام بوده بطوریکه شرف‌الدین علی یزدی فصلی دربارهٔ وی نوشته است.

ظفرنامه تیموری

محمود مدیرالدوله خطّاط و کتیبه‌نگار است و از نمونهٔ آثار او یک دوره کتیبه‌هایی است که ظاهراً از یک عمارت حسنیه بوده که پس از ویرانی پراکنده شده. این لوحه‌ها دو مصرعی از یک قصیده در رثا سیدالشهدا است و دو قطعهٔ آن در مجموعه دکتر مهدی بیانی است با رقم «محمود مدیرالدوله وزیر لشکر ۱۳۲۲»

محمود (مذهّب‌باشی شیرازی) تذهیب‌کار خبره شیرازی که در نگارگری و چهره‌پردازی و خوشنویسی نیز مهارت داشته. فرصت‌الدوله شیرازی در کتاب آثار عجم از هنر وی ستایش کرده و خانواده وی از جمله میرزا علی نقی خوشنویس برادر کوچکتر وی و میرزا اسداله مذهّب برادر دیگر وی را ستوده و از سایر برادرانش بنام میرزا محمد علی حکاک و میرزا محمدحسین و میرزا محمد صحاف یاد کرده است. از آثار شناخته شدهٔ مذهب باشی به نقل از احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:

۱ـ قلمدان زمینه مشکی با گلهای طلایی و رقم: «رقم احقر عبادالله محمود مذهّب‌باشی ۱۲۸۰» (هجری قمری)

۲ـ جلد طلایی و مذهّب زمینه مشکی یک نسخه بوستان سعدی متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان که به خط فرزند وی کتابت شده.

۳ـ قلمدان مذهّب حل کاری که روی آن تصویر زنی نقّاشی شده با رقم «رقم احقر عبادالله محمود مذهّب باشی ۱۲۹۸»

محمود مذهّب (محمود هروی مذهّب) هنرمند ذوفنون اهل هرات که در نقّاشی و تذهیب، حل کاری و خوشنویسی استاد بوده و شعر می‌گفته است. اگرچه از چگونگی زندگی وی اطلاعی در دست نیست اما با بررسی آثارش می‌توان نشانه‌هایی را از گذران حیات وی دریافت. البته تنها سند ایرانی که نام وی را در ردیف هنرمندانی چون مولانا یاری هروی، و مولانا شیخ محمد مصور و محمدحسین تبریزی قرار داده و وی را بدین‌گونه ستوده است، مرقّع بوستان خط است که حالیه در موزهٔ خزینه اوقاف استانبول می‌باشد. این مرقّع بین سالهای ۹۷۶ تا ۹۸٤ در مشهد بوسیلهٔ شمس‌الدین محمد وصفی تهیه گردیده است. در کتاب مناقب هنروران مصطفی عالی افندی از وی بعنوان سلطان محمود بخاری یاد می‌کند و هنر خط و کتابت و تذهیب او را بر همه هنروران ترجیح می‌دهد. آنچه مسلم است وی در خط شاگرد میرعلی هروی بوده و زمانی که بسال ۹۳۵ هجری قمری عبیدخان ازبک برادرزاده شیبک خان هرات را تسخیر نمود، دو هنرمند را از هرات به بخارا فرستاد. ایندو نفر یکی میرعلی هروی و دیگری محمود مذهّب بود که میرعلی تا آخر عمر حق خروج از بخارا را نیافت، اما محمود مذهّب می‌توانست که سفر کند و بازگردد. دلیل اینکه دو اثر یکی سبحه الابرار جامی و یکی بوستان سعدی بهِ خط وی در مکه معظمه کتابت شده است. و اینکه مصطفی عالی افندی از وی بعنوان سلطان محمود بخاری یاد می‌کند نتیجهٔ توقف زیاد وی در بخاراست. محمود مذهّب در بخارا با شیوه نگارگری این شهر آشنا شد. آثاری را به سبک چینی بخارایی بوجود آورده است از شاگردان شناخته شدهٔ وی به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان عبداله سلطانی است که با رقم «صوره عبدالله» امضا می‌کرده و شیوهٔ استاد را دقیقاً مورد تقلید قرار داده است. از آثار بجاماندهٔ وی به نقل از همان کتاب و همچنین استاد مهدی بیانی و منابع

دیگر عبارتند از:

۱ـ تصویر امیر علیشیر نوایی با رقم عمل محمود مذهّب که اصل این اثر متعلّق به کتابخانه آستان قدس رضوی است. تصویر بدون رقم بهزاد نیز از وی می‌باشد.

تصویر امیر علیشیر (*)

۲ـ تصور سه زن بخارایی با رقم «عمل محمود مذهّب» و کنار تصویر نوشته شده نازنینان چینی» این اثر نیز در کتابخانه موزهٔ آستانی قدس است.

۳ـ تصویر دختری در حال رقص با رقم «عمل محمود مذهّب»

٤ـ تصویر دو نوازندهٔ محلی با رقم «محمود مذهّب»

۵ـ تصویر پریرویان درباری در بالکن قصر شاهی که اشعاری به خط زیبای رقاع و نستعلیق بر آن نوشته شده و رقم محمود مذهّب در آن دیده می‌شود. تصویر این اثر در کاتالوگ هنرهای امپراطوری عثمانی به چاپ رسیده است، این اثر تاریخ ۹٦۳ هجری قمری دارد و آخرین تاریخی است که از حیات این استاد گواهی می‌دهد. (تصویر)

٦ـ بوستان سعدی که تاریخ ۹٦۳ دارد و برای احمد خان شیبانی نوشته شده. در این اثر چندین تصویر با امضای محمود مذهّب دیده می‌شود. این اثر با آثار بخارایی چندی در نمایشگاه برلینگتن به نمایش درآمده است.

۷ـ نسخه‌ای خطی تحفه الاحرار در کتابخانه ملی پاریس با رقم محمود مذهّب

۸ـ نسخه‌ای از خمسه نظامی که برای عبدالعزیز خان شیبانی (۹٤۷ ـ ۹۵٦) کتابت شده و رقم محمود مذهّب دارد

۹ـ نسخه‌ای از غزل شاهی که تصاویر آن کار محمود مذهّب است.

۱۰ـ نسخه‌ای از کلیات سعدی با رقم محمود مذهّب در یکی از کتابخانه‌های آلمان، تصاویر این نسخه نیز از بهزاد، محمود مذهّب و یا محمود مصوّر است.

۱۱ـ تصاویری در نسخه‌ای از تحفةالاحرار جامی که تاریخ ۹۵۵ هـ. ق دارد. این نسخه متعلّق به کتابخانه چستربیتی است.

۱۲ـ دو مینیاتور با تاریخ ۹۵۳ هـ. ق در نسخه‌ای از مخزن‌الاسرار نظامی متعلّق به کتابخانه ملی پاریس

۱۳ـ تذهیب یک نسخه از دیوان حافظ متعلّق به کتابخانه ملی تهران

۱٤ـ در مجموعه نقّاشی‌های کتابخانهٔ موزه حضرت رضا (ع) آثاری از نگاره‌های استاد محمود مذهّب و شاگردش عبدالله با موضوعات بزمی و عشقی دیده می‌شود.

۱۵ـ تصاویری در یک نسخه بهارستان جامی که

تاریخ ۹۵۸ هـ. ق دارد
۱۶ـ یک نسخه بوستان سعدی با تذهیب و کتابت محمود مذهّب به خط نستعلیق و به شماره ۱۳۸۱ و تاریخ ۹۵۷ در کتابخانه مجلس سنا تهران، این نسخه در مکه نوشته شده
۱۷ـ استاد کریم‌زاده نقّاشی را با تذهیب دیده‌اند که بجای رقم آن بیتی نوشته شده به این صورت :

بود تذهیب محمود مظفر
بود تصویر محمود مذهّب

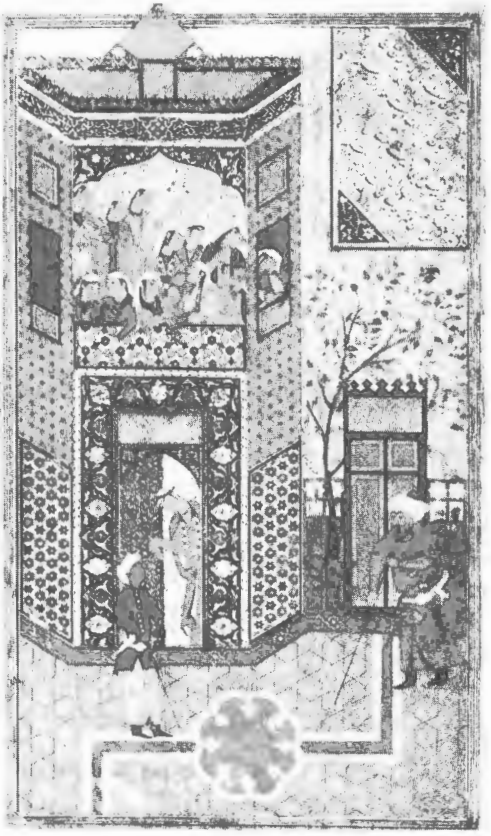

پری رویان در قصر اثر محمود مذهب (*)

۱۸ـ یک نسخه سبحةالابرار جامی به خط نستعلیق با رقم و تاریخ «کتبه العبد محمود المذهّب الهروی بمکة المبارکة رادهالله شرفاً و تعظیماً و تکریماً عفرالله و الوالدیه فی شهور سنهٔ ۹۵۱ که مهدی بیانی در نزد کتاب‌فروشی دیده‌اند البته آقای کریم‌زاده نیز این نسخه را یادداشت کرده اما محل آنرا ننوشته.
۱۹ـ یک قطعه از مرقّع شاه اسماعیل به خط نستعلیق با رقم «کتبه المذنّب محمود المذهّب لمولانا جامی قدس سره
۲۰ـ یک قطعه کتابت با رقم «کتبه المذنب محمود المذهّب غفر ذنوبه و ستر عیوبه» در مجموعه مهدی بیانی
۲۱ـ یک قطعه خط نستعلیق به سفیداب با حاشیه با رقم «کتبه المذنب محمود المذهّب».
۲۲ـ قطعه خط نستعلیق استادانه‌ای که با خط رقاع رقم زده «... کتبه المذنّب محمود المذهّب»
۲۳ـ قطعه خطی با تذهیب لچکی و رقم «محمود مذهّب که شعری از جامی است»
۲۴ـ قطعه خطی با لچک مذهّب بالا و پایین و تاریخ ۹۶۱ در موزه تاریخ Pozzi در ژنو با رقم «میرعلی الکاتب المخدومی المرحومی مولانا نقل عن خط الاستاد ـ الحسینی علیه الرحمه کتبه المذنب محمود المذهّب غفر ذنوبه و ستر عیوبه فی شهور سنه ۹۱۱.

محمود مذهّب از جلدسازان و تذهیب‌کاران نیمهٔ اول قرن چهاردهم هجری قمری است که کار او مربوط به سال ۱۳۴۲ هجری قمری در جلد نسخه بوستان نوشتهٔ علی نق شریف پسر میرزا یوسف مذهّب‌باشی (۱۲۴۱) دیده می‌شود. (فهرست آتابای)، در آثار عجم فرصت نیز نامش آمده است.

محمود مستوفی نظام ـ میرزا کاتب خوشنویس است و برادر کوچک میرزا احمد منشی باشی شیرازی، که از شیراز به تبریز رفت و در خدمت

میرزا صادق قائم مقام که مصدر دیوان رسایل بود به کار منشی‌گری پرداخت و پس از قائم‌مقام شغل لشکرنویسی بوی محول شد. و تا حدود سال ۱۳۰۰ هجری قمری که تاریخ تالیف تاریخ و جغرافیای تبریز است در قید حیات بوده است. از نمونهٔ آثار وی یک زیارت‌نامه در مزار سید حمزه در تبریز است با رقم نستعلیق چهار دانگ که چنین رقم دارد «شرف بکتابتها کلب آستان شاه ولایت محمود مستوفی نظام و لشکرنویس باشی آذربایجان ... کتبه فی شهر جمادی الآخر سنهٔ ۱۲۹۷.

احوال و آثار خوشنویسان

محمود مصوّر نقّاش چهره‌پرداز و شبیه‌ساز هندی است و از آثار وی چهار تصویر از چهره‌های یک نفر است که تاریخ ۱۱۱۲ هجری قمری دارد با رقم «رقم کمترین بندگان محمود مصور»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

محمود مصوّر نقّاش و تذهیب کار و خطّاط است و از آثار وی چهل و سه تصویر در کتاب بوستان سعدی است که به خط شهسوار کتابت شده و تاریخ ۹۰۸ هجری قمری دارد. از آنجا که محمود مذهّب نیز کاهی محمود مصور رقم می‌زده با وی همنام بوده است اما دوران زندگی او میانهٔ سده دهم است. بنابراین این محمود مصور باید شخص دیگری غیر از او باشد. این اثر به دستور سلطان ناصرشاه بن غیاث شاه بن محمود شاه خلجی فرجام پذیرفته است.

محمود مفخم (مفخم‌الممالک) نوازندهٔ پیانو و یکی از امرای دربار مظفرالدین شاه که سمت پیشخدمت مخصوص داشت. همسر وی فرخنده خانم خواهر مشیر همایون شهردار است. محمود نوازندگی پیانو را از ناصر همایون صاحب منصب موزیک نظام آموخت و در نوازندگی تار شاگرد آقا حسینقلی بود، محمود مفخم به تاج‌السلطنه نیز نوازندگی می‌آموخت و چون در هنگام مسافرت مظفرالدین شاه به فرنگ قصد داشت که با خواهر شاه تاج السلطنه بدون اجازه به فرنگ سفر کند، راز آنها کشف گردید و به دستور محمدعلی میرزا از قزوین برگردانده شد و از دربار و مشاغل دولتی محروم گردید. لذا در تهران کلاس آموزش پیانو برقرار کرد. وی یکی از نوازندگان برجسته زمان خود بود که به موسیقی ایرانی کاملاً آشنایی داشت. مرتضی خان محجوبی از شاگردان اوست و از شیوهٔ محمودخان پیروی می‌کرده است.

سرگذشت موسیقی ایران

محمود مولانا حسن نجّار و نقّار و گره‌کار و گره‌چین سدهٔ دهم هجری قمری در کاشان بوده است. از ساخته‌های وی یکی درب صفای حرم امامزاده سلطانعلی ابن امام محمدباقر (ع) در مشهد اردحال است که تاریخ به حساب ابجد آن ۹۵۰ را نشان می‌دهد و دیگر درب چوبی زیارتگاه روستای و ادقان از روستاهای کاشان می‌باشد.

محمود نجّار نجّار و نقّار است وی در سال ۱۳۲۰ هجری قمری در ورودی بقعهٔ امامزاده صالح را در سوردار میان بند نور ساخته است.

از آستارا تا استارباد

محمود نعمت‌اللهی نقّاش قلمدان‌ساز و جلدساز اواسط سدهٔ چهاردهم اهل اصفهان و فرزند آقا ابراهیم نقّاشباشی اصفهانی است. وی از خانواده هنرمند عبداللهی است که چون برادران خود میرزا کریم و میرزا علی و نجات علی و استاد محب علی به کار هنر پرداخته است وی علاوه بر قلمدان‌سازی، از نگاره‌های بسیاری بر روی سفره و دستمال‌های قلمکار نقش زده است.

محمود ندیمی نقّاش و رسام نقش قالی است که در سدهٔ سیزدهم هجری قمری از ایران مهاجرت کرده و در عثمانی ساکن شده است، از آثار دیده شدهٔ وی که به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده، قالیچه نفیس ابریشمی است که کنار آن تزئینات و اشعار ترکی بوده و در وسط نام حضرت محمد (ص) و حضرت علی علیه‌السلام آورده شده و به نستعلیق رقم دارد «رسمة محمود ندیمی»

محمود نعیم‌السلطنه از رجال قاجاری و ناصری است که با موسیقی آشنا بوده و سه‌تار می‌نواخته، به نوشته روح‌الله خالق وی دارای هفت پسر بوده که همه نوازنده بوده‌اند. و با سازهای مختلف آشنا که عبارتند از: ۱ـ عباس دبیر رسائل، سنتور ـ خلیل فهیمی، تار ـ مهدی معین الممالک، ضرب ـ حسین فهیمی، کمانچه ـ علی فهیمی (حمیدالسلطنه)، سه تار ـ رضا فهیمی، سه‌تار و باقر نیز سه‌تار.

محمود نقّاش (سید محمود نقّاش) نقّاش و نگارگر کاشی و خطّاط است و از آثار وی، کتیبه سردر شبستان خدابنده مسجد جامع اصفهان که تاریخ ۸۵۱ هجری قمری دارد با رقم کتبه محمود نقّاش، اثر دیگر وی پیرایش و کاشی‌کاری نفیس مسجد جامع ورزنه اصفهان است که تاریخ ۸۴۷ هجری قمری دارد شرح کارهای وی در هنر و مردم شماره ۱۶۳ آمده است.

محمود نقّاش از نقّاشان پیر و شیوه رضا عباسی و معین مصور است. به نقل از جامع مفیدی او در صورتگری نادرالعصر بوده و از خامه چهره‌گشای او جان صورتگران چین در وادی غیرحیران. به روایت همان کتاب فرزندی خواجه مسعود نام داشته که او نیز نقّاش بوده است، از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان تصویر پیرمرد چوپانی است به شیوهٔ رضاعباسی با رقم «به جهت دوست عزیزی سمت تحریر پذیرفت به تاریخ شهر شوال المکرم ۱۰۱۱» الهی عاقبت محمودگردان.

محمود نقّاش از خطّاطان و احتمالاً نقّاشان قرن نهم است و در حدود سالهای ۸۵۱ هجری قمری می‌زیسته و از آثار خطی او کتیبه ثلث سردر بیت‌الشتا مسجد جمعه اصفهانی است.
اثر دیگر وی در این شهر کتیبه اصلی بقعه شهشان (علاءالدین محمد) است به خط ثلث کج‌بری شده.

محمود نیشابوری کاتب خوشنویس است و درقرن نهم قمری می‌زیسته و از نمونهٔ خطوط او یک نسخه دیوان حافظ است در موزه پنجاب لاهور که تاریخ ۸۹۴ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

محمود نواب ـ حاجی میرزا کاتب خوشنویس است و در دارالتالیف اداره انطباعات دورهٔ مظفرالدین شاه تا سال ۱۳۲۳ هجری قمری مشغول بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

محمود نوری ـ میرزا نستعلیق‌نویس بوده و به نقل از سپهر از مستوفیان لشکر ناصرالدین شاه است و به سال ۱۲۹۹ هجری قمری درگذشته است.

محمود هروی کاتب است و معاصر شیخ محمود هروی که شعر می‌گفته و نستعلیق را خوش می‌نوشته و در هنگام تألیف مجالس‌النفایس (سال ۸۹۶) جوان بوده است.

محمود هروی ـ شیخ خوشنویس و از شاگردان جعفر تبریزی بایسنغری است. وی علاوه‌بر نستعلیق اقلام شش‌گانه را استادانه می‌نوشته.

شیخ محمود ابتدا نزد پیر بوداق‌بن جهانشاه قراقویونلو به کتابت مشغول بوده بنابراین در بعضی از آثار خود «پیر بوداق» رقم می‌کرده است وی پس از اینکه حکومت از خاندان قراقویونلو به آق قویونلو منتقل شد (سال ۸۷٤) بدر بار سلطان یعقوب‌بن اوزون حسن پیوست و در کتابخانه این امیر هنرپرور به کتابت پرداخت از آنچه برمی‌آید وی در این کتابخانه و کتابت سمت ریاست داشته. تاریخ وفات شیخ محمود معلوم نیست ولی آثار وی تا سال ۸۹٤ هجری قمری دیده شده است از نمونهٔ خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک مرقّع بسیار نفیس از متروکات سلطان یعقوب در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است که در آن مکتوبی از شیخ جهت گزارش به سلطان یعقوب موجود است.

۲ـ یک نسخه غزلیات امیرشاهی به قلم کتابت (نستعلیق) که چنین تمام می‌شود «بسعی و اهتمام اقل عبادالله الودود بشیخ محمود عفاالله تعالی عنه در سلک تحریر آمد» که تاریخ این نسخه ربیع‌الاول ۸٦٤ می‌باشد و متعلّق است به کتابخانه دانشگاه استانبول.

۳ـ یک نسخه رباعیات خیّام با رقم «کتبه العبد المفتقر الی رحمة‌الملک الباقی، شیخ محمود پیر بوداق» که تاریخ این نسخه ۸٦۵ می‌باشد. این کتاب در شیراز نوشته شده و متعلّق به کتابخانه بادلیان انگلستان است که با ترجمه انگلیسی بسال ۱۸۹۸ میلادی در لندن چاپ شده است.

٤ـ یک نسخه چهل کلمه با ترجمه که ترجمه آن به خط نستعلیق است و در بغداد به سال ۸٦۹ نوشته شده و متعلّق به مجموعه آقای عباس مزدا در تهران است.

۵ـ چند ترجیع‌بند در مجموعه ترجیعاتی متعلّق به مجلس شورا که تاریخ ذی حجّه ۸٦٦ دارد.

٦ـ ۳۹ قطعه در مرقّع سلطان یعقوب متعلّق به کتابخانه خزینه اوقاف با رقمها و تاریخهای شیخ محمود پیر بوداق ۸۷۱۰ و شیخ محمود الهروی ۸۷۱ و شیخ محمود الکاتب و شیخ محمود ۸۷۱ و شیخ محمود محرم ۸٦٤ و مثل اینها که در ساوه، شیراز، در جزین نوشته شده.

محمود یارندی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از نمونهٔ آثار وی کتیبه مسجد جامع روستای یارند واقع در بُرز رود نطنز است که تاریخ ربیع‌الاول ۷۵۹ دارد. این در بوسیلهٔ محمدبن حیدر کرمانی و علی‌بن صدر دین ساخته شده است.

محی‌الدین کوسه ـ مولانا از خوشنویسان عثمانی است وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته است وی از شاگردان شیخ حمدالله محسوب می‌شود و به شیوه او می‌نوشته است.

تاریخ عثمانی جلد دوم

محی‌الدین از نقّاشان روغنی (ادرنه کاری) سدهٔ دهم هجری قمری عثمانی است که به نوشته مؤلف احوال و آثار نقّاشان در ارائهٔ جلدها و سایر هنرهای روغنی مهارت دارد و از آثار دیده شدهٔ وی چوب کمان منقشی است که در نوع خود منحصر به فرد است.

محی‌الدین سلیمان از کمان‌سازان هنرمند عثمانی است. وی در زمان سلطان بایزید دوم می‌زیسته، سلطان بایزید نیز خود در ساختن و هنر کمان‌سازی مهارت داشته. وی در نیمهٔ دوم سدهٔ نهم می‌زیسته است.

تاریخ عثمانی جلد دوم ـ مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی

محی‌الدین هروی از خوشنویسان سده دهم هجری قمری است که از نمونه خطوط وی صفحه‌ای از مرقّع گلشن به خط نستعلیق مذهّب با حاشیه شعیر در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران بوده است.

محیط نقّاش و عاج‌تراش عهد فتحعلی‌شاه قاجار است و از آثار دیده شده وی توسط استاد کریم‌زاده تصویر یکی از رجال قاجاری و زن جوانی است که‌بر روی‌چوب سیگاری به طول ده سانت از عاج یا عقیق سفیدکنده شده، و رقم داشته «قلم محیط»

محیی خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط دیده شدهٔ وی :
۱ـ یک قطعه از مرقّع شاه اسماعیل به خط ثلث و نسخ و رقاع به تاریخ صفر ۸۹۰ در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول
۲ـ یک قطعه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب به خط ریحان و نسخ و رقاع و به تاریخ جمادی‌الاول ۸۷۸ در همان موزه
۳ـ یک قطه از مرقّع سید احمد مشهدی به تاریخ ربیع‌الآخر ۸۸۸ به خط ثلث و رقاع و نسخ در همان موزه
٤ـ یک نسخه صد کلمه حضرت امیر به قطع وزیری خششی، جلد روغنی به خط نسخ و رقاع و نستعلیق و تاریخ جمادی‌الاخر ۸۷۸ که خط نستعلیق آن از حاجی محمدبن عبدالواسع تبریزی است در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان.

احوال و آثار خوشنویسان

محیی‌الدین از کاتبان و خطّاطان سدهٔ دهم است و از آثار او، یک نسخه دستور معمای میرحسین نیشابوری به انضمام مختصر وافی و علم قوافی عبدالرحمان جامی است به خط نستعلیق و تاریخ ۹٦٤ هجری قمری که در دارالکتب قاهره به شماره ۱۹/۱ مجامیع فارسی ثبت گردیده است.

فهرست نسخه‌های خطی

محیی شیرازی خوشنویس است و علاوه‌بر نستعلیق اقلام شش‌گانه را استادانه می‌نوشته است، در خط نستعلیق وی را در ردیف استادان اولیه این خط می‌دانند و شیوه نوشتن وی شیوه اظهر تبریزی است. تاریخ وفات وی معلوم نیست ولی زندگی‌اش تا سال ۸۹۰ مشخص است. از نمونه آثار وی یک نسخه صد کلمه حضرت امیر است که متن آن بقلم ثلث به زر تحریر و ترجمه منظوم آن به قلم نستعلیق کتابت خفی است. تاریخ آن ۸۷۸ (جمادی‌الآخر) این نسخه متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

محیی هروی خوشنویس و از شاگردان محمد قاسم شادیشاه است. وی نستعلیق را استادانه می‌نوشته و در مناقب هنروران آمده است که در این زمان (۹۹۵) در خراسان از او خوشنویس‌تر کسی نیست. از نمونه آثار وی عبارتند از :
۱ـ یک نسخه دیوان ترکی نوایی با رقم و تاریخ «کتبه العبد الفقیر الحقیر المذنّب محیی هروی غفر ذنوبه سنهٔ ۹۸٦» متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه منتخب بوستان سعدی با تاریخ شعبان ۸٦۸ و رقم «کتبه العبد المذنب محیی غفر ذنوبه» در همان کتابخانه
۳ـ سه قطعه به قلمها سه دانگ تا غبار در همان کتابخانه
٤ـ یک نسخه آثار سیف‌الدین مظفر به شماره H 1232 و تاریخ ۹۷۵ در کتابخانهٔ توپ قاپوسرا
۵ـ یک نسخه بوستان سعدی به شماره ۹۰۲ و تاریخ رمضان ۹۷۰ در کتابخانهٔ دکتر مفتاح تهران
٦ـ یک قطعه به تاریخ ۹۸۲ در کتابخانهٔ ملی تهران
۷ـ دو قطعه از یک مرقّع با رقم «مشقه محیی» در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی
۸ـ یازده قطعه در مرقّعهای سید احمد مشهدی و مالک دیلمی با رقمهای محیی و محیی الهروی و محیی الکاتب که یکی تاریخ ربیع‌الاول ۹۷۱ دارد در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول
۹ـ یک قطعه از مرقّع میرعماد و ولی افندی با رقم و

تاریخ «کتبه المذنب محیی فی شهور سنهٔ ۹۷۵» در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

مختار نقّاش قلمدان‌ساز عهد ناصری است و تنها اثر دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده قلمدان گل و مرغی است با دو پرنده و رقم «کمترین مختار»

مختار بیک قزوینی خوشنویس و منشی عهد صفوی است و میرزا سنگلاخ او را از شاگردان میرعماد دانسته است و به او لقب مختار الخطّاطین داده.

مختاری گلپایگانی ـ استاد علی منبّت‌کار چیره‌دست، و از اهالی گلپایگان است. تولد وی به سال ۱۲۷۲ شمسی اتّفاق افتاده. وی در ده‌سالگی به اتّفاق برادرش محمد که یک سال از وی کوچکتر بوده به کارگاه استاد حیدر گلپایگانی (قاشق‌تراش) منبّت‌کار چیره دست سپرده شد. دو برادر خیلی زود به استادی رسیدند و توانستند در دورهٔ جوانی کارگاهی دایر کنند و در بین منبّت‌کاران شهر شهرتی به دست آورند، بعد از آن توسط یکی از رجال قاجاری در زمان احمدشاه به تهران دعوت شدند، استاد محمد هنگام فروش یکی از آثار خود با کمال‌الملک آشنا می‌شود و استاد از او دعوت می‌کند که به مدرسه صنایع مستطرفه بیاید. اما استاد محمد که عازم عتبات بوده فقط آدرس خود را به استاد بزرگوار می‌دهد و پس از آن ایران را ترک می‌کند. استاد کمال‌الملک پس از مدتی نامه‌ای برای او به گلپایگان می‌فرستد و از او دعوت می‌کند، در این ضمن استاد علی که برای اجرای تصاویر تخت جمشید به تهران آمده بود، بجای استاد محمد برادرش به حضور کمال‌الملک می‌رسد و پس از آزمونی کمال‌الملک از او می‌خواهد که استادی منبّت مدرسه صنایع مستطرفه را بپذیرد. در ضمن به او توصیه می‌کند که طرّاحی بیاموزد. و استاد علی در ضمن اینکه بعنوان اولین استاد این هنر استخدام می‌شود شاگردی کمال‌الملک را با افتخار قبول می‌کند. وی که از چیره‌دستان هنر منبّت معاصر است با آموختن شیوهٔ صحیح طراحی هنر خود را کامل می‌نماید. استاد علی تا هنگامیکه کمال‌الملک بر سر کار بوده می‌ماند و پس از رفتن او، مدرسه را ترک می‌کند و در خیابان رفاهی لاله‌زار کارگاهی بنیاد می‌گذارد. استاد علی در اواخر عمر ایران را ترک نمود و در آمریکا ساکن گردید و در سال ۱۳۷۱ شمسی در حدود یکصد سالگی جهان را بدرود گفت. از این استاد در حدود سیصد اثر باقی مانده که بسیاری از آنها از ایران خارج شده است. این هنرمند یکی از برجسته‌ترین هنرمندان منبّت معاصر و استاد شبیه‌سازی روی چوب است، از آثار کم‌نظیر این استاد دو گلدان یک پارچه چوب گردو است که تصویر کمال‌الملک در کمال استادی

بر روی آنها منبّت شده است. اثری شایستهٔ موزه از آثار دیگر استاد که در ایران است، تصویر موسی است بر روی چوب که از روی کار رافایل ساخته شده و تاریخ ۱۳۰٤ شمسی دارد. و جای این اثر نیز در موزه هنرهای ملی ایران بسی خالی است. امید است قبل از اینکه این دو اثر بی‌نظیر از ایران خارج گردد، میراث فرهنگی اقدامی شایسته انجام دهد. از برادرش استاد علی نیز آثاری بجامانده است از کارهای دیگر این‌دو هنرمند منبّت‌کاری کاخ‌های سلطنتی است. یادشان گرامی باد.

گلدان چوب گردو با تصویر کمال‌الملک متعلق به خانواده انوشفر

مخلص نقّاش پرکار دوره اکبرشاهی هند است (۹٦۳ ـ ۱۰۱٤ هـ. ق) که آثار وی در نسخه رزم نامه جیپور با تاریخ ۹۹۰ و تیمورنامه با تاریخ ۹۹۲ و با برنامه سال ۱۰۰۰ و بهارستان جامی در سنوات ۱۰۰٤ هجری قمری موجود است. فرزند وی علی نام نیز نقّاش بوده و آثارش در تیمورنامه دیده می‌شود.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

مخلص بن عبدالله الهندی تذهیب‌کار چیره‌دست هندی است که به عثمانی رفته و در حدود سالهای ٦۷۷ هجری قمری در شهر قونیه ساکن شده است. وی در تذهیب و زرافشانی و نقوش اسلیمی و تزئینات مختلف کتاب مهارت داشته است. از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:

۱ـ تذهیب یک جلد کلام‌الله مجید که به خط حسن بن چوپان بن القونوی کتابت شده، و تاریخ ربیع‌الثانی سال ٦۷۷ هجری قمری دارد و در قونیه نوشته شده. این اثر متعلّق به کتابخانه چستربیتی می‌باشد.

۲ـ تذهیب شش دفتر مثنوی که به خط محمد المولوی بن عبداله کتابت شده و که در تذهیب آن انواع گوناگون تزئینات به کار گرفته است. این اثر که اکنون در موزه مولانا در قونیه است یکی از قدیمیترین نسخه‌های موجود مثنوی در جهان است زیرا تاریخ آن ٦۷۷ هجری قمری یعنی پنج سال پس از مرگ مولانا می‌باشد.

البته به نوشته آقای کریم‌زاده در کاتالوگ کتابخانه چستربیتی تاریخ آنرا ٦٦۷ نوشته‌اند.

برای اطلاع بیشتر از دو اثر می‌توان به کتاب فوق‌الذکر مراجعه نمود.

مخلص شروانی رسّام بر روی فلزات سخت و اسطرلاب ساز است، از آثار بجامانده این هنرمند به نوشته استاد کریم‌زاده اسطرلابی است که برای

سلطان با یزید عثمانی ساخته شده و رقم دارد «علمی و عملی شکرالله مختلص شروانی فی تاریخ سنه» (هجری قمری)

مداری بن حاجی شاهین دهلوی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخهٔ دو جلدی شاهنامه در مجموعه کورکیان (Kevorkian) نیویورک به شماره Ab 275 می‌باشد این نسخه به سال ۱۰۲۸ هجری قمری نوشته شده و دارای ۵۰ مجلس نگاره است.

فصلنامهٔ پیمان شماره ۳ و ۴

مِدو از نقّاشان هندی است و جزو گروه نگارگران نسخه معروف انوار سهیلی بریتیش میوزیوم از آثار وی در آن کتاب به نقل از استاد کریم‌زاده مجلس گازر و لباسشویی و کارگران این حرفه در یک منظره با رقم «مدو» می‌باشد.

مدیر الکتاب کاتب خوشنویس است و نسخه تاریخ شورش روسیه به قلم نستعلیق کتابت به خط وی می‌باشد که در سال ۱۳۲۷ در تهران به چاپ رسیده است.

مذاقی نائینی براز از نوازندگان و تصنیف‌سازان بزرگ دوره شاه عباس است که در دربار او عزّتی داشته است. استادی او چنان بوده که به قول تقی‌الدین اوحدی در عرفات عاشقین «از نیشابور گرفته تا عراق و حجاز و از تبریز تا صفاهان و نهاوند در همه مقامی بر جمیع سازندگان سرور بود» در تذکرهٔ نصرآبادی از وی یاد شده و او را در شعر نیز ستوده است.

مراد ـ استاد از نگارگران و چهره‌پردازان سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. از آثار بجاماندهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم، تصویر نیمه لخت زنی بنام کریشنا است که خود را به جواهرات گوناگون آراسته و نی‌نوازد.

مرادبن عبدالله فلزکار و توپ‌ساز است و از آثار توپ‌ریزی وی توپی است که برای سلیمان خان قانونی ساخته و رقم دارد «عمل مرادبن عبداله سنه ۹۳۱» این توپ در سال ۱۸۰۱ میلادی در جنگ مصر به دست انگلیسی‌ها افتاد و اکنون در پارک ملکه انگلیس در لندن نگهداری می‌شود.

مرادبن علی ـ استاد نقّاش و نگارگر عهد شاه‌عباس کبیر است، که در ارائه مجالس رزمی مهارت داشته. این هنرمند گویا اهل قزوین است. از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:

۱ـ یک اثر با رقم مرادبن علی در شاهنامه‌ای که در سال ۱۰۱۱ هجری قمری در قزوین کتابت شده و اکنون در کتابخانه لندسوئد در ترن برگ است.

۲ـ تصویر بیژن نامدار که سوار اسبی است و دنبال یار گمشده خود می‌گردد با رقم «مراد»

۳ـ دسته گل پربرگی که بیش از سی گل و غنچه دارد با رقم «عمل استاد مراد»

مراد چهارم ـ سلطان پادشاه عثمانی است که نستعلیق را نیکو می‌نوشته شعر نیز می‌سروده و از سال ۱۰۳۲ تا ۱۰۴۹ هجری قمری سلطنت کرده است.

مراد حاصل مسیحی نقّاش و زرگر مسیحی مجمع‌الصنایع ناصری است که در مُهرسازی و مخراج‌کاری (نگین افکنی) مهارت داشته و اعتمادالسلطنه در المآثر و الآثار از وی یاد کرده است.

مرادخان نوازندهٔ مخصوص مظفرالدین شاه است که در سفر دوم فرنگ با او بود. البته عارف طریق نوازندگی او را تأیید نمی‌کند.

سرگذشت موسیقی ایران ـ دیوان عارف

مراد خوش قدم از طراحان نقوش و خطوط بر روی فلزات و فلزکار است. وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم در اواخر سدهٔ یازدهم در ولایت هند می‌زیسته و از آثار دیده شدهٔ وی شمشیری است که کلماتی بر روی آن طلاکوبی شده و رقم دارد «عمل حاج مراد خوش قدم»

مراد دیلمی از نقّاشان دربار شاه تهماسب صفوی (۹۳۰ ـ ۹۸٤ هجری قمری) است، از زندگی و آثار وی اطلاعی در دست نیست.

مراد عباسی خوشنویس و قطّاع است و در دوران شاه عباس صفوی می‌زیسته و به خط وی یک قطعه بریده در مجموعهٔ مهدی بیانی موجود می‌باشد با رقم «مراد العباسی»

مرادکام نقّاش چهره‌پرداز و شبیه‌ساز هندی در دورهٔ جهانگیر شاه (۱۰۱٤ ـ ۱۰۳۷ هـ. ق) است که با امضای مراد و مرادکام و میرزا مرادکام آثار خود را رقم می‌زده است. از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده عبارتند از :
۱ـ دو اثر شبیه سازی از صورت اعظم خان و شایسته خان در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان با رقم «عمل مراد»
۲ـ تصویر جمال خان قراول با رقم «عمل مراد» این اثر در موزه متروپولیتن نیویورک است.
۳ـ تصویر شاهزاده‌ای هندی با آرایش و لباسهای رنگی با رقم «عمل میرزا مراد کام» این اثر در حراج کریستی به‌فروش رفته است.
٤ـ تصویر گوزن شاخداری با رقم «عمل مراد»

مرتضی الرّضوی کاتب و خوشنویس است و از آثار او کتابه سنگ لوحه‌ایست به خط نسخ که فرمانی را به تاریخ ۱۳۰۵ (شعبان) هجری قمری نوشته است و در زیر گنبد صفه جنوبی مسجد ملااسماعیل یزد نصب شده است.

مرتضی الهام ـ میر خوشنویس و شاعر است و الهام تخلّص دارد و به نقل از مقالات الشعرای حیرت، هفت قلم را نیکو می‌نوشته و در خدمت اورنگ زیب پادشاه هند بوده و پس از مرگ وی (۱۱۱۸) به شاه عالم بهادرشاه کمالات خود را در شاه جهان آباد عرضه کرد و مورد قبول افتاد، مرگ وی در ۱۱۲٦ هجری قمری بوده است.

مرتضی برغانی ـ سید کاتب و خوشنویس است و دفتردار مدرسه سادات است و در آغاز تأسیس مدرسه (ذیحجه ۱۳۱٦ قمری) چهل ساله بوده است. شغلش کتابت است و به علت اختلافی که با مؤسس مدرسه پیدا نمود به دستور وزیر علوم دورهٔ مظفری از کار مدرسه برکنار شد. کتابهای چاپ سنگی بسیاری به خط وی است. سید حسین و سید حسن میرخانی که از بزرگان خط معاصرند فرزندان وی می‌باشند.

مرتضی‌بن حسین‌بن مرتضی حسینی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم می‌زیسته. از نمونهٔ آثار خطی وی به نوشته فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم :
۱ـ تهذیب احکام شیخ طوسی در کتابخانه دانشکده الهیات تهران به شمارهٔ ۲٤٤ ج به خط نسخ و تاریخ رجب ۹٦۱ هجری قمری
۲ـ الکشّاف زمخشری در کتابخانه جعفریه ـ مدرسه هندی کربلا به خط نسخ و تاریخ ربیع‌الاول ۹٦٦ هجری قمری

مرتضی بن عبدالغنی کاتب خطّاط است و از نمونه‌های خطوط او یک نسخه نزهت القلوب حمدالله مستوفی است در موزه سالار جنگ حیدرآباد هند به شماره ۱٦ (فهرست ٦۰۹) به خط نستعلیق و تاریخ ۱۰۰۰ هجری قمری

مرتضی‌بن لطفعلی طایفهٔ گرجی کربلایی نجّار و نقّار است. وی نجّاری بقعهٔ امامزاده بلال را در دهکدهٔ ناتل رستاق نور در سال ۱۲۹۸ هجری قمری به اتمام رسانده است و رقم دارد «عمل کربلایی مرتضی‌بن لطفعلی طایفه گرجی»
از آستارا تا استارباد

مرتضی شیرازی ـ شیخ خوشنویس و پزشک اهل شیراز است و خاندانش همه اهل علم و فضل بوده‌اند، خط نستعلق را نیکو می‌نوشته و در هنگام تألیف آثار عجم (۱۳۱۰ قمری) در قید حیات بوده است.

مرتضی قاجار نقّاش قلمدان‌ساز عهد ناصرالدین شاه و از خانوادهٔ قاجار است. از آثار دیده شدهٔ وی قلمدان گل مرغی است که در وسط آن تصویر چاپی ناصرالدین شاه را چسبانده‌اند و رقم دارد «خانزاد مرتضی قاجار»
احوال و آثار نقّاشان قدیم

مرتضی قلی کاتب و خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان :
۱ـ یک نسخه دعای کمیل به قطع نیم ربعی، جلد روغنی، با تزئینات به خط نسخ با رقم
چه گشت فتحعلی‌شاه جد پدر حیدر ـ بریخت از قلم مرتضی قلی گوهر فی ۱۲٤٦ هجری قمری، در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک قطعه نسخ با همان رقم و تاریخ ۱۲۵۰ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی

مرتضی قلی شاملو از رجال بزرگ دربار صفوی و شاه سلیمان (۱۰۷۷ ـ ۱۱۰۵ هـ. ق) است که در خوشنویسی و نگارگری استادی ذوفنون بوده است. مرتضی قلی‌خان از کسانی است که با اینکار خود خط شکسته را از نستعلیق استخراج کرده و تصرفاتی در آن بوجود آورده است. میرزا شفیعا که از بنیان‌گذاران خط شکسته می‌باشد و خطش مشهور خاص و عام است منشی این هنرمند بوده و از تعلیمات و اینکارات مرتضی قلی خان بهره‌ها برده است. مرتضی خان که سمت شمشیرداری و حکومت قم داشته با همه گرفتاری‌ها به هنر می‌پرداخته و آثار خطی بسیاری از خود بجا گذاشته است.
از آثار خطی و نقّاشی وی عبارتند از :
۱ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار به خط شکسته نستعلیق غبار با تاریخ و رقم «بتاریخ شهر صفر ختم بالخیر و الظفر سنهٔ ۱۰۵۳ مرتضی قلی ابن حسن شاملو» این اثر قدیمی‌ترین اثر شناخته شدهٔ وی محسوب می‌شود.
۲ـ یک قطعه خط با تاریخ ۱۰٦٤ هجری قمری که استاد کریم‌زاده آنرا قدیمی‌ترین اثر وی دانسته درحالیکه قطعهٔ کتابخانه مدرسه سپهسالار که در یاداشتهای بیانی آمده کهن‌تر است.
۳ـ دو قطعه خط با امضای طغرایی در مجموعه استاد کریم‌زاده
٤ـ تصویر شیر خوابیده‌ای به سیاه قلم با رقم «مرتضی قلی شاملو» این اثر به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم در حراج ساتبی ۱۹۷۷ لندن به‌فروش رفته است.
۵ـ تصویر شتری با شیوه سیاه قلم و امضای طغرایی وی به نقل از همان کتاب.
٦ـ تصویر معلم سالخورده‌ای که به نوجوانی تعلیم می‌دهد به شیوه رضا عباسی و رقم «مرتضی قلی شاملو» این اثر در حراج ساتبی ۱۹۸۱ به‌فروش رفته است.

مرتضی محجوبی به محجوبی مراجعه شود.

مرتضی نجم‌آبادی ـ شیخ خوشنویس است و در آغاز تأسیس دارالمعلمین عالی به تعلیم خط اشتغال داشته. وی فرزند آقا شیخ هادی نجم‌آبادی است. شیوهٔ نوشتن او چون در اواخر زمان کلهر و ابتدای دورهٔ خوشنویسان بعد بوده از هر دو متاثر است.
احوال و آثار خوشنویسان

مرتضی نی‌داوود نوازنده تار و موسیقی‌دان و از شاگردان آقا حسینعلی که بعداً به مکتب درویش خان روی آورده و موفق به دریافت مدال مخصوص تبرزین گردیده است. مرتضی خان فرزند بالاخان نوازندهٔ مشهور ضرب است که ابتدا تار را نزد خود فراگرفت سپس به خدمت رمضان خان رفت و او پس از اینکه استعداد مرتضی را دریافت او را نزد استاد خود آقا حسینقلی برد. نی‌داوود مانند پدر شغل نوازندگی را حرفه اصلی خود قرار داد و در طول عمر پربار خویش آهنگها و تصنیف‌های بسیار ساخت و از جمله آثار او آهنگ تصنیف مرغ سحر ملک‌الشعرای بهار است. مرتضی خان نی‌داوود با نوازندگانی چون اکبر شهنازی، رضا محجوبی و ابراهیم منصوری و خوانندگانی چون قمر الملوک وزیری و ملوک ضرابی همراهی کرده و صفحات بسیاری از خود بجا گذاشته است.

سرگذشت موسیقی ایران

مرجان کاتب و خوشنویس است و از خطوط وی:
۱ـ یک نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، با تزئینات و به خط نسخ به تاریخ ذی قعده ۱۰۶۵ با رقم «... علی یدالفقیر الحقیر مرجان عفی عنه» در کتابخانه کاخ موزه گلستان
۲ـ یک قطعه رقاع و نسخ با رقم «فقیر مرجان الاسلاحی فی ۱۰۹۷» در مجموعه مهدی بیانی

مرجان بن عبدالله حسینی نجّار و نقّار و منبّت‌کار است و در سدهٔ هشتم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او یک در منبّت‌کاری بسیار زیبا است که به شماره ۳۳۰۷ در موزهٔ ملی ایران (ایران باستان) می‌باشد و تاریخ ۷۵٤ هجری قمری دارد.

مرشدالدین شیرازی ـ شیخ کاتب خوشنویس است و از نمونه‌های خطوط وی:
۱ـ یک نسخه حدیقةالحقیقه سنایی است که با رقم «علی یدالعبد شیخ مرشدالدین، ستراللّه عیوبه ببلدة شیراز» متعلق به کتابخانه کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه مثنوی شاه و درویش هلالی با رقم «علی ید اقل العباد مرشد الکاتب الشیرازی» که تاریخ ۹۵۰ دارد در همان کتابخانه
۳ـ یک نسخه سلسلةالذهب جامی به تاریخ جمادی الثانی ۹٤۸ و رقم «یداقل العباد مرشد الکاتب شیرازی» در مجموعه آقای عباس مزدا تهران
٤ـ یک نسخه حالنامهٔ عارفی با همان رقم و تاریخ رمضان ۹٤۹ در مجموعه سلطان القرایی تهران
۵ـ یک نسخه مثنویات کامل خواجوی کرمانی با تاریخ محرم ۹۵۳ در کتابخانه مدرسه سپهسالار تهران
٦ـ یک نسخه کلیات سعدی در گالری هنر واتر Thewalter Artgallery بالتیمور
۷ـ یک نسخه مهر و مشتری عطار در همان گالری
۸ـ یک نسخه خمسه نظامی با رقم «مرشدالدین محمد» و تاریخ ۹۱۹ که در شیراز نوشته شده در مجموعه کورکیان Kevorkian نیویورک
۹ـ یک نسخه ظفرنامه تیموری شرف‌الدین علی یزدی با رقم «مرشدالکاتب الشهیر عطار الشیرازی» و تاریخ ۹۲۹ در موزه بریتانیا لندن.
۱۰ـ نسخهٔ دیگر خمسه نظامی با تاریخ ۹۳۵ در مجموعه چستربیتی دوبلین
۱۱ـ نسخهٔ دیگر خمسه نظامی با همان رقم و با تاریخ ۹۳٦ در همان مجموعه

۱۲ـ نسخه دیگر ظفرنامه تیموری با رقم «مرشد الکاتب الشیرازی» و تاریخ ۹۳۹ در کتابخانهٔ ایندیاآفیس
۱۳ـ یک نسخه لیلی و مجنون هاتفی با همان رقم و تاریخ ۹٤۱ در کتابخانه دولتی برلین
۱٤ـ یک نسخه شاهنامه فردوسی با همان رقم و تاریخ ۹٤۲ در کتابخانه بانکی پور
۱۵ـ نسخه دیگر شاهنامه با همان رقم در مجموعهٔ کورکیان نیویورک
۱٦ـ نسخهٔ دیگر خمسه نظامی با همان رقم و تاریخ ۹٤۵ در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول
۱۷ـ یک نسخه عجایب المخلوقات قزوینی با رقم «مرشد الشیرازی الملقب به عطار» و تاریخ ۹۵۲ در مجموعه کورکیان
۱۸ـ نسخهٔ دیگر ظفرنامه با رقم «مرشد الکاتب الشیرازی» و تاریخ ۹۵۳ در کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد
۱۹ـ نسخهٔ دیگر خمسه نظامی با همان رقم و تاریخ ۹۵۵ در فرید گالری واشنگتن
۲۰ـ نسخه دیگر ظفرنامه با رقم «مرشد الکاتب العطار» و تاریخ ۹۵۹ در کتابخانهٔ موزه بریتانیا لندن
۲۱ـ نسخهٔ دیگر کلیات سعدی با تاریخ و رقم «فی تاریخ شهر شوال سنهٔ اثنین و ثلاثین و سبعائة الهجریه علی یداقل العباد مرشد الکاتب المشهور بعطار الشیرازی غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه» که مهدی بیانی نزد عتیقه‌فروشی دیده است. (نقل کامل رقم و تاریخ برای اینست که چنانچه کتاب یافته شود معلوم گردد که همین نسخه است) شیخ مرشد که شاید یکی از پرکارترین کاتبان قرن دهم است دارای دو پسر بنام‌های عبدالله و حمدالله بوده که هر دو خوشنویس‌اند.

احوال و آثار خوشنویسان ـ فهرست نسخه‌های خطی

مرشدالدین ـ شیخ کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه «درّةالتاج لغرة الدیباج علامه شیرازیست که به خط نستعلیق عالی نوشته شده و تاریخ ربیع‌الاول ۹۰۱ دارد. نسخه‌ایست مذهّب و مرصّع و با تزئینات بسیار که به شماره ۸۱۵ در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا می‌باشد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

مرشدالدین محمد از نستعلیق‌نویسان قرن دهم است. از آثار وی یک جلد منظومه مهر و مشتری مولانا محمد عصار است که به خط نستعلیق و در تاریخ ۹۱۲ هجری قمری نوشته است. فرزند این هنرمند غیاث‌الدین حسن حافظ شیرازی است که از نسخ‌نویسان زمانهٔ خود بوده و دکتر بیانی در موزه اسلامی ترک یک نسخه قرآن به خط وی دیده است.

مرشد الکاتب شیرازی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه شاهنامه به شماره 84 در مجموعه کورکیان نیویورک است. این شاهنامه به تاریخ ۹٤۵ هجری قمری نوشته شده و دارای ۱٤ مجلس نگاره می‌باشد.

شاهنامه در موزه‌ها ـ پیمان شماره ۳ و ۴

مرشدبن مسعودبن علی خطّاط است و از خطوط او یک نسخه کتاب مواهب علیه ملاحسین کاشفی هروی است که در کتابخانه مجلس به شماره ٤٦۵٤ به خط نسخ و نستعلیق و تاریخ ۹۳٤ هجری قمری موجود است.

فهرست کتابخانه مجلس شورا

مرشدبن میرک از خوشنویسان سدهٔ دهم است که نسخه‌ای از خمسه نظامی به خط نستعلیق بسیار عالی در کتابخانهٔ مدرسهٔ سپهسالار به شماره ۳۷۵ با ۳۷ مجلس نگاره به خط اوست.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی

مرشد شیرازی ـ خواجه شکسته تعلیق نویس است که در خط سیاق مهارت داشته و آنرا به

صورت شکسته تعلیق نوشته. وی سالها در دیوان شاه تهماسب بوده و شعر نیز می‌گفته است.
تحفهٔ سامی

مرشد همدانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه صحیفه شاهی حسین بن علی الواعظ الکاشفی به شماره ۲۲۰۶ در کتابخانهٔ عاطف افندی استانبول موجود است،این نسخه به خط نستعلیق خوب نوشته شده و تاریخ ۹۸۵ هجری قمری دارد در آخر نسخه تاریخ وفات جامی (۸۹۸) امیر علیشیر نوایی (۹۰۶) حسین واعظ (۹۱۰) سلطان حسین بایقرا (۹۱۱) آمده است رقم کاتب مرشد الهمدانی است.

مرضیه از خوانندگان مشهور و بسیار خوش صدای دورهٔ قاجاریه است که علی‌اکبر خان شیدا دل بدو بسته و برای او تصنیف ساخته است.
سرگذشت موسیقی ایران

مرندی استرآبادی نستعلیق‌نویس اواخر سدهٔ دهم است و از آثار خطوط او یک نسخه «مهر و مشتری» عصار تبریزی است در موزه فاین آرت شهر بُستُن Tain art
فهرست نسخه‌های خطی دفتر نهم

مروارید آبرنگ‌کار عهد ناصری است که به شیوه لطفعلی نقش می‌زده است. تنها اثر دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده تصویر یک دسته گل سرخ و زنبق و دو بلبل خوش‌نقش است با رقم «مروارید»

مریدبن احمد جامی شکسته تعلیق‌نویس است و در قرن نهم هجری قمری می‌زیسته و به خط او قطعه‌ای از یک مرقّع در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است با رقم «کتبه ... مریدبن احمد الخطّاط الجانی»
احوال و آثار خوشنویسان

مریدخان ـ نواب خوشنویس است که خط ثلث و شکسته نستعلیق و شکسته تعلیق را خوش می‌نوشته. در شاه جهان نامه نامش را محمدصادق طباطبایی ثبت کرده است. به نقل همان کتاب وی چندین نسخه قرآن به خط ثلث و ریحان و چند نسخ گلستان به خط شکسته نستعلیق و تعلیق نوشته است. در تاریخ خطوط اسلامی کوهنل نمونهٔ خط او آمده است.
احوال و آثار خوشنویسان

مریم نائینی از بانوان خوشنویس عهد ناصرالدین شاه قاجار است. از خطوط وی یک نسخه قرآن به قطع وزیری و به خط نسخ و رقاع و به تاریخ جمادی‌الاول ۱۳۰۲ در کتابخانهٔ موزه گلستان است. رقم این قرآن چنین آمده «امروز که سریر سلطنت دولت علیه ایران به وجود مبارک ... ناصرالدین شاه مزیّن است ... این کمینه کنیز دیرینه را هم که تکلیفش پنبه‌رسی بود خیال خوشنویسی دامن‌گیر شد... پیشکش نمود ... حرره مریم من نوادهٔ مرحوم حاج عبدالوهاب نایینی اعلی‌الله مقامه»
احوال و آثار خوشنویسان

مزین‌الدوله به علی‌اکبرخان مزین‌الدوله مراجعه شود.

مستعلی زرگر از زرگران و هنرمندان بزرگ عهد شاه‌عباس صفوی است و از آثار وی الواح هنری طلاست که به خط علیرضا عباسی نوشته شده و به ضریح حضرت رضا در مشهد نصب گردیده و تاریخ‌های ۱۰۱۱ و ۱۰۱۲ هجری قمری دارند.
هفت هزار سال هنر فلزکاری در ایران

مستوره کردستانی خوشنویس و شاعر و عارف کردستانی در قرن سیزدهم قمری و بین سالهای

۱۲۱۹ تا ۱۲٦٤ می‌زیسته. نامش ماه شرف است و برادرزاده‌اش عبدالله رونق مؤلف تذکره حدیقهٔ امان‌اللهی است. در مجمع الفصحا نامش به نیکی آمده است و خط و شعرش در کتاب حدیقهٔ ناصریه به نیکی ذکر شده دیوان شعرش مشتمل بر بیست هزار بیست است ـ تاریخ کردستان نیز از مؤلفان اوست.

مشاهیر زنان پارسی‌گوی ـ از رابعه تا پروین ـ حدیقه‌الشعرا

مسعود (خواجه مسعود) نقّاش و فرزند محمود (محمودا) نقّاش است در کتاب جامع مفیدی در شرح حال محمود پدرش از هنر خواجه مسعود یاد کرده است.

مسعودبن احمد قلمزن و نقّار فلزات سخت است. از آثار ارزنده این استاد اهل هرات، ابریق نقره‌کوب مسی‌ایست که به انواع نقوش و خطوط کوفی و تصاویر آراسته شده و تاریخ ۵۸۸ هجری قمری دارد. این اثر ارزشمند که در موزه ارمیتاژ لنین‌گراد است با همکاری محمدبن عبدالوحید ریخته و ساخته شده است و رقم دارد «محمدبن عبدالوحید مسعودبن احمد سنهٔ ۵۵۸ هـ. ق» استاد کریم‌زاده می‌نویسد در بعضی از اسناد این اثر را با تاریخ ۵۵۹ نوشته‌اند.

مسعودبن اهلی شیرازی کاتب خوشنویس است و در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته. از نمونه‌های خط او یک نسخه کلیات سعدی است که در مجموعه فرانسیس هوفر هاروارد به خط نستعلیق موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

مسعودبن حمیدبن محمود نگارگر و تذهیب‌کار فلزّات و فلزکار است و از آثار دیده شدهٔ وی قلمدان فلزی زیبایی است در موزه اورشلیم با رقم «مسعودبن حمیدبن محمود الاصطرلابی الاصفهانی سنهٔ ۵۸۱» این سند را استاد کریم‌زاده از روی کتابی نوشته و تاریخ آن درست مشخص نبوده اما به استناد آن کتاب این تاریخ ذکر شده.

مسعودبن حیدر حسینی زواری از ناسخان نیمهٔ دوم سدهٔ دهم است و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه کتاب کنزالعرفان فی فقه القرآن فاضل مقداد سیوری حلّی است که در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ٤۱۸۵ به خط نسخ و تاریخ اصفهان ۹۷۹ هجری قمری موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ آیت‌الله مرعشی

مسعودبن میرکی المذهّب از خطّاطان و نگارگران سدهٔ دهم هجری قمری به روایتی فرزند هنرمند بزرگ خواجه میرک است. در دیباچه مرقّع بهرام میرزا وقتی از پدرش میرک یاد می‌کند از فرزند وی مسعود و برادرش کمال‌الدین عبدالوهاب مشهور به خواجه کاکا و هنر هر دو برادر می‌نویسد از نمونهٔ آثار این هنرمند به نقل از دکتر بیانی و استاد کریم‌زاده یک قطعه نستعلیق گلزار است در مرقّع شاه عباسی به شماره H 1514 که در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول می‌باشد و رقم دارد «مشقه العبد المذنب مسعودبن میرکی المذهّب»

مسعود رکن‌الدین معروف به رکنا و طبیب و خوشنویس و شاعر عهد شاه عباس اول صفوی است. وی ابتدا سمت طبابت خاصه داشت و در اوان جوانی ۹۹۲ همه او را به جودت طبع وحدّت ذهن ستوده‌اند و کتابی به نام «ضابطة العلاج» نیز تألیف کرده است. در شعر مسیحی تخلّص می‌کرده. چون شاه عباس از وی مکدّر شده به کاشان روی آورده و به طبابت پرداخته است، رکنا پس از دو سال به خراسان رفت زیرا در آن هنگام شاه عباس در خراسان بود به این امید که شاید مورد لطف قرار گیرد، اما چون شاه بدو توجه نکرد

به هندوستان روی آورد و تا سال ۱۰۴۳ در دربار جهانگیر شاه و شاه جهان پزشک مخصوص بود و در آن تاریخ رخصت یافت و به زیارت حرمین شریفین رفت و پس از آن به اصفهان و بعد شیراز و سپس به کاشان روی آورد و در سال ۱۰۶۶ در این شهر درگذشت. رکنا خط نستعلیق را نیکو می‌نوشت.

خلاصه الاشعار ـ احوال و آثار خوشنویسان

مسعود غزنوی (سلطان مسعود غزنوی) معمار و مهندس و طرّاح زمانه خود بوده و نقشه و طرحها را خود می‌کشیده و در تاریخ بیهق آمده است:
که چنان دانستی در بناها که هیچ مهندسی را به کس نشمردی و اینک «سرای نو» که به غزنین می‌بینید مرا گواه بسنده است و به نیشابور شادیاخ را درگاه و میدان نبود هم او کشید به خط خویش»

مسعود کرمانی گچبر و گچ‌کار و هنرمند این رشته بوده است و از آثار بسیار زیبای او محراب گچبری مسجد اشترجان اصفهان است که فعلاً در موزه ملی ایران (ایران باستان) به شمارهٔ ۳۲۷۱ موجود است و تاریخ ۷۰۸ هجری قمری دارد.

گلستان خیال

مسعود مذهّب کرمانی خوشنویس است و در قرن دهم می‌زیسته از نمونهٔ خطوط او یک نسخه مناجات حضرت امیر به رؤیت مهدی بیانی رسیده با رقم و تاریخ «مشقه العبد المذنّب مسعود المذهّب الکرمانی غفر ذنوبه فی شهور سنهٔ ۹۴۴.

احوال و آثار خوشنویسان

مسعود ـ میرزا خوشنویس است و محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از خوشنویسان قبل از خود که در هنگام تألیف تذکرهٔ او در گذشته بوده آورده است.

مسکین از نقّاشان چهره‌پرداز و منظرساز و مجلس آرا و جانورساز هندی در عهد جهانگیر شاه است. به نوشته آقای کریم‌زاده وی در تذهیب و نگارگری نسخه‌های جامع التواریخ و اکبرنامه دست داشته و استادی دقیق نگار بوده است و بسیاری از طرحهای نگاره‌های کتب که بوسیلهٔ نقّاشان دیگر نقّاشی شده کار وی می‌باشد. علاوه‌بر آن وی از قوانین پرسپکتیو مطلع بوده و در آثار خود آنرا بکار برده است. از آثار وی به روایت همان مؤلف عبارتند از:
۱ـ نگاره مجلس عروسی هلاکوخان و طوی چنگیز با رقم «طرح و عمل مسکین»
۲ـ تصویر مسافرت بابرشاه با کشتی که یک سوسمار دهان باز کرده و به کشتی حمله نمود با رقم «عمل مسکین و شانکار»
۳ـ تصویر بابرشاه بر اریکه سلطنتی و شاهزادگان و درباریان با رقم «طرح مسکین عمل بهگون»
۴ـ رقابت و مبارزه دو کیمیاگر که یکی از آنها دیگری را از صحنه خارج کرده. که به نظر آقای کریم‌زاده این یکی از بهترین کارهای اوست.
۵ـ تصاویری در اکبرنامه مورخ ۱۰۱۳ و خمسه امیرخسرو دهلوی مورخ ۱۰۰۶ و جامع التواریخ ۱۰۰۵ و بهارستان تاریخ ۱۰۰۴ و خمسه نظامی مضبوط در کتابخانه بریتانیا تاریخ ۱۰۰۴
۶ـ تصویر و طرح انواع قورباغه و غوک‌های هندی در کتاب عیار دانش با رقم «طرح مسکین عمل بهوانی»
۷ـ تصویر نزاع دو نفر در زیر چادر در کتاب بهارستان متعلق به کتابخانه بادلیان. این اثر که نمونهٔ کاملی از آثار مسکین است و دارای نقوش مردان و زنان و مناظر و حیوانات است که در کتاب Art of Islam به چاپ رسیده است.

مسکینه از زنان هنرمند و نگارگر هند در سدهٔ یازدهم هجری قمری است که در شبیه‌سازی و جانورپردازی دست پرمهارتی داشته. از نمونهٔ آثار

وی دو نگاره، در یکی از مرقّعات کاخ موزه گلستان است با رقم «عمل مسکینه»
مرقّعات کتابخانه سلطنتی

مسیّب خان خوشنویس و شاعر و موسیقی‌دان است که تصنیفات مشهوری ساخته است. وی در هرات می‌زیسته و پدرش محمدخان شریف‌الدین بیگلربیگی هرات بوده است. مسیّب خان در نیمهٔ اول قرن یازدهم می‌زیسته است و در هنگام تألیف مجمع‌الخواص از ارکان دولت و در سنین جوانی بوده است.

مسیحای شیرازی خوشنویس و شاعر است و ناطق تخلّص داشته و نستعلیق را نیکو می‌نوشته. در هنگام تألیف تذکره نصرآبادی (سال ۱۰۸۳) در سنین پیری بوده است.

مسیح قزوینی ـ میرزا خوشنویس است و محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از شاگردان پدر خود ابوتراب داشته است.
احوال و آثار خوشنویسان

مسیح کمره‌ای خوشنویس است و از خطوط وی یک مجموعه شامل سیزده رساله که بیشتر درباره عرفان است به خط نسخ و تاریخ ۱۲۹۴ (هجری قمری) در مجموعه آقای دکتر مهدوی است.

مسیح نجّار جوشقانی نجّار و نقّار و گره‌کار و گره‌چین است. وی صندوق بسیار زیبا گره چینی و آلت‌کاری قبر چهل دختران روستای برزک Barzok از قرای کاشان را در سدهٔ یازدهم هجری قمری ساخته است.

مشتری خانم موسیقی‌دان و خواننده و شاعر و ادیب عهد قاجاری است و از زنان فتحعلی‌شاه و اهل شیراز بوده و فتحعلی‌شاه به او و هنرش ارادتی خاص داشت و مشتری هرگاه که شاه اراده می‌کرد اشعار خود را با آواز می‌خواند. وی در حدود صد سال عمر کرده و در اصفهان درگذشته است.
پشت پردهٔ حرمسرا

مشرب کاشانی ـ میر خوشنویس و شاعر است و نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته. در دوره شاه عباس اول در سنین جوانی بوده و به نقل از ریاض الشعرا در آخر عمر به تبریز رفته و همانجا درگذشته است.

مشفق از نقّاشان عهد اکبرشاه هندی است که تمام عمر را در کتابخانهٔ سلطنتی و زیر نظر خان خانان مشغول بوده و یکی از محترمین دربار محسوب می‌شده. در کتاب آثار رحیمی او را از بی‌بدلان روزگار دانسته و شرحی دربارهٔ گذران وی نوشته است. از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویری در خمسه نظامی امیرخسرو دهلوی که حدود سالهای ۱۶۱۰ میلادی برابر ۱۰۱۹ هجری قمری پایان یافته. این کتاب در موزهٔ برلین نگهداری می‌شود.
۲ـ تصویر شاعره جوانی که جلد کتابی در دست دارد و شتری در پشت سرش قرار گرفته با رقم «مشفق ۱۰۰۴» این اثر در بریتیش میوزیوم است
۳ـ تصویر تیراندازی رام به طرف زنی که به شکل دیو درآمده در نسخه‌ای از کتاب «راماین» که رقم دارد «عمل مشفق»

مشهدی حسین روضه خوان کتیبه‌نگار است وی کتیبه‌های تکیهٔ نوا در دهکده نوا از دهکده‌های بالا لاریجان را نوشته است.
از آستارا تا استاراباد

مشهدی گلبابا نجّار نجّار و نقّار است و در سال ۱۱۰۰ هجری قمری به اتّفاق ملا آقا جان نجّار در ورودی بقعهٔ سلطان احمد را در دهکدهٔ دلا ساخته است.
از آستارا تا استاراباد

مشیر همایون شهردار نوازنده چیره‌دست و آهنگ‌ساز هنرمند معاصر است. نامش حبیب‌الله و فرزند نصرالله خان سپهسالاری رئیس خزانه نظام ناصرالدین شاه و پیشکار حاجی میرزا حسین خان سپهسالار می‌باشد. حبیب‌الله در سال ۱۲۶۵ شمسی پا به عرصهٔ وجود نهاد. پدرش ساز نمی‌زد ولی به موسیقی علاقه‌مند بود و خانه‌اش محفل هنرمندان از این جهت حبیب‌الله از عهد کودکی با آهنگهای ملی و تار استادان فن مانند آقا حسینقلی و میرزا عبدالله و نی نایب‌الله و پیانوی سالار مغرز و سنتور محمدصادق خان آشنا گردید. پدرش در یکی از مسافرتهای فرنگ پیانویی خرید و به تهران آورد. حبیب‌الله کوچک مشغول نواختن شد و چون پدرش به استعداد وی پی برد، سرهنگ آقا بزرگ خان صاحب منصب موزیک قزاقخانه را به معلمی او برگزید. درضمن برای تحریک ذوق و استعدادش از آقا حسینقلی و حسین خان و حسین خان کمانچه‌کش دعوت می‌کرد که نواهای ایرانی بنوازند و حبیب‌الله آنها را تقلید کند. چنین بود که وی با موسیقی ایرانی آشنا شد تا آنجا که به انجمن اخوت راه یافت و با درویش خان و حسین هنگ‌آفرین و سیدحسین طاهرزاده خواننده مشهور و باقرخان کمانچه و اسدالله خان نوازندهٔ تار و سنتور آشنا شد و روابط دوستانه برقرار نمود. وی در سال ۱۲۸۹ شمسی با نوازندگان معروف برای پر کردن صفحه به لندن رفت. مشیر همایون در نواختن پیانو شیوه دل‌انگیزی دارد. و به نظر روح‌الله خالقی در کتاب سرگذشت موسیقی با اینکه با اصول و روش این ساز کاملاً آشنا نشده اما در اجرای آهنگهای ایرانی با این ساز بحد کمال رسیده است بطوریکه استادی او مورد تأیید همهٔ موسیقی‌دانها قرار گرفته. مشیر همایون علاوه‌بر نواختن ساز، ذوق ادبی هم دارد و اشعاری نیز سروده و نمایشنامه‌هایی نیز دارد همچون نمایشنامه پانتمیم باغشاه که پس از استبداد صغیر در انجمن اخوت بازی شده و نمایشنامه بیچاره ارومی و دمپخت فری که بعد از سال قحطی ۱۲۹۶ در تالار گروند هتل اجرا شده است. از مشیر همایون صفحات و آهنگهای بسیار باقی مانده است. یادش گرامی بود.

مصاحب تبریزی خوشنویس است و از شاگردان میرعلی هروی. وی شعر نیز می‌گفته و مصاحب تخلّص می‌کرده. طبق روایت میرزا حبیب به استانبول رفته و به مصاحبت سلطان محمد ثالث نایل آمده و از این نظر تخلّص و رقم مصاحب را انتخاب کرده است. در آخر عمر به تبریز آمده و همانجا درگذشته.

تذکره خط و خطّاطان ـ احوال و آثار خوشنویسان

مصاحب خوانندهٔ شوخ خواننده و تصنیف‌ساز و ضرب‌گیر و شاعر اواخر عهد صفوی است که در شعر موزون تخلّص داشته تأثیر اصفهانی در دعوات العاشقین می‌گوید:

هم از آرایش آن بزم دلکش
مصاحب همزبانی صاف و بی‌غش
بیاض و دفترش دامان گلچین
به میناکاری اشعار رنگین

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

مصطفی نگارگر قلمدان‌ساز است و آن طور که از آثار وی برمی‌آید. مردی درویش مسلک و عارف‌پیشه بوده است. علاوه‌بر آن سجع مخصوص وی «مصطفی را وعده داد الطاف حق» نشانه‌ای به

اعتقاد وی می‌باشد. از آثار شناخته شده‌اش به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان عبارتند از :
۱ـ قلمدانی در سبک سیاه قلم با تصویر معصوم علیشاه و نورعلیشاه و مولای رومی که رقم نقّاش روی کتابی که در دست مولاناست دیده می‌شود «مصطفی را وعده داد الطاف حق»
۲ـ قلمدانی با تصویر نور علیشاه و شمائیل میرمعصوم علی و مولای رومی. این اثر که تاریخ ۱۳۰۹ هجری قمری دارد در موزهٔ نگارستان بوده است.
۳ـ قلمدانی همانند قلمدان شمارهٔ ۲ با زمینه زرد نخودی و تصویر نورعلیشاه و میرمعصوم علیشاه و مولانا با رقم «مصطفی را وعده داد الطاف حق ۱۳۰۳» در موزه ویکتوریا آلبرت لندن
٤ـ قلمدانی به همان سبک در مجموعه آقای کریم‌زاده با همان رقم و تاریخ ۱۳۰۵

مصطفی تذهیب‌کار و نقّاش عثمانی و در اواخر سده دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار تذهیبی و نقّاشی دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده اثری است در یکی از موزه‌های آلمان غربی که نزاع شیر و گاو به شیوه استاد محمد سیاه قلم است تذهیب اطراف اثر نیز از وی است و با نسخ مخصوص بنده مجرد و عالم مصطفی و اضعف العباد مصطفی رقم زده شده.

مصطفی (صراحی مصطفی) از تذهیب‌کاران عثمانی در اواخر سدهٔ یازدهم هجری قمری است. بیشتر آثار این هنرمند تذهیب و تشعیر ادعیه و قرآن است. از آثار وی قطعه خطی از درویش علی در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد که تذهیب عالی آن توسط صراحی مصطفی صورت پذیرفته.

مصطفی (نقّاش عثمانی) از نقّاشان و نگارگران سفالهای لعابی عثمانی در اواخر سدهٔ دهم هجری قمری است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم. تزئین و آرایش و شاید خطوط چراغ سفالی مسجدی است که روی لعاب سفید چراغ گلهایی نقّاشی شده و ادعیه‌ای چند نوشته ورقم دارد «فی سنه ۹۵٦ فی شهر جمادی‌اولا نقّاش الفقیرالحقیر المصطفی»

مصطفی (رنگ و روغن‌کار) نقّاش چهره‌پرداز و رنگ و روغن‌کار عهد فتحعلی‌شاه قاجار است. از آثار دیده شدهٔ وی به نوشتهٔ احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ تصویر عباس میرزا نایب السلطنه با رقم «کمترین مصطفی سنه ۱۲۱۹» که در حراج ساتبی ۱۹۷٦ لندن به‌فروش رسیده است.
۲ـ تصویر برزو پهلوان باستانی ایران با رقم «رقم کمترین مصطفی سنه ۱۲۳۱» این اثر در حراج ساتبی لندن در ۱۹۷۸ به‌فروش رفته است.
۳ـ تصویر پهلوانی که روی صندلی نشسته با رقم «رقم کمترین مصطفی»

مصطفی (نقّاش سیاه قلم) نقّاش سیاه قلمی عهد ناصری که در مصوّر کردن کتب چاپی و تذهیب و آرایش سرلوحه‌های کتاب مهارت داشته، از آثار دیده شدهٔ وی در کتاب چاپی نظامی گنجوی تصویر سواره ناصرالدین شاه در هیئت سلطنتی است با رقم «رقم مصطفی ۱۳۰۱»

مصطفی آل عثمان خوشنویس است و به خط وی یک کتیبه بسم‌الله الرحمن الرحیم به خط ریحان با رقم «الفقیر الحقیر مصطفی آل عثمان بن محمدخان غازی سنة ۱۲۰۷ (هجری قمری) در مسجد ایا صوفیه می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی ادرنوی نقّاش و جلدساز و قلمدان ساز روغنی‌کار اهل ادرنه عثمانی است و از آنجا که کارهای روغنی در شهر ادرنه ابتدا رواج یافت بنام

ادرنه کاری معروف شد. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ جلد چرمی مزیّنی که با گلهای متنوع و رقم «نقشی السیّد مصطفی ادرنوی ۱۱۹۲» (هجری قمری)
۲ـ جلد روغنی زیبایی با تصویر گل و مرغ در موزه توپ قاپوسرای استانبول با رقم «السید مصطفی ادرنی ۱۱۷۱»

مصطفی ارزنجانی از نقّاشان رنگ و روغنی (ادرنه کاری) عثمانی که در جلدسازی مهارت داشته و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

مصطفی ـ استاد سید کاشی‌تراش و کاشی‌کار است وی در سال ۱۳۱۹ شمسی کاشیکاری مرقد امامزاده زید تهران را بازسازی کرده است.

مصطفی اسکداری از تذهیب‌کاران عثمانی است از آثار دیده شدهٔ وی تذهیب قرآنی است متعلّق به کتابخانهٔ چستربیتی با رقم «ذهبه مصطفی اسکداری ۱۲۰۲» (هجری قمری) این قرآن به دست عبدالعریف کتابت شده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

مصطفی اسلامبولی خوشنویس است و به خط وی یک مرقّع قصیده از حضرت امیر (ع) به خط ثلث و نسخ در موزه اسلامی ترک است.
احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی اصفهانی از نقّاشان سدهٔ سیزدهم هجری قمری اصفهان است، از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده قلمدان گل و مرغی به شیوه آقا رحیم است با رقم «حسب‌الفرمایش سرکار مقرب الخاقان آقا رضا مستوفی رقم کمترین مصطفی اصفهانی سنه ۱۲۹۵» (هجری قمری)

مصطفی امامی الحسینی نقّاش جلدساز و قلمدان‌ساز و است و از خانواده امامی اصفهانی که مهارت خود را در شیوه محمد زمان اول و علی اشرف به کار گرفته است. از آثار وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ قلمدان زمینه مرغش گل و مرغی با رقم «مصطفی الامامی الحسینی ۱۲۹۲» این قلمدان در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.
۲ـ جلد گل و مرغی یک نسخه کلام‌الله مجید که به خط زین‌العابدین اصفهانی نسخ‌نویس مشهور نوشته شده با رقم «برحسب فرمایش مولائی آقامحمد المؤتمن آقا محمد (پاک شده) به رقم «کمترین مصطفی امامی ۱۲۸۷»

مصطفی ایوبی کاتب و خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ یک نسخه قرآن به خط نسخ با رقم «کتبه الحقیر المحتاج الی ربه القدیر مصطفی بن عمر الایوبی» در موزهٔ هنر و پیشه هامبورک
۲ـ یک مرقّع ثلث و نسخ با رقم «مصطفی الایوبی» در موزه اسلامی ترک
احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی بغدادی ـ میر خوشنویس است و مناقب هنروران او را از شاگردان قطب‌الدین محمد یزدی دانسته است که در اواخر قرن دهم هجری قمری در بغداد می‌زیسته است (۹۹۰)

مصطفی بن امیر خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ترجمهٔ چهل کلمه جامی با رقم «کتبه مصطفی بن امیر ۸۸۶ به خط نستعلیق در بقعه مولانا در قونیه است.»
احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی ابن جاد صحاف و جلدساز و جدول‌کش و نقّاش و تذهیب کار عرب است.
صحافی سنتی

مصطفی بن حاج موسی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه روالبیان (فی تفسیر القرآن) اسماعیل حقی برسوی به شماره ۲۵۳ که به نستعلیق خوش نوشته شده در کتابخانه عاطف افندی استانبول می‌باشد. این نسخه تاریخ ۱۱۹۰ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

مصطفی بن ذوالفغار خوشنویس و به خط وی دو قطعه از رقع نسخ با رقم «مصطفی بن ذوالفغار» در موزه اسلامی ترک می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی بن محمد خوشنویس است و به خط وی دو قطعه از مرقّع نسخ با رقم «مصطفی بن محمد» در موزهٔ اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی بن مولانا احمد ایروانی ـ حاج کاتب خوشنویس است و به خط وی سه رساله به نستعلیق ممتاز به شماره‌ها II / 562 و III / 562 و IV / 562 در کتابخانه قسطمونیه ترکیه می‌باشد. این رساله یکی در رسم‌الخط است (مجنون رفیق) و یکی در صرف و نحو و یکی فقط رساله که تاریخ ۱۰۸۰ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

مصطفی بن نصوح اللاسکی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه قرآن مجید است که در سال ۹۱۰ هجری قمری برابر ۱۵۰۴ میلادی نوشته شده و به شماره 705/43 در کتابخانه دانشگاه جان رایلندز منچستر نگاهداری می‌شود.

هنر خط و تذهیب قرآنی

مصطفی جودت از نستعلیق‌نویسان عثمانی و شاگرد سید محمد افندی دده‌زاده بوده است. میرزا حبیب مرگ او را به سال ۱۳۰۱ هجری قمری نوشته است.

مصطفی جهانگیری خوشنویس است و به خط وی دو لوحه ریحان و نسخ و نستعلیق با رقم «کتبه مصطفی المعروف جهانگیری ۱۱۱۵» (هجری قمری) در موزه اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی چلبی مجلّد جلدساز و معرّق‌کار و تذهیب‌پرداز عثمانی و برادر کوچک محمد چلبی مجلدباشی سلطان سلیم است. به نوشته استاد کریم‌زاده در سندی که به شماره 239 در یکی از کتابخانه‌های ترکیه نگاهداری می‌شود و نامش «رئوس دفترباشی وکالت» است و تاریخ ذیحجه ۹۸۹ هـ. ق دارد. نام استاد مصطفی سر مجلدین جزو هنرمندان دربار آمده است. برادر دیگر این استاد بنام حسین چلبی نیز بدین شغل اشتغال داشته است.

مصطفی حلمی خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان :

۱ـ یک مرقّع شامل بیست و شش صفحه به خط ثلث و نسخ کتابت ترکی با رقم «مشقه حلمی» در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول

۲ـ یک قطعه رقاع با رقم «حرره مصطفی حلمی» در مجموعهٔ حاج حسین آقا نخجوانی

مصطفی خان سهیلی خوشنویس و شاعر است. فرزند صدیق‌السلطنیه سهیلی که قلم‌شکسته را استادانه می‌نوشته. وی در مکتب پدر هنر آموخته و فرزند شایسته اوست. به نقل از محمدعلی سلطانی نمونه‌هایی از آثار او در مجموعه حضرت آیت‌الله سید مرتضی نجومی و حسن مشیری موجود است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

مصطفی دده خوشنویس عثمانی و فرزند استاد (حمدالله آماسیایی است وی در نیمهٔ اول سده دهم می‌زیسته (متوفا ۹۴۵ هجری قمری) آثار خطی وی در کتابخانه خزانهٔ توپ قاپوسرا تحت شماره 2295 موجود است.

تاریخ عثمانی جلد دوم

مصطفی راقم خوشنویس اهل عثمانی است و در سدهٔ دوازدهم قمری می‌زیسته و از هم‌عصران محمود شوقی می‌باشد. از خانواده وی پدرش محمود قیطان و برادرش اسماعیل زهدی (۱۱۷۱ ـ ۱۲۴۱) خطّاط بوده‌اند از نمونهٔ خطوط وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان :

۱ـ یک لوحهٔ مذهّب به خط ریحان و ثلث و رقاع با رقم «کتبه مصطفی راقم المعروف بحافظ قرآن و ذهبه‌درویش حسن القاری» در موزه اسلامی ترک

۲ـ یک لوحه به خط ثلث با رقم «مصطفی راقم» در همان موزه

مصطفی راقم نگارگر قوی پنجه عثمانی که در کار تذهیب و ترسیم طغراهای سلطنتی و نقش سکه‌ها دست داشته است.

نمونه آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده عبارتند از :

۱ـ تصویر سلطان سلیم سوم که به وی تقدیم نموده و سخت مورد توجه واقع شده و بدین اعتبار به دربار راه یافته و بعداً معلم خط سلطان محمود دوم گردیده است و آخر الامر در سال ۱۸۲۳ به قاضی عسگری ناحیه اناطولی نایل شده. این استاد طرّاح و آرایشگر طغراهای سلطان سلیم سوم، مصطفی چهارم و محمود دوم بوده است.

۲ـ تصویر استادانه مرغ بسم‌الله که بابتکار خود عمل آورده و رقم نهاده «کتبه راقم ۱۲۲۲» (هجری قمری)

۳ـ قطعه خط زیبایی در مجموعه آقای کریم‌زاده با رقم «نقل من خط الشیخ رحمةالله مصطفی راقم رسّام سکه سلطانی ۱۲۲۷»

مصطفی رضوی از خوشنویسان اوایل سده یازدهم هجری قمری است و از آثار وی یک قطعه در یک مرقّع متعلّق به خزینه اوقاف استانبول موجود است که تاریخ ۱۰۰۶ قمری دارد و رقم آن چنین است «نمقه الداعی مصطفی الرضوی.»

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی سامی از خوشنویسان عثمانی است که به روایت میرزا حبیب در تذکره خط خطّاطان معروف به «آرپه امینی» بوده و در سال ۱۱۴۶ هجری قمری درگذشته است.

مصطفی ـ سید (سید مصطفی) کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه ترجمه نفحات‌الانس محمودبن عثمان شهیر به لامعی چلبی بروسوی است که در سال ۹۹۱ هجری قمری به خط دیوانی خوش نوشته شده و رقم «سید مصطفی بن سید موسی الاسکویی الخلوتی» دارد این نسخه به شماره ۳۴۶ در کتابخانهٔ بشیرآغا (استانبول) است.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی در ترکیه

مصطفی شریف از خوشنویسان عثمانی است و از نمونهٔ خطوط وی :

۱ـ یک لوحه ثلث با رقم «کتبه مصطفی الشریف ۱۲۶۸» در ابوجامع بورسه

۲ـ چهار لوحه ثلث با همان رقم و به تاریخ ۱۲۷۰ (هر دو تاریخ قمری است) در بقعه امیرسلطان ـ بورسه است

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی شیرازی نقّاش قوی دست و چابک قلم شیرازی است که در قلمدان سازی و آبرنگ و سیاه قلم و کارهای روغنی (لاکی) مهارت داشته. آنطور که از آثار وی برمی‌آید وی در نقش گل و مرغ و منظره‌سازی و چهره‌پردازی و تذهیب

صفحه‌ای از قرآن مجید به خط کوفی مغربی روی پوست کتابت علی‌الرواق
تاریخ ۴۱۰ هجری قمری، قیروان موزه ابراهیم بن اغلاب

برگی از مرقع گلشن ، چهار تصویر از حضرت مسیح (ع) و حضرت مریم اثر نادره بانو

استاد بوده است. وی در آغاز در شیراز کار می‌کرده و بعداً به تهران و مجمع الصنایع ناصری آمده است. در روزنامهٔ ایران که در سال ۱۲۹۹ هجری قمری منتشر شده، آمده است که در حجره استاد مصطفی آینه‌های مذهّب و مصور و قلمدانهایی با صورت جنگی یافت می‌شود که علاقه‌مندان فراوانی دارد. فرصت شیرازی در کتاب آثار عجم نقّاشی و حکمت الهی و ریاضی میرزا مصطفی را ستوده است. از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر سیاه قلمی گل سرخی به شیوهٔ لطفعلی با رقم «عمل کمترین مصطفی ۱۲۸۷» در مجموعه تیمسار فیروز

۲ـ قلمدان نفیسی با تصویر زنی زیبا و منظره به شیوه فرنگی با رقم «کمترین بنده درگاه میرزا مصطفی شیرازی ۱۳۱۹» در مجموعه آقای ادیب برومند

۳ـ قلمدان رزمی با رقم «حسب الفرمایش مقرب الخاقان آقا میرزا صادق مستوفی باشی کردستان دام اقباله راقمه مصطفی ۱۳۰۰» این قلمدان در حراج ساتبی ۱۹۷۹ به فروش رسیده است.

٤ـ قلمدانی رزمی با صحنه جنگ چالدران با رقم «رقم کمترین مصطفی ۱۳۱۰»

۵ـ قلمدان گل و مرغی با تصویر حضرت مریم و مسیح و رقم «مصطفی شیرازی» در مجموعه آقای دکتر ناصر خلیلی ـ لندن

٦ـ قلمدانی با تصویر حضرت سلیمان در زمینهٔ مرغش و رقم «بنده مصطفی شیرازی ۱۳۲۰»

۷ـ قلمدانی که جهت تقدیم به ناصرالدین شاه ساخته شده و تصویر ناصرالدین شاه در منظره شکارگاه دیده می‌شود. و یکی از مهمترین کارهای میرزا مصطفی می‌باشد و تاریخ ۱۳۰۰ هـ. ق دارد.

۸ـ قلمدانی با تصویر و مناظر ساختمانهای اروپایی این اثر در موزه هنرهای تزئینی بوده است.

تاریخ‌ها همه هجری قمری هستند

مصطفی صدرالدین بیک از نستعلیق‌نویسان عثمانی و معروف به بکرزاده می‌باشد. میرزا سنگلاخ می‌نویسد که نزد وی تعلیم خط گرفته است. به نقل از سپهر در سال ۱۲٦۵ هجری قمری درگذشته است.

مصطفی طیبی خوشنویس است و از مردم عثمانی. وی شاگرد شیخ‌الاسلام ولی‌الدین افندی نستعلیق‌نویس زبردست عثمانی بوده است. به نقل از میرزا حبیب وی بیست و پنج نسخه شفا و تفسیر بیضا وی را کتابت کرده. مرگ وی در سال ۱۱۷۹ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

مصطفی عارف نستعلیق‌نویس عثمانی است و به قول میرزا حبیب اول کسی است که نستعلیق را به طغرایی نوشته. از نمونهٔ آثار وی سه لوحه در طاق جامع نور عثمانی است. مرگ وی به سال ۱۱۸۵ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

مصطفی عاشر خطّاط و کتیبه‌نگار عثمانی است و به خط وی دو لوحه در موزه آثار اسلامی ترک استانبول موجود است. با رقم «الجنة تحت اقدام الامهات الداعی مصطفی عاشر غفرله»

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی عاشر افندی خوشنویس عثمانی است و از وی و چند خوشنویس دیگر آثار مشترکی که اغلب اجازه‌نامهٔ کتابت آنهاست در ترکیه موجود است. از نمونهٔ خطوط وی و آنها به نوشته احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک قطعه ثلث توقیع و نسخ با رقم «هذاالقطعه ... مصطفی عاشر افندی ابن العالم ... مصطفی افندی ...» که رقم دیگری محمود راسم «انا القصیر محمود راسم» در آن آمده است و تاریخ ۱۱٦۱ (هجری قمری) دارد. در سلیمانیه استانبول

۲ـ هشت تابلو جداگانه به زر با رقم «... کتبه

مصطفی سنة ۱۱٦٥ در مسجد ایاصوفیه»
۳ـ یک قطعه ثلث و نسخ که رقم مصطفی عاشر و بعد «... حرره العبد الفقیر محمد نجیب صویولجی زاده الایوبی ۱۱٦۱» در سلیمانیه استانبول
٤ـ یک قطعه ثلث، نسخ که از روی خط مصطفی عاشر نقل شده و رقم «انا الفقیر اسمعیل را تحت سنة ۱۱٦۱ و انا الفقیر ابراهیم نامق دارد در سلیمانیهٔ استانبول
٥ـ یک قطعه ثلث با رقم «... انا الفقیر مخزالدین یحیی غفرله سنة ۱۱٦۱ که در مرقّعی متعلّق به مصطفی عاشر قرار دارد که به جواز کتابت از استادان عصر رسیده است و خود صاحب کتابخانه بوده و کتابخانهٔ خود را وقف کرده که اکنون در سلیمانیه موجود است. این نیز در همان مجموعه می‌باشد.
از خوشنویسان دیگر عثمانی که همعصر مصطفی عاشر بوده‌اند و اجازه‌نامهٔ آنها در سلیمانیه استانبول است می‌توان اسماعیل روزا، بشیر آغای‌دار السعاده و اسماعیل پاشازاده و عبدالحلیم را نام برد.

مصطفی عزّت از خوشنویسان عثمانی است وی از شاگردان یساری افندی بوده و خود و برادرش حافظ نخستین دو تن از خطّاطان مشهور عثمانی هستند که مجموعهٔ مشق بنام مجموعهٔ خطوط عثمانیه از آنها چاپ و منتشر شده است و محتوی ثلث و نسخ و رقعه و فارسی و الوان است. از خطوط وی دو نسخه قرآن به خط نسخ با تاریخهای ۱۲۸۸ و ۱۲۵۹ (هجری قمری) در موزهٔ اسلامی ترک است.
احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی عزت افندی خوشنویس عثمانی و معروف به یساری‌زاده است. وی فرزند محمد اسعد افندی یساری استانبولی خوشنویس است. عزّت افندی در کتیبه نگاری دستی قوی داشته و آثار بسیاری از وی باقی است. از نمونهٔ خطوط او به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از :

۱ـ شش لوحه کتیبه با قلمهای مختلف نستعلیق در مزار مولانا در قونیه که تاریخهای ۱۲۵۱ و ۱۲۵۹ و ۱۲٤۳ و ۱۲۵۲ هجری قمری دارند با رقمهای «کتبه یساری‌زاده غفرلها» و «الفقیر یساری‌زاده مصطفی عزت غفر لها» و «موفق ایلدی کلک یساری‌زاده»
۲ـ کتیبه سردر دارالایالهٔ شهر استانبول با رقم «مصطفی عزت»
۳ـ یک لوحه در بقعه امیر سلطان، در شهر بورسه با همان رقم
٤ـ هشت لوحه با قلمهای مختلف کتیبه در موزه آثار اسلامی ترک استانبول با رقمهای «المذنّب الراجی یساری‌زاده مصطفی عزت غفرلها ۱۲۳۷» و «کتیبه یساری‌زاده مصطفی عزت غفرلها ۱۲۵۱» و «الفقیر یساری‌زاده مصطفی عزت غفرالله ذنوبهما ۱۲۲۰» و «کتبه العبد یساری‌زاده مصطفی عزّت غفرالله ذنوبهما ۱۲٤٦» و «بقیهٔ رقها همین گونه و تاریخ‌های ۱۲۵۱ و ۱۲۵۲ و ۱۲۱۵ می‌باشد.

مصطفی عوض از کاتبان خطّاط سدهٔ دهم هجری و از خطوط او نسخه‌ای از اسرارالشهود امیری لاهیجی است. در کتابخانهٔ حضرت امیرالمؤمنین (ع) نجف، به شماره ۲۰۵۳ به خط نستعلیق و تاریخ محرم ۹۵۳ هجری قمری.
فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

مصطفی قلی خان شاملو از خوانین هرات است و نستعلیق را نیکو می‌نوشته. سپهر مرگ وی را به سال ۱۲۸۱ می‌نویسد.

مصطفی قلی خان کجوری مازندرانی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی یک نسخه معراج السعادة است به قلم کتابت نستعلیق که به سال ۱۲٦۵ چاپ شده است.

مصطفی قلی نوری خوشنویس و از مستوفان دربار ناصرالدین شاه است. مرگ وی به سال ۱۲۸۵ اتّفاق افتاده. از نمونهٔ آثار وی یک مرقّع پندنامهٔ لقمان است که چنین تمام می‌شود «حسب الخواهش ... میرزا محمد صادق صورت تحریر یافت کتبه ... مصطفی قلی بن فضل‌الله بن اسدالله نوری» و تاریخ شعبان ۱۲٦٤ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی کاتب‌زاده خوشنویس عثمانی است و به خط وی یک مرقّع ثلث و نسخ در موزهٔ اسلامی ترک است.
وی در سدهٔ دوازدهم قمری می‌زیسته و با مصطفی عاشر همعصر بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی کریدی خوشنویس عثمانی است و از خطوط وی یک مرقّع به خط ثلث و نسخ با رقم «مصطفی الکریدی من تلامیذ اسمعیل‌الزهدی» در موزه اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی کمان‌کش عثمانی رسام و طراح و نگارگر و طغرانگار و کمان‌کش و خطّاط عثمانی در اوایل قرن دوازدهم می‌باشد. وی یکی از قدیمیترین هنرمندانی است که شیوه کار خود را بر روی نقّاشی خط استوار نموده و در این راه ابتکارات قابل توجهی داشته است. از آثار وی که توسط آقای کریم‌زاده در موزه توپ قاپوسرای استانبول دیده شده کاشیهای خوش نقشی بوده است با حرف ثلث و جلی حرف «و» با رقم «رسمه کمانکش ۱۰۱۷» و کتیبه مصطفی کمانکش ۱۰۱۷» (هجری قمری)

مصطفی کوتاهی از خوشنویسان عثمانی است و به خط وی یک لوحه ریحان و ثلث و نسخ با رقم «کتبه مصطفی الکوتاهی» در موزهٔ اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی کورانی ـ استاد هنرمندی از خطه دماوند بوده و کارش نجّاری و گره‌کاری و آلت‌سازی است، نام وی در گروه سازندگان یکی از صندوقهای ضریح امامزاده عبدالله آینه‌ورزان دماوند ذکر شده است که تاریخ ۱۰۷۷ هجری قمری دارد.

فصل نامه اثر شماره ۲۲ ـ ۲۳

مصطفی گرجی (میناساز) میناساز گرجی‌زاده است که مسلمان شده و نام مصطفی برگزیده است. وی در میناسازی و خط نستعلیق مهارت داشته. از زندگی وی اطلاعی در دست نیست. فقط نامش در تذکره خوشنویسان لسان‌الملک آمده و نستعلیق وی را ستوده است.

مصطفی ـ میر از خوشنویسان عثمانی و معروف به «عواد» است زیرا در نواختن عود مهارت داشته. وی مردی نامراد بود و روزگار با او سر سازگاری نداشت. عاقبت در ملازمت عثمان پاشا در آمد و در جنگ شروان کشته شد. از آثار او قطعه‌ای در مرقّعی از خزینهٔ اوقاف استانبول با رقم «نوشت میرمصطفی دردمند نامراد ۹۸۷»

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی نجم‌آبادی کاتب خوشنویس است و از آثار او یک نسخه «دستور حکومت» است به قلم نستعلیق کتابت که به سال ۱۳۲۱ هجری قمری در تهران به چاپ رسیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

مصطفی نور از خوشنویسان عثمانی است و به نقل از تذکرهٔ خط و خطّاطان از قاضی عسکر عارف

تعلیم نستعلیق دیده و به سال ۱۱۵۰ قمری درگذشته است.

مصلح‌الدین طنبوری از نوازندگان طنبور است و در دربار پادشاهان عثمانی بوده است. وی در اواخر سده دهم می‌زیسته است.

تاریخ عثمانی ـ جلد دوم

مصور الملکی ـ حسین نقّاش معروف عهد قاجاری است که در سال ۱۲۶۹ در اصفهان متولد شد. از سن یازده‌سالگی در کارگاه نقّاشی پدرش به کار پرداخت و به قلمدان‌سازی و نقّاشی مشغول شد. از ۳۸ سالگی به اروپا رفت و با هنر اروپایی آشنا شد. به نوشته استاد کریم‌زاده از آثار مهم وی، تابلوی آبادی تخت جمشید و جنگ نادرشاه با محمد شاه هندی‌است و تصویر شیخ‌صنعان و دختر ترسا که این اثر در موزه هنرهای تزئینی بوده است.

مصوّرالملکی ـ مهدی به مهدی مصوّرالملکی مراجعه شود.

مصوّر حضور نقّاش و تذهیبکار و قلمدان‌ساز است که از آثار دیده شدهٔ وی توسط مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم قلمدان گل و مرغی است با رقم «کمترین مصوّر حضور».

مصوّر علی نقّاش شبیه‌ساز و خطّاط است که نامش علی‌اکبر سروش از دراویش اخوان‌الصفا بوده است و به ظهیرالدوله ارادت می‌ورزیده و ملقب به مصور علی شده است. از آثار دیده شدهٔ وی که به کمک یکی از شاگردانش ساخته است تصویر رنگ روغنی چهره پیرمردی است که رقم دارد «به معاونت بنده ساخته شد ـ مصوّر علی»

مصوّر کاشی نگارگر و شاعر وارسته دیار کاشان است که در اواسط سده یازدهم هجری قمری می‌زیسته و به نوشته نصرآبادی داماد آقا رضای کاشانی مصوّر بوده است. به نوشته همان مؤلف وی مردی عیالمند بوده که از طرف ساروتق وزیر مازندران حمایت می‌شده. مرگ وی در شعبان ۱۰۵۵ یعنی سال مرگ ساروتق اتّفاق افتاده است.

مصوّر مشهدی نقّاش و به نوشته کتاب مجمع الفصحا نامش حاج علیقلی‌بن حاجی رضاقلی و تولدش به سال ۱۲۲۷ در تهران بوده که بیشتر در مشهد می‌زیسته و در شعر نیز دست داشته است.

مصوّر مقصر از مصوّران گمنام سدهٔ سیزدهم هجری قمری است که نامش بر ما معلوم نیست. از آثار دیده شدهٔ وی تصویر آبرنگی جوانی میرزا ابوالقاسم نام است که در حراج ۱۹۷۸ ساتبی لندن به‌فروش رسیده و رقم دارد «هوالله تعالی صورت معتمدالخاقان میرزا ابوالقاسم خان در خراسان سنهٔ ۱۲۷۸ رقم مصوّر مقصر فی ۱۲۷۸»

مصوّر نقّاش‌باشی از نقّاشان سدهٔ یازدهم هجری قمری است و از آثار او صفحه‌ای از مرقّع گلشن است. مینیاتور حضرت عیسی و مریم که در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران بوده است.

مصیّری ـ استاد نعمت‌الله نقّاش است و از شاگردان کمال‌الملک بوده. تولدش در حدود سال ۱۲۸۳ اتّفاق افتاده. استاد مصیری از نقّاشانی است که استادی‌اش به همه مسلم گشته و در ردیف بهترین شاگردان کمال‌الملک چون ابوالحسن خان صدیق، استاد رفیع حالتی، استاد محسن مقدم و استاد علی‌اکبر یاسمی قرار دارد. از ویژگیهای این استاد تسلط و مهارتش نه تنها در رنگ و روغن بلکه در بکارگیری سیاه قلم است که مورد ستایش استادان نیز قرار گرفته. مرگ استاد به سال ۱۳۶۳ شمسی در سن هشتاد سالگی اتّفاق افتاده. یادش گرامی باد.

مطربه کاشغری نوازنده و خواننده و شاعر قرن ششم است. عرفات العاشین او را از شعرا و هنرمندان معاصر طغانشاه پسر مؤید آی‌ابه می‌داند که وی در مرگ طغانشاه مرثیه سروده است.

از رابعه تا پروین ـ ریاض‌العارفین ـ مشاهیر زنان

آقا مطلّب کمانچه‌کش دورهٔ ناصری و پدر محمدصادق خان سرورالملک است. وی معاصر آقا علی‌اکبر و حسن سنتورخان بوده و از نوازندگان چیره‌دست دربار بوده است.

سرگذشت موسیقی ایران

مظفر ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار است. وی به اتّفاق استاد ابراهیم و چند نفر دیگر در سال ۱۱۰۲ هجری قمری صندوق مرقد شیخ احمد نوری را در بلدهٔ نور ساخته است.

از آستارا تا استاراباد

مظفرالدین محمد درویش بهادر سلطان از کاتبان خوشنویس سدهٔ دهم است و از نمونهٔ خطوط او یک نسخه مثنوی الهی است. در موزه فوگ دانشگاه هاروارد به خط نستعلیق و تاریخ ۹۵۹ هجری قمری.

فهرست نسخه‌های خطی

مظفربن عبدالله کاتب خوشنویس است و در دربار سلطان ابراهیم میرزا تیموری می‌زیسته. از نمونهٔ آثار وی :

۱ـ یک نسخه کلیات سعدی در کتابخانهٔ دانشگاه پنجاب لاهور که تاریخ ۸۲۹ دارد و برای خزانهٔ ابراهیم سلطان نوشته شده

۲ـ یک نسخه مجموعه اشعار در کتابخانه آقای سلطان القرایی

احوال و آثار خوشنویسان

مظفر حسین از خوشنویسان سدهٔ دهم است. از نمونهٔ آثار خطوط وی :

۱ـ یک نسخه خسرو و شیرین هاتفی متعلّق به کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران است با رقم و تاریخ «کتبه الفقیر المذنب مظفر حسین‌بن محمد امین غفر ذنوبهما وستر عیوبهما فی شهور سنه ۹۸۰»

۲ـ دو قطعه با رقم «مشقه مظفر حسین» و «عبده مظفر» در همان کتابخانه

۳ـ یک نسخه یوسف و زلیخای جامی با قلم کتابت (نستعلیق) و تاریخ شعبان ۹۸۰ در موزه اسلامی ترک استانبول

٤ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «مشقه مظفر حسین» در همان موزه

۵ـ یک قطعه نستعلیق مذهّب به شماره ۱۲۱ فهرست در موزه رضا عباسی

فهرست موزه رضا عباسی ـ احوال و آثار خوشنویسان

مظفر ساوجی ـ خواجه به نوشته مونس‌الاحرار محمدبن بدر جاجرمی معاصر وی بوده و با حرفه ورّاقی و صحّافی روزگار می‌گذرانده. این کتاب در سال ۷٤۱ هجری قمری تألیف شده است.

مظفر علی خوشنویس و از شاگردان میر معزالدّین محمد کاشانی خوشنویس بزرگ اواخر قرن دهم قمری است. و به نقل از میرزا حبیب در تذکرهٔ خط و خطّاطان به استانبول رفته و در دربار سلطان سلیم خان کاتب دیوان شده است. دکتر بیانی نه تنها وی را از خوشنویسان ذکر کرده بلکه در فهرست خود او را از صحافان دربار شاه تهماسب دانسته است.

مظفر علی بیک نگارگر و خطّاط است که در شیوه ناخنی مهارت داشته و از آثار دیده شده وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم یک نسخه پندنامه عرف کریماست به شیوه ناخنی به خط نستعلیق که اطراف هر صفحه با گلهای

تزئینی ناخنی نیز زینت شده رقم دارد «... در تحریر ناخن مظفرعلی بیک بریدوی درآمد غرّه رمضان المبارک سنه ۱۲۸۹» (هجری قمری)

مظفر علی تربیتی نقّاش ذوفنون عهد شاه تهماسب اول و شاگرد بلافصل و بقولی خواهرزادهٔ استاد بهزاد است، مظفرعلی، در نقّاشی و قطّاعی و تذهیب و حل کاری و جلد سازی و خطّاطی و شاعری مهارت داشته و چنان کارش دقیق و هنرمندانه شده که او را بهزاد زمانهٔ خود دانسته‌اند. صادق بیک افشار که خود را از شاگردان او دانسته در مجمع الخواص هنر وی را ستوده و گوید چنان خط استادان را تقلید می‌نمود که هیچ تشخیص تفرق خط را با اصل نمی‌داد چنان شد که شاه تهماسب دستور داد زیر آثارش نقّاش شاهی رقم زند. در گلستان هنر قاضی احمد و عالم آرای عباسی او را از نادره‌کاران زمان خود دانسته‌اند. مالک دیلمی در مقدمه مرقّع امیر غیب بیک فصلی دربارهٔ هنر مظفر علی آورده است. آثار وی در مرقّعات آن زمان بویژه در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف موجود است. مظفرعلی بنوشتهٔ مجمع الخواص از تربت است که در تبریز و قزوین زیسته و در قزوین بدرود حیات گفته و در شاهزاده حسین بخاک سپرده شده است. مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم که بررسی داهیانه‌ای از چگونگی زندگی و آثار مظفرعلی نموده. آثار شناخته شده و منسوب او را به صورت زیر آورده است :

۱ـ تصویر شکارگاه بهرام گور با همراهان که در کنار تصویر به صورت حل‌کاری گیردار حیوانات است و رقم دارد «عمل استاد مظفر علی»
این اثر در نمایشگاه بریتیش میوزیوم به نمایش درآمده و اثر دیگر بدین سبک در یک نسخه هفت اورنگ جامی است که رقم ندارد. اما شیوهٔ کار نشان می‌دهد که کار این استاد است.

۲ـ تصویر دیدار مجنون و لیلی از نسخه هفت اورنگ جامی متعلّق به فریر گالری به شماره Lr 23 از آثار منسوب به وی.

۳ـ تصویر رستم زال در نخجیرگاه منسوب به مظفر علی. این اثر متعلّق به شاهنامه شاه تهماسب (هاتون) می‌باشد.

٤ـ از آثار منسوب به وی که در نمایشگاه کتابخانه بریتیش به نمایش درآمده است، تصویر آمدن جهن به توران است که اشعاری از شاهنامه در آن آمده و نمونه زیبایی از خط نقّاش می‌باشد.

۵ـ تصویر نامه نوشتن محمود به هرمز پسرش

٦ـ تصویر گرفتاری یزدگرد در شاهنامهٔ تهماسبی که تصویر آن در کاتالوگ حراج کریستی ۱۹۸۸ به چاپ رسیده است.

۷ـ در احوال و آثار خوشنویسان و فهرست نسخه‌های خطی و فهرست اسامی خوشنویسان نیز آثار خطی از وی را ذکر کرده‌اند از جمله یک نسخه بوستان سعدی که به شماره 5 ادب فارسی در دارالکتب قاهره است و تاریخ ۹۵۵ هجری قمری دارد.

۸ـ دو قطعه از مرقّع امیر غیب بیک با رقم «الفقیر مظفرعلی» و «فقیر مظفرعلی» در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول

۹ـ یک نسخه گلستان سعدی به شماره J 2406 با تاریخ ۹۷۵ هجری قمری در کتابخانه توپ قاپوسرای استانبول.

مظفّر علیخان نقّاش و نگارگر رنگ و روغنی‌کار است و احتمالاً از مسلمانان اهل کشمیر و از آثار او به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم، جعبه روغنی بسیار پرکاری است با رقم «عمل فد وی مظفّر علیخان ۱۲۱۸» (هجری قمری)

مظفر علی شیروانی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار او به نوشته فهرست و احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از :

۱ـ یک نسخه هشت بهشت در کتابخانه کاخ موزه

گلستان تهران است که تاریخ رجب ۹۹۱ دارد با رقم «کاتب العبد السلطانی مظفرعلی شیروانی»
۲ـ یک نسخه بوستان سعدی با شماره R 940 و تاریخ ۹۵۸ در کتابخانه خزینه توپ قاپوسرا

مظفّر کتبی از جلدسازان وصّالان عرب است که در کار خود شیوه ایرانی را بکار گرفته است.
صحافی سنتی

مظفّر نجّار دماوندی ـ استاد نجّار است و از کارهای او یکی از صندوقهای امامزاده عبدالله آینه‌ورزان دماوند است و در قرن یازدهم هجری قمری زندگی می‌کرده و تاریخ ساخت صندوق که به اتّفاق استاد علی انجام داده ۱۰۱۳ هجری قمری است.

مظهر علیخان از نقّاشان سدهٔ سیزدهم هجری قمری هندوستان است که در به نقش آوردن مناظر ساختمانی و مردم با آبرنگ مهارت داشته است. عمده کارهای وی توسط شخصی بنام سرتوماس متکاف انگلیسی سفارش و جمع‌آوری شده و سرتوماس در یک آلبوم آنرا به چاپ رسانده است، اینکه در آن آلبوم آثار دیگر نیز هست اما بیشتر آنها متعلّق به مظهر علیخان است. به نقل از استاد کریم‌زاده
یک اثر وی که نمای قصر خود سرتوماس و نگهبانان است در حراج ۱۹۸۵ کریستی لندن به‌فروش رسیده که رقم داشته. «عمل مظهر علیخان» این رقم و توضیح تصویر که در حدود سالیان ۱۸٤٤ میلادی کشیده شده به خط فارسی بوده است.

معبدبن وهب (ابوعباد معبدبن وهب) از موسیقی‌دانان و نوازندگان و خوانندگان عرب است. وی ابتدا در عهد عمر شبانی می‌کرده و در مدینه بوده است. اما کم‌کم نبوغ او در موسیقی به ظهور رسید و سرآمد بزرگان این رشته گردیده. معبد و مالک دو خواننده عرب‌اند که به نظر اسحاق موصولی (به نقل از کتاب الاغانی) از بنیان‌گذاران موسیقی عرب محسوب می‌شوند.

معتمدالملک یحیائیان پسر یحیی خان مشیرالدوله است که نخست تار می‌زد. مردی با ذوق که در نقّاشی نیز مهارت داشت و زبان خارجی می‌دانست. کارمند وزارت امور خارجه بود. در پیانو شاگرد سالار معزّز بوده و آهنگهای ایرانی را با پیانو می‌نواخت. همسر او زیورخانم (درةالسلطنه) خواهر مشیر همایون شهردار نوازنده چیره‌دست پیانوست. وی مرد خیرخواه و مهربان و انساندوست بود. بنابراین از آنجایی که فرزندی نداشت با همسر خود شرط نمود که چون درگذشتند، ثروت آنان صرف خیریه شود. بنابراین از آن خواستهٔ خیر آنان بیمارستان یحیائیان به وجود آمد.
سرگذشت موسیقی ایران

معجزی یزدی کاتب خوشنویس و شاعر است و از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک نسخه کلیات خاقانی متعلّق به موزه کاخ کتابخانهٔ گلستان با تاریخ رجب ۱۰۰۹ و رقم «ابن شمس‌الدین محمد معجزی الیزدی»
۲ـ یک نسخه رباعیات مختلف با تاریخ جمادی‌الثانی ۱۰۲۲ در همان کتابخانه.
احوال و آثار خوشنویسان

معدوم از نقّاشان ناخنی عهد محمد شاه قاجار است که انواع نقوش و خطوط را به این شیوه به استادی عمل می‌کرده از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده :
۱ـ تصویر گرفت گیر دوشتر در شیوه ناخنی با رقم «معدوم ۱۲٤۹»
۲ـ یک مرقّع از خطوط نسخ و نستعلیق و شکسته تعلیق به همان شیوه با رقم «حرّره معدوم ۱۲۵۰»

معروف بغدادی یکی از مشهورترین خوشنویسان و هنرمندان اواخر قرن هشتم و اوایل قرن نهم هجری قمری است. شرح حال این هنرمند در مطلع‌السعدین و حبیب السیر و گلستان هنر و روضات الجنان فی اوصاف مدینة الهرات آمده است. معروف در بغداد متولد شد و در آنجا نشو و نما کرد و به کسب دانش و هنر پرداخت. و ابتدا در دربار سلطان احمد جلایر که بغداد را ازدست شاه شجاع بازگرفت راه یافت، سلطان احمد جلایر اگرچه مردی هنرمند و دانش دوست و هنرپرور بود اما خویی تند داشت و این مقبول طبع معروف نبود. لذا از بغداد کوچ کرد و در اصفهان به خدمت میرزا اسکندر گورکانی درآمد و کاتب کتابخانهٔ وی شد و تا سال ۸۱۷ که شاهرخ تیموری اصفهان را ازدست میرزا اسکندر بازگرفت در آنجا بود. پس از آن در خدمت شاهرخ به هرات رفت و نزد او مکانت بسیار یافت تا اینکه به سال ۸۳۰ هجری قمری احمدلر به جان شاهرخ قصد نمود و او را زخمی کرد و چون معروف از دوستان احمد لر حروفی بود، معروف نیز متهم شد و چندین بار به پای چوبه اعدام رفت و بالاخره در قلعه اختیارالدین زندانی گردید و همانجا درگذشت. از نمونهٔ آثار معروف چندان چیزی دیده نشده اما یک مجموعه بسیار نفیس که جامع هنر و حسن سلیقه و سخندانی است. به نوشته دکتر بیانی در کتابخانه کاخ موزه گلستان است این مجموعه شاید قدیمیترین مجموعهٔ مدون خط نستعلیق باشد.

معروف نقّاش نقّاش و خطّاط سدهٔ نهم هجری قمری است اما هیچ اثری از وی دیده نشده، و به نقل از احوال و آثار نقّاشان فقط قطعه خطی در موزه توپ قاپوسرای ترکیه می‌باشد که به سرپرستی بایستغر میرزا (۸۰۲ ـ ۸۳۷ هـ. ق) انجام گرفته و به خط رقاع استادانه است و یک سطر آن از این هنرمند است با رقم «حرّره معروف النقّاش»

معزالدّین ابوطاهر از کاتبان خوشنویس سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار خطوط او یک نسخه کلام‌الله مجید مذهّب است که تاریخ ۹۳۶ دارد و متعلّق به موزه ملی بخش آثار اسلامی است.

معزالدّین بن محمد از طراحان و بافندگان قالی در سدهٔ دهم هجری قمری است. در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم که نام وی را آورده هیچ اثری از وی ذکر نکرده است.

معزالدّین حسین‌بن محمد میرک حسینی خوشنویس است و در سدهٔ یازدهم قمری می‌زیسته و از خطوط او نسخه‌ای از خمسهٔ نظامی است متعلّق به مهدی بیانی است که تاریخ ۱۰۶۲ هجری قمری دارد.

معزالدّین یزدی (ابن غیاث) فرزند غیاث‌الدین نقشبند که در طرّاحی و رنگ‌بندی و نقش‌آفرینی و بافندگی پارچه مهارت داشته و از پیروان صدیق پدر هنرمندش محسوب می‌شده. وی در سدهٔ یازدهم می‌زیسته و زیر نظر غیاث‌الدین به خلق آثار می‌پرداخته‌است. از آثار وی زری‌ابریشمی زیبایی است در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم «ابن‌غیاث»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

معزّ ـ ملا خوشنویس عهد صفوی است و به روایت مرآة العالم از شاگردان ملا عبدالباقی تبریزی بوده و در زمان شاه عباس دوم (۱۰۵۲ ـ ۱۰۷۸) می‌زیسته، محمد نصیر خوشنویس شاگرد او بوده است.

معصوم کاشیکار و کاشی‌تراش بوده و از آثار او کاشیکاری محراب شبستان مسجد محلهٔ‌نو اصفهان است که تاریخ ۱۲۷۰ هجری قمری دارد. اثر دیگر وی کاشیکاری مسجد سید اصفهان به تاریخ ۱۲۵۵ می‌باشد.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

معصوم علی مذهّب از تذهیب‌کاران زمان مظفّرالدین شاه قاجار است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قباله ازدواج مذهّبی است با رقم «حرره و ذهبه معصوم علی ۱۳۳۰»

معصوم علی مذهّب کشمیری نگارگر و خطّاط اهل کشمیر هندوستان است که به حدس مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم در حدود سدهٔ سیزدهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی جعبه تذهیبی بزرگی است که به نقوش هندسی مزیّن شده و رقم دارد «عمل عبد مذنب معصوم علی» این اثر در مجموعه دکتر خلیلی در لندن است.

معصوم کمانچه‌ای استاد و نوازندهٔ کمانچه و موسیقی‌دان عهد صفوی و دربار شاه عباس کبیر است.

زندگی شاه عباس، نصرالله فلسفی

معصوم ـ میرزا خوشنویس و از وزرای صفوی است، محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) در تذکره خود او را از شاگردان خود دانسته است و گوید وزیر را نکوه است.

معمار خلیل بیک طرّاح و رسمی‌ساز و معمار است. از آثار این معمار بخشی از مرقد حضرت معصومه علیه‌السلام در قم است. با رقم «کرده معماری این جنت سرا بیک خلیل»

معماری زرکش زرکش و شاعر است بنا به نوشته تذکره نصرآبادی مدتی نیز نقالی و شاهنامه‌خوانی می‌کرده است. زندگی وی در قرن یازدهم در اصفهان بوده است.

معیّر الممالک نامش دوست علیخان و از شاهزادگان و رجال بافرهنگ قاجاری است که در هنر نقّاشی و خطّاطی مهارت داشته و در مواقع فراغت به آنها می‌پرداخته است. برادرش دوست محمد خان (اعتصام‌الدوله) نیز آثاری در نقّاشی رنگ و روغن دارد از آثار دیده شده معیرالممالک به نقل از استاد کریم‌زاده عبارتند از:
۱ـ منظره رنگ و روغنی زمستان با دو آهو
۲ـ تصویر چند گوسفند در بادزمستانی (رنگ‌وروغن)
۳ـ دورنمای رنگ و روغنی یک مزرعه و کلبه دهقانی.

معین الدین از نقّاشان عهد شاه عباس کبیر است از آثار دیده شدهٔ وی تصویر درویشی است که روی تخته سنگی نشسته و رقم دارد «عمل معین‌الدین»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

معین‌الدین الدولانی کاتب و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبه داخل مقبره امامزاده ابراهیم کاج در منطقه بر آن اصفهان است که این بنا در سال ۱۰۰۲ هجری قمری ساخته شده و رقم کاتب چنین است. «کاتب العبد المذنّب الراجی الی لطف الله الباری ابن حبیب‌الله معین‌الدین الدولانی عفی عنه»

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

معین المنشی خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه سردر دربکوشک (باب القصر) در اصفهان است که در زمان ابوالمظفر رستم بهادرخان پسر سلطان یعقوب آق قویونلو ساخته شده و تاریخ ۹۰۲ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

معین‌الدین اوحدی حسینی از خوشنویسان و کاتبان دورهٔ شاه اسماعیل صفوی است و از نمونه‌های خطوط وی:
۱ـ شاهنامه فردوسی در کتابخانه عاشر افندی استانبول به شماره 1955 با ۴۱ مجلس نگاره به تاریخ

۹۱۵ هجری قمری که در شیراز نوشته شده. (فهرست نسخه‌های خطی فارسی در کتابخانه‌های ترکیه)

۲ـ دیوان ناصر خسرو در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد به شماره 391 با ۲ مجلس که نسخه‌ای است زیبا با جلدی بسیار عالی به تاریخ ۹۳۰ هجری قمری که در شیراز نوشته شده است و از کتب وقفی شاه عباس است. (فهرست نسخه‌های خطی)

معین‌الدین محمد اسفزازی خوشنویس و شاعر و ادیب است، حبیب‌السیر شرح حال او را نوشته است و کتب دیگر ازجمله ریحان نستعلیق نیز به تبع آن کتاب از او یاد کرده‌اند. وی علاوه‌بر آن که بر تعلم قواعد خط همت گماشته خود تألیفاتی دارد ازجمله «روضات الجنات فی اوصاف مدینة هرات» که به چاپ رسیده است. از منشأت او یک نسخه در مجموعه مهدی بیانی است.

معین‌الدین واعظ به روایت حالات هنروران خوشنویس اواخر سدهٔ نهم است.

معین‌بن رفیع‌الدین منشی شیرازی ـ ادهمی از خوشنویسان و منشیان اول قرن دهم هجری قمری است که از آثار خطی او مجموعه‌ایست در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۲۳۹۸ به خط نسخ و نستعلیق و تاریخ ۹۰۹ هجری قمری دارد که در تبریز نوشته شده و به وسیله سه خوشنویس تنظیم گردیده و مهر شاهان صفوی از جمله شاه تهماسب دوم و شاه سلطان حسین بر آن خورده است.

فهرست نسخه‌های خطی

معین مصوّر (آقا معینا) نقّاش هنرآفرین و شیرین قلم اصفهانی و شاگرد بلافصل رضا عباسی و از پیشکسوتان شیوهٔ اصفهان است. این نقّاش نام‌آور فعالیتش بین سالهای ۱۰۴۲ هجری قمری الی آخر سدهٔ یازدهم بوده است. رضا عباسی در یکی از آثار خود رقم زده «هو به جهت فرزندی اعزّی معینا مشق شد، رقم کمینه رضا عباسی» دربارهٔ معین مصوّر اگرچه تذکره‌ها چیز ننوشته‌اند، اما خود در آثار بسیارش ارقام و مطالبی را نوشته که از چگونگی زندگی وی و ارتباطش با دیگران خبر می‌دهد و از امتیازات آثار وی نوشتن تاریخ دقیق هر کدام ضمن امضای خویش است. و این نوشته‌ها خود اسناد تاریخی مهمی خواهد بود. مثلاً هنگامیکه تصویر نیمه‌تمام رضا عباسی را که امروز جزو آثار معین مصور است به اتمام می‌رساند می‌نویسد «شبیه غفران و رضوان آرامگاهی مرحومی مغفوری استادم رضا مصوّر عباسی مشهور به رضا عباسی اشعر به تاریخ شهر شوال باقبال سنه ۱۰۴٤ آبرنگ گردیده بود که در شهر ذوقعدةالحرام شهر مذکور از دار فنا به عالم بقا رحلت نمود این شبیه بعد از چهل سال در چهاردهم شهر رمضان المبارک سنهٔ ۱۰۸٤ حسب الفرموده فرزندی محمد نصیرا به اتمام رسانید. «معین مصور غفر عنه ذنوبه» بدین طریق می‌بینیم تاریخ مرگ رضا عباسی را در رقم خود که اتمام اثر نیمه‌کاره استادش می‌باشد آورده است.

در مورد معین مصور و رضا عباسی استاد کریم‌زاده بررسی‌ای دقیق و داهیانه را به انجام رسانده و همه نتایج دریافتهٔ خود را درباره آنها در کتاب احوال و آثار نقّاشان صفحات ۱۱۷٤ الی ۱۱۹۹ نوشته است. از آثار دیده شده و منسوب به او به نقل از همان کتاب عبارتند از:

۱ـ تصویر پیرمردی خسته که به عصای خود تکیه داده با رقم و تاریخ «پیر سرکار بدست گمراه ـ رقمش کرد معینا اینرا. سنه ۱۰٤۲» (هجری قمری)

۲ـ تصویر نیم تنه جوانی با کلاه صفوی با رقم و تاریخ «هو، در روز جمعه هشتم شهر رمضان المبارک سنهٔ ۱۰٤۷ در دولت خانه اعزّی شفیعا آبرنگ شد راقمه معینا» البته شفیع عباسی نقّاشی‌ای دارد که زیر آن نوشته شده «... روز جمعه پانزدهم شهر صفر در دولت خانه اخوت پناهی آقا معینا مصور آبرنگ شد سنه ۱۰٤۹ مبارک باد» و

این نشان می‌دهد که این‌دو هنرمند که شفیع عباسی ارجحیت سنی به معین مصوّر دارد با هم مراوده داشته‌اند.

۳ـ تصویر نیم تنه زن و مرد عاشق پیشه‌ای در حال عشق‌بازی با رقم و تاریخ «در شب پنجشنه شهر محرم‌الحرام سنه ۱۰۵۲ در کوچه آسدربافان مشق شد مبارک باد معین مصور»

تصویر رضا عباسی کار معین مصور (*)

٤ـ تصویر رستم و سهراب در شاهنامهٔ مضبوط در کتابخانه بریتیش میوزیوم با تاریخ و رقم «به تاریخ شهر رمضان المبارک سنه ۱۰۵۹ به اتمام رسید. رقم کمینه معین مصوّر»

۵ـ تصویر بازگشت زال و رستم و گودرز در ماجرای مرگ کیخسرو در همان شاهنامه

٦ـ تصویر جوان عمامه به سری که عصایی فلزی در دست دارد و یکی از نفیس‌ترین کارهای معین مصور بوده است با رقم و تاریخ «فی شهر شوال باقبال سنه ۱۰٦۳ رقم گردید رقم زد کمینه معین مصوّر» این اثر در حراج ساتبی در سال ۱۹۷۷ به‌فروش رفته است و تصویر رنگی آن در کاتالوگ حراج صفحه ۲۸ به چاپ رسیده.

۷ـ تصویر آخوندی با البسه صفوی و عصا با رقم مشقه معین مصوّر

۸ـ بیست و هشت تصویر در نسخه شاهنامه‌ایکه برای شاه عباس دوم ساخته‌اند که از آنها سه مینیاتور تاریخ ۱۰٦۵ و بقیه تاریخهای متفاوت دارند

۹ـ تصویر مرد جوانی با سر و شکلی چون زنان و با تاریخ و رقم «هو به تاریخ روز پنجشنبه پانزدهم شهر ذی‌الحجه الحرام سنه ۱۰٦٦ به جهت فرزندی مهربانی آقازمان بی‌تکلیفانه مشق شد، مبارک باد مشقه معین مصور

۱۰ـ تصویر مجلس یوسف و زلیخا با رقم و تاریخ «به تاریخ شهر ربیع‌الاول سنه ۱۰٦۷ به یادگار مرقوم شد کمینه معین مصور» که در موزه هنرهای تزئینی بوده است.

۱۱ـ تصویر حمام گرفتن شیرین و خسرو با رقم «رقم زد کمینه معین مصور» که در موزه‌های تزئینی بوده است.

۱۲ـ تصویر سوارکاری با رقم و تاریخ «در شب جمعه نوزدهم شهر صفر مشق شد» مبارک باد «مشقه معین مصور»

۱۳ـ تصویر شاه عباس دوم با رقم «صاحب‌قران شاه عباس ثانی ۱۰۷۰ مبارک باد»

۱۴ـ تصویر جوان زیبایی که خروس جنگی‌ای را در بغل گرفته با رقم «معین مصور ۱۰۷۳»

۱۵ـ تصویر مرد جوانی که نشسته و کلاه مخصوصی بر سر دارد البته این اثر مانند بعضی از آثارش رقم مشخص ندارد اما بکار گرفتن بعضی کلمات و شیوهٔ کار نشان‌دهنده اینست که اثر ساخته معین مصور است و رقم این اثر بدین صورت است «فی شهر ربیع‌الاول سنه ۱۰۷۴ به جهت فرزندی حاطم بیک مشق شد. مبارک باد»

۱۶ـ چهار تصویر ماهرانه در شاهنامه‌ای که در یکی از موزه‌های اسرائیل است. یکی از آن تصاویر که مربوط به گفتگوی رستم و کیخسرو و رقم «رقم کمینه معین مصور» دارد در روی جلد کتابی از آثار هنری اسرائیل چاپ شده است.

۱۷ـ تصویر دو دلداده که یکدیگر را بغل کرده و مستخدم زیبارویی در کنار آنها جام شراب به دست دختر می‌دهد با تاریخ و رقم «بتاریخ شنبه بیست و هفتم شهر جمادی‌الآخر سنهٔ ۱۰۸۱ جهت مرقّع به اتمام رسید. مشقه معین مصوّر غفر عنه ذنوبه» عکس رنگی این اثر در کاتالوگ نمایشگاه شهر ژنو در بهار سال ۱۹۸۵ به چاپ رسیده است.

۱۸ـ تصویر شاه عباس کبیر که از روی اثر رضا عباسی کپی شده است با رقم «شبیه بندگان نواب اشرف ارفع اقدس شاه عباس صفوی بهادرخان سنه ۱۰۸۲ به اتمام رسید»

۱۹ـ تصویر شیر وحشتناکی که به زنجیر کشیده شده و سر جوانی را به دهان گرفته و او را کشته است با گروه ناظرین حادثه با رقم «روز دوشنبه عید رمضان المبارک سنه ۱۰۸۲ و مشقه معین مصور» و شرح ماجرای کشته شدن جوانی را بوسیله شیری که ایلچی بخارا آورده در دروازه دولت و سرمای زمستان و گرانی ارزاق و هیزم و باریدن برف زیاد را در ضمن رقم خود داده است. این اثر در موزه فاین آرت شهر بوستون می‌باشد.

۲۰ـ تصویر میمونی که کلاه مخصوص دلقک‌ها را بر سر دارد با رقم و تاریخ «روز چهارشنبه شهر شوال باقبال سنه ۱۰۸۲ به جهت مرقّع مشق شد، مشقه معین مصور غفی عنه مبارک باد»

۲۱ـ تصویر پرنده‌ای که روی تخته سنگی نشسته با رقم و تاریخ «رقم زد کمینه معین مصور ـ غره شعبان المعظم سنه ۱۰۸۲ باتمام رسید» این اثر در حراج چهارم جولای و ۱۹۸۵ کریستی به‌فروش رفته است.

۲۲ـ تصویر شاه اسماعیل صفوی در جنگ با شروانیان از آثار معین مصور است که در حراج کریستی به‌فروش رفته.

۲۳ـ چهار تصویر که آنها نیز از یک مرقّع جدا شده‌و در حراج‌کریستی ۱۹۸۶ به‌فروش رفته است.

۲۴ـ تصویر دو دلداده با رقم و تاریخ «مشقه معین مصور سنه ۱۰۸۴» تصویر این اثر در کاتالوگ حراج ساتبی ۱۹۷۷ چاپ گردیده است.

۲۴ـ تصویر زن جوانی که چهارزانو نشسته و قلیان می‌کشد با رقم و تاریخ «معین مصور ۱۰۸۴»

۲۵ـ دو تصویر شبیه استادش رضا عباسی که یکی از آنها کار نیمه‌تمام استاد بوده و تاریخ ۱۰۸۴ دارد و دیگر در سال ۱۰۸۷ کشیده شده.

۲۶ـ تصویر زن جوانی در حال کشیدن قلیان و اشیائی که در جلو اوست با رقم و تاریخ «معین مصور ۱۰۸۴»

۲۷ـ تصویر جوان بلندبالایی با لباس و کلاه صفوی با رقم «رقم زد کمینه معین مصور»

۲۸ـ تصویر دختر زیبایی با کلاه شاپوی مخصوص زنانه با تاریخ و رقم «بتاریخ شهر جمادی‌الاول سنه ۱۰۸۴ به جهت مرقّع به اتمام رسید مشقه معین مصور» این اثر در حراج کریستی آوریل ۱۹۸۱ به‌فروش رسیده.

۲۹ـ تصویر خلیفه سلطان که به یک دست نامه و

در دست دیگر قلمدان دارد با رقم «رقم زد کمینه معین مصور» این اثر در حراج کریستی لندن در ۱۹۸۱ به فروش رسیده.

۳۰ـ تصویر شیر غرانی که به زنجیر کشیده شده با رقم و تاریخ «هو در روز دوشنبه ۳ شهر ذی‌الحجة الحرام سنه ۱۰۸٦ بجهت مرقّع باتمام رسید مبارک باد مشقه العبد الفقیر معین مصور غفر عنه ذنوبه» این اثر در حراج ساتبی نیویورک در ۱۰ دسامبر ۱۹۸۱ به‌فروش رسیده.

دختری با کلاه (*)

۳۱ـ تصویر سوارهٔ شاهزاده جوانی که از سواری می‌ترسد با رقم و تاریخ «روز چهارشنبه پنج شهر محرم‌الحرام سنه ۱۰۸۷ باتمام رسید، مبارک باد مشقه معین مصور» این اثر در حراج ۱۹۷٦ ساتبی لندن به‌فروش رفته است.

۳۲ـ تصویر پهلوان قوی جثه‌ای که اژدهایی را به دوش گرفته با رقم و تاریخ «روز دوشنبه ٦ شهر صفر ختم بالخیر و الظفر سنه ۱۰۸۷ به جهت مرقّع باتمام رسید رقم کمترین معین مصور» این اثر متعلّق به بریتیش میوزیوم است.

۳۳ـ تصویر سیاه قلمی چهار شیر با یک سر که تردستی و ظرافت کار او را می‌رساند. با رقم و تاریخ «بتاریخ شب یکشنبه هفتم شهر شوال باقبال سنه ۱۰۸۸ در دولت خانه مسیح‌الدورانی حکیم محمد سعید امشق شد، مبارک باد راقمه معین مصور» این اثر جزو مجموعه ادواربینی است و تصویر آن در کتاب شاه عباس بزرگ و هنر اصفهان به چاپ رسیده است.

۳٤ـ تصویر بزم دختر زیبایی که به متکا تکیه داده با رقم و تاریخ «در شهر ذی القعده سنه ۱۰۸۹ به جهت رفیق باتمام رسید مشقه معین مصور»

۳۵ـ تصویر روشنک و اسکندر این اثر در کتاب پروفسور پوپ به چاپ رسیده است.

۳٦ـ شمایل حضرت خضر و اسکندر و یاران با رقم «ز توفیق صنایع رقم زد معین» در همان کتاب

۳۷ـ تصویر دو دلداده در بغل هم با تاریخ و رقم «درشب دوشنبه نوزدهم شوال باقبال سنه ۱۰۸۹ آبرنگ گردیده باتمام رسید مبارک باد مشقه معین مصور»

۳۸ـ تصویر پیرمردی بلندبالا با عمامه و ریش و تاریخ و رقم «بتاریخ شب پنجشنبه نوزدهم شهر شوال باقبال سنه ۱۰۸۹ آبرنگ گردیده باتمام رسید مبارک باد» عکس سیاه و سفید این اثر در کاتالوگ حراج ساتبی لندن در تاریخ دوم فی ۱۹۷۷ به چاپ رسیده است.

۳۹ـ کپی تصویر دو شتر در یک منظره از روی کار

بهزاد با تاریخ و رقم «هـو ـ در شب چهارشنبه بیست و هشتم شهر شوال باقبال ۱۰۸۹ این دو شتر طرح مرحومی استاد بهزاد سلطانی علیه الرحمه مشق شد، مشقه معین مصور»

۴۰ـ تصویر دختری شراب‌نوش و جوانی چشم‌چران با رقم «مشقه معین مصور»

۴۱ـ تصویر تیمورخان ترکمان که در سال ۱۰۰۲ هـ . ق به دست صادق بیک افشار مصور گشته و نیمه تمام مانده و معین مصور آنرا به اتمام رسانده است با رقم «شبیه مرحوم مغفور تیمورخان ترکمان در سنه ۱۰۰۲ مرحوم صادق بیک افشار ساخته بود، بنده کمترین معین مصور در سنه ۱۰۹۵ باتمام رسانید مبارک باد»

۴۲ـ تصویر میرزا محمدتق با تاریخ و رقم «بتاریخ روز بیست و هفتم شهر شعبان المعظم سنه ۱۰۹۶ باتمام رسید مشقه معین مصور»

۴۳ـ تصویری دیگر از میرزا محمدتق تبریزی سوار اسب با توضیحات و تاریخ «اواخر شهر رمضان سنه ۱۰۹۶ در دارالسلطنه اصفهان رقمزده کلک نادرالملک استادی ناردالعصری آقا معین مصور گردید، الهی مبارک و میمون باد.» هر دو اثر در کتاب Treasures of Islame به‌چاپ رسیده است.

۴۴ـ تصویر شبیه‌سازی میرزا محمدباقر و پسرش با تاریخ و رقم بتاریخ بیست و پنجم شهر محرم‌الحرام سنه ۱۰۹۶ باتمام رسید «رقم زد کمینه معین مصور»

۴۵ـ تصویر سیاه سفید پرنده‌ای با پرهای منقّش در یک منظره با تاریخ و رقم «هو در روز شنبه شانزدهم شهر رجب المرجب سنه ۱۰۹۷ به جهت مرقّع باتمام رسید مشقه معین مصور غفر عنه ذنوبه» این اثر در مجموعه آقای دکتر پرویز انصاری دوسلدرف است.

۴۶ـ تصویر ظفربیک، این اثر در حراج ساتبی ارائه شده است.

۴۷ـ تصویر پیرمردی گلابی به دست با رقم و تاریخ «روز چهارشنبه ششم صفر بالخیر و الظفر مشق شد سنهٔ ۱۰۹۷ مشقه معین مصور»

۴۸ـ تصویری در یک نسخه از عالم آرای عباسی که شیخ شاه به حضور شاه عباس رسیده است. این تصویر در حراج ۲۸ نوامبر ۱۹۸۳ کریستی لندن به‌فروش رسیده است و رقم و تاریخ آن چنین است «بتاریخ پنجم شهر شوال بالاقبال سنه ۱۰۹۹ باتمام رسید عمل فقیر معین مصور»

۴۹ـ تصویر بدون رقم بیرون آمدن شاه عباس از جنگل متعلّق به همان نسخه عالم‌آرای عباسی که این اثر در حراج ۱۹۸۴ کریستی به‌فروش رسیده است.

۵۰ـ تصویر مرغی که بر سنگی نشسته با تاریخ و رقم «بتاریخ بیست و دوم جمیدی الاول سنه ۱۱۰۰ باتمام رسید، مشقه معین مصور»

۵۱ـ نگاره گرفت گیر اژدها و آهویی در موزه فیتز ویلیام کمبریج می‌باشد که رقم ندارد اما استاد کریم‌زاده آنرا از آثار معین مصور می‌دانند.

۵۲ـ تصویری از معین مصور در موزه ملی ایران، که آنرا نیز استاد کریم‌زاده از آثار وی می‌دانند.

۵۳ـ تصویر سیاه قلمی مرد شیر سواری با رقم و تاریخ «معین مصور سنه پنجم رجب ۱۱۰۰»

۵۴ـ تصویر زن جوانی با شیوه فرنگی سازی که کلاه شاپوی مخصوصی بر سر دارد با رقم «رقم کمینه معین مصور غفر عنه»

۵۵ـ تصویر زن جوانی با چادر نازک منقّش و رقم «رقم کمینه معین مصور»

۵۶ـ قلمدان چوبی روغنی زیبایی با رقم «رقم کمینه معین مصور» این قلمدان در مجموعه دکتر ناصر خلیلی است.

۵۷ـ تصویر شاه اسماعیل صفوی و سرداران لشکر سوار بر اسب، این اثر که در نمایشگاه بریتیش میوزیوم ارائه شده است رقم دارد «رقم زد کمینه معین مصور»

۵۸ـ تصویر عبور سواران جنگی شاه اسماعیل از رودخانه این اثر نیز متعلّق به نسخه تاریخ شاه

اسماعیل است و رقم دارد «رقم زد کمینه معین مصور»
۵۹ـ تصویر شمشیر کشیدن شاه اسماعیل در مقابل مردم تبریز که شامل تصاویر زوج و نوزده تصویر تکی است. این اثر نیز متعلّق به نسخه تاریخ شاه اسماعیل است.

معین منشی خطّاط و خوشنویس‌است و به خط وی کتیبه درب کوشک که اکنون به چهل ستون اصفهان منتقل شده است به ثلث معرق و تاریخ ۹۰۲ قمری می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

مغل تبریزی (علی محمد) نامش علی محمد و نقّاش و قلمدان ساز و تذهیب‌کار تبریزی است که در هند ساکن بوده است. از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از :
۱ـ قلمدان گل و مرغی با رقم «عمل مغل تبریزی ۱۲۰۱» (هجری قمری)
۲ـ جعبه مدور روغنی با رقم «عمل علی محمد مغل تبریزی»
۳ـ قلمدان چهره‌پردازی زیبایی با رقم «علی محمد مغل»

مفلسی ـ میر خوشنویس است و مفردات خط را به سلطان علی مشهدی اولین بار او آموخته است.
رساله قواعد خطوط ـ احوال و آثار خوشنویسان

مقصود (شاگرد استاد بهزاد) از شاگردان استاد کمال‌الدین بهزاد است که در منظره‌سازی و چهره‌پردازی مهارت داشته، مقصود در نگاره کتب کتابت شدهٔ زمانه خود چون جامع‌التواریخ و کتب جامی با دیگر نقّاشان چون سلطان محمد و حیدرعلی و قاسم علی و مظفر علی همکاری داشته است. حیدر دو غلات در کتاب جامع رشیدی ضمن یادآوری شاگردان بهزاد از وی نیز یاد کرده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم :
۱ـ تصویر مجلس بزم شاه و مهمانان و رجال با رقم «عمل مقصود شاگرد بهزاد، این اثر در یک نسخه خطی جامع التواریخ آمده است.
۲ـ تصویری در یک نسخه دیوان جامی که در کتابخانه کاخ موزه گلستان است و در تاریخ ۹۲۸ هجری قمری به وسیله استاد علی الحسینی الهروی کتابت شده است.

مقصود بنای تبریزی معمار و رسمی‌ساز و شاعر است، و در عهد شاه تهماسب می‌زیسته، در تحفه سامی وی را پسر عبدالسلام معمار تبریزی معرفی کرده و ساخت ایوان مسجدی که به دستور شاه تهماسب ساخته شده و کتابهٔ آنرا بوی نسبت داده است.

مقصود بن جمشید کاتب خوشنویس است از نمونهٔ آثار وی یک نسخه دیوان حافظ در مجموعه آقای سلطان القرایی می‌باشد که تاریخ ربیع‌الاول ۱۰۰۷ دارد (توضیحاً یک و صفر آن دشوار خوانده می‌شود) رقم آن چنین است کتبه العبد المذنب الراجی ابن جمشید مقصود.
احوال و آثار خوشنویسان

مقبول نبی خان خوشنویس و شاعر اهل هندوستان است. وی در خط نستعلیق شاگرد میرزا محمد علی بوده است.
تذکره هفت قلمی

مقصود تبریزی خوشنویس است که خط ثلث و رقاع را عالی و نستعلیق را متوسط می‌نوشته است.
از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک نسخه دیوان جامی به خط نستعلیق در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار تهران به تاریخ ذی‌قعده سنهٔ ۹۵۹

۲ـ قرآن مذهّب و مرصّع به خط ثلث که به شماره ۱۱۹ در موزهٔ قرآن آستان قدس رضوی موجود است. این نسخه تاریخ ۹۷٤ دارد و نگارنده آنرا رؤیت کرده.

مقصود تبریزی ـ حاجی خوشنویس است و به خط وی یک رقعه ثلث رقاع با رقم «کتبه العبد حاجی مقصود التریزی» در مرقّع شمارهٔ ۷ کتابخانهٔ آستان قدس رضوی است.

احوال و آثار خوشنویسان

مقصود خاکی کاتب خوشنویس است و به نظر مهدی بیانی در قرن دهم می‌زیسته و از نمونهٔ آثار وی یک نسخه جواهر التفسیر کاشفی است که متعلّق به بقعهٔ مولانا جلال‌الدین مولوی در قونیه می‌باشد با رقم «مقصود عبدالحق خاکی»

مقصود علی نقّار و عاج کار و خاتم‌ساز است و از آثار وی صندوق نفیس مقبره شاه اسماعیل صفوی است با رقم «عمل استاد مقصود علی»

مقصود علی ترک خوشنویس است و مناقب هنروران او را از شاگردان سلطان علی مشهدی دانسته است.

مقصود علی شیرازی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه کلیات سعدی متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است که تاریخ ذی حجه ۱۰۷۰ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

مقصود کاتب از کاتبان خوشنویس سدهٔ دهم است و از آثار خطی او یک نسخه یوسف و زلیخای جامی است که در کتابخانه بادالیان اکسفورد به شماره 77 با ٤ مینیاتور و تاریخ جمادی‌الثانی ۹٦۱ هجری قمری موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

مقصود کاشانی طراح و نقّاش و بافنده قالی در عهد شاه تهماسب صفوی است و از آثار گرانبها و مشهور وی طرّاحی و بافت قالی اردبیل است که جهت مرقد شیخ‌الشیوخ صفی‌الدین اردبیل بافته است و اکنون در موزه ویکتوریا آلبرت لندن می‌باشد، و رقم دارد «عمل بنده درگاه مقصود کاشانی سنه ۹٤٦»

گویند که مقصود به علت جرمی به درگاه شیخ پناهنده می‌شود و در آنجا بست می‌نشیند و این اثر ارزشمند را بوجود می‌آورد و بخاطر شعری از خواجه حافظ که :

جز آستان توام در جهان پناهی نیست
سر مرا بجز این در حواله گاهی نیست

که این بیت در بالای فرش و به نقش آمده است بخشیده می‌شود فرش اردبیل به طریق ناشناخته از مرقد ربوده شده و روایت است که جان کاستلی انگلیسی آنرا به پانصد لیره خریداری کرده و به انگلیس برده و بعداً به دو هزار و پانصد لیره به موزه فروخته است.

مقصود (مقصود مهرکن) نقّاش، حکّاک و خطّاط بر روی عقیق و فلزّات سخت است. و در زمان اکبرشاه هندی می‌زیسته و هنر وی مورد توجه دربار و رجال وهنرشناسان بوده است. بطوریکه در آیین اکبری که در سال ۱۰۰۰ هجری قمری کتابت شده و اکنون در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد و همچنین در یک کتاب تاریخی هند، هنر مقصود مهرکن مورد ستایش واقع گردیده است و خط رقاع و تعلیق وی را بر روی عقیق بسی ستوده‌اند.

مقصود هروی طرّاح و رسّام و نگارگر فلزّات و اسطرلاب ساز و خطّاط و یکی از رجال دربار همایون شاه هندی (۹۳۷ ـ ۹٦۳) (هجری قمری) است. که به نقل نسخه آیین اکبری مضبوط در مجموعه آقای کریم‌زاده «مولانا مقصود هروی از

پرستاران جنّت آشیانی همایون پادشاه بود. رقاع و نستعلیق را نیکو می‌نگاشت. اسطرلاب و کره و مسطری چند چندان بر ساخت که کار دیدگان را به شگفت درآورد و از توجه شاهنشاهی شگرف دستی یافت» در مجموعه دکتر مهدی بیانی یک نسخه تحفةالحرار جامی است. که به خط نستعلیق و رقاع نوشته شده و رقم دارد «تمت کتابة هذا الکتاب علی یدالعبد مقصود الهروی حامداً و مصلیاً علی نبیه فی سنه ۹۲۸ (هجری قمری)

مقیم هروی خطّاط و خوشنویس است و از آثار او کتابه سنگی وقف نامه شیخ علی خان زنگنه وزیر شاه سلیمان صفوی بر صخره بیستون است که بر روی یکی از آثار ارزشمند حجاریهای برجسته دوران پارتی نقر شده است و در پایان آن در میان یک مربع مستطیل رقم خورده که زد رقم کلک مقیم هروی.

کرمانشاه ـ کردستان ـ مجلد اول

مقیمی به ابوطالب مقیمی مراجعه شود.

مکتوب خان از رجال دربار و رئیس کتابخانه جهانگیر شاه هندی است که در نقّاشی مهارت داشته و موجب گردیده که دو نفر از هند برای آموزش نقّاشی به ایتالیا بروند و مدت هفت سال به تحصیل بپردازند و پس از بازگشت در رشته نقّاشی کلاسیک پیشتاز سایرین باشند.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

مُکند (MUKAND) از نقّاشان اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هندوستان است که در چهره‌پردازی و مجلس آرایی و منظره‌سازی و تذهیب ماهر بوده و سبک مغولی داشته است، این نقّاش در کار خود با گروه نقّاشان زمانه همراهی می‌کرده و آثار وی در کتب آن زمان چون خمسه نظامی ۹۹۴ هجری قمری و خمسه نظامی کتابخانه بریتانیا با تاریخ ۱۰۰۴ و رزم نامه جیپور با تاریخ ۹۹۰ و در اکبرنامهٔ همان کتابخانه با تاریخ ۱۰۱۳ و جامع التواریخ با تاریخ ۱۰۰۵ دیده می‌شود از نمونه آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر استحمام شیرین و تماشا کردن خسرو در خمسه نظامی ۹۹۴ با رقم «عمل مکند»

۲ـ تصویر شبیه اکبرشاه و همراهان در یک منظره در خمسه نظامی ۱۰۰۴ هجری قمری که بوسیله عبدالرحیم عنبربن قلم کتابت شده با رقم «مکند»

۳ـ تصویر اکبرشاه و توزین سکه‌های طلا در نسخه اکبرنامه با رقم «مکند چهره گشای»

مگردیج اصفهانی تارساز بوده و تارهای ساخت وی در عهد قاجار شهرت داشته است.

سرگذشت موسیقی ایران

ملا تفلیسی از نقّاشان اهل تفلیس است که در عثمانی ساکن گشته و با گروه نقّاشان دربار نامش در یک نسخه (رئوس دفترباش وکالت) آمده است. وی با استاد عثمان و علی چلبی و محمدبیک و ولیجان و محمد برساوی و ملاقاسم که از نقّاشان و تصویرگران کتاب هنر نامه هستند و در سال ۹۹۲ هجری قمری توسط سنان بن محمد بوسنانی کتابت شده همکاری نموده است، از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده در این کتاب عبارتند از:

۱ـ تصویر ساختمان‌ها و مناظر شهر که در کنار توپ قاپوسرا می‌باشند.

۲ـ تصویر منتظره باب سعادت و باغچه‌سرای اندرونی

۳ـ تصویر دیوان خانه عرض و باب عالی

ملاجان بن برهان المعلم لاهیجانی از کاتبان خوشنویس اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم است و از آثار خطی او یک نسخه قرآن مترجم در کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد است به شماره

۸۲/۱۰۰۰ که متن این قرآن به نسخ خوش و ترجمه نستعلیق است (رؤیت شد) و تاریخ چهارشنبه ۱۸ ذیحجه ۹۰۵ هـ. ق دارد.

ملا جان کاشی خوشنویس است و او را از شاگردان جعفر تبریزی دانسته‌اند. ملاجان مخترع خط «شکسته بسته» بوده و آن چنان است که اجزای خط را بخشی در یک کاغذ و بخشی در صفحه دیگر می‌نویسند و چون آن دو صفحه را روی هم بگذارند خط کامل نموده می‌شود.
احوال و آثار خوشنویسان

ملاحسین هنرمند ذوفنون و نازک قلم افغانی است که بنوشته مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم در سدهٔ سیزدهم زندگی می‌کرده و در نقّاشی و صحافی و قطاعی استاد بوده، از شاگردان وی ملا غلام حیدر سلجوقی است که به سال ۱۳۰۸ هجری قمری درگذشته.

ملاحسین صحاف‌باشی مشهدی صحاف و وراق قرن سیزدهم و معاصر ناصرالدین شاه (هنر و مردم شماره ۱۸۲) است و نام وی در سه قرآنی که به دستور میرزا سعیدخان مؤتمن الملک و شاهزاده رکن‌الدوله به دست او مرمت شده یاد گردیده که عبارتند از:
۱ـ قرآنی با رقم یاقوت و تاریخ ۷۰۴ ترمیم شدهٔ زمان تولیت مؤتمن الملک در سال ۱۲۹۲ هجری قمری. این قرآن شماره ٤٤ دارد.
۲ـ قرآن شماره ٦۱ نوشته ابراهیم سلطان در ۸۲۷ به دستور رکن‌الدوله که در سال ۱۳۰٦ هجری قمری ترمیم و وصّالی و صحّافی شده و توسط محمدرضا بروسان و هاشم ظریف و عیسی آلضة جلد روغنی برای آن ساخته‌اند.
۳ـ قرآنی به شماره ۱۲۳ نوشته ملاعلابیک تبریزی از سدهٔ یازده ترمیم شده توسط ملاحسین صحاف‌باشی در سال ۱۲۹۸

٤ـ در کتاب راهنمای گنجینه قرآن آقای احمد گلچین معانی بازسازی و وصّالی متن و حاشیه‌سازی قرآنی را که تاریخ ٦۰٤ هجری قمری دارد بدو نسبت داده این عمل با کمک میرزا حمد مذهّب باشی و میرزا ابوالقاسم خوشنویس باشی در مدت یک سال انجام گرفته.

ملا خورد مذهّب تذهیب‌کار و ترصیع‌ساز اواسط سدهٔ دهم و هم‌عصر و هم‌دوره سلطان علی مشهدی است که آثار خطّاطان آن دوره را تذهیب و ترصیع می‌کرده است و به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم از تذهیب‌کاران نادره کار بوده است.

ملازاده نقّاش و قاطع سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده قطعه خط قطّاعی شده از میرعلی هروی است با رقم «قاطعها ملازاده سنه ۹۸٤»

ملا علی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم از تذهیب‌کاران سدهٔ دهم هجری قمری است که احوال وی بر ما مجهول است.

ملا علی نقّاش و قلمدان‌ساز است که در مجمع الصنایع ناصری به قلمدان‌سازی اشتغال داشته. و استاد حسین بهزاد وقتیکه وی در هشتاد سالگی بوده به شاگردی وی درآمده و اصول ابتدایی نگارگری را از وی آموخته. مرگ وی در حدود سال ۱۳۲۱ هجری قمری اتّفاق افتاده، از آثار وی تاکنون دیده نشده.

ملا علی‌اصغر از تذهیب‌کاران شیرین قلم سدهٔ دهم هجری قمری است که مناقب هنروران او را شاگرد خواجه عبدالعزیز صفاهانی و نقّاش کتابخانه شاه تهماسب دانسته است. از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده، نگاره‌ایست از یک مجلس معاشقه در نسخه تیمورنامه هاتفی در موزه توپ قاپوسرا با رقم «صوّره ملا علی‌اصغر»

ملا علی بقا حکاک حکاک و نقّار و نگین‌تراش است که انواع خطوط بویژه نستعلیق را خوش می‌نوشته و تا حدود سالهای ۱۳۱۳ هجری قمری در قید حیات بوده است.

ملاعلی سلطان از خوشنویسان ایرانی است که در زمان سلطان سلیمان قانونی به عثمانی مهاجرت کرده و مورد توجه ابن سلطان بوده است. وی از شاگردان عبدالرحیم انیسی خوارزمی است و در تعلیق شیوهٔ او را دارا می‌باشد.

تاریخ‌عثمانی‌جلد دوم مؤسسه‌مطالعات و تحقیقات فرهنگی

ملا غلام حیدر سلجوقی از هنرمندان تذهیب‌کار و قطّاع و خطّاط افغانستان در سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. آقای فکری سلجوقی در تعلیقات خود دربارهٔ وی که شاید از منسوبان خود باشد می‌نویسد «ملاغلام حیدر سلجوقی ولد ملافضل احمد از اجلّهٔ علما و در خط و تذهیب یگانه روزگار و خط نستعلیق و نسخ را عالی می‌نوشت و شاگرد خال خود خلیفه ملا محمدحسین سلجوقی بود. فن تذهیب را از میرزا رضا مصور هروی معروف به آذربایجانی و فن صحافی و قطاعی را از ملاحسین صحاف آموخته بود.»

بازسازی تذهیب قرآن یاقوت مستعصمی را به وی نسبت داده و مرگ او را به سال ۱۳۰۸ هجری قمری در زندان نوشته است.

ملا غیاث‌الدین مذهّب تذهیب‌کار و خوشنویس ایرانی است که به عثمانی مهاجرت کرده و به نوشته مناقب هنروران در هنر تذهیب و صنعت خط استاد بوده است و در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته.

ملا غیاث نجومی سازنده آلات نجوم و ساعت آفتابی است و خود در علم هیئت استاد بوده و مردی شوخ و شاعر و طنزپرداز است. وی در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و از مردم کاشان است.

تذکرهٔ نصرآبادی ـ تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

ملا غیرت همدانی موسیقی‌دان‌و شاعر و تصنیف‌ساز دورهٔ صفوی است.

تذکرهٔ نصرآبادی

ملا فاطمه خواننده و هنرمند و رقصندهٔ دوران کریم خان زند. وی با هنر خوانندگی خود نظر خان زند را به خود جلب نمود بطوریکه دهان او را از زر انباشتند.

رستم التواریخ

ملا فضّه زنی خوشنویس، ادیب و فاضل بوده است. پدرش شیخ احمد بلاغی از علمای قرن سیزدهم بود. به نوشته حسن صدر در تکمله امل الامل وی از راه استنساخ کتب زندگی می‌کرده و کتابهایی به خط خوش خود نوشته که از جملهٔ آنها کشف الغطا به تاریخ جمعه ۳ ذیقعده ۱۲۴۹ و کفایهٔ حاج ملا هادی سبزواری است.

اعیان الشیعه ـ مشاهیر زنان پارسی‌گوی

ملاقسمت مشهدی طلاکوب و زرنگار است و شعر نیز می‌گفته، نامش محمد قاسم و در حرفه خود استاد است. وی در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و هنگام تالیف تذکرهٔ نصرآبادی (۱۰۸۳) در قید حیات نبوده است. با این وجود نصرآبادی وی را ملاقات کرده است.

ملا مالک خوشنویس است و از آثار او قصیده است به نام میرسلطان مرادخان با خط نستعلیق زیبا و تاریخ قرن دهم هجری قمری در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد به شماره 455 این نسخه از کتب وقفی شاه عباس است. البته استاد دانش پژوه گمان می‌کنند که خط سلطان علی مشهدی باشد.

فهرست نسخه‌های خطی

ملا محمد امین نقّاش و تذهیب‌کار و ابری‌ساز پرمایه اواخر سده دهم هجری قمری است. که به شغل تذهیب و آرایش قرآن در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی مشغول بوده است. این هنرمند مبتکر به نقل از کتاب مأثر رحیمی و همچنین گلستان هنر از مخترعان عکس هفت رنگ و ابری‌سازی است. مأثر رحیمی می‌نویسد پس از استیلای ازبک به خراسان و عهد ناامنی وی با فرزندان به هند مهاجرت کرده و در دربار پادشاهان گورکانی به هنرآفرینی مشغول گردیده است. اگر روایت ایندو کتاب صحیح باشد وی را باید یکی از مبتکران اولیه کاغذ ابری بدانیم. علاوه‌بر این بنوشته قاضی احمد منشی وی در وصّالی و افشانگری و جدول‌کشی مهارت داشته است و در زمان حیات هنرمندی مشهور و شناخته شده بوده است.

ملا محمد علی خطّاط و شاعر اهل قم است که به نوشته نصرآبادی در اصفهان ساکن شده و وی مدتی از شاگردان علامی میر عبدالرزاق کاشی بوده. و در خط و نستعلیق مهارت داشته چنانچه بقول نصرآبادی از پادشاه بدین سبب مواجب دریافت می‌دارد. وی در عهد شاه عباس دوم و شاه سلیمان می‌زیسته است.

ملا محمدعلی (ملاعلی) نقّاش قلمدان‌ساز و گل‌آرا و گل و مرغ پرداز سدهٔ سیزدهم هجری قمری است که به نوشته استاد کریم‌زاده رنگ نخودی را بطریق خاص بکار می‌گرفته است از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از همان مؤلف عبارتند از:
۱ـ قلمدان گل و مرغی، با تصاویر حیوانات چون شیر و آهو و رقم «عمل کمترین ملا محمد علی»
۲ـ قلمدان تابوتی بزرگ، اسکلت مقوایی و تصاویر گل و مرغ و گرفت گیر حیوانات و رقم «ملا علی ۱۲۳۵»
۳ـ قلمدانی در مجموعه دکتر ناصر خلیلی در لندن است که اگر چه رقم دارد، اما شیوهٔ کار نشان می‌دهد که کار ملا محمد علی است.

ملا مفید نقّاش و آرایش‌گر کتب در عهد شاه عباس بزرگ (۹۹۵ ـ ۱۰۳۸ هـ ق) است که در خدمت امام قلی خان امیرالامرای پرقدرت فارس مشغول بوده است. بنوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم، علاوه بر ملا مفید دو نقّاش دیگر بنام حکیم لایق و ملایگانه در خدمت امامقلی خان می‌زیسته‌اند.

ملا مؤمن یکه سوار از نقّاشان و شاهنامه خوانهای معروف قرن یازدهم اصفهان است وی شاعر نیز بوده است.
تذکره نصرآبادی

ملامیر باخرزی از خوشنویسان سده دهم است و از آثار خطی او یک نسخه لیلی و مجنون قاسمی در موزه ویکتوریا آلبرت لندن به شماره 359 با ۵ مینیاتور و تاریخ ۹۷۵ هجری قمری است.
فهرست نسخه‌های خطی

ملانور الاهیجی کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او یک نسخه نصاب الصبیبان ابونصر فراهی است در کتابخانهٔ حضرت امیرالمؤمنین نجف به شماره ۲۲۱۹ با خط نستعلیق و تاریخ سده دهم هجری قمری.
فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

ملا یگانه نقّاش و نگارگر و تزئین‌کننده کتب و از اهالی بلخ است که در خدمت امامقلی خان حاکم فارس در زمان شاه عباس بزرگ (۹۹۵ ـ ۱۰۳۸ هـ. ق) به هنرآفرینی می‌پرداخته است.

ملک احمد تبریزی نقّاش تبریزی الاصل که در استانبول و در خدمت سلطان سلیمان قانونی

(۹۲۶ ـ ۹۷٤ هـ. ق) می‌زیسته و در سندی نام وی جزو نقّاشان دربار ذکر شده و میزان دستمزد آنان نوشته شده و این معرّف برجستگی هنر و مقام وی می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ملک ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌چین است و در سدهٔ دهم می‌زیسته و از آثار او یکی از لنگه درهای مسجد زینب خاتون کهک قم است که تاریخ ۹۷۹ هجری قمری دارد این لنگه در اکنون در موزه باغ فین کاشان می‌باشد.

ملک ـ استاد حسین نوازنده چیره‌دست سنتور معاصر که علاوه‌بر نوازندگی به ساختن این ساز نیز پرداخته و سنتورهای یازده خرکی ساخت وی از سازهای خوش صدا می‌باشد. استاد تمام عمر به تدریس موسیقی پرداخته است. مرگ وی در آبان ماه ۱۳۷۸ شمسی اتّفاق افتاد.

ملک ایرج میرزا خوشنویس و شاعر است و از شاهزادگان قاجار و فرزند فتحعلی‌شاه است و پدربزرگ ایرج میرزای شاعر، وی خط نستعلیق را نیکو می‌نوشته و از علم طب سررشته داشته است. مرگ وی را سپهر به سال ۱۲۹۰ هجری قمری نوشته است.

ملک تفرشی خانواده‌ایست که از آن خوانندگان و موسیق‌دانهای معروفی برخاسته‌اند، آنان آوازی خوش داشته و صدای دلپذیر که بیشتر مذهّبی می‌خوانده‌اند. از میان آنها می‌توان سید حبیب‌الله تفرشی (ملک الواعظین) و سید عزیزالله تفرشی (ملک‌الذاکرین) و سید محمد تفرشی (سراج الذاکرین) و سید عباس معاون را نام برد که اینان در اواخر قرن چهاردهم هجری قمری می‌زیسته و در زمان خود به خوش‌آوازی شهرتی داشته‌اند.

سرگذشت موسیقی ایران

ملک حسین اصفهانی نقّاش چهره‌پرداز و جانورساز اصفهانی در عهد شاه عباس دوم است. و آنطور که از آثارش برمی‌آید وی پیرو شیوهٔ رضا عباسی است. در ضمن وی فرزندی بنام محمدعلی مصوّر داشته که در یکی از آثار خود نام پدر را ذکر نموده است، از آثار شناخته شدهٔ این هنرمند به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر حضرت سلیمان و بلقیس در نسخه‌ای از شاهنامه فردوسی متعلّق به کتابخانه قصر سلطنتی ویندسور که در سال ۱۰۵۸ کتابت شده با رقم «رقم کمینه ملک حسین اصفهانی»

۲ـ تصویر گروه پرندگان و سیمرغ در همان شاهنامه

۳ـ تصویر جوان زیبایی که چهارزانو نشسته و مرد دیگری برای او شراب می‌ریزد با رقم «مشقه ملک حسین» این اثر در کتابخانهٔ ملی پاریس است.

تصویر سلیمان و بلقیس کار ملک حسین (*)

ملک زاده کاتب است و از مردم عثمانی و از نمونه خطوط وی قطعه‌ایست در یک مرقّع از کتابخانهٔ دانشگاه استانبول با رقم «کتبه اضعف عباد‌الله و احقرهم ملک زاده تجاوزالله عن سیأته فی دار الفتح قسطنطنیه صینت عن البلیة

احوال و آثار خوشنویسان

ملک زاده از خوشنویسان عثمانی است و به‌خط وی یک صفحه از مرقّع است به ثلث و نسخ ترکی که در ارونه نوشته شده در مجموعه دانشگاه استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

ملک علی طهرانی حجار و کاتب و نقّاش است و از آثار او کتابه فرمانی است به خط نستعلیق که در جرز غربی سردر ورودی مسجد ملااسماعیل یزد نصب شده و در مورد ورود نایب السلطنه عباس میرزا است و تاریخ ۱۲۴۸ دارد و در پایان آن چنین رقم و تاریخ آورده شده «در غرهٔ شهر محرّم الحرام سنهٔ ۱۲۴۸ کاتب و نقّاش و حجّار این حروف کمترین چاکر فدوی اشرف والا ادام‌الله دولته و اقباله ملک علی طهرانی». از آثار دیگر وی به نقل از یادگارهای یزد نقّاری کتابه شبستان مسجد دیک یزد است. که آیاتی به خط نسخ و نستعلیق بر آن نوشته شده و تاریخ ۱۲۵۱ هجری قمری دارد با رقم «عمل کمترین ملکعلی طهرانی»

ملک قاسم شیرازی خوشنویس و شاعر و نقّاش است و به روایت سام میرزا خود را از اولاد شاه شجاع می‌دانسته و در سال ۹۴۷ هجری قمری درگذشته.

ملک قاسم نقّاش نقّاش و خطّاط و شاعر شیرازی است که در تذهیب نیز دست داشته. عبدالمحمد خان ایرانی او را معاصر شاه شجاع (۷۶۰ ـ ۷۸۶ هـ. ق) دانسته اما در تذکره خط و خطّاطان سال وفات او را ۹۴۷ هجری قمری دانسته. به هر صورت دوران زندگی وی مشخص نیست، از آثار ارزنده این هنرمند به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم، تصویر میرشوقی و شاهزاده‌ایست که با هم صحبت می‌کنند. این اثر به شماره H 2154 در آلبوم فاتح استانبول است و رقم دارد «صورت میرشوقی عمل ملک قاسم نقّاش»

ملک قصاع (آقا ملک) تصویرگر و طرّاح نقوش کاشی است. در کتاب جامع مفیدی که وی را معرفی کرده او را ذوفنون دانسته است. البته شرحی که دربارهٔ وی آورده کاملاً شبیه همان شرحی است که در حبیب‌السیر درباره حاجی محمد هروی ذکر کرده است. با این تفاوت که در جامع مفیدی نام پسران آقا ملک را که به شغل پدر اشتغال دارند بنام آقا سلیما و آقا معزّ آورده است. چنانچه شرح جامع مفیدی صحیح باشد این هنرمند در نیمه دوم سدهٔ یازدهم می‌زیسته است.

ملکم اصفهانی از سازندگان تار در اواخر دورهٔ قاجار و بعد از آن است. اغلب کارهایش مورد توجه نوازندگان بوده است.

سرگذشت موسیقی ایران

ملک محمد فرزند نورای صحاف است، که از پدر صحافی آموخته و بدین شغل مشغول بوده است، در دورهٔ صفوی در اصفهان می‌زیسته، شعر نیز می‌گفته و رابط تخلّص داشته.

تذکره نصرآبادی

ملک محمد نقّاش میناساز اواسط قرن سیزدهم هجری قمری است که به نقل از استاد کریم‌زاده باید در نواحی قفقاز می‌زیسته، از آثار دیده شدهٔ وی به نوشته همان مؤلف، یک لیوان شرابخوری میناکاری از طلای ناب است که در یکی از موزه‌های روسیه دیده شده و رقم دارد «عمل ملک محمد ولد حاجی یوسف»

ملک محمد آرادانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان صایب به شماره ۲۰۸۳ در کتابخانه عاطف افندی استانبول است. این نسخه به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ رمضان ۱۰۵۲ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

ملک محمدبن درویش محمد کاتب کاتب خوشنویس و از آثار او یک نسخه کتاب شواهد النبوة لتقویة اهل الفتوة جامی است در دارالکتب قاهره به شماره ۳۳ م تاریخ فارسی به خط نستعلیق زیبا صفر ۹۸۵ هجری قمری

فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم

ملک محمد صحّاف صحاف و شاعر و از مردم اصفهان‌بوده‌است. پدرش نورالدین نورا از صحافان عهد شاه‌صفی و شاه‌عباس ثانی است. وی در اواخر قرن یازدهم می‌زیسته و در زمان تألیف تذکرهٔ نصرآبادی (۱۰۸۳) در قید حیات بوده است.

تذکرهٔ نصرآبادی ـ تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

ملک محمد قزوینی نقّاش و خطّاط است که با شیوه‌ای ابتکاری خطوط را به نقّاشی تبدیل می‌کرده است. این هنرمند خطوط نستعلیق و شکسته و طغرایی را استادانه می‌نوشته. و به نوشته اعتمادالسلطنه در المآثر و الآثر مردی درویش مسلک بوده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ نقّاشی خط ناد علیاً مظهر ... الی آخر. که در شمایل حضرت علی علیه‌السلام به استادی و نستعلیق طغرایی عمل آورد و رقم دارد «مشقهٔ ملک محمد قزوینی ۱۲۴۰ در بلده قزوین»

۲ـ مرغ بسم‌الله با تزئینات اسلیمی و رقم «مشقه ملک محمد قزوینی ۱۲۳۵»

۳ـ قطعات متفاوت ازجمله قطعه‌ای شش دانگ نستعلیق با رقم «آخر خوشنویسی اول گدایی دست مشقه ملک محمد قزوینی ۱۲۴۱» (تاریخهای هجری قمری است)

۴ـ دکتر بیانی دو قطعه به قلم طغرایی و نستعلیق و شکسته را از آثار وی با تاریخها ۱۲۴۲ و ۱۲۵۰ در کتاب خود معرفی کرده است.

۵ـ در کتاب از آستارا تا استاراباد، دکتر منوچهر ستوده از کتابه سنگی فرمان ناصرالدین شاه در بقعه خواهر امام رشت یاد می‌کند که رقم ملک محمد و تاریخ ۱۲۷۲ هجری قمری دارد و بعید نیست که خط همین ملک محمد قزوینی باشد.

ملک محمد منشی ـ خواجه از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری است. گلستان هنر وی را از شاگردان خواجه اختیار منشی خوشنویس معروف دانسته. ملک محمد در خط شکسته تعلیق سرآمد بوده است و مدت هشت سال در دیوان سلطان محمد خدابنده صفوی خدمت می‌کرده است. مرگ وی را به سال ۹۹۴ نوشته‌اند.

ملک مشرفی قزوینی ـ میرزا شاعر و نوازنده و منشی دربار شاه عباس اول که پس از رنجیدن حکیم رکنا (مسیح کاشانی) از شاه عباس و سفر او به هندوستان جانشین وی شد.

زندگانی شاه عباس اول ـ نصرالله فلسفی

ملوک خانم از بانوان نوازنده نیمهٔ اول قرن چهاردهم هجری قمری است. وی دختر میرزا عبدالله است که میرزا عبدالله خود شاگرد برجسته آقا غلامحسین بوده است. وی مانند خواهرش مولود موسیقی را نزد پدرش فراگرفت و سه تار را بخوبی می‌نواخت.

تاریخ هنرهای ملی ـ مشاهیر زنان پارسی‌گوی

ممی شاه‌گالاتایی از نقّاشان و تذهیب‌کاران سدهٔ دهم عثمانی است. مرگ وی در سال ۹۵۳ هجری قمری اتّفاق افتاده و در بورسه به خاک سپرده شده است وی را از شاگردان حسن مصری دانسته‌اند.

تاریخ عثمانی، جلد دوم

منصور نقّاش و نگارگر سدهٔ نهم هجری قمری است که به نوشته حیدر دوغلات (۹۰۶ ـ ۹۵۹ هـ. ق) وقتی درباره شاه مظفر نقّاش می‌نویسد او را پسر منصور و استاد منصور را از هنرمندان برتر دربار سلطان ابوسعید محمدبن میرانشاه (۸۵۵ ـ ۸۷۳ هـ. ق) می‌داند و شاه مظفر پسر او را از رقبای استاد بهزاد، هرچند از این پدر و پسر هنوز کاری دیده نشده، اما به نوشته استاد کریم‌زاده در روی یک تصویر که در یکی از آلبومهای موزه‌های ترکیه است، تصویری از حضرت محمد(ص) است که روی آن به خط دیگری نوشته شده «کارنادر العصری استاد شاه مظفر سیاه قلم نقّاش خراسانی»

منصور استرآبادی ـ میر شکسته نستعلیق‌نویس است و گلستان هنر و خلاصة‌التواریخ می‌نویسند. شکسته تعلیق را به روش درویش عبدالله به غایت نیکو می‌نوشته. سپهر سال مرگ او را ۹۳۶ (هجری قمری) نوشته است.

منصور بیک از نقّاشان عثمانی و هنرمند دربار سلطان سلیمان قانونی (۹۲۶ ـ ۹۷۴ هـ. ق) بوده است. وی علاوه بر نگارگری اجراکننده یک جلد منقّش جااسنادی و یک طباق منقش برای دربار است. و نام وی در سندی که در موزه خزینه اوقاف استانبول است در ردیف هنرمندان آمده است. (شرح این سند در شاه قولی)

منصور زلزل الضارب از موسیقی‌دانان اوائل دورهٔ عباسی است وی به گفتهٔ خواهرزاده‌اش اسحاق موصلی استاد کم‌نظیر بربط بوده است. منصور در موسیقی اصولی وضع کرده از جمله فاصلهٔ سوم زلزل معادل $\frac{۲۳}{۲۷}$ در موسیقی معروف است.

منصور شیرازی ـ علاءالدین کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شهنشاه نامهٔ فارسی سلطان مراد خان عثمانی در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول می‌باشد که چنین رقم دارد. «تم بالخیر و الحسن فی سلخ شهر رمضان سنهٔ ۹۸۹» و در سه بیت نیز رقم خود را آورده و به سلطان دعا کرده و این نشان می‌دهد که شاعر نیز بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

منصور صارمی نوازنده شیرین پنجه سنتور است. تولدش به سال ۱۳۱۳ شمسی در رشت اتّفاق افتاده. استاد اولیه وی مشهدی سیف‌الله نامی بوده است، وی بزودی در نواختن این ساز مهارت یافت و سپس به تهران آمد و از سال ۱۳۳۲ وارد رادیو شد و تحت آموزش استاد صبا و مرتضی خان محجوبی دانش خود را به کمال رساند. وی در مسابقه‌ای که برای موسیقی ایرانی انجام گرفت مقام نخست را در نوازندگی سنتور بدست آورد. استاد صارمی مردی درویش مسلک بود. و شیوه نوازندگی وی شیوه‌ای دل‌انگیز است، ساز اولیه وی سازی یازده خرکی بود که از ساخته‌های علی‌اکبر خان سرخوش است که وی بعداً آنرا به استاد مسعود ملک هدیه داد. مرگ استاد در ۱۵ آبان ماه ۱۳۷۸ اتّفاق افتاد یادش گرامی باد.

منصور قِاطع روزبهانی از هنرمندان عهد بایستغر میرزا (۸۰۲ ـ ۸۳۷ هـ. ق) بوده است. از آثار وی تاکنون مشاهده نشده اما به نقل از استاد کریم‌زاده قطعه خطی از آثار هنرمندان دربار بایستغر میرزا در یکی از مرقّعات موزه توپ قاپوسرای استانبول است که پانزده هنرمند از جمله منصور قاطع در آن آثاری دارند و یک قطعه از آن به خط رقاع است و زیر آن رقم زده «کتبه اقل عبادالله الغنی منصور القاطع الروزبهانی»

منصور نقّاش نقّاش و صحاف بوده و در هندوستان زندگی می‌کرده و کارش در مرقّعات جهانگیر پادشاه هند دیده می‌شود.
راهنمای گنجینه قرآن

منصور نقّاش جهانگیری (نادرالعصر) نقّاش بزرگ دربار اکبرشاه (۹۶۳ ـ ۱۰۱٤ هـ. ق) و جهانگیر شاه (۱۰۱٤ ـ ۱۰۳۷ هـ. ق) می‌باشد. به نوشته استاد کریم‌زاده آغاز کار وی در زمان اکبرشاه صورت گرفته و در عهد جهانگیر به اوج هنر خود رسیده و آنچنان مهارتی در نگاره گلها و جانوران یافته که در حد یک گیاه‌شناس و جانورشناس نگاره‌ها را دقیق و زیبا آفریده است. و چون جهانگیر به گلها و حیوانات توجه داشت و زیبایی آنها وی را شگفت‌زده می‌کرد، و استاد منصور را بسیار گرامی می‌داشت تا آنجا که او را به لقب نادرالعصر مفتخر نموده است.
جهانگیر شاه در تزوک جهانگیری دربارهٔ وی می‌نویسد:
«اوستاد منصور نقّاش که به خطاب نادرالعصری ممتاز است و در فن نقّاشی یگانه عصر خود است و در عهد دولت پدر من و من این دو تن ثالث خود ندارند، مرا ذوق تصویر و مهارت تمیز او بجایی رسید که از اوستادان گذشته و حال کار هر کس به نظر درمی‌آید بی‌آنکه نامش مذکور شود. بدیهه دریابیم که کار فلان است ...» در سفری که استاد منصور به اتّفاق جهانگیر شاه در سال ۱۰۳۰ هجری قمری به ناحیه کشمیر کرد به دستور او به تصویربرداری از گلهای زیبای آنجا دست زد که تعداد صد و اند تصویر آنرا در یک مرقّع زیبا بنام مرقّع جهانگیری جای داد.
استاد منصور علاوه‌بر این کارها یکی از چهل و هشت نقّاش هنرمندی است که در سال ۹۹۸ هجری قمری در نقّاشی نسخه با برنامه که امروز در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است دست داشته است و بطوریکه از آثار او برمی‌آید وی در نگارگری نقّاشی ذوفنون بوده و در مجلس آرایی و مجالس بزمی و رزمی و تذهیب و حل کاری مهارت داشته است، از آثار شناخته شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم که این نوشته‌ها نیز به اتکای آن کتاب آمده است عبارتند از:
۱ـ مجلس شکار پرازدحام اکبرشاه که افراد و جانوران بسیاری در آن به نقش آمده‌اند.
این اثر که طرح آن از مسکین و نقّاشی آن از منصور است در کتاب اکبرنامه موزه ویکتوریا آلبرت می‌باشد و رقم دارد «طرح مسکینا عمل منصور»

مجلس شکار اکبر شاه (*)

۲ـ تصویر بارگاه سلطنتی که نمونه‌ای کامل از کار چهره‌پردازی منصور است. البته طرح این اثر از استاد بساون می‌باشد.
۳ـ تصویر استاد علی خان کروری نوازنده و موسیقی‌دان دربار با رقم «عمل منصور نقّاش» عکس رنگی این اثر در کاتالوگ حراج ۱۹۸۷ ساتبی لندن به چاپ رسیده است.
٤ـ مینیاتور پرازدحام جنگی متعلّق به نسخه جامع التواریخ با رقم «طرح نانها چهره نامی مادهو ـ عمل منصور
۵ـ تصویر خواجه کلان با رقم «شبیه خواجه کلان بیک وزیر ـ کاربنده درگاه منصور»
٦ـ تصویر پرزیب و زینت جهانگیر شاه که با همکاری استاد منوهر انجام داده. عکی این اثر در آلبوم بزرگ انستیتوی ملل آسیایی آکادمی علوم لنین‌گراد است.
۷ـ تصویری عقاب تیزپروازی با رقم «عمل بنده درگاه نادرالعصر منصور جهانگیر شاهی»
۸ـ تصویر خروسی رنگارنگ در کنار تپه و درختی. این اثر بدون رقم است اما مشخصاً کار منصور است.
۹ـ نقش دو کبک دری در صحرا
۱۰ـ تصویر حیوان سوسمار مانندی چون حربا یا سمندر با رقم «استاد منصور» این اثر در موزه قصر ویندسور است.
۱۱ـ تصویر بز کوهی بزرگی با رقم «بنده درگاه منصور نادرالعصر ـ جهانگیر شاهی»
۱۲ـ تصویر دو گاومیش بزرگ با رقم «طرح کانها ـ عمل منصور»
۱۳ـ تصویر مرغ خوش‌نقش بلندقامتی با رقم «عمل منصور» این اثر در کتاب با برنامه موزه ویکتوریا آلبرت است.
۱٤ـ تصویر پرنده‌ای که بسال ۱۰۳۰ هجری قمری به دستور جهانگیر شاه کشیده و رقم دارد «شبیه جرز بور عمل نادر العصری استاد منصور، حرره جهانگیر پادشاه سنه ۱٦»
۱۵ـ تصویر گورخر زیبایی و در حاشیه گلهای رنگارنگ و به خط جهانگیر شاه بر آن نوشته شده «استری که رومیان از حبشه به همراهی میرجعفر آورده بودند و شبیه این را نادرالعصری استاد منصور کشید سنه ۱۰۳۰ سنه ۱٦ این اثر در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است.
۱٦ـ تصویر گورخر دیگری را استاد کریم‌زاده دیده که در پشت تصویر قطعه‌ای خط نستعلیق محمد شفیع تبریزی بوده است.
۱۷ـ تصویر دو پرنده و گل و پروانه که در آلبوم انسیتو ملل آسیایی آکادمی علوم لنین‌گراد ارائه شده و رقم دارد «منصور»
۱۸ـ تصویر دو طاووس نر و ماده، در مرقّع شاه جهان
۱۹ـ تصویر چند جفت پرنده با رقم «عمل منصور نقّاش»
۲۰ـ تصویر یک بوقلمون زیبا با رقم «عمل بنده درگاه منصور نادرالعصر جهانگیر شاهی»
۲۱ـ تصویر بلدرچین و مرغ زیبای دیگری با رقم «عمل استاد منصور»
۲۲ـ تصویر مرغ ماهی‌خوار با رقم «کار استاد منصور جهانگیر شاهی» این اثر در موزه ویکتوریا آلبرت است.
۲۳ـ تصویر چند گاو با رقم «طرح کانها عمل منصور» این اثر در با برنامه موزه ویکتوریا آلبرت است.
۲٤ـ تصویر دو گوزن در صحرا با رقم «کار منصور جهانگیری شاهی...»
۲۵ـ تصویر پرنده‌ای بسیار زیبا روی شاخه درختی با رقم «عمل نادرالعصری جهانگیر شاهی» این اثر در حراج ۱۹۸۱ ساتبی لندن به‌فروش رفته است.
۲٦ـ تصویر دو کرکس با رقم «عمل بنده درگاه منصور جهانگیر شاهی» این اثر در آلبوم مجموعه کورکیان است.
۲۷ـ تصویر کرکس تنهایی با رقم «عمل بنده درگاه

منصور جهانگیر شاهی»
۲۸ـ تصویر پرندهٔ بسیار زیبایی که روی سنگی نشسته با رقم استاد منصور جهانگیر شاهی
۲۹ـ تصویر کبوتری زیبا در اندازه درشت‌تر با رقم عمل منصور این اثر در حراج ۱۹٤۱ ساتبی لندن به‌فروش رفته
۳۰ـ تصویر گل‌های متنوعی در حاشیه قطعه خط امیر علی هراتی، این اثر بدون رقم است اما مهر مخصوص جهانگیر شاه دارد و پیداست از کارهای منصور است
۳۱ـ تصویر دو پرنده رنگین با رقم «کار بندهٔ درگاه منصور جهانگیر شاهی
۳۲ـ تصویر پرنده زیبایی که روی شاخه‌ای نشسته اشعاری نیز در حاشیه قطعه به خط نستعلیق نوشته شده و رقم دارد «عمل نادرالعصر استاد منصور نقّاش» این اثر در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است.
۳۳ـ تصویر عقابی با رقم «نادرالعصر استاد منصور»
۳٤ـ تصویر طوطی زیبایی با رقم «هوالناصر ـ خدایت همیشه دهد یاوری ـ به منصور دادی قلم سروری»
۳۵ـ از گلهای کشمیری دسته گلی بسیار زیبا کشیده که یکی از بهترین آثار اوست. (در مرقّع جهانگیری)
۳٦ـ پرنده‌ای زیبا بر روی شاخه گل نرگس. این اثر در مرقّع گلشن مضبوط در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است. تصویر بعضی از صفحات آن توسط خانم بدری آتابای در فهرست مرقّعات سلطنتی به چاپ رسیده است. این اثر رقم «عمل منصور جهانگیر شاهی» دارد.
۳۷ـ تصویر قرقاول زیبایی در بین گلهای متنوع. این اثر بدون رقم در مرقّع شاه جهان می‌باشد.
۳۸ـ دسته گل بسیار زیبایی که در حاشیه اثر ابیاتی در وصف عید نوشته با رقم «منصور نقّاش جهانگیر شاهی»
۳۹ـ تصویر گل زیبایی با رقم «عمل منصور جهانگیر شاهی» این اثر در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده است. علاوه‌بر آنچه ذکر گردید، آثار بسیاری از استاد منصور در موزه مترو پولیتن، کتابخانه بریتیش میوزیوم، والتر آرت گالری، کتابخانه قصر ویندسور، چستربیتی، موزه هند، کتابخانه کاخ موزه گلستان و بسیاری از مجموعه‌های خصوصی وجود دارد که نشانه پرکاری و هنرمندی این استاد نادرالعصر می‌باشد.

تصویر گل حنایی رنگ مجموعه کریم‌زاده

منظوری ـ استاد علی استاد علی خوشنویس در سال ۱۲٦٤ شمسی در فم تفرش به دنیا آمد. اولین استاد خوشنویسی وی میرزا سید حسین خوشنویس تفرشی بود. سپس به خدمت عمادالکتاب رسید. وی در نوشتن شیوه کلهر را برگزید. استاد منظوری تا بازنشستگی کارمند مجلس شورا بوده و بیشتر اوقات خود را به کتابت و آموزش خط می‌گذرانید از آثار وی گلستان و بوستان سعدی، رباعیات خیام رسم‌المشق، رساله

صفی علیشاه و قطعات بسیار است. مرگ وی در سال ۱۳۲۹ شمسی اتّفاق افتاده یادش گرامی باد.

منعم‌الدین اوحدی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار خطی وی:
۱ـ یک نسخه خمسه نظامی در کتابخانه کاخ موزه گلستان به تاریخ ذی حجه ۸۹۷
۲ـ یک نسخه کلیات سعدی در همان کتابخانه به تاریخ ربیع‌الاول ۹۲۷
۳ـ یک نسخه عجایب المخلوقات به تاریخ جمادالاول ۹۲٤ در مجموعهٔ آقای مجید موقر تهران
٤ـ یک نسخه پنج گنج نظامی با تاریخ ۹۱۳ در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد، از کتب وقفی شاه عباس ربوده شده از مرقد شیخ صفی‌الدین اردبیلی.
۵ـ یک نسخه خواب‌نامهٔ یوسفی با رقم «منعم بن مرشد الاوحدی» در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول
٦ـ یک نسخه دیوان جامی با تاریخ ۸۹۸ در همان کتابخانه
۷ـ یک نسخه شاهنامه فردوسی با تاریخ ۹۱۵ در موزه آثار اسلامی ترک استانبول
۸ـ یک نسخه حدیقة الحقیقه سنائی با تاریخ ۹۱۵ در همان موزه
۹ـ هفت جلد کتاب دیگر از آثار وی در کتابخانه‌های ملی پاریس، عاشر افندی استانبول، دارالکتب قاهره، آصفیه حیدرآباد هند، انجمن شاهی لندن ـ آکادمی رومانی.
فهرست نسخه‌های خطی ـ فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان ـ فهرست کتب خطی فارسی در کتابخانه‌های ترکیه

منوچهر از نقّاشان و قلمدان سازان اواخر عهد صفوی است و از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده قلمدان تابوتی است با تصاویر زن و مرد و کودک که در حالات مختلف‌اند و این قلمدان پرکار رقم دارد «غلام خانه زاد منوچهر ۱۱۱۲» (هجری قمری)

منوچهر از نقّاشان عهد صفوی است و از آثار دیده شدهٔ وی تصویر شاهزادهٔ جوانی است در مجموعه دموت با رقم «منوچهر ۱۰٤۵» (هجری قمری)
احوال و آثار نقّاشان

منوچهر نجّار و نقّار است وی از گروه نجّارانی است که در ذیحجه سال ۱۱۰۲ هجری قمری صندوق مرقد شیخ احمد نوری را در بلدهٔ نور ساخته‌اند.
از آستارا تا استارباد

منوچهر از خوشنویسان هندوستان است و از نمونهٔ خطوط وی قطعه‌ای در یک مرقّع از کتابخانه بادلیان انگلستان می‌باشد با رقم و تاریخ «کتبه منوچهر ۱۰۷۵»
احوال و آثار خوشنویسان

منوچهر بن مقصود کاتب خوشنویس است و به خط وی:
۱ـ یک نسخه مختلف‌الشیعه، جلد ساغری ضربی، مذهّب به نسخ تحریر با رقم «... علی یدالفقیر ... منوچهر بن مغفرت پناه مرحوم مقصود نوری ...» با تاریخ جمادی‌الثانی ۱۰۵۵ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک نسخه مجالس المؤمنین با رقم «بیداحقر ... منوچهر بن مقصود بیک و تاریخ ربیع‌االاول ۱۱۲٤ در مجموعهٔ مهدی بیانی
احوال و آثار خوشنویسان

منوّر آرانی از زنان خوشنویس و قرن چهاردهم هجری قمری (۱۳۲۵) و شعر می‌سرود و در شعر حیا تخلّص داشته است. در خوشنویسی خط شکسته نستعلیق را به زیبایی می‌نوشته است. منوّر آرانی دختر وفایی کاشانی و مادر نظام وفا شاعر خوب معاصر است اشعار او مشتمل بر هزار بیت است که به خط زیبای خود آنها را نوشته. وی

در آران وفات یافته و در همانجا به خاک سپرده شده است.

مشاهیر کاشان

منوّربن منصور متطبب کاتب خوشنویس است و از نمونه‌های خطی او یک نسخه خمسه نظامی است که به خط نسخ نوشته شده و تاریخهای ۷۷۷ تا ۷۷۸ هجری قمری دارد و در کتابخانه لنینگراد به شماره 354 موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

منوچهر جهان بگلو استاد و نوازنده سنتور است که در ۲۱ مرداد ۱۳۰۵ شمسی متولد شد. تعلیمات ابتدایی موسیقی را نزد پدرش فرا گرفته و سپس به خدمت استاد حبیب سماعی رسیده و به فراگیری سنتور پرداخته است. وی پس از مرگ استاد حبیب سماعی نزد ابوالحسن خان صبا در هنرستان موسیقی به تکمیل هنر خود پرداخته است. جهانبگلو در سال ۱۳۳۸ به وین رفت و در کنسرواتوار آنجا به تحصیل موسیقی کلاسیک پرداخت و موفق به دریافت دکترا در این رشته شد. وی پس از بازگشت همکاری خود را با رادیو شروع نمود. وی علاوه‌بر ساختن آهنگ آثار در زمینه موسیقی چون کتاب آموزش سنتور و دهها مقاله دارد که راهنمای عاشقان این رشته بوده است. مرگ این استاد در آذر ماه ۱۳۶۹ اتّفاق افتاده است.

منوهر داس نقّاش چهره‌پرداز و منظره‌ساز اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری است. وی شاگرد و فرزند بساون نقّاش نامی عهد اکبرشاه است، که با شیوه‌های نقّاشی پدر و راز و رمز رنگ‌آمیزی او به نقّاشی پرداخته و اولین کار شبیه‌سازی او، تصویر خود و استاد محمد حسین کشمیری است که در سال ۹۹۰ هجری قمری انجام داده و این اثر در صفحه آخر نسخه‌ای از گلستان سعدی آمده است. که وی در آن وقت جوانی در حدود شانزده ساله بوده است. منوهر بعداً هنرمندی گردید که مورد توجه رجال و درباریان بود و بالاخره در کتابخانه سلطنتی به مجمع نقّاشان و خطّاطان و مذهّبان و سایر هنرمندان پیوست و سخت مورد توجه جهانگیر شاه (۱۰۱٤ ـ ۱۰۳۷ ه . ق) قرار گرفت. علاوه‌بر آن با نقّاشان مشهور زمان همکاری داشته تا آنجا که منصور نادرالعصر به ستایش او پرداخته و نقّاشی بنام دولت در سال ۱۰۳۰ هجری قمری تصویری از او کشید که رقم دارد «شبیه منوهر عمل دولت» و این اثر در مرقّع گلشن مضبوط در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد. از منوهر آثار بسیاری در موزه متروپلی تن نیویورک و آلبوم‌های شماره ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ انستیتو ملل آسیایی آکادمی علوم لنین‌گراد چون تصویر جهانگیر شاه و حضرت مریم و مسیح و چند اثر در مرقّعات کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان (فهرست بدری آتابای) قطعاتی در کتاب با برنامه بریتیش میوزیوم. قطعاتی در یکی از مرقّعات موزه ویکتوریا آلبرت لندن، اثری در خمسه امیر علیشیر نوایی که تصویر مسیح است. (کریم‌زاده)

بابر شاه کار منوهر (*)

از دیگر آثار وی تصاویری در کتاب اکبرنامه با تاریخ ۱۰۱۳ هجری قمری که در مجموعه گورکیان است. تصاویری در خمسه نظامی با تاریخ ۹۹٤ و خمسه نظامی ۱۰۰٤ موزه بریتانیا و تیمورنامه ۹۹۲ و خمسه امیرخسرو دهلوی سال ۱۰۰٦ و انوار سهیلی سال ۱۰۰٦ و جامع التواریخ ۱۰۰٦ و گلستان سعدی ۱۰۰۹ و در اکبرنامه مضبوط در آکسفورد دیده می‌شود که نشان پرکاری او می‌باشد. که شرح هر کدام در احوال و آثار نقّاشان قدیم آمده است. علاوه‌بر اینها تصاویری نیز چون تصویر آصف خان، نقش درویشی در معیّت یک نوازنده با تاریخ ۱۰۱۹، تصویر خانخانان پسر بایرام خان وزیر تصویر حکیم علی، تصویر دانیال و شبیه شاه جهان، دیدار شاهزاده با مرد عابد و تصویر مهابت خان و تصاویری دیگر در مجموعه‌های خصوصی از وی شناخته شده است. یک اثر وی در حراج کریستی ۱۹۸۰ لندن که تصویر یکی از رجال درباری بود با رقم «عمل منوهر» به‌فروش رفته و اثر دیگر وی که قاب آینه زیبایی است و تصویر نیمه برهنه شاهزاده و دوشیزه هندی بر آن نقش بسته با رقم «عمل منوهر» در حراج ۱۹۸۱ ساتبی لندن به‌فروش رسیده است.

منیر از نقّاشان دوره اکبرشاه (۹٦۳ ـ ۱۰۱٤ هـ. ق) است که در در کار خود شیوه مغولی داشته. به نوشته احوال و آثار نقّاشان وی یکی از هنرمندان ونقّاشان کتاب رزم نامه جیپوراست که به سال ۹۹۰ هجری قمری کتابت شده است.

منیر حسام نقّاش قلمدان‌ساز عهد ناصری است که در گل و مرغ و چهره‌سازی مهارت داشته و از آثار دیده شده وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قلمدان گل و مرغی است با نگاره‌های چهره و رقم «کمترین منیر حسام»

موزون ناگوری خوشنویس است و از مردم هندوستان. وی فرزند شیخ پیرآگره است که هفت خط را نیکو می‌نوشته و شعر نیز می‌سرود و در معما و شطرنج مهارت داشته است. هفت اقلیم خط نستعلیق او را ستوده است.

موسوی لاهیجانی ـ ابوالقاسم نقّاش رنگ و روغن‌کار و جلدساز است و در عهد فتحعلی‌شاه می‌زیسته، از آثار این هنرمند که توسط استاد کریم‌زاده دیده شده جلد روغنی گل و مرغی یک نسخه قرآن است با رقم «ابوالقاسم موسوی لاهیجانی فی سنه ۱۲۲۳»

موسی طرّاح و فلزکار و شمشیرساز است و در حدود سدهٔ یازدهم می‌زیسته. از آثار دیدهٔ شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده شمشیری است با نقوش اسلیمی و متنوع با رقم «کار موسی»

موسی بن میرزا حسن نقّاش و نگارگر عهد ناصری است که در شیوه سیاه قلم و رنگ و روغن‌کار می‌کرده و در چهره‌پردازی و پرتره سازی استاد بوده است. استاد موسی پس از اینکه ابوتراب غفاری خودکشی کرد بجای وی نقّاشی روزنامه شرف را به عهده گرفت و این حادثه در سال ۱۳۰۷ هجری قمری اتّفاق افتاده است. دوستعلی خان معیرالممالک که از نزدیک با این نقّاش آشنا بوده، مرگ وی را در ۱۳۱۹ هجری قمری در منزل پدرش (پدر معیرالممالک) نوشته است. به نوشته حسینعلی مویدپردازی وی هنگام کار کسی را نمی‌پذیرفته و از آموزش هنر خود به دیگران ابا داشته است. از آثار رنگ و روغن وی به نوشته کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر رنگ و روغن پیره‌زنی در کنار چرخ نخ ریسی با رقم «موسی ۱۳۱٤» این اثر در موزه هنرهای زیبای تهران بوده است.

۲ـ تصویر پیرمرد معمم و مستخدمش با رقم «موسی ۱۳۱۲» این اثر در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است. از نمونهٔ آثار سیاه قلمی وی که در روزنامهٔ شرف به چاپ رسیده عبارتند از:
۱ـ تصویر حسام‌الملک که مدال ناصرالدین شاهی را به گردن انداخته با رقم «موسی»
۲ـ تصویر معتمدالدوله با همان رقم
۳ـ تصویر عزیزالسلطان ملیجک با البسه رسمی و مدال شمشیر با همان رقم. آثار بسیاری در روزنامه شرف به قلم وی موجود است که از ذکرِ آنها خودداری می‌شود.

موسی بیات شکسته تعلیق‌نویس است و از منشیان دفترخانه شاه تهماسب. به نقل از گلستان هنر آخر وزارت اردبیل یافته و به نقل از سپهر سال مرگش ۹۸۵ هجری قمری است.

موسی رضای نقّاش از نقّاشان دوره شاه عباس کبیر است. که به نقل از تذکره صبح روشن شعر می‌گفته و رضا تخلّص داشته، به نوشته کتاب عرفات العاشقین موسی رضای نقّاش اهل همدان بوده و در تاریخ ۱۰۱۳ هجری قمری به شهادت رسیده است.

موسی سمرقندی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه معمای امیرحسین در کتابخانه دانشگاه استانبول می‌باشد که تاریخ ۹۷۷ دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

موسی (طرح) طرّاح و حکّاک و نقّار فلز و اسطرلاب است و از آثار دیده شدهٔ وی اسطرلاب کروی شکل مفرغی است که به انواع نقوش سماوی نقره‌کوب شده و رقم دارد «موسی ۸۸۵» این اثر در حراج ساتبی لندن فروخته شده است.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

موسی (قاطع) قطاع و نگارگر سدهٔ دوازدهم هجری قمری است که از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر دو کاج و گوزن و آهو و آهو بره‌ایست در میان درختستان به صورت قطاعی با رقم «یا موسی الکاظم که این اثر در تاریخ ۲۲ فی ۱۹۸۶ در حراج ساتبی لندن به فروش رفته است.

موسی کاشی نوازندهٔ کمانچه و از کلیمیان کاشان است که آوازهٔ هنر وی به اصفهان رسیده و به فرمان ظل‌السلطان به اصفهان احضار و در میان نوازندگان شاهزاده قرار گرفته. موسی کاشی کمانچه‌ای مخصوص دارای شش سیم داشته که سیمهای اول و دوم آن مضاعف بوده و سیم چهارم در زمانهٔ او به کمانچه اضافه شده است.
سرگذشت موسیقی ایران

موسی مذهّب از تذهیب‌کاران شیرین‌قلم دربار عثمانی در سدهٔ دهم است. و در سندی که در آرشیو یکی از موزه‌های ترکیه است (رئوس دفترباش وکالت) نام وی جزو هنرمندان دربار چون استاد محمد و ملاقاسم و ولیجان آمده که در تذهیب و حل کاری نسخ کتابخانه مشغول بوده‌اند این سند تاریخ ۹۸۹ (ذیحجه) دارد و شرح آن در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم آمده است.

موسی (مصوّر) نقّاش چهره‌پرداز عثمانی در سدهٔ نهم هجری قمری است و از آثار دیده شده وی تصویر اولجاتیو می‌باشد که در آلبوم شماره H 2153 توپ قاپوسرای استانبول آمده است.

موسی معروفی از موسیقی‌دانان معروف بعد از درویش‌خان است وی فرزند محمد اسماعیل امین‌الملک برادر اتابک است. موسی خان در سال ۱۲۶۸ شمسی در تهران متولد شد. دوران کودکی و جوانی را با تحصیلات قدیمی طی کرد و چون خانهٔ

آنها محل آمد و شد هنرمندان معروف بود به زودی با موسیقی آشنا گردید. موسی خان ابتدا در عمارت مجلل باغ زیبای خانهٔ پدری به نواختن پیانو مشغول شد و سپس تحت تأثیر استادان آن زمان مانند آقا حسینقلی به تار روی آورد و در سال ۱۲۹۷ نزد درویش خان به فراگرفتن تار مشغول گردید و آنچنان در این فن پیشرفت نمود که تمام ردیف‌های موسیقی را به خوبی فراگرفت و موفق به دریافت مدال طلای تبرزین و گواهینامهٔ کتبی گردید. سپس نزد حسین خان هنگ‌آفرین به فراگیری موسیقی علمی مشغول شد و در سال ۱۳۰۲ که مدرسه علینقی خان وزیری تأسیس شد جزء اولین شاگردان آن مدرسه بود. موسی‌خان معروفی، یکی از نادر کسانی‌است که برای اولین بار همه معلومات موسیقی خود را روی کاغذ آورده و از بهترین حافظان موسیقی ملی ما بوده است.

سرگذشت موسیقی ایران

موسی منشی گرّوسی از منشیان خوشنویس دربار ناصرالدین شاه قاجار است. از نمونه آثار وی :

۱ـ یک رساله در شرح احوال حضرت رسول با تاریخ شوال ۱۳۰٤ در کتابخانه ملی

۲ـ یک قطعه با رقم «حرره الخیر موسی گرّوسی» در مجموعه مهدی بیانی

احوال و آثار خوشنویسان

مولانا مجلدی خراسانی از ورّاقان و جلدسازان و صحّافان دوره صفوی است. وی در قرن دهم می‌زیسته و هم دوره شاه طهماسب بوده است. سام میرزا نوشته مولانا وقتش را به مجلدگری و شاعری می‌گذراند.

مولانا محمد مجلّد از جلدسازان دوره تیموری است. شعر نیز می‌سروده و هزل‌پرداز بوده است.

مجالس النفایس به نقل از احمد طاهری عراقی

مولانا میرقربش در عصر تیموریان در سمرقند بوده و دکان صحافی داشته است. شعر می‌گفته و خطایی تخلّص می‌کرده و دکانش محفل هنرمندان بوده و او خود را استاد همه می‌دانسته.

به نقل از احمد طاهری عراقی از مجالس النفایس

مولایی از خوشنویسان هندوستان است و هفت قلمی او را از شاگردان عبدالرشید دانسته است وی نستعلیق را به شیوه رشیدا می‌نوشته است.

مول راج از خوشنویسان هندوستان است و از نمونه خطوط وی :

۱ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی با رقم و تاریخ «این مشق فقیر مول راجست سنه ۱۰۹۷»

۲ـ یک قطعه در موزه باستان‌شناسی دهلی با تاریخ ۱۰۹۹

احوال و آثار خوشنویسان

مؤمن کتیبه‌نویس و خطّاط بوده و از آثار خطی او کتیبه‌ایست بر سنگ مرمر به خط نستعلیق خوش شامل شش بیت که در مدخل آب‌انبار محلهٔ مصلی عتیق یزد که در زمان شاه صفی ساخته شده نصب گردیده «کتبه‌العبد مؤمن» این بنا توسط محمدتقی نامی ساخته شده.

یادگارهای یزد

مؤمن بن حاج محمد زکی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه زادالمعاد به قطع ربعی، جلد روغنی به خط نسخ و شکسته شفیعایی و رقاع با رقم «... مؤمن بن الحاج محمد زکی» با تاریخ ربیع الاول ۱۱۲٤ در مجموعه مهدی بیانی است.

مؤمن محمد الخویی نقّاش و کاتب است و در اواخر سده ششم و اوایل سده هفتم هجری قمری

می‌زیسته و از آثار وی کتابت یک نسخه ورقه و گلشاه عیوق است که احتمالاً خود کتابت کرده و نقّاشی نموده و یکی از کهن‌ترین نسخ مصوّر ایرانی موجود جهان محسوب می‌شود. ورقه و گلشاه کتابی است که توسط عیوق به نظم آمده به سلطان محمود هدیه (مرگ ٤٢١ هـ. ق) شده است. این نسخه در انبار موزه توپ قاپوسرای استانبول پیدا شده و دارای ۷۱ عدد مینیاتور و تاریخ ٦٢٢ هجری قمری است. استاد کریم‌زاده نقّاشی‌ها را که در مکتب قدیم تبریز (سلجوقی) است بررسی نموده و در شماره ۱۲۸٤ بنام مؤمن محمد الخویی یا عبده‌المومن محمد الخویی النقّاش» آورده است.

مؤمن ـ میر خوشنویس و شاعر عهد شاه جهان (۱۰۳۷ ـ ۱۰٦۸) بوده. و خط نستعلیق را خوش می‌نوشته. مرگ وی به سال ۱۰۹۱ اتّفاق افتاده.

احوال و آثار خوشنویسان ـ مرآة العالم

مونس حسن خوشنویس قرن دوازدهم قمری هندوستان است و از نمونه خطوط وی یک قطعه در مجموعه مهدی بیانی موجود می‌باشد با رقم «الفقیر مونس حسن غفر ذنوبه»

مولود بانویی هنرمند و نوازنده سه تار است و در نیمه اول قرن چهاردهم هجری قمری می‌زیسته. وی دختر میرزا عبدالله نوازنده برجسته تار است که ردیف‌های موسیقی به تنظیم اوست. مولود و خواهرش ملوک نزد پدر موسیقی آموختند. وی ردیف‌های موسیقی پدرش را به استادی می‌نواخته. برادر این بانوان هنرمند استاد احمد عبادی می‌باشد.

تاریخ هنرهای ملی و هنرمندان ایرانی

موهن از نقّاشان عهد اکبرشاه هندی (۹٦۳ ـ ۱۰۱٤) می‌باشد وی با همکاری گروه نقّاشان درباری در مصوّر کردن نسخه‌ای از انوارالسهیلی که اکنون به موزه بریتانیا تعلق دارد شرکت داشته و آثاری از وی در این نسخه موجود است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

مؤیدپردازی ـ حسینعلی نقّاش و طرّاح معاصر است. وی اولین طراح اسکناس‌های ایرانی و طراح اولین تمبرهای هوایی بوده است. بطوریکه روزنامه اطلاعات گزارش می‌دهد در ۳۱ شهریور ۱۳۰۹ شمسی طرّاحی اولین تمبر هوایی به وی واگذار شده. زیرا برنده مسابقه‌ای بوده که بدین جهت انجام گردیده است. مؤیدپردازی ابتدا تلاش کرد که از میرزا موسی نقّاش روزنامهٔ شرف هنر بیاموزد اما موفق نشد. سپس به خدمت کمال‌الملک رسید و در سلک شاگردان او درآمد. مؤیدپردازی کمال‌الملک را برابر رامبراند می‌داند. از آثار مؤید پردازی در مجموعه‌های خصوصی و در بین علاقه‌مندان بسیار است.

مهذّب قلمزن اصفهانی استاد قلمزنی و اهل اصفهان است. وی یکی از قلمزنان مشهور اصفهان بوده که در سال ۱۳۸۳ هجری قمری برابر ۱۳٤۲ شمسی در اصفهان درگذشته. پسرانش نیز در کار قلمزنی استادند.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

مهدی (میرزا مهدی) نقّاش آبرنگ‌کار اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است که در ارائه مجالس رزمی و بزمی و جانورسازی دست داشته. وی یکی از نقّاشان شاهنامهٔ کلاله خاور متعلّق به کتابخانه مجلس شوراست. این شاهنامه دارای پنجاه و دو تصویر است که یکی از نگاره‌های آن رقم خورده است «میرزا مهدی»

مهدی (سید مهدی) از نقّاشان و قلمدان‌سازان فرنگی‌ساز است که با شیوه روسی آشنا بوده. از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی است با همان شیوه که

تصویر زیبارویی شاید قفقازی بر روی آن نقش بسته و رقم دارد «سید مهدی» این قلمدان در مجموعه آقای دکتر ناصر خلیلی لندن می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

مهدی از نقّاشان سده سیزدهم هجری قمری است که به شیوه لطفعلیخان نگارگری می‌کرده و تنها اثر دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم، تصویر گل و مرغی است با رقم «مهدی ۱۲۶۰»

مهدی نقّاش و نگارگر است و قاعدتاً باید در اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم می‌زیسته زیرا تنها اثری که بدین رقم موجود است تصویر محمدی هروی نقّاش است این تصویر که در موزه فاین آرت بوستون می‌باشد چنین رقم دارد «عمل مهدی صورت محمدی» البته این اثر را بعضی کار خود محمدی دانسته‌اند که به نقل از آقای کریم‌زاده چنین نیست و عمل مهدی در آن مشخص است. در بالای این قطعه خط شاه محمود نیشابوری و در طرف چپش خط میرعلی هروی و در پای آن تصویر شیری از کارهای امیر علیشیر نوایی است. البته در بالای اثر مهر شاه عباس دوم است. که باتوجه به اینکه آخرین تاریخ اثر دیده شده از محمدی ۹۸۹ هجری قمری است. باید این مهدی نیز او را دیده باشد بویژه اینکه تصویر محمدی به نوشته همان مؤلف چهل ساله می‌نماید. بنظر نگارنده شاید مهر شاه عباس بعداً روی اثر خورده باشد.

مهدی خوشنویس است و از شاگردان میرزا سید حسین خوشنویس‌باشی تبریزی که از تبریز به تهران آمده و در تهران به قتل رسیده است. از نمونهٔ خطوط وی :
۱ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم و تاریخ خانه‌زاد مهدی سنهٔ ۱۲۸۰ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان

۲ـ یک قطعه سیاه مشق با رقم «در خدمت سرکار شوکت مدار آقای میرحسین ادام‌الله ظله، مهدی» در مجموعه مهدی بیانی
احوال و آثار خوشنویسان

مهدی الحسینی از نقّاشان رنگ و روغنی کار عهد ناصری است و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم. تصویر ناصرالدین شاه است با رقم «غلام خانه‌زاد مهدی الحسینی ۱۳۰۱»

مهدی تائب به تجویدی ـ مهدی مراجعه شود.

مهدی تبریزی ـ میرزا خوشنویس و شاعر است و از مردم سرخاب تبریز. شکسته و نستعلیق را خوش می‌نوشته. میرزا سنگلاخ روایت می‌کند که در بغداد نزد وی تعلیم گرفته. مرگ او به سال ۱۲۵۰ هجری قمری اتّفاق افتاده.

مهدی ثاقب به ثاقب میر مهدی مراجعه شود.

مهدی حسینی معمار و طرّاح دوران شاه سلیمان صفوی است که در سال ۱۱۰۰ هجری قمری مأمور ساختن سدی شده است.
به معماری مهدی الحسینی نادر الدهری
که شکل چرخ اویم در زمین از وی مصور شد
گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

مهدی حسینی امامی جلدساز و صحاف اوایل قرن سیزدهم. کارش در ۱۳۰۴ بر روی قرآنی نوشته علی‌اکبر گلستانه دیده می‌شود (فهرست آتابای)

مهدی حسینی بدایع نگار خوشنویس است و در خط شکسته نستعلیق مهارت داشته از نمونه خطوط وی یک نوشته‌ایست که در پشت صفحه

اول یک نسخه حافظ که به خط نستعلیق یعقوب کاتب و متعلّق به کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است به خط شکسته نستعلیق نوشته شده «این کتاب پنجاه و هشت سال بعد از وفات حافظ نوشته شده، حرّره العبد مهدی الحسینی الملقب به بدایع نگار و المتخلّص لاهوتی «... سنه ۱۳۲۳ (هجری قمری)

احوال و آثار خوشنویسان

مهدی خان شیرازی ـ حاج میرزا نستعلیق‌نویس است و از مردم آزاده شیراز که به نوشته فارسنامه انواع کمالات را آموخته و شغل دولتی نگرفته است. تولدش به سال ۱۲۳۳ هجری قمری و مرگش در سال ۱۲۹۰ اتّفاق افتاده.

مهدی خوشنویس کاشان ـ میرزا (میرزا مهدی) از خوشنویسان عهد ناصرالدین شاه قاجار است. انواع خطوط را می‌نوشته، از نمونهٔ آثار وی قطعه‌ای تعلیق در مجموعه آقای استاد ادیب برومند است.

مهدی دبیری ـ سید نوازنده تار و سه تار است و فرزند سید علی محمد خان مستوفی که در سال ۱۲۷۳ شمسی متولد شده. ابتدا شاگرد منتظم الحکما (دکتر مهدی صلحی) بود سپس به درک محضر میرزا عبدالله موفق گردید و کم‌کم سازش شنیدنی شد به طوریکه مورد تشویق تقدیر استادانی چون آقا حسینقلی و درویش خان قرار گرفت. دبیری بعداً همهٔ اوقات خود را به نواختن سه تار می‌گذرانید و از محضر موسی معروفی که با او نسبت داشت نیز بهره‌ها برده است.

مهدی ساعت ساز از فلزکاران و قفل‌سازان و ساعت‌سازان مجمع الصنایع دارالخلافه ناصری است که به نوشته اعتمادالسلطنه در روزنامه ایران ۱۲۹۹ هجری قمری از کارهای او ساعت اسکلتی بزرگی است که همهٔ آلات آن در تهران ساخته شده و مورد توجه شاه قرار گرفته. به نوشته استاد کریم‌زاده این ساعت‌ساز به موجب فرمانی پاداشی گرانبها گرفته است علاوه بر آن وی ساعتهای مختلف دیواری و قفل‌های مرغی می‌ساخته است.

مهدی شریف شیرازی نقّاش و خطّاط و کتیبه‌نویس و قاطع و طغرانویس شیرازی است، از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ از آثار قطاعی و خط نستعلیق وی قطعه‌ای در مجموعه آقای کریم‌زاده است با رقم «کتبه العبد المذنب مهدی الشریف الشیرازی»

و ان یکاد خط شکسته مهدی شریف شیرازی موزه هنرهای تزئینی

۲ـ تصویر طغرایی که انسانی از تلفیق اسماء متبرکه و قرینه‌سازی
۳ـ لوح نستعلیق قطاعی شده‌ای با رقم «کتبه مهدی ۱۳۲۰»
٤ـ قطعه‌ای قطاعی با نستعلیق شیوا با رقم «کتبه مهدی الشریف ۱۳۱۹» (هجری قمری)
۵ـ منظره گل و درخت و خانه بصورت قطاعی با رقم «کتبه مهدی الشریف ۱۳۱۸»
٦ـ به نوشته دکتر مهدی بیانی بیشتر کاشی‌های کوچه‌های قدیمی تهران به خط مهدی شریف است از جمله کتیبه سردر منزل مجدالسلطان لطیفی در کوچه والی که رقم «کتبه مهدی الشریف» دارد.
۷ـ دو لوحه قطاعی که تاریخهای ۱۳۱۹ و ۱۳۲۰ هجری قمری دارند نیز در مجموعه دکتر مهدی بیانی
۸ـ یک قطعه از آثار وی به خط شکسته نستعلیق در موزه بهارستان بوده است.

مهدی شیرازی خوشنویس بوده و از نمونه خط وی قطعه‌ای با رقم و تاریخ «کتبه الحقیر الفقیر مهدی شیرازی فی جمعه شهر شوال المکرم سنهٔ ۱۲٦٤» در مجموعه مهدی بیانی است.

مهدی شیرازی مستوفی ـ حاجی میرزا از مستوفیان و نستعلیق‌نویسان شیراز و فرزند میرزا یوسف مستوفی است که به سال ۱۲۵۳ هجری قمری متولد شده است. وی در هنگام تألیف فارسنامهٔ (۱۳۰٤) هنوز می‌زیسته.

مهدی شیرازی ـ میرزا کاتب خوشنویس است و بخط وی یک نسخه رکن رابع حاج کریم خان می‌باشد که در سال ۱۳۱۳ در بمبئی به چاپ رسیده است.
احوال و آثار خوشنویسان

مهدی صابر نستعلیق نویس و شاعر است و صابر تخلّص دارد. از آثار وی یک قطعه اشعار نوروزیه در مجموعه مهدی بیانی است که تاریخ ۱۲٦۱ دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

مهدی صلحی ـ دکتر (منتظم الحکما) از نوازندگان سه تار و موسیقی‌دان اواخر دورهٔ قاجار و بعد است. وی شاگرد بحق میرزا عبدالله بوده که پس از مرگ استاد شاگردانش وی را جانشین استاد می‌دانسته‌اند. فرصت شیرازی در کتاب بحورالالحان اطلاعات موسیقی وی را ستوده است. مهدی قلی هدایت (مخبر السلطنه) سالها از محضر او استفاده کرده و ردیف‌های موسیقی را که وی به نقل از استادش میرزا عبدالله نواخته به خط موسیقی نگاشته است و این اثر اکنون یکی از منابع موسیقی ایران و ردیف‌های میرزا عبدالله می‌باشد وی علاوه‌بر موسیقی از پزشکی نیز سررشته داشته است. به نوشته روح‌الله خالقی حاجی آقا محمد ایرانی مجرد و اسماعیل قهرمانی و سید مهدی دبیری ابتدا از شاگردان او بوده و سپس به مکتب میرزا عبدالله راه یافته‌اند.

مهدی قلی خوشنویس است و شاگرد میر معز کاشانی. از نمونه خطوط وی :
۱ـ یک قطعه از مرقّع با رقم و تاریخ «کتبه المذنب الفقیر مهدی‌قلی، غفر ذنوبه و ستر عیوبه فی شهور سنهٔ ۹۷۷» در کتابخانه خزینه اوقاف.
۲ـ دو قطعه از مرقّع سید احمد مشهدی در همان کتابخانه
احوال و آثار خوشنویسان

مهدی قلی خان خویی خوشنویس و شاعر بوده و نستعلیق و شکسته را نیکو می‌نوشته و در سال ۱۲۷۱ هجری قمری درگذشته.
احوال و آثار خوشنویسان

مهدی قلی سلطان از حکام دوران صفوی و خوشنویس است. محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲٦) او را از خوشنویسان متقدم خود آورده است.

مهدی‌قلی کاتب خطّاط و کتیبه‌نگار است و از آثار خطی او کتیبه در بقعهٔ سید صفی‌الدین بن سید اسماعیل بن شیخ صفی‌الدین اردبیلی در میر محلهٔ ماسال از توابع طوالش است که تاریخ ۱۳۱٤ هجری قمری دارد.

از آستارا تا استاراباد

مهدی کاشی کاشی‌کار و کاشی‌ساز عهد ناصرالدین شاه بوده است، از آثار ساخته شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده کاشی‌کاری راهرو کاخ ابیض تهران است با رقم «حسب الامر جناب جلالت مآب امین‌الملک دام اقباله عمل جان‌نثاران مهدی و صادق کاشی ۱۳۰۸» (هجری قمری).
دیگر از آثار وی کاشی‌های ایوان بزرگ امامزاده زید (ع) در تهران است با رقم «عمل استاد مهدی ولد مرحوم استاد علی کاشی‌پز سنه ۱۲۹۷»
از کارهای دیگر وی که با همکاری استاد محمدصادق کاشانی انجام داده طراحی نقوش کاشی و کاشی‌کاری مسجد سپهسالار است که در سال ۱۳۰۲ هـ. ق به اتمام رسانده است.

مهدی مازندرانی ـ حاجی خوشنویس و از شاگردان میرزا محمدرضا کلهر می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

مهدی مصوّر نگارگر و گل و مرغ ساز و تذهیب کار و تصویر ساز اواسط سدهٔ دوازدهم هجری قمری است که با سجع «ز مهدی مصور شده این اثر» آثار خود را امضا می‌کرده است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده عبارتند از :
۱ـ جعبه روغنی و مذهّب زیبایی با رقم «عمل مهدی ۱۱۳۷»
۲ـ تصویر گل نسترن پرمهارتی با رقم «ز مهدی مصوّر شده این اثر»

مهدی مصوّر الملک میرزا مهدیخان نقّاش دربار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه است که به لقب مصوّر الملک مفتخر شده است. این نقّاش علاوه‌بر رنگ و روغن یکی از نقّاشان سیاه قلمی است که در روزنامه شرافت تصاویری را به نقش درمی‌آورده. افضل‌الملک در نوشته‌های خود وقتی درباره مصورالملک سخن می‌گوید او را بعد از کمال‌الملک از بزرگترین نقّاشان زمانه معرفی می‌کند و معیّرالممالک در رجال عهد ناصری از آنجا که با وی آشنایی نزدیک داشته و آثار او را بخوبی می‌شناخته، خاطراتی از هنرنمایی این نقّاش می‌آورد و او را در چهره‌سازی و طبیعت‌پردازی و کپی‌کاری استاد می‌داند.
از آثار میرزا مهدی خان در روزنامه شرافت که از سال ۱۳۱٤ هجری قمری چاپ شده فراوان است و بیست قطعه از این تصاویر در مجموعه عکس‌های قدیمی استاد کریم‌زاده می‌باشد. محمدناصر خان ظهیر السلطان از شاگردان وی و حسین گل‌گلاب از آخرین فرزندان وی می‌باشند. از آثار شناخته شدهٔ این استاد به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویر میرزا علی‌اصغر خان اتابک با رقم و تاریخ «رقم کمترین مهدی ۱۲۹۷» در مجموعه آقای کریم‌زاده
۲ـ تصویر حکیم نور محمود با رنگ و روغن با رقم در خانه‌زاد جان‌نثار مهدی ۱۳۰۹» در کتابخانه کاخ موزه گلستان
۳ـ تصویر یک آخوند که با حاجی رضا مضحکه ناصرالدین شاه نرد باز می‌کند با رقم «خانه‌زاد جان نثار مهدی ۱۳۱۱» در همان موزه
٤ـ منظره دکان کله‌پاچه‌ای با همان رقم و تاریخ ۱۳۰۹» در همان موزه
۵ـ تصویر آخوند خوش‌قیافه‌ای که اطراف او انواع میوه و شربت آلات چیده شده با همان رقم و تاریخ ۱۳۱۰ در همان موزه
٦ـ تصویر رقت‌بار تریاکیان با رقم «مهدی ۱۳۱۱» در همان موزه
۷ـ تصویر مجلس گفتگو افراد با رقم «خانه‌زاد جان نثار نقّاش مخصوص ۱۳۱۳»

۸ـ تصویر رنگ روغن سه نفر شطرنج باز با همان رقم و تاریخ ۱۳۱۱ در همان موزه.
۹ـ تصویر سه کیمیاگر در حالات مخصوص با رقم مهدی ۱۳۱۱» در همان موزه
۱۰ـ تصویر رنگ روغنی آقا ابراهیم پدر امین‌السلطان اتابک با رقم مهدی در همان موزه
۱۱ـ تصویر میرزا هاشم خان امین خلوت برادر امین الدوله عکس این اثر در راهنمای کتاب شماره چهار سال ۱۳۴۸ به چاپ رسیده است. اصل آن در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.
۱۲ـ تصویر صف سلام. با برداشتی از صف سلام میرزا عبدالله خان نقّاش فتحعلی‌شاه که به امر مظفرالدین شاه ترسیم شده. این اثر بنا به حدس استاد کریم‌زاده در موزه ملی ایران است.
۱۳ـ تصویر شبیه پردازی یکی از رجال قاجار با رقم و تاریخ «راقمه مهدی مصور الملک ۱۳۲۲» این اثر در موزه هنرهای تزئینی بوده است.

تصویر آبرنگی یکی از رجال قاجار

مهدی ـ میر خوشنویس است و چند خط از جمله خط طغرایی را خوش می‌نوشته وی به نقل از شاه جهان نامه در خدمت نواب میرزا حسام‌الدین حیدرخان در هندوستان به سمت محرّری و خطّاطی مشغول بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

مهدی میر داماد خطّاط خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی :
۱ـ یک قطعه با رقم «المذنب میرداماد» در کتابخانهٔ ملی
۲ـ یک قطعه در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده به تاریخ ۱۳۱۰ هجری قمری
۳ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «حرره سیدمهدی الشهید به میرداماد سنه ۱۳۰۹» متعلّق به مجموعهٔ آقای حاج حسین نخجوانی تبریز.

احوال و آثار خوشنویسان

مهدی نوایی نوازندهٔ نی و از مردم گلبهار اصفهان است. وی از شاگردان نایب اسدالله است. از شاگردان بسیار مشهور وی نوازندهٔ کم‌نظیر معاصر حسن کسایی است. تولد مهدی در سال ۱۳۱۰ هجری قمری و مرگ وی در حدود شصت سالگی اتّفاق افتاده است و در شاعر و هنرپیشگی نیز مهارت داشته.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

مهدی ولد استاد علی کاشی‌پز کاشیکار و کاشی‌تراش وبنّای دوران ناصرالدین‌شاه است از آثار او کاشیکاری بقعه و کتیبه زیبای امامزاده زید تهران در سال ۱۲۹۷ هجری قمری است.

آثار تاریخی تهران

مهذّب ـ استاد نصرالله استاد قلمزن و برجسته کار اصفهانی است که آثار بسیاری در این هنر بدیع خلق کرده است. از جمله کارهای وی که

دیده‌ام قندیلی است در موزه هنرهای ملی که طرح آن از استاد عیسی بهادری می‌باشد.

مهراب بیک خوشنویس است و میرزا سنگلاخ او را از شاگردان میرعماد دانسته و گوید نستعلیق را به شیوه سلطان علی می‌نوشت و در سال ۱۰۶۱ در اصفهان درگذشته.

مهر چند از نقّاشان پراعتماد کتابخانه شجاع‌الدوله در فیض‌آباد در سدهٔ سیزدهم بوده است. به نوشتهٔ آقای کریم‌زاده از آثار این نقّاش در مجموعه آقای هیل تون و سرتوماس فیلیپ مضبوط است و یکی از آثار وی تصویر درویشی است که در کاتالوگ حراج کریستی لندن در ۱۹۹۰ به چاپ رسیده است.

مهر علی (قلمدان‌ساز) نقّاش است که به شغل قلمدان‌سازی اشتغال داشته. وی در سیاه قلم نیز دست دارد. از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی گل و مرغی است با تصویر شکارچی و رقم و تاریخ «مهر علی سنهٔ ۱۳۰٤» (هجری قمری)

مهر علی از خوشنویسان سدهٔ یازدهم هجری قمری است و از نمونهٔ آثار او:
۱ـ قطعه‌ای در مجموعه خان ملک ساسانی تهران با رقم «کمترین خلق‌الله مهر علی بن محمد علی»
۲ـ یک قطعه با همان قلم و رقم در مجموعهٔ مهدی بیانی
۳ـ یک قطعه با رقم «مهر علی» که مهدی بیانی نزد کتابفروشی دیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

مهر علی صحّاف صحاف است و در قرن یازدهم هجری در اصفهان می‌زیسته و دکّه صحافی داشته است.

تذکرهٔ نصرآبادی ـ تاریخ اصفهان

مهر علی مولوی خطّاط و کتیبه‌نگار است و در سدهٔ دوازدهم می‌زیسته و از آثار او کتیبه الحاقی اشرف افغان است در صفّه عمر مسجد جمعه اصفهان (مربوط به دورهٔ سلطان محمود آل مظفر) که تاریخ ۱۱۳۹ هجری قمری دارد. این مسجد در سلطه افاغنه محل نماز اهل تسنن بود به همین جهت به دستور اشرف افغان کتیبه‌ای مشتمل بر نام خلفای راشدین به آن الحاق گردید.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

مهر علی نقّاشباشی نقّاش چهره‌پرداز و جلدساز و قلمدان ساز و نقّاشباشی عهد فتحعلی‌شاه قاجار است. این نقّاش در بکارگیری رنگ و روغن و آبرنگ و سیاه قلم خبره بوده است. به نوشته استاد کریم‌زاده وی تصویر فتحعلی‌شاه و رجال دربار و حتی غلام بچه‌های دربار را درسی قطعه به نقش کشیده که زینت‌بخش یکی از موزه‌هاست. البته این آثار رقم نقّاش را دربر ندارد. اما شیوه کار مشخصات هنر مهرعلی را نشان می‌دهد. علاوه‌بر آن نقش پادشاهان قدیم و افسانه‌ای ایران را به نقش آورده و این تصاویر بوسیله سر ویلیام اوزلی مأمور سیاسی انگلیس مشاهده شده است. از آن مجموعه دو نمونه‌اش که تصاویر چنگیز خان و افراسیاب است در حراج ساتبی ۱۹۸۵ لندن به‌فروش رفته است. این تابلوها بین سالهای ۱۲۱۸ تا ۱۲۲۹ به نقش آمده و جهانگردان آن زمان چون جمس موریه و پاکینگام و چارلز تکسیر به ترتیب در سالهای ۱۸۰۸ و ۱۸۲۵ و ۱۸٤۰ میلادی از این آثار دیدن کرده‌اند. آنچه مسلم است مهرعلی شاگرد میرزا بابا بوده و شیوه کار وی را نیز داشته است. شرح کامل کارهای مهر علی را می‌توان در جلد سوم احوال و آثار نقّاشان قدیم و بعضی از اسناد را در تاریخ عضدی و اسناد و فرامین منتشر شده قاجار ملاحظه کنید. از نمونه آثار مهر علی به نقل از کتاب استاد کریم‌زاده عبارتند از:

۱ـ تصویر باشکوه فتحعلی‌شاه در قصر خود و منظره درون و بیرون ساختمان با رقم و تاریخ «رقم کمترین غلام مهرعلی فی سنه ۱۲۱۹»
۲ـ عین تصویر شماره یک در موزه و رسای فرانسه
۳ـ تصویر نشسته فتحعلی‌شاه در ایوان تخت مرمر که به نوشته رابین سون اکنون در هال ویکتوری مورال کلکته است با رقم و تاریخ «رقم کمترین مهر علی فی سنهٔ ۱۲۱۹»
٤ـ تصویر فتحعلی‌شاه با تاج کیانی و البسه و تزئینات و جواهرات شاهانه.

جلد روغنی کار مهر علی (*)

۵ـ تصویر ایستاده فتحعلی‌شاه با تاریخ ۱۲۲٤ هجری قمری متعلّق به موزه ارمیتاژ لنین‌گراد
٦ـ تصویر دیگری از فتحعلی‌شاه با تاریخ ۱۲۲۹ در همان موزه
۷ـ تصویر کاملی از فتحعلی‌شاه که یکی از مهمترین آثار وی بوده و تاریخ ۱۲۲۸ دارد. این اثر در موزه نگارستان بوده است.
۸ـ تصویر فتحعلی‌شاه با رقم «غلام مهرعلی» در مجموعه آقای ب ـ و ـ رابین سون
۹ـ تصویر فتحعلی‌شاه با آرایش رزمی با رقم و تاریخ «رقم کمترین غلام مهرعلی فی سنه ۱۲۳۰» این اثر در حراج سال ۱۹۷۸ ساتبی به‌فروش رفته است.
۱۰ـ جلد روغنی بسیار زیبا و نفیسی متعلّق به کتابخانه موزه چستربیتی دابلین که تاریخ ۱۲۱۸ دارد.
۱۱ـ تصویر گوهر تاج بنی عباس. این اثر در موزه نگارستان بوده است.
۱۲ـ از آثار بی رقمی که بنظر استاد کریم‌زاده از کارهای مهر علی است.
تصویر رقاصه زیبایی که روی دستها بلند شده. این اثر در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است.
۱۳ـ از نمونه آثار پشت شیشه وی تصویر زن جوانی که کودک خود را شیر می‌دهد با رقم مهر علی. این اثر شکسته شده است.
۱٤ـ از کارهای عاج تراشی وی قبضه عاج خنجری است با رقم مهر علی در مجموعه آقای ب ـ و ـ رابین‌سون
۱۵ـ از آثار آبرنگی استاد مهر علی تصویر فتحعلی‌شاه با البسه سلطنتی است در یکی از مرقّعات کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان که تاریخ ۱۲۱۲ دارد.
۱٦ـ به روایت آقای رابین سون دو اثر بزرگ وی که تصویر فتحعلی‌شاه و پسران است در کلکسیون اداره هند بوده که در سال ۱۹۲۹ میلادی به دولت هند تسلیم شده است.

تصویر چنگیزخان کار مهر علی (*)

۱۷ـ تصویر فرخ سیر میرزا پسر چهل و هفتم فتحعلی‌شاه در البسه هندی با رقم «رقم کمترین مهر علی» این اثر در حراج ۱۹۸۹ کریستی لندن به‌فروش رفته است.

میخائیل مراد صحاف و مجلد مسیحی عرب که در اواخر قرن هفدهم و اوایل هجدهم میلادی می‌زیسته.

صحافی سنتی

میرادریس از طغراکشان و نشان‌گذاران دوره عبدالحمید اول (۱۱۳۷ ـ ۱۲۰۳ هـ. ق) فرزند سلطان احمد عثمانی است. از نمونه طغراهای وی طغرایی است با رقم «اثر خامه میرادریس».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

میرالحسینی از نقّاشان دوره زندیه است که به نقل از استاد کریم‌زاده از آثار وی تصویر کریم‌خان زند است با رقم «تمثال کریم‌خان زند رقم میرالحسینی».

میران علی قمی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه تهذیب‌الاحکام به نسخ کتابت و تاریخ جمادی‌الاول ۱۰۸۳ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

میران کاتب خطّاط و کتیبه‌نویس است و از آثار او کتیبه صندوق امامزاده روشن‌آباد گرگان (ثبت تاریخی ۳۵۸) می‌باشد که تاریخ ۸۷۹ هجری قمری دارد.

میربخش لاهوری از مجلّدان و نگارگران و خطّاطان هندی است و از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم که وی را از هنرمندان سدهٔ سیزدهم دانسته جلد چرمی گل مرغی زیبایی است با خطوط نستعلیق و با رقم «عمل میربخش لاهوری».

میرتقی از نقّاشان دوره اکبرشاه (۹۶۳ ـ ۱۰۱۴ هـ. ق) است که آثار وی در جامع‌التواریخ سال ۱۰۰۵ و خمسه نظامی سال ۹۹۴ و نسخه اکبرنامه سال ۱۰۱۳ دیده می‌شود. بنابراین وی یکی از هنرمندان دربار آن پادشاه بوده است، از آثار دیگر وی به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر آبرنگی شیر غران و آهویی است که در حراج دسامبر ۱۹۶۹ ساتبی لندن به‌فروش رسیده و رقم دارد «این از قلم میرتقی است».

میرچند از نقّاشان چهره‌پرداز سده دوازدهم هجری قمری هندوستان است و از آثار منسوب بوی تصویر میرجعفر است که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

میرحسام‌الدین از نقّاشان و قلمدان‌سازان عهد ناصری است که به نوشته استاد کریم‌زاده در شیوه آقا نجف نقش می‌آفریده و از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی است که با تصویر دختری و مناظری از اصفهان زینت شده و رقم دارد. «میرحسام‌الدین».

میرحسین ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار است و از ساخته‌های او ضریح و در ورودی بقعهٔ سیاهکل محله از توابع لاهیجان است که تاریخ ۹۵۱ هجری قمری دارد. از آستارا تا استاراباد

میر حسین ترک به حسین خوشنویس باشی مراجعه شود.

میرحسین دهلوی از نقّاشان چهره‌پرداز و تذهیب‌کاران سدهٔ دهم است. وی شاگرد و دخترزاده سلطان محمد شاگرد بهزاد است. به نقل از احوال و آثار نقّاشان میرحسین جزو نقّاشان کتابخانه سلطنتی بوده و در ترتیب و آرایش تاج سلطنتی کوشش نموده است.

میرحسین قزوینی از مجلّدان چیره‌دست سدهٔ دهم و شاگرد قاسم‌بیک تبریزی است که نام وی در کتاب مناقب هنروران که به سال ۹۹۵ هجری قمری تألیف شده و همچنین گلستان هنر قاضی احمد منشی آمده است.

میرحیدر از نقّاشان سرزمین افغانستان است و از آثار دیده شدهٔ وی تصویر معراج حضرت محمد (ص) است که عکس رنگی آن در کتاب How to recognize islamic art به چاپ رسیده است.

میرخانی ـ استاد سید حسن (سراج‌الکتّاب) از خوشنویسان معاصر و فرزند استاد سید مرتضی برغانی است، که در سال ۱۲۹۱ شمسی در تهران متولد شد. وی تعلیمات آغازین را در خدمت استادان زمانه بود و در خط از پدر هنرمندش تعلیم گرفت و خیلی زود در هنر نوشتن نستعلیق با اقلام مختلف ممتاز گردید، تا آنجا که به سراج‌الکتاب مشهور و ملقب شد.

خط چلیپا اثر سید حسن میرخانی (*)

استاد میرخانی علاوه بر هنر خط در شاعری نیز دستی دارد و در شعر متخلّص به بنده است و دیوان اشعارش به چاپ رسیده. وی یکی از پایه‌گذاران انجمن خوشنویسان و یکی از استادان این مؤسسه بوده که مدت پنجاه سال به تربیت شاگردان پرداخته است. و بسیاری از استادان زمانه افتخار شاگردی وی را از مفاخر خود می‌دانند استاد میرخانی آثار بسیاری از بزرگان شعر و ادب و عرفان را به زیور خط خود آراسته است و عمر پربرکتش در سایه آن آثار به جاودانگی رسیده است. بطور کلی آثار وی عبارتند از:

۱ـ کلیات سعدی ۲ـ مثنوی مولوی ۳ـ خمسه نظامی ٤ـ دیوان حافظ ٥ـ زبدةالاسرار ٦ـ دیوان موافق علیشاه ۷ـ پندنامه سعدی ۸ـ گزیده سعدی ۹ـ گزیدهٔ شمس تبریزی ۱۰ـ دیوان وحدت ۱۱ـ دوبیتی‌های باباطاهر ۱۲ـ دیوان بنده (مجموعه اشعارش) ۱۳ـ ترجیع‌بند هاتف ۱٤ـ مثنوی چاه وصال ۱٥ـ قصیده انصافیه صدرالافاضل ۱٦ـ گلچین معرفت ۱۷ـ داستان ملک جمشید ۱۸ـ ترجمه نفس المهوم ۱۹ـ دوازده امام خواجه نصیر طوسی ۲۰ـ منتخب اللغه ۲۱ـ خلاصه شرح حال مولانا ۲۲ـ مجموعه هنر خط ۲۳ـ نگارستان خط.

استاد در شهریور ۱۳٦۹ به عالم بقا پیوست یادش گرامی باد.

میرخانی ـ استاد سید حسین استاد سید حسین میرخانی فرزند ارشد استاد سید مرتضی برغانی و برادر بزرگ استاد سید حسن میرخانی است. تولدش به سال ۱۲۸٦ شمسی اتّفاق افتاد. وی خوشنویسی را در خدمت پدر فرا گرفت و به‌زودی در این رشته به مقام استادی رسید.

چلیپا نستعلیق استاد سید حسین میرخانی

و از اوان نوجوانی، به فکر و اندیشه و هنر خود را وقف خوشنویسی و تعلیم آن کرد و وی به یاری برادر هنرمندش همهٔ عمر به ترویج شیوه استادان سلف خود چون کلهر و عمادالکتاب پرداخت و موجب گردید که شیوه خط نستعلیق به صورت آیینی مدون مورد پذیرش عاشقان آن قرار گیرد.

وی یکی از صاحب‌نظران اصول نستعلیق است که نظریات وی رهنمود ارزشمندی برای استادان و هنرجویان این رشته است. استاد یکی از پایه‌گذاران انجمن است که بسیاری از استادان

معاصر از جمله استاد میرخانی و استاد کابلی از خرمن اندیشه و اخلاق و هنر وی بهره برده‌اند. مرگ استاد در بهمن ۱۳۶۱ اتّفاق افتاد یادش گرامی باد.

سیاه مشق نستعلیق استاد سید حسین میرخانی

میرخوارزمی خوشنویس است و در تذکرهٔ خط و خطّاطان او را برادر محمد عوّاد دانسته است.

میرخویی حسینی خوشنویس است و متاقب هنروران او را از شاگردان با واسطه سلطان علی دانسته و گفته است که در زمان سلطان سلیمان‌خان عثمانی از مشهد به استانبول رفته و در آنجا به کتابت و شاهنامه خوانی خاصه مقرر گردیده و در همانجا درگذشته است.

میردنک از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری است و به خط او قطعه در مرقّع بهرام‌میرزا متعلّق به کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول موجود است با رقم «میردنک»

احوال و آثار خوشنویسان

میرزا نقّاش سیاه‌قلمی و آبرنگ‌کار عهد زندیه است که در منظره‌سازی و جانورپردازی ماهر بوده و از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده تصویر سیاه‌قلمی ماهرانه‌ای بوده با رقم «رقم کمترین میرزا»

میرزا از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری عثمانی است. و به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم نام این نقّاش در سندی که در موزه توپ قاپوسرای استانبول است جزو هنرمندان دربار آمده است و در این سند که تاریخ رجب ۹۳۲ هجری قمری دارد مزد هر کدام از صنعت‌کاران و هنر آفرینان را نوشته است.

میرزا آقا خوشنویس است و نستعلیق تحریر را نیکو می‌نوشته. نامش ابراهیم و مشهور به میرزاآقا بوده است، از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه مثنوی یوسف و زلیخای وحشی و سحر هلال اهلی با رقم «غرقهٔ بحر گنه ابراهیم شهیر به میرزاآقا ولد مرحمت پناه محمد اسماعیل» با تاریخ صفر ۱۲۸۶ در دست فروشنده‌ای دیده شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

میرزا آقا از نقّاشان و روغنی‌کاران مجمع‌الصنایع ناصری است و به‌نوشته اعتمادالسلطنه در روزنامه ایران که به سال ۱۲۹۹ هجری قمری به چاپ رسید وی حجره‌ای جهت نقّاشی و چرم‌سازی در این مکان داشته است.

میرزا آقا اصفهانی نقّاش قلمدان‌ساز است که در چهره‌پردازی و شبیه‌سازی و گل و مرغ و منظره‌سازی دست داشته و شخصی غیر از میرزا آقا امامی اصفهانی بوده است از آثار دیده شدهٔ وی بنوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویر گل و مرغ زیبایی با رقم «رقم کمترین میرزا آقای اصفهانی».
۲ـ جلد روغنی یک نسخه کلیات سعدی که در حراج سایتی سال ۱۹۷۸ لندن به‌فروش رسیده.
۳ـ قاب آینه‌ای با تصاویر زیبارویان و گل و مرغ و رقم «میرزا آقا ۱۲۸۰»

میرزا آقا امامی اصفهانی نقّاشباشی نقّاش چیره‌دست اصفهانی است، نام اصلی‌اش محمدمهدی و نام پدرش سیدحسین و جدش میرزا نصرالله امامی نقّاشباشی است. وی یکی از افراد خانواده هنرمند امامی‌های اصفهان است، دوران کودکی استاد تحت نظر پدرش سیدحسین و به آموزش دینی گذشته، وی در خانواده، با هنر نقّاشی آشنا شده و بدان هنر عشق ورزیده و پس از گذران دوره مکتب‌خانه به نقّاشی روی آورده است و از اصفهان به تهران نقل مکان کرده و در مجمع‌الصنایع دولتی مبارکه درالماسیه تهران زیر نظر میرزا رضی صنیع همایون از مشاهیر طراز اول صنعت تذهیب بکار پرداخته و به کلیه رموز و فنون علم تصویر و تذهیب آشنا شده و هنرمندی شایسته از کار درآمده است. وی پس از مدتی کار در تهران به شوق دیدار زادگاهش اصفهان، رهسپار این شهر شده و در سرای سنگ تراشان کارگاهی ترتیب داده و تا سن شصت سالگی در این کارگاه مشغول بوده است. پس از آن به خانه روی آورده و انزوا اختیار کرده تا به خلق آثار بپردازد. مرگ استاد در هفتاد و پنج سالگی در شانزدهم آذر ۱۳۳٤ شمسی در این شهر اتّفاق افتاده است. وی علاوه بر نقّاشی در هنر سوخت استادی کم‌نظیر بوده و فرزندان هنرمندی چون بانو زینت امامی حاج صدر و آقا نجم و حاج ابوالقاسم و حاج‌آقا فخر امامی را تربیت نموده که هر کدام در هنر تصویرسازی دستی داشته و عشق موروثی پدر آنان را به سوی خویش کشیده است.
از شاگردان نام‌آور وی می‌توان استاد حسین اسلامیان و استادحسین خطایی و آخرالامر هنرمند معجزه‌گر استاد محمود فرشچیان را نام برد.
از آثار شناخته شدهٔ وی عبارتند از:
۱ـ یک جفت درب فوق‌العاده نفیس لاکی در موزه هنرهای ملی با رقم، رقم کمترین میرزاآقا امامی.
۲ـ تصویر استادانه پیرمردی در مقابل جوانی با رقم «میرزا آقا امامی» که در موزه هنرهای تزئینی تهران بوده است.
۳ـ قاب آینه نفیسی به شیوه صفوی متعلّق به موزه منحل شده نگارستان.
٤ـ تصویر آبرنگی دو دلداده در یک منظره، که به نوشته استاد کریم‌زاده این اثر در حراج ساتبی ۱۹۷۷ لندن به‌فروش رفته است.

میرزا آقای شیرازی نقّاش است و نقّاشی را در فرنگستان آموخته و به شیراز بازگشته است، از شاگردان وی فرصت‌الدوله شیرازی است که در آثار عجم می‌نویسد نزد او این علم را فراگرفتم. وی پس از مدتی به دارالخلافه رفت و در آنجا درگذشت. از آثار دیده شدهٔ وی:
۱ـ جعبه آرایش مصوری است با تصویر فتحعلی‌شاه و شاهزادگان و رجال و یک طرف آن داستان خسرو و شیرین که در موزه هنرهای تزئینی بوده است.
۲ـ از آثار دیگر وی تصاویری است در کتاب شاهنامه داوری که با همکاری لطفعلی‌خان نقّاش انجام داده و این کتاب اکنون در موزه رضا عباسی تهران است.
۳ـ از آثار دیگر وی به نقل از آقای کریم‌زاده تصویر گل قرنقل است با رقم «راقمه میرزا آقای شیرازی ۱۳۰۰» (هجری قمری)

میرزا ابراهیم ـ استاد نجّار و گره‌کار است و چنانکه از رقمش برمی‌آید خود را شاگرد ملاهادی دیلمانی می‌داند، از ساخته‌های او ضریح بقعهٔ دهکدهٔ ازبرم (گیلان) است که در سال ۱۳۳۰ هجری قمری ساخته است.

از آستارا تا استادباد

میرزااحمد (احمد و غیاث‌الدین) نقّاش سدهٔ دوازدهم هجری قمری است که در آثار خود نامهای مختلف بکار برده و نام اصلی وی معلوم نیست. از آثار وی قلمدان تابوتی گل و گلزاری بطریق لایه چینی به رؤیت آقای کریم‌زاده رسیده است با رقم «میرزا احمد ـ غیاث‌الدین ۱۱۲۲» اثر دیگر وی قلمدان لایه چینی دیگری است در مجموعه دکتر ناصر خلیلی در لندن که در بالای آن رقم «غیاث‌الدین» و در پایین آن احمد نوشته شده و در طرف چپ سنه ۱۱٤۰ دارد.

میرزا احمدبن عبدالوهاب تذهیب‌کار اهل شیراز است و فرزند عبدالوهاب مذهّب‌باشی شیرازی، از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده تذهیب یک قلمدان گل و مرغی است با رقم «ذهبه میرزا احمدبن عبدالوهاب، مذهّب‌باشی سنه ۱۲۸٦»

میرزا اسدالله مذهّب مشهدی تذهب‌کار و مجلّد است و از کارهای او ساخت جلد روغنی قرآنی است به تاریخ ۱۲۹٤ که کتابخانه کاخ موزه گلستان است. این قرآن در قرن دهم به خط علی‌بن حسین زین‌العابدین نوشته شده.

احوال و آثار خوشنویسان

میرزا اسماعیل نقّاش و نگارگر است و به نوشته روزنامه ملی ۱۲ محرم سال ۱۲۸٤ وی با اسماعیل جلایر، جز اولین شاگردان رشته نقّاشی دارالفنون است.

میرزا اکبرعلی نقّاش از نقّاشان سدهٔ سیزدهم هجری قمری هندوستان است. از آثار دیده شدهٔ وی جعبه روغنی گل و مرغی است که اطراف آن اشعاری نوشته شده و رقم دارد. «عمل میرزا اکبرعلی نقّاش ماه ذی حجه در سنهٔ ۱۲۲۷ هجری» این اثر در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.

میرزا امین از منشیان و محاسبان عهد صفوی است که شعر نیز می‌گوید: نصرآبادی می‌نویسد وقایع‌نویس است و چون صاحب کمالی است. بعد از برادر عالیمقدار به تحرید ارقام پادشاهی مشغول تا در سنه ۱۰۸۳ وزارت ولایت قندهار به مشارالیه مرجوع شد.

میرزا امین . خوشنویس و شاعر عهد صفوی است. نصرآبادی می‌نویسد: پسر بزرگ میرزا نوری‌بیک است. خط نسخ و نستعلیق را خوش می‌نوشت. در آخر استیفاء شیراز به او رجوع شد و در آنجا فوت کرد.

میرزا امین نصرآبادی از خوشنویسان دورهٔ صفوی است و نواده دایی نصرآبادی. وی خط نستعلیق و نسخ را خوش می‌نوشته و در لغز و معما ید طولایی داشته است.
از آثار او یک نسخه شش دفتر مثنوی مولانا است که در تاریخ اتمام او شعر گفته که تاریخ ۱۰۷۷ از آن برمی‌آید.

میرزا بابا از صحافان و ورّاقان اواخر قرن دوازده و اوایل قرن سیزدهم است که رقم او در قرآن سال ۱۱۸۱ در سال ۱۲۱۸ و گلستان سعدی نوشته میرعماد حسنی (۱۰۳۳) در سال ۱۲۰٦ دیده می‌شود (فهرست آتابای ـ نمونه خطوط خوش شاهنشاهی بیانی).

میرزابابا از خوشنویسان اواخر دورهٔ قاجار است که در کرمانشاه زندگی می‌کرده و در مسجد عمادالدوله به تعلیم خط می‌پرداخته. وی خط شکسته را استادانه می‌نوشته است.

جغرافیایی تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

میرزا بابا آشتیانی از خوشنویسان سدهٔ سیزدهم هجری قمری و هم‌عصر فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار است و به روایت سپهر برادر میرزاحسن مستوفی‌الممالک است و در علم سیاق سرآمد روزگار خود بوده و نستعلیق و شکسته را نیکو می‌نوشته است. وفات وی را در سال ۱۲۵۵ هجری قمری نوشته‌اند.

میرزا باباحسینی امامی نقّاش و از خانواده سادات امامی اصفهان است که بطور تاریخی خانواده‌ای هنرآفرین بوده‌اند. وی در چهره‌پردازی و شبیه‌سازی استاد بوده است. از آثار بجا مانده‌اش به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتنداز:

۱ـ تصویر آبرنگی مردی قاجاری با رقم و تاریخ «رقم کمترین میرزا بابا الحسینی الامامی شهر رجب من شهور سنه ۱۲۶۹»

۲ـ تصویر حیوانات در یک کشتزار با رقم «میرزا بابا الحسینی ۱۲۵۹»

۳ـ تصویر نیم تنه میرزا آقاسی که به سال ۱۲۶۲ هـ . ق رسم نموده. این اثر رقم دارد «رقم کمترین بندگان میرزا بابا حسینی ۱۲۶۲» عکس رنگی این تصویر در کتابی به نام Treasures of islem به چاپ رسیده است.

٤ـ تصویر تمام‌قد حاج میرزاآقاسی با رقم و تاریخ «رقم کمترین میرزا بابا الحسینی ۱۲۶۰».

۵ـ قلمدانی با تصویر ناصرالدین شاه در مجموعه آقای استاد ادیب برومند با رقم و تاریخ «کمترین میرزا بابا الحسینی ۱۲۷۳».

میرزا بابا اصفهانی صحّاف بوده است و در کارگاه کتاب‌سازی زی‌شاه تهماسب در تبریز کار می‌کرده و از صحافان سده دهم هجری است.

فهرست کتابهای خطی بیانی

میرزا بابا دزماری ـ حاجی معمار و بنّا و هنرمند سازندهٔ ایکه در سدهٔ دوازدهم در آذربایجان می‌زیسته و از آثار وی تعمیر طاق‌های سیستان مسجد جامع اهر است و چنین رقم دارد. حاجی میرزا بابای «سنهٔ ۱۱۵۸» دزماری

آثار باستانی آذربایجان

میرزا بابا نقّاشباشی شیرازی نقّاش بزرگ رنگ و روغنی کار و آبرنگ‌کار دوران زندیه و فتحعلی‌شاه قاجار است، میرزا بابا از هنرمندانی است که قبل از کمال‌الملک کار رنگ و روغنی را رونق خاصی بخشیده است. از چگونگی زندگی وی اطلاعی در دست نیست، اما به نوشته میرزا صادق وقایع‌نگار، میرزا بابای شیرازی نقّاشباشی طراح و زینت‌کنندهٔ تخت مرمر فتحعلی‌شاهی است. تاج کیانی فتحعلی‌شاهی که اولین تاج سلسله‌های ایرانی پس از اسلام است و اکنون در گنجه شماره ۳۵ جواهرات سلطنتی مضبوط است، بوسیله این نقّاش هنرمند زینت گردیده. همچنین ترصیع شمشیر شاهی، پس از سالهای ۱۲۱۷ هجری قمری احتمالاً توسط میرزا بابا صورت گرفته است. میرزابابا آنطور که از آثارش برمی‌آید بین سالهای ۱۲۰۳ تا ۱۲۳۶ فعالیت داشته است. از آثار رقم دارو شناخته شدهٔ میرزا بابا به نقل از استاد کریم‌زاده در احوال و آثار نقّاشان عبارتند از:

۱ـ تصویر هرمز پسر انوشیروان با رقم و تاریخ «رقم کمترین میرزا بابا ۱۲۰٤» این اثر در موزهٔ نگارستان بوده است.

۲ـ تصویر میوه‌های گوناگون (طبیعت بی‌جان) با رقم و تاریخ «رقم کمترین میرزا بابا سنه ۱۲۰۸»

در همان موزه
۳ـ تصویر سلطان ملکشاه و خواجه نظام‌الملک با همان رقم و تاریخ ۱۲۱٤
٤ـ تصویر فتحعلی‌شاه با رقم و تاریخ «رقم کمترین میرزا بابا سنه ۱۲۱۳» این اثر در اداره ممالک مشترک‌المنافع لندن است.
۵ـ تصویر فرهاد کوهکن با رقم و تاریخ «رقم کمترین میرزا بابا سنه ۱۲۰۸»
٦ـ تصویر فتحعلی‌شاه (بدون رقم) این اثر در حراج ۱۹۸٦ ساتبی نیویورک به‌فروش رفته است.
۷ـ تصویر مرد جوانی که روی فرش نشسته و معشوقه‌اش در پشت معجر در نشسته با رقم و تاریخ «رقم کمترین میرزا بابا سنه ۱۲۰۸» این اثر در مجموعه آقای صمد خورشید است.
۸ـ تصویر نظام‌الدوله معیرالممالک که بنوشته دوست علیخان معیرالممالک در آن خانواده باقی است.
۹ـ قلمدانی گل و مرغی با تصویر استحمام شیرین که در حراج ۱۹۷۹ ساتبی لندن به‌فروش رفته است این قلمدان رقم داشته «میرزابابا سنه ۱۲۳٦»
۱۰ـ تصویر یک بز کوهی با آبرنگ با رقم «به جهت نور چشمی . . . رقم کمترین میرزا بابا» این اثر در حراج ۱۹۷۷ ساتبی به‌فروش رسیده
۱۱ـ سینی طلایی و مینایی که جهت فتحعلی شاهساخته شده و اکنون در موزه جواهرات سلطنتی است.
۱۲ـ قلمدان رزمی از جنگ چالدران با رقم و تاریخ رقم کمترین میرزابابا ۱۲۱۱ . این قلمدان در حراج ۱۹۷۹ ساتبی لندن به‌فروش رفته است.
۱۳ـ جلد گل و بوته‌ای و گل و مرغی با تذهیب و با رقم «کمترین میرزابابا ۱۲۱۸».
۱٤ـ قلمدان گل و مرغی با رقم «کمترین میرزابابا ۱۲۱۰»
۱۵ـ جعبه روغنی گل و مرغی و چهره‌پردازی با تذهیب و تشعیر که رقم آن به صورت شعر آمده است و تاریخ ۱۲۱۸ دارد. در موزه ملی ایران (ایران باستان).
۱٦ـ تصویر نشسته فتحعلی‌شاه با رقم و تاریخ «رقم کمترین غلام میرزابابای نقّاشباشی سنه ۱۲۱۷» این اثر در کتابخانه سلطنتی ویندسور می‌باشد.
۱۷ـ تصویر آبرنگی زن و مرد جوانی در حال عیش و نوش با رقم «میرزابابا» در مجموعه آقای کریم‌زاده (تصویر)
۱۸ـ دو اثر گل و مرغی و سیاه‌قلمی در یکی از مرقّعات کتابخانه کاخ موزه گلستان که یکی از آنها رقم دارد «رقم میرزابابا به تاریخ ۱۲۱۸»

(*)

۱۹ـ قاب آینه گل و بوته‌ای در زمینه مرغش با رقم و تاریخ «رقم کمترین میرزا بابای شیرازی به تاریخ شهر ذی‌الحجه سنه ۱۲۱۸»
۲۰ـ جلد گل و بوته‌ای با رقم «کمترین میرزابابا ۱۲۱۸»

۲۱ـ انقیه‌دان مینایی با تصویر یک پیرمرد و دو دختر و رقم میرزابابا و تاریخ ۱۲۲٤
۲۲ـ نقش سیمرغ و اژدها که به سال ۱۲۰۳ در استرآباد تصویر شده که به نقل از آقای رابین‌سون در مجموعه شخصی بنام pozzi قرار دارد.
۲۳ـ تصویر نشسته فتحعلی‌شاه ۵ و ۹ نفر از درباریان و شاهزادگان که به روایتی این اثر در مجموعه آقای تیمسار فیروز است.
۲٤ـ در هنر و مردم شماره سی‌ونه نیز از آثار وی تابلویی را با تاریخ ۲۱۸ هجری قمری نام می‌برد.
۲۵ـ در کتاب صحافی سنتی جعبه قلمدانی را از کارهای وی معرفی می‌کند که تصویر با رعام فتحعلی‌شاه بر آن نقش بسته است.

تصویر فتحعلی‌شاه اثر میرزا بابا شیرازی (*)

میرزا باقر اصفهانی نقّاش و قلمدان‌ساز و چوب‌نگار است و از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده یک قلمدان چوبی نقّاشی شده است و دیگر تصویر شمایل مولانا علی(ع) و حسنین است که در بالای اثر تصویر عروج حضرت محمد (ص) سوار براق رسم شده و دارای قاب زیبایی است و در حواشی اثر خط رقاع آمده است و رقم دارد «کاتبها میرزا غلامعلی اصفهانی ـ صانعها میرزا باقر اصفهانی»

میرزاباقر کابلی نقّاش است و به نقل از فکری سلجوقی در سدهٔ چهاردهم هجری قمری در هرات می‌زیسته و از شاگردان میرزارضا هروی بوده است.

میرزا بگ نیریزی از صحافان دوره شاه تهماسب صفوی است و در کارگاه کتابسازی او در تبریز کار می‌کرده است.

فهرست کتابهای خطی بیانی

میرزابیک تبریزی از مجلّدان تبریزی ساکن استانبول است و به نوشتهٔ مصطفی عالی افندی در مناقب هنروران در اواخر سدهٔ دهم می‌زیسته و شاگرد قاسم‌بیک تبریزی بوده و از شاگردان مشهور او قاسم علی مجلد است.

میرزاجان کتبه‌نگار و خطّاط است و از نمونهٔ خطوط وی لوحه‌ای کاشی مربوط به قبر ابوالبقا در منطقه مسجد باغ گندم یزد است که به خط نستعلیق نوشته شده، و مجموعاً ۲٤ بیت است و در پایان آن سنه ۱۰۸۳ عمل میرزا جان رقم و تاریخ خورده است.

یادگارهای یزد

میرزاجانی ابن احمد نقّاش و جلدساز و قلمدان‌ساز است و فرزند آقا احمد شیرازی مجلّد که سازنده جلد معروف نسخه الف و لیل مضبوط در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که از شاهکارهای ابوالحسن‌خان صنیع‌الملک است. از آثار میرزاجانی، یکی طراحی و جلدسازی جلد پنجم کتاب الف و لیل است که نشان می‌دهد با پدر هنرمندش همکاری داشته است و دیگر به نقل از استاد کریم‌زاده یک قاب آینه گل و بوته‌ای با رقم «رقم کمترین میرزا جانی‌ابن احمد ۱۲۸۷» و دیگر یک قلمدان با تصویر مجلس شکار شاهزادگان با همان رقم و تاریخ ۱۲۸٤ هجری قمری

میرزاجانی تبریزی نقّاش آبرنگ کار و سیاه قلمی عهد افشاریه و زندیه است. از آثار دیده شده سیاه‌قلمی وی تصویر نادرشاه است سوار بر اسب با رقم و تاریخ «رقم میرزاجانی تبریزی ۱۱۷۰».

میرزا حاجی‌آقا نقّاش‌باشی نقّاش چهره‌پرداز است که معلوم نیست چگونه خود را نقّاشباشی خوانده است. از آثار دیده شده وی تصویر حاجی‌میرزا عبدالباقی حکیم‌باشی و طبیب مخصوص عزت‌الدوله خواهر ناصرالدینشاه است. با رقم و تاریخ «رقم میرزا حاجی آقا نقّاشباشی ۱۳۱٤» به نقل از استاد کریم‌زاده آقای اسماعیل آشتیانی از شاگردان وی بوده است.

میرزاحسن از نقّاشان عهد کریم‌خان زند است. اگرچه آثاری از وی دیده نشده اما در کتاب رستم‌التواریخ نام وی را در کنار آقازمان و آقاباقر و آقاصادق جزو نقّاشان آورده است.

میرزا حسنعلی نائینی نقّاش، خطّاط و طبیب و شاعر و ادیب اهل نائین و ملقب به تاج‌الحکما بوده است. بنوشته تاریخ نائین تألیف سید عبدالحجت بلاغی تولدش در ۱۲٥٤ شمسی بود که وی پس از تحصیلات ابتدایی به خدمت حاج میرزا محمدباقر اصفهانی معروف به حکیم‌باشی رفته و بعداً به تحصیل فرانسه پرداخته و آخر برای آموزش طب و علوم به دارالفنون وارد شده و علاوه بر طب در ادبیات و شعر نقّاشی و خط نسخ و نستعلیق مهارت یافته است، از آثار او به نوشته همان کتاب تمثال امیرالمؤمنین علی (ع) است که در سردر ورودی حرام امامزاده سلطان سیدعلی در نایین می‌باشد.

میرزا حسن مذهّب تذهیب کار است و تنها اثر شناخته شدهٔ وی تذهیب یک نسخه قرآن مجید است که به خط میرزا شریف کتابت شده است و به نقل قطعه شعری در کتاب احوال و آثار نقّاشان، ماده تاریخ و نام نویسنده و مذهّب در آن قطعه شعر آمده و تاریخ تذهیب و کتابت سال ۱۲۸۳ هجری قمری است.

میرزا رضا نفاس جانورساز و چهره‌پرداز سدهٔ سیزدهم هجری قمری است، از آثار دیده شدهٔ وی قلمدانی است با نگاره‌های شکارچیان و حیوانات و رقم «کمترین میرزا رضا ۱۲٥٦» این اثر در حراج ۱۹۸٦ کریستی لندن فروخته شده است.

میرزا رضا آذربایجانی نقّاش و نگارگر سدهٔ چهاردهم هجری قمری است که به نوشته فکری سلجوقی معروف به آذربایجانی بوده و در هرات می‌زیسته و از زمان محمدخان تا عصر امیر عبدالرحمان‌خان زنده بود. وی از مصوران زبردست محسوب می‌شده که باز به نوشته همان مؤلف نسب خود را به علیرضا عباسی خوشنویس می‌رساند، از آثار او صحنه جنگ امیردوست محمدخان و سلطان احمدخان است که به دستور امیر شهنوازخان کشیده و اکنون در موزه هرات می‌باشد. از شاگردان وی می‌توان، میرزافقیر و میرزا اسکندر و میرزاباقر کابلی و محمدعظیم احلم را نام برد.

میرزا رضاخان مهندس طرّاح و رسمی‌ساز و معمار است، و از آثار وی طرّاحی ساختمان مدرسه دارالفنون است که به دستور ناصرالدین شاه بعهده گرفته و در این کار موفق بوده است. میرزارضای مهندس تبریزی یکی از پنج نفر محصلی بود که عباس‌میرزا نایب‌السلطنه برای دانش‌اندوزی به اروپا فرستاده و وی پس از چهار سال تحصیل در رشته مهندسی به ایران بازگشته است. بنوشته اقبال یغمایی وی در جنگ هرات به سال ۱۳٥٤ هجری قمری با محمدشاه شرکت کرده و طرحهای او در جنگ مؤثر واقع شده. بنای دارالفنون به وسیله محمدتقی معمار از روی نقشه وی در سال ۱۲٦٦ آغاز شد و در سال ۱۲٦۷ بخشی از آن به

پایان رسید. مرگ میرزا رضای مهندس تبریزی در ربیع‌الاول ۱۲۹۹ هجری قمری اتّفاق افتاد.

میرزا رضای شیرازی نقّاش قلمدان‌ساز است و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده نقّاشی پر ازدحامی است با تصاویر پادشاهان افسانه‌ای ایران و تصویر جنگ چالدران با رقم «عمل میرزا رضا شیرازی ۱۲۷۲»

میرزا سنگلاخ (محمدعلی قوچانی) جهانگرد خوشنویس و یکی از رجال شهیر قرن سیزدهم در ممالک اسلامی است. اصلش از خاندان قرائی قوچان بوده که به خود لقب سنگلاخ داده است. البته این لقب از بین هزار لقب که رقم زده است مشهور است و او را به این نام خوانده‌اند. وی شعر می‌گفت و از نثر بی‌بهره نبوده و در نثر سبک خاصی دارد.

چهره میرزا محمد علی سنگلاخ

میرزا سنگلاخ بیست‌وپنج سال از عمر خود را در مصر و عثمانی در خدمت محمدعلی پاشا و دیگر اعیان این دو دیار به احترام به زیست. وی سفرهایی به آسیا میانه و افغانستان و هندوستان و آسیای صغیر کرده است و آثار و کتیبه‌های متعدد در این قسمتها از وی باقی است.

سیاه مشق میرزا سنگلاخ مجموعه جواهری پور

از جمله کتیبه‌هایی که در جامع محمدعلی پاشا در قاهره به خط نستعلیق نوشته است معروف‌ترین اثر وی یک قطعه سنگ مرمر به طول دو متر و هفتاد سانتی‌متر و عرض یک متر و سی سانتی‌متر است که روی آن پوشیده از عبارات مختلف و متن آن «بسم الله الرحمن الرحیم» است که به خط نستعلیق بوده و میرزا برای نوشتن آن هشت سال زمان گذارده است. وی آنرا برای مرقد پیمبر تهیه کرد پس از آن یکبار به مصر برد و به محمدعلی پاشا تقدیم کرد تا صله‌ای گرانبها بیابد و چون از جانب وی توجهی نشد به عثمانی برد و به سلطان عبدالعزیز خان تقدیم کرد، او نیز صله‌ای شایسته نداد، پس به تبریز آورد و در معرض دید مردم

قرار داد و قصد داشته به مشهد جهت گور خود منتقل کند و موفق نشد و این سنگ را به دیوار مزار سید ابراهیم در تبریز نصب نمود و چون خودش درگذشت او را در مقابل آن سنگ به خاک سپرده‌اند.
عمر میرزا را یکصد و ده سال نوشته‌اند، وی ازدواج نکرده و روزگار را به سیر و سفر گذرانده است. از تألیفات وی یکی مجمع‌الاوصاف است که شامل اشعاریست که شعرا در مدح او سروده‌اند و دیگر تذکرهٔ خوشنویسان است بنام «امتحان‌الفضلا» که دورهٔ آن در دو مجلد عظم با خط خوش به سال ۱۲۹۱ در تبریز به چاپ رسیده است. این تذکره دارای لغات مهجور فارسی و عربی است که اگر لغت‌نامه‌ای در حاشیه آن نبود غیرقابل فهم می‌نمود. وی از آنچه مدعی است شاگردان بسیار در هر دیار داشته است. از قطات خط وی سه قطعه در مجموعه آثار نجوانی تبریز و مهدی بیانی در تهران است. وی خط نستعلیق و بویژه شکسته را خوش می‌نوشته. مرگ وی در سال ۱۲۹٤ اتّفاق افتاده.
احوال و آثار خوشنویسان ـ المآثر و الآثار ـ شماره‌اول سال چهارم مجلّه دانشکده تبریز

میرزا شاه‌حسین از حکام قندهار است که به نوشته سام میرزا صفوی در شعر و نقّاشی دست دارد.

میرزاصادق نقّاش است و به نوشته روزنامهٔ ملتی مورخ ۱۲ محرم سال ۱۲۸٤ با اسماعیل جلایر جزو اولین شاگردان نقّاشی دارالفنون بوده است.

میرزا صالح شیرازی نقّاش و طراح است. وی جزو شاگردانی است که اولین بار توسط عباس‌میرزا نایب‌السلطنه به انگلستان اعزام گردید و از آنجا که به کار چاپ علاقه داشت در مطبعه‌های لندن در این کار خبره شده و وی اولین روزنامه فارسی زبان را در روز دوشنبه ۲۵ ماه محرم ۱۲۵۳ برای اولین بار به مدیریت خود در ایران به چاپ رساند.

میرزا صدرالدین قزوینی صحّاف و وصّال و تذهیب‌کار و خطّاط رنگه‌نویس است. وی از اهالی قزوین بوده که در سدهٔ یازدهم هجری قمری در اصفهان می‌زیسته.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

میرزا عباس‌خان ذوالفنون از تذهیب‌کاران عهد احمدشاه و رضاشاه است و به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم استاد حسین خوشنویس‌زاده اصفهانی خطّاط و سوخت‌کار از شاگردان وی می‌باشد.

میرزا عباس نقّاش نقّاش بوده و در کتاب مرآت‌البلدان اعتمادالسلطنه به سال ۱۲۹۵ هجری قمری از وی یاد کرده و آثار او را استادانه خوانده و نوشته است. وی در دارالطباعه دولتی استاد مخصوص و مباشر کارخانه طبع دولتی است. از آثار وی تصویر مظفرالدین میرزا می‌باشد که رقم نهاده «العبد عباس»

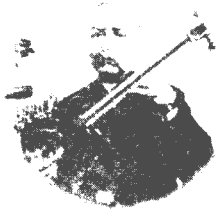

میرزا عبداله موسیقی‌دان و نوازندهٔ عهد قاجار است و فرزند آقا علی‌اکبر، وی اولین تعلیمات خود را نزد برادر بزرگتر خود میرزاحسن فراگرفت و بعد در مکتب پسرعموی خویش آقا غلامحسین پرورش یافت.
از آنجا که این پسرعمو فردی حسود و تنگ‌نظر

بود میرزا عبدالله سختی‌های بسیار در راه آموختن تحمّل کرد. وی ردیف‌های موسیقی ایرانی را با کمک سیداحمد نامی تنظیم نمود و بدینطریق خدمتی عظیم به موسیقی ایرانی کرد. امروز ردیفهای میرزا عبدالله از ذخایر موسیقی سرزمین ما محسوب می‌شود. میرزا عبدالله مردی افتاده و شریف بود که در زمانهٔ خود زبانزد خوبان زمانه بوده است. از شاگردان مشهور وی سیدحسن خلیفه است. دکتر مهدی صلحی منتظم‌الحکما و اسماعیل قهرمانی و سید علی‌محمدخان مستوفی هستند. فرصت شیرازی در کتاب بحور الحان و استادَ روح‌الله خالقی در سرگذشت موسیقی از وی و شاگردانش یاد می‌کنند. از میرزا عبدالله دو دختر و دو پسر باقی ماند که دختر بزرگش مولود خانم در ردیف‌های پدر استاد بود و دختر کوچکش ملوک نیز نوازنده‌ای چیره‌دست بوده است. پسرانش جواد عبادی که از تعلیمات مستقیم پدر برخوردار بوده ولی به علت نقصی که در دست او ایجاد شده از ادامه موسیقی محروم شده و پسر کوچکش استاد احمد عبادی است که نوازنده‌ای کم‌نظیر است.

میرزا علی . از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است. از نمونهٔ کارهای او هشت قطعه در مرقّعی که در کتابخانهٔ خزنیه اوقات استانبول است موجود می‌باشد که رقم «میرزاعلی» دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

میرزا علی ـ استاد نجّار و گره‌کار است وی به اتّفاق برادرش استاد میرعلی در ورودی بقعهٔ تخم شل لاهیجان را ساخته است. این دو نفر فرزند استاد غلامرضای خلخالی هستند. از آنچه برمی‌آید بازسازی و نجّاری بعضی قسمتهای این بقعه کار همین استادان است که تاریخ ۱۳٤٦ دارد. (هجری قمری)

از آستارا تا استاراباد

میرزاعلی اصفهانی نقّاش چهره‌پرداز و تصویرساز و سیاه‌قلمی اهل اصفهان است. از آثار دیده شدهٔ وی دو اثر یکی تصویر محمدصادق حسینی قائم مقام اصفهانی به تاریخ ذی‌قعده ۱۳۲۲ و دیگر تصویر نیم تنه پرنس ارفع با رقم‌های «عمل میرزاعلی اصفهانی» و عمل میرزاعلی، که جزو مجموعه پرنس ارفع بوده است و در حراج مونت کارلو به‌فروش رفته است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

تصویر پرنس ارفع کار میرزا علی اصفهانی (*)

میرزا علی‌اکبر از نوازندگان دربار ناصرالدین شاه قاجار است. وی رودنوازی بی‌مانند بوده و شعر نیکو می‌گفت. اهل سلوک بود و از دراویش نعمةالهیه. در موسیقی پرده‌های حجاز و عراق را بسیار استادانه می‌نواخت. غزل مشهور غمناک از آن نیم که فلک دشمن من است تا دوست با من است چه پروای دشمن است از وی است.

خاطرات و خطرات ـ مجله موسیقی شمارهٔ ۶۰

میرزا علی‌اکبر اصفهانی نقّاش و خطّاط است که در شیوه ناخنی مهارت داشته و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده:
۱ـ تصویر حضرت علی (ع) به شیوه ناخنی که در چهار گوشه تصویر ناد علی را به خط نستعلیق ناخنی نوشته و رقم دارد. «کمترین بندگان میرزا علی‌اکبر اصفهانی ۱۲۷۶» (هجری قمری)
۲ـ تصویر استادانه یکی از رجال قاجاری با همان شیوه و رقم «میرزا علی‌اکبر تقدیم نمود ۱۳۰۱».

میرزا علی تبریزی نقّاش چیره‌دست عهد شاه تهماسب صفوی و فرزند و شاگرد سلطان محمد تبریزی (محمد عراقی) است. این هنرمند که اصول و فنون نگارگری را در مکتب پدر هنرمندش آموخته و در کتابخانه سلطنتی همکار پدر و سایر هنرمندان آن زمان شده. آثار بسیاری خلق کرده که با همه زیبایی به علت درویشی و افتادگی بر روی آنها رقم و یا تاریخ ننهاده است.
قاضی احمد منشی در کتاب گلستان هنر و مصطفی عالی افتدی در مناقب هنروران، وی را ستوده‌اند و اینان تنها اسناد زندگی وی را در این دوران ارائه داده‌اند. میرزاعلی تبریزی نقّاشی پرکار و هنرآفرین است که آثار بسیارش در کتاب شاهنامه تهماسبی (که بخشی از آن به ایران بازگردانده شده و این شاهنامه در دنیا بنام شاهنامه هوتن شناخته شده) که تاریخ حدود سالهای ۹۳٤ دارد و خمسه نظامی سال ۹٤۷ (که خط شاه محمود نیشابوری است) و نسخه هفت اورنگ مولانا جامی (در موزه فریر گالری واشنگتن است) موجود می‌باشد و بیشتر آثار موجود وی که در موزه و مجموعه‌ها و کتب مختلف است به نوشته استاد کریم‌زاده در کتاب wonders of the age به شماره‌های ۷ـ ۲٦ـ ۲۸ـ ۳۸ ـ ٥٤ ـ ٥۹ ـ ٦۹ ـ ۷۰ ـ ۷۸ ـ ۸۲ ـ ۸٥ و همچنین در کتابهای Royal persian و King's book kings به چاپ رسیده است.
برای توضیح کامل نقّاشی‌ها می‌توانید به کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم به شماره ۱۳۳٦ مراجعه نمایید.

تصویر خسرو پرویز در دربار کار میرزا علی تبریزی (*)

میرزا علی‌خان نقّاش نیمه اول سدهٔ چهاردهم است از آثار او نقّاشی آبرنگ دختر چوپان است که در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران بوده است.

میرزا علی‌رضا مستوفی نقّاش و خطّاط است و در دورهٔ ناصرالدین شاه جزو محاسبان خزانه

عـامره سلطنتی بوده است. در کتاب تذکره خوشنویسان لسان الملک خط نستعلیق و شکسته و نقّاشی وی را ستوده است.

میرزا علی کاشانی نقّاش چهره‌پرداز اهل کاشان است که در ترسیم مجالس رزمی و مذهّبی دست داشته از آثار وی تصویر رنگ روغنی حوادث روز عاشورا است. با رقم و تاریخ «رقم بندهٔ کمترین میرزا علی کاشانی ۱۳۰۰»این‌اثر در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.

میرزا علی مجد منشی نقّاش آبرنگ‌کار و سیاه‌قلمی عهد قاجار است که از منشیان آن روزگار بوده و در تلگراف‌خانه مبارکه تحویل‌دار بوده است. از آثار وی تصویر آبرنگی چهره ابوالقاسم‌خان سرتیپ است در مجموعه آقای کریم‌زاده با رقم «. . . عمل مقرب الحضرت آقا میرزاعلی مجد منشی و تحویلدار تلگراف‌خانهٔ مبارکه ۱۳۰۱» (هجری قمری)

میرزا علی‌نقی شیرازی نقّاش چهره‌پرداز و سیاه‌قلمی مشهور به چینی که در شهر بمبئی ساکن بوده است. یکی از هنرهای وی مصوّر کردن کتب است و از آثار وی در کتابی چاپی محبوب‌القلوب آمده که در سال ۱۳۳۲ هجری قمری در لاهور به چاپ رسیده است.

میرزا علی ولد مشهدی رمضان قصری نجّار و نقّار است و از ساخته‌های او در ورودی بقعهٔ امامزاده رضا در کچل ده میان رود سفلای نور است در سال ۱۰۲۹ هجری قمری.

از آستارا تا استاراباد

میرزا عنایت از نقّاشان سدهٔ نهم و دهم هجری قمری عثمانی است از آثاروی در آلبوم شمارهٔ H2154 موزه توپ قاپوسرای عثمانی با رقم «میرزا عنایت‌بن بیگدلوخان آمده است. در همان آلبوم آثاری نیز از نقّاش دیگری بنام «باشلان قره» دیده می‌شود.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

میرزا غلام از نقّاشان چهره‌پرداز و منظره‌ساز عهد اکبرشاه گورکانی (۹۶۳ ـ ۱۰۱٤ هـ. ق) است و آثار وی در کتاب انوار سهیلی و بوستان سعدی مورخ ۱۰۱٤ با رقم میرزا غلام دیده می‌شود. (کریم‌زاده)

کریم‌زاده

میرزا غلامرضا اصفهانی به غلام‌رضا اصفهانی میرزا مراجعه شود

میرزا غلامرضا شیرازی نوازنده‌ایست شیرازی که در عهد قاجار می‌زیسته وی از شیراز به طهران آمده و مدتی نزد میرزا حسینقلی به آموزش تار پرداخته و نوازندگی خود را تکمیل کرده است.

سرگذشت موسیقی ایران

میرزا قربانعلی از نقّاشان اواخر سدهٔ سیزدهم و اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است. و از آثار وی نقّاشی زیبایی است بر روی بشقابی در زمینه سفید که تصویر گل و کبوتر است و رقم دارد «کار میرزا قربان‌علی پسر میرزا خالق سنه ۱۳۰۱. تصویر این اثر بر روی جلد مجله هنر و مردم شماره ۱۵٦ آمده است.

میرزا کاظم خوشنویس است. و هم‌عهد میرزا غلامرضا. وی اگرچه یکی از شخصیت‌های هنری زمانه خود است. اما مقامی هم‌درجه میرزا

غلامرضا ندارد، از وی قطعات بسیاری باقی مانده است کـه در جـلد اول و دوم مـرقّع رنگـین از انتشارات انجمن خوشنویسان بـه چـاپ رسـیده است.

سیاه مشق میرزا کاظم مجموعه آقای مشعشعی

مـــیرزا کـــوچک اصـــفهانی (مـــحمدقاسم) شکسته‌نویس و از شاگردان بلافصل عـبدالمجـید درویش است. نـــامش محـــمدقاسم است و از خوشنویسان ادامه‌دهنده شیوه عبدالمجـید بـوده و خـود شـاگـردانی تـربیت کـرده است. از آثـار وی قـطعاتی در مـوزه هـنرهای تـزئینی تهـران بوده که یکی از آنها تاریخ ۱۱۹۳ هـجری قـمری دارد.

شکسته نستعلیق میرزا کوچک اصفهانی، کاخ موزه گلستان

میرزاکـوچک وصـال (مـحمدشفیع شـیرازی) خوشنویس و شاعر مشهور قرن سیزدهم هجری قمری است. لقبش میرزاکوچک و تخلّصش وصال می‌باشد. سال تولدش ۱۱۹۷ در شیراز بوده است. وی در دوران جوانی به درویشی روی آورد و در نزد میرزا ابوالقاسم معروف به سکوت راه یـافت. وصال مردی درویش بود که از راه کتابت روزگار می‌گذرانید.

وی یکی از مفاخر فرهنگی ما به حساب می‌آید و وجود او را می‌توان یک حادثه هنری به حساب آورد زیرا میرزاکوچک و شش فرزند هنرمندش، احمد وقار، محمود حکیم، محمد داوری، ابوالقـاسم فرهنگ، اسماعیل توحید و عبدالوهاب یزدانی بـا خط خوش و هنر نقش‌آفرینی و تذهیب بسیاری از کتب ادبی ما را زنده نموده و بسیاری را به دستگاه

چاپ سپردند و موجب اشاعه فرهنگ و ادب ایرانی گشتند.

دیوان میرزا کوچک نزدیک به سی هزار بیت از قصاید و غزلیات، مراثی و ترجیعات و مثنویات می‌باشد. از کارهای دیگر وصال به پایان رساندن کتاب فرهاد و شیرین وحشی بافقی است.

سال وفاتش در شصت و پنج سالگی و در ۱۲۶۲ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

میرزاکوچک همهٔ خطوط به‌ویژه نسخ را نیکو می‌نوشته است. از نمونهٔ آثار باقی مانده وی عبارتند از:

۱ـ یک نسخه کلیات سعدی به قلم نستعلیق که تاریخ ۱۲٤۵ هجری قمری دارد در کتابخانه مجلس شورای تهران.

۲ـ یک نسخه اوصاف الاشراف به خط نستعلیق خواجه نصیر با تاریخ ۱۲۲۹ در همان کتابخانه.

۳ـ یک نسخه ادعیه با قلم نسخ و نستعلیق در کتابخانه کاخ موزه گلستان.

٤ـ دفتر اول مثنوی مولانا که به دستور فتحعلی‌شاه نوشته و تاریخ ۱۲٤٦ دارد در کتابخانهٔ حاج سیدنصرالله تقوی، تهران.

۵ـ یک نسخه منتخب حدیقةالحقیقه سنائی با تاریخ جمادی‌الاول ۱۲۵۵ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

٦ـ یک رقعه از یک مرقّع به خط نسخ و تاریخ ۱۲۵۹ در کتابخانهٔ مجلس

۷ـ یک قطعه نسخ و رقاع در مجموعه مهدی بیانی

۸ـ سورهٔ یس و فتح و ادعیه، مذهّب مزیّن و خط نسخ که برای ظل‌السلطان نوشته شده و تاریخ ۱۲۵٤ دارد در مجموعه دکتر مهدوی

۹ـ یک رقعه نسخ با تاریخ ۱۲۵٤ در مجموعه مهدی بیانی

۱۰ـ یک رقعه نسخ دیگر در همان مجموعه

۱۱ـ پنج قطعه از مرقّع به خط نستعلیق و رقم و تاریخهای «حرره محمد شفیع ۱۲۳۸» «میرزا کوچک» و «مشقه میرزا کوچک ۱۲٤۵» و حرّره العبد میرزاکوچک ۱۲٤٦» و مشق بیچاره میرزا کوچک ۱۲٤۵» در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

۱۲ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و تاریخ ۱۲۳۸ در همان کتابخانه

۱۳ـ یک‌مرقّع هجده صفحه‌ای مذهّب به خط نسخ و تاریخهای مختلف در کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار

۱٤ـ سه رقعه از مرقّع نسخ در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان

۱۵ـ یک رقعه از مرقّع با تاریخ ۱۲٤٦ در همان کتابخانه

۱٦ـ دو رقعه نسخ با تاریخهای ۱۲۵۲ و ۱۲٤٦ در کتابخانه ملی

۱۷ـ شش رقعه نسخ از یک مرقّع ٤۳ رقعه‌ای در همان کتابخانه

۱۸ـ یک قطعه نسخ با تاریخ ۱۲۵۵ از مرقّع شمارهٔ ۱۲ کتابخانهٔ آستانهٔ قدس رضوی

۱۹ـ یک قطعه نسخ به تاریخ ۱۲٤۳ در کتابخانه ملی

۲۰ـ قرآن وزیری بزرگ به خط نسخ و رقاع جلد روغنی در کتابخانه مجلس شورا

۲۱ـ قرآن نیم ورقی، جلد روغنی دو صفحه اول متن و حاشیه مذهّب مرصّع و تاریخ ۱۲۵٤ در کتابخانهٔ موزه گلستان

۲۲ـ دو رقعه از مرقّع به خط ثلث و نسخ و نستعلیق و شکسته و تاریخ ۱۲٤٦ در کتابخانهٔ موزهٔ گلستان

۲۳ـ دعای احتجاب به خط نسخ و سرلوحه مذهّب با تاریخ ۱۲۵۹ و آخر به خط نستعلیق در کتابخانه مجلس شورا

۲٤ـ تعلیقات نماز با سرلوح مرصّع و خط نسخ و نستعلیق و تاریخ ۱۲٤۵ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان

۲۵ـ یک رقعه از مرقّع به خط نسخ و تاریخ ۱۲٤۳

در همان کتابخانه
۲۶ـ یک نسخهٔ دیگر تعلیقات نماز به خط نستعلیق در همان کتابخانه
۲۷ـ ادعیه نیم ورقی جلد روغنی و سرلوح مرصّع به خط نسخ و نستعلیق و تاریخ ۱۲۴۳ در همان کتابخانه
۲۸ـ یک رقعه از یک مرقّع به خط نسخ و تاریخ ۱۲۵۸ در کتابخانه مجلس شورا
۲۹ـ ۵ رقعه از مرقّع به خط نسخ و تاریخ ۱۲۵۸ در همان کتابخانه
۳۰ـ یک قطعه نسخ و رقاع با تاریخ ۱۲۴۳ در مجموعهٔ مهدی بیانی

خط نسخ چلیپای میرزاکوچک وصال

۳۱ـ قرآن نیم ورقی جلد روغنی، شش صفحه اول متن و حاشیه مذهّب و مرصّع با خط نسخ و تاریخ ۱۲۵۵ در کتابخانه ملک
۳۲ـ قطعات متفرق بسیار به خط نستعلیق و تاریخ‌ها و رقمهای مختلف در کتابخانه‌ها و مجموعه‌های کاخ موزه گلستان، کتابخانهٔ ملی، مجلس شورا، مهندس عباس مزدا، امیرالکتاب، حاج حسین آقا نخجوانی، بانو ملکهٔ بیانی و زنده یاد مهدی بیانی و غیره است. استاد بیانی در کتاب خود شرح کاملی از وی آورده است.

میرزا محمد نقّاش و شاعر و نقال است و در قرن یازدهم هجری قمری می‌زیسته.
تذکرهٔ نصرآبادی

میرزا محمد از نقّاشان عهد کریم‌خان زند است، و نام وی در کتاب رستم‌التواریخ در ردیف آقا صادق و آقا زمان آمده است.

میرزا محمد نقّاش و خطّاط و تذهیب‌کار و ابری‌ساز است. از آثار دیده شدهٔ وی که ابری‌سازی آنرا به نقل از استاد کریم‌زاده به شیوه آقا میرزا ابوطالب مدرس عمل آورده، قلمدان تذهیبی و ابری است، با اشعاری در کناره و رقم «صنعه میرزامحمد ۱۲۸۰» (هجری قمری)

میرزا مِحمدابراهیم قمی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه نسخ تذهیب با تاریخ ۱۱۰۲ هجری‌قمری در موزه‌رضا عباسی‌موجود است. این اثر به شماره ۱۴۳ و فهرست آثار موزه آمده است.

میرزا محمد اصفهانی از نقّاشان اهل اصفهان و کتابخانه شاه‌تهماسب صفوی (۹۳۰ ـ ۹۸۴ هـ. ق) است، به روایتی او را شاگرد استاد عبدالعزیز دانسته‌اند و از آثار منسوب به او در شاهنامه تهماسبی می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

میرزا محمد تبریزی از تذهیب‌کاران سدهٔ دهم است. از آثار دیده شده وی تذهیب و تشعیر یکی از آثار بهزاد سلطانی است، که این اثر در موزه اسلامی اورشلیم می‌باشد و تصویر آن در کاتالوگ موزه به چاپ رسیده و رقم دارد: «ذهبه میرزا محمد تبریزی» این تصویر به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.

میرزا محمدالحسینی نقّاش و نگارگر چهره‌پرداز و منظره‌ساز است که به نظر استاد کریم‌زاده شیوه استاد محمدی و رضا عباسی داشته است. از آثار دیده شده وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر یک مجلس بزم و پایکوبی با رقم و تاریخ «راقمه میرزا محمدالحسینی ۱۰۱۲» این اثر در گالری آرت واشنگتن است.

کار میرزا محمد الحسینی گالری آرت واشنگتن (*)

۲ـ تصویر زن زیبائی که دراز کشیده و کودک خود را شیر می‌دهد و اشعاری در حاشیه اثر نوشته شده و رقم دارد. «راقمه میرزا محمد الحسینی»

میرزا محمد شبیه‌ساز شیرازی نگارگر گمنام شیرازی در سدهٔ سیزدهم هجری قمری است. به نوشتهٔ استاد کریم‌زاده از این نقّاش اثری دیده نشده ولی چون فرزندی خطّاط بنام علی‌بابا دارد نامش در رقم او آمده است. علی بابا شش دفتر مثنوی را کتابت نموده در پایان کتاب ترقیم کرده است. «. . . علی ید احقر الکتاب علی‌بابا ابن مرحوم میرزا محمد شبیه‌ساز شیرازی، فی سنهٔ ۱۲۵۵» (هجری قمری)

میرزا محمد کاشی‌پز کاشی تراش و کاشی کار است و از آثار او کاشیکاری مسجد حکیم اصفهان است که تاریخ ۱۰۸۵ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

میرزا محمدگلپایگانی خوشنویس سده سیزدهم است و از آثار وی یک نسخه سرمشق با تاریخ ۱۲۶۷ هجری قمری در موزه رضا عباسی می‌باشد. این اثر به شماره ۱۴۶ در فهرست آثار موزه آمده است.

میرزا محمد نامی کمانچه‌ای از نوازندگان دربار شاه‌عباس صفوی است.

زندگی شاه‌عباس ـ نصرالله فلسفی

میرزا محمود وزیر خوشنویس و نوازنده تار و سه‌تار است و در عهد ناصرالدین‌شاه می‌زیسته است. البته میرزا محمود خوشنویسی خود را آشکار و موسیقی و نوازندگی خود را پنهان می‌کرده است.

زندگانی من عبدالله مستوفی ـ سرگذشت موسیقی ایران

میرزا مذهّب تبریزی تذهیب‌کار ساکن عثمانی است. در مناقب هنروران مصطفی عالی افندی از وی یاد کرده و او را شاگرد هنرمند محبعلی تبریزی که خود از شاگردان حسن بغدادی مذهّب مشهور سدهٔ دهم هجری قمری است دانسته است.

میرزا مهدی خطّاط و قطّاع بوده و از وی قطعه‌ای به خط نستعلیق قطّاعی شده در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران با تاریخ ۱۳۲۵ هـ. ق بوده است.

میرزا مهدی کاشانی خوشنویس عهد ناصرالدین‌شاه قاجار است. انواع خطوط را می‌نوشته و از آثار او قطعه‌ای نستعلیق است. در مجموعه استاد ادیب برومند.

میرزا مهدی مذهّب شیرازی تذهب‌کار و نگارگر اوایل عهد ناصرالدین‌شاه است و از آثار دیده شدهٔ او تذهیب و شاید نگارگری و جلدسازی یک نسخه شاهنامه نفیسی است که در کتابخانه مجلس شورا می‌باشد و تاریخ ۱۲۶۸ هجری قمری دارد با رقم «عمل کمترین میرزامهدی»

میرزا مهدی نقّاش شیرازی نقّاش رنگ روغنی مجالس مذهّبی است و از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده تابلوی بزرگی است از وقایع روز عاشور با رقم «عمل کمترین میرزامهدی نقّاش شیرازی ۱۲۸۸» (هجری قمری)

میرجملهٔ کاتب کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او تحفةالاحرار جامی‌است. در کتابخانه‌ملک‌به شماره ۵۹۵۳ به خط نستعلیق و تاریخ رجب ۹۸۳ هجری قمری

فهرست کتابهای خطی کتابخانه ملک

میرزینل (میر زین‌العابدین) از نقّاشان عهد شاه تهماسب صفوی است و از شاگردان میر مصور. به نوشته اسکندر بیک ترکمان در عالم آرای عباسی (به سال ۱۰۱۰) میر زین‌العابدین استاد نقّاشی شاه تهماسب بوده است، از آثار دیده شده وی دو تصویر در شاهنامه است در گالری کل ناقی لندن که عکس رنگی آن در کالوگ موزه به چاپ رسیده و استاد کریم‌زاده آنها را توضیح داده است. دیگر از آثارش تذهیب و تشعیر یک نسخه شاهنامه‌ایست که در موزه چستر بیتی مضبوط است.

میرساوجی (جواهر رقم) خوشنویس است و میرزا صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از شاگردان میرعماد دانسته است. به گواهی میرزا سنگلاخ به جواهر رقم مشهور بوده است. در کتابخانه کاخ موزه گلستان قطعه خطی بنام جواهر رقم موجود است که باید از وی باشد.

خط جلیپای جواهر رقم (میر ساوجی)

میرسعید در جلدسازی و نقشبندی استاد بوده و شعر می‌سروده و فغانی تخلّص داشته است. از هنرمندان دوران تیموری و درگاه علیشیر نوایی بوده است.

مجالس النفایس

میرسعید افغانی هروی صحاف و جلدساز بوده است.

صحافی سنتی

میرسید خوشنویس است و به خط وی قطعه‌ای در مرقّع امیرغیب بیک در خزینه اوقاف استانبول موجود است که تاریخ ۹۵٤ هجری قمری دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

میرسیدعلی (نادرالملک همایون شاهی) نقّاش مشهور و سحرآفرین سدهٔ دهم هجری قمری است وی شعر می‌گفته و «جدایی» تخلّص داشته است. میر سیدعلی فرزند برومند میر مصور ترمذی از مشاهیر هنر عهد شاه‌تهماسب صفوی است (۹۳۰ ـ ۹۸٤ هـ. ق) دربارهٔ میرسیدعلی و هنرش کتب آن زمان و تذکره‌ها بسیار نوشته‌اند. در آیین اکبری که بسال ۱۱۰۰ هجری قمری تألیف شده و اکنون در مجموعه استاد کریم‌زاده است آمده که «سیدعلی پور میرمصور در تبریز نشو و نما یافت و به شاهنشاهی پرورش و در تصویر سرآمد شد. در نفائس‌المآثر درباره اصل و هنر وی سخن گفته و دوست محمد هروی در دیباچه مرقّع خود نیز از او یاد کرده است. از آنچه برمی‌آید اینکه وی در ترمذ متولد شده و همراه پدر به تبریز آمده و دورهٔ صباوت و نوجوانی را در این شهر گذرانده، و پس از آموزش اولیه نقّاشی با سایر نگارگران آشنا شده و کم کم به رموز نقّاشی مسلط گردیده و بالاخره به کتابخانه پرغنای شاه تهماسبی راه یافته و در جمع مصوران سلطنتی جای گرفته است. استاد اولیه او را می‌توان پدر هنرمندش دانست که همایون پادشاه برای بدست آوردنش هزار تومان پیش‌کش شاه تهماسب صفوی کرده است. میر سیدعلی در خدمت پدرش و در کتابخانهٔ شاهی مشغول بوده است، اما گویا شاه توجهی بدو نداشته در نتیجه میرمصور عریضه‌ای می‌نویسد و در این عریضه که به تصویر میرمصور (پیرمردی در حدود هفتاد) مزیّن شده عرضه می‌دارد که این غلامزاده مدتی است در کتابخانهٔ سلطنتی مشغول است. اما عدم توجه شاه به وی موجب می‌گردد که با توجه به عشق همایون گورکانی به هنر ایرانی و بویژه میرمصور، سیدعلی و عبدالصمد شیرین‌قلم و گروهی دیگر از هنرمندان چون مولانا فارسی ـ استاد یوسف ـ دولت مصور ـ درویش محمد ـ قاسم مذهّب، استاد یونس زرگر و فخر صحّاف در سال ۹۵۵ هجری قمری بدون اجازه شاه صفوی راهی دربار همایون شوند. آنان در سال ۹۵٦ به خدمت شاه گورکانی می‌رسند، و در کتابخانه دربار وی مشغول می‌شوند و به زودی میر سیدعلی بعنوان رئیس این کتاب‌خانه برگزیده می‌شود و به لقب نادرالملک همایون شاهی مفتخر می‌گردد و آنقدر مورد توجه شاه قرار می‌گیرد که همایون در نامه‌ای که به رشیدخان پادشاه کاشغر می‌نویسد. (این نامه توسط احمد سهیلی در شماره ٤ سال هجدهم مجله ارمغان به چاپ رسیده) که استاد میر سیدعلی در یک برنج میدان چوگان ساخته و بر سر هر برنج دو سوار بیتیٰ شعر. و چنین بوده که بسیاری از کتب زمانه و تذکره‌های پس از وی درباره‌اش قلم‌فرسایی کرده‌اند از آنجمله، آئین اکبری، اکبرنامه ابوالفضل علامی، منتخب التواریخ عبدالقادر بدائونی و نفائس المآثر میرعلاء الدوله سیفی حسنی قزوینی و عرفات العاشقین تقی‌الدین اوحدی و مقدمه امیر غیب بیک نوشته احمد الحسینی، دیباچه دوست محمد هروی، علاوه بر اینها استاد کریم‌زاده در احوال و آثار نقّاشان قدیم نیز تحقیق داهیانه و روشنگرانه‌ای در مورد میرسیدعلی و پدرش میرمصور کرده‌اند. از آثار

بسیار گرانبها سیدعلی سرپرستی گروه نقّاشان نسخه امیر حمزه است که در «وصف این اثر قلم‌فرسایی‌ها کرده‌اند و آنرا شانزده یا دوازده جلد دانسته که تا جلد چهارم آن که هفت سال طول کشیده میر سیدعلی رئیس هنرمندان بوده و خود آثاری بوجود آورده است، از این کتاب عظیم اکنون ۱۵٤ قطعه از نقّاشی‌هایش در موزه‌های مختلف موجود است که از آنها ٦۱ قطعه در موزه ملی وین می‌باشد.

از آثار این استاد جلد روغنی دیوان امیر علیشیر نوایی است در بریتیش میوزیوم که تصویر جوانی شاه تهماسب برآن نقش بسته و رقم دارد «عمل بنده درگاه سیدعلی نقّاش» که به زعم استاد کریم‌زاده کسی جز میر سیدعلی نمی‌تواند باشد.

خطاط جوان، اثر میر سید علی (*)

در مورد طبع شعر میر سیدعلی تذکره‌ها بسیار نوشته و تخلّص وی را جدائی ذکر کرده‌اند. اما تاکنون شعری با این تخلّص دیده نشده است. اما اشعار پراکنده‌ای از وی موجود است. در نمایشگاه بریتیش میوزیوم حدود ده اثر از سیدعلی به نمایش گذارده شده و در کتاب پروفسور پوپ یک اثر وی به چاپ رسیده است. آثار بسیاری در کتب آن زمان از وی باقی است.

از شاگردان وی می‌توان اکبرشاه، دسونته، شیخ حسین و شیخ علی و شیخ هاطم (حاتم) ولد شیخ بهلول چشتی را نام برد.

از آثار دیگر سید میرعلی، نقّاشی‌هایی است که در شاهنامه هاتون (شاه تهماسبی) موجود است. و این آثار در نمایشگاه به نمایش درآمده است. لازم به تذکر است که در اینجا نیز به معرفی شاهنامه‌ای که در جهان بنام هاتون مشهور شده است بپردازم. زیرا این شاهنامه که یکی از زیباترین و کمیاب‌ترین آثار هنر ایرانی است. به دستور شاه اسماعیل برای تهماسب‌میرزا ساخته شده. اما از آنجا که عمر شاه اسماعیل در اتمام آن به کفاف نرسید بقیه آن در زمان شاه تهماسب کامل شد و بنام شاهنامه تهماسبی مشهور گردید. این شاهنامه بعداً در اختیار سلطان سلیم قرار گرفت و در سال ۱۹۰۳ میلادی در پاریس به نمایش درآمد و جزو مجموعه بارون دور چیلد محسوب شد. و سپس در مالکیت شخصی به نام هوتن قرار گرفت. این شخص علاوه بر اینکه در نمایش‌گاه‌های مختلف تصاویر آن را به نمایش گذارد و بخشی از آنرا که شامل ۷۸ نگاره از ۲۵۸ نگاره آن بود به موزه متروپلی‌تن هدیه نمود و از آنجا که در آن موزه بنام وی ثبت گردید به شاهنامه هوتن مشهور شد. بقیهٔ این شاهنامه در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی پراکنده گردید و تعداد ۱٤ قطعهٔ آن در اکتبر ۱۹۸۸ در حراج کریستی لندن به‌فروش رسید. آنچه از این کتاب در اختیار موزه متروپلی‌تن بود در سال ۱۳۷٤ شمسی با دو اثر نقّاش مدرنیست

آمریکایی کومینگ معاوضه و به ایران بازگردانده شد و اکنون در اختیار میراث فرهنگی است.
بطور کلی آنچه از آثار میر سید علی در نمایشگاه بریتیش میوزیوم به نمایش درآمده و استاد کریم‌زاده به رؤیت آنها موفق شده و در کتاب خود شرح کامل آنرا نوشته است عبارتند از:
۱ـ شکار بهرام گور همراه روزبه و همراهان در شاهنامه تهماسبی، عکس رنگی این اثر در کتاب G Kings Book of King به چاپ رسیده است.
۲ـ رزم خسرو با بهرام چوبین در خمسه نظامی شاه تهماسبی متعلق به فوگ آرت میوزیوم
۳ـ دید و بازدید ریش سفیدان فبیله‌ها در همان خمسه از لیلی و مجنون
٤ـ شکار کردن رستم پهلوانی در شاهنامه تهماسبی منسوب به میر سید علی

مجنون در بارگاه لیلی (*)

۵ـ تصویر مجلسی پرازدحام که از آثار خوب منسوب به استاد است در همان خمسه
٦ـ تصویر خطّاطی جوان (تصویر)
۷ـ تصویر مجنون عاشق زنجیر بر گردن بر درگاه خیمه لیلی متعلق به همان خمسه
۸ـ تصویر بارگاه تیمور در کتاب آیین اکبری متعلق به مجموعه استاد کریم‌زاده
۹ـ تصویر کشتن گاوی توسط ضحاک در شاهنامه تهماسبی این اثر را بعضی هنرشناسان از کارهای سلطان محمد دانسته‌اند.
۱۰ـ تصویر مجمع روحانیون
۱۱ـ تصویر شکارگاه شاه تهماسب که این اثر در کتاب پروفسور پوپ به چاپ رسیده است.
۱۲ـ جلد بسیار زیبای دیوان امیر علیشیرنوایی بارقم «عمل بنده درگاه سیدی علی نقّاش» در بریتیش میوزیوم
۱۳ـ تصویر جوان صفوی که به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است.
۱٤ـ علاوه بر آثار ذکر شده کار عظیم وی روی کتاب قصه امیر حمزه و سرپرستی نقّاشان می‌باشد.

میر سیدمحمد اصفهانی نقّاش جانورساز و پرنده‌نگار اواخر سدهٔ یازدهم هجری قری اهل اصفهان است و از آثار دیده شده وی عبارتند از:
۱ـ تصویر اژدهای قوی هیکلی که بنظر استاد کریم‌زاده در شیوه میرکی است با رقم «عمل بنده درگاه فلک بارگاه نواب‌خان احمد الحسینی ـ میر سیدمحمد نقّاش».
این اثر در نمایشگاه هنر اسلامی شهر لندن به نمایش درآمده است.
۲ـ تصویر پرندهٔ زیبایی با رقم « عمل بنده درگاه خان محمدالحسینی ـ میر سیدمحمد نقّاش اصفهانی، این اثر در حراج سایتی ۱۹۷۷ لندن به فروش رفته است.

میرشکار (الله‌وردی) از رجال و امرای صفوی است که شغل میرشکاری داشته و در اوقات فراغت به نقّاشی و نگارگری می‌پرداخته و در این هنر مهارت داشته است. از آثار این نقّاش یک تک‌چهره با رقم «رقم مصاحبی اللهوردی میرشکار در مجموعه آقای استاد ادیب برومند است. اثر دیگر بدون رقم را استاد کریم‌زاده در کلناقی لندن دیده‌اند که تصویر باز شکاری و شکارچیان است و آن را از آثار این میرشکار محسوب داشته‌اند.

میرشکوی صحاف شیرازی و از سادات شیراز بوده که در دوران صفوی و در قرن دهم زندگی می‌کرده و شغلش صحّافی و لاجورد شویی بوده و از موسیق اطلاعاتی داشته و ساز می‌نواخته است. وی از شعرای آن دوران صفوی است.

میرشیخ پورانی خوشنویس است و از خاندان پورانی. وی در خط نسخ و نستعلیق استاد بوده و به شیوه میرعلی هروی می‌نوشته است. از نمونه آثار وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان و فهرست خوشنویسان قرن دهم:

۱ـ پنج قطعه از مرقّع بهرام میرزا با رقمها و تاریخ «مشقه میرشخی الپورانی غفر ذنوبه ۹۳۹» و «میرشیخ الپورانی» و «عبدکم میر شیخ پورانی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول

۲ـ چهار قطعه در سه مرقّع و بعضی به قلم نسخ در همان کتابخانه

۳ـ دو قطعه از مرقّع سیداحمد مشهدی در همان کتابخانه

٤ـ یک قطعه از مرقّع که یک رباعی و یک توضیح مطایبه است در کتابخانهٔ روان کوشکوی استانبول

۵ـ یک نسخه احادیث الثلاثیات، امام بخاری که به شماره ردیف ۱۱ به شماره دفتر ۳۲۲۸/۲ نسخ در کتابخانه تبریز می‌باشد. این نسخه رقم میرشیخ‌بن نورالدین محمد پورانی دارد و تاریخ آن ۹٤۰ هجری قمری است.

٦ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «مشقّه العبد میرشیخ الپورانی سنهٔ ۹٦۸» در کتابخانه آستان قدس مشهد

میر صدرالدین محمد خطّاط، نقّاش، وصال و موسیق‌دان است، و در گلستان هنر که معرفی‌اش کرده او را از شاگردان مالک دیلمی دانسته است.

میر صوفی یزدی تصنیف‌ساز عهد صفوی است که در یزد می‌زیسته است.

تذکرهٔ نصرآبادی

میر عبدالصمد عطایی کاشانی از نقّاشان اهل کاشان است که به نوشتهٔ مؤلف احوال و آثار نقّاشان در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته اما اثری از وی مشاهده نشده.

میر عبدالقادر قدیمی‌ترین نقّاش قهوه‌خانه‌ایست. از آثار دیده شدهٔ وی به نوشته استاد کریم‌زاده، تصویر وقایع روز عاشوراست با رقم «میر عبدالقادر سنهٔ ۱۲۰۲»

میر عبدالقادر حسینی شیرازی نگاه کنید به عبدالقادر حسینی شیرازی

میرعبدالحسین خوشنویس است و خط نسخ و نستعلیق را خوش می‌نویسد، و در زمان تألیف تذکره نصرآبادی در قید حیات بوده است. نصرآبادی می‌نویسد مدارش به کتابت قرآن و صحیفه است. مدتی از کاشان به اصفهان آمده اما به علت عدم توجه به کاشان بازگشته است.

میر عبداللطیف قزوینی از نقّاشان ایرانی است که به هند رفته و در دربار همایون‌شاه راه یافته و هنر وی مورد توجه پادشاه گورکانی بوده است، از آثار وی دیده نشده است.

برگی از مرقع گلشن به خط نستعلیق (چلیپا)
کتابت میر علی هروی (نیمه اول قرن دهم)

مینیاتور کار استاد حسین بهذاد (معاصر)

میرعضد تذهیب‌کار چیره‌دست عهد بهزاد است و از آثاروی تذهیب یک نسخه ظنزنامه تیموری در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که خط آن را سلطان‌محمد نور نوشته و نقّاشی‌اش کار استاد بهزاد است و رقم دارد «کتبه سلطان محمد نور و ذهبه میرعضد و صوره بهزاد ۹۳۵، مصطفی عالی افندی در مناقب هنروران او را اهل بخارا دانسته است.

میرعلی بنّا و کتیبه‌نگار است و از آثار او کتیبهٔ سردر مسجد سرو شفادران روستای برا آن اصفهان است که تاریخ ۹۷۶ هجری قمری دارد.
گنجینه آثار تاریخی اصفهان

میرعلی باید او را از خوشنویسان اواخر قرن دهم هجری قمری و اوایل قرن یازدهم محسوب نمود، آنچه باید متذکر شوم اینکه وی بعد از زمانهٔ میرعلی می‌زیسته و آثارش فقط بارقم میرعلی است و القابی ندارد بنابراین به نظر می‌رسد که شخص دیگری باشد. از آثار خطوط وی عبارتند از:
۱ـ سلسلة‌الذهب جامی در بنیاد کورکیان نیویورک به شماره R1156 با ۲ مینیاتور به خط نستعلیق و رقم میرعلی و تاریخ ۹۷۰ هجری قمری (فهرست نسخه‌های خطی)
۲ـ کلیات سنایی مشهدی در کتابخانه مجلس به شمارهٔ ۲۳۹۰ که نسخه‌ایست نفیس به خط نستعلیق و رقم میرعلی و تاریخ ۱۰۰۶ هجری قمری
۳ـ خمسه نظامی به خط نستعلیق با ٤ مینیاتور که از ۳۸٤ برگ ۳۲ برگ آن به خط باباشاه اصفهانی است و رقم میرعلی و تاریخ ۹۷۹ هجری قمری دارد این نسخه در کتابخانه بادالیان اکسفورد می‌باشد. (فهرست)
٤ـ دو نسخه دیوان امیرشاهی سبزواری در کتابخانه مدرسه سپهسالار به شماره‌های ٤۲۱ و ٤۵۷ به خط نستعلیق و رقم میرعلی بدون تاریخ.
۵ـ دکتر بیانی یک نسخه بوستان سعدی را در کتابخانه کاخ موزه گلستان به وی نسبت می‌دهد.

میرعلی تبریزی بزرگترین خوشنویس عصر امیر تیمور گورکانی و پسرش شاهرخ تیموری و مشهورترین خوشنویس ایرانی است زیرا وی را واضع خط نستعلیق می‌دانند و تذکره‌ها بسیار دربارهٔ او قلم‌فرسایی کرده و مورد ستایش بسیاری از استادان این هنر است. مجالس المؤمنین اورا مردی فاضل می‌داند و در مرآة‌العالم او را از دانایان ادب و دانش به حساب آورده و بعضی او را حافظ قرآن دانسته‌اند و سلطان علی مشهدی دربارهٔ او شعر سروده است.

خط پاکش چو شعر او موزون
هست تعریف او ز حد بیرون

میرزا سنگلاخ هفت قلم را به او نسبت می‌دهد و می‌گوید از ترکیب خط «نسخ» و تعلیق خط جدید نستعلیق را به وجود آورد. صاحب خلاصة‌التواریخ می‌گوید او جمیع خطوط را منسوخ نمود.
میرعلی هروی در رسالهٔ «مداد الخط» خود گوید: که وی این خط را ابداع کرد و در گلستان هنر آمده است که وی خط نستعلیق را وضع نمود و به پسر خود تعلیم داد و سلطانعلی مشهدی در منظومهٔ خود می‌گوید:

نسخ و تعلیق اگر خفی و جلی است
واضع اصل، خواجه میرعلی است
تا که بوده است عالم و آدم
هرگز این خط نبوده در عالم
وضع فرموده او ز ذهن دقیق
از خط نسخ و از خط تعلیق

جعفر تبریزی بایسنغری او را واضع الاصل خوانده و در قطعه‌ای که اکنون در کتابخانهٔ موزهٔ گلستان موجود است نوشته است:
«کتبه العبد المذنب جعفر الکاتب علی طریق‌الاصل علی‌بن حسن السلطانی» بعضی می‌گویند این خط وجود داشته اما میرعلی آنرا تکمیل نموده و قواعدی برای آن به‌وجود آورده است. در هر صورت خط نستعلیق و شکسته تعلیق وجود داشته و میرعلی با ابتکار خود از ترکیب خط نسخ

با آن، خطی را شکل بخشیده و قاعده داده که در ابتدا نسخ و تعلیق خوانده می‌شده و کم‌کم بنام نستعلیق نامیده شده و این خط یکی از اصیل‌ترین خطوط ایرانی است که به حق می‌توان آنرا عروس خطوط اسلامی نامید. زیرا به عقیدهٔ هنرشناسان و اهل فن یکی از ظریف‌ترین و دقیق‌ترین هنرهای ایرانی است که جلوه و جلای همهٔ هنرهای این آب و خاک را از شیوایی و زیبایی و اصول و قواعد و ذوق و سلیقه و صفا و ترکیب و کرسی و سطح و دور و دایر و صعود و نزول در خودبه یکجا ارائه می‌دهد. علاوه بر آنکه جلوه‌های معماری، و هنرهای تزئینی و موسیقی را نیز با خود دارد.

آنچه مسلم است اینکه خط نستعلیق به یکباره وضع نشده و جلوه‌های آن در آثار متقدمین وجود داشته و اقلامی از خط نستعلیق مشابه نستعلیق قبلاً مشاهده شده است که کم‌کم شکل گرفته و میرعلی تبریزی از این اشکال شکلی زیبا و اصولی مشخص عرضه داشته است. بنابراین عنوان واضع به او داده‌اند.

از آثار میرعلی تبریزی آنچه را مسلم می‌توان به او نسبت داد و استاد مهدی بیانی شرح کاملی از وی نوشته است عبارتند از:

۱ـ یک مرقّع دوازده رقعه‌ای، مناجات حضرت علی‌بن ابی‌طالب با ترجمه فارسی با رقم «فقیر میرعلی» که مربوط به میرعلی هروی نمی‌شود در کتابخانهٔ موزهٔ گلستان

۲ـ یک نسخه خمسهٔ نظامی و امیر خسرو دهلوی (در متن حاشیه) که تاریخ ۸۲٤ دارد بدون اینکه رقم میر یا تبریزی را داشته باشد اما می‌توان آنرا به میرعلی‌تبریزی نسبت داد. در کتابخانه ملی تهران.

۳ـ یک نسخه کلیات سعدی در یک مجموعه شخصی که تاریخ شعبان ۸٤۰ دارد و در آخر نسخه قصیده‌ایست که مادح و ممدوح آن علی است و با وجود نسبت شاعری و تاریخ کتابت می‌توان این علی را همان میرعلی تبریزی دانست.

٤ـ یک نسخه بوستان سعدی که در سال ۱۹۳۵ میلادی در لندن به چاپ رسیده و بنا به شرحی که در همان کتاب آمده این نسخه بوستان مصور به خط میرعلی تبریزی است که به سال ۷۷۹ برای تقدیم به امیرتیمور کتابت شده است.

۵ـ یک نسخه از مثنویهای همای و همایون، کمال‌نامه، روضة‌الانوار خواجوی کرمانی که زمانی متعلّق به کتابخانه بهرام میرزا صفوی فرزند شاه اسماعیل بوده و اکنون در کتابخانهٔ موزه بریتانیا است، این نسخه تاریخ بیست هشتم جمادی‌الاول ۷۹۸ دارد با رقم «علی یدالعبد الضعیف اضعف‌الناس میرعلی‌بن الیاس التبریزی الباورچی غفرالله ذنوبهما و مستر عیوبهما» که البته اگر مستقیماً میرعلی تبریزی آمده است، اما نام پدرش را الیاس ذکر کرده در حالیکه میرعلی او را فرزند حسن می‌داند و این خود کمی شک برانگیز است.

٦ـ نسخه‌ای از دیوان جلایر با تاریخ ۸۰۵ و رقم میرعلی که متعلّق به یک سویسی بنام یاکوب هیرش (Yacoob Hirsch) که استاد مهدی بیانی آنرا دیده و خط او را کاملاً شبیه به مثنویات خواجوی کرمانی می‌داند که اگر آنها را از میرعلی بدانیم این نیز از میرعلی خواهد بود.

۷ـ تنها قطعه‌ای که به نظر مهدی بیانی در انتساب آن به میرعلی هیچ شکی در آن نیست و رقم کامل «میرعلی کاتب تبریزی» در آن ذکر شده قطعه شعری استِ که شاید سرودهٔ خود میرعلی باشد و چنین است:

روزی به دست خویش گرفتم من آینه
در وی نشان مرگ بدیدم معاینه
مویم سفید گشته و تن لاغر و ضعیف
فی‌الحال بر زمین زدم از قهر آینه
آیینه گفت قهر تو بر من چنین چراست
ناچار هرکه زاد بمیرد هرآینه

که در مجموعهٔ مهدی بیانی می‌باشد

۸ـ قطعه خطی نستعلیق از آثار وی نیز در موزه هنرهای تزئینی بود که عین همان مضمون قطعه

خط مجموعه دکتر بیانی را دارد. (تصویر)
آنچه مسلم است آثار بسیاری از وی هنوز شناخته نشده.
به نوشته میرزا سنگلاخ میرعلی تبریزی عمری طولانی داشته و سپهر مرگ وی را به سال ۸۵۰ هجری قمری ذکر کرده است.

خط میرعلی تبریزی موزه هنرهای تزئینی

میرعلی حسینی از خوشنویسان سدهٔ دهم است، که احتمالاً در جوانی محضر و یا دوره استاد بزرگ نستعلیق میرعلی هروی را دریافته است. آنچه در این باره باید یادآوری شود اینکه که در اواخر سدهٔ دهم و پس از میرعلی هروی (متوفی ۹۵۱ هجری قمری) آثاری با رقم میرعلی، میرعلی حسینی، میرعلی کاتب‌السلطانی دیده شده که زنده‌یاد مهدی بیانی، آنها را با نام میرعلی حسینی و میرعلی هروی آورده است و نگارنده با توجه به رقمی که در آثار آورده‌اند از یکدیگر تفکیک نموده‌ام و در نام این خوشنویس صرفاً به کنیهٔ او (حسینی) توجه داشته‌ام از آثار میرعلی حسینی.
۱ـ قطعه‌ای از مرقّع به قلم دو دانگ و کتابت خیلی عالی با رقم «کتبه العبد الاحقر الافقر علی‌الحسینی الکاتب غفرله» در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول.
۲ـ قطعه‌ای دیگر در مرقّع به قلم دو دانگ و کتابت خوش با رقم و تاریخ «فی شهور سنة سبع و ثمانین وتسعمائة میرعلی الحسینی در کتابخانهٔ روان کوشکو استانبول.
۳ـ یک قطعه از مرقّع، به قلم دو دانگ جلی عالی با رقم و تاریخ «مشقه العبد المذنب الحقیر، علی‌الحسینی غفرالله ذنوبهما و ستر عیوبهما تحریراً فی سنة ۱۰۰۱ در همان کتابخانه.

به نقل از احوال و آثار مهدی بیانی ش ۶۴۳ ج ۲

میرعلی‌سلطانی – به علی سلطانی میر مراجعه شود.

میرعلی شیرازی خوشنویس قرن سیزدهم و به خط وی خط ترجمهٔ قرآنی است به خط نستعلیق که علی‌رضا پرتو نوشته و تاریخ ۱۲۷۷ (هجری قمری) دارد و در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است. از آثار دیگر وی حاشیه و خواص و سور قرآنی بوده که در ۲۸ مرداد سال ۱۳۶۶ شمسی برای خروج از کشور عرضه شده بود و چنین رقم خورده بوده که «راقم خواص السور القرآنی ابن سید شریف الشیرازی علی‌رضا الحسینی غفرله ولوالدیة (خط نستعلیق)
این قرآن به خط نسخ علی‌بن محمد شیرازی است.

در احوال و آثار خوشنویسان به شماره ۳۱۲ و ۳۲۴ نسخ‌نویسان مراجعه شود.

میرعلی شیرازی ملقب به شمس‌الادبا خوشنویس سده سیزدهم هجری قمری و از آثار او قطعه خط نستعلیق چلیپاست در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران که از روی خط میرعماد نگاشته است.

میرعلی کاتب کاتب خوشنویس است و گفته‌اند شاگرد سلطان علی مشهدی و اظهر تبریزی بود و به نقل از میرزا حبیب در سال ۹۳۵ در گجرات هندوستان درگذشته. مهدی بیانی می‌نویسد یک نسخه طب یوسفی هروی در کتابخانه مدرسه سپهسالار است با رقم و تاریخ «الفقیر الحقیر میرعلی غفر ذنوبه ۸۸۱، که باید از همین میرعلی باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

میرعلی مستوفی خطّاط و نقّاش زبردست عهد مظفرالدین شاه است، از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده قرآنی با جلد روغنی و خط نسخ و تذهیب که جلد و متن دارای دو تاریخ است و کلیه کارهای آن توسط وی انجام شده و احتمالاً مدت هشت سال طول کشیده است و درد اخل جلد دو قطعه عکس خود را رسم نموده و ارقام آن چنین است «ابن حبیب‌الدین محمدباقربن حبیب‌الله الحسینی علی المستوفی شعبان ۱۳۱۲» و دیگری «الکاتب الحقیر الفقیر میرعلی المستوفی عفرالله سند ۱۳۲۰»

این کلام الله مجید در حراج ساتبی لندن در ماه اکتبر ۱۹۸۹ به فروش رسیده است.

میرعلی مشهدی به علی مشهدی میر مراجعه شود.

میرعلی معمار کتیبه‌نویس است و آنچنان که از نامش برمی‌آید معمار بوده است و در اواخر سدهٔ دهم و اوایل یازدهم هجری زندگی می‌کرده است از آثار او:

۱ـ کتیبه سردر امامزاده ابراهیم در مجاورت مسجد کاج (اصفهان) به خط ثلث لاجوردی با کاشی معرّق با رقم «عمل محمدبن شمس‌الدین بناء اصفهانی کتبه میرعلی معمار ۱۰۰۲ هـ. ق

۲ـ سردر مسجد سرو شفادران به خط ثلث لاجوردی روی کاشی نوشته شده، این مسجد را یوسف محمد سرو شفادرانی اتمام داد، سنه ۹۷۶ هـ. ق خط میرعلی بنا.

گنجینه آثار اصفهان لطف‌الله هنرفر

میرعلی هروی یکی از بزرگترین خوشنویسان قبل از میرعماد است وی در هرات متولد شده و گاهی در مشهد و گاهی در هرات بوده است. بنابراین بعضی او را مشهدی نیز گفته‌اند، به نقل از میرعماد سیفی وی شاگرد مولانا زین‌الدین محمود است. میرعلی در جوانی به دربار سلطان حسین میرزا بایقرا راه یافت و سخت مورد توجه سلطان و امیر دانشمندش علیشیرنوایی قرار گرفت با جامی نیز مجالست داشت و شاعری توانا بود. در ساختن مادهٔ تاریخ و معما نیز مهارت دارد. میرعلی تا سال ۹۱۱ و زمان مرگ سلطان حسین میرزا در هرات می‌زیست. در سال ۹۱۹ شاه اسماعیل صفوی هرات را فتح کرد و میرعلی تحت حمایت کریم‌الدین حبیب‌الله ساوجی که خواند میر تاریخ حبیب‌السیر را به نام او تألیف کرده قرار گرفت و تا هنگام قتل حبیب‌الله میرعلی در هرات بود. (مدت سه سال) در این مدت سام میرزای صفوی بفرمانفرمایی خراسان با پیشکاری حسین خان شاملو، از طرف برادرش شاه تهماسب منسوب شده بود. در سال ۹۳۵ عبیدالله خان ازبک برادرزادهٔ محمدخان شیبانی (شیبک خان) مؤسس سلسله ازبکیه به خراسان هجوم آورد و سام میرزا هرات را تخلیه کرد و شهر به تصرف عبیدالله‌خان درآمد اما با حمله شاه تهماسب وی مجبور به گریز گردید عبیدالله خان هنرمندان بسیار از جمله میرعلی هروی را با خود برد و او را به معلمی کتابت

عبدالعزیزخان فرزند خود گماشت. میرعلی که مردی آزاده بود از این قید و بند به رنج افتاد و هوای آزادی و شوق وطن او را به اندوهی عظیم فروبرد و با اینکه بزرگان مردم بخارا بدو لطف بسیار می‌کردند، اما او غم خود می‌داشت و مرثیه دل خود می‌سرود. در قطعه‌ایکه در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان و متعلّق به مرقّع گلشن است چنین سروده و با خط شیوای خود نوشته است:

عمری از مشق دو تا بود قدم، همچون چنگ
تا که خط من درویش، بدین قانون شد
طالب من، همه شاهان جهانند و مرا
چون گدایان، جگر از بهر معیشت خون شد
سوخت از غصه درونم چکنم چون سازم؟
که مرا نیست ازین شهر، ره بیرون شد
گشتم از حسن خط امروز مقید اینجا
وه که خط، سلسلهٔ پای من مجنون شد

«الفقیر الحقیر المذنب میرعلی الکاتب غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه فی سنهٔ ۹٤٤ ببلدة بخارا»

همین قطعه را سنگی علی بدخشی قطاعی کرده و در مرقّع شاه اسماعیل که در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول است با جزئی تغیر در الفاظ قرار داده است،

مالک دیلمی نیز در مرقّعی از کتابخانهٔ روان کوشکو در استانبول این قطعه را در سه بیت آورده به هر صورت حکومت ازبک اجازهٔ خروج به میرعلی نداده تا اینکه پس از شانزده سال دربخارا درگذشت. در مورد سال مرگ او تواریخ متعدد نوشته‌اند. اما از آنجا که آخرین تاریخ اثر او ۹۵۱ است به زعم بسیاری این را سال مرگ او دانسته‌اند (۹۵۱ هجری قمری) میرعلی اشعار بسیار دارد و معمیات نیز می‌ساخته، از جمله قطعه‌ای دربارهٔ خطّاطی در گلستان هنر آمده است.

پنج چیزست که تا جمع نگردد در خط
هست خطّاط شدن نزد خردمند محال
دقت طبع و وقوفی زخط و خوبی دست
طاقت محنت و اسباب کتابت بکمال
ور از ین پنج، یکی راست قصوری حاصل
ندهد فایده، گر سعی نمائی صد سال

از شاگردان میرعلی افراد زیر را نام برده‌اند.
میرمحمدباقر (فرزند خود میر) خواجه محمود شهابی ـ سیاوشانی ـ سیداحمد مشهدی ـ میرحسین کلنگی بخاری ـ عبدالخالق باخرزی ـ میرحیدر حسینی تبریزی ـ مالک دیلمی ـ معین‌الدین محمد شریفی ـ میرمحمد معصوم ـ میرمحمد سمرقندی ـ حاجی میرک بخاری (محمدامین) ـ میر دوری ـ محمدحسین کشمیری ـ سلطان محمود بخاری ـ حمدالله خلخالی ـ قاسم علی ـ پیرمحمد ـ اسماعیل ـ میر چلمه ـ که از میان آنها مالک و حمدالله خلخالی شاگرد با واسطه هستند.

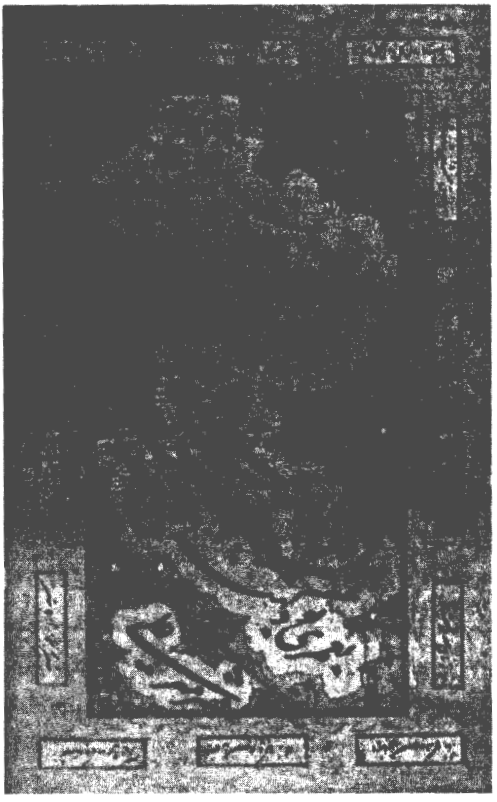

صفحه‌ای از مرقّع گلشن موزه هنرهای تزئینی

آثار میرعلی بسیار است که در یک دفتر نگنجد که در هر موزه و مجموعه تعداد بسیاری از قطعات او موجود می‌باشد. اما نمونه‌هایی از خطوط وی با مشاهده شخصی ـ بررسی داهیانه دکتر بیانی و فهارست دیگر

۱ـ یک نسخه هفت اورنگ جامی به تاریخ ۹۲۸ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان

۲ـ یک نسخه جام جم اوحدی به تاریخ امضای ۹۳۰ که در هرات نوشته شده در همان کتابخانه

۳ـ تیمورنامهٔ هاتفی بدون تاریخ در همان کتابخانه

٤ـ یک نسخه نزهةالعاشقین علی‌بن محمود بدون تاریخ با رقم «الفقیر میرعلی» در همان کتابخانه

۵ـ یک نسخه نصایح لقمان بدون تاریخ با رقم «کتبه الفقیر المذنب میرعلی الکاتب» در همان کتابخانه

٦ـ یک نسخه مناجات حضرت امیر به تاریخ ۹۱٤ در همان کتابخانه

۷ـ یک نسخه ترجمهٔ چهل حدیث بدون تاریخ در همان کتابخانه

۸ـ یک نسخهٔ دیگر چهل حدیث که در بخارا نوشته شده در همان کتابخانه

۹ـ مناجات خواجه عبدالله انصاری با تاریخ ۹۳۵ که در بخارا نوشته شده در یک مجموعه خصوصی

۱۰ـ نسخهٔ دیگر چهل حدیث که تاریخ رمضان ۹٤۸ دارد در کتابخانه مجلس شورا

۱۱ـ ترجیع‌بندی از جامی با تاریخ ۹۳۵ که در بخارا نوشته شده و متعلّق به کتابخانهٔ مدرسه سپهسالار است.

۱۲ـ یک نسخه گلستان سعدی بدون تاریخ در همان کتابخانه

۱۳ـ یک نسخه صد کلمهٔ حضرت امیر با ترجمه منظوم و رقم و تاریخ: «تمت یدالعبد المذنب، علی‌الحسینی الکاتب، فی سنة ۹۲۸» در مجموعهٔ آقای مهندس عباس مزدا تهران

۱٤ـ یک نسخه بوستان سعدی با تاریخ ۹۲۷ در کتابخانهٔ سرکاری رامپور هند

۱۵ـ نسخهٔ دیگری از مناجات حضرت امیر بدون تاریخ در مجموعهٔ دولتی افغانستان کابل

۱٦ـ یک نسخه لوایح جامی، بدون تاریخ در موزه آثار اسلامی و ترک استانبول

۱۷ـ یک نسخهٔ دیگر بوستان سعدی به تاریخ ۹۲۵ که در هرات نوشته شده در همان موزه

۱۸ـ نسخهٔ دیگر بوستانسعدی به تاریخ ۹۱۹ در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول

۱۹ـ نسخهٔ دیگر بوستان سعدی به تاریخ ربیع‌الثانی ۹۳۲ که در هرات نوشته شده در همان کتابخانه (این نسخه از جمله کتابهای موقوفهٔ آستانه شیخ صفی‌الدین در اردبیل بوده که ربوده شده.

۲۰ـ یک نسخه دیوان ریاضی با تاریخ ۹٤٦ در همان کتابخانه

۲۱ـ نسخهٔ دیگری از بوستان سعدی با رقم «علی‌الحسینی و تاریخ ۹۳۱ متعلّق به H. vever در پاریس (این نسخه نباید از میرعلی باشد)

۲۲ـ یک نسخه گوی و چوگان عارفی که در سال ۹۲۹ در هرات نوشته شده متعلّق به کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد

۲۳ـ یک نسخه صفات‌العاشقین هلالی با رقم «میرعلی» و تاریخ ۹۲۹ در کتابخانه خدیویه قاهره

۲٤ـ سبحةالابرار جامی با تاریخ ۹۳۵ در مجموعهٔ کورکیان Kevorkeien نیویورک

۲۵ـ یوسف و زلیخای جامی که در بخارا نوشته شده بدون تاریخ در همان مجموعه

۲٦ـ نسخهٔ دیگری از بوستان سعدی که برای عبدالعزیز خان ازبک در بخارا نوشته شده در مجموعهٔ گلبنیان

۲۷ـ دو نسخه مفردات کامل میرعلی تبریزی که در هرات نوشته شده جزو مرقّع امیرغیب بیک در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول با رقم «کتبه العبد الفقیر علی‌الحسینی» (مشکوک)

۲۸ـ نسخهٔ دیگر مفردات میرعلی تبریزی و تاریخ ۹۳۲ دارد همان کتابخانه با رقم علی‌الکاتب

۲۹ـ نای‌نی جامی که به صورت مرقّعی در بیست رقعه درآمده و به نظر مهدی بیانی از بهترین خطوط میرعلی است با تاریخ ۹۴۰ در مجموعهٔ خطی کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران

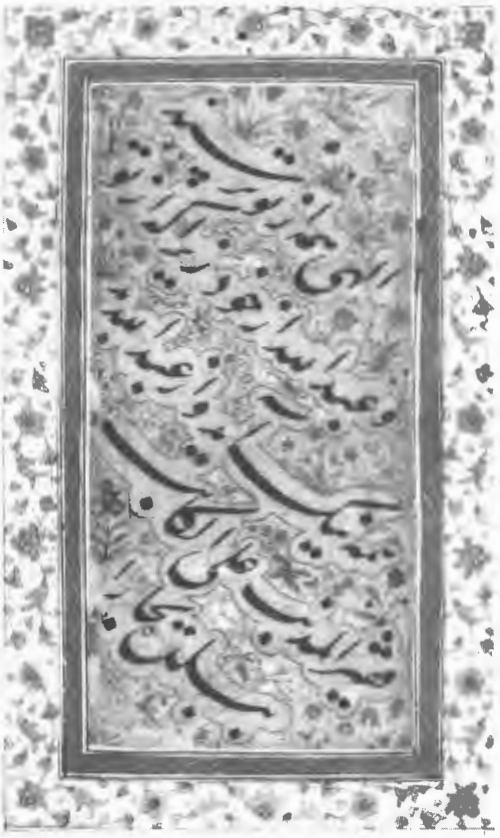

چلیپای نستعلیق موزه هنرهای تزیینی

۳۰ـ مرقّعی در یازده رقعه به تاریخ ۹۳۶ در یک مجموعهٔ خصوصی

۳۱ـ مرقّع دیگری در چهارده رقعه در کتابخانهٔ آستانهٔ قدس رضوی

۳۲ـ شصت و یک رقعه از مرقّع گلشن در کتابخانه کاخ موزه گلستان

۳۳ـ قریب سیصد قطعه که زنده‌یاد مهدی بیانی در موزه‌ها و کتابخانه‌های مختلف جهان از قبیل، کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان ـ کتابخانه ملی ـ کتابخانهٔ مجلس شورا ـ کتابخانه مدرسه سپهسالار ـ کتابخانهٔ ملک موزه ایران باستان، مجموعه‌های خصوصی ـ کریم‌زاده ـ سلطان القرایی ـ نصرالله تقوی ـ مهدی بیانی ـ مجموعه دولتی افغانستان ـ هند، کتابخانهٔ خزینه اقاف استانبول، کتابخانه دانشگاه استانبول، روان کوشکو ـ کتابخانهٔ ملی وین ـ کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد ـ کتابخانه بادلیان مشاهده کرده است.

۳۴ـ شش رقعه از مرقّع گلشن در موزه هنرهای تزئینی که به رؤیت نگارنده رسیده است.

۳۵ـ دو قطعه خط نستعلیق چلیپا در همان موزه

۳۶ـ چهار قطعه نستعلیق به شماره‌های ۱۱۷ ـ ۱۱۸ ـ ۱۱۹ ـ ۱۲۰ در موزه رضا عباسی

میرعماد حسنی سیفی بزرگترین خوشنویس تاریخ خط نستعلیق است، که همهٔ تذکره‌ها وی را ستوده و دربارهٔ آن سخن بسیار گفته‌اند. طبق تحقیق مهدی بیانی عماد نام وی بوده و میر به مناسبت سیادت به او داده شده، علاوه بر آن در بعضی از خطوط رقم عمادالملک نوشته و باید این لقب را به مناسبت استادی خط به او داده باشند. به هر حال وی به نام میرعماد مشهور و معروف است. خاندان وی در قزوین معروف به خاندان سیفی بوده که در دستگاه‌های دولتی صفوی مصدر کتابداری و استیفا و دارای پایه بلند بوده‌اند و از جمله نام میرجلال‌الدین محمد خوش‌نویس و پدر او میرشریف از بنی اعمام قاضی جهان سیفی قزوینی وزیرشاه تهماسب صفوی و حسن‌علی سیفی جد میر را نام برده‌اند، البته باید یادآور شد که در حدود نیم قرن پس از میرعماد حسنی، میرعماد دیگر بنام حسینی می‌زیسته است که از آثار وی یک نسخه «سرمایهٔ ایمان» تصنیف عبدالرزاق لاهیجی توسط مهدی بیانی رؤیت شده که تاریخ ۱۰۷۱ داشته است.

چلیپای نستعلیق از مجموعه کاخ گلستان

میرعماد در حدود سال ۹۶۱ هجری قمری در قزوین متولد شده و روزگار طفولیت خود را در این شهر گذرانده است. درباره معلمین خط میر، روایات صحیحی در دست نیست بعضی او را شاگرد مالک دیلمی و بعضی او را شاگرد عیسی رنگ‌کار می‌دانند که با بررسی دقیق صحت این روایات مورد شک قرار می‌گیرد. اما اینکه وی شاگرد ملامحمدحسین تبریزی بوده شکی نیست. پس به نظر می‌رسد که میر جهت تعلیم خط به تبریز سفر کرده و نزد ملا محمدحسین به تلمذ خط پرداخته است. استعداد این نابغه خط در این هنر چنان بوده که گویند روزی قطعه‌ای از خطوط خود را به استاد نموده، و استاد باو گفته است: اگر چنین توانی نوشت بنویس وگرنه قلم فروگذار و چون میر به او گفته که این قطعه را خود نوشته است. استاد چهره میر را بوسیده و گفته است تو اکنون استاد خوشنویسانی. پس از آن میر رخت سفر بسته و سفری به عثمانی یا حجاز کرده و پس از مراجعت به ایران چندی در سلک هنرمندان کتابخانه فرهادخان قرامانلو که از بدو سلطنت شاه‌عباس اول صفوی مصدر مشاغل لشکری و کشوری بوده درآمده و مدتها ملازم او بود، تا اینکه فرهادخان بدست الله وردیخان کشته می‌شود، پس از آن میر از خراسان به قزوین می‌آید و در آنجا ساکن می‌شود و به کتابت و قطعه‌نویسی می‌پردازد. شهرت میر کم‌کم او را به دربار شاه عباس صفوی می‌کشاند و آوازه وی شاگردان بسیار را به سوی او رهسپار می‌سازد.

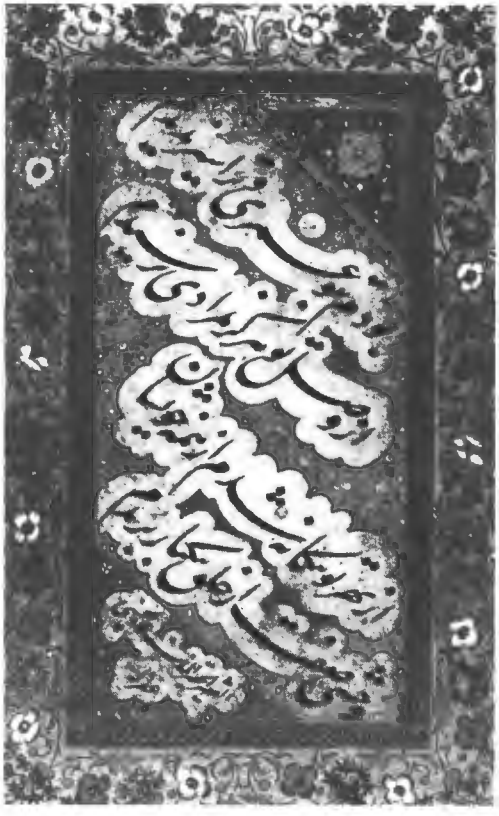

چلیپای نستعلیق کاخ موزه گلستان

از این تاریخ میرعماد در اصفهان مقیم شده و در مدت شانزده سال ده‌ها شاگرد تربیت می‌کند که از جملهٔ آنان می‌توان خوشنویسان زبردستی چون، نورالدین محمد لاهیجی ـ عبدالرشید دیلمی ـ میرابراهیم ـ ابوتراب اصفهانی و عبدالجبار اصفهانی ـ محمدصالح خاتونابادی ـ درویش عبدی بخارایی و گوهرشاد دختر میر را نام برد.

میرعماد برای ملازمت شاه‌عباس نامه‌ای می‌نویسد که از آن نامه دو مکتوب یکی در یک مجموعهٔ خصوصی و دیگری در کتابخانهٔ ملی پاریس موجود است و چون شاه از مضمون نامه آگاه می‌شود او را به دربار می‌پذیرد. در این زمینه میر بسیار شادمان است و اشعاری در مدح شاه می‌سراید، مثلاً:

خدایا تو این شاه درویش دوست
که آسایش خلق در ظل اوست
بدارش بر اورنگ شاهی و جاه
بر اوج فلک تا بود مهر و ماه

میر در نزد شاه مقامی می‌یابد و از این جهت مورد حقد اقران قرار می‌گیرد. دشمنان وی به سعایت او نزد شاه اقدام می‌کنند و به نتیجه می‌رسند. و میر از لطف شاه محروم شده و دل به ناامیدی و گلایه می‌سپارد.

از من بگیر عبرت و کسب هنر مکن
با خویشتن عداوت هفت آسمان مخواه

شاه هرچه نظرش از میر برمی‌گردد به علیرضا عباسی توجه بیشتر می‌کند تا آنجا که اختلافش با میر به دشمنی مبدل شده و گلایه‌های دوستانهٔ میر نیز به شکایت‌های زهرآگین تبدیل می‌شود. این مطالب را دشمنانش به سمع شاه می‌رسانند و شاه خشمگین شده و سخنانی می‌گوید که چاپلوسان از آن بهره گرفته و شبانه بر سر وی ریخته و او را قطعه قطعه می‌کنند. چون روز می‌رسد شاه از واقعه آگاه شده و افسوس بسیار می‌خورد. جسد متلاشی میر در کوچه پراکنده بود و کس را جسارت جمع‌آوری آن نداشت تا اینکه ابوتراب خلیفه او جسد او را جمع‌آوری کرد و به امر شاه جنازهٔ او مورد تکریم قرار گرفت و بسیاری از مردم و شاهزادگان صفوی در مراسم به خاک‌سپاری استاد بزرگ هنر خط شرکت نمودند و او را در مسجد مقصودبیک واقع در دروازهٔ طوقچی به خاک سپردند و این حادثه در سال ۱۰۲۴ هجری قمری بود. از میر پسری به نام میرابراهیم و دختری به نام گوهرشاد بازماند که با سایر خویشاوندان از بیم دشمنان میر جلای وطن کردند و بعضی به عثمانی و برخی به هندوستان رفتند. میرانسانی آزاده و خوشنویسی بی‌مانند و شاعری توانا بود. آثار بسیاری از نظم و نثر از او باقی است که بسیاری را به خط زیبای خود مزیّن کرده است. این رباعی زیبا منسوب به میراست.

جان از من و بوسه از تو، بستان دیده
زین داد و ستد مشو پشیمان و بده
شیرین سخنی است، نیست دشنامی تلخ
گرد لب شکرین بگردان و بده

از میر قطعات و آثار خطی فراوان باقی مانده است. میر ابتدا به روش میرعلی هروی می‌نوشته و چون به اصفهان آمد با خط باباشاه اصفهانی آشنا شد و شیوه باباشاه نوشت پس از آن به روشنایی هنر رسید و خود شیوه‌ای پدید آورد که خط او را در بین استادان خط ممتاز گردانید و پس از او مورد پذیرش استادان خط قرار گرفته و به شیوهٔ میرعماد مشهور و معروف است. از نمونهٔ آثار خطی میر به نوشته احوال و آثار خوشنویسان و بعضی فهارست عبارتند از:

۱ـ نسخه‌ای از تحفةالاحرار جامی که در اصفهان نوشته شده و تاریخ ۱۰۱۶ دارد در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان

۲ـ یک نسخه گلشن راز شبستری. با رقم و تاریخ «بزیور اتمام رسید این نسخهٔ شریف به تاریخ نوزدهم شهر رمضان‌المبارک، کتبه‌العبد المذنّب عمادالحسنی، غفر ذنوبه و ستر عیوبه در همان کتابخانه.

سیاه مشق مجموعه استاد امیرخانی

۳ـ دیوان حافظ با تاریخ ۱۰۰۳ در همان کتابخانه
٤ـ گلستان سعدی با تاریخ ۱۰۲۳ در همان کتابخانه
۵ـ نسخهٔ دیگر گلستان و در حاشیهٔ آن بوستان که در قزوین نوشته شده و تاریخ ۹۹۸ دارد در همان کتابخانه
٦ـ تکمله النفحات عبدالغفور لاری (ضمیمهٔ نفحات الانس جامی به خط ضیاءالدین قزوینی) و حواشی بسیار بر نفحات الانس و فهرست اعلام نفحات به تاریخ صفر ۹۹۲ و رقم «علی ید عبدالضعیف المحتاج الی رحمةالله الغنی عمادبن ابراهیم الحسنی، عفی عنهما» در همان کتابخانه
۷ـ نسخهٔ دیگری از بوستان سعدی که به دستور اعتمادخان نوشته شده (بدون تاریخ) در کتابخانه مجلس شورا
۸ـ نسخهٔ دیگری از بوستان سعدی با تاریخ ربیع‌الاول سال ۱۰۱۲ در مجموعهٔ دولتی افغانستان
۹ـ مثنوی گوی و چوگان عارفی (بدون تاریخ) با رقم «کاتبه و راقمة العبد، میرعماد حسنی قزوینی» در همان مجموعه
۱۰ـ تحفه الملوک با تاریخ ۱۰۱۹ در کتابخانهٔ سرکاری رامپور
۱۱ـ الاسماء الحسنی با تاریخ ۹۸۷ در همان کتابخانه
۱۲ـ سبحه الابرار جامی با تاریخ ۹۷۲ در همان کتابخانه
۱۳ـ رساله نصایح با تاریخ ۱۰۰۵ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان
۱٤ـ مناجات خواجه عبدالله انصاری در همان کتابخانه (بدون تاریخ)
۱۵ـ زینة الملوک با تاریخ ۱۰۱۹ در همان کتابخانه
۱٦ـ مناجات حضرت علی‌بن ابی‌طالب بتاریخ ۱۰۱۰ در همان کتابخانه
۱۷ـ پندنامهٔ جامی به فرزند خود به تاریخ ۱۰۰۹ در کتابخانهٔ ملک تهران
۱۸ـ نسخهٔ دیگر مناجات خواجه عبدالله انصاری و اشعاری از قاسمی با تاریخ ۱۰۱۰ در مجموعهٔ مرحوم دکتر عبدالله فروهر تهران
۱۹ـ هفت بند حسن کاشانی (بدون تاریخ) در مجموعه ادیب اصفهانی تهران
۲۰ـ رباعیات خیّام با تاریخ ۱۰۱٦ در مجموعهٔ مرحوم عالی تورک گلدی که زمانی سفیر ترکیه در ایران بوده
۲۱ـ نسخهٔ دیگر مناجات حضرت علی‌بن ابی‌طالب بدون ترجمه و بدون تاریخ در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول
۲۲ـ یک مرقّع مشتمل بر تصاویر و از جمله ٦۸ قطعه از خطوط میر با تاریخ ۱۰۱۸ و ۱۰۱٤ و ۱۰۱۲ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲۳ـ یک مرقّع مشتمل بر یک صد قطعه با تاریخهایی بین ۱۰۰۷ تا ۱۰۲٤ که در اصفهان نوشته شده بوده عکس آن توسط زنده‌یاد مهدی بیانی رؤیت شده بدون اصل
۲٤ـ یک مرقّع مشتمل بر ۲۵ قطعه بدون تاریخ در کتابخانهٔ ملی تهران

۲۵ـ یک مرقّع مشتمل بر ۲۱ قطعه که یکی تاریخ ۱۰۱۳ دارد، از متروکات ولی‌الدین افندی در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول
۲۶ـ یک مرقّع دیگر مشتمل بر ٤٦ قطعه با تاریخهایی بین ۱۰۰۳ تا ۱۰۲٤ که یکی در دمشق نوشته شده و تاریخ ۱۰۱۳ دارد از متروکات ولی‌الدین در همان کتابخانه
۲۷ـ قطعات منفرد یا درضمن مرقعات با قطعات خطوط خوشنویسان دیگر با قلمهای شش دانگ تا غبار و تاریخهای بین سالهای ۹۷۲ تا ۱۰۲٤ با رقمهای عماد ـ میرعماد حسنی ـ میرعمادالحَسنی ـ میرعماد حسنی قزوینی ـ عمادالملک الحسنی ـ عمادالملک القزوینی ـ عمادالملک الحسنی السیفی ـ در کتابخانه‌ها و موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی، ایران، هند، افغانستان، ترکیه ـ روسیه ـ فرانسه و بسیاری جایهای دیگر حدوداً یکصدوشصت قطعه.
۲۸ـ در موزه هنرهای تزئینی تهران که اکنون منحل شده است نگارنده یک صفحه از مناجات‌نامهٔ حضرت علی‌بن ابی‌طالب و یک قطعه خط چلیپا را که غزلی از حافظ بود رؤیت نمودم.

میرعماد حسینی خوشنویس است و از سادات حسینی که در حدود نیم قرن پس از میرعماد می‌زیسته و تا سال ۱۰۷۱ در قید حیات بوده است و گاهی میرعماد الحسینی و گاهی میرعماد ثانی رقم می‌کرده است. از آثار میرعماد ثانی عبارتند از:
۱ـ یک نسخه قصیدهٔ پیامی به قلم کتابت خوش با رقم «کتبه الفقیر المذنب عمادالحسینی غفر ذنوبه وستر عیوبه» در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان
۲ـ یک نسخه سرمایهٔ ایمان عبدالرزاق لاهیجی که تاریخ ۱۰۷۱ دارد با رقم «کتبه العبد عمادالحسینی بجهت فرزندی برخورداری میر عبدالکریم نوشته شد» در مجموعهٔ مهدی بیانی
۳ـ یک نسخه غزلیات جامی با رقم «کتبه العبد الفقیر الحقیر عمادالحسینی» در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول
٤ـ یک نسخه دیوان امیرشاهی با رقم «میر عمادالحسینی» در مجموعهٔ چستر بیتی انگلستان
۵ـ دو قطعه با رقم «فقیر خاص عماد حسینی غفرالله ذنوبه» در کتابخانهٔ ملک
٦ـ یک قطعه از یک مرقّع با رقم «کتبه العبد الاقل عمادالحسینی غفر ذنوبه و ستر عیوبه» در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول

احوال و آثار خوشنویسان

میرعماد نقّاش از نقّاشان عهد صفوی و شاه سلیمان (۱۰۷۷ ـ ۱۱۰۵ هـ. ق) است، از آثار رقم‌دار وی مشاهده نشده.

میرقرشی سمرقندی مجلّد و نقّاش و صحّاف عهد تیموری در شهر سمرقند بوده است. به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم این هنرمند شعر می‌گفته و ختایی تخلّص داشته است. در صحّافی سنتی و کتاب ذریعه و مجالس النفایس از وی یاد کرده و وی را دارای دکان صحافی دانسته‌اند.

میرک خوشنویس است و به خط وی یک رقعه به ثلث و نسخ با رقم کتبه میرک (حدود قرن ۱۰ ـ ۱۱ بیانی) در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی است.

میرک اصفهانی ـ مولانا هنرمند و صحّاف بوده و در عهد صفوی در تبریز می‌زیسته است. به نقل از مقدمه گلستان هنر و صحّافی سنتی مولانا میرک دنباله، کار قوام‌الدین را در معرّق‌سازی جلد ادامه داده و شیوهٔ بدیعی در جلدسازی به‌وجود آورده است. وی روی جلد را به جای ضربی یا ضربی طلاپوش که دارای انواع نقوش اسلیمی وختایی یا تشعیر برجسته بوده بوم مشکی کرده تشعیر می‌ساخت. جلدهای کار میرک شامل گل و بوته و درخت و باغ و صحرا و جانورسازی سیمرغ و اژدها در حال گرفت و گیر و آهو در حال گریز و پرندگان زیبا در هوا بود که این شیوهٔ کار، آقا میرکی نامیده می‌شود.

میرک‌بن محمد یزدی خطّاط و کاتب بوده است و در دورهٔ شاه‌عباس اول زندگی می‌کرده. از نمونهٔ خطوط او نسخه‌ای از دیوان عراقی است که به سال ۱۰۰۷ هجری قمری نوشته شده و به شماره ۴۸۳۷ در کتابخانهٔ ملک موجود است.

یادگارهای یزد

میرک تاشکندی کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه گلستان و بوستان سعدی است در کتابخانهٔ انستیتو خاورشناسی لنین‌گراد که تاریخ ۹۵۷ هجری قمری دارد.

فهرست نسخه‌های خطی ـ احوال و آثار خوشنویسان

میرک اول به روح‌الله میرک خراسانی مراجعه شود.

میرک ـ جلال‌الدین ـ (آقامیرک‌حسینی اصفهانی میرک دوم) نقّاش مشهور سدهٔ دهم و از شاگردان مشهور کمال‌الدین بهزاد است که در تبریز به دربار شاه تهماسب اول راه یافت. و از این جهت که پس از روح‌الله میرک هروی بود او را میرک دوم می‌خوانند. وی علاوه بر شغل مهمی که داشت در کتابخانه شاه تهماسب صفوی به خلق آثار جاودان نگارگری همت گماشت. در کتاب تحفه سامی او را از دره‌های زمان دانسته و پیشوای هنرمندان نقّاش این دربار به حساب آورده است. آقا میرک در شعر نیز دست داشته و این بیت زیبا از اوست.

دو هفته شد که ندیدم مه دو هفتهٔ خود را
کجا روم، بکه گویم غم نهفته خود را

استاد میرک از پیروان شیوه بهزاد است وی در جانورسازی و طبیعت‌آرائی اعجاز می‌نموده و در تذهیب و ترصیع و نقوش ساختمان مهارتی استادانه داشته. علاوه بر آن خوشنویس بوده و خطوط نستعلیق و ثلث تابلوهای خود را به دست خویش می‌نوشته. در دیباچه بهرام میرزا، دوست محمد هروی او را فرید دهر می‌داند، از شاگردان آقا میرک اصفهانی خواجه عبدالصمد شیرازی شیرین‌قلم را می‌توان نام برد. از آثار وی در موزه‌ها و مجموعه‌های جهان به نوشته استاد کریم‌زاده که شرح کاملی از وی آورده است عبارتنداز:

۱ـ در خمسه نظامی‌ای که در موزه بریتانیا به خط نستعلیق شاه محمود نیشابوری است و یکی از نقایس هنر ایران از لحاظ خط و تذهیب و نقّاشی در زمان شاه تهماسب محسوب می‌شود و در ربیع‌الاول ۹۴۷ به مدت چهار سال به پایان رسیده. نام نقّاشان این اثر بی‌نظیر عبارتند از: میرزاعلی ـ میر سیدعلی ـ مظفرعلی و سلطان‌محمد و بالاخره سید جلال‌الدین میرک

اثری از میرک در خمسه نظامی موزه بریتانیا (*)

۲ـ در نمایشگاهی که در بریتیش میوزیوم برپا شده بود آثاری از وی به نمایش درآمد. از جمله آنها

الف ـ تصویر گوش‌دادن خسرو به قصهٔ ساخته شیرین.
ب ـ تصویر مجنون در دشت و بیابان که همنشین حیوانات است.
ج ـ تصویر انوشیروان در کنار قصر خرابه‌ای
د ـ تصویر شاپور که بدیدار شیرین رفته است
ر ـ تصویر به تخت نشستن خسرو در خمسه نظامی
ز ـ بارگاه شاه تهماسب و رقابت کیمیاگران
هـ ـ آثار منسوب به میرک در این نمایشگاه و در کتاب Wonder of the Age عبارتند از:
۱ـ مبارزه فریدون با اژدها
۲ـ پیدا کردن رستم کیقباد را
۳ـ آمدن شنگل هندی به رزم رستم
٤ـ پیشگویی جاماسب در مورد سرنوشت گشتاسب
۵ـ مبارزه خسروپرویز با سه دلاور ترک
دیگر از آثار میرک که تصاویر شاهنامهٔ هوتن است و از سوم جولای تا ٢٤ اگوست ۱۹۷۹ در گالری Thos - Agnew and sons. ltD در لندن به نمایش درآمده است و قدرت قلم میرک در تصویرسازی را مشخص می‌کند عبارتند از: مجلس چوگان بازی گشتاسب و دیگر حضور فردوسی در پیشگاه سلطان محمود و مجلس دیگر مجلس به تخت نشستن بهرام در حضور نعمان. البته آثار این هنرمند در بسیاری کتب آن زمانه مشاهده می‌شود. وی یکی از مفاخر نگارگری عهد شاه‌تهماسب صفوی است.

میرک حسین ممتحن خوشنویس است و ریحان نستعلیق او را شاگرد ملادرویش (عبدالله سلطانی) دانسته است.

میرک حسین یزدی نگارگر نقوش روی فلزات سخت و فلزکار است و به نوشته احوال و آثار نقّاشان در اواسط سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار رقم داروی قلمدان نقره‌کوبی‌ای است در موزه ویکتوریا اکبرت لندن با رقم «عمل میرک حسین یزدی»

میرکریم کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط او یک مرقّع با رقم و تاریخ «میرکریم ۱۲۹۲» توسط زنده‌یاد مهدی بیانی رؤیت شده است.

میرک زرگر از زرگران و جواهرسازان و طرّاحان فلز در سدهٔ دهم هجری قمری است. در کتاب بدایع الوقایع راجع به هنر زرگری و جواهرشناسی وی فصلی آورده و او را کرسی‌نشین اریکه هنر دانسته است.

میرک شیرازی از خوشنویسان دربار پیر بوداق آق قویونلو است و از نمونهٔ آثار وی:
۱ـ یک نسخهٔ دیوان اوحدی است که در بغداد نوشته شده و تاریخ رمضان ۸۷۰ دارد و در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان تهران می‌باشد.
۲ـ چند ترجیع‌بند از مجموعهٔ ترجیع‌بندهای کتابخانه مجلس شورا.
۳ـ قطعه‌ای از یک مرقّع که در بغداد نوشته شده و تاریخ ۸٦۸ هجری قمری دارد در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول.
احوال و آثار خوشنویسان

میرک کور میرزاقاسم) خوشنویس و شاعر عهد شاه اسماعیل اول و شاه تهماسب است. سام میرزا نوشته طالب علم بود و پدرش وزارت شاهزاده بدیع‌الزمان میرزا داشت. آخر به سپاهیگری مشغول شد و در خدمت دُرمش‌خان که للهٔ من بود به‌سر می‌برد. وی در سال ۹۳۲ در خانه خواجه حبیب‌الله به دست یکی از ترکان کشته شد.

میرکلان نگارگر شیرین قلم هندی در سدهٔ دوازدهم هجری قمری است. بنوشته استاد

کریم‌زاده وی علاقمند شیوه اصفهان بوده است. از نمونه آثار میرکلان به نقل از همان مؤلف عبارتند از:
۱ـ تصویر مجلس شکار شبانه‌ای که شاهزاده‌ای با ندیمان و شکارچیان و سربازان مشغول شکار است و رقم دارد «عمل میر کلان ۱۱۲۷» این اثر در یکی از مرقّعات موزه ارمیتاژ لنین‌گراد است.
۲ـ تصویر مجلس بزمی در یک منظره صحرا با رقم «عمل میرکلان» این اثر در مجموعه دیوید در کپنهاک می‌باشد.

میرک مذهّب (میرک سوم) تذهیب‌کار بزرگ و نازک‌قلم سدهٔ دهم است و وی را باید پس از روح‌الله میرک خراسانی و جلال‌الدین میرک حسینی اصفهانی میرک سوم نامید که هنر وی در مقدمه مرقّع بهرام میرزا توسط دوست محمد هروی که در سال ۹۵۱ تنظیم شده مورد ستایش واقع شده است. میرک مذهّب به نوشته دوست محمد هروی پسری به نام قوام‌الدین مسعود داشته که او نیز هنرش مورد ستایش واقع گردیده به نقل از استاد کریم‌زاده در مرقّع شاه‌عباس که در خزینه اوقاف استانبول است خطی موجود می‌باشد که رقم دارد. «مشقه العبد المذنب مسعودبن میرکی المذهّب».

میرک مذهّب تذهیب‌کار و صحاف و در کارگاه کتاب‌سازی شاه تهماسب در تبریز کار می‌کرده است. نام وی در کتابشناسی کتابهای خطی بیانی آمده است و شاید همان میرک مذهّب سوم باشد.

میرک منشی خطّاط و نقّاش است و در اواخر سدهٔ دهم هجری قمری در بخارا می‌زیسته و یکی از هنرمندان کتابخانه عبدالعزیزخان فرزند عبدالله خان حاکم بخارا بوده است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

میرک هروی خوشنویس و کتیبه‌نویس و نقّاش و تذهیب‌کار است نامش امیر روح‌الله و از سادات کمانگر هرات می‌باشد. میرک در نزد سلطان حسین میرزا بایقر مغرّز بوده و به کتابدار خاصه وی می‌باشد.

احوال‌وآثارخوشنویسان ـ گلستان هنر ـ حالات هنروران

میرکی خوشنویس است و در حالات هنروران او را فرزند اظهر تبریزی معرفی کرده است.

میرکی نقّاش نقّاش و خطّاط و تذهیب‌کار است و فرزند سیداحمد شیرازی می‌باشد، وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته است، شرح حال میرکی را عبدالمحمدخان ایرانی در تحفه خطّاطین چنین نوشته که از شیراز به مکه معظمه رفت و در آنجا قرآن مجیدی را تذهیب و کتابت نمود که موجب اعجاب بیننده می‌باشد، این نسخه را به سلطان سلیمان خان اول پادشاه عثمانی هدیه کرد و مورد توجه شدید سلطان قرار گرفت بطوریکه او ایسن نسخه را وقف مقبره سلطان بایزیدخان کرد و خلعتی گرانبها برای میرکی فرستاد. اثر دیگر این هنرمند قرآنی رحلی است در بقعه مولانا در قونته با خط ریحان و تذهیب با رقم سید میرکی‌بن سید احمد شیراز».
در تذکره خط و خطّاطان و احوال و آثار خوشنویسان نام وی آمده است، اما کاملترین سخن را دربارهٔ وی استاد کریم‌زاده نوشته است.

میرکی همدانی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه شرفنامهٔ بدلیسی در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است که تاریخ ربیع‌الثانی ۱۰۱۷ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

میر محسن الکاتب شیرازی از خوشنویسان سدهٔ دهم است و از آثار خطی او یک نسخه خمسه

نظامی است به خط نستعلیق با ۳۶ مجلس نگاره و تاریخ ۹۳۶ هجری قمری که در کتابخانهٔ راغب پاشا استانبول به شماره 1094 موجود می‌باشد.

از فهرست کتب خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

میر محمدحسین طباطبائی ـ حاج کاشی‌نگار و کاشی‌کار است و از آثار او کاشی‌کاری کاروانسرای مخلص در بازار اصفهان می‌باشد که تاریخ ۱۲۷۷ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

میرمحمدطاهر (ابری‌ساز و مذهّب) نقّاش و ابری‌ساز و تذهیب‌کار است. وی اهل کاشان بوده و تخلّص کاشی داشته است. عده‌ای معتقدند که کاغذ ابری را او اختراع کرده است و دو سند موجود به شماره‌های ۳۸۴۶/۶۴ و ۳۸۴۶/۷۳ کتابخانهٔ ملک حاوی دو نامه است. از اسناد سدهٔ یازدهم که بوسیله استاد زنده‌یاد محمدی دانش‌پژوه در مجله هنر و مردم شماره ۱۸۱ آمده است که یکی نامه محمدیحیی قزوینی به میرمحمد طاهر و دیگر ملاخلیل وقاری به میرمحمدطاهر که هر دو وی را واضع کاغذ ابری دانسته و یکی از آنها خواسته است وی راز و رمز و چگونگی ساخت آنرا شرح دهد. هرچه باشد وی جزو مخترعین این کاغذ نامش ذکر شده اگرچه قبل از او نامهای زیادی برده شده است از جمله خواجه عبدالله مروارید خوشنویس که وفاتش در ۹۲۲ هجری قمری است.

میرمحمد نقّاش نگارگر جانورساز و پرنده پرداز سدهٔ دهم هجری قمری است. از آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر شترمرغی در حال راه رفتن است. این تصویر در کتابی به چاپ رسیده و نویسندهٔ کتاب نام نقّاش را اشتباهاً میرخور نوشته در حالیکه میرمحمد بوده است.

میرمحمودبن میرعلی نقّاش کاشی‌نگار و کاشی‌کار زمان شاه تهماسب صفوی است که از آثار وی کاشی‌کاری سردر بیرونی مسجد سر و شفادران اصفهان است.

میرم سنجری کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه قرآن به قطع نیم ورقی، جلد سوخت معرّق، با تزئینات به خط نسخ و ثلث و رقاع به تاریخ ۹۳۰ (هجری قمری) در کتابخانه آستانهٔ حضرت معصومه قم می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

میرمصوّر ارژنگی نقّاش تبریزی که از خانواده هنرمند ارژنگی می‌باشد، نامش سیدحسین است که به میرمصور معروف شده و خود را از اعقاب میرمصور بدخشی می‌داند.

آبرنگ کار میر مصور ارژنگی

این نقّاش به روسیه تزاری سفر کرده و در آنجا با شیوه رنگ و روغن و سیاه‌قلم آشنا شده است. برادرش عباس مشهور به رسام ارژنگی از نام‌آوران هنر معاصر است. از آثار میرمصور ارژنگی به فراوانی در نزد دوستداران و مجموعه‌داران یافت می‌شود.
شرح احوال این هنرمند توسط محمدعلی معیری در مجله آینده شماره ٦ تا ٨ سال چهاردهم، شهریور و آبان ١٣٦٧ آمده است.

میرمصور بدخشانی (ترمذی) نگارگر چیره‌دست عهد شاه تهماسب (۹۳۰-۸٤ هـ.ق) است، که باید او را نامی‌ترین مصور دوران خود محسوب داشت، وی پدر میر سیدعلی نادرالملک همایون شاهی است و کتب بسیاری هنر وی را ستوده‌اند از جمله آنها می‌توان نوشته دوست محمد هروی را در دیباچه بهرام میرزا و همچنین گلستان هنر و مناقب هنروران را نام برد. گویند که همایون‌شاه حاضر شده هزار تومان بابت میرمصور پیش‌کش شاه صفوی کند. اما شاید کبرسن به میرمصور اجازه سفر نداده است، هرچند که در گلستان هنر آمده است که وی با پسرش به هندوستان رفته و در آنجا در گذشته، اما سندی برای آن ذکر نکرده و هیچ کس دیگر این خبر را تأیید ننموه است. ولی پسر میرش سیدعلی به درباره همایون شاه رفته و مورد توجه بسیار بوده است. صادقی‌بیک افشار در مجمع‌الخواص می‌نویسد «میر سیدعلی مصور ـ پسر میر مصور است که در فن خود سرآمد اقران و از کارمندان کتابخانه شاه مرحوم بود. که به سبب اندک و رنجشی از عراق به هندوستان رفت. وی سفر نکرده است. در عریضه‌ای که میرمصور جهت فرزندش به دربار می‌نویسد در آنجا معروض می‌دارد که مدت مدید شد که بنده‌زاده در غلامی بسر می‌برد و بدین طریق برای پسر تقاضای کمک و یاری و طلب می‌نماید که شاید میر سیدعلی جوان با پدرش در تصویرسازی شاهنامه شاه تهماسبی همراهی می‌کرده و شاید عزم سفر هند داشته و پدر می‌خواسته تا با جلب توجه شاه نسبت به او، او را علاقه‌مند سازد تا از این سفر صرف‌نظر کند.
با این وجود که کتب بسیار از میرمصّور سخن گفته‌اند، ما از چگونگی زندگی او و پایان آن بی‌خبریم و آنگاه که عریضه‌ای به شاه می‌نویسد، تصویری از خود در آن عریضه به نقش آورده که به نظر استاد کریم‌زاده که آنرا دیده پیرمردی هفتاد و اند ساله می‌نماید و این زمان تقریباً سال ۹۵۱ هجری قمری است. از آثار میرمصور به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تک‌چهره میرمصور به قلم خودش در عریضه به شاه‌تهماسب، که اصل تصویر در موزه گیومه پاریس است.

تصویر میرمصوّر به قلم خودش (*)

۲ـ تصویر کشته شدن شیر به دست بهرام چوبینه و این اثر با همکاری قاسم‌بن علی ساخته شده و در شاهنامه تهماسبی است. (هاتون).
۳ـ تصویر سرخان بیک سفره‌چی با رقم «صوّره میرمصوّر» این اثر در نمایشگاه کتابخانه بریتیشن

سیاه مشق نستعلیق اثر میر عماد الحسنی قرن یازدهم هجری قمری

سرستون تخت جمشید هنر عهد هخامنشی

به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده و تصویر آن در کتاب پروفسور پوپ چاپ شده است.
٤ـ دو اثر منسوب به وی در همان نمایشگاه کتابخانهٔ برتیش در سال ۱۹۷۹ به نمایش گذارده شده که یکی تصویر فردوسی در مجلس سلطان‌محمود است که در این مجلس پرازدحام تعداد بسیاری حدود سی‌واند نفر به نقش درآمده و تصویر کاخ مثل یک آرشیتکت ماهر رسم شده است.
توضیحاً در اینجا متذکر می‌شوم که شبیه این تصویر با توجه به توضیح استاد کریم‌زاده در دورهٔ معاصر بوسیله هادی‌خان تجویدی کشیده شدهَ و استاد عرب‌زاده نیز آنرا در روی فرش به نقش آورده است. پس بنظر نگارنده اصل تصویر باید از میرمصور باشد.
٥ـ تصویر گفتگوی موبد با انوشیروان. این اثر را در معیت قاسم‌بن علی انجام داده و متعلّق به شاهنامه تهماسبی است.
٦ـ دیدار سام‌وسیندخت. ازتصاویرهمان نمایشگاه
۷ـ شکار کردن سیاوش در مقابل افراسیاب در همان شاهنامه
۸ـ از آثار منسوب به او تصویر داستان اردشیر با گلنار است. از همان شاهنامه
۹ـ تصویر کابوس دیدن ضحاک. منسوب به میرمصور در همان شاهنامه
۱۰ـ تصویر آمدن مهراب به حضور سام، منسوب به میرمصور در همان کتاب
۱۱ـ مجلس مهراب و رودابه منسوب به او در همان کتاب و همان نمایشگاه
۱۲ـ ورودسام‌به‌شهرکابل‌منسوب‌به‌اودرهمان‌کتاب
۱۳ـ به نوشته دوست محمد هروی تزیین دو پسر مختص جام‌خانه سلطنتی
۱٤ـ تصویری که در مقدمه کتاب Aking's Book of kings به میرمصور نسبت داده است.
۱٥ـ تصویر رسیدن سیاوش به نزد افراسیاب که به نظر استاد کریم‌زاده تزئینات آن به دست میرمصور صورت گرفته در همان کتاب.
۱٦ـ تصویر جواب فریدون و تهدید سلم و تور که به نظر آقا ولچ طراحی آن از میرمصور و رنگ‌آمیزی از قاسم‌بن علی است در همان کتاب
۱۷ـ تصویر رسیدن کیخسرو به نزد کاووس که در یک حراج به‌فروش رفته است.
۱۸ـ تصویر کشته شدن دیو سفید به دست رستم که به نظر آقای ولچ آرایش و بازسازی و اصلاح آن توسط میرمصور صورت گرفته و طراحی آن از عبدالوهاب است. این اثر نیز در یک حراجی ـ ارائه شده.

تصویر سرخان بیک سفره‌چی کار میر مصّور (*)

میرمصور حسینی نگارگر تبریزی است که تحصیلات خود را در روسیه تزاری و ایتالیا و فرانسه به اتمام رسانده و به نوشته احوال و آثار

نقّاشان که از وی خبر می‌دهد در شهر تبریز هنرکده‌ای به نام دارالصنایع مستظرفه میرمصور تأسیس نموده و به تعلیم نقّاشی مشغول گشته است. این هنرمند نامش سیدحسین رسام و پسر سید ابراهیم نقّاش است از آثار دیده شدهٔ وی تصویر میرزا یوسف‌خان است با رقم «میرمصور حسینی ۲۵ وطن ۱۳۰۰»

میر معزالدین کاشی (محمد کاشانی) محمد کاشانی معروف به میر معزّ یکی از خوشنویسان مشهور قرن دهم هجری قمری است وی در خط نستعلیق شاگرد هبةالله کاشانی بوده است. محمد کاشانی شعر می‌گفته و معزّی تخلّص داشته است. میر معزّ مورد ستایش بسیاری از خوشنویسان از جمله مالک دیلمی بوده و تقی‌الدین کاشانی در تذکره خلاصه الاشعار او را مورد تمجید بسیار قرار می‌دهد. بطور کلی در مجمع‌الخواص و گلستان هنر، مناقب هنروران، مآثر رحیمی، عالم آرای عباسی، تذکره میرزا سنگلاخ درباره میر معز شرح‌هایی نوشته‌اند.

سال مرگ او مشخص نیست بعضی ۹۵۵ و بعضی ۹۹۰ هجری قمری را ذکر کرده‌اند. از نمونهٔ آثار وی عبارتند از:

۱ـ یک نسخه گوی و چوگان عارفی که دارای ۱۶ مینیاتور است. با خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۲ هجری قمری در مجموعه داوید کپنهاک

۲ـ دیوان شاهی سبزواری که به شماره 699 ادب فارسی در دارالکتب قاهره موجود است و تاریخ ۹۸۷ هجری قمری دارد.

۳ـ یک نسخه یوسف و زلیخای جامی که به شماره R 907 در کتابخانه توپ قاپوسرای استانبول ثبت شده است. این نسخه به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۲ هجری قمری است.

۴ـ یک نسخه مقالات خواجه عبدالله انصاری با رقم و تاریخ «کتبه الفقیر المذنب معزالدین محمدالحسینی الکاتب سنه ۹۸۵ در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان تهران

۵ـ زادالمسافرین امیر حسینی که با شماره ۴۰۱ در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد موجود است و تاریخ ۹۸۲ دارد.

۶ـ یک قطعه از مرقّع با رقم و تاریخ «کتبه معزالدین محمدالحسینی سنهٔ ۹۸۷» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان

۷ـ هفده قطعه از مرقّعات مختلف با رقمهای «کتبه معزالدین محمد الحسینی» و تاریخهای ۹۸۷ و ۹۸۴ و ۹۸۱ در کتابخانهٔ خزینهٔ اوقاف استانبول که زنده‌یاد مهدی بیانی معتقد است از بهترین خطوط او می‌باشد.

۸ـ مخزن‌الاسرار نظامی که به شماره 382 در بخش فارسی کتابخانه شهر مونیخ موجود است و تاریخ ۹۸۷ هجری قمری دارد.

۹ـ یک قطعه از مرقّع محمد صالح با رقم و تاریخ «مشق معزالدین محمدالحسینی فی سنهٔ ۹۶۸» در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول

۱۰ـ یک قطعه از مرقّع امیرغیب بیک با رقم و تاریخ «العبد معزالدّین محمدالحسینی غفر ذنوبه نسهٔ ۹۶۲» در همان کتابخانه

۱۱ـ دو قطعه از مرقّع مالک دیلمی با رقم و تاریخهای «کتبه معزالدّین محمدالحسینی غفرالله ذنوبه و ستر عیوبه فی سنهٔ ۹۶۲» و کتبه معزالدّین محمدالحسینی ۹۷۶» در همان کتابخانه

۱۲ـ یک قطعه به شیوه میرعلی هروی و رقم و تاریخ «کتبه العبد المذنب معزالدّین محمدالحسینی الکاتب غفر ذنوبه فی سنهٔ ۹۷۱» در کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد

۱۳ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «کتبه معزالدّین محمدالحسینی ۹۸۴» در مجموعه آقای کریم‌زاده.

۱۴ـ دو قطعه با رقم «کتبه معزالدین محمدالحسینی» و تاریخ ۹۸۵ و ۹۸۷ در مجموعه مهدی بیانی.

فهرست نسخ خطی = فهرست اسامی آثار خوشنویسان قرن دهم ـ احوال و آثار خوشنویسان

میرملا شیخ الاسلام سبزوار بوده و همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و شعر نیز می‌گفته است و قبل از سال ۸۹۶ هجری قمری و هنگام تألیف لطایف‌نامه درگذشته بوده است.

احوال و آثار خوشنویسان

میرمنشی قمی از معروفترین منشیان عهد شاه تهماسب صفوی است که ابتدا منشی سام میرزا در هرات بوده و مدتی در خدمت قاضی جهان و سپس به وزارت سلطان ابراهیم رسیده و عاقبت در دستگاه شاه تهماسب راه یافته است. وی خط ثلث و نسخ و نستعلیق و شکسته نستعلیق را نیکو می‌نوشته و در هنرهای نقّاشی، نقّاری و زرگری مهارت داشته و در شعر، هیات و ریاضی، صرف و نحو منطق استاد بوده است. میرمنشی در خط سیاق نیز مهارت داشته و گفته‌اند که در زمان وی کسی خط شکسته و نستعلیق را چون او ننوشته است. مرگش به سال ۹۹۰ هجری قمری اتّفاق افتاده و در شاهزاده عبدالعظیم به خاک سپرده شده است.

احوال و آثار خوشنویسان

میرمنشی کرمانی ـ خواجه تعلیق‌نویس و از منشیان دربار شاه تهماسب صفوی است. مرگ وی به سال ۹۴۲ اتّفاق افتاده است.

گلستان هنر ـ احوال و آثار خوشنویسان

میر نظام‌الدین کاشانی مخمل‌باف است و در سدهٔ دهم می‌زیسته از آثار وی یک قطعه مخمل است که در موزهٔ آستان قدس رضوی می‌باشد و تاریخ ۹۵۲ هجری قمری دارد.

میرنقّاش اصفهانی از هنرمندان اصفهانی است که مصطفی عالی افندی در مناقب هنروران او را در زمره استادان نقّاش، نقّاشخانه خاصه شاه تهماسب دانسته.

میترا از نقّاشان هندی در اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری است، از آثار منسوب بوی بنا به تأیید، آقایان آنتونی ولچ و استوارت وچ از هنرشناسان متخصص نقّاشی تصویر مسابقه اسب‌دوانی بابر شاه و قاسم‌بیک و قنبرعلی است که تاریخ ۹۹۹ هجری قمری دارد. این اثر در مجموعه صدرالدین آقاخان است و معرف چهره‌پردازی و جانورسازی و مهارت موشکافانه نقّاش در ارائه تصاویر است.

میناس نقّاش از نقّاشان عهد صفوی و شاه‌صفی می‌باشد. شرح حال این نقّاش توسط آقای لئون میناسیان در مجله هنر و مردم شمارهٔ ۱۷۹ آمده است. بنا به نقل کتاب تاریخ ارامنه، میناس در حلب و سوریه به آموزش نقّاشی می‌پردازد و پس از مهارت به وطن خود اصفهان و جلفا بازمی‌گردد و به نقّاشی کلیساها و کاخها و خانه‌های اعیان می‌پردازد. به نوشته آراگل در همان کتاب، خانهٔ خواجه سرفراز را نقّاشی می‌کند و چون شاه صفوی آنرا مشاهده می‌نماید، او را می‌پذیرد و از آن تاریخ، به نقّاشی قصرها پرداخته و با هنرنمایی خود جزو نقّاشان دربار می‌شود. وی در تزئین کتب طب عامیانه و نقّاشی آنها نیز مهارت دارد و از آثار رقم‌دار او نقّاشی کلیسای بتلهم است با رقم «تصاویر توسط میناس و ماردیروس و گل و بوته‌ها به وسیله استواز ادور نقّاشی شده است.

بنوشته استاد کریم‌زاده این کلیسا در سال ۱۶۲۸ میلادی ساخته شده است. البته قسمت آخر کتیبه از میان رفته و تاریخ نقّاشی مشخص نیست.

میناسیان (هارتون میناسیان) نقّاش معاصر از هموطنان ارمنی است که در حدود سالهای پیش از جنگ دوم جهانی و در آن حدود می‌زیسته و در رشته آبرنگ، کار می‌کرده و نمایشگاههایی در

خارج از کشور در شهرهای استانبول ـ قاهره ـ لندن ـ پاریس ـ منچستر ـ نیویورک ـ بوستون ـ واشنگتن برقرار کرده و دو اثر وی در موزه گیومهٔ پاریس است.

مین‌باشیان ـ غلامرضاخان موسیقی‌دان و موسیقی‌شناس اواخر دورهٔ قاجار، معروف به سالار مغزّ و یکی از موسیقی‌دانانی که علاوه بر موسیقی ایرانی، موسیقی نظامی را در تخصص دارد. سالار مغزز فرزند نصرالله‌خان ابتدا در رشته موسیقی دارالفنون تحت ریاست مسیو لومر فرانسوی به تحصیل پرداخت و پس از فارغ‌التحصیلی به سمت معاونت مسیو لومر گماشته شد، سپس برای ادامه تحصیلات به روسیه سفر کرد و در پطرز بورگ در کلاس دیمسکی کورساکوف موسیقیدان بزرگ روس به تحصیل پرداخت. پس از مراجعت به ایران وارد بریگاد قزاق شد و به ریاست دسته‌های موزیک آنجا برگزیده گردید.

در هنگام نهضت مشروطیت به آزادی‌خواهان پیوست و از دستهٔ قزاق بیرون آمد و به فرانسه رفت. پس از بازگشت از فرانسه با درجهٔ سرتیپی به ریاست کل دسته‌های موزیک نظام ایران منصوب شد. وی در سال ۱۳۰۰ ادارهٔ موزیک ارتش را تأسیس کرد. درضمن شعبهٔ موزیک دارالفنون در سال ۱۲۹۷ تفکیک شده و بنام مدرسهٔ موزیک جزیی از واحدهای وزارت معارف گردید. این مدرسه تا سال ۱۳۰۷ زیر نظر سالار مغرز و فرزندش نصرالسلطان اداره شد و پس از آن تحت ریاست کلنل علینق وزیر درآمد. سالار مغزز در کار موسیقی و شناخت آن سعی بسیار نمود و از آثار او در این زمینه ترجمه سه کتاب، هارمونی (هم‌آهنگی) سازشناسی واکسترشناسی است. علاوه بر آن یکی از متبحرین سرودسازان زمانهٔ خود است و علاوه بر موسیقی نظام در موسیقی ایرانی نیز مهارت دارد و به نواختن تار و پیانو علاقمند بود و سعی نمود که با تغییر کوک پیانو به نواختن موسیقی ایرانی بپردازد. تولد سالار مغرز در سال ۱۲٤۰ شمسی و مرگ او بسال ۱۳۱٤ شمسی می‌باشد.

سرگذشت‌موسیقی‌ایران ـ مردان‌موسیقی سنتی و نوین ایران

نوشدارو بعد از مرگ سهراب اثر استاد علی رخساز

ن

نادر رقم‌خان خوشنویس است و به خط وی یک قطعه مذهّب باتشعیرسازی به خط نسخ با رقم «کتبه نادر رقم‌خان» (قرن ۱۱ ـ ۱۲) در موزهٔ پنجاب است.

احوال و آثار خوشنویسان

نادره بانو از زنان هنرمند و نقّاش ایرانی است که در هند ساکن بوده است. این نقّاش در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته و بنوشته خود نقّاش و نقل از استاد کریم‌زاده شاگرد آقا رضا کاشانی پدر نادرالزمان بوده است، از آثار این بانوی هنرمند دو اثر در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است که یکی از آنها تصویر مردی مسیحی است که هاله‌ای نور دور سر دارد و کتابی در دست با رقم «بنده پادشاه سلیم، عمل نادره بانو شاگرد رضا دختر میرتقی» و تصویر دیگری از مرد مقدسی است که در غاری دیده می‌شود و رقم دارد «عمل نادره بانو بنت میرتقی شاگرد آقارضا»

نادری نقّاش عهد سلطان سلیم عثمانی (۹۱۸ ـ ۹۲۶ هـ. ق) که به نوشته مناقب هنروران مصطفی عالی، از شبیه‌سازان هم‌دوران عثمان و محمدبیک است، به نقل از همان کتاب وی از شاگردان حسن کفه‌لی می‌باشد.

نارایان از چهره‌پردازان هند در عهد اکبرشاه (۹۶۳ ـ ۱۰۱٤ هـ. ق) است وی از گروه نقّاشان دربار و جزو هنرمندان و نگارگران نسخه رزم‌نامه جیپور است که به سال ۹۹۰ هجری قمری به پایان رسیده است. (کریم‌زاده)

نارسینگ (نرسنگ) از نقّاشان هندی در دورهٔ اکبرشاه (۹٦۳ ـ ۱۰۱٤ هـ. ق) است وی از نقّاشانی است که آثارش در کتب آن زمان دیده می‌شود، از جمله به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم:
۱ـ تصویر پرجلال اکبرشاه در کتاب اکبرنامهٔ مضبوط در کتابخانه چستر بیتی با رقم «نرسنگ»
۲ـ تصاویری در اکبرنامه کتابخانه بریتانیا که تاریخ ۱۰۱۳ هـ. ق دارد.
۳ـ تصاویری در نسخه نفحات الانس مولانا جامی که به سال ۱۰۱۲ هجری قمری کتابت شده و در همان کتابخانه می‌باشد.

نازکی تبریزی خوشنویس است و به شغل مکتب‌داری مشغول بوده است. نستعلیق را نیکو می‌نوشته و جزو چهل تن هنرمند کتابخانهٔ بایسنغر میرزا است.

مناقب هنروران ـ احوال و آثار خوشنویسان

ناصح شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن با قطع نیم ربعی، جلد روغنی (جلد آن کار آقا فتح‌الله) به خط نسخ که در اصفهان نوشته شده، با تاریخ ۱۰٦٤ (هجری قمری) در مجموعه مهدی بیانی است. کتیبهٔ جلد روغنی به خط رقاع با رقم محمدعلی سلطان الکتاب می‌باشد. این نسخه چهارمین قرآن اوست.

احوال و آثار خوشنویسان

ناصر کاتب خوشنویس است و در قرن نهم می‌زیسته و معاصر جعفر بایسنغری بوده است. از آثار وی:
۱ـ یک نسخه تحفةالاحرار جامی به قلم کتابت نستعلیق با رقم «کتبه افقر احقر ناصر، غفر ذنوبه و ستر عیوبه» در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان
۲ـ یک‌نسخه‌شش دفتر مثنوی‌مولانا و دیوان‌شمس به قلم نستعلیق کتابت و اواخر نسخه به قلم رقاع و عنوانها به قلم ثلث با تاریخ ۸۳۳ در همان کتابخانه
احوال و آثار خوشنویسان

ناصر صحاف و جلدساز است‌و از آثاراو جلد نسخه شمارهٔ ۱۰۶۶ کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه است با رقم و سجع «ناصر ز محمد امید شفاعت دارد (۱۲۰۷)» (هجری قمری)
صحافی سنتی ـ ایرج افشار

ناصرالدین شاه قاجار پادشاه با ذوق قاجاری که در هنرهای خط و نقّاشی و شعر و موسیق دست داشته و اوقات فراغت را به هنر می‌گذرانده بطوریکه در یک محاوره آمده است، یکروز امیرکبیر از ناصرالدین شاه می‌پرسد آقاجان چه می‌کردی وی می‌گوید نقّاشی. امیر می‌گوید کاش قدری تاریخ گذشتگان را می‌خواندی و از آن عبرت می‌گرفتی.
در زمان ناصرالدین هنر نقّاشی و موسیق و خط جان تازه‌ای گرفت و در یک تحقیق آماری که نگارنده از چگونگی اوج و حصیص هنر خوشنویسی کرده‌ام و در فصلنامهٔ چلیپا شماره ۲ به چاپ رسیده مشخص شده که هنر خط و تعداد هنرمندان این هنر در زمان این پادشاه به اوج رسیده‌اند که در هیچ زمانه‌ای چنین نبوده است. در زمان ناصرالدین شاه و به دستور وی هنرستان نقّاشی توسط ابوالحسن‌خان غفاری صنیع‌الملک (نقّاشباشی) دایر گردید و شاه شخصاً به دیدار آن رفت. ناصرالدین شاه نقّاشی‌هایی از صورت رجال و یا زنان و غلام بچگان حرمخانه می‌کشیده اغلب رقم و تاریخ‌دقیق دارد و توضیحاتی نیز بر آن افزوده است. وی شعر می‌گفت و دیوانی نیز در این زمینه دارد و آثار خطی‌اش نیز مشاهده شده است، برای اطلاع بیشتر می‌توان به کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم به شماره ۱۳۸۰ مراجعه نمود بطور کلی ناصرالدینشاه به هنر علاقه‌مند بوده و در زمان وی مرقّعات بسیار خط و نقّاشی و نسخه‌های نفیس‌جمع‌آوری گردید که پس از وی توسط رجال خائن دزدیده شد و با قیمت‌های نازلی برای خروج از ایران به فروش رفت. از آثار دیده شدهٔ وی عبارتند از:
۱ـ دو اثر یکی تصویر مرادی یک نفر سیاح فرانسوی و تاریخ رمضان ۱۲۸ و دیگر تصویر آبرنگی از منظره رودخانه با تاریخ رجب ۱۲۸۳ ، که هر دو به حکیم طولوزان بخشیده شده و روی آن یادداشت گردیده، این دو اثر توسط ورثه دکتر طولوزان در سال ۱۹۷۶ در ساتبی لندن به حراج گذارده شد که آقای کریم‌زاده آنها را خریده و اکنون در مجموعه وی می‌باشد.

تصویر ناصرالدین‌شاه

دورنما کار ناصرالدینشاه مجموعهٔ کریم‌زاده (*)

۲ـ از نقّاشی‌های رنگ و روغن، منظره دشت و دمن است که رقم دارد «نقّاشی خود را به امین‌السلطان مرحمت فرمودیم ۱۲۸۰» این اثر در مالکیت ورثه اتابک امین‌السلطان بوده است.
۳ـ از آثار دیگر وی به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر میرزاعلی پیش‌خدمت است.
٤ـ تصویر یک افسر فرانسوی و تصویر فرهاد میرزا که زیر آن نوشته شده «این صورت را اعلیحضرت همایون کشیده‌اند».
۵ـ در نمایشگاهی که از آثار محمودخان ملک‌الشعرا در موزه هنرهای ملی برقرار شده بود، یک اثر منسوب به ناصرالدین‌شاه به نمایش گذارده شد که تصویر چند خانم نیمه عریان فرنگی پوش در کنار آبشاری بود. این اثر بی‌رقم را که اکنون نیز در انبار همان موزه است کارشناسان ازکارهای ناصرالدین شاه دانسته‌اند. البته به نظر نگارنده کاری چندان استادانه نیست.
٦ـ یک قطعه خط نستعلیق و سیاه‌مشق و شکسته در مجموعه آقای کریم‌زاده که به نقل از ایشان تذهیبی فوق‌العاده‌عالی‌دارد با رقم «مشقه غلام حیدر کرار و محبّ هشت و چهار ـ ناصرالدین شاه قاجار».

ناصرالدین علی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی:
۱ـ یک نسخه بهارستان جامی است به قلم کتابت نستعلیق و با رقم و تاریخ «ناصرالدین علی سنهٔ ۹۰۸» در مجموعهٔ دولتی افغانستان.
۲ـ یک قطعه در یک مرقّع در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی که در بخارا نوشته شده.
احوال و آثار خوشنویسان

ناصربن محمد مذهّب از تذهیب‌کاران شیرازی در سنوات ۹۵۷ هجری قمری است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده تذهیب کامل یک جلد کلام‌الله مجید است که تصویر رنگی آن در کتاب Trea sures of islam به چاپ رسیده است.

ناصرخسرو علوی حکیم ناصرخسرو شاعر و ادیب (۳۹٤ ـ ٤۸۱ هـ. ق) مشهور در سفر مکه خود به نوشته سفرنامه در بادیه‌ای ساکن می‌شود و در مسجد می‌ماند، پس به نقّاشی می‌پردازد و بیتی چند بر دیوار مسجد می‌نویسد. مردم به تماشا می‌آیند و از او می‌خواهند که اگر محراب مسجد را نقّاشی کند صد من خرما می‌دهند و او چنین می‌کند. پس معلوم می‌شود نقّاشی نیز می‌دانسته.

ناصر همایون نوازنده و موسیقی‌دان عهد مظفرالدین شاه است. وی از شاگردان مسیو لومر موزیکانباشی ناصرالدین شاه است. نامش ارسلان‌خان و فرزند امیرخان است. در تمام سفرهای مظفرالدین شاه همراه‌او بوده‌است. به‌وی‌درجه سرتیپی اهداء شده بود. وی پیانو را استادانه می‌نواخت. مرگ وی به سال ۱۲۹۹ شمسی در تبریز نیز اتّفاق افتاده است.
سرگذشت موسیقی ایران

ناظم خوشنویس است و به خط وی یک لوحه ثلث در بقعه امیرسلطان در بورسهٔ ترکیه است.
احوال و آثار خوشنویسان

نالی از نقّاشان عثمانی است که در عهد سلطان سلیم اول (۹۷۱ ـ ۹۲۶ هـ. ق) می‌زیسته و در کتاب مختار خالد کلیاتی دربارهٔ وی چنین نوشته «دیگر از نقّاشان سلطان سلیم اول عثمانی، شاگرد پرهنر و با استعداد استاد تاج‌الدین گره‌بند، نالی است که در هنر خود پرهنر می‌باشد.

ناما (نامان) از نگارگران دوره اکبرشاه (۹۶۳ ـ ۱۰۱٤ هـ. ق) و از هنرمندان دربار و کتابخانه وی می‌باشد. از آثار این هنرمند در کتاب بابرنامه و همچنین خمسه نظامی تاریخ ۹۹٤ هجری قمری دیده می‌شود. از نمونهٔ آثار دیده شده توسط استاد کریم‌زاده در کتاب با برنامه تصویر حزن‌انگیز لحظه مرگ بابر است با رقم «عمل ناما»

نامدار ـ حاجی از خوشنویسان هندوستان است و به نقل از هفت قلمی در دورهٔ فرخ سیر (۱۱۲٤ ـ ۱۱۳۱) اکثر شاهزادگان از وی تعلیم گرفتند.
احوال و آثار خوشنویسان

نامی به نوشته تذکره خط و خطّاطان از سفرای شاه سلطان حسین در دربار عثمانی (در سال ۱۱۳٤) که نستعلیق را نیکو می‌نوشته.

نامی سبزواری از منشیان دستگاه تیموری و معاصر جامی بوده است خود نیز شعر می‌گفت و خط نستعلیق و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته.
مجالس‌النفایس ـ تذکرهٔ‌حسینی ـ احوال و آثار خوشنویسان

ناند گوالیاری (نند کوالیاری) از نقّاشان قوی‌دست هندی در سدهٔ یازدهم هجری قمری است به نوشته استاد کریم‌زاده این نقّاشی در چهره‌سازی و تصاویر حیوانات و مجالس مختلف مهارت داشته، از نمونه آثار دیده شدهٔ وی عبارتند از:
۱ـ تصویر مجلس پر ازدحام رزمی که در مرقّع گلشن می‌باشد و رقم دارد «طرح بساون عمل نند گوالیاری»
۲ـ تصویر حمله‌سواران به برج و باروی شهر و منتظره پشت آن بر گروه مردم و زخمی‌ها که این اثر در نسخه با برنامه آمده است و رقم دارد «عمل نندا گوالیاری»

نانک رام مصوّر از نقّاشان سدهٔ دوازدهم هجری قمری هندوستان است و از آثار دیده شدهٔ وی تصویر مهاراجه اوراجه می‌باشد.
احوال و آثار نقّاشان قدیم

نانها مصوّر تصویرگر چیره‌دست هندی است که در عهد سه پادشاه اکبرشاه و جهانگیرشاه و شاه جهان می‌زیسته و دوران فعالیت وی بین سالهای ۹۸۵ هجری قمری الی ۱۰۵۰ بوده است. نانها در دورهٔ جهانگیر به اوج شهرت خود رسیده و از نقّاشان مورد توجه شاه بوده است. بطوریکه جهانگیر گاهی سفارشاتی به او می‌داده و نانها اجرا می‌کرده است. دلیل این امر اینکه اثری از کپی‌کاری نانها موجود است که جهانگیر روی آن چنین نوشته است. «این کار استاد بهزاد را دیده نانهای مصور حسب‌الحکم من حرره جهانگیر

پادشاه غازی سنه ۱۰۱۷».
از آنچه از آثار نانها برمی‌آید این استاد در چهره‌سازی، جانورپردازی، مجلس‌آرایی و منظره‌سازی استاد بوده و در تذهیب و آرایش دیگر نقوش مهارت داشته است. از آثار نانها به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویری در نسخه جامع‌التواریخ که جزو مرقّع گلشن است.
۲ـ سه اثر شیوا در مجموعه گورگیان نیویورک.
۳ـ تصویر نسخ بایزید در آلبوم شماره دوازده موزه ارمیناژ با رقم «عمل نانها».
٤ـ تصویر عاشق ترسو و شیر درنده در نسخه معروف انوار سهیلی موزه بریتانیا.
۵ـ تصویر پیرزن و سلطان سنجر با رقم «طرح و عمل نانها».
٦ـ تصویر جنگ جاموقه در کتاب جامع‌التواریخ با رقم «طرح نانها چهره نامی مادهو عمل منصور».
۷ـ تصویر سیاه‌قلمی و آبرنگی فیل عظیم‌الجثه‌ای که در حراج ساتبی لندن در سال ۱۹۸۰ به‌فروش رفته‌است.
۸ـ تصویر مردسیه‌چهره‌ای‌به نام کوچک اغلان که در حراج ساتبی لندن‌در ۱۹۸٦ به‌فروش رفته است.
۹ـ تصویر شاه جهان و پسرش با رقم «عمل نانها»
۱۰ـ تصویر عهده‌ای از صنعت‌کاران که در آخر نسخه‌ای آمده است.
۱۱ـ کپی‌کار بهزاد
۱۲ـ تصویر داراب و طهمرسیه مربوط به سالهای ۹۸۵ هجری قمری
۱۳ـ تصویر شیر غرنده‌ای در جهانگیرنامه
۱٤ـ تصویر زاهدخان در مرقّع جهانگیری
۱۵ـ تصویر جهانگیرشاه در حال کشتن شیر
۱٦ـ تصویر ذوالفقارخان
۱۷ـ علاوه بر اینها از آثار نانها می‌توان در نسخه اکبرنامه چستربیتی و در نسخه انوار سهیلی کتابخانه بریتانیا و دیوان حسن دهلوی و جهانگیرنامه و اعیار دانش ۹۹۹ هجری قمری و نظامی کتابخانه بریتانیا به سال ۱۰۰٤ مشاهده نمود.

کپی کار بهزاد اثر نانها (*)

نایب اسدالله نوازندهٔ نی در دورهٔ قاجار و از نوازندگان اصفهان است، وی معاصر درویش‌خان و آقا حسینقلی و آقاعبدالله است و اینان به استادی وی سر فرود آورده‌اند. نایب اسدالله نایی که در ابتدا جزو مستخدمین حکومتی بود به همین علت به نایب مشهور شده بعدها به سلک درویشی پیوست و نوای نی او چنان بود که برای شفای بیماران او را بر سر بیمار می‌بردند. زنده‌یاد جلال همایی نقل می‌کند که دایی‌اش آقا مهدی تاجر به مرض تب مبتلا شد و چنان گردید که به حالت اغما افتاد. به عنوان آخرین چاره به نایب اسدالله پناه بردند و نایب بالای سر بیمار شروع به نواختن کرد پس از مدتی تب بیمار قطع گردید و چشمانش را گشود و شروع به گریه کردن نمود و بهبود یافت. نایب اسدالله می‌توانسته شش صدا از نی بیرون بیاورد و گوشه‌هایی به موسیق افزون کرده است. از هنرهای دیگر وی اینکه با توجه به اینکه نی دارای کوک نمی‌باشد لذا باید ساز دیگر را همپای او نمود. نایب اسدالله می‌توانست نی را همپای ساز بیاورد. مرگ وی در سال ۱۳٤۳ هجری قمری در اصفهان اتّفاق افتاده است.

نایب مهدیخان از نوازندگان است و در دورهٔ معاصر می‌زیسته و اولین‌کسی‌که‌در کرمانشاه به تعلیم کلاسیک موسیقی پرداخت. وی مشهور به مهدی موزیک بود و از شاگردان وی شیخ علی مظلوم و حیدرخان بودند.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

نباتی تبریزی نقّاش و لاجورد شوی است که شعر نیز می‌گفته و به نقل از تحفه سامی که از وی خبر می‌دهد در سدهٔ دهم می‌زیسته است.

نبی‌خان (منصورالممالک) نقّاش و نگارگر و از خانواده قاجار است که به منصورالممالک ملقب بوده است، این نقّاش در چهره‌پردازی و شبیه‌سازی مهارت داشته و در یک جُنگ خطی متعلّق به آن زمان که در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد وی را در ردیف معلمین نقّاشی آورده است. از آثار وی به نقل از همان مؤلف عبارتند از:

۱ـ تصویر رنگ و روغنی پیرمردی با رقم «بنده آستان میرزا نبی‌خان منصورالممالک ۱۳۰۳» (هجری قمری)

۲ـ تصویر چهره مرد میانسالی با رقم «خانزاد نبی‌خان قاجار»

۳ـ تصویر چهره یکی از رجال ناصری در مجموعه آقای کریم‌زاده با رقم «کمترین بنده استان نبی‌خان قاجار ۱۲۸۵»

٤ـ چهره میرزا هدایت و زیر دفتر (پدر زنده‌یاد دکتر محمد مصدق) با رقم «کمترین بنده آستان نبی‌خان قاجار ۱۳۰٤»

۵ـ منظره دورنمای دهی با تصویر انگورچینان و رقم «عمل کمترین نبی‌خان ۱۲۸۵»

نجاتی بافقی از نقّاشان و شاهنامه خوانهای عهد صفوی است.

تاریخ اصفهان جلال همایی

نجفعلی نقّاشباشی اصفهانی نقّاش ذوفنون اصفهان در عهد قاجار و معروف به آقا نجفعلی نقّاشباشی است. این نقّاش خانواده‌ای هنرمند داشته که خود و فرزندان و وابستگان منشأ آفرینش بسیاری از آثار ماندگار هنری گشته‌اند. بطوریکه شاید بتوان خانواده آقا نجف را در هنر همردیف خانواده امامی اصفهانی محسوب داشت. این نقّاش در چهره‌پردازی، شبیه‌سازی، گل و مرغ و گل‌آرائی، کپی‌کاری، سایه‌پردازی، استاد بوده است. قلمدانهای وی از آثار ماندگار این هنر و آیتی از زیبایی هستند. علاوه بر آن فرنگی‌کار ماهری است و پیداست از وجود هنرمندان اروپایی مقیم در اصفهان نیز بهره برده است، وی در شیوه آبرنگ نیز مهارت داشته و در زمان خود شهره شهر بوده است. بطوریکه می‌توان وی را از اعاظم رجال زمان خود به حساب آورد. فرزندان وی محمد کاظم، محمدجعفر، احمد و محمدعلی همه از هنرمندان زمان بوده‌اند. عمر نجف‌علی در حدود هفتاد سال زیرا تولدش در حوالی سالهای ۱۲۰۷ هجری قمری و مرگش در حدود ۱۲۷۷ است و آثارش بین سالهای ۱۲۲۷ الی ۱۲۷٤ دیده شده است. از خانواده و موقعیت آقا نجف هنگامی اطلاعاتی دقیق به دست آمد که عقدنامه صفیه سلطان دختر وی یافته و شناخته شد، و این عقدنامه خود تاریخچه‌ای گردید بر این خانواده، موضوع و توضیح کامل این سند که اصل آن در مجموعه خانم تلی کریم‌زاده است در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم به شماره ۱۳۸۹ آمده است و بخشهایی از آن در معرفی فرزندان آقا نجف ذکر شده که بسیاری از ناشناختگیهای این خانوادهٔ هنرمند را آشکار می‌کند و می‌توان برای اطلاع بیشتر بدان مراجعه نمود. از آثار شناخته شدهٔ آقا نجف که گاهی با سجع «یا شاه نجف» رقم می‌زده است به نقل از همان کتاب عبارتنداز:

۱ـ قلمدان زیبایی در مجموعه آقای کریم‌زاده با رقم «یا شاه نجف ۱۲۲۷»

۲ـ قلمدان استادانه با تصویر یوحنای نبی با رقم «یا شاه نجف ۱۲٦۲» این اثر در حراج ساتبی ۱۹۷٦ به‌فروش رفته است.
۳ـ تصویر آبرنگی محمدحسین خان صاحب اختیار با رقم «رقم کمترین نجفعلی» این اثر در حراج ساتبی لندن در ۱۹۸٦ به‌فروش رفته است.

قلمدان کار آقانجف

٤ـ قلمدانی با تصویر دختری عریان و همراهان و رقم «یا شاه نجف ۱۲٦۵»
۵ـ قاب آینه زیبایی با صحنه‌هایی از شکار و شکار چیان و رقم «یا شاه نجف ۱۲۷۰»
٦ـ قلمدان زیبایی با تصویر انسان و حیوانات و گل و مرغ و رقم «یا شاه نجف ۱۲۷۱» در مجموعه آقای کریم‌زاده
۷ـ قلمدانی به شیوه محمدزمان و با تصویر زنی جوان و رقم «یا شاه نجف ۱۲۷۱» این قلمدان در حراج ساتبی نیویورک در سال ۱۹۸۱ به‌فروش رفته است.

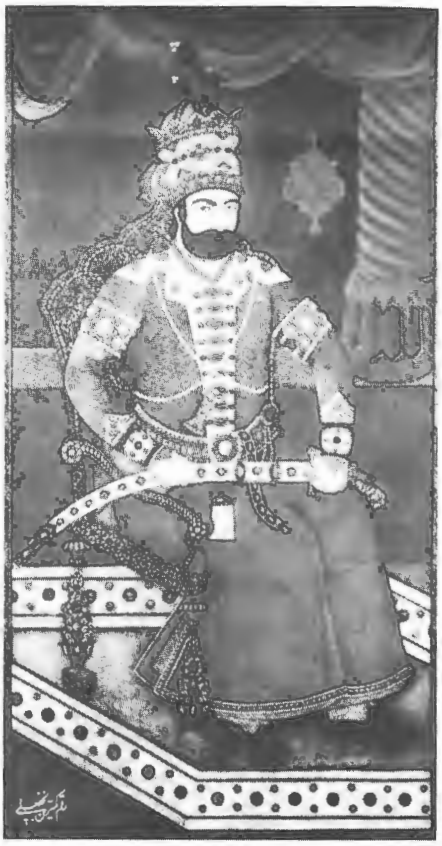

تصویر رنگ و روغن محمدشاه (*)

۸ـ قلمدانی با تصویر جماعتی از بانوان و تصویر حضرت مسیح و رقم «یا شاه نجف ۱۲۷۱»
۹ـ قاب آینه پرکاری با تصویر زن و مرد سوار بر درشکه و مستحفظین سوارکار و رقم «یا شاه نجف» که در حراج ساتبی لندن در ۱۹۸۰ به فروش رفته است.
۱۰ـ قلمدان رزمی با تصویر لشگریان روم و روس و رقم «یا شاه نجف ۱۲۷٤» این قلمدان آخرین اثر دیده شدهٔ آقا نجف است.
۱۱ـ برچسب دان کوچکی با نقشی کاملاً شبیه ژوکوند در مجموعه آقای کریم‌زاده

۱۲ـ تصویر زن جوانی با البسه بلند و رقم «یا شاه نجف»
۱۳ـ تصویر رنگ روغنی محمدشاه با رقم «رقم کمترین نجفعلی» که تاریخ ۱۲۶۱ دارد. (تاریخها همه هجری قمری است).

نجف میرحسن خان مقلد و هنرپیشه دوران کریم‌خان زند بوده است.

رستم التواریخ

نجفی زنجانی ـ حاج شیخ احمد استاد شیخ احمد نجفی زنجانی مشهور به معصومی خوشنویس، فرزند شیخ محمدحسین زنجانی است که در سال ۱۳۲٤ هجری قمری به دنیا آمد. دوران ابتدایی و مقدماتی را در شهر مقدس نجف گذراند و پس از آموختن صرف و نحو و زبان عربی و فقه و اصول مشغول آموختن فن کتابت گردید. وی خیلی زود یکی از استادان خطوط نسخ و ثلث کشور شد و در این هنر علاوه بر کارهای مختلف بیش از صد جلد کتاب بزرگ و کوچک از آثار علما و بزرگان را خوشنویسی نمود. از آثار بزرگ استاد قرآن رحلی هفت رنگ مذهّب است که در تهران به چاپ رسیده. استادان وی میرزا عبدالجواد محلاتی در خط نسخ و میرزا عبدالعلی ثانی یزدی در خط ثلث بوده است. وی تا آخرین روزهای زندگی، استاد خط نسخ و ثلث انجمن خوشنویسان بود. از مهمترین آثار کتابت استاد زنجانی عبارتند از: ۱ـ سفینةالبحار محدث قمی ۲ـ مفاتیح‌الجنان شیخ عباس محمدث قمی ۳ـ تنقیح المقال فی احوال‌الرجال آیةالله مرحوم مامقانی ٤ـ مناسک حج آیةالله نایینی ۵ـ رساله نجاه العباد سیر ابوتراب خوانساری ٦ـ کتاب الطهاره مرحوم آیةالله بروجردی ۷ـ مناسک حج مرحوم شیخ علی مرندی ۸ـ پنج دوره خیام مصوّر ۹ـ یک جزوه قرآن مدارس ۱۰ـ چهارده دوره رسم‌المشق ۱۱ـ آثار جاودان خط تألیف احمد زنجانی مرگ استاد در تیرماه ۱۳٦۱ اتّفاق افتاد یادش گرامی باد.

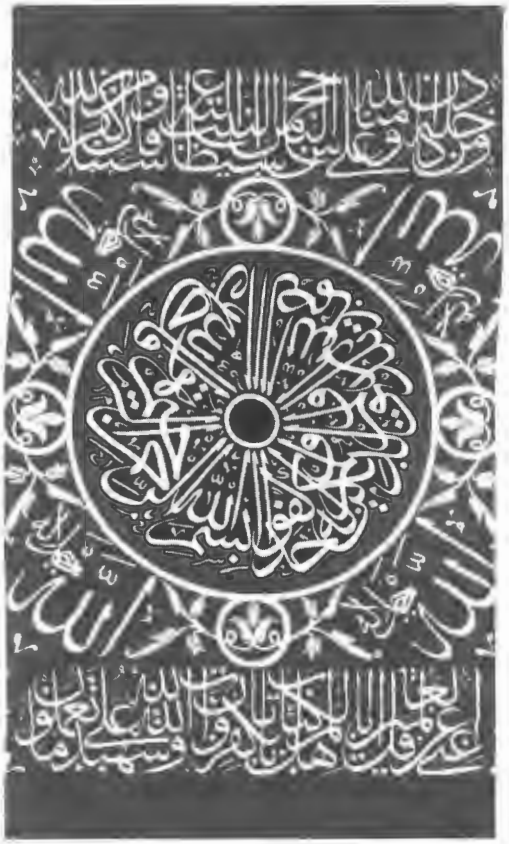

ثلث کتبة اثر استاد احمد زنجانی

نجم‌آبادی ـ استاد علی‌اکبر نقّاش و از شاگردان کمال‌الملک می‌باشد، وی در سال ۱۲۷۸ شمسی در تهران متولد شد. تحصیلات ابتدایی را در دبستان کلستان به پایان رساند و پس از آن به مدرسه ایران و آلمان رفت و تا شروع جنگ جهانی اول که مدرسه بسته شد در آنجا بود. نجم‌آبادی علاقه فراوانی به نقّاشی داشت. از اینجهت به مدرسه صنایع مستظرفه رفت و مدت هشت سال به آموختن مشغول بود و پس از انحلال مدرسه به خدمت فرهنگ درآمد و به شغل دبیری نقّاشی به ادامهٔ کار پرداخت. وی مدتی پس از ۳۶ سال کار بازنشسته شد اما از کار نقّاشی دست نکشید و مدت بیست سال دیگر در دبیرستانهای ملی و البرز به کار خویش ادامه داد.

او شاگردان ارزشمندی تربیت نمود و در تمام مدت شیوه استادش کمال‌الملک را ادامه داد و یکی از ارکان استحکام بخش مکتب رئالیسم ـ کلاسیک می‌باشد. استاد نجم‌آبادی از روی کارهای رامبراند، رافائل و کمال‌الملک کپی‌برداری نموده است و بین شاگردان مدرسه صنایع مستظرفه از اینجهت مشخص است. وی به علت علاقهٔ به وطن هرگز از ایران خارج نشد و در آخر عمر در خانه انزوا گزید و به مطالعه پرداخت، در فصلنامه هنر شماره ۱۲ شرحی درباره وی آمده است یادش گرامی باد.

نجم‌الدین اوکای خطّاط به جلدساز و تذهیب‌کار و ابری‌ساز و اهل اسکدار عثمانی‌است. بنوشته‌احوال‌و آثارنقّاشان‌این هنرمند در زمان خود در این هنرها شهره بوده و در سال ۱۳۹۶ هجری قمری در سن ۹۳ سالگی درگذشته و در مزار قاراجا احمد مدفون گردیده است.

نجمای لاری خوشنویس عهد صفوی است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از معاصرین پدر خود ابوتراب دانسته است.

نجم‌الدین‌بن عبدالله الادیب نسخ‌نویس است و از آثار خطی او یک نسخه غررالحکم و دررالکلم ابوالفتح تمیمی است. در کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم به شماره ٤٥٩ به خط نسخ و تاریخ ۹۲۳ هجری قمری

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ آیت‌الله مرعشی

نجم‌الدین حسینی کاتب خوشنویس‌است و به خط وی یک نسخه صحیفه سجادیه، به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات و به خط نسخ با رقم «کتبه . . . ابن سعدالدین محمدالحسینی نجم‌الدین (قرن ۱۲) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

نجم‌الدین محمود مذهّب از تذهیب‌کاران شیرازی است که به نقل از احوال و آثار نقّاشان به روایتی تا سالیان ۷۸۲ هجری قمری در قید حیات بوده است.

نجم‌الدین مسعود شیخ از منشیان و امرای مقتدر دربار سلطان یعقوب آق‌قویونلو (۸۸٤ ـ ۸۹٦) است. وی یکی از استادان مسلم خط شکسته نستعلیق است که در تذکره‌ها نامی از خوشنویسی وی نیاورده‌اند. نجم‌الدین پس از سلطان یعقوب به خدمت بایسنغر میرزا رفت و در غایله بایسنغر میرزا و رستم‌بیک با او راهی شروان شد و در آنجا به وسیله بعضی امرا مسموم گشت. از نمونهٔ خطوط مرادی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان که شرح زندگی وی را نوشته است عبارتند از:

۱ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «کتبه . . . نجم مسعود» به تاریخ ۸۸۲ (هجری قمری) در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول

۲ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «حرره نجم مسعودالیعقوبی بدارالسلطنه تبریز» با تاریخ ۸۸۰ در همان کتابخانه

۳ـ یک قطعه دیگر از مرقّع با رقم «حرّره الفقیر نجم مسعود» در همان کتابخانه
٤ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «حرره الفقیر نجم مسعود یعقوبی» در همان کتابخانه
۵ـ دو قطعهٔ دیگر از یک مرقّع بزرگ که تاریخ ۸۸۰ دارد. در همان کتابخانه که از مفاد رقمها معلوم می‌شود وی از مردم ساوه بوده است.

نجومی (آقا میرزا اسمعیل) خوشنویس و عالم و فاضل کرمانشاهی است که در اواخر سدهٔ سیزدهم و اوایل سدهٔ چهاردهم قمری می‌زیسته وی علاوه بر اینکه از محققان و مجتهدین معروف زمان خود بوده، همهٔ خطوط را به شیوایی می‌نوشته. مرگش در سال ۱۳۱۸ قمری اتّفاق افتاده و در بیرون مقبره آقا در کرمانشاه به خاک سپرده شده است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

نجومی (آقا میرزاحسن) جد اعلای سادات نجومی است و خطّاطی زبردست و منجمی عالیقدر و ریاضی‌دانی ماهر بوده. خط شکسته و رقاع را خوش می‌نوشته و از وی آثاری باقی مانده که در خدمت آیت‌الله نجومی آقا سیدمرتضی است. از جمله تقویمی دستنویس که به خط زیبا و هنر عالی خود آنرا آراسته است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

نجومی (آیت‌الله سید محمدجواد) وی فرزند میرزا اسماعیل و پدر هنرمند و مجتهد بزرگ آیت‌الله آقا سیدمرتضی نجومی است. وی در خط نسخ تالی مولانا احمد نیریزی بوده و از وی آثار بسیاری باقی مانده. در فصلنامهٔ چلیپا شماره یکم شرحی درباره وی آمده است. تولدش در ۱۳۰٤ قمری و مرگش در مرداد ماه ۱۳٤٦ شمسی اتّفاق افتاده است.

نجومی (سید ابوالحسن) ـ نقّاش و طرّاح است. نامش سیدابوالحسن و فرزند آیت‌الله آقا سید محمدجواد و برادر هنرمندش سید مرتضی نجومی است، وی عشق مفرطی به هنرهای سنتی بویژه فرش داشته و مدتی سرپرست شرکت فرش کردستان بوده است. تولدش ۱۳۱۲ و مرگش در اثر سانحه در سال ۱۳۵۸ شمسی اتّفاق افتاده است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

نجومی (سید نصرالله ملقب به مزیّن‌السلطان) نقّاش و وصّال و قطّاع است وی فرزند بزرگ سیف‌السادات اول و از شاگردان او بوده است، آثار وی در بسیاری از خانه‌های شهرش کرمانشاه یافت می‌شود. وفات وی در سال ۱۳۵۹ شمسی اتّفاق افتاده است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

نجومی نقّاش، سوخت‌کار، صحّاف، جلد ساز و ساغری‌دوز بوده است. نام وی میرزا عبدالرحمان و فرزندمیرزا رضا و برادر سیف‌السادات اول است و یکی دیگر از هنرمندان خانوادهٔ نجومی است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان

نجومی (سیدمحمد ملقب به سیف‌السادات) نقّاش و خطّاط و وصّال و قطّاع است. از خانوادهٔ هنرمند نجومی‌های کرمانشاهی از آثار او نمونه‌های زیادی در خانواده مانده است و یکی از کارهای ارزشمندش تصویر آقای اسدالله اماجمعه آل آقاست که نمونهٔ کاملی از هنر نقّاشی و قطاعی و خطّاطی را به ظهور رسانده و این تصویر در مرقد امام جمعه موجود است.
جغرافیای تاریخ و تاریخ مفصل کرمانشاهان

نجومی (سیدمحمد صالحی ملقب به سیف‌السادات دوم) نقّاش و خطّاط است و فرزند سیف‌السادات اول و نقّاشی چیره‌دست است که طرحها و نقّاشی‌های آبرنگ او با پردازشی ماهرانه، استادی وی را می‌رساند، از

کارهای ماندگار او چهره سردار اسعد بختیاری است.
جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمان

نجیب بیک از خوشنویسان قرن چهاردهم مصر است که علاوه به نستعلیق، ثلث و نسخ را خوش می‌نوشته و فواد اول پادشاه مصر او را گرامی می‌داشت. از نمونهٔ خطوط او در کتاب پیدایش خط و خطّاطان آمده است.

نخجوانی تبریزی نقّاش آبرنگ کار عهد احمدشاه قاجار است که در کربلا ساکن گشته و به شمایل‌پردازی اشتغال داشته است. از آثار امضا داراوی به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر بارگاه حضرت امام حسین و حضرت ابوالفضل (ع) است با رقم (نخجوانی).

نحاس (ابوالمعالی اصفهانی) خطّاط و شاعر دوره سلجوقی، وی مدتی در دربار الب ارسلان و ملکشاه و کیارق شاهان سلجوقی بود و سرانجام نزد المستظهر بالله عباسی رفت و در سال ۵۱۲ هجری قمری درگذشت.
لغت‌نامه دهخدا ـ پیدایش خط و خطّاطان

ندرعلی (نگارعلی بدخشانی) از قاطعان درویش مسلک بدخشان است که در مشهد ساکن بوده و به نوشته گلستان هنر وی قاطعی بی‌نظیر بوده بطوریکه قطعهٔ بریدهٔ وی نه‌تنها با اصل هیچ فرقی نداشته بلکه از آن بیرون می‌آمده و خود قطعه‌ای دیگر می‌شده.

ندیم از نگارگران سدهٔ یازدهم هجری قمری هندوستان است که به نوشته ملا عبدالله نهاوندی در کتاب مأثر رحیمی که به سال ۱۰۵۲ هجری قمری تألیف شده با برادرش فهیم که او نیز نقّاش بوده در دستگاه خان خانان می‌زیسته و همچون فرزندان وی بوده‌اند. بنا به نوشتهٔ همان کتاب ندیم را در حد مانی و بهزادآورده و گفته است از زمان آنان تاکنون هنرمندی همپایه ندیم نبوده است. از آثار فهیم تاکنون دیده نشده، اما ندیم جزو نقّاشان کتاب خمسه نظامی سال ۱۰۱۹ که اکنون در بریتیش میوزیوم است و آثاری در این کتاب از وی دیده می‌شود. از جمله تصویر بهرام گور و آزاده با رقم «عمل ندیم»
علاوه بر آن به نوشته استاد کریم‌زاده تصاویری در خمسه امیرخسرو دهلوی موجود در یکی از موزه‌های شهر برلین نیز از کارهای وی است.

ندیم خوشنویس است و یک لوحه ثلث به تاریخ ۱۲۷۰ (هجری قمری) به خط وی در ابوجامع ـ بورسه می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

نشاط (سید عبدالوهاب) شاعر و خوشنویس و ادیب و سیاستمدار عهد فتحعلی‌شاه قاجار است. اجداد نشاط از سادات و پزشکان شیراز بوده‌اند که در دورهٔ صفوی برای استعلاج به اصفهان احضار شده و در آنجا مسکن گزیده‌اند. نشاط (متعمدالدوله) در اصفهان متولد شده و در این شهر به کسب دانش پرداخته و در علوم معقول و منقول و ادبیات فارسی و عربی و ترکی سرآمد همگان شده و از استادان شعر و ادب زمان خود گردیده است.
وی در زمان فتحعلی‌شاه با سمت و مقام منشی‌الممالک جز وزرای درباری و به لقب معتمدالدوله سرافراز شده است. علاوه بر آن وی تصدی کتابداری کتابخانه سلطنتی را به عهده داشته و از تألیفات او «گنجینهٔ معتمد» است که مجموعهٔ منشآت و مکاتب و اشعار فارسی و عربی اوست.
از خطوط جزنستعلیق درشکسته‌نستعلیق و شکسته تعلیق دستی قوی داشته و در شکسته نستعلیق شیوهٔ عبدالمجید درویش را استادانه تقلید می‌کرده‌است. تاریخ مرگ او ۱۲۴۴ هجری قمری است.
احوال و آثار خوشنویسان

نشاط ـ شمس‌الضحا از بانوان هنرمند است که در خامه‌دوزی و ابریشم‌کاری استاد بوده است و وی شعر نیز می‌گفته و شمس تخلّص داشته است. در کار ابریشم‌دوزی آنچنان آثار بوجود آورده که برنده‌جایزه‌طلای صنایع‌وگواهی‌دانشگاه هاروارد آمریکا را بدست آورده. از آثار وی بقچه‌ای ابریشم‌دوزی در موزه هنرهای تزئینی بوده است.

نصرالله معمار و طراح بنا و از اهل اصفهان است. از آثار او ایوان بیرونی و جدید هارون ولایت است که در سال ۱۳۲۹ هجری قمری صورت گرفته و بنای آن حسنعلی بوده است.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

نصرالله تصویرگر و نقّاش عهد ناصری است که آثار وی در کتب آن زمان دیده می‌شود. از جمله در کتاب چاپی حمله‌حیدری‌که‌به‌سال ۱۳۱۰ به چاپ رسیده است تصویری است با رقم «عمل میرزا نصراله»

نصرالله اصفهانی مجلد بوده است و از مردم اصفهان، از آثار او جلد یک نسخه قرآن است که تاریخ ۹۸۰ هجری قمری دارد.

فهرست بدری آتابای

نصرالله‌بن عطاالله کازرونی از خطّاطان است و از نمونه‌های خطی او یک نسخه عیون اخبارالرضای ابوبابویه قمی است که در کتابخانه آیت‌الله مرعشی به شماره ۳۷۸۰ به خط نسخ و تاریخ ۹۶۲ هـ. ق

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله مرعشی

نصرالله بیضایی ـ میرزا از مستوفیان قاجاری و فرزند میرزا ابراهیم کلانتر شیراز است که نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشت و به سال ۱۲۸۰ هجری قمری درگذشته است.

فارسنامهٔ ناصری

نصرالله تفرشی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه حدیقه الشیعه، به قلم نستعلیق کتابت در سال ۱۲۶۵ هجری قمری در تهران به چاپ رسیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

نصرالله حسینی ـ استاد قلمدان‌ساز و لاکی‌کار است و از آثار او قاب آینه‌ای لاکی در موزه هنرهای تزئینی سابق تهران موجود بوده است. استاد کریم‌زاده نیز قلمدانی گل و مرغی از ساخته‌های وی را دیده است. با رقم و تاریخ «اقل السادات نصرالله حسینی ۱۱۳۰»

قاب آینه موزه هنرهای تزیینی

نصراله‌الحسینی الامامی نقّاشباشی (نصراله امامی) نقّاش و خطّاط و از بزرگان خانواده هنرمند امامیهای اصفهان است.
وی قلمدان‌ساز و قاب آینه‌سازی ماهر است که در چهره‌پردازی و گل و مرغ استاد بوده و شعر نیز می‌گفته است. به روایتی فرزند وی استاد محمدحسین امامی اصفهانی پدر میرزا آقا امامی است.
اولین اثری که از وی با لقب نقّاشباشی دیده شده تاریخ ۱۲۹۰ هجری قمری دارد و قدیمی‌ترین اثر وی تاریخ ۱۲۵۱ . بنابراین معلوم می‌شود این هنرمند بیش از چهل سال فعالیت هنری داشته است.
از آثار شناخته شده میرزا نصراله به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویر گل قرنفل زیبایی با رقم «کمترین نصراله نقّاشباشی»
۲ـ جعبه گل و مرغی با رقم «نصرالله الحسینی الامامی سنهٔ ۱۲۸۲» این اثر قبلاً در موزه نگارستان بوده است.
۳ـ قاب آینه گل و مرغی با رقم و تاریخ «رقم حقیر نصراله حسینی ۱۲۸۱»
٤ـ قاب آینه گل و مرغی با رقم «نصرالحسینی الامامی سنه ۱۲۵۱»
۵ـ الفیه‌دان کوچک گل و مرغی با رقم «کمترین نصراله حسینی الامامی» که در مجموعه آقای منصور افشار ژنو است.
٦ـ قلمدان زیبایی با تصویر ناصرالدین شاه با رقم «رقم نصرالله نقّاشباشی»
۷ـ قلمدانی با تصویر دختر زیبایی، با رقم «بیداقل السادات نقّاشباشی»
۸ـ قلمدان گل و مرغی در مجموعه آقای کریم‌زاده با رقم «نصرالله امامی نقّاشباشی»
۹ـ قلمدان گل و مرغی زمینه مرغشی با رقم «کمترین نصرالله امامی نقّاشباشی» در همان مجموعه
۱۰ـ جلد گل و مرغی یک نسخه کلیات سعدی که از شاهکارهای اوست و جهت ظل‌السلطان ساخته شده با رقم «نصرالله الامامی نقّاشباشی ۱۲۹۳»

قاب آینه، لاکی، گل و مرغی کار نصرالله امامی

۱۱ـ قلمدان درشت جعبه‌ای با انواع گل و مرغها و رقم و تاریخ «رقم کمترین میرزا نصرالله الامامی نقّاشباشی فی سنه ۱۲۹۰»

نصرالله حکاک حکاک و خطّاط و نواده محمد طاهر حکاک است. وی در خط نستعلیق شاگرد میرزا رضا کلهر بوده است. به نوشته استاد کریم‌زاده مرگ وی در حدود ۱۲۹۰ هجری قمری اتّفاق افتاده.

نصرالله شیرازی از منشیان وزارت خارجه است که نستعلیق را نیکو می‌نوشته. وی در سال ۱۲۵۲

در شیراز متولد شده و پس از کسب کمالات و خوشنویسی به عتبات رفته و پس از مرگ پدرش محمدحسین خان جبادارباشی به تهران آمده و در وزارت امور خارجه مشغول گردیده. وی ملقب به دبیرالملک شده و در زمان صدارت میرزاحسین‌خان سپهسالار منشأ خدماتی گشته است دبیرالملک بسال ۱۳۱۹ هجری قمری درگذشته است.

فارسنامهٔ ناصری

نصرالله شیرازی ـ حاج از منشیان و مستوفیان قاجار است که نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته است. وی فرزند حاج اسدالله‌خان و نوه اعتمادالدوله ابراهیم‌خان کلانتر شیراز است که به سال ۱۲۱۹ هجری قمری در اصفهان متولد شده و پس از فراگرفتن مقدمات علوم و تعلیم خط تا سال ۱۲٤۷ در بروجرد در خدمت محمدتقی میرزا حسام‌السلطانه بود و پس از آن به شیراز آمده و بسال ۱۲۷۲ به وزارت عبدالباقی میرزا حاکم لارستان رسیده است و عاقبت در شیراز منزوی شده. اما در هنگام تألیف فارسنامه ناصری (۱۳۰٤) هنوز در قید حیات بوده‌است.

نصرالله صحافباشی ـ میرزا میرزا نصرالله پسر ملاحسین صحافباشی و پدر عتیق بزرگ است. که در صحافی و جلدسازی و خط شکسته استاد بوده است، وی در اواخر قرن سیزدهم هجری قمری دار فانی را وداع گفته است.

صحافی سنتی

نصرالله طبیب از شاگردان یاقوت مستعصمی است و بعضی لقب او را «صدر عراقی» دانسته‌اند و گویند قلم محقق را او سر و صورتی داده و در حدود ۷٤۰ قمری درگذشته است، از نمونهٔ خطوط وی:
۱ـ نُه صفحه از مرقّع به خط ثلث و نسخ یاقوتی با رقم «کتبه نصرالله الطبیب . . .» در کتابخانه دانشگاه استانبول
۲ـ یک قطعه از مرقّع امیرغیب بیک به خط ثلث و رقاع و نسخ تحریر با رقم «کتبه الحاج نصرالله الطبیب» با تاریخ ۷۲۹ (هجری قمری) در خزینه توپ قاپوسرای استانبول

احوال و آثار خوشنویسان

نصرالله قاجار از شاهزادگان قاجاریست که در نگارگری با آبرنگ و سیاه‌قلم مهارت داشته از آثار وی دو تصویر در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که رقم دارد «نصرالله قاجار ۱۲۵٦»

نصرالله میرزا فرزند حسین علی‌میرزا فرمانفرمای فارس است که نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

نصرالله مین باشیان موسیقی‌دان و نوازنده است و فرزند بزرگ غلامرضاخان مین‌باشیان (سالار مغزز) وی تحصیلات خود را در رشته موسیقی دارالفنون به پایان رسانده و سپس جهت تکمیل به روسیه رفته است. نصرالله‌خان ویولون، ویلن‌سل و پیانو را بخوبی می‌نواخته و توجهش بیشتر به موسیقی اروپایی بوده است. بهترین شاگرد او در ویولن محمود ایروانی است.

سرگذشت موسیقی ایران

نصرالله ناصرالسلطنه از امرای قاجاری و از خاصان مظفرالدین شاه است که نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته است. در تاریخ ۱۳۲۰ هجری قمری و زمان تألیف تذکرهٔ سپهر هنوز می‌زیسته است.

نصرالله نجار نجار و نقّار و گره‌کار است و از آثار او در امامزاده روشن‌آباد گرگان است که تاریخ ۸٦۵ هجری قمری دارد با رقم «عمل استاد نصرالله بخار». (ثبت تاریخی ۳۵۸)

از آستارا تا استارباد

نصرةالدوله خوش‌نویس است و نامش فیروز میرزا و از شاهزادگان قاجاری که نستعلیق را خوش می‌نوشته. از نمونهٔ خطوط وی یک مرقّع مشتمل بر سی رقعه است با رقم و تاریخ «حرره فیروز قاجار الملقب بنصرةالدوله روز شنبه رجب سنهٔ ۱۲۸۲» که متعلّق به کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

نصرت‌الدین میرزا (سالارالسلطنه) فرزند هنرمند ناصرالدین شاه که مادرش زینت‌السلطنه دختر سالار جنگ خراسان است. به نوشته معیرالممالک در رجال عهد ناصری وی در زمان مظفرالدین شاه حکومت همدان یافته و از آنجا به اروپا سفر کرده. وی نقّاشی ماهر بوده که با سبکهای اروپایی نیز آشنایی داشته و در مدت اقامت در پاریس پرده‌هایی ساخته و به قیمت‌های خوب فروخته است. نصرت‌الدین میرزا در سال ۱۳۳۳ شمسی در پاریس به علت عارضه سرطان مغز درگذشت.

نصوح السلاحی (مطراقی) نقّاش در سام و خطّاط ذوفنون عثمانی مشهود به مطراق، از نقشه‌کشان و آرشیتکت‌های عهد سلطان سلیمان خان (۹۲۶ ـ ۹۷۴ هجری قمری) است. بسیاری از آثار وی که همه در مورد ساختمانها و بناها و شهرهاست در اغلب کتابخانه‌های ترکیه یافت می‌شود. علاوه بر آنها در کتاب مناقب هنروران مصطفی عالی و تحفة خطّاطین عبدالمحمد خان ایرانی در مورد این هنرمند سخنها رفته و هنرهایی نسبت داده‌اند. از آثار بسیار با ارزشی که وی به سال ۹۴۰ رسم نمود مجموعه منازل نام دارد که دارای ۱۲۸ مینیاتور در مورد منازل از تبریز تا بغداد است که سلطان سلیمان‌خان آن منازل را طی نموده و چند شهر چون تبریز، خوی و همدان نیز جزو منازل به دست نصوح نقّاشی شده است. نسخه اصلی بیان منازل به شماره T.5964 در کتابخانه توپ قابوسرای استانبول است. از آثار دیگری که به وی نسبت می‌دهند تغییر خط دیوانی نستعلیق و تاریخ سلطان بایزید که به شماره R.1272 در همان کتابخانه می‌باشد و گویند دارای ده مینیاتور از کارهای وی است که این آثار به وسیله استاد کریم‌زاده معرفی شده است.

نصیر نقّاش و نگارگر است و فرزند عبدالجبّار استرآبادی. در کتاب عالم آرای عباسی دربارهٔ این پدر و پسر که از اصحاب کتابخانه شاه اسماعیل دوم بوده‌اند سخن رفته است.

نصیر خوشنویس و از منشیان صفوی است که در خدمت بهرام میرزا بوده است. آنطور که از آثارش برمی‌آید علاوه بر نستعلیق، ریحان، ثلث، نسخ و رقاع و توقیع و شکسته تعلیق را خوش می‌نوشته است. مرگ وی را به سال ۹۶۲ نوشته‌اند. از نمونهٔ آثار وی به شغل از احوال و آثار خوشنویسان:
۱ـ سه قطعه از مرقّع بهرام میرزا در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول که به قلم نسخ و رقاع و نستعلیق است و چنین رقم دارد «تحفهٔ مجلس نواب جهانبانی (منصور بهرام میرزا) خلدالله تعالی ملکه، مشقةالفقیر، نصیر غفر ذنوبه»
۲ـ قطعه‌ای در مجموعه مهدی بیانی به قلم ثلث و نسخ و رقاع که رقم دارد نصیرالمنشی نیشابوری و تاریخ ۹۳۵ دارد.
۳ـ قطعه‌ای نفیس و بسیار زیبا که به خطوط هفتگانه است. با رقم نصیرالمنشی و تاریخ محرم ۹۴۸ که در اصفهان نوشته شده. در کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد.

نصیرالدین خوشنویس و دیوان کمال‌الدین اصفهانی را به خط نستعلیق در تاریخ ۹۹۱ هجری قمری نوشته است. این نسخه در کتابخانهٔ آصفیه حیدرآباد هند به شماره ۲۴۶ دیوان موجود است.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

نصیر حافظ ملکی خوشنویس است و در خط ثلث و نسخ استاد بوده است. بنا به شرح احوال و آثار خوشنویسان. او را از شاگردان یاقوت دانسته‌اند. اما این سخن درست نیست زیرا یک نسخه از دیوان حضرت علی در نزد آقای نقش جهان بوده به خط همین نصیر با رقم «کتبه اضعف عبادالله الغنی نصیرالحافظ الملکی . . .» که تاریخ ۸۵۲ قمری دارد و با توجه به اینکه صحیح‌ترین تاریخی که برای مرگ یاقوت ذکر کرده‌اند ۶۹۸ قمری است. وی نمی‌تواند یکصد و هفتاد سال پس از یاقوت زنده باشد بنابراین آن نقل صحیح نیست و ایشان اگرچه شیوه یاقوت دارد اما شاگرد مستقیم او نبوده است.

نصیر شیرازی از خوشنویسان عهد شاه سلطان‌حسین و از کاتبان دربار وی است، از خطوط وی یک نسخه قرآن در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است، به قطع رحلی و جلد میشن ضربی مطلا و تزئینات به خط نسخ و ثلث و رقاع و ترجمه نستعلیق به تاریخ ۱۱۲۷ (قمری). این قرآن به فرمان شاه‌سلطان حسین نوشته شده و رقم نصیر الکاتب شیرازی مولدا الاصفهانی دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

نصیر منشی نیشابوری خوشنویس است و به خط وی یک قطعه مذهّب در مجموعهٔ مهدی بیانی می‌باشد. این قطعه به خط ثلث و نسخ و رقاع است و تاریخ ۹۳۵ (هجری قمری) دارد

نصیرالدین محمد مذهّب خوش‌نویس، مذهّب، نقّاش و هنرمند بزرگ کتابخانه امیرزاده ابراهیم سلطان فرزند شاهرخ تیموری که شاهزاده طی منشوری در تاریخ ذیقعده ۸۰۵ او را به ریاست کتابخانه و سرپرستی هنرمندان آن کتابخانه (کاتب، مجلّد، مذهّب، صحّاف) منصوب می‌نماید.

احوال و آثار خوشنویسان

نظاما بنای اهل شیراز است، شعر نیز می‌سروده و در سدهٔ یازدهم هجری قمری می‌زیسته، نصرآبادی او را ملاقات کرده و هنگام تألیف تذکره نصرآبادی (۱۰۸۳) زنده بوده است.

نظام اصفهانی خطّاط و کتیبه‌نگار سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار خطی او کتیبه محراب صفهٔ شاگرد مسجد جمعه اصفهان است به خط ثلث بر سنگ مرمر با رقم و تاریخ «کتیبه نظام الاصفهانی فی شهور سنة ۹۹۲»

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

نظام‌الدین‌بن ابراهیم عبدالعظیمی خطّاط و کتیبه‌نویس سده دهم هجری قمری است از آثار وی کتیبهٔ معرّق سر در قدیمی مرقد شاه عبدالعظیم است به خط ثلث و تاریخ ۹۴۵ هجری قمری.

آثار تاریخی تهران

نظام‌الدین اردبیلی کاتب خوشنویس است و از خوشنویسان مقرر آذربایجان که علاوه بر نستعلیق اقلام شش‌گانه را خوش می‌نوشته و تا سال ۹۲۰ هجری قمری در قید حیات بوده است.

گلستان هنر ـ احوال و آثار خوشنویسان

نظام‌الدین‌بن رضی نقّاش از نقّاشان و تذهیب‌کاران و صحّافان اوایل قرن نهم هجری قمری است که به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم در آرایش کتب و نسخ قرآن دست داشته است.

نظام‌الدین‌بن شمس‌الدین مداحی نوذری خطّاط و خوشنویس سدهٔ نهم است و از آثار خطی او قرآنی است در چهار پادشاه لاهیجان به تاریخ ۸۸۳ هجری قمری

از آستارا تا استادباد

نظام‌الدین الحافظ خطّاط و کتیبه‌نویس بوده و از آثار او کتیبه کاشی معرّق بالای سردر آب انبار باغ

گندم یزد است که مادهٔ تاریخ آن سه بیت شعر است به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۱ هجری قمری می‌باشد.

یادگارهای یزد

نظام بدر نیشابوری نستعلیق‌نویس و شاعر و خوش‌آواز است و هنگام تألیف مجالس‌النفایس (سال ۸۹۶ هجری قمری) در قید حیات بوده است.

نظام بندگیر تبریزی معمار و طراح و سازنده بناست و از آثار او محراب مسجدجامع‌مرندست که در زمان سلطان ابوسعید به سال ۷۳۱ هجری قمری نوشته شده است.

فهرست بناهای تاریخی آذربایجان شرقی

نظام‌بن علی دیلمانی کاتب خوشنویس است و از آثار خطی او:
۱ـ یک نسخه روضة‌الصفای میرخواند است که در بنیاد کورکیان Kevor kian به شماره R189 با ۲ مینیاتور و با خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۸ هجری قمری می‌باشد. این نسخه در قزوین نوشته شده.
۲ـ ذخیره خوارزمشاهی، کتابخانهٔ دانشکده ادبیات تهران به شماره ۵ ب با خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۲ هجری قمری.

فهرست نسخه‌های خطی

نظام‌بن کمال سمرقندی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه نفحات‌الانس جامی با خط نستعلیق ممتاز در کتابخانه بشیر آغا استانبول به شماره ۳۸۱ موجود است. این نسخه با تذهیب و ترصیع و جدول‌بندی مطلاست و تاریخ ۹۲۷ هجری قمری و رقم «نظام‌بن کمال سمرقندی القادری الحسینی» دارد.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

نظامی مصوّر کاشی از نقّاشان هرات و دربار بایسنغر میرزا است. وی فرزند هنرمندی نیز بنام میرجلال‌الدین کاشی دارد که او نیز در کتابخانه شاهزاده به‌کار هنر مشغول بوده است.

نظام‌بن یقینی از نستعلیق‌نویسان متقدم است و در قرن نهم هجری قمری می‌زیسته از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه تحفة‌الاحرار جامی متعلّق به کتابخانه مجلس شورا است با رقم «العبد نظام‌بن یقینی»

نظام علی از خطّاطان سدهٔ دوازدهم است و از نمونهٔ آثار وی قطعه‌ای در موزهٔ پیشاور پاکستان است با رقم «کتیبه العبد المذنّب نظام‌علی خلف سید مدد علی صاحب سلمه الله تعالی».

احوال و آثار خوشنویسان

نظرعلی خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی قطعه‌ای درکتابخانه ملی پاریس است با رقم و تاریخ «راقمه نظرعلی ۱۲۵۲».

احوال و آثار خوشنویسان

نظرعلی بیک نقّاش و نگارگر اوایل عهد قاجار است که در ارائهٔ مجالس بزمی و چهره‌سازی دست داشته و از آثار وی قاب آینه زیبایی است با تصویر مجلس یوسف و زلیخا رقم «رقم نظرعلی بیک» به نقل از استاد کریم‌زاده که این اثر در حراج ۱۹۷۷ پاریس به‌فروش رسیده است.

نظرعلی صحنه‌ای شیخ حجّار و نقّار سنگ است و از آثار او کتابهٔ شعری است در زیارتگاه شوق‌علی (زیارتگاه دراویش اهل حق) در دربندصحنه و همچنین نقش سواری که شاید نقش حاج نعمت‌الله متخلّص به مجرم باشد. (از متن شعر چنین برمی‌آید) که در همین مکان است و تاریخ محرم‌الحرام ۱۳۲۴ دارد.

کرمانشاهان ـ کردستان

نظری قمی از نقّاشان دربار و کتابخانه شاه تهماسب صفوی است. بنوشته احوال و آثار نقّاشان وی در آموختن خط نیز کوشا بوده و با پشتکار بسیار مورد توجه شاه واقع گردیده و کلیددار کتابخانه شاهی گشته. نظر شعر نیز می‌سروده و این نکته را سالم میرزا صفوی یادآوری کرده است.

نظیف‌زاده ـ احمد حامد خوشنویس، شاعر، موسیقی‌دان عثمانی است که نستعلیق و شکسته نستعلیق را خوش می‌نوشته و خود از مشایخ مولویه بوده است، از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه پندنامه عطار در کتابخانه مجلس شوراست که تاریخ محرم ۱۲۲۷ دارد، به نوشته احوال و آثار خوشنویسان مرگ وی در سال ۱۲٤۸ در هشتاد سالگی بوده است.

نعمت ـ استادعلی از خاتم‌سازان معاصر است، وی در این هنر شاگرد استاد خلیل گلریز خاتمی در اصفهان بوده است. از آثار وی نمونه‌ای چند در موزه هنرهای ملی دیده‌ام.

نعمت الله‌بن محمد بوّاب خطّاط و کتیبه‌نویس است و به خط او کتیبهٔ مسجد کبود تبریز می‌باشد. این کتیبه به خط ثلث و کوفی و رقاع است و تاریخ ربیع‌الاول ۸۷٦ دارد با رقم «. . . اقل العباد نعمة‌الله‌بن محمد بواب».

نعمت‌الله تبریزی خوشنویس و از بزرگان تبریز است که پس از اشغال تبریز بدست عثمانیان به کاشان رفته و شیخ‌الاسلام آنجا شده و سپس به اصفهان آمده و به سمت قاضی‌القضّاتی برگزیده شده و به سال ۹۹۲ هجری قمری درگذشته است. وی جز نستعلیق، ثلث و نسخ را خوش می‌نوشته است.

تذکره سپهر

نعمت‌الله حجّار حجّار و طراح نقوش به روی سنگ است و از آثار وی به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم سنگ قبر بزرگی است با انواع نقوش گلها و خطوط نستعلیق و رقم «عمل استاد نعمة‌الله مشقه دوریش علی».

نعمت‌الله‌خان اتابکی نوازندهٔ چیره‌دست تار در اواخر دورهٔ قاجار و از شاگردان آقا غلامحسین است. وی از مردم کرمان بود که ابتدا در دستگاه فیروز میرزا نصرت‌الدوله والی کرمان مورد توجه قرار گرفته و بعداً به تهران آمده و آخر به دستگاه اتابک منتقل شده و به این جهت به اتابکی معروف گردیده است.

سرگذشت موسیقی ایران ـ روح‌الله خالقی

نعمت‌الله سروستانی ـ ملا نستعلیق‌نویس بوده واز راه کتابت معیشت می‌کرده است و در سال ۱۲۸۹ هجری قمری درگذشته است.

فارسنامهٔ ناصری

نعمت‌الله مشهدی خوشنویس و شاعر است و از شاگردان سیداحمد مشهدی و علیرضا عباسی وی در قزوین بود، چون شاه‌عباس به مشهد آمد او نیز به وطن خود بازگشت و در مشهد ساکن شد. در هنگام تألیف گلستان هنر (۱۰۵۲) هنوز می‌زیسته است.

نعمت‌الله نیشابوری شریف کاتب خوشنویس است و از آثار خطی وی یک نسخه لباب‌الاختیار در کتابخانه دانشگاه استانبول می‌باشد که تاریخ ذیقعده ۸۷۰ دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

نعمت‌الهی ـ استادعلی از هنرمندان معاصر است که در کارهای تذهیب و تشعیر مینیاتور استاد بوده و در کارهای زیرلاکی مهارت داشته است.

نعیما خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از خوشنویسان معاصر میرعماد و ابوتراب می‌داند به نوشته احوال و آثار خوشنویسان از نمونهٔ خطوط او دو قطعه در یک مرقّع کاخ موزه گلستان موجود است با رقم «کتبه نعیما مؤمنا»

نعیم‌الدین کاتب کاتب خوشنویس است و در سدهٔ نهم قمری می‌زیسته و از آثار او یک نسخه دیوان جامی است که به شماره C1697 در کتابخانهٔ بنیاد خاورشناسی لنینگراد موجود است. این نسخه به خط نستعلیق در تاریخ ۸۹۲ هجری قمری نوشته شده و دارای شش تصویر است.

فهرست نسخه‌های خطی دفتر هشتم

نعیم‌بن منعم‌الدین محمدحسینی از نستعلیق‌نویسان و کاتبان سدهٔ دهم است و از آثار خطی او یک نسخه حدیقةالحقیقه سنائی است. در کتابخانه مجلس به شماره ۵۹ اهدائی ناصرالدوله مجید فیروز این نسخه به خط نستعلیق و تاریخ ۹۲۳ هجری قمری است.

فهرست نسخهای خطی دانشکده ادبیات

نعیم شیرازی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ آثار وی عبارتند از:

۱ـ یک نسخه دیوان کمال خجندی با تاریخ ۹۰۱ هجری قمری در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان با رقم «علی یدالمذنب نعیم‌الدین کاتب».

۲ـ یک نسخه خمسه نظامی در کتابخانه با دلیان انگلستان با رقم «نعیم‌الدین کاتب شیرازی» و تاریخ ۹۰۷

۳ـ نسخهٔ دیگر خمسه نظامی با همان رقم و تاریخ ۹۱۵ در موزه هنر متروپولیتن نیویورک

۴ـ یک نسخه دیوان امیرخسرو دهلوی با رقم و تاریخ «تم بعون الله و توفیقه، سابع عشرین شهر جمادی‌الاول سنهٔ ۸۹۸، علی یدالعبد المذنب، نعیم‌الدین الکاتب الشیرازی اصلح الله حاله» که مهدی بیانی در دست فروشنده‌ای دیده است.

احوال و آثار خوشنویسان

نقدی نقّاش چهره‌پرداز و منظره‌ساز و مجلس‌آرا سدهٔ دهم است که آثار خود را با رقم «نقدی» امضا می‌زده است. به نوشتهٔ احوال و آثار نقّاشان قدیم از آثار دیده شدهٔ نقّاش دو اثر در شاهنامه ۹۸۴ هجری قمری که در مکتب قزوین ساخته شده و تصویر آنها در کتاب گالری کلناقی لندن به چاپ رسیده است. اثر دیگر وی زاری پهلوانان بر مرگ سیاوش است که این اثر در حراج ساتبی ۱۹۸۵ به‌فروش رسیده. به نوشته استاد کریم‌زاده اثر دیگری از وی که تصویر پادشاهی با شاهزادگان و رجال و زنی که با بچه‌اش در حضور او می‌باشند دیده شده که رقم «نقدی» دارد.

صفحه‌ای از شاهنامه کار نقدی (*)

نقشه‌چی ـ استاد محمدحسین طرّاح و بافنده فرش و استاد تذهیب و نقش کاشی است. وی در سال ۱۲۸۲ شمسی در اراک متولد شد. پدرش کارگاه قالی‌بافی داشت و از همان اوان کودکی با آوای لالایی شانه‌زنی فرش آشنا شد. و در طی گذران دوران مدرسه در کنار پدر هنرمندش به رموز طرح و رنگ پی برد. علاوه بر آن وی شخصی جویای علم و دانش بود و علاقه زیادی به ریاضیات داشت و مدتی به آموختن زبان فرانسه پرداخت. وی هفده ساله بود که به قم مهاجرت کرد و سالهایی چند روزگار به نقش قالی و طرّاحی فرش گذراند و به زودی آوازه‌اش در بین هنردوستان قالی پراکنده گردید و بالاخره راهی تهران شد و به مدرسه صنایع قدیمه طاهرزاده راه یافت. وی در این مدرسه که از سال ۱۳۱۵ به ریاست استاد علی کریمی بنام هنرستان عالی هنرهای ایرانی نامیده می‌شد به آموزش نقشه قالی، و کاشی و تذهیب و نقش گره پرداخت و به زودی استادی چیره‌دست گردید و نوآوریهایی در این راه به وجود آورد. استاد نقشه‌چی به خوشنویسی علاقه‌ای فراوان داشت و گاهی در این زمینه به هنرنمایی می‌پرداخت. استاد محمدحسین نقشه‌چی برای گذران به استخدام قراردادی وزارت پیشه و هنر و اداره ملی درآمد و سپس در سال ۱۳۲۶ شمسی استاد رسمی هنرهای زیبای کشور گردید و در سال ۱۳۴۱ بازنشسته شد و در کار هنر تولدی دیگر را آغاز نمود. از کارهای مهم وی علاوه بر نقشه و طراحی صدها فرش عبارتند از:

۱ـ طراحی نقوش دیوار و سقف گنبد کاخ مرمر به اتّفاق عبداله باقری و حسین جاسبی

۲ـ طراحی و تعمیر کاشی‌های سقف مسجد جامع کابل در افغانستان (۱۳۳۲)

۳ـ طراحی نقش کاشیهای کاخ گلستان

استاد پس از بوجود آوردن برترین نقوش طرحهای قالی و هزاران اثر نیکو در این راه در سال ۱۳۶۷ شمسی جهان را بدرود گفت یادش گرامی باد.

نقشی نقّاش چهره‌پرداز و شبیه‌ساز عثمانی در عهد سلطان عثمان دوم (۱۰۲۷ ـ ۱۰۳۱ هـ. ق) است وی در دربار سلطنتی مقام و رتبه‌ای والا داشته است. نقشی در تذهیب نیز مهارت داشته و دوران فعالیتش بین سالهای ۱۰۲۷ الی ۱۰۵۰ هجری قمری بوده است. از آثار بجا مانده وی به نقل از مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تصویر آبرنگی سلطان عثمان دوم

۲ـ تصویر امیرخسرو دهلوی

۳ـ نقّاشی‌های نسخه‌ای بنام شکالیل نعمانیه که توسط داش کورپی‌زاده از عربی به ترکی ترجمه شده به سلطان عثمان و محمد پادشاه هدیه گردید.

٤ـ دو تصویر در شاهنامه مضبوط در توپ قاپوسرای استانبول که در این نسخه نقّاشی‌هایی از رضاعباسی نیز موجود است.

نقشی مجلد (توفیق) نقّاش و تذهیب‌کار و روغنی (ادرنه‌کاری) کار عثمانی است و از آثار او یک جلد مذهّب پرنقش و نگار در موزه توپ قاپوسرای ترکیه می‌باشد با رقم «نقشی مجلّد توفیق ۱۲۸۳» (هجری قمری)

احوال و آثار نقّاشان قدیم

نقشی مذهّب ادرنوی از قلمدان سازان و نگارگران و تذهیب‌کاران و روغنی‌سازان عثمانی است که در قطاعی نیز استاد بوده است. از آثار قطاعی او به نوشته استاد کریم‌زاده قطعه‌ای قطاعی شده است در کتابخانه دانشگاه استانبول با رقم «فقیر نقشی المذهّب» از آثار روغنی وی قلمدانی ادرنه کاریست در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم «نقشی ادرنوی ۱۱٦۰» (هجری قمری)

نقی از نقّاشان عهد اکبرشاه (۹۶۳ـ ۱۰۱٤ هـ. ق) گورکانی است که در نگارگری نسخه اکبرنامه شرکت داشته و از آثار وی در این کتاب، سوار شدن اکبرشاه است بر روی فیل با رقم «نق».

نقی صفوی نستعلیق را خوش می‌نوشته و در سال ۱۲۳۰ هجری قمری درگذشته است.
تذکرهٔ سپهر

نکیسا موسیق‌دان بزرگ عهد خسروپرویز ساسانی و یار و همکار باربد است.
خسرو و شیرین نظامی ـ فرهنگ معین ـ لغت‌نامهٔ دهخدا

نگاری (حیدر رئیس) نقّاش و شاعر عثمانی است که در چهره‌سازی و شبیه‌سازی استاد بوده و در عهد سلطان سلیم‌خان دوم می‌زیسته. در کتاب مختار خالد کلیاتی که به سال ۱۳۲۹ هجری قمری منتشر شده مرگ وی را بسال ۹۸۰ هجری قمری نوشته است. و به نوشته همان کتاب ابتدا وی حرفه نقّاشی داشته که به دریانوردی روی آورده است و چون با رئیس آدمیرال سرکار پیدا کرده و با او نزدیک شده به حیدر رئیس مشهور شده است. مناقب هنروران نیز هنرهای وی را ستوده است. از آثار نقّاشی وی به نقل از استاد کریم‌زاده
۱ـ تصویر پیرمردی بنام باربارس خیرالدین پاشا که این اثر در سال ۱۳٤۳ شمسی در نمایشگاه تهران به نمایش درآمده.
۲ـ تصویر سلطان سلیم‌خان ثانی در موزه توپ قاپوسرای استانبول
۳ـ تصویر سلطان سلیمان اول (۹۲٦ ـ ۹۷٤ هـ. ق) که در آلبوم شماره H2134 همان موزه می‌باشد.
٤ـ تصویر سلطان سلیم ثانی در حال شراب نوشی در قصر، که تاریخ ۹۷۸ هـ. ق دارد.
۵ـ تصویر دو شاهزاده عثمانی با تاریخ ۹٤۷ که در همان موزه و همان آلبوم موجود است.

نگاهی جغتایی نقّاش و خاتم‌ساز است و به نوشته تحفهٔ سامی که از وی خبر داده در شعر نیز دست دارد.

نواب عالیه (خانم کوچک) دختر فتحعلی‌شاه است که پس از دور شدن از دستگاه سلطنت نزد برادر خود محمدعلی میرزا دولتشاه در کرمانشاه می‌زیسته و از آثار وی کتیبه مسجد نواب این شهر است. وی خط نسخ را به زیبایی نوشته و قطعاتی از او مانده است. از جمله قطعه‌ای در مجموعه آیت‌الله نجومی با رقم و تاریخ «نمقت بنت شه خانم کوچک ۱۲٤۳» و قطعه‌ای در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان
فهرست آتابای ـ جغرافیائی تاریخ ملکشاه

نوح بن علی (نجم فارابی) کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن مذهّب و به نسخ کتابت که در دمشق نوشته شده و تاریخ صفر ٦٤۸ دارد. در نزد فخرالدین نصیری بوده است.
احوال و آثار خوشنویسان

نورای اصفهانی خوشنویس و از شاگردان میرعماد بوده است. وی به علت رنجشی از اصفهان به هندوستان رفت و در سال ۱۰۷۰ در آنجا درگذشته است. نوشتن شاهنامه‌ای به امر شاه‌عباس را بدو نسبت می‌دهند. به روایتی نورالدین سام رقم می‌کرده است. کتیبه در مسجد آقا نور در محله درب دشت اصفهان به خط وی است که تاریخ ۱۳۰٤ هجری قمری دارد.
تذکره خط و خطّاطان ـ میرزا سنگلاخ ـ احوال و آثار خوشنویسان

نورای صحاف صحّاف و نقّاش است و پدر ملک محمد رابط، وی در اصفهان می‌زیسته و از هنرمندان سدهٔ یازدهم هجری قمری است.
تذکرهٔ نصرآبادی

نورای قزوینی کاتب است و محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را جزو خوشنویسان معاصر خود آورده است.

نورالدین اصفهانی خوش‌نویس و فرزند بزرگ ابوتراب خوشنویس اصفهانی است به نقل از برادرش محمدصالح اصفهانی وی در کتابخانه شاه‌عباس بزرگ ملازم بوده است و در سال ۱۰۹٤ درگذشته است، از آثار وی قطعه‌ای در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد. با رقم«تراب اقدام الفقراء نورالدین محمدالاصفهانی»

نورالدین افندی از تذهیب‌کاران عثمانی در زمان سلطان عبدالحمید دوم (۱۲۹۳ ـ ۱۳۲۷ هـ. ق) است. این هنرمند شاگرد لالی شاکر مذهّب بوده و به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم شیوه وی را در نقش طغرا و تزئین خطوط بکار گرفته است.

نورالدین‌بن سلطان محمد کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن بغلی جلد روغنی با کاغذ خانبالغ، مجدول و مذهّب، بین سطور طلا اندازی شده به خط نسخ خفی غبار و به تاریخ «کتبه العبد ابن سلطان محمد، نورالدین، سنه ۱۱۵۷» می‌باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

نورالدین حسینی شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن سی ورق با تزئینات و به خط نسخ خفی غبار با رقم «. . . ابن‌المرحوم المغفور شهاب‌الدین احمد، نورالدین الحسینی الشیرازی» در کتابخانه کاخ موزهٔ گلستان است. این قرآن تاریخ ۱۲۷۸ (هجری قمری) دارد.

احوال و آثار خوشنویسان

نورالدین سلیمان بهبهانی شوشتری از خوشنویسان اواخر سدهٔ دهم و اوایل سدهٔ یازدهم هجری قمری است و از آثار او:
۱ـ پنج گنج امیرخسرو دهلوی کتابخانه شچدرین لنین‌گراد به شماره 388 نسخه‌ای زرین و ارزشمند به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷٤ هجری قمری از نسخه‌های وقعی مرقد شیخ صفی‌الدین
۲ـ هفت اورنگ جامی. کتابخانه شچدرین لنین‌گراد به شماره 421 نسخه‌ای آراسته با نستعلیق عالی و تاریخ ۱۰۰۰ هجری قمری از همان نسخه‌های اردبیل.

فهرست نسخه‌های خطی

نورالدین علی از خوشنویسان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری است و از آثار او:
۱ـ یک قطعه از مرقّعی که در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است و رقم «فقیر نورالدین علی» دارد.
۲ـ یک قطعه با رقم «عبده نورالدین علی غفرله» در مجموعهٔ آقای کریم‌زاده

احوال و آثار خوشنویسان

نورالدین محمد رازی کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی:
۱ـ یک، نسخه قرآن به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان به خط نسخ می‌باشد. این نسخه در تاریخ رجب ۱۱۱۰ نوشته شده و رقم آن چنین است «. . . قل عبادالله ابن میرزابیک نورالدین محمدالرازی غفرلهما، قرآن سی و دومیسَت که به تحریر آن موفق شد».
۲ـ یک نسخه صحیفه سجادیه به قطع نیم ربعی، جلد روغنی با تزئینات و به تاریخ ۱۰۸۹ (هجری قمری) با همان رقم در همان کتابخانه.

احوال و آثار خوشنویسان

نورالدین محمد کچوئی خوشنویس و خطّاط کتیبه‌نویس است و به روایت جامع مفیدی در کتابت نسخ و ثلث مهارت داشته و از آثار خطوط او یکی لوحه‌ایست از فرمان شاه‌صفی در مسجد

جامع یزد که به روسنگی قهوه‌ای رنگ در اندازه‌های ۵۵ × ۹۳ نقر شده و تاریخ ۱۰۴۷ قمری دارد و دیگر یادگاری است بر سنگ مرمر محراب بقعه شمسیه در یزد و یکی دیگر کتیبه آب انبار بازارچه ابوالمعالی به تاریخ ۱۰۴۷ و دیگر یادگاری است.

از تملک نسخه‌ای خطی که به شماره ۶۷۷ در کتابخانه ملک موجود است و تاریخ ۱۰۶۱ دارد.

یادگارهای یزد

نورالدین هروی کاتب خوشنویس است و در سدهٔ نهم می‌زیسته از نمونهٔ خطوط او یک نسخه دیوان خسرو می‌باشد که به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ربیع‌الثانی ۸۹۹ دارد. این نسخه در موزه شهر تفلیس (گرجستان) موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی

نوراله نگارگر فلزات و فلزکار است، وی در سدهٔ دهم هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان کمربندی فلزی است که از اتصال قطعات هشت ضلعی بر روی هم تشکیل می‌شود و رقم دارد. «عمل نوراله»

نوراله از خوشنویسان هندی است و در لکنهو می‌زیسته از نمونه خطوط وی عبارتند از:

۱ـ یک قطعه از مرقّعی در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان با رقم و تاریخ «فقیر نورالله عفی عنه ۱۱۵۴» (تصویر)

۲ـ دو قطعه با همان رقم بدون تاریخ در موزه باستانشناسی دهلی

۳ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «الفقیر نورالله غفرله ۱۱۵۳ در همان کتابخانهٔ.

۴ـ یک قطعه با رقم «مشقه العبد الفقیر حافظ نورالله غفرالله ذنوبه» در مجموعهٔ پرفسور شفیع لاهور.

احوال و آثار خوشنویسان ـ تذکره هفت قلمی

نوراله ـ شیخ از خوشنویسان هندوستان و شاگرد عبدالرحیم فرمان‌نویس است و در عهد اورنگ زیب (۱۰۶۹ ـ ۱۱۱۸) می‌زیسته.

تذکره هفت قلمی

نورالله‌بن فضل اسحق‌بن لطف‌اله حسینی از کاتبان سدهٔ دهم است و از نمونهٔ خطوط او یک نسخه شاهنامه فردوسی است در مجموعه احمد افشار شیرازی به خط نستعلیق و تاریخ ۹۳۴ هجری قمری.

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

خط نوراله کاخ موزه گلستان

نوراله همدانی نقّاش و نگارگر چهره‌پرداز است که در ساختن قاب آینه مهارت داشته است. از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده، قاب آینه‌ای چوبی است که با تصاویر یوسف و زلیخا و مجلس عزیز مصر و تصاویر شیخ صنعان تزئین شده و رقم دارد «رقم نوراله همدانی ۱۲۰۸».

نورعلی خوشنویس و از شاگردان محمود شهابی است وی سالهای زیادی در عثمانی بوده و به سال ۱۰۲٤ هجری قمری در استانبول درگذشته است. از نمونهٔ آثار وی:
۱ـ دو قطعه از یک مرقّع با رقم «فقیر نورعلی» در کتابخانه خزینهٔ اوقاف استانبول
۲ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «نورعلی» در کتابخانه دانشگاه استانبول.
احوال و آثار خوشنویسان

نورکمال از خوشنویسان اهل ماوراءالنهر بوده و در خط ثلث مهارت داشته است و از خطوط او یک نسخه قرآن مجید به خط ثلث می‌باشد. تاریخ ۸۷۱ هجری قمری دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

نوروز احمد خوشنویس است و از آثار خطی وی دو قطعه از مرقّع بهرام میرزا با خط ثلث و نسخ است که در خزینهٔ توپ قاپوسرای استانبول می‌باشد.
احوال و آثار خوشنویسان

نوروز تهرانی ـ استاد منبّت‌کار و نجّار و نقّار و گره‌کار دورهٔ قاجاری است از ساخته‌های او در زیبا و ممتاز منبّت مسجد آذربایجانی‌ها تهران در سال ۱۲۷۹ هجری قمری است.

نوروز علی‌بیک زرگر و شاعر است و به نوشته نصرآبادی زرگرباشی عباس قلیخان حاکم هرات بوده، وی در هنگام تألیف تذکره نصرآبادی (۱۰۸۳ هـ. ق) درگذشته بوده است.

نورمحمد از نقّاشان سدهٔ دهم هجری قمری هندوستان است. از آثار وی تاکنون دیده نشده.

نورمحمد نمارستاقی ـ استاد نجّار و نقّار و گره‌کار است وی سازنده صندوق امامزاده ابراهیم تیرسای تترستاق نور پس از زلزله است.
از آستارا تا استارباد

نوری از خوشنویسان سده دهم هجری قمری است و از نمونه آثار وی یک قطعه در مرقّعی از کتابخانه خزینه اوقاف استانبول با رقم «کتبه الفقیر المذنب نوری»
احوال و آثار خوشنویسان

نویسی خوشنویس است و در عثمانی می‌زیسته و مدتی نیز در شام بوده است وفاتش به سال ۹۷۵ اتّفاق افتاده است. از نمونهٔ آثارش یک نسخه نصایح ارسطو به اسکندر است. در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول با رقم «کتبه الفقیر نویسی»
احوال و آثار خوشنویسان

نهادالدین پشاوری از جلدسازان سدهٔ یازدهم پیشاور هند است و از آثار دیده شدهٔ وی توسط آقای کریم‌زاده جلد ضربی و قالبی ممتازیست با رقم «نهادالدین پیشاوری»

نهادبیک ـ امیر خوشنویس است و فقط میرزا سنگلاخ از او نام برده است. او را همدانی و یا گلپایگانی می‌داند و می‌نویسد سال ۱۰۰۹ که شاه‌عباس پیاده به مشهد رفت وی ملتزم بود و در آنجا سمت کتابداری شاه‌عباس یافت.

نهال سنگ نگارگر هندی در سدهٔ یازدهم هجری قمری است از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از

احوال و آثار نقّاشان تصویر درویش پیری است با رقم «عمل نهال سنگ».

نیکنام گلپایگانی (استاد حیدر نیکنام) منبّت‌کار مبتکر اهل گلپایگان است. تولدش به سال ۱۲۸۵ هجری قمری است و ابتدا شاگرد استاد حیدر قاشق‌تراش بود. سپس به خدمت استاد محمدباقر سرمدی درآمد، کار وی فقط منبّت بود و در این رشته چنان پیشرفت نمود که مورد توجه استادان واقع گردید. وی در جوانی همراه استاد خود برای ساختن منبّت‌های کاخ مرمر شرکت نمود، سپس مدتی در مشهد رضوی ساکن گردید و از کارهای وی در این شهر بازسازی منبر مسجد گوهرشاد و درب منبّت مقبره شیخ بهایی است. استاد نیکنام مبتکر شیوه منبّت برجسته در ایران است، وی در ساختن گل و مرغ مهارتی خاص دارد و بسیاری از آثارش زینت‌بخش مجموعه‌ها و موزه‌هاست. از جمله چند قطعه از آثارش در موزه آستان قدس رضوی است. نیکنام مردی وارسته بود و از شیوه‌های زندگی عارفانه استادان عاشق هنر پیروی می‌نمود. وی هرگز هنر خود را در مقابل پول معامله نکرد اگرچه در فقر می‌زیست، اما بهترین آثارش هنوز در دست فرزندانش باقی است. مصاحبه نگارنده با وی در فصلنامه هنر ۲۲ به چاپ رسید. مرگ استاد در سال ۱۳۷۵ در گلپایگان اتّفاق افتاد. یادش گرامی باد.

نیکی خوشنویس و شاعر عهد صفوی است.
تذکره خط و خطّاطان

نی‌نی نقّاش و نگارگر عهد جهانگیرشاه (۱۰۱٤ ـ ۱۰۳۷ هـ. ق) است که در نقّاشی کلاسیک نیز مهارت داشته و از آثار وی که در موزهٔ ویکتوریا آلبرت لندن است، تصویر حضرت مریم و دو

مارها کار استاد حیدر نیکنام گلپایگانی

مونس و کودک است که از روی کار یک نقّاش ایتالیایی کپی کرده و در حواشی نقّاشی خطوطی از اظهر و سلطان علی مشهدی دارد و بنوشته احوال و آثار نقّاشان قدیم تذهیبی زیبا ارائه داده و رقم دارد. «نی‌نی»

صفحه‌ای از دیوان حافظ خط حکیم رکنا ـ کاخ موزه گلستان

و

وجدت حافظ خوشنویس است و به خط وی یک لوحه ثلث و ریحان و نسخ بر مزار مولوی در قونیه است.

احوال و آثار خوشنویسان

وجهی خوشنویس و شاعر است و در نیمهٔ اول قرن یازدهم زندگی می‌کرده و از راه سپاهی‌گری روزگار می‌گذرانده. چون ازبکان بر خراسان چیره شدند با برادرش حیدر خصالی خوشنویس راه هندوستان پیش گرفت و به خدمت خان خانان رسیدند. وجهی نستعلیق را خوش می‌نوشت و اشعارش در هندوستان و هرات متداول است.

احوال و آثار خوشنویسان ـ مأثر رحیمی

وجیه‌الدین ـ خلیل‌الله ـ میر خوشنویس و شاعر است و از ملازمان سلطان ابراهیم میرزای صفوی. ابتدا تعلیق‌نویس بود، اما بعداً به نستعلیق روی آورد و از سلطان ابراهیم تعلیم گرفت و در این خط مهارت یافت. پس از قتل ابراهیم میرزا، ترک خدمت کرد و در قم انزوا اختیار نمود و به زراعت پرداخت و در سال ۱۰۰٤ هجری قمری درگذشت.

احوال و آثار خوشنویسان

وحدتی کاتب و خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی:

۱ـ یک نسخه قرآن، به قطع رحلی به نسخ ترکی و ثلث با رقم «وحدتی ۱۳۰٤» (هجری قمری) در موزه اسلامی ترک

۲ـ یک لوحه ثلث با همان رقم و تاریخ ۱۳۸٤ (هجری قمری) در ابوجامع بورسه

احوال و آثار خوشنویسان

وزیری ـ کلنل علینقی بزرگترین موسیقی‌دان زمان قاجار و معاصر است. تولدش به سال ۱۲٦۵ شمسی است که وی ابتدا در ایران با موسیقی آشنا شد و ساز استادان بزرگ زمان چون آقا حسینقلی و میرزا عبدالله وجود او را تسخیر نمود. سپس برای تحصیل در این رشته به آلمان و فرانسه رفت و با موسیقی علمی آشنا گردید. کلنل وزیری در آنجا به فکر افتاد که موسیقی ایران را از آن وضع اسفناک نجات دهد. چنین شد که پس از مراجعت به ایران در سال ۱۳۰۲ مدرسه موسیقی را تأسیس کرد و به اصلاح موسیقی ایرانی همت گماشت. وی ابتدا موسیقی را به صورت نت درآورد و سعی کرد هارمونی را در آهنگهای ایرانی وارد کند و در این راه قطعاتی برای ارکستر ساخت و چند کتاب در اصول هارمونی ایرانی و آواز شناسی و تئوری موسیقی نوشته است. استاد علینق وزیری استاد بی‌مانند نوازنده تار است که موسیقی‌اش از حیث

وزن و نوع آهنگ متنوع و از لحاظ ملودی غنی است. به‌طوریکه هرکس صدای ساز او را می‌شنید شیفته سرپنجه‌های جادوگرش می‌شد. او در رشته خود یعنی تار آهنگهایی ساخته است که قبل از او کسی به قدرت این ساز پی نبرده بود. وی با ساختن سه قطعه «بندباز» دخترک ژولیده و ژیمناستیک موزیکال تکنیک تار را بحد عالی ترقی داده است. وی علاوه‌بر این موسیقی تکنیکی آهنگهایی روی اشعار مولوی و حافظ و سعدی ساخته که مهمترین آنها عبارتند از نیمه شب دو عاشق، گریلی، خریدار تو و شکایت نی. نام این مرد در موسیقی ایرانی و خدمت بزرگ او بدین رشته همیشه جاودان خواهد بود. از شاگردان بزرگ و ادامه‌دهندهٔ راه استاد، می‌توان روح‌الله خالقی را نام برد. هیچ کتاب موسیقی‌ای نیست که به شرح بسط زندگی استاد که افسر قزاق بوده است نپردازد. ازجمله سرگذشت موسیقی ایران ـ تاریخ موسیقی مردان نامی موسیقی معاصر ایران. عبدالعلی وزیر از هنرمندان و از بستگان وی می‌باشد، که تحت تأثیر استاد وزیر ساز و آواز خود را به کمال رسانده است. یادشان گرامی باشد.

وزیری ـ حسنعلی نقّاش، مجسمه‌ساز، نویسنده معاصر و از شاگردان کمال‌الملک است. وی یکی از استادان اولیه مدرسه صنایع مستظرفه می‌باشد. حسنعلی برادر کوچک علی نقی خان وزیری موسیقی‌دان بزرگ ایران است، حسن علی ایام کودکی را در خانهٔ پدرش موسی خان وزیری که از امرای ارتش قاجاربود گذراند. وی تحت تعلیم و سرپرستی مادری دانشمند قرار داشت که آموزش اولیهٔ وی با معلم سرخانه گذشت و به مدرسه قزاقخانه رفت اما محیط آنجا را مناسب افکار خود نیافت لذا بدون کسب رضایت مادر پس از فارغ التحصیلی آنجا را ترک نمود و به مدرسه دیگری رفت. شانزده ساله بود که خانه پدری را نیز ترک کرد و با دوست نزدیکش محمد حجازی که کارمند اداره پست بود همخانه شد و با راهنمایی‌های او به خدمت ادارهٔ پست درآمد. اما روزی به علت اهانتی که رئیس اداره بدو کرد، آنجا را ترک کرده و خانه‌نشین شد و در خانه علاوه‌بر تهیه غذای دوستش محمد مطیع‌الدوله حجازی به نقّاشی پرداخت. اولین نقّاشی وی تصویر کپی از حضرت مسیح بود. آنچنان ماهرانه که توانست به آقای مظفری کتابفروش به مبلغ پنج تومان بفروشد و بدین طریق بود که به استعداد خود در نقّاشی پی برد.

بعداً به کمال‌الملک مراجعه نمود و برای ورود به کلاس استعداد خود را با کپی از تابلوی مرغ و خروسی نشان داد. به‌طوریکه برای کمال‌الملک ناباورانه بود که وی قبلاً استادی را ندیده است. کمال‌الملک وی را پذیرفت و چنان شد که روزی کمال‌الملک اذعان نمود که وی بهترین انسان است زیرا حسنعلی اخلاق و رفتار رهبر و معلم و پیرو مرشد خود را سرمشق زندگی خود قرار داد. علاوه‌بر آن در کار خود چنان دقیق بود که بزودی نام استادی برازنده وی گردید و محیط ساده مدرسه کمال آمال او شد. حسنعلی خیلی زود آثاری به شیوه نو ارایه داد و به گفته استاد ابوالحسن صدیق اولین بار با کشیدن تصویر ناظم مدرسه سبکی نزدیک به شیوه امپرسیونیستی ارایه داد. حسینعلی خان وزیر به زودی استاد مدرسه صنایع مستظرفه و سپس معاون آن مدرسه شد و در سال ۱۳۰۳ شمسی در کلوپ موزیکال برادرش علینقی خان وزیر کلاس نقّاشی دایر کرد و در سال ۱۳۰۵ که آن کلوپ تعطیل گردید و برادرش خانه‌ای جهت

تدریس موزیک در خیابان لاله‌زار اجاره نمود وی نمایشگاهی از آثار خود در آنجا برقرار کرد. اما متأسفانه آن ساختمان آتش گرفت و در حدود صد تابلو از آثار وی در آتش سوخت.
استاد وزیر در سال ۱۳۱۲ از طرف صنایع مستطرفه برای نشان دادن آثار خود سفری به امریکا و اروپا کرد و موفقیت بزرگی به دست آورد.
اثر وی بنام «برادر من» و «پرندهٔ مازندران» به عنوان بهترین آثار نمایشگاه شناخته شد. از طرفی آثار وی در موزه روریچ Roerich نیویورک در سال ۱۹۳٤ میلادی به نمایش درآمد و نیویورک تایمز شرحی مفصل درباره هنر و آثار این استاد به قلم آورد. در لندن نیز سفارت ایران آثار وی را به معرض مشاهده عموم قرار داد. نمایشگاه بعدی وی در کشور شوروی بود. استاد وزیری که به مجسمه‌سازی نیز علاقه‌مند بود آثاری در این زمینه بوجود آورد که از جمله مجسمه ادیب نیشابوری است. استاد نوشته‌هایی نیز دارد که مهارت ذوق وی را در نمایشنامه‌نویسی و نویسندگی می‌رساند، ازجمله نمایشنامه کمال‌الملک. اما متأسفانه آنان که موجب رنجش کمال‌الملک گردیدند، شاگرد و نور چشمی وی را نیز آزردند بطوریکه وی از اجتماع کناره گرفت و با هفته‌ای چند ساعت تدریس در هنر سرایعالی و دانشکده هنرهای زیبا اکتفا نمود.
وی پس از تدریس هفتگی به ملک شخصی خود در «گل عسلک» بالاتر از امامزاده قاسم پناه می‌برد و زمستان‌های سرد را نیز در آنجا می‌گذراند البته استاد در پناهگاه خود آثار بسیاری از نقّاشی و شعر و داستان بوجود آورد و بسیاری از مناظر اطراف امامزاده قاسم را به نقش کشید و در آبرنگ و رنگ و روغن و مداد کارهای بسیاری بوجود آورد. از آثار ادبی وی می‌توان کتاب کمال‌الملک و نمایشنامه کمال‌الملک و از آثار شعری او «پیغام آب بر خاک» را نام برد. محل زندگی استاد که چادری بزرگ بود شبهای جمعه میعادگاه عاشقان هنر بود و نگارنده (که نوجوانی سیزده چهارده ساله بودم) به علت دوستی یکی از بستگانم با وی گاهی در این جمع حضور داشتم و در آنجا بسیاری از هنرمندان را چون ابوالحسن صبا زیارت می‌کردم. مرگ استاد در روز جمعه پنجم آذر ماه ۱۳۳۳ اتّفاق افتاد و بقول محمد حجازی، برادر خانم اولی وی با همه سرمایهٔ عظیم هنری‌اش در عین تندرستی درگذشت. جنازه استاد را می‌خواستند در قبرستان ظهیرالدوله به خاک سپارند. اما مردم مهربان امامزاده قاسم قدر وی را می‌شناختند و با همه توان از انتقال وی جلوگیری نموده و او را مهمان روستای خود نمودند. پس استاد در امامزاده قاسم بخاک سپرده شد. آثار استاد بیشتر زینت‌بخش موزه‌های خارج از ایران است (غیر از آثاری که نزد بستگان دارد) فقط پنج تابلوی وی در کتاب خانه موزه ملی ایران دیده می‌شود. یادش گرامی باد.

وصالی بلخی ـ میر نستعلیق‌نویس و شاعر بوده و از شاگردان مشفق و تا سال ۹۸۳ هجری قمری می‌زیسته زیرا در این سال بقایی مؤلف مجمع‌الفضلا را ملاقات کرده است.

احوال و آثار خوشنویسان

وصالی تبریزی خوشنویس است و از تبریز آهنگ هندوستان کرده و در کاشان با تقی‌الدین اوحدی کاشی مؤلف خلاصة‌الاشعار ملاقات کرده است و بالاخره به هندوستان رفته و پس از زمانی در آنجا در گذشته است.

خلاصة الاشعار ـ احوال و آثار خوشنویسان

وصفی از خوشنویسان سدهٔ یازدهم هجری قمری است که همهٔ خطوط را خوش می‌نوشته و از خطوط وی یک قطعه در مجموعه آقای سلطان القرایی به اقلام مختلف موجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

وصفی سیواسی مذهّب و طغراکش و خطّاط اواسط سدهٔ سیزدهم هجری قمری عثمانی است. نام اصلی‌اش شیخ عمر یا درویش عمر است. از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده یکی طغرای زیبایی است که به سال ۱۹۸۷ در گالری (آهوان) لندن به نمایش گذارده شد و دیگر تذهیب و آرایش طغرایی ادعیه‌ای از قرآن مجید که در بالای آن دسته گلی رسم شده در همان نمایشگاه با رقم «سود الحقیر الفقیر شیخ الوصفی السیواسی»

وفایی سمنانی ـ مولانا خوشنویس و شاعر است که خط تعلیق را خوش می‌نویسد و از سیاق بی‌بهره نیست.

تحفهٔ سامی

ولایت نقّاش است و در سدهٔ یازدهم هجری قمری در هندوستان می‌زیسته و از آثار وی یک نقّاشی در موزه عمومی هند است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ولایت الله گلپایگانی ـ آقا خوشنویس و شاعر بوده و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را جزو شاگردان در گذشته خود آورده و می‌گوید شعر خوب می‌گفت و خطی خوش داشت و کتابهٔ در مدرسهٔ واقعه چهارسوق محله بیدآباد به خط اوست.

ولی استرآبادی از نگارگران سدهٔ دهم هجری قمری است و از آثار دیده شدهٔ وی تصویر اژدهایی در روی صخره‌ای است که گروهی به تماشا او به حیرت ایستاده‌اند و رقم دارد «اثر مولانا ولی استرآبادی» این اثر در مرقّع شماره H 2153 موزه توپ قاپوسرا می‌باشد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

ولی جان بن قاسم تبریزی نقّاش چهره‌پرداز و شبیه‌ساز که در تذهیب و حل کاری نیز مهارت داشته است. ولی جان فرزند قاسم تبریزی که در عهد جوانی به نوشته مصطفی عالی افندی که وی را می‌شناخته به عثمانی رفته و در آنجا بکار نقّاشی پرداخته است.

اثری از ولی‌جان موزه توپ قاپوسرا (*)

از امتیازات آثار ولی جان اینکه زنان را بصورت فرشتگان بالداری می‌دیده است. ولی جان در آثار خود تاریخ نمی‌گذارده بنابراین از چگونگی و طول حیات وی اطلاعی در دست نیست. اما تا آنجا که می‌دانیم در سال ۹۹۵ هجری قمری و هنگام تألیف مناقب هنروران جوانی حدوداً بیست ساله بوده است، بنوشته همان کتاب ولی جان برادری بنام حسین مذهّب داشته است. از ولی جان آثار بسیاری در آلبومهای شماره H 2147 و H 2162

موزه توپ قاپوسرای استانبول و آثار طراحی وی نیز در همین موزه موجود است. تصویر استادانه شهر استانبول که در کتاب هنرنامه به چاپ رسیده و آثاری در موزه خزینه اوقاف استانبول نیز از وی دیده می‌شود. یک اثرش نیز در حراج ۱۹۸۸ ساتبی لندن به‌فروش رفته است. در کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم شرح کاملی درباره این نقّاش و آثارش آورده است.

ولی حسینی خوشنویس کتیبه نویس بوده و از سادات قم می‌باشد، از نمونهٔ آثار خطی وی:
۱ـ کتیبه برجستهٔ مدخل حرم حضرت معصومه در قم، به خط ثلث و تاریخ ۹۲۵ که در زمان شاه اسماعیل بوده است.
۲ـ کتیبهٔ سردر ورودی صحن قدیم به اسم شاه اسماعیل و به خط ثلث و با همان تاریخ.
احوال و آثار خوشنویسان

ولی الدین خوشنویس است و به خط وی یک مرقّع ثلث و نسخ در موزه اسلامی ترک است.
احوال و آثار خوشنویسان

ولی‌الدین افندی از علما و مشایخ دینی عثمانی است که نستعلیق را خوش می‌نوشته. وی در سال ۱۱۷۳ یا ۱۱۸۰ هجری قمری در سنین هشتاد و سه سالگی در استانبول درگذشته است. ولی‌الدین در خط نستعلیق شاگرد طورمش زاده بود. از نمونهٔ آثار وی:
۱ـ کتیبه‌ای با مضمون «بارک‌الله تعالی» در مسجد ایاصوفیه استانبول
۲ـ دو قطعه از مرقّعی با خط کتاب خوش (نستعلیق) در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول
۳ـ هفت قطعه از مرقّع میرعماد با تاریخهای ۱۱۲۱ و ۱۱۲۲ در همان کتابخانه
٤ـ یک کتیبه شعار عربی در موزه اسلامی و ترک استانبول
احوال و آثار خوشنویسان

ولی گیلانی از خوشنویسان سدهٔ نهم هجری قمری است که همهٔ اقلام ششگانه را خوش می‌نویسد و در تعلیق مهارت دارد. از نمونهٔ خطوط وی یک قطعه در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول است که از روی خط فیلة الکتاب تاج السلمانی به تاریخ محرم ۸۹۷ نقل کرده است.
احوال و آثار خوشنویسان

ولی‌الله ـ مولانا از نقّاشان دربار ابوسعید است. نام وی در مقدمه مرقّع بهرام میرزا به وسیلهٔ دوست محمد کوشوانی برده شده است.

ولی‌الله مصور از نگارگران سدهٔ نهم هجری قمری است که در دستگاه بایسنغر میرزا مشغول بوده و بنام ولی، ولی‌الله، ملا ولی قلندر نامیده می‌شده. دوست محمد هروی در دیباچه مرقّع بهرام میرزا وقتی از امیر دولت یار سخن می‌گوید و هنر او را می‌ستاید او را با مولانا ولی‌الله مقایسه می‌کند و می‌نویسد. .... خصوصاً در قلم سیاه که با وجودی که مولانا ولی‌الله بی‌نظیر عالم بود، چون کارهای امیر دولت یار را دید از روی انصاف به عجز اعتراف نمود. و در جای دیگر وقتی درباره روح‌الله میرک سخن می‌گوید می‌نویسد بعد از آن بخدمت مولانا ولی‌الله افتاد و بتذهیب و تحریر مایل گشت...
مرحوم فکری سلجوقی در کتاب ذکر بعضی از خوشنویسان و هنرمندان مولانا ولی‌الله هروی معروف به ملاقلندر را مذهّب و مصور و خطّاط و کتیبه‌نویس عصر سلطان حسین بایقرا و امیر علی شیر نوایی می‌داند. استاد ولی‌الله استاد روح‌الله میرک بوده و شخصی است که بهزاد از روی کارهای وی کپی نموده و در یک اثر چنین رقم زده است «نقل از کار مولانا ولی صوّره العبد بهزاد.» از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویر سلطان حسین بایقرا. این اثر که رقم

«بنده ولی مصور» دارد در کتاب ارنست جی، گروب بنام Islamic Painting چاپ شده است.

۲ـ تصویر دیگری از سلطان حسین با همان رقم

۳ـ جلد روغنی زیبایی با رقم «عمل ملا ولی»

٤ـ تصویر پرازدحام شکارگاه که رقم ندارد و استاد کریم‌زاده آنرا منسوب به استاد ولی‌الله می‌داند این اثر در کتاب اِسین آتیل در سال ۱۹۷۸ به چاپ رسیده است.

۵ـ تصویر شتر و بچه‌اش و دو نگهبان. این اثر توسط آقای دکتر بهاری در مجله ARTS در تابستان ۱۹۸۵ معرفی شده است. رقم تصویر «عبده ولی مصور» است.

شکارگاه منسوب به ولی‌الله موزه توپ قاپوسرا (*)

ولی معمار تبریزی ـ حاج معمار و طرّاح است و از آثار و ساخته‌های او خانه کوزه‌کنانی در تبریز است این خانه که متعلّق به حاج میرزا مهدی کوزه کنانی بوده در سال ۱۲٤۷ شمسی ساخته شده است و اکنون جز آثار میراث فرهنگی به ثبت رسیده و در جنب مجموعه بازار بزرگ تبریز قرار دارد.

فهرست بناهای تاریخی آذربایجان

ولیه فروغ الملوک دختر هنرمند میرزا علی خان طهیرالدوله صفاست که در نقّاشی آبرنگ مهارت داشته و شوهر اختیار نکرده و در نزد اهل ارشاد تقریباً مقام پدر را داشته است. برادرش محمد ناصر خان مشهور به خان خانان نیز در آبرنگ و رنگ و روغن هنرمندی خوش قلم است. از آثار این بانوی هنرمند به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر برادرش محمد ناصر خان است با رقم «ولیه ۱۳۳٦» که در حراج کریستی لندن به سال ۱۹۸۹ میلادی به فروش رسیده.

وهاب جلدساز و تذهیب‌کار است و از کارهای وی جلد روغنی و مرصّع قرآنی است در مجموعه دکتر مهدوی که تاریخ ۱۲۷۲ (هجری قمری) دارد.

وهاب شیرازی (شیخ وهاب) نقّاش و خطّاط ناخنی و فرزند شیخ محمد مؤمن است، از آثار گرانقدر وی لَوله ادعیه است با خط ناخنی و گل و مرغ ناخنیَ در اطراف با رقم «این لوله زیارت عاشورا که بخط ناخنی مشق شد خط حقیر فقیر شیخ وهاب ولد عالیجناب مقدس القاب شیخ المشایخ شیخ محمد مؤمن شیرازی به تاریخ ۲۵ شهر شعبان المعظم من سنهٔ ۱۲۵۷» این اثر در مجموعه آقای کریم‌زاده در تهران است.

وهبی نگارگر فلز و فلزکار عثمانی در سدهٔ چهاردهم هجری قمری است و از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده قلمدان کمری

نقره‌ایست با تزئینات اسلیمی ترکی و رقم «عمل وهبی»

ویسی هروی کاتب و خوشنویس سدهٔ دهم است و از آثار خطی او :

۱ـ فتوح الحرمین محیی لاری، در نمایشگاه هارا سویتس Swits آلمان به شماره ٦٠١ به خط نستعلیق و تاریخ ٩٦٤ هجری قمری

۲ـ نسخهٔ دیگری از فتوح الحرمین در موزه ارمیتاژ مسکو به شماره ٩٤١ ف (در نسخه‌های خطی دفتر نهم) به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۰ هجری قمری که در مکه نوشته شده است.

۳ـ نفحات‌الانس‌جامی‌در موزه هرات به شماره ٤٦ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷٤ هجری قمری در مکه

٤ـ تذکره مذکر الاحباب خواجه حسن نثاری کتابخانهٔ برلن به خط نستعلیق ویسی هروی و تاریخ ۹۸٤ هجری قمری در مکه

فهرست اسامی خوشنویسان قرن دهم

هفت سین اثر استاد حسین شیخ (حسین احیاء) از شاگردان کمال الملک

چلیپای نستعلیق خط محمد زمان تبریزی

هاتم (شیخ حاتم) نقّاش و شاگرد میر سید علی نادرالملک و خواجه عبدالصمد شیرین قلم است. وی در حدود سالهای هزار در هند مشغول تصویرگری نسخ خطی بوده و از آثاری که در آن نگارگری کرده کتاب راگ مالاست که به نقل استاد کریم‌زاده در حراج ساتبی لندن در ۱۹۸٤ به‌فروش رسیده و تاریخ ۹۹۹ هجری قمری داشته است. این نقّاش که در آن کتاب خود را شاگرد استادان ذکر شده دانسته. همراه برادرانش شیخ حسین و شیخ علی از نقّاشان کتاب و ولدان شیخ بهلول چشتی دانسته است.

هادی ـ میرزا خوشنویس و از شاگردان ابوتراب. محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲٦) او را فرزند محمدرضا تبریزی دانسته است.

هادی از خطّاطان عثمانی است و از نمونهٔ آثار وی قطعه‌ای از یک مرقّع به قلم نستعلیق در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول است با رقم «کتبه هادی»

احوال و آثار خوشنویسان

هادی کاتب خوشنویس عهد فتحعلی‌شاه است و از خطوط وی یک نسخه زادالمعاد به قطع رحلی و به خط نسخ و ترجمه نستعلیق است که رقم آن به شعر نوشته شده سپهر مرتبه فتحعلی‌شاه آنکه مدام ـ زهی کتاب که زادالمعاد سلطان است که تاریخ آن ۱۲۳۹ می‌باشد و در کتابخانه کاخ موزه گلستان است

احوال و آثار خوشنویسان

هادی به محمدهادی اول و دوم مراجعه شود.

هادی اصفهانی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه ثلث رقاع و نسخ با رقم «مشقه العبد ... ابن محمد علی هادی‌الاصفهانی (قرن ۱۲) در مجموعه مهدی بیانی است.

هادی بنا و حبیب‌الله از کاشی‌کاران و بنایان سدهٔ دوازدهم قمری هستند که نامشان در دو لوح بقعه طاهر و منصور در کاشان موجود است و تاریخ ۱۱۱۰ قمری دارد.

آثار تاریخ کاشان و نطنز

هادی‌بن علی بن عبدالقائم حسینی خطّاط بوده و کتیبه صندوق بقعهٔ شاهزاده احمد کوهین تفرش، به خط ثلث و تاریخ ۹۵۷ هجری قمری از اوست.

گنجینهٔ آثار قم

هادی ـ تجویدی به تجویدی مراجعه شود.

هادی ترکش دوز ـ کربلایی استاد طپانچه‌ساز است و از ترکش دوزان دربار ناصری.

مجموعه خطی عباس اقبال ـ احوال و آثار خوشنویسان

هاشم ـ استاد ترازوساز و فلزکار است و در عهد قاجار زندگی می‌کرده است. ترازوهای ساخت وی با رقم هاشم پیش اهل این فن قیمتی دارد.

تاریخ اصفهان ـ جلال همایی

هاشم ـ میرزا کاتب خوشنویس عهد زندیه است و به خط وی یک نسخه قرآن است که برای عبدالرزاق خان حاکم کاشان نوشته شده و در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است. رقم این قرآن به شعراست.
میرزا هاشم آنکه نقش خطش ـ ناسخ نسخهای چین باشد و تاریخ این قرآن لوح محفوظ است که ۱۱۸۸ می‌شود. این ماده تاریخی شعر صباحی بیدگلی است.

احوال و آثار خوشنویسان

هاشم ـ مذهّب از تشعیرسازان و خطّاطان و تذهیب‌کاران کتابخانه بهرام میرزا صفوی است. از نمونهٔ آثار وی قطعه خطی است در مرقّع بهرام میرزا متعلّق به کتابخانه معارف عثمانی که حواشی آن نیز تذهیب شده و رقم دارد «حرره العبد هاشم المذهّب»

احوال و آثار نقّاشان قدیم

هاشم ـ سید کاتب خوشنویس است و از خطوط او یک نسخه ادعیه جانمازی جلد روغنی به خط نسخ با رقم «سید هاشم» (قرن ۱۳) در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است.
یک نسخه زادالمعاد به قطع وزیری و تاریخ رمضان ۱۲۳٤ با رقم «... علی ید ... ابن مرحوم سید محمد، سید هاشم الموسوی» نیز دیده شده در کتاب بیانی این دو اثر را بنام دو نفر نوشته است که من در اینجا زیر نام سید هاشم قرار دادم.

هاشم خطّاط، مذهّب، قطاع و طغرانگار است که در حدود سالهای هزار هجری قمری می‌زیسته و از آثار وی به نقل از کتاب احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:
۱ـ تصویر طغرایی شیری از جملات نادعلیاً با تذهیب و حل‌کاری و رقم «کاتبه الفقیر الحقیر هاشم» این اثر در مجموعه آقای کریم‌زاده می‌باشد.

شیر طغرائی کار استاد هاشم مجموعه کریم‌زاده (*)

۲ـ تصویر طغرایی از همان جمله با تذهیب و قطعاتی با رقم «قاطعه و کاتبه هاشم مذهّب» که رنگی در کتاب تألیف ارنست جی گروب چاپ شده است.

هاشم (محمد هاشم) نقّاش شبیه‌ساز و چهره‌پرداز نامی دربار جهانگیر شاه (۱۰۱٤ ـ ۱۰۳۷ هـ. ق) و شاه جهان (۱۰۳۷ ـ ۱۰٦۸ هـ. ق) است. عمده آثار این نقّاش شبیه‌سازی سلاطین و شاهزادگان و رجال و اعیان است و بیشترین آثار وی به نقل از استاد کریم‌زاده در مرقّع مَعروف جهانگیر شاه قرار دارد و وی آثار خود را بنامهای هاشم، میرهاشم و محمد هاشم رقم می‌زده و این آثار به روایت همان مؤلف عبارتند از:

۱ـ تصویر چهره حکیم مؤمن با رقم «عمل هاشم شبیه حکیم مؤمنا»
۲ـ تصویر سلطان محمد قطب‌الملک، در موزه ویکتوریا آلبرت لندن
۳ـ تصویر تیمور و بابر و همایون با رقم و تاریخ «هاشم سنه ۱۰٦٤» این اثر در آلبوم شاه جهان است و عکس رنگی آن در کتاب Treasures of islam به چاپ رسیده است.
٤ـ تصویر محمد بیک ایلچی ایران در موزه ویکتوریا آلبرت لندن با رقم «شبیه محمد علی بیک ایلچی عمل هاشم
۵ـ تصویر ابن عبدالعزیز و مغازه‌دار (موضوع شعر سعدی) با رقم «عمل هاشم»
٦ـ تصویر ملک عنبر سردار حبشی با رقم «عمل هاشم»
۷ـ تصویر سپهسالار خانخانان با همان رقم
۸ـ تصویر شاه جهان در آلبوم مجموعه کورکیان که تاریخ جمادی ثانی ۱۰۳۸ دارد.
۹ـ تصویر جهانگیر شاه، شاه شجاع با رقم «عمل هاشم»
۱۰ـ تصویر شیخ عین‌الزمان و شیخ سعدالدین با همان رقم
۱۱ـ تصویر اکبرشاه و میرزا نوذر با همان رقم
۱۲ـ تصویر خواجه ابوالحسن با رقم «شبیه خواجه ابوالحسن درست اخلاص عمل هاشم»
۱۳ـ تصویر خان دوران بهادر جنگ با همان رقم عکس آن در آلبوم جهانگیر به سال ۱۹۳٦ چاپ شده است.
۱٤ـ تصویر استادانه جهانگیر شاه با همان رقم. این تصویر در کتاب The Great maghul چاپ شده است.
۱۵ـ تصویر دو هندی با رقم عمل میرهاشم
۱٦ـ تصویر داراسکوه با رقم «عمل محمد هاشم»
۱۷ـ تصویر محمد قطب شاه و تصاویری دیگر از جهانگیر که ملاحظه نشده.

هاشم اوزج بنّا است و در ساختن بنای بقعهٔ امامزاده اسماعیل الامل کوهستان کلارستاق، دستیار استاد قنبر علی بوده است. این بنا در سال ۱۲٤۵ هجری قمری پایان یافته است.
از آستارا تا استارباد

هاشم حسنی خوشنویس است و از نمونه خطوط او یک نسخه لیلی و مجنون هاتفی جامی است. در کتابخانهٔ دانشگاه تهران به شماره ٤٦۵۵ با ۲ مجلس نگاره به خط نستعلیق و تاریخ ۹۰٦ هجری قمری.
فهرست نسخه‌های خطی

هاشم الحسینی اصفهانی نقّاش گل و مرغ‌ساز و چهره‌پرداز و از خانواده سادات حسینی امامی اصفهانی است که به نام سید هاشم مشهور بوده. این هنرمند در تذهیب و قلمدان‌سازی دست داشته و شیوه‌های روسی و اروپایی نقّاشی را می‌شناخته است. از آثار دیده شده وی به نقل از مؤلف کتاب احوال و آثار نقّاشان:

۱ـ قلمدانی در مجموعه بنّی است به شیوه روسی با رقم «هاشم الحسینی ۱۲۹۷»
۲ـ قلمدانی گل و مرغی با تصویر شناگران در

مجموعه‌دکتر ناصر خلیلی لندن با رقم «سید هاشم» ۳ـ قلمدانی با تصویر زن برهنه در یکطرف و شاهزاده‌ای در طرف دیگر و رقم و تاریخ «هاشم الحسینی ۱۲۹۵» (هجری قمری)

هاشم خان امین‌الدوله ـ میرزا از وزرای دربار ناصرالدین شاه بوده که نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته. سپهر سال مرگ او را ۱۲۹۵ هجری قمری نوشته است.

هاشم قراباغی خوش‌نویس است و از آثار وی قطعه‌ای نزد حسام‌الدین کامیار دیده شده. با رقم و تاریخ «کتبه العبد المذنب هاشم قراباغی ۱۲۸۱»

احوال و آثار خوشنویسان

هاشم کتابی معمار و مهندس دورهٔ قاجاری است. وی در اوایل سدهٔ چهاردهم هجری زندگی می‌کرده و از آثار کم‌نظیر او بنای تکیه معاون‌الملک کرمانشاه است که در ۱۳۱۵ هجری قمری به پایان رسیده است.
اثر دیگر وی وابسته به تکیه معاون بنای زینبیه است با تاریخ ۱۳۳۶ هجری قمری.

هاشم همدانی ـ میرزا خوشنویس و شاعر است به نوشته سپهر نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشته و در سال ۱۲۴۰ هجری قمری درگذشته است.

هبةالله کاشانی ـ میر خوشنویس است. از شاگردان سلطان علی مشهدی و استاد میر معزالدین کاشانی. وی شعر نیز می‌گفته و قانعی تخلّص می‌کرده است. مرگ وی به سال ۹۵۸ هجری قمری اتّفاق افتاده است.

خلاصة الاشعار ـ احوال و آثار خوشنویسان

هجرانی خوشنویس و شاعر عهد تیموری و از ندیمان میر علیشیر نوایی بوده و در سال ۹۲۱ هجری قمری درگذشته است.

احوال و آثار خوشنویسان

هدایت‌الله نجّار و نقّار و منبّت‌کار است و از آثار وی درب منبت بقعه بی‌بی شهربانو می‌باشد که در این رقم خود را فرزند فضل نجّار نامیده و تاریخ اثر ۹۶۲ هجری قمری می‌باشد.

هدایت الله اصفهانی از خوشنویسان سدهٔ دهم هجری قمری و از شاگردان میرمعزالدین کاشانی بوده است. در کتابخانه ملک قطعه‌ایست با رقم کتبه هدایت‌الله که مهدی بیانی حدس می‌زند از همین شخص باشد.

هدایت‌الله ایموری کاتب خوشنویس است و بخط وی یک نسخه عالم آرای عباسی در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان موجود است با تاریخ رجب ۱۰۸۳ و رقم کتبه المذنب هدایت‌الله بن شکرالله ایموری.

احوال و آثار خوشنویسان

هدایت‌الله جامی خطّاط است و از آثار وی یک کلیات سعدی است در موزه رضا عباسی که به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ ۹۹۹ هجری قمری دارد. این اثر به شماره ۱۸۷ در فهرست موزه نیز آمده است.

هدایت‌الله بن خلیل‌الله شیرازی از کاتبان و نسخ‌نویسان سدهٔ دهم است و از آثار خطی وی یک نسخه زبدةالدعوات ابوالحسن عسگری است در کتابخانهٔ دانشگاه لوس‌آنجلس به شماره S 22 به خط نسخ و رقم هدایت‌الله بن خلیل الله شیرازی در تاریخ ۲۷ محرم ۹۸۸ هجری قمری.

فهرست نسخه‌های خطی

هدایت‌الله بن عبدالعلی صفوی کاتب خوشنویس و از آثار خطی وی کتابت یک نسخه خمسه امیرخسرو دهلوی است به خط نستعلیق خوش که در تاریخ ۹۰۸ هجری قمری نوشته شده و به شماره ۲۰۴۲ در کتابخانه عاطف افندی استانبول است.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

هدایت‌الله بن فضل نجّار نجّار و نقّار و گره‌کار است وی در سال ۹۶۲ هجری قمری و درِ دوران شاه تهماسب صفوی در منبّت و زیبای مرقد بی‌بی شهربانو را در شهرری ساخته است.

هدایت‌الله زرین رقم خوشنویس است و کتابدار کتابخانهٔ عالمگیر، پادشاه هندوستان (۱۰۶۸ ـ ۱۱۱۹) و معلم خط شاهزادگان دربار. وفات وی به سال ۱۱۱۸ در احمدنگر اتّفاق افتاده است. از آثار وی که دیده شده وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم و تاریخ «العبد الراجی هدایت‌الله ۱۰۹۸» در مجموعه آقای دکتر مهدوی تهران

۲ـ منتخبی از کلمات حضرت علی‌بن ابی‌طالب با رقم و تاریخ «هدایت‌الله زرین رقم ۱۱۱۱» در کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران

۳ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم و تاریخ «کتبه العبد المذنب الراجی هدایت غفرله ۱۰۹۶» در کتابخانه موزه گلستان

٤ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «فقیر هدایت زرین رقم غفر ذنوبه ۱۱۱۱» در همان کتابخانه

۵ـ یک قطعه با رقم فقیر هدایت‌الله مشق نمود و تاریخ ۱۰۹٤ در همان کتابخانه

٦ـ یک قطعه با رقم و تاریخ «کتبه الفقیر الحقیر المذنب هدایت‌الله زرین رقم فی سنهٔ ۱۱۱۲» در موزه باستانشناسی دهلی

۷ـ دو قطعه از یک مرقّع در مجموعه آقای دکتر مهدوی با رقم هدایت‌الله و تاریخ ۱۰۹۸ و ۱۰۸۲ که به نظر مهدی بیانی اگر از این هدایت‌الله زر رقم باشد از بهترین آثار اوست.

هدایت‌الله شیرازی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه سراج‌المنیر در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است با رقم و تاریخ «کتبه العبد الحقیر هدایت‌الله شیرازی فی شهر رجب ۱۲۸۵»

احوال و آثار خوشنویسان

هدایت‌الله شیرازی خوشنویس و کاتب پرکاری است که از او آثار بسیاری به خط خوش نستعلیق باقی مانده است و این آثار عبارتند از:

۱ـ تیمورنامه هاتفی جامی در موزه اسلامی و ترک استانبول به قلم کتابت خفی متوسط با تاریخ ۹۹۹ هجری قمری (مهدی بیانی همین یک کتاب را از او نقل کرده‌اند)

۲ـ دیوان نوایی، کتابخانه ملی پاریس به شماره SUP 762 با ۷ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۲ هجری قمری

۳ـ مهر و مشتری عصار تبریزی کتابخانه ملی وین به شماره AF 68 به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۸ هجری قمری

٤ـ شاهنامهٔ فردوسی کتابخانه هند شرقی لندن شماره 897 با ١٤ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۸۸ هجری قمری (فصلنامه پیام)

۵ـ دیوان حافظ دارالکتب قاهره شماره ۱۳ با ۱ مینیاتور به خط نستعلیق و تاریخ ۹۹۱ هجری قمری (از فهرست بادالیان)

٦ـ کلیات سعدی به خط نستعلیق و تاریخ ۹۹۹ هجری قمری در موزهٔ رضا عباسی (شماره ۱۸۷ فهرست موزه)

هدایت‌الله عبدالصمد خانی ـ شیخ از خوشنویسان هندوستان است. وی نستعلیق را

خوش می‌نوشته و در خدمت سرکاری سیف‌الدوله بهادر بوده است.
احوال و آثار خوشنویسان

هدایت‌الله قمی خوشنویس و کاتب است و از آثار خطی وی مجموعه‌ایست شامل دیوانهای ابوالفرج رومی، سراج قمی، عبدالواسع جبلی، اثیرالدین اخسیکتی، ارزقی هروی امیر معزی، ظهیر فاریابی که در کتابخانه مجلس به شماره ٤٨٤١ به خط زیبای نستعلیق هدایت‌الله قمی در ماه ربیع‌الثانی ۹۹٦ هجری قمری به پایان رسیده است.

هدایت‌الله کاتب کاتب خوشنویس است و به نقل از مهدی بیانی در حدود قرن یازدهم می‌زیسته و از خطوط وی یک نسخه کلیات اهلی شیرازی در کتابخانهٔ کاخ موزهٔ گلستان است. با رقم «حرره هدایت‌الله الکاتب»

هدایت‌الله کاشانی منشی مجلس مصلحت خانه دولتی ناصرالدین شاه بود. وی نوادهٔ دختر فتحعلی خان صبا ملک‌الشعرا است و ملقب به لسان‌الملک می‌باشد. لسان‌الملک در تألیف دوره تاریخ‌التواریخ با پدرش محمدتقی لسان‌الملک همکاری داشت که پس از پدر این مهم بعهده وی گذاشته شد. وی در ادبیات و فن ترسل و نقّاشی مهارت داشت و خط نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشت. منشآت و دیوان اشعار فارسی و عربی او در روزنامهٔ شرف به میزان یازده هزار بیت احصا شده است.
کتابی نیز بنام تذکره خوشنویسان نیز دارد.
احوال و آثار خوشنویسان

هدایت‌الله لاهوری خوشنویس است و نستعلیق را به شیوهٔ میرعماد می‌نوشته است. هدایت‌الله هنگام تألیف تذکرهٔ هفت قلمی (متوفا ۱۲۳۹) درگذشته بوده است.

هرتیس از نقّاشان عهد اکبرشاه هندی (۹٦۳ ـ ۱۰۱٤ هـ. ق) است و در کتاب آیین اکبری مضبوط در مجموعه آقای کریم‌زاده نام وی در ردیف استادان آن زمان آمده است.

هرمز دیار مبارکه‌ای معمار و بنّای زرتشتی است. وی سازنده و تعمیرکار دخمهٔ چم تفت است و نام وی بر لوحه‌ای که در این دخمه نصب است رقم خورده و در آن از استاد دیگری نام برده شده که قاعدتاً باید خطّاط باشد و تاریخ و رقم بر این لوحه چنین آمده است «به تاریخ دادار او رمزدو آذرماه باستانی سنهٔ ۱۲۷٦ یزدگردی استاد مهربان اردشیر» البته قبلاً می‌نویسد که سازنده استاد بهمرد مهربان هرمز دیار مبارکه‌ای.
یادگارهای یزد

هریا نقّاش چهره‌پرداز و منظره‌ساز و جانورنگار هندی است که آثار وی در نسخه انوارالسهیلی مضبوط در کتابخانه بریتانیا دیده می‌شود. وی از نقّاشان دربار اکبرشاه بوده است.

هلال (ملا هلال مذهّب) از تذهیب‌کاران عهد شاه عباس کبیر (۹۹۵ ـ ۱۰۳۸ هـ. ق) است. از آثار وی دیده نشده.

هما نقّاش و خطّاط ناخنی است که از آثار وی دسته گل زیبایی است به همان شیوه که با خط نستعلیق زیبای ناخنی رقم دارد «رقم هما ۱۲۸٦»

همام خوشنویس‌است و به‌خط وی یک‌لوحه ثلث با رقم «کتبه همام» در موزهٔ اسلامی ترک است.
احوال و آثار خوشنویسان

همّت میرزا محمدکاظم دادائی معمار است و به نقل از جامع مفیدی در سال ۱۰۸۱ هجری قمری به تعمیر مسجد اهرستان یزد و قبر معین‌الدین معلم پرداخته است.

همدانیان ـ حسین نوازنده و خواننده است. وی در نواختن ضرب استاد بود و از آثار خوانندگی وی ترانه دل‌انگیز یار مبارک باد و بابا کرم است که شادی‌بخش محافل ایرانیان می‌باشد. مرگ استاد در آبان ماه ۱۳۷۸ شمسی در تهران اتّفاق افتاد.

هندی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه ریحان و کتابت خفی با رقم «حرره الهندی فی تحریر حسینقلی» در سلیمانیه استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

هوانس کالستانیان کشیش مسیحی که از هنر حجاری بی‌بهره نبوده و از وی آثاری بصورت کتیبه در کلیسای بیدخم جلفای اصفهان موجود است که تاریخ ۱۲۹۸ سال ارمنی برابر با سال ۱۸۴۹ میلادی و ۱۲۶۵ هجری دارد.

گنجینهٔ آثار تاریخی اصفهان

هوایی نقّاش کاشی و خطّاط و تذهیب‌کار و شاعر است و تنها امیر علیشیر نوایی در مجالس النفایس از وی یاد کرده و هنرهای وی را ستوده و او را انیس و جلیس مولانا مشرق دانسته.

هون هار نقّاش شبیه‌ساز و چهره‌پرداز سدهٔ یازدهم هجری قمری هندوستان است. وی در چهره‌پردازی مهارت داشته و اغلب آثارش در این زمینه است. ازجمله تصویر ملاشفیعا تصویر میرزا انوارالحسن قوش‌باز و تصویر اسلام خان وزیر شاه جهان که در آلبوم جانسون است.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

هیبت‌الله‌بن حسین نگارگر فلزات و فلزکار و اسطرلاب‌ساز است و به نوشته احوال و آثار نقّاشان، به بدیع اسطرلابی مشهور بوده و در حدود سنوات ۵۱۰ هجری قمری می‌زیسته.

هیرا ناند هنرمند چهره‌پرداز و شبیه‌ساز و مجلس نگار هندی است که در صنعت تذهیب و حل‌کاری نیز مهارت داشته و یکی از نگارگران نسخه اکبرنامه کتابخانه بریتانیاست که تاریخ ۱۰۱۳ هجری قمری دارد و در این کتاب چندین اثر وی مشاهده می‌شود که مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم آنرا توضیح داده است.

مسجد جامع گلپایگان ـ اثر ابی عمربن محمّد القزوینی اواخر قرن پنجم هجری

صفحه‌ای از شاهنامه بایسنغری کار هنرمندان عهد تیموری

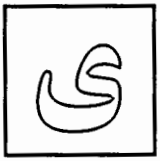

یادگار دروگر ـ استاد نجّار است و در سدهٔ نهم هجری قمری می‌زیسته و از ساخته‌های او در ورود بقعهٔ شیخانور لاهیجان است که در سال ۸۳۵ قمری ساخته است.

از آستارا تا استاراباد

یاراحمد معمار و طراح بنا و بنّاست و از آثار او بقعه شاه سید علی‌اکبر در هجده کیلومتری شهرضا (قمشه) می‌باشد رقم آن چنین است :

این بنا را به فضل حی صمد
یافت توفیق ساخت یاراحمد
سال تاریخ او اگر خواهی
نود و هشت دان تو با نهصد

هنر و مردم شماره ۲ و ۹

یارعلی خطّاط است و در قرن نهم می‌زیسته و بخط او قطعه‌ای در یک مرقّع در کتابخانهٔ دانشگاه استانبول موجود است. با رقم «کتبه الفقیر یارعلی عفی عنه»

احوال و آثار خوشنویسان

یار محمد جامی خوشنویس کاتب است و از نمونه‌های خطی وی یک نسخه دیوان قاسم انوار در دارالکتب قاهره می‌باشد که به شماره ۲۶ ادب فارسی ثبت شده. خطش نستعلیق و تاریخش ربیع‌الاول ۹۶٤ هجری قمری می‌باشد.

یار مراد خلیفه تنبورنواز و از مردمان منطقه کرمانشاهان است. وی نوازنده‌ایست که در زیارتگاه بابا یادگار با نواختن تنبور زوار را مجذوب خود می‌کرده است.

جغرافیای تاریخی ...کرمانشاهان

یاری بخاری خوشنویس است و از نمونهٔ آثار او :
۱ـ یک قطعه از مرقّع بهرام میرزا صفوی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول با رقم «مشقه العبدالفقیر یاری البخاری»
۲ـ یک قطعه با تاریخ ۹۵۹ هجری قمری با همان رقم در موزهٔ چارترسکی کراکوی لهستان

احوال و آثار خوشنویسان

یاری شیرازی خوشنویس و از شاگردان سلطان محمد خندان است وی در هنگام تالیف مناقب هنروران (سال ۹۵۹) هنوز می‌زیسته است.

یاری مذهّب تذهیب‌کار و صحاف و جلدساز بوده و در سده دهم و عهد شاه تهماسب صفوی می‌زیسته و در کارگاه کتاب سازی او در تبریز مشغول به کار بوده است.

کتابشناسی کتابهای خطی بیانی

یاری هروی کاتب از خوشنویسان زبردست قرن دهم قمری است و از شاگردان محمد اوبهی . یاری شعر نیز می‌سروده و مرگ او را بسال ۹۸۰ در هرات نوشته‌اند. از نمونهٔ آثار خط او :

۱ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «العبد المذنب یاری غفر ذنبه» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک قطعهٔ دیگر با رقم «مشقّه العبد یاری، غفر ذنوبه» در همان کتابخانه
۳ـ یوسف و زلیخا جامی که به شماره 628 در کتابخانهٔ شهر آن آربر میشیگان موجود و تاریخ ۹٤۹ هجری قمری دارد.
٤ـ شاهنامه هاتفی جامی در کتابخانه شچدرین لنین‌گراد به شماره 498 به خط نستعلیق و آراسته با تاریخ ۹۵۹ هجری قمری.
۵ـ یک قطعه با رقم «مشقّه یاری» در مجموعه مهدی بیانی
٦ـ یک قطعه از مرقّعی با رقم «کتبه العبد یاری غفرالله‌ذنوبه‌در کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد
۷ـ چهار قطعه از مرقّع سید احمد مشهدی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول
۸ـ دو قطعه از مرقّع امیر غیب بیک در همان کتابخانه
۹ـ سه قطعه در مرقّع‌های دیگر در همان کتابخانه
۱۰ـ یک قطعه از اشعار ترکی نوایی در کتابخانهٔ عمومی لنین‌گراد
۱۱ـ یک نسخه بوستان سعدی با تاریخ ۹٥٤ در موزه اسلامی ترک استانبول
۱۲ـ یک نسخه دیوان خطایی (شاه اسماعیل صفوی) و ده نامهٔ خطّاطی با تاریخ ۹٥٤ در کتابخانه آقای سلطان القرایی تهران

فهرست نسخه‌های خطی ـ فهرست فیروز منصوری ـ احوال و آثار خوشنویسان

یاری هروی مذهّب تذهیب‌کار و خطّاط و قاطع ذوفنون عهد سلطان حسین بایقرا (۸۷۷ ـ ۹۱۱ هجری قمری) است که در هرات می‌زیسته است. با توجه به اینکه در این دوره و دوره‌های نزدیک به آن چند هنرمند با نام یاری می‌زیسته‌اند، احوال آنان را بعضی با یکدیگر به اشتباه گرفته و در شرح حال آنان سهوها رفته است. اما قاضی احمد منشی در کتاب گلستان هنر شرح حال جداگانه‌ای برای آنان به ویژه یاری خوشنویس و یاری مذهّب آورده و یاری مذهّب را بسیار ستوده و اشعاری نیز از وی نقل کرده که قدرت شاعری او را می‌رساند. یاری مورد احترام امیر علیشیر نوایی بوده و امیر علیشیر شرحی در مجال‌النفایس درباره او می‌آورد و می‌نویسد ملایاری از شیراز است که به خراسان آمد و در نقّاشی مبتدی بود و حقیر او را سفارش کرد و در این رشته به زودی مهارت یافت و آنچنان شد که قلم از تحریر آن عاجز است. کتب دیگر چون عرفات العاشقین و عالم آرا هرکدام به طریق هنر یاری را ستوده‌اند. استادیار خط نستعلیق و رقاع را خوش می‌نویسد و در رنگه‌نویسی و هنر قطاعی استاد می‌باشد. متأسفانه در آثار به جا مانده‌اش تاریخی دیده نمی‌شود و این خود موجب سخنان پراکنده درباره وی و هنرش گشته و شاید تنها اثر تاریخ‌دارش خط رنگه‌نویسی است. با تاریخ ۹٥٤ هجری قمری که در مجموعهٔ استاد کریم‌زاده می‌باشد بطور کلی از آثار خطّاطی و قطاعی و تذهیب وی که تاکنون شناخته شده و در کتاب احوال و آثار نقّاشان از آن یاد گردیده عبارتند از:
۱ـ تذهیب و طلاکاری نسخه خمسه امیر علیشیرنوایی که به خط سلطانعلی مشهدی است و در سنوات ۸۹۸ هـ. ق کتابت شده و دارای بیست و دو مینیاتور از کار بهزاد می‌باشد. با رقم «خمسه میرعلیشرنوایی به خط قبلة الکتاب مولانا سلطانعلی المشهدی و به مذهّبی مولانا یاری مذهّب و جلدکاری نادر العصری استاد سلطانعلی مجلّد مروزی سامی».
۲ـ دو قطعه از اشعارش خودش در مرقّع مالک دیلمی به خط نستعلیق با رقم «لمحرّره یاری مذهّب».
۳ـ یک قطعه در مرقع امیر غیب‌بیک رنگه‌نویسی با همان رقم
٤ـ یک صفحه کامل مذهّب و قطاعی شده از آثار

صفحه‌ا ی از قرآن مجید به خط نسخ و کتابت یاقوت مستعصمی
تاریخ ۶۹۳ هجری قمری، کتابخانه کاخ توپ کاپی

خانه طباطبائی‌ها کاشان اثر استاد علی مریم

وی به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده است، رقم «العبد مذهّب یاری»

۵ـ نسخه‌ای دیوان حافظ در کتابخانه کاخ موزه گلستان موجود است که در آخر آن چهار لوح تحریر به خط یاری مذهّب دارد. این نسخه به رؤیت جهانگیر شاه رسیده و وی در پشت آن نفاست کتاب را تأیید نموده است.

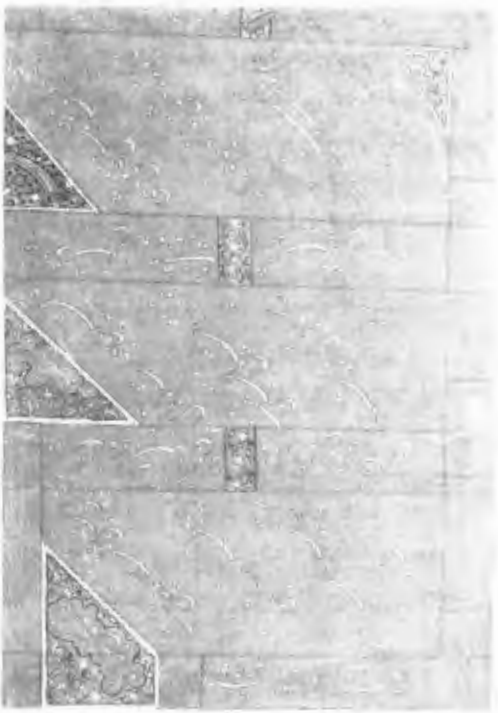

خط و تذهیب استاد یاری (*)

۶ـ دیگر از آثار هنری وی در تذهیب و تحریر فرمان فتح‌نامه‌ایست به خط نستعلیق که مهارت و استادی وی را مشخص می‌کند.

۷ـ استاد کریم‌زاده در مرقعی که به خط سلطان علی است خط و تذهیب استادانه‌ای دیده است با رقم «راقمه یاری مذهّب».

۸ـ در مرقع بهرام میرزا قطعه‌ای با خط نستعلیق و تذهیب استادانه موجود است که رقم دارد «راقمه یاری مذهب»

۹ـ تذهیب و آرایش نسخه‌ای از بوستان سعدی موجود در موزهٔ قاهره که بین سالهای ۸۹۳ الی ۸۹۴ به‌وسیله سلطانعلی مشهدی کتابت شده و چند اثر بهزاد در آن دیده می‌شود.

۱۰ـ تذهّب و حل کاری و خوشنویسی و مجموعه مقالات امیر علیشیر نوایی با رقم «العبد یاری»

دکتر بیانی در احوال و آثار خوشنویسان و آثاری از وی ذکر می‌کند که عبارتند از:

الف: دو قطعه در مرقّع مالک دیلمی از اشعار خود که در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول است با رقم لمحرّره یاری المذهب و لمحرره . . . مشقه یاری

ب: یک قطعه در مرقع امیرغیب بیک در همان موزه

از آثار دیگر وی قطعه‌ای در موزه رضا عباسی است که ابیاتی از حافظ را شامل می‌شود.

دیگر اینکه قطعه خطی در زمینه آبی آسمانی با تذهیب و ترصیع در مجموعه استاد کریم‌زاده

یادگار حاجی از خوشنویسان قرن دهم و یازدهم هجری قمری است و به خط او یک قطعه در مرقّعی در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی وجود است.

احوال و آثار خوشنویسان

یاسمن بو از بانوان خوشنویس است که در دکن می‌زیسته و پس از مرگ شوهرش میرزا عسکری دامغانی به دهلی رفته و تا پایان عمر در آنجا می‌زیست. یاسمن بو جز نستعلیق،

ثلث و نسخ و شکسته را خوش می‌نوشته و شاعر نیز بوده است.
از رابعه تا پروین ـ مشاهیر زنان پارسی‌گوی ـ تذکرة الخوانین ـ احوال و آثار خوشنویسان

یاسمی ـ استاد علی‌اکبر نقّاش و از شاگردان استاد کمال‌الملک است. استاد ابتدا در شیوه کلاسیک رآلیسم به کار می‌پردازد و در این شیوه آثار ارزشمندی بوجود می‌آورد سپس به شیوه امپرسیونیستی مایل گشته و با بکارگیری لحظه‌های آنی و رنگهای آزاد به خلق آثار می‌پردازد.

پسربچه رنگ و روغن، کار استاد یاسمی

یاقوت خوشنویس و قاعدتاً پس از سدهٔ هشتم می‌زیسته وی خطوط مختلف را می‌نوشته است. از آثار وی:
۱ـ دو رقعه از مرقّع به خط ثلث با رسم «کتبه یاقوت» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان
۲ـ یک قطعه از مرقّع به خط ریحان و نسخ با رقم «کتبه یاقوت» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول
۳ـ یک قطعه نستعلیق با رقم «غلام درگاه یاقوت» در کتابخانهٔ رامپور
احوال و آثار خوشنویسان

یاقوت‌بن عبدالله وی از خوشنویسان قبل از یاقوت مستعصمی است و باتوجه به اینکه یاقوت مستعصمی بعضی از رقعهای خود را یاقوت بن عبدالله آورده بعضی وی را با یاقوت مستعصمی یکی دانسته و عمری طولانی برای وی ذکر کرده‌اند، درصورتیکه این یاقوت در قرن ششم هجری قمری می‌زیسته. از خطوط وی:
۱ـ یک نسخه جزو اول حماسهٔ ابی‌الطیب بن اوس الطایی است به خط نسخ ثلث با رقم «وکتب العبد الفقیر الی‌الله رحمةالله تعالی یاقوت بن عبدالله ...» تاریخ ذیحجه ۵۵۹ دارد و به شماره ۵۵ در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.
۲ـ یک نسخه ادعیه به خط ریحان و ثلث با رقم «و کتب یاقوت بن عبدالله»
احوال و آثار خوشنویسان

یاقوت رقم خان (محمد عارف) از خوشنویسان هندوستان است و به خط وی یک قطعه نوشته به زر به خط نسخ و رقاع با رقم «کتبه العبد یاقوت رقم خان عرف محمد عارف» در موزهٔ پنجاب است.
احوال و آثار خوشنویسان

یاقوت سلیمانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به قطع نیم ورقی و به خط نسخ و آخر رقاع با رقم «یاقوت سلیمانی» (حدود قرن دهم) متعلّق به خانواده دارایی است. در بیست صفحه اول این نسخه خط و مهر حسنعلی خان امیرنظام گروسی است که آنرا به سلمی خانم هبه کرده است.
احوال و آثار خوشنویسان

یاقوت مستعصمی جمال‌الدین یاقوت مستعصمی ملقب به قبلة‌الکتاب یکی از نوابغ خوشنویس دوران اسلامی است. یاقوت مردی عالم و فاضل و شاعر بوده و در خط و خوشنویسی کمتر نظیر داشته است. وی از غلامان مستعصم بالله و سخت مورد توجه او بوده، و خلیفه عباسی دمی از تربیت او فرونمی‌گذاشته بنابراین به مستعصمی مشهور شده است، یاقوت ابتدا از عبدالمؤمن و پس از آن نزد شیخ حبیب تعلیم خط گرفت و در این رشته سرآمد روزگار شد. درباره طول عمر و زندگی یاقوت روایات بسیار است و بعضی عمر وی را یکصد و هشتاد نوشته‌اند که این صحیح نیست و خطوط با رقم یاقوت مربوط به خوشنویسانی است که قبل و بعد از وی زیسته‌اند بلکه عمر وی هشتاد و نه سال بوده و تاریخ مرگ وی سال ۶۹۸ هجری قمری است یعنی روایت ابوالفضل عبدالرزاق احمد معروف به ابن فوتی که مردی مورخ و فاضل و خوشنویس و از معاصران یاقوت بوده است در کتاب حوادث الجامعه اصلح‌تر از همه است. در بعضی کتب و روایات وی را از شاگردان زینب شهده و ولی عجمی دانسته‌اند که این نیز صحیح نیست و اینان یکی به سال ۵۷۴ و دیگری ۶۱۸ هجری قمری درگذشته‌اند که یاقوت یا متولد نشده بوده و یا کودکی بیش نبوده است. مرگ یاقوت در بغداد اتّفاق افتاد و در جوار قبر احمدبن خلیل به خاک سپرده شد. وی پس از حمله هلاکو به بغداد در ۶۵۶ و برچیده شدن بساط خلافت عباسی به دستگاه او راه یافت و نزد خانواده جوینی منزلتی پیدا کرد و فرزندان اتابک علاالدین و شمس‌الدین جوینی را تعلیم داد و دوران غازان خان را نیز دریافته است. یاقوت را علاوه‌بر خوشنویسی به تندنویسی ستوده‌اند، بطوریکه سیصد و شصت و چهارمین قرآن وی دیده شده است.

با ظهور یاقوت اقلام مختلف خطوط اسلامی نظم یافت و به شش خط منحصر گردید (ثلث، نسخ، ریحان، محق، توقیع و رقاع) که به خطوط اصول معروف است، و این خطوط را اقلام سته نیز می‌گویند و آثار یاقوت به همهٔ این خطوط دیده شده است و این آثار در بسیاری از موزه‌ها و کتابخانه‌ها و مجموعه‌ها پراکنده است. از نمونهٔ این خطوط وی به نقل از احوال و آثار خوشنویسان:

۱ـ یک نسخه ادعیه ایام هفته شامل هجده برگ سلطانی به خط ثلث و نسخ با رقم «المفتخر الی رحمة ربه یاقوت المستعضمی» به تاریخ صفر ۶۸۲ در کتابخانهٔ ایاصوفیه استانبول. در پشت صفحه اول آن به قلم رقاع نوشته شده «صارحقاً لاضعف عبادالله تعالی و افقرهم مبارکشابن قطب غفرالله ...» که نشان می‌دهد وی نیز از خوشنویسان آن عهد بوده است.

۲ـ یک نسخه قرآن خشتی کوچک به خط ثلث با رقم «یاقوت المستعضمی در بقعه مولوی در قونیه

۳ـ یک قطعه از مرقّع امیرغیب بیک به خط ثلث و نسخ و رقاع به تاریخ ۶۸۳ (هجری قمری) در خزینه توپ قاپوسرای استانبول

۴ـ یک قطعه دیگر از مرقّع امیر غیب بیک به خط نسخ و با تاریخ ربیع‌الاول ۶۸۳ در همان موزه

۵ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد ضربی به خط ثلث (حواشی و تشعیرسازی آن مربوط به قرن نهم و دهم است) با تاریخ ۶۷۶ در دانشگاه استانبول

۶ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری، جلد روغنی با تاریخ ذی‌حجه ۶۷۴ در کتابخانه موزه گلستان

۷ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیر، جلد روغنی، به خط نسخ و سرسوره‌ها ثلث به تاریخ ۶۳۰ در همان کتابخانه

۸ـ یک نسخه دیوان قطبة بن اوس ابوعبدالله محمدبن عباس تمیمی) به قطع خشتی به خط ثلث و نسخ و تاریخ ۶۵۲ در همان کتابخانه

۹ـ یک نسخه کتاب الشهاب به قطع وزیری به خط نسخ و با تاریخ ۶۹۰ در همان کتابخانه

۱۰ـ یک نسخه گلستان سعدی به قطع نیم ورقی به تاریخ رمضان ۶۶۸ و به خط نسخ و عناوین خط

ثلث در همان کتابخانه
۱۱ـ یک نسخه دیوان شعرالجاذرة به قطع خشتی به خط ثلث و نسخ و تاریخ ٦٥٢ در همان کتابخانه
۱۲ـ یک نسخه صحیفه سجادیه، به قطع وزیری تمام صفحات حاشیه تشعیرسازی مذهّب و به خط نسخ با رقم «کتبها العبد یاقوت بن عبدالله المستعصمی، بمدینة میافارقین» در همان کتابخانه
۱۳ـ یک نسخه منتخب اشعار عربی به قطع وزیری و به خط نسخ و تاریخ ذی قعده ٦٩١ در همان کتابخانه
۱٤ـ یک مرقّع شامل یازده رقعه به خط ثلث با رقم «کتبه اضعف عبادالله الغنی یاقوت مستعصمی» در همان کتابخانه
۱٥ـ یک مرقّع دیگر شامل دوازده رقعه به خط نسخ در همان کتابخانه
۱٦ـ یک نسخه قرآن سلطانی، مذهّب به خط ریحان سرسوره‌ها رقاع در موزه اسلامی ترک
۱۷ـ یک نسخه قرآن سلطانی کوچک به خط نسخ و سرسوره‌ها رقاع و با تاریخ ٦٨٥ در همان موزه
۱۸ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری کوچک به خط نسخ با سرسوره‌های تزیینی و تاریخ شعبان ٦٩٣ در همان موزه
۱۹ـ یک نسخه دیوان ابی محجن ثقفی به قطع سلطانی به خط ثلث و نسخ و رقاع به تاریخ شوال ٦٨١ در کتابخانه ایاصوفیه
۲۰ـ یک نسخه دیوان الجاذرة به خط ریحان و تاریخ ٦٨٤ در همان کتابخانه
۲۱ـ یک نسخه دیوان الکافیهٔ ابن حاجب به قطع وزیری و تمام صفحات متن و حاشیه مذهّب و تشعیرسازی به خط نسخ و تاریخ ٦٩٠ در کتابخانه مجلس
۲۲ـ یک قطعه ثلث به تاریخ ٦٨١ در مجموعه مهدی بیانی
۲۳ـ یک نسخه قرآن خشتی به تاریخ ٦٨٠ در کتابخانه ملک
۲٤ـ یک نسخه قرآن به قطع خشتی به خط نسخ با سرسوره‌های ثلث با رقم «... یاقوت بن عبدالله، سال ٦٦٨ در موزهٔ ایران باستان
۲٥ـ یک نسخه قرآن رحلی به تاریخ ٦٨٥ و به خط ثلث در همان موزه
۲٦ـ یک نسخه قرآن به قطع وزیری با تذهیب برجسته مزین و به خط نسخ و تاریخ ٦۳۳ در مجموعه دکتر اصغر مهدوی
۲۷ـ در یک مرقّع که در کتابخانه دانشگاه توبین‌گن آلمان می‌باشد که یک قطعه عکس از خط نسخ و ریحان رقاع وی در آن موجود است. با رقم «کتب یاقوت بن عبدالله بمدینه السلم، و تاریخ ٦٧٤ دارد. (این قطعه را دکتر بیانی به نام یاقوت عبدالله نوشته که به نظر نگارنده یاقوت مستعضمی است زیرا وی چنین رقمی داشته است و یاقوت بن عبدالله در این تاریخ در قید حیات نبوده است.

خط ریحانی و نسخ منسوب به یاقوت کاخ موزهٔ گلستان

یاقوت ملکی خوشنویس است و حدود دوره یاقوت مستعصمی می‌زیسته از خطوط وی یک نسخه قرآن است به خط ثلث ریحان و سرسوره‌ها ثلث محرّر با رقم «سرف بکتابه هذا المصحف ... یاقوت الملکی ...» که البته این قرآن که در زمان شاه تهماسب اول صفوی تذهیب شده، ملکی را پاک کرده‌اند و مستعصمی نموده‌اند که تراشیدگی لام و کاف آن باقی است تاریخ قرآن ۶۹۳ است. این قرآن نزد آقای میرزا موسی خان پیرامون توسط مهدی بیانی رؤیت شده است.

یاقوت هندی خطّاط است و از نمونهٔ خطوط او قرآنی است در موزه رضا عباسی به خط نسخ و رقاع و تاریخ ۹۰۹ هجری قمری

فهرست آثار موزه به شماره ۱۷۲

محیی پسر صنیع‌الملک به غفاری یحیی مراجعه شود.

یحیی ـ استاد استاد یحیی که پس از یحیی اول (یحیی قدیم) در رشتهٔ هنر و صنعت سازندگی آلات موسیق مشهور شده. استاد کم‌نظیر این رشته محسوب می‌شود. تارهای ساخت یحیی امروزه زینت‌افزای موزه‌ها و مورد فخر دارندگان آنست. علاقه و کشش مردم در عهد قاجار و ظهور هنرمندان بزرگ موسیق چون آقا علی‌اکبر، آقا حسینقلی، میرزا عبدالله، درویش خان سماع حضور و بسیاری دیگر مردم را بسوی این هنر جذب نمود و صنایع وابسته به موسیق وجود هنرمندانی سازنده را در آسمان خود به درخشش درآورد. تا آنجا که ساخت وساز آلات موسیق متحول گردید و مردم متوجه شدند که موسیق خوب نه تنها نوازندهٔ خوب بلکه وسیله خوب هم می‌خواهد و در بین این هنرمندان سازنده یحیی دوم ستاره‌ایست که مورد توجه همه نوازندگان تار در زمانهٔ خود و بعد از خود قرار گرفته است. یحیی فرزند خاچیک تار ساز و سنتور ساز است که عمویش هامبارسون نیز از تارسازان زمانهٔ خود بوده. یحیی ابتدا کارهای استاد فرج‌الله را الگو قرار داد و سپس تصرفاتی در آن به وجود آورد و آن چیزی را به بازار هنر عرضه کرد که هنرمندان بسیار به جستجوی آن می‌گشتند. اما آنچه موجب دست ساخته‌های این هنر بود الگوی سازندگی او نبود بلکه دانش و هوشمندی و درایت او در شناخت چوب و انواع آن بود تا بتواند کاسه‌هایی خوب از آن به وجود آورد و برای این کار ساخته‌های خود را هر ساله در یکروز به عرضه هنرمندان زمانه می‌گذارد، او سالی یکبار نوازندگان معروف و استادان تار را به نهار دعوت می‌کرد و آن استادان چون میرزا عبدالله و آقا حسینقلی و شاگردان تارهایی از بین ساخته‌های او انتخاب می‌کردند و یحیی به تشریح تجربیات خود می‌پرداخت و نظر آنان را می‌خواست تا هنر خویش را به کمال برساند. استاد روح‌الله خالقی در سرگذشت موسیق ایران شرحی درباره وی آورده است.

یحیی اصفهانی ـ میر خوشنویس زمان شاه عباس کبیر است و اقلام شش‌گانه را خوش می‌نوشته و در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشته. وی از شاگردان میرعماد بوده است.

تذکرهٔ سپهر

یحیی اصفهانی ـ میرزا خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از شاگردان پدر خود ابوتراب دانسته و گوید اکنون منزوی است و بسیار خوش می‌نویسد.

یحیی‌بن بعث از جلدسازان و صحافان عرب در قرن یازدهم هجری قمری. وی در کار خود شیوه ایرانی داشته است. مرگ وی را به سال ۱۱۰۷ هجری قمری نوشته‌اند.

صحافی سنتی

یحییبن حسین کاتب خوشنویس است و از آثار وی یک نسخه مرآةالافراد به خط نستعلیق در موزه رضاعباسی میباشد. این نسخه تاریخ ۸۶۸ هجری قمری دارد و به شماره ۱۶۹ در فهرست آثار موزه آمده است.

یحییبن حسین حسینی کاتب خوشنویس است و یک نسخه قرةالعیون فیالامثال و الحکایات (فارسی) به قطع نیمربعی به خط نسخ تحریر با رقم «... یحییبن حسینبن محمدبن علی الحسینی» با تاریخ شوال ۸۴۵ در کتابخانه کاخ موزه گلستان است.

احوال و آثار خوشنویسان

یحییبن زکریا بیرام خوشنویس و دانشمند عثمانی است که در استانبول ساکن بوده است. وی تألیفاتی دارد. یحیی سال ۱۰۵۳ هجری قمری در استانبول درگذشته و در نزدیکی مدرسه سلطان سلیم به خاک سپرده شده است.

تذکرهٔ سپهر

یحییبن علی مؤذن صحاف و جلدساز و کاتب است.

تاریخ بیهقی

یحییبن محمد الاصفهانی طراح و کاتب و نگارگر است و از آثار وی صندوق آستانه حضرت عبدالعظیم به سال ۷۲۵ هجری قمری بوده است.

یحییبن ناصر یحیی جمالی خوشنویس است و به خط وی یک قطعه از مرقّع امیر غیب بیک به ثلث و رقاع با رقم «کتبه اقل خلق الله» یحیی بن ناصرالحیی الجمالی» با تاریخ محرم ۷۶۴ در خزینه توپ قاپوسرای استانبول است.

احوال و آثار خوشنویسان

یحیی خان تقوی نقّاش قلمدانساز اوایل سدهٔ چهاردهم هجری قمری است که در گل و مرغ و تذهیب و مجلسآرایی مهارت داشته. استاد یحیی خان در تعمیر قلمدانها و انتقال تصاویر هنری بروی کارهای دیگر استاد بوده است. از آثار وی یکی تزیین و آرایش و تذهیب یک قاب آینه عاج تراشی است که در سال ۱۲۵۶ هجری قمری توسط محمد صادق نقّاش ساخته شده و وی آنرا به سال ۱۳۱۰ هجری قمری با رقم «جان نثار یحیی ۱۳۱۰ کامل کرده است. اثر دیگر وی به نقل از استاد کریمزاده قلمدان گل و مرغی است با رقم «عمل یحیی ۱۳۱۱»

یحیی دولتآبادی ـ حاج میرزا اسید سیاستمدار و مشروطهخواه عهد قاجار است که خط نستعلیق را نیکو مینوشته. وی در سال ۱۲۷۹ هجری قمری در دولتآباد اصفهان متولد شد. خانوادهٔ وی با ظلالسلطان مخالف بودند لذا وی با پدرش و خانواده به تهران مهاجرت کردند. حاج یحیی در پی ایجاد مدارس جدید بود و مدرسه سادات را بنیان نهاد. وی پس از استقرار مشروطیت چند دوره نمایندگی مجلس یافت، آنگاه به اروپا و پس از بازگشت در سال ۱۳۵۸ هجری قمری درگذشت. از تألیفات او چهار جلد کتاب حیات یحیی که شرح زندگانی خود اوست و یک کتاب دبستانی به نام علی (بنام حاج میرزا علی خان امینالدوله صدراعظم مظفرالدین شاه) است. از نمونهٔنستعلیق او در جلد اول حیات یحیی آمده است.

حیات یحیی

یحیی دیلمی نستعلیق‌نویس است و به سال ۱۰۲٤ هجری قمری درگذشته است.

تذکرهٔ سپهر

یحیی سلاحدار خطّاط و کتیبه‌نویس است و از خطوط وی کتیبهٔ محراب مسجد ایاصوفیه است به خط ثلث با رقم «کتبه یحیی سلحدار سلطان سلیم خان ۱۳۵۲ (البته تاریخ به دوران سلطان سلیم خان مغایرت دارد در کتاب هم در جلوی تاریخ علامت تعجب و سئوال گذارده است)

احوال و آثار خوشنویسان

یحیی سیبک نیشابوری خوشنویس و شاعر زمان شاهرخ تیموری است و مناقب هنروران وی را جزو کاتبان چهل‌گانه کتابخانهٔ بایسنغر میرزا آورده، وفاتش در ۸۵۲ هجری قمری اتّفاق افتاده.

یحیی صوفی (یحیی جمالی صوفی) خوشنویس است و از شاگردان احمد رومی بوده و نزد مبارکشاه زرین قلم نیز تعلیم خط گرفته است. وی مردی صوفی مسلک بوده و بعضی از کتیبه‌های نجف به خط وی می‌باشد. پیر یحیی در خدمت امیر چوپان سلدوز (مقتول در ۷۲۲ قمری) از امرای ابوسعید بهادر و بعضی از امرای آل مظفر می‌زیسته و سلسلهٔ شاگردان خوشنویسان عراق به او می‌رسد. از نمونهٔ خطوط آثار وی به نوشته احوال و آثار خوشنویسان عبارتند از:

۱ـ قرآن سلطانی کوچک مذهّب به خط نسخ یاقوتی در هر صفحه سه سطر ریحان و سرسوره‌ها ثلث با رقم «کتبه یحیی الصوفی ...» با تاریخ ۷۳۹ (هجری قمری) در موزهٔ اسلامی ترک.

۲ـ وصایای حضرت امیر (ع) به خط نسخ یاقوتی با تاریخ ۷۳۱ متعلّق به فرهاد معتمد

۳ـ چهار صفحه از مرقّع بایقرا ـ تهماسب به خط ثلث و ریحان و نسخ با رقم «پیر یحیی الصوفی غفاالله عنه» در خزینه توپ قاپوسرای استانبول

٤ـ چهار صفحه دیگر از مرقّع بایقرا ـ تهماسب به خط ریحان،نسخ و توقیع با تاریخ ۷٤۲ در همان موزه

۵ـ دو قطعه از مرقّع مالک دیلمی به خط توقیع و رقاع و نسخ و تاریخ ۷٤٤ در همان موزه

٦ـ یک قطعه از مرقّع، ثلث، نسخ و رقاع با تاریخ ذی قعده ۷٤۳ در همان موزه

۷ـ یک قطعه از مرقّع به خط رقاع و توقیع و تاریخ ۷٤٦ در دانشگاه استانبول

۸ـ قرآن شامل دو جزو در دو مجلّد، این نسخه در زمان حکومت شیخ ابواسحاق اینجو در شیراز نوشته شده و توسط تاس خاتون زوجه وی وقف شاهچراغ شده است. و به خط ثلث و تماماً به زر تحریردار نوشته شده و رقم «پیر یحیی الجمالی الصوفی» و تاریخ ۷٤٦ ـ ۷٤۵ دارد و در موزه پاریس است.

۹ـ کتیبه مسجدجامع عتیق شیراز به تاریخ ۷۲۵ هجری قمری

یحیی صوفی از خوشنویسان عثمانی است و در دوران سلطان محمد فاتح می‌زیسته. از آثار او کتیبه‌های روی پنجره وضوخانه مسجد جامع سلطان محمد فاتح است. مرگ وی در سال ۸۸۲ هجری قمری برابر ۱٤۷۷ میلادی اتّفاق افتاده.

تاریخ عثمانی جلد دوم ـ مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی

یحیی قدیم (اول) سازنده سه تارهای ممتازی است. نامش یحیی است که چون پس از وی یحیای دیگری بوده است نام وی را یحیی قدیم و اول گفته‌اند.

سرگذشت موسیقی ایران

یحیی قزوینی تذهیب‌کار و جدول‌کش و ابری‌ساز است به نوشته استاد محمدتقی دانش پژوه

در هنر و مردم شماره ۱۸۱ . وی نامه‌ای که نسخه آن در کتابخانه ملک است به میرمحمد طاهر واضع ابری می‌نویسد و هنر وی را می‌ستاید و از او می‌خواهد که از آن کاغذ قدری برای ذولفقار خان بفرستد تا در آینده کتابهای نفیس را از آن کاغذ کنند. در گلستان هنر آمده است «مولانا یحیی از قزوین است و در وصالی و رنگ‌آمیزی کاغذ و ابری‌ها بسیار نادر افتاده و تصرفات نیکو داد» (به نقل از کریم‌زاده) محمد صالح اصفهانی در تذکره خود وی را خوشنویس دانسته است. از شاگردان این استاد مولانا تذهیبی اصفهانی است.

یحیی قزوینی ـ ملا خوشنویس است و محمد صالح اصفهانی او را همشیره‌زاده میرعماد دانسته. وی در قزوین به سر می‌برده و به کتابت مشغول بوده است.

یدالله ـ استاد طلاکوب و نقره‌کار و قلمزن است و از سازندگان ضریح آرامگاه سید محمدباقر شفتی در مسجد سید اصفهان که تاریخ ۱۳۲۲ هجری قمری دارد.

گنجینه آثار تاریخی اصفهان

یدالله شیرازی نقّاش قلمدان‌ساز دوره ناصری است که در تصویر گل و مرغ و چهره‌پردازی مهارت داشته و از آثار دیده شدهٔ وی به نقل از استاد کریم‌زاده، قلمدان گل و مرغی با تصویر پری‌رویان است که رقم دارد «رقم یدالله شیرازی ۱۲۹۰» (هجری قمری)

یزدان بخش‌بن احمد تبریزی حجّار و نقّار سنگ و خطّاط است و از آثار وی کتابه فرمان جهانشاه‌بن قرایوسف قراقویونلو است که تاریخ ۸۶۲ هجری قمری دارد و در مسجد جامع قدیم استراباد نصب شده است.

یزدانی ـ استاد سیف‌الله خوشنویس معاصر است که در سال ۱۳۰۷ شمسی در دامغان متولد شد، دوازده ساله بود که پدر را از دست داد. او در اول جوانی دیار خود را ترک کرد و به تهران آمد. عشق به هنر خط خوشنویسی چنان او را به خود جذب نموده بود که اندیشه‌ای جز آن نداشت.

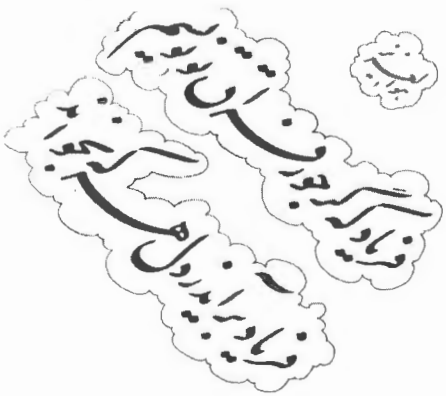

خط یزدانی

وی از تعلیمات استادانی چون استاد حسین میرخانی و استاد علی‌اکبر کاوه بهره برد و ۲۵ ساله بود که کاتب کتابهای درسی کشورمان و سپس افغانستان شد و به‌زودی شایسته نام استادی گردید. وی با اینکه کارمند سازمان امور استخدامی بود بیشتر اوقات خود را به تربیت شاگردان می‌گذرانید. از آثار وی علاوه بر کتابت اشعار شاعران کتابت قرآن مجید به خط نستعلیق است که مدت پنج سال طول کشیده. مرگ استاد در سال ۱۳۶۲ اتّفاق افتاد. یادش گرامی باد.

یعقوب از خوشنویسان و کاتبان عصر قاجاری است. از آثار وی یک جنگ شعر است به خط شکسته نستعلیق به تاریخ ۵ ذیقعده ۱۲۸۷ که در کتابخانه مرکزی دانشگاه به شماره ۳۲۱۲ موجود است.

یعقوب ـ حاجی کاشی‌کار و کاشی‌تراش است و در دورهٔ ناصرالدین شاه می‌زیسته و از آثار او کاشی‌کاری گنبد سید جلال‌الدین اشرف است در آستانهٔ اشرفیه.

از آستارا تا استاراباد

یعقوب آق‌قویونلو ـ سلطان یکی از معروفترین سلاطین آق‌قویونلو که مردی هنرمند و هنرشناس و دوستدار هنرمندان بود. خود از خوشنویسی بهره داشت و یکی از نفایس آثاری که در زمان وی به وجود آمد مرقّعی عظیم است که فعلاً در خزینه اوقاف استانبول نگاهداری می‌شود و بهترین آثار خط و تصویر تذهیب هنرمندان عصر سلطان یعقوب (۸۸٤ ـ ۸۹٦)در آن جمع است. از جمله آن آثار قطعه‌ایست در آن مرقّع به خط تعلیق که قطعه شعری است به این مضمون

لیلة القدر حاصل است مرا
گر شبی وصل او شود روزی

«حرره الفقیر یعقوب»

احوال و آثار خوشنویسان

یعقوب ابن ابوبکر حداد نسخ‌نویس است و یک نسخه تفسیر بیضاوی اثر قاضی بیضاوی در کتابخانه مدرسه سپهسالار به شماره ۱۵۲ به خط نسخ و تاریخ ۹۸۲ هجری قمری به خط وی است.

یعقوب‌بن اسحاق کاتب خوشنویس است و از نمونه کارهای خطی او یک نسخه شاهنامه فردوسی است در کتابخانهٔ دیوان هند شرقی لندن به شماره 875 به خط نستعلیق و رقم یعقوب‌بن اسحق و تاریخ ۱۰۰۹ هجری قمری

یعقوب‌بن حسن از خوشنویسان سدهٔ نهم هجری قمری است که اقلام شش‌گانه را استادانه و نستعلیق را خوش می‌نوشته. از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه ظفرنامهٔ تیموری شرف‌الدین علی یزدی متعلّق به کتابخانه مجلس شورا است که تاریخ آن جمادی‌الآخر ۸٤۰ و رقم آن «... یعقوب‌بن حسن الملقب به سراج الحسنی»

احوال و آثار خوشنویسان

یعقوب‌بن خلیل الحنفی کاتب خوشنویس است و به خط او یک نسخه قرآن مجید است که در سال ۷۵۷ هجری قمری برابر ۱۳۶۸ میلادی به خط محقق و سرسوره‌های کوفی تزئینی مشرق نوشته است. این نسخه در کتابخانهٔ ملی قاهره می‌باشد.

هنر خط و تذهیب قرآنی

یعقوب زنگنه نقّاش چهره‌پرداز و شبیه‌ساز عهد ناصرالدین شاه است. از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده تصویر رنگ و روغنی تک مرد قاجاریست با رقم «یعقوب زنگنه ۱۲۹۸»

یعقوب سراج حسنی سلطانی کاتب خوشنویس است و در سده نهم هجری قمری می‌زیسته و به خط وی یک نسخه طغرنامهٔ تیموری است به خط نستعلیق و با عناوین ثلث و رقاع با رقم «...

یعقوب بن حسن الملقب بسراج الحسنی ...» با تاریخ جمادی‌الاخر ۸٤۰ در کتابخانه مجلس.

احوال و آثار خوشنویسان

یعقوب کاتب کاتب خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی یک نسخه دیوان غزلیات و رباعیات حافظ در کتابخانه کاخ موزه گلستان است که تاریخ ربیع‌الاخر ۸۵٤ دارد با رقم المعبد المذنب یعقوب کاتب

احوال و آثار خوشنویسان

یعقوب کم نجّار و نقّار است و در سال ۹۲۳ هجری قمری همراه خشنام لباسانی در ورودی بقعهٔ امامزاده موسی دهکدهٔ اوز از دهکده‌های اوز رود نور را ساخته است.

از آستارا تا استارباد

یغمای جندقی (ابوالحسن مجنون) شاعر ادیب و خوشنویس و از منشیان عهد قاجاریست. تولدش به سال ۱۱۹٦ هجری قمری اتّفاق افتاده. نام اولیه‌اش رحیم و نام پدرش حاج ابراهیم قلی است. وی به علت حادثه‌ای مورد توجه امیر اسماعیل خان عامری حاکم ولایت قرار می‌گیرد و خان به تربیت او دستور می‌دهد. رحیم در دستگاه خان پرورش می‌یابد و به سرودن اشعار می‌پردازد و نام خود را از رحیم به ابوالحسن تغییر می‌دهد و تخلّص مجنون برای خود انتخاب می‌کند. و به نام ابوالحسن مجنون مشهور و معروف می‌گردد و سمت منشی‌گری خان را پیدا می‌کند. وی در حدود سال ۱۲۳۳ هجری قمری در جنگ سردار ذوالفقارخان حاکم سمنان و افاغنه به زور شرکت داده می‌شود. اما از آنجا که مردی هنرمند است در دستگاه سردار به منشی‌گری می‌پردازد. بعداً تحت حوادثی تنگ‌نظران به دسیسه علیه او می‌پردازند و سردار دستور می‌دهد چوب مفصلی به او بزنند، درنتیجه او به شاه عبدالعظیم پناه می‌برد و در این دوران تخلّص خود را از مجنون به یغما می‌دهد و به قول خودش که سخت از سردار منزجر بوده است.

به من از مال دنیا یک تخلّص مانده مجنون است
به کار آید گرای لیلی وش آنرا نیز یغما کن

یغما بعداً مورد توجه میرزا آقاسی قرار گرفته و به حکومت کاشان می‌رسد و در آنجا با ملااحمد نراقی دوستی‌ای بسیار می‌یابد. یغما مردی شوخ‌طبع و هزّال است و آثار بسیار در هجو و هزل دارد. علاوه بر آن شاعر و ادیب بلندپایه دوران فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار می‌باشد و آثار بسیاری در نظم و نثر دارد. مرگش در سال ۱۲۷٦ هجری قمری در سن هشتاد سالگی در زادگاهش خور اتّفاق می‌افتد و در بقعه امامزاده داوود خور به خاک سپرده می‌شود.

یغما خطوط نسخ و نستعلیق و شکسته را بسیار خوش می‌نوشته و کتب مختلفی را به روایت سیدعلی آل داوود کتابت کرده که عبارتند از:

۱ـ برهان قاطع که در سال ۱۲٤۰ هجری قمری نوشته و در سال ۱۲٦۵ به فرزندش احمد صفایی بخشیده است.

این نسخه که یغما خود تصحیح کرده و بر آن مقدمه نوشته اکنون در کتابخانه حبیب یغمایی است.

۲ـ المعجم فی معاییر اشعارالعجم که به روایت همان مقدمه این کتاب در اختیار مرحوم سیداحمد یزدان‌بخش بوده و به گفتهٔ وی از میان رفته است.

۳ـ دیوان ظهیر فاریابی به خط نستعلیق که اکنون در اختیار خانواده یغماست.

٤ـ کلیات شیخ سعدی برای شاهزادهٔ بهاالدوله

۵ـ دیوان کمال‌الدین اسماعیل

۶ـ دیوان جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی
۷ـ مقامات حمیدی
که بسیاری از این آثار فعلاً جای مشخصی ندارند و در مقدمه دیوانش از آنها یاد کرده‌اند.

یقطینی از قدیمی‌ترین مذهّبان است که از احوال وی اطلاعی در دست نیست و مؤلف احوال و آثار نقّاشان قدیم او را از هنرمندان سدهٔ دوم هجری قمری دانسته.

یقیین نستعلیق‌نویس و شاعر اهل هرات بوده است.

مجالس النفایس

یوحنا جرجس وی معروف به ابن الطبله و از مسیحیان عرب است که در هنر جلدسازی‌وصحافی مهارت داشته است. وی در قرن دهم هجری قمری می‌زیسته است.

صحافی سنتی

یوحنا کساب در قرن یازدهم هجری قمری در دمشق می‌زیسته و خادم کلیسا بوده و در هنر صحافی و جلدسازی نیز مهارت داشته و در سال ۱۶۷۲ میلادی درگذشته است.

صحافی سنتی

یوسف از کتیبه‌نگاران عثمانی است و از نمونهٔ آثار وی سه لوحه بر مزار مولانا جلال‌الدین بلخی در قونیه است با رقمها و تاریخهای «کتبه یوسف ۱۲۸۶» و «یوسف ۱۲۹۴»

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف خوشنویس است و از خط او یک قطعه از مرقّعی در کتابخانه کاخ موزه گلستان می‌باشد با رقم و تاریخ «یوسف غفر ذنوبه سنهٔ ۱۲۸۰»

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف ـ استاد کاشی‌تراش و کاشی‌کار و کاشی‌پز است و از آثار و کاشی‌کاری بسیار زیبای سردر حمام حاجی محمدجعفر حج‌فروش است در شهر رشت که علاوه‌بر گل و بوته و تصاویر فرشتگان. در وسط تابلوی جنگ رستم و دیو سپید را نقش کرده است و تاریخ بارس نیل ۱۳۰۸ دارد.

یوسف نقّاش چهره‌پرداز و آبرنگ‌کار دوره ناصری و از شاگردان قوی‌پنجه استاد ابوالحسن خان صنیع‌الملک است، از آثار دیده شده وی کپی‌کار استادش صنیع‌الملک از تصویر شاهزاده علیقلی میرزا وزیر علوم و تجارت است با رقم «مشق کمترین یوسف خانه‌زاد از روی کار استادی صنیع‌الملک» و تاریخ ۱۲۸۰ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

یوسف خطّاط است و به خط وی در موزه هنر برلین یک جعبهٔ محبّره می‌باشد که کتیبه آن به خط نسخ است با رقم «پادشاه زمانه شاه عباس کامداز دودمان پاک رسول «رقم بندهٔ درگاه یوسف سنهٔ ۱۰۱۸» تصویر مجلس شاه عباس و مجالس دیگر روغنی روی جعبه است.

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف نقّاش و خطّاط ناخنی در عهد ناصرالدین شاه است. از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده تصویر گل و مرغ ناخنی است با رقم «یوسف ۱۲۸۷»

یوسف هنرمند چهره‌پرداز و تذهیب‌کار و منظره‌ساز و مجلس‌نگار عهد شاه عباس‌کبیر است. از آثار روغنی وی جعبه محبّره پرکاری است که به دستور شاه عباس برای یکی از سفرای آلمان جهت هدیه ساخته شده. در رویه جعبه تصویر مجلس پرازدحام شاه عباس است که با رجال و سفرا و اعیان درباری مذاکره می‌کند. ماوقع این مجلس در

کتاب زندگی شاه عباس نوشته شادروان نصرالله فلسفی آمده است. در قسمت بالای مجلس اشعاری در وصف شاه عباس به خط رقاع دارد. این اثر حالیه در موزه دولتی فرهنگی پروس به شماره 4655 مضبوط است.

یوسف نقّاش چهره‌پرداز ایرانی که شیوه‌ای ترکیبی صفوی با ظرافتهای هندی داشته. از آثار امضادار وی به نقل از استاد کریم‌زاده تصویر یک جوان است با لباس هندی در یک منظره با رقم و تاریخ «راقمه یوسف ۱۰۱۶». این اثر در حراج ساتبی ۱۹۸۷ لندن به‌فروش رفته است.

یوسف خوشنویس و کاتب است و از نمونهٔ خطوط او:
۱ـ یک نسخه اسرار النکات فریدبن بهادر حاجی در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی به شماره ۹۰ به خط نستعلیق و تاریخ ۹۷۰ هجری قمری
۲ـ یک نسخه لیلی و مجنون هاتفی حاجی در کتابخانه جان رایلند منچستر به شماره 28 با ۱۶ مینیاتور و خط نستعلیق و تاریخ اواخر قرن دهم هجری قمری.

محمدتقی دانش‌پژوه

یوسف آزاد نقّاش قلمدان ساز است که در چهره‌پردازی و فرنگی‌سازی مهارت داشته و در اواسط سدهٔ دوازدهم می‌زیسته. از آثار دیده شدهٔ وی بنوشته استاد کریم‌زاده قلدانی است به شیوه صفوی با تصاویر زنان ایرانی و فرنگی و رقم نقّاش با سجع.

زکلک یوسف آزاد این صورت هویدا شد
گلستان ارم میخانه چین باز پیدا شد

یوسف اصفهانی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه شرح اربعین شیخ بهایی است به خط نسخ و تاریخ ۱۰۶۹ که در اصفهان نوشته شده در مجموعهٔ مهدی بیانی می‌باشد.

یوسف‌بن تاج‌الدین بناء اصفهانی رسمی‌ساز و طرّاح عمارات و معمار اصفهانی است که از آثار وی تزئین و معماری بخشی از مسجد جمعه اصفهان است با رقم «به عمل الفقیر یوسف‌بن تاج‌الله بن بناء اصفهانی» که نام کاتب تاج‌الدین معلم اصفهانی و کمال‌الدین حسین الحافظ الهروی و تاریخ ۹۳۸ هجری قمری دارد.

یوسف‌بن حاجی الجیلانی حکاک و نگارگر فلزات و اسطرلاب‌ساز است. از آثار وی اسطرلابی است پرکار در موزه گرینویچ انگلستان که تاریخ ۹۲۹ هجری قمری دارد.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

یوسف‌بن حسن کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه لغت نعمت‌الله به شماره ۱۱۴۰ که به خط نسخ نوشته شده و تاریخ محرم ۹۸۵ دارد در کتابخانه داماد ابراهیم پاشا استانبول موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی درکتابخانه‌های ترکیه

یوسف‌بن حسین نجّار فیروزی ـ استاد نجّار و نقّار است. وی در سال ۸۴۹ هجری قمری یکی از درهای بقعهٔ طاهر و مطهر هزار خال کجور را ساخته است.

از آستارا تا استاراباد

یوسف‌بن حسین‌بن یوسف حمامی از خوشنویسان قرن دهم هجری قمری است. از آثار وی یک نسخه پنج گنج نظامی است در کتابخانه عمومی لنین‌گراد شهر مسکو به شماره 5 که تاریخ ۹۸۴ دارد این نسخه توسط محمدتقی دانش‌پژوه دیده شده و وی نوشته‌اند که تاریخ آن سال ۱۰۹۴ هجری قمری بوده که تغییر داده‌اند اما با توجه به یک نسخه خمسه نظامی که در کتابخانهٔ آیت‌الله مرعشی در قم موجود است و به شماره ۳۲۸ ثبت گردیده و تاریخ ۹۸۱ هجری قمری دارد و به خط

یوسف‌بن حسین‌بن یوسف حمامی است مشخص می‌گردد که تاریخ خمسه نظامی مسکو صحیح است و همان ۹۸٤ می‌باشد و نظر استاد دانش‌پژوه مورد تایید نیست.

یوسف‌بن خواجه فرخ ـ خواجه از نقّاشان عثمانی است که در قرن نهم می‌زیسته و از استادان بنام این هنر محسوب می‌شده است. مرگ وی در سال ۸۸۰ هجری قمری در بورسه اتّفاق افتاده است.

تاریخ عثمانی جلد دوم و مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی

یوسف‌بن علی‌بن محمدابن ابوطاهر از خانواده هنرمند ابوطاهر کاشانی است که در نقوش و کاشی‌سازی کاشی زرفام استاد بوده‌اند. از افراد این فامیل بزرگانی برخاسته‌اند که آثار بسیارشان در بناها و مساجد دیده می‌شود. از آثار شناخته شده یوسف عبارتند از:

۱ـ کاشی مزیّن و استادانه‌ای در موزه بریتانیا که به رؤیت استاد کریم‌زاده رسیده که تاریخ ۷۰۹ هجری قمری دارد.

۲ـ محراب زرفام آرامگاه امامزاده یحیی ورامین که اکنون در موزه ارمیتاژ لنین‌گراد است.

۳ـ محراب امامزاده علی‌بن جعفر قم در موزه ملی ایران که تاریخ ۷۳٤ دارد.

٤ـ کاشی دیگری از کارهای وی در مجموعه کورکیان با رقم «عمل یوسف بن علی‌بن محمدبن ابوطاهر»

یوسف‌بن محمد راووسی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه قرآن به خط نسخ و ثلث با رقم «یوسف‌بن محمد الراووسی ۱۰٦۸» در موزهٔ اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف‌بن یعقوب نقّاش و طرّاح و نگارگر فلزّات که در نقره‌کوبی و طلاکوبی مهارت داشته است و از آثار دیده شدهٔ وی قلمدان فلزی است با تصاویر هندسی و چهره پادشاهی بر تخت نشسته و خدمتکار و دو شیر. به نوشته احوال و آثار نقّاشان قدمت این قلمدان به سدهٔ هفتم هجری قمری می‌رسد و رقم دارد «یوسف ابن یعقوب»

یوسف‌بن یعقوب بیاضی از خوشنویسان سدهٔ دهم هندوستان است. از آثار خطی او دیوان امیر خسرو دهلوی است.

یوسف (امیری) از تذهیب‌کاران و خطّاطان سدهٔ نهم هجری قمری است که به امیری شهرت داشته. از آثار وی کتابت نسخه‌ای از کلیله و دمنه مصوّر است که در موزه توپ قاپوسرا می‌باشد و تاریخ ۸۱۰ هجری قمری دارد. این نسخه دارای ۱۹ آبرنگ با رقم «یوسف المذهّب» می‌باشد و در آخر درج نموده «کتبه یوسف المشهور به امیری».

احوال و آثار نقّاشان قدیم

یوسف ـ حاجی کاتب خوشنویس است و به خط وی یک نسخه دیوان کبیر حضرت مولانا در کتابخانه عاطف افندی استانبول به شماره I / ۲۱۰۹ موجود می‌باشد. این نسخه بدون تاریخ است. و مثنوی ترکی سلطان ولد با همان مشخصات و به شماره II / ۲۱۰۹ در همین کتابخانه موجود است.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه

یوسف حافظ خوشنویس است و از خطوط وی:

۱ـ یک قطعه نسخ با رقم «کتبه العبد الفقیر یوسف من تلامیذ عثمان الحافظ» در سلیمانیه استانبول

۲ـ یک قطعه ثلث و نسخ و رقاع با رقم «مشقه یوسف المعروف بحافظ القرآن» در همان جا.

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف حسین (سید) استاد هنر جلدسازی و مذهّب و تشعیر و از شاگردان استاد عبدالقادر مجلّد است. وی در هند می‌زیسته و اثر کم‌نظیر و مفید او کتاب منظومی است که مراحل جلدسازی را در نه فصل به نظم آورده. این اثر که در سنه ۱۲۲۸ هجری قمری توسط جمال صاحب کتابت شده در کتابخانه مخطوطات شرقی نگهداری می‌شود.

احوال و آثار نقّاشان قدیم

یوسف خان صفایی موسیقی‌دان و نوازندهٔ اواخر دورهٔ قاجار است وی در نواختن تار شیوهٔ مخصوص خود دارد. یوسف خان از شاگردان آقا غلامحسین است. وی در سال‌های حدود ۱۳۰۲ شمسی مرد سالخورده‌ای بوده که در مدرسه عالی موسیقی استاد وزیری به تعمیر تار مشغول بوده است، نوهٔ وی رحمت‌الله صفایی که ابتدا نزد پدربزرگش آموزش دیده و بعداً شاگرد موسی معروفی شده است.

سرگذشت موسیقی ایران روح‌الله خالقی

یوسف شاه هروی کاتب و خوشنویس است و از نمونهٔ خطوط وی :

۱ـ یک نسخه کلمات حضرت امیر (ع) (ضمیمه اشعار عربی به خط ابن بوّاب) به خط ثلث و نسخ یاقوتی که از روی خط یاقوت نقل کرده در موزه اسلامی ترک.

۲ـ یک صفحه از مرقّع ریحان و ثلث و نسخ و رقاع به تاریخ رمضان ۸۵۱ در دانشگاه استانبول

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف ضیاالدین به نوشته تذکره هفت قلمی نستعلیق‌نویس است و فرزند عبدالرحمان جامی می‌باشد.

یوسف عادل شاه پادشاه دکن است که در خوشنویسی و شاعری و موسیقی مهارت دارد. در مجلس وی هنرمندان گرد می‌آمدند و شاعران شعر می‌خواندند و خود نیز شعر می‌گفت و نستعلیق را نیکو می‌نوشت. مرگش به سال ۹۱۶ هجری قمری اتّفاق افتاده.

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف علی سبز مشهدی خطّاط خوشنویس است و در قرن نهم هجری قمری می‌زیسته. بخط وی دو قطعه در یک مرقّع در کتابخانهٔ خزینه اوقاف استانبول که به شیوه سلطان علی نوشته شده با رقمهای : مشقّه العبد یوسف علی سبز مشهدی تجاوزالله عنه» و «مشقة العبد یوسف علی سبز مشهدی»

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف علی کازرونی کاتب خوشنویس است. به نقل از احوال و آثار خوشنویسان به خط وی یک نسخه قاموس‌اللغه فیروزآبادی مذهّب و بسیار نفیس به خط نسخ با تاریخ صفر ۱۱۰۶ و رقم «... یوسفعلی ابن حاجی محمد الکازرونی ...» در کتابخانهٔ کاخ موزه گلستان است.

یوسف غباری خوشنویس است و همهٔ اقلام را استادانه می‌نوشته است و به خط وی نسخه‌ای از قرآن روی یک پرده پارچه حریر به خط ثلث رقاع و نستعلیق گلزار و رقاع و کوفی و نسخ غبار در موزه ملی (ایران باستانی) می‌باشد. این نسخه در زمان شاه تهماسب نوشته شده و بهرام میرزا صفوی نذر بقعهٔ شاه صفی کرده و تاریخ ۹۴۵ (هجری قمری) دارد.

یوسف قزوینی خوشنویس بعد از میرعماد است و محمدصالح اصفهانی (متوفا ۱۱۲۶) او را از شاگردان پدرش ابوتراب دانسته است.

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف کاتب کاتب خوشنویس است و از نمونه خطوط وی یک نسخه دیوان کاتبی بوده که مهدی بیانی در دست فروشنده‌ای دیده است با رقم و تاریخ «تمت الکتاب فی ۲۳ سؤال سنهٔ ۸۵۰ کاتبه یوسف»

یوسف کاشی کاشی‌تراش و کاشی‌ساز است و از آثار او محراب کاشی زرّین فامی است که به شماره ۳۲۷۰ در آثار موزه ملی ایران (ایران باستان) ثبت شده است. این کاشی متعلّق به بقعهٔ امامزاده علی‌بن جعفر قم بوده و به نام در بهشت شهرت داشته است. تاریخ ساخت آن ۷۱۳ و ۷۳٤ آمده و رقم آن یوسف‌بن علی‌بن محمودبن ابی‌طاهر کاشی‌کار است که وی آخرین فرد از خانواده هنرمند ابی‌طاهر است.

گلستان خیال

یوسف کرمانی از بافندگان و طراحان دقیق کار فرش است و از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده فرشی است با دسته گل‌های زیبا و متنوع با رقم «عمل استاد یوسف کرمانی ۱۲۸۳» (هجری قمری)

یوسف مجدی خوشنویس است و به خط وی یک لوحه ثلث و نسخ و رقم «و انا المذنب یوسف المجدی سنة ۱۱۹۵» در موزهٔ اسلامی ترک است.

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف مذهّب‌باشی از تذهیب‌کاران طراز اول شیراز است که در آخرین اثر خود که یک نسخه دیوان حافظ به تاریخ ۱۲۹۵ هجری قمری است خود را مذهّب‌باشی خوانده است. میرزا یوسف به نوشتهٔ فرصت‌الدوله شیرازی در آثار عجم چهار فرزند داشته که هر کدام به هنر آراسته بوده‌اند و عبارتند از میرزا محمود مذهّب‌باشی، اسدالله مذهّب و زرنشان‌کار، میرزا علی نق خوشنویس که تا سال ۱۳۳٦ هجری قمری زنده بوده و به کار کتابت قرآن و دواین شعرا مشغول بوده است و میرزا فضل‌الله که در خط نستعلیق و شکسته صاحب قلم بوده و در سال ۱۳۱۰ هجری قمری درگذشته است. از آثار شناخته شده میرزا یوسف به نقل از احوال و آثار نقّاشان قدیم عبارتند از:

۱ـ تذهیب کتاب تحفة الحسن تالیف محمدحسن که مخارج تذهیب در نسخه توسط مؤلف نوشته شده و در این اثر در حراج ساتبی لندن در سال ۱۹۸۷ به‌فروش رفته است. صورت مخارج تذهیب توسط استاد کریم‌زاده در همان حراج یادداشت گردیده است.

۲ـ تذهیب صفحه اول و دوم نسخه‌ای از دیوان حافظ با رقم «عمل میرزا یوسف مذهّب‌باشی ۱۲۹۵»

یوسف مصری نگارگر و جلدساز ساکن عثمانی است و از آثار دیده شدهٔ وی توسط استاد کریم‌زاده جلد روغنی مندرسی است با رقم «عمل یوسف مصری ۱۱۱۳»

یوسف میرزا قاجار خوشنویس و از شاهزادگان قاجاریست. وی را از شاگردان چابک دست میرزا سیدحسین خوشنویس‌باشی تبریزی دانسته‌اند. یک نسخه دعای صباح و شرح آن به کتابخانه مجلس عرضه شده که متن آن به قلم نسخ و ترجمه‌اش به نستعلیق است و چنین رقم و تاریخ دارد: «اقل ابناء ملوک سلطان یوسف ابن منوچهر میرزا فی شهر رجب سنهٔ ۱۲۷٦» که ممکن است همین یوسف باشد.

احوال و آثار خوشنویسان

یوسف نجّار تبریزی نجّار و گره‌چین و نقّار دورهٔ ناصرالدین شاه. از ساخته‌های وی در حرم امامزاده ولی تهران در سال ۱۲۹۸ هجری قمری می‌باشد.

آثار تاریخی تهران

یوسف هروی نقّاش چهره‌پرداز و مذهّب نازک قلم اهل هرات و از شاگردان بهزاد است. در مورد وی تذکره‌ها به توضیح و توصیف پرداخته ازجمله حیدر دو غلات در تاریخ رشیدی او را ملایوسف هروی و شاگرد بهزاد دانسته و زین‌الدین محمود در بدایع الوقایع شرح کاملی از هنرمندی او داده و هنرش را برتر از مانی دانسته است.

یوسف هروی کاتب خوشنوی است و از خطوط او یک نسخه تاریخ عالم‌آرای امینی فضل‌الله بن روزبهائی خنجی است که در کتابخانه فاتح استانبول به شماره 4431 به خط نستعلیق و تاریخ ۹۲۷ هجری قمری موجود است.

فهرست میکروفیلمهای کتابخانه مرکزی

یوسف همدانی خطّاط است و از خطوط وی یک لوحه در مجموعه مهدی بیانی موجود است با قلمهای مختلف نستعلیق با رقم و تاریخ «حضور ... مشیرالدوله ایدنصره ... العبد الحقیر الفقیر یوسف الهمدانی ۱۳۰۷»

یونس زرگر نگارگر فلزات و زرگر متبحر ایرانی است که همراه سید میرعلی و عبدالصمد شیرین قلم به هند رفته و در دربار همایون شاه راه یافته است.

پسر خفته اثر استاد محمود اولیا ـ موزه هنرهای معاصر